

КЫРГЫЗ-ТҮРК “МАНАС”
УНИВЕРСИТЕТИ
KIRGIZISTAN - TÜRKİYE
MANAS ÜNİVERSİTESİ

MANAS Journal of
Social Studies

MANAS Sosyal
Araştırmalar Dergisi

e-ISSN/ISSN 1694-7215

Kyrgyz-Turkish Manas University

Scientific Publication Office

MANAS Journal of Social Studies
MJSS

Uluslararası Hakemli Bilimsel Dergi

MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi
MSAD

International, Peer Reviewed Scientific Journal

e-ISSN/ISSN: 1694-7215

Yayın Sıklığı
Yılda dört kez (Ocak, Nisan, Temmuz, Ekim)

Yayın Türü
Yaygın Süreli

Yayın Dili
Türkçe, İngilizce, Kırgızca ve Rusça

Publication Frequency

Four times annually in January, April, July, October

Publication Type
Serial, Quarterly

Publication Language

Turkish, English, Kyrgyz and Russian

SAHİBİ

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi adına

Rektör / Rector – Prof. Dr. Sebahattin BALCI

Rektör Vekili / Pre Rector – Prof. Dr. Asilbek KULMIRZAYEV

OWNERS

on behalf of Kyrgyz-Turkish Manas University

BAŞ EDİTÖR

Prof. Dr. Kürşad YILMAZ – *Kütahya Dumlupınar University, Turkey*

EDITOR IN CHIEF

YARDIMCI EDİTÖR

Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA – *Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan*

ASSOCIATE EDITOR

ALAN EDİTÖRLERİ

Din Bilimleri / Theology

Assoc. Prof. Dr. Ali YÜKSEK - *Ondokuz Mayıs University, Turkey*

Edebiyat / Letters

Prof. Dr. Mehmet AYDIN - *Ondokuz Mayıs University, Turkey*

Eğitim / Education

Prof. Dr. Rüştü YEŞİL - *Ahi Evran University, Turkey*

Ekonomi Bilimi, Kamu Ekonomisi / Economics, Public Economics

Assist. Prof. Dr. Cunus GANİEV - *Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan*

Güzel Sanatlar / Fine Arts

Prof. Dr. Fatih BAŞBUĞ - *Akdeniz University, Turkey*

İşletme, Yönetim ve Organizasyon / Business, Management and Organization

Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA - *Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan*

Medya ve İletişim / Media and Communication

Assist. Prof. Dr. Uğur ÜNAL - *Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan*

Muhasebe ve Finansman, Yönetim Bilgi Sistemleri / Accounting and Finance, Management Information Systems

Assist. Prof. Dr. Emin YÜREKLİ - *Pamukkale Üniversitesi, Turkey*

Pazarlama / Marketing

Assist. Prof. Dr. Azamat MAKSÜDÜNOV - *Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan*

Psikoloji / Psychology

Assoc. Prof. Dr. Yener ÖZEN - *Erzincan Binali Yıldırım University, Turkey*

Sosyoloji / Sociology

Assoc. Prof. Dr. Erhan TECİM - *Necmettin Erbakan University, Turkey*

Spor Bilimleri / Sport Sciences

Assoc. Prof. Dr. Ünal TÜRKÇAPAR - *Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Turkey*

Tarih / History

Assoc. Prof. Dr. Cengiz BUYAR - *Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan*

Turizm / Tourism

Assist. Prof. Dr. Tolga GÖK - *Selçuk University, Turkey*

Uluslararası İlişkiler, Kamu Yönetimi / International Relations, Public Administration

Assoc. Prof. Dr. Mustafa BIYIKLI - *Kütahya Dumlupınar University, Turkey*

YAYIN KURULU

Başkan / Editor in Chief - Prof. Dr. Kürşad
YILMAZ
Assoc. Prof. Dr. Erhan TECİM
Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA
Assist. Prof. Dr. Cunus GANİEV
Assist. Prof. Dr. Uğur ÜNAL

EDITORIAL BOARD

Kütahya Dumlupınar University, Turkey
Necmettin Erbakan University, Turkey
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

BİLİM DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU
Prof. Dr. Ahmet Cevat ACAR
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL
Prof. Dr. Ali ABİSHEV
Prof. Dr. Alisher RASULEV
Prof. Dr. Anvarbek MOKEEV
Prof. Dr. Ceyhun Vedat UYGUR
Prof. Dr. Cusup PİRİMBAYEV
Prof. Dr. Engin YILDIRIM
Prof. Dr. Ercan SIRAKAYA
Prof. Dr. Erdener KAYNAK
Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ
Prof. Dr. Feyzullah EROĞLU
Prof. Dr. Goudarz SADEGHI
Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY
Prof. Dr. Hakan ÇETİNTAŞ
Prof. Dr. Hakan TAŞ
Prof. Dr. Hamza ÇAKIR
Prof. Dr. Hasan VERGİL
Prof. Dr. Joginder SINGH
Prof. Dr. Kaisyn KHUBİEV
Prof. Dr. K. Makhmad UMAROV
Prof. Dr. Kerim ÖZDEMİR
Prof. Dr. Kubat TABALDİYEYEV
Prof. Dr. Layli UKUBAYEVA
Prof. Dr. Levent ALTINAY
Prof. Dr. Mehmet AYDIN
Prof. Dr. Mehmet BALCILAR

Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM
Prof. Dr. Mehmet ŞİŞMAN
Prof. Dr. Meltem ONAY
Prof. Dr. Muammer YAYLALI
Prof. Dr. Murat TAŞDAN
Prof. Dr. Mustafa KÖYLÜ
Prof. Dr. Mustafa MIYNAT
Prof. Dr. Muzaffer UYSAL
Prof. Dr. Nuriddin KAYUMOV
Prof. Dr. Orazaly SABDEN
Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU
Prof. Dr. Polina ANANCHENKOVA
Prof. Dr. Rahman ALSHANOV
Prof. Dr. Selahattin SARI
Prof. Dr. Selçuk EMSEN
Prof. Dr. Shakir ULLAH
Prof. Dr. Tatiana PYSHKINA
Prof. Dr. Tohtar ESİRKEPOV
Prof. Dr. Tuncay AYAS
Prof. Dr. Tuncer BÜLBÜL
Prof. Dr. Turar KOYCHUEV
Prof. Dr. Yahya ALTINKURT
Prof. Dr. Yüksel EKİNCİ

EDITORIAL ADVISORY BOARD

Ankara University, Turkey
Turkish Academy of Sciences, Turkey
Yeditepe University, Turkey
Kazakh Economics University, Kazakhstan
Institute of Economics, Uzbekistan
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
T.C. Supreme Court, Turkey
University of South Carolina, USA
Penn State University, USA
University of Central Florida, USA
Pamukkale University, Turkey
University of Mohaghegh Ardabili, Iran
Kilis 7 Aralık University, Turkey
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Marmara University, Turkey
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Istanbul University, Turkey
Centre for Agricultural Research, India
M. V. Lomonosov Moscow State University, Russia
Institute of Economics, Tajikistan
Balıkesir University, Turkey
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Oxford Brookes University, UK
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Eastern Mediterranean University, North Cyprus Turkish Republic
Gazi University, Turkey
Fatih Sultan Mehmet Vakıf University, Turkey
Dokuz Eylül University, Turkey
Erzurum Technical University, Turkey
Kafkas University, Turkey
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Manisa Celal Bayar University, Turkey
Virginia Polytechnic Institute, USA
Tajikistan Academy of Sciences, Tajikistan
Institute of Economics, Kazakhstan
Recep Tayyip Erdoğan University, Turkey
Academy of Labour and Social Relations, Russia
Turan University, Kazakhstan
Beykent University, Turkey
Atatürk University, Turkey
Stratford University, USA
Academy of Economic Studies of Moldova, Moldova
Turan University, Kazakhstan
Sakarya University, Turkey
Trakya University, Turkey
National Academy of Sciences, Kyrgyzstan
Muğla Sıtkı Koçman University, Turkey
Oxford Brookes University, UK

REDAKSİYON**REDACTION****Türkçe**

Fatih ÇELİK, Bilal BAĞLAN, Memet SALDIRAN

Turkish*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Kırgızca**

Rayhan TAŞTEMİROVA, Saatkan NARKULOVA

Kyrgyz*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***İngilizce**

Mevlüt ETLİK, Aida ASİLBEKOVA

English*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Rusça**

Svetlana PARMANASOVA

Russian*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***TEKNİK DESTEK****TECHNICAL SUPPORT**

Jumagul NURAKUN KYZY, Kayahan KÜÇÜK, Baktıgül ERMATOVA, Şuhrat DAULYATOV

ADRES**CORRESPONDENCE ADDRESS**Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Cengiz Aytmatov Caddesi 56,
720044, Bişkek/KırgızistanKyrgyz-Turkish Manas University
Editor in Chief MANAS Journal of Social Studies
56 Chyngyz Aitmatov Avenue,
720044, Bishkek, Kyrgyzstan**İLETİŞİM****CONTACTS**

e-mail: mjssmanas@gmail.com, kursadyilmaz@gmail.com

Tel: +996 (312) 49 27 63 (65, 69, 70, 74, 58)
+996 (312) 54 19 41-47

Fax: +996 (312) 49 27 61, 81-89

WEB SAYFASI**WEB PAGE**<http://journals.manas.edu.kg/mjsr/index.php>
<http://dergipark.gov.tr/mjss>

SAYI HAKEMLERİ
2020, Cilt: 9 Sayı: 3

ISSUE REVIEWERS
2020, Volume: 9, Issue: 3

Abdiraşıit BABATAEV
Ahmet Cüneyt ISSI
Ahmet YİĞİT
Alaybey KAROĞLU
Alev KURU
Ali ACARAY
Aslı YURDİGÜL
Atiye GÜNER
Aynura TURDALİEVA
Ayşe TOPAL
Ayşegül ÇELİK
Bekir ŞİŞMAN
Bilal YILDIRIM
Bülent ARPAT
Celaledin SERİNKAN
Cemal İNCE
Cengiz BUYAR
Ceyhun Vedat UYGUR
Çağatay AKENGİN
Çağrı ÖZTÜRK DEMİRBAŞ
Dilaver DÜZGÜN
Duygu KIZILDAĞ
Ekrem ARIKOĞLU
Erkan AKGÖZ
Fatih BAŞBUĞ
Figen BALO
Fikret GÜLAÇTI
Gökçe YOĞURTÇU
Gulmira SAMATOVA
Gulsun ŞAHAN
Gülden SAĞOL YÜKSEKKAYA
Hakan CETİNTAS
Halit AŞLAR
Hasan ALPAGU
Hasan GÜL
Hasan Güner BERKANT
Hüseyin AVUNDUK
Hüseyin EROĞLU
İbrahim Etem ZİNDEREN
İdris Nebi UYSAL
İhsan Nuri DEMİREL
İhsan Sabri BALKAYA
İlhami TUNCER
İlker DERE
Kadian BOOBEKOVA
Kadir KARAGÖZ
Kasım BAYNAL
Kayrat BELEK
Kemal GÖZ
Kemal ŞAHİN
Kishimjan ESHENKULOVA
Konca SAHER
Kürşad YILMAZ
Mahmut ERDOĞAN
Mamatali MURZAEV
Mehmet GÜL
Mehmet Zeki İLGAR
Murat HANİLÇE
Muratali ABDİLDAEV
Mustafa ERDEM
Mürsel BİÇER
Naryngul MARGAZIEVA

Niyazi AYHAN
Ömer Selçuk EMSEN
Özcan ÖZKARAKOÇ
Özen YAYLAGÜL ÜSTÜNEL
Ramazan ERDEM
Ramazan ÖZBEK
Recep ÖZKAN
Remzi KILIÇ
Saadet KURU CETİN
Samet ZENGİNOĞLU
Selahattin AVŞAROĞLU
Serkan İBİŞ
Serkan KEKEVİ
Seyil NAJIMUDINOVA
Soner POLAT
Süleyman EFENDİOĞLU
Süleyman GÖNÜLATEŞ
Şahin KÖKTÜRK
Şule ARDIÇ YETİŞ
Tamer KARADEMİR
Taner ATMACA
Tezcan ABASIZ
Tolga GÖK
Ümit KAHRAMAN
Vedat AKTEPE
Vefa TAŞDELEN
Veysel YILMAZ
Volkan GÖÇOĞLU
Yahya ALTINKURT
Yakın EKİN
Yıldırım DEMİR
Yunus Emre AVCI
Zeki YÜKSEKBİLGİLİ
Zuhra ALTIMIŞOVA

ULAKBİM TR Dizin

The European Reference Index for the
Humanities and the Social Sciences (ERIH
PLUS)

Türk Eğitim Endeksi

Araştırmax Bilimsel Yayın İndeksi

Open Academic Journals Index

Academic Resource Index

Scientific Indexing Services (SIS)

EBSCOhost

SOBIAD, Sosyal Bilimler Atf Dizini

CiteFactor Academic Scientific Journals

Academia Edu

Cabell's Directories

Directory of Research Journals Indexing

İdeal Online

Cosmos IF

Russian Science Citation Index

MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi

MANAS Journal of Social Studies

e-ISSN / ISSN: 1694-7215
<http://journals.manas.edu.kg>

Yıl/Year

Cilt/Volume

Sayı/Issue

2020

9

3

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

Araştırma Makalesi / Research Article

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Ceyhun Vedat UYGUR	Kutadgu Bilig'deki Söz Varlığının Günümüz Kırgız Türkçesiyle Karşılaştırılması Üzerine <i>On Comparison of Vocabulary in "Kutadgu Bilig" with Contemporary Kyrgyz Language</i>	1300-1330
Nülüfer ÇELİK	Şehd-i Ebrâr'daki Türkçe Deyimler <i>Turkish Idioms in Şehd-i Ebrâr</i>	1331-1342
Sadullah ÇELİK	Metin Madenciliği ile Shakespeare Külliyyatının İncelenmesi <i>The Investigation of Shakespeare Corpus with Text Mining</i>	1343-1357
Semih BABATÜRK	Şor Türklerinin Bilmeceleri <i>Riddles of the Shor Turks</i>	1358-1374
Âli Yurdun ORBAK ve Fikret Umut AYDIN	Türkiye'de Bir Büyükşehirdeki Okullarda Gürültü Seviyesinin Tespiti ve Öğretmenlerin Görüşlerinin Veri Madenciliği ile Analizi <i>Assessment of Noise Level of Several Schools in a Big City in Turkey and Analysis of Teacher's Opinions Using Data Mining Technique</i>	1375-1390
Başak COŞKUN & Ali BALCI	Teachers' Workplace Aggression Behaviors and Their Relationship with Organizational Justice <i>Öğretmenlerin İşyeri Saldırganlığı Davranışları ve Örgütsel Adaletle İlişkisi</i>	1391-1409
Ezgi Nurbahar ŞANLI-GÜNEŞ ve Ahmet AKBABA	İlk ve Ortaokul Yöneticilerinin Çatışma Yönetimi Stilleri İle Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi <i>Examining the Relationship between Conflict Management Styles and Self-Esteem of Primary and Secondary School Administrators</i>	1410-1425
Fatma DEMİRBAŞ ve Aynur B. BOSTANCI	Okulların Örgütsel Öğrenmeleri İle Öğretmenlerin Örgütsel Sessizlik Düzeyleri Arasındaki İlişki <i>The Relationship between Organizational Learning of Schools and Organizational Silence Levels of Teachers</i>	1426-1439

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Kürşad YILMAZ, Oktay ŞAHBAZ, Vehbi Onur DEMİRCİLER, Uğur ALIÇ ve Mestan KOCA	Türkiye’de Öğrenci Devamsızlığı İle İlgili Nitel Bir Araştırma <i>A Qualitative Research Related to the Students’ Absenteeism Reasons in Turkey</i>	1440-1460
Melek KÖRÜKCÜ, Salih USLU ve Mehmet ÇETİN	Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Kadına Yönelik Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi <i>The Investigation of the Perceptions of Social Studies Teacher Candidates towards Woman</i>	1461-1478
Murat BAYIR ve Rüştü YEŞİL	Üniversite Öğrencilerinin Yabancı Dil Öğrenme Zorluklarını Yaşama Düzeyleri <i>The Levels of Difficulties University Students Experience in Learning Foreign Languages</i>	1479-1493
Nur UYGUN ve İshak KOZİKOĞLU	Çocukları Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Ebeveynlerin Tutumlarının İncelenmesi <i>The Investigation of Attitudes of Parents Whose Children Are Preschoolers</i>	1494-1507
Seval ARAS ve Mücahit GÜLTEKİN	Bilgisayar Oyun Bağımlılığının Ailedeki Koruyucu Etkenler ve Kişisel Özellikler Açısından İncelenmesi <i>Examination of Computer Game Addiction in Terms of Family Protective Factors and Demographic Variables</i>	1508-1520
Yavuz Ercan GÜL & Akmatali ALİMBEKOV	Математикалык коркуу шкаласы: Валиддүүлүктү жана ишенимдүүлүктү сыноо <i>Math Anxiety Scale: Validity and Reliability Study</i>	1521-1531
Zeynep KAYA ve Akif KÖSE	Farklı Kademelerde Görevli Okul Yöneticilerine Göre Okul Öncesi Eğitim <i>Preschool Education from the Lens of School Administrators Working at Different Levels</i>	1532-1553
Şakir İŞLEYEN	Beşeri Sermaye ve Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Ekonomik Büyüme ile İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Panel Veri Analizi <i>The Relationship between Human Capital and Direct Foreign Investments and Economic Growth: Panel Data Analysis on OECD Countries</i>	1554-1563
Дамира ДЖАПАРОВА	Кыргыз Республикасынын саламаттык сактоосун каржылоо булактары жана аларды арттыруу жолдору <i>Funding For the Health System and Ways to Increase Them</i>	1564-1572
Nevzat BALIKÇIOĞLU	Makroekonomik Kırılganlığın Ölçülmesi: Balkan Ülkeleri ve Türkiye İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz <i>Macro-Economic Fragility Measurement: A Comparative Analysis for Balkan Countries and Turkey</i>	1573-1588
Yasemin DUMRUL ve Zerrin KILIÇARSLAN	Türkiye’nin Uluslararası Ticareti ve Ekolojik Ayak İzi <i>Turkey’s International Trade and Ecological Footprint</i>	1589-1597

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Aysun ALTUNÖZ ve Bülent SALDERAY	Müzelerde Sergilenen Envanterlerin Propaganda Amaçlı Kullanımında Malta Şövalyeleri Müzesi Örneği <i>Example of Maltese Knights Museum for Exhibiting Inventories in Museums that Using As Propaganda</i>	1598-1607
Tuğba GÜNGÖR	Çağdaş Türk Resim Sanatında Göç Olgusu: Mehmet Başbuğ Özelinde Bakmak <i>Migration in Contemporary Turkish Painting Art: Review of Mehmet Basbug Case</i>	1608-1626
Ahmet Alper SAYIN	The Effects of Information Systems on Supply Chain and Operating Performance - Analysis of the Retail Industry <i>Bilişim Sistemlerinin Tedarik Zinciri ve İşletme Performansına Etkisinin Perakende Sektöründe İncelenmesi</i>	1627-1639
Alptekin ULUTAŞ	SWARA Tabanlı CODAS Yöntemi İle Kargo Şirketi Seçimi <i>SWARA Based CODAS Method for Cargo Company Selection</i>	1640-1647
Bülent Kurtuluş GÖNÜL ve Mahmut DEMİR	Otel İşletmelerinde Öğrenilmiş Çaresizlik ve Kariyer Planlaması Arasındaki İlişkinin Analizi <i>An Analysis of the Relation between Learned Helplessness and Career Planning in Hotel Businesses</i>	1648-1662
Cemal İNCE, Tolga GÖK, Gülmira SAMATOVA & İbrahim Cemal GENÇAY	The Impact of Diversity Perception on Organizational Commitment: A Research in Hotel Enterprises <i>Farklılık Algısının Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma</i>	1663-1673
Elif BAYKAL	Mediator Effect of Perceived Organizational Support in the Relationship between Authentic Leadership and Organizational Commitment <i>Otantik Liderlik ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkide Algılanan Örgütsel Desteğin Aracı Etkisi</i>	1674-1688
Eray Ekin SEZGİN ve Muhammet DÜŞÜKCAN	Hemşirelerin Öz Yeterlilik İnanç Düzeylerinin Performansları Üzerindeki Etkisi: Elazığ İli Örneği <i>The Effect of the Level of Self-Efficacy Confidence of the Nurses on Their Performance: Example of Elazig Province</i>	1689-1702
Hasan GÜL ve Furkan ÇELEBİ	Koronavirüs (Covid-19) Pandemisinde Başlıca Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Kriz Yönetiminin Değerlendirilmesi <i>Evaluation of Crisis Management in the Coronavirus (Covid-19) Pandemic, the Major Advanced Economies and the Emerging and Developing Economies</i>	1703-1715
Hüseyin GÜRBÜZ	İş Stresi ve Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İdari Personel Üzerine Bir Araştırma <i>Work Stress and a Research on the Administrative Staff of Eskisehir Osmangazi University</i>	1716-1730
İbrahim DURMUŞ	Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisinin Genç Bireylerin Yaşam Tarzları İle Girişimcilik Niyetleri Açısından İncelenmesi <i>Maslow's Hierarchy of Needs in terms of Lifestyle and Entrepreneurial Intentions of Young Individuals</i>	1731-1749

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Kemal KÖKSAL	Algılanan Sosyal Kaytarmanın Örgütsel Adalete Etkisi: Politik Davranışın Düzenleyici Rolü <i>The Effect of Perceived Social Loafing on Organizational Justice: The Moderating Role of Political Behavior</i>	1750-1761
Kübra SARGIN ve Yücel ÖZTÜRKOĞLU	Depo Çalışanlarının Bilişim Sistemlerine Yaklaşımları Üzerine Bir Araştırma <i>A Study on the Approach of Warehouse Employees to Information Systems</i>	1762-1772
Osman ÇEVİK ve Ahmet Alp ÖZBALCI	Sağlık Çalışanlarının Tükenmişlik Düzeyleri ile Demografik Özellikleri Arasındaki İlişki -Samsun İli Örneği- <i>The Relationship between Burnout Levels and Demographic Characteristics of Health Workers: The Case of Samsun</i>	1773-1787
Özgür KABADURMUŞ ve Duygu DEMİRELÖZ	Analitik Hiyerarşi Prosesi Yöntemi ile Lojistik Sektöründeki İdeal Satış Personeli Profiline Ulaşmak: Uluslararası Bir Lojistik Firma Örneği <i>Determining the Profile of Ideal Sales Personnel by Applying Analytical Hierarchy Process: Case of an International Logistics Company</i>	1788-1802
Uğur SÖNMEZOĞLU, Hüseyin GÖKÇE ve Gizem KARAKAŞ	Pamukkale Üniversitesi Öğrencilerinin Yaşam Kalitesi, Örgütsel İmaj ve Özdeşleşme Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi <i>A Study of the Relationship between Pamukkale University Students' Quality of Life, Organizational Image and Level of Identification</i>	1803-1819
Ali Murat KIRIK ve Nilüfer BAŞTAŞ-BAKIŞ	Teknolojik Determinizm Çerçevesinde Türkiye'de Web Dizilerinin Toplumsal Dönüşüme Etkileri: Fi Dizisi Örneği <i>Within the Framework of Technological Determinism the Effects of Web Series to Social Transformation in Turkey: The Case of Fi Web Series</i>	1820-1835
Burcu DELİKAN ve Gül ŞENER	Marka Maskotlarında Antropomorfizm Kullanımına Yönelik Göstergebilimsel Bir Analiz: Arçelik Markası Robot Çelik Vakası <i>A Semiotical Analysis of the Use of Anthropomorphism in Brand Mascots: The Case of Arçelik's Çelik the Robot</i>	1836-1854
Pınar KOÇ	Hastalıklar Verimlilik ve Ulusal Gelir Arasındaki Nedensellik İlişkilerinin Analizi: Türkiye'de Kanser Örneği <i>The Causality Analysis of the Relationship between Diseases, Productivity and National Income: The Example of Cancer in Turkey</i>	1855-1862
Dilek KANATSIZ ve Hüseyin GÖKÇE	Ergenlerin Fiziksel Aktiviteye Katılım Durumuna Göre Beden Memnuniyeti ve Sosyal Görünüş Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi <i>Determination of Body Satisfaction and Social Appearance Anxiety Levels According to the Participation of Adolescents in Physical Activity</i>	1863-1870
Erdem ERDEMLİ ve Fatih YAŞARTÜRK	Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Serbest Zaman Doyum Düzeyi ve Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi <i>Examination of the Relationship between Free Time Satisfaction Level and Problem Solving Skills of Physical Education and Sports Teacher Department Students</i>	1871-1882

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Sabiha Gizem ENGİN, Hamza Kaya BEŞLER, Veli Onur ÇELİK ve Kadir ÇALIŞKAN	The Evaluation of Foreign Female Basketball Players' Thoughts on Turkey, Turkish Culture and Their Professional Sports Life in Turkey <i>Yabancı Kadın Basketbol Oyuncularının Türkiye, Türk Kültürü ve Türkiye'deki Profesyonel Spor Yaşantılarına İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi</i>	1883-1896
Cengiz ATLI	Tek Parti Döneminde Jandarma Teşkilatının Durumu (1923-1946) <i>The State of Gendarmerie in Single-Party Government (1923-1946)</i>	1897-1912
Emre KOÇ	Tahrir Defterleri Işığında Manazan Köyünün (Kaya / Mağara Yerleşimi) XVI. Yüzyıldaki İdari, Demografik ve Ekonomik Durumu (1500-1584) <i>Administrative, Demographic and Economic Status of Manazan Village (Rock / Cave Settlement) in the XVIth Century (1500-1584), in The Light of the Tahrir Books</i>	1913-1925
Севда СУЛЕЙМАНОВА	Вклад Тюркских Мыслителей В Мировое Наследие <i>Contribution of Turkish Thoughts to the World Heritage</i>	1926-1933
Şebnem ESEDOVA	Türk Mitolojisinde Trickster Karı (Azerbaycan Folklor Örnekleri Esasında) <i>Trikster Old Woman in Turkish Mythology (Based on Azerbaijani Folklore Samples)</i>	1934-1941
Ekrem Yaşar AKÇAY & İdris TURAN	Butterfly Effect in Turkey-European Union Relations: Turkey's Candidacy Process <i>Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Kelebek Etkisi: Türkiye'nin Adaylık Süreci</i>	1942-1955
Engin KOÇ	Rusya'nın Ortadoğu'da Taktiksel Hamleleri: Rusya ve Suudi Arabistan İlişkileri <i>Tactical Movements of Russia in the Middle East: Russia and Saudi Arabia Relations</i>	1956-1969
Review Paper / Derleme Makalesi		
Faruk GÜN ve Ahmad SALAHİ	Âşık Mesiyollah ve Sanatı <i>Ashik Mesiyollah and His Art</i>	1970-1979
Gülümser DURHAN	Aristoteles'te Tekhne Olarak Sanatın Epistemik Değeri <i>Epistemological Value of Art as Tekhne in Aristotle</i>	1980-1989
Cıldız URMANBETOVA	Чыңгыз Айтматовдун Ааламы Жана Философиясы <i>The Universe and the Philosophy of Chingiz Aitmatov</i>	1990-1998

Kutadgu Bilig'deki Söz Varlığının Günümüz Kırgız Türkçesiyle Karşılaştırılması Üzerine

Ceyhun Vedat UYGUR¹

Öz

Bu çalışma, on birinci yüzyılın Doğu (Karahanlı) Türkçesiyle yazılmış en önemli ve hacimli manzum eseri olan Kutadgu Bilig'in kelime kadrosunu, günümüz Türk lehçelerinden Kırgız Türkçesiyle karşılaştırmaktadır. Çalışma, Türkiye'de Reşit Rahmeti Arat tarafından hazırlanıp yayımlanan Kutadgu Bilig Metin ve Tercüme'leri ile (Yusuf Has Hacib Kutadgu Bilig I-Metin, Yusuf Has Hacib Kutadgu Bilig II-Tercüme) yine onun tarafından hazırlanan ancak K. Eraslan, O.F. Sertkaya, N. Yüce tarafından neşre hazırlanıp yayımlanan Kutadgu Bilig III İndeks'e dayanmaktadır. İndeks'teki her kelime ve anlamı Kırgız Türkçesindeki şekil ve anlamlarıyla karşılaştırılmış; Kutadgu Bilig'deki her bir açıklayıcı anlamın Kırgız Türkçesindeki karşılığı verilmeye çalışılmış; değişen anlamlar, değişen (farklı) yapılar, eskiyen kelimeler tespit edilmiştir. İndeks'te olması gereken ve Semih Tezcan'ın önerdiği kelimeler de (eğer Kırgızca karşılığı varsa) çalışmaya dâhil edilmiştir. Anlam veya okunuşunda sorunlu bulunan İndeks'teki kelimeler (113 adet) çalışmaya alınmamıştır. Sonuçta, yaklaşık üç bine yakın (2998) kelimeyi barındıran Kutadgu Bilig'deki kelimelerin yaklaşık olarak % 46/47 oranında Kırgız Türkçesinde kısmen anlam ve yapı değişmesine uğrayarak ama en fazla da ses değişmelerine ve olaylarına maruz kalarak yaşadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kutadgu Bilig, Söz Varlığı, Kırgız Türkçesi, Kutadgu Bilig ve Kırgızca, Karşılaştırma

On Comparison of Vocabulary in "Kutadgu Bilig" with Contemporary Kyrgyz Language

Abstract

The present study aims to compare the vocabulary of Kutadgu Bilig with the Kyrgyz language of contemporary Turkish dialect, which is the most important and voluminous didactic poem written in Eastern (Karahanids) Turkish of the eleventh century. This study is based on the copies and translations of Kutadgu Bilig published by Reshit Rahmet Arat (Yusuf Has Hajib Kutadgu Bilig I –Metin (Copy), Yusuf Has Hajib Kutadgu Bilig II –Tercume (Translation) and Kutadgu Bilig III which was also prepared by him, but published by K. Eraslan, O.F. Sertkaya, N. Yuje. Each word and its meaning in Index is compared with its forms and meaning in Kyrgyz; every descriptive meaning in Kutadgu Bilig is attempted to be given in Kyrgyz; changes in the meaning, changes in the structure, obsolete words are identified. Words that should take place in Index and proposed by Semih Tezcan (if there is Kyrgyz equivalent) are also included. Words (113) that are considered problematic in Index in terms of meaning and reading are not included in this study. As a result of this study, it is identified that approximately 46/47% of words from Kutadgu Bilig, which has nearly three thousand words (2998) exist in Kyrgyz language by changing the meaning and sturcture, but mostly by being exposed to sound change.

Key Words: Kutadgu Bilig, Vocabulary, the Kyrgyz language, Kutadgu Bilig and Kyrgyz, Comparison

Atıf İçin / Please Cite As:

Uygur, C. V. (2020). Kutadgu Bilig'deki söz varlığının günümüz kırgız türkçesiyle karşılaştırılması üzerine. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1300-1330.

Geliş Tarihi / Received Date: 18.03.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 22.05.2020

¹ Prof. Dr. - 1. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi 2. Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ceyhunv.uygur@manas.edu.kg, vuygur@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-4239-803X

Giriş

Bugüne kadar Kutadgu Bilig üzerine pek çok araştırma yapılmıştır. Buna rağmen hâlâ onun tam olarak incelenmeyen tarafları bulunmaktadır. Bunların en önemlilerinden biri, belki ondaki söz varlığının günümüz Türk lehçelerinde ne ölçüde ve hangi biçimlerde yaşayıp yaşamadığıdır. Başka bir deyişle 11. yy. Doğu Türkçesi edebî diliyle yazılmış olan bu dev eserin kelime hazinesinin bugünkü Türk lehçeleriyle bir karşılaştırmasının yapılmamış olmasıdır. Bu konuda kısmi çalışmalar bulunsa da (mesela Anadolu ağızlarıyla karşılaştırma gibi) biz, bu çalışmamızda Kutadgu Bilig'in bütün bir söz varlığını çağdaş Türk lehçelerinden Kırgız Türkçesiyle karşılaştırmaya çalıştık. Çalışmamız, R. Rahmeti ARAT tarafından hazırlanan ve K. Eraslan, O. F. Sertkaya, N. Yüce tarafından yayımlanan (1979) *Kutadgu Bilig III-İndeks* adlı çalışmaya dayanmaktadır. İndeks'in sıhhati tartışılrsa da, konuyla ilgili mevcut görüş ve yayınlar da çalışmamızda dikkate alınmıştır. Sorunlu kelimeleri ciddi bir şekilde tartışan bilim adamı Semih Tezcan olmuştur (Tezcan, 1981). Bu sebeple onun fikirleri, çalışmamızda (Kırgız Türkçesinde bir karşılığı varsa) dikkate alınmış, görüşleri ilgili kelimedede parantez içinde verilmiş, bu husus da */s ("sorunlu" anlamında) şeklinde işaretlenmiştir. Yine bu bağlamda, İndeks'te yer almayan ama Tezcan'ın "olması/ eklenmesi gerekir" dediği kelimeler de eğer Kırgız Türkçesinde karşılığı varsa çalışmamıza dâhil edilmiş ve */i (ilave) ile işaretlenmiştir.

Kutadgu Bilig'de üç bine yakın kelime bulunmaktadır. Çalışmamızda bu kelimelerin tamamı (içlerine okunuş ve anlam açısından sorunlu, tartışmalı olanlar da var) günümüz Kırgız Türkçesiyle karşılaştırılmış; her bir kelimenin anlamı / anlamları, anlam değişimleri, ses değişimleri, yapısı karşılaştırma kapsamına alınmıştır.

Çalışmamızın bir özelliği de Kutadgu Bilig İndeks'inde yer alan kelimelerin anlamlarını ortaya koyan her kelimenin olabildiğince Kırgız Türkçesinde karşılığının / karşılıklarının verilmeye çalışılmasıdır. Örneğin Kutadgu Bilig'deki (KB) **ağrıg** kelimesi, İndeks'te *ağrı*, *zahmet*, *hastalık* şeklinde anlamlandırılmış. Söz konusu anlamı veren üç kelimenin de Kırgız Türkçesindeki karşılıkları bulunup yazılmaya çalışılmıştır. Kelime anlamları yatık (italik) harflerle verilmiştir:

KB ağrıg *Ağrı*; **Krg.** ooru; *zahmet* **Krg.** kıyınçılık; *hastalık* **Krg.** ooru gibi.

Bütün kelimeler yukarıda gösterildiği şekliyle çalışmaya alınmıştır. Kırgız Türkçesinde karşılığını yazamadığımız kelimelerin yeri boş bırakılmıştır.

Kutadgu Bilig'deki özel isimler, (birkaç istisna dışında) çalışmamıza dâhil edilmemiştir.

Tespitlerimize göre Kutadgu Bilig'deki kelimelerin 1543 adedi, bugünkü Kırgız Türkçesinde yaşamaya devam etmektedir. 1543 adet kelimenin bir kısmı anlam bakımından, bir kısmı ses bakımından, bir kısmı da yapı bakımından değişikliğe uğramıştır. Bu durum doğal kabul edilmelidir. Çünkü bugünkü Kırgız Türkçesi, Sovyetler Birliği döneminde yazı dili hâline getirilmiştir. Yani o zamana kadar Kırgız Türkçesi, sözlü bir diyalekt durumundaydı. Diyalektler, ağızlar, elbette ki edebî dile göre **özellikle ses bakımından değişiklik gösterecektir**. Başka bir deyişle Kutadgu Bilig metnindeki kelimelerin ses (telaffuz) bakımından değişiklik göstermesinin temel sebebi, bir anlamda metnin Kırgız Türkçesinin seslik, sesletim değerlerine uygun duruma getirilmesidir. Bu durum, Kazak, Karakalpak, Nogay, Tatar gibi diğer Türk diyalektleri için de geçerlidir.

Türkiye Türkçesinde fiillerin mastar biçimlerini biz genellikle -mAk eki ile karşılıyoruz. Soyut fiilleri de -mAk okutan "fiil çizgisi" ile (-) karşılıyoruz. Kırgız Türkçesinde bu durum, kök veya gövdedeki ünlünün durumuna göre -uu, -üü, -oo, -öö (< -ig, -ig) biçimine girmektedir. Biz de çalışmamızda fiilleri bu şekilde gösterdik. Böylece fiilleri, isim-fiil biçimlerinden ayırmış olduk.

Çalışmamızda bazı işaretler kullandık. Bunlar ve karşıladıkları anlamlar şöyledir:

- */m: KB'den bu yana Kırgız Türkçesinde manası değişen kelimeler,
- */k: KB'den bu yana Kırgız Türkçesinde yapısı kısmen değişen kelimeler,
- */e: KB'de olup da Kırgız Türkçesinde eskimiş olan kelimeler,
- */h: KB'de olup da bugün Kırgız Türkçesinde halk ağzında yaşayan kelimeler,
- */v: KB'de birbirinin varyantı durumunda olan kelimeler,

*/i: İndeks'te olmayan ve Tezcan'ın önerisiyle ilave edilmiş olan kelimeler.

*/öi: özel isim

1. Değişmeden Günümüz Kırgız Türkçesine Ulaşan Kelimeler

Bunlar içinde az da olsa anlam değişmesine veya kısmen yapısal değişikliğe uğrayanları görmek mümkündür (Bunları */m veya */k işaretleriyle belirttik). Bazı kelimeler de Kutadgu Bilig *İndeks*'inde varyantlı olarak yer almıştır. Bunları da */v işaretiyle gösterdik. Ama aşağıdaki örneklerin büyük bir kısmında kelimeler, anlam ve yapı bakımından değişmeden günümüz Kırgız Türkçesinde kullanılmaktadır:

'**abid** *İbadet eden, abid / abit* > **Krg.** abid "sofu"

'**aceb** *Hayret, taaccüb, şaşma, acep* > **Krg.** aldastap kaluu, şaşuu, **acap**

aç *Aç, doymamış, açgözlü* > **Krg.** aç

aç *Aç, doymamış, açgözlü* > **Krg.** aç

aç- I Açmak > **Krg.** aç-

aç- I Açmak > **Krg.** aç-

açı- *Acımak; ağrmak, acı-* > **Krg.** açı- "mayalanmak, kabarmak; boor ooru, canı aç-

açıl- *Açılmak; anlaşılmak* > **Krg.** açıl-

açıl- *Açılmak; anlaşılmak* > **Krg.** açıl- **min-** *Binmek. bk. mün-* > **Krg.** min-

açıt- II İncitmek > **Krg.** oorut-, *açıt-* "acıtmak, şiddetli ağrı vermek"

açıt- II İncitmek > **Krg.** oorut-, *açıt-* "acıtmak, şiddetli ağrı vermek"

adam (*A. Adem*) *Adam, kişi* > **Krg.** adam, kişi

'**adil** (*A. Adalet; doğruluk*) > **Krg.** **adil**, adildik, adilet

aq- *Akmak* > **Krg.** ak-

al- *Almak bk. alğal-* > **Krg.** al-

ala *Ala, alaca* > **Krg.** **ala**-bula

alp *Alp* > **Krg.** **alp**; *kabraman, cesur* > **Krg.** baatır, kaarman; *cesur* > **Krg.** kayrattuu, kurç, taymanbas; *yığit* > **Krg.** baatır

ança *bk. ol* > **Krg.** ança "o kadar"

and *Ant, yemin* > **Krg.** **ant**, kasam, şert

anda *bk. ol* > **Krg.** anda "onda; orada; o zaman"

anı *bk. ol* > **Krg.** anı "onu"

ansız *bk. ol* > **Krg.** ansız "onsuz"

'**aqıbet** (*A. Akıbet, son, nibayet*) > **Krg.** **akıbet**, akırkı, soñku; akırında, ayağında

'**aqıl** (*A. Akıl*) > **Krg.** akıl

aqsaq *Aksak, topal* > **Krg.** aksak

arpa *Arpa* > **Krg.** arpa

arqa I *Arka, arka taraf* > **Krg.** **arka**, art, art caq

arqa II *Yardımcı* > **Krg.** arka

arqa III *Sırt* (Tezcan: "bel suyu, arka suyu, sperma, meni") > **Krg.** **arka**, bel, kır, kırka, sırt

art- *Artmak, fazlalaşmak* > **Krg.** **art-**, köböyüü

art *Dağ* (Tezcan: "dağ geçidi, boğaz") > **Krg.** dak, cara, too, **art** "dağ geçidi"

arzu (*F.*) *arzu, istek, dilek* > **Krg.** **arzuu**, kaala-, kumardanuu, tilek

asil- (Tezcan: esil- "azalmak, eksilmek") *Asılmak* > **Krg.** asıl- "asılmak; sataşmak..."

açıl *Asıl* > **Krg.** **asıl**, cınığı; *esas* > **Krg.** başkı, negiz, negizgi, paydubal

aş *Aş* > **Krg.** **aş**, tamak

at *Ad, isim* > **Krg.** **at**, ışım, zat atooç

at *At (hayvan)* > **Krg.** at

at- *Atmak* > **Krg.** ırgıt-, taşta-, **at**; *brakmak* > **Krg.** boşot-, kaltır-

ata *Baba* > **Krg.** ata

atalıq *babalık* > **Krg.** atalık "babalık"

atan- *Adlandırılmak, ad almak* > **Krg.** atan-

ay I *Ay, kamer* > **Krg.** Ay **qutul-** *Kurtulmak* > **Krg.** kutul-

ayaq *Çanak* > **Krg.** kumura tabak, **ayak**; *kâse* > **Krg.** kese, kese; *kadeh* > **Krg.** çöyçök

aylıq *Aylık* > **Krg.** **aylık**, mayana

az *Az* > **Krg.** **az**, kem

az- *Aşmak, yolu şaşırmak, yoldan çıkmak* > **Krg.** buzul-, coldon çık-; **az-** "yola düşmek; uzaklaşmak; zayıflamak; solmak; reddetmek; fakir olmak; sinirlenmek"

'**azáb** (*A.*) *Azıp* > **Krg.** **azap**; *işkence* > **Krg.** azap, kıynoo, muñ; *keder* > **Krg.** azap, muñ

azad (*F.*) *Azad* > **Krg.** **azat**, erkin; *serbest* > **Krg.** boş, erkin

azıt- *Aşıtmak, yoldan çıkarmak* > **Krg.** **azıt-** > hlk. azgır- */k

'**aziz** (*A.*) *Aziş* > **Krg.** aziz; *kıymetli* > **Krg.** baaluu

- balıq *Balık* > **Krg.** balık
baq- *Bakmak* > **Krg.** *bak-*, kara-, tikte-
bar *Var* > **Krg.** bar; *mevcut* > **Krg.** bar, bar bolgon
bar- *Varmak* > **Krg.** cet-, kel-, *bar-*; *gütmek* > **Krg.** ket-
barı *Bütünü, tamamı, hepsi* > **Krg.** *baarı*, bardığı, calpısı
bas- *Basmak* > **Krg.** basıp çığar-, *bas-*, ter-
basıl- *Basılmak* > **Krg.** basıl-
baş *Baş* > **Krg.** baş; *ön* > **Krg.** aldı, ön; *uç* > **Krg.** uç
başçı *Başkan; şef* > **Krg.** *başçı*, başkarma, töraga; *baş* > **Krg.** baş
bat- *Batmak* > **Krg.** *bat-*; *sinmek* > **Krg.** basın-; *gözden kaybolmak; saklanmak, gizlenmek*
bata (Tezcan: Bu kelime çıkarılmalı ve *bat* ile birleştirilmeli) *Derhal* > **Krg.** daroo, tez; *çabuk. bk. bat* > **Krg.** çapçañ, çyrak, tez */s
bay *Zengin* > **Krg.** bay
baylıq *Zenginlik* > **Krg.** baylık
bedel (A.) *Bedel* > **Krg.** bedel "bedel, değer"; *karşılık* > **Krg.** ılayık kelüü, coop, tuura kelüü
bek *Sağlam, muhkem* > **Krg.** çñ, deni sak, *bek* "sert, katı, dayanıklı; sağlam; kilitli, apalı; pek, çok; sağlam, güvenilir"
beki- *Sağlamlaşmak* > **Krg.** beki-
bekit- *Pekitme, sağlamlaştırmak. bk. bekit-, bekiüt-* > **Krg.** bekit-
berk *Sağlam, kuvvetli* > **Krg.** çñ, deni sak, *berk* "sağlam, berk", bek
beter (F.) *Daha kötü, daha fena* > **Krg.** beter
beyt I (A.) *Beyit, ev* > **Krg.** beyt
beyt II (A.) *Ev* > **Krg.** üy, beyit
beze- *Bezemek* > **Krg.** casalgala-, koozdo-, körkömdö-, *beze-*; *süslemek* > **Krg.** casan-
bezen- *Bezenmek, süslenmek* > **Krg.** *bezen-*, bezel-
biç- *Biçmek, kesmek. bk. biç-* > **Krg.** *biç-*, or-
bıçaq *Bıçak. bk. bıçek* > **Krg.** bıçak
bış- *Pişmek* > **Krg.** *bış-*; *olgunlaşmak* > **Krg.**
bışur- *Pişirmek* > **Krg.** *bışur-*
biç- *Biçmek* > **Krg.** *biç-*, oruu ; *kesmek. bk. biç-* > **Krg.** kes-, toktot-
bil- *Bilmek* > **Krg.** bil-
bilek *Bilek* > **Krg.** bilek
bilin- *Bilmek, anlamak* > **Krg.** *bilin-* "bilinmek", bil-, anda-, tüşün- */m
biliş- *Bilişmek, tanışmak* > **Krg.** biliş- "tanınmış olmak, aşikâr olmak" */m
bir *Bir* > **Krg.** bir
birik- *Birilmek* > **Krg.** *birik-*, cıyıl-, koşul-; *toplanmak, bir olmak* > **Krg.**
biriktür- *Biriktirmek* (Tezcan: "birleştirmek, birbirine uygun duruma getirmek) > **Krg.** biriktir-
birlik *Birlik, vahdet* > **Krg.** birdik, birlik
biz *Biz* > **Krg.** biz
bol- *Olmak* > **Krg.** bolup kal-, *bol-*
boş *Boş* > **Krg.** boş; *serbest* > **Krg.** boş, erkin
boz *Boz renk* > **Krg.** boz
börk *Külâb, başlık, kalpak* > **Krg.** külö, şökülö, *börk*
böz *Bez (pamuktan yapılmış kumaş)* > **Krg.** bez "beze, gudde", *böz*, kezdeme
bu *Bu* > **Krg.** *bu*, bul, oşol
bulaq *Pınar* > **Krg.** kaynar, *bulak*
bulğaş- *Karışmak* > **Krg.** aralaş-, çataş-, kiyliğış-, *bulğaş-*
bulun- *Bulunmak* > **Krg.** bol-, *bulun-* "bulunmak" sol *Sol* > **Krg.** sol
buqa *Boğa* > **Krg.** buka
bur- *Burmak, sıkılaştırmak* > **Krg.** *bur-*, kayra-, tolga-
burhan *Burhan, put* > **Krg.** burhan
but *But, bacak* > **Krg.** san; *bacak* > **Krg.** *but* sök- *Sövmek* > **Krg.** *sök-*, uruş-
but *Put* > **Krg.** but
buyur- *Buyurmak, emretmek* > **Krg.** buyruk ber-, *buyur-*, carlık kıl-
buz- *Bozmak* > **Krg.** buz-; *yıkılmak* > **Krg.** cık-; *harap etmek* > **Krg.** eskirt-, kıyrat-, tozdur-; *viraneye çevirmek, darmadağın etmek* > **Krg.**
buzul- *Bozulmak* > **Krg.** buzul-; *yıklılmak* > **Krg.** cıgıl-
buzuq *Bozuk* > **Krg.** buzuk; *kırık, yıktık* > **Krg.** kıyragan, singan, sınık
bütün *Bütün* > **Krg.** baarı, бүткүл, *bütün*
bütür- *Sağaltmak, sağlam hâle koymak* > **Krg.** bütür- "bitirmek, tüketmek; mezun olmak" */m
can (F.) *Can* > **Krg.** can; *ruh* > **Krg.** rux, şaytan; *gönül* > **Krg.** köñül; *yürek* > **Krg.** cürök; *kalp* > **Krg.** cürök; *kuvvet* > **Krg.** kubat, küç; *kudret* > **Krg.** kubat, kudret, küç

- çal** *Alaca* > **Krg.** ala-bula, ak-sarı, boz, **çal** "kır renk"
çal- *Yere çalmak, vurmak* > **Krg.** at-, ur-, **çal-**
çiq- *Çıkmak* > **Krg.** çık-
çıqar- *Çıkarmak* > **Krg.** çıkar-
çök- *Çökmek* > **Krg.** çök-
din (A.) *Din* > **Krg.** din
duşman (F.) *Düşman* > **Krg.** **duşman**, coo
eger (F.) *Eğer* > **Krg.** **eger**, egerde
ek- *Bir şey ekemek* > **Krg.** ek-
em *İlaç* > **Krg.** darı, **em** "ilaç, şifa; aşı"
emçi *Tabip* > **Krg.** tabıp, **emçi** "üfürükçü" */m
emgek *Emek* > **Krg.** **emgek**, meenet; *zabmet* > **Krg.** kıyınçılık; *eşyet* > **Krg.** kısım casa-, kıs-
emma (A.) *Ama, ancak, şu kadar ki, kaldı ki* > **Krg.** biroq, uşul gana, **amma** "ama; bütünü, hepsi" (halk ağzı)
eñ *En* > **Krg.** eñ, *daba (kuvvetlendirme edati)* > **Krg.** dağı, eñ
er *Er, erkek adam* > **Krg.** asker, **er**, erkek, kaarman, kayrattuu
erdem *Erdem, fazilet* > **Krg.** coomarttik, tatıktuuluk; **erdem** "yiğit, er, kahraman" */m
eren *İnsan, insanlar* > **Krg.** adam, kişi, **eren** "er, yiğit"
erk *Kudret, güç* > **Krg.** kubat, kuduret, küç, **erk**
erkeç *Genç teke* > **Krg.** erkek
erkek *Erkek* > **Krg.** erkek
erte *Erte, erken* > **Krg.** erte
es- *Esmek* > **Krg.** cel cür-, şamal bol-, **es-** "esmek, üfürmek; çırpınmak"
inan- *Inanmak* > **Krg.** **inan-**, işen-
inanç *Güvenilen, inanılan; güvenme, inanma* > **Krg.** inanıç "inanç"; inanış "inanış"
ısın- (Tezcan: **isin-**) *Isınmak* > **Krg.** cılın-, **ısın-**
iş *Sis* > **Krg.** tuman, **iş** "is"
iç *İç* > **Krg.** iç, içki cak
iç- *İçmek* > **Krg.** çek-, **iç-**, tart-
il- *I Bağlamak, ilişirmek* > **Krg.** bayla-, bekit-, **il-** "asmak, bağlamak, ilişirmek, takmak..."
ilim (A.) *İlim, bilme, biliş* > **Krg.** ilim
ilin- *Yakalanmak, tutulmak* > **Krg.** ilin- "tutulmak, yakalanmak, takılmak"
iliş- *Birbirine ilişmek, çatışmak* > **Krg.** **iliş-**, çatış-, uruş- *akıllı* > **Krg.** akılduu */m
ini (yaşça) *Küçük kardeş* > **Krg.** ini
iş *İş* > **Krg.** biznes, **iş**, cumuş
işçi *İşçi* > **Krg.** cumuşçu, **işçi**
işen- *Güvenmek* > **Krg.** **işen-**, süyön-; *inanmak* > **Krg.** inan-, işen-
it *Köpek, bk. it* > **Krg.** it
iz *İz* > **Krg.** iz; *nişan* > **Krg.** belgi
kaçan *Ne zaman, ne vakit* > **Krg.** kaçan
qağaz (F.) *Kâğıt. bk. kağıd* > **Krg.** kagaz */v; **qağıd** (F.) *kağıt. bk. kağız* > **Krg.** kagaz */v
qal- *Kalmak* > **Krg.** kal-
qalem (A.) *Kalem* > **Krg.** **kalem**, karamdaş
qalın *Kalabalık* > **Krg.** kalıñ top, qalıñ el; *çok* > **Krg.** köp, ötü, abdan, **kalıñ**
qalqan *Kalkan* > **Krg.** **kalkan**, kambala **toñ** *Sert, katı* > **Krg.** katuu, **toñ** "don, buz tutma; ham, olmamış; soğuk, ilgisiz" */m
qamçı *Kamçı* > **Krg.** kamçı
qan *Kan* > **Krg.** kan
qanat *Kanat* > **Krg.** kanat
qana 'at (A.) *Kanaat* > **Krg.** **kanaat**, kanaatangandık
qap *qara Kapkara* > **Krg.** kapkara
qap- *Tutmak* > **Krg.** cakala-, karma-, sakta-, tut-, **kap-** "köpek ısırarak; ağır konuşmak, sözle saldırmak" */m
qar *Kar* > **Krg.** kar
qara **I** *Kara* (Tezcan: 2715'te doğrudan doğruya 'mürekkep' anlamında kullanılmıştır.) > **Krg.** caman, **kara**, kurgak
qarar (A.) *Karar* > **Krg.** çeçim, toktom, **karar** "karar, yargı" (*eski*) */e **tur-** *Durmak, ayakta durmak* > **Krg.** tokto-, **tur-**
qarar- *Kararmak* > **Krg.** karar-
qargış *Beddua* > **Krg.** kargış
qarı *Yaşlı. bk. qarış* > **Krg.** kari
qarı- *Kocamak, yaşlanmak* > **Krg.** kartay-, **karı-**
qarın *Karın* > **Krg.** aş kazan, **karın**
qarındaş *Kardeş* > **Krg.** ini, **karındaş**, tuugan

- qarşı I *Karşı. bk. qarşu* > **Krg.** karşı; qarşu *Karşı. bk. qarşu* > **Krg.** karşı */v
 qaş I *Ön* > **Krg.** aldı, ön. **kaş** "ön, karşı; eyerin ön ve arkasındaki çıkıntılı bölüm"
 qaş II *Kaş* > **Krg.** kaş
 qat- I *Katmak* > **Krg.** koş-, **kat** "ilave etmek, ilhak etmek"; *karıştırmak* > **Krg.** aralaştır-, **kat** "ilave etmek"
 qatıl- *Katılmak, karıştırılmak* > **Krg.** katıl- "saklanmak, gizlenmek" */m
 qayna- *Kaynamak* > **Krg.** kayna-
 qaz *Kazı* > **Krg.** kaz
 qaz- *Kazmak* > **Krg.** kaz-
 qaža (A.) *Kaža* > **Krg.** avariya, balaket, **kaza**, ölüm, rayon
 qazı (A.) *Kadı* > **Krg.** kazı "hakim"
 qazıl- *Kazılmak* > **Krg.** kazıl-
 qıl *Kıl* > **Krg.** kıl
 qıl- *Kılmak, etmek* > **Krg.** **kıl**, et-, casa-; *yapmak* > **Krg.** casa-, **kıl**
 qılıç *Kılıç* > **Krg.** kılıç
 qılıq *Kılık* > **Krg.** keyip, sırtkı körünüş ; *huy* > **Krg.** münöz, peyil, peyli-kuyu, **kılık**, *gidiş* > **Krg.** abal, cürüm-turum, keyip, kılık-coruk
 qılıq *Huy* > **Krg.** münöz, peyil, peyli-kuyu; *gidiş* > **Krg.** abal, cürüm-turum, keyip, **kılık**-coruk; *tavır, bk. qılıq* > **Krg.** cürüm-turum */v
 qılın- *Kılınmak, yapılmak* > **Krg.** kılın- "yapılmak"
 qımız *Kımız* > **Krg.** kımız
 qın I *Kın, bıçak ve kılıç kılıfı* > **Krg.** kın
 qır I *Kır* > **Krg.** ak-sarı, ayıl, boz, talaa, **kır** "bayır, dağ silsilesi; kenar, sınır, hudut" */m; *sabra* > **Krg.** çöl */m
 qırğıl *Kırıl* > **Krg.** kırğıl "kır sakal" */m
 qırq *Kırk (40)* > **Krg.** kırk üç *Üç (3)* > **Krg.** üç
 qırtış *Yüz* > **Krg.** bet, cüz, üst, **kırtış** "yüzey, satıh; boya";
 qıs- *Sıkmak, baskı altında bulundurmak* > **Krg.** bas-, sık-, **kıs** "sıkmak; baskılamak, zorlamak..."
 qışsa (A.) *Hikâye* > **Krg.** aňgeme, ikaya, **kıssa** "kıssalar, hikâyeler"
 qış *Kış* > **Krg.** kış
 qıy- *Kıymak* > **Krg.** maydala-, **kıy**- "kıymak, kesmek"
 qıyamet (A.) *Kıyamet* > **Krg.** **kıyamat**, kıyamat-kayım
 qıyıq *Eğrilik, cayma* > **Krg.** kıyık "kesinti, kırıntı" */m
 qıyıl- *Kıyılmak, kusur işlemek* > **Krg.** kıyıl- "kesilmek" */m
 qız I *Kız, kız çocuk* > **Krg.** kız
 qızıl *Kızıl, kırmızı* > **Krg.** **kızıl**, kırmızı
 qol I *Kol* (Tezcan: 'kol' ve 'vadi' anlamlarındaki kol, farklı kelimelerdir görüşündedir. Biz de ayırdık.) > **Krg.** bağıt, **kol**, tarmak, tutka
 qon- *Konmak* > **Krg.** kon- "konmak; yere inmek..."
 qor II (Tezcan) *Maya* (Tezcan) > **Krg.** **kor** "iyice mayalanmış boza; esas, bir şeyin özünü oluşturan ana öge, temel" */i
 qorq- *Korkmak* > **Krg.** kork-
 qoş- *Yazmak, şiir düzme* > **Krg.** caz-, **koş**- "ağıt söylemek; doğaçlama şiir söylemek..."
 qoşul- *Yazılmak, düzenlenmek, şiir düzülme* > **Krg.** koşul- "bir araya gelmek, katılmak" */m
 qoy *Koyun* > **Krg.** **koy**, koyun
 quç- *Kucaklamak* > **Krg.** kuç- > kuçaktoo */e
 qul *Kul, köle* > **Krg.** kudaydın kulu, **kul** "kul, Tanrı'ya göre insan; köle"
 qulaç *Kulaç* > **Krg.** kulaç
 qulaq *Kulak, bk. qulçaq* > **Krg.** kulak
 qulan *Yaban eşeği* > **Krg.** kulan
 qum *Kum* > **Krg.** kum
 qur- *Kurmak* > **Krg.** kur-; *germek* > **Krg.** ker-
 qurt *Kurt, solucan* > **Krg.** **kurt**, soolcan
 qurut *Peynir* > **Krg.** **kurut** "kurutulmuş süzme yoğurt", bıştak, sır
 quş *Kuş* > **Krg.** kuş
 qut *Kut, mutluluk, devlet* > **Krg.** kut
 qutur- *Kudurmak* > **Krg.** kutur-
 quzğun *Kuzgun* > **Krg.** kuzgun
 keç- *Geçmek, ölmek* > **Krg.** öl-; **keç**- "geçmek; affetmek, vazgeçmek" */m
 keçiş *Geçme* > **Krg.** keçiş
 keg (Tezcan: kek olmalı.) *Kin* > **Krg.** açuu, **kek**; *öç* > **Krg.** **kek**, öç, öç aluu */v; *hınç, bk. kek* > **Krg.** kektöö */v
 kel- *Gelmek* > **Krg.** cet-, **kel**-

- kelin *Gelin* > **Krg.** kelin
kem *Hastalık* > **Krg.** ooru, **kem** "eksik, az; geri, aptal" */m
keñç II (*F. genç*) *Hazıne* > **Krg.** kazına, **keñç** "hazine, servet"
kep *Kalıp* > **Krg.** kalıp, ülgü, **kep** "şekil, biçim"; *vücut, forma* > **Krg.** beden, dene
ker- *Germek, kabartmak* > **Krg.** ker-
kerek *Gerek* > **Krg.** kerek
kerim (*A.*) *Kerim* > **Krg.** kerim "kerim, merhametli"
kes- *Kesmek* > **Krg.** kes-, toktot-
kesil- *Kesilmek* > **Krg.** kesil- "kesilmek; çatlama, çizgi oluşmak"
kez- *Gezmek* > **Krg.** kez-; *dolaşmak* > **Krg.** aylan-, çatış-, **kez-**, tegeren-
kızır- *Kızarmak* > **Krg.** kızır-
kim *Kim* > **Krg.** kim
kir- *Girmek* > **Krg.** kir-
kir *Kir* > **Krg.** kir
kişi *Kişi* > **Krg.** adam, **kişi**, *insan* > **Krg.** adam, kişi; *adam* > **Krg.** adam, kişi; *kimse* > **Krg.** ar kim, birö, kimdir birö
kişilik *İnsanlık* > **Krg.** adamzat, **kişilik**
köç *Göç* > **Krg.** köç
köç- *Göçmek* > **Krg.** köç-
kök II *Gök* > **Krg.** asman, kam, **kök**; *gökyüzü* > **Krg.** kök
kök III *Mavi* > **Krg.** kök; *yeşil* (Tezcan: 'boz' karşılığı da eklenmelidir.) > **Krg.** çasıl
kölük *Yük hayvanı* > **Krg.** kölük "binilecek vasıta; deve dışındaki yük hayvanları"
kôm- *Gömmek* > **Krg.** çasır-, cerge koy-, **kôm-**
kômül- *Gömülmek* > **Krg.** kômül-
kômür *Kömür* > **Krg.** kômür
kônül *Gönül* > **Krg.** kônül
kör- *Görmek* > **Krg.** kör-, tikte-
körk *Güzellik* > **Krg.** suluuluk, **körk** "güzellik; görünüş, görünüm."
körü- *Görülmek* > **Krg.** körü-
körü- *Görünmek, buzura çıkmak* > **Krg.** körün-
körü- *Görülmek, yüz yüze bakmak* > **Krg.** körüş-
köz *Göz* > **Krg.** köz
küç *Güç* > **Krg.** daremet, kıyın, kubat, **küç**, oor
kül- *Gölmek* > **Krg.** kül-
küldür- *Güldürmek* > **Krg.** küldür-
kümüş *Gümüş* > **Krg.** kümüş
kün II *Güneş* > **Krg.** kün
kün III *Gün, gündüz* > **Krg.** kün, künüdüz
künüdüz *Gündüz* > **Krg.** künüdüz
laqab (*A.*) *lakap* > **Krg.** **lakap**, lakap at
mal (*A.*) *Mal* > **Krg.** buyum, **mal**, tovar
ma'ni (*A.*) *Mana, anlam* > **Krg.** maani
men *Ben. bk. min* > **Krg.** men
miñ *Bin (1000)* > **Krg.** **miñ**, tümön
mişâl (*A.*) *Misal, örnek* > **Krg.** **misal**, örnök, ülgü
muñ *Bun, sıkıntı* > **Krg.** kıynaluu, sıgıluu, **muñ** "bun, sıkıntı"; *acı* > **Krg.** açuu
mülk (*A.*) *Memleket* > **Krg.** ölkö, tuulgan cer, **mülk** "hazine; değer verilen şey; mal mülk" */m
namaz (*F.*) *Namaz* > **Krg.** namaz
ne *Ne* > **Krg.** emne, **ne**; *nasıl* > **Krg.** kanday
neçe *Niçe* > **Krg.** kança, nece; *kaç* > **Krg.** kança, **neçe**
niyet (*A.*) *Niyet* > **Krg.** niyet
nur (*A.*) *Nur* > **Krg.** canık, **nur**
oq II *Ok* > **Krg.** cebe, **ok**
on *On (10)* > **Krg.** on
ot I *Ateş* > **Krg.** ot
ot III *Ot* > **Krg.** çöp, em çöp, **ot**
otuz *Otuç (30)* > **Krg.** otuz
oyun *Oyun* > **Krg.** aldo, ilee, **oyun**, p'esa, pyesa, teatr oyunu; *yarış* > **Krg.** carış
öç *Öç* > **Krg.** kek, **öç**, öç aluu; *kein* > **Krg.** açuu, kek
öl *Islak* > **Krg.** nım, nımduu, suulu, suulu, **öl** "nem, ıslaklık, rutubet"; *yaş* > **Krg.** caş, kurak, suu; *nem* > **Krg.** nım
öl- *Ölmek* > **Krg.** öl-

- ölüm *Ölüm* > **Krg.** ölüm
 öñ I *Ön* > **Krg.** aldı, *öñ*
 öp- *Öpmek* > **Krg.** öp-
 ör- *Örmek; bağlanmak* > **Krg.** ör-
 örüm *Örülmiş* > **Krg.** örüm "örgü, belik; köy çevresindeki otlak, mera" */m
 özel- (Tezcan: üzül- okunmalı) *Istırap çekmek* > **Krg.** *üzül-* "ölmek, can teslim etmek" */m
 pak (F.) *Pak (temiz)* > **Krg.** pak "pak, tertemiz; günahsız"
 peri (F.) *Peri* > **Krg.** peri
 qaç- *Kaçmak* > **Krg.** kaç-; *kaçınmak* > **Krg.** baş tart-, çetke çıga ber-; *sakınmak* > **Krg.** saktan-
 rahat (A.) *Rabat* > **Krg.** ıngayлуу, ırxat, *rahat* "gönenc, mutluluk, mutlu hayat", tınc
 sağızğan *Saksagan* > **Krg.** sağızgan
 saq *Uyanık* > **Krg.** oygoo, *sak* "uyanık, gözüaçık, müteyakkz; hassas, duyarlı
 saqal *Sakal* > **Krg.** sakal
 sal- *Atmak* > **Krg.** ırgıt-, tašta-, *sal*; *brakmak* > **Krg.** boşot-, kaltır-
 saray (F.) *Saray* > **Krg.** saray
 sat- *Satmak* > **Krg.** sat-
 sayra- *Şakamak, ötişmek* > **Krg.** sayra-
 sebeb (A.) *Sebeb* > **Krg.** sebep; *bahane* > **Krg.** şıltoo, tirikçilik
 sekirt- *Seğirtmek, koşturmak* > **Krg.** bet al-, umtul-, *sekirt-* "sıçratmak, atlatmak"
 semiz *Semiz, kuvvelli* > **Krg.** semiz
 sen *Sen* > **Krg.** sen, siz
 sın- *Kırmak* > **Krg.** sın-; *bozulmak* > **Krg.** sın-
 sına- *Sınamak, tecrübe etmek* > **Krg.** sına-
 sır(r) (A.) *Sır, gizli söz, bk. sir* > **Krg.** sır
 sır *Sır* > **Krg.** sır
 sız- *Sızmak* > **Krg.** sız-, sızılıp çık-
 siñ- *Sinmek* > **Krg.** basın-, *siñ-* "sinmek, nüfuz etmek; sindirilmek, hazmedilmek; kabullenmek; karışmak";
saklamak > **Krg.** çasır-, kat-; *hazmedilmek* > **Krg.**
 siñim (Tezcan: *siñimlig* "uyumlu, uyum sağlayabilir" olmalı) *Kabul* (Tezcan: "uyumlu") > **Krg.** *siñimdiüi*
 "sindirimi kolay; etkili, saygın" */s
 siz *Siz* > **Krg.** sen, siler, *siz*, sizder
 soñ *Son* > **Krg.** akırkı, soñku, *soñ* "son, bir şeyin en arkası; -den sonra; arka, art"
 sor- I *Emmek* > **Krg.** em-, *sor-*
 sök- *Sökmek* > **Krg.** *sök-*, suur-
 söz *Söz* > **Krg.** söz
 sulğan (A.) *Sultan* > **Krg.** sultan
 sun- *Sunmak* > **Krg.** sıyla-, *sun-*; *uzatmak* > **Krg.** uzat-
 sür- I *Sürmek* > **Krg.** ayda-, boyo-, mayla-, *sür-*; *kovmak, sürgün etmek* > **Krg.** kubal-, kuu-
 süt *Süt* > **Krg.** süt
 süz- *Süzmek* > **Krg.** süz-
 süzül- *Süzülmek* > **Krg.** arıkta-, *süzül-* "baygınlaşma, süzülmek; salınarak yürümek; yüzüne nazlı bir anlam
 vermek; gözleri süzülmek" */m
 şek(k) (A.) *Şübbe* > **Krg.** küdük, kümön, *şek* "kuşku, şüphe; ima", şektenüü
 şeker (F.) *Şeker* > **Krg.** kant, kempüt, *şeker*
 şerab (A.) *İçki, şarap* > **Krg.** içimdik, içkilik; *şarap*
 şiş *Şiş* (Tezcan: Bu anlam çıkarılmaldır.) > **Krg.** *şiş*, şişik
 ta'at (A.) *İbadet* > **Krg.** ibadat, kudayga sıymuu, tabınuu, *taat* "taat, ibadet; sabır"
 tal *Dal* > **Krg.** butak, salaa, şak, tarmak, *tal* "dal; söğüt ağacı"
 tala- *Yağma etmek* > **Krg.** tala- "dalamak, köpek ısırarak; yemek, ısırarak; mec. Talan etmek."
 tamam (A.) *Tamam, tamamlanmış* > **Krg.** büt, caksı, carayt, makul, toluk; *tamam* "son; tamam, bütün, tüm"
 tamğa *Damga, mübür* > **Krg.** *tamga*, möör
 tamgala- *Damgalamak, mübürlemek* > **Krg.** *tamgala-* "damga vurmak; heceleme", möör bas-
 tañ *Şaşılacak, acayip şey* > **Krg.** tañ (kal-)
 tañ *Tan, sabah vakti* > **Krg.** tañ
 tara- *Taramak* > **Krg.** tara-
 taran- *Taranmak* > **Krg.** taran-
 ʔariqat (A.) *tarikat* > **Krg.** tarikat
 tart- *Tartmak* > **Krg.** tart-; *çekmek* > **Krg.** tart-; *uzatmak* > **Krg.** uzat-
 taş I *Taş* > **Krg.** taş
 tat- *Tatmak* > **Krg.** daam tat-, *tat-*
 tay *Tay* > **Krg.** tay

- tayan-** *Dayanmak* > **Krg.** tayan- "dayanmak, güvenmek"
tayaq *Dayak, değnek* > **Krg.** tiröoç, türkük, çıbık, **tayak**, tayakça
tazı (F. *tazi*) *Tazı, Arap atı* > **Krg.** ańçı it, **tazı**
teke *Geyik* (Tezcan: "erkek dağ keçisi" olarak düzeltilmelidir.) > **Krg.** bugu, maral, **teke** "erkek keçi"
ten (F.) *Ten, vücut* > **Krg.** beden, dene, **ten**
teñ *Denk, benzer; akran* > **Krg.** barabar, cük, cüktün teñi, **teñ**, kurdaş
teñeş- *Denkleşmek* > **Krg.** teñeş- "boy ölçüşmek; uymak, uygun olmak"
tep- *Tepmek* > **Krg.** tep-; *vurmak, döğmek* > **Krg.** at-, ur-
ter *Ücret* > **Krg.** emgek akı, **ter** "ter" */m
ters *Ters* > **Krg.** ters
teş- *Deşmek* > **Krg.** teş-
tetik *Zeki* > **Krg.** zeendüü, zirek, **tetik** "çabuk davranan, çevik, dikkatli, uyanık" */m
tın *Ruh* > **Krg.** rux, şaytan, **tın** "nefes; (eski) can"
tik- *Dikmek, dikey getirmek* > **Krg.** ek-, ornot-, say-, **tik-**; (*dikiş*) *dikmek* > **Krg.** ek-, ornot-, say-, tik-; (*ağaç*) *dikmek* > **Krg.** ek-, ornot-, say-, tik-
tiken *Diken* > **Krg.** tiken
til *Dil* > **Krg.** til; *söz, lügat* > **Krg.** söz
tile- *Dilemek* > **Krg.** tile-; *istemek* > **Krg.** kaala-, **tile-**
tilek *Dilek* > **Krg.** tilek
tilen- *Dilemek* > **Krg.** tilen-
tiril- *Dirilmek, yaşamak* > **Krg.** **tiril-**; çaşa-
tiş *Diş* > **Krg.** tiş
tiz- *Dişmek* > **Krg.** kıtatta-, **tiz-**
tizil- *Dişilmek* > **Krg.** tizil-
toq *Tok* > **Krg.** tok
tol- *Dolmak* > **Krg.** tol-
toñ- *Donmak* > **Krg.** toñ-
ton *Elbise* > **Krg.** **ton** "kiyim, kostyum, ton; hayvan postundan yapılmış mont; mont; ört
toy II *Halk, topluluk* > **Krg.** el, curt, kalk, camaat, koom, **toy** "toy, düğün; eğlence merasimi" */m
toz *Toz* > **Krg.** çañ, **toz**
toz- *Toz yükselmek, tozlamak* > **Krg.** toz- "ufalanıp toz olmak; dağılıp yok olmak; eskimek" */m
tök- *Dökmek* > **Krg.** koy-, kuy-, **tök-**
tört *Dört (4)* > **Krg.** tört
tul *Dul* > **Krg.** cesir, **tul**
tuman *Duman, sis* > **Krg.** **tuman**, tütün
turan (y.a.) *Turan* > **Krg.** turan
turna *Turna* > **Krg.** turna
tuşa- *Köstek vurmak* > **Krg.** tuşa- "bukağı vurmak, ayaklarını bağlamak"
tut- *Tutmak* > **Krg.** cakala-, karma-, sakta-, **tut-**
tutam *Tutam* > **Krg.** çımçım, **tutam**
tutul- *Tutulmak* > **Krg.** tutul-
tutun- *Tutunmak* > **Krg.** tutun- "kendi çocuğu gibi tutmak, kabullenmek" */m
tuz *Tuz* > **Krg.** tuz
tuzaq *Tuzak* > **Krg.** tuzak
tuzaqçı *Tuzakçı, tuzak kurana* > **Krg.** tuzakçı
tümen *Pek çok, on bin* > **Krg.** tümen "on bin; çok sayıda, fazla"
tün *Gece* > **Krg.** tün
tüp *Dip* > **Krg.** tüp
tüptüz *Düpdüz* > **Krg.** tüp-tüz
tür- *Dürmek* > **Krg.** oro-, **tür-**
tüş *Düş, riya* (Tezcan: түş 'düş, rüya' verileri arasında yer alan түште 5177'de түş 'konak yeri, menzil' anlamındadır. Arat da böyle çevirmiştir. Aynı madde başı yapılmalıdır. Aynı madde verilerinden түş 3571 'karşılık, ürün, meyve' anlamındadır.) > **Krg.** түş
tüş- *Düşmek* > **Krg.** cıgil-, kula-, **tüş-**
tüşür- *Düşürmek* > **Krg.** түşür- "düşürmek, indirmek"
tütün *Duman* > **Krg.** tuman, **tütün**
tüz I (1) *düz* > **Krg.** tegiz, tuura, **tüz**, *düzgün* > **Krg.** ireettüü; *doğru*, > **Krg.** karay, tuura, tüz; *düz ova* > **Krg.** tüz "düz arazi, ova"
uç *Uç* > **Krg.** uç; *tepe* > **Krg.** döbö
uç- *Uçmak* > **Krg.** uç-
uçmak *cennet* > **Krg.** beyiş, cannat, **uçmak**
uçur- *Uçurmak* > **Krg.** uçur-

ula- *Bağlamak, eklemek* (Tezcan: Veriler arasında bulunan ular 75 'keklik' anlamında olup tabii ayrı bir maddebaşı yapılmalıdır.) > **Krg.** bayla-, bekit-, koş-, **ula-**
ulan- *Ulaşmak, bağlanmak* > **Krg.** cet-, **ulan-** "ulanmak, devam etmek"
ular (Tezcan) *Keklik* > **Krg.** ular "çil kekliği" */i
ulaş- *Ulaşmak* > **Krg.** cet-, **ulaş-** "ulaşmak, erişmek"
una- *Razı olmak* > **Krg.** makuldaş-, **una-** "onamak, uygun görmek, kabul etmek, tasvip etmek"
ur- *Vurmak* > **Krg.** at-, **ur-**; *dövmek* > **Krg.** canç-, maydala-, sok-, tokmokto-, **ur-**
urun- *Vurunmak, takınmak, örtünmek, giyinmek* > **Krg.** urun- "çarpmak; değmek, dokunmak, temas etmek; faydalanmak; karışmak, bulaşmak; gelmek, ulaşmak; uğramak, varmak; göze çarpmak, fark edilmek" */m
uruş *Vuruş, savaş* > **Krg.** soğuş, **uruş**
uruş- *Vuruşmak, savaşmak* > **Krg.** soğuş-, **uruş-**
uşaq I Küçük > **Krg.** kiçine, kiçinekey, **uşak**
ut- *Yenmek* > **Krg.** ceñ-, **ut-**
uz *Usta* > **Krg.** usta, **uz** "usta, usman; maharetli, becerikli kadın"; *mahir* > **Krg.** çeber, ustaz
uza- *Uzamak* > **Krg.** sozul-, **uza-** "uzaklaşmak; yönelmek", uzar- **/k
uzaq *Uzak* > **Krg.** alıs, **uzak**
uzat- *Uzatmak* > **Krg.** **uzat-**
uzatıl- *Uzatılmak* > **Krg.** uzatıl- "verilmek; kız kocaya verilmek, evlendirilmek; birisi uğurlanmak" */m
uzun *uzun* > **Krg.** uzun
üçün *İçin* > **Krg.** üçün
ülüş *Hisse, pay* > **Krg.** **ülüş**, pay; *nasip, kısmet* > **Krg.** nasip
ün *Ses* > **Krg.** dabiş, dobuş, **ün**
ür- *I Havlamak* > **Krg.** kap-, **ür-**
üst *Üst* > **Krg.** üst
üz- *Kesmek* > **Krg.** kes-, toktot-, **üz-** "Koparmak, kesmek; durdurmak"
üzül- *Kesilmek, kırılmak; parçalanmak* > **Krg.** açuulan-, **üzül-** "Kopmak; kesmek, durdurmak; ölmek, sona ermek"
vacib (A.) *Vacip, yapılması şeriat bakımından gerekli olan* > **Krg.** kerektik, **vacip**
zina (A.) *Zina* > **Krg.** zina

2. Anlam Değişmesine Uğrayan Kelimeler

Günümüz Kırgız Türkçesinde yaşayan Kutadgu Bilig'deki 1543 adet kelimenin içinde, anlam değişmesine uğrayan kelimeler bulunduğunu yukarıda belirtmiştik. Bunlar, anlam genişlemesi, anlam daralması, mecazlaşma gibi değişmelerin tezahür ettiği kelimelerdir. Bunlar çalışmamızda */m şeklinde işaretlenmiştir. Tespit edebildiğimiz örnekler şunlardır (örneklerde zaman zaman ses değişimleri de görülmektedir):

ağru- *Ağrılarlaşmak* > **Krg.** ooru- "ağrılamak; hastalanmak" */m
alış- *Berberet etmek, berberce yapmak, paylaşmak*; (Tezcan: "alış verişte bulunmak") > **Krg.** alış- "savaşmak, mücadele etmek; atışmak", bölüş- */m
apa *Adem, insan, adam* > **Krg.** adam, kişi, **apa** "anne" */m
aşlı (A. *aslı*) *Aslı, aslı olan* > **Krg.** asıl "asil, has..." */m
atçı (Tezcan: etçi "kasap, mecazen Azrail") *Süvari* > **Krg.** atçan, **atçı** "seyis" */m
bağın- *Bakınmak* > **Krg.** bağın- "baş eğmek; yenilmek" */m
bilin- *Bilmek, anlamak* > **Krg.** bilin- "bilinmek", bil-, anda-, tüşün- */m
biliş- *Bilişmek, tanışmak* > **Krg.** biliş- "tanınmış olmak, aşikâr olmak" */m
boğuz *Boğaz* > **Krg.** **bogooz** "pis ağızlı", tamak, alkın */m
bük *Köşe bucak* > **Krg.** bük "büküm, kat, kıvrım" */m
bütür- *Sağaltmak, sağlam hâle koymak* > **Krg.** bütür- "bitirmek, tüketmek; mezun olmak" */m
çap- *Yüzmek* > **Krg.** sıyır-, süz-, **çap-** "kırbaçlamak; kesmek, biçmek; yok ve imha etmek; dörtlüğe koşmak" */m
eğgülük *İyilik* > **Krg.** cakşılık, **iygılık** "başarı" */m
eligleş- *Elleşmek, el sıkışmak, tokalaşmak* > **Krg.** eldeş- "barışmak" */m
emçi *Tabip* > **Krg.** tabıp, **emçi** "üfürükçü" */m
erdem *Erdem, fazilet* > **Krg.** coomarttik, tatıktuuluk; **erdem** "yiğit, er, kahraman" */m
esenleş- *Esenlik dilemek, vedalaşmak* > **Krg.** koştos-, **esendeş-** "selamlaşmak" */m
ewçi *Kadın* > **Krg.** ayal, katın; **epçi** "çadırın kadınlara ait kısmı, haremlik" */m
hat *Hat, çizgi, yazı* > **Krg.** cazuu, **qat** "mektup" */m
içim *İçecek* > **Krg.** suusunduk, **içim** "yudum" */m
iniş *İniş* > **Krg.** eñis "havza, çukur yer" */m
qap- *Tutmak* > **Krg.** cakala-, karma-, sakta-, tut-, **kap-** "köpek ısırarak; ağır konuşmak, sözle saldırmak" */m

- qatıl-** *Katılmak, karıştırılmak* > **Krg.** katıl- "saklanmak, gizlenmek" */m
qawuq *Kepek* > **Krg.** kebek, **kabık** "kabuk; sidik torbası" */m
keç- *Geçmek, ölmek* > **Krg.** öl-; **keç-** "geçmek; affetmek, vazgeçmek" */m
kem *Hastalık* > **Krg.** ooru, **kem** "eksik, az; geri, aptal" */m
qır I *Kır* > **Krg.** ak-sarı, ayıl, boz, talaa, **kır** "bayır, dağ silsilesi; kenar, sınır, hudut"; *sabra* > **Krg.** çöl */m
qırğıl *Kırıl* > **Krg.** kırıl "kır sakal" */m
qıyıl- *Kıyılmak, kusur işlemek* > **Krg.** kıyıl- "kesilmek" */m
qıyıq *Eğrilik, cayma* > **Krg.** kıyık "kesinti, kırıntı" */m
kiçe *Gece* > **Krg.** tün, **keçe** "dün" */m
qoşul- *Yazılmak, düzenlenmek, şiiir düzölmek* > **Krg.** koşuluu "bir araya gelmek, katılmak" */m
kökle- *Bir işin esasına vâkıf olmak* (Tezcan: Bu karşılığın yerine Clauson 711 **kökle-** (2)'de önerildiğı gibi 'saçı ağarmak' alınmalıdır...) > **Krg.** köktö- "bitki yeşermek; hayvan otlamak; iş yolunda gitmek; dikmek, teğellemek" */m
könök *Kova burcu* > **Krg.** könök "kırba, kap, kova" */m
quruğsaq *Gönöl* (Tezcan: Tabii burada 'mide, karın' anlamına gelen sözcüğün (TT. kursak) mecazlı kullanımı söz konusudur...) > **Krg.** köñöl, **kursak** "kursak, karın, mide; iştah" */m
mölk (A.) *Memleket* > **Krg.** ölkö, tuulgan cer, **mölk** "hazine; değer verilen şey; mal mölk" */m
müsafir (A.) *Yolcu* > **Krg.** colooçu, cürgünçü; **musapır** "zavallı, gariban" */m
nevbet (A.) *Resmî yerlerde belli zamanlarda çalınan davul* > **Krg.** nöömöt "nöbet, sıra" */m
örüm *Örölmüş* > **Krg.** örüm "örğü, belik; köy çevresindeki otlak, mera" */m
öte- *Ödemek* > **Krg.** tölöö, **ötö-** "yapmak, yerine getirmek" */m
ötel- *Ödenmek* > **Krg.** ötöl- "yapılmak" */m
öwke *Öfke, kızgınlık* > **Krg.** açuu, **öpkö** "gücenme, kırgınlık; akciğer" */m
özel- (Tezcan: üzöl- okunmalı) *Iştırıp çekmek* > **Krg.** üzöl- "ölmek, can teslim etmek" */m
rahmet (A.) *Rahmet* > **Krg.** irakmat "teşekkür, sağıl" */m
sınağ *Sananmış, tecrübe edilmiş* > **Krg.** sinoo "sınav, deneme, prova"; sinak "sınav; zor durum; yarışma" */m
suwla- *Su içmek* > **Krg.** suula- "ıslatmak, ıslak duruma getirmek" */m
suwlan- *Sulanmak* > **Krg.** suulan- "ıslanmak" */m
süçig *Tatlı* > **Krg.** tattuu, tattuu tamam, **çuçuk** "et sucuğı" */m
süzöl- *Süzölmek* > **Krg.** ariktoo, **süzöl-** "baygınlaşma, süzölmek; salınarak yürömek; yüzüne nazlı bir anlam vermek; gözleri süzölmek" */m
taqşır (A.) *Kusur* > **Krg.** az ayıp, kusur, **taksır** "büyüklere sayğı sözü; efendim" */m
ter *Ücret* > **Krg.** emgek akı, **ter** "ter" */m
tetik *Zeki* > **Krg.** zeendüü, zirek, **retik** "çabuk davranan, çevik, dikkatli, uyanık"; *akıllı* > **Krg.** akılduu */m
toñ *sert, katı* > **Krg.** katuu, **toñ** "don, buz tutma; ham, olmamış; soğuk, ilgisiz" */m
toy II *Halk, topluluk* > **Krg.** el, curt, kalk, camaat, koom, **toy** "toy, düğün; eğlence merasimi" */m
toz- *Toz yükselmek, tozmk* > **Krg.** toz- "ufalanıp toz olmak; dağılıp yok olmak; eskimek" */m
törüt- *Yaratmak* > **Krg.** caratuu, **töröt-** "ortaya çıkmasına sebep olmak; doğurtmak" */m
tutun- *Tutunmak* > **Krg.** tutun- "kendi çocuğı gibi tutmak, kabullenmek" */m
tünek *Zindan* > **Krg.** zından, **tünök** "hayvanların, kuşların gece yattıkları yer, ahır, yuva" */m
urun- *Vurunmak, takınmak, örtünmek, giyinmek* > **Krg.** urun- "çarpmak; değmek, dokunmak, temas etmek; faydalanmak; karışmak, bulaşmak; gelmek, ulaşmak; uğramak, varmak; göze çarpmak, fark edilmek" */m
uzatıl- *Uzätılmak* > **Krg.** uzatıl- "verilmek; kız kocaya verilmek, evlendirilmek; birisi uğurlanmak" */m
yarağ *İmkân; fırsat; fayda* > **Krg.** mümkündük; pürsat; payda, **carak** "Araç gereç, alet; silah" */m
yarın II *Omuz* > **Krg.** iyin, **coorun** "sırt, sırt kemiğı; omurga" */m
yulun- *Kurtarmak* > **Krg.** kutkaruu, **çulun-** "çırpınmak; bulunduğu yerden ileri doğru atılmak, fırlamak; dizginlenememek, koşmaya çalışmak; sinirlenip dövüşmeye kalkışmak", culkun- */m
zinet (A.) *Ziynet, süs, bezek* > **Krg.** monçok, **ziynat** "sayğı, hürmet gösterme", casalga, azem, casalga, şuru-monçok */m

3. Kısmen Değışen Kelimeler

Kutadgu Bilig'deki kelimelerden bir kısmı, Bugünkü Kırgız Türkçesinde kısmen yapı değışikliğıyle yaşamaya devam etmektedir. Bunların birçoğunda işlevi aynı olan ek farklılığı görölmektedir. Bu durum aslında sadece Kırgız Türkçesine özgü olmayıp başka çağdaş Türk lehçelerinde de görölebilmektedir. Kırgız Türkçesindeki örnekler şunlardır (Bu örneler */k şeklinde işaretlenmiştir):

3.1. Kelimedeki Bir Ekin (genellikle aynı işlevde) Eksik veya Fazlalığı

- ağır-t-** *Ayırtmak, ayırt etmek* > **Krg.** ayır- "ayırmak, ayırt etmek"; acırat- */k
adil (A.) *Adalet; doğruluk* > **Krg.** adil+đik, adilet */k
aş+çı *Aşçı* > **Krg.** aşpoz, aş+poç+çu */k
ğazi+lik *Gazilik* > **Krg.** kazı "gazi" sözü var */k
qam- *Kamaşmak* > **Krg.** tişin kama-, **kama-** "kamaşmak" */k

toğur- *Doğurmak* > **Krg.** tuu- */k

toqluq *Tokluk, tok olma* > **Krg.** tok+çu+luk "bolluk, bereket, feyiz" (+IIk ekinin işlevini, bazen kalıplaşmış bir bicinde +çIIIk eki vermektedir; bu, sık görülen bir durumdur: *raşçılık* = *raşlık*, *nşa* gibi.) */k

uza- *Uzamak* > **Krg.** sozul-, **uza-** "uzaklaşmak; yönelmek", **uzar-** */k

yahnı *Çıplak* > **Krg.** cılañ+aç */k

yap-çu- (Tezcan: Maddebaşı yapuş- olmalıydı. yapuş-ur > yapşur > yapçur gelişmesiyle ortaya çıkan çekimli biçime dayanarak yapçu- eyleminin varlığı kabul edilemez.) *Yapışmak* > **Krg.** *capışuu, capışuu, capışı-r* "Çiğnemek, ezmek; Saklamak, gizlemek, örtbas etmek" */k

yir- *Yermek, beğenmemek, hakir görmek* > **Krg.** camanda-, **cer-i** "kabullenmemek, reddetmek; beğenmemek, nefret etmek" */k

yol+çı *Yolcu; rehber* (Tezcan: Bu karşılık çıkartılarak yerine 'kılavuz, yol gösterici' alınmalıdır. Arat da böyle çevirmiştir.) > **Krg.** *col+oo+çu* (< yol+ag (+aw)+çı), cürgünçü; gid, col körsötüüçü */k

3.2. Aynı İşlevdeki Bir Ekin Farklı Oluşu

Fülden fiil yapan ettirgenlik ekleri, Kutadgu Bilig metni ile günümüz Kırgız Türkçesinde farklı kullanımla karşımıza çıkabilmektedir. Örneğin *-t* yerine *-ç*, *-dUr-*, *-gIr-*; *-gUr-* yerine *-gIç-* eklerinin kullanılması gibi. Ettirgenlik eklerinin Türk lehçelerinde farklı tercihlerde kullanılıyor olması, esasen yeni bir durum değildir. Hem tarihî hem de günümüz Türk lehçelerinde bu durumu müşahade edebilmekteyiz. Örnekler içinde, hem Kutadgu Bilig'deki şeklini koruyan hem de aşağıda belirtilen değişikliğe uğrayanlar da mevcuttur. Yapısındaki ek farklılığıyla ilgili olan kelimeleri "kısmi değişiklik" anlamında */k ile işaretledik. Bunlar arasında mana değişikliğine uğrayanlar da mevcuttur. Bunları da */k-m şeklinde gösterdik.

-t yerine *-z*-nin tercih edildiği örnekler

aq-it- *Akıtmak* > **Krg.** ag-iz- */k

-t yerine *-dUr-* ekinin tercih edildiği örnekler

toz-it- *Tozutmak, tozu dumana katmak* > **Krg.** toz-dur- "toz haline koymak; büsbütün eskitmek" */k-m

-t yerine *-gIr-* ekinin tercih edildiği örnekler

az-it- *Azıtmak, yoldan çıkarmak* > **Krg.** azıt- > hlk. **az-gır-** */k

-t yerine *-gIz-* ekinin tercih edildiği örnekler

yorı-t ~ **yor-it-** *Yürütmek* > **Krg.** cür-güz- */k

-Ur- yerine *-gIz-* ekinin tercih edildiği örnekler

toğ-ur- *Doymak* > **Krg.** toy-guz- */k

teg-ür- *Eriştirmek; dokundurmak* > **Krg.** tiy-giz- */k

yet-ür- *Yetirmek, yetiştirmek* > **Krg.** cet-kir-, cet-kiz- "ulaştırmak, yetiştirmek" */k

-Ur- yerine *-tUr-* ekinin tercih edildiği örnekler

art-ur- *Artırmak* > **Krg.** art-tır- */k

-dUr- yerine *-gIz-* ekinin tercih edildiği örnekler

yi-tür- II *Yedirmek* > **Krg.** ce-giz- */k

-gUr- yerine *-gIz-* ekinin tercih edildiği örnekler

ki-gür- *Girdirmek, içeri sokmak* > **Krg.** kir-giz- */k

tur-ğur- *Durdurmak, esirgememek* (Tezcan: İkinci karşılığın dizine alınması yanıltıcıdır.) > **Krg.** toktot-, **tur-guz-** "koymak, yerleştirmek; yapmak, inşa etmek; kaldırmak, uyandırmak" */k-m

yat-ğur- *Yatırmak* > **Krg.** catkır-, **cat-kız-** */k

3.3. Diğer Eklerdeki Farklılıklar

Aşağıdaki örnekler, bazı isim veya fiil köklerinden / gövdelerinden, işlevi aynı veya yakın olan farklı eklerle yeni kelimeler yapıldığı göstermektedir. Örneğin edilgenlik işlevindeki *-n* yerine Kırgız Türkçesinde *-l*'nin; isimden isim yapan *+çI* eki yerine aynı işlevi karşılayacak şekilde *+çII*, Farsça *+ker*, Farsça *+göy* eklerinin kullanılması gibi. Örnekler, eke göre değil, alfabetik sıralamaya göre verilmiştir.

az+la- *Az görmek, azımsamak.* > **Krg.** az+sın- */k

bulğan-uq *Bulanık* > **Krg.** **bulğan-ıç**, kir, kirgil */k

bul-ul- *Bulunmak* > **Krg.** bol-, *bul-un-* "bulunmak" */k
 du 'a+çı *Duacı, dua eden* > **Krg.** duba+ker, duba+köy */k
 hind+ı (F.) *Hintli* > **Krg.** indiya+lık */k
 hindu (A.) *Hind+u* > **Krg.** indiya+lık */k
 iç+re *İçerisinde, içinde* > **Krg.** iç+keri */k
 iç-güçü *İçkiye mübtela* > **Krg.** iç-kiç */k
 iz+le- *İzlemek, takip etmek* > **Krg.** iz+de- "aramak, araştırmak", iz kuu "iz sürmek, takip etmek" */k
 qaq+ıla- *Kazların "gak gak" diye bağışması* > **Krg.** kak+ıl-da- */k
 qırı- *Kurumak* > **Krg.** kurga-
 oqı-n- *Okunmak* > **Krg.** oku-l- */k
 töşe-n- *Döşenmek* > **Krg.** töşö-l- */k
 uyağ- *Utanmak* > **Krg.** uyal- */k
 üst+e-ñ *Üstün, galip* > **Krg.** cogorku, mıktı; ceñüüçü, utuuçu, *üst+ö-m* "Otorite, üstün güç" */k
 yañıl-uq *Yanlış, >* **Krg.** *cañıl-ıç*, kata */k
 yor-ğu+çı *Tabir eden, yoran* > **Krg.** cor-um+çu "yorumcu" */k
 yun- *Yunmak, yıkanmak* > **Krg.** cuun-, *cuu-l-* */k
 yük+çi *Yük taşıyan* > **Krg.** cük+çül */k

3.4. Kelime Kökünde, Gövdesinde Ses Düşmesi, Ses (ek) Değişmesi veya Genişleme Sebebiyle Oluşan Farklılık

aħır (A.) *Son* > **Krg.** akır+kı, akır+ı, soñku */k
 'aleyk (A.) *Senin üzerine olsun 'a. al- "selam almak", 'a. bir- "selama cevap vermek" >* **Krg.** alik "selamlaşmaya karşı verilen cevap"
 berk+it- *Perkirmek, sağlamlaştırmak* > **Krg.** bek+it- */k
 bür+kir- *Püskürmek* > **Krg.** büş+kür- (yansıma kök) */k
 iriglen- *Yüz çevirmek; gadretmek, sertlik göstermek* > **Krg.** ciyirken- "iğrenmek; beğenmemek" */k-m
 qara+r-t- *Karartmak* > **Krg.** kara+y-t- */k
 qazna+q *Hazine (Tezcan: Arapça hazına'nın Orta İnan dillerinden birinin aracılığıyla ödünçlenmiş biçimidir.)*
 > **Krg.** kazına */k
 qoru- *Korumak* > **Krg.** aşıra-, bak-, *korgo-* (< korga-) */k
 küz+üñü ~ küz+üñgü *Ayna* > **Krg.** küz+gü */k
 oğan- *Uyanmak. bk. oğun-* > **Krg.** oygon- */k
 oğgur- *Uyandırmak* > **Krg.** oygot- */k
 oğun- *Uyanmak, bk. oğan-* > **Krg.** oygon- */k
 öl+i- *İslanmak* > **Krg.** *öl boluu*, suu boluu */k (+i- İFYE ile değil, *bol-* fiili ile fiilleştirilmiş.)
 öt+le- *Öğüt vermek, nasihat etmek* > **Krg.** öğüt+tö- "propaganda yapmak" */k
 tol-u+luq *Doluluk* > **Krg.** tol-uk+tuk "doluluk, tamlık; semizlik, tombulluk; külliyyet" */k
 uç *İşte* > **Krg.** mına, mınake, oř+o, oř+ol "O" */k
 yirin- *İğrenmek* > **Krg.** ciyirken- */k

4. Eskimiş Kelimeler

Kutadgu Bilig'deki bazı kelimeler, Kırgız Türkçesinde eskimiş hâlde yaşamaktadır. Bunların birçoğunda kök eskimiş, ama o kökten türetilen gövde kullanılmaktadır (Bu durum diğer Türk lehçelerinde de görülür). Bazı kelimenin eskidiğine dair bilgi, Kırgız sözlüklerinde (kısaltma ile) kaydedilmiştir. Tespit edebildiğimiz örnekler şunlardır (Bu eskimiş kelimeler */e şeklinde işaretlenmiştir):

ar- II *Yorulmak, dermansız kalmak* > **Krg.** çarca-, *ar-t-* "yorulmak" */e
 ay- *Demek, söylemek* > **Krg.** ay-t-, süylö- */e
 bayat *Kadim (Tanrı)* > **Krg.** bayata+dan / bayat+dan "son günlerde", bayata+dan / bayat+dan beri "öteden beri" */e
 karar (A.) *Karar* > **Krg.** çeçim, toktom, *karar* "karar, yargı" (eski) */e
 kiñü- *Genişlemek* > **Krg.** keñi- bk. > *keñey-* */e
 köpek *Köpek* > **Krg.** it, *köpök* (eski) */e
 kuç- *Kucaklamak* > **Krg.** kuç- bkz. > *kuçak+ta-* */e
 törü- *Türemek, meydana gelmek. bk. töri-* > **Krg.** payda boluu, *töröl-* "doğmak, dünyaya gelmek" */e
 tüg- *Çatmak* > **Krg.** çataktaş-, çat-, kaarına al-, kıcırı kayna-, tireştir-, uçtaştır-; *bağlamak* > **Krg.** bayla-, bekit-, *tüyüş-* (-g- > -y- değişmesi ile) */e
 tüke- *Tükenmek* > **Krg.** büt-, *tügön-*; bitmek > **Krg.** ayakta-, büt- */e
 uğı- *Uyumak* > **Krg.** ukta- (< uyu-ku+la- > uyku+la- > ukla- > ukta- ~ uktoo) */e
 yirinçig *Tiksinti verici, iğrenç* > **Krg.** ciyirkendi "iğrenç, tiksinti verici, mide bulandırıcı", *ciyirkeniç* "Tikslenme, iğrenme; beğenmeme, nefret etme", ciyirkeniçtüü */e

yışın *Çökük, çökmiş* (Tezcan: ... Kutadgu Bilig 'deki sözcüğü yışın okumak ve *yış-* eyleminden *-n* ile bir sıfat olarak açıklamak gerekir, dizinde verilen anlam uygundur, der.) > **Krg.** krş. *cışıl-* "sararıp solmak, çökkün görünmek" */e

zamane (*A.*) *Zamane* > **Krg.** azırkı, bugünkü, *zamanası* kuurul-/tarı- "çaresiz kalmak" deyiminde. */e

5. Yaygın Ses Değişmeleri

Kıpçak Türkçelerinin (Kırgız, Kazak, Karakalpak, Tatar, Karaçay, Malkar vd.) genel özelliği olan (genellikle) kelime / hece sonu *-(I)ğ / -(I)g* seslerinin *-(I)w*'ye dönmesi (eköo < ikegü, üçöö < üçegü örneğinde hece ortası) genel bir kuraldır. Kırgız Türkçesinde bu *-(I)w* sesi, vokalize olarak *u, ü, o, ö* seslerine döner. Kutadgu Bilig'de bulunan bu yapıda kelimelerin söz konusu kurala göre Kırgız Türkçesindeki değişmiş örnekleri şunlardır:

açığ *Açı* > **Krg.** açuu
arığ *Temiz, pak* > **Krg.** taza, *aruu* "arı, saf, temiz..."
azığlığ *Azılı* > **Krg.** azuuluu
belgülük *Belli, açık* > **Krg.** *belgilüü*, maalım
buğday (Tezcan: bugday başı: "Başak burcu") *Buğday* > **Krg.** buuday
buğra *Her hayvanın aygırı, boğa, erkek deve* > **Krg.** buura
elig II Elli (50) > **Krg.** elüü
ikigü *Her iki, her ikisi. bk. ikigün* > **Krg.** eköo
qatığ *Katı* > **Krg.** katuu ; *sert* > **Krg.** katuu
qatığlıq *Sertlik; müşkülât* > **Krg.** katuuuluk
quğu *Kuğu kuşu* > **Krg.** kuu "kuğu"
satığ *Satış, satma* > **Krg.** *satuu*, satık (aynı zamanda *-g* sesinin tonsuzlaşması)
satığçı *Satıcı, tacir* > **Krg.** *satuuçu*, soodager
tiriglik *Dirilik, canlılık* > **Krg.** tirüülük "hayat, yaşam; hayatta olma"
törtөгү *Her dördü* > **Krg.** törtöö
tuğ *Tuğ, bayrak* > **Krg.** asaba, bayrak, celek, *tuu*
tuğçı *Tuğçu* > **Krg.** tuuçu
uluğ *Ulu, büyük* > **Krg.** biyik, çoñ, iri, *uluu*
uluğluq *Uluuluk, büyüklük* > **Krg.** uluuluk "ululuk, yücelik; yaşça büyüklük"
uruğ *Nesil* > **Krg.** muun, tukum; *soy, soğ* > **Krg.** uruk, *uruu*
üçөгү *Her üçü* > **Krg.** üçöö "her üçü"

Kutadgu Bilig'deki *b > w* değişmesine uğrayan kelimelerdeki söz konusu *w* de vokalize olma kuralının dışında kalmaz:

suw (< ET. sub) *Su* > **Krg.** suu
suwla- *Su içmek* > **Krg.** suula- "ıslatmak, ıslak duruma getirmek" */m
suwlan- *Sulanmak* > **Krg.** suulan- "ıslanmak" */m
suwsa- *Susamak* > **Krg.** çañkoo, *suusa-*
suwsat- *Susatmak* > **Krg.** suusat-

Kutadgu Bilig kadrosundaki kelimelerde bulunan *ag, og, ug* ses grupları, Kırgız Türkçesinde *oo* veya kelimedeki bulunan *u* sesinin varlığıyla *uu* ses grubuna döner (*ag > aw > oo*). İnce sıradan *eg* ses grubu da doğal olarak ince ünlülü olur (*öö* veya *üü*). Bu genel kuralı, Kutadgu Bilig'deki kelimelerle karşılaştırınca şu örnekleri görmekteyiz:

ağır I Ağır > **Krg.** *oor*, *güç* > **Krg.** daremet, kıyın, kubat, küç, *oor*
ağız *Ağız* > **Krg.** ooz
ağrı- *Ağrılamak* > **Krg.** keselde-, *ooru-*, *oorlo-* "Güçleşmek, zor olmak"
ağrığ *Ağrı* > **Krg.** *ooru*, *zahmet* > **Krg.** kıyınçılık; *buğursuzluk* > **Krg.** *hastalık* > **Krg.** *ooru*
ağrı- *Ağrılamak* > **Krg.** *oorut-*
ağru- *Ağrılaşmak* > **Krg.** *ooru-* "ağrılamak; hastalanmak" */m
ağruq I Ağrılık > **Krg.** *oorduk*
ağu *Zehir* > **Krg.** *uu*, zaar
ağına- *Debelenmek.* (Tezcan: *ag(i)na-*) > **Krg.** *aldas ur-*, *jan talaş-*, *tıpıra-*, *oono-*
bağ II Bağ *diğüm bağlayacak ip* > **Krg.** *boo*, cip
bağdaş *Bağdaş* > **Krg.** *mandaş*
bağır *Bağır, karaciğer* > **Krg.** *boor*, kökürök
bağışla- *Bağışlamak* > **Krg.** *bağışta-* "adamak, ithaf etmek; nezretmek" kömöktöş-
bağlan- *Bağlanmak* > **Krg.** *baylan-*

boğ- *Boğmak* > **Krg. buu-**, tuncuktur- (Kutadgu Bilig İndeks'inde *boğ-* şeklinde kayıtlı olan kelimenin *buğ-* okunabileceğini de belirtmek gerekir. Nitekim Türk lehçelerinin birçoğunda kelimenin ünlüsü *u*'dur.)

qağun *Kavun* > **Krg. koon**

oğlan *Oğlan, oğul* > **Krg. erkek bala, uul, çocuk > **Krg. bala; genç, bk. oğul > **Krg. çaş******

oğrı *Hırsız* > **Krg. uuru**, uuru-keski, üy tonooçu

oğrılıq *Hırsızlık* > **Krg. uuruluk**

otağ *Otağ, çadır* > **Krg. boz üy, çatır, otoo** "küçük keçe çadır; gelin çadırı"

sınağ *Sinanmış, tecrübe edilmiş* > **Krg. sınoo** "sınav, deneme, prova"; *sınak* "sınav; zor durum; yarışma" */m

soğıq *Soğuk. bk. soğıq* > **Krg. suuk */v** (Bu kelimenin ilk ünlüsünün Arap harfli yazıya göre **suğıq** biçiminde *u*'lu okunması da mümkündür.)

soğıuq *Soğuk. bk. soğıq* > **Krg. suuk */v**

tağ *Dağ* > **Krg. too**

toğru *Doğru*, > **Krg. karay, tuura**, tüz

toğul- *Doğmak, sulbünden gelmek* > **Krg. çık-, töröl-, tuu-, tuul-**

tuşağ *Köstek, bukağı* > **Krg. çider, tuşoo**

yoğun *Kalın, yoğun* > **Krg. coon, kalıñ, cış, köp**

av ~ av ~ ev, ov ses grupları, tam vokalize olarak *uu* veya *oo* ses grubuna döner:

awuç *Avuç bk. Avut* > **Krg. uuç */v**

awut *Avuç. bk. awuç* > **Krg. uuç */v**

cevab (A.) *Cevap* > **Krg. coop**

da'vi (A.) *Dava, iddia* > **Krg. arız, doo**, doomat, ıyık kaaloo, ümüt, ırastoo, oyunda turuu

devlet (A.) *Bah* > **Krg. bakıt, kut, taalay, döölöt, talib > **Krg. cazmış, tagdır; saadet** > **Krg. baktılıuluk, döölöt; devlet** > **Krg. mamleket; ikbal** > **Krg.****

qawşur- *Kavuşturmak* > **Krg. kuuşur-**

qow- *Kovmak* > **Krg. kubala-, kuu-; sürmek** > **Krg. ayda-, boyo-, mayla-, sür-**

qowı *İçi boş, kof* > **Krg. kuu** çiren

yawaş *Yumuşak huylu* > **Krg. cooş**

6. Ünsüzler

6.1. Ünsüz Değişmeleri

Kutadgu Bilig'deki bir kısım kelimelerin bünyesinde bulunan ünsüzler, günümüz Kırgız yazı dilinde değişmelere uğramış olarak karşımıza çıkar. Bu değişmelerin bir kısmı ton (titreşim) bakımından benzeşme kuralının sonucudur. Diğer bazı Türk lehçelerinde de görülen bu durum, Kırgız Türkçesinde de çok sık, hatta kural olarak karşımıza çıkar. Sert ünsüzle biten kelimelerden sonra gelen eklerin yumuşak (tonlu) ünsüzleri, ünsüz uyumu gereği sertleşir. Tonlu ünsüzlerle biten kelimelere getirilen eklerin ilk ünsüzü de ünsüz benzeşmesi gereği değişime uğrayarak tonlulaşır. Ton bakımından ünsüz benzeşmelerinin dışında da ünsüz değişmeleri gerçekleşir. Kutadgu Bilig'den günümüz Kırgız Türkçesine uzanan zaman dilimi içinde söz konusu ünsüz değişiklikleri ve bunların görüldüğü kelimeler şunlardır:

b > m değişmesi örnekleri

Örneklerin tamamına yakın kısmında (istisnaları var) *b* ünsüzü, kelime içindeki nazal (genzel, burunluk) bir sesin etkisiyle *m*'ye döner; yani nazallık bakımından benzeşme söz konusudur.

boyun *Boyun* > **Krg. moyun**

burun II *Burun* > **Krg. murun**

buz *Buz* > **Krg. muz**

çibun *Sinek* > **Krg. çımın**

nevbet (A.) *Resmî yerlerde belli zamanlarda çalınan davul* > **Krg. nöömöt** "nöbet, sıra" */m (aynı zamanda ünlüleşme ve ünlü yuvarlaklaşması)

b > p değişmesi örnekleri

baqır *bakır* > **Krg. cez, mis, pakır** (Ton bakımından benzeşme; kelime içindeki *k* sesinin etkisi var.)

(b) > w > ö (ünlü) değişmesi örnekleri

tiwe *Deve* > **Krg. töö** (Kelimenin Orta Türkçede ve günümüz bazı Türk lehçelerinde hem *-b*'li hem *-w*-li biçimleri mevcut. Bkz. Gülensoy KBS, 2007: 279-280.) (Bu değişim için yukarıda başka örnekler de verilmişti.)

d > t değişmesi örnekleri

Kelime sonundaki yumuşak ünsüzlerin sertleşmesi, aslında genel kural kabul edilebilir. Örnekleri şunlardır:

qand (F.) *şeker* > **Krg.** *kant*, kempüt, şeker
kend *Kent, şehir* (Tezcan: Sogutça) > **Krg.** *şaar, kent* "kent, şehir"
küd- *Beklemek* > **Krg.** *küt-*

đ > y değişmesi örnekleri

Bu ünsüz değişmesi, Türkçenin genel ünsüz değişmelerinden sayılır; pek çok lehçede bunu gözlemleyebiliyoruz. Hatta bu değişmenin dışında kalan Türk lehçelerinin sayısı daha azdır.

Söz konusu değişimin Kırgız Türkçesindeki örnekleri şunlardır (Bu kısımda **đ > y** değişmesine odaklanılmıştır; örneklerde daha başka ses değişmelerine rastlanabilir):

ağaq *Ayak* > **Krg.** *ayak*
ağgır I *Ayır* > **Krg.** *aygır*
ağıg *Ayı* > **Krg.** *ayuu*
ağır- *Ayırmaq ~ ayır-* > **Krg.** *ayır-*
ağırt- *Ayırtmaq, ayırt etmek* > **Krg.** *ayır-* "ayırmaq, ayırt etmek"; *acırat-* Burada **đ** sesi **y**'ye döndükten sonra **y** sesi de **c**'ye dönmüş, kelimenin son iki ünsüzü de **a** ünlüsüyle birbirinden ayrılmıştır.
ağrı- *Ayrılmak* > **Krg.** *bölün-, ayrı-*
beğük *Büyük* > **Krg.** *biyik* "yüksek; büyük, üstün niteliği olan", çoñ, iri, uluu
beğüklük *Büyüklük* > **Krg.** *biyiktik* "yükseklik; üstünlük" (Aynı zamanda **-l-** > **-t-** değişmesi mevcut.)
boğ *Boy, kamet* > **Krg.** *boy*, uruu
boğu- *Boyamak* > **Krg.** *boyo-*, sırda-
boğuğ *Boya* > **Krg.** *boyok*
boğu- *Boyanmaq* > **Krg.** *boyol-* "makyaj yapmak, renklenmek, renkli olmak"
çağan *Çayan, akreþ* > **Krg.** *çayan*
eğgü *İyi* > **Krg.** *caqşı, iygi* "iyi, güzel, hoş, olumlu; iyilik, güzellik"
eğgülük *İyilik* > **Krg.** *caqşılık, iygilik* "başarı" */m
qağgu *Kaygı* > **Krg.** *kaygı*, muñ
qağgur- *Kaygılanmaq* > **Krg.** *kaygılan-, kaygır-*
qağın *Kayın, kocanın erkek kardeşi* > **Krg.** *kayın* "kayın, kadın ve kocaya göre birbirinin akrabası", kayın aga, kayın ini
qağın *Kayın ağacı* > **Krg.** *kayın*
qağıt- *Dikilmek; geri dönmek* > **Krg.** *kayra kel-, kayt-*
keç- *Giymek* > **Krg.** *kiy-*
keğim *Giyim, giyecek, elbise. bk. keğgi, keğgülik* > **Krg.** *kiyim*, kiyim-keçek, kostyum
keçür- *Giydirmek* > **Krg.** *kiydir-* */k
qoğ- *Koymak* > **Krg.** *koy-*; *brakmaq* > **Krg.** *boşot-, kaltr-*
quğruq *Kuyruk* > **Krg.** *kezek, kuyruk*
küdeğü *Güveyi* > **Krg.** *küyöö* "güvey, damat; koca, eş"
muñaq- *Bunalmak* > **Krg.** *demi kısıl-, sıgıl-, muñay-* "üzülmek, üzüntü duymak"
oğan- *Uyanmak. bk. oğun-* > **Krg.** *oygon-* */k; *oğun-* *uyanmaq, bk. oğan-* > **Krg.** *oygon-* */k
oğgur- *Uyandırmak* > **Krg.** *oygot-* */k
toğ- *Doymak* > **Krg.** *toy-*
uğı- *Uyumak* > **Krg.** *ukta-* */e
uğqu *Uyku* > **Krg.** *uyku*

(w >) f > p değişmesi örnekleri

Arapça ve Farsçanın sızıcı **f** sesinin Türk lehçelerinin bir kısmında (Türkmen, Karakalpak, Kazak vd.) patlamalı **p** sesine dönmesi, genel bir kuraldır. Kırgız Türkçesi de bu kuralın içinde yer alır. Arapça ve Farsçanın **p**'li kelimeleri, Kutadgu Bilig'de orijinal hâliyle yer alır. Söz konusu değişikliğin örnekleri şunlardır (Kelimelerde özellikle ünlülerle ilgili başka ses olayları da görülür):

fal (A.) *İyi talib, babt* > **Krg.** *pal*
fariza (A.) *Farz* > **Krg.** *parız*
felek (A.) *Gök, sema* > **Krg.** *asman, kam, kök, palek* (ağız) */h
ferište (F.) *Melek* > **Krg.** *perište*
kafir (A.) *Kâfir* > **Krg.** *kaapır*
qaranfil (A.) *Karanfil* > **Krg.** *cıttuu, kalempir*
müsafir (A.) *Yolcu* > **Krg.** *colooçu, cürgünçü; musapır* "zavallı, gariban" */m

nefs (A.) *Nefs* > **Krg.** adamın özü, kimdik, özdük, *napsi*
saw (Tezcan: Ar. şâf) *Som* > **Krg.** koşundusuz, taza, *sap*
sefer (A.) *Sefer* > **Krg.** sapar
şifat (A.) *Şifat* > **Krg.** kasiyet, *sapat*, sın atooç; *vasıf* > **Krg.** kasiyet, özgöçölük
şifa (A.) *Şifa* > **Krg.** ayıguu, şıpa boluu, *şıpaa*; *derman* > **Krg.** al-abal, dan, dan-darmek, darman

feylesuf kelimesi bu kuralın istisnasıdır:

feylesuf (A.) *Felsefe ile uğraşan, filozof* > **Krg.** *filosof*

ğ ~ ğ , g > k değişmesi örnekleri

Yumuşak (tonlu) ünsüzlerin sert ünsüzlere dönüşerek tonsuzlaşması, tarihî Türk lehçelerinde de görülür (özellikle Çağatay Türkçesinde). Bu ses olayı, kelimenin başında, ortasında veya sonunda görülebilmektedir. Yeni olmayan bu durumun Kırgız Türkçesindeki örnekleri şunlardır:

bağ I (F.) *Bağ, babçe* > **Krg.** bakça, *baq*, baqça
beg *Bey* > **Krg.** mırza, törö, *bek*
bitig *Mektup* > **Krg.** kat, *bitik* "yazı, yazılı metin"
çerig *Asker, ordu* > **Krg.** asker, armiya, asker, koşun, *çerik*
ğam(m) (A.) *Gam* > **Krg.** kaygı, muñ, *qam*; *kaygı* > **Krg.** kaygı, muñ; *keder* > **Krg.** azap, muñ
ğarıblıq *Yabancılık, kimsesizlik* > **Krg.** karıptık
ğayib (A.) *Bellisiz, kayıp* > **Krg.** cogotuu, *kayıp*
ğazilik *Gazilik* > **Krg.** kazı "gazi" sözü var */k
gür (F.) *Mezar, makber* > **Krg.** beyit, körüstön, *kör*
qısğa *Kısa* > **Krg.** kıska
quduğ *Kuyu* > **Krg.** kuduk
qutğar- *Kurtarmak* > **Krg.** kutkaruu
ölüg *Ölü* > **Krg.** ölük
tirig *Diri, canlı, yaşayan* > **Krg.** tirik, tirüü, canduu (aynı zamanda -g > (-w) > -ü değişmesi)
tatıg *Tat* > **Krg.** tatım, *tatik* "tat, lezzet"; *lezzet* > **Krg.** daam, tatım, tatık "tat, lezzet"
tutğun *Esir* > **Krg.** kul, küñ, *tutkun*

ğ, g > y değişmesi örnekleri

Bu değişime, başka Kıpçak grubu Türk lehçelerinde de (örneğin Kazak ve Karakalpak Türkçelerinde) rastlanması, bilinen bir durumdur. Kutadgu Bilig'den hareketle değişimin görüldüğü örnekler şunlardır:

bügür *Böğür* (Tezcan: бүкри "kambur, büğrü" olmalı.) > **Krg.** *büyür*, kaptal
eg- *Eğmek* > **Krg.** бүк-, *iy-*
eğil- *Eğilmek* > **Krg.** *iyil-*
egri *Eğri* > **Krg.** *iyri*
öğren- *Öğrenmek* > **Krg.** oku-, *üyrön-*
öğret- *Öğretmek* > **Krg.** okut-, *üyröt-* "öğretmek; eğitmek"
sıgın- *Sığınmak* > **Krg.** çasıрын-, *sıyын-* "tapmak; ayın yapmak"
teg- *Değmek* > **Krg.** arızı-, *tiy-*, tur-; *dokunmak* > **Krg.** buz-, cakpa-, suuk tiy-, tiy-; *ulaşmak* > **Krg.** cet-
teğür- *Eriştirmek; dokundurmak* > **Krg.** *tiygiz-* */k
üg- *Yığmak* > **Krg.** cıy-, *üy-*
yıgla- *Ağlamak* > **Krg.** ыла- (aynı zamanda y- düşmesi)
yıglat- *Ağlatmak* > **Krg.** ылат- (aynı zamanda y- düşmesi)

h > k değişmesi örnekleri

Kırgız Türkçesinin karakteristik ses değişmelerinden biri de Arapça ve Farsçanın kelime başı, kelime ortası *h* sesinin ya düşmesi ya da *k* sesine dönmesidir. Aslında söz konusu değişiklik, sadece Kırgız Türkçesinde değil, diğer Türk lehçelerinde ve hatta Anadolu ağzlarında da görülür. Aslı *k*- olan ama sonradan *h*- sesine değişen bazı Türkçe kelimeler de Kırgız Türkçesinde *k*-lı olabilmektedir. Kutadgu Bilig'de kendisini koruyan bu asli *h* sesinin Kırgız Türkçesinde *k*'ya dönen örnekleri şunlardır:

aħır (A.) *Son* > **Krg.** *akırkı, akırı*, soñku
baħil (A.) *Hasis* > **Krg.** cımır, sarañ, *bakıl* "cimri"
baħt (F.) *Babt* > **Krg.** *bakıt*, kut, taalay; *talib* > **Krg.** cazmış, tagdır; *kazmet* > **Krg.**
ħaber (A.) *Haber* > **Krg.** cañılık, *kabar*
ħacet (A.) *İhtiyaç* > **Krg.** *kacet*, muktacdık; *muhtaçlık* > **Krg.** ; *zaruret* > **Krg.** macburluk; *lüzum, zaruri olan* > **Krg.** kerektüülük; *arzu* > **Krg.** arzuu, kaaloo, kumardanuu; *dilek* > **Krg.** tilek

- h**alayıq (A.) *Yaratılmış olanlar, mahluklar, halk* > **Krg.** el, curt, kalk, **kalayık**
halifet (A.) *Vekil* > **Krg.** mildet atkaruuçu, **kalypa** "halife"
halq (A.) *Halk, insanlar, kimseler* > **Krg.** el, curt, **kalk**
han Han, *hükümdar* > **Krg.** ökümdar, **kan, xan**
harab (A.) *Harap olma* > **Krg.** karap
haşa (A.) *Yanlı, yanlışlık* > **Krg.** cañılış, **kata, keşur** > **Krg.** az ayıp, kusur
haşar (A.) *Tehlike* > **Krg.** korkunuç, **katar** "korku, tehlike"
havf (A.) *Korku* > **Krg.** korkuu, **koop**
hayr (A.) *İyilik, iyi iş* > **Krg.** **kayır**
hazan (F.) *Güz mevsimi, sonbahar* > **Krg.** küz, **kazan**
hazine (A.) *Hazine* > **Krg.** kazına
hıtay Hitay, *Orta Çin* > **Krg.** Kıtay
hıyanet (A.) *Hiyanet, hainlik* > **Krg.** çıkıncılık, **kıyanat**
hoş (F.) *Güzel* > **Krg.** gözöl, cakşı, körkütü, suluu, süykümdüü, **koş**
şahabe (A.) *Sababe* > **Krg.** **sakaba**
tahıt (F.) *Taht* > **Krg.** tak (aynı zamanda sonda –t düşmesi)

h > y değişmesi örnekleri

Bu ses değişimini barındıran bir örnek tespit edilmiştir:

naşihat (A.) *Nasihat, öğüt* > **Krg.** keñeş, **nasıyat**

k > g değişmesi örnekleri

Tonlulaşmanın sebebi, *-k-* sesinin iki ünlü arasında kalmış olmasıdır:

- sekiz** *Sekiz (8)* > **Krg.** segiz
şükür (A. *şükür*) *Şükür* > **Krg.** şügür
tikil- *Dikilmek* > **Krg.** tigil-
tökül- *Dökülmek* > **Krg.** tögül- "dökülmek, akıtılmak"

q > ğ/ğ değişmesi örnekleri

Söz konusu değişikliğin görüldüğü üç örnekten birinde (*taqdir*) *-q-* sesinin yanındaki yumuşak / tonlu *-d-* sesinin etkisiyle tonlulaşması (ton bakımından benzeşme); diğerlerinde ise *-q-* sesinin iki ünlü arasında yumuşaması müşahade edilmektedir:

- taqdir** (A.) *Takdir* > **Krg.** caktıruu, kubattoo, **tagdır**
taqı *Da, de, dabi, daba* > **Krg.** da, **dagı**, dağı da (aynı zamanda t-'nin tonlulaşması t- > d- değişmesi)
toquz *Dokuz (9)* > **Krg.** toguz

k > x değişmesi örnekleri

kimya (A.) *Kimya* > **Krg.** ximiya (Burada Rusçanın etkisi var.)

l > d değişmesi örnekleri

Bu değişikliğin sebebi, tonluluk bakımından benzeşme kuralıdır. Tonlu ünsüzlerle biten bir kelimeye getirilen ekin (+*lA*, +*llk*) ünsüzü *l*, *d*-ye döner. Diğer Türk lehçelerinde de görülen söz konusu değişikliğin Kırgız Türkçesindeki (Kutadgu Bilig bağlamında) örnekleri şunlardır:

- añla-** *Anlamak* > **Krg.** **añda-** (añdo), tüşün-
azlıq *Azlık* > **Krg.** azdıq
bütünlük *Bütünlük* > **Krg.** bütündük "bütünlük"
emle- *İlaçlamak* > **Krg.** ; *tedavi etmek* > **Krg.** darıla- (darıloo), **emde-**; *iyileştirmek*
erksizlik *Kudretsizlik, güçsüzlük* > **Krg.** erksiz, **erksizdik**
erlik *Erkeklik* > **Krg.** erdik
esenleş- *Esenlik dilemek, vedalaşmak* > **Krg.** koştoş-, **esendeş-** "selamlaşmak" */m
esenlik *Esenlik, sağlık* > **Krg.** den sooluk, salammattık, **esendik** "esenlik"
izle- *İzlemek, takip etmek* > **Krg.** **izde-** "aramak, araştırmak", iz kuu "iz sürmek, takip etmek" */k
qulluq *Kulluk* > **Krg.** kulduk
künlük *Günlük* > **Krg.** kündük
müsülmanlıq *Müslümanlık* > **Krg.** musulmandık
tarlıq *Darlık* > **Krg.** tardık

teñle- *Denkleme, denkleştirmek* > **Krg.** teñde- "denk duruma getirmek"
tñla- *Dinlemek* > **Krg.** **tñnda-** (tñndoo), tñřa- (tñřoo), kulak saluu
tñrlüg *Tñrlü* > **Krg.** arkl, **tñrdüü**
uzluq *Ustalık, maharet* > **Krg.** uzduk "ustalık, beceriklilik, maharetlilik", çeberçilik, ustattık

l > t değişmesi örnekleri

Bu değişikliğin sebebi, tonsuzluk bakımından benzeşme kuralıdır. Tonsuz ünsüzlerle biten bir kelimeye getirilen ekin (+*lA*, +*llk*) ünsüzü *l*, *t*-'ye döner. Kelime kökündeki tonsuz ünsüzün yanındaki *l*-de bazen bu kurala uyar. Diğer Türk lehçelerinde de görölen söz konusu değişikliğin Kırgız Türkçesindeki (Kutadgu Bilig bağlamında) örnekleri şunlardır:

açlıq *Açlık* > **Krg.** açtıq
alplıq *Kabramanlık* > **Krg.** alptık
arşlan *Aşlan* > **Krg.** arstan
atlan- *Atlanmak, ata binmek* > **Krg.** attan-
başla- **I** *Başlamak* (Tezcan: "yönetmek") > **Krg.** **başta-**
beglik *Beylik* > **Krg.** biylik, **behtik**
beklik *Sağlamlık* > **Krg.** bekemdik, **behtik**
boşluq *Boşluk, kurtulma, serbest kalma* > **Krg.** boştuk
işle- *İşlemek* > **Krg.** iştüö; *meşgul olmak* > **Krg.** ; *çalışmak* > **Krg.** **işte-**, oku izilde-, tırış-; *yapmak* > **Krg.** casa-, kıl-
işlet- *İşletmek, kullanmak* > **Krg.** iştet- "çalıştırmak"; koldonuu, paydalanuu
kökle- *Bir işin esasına vâkıf olmak* (Tezcan: Bu karşılığın yerine Clauson 711 kökle- (2)'de önerildiği gibi 'saçı ağarmak' alınmalıdır...) > **Krg.** köktö- "bitki yeşermek; hayvan otlamak; iş yolunda gitmek; dikmek, teğellemek" */m
körklüg *Güzöl* > **Krg.** gözöl, cakşı, **körktüü**, suluu, süykümdüü
körklüglük *Güzellik* > **Krg.** suluuluk, **körktüülük**
qulaçla- *Kulaçlamak* > **Krg.** kulaçta-
öldür- *Öldürmek* > **Krg.** öltürüü
saqla- *Tedbir almak* > **Krg.** ; *korumak* > **Krg.** asıroo, baguu, korgoo, **sakta-**
saqlan- *Uyanık olmak, dikkatli olmak, tedbirli bulunmak, ihtiyatlı olmak* > **Krg.** saktan-
saqlıq *Uyanıklık* > **Krg.** saktık
selamettıq *Selamette olma* > **Krg.** salamattık "sağlık"
tişle- *Dişlemek* > **Krg.** tişte- "dişlemek, ısırarak..."
toqlı *Toklu, altı aylık kuzu* > **Krg.** toktu "toklu, henüz yavrulamamış koyun"
yigitlik *Yiğitlik* > **Krg.** cigittik; *gençlik* > **Krg.** caştık (aynı zamanda *y*- > *c*- değişmesi)
yoqluq *Yokluk* > **Krg.** cuktuk (aynı zamanda *y*- > *c*- değişmesi)

m > n değişmesi örnekleri

Söz konusu değişiklik, bir kelimedede tanıklanmıştır. Bunda diş ünsüzü *n*'nin etkisi görülür; yani aslında teşekköl noktası bakımından benzeşme söz konusudur: *-md-* > *-nd-*:

emdi *Şimdi* > **Krg.** azır, endi, emi

ñ > g değişmesi örnekleri

ñ > *g* değişmesi, yeni bir ses hadisesi olmayıp, Eski Türkçe metinlerde de görölebilen bir değişmedir (Örneğın Köl Tigin Yazıtı Güney yüzü: 6'daki öltüñ yerine *öltüg*, ölsikiñ yerine *ölsikig* gibi; Tekin, 1988: 4). Tarihî metinlerde görölebilen bu değişiklik, günümüzde Kırgız Türkçesinin dışında başka Türk lehçelerinde de görülür. Kutadgu Bilig'deki bir kelime, günümüz Kırgız Türkçesinde söz konusu değişikliği barındırır:

yalñuz *Yalnız* > **Krg.** **calgız**, calgız gana; **yalñuzluq** *Yalnızlık* > **Krg.** calgızdık (aynı zamanda *l* > *d* değişmesi)

ñ > m değişmesi örnekleri

Kutadgu Bilig'deki üç kelimenin günümüz Kırgız Türkçesinde bu değişikliği barındırdığını görmekteyiz:

suñqur *Sungur kuşu* > **Krg.** şumkar (aynı zamanda *s* > *ş* ve ünlü değişmeleri)
tırñaq *Tırnak* > **Krg.** tırmak
üsteñ *Üstün, galip* > **Krg.** cogorku, mıktı; ceñüüçü, utuuçu, **üstöm** "otorite, üstün güç" */k

ñ > n değişmesi örnekleri

Söz konusu değişme, Kırgız Türkçesine has değildir, başka Türk lehçelerinde de görülür. Bir örnekte tespit edildi:

yüñ *Yün* > **Krg.** cün

p > b değişmesi örnekleri

Tek örnekte, iki ünlü arasında kalan *-p-* sesinin *-b-* ye döndüğü görülmektedir:

tapın- *Tapınmak; hizmette bulunmek* > **Krg.** tabın- "tapmak"

t > d değişmesi örnekleri

Beş kelimedeki kelime başı *t-* sesinin *d-*ye döndüğü tespit edilmiştir:

teñiz *Deniz* > **Krg.** deñiz

ti- *Demek* > **Krg.** ayt-, *de-*, süylö-

tilwe *Deli* > **Krg.** *delbe*, deli

toñuz *Domuz* > **Krg.** çoçko, *doñuz*

töpü *Tepe* > **Krg.** döbö

(b >) w / v > b değişmesi örnekleri

Qawuq ve *qawuŝ-* kelimeleri, Orta Türkçe metinlerinde (DLT, KB) *-w*'li kaydedilmiştir ama söz konusu fiillerin aslen *-b* sesi taşıması gerektiği kaynaklarda belirtilmektedir (< *qāb+(u)k*, Gülensoy KBS, 2007: 479 ve < *qabıŝ- ~ qabuŝ-*, Gülensoy KBS, 2007: 481). Kırgız Türkçesindeki *-b-* li durumun *w > b* değişikliği kapsamında olduğunu kabul ettik. Zira *w / v* değişmesi, başka kelimelerde de görülmektedir:

qawuq *Kepek* > **Krg.** kebek, *kabık* "kabuk; sidik torbası" */m

qawuŝ- *Kavuşmak* > **Krg.** coluğuŝ-, *kabiŝ-* "kavuşmak, buluşmak"

qawuŝtur- *Kavuşturmak* > **Krg.** kabıŝtır-

va'de (A.) *Vaid, söz* > **Krg.** söz, *ubada* "Sözü bir işi yerine getirmek için verilen söz, vaat" (aynı zamanda ünlü türemesi ve değişmeleri)

vaqt (A.) *Vakit* > **Krg.** *ubakit*

(b >) w > p değişmesi örnekleri

Kutadgu Bilig'deki tek kelimenin Kırgız Türkçesinde bu değişikliğe maruz kaldığı görülmektedir. Bu değişiklik Eski ve Orta Türkçe metinlerinde (ET (Uyg.): *önke ~ öpke* OT: *öpke ~ ömke* Gülensoy, KBS, 2007: 649) de günümüz Türk lehçelerinde de görülmektedir (Gülensoy, KBS, 2007: 649): Kelimenin asli şeklini *-p-* li kabul edersek, Kırgız Türkçesi için bir değişiklikten söz etmek olmaz.

öwke *Öfke, kızgınlık* > **Krg.** açuu, *öpkö* "gücenme, kırgınlık; akciğer" */m

(b >) w > y değişmesi örnekleri

Eski Türkçede aslen *b* ünsüzü barındıran bazı kelimeler (*eb, ubut*), Orta Türkçede, bu bağlamda Kutadgu Bilig'de *w* olmuştur. Başka Türk lehçelerinde olduğu gibi Kırgız Türkçesinde bunların bir kısmı *y* ünsüzüne dönüşmüştür. Örnekleri şunlardır:

ew *Ev* > **Krg.** üy (< *eb* Tekin, 1988: 132. Kelimenin Eski Uygur Türkçesinde *ew* biçimi de mevcuttur, Gülensoy KBS, 2007: 347)

sew- *Sevmek* > **Krg.** çaktır-, *süy-*

sewin- *Sevinmek* > **Krg.** süyün- (aynı zamanda ünlü değişmesi)

sewinç *Sevinç* > **Krg.** kubanıç, *süyünüç*

sewindür- *Sevindirmek, memnun etmek* > **Krg.** süyündür-

uwut *Hayâ* > **Krg.** uyat "utanç, ayıp, ar, hicap; rezalet" (*ubut* "utanç" Tunyukuk II, Batı: 37; Tekin, 1994: 16)

y > c değişmesi örnekleri

Bu ses değişmesi, yeni değildir. Tarihî metinlerden, en önemli Kıpçak dil yadigârlarından olan Codex Cumanicus'tan günümüz Kıpçak grubu yazı dillerine (Kazak, Karakalpak, Tatar vd.) kadar geniş bir yelpazede görülür. Yani esasen *y > c* (*y > j*) değişmesi, Kıpçak Türkçesinin karakteristik bir özelliğidir. Kutadgu Bilig'den Kırgız Türkçesine ulaşan örnekleri şunlardır:

ya *Yay* > **Krg.** *caa*, saadak, serpilme zım

yad (F.) *Anna, batırlama* > **Krg.** cat "yâd, unutulmaz"

yağ- *Yaymak* > **Krg.** cay- (aynı zamanda *d > y* değişmesi)

- yağağ** *Yaya* > **Krg.** cöö (?)
- yağıl-** *Yayılmak* > **Krg.** cayıł- "yayılmak" (aynı zamanda d > y değişmesi)
- yağ-** *Yağmak* > **Krg.** *caa-* cıglıuu, cürüü (aynı zamanda ag > oo değişmesi)
- yağı** *Düşman* > **Krg.** duşman, *coo* (aynı zamanda ag > oo değişmesi)
- yaqa** *Yaka, elbise yakası* > **Krg.** *caka*, ceek
- yaqın** *Yakın* > **Krg.** *cakın*, cakında
- yaqşı** *Güzöl* > **Krg.** gözöl, cakşı, körktüü, suluu, süykümdüü; *ıyı* > **Krg.** *cakşı*
- yaqut** (A.) *Yakut* > **Krg.** cakut
- yal** *At yelesi, ense* > **Krg.** celke, *cal* "Yele"
- yalğa-** *Yalamak* > **Krg.** caloo (aynı zamanda g > "ünlüleşme" değişmesi)
- yalğan** *Yalan* > **Krg.** calgan
- yalın** *Alev* > **Krg.** aloo, *calın*
- yalwar-** *Yalvarmak* > **Krg.** *calbar-*, suran-
- yan** *Yan, taraf* > **Krg.** cak, *can*, can-cak
- yana** *Yine* > **Krg.** *cana*, kaytadan
- yanaş-** *Yanaşmak* > **Krg.** cakında-, *canaş-*
- yañı** *Yeni* > **Krg.** cañı
- yañıl-** *Yanılmak* > **Krg.** cañıl-
- yap yaşıl** *Yemyeşil* (Tezcan: Arat'ın çevirisine göre 'mosmor' olmalıdır.) > **Krg.** capcaşıl
- yapuş-** *Yapışmak* > **Krg.** cabış-
- yar-** *Yarmak* > **Krg.** car-
- yara-** *Yaramak, uygun düşmek* > **Krg.** caraktuu boluu, *car-* "uygun, münasip, makbul olmak; yaramak, işine gelmek; yaramak, sağlık bakımından elverişli olmak"
- yarağ** *İmkân; fırsat; fayda* > **Krg.** mümkündük; pırsat; payda, *carak* "Araç gereç, alet; silah" */m
- yaraşıq** *Uygun, münasip. bk. yaraşı* > **Krg.** caraktuu, tuura kelgen; ılayıktuu, orunduu, *cararışık* "yaraşık, yakışık, uygunluk"
- yaraştur-** *Yaraştırmak, uyuşturmak* > **Krg.** caraştır- < caraş-
- yarat-** *Yaratmak, vücuda getirmek* > **Krg.** carat-
- yarıl-** *Yarılmak* > **Krg.** carıl- "yarılmak, bölünmek, patlamak, çatlamak"
- yarım** *Yarım* > **Krg.** carım
- yarlığ** *Buyruk, emir, ferman* > **Krg.** buyruk, *carlık*, öküüm
- yas-** *Dağıtıp yaymak, ifrata gitmek* > **Krg.** caz- "yaymak, sermek; açmak; gidermek, dağıtmak, yok etmek"
- yasta-** *Yastık dayamak* > **Krg.** cazda- "yaslamak, dayamak" (ortada ton bakımından benzeşme)
- yastan-** *Yaslanmak* > **Krg.** cazdan- "yaslanmak" (ortada ton bakımından benzeşme)
- yaş I** *Gözyaşı, Yaş* > **Krg.** *caş*, kurak, suu
- yaş II** *Ömür* > **Krg.** ömür, *caş*
- yaşa-** *Yaşamak* > **Krg.** *caşa-*
- yaşar-** *Yeşermek* > **Krg.** bürdö-, kögör-, *caşar-* "gençleşmek; yenilenmek; yeşermek"
- yaşat-** *Yaşatmak* > **Krg.** caşat-
- yaşıl** *Yeşil* (Tezcan: 'yeşil' karşılığı yeterli değildir. 23 veride hep 'mavi' anlamındadır.) > **Krg.** caşıl
- yat** *Yabancı* > **Krg.** çet eldik, *cat*
- yat-** *Yatmak* > **Krg.** cat-
- yay-** *Yaymak* > **Krg.** cay-
- yaz- I** *Çözmekek* > **Krg.** çecü, çecüü, *caz-* "yayma, sermek; açmak"
- yazı** *Kır, ova* > **Krg.** ak-sarı, ayıl, boz, talaa; *cazi*, tüz, tüzdüük
- yazıl-** *Açılmak; çözülmek; Yayılmak* > **Krg.** cazıl- "yayılmak; ayrılmak, çözülmek"
- yazuq** *Suç* > **Krg.** kılınış, küñöö; *günah* > **Krg.** küñö, *cazık* "Günah, suç"
- yel-** *Koşmak* > **Krg.** çurka-, cügür-, taskakta-, *cel-* "yelmek, aceleyle telaşlı biçimde koşmak"
- yem** *Yem. bk. yim* (Tezcan: yem, yim maddeleri arasında gönderme yapılarak bu sözcükler birirleriyle karşılaştırılmıştır. Gerçekte Clauson 933 ve devamında belirtildiği üzere bunlar iki ayrı sözcüktür...) > **Krg.** *cem*, cem-çöp
- yet-** *Yetişmek, erişmek; kâfi gelmek* > **Krg.** bış-, bol-, *cet-*
- yetim** (A.) *Yetim, babası ölmüş kişi* > **Krg.** cetim
- yığ- I** *Yığmak* > **Krg.** *cıy-*; *toplamak* > **Krg.** çoğult-, cıyna-, topta- (aynı zamanda g > y değişmesi)
- yığaç** *Ağaç* > **Krg.** cıgaç
- yığıl-** *Toplanmak* > **Krg.** cıyıl- (aynı zamanda g > y değişmesi)
- yıq-** *Yıkamak* > **Krg.** *cık-*
- yıqıl-** *Yıkılmak* > **Krg.** cıgıl-
- yıl** *Yıl* > **Krg.** cıl
- yılan** *Yılan* > **Krg.** cılan
- yıldra-** *Parlamak* > **Krg.** *caltır-*, carkılđa-, carkıra- (aynı zamanda ünlü ve ünsüz değişmesi)
- yılqı** *Hayvan, bayvan süürüsü* > **Krg.** ayban, *cılka* "yılkı, yılkı atı"

- yılqıçı Hayvan besleyicisi > **Krg.** cılıkçı
yıpar *Misk* > **Krg.** muskus, *cıpar*
yırt- *Yırtmak* > **Krg.** cırt-
yigit *Yığıt* > **Krg.** baatır; *genç* > **Krg.** caş, *cigit*
yilig *İlik* > **Krg.** bütü teşigi, çuçuk, *cilik*, cilik mayı (aynı zamanda -g > -k değişmesi)
yimiş *Yemiş, meyve* > **Krg.** *cemiş*, mömö-cemiş
yiñ *Elbise yeni* > **Krg.** ceñ "giysi kolu, yen"
yip *İp* > **Krg.** arkan, *cip*
yir *Yer* > **Krg.** *cer*, orun; *toprak* > **Krg.** *cer*, toprak; *yeryüzü* > **Krg.** *cer cüzü*
yoq *Yok* > **Krg.** *cok*
yoqal- *Yok olmak* > **Krg.** *cogol-* "yok olmak, kaybolmak, yitmek; görünmez olmak" (aynı zamanda ünlü değişmesi ve ünsüzde tonlulaşma)
yoqaru *Yukarı* > **Krg.** *cogoru* (aynı zamanda ünlü değişmesi ve ünsüzde tonlulaşma)
yol *Yol* > **Krg.** *ıkma, col, sefer* > **Krg.** *sapar*
yor- II *Tabir etmek, yormak. bk. yör-* > **Krg.** *cor-* "yorumlamak"; *yör- çözmek, yormak. bk. yor-* > **Krg.** *çeç-*; *cor-*/v*
yoriga *Yürüyen* (Tezcan: Arat'ın çevirisinde olduğu gibi 'rahvan, yorga' alınmalıdır.) > **Krg.** *corgo* "Rahvan, yorga; rahvan at" (aynı zamanda ünlü değişmeleri)
yu- *Yükamak* > **Krg.** *cuu-*
yul- I *Kurtarmak*; (Tezcan: 'koparmak') > **Krg.** *kutkaruu, cul-* "yolmak, çekip koparmak, sökmek; zor kullanarak başkasına ait bir şeyi almak"
yulun- *Kurtarmak* > **Krg.** *kutkaruu, culun-* "çırpınmak; bulunduğu yerden ileri doğru atılmak, fırlamak; dizginlenememek, koşmaya çalışmak; sinirlenip dövüşmeye kalkışmak", *culkun-*/m*
yum- *Yummak* > **Krg.** *cum-*
yumdur- *Toplamak* > **Krg.** *çogult-, cıyna-, topta-, cumdur-* "yumdurmak; kapatılmak"
yumşa- *Yumuşamak* > **Krg.** *cumşa-*
yumşaq *Yumuşak* > **Krg.** *cumşak*
yumul- *Yumulmak* > **Krg.** *cumul-*
yumuş *Hizmet; vazife* > **Krg.** *kızmat; mildet, cumuş*
yun- *Yunmak, yıkanmak* > **Krg.** *cuun-, cuul-*/k*
yurt *Yurt* > **Krg.** *curt*, meken; *yer* > **Krg.** *cer*, orun
yügür- *Koşmak, seğirtmek* > **Krg.** *çurka-, cügür-*, taskakta-; bet al-, umtul-
yük *Yük* > **Krg.** *cük*
yüz I *Yüz (100)* > **Krg.** *cüz*
yüz II *Yüz, çehre* > **Krg.** *bet, cüz*, üst

z > y değişmesi örnekleri

Tek örnekteki değişiklik, günümüz Türk lehçelerinin pek çoğunda gerçekleşmiştir.

sözle- *Söylemek* > **Krg.** *ayt-, süyle-*; *konusmak* > **Krg.** *añgemeleş-, süyle-* (aynı zamanda ünlü değişmesi)

‘(ayın), ve ’ (hemze) > b değişmesi örnekleri

Arapçanın “ayın” gırtlak ünsüzü, Türkçeye yabancı bir sestir. Bu yüzden ya hiç telaffuz edilmez ya da başka bir sese döner. Türk lehçelerinde “ayın” ünsüzünün *ğ, y, b* gibi farklı seslere dönüştüğü bilinmektedir. Aşağıdaki iki örnekte ise *b* sesine dönüşmüştür:

du‘a (A.) *Allah'a yalvarma, niyaz* > **Krg.** *kudayga calbaruu, duba*, bata

su‘al (A.) *Sual* > **Krg.** *sobol*, suroo (Kelime, su‘al > suwal / suval > subal aşamalarından geçmiş olmalıdır. Kelimede aynı zamanda ünlü değişmesi görülmektedir.)

‘(ayın) > y değişmesi örnekleri

şeri‘at (A.) *şeriat* > **Krg.** *şariyat*

6.2. Ünsüz Türemeleri

Kutadgu Bilig'deki bazı kelimelerin Kırgız Türkçesindeki kullanımlarında ünsüz türemelerinin olduğunu görülmektedir. Bunların sayısı az olsa da örnekleri şunlardır:

-g- türemesi

süñü *Süngü* > **Krg.** *süñgü* (< *süñü+g Gülensoy, KBS 2007: 821; veya *süñ-+-GU (T. Tekin'in görüşü) Gülensoy KBS, 2007: 821. Tekin'in görüşüne göre -g- türemesi yok.)

-k türemesi

tü I *Tüy* > **Krg.** tük; *kel* > **Krg.** kıl; *saç* > **Krg.** çaç (Aslında hem ET'de hem de OT'de kelimenin *tü* ~ *tük* ~ *tüü* ~ *tüy* biçimleri mevcuttur < *tü* [k/y], Gülensoy KBS, 2007: 951. Bunu göz önünde bulundurursak Orta Türkçeden bu yana söz konusu kelime bir türeme değil, bir varyant biçim düşünülebilir.)

-y- türemesi:

in *İn* > **Krg.** iyin, uyuk

6.3. Ünsüz Düşmeleri**-d- > -Ø-**

Örneklerde, ortada bulunan sızıcı **-d-** sesinin (önce -y- veya -g-'ye dönüşmesi sonra da) düşmesi / erimesi söz konusudur:

eğer *Eyer* > **Krg.** eer

eğerle- *Eyerlemek* > **Krg.** eerde-

içi *Sahip* > **Krg.** kocoyun, **ee**

iğilik *Efendilik* > **Krg.** mırzalıq, tektüülük, **eeлик** "sahiplik, mülkiyet"

g > Ø

Kelime ortasında veya sonunda bulunan bazı *g* / *ğ* seslerinin düştüğü müşahade edilmektedir. Sayısı azdır:

ingek *İnek* > **Krg.** **inek**, uy

kiçig *Küçük* > **Krg.** kiçine, **kiçi** "küçük", kiçinekey; *çocukluk* > **Krg.** balalık

qulğağ *Kulak*, *bk. qulağ* > **Krg.** kulak */v

quruğ *Kuru* > **Krg.** kurgak, **kuru**, *boş* > **Krg.** boş, **kuru**

quruğsağ *Gönül* (Tezcan: Tabii burada 'mide, karın' anlamına gelen sözcüğün (TT. kursak) mecazlı kullanımı söz konusudur...) > **Krg.** köñül, **kursak** "kursak, karın, mide; iştah" */m

sarığ *Sarı* > **Krg.** sarı

h > Ø

Özellikle Arapça ve Farsça kelimelerde bulunan *h* seslerinin Kırgız Türkçesinde düştüğü görülür (Düşmeyip *k* sesine dönüşmeleri *h* > *k* değişmesinde gösterilmişti). Örnekleri şunlardır (Örnek kelimelerde başka ses değişiklik / olaylarını da görmek mümkündür):

ħac (c) *Hac* > **Krg.** acı

ħaq (q) *Hak* > **Krg.** adilettik, **ak**, akı, akıyattık, Alda, Alla, ukuk; *hakikat* > **Krg.** akıykat, çın, çındık; *doğru*, > **Krg.** tuura, tüz; *gerçek* > **Krg.** anık, anıktık, çın, çındık

ħaqıqat (A.) *Bir şeyin doğrusu, asıl* > **Krg.** asıl, çınığı, **akıykat**, *gerçek* > **Krg.** anık, anıktık, çın, çındık

ħal (A.) *Hâl, durum* > **Krg.** **al**, al-abal, darman, cabık bazar, çağday, kök bazar, kubat

ħalal (A.) *Helal* > **Krg.** **adal**, halal

ħaram (A.) *Haram* > **Krg.** **aram**, haram

ħarf (A.) *Harf* > **Krg.** **arip**, tamga; *yazı* > **Krg.** cazuu, qat "mektup" */m

ħava II (A.) *Havva, Âdem Peygamberin eşi* > **Krg.** **Obo** ene /öi

ħaydar (A.) *Haydar*, Hz. *Ali* > **Krg.** Aydar

ħiç (F.) *Hiç* > **Krg.** eç

ħile (A.) *Hile* > **Krg.** aldamçılık, kıyırlık, **ayla**

ħindi (F.) *Hintli* > **Krg.** İndiyalık */k

ħindu (A.) *Hindu* > **Krg.** İndiyalık */k

ħukm (A.) *Hüküm* > **Krg.** **öküm**, *emir* > **Krg.** buyruk, carlık, **öküm**

ħurmet (A.) *Hürmet* > **Krg.** urmat; *itibar* > **Krg.** abıroy, bark, kadir, **urmat**

ħüner (F.) *Hüner* > **Krg.** çeberlik, **önör**

miħnet (A.) *Mihnet, sıkıntı* > **Krg.** kıyınçılık, **meenet**, kıynaluu, sıgıluu (Ayrıca ünsüz düşmesi sonucu ünlü uzaması)

pağışah (F.) *Padışah* > **Krg.** pağışa

seħer (A.) *Seher* > **Krg.** **saar**, tañ

şehadet (A.) *şehadet, kelime-i şehadet* > **Krg.** şaadat

tesbiħ (A.) *Tesbih* > **Krg.** tespe (aynı zamanda -b- > -p- değişmesi, tonsuzlaşma; ünlü değişmesi/benzeşmesi)

-l- > -Ø-

Söz konusu düşme, Türkiye Türkçesi olmak üzere başka Türk lehçelerinde de görülür:

keldür- *Getirmek, bk. keltür- > Krg. alıp kel-, ketir-, keltür- Getirmek, bk. keldür- > Krg. alıp kel-, ketir- */v*
oldur- *Oturmak > Krg. otur- (aynı zamanda -d-'den -t-ye tonsuzlaşma)*

-n- > -Ø-

Tek örnekte, zamir n'sinin kullanılmadığını görmekteyiz. Bu açıdan bakılırsa herhangi bir ses olayından söz etmek gereksizdir. Bu durum başka Türk lehçelerinde de görülür:

anlar *bk. ol > Krg. alar*

-ñ- > -Ø-

süñük *Kemik > Krg. söök (Kelime, genellikle siyeye, siyöke aşamalarından geçtikten sonra söök biçimine girer.)*

-r > -Ø

Ek-filin ünsüzünün düşmesi, bütün Türk lehçelerinde müşahade edilmektedir.

er- *imek (cevherî fül) > Krg. e-*

-s- > -Ø-

Mescid kelimesinin *meçit*, *meşit* biçimlerine dönüşmesi, başka Türk lehçelerinde de görülür.

mescid *(A.) Mescit > Krg. kiçine meçit (aynı zamanda -c- > -ç- değişmesi)*

-t > -Ø-

Kelime sonundaki çift ünsüzden birinin düşmesi, yadırganacak bir durum değildir ve başka Türk lehçelerinde de pek çok örnekte karşımıza çıkar:

dost *(F.) Dost > Krg. dos*

v > Ø

Kelime başı veya ortasında düştüğü gözlemlenmektedir. Kelimedeki düz ünlünün yuvarlaklaşması da söz konusu v sesinin etkisiyledir:

tevbe *(A.) Töbe > Krg. toba (aynı zamanda ünlü yuvarlaklaşması)*

vaşiyet *(A.) Vasıyet > Krg. osuyat (aynı zamanda ünlü yuvarlaklaşması)*

vefa *(A.) Vefa > Krg. bektik, berilgendik, opaa "vefa, sadakat" (aynı zamanda ünlü yuvarlaklaşması ve f > p değişmesi)*

y- > -Ø-

Bir kelimedede rastladık:

yinçge *İnce. bk. yinçke > Krg. içke, cuka; */v; yinçke İnce. bk. yinçge > Krg. içke, cuka (aynı zamanda -n- düşmesi)*

6.4. Benzeşme (Asimilasyon) ve Aykırılma (Disimilasyon)

Aşağıdaki örneklerde kelime içindeki ünsüzlerin başka bir ünsüze teşekkül noktası bakımından benzeyerek değiştiğini, bir kısmında ise aykırılma (benzeşmezlik) olayının yaşandığına şahit olmaktadır.

kıymet *(A.) Kıymet > Krg. kumbat (kıymet > kımmat > kımbat), kıybat, nark; değer > Krg. baa, nark*

könlek *Gömlek > Krg. köynök (könlek > köylek > köynök. Aynı zamanda -ñ- > -j- değişmesi)*

saç *Saç > Krg. çaç*

saç- *Saçmak > Krg. çaçırat-, çaç-; dağıtmak > Krg.*

saçıl- *Saçılmak, dağılmak > Krg. tara-, çaçıl-*

süçig *Tatlı > Krg. tattuu, tattuu tamak, çuçuk "et sucuğu" */m*

Ülker *Ülker yıldızı > Krg. Ürkör "Ülker takımyıldızı, Süreyya"*

nizam *(A.) Nizam > Krg. ireet, tartip, myzam "yasa, kanun, kural" (aynı zamanda -y- türemesi)*

minnet *(A.) Minnet > Krg. alkış, irakmat, mildet kıl- "iyiliği yüze vurmak" (minnet > mindet ~ mildet: Aykırılma)*

6.5. Metatez

Aşağıdaki iki kelimedede ünsüz yer değiştirmesi olayını görmekteyiz:

tepren- *Kımlıdamak* > **Krg.** araketten-, kıymılda-, *termel* < terbel- "sallanmak" (aynı zamanda -b- / -p- > -m- değişmesi, genzelleşme)
yağmur *Yağmur* > **Krg.** camgır (aynı zamanda y > c değişmesi)

7. Ünlüler ve Ünlü Değişmeleri

Kutadgu Bilig'deki kelimeler, günümüz Kırgız Türkçesinde ünlü değişmelerine uğrayarak da kullanılmaktadır. Ünlü daralması, ünlü yuvarlaklaşması, ünlü düzleşmesi, ünlü genişlemesi, ünlü türemesi, ünlü düşmesi, ünlü kalınlaşması, ünlü incilmesi gibi ses olaylarının görüldüğü aşağıdaki kelimelerdeki değişmeler, sınıflandırılmaya gerek duyulmadan verilmiştir. Ses değişmelerinden söz ederken kelime telaffuzundaki (veya yazımındaki) tek ölçütün Türkiye Türkçesinde söylenmekte olan biçiminin esas kabul edilmesinin doğru olmadığı hususunu vurgulamakta yarar vardır. Mesela *cemaat* > *Krg. camaat* olmuş, yani ünlü kalınlaşması olmuş demek pek doğru sayılmaz. Zira Kutadgu Bilig yazarı ve onun yaşadığı toplum da bu kelimeyi *camaat* biçiminde söylemiş olabilir. Biz bu ayrımı kelimenin Arap harfli yazı biçiminden anlayamayız. Aslında bu konunun iki yönü bulunmaktadır. Birincisi, yazım (imla) biçimi, her zaman söyleyiş biçimini yansıtmaz. Çünkü imla, biraz da kalıplaşmaya dayanan yazı biçimidir. Diğer yönü, kelimenin telaffuz biçiminde görülen ünlü veya ünsüz değişmeleri, o kelimenin farklı olduğunu göstermez. Bu, lehçe veya ağız özelliğiyle ilgili bir husustur. Dolayısıyla "Ünlü Değişmeleri" altında topladığımız aşağıdaki örnekleri, temelde "değişmemiş" kabul etmek mümkündür. Yine de aşağıdaki örnekler, *İndeks* esas alınarak ünlü değişmelerine dâhil edilmiş örneklerdir:

'*aceb* *Hayret, taaccüb, şaşma, acep* > **Krg.** aldastap kaluu, şaşuu, *acap*
açuq *Açık Açık* > **Krg.** açık
aqur *Ahır* > **Krg.** akır "Ahır"
'*alem* (A.) *Älem, kâinat* > **Krg.** *aalam*, düynö
'*alim* (A.) *âlim, bilgin* > **Krg.** *aahim*, okumuştuu
altmış *Altmış (60)* > **Krg.** altmış
altun *Altın* > **Krg.** altın, zer
ana, ana *Anne* > **Krg.** apa, *ene*
andın *bk. ol* > **Krg.** andan "ondan; şundan; oradan"
artuq *Fazla, ziyade* > **Krg.** *artık*, aşıkça, köbüröök; aşık, köp; *daba çok* > **Krg.** köbüröök
artuqluq *Fazlalık* > **Krg.** artıktık
artur- *Artırmak* > **Krg.** arttıruu */k
ast *Alt, aşığ* > **Krg.** *astı*, tömön, tömönkü
'*ayb* (A.) *Ayıp* > **Krg.** *ayıp*, künöö; *kusur* > **Krg.** az ayıp, kusur
azuq *Azık* > **Krg.** azık; *yıyecek* > **Krg.** azık-tülük, tamaq-aş
baldu *Balta* > **Krg.** balta
batur- *Batırmak* > **Krg.** batır-
bayu- *Zenginleşmek* > **Krg.** bayı-
bela (A.) *Bela* > **Krg.** *balee*, kaygı, kırsık
belgü *Alamet* > **Krg.** belgi; *nişan* > **Krg.** belgi
belgüle- *Belirlemek* > **Krg.** anıkta-, takta-, *belgile-*
berü *Beri* > **Krg.** beri
beyan (A.) *Beyan* > **Krg.** bayan "öykü, anlatılan olayı tasvir"; *açıklama* > **Krg.** tüşündürüü
bil *Bel* > **Krg.** bel
bildür- *Bildirmek* > **Krg.** bildir-
bir- *Vermek* > **Krg.** ber-
biril- *Verilmek* > **Krg.** beril-
biş *Beş (5)* > **Krg.** beş
boşa- *Bırakmak* > **Krg.** boşot-, kaltır-, *boşo-*; *terk etmek* > **Krg.** kaltır-, ket-, tašta-; *ayrılmak* > **Krg.** bölün-
boşut- *Boş bırakmak, serbest bırakmak* > **Krg.** boşot-
bota *Yavru* > **Krg.** töl, *boto* "deve yavrusu"
böri *Kurt* > **Krg.** *börü*, karışkır
bulut *Bulut* > **Krg.** bulut
butıq *Budak, dal* > **Krg.** *butak*, şak
butıqlan- *Budaklanmak, dallanmak* > **Krg.** butaktan-
cebir (Tezcan: *cebr*) (A.) *Cebir* > **Krg.** algebra, zorduk, *cabır, cevr, eza* > **Krg.** capa
cem (A.) *Toplama, biriktirme* > **Krg.** koşuu; *cam* "topluluk, bütün"
cema'at (A.) *Cemaat, insan topluluğu* > **Krg.** *camaat*, top; *takım* > **Krg.** komanda, komplekt, top; *bölük* > **Krg.**
cemal (A.) *Güzellik, yüz güzelliği, büsn* > **Krg.** soluuluk, *camal*
cihan (F.) *Älem, kâinat* > **Krg.** aalam, *cahan; dünya* > **Krg.** dünyö, düynö, cer; *yeryüzü* > **Krg.** cer cüzü
çare (F.) *Tedbir* > **Krg.** *çara körüü*, saktanuu; *ilaç, deva* > **Krg.** danı

- çiçek** *Çiçek* > **Krg. çeçek**, gül
çim *Çim, ayrık otu* > **Krg. çim**
çökür- *Çökertmek* > **Krg. çöktür-, çögör-**
dünya (A.) *Dünya, âlem* > **Krg. dünüyö, düynö** (aynı zamanda metatez), cer
ecel (A.) *Ecel, muayyen vade, ömrün sonu* > **Krg. acal**
edeb (A.) *Terbiye, ahlak güzelliği* > **Krg. adep**, tarbiya; *hayâ* > **Krg. uyattuuluk**
emanet (A.) *Emanet* > **Krg. amanat**
esür- *Sarhoş olmak* > **Krg. esir-** "sarhoş olmak; öfkeden kudurmak"
etükçi *Ayakkabucu* > **Krg. ötükçi**
hıl'at (A.) *Padişah veya vezir tarafından takdir edilen kimseye giydirilen elbise* > **Krg. xalat** "cübbe, kaftan"
ıt *İt, köpek. bk. üt* > **Krg. it** */v
ız *İz, bk. iz* > **Krg. iz** */v
içür- *İçirmek* > **Krg. içir-**
iki *İki (2)* > **Krg. eki**
ikinç *İkinci. bk. ikinçi* > **Krg. ekinçi**
il III İl > **Krg. aymak, çöyrö;** *memleket* > **Krg. ölkö**, tuulgan cer; *ülke* > **Krg. mamleket, ölkö;** *halk* > **Krg. el**, curt, kalk
ilahi (A.) *Rabbim! Ey Allah'ım, ey Rabbim!* > **Krg. ılayım** (beddua sözlerinde kullanılır) */h
ilçi *Elçi* > **Krg. elçi**
ildür- *İliştirmek* > **Krg. ildir-** "astırmak"
iman (A.) *İman* > **Krg. iman**, ıyman, iman; *inanmak* > **Krg. inan-**, işen-; *inanç* > **Krg. inanuu**, işenim
imle- *İşaret etmek* > **Krg. belgi berüü**, işaret kılıu, *imda-* "göz kırparak işaret etmek", *ım* sal-
iniş *İniş* > **Krg. eñis** "havza, çukur yer" */m
irin- *Üşenmek* > **Krg. erin-**
isi- *Isınmak* > **Krg. cılnoo;** *ısı-* "ısınmak; ateşlenmek"
isig *Sıcak* > **Krg. ısıık;** *sıcaklık* > **Krg. temperatura**
isin- *Isınmak* > **Krg. cılnoo;** *ısın-* "ısınmak"
isit- *Isıtmak* > **Krg. ısıt-**, cilit-
işaret (A.) *İşaret* > **Krg. ayan**, belgi, *işarat*
işik *Kapı* > **Krg. darbaza**, *eşik*, kaalga
işit- *İşitmek* > **Krg. eşit-**, uk-; *duymak* > **Krg. eşit-**, sez-, tuy-, uk-
it- I *Yapmak, etmek, eylemek, kılmak* > **Krg. casa-**, kıl-, *et-*
'iyal (A.) *Bir kimsenin geçindirmek zorunda olduğu kimseler, kadın, eş, çocuk* > **Krg. ayal**, katın; *eş* > **Krg. cubay**, sñar, tügöy
qabul (A.) *Kabul* > **Krg. kabil**, kabildoo
qaçur- *Kaçırmak* > **Krg. kaçır-**
qadir (A.) *Güçlü* > **Krg. küçtüü;** *kudretli* > **Krg. Kadır** "Kadir Tanrı"
qadr (A.) *Kadr, değer* > **Krg. baa**, nark, *kadır* "kadir, değer, kıymet"
kân (F.) *Maden* > **Krg. ken**, metall
qanı *Hani* > **Krg. esiñdebi**, *kana*, kayda
qarañqu *Karanlık* > **Krg. karañğı**, karañgılık
keçür- I *Geçirmek* > **Krg. keçir-**
keklik *Keklik* > **Krg. kekilik**
keñç I *Genç* > **Krg. caş**, *kence* "yaşı küçük..."
kesük *Kesik* > **Krg. kesik**
keyik *Geyik* > **Krg. bugu**, maral, *kıyık* "geyik; geyikgiller familyası"
qıldur- *Yaptırmak* > **Krg. kıldır-**
kiç *Geç* > **Krg. keç**
kiçe *Gece* > **Krg. tün**, *keçe* "dün" */m
kime *Gemi* > **Krg. keme**
kiñe *Geniş* (Tezcan: Bütün veriler dize sonu ünlemesiyle king el dir ve hepsi king 'geniş' maddesine aktarılmalıdır.) > **Krg. keñ**
kiñü- *Genişlemek* > **Krg. keñi-** > keñey- */e
kit- *Gitmek* > **Krg. ket-**
kitab (A.) *Kitap* > **Krg. kitep**
kiter- *Gidermek* > **Krg. ketir-**
qonuq *Konuk* > **Krg. konok**, meyman
qorqunç *Korkunç* > **Krg. korkunuç**
qorqıt- *Korkutmak* > **Krg. korkut-**
qoşnu *Koşnu* > **Krg. koşuna**, koñşu
qoşnılıq *Koşnuluk* > **Krg. koşunalık**

qozı *Kuzı* > **Krg.** kozu
 k lilke *Gölge*, *bk. k lilk* > **Krg.** *k l k *; *k lilk gölge*, *bk. k lilke* > **Krg.** k l k  */v
 k nek *Kova burcu* > **Krg.** k n k "kırba, kap, kova" */m
 k n ldeş *G n l arkadaşı* > **Krg.** k n ld ş
 köpek *Köpek* > **Krg.** it, *k p k* (eski) */e
 k pirt- *K pirtmek* > **Krg.** k b rt-
 kudret (*A.*) *Kudret* > **Krg.** kubat, *kudret*, k c
 qurıt- *Kurutmak*, *soldurmak* > **Krg.** kurut- "kurutmak; yok etmek, ortadan kaldırmak"; *yok etmek* > **Krg.**
 quşçı *Kuşcu* > **Krg.** kuşcu "alıcı kuş eğitmeni"
 quzı *Kuzı* > **Krg.** kozu
 k reş- *G reşmek*, *boğuşmak* > **Krg.** k r ş-
 k zet- *Gözetmek* > **Krg.** kara-, *k z t* "nöbet tutmak, beklemek, gözetlemek; korumak"; *korumak* > **Krg.**
 asıra-, bak-, korgo-; *saklamak*. *bk. k d z* > **Krg.** caşır-, kat-
 laĉin *şabin kuşu* > **Krg.** ilaĉın
 ma'lum (*A.*) *Belli* > **Krg.** belgil u, *maalm*
 mevlud (*A.*) *Mevlüt, doğum* > **Krg.** *mavlut, mevl t*, tuu, tuuluş (ayrıca kelime sonunda tonsuzlaşma)
 min *Ben*. *bk. men* > **Krg.** kal, *men, me * */v
 miraş (*A.*) *Miras* > **Krg.** muras
 m 'min *M imin* > **Krg.** momun
 m rid (*A.*) *M rit* > **Krg.** *murut*, şakirt
 müsülman (*F.*) *Müslüman* > **Krg.** *musulman*, musurman
 oqĉı *Okĉu, ok atıcısı; ok yapan usta* > **Krg.** okĉu
 oqı- I *okumak* > **Krg.** oku-
 oqşa- *Benzemek* > **Krg.** *okşa-*, okşoş-
 ol *İşaret sözü* > **Krg.** al "o, şu"
 onul- *İyileşmek* > **Krg.** ayıguu, cakşı boluu, *o ol-* "düzelmek, iyileşmek"; *düzelmek* > **Krg.** o ol-, t z l-
 ortu *Orta, orta halli* > **Krg.** orto
 ortuq *Ortak* > **Krg.** *ortok*, çerik
 oyna- *Oynamak* > **Krg.** kıymılda-, *oyna-*, şalakta-
  rdek * rdek* > **Krg.**  rd k
 Öte- * demek* > **Krg.** t l -, * t * "yapmak, yerine getirmek" */m
  tel- * denmek* > **Krg.**  t l- "yapılmak" */m
 raĉmet (*A.*) *Raĉmet* > **Krg.** raxmat, irakmat "teşekkür, sağol" */m
 ruze (*F.*) *Oruş* > **Krg.** orozo
 sa'at (*A.*) *Saat* > **Krg.** saat
 şabir (*A.*) *Sabır* > **Krg.** sabır
 san- *Sanmak* > **Krg.** eseppe-, oylo-, *sana-*; *şannetmek* > **Krg.** coromoldo-; *düşünmek* > **Krg.** oylon-, oylo-
 selam (*A.*) *Selam* > **Krg.** salam
 selamet (*A.*) *Selamet* > **Krg.** esen, *salamat*
 semri- *Semirmek, yağlanmak* > **Krg.** semir-
 semrit- *Semirtmek* > **Krg.** semirt-
 sınıuq *Kırılmış, kırık* > **Krg.** kıyragan, singan, *sınık*
 si n r- *Sindirmek* > **Krg.** bas-; *başmetmek* > **Krg.** aş kıl-, *si ir-*
 siyaset (*A.*) *Siyaset* > **Krg.** sayasat
 soq- *Sokmak* > **Krg.** kirgiz-, sal-, tık-, *suk-* "bıĉak vb. şeyler sokmak"; *vermek* > **Krg.** ber-
 sor- II *Sormak* > **Krg.** *suro-*; *aramak* > **Krg.** izde-, kara-, suramĉıla-, tint-
 řuĉbet (*A.*) *Sobbet* > **Krg.** a gemeleş u, *suhbat*
 sünnet (*A.*) *Sünnet* > **Krg.** s nn t
 řaĉranc (*F.*) *Saĉranĉ* > **Krg.** *saĉranĉ*, şahmat, şaxmat
 şaqat (*A.*) *G c, kuvvet* > **Krg.** daremet, kıyın, kubat, k c, oor, *takaat*
 taqşır (*A.*) *Kusur* > **Krg.** az ayıp, kusur, *taksır* "büyüklere saygı sözü; efendim" */m
 tamur *Damar* > **Krg.** tamır; *nabış* > **Krg.** tamırdın kağışı
 tamuz- *Damlamak* (Tezcan: "damlatmak" olarak düzeltilmelidir.) > **Krg.** tamız- "damlatmak"
 tanu- *Tanımak* > **Krg.** bil-, taanı-
 taru- *Daralmak, dar gelmek* > **Krg.** tarı- "daralmak, darlaşmak, k c lmek; zorlaşmak"
 taş *Dış* > **Krg.** tış
 temür *Demir* > **Krg.** temir
 tem rĉi *Demirci* > **Krg.** temirĉi
 te ri *Tanı* > **Krg.** kuday, *te ir*
 tertib (*A.*) *Tertip, düzen* > **Krg.** *tartip*, sistema, tartip, t z l ş
 tılmaĉ *Tercüman* > **Krg.** kotormoĉu, *tılmeĉ* "tercüman"
 t lk  *T lki* > **Krg.** t lk 

- tir-** *Dermek, toplamak* > **Krg. ter-**, çoğult-, cıyna-, topto-
tirgük *Direk* > **Krg. tirek, türkük**, zım karagay (aynı zamanda -g- > -k- değişmesi)
tiz *Diş* > **Krg. tize**
toqış- *Savaşmak, vuruşmak* > **Krg. soğuş-, togoş-** "çarpmak, savaşmak; birleşmek, karşılaşmak; kesişmek; kavuşmak"
toqıt- *Dokutmak, yaptırmak* > **Krg. tokut-**
tolı *Dolu* > **Krg. möndür, tolo**
tolu *Dolu* ("Tezcan: "dolunay" alınması gerekir.) > **Krg. möndür, tolo**
topraq *Toprak* > **Krg. cer, topurak**
törtünç *Dördüncü. bk. törtünç, törtünçi* > **Krg. törtünçü**
törtünçi *Dördüncü. bk. törtünç, törtünçi* > **Krg. törtünçü**
törüt- *Yaratmak* > **Krg. carat-, töröt-** "ortaya çıkmasına sebep olmak; doğurtmak" */m
töşe- *Döşemek* > **Krg. töşö-**
töşek *Döşek, yatak* > **Krg. kerebet, körpöçö, say, töşök**
töşet- *Döşetmek* > **Krg. töşöt-**
tuşıq- *Rastlamak* > **Krg. cologup kal-, kokustan kezdeş-, tuşuk-** "karşılaşmak, rastlamak"
tuı (*F. tütü*) *Papağan* > **Krg. totu** kuş
tüne- *Gecelemek* > **Krg. tünö-**
tünek *Zindan* > **Krg. zından, tünök** "hayvanların, kuşların gece yattıkları yer, ahır, yuva" */m
Türkçe *Türkçe* > **Krg. Türk tili, Türkçö**
tüzet- *Tanzim etmek, düzeltmek* > **Krg. tüzöt-**
tüzül- *Düzelmek* > **Krg. oñol-, tüzöl-**
ulema (*A. Alimler*) > **Krg. ulama**
ulı- *Ulumak* > **Krg. ulu-, inlemek > **Krg. kırkosta-, onto-**
ulıt- *Ulutmak, inletmek* > **Krg. ulut-**
üçünç *Üçüncü* > **Krg. üçünçü**
üle- *Paylaşmak* > **Krg. böl-, ülö-**
ümmet (*A. Ümmet*) > **Krg. ümmöt**
ünde- *Seslenmek, çağırmaq* > **Krg. çakıruu, ündö-**
üzengü *Üzengi* > **Krg. üzöngü**
vezirlik *Vezirlik* > **Krg. vazirlik** "vezirlik"
yi- *Yemek* > **Krg. ce-**
yil II *Yel, rüzgâr* > **Krg. cel, celargı**
yir- *Yermek, beğenmemek, hakir görmek* > **Krg. camanda-, ceri-** "kabullenmemek, reddetmek; beğenmemek, nefret etmek" */k
yit- *Yitmek* > **Krg. cogol-, cit-** "yitmek, ortadan kaybolmak..."; *kaybolmak* > **Krg. adaş-, cogol-**
yiti *Yedi (7)* > **Krg. ceti**
yitim *Tamam* (Tezcan: "... 'eksik' anlamını vermek gerekir. Belki *yit-im* 'kayba uğramış, eksilmiş' olarak açıklamalıyız...") > **Krg. büt, cakşı, carayt, makul, toluk, citim** "yitim"
yitür- *I Kaybetmek, yitirmek* > **Krg. cogot-, citür-**
yor- *I Yürümek. bk. yorı-* > **Krg. cür-** (aynı zamanda y- > c- değişmesi); *yorı- yürümek* (Tezcan: Sık sık 'yaşamak, ömür sürmek, davranmak' anlamlarına geldiği de belirtilmelidir.) > **Krg. cür- */v, varmak. bk. yor- > **Krg. cet-, kel-**
yörgüçi *Rüya tabirisi, rüya tabir eden. bk. yorğuçı* > **Krg. */v**
yulduz *Yıldız* > **Krg. cıldız**
yüle- *Desteklemek. bk. yüle-* > **Krg. arka boluu, coolook-tayak boluu */v**
yürek *Yürek* > **Krg. cürök**
zamane (*A. Zamane*) > **Krg. azırkı, bügünkü, zamanası kuurul-/tarı-** "çaresiz kalmak" deyimi içinde. */e
zından (*F. Zindan*) > **Krg. zından**
zinet (*A. Ziyet, süs, bezek*) > **Krg. monçok, zıynat** "saygı, hürmet gösterme", casalga, azem, şuru-monçok */m
ziyaret (*A. Ziyaret*) > **Krg. bar-, kel-, zıyarat** "ziyaret, kutsal yerleri ziyaret etme"****

Sonuç

Kutadgu Bilig'de, Tezcan'ın dizine eklenmesi gerektiğini söylediği kelimelerle birlikte (18 kelime) toplam 2998 adet kelime bulunmaktadır.

Kutadgu Bilig'de var olup günümüz Türk lehçelerinde *manası değişenlerin sayısı*, Krg.T'de 105'tir (% 3).

Kutadgu Bilig'de var olup günümüz Türk lehçelerinin *ağızlarında yaşayanların sayısı*, Krg.T'de 2'dir. Ancak bu veri sağlıklı değildir. Çünkü Kırgız ağız sözlüklerine tam anlamıyla ulaşamadık.

Kutadgu Bilig’de var olup günümüz Türk lehçelerinde *kısmen değişen yapılar*da yaşayanların sayısı Krg.T’de 74’tür (% 2.2).

Kutadgu Bilig’de var olup günümüz Türk lehçelerinde *eskizyenlerin sayısı* Krg.T’de 21’dir (% 0.6).

Kutadgu Bilig’de var olup günümüz Türk lehçelerinden sadece Kırgız Türkçesinde olanların sayısı 1544’tür (% 46,2).

Bu sayılar ve oranlarda kk sapmalar olabilir. Zira çok hacimli bir materyal işlenmeye çalışılmıştır. Bu yüzden dikkatten kaanların ve buna bağlı olarak tespitlerde bazı isabetsizliklerin olması mümkündür. Ancak bunların oranı genel sonucu ve kanaati değiştirecek ölçüde olmayacaktır.

Yukarıdaki rakamlar ve oranlar, sadece Kutadgu Bilig’den günümüze ulaşan söz varlığının ağdaş Türk lehçelerinde yaşama oranlarını göstermektedir. Bu, Kutadgu Bilig’in okunduğunda hemen anlaşılacağı manasına gelmez. Çünkü neredeyse pek çok kelime, 11. yüzyıldan 21. yüzyıla gelinceye kadar ses ve hatta anlam bakımından değişmelere uğramıştır. Buna devrin dil bilgisel yapılarını ve unsurlarını da eklemek gerekir. Kafiye, vezin ve daha başka etkenlerle ifadelerin manzum söyleyiş biçimine uyma zorunluluğu da Kutadgu Bilig’in “anlaşılma” derecesi meselesinde göz önünde bulundurulmalıdır.

Etik Beyan

“*Kutadgu Bilig’deki Söz Varlığının Günümüz Kırgız Türkçesiyle Karşılaştırılması zerine*” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kısaltmalar

A.	Arapça (İndeks’teki kısaltmaya uyulmuştur.)
DLT	Divanu Ligati’t-Türk
ET	Eski Türkçe
F.	Farsça (İndeks’teki kısaltmaya uyulmuştur.)
İFYE	İsimden Fiil Yapım Eki
KB	Kutadgu Bilig
KBS	Köken Bilgisi Sözlüğü
Krg.T.	Kırgız Türkçesi
OT	Orta Türkçe
TT	Türkiye Türkçesi

Kaynakça / Bibliography

- Arat, R. R. (1991), *Yusuf Has Hacib-Kutadgu Bilig, I-Metin*, Ankara: TDK Yay.
- Arat, R. R. (1959), *Yusuf Has Hacib-Kutadgu Bilig, II-Tercüme*, Ankara: TTK Yay.
- Arat, R. R. (1979), *Kutadgu Bilig III İndeks*, (neçe haz. K. Eraslan, O.F. Sertkaya, N. Yüce), İstanbul: TKAE Yay.
- Berbercan, M. T. (2013), “Kutadgu Bilig’de Fiillerin ok Anlamlı Yapısına Genel Bir Bakış”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford At The Clarendon Press.
- Derleme Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay.
- Dilar, Agop (1995), *Kutadgu Bilig İncelemesi*, Ankara: TDK Yay.
- Doğununun 90. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri* (2011), 26-27 Ekim 2009, Ankara: TDK Yay.
- Eker, . Ve Kök, A. “Kutadgu Bilig’in Mısır Nüshasının Dizini zerine Notlar” (2017), *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TRKAD)*, Cilt 1, Sayı 1: 85-116.
- Eker, . *Kutadgu Bilig Dizini* (2015), Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, (Danışman: Doç. Dr. Abdullah Kök. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Erdal, M. “Kutadgu Bilig Metni” (2009), *Doğununun 90. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri*, 26-27 Ekim 2009, Ankara: TDK Yay., 2011: 201-208
- Gülensoy, T. (2007), *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay.
- Gülseven, G. “Kutadgu Bilig Türkçesinden Anadolu Ağzlarına” (2006), *Eriğes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 20, Yıl: 2006/1: 109-121.
- Gülseven, G. “Kutadgu Bilig’in Dilinde Lehçelerin zellikleri: ‘Denk iftler’” (2007) *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*.
- Kaçalın, M. S., *Ysuf Hs Hcib, Kutadgu Bilig-Metin* (e-kitap), <https://docplayer.biz.tr/8272736-Yusuf-has-hacib-kutadgu-bilig-metin-hazirlayan-mustafa-s-kacalin.html> (erişim tarihi: 27.07.2019).

- Karagöz, İ. “Kutadgu Bilig’in Söz Varlığındaki (Bazı) Hapax Legomenon (Tek Kullanımlık)lar”, *Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri* (2009), 26-27 Ekim 2019, Ankara: TDK Yay., 2011: 267-273.
- Karahan, A. “Dîvânu Lugâti’t-Türk’e Göre Çiğil Lehçesi ve Karahanlı Yazı Dili ile İlişkisi” (2009), *Uluslararası Türkîyat Araştırmaları Bilgi Şöleni Bildirileri, Kaşgarlı Mahmut ve Dönemi*, Ankara: TDK Yay: 467-477.
- Karahan, A. “İlk Türk Lehçeleri Sözlüğü: Dîvânu Lugâti’t-Türk’te Lehçelerin Söz Varlığına Bir Bakış” (2009), *Türkîsh Studies, Volume 4/4 Summer*: 650-691.
- Karahan, A. *Dîvânu Lugâti’t-Türk’e Göre XI. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi (Doktora Tezi)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.
- Karahan, A. “Karahanlı Türkçesi Yazı Dili Hangi Lehçeye Dayanıyordu” (2014), *TEKE Dergisi*, S. 3/2: 13-28.
- Kayasandık, A. (2018), “Türkiye Türkçesinde Ölen Fiiller”, *TEKE Dergisi*, S. 7/1: 105-125.
- Kazak Türkçesi Sözlüğü* (1984), Tercüme H. Oraltay, N. Yüce, S. Pınar, İstanbul: TDA Vakfı.
- Kutadgu Bilig*, Kahire Nüshası (1993), Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Kutadgu Bilig*, Fergana Nüshası, Ankara: TDK Yay.
- Kırgız Sözdüğü* (2014), (Haz. Selahattin Çankaya), İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay.
- Kırgız Tilinin Sözdüğü* (2010), Bişkek: “Avrasya Press”.
- Kırgızca-Türkçe Sözlük* (2017), (Haz. E. Arıkoğlu, C. Alimova, R. Askarova, B.Kağan Selçuk), Bişkek: Manas Üniversitesi Yayınları.
- Korkmaz, Z. “Kaşgarlı Mahmut ve Oğuz Türkçesi”, *Türk Dili, Divanü Lüğati’t-Türk Özel Sayısı* 253: 3-19.
- Mert, A. (2018), “Kutadgu Bilig Nüshalarında Dizine Alınmayan Sözcükler”, *Gazî Türkîyat*, Güz 2018/23: 221-232.
- Ölmez, M. (2004), “Çağdaş Türk Dillerinde Kutadgu Bilig Çevirileri”, *Türk Dilleri Araştırmaları*.
- Önler, Z. (1993), “Kutadgu Bilig’de *Ekeçek* Kelimesi Üzerine”, *Türk Dili*, S. 497: 342-344
- Özbek Tilinin İzahlı Lüğati* (1981), İkki Tomli, Moskva: “Rus Tili” Naşriyatı.
- Özkan, N. (2009), “Kutadgu Bilig’den Günümüze Türkçe Kelimelerde Anlam Olayları”, *Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri*, 26-27 Ekim 2009, Ankara: TDK Yay. 2011: 433-460
- Öztürk, F. (2005), “Kutadgu Bilig’de Bitki Adları”, *İzmir: Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*.
- Salman, H. (2014), “Karluk Devletinin Kuruluş Tarihi Meselesi”, *Marmara Türkîyat Araştırmaları Dergisi*, C. I, S. I.
- Sümer, F. (1994), *Eski Türklerde Şebircilik*, Ankara.
- Tabaklar, Ö. (2009), “Kutadgu Bilig İndeksinde Bazı Düzeltme Önerileri”, *Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri*, 26-27 Ekim 2009, Ankara: TDK Yay. 2011: 485-492
- Taş, İ. (2009), “Kutadgu Bilig’de İndeks’te Yer Almayan İki Sözcük Üzerine”, *Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri*, 26-27 Ekim 2009, Ankara: TDK Yay. 2011: 493-504
- Tekin, T. (1988), *Orhon Yazıtları*, Ankara: TDK Yay.
- Tekin, T. (1994), *Tunyukuk Yazıtı*, Ankara: Simurg Yay.
- Tezcan, S. “Kutadgu Bilig Dizini Üzerine” (1981), Ankara: *Bulleten*, C. XLV, S. 178: s. 23-78
- Tezcan, S. “Kutadgu Bilig’de Yeni Düzeltmeler” (2009), *Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri*, 26-27 Ekim 2009, Ankara: TDK Yay., 2011: 523-534
- Yusuf Has Hacib’in Ölümsüz Eseri Kutadgu Bilig* (2016), Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 209, Türk Uygarlığı Araştırma Merkezi: 9.

EXTENDED ABSTRACT

The present study aims to compare the vocabulary of Kutadgu Bilig with the Kyrgyz language of contemporary Turkish dialect, which is the most important and voluminous didactic poem written in Eastern (Karahanids) Turkish of the eleventh century. This study is based on the copies and translations of Kutadgu Bilig published by Reshit Rahmet Arat (Yusuf Has Hajib Kutadgu Bilig I –Metin (Copy), Yusuf Has Hajib Kutadgu Bilig II –Tercume (Translation) and Kutadgu Bilig III which was also prepared by him, but published by K. Eraslan, O. F. Sertkaya, N. Yuje. This study also contains words that are not included in the Index, but recorded by Semih Tezcan as “must be added”. The number of these words is 18. This study attempts to compare each word and its meaning from Index with words and meanings in Kyrgyz Turkish; Each descriptive meaning in Kutadgu Bilig is attempted to be given with the closest equivalent into Kyrgyz; change of the meaning, change of the word structures and obsolete words are identified. It can be explained by examples below:

Word	Meaning	Equivalent(s)in Kyrgyz
Alp	Giant	Alp
	Hero	baatr, kaarman
	Brave	kayrattuu, kurç, taymanbas
	Valiant	Baatr

The number of words with slight change of meaning from Kutadgu Bilig in Kyrgyz is 105 (approximately 3%). There might be a few deviations in this number. Here are some examples:

aġru-	<i>Get sick</i>	ooru- "get sick, get worse"
alış-	<i>Together Jointly Do Share</i>	alış- "to fight, to struggle; to quarrell"
alqa-	<i>Applaud</i>	clap, alqa- "make a good wish"
Apa	<i>Mother, human, man</i>	human, man, apa "mother"

Words with slight distortion of structure (*k). The number of words with slight distortion of structure in Kutadgu Bilig and which exist in Kyrgyz language are 74 (approximately 2.2%). There might be a few deviations in this number. We can show a few examples below:

aq-it-	<i>Drain</i>	ag-ız-
art-ur-	<i>To Increase</i>	art-tır-
aş+çı	<i>To cook</i>	aş+poz, aşpozçu
az+la-	<i>To see less, underestimate</i>	az+sın-

The number of obsolete words from Kutadgu Bilig which reached the Kyrgyz language are 21 (0.6%). There may be a few deviations in this number. Examples for obsolete words: (*e):

ay-	<i>To say, to speak</i>	ayt-, süyle-
Bayat	<i>Ancients (God)</i>	bayatadan/bayatdan "lately", bayatadan/bayatdan beri "all along"
ıç-	<i>Let off</i>	koyo ber-

This study also contains words that are "problematic" in terms of reading and interpretation. The number of problematic words mentioned by Tezcan are 103. This study does not include proper nouns. There may be more or less changes in the figures mentioned above.

As a result, approximately 1543 words exist in contemporary Kyrgyz language from Kutadgu Bilig, which contains approximately three thousand (2998) words. This number corresponds to 46/47%. We could not mention all 1543 words in this study as we thought that it would increase the length of the article, but a large part is included. Words that are not included, but recorded by Semih Tezcan as "must be added" in the Index are also available.

Şehd-i Ebrâr'daki Türkçe Deyimler¹

Nülüfer ÇELİK²

Öz

XVI. yüzyıl, Eski Anadolu Türkçesini Türkiye Türkçesine bağlayan Osmanlı Türkçesi dönemi olup çoğunlukla Arapça ve Farsça kelimelerin tercih edildiği, Türkçenin daha çok fiil ve ekleriyle var olmaya çalıştığı bir dönemdir. Bu durum bu dönem şair ve yazarlarının kullandıkları deyimler için de söz konusudur. Bu dönem şair ve yazarlarının bir kısmı eserlerinde Arapça ve Farsça deyimler kullanırken, bir kısmı da Türkçe deyimler kullanmışlardır. Bu dönemde yazılan eserlerden biri de Muhyî-i Gülşenî tarafından yazılmış olan Şehd-i Ebrâr isimli eserdir. Eserde, Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelerin yanı sıra, farklı sayılarda Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelerin bir araya gelmesiyle oluşan birleşik yapılar ve deyimler yer almaktadır. Bu makalede XVI. yüzyılda yazılmış Şehd-i Ebrâr adlı eserdeki Türkçe deyimler tespit edilmeye ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şehd-i Ebrâr, Muhyî-i Gülşenî, Türkçe Deyimler

Turkish Idioms in Şehd-i Ebrâr

Abstract

In the 16th century Ottoman Turkish period that connects the Old Anatolian Turkish to Turkey Turkish mostly Arabic and Persian words were being preferred. Turkish was trying to find a place with own verbs and adjuncts. This is also the case for the idioms used in the works of poets and writers. Some of the poets and writers use Arabic and Persian idioms in their works, some of them have used idioms consisting of Turkish words. One of the works written in this period is Şehd-i Ebrâr written by Muhyî Gülşenî. In this Work, In addition to the Turkish words Arabic, Persian and Turkish words unified structures and idioms created by combining different numbers. In this work, Turkish idioms from the book of Şehd-i Ebrâr written in the 16th century were evaluated.

Key Words: Şehd-i Ebrâr, Muhyî-i Gülşenî, Turkish idioms

Atıf İçin / Please Cite As:

Çelik, N. (2020). Şehd-i Ebrâr'daki Türkçe deyimler. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1331-1342.

Geliş Tarihi / Received Date: 01.04.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 05.05.2020

¹ Nülüfer ÇELİK (2014) *Muhyî-i Gülşenî Şehd-i Ebrâr (Dil incelemesi, Metin, Dizgin)*, Doktora Tezi, Elazığ. Fırat Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Eski Türk Dili Ana Bilim Dalı, ELAZIĞ

² Korkut Ata Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Eski Türk Dili Ana Bilim Dalı, niluferturkdili@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6998-6109

Giriş

Deyimlerle ilgili bugüne kadar yapılan tanımlara bakıldığında “Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir”(Türkçe Sözlük, 2005, s. 517) ; “Bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özet bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce” (Aksoy, 1988, I/52); “en az iki söz varlığından oluşan ve gerçek anlamları dışında mecazî anlam ile pekiştirilmiş bulunan kalıplaşmış söz öbeği ya da deyiş (Parlatır, 2010, I/1)”; şeklindeki tanımlar görülür. Tanımlarda öne çıkan vurgular; deyimim iki veya daha çok sözcükten oluşması, mecazî ve özlü bir anlatıma sahip olması ve kalıplaşmasıdır.

Deyimler, kim tarafından ne zaman söylendiği bilinmeyen zihinlere yerleşmiş geçmişten günümüze yolculuğu devam eden, canlı söz kalıplarıdır. Az sözle çok şey anlatan bu söz kalıpları ait olduğu kültürün yaşam felsefesini gösterme yanında, kültürel ve edebî öğeleri barındırma gibi özellikleri de bünyesinde taşırlar.

Şair ve yazarlar, eserlerinde anlatımı güçlendirmek, ilgi çekici bir hâle getirmek ya da kurdukları soyut hayâlleri daha açık ve anlaşılır kılmak amacıyla dilin bu ifade imkânlarından az ya da çok yararlanırlar. Selçuklular, Anadolu Beylikleri ve Osmanlılarda gerek divan gerek tarikat gerekse halk ozanları arasında deyim kullananlar azımsanmayacak kadar çoktur. Kimi şair ve yazarlar eserlerinde sadelikten kurtulmak ve sanat yapmak gayesiyle Türkçe kelimeler yerine Arapça ve Farsça kelimelerden oluşan deyimlere yer verirken bazı şair ve yazarlar da halkın konuştuğu Türkçe deyimlere yer vermiştir. Eserlerinde yalın Türkçe deyimler kullanan şair ve yazarlar yanında, karma ve sanatlı dil kullanan şair ve yazarlar da az değildir.

Hangi tür kelimeyle hangi anlatım biçimi kullanılırsa kullanılsın hemen hemen bütün şair ve yazarların eserlerinde toplumun kültür birikimine, sosyal hayata ait unsurlara, deyim gibi kalıplaşmış ifade biçimleri içinde rastlamak mümkündür.

Bu makaledeki amacımız, Osmanlı Türkçesiyle yazılmış Şehd-i Ebrâr adlı eserde geçen Türkçe deyimleri tespit ederek söz varlığımıza katkıda bulunmaktır.

Yöntem

Çalışmamızda deyimler harf sırasına göre verilirken önce deyim yazılmış, sonra deyim anlamı ortaya konmuş, deyim sözlüklerinde yer almayan, ya da deyim sözlüklerinde yer aldığı hâlde mevcut anlamıyla örtüşmeyen deyimlerin anlamları, şairin kullanımından yola çıkılarak verilmiştir. Hemen ardından deyimim geçtiği beyit ve beyit numarası belirtilmiştir. Sayfa içi dipnotlarda deyim sözlükleri ve deyimim geçtiği yer kaynak olarak gösterilirken yazarın ad ve soyadının baş harfiyle kısaltma yapılmıştır. Buna göre “ÖAA: Ömer Asım Aksoy, İP: İsmail Parlatır, EKE: Ertuğrul Kemal Eyüboğlu şeklinde kısaltmalar kullanılmıştır. Türkçe Sözlük, TS ile kısaltılmıştır. Ertuğrul Kemal Eyüboğlu'nun sözlüğünde deyimlerin anlamları verilmediğinden bu kaynaktan yalnızca deyimim yer alıp almadığına bakılmıştır. Tasavvufî anlam içerdiği fark edilen deyimler için ise kaynakçada gösterilen deyim sözlüklerinden faydalanılmıştır.

Bulgular

Şehd-i Ebrâr Hakkında

Şehd-i Ebrâr, XVI. yüzyılda Eski Anadolu Türkçesini Türkiye Türkçesine bağlayan Osmanlı Türkçesi döneminde Muhyî-i Gülşenî tarafından yazılmış dinî içerikli bir eserdir. Eserde Türkçe kelimeler yanında çok sayıda Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelerin farklı sayılarda birleşerek oluşturduğu birleşik yapılar ve deyimler mevcuttur. Peygamberimiz, dört halife, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in kerametlerinin anlatıldığı eserde İslam kültürünün etkisiyle Arapça kelimelerin sayısı Türkçe ve Farsça kelimelere göre daha fazladır. Türkçe ve Farsça kelimelerin sayısı ise birbirine yakındır³.

Ayrıca eserde Arapça ve Farsça kökenli kelimelerden oluşan, Türkçenin yardımcı fiil olarak kullanıldığı deyimler de mevcuttur. Sadece Türkçe kelimelerden oluşan deyimler yanında Türkçe kelimeye Arapça ve Farsça kelimelerin eklenerek oluşturulduğu deyimler de mevcuttur.

Eser, otuz bölümdür. Her bölümün sonunda anlatılan konuyla ilgili yapılan dua bulunmaktadır. Dinî mahiyette olduğu için buna bağlı olarak eserde yer alan deyimler de daha çok günahların bağışlanması için

³ ÇELİK, N., (2014) *Muhyî-i Gülşenî Şehd-i Ebrâr (Dil incelemesi, Metin, Dizgin)*, Doktora Tezi, Elazığ

Allah'a yalvarma, rahmet, merhamet ve hidayete ermeyi isteme, çok ağlama ve acı çekme, derinden üzölme, ölüm, huzurda saygıyla eğilme, alçak gönüllü olma gibi konuları ifade etmektedir.

Türkçe Bazı Deyimlerin Arapça ve Farsça Kelimelerle Kullanımı

Eserde, sadece Türkçe, Arapça, Farsça kelimelerle kurulu deyimler yanında Arapça+ Türkçe, Farsça+Türkçe, Arapça+Farsça olmak üzere farklı kökenli kelimelerden müteşekkil 225 deyim vardır. Türkçe deyimlerin Arapça ve Farsça kelimelerle kurulu, aynı anlamı veren şekilleri mevcuttur.

Aşağıda bu özelliği taşıyan bazı deyimler örnek olarak gösterilmiştir.

Yüzün açmak: Dünyâya gelmek 143, cihâna gelmek 73

El çekmek: Dest yumak 727

Eller açmak: Du'âya açmak 868

Ėan içinde kıomak: Cânını almak 1218

Yaya dönmek: Ėâmetin dal itmek 1153, 1340, 39 b, kıaddin bükmek 103

Günü gün olmak: Gül-i merâm açılmak

Yaşın dökmek: Bârân dökmek1257, âb saçmak 1471, Gözlerinden mercân çıkmak 1225

Gözlerinden gevher çıkarmak 1229

Ayağına düşmek: Pâyına baş koymak1260, 1440, pâyına yüz sürmek 1114

Göze göstermek: Söz 'arûsına libâsı geyürmek 796

Metinde ana yardımcı fiil olarak bilinen *kıl-, ol-, et-/ it-* ile oluşmuş Türkçe deyimler de mevcuttur. Fakat bunların sayısı oldukça azdır. Eserde bazı yardımcı fiillerin iki şekilde (*et-/ it*) yazımı mevcuttur.

Alnum açuğ yüzüm ağ etmek 840

El uzunluğın itmek 856

Güni gün olmak 878

Gözi aç etmek 1014

Yüzümüz kıara kıılmak 839

şehd-i Ebrâr'daki Türkçe Deyimler

Açık tutmak: Duyarlı kıılmak

Açık tut râz-ı 'ışka sem'-i cânım

Uyandır şevkı-ıla şem'-i cenânım 639

Adım atmak: Yürümeğ (İP 31/158, TS 22, EKE 4)

O dünyâda irer mi hiç murâda

Elinden gelmese bir adım ada 1217

Ad u şanı şağınmak: Kim olduğu bilinmemek

Bu oldur kim şağınup ad u şanı

Eliñle pâyimâl etdirdiñ anı 1000

Ağ u kıaradan göz yummak: Kışı hayatı son bulmak

Kıaçan kim göz yumup ağ u kıaradan

Geçem cümle kıuyûd-ı mâ-sivâdan 437

Alnum açuğ yüzüm ağ etmek: Utanacak, çekinecek durumu, ayıbı olmamak (ÖAA 566/3129, İP 71/630, EKE 24)

Benüm sen alnum açuğ yüzüm ağ et

Derûnum şurb-ı gâfletden ırağ et 840

Ardınca gelmek: Takip etmek

Gelüp ardınca ol gül-zâr-ı tahkîk

Şadâkat bülbülü ya'nî ki Şiddîk 1177

Ayaqlarda kıalmak: Kötü duruma düşmek, zor durumda kıalmak

Dedi iy melce'-i ehl-i belânuñ

Elin alan ayaqlarda kıalanuñ 869

Diler yerden götüre ol hâkîri

Ayaqlarda kıalanuñ dest-gîri 1242

Ayaqlarda kıomak: Çaresiz bırakmak

İlâhî Hâlîk-ı bünyâd-ı hestî

Ayaqlarda kıoma bu hâk-i pestî 611

Ayağa urulmak: Ayaklar altına alınmak, yok edilmek

Elin alup o halkuñ ide irşâd

Ayağa urula küfr-ile ilhâd 153

Olup 'âlem yed-i 'adl-ile âbâd

Uruldu ayağa küfr-ile ilhâd 324

Ayağına düşmek: Huzurunda saygıyla eğilmek (EKE 37)

Düşerken ayağına halk-ı 'âlem

Biraz zahmet düşer pâyına bu dem 1107

Ayağına yüz urmak / sürmek: Saygıyla eğilmek (EKE 38)

'Acep-midir melek inüp zemîne

Zemîn-âsâ yüz ursa ayağına 1196

Ayağıñ tozu gözünde uçmak: Huzurda bulunmayı istemek

Gönülden bu recâ çokdan geçerdi

Ayağıñ tozu gözümde uçardı 1235

Bağı yağı erimek/ eritmek: Çok acı ve üzüntü çekmek/ çektiirmek (EKE 48)

Eli tutmaz u tayanmaz ayağı

Erimiş miñnet-ile bağı yağı 1209

Elem gerçi eritdi bağı yağıñ

Velî tâ'atden ırmadı ayağıñ 1355

Bağıñ delmek: Yaralamak, içine işlemek, dokunmak (ÖÖA 611/3578, İP 140/1411, TS 178, EKE 47)

Diseñ oldı Halîl'e bâğ-ı gül nâr

Deler bağıñ cefâ-yı hâr-ı inkâr 1085

Baş eğmek: (Yapı) Dimdik durmak

Felek gibi 'azîm idi cenânı

Baş egmezdi toķuz çarħa kıbânı 349

Baş açuk : Mütevazı, sade ve müsellim olmak (EKE 51)

Şehensehsin ki şehler saña muhtâc

Ķuluñdur baş açuķ her şâhib-i tâc 7

Baş Ķomak / koymak: Eğilmek, secde etmek (EKE 55)

Melek ol dem Ķor Ahmed pâyına baş

Der anuñçun döker bu gözlerüm yaş 1260

Başdan aşmak: Taşmak

Ķatı başdan aşup âbı Furât'uñ

Benâtın bî-şebât etdi nebâtıñ 886

Başdan aşirmamak: Fazlalaştırmamak (EKE 66)

Yolum ĥibr-i hidâyetden şaşırma

Gözüm yaşını başımdan aşırma 921

Biñ yaşamak: Uzun yıl yaşamak (TS 273, EKE 79)

Sözi idi dem-i 'İsâ-yı Meryem

Yüzini görse biñ yaşardı âdem 1153

Dile düşürmek: Kötü anılmak, hakkında dedikodu yapılmak (ÖÖA 719/4670, İP 296/3101, TS 526, EKE 137)

Elüñ ĥânına açmayup elümi

Dile düşürme ĥırs ile dilümi 66

Dilinden gitmemek: Bir şeyi devamlı söylemek, yapmak

Elından düşmez idi zeyl-i taķvâ

Dilinden gitmez idi zıkr-i Mevlâ 1053

Dilden Çıkarmamak: Sevgiyle bahsetmek

'Acebtür ol seni çıkarmış elden

Çıkarmazsın anuñ medĥini dilden 858

Deftere yazılmak / yazmak / geçmek: Kaderi önceden belirlenmek

Yazılup deftere bu bende cânı

Hedef Ķılma belâ tırine cânı 262

Dil uzatmak: Kötü söz söylemek (ÖAA 723/ 4719, İP 301 / 3162, TS 526, EKE 136)

O gıce birbirine olmayup cem'

Ķazapla dil uzadır nitekim şem' 931

Uzadup dil ĥarâret ile çoķluķ

İdesiz birbirinüze sovuķluķ 941

Düni güne Ķatmak: Durmadan yürümek, ara vermeden bir işi devam ettirmek

Düni güne Ķatup leşkerde bir ay

Çü basdılar 'adû serĥaddine pây 475

Düni güne Ķatup 'askerde bir ay

Başarlar çün 'adû ser-hâddine pây 619

Elümden çıkmak / Elden çıkmak / çıkarmak : **Elini**, kolunu kaybetmek, elinden, kolundan olmak (EKE 163)

Bu veche çün hatâ çıqdı dilümden

Dilümle ben dañı çıqđum elümden 1219

Yolumda gitdi çün elden tayağum

Çıqup elden tayanmadı ayağum 1220

'Acebdır ol seni çıkarmış elden

Çıkarmazsın anuñ medhîni dilden 858

Ele girmek / geçmek: Ulaşmak, gelmek, elde edilmek (ÖAA 753/5003, EKE 165)

Ele girdikde ol dühn-i mükerrem

Olur, ol pâyumun derdine merhem 1100

Elinden kıomamak: Vazgeçmemek, devamlı yapmak

Bilüp âhir fenâ dehrin beğâsın

Elinden kıomadı 'uzlet yağasın 1042

Elinden düşmemek: Bir şeyi sürekli söylemek, yapmak (TS 617)

Elinden düşmez idi zeyl-i tağvâ

Dilinden gitmez idi zıkr-i Mevlâ 1053

El çekmek: Bırakmak, yapmakta olduğı işi yapmamak (ÖAA 749 / 4977, EKE 158, TS616)

Foyunca çün yeyüp etdi du'âyı

Yemekden el çeküp götürdi pâyı 1407

Elim / Elüm almak: Yardım etmek, yol göstermek (EKE 157)

O dem kim el ideler girye vü zâr

Elim ala dilerem âl-i ahyâr 1442

O gün kim olalar cürm ehli pâ-mâl

Benüm lutfuñla yâ Rabbî elüm al 880

Emekler /emek çekmek: Zorluk çekmek

Yedilüp atı hâzırken yedekler

Piyâde ol çeker idi emekler 1095

Elinden gelmek: Gücü yetmek, yapabilmek (ÖAA 758/5064, İP 343/3627, TS 618, EKE 170)

O dünyâda irer mi hiç murâda

Elinden gelmese bir adım ada 1217

Elleri /eli kurumak: İşlevsiz hâle gelmek (EKE 169, TS 618)

Çurıyup elleri hem oldu bî- sùd

El içre bu elemle kıaldı merdûd 751

Çurısın elleri kıalsın 'amelden

Arayup bulmasın bir çâre elden 745

Eliyle bulmak: Kendi kendine yapmak

Ne ğam çekdiyse ol kes bu belâyı

Eliyle buldı ‘ayniyle ‘anâyı 752

Eline almak: Feth etmek, sevgisini kazanmak, (EKE 171)

Diliyle dillerin alup eline

Toyurdu kıand-ı lutf-ı şerbetine 383

Eksilmeye dönmek: Azalmaya başlamak

Hem-ân günden gün ol âb-ı fırâvân

Döner eksilmeye çün mâh-ı devrân 537

Elden düşürmemek : Değer verilmek, el üstünde tutmak (EKE 164)

Bırağup kaçalar ol şâhı yoldan

Düşürmezken anı gül gibi elden 771

El uzunluğun itmek: Hırsızlık etmek (EKE 161)

El uzunluğun itdüğümçün ol şâh

Kesüp destüm ol işden etdi kûtâh 856

Eller açmak : Dua etmek (EKE156)

Dönüp gösterdi yüz halqa çü mihrâb

Du‘aya eller açdı şeyh-ile şâb 936

Güni gün olmak: Sevinmek, kederinden kurtulmak

Yed-i lutfı ile Hallâk-ı ferdiñ

Eli el günü gün oldu o merdiñ 878

Gözi açmak: Uyandırmak (EKE 216)

Beni sen hırs-ıla etme gözi aç

Hevâ vü h^âb-ı ğafletden *gözî aç* 1014

Gözü aç etmek: Doyumsuz olmak (ÖAA 814/5634, İP 413/4417, TS 796)

Beni sen hırs-ıla etme *gözî aç*

Hevâ vü h^âb-ı ğafletden gözi aç 1014

Gönli alçağ : Tevazu sahibi olan (ÖAA 563/3063, İP 399/4253,TS 68, EKE 198)

Felekde kıadri alçağ derken aya

Anuñ alçağdı gönli hem-çü sâye 1155

Güneş-veş kıadri ‘âlî idi el-hâğ

Velîkin şú gibi gönliydi alçağ 1050

Gönül alçağlığın idüp ziyâde

İner atdan olup ol şâh piyâde 902

Göze göstermemek: Gizlemek

Göze göstermeyüp nûr-ı cemâlin

Şafağda kıoya bedr-ile hilâlin 1319

Göze göstermeyüp mihr-i cemâlin

Dilerlerdi kûsûf-ıla zevâlin 718

Gözlerinden şu akıtmak: Gözyaşı dökmek

Dediler gözlerinden akıdup şu

Dilerüz kim dañı eksik ola bu 907

Kerpiç kesmek: Tuğla katılaştırmak, duvar yapımında kullanmak üzere saman ve balçık karışımını belli kalıplara boşaltmak (İP 567/6144)

Meger ol yerde ol sultân-ı 'âdil

Varup kerpiç keserdi kesr idüp dil 647

Ƙana yumak: Kanlar içinde bırakmak

İdüp ehl-i ĥased žulm-ıla Ƙahrı

Şafağ-veş Ƙana yuduğda o mihri 714

Ƙaddini **Ƙan içinde Ƙomak** : Vücudunu öldürmek, kan içinde bırakmak

Mağâmı var-iken her cân içinde

Elif Ƙaddin Ƙomuşlar Ƙan içinde 313

Ƙanına girmek : Öldürmek, öldürme isteğİ içinde olmak (ÖAA 905/6522, İP 537/5808, TS 1057, EKE 284)

Dañı ĥiç Ƙalmayup bir ğayrı tedbir

Diledüm kim girem Ƙanına çün tır 946

Ƙanı Ƙaynamak: Yürekten sevmek (ÖAA 905/6518, İP 537/5804, TS 1056, EKE 283)

Derûnında anañuñ Ƙaynayup Ƙan

Ğazab taşın atar ol kelbe ol ân 985

Ƙan Ƙusmak: Çok azap ve sıkıntı çekmek (ÖAA 906/6533, EKE 278)

Bunuñ hep şâĥib-i tâc u kemerler

Ƙılıcı Ƙorğusundan Ƙan Ƙuşarlar 653

Ƙanını saçmak: Öldürmek (ÖAA 904/6512, İP 536/5794, TS 1056, EKE 279)

Eküp tuĥmını žulm-ıla fesâduñ

Şaçalar Ƙanını bir nâ murâduñ 534

Ƙan akıtmak : Ağlamak, üzölmek

Yuyup cismin akıdup dîdeden Ƙan

İdelüm Ƙabrini Ƙurb-ı şehîdân 431

Ƙan dökmek: Ağlamak, üzölmek (EKE 276)

Didiler ğamla döküp dîdeden Ƙan

Ne yerde idelüm bu genci pinhân 428

Ƙatına varmak: Huzuruna çıkmak

Girüp ol şeyĥ-i dîniñ ĥalvetine

Varalar buğğ u kin-ile Ƙatına 722

Ocağumuz / Ocağını söyöndürmek: Bir aileyi/ ailemizi yok etmek (ÖAA 983/7325, İP 674/7274, TS 1488, EKE 346)

K'ocağumuz söyöndürdi bizüm bu

Dileriz cümle eksik ola bu şu 915

Sözden Dönmek: Birinin sözünü dinlemek, onun dediğini yapmak

O şeh ger dön dise idi nedir tır

Dönerdi dönmeyüp sözden kara yir 259

Yaşın dökmek: Ağlamak (ÖAA 1109/8607, İP 903/9681, EKE 420)

Egerçi dökdi yaşın çün sitâre

Aña bulunmadı leşkerde çâre 485

Yanup tütmek: Acı çekmek, üzmek (EKE 417)

Nâr-ı hâsret ile yanup tütdüm

Gayrı âlâmumı hep unuttum 1484

Yanup yakılmak: Çok üzmek, yürekten yanmak, derdini dökmek (ÖAA 1106/8574, İP 898/9625, EKE 417)

Çü Cibrîl urdı böyle âteşin dem

Yanup yakıldı haylı fâhr-i âlem 1280

Yabana atmak: Yok saymak, önemsiz görmek, rahmetinden mahrum etmek (ÖAA 1099/8503, İP 886/9492, TS 2125, EKE 411)

Atıldığda mişâl-i penbe bu yir

Beni yabana atma nitekim tır 613

Yaya dönmek: İki büklüm olmak

Gamm-ı tır-ile kadler yaya döndi

Aşup gözyaşları deryâya döndi 250 î

Yer yerine varmak: Eski hâlini almak

Çodılar hak-i pâyı yerine ser

Ki tâ lutf-ıla vara yerine yer 605

Yerine varmak: Olmak, gerçekleşmek, ulaşmak

Ser-i hıdmet koyup rûy-ı zemîne

Dediler lutfuñuz vardı yerine 919

Şaçup bârân-ı lutfın her birine

Dedi halka şu vardı mı yerine 913

Yerine getürmek: Gerçekleştirmek, yapmak (ÖAA 1116/8681, İP 916/9823, TS 2169)

Getürüp ‘özü-ile lutfın yerine

Bulınandan getürdi önlerine 385

Yerine gelmek: Eski şeklini almak (İP 915/9822)

Melek ya’nî bulup kâdr-ıla ferî

Şahîh olup gelür yerine peri 1255

O sâ’at ol melek bulup yeni cân

Gelür yerine bâl ü peri ol ân 1253

Yelken açmak: Yola çıkmak (İP 909/9746, TS 2160, EKE 424)

Çün açdum bañr-ı ‘ısyân içre yelken

Baña bir hoş cezâre oldı mesken 1224

Yerde kıomak: Yüzüstü bırakmak

Kıomazsın bî-nevâle mûrı yerde

Nem-i lutfuñ kem olmaz bañr u bedre 75

Yoldan,yolundan kııkmak / kııkarmak : Dalalete düşürmek, yanlış iş yapmak, azgınlığa sapmak (ÖAA 1122/8743, İP 923/9901, EKE 432)

Çü bağıdıñ bir dil-cûya dilden

Seni dîdeñ kııkardı didi yoldan 703

Yolundan kııka her kim olup uğrı

Cezâ budur dedi uğrıya toğrı 860

Yüz aklığı bulmak: Huzur bulmak, bahtı açık olmak (TS 2215, EKE 455)

Sevâd-ı hattına iden nigâhı

Bula yüz aklığın dâ'im ilâhî 1444

Yüzi şuyın dökme: Ağlamak (EKE 456)

Yüzi şuyın döküp ol biri yire

Ğazab ile urur bir sille pîre 738

Yüz sürmek / Yüz yire sürmek: Huzurda saygıyla eğilmek (ÖAA 1134/8868, İP 941/10118, TS 2213, EKE 455)

Sürüp hâki yüzüm hâk-i derîne

Getürüñ cân-ıla emrin yerine 441

Beni yerden götürüp dü-sitâne

Süreler tâ yüzüm bu âsitâna 1231

Sürüp hak-i mezârına yüzümüz

Ğubârın sürme idine gözümüz 777

Terahhüm eyle iy şeh ben fakîre

Sürüp geldüm yüzüm yüz yerde yire 1237

Yüzümüz kıara kıılmamak: Bağışlanmasını dilemek, utanacak duruma düşmemeyi istemek (İP 945/10163)

Hudâyâ cürmümüz çokdur kıatuñda

Yüzümüz kıara kıılma hâzretüñde 839

Yüzünün karası / yüzü kara: Günah, kusur, utanılacak bir durum (ÖAA 1133/8864, İP 942/10131, TS 2217, EKE 452)

Sual itdükte ol uğrıya Kerrâr

Yüzünüñ kıarasına ider kıkrâr 847

Yüzinde kıalmak : Bir şey yüzüne bulaşmak

Çü sürdi hâk-i pâyine 'izânı

Yüzinde kıaldı âşâr-ı ğubârı 110

Yüzün açmak / açılmak: Dünyaya gelmek, doğmak (EKE 451)

Bu beyt-i fâni olsun diyü ma'mûr

Seher-veş açdı dehre yüzün ol nûr 144

Yüzüm yok / Yüzü olmamak: Cesareti olmamak (ÖAA 1139/8922, İP 946/10183, TS 2213, EKE 454)

Anuñ medhinde Muhyî sözlerim çok

Aña lâ'îk söze lîkin yüzüm yok 117

Yüzüne urmak /vurmak: Yüzüne yansımak (EKE 455)

Dili gibi yüzünde kıalmayıp nûr

Derûnunuñ kıarasın yüzine ur 836

Yüz yerde gelmek: Saygı içinde yere bakarak yürümek

Çün âhu aldı anuñ müşg-bûyın

Gelüp yüz yerde sürdi yire rûyın 1405

Sonuç

İslam kültürünün Arapça üzerinden 16. yüzyıl Türkçesine ve Türk kültürüne biçim verdiği dönemde eserde Arapça, Farsça, Türkçe veya Arapça+Türkçe, Türkçe+Farsça ya da Arapça+Farsça farklı sayıda kelimelerin yan yana gelerek oluşturduğu yaklaşık 225 deyimden 80 tanesinin Türkçe olması Türkçenin Arapça ve Farsça karşısında var olmaya devam ettiğinin bir göstergesidir. Bunun yanında, eserde aynı anlamı içerip farklı kökenle ifade edilmiş deyimler de yer almıştır. Tespit edilen Türkçe deyimlerin büyük çoğunluğu deyim sözlüklerinde yer almaktadır. Deyim sözlüklerinde yer almayan ya da yer aldığı hâlde mevcut anlamlarının dışında kullanılan bu deyimler, Türkçenin deyim yönünden zenginliğini ortaya koymaktadır.

Etik Beyan

"Şehd-i Ebrâr'daki Türkçe Deyimler" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Aksan, D. (2006). *Türkçenin söz varlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü I, II*. İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II* (2007). Ankara: Yargı Yayınları.
- Cebecioğlu, E. (1997). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yayıncılık, Ankara
- Çelik, N. (2014). *Muhyî-i Gülşenî Şehd-i Ebrâr (Dil incelemesi, Metin, Dizgin)* (Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ
- Devellioğlu, F. (1962). *Osmanlıca Türkçe Sözlük*, Aydın Kitabevi, Ankara
- Ergin, M. (1985). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Eyüboğlu, E. K. (1973). *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şürde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, II. Cilt, İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayii.
- Gölpınarlı, A. (2004). *Tasavvufun dilimize geçen deyimler ve atasözleri*. İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Pala, İ. (1995). *Divan şiiri sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Parlatır, İ. (2009). *Osmanlı Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınları.
- Türkçe Sözlük*, (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Ottoman Turkish served as the bridge between both 16th Century Old Anatolian Turkish and Modern Turkish. What set it apart was its heavy use of Arabic and Persian loanwords, whereas Turkish itself only appeared in the form of verbs and suffixes. The same can be said for writers and poets throughout this period. That is to say, some peppered their poetry and writing with Arabic and Persian idioms, whereas others preferred using Turkish idioms instead. One work that was written during this period was Muhyî Gülşenî's Şehd-i Ebrâr.

It was written in Ottoman Turkish. Gülşenî was born and spent his youth in Edirne. He wrote on mysticism as well as many a Persian and Arabic poem. Moreover, his use of verse and his solid command of rhetoric is eye catching. The 16th Century was a brilliant period for poets to make their mark across

Istanbul's intellectual community. It was Sahn-ı Seman who put his student Gülşeni in the spotlight by having him debate poetry throughout Istanbul's many poetry circles. First, the young pupil completed his education at a madrasa, and then went to Cairo where he worked as an Ottoman constabulary-official for public order. Muhyî was known to have written more than two hundred books---forty of which on Sufism, language, literature, history, hadith, exegesis and morality have survived to the present day. Şehd-i Ebrâr is one of these surviving works. It consists of thirty-two chapters, upon which the author pleads with God not to let him fall into the situations mentioned in each chapter of the book, thus serving as little lessons in a sense.

The book features words, philosophical phrases, compound verbs, and idioms drawing from Arabic, Persian, Turkish, and various combinations of all three languages. In terms of sequence, the Arabic, Persian, and Turkish structures were not established in any particular order, but rather were used in an interwoven manner instead. In general, most of the verbs are of Turkish origin. A small handful of Turkish-Arabic and Turkish-Persian hybrid auxiliary verbs have also made their way into the text. As has been previously mentioned, the book features words, philosophical phrases, compound verbs, and idioms drawing from various combinations of all three languages. What is observed is that many of these words are more often than not synonyms of one another. These words generally were used for the purposes of rhyme and meter. Likewise, various names symbolizing important religious figures such as the Prophet Muhammad (i.e. fahr-i risâlet, fahr-i 'âlem, hayrî'l-beşer, hayru'l-enâm) and the Prophet Abu Bakr (i.e. Siddîk, siddîk-ı ekber) with different words were also cited throughout the text. The index appears to be sequenced in order first of Arabic words, followed by those of Turkish and Persian thereafter. In other words, there are twice as many Arabic words as there are Turkish and Persian words. The frequency in which Turkish and Arabic words appear, however, are on par with one another. A number of the Turkish-Arabic and Turkish-Persian hybrid words are auxiliary verbs. There are a total of 3,489 of these words. Likewise, there are 225 idioms embedded within the lexical entries as well. This makes for a total of 3,675 lexical entries. 80 of the 250 idioms are Turkish. There also are number idioms containing the Arabic-Persian hybrid words alongside pure Turkish idioms. Similarly, a number of idioms in which Arabic and Persian synonyms of various Turkish words are also sporadically found throughout the texts. These, too, are largely in relation to the four great caliphs, alongside the Prophets Hasan and Hussein, as well as the miracles of Zeynel Abidin.

This study looks at these Arabic, Persian and Turkish words, as well as hybridized words and idioms thereof as featured in Şehd-i Ebrâr. It also attempts to identify and examine the text's Turkish idioms as well.

Metin Madenciliği ile Shakespeare Külliyyatının İncelenmesi

Sadullah ÇELİK¹

Öz

Metin madenciliği, doğal dil metninde yer alan yapılandırılmamış (metin) verilerin çeşitli yöntem, araç ve tekniklerin kullanılarak analiz edilmesidir. Bugün, kurum ve kuruluşların çoğu, veri ambarlarında ve bulut platformlarında büyük miktarda veri toplamakta ve depolamaktadır. Bu veriler, birden fazla kaynaktan gelen yeni verilerin gelmesiyle birlikte, üssel olarak artmaya devam etmektedir. Şirketlerin ve kuruluşların geleneksel araçlarla büyük miktardaki metin verilerini depolaması, işlemesi ve analiz etmesi zordur. Bugün, gelişen Tableau gibi yazılımlar sayesinde bu problemler ortadan kalkmıştır. Bu çalışmanın amacı; metin madenciliği yöntemi ile Shakespeare eserlerindeki kahramanları ve olay örgülerini istatistiksel olarak saptamak ve edebiyat alanında çalışanlara bazı öngörüler sağlamaktır. Bu amaçla çalışmada, Tableau yazılımı kullanılarak Google BigQuery'nin alt yapısında bulunan Shakespeare veri setine kelime frekansları, görselleştirme ve kümeleme analiz yöntemi uygulanmıştır. Kümeleme analizi sonucunda "Hamlet" kelimesinin tüm eserlerin merkezinde yer aldığı ve Hamlet'in Shakespeare'in en önemli eseri olduğu bulunmuştur. Ayrıca, "Romeo ve Juliet" eserinde sırasıyla; "Romeo", "Juliet" ve "Love" en çok kullanılan kelimeler olarak bulunmuştur. Elde edilen bu bulgulardan eserin ana karakterlerinin "Romeo" ve "Juliet", konusunun ise "aşk" olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Metin madenciliği, Tableau, kelime frekansları, Görselleştirme, K-means kümeleme

The Investigation of Shakespeare Corpus with Text Mining

Abstract

Text mining is the analysis of unstructured (text) data in natural language by using various methods, tools and techniques. Today, the most institutions and organizations collect and store large amounts of data in data warehouses and cloud platforms. These data continue to increase exponentially with the arrival of new data from multiple sources. It is difficult for companies and organizations to store, process and analyze large amounts of text data with traditional tools. Today, these problems have disappeared thanks to software like Tableau. The aim of this study is; to determine the characters and plot patterns in Shakespeare dataset by using text mining method and to give some predictions to the literature researchers. In this study, word frequencies, visualization and clustering analysis method was applied to Shakespeare dataset which is in Google BigQuery infrastructure by using Tableau software. As a result of the clustering analysis, it was found that "Hamlet" was at the center of all the works and Hamlet was the most important work of Shakespeare. In addition, in the work of "Romeo and Juliet" respectively; "Romeo", "Juliet" and "Love" were found to be the most commonly used words. It is concluded that the main characters of the work are "Romeo" and "Juliet" and "love" is the subject.

Key Words: Text mining, Tableau, Word frequencies, Visualization, K-means clustering

Atıf İçin / Please Cite As:

elik, S. (2020). Metin madenciliği ile Shakespeare külliyyatının incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1343-1357.

Geliş Tarihi / Received Date: 08.05.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 03.02.2020

¹ Dr. Arş. Gör. - Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, sadullah.celik@adu.edu.tr - ORCID: 0000-0001-5468-475X

Giriş

Yirmi birinci yüzyılda bilişim ve bulut teknolojilerinde görülen gelişmeler, üretilen verinin miktarında, yapısında ve hızında büyük artışa sebep oldu. Hemen hemen her tür kurum, kuruluş ve iş sektöründe, verilerin çoğu metin formatında olup elektronik veri tabanlarında depolanmaktadır. İnternet üzerinden dijital kütüphaneler, depolar ve bloglar, sosyal medya ağı ve e-postalar gibi büyük miktarda metin verisi vardır (Sagayam vd., 2012, s. 1443). Bu büyük hacimli verilerden değerli bilgiler elde etmek için uygun modelleri ve eğilimleri belirlemek oldukça zordur (Padhy vd., 2012). Geleneksel veri madenciliği araçları ile bilgi toplamak çok fazla zaman ve çaba gerektirdiğinden, bu araçlar metinsel verileri işlemede yetersiz kalmaktadır (Talib vd., 2016, s. 414). Bugün gelişen Hadoop, Spark, R, Python ve Tableau gibi yazılımlar sayesinde bu sorun büyük ölçüde ortadan kalkmıştır.

Günümüzde bilgi, çağdaş iş ortamındaki en önemli kaynaklardan birisidir. Müşterileri, çalışanları ve diğer paydaşları hakkında yeterli bilgiye sahip olmadan herhangi bir şirketin başarılı olması zordur. Her gün, şirketler anket sonuçları, tweet'ler, çağrı merkezi notları, telefon kayıtları, çevrimiçi müşteri yorumları, e-postalar, sosyal ağ paylaşımları, tıbbi kayıtlar ve diğer belgeler gibi çeşitli kaynaklardan yapılandırılmış ve yapılandırılmamış metinler almaktadır. Bu kaynakların, doğru metin analizi araçları kullanmadan anlaşılması kolay değildir. Metin analizini elle gerçekleştirmek mümkündür, ancak manuel işlem etkisiz kalmaktadır. Geleneksel sistemler anahtar kelimeleri kullanır ve e-postalarda, tweet'lerde, web sayfalarında ve metin belgelerindeki dili okuyamaz ve anlayamaz. Bu nedenle şirketler, büyük hacimli metin verilerini analiz etmek için metin analizi yazılımlarını kullanmaktadır. Bu yazılımlar kullanıcıların uygun şekilde davranabilmeleri için metin verilerinden bilgi edinmelerine yardımcı olmaktadır. Bugün, metin madenciliği yetenekleri arasına; şirketlerin pazarlama, satış ve müşteri hizmetleri operasyonlarına otomatik yanıtlar vermek için kullandığı Yapay Zekâ sohbet robotları ve sanal araçlar da girdi.

Metin madenciliği, doğal dil metninden anlamlı bilgiler elde etmeye çalışan yeni bir alandır. Metin madenciliği, anahtar kavramları ve temaları yakalamak için veri analizi süreci olarak tanımlanmakta ve yazarların bu kavramları ifade etmek için kullandıkları belirli kelimeler veya terimler hakkında önceden bilgi sahibi olmadan gizli ilişkileri ve eğilimleri ortaya çıkarmaktadır (Bose, 2018). Metin madenciliği, yapılandırılmış ve yapılandırılmamış formatta saklanan doğal dil metni ile ilgilenmektedir (Weiss vd., 2010). Metin veri madenciliği olarak da bilinen metin madenciliği, veri madenciliği, makine öğrenimi, istatistik ve doğal dil işleme algoritmalarını içermektedir. Bu algoritmalar sayesinde yapılandırılmamış verilerden yüksek kaliteli, yararlı bilgiler çıkarmaya çalışılmaktadır. Metin analizleri ile sıklıkla kullanılan metin madenciliği, yapılandırılmamış verilerin makine kullanımı için işlendiği bir araçtır (Bose, 2018). Metin madenciliği, veri madenciliğinin veya (yapılandırılmış) veri tabanlarından bilgi keşfinin bir uzantısı olarak da görülmektedir.

Metin madenciliği, verilerdeki kavramları, kalıpları, konuları, anahtar kelimeleri ve diğer nitelikleri tanımlayabilen yazılım tarafından desteklenen büyük miktarda yapılandırılmamış metin verilerinin araştırılması ve analiz edilmesi sürecidir. Metin analizi, veri kümeleri arasında sıralama yapmak için metin madenciliği tekniklerinin kullanılmasıyla etkinleştirilen bir uygulamadır (Rouse, 2018). Günümüzde metin madenciliği, büyük veri platformları ve büyük yapılandırılmamış veri kümelerini analiz edebilen derin öğrenme algoritmaları sayesinde veri bilimciler ve diğer kullanıcılar için çok kullanışlı hale gelmiştir (Linguamatics, 2018).

Günümüzde metin madenciliği birçok alanda yoğun olarak kullanılmakta ve bu kullanım her geçen gün daha da artmaktadır. Delibaş (2008), doğal dil işleme tekniklerini kullanarak Türkçenin biçimsel yapısını çözümlenmeye çalışmıştır. Çalışmada, girilen bir Türkçe metnin yazım yanlışlarının bulunup bu yanlışların ayıklanması ve düzeltilmesi amaçlanmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, daha önceki çalışmalara göre başarı oranının yüksek olduğunu göstermiştir. İlhan vd. (2008) doğal dil işleme ve metin madenciliği tekniklerinden yararlanarak kullanıcıdan alınan soruya en iyi yanıtı içeren metni bulmaya çalışmışlardır. Kullanıcıdan alınan soru, veri madenciliğindeki ön işleme aşamasından geçirilerek anahtar kelimeler belirlenmiş ve anahtar kelimenin metin içerisindeki önemine uygun cevap bulunmaya çalışılmıştır. Yapılan sorgulamalar sonucunda, veritabanında hazır bulunan anahtar kelimeler ile vektör uzayında gösterilen sorgu karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulgulardan, veritabanında anahtar sözcüklerin hazır bulundurulmasının performansı arttırdığı sonucuna varılmıştır. Kaşıkçı ve Gökçen (2014) kullanıcılara e-ticaret sitelerinin bulunmasını kolaylaştırmak amacıyla yapmışlardır. Bu çalışmada kullanıcı tarafından belirtilen internet sitelerinin içeriği analiz edilmiş ve metin madenciliği kullanılarak bu sayfaların e-ticaret sitesi olup olmadığına karar veren bir uygulama geliştirilmiştir. Bu uygulama kullanıcıların e-ticaret sitelerinin bulunmasını kolaylaştırmayı hedeflemektedir. Naive Bayes ve k-En Yakın Komşu (KNN) sınıflandırma algoritmaları kullanılarak elde edilen bulgular karşılaştırılmıştır. Elde edilen sonuçlardan

Naive Bayes algoritmasının KNN algoritmasına göre daha iyi sonuç verdiği görülmüştür. Kılınç vd. (2016), KNN algoritmasının kullanarak akademik makalelerin kategorilere ayrılarak tasnif etme başarısını ölçmüşlerdir. Bunun için Research Gate üzerinde bulunan belirli akademik yayınların zetleri, R yazılımı kullanılarak elde edilmiş ve bu özetlerden bir veri seti oluşturulmuştur. Elde edilen sonuçlardan %96,67 oranında doğruluk değeri bulunarak makalelerin hangi kategorilere ait olduğu saptanmıştır. Arslan vd. (2017), personelin kurumsal e-posta hesaplarına gelen mesajlar incelenmiştir. Metin madenciliği ve sınıflandırma teknikleri kullanılarak yapılan çalışmada, e-posta sistemlerinin kurumsal uygulama ve iş süreçlerine dhil edilmesi için yeni bir yöntem önerilmektedir.

Bu çalışmanın ikinci bölümünde, metin madenciliği hakkında bilgi verilerek metin madenciliğinde verinin işlenme aşamaları ve metin madenciliği uygulamaları hakkında bilgi verilmiştir. nc bölümde, çalışmada kullanılan; Shakespeare veri seti, kelime frekansları analizi, görselleştirme ve K-means kümeleme analizi yöntemi hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra, Tableau yazılımı kullanılarak Google BigQuery'nin alt yapısında bulunana Shakespeare veri setine bağlanılarak, kelime frekans analizi, görselleştirme ve kümeleme analizi yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda elde edilen sonlar grafikler ve tablolar şeklinde verilmiştir. Sonuç bölümünde ise üçüncü bölümde elde edilen analiz sonuçları yorumlanmış ve metin madenciliğinin önemi hakkında bilgi verilmiştir.

Metin Madenciliği

Metin madenciliği aslında veri madenciliğine benzemektedir. Ancak metin madenciliğinde yapılandırılmış veri yerine metin verisi ile çalışılmaktadır. Metin madenciliğindeki ilk adım verileri düzenlemek ve yapılandırmaktır. Bu sayede veriler hem nitel hem de nicel analizlere tabi tutulabilmektedir.

Metin madenciliğinde amaç, metni kategorize etmek, kümelemek ve etiketlemek; veri kümelerini özetlemek; taksonomiler yaratmak ve kelime frekansları ve veri varlıkları arasındaki ilişkiler hakkında bilgi elde etmektir. Metin madenciliğinde analitik modeller, iş stratejilerini ve operasyonel eylemleri yönlendirmeye yardımcı olabilecek bulguları üretmek için kullanılmaktadır (Rouse, 2018). Bu bulguları elde etmek için ileri düzeyde matematik, istatistik, doğrusal cebir, optimizasyon, modelleme teknikleri ve gelişmiş yazılım araçlarını kullanabilme becerisine sahip olmak gerekmektedir.

Geçmişte, Doğal Dil İşleme algoritmaları temel olarak veri kümelerinde neleri arayacağımıza dair yn gösteren istatistiksel veya kural tabanlı modellere dayanıyordu. 2010'ların ortalarında ise daha az denetlenerek çalışan derin öğrenme modelleri, metin analizi ve diğer gelişmiş analitik uygulamalar için alternatif bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. Derin ğrenme, geleneksel makine öğrenimini desteklediğinden daha esnek ve sezgisel olan yinelemeli bir yöntem kullanarak verileri analiz etmek için sinir ağlarını kullanmaktadır (Rouse, 2018).

Günümüz de metin madenciliği, Google gibi bir arama motorundan bir metin içindeki öğeleri ve fikirleri anlamaya daha fazla imkn sağlamaktadır. Metin madenciliği, çok zor ya da zaman alıcı olan çok sayıda metin içerisinde bulunan kalıpları ve ilişkileri tanımlamayı sağlamaktadır.

şekil 1'de grldğu üzere metin madenciliği; bilgi alma, bilgi çıkarımı ve veri madenciliği olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır.

şekil 1. Metin Madenciliği Aşamaları (Port, 2018)

1. Aşama: Bilgi Alma: Metin veya veri madenciliğinin ilk aşaması bilgiyi almaktır. Bu aşama, önceden sayısallaştırılmış bir metinler kümesini tanımlamak için bir arama motorunun kullanılmasını veya yayınlarda ve makalelerde fiziksel metinlerin sayısallaştırılmasını gerektirebilmektedir. Bu da kllyat (corpus)'ın yararlı bir biçimde bir araya getirilmesini gerektirmektedir (Port, 2018).

2. Aşama: Bilgi ıkarımı: İkinci aşama, anlamı tanımlamak için metnin işaretlenmesidir. Çoğu durumda bu, metin hakkında meta veriyi bir veritabanına (rneğin, yazar, başlık, tarih, baskı vb.) kaydetmeyi içerirken, bazı durumlarda ise metin içinde belirtilen tüm kişi adlarında veya konumlarda

anahtarlama içerebilmektedir. Bu süreç, arama motorlarının meta verileri oluşturanların önyargılarına dayanarak bilgi ve metinler arasındaki ilişkileri tespit etmelerini sağlamaktadır (Port, 2018).

3. Aşama: Veri Madenciliği: Veri madenciliği, yani veri kalıplarını çıkarmak için akıllı yöntemlerin uygulandığı önemli bir süreçtir. Bu son aşamada amaç, anlamı ortaya çıkaran ve araştırmacıların, keşfedilmesi zor olan yeni bilgileri keşfetmelerini sağlayan bilgi parçaları arasındaki ilişkiyi bulmaktır (Port, 2018).

Metin madenciliği, araştırmayı hızlandırabilen ve yeni sorular sormamıza ya da eskileri test etmemize imkan sağlayan bir araçtır (Port, 2018). Metin madenciliği, Tablo 1'dekine benzer ayırt edici görevleri içermektedir.

Tablo 1. Metin Madenciliği Görevleri (Port, 2018)

Görev	Anlam
Metin kategorizasyonu	Metinleri kategorilere ayırma
Metin kümeleme	Otomatik olarak alınan metin gruplarını anlamlı kategoriler listesine ayırma
Kavram/varlık çıkarma	Metin içindeki öğeleri kişilere, kuruluşlara, konumlara, parasal değerlere vb. gibi önceden tanımlanmış kategorilere yerleştirme ve sınıflandırma
Granüler taksonomiler	Birtakım nesnelere olarak bilgilerin organizasyonu veya sınıflandırılması ve bir taksonomi olarak gösterilmesi
Duygu analizi	Kaynak materyallerde subjektif bilgilerin tanımlanması ve çıkarılması (örneğin, duygu, inançlar)
Belge özetlemesi	En önemli öğeleri içeren bir metnin kısaltılmış bir sürümünü oluşturma
Varlık ilişki modellemesi	Veri türleri arasındaki ilişkilerin otomatik olarak öğrenilmesi

Sonuç olarak, veri madencileri bir projenin başlangıcında neleri bulabileceklerini iyi bilmese de, metin madenciliği araçları sayesinde artık metin verisinin altında yatan benzerlikleri ve ilişkileri ortaya çıkarmak mümkündür. Örneğin, denetlenmeyen bir model, bir analistin yönlendirmesi olmaksızın metin belgelerinden veya e-postalardan bir grup konuya göre veriyi düzenleyebilmektedir.

Metin Madenciliği Uygulamaları

Metin analitiği sektörü son birkaç yılda yüksek bir büyüme ve gelişme kaydetti ve gelecek yıllarda da önemli bir büyüme ve gelişme kaydetmesi beklenmektedir. Metin analitiğinin bu kadar çok benimsenmesinin en önemli sebeplerinden biri, işletmelerde rekabetin doğasını arttırmak ve şirketleri katma değerli çözümler aramaya zorlamaktır. Rekabetin artması ve tüketici bakış açılarının değişmesi ile birlikte organizasyonlar, rekabet gücünü arttırmak için müşteri ve rakip verilerini analiz edebilecek çözümlere önemli yatırımlar yapmaktadır. Ana veri kaynağı, e-ticaret platformları, sosyal medya, anket, kişisel blog, yayınlanan makaleler vb. kaynaklardır. Üretilen bu verilerin büyük kısmı yapılandırılmamış formattadır, bu da şirketlerin bireylerin yardımıyla bu verileri analiz etmelerini zorlaştırmakta ve maliyeti arttırmaktadır. Veri üretimindeki hızlı büyüme ile birlikte bu zorluk, yalnızca büyük hacimli metin verilerini işleyebilen değil aynı zamanda daha iyi karar vermede yardımcı olan analitik araçların geliştirilmesine de yol açmaktadır. Metin analizi yazılımı, kullanıcının farklı kaynaklardan edinilen büyük hacimli veri kümelerinden anlam çıkarmasını sağlamaktadır (Mane, 2018).

Metin madenciliği, işletme sorularını yanıtlamak ve günlük operasyonel verimliliklerini optimize etmek ve otomotiv, sağlık ve finans sektöründe uzun vadeli stratejik kararları iyileştirmek için kullanılmaktadır. Sınıflandırma, varlık çıkarma ve duyarlılık analizi gibi teknikler, büyük hacimli yapılandırılmamış verilerdeki öngörülerini, kalıpları ve eğilimleri tanımlamak için kullanılmaktadır.

Bugün dünya genelinde kullanılan birkaç metin madenciliği uygulaması vardır. Bu uygulamalar aşağıdaki gibidir.

Risk Yönetimi: İş sektöründeki başarısızlığın ana nedenlerinden biri, uygun veya yeterli risk analizinin olmamasıdır (Rai, 2018). Ancak, metin madenciliği risk analizi sorununun doğru çözülmesine yardımcı olmaktadır. Finans sektöründe, metin madenciliği teknolojisine dayalı Risk Yönetimi Yazılımı, büyük veritabanlarının eksiksiz bir şekilde yönetilmesini sağlamaktadır (Bose, 2018). Metin madenciliği teknolojileri binlerce metin veri kaynağından ilgili bilgileri toplayabildiğinden ve elde edilen bilgiler arasında ilişkiler oluşturabildiğinden, şirketlerin doğru bilgilere doğru zamanda erişmelerini sağlayarak tüm risk yönetimi sürecini geliştirmektedir (Rai, 2018).

Bilgi Yönetimi: Büyük veri hacimlerini yönetmek çoğu zaman kısa sürede özel bilgileri bulmayı zorlaştırmaktadır. Sağlık sektörü bu konunun klasik bir örneğidir. Sağlık sektöründeki uzmanlar yeni

ürünleri geliştirmek için çok büyük miktardaki bilgi ile (örneğin genomik ve moleküler tekniklere, örneğin klinik hasta verilerinin hacimlerine) araştırma yapmak zorundadırlar. Burada, metin madenciliğine dayanan bilgi yönetimi yazılımı “aşırı bilgi” sorunu için açık ve güvenilir bir çözüm sunmaktadır (Bose, 2018).

Dolandırıcılık Tespiti: Metin madenciliği teknolojilerinin desteklediği metin analizleri, metin biçimindeki verilerin çoğunluğunu toplayan alanlar için büyük fırsatlar yaratmaktadır. Sigorta ve finans şirketleri bu fırsatları değerlendirilmektedir. Bu şirketler metin analizlerinin sonuçlarını ilgili yapılandırılmış verilerle birleştirerek, talepleri hızlı bir şekilde işleme koyabilmekte ve sahtekârlıkları tespit edip önleyebilmektedir (Rai, 2018).

Müşteri Hizmetleri Servisi: Metin madenciliği ve Doğal Dil İşleme, müşteri hizmetleri uygulamaları için yaygın olarak kullanılmaktadır (Bose, 2018). Şirketler, anket, müşteri geri bildirim ve müşteri çağrıları gibi çeşitli kaynaklardan gelen metinsel verilere erişerek genel müşteri deneyimini geliştirmek için metin analizi yazılımlarına yatırım yapmaktadır. Metin analizi, şirketin yanıt süresini azaltmayı ve şikayetlerin ele alınmasına yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Metin analizi ayrıca daha hızlı ve otomatik müşteri tepkisi için kullanılmakta ve çağrı merkezi işlemlerine olan bağımlılığı önemli ölçüde azalmaktadır (Rai, 2018).

Sosyal Medya Analizi: Sosyal medya platformlarının performansını analiz etmek için özel olarak tasarlanmış birçok metin madenciliği yazılım paketi bulunmaktadır. Bu paketler haberlerden, bloglardan, e-postalardan, vb. çevrimiçi olarak oluşturulan metinleri izlemeye ve yorumlamaya yardımcı olmaktadır. Ayrıca, metin madenciliği araçları, markanızın sosyal medyadaki yayınlarını, beğenilerini ve takipçilerinin sayısını analiz ederek, markanız ve çevrimiçi içeriğinizle etkileşime giren kişilerin tepkisini anlamaya imkân sağlamaktadır. Bu analiz, hedef kitlesi için "neyin sıcak olduğunu ve neyin olmadığını" anlamayı sağlamaktadır (Rai, 2018).

Spam Filtreleme: E-postalar çoğu kurumda hala en resmi iletişim yolu olarak kabul edilmektedir. Ama sadece yirmi birinci yüzyıl spam'ında artan karanlık bir yan vardır. Posta kutusundaki her on e-postadan en az dokuzu spam'dır. Spam'lar yalnızca boşluk doldurmakla kalmaz, aynı zamanda virüsler ve dolandırıcılık için bir giriş noktası görevi görmektedir. Şirketler, daha önce kullanılan anahtar kelime eşleştirmelerine kıyasla akıllı metin analizi kullanarak, daha fazla spam e-postasını filtrelemek ve kullanıcıya daha sağlıklı bir deneyim sunmak için giderek daha fazla spam filtrelemeyi kullanıyor (Williams, 2018).

Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmada yeni nesil programlardan olan Tableau programı kullanılarak Google'ın altyapısında bulunan BigQuery'e bağlanılarak buradaki Shakespeare veri setine kelime frekansları, görselleştirme ve *K – means* kümeleme analizi yöntemi uygulanmıştır. Bu teknikler sayesinde büyük miktardaki karmaşık verilerin basit grafik/tablo veya resimler şeklinde kolay anlaşılır hale getirilebileceği gösterilmiş ve Shakespeare eserlerindeki ana karakterler ile olay örgüleri saptanmıştır.

Veri Seti (Shakespeare)

Shakespeare veri seti, Google'ın alt yapısında bulunan BigQuery (Büyük Sorgulama) de bulunmaktadır. Bu veri seti, William Shakespeare'in eserlerinden oluşmaktadır. Bu veri seti Shakespeare'in eserlerinde geçen her bir kelimenin kaç kez kullanıldığını gösteren bir kelime dizisini içermektedir. Ayrıca bu veri seti, 164656 (6.13 MB) satırdan oluşmakta ve her satır, kelime, kelimenin kullanım sayısı ve kelimenin kullanıldığı eser gibi değişkenleri içermektedir.

Kelime Frekansları (Word Frequencies)

Kelime frekansları, veri setinde kelimelerin kaç kez kullanıldığını göstermektedir. Kelime frekansları, veri setinde en sık kullanılan kelimelerden en az kullanılanlara kadar matris terimlerinden derleme kullanılarak gösterilir (Maria, 2018).

Bir kelime vektörü, ilgili kelimeyi anlamsal olarak temsil eden yüksek boyutlu bir uzayda bir konumdur. Bu konumda, benzer anlamları olan kelimeler birbirine daha yakındır. Dolayısıyla, eş anlamlı kelimeler neredeyse aynı vektöre sahiptir ve birbirine yakındır. Aynı kavram cümlelere uygulanabilirken, benzer cümleler yüksek boyutlu bir uzayda birbirine daha yakındır.

Metin analizinde ham kelime frekansını hesaplamak (wf) için aşağıdaki Log-Frekanslar dönüşümü kullanılmaktadır.

$$f(wf) = 1 + \log(wf), \quad wf > 0 \text{ için} \quad (1)$$

Bu dönüşüm ham frekansların ve daha sonra yapılacak olan hesaplamaları etkilemektedir.

Bir kelimenin bir dokümanda kullanılıp kullanılmadığını belirlemek için ikili (binary) frekanslar dönüşümü kullanılmaktadır.

$$f(wf) = 1, \quad wf > 0 \text{ için} \quad (2)$$

Bu matris dönüşümünde dokümanda eğer kelime varsa 1 yoksa 0 değeri girilmektedir.

Terim frekansı (Term Frequency-TF), bir terimin bir doküman içerisindeki tekrar sıklığıdır. Her belgenin uzunluğu farklı olduğundan, bir belgenin uzun belgelerde daha kısa olanlardan çok daha fazla görünmesi muhtemeldir. Bu nedenle, TF genellikle belge uzunluğuna (yani, belgedeki toplam terim sayısına) normalizasyon yöntemi olarak bölünür. TF değerini hesaplamak için (3) formülü kullanılır.

$$TF_{(d,m)} = \frac{m \text{ kelimesinin } d \text{ dokümanında geçme sayısı}}{\text{Dokümandaki toplam kelime sayısı}} \quad (3)$$

Ters doküman frekansı (Invers Document Frequency-IDF) bir terimin tüm doküman koleksiyonu (D) içindeki önemidir (Coursehero, 2019). IDF'ye göre, terimin önemi, belge içerisindeki terimin kullanılma sıklığıyla doğru orantılıken; tüm belge havuzu içerisindeki terimin kullanılma sayısı ile ters orantılıdır. Bir D belgesinde bulunan i teriminin ağırlığı (4) denklemindeki gibi hesaplanır (Coursehero, 2019).

$$IDF_{(m)} = \ln \frac{\text{Vektör modelindeki toplam doküman sayısı}}{\text{İçerisinde } m \text{ kelimesi bulunduran toplam doküman sayısı}} \quad (4)$$

Düşük frekanslı terimlerin IDF skoru yüksek, yüksek frekanslı terimlerin IDF skoru düşüktür. Terim frekansı – ters metin frekansı (TF-IDF) değeri, az miktarda doküman içerisinde terim çok fazla geçiyor ise yüksek değer almaktadır. Eğer terim tüm dokümanlarda kullanılıyorsa TF-IDF değeri en düşük değerini almaktadır (Coursehero, 2019).

Metinde bulunan her bir kelime için TF ve IDF değerleri hesaplandıktan sonra (5) denklemindeki formül kullanılarak her bir kelimenin ağırlığı hesaplanır.

$$w_{(d,m)} = TF_{(d,m)} * IDF_{(m)} \quad (5)$$

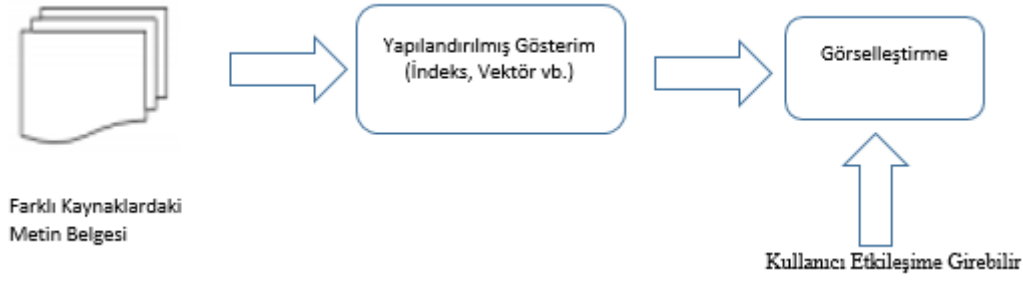
Yukarıdaki işlemler yapıldıktan sonra Doküman Terim Matrisi (Document Term Matrix-DTM) (6) denklemini gibi oluşturulur.

$$\begin{matrix} & t_1 & t_2 & t_3 & \dots & t_m \\ \begin{matrix} D_1 \\ D_2 \\ D_3 \\ \vdots \\ D_4 \end{matrix} & \begin{bmatrix} w_{11} & w_{12} & w_{13} & \dots & w_{1m} \\ w_{21} & w_{22} & w_{23} & \dots & w_{2m} \\ w_{31} & w_{32} & w_{33} & \dots & w_{3m} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ w_{m1} & w_{m2} & w_{m3} & \dots & w_{mm} \end{bmatrix} \end{matrix} \quad (6)$$

Yukarıda verilen doküman terim matrisindeki D veri setinin içerisinde bulunan dokümanları, t dokümanlarda bulunan terimleri, w ise bu terimlerin ağırlıklarını göstermektedir (Bozyiğit, 2015).

Görselleştirme (Visualization)

Metin madenciliğinde görselleştirme yöntemi, ilgili bilgilerin keşfedilmesini iyileştirmekte ve basitleştirmektedir. Bireysel belgeleri veya belge gruplarını temsil etmek için, metin bayrakları belge gruplarını ve yoğunluk renklerini göstermek için kullanılmaktadır. Görsel metin madenciliği, büyük metin kaynaklarını görsel bir hiyerarşiye koymaktadır. Kullanıcılar, yakınlştırıp ölçeklendirerek belge ile etkileşime girebilmektedir. Bilgi görselleştirme, terörist ağları tanımlamak veya suçlarla ilgili bilgi bulmak için hükümetler tarafından yoğun olarak kullanılmaktadır. Aşağıdaki Şekil 2, görselleştirme işleminde yer alan adımları göstermektedir (Gaikwad vd., 2014).

Şekil 2. *Görselleştirme (Gaikwad vd., 2014)*

Bilgi görselleştirme süreci üç aşamadan oluşmaktadır (Gaikwad vd., 2014):

1) Veri hazırlama aşaması, orijinal görselleştirme verilerinin ve orijinal veri kaynağının karşılaştırılması aşamasını içermektedir.

2) Veri analizi ve ayıklama aşaması, orijinal (kaynak) verilerden ihtiyaç duyulan görselleştirme verilerini analiz etme ve ayıklama aşamasıdır.

3) Görselleştirme haritalama aşaması, görselleştirme veri alanını görselleştirme hedefine eşlemek için belirli bir haritalama algoritması kullanılmaktadır.

Görselleştirme oluşturmak, verileri "görmenin" bir yoludur. Metin madenciliği görselleştirme, araştırmacıların belirli kavramlar arasındaki ilişkileri görmelerine yardımcı olabilmektedir. Veri görselleştirmesine örnek olarak, kelime bulutları, grafikleri ve haritaları vermek mümkündür.

Uzun bir metni okumak veya çok sayıda belgeye göz atmak, uzun zaman gerektirmektedir. Bunun yerine, sezgisel ve etkileşimli veri görselleştirmesi karar vericilerin analizin ortaya çıkardıklarını hemen anlamalarını ve daha sonra en çok ilgi çeken alanlara odaklanmalarını sağlamaktadır.

Metin madenciliği ve görselleştirme araçları, dokümanları, elektronik tabloları, raporları vb. açık tablolara veya grafiklere dönüştürerek analistlerin veri ve içeriğini kolayca keşfedip çalışmasına imkân sağlamaktadır.

Kümeleme (K-means)

Bölümlemeli kümeleme algoritmalarının da giriş parametresi k alınarak n tane nesne k tane kümeye bölünür. Bu yöntem de iç içe geçmiş kümeler yerine tek-seviyeli kümeleri bulan işlemler yapılmaktadır (Jain vd., 1999). Bölünmeli kümeleme algoritmaları küme merkez noktasının kümeyi temsil etmesi esasına dayanmaktadır. Bu algoritmalar kolay uygulanabilir ve verimli olmasından dolayı iyi sonuçlar vermektedir (Işık, 2006:76).

$K - means$, en çok kullanılan denetimsiz öğrenme yöntemlerinden birisidir. Bu yöntemde her verinin sadece bir kümeye ait olmasına izin verilir (Evans, 2005). $K - means$ algoritması, n tane elemandan oluşan bir veri setini, giriş parametresi olarak alınan k tane kümeye bölümlenmektedir. Burada amaç, bölümlenme işlemi sonucunda elde edilen kümelerin, küme içi benzerliklerinin maksimum, kümeler arası benzerliklerin

ise minimum olmasıdır. Bu çalışmada (7) denklemindeki Öklit uzaklığı formülü kullanılarak kümeleme yapılmıştır (Dinçer, 2006, s. 101).

$$\sqrt{\sum_{i=1}^n (p_i - q_i)^2} \quad (7)$$

$K - means$ yönteminde küme merkezlerinin mutlaka bir başlangıcının olması gerekmektedir. Bu yöntemde rassal olarak seçilen k (küme sayısı) adet merkez nokta ile başlanılır. Bu yöntemde veri kümesinde bulunan her bir nokta kendisine en yakın olan merkez noktasının kümesine atanmaktadır.

Bu çalışmanın analizi Tableau programı kullanılarak yapılmıştır. $K - means$ yönteminde her küme, o kümedeki tüm noktaların ortalama değeri olan bir merkeze (centroid) sahiptir. Tableau'da, istenilen

sayıda küme sayısını bulmak için farklı k değerleri test edilmektedir. Bu işlem küme merkezlerinin değerleri sabit kalıncaya kadar devam edilir (Tableau, 2018).

Tableau, her bir k için $K - means$ kümelemesini hesaplamak için Lloyd'un algoritmasını kare Öklid uzaklıkları (squared Euclidean distances) ile kullanmaktadır. Her bir $k > 1$ için başlangıç merkezlerini belirlemek için ayırma işlemi kullanılmaktadır. Elde edilen kümelene sadece küme sayısına bağlıdır ve sonuç olarak deterministiktir (Tableau, 2018).

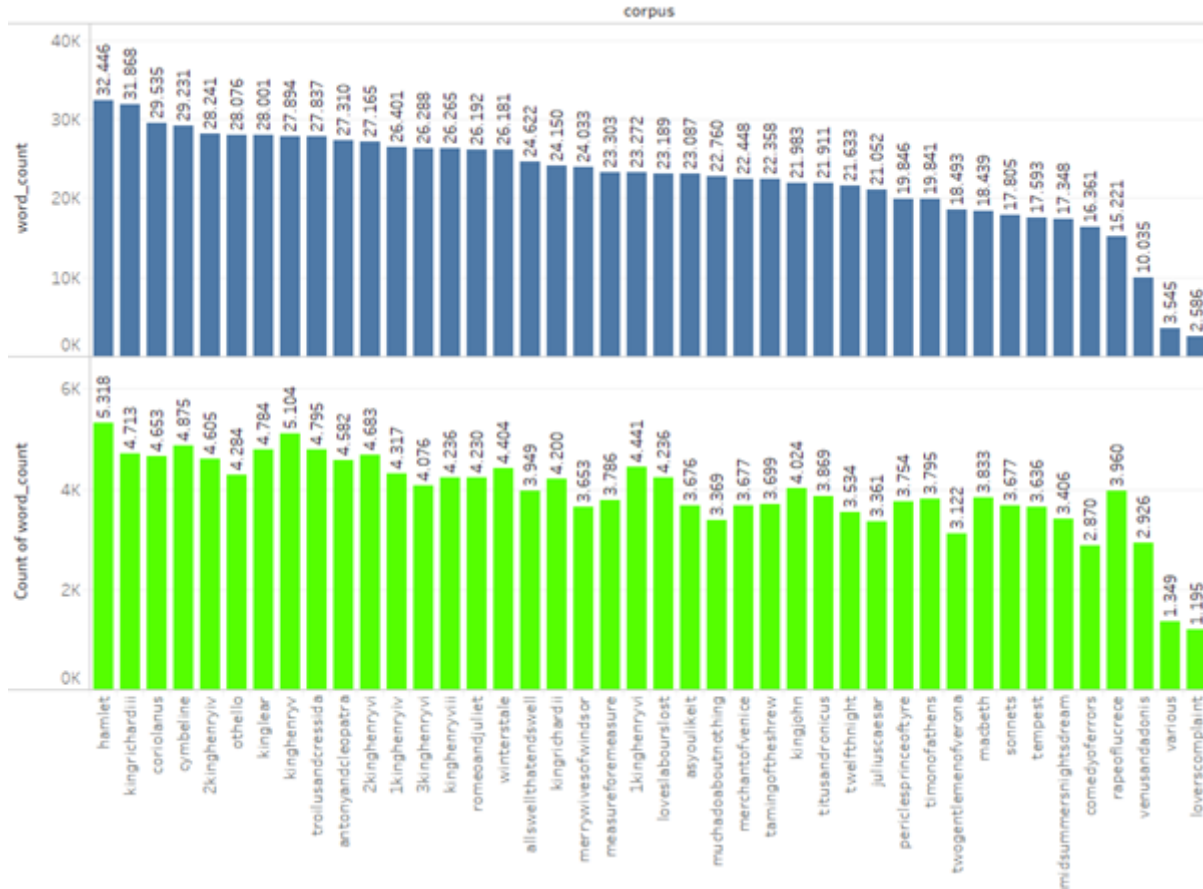
Tableau, küme kalitesini değerlendirmek için Calinski-Harabasz kriterini kullanmaktadır. Calinski-Harabasz kriteri şöyle tanımlanır:

$$\frac{SS_B}{SS_W} \times \frac{(N - k)}{(k - 1)} \quad (8)$$

Buradaki SS_B kümeler arası toplam varyansı, SS_W kümeler içi toplam varyansı, k kümelerin sayısını ve N toplam gözlem sayısını belirtmektedir. Ayrıca, (8) denklemindeki değer arttıkça, kümeler birbirine daha yakındır (küme içi varyans düşüktür) ve bireysel kümeler (küme arası varyans yüksek) daha belirgindir.

Bulgular

Metin madenciliği ve doğal dil işlemede temel soru, bir belgenin ne hakkında olduğunu ölçmektir. Bunu, belgeyi oluşturan kelimeleri analiz ederek yorum yapmak mümkündür. Bir kelimenin ne kadar önemli olabileceğini anlamak için terim sıklığına bakmak gerekmektedir. Bu amaçla çalışmada, öncelikle verilerin ön işleme aşaması yapılmıştır. Daha sonra doküman-kelime ve kelime-doküman matrisleri oluşturulmuştur. Elde edilen bu matrisler yardımıyla Shakespeare'in tüm eserlerinin kaçır kelime ve kelime çeşidinden oluştuğu Şekil 3'teki gibi bulunmuştur.

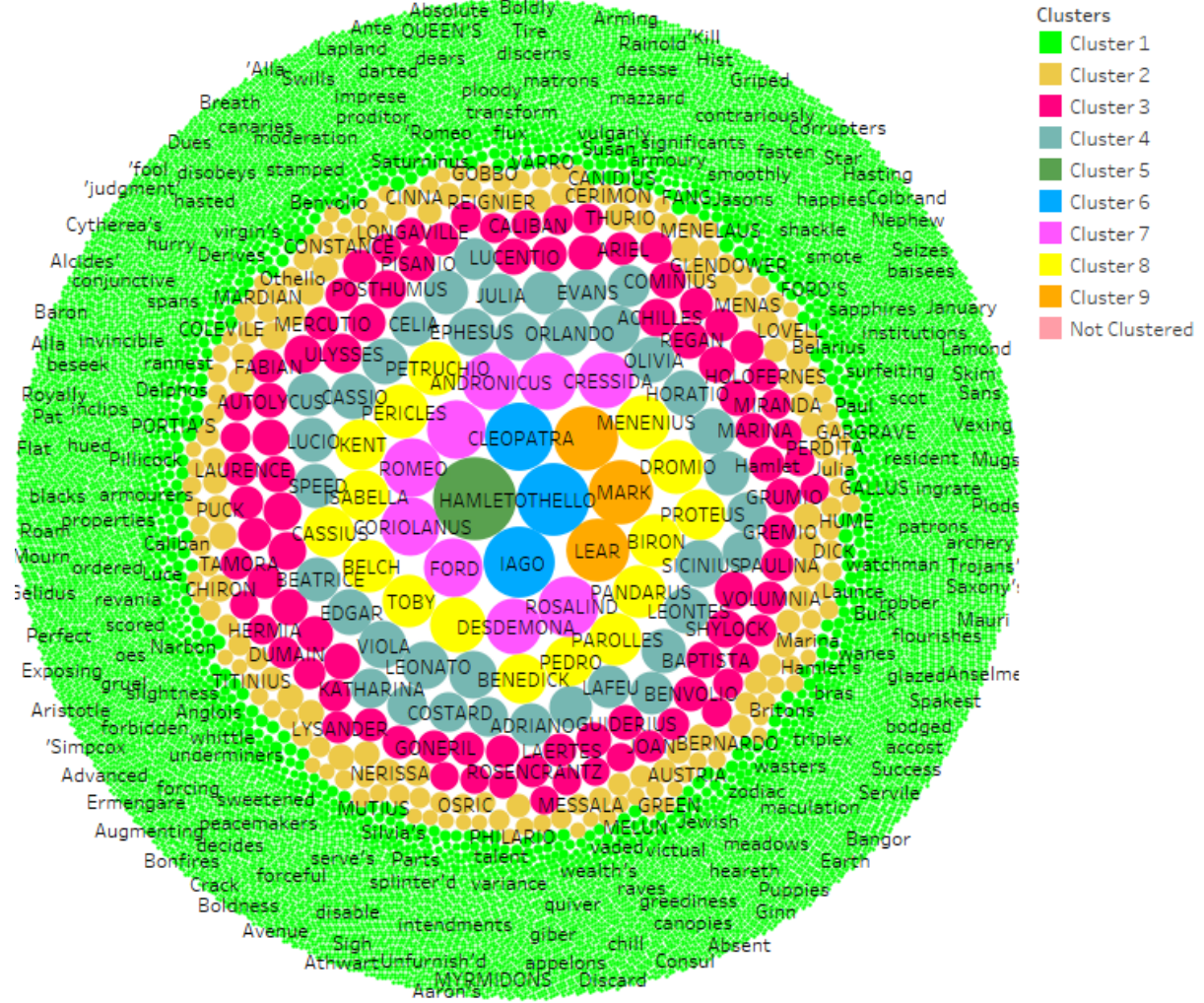

Şekil 3. Shakespeare Eserlerinde Kullanılan Toplam Kelime Sayısı (Mavi) ve Kelime Çeşidi (Yeşil)

Şekil 3'teki analiz sonuçlarına göre; Shakespeare'in en uzun eseri 32.446 kelime ile "Hamlet" tir. Yine en çok 5.318 farklı kelime kullanılan eser de "Hamlet"tir. Bir eserin kalitesinin ölçüsünü eserde kullanılan kelime çeşidi sayısı belirlemektedir. Bu bağlamda Hamlet, Shakespeare'in en çok kelime çeşidi kullandığı

eseri olduğundan hareketle yazarın söz varlığını (kelime hazinesi) yansıtan en önemli eseri olduğu söylenebilir.

Shakespeare'in tüm eserleri birlikte dikkate alındığında; yüksek frekanslı kelimelerin meydana getirdiği kelime bulutu Şekil 4'teki gibi bulunmuştur.

Şekil 4. Shakespeare Eserlerinin Kelime Bulutu

Şekil 4'teki her renk bir kümeyi göstermektedir. Şekil 4'te görüldüğü üzere "HAMLET" kelimesi 407 kez kullanılmış ve bu kelime Shakespeare'in tüm eserlerinin merkezinde konumlanmıştır. Bu bağlamda Shakespeare'in en iyi eserinin "HAMLET" olduğu söylenebilir.

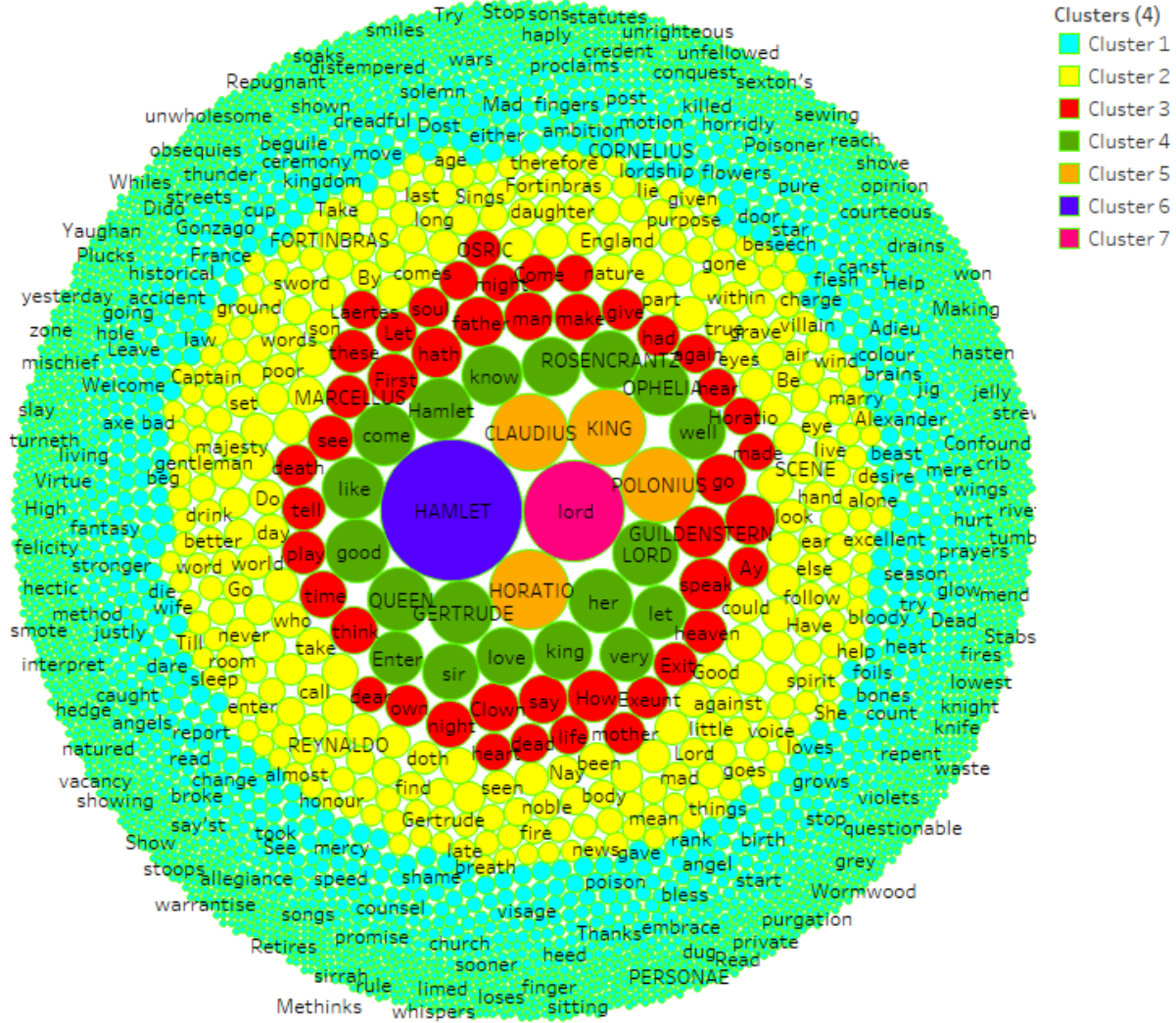
Kümeleme analizi sonucunda elde edilen kümelerin eleman sayıları ve merkezilik ölçüleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Kümelerin Merkezilik Ölçüleri

Kümelere	Eleman Sayısı	Merkezilik Ölçüsü
Cluster 1	22704	0.00047907
Cluster 2	186	0.064754
Cluster 3	88	0.16743
Cluster 4	38	0.2922
Cluster 5	1	1.0
Cluster 6	3	0.72496
Cluster 7	9	0.49535
Cluster 8	16	0.40687
Cluster 9	3	0.5936

Tablo 2'deki sonuçlara göre; kümeleme analizi sonucunda toplam 9 küme bulunmuştur. Tablo 2 sonuçlarından en büyük kümenin 22775 kelimedenden oluşan Cluster 1 ve en küçük kümenin 1 kelimedenden (Hamlet) oluşan Cluster 5 kümesi olduğu bulunmuştur. Ayrıca merkezilik ölçüleri dikkate alındığında 1.0 merkeziliğe sahip olan Cluster 5 kümesinin tüm kümelerin merkezinde olduğu bulunmuştur.

Hamlet eserinde kullanılan kelimelerin meydana getirdiği kelime bulutu Şekil 5'teki gibi elde edilmiştir.

Şekil 5. Hamlet Kelime Bulutu

Şekil 5'e göre; kelime bulutunda en yüksek frekanslı kelime 407 kez tekrar eden "HAMLET" kelimesidir. Bu nedenle Hamlet'in eserde en baskın karakter olduğu söylenebilir. Aynı mantıkla eserin yardımcı karakterleri ve en çok geçen kelimelerden hareketle olay örgüsü belirlenerek eserin kurgusu, matematiksel ölçütlerle de saptanabilir. Ayrıca, Şekil 5'te görüldüğü üzere; kümeleme analizi sonucunda 7 farklı küme bulunmuş ve bu kümelerin her biri farklı renklerle gösterilmiştir.

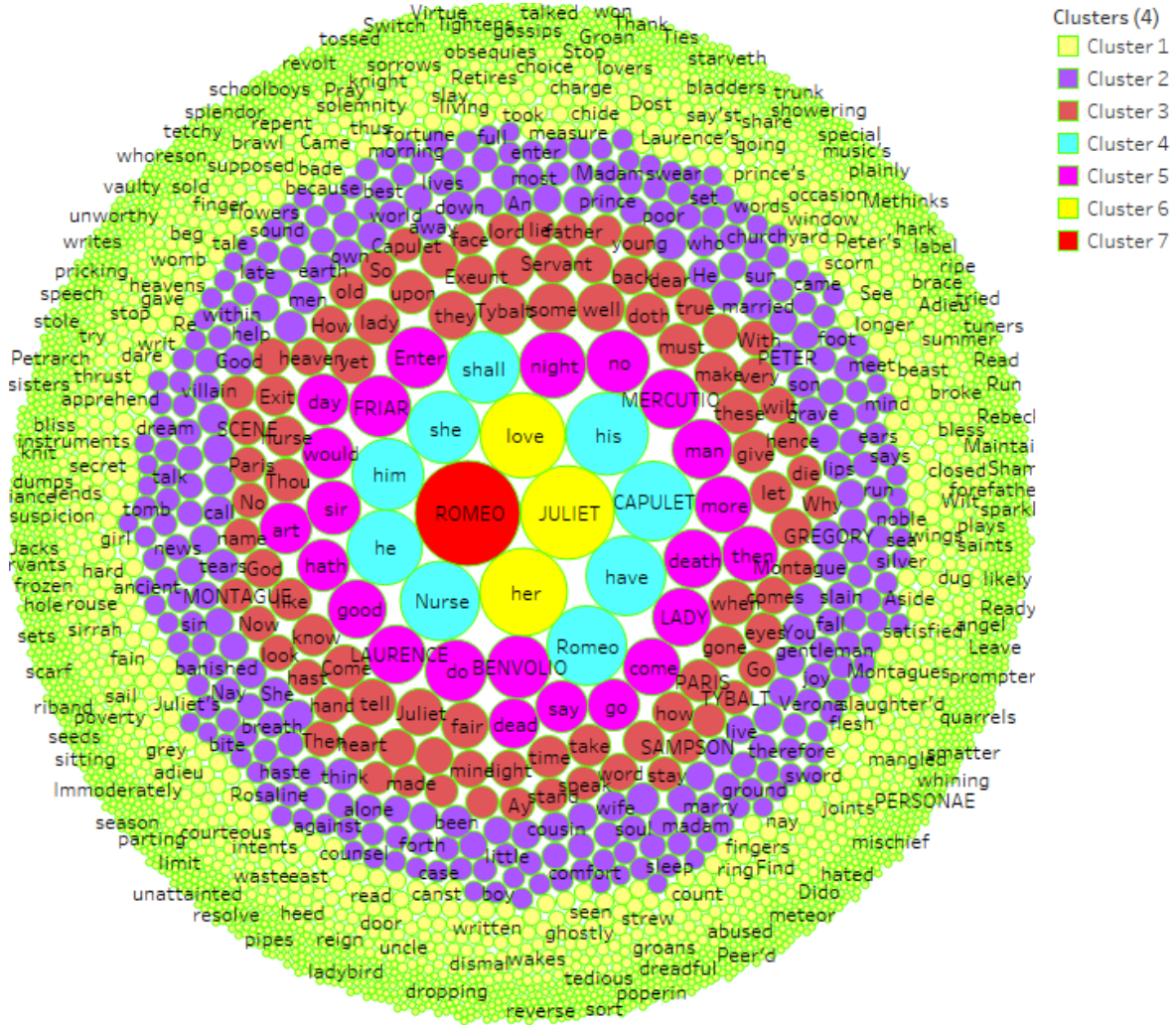
Kümeleme analizi sonucunda elde edilen kümelerin; eleman sayıları ve merkezilik ölçüleri Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Kümelerin Merkezilik Ölçüleri

Küme	Eleman Sayısı	Merkezilik Ölçüsü
Cluster 1	4820	0.0019597
Cluster 2	315	0.033466
Cluster 3	45	0.09595
Cluster 4	19	0.17617
Cluster 5	4	0.29618
Cluster 6	1	1.0
Cluster 7	1	0.50739

Tablo 3'teki sonuçlara göre; kümeleme analizi sonucunda 7 küme bulunmuştur. Cluster 6 kümesinin merkezilik ölçüsü 1.0 çıktığından tüm kümelerin merkezinde yer almaktadır. Buradan “HAMLET” kelimesinin eserdeki ana karakter olduğu ve tüm olayların onun etrafında geçtiği söylenebilir.

Shakespeare'in “Rome And Juliet” eseri için kelime bulutu aşağıdaki gibi bulunmuştur.

Şekil 6. Romeo And Juliet Kelime Bulutu

Şekil 6, 7 farklı renkten oluşmakta ve bu renklerin her biri farklı bir kümeyi göstermektedir. Şekil 6'daki analiz sonuçlarına göre; Shakespeare'in “Romeo And Juliet” eserinde en çok kullanılan kelimeler sırasıyla Romeo (322) ve Juliet (203) dir. Şekil 6'ya göre “love” (134) kelimesi de eserde yoğun geçen kelimelerden birisidir. Bu bağlamda sadece bu analizden hareketle eserde olayların Romeo (322) ve Juliet'in (203) çevresinde geliştiği ve ana olayın “aşk” olduğu söylenebilir.

Kümeleme analizi sonucunda elde edilen kelime sayıları ve merkezilik ölçüleri aşağıdaki Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Kümelerin Merkezilik Ölçüleri

Kümeler	Eleman Sayısı	Merkezilik Ölçüsü
Cluster 1	3723	0.0039961
Cluster 2	298	0.055089
Cluster 3	90	0.13633
Cluster 4	9	0.53377
Cluster 5	23	0.30158
Cluster 6	3	0.71078
Cluster 7	1	1.0

Tablo 4'teki sonuçlara göre; kümeleme analizi sonucunda toplam 7 küme bulunmuştur. Tablo 4'e göre; en büyük küme 22775 kelimedenden oluşan Cluster 1 ve en küçük küme 1 kelimedenden oluşan Cluster 7 kümesidir. Merkezilik ölçüleri dikkate alındığında ise yarıçapı 1.0 olan Cluster 7 kümesinin tüm kümelerin merkezinde olduğu bulunmuştur.

Sonuç ve Tartışma

Metin madenciliği, yeni bir bilgisayar bilimi alanı olup bugün birçok farklı alanda kullanılmaktadır. Metin madenciliği, yapılandırılmamış verilerin hem ilişkisel hem de niceliksel olarak katlanarak artmasından dolayı giderek daha fazla kullanılmaktadır. Metin madenciliği, büyük miktardaki yapılandırılmamış veriyi erişilebilir ve kullanışlı hale getirmek için kullanılmaktadır. Böylece yalnızca bir katma değer üretmek için kullanılmaz, aynı zamanda Risk Yönetimi Yazılımı ve Siber Suç uygulamaları için de kullanılmaktadır. Metin madenciliği sınıflandırma, varlık çıkarma, duygu analizi ve görselleştirme gibi teknikler sayesinde metin içerisinde saklı olan yararlı bilgiyi ortaya çıkarmaktadır. Özellikle iş dünyası, büyük hacimli yapılandırılmamış verilerdeki içgörülerini, kalıpları ve eğilimleri ortaya çıkarabilmek için metin madenciliği yöntemini çok sık kullanmaktadır.

Metin madenciliği, mevcut bilginin çok daha verimli bir şekilde analiz edilmesini sağlamaktadır. Bilgi alma kabiliyeti, literatür taraması sürecinde alan bilgisinin kapsamını sağlamak için harcanan zamanı otomatik olarak azaltmaktadır. Örneğin, bugün biyomedikal alanlardaki bilimsel yayınların hacmi büyük olduğundan, bir araştırmacının, belirli bir problem için tüm ilgili kaynakları tanımlamak için külliyyat (corpus)'ı analiz etmesi birkaç yıl gibi uzun bir süreyi alabilmektedir. İlgili materyali tanımlamak için metin madenciliğinin kullanılması ise gereken süreyi büyük ölçüde azaltmaktadır. Ayrıca, eğer metin metnindeki belgeler çıkarılan semantik bilgilerle eklenmiş ve daha sonra yeniden kullanıma hazır hale getirilmişse, anahtar kaynaklar daha çabuk bulunabilmektedir. Bu verimlilik tasarrufu, araştırmalarda kullanılan çok çeşitli elektronik araştırmalar için de geçerlidir.

Bu çalışmada öncelikle, yeni nesil programlardan Tableau yazılımı kullanılarak Google BigQuery'nin altyapısında bulunan Shakespeare veri setine bağlanmıştır. Daha sonra Shakespeare'in tüm eserlerinde kullanılan toplam kelime sayısı ve kelime çeşidi sayısı analiz edilerek sonuçlar grafikler şeklinde sunulmuştur. Analiz sonucunda Hamlet'in Shakespeare'in en uzun (32.446) ve en çok kelime çeşidinin (5.318) kullanıldığı eseri olduğu bulunmuştur. Yine tüm eserlere birlikte kümeleme analizi uygulandığında ve görselleştirildiğinde "Hamlet" kelimesinin merkezde olduğu ve merkezilik ölçüsü 1.0 bulunmuştur. Elde edilen bu sonuçlardan Hamlet'in Shakespeare'in en iyi eseri olduğu sonucuna varılmıştır. Yine Hamlet eserine tek başına kümeleme analizi yapıp görselleştirildiğinde "Hamlet" (407) kelimesinin en çok kullanıldığı ve merkezde yer aldığı bulunmuştur. Elde edilen bu sonuçlardan eserin olay kurgusunun "Hamlet" etrafında geçtiği sonucuna varılmıştır. Son olarak "Romeo and Juliet" için kümeleme ve görselleştirme teknikleri kullanıldığında eserde en çok kullanılan kelimelerin sırasıyla "Romeo" (322), "Juliet" (203) ve "love" (134) olduğu bulunmuştur. Bu sonuçlardan hareketle eserdeki olayların "Romeo" ve "Juliet" çerçevesinde geliştiği ve eserin ana konusunun "aşk" olduğu sonucuna varılmıştır.

Bu çalışmada metin madenciliği yönteminin hemen her alanda hatta matematiğe en uzak alan gibi görülen edebiyatta da kullanılabilmesi ve buradan hareketle bestseller olarak nitelenen romanların kahramanları ve olay örgüleri saptanarak bu eserlerin oluşturulduğu matematiksel ilişkilerin tespiti ile edebiyat alanında çalışanlara türlü öngörüler sağlanabileceği gösterilmiştir. Metin madenciliği sayesinde yazarın seçtiği kelimeler ve hangi kelimelerin birbiriyle kullandığı gibi karakteristik özellikleri saptayarak yazarlar arasında kıyaslama yapmakta mümkündür. Bununla birlikte Tableau gibi yeni nesil gelişmiş yazılımlar sayesinde büyük metin verilerinin kolayca analiz edilerek metin hakkında genel bilgilere ulaşmakta mümkündür. Bu yazılımlar sayesinde büyük metinler üzerinde çalışanlar zamandan tasarruf sağlamaktadırlar. Ayrıca bu yazılımlar sayesinde büyük metinler görselleştirilerek okuyucular tarafından görülemeyen karmaşık ilişki ve desenler kolayca saptanabilmektedir. Çalışmanın bir başka sonucu ise metin madenciliğinin hemen hemen her alana uygulanabileceğini göstermektedir. Her ne kadar bu çalışmada bir edebi metin analizi yapılmış olsa da aslında metin madenciliği bugün hemen hemen her alanda kullanılmaya başlandı. Nitekim bugün sosyal medya platformlarında üretilen veriler metin madenciliği sayesinde analiz edilmektedir. Bu veriler satış tahmininde, pazarlamada ve film reytinglerini saptamada gibi birçok alanda kullanılmaktadır. Şirketler bu sayede kar oranlarını büyük oranlarda arttırmaktadırlar.

Etik Beyan

“Metin Madenciliği İle Shakespeare Külliyatının İncelenmesi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Arslan, H., Kaynar, O. ve Yüksek, A. G. (2015). Kurumsal kolektif süreçler için e-posta iletilerinden görev keşfi ve gerçek zamanlı görev yönetim sisteminin geliştirilmesi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 10(4), 381-388.
- Azzalini, A. ve Scarpa, B. (2012). *Data analysis and data mining: An introduction*. OUP USA.
- Bose, B. (2018). Techniques and Applications of Text Mining. <https://www.digitalvidya.com/blog/techniques-applications-text-mining/>, (Erişim Tarihi: 10.06.2018).
- Bozyiğit, F. (2015). *Analyzing source code and detecting similarities* (M.Sc Thesis). Dokuz Eylül University, Izmir.
- Coursehero (2019). Terim frekansı tf bir doküman içerisinde bir. https://www.coursehero.com/file/p14lar0/Terim-Frekans, (Erişim Tarihi: 20.01.2019).
- Delibaş, A. (2008). *Doğal dil işleme ile Tre yazım hatalarının denetlenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
- Diņer, E. (2006). *Veri madenciliğinde K-means algoritması ve tıp alanında uygulanması* (Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli, 101s.
- Dolgun, M. ., zdemir, T. G. ve Oğuz, D. (2009). Veri madenciliğinde yapısal olmayan verinin analizi: Metin ve web madenciliği. *İstatistikçiler Dergisi: İstatistik ve Aktüerya*, 2(2), 48-58.
- Evans, S., Lioyd, J., Stoddard, G., Nekeber, J. ve Samone, M. 2005. Risk factors for adverse drug events. *The Annals of Pharmacotherapy*, 39, 1161-1168.
- Gaikwad, S. V., Chaugule, A. ve Patil, P. (2014). Text mining methods and techniques. *International Journal of Computer Applications*, 85(17).
- Hotho, A., Nmberger, A. ve Paaş, G. (2005, May). A brief survey of text mining. In *Ldv Forum*, 20(1), 19-62.
- Işık, M. (2006). *Bölünmeli kümeleme yöntemleri ile veri madenciliği uygulamaları* (Yüksek Lisans Tezi). Fen Bilimleri Enstitüsü, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- İlhan, S., Duru, N., Karagöz, ř. ve Sağır, M. (2008). Metin madenciliği ile soru cevaplama sistemi. *Elektronik ve Bilgisayar Mühendisliği Sempozyumu (ELECO), Bursa*, 26-30.
- Jain, A. K., Murty, M. N. ve Flynn, P. J. (1999). Data clustering: a review. *ACM computing surveys (CSUR)*, 31(3), 264-323.
- Kaşıkçı, T. ve Gökçen, H. (2014). Metin madenciliği ile e-ticaret sitelerinin belirlenmesi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 7(1).
- Kılınç, D., Borandağ, E., Ycalar, F., Tunalı, V., şimşek, M. ve zift, A. (2016). KNN algoritması ve r dili ile metin madenciliği kullanılarak bilimsel makale tasnifi. DOI: 10.7240/mufbed.69674
- Linguamatics (2018). What is NLP Text Mining?. https://www.linguamatics.com/what-is-text-mining-nlp-machine-learning, (Erişim Tarihi: 20.12.2018).
- Mane, S. (2018). What are the application of text mining?. <https://www.quora.com/What-are-the-applications-of-text-mining/answer/Sayali-Mane-16>, (Erişim Tarihi: 23.04.2018).
- Maria, L. (2018). Understanding and Writing your first Text Mining Script with R. <https://towardsdatascience.com/understanding-and-writing-your-first-text-mining-script-with-r-c74a7efbe30f>, (Erişim Tarihi: 11.01.2018).
- Padhy, N., Mishra, D. ve Panigrahi, R. (2012). The survey of data mining applications and feature scope. *arXiv preprint arXiv:1211.5723*.
- Port (2018). An introduction to text mining. <https://port.sas.ac.uk/mod/book/view.php?id=554&chapterid=325>, (Erişim Tarihi: 22.12.2018).
- Rouse, M. (2018). Text mining (text Analytics). <https://searchbusinessanalytics.techtarget.com/definition/text-mining>, (Erişim Tarihi: 20.12.2018).
- Rai, A. (2018). What is Text Mining: Techniques and Applications. <https://www.upgrad.com/blog/what-is-text-mining-techniques-and-applications/>, (Erişim Tarihi: 13.06.2018).
- Seker, S. E., Mert, C., Al-Naami, K., Ozalp, N. ve Ayan, U. (2013). Correlation between the economy news and stock market in Turkey. *International Journal of Business Intelligence Research (IJBIR)*, 4(4), 1-21.
- Seker, S. E. (2015). Metin Madenciliği (Text Mining). *YBS Ansiklopedi*, 2(3), 30-32.
- Sagayam, R., Srinivasan, S. ve Roshni, S. (2012). A survey of text mining: Retrieval, extraction and indexing techniques. *International Journal of Computational Engineering Research*, 2(5), 1443.
- Tableau (2018). Find Cluster in Data. <https://onlinehelp.tableau.com/v2018.3/pro/desktop/en-us/clustering.htm#HowItWorks>, (Erişim Tarihi: 25.12.2018).
- Talib, R., Hanif, M. K., Ayesha, S. ve Fatima, F. (2016). Text mining: techniques, applications and issues. *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*, 7(11), 414-418.
- Weiss, S. M., Indurkha, N., Zhang, T. ve Damerou, F. (2010). *Text mining: predictive methods for analyzing unstructured information*. Springer Science & Business Media.

Williams, J. (2018). 9 Best Applications of Text Data Mining and Analysis. <https://www.promptcloud.com/blog/9-best-examples-of-text-mining-analysis>, (Erişim Tarihi: 06.08.2018).

EXTENDED ABSTRACT

Nowadays, the rapid development of internet technologies has led to the rapid increase in the number of shares made online and the creation of big data sets (Dolgun et al., 2009). A significant number of these data sets contain unprocessed and un-analyzed data in unstructured form. Texts, photos, videos, audio files are some of these data. Machine learning methods have been developed for processing unstructured data. These methods are used in various fields such as bioinformatics, system identification, high energy physics, market analysis, image processing (Kılınç et al., 2016).

Text mining can be defined as the process of generating structured texts containing information from unstructured texts. In order to obtain meaningful information by processing the texts, some steps, such as data preprocessing and feature extraction, must be performed. After these steps, the unstructured data can be converted into a structural format processed by text mining and processed by computers (Hotho et al., 2005). In this way, valuable information in large amounts of data is discovered (Azzalini, & Scarpa, 2012). By using the meaningful information produced, various results can be accessed by the institutions or organizations. There are mathematical and statistical methods on the basis of text mining methods. Text mining is also used in different fields such as author recognition, text classification, idea mining, emotion analysis, keyword subtraction, caption (Kılınç et al., 2016).

Text mining is a data mining study that considers the text as a data source. In other words, it aims to obtain structured data via text. For example, it aims at studies such as the classification, segmentation, exclusion of texts, the production of class particles, emotional analysis, text summarization, and entity relationship modeling (Seker, 2015, p. 30). In order to achieve these objectives, information mining methods such as information retrieval, syllable analysis, word frequency distribution, pattern recognition, labeling, information extraction, data mining and even visualization are used to achieve these objectives (Seker et al., 2013).

Text mining studies are often text-based and work together with natural language processing. Natural language processing studies mainly involve studies based on linguistics knowledge under artificial intelligence. Text mining studies aim to reach more statistical results. During text mining studies, feature extraction is often done by using natural language processing (Seker, 2015).

In this study, using the Tableau program, which is one of the new generation programs, connected to BigQuery in Google's infrastructure, the word frequency, visualization and K-means clustering analysis method was applied to Shakespeare data set. These techniques have shown that large amounts of complex data can be made simple in the form of simple graphs/tables or pictures.

The study is primarily linked to the Shakespeare data set, which is included in the Google BigQuery's infrastructure, using the Tableau software from next generation programs. Then, the total number of words and the number of words used in all of Shakespeare's works were analyzed and presented in graphs. The results of the analysis were found to be Hamlet, using Shakespeare's longest (32.446) and most vocabulary (5.318). Again, when all clustering analysis is performed and visualized together, the word "Hamlet" is in the center and the centrality measure is 1.0. It is concluded that Hamlet was the best work of Shakespeare. It was also found that "Hamlet" (407) was the most used and centralized method when the clustering analysis was performed and visualized by Hamlet alone. It is concluded from this result that the plot of the work is passed around Hamlet. Finally, when clustering and visualization techniques were used for "Romeo and Juliet", it was concluded that the most commonly used words were "Romeo" (322), "Juliet" (203) and "love" (134), respectively. Based on these results, it was concluded that the events in the work developed within the framework of "Romeo" and "Juliet" and the main event in the work was "love".

In this study, it has been shown that the text mining method can be used in almost every field, even in the literature which is seen as the most distant area to mathematics, and the protagonists and the lattices of the novels which are known as bestseller are determined by determining the mathematical relations in which these works are created and thus, it can be provided to the employees in the field of literature. However, it is shown that thanks to the new generation of advanced software such as Tableau, large text data can be easily analyzed and general information about the text can be obtained. Thanks to this software, those who work on large texts will be able to access more information in less time. In addition, thanks to the developing technological software, large texts have been visualized and it has been shown

that complex relationship structures cannot be easily seen by the readers. Another result of the study shows that text mining can be applied to almost every field. Although a literary text analysis was conducted in this study, it is possible to use the text mining method in almost every field today. Therefore, the analysis of such text data is of great importance not only for those working in literature but also for those working in many sectors. Thanks to the use of developing technological software in this context, it will be inevitable that new changes will be experienced in many business areas and sectors in the coming period.

Şor Türklerinin Bilmeceleri

Semih BABATÜRK¹

Öz

Geçmişten gerek sözlü gerek yazılı olarak günümüze ulaşan bilmeceler, toplumların kültürlerini yansıtmaları bakımından önem arz etmektedir. Bu bakımdan dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan Türk topluluklarına ait halk edebiyatı malzemelerinden olan bilmecelerin derlenip toplanması, o Türk topluluğunun kültürü açısından oldukça önemlidir. Çalışmamızda kültürleri ve dilleri yok olma sürecine giren Şor Türklerinin bilmeceleri şekil ve anlam bakımından incelenmiştir. Giriş kısmında Şor Türkleri, Şor Türkçesi ve Şor bilmeceleri hakkında genel bilgiler verilmiştir. Ardından çeşitli Şorca kaynaklardan derlediğimiz halk kültürünün önemli parçalarından olan Şor bilmeceleri cevapları esas alınarak çeşitli konu başlıkları altında tasnif edilmiştir. Tasnif edilen bilmecelerin transkripsiyonu parantez içinde verilmiştir. Daha sonra bilmeceler Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. İncelememizde birincil sözlü kültür ürünlerinden olan Şor bilmecelerinin bilim dünyasına tanıtılması, toplumun kültürel öğeleriyle birlikte dil yapısının verilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şor bilmeceleri, Bilmeceler, Bilmeceler geleneği, Şor Türkleri, Şorca

Riddles of the Shor Turks

Abstract

Riddles are types of oral or written forms of folk literature belong to a particular culture. This article is focused on riddles collected from one of the Turkic ethnic groups called Shors, the language and culture of which is at risk of becoming extinct. So there is necessity of collecting and compiling riddles exist in this Turkic community and other parts of the world. In the introductory part information about Shor people, their language and riddles is provided. The study also discusses important aspects of Shor riddles, their meanings, structures and classification. Hence, all data was transcribed and translated into the Turkish language. The principal objective of this study is to analyze endangered Shor oral traditions with specific reference to the riddles which has educational value derived from cultural content and make contribution to the science of linguistics.

Key Words: Shor riddles, Riddle, Riddle tradition, Shor Turks, the Shor language

Atıf İçin / Please Cite As:

Babatürk, S. (2020). Şor Türklerinin bilmeceleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1358-1374.

Geliş Tarihi / Received Date: 16.03.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 07.05.2020

¹ Dr. - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu, semih.babatürk@manas.edu.kg
ORCID: 0000-0002-6778-4204

Giriş

Şor Türkleri genellikle Dağlık Şorya olarak adlandırılan Rusya Federasyonu'nun Kemerova Bölgesi'nde yaşayan bir Türk topluluğudur. Şor Türkleri, Türkiye'de "Şor, Şorlar"; Rusya Federasyonu'nda ise "Şortsı", "Şorets", "Şorka" adlarıyla bilinmektedirler. Şor Türkçesi Sibirya Grubu Türk Lehçeleri arasında yer almaktadır.

Şor Türkçesi üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. N. P. Dırenkova'nın "Şorskiy Folklor (Şor Folkloru, 1940)" ve "Grammatika Şorskogo Yazıka (Şor Dili Grameri, 1941)" adlı bilimsel çalışmaları Şor Türkçesi için temel kaynaklardır. "Şorskiy Folklor" adlı çalışmada 1920'li -1930'lu yıllarda Şor Türklerinin yaşadığı bütün şehir ve köylerden derlenen metinler mevcuttur. Bu yüzden eser, hem Şor diyalektleri, hem de Şor dilinin tarihi araştırmaları için son derece önemlidir (Babatürk, 2016, s. 69). Andrey Çudoyakov, 20. yüzyılın sonunda Şor yazı dili ile kültürünü hayata döndüren bilim adamı olarak bilinmektedir. Çudoyakov, çok sayıda uluslararası ve ulusal konferansa katılmış ve birçok bilimsel makale yayımlamıştır. Şor Türkçesi öğretiminde kullanılabilecek birçok kitap ve hikâye kitapları yayımlamıştır. Bilim adamı, hayatı boyunca Şor halk bilimi ile ilgili bilgiler toplamıştır. "Şor Destanı" adında kitap yayımlamıştır. 20. yüzyılın 50'li ve 70'li yıllarında meşhur Şor masalcıların (kayçı) anlattıkları masalların ve efsanelerin ses kayıtlarından oluşan kapsamlı bir arşiv oluşturmuştur. L. N Arbaçakova tarafından 2010 yılında "Folklor Şortsev" adlı, içinde 1911-2007 yılları arasında yapılan derlemelerin (hikâye, masal, şarkı vb.) bulunduğu kapsamlı bir eser yayımlanmıştır (Babatürk, 2016, s. 70).

Bilmece sözcüğü Türk Dil Kurumu Türkçe Güncel Sözlük'te "Bir şeyin adını anmadan niteliklerini üstü kapalı söyleyerek o şeyin ne olduğunu bulmayı dinleyene veya okuyana bırakan oyun, muamma" olarak açıklanmıştır (TDK, 2019). Bilmece teriminin birçok bilimsel çalışmada tanımı yapılmıştır. Türkyılmaz "Türk Dünyasında Bilmece" adlı doktora tezinde bu tanımları toplu olarak vermiştir. Türkyılmaz bilmece terimi için şu tanımları yapmıştır: Bilmece, her tür nesne, kavram ve konu ile ilgili bir soruyu, geleneğin gereği olan zaman ve mekânlarda, çeşitli fonksiyonlar üstlenerek; sorulan nesne, kavram ve konuya ilişkin özellikleri az çok bünyesinde barındırarak; manzum ya da mensur bir yapı içerisine yerleşerek; muhatabın muhakeme ve dikkatini harekete geçirmek suretiyle karşılığını bulmayı hedefleyerek soran; cevabı ise "çoğu kez" tek kelime ve ait olduğu toplumun beklentilerine uygun, o toplumda önceden tartışılmadan kabul edilmiş olan; "pek çoğu" şiirsel bir ifadeye sahip ve "çoğu" kalıplaşmış ifadelerden oluşan, soru cümlesi olmadığı halde, geleneği bilenler tarafından öyle olduğu anlaşılan geleneksel sorulardır (Türkyılmaz 2007: 22).

Bilmeceler bir halkın günlük hayatını yansıttığından o halka ait düşünce sistemi hakkında da bilgi kaynağı olabilmektedir. Çünkü bilmeceler, bir ulusun değişik dil unsurlarını kullanarak bilgi kodlama sanatıdır. Halk edebiyatının bu türünün ortaya çıkışı çok eskilere dayanmaktadır. Muhtemelen insanlar kendilerini kem gözden ya da kötülüklerden korumak amacıyla belirli nesnelere metaforik anlatım ile dile getiriyorlardı (Ananyeva, 2015, s. 56). Bilmeceler, insanların günlük hayatıyla düpedüz bağlantılıdır. Bu nedenle bilmecelerin incelenmesi sonucunda insanların kullandıkları aletler, giyim kuşam, sosyal hayat, uğraşlar v.s. hakkında bilgi edinilebilir. Ayrıca bir ulusun dünyayı algılama süreci ve bu sürecin özellikleri de bilmeceler aracılığıyla incelenebilir. Dolayısıyla bilmeceler, tarih, kültür bilimi ve antropoloji gibi bilimler için de kaynak olabilir (Mitrofanova, 1971, s. 141).

Makalemizin amacı yok olma süreciyle karşı karşıya olan Şor Türklerinin bilmece kültürünü tanıtmak, derlenen bilmeceleri yapı ve anlam açısından incelemektir. Şor bilmecelerini ilk defa N. P. Dırenkova "Şorskiy Folklor, 1940" adlı eserinde yayımlamıştır. Bu eserde toplam 42 bilmece yer almaktadır. S. S. Torbokov'un "Maya Gornaya Şoriya, 1995" adlı eserinde 14 bilmece, V. S. Totuşeva'nın "Altın Çerim, 2006" adlı eserinde 32 bilmece, A. İ. Çudayakov'un arşivinden derlenen "Duhovnaya Şoriya, 2008" adlı eserde ise toplam 76 bilmece bulunmaktadır. Bu bilmeceler arasında birebir aynı olanlar bulunduğu gibi küçük ses farklılıkları olanlar da vardır.

Türk dünyasının zengin sözlü kültür miraslarından olan bilmeceler üzerine karşılaştırmalı ve müstakil pek çok çalışma yapılmıştır (Türkyılmaz, 2007, s. 2-5) Karşılaştırmalı bir yöntemle tüm Türk dünyası bilmeceleri Türkyılmaz'ın (2007) çalışmasında incelenmiştir. Sibirya grubu Türk dil ve değişkelerinin bilmeceleri üzerine Türkiye'de yapılan müstakil ve karşılaştırmalı çalışmalardan bazıları ise Vasilyev, Kirişçioğlu ve Killi (1996), Çolak (2014), Aça (2013), Arıkoğlu (2007a), Arıkoğlu (2007b), Ilgın (2016) tarafından yapılmıştır Cengiz (2017, s. 2).

Bilmecelerin Hususiyetleri

Bilmecelerin Anlamsal ve İşlevsel Özellikleri

Bilmecelerin başlıca işlevsel özelliği oyun amaçlı kullanılmalarıdır. Bilmeceler sorulan kişinin, doğru cevabı bulabilmesi için motivasyona ihtiyacı vardır. Ayrıca doğru cevap bulunduğunda bir hoşnutluk, memnuniyet de söz konusudur. Duyulan memnuniyet ve iç motivasyon her oyunun olmazsa olmazıdır (Ananyeva, 2015, s. 58). Bu yüzden bilmeceler, kelime oyunlarına dayalı bir akıl oyunu olarak sayılabilir.

Her bilmeceler soru ve cevap olmak üzere iki öğeden oluşmaktadır. Bilmeceler genellikle soru cümlelerinden oluşmasalar bile aslında birer sorudur. Sorulan kavram bilmeceler metninde genellikle metaforik bir şekilde sorulmaktadır. Bu nedenle kişi doğru cevabı bulabilmek için stres yaşamakta ve hızlı düşünmek zorundadır. Doğru cevap bulunduğunda ise bu tür sözel oyunun devam etmesi istenmektedir. Bu nedenle bilmecelerin temel işlevlerinden biri de bilmeceler sorulan kişiyi eğlendirmektir (Ananyeva, 2015, s. 60).

Bilmecelerin genellikle çocuklara sorulmasından ötürü eğitimsel işlevi de bulunmaktadır. Bilmeceler çocukların hem ana dil hem yabancı dil öğretiminde sıkça kullanılmaktadır. Yetişkinler için bilmecenin doğru cevabını bulabilmek eğlenceli olsa da, çocuklar için aynı şey söylenemez. Çünkü çocuklar bilmeceler aracılığıyla yeni bilgi edinmekte, bilmeceler metninde kodlanmış bilgiyi tanımaktadırlar, hatta düşüncelerini dolaylı bir şekilde ifade etmeyi ve mantıklı düşünmeyi öğrenmektedirler. Çocuğun doğru cevabı bulabilmesi için onun gözlem, analiz ve karşılaştırma yapabilme becerilerinin gelişmiş olması gerekir. Dolayısıyla bilmeceler hem yetişkinler hem de çocuklar için düşünme esnekliği geliştiren bir beyin jimnastiği olarak düşünülebilir (Toporov, 2006, s. 215-217).

Bilmecelerin Sınıflandırılması

Bilmecelerin bilimsel incelemelerinde anlamsal özellikler ön plana çıkmaktadır. Taşıdıkları anlamsal özelliklere göre sınıflandırmalar yapılmaktadır. D. Sadovnikov Rus bilmecelerini incelerken onların ne ile ilgili olduklarını hesaba katarak farklı gruplara ayırmıştır: ev, kılık kıyafet, bağ bahçe, bitki, hayvanlar v.s. (Orlova, 2017, s. 105). A. Taylor'un yaptığı bilmeceler sınıflandırmasının temelinde bilmecelerde sorulan nesne veya varlığın neyle karşılaştırıldığı prensibi yapılmaktadır. Bu yüzden A. Taylor (1951) bilmeceleri; canlı varlıklarla karşılaştırılanlar, cansız varlıklarla karşılaştırılanlar, tek hayvanla karşılaştırılanlar, birkaç hayvanla karşılaştırılanlar, tek insanla karşılaştırılanlar, birkaç insanla karşılaştırılanlar, renk açısından birkaç nesneyle karşılaştırılanlar, şekil ya da işlev açısından birkaç nesneyle karşılaştırılanlar, yapılan eylem açısından birkaç nesneyle karşılaştırılanlar şeklinde gruplara ayırmaktadır. Y. Levin'e göre bilmecelerin var olmasının temel nedeni, insanların gönderme ile gönderge arasında bilinçli olarak bağlantı kurabilmeleridir. Bu nedenle yazar bilmecelerin anlamsal özelliklerini incelerken bilmeceleri temel üç gruba ayırmaktadır: 1. Gösterge temelli (sorulan şeyin temel özelliklerini dile getiren), 2. Çağrışım temelli ve 3. Yapı ile ilgili çağrışım temelliler. Levin'e göre bilmeceler belirli anlamsal yapıya sahip (belirli anlamsal mekanizmalar aracılığıyla oluşturulmuştur) ve gerçek dışıdır (gerçekleşmesi mümkün olmayan bir durumu dile getirmektedir) (Levin, 1978, s. 284-290). A. Ribnikova'ya (1932) göre ise genellikle sıradan nesnelere bilmecelerin cevabını oluşturmaktadır. Fakat her bilmecenin temelinde metafor ya da kinaye yatmaktadır. Her bilmeceler bir cevabın bulunmasını gerektirmektedir. Doğru cevabın bulunması ise bilmeceler metnindeki bilgilerin doğru algılanmasına bağlıdır. V. Golovaçeva'nın bilmeceler tasnifinin temelinde sorulan kavramın bilmeceler metninde nasıl tasvir edildiği yatmaktadır. Bu nedenle yazar bütün bilmeceleri sorulan kavramın özellikleri, işlevleri, yapısı ve belirli bir süreç ile bağlantısı ön planda olanlar olmak üzere dört gruba ayırır (Golovaçeva, 1994, s. 195-200).

Şor Bilmeceleri

Şor Türkçesinde "bilmeceler" kavramı karşılığında "Тартырчаң ныбақ (Тартырчаң nıbaq)" kelime grubu kullanılmaktadır (Çudayakov, 2008, s. 345). Birinci kelime "tap-" (bulmak) fiilinden türetilmiş ve içinde ettirgenlik eki "-tır" da bulundurmaktadır. Dolayısıyla ilk kelime "bulduran" anlamına gelmekte ve sorulan bilmecelerin cevabını bulmak gerektiğini ön görmektedir. Başlı başına "ныбақ (nıbaq)" kelimesi ise Şor Türkçesinde "masal" anlamında kullanılır. Böylece "Тартырчаң ныбақ" "Cevabı bulunması gereken kısa bir masal" anlamında kullanılmaktadır. Çalışmamızda Şor Türklerine ait toplam 114 bilmeceler incelenmiştir.

Bilmeceler, nesilden nesle aktarılan bilgidir. Halk edebiyatının her türü ulusun tarihinin, kültürel değerlerinin ve hayat tarzlarının aynasıdır. Dolayısıyla Şor bilmeceleri de Şor Türklerinin günlük hayatlarını,

kültürel değerlerini, uğraşlarını ve sosyal hayatlarını yansıtmaktadır. Farklı kaynaklardan derlediğimiz Şor bilmecelerini anlam bakımından aşağıdaki gruplara ayırmak mümkündür:

Hayvanlar ve Hayvanlarla İlgili Bilmeceler

Hayvanlar Şor Türklerinin hayatında önemli yere sahiptir. Evcil hayvanlardan inek ve koyun, ayrıca köpek de bilmecelerde sorulmaktadır. Şor Türkleri geçmişte avcılıkla uğraştıkları için yabani hayvanlar da bilmecelerde yerini almıştır. Ayrıca hayvanlarla ilgili kavramlar da bilmecelerde sorulmaktadır.

Hayvanlarla ilgili bilmecelerde hayvanların cansız varlıklara benzetildiği göze çarpmaktadır. “Тегриден түшкен текперегим, төрт азағы мойруғаш.” (Tegriden tüşken tekperегim, төрт азаğı мойруғаш.) “*Göküüzünden düşmüş kartopu, dört ayağı da eğri.*” [Қозан (kozan) / tavşan.] Burada tavşan bir kartopuna benzetilmekte ve hayvanın belirgin özelliklerden biri dile getirmektedir. Aynı durum şu bilmecede de görülmektedir: “Күрендикте күмүш шырчы чатча.” (Kürendikte kümüş şırçı çatça.) “*Karlı tepelikte gümüş kar yatıyor.*” [Адай (aday) / Köpek.] Bazı bilmecelerde ise hayvanlarla ilgili kavramlar insanların beyninde kolay çağrışım yapılabilecek nesnelere benzetilir. “Эгир ағашқа қар чуқпас.” (Egir ağaşқа қар чуқпас.) “*Eğri ağaçta kar durmaz.*” [Муус (muus) / Boynuz.] Burada eğri ağaca benzetilen geyik boynuzudur. Hayatında geyik görmeyen insan eğri ağaç ile geyik boynuzu arasında çağrışım yapamaz. Bazen de doğru cevabı bulmak için verilen ipucu bir eylem ile ilgili çağrışım olabilmektedir. “Чер алтында чағлыг көдеш қайнапча.” (Çer altında çağлыг көдеш қайнапча.) “*Yer altında yağlı çömlek kaynar.*” [Қымысқан уйазы (kıymışқан uyazı) / Karınca yuvası.] Hem kaynayan su hem de karınca yuvası insanda sürekli hareket halinde olma anlamı verir. Başka bir bilmecede sorulan hayvanın çıkardığı ses ile hasta insanın çıkardığı ses benzerliği ön plana çıkmaktadır. “Ағрығ эбес та полза, өстепча.” (Ağrıғ ebes ta polza, östепча.) “*Hasta olmasa da inliyor.*” [Шошқа (şoşқа) / Domuz.]

Muhtemelen karşı taraftaki insanı yanıltmak amacıyla hayvanların başka hayvanlara benzetildiğini de görmek mümkündür. “Алты азақтығ сарығ пуға.” (Altı azaktıғ sarıғ пуға.) “*Altı ayaklı sarı boğa.*” [Таракен (taraken) / Böcek.] Derlenen bilmecelerde hayvanları belirtmede insanlarla ilgili kavramların kullanıldığı tespit edilmiştir. “Қыс палазы, сықта-сықта, одун торча.” (Қыс palazı, sıқта-сıқта, одун торча.) “*Кız çocuğı sızlayа sızlayа одун кырау.*” [Алатас (alatas) / Ağaçkakan.] Farklı bir bilmecede ise ineğin memesi askere benzetilmektedir. “Төрт солдат пир лакенге сидепчалар.” (Tört soldat pır lakenge sıdeпчалар.) “*Dört asker bir kovaya işer.*” [Инек сағаны (inek saғаны) / İneğin sağılması.]

Hayvanlarla ilgili bilmecelerde genellikle hayvanların en belirgin özellikleri belirtilmektedir. “Позы пир тутам, үнү - күннүк.” (Pozi pır tudam, ünü күннүк.) “*Kendisi bir avuç (tutam), sesi bir günlük.*” [Торчуқ (torçuқ) / Bülbül.] “Азағы чоқ, колу чоқ, алдынаң аара парчадыр.” (Azağı чоқ, kolu чоқ, алдынаң аара парчадыр.) “*Ayağı yok, eli yok öne doğru gider.*” [Чылан (çılan) / Yılan.]

Hayvanlarla ilgili bilmeceler arasında manzum olanları görmek de mümkündür. Manzum olanlar kendi aralarında dize sayılarına göre gruplara ayrılır:

İki dizeden oluşan bilmeceler

İki dizeden oluşan hayvanlarla ilgili bilmecelerdeki dizeler kendi aralarında mutlaka kafiyelidir. Bu bilmecelerde zengin kafiye, tam kafiye, yarım kafiye örnekleri de mevcuttur. Dizelerdeki hece sayısı da genellikle eşit ya da ikinci dizede hece sayısı birinci dizeden bir fazladır. Hece sayısı aynı olunca dizeler arasında bir ahenk göze çarpmaktadır.

Мағат позу ус – чидиг (Mağat pozu us-çidig)

Эм пүдүрча көзнектиг. (Em püdürça köznektig)

“Kendisi marangoz, iskarpelası sıvri, ev yapar penceresli.” [Алатас (alatas) / Ağaçkakan.]

Manzum olan bilmecelerde de genellikle hayvanların en belirgin özellikleri dile getirilmektedir.

Аппағаш натпағаш (Appağaş natpağaş)

Чүгүр чөреге айдас. (Çügür çöreге айдас)

“Bembeyaz hareketli, ufaklık koşup durur.” [Қозан (kozan) / Tavşan.]

şor Türklerinin bilmecelerinde ayı saygı duyulan hatta korkulan bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır.

Қан әжиги қалпақтығ (Қан ejigi қалпақtıғ)

Аға парары тақпақтығ. (Аға парары тақпақtıғ)

“Нан’ın кәрісі кәпәлі, она гідеркен тақ тақ яғмәлі (ayaklarını sertçe yere vurmalı).” [Аппһак ини (аршақ ini) / Ауы ini.]

Yukarıda da belirtildiği gibi hayvanlar için insanlara öзгü kavramlar kullanılmaktadır.

Аппһак печем аалға парча (Ащсақ реңем аалға парча)

Тоғлақ мунчуқ пачыла қалча. (Тоғлақ munçuқ saçıla қалча)

“Кәбә түйлү аблам кәйе гідер, юварлак бонçуқлар саңлар.” [Қой (қой) / Койун.]

Суға кирзе - муң полча (Suға kirze - muң polça)

Таға шықса - пир полча. (Таға шықса - pir polça)

“Суға гирсе бир olur, даға чқкса бир olur.” [Ат қузуруғы (at қузuruғы) / At kuyruғы.]

Dört dizeden oluşan bilmeceler

Dört dizeden oluşan bilmecedeki mısralar arasında “aabb” şeklinde kafiye tespit edilmiştir. Bu bilmecede de sorulan hayvanın en belirgin özellikleri (çok hızlı hareket etmesi, yer altında gizlenmesi ve fiziksel özellikleri) dile getirilmektedir.

Чел-чел четтирбес (Çel-çel çettirbes)

Черге кирзе, таптырбас (Çerge kirze, taptırbas)

Ийги наақ қаралығ (İygi naaқ қаралығ)

Чарны-пажы сарғамдық. (Çarnı-pajı sarğamdıқ)

“Rüzgâr yetişmez, yere girse bulunmaz, iki yanağı kara, omuzları sarımsı.” [Әрлен (erlen) / Fare.]

Bilmecelerdeki hayvanlar, şor Türklerinin yaşadıkları bölgeye öзгü olmakla birlikte günlük hayatta sıkça karşılaştıkları hayvanlardır. Bu hayvanlar bilmecelere genellikle şor Türklerinin kolay çağrışımlar yapabildikleri en belirgin özellikleri aracılığыyla yansımaktadır.

Bitkiler ve Bitkilerle İlgili Bilmeceler

Bitkilerle ilgili bilmeceler şor Türklerinin yaşadığı coğrafyanın bitki örtüsü hakkında bilgi vermektedir. Bazı bilmeceleri sadece o bölgede yaşayan insanlar bilebilir. Çünkü o bölgede yaşamayan ve o bölgenin bitki türleri hakkında bilgisi olmayan insanlar bilmecelerdeki benzetmeleri anlayamazlar. “Тоғус қат торғу кескен, састағы сарығ қыс.” (Тоғус қат torғu kesken, sastağı sarıғ kıs.) “Dokuz kat ipek giyen bataklıkтаki sarı kız.” [Сарғай (sarğay) / Sibiryа’da yetişen bir zambak түрү.]

Bitkilerle ilgili bilmecelerde bitkilerin insana ait özellikler aracılığыyla sorulduğu görülmektedir. “Көп қол, пир ле азақ.” (Köp қol, pir le azaq.) “Çok kollu, sadece bir ayaklı.” [Ағаш (ağаш) / Ағач.] Bu bilmecede ağacın gövdesi insanın ayağına, dalları ise insanın kollarına benzetilmektedir.

“Сеең қарағың қара ба, меең қарағым қара ба?” (Seeң қарағың қара ба? Meeң қарағым қара ба?) “Senin gözlerin kara mı, benim gözlerim kara mı?” [Қараңат (қараңат) / Куş үзümü.] Bu bilmecede ise куş үзümü meyvesi insanın göz bebeğine benzetilmektedir.

“Қоғашқа қан урып, көл кежире таптадым.” (Қоғашқа қан urıp көl kejire taştadım.) “Küçük şeyeşeye kan koyup gölün öbür tarafına attım.” [Шаңып (шаңыш) / Kartopu çiçeği.]

Bazı bilmecelerde hayvanlarla ilgili bilmecelerdeki gibi bitkilerin belirtilmesinde insanlar için kullanılan kavramları görmек мүmkündür. Bilmecenin doğru cevabını bulmak için verilen ipucu ise bitkinin nerede ve nasıl yetiştiği ile ilgidir.

“Караа-күндүс тобырак иштінде апшыи одурча, сағалларын ташқарға шығарча.” (Karaa-kündüs tobrak iştinde arşıy odurça sağalların taşqarğa şıgarça.) “*Gece gündüz toprak içinde bir yaşlı adam oturur, sakallarını dışarı çıkarır.*” [Ачыг шалган (ачыг şalgan) / Turp.]

“Оочак печем чер алтында, сабағажым - чер үстүнде.” (Oolak peçem çer altında, sabağajım çer üstünde.) “*Şişman ablam yer altında, dalları yer üstünde.*” [маркоп (markop) / Havuç.]

“Тоғус қат тон кес-салып, мен даа тоңчам. Қырдағы қызырақ печем қайде-ле тонча-не?” (Toğus қат тон кес-салып, мен даа тоңчам. Қырдағы қызıraқ peçem қайде-ле тонча-не?) “*Dokuz kat kürk giyip donuyorum, dağdaki içi oyuk ablam (kim bilir) nasıl donuyor?*” [Оқсум, шалған (oқsum, şalgan) / Soğan, turp.]

Bazı bilmecelerde bitkilerin cansız varlıklara veya başka hayvanlara benzetildiği de görülür. “Қызыл сундуғаш иштінде, тамнығ қалажақ чатча.” (Kızıl sunduğaş iştinde, tamniğ қалажақ çatça.) “*Kızıl sandığın içinde lezzetli ekmeğ durur.*” [Қузук (қузук) / Çam fıstığı.] Ekmeğe benzetilmesi, sorulan bitkinin yenilebilir olduğunun göstergesidir.

“Эжик, көзнек чоқ үйчекте, толдур паллар өсчалар.” (Ejik, köznek çoқ üyçekte, toldura pallar öşçalar.) “*Kapısı, penceresi olmayan küçük evde birçok çocuk yetişir.*” [Ағүрсүм (ağürsüm) / Salatalık.] Bu bilmece muhtemelen Rusçadan “Без окон, без дверей полна горница людей/детей.” birebir çeviridir.

“Алып ағаш пажында, алтын көөк одурча.” (Alıp ağaş pajında, altın köök odurça)

“*Ulu ağacın tepesinde altın kuş oturur.*” [Торум (torum) / Çam kozalağı.]

Bitkilerle ilgili bilmecelerin arasında çok olmasa da manzum olanları görmek mümkündür.

İki dizeden oluşan bilmeceler

Genellikle bilmecelerde bitkilerin en belirgin özellikleri dile getirilmektedir.

Тепсем - тептегелеш (Tepsem –teptegeleş)

Алыб-алзам - аппағаш. (Alıb-alzam – appağaş)

“*Tepsem yusuvarlak, (elime) alsam bembeyaz.*” [Пестинь тазылы (pestinь tazılı) / Zambak kökü.]

Bazı bilmecelerde bitkiler taşıdıkları özelliklerden dolayı cansız ya da canlı varlıklara benzetilir.

Эм чара – чарылча (Em çara – çarılça)

Эбире мунчук урулча. (Ebire munçuk urulça)

“*Ev ikiye yarılmış, etrafa boncuklar saçılmış*” [Мырчак (mırçak) / Bezelye.] Bezelye taneleri yuvarlak olduğundan boncuğa benzetilir.

Шошқачак чатча (Şoşqaçak çatça)

Писпе чажынып ойнапча. (Pispe çajınır oynapça)

“*Küçük domuzçuk yatıyor, bizimle saklambaç oynuyor.*” [Ағурсум (ağursum) / Salatalık.] Salatalık tombul olması nedeniyle küçük domuza benzetilir. Salatalığı bulmak için yaprakları kaldırıp aramak gerektiğinden “saklambaç” kelimesi bilmecede kullanılmıştır. Burada bitkinin yetişme özelliği ön plana çıkmaktadır.

Üç dizeden oluşan bilmeceler

Tespit edilen bir bilmecedeki dizeler kendi aralarında kafiyelidir. Fakat “trilogiya (üçleme) bilmecelerinden” değildir. Çünkü bilmecenin tek bir cevabı mevcuttur. Bilmecede canlı bir varlığa ait özellikler, bitkinin yetişme yeri ve en belirgin özelliği dile getirilmektedir.

Қарақтап писти көрча (Қарақтап pisti көрча)

Өлең аразында өсча (Öleñ arazında öşça)

Мурчуқтап қызар көйча. (Munçuқтап қызар көйча)

“*Gözleri bizi görür, otlar arasında büyür, kırmızı boncuk gibi yanar*” [Чер честеги (çer çestegi) / Yabani çilek.]

Doğa, Doğa Olayları ve Gök Cisimleri ile İlgili Bilmeceler

İnsanlar her zaman doğa ile iç içe yaşadığından doğa ve doğa olayları ile ilgili bilmecelerin sayısı biraz daha fazladır. Bilmecelerde Şor Türklerinin hayatında sıkça rastlanan doğa olayları hakkında bilgi bulabilmekteyiz. Mesela, “Азақ-қолы чоқ, чайқап салғипча парчазын.” (Azak-koli çok, çaykap silgipça parçazın) “*Ayağı eli yok, ama her şeyi sallandırır.*” [Салғын (salgın) / Rüzgâr.] Doğa olayına insana ait özellikler verilmekte hatta canlı bir varlığın yapabileceği eylemler yakıştırılmaktadır: “Чатты-чатты чулатқа чүтүрдү.” (Çattı-çattı çulatқа çügürdü.) “*Yattı yattı, nebri koştı.*” [Қар (қар) / Kar.] Bir başka bilmecede ateşin kırmızı olması ve hızla yayılması kırmızı elbise giymiş genç bir kıza benzetilmektedir. “Кызыл күйнектиг кызычақ, кыр ажыра чүтүрча.” (Kızıl küynektig kıızıçaқ kır ajıra çügürça.) “*Kızıl elbiseli kızcağız dağa doğru koşar.*” [Өрт (ört) / Ateş (kuru otların yanması).]

Doğa ile ilgili bilmeceler de insanın beyninde belirli çağrışımlar uyandırmaktadır. Mesela: “Қазың аралап пазыңнаштығ чол.” (Қазың аралар пазыңнаштығ чол.) “*Ақағашлары аралайып парlayan yol.*” [Ай чарығы суғда (ay çarıғи суғда) / Yakamoz.] “Көк муста пуғдай чайыл-партыр.” (Kök musta puğday çayıл-partır.) “*Mavi buğda buğday saçılmış.*” [Тегри, чылытыстар (tegrі, çiltıstar) / Gökyüzü, yıldızlar.] veya “Эм эбире терпегештер.” (Em ebire terpegeşter.) “*Evin etrafında halkacıklar.*” [Шурлақ (şurdaқ) / Damllalar.] Ay ile ilgili bilmecede ise insanda kolay çağrışım yapabilecek bir nesneye (yarım ekmeğe) benzetilmektedir: “Эм үстүнде чардык қалап чатча.” (Em üstünde çardıқ қалаş çatça.) “*Ev üstünde yarım ekmek durur.*” [Чардык ай (çardıқ ay) / Yarımay.]

Doğa ile ilgili bazı bilmecelerin birden fazla cevabı olabilir. Bu nedenle tek cümleden oluşan bilmecelerde cümlemin ilk kısmında birinci cevap, ikinci kısmında ikinci cevap gizlenmektedir. Ayrıca doğa olayları ve gök cisimleri için metaforik ifadeler göze çarpmaktadır. Mesela: “Кедертін келген кедей оол, кеден оорлап парыбыстыр.” (Kedertin kelgen kedey ool, keden oorlap parıbıstır.) “*Uzaktan gelen yalnız oğlan keten (kumas) çalıп gımiştir.*” [Күн, қар (kün. қар) / Güneş, kar.] Sonraki iki bilmecede ise rüzgâr hana / büyük beye, ağaçlar ise halka benzetilmektedir: “Қааннаң қат келди, қалық аға папқойча.” (Қаанпап қат keldi, қалық аға раşқоуça.) “*Han'dan mektup geldi, halk önünde eğiliyor.*” [Салғын, ағаштар (salgın, ағаштар) / Rüzgâr, ağaçlar.] “Улуғ пий келча, қалық-чон аға пажырча.” (Uluğ piy kelça, қалық-çon аға рајырча.) “*Büyük bey gelir, halk onun önünde eğilir.*” [Салғын, ағаштар (salgın, ағаштар) / Rüzgâr, ağaçlar.]

Üç dizeden oluşan bilmeceler

Üç dizeden oluşan bilmecelerin arasında üç doğru cevabı bulmak gerektiren trilogiya (üçleme) bilmeceleri görmek mümkündür. Her dizede doğru bir cevap hakkında bilgi bulunmaktadır. Ayrıca dizeler kendi aralarında kafiyelidir.

Прези параң айтча (Prezi paraң aytça)

Прези чадаң айтча (Prezi çadaң aytça)

Прези тураң айтча. (Prezi turaң aytça)

“*Birisi “gidelim” der, birisi “yatalım” der, birisi “kalkealım” der.*” [Суғ, тап, көбүк (suğ, таş, köbük) / Su, taş, köpük.]

Şor bilmecelerinde “Bu ne?” sorusuyla başlayan tek bir bilmeceye rastlanmıştır.

По ноо? Пурнада чылытырақ (Po noo? Purnada çıltıraқ)

Соонда нызырақ (Soonda nızıraқ)

Анан шурлақ. (Anan şurlaқ)

“*Bu ne? Önce parılı, sonra gürlütü, ondan sonra ise şırltı.*” [Чажын, кузреш, нагбур (çajın, күзreş, nagbur) / Şimşek, gök gürlütüsü, yağmur.]

Üç dizeden oluşan bilmecelerin arsında tek doğru cevabı olan bilmeceler görmek de mümkündür. Böyle bilmecelerde her dizede sorulan nesnenin en belirgin özellikleri dile getirilmekte ve aynı zamanda insanın beyninde çağrışım yapabilecek yanlış cevaplar elenmektedir.

От эбес- көйча (Ot ebes- köyça)

Қанаттар чоқ-учукча (Қанаттар çok-uçukça)

Азақтар чоқ чүгүрча. (Azaktar çok çügürça)

“Ateş değil ama yanar, kanatları yok ama uçar, ayakları yok ama koşar.” [Күн (Kün) / Güneş]

Dört dizeden oluşan bilmeceler

Doğa olaylarıyla ilgili bilmeceler arasında dört dizeden oluşanları görmek de mümkündür. Dizeler kendi aralarında (abab) modeline göre kafiyelidir. Bu tür bilmecelerin tek cevabı vardır ve her dizede sorulan kavramın belirgin özellikleri dile getirilir.

Чыпта, қайалар аразында (Çıpta, kayalar arazında)

Қайдығ-да небе чатча (Қaydıғ-da nebe çatça)

Кем-да чооктағанда (Kem-da çooқтағанда)

Ол небе нандырча. (Ol nebe nandırça)

“Ormanda, kayalar arasında yaşıyor, biri konuştuğunda geri dönüyor (tekrarlıyor).” [Нағланыш (nağlanış) / Yankı.]

Dört dizeden oluşan bilmecelerde (aaaa) şeklinde kafiye görmek mümkündür.

Қышқыда чылытча (Қышқыда çılıтча)

Часқыда қайылча (çaskıda kayılça)

Чайғыда чидирча (çayğıda çidirça)

Күскүде тирилча. (küsküde tirilça)

“Kışın ısıtır, ilkbaharda erir, yazın kaybolur, sonbaharda canlanır.” [Қар (қar) / Kar.]

Şor Türklerinin bilmecelerinde “Hakasya” özel isminin kullanıldığı tek bir bilmeceye rastlanmıştır.

Сағайдаң келген сар-адым (Sağaydañ kelgen sar-adım)

Саққа туруп, таң атты (Saққа turup tañ attı)

Аны көрген чақшылар (Anı körgen çaqşılar)

Теңе туруп, таң атты. (Teñe turup tañ attı)

“Sağay (topraklarından/ Hakasya’dan) gelen sarı atım uyumadan sababladı, onu gören iyi insanlar uyumadan sababladı.” [Ай, чылытстар (ay, çılıtstar) / Ay, yıldızlar.] Görüldüğü gibi bilmecenin birden fazla doğru cevabı bulunabilmektedir.

Hayat ve Hayattaki Nesnelere İlgili Bilmeceler

Şor Türklerinin günlük hayatlarında çok fazla kullanılan nesnelere bilmecelere yansımıştır. Dolayısıyla bu tür bilmeceler aracılığıyla Şor Türklerinin hayat tarzları ile ilgili bilgilere ulaşılabilir. Bu tür bilmeceler doğru cevabı bulmak açısından en kolay bilmecelerdir. Çünkü bilmecelerde sorulan nesnelere her gün insanların gözlerinin önünde bulunduğu için kolayca çağrışım yapılabilir.

Bu tür bilmeceler Şor Türklerinin uğraşları ile ilgili bilgiler içermektedirler. “Тепсем - тебир, одурзам - оймақ.” (Tepsem - tebir, odurzam - oymaq) *“Vursam demir, otursam çukur.”* [Эзер (ezer) / Eyer.] Nesne canlı bir varlığa benzetilebilir: “Қарға шөкпес, ағаш адым.” (Қarğa şökpes ağaş adım.) *“Karda batmayan ağaç atım.”* [Пышқақ шаназы (pışқақ şanazy) / At derisiyle kaplı avcı kayağı.] “Ийги қас тегриге көре парчалар.” (İygi қas tegrige köre parçalar.) *“İki kaş gökyüzüne baka baka gidiyorlar.”* [Шана паптары (şana paştarı) / Kayağın baş kısmı.]

Ev eşyaları da Şor bilmecelerinde sorulmuştur. Bu tür bilmecelerde nesnelere insanlara benzetildiği göze çarpmaktadır. Mesela: “Ийги тас өреккен, пит көрүшчалар.” (İygi tas örekken, pit körüşçalar.) *“İki kel yaşlı nine (birbirinin kafasında) bit arıyorlar.”* [Ийги орунның ула паптары (iygi орунның ула paştarı) / İki sandalyenin yan yana gelen kenarları.] “Парақ шаптығ қызычақ, эм иштінде чүтүр чөрча.” (Paraқ şaştığ kıızıçaq, em iştinde çütür çörça.) *“Dağınк saçlı kax evin içinde koşup durur.”* [Сыйбаш (sıybaş) / Süpürge.] “Ийги қарға тунчуқтарырма өзере қабышчалар.” (İygi қarğa tunçuқтарınрма өзере

қабışчалар.) “*İki karga gagalarıyla kendi aralarında karpışıyorlar (birbirini tutmaya çalışıyorlar).*” [ҚЫПТЫ (kıptı) / Makas.] “Эм иштінде қыс чүгүре-чүгүре келгени қорсақтығ пол-парды.” (Em işinde kıs çügüre-çügüre kelgeni qorsaqtıg pol-pardı.) “*Evin içinde kız koştu koştu, hamile kaldı.*” [Иик (iik) / İğ.] “Эмде пир небе чөр-чөр, чат-салча.” (Emde pir nebe çör-çör çat-salça.) “*Evde bir şey gezer gezer, (sonra) yatar.*” [Сыйбаш (sıybaş) / Süpürge]. “Ийги карындаш суға шомнарға энипчалар.” (İygi karındaş suğa şomnarğa enipçalar.) “*İki kardeş suya yıkanmaya indiler.*” [Педирлер (pedirler) / Kovalar.] “Пеш қарындаш пир түрбеде одурча.” (Peş karındaş pir türbede odurça.) “*Beş kardeş bir hapiste oturuyor.*” [Азақ падырбаштары, өдүк (azaq padırbaşları, ödük) / Ayak parmakları, çizme.] “Төрт қарындаш пир пөрүк кезиниң турчалар.” (Dört karındaş pir pörük kezinip turçalar.) “*Dört kardeş bir şapka takıp duruyor.*” [Стол (stol) / Masa.]

Şor билмелері арасында cansız nesnelер canlı varlık olarak tasvir edilmektedir. “Чыпта апшый понмыстыр.” (Çıpta arşıy ponmıstır.) “*Ormanda ayı kendini asmış.*” [Топчу (topçu) / Düğme.] “Энези мүрең, палазы марапча.” (Enezi müreң, palazı marapça.) “*Anası mööliyor, yavrusu meliyor.*” [Тербен (terben) / Değirmen taşı].

Вазі Şor билмелерінің доғру cevabını bulabilmek için insanın çok iyi gözlem yapması gerekmektedir. “Иштінде - күйнектиг, таптында - чылаш.” (İşinde küynektig, taştında çıлаş.) “*İçinde gömlekleli, dışında çiplak.*” [Свечин (sveçin) / Mum.] Mumun içindeki ip ile gömlek arasında bağlantı kurulmaktadır. Sonraki билмелерде де aynı durum söz konusudur: “Ағаш ағашты шапча.” (Ağaş ağaştı şapça.) “*Ağaç ağaca vuruyor (dövüyor).*” [Топағаш (topağaş) / Tokmak (son baharda çamların gövdesine vurup kozalakları yere düşürmek için kullanılan.)] “Өлиғ небе аара-пеере чөр, тириғ небени ақкелча.” (Öliğ nebe aara-peere çör, tirig nebени aқkelça.) “*Ölü şey bir oraya bir buraya gider gelir, canlı bir şey alıp getirir.*” [Тарақ, бит / Tarak, bit.] “Сениң тижкиң ақ па, мениң тижим ақ па?” (Senin tijin aқ pa, meniң tijim aқ pa?) “*Senin dışın beyaz mı, benim dışım beyaz mı?*” [Чылаңмаш (çılaңmaş) / Deniz kabuğu.]

İki dizeden oluşаn билмелер

İki dizeden oluşаn билмелерде iç kafiye ve tekrarlar göze çarpmaktadır.

Парза-парза - турбас адым (Parza parza - turbas adım)

Талған перзе - чиибес адым. (Talğan perze - çibes adım)

“*Gitse gitse (gittiğinde) durmaz (yorulmaz) atım, Talkan verse yemez atım.*” [Пышқак шаназы (pışkaқ şanazı) / At derisiyle kaplı avcı kaуағı.]

Парза-парза - чолу чоқ (Parza parza - çolu çoқ)

Кессе-кессе - қаны чоқ. (Kesse kesse қanı çoқ)

“*Gitse gitse (gittiğinde) izi yok kesse kesse (kestiğinde) kanı yok.*” [Кебе (kebe) / Kaуık.]

Ықча-ықча чолы чоқ (Ықча-ықча çoli çoқ)

Кесча-кесча қаны чоқ. (Kesça-kesça қanı çoқ)

“*Yürür yürür izi yok, keser keser kanı yok.*” [Кебе, кубу, суг / (kebe, kubu, sug) / Kaуık, kürek, su.]

Турбыссам - тегри чедерим (Turbıssam – tegri çederim)

Чадыбыссам - көлетким чоқ. (Çadıbıssam – köletkim çoқ)

“*Ayağa kalksam gökyüzüne ulaşırım, yatsam gölgem yok.*” [Чол (çol) / Yol.]

Тек сүмleden oluşаn билмелердеки gibi cansız varlıklar canlı varlıkların vasıflarıyla sorulur.

Ийги күчүн урунушчалар (İygi küçün urunuşçalar)

Қалық муңма қырылчалар. (Қалық muңma қırılçalar)

“*İki dev vurur, balk (binlerce) kırılır.*” [Тербен (terben) / Değirmen.]

Таш азақтығ (Taş azaktıg)

Ағаш пөрүктіг. (Ağaş pörüktig)

“Taş ayaklı, ağaç başlı.” [АҢ (ağ) / ağ (balıkçı ağ).]

Позы - суғда (Pozi – suğda)

Кузуруғы - тағда. (Kuzuruğı – tağda)

“Kendisi suda, кыруғи дағда.” [Омаш (omaş) / Maşrapa.]

Сөөк – қузуруқтығ (Söök - kuzuruqtıg)

Көксү сағаллығ. (Köksü sağallıg)

“Kemik кыруклу, göğsü sakallı.” [Гипш шөткези (tiş şötkezi) / Diş fırçası.]

Төрт азақтығ - чөр полбанча (Tört azaktıg - çör polbança)

Көксү пар - пирда чатпанча. (Köksü par pirda çatpança)

“Dört ayaklı, ama yürüyemez, göğsü var ama hiç yatmaz.” [Такчак (takçak) / Masa.]

Улағабас – розу шаптырча (Ulğabas- rozu şaptırça)

Черге учук аттырча. (Çerge uçuk attırça)

“Ağlamaz, kendisine vurursan, yere düşerse zıplar.” [Мечик (meçik) / Top.]

Şor bilmecelerinde yansıma kelimelerin sıkça kullanıldığı görülmektedir.

Шабынча-шабынча (Şabınça-şabınça)

Учуғыш полбанча. (Uçuğuş polbança)

“Çarpıyor çarpıyor (kanatları), ama uçamıyor.” [Сағын тербен (salgın terben) / Yel değirmeni.]

Қая соону қалтыр-қалтыр (Қая soonu қалтыр-қалтыр)

Қайыш чүғени чалтыр-чалтыр. (Қайыш çüғeni çaltır-çaltır)

“Kayanın arkasında tir tir titiyor, deri dizgin pırl pırl (parılıyor).” [Қам түйрө (kam tüürü) / Şaman davulu.]

Қас - қаңрады (Қаз қаңрадı)

Палларын - чыылды. (palların çııldı)

“Kaz ses çıkardı (gakladı), yavrularını topladı.” [Шаң (şaң) / Çan.]

Üç, dört ve beş dizeden oluşan bilmeceler

Üç, dört ve beş dizeden oluşan sadece birer tane bilmeceye rastlanmıştır. Üç dizeden oluşan bilmecede de nesnenin özellikleri yansıma kelimeler aracılığıyla verilmektedir.

Шар шарлапча (Şar şarlapça)

Шур шурлапча (Şur şurlapça)

Позу эбире пурулча. (Pozi ebire purulça)

“Şırl şırlıdar, şur şurıldar, kendi etrafında döner.” [Тербен (terben) / Değirmen.]

Dört dizeden oluşan bilmece ise tekrarların sıkça kullanılmasıyla dikkat çekmektedir. Dizeler arasındaki kafiyе (aaba) şeklindedir ve bütün dizelerde hece sayısı eşittir (7 hece). Bu bakımdan Türkiye Türkçesindeki manilere benzemektedir.

Пилдим, пилдим, пилегчи (Pildim pildim pilegçi)

Пилеб-алдым, пилигчи (Pileb-aldım piligçi)

Тоғус аттың терезин (Toğuz attıñ terezin)

Толғаб-алдым, пилегчи. (Tolğab-aldım pilegçi)

“Bildim bildim bilgili, bildim bilgili, dokuz atın derisini, doladım bilgili.” [Тужак (tujaq) / Atların ayaklarını bağlamak için kullanılan ip.]

Beş dizeden oluşan bilmecede ise ilk iki dizede cansız bir varlığa ait vasıflar dile getirildiği için cevabın bir nesne olduğu anlaşılmaktadır. Bilmecenin kafiye düzeni (aabbb) şeklindedir. Dizelerdeki hece sayısı farklıdır.

Азақ чоқ чорча (Azak çok çörça)

Ақсы чоқ айтперча (Aqsı çok aytperça)

Қачан узурға (Қақан uzurğa)

Қачан турарға (Қақан turarğa)

Қачан ишти пажарға. (Қақан işti pajarğa)

“Ayağı yok, ama yürür. Ağzı yok ama ne zaman uyumaya, ne zaman kalkmaya, ne zaman çalışmaya başlamak gerektiğini söyler.” [Час (čas) / saat.]

İnsan ve İnsanlar ile İlgili Bilmeceler

İnsan da Şor bilmecelerinin konuları arasındadır. Bu bilmecelerde insanların cansız varlıklar aracılığıyla sorulduğu göze çarpmaktadır. Sorulan şey insanın karakteriyle ilgili olabilmektedir. “Көдежи қайна-қайна, үле-берди.” (Ködeji қауна-қауна үле-berdi) “*Çömlek kaynaya kaynaya taşverdi.*” [Пақтанчық (paqtançık) / Övünen kimse.]

Bilmecelerde Şor Türklerinin sosyal hayatları hakkında bilgi bulabilmekteyiz. Eskiden sıkça yaşanan bir gelenek şu bilmecede sorulmaktadır: “Таң алдында сарығ тақчағажым чит-парды.” (Таң алдында сарығ тақчағажым чит-pardı.) “*Güneş doğmadan sarı oturduğum yok oldu.*” [Қыс кижиге оорлабыстылар (kıs kijige oorlabistılar) / Kız kaçırma.]

İnsan ile ilgili bilmecelerin arasında manzum olanlara da rastlanır. Tespit edilen bilmeceler iki ve üç dizeden oluşmaktadır. İki dizeden oluşan bilmece kafiyelidir.

Сыйық-сайық шанағаштығ (Sıyıq-sayıq şanağastığ)

Ас-чарымче азығаштығ. (As-çarımçe azığastığ)

“Gıncırdayan küçük kızaklı, az yarım yemekli (azıcuk yemek).” [Пежиктеги палачак (pejiktegi palaçak) / Beşikte çocuk.]

Üç dizeden oluşan bilmece ise Trilogiya (üçleme) bilmecelerinden ve “kemi?” (kim) diye başlamaktadır. Bu durum cevabın canlı varlık olduğunun göstergesidir.

Кем чөрча? Эртен төрт азақтығ (Kem çörça? Erten dört azaktığ)

Күндүс - ийги (Kündüs – iygi)

Иирде - үш. (İirde – üş)

“Kim yürüyor? Sabah dört ayaklı, gündüz iki ayaklı, akşam ise üç ayaklı.” [Кичиг пала, оғлан, ашшы (kiçig pala, oğlan, arşıy) / Küçük çocuk, oğlan, yaşlı adam.]

İnsanlarla ilgili bilmeceleri kendi aralarında alt gruplara ayırmak mümkündür:

Organlarla ilgili olanlar

İnsan organları ile ilgili bilmecelerde akrabalık terimleri kullanılmaktadır. “Ийги қарындаш по чашка көрүшпенчалар.” (İygi қарындаш ро çaşka көрүшпенчалар.) “*İki kardeş bu yaşlarına kadar hiç görüşmemişler.*” [Қарақтар (қарактар) / Gözler.] “Ийги қарындаш чол кежире чатчалар, өзере көрүшпенчалар.” (İygi қарындаш çol kejire çatçalar, өзере көрүшпенчалар.) “*İki kardeş karşılıklı yol kenarında oturuyorlar, ama görüşemiyorlar.*” [Қарақтар (қарактар) / Gözler.] Bazı bilmeceler ise insanı mantıklı düşünmeye zorlamaktadır. “Меең ақсымда парчында ажырбанчам мен пирда.” (Meeñ aqsımda parçında azırbançam men pirda.) “*Her zaman benim ağızımda, ama yutamam onu hiçbir defa.*” [Тил (til) / Dil.] Organlarla ilgili bilmecelerde sorulanlar doğadaki nesnelere benzetilmektedir. “Ойук черде одус қалығ сарғай.”

(Oyuқ çerде оду қалығ сарғай.) “*Oyuқ yerde otuз katı (sert) beyaз çiçek.*” [Тиштер ақсында (tişter aқsında) / Aғыздаки dişler.]

Organlarla ilgili manzum bilmeceler de mevcuttur. Tespit edilen bilmeceler iki ve dört mısradan oluşmaktadır. İki dizeden oluşanlar kendi aralarında kafiyeli, hatta iç kafiyeye de rastlanabilmektedir.

Тутсам - тудамә четпес (Tutsam – tudama çetpes)

Салзам - чер-суға сынмас. (Salzam - çer-suğa sınmas)

“*Tutsam, bir avuç olmaз bıraksam, yere suya sığmaз.*” [Қарақ (қарақ) / Göz.]

Одус ийги тарслатқан (Oduş iygi tarlatқан)

Чағыс - позу пурулған. (Çağıs pozu purulған)

“*Otuз iki harman döver, bir tanesi kendi etrafında döner*” [Тиштер, тил (tişter, til) / Dişler, dil.]

Dört dizeden oluşan bilmecenin kafiyesi (aabb) şeklindedir. Bu bilmecede gözler “kardeş” olarak karşımıza çıkmaktadır.

Анда - мында шабылған (Anda mında şabilған)

Ийги қарындаш қатқан (İygi қарындаş қатқан)

Күндүс чөрүп иштепча (Kündüs çörüp iştepça)

Қараазын уйғу тилепча. (Қараазын uyғu tilepça)

“*Oraya buraya koşan iki kardeş yaşar, gündüz gidip çalыр, gece uyumak ister.*” [Қарақтар (қарақтар) / Gözler.]

Giyisilerle ilgili olanlar

Giyisilerle ilgili bilmecelerin sayısı fazla değildir. Bu tür bilmecelerin cevaplarına mantık yürüterek kolayca ulaşılabılır. “Пеш шуланға пир ле ежик.” (Peş şulanga pır le ejik.) “*Beş kilere sadece bir kapı.*” [Перчатке (perçatke) / Eldiven.]

Giyisilerle ilgili üç dizeden oluşan bilmece de tespit edilmiştir. Tespit edilen bilmecenin sadece bir doğru cevabı mevcuttur. Dizeler kendi aralarında kafiyelidir:

Пир ежикке кирча (Pır ejikke kırça)

Ўш тежиктең шықча (Üş tejikteң şıқça)

Позу анда қат қалча. (Pozu anda қат қалча)

“*Bir kapıdan girer, üç kapıdan çıkar, kendisi içinde kalır.*” [Күнек (künek) / Gömlek.]

Ev ve ev ile ilgili olanlar

Ev ve ev eşyaları da Şor bilmecelerinde sorulmaktadır. Bu tür bilmecelerin sayısı fazla değildir. Aralarında hem mensur hem de manzum olan bilmeceler bulunmaktadır. “Ийги қарындаш өзере көрүшчалар, пирде қатыш полбанчалар.” (İygi қарындаş өзере көрüşçalar, pırge қатыş polbaңçalar.) “*İki kardeş birbirini görür, ama bir türlü kavuşamaz.*” [Паталокпе салтым (patalokpe saltım) / Tavan ile taban.]

İki ve üç dizeden oluşan manzum bilmeceler de vardır.

Аара - алта, пеере - алта (Aara - alta, peere - alta)

Ортазында - ағаш тақта. (Ortazında - aғаш тақта)

“*Oraya atla, buraya atla ortasında aғaçtan tabta.*” [Позаға (pozaға) / Kapı eşiği.]

Узун ағаш ужуп-парды (Uzun aғаш uјur-pardı)

Ула тебир чабып-парды. (Ula tebir çabıp-pardı)

“*Uzun aғaç uçıverdi, demir onu kapattı.*” [Турба, түдүн (turba, tüdün) / Ваца, duman.]

Күндүс - азылып шабышча (Kündüs azılır şabışça)

Қараағызын - ойуққа кир-парча. (Қараағызın ойуққа кир-парча)

“*Gündüz asılır sallanır, gece bir deliğe girer.*” [Теек (teek) / Карı kancası.]

Üç dizeden oluşan bilmeceler kendi aralarında kafiyelidir. Fakat dizelerdeki hece sayısı farklı olabilmektedir.

Анара тепсеп-салған чер (Anara tepsen-salğan çer)

Мынара тепсеп-салған чер (Mınara tepsep-salğan çer)

Ортазында олоқ тебир ошқаш Айға чер. (Ortazında oloқ tebir oşқаş ayға чер)

“*Oraya adım atsan basılmış yer (birçok kişinin bastığı) buraya adım atsan basılmış yer, ortasında aya benzer demir yer.*” [Паққыш (paққыш) / Evin girişindeki basamak.]

Ийги турча (İygi turca)

Ийги чатча (İygi çatça)

Пежинчи чөр сарнапча. (Pejinçi çör sarnapça)

“*İkisi durur, ikisi yatar, beşinci şarkı söyler.*” [Эркенер, эжик (erkenner, ejik) / Карı kasası (eşik).]

Аара - тақ (Aara tak)

Пеере - тақ (Perece tak)

Ортазында - тебир тақ. (Ortazında tebir tak)

“*Orası yıpranmış, burası yıpranmış, ortasında yıpranmış demir.*” [Эжик теги (ejik tegi) / Карı kilidi].

Mutfak ile ilgili olanlar

Mutfak ile ilgili bilmecelerde Şor Türklerinin günlük hayatlarında kullandıkları mutfak eşyaları hakkında bilgi bulabilmekteyiz. “Төжү оюқ өреккен төрге айлана одурча.” (Töjü oyuk örekken, töрге aylana odurça.) “*Göğsü oyuk yaşlı nine evin başköşesinde oturur.*” [Қазақ кебегези (kazak kebegezi) / Rus fırını.] Bu bilmece Şor Türklerinin Rus kültüründen etkilendiğini göstermektedir. Rus fırını muhtemelen büyüklüğü açısından bir sonraki bilmecede bir ata benzetilmektedir. “Көлетки чоқ пос пей.” (Köletki çоқ pos пей.) “*Gölgesi olmayan gebe at.*” [Кебере (kebege) / Fırın.] Şor Türkleri çayı semaverde demlemektedir. Bu nedenle semaver mutfak eşyaları arasında önemli yere sahiptir. “Сенекте кен қысчағаш одуруп сарнапча.” (Senekte ken kıсчағаш odurup sarnapça.) “*Verandada güzel kızcağz oturup şarkı söylüyor.*” [Сановар (sanovar) / Semaver.]

Yemekler ile ilgili olanlar

Yemeklerle ilgili bilmecelerin sayısı azdır. Tespit edilen bilmecelerde yiyecekler insanlar için kullanılan kavramlar aracılığıyla sorulmaktadır. “Испешкеге илинмес печем.” (İspeşkege ilinmes peçem.) “*Askya asılmaz (ablam).*” [Ныбыртқа (nıbırtқа) / Yumurta.] “Азағы чоқ өреккен кебеге үстүнге шық полбанча.” (Azağı çоқ örekken kebege üstünge şıқ polbança.) “*Ayağı olmayan yaşlı nine fırının üstüne çıkmıyor.*” [кувашне (Kuvaşne) / Mayalı hamur.]

Zaman Kavramlarıyla İlgili Bilmeceler

Zaman insanoglu için çok önemli bir kavramdır. Şor bilmeceleri arasında zaman ölçüleri ile ilgili bilmeceler mevcuttur. “Четти эр қарындаш, пир чаштығ, парчазы пашқа- пашқа аттығ адалча.” (Çetti er qarındaş, pır çаштығ, parçazı paşқа- paşқа attıғ adalça.) “*Yedi erkek kardeş, yaşular, hepsi farklı ad taşır.*” [Неден куннери (nedlen künneri) / Haftanın günleri.] “Он ийги қарындаш сооңнаш сүрүшчалар, өс-постары қошташ полбанчалар.” (On iygi qarındaş sooңnaş sürüşчалар, ös-postarı қошташ polbanчалар.) “*On iki kardeş birbirinin peşinden yürüyor, ama birbirlerine ulaşamıyorlar, yetişemiyorlar.*” [Айлар (aylar) / Aylar.]

Zaman kavramıyla ilgili beş dizeden oluşan bir bilmece de tespit edilmiştir. Zaman dilimleri için insanlarla ilgili kavramlar kullanılmıştır. Son iki dize kendi arasında kafiyelidir.

Аймақчы чыл сайа келча (Аймақчы чыл сайа келча)

Прези- кыр (Preezi-қır)

Ийгинчи- чаш оғлан (İyginçi - çaş oğlan)

Аттып чөрча үжүнчи (Аттыр çörça üjünçi)

Найла улғақы- төртүнчи. (Nayla ulğaqçı- törtünçi)

“Her sene misafir gelir: Birinci beyaz saçlı, ikinci genç oğlan, üçüncü, ağlar durur dördüncü.” [ЧЫЛА темнери (çıl temneri) / Mevsimler.]

Küçük Ses ve Kelime Değişiklikleriyle Tekrarı Olan Bilmeceler

Aşağıdaki bilmeceler farklı kaynaklarda küçük ses ve kelime değişiklikleriyle yer almaktadır. Bu bilmecelerin cevapları ise benzerleriyle aynıdır.

“Әм үстүнде чардык ийтпек чатча.” (Em üstünde çardık iytpек çatça.) “Ev üstünde yarım ekmek duruyor.” [Чардык ай (çardık ay) / Yarım ay.]

“Челбир печем алга парча, толгай мунчук тогула калча.” (Çelbir peçem alga parça, tolgay munçuk togula kalça.) “Dağınk saçlı ileri gider, yuvarlak boncuk dökülür.” [Кой (koy) / Koyun.]

“Қыйыр ағашқа қар чуқпас.” (Қыыр ағашқа қар чуқпас.) “Eğri ağaçta kar durmaz (kalmaz).” [Myyc (müüs) / Boynuz.]

“Сүгда муңма, ақ черде- пир ле.” (Sugda muңma, aқ çerde pir le.) “Suda binlerce, ak yerde sadece bir.” [Ат кузуругу (at kuzurugu) / At kuuruğu.]

“Кызыл сундуғаш иштінде тамнығ қалажак полар.” (Kızıl sunduğaş iştinde tamnyğ қалажак polar.) “Kırmızı sandık içinde lezzetli yuvarlak ekmeк var.” [Кузук (kuzuk) / Çam fıstığı.]

“Көк муста пуғдай таштал партыр.” (Kök musta puğday taşтал partır.) “Mavi buзда buğday taneleri saçılmış.” [Чылатыз (çıltız) / Yıldız.]

“Төрт қарындашқа пир пөрүк.” (Tört қарындашқа pir pörük.) “Dört kardeşе bir şapka.” [Терги (tergi) / Masa.]

Sonuç

Bilmeceler ulusların sözlü geleneği olarak daima var olmuş ve nesilden nesle aktarılacak yüzyıllar boyunca varlığını sürdüren halk edebiyatı türleri arasında yer almışlardır. Zaman içinde bilmecelerin işlevleri de değişime uğramıştır. Günümüzde bilmeceler genellikle çocukları eğlendirmek amacıyla sorulmaktadır. Ayrıca bilmeceler bir ulusun uzun süre içinde gelişen manevî değerlerini korumakta ve genel anlamda dünyayı algılayışını yansıtmaktadır. Bilmecelerin temelini ise o ulusun kültürüne ait özellikleri ve mantalitesini kapsayan hayat felsefesi oluşturmaktadır. Çünkü her ulus dünyayı kendince algılar ve böylece ulusun hayat tecrübesi ortaya çıkar.

Tespit edebildiğimiz Şor bilmecelerinin çoğu nesirdir. Aralarında basit kurallı cümle, sıralı cümle, birleşik ve şartlı cümleler görmek mümkündür. Şor bilmeceleri arasında iki soru cümlesinden oluşanlar da vardır. Şor bilmeceleri arasında manzum bilmeceler de bulunmaktadır. İki ila beş dizeden oluşan bilmeceleri görmek mümkündür. Üç dizeden oluşan ve üç doğru cevap bulunduran “Trilogiya (üçleme)” bilmeceleri de ilgi çekicidir.

Her bilmecede sorulan kavram belirli benzetmeler ya da benzetilen nesneyle ortak özellikleri aracılığıyla sorulmaktadır. Böylece Şor bilmecelerinde cansız varlıklar canlıymış gibi gösterilir. Ayrıca sorulan nesnenin canlı olduğunu göstermek amacıyla hayvanlar için akrabalık terimlerinin kullanılması da göze çarpmaktadır. Bu nedenle Şor bilmecelerinde sıkça metafor ve kinaye gibi söz sanatlarına başvurulmaktadır. Fakat çoğu bilmecede sorulan nesnenin en belirgin özelliği ön plana çıkmaktadır. Böylece bilmeceler sorulduğunda insanın beyninde kolay çağrışımlar oluşur ve bilmecenin cevabı kolaylıkla bulunur.

Şor bilmecelerinin söz varlığı Şor Türklerinin dünya algısı, günlük hayatı ve kültür değerleri ile ilgilidir. Bilmecelerde sıkça yansıma kelimeler, ikilemeler, manzum bilmecelerde ise iç kafiye görülür. Şor Türklerinin kullandıkları isimler genellikle Rus isimleridir. Muhtemelen bu yüzden Şor bilmecelerinde insan

adları görülmemektedir. Sadece “Sagay (Hakas)” adı yer adı olarak bilmecelerde bulunmaktadır. Şor Türkleri Rus kültürüne maruz kaldıkları için eski dinleri ile ilgili bilmecelerin sayısı oldukça azdır. Aralarında hem Şamanizm hem de Hıristiyanlıkla ilgili olanları görmek mümkündür. Bazı bilmeceler ise Rusçadan uyarlanmış tercümelerdir. Bu durum Rus kültürünün Şor Türkleri üzerindeki etkisinin bir göstergesidir.

Etik Beyan

“Şor Türklerinin Bilmeceleri” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Aça, M. (2013). Tıva Bilmeceleri. *Türk Halk Edebiyatı İncelemeleri Saim Sakaoğlu Armağanı* (Edt: M. Ergun). Ankara: TKAE Yay. ss. 121-139.
- Akalın, Ş. H. (1995). *Şor Sözlüğü*. Adana: Türkoloji Araştırmaları.
- Ananyeva, A. (2015). Osobennosti Zagadki Kak Janra İgrovogo Diskursa (Oyun Söylemi Olarak Bilmecelerin Özellikleri). *Vestnik MLGU, Vıpusk, 22(733)*, 56-65.
- Arıkoğlu, E. (2007a). Hakas Bilmeceleri. *Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi C.8*, Ankara: AYK. 464-470.
- Arıkoğlu, E. (2007b). Tuva Bilmeceleri. *Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi, C.8*, Ankara: AYK. 462-464.
- Babatürk, S. (2016). *Şor Türkçesi* (Doktora Tezi). Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bişkek.
- Çolak, D. (2014). Saha Türklerinin Bilmeceleri. *VI. Dünya Dili Türkçe Sempozyumu*, 4-7 Aralık 2013, (Ed. Hatice Şahin ve İbrahim Karahancı), Bursa: Star Ajans: 445-460.
- Çudayakov, A. İ. (2008). Duhovnaya Şoriya. Şorskiy Folklor m zapisyah i iz arhiva professora A.İ. Çudoyakova, Kuzbass Yayınları, Kemerovo.
- Direnkova, N. P. (1940). *Şorskiy Folklor*, Moskova-Leningrad.
- Golovaçeva, A. (1994). K Voprosu o Pragmatike Zagadki (Bilmece Pragmatiği Sorunu Üzerine) İssledovaniya v Oblasti Balto-slavyanskoy Duhovnoy Kulture, Zagadka Kak Tekst 1, Moskova s. 195-213.
- İlgin, A. (2016). “Tofa (Karagas) Türklerinin Bilmeceleri”, *Folklor/Edebiyat*, Cilt: 22, Sayı: 85.
- Levin, Y. (1978). Semantiçeskaya Struktura Zagadki (Bilmecelerin Anlamsal Yapısı) Paremioloğiçeskiy Sbornik. Poslovitsa. Zagadka. (Struktura, Smisl, Tekst), Moskova, s. 283-314.
- Mikail, C. (2017). Teleüt Bilmecelerinden Örnekler Türkobilig, 2017/33: 153-160.
- Mitrofanova, V. (1971). Hudojestvenniy Obraz v Zagadkah (Bilmecelerdeki Sanatsal Görüntü), *Sovremenniy problemı folkloru*, Vologda, s. 141-145.
- Orlova, O. (2017). Zagadka Kak Obyekt Lingvistiçeskogo İssledovaniya (Dilbilimsel İnceleme Objesi Olarak Bilmeceler), *Slovo.ru: baltiyskiy aktsent 3, C. 8*, s. 104-114.
- Rıbnikova, M. (1932). *Zagadki* (Bilmeceler), Moskova-Leningrad.
- Taylor, A. (1951). *English Riddles from Oral Tradition* (Sözlü Geleneğinden İngiliz Bilmeceleri). Berkley, Los Angeles.
- Toporov, V. (2006). İssledovaniya Po Etimologii i Semantike (Köken Bilim ve Anlam Bilim İncelemeleri), Moskova, 544 s.
- Torbokov, S. S. (1995). *Maya Gornaya Şoriya*. Novakuznetsk
- Totışeva, V. S. (2006). *Altın Çerim*. Novakuznetsk.
- Türkyılmaz, D. (2007). *Türk dünyasında bilmece* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Vasılyev, Y., Kirişioğlu, F. ve Killi, G. (1996). *Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri*. Ankara: TDK Yay.
- TDK, (2019). https://sozluk.gov.tr/Erişim_Tarihi: 25.12.2019

EXTENDED ABSTRACT

Riddles are types of oral or written forms of folk literature belong to a particular nation and reflect the cultural peculiarities. This article is focused on riddles collected from one of the Turkic ethnic groups called Shors, the language and culture of which is at risk of becoming extinct. So there is necessity of collecting and compiling riddles exist in this Turkic community and other parts of the world. The article discusses 114 riddles collected in Shoria, the language and culture of which is at risk of becoming extinct.

Shor Turks are one of Turkic ethnic groups living in Kemerovo Oblast, Russian Federation. It is the territory in southern Siberia called Mountainous Shoriya (Gornaya Shoriya). The indigenous population is known as “Shor, Shors or Shorians” in Turkey, and in the Russian Federation as “Shortsi”, “Shorets”, “Shorka” which means "Shors or Shorians". The Shor language belongs to the Siberian Group of Turkic Dialects.

Riddles are considered to be the reflection of particular nation's lifestyle and provide information about the thought system of the society that uses them, because they reflect lifestyle of societies. Therefore, as a result of examining and researching riddles, the tools used by that nation, clothing, social life, efforts, etc. people may get information about the nation. In addition, the process of a nation's perception of the world and the different characteristics of this process can also be revealed through riddles, i.e. riddles can also be used as a resource for history, cultural science, anthropology and other sciences.

The main functional feature of riddles is that they are used for Game purposes. Nowadays riddles are often asked for the purpose of entertaining children. Riddles entertain the person who is asking it and the one who is being asked. Riddles are a mind game connected to word games. Each riddle consists of a question and an answer. Riddles are not usually composed of question sentences but express questions.

Riddles also have an educational function. Riddles can be thought as a mind-enhancing brain gymnastics for both adults and children.

Riddles are information transferred from generation to generation. Therefore, the Şor riddles reflect the daily life, cultural values, struggles and social life of Şor Turks. Semantic features come to the fore in scientific studies of riddles. Classifications are made according to the semantic features they carry. It is possible to divide the Şor riddles we have compiled from different sources into various groups in terms of meaning.

Animals have an important place in the life of Şor Turks. Cows and sheep from domestic animals, as well as dogs, are also mentioned in riddles. Since the Şor Turks were engaged in hunting in the past, wild animals have their place in riddles. In addition, concepts related to animals are also asked in riddles.

Riddles about plants give information about the vegetation of the area where the Şor Turks live. Some riddles can only be known by the people who live in that area. Because, people who don't live in that region and don't know about the plant species of that region can't understand the analogy in riddles.

Since people always lived in harmony with nature, there are many riddles about nature and natural events. Information about the natural phenomena that Şor Turks encounter frequently in their lives can be found in riddles.

The objects that the Şor Turks use the most in their daily lives are reflected in riddles. Therefore, information about the lifestyle of the Shore Turks can be reached through these riddles. In addition, such riddles are considered to be the easiest riddles in terms of finding the correct answer, because the objects asked in riddles are in front of people's eyes every day.

Man is also one of the objects of Şor riddles. It is evident in these riddles that persons are asked with the usage of inanimate beings. Kinship terms are used in riddles about human organs. There are not many riddles about clothing. People can easily find the answers of such riddles with the help of logic. Terms related to house and household are also asked in the Şor riddles. The number of such riddles is not big. There are riddles that are both prose and verse.

From the riddles about the kitchen, we can learn information about the kitchen utensils used in the daily life of Şor Turks. The number of riddles about food is scarce. In the riddles identified, food is asked through the concepts used for humans. Time is a very important concept for human beings. Among Şor riddles there are some related to time measurements.

Riddles are one of the type of folk literature that have existed for centuries. In addition, riddles preserve as nation's spiritual values that develop over a long period of time and reflect that nation's perception of the world. The basis of the riddles is the nation's philosophy of life, which includes the characteristics and mentality of the culture. Because every nation perceives the world by itself and thus the life experience of the nation emerges.

Many of the Şor riddles are in the form of prose. It is possible to see simple regular sentences, sequential sentences, compound and conditional sentences. Among the Şor riddles there are some composed of two question sentences. There are also verse riddles among the Şor riddles. In terms of shape features, Şor riddles can be formed from two, three, four and even five lines. The "Trilogiya" (Trilogy) riddles, consisting of three lines and having three correct answers, are also very interesting.

The vocabulary of the Shor riddles is related to the world perception, daily life and cultural values of the Shore Turks. Reflection words, dilemmas are frequently seen in riddles, and inner rhyme is seen in verse riddles. Human names can't be found in riddles, because the Shor Turks generally use Russian names. Place names can be found only in "Sagay" (Hakas) riddles. The number of riddles related to their old religions is very low, since the Shor Turks are exposed to Russian culture. Some riddles are translations of Russian riddles.

Türkiye’de Bir Büyükşehirdeki Okullarda Gürültü Seviyesinin Tespiti ve Öğretmenlerin Görüşlerinin Veri Madenciliği ile Analizi

Âli Yurdun ORBAK¹ ve Fikret Umut AYDIN²

Öz

Sınıf içi gürültü öğrencilerin işlenen dersleri anlayabilmesini ve öğretmenle iletişim kurmasını zorlaştırmaktadır. Bir okuldaki gürültü düzeyi okulun eğitim kalitesini etkileyen başlıca parametrelerden birisidir. Okul binası içindeki gürültü öğrencilerin yanı sıra öğretmen, idareci ve memurların hem performansını hem de sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu çalışmada Türkiye’de bir büyükşehir ve sanayi şehri olan Bursa ilindeki farklı lokasyonlardaki dört okulda akustik yalıtımın ne düzeyde olduğu araştırılmıştır. Bu amaçla seçilen okullarda gürültü ve çınlanım ölçümleri yapılmıştır. Gürültü ölçümleri derste sınıf ve koridorda, teneffüste sınıf ve koridorda olacak şekilde 4 farklı durumda yapılmıştır. Gürültü ölçümleri Dünya Sağlık Örgütü’nün belirlediği 55 dB olan okullardaki gürültü sınırı ile ve ayrıca Türkiye Cumhuriyeti Çevre Şehircilik Bakanlığı’nın Binaların Gürültüye Karşı Korunması Hakkında Yönetmeliği ile kıyaslanmış, analizler için MINITAB ve Brüel & Kjaer Measurement Partner Suite programları kullanılmıştır. Ölçüm sonuçlarına göre sınıflardaki gürültü seviyesinin hem uluslararası ve hem de ulusal sınırların üzerinde olduğu ve mevcut yalıtımın yetersiz kaldığı saptanmıştır. Çınlanım süresinin düşürülebilmesi için sınıfların akustik ses emici özelliği olan malzemeden yapılmış panolarla iyileştirilmesi, gürültü emici panellerle sınıf ve koridor tavanlarını kaplatılması gibi başlıca akustik önlemler alınmalıdır. Öğretmenlere yapılan anketlerin Apriori ile analizi sayesinde okullar arasında gürültü algısı açısından bir fark olmadığı ve bütün öğretmenlerin gürültü konusunda rahatsızlıkları olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gürültü kirliliği, Çınlanım gürültü analizi, Gürültü eğitimi

Assessment of Noise Level of Several Schools in a Big City in Turkey and Analysis of Teacher’s Opinions Using Data Mining Technique

Abstract

Noise in the classroom makes it harder to follow the lesson and communication with the teacher. The noise level in school is one of the main parameters that affect the quality of education. Noise in school influences the health and performance of teachers, administrators, officers as well as students. In this study, the investigation of acoustic insulation level of four schools in different locations was conducted in Turkey’s metropolitan and industrial city of Bursa. Noise and reverberation measurements were made in schools which were selected for this purpose. Noise measurements were made with four different situations, in classrooms and corridors during course hours and during breaks. Noise measurements were compared with limit values which are determined by World Health Organization (55dB) and noise regulation of Republic of Turkey Ministry of Environment and Urbanization, and also MINITAB 17 and Brüel & Kjaer Measurement Partner Suite programs were used for analysis. According to the measurement results, it was found that the noise level in the classes was above both international and national limit values and the existing insulation was insufficient. In order to reduce the reverberation time, the main acoustic measures should be taken, such as improving classes by panels that are made of acoustic sound absorbing materials, and the covering of the class and corridor ceilings with noise absorbing panels. Through Apriori analysis of teacher’s surveys, it was obtained that there was no difference between the schools in terms of noise perception and all teachers were disturbed by the noise.

Key Words: Noise pollution, Reverberation noise analysis, Noise education

Atf İçin / Please Cite As:

Orbak, A. Y. ve Aydın, F. U. (2020). Türkiye’de bir büyükşehirdeki okullarda gürültü seviyesinin tespiti ve öğretmenlerin görüşlerinin veri madenciliği ile analizi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1375-1390.

Geliş Tarihi / Received Date: 24.04.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 02.05.2020

¹ Doç. Dr. - Bursa Uludağ Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, orbak@uludag.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4921-4275

² Doktora Öğrencisi - Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Endüstri Mühendisliği Anabilim Dalı,
aydin_umutt@hotmail.com - ORCID: 0000-0001-5797-0217

Giriş

Türkiye’de çocukların yılda 2.000 saatinin büyük kısmını deneysel temelden yoksun olarak tasarlanmış okul ortamında geçirdikleri göz önünde alındığında, bu şekilde yapılan eğitimin potansiyel etkileri ve bedeli çok derindir. Çünkü sınıfın fiziksel çevresi eğitim-öğretim için kritik öneme sahiptir ve o ortamı soluyan öğrenciler üzerine çok güçlü ve derin izler bırakır. Sınıf ortamının, öğrenmede oynadığı ayrılmaz rolü ilk fark edenlerden birisi 19. yy başlarında Maria Montessori’dir. Montessori’nin eğitim materyallerinin çocuklara sıralama, sınıflama, yapı ve örüntü gibi kavramları kazandırarak büyüme gelişmelerini desteklediği bilinmektedir. Günümüzde artık ortamının öğrenme üzerine etkisini inceleyen birçok araştırma bulunmaktadır. Örneğin uygun fiziksel çevrede okula devam eden çocukların okuma, dinleme, dil gelişimi ve matematikte anlamlı olarak daha başarılı olduklarının tespit edildiği bulunmuştur (Bowers ve Burkett, 1987).

Fiziksel çevrenin öğrenmeye etkisi iki kurama dayanmaktadır. Birincisi uyarıcı girişi seviyesinin tepki seviyesi çıkışı kapsayan ilk kuramdır. Buna göre uyarıcı girişinin artmasının buna denk bir tepki çıkışı artışıyla sonuçlanacağını varsaymaktadır (Strauss ve Lehtinen, 1947). Genel olarak davranışçı öğrenme modeline dayanan bu kuram günümüzde yerini optimal düzeyde uyarılma kuramına bırakmıştır. Optimal düzeyde uyarılma kuramına göre çevredeki dış uyarıcıların miktarı çocuğun fizyolojik, dikkat ile ilişkili ve davranışsal tepkisiyle bağdaştırılmalıdır. Buna göre bireylerin, çevresel faktörler dalgalandığı takdirde sabit tutmak için çabalayacakları biyolojik olarak belirlenmiş optimal seviye uyarıcıları bulunmaktadır (Hardiman, 2003). Bu nedenle organizma, yeterli uyarım olmadığında, heyecan arayıcı aktiviteler başlatacak, çok fazla uyarıcı veya uyarıma maruz kaldığıdaysa aktivitelerini kısıtlandırıp uyarıcılardan kaçınacaktır (Berlyne, 1960; Hebb, 1955; McClelland, vd., 1953). Burada öğrenme ortamının aydınlatma, akustik ve düzen açısından dikkatlice planlanmış olması öğrencilerin okula devamı ve disiplinli olmalarına katkı sunmuştur. “Beyin Araştırmalarını Etkili Öğretimle Bütünleştirme” adlı kitabın yazarı Mariale Hardiman’a (2003) göre öğrenmeyi etkileyen fiziksel çevre unsurlarının başında sınıflardaki görsel olarak uyarıcıların çekici olması ve arka plan gürültüsü gelmektedir. Öğrenme ortamı ne kadar ilginç ve güzel görsel materyallerle donatılırsa, öğrenmenin de o derece artmaktadır. Görsel olarak uyarıcı sınıf ortamı öğrenmeye yardımcı olduğuna göre, aynı durumun işitsel uyarıcılar içinde doğru olacağı düşünülebilir. Her ne kadar çevreden gelen renk, yenilik gibi görsel uyarımların fazla olması genelde olumlu olsa da, işitsel uyarılar için bunun tersi doğrudur. Çünkü görsel uyarıcıların tersine, çocukların işitsel uyarıcı girişini kontrol edemezler. İşitsel uyarının çok fazla olmasının öğrenme üzerine etkileri genelde zararlı olmaktadır (Hardiman, 2003). Ne kadar zararlı etki yaptığı ise: (a) gürültünün seviyesine, (b) gürültüye maruz kalınan süreye, (c) gürültünün ne ölçüde konuşma içerdiğine, (d) uyarımın artırılmasına katkıda bulunan görevin zorluk derecesi ve (e) öğrenci sayısı gibi çevredeki mevcut diğer uyarıcı etkenlere bağlıdır (Cohen, vd., 1980; Glass ve Singer, 1972; Hockey, 1970; Kryter, 1950).

Türkiye’de ve Dünya’da Okulda gürültü üzerine yapılan birçok araştırma mevcuttur. Ülkemizde yapılan araştırmalar da okulda gürültü kirliliğinin öğrencilerin sağlığını ve akademik başarısını olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir (Özbıçakçı vd., 2012: 230; Polat vd., 2004; Tamer vd., 2011: 175; Tüzel, 2013). Bulunuz (2014) ilköğretim öğrencileri ile yaptığı araştırmada, ilk ölçümlerde olduğu gibi son ölçümlerde de bina içinde öğrenci giriş-çıkışı ve tenefüs saatlerinde gürültü düzeylerinin 80-90 dB aralığında ve oldukça yüksek olduğunu tespit etmiştir. Tamer-Bayazıt, vd.’nin (2011) yapmış olduğu araştırmada okullardaki öğretmenlerin % 85,2’si okulda gürültünün önlenmesi ya da azaltılmasının eğitim-öğretimin kalitesinin yükselmesi için “çok önemli” ve “kritik derecede önemli” olduğunu bulurken, %11’i ise “önemli” bulmuştur. Özbıçakçı vd. (2012) ilköğretim öğrencileri ile yaptığı bir araştırmada, ölçülen gürültü seviyelerinin öğrencilerin geçici işitme kayıplarına yol açacak düzeyde olduğunu tespit etmiştir. Bulunuz vd. (2017) biri devlet diğeri özel olmak üzere iki İlkokulundaki öğrencilerinin okulda gürültünün hakkındaki görüşlerini değerlendirdiği çalışmada öğrencilerin özellikle tenefüs sırasında ki gürültüyü çok yüksek buldukları sonucuna ulaşmıştır. Yapılan gürültü ölçümleri de bu veriyi destekler niteliktedir. Özel okulda ortalama gürültü 74,56 dB(A), devlet okulunda ise gürültü düzeyi 82,18 dB(A) ölçülmüştür. Yurt dışında yapılan araştırmalarda okullarda yüksek gürültü düzeyi olduğunu ve bunun zararlı etkileri üzerine odaklanmıştır. Örneğin Yassin vd. (2016, s. 2013-2016), Kuveyt’te okullardaki gürültü kirliliğini incelemiş, gürültü ölçümleri ve öğretmenlere anketler yapmıştır. Öğretmenlerin bu gürültüden rahatsız olduğunu tespit ederek gürültünün azaltılması için okullarda yalıtım malzemeleri kullanılmasını önermiştir. Sarantopoulos vd. (2014, s. 496-499), Yunanistan’daki okulların gürültüsünü incelemiş ve trafik gürültüsünün istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde okullardaki gürültü seviyesini arttıran faktörlerden birisi olduğunu belirtmiştir. Zannin vd. (2013) Brezilya’da bir üniversitede gürültü kirliliğini ve öğrencilerin bu

konudaki gürültülerini incelemiş, gürültü haritaları oluşturup en çok gürültülü olan bölgelerde ölçülen veriler ile yapılan anketlerin birbirini desteklediğini, bölgede rahatsız edici düzeyde gürültü olduğu belirtmiştir.

Günümüzde gürültü okulun yanı sıra fabrika, havaalanı, hastaneler, hayvanat bahçesi, doğal parklar gibi birçok alanda araştırma konusu olmaktadır. Merchan vd. (2014), İspanya’da bir tabiat parkındaki gürültü kirliliğini ve ziyaretçilerin bu konudaki görüşlerini incelemiş, gürültü ölçümleri ve ziyaretçilere anketler yapmıştır. Ziyaretçiler bu gürültüden rahatsız olduklarını ve bu gürültünün azaltılması için yapılabilecek bir eğitim için ekonomik destek verebileceklerini belirtmişlerdir. Vasilyev (2017, s. 672), Rusya’nın Samara bölgesindeki gürültüyü incelemiş ve anlık veri akışı sayesinde internet aracılığıyla görüntülenebilecek dinamik olarak değişen gürültü haritaları hazırlamıştır. Aktürk vd. (2003, s. 75-79), Ankara’daki kavşakları modelleyerek trafik ışık sürelerinin planlamasının bölgedeki gürültüyü etkilediğini görmüştür. Boateng ve Amedofu (2004, s. 58), Afrika’da bir fabrikadaki iş makinelerinin gürültüsünün çalışanları önemli derecede etkilediğini ve bu konuda önlemler alınması gerektiğini belirtmiştir. Şensöğüt ve Çınar (2006, s. 135), gürültüyü etkileyen faktörleri belirleyip gürültüyle ilgili bir denklem oluşturmuşlardır. Tripathy ve Rao (2015) bir boksit madeninde çalışan işçilerin iş makinelerinden ne kadar fazla etkilendiğini ve bu konuda yapılabilecek iyileştirmeleri araştırmıştır. Silva ve Oliveira (2014) şehir planlamasının binaların maruz kaldığı gürültü üzerine etkilerini incelemek amacıyla modeller kurmuştur. Seidler vd. (2017), Frankfurt Uluslararası Havaalanı’na yakın bölgede yaşayanların katılımıyla yaptığı bir araştırmada havayolu, demiryolu ve karayolundaki gürültünün insanlarda depresyona yol açtığını belirlemiştir. Abbaspour vd. (2015, s. 96-99), İran’da yaptığı bir araştırmada analitik hiyerarşi prosesi yöntemini kullanarak gürültüyü etkileyen her bir faktörün ağırlığını hesaplamıştır. Gültekin vd. (2013) İstanbul’daki 5 değişik devlet hastanesinin polikliniklerindeki gürültü düzeylerini incelemiş ve değerlerin sınırların üzerinde olduğunu, önlemler alınması gerektiğini bildirmiştir. Quadros vd. (2014, s. 81-82), Brezilya’da bir hayvanat bahçesinde yaptığı çalışma ile gürültünün sadece insanlar üzerine etkilerinin olmadığını, bundan hayvanların da olumsuz yönde etkilendiğini bize göstermiştir. Görüldüğü gibi gürültü okulun yanı sıra hemen hemen yaşamın her alanında önemli bir problem olarak ele alınmaktadır. Problemin çözümü için toplanan verilerin sistematik bir şekilde ele alınması problemin çözümü konusunda yürütülen çalışmalara önemli katkı sunacaktır. Bu çalışmada okulda gürültü konusunda toplanan verilerin veri madenciliği gibi sistematik bir yaklaşımla analiz edilmeye çalışılmıştır. Literatür taramasında gürültüyle ilgili toplanan verileri veri madenciliği yaklaşımını kullanarak sistematik bir şekilde analiz eden çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle bu çalışmanın literatürdeki bu boşluğu doldurarak, yürütülecek çalışmalara katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Günümüzde gelişen teknoloji ve dolayısıyla artan veri boyutu kurumları farklı alanlara yönlendirmektedir. Büyük ve karışık veriler içinden anlamlı ilişkiler bulunmasına yardımcı olan veri madenciliği bu ihtiyaçlara cevap vermekte ve son yıllarda büyük ilgi görmektedir (Han ve Kamber, 2011). Veri madenciliğinde birliktelik kurallarının bulunması için geliştirilen Apriori algoritması yardımıyla veriler arasında ilişkiler bulunabilmektedir (Han ve Kamber, 2011). Örneğin bir marketteki müşterilerin gelir ve eğitim seviyelerinin satınalma davranışlarına etkisi belirlenebilmektedir (Prokeřinová ve Paluchová, 2014). Veya bir tur şirketinin müşterilerinin hangi paketleri daha çok seçtiği hakkında bilgi verebilmektedir (Akgün ve Çizel, 2017). Daha farklı alanlarda da apriori algoritması kullanılabilir. Dalkılıç ve Aydın (2017, s. 550-552) yaptığı çalışmada üniversite öğrencilerinin devamsızlık davranışlarını etkileyen faktörleri araştırmıştır. Pehlivanoglu ve Duru (2016) ise lise ve üniversite öğrencilerinin teknoloji bağımlılığının araştırılması ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Literatürde Apriori algoritması kullanılarak bir okuldaki gürültü seviyesinin öğretmenler tarafından algısının araştırıldığı bir örneğe rastlanmamış olup bu çalışma bu açıdan bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Okullardaki gürültü ölçüm verilerini değerlendirmek için bu konuda belirlenmiş ulusal ve uluslararası sınır değerler oldukça önemlidir. WHO (Dünya Sağlık Örgütü)’ne göre okullardaki gürültü seviyesi ders sırasında 35 dB(A)’yı ve teneffüslerde 55 dB(A)’yı geçmemelidir (WHO, 1999).

Ülkemizde bu konu ile ilgili binaların gürültüye karşı korunması hakkında hazırlanan yönetmelik Tablo 1’de gösterilmiştir. Yönetmeliklerdeki sınır değerleri hem okullardaki gürültü ölçümlerinin hem de veri madenciliği çalışması aracılığıyla bulunan anket sonuçlarının yorumlanması açısından önemlidir.

Tablo 1. Akustik Sınıflara Göre Gürültü Sınır Değerleri (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, (2017))

BİNA İŞLEVİ	MEKAN	ZAMAN DİLİMİ	İç gürültü düzeyi, LAeq						
		Gece : 23.00 - 07.00 Akşam : 19.00 - 23.00 Gündüz : 07.00 - 19.00	AKUSTİK PERFORMANS SINIFI						
			A	B	C	D	E	F	
Konut Binaları	Yatak Odaları	Gece	26	30	34	38	42	46	
	Yaşam Alanları	24 saat	31	35	39	43	47	51	
	Mutfaklar	24 saat	31	35	39	43	47	51	
Eğitim Tesisleri	Derslikler	Gündüz - Akşam	31	35	39	43	47	51	
	Özel Derslikler	Gündüz - Akşam	36	40	44	48	52	56	
	İdari Odalar	Gündüz - Akşam	31	35	39	43	47	51	
	Spor Salonu	Gündüz - Akşam	41	45	49	53	57	61	
	Okuma Odaları	Gündüz - Akşam	31	35	39	43	47	51	
	Sirkülasyon Alanları	Gündüz - Akşam	41	45	49	53	57	61	
	Kreşler	Oyun-yemek alanları	Gündüz	36	40	44	48	52	56
		Yatak odaları	Gündüz	26	30	34	38	42	46

Yönetmelikte, akustik performans sınıfları A’dan F’ye doğru en iyiden en kötüye olacak şekilde sıralanmıştır:

A sınıfı: Gürültüye karşı yüksek koruma ile sağlanan sessiz bir ortamı,

B sınıfı: Normal koşullarda, kullanıcının sınırlaması gerekmeksizin iyi bir korumayı,

C sınıfı: Kullanıcıların davranışlarının normal sınırca olması durumunda rahatsızlığın fazla olmadığı (aynı zamanda binaların dâhil olması gereken en düşük seviyeyi),

D sınıfı: Kullanıcıların davranışlarının normal sınırdan olmasına rağmen genel bir rahatsızlık olduğu ortamı,

E sınıfı: Gürültüye karşı düşük koruma sağlanan bir ortam,

F sınıfı: Gürültüye karşı korumasız bir ortamı temsil etmektedirler.

Sınıf içi öğrenme kalitesini etkileyen en önemli faktörlerden olan, insan kulağının duyma alanındaki frekansların ses düzeylerinin ağırlıklı ortalaması (LA, eq) ve bir alandaki sesin kaybolana kadar duvarlardan yansımaları sonucu oluşan çınlanımın nasıl hesaplandığı sırasıyla Bölüm 1 ve 2’de verilmiştir.

1. Gürültü Ölçümünde Kullanılan Parametreler

Ortalama gürültü düzeyi

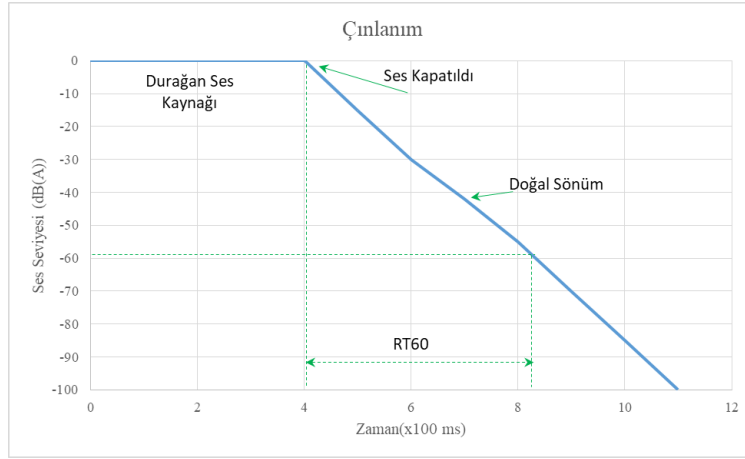
$$L_{Aeq,ort} = 10 \times \log_{10} \times \frac{\sum_{i=1}^n 10^{\left(\frac{x_i}{10}\right)}}{n} \quad (1)$$

olarak hesaplanmaktadır. (1) denkleminde $x_i = 30$ sn içinde alınan i . örnek, n , örnek sayısıdır. $L_{A,90}$ ise ilgili ölçüm seviyesinin % 90’ının üzerinde olduğu ses düzeyidir. Bu düzey istatistik olarak arka plan gürültüsünün ölçümünde kullanılabilir.

2. Çınlanım

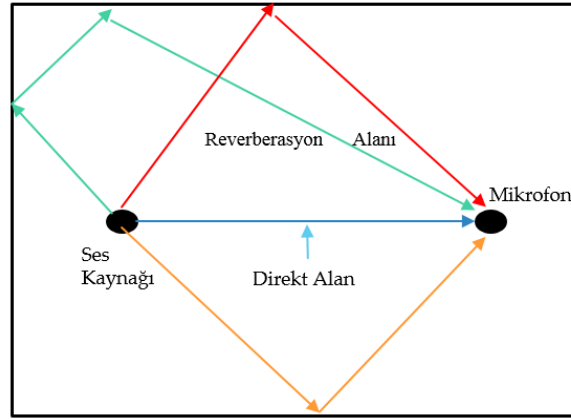
Meissner (2017), çınlanım süresini etkileyen faktörleri belirlemiştir.

Çınlanım süresi; bir hacmin akustik performansının belirlenmesinde kullanılan en önemli kriterlerdendir. İlgili kaynağın susmasından itibaren 60 dB’lik düşüş için geçen süredir. Çınlanım süresinin grafik üzerinden hesabı (RT60) Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Çınlanım Süresinin Grafik Üzerinden Hesabı

Çınlanım deneyleri yapılırken arka plan gürültüsünün ölçümleri etkilemeyecek düzeyde olması gerekmektedir. Aksi takdirde sağlıklı sonuçlar alınamamaktadır. Ses kaynağı olarak bir tabanca veya balon kullanılabilir. Şekil 2'de bir kaynaktan çıkan sesin bir mikrofona ulaşana kadar yansıdığı alanlar gösterilmiştir.

Şekil 2. Sesin Oda İçinde Yansıması

Ölçülmek istenen frekans bandına bağlı olarak çınlanım süresi ölçülecek yerin hacmi değişmektedir. Tablo 2'de görüldüğü üzere frekans bandı arttıkça gerekli olan hacim azalmaktadır.

Tablo 2. Frekans Hacim İlişkisi

Ölçülmek istenen en düşük 1/3 oktav frekans bandı	Çınlanım odası için tavsiye edilen en küçük hacim
100 Hz	200 m ³
125 Hz	150 m ³
160 Hz	100 m ³
>200 Hz	70 m ³

Ülkemizde yayınlanan Binaların Gürültüye Karşı Korunması Hakkında Yönetmeliğe göre akustik performans sınıfına bağlı olarak çeşitli tesislerde olması gereken çınlanım süreleri Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Çınlanım Sınır Değerleri

<i>Bina İşlevi</i>	<i>Mekan</i>	<i>Akustik Performans Sınıfı</i>	
		<i>C-D (sn)</i>	
Konut Binaları	Sirkülasyon alanları	1,2	
	Yatak odaları	0,5	
	Yaşam Alanları, Mutfak	0,8	
	Derslikler, Özel derslik, İdari odalar, Okuma odaları	0,8	
Eğitim Tesisleri	Spor Salonu	1,8	
	Sirkülasyon Alanları	1,2	
	Kreşler	Oyun, yemek alanları Yatak odaları	0,8 0,5

Burada belirtilen sınır değerler C ve D sınıfları için belirlenmiştir. Bina işlevlerine bağlı olarak diğer sınıflar için gerekli çınlanım sürelerine akustik uzmanların karar vermesi uygun bulunmuştur. Sirkülasyon alanı koridor, giriş holü gibi alanlardır. Özel derslik ise müzik odası, dans odası, resim ve el işi derslikleridir.

Bu çalışmanın iki amacı vardır. Birincisi okullardaki gürültünün durum analizi, İkincisi ise öğretmenlere ölçüm öncesi dönemde okullarındaki gürültü algılarının araştırılması için yapılan anketler içinden veri madenciliğinin ilişki bulma algoritmalarından Apriori aracılığıyla bulunması ve bulunan sonuçların okullardaki gürültü düzeyi ile ilişkisinin ortaya konmasıdır.

Yöntem

Örnekleme

Bu çalışmada 4 okulda (3 Mart Azizoğlu İlköğretim Okulu (3 Mart), Dilek Özer Ortaokulu (Dilek Özer), Sadettin Türkün Ortaokulu (Sadettin Türkün) ve Mustafa Münevver Olağaner İlköğretim Okulu (MMO) önce öğretmenlere gürültü algılarını anlamak amacıyla anketler, sonrasında okullarında gürültü ölçümleri yapılmıştır gerçekleştirilmiştir. Bunun dışındaki okullarda (Hüsnü Züher, Emir Koop İ.O, Özlüce Anadolu Lisesi , Hatice Gani Erverdi Ortaokulu, Ahmet Erdem Anadolu Lisesi, Koç Ortaokulu, Nurettin Topçu İmam Hatip Lisesi, Akşemsettin İ.O, Özel Final Okulları, Özel Tan Okulları, Meral Muammer Ağım Okulu) sadece öğretmen anketleri yapılmıştır.

3 Mart Okulu şehir dışında ama ana yola yakın bulunmakta, diğer 3 okul şehir içinde bulunmaktadır. Okullar trafik gürültüsünden etkilenmektedir. Sadece 3 Mart okulunda orta düzeyde akustik yalıtım bulunmaktadır.

3 Mart’ta 816 öğrenci 34 derslik, Dilek Özer’de 690 öğrenci 24 derslik, Sadettin Türkün’de 804 öğrenci 25 derslik ve MMO’da 1162 öğrenci 19 derslik bulunmaktadır.

Bu bölümde Apriori ile ilgili bilinmesi gereken temel kavramlar, Apriori Algoritması, öğretmenlere yapılan anketler ve gürültü ölçümleri yapılan okullardaki gürültü seviyesi ile ilgili gürültü haritaları verilmiştir.

Temel Kavramlar

Birliktelik kuralları bulunurken destek, güven ve lift değerleri büyük önem taşımaktadır. $A \Rightarrow B$ kuralı için;

$$\text{Destek } (A \Rightarrow B) = P(A \cup B)$$

$$\text{Güven } (A \Rightarrow B) = P(B | A) \text{’dir.}$$

$A \Rightarrow B$ kuralının bütün kurallar içinde ne kadar oranda bulunduğunu “A veya B olaylarının gerçekleşme olasılığı” ile tanımlanan destek değeri açıklar. Güven ise “A olayının” olması durumunda “B olayının” da gerçekleşmesinin koşullu olasılığını verir. Bu değerler tek başına bir kuralın yaygın olup olmadığı konusunda tam bilgi verememektedir. Bu sebeple aşağıda açıklanan lift değeri de kullanılmaktadır. (Han ve Kamber , 2011)

$$\text{Lift}(A, B) = \frac{P(A \cup B)}{P(A)P(B)} \quad (2)$$

Yukarıdaki denklem ile verilen Lift değeri A ve B olayları arasındaki korelasyonu açıklamaktadır. Bulunan bir kuralın lift değeri 1'den küçük ise A ve B olayları birbirini negatif etkilemektedir. 1'den büyük değerler aralarında pozitif bir korelasyon olduğunu ve böyle bir kuralın yaygın olabileceğini göstermektedir. Eğer 1'e eşit ise A ile B olayları birbirinden bağımsız olaylardır ve aralarında bir korelasyon yoktur. 1'den büyük lift değerleri bulunan kuralı destekler niteliktedir. (Han ve Kamber , 2011)

Apriori Algoritması

Agrawal ve Srikant tarafından 1994 yılında bulunan Apriori Algoritması veri madenciliği alanında bulunan en önemli algoritmalarından biridir. Aşağıda algoritmanın yapısı pseudo kod olarak verilmiştir (Agrawal ve Srikant, 1994).

```

L1 = {large 1-elemanlı öge setleri};
for ( k = 2; Lk-1 ≠ 0; k++ )
  Ck = apriori-gen(Lk-1);
  forall hareketler t ∈ D do begin
    Ct = altküme(Ck, t)
    forall adaylar c ∈ Ct do
      c.count değerini arttır;
    end
    Lk = { c ∈ Ck | c.count ≥ mindestek }
  end
Cevap = Uk Lk;

```

Şekil 3. Apriori algoritması pseudo kodu

Algoritmada sık geçen öge kümeleri “L” ile, aday öge kümeleri “C” ile gösterilmiştir. Temel olarak “k-1” elemanlı sık geçen öge kümesinden “k” elemanlı sık geçen öge kümesi oluşturulur ve bu kümedeki elemanlar kullanıcı tarafından belirlenen minimum destek değerine göre(minsup) budama işlemine tabi tutulur.(Agrawal ve Srikant, 1994) Şekil 4’de budama işlemi de içeren pseudo kod verilmiştir.

```

insert into Ck
select p.öge1 , p.öge2 , ... , p.ögek-1 , q.ögek-1
from Lk-1 p , Lk-1 q
where p.öge1 = q.öge1, ..., p.ögek-2 = q.ögek-2,
      p.ögek-1 < q.ögek-1;

forall öge setleri c ∈ Ck do
  forall (k-1)- alt kümeler s of c do
    if (s ∉ Lk-1) then
      Ck içindeki c’yi sil ;

```

Şekil 4. Apriori-gen fonksiyonunun pseudo kod yapısı

Oluşturulan “k elemanlı” aday kümenin içinde “k-1” elemanlı sık geçen öge kümesinde bulunmayan elemanlar bulunabilir. Bu durumu kontrol etmek ve istenmeyen elemanları silmek için Şekil 3’te geçen “apriori-gen” fonksiyonu kullanılmaktadır. Apriori-gen fonksiyonunun pseudo kodu Şekil 4’te verilmiştir. (Agrawal ve Srikant, 1994)

Gürültü Ölçümleri

Ölçümler Brüel & Kjaer Type 2250 frekans analizörü ile yapılmış, analizler için L_{Aeq} ve L_{A90} (L_{A90} sadece arka plan gürültüsünün belirlenmesi için istatistikî olarak) parametreleri kullanılmıştır. Tüm ölçüm noktalarında 30 sn’lik ölçüm zamanı kullanılmıştır.

Şekil 5. 3 Mart Azizoglu Okulu

Şekil 5, 6, 7 ve 8’de ölçüm yapılan okulların uydu görüntüsü gösterilmiştir.

Ölçümler sırasında yağmur veya şiddetli bir rüzgâr olmamıştır. Yerden yüksekliğin 1,6 m ve duvarlardan uzaklığın en az 1 m olmasına özen gösterilmiştir. Derste ve teneffüste olmak üzere sınıfta ve koridorda gürültü ölçümleri yapılmıştır.

Sınıflarda yapılan ölçümlerde kapılar ve camlar kapalı konumda olmasına özen gösterilmiştir. Her bir sınıfta 4 köşe noktasında ölçüm yapılarak bunların ortalaması kullanılmıştır.

Çınlanım deneyleri,

- 1) Sınıf ve koridorların ortasında,
- 2) Yerden 1,6 m yüksekliğinde,
- 3) Pencere ve kapılar kapalı olacak şekilde,
- 4) Balon kullanılarak,
- 5) Hiçbir öğrencinin arka plan gürültüsüne sebep olmaması için okul saatleri dışında yapılmıştır.

Şekil 6. Mustafa Münevver Olağaner İlkokulu

Şekil 7. Dilek Özer Ortaokulu

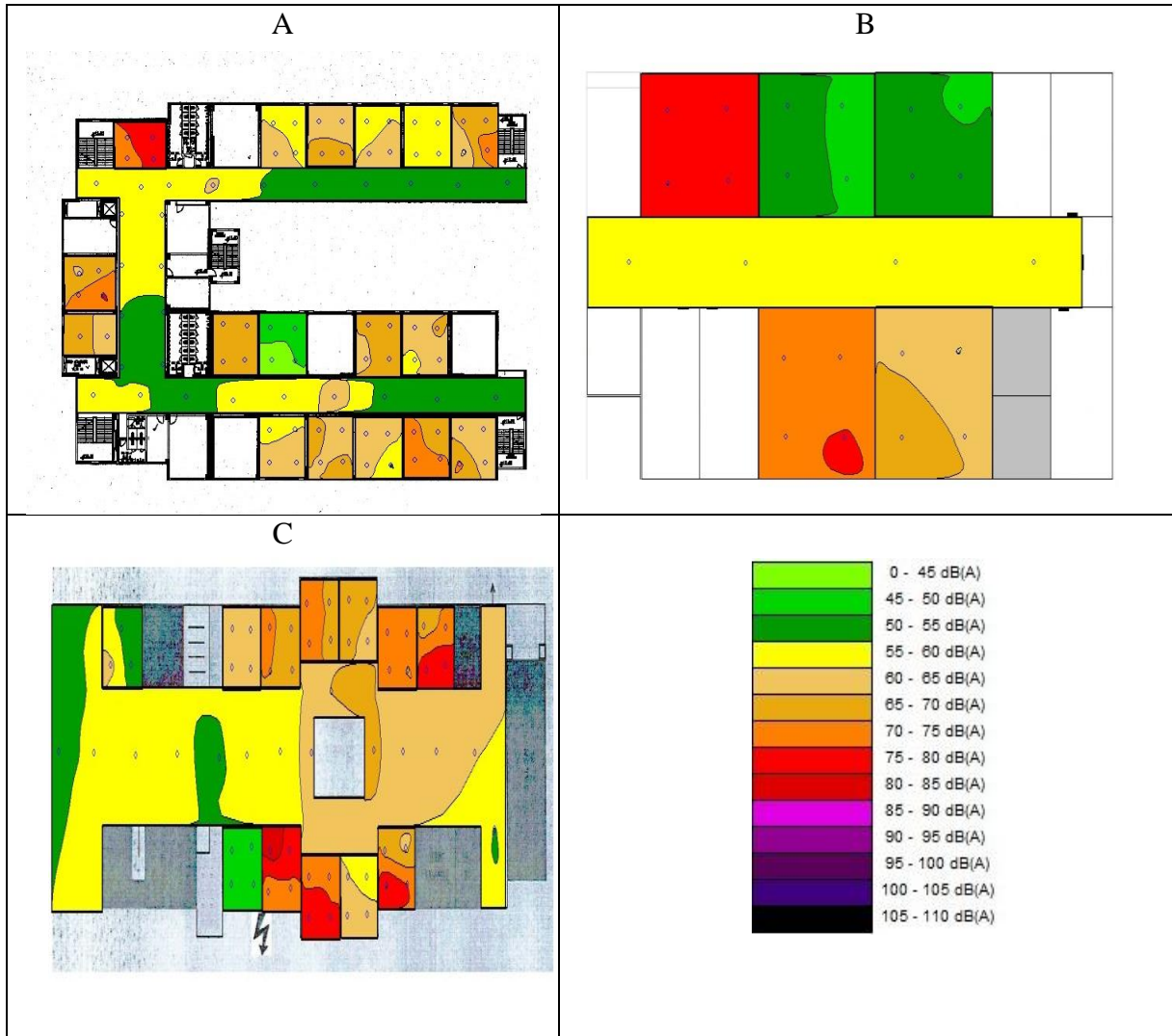
Şekil 8. Sadettin Türkün Ortaokulu

Verilerin Analizi

Ders sırasında yapılan ölçümleri içeren gürültü haritaları Şekil 9'da gösterilmiştir. Renkler koyulaştıkça gürültü seviyesi artmaktadır. Gri ve beyaz alanlar ölçüm yapılmayan (tuvalet, müdür odası, bilgi işlem odası gibi) yerlerdir. A, B ve C şekillerindeki haritalar derslerdeki durumu göstermesine rağmen her bir okulun durumu farklıdır. Okullarda ders sırasındaki gürültü seviyesi 40-45 dB(A)'den 80-85 dB(A)'ya kadar yüksek seviyelere ulaşabilmektedir. Ayrıca, ölçümler yapılmadan önce bahsedilen okullardaki öğretmenlerin gürültü düzeyi ile ilgili görüşlerini araştırmak amacıyla anketler ve analizleri yapılmıştır. Öğretmenlere yapılan anketler ile ilgili öznitelikler Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4. Öznitelikler

Öznitelikler	Açıklama
Okul adı	Okul adlarının tutulduğu 1-15 arasında değer alabilen kategorik değişken: Sadettin Türkün Ortaokulu, Dilek Özer Ortaokulu, ÇEK, Hüsnü Züher, Emir Koop İ.O, Özlüce Anadolu Lisesi, Hatice Gani Erverdi Ortaokulu, Ahmet Erdem Anadolu Lisesi, Koç Ortaokulu, Mustafa Münevver Olağaner İ.O, Nurettin Topçu İmam Hatip Lisesi, Akşemsettin İ.O, Özel Final Okulları, Özel Tan Okulları, Meral Muammer Ağım Okulu
Cinsiyet	1: kadın 2: erkek
Kıdem	Öğretmenlerin tecrübelerini gösterir. 1: "0-1 yıl" ve 5: "16 ve üstü" yıl olacak şekilde 1'den 5'e kadar değer alabilir
Branş	1'den 11'e kadar değer alabilir. Türkçe, matematik, fen bilgisi, sosyal bilgiler, müzik, beden eğitimi, resim, din ve ahlak bilgisi, İngilizce, sınıf öğretmeni ve diğer.

Şekil 9. Gürültü Haritaları

Bu çalışmada gürültü düzeyi ve azaltılabilirliği ile yakından ilgili olduğu için aşağıdaki 6 soru analizler için kullanılmıştır. Bu sorular ve açıklamaları Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 5. Anket Soruları

Sorular	Açıklama	Cevap Seçenekleri
Pre1	Genel olarak okulunuzun gürültü düzeyi hakkında ne düşünüyorsunuz?	1: Çok düşük
Pre3	Ders sırasında sınıf içi gürültü düzeyi hakkında ne düşünüyorsunuz?	2: Düşük
Pre4	Teneffüs saatlerinde okul içi gürültü düzeyi hakkında ne düşünüyorsunuz?	3: Orta düzey 4: Yüksek 5: Çok yüksek
Pre19	Size göre sınıfın akustik/işitsel koşulları ile öğrencilerin derslerindeki başarıları arasında nasıl bir ilişki kurulabilir?	1: Hiç ilişki yoktur 2: İlişkisizdir 3: Biraz ilişkilidir 4: İlişkilidir 5: Doğrudan ilişkilidir
Pre23	Okuldaki gürültü düzeyinin azaltılabileceğine inanıyor musunuz?	1: Kesinlikle inanmıyorum 2: İnanmıyorum 3: Kararsızım 4: İnanıyorum 5: Kesinlikle inanıyorum
Pre24	Sizce okulda gürültüyü önlemek ya da azaltmak eğitim kalitesi açısından ne kadar önemlidir?	1: Hiç önemli değil 2: Önemli değil 3: Orta derecede 4: Önemli 5: Çok önemli

Bulgular

Okullarda gürültü ölçümü sırasında en büyük gürültü nedeni sınıftaki öğrencilerdir. Kapı çarpmaları, öğrencilerin gürültücü davranışları teneffüste ölçülen gürültünün şiddetini arttırmaktadır. Gürültü ölçümleri Tablo 6 ve 7’de gösterilmiştir. Sınıf, koridor ve yemekhanede yapılan çınlanım ölçümleri Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 6. $L_{A,eq}$ Değerleri

		Ders Saati				Teneffüs			
		Sınıf		Koridor		Sınıf		Koridor	
		Ekim	Şubat	Ekim	Şubat	Ekim	Şubat	Ekim	Şubat
3 MART OKULU	Ortalama	63,35	63,38	54,013	56,51	77,02	77,48	74,9	79,06
	sd	7,66	7,93	4,799	5,89	10,68	6,23	6,49	4,23
	n	44	56	38	17	38	28	38	17
	Min	51,43	46	45,98	48,66	57,56	61,92	62,64	72,01
	Max	81,26	85,88	73,3	73,3	106,31	88,79	87,11	85,97
SADETTİN TÜRKÜN	Ortalama	65,809	64,37	58,29	58,53	77,52	82,07	81,24	79,53
	sd	5,442	7,23	4,64	5,02	12,6	5,03	7,07	4,47
	n	48	47	16	18	24	24	16	18
	Min	56,65	45,75	50,61	49,93	59,42	74,49	64,17	68,67
	Max	78,55	74,77	69,35	67,32	106,6	94,87	89,65	85,99
DİLEK ÖZER	Ortalama	66,6	70,73	61,351	61,631	78,12	81,11	79,17	82,33
	sd	8,1	9	2,899	3,738	5,02	7,84	6,22	4,18
	n	40	24	19	15	20	16	19	15
	Min	47,65	51,86	57,55	55,75	69,37	69	64,05	73,68
	Max	83,82	98,56	67,93	71,28	87,06	95,5	85	89,27
MMO	Ortalama	66,995	62,993	65,81	68,24	80,13	78,738	80,33	81,751
	sd	7,629	6,978	5,65	4,11	9,24	4,721	4,29	2,848
	n	68	72	12	12	50	36	12	12
	Min	50,22	47	57,01	63,03	68,07	70,08	74,36	76,73
	Max	84,69	76,43	76,21	74,8	108,61	88,14	85,57	87,43

Tablo 7. L_{A90} İstatistikî Arka Plan Gürültü Değerleri

		<i>Ders Saati</i>		<i>Teneffüs</i>	
		<i>Sınıf</i>	<i>Koridor</i>	<i>Sınıf</i>	<i>Koridor</i>
3 MART OKULU	Ortalama	49,77	48,68	66,86	70,04
	sd	6,29	4,00	8,98	6,21
	n	44	38	38	38
	Min	39,93	41,51	44,56	55,46
	Max	66,48	63,30	81,26	80,68
SADETTİN TÜRKÜN	Ortalama	53,03	52,42	65,31	74,26
	sd	5,25	3,65	6,09	5,71
	n	48	16	24	16
	Min	41,40	44,31	54,47	60,05
	Max	67,03	59,89	79,87	82,68
DİLEK ÖZER	Ortalama	54,75	56,30	68,50	73,20
	sd	6,79	2,18	3,12	6,67
	n	40	19	20	19
	Min	41,49	52,69	64,18	58,55
	Max	66,11	59,57	75,88	80,04
MMO	Ortalama	54,46	59,97	67,41	72,97
	sd	6,60	5,25	7,24	5,00
	n	68	12	50	12
	Min	43,27	54,08	53,81	63,54
	Max	73,47	67,98	80,43	77,62

Tablo 8. Ölçülen Çınlanım Değerleri

<i>Okul</i>	<i>Sınıf</i>	<i>Koridor</i>	<i>Yemekhane/Kantin</i>
3 Mart İ.O.	1,37s	5,67s	5,15s
MMO İ.O.	2,25s	5,04s	3,96s
Dilek Özer	3s	4,5s	Yemekhane ve/veya kantin yok
Sadettin Türkün	3s	3,6s	4,5s

Gürültü ve Çınlanım Sonuçları aşağıda özetlenmiştir:

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın binaların gürültüye karşı korunması hakkında 2017 yılında hazırlanmış olduğu yönetmeliğe göre C sınıfı binalar için belirlenen sınır değerler (sınıflar için 0,8 saniye çınlanım 39 dB gürültü, koridorlar için 1,2 saniye çınlanım 49 dB gürültü) ile kıyaslandığında bu değerlerin çok üzerindedir ($p < 0,001$).

Dünya Sağlık Örgütü'nün belirlediği 55 dB'lik gürültü sınırı ile kıyaslandığında sadece 3 Mart Okulu'nda ders saatinde koridorlarda yapılan ölçümler sınır değerdedir ($p < 0,001$).

Dersliklerde ölçülen çınlanım değerleri kıyaslandığında 3 Mart okulunda daha iyi sonuçlar elde edilmiştir. MMO'daki koridor ve kantinin hacminin 3 Mart Okulu'na kıyasla daha küçük olması çınlanım süresinin daha küçük çıkmasında önemli rol oynamıştır.

Dersliklerin boyutları yakın olduğu için daha sağlıklı bir karşılaştırma yapabilmek adına sınıflarda yapılan çınlanım sürelerinin dikkate alınması durumunda 3 Mart Okulu'ndaki akustik yalıtımın etkili olduğu açıktır.

Ayrıca bu çalışma sonucunda gürültü seviyesinin ölçüm yapılan okula (3 Mart, Sadettin Türkün, Dilek Özer ve MMO), zamana (Ders, Teneffüs), döneme (Ekim 2016, Şubat 2017) ve yere (Sınıf, Koridor) göre değiştiği gözlemlenmiştir.

Onbeş okuldaki öğretmenler ile gürültü ölçümleri öncesi yapılan anketlerden elde edilen kurallar Tablo 9, 10 ve 11'de gösterilmiştir.

Tablo 9. Tüm Okullardan Elde Edilen Kurallar

<i>Kurallar</i>	<i>Destek</i>	<i>Güven</i>	<i>Lift</i>
[1]{cinsiyet=1,kıdem=5,pre1=5,pre24=5} => {pre4=5}	0,042	0,944	5,414
[2]{cinsiyet=1,pre4=3,pre19=4,pre23=3} => {pre1=3}	0,042	0,944	2,034

Tablo 10. Tüm Okullardan Elde Edilen Kurallar (devam)

<i>Kurallar</i>	<i>Destek</i>	<i>Güven</i>	<i>Lift</i>
[1]{okuladı=11,pre4=4,pre19=5} => {pre23=2}	0,015	1	5,152
[2]{okuladı=11,pre3=3,pre4=3,pre19=4} => {pre23=3}	0,012	1	4,424
[3]{brans=5,pre1=3,pre23=4} => {pre3=2}	0,012	1	3,539
[4]{cinsiyet=2,kıdem=3,pre23=4,pre24=5} => {pre3=2}	0,012	1	3,539
[5]{okuladı=14,pre1=3,pre19=5,pre24=5} => {pre3=2}	0,012	1	3,539
[6]{cinsiyet=1,kıdem=4,pre4=4,pre19=4,pre23=4,pre24=4} => {pre3=2}	0,012	1	3,539

Tablo 10’a bakıldığında [1] nolu kurala göre sınıfın akustik koşulları ile öğrencilerin derslerindeki başarıları arasında doğrudan ilişki olduğunu düşünen ve teneffüs saatlerinde okul içi gürültü düzeyini yüksek düzeyde bulan Nurettin Topçu İmam Hatip Lisesi’ndeki öğretmenlerin hepsi okuldaki gürültü düzeyinin azaltılabileceğine inanmamaktadır. Öte yandan [2] nolu kurala göre sınıfın akustik koşulları ile öğrencilerin derslerindeki başarıları bir ilişki olduğunu düşünen, ders sırasındaki sınıf içi ve teneffüs saatlerinde okul içi gürültü seviyesi orta düzeyde bulan Nurettin Topçu İmam Hatip Lisesi’ndeki öğretmenlerin hepsi okuldaki gürültü seviyesinin azaltılabileceği konusunda kararsız olduklarını belirtmişlerdir. [5] nolu kurala göre sınıfın akustik koşulları ile öğrencilerin derslerindeki başarıları arasında doğrudan ilişki olduğunu ve okulda gürültüyü önlemek ya da azaltmanın eğitim kalitesi açısından çok önemli olduğunu düşünen ve genel olarak okullarının gürültü düzeyini orta düzeyde bulan Özel Tan Okulları öğretmenlerinin hepsi ders sırasında sınıf içi gürültü düzeyini düşük seviyede görmektedir.

Tablo 11. Tüm Okullardan Elde Edilen Kurallar (devam)

<i>Kurallar</i>	<i>Destek</i>	<i>Güven</i>	<i>Lift</i>
[1]{pre3=5,pre4=5} => {pre1=5}	0,015	1	9,927
[2]{okuladı=12,pre4=5,pre24=5} => {pre1=5}	0,012	1	9,927
[3]{okuladı=10,pre4=5,pre24=5} => {pre1=5}	0,017	1	9,927
[4]{okuladı=10,cinsiyet=1,pre3=3} => {pre1=5}	0,020	1	9,927
[5]{kıdem=5,pre3=5,pre4=5,pre24=5} => {pre1=5}	0,015	1	9,927

Tablo 11’e bakıldığında [2] nolu kurala göre teneffüs saatlerinde okul içi gürültü düzeyini yüksek bulan ve okulda gürültüyü önlemek ya da azaltmanın eğitim kalitesi açısından çok önemli olduğunu düşünen Akşemsettin İlköğretim Okulu öğretmenlerinin hepsi genel olarak okullarının gürültü düzeyini çok yüksek olduğunu düşünmektedir. [5] nolu kurala göre 16 ve üzeri yıl tecrübesi olan, ders sırasında sınıf içi ve teneffüs saatlerinde okul içi gürültü düzeylerini çok yüksek bulan öğretmenlerin hepsi okullarının genel gürültü düzeyini çok yüksek bulmaktadır.

Sadece gürültü ölçümlerinin yapıldığı okullardaki öğretmenlere yapılan anketlerin kuralları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 12. Ölçüm Yapılan Okullardaki Kurallar

<i>Kurallar</i>	<i>Destek</i>	<i>Güven</i>	<i>Lift</i>
[1]{okuladı=2,cinsiyet=1} => {pre1=3}	0,133	0,895	2,161
[2]{okuladı=1,kıdem=4} => {pre1=2}	0,047	0,857	1,860
[3]{cinsiyet=2,kıdem=4} => {pre1=2}	0,047	0,857	1,860
[4]{brans=10,kıdem=4} => {pre3=2}	0,047	0,857	1,503
[5]{okuladı=1,cinsiyet=1} => {pre3=2}	0,109	0,824	1,444

Burada diğer anket analizlerinden farklı olarak 5 seviyeli anket cevapları “1:Düşük, 2:Orta, 3:Yüksek” olacak şekilde değiştirilmiştir.

Tablo 12'ye bakıldığında [3] numaralı kurala göre 11-15 yıl tecrübesi olan erkek öğretmenlerin %86'sı okullarının genel gürültü seviyesini orta seviyede görmektedir. [5] nolu kurala göre Sadettin Türkün Ortaokulu'ndaki kadın öğretmenlerin %82'si ders sırasındaki sınıf içi gürültü düzeyinin orta düzeyde olduğunu düşünmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Öğretmenlerin gürültü algısının araştırıldığı bu çalışmaya göre,

Okullardaki genel gürültü düzeyini çok yüksek bulan, gürültünün azaltılmasının eğitim kalitesi açısından önemini çok yüksek olduğunu düşünen 16 yıl ve üzerinde tecrübesi olan kadın öğretmenlerin %94'ü teneffüs saatlerindeki okul içi gürültü düzeyini çok yüksek bulmaktadır. Ayrıca okuldaki gürültünün azaltılabileceği konusunda kararsız olan, akustik koşullar ile öğrenci başarısı arasında ilişki olduğunu ve teneffüs saatlerindeki okul içi gürültü düzeyini orta seviyede bulan kadın öğretmenlerin %94'ü okullarındaki genel gürültü düzeyini orta seviyede görmektedir.

Benzer şekilde, ders sırasında sınıf içi ve teneffüs saatlerinde okul içi gürültü düzeylerinin çok yüksek olduğunu düşünen öğretmenlerin hepsi okullarının genel gürültü düzeyinin çok yüksek olduğunu düşünmektedir. MMO okulundaki teneffüs saatlerinde okul içi gürültü düzeyinin çok yüksek olduğunu ve gürültüyü azaltmanın eğitim kalitesi açısından çok önemli olduğunu düşünen öğretmenlerin hepsi okullarındaki genel gürültü düzeyini yüksek görmektedirler(>55 dBA). Diğer yandan MMO okulundaki ders sırasındaki sınıf içi gürültü düzeyini orta seviye olarak gören kadın öğretmenlerin hepsi okullarındaki genel gürültü düzeyini çok yüksek olarak görmektedir. MMO okulundaki öğretmenlerin ders sırasındaki sınıf içi gürültü düzeyi ile ilgili farklı görüşleri olsa da okulun genel gürültüsü ile ilgili ortak bir görüşe sahip olduğu görülmüştür.

Öte yandan, okullarındaki genel gürültü düzeyini orta seviyede gören ve gürültünün azaltılabileceğine inanan sosyal bilgiler öğretmenlerinin hepsi ders sırasında sınıf içi gürültü düzeyinin düşük olduğunu düşünmektedir. Buna göre sosyal bilgiler öğretmenleri asıl gürültünün teneffüslerde oluştuğunu, bunun zamanla düzeltililebilecek bir durum olduğunu düşünmektedir. İlginç bir şekilde, 6-10 yıllık tecrübesi olan, okuldaki gürültü düzeyinin azaltılabileceğine inanan ve aynı zamanda gürültüyü önlemenin eğitim kalitesi açısından çok önemli olduğunu düşünen erkek öğretmenlerin hepsi ders sırasında sınıf içi gürültü düzeyinin düşük olduğunu düşünmektedir. Benzer şekilde, 11-15 yıl tecrübesi olan teneffüs saatlerinde okul içi gürültüyü yüksek, okuldaki gürültünün azaltılabileceğine inanan, akustik koşulların öğrencilerin başarısı üzerinde etkisi olduğunu düşünen kadın öğretmenlerin hepsi sınıf içi gürültü düzeyinin düşük olduğunu düşünmektedir. Bu bize okuldaki gürültünün azaltılabileceğine inanan hem kadın hem de erkek öğretmenlerin sınıf içi gürültü ile ilgili bir ortak görüşte toplandığını göstermektedir.

Ölçüm yapılan bir diğer okul olan Dilek Özer Ortaokulundaki kadın öğretmenlerin %90'ı okullarındaki genel gürültü düzeyini çok yüksek bulmaktadır. Yönetmeliklerde belirlenen 55 dBA gürültü seviyesinin sınırının üzerinde bir ses düzeyi olduğu düşünüldüğünde bu görüş ölçümleri destekler niteliktedir. Sadettin Türkün okulunda ise 11-15 yıl tecrübesi olan öğretmenlerin %85'i okullarındaki genel gürültü düzeyini orta seviyede görmektedir. Benzer şekilde 11-15 yıl tecrübeli İngilizce öğretmenlerinin %86'sı ders sırasındaki sınıf gürültü düzeyini orta seviyede görmektedir. Bunlar ilginç durumlardır çünkü bu okuldaki gürültü analizlerine bakıldığında(>55 dB(A)) gürültünün diğer okullardan farklı olmadığı ama 11-15 yıllık tecrübesi olan öğretmenlerin gürültüyü kanıksadığını göstermektedir.

Gürültü ölçümü yapılan okullardaki öğretmenlerin anketlerinin analizinden elde edilen sonuçlar ile gürültü ölçümü yapılmayan okullardaki öğretmenlerin anketlerinin analizine göre, öğretmenlerin aynı şeyleri düşündüğü görülmüştür. Ayrıca okullar arasında bir fark olmadığı ve bütün öğretmenlerin gürültü konusunda rahatsızlıkları olduğu saptanmıştır.

Okullarda akustik yalıtım son zamanlarda dikkate alınmaya başlanan bir problem olup üzerinde çalışılması gereken birçok değişkene sahiptir. Gürültü kirliliğini önleme yolları, okulların inşaatı sırasında düşünülmesi gereken önemli bir konudur. Okulların inşasından sonra yapılacak iyileştirmeler daha maliyetli olmaktadır.

Literatürde veri madenciliği yaklaşımlarından Apriori algoritması kullanılarak bir okuldaki gürültü seviyesinin öğretmenler tarafından algısının araştırıldığı bir örneğe rastlanmamış olup bu çalışma bu açıdan bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın literatürdeki bu boşluğu doldurarak, yürütülecek çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Öneriler

Gürültü ve gürültü kirliliği olgusu öğretmenler tarafından derslerde etkin olarak üzerinde durulması gereken bir konudur. Her öğretmen, özellikle de anaokulu ve sınıf öğretmenleri daha küçük sınıflardan itibaren gürültü yapmamayı, gürültücü davranışlardan uzak durmayı sınıf kuralı olarak belirlemeli ve uygulanması konusunda hassasiyet göstermelidir. Öğretmenler öğrencileri bu konuyu sınıfta uyuşması gereken bir kural olarak belirlemeleri konusunda yönlendirmeli ve bu kuralın sınıfta uygulanıp uygulanmadığını yine öğrencilerin takip etmesi konusunda rehberlik etmelidirler. Öğretmenler sessiz bir sınıf / okul iklimi oluşturmak, sınıflarında gürültücü davranışları önlemek ve sükunetli bir ortam yaratmak konusunda rol model olmalıdırlar. Bu konuda inisiyatif almalıdırlar. Öğrencilerine bağırmandan konuşmalıdırlar. Öğrencilerinin de birbirlerine bağırmandan konuşmaları konusunda gerekli uyarılarda bulunmalıdırlar.

Veli toplantılarında gürültü konusunda aileleri bilinçlendirmelidirler. Bu konuda ailelerden de aktif destek alabilmelidirler. Gürültü ve gürültü kirliliği konusunda veliler için broşür / bilgilendirme notu hazırlamalıdırlar.

Bunlara ek olarak bina içi akustik yalıtım yapılmalıdır. Örneğin akustik baffle, akustik pvc zemin kaplamaları ve akustik kumaş kaplı paneller kullanılabilir.

Teşekkür

Bu çalışma, TÜBİTAK tarafından desteklenen 114K738 nolu “Okulda Gürültü Kirliliği: Nedenleri, Etkileri ve Kontrol Edilmesi” projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Etik Beyan

“Türkiye’de Bir Büyükşehirdeki Okullarda Gürültü Seviyesinin Tespiti ve Öğretmenlerin Görüşlerinin Veri Madenciliği ile Analizi” başlıklı çalışma TÜBİTAK tarafından desteklenen 114K738 nolu “Okulda Gürültü Kirliliği: Nedenleri, Etkileri ve Kontrol Edilmesi” projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Bursa Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Klinik Araştırmalar Etik Kurulu’nun 04.03.2014 tarih ve 2014-5 sayılı toplantısında 3 numaralı karar olarak alınmıştır. Ayrıca Bursa Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nün 24.12.2013 tarih ve 3982794 sayılı yazısı ile projenin ilk ve orta dereceli okullarda yürütülmesi için gerekli izin ve destek verilmiştir. Makalenin yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Abbaspour, M., Karimi, E., Nassiri, P., Monazzam, M. R. ve Taghavi, L. (2015). Hierarchal assessment of noise pollution in urban areas – A case study. *Transportation Research Part D*, 34, 95-103. <http://dx.doi.org/10.1016/j.trd.2014.10.002>.
- Agrawal, R. ve Srikant, R., (1994). Fast algorithms for mining association rules. *Proceedings of the 20th VLDB Conference*, Santiago, Chile.
- Akgün, A. ve Çizel, B., (2017). Günlük tur programları oluşturmada veri madenciliği: A grubu seyahat acentası örneği. *Turizm ve Araştırma Dergisi*, 6(1), 73-85. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/423846> adresinden 19 Mayıs 2018 tarihinde erişilmiştir.
- Aktürk, N., Akdemir, O. ve Üzkurt, İ., (2003). Trafik ışık sürelerinin neden olduğu çevresel taşıt gürültüsü. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 18(1), 71-87. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/76214> adresinden 6 Kasım 2018 tarihinde erişilmiştir.
- Berlyne, D. E. (1960). *Conflict, arousal and curiosity*. New York: McGraw-Hill.
- Boateng, C. A. ve Amedofu, G. K. (2004). Industrial noise pollution and its effects on the hearing capabilities of workers : A study from saw mills, printing presses and corn mills. *African Journal of Health Services*, 11(1-2), 55-60. doi: 10.4314/ajhs.v11i1.30778.
- Bowers, J.H. Burkett, C.W. (1987). Relationship of student achievement and characteristics in two selected school facility environmental setting. ERIC No: ED286278.
- Bulunuz, N. (2014). Noise pollution in turkish elementary schools: Evaluation of noise pollution awareness and sensivity training. *International Journal of Environmental and Science Education*, 9(2), 345-360.
- Bulunuz, N., Bulunuz, M., Orbak, Y., Mutlu, N. ve Tavsanlı, Ö. F. (2017). An evaluation of primary school students’ views about noise levels in school. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 9(4), 725-740.
- Cohen, S., Evans, G. W., Krantz, D. S., & Stokols, D. , (1980). Physiological, motivational, and cognitive effects of aircraft noise on children. *American Psychologist*, 35, 231–243.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, (2017). Binaların gürültüye karşı korunması hakkında yönetmelik. *Resmî Gazete*. Sayı: 30082. Ankara.

- Dalkılıç, F. ve Aydın, Ö., (2017). Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin devamsızlık davranışlarını etkileyen faktörler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 7(3), 546-553. doi: 10.5961/jhes.2017.231.
- Glass, D. ve Singer, J. (1972). *Urban stress: Experiments on noise and social stressors*. New York: Academic Press.
- Gültekin, E., Develioğlu, Ö. N., Yener, M., Şenay, N. ve Külekçi, M., (2013). İstanbul/Türkiye'deki değişik hastane polikliniklerinde gürültü kirliliği. *Türk Otolarengoloji Arşivi*, 51, 101-105. doi:10.5152/tao.2013.1300.
- Han, J. and Kamber, M. (2011) *Data Mining: Concepts and Techniques*. 3rd Edition, Morgan Kaufmann, Burlington.
- Hardiman, M. M. (2003). *Connecting brain research with effective teaching: The brain targeted teaching model*. Lanham, MD: Scarecrow Education.
- Hebb, D. O. (1955). Drives and the CNS (conceptual nervous system). *Psychological Review*, 62, 243-254.
- Hockey, G. R. J. (1970). Effects of loud noise on attentional selectivity. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 22, 28-36.
- Kryter, K. D. (1950). The effects of noise on man. *Journal of Speech Disturbance*.
- McClelland, D. C., Atkinson, J. W., Clark, R. A. ve Lowell, E. L. (1953). *The achievement motive*. New York: Appleton-Century-Crofts.
- Meissner, M. (2017). Acoustics of small rectangular rooms: Analytical and numerical determination of reverberation parameters. *Applied Acoustics*, 120, 111-119. https://doi.org/10.1016/j.apacoust.2017.01.020.
- Merchan, C. I., Balteiro, L. D. ve Solino, M. (2014). Noise pollution in national parks: Soundscape and economic valuation. *Landscape and Urban Planning*, 123, 1-9. doi: http://dx.doi.org/10.1016/j.landurbplan.2013.11.006
- Özbıçakçı, Ş., Çapık, C., Aydoğdu, N., Ersin, F. ve Kıssal, A. (2012). Bir okul toplumunda gürültü düzeyi tanınması ve duyarlılık eğitimi. *Eğitim ve Bilim*, 37(165), 223-236.
- Polat, S. ve Buluş-Kırıkkaya, E. (2004). Gürültünün eğitim öğretim ortamına etkileri. *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*. İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi.
- Pehlivanoglu, M. K. ve Duru, N. (2016). Analysis of technology addiction of high school and university students using data mining techniques. *The Eurasia Proceedings of Educational & Social Sciences*, May 19-22, Bodrum, Turkey.
- Prokeřinová, R. B. ve Paluchová, J., (2014). Identification of the patterns behavior consumptions by using chosen tools of data mining - association rules. *Agris on-line Papers in Economics and Informatics*, 6(3), 1-12. https://ageconsearch.umn.edu/bitstream/188731/2/agris_on-line_2014_3_benda-prokeşinova_paluchova.pdf adresinden 18 Ekim 2018 tarihinde erişilmiştir.
- Quadros, S., Goulart, V. D. L., Passos, L., Vecchi, M. A. M. ve Young, R. J. (2014). Zoo visitor effect on mammal behaviour: Does noise matter?. *Applied Animal Behaviour Science*, 156, 78-84. http://dx.doi.org/10.1016/j.applanim.2014.04.002.
- Sarantopoulos, G., Lykoudis, S. ve Kassomenos, P. (2014). Noise levels in primary schools of medium sized city in Greece. *Science of the Total Environment*, 482, 493-500. doi: http://dx.doi.org/10.1016/j.scitotenv.2013.09.010.
- Seidler, A., Hegewald, J., Seidler, A. L., Schubert, M., Wagner, M., Dröge, P., ... Zeeb, H. (2017). Association between aircraft, road and railway traffic noise and depression in a large case-control study based on secondary data. *Environmental Research*, 152, 263-271. http://dx.doi.org/10.1016/j.envres.2016.10.017.
- Silva, L. T., Oliveira, M. ve Silva, J. F. (2014). Urban form indicators as proxy on the noise exposure of buildings. *Applied Acoustics*, 76, 366-376. http://dx.doi.org/10.1016/j.apacoust.2013.07.027.
- Strauss, A. A. ve Lehtinen, L. E. (1947). *Psychopathology and education of the brain injured child*. New York: Grune and Stratton.
- Şensöğüt, C. ve Çınar, İ., (2006). Çevresel faktörlerin gürültü yayılımına etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 10, 131-138. http://dergipark.gov.tr/dpuifbed/issue/36179/407502 adresinden 19 Ocak 2019 tarihinde erişilmiştir.
- Tamer-Bayazıt, N., Küçükçifçi, S. ve Şan, B. (2011). İlköğretim okullarında gürültüden rahatsızlığın alan çalışmalarına bağlı olarak saptanması. *İTÜ Dergisi*, 10(2), 169-181.
- Tripathy, D. P. ve Rao, D. S. (2015). Noise measurement in a mechanized opencast bauxite mine: A case study. *Noise & Vibration Worldwide*, 46(11), 9-19. https://doi.org/10.1260/0957-4565.46.11.9
- Tüzel, S. (2013). Sınıf içi gürültünün öğrencilerin dinleme sürecindeki bilişsel performansına etkisi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 9(4), 363-378.
- Vasilyev, A. (2017). New methods and approaches to acoustic monitoring and noise mapping of urban territories and experience of it approbation in conditions of Samara region of Russia. *Procedia Engineering*, 176, 669-674 doi: 10.1016/j.proeng.2017.02.311.
- World Health Organisation (1999). Guidelines for Community Noise.
- Yassin, M. F., Almutairi, H., Alhajeri, N., Al-Fadhli, F., Al Rashidi, M. S. ve Shatti, T. (2016). Assessment of noise exposure and associated health risk in school environment. *Int. J. Environ. Sci. Technol.*, 13, 2011-2024. doi: 10.1007/s13762-016-1035-y.
- Zannin, P. H. T., Engel, M. S., Fiedler, P. E. K. ve Bunn, F. (2013). Characterization of environmental noise based on noise measurements, noise mapping and interviews: A case study at a university campus in Brazil. *Cities*, 31, 317-327. doi: http://dx.doi.org/10.1016/j.cities.2012.09.008.

EXTENDED ABSTRACT

Noise level is one of the main parameters affecting the quality of education of a school. The noise affects both the performance and the health of the students, teachers, administrators, etc. negatively. In addition, what is generally ignored is that to what extent is the school climate is appropriate for education-training. The school climate is defined as the whole of the factors that affect the attitudes and behaviors of teachers and students. Free from any doubt, the major role in creating the climate and the culture at schools belong to the administrators and teachers of the school. A healthy school climate provides a learning environment that supports academic, mental and behavioral developments of children. Noise pollution is defined as, the various disrupting and distracting noises that affect physiological and psychological health negatively; avoiding hearing the sounds intended to be heard in the physical space. The high level of noise pollution at school ruins the climate of school affecting the behaviors of teachers and students. According to the regulation made by the Ministry of Environment and Urbanization (Republic of Turkey Ministry of Environment and Urbanization, 2017) buildings were classified from class F up to A depending on their acoustics qualities. Also for the first time in regulations, reverberation time was bounded, i.e., 0.8 seconds for classes and 1.2 seconds for corridors. For class C, which is the lowest level that buildings need to include, limits were set 49 dB(A) in class and 39 dB(A) in corridors. Republic of Turkey Ministry of Environment and Urbanization, 2017). Unfortunately, in our country, the level of noise and reverberation time at schools are far above these limits. There are two aims of this research. First one is measuring the noise level and reverberation time of schools. In addition, this study includes an analysis of the duration of reverberation, and measurements of the noise level in schools located in Bursa. Besides, in the study, it was aimed to compare the noise level measured at the school, the duration of reverberation and the level of noise during class time with the limits determined by regulations for Class C educational buildings set forth by the Ministry of Environment and Urban Planning in 2017. The second aim of the research is determined as the examination of school teachers’ views about the noise pollution at schools. This examination was made by data mining. In the research, teachers were classified according to school name, gender, experience and field of study. As it can be seen from the methodology of the research, it is shown that the teachers expressed opinions about the noise pollution at school, its effects and reasons, under 6 questions. These questions are as below “the views about the general noise level in school”, “the views about the classroom noise level during course hours”, “the views about the noise level during breaks in school”, “the relationship between classroom acoustical conditions and academic success of students”, “the belief that reducibility of school noise level” and “importance of reducing the noise level in schools for quality of education”. 94 percent of 16 years or more experienced female teachers who think that reducing the noise level is very important for the quality of education, also who think that general noise level of school is very high, considered that the noise level in school during breaks was very high. Besides, 94 percent of female teachers who are indecisive about reducibility of school noise level, also who believe that there is a relationship between acoustical conditions and academic success of students, and who states that the noise level in school during breaks was very high, phrased that general noise level of school is medium. Similarly, teachers who tell that noise levels are very high during breaks in school and during course hours in classroom expressed that the general noise level of their schools is very high. MMO school teachers who think that noise level in school during the break is very high and also say reducing the noise level is very important for the quality of education during course hours in classroom declared that general noise level of their schools is very high(>55 dBA). On the other hand, social studies teachers who tell that general noise levels in their schools are medium and also think that noise level can be reduced, conceived that the noise level during course hours in the classroom is low. Finally, through studies performed especially in developed countries, it is indicated that the level of noise pollution both with acoustic precautions and creating awareness of a tranquil learning environment and school culture is formed. However, studies in our country point out that the level of noise that occurred in our schools is far above the limits. It is advised that in order to increase the academic success of students and the teaching performance of teachers, research and development studies that handle noise problem at school with all aspects should be implemented.

Teachers' Workplace Aggression Behaviors and Their Relationship with Organizational Justice¹

Başak COŞKUN² & Ali BALCI³

Abstract

In this study, it was aimed to examine teachers' workplace aggression behaviors and organizational justice perceptions and test the predictive effect of organizational justice on workplace aggression. Designed with causal comparative and correlational methods, the study had a sampling of 408 teachers, working in Kayseri and selected according to proportional stratified random sampling technique. Teachers' Workplace Aggression Scale developed by the researchers and Organizational Justice Types Scale by Kuru-Çetin (2013) were used as data collection tools. Mann-Whitney U, Kruskal Wallis, t-test, one way ANOVA, simple and multiple linear regression analyses were used in data analyses. The results showed that teachers rarely observe aggressive behaviors at school, with a higher mean of covert workplace aggression score than that of overt workplace aggression. Organizational justice perceptions were at medium level, with a higher mean of procedural justice score than that of distributive justice. The simple linear regression analysis showed that organizational justice, explaining 10% of the variance, was a significant predictor of teachers' workplace aggression behaviors. However, in the multiple linear regression it was observed that procedural justice, explaining 10% of the variance, was the only significant predictor of workplace aggression and distributive justice wasn't a significant predictor of teachers' workplace aggression.

Key Words: School, Workplace Aggression, Organizational Justice, Teachers, Regression Analysis.

Öğretmenlerin İşyeri Saldırıcılığı Davranışları ve Örgütsel Adaletle İlişkisi

Öz

Bu çalışmanın amacı öğretmenlerin işyeri saldırıcılığı davranışları ve örgütsel adalet algısını incelemek, örgütsel adaletin işyeri saldırıcılığını açıklama düzeyini test etmektir. Nedensel karşılaştırma ve ilişkisel desenlerle şekillenen araştırmanın örneklemini oranlı tabakalı örnekleme yöntemiyle belirlenen ve Kayseri'de görev yapan 408 öğretmen oluşturmuştur. Veriler araştırmacılar tarafından geliştirilen 'Öğretmenlerin İşyeri Saldırıcılığı Ölçeği' ve Kuru-Çetin (2013) tarafından geliştirilen 'Örgütsel Adalet Türleri Ölçeği' ile toplanmıştır. Veri analizlerinde Mann-Whitney U, Kruskal Wallis, t-testi, tek yönlü ANOVA, basit ve çoklu doğrusal regresyon analizleri kullanılmıştır. Sonuçlar öğretmenlerin saldırıcılık davranışları nadiren gözlediklerini, gizli saldırıcılığın ise açık saldırıcılıktan daha fazla gözlendiğini göstermiştir. Örgütsel adalet algısı orta düzeydedir ancak süreç adaletine dair algı dağıtım adaletine göre daha yüksektir. Basit doğrusal regresyon analizi, saldırıcılık puanlarındaki varyasyonun %10'unu açıklayan örgütsel adaletin işyeri saldırıcılığının anlamlı bir yordayıcısı olduğunu göstermiştir. Ancak çoklu doğrusal regresyon analizinde dağıtım adaletinin bu yordama düzeyine anlamlı katkısı olmadığı, asıl yordayıcının süreç adaleti olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Okul, İşyeri Saldırıcılığı, Örgütsel Adalet, Öğretmenler, Regresyon Analizi.

Atıf İçin / Please Cite As:

Coşkun, B. & Balcı, A. (2020). Teachers' workplace aggression behaviors and their relationship with organizational justice. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1391-1409.

Geliş Tarihi / Received Date: 10.12.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 22.04.2020

¹ This study is a part of the doctoral dissertation titled "Public School Teachers' Workplace Aggression Behaviors and Their Relationship with Organizational Justice", submitted by Başak COŞKUN and supervised by Prof. Dr. Ali BALCI.

² Ph.D., Educational Administration, Teacher - Kayseri Sumer Science High School, alasubisunt@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0042-7130

³ Prof. Dr. - Ankara University Faculty of Educational Sciences, alibalc29@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2025-3796

Introduction

Aggression and violence has always been a part of the daily life and it seems that it will stay in every walk of life, one of which is workplace, for long. Burton, Mitchell and Lee (2005) argue that almost everyone has a memory of someone who murdered their present or former colleagues. Although murder is the most sensational version, workplace aggression isn't comprised of just the unexpected shootings of the angry employees. Violence at work is a serious problem, yet it is a small part of a greater problem, which is workplace aggression. It is difficult to report definitely the prevalence of workplace aggression, as the definition of it and the data collection methods vary broadly (Barling, 1996). However, researchers in Europe (Einarsen, & Skogstad, 1996; Hoel, Cooper, & Faragher, 2001; Matthiesen, & Einarsen, 2001, Salin, 2003) monitored that 8-24% of the participants had been the target of different forms of workplace aggression (Cited in: Fredericksen, & McCorkle, 2013).

Researchers in different fields and eras defined aggression in different ways (Anderson & Huesmann, 2003). In general, aggression is defined as "efforts by individuals to harm others who are motivated to avoid the harm" (Baron, 1997; cited in: Anderson, & Bushman, 2002). In another definition aggression is explained as "any behavior aiming to cause a rapid harm or discomfort to the target". The "rapidness" remarks the unplanned nature of aggression and intention erases the possibility of accidental results of random acts (Anderson, & Huesmann, 2003). Loeber and Hay (1997) define aggression as a class of behavior which causes physical harm or creates a threat for it. The reason why they choose to define aggression on the basis of physical harm is that harm can be observed objectively. As a counterproductive work behavior, workplace aggression is defined in different ways, as well. Baron and Neuman (1996) define it as "individuals' attempts to harm people or the organization, they work or worked". According to Rai (2002) "every aggressive act, physical assault, threat or compulsive behavior which may cause physical or emotional harm is workplace aggression". Whether it reaches its aims or not, intent to harm is enough to label a series of acts as aggressive (Beugré, 2005b). In accordance with the literature, in this study aggression covers violence, conceptualized as a physical form of aggression.

Aggression is classified in different ways such as active and passive; reactive and proactive; verbal, psychological and physical or overt and covert aggression. The classification of overt and covert aggression is based on the perpetrators' intention. While it is easy to recognize some acts like murdering, insulting or throwing an object as aggression, the others such as depriving someone off the sources, damning with faint praise are difficult to put a label on. The ones that are easily spotted as aggressive are categorized as overt aggression, and the ones that are difficult to spot are categorized as covert aggression (Neuman, & Baron, 2005). In Björkqvist's (1994) terms when the perpetrators don't try to disguise his/her identity or the intention from the target, overt aggression occurs. But in covert aggression, perpetrator try to disguise his/her identity and/or intention from the target. The fact that aggressive behaviors at the work place show up in covert forms might have various reasons, one of which is the status of the target. Besides, people working at the same workplace generally know each other very well, so the anonymity advantage of the perpetrator at the general human aggression isn't possible at the workplace (Prentice-Dunn, & Rogers, 1989; cited in: Baron, Neuman, & Geddes, 1999). Therefore, covert aggression may be more prevalent than overt aggression (Baron et al., 1999). Burton et al. (2005) argue that another reason for the prevalence of covert aggression at the workplace is that perpetrators face the targets almost every day, and this gives the targets the opportunity of retaliation. And moreover, at workplace there is a built-in audience, the other workers who observe every act, including the aggressive behaviors of others.

Many theories have been developed to explain the sources of general human aggression and workplace aggression. While it is widely accepted that aggression is a result of many different factors operating together, it isn't revealed which factor is more influential, yet. Organizational culture and norms (Neuman, & Baron, 1998), organizational changes, (Neuman, & Baron, 1998), workplace bullying (Burton, 2015), work stress (Glomb, 2010), status and power relations (Arnold, Dupré, & Hershcovis, 2011) and organizational injustice (Jawahar, 2002; Beugré, 2005a; Beugré, 2005b) are pointed out as some of the organizational factors leading to workplace aggression.

Organizational justice has attracted special attention in explaining workplace aggression. In literature while there are different views on the dimensions of organizational justice, distributive, procedural, interactional, informational and rectificatory justice are the most commonly applied dimensions. Distributive justice can be explained as the fairness in decision outcomes and distribution of resources,

both of which can be tangible or intangible. The perception of distributive justice can be built when members of an organization can perceive that the outcomes are equally applied and resources are fairly distributed (Adams, 1965; cited in: Burton et al., 2005). Procedural justice is conceptualized as the fairness of the processes leading to outcomes. In order to be perceived as fair, procedures should be consistent, accurate, ethical and unbiased (Leventhal, 1980). The treatment, a member receives, during the decision making processes refers to interactional justice. Interactional justice can be fostered by giving explanations for decisions made and by being sensible and respectful while delivering news (Bies, & Moag, 1986). In his study Colquitt (2001) conceptualizes informational justice in interpersonal justice that is he argues that interactional justice has two sub-dimensions as interactional and informational justice, the latter of which refers to the adequacy of the explanations given in terms of their timeliness, specificity, and truthfulness. Rectificatory justice refers to eliminating the unfairness or inequality resulting from others' actions or procedures (Cottingham, 1992; cited in: Aydın, 1992; Kuru-Çetin, 2013). Roberts (2011) argues that rectificatory justice is justice type that deals with correcting injustice. It aims to turn unjust situations into just. According to Jawahar (2002) organizational justice is the most promising approach to workplace aggression researches. Because, individuals are quite sensitive to any deviation from what they perceive as "fair treatment" (Greenberg, & Alge, 1998). When individuals face unfairness, they try to settle it and build the fair situation again (Adams, 1965; cited in Burton et al., 2005). Therefore, perceptions of injustice is regarded as one of the best predictors of workplace aggression (Baron et al., 1999). In various models of injustice related aggression organizational justice encompasses three dimensions- distributive, procedural and interactional justice (Beugré, 2005b).

The latest theories about the organizational justice and workplace aggression remark that distributive injustice, on its own, is not enough to trigger an aggressive reaction. Beugré (2005b) argues that people may not be happy with the outcomes, however if the procedures behind the distribution of goods, it eases injustice perceptions. When unfavorable outcomes combine with the knowledge about unfair procedures, aggressive reactions develop. So, aggressive reactions need a stronger motivation than gaining less than one deserve. Bies et al., (1997) propose that abusive treatments like being fired in a humiliating way or exposed to harsh discipline are triggers of retaliations.

Beugré (2005a) explains aggression as a result of injustice in his cognitive stage model. As presented in Figure 1, the model assumes that aggression following an unfairness isn't an immediate reaction, it rather follows a series of cognitive stages as assessment, attributing the responsibility and reaction. That is, perpetrators go through at least three basic cognitive stages.

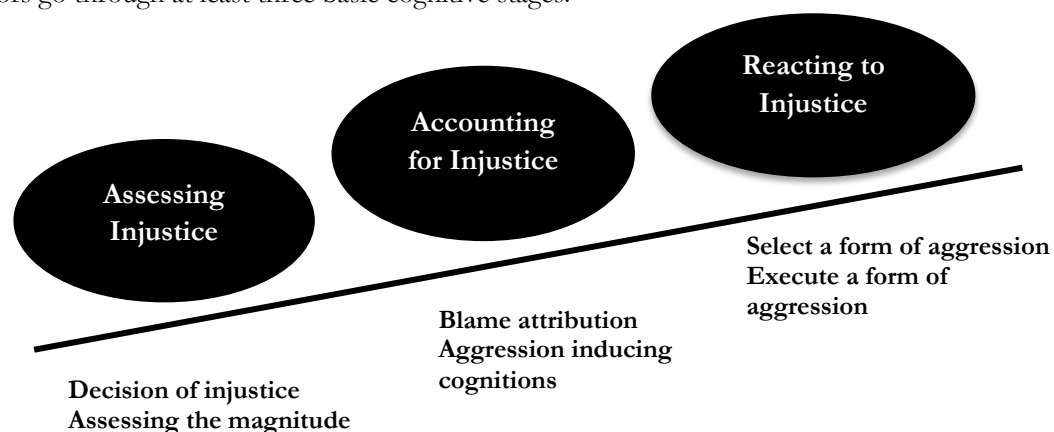

Figure 1. *The Cognitive Stage Model of Injustice Related Aggression* (Beugré, 2005a)

The assessment stage is composed of two sub stages, one of which is to decide whether it was an unjust situation or not. The other one is assessment of the magnitude of injustice. Injustice perception is relative (Sheppard, Lewicki, & Minton, 1992; cited in: Beugré, 2005a) that is, situations are perceived as unjust when they violate subjectively constructed justice threshold. The second stage, with its two sub stages, is to accounting for injustice. The first sub-stage is attributing the blame and the second is inducing aggressive cognitions. When the victim of injustice thinks that injustice is the result of the offender's intentions, it is more probable that he/she will induce aggressive cognitions. The third stage is deciding on a reaction. This stage has two sub stages; first one is to decide on a specific form of aggression and the next is to realize it.

Another model about injustice triggered aggression was developed by Jawahar (2002). In this model the focus is on the relationship between specific types of organizational injustice and workplace aggression. Besides, the type of injustice is influential on choosing a particular target for aggression. Jawahar (2002) proposes that the way to aggressive behavior starts with a triggering event which doesn't echoes same for everyone, because individual differences play a role on assessing the events as just or unjust. Individual differences play a mediator role in relationship between triggering events and justice perceptions. These triggering events, which have direct impacts on people's thoughts, feelings and psychological responses, expand in a wide array, like financial and social pressures, adverse work conditions, verbal threats, violation of rules, social norms and words, inequalities, lack of job security, changes at work place, work stress, treason, loss of status and power, destructive criticism, public ridicule, lack of job control. In general Jawahar (2002) matches different types of injustice perceptions and workplace aggression, adding the mediator roles of perpetrators, targets and conditional variables, and proposes more than 20 cause-effect links, each of which needs empirical findings to be confirmed.

Besides theoretical and empirical research on the causes of workplace aggression, there are various research on the effects of it on individual, work group and organizational levels. Research literature shows that workplace aggression has destructive effects on employees' health and wellbeing (Björkqvist, Osterman, & Hjelt-Back; 1994), and it influences organizational efficiency in a negative way (Aubé, & Rousseau; 2011; Dietz, Robinson, Folger, Baron, & Schulz, 2003). While there is a substantial literature on workplace aggression, researches focusing on educational organizations are just a few. Students' peer violence (Finkelhor, Vanderminden, Turner, Shattuck, & Hamby, 2016); efficiency of violence prevention programs at school (Thompkins, Chauveron, Harel, & Perkins, 2013); gun violence at school (Warnick, Kim, & Robinson, 2016); the relationship between students' socio metric status and aggression (Kármén, & Ştefan, 2013); the relationship between environmental factors and student aggression (Yıldız, & Sümer, 2010); students' gender and aggression (Harachi et al., 2006) are some of the topics when aggression at school is a matter of research. When it comes to teacher dimension of school aggression, there are studies on teacher reactions against student aggression (Johnson, 2009; Nesdale, & Pickering, 2006); adverse effects of student aggression on teacher (Johnson, & Barton-Balessa, 2014). In other words, studies on aggression at educational institutions mostly focus on students.

It is incorrectly supposed that educators cannot exhibit deviant behaviors such as aggression and since they perform a "divine" work they cannot be the target of it. That is why, aggression from parents to teachers or between the teachers has been neglected in researches. In foreign literature workplace aggression has been studied in various organization, but apart from a couple of researches (Blasé, & Blasé, 2003; Childress, 2014), aggression at educational institutions are student focused. However, striking instances such as Osmangazi University shooting, in which a faculty member shot four colleagues to death (www.aa.com.tr) shows that educated people and even educators themselves can engage in the most violent forms of aggression. Aggression at educational institutions should be a matter of great concern because these institutions are expected to provide solutions to deviant behaviors at society and teachers are expected to be a good example for students. Despite not focusing on teachers' workplace aggression, theoretical literature and (e.g. Jawahar, 2002) empirical researches conducted in different sectors (e.g. Özdevecioğlu, 2003) remark that one of the elements that explains workplace aggression is organizational injustice. Both in foreign (e.g. Andela, & Truchot, 2017; Firoozi, Kazemi, & Sayadi, 2016; Hakim, Mukhtar, & Abdullah, 2017) and Turkish literature (e.g. Ay, & Koç, 20014; Bal, 2014) it is widely confirmed that organizational injustice has meaningful relations with many counterproductive work behaviors. In this vein, the main aim of this research was to determine the level of teachers' workplace aggression behaviors and their organizational justice perceptions and at which level organizational justice perceptions predict workplace aggression. Within this main aim, the research questions below were answered:

1. What are teachers' opinions about workplace aggression at school? Do the perceptions change according to some individual – teachers' gender, age, work experience- and situational variables- place of school, type of school and number of teachers at school?
2. What are teachers' perceptions about organizational justice at school? Do the perceptions change according to some individual – teachers' gender, age, work experience- and situational variables- place of school, type of school and number of teachers at school?
3. What is the relationship between teachers' organizational justice perceptions and workplace aggression? At which level does organizational justice perceptions predict workplace aggression?

Method

Conducted with a quantitative approach, the research questions were answered by correlational survey (Karasar, 2015) and causal comparative (Balcı, 2015) designs. In this research teachers' perceptions about workplace aggression and organizational justice were portrayed and then the level at which organizational justice perceptions predicts teachers' aggression behaviors was tested.

Sample of the Study

The universe of the study was all the public school teachers in Turkey, and accessible universe was all the public school teachers working in Kayseri province. Proportional stratified random sampling technique was used to determine 408 teachers to represent 15.668 teachers working in Kayseri according to 2017 statistical data (kayseri.meb.gov.tr). The number of teachers, capable of representing this universe with a significance level of 0.5 is supposed to be at least 377 (Çingir, 1994). The criteria for the proportions were determined according to the extant literature. That is, in organizational behavior literature, social environment have always been regarded as an important variable, which can be influential on members' attitudes and behaviors (Turnipseed, 1994). The criterion for urban or rural districts was based on this argument. In addition to this criterion, it was believed that the ages of the pupils and the school types could be important variables, as previous researches about student aggression show that the level of aggressive behaviours change according to pupils' age (Salimi et.al., 2019) and school types (Ünlü, Evcin, Burakgazi-Yılmaz and Dalkılıç, 2013), and aggressive behaviors of students might be reflected in teachers' behaviors. After some calculations, correct number of teachers for each strata were included in the study, for example, primary school teachers were 32% of all the teachers in Kayseri, but 25% of them were working in the central districts and 7% of them were working in the rural districts, so while 114 primary school teachers from the central were included in the sample, only 14 primary school from the rural were enough to represent their strata. The calculations according to the combination of three criteria resulted in having a sample as in Table 1.

Table 1. *The Sample of the Study*

Variable	Level	Elementary	Middle	Secondary	Total	
		N	N	N	N	%
Urban Districts	Melikgazi	27	45	52	124	30,4
	Kocasinan	70	58	37	165	40,4
	Talas	13	8	19	40	9,8
	İncesu	4	4	-	8	2,0
	Hacılar	-	10	-	10	2,5
Rural Districts	Develi	2	5	-	7	1,7
	Yahyalı	1	4	-	5	1,2
	Bünyan	5	3	-	8	2,0
	Yeşilhisar	-	-	4	4	1,0
	Sarıoğlan	-	4	-	4	1,0
	Felahiye	-	-	8	8	2,0
	Özvatan	6	6	13	25	6,1
Gender	Female	54	85	63	202	49,5
	Male	72	62	69	203	49,8
Age	20-32	18	69	37	124	30,4
	33-42	44	67	56	167	40,9
	43-52	43	10	28	81	19,9
	53+	19	1	7	27	6,6
Total Number of Teachers at School	3-20	18	31	11	60	14,7
	21-40	100	89	49	238	58,3
	41-60	10	27	22	59	14,5
	100+	-	-	51	51	12,5
Teachers' Work Experience at School	1-5 years	65	115	78	261	64,0
	5-10 years	36	27	21	84	20,6
	11+ years	22	5	30	57	14,0
Total	128	147	133	408	100	

As it can be seen in Table 1, the teachers were working in 12 different districts of Kayseri. The number of male and female teachers were almost equal (Female 49.5%, Male 49.8%). The teachers' average age was 38 and the average number of teachers at school was 46. The least experienced teacher – at the same school- had 1 year of experience, while the most experienced one had 30 years of experience.

Elementary school teachers had the highest ratio (29.4%, N: 120), child development and education teachers and biomedical device technology teachers had the lowest ratio (0.2%, N: 1).

Data Collection Tools

“Teachers' Workplace Aggression (WPA) Scale” developed by the researcher (Coşkun, 2019) and “Organizational Justice (OJ) Types Scale” developed by Kuru-Çetin (2013) were used as data collection tools.

Teachers' WPA Scale, which is a five point Likert scale, has 53 items and covert and overt workplace aggression dimensions. Covert workplace aggression (CWPA) has 36 items such as “belittling another teacher” (Item 53), “gossiping about another teacher” (Item 43). Overt workplace aggression (OWPA) has 16 items such as “insulting, swearing or cursing another teacher” (Item 31), “throwing an object to another teacher” (Item 24). Teachers' WPA Scale has a high value of Cronbach's alpha ($\alpha \geq .90$), and for both dimensions the alfas are high (CWPA $\alpha = .970$; OWPA $\alpha = .971$).

OJ Types Scale (Kuru-Çetin, 2013) is composed of four sub-scales, as distributive justice, procedural justice, interactional justice and rectificatory justice scales, in its original version. However for theoretical concerns, it was decided to run factor analysis of OJ as one scale and to test if sub-scales could function as separate factors. After exploratory and confirmatory factor analyses, it was found that the scale had a two-factor structure, labeled as distributive and procedural justice. Distributive justice (DJ) dimension has six items as “The work outcomes, I get, as promotion, certificate of achievement, extra payment are fair in general” (Item 12), “The rewards, I get, are fair in general” (Item, 32). Procedural justice (PJ) dimension has 29 items as “School management explains the decisions and gives extra information when requested” (Item 14) and “When the school management makes a mistake, it tries to do its best to correct it” (Item 28). OJ Types Scale has a high Cronbach's alpha value ($\alpha \geq 0.90$), both dimensions have reliable alpha values (PJ $\alpha = 0.979$; DJ $\alpha = 0.888$).

Data Analysis

In data analysis, for the nonparametric data collected by Teachers WPA Scale, Mann Whitney U and Kruskal Wallis tests, for the parametric data collected by OJ Scale, t-test and one way ANOVA were applied. Simple and multiple linear regression analyses were used to identify at which level OJ, DJ and PJ predicted WPA.

Findings

Teachers' Workplace Aggression Behaviors

Findings about teachers' WPA, CWPA and OWPA scores are seen in Table 2.

Table 2. Teachers' WPA, CWPA and OWPA Mean Scores and Standard Deviation Values

Scale	\bar{X}	Sd
Teachers' WPA	1.69	.49
Teachers' CWPA	1.86	.60
Teachers' OWPA	1.18	.35

As it is shown in the Table 2, teachers observed WPA ($\bar{X} = 1.69$) and CWPA ($\bar{X} = 1.86$) at a “rarely” level, they observed OWPA ($\bar{X} = 1.18$) AT “never” level.

Analyses of teachers' workplace aggression according to variables. Before the comparison analyses, normality tests were run for teachers' WPA, CWPA and OWPA scores. After a series of examinations (e.g. skewness [1.5] and kurtosis [4.5] values, Q-Q plots, stem-leaf diagrams, Kolmogorov-Smirnov test of normality [$p < 0.05$]), it was decided that data didn't display standard normal distribution. Accordingly, non-parametric tests were employed in evaluating the differences between the groups. Independent samples Mann-Whitney U test results about whether workplace aggression, overt and covert workplace aggression scores differ according to teachers' gender, location and type of the school, are presented in Table 3.

Table 3. Teachers' WPA and CWPA and OWPA Mann Whitney U Results According to the Teachers' Gender, Location and Type of the School

Scale	Level	Groups	N	Mean Rank	Sum of Ranks	U	p
Teachers' WPA	Gender	Female	202	198.82	40162	19659	.474
		Male	203	207.16	42053		
	Location	Urban	347	201.03	69756	9378	.156
		Rural	61	224.25	13679		
	Type	Academic	180	133.37	24006	7716	.048
		Vocational	100	153.34	15334		
Teachers' CWPA	Gender	Female	202	199.87	40373	19870	.591
		Male	203	206.12	41841		
	Location	Urban	347	200.28	69498	9120	.085
		Rural	61	228.48	13937		
	Type	Academic	180	133.63	24053	7763	.057
		Vocational	100	152.87	15287		
Teachers' OWPA	Gender	Female	202	191.89	38761	18258	.045
		Male	203	214.06	43454		
	Location	Urban	347	205.01	71139	10406	.826
		Rural	61	201.59	12297		
	Type	Academic	180	134.63	24233	7943	.085
		Vocational	100	151.07	15107		

As it can be seen in Table 3, no significant differences between female and male teachers were found in WPA ($U= 19659, p>0.05$) or CWPA scores ($U=19870, p>0.05$). Yet, male teachers had significantly higher scores in OWPA ($U=18258, p<0.05$). Regarding the location of the schools, no significant differences between urban and rural schools were found either in WPA ($U= 9378, p>0.05$), CWPA ($U= 9120, p>0.05$) or OWPA ($U= 10406, p>0.05$) scores. Whether the teachers were working at a vocational or academic school caused a significant difference between the groups ($U= 7716, p<0.05$). Teachers working at vocational schools had significantly higher scores than the ones working at academic schools. In terms of CWPA ($U= 7763, p>0.05$) and OWPA ($U= 7943, p>0.05$) no significant difference was observed.

Kruskal-Wallis test results about whether work place aggression, overt and covert workplace aggression scores differed among the groups of teachers' age, work experience, the number of the teachers at school and school level variables are presented in Table 4.

It is shown in Table 4 that no significant difference was observed among age groups in teachers' WPA ($\chi^2=3.739, df=3, p>0.05$) and CWPA scores ($\chi^2=3.010, df=3, p>0.05$). However, in OWPA scores there was a significant difference among the groups ($\chi^2=9.318, df=3, p<0.05$). Mann-Whitney U test with a Bonferroni correction showed that the difference was between 20-32 age group ($U=181.22$) and 43-52 age group ($U=223.83$).

As for the work experience at the same school, there was no significant differences among the groups in either types of scores (WPA: $\chi^2=4.076, df=2, p>0.05$), (CWPA: $\chi^2=3.657, df=2, p>0.05$) (OWPA: $\chi^2=5.700, df=2, p>0.05$).

In terms of the number of teachers at school, in WPA ($\chi^2=3.739, df=3, p<0.05$) and CWPA scores ($\chi^2=3.010, df=3, p<0.05$), significant differences were observed among the groups, while they didn't differ significantly in OWPA scores ($\chi^2=6.594, df=3, p>0.05$). Mann-Whitney U test with a Bonferroni correction showed that the differences both for WPA and CWPA scores were between the schools at which 21-40 teachers ($U_{wpa}=193.84, U_{cwpa}=193.02$) and more than 100 teachers ($U_{wpa}=250.92, U_{cwpa}=204.87$) worked, with higher scores at the schools employing more than 100 teachers.

Regarding the school levels, the analyses showed that in three types of scores there were significant differences among the three groups (WPA: $\chi^2= 11.553, df=2, p<0.05$), (CWPA: $\chi^2= 12.294, df=2, p<0.05$), (OWPA: $\chi^2= 7.482, df=2, p<0.05$). It was seen that for WPA the difference was between elementary ($U=216.86$) and middle schools ($SO=178.19$), besides, middle and high schools ($U= 221.69$). It was concluded that in middle schools, WPA scores were significantly lower than both elementary and high schools. And in CWPA scores, as well, the differences were between elementary ($U=215.59$) and middle ($U=117.56$), and middle and high schools ($U=223.60$). CWPA scores were significantly lower in middle schools, too. When it comes to OWPA, the difference was between elementary ($U=224.70$) and middle schools, which had significantly lower mean ranks again ($U=186.66$).

Table 4. Teachers' WPA, CWPA and OWPA Kruskal Wallis Results According to the Teachers' Age, Work Experience, the Number of the Teachers and School Level Variables

Scale	Level	Group	N	Mean Rank	df	χ^2	p	Difference
Teachers' WPA	Age	20-32	124	187.33	3	3.739	.291	-
		33-42	167	199.14				
		43-52	81	218.65				
		53+	27	207.50				
	Experience	1-5	261	196.04	2	4.076	.130	-
		5-10	84	199.05				
		11+	57	230.13				
	The Number of Teachers	1-20	60	207.72	3	9.895	.019	2-4
		21-40	238	193.84				
		41-100	59	204.09				
		100+	51	250.92				
	School Level	Elementary	128	216.86	2	11.553	.003	1-2
Middle		147	178.19	2-3				
High		133	221.69					
Teachers' CWPA	Age	20-32	124	188.76	3	3.010	.390	-
		33-42	167	199.27				
		43-52	81	217.08				
		53+	27	204.87				
	Experience	1-5	261	195.71	2	3.657	.161	-
		5-10	84	201.38				
		11+	57	228.19				
	The Number of Teachers	1-20	60	210.71	3	10.275	.016	2-4
		21-40	238	193.02				
		41-100	59	250.76				
		100+	51	204.87				
	School Level	Elementary	128	215.59	2	12.294	.002	1-2
Middle		147	177.56	2-3				
High		133	223.60					
Teachers' OWPA	Age	20-32	124	181.22	3	9.318	.025	1-3
		33-42	167	197.84				
		43-52	81	223.83				
		53+	27	228.07				
	Experience	1-5	261	198.18	2	5.700	.058	-
		5-10	84	190.45				
		11+	57	233.00				
	The Number of Teachers	1-20	60	194.28	3	6.594	.086	-
		21-40	238	202.67				
		41-100	59	191.23				
		100+	51	240.42				
	School Level	Elementary	128	224.70	2	7.482	.020	1-2
Middle		147	186.66					
High		133	204.78					

Teachers' Organizational Justice Perceptions

Findings about teachers' organizational justice perception, distributive and procedural justice perception scores are seen in Table 5.

Table 5. Teachers' OJ, DJ and PJ Perceptions Mean Scores and Standard Deviation Values

Scale	\bar{X}	Sd
Teachers' OJ Perceptions	3.39	.98
Teachers' DJ Perceptions	3.13	1.05
Teachers' PJ Perceptions	3.44	1.00

As it can be seen in Table 5, teachers' perceptions of OJ was at "medium" ($\bar{X}=3.39$). In DJ dimension, the mean score was at "medium" level, too ($\bar{X}= 3.13$). In PJ dimension the mean score was at "high" level ($\bar{X}= 3.44$).

Analyses of teachers' organizational justice perceptions according to variables. Before the comparative analyses for teachers' organizational justice, distributive and procedural justice perceptions normality tests were conducted. After a series of examinations (e.g. skewness [-.37] and kurtosis [-.60]

values, Q-Q plots, stem-leaf diagrams, Kolmogorov-Smirnov test of normality [$p < 0.05$]), it was decided that the data had standard normal distribution. So, parametric tests were employed in evaluating the differences between the groups. Independent samples t-test results about whether OJ, DJ and PJ perceptions differed according to teachers' gender, location and type of the school variables are presented in Table 6.

Table 6. Teachers' OJ, DJ and PJ Perceptions T-Test Results According to the Teachers' Gender, Location and Type of the School Variables

Scale	Level	Groups	N	X̄	Sd	t	p
Teachers' OJ Perceptions	Gender	Female	202	3.39	.990	-.025	.980
		Male	203	3.39	.985		
	Location	Urban	347	3.35	.964	-1.919	.056
		Rural	61	3.61	1.087		
Type	Academic	180	3.46	.973	.502	.616	
	Vocational	100	3.40	.954			
Teachers' DJ Perceptions	Gender	Female	202	3.12	1.049	-.229	.819
		Male	203	3.14	1.063		
	Location	Urban	347	3.09	1.034	-1.605	.109
		Rural	61	3.33	1.147		
Type	Academic	180	3.19	1.039	.354	.723	
	Vocational	100	3.14	1.060			
Teachers' PJ Perceptions	Gender	Female	202	3.44	1.015	.024	.980
		Male	203	3.44	1.000		
	Location	Urban	347	3.40	.987	-1.942	.053
		Rural	61	3.67	1.098		
Type	Academic	180	3.52	.994	.540	.590	
	Vocational	100	3.45	.975			

As it can be seen in Table 6, no significant differences between female and male teachers were found in OJ ($t = -.025$, $p > 0.05$), DJ ($t = -.229$, $p > 0.05$) or PJ ($t = .024$, $p > 0.05$) scores. Regarding the location of the schools, no significant differences between urban and rural schools were found in OJ ($t = -1.919$, $p > 0.05$), DJ ($t = -1.605$, $p > 0.05$) or PJ ($t = -1.942$, $p > 0.05$) scores. Working at a vocational or academic school didn't cause teachers perceive OJ ($t = .502$, $p > 0.05$), DJ ($t = .354$, $p > 0.05$) or PJ ($t = .540$, $p > 0.05$) significantly different.

One Way ANOVA results about whether teachers' OJ, DJ and PJ scores differed among the groups of teachers' age, work experience, the number of the teachers and school level variables are presented in Table 7.

As it can be seen in Table 7 no significant difference was observed among different age groups in teachers' OJ ($F_{(3-395)} = .674$, $p > 0.05$), DJ ($F_{(3-394)} = .180$, $p > 0.05$) and PJ ($F_{(3-395)} = .841$, $p > 0.05$) scores. Likely, no significant difference was observed among the groups according to teachers' work experience, in teachers' OJ ($F_{(2-399)} = .064$, $p > 0.05$), DJ ($F_{(2-398)} = .175$, $p > 0.05$) and PJ ($F_{(2-399)} = .093$, $p > 0.05$) scores. According to the number of teachers at the school there was a significant difference among the groups in OJ ($F_{(3-404)} = 3.852$, $p < 0.05$), and PJ scores ($F_{(3-404)} = 4.335$, $p < 0.05$). In DJ scores ($F_{(3-403)} = 1.935$, $p > 0.05$) no difference was observed, though. In post-hoc analysis, LSD results showed that the difference was between the schools at which 1-20 teachers and more than 100 teachers were working. The former had significantly higher organizational justice perception than the latter. Similarly, procedural justice post-hoc analysis showed that the difference was between the same groups, and teachers working at a school where more than 100 teachers were working had significantly lower perceptions of procedural justice.

In terms of the school level, no significant difference was observed among elementary, middle or high school teachers' scores in OJ ($F_{(2-405)} = 1.840$, $p > 0.05$) or PJ ($F_{(2-404)} = 3.537$, $p > 0.05$). In DJ scores, significant differences between primary and middle schools, and between middle school and high school teachers were observed ($F_{(2-404)} = 3.537$, $p < 0.05$). Middle school teachers had significantly higher scores than both primary and high school teachers.

Table 7. Teachers' OJ, DJ and PJ Perceptions ANOVA Results According to the Teachers' Age, Work Experience, the Number of the Teachers and School Level Variables

Seal.	Variable	Group	N	X	Sd	Sum of Sq.	df	Mean Sq.	F	p	Difference
Teachers' OJ Perception	Age	20-32	124	3.49	.98	1.944	3	.665	.67	.560	-
		33-42	167	3.38	.97	389.448	395	.986			
		43-52	81	3.32	1.07	391.443	398				
		53+	27	3.27	.89						
	Experience	1-5	261	3.39	.969	.124	2	.062	.064	.938	-
		5-10	84	3.40	1.043	387.547	399	.971			
		11+	57	3.44	.975	387.671	401				
	The Number of Teachers	1-20	60	3.69	1.095		3	3.671	3.852	.010	1-4
		21-40	238	3.36	.978	11.014	404	.953			
		41-100	59	3.45	.916	85.072	407				
		100+	51	3.08	.882	96.086					
	School Level	Primary	128	3.27	1.027	3.567	2	1.784	1.840	.160	-
Middle		147	3.50	.949	392.519	405	.969				
High		133	3.37	.981	396.086	407					
Teachers' DJ Percep.	Age	20-32	124	3.18	1.057		3	.201	.180	.910	-
		33-42	167	3.12	1.032	.603	394	1.116			
		43-52	81	3.16	1.127	439.854	397				
		53+	27	3.03	.979	440.457					
	Experience	1-5	261	3.14	1.017	.391	2	.191	.175	.839	-
		5-10	84	3.07	1.150	443.057	398	1.113			
		11+	57	3.16	1.082	443.448	400				
	The Number of Teachers	1-20	60	3.42	1.141		3	2.132	1.935	.123	
		21-40	238	3.07	1.072	6.396	403	1.102			
		41-100	59	3.14	.950	444.037	406				-
		100+	51	3.02	.932	450.433					
	School Level	Primary	128	3.03	1.069	7.751	2	3.876	3.537	.030	1-2
Middle		147	3.31	1.010	442.681	404	1.096			2-3	
High		133	3.02	1.065	450.433	406					
Teachers' PJ Perception	Age	20-32	124	3.55	1.015		3	.864	.841	.472	-
		33-42	167	3.43	.992	2.592	395	1.027			
		43-52	81	3.35	1.089	405.666	398				
		53+	27	3.32	.898	408.258					
	Experience	1-5	261	3.43	.992	2.592	2	.094	.093	.911	-
		5-10	84	3.46	1.055	405.666	399	1.012			
		11+	57	3.49	.997	408.258	401				
	The Number of Teachers	1-20	60	3.75	1.110	12.879	3	4.293	4.335	.005	1-4
		21-40	238	3.42	.997	400.069	404	.990			
		41-100	59	3.51	.950	412.948	407				
		100+	51	3.08	.889						
	School Level	Primary	128	3.32	1.047	3.162	2	1.581	1.562	.211	-
Middle		147	3.54	.965	409.786	405	1.012				
High		133	3.44	1.010	412.948	407					

The Relationship between Organizational Justice and Teachers' Workplace Aggression Behaviors

Before simple linear regression analysis, to examine at which level organizational justice predicted teachers' workplace aggression behaviors, statistical assumptions were checked. One of the assumptions is that both variables have standard normal distributions. As noticed earlier workplace aggression scores didn't have a normal distribution, that's why logarithmic transformation (Keskin, 2018) was employed on the data. After the transformation, a more normal distribution was observed. The assumption of collinearity between two variables was examined on the scatter diagram (Can, 2014), it was observed that the variables had a linear correlation.

Before proceeding to the multiple regression, to identify at which level distributive and procedural justice dimensions predicted workplace aggression, statistical assumptions for the analysis were checked. Linearity between the predictor variables and the predicted were verified, and it was observed that there was not a multicollinearity problem between the predictor variables (VIF: 2.77, Tolerance: 0.36). In order to ensure that the difference between the observed values and predicted values had a normal distribution,

scatter diagram of Z-Predicted and Z-Residuals was examined. The random pattern of spots showed that errors had a normal distribution (Field, 2005). The results of linear regression analysis conducted after meeting these assumptions are presented in Table 8.

Table 8. Simple Linear and Multiple Linear Regression Analyses Results of Teachers' OJ Perceptions and WPA

	Variable	B	Standard Error	B(eta)	T	P
Simple Linear Regression	Constant	.332	.020		16.713	.000
	OJ	-.039	.006	-.323	-6.869	.000
	R= .323	Adj. R ² = .104				
	F ₍₁₋₄₀₆₎ = 47.181	p= .000				
Multiple Linear Regression	Constant	.332	.332		16.643	.000
	DJ	-.010	.009	-.088	-1.115	.265
	PJ	-.029	.009	-.248	-3.161	.002
	R= .322	Adj. R ² = .104				
	F ₍₂₋₄₀₄₎ = 47.181	p= .000				

As seen in Table 8, there was a positive correlation between teachers OJ perceptions and WPA (R= 0.323, R²=0.104), moreover, OJ was a significant predictor of WPA (F₍₁₋₄₀₆₎= 47.181, p<0.05). OJ explained 10% variance of WPA. Regression coefficient of the predictor variable (B= -.039) also showed that OJ was a significant predictor of WPA (p<0.01). So, the regression equation of teachers' workplace aggression was:

$$\text{Teachers' WPA} = (-.039 \times \text{Teachers' OJ Perceptions}) + .332$$

According to the standardized regression coefficients, the significance of predictor variables' were PJ (B=-.248) and DJ (B=-.088), respectively. The significance tests showed that while procedural justice predicted workplace aggression significantly (p<.05), distributive justice didn't. Regression equation of teachers' WPA was:

$$\text{Teachers' WPA} = (-.029 \times \text{Teachers' PJ Perceptions}) + (-.010 \times \text{Teachers' DJ Perceptions}) + (.332).$$

Discussion, Conclusion and Implications

The results of this study should be read with care; that workplace aggression and covert workplace aggression was “rarely” observed and overt workplace aggression was “never” observed ought not to be interpreted as these behaviors are exhibited too rarely to have serious consequences. As Behar and Springfield (1974) noted, scales with subjective frequency items may not show the real frequency and effect of antisocial behavior (Cited in Willoughby, Kupersmidt & Bryant, 2000). There are some specific acts that happen once in a long time, yet have the effects lasting for years. To sum, low levels of aggression scores shouldn't lead to underestimation of its effect and gravity.

That covert workplace aggression was observed more than overt workplace aggression is consistent with the extant aggression literature. Kaukainen et al. (2001) showed that covert aggression had significantly higher scores both in observed and experienced aggression. Similarly, Baron and Neuman (1996) found that verbal and passive workplace aggression- which was included in covert type in the present study- had higher levels both in observed and experienced workplace aggression than physical and active forms. Moreover, some researchers, like Baron et al (1999) had quite similar results with the present study both in covert (X=1.81) and overt workplace aggression (X=1.65). However, in contrast with the findings of these studies, Baron and Neuman (1996) observed that direct aggression had significantly higher scores than indirect aggression. In short, despite violating studies, aggression literature has a wide consensus that covert workplace aggression is observed more than overt aggression.

There are some theories which explain the reason why covert aggression is more common than overt aggression in workplace; one of them is danger/ratio theory (Björkqvist et al., 1994). This theory argues that while people try to harm their target at maximum level, they try to minimize the harm directed to them. Yet, it is very difficult to minimize the harm at workplace, as people working together have to contact each other again and again on a regular basis, which increases the risk of retaliation. Additionally, as Baron and Neuman (1996) notes, different from general human aggression, there is no chance of anonymity at the workplace, because everyone knows each other well. Besides, potential witnesses can be influential on choosing the aggression style: the other workers can take the target's side or condemn the aggressive act and this prevents the open exhibition of aggressive behaviors (Kaukainen et al., 2001). Baron and Neuman (1996) argues that covert aggression can be as destructive as overt one,

covert aggression might harm the targets in various ways by endangering their career and respectability and it can be a primary step to the “upward spiral of aggression”: covert aggression behaviors might be easily followed by more active and more physical aggression styles.

For a long time, women had not been the subjects of aggression researches, as these behaviors were thought to be uniquely male. However, as more researches have been done and various kinds of aggression have been classified, it is empirically confirmed that women can be as aggressive as men. In this study, teachers' aggression from a third point of view – that is, observed aggression- was employed and only in overt aggression the scores between women and men differed significantly. Similarly, Verona, Reed, Curtin and Pole (2007) found out that men had significantly higher scores than women in aggression and overt aggression while the groups didn't differ in covert aggression. Moreover in stress induced situations women's overt aggression levels decreased compared to unstressful situations. According to theories, both biological and socialization processes regulated by gender roles have been influential on the fact that men are more aggressive than women or they tend to choose overt forms more (Maccoby, & Jacklin, 1974; cited in Verona et al., 2007).

In the present study, location of the schools didn't create significant differences in any aggression types. However, Dietz et al. (2003) modelled that 19% of workplace aggression could be explained with the crimes committed in the organizations' environment and there was a significant positive correlation with unemployment rates. Although there aren't adequate researches about the relationship between the environmental factors and workplace aggression and it is not possible to make a comparison with the previous researches, instead of classifying schools according to the districts but the socio-economical structures surrounding them would be a more useful approach to understand the connection between the environmental factors and workplace aggression.

Not conducted on teachers' workplace aggression but students' violent behaviors in different high school types, Ünlü et.al.'s, (2013) and Efiltili's (2006) studies showed that students at vocational high schools were both targets and perpetrators of violent acts more than general academic high schools students. The importance of these studies is that with a spillover effect, students' aggressive acts can influence teacher behaviors which eventually make vocational school teachers more aggressive than the teachers working at other school types. The fact that in the present study vocational school teachers' aggression scores were higher might be a result of spill-over effect of aggression.

In contrast with the previous crime researches, this study showed that the younger group observed overt aggression less. Crime researches showed that murder rates were highest in the 18-24 year-old group (USA, Ministry of Justice; cited in Lui, Lewis, & Evans, 2013). Moreover, it was discovered that traffic accidents as a result of aggressive driving were caused by 18-26 year-olds group most (Dukes, Clayton, Jenkins, Miller, & Rodgers, 2001; cited in Lui, Lewis, & Evans, 2013). At this point, it can be said that teachers' workplace aggression has different dynamics than general human aggression. The variable of teachers' work experience at school was examined to see if the length of work experience at the same organization matters in workplace aggression, yet it was seen that it didn't lead to significant differences among the groups.

That workplace aggression and covert workplace aggression were significantly higher at schools with more than 100 teachers can be interpreted in two ways. Firstly, when there are more people the necessity of communication between people from different ethnic and religious backgrounds rises. According to Neuman and Baron (2005) environmental determinants of aggression are heat, crowd and noise. Dietz et al. (2003) figured out that there was a positive relation between the size of a factory and workplace aggression rates. Baron and Neuman (1996) demonstrated that there was a significant relation between the rise in diversity in worker profile and observed and experienced workplace aggression and in regression analysis diversity predicted workplace aggression at a significant level. That primary and high school teachers' scores in workplace aggression and overt workplace aggression were significantly higher than middle school teachers resembles Nayır's (2016) findings on retaliation behaviors of teachers. Nayır (2016) found out that primary school teachers' retaliation scores were significantly higher than middle school teachers.

Including educational sciences, organizational justice researches has a remarkably long history. In education organizations, there are a number of researches conducted on teachers (e.g. Polat, & Celep, 2008; Uğurlu, 2009; Altinkurt, & Yılmaz, 2010; Baş, & Şentürk, 2011; Güneş, & Buluç, 2012; Bölükbaşıoğlu, 2013; Buluç, & Güneş, 2014; Ünlü, Hamedoğlu, & Yaman, 2015; Güngör, & Potuk, 2017;

Akman, 2018). In these studies in the last 10 years period, teachers' organizational perceptions were mostly high in Turkey. Similarly, In Alabama, USA, Turner (2018) found that primary and high school teachers' organizational justice perceptions were high. In the present study, teachers' organizational justice perceptions were at medium levels, which is parallel with Ünlü et al. (2015) and Akman's (2018) findings.

In distributive justice dimension, in this study, teachers had a medium level score. Çelik (2011), Şahin (2011) and Polat (2007) discovered that teachers' perceptions were mostly high at "agree to a large extent" level; Uğurlu (2009) observed much higher distributive justice scores at "completely agree" level. Compared to these studies, distributive justice level was lower in the present study. In terms of procedural justice, teachers' perceptions were "agree to a large extent" level. Çelik (2011), Polat (2007) and Ünlü et al. (2015), also, observed that teachers' procedural justice were high at "agree to a large extent" level.

In this study, no significant differences were observed between the groups according to teachers' gender. There are some parallel, as in Altinkurt and Yılmaz (2010), and contrasting, as in Polat (2007), research findings in the literature. So, no consensus could have been reached about the effect of gender on organizational justice perceptions. Similar to workplace aggression findings, whether the school was in the urban or rural districts wasn't a significant determinant on organizational justice perceptions. In terms of school type variable, in the present study there wasn't any significant difference between the groups. There are some contrasting findings, for example Altinkurt and Yılmaz (2010) and Titrek (2009) revealed that teachers' organizational justice perceptions differ significantly, weighing against vocational schools.

Regarding work experience variable, Uğurlu's (2009) study in Hatay (Turkey), Ay and Koç's (2014) study across Turkey, Baş and Şentürk's (2011) study in Niğde (Turkey) showed similar results with the present study, that neither in organizational justice or in its dimensions, did teachers scores differ significantly. However, when work experience at the same school was taken into account, Polat (2007) revealed that work experience at the same school caused a difference among the groups: Teachers with less experience had significantly higher organizational justice scores.

The number of teachers at school and school level were the two variables with significant differences among the groups. Organizational justice and procedural justice scores were significantly lower in the schools with more crowded teaching staff. Likewise, Polat (2007) and Uğurlu (2009) found out that at schools with less crowded teaching staff, organizational justice perceptions were significantly higher. In contrast, Yılmaz (2010) didn't observe any significant difference in organizational justice levels according to the number of the teachers. Thus, it can be said that there have not been consistent findings so far. Regarding the school level variable, in the present study a significant difference in distributive justice was observed among the groups: middle school teachers had a significantly higher score. In a study in Bingöl (Turkey), middle school teachers' had a significantly higher organizational justice score (Demirtaş, & Demirbilek, 2019).

Simple linear regression analysis, in accordance with the extant literature, showed that organizational justice predicted workplace aggression. In their studies across the USA, Baron et al., (1999) found that there were positive correlation between injustice perceptions and aggressive acts towards supervisors ($r = -.31$). Weide and Abbott (1999) revealed that 80% of the workplace murder criminals believed that "they got even for the wrong does against them". In one of the rare studies on workplace aggression in Turkey, Özdevecioğlu (2003) observed that organizational justice was predictor of all three workplace aggression types, explaining 43% of expression of hostility, 21% of overt aggression and 2% of obstructionism.

Since there wasn't any available studies on the relation between teachers' workplace aggression and organizational justice perceptions, relationships between other deviant behaviors and organizational justice should be evaluated. Andela and Truchot (2017) revealed that French and German teachers' organizational injustice perceptions predicted their occupational burnout at a significant level. Prediction level was 11% for the French and 25% for the German. In another study, in Ghana, teachers' intent to leave their occupation was predicted by organizational justice perceptions at a significant level of 24% (Addal, Abdulal, Kyeremeh, & Sarfo, 2018). Besides counterproductive behaviors, significant relationships between positive work attitudes and organizational justice were discovered. For example, Buluç and Güneş (2014) showed that teachers' organizational commitment was predicted by their organizational justice perceptions at a significant level of 41%. In Iran, Firoozi, Kazemi and Sayadi (2016) found that physical education teachers' job satisfaction was predicted by organizational justice at a significant level of

14%. Contrary to these findings, Turner (2018) observed no significant relationship between teachers' organizational justice perceptions and organizational citizenship behaviors. To conclude, despite the exceptional findings, organizational justice literature shows a positive relationship between organizational injustice and counterproductive work behaviors or attitudes.

In the multiple regression analysis, it was revealed that procedural justice significantly predicted workplace aggression while distributive justice didn't. Burton et al., (2005) observed a significant relationship between interactional justices and all the three types of workplace aggression-obstructionism, expressions of hostility, overt aggression. Similarly, Glomb (2010) discovered a significant relationship between distributive, procedural and interactional justice and workplace aggression. Yet, in regression analysis it was revealed that only procedural justice could significantly predict workplace aggression at 18% level. Özdevecioğlu (2003) found that workplace aggression was predicted by procedural justice (40%) distributive justice (22%) and interactional justice (8%), respectively. Contrary to these finding, Dietz et al. (2003), Greenberg and Barling (1999), Kennedy, Homant and Homant (2004) revealed that although there was significant relationship between procedural or interactional justice and workplace aggression, they didn't have a predictive effect on it. Moreover, they pointed out that individual differences like alcohol consumption, history of violence or general aggressive attitudes were more predictive.

As a first study on teachers' workplace aggression, this study shows that teachers, even if rarely, observe aggression and there is often a fair climate at their schools. Organizational justice, specifically procedural justice, is a significant determinant of aggressive behaviors at work. These findings have practical and theoretical implications about workplace aggression and organizational justice. First of all in order to eliminate all forms of aggressive behaviors, teachers' pre-service and in-service trainings should be revised and subjects about human psychology and communication skills should be covered in teacher training curriculum. Besides, teacher selection and supervision processes must be structured carefully, that is teacher candidates should be expected to meet some psychological standards in order to be appointed as teachers. As organizational justice is an important determinant of aggression at school, unfair practices should be avoided in principal appointments and inequalities between the schools, especially between the vocational and general academic schools, should be minimized. This study has some limits waiting to be overcome by other researchers. First of all, the sample is only teachers in Kayseri province, different samples are needed to examine workplace aggression in Turkey. Moreover, this study delves into organizational justice, ignoring other organizational and individual variables, so other statistical techniques with a wide range of variables or qualitative approaches can be helpful in understanding the nature of workplace aggression in Turkish culture.

Ethical Declaration

This research was carried out with the ethical permission of Ankara University Social Sciences Ethics Subcommittee, dated 04.02.2019 and numbered 54. The data of the research were collected in Kayseri. Research permission of Kayseri Provincial Directorate of National Education, dated 02.05.2018 and numbered 8682104, was taken to collect research data.

References

- Addal, A., Abdulal, A., Kyeremeh, E., & Sarfo, J. O. (2108). Influence of organizational justice and job satisfaction on turnover intentions among teachers. *European Journal of Contemporary Education*, 7(2), 235-243.
- Akman, Y. (2018). The examination of the relationship with diversity management capabilities of school principals and organizational justice according to teachers' opinions. *Hitit University Journal of Social Sciences Institute*, 11, 611-626.
- Altinkurt, Y., & Yılmaz, K. (2010). Değerlere göre yönetim ve örgütsel adalet ilişkisinin ortaöğretim okulu öğretmenlerinin algılarına göre incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 16(4), 463-485.
- Andela, M., & Truchot, D. (2017). The impact of distributive and procedural justice on burnout: does it affect French and German teachers differently? *International Journal of Culture and Mental Health*, 10(3), 276-284.
- Anderson, C. A. & Bushman, B. J. (2002). Human aggression. *Psychology*, 53(1), 27-51.
- Anderson, C. A., & Huesmann, L. R. (2003). Human aggression: A social cognitive view. In M. A. Hogg & J. Cooper (Edt.) *The Sage handbook of social psychology* (pp. 296-323). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Arnold, K. A., Dupré, K. E., Hershcovis, M. S., & Turner, N. (2011). Interpersonal targets and types of workplace aggression as a function of perpetrator sex. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 23(3), 163-170.
- Aubé, C., & Rousseau, V. (2011). Interpersonal aggression and team effectiveness: The mediating role of team goal commitment. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 84(3), 565-580.

- Ay, G., & Koç, H. (2014). Örgütsel adalet algısı ile örgütsel bağıllık düzeyi arasındaki ilişkinin belirlenmesi: Öğretmenler üzerinde bir inceleme. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 67-90.
- Bal, V. (2014). Örgütsel adalet ve örgütsel bağıllık ilişkisi: Manisa'daki eğitim kurumlarında bir araştırma. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 1-9.
- Balcı, A. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Barling, J. (1996). The prediction, experience, and consequences of workplace violence. *Violence on the Job: Identifying Risks and Developing Solutions*, 29-49.
- Baron, R. A., & Neuman, J. H. (1996). Workplace violence and workplace aggression: Evidence on their relative frequency and potential causes. *Aggressive Behavior*, 22(3), 161-173.
- Baron, R. A., Neuman, J. H., & Geddes, D. (1999). Social and personal determinants of workplace aggression: Evidence for the impact of perceived injustice and the Type A behavior pattern. *Aggressive Behavior*, 25(4), 281-296.
- Baş, G., & Şentürk, C. (2011). İlköğretim okulu öğretmenlerinin örgütsel adalet, örgütsel vatandaşlık ve örgütsel güven algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 17(1), 29-62.
- Beugré, C. D. (2005a). Reacting aggressively to injustice at work: a cognitive stage model. *Journal of Business and Psychology*, 20(2), 291-301.
- Beugré, C. D. (2005b). Understanding injustice-related aggression in organizations: A cognitive model. *The International Journal of Human Resource Management*, 16(7), 1120-1136.
- Bies, R. J., Tripp, T. M., & Kramer, R. M. (1997). At the breaking point: Cognitive and social dynamics of revenge in organizations. *RA Giacalone*, 81, 18-36.
- Björkqvist, K. (1994). Sex differences in physical, verbal, and indirect aggression: A review of recent research. *Sex Roles*, 30(3), 177-188.
- Björkqvist, K., Osterman, K., & Hiet-Back, M. (1994). Aggression among university employees. *Aggressive Behavior*, 20(3), 173-184.
- Blasé, J., & Blasé, J., (2003). The phenomenology of principal mistreatment: Teachers' perspectives. *Journal of Educational Administration*, 41, 367-422.
- Boye, M. W., & Jones, J. W. (1997). Organizational culture and employee counter-productivity R. Giacalone and J. Greenberg (Ed.) *Antisocial behavior in organizations* (pp. 172-184). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Bölükbaşıoğlu, K. (2013). *Öğretmenlerin örgütsel adalet algıları ile örgütsel sinizm tutumları arasındaki ilişki* (Unpublished Masters' Thesis). Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Burton, J. P. (2015). The role of job embeddedness in the relationship between bullying and aggression. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 24(4), 518-529.
- Burton, J. P., Mitchell, T. R., & Lee, T. W. (2005). The role of self-esteem and social influences in aggressive reactions to interactional injustice. *Journal of Business and Psychology*, 20(1), 131-170.
- Bushman, B. J., & Anderson, C. A. (2002). Violent video games and hostile expectations: A test of the general aggression model. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(12), 1679-1686.
- Can, A. (2014). *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Childress, N. M. (2014). *The effect of organizational violence prevention climate and workplace aggression within schools: an investigation of burnout syndrome in teachers and the moderating effect of locus of control, communal orientation, and violence prevention climate* (Unpublished Masters' Thesis). Graduate School of Wayne State University, Detroit, Michigan.
- Coşkun, B. (2019). *Devlet okullarında öğretmenlerin işyeri saldırganlığı davranışları ve örgütsel adaletle ilişkisi* (Unpublished Doctoral Dissertation). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çelik, O. T. (2011). *İlköğretim okulu yöneticilerinin ve öğretmenlerinin örgütsel adalet algıları ile iş doyumları arasındaki ilişki* (Unpublished Doctoral Dissertation). Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Çingir, H. (1994). *Örnekleme Kuramı*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Fen Fakültesi Basımevi.
- Demirtaş, H., & Demirbilek, N. (2019). Okul müdürlerinin kayırmacı davranışlarının öğretmenlerin örgütsel adalet algıları ile müdüre güvene etkisi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(17), 111-142.
- Dietz, J., Robinson, S. L., Folger, R., Baron, R. A., & Schulz, M. (2003). The impact of community violence and an organization's procedural justice climate on workplace aggression. *Academy of Management Journal*, 46(3), 317-326.
- Efili, E. (2006). *Ortaöğretim kurumlarında okuyan öğrencilerin saldırganlık, denetim odağı ve kişilik özelliklerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi* (Unpublished Doctoral Dissertation). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Eskişehir Osmangazi Üniversitesinde silahlı saldırı, 05.04.2018 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/eskisehir-osmangazi-universitesinde-silahlisaldiri-4-olu/1109398> adresinden erişilmiştir.
- Field, A. (2005). *Discovering statistics using SPSS*. SAGE: London, England.
- Finkelhor, D., Vanderminden, J., Turner, H., Shattuck, A., & Hamby, S. (2016). At-school victimization and violence exposure assessed in a national household survey of children and youth. *Journal of School Violence*, 15(1), 67-90.
- Firoozi, M., Kazemi, A., & Sayadi, N. (2017). A Study of the relationship between the components of organizational justice and the dimensions of job satisfaction of physical education teachers. *Pertanika Journal of Social Sciences & Humanities*, 25(2), 541-553.
- Folger, R., & Cropanzano, R. (1998). *Organizational justice and human resource management*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

- Fredericksen, E. D., & McCorkle, S. (2013). Explaining organizational responses to workplace aggression. *Public Personnel Management, 42*(2), 223-238.
- French, W. (1964, December). The nature and problems of organizational justice. In *Academy of Management Proceedings* (Vol. 1964, No. 1, pp. 102-109). Briarcliff Manor, NY 10510: Academy of Management.
- Geen, R.G. (2001). *Human aggression*. Philadelphia, PA: Open University Press.
- Glomb, T. M. (2010). Predicting workplace aggression: Reciprocal aggression, organizational, and individual antecedents. *International Journal of Organization Theory and Behavior, 13*(2), 249-261.
- Greenberg, J., & Alge, B. J. (1998). Aggressive reactions to workplace injustice. R. W. Griffin, A. O'Leary-Kelly & J. M. Collins (Ed.) *Dysfunctional behavior in organizations, Part A: Violent and deviant behavior* (pp. 83-117). London: JAI Press.
- Güneş, A. M., & Buluç, B. (2012). İlköğretim okullarında dönüşümcü liderlik ile örgütsel adalet arasındaki ilişki. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 10*(3), 411-437.
- Güngör, S. K., & Potuk, A. (2018). Öğretmenlerin mobbing, örgütsel adalet ve örgütsel sessizlik algıları ve aralarındaki ilişki. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33*(3), 723-742.
- Hakim, M., Mukhtar, M., & Abdullah, T. (2017). The effect of team characteristics, organizational justice, and work ethic on teacher job performance of state primary school at East Jakarta. *Ijer-Indonesian Journal of Educational Review, 4*(2), 137-146.
- Harachi, T. W., Fleming, C. B., White, H. R., Ensminger, M. E., Abbott, R. D., Catalano, R. F., & Haggerty, K. P. (2006). Aggressive behavior among girls and boys during middle childhood: Predictors and sequelae of trajectory group membership. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression, 32*(4), 279-293.
- Jawahar, I. M. (2002). A model of organizational justice and workplace aggression. *Journal of Management, 28*(6), 811-834.
- Johnson, S. L. (2009). Improving the school environment to reduce school violence: A review of the literature. *Journal of School Health, 79*(10), 451-465.
- Johnson, B. R., & Barton-Bellessa, S. M. (2014). Consequences of school violence: Personal coping and protection measures by school personnel in their personal lives. *Deviant Behavior, 35*(7), 513-533.
- Karasar, N. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kármén, D., & Ştefan, S. (2013). A quantitative meta-analysis of the association between subtypes of aggression and sociometric status in primary school children. *Transylvanian Journal of Psychology, 14*(2), 147-172.
- Kaukiainen, A., Salmivalli, C., Björkqvist, K., Österman, K., Lahtinen, A., Kostamo, A., & Lagerspetz, K. (2001). Overt and covert aggression in work settings in relation to the subjective well-being of employees. *Aggressive Behavior, 27*(5), 360-371.
- Kayseri İl Millî Eğitim Müdürlüğü (2016). *Kayseri Millî Eğitim İstatistikleri 2015-2016*. 05.03.2017 tarihinde http://kayseri.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=43 web adresinden erişilmiştir.
- Kuru-Çetin, S. (2013). *Okul yöneticileri ve öğretmenlerin birbirlerini etkileme taktiklerinin örgütsel adalet ile ilişkisi* (Unpublished Doctoral Dissertation). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Loeber, R., & Hay, D. (1997). Key issues in the development of aggression and violence from childhood to early adulthood. *Annual Review of Psychology, 48*(1), 371-410.
- Liu, J., Lewis, G., & Evans, L. (2013). Understanding aggressive behaviour across the lifespan. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing, 20*(2), 156-168.
- Nayır, K. F. (2016). Developing organizational revenge scale and examining teachers' opinions about organizational revenge. *International Online Journal of Educational Sciences, 8*(3), 1-15.
- Nesdale, D., & Pickering, K. (2006). Teachers' reactions to children's aggression. *Social Development, 15*(1), 109-127.
- Neuman, J. H., & Baron, R. A. (2005). Aggression in the workplace: A social-psychological perspective. S. Fox & P. E. Spector (Ed.), *Counterproductive Work Behavior: Investigations of Actors and Targets* (pp. 13-40). Washington, DC, US: American Psychological Association.
- Neuman, J. H., & Baron, R. A. (1998). Workplace violence and workplace aggression: Evidence concerning specific forms, potential causes, and preferred targets. *Journal of Management, 24*(3), 391-419.
- Neuman, J. H., & Baron, R. A. (1997). Aggression in the workplace. R.A. Giacalone & J. Greenberg (Ed.) *Antisocial Behavior in Organizations* (pp. 37-67). Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc.
- Özdevecioğlu, M. (2003). Algılanan örgütsel adaletin bireylerarası saldırgan davranışlar üzerindeki etkilerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21*, 77-96.
- Olson, K. M. (2002). Detecting a common interpretive framework for impersonal violence: The homology in participants' rhetoric on sport hunting, "hate crimes," and stranger rape. *Southern Journal of Communication, 67*(3), 215-244.
- Peek-Asa, C., Runyan, C. W., & Zwerling, C. (2001). The role of surveillance and evaluation research in the reduction of violence against workers. *American Journal of Preventive Medicine, 20*(2), 141-148.
- Polat, S., & Celep, C. (2008). Ortaöğretim öğretmenlerinin örgütsel adalet, örgütsel güven, örgütsel vatandaşlık davranışlarına ilişkin algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, 14*(2), 307-331.
- Rai, S. (2002). Preventing workplace aggression and violence--A role for occupational therapy. *Work, 18*(1), 15-22.

- Roberts R.C. (2011) Rectificatory Justice. In D.K. Chatterjee (Eds) Encyclopedia of Global Justice. Springer, Dordrecht Retrieved from <https://www.worldcat.org/title/encyclopedia-of-global-justice/oclc/772633396/viewport> on 01.02.2020.
- Salimi, N., Karimi-Shahanjarini, A., Rezapur-Shahkolai, F., Hamzeh, B., Roshanaei, G., & Babamiri, M. (2019). Aggression and its predictors among elementary students. *Journal of injury and violence research*, 11(2), 159-170.
- Salin, D. (2003). Ways of explaining workplace bullying: A review of enabling, motivating and precipitating structures and processes in the work environment. *Human Relations*, 56(10), 1213-1232.
- şahin, E. (2014). *Ortaöğretim kurumlarında örgütsel kimlik, örgütsel imaj, örgütsel özdeşleşme ve örgütsel adalet* (Unpublished Doctoral Dissertation). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Titrek, O. (2009). Okul türüne göre okullardaki örgütsel adalet düzeyi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 551-573.
- Thompkins, A. C., Chauveron, L. M., Harel, O., & Perkins, D. F. (2014). Optimizing violence prevention programs: An examination of program effectiveness among urban high school students. *Journal of School Health*, 84(7), 435-443.
- Turner, J. B. (2018). *Organizational justice and enabling school structure as predictors of organizational citizenship behavior* (Unpublished Doctoral Dissertation). The University of Alabama Department of Education Leadership, Policy, and Technology Studies.
- Turnipseed, D. (1994). The relationship between the social environment of organizations and the climate for innovation and creativity. *Creativity and innovation management*, 3(3), 184-195.
- Ünlü, A., Evcin, U., Yılmaz, H. B., & Dalkılıç, A. (2013). The prevalence of crime and violence in Istanbul public high schools: comparison of school types. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 14(2), 152-160.
- Ünlü, A., Hamedoğlu, M. A., & Yaman, E. (2015). Öğretmenlerin örgütsel adalet algıları ve örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişki. *Sakarya University Journal of Education*, 5(2), 140-157.
- Uğurlu, C. T. (2009). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin örgütsel bağlılık düzeylerine yöneticilerinin etik liderlik ve örgütsel adalet davranışlarının etkisi* (Unpublished Doctoral Dissertation). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Verona, E., Reed, A., Curtin, J. J., & Pole, M. (2007). Gender differences in emotional and overt/covert aggressive responses to stress. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 33(3), 261-271.
- Warnick, B. R., Kim, S. H., & Robinson, S. (2015). Gun violence and the meaning of American schools. *Educational Theory*, 65(4), 371-386.
- Weide, S., & Abbott, G. E. (1994). Murder at work: Managing the crisis. *Employment Relations Today*, 21(2), 139-151.
- Willoughby, M., Kupersmidt, J., & Bryant, D. (2001). Overt and covert dimensions of antisocial behavior in early childhood. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 29(3), 177-187.
- Yıldız, E. Ç., & Sümer, Z. H. (2010). Okul öncesi çocuklar ve şiddet: Tanık ve kurban olma düzeyleri. *İlköğretim Online*, 9(2), 630-642.
- Yılmaz, K. (2010). Devlet ortaöğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin örgütsel adalet algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10(1), 579-616.

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Saldırıcılık insan hayatının, işyeri dâhil, hemen her alanında gözlenen bir davranış biçimidir. Burton, Mitchell ve Lee'ye (2005) göre hemen herkesin işyerindeki arkadaşlarını öldüren mevcut ya da eski çalışanlarla ilgili bir haber duymuştur. Patronunu öldüren öfkeli çalışan haberleri oldukça popüler olsa da, işyeri şiddeti basında yer aldığı gibi, sadece sınırlı çalışanların beklenmedik biçimde ateş açarak çalışma arkadaşlarını öldürdüğü vakalardan oluşmaz. İşyeri şiddeti büyük oranda suç işlemek amacıyla işyerine dışardan gelen insanların eylemlerinden oluşur. Dolayısıyla işyeri şiddeti çok önemli bir konu olmakla birlikte daha büyük bir problemin sadece bir kısmıdır; bu büyük problem işyeri saldırıcılığıdır. Baron (1997) saldırıcılığı "başka bir kişiye zarar verme amacıyla yöneltilmiş, hedef kişinin maruz kalmaktan kaçındığı davranış" olarak tanımlamıştır (Akt. Neuman ve Baron, 2005). Saldırıcılık çeşitli şekillerde sınıflandırılmaktadır. Niyet olgusuyla yakından ilişkili olan sınıflandırma açık (overt) ve gizli (covert) saldırıcılıktır. Cinayet işlemek, hakaret etmek veya bir cisim fırlatmak gibi bazı davranışların saldırıcılık olduğu kolayca farkedilebilirken; ihtiyaç duyulan kaynaklardan yoksun bırakmak, över gibi yapıp eleştirmek (damning with faint praise) gibi davranışların saldırıcılık olarak tanımlanması daha zordur. Björkqvist'e (1994) göre açık saldırıcılık, saldırıcının kimliğini ve niyetini hedeften saklamaya çalışmadığında sergilediği saldırıcılık davranışları olarak tanımlanmaktadır. Ancak gizli saldırıcılıkta, saldırıcının kimliğini ve niyetini hedef kişiden saklamaya çalışır. Kazanımların dağıtılması, dağıtım kararlarının alınmasında kullanılan işlemler ve kişiler arası uygulamalara ilişkin geliştirilen kurallar ve sosyal normlar (Folger ve Cropanzano, 1997) olarak tanımlanan örgütsel adalet işyeri saldırıcılığının en önemli sebepleri arasında gösterilmektedir. Bunun sebebi, bireylerin "adil muamele" olarak gördükleri standarttan çok az bir sapmaya karşı bile oldukça duyarlı olmalarıdır (Greenberg ve Alge, 1998). Bireyler adaletsizlikle

karşılaştıklarında, bu durumu çözmeye çalışır ve yeniden adil durumu oluşturmayı isterler (Adams, 1965; Akt. Burton ve diğ., 2005).

Eğitimcilerin saldırgan davranışlar sergilemeyeceği veya “kutsal” bir meslek icra ettiği düşünülen öğretmenlere karşı saldırganlık sergilenmeyeceği düşünceleri yaygın olduğu için velilerden öğretmenlere yönelik olabilen veya öğretmenler arasındaki saldırganlığın araştırmalarda ihmal edildiği söylenebilir. Oysa eğitim örgütlerinin saldırganlığa ya da şiddete karşı bağışık olduğunu düşünmek hiç gerçekçi değildir. Nitekim öğretmenlerden yöneticilere ya da diğer öğretmenlere yönelik saldırganlık ve şiddete dair medyaya yansıyan haberler dahi bu durumun sadece öğrencilerle has olmadığını göstermektedir. Bu çerçevede araştırmanın genel amacı öğretmenlerin işyeri saldırganlığı davranışları ve örgütsel adalet algısını incelemek, örgütsel adaletin işyeri saldırganlığını açıklama düzeyini test etmektir.

Nicel yaklaşımla yürütülen bu araştırmayı ilişkisel tarama ve nedensel karşılaştırma deseni şekillendirmiştir. Araştırmanın örneklemini oranlı tabakalı örnekleme yöntemiyle belirlenen 408 öğretmen oluşturmuştur. Coşkun (2019) tarafından geliştirilen “Öğretmenlerin İşyeri Saldırganlığı Davranışları Ölçeği” ve Kuru-Çetin (2013) tarafından geliştirilen “Örgütsel Adalet Türleri Ölçeği” ile toplanan verilerin analizinde Mann Whitney U ve Kruskal Wallis, t-testi ve tek yönlü ANOVA, basit doğrusal regresyon ve çoklu doğrusal regresyon analizleri kullanılmıştır.

Çalışmaya katılan öğretmenler işyerlerinde saldırganlığı ($\bar{X}=1,69$) ve gizli saldırganlığı ($\bar{X}=1,86$) “nadiren” ve açık saldırganlığı “hiçbir zaman” aralığında gözlemişlerdir ($\bar{X}=1,18$). Saldırganlık algısı sadece okul türünde, meslek liseleri aleyhine farklılaşmaktadır. Gizli saldırganlık puanlarında gruplararası farklılık gözlenmemiş, ancak açık saldırganlıkta erkek öğretmenlerin açık saldırganlığı kadınlara göre daha yüksek düzeyde gözledikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Okulda çalışan öğretmen sayısı 100’den fazla öğretmenin çalıştığı okullarda ve ortaokullarda saldırganlık ve gizli saldırganlık daha çok gözlenmektedir. Açık saldırganlık puanlarında ise yaş değişkeni ve okul düzeyi anlamlı farklılık kaynağı olmuştur. Öğretmenlerin örgütsel adalet ($\bar{X}=3,39$) ve dağıtım adaleti algısının ($\bar{X}=3,44$) orta düzeyde, süreç adaleti algısının ise ($\bar{X}=3,44$) yüksek düzeyde olduğu gözlenmiştir. Örgütsel adalet ve süreç adaleti algısının 100’den fazla öğretmenin çalıştığı okullarda anlamlı düzeyde daha düşük olduğu; dağıtım adaleti algısının ortaokul düzeyinde anlamlı şekilde daha düşük olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Basit doğrusal regresyon analizi örgütsel adalet algısının öğretmenlerin işyeri saldırganlığı davranışlarını %10 düzeyinde yordadığı; çoklu doğrusal regresyon analizi ise dağıtım adaletinin öğretmenlerin işyeri saldırganlığı davranışlarını anlamlı düzeyde yordamadığını; süreç adaletinin anlamlı bir yordayıcı olduğunu göstermiştir.

Gizli saldırganlığın açık saldırganlıktan daha fazla gözlenmesi mevcut alanyazınla paralel bir bulgudur. Kaukainen ve diğerleri (2001) işyerinde gizli saldırganlığın hem kendi deneyimlenen hem de gözlenen saldırganlık boyutlarında gizli saldırganlıktan daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Kadın ve erkek öğretmenler arasında sadece açık saldırganlık boyutunda anlamlı fark olması kadınların da erkekler kadar saldırgan olabileceği ancak saldırganlık türünün değişkenlik gösterdiğine dair kuramları destekler niteliktedir. Meslek lisesinde işyeri saldırganlığının daha fazla algılanması daha önce öğrenci şiddeti konusunda yapılan çalışmalarla (Ünlü, Evcin, Burakgazi-Yılmaz ve Dalkılıç, 2013; Efiliti, 2006) benzer bir bulgudur. Bu durum öğrenci davranışının öğretmenlere yayılmasıyla açıklanabilir. Daha kalabalık öğretmen kadrosu olan okullarda saldırgan davranışların daha fazla gözlenmesinin sebebi farklı etnik ve kültürel geçmişe sahip olan insanların birarada bulunmasının nispeten daha zor olmasından kaynaklanabilir (Baron ve Neuman, 1996).

Öğretmenlerin örgütsel adalet algısının orta düzeyde olması bazı araştırmaların bulgularıyla (örneğin Ünlü vd., 2015) tutarlı olmakla birlikte, ortalamanın yüksek olduğu bazı araştırmalar da (örneğin Altınkurt ve Yılmaz, 2010) bulunmaktadır. Cinsiyet, kıdem, okul türü, okul düzeyi, okulun bulunduğu yer değişkenleriyle ilgili olarak alanyazında da tutarlı bulguların gözlenmemesi bu unsurların adalet algısı üzerinde etkili olmadığına işaret edebilir. Saldırganlık puanlarıyla benzer şekilde kalabalık okullarda ve ilkökul ve lise düzeyinde örgütsel adalet algılarının daha düşük olması özellikle dikkat çekicidir.

Basit regresyon analizi mevcut alanyazınla aynı doğrultuda (Baron vd., 1999; Weide ve Abbott, 1999; Özdevecioğlu, 2003) örgütsel adaletin saldırganlığı anlamlı düzeyde yordadığını göstermektedir. Çoklu regresyon analizinde dağıtım adaletinin saldırganlığı anlamlı düzeyde yordamazken, süreç adaletinin yordaması Andela ve Truchot (2017), Addal, Abdulal, Kyeremeh ve Safro’nun (2018) çalışmalarında da gözlenmiştir. Alanyazında ağırlıklı olarak dağıtım adaletinin olumlu ya da olumsuz davranışları kendi başına açıklayamadığı, bu davranışlar üzerinde süreç ve etkileşim adaleti gibi daha soyut kazanımların etkili olduğu işaret edilmektedir.

Araştırmanın saldırganlıkla ilgili bulgularını dikkatli okumak gereklidir. Saldırganlığın nadiren gözleniyor olması, doğuracağı sonuçların ciddiyetini ıskalamaya sebep olmamalıdır. Uygulayıcıların bu bulgulardan çıkaracağı sonuçlar arasında öğretmenlerin hizmet öncesi ve hizmetiçi eğitiminde saldırganlıkla

mücadele veya etkili iletişim becerilerini geliştirmek için eğitimlerin artırılması olabilir. Bunun yanında öğretmen seçim ve atama süreciyle ilgili düzenlemeler gereklidir. Örgütsel adalet konusunda ise politika yapımcıların adalet algısını bozabilecek uygulamaları engellemeleri tavsiye edilebilir. Mevcut araştırma nicel araştırmanın ve kullanılan analiz tekniklerinin doğasından kaynaklanan çeşitli sınırlılıklara sahiptir. Araştırmacılara saldırganlıkla ilgili gözlem gibi tekniklerle yürütülecek nitel araştırmalara başvurmaları tavsiye edilebilir.

İlk ve Ortaokul Yöneticilerinin Çatışma Yönetimi Stilleri İle Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi¹

Ezgi Nurbahar ŞANLI-GÜNEŞ² ve Ahmet AKBABA³

Öz

Çalışma, ilk ve ortaokullarda görev yapan okul yöneticilerinin çatışma yönetimi stilleri ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırma evrenini; Antalya ilindeki ilk ve ortaokul yöneticileri, çalışma örneklemini ise Serik ve Manavgat ilçeleri ilk ve ortaokul yöneticileri oluşturmaktadır. Serik ve Manavgat ilçelerinde 179 resmi ilk ve ortaokullarda görev yapan okul yöneticilerinden 241 kişinin katılımı ile araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak “Kişisel Bilgi Formu”, “Trakya Üniversitesi Benlik Saygısı Ölçeği (TÜBSÖ)” ve “Rahim Örgütsel Çatışma Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmada verilerin analizinde yüzde, aritmetik ortalama, standart sapma testi, t-testi, tek yönlü ANOVA testi, Tukey testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda; Okul yöneticilerin benlik saygısı ile kaçınma ve hükmetme stillerini kullanmaları arasında da ilişki görülmüş, yüksek benlik saygısına sahip bireylerin özellikleri ile tümleştirme ve uzlaştırma stilleri arasında anlamlı bir kolerasyon bulunmamıştır. Katılımcıların en çok tercih ettikleri çatışma yönetim stili tümleştirme, uzlaşma ve ödün verme olurken en az kullandıkları stil hükmetme ve kaçınma olmuştur. Aynı zamanda yüksek benlik saygısına sahip bireylerin özelliklerine ters düşen özellikler taşıyan ödün verme, kaçma ve hükmetme arasında ilişki bulunduğu gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çatışma, Çatışma yönetim stili, Benlik, Benlik saygısı, Yönetici

Examining the Relationship between Conflict Management Styles and Self-Esteem of Primary and Secondary School Administrators

Abstract

The study was conducted to determine the relationship between conflict management styles and self-esteem of school administrators working in primary and secondary schools. The research universe is composed of the primary and secondary school managers in Antalya province and the study universe consists of the primary and secondary school managers in Serik and Manavgat districts, research was carried out with the participation of 241 people from the school administrators working in 179 official primary and secondary schools. In research as a data collection tool “personal information form”, “Trakya University self-esteem scale” and “Rahim organizational conflict Scale” were used. Research, Data Analysis, Percentage, arithmetic mean, standard deviation, t-test, one-way ANOVA test, Tukey test was used. Conflict management styles and self-esteem of the managers have been determined. Conflict management styles and self-esteem scale values used by school principals; age, gender, branch, year of service, year of service as administrator, income group, number of teachers and support staff at school were analyzed. However, the relationship between self-esteem scale values and conflict management styles of school principals was analyzed. As a result of the research; There was also a relationship between school principals' self-esteem and avoidance and dominance styles. No significant correlation was found between characteristics of individuals with high self-esteem and integration and mediation styles. The most preferred conflict management style of the participants was integration, reconciliation and compromise, while the least preferred style was dominance and avoidance. At the same time, the results have been reached such that there is a relationship between compromising, escaping and dominating which have characteristics that contradict the characteristics of individuals with high self-esteem.

Key Words: Conflict, Conflict management style, Self-concept, Self-esteem, Management

Atıf İçin / Please Cite As:

Şanlı-Güneş, E. N. ve Akbaba, A. (2020). İlk ve ortaokul yöneticilerinin çatışma yönetimi stilleri ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1410-1425.

Geliş Tarihi / Received Date: 24.09.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 22.04.2020

¹ Bu makale ikinci yazarın danışmanlığında tamamlanan yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Yüksek Lisans Öğrencisi - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, ezgigunes29@gmail.com - ORCID: 0000-0003-4335-6720

³ Doç. Dr. - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi, ahmetakbaba13@gmail.com - ORCID: 0000-0003-3256-441X

Giriş

Demokratik yönetim tarzını seçen Örgütlerde çatışma olmazsa olmaz durumlardan biridir. Daha iyiyi bulmak yönetimin gayesi haline gelmişse her zaman alternatif çözüm yolları da olacaktır. Bu çözüm yollarından birinin her zaman seçmek kolay olmamakta alternatifler arasında tercih belirleme gerilime ve çatışmaya neden olabilmektedir. Çatışma böyle durumlarda kaçınılmaz bir olgu olarak ortaya çıkabilmektedir.

Eğitimcilerin ortak olarak kabul ettiği eğitime bakış açısına göre eğitimi oluşturan üç temel faktör: aile ortamı, çevre ve okul bir çocuğun eğitiminde başrol oynamaktadır. Bu üç önemli faktörden biri eksik olduğunda çocuğun yetişmesi de eksik olur (Yaşar, 2020, S. 2164). Okul, önce kişiliğin şekillendiği, kalıcı davranış değişikliklerinin oluşturulduğu bir yerdir. Okulda tüm iç ve dış paydaşları ortak bir amaç doğrultusunda birleştiren, rehberlik eden, yöneten, okul yöneticisidir. Okul yöneticisi lider konumdadır. Eğer okullar ve üniversiteler iyi yönetilirse, öğrencilerine kaliteli eğitim sağlamakta daha etkin olurlar. Bu sebeple eğitim kurumlarında etkin yönetimin önemini daha fazla artmaktadır. Eğitim kurumlarında liderliğin, yönetimin rastlantılara bırakılmaması gerekir (Bridge, 2003. S 1). Okulların informal yönleri formal yönlerinden daha baskındır. Bu nedenle okul müdürlerinin kişilik yapıları, tutum ve davranışları, becerileri okulun işleyişine etki etmektedir. Lider konumunda olan okul yöneticisinin davranışlarının etkililik derecesi, okulunun amaçlarını gerçekleştirmesinde olumlu katkı sağlayacaktır.

Çatışma: Çatışma kavramı yaşamın her alanında sıkça karşılaşılan ve çoğu zaman insanların çatışma olgusunu yönetmek için yeni yol ve yöntemler geliştirdiği bir süreç yönetimini ifade eder. Çatışma aslında anlaşmazlık ürünü gerilim anlamına da gelir. Sürecin nasıl yönetileceği konusu çatışma sonrası hangi sonucun ortaya çıkacağını belirlediği bir aşamadır. Çatışma olgusu nerdeyse tüm organizasyonların üzerinde durduğu ve örgütün devamını sağlamanın ön koşulu olduğu söylenebilir. Çatışma iki ya da daha fazla birey arasında çeşitli nedenlerden kaynaklanan anlaşmazlık olarak tanımlanabilmektedir (Erçetin, 2000, s. 377).

Çatışma Türleri; Çatışma birçok alanı içine alan ve üzerinde birçok tanımlama yapılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Çatışma türlerini Koçel (2007, s. 507), niteliğine, ortaya çıkış şekline, taraflar açısından ve organizasyon içindeki yerine göre sınıflandırmıştır. Benliğin gelişimi, uyum ve sürekliliği, bireyin benlik saygısına bağlıdır. Benliğin var olması için birey, çevre ve kendisi tarafından kabul edilmeli, değer görmeli ve saygın olmalıdır. Ancak benliğin gelişimi sürecinde, kendisiyle ilgili olumlu uyarılar alan birey, kendisini değerli görerek kendisine saygı duyar. Bu açıdan bakıldığında benlik kavramının belki de en önemli bölümünü benlik saygısı oluşturmaktadır. Benlik saygısı ve başarı arasında önemli bir ilişki olduğu söylenmektedir. “Bireyin benlik saygısının yüksek olması mı onun başarısını ve çevresiyle olan olumlu ilişkilerini etkilemektedir, yoksa başarıları ve çevresiyle olan olumlu ilişkiler neticesinde mi benlik saygısı artmaktadır? Sorusunun kuşkusuz her iki cevabı da doğrudur ve birbirini etkilemektedir. Benlik saygısı yüksek olan bireyin benlik imajının da olumlu olacak buna bağlı olarak birey yeteneklerine güvenerek girişimde bulunabilecek ve aynı zamanda başarı düzeyini yükseltecektir. Başarılı olan bireyler kendine güveni artacak ve benlik imajı da olumlu yönde gelişerek benlik saygısı yükselecektir. Okul farklı benlik yapılarını barındıran insanların bir arada bulunduğu bir örgüttür. Farklı kişilik yapıları, değerler, inançlar, kültürlerin okul ortamında dengede kalıp uzlaşması gerekir. Bu nedenle okul yöneticileri çatışma yönetiminde yeterlilik sahibi olmalıdır.

Okulda tüm iç ve dış paydaşları ortak bir amaç doğrultusunda birleştiren, rehberlik eden, yöneten, okul yöneticisidir. Okul yöneticisi lider, yönetici konumundadır. Okulların informal yönleri, formal yönlerinden daha baskındır. Bu nedenle okul yöneticilerinin kişilik yapıları, tutum ve davranışları, becerileri okul ile ilgili iş ve işlemlerin yürütülmesine etki etmektedir. Lider, yönetici konumunda olan okul yöneticisinin davranışlarının etkililik derecesi, okulunun amaçlarını gerçekleştirmesine olumlu katkı sağlamaktadır. Okul yöneticilerinin, okulda yüksek motivasyon ve iş doyumunu içinde çalışabilmesi için fiziki sağlıklarının yanında ruh sağlığı açısından sağlıklı olması gerekir. Okul yöneticilerinin benlik saygısı yüksek bireyler olması, okul performansını etkileyecektir. Kapsam olarak ele alındığında benlik ile benlik saygısı benzer unsurlar olmasına rağmen, benlik kavramının benimsenmesi (beğenilmesi) veya benimsenmemesi (beğenilmemesi) benlik saygısı kavramını ortaya çıkarmaktadır. Bireylerin kendilerinde tanımladığı bütün değerleri, olumlu düşünceleri, kendilerine yükledikleri önemlilik algısı, saygı görme duygusu benlik saygısını kapsamaktadır. Benlik kavramının kabul edilmesi yani benimsenmesi benlik saygısını meydana getirmektedir. Benlik saygısı, benliğin gelişmesinin önemli yönlerinden birisi olarak görülmektedir. Çünkü kendi kişilik ve yeteneklerimize dair değerlendirmelerimiz, duygusal tecrübeleri, ilerideki davranışları ve

uzun vadeli psikolojik entegrasyonu etkilemektedir. Benlik saygısı özünde kendine değer verme ve kendisiyle alakalı gerçeği değerlendirmeler ve çözümler yaparak iyisiyle ve kötüsüyle bunları kabullenerek bunlarla barışık olmakla alakalı bir kavramdır. Okul müdürlerinin, yüksek benlik saygısına sahip olması, çatışma yönetiminde yetkin olması, okulda insan ilişkilerini, öğretmen ve öğrencilerin sosyal ve duygusal gelişmelerine yardım ederek onların kabul görme, takdir edilme, kendini gerçekleştirme gibi temel ihtiyaçlarına cevap verecek dengeli bir kişilik geliştirmelerine olanak sağlayacaktır. Benlik saygısı, kişinin kendisini başarılı, sevilen, değer verilen bir birey olarak görme derecesini yansıtmaktadır. Bu noktada okul liderlerinin benlik saygısı algısının yüksek olması okul içi ilişkilerin olumlu şekillenmesine de olanak sağlayacaktır. Bireyin söz edilen faktörler açısından kendini yeterli görme eğilimi, istenilen yani olumlu bir kişilik özelliği işaretidir.

Literatürde eğitim yöneticilerinden beklenen ve istenilen niteliklere bakıldığında; eğitim yöneticilerinin iletişim becerisi yetenekleri yüksek, insiyatif alıp verebilen, denetleyen ve bütünleyen, problem çözebilen, yaratıcı ve aynı zamanda yeniliklere adapte olabilen, problem çözebilen öğretim liderliğini üstlenen bireyler olması gerekliliği üzerinden durulmuştur (Özdemir, 1998, s. 67). Kendini tanıyan, potansiyelini kullanabilen, sınırlarını bilen, olumlu olumsuz yönlerinin farkında olan bir eğitim yöneticisi, bulunduğu kurumu en verimli şekilde kullanacaktır. Aynı zamanda eğitim yöneticileri okullarda yaşanan çatışmaları, okulun yararına çözümlenip, çatışma türlerini belirleyip, çatışmaları nasıl yöneteceklerini, yönetirken hangi çözüm yöntemleri kullanacaklarını bilmeleri gerekir. Bu araştırma, okul yöneticilerinin çatışma yönetim stillerine ve benlik saygılarına ilişkin algılarını yönetici bakış açısıyla inceleyecektir. Bu algılarla bazı değişkenler arasında anlamlı farklılıkların bulunup bulunmadığını ortaya çıkarmak okulun yönetim yapısına olumlu etkiler yapacağı ve yönetilen guruplara da üstleri hakkında ipuçları vermesi açısından önemlidir. Türkiye’de benlik saygısı ve çatışma yönetimi stilleri konusunda ayrı ayrı çalışmalar yapılmıştır. Fakat bu iki konuyu bir arada içeren bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle böyle bir araştırma yapılması planlanmıştır.

Bu araştırmada, ilkokul ve ortaokullarında görev yapan yöneticilerin çatışma yönetim stillerinin nasıl bir dağılım gösterdiği, benlik saygılarının düzeyleri ve çatışma yönetim stilleri ile benlik saygısı arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu algılarla ilkokul ve ortaokullarında görev yapan yöneticilerin çatışma yönetim stillerinin nasıl bir dağılım gösterdiği bazı değişkenler arasında anlamlı farklılıkların bulunup bulunmadığını ortaya çıkarmak okulun yönetim yapısına olumlu etkiler yapacağı ve yönetilen guruplara da üstleri hakkında ipuçları vermesi eğitim yöneticileri ve planlamacılarına öneriler sunulması araştırmanın önemini ortaya koymaktadır.

Amaç

Bu araştırmanın amacını; İlkokul ve ortaokullarında görev yapan yöneticilerin çatışma yönetim stillerinin nasıl bir dağılım gösterdiği, benlik saygılarının düzeyleri ve çatışma yönetim stilleri ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin belirlenmesi oluşturmaktadır.

1. Okul yöneticilerin çatışma stilleri nasıldır?
2. Okul yöneticilerinin; çatışma yönetim stilleri ile Cinsiyet, Yaş, Branş, Gelir grubu, Meslekte geçen süre, Meslekte yönetici olarak geçen süre, Okuldaki destek personeli, arasında ilişki var mıdır?
3. Okul Yöneticilerin benlik saygısı ne düzeydedir?
4. Okul yöneticilerinin çatışma yönetim stilleri ile benlik saygısı arasındaki Cinsiyet, Yaş, Branş, Gelir grubu, Meslekte geçen süre Meslekte yönetici olarak geçen süre, Okuldaki destek personeli, arasında ilişki var mıdır?
5. Okul Yöneticilerin çatışma yönetimi stilleri ve benlik saygısı arasında ilişki durumu nasıldır?

Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde araştırma modeli, evren ve örneklem, veri toplama tekniği ve analizi açıklanmıştır. Ayrıca bu bölümde araştırmada kullanılan çatışma yönetim stilleri ölçeği ve benlik saygısı ölçeği ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Araştırma Modeli

İlkokul ve ortaokul yöneticilerinin çatışma yönetimi stilleri ile benlik saygısı arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlayan bu araştırma, var olan durumu incelediğinden betimsel ve ilişkisel tarama modeli kullanılan (Büyüköztürk vd. 2009, s. 39; Erkuş, 2005, s. 56; Karasar, 2002, s. 89), bir çalışmadır. Bu araştırmada, ilkokul ve ortaokul yöneticilerinin benlik saygısı ve çatışma yönetim stilleri arasındaki ilişki

incelenmiştir. Ayrıca yöneticilerin; cinsiyet, yaş, branş, öğretmen olarak hizmet yılı, eğitim yöneticisi olarak hizmet yılı, okul destek personeli ve algıladıkları gelir düzeylerine göre farklılık gösterip göstermediğini incelemek amaçlandığından, bu amaca en uygun model olan genel tarama modeli kullanılmıştır.

Evren - Örneklem

Araştırma evrenini Antalya ilindeki ilk ve ortaokulları yöneticileri, çalışma örneklemini ise evrenin temsil edebilecek büyüklüğe sahip Serik ve Manavgat ilçelerindeki ilk ve ortaokul yöneticilerinin tamamı oluşturmaktadır. Serik ve Manavgat ilçelerinde 179 resmi ilk ve ortaokullarda görev yapan okul yöneticilerinden 241 kişinin katılımı ile araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmada evrenin tamamına ulaşılmaya çalışılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu araştırmada veri toplamak için tarama modelinde genellikle kullanılan tekniklerden biri olan anket (survey) tekniği kullanılmıştır. Karasar (2012, s. 89) tarafından, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu biçimiyle betimlemeyi amaçlayan ve araştırmaya konu olan olay, birey veya nesneyi, kendi koşulları içerisinde olduğu gibi tanımlamaya çalışan model olarak betimlenen, tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan veri toplama aracı olan anket üç ayrı bölümden oluşmakta olup ilk bölümde kişisel bilgi formu, ikinci bölümde Rahim Örgütsel Çatışma Ölçeği ve üçüncü bölümde ise benlik saygısı ölçeği kullanılmıştır.

Anketin birinci bölümünde yer alan kişisel bilgi formunda; cinsiyet, yaş, öğretmenlik branşı, öğretmen olarak hizmet yılı, eğitim yöneticisi olarak hizmet yılı, okuldaki destek personeli, ilişkin bilgiler yer almaktadır. Anketin ikinci bölümünde “Rahim (1983) tarafından geliştirilen Örgütsel Çatışma Ölçeği” kullanılmıştır. Örgütsel çatışma ölçeği 28 sorudan oluşmakta olup 5 alt boyutta ele alınmış olup bu boyutlar; tümleştirme (bütünleştirme), ödün verme (uyuma), hükmetme, kaçınma ve uzlaşmadır. Yöntemlerin kullanılma düzeyleri olarak “her zaman” 5, “çoğunlukla” 4, “ara sıra” 3, “az” 2 ve “hiçbir zaman” 1 şeklinde puanlanmıştır.

Okul yöneticilerinin çatışma yönetimi yöntemlerinin ne düzeyde kullandığını ölçebilmek üzere Gümüşeli (1994) tarafından Türkçeye uyarlanmış olan ölçek, çalışmada kullanılmıştır. Araştırmada çatışma yönetim stilleri ile ilgili alt boyutlarına ilişkin Cronbach's Alpha değerleri hesaplanmıştır. Güvenirlilik analizi sonucuna göre Cronbach's Alpha katsayısı %95 güven aralığında genel olarak 0,70 ve üzeri çıkmış olup, çalışma bu güven aralığında analiz edilmiştir. Tabloda verilen Cronbach's Alpha değeri incelendiğinde ölçeğin güvenilir olduğu, istatistik tutumlarının belirlenmesinde güvenilirlik düzeyi yüksek ölçme sonuçlarının elde edilebileceğini göstermektedir. Anketin üçüncü bölümünde Arıca (2001) tarafından geliştirilen “Trakya Üniversitesi Benlik Saygısı Ölçeği” (TÜBSÖ) kullanılmıştır. Kullanılan ölçekte 32 soruluk beşli Likert tipi bir tutum ölçeği anketi sorularına yer verilmiştir. Anket sorularına verilen cevap seçenekleri “tamamen katılıyorum, katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum, kesinlikle katılmıyorum” şeklindeki sıralanmıştır.

Araştırma sorularından SPSS programında analize uygun olanlar frekans, ortalama standart sapma, varyans, ANOVA testi, T testi, Tukey testi Ki-kare testi (Chi Square, gibi testler kullanılarak analiz edilecek olup anketin güvenilirliğini Alfa kat sayısı $p>0.05$ anlamlı olarak kabul edilerek incelenmiştir. Benlik saygısı ölçeği 32 sorudan oluşmakta olup 1 ile 5 arasında değişen (Tablo-5) puan verilerek, 32 ile 160 arasında toplam puan aralığı belirlenmiştir. Puanlamada 19 madde tersten (reverse) puanlanmaktadır. Puanların yükselmesi benlik saygısı düzeyinin yükseldiğini; puanların azalması benlik saygısı düzeyinin düştüğünü ifade etmektedir.

Güvenirlilik analizi sonucuna göre Cronbach's Alpha katsayısı %95 güven aralığında genel olarak 0,92 ve üzeri çıkmış olup, çalışma bu güven aralığında analiz edilmiştir. Sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalarda normallik testi özellikle beşli likert anketlerinde verilerin normal dağılım göstermesi oldukça zordur. Normallik testi özellikle temel bilimler alanında oldukça kabul gören bir test olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, beyindeki nöron sayısı, kan değerleri gibi değerlerin normal dağılım göstermesi beklenir. Sosyal bilimlerde Morga, Leech, Gloeckner ve Barrett (2011, s. 51), çarpıklık ve basıklık değeri üzerinden normallik testinin belirlenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Normallik testinin hesaplanmasında Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testi analizlerinin kullanılmasının özellikle sosyal bilimler alanında en çok kullanılan yöntemlerden biridir. Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk değerlerinin -2 ve +2 değeri arasında yer alması verilerin normal dağılım gösterdiğini belirttiği ifade edebilir (Gravetter ve

Wallnau, 2014). Çatışma yönetim stillerinin ve benlik saygısı değerleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi ile ilgili araştırma sonucu elde edilen verilerle ilgili Kolmogorov- Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri yapılmıştır. Yapılan analizler incelendiğinde çatışma yönetim stilleri ile ilgili olan anket soruları Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri verilerinin alt sınır -0,914 ve üst sınır 0,157 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Benlik saygısı ile ilgili olan anket soruları Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri verilerinin alt sınır -0,458 ve üst sınır 0,312 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde katılımcılara ait kişisel bilgilere yer verilmiş olup okul yöneticilerinin çatışma yönetim stilleri ve benlik saygısına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Katılımcı zellikleri

Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin özelliklerine ilişkin veriler analiz edilmiştir. Okul yöneticilerinin cinsiyetleri, yaşları, branşları, hizmette geçen süre, hizmette yönetici olarak geçen süre, gelir durumu, okulda çalışan ğretmen sayısı, durumuna ilişkin veriler analiz edilmiş ve aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcı zellikleri (n=45)

Cinsiyet	n	%	Yaş	n	%	Hizmet Yılı	n	%
Kadın	9	20,0	25-35 yaş	13	28,9	1-5	2	4,4
Erkek	36	80,0	36-40 yaş	23	51,1	6-10	7	15,6
			41-50 yaş	5	11,1	11-15	18	40,0
			51 ve üstü yaş	4	8,9	16-20	14	31,1
						21 ve st	4	8,9

Yöneticilerinin Çatışma Yönetim Stilleri

Bu bölümde Okul Yöneticilerinin Çatışma Yönetim Stilleri davranış biçimlerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 2. Çatışma Yönetim Stilleri Alt Boyutları Betimsel İstatistikler ve Sonuçları

	N	Toplam soru ağırlığı	X	%	Sonuç
Tümleştirme	241	944,67	3,92	0,24	oğunlukla
Kaçınma	241	673,00	2,79	0,17	Az
Ödün verme	241	822,00	3,41	0,21	Ara sıra-çoğunlukla
Uzlaşma	241	939,20	3,90	0,23	oğunlukla
Hükmetme	241	606,00	2,51	0,15	Hiçbir zaman-az
Toplam	241	3984,87			

Tablo 2’de okul yöneticilerinin çatışma yönetim stillerini kullanma düzeyleri incelendiğinde %24 tümleştirme, %17’sinin kaçınma, %21’inin ödün verme, %23 uzlaşma ve %15’inin hükmetme stilini kullandığı ortaya çıkmıştır. Çatışma yönetim stillerinde “oğunlukla ” tümleştirme ve kaçınma stilini “az”, ödün verme stilini, “ara sıra ve çoğunlukla”, hükmetme stilini “hiçbir zaman ve az” uygulandığı bulgusu edinilmiştir.

Okul Yöneticilerine İlişkin Değişkenler İle Çatışma Yönetimi Arasındaki İlişki

Bu bölümde okul yöneticilerinin çatışma yönetim stilleri cinsiyet, branş, yaş, meslekte geçen süre, yönetici olarak meslekte geçen süre, çalışan destek personeli sayısı gibi çeşitli değişkenler ile analiz edilmiştir.

Cinsiyet ve Çatışma Yönetimi

Çatışma yönetim stilleri alt boyutları ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi amacıyla T-testi testi ile analiz edilmiştir.

Tablo 3. Çatışma Yönetim Stillерinin Cinsiyete Göre Dağılımı ve Betimsel İstatistikleri

	Cinsiyet	N	X	Ss.
Tümleştirme	Kadın	48	3.8681	0.53369
	Erkek	193	3.9326	0.48090
Kaçınma	Kadın	48	2.7917	0.43962
	Erkek	193	2.7927	0.45668
Ödün verme	Kadın	48	3.3333	0.52169
	Erkek	193	3.4301	0.51123
Uzlaşma	Kadın	48	3.8583	0.43262
	Erkek	193	3.9067	0.46008
Hükmetme	Kadın	48	2.5781	0.68835
	Erkek	193	2.4987	0.49575

Tablo 3'te okul yöneticilerinin kullanmış olduğu çatışma yönetim stilleri cinsiyeti değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bağımsız grup t-testi sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($t=0.704$; $p>0.05$).

Yaş ve Çatışma Yönetimi

Çatışma yönetim stilleri alt boyutları ile yaş grupları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi amacıyla tek yönlü ANOVA testi ile analiz edilmiştir.

Tablo 4. Çatışma Yönetim Stilleri Yaş Gruplarına Göre Betimsel İstatistikler ve ANOVA Testi Sonuçları

	Tümleştirme		Kaçınma		Ödün verme		Uzlaşma		Hükmetme	
	n	X	n	X	n	X	n	X	n	X
25-35 yaş	64	3.87	64	2.82	64	3.38	64	3.88	64	2.52
36-40 yaş	120	3.93	120	2.81	120	3.38	120	3.89	120	2.52
41-50 yaş	30	3.97	30	2.65	30	3.63	30	3.97	30	2.53
51 ve üstü yaş	27	3.93	27	2.82	27	3.40	27	3.89	27	2.46
Toplam	241	3.92	241	2.79	241	3.41	241	3.90	241	2.51
F	0.339		1.145		-		0.271		0.098	
Sig.	0,797		0.332		-		0.846		0.961	
Varyansların homojenliği (FL-	1.29-0.278		1.42-0.237		5.20-0.002		0.93-0.426		1.50-0.215	

Tablo 4'te çatışma yönetim stilleri ile yaş arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi amacıyla ANOVA testinin yapılması için öncelikle Levene's testi ile grup dağılımlarının varyanslarının homojen olup olmadığı hipotezi sınanmış, varyansların homojen olduğu saptanmıştır. Kaçınma stilini kullanma ile yaş arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi için $F=01.14$ ve $sig.=0.33$ değerleri incelendiğinde $sig.>0.05$ olduğu için anlamlı bir farklılık olmadığı bulgusu ortaya çıkmıştır. Ödün verme stilini kullanma ile yaş grupları ortalamaları incelendiğinde genel olarak "ara sıra" ve "çoğunlukla" kaçınma stilini kullanma sınırında yer aldığı ifade edilebilir.

Ödün verme stilini kullanma ile yaş arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi için $F=2.02$ ve $sig.=0.11$ değerleri incelendiğinde $sig.>0.05$ olduğu için anlamlı bir farklılık olmadığı bulgusu ortaya çıkmıştır. ANOVA testinin yapılması için öncelikle Levene's testi ile grup dağılımlarının varyanslarının homojen olup olmadığı hipotezi sınanmış, varyansların homojen olmadığı saptanmıştır ($FL=5.20$ - $Ssig.=0.002$). Bu nedenle post hoc menüsünden heterojen varyanslı dağılımlarda kullanılan post hoc tekniklerden Tamhane's T2 tekniği seçilmiş ancak $sig.<0.05$ 'ten küçük olduğu için ödün verme stili ile yaş arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmamıştır. Uzlaşma stilini kullanma ile yaş arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi için $F=0.27$ ve $sig.=0.84$ değerleri incelendiğinde $sig.>0.05$ olduğu için anlamlı bir farklılık olmadığı bulgusu ortaya çıkmıştır. Anova testi yapılmış hükmetme stilini kullanma ile yaş arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi için $F=0.09$ ve $sig.=0.96$ değerleri incelendiğinde $sig.>0.05$ olduğu için anlamlı bir farklılık olmadığı bulgusu ortaya çıkmıştır.

Branş ve Çatışma Yönetimi

Çatışma yönetim stilleri alt boyutları ile branşlar arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi amacıyla tek yönlü ANOVA testi ile analiz edilmiştir.

Tablo 5. Çatışma Yönetim Stilleri Branşlara Göre ANOVA Testi Sonuçları

	Tümleştirme		Kaçınma		Ödün verme		Uzlaşma		Hükmetme	
	n	X̄	n	X̄	n	X̄	n	X̄	n	X̄
Sınıf öğretmeni	103	3.87	103	2.86	103	3.40	103	3.87	103	2.57
Fen bilgisi öğretmeni	34	3.94	34	2.73	34	3.47	34	3.93	34	2.50
Sosyal bilgiler öğretmeni	34	4.00	34	2.91	34	3.46	34	3.88	34	2.48
Türkçe öğretmeni	19	4.00	19	2.75	19	3.42	19	3.88	19	2.42
Matematik öğretmeni	9	3.78	9	2.78	9	3.44	9	3.89	9	2.50
Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmeni	15	3.92	15	2.70	15	3.28	15	3.89	15	2.45
Resim/iş teknik öğretmeni	6	4.11	6	2.72	6	3.50	6	4.23	6	2.46
Diğer (okul öncesi, rehber, İngilizce öğretmeni vs.)	21	3.94	21	2.54	21	3.36	21	3.95	21	2.49
Toplam	241	3.92	241	2.79	241	3.41	241	3.90	241	2.51
F	0.617		1.827		0.307		0.613		0.294	
Sig.	0.742		0.083		0.950		0.745		0.956	
Varyansların homojenliği (FL-sig.)	0.584-0.769		1.70-0.109		1.73-0.101		1.03-0.409		1.44-0.190	

Tablo 5'te çatışma yönetim stilleri ile branş arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi amacıyla ANOVA testinin yapılması için öncelikle Levene's testi ile grup dağılımlarının varyanslarının homojen olup olmadığı hipotezi sınanmış, varyansların homojen olduğu saptanmıştır (sig.>0.05). Tümleştirme stilini kullanma ile branşlar arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi için $F=0.339$ ve sig.=0.79 değerleri incelendiğinde sig.>0.05 olduğu için anlamlı bir farklılık olmadığı bulgusu ortaya çıkmıştır.

Kaçınma stilini sınıf ve fen bilgisi öğretmenleri diğer branşlarda yer alan öğretmenlere göre kaçınma stilini daha çok kullandığı ifade edilebilir. Kaçınma stilini kullanma ile branş arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi için $F=1.82$ ve sig.=0.08 değerleri incelendiğinde sig.>0.05 olduğu için anlamlı bir farklılık olmadığı bulgusu ortaya çıkmıştır. Ödün verme stilini kullanmada din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmeni branşında yer alan okul yöneticilerinin diğer branşlarda yer alan okul yöneticilerine göre daha az ödün verme stilini kullandığı ifade edilebilir. Ödün verme stilini kullanma ile branş arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi için $F=0.30$ ve sig.=0.95 değerleri incelendiğinde sig.>0.05 olduğu için anlamlı bir farklılık olmadığı bulgusu ortaya çıkmıştır. Uzlaşma stilini kullanma ile Resim öğretmenliği branşında yer alan okul yöneticilerinin uzlaşma stilini "her zaman" kullandıkları bulgusu edinilmiştir. Uzlaşma stilini kullanma ile branş arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi için $F=0.61$ ve sig.=0.74 değerleri incelendiğinde sig.>0.05 olduğu için anlamlı bir farklılık olmadığı bulgusu ortaya çıkmıştır. Hükmetme stilini kullanma ile branş arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi için $F=0.29$ ve sig.=0.85 değerleri incelendiğinde sig.>0.05 olduğu için anlamlı bir farklılık olmadığı bulgusu ortaya çıkmıştır.

Meslekte Geçen Süre ve atışma Yönetimi

Çatışma yönetim stilleri alt boyutları ile meslekte geçen süre arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi amacıyla tek yönlü ANOVA testi ile analiz edilmiştir.

Tablo 6. Çatışma Yönetim Stilleri Meslekte Geçen Sürelere Göre ANOVA Testi Sonuçları

	Tümleştirme		Kaçınma		Ödün verme		Uzlaşma		Hükmetme	
	n	X̄	n	X̄	n	X̄	n	X̄	n	X̄
1-5 yıl	12	3.88	12	2.86	12	3.40	12	3.88	12	2.35
6-10 yıl	34	3.99	34	2.82	34	3.45	34	3.98	34	2.43
11-15 yıl	90	3.88	90	2.79	90	3.36	90	3.86	90	2.60
16-20 yıl	78	3.95	78	2.79	78	3.43	78	3.95	78	2.50
21 yıl ve üstü	27	3.89	27	2.74	27	3.49	27	3.76	27	2.46
Toplam	241	3.92	241	2.79	241	3.41	241	3.90	241	2.51
F	0.461		0.196		0.436		1.372		1.144	
Sig.	0.764		0.940		0.783		0.244		0.336	
Varyansların homojenliği (FL-sig.)	0.780-0.539		0.997-0.410		0.977-0.421		0.952-0.435		0.634-0.639	

Tablo 6'da çatışma yönetim stilleri ile meslekte geçen süreler arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi amacıyla ANOVA testinin yapılması için öncelikle Levene's testi ile grup dağılımlarının varyanslarının homojen olup olmadığı hipotezi sınanmış, varyansların homojen olduğu saptanmıştır (sig.>0.05). Tablo değerleri incelendiğinde sig.>0.05 olduğu için anlamlı bir farklılık olmadığı bulgusu ortaya çıkmıştır.

Meslekte Yönetici Olarak Geçirilen Süre ve Çatışma Yönetimi

Çatışma yönetim stilleri alt boyutları ile meslekte yönetici olarak geçen süre arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi amacıyla tek yönlü ANOVA testi ile analiz edilmiş, post-hoc analiz tekniği ile ortaya çıkan farklılıkları belirlemek için Tukey testi yapılmıştır.

Tablo 7. Çatışma Yönetim Stilleri Meslekte Yönetici Olarak Geçirilen Sürelere Göre ANOVA Testi Sonuçları

	Tümleştirme		Kaçınma		Ödün verme		Uzlaşma		Hükmetme	
	n	X̄	n	X̄	n	X̄	n	X̄	n	X̄
1-5 yıl	86	3.90	86	2.78	86	3.39	86	3.83	86	2.51
6-10 yıl	107	3.94	107	2.82	107	3.43	107	3.99	107	2.54
11-15 yıl	21	3.98	21	2.87	21	3.57	21	3.88	21	2.45
16-20 yıl	27	3.85	27	2.68	27	3.26	27	3.78	27	2.47
21 yıl ve üstü	241	3.92	241	2.79	241	3.41	241	3.90	241	2.51
Toplam	86	3.90	86	2.78	86	3.39	86	3.83	86	2.51
F	0.39		0.91		1.57		2.75		0.24	
Sig.	0.75		0.43		0.19		0.04		0.86	
Varyansların homojenliği (FL-sig.)	1.42		2.50-		2.35-		0.141-0.936		0.638-0.591	
	-0.236		0.060		0.072					

Tablo 7'de çatışma yönetim stilleri ile meslekte yönetici olarak geçen süreler arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi amacıyla ANOVA testi sonucunda tabloda görüldüğü gibi anlamlı bulunmamıştır. Ancak uzlaşma stili aritmetik ortalamalarının gelir değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda öğretici olarak meslekte geçen süre gruplarının aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (F=2.75-0.04). Bu işlemin ardından ANOVA sonrası belirlenen anlamlı farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek üzere tamamlayıcı post-hoc analiz tekniklerine geçilmiştir. ANOVA sonrası hangi post-hoc çoklu karşılaştırma tekniğinin kullanılacağına karar vermek için öncelikle Levene's testi ile grup dağılımlarının varyanslarının homojen olup olmadığı hipotezi sınanmış, varyansların homojen olduğu saptanmış (LF=0.141-0.04) ve anlamlı bir fark olup olmadığı koşulları sağlamadığı için sınanmamıştır. Bunun üzerine varyansların homojen olması durumunda yaygınlıkla kullanılan Tukey çoklu karşılaştırma tekniği tercih edilmiştir. Tukey testinin tercih edilmesinin nedeni testin alpha tipi hataya karşı duyarlı olmasıdır. Gerçekleştirilen Tukey çoklu karşılaştırma analizi sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 8. Çatışma Yönetim Stilleri Meslekte Geçirilen Süre İki Ortalama Arasındaki Farkın Anlamlılık Testi İçin Tukey Testi Sonuçları

(I) eğitim yöneticisi olarak hizmet yılı	(J) eğitim yöneticisi olarak hizmet yılı	X farkı (I-J)	Std. hata	Sig.
1-5 yıl	6-10 yıl	-.15901	.06508	.042
	16-20 yıl	-.04828	.10938	.971
	11-15 yıl	.05013	.09913	.958
6-10 yıl	1-5 yıl	.15901	.06508	.042
	16-20 yıl	.11073	.10725	.731
	11-15 yıl	.20914	.09678	.137
16-20 yıl	1-5 yıl	.04828	.10938	.971
	6-10 yıl	-.11073	.10725	.731
	11-15 yıl	.09841	.13075	.875
11-15 yıl	1-5 yıl	-.05013	.09913	.958
	6-10 yıl	-.20914	.09678	.137
	16-20 yıl	-.09841	.13075	.875

Tablo 8’de uzlaşma stili, meslekte yönetici olarak geçirilen süre değişkenine göre hangi alt gruplar arasında farklılaştığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonrası (sig.<0.05) düzeyinde anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Bu durum, 6-10 yıl okul yöneticisi olarak çalışanların 1-5 yıl okul yöneticisi olarak çalışanlara göre daha fazla uzlaşma kullandıklarını ortaya koymaktadır. Diğer alt boyutlar arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Okuldaki Destek Personeli ve Çatışma Yönetimi

Çatışma yönetim stilleri alt boyutları okuldaki destek personeli grupları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi amacıyla tek yönlü ANOVA testi ile analiz edilmiştir.

Tablo 9. Çatışma Yönetim Stilleri Okuldaki Destek Personeli Sayılarına Göre Betimsel İstatistikler ve ANOVA Testi Sonuçları

	Tümleştirme		Kaçınma		Ödün verme		Uzlaşma		Hükmetme	
	n	X̄	n	X̄	n	X̄	n	X̄	n	X̄
15-35 kişi	150	3.94	150	2.81	150	3.40	150	3.90	150	2.50
36-50 kişi	55	3.92	55	2.79	55	3.45	55	3.91	55	2.46
51 ve üstü kişi	36	3.83	36	2.74	36	3.41	36	3.84	36	2.65
Toplam	241	3.92	241	2.79	241	3.41	241	3.90	241	2.51
F	0.758		0.297		0.216		0.290		1.490	
Sig.	0.470		0.744		0.806		0.749		0.227	
Varyansların homojenliği (FL-sig.)	2.26-0.106		1.38-0.252		1.24-0.290		0.418-0.65		1.33-0.266	

Tablo 9’da görülebileceği üzere çatışma yönetimi ölçeği alt faktörlerinin okuldaki destek personeli sayısı değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda okuldaki destek personelinin sayılarına ilişkin gruplarının aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Okul Yöneticilerin Benlik Saygısına İlişkin Bulgular

Bu bölümde okul benlik saygısı ölçeği puanları; cinsiyet, branş, yaş, meslekte geçen süre, yönetici olarak meslekte geçen süre, çalışan destek personeli sayısı, hizmet içi eğitime katılma gibi çeşitli değişkenler ile analiz edilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre genel olarak benlik saygısı ile ilgili olumlu ve olumsuz sorular değerlendirildiğinde verilen cevapların benlik saygısının yüksek olduğuna ilişkin bulguların ön plana çıktığı görülmektedir. Benlik saygısı ile ilgili olumlu maddelerinin ortalamaları incelendiğinde 2.23 olduğu bulgusu edinilmiştir. Buna göre okul yöneticilerinin olumlu benlik saygısı ile ilgili sorulara olumlu yanıt verdikleri ve bu durum ise okul yöneticilerinin yüksek benlik saygısına sahip olduklarını kanıtlar niteliktedir.

Benlik saygısı ortalamaları hesaplandıktan sonra bu ortalamalar sayı doğrusu üzerine yerleştirilmiştir. Sayı doğrusunda sağdan sola 5 en düşük benlik saygısını, 1 ise en yüksek benlik saygısını ifade edecek şekilde yerleştirilmiştir. Buna göre olumlu benlik saygısı ile ilgili sorulara verilen yanıtların ortalamaları X̄: 2,23 olarak hesaplanmış olup okul yöneticilerinin yüksek benlik saygısına sahip oldukları ifade edilebilir.

Okul Yöneticilerine İlişkin Değişkenler İle Benlik Saygısı Arasındaki İlişki

Benlik saygısı ölçeği 32 sorudan oluşmakta olup verilen cevaplar 1 ile 5 arasında değişen değerlere göre ölçek puanları hesaplanmıştır. Buna göre 32 sorudan oluşan ölçek alt sınırı 32 ve üst sınırı 160 olarak belirlenmiştir. Çok yüksek benlik saygısı $160-32=128$ olarak belirlenmiş olup çıkan bu sonuç 100’e eşitlenmiştir ($128=100$ puan). Araştırmada gerçekleşen ölçek ortalama puan ise 126,39’dur. Buna göre $((126,39-32)/128=0.74)$ gerçekleşen benlik saygısı %74 olarak hesaplanmıştır. Çıkan bu sonuçlar incelendiğinde yüksek bir benlik saygısının olduğu ifade edilebilir.

Cinsiyet ve Benlik Saygısı

Benlik saygısı ölçek puanları ile cinsiyet grupları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi amacıyla t-testi yapılmıştır.

Tablo 10. Benlik Saygısı Ölçeği Puanları Cinsiyet Gruplarına Göre Betimsel İstatistikler

	Cinsiyet	N	X̄	Ss.	Std. hata X̄
Benlik saygısı ölçeği	Kadın	48	124.7	17.9	2.6
	Erkek	193	126.8	18.1	1.3

Tablo 10'da benlik saygısı ölçeği ortalamasının cinsiyeti değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bağımsız grup t-testi yapılmıştır.

Tablo 11. Cinsiyet ve Benlik Saygısı t-testi

	F	Sig.	t	df	Sig. -tailed	X Farkı	Std. Hata farkı
Varsayılan eşitlikler	.025	.873	-.740	239	.460	-2.15717	2.91413
Eşit farklar varsayılmadı			-.746	72.894	.458	-2.15717	2.89134

Tablo 11'de t-testi sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($t=0,689$; $p>0,05$).

Branş ve Benlik Saygısı

Benlik saygısı ölçek puanları, branşlar arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi amacıyla tek yönlü ANOVA testi ile analiz edilmiştir.

Tablo 12. Benlik Saygısı Ölçeği Puanları Branş Gruplarına Göre Betimsel İstatistikler ve ANOVA Testi İstatistikleri

	N	X̄	Ss.	Std. hata	95% Güven aralığı		F	sig.
					Alt sınır	Üst sınır		
Sınıf öğretmeni	103	125.49	18.44	1.82	121.88	129.09	1.65	0.21
Fen bilgisi öğretmeni	34	127.21	17.74	3.04	121.02	133.39		
Sosyal bilgiler öğretmeni	34	125.09	17.57	3.01	118.96	131.22		
Türkçe öğretmeni	19	127.84	21.76	4.99	117.35	138.33		
Matematik öğretmeni	9	128.78	15.92	5.31	116.54	141.01		
Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmeni	15	125.07	13.40	3.46	117.65	132.49		
Resim/iş teknik öğretmeni	6	140.50	10.15	4.15	129.84	151.16		
Diğer (okul öncesi. rehber. İngilizce öğretmeni vs.)	21	126.24	19.85	4.33	117.20	135.28		
Toplam	241	126.39	18.05	1.16	124.10	128.68		

Tablo 12'de ANOVA sonrası hangi post-hoc çoklu karşılaştırma tekniğinin kullanılacağına karar vermek için öncelikle Tablo 13'te görülebileceği üzere benlik saygısı ölçeği aritmetik ortalamasının yöneticilerinin branş değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda okuldaki branş gruplarına ilişkin gruplarının aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($F=1.65-0.21$).

Yaş ve Benlik Saygısı

Benlik saygısı ölçek puanları, yaş grupları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi amacıyla tek yönlü ANOVA testi ile analiz edilmiştir.

Tablo 13. Benlik Saygısı Ölçeği Puanları Branş Gruplarına Göre Betimsel İstatistikler ve ANOVA Testi İstatistikleri

	N	X̄	Ss.	Std. hata	95% Güven aralığı		F	sig.
					Alt sınır	Üst sınır		
Sınıf öğretmeni	103	125.49	18.44	1.82	121.88	129.09	1.65	0.21
Fen bilgisi öğretmeni	34	127.21	17.74	3.04	121.02	133.39		
Sosyal bilgiler öğretmeni	34	125.09	17.57	3.01	118.96	131.22		
Türkçe öğretmeni	19	127.84	21.76	4.99	117.35	138.33		
Matematik öğretmeni	9	128.78	15.92	5.31	116.54	141.01		
Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmeni	15	125.07	13.40	3.46	117.65	132.49		
Resim/iş teknik öğretmeni	6	140.50	10.15	4.15	129.84	151.16		
Diğer (okul öncesi. rehber. İngilizce öğretmeni vs.)	21	126.24	19.85	4.33	117.20	135.28		
Toplam	241	126.39	18.05	1.16	124.10	128.68		

ANOVA sonrası hangi post-hoc çoklu karşılaştırma tekniğinin kullanılacağına karar vermek için öncelikle Levene's testi ile grup dağımlarının varyanslarının homojen olup olmadığı hipotezi sınanmış, varyansların homojen olduğu saptanmıştır (L.F=1.65-0.12). Tablo-13'te görülebileceği üzere benlik saygısı ölçeği aritmetik ortalamasının yöneticilerinin branş değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda okuldaki branş gruplarına ilişkin gruplarının aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır (F=1.65-0.21).

Yaş ve Benlik Saygısı

Benlik saygısı ölçek puanları, yaş grupları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi amacıyla tek yönlü Anova testi ile analiz edilmiştir.

Tablo 14. Benlik Saygısı Ölçeği Puanları Yaş Gruplarına Göre Betimsel İstatistikler ve ANOVA Testi İstatistikleri

	N	X	Ss.	Std. hata	95% Güven aralığı		F	sig.
					Alt sınır	Üst sınır		
25-35 yaş	64	125.00	16.20	2.02	120.95	129.05	0.33	0.79
36-40 yaş	120	126.99	19.01	1.74	123.56	130.43		
41-50 yaş	30	128.30	19.02	3.47	121.20	135.40		
51 ve üstü	27	124.93	17.38	3.35	118.05	131.80		
Toplam	241	126.39	18.05	1.16	124.10	128.68		

Yapılan analiz sonucunda benlik saygısı ölçeği ortalamalarının yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda yaş gruplarının aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır (F=0.33-0.79).

Meslekte Geçen Süre ve Benlik Saygısı

Benlik saygısı ölçek puanları ile meslekte geçen süreler arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi amacıyla tek yönlü Anova testi ile analiz edilmiştir.

Tablo 15. Benlik Saygısı Ölçeği Puanları Meslekte Geçen Sürelere Göre Betimsel İstatistikler ve Anova Testi İstatistikleri

	N	X	Ss.	Std. hata	95% Güven aralığı		F	sig.
					Alt sınır	Üst sınır		
1-5 yıl	12	121.00	15.82	4.57	110.95	131.05	2.25	0.06
6-10 yıl	34	131.24	15.78	2.71	125.73	136.74		
11-15 yıl	90	125.19	18.50	1.95	121.31	129.06		
16-20 yıl	78	128.77	18.90	2.14	124.51	133.03		
21 yıl ve üstü	27	119.85	15.68	3.02	113.65	126.05		
Toplam	241	126.39	18.05	1.16	124.10	128.68		

Yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda meslekte geçen süre gruplarının aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır (F=2.25-0.06).

Okuldaki Destek Personeli ve Benlik Saygısı

Tablo 16. Benlik Saygısı Ölçeği Puanları Okuldaki Destek Personeli Sayılarına Göre Betimsel İstatistikler ve ANOVA Testi İstatistikleri

	N	X	Ss.	Std. hata	95% Güven aralığı		F	sig.
					Alt sınır	Üst sınır		
15-35 kişi	150	126.27	17.51	1.43	123.44	129.09	0.20	0.82
36-50 kişi	55	127.55	19.79	2.67	122.20	132.90		
51 ve üstü	36	125.17	17.94	2.99	119.10	131.24		
Toplam	241	126.39	18.05	1.16	124.10	128.68		

Tablo 16'da Yapılan tek yönlü varyans analizinde "okuldaki destek personeli" değişkeni ile benlik saygısı ortalamaları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığının belirlenmesi maçıyla tek yönlü (ANOVA) test yapılmış anlamlı bir farklılık göstermediği bulgusu edinilmiştir (F=0.20-0.82).

Çatışma Yönetim Stilleri İle Benlik Saygısı İlişkisi**Tablo 17. Benlik Saygısı Ölçeği ve Çatışma Yönetim Stilleri Arasındaki Korelasyon Analizi**

		Çatışma Yönetimi					
		Stilleri	Tümleştirme	Kaçınma	Ödün verme	Uzlaşma	Hükmetme
Benlik Saygısı	Pearson Correlation	.302**	.004	.381**	.600**	-.097	.302**
	Sig. (2-tailed)	.000	.948	.000	.000	.132	.000
Sum of Squares and Cross-products		642.454	8.210	847.225	1181.376	-227.380	642.454
Covariance		2.677	.034	3.530	4.922	-.947	2.677
N		241	241	241	241	241	241

**Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

*Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Tablo 17’de Çatışma yönetim stillerini belirlemek amacıyla Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Pearson korelasyon analizi verilerin normal dağılması nedeniyle tercih edilmiş sig. (2-tailed)<0.05’ten küçük olduğu bulgusu edinilmiştir. Tablo incelendiğinde bazı önemli korelasyonlara dair şu yorumlar yapılabilir; benlik saygısı yüksek olan yöneticilerin kaçınma stilini kullanmakla beraber hükmetme stiline göre daha fazla tercih ettikleri yorumu yapılabilir. Kaçınma stili, geri çekilme, kaçma, sorunu görmeme, zamana bırakma gibi özellikler taşımaktadır. Benlik saygısı yükseldikçe kaçınma stilini kullanma oranı artmıştır.

Benlik saygısı ile ödün verme stili arasında pozitif korelasyon olduğu bulgusu edinilmiştir. En güçlü ilişki Ödün verme stilinde farklılıkların ikinci plana itilerek, ortak yönlerin ön plana çıkarıldığı, karşı tarafın tatmin edilmeye çalışıldığı bir yol izlenmektedir. Bu kapsamda benlik saygısı yüksek olan bireylerin ödün verme stilini daha çok kullandıkları ifade edilebilir.

Benlik saygısı ile hükmetme stili arasında pozitif korelasyon olduğu bulgusu edinilmiştir. Pearson korelasyon analizi verilerin normal dağılması nedeniyle tercih edilmiş ve sig. (2-tailed)<0.01’den küçük olduğu bulgusu edinilmiştir. Hükmetme stilinde bireyler kendi amaçlarını gerçekleştirmek için başkalarının isteklerini, beklentilerini ve ihtiyaçlarını dikkate almaz, kendilerine yüksek ilgi gösterirken diğerlerine düşük düzeyde ilgi gösterirler. Benlik saygısı ile hükmetme stili arasındaki bu korelasyonun yüksek olmasının nedeni bireyin isteklerini, kendi düşüncelerini ön planda tutması beklentilerini yüksek olarak belirlemesi olarak yorumlanabilir.

Sonuç Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada okul yöneticilerinin çatışma yönetim stillerini hangi derecede kullandıkları algılamalarına ilişkin sonuçlar ile cinsiyet, yaş, öğretmenlik branşı, öğretmen olarak hizmet yılı, eğitim yöneticisi olarak hizmet yılı, okuldaki destek personeli, benlik saygılarına göre analiz edilmiştir. Araştırmada elde edilen sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

Okul yöneticileri çatışma yönetim stillerinden tümleştirme ve uzlaşma stilini “çoğunlukla”, ödün verme “ara sıra”, hükmetme ve kaçınma stilini ise “az” kullandıkları sonucu ortaya çıkmıştır. Katılımcıların en çok tercih ettikleri çatışma yönetim stili tümleştirme, uzlaşma ve ödün verme olurken en az kullandıkları stil hükmetme ve kaçınma olmuştur. Sonuç olarak katılımcıların en fazla algı birliği içinde oldukları stil tümleştirme ve en az algı birliği içerisinde oldukları stiller ise hükmetme ve kaçınmadır. Bununla birlikte katılımcılar çatışma yönetim stillerini kullanım sırasını tümleştirme, uzlaşma, ödün verme, kaçınma ve hükmetme olarak algılamışlardır. Gümüşeli (2004, s. 30-36), çalışmasında okul yöneticilerinin en sık kullandığı çatışma yönetim stillerinin kaçınma ve hükmetme; en az kullandıkları stilin ise ödün verme olduğu ortaya çıkmıştır. Buna karşın Özgan’ın (2006, s. 133) çalışmasında ilköğretim okulu öğretmenlerinin çoğunluğunun bütünlüştürme stratejisini çok az bir kısmı kaçınma stratejisini kullandığı ortaya çıkmıştır. Akbaba ve Keleş (2015, s. 41) çalışmasında okul yöneticilerinin en fazla kullandığı çatışma çözme stiline tümleştirme, en az kullanılan çatışma çözme stiline ise kaçınma olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Ayrıca ortaya çıkan bu sonuçlar Gümüşeli (1993), Kunduracıoğlu (2008, s. 21), Açıkgoz (2009, s. 9), Uysal (2012, s. 9), Kılıç (2006. S20) tarafından yapılan çalışmalarda yer alan bulgularla benzerlik göstermektedir.

Araştırmada okul yöneticilerinin çatışma yönetiminde kullandıkları stillerin cinsiyet, meslekte geçen süre ve yaşa göre anlamlı bir farklılık olmadığı ancak yönetici olarak meslekte geçen sürede anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Buna göre 6-10 yıl okul yöneticisi olarak çalışanların 1-5 yıl okul yöneticisi olarak çalışanlara göre daha fazla uzlaşma kullandıklarını ortaya koymaktadır. Tunç’un (2011, s. 251)

çalışmasında ise cinsiyet değişkeninde; erkek katılımcıların, meslektaşları ile çatışmalarını yönetmede hükmetme stilini, kadın katılımcılara göre daha fazla tercih ettikleri ortaya çıkmıştır. Buna karşın Özgan (2006, s. 91), ilköğretim okulu öğretmenlerinin cinsiyetleri ile çatışma yönetimi stratejilerine ilişkin görüşleri arasında, hükmetme ve uyma stratejilerindeki fark anlamlı bir fark olduğunu ancak bütünleştirme, kaçınma ve uzlaşma stratejilerinde anlamlı bir fark olmadığı bulgusuna ulaşmıştır. Özgan'ın (2006, s. 133) çalışmasında 21 yıl ve daha fazla kıdemi olan öğretmenler 20 yıl ve daha az kıdeme sahip olanlara göre bütünleştirme, kaçınma, hükmetme ve uyma stratejilerini daha fazla kullandığı ortaya çıkmıştır.

Okul yöneticilerinin gelir grupları ile çatışma yönetim stillerini kullanma arasında anlamlı bir farklılık olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Buna göre üst gelir grubunda bulunanlar, orta gelir ve orta gelir altında bulunanlara göre hükmetme stilini daha çok kullandığı bulgusu edinilmiştir. Okul yöneticilerinin çatışma yönetiminde kullandıkları stillerin, okuldaki destek personel sayılarına anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır.

Okul yöneticilerinin benlik saygılarının düzeyi %74 olarak ortaya çıkmıştır. Araştırmamızda branş bazında incelendiğinde genel olarak resim öğretmenlerinin benlik saygısı değerleri ortalamanın üzerinde hesaplanmış ancak anlamlı bir farklılık olmadığı bulgusu edinilmiştir. Yıldırım, Kırimoğlu ve Temiz (2010, s. 9), öğretmenlerinin mesleki benlik saygısı düzeylerinin incelediği araştırmada ilköğretimde görev yapan öğretmenlerle ortaöğretimde görev yapan öğretmenlerin mesleki benlik puanlarının karşılaştırmış ve istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığını tespit etmiştir. Okul yöneticilerinin cinsiyet bağlamında benlik saygısı ölçek değerleri incelendiğinde ortalamalarının birbirine benzer olduğu ancak anlamlı farklılıklar bulunamamıştır. Korkmaz (1996, s. 72) çalışmasında kadınların benlik saygısı toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel düzeyde anlamlı farklılaşmanın olduğunu kadınların benlik saygısı erkeklerin benlik saygısının üzerinde gerçekleştiği sonucuna ulaşmıştır.

Yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Okul yöneticilerinin benlik saygıları ortalamaları meslekte geçen süre gruplarına göre anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır. Yöneticilerin öğretmen olarak geçirmiş oldukları sürelerden 6-10 yıl ve 16-20 yıl çalışanların benlik saygıları ortalaması, 1-5 yıl ve 21 yıl ve üstü yönetici olarak çalışanların ortalamalarından yüksek olarak hesaplanmıştır. Serin (2006) de yapılan çalışmada 11-15 yıl arası öğretmenlik yapanların 6-10 yıl ve 21 yıl ve üstü öğretmenlik yapanlardan daha yüksek benlik saygısına sahip oldukları görülmüştür. Okul yöneticilerinin benlik saygıları ortalamaları yönetici olarak geçirdikleri hizmet yılına ilişkin 6-10 yıl çalışanların benlik saygıları ortalaması, diğer hizmet sürelerinde çalışanların ortalamalarından yüksek olarak hesaplanmıştır.

Okul yöneticilerinin benlik saygıları ölçek ortalamaları gelir gruplarına göre incelendiğinde üst gelirde yer alanların ortalamaları genel ortalamanın altında olduğu bulgusu edinilmiştir. Korkmaz (1996, s. 87), düşük gelire sahip bireylerle, orta düzeyde gelire sahip bireyler arasında benlik saygısı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre okul yöneticilerinin benlik saygısı ile çatışma yönetimi stilleri üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır Benlik saygısı ile tümleştirme ve uzlaşma stilleri arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmamış buna karşın kaçınma, ödün verme, hükmetme stilleri arasında pozitif korelasyon ilişkisi ortaya çıkmıştır. Yöneticilerin benlik saygısı ile en güçlü korelasyon ilişkisi ödün verme stilinde gerçekleşmiştir. Ödün verme stilinde farklılıkların ikinci plana itilerek, ortak yönlerin ön plana çıkarıldığı, karşı tarafın tatmin edilmeye çalışıldığı bir çatışma yönetimi stildir. Çalışmadaki okul yöneticilerin benlik saygısı yükseldikçe kendi gereksinimlerinin bir kesiminden vazgeçmeyi, karşı tarafın istediğinin bir kesimini yerine getirmeyi tercih ettikleri sonucu çıkmaktadır. Gümüşeli (1994, s. 5) ödün verme stilini "uysal birliktelik" olarak adlandırmıştır. Ödün verme stili, karşı tarafla ilişkinin korunması ve sürdürülmesine verilen önemin, ilgilerin ve ihtiyaçların doyurulmasına verilen önemden daha yüksek olduğu durumlarda etkili olabilir. Okul yöneticisi, ilişkinin sürdürülmesine önem veriliyorsa ve karşı tarafla çatışmayı sürdürmek ve çözüm için müzakerelere girişmek karşı tarafla olan ilişkilere zarar verecekse, karşı tarafın isteklerini kabul etmek ve öncelikle karşı tarafı tatmin edecek bir çözümde anlaşmak en uygun seçenek olarak görülebilir (Karip, 2010, s. 15).

Okul yöneticilerin benlik saygısı ile kaçınma ve hükmetme stillerini kullanmaları arasında da ilişki görülmüştür. Kaçınma, sorunu görmezden gelme, sorumluluğu üzerinden atma ile ilişkilendirilir. Çalışmada benlik saygısı ve çatışma stilleri ile ilişkili bir diğer stil ise hükmetme stildir. Bireyler kendi amaçlarını gerçekleştirmek için başkalarının isteklerini, beklentilerini ve ihtiyaçlarını dikkate almaması, kendilerine yüksek ilgi gösterirken diğerlerine düşük düzeyde ilgi göstermesi, kişinin zararına dahi olsa kendi istek ve arzularını gerçekleştirmek, etrafındakileri boyunduruğu altına almak arzusunda olması gibi

özellikleri içerir. Literatür ile karşılaştırma yapıldığında yüksek benlik saygısına sahip bireylerin özellikleri ile tümleştirme ve uzlaştırma stilleri arasında benzerlik gözükmekteydi. Bu nedenle bu iki stil ile benlik saygısı arasında pozitif kolerasyon beklenmekteydi. Fakat bu yapılan çalışma sonucunda tümleştirme ve uzlaşma ile benlik saygısı arasında anlamlı bir kolerasyon bulunmamıştır. Aynı zamanda yüksek benlik saygısına sahip bireylerin özelliklerine ters düşen özellikler taşıyan ödün verme, kaçma ve hükmetme arasında ilişki bulunmuştur.

Öneriler

Okul yöneticilerinin benlik saygılarının düzeyini arttırması okullardaki çatışma yönetimi konusunda daha etkili olacağı sonucuna ulaşılması idarecilerin çatışma yönetimi alanındaki eksikliklerine de işaret etmektedir.

Yüksek benlik saygısına sahip bireylerin özellikleri ile tümleştirme ve uzlaştırma stilleri arasında anlamlı bir kolerasyon bulunmamış olması ilgililerin yöneticilerin yüksek benlik algısı yönünde eğitimlerine önem vermeleri ve bu alanda hizmet içi eğitime alınmaları önerilebilir.

Çatışma yönetim stilleri ile benlik saygısı arasında pozitif korelasyon olması dolayısıyla, uzun vadede tümleştirme stilinin kullanımının kalıcılığı için, okul yöneticilerinin benlik saygısı düzeylerinin arttırılması yönünde eğitimler, bilgilendirme toplantıları, ortak sosyal eğitim etkinlikleri vs. yoluyla yapılabilir.

Benlik saygısı ile çatışma yönetim stilleri arasındaki ilişkiden hareketle, tümleştirme, kaçınma, uzlaşma, ödün verme ve hükmetme stillerinin etkilerinin değerlendirilmesinin, örgütsel çatışmaları yönetmede amaçlanan sonuçlara ulaşmada yararlı olabileceği ifade edilebilir.

Gelecek çalışmalarda benlik saygısı ve çatışma yönetim stilleri arasındaki ilişkilerin farklı örneklerde ve farklı eğitim kurumlarında (okulöncesi, lise, üniversite, vs.) tekrarlanması önerilebilir. Farklı eğitim kurumlarındaki farklı pozisyonlardaki öğretmenlerden oluşan örneklerde tekrarlanmasının, karşılaştırmalı sonuçlar elde etmede yararlı olacağı düşünülmektedir.

Etik Beyan

“İlk ve Ortaokul Yöneticilerinin Çatışma Yönetimi Stilleri İle Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir”

Kaynakça

- Açıkgöz, A. (2009). *Okul yöneticilerinin çatışma yönetim stilleri ile öğretmenlerin örgütsel adalet algısı arasındaki ilişki* (Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Akbaba, A. ve Keleş, E. (2015). İlk ve ortaokul müdürlerinin çatışma yönetim stratejilerine ilişkin öğretmen algıları, *International Journal of Social Science*, 31, 21-43.
- Atay, K. (2001). Okul müdürlerinin çatışmaları çözümü stratejilerine ilişkin öğretmen, okul müdürü ve denetmen algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 7(25), 21-31.
- Bridge, B. (2003). *Eğitimde vizyoner liderlik ve etkin yöneticilik*. İstanbul: Beyaz Yayınları.
- Büyükşahin Ç, G. (2017). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rolleri ve çatışma çözme stillerinin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(3), 1017-1034. DOI: 10,17860/mersinefd.320021
- Erçetin, Ş. (2000). *Lider sarmalında vizyon* (2.Baskı). Ankara: Nobel Dağıtım.
- Gravetter, F. ve Wallnau, L. (2014). *Essentials of statistics for the behavioral sciences* (8th Edition). Belmont, CA: Wadsworth.
- Gümüşeli, A. İ. (1994). *İzmir ortaöğretim okulları yöneticilerinin öğretmenlerle aralarındaki çatışmaları yönetme biçimleri* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karasar, N. (2012). *Araştırmalarda rapor hazırlama*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kılıç, S. (2006). *Özel okul öğretmenlerinin çatışma yaklaşımları ile çatışmayı yönetme stilleri* (Yüksek Lisans Tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kıngır, S. & Okçu, V. (2011). *Etik liderlik, yönetimde çağdaş ve güncel konular* (Edt: İ. Bakan). Ankara: Gazi Kitabevi
- Koçel, T. (2007). *İşletme yöneticiliği, yönetim ve organizasyon-organizasyonlarda davranış-klasik-modern-çağdaş yaklaşımlar*. İstanbul.
- Korkmaz, M. (1994). *Yetişkin örneklem için bir benlik saygısı ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlik çalışması* (Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Özdemir, S. (1998). *Eğitimde örgütsel yenileşme*. Ankara: Pegem Yayıncılık.

- Özgan, H. (2006). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin çatışma yönetimi stratejilerinin incelenmesi (Gaziantep Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Rahim M. A. (1983). *Rahim organizational conflict inventories: professional manual*. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Pres.
- Tezcan Ö, S. (2017). *Okul müdürlerinin çatışma yönetimi stratejileri ve iletişim tarzlarına yönelik öğretmen görüşleri*. <http://dSPACE.trakya.edu.tr/xmlui/handle/1/2753>
- Tufan, B. & Süleyman Y. (1993). *Geri dönüş sürecinde ikinci kuşak*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları
- Yalçın, S. (2018). 21. yüzyıl becerileri ve bu becerilerin ölçülmesinde kullanılan araçlar ve yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 51(1), 183-201. DOI: 10,30964/auebfd.405860
- Yalım, F. E. (2001). *Yükseköğretim öğrencilerinde benlik saygısının akademik başarı ve ana-baba ilişkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi, İstanbul.
- Yaşar, T. (2020). Yaşar Kemal'in 'İnce Memed.1' ve Kemal Tahir'in 'Rahmet Yolları Kesti' adlı eserlerinde çocuk eşkiyalar. *International Social Sciences Studies Journal*, 6(62), 21-64.
- Yörükoğlu, A. (1993). *Gençlik çağı ruh sağlığı ve ruhsal sorunlar* (8. Baskı). İstanbul: Özgür Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

The study was conducted to determine the relationship between conflict management styles and self-esteem of school administrators working in primary and secondary schools in Antalya province. The research universe is composed of the primary and secondary school managers in Antalya province and the study universe consists of the primary and secondary school managers in Serik and Manavgat districts. In Serik and Manavgat districts, the research was carried out with the participation of 241 people from the school administrators working in 179 official primary and secondary schools. In the research, the entire universe was tried to be reached. In the research "personal information form", "Trakya University self-esteem scale" and "Rahim organizational conflict Scale" were used as data collection tools. Research, Data Analysis, Percentage, arithmetic mean, standard deviation, t-test, one-way ANOVA test, Tukey test were used. The significance level was based on 0.05 level.

As a result of the analysis of research data, conflict management styles and self-esteem of the managers have been determined. Conflict management styles and self-esteem scale values used by school principals; age, gender, branch, year of service, year of service as being an administrator, income group, number of teachers and support staff at school were analyzed. However, the relationship between self-esteem scale values and conflict management styles of school principals was also analyzed. As a result of the analysis belongs to the research data, variables such as age, gender, branch, year of service, year of service as administrator, graduate education status, income group, number of teachers and support staff at school, management-related education, conflict management strategies and self-esteem were found to be different.

In this study, the distribution of conflict management styles of primary and secondary school administrators, the levels of self-esteem and the relationship between conflict management styles and self-esteem were investigated. With these perceptions, it is important to present the recommendations of educational managers and planners to reveal the differences between the distribution of conflict management styles of primary and secondary school administrators and to find out whether there are significant differences between the variables.

In this part of the research, research model, universe and sample, data collection technique and analysis are explained. In addition, this section includes information about the conflict management styles scale and self-esteem scale used in the research.

Research model is a study. This research, which aims to determine the relationship between conflict management styles and self-esteem of primary and secondary school administrators, examines the present situation and the descriptive and relational screening model that are used. (Büyüköztürk et al, 2009; Erkuş, 2005; Karasar, 2002), In this study, the relationship between self-esteem and conflict management styles of primary and secondary school administrators was examined. In addition, managers; As it is aimed to examine whether gender, age, branch, year of service as teacher, year of service as education manager, school support staff and perceived income levels differ, general screening model, which is the most suitable model for this purpose, was used.

As a result of the analysis of research data, conflict management styles and self-esteem of the managers have been determined. Conflict management styles and self-esteem scale values used by school principals; age, gender, branch, year of service, year of service as being an administrator, income group, number of teachers and support staff at school were analyzed. However, the relationship between self-

esteem scale values and conflict management styles of school principals was also analyzed. As a result of the analysis of the research data, variables such as age, gender, branch, year of service, year of service as being an administrator, graduate education status, income group, number of teachers and support staff at school, management-related education, conflict management strategies and self-esteem were found to be different.

In addition, there was a relationship between school principals' self-esteem and avoidance and dominance styles. Avoidance is associated with ignoring the problem and dismissing the responsibility. Another style associated with self-esteem and conflict styles is dominating style. Individuals include features such as not taking the wishes into account, expectations and needs of others in order to realize their own goals, showing high interest to others while showing low interest to others, performing their own desires and desires which are even to the detriment of the person, and the desire to subjugate those around them. When compared with the literature, there was a similarity between the characteristics of individuals with high self-esteem and their integration and mediation styles. Therefore, a positive correlation between these two styles and self-esteem was expected. However, no significant correlation was found between integration and reconciliation and self-esteem. At the same time, a relationship was found between concession, escaping and dominating with characteristics that contradict the characteristics of individuals with high self-esteem.

Okulların Örgütsel Öğrenmeleri İle Öğretmenlerin Örgütsel Sessizlik Düzeyleri Arasındaki İlişki¹

Fatma DEMİRBAŞ² ve Aynur B. BOSTANCI³

Öz

Bu araştırmada, okulların örgütsel öğrenmeleri ile öğretmenlerin örgütsel sessizlik davranışları arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma ilişkisel tarama modelindedir. Araştırmanın evrenini 2019-2020 öğretim yılında Kütahya ilinin Gediz ilçesinde görev yapan 610 öğretmen, örneklemini ise 404 ilkokul, ortaokul ve lise öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmada kolay ulaşılabilir örnekleme yoluna gidilmiştir. Araştırma verileri "Örgütsel Öğrenme Ölçeği" ve "Öğretmenler için Örgütsel Sessizlik Ölçeği" ile toplanmıştır. Araştırma verileri aritmetik ortalama, tek yönlü varyans analizi, Pearson Momentler Çarpımı Katsayısı ve Çoklu Regresyon Analizi ile analiz edilmiştir. Araştırmaya göre, öğretmenlerin okullarda örgütsel öğrenmeye yönelik algı düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir. Yine okullarda örgütsel öğrenmeye yönelik öğretmen algılarının, çalışılan okul düzeyine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Öğretmenlerin okullarda örgütsel sessizliğe yönelik algıları ise düşük düzeydedir. Öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeyi algıları, çalışılan okul düzeyi göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Araştırmanın başka bir sonucuna göre de, öğretmenlerin okullardaki örgütsel öğrenme algıları ile örgütsel sessizlik düzeyleri arasında negatif yönlü orta dereceli bir ilişki tespit edilmiştir. Son olarak araştırmada, öğretmenlerin okullarda örgütsel öğrenmeye yönelik algılarının, örgütsel sessizlik düzeylerini anlamlı bir şekilde yordadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Okullarda örgütsel öğrenme, Öğrenen örgüt, Sürekli öğrenme, Örgütsel sessizlik

The Relationship between Organizational Learning of Schools and Organizational Silence Levels of Teachers

Abstract

This study aims to determine the relationship between organizational learning of schools and teachers' organizational silence behaviors. The research is in relational survey model. The universe of the research consists of 610 teachers working in Gediz district of Kütahya province in the 2019-2020 academic year; and the sample consists of 404 primary, secondary and high school teachers. Convenience sampling method has been adopted in the research. The research data have been collected with "Organizational Learning Scale" and "Organizational Silence Scale for Teachers". The data have been analyzed with arithmetic mean, one-way analysis of variance, Pearson Product-Moment Coefficient and Multiple Regression Analysis. According to the research, it is seen that teachers' perception levels of organizational learning in schools are high. Again, it has been seen that the perceptions of teachers towards organizational learning in schools differ significantly according to the level of school they work at. Teachers' perceptions of organizational silence in schools are at a low level. Teachers' perceptions of organizational silence level in schools differ significantly according to the level of school they work at. According to another result of the research, a moderate negative relationship has been found between teachers' perceptions of organizational learning and their levels of organizational silence in schools. Finally, it has been observed in the research that teachers' perceptions of organizational learning in schools have significantly predicted their organizational silence levels.

Key Words: Organizational learning in schools, Learning organization, Continuous learning, Organizational silence

Atıf İçin / Please Cite As:

Demirbaş, F. ve B., Bostancı, A. (2020). Okulların örgütsel öğrenmeleri ile öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişki. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1426-1439.

Geliş Tarihi / Received Date: 02.06.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 25.06.2020

¹ Bu makale Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde ikinci yazarın danışmanlığında yürütölen aynı konulu yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Öğretmen - Kütahya Gediz Milli Eğitim Müdürlüğü, fatmademirbas672@gmail.com -ORCID: 0000-0003-2302-9810

³ Doç. Dr. - Uşak Üniversitesi Eğitim Fakültesi, aynur.bozkurt@usak.edu.tr - ORCID: 0000-0002-7927-6063

Giriş

Örgütler belirli amaçları gerçekleştirmek için kurulmuştur. Örgütlerin amaçlarına ulaşabilmesinde, üstlenmiş oldukları işlevleri beklentiler doğrultusunda yerine getirebilmeleri önemlidir. Her geçen gün bu beklentilerde değişimler yaşanmaktadır. Örgütlerin bu değişimlere cevap verebilmesi için sürekli öğrenmeleri gerekmektedir. Örgütsel öğrenme kavramı 1950'li yıllarda ortaya atılmıştır. 1980'lerden itibaren yaşanan değişim ve bilgi patlaması doğrultusunda, alanda ilginin daha da arttığı bir kavram olmuştur. İlk dönemlerde örgütsel öğrenme, örgüt problemlerinin çözümü ve örgüt işlevlerinin iyileştirilmesi için önemsenmiştir. Örneğin örgütsel öğrenmeye yönelik ilk çalışmayı yapan Argyris ve Schön (1978) örgütsel öğrenmeyi, hataların belirlenip ortaya çıkarılmasıyla öğrenme süreci olarak görmüşlerdir. Daha sonraki yıllarda örgütsel öğrenmeye, örgütün daha iyi olabilmesi için düşünmeye başlaması olarak bakılmaya başlanmıştır. Özellikle 1990'lı yıllarda Peter Senge'nin "Beşinci Disiplin" adlı kitabıyla örgütsel öğrenme kavramına ilgiyi oldukça artmış ve bu ilgi halen varlığını sürdürmektedir. Senge (1990) örgütün istediği sonuçlara ulaşabilmesinde çevresini göz önünde bulundurarak kendi kapasitesini sürekli geliştirmesi için öğrenmesi gerektiğini vurgulamıştır (Kapu ve Aybas, 2008, s. 82; Keklik, Kılıç, Yıldız ve Yıldız, 2015, s. 131; Kınıgır ve Mesci, 2007, s. 64; Mert, 2018, s. 53).

Örgütsel öğrenme, örgütlerin çevredeki hızla değişen koşullara uyum sağlamaları ve başarılarını arttırmaları için fırsatlar sunmaktadır. Örgütsel öğrenme örgütsel süreklilik, gelişime ve büyüme için gerekli bilgi, yetenek, değer ve davranış biçimlerinin elde edilmesi ve gösterilmesi olarak tanımlanabilmektedir (Basım ve Şeşen, 2008 s. 7). Başka bir tanıma göre de örgütsel öğrenme, örgütlerin gelişimine yönelik bilgilerinin ve yeterliliklerinin belirlenerek, örgüt çalışanlarının etkinliklerinin artırılması ve çeşitlendirilmesi için çalışan yeteneklerinin iyileştirilmesi sürecidir (Turan, Karadağ ve Bektaş, 2011, s. 629). Örgütlerde öğrenmenin temeli öğrenen çalışandır. Öğrenen takımları ve sonuçta öğrenen örgütü yaratacak olan öğrenen çalışandır (Bozkurt, 2003, s. 43)

Örgütsel öğrenme, örgütlerde bireysel, takım halinde ve örgütsel düzeyde olmak üzere üç şekilde gerçekleşmektedir. Bireysel öğrenme, örgüt çalışanlarının bireysel olarak yeni bilgiler elde ederek işi için yorumlaması ve davranışlarını buna göre şekillendirmesidir. Takım halinde öğrenme ise, örgüt içinde bireysel ve diğer öğrenmelerin paylaşılması, öğrenilenlerin beraber yorumlanması ve bunların grup davranışına yansıtılmasıdır. Örgütsel öğrenmede, takım halinde oluşturulan öğrenmenin örgütün hafızasına kaydedilmesidir (Aydınlı, 2005 s. 93; Bozkurt, 2003, s. 52; Fidanboy, Serpoush ve Yeloğlu, 2014, s. 753; Pınar, 2006, s. 30; Yılmaz ve Görmüş, 2012, s. 4491). Çünkü örgütsel öğrenme, kolektif bir süreçtir. Örgütteki ortak tecrübeler, normlara ve ortak alınan kararlara dayanmaktadır (Düren, 2000, s. 137).

Örgütlerde öğrenme tek yönlü, çift yönlü ve öğrenmeyi öğrenme olmak üzere üç şekilde gerçekleşmektedir. Tek yönlü öğrenme örgütün, belirlediği hedefe ulaşamamasını engelleyen hataları düzeltirken öğrenmesidir. Örgüt, duruma göre davranışlarında değişim oluşturarak çevreye uyum sağlayarak hatalarını düzeltmeye çalışmaktadır. Çift yönlü öğrenmede, sadece davranış değiştirmekle kalınmamakta; örgütün kültürü, amaçları, stratejisi ve yapısını da değiştirilerek sorunlara kökten çözüm getirilmesiyle oluşmaktadır (Ayden ve Düşükcan, 2002, s. 124; Aydınlı, 2005, s. 86; Çalık, 2003, s. 118; Peker, 1995, s. 216; Yazıcı, 2001, s. 106). Öğrenmeyi öğrenmede ise, örgütsel öğrenme stratejilerinin, yapılarının ve öğrenmeye katkı yapacak süreçlerinin değerlendirilmesi sağlanmaktadır. Örgütte sürekli örgüt yararına bilgi elde edilmesi, elde edilen bilgilerin paylaşılması, benimsenmesi, kullanılması ve yeni bilgi üretilmesi gerçekleşmektedir (Aydınlı, 2005, s. 88; Balay, 2004, s. 37; Çemberci, 2013, s. 101; Karahan ve Yılmaz, 2010, s. 141; Yazıcı, 2001, s. 113).

Örgütsel öğrenmenin gerçekleşebilmesi için öncelikle örgüt içindeki öğrenme engellerini yok etmek gerekmektedir. Örgütlerde öğrenmeyi engelleyen unsurlar Senge'ye göre (2007, s. 27) şu şekilde açıklanabilmektedir. (1) Örgüt çalışanların sadece çalıştıkları pozisyonu benimseyip, diğer pozisyonlardaki sorunlara kayıtsız kalmaları ve sorumluluk almamaları, (2) işler yolunda gitmediğinde sorumluların dışarıda aranması ve bahaneler üretilmesi, (3) ortaya çıkan sorunların giderilmesinde, bir başkasının sorumluluk almasının beklenmesi, (4) kısa zaman dilimlerinde yaşanan olaylara takılıp kalınması, (5) hataların geç fark edilmesi nedeniyle eyleme geçecek zamanın kalmaması, (6) tüm sorunların edinilen tecrübelerle çözülebileceğinin düşünülmesi ve (7) örgüt yöneticilerinin kriz durumlarında yetersiz olmalarıdır. Basım ve Şeşen de (2008, s. 18) örgütsel öğrenme engellerini, olaylardan ders çıkarmama, sorunlar arası ilişki kuramama, bilgi paylaşmama, sorunu görüp de görmezden gelme ve sorunları kabul etmeme olarak belirlemektedirler. Gordon (2009) da okullar için öğrenme engellerini okullardaki hiyerarşik yapı nedeniyle

öğretmenlerin emir altında olması, okullarda öğretmenlerin karar aşamalarında söz sahibi olamamaları, okul çalışanlarındaki değişime yönelik katılık ve direnç, okullarda yaratıcı olmayan tekdüze kalıp kararların uygulanması olarak dile getirmektedir (Çantuş, 2012, s. 36). Okullarda örgütsel öğrenme için ortam oluşturmayan ve öğrenme engellerinin bulunduğu okullarda da öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeylerinin yüksek olacağı düşünülebilmektedir. Örgütsel sessizlik düzeyinin yüksek olduğu okullarda da öğretmenler, okul yönetimi ile iletişim kurmayarak okulun gelişimine yönelik fikir ve önerilerini açıklamamaktadırlar. Bunun sonucunda, okulda bilgi paylaşımları yetersiz kalmakta, öğretmenlerin ve yöneticilerin performansları düşmekte ve örgütsel ortamda sinerji oluşmamaktadır (Cemaloğlu, 2012, s. 202).

Örgütsel sessizlik, örgütün iyileşmesi ve vizyonunu gerçekleştirebilmesi için örgüt çalışanlarının bilinçli bir şekilde duygularını, düşüncelerini, fikir ve görüşlerini esirgemesidir (Kahveci ve Demirtaş, 2013, s. 52). Örgütsel sessizlik, örgüt çalışanlarının kasıtlı olarak, örgüt içinde gerçekleşen her türlü durma yönelik görüş ve düşüncelerini tepkilerden çekinme, korkma veya fikrinin herhangi bir farklılık getirmeyeceği düşüncesiyle açıklamaktan kaçınması olarak da açıklanabilmektedir (Taşkıran, 2011, s. 72). Örgütsel sessizlikte çalışan sahip olduğu bilgileri bilinçli ve istekli olarak sessizliğini koruyarak örgütten saklamaktadır (Eroğlu, Adıgüzel ve Öztürk, 2011, s. 100).

Alanyazın incelendiğinde örgütsel sessizlik ile ilgili yapılan ilk tanım 1970 yılında Hirschman'a aittir. Örgütsel sessizliğe yönelik ilk çalışma ise, Morrison ve Milliken (2000) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada örgütsel sessizliğin örgütte içinde ortaya çıkmasını, gelişimini ve örgütsel sessizliğin devamlılığını sağlayan etkenler incelemiştir Örgütsel sessiz günümüzde oldukça ilgi duyulan bir kavramdır (Aydın, 2016, s. 167; Eroğlu vd, 2011, s. 99; Yaman ve Ruçlar, 2014, s. 37). Örgütlerde sessizlik kavramı, başlangıçta örgüte bir bağlılık olarak algılansa da aslında çalışanların örgütsel konu ve sorunları ile ilgili bilgisinin olmasına rağmen, bilgisini bilinçli olarak saklaması şeklinde betimlenen istenmeyen bir durumdur (Çakıcı, 2010, s.10). Çünkü günümüz şartlarında örgüt çalışanlarının daha çok inisiyatif almalarına, yeni görevler üstlenmelerine, görüşlerini açıklamalarına, eleştirilerini açıkça dile getirmelerine ve bilgileri örgüt yararına paylaşmalarına gereksinim duyulmaktadır. Bunun için örgütlerde ortaya çıkan sessizlik doğru analiz edilmeli ve gerekçesi her ne olursa olsun örgütün işleyişine zarar vermesi engellenmelidir (Çakıcı, 2010, s. 32; Üçok ve Torun, 2015, s. 30).

Örgütsel Sessizlik örgütlerde üç şekilde görülebilmektedir. Bunlar kabullenici, korunmacı ve korumacı sessizliktir. Kabullenici sessizlik, örgüt çalışanlarının herhangi bir konu, sorun ya da durum ile ilgili tüm gelişmeleri kabullenerek, söz konusu durum hakkındaki görüşlerini söylememesidir (Taşkıran, 2011, s. 72; Tayfun ve Çatır, 2013, s. 116). Korunmacı sessizlik, korku ve tamamen kendini korumak düşüncesiyle örgüt çalışanının konuyla ilgili fikir, bilgi ve görüşlerini açıklamaktan sakınmasıdır (Şehitoğlu ve Zehir, 2010, s. 89; Kahveci ve Demirtaş, 2013, s. 53)Korumacı sessizlik ise, örgüt içi birlik ve düzenin bozulmaması için, örgütü koruma amaçlı olarak örgüt çalışanlarının örgüt yararına bilgi ve görüşlerini gizlemesi olarak açıklanabilmektedir (Gül ve Özcan, 2011, s. 112; Çakıcı, 2010, s. 34).

Okullarda gelişim ve değişimin gerçekleşmesini engelleyen örgütsel sessizlik nedenlerine yönelik çalışmalar yapılması ve sessizlik için çözüm yollarının bulunması gerekmektedir (Bayram, 2010, s.4). Arlı (2013, s. 79), araştırmasında örgütsel sessizliğin okul için sonuçlarını öğretmenlerin mutsuzluğu, agresif davranış göstermeleri, işe bağlılık-sahiplenmenin azalması, gelişim ve değişim karşıtlığı, pasif olma, performans ve düşmesi ve örgütsel vatandaşlık göstermeme ve adalet algısındaki azalma olarak belirlenmiştir. Bu araştırmadan da anlaşılacağı üzere, örgütsel sessizlik öğretmenler ve okul için olumsuz sonuçlara sebep olmaktadır. Ayrıca örgütsel sessizlik, çalışanların problemlerin gizlenmesi, fikirlerin paylaşılmaması, olumsuz eleştiriden kaçınma sorunlar karşısında kayıtsız kalma gibi durumların oluşmasına yol açmaktadır. Çalışanların açısından ise, örgüte güven, bağlılık, aidiyet, takdir ve destek duygusunda azalma, kendilerini değersiz hissetme, iş tatmini elde edememe, işten ayrılma isteği şeklinde görülmektedir. Böylelikle örgütsel sessizlik örgütlerde doğru karar vermeyi, gelişmeyi ve performans artışını istenmeyen yönde etkilemektedir (Çakıcı, 2008, s. 119; Milliken ve Morrison, 2003, Akt: Yalçınsoy, 2019, s. 73; Uçar, 2017, s. 11). Ayrıca örgütlerde ortaya çıkan sorun ve konulara ilişkin açıkça konuşmama kararı yani 'sessizlik' örgütsel değişim ve gelişime engel oluşturduğu için örgütte farklı fikirlerin ortaya çıkmasını azaltarak yenilikçiliği ve yaratıcılığı olumsuz yönde etkilemektedir (Ünlü, Hamedoğlu ve Yaman, 2015, s. 142). Çünkü Sürekli farklılaşan şartlar, okulların etkililiğini, kalitesini ve verimliliğini sürdürebilmeleri için örgütsel öğrenmenin yüksek olan kurumlar olmasını gerektirmektedir. Örgütsel öğrenme, bir grup oluşturan insanların ortak amaçlar için birlikte hareket edip belirlenen amaçlara ulaşmak adına sürekli

olarak daha etkili ve etkin yollar geliştirmelerini zorunlu kılmaktadır (Kurt, 2016 s.10; Töremen 2001 s.45). Örgütsel sessizliğin olduğu bu okulda bu durumu mümkün görülmemektedir.

Örgütsel öğrenme için örgütler, öğrenmeyi teşvik eden, çalışanlarını geliştirmeyi ön planda tutan, açık iletişim ve yapıcı görüşmeye önem veren, yöneticilerinin daha çok liderlik rolü oynadıkları yapılar olarak kendilerini değiştirmelidirler (Bozkurt, 2003, s. 60). Okulların öğrenen örgüt olması için geçmişteki deneyimlerinden elde ettikleri bilgileri günümüze uyarlamaları, yeni öğrenme yolları keşfedebilmeleri ve sorunlara beraber çözüm yolu bulmaları ile gerçekleşmektedir. Okuldaki öğretmenler, çalışanlar, öğrenciler görüş ve düşüncelerini açıkça ifade etmekten çekindiklerinde ve örgütsel sessizlik davranışını gösterdiklerinde de okulda öğrenme oluşumu da bundan olumsuz etkilenecektir. Bunun yanında örgütsel öğrenmenin hâkim olduğu okullarda, okul çalışanları düşüncelerini özgürce ifade edebilmektedirler. Bu nedenle okulların gelişmelere uyum sağlayarak yaşamlarını devam ettirebilmeleri için örgütte tüm çalışanlarla birlikte sürekli öğrenme anlayışını olması ve uygulanması gerekmektedir (Çakır, 2019, s. 57; Memduoğlu ve Kuşçi, 2012, s. 751). Bu bağlamda örgütsel öğrenme ile örgütsel sessizlik kavramı arasında bir ilişki olduğu öngörülebilmektedir. Öğrenen bir örgütte çalışanların memnuniyet düzeyinin yüksek olduğu, daha umutlu oldukları, fikirlerini paylaşmak için ortam buldukları, her çalışanın görüşünün değerlendirmeye alındığı, motive edici bir ortam olduğu, çalışanlarının potansiyellerinin ortaya çıkarıldığı, çalışanların geliştirildiği ve desteklendiği görülmektedir (Keskin, 2007, s. 73; Töremen, 2001, s. 45). Dolayısı ile örgütsel öğrenmenin yüksek olduğu okullarda çalışanların öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeylerinin de düşük olabileceği düşünülebilmektedir. Bu amaçla araştırmada okulların örgütsel öğrenmeleri ile öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu amaçla araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Öğretmenlere göre okullarda örgütsel öğrenme ne düzeydedir? Okullardaki örgütsel öğrenme düzeyine yönelik öğretmen algıları çalıştıkları okul düzeyine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
2. Öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeyleri nedir? Öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeyleri çalıştıkları okul düzeyine göre farklılık göstermekte midir?
3. Okulların örgütsel öğrenme düzeyi ile öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?
4. Okullardaki örgütsel öğrenme uygulamaları, öğretmenlerin örgütsel sessizlik davranışlarını yordamakta mıdır?

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeline, evren ve örnekleme, verilerin toplanması ve çözümlenmesine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma okulların örgütsel öğrenme düzeyleri öğretmenlerin örgütsel sessizlikleri arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlayan araştırma ilişkisel tarama modelindedir. İlişkisel tarama modeli, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim olup olmadığını ve değişimin derecesini belirlemeyi amaçlamaktadır (Karasar, 2009, s. 81).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni 2019-2020 eğitim öğretim yılında Kütahya'nın Gediz ilçesindeki ilkökul, ortaokul ve liselerde görev yapan 610 öğretmen oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde kuramsal örneklem büyüklüğü çizelgesinden yararlanılmıştır. Çizelgede 1000 kişilik evrende %95'lik güven düzeyi, $\alpha=0.05$ anlamlılık ve % 5'lik hoşgörü düzeyi için gerekli örneklem büyüklüğü 277 kişi olarak belirtilmiştir. Ancak araştırmada güven düzeyini artırmak için 404 ölçek uygulanmıştır (Balci, 2011, s. 105). Bu nedenle araştırmanın örneklemini Kütahya'nın Gediz ilçesinde görev yapan 404 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmada ulaşım zorluğu ve maliyet nedeniyle kolay ulaşılabilir örnekleme yoluna gidilmiştir. Ölçekler araştırmacı tarafından ulaşılabilen okullardaki öğretmenlere uygulanmıştır. Toplanan ölçeklerin incelenmesi sonucunda hiçbir ölçek geçersiz görülmediğinden elenmemiştir.

Örnekleme İlişkin Demografik Veriler

Örnekleme oluşturan öğretmenlerin cinsiyet, kıdem, aynı okuldaki çalışma süreleri, okuldaki öğretmen sayısı ve okul düzeyi özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Örnekleme İlişkin Demografik Bilgiler

Demografik Özellikler	Sayı	Yüzde	
Cinsiyet	Kadın	172	42,6
	Erkek	232	57,4
Kıdem	1-10 Yıl	168	41,6
	11-20 Yıl	136	33,7
	21 Yıl ve Üzeri	100	24,7
Okuldaki Öğretmen Sayısı	1-20 Kişi	251	62,1
	21 ve Üzeri Kişi	133	37,9
Çalışılan Okul Düzeyi	İlkokul	157	38,9
	Ortaokul	137	33,9
	Lise	110	27,2

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin cinsiyetlerine göre 172'sinin (%42,6) kadın, 232'sinin (%57,4) erkek olduğu görülmektedir. Kıdeme göre, kıdemi 1-10 yıl olan öğretmen sayısı 168 (%41,6), 11-20 yıl olan öğretmen sayısı 136 (%33,7) ve 21 yıl ve üzeri olan öğretmen sayısı 100 (%24,7) olarak tespit edilmiştir. Buna göre örneklemin neredeyse yarısının mesleklerinin ilk 10 yılını tamamlamayan öğretmenler olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenlerin okullarında çalışan öğretmen sayısına göre, okulda çalışan öğretmen sayısı 1-20 öğretmen olan öğretmen sayısı 251, oranı %62,1; 21 ve üzeri öğretmen sayısı 133, oranı % 37,9'dur. Çalışılan okul düzeyine göre, çalıştığı okul düzeyi ilkokul olan öğretmen sayısı 157 (%38,9) çalıştığı okul düzeyi ortaokul olan öğretmen sayısı 137 (%33,9), çalıştığı okul düzeyi lise olan öğretmen sayısı 110 (%27,2) olarak tespit edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler Örgütsel Öğrenme Ölçeği ve "Öğretmenler İçin Örgütsel Sessizlik Ölçeği" ile toplanmıştır. Ölçeklere ilişkin açıklamalar aşağıdaki şekildedir.

Örgütsel Öğrenme Ölçeği Yavaş (2012, s. 99) tarafından geliştirilmiştir. Örgütsel Öğrenme Ölçeği, Likert tipi bir veri toplama aracı olup maddeler: "(1) Hiç bir zaman ile (5) Her zaman" arasında 5'li olarak derecelendirilmiştir. Ölçeğin güvenilirlik analizlerinde, Alpha Güvenilirlik katsayıları sürekli öğrenme boyutu için .85, bilişsel süreçler boyutu için .74, şeffaflık boyutu için .85 ve soruna yönelik olma boyutu için ise .79 olarak hesaplanmıştır. Yavaş (2012, s.103) tarafından ölçeğin boyutlara göre güvenilirlik katsayıları da .71 ile .83 arasında değişmektedir. Ölçeğin yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre de $X^2/df=2.910$, $RMSEA=0.069$, $CFI=0.887$, $GFI=0.867$, $AGFI=0.835$, $AIC=889.454<1955$ ve $CAIC=1199.542<3940$ olmak üzere uyum iyiliği indeksi değerlerinin istenilen düzeyde olması nedeniyle ölçeğin doğrulandığı görülmüştür (Büyüköztürk, 2012, s. 271-272)

Örgütsel Sessizlik Ölçeği ise, Kahveci ve Demirtaş (2013, s. 167) tarafından geliştirilmiştir. Likert tipi olan veri toplama aracında maddeler: "(1) Hiç katılmıyorum ile (5) Tamamen katılıyorum" arasında 5'li olarak derecelendirilmiştir. Ölçeğin boyutlarına ilişkin Alpha güvenilirlik katsayılarına bakıldığında; okul ortamı boyutu için .79, duygu boyutu için .74, sessizliğin kaynağı boyutu için .80, yönetici boyutu için .79 ve izolasyon boyutu için ise .83 olduğu görülmüştür. Kahveci ve Demirtaş (2013, s.178) tarafından hesaplanan ölçeğin boyutlara göre güvenilirlik katsayıları da .74 ile .88 arasındadır. Ölçeğin yapılan faktör analizi sonuçlarına göre de $X^2/df=4.026$, $RMSEA=0.087$, $CFI=0.915$, $GFI=0.887$, $AGFI=0.838$, $AIC=583.066<1955$ ve $CAIC=843.140<3940$ olmak üzere uyum iyiliği indeksi değerlerinin istenilen düzeyde olması nedeniyle ölçeğin doğrulandığı görülmüştür (Büyüköztürk, 2012, s. 271-272).

Verilerin Analizi

Verilere hangi tür analizlerin yapılması gerektiğini tespit etmek için, verilerin normal dağılıp dağılmadığına yönelik çarpıklık ve basıklık katsayılarına bakılmıştır. Okullarda "Örgütsel Öğrenme Ölçeği" ve "Öğretmenler İçin Örgütsel Sessizlik Ölçeği" ile toplanan veriler üzerinde yapılan analizler sonucunda hesaplanan çarpıklık ve basıklık katsayısı verilerin normal dağıldığını göstermektedir (Bursal, 2017, s. 43). Tablo 2' de verilerin çarpıklık basıklık testi sonuçları görülmektedir.

Tablo 2. Araştırma Verilerinin Normallik Dağılım Durumuna İlişkin Veriler

Boyutlar	Çarpıklık	Basıklık
Sürekli Öğrenme	-,207	-,370
Bilişsel Süreçler	-,714	-,023
Şeffaflık	-,892	,747
Soruna Yönelik Olma	-,501	,307
Örgütsel Öğrenme Toplam	-,394	-,307
Okul Ortamı	,483	-,677
Duygu	-,075	-,652
Sessizliğin Kaynağı	,389	-,739
Yönetici	,174	-1,322
İzolasyon	,209	-1,138
Örgütsel Sessizlik Toplam	,046	-1,050

Tablo 2'ye göre elde edilen verilerin istenen değerler arasında olması sebebiyle analizlerde Tek yönlü varyans analizi (ANOVA), Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu ve çoklu regresyon analizi teknikleri kullanılmıştır.

Okulların örgütsel öğrenmesi ile öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeylerine öğretmen algılarının görev yapılan okul düzeyi değişkenine göre anlamlı farklılık sergileyip sergilemediğini belirlemek için ANOVA kullanılmıştır. Farkın anlamlı olduğu boyutlarda, anlamlı farkın hangi grup veya gruplardan kaynaklandığını belirlemek için varyansların eşit olması nedeniyle TUKEY HSD testi yapılmış, anlamlılık düzeyi 05 olarak alınmıştır. Okulların örgütsel öğrenmeleri ile öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmek için ise Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu kullanılmıştır. Yapılan analizlerde anlamlılık düzeyi 0.05 olarak alınmıştır Bunun yanında araştırma değişkenleri arasında çoklu bağlantılılık probleminin olup olmadığını belirlemek için VIF ve tolerans değerleri incelenmiştir. VIF değerlerinin 1.423 ile 2.605 arasında bulunduğu tolerans değerlerinin de .384 ile .703 arasında olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tolerans değerlerinin .02'den büyük, VIF değerlerinin ise 10'dan küçük olduğunun tespit edilmesi nedeniyle çoklu bağlantılılık problemi olmadığı görülmüştür (Seçer, 2013, s. 108). Okulların örgütsel öğrenme düzeyleri ile öğretmenlerin örgütsel sessizliklerini yordayıp yordamadığına yönelik olarak da çoklu regresyon analizi yapılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde; araştırmanın temel problemi ve alt problemlerine cevap bulmak için yapılan araştırma araştırma sonucunda elde edilen verilerle ulaşılan bulgular ve yorumlara yer verilmiştir. Öğretmenlerin okullardaki örgütsel öğrenme uygulamaları algı düzeyleri aşağıda Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 3. Öğretmenlerin Okullarda Örgütsel Öğrenmeye İlişkin Algı Düzeyleri

Değişkenler	Ortalama (\bar{X})	Standart Sapma(Ss)	Düzyey
Sürekli Öğrenme	3,50	,67909	Yüksek
Şeffaflık	4,08	,68848	Yüksek
Bilişsel Süreçler	4,19	,64100	Yüksek
Soruna Yönelik Olma	3,83	,69619	Yüksek
Örgütsel Öğrenme	3,86	,54734	Yüksek

Tablo 3 incelendiğinde, öğretmenlerin okullarda örgütsel öğrenme uygulamalarına yönelik algı düzeyleri, sürekli öğrenme ($\bar{X} = 3,50$), şeffaflık ($\bar{X} = 4,08$), bilişsel süreçler ($\bar{X} = 4,19$), soruna yönelik olma ($\bar{X} = 3,83$) boyutlarında yüksektir. Örgütsel öğrenme uygulamaların genel olarak var olma düzeyine yönelik öğretmen algılarının da ($\bar{X} = 3,86$) yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Tablo 4'te ise, çalışılan okul düzeyi değişkenine göre öğretmenlerin okullarda örgütsel öğrenme düzeyine yönelik algılarına ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 4. *Çalışılan Okul Düzeyi Değişkenine Göre Öğretmenlerin Okullarda Örgütsel Öğrenme Düzeyine Yönelik Algılarına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları*

Örgütsel Öğrenme	Okul Düzey	N	\bar{X}	Ss	Var. K	KT	Sd	KO	F	p	Fark
Sürekli Öğrenme	İlkokul	157	3,65	,66058	G.Arası	5,752	2	2,876	6,403	,002	1-2
	Ortaokul	137	3,43	,68907	G.İçi Top.	180,098	401	,449			1-3
	Lise	110	3,38	,65979		185,849	403				
Şeffaflık	İlkokul	157	4,22	,61249	G.Arası	7,286	2	3,643	7,951	,000	1-3
	Ortaokul	137	4,09	,70652	G.İçi Top.	183,738	401	,458			2-3
	Lise	110	3,88	,72523		191,024	403				
Bilişsel Süreçler	İlkokul	157	4,34	,58023	G.Arası	6,755	2	3,378	8,528	,000	1-2
	Ortaokul	137	4,15	,64352	G.İçi Top.	158,830	401	,396			1-3
	Lise	110	4,03	,67721		165,585	403				
Soruna Yönelik Olma	İlkokul	157	3,99	,64950	G.Arası	7,036	2	3,518	7,492	,001	1-2
	Ortaokul	137	3,75	,74537	G.İçi Top.	188,290	401	,470			1-3
	Lise	110	3,69	,65611		195,326	403				

Tablo 4'e göre, öğretmenlerin okullarda örgütsel öğrenmenin sürekli öğrenme [$F_{(2,401)} = 6,403$; $p < 0,05$], şeffaflık [$F_{(2,401)} = 7,951$; $p < 0,05$] ve soruna yönelik olma [$F_{(2,401)} = 7,492$; $p < 0,05$] boyutlarının gerçekleşme düzeyine yönelik algılarının çalışılan okul düzeyi değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için uygulanan tek yönlü varyans analizi sonucunda puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Anlamlı farklılıklar ilkökul öğretmenleri ile ortaokul öğretmenleri ve lise öğretmenleri arasındadır. Elde edilen bulgulara göre ilkökul öğretmenlerinin diğer okul düzeylerine göre, okullarında örgütsel öğrenmenin daha yüksek düzeyde gerçekleştiğini düşündükleri görülmektedir. Tablo 5'te öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeylerine ilişkin bulgular görülmektedir.

Tablo 5. *Öğretmenlerin Okullarda Örgütsel Sessizlik Düzeyine İlişkin Algı Düzeyleri*

Değişkenler	Ortalama (\bar{X})	Standart Sapma(Ss)	Düzye
Okul Ortamı	2,04	,79212	Düşük
Duygu	2,95	1,05257	Orta
Sessizlik Kaynağı	2,29	,95207	Düşük
Yönetici	2,70	1,36872	Orta
İzolasyon	2,62	1,24180	Orta
Örgütsel Sessizlik	2,47	,86286	Düşük

Tablo 5'ten anlaşılacağı üzere genel olarak öğretmenlerin örgütsel sessizlik algılarının ($\bar{X} = 2,47$) düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Okul ortamı ($\bar{X} = 2,04$), sessizlik kaynağı ($\bar{X} = 2,29$) boyutlarına yönelik algıların "düşük", duygu ($\bar{X} = 2,95$), yönetici ($\bar{X} = 2,70$) ve izolasyon ($\bar{X} = 2,62$) boyutlarına yönelik algıların ise "orta" düzeyde olduğu görülmektedir. Tablo 6 'da öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeylerinin çalışılan okul düzeyi değişkenine göre incelenmesine yönelik bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 6. *Çalışılan Okul Düzeyi Değişkenine Öğretmenlerin Örgütsel Sessizlik Düzeyine Yönelik ANOVA Testi Sonuçları*

Örgütsel Sessizlik	Okul Düzey	N	\bar{X}	Ss	Var. K	KT	Sd	KO	F	p	Fark
Okul Ortamı	İlkokul (1)	157	1,94	,81236	G.Arası	8,059	2	4,030	6,601	,002	1-3
	Ortaokul(2)	137	1,97	,74624	G.İçi Top.	244,804	401	,610			2-3
	Lise (3)	110	2,27	,77884		252,863	403				
Duygu	İlkokul (1)	157	2,78	1,05361	G.Arası	11,850	2	5,925	5,467	,005	1-3
	Ortaokul(2)	137	2,92	1,07785	G.İçi Top.	434,637	401	1,084			
	Lise (3)	110	3,21	,97427		446,487	403				
Sessizliğin Kaynağı	İlkokul (1)	157	2,15	1,01282	G.Arası	5,643	2	2,822	3,146	,044	1-3
	Ortaokul(2)	137	2,32	,89717	G.İçi Top.	359,648	401	,897			
	Lise (3)	110	2,44	,90945		365,291	403				
Yönetici	İlkokul (1)	157	2,59	1,38918	G.Arası	3,666	2	1,833	,978	,377	Yok
	Ortaokul(2)	137	2,82	1,42460	G.İçi Top.	751,316	401	1,874			
	Lise (3)	110	2,69	1,26437		754,982	403				
İzolasyon	İlkokul (1)	157	2,30	1,20527	G.Arası	29,907	2	14,953	10,137	,000	1-2
	Ortaokul(2)	137	2,75	1,22385	G.İçi Top.	591,549	401	1,475			1-3
	Lise (3)	110	2,94	1,21621		621,456	403				

Tablo 6 da görüleceği gibi, öğretmenlerin örgütsel sessizlik boyutlarından okul ortamı [$F_{(2,401)}=6,601$; $p<0.05$] puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Bu farklılık ilkökul öğretmenleri ile lise öğretmenleri ve ortaokul öğretmenleri ile lise öğretmenleri arasındadır. Buna göre ilkökul öğretmenlerinin örgütsel sessizliğin okul ortamı boyutuna yönelik algıları, lise öğretmenlerine göre daha düşüktür. Yine ortaokul öğretmenlerinin lise öğretmenlerine göre okul ortamı boyutuna ilişkin algılarının daha düşüktür. Öğretmenlerin örgütsel sessizlik boyutlarından duygu [$F_{(2,401)}=5,467$; $p<0.05$] ve sessizliğin kaynağı [$F_{(2,342)}=3,146$; $p<0.05$] boyutlarına yönelik algılarının da çalışılan okul düzeyi değişkenine göre farklılaştığı görülmektedir. Bu boyutlarda farklılık ilkökul öğretmenleri ile lise öğretmenleri arasındadır. İlkokul öğretmenlerinin örgütsel sessizlik algıları lise öğretmenlerine göre daha düşüktür. Bununla birlikte öğretmenlerin örgütsel sessizliğin yönetici boyutuna yönelik algılarının çalışılan okul düzeyi değişkenine göre farklılaşmamaktadır [$F_{(2,401)}=,978$; $p>0.05$]. Öğretmenlerin örgütsel sessizliğin izolasyon boyutuna yönelik algılarının da okul düzeyi değişkenine göre farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır [$F_{(2,401)}=10,137$; $p<0.05$]. Buna göre ilkökul öğretmenlerinin ortaokul ve lise öğretmenlerine göre ilişkin algıları daha düşüktür. Tablo 7’de öğretmenlerin okullarda örgütsel öğrenmeye yönelik algıları ile örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik korelasyon analizi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 7. Okullarda Örgütsel Öğrenme Profillerine Yönelik Algıları İle Öğretmenlerin Örgütsel Sessizlik Düzeyleri Arasındaki İlişkiyi Gösteren Korelasyon Analizi Tablosu

Örgütsel Sessizlik Öğrenme	Okul Ortamı	Duygu	Sessizliğin Kaynağı	Yönetici	İzolasyon	Örgütsel Sessizlik
Sürekli Öğrenme	-,460**	-,390**	-,219**	-,128**	-,274**	-,340**
Şeffaflık	-,608**	-,376**	-,435**	-,347**	-,414**	-,525**
Bilişsel Süreçler	-,488**	-,298**	-,307**	-,178**	-,281**	-,369**
Soruna Yönelik Olma	-,586**	-,446**	-,370**	-,223**	-,334**	-,463**
Örgütsel Öğrenme	-,646**	-,462**	-,390**	-,257**	-,394**	-,508**

*0,05 düzeyinde anlamlıdır.**0,01 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 7’den anlaşılacağı üzere, öğretmenlerin okullardaki örgütsel öğrenme düzeyine yönelik algıları ile örgütsel sessizlik boyutlarından “ okul ortamı ($r=-,646$), duygu ($r=-,462$), sessizliğin kaynağı ($r=-,390$), izolasyon ($r=-,394$) boyutlarına yönelik algıları arasında anlamlı negatif yönlü orta düzeyde bir korelasyon ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca öğretmenlerin örgütsel öğrenme düzeyine yönelik algıları ile örgütsel sessizlik düzeylerinden yönetici boyutuna ($r=-,257$) yönelik algıları arasında ise anlamlı negatif yönlü düşük düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Bununla birlikte öğretmenlerin okulların örgütsel öğrenme düzeyine yönelik algıları ile örgütsel sessizlik düzeyleri arasında ($r=-,508$) anlamlı negatif yönlü orta düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Tablo 8’de okullarda örgütsel öğrenme algılarının öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeylerini yordama durumuna ilişkin bulgular yer almaktadır

Tablo 8. Okullarda Örgütsel Öğrenme Algılarının Öğretmenlerin Örgütsel Sessizlik Düzeylerini Yordama Durumuna İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Yordayıcı Değişken	Yordanan Değişken: Örgütsel Sessizlik						Kısmi	İkili
	B	S. Hata	β (Beta)	t	p			
Sabit	5,959	.288		20,664	.000			
Sürekli Öğrenme	-.081	.079	-.063	-1,027	.305	-,051	-.043	
Şeffaflık	-.503	.063	-.387	-7,974	.000	-,371	-,331	
Bilişsel Süreçler	-.070	.087	-.050	-.803	.422	-,040	-,033	
Soruna Yönelik Olma	-.222	.084	-.173	-2,645	.008	-,131	-,110	
R: .560	R² = .314		F(4-04) = 45,640			P = .000		

Yapılan regresyon analizi sonucunda, öğretmenlerin okullarda örgütsel öğrenme uygulamalarına yönelik şeffaflık ve soruna yönelik olma algılarının örgütsel sessizlik düzeylerini anlamlı bir şekilde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. ($R = .560$, $R^2 = .314$, $p < .05$). Öğretmenlerin algılarına göre okullardaki örgütsel öğrenme uygulamalarının şeffaflık ve soruna yönelik olma boyutlarının var olma düzeyi öğretmenlerin örgütsel sessizliklerinin yaklaşık %31’ ini açıklamaktadır. Yapılan regresyon analizinin t değerleri incelendiğinde; örgütsel öğrenmenin şeffaflık boyutundaki bir birimlik artışın örgütsel sessizlik sabit değişkeni üzerinde -.503’lük bir azalmaya, soruna yönelik olma boyutundaki bir birimlik artışın örgütsel sessizlik sabit değişkeni üzerinde -.222’lik azalmaya neden olduğu anlaşılmaktadır. Öğretmenlerin algılarına göre sürekli öğrenme ve bilişsel süreçler boyutları ise öğretmenlerin örgütsel sessizliklerini yordamamaktadır. Bununla ilgili kurulabilecek regresyon denklemi aşağıdaki şekildedir.

Örgütsel sessizlik= 5,959 – 0,503*Şeffaflık-0,222*Soruna yönelik olma

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma, okullarda örgütsel öğrenmeleri ile öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerin okullarda örgütsel öğrenmeye yönelik sürekli öğrenme, şeffaflık, bilişsel süreçler, soruna yönelik olma algı düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir. Araştırmada örgütsel öğrenme uygulamalarının okullarda genel olarak gerçekleşme düzeyine yönelik öğretmen algılarının da yüksek düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Ay Işık (2017, s. 67) ve akır (2019, s. 119)araştırmalarında, öğretmenlerin okullarında örgütsel öğrenme düzeylerini yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yine Bilir ve Arslan (2016, s. 248) tarafından yapılan araştırmada da öğretmenlerin kendi okullarına ilişkin öğrenen örgüt algılarının “iyi” düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bahsedilen araştırmalarla bu araştırma sonuçlarının benzer olduğu görülmektedir. Alanoğlu (2014, s. 155) ve Zengin ve Gündüz (2018, s. 70) ise, araştırmalarında öğretmenlerin okullardaki örgütsel öğrenme düzeyini orta düzeyde gördüklerini bulmuşlardır

Öğretmenlerin örgütsel öğrenmeye yönelik algıları arasında çalıştıkları okul düzeyi değişkenine göre, anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Örgütsel öğrenmenin sürekli öğrenme boyutundaki anlamlı farklılıklar ilkokul öğretmenleri ile ortaokul öğretmenleri ve lise öğretmenleri arasındadır. Elde edilen sonuçlara göre ilkokul öğretmenlerinin diğer okul düzeylerine göre, okullarında örgütsel öğrenmenin sürekli öğrenme boyutunun daha yüksek düzeyde gerçekleştiğini düşünmektedirler. Bunun sebebi olarak da ortaokul ve lise öğretmenlerinin branş öğretmenleri olması ve farklı günlerde, saatlerde okulda bulunmaları nedeniyle ilkokul öğretmenlerine göre birlikte daha az vakit geçirmeleri nedeniyle paylaşmalarının az olması ile beraber daha az öğrenme faaliyetlerinde bulunamamaları gösterilebilir. Örgütsel öğrenmenin şeffaflık boyutunda da anlamlı farklılıklar ilkokul öğretmenleri ile lise öğretmenleri ve ortaokul öğretmenleri ile lise öğretmenleri arasındadır. Buna göre ilkokul öğretmenleri örgütsel öğrenmenin şeffaflık boyutunun okullarda daha yüksek olduğunu düşünmektedir. Sınıf öğretmenleri olmaları sebebiyle sürekli hem okul yöneticileriyle hem de birbirleriyle daha fazla vakit geçirmeleri birbirlerine karşı duydukları güveni artırıyor olabilir. Ortaokul öğretmenlerinin lise öğretmenlerine göre şeffaflık düzeyinin yüksek olmasının sebebi olarak çoğu ilkokul ve ortaokulun beraber aynı binada eğitim öğretime devam etmesi nedeniyle benzer özellikler göstermeleri olarak açıklanabilir. Örgütsel öğrenmenin bilişsel süreçler boyutunda anlamlı farklılıklar ilkokul öğretmenleri ile ortaokul öğretmenleri ve lise öğretmenleri arasındadır. Yine ilkokul öğretmenlerinin diğer okul düzeylerine göre örgütsel öğrenmenin bilişsel süreçler boyutuna ilişkin algılarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bunun sebebi olarak da ilkokul öğretmenlerinin evrak düzeninde ortaokul ve lise öğretmenlerine göre daha titiz davrandıkları yorumunda bulunulabilir. Soruna yönelik olma boyutunda anlamlı farklılıklar ilkokul öğretmenleri ile ortaokul öğretmenleri ve ilkokul öğretmenleri ile lise öğretmenleri arasındadır. İlkokul öğretmenlerinin diğer okul düzeylerine göre örgütsel öğrenmenin soruna yönelik olma boyutuna ilişkin algılarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bunun sebebi olarak da ilkokul öğretmenlerinin okullarda daha çok zaman geçirdiklerinden dolayı okul daha iyi tanıdıklarından sorundan çok çözüme odaklı bir anlayışa sahip oldukları düşünülebilir. Uysal (2008, s. 85) bu araştırma sonuçlarıyla aynı doğrultuda ilkokul öğretmenlerinin, branş öğretmenlerine göre okullarının daha yüksek örgütsel öğrenme düzeyine sahip olduğunu düşündüklerini tespit etmiştir. Ünal da (2014, s. 29) araştırmada öğretmen görüşlerine göre ilköğretim okullarında, ortaöğretim okullarına göre örgütsel öğrenme düzeyinin daha yüksek olduğunu bulmuştur. Bahsedilen araştırma sonuçları da araştırmayı destekler niteliktedir.

Araştırmanın diğer değişkenin ilişkin sonuçları bakıldığında ise, öğretmenlerin okullarda örgütsel sessizliğe yönelik, okul ortamı ve sessizliğin kaynağı boyutlarına yönelik algı düzeylerinin düşük olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin örgütsel sessizliğin duygu, yönetici ve izolasyon boyutlarına yönelik algıları da orta düzeydedir. Araştırmada genel olarak örgütsel sessizlik düzeyine yönelik öğretmen algılarının düşük düzeyde olmakla birlikte; örgütsel sessizliğinin bazı boyutlarında düşük bazı boyutlarında ise orta düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Bu araştırmayı destekler şekilde Önder (2017, s. 674) de öğretmenlerin sessizlik düzeylerini düşük bulmuştur. Ünlü, Hamedoğlu ve Yaman (2015, s. 145), Yörür (2016, s. 75), Dal (2017, s. 79) Kahveci ve Demirtaş (2013, s. 57) ve Nartgün ve Kartal'ın (2013, s. 61) araştırmalarında ise öğretmenlerinin örgütsel sessizlik davranışlarının orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Öğretmenlerin örgütsel sessizliğe yönelik algıları arasında okul düzeyi değişkenine göre örgütsel sessizliğin yönetici boyutuna ilişkin algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmazken, okul ortamı, duygu, sessizliğin kaynağı ve izolasyon boyutlarında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Okul

ortamı boyutunda anlamlı farklılıklar ilkökul öğretmenleri ile lise öğretmenleri ve ortaokul öğretmenleri ile lise öğretmenleri arasındadır. Buna göre ilkökul öğretmenlerinin örgütsel sessizliğin okul ortamı boyutuna yönelik algıları, lise öğretmenlerine göre daha düşüktür. Yine ortaokul öğretmenlerinin lise öğretmenlerine göre okul ortamı boyutuna ilişkin algılarının daha düşük olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre lise öğretmenlerinin örgütsel sessizlik düzeyinin ilkökul ve ortaokul öğretmenlerine göre daha yüksek olduğu belirtilebilir. Örgütsel sessizliğin duygu boyutuna göre anlamlı farklılıklar ilkökul öğretmenleri ile lise öğretmenleri arasındadır. Buna göre ilkökul öğretmenleri örgütsel sessizliğin duygu boyutuna ilişkin algıları lise öğretmenlerine göre daha düşüktür. Bunun sebebi sınıf öğretmenlerinin lise öğretmenlerine göre daha okul yöneticileriyle ve diğer öğretmen arkadaşlarıyla çok fazla vakit geçirdiklerinden rahatlıkla görüş ve düşüncelerini her konuda açıklayabiliyor olmaları olabilir. Örgütsel sessizliğin, sessizliğin kaynağı boyutunda elde edilen sonuçlara göre, anlamlı farklılıklar yine ilkökul öğretmenleri ile lise öğretmenleri arasındadır. Buna göre ilkökul öğretmenlerinin algıları lise öğretmenlerine göre daha düşüktür. Bununla birlikte izolasyon boyutunda da anlamlı farklılık ilkökul öğretmenleri ile ortaokul ve lise öğretmenleri arasındadır. Araştırma sonuçlarına göre ilkökul öğretmenlerinin örgütsel sessizliğin izolasyon boyutuna ilişkin algıları daha düşüktür. Bunun sonuçları, ilkökul öğretmenlerinin birlikte çok vakit geçirdiklerinden, düşüncelerini açıklamalarıyla dışlanmayacaklarını düşünmeleri olarak açıklanabilir. Ateş (2013, s. 73), Ünlü (2015, s. 85) ve Çakal (2016, s. 103), yaptıkları araştırmalarında, örgütsel sessizliğin okul türü değişkenine göre farklılık gösterdiğini tespit etmişlerdir. Yörür de (2016, s. 77) ilk ve ortaokullarda gerçekleştirdiği çalışmasında branş öğretmenlerinin örgütsel sessizlik düzeylerinin, sınıf öğretmenlerinden anlamlı derecede daha yüksek olduğunu belirlemişlerdir. Yine Sayar (2020, s. 55) araştırmasında ortaokul öğretmenleri örgütsel sessizlik düzeyi algılarını, lise öğretmenlerine göre daha düşük olarak bulmuştur. Dolayısı ile araştırma sonuçlarının birbiriyle tutarlı olduğu görülmektedir.

Öğretmenlerin okullardaki örgütsel öğrenme düzeyi ile örgütsel sessizlikleri arasındaki ilişkilere yönelik sonuçlara bakıldığında ise, örgütsel öğrenmenin sürekli öğrenme, şeffaflık, bilişsel süreçler, soruna yönelik olma boyutlarına yönelik öğretmen algıları ile örgütsel sessizlikleri arasında negatif yönlü orta dereceli bir ilişki tespit edilmiştir. Genel olarak da öğretmenlerin okullardaki örgütsel öğrenme uygulamalarına yönelik algıları ile örgütsel sessizlik düzeyleri arasında anlamlı negatif yönlü orta düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlara göre, örgütsel öğrenme düzeyinin yüksek olduğu okullarda örgütsel sessizliğin düzeyinin düşmesi beklenebilmektedir. Çünkü örgütsel öğrenmenin hâkim olduğu okullarda, okul çalışanları düşüncelerini özgürce ifade edebilmektedir. Okulda öğretmenler, görüş ve düşüncelerini açıkça ifade etmekten çekinirse okulda öğrenme oluşumu engellenecektir (Çakır, 2019, s. 57). Köse'nin (2013, s. 87) yaptığı araştırmada da örgütsel sessizlik ile örgütsel öğrenme arasında ters yönde ve negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Bu bağlamda okullarda örgütsel öğrenmenin artması için de örgütsel sessizliğe neden olan etkenlerin araştırılması ve bu nedenlerin ortadan kaldırılması gereklidir. Örgütün gelişebilmesi için, bireylerin öğrendikleri bilgileri örgüt yararına kullanmaları, diğer örgüt çalışanlarıyla paylaşmaları ve ortak amaçlar doğrultusunda çalışmalarını gereklidir (Çandır, 2010, s. 25). Araştırmada son olarak da öğretmenlerin okullarda örgütsel öğrenme uygulamalarına yönelik algılarının örgütsel sessizlik düzeylerini anlamlı bir şekilde yordayıp yordamadığına yönelikte okullarda örgütsel öğrenme uygulamalarından sürekli öğrenme ve bilişsel süreçler boyutlarının varlığının öğretmenlerin örgütsel sessizliklerini yordamadığı; ancak, örgütsel öğrenmenin şeffaflık ve soruna yönelik olma boyutlarının öğretmenlerin örgütsel sessizliklerini anlamlı bir şekilde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Elde edilen sonuçlara göre şu öneriler ileri sürülebilmektedir.

Araştırmaya göre okulların örgütsel öğrenme düzeylerinin yüksek düzeyde olması olumlu bir sonuçtur. Okul düzeyi bazında değerlendirildiğinde okulların öğrenme düzeylerine yönelik ilkökul öğretmenleri ile ortaokul ve lise öğretmenlerinin algıları arasında belirgin bir fark olduğu görülmektedir. Bu durumun sebebinin derinlemesine incelenmesi için nitel bir araştırma yapılabilir.

Araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerin okullarda örgütsel sessizliğin okul ortamı ve sessizliğin kaynağı boyutlarına yönelik algı düzeylerinin düşük olduğu görülmektedir. Örgütsel sessizliğin duygu, yönetici ve izolasyon boyutlarına yönelik algılarının ise orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Okullardaki örgütsel sessizlik düzeyini en aza indirmek için, okullarda öğretmenlerin fikir ve düşüncelerini özgürce ifade edebilecekleri ekip çalışmaları ve yönetime katma vb. uygulamalar oluşturulmalıdır.

Okullarda örgütsel öğrenme düzeyinin yüksek olması ile örgütsel sessizlik arasında negatif yönlü orta düzeyde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Okullarda örgütsel öğrenmenin daha da artırılması için yapılacak tüm çalışmalar ve araştırmalar örgütsel sessizliğin de aynı zamanda azalmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda

örgütsel öğrenme için öğrenmenin bir değer olarak okul kültürüne yerleştirilmesi, elde edilen bilgilerin paylaşımının sağlanması ve öğretmenlerin gelişim faaliyetlerinin desteklenmesi gereklidir.

Etik Beyan

“Okulların Örgütsel Öğrenmeleri İle Öğretmenlerin Örgütsel Sessizlik Düzeyleri Arasındaki İlişki” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Uygulamalar, Kütahya İl Milli Eğitim Müdürlüğün 24.12.2019 tarih E.25654629 sayılı izni ile yapılmıştır.

Kaynakça

- Alanoğlu, M. (2014). *Ortaöğretim kurumlarının örgütsel öğrenme düzeylerinin okul etkililiği ve örgütsel vatandaşlık davranışlarına etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Arlı, D. (2013). İlkokul müdürlerinin örgütsel sessizlik ile ilgili görüşleri. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 69-84.
- Ateş, S. (2013). *Resmî ve özel ilköğretim okullarındaki öğretmenlerin örgütsel sessizliğe ilişkin görüşleri (Kırıkkale ili örneği)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ay Işık, A.(2017). *Okulların örgütsel öğrenme düzeyleri ile öğretmenlerin akademik iyimserlikleri arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Ayden, C. ve Düşükcan, M. (2002). Örgütsel öğrenme kavramı ve öğrenme engellerinin giderilmesinde örgüt kültürü ve liderliğin rolü. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 4(2),121-139.
- Aydın, Y. (2016). Örgütsel sessizliğin okul yönetiminde kayırmacılık ve öğretmenlerin öz yeterlik algısı ile ilişkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 22(2), 165-192.
- Aydınlı, H. İ. (2005). Örgütsel öğrenme ve oryantasyonları. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 82-98.
- Balay, R. (2004). Öğrenen örgütler. *Öğrenen örgütler* (Edt: K. Demir ve C. Elma). Ankara: Sandal Yayınları.
- Balcı, A. (2011). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Yayıncılık
- Basım, H. ve Şeşen, H. (2008). Örgütsel öğrenme ve öğrenen örgütler. *Çağdaş yönetim ve örgütsel başarımlar* (Edt: Ş. Şimşek ve A. Çelik). Konya: Eğitim Kitabevi.
- Bayram, T. Y. (2010). *Üniversitelerde örgütsel sessizlik* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Bilir, B. ve Arslan, A. (2016). Ortaöğretim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin kendi kurumlarına ilişkin öğrenen örgüt algıları. *Abi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 170(3), 241-260.
- Bozkurt, A. (2003). Öğrenen örgütler. *Yönetimde çağdaş yaklaşımlar uygulamalar ve sorunlar* (2. Baskı). (Edt: C. Elma ve K. Demir). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bursal, M. (2017). *SPSS ile temel veri analizleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum*. Ankara: Pegem Akademi
- Cemaloğlu, N. (2012). Okulun psikolojik yönü. *Türk Eğitim Sistemi ve okul yönetimi* (Edt: S. Özdemir). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çakal, G. (2016). *Ortaöğretim kurumlarında çalışan öğretmenlerin okul yönetimine katılma ile örgütsel sessizlik algıları arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Çakıcı, A. (2010). *Örgütlerde iş gören sessizliği: neden sessiz kalmayı tercih ediyoruz?* Ankara: Detay Yayıncılık.
- Çakır, E. (2019). *Okulların sosyal sermayesi ile örgütsel öğrenme mekanizmalarının kullanılması arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Çalık, T. (2003). Öğrenen örgütler olarak eğitim kurumları. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 115-130.
- Çandır, R. (2020). *Lise öğretmenlerinin örgütsel öğrenme düzeyine ilişkin algıları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Çantuş, T. (2012). *İlköğretim okullarında örgütsel öğrenme engelleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çemberci, M. (2013). Örgütsel öğrenmenin AR-GE takımlarının performansı üzerine etkileri. *Akademik Araştırma Dergisi*, 57, 95-120.
- Dal, H. (2017). *Ortaöğretim kurumlarında örgütsel sessizliğe ilişkin öğretmen görüşleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Düren, A. Z. (2000). *2000'li yıllarda yönetim: Sürekli değişim ve belirsizlik ortamında gelişen ve yönetsel yaklaşımlar* (1. Baskı). İstanbul: ALFA Basım Yayım Dağıtım.
- Eroğlu, A. H., Adıgüzel, O. ve Öztürk, U. C. (2011). Sessizlik girdabı ve bağlılık ikilemi: İşgören sessizliği ile örgütsel bağlılık ilişkisi ve bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 97-124.
- Fidanboy, C. Ö., Serpoush, M. ve Yeloğlu, H. O. (2014). Örgütsel sessizlik davranışının örgütsel öğrenmeye etkisi: algılanan örgütsel desteğin aracılık rolü. 2. *Örgütsel Davranış Kongresi*, Kayseri, Bildiriler Kitabı (Edt: M. Özdevecioğlu, T. Dedeoğlu, N. Çapar). ss. 753-759.
- Gül, H. ve Özcan, N. (2011). Mobbing ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişkiler: Karaman İl Özel İdaresi'nde görgül bir çalışma. *Kabramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 107-134.
- Kahveci, G. ve Demirtaş, Z. (2013). Öğretmenler için örgütsel sessizlik ölçeği geliştirme çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (439),167-182.
- Kahveci, G. ve Demirtaş, Z. (2013). Okul yöneticisi ve öğretmenlerin örgütsel sessizlik algıları. *Eğitim ve Bilim*, 38(167), 50-64.
- Karahan, A. ve Yılmaz, H. (2010). Örgütsel öğrenme, personel güçlendirme ve takım performansı arasındaki ilişkilerin analiz edilmesi: sağlık sektöründe bir araştırma. *Bahkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(25), 136-156.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi* (20. Baskı). Ankara: Nobel yayın dağıtım.
- Kapu, H., ve Aybas, M. (2008). Bilgi ve öğrenme üzerinde tartışmalar ve kapsayıcı bir kavram olarak örgütsel öğrenme yönetimi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2, 80-100.
- Keklik, B., Kılıç, R., Yıldız, H., ve Yıldız, B. (2015). Sanal kaytarma davranışlarının örgütsel öğrenme kapasitesi üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Business and Economics Research Journal*, 6(3), 129-144.
- Keskin, M. B. (2007). *Öğrenen organizasyon olma sürecinde ilköğretim okulu yönetici ve öğretmenlerinin vizyon geliştirme düzeyleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kıngır, S. ve Mesci, M. (2007). Öğrenen organizasyonlar. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(19), 63-81.
- Köse, K. E. (2013). *İlköğretim kurumu öğretmenlerine göre okul yöneticilerinin liderlik stilleri ile örgütsel öğrenme arasındaki ilişkide örgütsel sessizlik ve karara katılımın aracı etkisi* (Yayımlanmamış yüksek doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kurt, T. (2016). Öğretmen liderliğini açıklamaya yönelik bir model: Dağıtımcı liderlik, örgütsel öğrenme ve öğretmenlerin öz yeterlik algısının öğretmen liderliğine etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 41(183), 1-28.
- Mert, G. (2018). *Örgütsel öğrenme*. İstanbul: Artikel Yayıncılık.
- Memduhoğlu, H. B. ve Kuşçi, E. (2012). Yönetici ve öğretmenlerin algılarına göre ilköğretim okullarında örgütsel öğrenme. *İlköğretim Online*, 11(3), 748-761.
- Nartgün, S. S. ve Kartal, V. (2013). Öğretmenlerin örgütsel sinizm ve örgütsel sessizlik hakkındaki görüşleri. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 47-67.
- Önder, E. (2017). Ortaöğretim okullarında örgütsel sessizliğin yordayıcısı olarak örgütsel adalet ve örgütsel bağlılık. *Abi Evran Üniversitesi Karşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 669-686.
- Peker, Ö. (1995). *Yönetimi geliştirmenin sürekliliği* (1. Baskı). Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları No: 258.
- Pınar, İ. (2006). Değişim yönetimi anlayışı olarak öğrenen organizasyonlar. *Öneri Dergisi*, 7(25), 29-42.
- Sayar, F. A. (2020). *Okullarda örgütsel sessizlik düzeyinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tez projesi). Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Seçer, İ. (2013). *SPSS ve LISREL ile pratik veri analizi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Senge, P. (2007). *Beşinci disiplin* (14. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi.
- Şehitoğlu, Y., ve Zehir, C. (2010). Türk kamu kuruluşlarında çalışan performansının, çalışan sessizliği ve örgütsel vatandaşlık davranışı bağlamında incelenmesi. *Amme İdaresi Dergisi*, 43(4), 87-110.
- Taşkıran, E. (2011). *Liderlik ve örgütsel sessizlik arasındaki etkileşim: Örgütsel adaletin rolü*. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Tayfun, A. ve Çatır, O. (2013). Örgütsel sessizlik ve çalışanların performansları arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 114-134.
- Töremen, F. (2001). *Öğrenen okul*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Turan, S., Karadağ, E. ve Bektaş, F. (2011). Üniversite yapısı içerisinde öğrenen örgüt ve örgütsel bağlılık ilişkisi üzerine bir araştırma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 4(4), 627-638.

- Uçar, R. (2017). Öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(ERTE Özel Sayısı), 209-232.
- Uysal, R. (2008). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin örgütsel öğrenme algıları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Üçok, D. ve Torun, A. (2015). Örgütsel sessizliğin nedenleri üzerine nitel bir araştırma. *İş ve İnsan Dergisi*, 2(1), 27-37.
- Ünal, A. (2014). Örgütsel öğrenme mekanizmalarının okullarda kullanılması konusunda öğretmen görüşleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35, 19-32.
- Ünlü, Y. (2015). *İlköğretim ve ortaöğretim öğretmenlerinin örgütsel adalet alguları ve örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Ünlü, Y., Hamedoğlu, M. A., ve Yaman, E. (2015). Öğretmenlerin örgütsel adalet alguları ve örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişki. *Sakarya University Journal of Education*, 5(2), 140-157.
- Yalçınsoy, A. (2019). Örgüt Kültürü ve örgüt ikliminin örgütsel sessizlik üzerindeki etkisinin analizi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 67-77.
- Yaman, E. ve Ruçlar, K. (2014). Örgüt kültürünün yordayıcısı olarak üniversitelerde örgütsel sessizlik. *Journal of Higher Education & Science/Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 4(1), 36-50.
- Yavaş, T. (2012). *Ortaöğretim okul yöneticileri ve öğretmenlerinin öğrenilmiş çaresizlik, tükenmişlik ve öz-yeterlilik algılarının örgütsel öğrenme düzeylerine etkileri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Yazıcı, S. (2001). *Öğrenen organizasyonlar* (1. Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Yılmaz, H. ve Görmüş, A. Ş. (2012). Stratejik girişimciliğin, algılanan örgütsel destek ve örgütsel öğrenme üzerine etkilerinin araştırılması: Tekstil sektöründe ampirik bir çalışma. *Journal of Yasar University*, 7(26), 4483-4504.
- Yörür, F. (2016). *İlk ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin yabancılaşma ve örgütsel sessizlik alguları arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Zengin, T. ve Gündüz, H. B. (2018). Ortaokul öğretmenlerine göre öğrenen örgüt algısı. *Yıldız Journal of Educational Research*, 3(1), 62-76.

EXTENDED ABSTRACT

Organizational learning provides opportunities for organizations to adapt to the rapidly changing conditions in the environment and to increase their success. Organizational learning can be defined as the acquisition and implementation of knowledge, ability, value and behavior patterns to ensure the continuity, development and growth of the organization (Basım, & Şeşen, 2008). The basis of learning in organizations is the learning employee. It is the learning employee who will create the learning teams and ultimately the learning organization (Bozkurt, 2003). The learning required for the existence of organizations takes place in three ways: individual, team and organizational level (Aydınlı, 2005; Bozkurt, 2003; Fidanboy, Serpoush, & Yeloğlu, 2014; Pınar, 2006; Yılmaz, & Görmüş, 2012). To make organizational learning possible, first of all, it is necessary to eliminate learning barriers within the organization. Gordon (2009) also expresses learning obstacles for schools as being under the command of teachers due to the hierarchical structure in schools, the inability of teachers to have a voice in the decision stages of schools, rigidity and resistance towards change in school staff and the implementation of non-creative uniform decisions in schools (Çantuş, 2012).

It can be thought that the organizational silence levels of teachers can be reduced by creating an environment for organizational learning in schools and removing the obstacles. The other variable of the research, organizational silence, is that organization employees deliberately unwind their feelings, thoughts, ideas and opinions so that the organization can recover and realize its vision (Kahveci, & Demirtaş, 2013). Organizational silence can be seen in three ways in organizations. These are acquiescent, defensive, and pro-social silence. In schools where organizational silence prevails, teachers do not communicate deliberately with the school management adequately, and cannot provide them with ideas and suggestions that will ensure their work and development of the school. As a result of organizational silence, sharing of values and information in the school is insufficient, the performance of teachers and administrators decreases and synergy does not arise (Cemaloğlu, 2012). In schools where organizational learning is dominant, school employee can freely express their thoughts. Therefore, organizations should be able to continue their lives by adapting to the developments, and the understanding of continuous

learning with all employees in the organization should be dominant, and this should be applied in practice (Çakır, 2019; Memduoğlu, & Kuşçi, 2012).

As can be seen from these explanations, it can be predicted that there is a relationship between organizational learning and organizational silence. Therefore, it can be thought that teachers' organizational silence levels may be low in schools where organizational learning is high. This study aims to determine the relationship between organizational learning of schools and teachers' organizational silence levels. For this purpose, answers to the following questions have been sought:

1. According to the teachers, what is the level of organizational learning in schools? Do the perceptions of teachers regarding the level of organizational learning in schools differ significantly according to the level of school they work at?
2. What are the organizational silence levels of teachers? Do teachers' organizational silence levels differ according to the level of school they work at?
3. Is there a relationship between organizational learning of schools and teachers' organizational silence levels?
4. Do organizational learning practices in schools predict the organizational levels of teachers?

This study aiming to determine the relationship between organizational learning of schools and teachers' organizational silence behaviors is in relational survey model. The population of the research consists of 610 primary, secondary and high school teachers working in Gediz district of Kütahya province in the 2019-2020 academic year; and the research sample consists of 404 teachers. Convenience sampling method has been adopted in the research. The research data have been collected with "Organizational Learning Scale" and "Organizational Silence Scale". In the research, in order to determine what kind of analysis should be done on the data, the skewness and kurtosis coefficients have been paid attention to test whether the data have normally been distributed. Organizational learning practices and organizational silence scales, and skewness and kurtosis coefficients on the data collected indicate that the data are normally distributed. Since the obtained data are among the desired values, one-way analysis of variance ANOVA and Pearson Product-Moment Coefficient and Multiple Regression Analysis have been adopted.

This research has been carried out to determine the relationship between organizational learning in schools and teachers' organizational silence levels. In the research, it is seen that teachers' perceptions about organizational learning in schools are at a high level. Teachers' perceptions of organizational learning in schools differ significantly according to the level of school they work at. Significant differences are between primary school teachers and secondary school teachers and high school teachers. According to the results obtained, primary school teachers think that their schools have higher organizational learning than teachers who work at secondary and high schools. According to the results of the other variable of the research; it is seen that the organizational silences of the teachers are at a moderate level. In the research, it is seen that the perceptions of teachers towards the level of organizational silence in schools are low. While organizational silence levels of teachers do not differ significantly in terms of their perceptions of "manager" dimension according to school level variable, they differ significantly in "school environment, emotion, source of silence and manager" dimensions. Significant differences are between primary school teachers and secondary school teachers and high school teachers. Accordingly, the organizational silence levels of primary school teachers are lower than those of secondary and high school teachers. When the relationship between teachers' organizational learning in schools and teachers' organizational silence levels is analyzed, a significant moderate relationship in a negative way has been found between teachers' perceptions of organizational learning in schools and their organizational silence levels.

It has also been concluded that teachers' perceptions of organizational learning in schools significantly predicted their organizational silence levels. According to the results obtained, the following suggestions can be proposed: There is a clear difference between the perceptions of primary school teachers and secondary and high school teachers towards the learning levels of their schools. A qualitative research can be conducted to deeply examine the cause of this situation. It can be suggested to take measures to minimize the level of organizational silence in schools, and to create environments in schools where teachers can freely express their opinions and thoughts.

Türkiye’de Öğrenci Devamsızlığı İle İlgili Nitel Bir Arařtırma¹

Kürşad YILMAZ², Oktay ŞAHBAZ³, Vehbi Onur DEMİRCİLER⁴, Uğur ALIÇ⁵
ve Mestan KOCA⁶

Öz

Bu araştırmanın amacı, lise öğrencilerinin okula devamsızlık yapma nedenlerinin belirlenmesidir. Bu amaçla öğrencilerin okula ilişkin görüşleri, devamsızlık yapma nedenleri, devamsızlık konusundaki farkındalık durumları, devamsızlık yapmanın sonuçları, devamsızlık sorununun çözümü konusunda rehberlik ve yardım alma durumları, öğretmenlerin ve anne-babaların devamsızlığa karşı tutumları gibi konularda öğrencilere sorular yöneltilmiştir. Temel nitel araştırma deseninin kullanıldığı araştırmada 17 katılımcı ile görüşmeler yapılmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi teknikleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre katılımcılar, genel olarak okul ilişkin olumlu bir tavır içindedir. Katılımcıların olumsuz görüşlerinin en önemli belirleyicisi derslerdir. Katılımcıların olumlu görüşlerinde olduğu gibi olumsuz görüşlerinde de öğretmenler önemli bir faktördür. Devamsızlık nedenleri arasında okulla ilgili nedenler, kişisel nedenler ve ailevi nedenler en çok belirtilen nedenlerdir. Katılımcılar genel olarak devamsızlığı bir problem olarak görmemektedir. Devamsızlık yapmanın sonuçları konusunda katılımcıların görüşleri genel olarak “eğitim ile ilgili sonuçlar ile kişisel ve sosyal yaşam ile ilgili sonuçlar” başlıklarında toplanmıştır. Katılımcılar genel olarak devamsızlık sorununun nedenine ya da çözümüne ilişkin herhangi bir yardım almamıştır. Öğretmenler ve anne-babalar devamsızlığa karşı olumsuz bir tutum sergilemiştir.

Anahtar Kelimeler: Devamsızlık, Erken okul terki, Türkiye

A Qualitative Research Related to the Students’ Absenteeism Reasons in Turkey

Abstract

The main purpose of this study is to determine absenteeism reasons of high school students. Within the framework of this aim; various questions, which were about students’ views on school, reasons for absenteeism, awareness of absenteeism, results of absenteeism, getting guidance and assistance in solving the absenteeism problem, attitudes of teachers and parents to absenteeism, were asked to the participants (students). In the research using the basic qualitative research pattern, interviews were conducted with 17 participants. Content analysis techniques were used in the analysis of data. According to the findings; participants have a positive attitude towards the school in general. The most important determinant of the negative views of the students is the lessons. Teachers are an important factor in negative opinions as well as in positive opinions of participants. Among the reasons for absenteeism, school-related reasons, personal reasons and family reasons are the most cited reasons. Participants generally do not see absenteeism as a problem. Participants’ opinions on the consequences of absenteeism were generally collected under the headings “outcomes related to education and outcomes related to personal and social life”. Participants generally did not receive any assistance regarding the cause or solution of the absenteeism problem. Teachers and parents have taken a negative attitude towards absenteeism.

Key Words: Absenteeism, Early school leaving, Turkey

Atf İçin / Please Cite As:

Yılmaz, K., Şahbaz, O., Demirciler, V. O., Aliç, U. ve Koca, M. (2020). Türkiye’de öğrenci devamsızlığı ile ilgili nitel bir araştırma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1440-1460.

Geliş Tarihi / Received Date: 09.01.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 25.02.2020

¹ European Union Erasmus+ Project kapsamında hazırlanan “Improving Solutions for Student Absenteeism-ISSA [Öğrenci Devamsızlığına Yönelik Çözümlerin Geliştirilmesi] (Project No: 2016-1-TR01-K201-034947)” adlı projenin verilerinden üretilmiştir. <http://issaproject.com>

² Prof. Dr. - Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, kursadyilmaz@gmail.com - ORCID: 0000-0002-3705-5094

³ Doç. Dr. - Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Dış İlişkiler Ofisi, oktay.sahbaz@dpu.edu.tr - ORCID: 0000-0003-0945-9048

⁴ Uzman - Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Dış İlişkiler Ofisi, vebionur.demirciler@dpu.edu.tr - ORCID: 0000-0002-4116-9705

⁵ Müdür - Kütahya Rehberlik ve Araştırma Merkezi, Kütahya, u.alic@hotmail.com - ORCID: 0000-0002-5842-5218

⁶ Müdür Yrd. - Yavuz Sultan Selim Özel Eğitim Uygulama Okulu, Kütahya, kocamuallim26@hotmail.com - ORCID: 0000-0001-9935-4332

Giriş

Öğrencilerin akademik başarılarını etkileyen temel değişkenler arasında ekonomik, sosyal, fiziksel, psikolojik ve toplumsal içerikli çok sayıda faktörden bahsetmek mümkündür. Bu anlamda öğrencilerin okuldaki akademik durumu üzerindeki en etkili değişkenlerden biri de öğrencilerin okula devam etme durumlarıdır. Öğrenci devamsızlığı genel olarak, günlük hayatta okulu asmak, okulu kırmak, okuldan kaçmak gibi farklı şekillerde ifade edilse de alanyazında, geçerli bir mazereti olmadan okulda bulunmama ya da özürlü veya özürsüz olarak öğrencinin okula gelmeme durumu (Önder, 2017, s. 361) olarak tanımlanmaktadır. Altınkurt’a göre (2008, s. 130) devamsızlık, hem fiziksel hem psikolojik hem de toplumsal birçok faktörden kaynaklanabilen ve öğrencilerin akademik başarısını olumsuz yönde etkileyebileceği düşünülen istenmeyen bir öğrenci davranışıdır.

Devamsızlık tam olarak tanımlanmamış bir problemdir, nedenleri karmaşıktır ve bunlar tartışmaya açıktır (Malcolm, Wilson, Davidson ve Kirk, 2003, s. 10). Devamsızlık yapmanın tek bir nedeni yoktur, ancak birbiriyle ilişkili birçok nedeni bulunmaktadır. Devamsızlık probleminin ortaya çıkmasında ve bu problemin devam etmesinde birçok faktör birlikte rol oynayabilmektedir (Hoşgörür ve Polat, 2015, s. 26). Zaman yönetimi becerisinin zayıf olması, düzensiz uyku alışkanlıkları, akademik başarısızlık, daha önceki eğitim kademelerdeki devamsızlık alışkanlıkları, merkezi sınavlara hazırlık, devamsızlık kurallarının sıkı uygulanmaması, ailevi ve ekonomik sorunlar bunlardan bazılarıdır (MEB [Milli Eğitim Bakanlığı], 2018, s. 9). Öğrenci devamsızlığı ile ilgili yapılan araştırmalarda öğrenci devamsızlığına ekonomik, toplumsal, fiziksel, psikolojik ve kültürel pek çok faktör ile bunların etkileşimlerinin neden olduğu ve devamsızlığın akademik başarıyı olumsuz etkilediği bulunmuştur (Eğitim-Bir-Sen, 2016, s. 206).

Kadı (2000, s. 35) araştırmasında, öğrenci devamsızlıklarının nedenlerini “okul, aile, kişisel sorunlar, arkadaş grubu ve çevresi, cinsiyet” boyutları altında incelerken Özbaş (2010, s. 34) ilköğretim okullarında öğrenci devamsızlığının nedenlerini “okul, aile, öğrenci, sınıf, doğal koşullar ve arkadaş çevresi” boyutlarında incelemiştir. Konu ile ilgili araştırmalarda hemen hemen aynı değişkenler belirlenmiştir. Ancak bazı araştırmalar (Gökyer, 2012, s. 914; Hoşgörür ve Polat, 2015, s. 26; Şanlı-Kula ve Yıldız, 2014, s. 252) okuldan kaynaklı nedenler ile öğretmenden kaynaklı nedenleri ayırırken, bazı araştırmalar (Önder, 2017, s. 362; Özbaş, 2010, s. 34) bu ikisini birleştirmiştir. Altınkurt (2008, s. 130) araştırmasında daha önce yapılan araştırmalardan yola çıkarak, öğrenci devamsızlıklarını etkileyen nedenleri altı başlık altında toplamıştır: 1) Yöneticilerden kaynaklanan nedenler, 2) Öğretmenlerden kaynaklanan nedenler, 3) Aileden kaynaklanan nedenler, 4) Çevreden kaynaklanan nedenler, 5) Akademik kaygıdan kaynaklanan nedenler, 6) Bireysel nedenler. Bazı kaynaklarda (Kadı, 2000, s. 91; Sakınç, 2013, s. 2) devamsızlığın nedenleri arasında mevzuattan kaynaklanan nedenler de gösterilmiştir.

Devamsızlığın birçok olumsuz sonucundan ya da etkisinden söz edilmektedir. Pehlivan (2006, s. 22) bu etkileri “devamsız öğrenci üzerindeki etkileri, okul personeli üzerindeki etkileri, okula düzenli devam eden diğer öğrenciler üzerindeki etkileri ve tüm okul üzerindeki etkileri” olarak ayırmıştır. Okula devamsızlığın öğrenci üzerindeki en temel etkisi, öğrencinin öğrenme yeteneklerini zayıflatmasıdır. Devamsızlığın diğer etkileri ise şunlardır (Margaret, 1997; Wagner, Dunkake ve Weiss, 2004 Akt: Pehlivan, 2006, s. 23): 1) Çocuğun disiplin ve sorumluluk anlayışı temelini sağlam oluşamaması, 2) Gelecekteki devam durumlarını etkilemesi, kötü iş yapma alışkanlığı kazandırarak ilerideki iş yaşantısında düzenini kuramaması, 3) Davranış problemleri yaşamaması, 4) Çocuğun sağlıklı ilişkiler kurmasına engel olması, 5) Çocuğun eğitim sürecinden ayrılma olasılığının artması.

Devamsızlığın diğer öğrenciler üzerindeki etkileri arasında ise “devamsız öğrencilerin diğer öğrencilere kötü örnek olması ve onları özendirilmesi, okulun genel disiplin kurallarına ve sorumluluklarına karşı bir yaklaşım oluşturmaması” sayılabilir (Wagner, Dunkake ve Weiss, 2004 Akt: Pehlivan, 2006, s. 24). MEB’in (2018, s. 9) 2018 yılı Ortaöğretim İzleme ve Değerlendirme Raporu’na göre, öğretmenler devamsızlığın yoğun yaşandığı sınıflarda öğretim sürecinin planlandığı gibi uygulanmadığını; derse geç kalmadan ötürü dersin akışının bozulduğunu ve bu durumdan tüm sınıfın olumsuz etkilendiğini belirtmiştir. Devamsızlık yapmayan öğrencilerin akran etkisi ile devamsızlık yapma ihtimali de artabilmektedir.

Öğrenci devamsızlığı birçok sosyal, bağlamsal ve psikiyatrik risk faktörü ile ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda devamsızlık yetişkinlik dönemindeki psiko-sosyal sorunların da önemli bir göstergelerinden biridir (Ingul, Klöckner, Silverman ve Nordahl, 2012, s. 93). Devamsızlığın uzun vadede, çeşitli suçlara karışma, okul terk, yetişkinlikte çeşitli sosyal ve mesleki sorunlar gibi etkileri olabilir (Buitelaar, van Andel, Duyx ve van Strien, 1994, s. 251). Devamsızlık domino etkisi yaratabilmekte ve “okul başarısızlığı,

çalıştırılan çocuk, sokakta yaşama, okul fobisi, suç işleme, şiddet eğilimi, madde kullanımı” gibi sorunlara neden olabilmektedir (MEB, 2013a).

Devamsızlık istenmeyen bir davranıştır. Çünkü devamsızlık, uzun vadede öğrencileri üretken bir insan olma konusunda dezavantajlı hale getirebilmekte, okula devam etmeme alışkanlığı edinen öğrencilerin okulu terk etme eğilimi artabilmektedir (Önder, 2017, s. 362). Bir öğrencide devamsızlık durumu kronikleşmeye başlayınca bunun daha sonra okulu tümünden bırakma eylemine dönüşmesine sıkça rastlanmaktadır (Şanlı, Altun ve Tan, 2015, s. 163). Devamsızlık oranı yüksek olan öğrencilerin okulu erken bırakma eğilimlerinin diğerlerine göre daha yüksek olduğu yapılan araştırmalar (Kearney, 2004a, s. 2; Rodriguez ve Conchas, 2009, s. 219; Somers, Owens ve Piliawsky, 2009, s. 348) ile de tespit edilmiştir.

Devamsızlık sadece kişiye değil aynı zamanda topluma da birçok zarar verebilir. Çünkü eğitimin doğrudan yararlarının yanı sıra birçok dolaylı getirisi de vardır. Bu getiriler genellikle maddi unsurlarla ifade edilemeyen ve ölçülemeyen getirilerdir. Devamsızlık ve sonucunda da erken okul terki ile sonuçlanan süreç bu getirilere de zarar verebilmektedir. Bu zararlar arasında, kişinin geleceği ile ilgili olumsuz etkilerinin yanında ikincil bir öneme sahip olsa da eğitimin maliyeti ile ilgili zararlar da söz konusudur. Eğitim her şeyden önce öğrencinin ailesine ve devlete maddi bir yük getirmektedir. Bu maddi yük devamsızlık sonucunda birkaç kat artabilmektedir. Pehlivan’a göre (2006, s. 25) okul devamsızlığının maliyeti konusunda çok kesin bir bedel belirlemek kolay olmasa da normal şartlarda ailenin eğitim için yapmış olduğu harcamalar, çocuğun okula devam etmeyerek başarısız olması ve sınıf tekrarı yapması nedeniyle ikiye katlanabilmektedir.

Türk eğitim sisteminde okula devamsızlık ile ilgili önemli sorunlar olduğu daha önce yapılan çalışmalarda da (ERG, 2015; MEB, 2015, 2016, 2018, 2019; OECD, 2014; Solakoğlu ve Orak, 2016; TEDMEM, 2019, s. 7) sık sık dile getirilmiştir. Örneğin, e-okul verilerinin kullanıldığı bir çalışmaya göre, Türkiye’de 10 gün ve üstü devamsızlık oranları oldukça yüksektir (ERG, 2015). PISA sınavından önceki iki hafta içinde ankete katılan öğrencilerin % 54,2’si okulu en az bir defa astıklarını belirtmiştir (OECD, 2014). Bu oran 2015 yılında % 47 iken bu konudaki OECD ortalaması % 20’dir. Son yıllarda ortaöğretim öğrencilerinin devamsızlık oranlarında bazı iyileşmeler olsa da, Türkiye, OECD ülkeleri içerisinde devamsızlığın nispeten yüksek olduğu ülkeler arasında yer almaya devam etmektedir (MEB, 2018, s. 9)

MEB’in (2015, s. 34) 2015-2019 Stratejik Planı’na göre, örgün eğitimde 20 gün ve üzerinde devamsızlık yapan öğrenci oranları, ilkokullarda % 14,8, ortaokullarda % 35 ve liselerde ise % 34,8 oranındadır. MEB’in (2019) 2019-2023 Stratejik Planı’na göre 20 gün ve üzeri devamsız öğrenci oranı ilkokullarda % 6,2 (s. 62); ortaokullarda % 13 (s. 62); örgün ortaöğretimde ise % 34,4’tür (s. 66). Ortaöğretimde sınıf tekrar oranı 9. sınıflar için % 12,23’tür (s. 66). Stratejik planda “İlkokul ve ortaokullarda okullaşma oranlarının artırılması, devamsızlık oranlarının azaltılması (s. 63); ...tüm öğrencilerin ortaöğretime katılımlarının artırılmasına, devamsızlık ve sınıf tekrarlarının azaltılmasına yönelik çalışmalar yapılması (s. 69)” stratejiler arasında; ortaöğretimde devamsızlık ve sınıf tekrarlarına neden olan faktörlerin tespit edilmesi (s. 69) ise ihtiyaçlar arasında yer almıştır. Planda örgün ortaöğretimde 20 gün ve üzeri devamsız öğrenci oranının 2023 yılında % 20 seviyesine indirilmesi amaçlanmaktadır (s. 66). Devamsızlık, ortaöğretim kademesinde ilk ve ortaokula göre belirgin düzeyde yüksektir (MEB, 2018, s. 9). Öğrenci devamsızlığı ile ilgili veriler, özellikle liselerde özürsüz 21 gün ve üstü devamsızlık yapan öğrencilerin oranlarının yüksek olduğunu göstermektedir (Eğitim-Bir-Sen, 2016, s. 206). Ancak ortaöğretimin ilk yıllarındaki devamsızlık ile son sınıftaki devamsızlık nedenleri itibarıyla birbirinden oldukça farklıdır. Son sınıf düzeyinde üniversiteye hazırlık süreci devamsızlığı artırmakta ve bu durum önemli bir verimsizliğe neden olmaktadır (MEB, 2018, s. 9).

Resmi belgelerde devamsızlık konusu eğitim-öğretim faaliyetleri için altı çizilen önemli bir sorun olarak belirtildiği gibi öğretmenler tarafından da ciddi bir problem olarak kabul edilmektedir. Örneğin MEB’in 2016 yılı Ortaöğretim İzleme ve Değerlendirme Raporu’na göre, öğretmenlerin % 56’sı (MEB, 2016, s. 10) öğrenci devamsızlığının okullarındaki en önemli sorun olduğunu düşünmektedir. Ancak aynı rapora göre öğretmenlerin % 47’si öğrenci devamsızlığının kurul ve komisyonlarda önemli bir gündem oluşturmadığı görüşündedir (s. 11). MEB’in (2018, s. iii) 2018 yılı Ortaöğretim İzleme ve Değerlendirme Raporu’na göre, tüm öğretim kademeleri açısından önem arz eden dört temel alandan biri öğrenci devamsızlığıdır.

Öğrenci devamsızlıklarının önlenmesi için öncelikle devamsızlık nedenlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda bu araştırmanın amacı, lise öğrencilerinin okula devamsızlık yapma nedenlerinin belirlenmesidir. Bu genel amaç çerçevesinde şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Katılımcıların genel olarak okula ilişkin görüşleri nasıldır?
2. Katılımcıların devamsızlık yapma nedenleri nelerdir?
3. Katılımcıların devamsızlık konusundaki farkındalık durumları nasıldır?
4. Devamsızlık yapmanın sonuçları konusunda katılımcıların görüşleri nasıldır?
5. Katılımcıların devamsızlık sorununun çözümü konusunda rehberlik ve yardım alma ile ilgili görüşleri nasıldır?
6. Öğretmenlerin devamsızlığa karşı tutumları konusunda katılımcıların görüşleri nasıldır?
7. Anne-babaların devamsızlığa karşı tutumları konusunda katılımcıların görüşleri nasıldır?

Yöntem

Araştırma nitel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılmıştır. Araştırmada devamsızlık sorunu olan öğrencilerin ve okulu bırakan kişilerin devamsızlık konusundaki görüşlerinin derinlemesine analiz edilmesi amacıyla temel nitel araştırma deseni (Merriam ve Tisdell, 2016) kullanılmıştır. Temel nitel araştırma deseni yoluyla, öğrencilerin ve okulu bırakan kişilerin okula ilişkin görüşleri ve devamsızlık konusundaki farkındalıkları belirlenmeye çalışılmıştır. Bunun için de devamsızlık yapma nedenleri, devamsızlık yapma sıklıkları, öğretmenlerin ve anne-babaların tutumları konusunda katılımcıların görüşlerine başvurulmuştur.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunda Kütahya il merkezindeki liselere devam eden 15 öğrenci ve okulu bırakan 2 kişi bulunmaktadır. Çalışma grubuna girecek katılımcıların seçilmesinde amaçlı örnekleme teknikleri kullanılmıştır. Okulda devamsızlık oranı yüksek olan, devamsızlık yaptığı için sınıf tekrarı yapan ya da okulu terk etmiş kişilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışma grubu ile ilgili tanıtıcı bilgilere Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubu İle İlgili Tanıtıcı Bilgiler

KOD	Cinsiyet	Yaş	Sınıf	Eğitim Durumu	Okul Türü	Kendisine ait oda	Anne Eğitim Durumu	Baba Eğitim Durumu
GR1	Kadın	18	12	Öğrenci	Genel Lise	Var	Ortaokul	Lise
GR2	Erkek	17	11	Öğrenci	Genel Lise	Var	Ortaokul	Lise
GR3	Kadın	17	11	Öğrenci	Genel Lise	Var	Ortaokul	Lise
GR4	Kadın	16	10	Öğrenci	Mesleki eğitim	Var	Ortaokul	Lise
GR5	Erkek	15	9	Öğrenci	Mesleki eğitim	Var	Lise	Üniversite
GR6	Kadın	17	10	Öğrenci	Mesleki eğitim	Yok	Ortaokul	Lise
GR7	Erkek	17	11	Öğrenci	Mesleki eğitim	Var	Okumamış	İlkokul
GR8	Kadın	17	11	Öğrenci	Mesleki eğitim	Var	İlkokul	İlkokul
GR9	Kadın	17	11	Öğrenci	Mesleki eğitim	Var	Lise	Ortaokul
GR10	Kadın	15	9	Öğrenci	Mesleki eğitim	Var	Ortaokul	Lise
GR11 ⁷	Kadın	17	10	Öğrenci	Mesleki eğitim	Var	İlkokul	Lise
GR12 ⁸	Kadın	16	9	Öğrenci	Lise	-	-	-
GR13 ⁹	Erkek	17	-	Ortaokul mezunu	Mesleki Eğitim Merkezi	Var	İlkokul	İlkokul
GR14 ¹⁰	Erkek	17	-	Ortaokul mezunu	Mesleki Eğitim Merkezi	Yok	İlkokul	İlkokul
GR15	Erkek	15	9	Öğrenci	Lise	Var	İlkokul	Üniversite
GR16	Kadın	17	11	Öğrenci	Mesleki eğitim	Var	Ortaokul	Ortaokul
GR17 ¹¹	Kadın	16	9	Öğrenci	Mesleki eğitim	Var	İlkokul	Ortaokul

Tabloda da görüldüğü gibi katılımcıların yaşları 15 ile 18 arasında değişmektedir. Katılımcıların 11’i kadın, 6’sı erkektir. Okula devam eden katılımcıların (n=15) 5’i dokuzuncu sınıf, 3’ü onuncu sınıf, 6’sı on birinci sınıf, 1’i ise on ikinci sınıf öğrencisidir. Okula devam etmeyen katılımcılar ortaokulu bitirdikten sonra liseye devam etmemiştir. Bu katılımcılardan biri oto elektrik tamirhanesinde tam zamanlı olarak, diğeri ise bir ekmek fırınında tam zamanlı olarak çalışmaktadır. Örneklemede yer alan öğrencilerin büyük bir bölümü mesleki eğitim öğrencisidir. Mesleki eğitim öğrencilerinin ve diğeri öğrencilerin anne baba eğitim durumlarına bakıldığında ekonomik olarak düşük alt sosyal sınıflardan geldikleri görülmektedir.

⁷ GR11- Notlarından dolayı dokuzuncu sınıfı tekrar etmiş, onuncu sınıf.

⁸ GR12 - Notlarından dolayı kalmış, dokuzuncu sınıfta tekrar okuyor

⁹ GR13 - İşçi (Oto elektrik) - Tam zamanlı çalışıyor.

¹⁰ GR14 - İşçi (Fırıncı) - Tam zamanlı çalışıyor. Liseye hiç gitmemiş.

¹¹ GR17 - Bir sene sınıfta kalmış, dokuzuncu sınıfta tekrar okuyor.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada katılımcıların devamsızlık hakkındaki görüşleri yarı-yapılandırılmış görüşmeler yoluyla elde edilmiştir. Yarı-yapılandırılmış görüşmeleri gerçekleştirmek üzere açık uçlu sorulardan oluşan bir görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formunda sekiz temel alan ile ilgili sorular vardır. Bu alanlar şunlardır: 1) Okulda okurken deneyimler, 2) Devamsızlık nedenleri, 3) Devamsızlık ile ilgili bilgiler, 4) Öğretmenlerin devamsızlığa karşı tutumları, 5) Anne-babaların devamsızlığa karşı tutumları, 6) Devamsızlığın sonuçları, 7) Öğrencilerin veya eski öğrencilerin bilgi ve farkındalığı, 8) Öğrencilerin veya eski öğrencilerin destek ihtiyaçları.

Araştırma verileri görüşme formunda yer alan sorular ile elde edilmiştir. Yapılan görüşmeler ses kayıt cihazına kaydedilmiş ve daha sonra çözümlenmiştir. Bir görüşme yaklaşık olarak 40-45 dakika kadar sürmüştür. Yapılan görüşmelerin çözümlenmesi sonucu 106 sayfalık (12 punto, Calibri yazı karakteri, Tek satır aralığı) bir metin elde edilmiştir.

Verilerin analizinde içerik analizi teknikleri kullanılmıştır. Analizler daha önceden belirlenmiş olan temel alanlara uygun olarak yapılmıştır. Bu temel alanlar alanyazın taramaları sonucunda ve araştırmanın amacına uygun olarak oluşturulmuş alanlardır. Birinci aşamada elde edilen bütün dökümler okunmuştur. Daha sonra verilen cevapların gireceği uygun temalara uygun alıntılar yapılmıştır. Bu aşamada özellikle, verilerin kolay anlaşılır ve okunabilir bir dille tanımlanmasına ve gereksiz tekrarlardan kaçınılmasına dikkat edilmiştir. Alıntılar yapılırken katılımcılar GR1, GR2... şeklinde kodlanmıştır. Araştırma sürecinin geçerliğinin sağlanması için katılımcıların görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılmış ve bunlardan yola çıkarak sonuçlar çıkarılmaya çalışılmıştır. Güvenirlik için ise araştırma süreci ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Bulgular

Bu kısımda yapılan görüşmelerin çözümlenmesi sonucu elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bulgular “katılımcıların genel olarak okula ilişkin görüşleri, katılımcıların devamsızlık yapma nedenleri, katılımcıların devamsızlık konusundaki farkındalık durumları, devamsızlık yapmanın sonuçları konusunda katılımcıların görüşleri, katılımcıların devamsızlık sorununun çözümü konusunda rehberlik ve yardım alma ile ilgili görüşleri, öğretmenlerin devamsızlığa karşı tutumları konusunda katılımcıların görüşleri, anne-babaların devamsızlığa karşı tutumları konusunda katılımcıların görüşleri” başlıkları altında sunulmuştur.

Katılımcıların genel olarak okula ilişkin görüşleri

Araştırmada üç katılımcı (GR10, GR14, GR15) olumlu, dört katılımcı (GR5, GR7, GR13, GR16) olumsuz, beş katılımcı (GR1, GR2, GR3, GR4, GR6) ise hem olumlu hem olumsuz görüşler belirtmiştir. İki katılımcının (GR9, GR11) görüşü ise belirsizdir. Olumlu görüş belirten katılımcılardan beşi (GR1, GR4, GR6, GR14, GR15) okul ile ilgili görüşlerinin belirtirken öğretmenleri ile ilgili olumlu düşüncelerine vurgu yapmıştır:

...ders konusunda hocalarımı çok seviyorum yani ders anlatmaları konusunda o dersi dinlemek bana keyif veriyor. GR1

Okula gelince kendimi buzurulu hissediyorum. GR4

Hocalar falan çok iyi yani, çok güzel ders anlatıyorlar. Derse bağlıyorlar yani biz, arkadaşlar çok iyi, aramız çok iyi... GR14

Onun dışında öğretmenlerle falan da aram iyi. GR15

Buradaki yer alan ifadelerde de görüldüğü gibi katılımcıların okul ile ilgili olumlu ya da olumsuz görüşlerinin en önemli belirleyicisi öğretmenlerdir. Katılımcıların burada ifade ettiğı görüşler, öğretmen-öğrenci ya da öğrenci-öğrenci ilişkisi gibi okulun temel varlık nedeni olan sosyalleşmeye yöneliktir. Katılımcılar genellikle “bir şeyler öğrenmek, öğrenmekten mutlu olmak, gelişmek gibi” durumları vurgulamak yerine daha çok sosyal ilişkilere vurgu yapmışlardır. Bu durum çalışma grubunun sosyo-ekonomik düzeyi ile yakından ilgilidir. Bu öğrenciler sosyalleşme ihtiyacını okul ile gidermeye çalışmaktadır.

Bunun dışında katılımcılar arasında okulun fiziksel mekânlarına, spor imkânlarına ve okuldaki etkinliklere (GR2, GR10); arkadaşlarına ve arkadaş ortamına (GR1, GR3, GR4) vurgu yapanlar da bulunmaktadır:

Onun dışında başka okul aktivitelerini de seviyorum. Topluca yaptığımız eğlendiğimiz okulda ne bileyim bazı günler oluyor hep birlikte bir şeyler yapıyoruz. Bahçede yazın özellikle sıcaklarda bu aktiviteler hoşuma gidiyor. GR1

Okuldaki deneyimlerim oldukça iyi bence. ...Mekân açısından bazı yararları da var. Yararlı noktaları çok sessiz bir yerde olması insanın okuma olanağını artırıyor. GR2

Okuldan sonrada buluşuyoruz bazen yani yakın-sıkı bir arkadaşlığımız var. O bakımdan güzel yani okul bana iyi şeyler de kazandırdı. GR3

Okulda sevdiğim şey genellikle spora yönelik bir şeyim olduğu için, ben genellikle beden derslerine daha yoğunlukluym... GR10

Katılımcıların olumsuz görüşlerinin en önemli belirleyicisi derslerdir. Üç katılımcı (GR3, GR4, GR7) derslerin sıkıcı olduğunu ve motivasyon eksikliğini; üç katılımcı (GR5, GR13, GR16) derslerin ilgisini çekmediğini; bir katılımcı (GR2) ise günlük ders saati sayısının çok olduğunu belirtmiştir:

...hoşlanmadığım şey ise okul derslerinin çok olması. Günlük sekiz saat olması. Bu da devamsızlığa itme nedenlerinden biridir bence, sekiz saati altı saate düşürebilirler. GR2

Genellikle meslek derslerinden sıkılıyorum, sevmiyorum. Kaldım bepsinden de. Aslında zor değil, kafamı da vermek istemiyorum, sıkılıyorum. Genellikle herkes sıkılıyor. Ama çalışma mecburu oluyor. Çalışıldığı zaman yapılıyor ama çalışılmadığı zaman yapılmıyor tabi ki. GR4 (Mesleki eğitim)

Öğrenciler çok sıkılıyor. Sıkıldığımızdan dolayı hep bir kaytarma çabası içinde oluyoruz. Dersler çok sıkıcı geliyor bize. GR7 (Mesleki eğitim)

Ya ben dersi sevmiyorum. Kafam yatmıyor böyle şeylere. Ben işi daha çok seviyorum. Başka bir şey yok. GR13 (Mesleki eğitim merkezi)

Atölye derslerinde zorluk yaşıyorum. ...Bilgisayar bölümünü sevmiyorum. İsteyerek geldim aslında da içine girdiğimde sevmediğimi anladım. ...Sevmediğim bölüm olduğu için dersleri dinlemek içimden gelmiyor. Dinlemeyince de yapamıyorum. Çünkü bayağı zor dersler. GR16 (Mesleki eğitim)

Katılımcıların derslerin sıkıcı olarak görmelerinde yaşadıkları motivasyon eksikliğinin de etkisi vardır. Katılımcıların olumlu görüşlerinde olduğu gibi olumsuz görüşlerde de öğretmenler önemli bir faktördür.

...öğretmenlerin çoğunu sevmiyorum zaten iletişime de geçmiyoruz. ...cana yakın, öğrencileri gerçekten seven, umursayan çok nadir öğretmen var. Bir iki tane öğretmen var ki oda bizim derslerimize girmiyor zaten diğerleri hep kayıtsız yani hiçbir öğrenciyi umursamıyorlar diye düşünüyorum kendi fikrim. GR3

Bir yönden de iyi yönleri var tabi. Eğleniyorsun, bazı hocalar seni çok seviyor. Mesela İngilizce hocası... Ne bileyim, derler ya okul yuvamız, ailemiz gibi. Bazı hocalar var, öyle şefkat gösteriyor, ama bazıları var çok kötü. GR6

Kesinlikle yani öğrencinin de öğretmenin de dışardaki duygu ve düşüncelerini okula yansıtmasını bu öğrencide de olsun öğretmende de olsun olmamalı. Ne bileyi ben öğrenciyken dışardaki duygularımı ha elbette insanız yansıtabiliyoruz. (Öğretmenlerin dışardaki duygularını okula yansıttığını mı düşünüyorsun?) Bazen ara sıra tabi ki düşünüyorum. Çünkü hani dışarda bir olay yaşadığı için veya biraz agresif olabiliyor. Bunu derste yansıtmca ister istemez öğrenciler de geriliyor. GR1

(Okulda sevmediğin şeyler neler?) Hocalar. Bazıları böyle soğuk davranıyor, geçirmiyor. GR9

Aslında, katılımcıların derslerle ilgili olarak verdiği bazı örnekler de öğretmenler ile ilgilidir. Örneğin derslerin sıkıcılığına neden olan da bu sıkıcılığı gideren de öğretmenlerdir. Katılımcılar genel olarak öğretmenlerin tutumlarına vurgu yapmıştır (GR1, GR3, GR6).

Mesela ben ne kadar el kaldırsam da en çok da kimya dersinde "Ben seni artık görmüyorum, çünkü konuşuyorsun" diyor. Ya ben konuşmuyorum! "Konuşuyorsun, konuşuyorsun" diye diye bir insanı dersten soğutuyorlar. ...bir müddet sonra o derse girmek istemiyorsun işte, o ders beni sıkıyor gibisinden. GR6

Katılımcılardan ikisinin (GR9, GR11) verdiği cevaplar genel olarak okulla ilgili olumlu ya da olumsuz bir yargı bildirmemektedir.

İşte okula geliyorum, derse giriyorum, karnum açsa kantine iniyorum. Sonra derslere falan giriyorum, atölye dersimiz oluyor. GR9

...okulu kötülemiyorum ama ben bu okuldan daha yüksek bir okulda okumak isterdim. GR11

Bu katılımcıların verdiği cevaplar genel olarak belirli bir görüşe işaret etmemektedir. Katılımcılardan biri (GR9) genel olarak “okula gidip geliyoruz işte, çok da önemli değil” gibi bir düşünce ile bu yanıtı vermiştir. Görüşme sırasındaki vücut dili de buna işaret etmektedir. Diğer katılımcı (GR11) ise daha iyi bir okulda okumak istediğini, ancak geçmişte sınava çalışmadığı için bunu başaramadığını “...ben mesela bir daha TEOG sınavına gürsem cidden çok çalışırdım. (GR11)” cümlesi ile belirtmiştir.

Katılımcıların devamsızlık yapma nedenleri

Katılımcıların devamsızlık yapma nedenlerinin belirlenmesi amacı ile yöneltilen soruya verilen cevapların dağılımına Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Devamsızlık Yapma Nedenleri

Temalar	Alt kategoriler	f
Okulla ilgili nedenler (f=16)	Dersler	7
	Okul ortamı	7
	Okul performansı	2
Kişisel nedenler (f=15)	Kişisel sorunlar	7
	Sağlık sorunları	5
	Duygusal sorunlar	3
Ailevi nedenler (f=12)	Ailevi nedenler	10
	Ekonomik zorluklar	2
Neden yok (f=1)		1

Tabloda da görüldüğü gibi katılımcıların en önemli devamsızlık nedeni okulla ilgili nedenlerdir (f=16). Devamsızlık nedenleri arasında okulla ilgili nedenleri belirten bazı katılımcıların düşünceleri şunlardır:

Dersleri sevmiyorum. Yapamıyorum. Gerçekten uğraşsam da yapamadığım dersler var. Bir türlü anlamıyorum. Bunlar beni gerçekten üzüyor çabalasam da olmuyor. Ne kadar ek ders alsam da olmuyor. Bu beni üzüyor. GR1

Bazen ödev getirmiyorum, önemli bir ödev, ondan kaçıyorum. GR5

Derslerin sıkıcılığı, ailele aktivite yapmak için... GR7

Ben dersi sevmiyorum. Dersleri anlamıyordum. GR13

Bazen de sıkıldığım için. Bazen sıkılıyor insan. Bir de ders programı o zamanlarda çok ağırdı yani ilk zamanlarda matematiğin arkasına fizik koyuyorlardı mesela onun arkasına kimya koyuyorlardı. GR15

Müdür ve müdür yardımcısı disiplin konusunda okulda gerçekten çok sıkıyor öğrencileri... sabah kapıda bekliyorlar olur olmadık sebeplerden dolayı öğrencileri geri yolluyorlar evlerine. Sonra öğrenciler neden okula gelmiyor, gelmez tabi yani. Gözünde hiçbir şey olmadığı halde yani rimel var çıkar diye bağırıyorlar öğrencilere. Teneffüste bir dakika rahat vermiyorlar yani okulda. Genelde benim devamsızlıklarım da bu yüzden (Okulda çok fazla disiplin olduğundan) oldu. Sabahları yakalanmayayım falan diye. GR3

(Öğretmenler) Mesela bir şey yapmadığım zamanlarda bağırıyorlar. ...mesela sınıfta biri konuşuyor bana patlıyor. Hoca da bağırıyor. GR9

Bazen kendim gitmek zorunda olmuşum gibi hissediyorum. Artık alışkanlık mı oldu anlamıyorum ama bilmiyorum derslerde sıkılınca bir şey (rabatsızlık) geliyor bana... GR12

Yukarıdaki alıntılarda da görüldüğü gibi katılımcılar genel olarak “dersler (Örnek: Dersi sevmeme, derslerin sıkıcılığı vb.), okul ortamındaki çeşitli durumlar (Örnek: Okul yöneticilerinin tutum ve davranışları, kavgalar vb.) ve genel olarak okul performansına (Örnek: Ödev yapmama vb.)” vurgu yapmışlardır. Bazı katılımcılar ise okulla ilgili nedenler arasında okuldaki öğrencilere ve bu öğrencilerin davranışlarına vurgu yapmıştır:

Ondan sonra dediğim gibi sınıf ortamı da var. Sınıfta kavgaya olduğu için sürekli gergin bir ortam olduğu için sınıfa gelmek istemiyorum. Gelsem de şu sıralar zaten ortam çok gergin. Her an savaş çıkacakmış gibi. Sınıfta

da yaklaşık 11-12 kız olduğunu sayarsak, hepsine karşı tek savaşabileceğimi düşünmüyorum. O yüzden ben de okula gelmiyorum, gelmemeyi tercih ediyorum. GR3

(Okulda sevmediğin şeyler neler?) İnsanların davranışları. Bazı insanlar çok ikiyüzlü davranıyor. Böyle sevmiyorum, katlanamıyorum yalan söylemelerine ya da arkadaşan konuşmalarına falan. GR11

...erkekler kızlarla fazla haşır neşir olmaya çalışıyor. Bu beni biraz rahatsız ediyor. GR12

...bazı arkadaşlar var. Yani sevap ne demek bilmiyorlar. Günah işliyorlar. Dalga geçmek mesela, sonra ona kötü kötü lakaplar takmak gibi. Bunu da sevmiyorsunuz yani. GR15

Sevmediğim şeyler, sabah okula gelmek, ondan sonra işte bazen kavgalı olması okulda, bağırılması falan sevmiyorum öyle şeyleri. GR17

“Kişisel nedenler (f=15)” teması içinde belirtilen alt kategoriler devamsızlık yapma nedenleri arasında ikinci sırada en sıklıkla belirtilen ifadeler içermektedir. Bazı katılımcıların düşünceleri şunlardır:

Bir bunalım içerisindeyim, bir depresyon içerisindeyim, çıkamıyorum bir türlü yani. GR3

Ben çok çabuk etkilenen bir insanım, duygu yönünden beni en ufak bir şeye üzmeme bile benim okula gitmemi etkileyebilir yani. GR1

Okulda bir tane sevgilim var. Bunu ailem de biliyor. Onuncu sınıfın ilk döneminde onunla derslere girmedik, kaçık gibi bir şey oldu. Sonra, hasta olduğum zamanlar bir baktım, devamsızlığım çok olmuş. Sonra halamlarla İzmir’e gittik. Müdür izinli günlerimi devamsızlık olarak geçirmiş. GR6

Sağlık sorunlarım, ailevi durumlarım... Yani o yüzden fazla gelememiştim okula. GR10

Kişisel nedenler arasında verilen ilk üç görüş katılımcıların ergenlik döneminde olmasından kaynaklanabilecek sorunları akla getirmektedir.

“Ailevi nedenler (f=12)” teması içinde belirtilen alt kategoriler devamsızlık yapma nedenleri arasında üçüncü sırada en sıklıkla belirtilen ifadeler içermektedir. Bu temada ailevi nedenler ve ekonomik zorluklar alt temaları ön plana çıkmıştır. Bazı katılımcıların düşünceleri şunlardır:

(Annem evi terk ettiği için) Evde ev işleri yaptım. Dışarı çıkamıyordum zaten. Genellikle evde anneler ne yapıyorsa onu yapıyordum. İşte ev işleri olur, yemek olur, yani ikinci anne olarak o görevi yaptım. GR4

Devamsızlığım okula gelmek istemediğimden değil. Evdeki sorunlar, hastane oluyor çok sık, bu yüzden. Anneannem bizde kalıyor, annem çalışıyor. Anneannem de devamlı psikiyatri hâpı kullanıyor, onun çok ağır, aşırı hastalığı var. Bakımı çok zor. Annem de geceli gündüzlü çalışıyor. GR8

(Babamın) Şeker hastalığı ayaklarına vurdu, o da böyle iltihap falan yapıyor şişiyor hastanede yatıyor şu an. O yüzden arada annem kalıyor arada ben, ona bakıyorum diye öyle geç kalıyorum. GR9

Sağlık sorunlarından... Bir de önceden sağlık sorunum çıkmadan önce ailevi nedenlerimiz de vardı. Annemle babamın boşanma süreci gibi falan. Bir o yüzden devamsızlık yaptım bir de sağlık sorunumdan dolayı devamsızlık yaptım. GR10

İşte çalışmak çok iyi geldi. Ne bileyim para... Bir de aile durumumuz kötü olduğu için. Eve yardım olması için başladım. GR14

Ailevi nedenler arasında ekonomik zorluklar sadece bir katılımcı tarafından dile getirilirken, diğer katılımcılar daha farklı nedenler belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar (GR4, GR8, GR9) bunu doğrudan dile getirmese de bu katılımcıların devamsızlık yapmaları da ekonomik zorluklarla ilgilidir. Örneğin “...Annem de geceli gündüzlü çalışıyor. GR8” ifadesi bunu doğrulamaktadır. Ayrıca ekonomik durumu iyi olan bir ailede çocukların ev işleri yapması ya da anne rolünü üstlenmesi (GR4) beklenmemektedir. Bu durumda devamsızlığın önemli nedenlerinden birinin ekonomik nedenler olduğu söylenebilir.

Farklı nedenler belirten katılımcılar arasında özellikle “parçalanmış aile yapısı ve aile üyelerinin sağlık sorunları” önemli bir yer tutmaktadır. Bazı katılımcılar aile büyüklerinin ya da kardeşlerinin sağlık sorunlarının olduğunu ve bu yüzden onlarla ilgilenmek durumunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Kendisi hasta olduğu için okula gidemediğini belirten katılımcıların yanı sıra bir katılımcı sağlık sorunlarının bazen öğrenciler için çok kullanışlı bir mazeret olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

“Dediğim gibi sağlık da en ufak bir Őeyde Őđrencilerin babanesi odur. Hasta en ufak bir grip olduğu zaman bile işte hastayım ben gelmeyeyim falan oluyor elbette. GR1”

Katılımcıların devamsızlık konusundaki farkındalık durumları

Katılımcılar genel olarak devamsızlığı bir problem olarak görmemektedir (f=14). Yedi katılımcı (GR1, GR2, GR3, GR5, GR12, GR15, GR16) 14 farklı Şekilde devamsızlığın olumlu bir uygulama olduğunu belirtmiştir. Beş katılımcı (GR4, GR9, GR10, GR11, GR17) ise devamsızlığın olumsuz anlamına vurgu yapmıştır. Ancak olumlu olarak algılayan katılımcılar 14 farklı Şekilde bunu açıklarken, olumsuz olarak algılayan katılımcılar sadece altı farklı görüş ileri sŐrebilmiŐtir. Devamsızlığı olumlu olarak algılayan katılımcılardan bazılarının görüşleri Şunlardır:

Devamsızlık hakkı bize Őđrenci milletine sunulmuş gŐzel bir fırsat. ...Bilmiyorum neden problem olduğunu, sıkıntı olduğunu hem bize böyle bir hakkın verilip, kullanınca da sıkıntı olduğuna ŐaŐırıyorum. GR1

...devamsızlık benim işin olumlu. Őuan sınır dokuz buŐuk mesela keŐke yirmi olsa diye dŐŐiniyorum. GR3

(Devamsızlık yaptığımda) Mutlu oluyorum. GR5

Ayy Çok gŐzel oluyor (GŐliyor). ... Olumsuzluğu, sadece ailemin Őđrenmesi, başka olumsuz bir etkisi yok. Eksiklik hissetmiyorum. GR6

...devamsızlık keŐke daha Çok olsa, daha Çok gelmesem diye dŐŐiniyorum. ...Maalesef Őaten Őuan sınırdaki yani geri kalan bir buŐuk ay maalesef okuldayım. GR3

Bana olumlu geliyor hani okulda durmaktansa arkadaŐlarımız ile gezmek hani daha eğlenceli geliyor. GR12

Devamsızlık; dinlenmek, gezmek, oyun oynamak, hasta olduğunda evde kalmak kendini rahatsız hissedersen dinlenmek yani. GR15

Devamsızlık: Keyif. Bence iyi bir Şey devamsızlık. Ve arttırılmalı. GR16

Yukarıdaki ifadelerde de gŐrŐldŐđü gibi bu katılımcılar “devamsızlığın bir hak olduğu, daha fazla olması gerektiği, devamsızlık yaptıklarında mutlu ve keyifli oldukları ve daha fazla devamsızlık hakkı verilmesinden” yana görüşler belirtmişlerdir. Bu katılımcıların işinde bulunan dönemde de devamsızlığı ilişkin bakış aÇıları aynı Şekilde devam etmektedir:

Daha fazla kaÇmak istiyorum, daha fazla devamsızlık. Mesela Őuan da devamsızlığım Çok olmasaydı belki bugŐn bile gelmezdim. GR12

ArkadaŐlara bakıyorum gezmeye tozuyor, evinde oturuyor. Biz böyle akŐama kadar sŐrtŐniyoruz. Ancak genel olarak aldığım karardan memnunum. GR13

İyi oldu yani iyi böyle. Sanayide ŐalıŐırken pişman oldum dedim sonradan boş ver. GR14

Kendimi baklı gŐriyorum. ŐŐnkŐ ben daha gencim 17 yaŐındayım. Gezmek istiyor canım aŐıkŐasız. Sonra derslerden de sıklıkla kalırım yani Çok ağır ŐŐnkŐ dersler. ...okulun kapanmasına az kaldı birkaÇ gŐn daha devamsızlık hakkım var. Onları da kullanmayı dŐŐiniyorum. GR16

Bazı katılımcılar ise devamsızlık yaptığı işin belli bir pişmanlık hissetmektedir. Bu katılımcılar piŐmanlıklarını aşağıdaki gibi ifade etmiştir.

(Okula) devam edeceğim, okuldan kaŐmıyorum, sŐrekli okula geliyorum. GR5

Çok piŐmanım. Bir bakıyorum geŐmiŐe, Çok sebepsiz yere okula gelmemiŐim ya da yok yazılmıŐım. GR6

Kendimden biş emin değilim. Aslında piŐmandım, hala piŐmanım ama olmadı. GR11

Devamsızlığı olumsuz olarak algılayan kişiler ise genel olarak belirli bir pişmanlık hissetmiŐ ve Şu görüşleri belirtmişlerdir:

Yani olumsuz bir Şey tabi. Kişiden kişiye değişiyor benim işin olumsuz. GR4

(Devamsızlık yapmanın anlamı ne senin işin?) SaÇmalık. GR9

Okula ara vermek gibi yani okuldan bir sŐre uzaklaşmak. Hani bir gŐn bile gelmesem arkadaşlarımla aramda bazen bir soğukluk da hissedebiliyordum yani. GR10

Aslında sıfır bir şey, sıfır kadar değeri var. Yani hiçbir değeri yok. Çok saçma. Aslında iyi gelen bir şey hani boş hani sıfır diyorum ya, başka bir dünyanın içinde kendinizi görüyorsunuz orada. Ama o dünyadan çıktığımız zaman çok saçma şeyler kalıyor geriye. Çok değişik anlattım. GR11

Düşününce olumsuz bir yönde yani, saçmalık bence, herkes okula giderken sen devamsızlık yapıyorsun, mesela herkes konuyu anlarken sen anlamıyorsun. Her şeyden geri kalıyorsun. Okulda mesela bir faaliyet oluyor senin haberin olmuyor okula gelmediğin için. Bir yönden de kötü yani. GR17

Devamsızlık ile ilgili olumsuz görüş bildiren katılımcıların genel olarak bir pişmanlık içinde oldukları görülmektedir. Bu katılımcıların içinde bulunulan dönemde de devamsızlığa ilişkin bakış açıları olumsuz olarak devam etmektedir:

Evet devamsızlık yapmayacağım, devam edeceğim diye düşünüyorum. Ayaklarımın üstünde durmak için yani. GR4

Devamsızlık aslında genel itibarıyla olumsuz bir şey. Ama yerine göre de değişiyor yani. GR7

Baştan başlasam hiç yapmam. GR9

Bir katılımcının aşağıdaki sözleri ve konu ile ilgili görüşünü açıklarken kullandığı benzetme aslında devamsızlık ile ilgili olarak olgun bir bakış açısını temsil etmektedir:

Devamsızlık öğrenci için bence çok güzel bir şey olarak nitelendirilebilir. Bunu olumlu kullandığımız yönde olumlu, olumsuz kullandığımız yönde olumsuzdur. Çünkü bir bıçağı insan faydalı işler içinde kullanabilir, zararlı işler içinde. Bir bıçak ekmek keserek faydalıdır. İnsan öldürmeye de yarayabilir bu da zararlı işlevidir. O yüzden internette öyledir yararlı işler için kullanırsak yararlıdır zararlı işler için kullanırsak zararlıdır. Her şey için bu bakış açısıyla bakmalıyız. Çünkü kitabında yararlısı da vardır zararlısı da bakış açımıza göre değişebilir bu. Devamsızlıkta aynen o şekilde. Biz Milli Eğitimin verdiği devamsızlığın hepsini harcayacağımız anlamına gelmez. Bu devamsızlık verilmesi bunu zor günlerimizde hasta olduğumuz günlerde kullandığımız zaman bence yararlıdır. Diğer şekilde kullandığımızda zararları olabilir. GR2

Yukarıdaki görüşler, devamsızlıktan kalma sınırındaki bir öğrenciye aittir. Bu katılımcı genel olarak zorunlu olmadıkça devamsızlık yapılmaması gerektiğinin farkındadır. Ancak yine de devamsızlık yapmaktadır. Bu katılımcı, devamsızlık yaptığı günler “eğlenceli geçtiği” için devamsızlık yaptığını belirtmiştir.

Katılımcılara devamsızlık konusundaki önerileri sorulmuş ve aşağıdaki cevaplar alınmıştır:

Ders saatlerinin kısa olması. Bir ders daha kısa olması. Değişik faaliyetlerin olması okul ile ilgili. ... Değişik faaliyetler, futbol, basketbol öyle şeyler şimdi olmaya başladı. Basketbol, tenis falan... Yani biraz daha öğrencilere dikkat edilmesi. GR5

...mesela 10 saat alan dersi ise 5 saati bir günde 5 saati diğer günde olsa bizim için daha iyi olur. Çünkü bilgisayar başında ciddi insanın başı ağrıyor, kafası çok yoruluyor, o radyasyondan falan. Hiç bir şey yapmak gelmiyor insanın içinden. GR16

...çok sıkılıyor yani insan atölye derslerinde falan. Biraz azaltılırsa bence artık sıkıntı olacağını düşünmüyorum. GR16

Okul akşam olsaydı. GR17

Dersler biraz daha eğlenceli hale getirilirse, bilmiyorum bu nasıl olur ama? Daha çok zevk alacağımızla, daha iyi dinleyebileceğimize inanıyorum. Bir de okulu daha cazip kılacak... Mesela şu an bizler üniversitelilere, üniversitelerin yaşamına özenen insanlarız. Orada kafe tarzı yerler var mesela. Burada da belki, bilmiyorum yapılabilir mi ama en azından ufak çapta oyun salonu gibi şeyler yapılırsa. Futbol vb. değil, zaten bunlar genellikle yaptığımız şeyler. Playstation, langirt tarzı şeyler olabilir. GR7

Mesela müzik kursları olabilir. Ben gitar, keman böyle şeylere meraklıyım. GR12

Ailesine direkt bildirseler o öğrencinin ben bir daha kaçabileceğine inanmıyorum. GR7

Katılımcıların devamsızlık konusundaki önerileri genel olarak “derslerle” ilgilidir. Katılımcıların derslerin süresi, saati, sıkıcılığının giderilmesi gibi konularda öneriler getirilmiştir. Bu öneriler daha önceki temalar ile de tutarlıdır. Daha önceki temalarda, devamsızlık sebebi olarak derslerin sıkıcı olmasını gösteren katılımcılar, bu temada da öneri olarak bu konuyu gündeme getirmişlerdir.

Devamsızlık yapmanın sonuçları konusunda katılımcıların görüşleri

Devamsızlık yapmanın sonuçları konusunda katılımcıların görüşleri genel olarak “eğitim ile ilgili sonuçlar (f=15), kişisel ve sosyal yaşam ile ilgili sonuçlar (f=12), ailevi sonuçlar (f=6) ve ekonomik sonuçlar (f=5)” başlıkları altında toplanmıştır. Eğitim ile ilgili sonuçları belirten katılımcıların bazı ifadeleri aşağıdaki gibidir:

Devamsızlık yaparsa derslerinden geri kalır, matematik, fizik ne bileyim İngilizce gibi dersler birbirini ilgilendiren konularla dolu olduğu için bir konuyu kaçırdığımızda ileriki konuyu ne kadar çok iyi anlasanız da o konuyu kaçırdığınız için yapamayabiliyorsunuz yani birbirini ilgilendiren konular. GR2

...derslerden bayağı bir geri kalıyorum... Dersleri zaten gelsem de dinlemiyorum. GR3

Sınıfta kalma korkusu falan, devamsızlık yapma şeysi... Korku oldu... GR5

Dezavantajı ise o gün kaçırdığım derslerden geri kalıyorum. Geldiğimde onları tamamlamak zorunda kalıyorum. GR7

Yani tabi ki de derslerimden bir geri kalmak gibi, çünkü yaşadım bunu hani derslerimden geri kaldım. Konular işlendi. Yani her gün bir konu işlenmiştir kesinlikle. Takip edemediğim için sonradan okula gelip de ders notlarını alsam bile iyice dikkatim dağılmıştı. Toparlayamadım bir süre kendimi. Mecburen o yüzdenden kaldım. GR10

O bir hafta gitmediğim sürece, dersleri unutmuşum gibi bir hal aldım yani. Beş gün boyunca oyun oynuyorsun. ... Ondan sonra topladım ama zor topladım. GR15

Derslerimden geri kalıyorum, notlarımı etkiliyor. Yani mesela sınıftan geçeceğim yerine bazen de kalabiliyorum sınıfta. GR17

Yukarıda da görüldüğü gibi katılımcıların eğitim ile ilgili sonuçlar içinde belirttikleri konular genelde derslerden geri kalma ve bunları toparlayamama ile ilgilidir. Katılımcıların “Devamsızlık bende ders çalışma ihtiyacı doğuruyor maalesef. Yani sınavlar yaklaşıyor. Bu sınavlara çalışmak zorundayım. Hiçbir konuyu bilmediğim için en baştan çalışmaya başlayacağım. GR3” ve “Gelmediğim günlerde başkalarından defter alıp toparlamaya çalışıyorum. Defter kontrolü, performans ödevi gibi şeylerin de etkisi var. Ben yokken verilen bir şey varsa fotokopisini alırım. Uğraşıyorum ama... GR8” şeklindeki görüşleri bunu doğrular niteliktedir. Bu temada kişisel ve sosyal yaşam ile ilgili sonuçları belirten katılımcıların bazı ifadeleri aşağıdaki gibidir:

Zaten olumlu hiçbir şey yok çünkü olumsuz büyük ihtimal olumsuz sonuçlarla karşılaşır insan. Çünkü derslerden geri kalır, derslerden geri kalan insan, sınavı yapamaz, sınavı yapamazsa mutsuz olur, mutsuz olursa zaten başka bir şey olmaz. ...bir binanın ne kadar üstünü iyi yaparsak yapalım temelini iyi atmadıktan sonra bu bina çöker. Devamsızlıkta böyle bir şey. Devamsızlık yaptığımız gün o binanın temelini boş geçiyoruz. GR2

Okula geliyorum ama nasıl geliyorum ben de bilmiyorum. Otobüste dahi uyumaya başladım ki bunu yapmayan bir insandım. Sabah okula moralim bozuk geliyorum. GR8

Ya beni çok strese sokuyor. Sürekli kalacağım korkusu, acaba silecekler mi, devamsızlığım düşer mi ya da düşmez mi, babam ne der böyle bir sıkıntı içerisinde sokuyor beni. GR12

Aslında kötü etkiliyor. Çünkü şu an mesela ben tatile gidebilirdim ama gidemiyorum. GR11

Ailem bilgisayar alacaktı, almayı geciktirdi. GR15

Hiçbir şey değişmedi. Aynen devam sadece sürekli çalışmak oluyor. GR13

Kişisel yaşamımda pek değişik yok aslında aynı hala. GR16

Devamsızlığın ailevi bir takım sonuçları olduğunu belirten katılımcıların görüşlerinden bazı örnekler şunlardır:

Eğlence olarak yani daha mutluym, evde tabi buzursuzluk yaşıyorum. GR1

Yani onlar, babam beni sıkça okula getirdi, kontrol etti. Annem toplantılara falan katılıyor, babam bakıyor arada, geliyor. (Babam) Daha çok okula bırakmaya başladı. GR5

Olumsuzluğu, sadece ailemin öğrenmesi, başka olumsuz bir etkisi yok. GR6

Telefona devamsızlık şeyisini (Devamsızlığın takip edilebildiği bir uygulama) yükledi. Şey yazıyor işte okulda kaç tane yok yazıyor. ...Telefonda öyle mesajların gelmesine izin veriliyor. Telefonda da giriliyor işte. GR5

Devamsızlığı ekonomik sonuçları ile ilgili olarak dört katılımcı (GR12, GR13, GR16) herhangi bir olumsuz ekonomik sonuç olmadığını belirtirken bir katılımcı (GR5) ekonomik sonuçlarının olduğunu “Bazen para eksikliği oluyor...GR5” cümlesi ile ifade etmiştir. Diğer katılımcıların görüşleri aşağıdaki gibidir:

Hayır, öyle bir şeyimiz yok yani. GR12

Hiç etkilemedi. Zaten arkadaşlar paraya bakıyor. Para oldu mu geçersin para olmadı mı nereye? Zaten önceden ben okuldan sonra da çalışıyordum. Hiçbir sıkıntı olmadı. GR13

...hayır, etkilemedi her zamanki gibi haftalığımlı aldım yani. Öyle artı para istemedim ailemden. GR16

Bazı katılımcılar ise devamsızlığın herhangi bir sonucu olmadığını görüşündedir.

Devamsızlık yaptığım zamanlar bir kayıp değil. Hiç öyle düşünmedim. Ama ders yönünden hiç vicdan azabı çekmedim. Ben bu dersi kaçırdım diye hiç onun için üzülmedim yani. Hani ekstra okulu bırakayım, çalışayım, edeyim falan böyle bir şeyler de düşünmedim. GR1

O gelemediğim konu sınavda falan karşıma çıksa, yanımdakinden bakarım. Bir şekilde telafi ederim. GR6

Yani yok herhalde. GR17

Katılımcıların devamsızlık sorununun çözümü konusunda rehberlik ve yardım alma ile ilgili görüşleri

Katılımcılara, devamsızlık sorununun çözümü ile ilgili olarak herhangi bir rehberlik ya da yardım alıp almadıkları sorulmuştur. Beş katılımcı rehberlik hizmeti ya da farklı türde bir yardım almadığını belirtmiştir (GR1, GR3, GR10, GR12, GR16):

(Rehber öğretmen) yardım almadım. Çünkü devamsızlığı yapan ben olduğum için bunun nedenini de biliyorum. Ben keyfi gelmediğim için rehber öğretmenle konuşsam ne diyebilirim. GR1

Okulda rehber öğretmenimden falan (yardım) almadım ama arada sırada hastanedeki psikoloğa gidiyorum. ... Bir tek ona anlatıyorum zaten, birde kendim biliyorum, böyle yani başka da destek almadım. ...bana tavsiye veriyor, tavsiyesine ne kadar uymasam da dertlerimi paylaşmak bana güzel geliyor yani. GR3

Hiçbir şekilde (destek) almadım. Vaktim olmadı çünkü buna. Hani olsaydı okuldaki rehber öğretmenimle, kendimi yakın hissediyordum geçen dönemden, onunla bile konuşabilirdim ama gerçek bir doktor tarafından psikolojik destek almak daha mantıklı gelirdi. GR10

Hayır, öyle bir şeyim, girişimim olmadı. GR12

Yok, hayır başvurmadım. GR16

Bu katılımcılar devamsızlık sorunu ile ilgili olarak herhangi bir yardım almamışlar. Ancak okul yönetimleri ya da rehberlik servisleri de bu konuda herhangi bir bilgilendirme ya da bilinçlendirme çalışması yapmamıştır. Bu kişiler kendi kendine bir yardım ihtiyacı hissetmese de rehberlik servislerinin ya da okul yönetimlerinin bu konularda öğrencileri bilgilendirmesi gereklidir. Bir katılımcının “Okul idaresi birinci dönem sanırım anneme yok eve mektup gibi bir şey yollamıştı dilekçe gibi bir şey. Başka da bir şey yapmadılar... GR3” şeklindeki görüşü bu düşünceleri doğrulamaktadır.

Üç katılımcı ise rehberlik yardımı aldığını belirtmiştir (GR9, GR13, GR17):

Bir tek işte rehberlik hocasıyla görüştim. GR9

Okulum rehber öğretmenimle görüştim. GR17

Rehberlik araştırma merkezine gittim. Ondan sonra yok. GR13

Öğretmenlerin devamsızlığa karşı tutumları konusunda katılımcıların görüşleri

Katılımcıların verdiği yanıtlara göre öğretmenlerin tamamı devamsızlığa karşı olumsuz bir tavır sergilemiştir:

Onlar, şikâyetçi çok şikâyetçi hem de hocalarım sürekli soruyor müdür yardımcımız olsun işte uyarılarda bulunuyorlar niye gelmiyorsun, sürekli soruyorlar bunun ne hani önemli bir şey var mı yok mu? Altında yatan bir sebep var mı? GR1

...benim bir tane öğretmenim var onunla konuştum. Bırakma dedi bana... ..rahat bir yaşam için okumak lazım dedi. ... Çok yararlı oldu yani öğretmen. GR4

Öğretmenlerim ailem gibi. Hep yanındalar. Sırlarımı rahat bir şekilde anlatabileceğim kişiler. ... Bir şey anlattığım zaman onlar da saklı kalıyor. Gidip de başkasına anlatmıyorlar. GR4

...hocalarım aşırı iyi benim için, onların çok farklı bir değeri var benim için. Çünkü bana yaptıklarını hiçbir şeye değişmem ben. Buradaki hocalar kadar kimseyi tanımadım ben. Genelde benim okula devamlı gelmemi sağlıyorlar. Devamlı arkamda duruyorlar. Mesela bir kere okulu bırakacağımda kendi çocuğu gibi ağlamıştıhani ağlayacak duruma gelmişlerdi. Çok üzülmişlerdi, istememişlerdi. GR11

Katılımcıların burada verdikleri örnekler genel olarak öğretmenlerin olumlu tutumlarına vurgu yapmak ve katılımcıların bu öğretmenlerden olumlu bir şekilde etkilendiklerini göstermektedir. Ancak bazı öğretmenlerin tutumları ise olumsuz bir algı ile dile getirilmiştir:

Sonra biyoloji hocası onunla girdiğimiz balde “Benim kuralım var, milli eğitimin kuralı var, yok yazarm” dedi. Genellikle böyle kuralları çok katı olan hocalar yazdı. Sürekli öyle oldu. Aslında çok da geç kalmıyorum ben derslere. GR6

Yukarıdaki görüşün sahibi olan katılımcı (GR6) yukarıdaki görüşü ile paralel olarak “Hocaların şu kuralı kaldırmaları lazım: “Benden sonra gelirse yok yazılır.” Tabii ki de derse geç kalmamamız gerekiyor ama sonuçta bir nedeni vardır geç kalıyorsak. Lavabo ihtiyacı vs. GR6” şeklinde bir görüş belirtmiştir. Bu görüş muhtemelen derse zamanında girme kuralını sıkı bir şekilde uygulayan bir öğretmen ile bu kuralı zaman zaman esnetmeye çalışan bir öğrenci arasındaki soruna işaret etmektedir.

Anne-babaların devamsızlığa karşı tutumları konusunda katılımcıların görüşleri

Katılımcılardan biri hariç diğerlerinin tamamının anne-babaları devamsızlığa karşı olumsuz bir tavır sergilemiştir (f=15):

Onlar, şikâyetçi çok şikâyetçi... GR1

Annem genelde kızıyor bana her sabah... GR3

Ama annem okumamı istiyordu benim. Oku diyordu, kendi ayaklarının üzerinde dur diyordu. GR4

Annem babam endişelendi. Babam kızdı. GR5

Babam aradı, “Eve 10,5 günlük devamsızlık kâğıdı gelmiş, sen neredesin?” dedi. Bana bayağı kızdılar...GR6

Annem de istemiyor, kaç kere geldi okula, hocala falan konuştular, o da istemiyor... GR9

Ya ilk başta bayağı kızdılar. Niye yaptın bunu, neden yaptın? Ondan sonra bir daha yapmayacaksın falan dediler. GR15

Anne-babaların devamsızlığa karşı olumsuz bir tavır sergilemelerine paralel olarak devamsızlık durumunda verdikleri tepkiler de benzerlik göstermektedir:

Devamsızlık yaptığımda, en çok annem ve babam. Gerçi hepsi çok aşırı kızıyorlar ama babam çok ilgilenir. En çok okulla alakalı. O çok kızmıştı bana neden gitmiyorsun, okulda bir problemin mi var. Bak anlat neden gitmiyorsun, önceden gidiyordun şimdi belli bir sebebin mi var? Bunu anlat diye bayağı üsteledi ama... GR1

Annem genelde kızıyor bana her sabah, günlük rutin kavgamızı yapıyoruz. GR3

(Ailem) Endişelendi biraz. Kızdılar neden gitmedin okula diye. Nerde olduğumu sordular. Biraz kızdılar... Okula git artık dediler. ...devamsızlık yapma dediler, sınıfta kalacaksın dediler. GR5

Devamsızlık kâğıdı eve gittiği gün babamı aradım. Babam bana “Senin Allah belanı versin, biz seni eğitim almaya gönderiyoruz, sen nerelerdesin” dedi. “Abin beni aradı bir sürü şey söyledi” dedi. Abim şu şekilde aramış babamı; “...okula gitmemiş, erkeklerle geziyor”. GR6

Ceza uyguladılar. Telefonumu falan aldılar. Ondan sonra bilgisayar alacaklardı, o zaman almadılar, geciktirdiler. GR15

Kızdılar, biraz konuştular. Sonra annem okula geldi işte. ...bundan sonra devamsızlık yaptığında haber verin bana dedi. GR16

Bir katılımcı ise devamsızlık yapmasına babasının olumlu yaklaştığını belirtmiştir (GR4):

Babam zaten pek okuma taraftarı değil, okuma diyordu bana. Yat diyor, dinlen diyor, ev işlerini yap diyordu. Yani benim kardeşim var erkek, onun okumasını istiyor ama benim istemiyor. Herhalde kız olduğum için sırf kız olduğum için pek istemiyor. GR4

Bu katılımcının cevabı Türkiye’de büyük oranda değişse de hâlâ devam eden “kız çocuklarının okumasına gerek yok, onlar evde işlerini yapsınlar” şeklindeki bakış açısının bir ürünüdür. Başka bir katılımcının aşağıdaki görüşü de bunu doğrular niteliktedir:

Geçen sene o kadar çok sıktılar ki beni. Geçen sene benim devamsızlığım çok değildi, hiçbir zaman çok değildi. Ama hep şu bakımdan baktılar. Lise, artık büyüdü, başına bir şey gelir, erkeklerle takılır gibi. Hep bu kafadalar. Evet, sürekli beni (okuldan almakla) tehdit ediyorlar. ... Ailem bana şu liseyi bitir diye baskı yaptı, dediğim gibi. Hani sürekli dışarı çıkamazsın diyorlar. Hafta sonu bir saat çık gez... Hani bir sinemaya gitsen zaten iki saat sürüyor. Bir saat hiçbir şeye yetmiyor. Arkadaş ortamında bir saat ne demek ki... Ailem hafta sonları falan dışarı çıkmama izin vermiyor. Ben de okulda devamsızlık yaparak dışarda geziyorum. Arkadaşlarım ile vakit geçiriyorum. Erkek arkadaşım ya da kız arkadaşım ile. GR16

Aslında bu katılımcının görüşü devamsızlık konusunda ailelerin de olumsuz bir etkisinin olabileceğini örneklemektedir. Sosyalleşme, gezme, eğlenme gibi gereksinimlerin aile tarafından karşılanmaması durumu bir gencin bunu başka bir yolla telafi etmesine neden olmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmada, devamsızlık sorunu olan ya da devamsızlık yüzünden okul bırakmak zorunda kalan kişilerin devamsızlık konusundaki görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada ilk önce katılımcıların genel olarak okulla ilgili görüşleri belirlenmiştir. Bazı katılımcılar okulla ilgili olumlu görüşlere sahipken, bazıları olumsuz görüşler belirtmişlerdir.

Katılımcıların okul ile ilgili olumlu ya da olumsuz görüşlerinin en önemli belirleyicisi öğretmenlerdir. Öğretmenlerin tutum ve davranışları, öğrencilerin okula ve derslere ilişkin olumlu ya da olumsuz görüşlerindeki en önemli etkidir. Hatta katılımcıların olumsuz görüşlerinin en önemli belirleyicisi olan dersler ile ilgili olarak dile getirilen bazı görüşler de öğretmenlerin tutum ve davranışları ile ilgilidir. Bu bağlamda öğrencilerin devamsızlıkları üzerinde öğretmenlerin önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir. Gökyer’in (2012, s. 919) araştırmasına göre öğrenci devamsızlıklarının nedenleri arasında “Öğretmenlerden kaynaklanan devamsızlık nedenleri” 2,58 ortalama ile birinci sırada; “Okuldan kaynaklanan devamsızlık nedenleri” ise 2,47 ortalama ile ikinci sırada yer almıştır. Buna göre öğrenci devamsızlığı üzerindeki en büyük etkinin okul ve öğretmenler ile ilgili değişkenler olduğu söylenebilir. Eğitimin amaçlarının başarıyla gerçekleştirilmesinde öğretmenler ile öğrenciler arasındaki ilişkiler, öğretmenlerle öğrenciler arasındaki duygusal ve sosyal ilişkiler çok önemlidir ve belirleyici bir faktördür. Çünkü araştırmalar, olumlu bir öğretmen-öğrenci ilişkisinin etkili öğretimin en önemli koşullarından biri olduğunu ortaya koymuştur (İpek ve Terzi, 2010, s. 436; Yılmaz ve Tosun, 2013, s. 207).

Okulla ilgili olumlu görüşte “okulun fiziksel mekânları, spor imkânları, okuldaki etkinlikler ve arkadaşlar da” önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda öğrencilerin boş zamanlarını okulda değerlendirebilmeleri için sosyal ve sportif etkinliklerin sayısının artırılması (Altınkurt, 2008, s. 141) sosyal, kültürel ve sportif etkinliklerin öğrencilerin okula uyumlarını ve aidiyetlerini artıracak biçimde zenginleştirilmesi (MEB, 2018, s. 9) önerilebilir. Öğretmenler de sosyal etkinliklerle, devamsız öğrencilerin okula olan bağlılıklarının artırılabilirliği görüşündedir (MEB, 2018, s. 56). Ancak MEB’in bir araştırmasında (Ögel, Karadayı, Karaman, Arıcan ve Kaya, 2011, s. 26) okuldan kaynaklanan devamsızlık nedenleri arasında “okulların fiziksel yetersizlikleri” önemli bir devamsızlık nedeni olarak belirtilmiştir. Ayrıca ortaöğretimi terk eden gençlerin yüzde 41,4’ü en son öğrenim gördükleri okul ile ilgili olarak, okullarındaki sosyal faaliyetlerin yeterli olmadığını belirtmiştir (MEB, 2013b, s. 47).

Katılımcıların olumsuz görüşlerinin en önemli belirleyicisi derslerdir. Katılımcılar genel olarak derslerin sıkıcı olduğuna, dikkat çekici olmadığına ve ödev yapmama gibi sorunlara vurgu yapmıştır. Altınkurt’un (2008, s. 135) araştırmasına katılan öğrencilerin “yüzde 28,2’si derslerin çok sıkıcı geçmesinin; yüzde 57,7’si başarısız olduğu derslere katılmak istememelerinin” devamsızlık yapmalarında ara sıra ya da daha üst düzeyde etkili olduğu görüşündedir. Yine aynı araştırmada “öğrencilerin yüzde 36,9’u bir sonraki gün yapılacak sınava çalışmak istemelerinin, yüzde 31,6’sı ise ödevlerini yapmalarının” devamsızlık yapmalarında ara sıra ya da daha üst düzeyde etkili olduğunu belirtmiştir (s. 137). MEB’in bir

araştırmasında (Ögel vd., 2011, s. 26) “*Derslerin öğrencilerin ilgisini çekmemesi*” önemli bir devamsızlık nedeni olarak belirtilirken Gökyer’in (2012, s. 920) araştırmasında, okuldan kaynaklanan devamsızlık nedenleri arasında “*Derslerin sıkıcı olduğunu düşündüğüm gün devamsızlık yaparım*” ifadesine öğrenciler yüksek düzeyde katılım göstermiştir. Şanlı, Altun ve Tan’ın (2015, s. 168) araştırmasına göre “*okulun sıkıcı olması, derslerin sıkıcı olması ve öğretmenlerin sıkıcı ve yetersiz olması*” ifadeleri devamsızlık ile ilgili sorunlar arasında en çok belirtilen ifadelerdir.

Derslerdeki sorunlar aynı zamanda öğrencilerde belirli bir motivasyonsuzluğa da sebep olmaktadır. Okula ilişkin herhangi bir beklentisi ya da hedefi olmayan öğrencilerde genel olarak bu tür sıkıntılar gözlenebilmektedir. Bu tür sıkıntılardan bahseden öğrencilerin genel olarak mesleki ve teknik eğitim öğrencileri olması da dikkat çekicidir. Çünkü mesleki ve teknik eğitim okullarına devam eden öğrencilerde genel olarak belirli bir motivasyon eksikliği ya da üst öğrenime devam etme konusunda hedefsizlik olabilmektedir. Bir araştırmaya göre (Çelikel Eğitim Vakfı, 2014, s. 29) meslek lisesine başlayan öğrenciler, kendi başarı potansiyelleriyle ilgili beklentinin ve potansiyellerinin düşük olduğunu düşünmektedir. Aynı araştırmaya göre meslek lisesi öğrencileri, devamsızlık yapmayı önemli bir sorun olarak algılamamaktadır. MEB’in (2013b, s. 16) bir araştırmasına göre “Sınıf tekrarı yapan öğrencilerin üçte birinden fazlası derslerde anlatılan konuları anlamakta zorlanmakta, büyük çoğunluğu verimli ders çalışma alışkanlıklarına ve yarısından fazlası da ders çalışma alışkanlığına sahip değildir.”

Araştırmanın örnekleminde yer alan katılımcıların büyük bir bölümünün mesleki eğitim öğrencisi ve ekonomik olarak düşük, alt sosyal sınıflardan geldikleri düşünüldüğünde yukarıda yapılan açıklamalar bu kişilerin ekonomik ve kültürel sermayeleri ile de yakından ilgilidir. Bourdieu’nün (1986) kavramları arasında yer alan kültürel sermaye, hâkim değerler ve eğitimle kazanılan sosyal niteliklerin toplamı ile ilgilidir (Lin, 1999, s. 30). Sermaye türleri olarak sayılan “ekonomik sermaye, kültürel sermaye, beşeri sermaye, entelektüel sermaye vb.” birbirinden bağımsız olmadığı gibi birbirlerini tamamlamakta ve hatta birbirlerini dönüştürmektedir (Bourdieu, 1986, s. 243). Ailenin sahip olduğu yeterlikler, dil becerileri, gelenek-görenekler, ahlaki yapı, kültürel birikim, çevre ve bunlar gibi özellikler çocuğun kültürel sermayesinin oluşmasında önemli role sahiptir. Bu özellikler çocuklara aktarılmakta ve ailenin mevcut sosyo-ekonomik durumu, dolayısıyla eşitsizlikler sürekli olarak yeniden üretilmektedir.

Ailelerin sahip olduğu yüksek sosyal sermaye düzeyi, anne-baba ve çocuklar arasındaki yüksek bağ, güçlü iletişim ve sağlıklı aile yapısı, okula devamsızlık ve okul terki oranlarını oldukça düşürmektedir (Teachman, Paasch ve Carver, 1996, s. 774) düşük sosyal sermaye düzeyi ise ters yönde bir etki yapabilmektedir. Düşük sosyo-ekonomik sınıfta sembolik sermayenin (Örneğin aile yakınlarından rol model olacak eğitilmiş kişilerin olmaması), okul yaşantısını özendirici çevrenin, ortamın ve koşulların olmaması, ekonomik zorluklar ve bunlar gibi durumlar bu durumu doğal bir sonuç haline getirebilmektedir. Sembolik sermaye toplumsal rıza üzerine inşa edildiğinden düşük sosyo-ekonomik sınıfta şartlara teslimiyet daha kolay gerçekleşebilmektedir. Toplumsal rıza ile ilgili olarak Spring’in (1997) görüşleri önemli bir örnektir. Spring’e (1997) göre kişilere, toplumsal hiyerarşide üst katmanlarda yer edinmemelerinin en önemli sebebinin kendi başarısızlıkları ve kendilerinin öğretilenleri öğrenememeleri olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda düşük sosyo-ekonomik sınıftaki kişilere var olan toplumsal yapıyı kabullenmeleri ve ekonomik gelişmenin var olan yapı içinde gösterilecek kişisel çabalara dayandığına inanmaları öğretilmektedir.

Yukarıda özetlenen bağlam içerisinde düşük sosyo-ekonomik sınıftan gelen öğrencilerin eğitimden ya da okuldan beklentileri, geleceğe ilişkin umutları, ailelerinin ve çevrelerinin desteği de yine sosyo-ekonomik sınıflarının sahip olduğu “ekonomik, kültürel, beşeri ya da entelektüel sermayenin” sınırları içerisinde olmaktadır. Eğitimden ya da okuldan beklentilerini bu sınırlar içerisinde geliştiren öğrencilerin okula devamsızlıkları da daha fazla olabilmektedir. Örneğin Coleman (1988, s. 111) araştırmasında, ailede ve çerçevede sahip olunan sosyal sermayenin ve anne babanın yüksek eğitimsel beklentilerinin olmasının öğrencilerin başarısına olumlu etki yaptığını, okul terkini ve okula devamsızlığı azalttığını tespit etmiştir. Ayrıca yapılan birçok araştırmada ailenin sosyal sermayesinin okul başarısı üzerinde bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir (Acar, 2011).

Katılımcıların devamsızlık yapma nedenleri genel olarak “*okulla ilgili nedenler, kişisel nedenler, ailevi nedenler ve diğer nedenler*” temaları altında toplanmıştır. Daha önce yapılan araştırmalarda da (Altınkurt, 2008, s. 130; Gökyer, 2012, s. 914; Hoşgörür ve Polat, 2015, s. 26; Öztekin, 2013, s. 50; Pehlivan, 2006, s. 15; Şanlı-Kula ve Yıldız, 2014, s. 252) benzer temalar olduğu belirtilmiş ya da bu temalara ulaşılmıştır. Yukarıda verilen sonuçlara paralel olacak şekilde katılımcıların yaptıkları devamsızlıkların en önemli sebebi

okul ile ilgili nedenlerdir. Okulla ilgili nedenler arasında ise yine dersler ve okul ortamı çok önemli bir yer tutmaktadır. Altinkurt’un (2008) araştırmasına katılan öğrencilerin yarısı devamsızlık yapmalarında okul yönetiminin (s. 134) yaklaşık beşte ikisi ise öğretmenlerin (s. 135) etkisinin olduğunu belirtmiştir. Gökyer’in (2012, s. 921) araştırmasında “*öğretmenlerin ilgisizliğinin, öğretmenlerin sınıf içindeki otoriter tavrının, öğretmenlerin aşağılayıcı ya da küçük düşürücü tavırlarının*” öğrencilerin devamsızlık yapmalarında etkili olduğu belirlenmiştir.

İkinci en önemli devamsızlık sebebi ise kişisel nedenlerden oluşmaktadır. Kişisel nedenler arasında çeşitli kişisel sorunlar, sağlık sorunları ve duygusal sorunlar vurgulanmıştır. Gökyer’in (2012, s. 921) araştırmasına katılan öğrenciler de “*Sağlığımın bozuk olması nedeni ile devamsızlık yaparım*” maddesine yüksek bir katılım göstermiştir. Ailevi nedenler arasında ise en çok “*parçalanmış aile yapısı ve aile üyelerinin sağlık sorunları*” önemli bir yer tutmaktadır. Pehlivan’ın (2006, s. 113) araştırmasına katılan yönetici, rehber öğretmen ve branş öğretmenlerine göre devamsızlığa neden olan ailevi nedenler arasında en çok “*parçalanmış aile yapısı*” ön plana çıkmıştır. Altinkurt’un (2008, s. 136) araştırmasına katılan öğrencilerin yaklaşık beşte biri ailesinden kaynaklanan nedenlerin devamsızlık yapmasında etkili olduğu görüşündedir. Öztekin’in (2013, s. 50) araştırmasında da lise öğrencilerini en çok devamsızlık yapmaya iten nedenler arasında “*Aile Kaynaklı Nedenler*” önemli bir yer tutmuştur. MEB’in bir araştırmasında (Ögel vd., 2011, s. 26) ise “*Kız çocuklarının ev işleri ile ilgilenmesi, aile büyüklerinin ya da kardeşlerinin bakımını üstlenmeleri; sağlık problemleri*” aileden kaynaklı devamsızlık nedenleri arasında gösterilmiştir.

Hoşgörür ve Polat’ın (2015, s. 32) Aydın ili Söke ilçesinde ortaokul öğrencileri ile yaptıkları araştırmada aileden kaynaklı devamsızlık nedenleri genel olarak “*Ailenin işe gönderme baskısı ve Ailenin farklı yerlerde mevsimlik çalışması*” olmak üzere iki alt temaya ayrılmıştır. Diğer araştırmalarda aile ile ilgili devamsızlık nedenleri arasında genellikle “*ailenin ekonomik durumu ve parçalanmış aile yapısı*” ile ilgili nedenler ortaya çıkarken bu araştırmada bu iki temel sebebin çıkmasında çevresel faktörler etkili olmuştur. Bu araştırmada aile ilgili nedenler olarak “*çocukların çalıştırılması*” konusu belirlenmiştir. Bu bulgu aslında devamsızlığın nedenlerinin belirlenmesindeki zorluğu ve çok boyutluluğu da ortaya koymaktadır. Bu bağlamda devamsızlık ile mücadele ve müdahale stratejileri belirlenirken mutlaka her kademe için, belki de bölgeler için farklı stratejiler belirlemelidir. Devamsızlıkla mücadele edebilmek için, çeşitli stratejiler kullanılmalı, konu farklı birimlerle işbirliği içinde çalışılmalı ve belki de en önemlisi okullar artık değişmelidir (Malcolm vd., 2003, s. 10). Bu araştırmadaki katılımcılardan birinin “*Okulda özgür olduğumuzu düşünmüyorum. O yüzden çoğu öğrenci de zaten bu okuldan nefret etti disiplin sayesinde. GR3*” şeklindeki görüşü de okulların artık değişmesi gerektiğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Devamsızlık ile ilgili en önemli konulardan biri de devamsızlık yapan kişilerin devamsızlık ile ilgili farkındalığıdır. Bu bağlamda katılımcıların devamsızlık ile ilgili farkındalıklarını belirlemek amacı ile konu ile ilgili algıları, bilgileri ve varsa önerileri belirlenmeye çalışılmıştır. Katılımcıların bazıları devamsızlığı olumlu olarak algılayarak bazıları olumsuz olarak algılamaktadır. Devamsızlığı olumlu olarak algılayanlar, devamsızlığın kullanılması gereken bir hak olduğuna vurgu yapmıştır. Ayrıca devamsızlığın eğlenceli bir şey olduğunu, mutluluk verdiğini, artırılması gerektiğini ileri sürenler de vardır. Devamsızlığı olumlu olarak algılayan bazı katılımcıların mevcut durumdaki algısında herhangi bir değişiklik olmamıştır ve bu katılımcılar bugün olsa yine yaparım görüşündedirler. Ancak bazı katılımcılar ise yaptıklarından pişman olmuş ve devamsızlığın olumsuz bir durum olduğunu belirtmişlerdir.

Katılımcıların devamsızlık ile ilgili önerilerinde genel olarak derslere vurgu yapmıştır. Daha önceki temalarda belirtildiği gibi, öğrencilerin devamsızlık yapmasının en önemli sebebi okul ve okulla ilgili nedenler olduğundan, önerilerin de derslerle ilgili olması doğal sonuçtur. Bazı katılımcılar dersleri çok sıkıcı olmasına vurgu yaparken, ders saatlerinin azaltılması gerektiğini ileri sürenler de bulunmaktadır.

Katılımcıların verdiği cevaplara göre devamsızlığın ortaya çıkardığı sonuçlar “*eğitim ile ilgili sonuçlar, kişisel ve sosyal yaşam ile ilgili sonuçlar, ailevi sonuçlar ve ekonomik sonuçlar*” ile ilgilidir. Katılımcılar, devamsızlığın en önemli sonucunun derslerden geri kalmak, sınıfta kalmak vb. ile ilgili olduğunu belirtmiştir. Yılmaz, Özdil, Gülçiçek ve Altıparmakogulları (2007) yaptıkları araştırmada derse devamın öğrencinin akademik performansı üzerinde doğrudan etkili olduğunu belirlemişlerdir. Altinkurt (2008, s. 139) da araştırmasında “*özürsüz devamsızlık ile akademik başarı arasında negatif ve orta düzeyde; özürlü devamsızlık ile akademik başarı arasında negatif ve düşük düzeyde bir ilişki olduğunu*” belirlemiştir. Ayrıca, araştırma ilköğretim düzeyinde olsa da Börkan, Levent, Dereli, Bakış ve Pelek’in (2014, s. 11) araştırmasında, not ortalaması sınıf ortalamasının altında kalan öğrencilerin devamsızlık yapmaya daha eğilimli oldukları belirlenmiştir.

Kişisel ve sosyal yaşam ile ilgili sonuçlar arasında ise bu durumun yaşattığı strese vurgu yapılmıştır. Ancak hiçbir etkisinin olmadığını düşünen katılımcılar da bulunmaktadır. Aile ilgili olumsuzluk olarak da ailenin bunu öğrenmesi belirtilmiştir.

Sadece iki katılımcı devamsızlık konusunda okuldaki rehber öğretmen ile görüştiklerini belirtirken katılımcılar genelde devamsızlık ile ilgili herhangi bir rehberlik ya da yardım almamıştır. Katılımcılar devamsızlık sorununun çözümü konusunda rehberlik ve yardım alma yönünde kendilerinin herhangi bir çabasının olmadığını belirtmiştir. Verilen yanıtlar göstermektedir ki okul yönetimleri ve okul rehberlik servisleri de herhangi bir şey yapmamıştır. MEB'in (2013a) bir çalışmasında devamsızlık konusunda "öğretmen-idareci iletişiminin yetersiz olduğu, Rehberlik Araştırma Merkezleri'nin (RAM) devamsızlık konusunda pasif konum olduğu ve ailelere yönelik çalışmaların yetersiz olduğu" belirtilmiştir. MEB'in (2013b, s. 49) başka bir araştırmasında, gençlerin yüzde 2,5 gibi küçük bir bölümünün, devamsızlık yaptıklarında rehberlik ve psikolojik danışma servisine yönlendirildiği belirlenmiştir. Ancak devamsızlık konusunda tüm öğrencilere yönelik etkinliklerin yanı sıra öğrencilerin bireye özgü sorunlarla baş edebilmeleri için rehberlik ve bilgilendirme faaliyetlerinin etkinliği artırılmalı, öğrenci ve veliler daha fazla bilgilendirilmelidir (MEB, 2018, s. 9). MEB'in (2013b, s. 20) başka bir araştırmasında "okul rehberlik hizmetleri çerçevesinde ailelere danışmanlık, rehberlik ve eğitim hizmetleri sunmaya yönelik yasal ve örgütsel düzenlemeler yapılması; genelde tüm öğrencilere özeldir ise sınıf tekrarı yapan çocuklara rehberlik hizmetlerinin etkili bir biçimde sunulmasını sağlamak için rehberlik hizmetlerinin işlevselliğinin artırılması gerektiği" belirtilmiştir. Ayrıca ortaöğretimi terk eden gençlerin yüzde 60,6'sı en son öğrenim gördükleri okul ile ilgili olarak, okulda daha fazla rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerine ihtiyaç olduğunu belirtmişlerdir (MEB, 2013b, s. 47).

Öğretmenlerin ve anne-babaların devamsızlığa karşı olumsuz bir tavrı vardır. Bazı öğretmenler genel tavır olarak devamsızlığa karşıyken bazı öğretmenler konuya ilişkin olumlu bir davranış tarzı da sergilemiştir. Bu öğretmenlerin genel öğretmenlik tutumunun olumlu olması ve buna uygun davranışlar sergilemeleri öğrencileri de olumlu etkilemiştir. Bu bağlamda bazı katılımcılar öğretmenlerini ailesi gibi gördüğünü belirtmiştir. Bu tema ile ilgili olarak bazı okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin tutumları ise öğrencilerin devamsızlık yapmasına neden olmuştur. Katılımcılar okul yöneticilerinin aşırı disiplin uygulamalarından ya da öğretmenlerin hiçbir esneklik göstermemesinden şikâyetçidir.

Pehlivan'ın (2006, s. 113) araştırmasına katılan rehber öğretmenlere göre "Okuldaki personelin (Yönetici, öğretmen ve diğer personel) davranışlarının katı, aşığılayıcı ve katı olması" gibi nedenler en önemli devamsızlık nedenleri arasındadır. Altinkurt'un (2008, s. 135) araştırmasına katılan öğrencilerin yüzde 84,1'i "geç kaldıkları zamanlarda okul yöneticilerinden çekinmelerinin" yüzde 28,2'si ise "ders öğretmenin aşırı disiplinli davranışının" devamsızlık yapmalarında ara sıra ya da daha üst düzeyde etkili olduğunu belirtmişlerdir. Gökyer'in (2012, s. 913) ve Öztekin'in (2013, s. 57) araştırmasında da bazı öğrenciler okullarındaki aşırı disiplinin ve öğretmenlerin zorlayıcı ve baskıcı tavırlarının devamsızlıklarına neden olduğunu belirtmişlerdir. MEB de (Ögel vd., 2011, s. 26) araştırmasında "olumsuz öğretmen ve idareci tutumlarının" okuldan kaynaklanan devamsızlık nedenleri arasında yer aldığını belirtmiştir. Başar'a göre (2001, s. 127) okul yönetimlerinin demokratik bir hoşgörü düzeyi tutturması, öğrencileri sıkı koşullarla sınırlandırmak yerine esnek bir düzen kurması, bu düzenin belirlenmesinde öğrenci görüşlerinin alınması, öğrencilerin istek ve beklentilerinin okul amaçlarına zarar vermeden gerçekleştirilmesine yardım edilmesi, okul yönetimi kökenli devamsızlık nedenlerini azaltabilecek etkinlikler arasında sayılabilmektedir.

Anne-babaların devamsızlığa karşı tutumları olumsuz olduğu gibi tepkileri de aynı oranda sert olabilmektedir. Aileler, çocuklarına devamsızlık yapmalarını konusunda onları uyarma, okul yönetimi ile görüşme, çocuğunu okula götürme, devamsızlık takip uygulaması edinme, çocuğuna alacağı herhangi bir eşyayı almama gibi çok değişik tepkiler vermişlerdir. Ancak bazı ailelerin erkek çocuğuna öncelik vermesi, çocuğun sosyalleşme ihtiyacını gidermemesi ve namus algısı da devamsızlık yapma sebebi olmuştur. MEB'in araştırmasına (Ögel vd., 2011, s. 26) göre "Kız çocuklarının erken gelişmesi ve ailelerdeki namus kavramı" devamsızlık nedenlerinden biridir.

Bazı katılımcılar ailelerinin sadece devamsızlık sorunu ortaya çıkınca okula geldiğini, ondan önce eğitimleri ile pek fazla ilgilenmediğini belirtmiştir. Özbaş'ın (2010, s. 36) araştırmasına katılan öğrencilerin yüzde 28'i, velilerin ise yüzde 5,9'u "ailenin çocuğun eğitimini beklenen düzeyde önemsememesini" aileden kaynaklanan devamsızlık nedenleri arasında göstermiştir. Ancak özeldir devamsızlık, genelde ise eğitim sürecinin tamamı ile ilgili olarak bu süreçteki en önemli konulardan biri öğretmen ve aile ilgisidir. Altinkurt'un (2008, s. 136) araştırmasına katılan öğrencilerin "yüzde 34'ü ailesinin dikkatini çekmek istemelerinin" devamsızlık yapmalarında ara sıra ya da daha üst düzeyde etkili olduğunu belirtmiştir. Bu ve

benzer araştırmalarda da görüldüğü gibi ilgi gereksinimi okulu ya da öğretmeni tarafından karşılanan öğrenciler okula daha fazla bağlanabilmektedir. Çünkü öğrencilerin ailelerinde ve okul ortamında en çok ihtiyaç duyduğu gereksinimlerden biri de ilgidir. Bu gereksinimi giderilmeyen öğrenci bu gereksinimi farklı yollarla gidermeye çalışabilmektedir. Bu ilgi tabii ki sadece okula devamın ya da sınav notlarının takip edilmesinden ibaret değildir. Özellikle lise öğrencilerinin içinde buldukları gelişim döneminin ergenlik dönemi olduğu düşünüldüğünde bu ilgi çok daha anlamlı bir hale gelmektedir. MEB’in (2013b, s. 20) bir araştırmasında bu konu ile ilgili olarak “Özellikle ergenlik öncesi ve ergenlik döneminde bulunan öğrencilere, sosyal davranışların geliştirilmesine yönelik ders dışı etkinlikler uygulanması” yönünde bir öneri getirilmiştir.

Crews’e (2000) göre ailelerin etkin olarak kendi çocuklarının eğitimine katılması ve onları yönlendirmesi öğrencilerin okula devamlarının artmasında ve daha başarılı olmalarında kilit bir öneme sahiptir. ABD’de ve Avrupa ülkelerinde gerçekleştirilen çalışmalar ailenin okula katılımının birçok olumlu sonucunun olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda aile katılımı akademik başarı, olumsuz davranışlar ve okul terki ile ilişkili bir değişkendir. Buradan hareketle okul düzeyinde, ailenin okula katılımını güçlendirecek etkili iletişim ve işbirliği sağlayacak faaliyetler düzenlenmelidir (MEB, 2013b, s. 20).

Devamsızlık konusundaki en önemli noktalardan biri öğretmenlerin ve anne-babaların aynı bakış açısında sahip olmasıdır. Çünkü devamsızlığın azaltılmasında karar alıcılardan okul yönetimine, öğretmenlerden velilere önemli sorumluluklar düşmekle birlikte paydaşlar arasında işbirliğinin artırılması da gerekmektedir. Veliler devamsızlığın önlenmesinde ve azaltılmasında okullar ile sıkı bir işbirliği içerisinde olmalıdır (MEB, 2018, s. 9).

Not

Bu makale, European Union Erasmus+ Project kapsamında hazırlanan “*Improving Solutions for Student Absenteeism-ISSA [Öğrenci Devamsızlığına Yönelik Çözümlerin Geliştirilmesi]* (Project No: 2016-1-TR01-K201-034947)” adlı projenin Türkiye verilerinden üretilmiştir. Proje, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi’nin koordinatörlüğünde “Dumlupınar University, Turkey; Technological Educational Institute of Crete, Greece; Bergische Universität Wuppertal, Germany; M & M Profuture Training, S. L., Spain ve Kutahya Counselling and Research Center, Turkey” işbirliği ile hazırlanmış bir projedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://issaproject.com>

Etik Beyan

“Türkiye’de Öğrenci Devamsızlığı İle İlgili Nitel Bir Araştırma” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Acar, A. (2011). Effects of social capital on academic success: A narrative synthesis. *Educational Research and Reviews*, 6(6), 456-461.
- Altinkurt, Y. (2008). Öğrenci devamsızlıklarının nedenleri ve devamsızlığın akademik başarıya olan etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 129-142.
- Başar, H. (2001). *Sınıf yönetimi* (5. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Edt.) *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241-258). Westport, CT: Greenwood.
- Börkan, B., Levent, H., Dereli, O., Bakış, O. ve Pelek, S. (2014). *Temel belirleyicileri açısından ilköğretimde okula devam ve devamsızlık*. Ankara: MEB, ERG ve UNICEF.
- Buitelaar, J. K., van Andel, H., Duyx, J. H. M. ve van Strien, D. C. (1994). Depressive and anxiety disorders in adolescence: A follow-up study of adolescents with school refusal. *Acta Paedopsychiatrica*, 56(4), 249-253.
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95-120.
- Crews, D. (2000). Countering truancy is a community responsibility. *Cortex Journal Online*, <http://archive.cortexjournal.com/archives/edit026.htm>.
- Çelikel Eğitim Vakfı (2014). *Meslek Liseleri, Erken Terk ve Açık Liseye Geçiş Süreci*. <https://celikelegitimvakfi.org/wp-content/uploads/2019/05/A%C3%A7%C4%B1k-Liseye-Ge%C3%A7i%C5%9F-S%C3%BCreci-Raporu-2014.pdf>
- Eğitim-Bir-Sen (2016). *Eğitime bakış 2016: İzleme ve değerlendirme raporu*. Ankara: Eğitim Bir Sen Yayını.
- ERG-Eğitim Reformu Girişimi (2015). *İlköğretimde öğrenci devamsızlığının azaltılması: Politika analizi ve öneriler*. İstanbul: ERG Yayını.
- Gökkyer, N. (2012). Ortaöğretim okullarındaki devamsızlık nedenlerinde ilişkin öğrenci görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(3), 913-938.

- Hoşgörü, V. ve Polat, M. (2015). Ortaokul öğrencilerinin okula devamsızlık nedenleri (Söke ilçesi örneği). *MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 25-42.
- Ingul, J. M., Klöckner, C. A., Silverman, W. K. ve Nordahl, H. M. (2012). Adolescent school absenteeism: Modelling social and individual risk factors. *Child and Adolescent Mental Health*, 17(2), 93-100.
- İpek, C. ve Terzi, A. R. (2010). İlk ve ortaöğretim kurumlarında öğretmen-öğrenci ilişkilerinin öğretmen görüşlerine göre belirlenmesi: Van ili örneği. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 16(3), 433-456.
- Kadı, Z. (2000). *Adana ili merkezindeki ilköğretim okulu öğrencilerinin sürekli devamsızlık nedenleri* (Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Kearney, C. A. (2004a). Absenteeism. In T. S. Watson & C. H. Skinner (Eds.), *Encyclopedia of school psychology* (pp. 1-2). New York: Kluwer Academic/Plenum.
- Lin, N. (1999). Building a network theory of social capital. *Connections*, 22(1), 28-51.
- Malcolm, H., Wilson, V., Davidson, J. ve Kirk, S. (2003). *Absence from School: A study of its causes and effects in seven LEAs*. Nottingham: National Foundation for Educational Research Department for Education and Skills. Research Report RR424. <https://dera.ioe.ac.uk/8655/1/RR424.pdf>
- MEB (2013a). *Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürlüğü Aşamalı Devamsızlık Yönetimi (ADEY)*. http://istanbul.meb.gov.tr/egitimdenetmenleri/haber_dosyalar/dokuman156.ppt
- MEB (2013b). *Ortaöğretimde Sınıf Tekrarı, Okul Terk Sebepleri ve Örgün Eğitim Dışında Kalan Çocuklar Politika Önerileri Raporu*. Ankara: MEB – UNICEF.
- MEB (2015). *Milli Eğitim Bakanlığı 2015-2019 Stratejik Planı*. Ankara: MEB Yayını.
- MEB (2016). *2016 yılı ortaöğretim izleme ve değerlendirme raporu*. Ankara: MEB Yayını.
- MEB (2018). *2018 yılı ortaöğretim izleme ve değerlendirme raporu*. Ankara: MEB Yayını.
- MEB (2019). *Milli Eğitim Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Planı*. Ankara: MEB Yayını. http://www.meb.gov.tr/stratejik_plan/
- Merriam, S. B. ve Tisdell, E. J. (2016). *Qualitative research*. San Francisco, CA: John Wiley & Sons.
- OECD (2014). *PISA in Focus N35. Dünya okula devamsızlık sıralaması*.
- Ögel, K., Karadayı, G., Karaman, Z., Arcan, H. ve Kaya, N. (2011). 81 İilde devamsızlık riski altında bulunan öğrencilerin eğitim ihtiyaçlarını desteklemek ve izlemek amacıyla bir sistemin kurulması için MEB il yetkilileri ile diğer kurum yetkililerinin kapasitesinin geliştirilmesi projesi. *Yayınlanmamış Araştırma Raporu*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürlüğü ve UNICEF. https://www.academia.edu/3440102/DEVAMSIZLIK_VE_OKULU_TERK_R%C4%B0SK%C4%B0_DURUM_SAPTAMASI_VE_%C4%B0HT%C4%B0YA%C3%87_ANAL%C4%B0Z%C4%B0
- Önder, E. (2017). Ortaöğretimde öğrenci devamsızlığı buna dönük okul uygulamaları ve önerilen politikalar. *Eğitim ve Bilim*, 42(190), 361-378.
- Özbaş, M. (2010). İlköğretim okullarında öğrenci devamsızlığının nedenleri. *Eğitim ve Bilim*, 35(156), 32-44.
- Öztek, Ö. (2013). *Lise öğrencilerinin devamsızlık nedenlerinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Pehlivan, Z. (2006). *Resmî genel liselerde öğrenci devamsızlığı ve buna dönük okul yönetimi politikaları: Ankara ili örneği* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Rodríguez, L. F. ve Conchas, G. Q. (2009). Preventing truancy and dropout among urban middle school youth: Understanding community-based action from the student's perspective. *Education and Urban Society*, 41(2), 216-247.
- Sakıncı, S. (2013). Öğrenci devamsızlığı nedenleri, sonuçları ve çözüm önerileri: Müdahale eylem planı. *T.C. Zafer Kalkınma Ajansı 2013 Yılı Teknik Destek Programı Projesi*. https://www.academia.edu/11605086/%C3%96%C4%9Frenci_Devams%C4%B1z%C4%B1%C4%9F%C4%B1_Nedenleri_Sonu%C3%A7lar%C4%B1_ve_%C3%87%C3%B6z%C3%BCm_%C3%96nerileri
- Solakoğlu, Ö ve Orak, U. (2016). School truancy among Turkish high school students: A test of General Strain Theory. *International Journal of Human Sciences*, 13(1), 1460-1472.
- Somers, C. L., Owens, D. ve Piliawsky, M. (2009). A study of high school dropout prevention and at-risk ninth graders' role models and motivations for school completion. *Education Chula Vista*, 130, 348-351.
- Spring, J. (1997). *Özgür eğitim* (Çev: A. Ekmekçi). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Şanlı, Ö., Altun, M. ve Tan, Ç. (2015). Okula devamsızlık yapan öğrencilerin devamsızlık sebeplerinin öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(55), 161-177.
- Şanlı-Kula, K. ve Yıldız, M. (2014). İlköğretim okulu 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin devamsızlık nedenleri ile cinsiyet ve sınıf düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(1), 251-266.
- Teachman, J. D., Paasch, K. ve Carver, K. (1996). Social capital and dropping out of school early. *Journal of Marriage and Family*, 58(3), 773-783.
- TEDMEM (2019). *2018 Eğitim Değerlendirme Raporu*. Ankara: TEDMEM Yayını.
- Yılmaz, C., Özdil, T., Gülçiçek, B. ve Altıparmakoğulları, İ. (2007). Nitelikli eğitimde başarı ile derse devam arasındaki ilişki. *XVI. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 5-7 Eylül 2007, Tokat. https://www.pegem.net/akademi/kongrebildiri_detay.aspx?id=5335
- Yılmaz, K. ve Tosun, M. F. (2013). Öğretmenlerin eğitim inançları ile öğretmen öğrenci ilişkilerine yönelik görüşleri arasındaki ilişki. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 205-218.

EXTENDED ABSTRACT

Absenteeism is an undesirable student behavior that can be caused by many factors, both physical and psychological and societal, and is thought to negatively affect students' academic achievement (Altınkurt, 2008, p. 130). Absenteeism is a problem that is not fully defined, its causes are complex, and they are open for discussion (Malcolm, Wilson, Davidson, & Kirk, 2003, p. 10). There is no single reason for absenteeism, but there are many interrelated reasons. According to researches has been carried out on student absenteeism, the student absenteeism is caused by many factors, economic, social, physical, psychological and cultural, as well as their interactions, and that absenteeism negatively affects academic achievement (Eğitim-Bir-Sen, 2016, p. 206). Many negative consequences or effects of absenteeism are mentioned. Absenteeism can create a domino effect and can cause problems such as "school failure, working children, living on the street, school-phobia, crime, violent tendencies, drug use"(MEB, 2013a).

Absenteeism is an undesirable student behavior that can be caused by many factors both physically, psychologically and socially and it is thought to affect the academic achievement of students negatively (Altınkurt, 2008, p. 130). Absenteeism is a problem that is not fully defined, its causes are complex, and they are open to discussion (Malcolm et al., 2003, p. 10). Absenteeism has not a single reason, but there are many interrelated reasons. In researches on student absenteeism, it has been found that student absenteeism is caused by many factors such as economic, social, physical, psychological and cultural factors and interactions of these; and absenteeism affects academic achievement negatively (Eğitim-Bir-Sen, 2016, p. 206). There are many negative consequences or effects of absenteeism. Absenteeism can create a domino effect and it can cause problems such as "school failure, child labor, street life, school phobia, crime, violence, drug abuse" (MEB, 2013a).

Absenteeism is an undesirable behaviour because in long term, absenteeism can make students disadvantaged to be a productive person, and the tendency of students who have the habit of not attending school may increase (Önder, 2017, p. 362). It has been frequently mentioned in previous studies (ERG, 2015; MEB, 2015, 2016, 2018, 2019; OECD, 2014; Solakoğlu, & Orak, 2016; TEDMEM, 2019, p. 7) that there are important problems related to school absenteeism in Turkish education system. To prevent student absenteeism, the reasons for absenteeism should be determined firstly. In this context, the aim of this study is to determine the reasons for high school students' absenteeism. Within the framework of this general purpose, answers for the following questions were searched: 1) What are the ideas of the participants related to school in general? 2) What are the reasons for the absenteeism of the participants? 3) What is the awareness level of participants about absenteeism? 4) What are the opinions of the participants about the consequences of absenteeism? 5) What are the opinions of the participants about the guidance and assistance related to absenteeism? 6) What are the opinions of the participants about the attitudes of teachers towards absenteeism? 7) What are the opinions of the participants about the attitudes of parents towards absenteeism?

In the study, a basic qualitative research design (Merriam, & Tisdell, 2016) was used to analyses in depth the views of students that have problem of absenteeism and school dropouts. The study group consisted of 15 students attending high schools in Kütahya city and 2 ex-students who dropped out. Purposeful sampling techniques were used in selection of the participants to be included in the study group. 11 of the participants were female and 6 were male. Of the participants attending school (n=15), 5 were ninth grade, 3 were tenth grade, 6 were eleventh grade, and 1 was twelfth grade. In the study, participants' opinions about absenteeism were obtained through semi-structured interviews and content analysis techniques were used to analyses the data.

Of the participants that were included in study, three participants expressed positive views, four participants expressed negative views, and five participants expressed both positive and negative views. The views of two participants were indefinite. Five of the participants emphasized their positive opinions about their teachers while expressing positive opinions about the school. The most important determinants of the participants' positive or negative opinions about the school are teachers. In addition to this, there are participants who emphasized the physical spaces of the school, sports facilities and activities; friends and friend environment. The most important determinant of the negative views of the participants is the lessons. The three participants stated that the courses were boring and they were lack of motivation; three participants were not interested in the courses and one participant stated that the number of lessons per day was so many. Teachers are an important factor in negative opinions as well as the positive opinions of the participants. In fact, some of the examples given by the participants related to

the lessons are related to the teachers. For example, it is the teachers who make the lessons boring and who eliminate this boringness.

Among the reasons for absenteeism, school-related reasons (f=16), personal reasons (f=15), and family reasons (f=11) were the most common reasons. Some of the participants emphasized the other students at school and their behaviors among the reasons related to the school. In the theme of family reasons, sub-themes of family reasons and economic difficulties have come into prominence. Among the family reasons, only one participant expressed the economic difficulties, and other participants stated different reasons. Among these reasons, especially “fragmented family structure and health problems of family members” have an important role.

Participants generally considered absenteeism positively (f=14). Seven participants stated in 14 different ways that absenteeism was a positive behavior. Five participants emphasized the negative aspect of absenteeism. Participants who perceived absenteeism positively stated that absenteeism is a right, it should be even more, they are happy and pleasant when they are absent and they should be given more absenteeism rights”. People, who perceive absenteeism negatively, generally feel certain regret.

The opinions of the participants about the consequences of absenteeism have been collected under the headings of “educational results (f=15), results related to personal and social life (f=12), results related to family (f=6) and economic results (f=5)” in general.

Five of the participants stated that they did not receive any guidance or assistance related to absenteeism and three of them stated that they received guidance assistance. However, the school administrations or guidance services did not provide any information or awareness-raising activities in this matter.

All the teachers showed a negative attitude towards absenteeism. The participants stated that they emphasized the positive attitudes of the teachers in general and they were positively affected by these teachers. However, some teachers' attitudes were expressed with a negative perception.

All but one of the participants stated that their parents had a negative attitude towards absenteeism. Parents' responses to absenteeism are similar in parallel to their negative attitudes towards absenteeism.

Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Kadına Yönelik Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi¹

Melek KÖRÜKCÜ², Salih USLU³ ve Mehmet ÇETİN⁴

Öz

Kadın ve erkek ayrımı tarih boyunca insanoğlunun en temel kategorize edilme biçimi olmuştur. Cinsiyet biyolojik özelliklerin yanı sıra doğumdan itibaren toplumsal kategori olarak anlaşılmaktadır. Bu çalışmada sosyal bilgiler öğretmen adaylarının (SBÖA) kadına yönelik algıları çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir. Araştırmada yöntemi ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada, veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu” ile Gülmez, İra, Yılmaz ve Özenç İra (2017) tarafından geliştirilen “Üniversite Öğrencilerinde Kadın Algısı Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmaya; 151 kadın, 98 erkek toplam 249 sosyal bilgiler öğretmen adayı katılmıştır. Çalışma grubu, basit seçkisiz yöntemle ve gönüllük esasına bağlı olarak seçilmiştir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, öğretmen adayları arasında kadın algısının, kadın adaylarda daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Anne ve baba eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmazken; kadının toplumsal yaşamdaki kayıpları faktör boyutunda baba eğitim düzeyine göre anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Araştırmanın sonuçları sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kadın algılarını ortaya koyması noktasında önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet rolü, Kadın algısı, Sosyal bilgiler öğretmen adayı

The Investigation of the Perceptions of Social Studies Teacher Candidates towards Woman

Abstract

The distinction between men and women has been the most basic categorization of mankind throughout history. In addition to biological characteristics, gender is understood as a social category from birth. In this study, the perceptions of the social science teacher candidates (SSTC) to the woman were examined in terms of various variables. Research is a descriptive study. The research was conducted in a relational screening model. Research; 151 female, 98 male and 249 social science teacher candidates participated. According to the results obtained, it was determined that female perception among teacher candidates is higher in female candidates. While no significant difference was found between parents and the education level variable; Women's losses in social life were found to be significantly different in the factor dimension compared to the father education level. The results of the research are important in the point that social science teacher candidates reveal female perceptions.

Key Words: Gender role, Perception of women, Social studies teacher candidate

Atıf İçin / Please Cite As:

Körükçü, M., Uslu, S. ve Çetin, M. (2020). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kadına yönelik algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1461-1478.

Geliş Tarihi / Received Date: 05.11.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 17.04.2020

¹ Bu çalışma, 31 Ocak-2 Şubat 2018 tarihlerinde yapılan USBIK 2018 I. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresinde sözlü bildiri olarak sunuldu.

² Dr. Öğr. Üyesi. - Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Fakültesi, melekcorukcu@ohu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7824-3497

³ Doç. Dr. - Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Fakültesi, salihuslu@ohu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0558-516x

⁴ Doktora Öğrencisi - Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, mhmt.cetin10@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3065-1969

Giriş

İnsanın kaderi daha doğmadan mı çiziliyordu? Erkeklik doğası kaderle mi belirleniyordu? Kız çocuk-oğlan çocuk ayrımı daha doğmadan yapılmıyor muydu? Bu soru sorulduğunda verilen cevap hayırlısıyla doğsun da kız da bizim oğlanda bizim değil miydi? Bu yanıtı belirleyen neydi? Belki de anne oğlu olursa ilerde ona bakıp bakmayacağını, kızının ise her daim yardımcısı olacağını düşünüyordu; babası ise oğlu olursa soyadını sürdürür, kızım olursa evlenip gider olarak mı düşünüyordu? Aslında bu düşüncenin altında ekonomik gerekçeler yok muydu? (Akar, 2018, s. 51). Bu düşüncenin altında ekonomik gerçeklerin yanı sıra biyolojik ve sosyolojik gerçekler de yer almaktadır. Biyolojik kökene dayanan kadın ve erkek terimi tüm dünyada iki cinsi birbirinden ayırmak için kullanılmaktadır. Sosyolojik açıdan toplum içerisinde kadın ve erkeğe ait kimliği sosyal ve kültürel açıdan tanımlamakta, aradaki farkları belirlemekte ve bu kimliklere yüklenen anlamları açıklamaktadır. Çünkü birey dünyaya geldiği andan itibaren o toplumun değerleri, davranış biçimleri, rolleri ve görevleri ile çevrelenir. Cinsiyet, her ne kadar doğuştan getirilse de toplumsal süreç içerisinde üzerine çeşitli anlamlar yüklenir. Bu nedenle kadınlık ve erkeklik toplumsallaşma sürecinde kültürel yapılanmanın olguları haline gelmiştir. Kadın veya erkek olma, biyolojik farklılıktan öte toplumun bizi nasıl gördüğü, nasıl algıladığı ve bu algılar karşısında nasıl davranmamızı istediği durumların toplamıdır. Toplumsal yapının insan ilişkilerini oluşturan ve bu ilişkileri kuşatan görünümü içerisinde bireyler, kadın ve erkek olarak toplumsal hayatın en temel karakteristik yapısını meydana getirirler (Connell, 2016, s. 46).

Kadın; tarihin ilk çağlarından itibaren ev ile özdeşleştirilmiş, kamusal alandan uzak tutulmuş, kız çocuklarının kapasitesi erkek çocuklara oranla kısıtlanmış ve engellenmiştir. Orta çağın karanlığından çıkmaya çalışan kadın, aydınlanma çağı ile birlikte varlığını kabul ettirmeye çalışmıştır. Mary Wollstonecraft, feminist teori tarihindeki ilk önemli çalışma olan “Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi” isimli eserini günümüzden tam 226 yıl önce kaleme almıştır. Wollstonecraft, 38 yıllık ömründe, kendisinden sonraki yüzyılları, felsefe ve kadın hakları alanında yazdığı yazılar ile etkilemiştir. Kadın hakları konusunda temel aldığı sav, kadın ve erkeğin bilgi ve erdem konusunda eşit olması gerektiğidir. O’na göre; bir toplumda çocuklar yurtsever olarak yetiştirilmek isteniyorsa öncelikle annelerin yurtsever olması gerekmektedir. Birçok erdemın kaynağı olan insanlık sevgisi; ancak insanlığın ahlaki ve sivil çıkarları üzerine düşünülerek üretilebilir. Bu durumun gerçekleşebilmesi için kadınların eğitimi ve sosyal konumu onları bu tür düşüncelerin uzağında tutmamalıdır (Wollstonecraft, 2012, s. 81). Büyük toplumsal değişmelerin yaşandığı 19. Yüzyılda August Bebel (1996); kadın sorununu diğer toplumsal sorunlarla eşit görmüştür. Bebel’e göre (1996, s. 91-93) kadınların sorunları; toplumsal düzen içerisinde kadının yerinin ne olduğu, kadınların yeteneklerini ne şekilde geliştireceği ve kadınlara erkeler ile eşit haklar verilmesidir. Kadın sorununun özel bir araştırma gerektirdiğine vurgu yapan Bebel; kadının yeri ne idi, bugün nedir, yarın ne olacaktır soruları ile insanlığın yarısının uğraştığını belirtmiştir. Kadınlar Aydınlanma döneminde Fransız İhtilali ile halk meclisinde yer almak istemişlerdir. Bu istek, isteği dile getiren kişinin Olympe de Gouges’in giyotinle idam edilerek cezalandırılması ile sonuçlanmıştır. Yaşanan olumsuzluklar kadınların ‘ben buradayım’ demesini durduramamıştır. Endüstri devrimi ile sosyal haklar kazanmaya başlayan kadınlar 80’ler sonrasında görülür hale gelmeye başlamıştır. Çok zorlu mücadeleler verilerek yazılan kadınlık tarihine ve kadının tanımına dair çalışmalar 20. yüzyıldan itibaren artış göstermiştir (Temelkuran, 2013, s. 190; Sarper, 2015, s. 4).

Kadınlık ve erkeklik toplumsal olarak öğrenilen kalıp yargılardır. Bu kalıp yargılardan kurtulmak için 21. yüzyılda, dünya genelinde ülkeler; yönetim, eğitim, kültürel, sosyal boyutlarda kadınlarla ilgili konuları kalkınma politikaları içerisine almaktadır. Bu konjonktürde, ülkemizde kadınlarla ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Cinsiyet eşitliği bir devlet politikası olarak uygulanmakta ve cinsiyet ayrımcılığı ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Binyıl kalkınma hedefleri (2018)’nin genişletilmiş hali olan ve Türkiye’nin de 2030’a kadar gerçekleştirmeyi taahhüt ettiği sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden beşincisi; toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak, tüm kadın ve kız çocuklarını güçlendirmek olarak belirlenmiştir. Bu kapsamdaki alt hedeflerden birisi de kadınlara ve kız çocuklarına yönelik her türlü ayrımcılığın her yerde bitirilmesidir. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü koordinasyonunda “Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020)” hazırlanmıştır. Bu plan ile mevzuat düzenlemeleri, farkındalık yaratma ve zihniyet dönüşümü, koruyucu, önleyici hizmet sunumu ve şiddet mağdurlarının güçlenmesi, sağlık hizmetlerinin düzenlenmesi ve uygulanması, kurum kuruluşlar arası işbirliği ve politika olmak üzere 5 temel alanda iyileştirmeler hedeflenmektedir (Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı, [KYŞMUEP], 2016). Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2018-2023 (2018) kadınların güçlenmesi adına

5 temel politika eksenini içermektedir. Bunlar; eğitim, ekonomi, sağlık, karar alma mekanizmalarına katılım, medyadır.

Erkeklığın oluşumunda önemli bir faktör olan cinsiyet rejimine okullarda sıklıkla rastlanmaktadır. Çünkü okullar açık toplumsal cinsiyet rejimlerine sahip olan kurumlardır (Connell, 2016, s. 91). Günümüzde, dönüştürücü ve reformist eğitim, toplumsal yapıyı, tüm bireyler için daha demokratik bir yapıya ulaştırma amacındadır (Yazıcı, 2011, s. 167). Milli Eğitim Bakanlığı'nın eğitimde fırsat eşitliği politikası; eğitimde kadın, erkek herkese fırsat ve imkân eşitliği sağlanması yönündedir (Milli Eğitim Temel Kanunu, 2018, s. 2). Okullarda, ilçe ve il düzeyinde yönetici kadrolarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve toplumsal cinsiyete ilişkin ayrımcı değerlerin değiştirilmesine yönelik, ulusal çapta çalışmalar yapılmaktadır (Unicef, 2015, s. 14). Müfredatta cinsiyetçiliğe yer verilmemesine rağmen "iyi, sessiz ve başarılı kız" ve "sert, asi ve delikanlı" gibi basmakalıp söylemler öğretmen tutumlarında okul ortamında ve çeşitli etkinliklerde açığa çıkabilmektedir (European Commission, 2009, Akt. Sayılan, 2012, s. 14-18). Sosyal bilgiler öğretim programında [SBÖP] (2018, s.16) 4. sınıf "Etkin vatandaşlık" ünitesinde "SB.4.6.1. Çocuk olarak sahip olduğu haklara örnekler verir." "SB.4.6.2. Aile ve okul yaşamındaki söz ve eylemlerinin sorumluluğunu alır." 6. sınıf "Etkin vatandaşlık" ünitesinde "SB.6.6.6. Türk tarihinden ve güncel örneklerden yola çıkarak toplumsal hayatta kadına verilen değeri fark eder." SBÖP (2018, S.22), 7. sınıf "Etkin vatandaşlık" ünitesinde "SB.5.6.3. Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar." kazanımları yer almaktadır. İlgili kazanımlar ile eşitlik, adalet, sosyal katılım, siyasi katılım, çocuk hakları, insan hakları, pozitif ayrımcılık, ekonomik, siyasal ve toplumsal temsil gibi olumlu, kadına şiddet ve cinsiyet ayrımcılığı gibi olumsuz konular üzerinde durulması, belirtilmiştir. Bu konuların öğrencilere doğru ve etkili bir şekilde aktarılması ve öğretilmesi noktasında sosyal bilgiler öğretmenlerine önemli görevler düşmektedir. Öğrencilere rol model olacak olan öğretmenlerin cinsiyetleri, yaşları, eğitimleri, yetiştikleri ailenin ve toplumun genel yapısı onların cinsiyetlere bakış açılarını etkilemektedir (Acker, 1988, s. 307). Bu kapsamda araştırmanın ana amacı; sosyal bilgiler öğretmen adaylarının (SBÖA) kadına yönelik algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir. Bu ana amaç kapsamında araştırmanın problem cümlesi sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kadına yönelik algıları nasıldır? olarak belirlenmiştir. Araştırmanın alt problemleri ise şunlardır:

- Cinsiyetlerine göre değişmekte midir?
- Öğrenim görmekte oldukları sınıf düzeylerine göre değişmekte midir?
- Yaş düzeylerine göre değişmekte midir?
- Kardeş sayısına göre değişmekte midir?
- Aile tipine göre değişmekte midir?
- Doğum yerlerine göre değişmekte midir?
- İkamet ettikleri yere göre değişmekte midir?
- Anne ve baba eğitim düzeyine göre değişmekte midir?
- Anne ve baba meslek durumuna göre değişmekte midir?

Yöntem

Bu araştırma, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kadına yönelik algılarını belirlemeye çalışan betimsel bir çalışmadır. Araştırma ilişkisel tarama modelinde yürütülmüştür. Tarama modelleri, geçmişte var olan ya da hâlen devam eden bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konusu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ele alınarak olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Değiştirme ve etkileme çabası içine girilmeden, araştırılan konu uygun bir biçimde gözlenip belirlenir (Karasar, 2014, s. 77).

Evren - Örneklem

Bu araştırmanın çalışma grubunu; İç Anadolu bölgesinde, bir devlet üniversitesinde, Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalında öğrenimlerini sürdüren, 151 kadın, 98 erkek olmak üzere toplamda 249 sosyal bilgiler öğretmen adayı oluşturmaktadır. Çalışma grubu, basit seçkisiz yöntemle ve gönüllük esasına bağlı olarak seçilmiştir. Seçkisiz örnekleme, bir örneklemin seçiminde kullanılan bir teknik olup, tanımlanmış bir evrendeki tüm elemanlara, örnekleme seçilmek için eşit ve birbirinden bağımsız şans verme olup; diğer bir deyişle tüm elemanların seçilme olasılığı aynıdır ve bir elemanın seçimi diğer elemanın seçimini etkilememektedir (Özen ve Gül, 2007, s. 399).

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada, veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu” ile Gülmez, İra, Yılmaz ve Özenç İra (2017) tarafından geliştirilen “Üniversite Öğrencilerinde Kadın Algısı Ölçeği” kullanılmıştır. *Kişisel Bilgi Formu*: Kişisel bilgi formu, araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Formda, katılımcıların cinsiyet, öğrenim görmekte olunan sınıf düzeyi, yaş, kardeş sayısı, aile tipi, doğum yeri, yerleşim yeri, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, anne meslek durumu ve baba meslek durumu değişkenleri yer almaktadır.

Üniversite Öğrencilerinde Kadın Algısı Ölçeği: Ölçek Gülmez, İra, Yılmaz ve Özenç İra (2017) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek beşli likert tipindedir. 33 maddeden oluşan ölçeğin alt faktörleri ise kadına yönelik ön kabuller, kadının toplumsal yaşamdaki kazanımları, kadının toplumsal yaşamdaki kayıpları, Türkiye’de kadının statüsü, kadınların yaşadıkları sorunlarla ilgili çözüm önerileri şeklindedir. Ölçeğin tamamından elde edilen puanlar için hesaplanan alfa iç tutarlılık katsayısının .84 olması, kabul edilebilir düzeyin üstünde olduğunu göstermektedir. Ölçeğin yapı geçerliliğini belirlemek için temel bileşenler analizi ve varimax dik döndürme yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda toplam varyansın %61,139’unu açıklayan ve özdeğeri (eigenvalue) 1,00’in üzerinde 5 faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Uygulanan T- testinde ,029’luk bir fark oluşmuştur (Gülmez, İra, Yılmaz ve Özenç İra, 2017). Üniversite öğrencilerinde kadın algısı ölçeğinin, çalışma grubuna uygulanması ile elde edilen cronbach alpha değerleri; .75 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada tarama modeli esas alınmıştır. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kadın algıları düzey puanları betimsel istatistik uygulamaları ile tespit edilmiştir. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının veri toplama aracındaki sorulara verdikleri cevaplara ilişkin aritmetik ortalama puanlarının hesaplanmasında; Hiç Katılmıyorum (1.00 < X ≤ 1.79), Katılmıyorum (1.80 < X ≤ 2.59), Kısmen Katılıyorum (2.60 < X ≤ 3.39), Katılıyorum (3.40 < X ≤ 4.19), Tamamen Katılıyorum (4.20 < X ≤ 5.00) aralıkları esas alınmıştır. Katılımcıların kadın algısı ölçeğinden aldıkları puanların cinsiyet, yaş, anne ve baba meslek durumuna göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği ilişkisiz örneklem için t-testi ile belirlenmiştir. Katılımcıların kadın algısı ölçeğinden aldıkları puanların sınıf, kardeş sayısı, aile tipi, doğum yeri, yerleşim yeri, anne ve baba eğitim düzeyi değişkenlerine göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık gösterme durumları ise ilişkisiz örneklem için tek faktörlü varyans analizi ile tespit edilmiştir. Söz konusu istatistiksel işlemler SPSS paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada anlamlılık düzeyi olarak p ≤ .05 kabul edilmiştir.

Bulgular

Öğretmen Adaylarının Kadın Algısı Düzeyleri

Tablo 1. Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Kadın Algısı Düzeyleri Nasıldır? Sorusuna İlişkin Bulgular

Madde No	Madde	n	\bar{x}	Düzyer
1	Kadının yeri, evidir.	249	3.94	Katılıyorum (Yüksek)
2	Kadınlar tahrik etmezse erkekler taciz etmez.	249	4.39	Tamamen Katılıyorum (Çok Yüksek)
3	Türkiye’de kadına karşı taciz ve tecavüz yaygındır.	249	4.53	Tamamen Katılıyorum (Çok Yüksek)
4	Türkiye’de kadına karşı şiddet yaygındır.	249	4.72	Tamamen Katılıyorum (Çok Yüksek)
5	Erkekler, kız kardeşlerini gerektiğinde dövebilirler.	249	4.57	Tamamen Katılıyorum (Çok Yüksek)
6	Babalar, eşlerini dövebilirler.	249	4.50	Tamamen Katılıyorum (Çok Yüksek)
7	Babalar, kızlarını dövebilirler.	249	4.39	Tamamen Katılıyorum (Çok Yüksek)
8	Kadın, işsizliğin temel nedenlerinden biridir.	249	4.00	Katılıyorum (Yüksek)
9	Kadın, her insan gibi din ve inanç özgürlüğüne sahiptir.	249	3.72	Katılıyorum (Yüksek)
10	Türkiye’de kadının eğitimi yeterlidir.	249	3.87	Katılıyorum (Yüksek)
11	Türkiye’de kadın, siyasette yeterince yer almaktadır.	249	3.30	Kısmen Katılıyorum (Orta)
12	Türkiye’de kadın, Avrupa ülkelerinden daha rahat ve huzurludur.	249	3.94	Katılıyorum (Yüksek)
13	Türkiye’de kadın, her türlü hak ve hukuka sahiptir.	249	3.55	Katılıyorum (Yüksek)
14	Türkiye’de kadınlar, bütün haklarını bilmektedir.	249	3.09	Kısmen Katılıyorum (Orta)
15	Türkiye’de kadın olmak bir ayrıcalıktır.	249	2.84	Kısmen Katılıyorum (Orta)
16	Türkiye’de kadınlar özgür değildir.	249	3.45	Katılıyorum (Yüksek)
17	Türkiye’de kadın olmanın zor olduğunu düşünüyorum.	249	3.00	Kısmen Katılıyorum (Orta)
18	Türkiye’de erkek egemen bir toplum yapısı vardır.	249	3.43	Katılıyorum (Yüksek)

Tablo 1 - Devamı

Madde No	Madde	n	\bar{x}	Düzey
19	Türkiye’de kadın hakları konusunda ihlaller olduğuna inanıyorum.	249	3.54	Katılıyorum (Yüksek)
20	Kadına karşı şiddet uygulandığına tanık oldum.	249	2.21	Katılmıyorum (Düşük)
21	Töre cinayetleri, ailelerin kendi hukukunu kendilerinin sağlama çabasıdır.	249	2.11	Katılmıyorum (Düşük)
22	Türkiye Cumhuriyeti kanunları, kadın hakları konusunda demokratik değildir.	249	2.17	Katılmıyorum (Düşük)
23	Kadınlarla ilgili konularda kurumlar arasında çatışma vardır.	249	2.09	Katılmıyorum (Düşük)
24	Kadın hakları kuruluşları, dış odakların kontrolindedir.	249	2.20	Katılmıyorum (Düşük)
25	Kadın hakları ile ilgili çalışmalar, verimsiz bir gayrettir.	249	2.53	Katılmıyorum (Düşük)
26	Kadınla ilgili sorunların çözümü için basın ve yayın kuruluşları iyi kullanılmalıdır.	249	4.44	Tamamen Katılıyorum (Çok Yüksek)
27	Kadınla ilgili sorunların çözümü için kadın ve erkeğin eğitimli olması gereklidir.	249	4.37	Tamamen Katılıyorum (Çok Yüksek)
28	Kadınla ilgili sorunların çözümü için zihniyet değişimi gereklidir.	249	4.40	Tamamen Katılıyorum (Çok Yüksek)
29	Kadınla ilgili sorunların çözümü için anne ve baba eğitimi gereklidir.	249	4.44	Tamamen Katılıyorum (Çok Yüksek)
30	Kadınla ilgili sorunların çözümü için ekonomik özgürlük şarttır.	249	4.38	Tamamen Katılıyorum (Çok Yüksek)
31	TBMM’deki milletvekili sayısı, cinsiyet açısından, şimdiki durumun tam tersi olursa sorunlar çözülür.	249	4.00	Katılıyorum (Yüksek)
32	Kadın hakları ile ilgili çalışmalar, konuyla ilgili bilinçlenmeyi sağlar.	249	4.37	Tamamen Katılıyorum (Çok Yüksek)
33	Mutluluğa giden yolun, kadına saygıdan geçtiği, bütün bireylere öğretilmelidir.	249	4.46	Tamamen Katılıyorum (Çok Yüksek)
Genel Ortalama		249	3.66	Katılıyorum (Yüksek)

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kadın algısı ölçeğindeki sorulara verdikleri cevaplara ilişkin aritmetik ortalama puanlarının hesaplanmasında şu aralıklar temel alınmıştır: Hiç Katılmıyorum ($1.00 < \bar{X} \leq 1.79$), Katılmıyorum ($1.80 < \bar{X} \leq 2.59$), Kısmen Katılıyorum ($2.60 < \bar{X} \leq 3.39$), Katılıyorum ($3.40 < \bar{X} \leq 4.19$), Tamamen Katılıyorum ($4.20 < \bar{X} \leq 5.00$). Tablo 1’deki analiz sonuçlarına göre:

Öğretmen adaylarının kadın algısı ölçeğine vermiş oldukları cevaplara ilişkin aritmetik puan ortalamalarının en düşük ($\bar{X} = 2.09$) olduğu maddenin “Kadınlarla ilgili konularda kurumlar arasında çatışma vardır.” maddesi (23. Madde) olduğu tespit edilmiştir. Kadın algısı ölçeğine verilen cevaplara ilişkin olarak aritmetik puan ortalamasının en yüksek olduğu maddenin ($\bar{X} = 4.72$) ise “Türkiye’de kadına karşı şiddet yaygındır.” (4. Madde) maddesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin genelinde elde edilen aritmetik ortalama puanlarına bakıldığında ise ($\bar{X} = 3.66$) öğretmen adaylarının kadın algılarının Katılıyorum (Yüksek) yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 2. Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Kadın Algılarına İlişkin Ölçek Ortalamalarının Cinsiyet Değişkenine Göre Bağımsız t-Testi Sonuçları

Faktörler	Cinsiyet	n	\bar{X}	Ss	sd	t	p
Kadına Yönelik Ön Kabuller	Kadın	151	32.61	2.89	247	7.972	.000*
	Erkek	98	28.60	5.03			
Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kazanımları	Kadın	151	23.57	4.20	247	5.274	.000*
	Erkek	98	20.55	4.73			
Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kayıpları	Kadın	151	18.50	4.38	247	4.318	.000*
	Erkek	98	20.97	4.46			
Türkiye’de Kadının Statüsü	Kadın	151	12.48	4.84	247	3.268	.001*
	Erkek	98	14.58	5.15			
Kadınların Yaşadıkları Sorunlarla İlgili Çözüm Önerileri	Kadın	151	35.65	5.30	247	2.458	.015*
	Erkek	98	33.85	6.16			
Toplam	Kadın	151	122.80	8.53	247	3.566	.000*
	Erkek	98	118.55	10.12			

*p ≤ .05

Tablo 2 incelendiğinde, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının cinsiyetleri ile kadın algısı alt faktör düzeyleri arasında, Kadına Yönelik Ön Kabuller ($t_{(247)}=7.972$; $p \leq .05$), Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kazanımları ($t_{(247)}=5.274$; $p \leq .05$), Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kayıpları ($t_{(247)}=4.318$; $p \leq .05$), Türkiye’de Kadının Statüsü ($t_{(247)}=3.268$; $p \leq .05$), Kadınların Yaşadıkları Sorunlarla İlgili Çözüm Önerileri ($t_{(247)}=2.458$; $p \leq .05$) faktörlerinde ve ölçeğin genelinde toplam puan açısından ($t_{(247)}=3.566$; $p \leq .05$) anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kadın algısı anlamlılık düzeyi, ölçeğin genel toplamında ve Kadına Yönelik Ön Kabuller, Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kazanımları, Kadınların Yaşadıkları Sorunlarla İlgili Çözüm Önerileri alt faktörlerinde kadın öğretmen adaylarında yüksek iken, Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kayıpları ve Türkiye’de Kadının Statüsü faktörlerinde erkek öğretmen adaylarının kadın algılarının yüksek olduğu görülmektedir.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 3. Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Kadın Algısı Düzeylerine İlişkin Ölçek Ortalamalarının Sınıf Değişkenine Göre One-Way ANOVA Sonuçları

Faktör	Sınıf	n	\bar{X}	Ss	VK	KT	sd	KO	F	p
Kadına Yönelik Ön Kabuller	1. Sınıf	64	31.33	3.79	Gruplar Arası	369.177	3	123.059	7.020	.000*
	2. Sınıf	72	31.44	4.07	Gruplar İçi	4294.566	245	17.529		
	3. Sınıf	80	31.70	3.76	Toplam	4663.743	248			
	4 ve üzeri	33	27.94	5.85	Farkın Kaynağı (Scheffe): 1>4; 2>4; 3>4					
Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kazanımları	1. Sınıf	64	21.89	5.05	Gruplar Arası	324.476	3	108.159	5.272	.002*
	2. Sınıf	72	23.63	4.49	Gruplar İçi	5026.279	245	20.515		
	3. Sınıf	80	22.65	3.92	Toplam	5350.755	248			
	4 ve üzeri	33	19.97	4.93	Farkın Kaynağı (Scheffe): 2>4; 3>4					
Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kayıpları	1. Sınıf	64	19.69	4.71	Gruplar Arası	31.713	3	10.571	.503	.680
	2. Sınıf	72	18.92	4.00	Gruplar İçi	5144.311	245	20.997		
	3. Sınıf	80	19.75	5.10	Toplam	5176.024	248			
	4 ve üzeri	33	19.58	4.18						
Türkiye’de Kadın Statüsü	1. Sınıf	64	13.25	5.01	Gruplar Arası	175.763	3	58.588	2.324	.076
	2. Sınıf	72	14.10	5.96	Gruplar İçi	6177.040	245	25.212		
	3. Sınıf	80	12.21	3.94	Toplam	6352.803	248			
	4 ve üzeri	33	14.33	5.15						
Kadınların Yaşadıkları Sorunlarla İlgili Çözüm Önerileri	1. Sınıf	64	35.39	4.10	Gruplar Arası	465.484	3	155.161	4.990	.002*
	2. Sınıf	72	33.13	7.94	Gruplar İçi	7618.612	245	31.096		
	3. Sınıf	80	36.51	3.64	Toplam	8084.096	248			
	4 ve üzeri	33	34.21	5.70	Farkın Kaynağı (Scheffe): 3>2					
Toplam	1. Sınıf	64	121.55	6.96	Gruplar Arası	1099.633	3	366.544	4.312	.006*
	2. Sınıf	72	121.21	10.25	Gruplar İçi	20824.254	245	84.997		
	3. Sınıf	80	122.83	9.70	Toplam	21923.888	248			
	4 ve üzeri	33	116.03	9.50	Farkın Kaynağı (Scheffe): 3>4					

* $p \leq .05$

Tablo 3 incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri sınıf düzeyi ile kadın algısı düzeyleri arasında; ölçeğin genelinde toplam puan açısından ($F_{(4-244)}=3.566$; $p \leq .05$) ve Kadına Yönelik Ön Kabuller ($F_{(4-244)}=7.972$; $p \leq .05$), Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kazanımları ($F_{(4-244)}=5.274$; $p \leq .05$), Kadınların Yaşadıkları Sorunlarla İlgili Çözüm Önerileri ($F_{(4-244)}=2.458$; $p \leq .05$) faktörlerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu, Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kayıpları ($F_{(4-244)}=-4.318$; $p > .05$) ve Türkiye’de Kadının Statüsü ($F_{(4-244)}=-3.268$; $p > .05$) faktörlerinde ise anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür. Ölçeğin genelinde toplam puan açısından anlamlılık düzeyinin 3. sınıfta öğrenim görmekte olan öğretmen adayları lehine ($\bar{X} = 122.83$) olduğu, 4 ve üzeri sınıf düzeyinde öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarının 3. sınıfta öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarına kıyasla kadın algısı düzeylerinin daha düşük ($\bar{X} = 116.03$) olduğu tespit edilmiştir. Kadına Yönelik Ön Kabuller faktöründe 4 ve üzeri sınıf düzeyinde öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarının 1. 2. ve 3. sınıf düzeyinde öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarına kıyasla kadına yönelik ön kabul düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kazanımları faktöründe 2. ve 3. sınıf düzeyinde öğrenim gören öğretmen adaylarının kadının toplumsal yaşamdaki kazanımlarına yönelik düzeylerinin 4 ve

üzeri sınıf düzeyinde öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarına kıyasla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Kadınların Yaşadıkları Sorunlarla İlgili Çözüm Önerileri faktöründe ise 3. Sınıfta öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarının kadınların yaşadıkları sorunlarla ilgili çözüm önerileri düzeylerinin 2. Sınıf düzeyinde öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarına kıyasla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 4. Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Kadın Algılarına İlişkin Ölçek Ortalamalarının Yaş Değişkenine Göre Bağımsız t-Testi Sonuçları

Faktörler	Yaş	n	\bar{X}	Ss	sd	t	p
Kadına Yönelik Ön Kabuller	20 Yaş ve Altı	135	31.91	3.56	247	3.562	.000*
	21 Yaş ve Üzeri	114	29.99	4.92			
Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kazanımları	20 Yaş ve Altı	135	22.79	4.50	247	1.524	.129
	21 Yaş ve Üzeri	114	21.89	4.79			
Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kayıpları	20 Yaş ve Altı	135	19.50	4.94	247	.127	.899
	21 Yaş ve Üzeri	114	19.43	4.10			
Türkiye’de Kadının Statüsü	20 Yaş ve Altı	135	12.90	5.12	247	1.365	.174
	21 Yaş ve Üzeri	114	13.78	4.98			
Kadınların Yaşadıkları Sorunlarla İlgili Çözüm Önerileri	20 Yaş ve Altı	135	35.20	5.56	247	.782	.435
	21 Yaş ve Üzeri	114	34.63	5.89			
Toplam	20 Yaş ve Altı	135	122.31	9.15	247	2.176	.031*
	21 Yaş ve Üzeri	114	119.73	9.55			

*p≤ .05

Tablo 4 incelendiğinde, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının yaş değişkeni ile kadın algısı alt faktör düzeyleri arasında, Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kazanımları ($t_{(247)}=1.524$; $p>.05$), Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kayıpları ($t_{(247)}=.127$; $p>.05$), Türkiye’de Kadının Statüsü ($t_{(247)}=1.365$; $p>.05$), Kadınların Yaşadıkları Sorunlarla İlgili Çözüm Önerileri ($t_{(247)}=.435$; $p>.05$) faktörlerinde anlamlı bir farklılık bulunmazken; Kadına Yönelik Ön Kabuller ($t_{(247)}=3.562$; $p<.05$), ve ölçeğin genelinde toplam puan açısından ($t_{(247)}=2.76$; $p<.05$) anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kadın algısı anlamlılık düzeyi, Kadına Yönelik Ön Kabuller ile ölçeğin genel toplamında ve 20 yaş ve altı öğretmen adaylarında ($\bar{X}=31.91$), ($\bar{X}=122.31$) 21 yaş ve üzeri öğretmen adaylarına kıyasla ($\bar{X}=29.99$), ($\bar{X}=119.73$) daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum 21 yaş ve üzerinde ergenlik sürecinin sona ermesi ve cinsiyet kavramının oturmasından dolayı cinsiyetçi bakış açılarının azalmaya başlamasının etkili olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 5 incelendiğinde, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kardeş sayısı ile kadın algısı düzeyleri arasında, Kadına Yönelik Ön Kabuller ($F_{(3-245)}=.216$; $p>.05$), Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kazanımları ($F_{(3-245)}=.655$; $p>.05$), Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kayıpları ($F_{(3-245)}=.146$; $p>.05$), Türkiye’de Kadının Statüsü ($F_{(3-245)}=.575$; $p>.05$) Kadınların Yaşadıkları Sorunlarla İlgili Çözüm Önerileri ($F_{(3-245)}=1.723$; $p>.05$) faktörlerinde ve ölçeğin genelinde toplam puan açısından ($F_{(3-245)}=.524$; $p>.05$) anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kadın algıları ile kardeş sayısı arasında bir ilişki olmadığı söylenebilir.

Tablo 5. Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Kadın Algılarına İlişkin Ölçek Ortalamalarının Kardeş Sayısı Değişkenine Göre One-Way ANOVA Sonuçları

Faktör	Kardeş Sayısı	n	\bar{X}	Ss	VK	KT	sd	KO	F	p
Kadına Yönelik Ön Kabuller	Kardeş Yok	6	31.17	4.79	Gruplar Arası	12.280	3	4.093	.216	.886
	1 Kardeş	56	30.80	4.37	Gruplar İçi	4651.463	245	18.986		
	2 Kardeş	58	31.41	4.31	Toplam	4663.743	248			
	3 ve Üzeri	129	30.95	4.35						
Kadının Toplumsal Yaşamındaki Kazanımları	Kardeş Yok	6	25.00	4.56	Gruplar Arası	42.573	3	14.191	.655	.581
	1 Kardeş	56	22.38	4.28	Gruplar İçi	5308.182	245	21.666		
	2 Kardeş	58	22.34	4.89	Toplam	5350.755	248			
	3 ve Üzeri	129	22.28	4.71						
Kadının Toplumsal Yaşamındaki Kayıpları	Kardeş Yok	6	18.67	4.93	Gruplar Arası	9.233	3	3.078	.146	.932
	1 Kardeş	56	19.32	4.39	Gruplar İçi	5166.791	245	21.089		
	2 Kardeş	58	19.34	4.55	Toplam	5176.024	248			
	3 ve Üzeri	129	19.63	4.68						
Türkiye’de Kadın Statüsü	Kardeş Yok	6	11.17	2.48	Gruplar Arası	44.385	4	14.795	.575	.632
	1 Kardeş	56	13.59	5.00	Gruplar İçi	6308.419	244	25.749		
	2 Kardeş	58	13.67	5.71	Toplam	6352.803	248			
	3 ve Üzeri	129	13.12	4.88						
Kadınların Yaşadıkları Sorunlarla İlgili Çözüm Önerileri	Kardeş Yok	6	37.83	3.13	Gruplar Arası	167.008	3	55.669	1.723	.163
	1 Kardeş	56	33.84	6.86	Gruplar İçi	7917.088	245	32.315		
	2 Kardeş	58	34.50	6.26	Toplam	8084.096	248			
	3 ve Üzeri	129	35.48	4.88						
Toplam	Kardeş Yok	6	123.83	6.49	Gruplar Arası	139.738	3	46.579	.524	.666
	1 Kardeş	56	119.93	9.37	Gruplar İçi	21784.149	245	88.915		
	2 Kardeş	58	121.28	9.31	Toplam	21923.888	248			
	3 ve Üzeri	129	121.46	9.61						

Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular**Tablo 6.** Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Kadın Algılarına İlişkin Ölçek Ortalamalarının Aile Tipi Değişkenine Göre One-Way ANOVA Sonuçları

Faktör	Aile Tipi	n	\bar{X}	Ss	VK	KT	sd	KO	F	p
Kadına Yönelik Ön Kabuller	1- Çekirdek Aile	215	31.18	4.25	Gruplar Arası	65.238	2	32.619	1.745	.177
	2- Geniş Aile	26	29.58	4.86	Gruplar İçi	4598.505	246	18.693		
	3- Parçalanmış Aile	8	31.88	4.49	Toplam	4663.743	248			
Kadının Toplumsal Yaşamındaki Kazanımları	1- Çekirdek Aile	215	22.47	4.54	Gruplar Arası	23.827	2	11.913	.550	.578
	2- Geniş Aile	26	21.50	5.59	Gruplar İçi	5326.928	246	21.654		
	3- Parçalanmış Aile	8	22.88	4.42	Toplam	5350.755	248			
Kadının Toplumsal Yaşamındaki Kayıpları	1- Çekirdek Aile	215	19.4326	4.70	Gruplar Arası	4.367	2	2.184	.104	.901
	2- Geniş Aile	26	19.8462	3.81	Gruplar İçi	5171.657	246	21.023		
	3- Parçalanmış Aile	8	19.2500	3.49	Toplam	5176.024	248			
Türkiye’de Kadın Statüsü	1- Çekirdek Aile	215	13.08	4.98	Gruplar Arası	158.801	2	79.401	3.151	.044*
	2- Geniş Aile	26	15.58	5.68	Gruplar İçi	6194.002	246	25.179		
	3- Parçalanmış Aile	8	12.00	3.38	Toplam	6352.803	248			
Kadınların Yaşadıkları Sorunlarla İlgili Çözüm Önerileri	1- Çekirdek Aile	215	35.23	5.35	Gruplar Arası	217.648	2	108.824	3.403	.035*
	2- Geniş Aile	26	32.23	7.99	Gruplar İçi	7866.448	246	31.977		
	3- Parçalanmış Aile	8	36.00	4.66	Toplam	8084.096	248			
Toplam	1- Çekirdek Aile	215	121.39	9.43	Gruplar Arası	169.814	2	84.907	.960	.384
	2- Geniş Aile	26	118.73	9.43	Gruplar İçi	21754.074	246	88.431		
	3- Parçalanmış Aile	8	122.00	8.37	Toplam	21923.888	248			

*p<.05

Tablo 6 incelendiğinde, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının aile tipi ile kadın algısı düzeyleri arasında, Kadına Yönelik Ön Kabuller ($F_{(2-246)}=1.745$; $p>.05$), Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kazanımları ($F_{(2-246)}=.550$; $p>.05$), Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kayıpları ($F_{(2-246)}=.104$; $p>.05$), faktörlerinde ve ölçeğin genelinde toplam puan açısından ($F_{(2-246)}=.960$; $p>.05$) faktörlerinde anlamlı bir farklılık bulunmazken; Türkiye’de Kadının Statüsü ($F_{(2-246)}= 3.151$; $p\leq.05$) ve Kadınların Yaşadıkları Sorunlarla İlgili Çözüm Önerileri ($F_{(2-246)}=3.403$; $p\leq.05$) faktörlerinde anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kadın algıları Türkiye’de Kadın Statüsü faktöründe Geniş Aile Tipinde yetişen sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kadın algılarının Çekirdek Aile Tipinde yetişen öğretmen adaylarına kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. Kadınların Yaşadıkları Sorunlarla İlgili Çözüm Önerileri faktöründe ise Çekirdek Aile Tipinde yetişen sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kadın algılarının Geniş Aile Tipinde Yetişen sosyal bilgiler öğretmen adaylarından daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kadın algısı düzeyleri ile parçalanmış aile yapısı arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda parçalanmış aile düzeyinin öğretmen adaylarının kadına yönelik algıları üzerinde bir etki meydana getirmediği söylenebilir.

Altıncı. Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 7. Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Kadın Algılarına İlişkin Ölçek Ortalamalarının Doğum Yeri Değişkenine Göre One-Way ANOVA Sonuçları

Faktör	Doğum Yeri	n	\bar{X}	Ss	VK	KT	sd	KO	F	p
Kadına Yönelik Ön Kabuller	1- İl	106	31.60	3.81	Gruplar Arası	178.908	2	178.908	4.907	.008*
	2- İlçe	123	30.98	4.09	Gruplar İçi	4484.835	246	4484.835		
	3-Köy	20	28.35	6.97	Toplam	4663.743	248			
Farkın Kaynağı (Scheffe): 1>3; 2>3										
Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kazanımları	1- İl	106	22.63	4.46	Gruplar Arası	108.904	2	54.452	2.555	.080
	2- İlçe	123	22.53	4.63	Gruplar İçi	5241.851	246	21.308		
	3-Köy	20	20.15	5.33	Toplam	5350.755	248			
Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kayıpları	1- İl	106	18.72	4.05	Gruplar Arası	107.845	2	53.922	2.617	.075
	2- İlçe	123	19.97	4.84	Gruplar İçi	5068.179	246	20.602		
	3-Köy	20	20.40	5.06	Toplam	5176.024	248			
Türkiye’de Kadın Statüsü	1- İl	106	12.34	4.73	Gruplar Arası	364.823	2	182.412	7.494	.001*
	2- İlçe	123	13.55	4.95	Gruplar İçi	5987.980	246	24.341		
	3-Köy	20	16.90	5.88	Toplam	6352.803	248			
Farkın Kaynağı (Scheffe): 3>1; 3>2										
Kadınların Yaşadıkları Sorunlarla İlgili Çözüm Önerileri	1- İl	106	35.38	5.50	Gruplar Arası	78.693	2	39.346	1.209	.300
	2- İlçe	123	34.84	5.35	Gruplar İçi	8005.404	246	32.542		
	3-Köy	20	33.25	8.37	Toplam	8084.096	248			
Toplam	1- İl	106	120.67	7.76	Gruplar Arası	174.844	2	87.422	.989	.373
	2- İlçe	123	121.86	9.97	Gruplar İçi	21749.044	246	88.411		
	3-Köy	20	119.05	13.20	Toplam	21923.888	248			

* $p\leq.05$

Tablo 7 incelendiğinde, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının doğum yeri özellikleri ile kadın algısı düzeyleri arasında, Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kazanımları ($F_{(2-246)}=2.555$; $p>.05$), Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kayıpları ($F_{(2-246)}=2.617$; $p>.05$) Kadınların Yaşadıkları Sorunlarla İlgili Çözüm Önerileri ($F_{(2-246)}=1.209$; $p>.05$) faktörlerinde ve ölçeğin genelinde toplam puan açısından ($F_{(2-246)}=.989$; $p>.05$) faktörlerinde anlamlı bir farklılık bulunmazken; Kadına Yönelik Ön Kabuller ($F_{(2-246)}=4.907$; $p\leq.05$) ve Türkiye’de Kadının Statüsü ($F_{(2-246)}=7.494$; $p\leq.05$) faktörlerinde doğum yeri değişkenine göre anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Kadına Yönelik Ön Kabuller faktöründe doğum yeri il ve ilçe olan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kadın algıları doğum yeri köy olan öğretmen adaylarına kıyasla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye’de Kadın Statüsü faktör boyutunda ise Doğum Yeri köy olan öğretmen adaylarının, doğum yeri il ve ilçe olan öğretmen adaylarına kıyasla kadın algılarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yedinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 8. Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Kadın Algılarına İlişkin Ölçek Ortalamalarının Yerleşim Yeri Değişkenine Göre One-Way ANOVA Sonuçları

Faktör	Yerleşim Yeri	n	\bar{X}	Ss	VK	KT	sd	KO	F	p
Kadına Yönelik Ön Kabuller	1- İl	106	31.36	4.12	Gruplar Arası	116.655	2	58.328	3.156	.044*
	2- İlçe	90	31.42	3.71	Gruplar İçi	4547.088	246	18.484		
	3-Köy	53	29.72	5.45	Toplam	4663.743	248			
Farkın Kaynağı (Scheffe): 1>3; 2>3										
Kadının Toplumsal Yaşamındaki Kazanımları	1- İl	106	22.83	4.70	Gruplar Arası	37.787	2	18.894	.875	.418
	2- İlçe	90	22.10	4.70	Gruplar İçi	5312.968	246	21.597		
	3-Köy	53	21.96	4.43	Toplam	5350.755	248			
Kadının Toplumsal Yaşamındaki Kayıpları	1- İl	106	18.93	4.39	Gruplar Arası	116.562	2	58.281	2.834	.061
	2- İlçe	90	19.36	4.95	Gruplar İçi	5059.462	246	20.567		
	3-Köy	53	20.74	4.05	Toplam	5176.024	248			
Türkiye’de Kadın Statüsü	1- İl	106	12.53	4.80	Gruplar Arası	281.396	2	140.698	5.701	.004*
	2- İlçe	90	13.04	4.81	Gruplar İçi	6071.407	246	24.681		
	3-Köy	53	15.30	5.53	Toplam	6352.803	248			
Farkın Kaynağı (Scheffe): 3>1; 3>2										
Kadınların Yaşadıkları Sorunlarla İlgili Çözüm Önerileri	1- İl	106	35.69	4.71	Gruplar Arası	393.707	2	196.853	6.297	.002*
	2- İlçe	90	35.48	5.09	Gruplar İçi	7690.390	246	31.262		
	3-Köy	53	32.53	7.67	Toplam	8084.096	248			
Farkın Kaynağı (Scheffe): 1>3; 2>3										
Toplam	1- İl	106	121.34	9.75	Gruplar Arası	52.703	2	26.351	.296	.744
	2- İlçe	90	121.40	8.92	Gruplar İçi	21871.185	246	88.907		
	3-Köy	53	120.25	9.63	Toplam	21923.888	248			

*p≤.05

Tablo 8 incelendiğinde, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının yerleşim yeri özellikleri ile kadın algısı düzeyleri arasında, Kadının Toplumsal Yaşamındaki Kazanımları ($F_{(2-246)}=.875$; $p>.05$), Kadının Toplumsal Yaşamındaki Kayıpları ($F_{(2-246)}=2.834$; $p>.05$) faktörlerinde ve ölçeğin genelinde toplam puan açısından ($F_{(2-246)}=.296$; $p>.05$) faktörlerinde anlamlı bir farklılık bulunmazken; Kadına Yönelik Ön Kabuller ($F_{(2-246)}=3.156$; $p\le.05$) ve Türkiye’de Kadının Statüsü ($F_{(2-246)}=5.701$; $p\le.05$) ve Kadınların Yaşadıkları Sorunlarla İlgili Çözüm Önerileri ($F_{(2-246)}=6.297$; $p\le.05$) faktörlerinde doğum yeri değişkenine göre anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Kadına Yönelik Ön Kabuller ve Kadınların Yaşadıkları Sorunlarla İlgili Çözüm Önerileri faktörlerinde yerleşim yeri il ve ilçe olan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kadın algıları yerleşim yeri köy olan öğretmen adaylarına kıyasla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye’de Kadın Statüsü faktör boyutunda ise yerleşim yeri köy olan öğretmen adaylarının, yerleşim yeri il ve ilçe olan öğretmen adaylarına kıyasla kadın algılarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sekizinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 9 incelendiğinde, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının anne eğitim düzeyi özellikleri ile kadın algısı düzeyleri arasında, Kadına Yönelik Ön Kabuller ($F_{(5-243)}=1.432$; $p>.05$), Kadının Toplumsal Yaşamındaki Kazanımları ($F_{(5-243)}=.671$; $p>.05$), Kadının Toplumsal Yaşamındaki Kayıpları ($F_{(5-243)}=1.273$; $p>.05$), Türkiye’de Kadının Statüsü ($F_{(5-243)}=1.466$; $p>.05$), Kadınların Yaşadıkları Sorunlarla İlgili Çözüm Önerileri ($F_{(5-243)}=1.236$; $p>.05$) faktörlerinde ve ölçeğin genelinde toplam puan açısından ($F_{(5-243)}=.893$; $p>.05$) ve faktörlerinde anne eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Tablo 9. Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Kadın Algısı Düzeylerine İlişkin Ölçek Ortalamalarının Anne Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre One-Way ANOVA Sonuçları

Faktör	Anne Eğitim Düzeyi	n	\bar{X}	Ss	VK	KT	sd	KO	F	p
Kadına Yönelik Ön Kabuller	1- Okur-Yazar Değil	17	29.00	6.10	Gruplar Arası	133.451	5	26.690	1.432	.213
	2- İlkokul	148	31.14	4.16	Gruplar İçi	4530.291	243	18.643		
	3- Ortaokul	43	30.51	4.80	Toplam	4663.743	248			
	4- Lise	31	32.00	3.47						
	5- Ön Lisans	4	33.25	2.36						
	6- Lisans	6	31.50	3.15						
Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kazanımları	1- Okur-Yazar Değil	17	22.82	4.97	Gruplar Arası	72.859	5	14.572	.671	.646
	2- İlkokul	148	22.32	4.35	Gruplar İçi	5277.896	243	21.720		
	3- Ortaokul	43	21.65	5.14	Toplam	5350.755	248			
	4- Lise	31	23.00	4.90						
	5- Ön Lisans	4	25.25	5.74						
	6- Lisans	6	22.83	5.95						
Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kayıpları	1- Okur-Yazar Değil	17	18.18	4.95	Gruplar Arası	132.100	5	26.420	1.273	.276
	2- İlkokul	148	19.95	4.56	Gruplar İçi	5043.924	243	20.757		
	3- Ortaokul	43	19.47	4.21	Toplam	5176.024	248			
	4- Lise	31	18.61	4.90						
	5- Ön Lisans	4	17.50	3.11						
	6- Lisans	6	17.17	4.67						
Türkiye’de Kadın Statüsü	1- Okur-Yazar Değil	17	13.53	6.38	Gruplar Arası	185.978	5	37.196	1.466	.202
	2- İlkokul	148	13.75	5.11	Gruplar İçi	6166.825	243	25.378		
	3- Ortaokul	43	13.37	5.00	Toplam	6352.803	248			
	4- Lise	31	11.10	3.70						
	5- Ön Lisans	4	12.25	1.26						
	6- Lisans	6	13.33	6.50						
Kadınların Yaşadıkları Sorunlarla İlgili Çözüm Önerileri	1- Okur-Yazar Değil	17	34.35	6.15	Gruplar Arası	200.451	5	40.090	1.236	.293
	2- İlkokul	148	34.50	5.73	Gruplar İçi	7883.645	243	32.443		
	3- Ortaokul	43	35.49	5.81	Toplam	8084.096	248			
	4- Lise	31	36.74	2.89						
	5- Ön Lisans	4	37.25	2.22						
	6- Lisans	6	32.67	12.45						
Toplam	1- Okur-Yazar Değil	17	117.88	9.44	Gruplar Arası	395.472	5	79.094	.893	.487
	2- İlkokul	148	121.65	9.05	Gruplar İçi	21528.416	243	88.594		
	3- Ortaokul	43	120.49	10.73	Toplam	21923.888	248			
	4- Lise	31	121.45	9.08						
	5- Ön Lisans	4	125.50	6.25						
	6- Lisans	6	117.50	11.29						

Dokuzuncu Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 10 incelendiğinde, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının baba eğitim düzeyi değişkeni ile kadın algısı düzeyleri arasında, Kadına Yönelik Ön Kabuller ($F_{(6-242)}=1.756$; $p>.05$), Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kazanımları ($F_{(6-242)}=1.952$; $p>.05$), Türkiye’de Kadının Statüsü ($F_{(6-242)}=1.239$; $p>.05$), Kadınların Yaşadıkları Sorunlarla İlgili Çözüm Önerileri ($F_{(6-242)}=.575$; $p>.05$) faktörlerinde ve ölçeğin genelinde toplam puan açısından ($F_{(6-242)}=.779$; $p>.05$) ve faktörlerinde baba eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kayıpları ($F_{(6-242)}=2.437$; $p\leq.05$) faktör boyutunda ise anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda sosyal bilgiler öğretmen adaylarının Toplumsal Yaşamdaki Kayıpları faktör boyutunda, baba eğitim düzeyi değişkeninde baba eğitim düzeyi ilkököl olan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kadın algıları ortaokul, lise ve yüksek lisans eğitim düzeyine sahip olan öğretmen adaylarına kıyasla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca baba eğitim düzeyi ön lisans olan öğretmen adaylarının, baba eğitim düzeyi yüksek lisans olan öğretmen adaylarından daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 10. Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Kadın Algısı Düzeylerine İlişkin Ölçek Ortalamalarının Baba Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre One-Way ANOVA Sonuçları

Faktör	Baba Eğitim Düzeyi	n	\bar{X}	Ss	VK	KT	sd	KO	F	p
Kadına Yönelik Ön Kabuller	1- Okur-Yazar Değil	6	27.50	6.66	Gruplar Arası	194.545	6	32.424	1.756	.109
	2- İlkokul	103	30.69	4.21	Gruplar İçi	4469.198	242	18.468		
	3- Ortaokul	51	31.27	5.03	Toplam	4663.743	248			
	4- Lise	58	31.48	3.59						
	5- Ön Lisans	15	30.00	5.00						
	6- Lisans	12	32.75	2.80						
	7- Yüksek Lisans	4	34.25	1.50						
Kadının Toplumsal Yaşamındaki Kazanımları	1- Okur-Yazar Değil	6	21.67	4.76	Gruplar Arası	246.948	6	41.158	1.952	.073
	2- İlkokul	103	21.78	4.44	Gruplar İçi	5103.807	242	21.090		
	3- Ortaokul	51	22.90	4.74	Toplam	5350.755	248			
	4- Lise	58	23.50	4.42						
	5- Ön Lisans	15	20.07	4.93						
	6- Lisans	12	22.17	5.36						
	7- Yüksek Lisans	4	25.50	5.26						
Kadının Toplumsal Yaşamındaki Kayıpları	1- Okur-Yazar Değil	6	18.50	4.51	Gruplar Arası	294.901	6	49.150	2.437	.026*
	2- İlkokul	103	20.39	4.77	Gruplar İçi	4881.123	242	20.170		
	3- Ortaokul	51	18.25	4.27	Toplam	5176.024	248			
	4- Lise	58	18.76	4.23						
	5- Ön Lisans	15	20.73	5.01						
	6- Lisans	12	20.42	3.90						
	7- Yüksek Lisans	4	15.50	1.91						
Türkiye’de Kadın Statüsü	1- Okur-Yazar Değil	6	12.00	3.90	Gruplar Arası	189.294	6	31.549	1.239	.287
	2- İlkokul	103	14.15	5.37	Gruplar İçi	6163.509	242	25.469		
	3- Ortaokul	51	13.24	5.21	Toplam	6352.803	248			
	4- Lise	58	12.21	4.74						
	5- Ön Lisans	15	12.33	4.15						
	6- Lisans	12	14.17	4.84						
	7- Yüksek Lisans	4	11.50	1.29						
Kadınların Yaşadıkları Sorunlarla İlgili Çözüm Önerileri	1- Okur-Yazar Değil	6	36.50	4.46	Gruplar Arası	113.649	6	18.942	.575	.750
	2- İlkokul	103	34.46	5.76	Gruplar İçi	7970.447	242	32.936		
	3- Ortaokul	51	34.75	5.09	Toplam	8084.096	248			
	4- Lise	58	35.43	6.19						
	5- Ön Lisans	15	35.87	3.54						
	6- Lisans	12	34.50	8.67						
	7- Yüksek Lisans	4	38.25	1.26						
Toplam	1- Okur-Yazar Değil	6	116.17	13.85	Gruplar Arası	415.493	6	69.249	.779	.587
	2- İlkokul	103	121.46	9.80	Gruplar İçi	21508.395	242	88.878		
	3- Ortaokul	51	120.41	9.27	Toplam	21923.888	248			
	4- Lise	58	121.38	9.09						
	5- Ön Lisans	15	119.00	7.83						
	6- Lisans	12	124.00	8.40						
	7- Yüksek Lisans	4	125.00	6.06						

*p<.05

Onuncu Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 11 incelendiğinde, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının Anne Meslek Durumu ile kadın algısı alt faktör düzeyleri arasında, Kadına Yönelik Ön Kabuller ($t_{(247)}=.972$; $p>.05$), Kadının Toplumsal Yaşamındaki Kazanımları ($t_{(247)}=.747$; $p>.05$), Türkiye’de Kadının Statüsü ($t_{(247)}=.943$; $p>.05$), Kadınların Yaşadıkları Sorunlarla İlgili Çözüm Önerileri ($t_{(247)}=.081$; $p>.05$) faktörlerinde ve ölçeğin genelinde toplam puan açısından ($t_{(247)}=1.770$; $p>.05$) anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür. Kadının Toplumsal Yaşamındaki Kayıpları ($t_{(247)}=2.355$; $p\le.05$) faktöründe ise anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda Kadının Toplumsal Yaşamındaki Kayıpları alt faktöründe annesi çalışmayan öğretmen adaylarının anlamlılık düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 11. Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Kadın Algılarına İlişkin Ölçek Ortalamalarının Anne Meslek Durumu Değişkenine Göre Bağımsız t-Testi Sonuçları

Faktörler	Anne Meslek	n	\bar{X}	Ss	sd	t	p
Kadına Yönelik Ön Kabuller	Çalışmıyor	221	31.12	4.14	247	.920	.358
	Çalışıyor	28	30.32	5.70			
Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kazanımları	Çalışmıyor	221	22.30	4.61	247	.747	.456
	Çalışıyor	28	23.00	4.95			
Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kayıpları	Çalışmıyor	221	19.71	4.65	247	2.355	.019*
	Çalışıyor	28	17.57	3.40			
Türkiye’de Kadının Statüsü	Çalışmıyor	221	13.42	5.00	247	.973	.332
	Çalışıyor	28	12.43	5.56			
Kadınların Yaşadıkları Sorunlarla İlgili Çözüm Önerileri	Çalışmıyor	221	34.95	5.42	247	.081	.935
	Çalışıyor	28	34.86	7.75			
Toplam	Çalışmıyor	221	121.50	9.11	247	1.770	.078
	Çalışıyor	28	118.18	11.21			

*p ≤ .05

On Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular**Tablo 12.** Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Kadın Algılarına İlişkin Ölçek Ortalamalarının Baba Meslek Durumu Değişkenine Göre Bağımsız t-Testi Sonuçları

Faktörler	Baba Meslek	n	\bar{X}	Ss	sd	t	p
Kadına Yönelik Ön Kabuller	Çalışmıyor	51	30.43	4.24	247	1.110	.268
	Çalışıyor	198	31.19	4.36			
Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kazanımları	Çalışmıyor	51	21.76	4.13	247	1.064	.288
	Çalışıyor	198	22.54	4.77			
Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kayıpları	Çalışmıyor	51	20.00	3.90	247	.929	.354
	Çalışıyor	198	19.33	4.72			
Türkiye’de Kadının Statüsü	Çalışmıyor	51	14.55	5.45	247	1.980	.049*
	Çalışıyor	198	12.98	4.92			
Kadınların Yaşadıkları Sorunlarla İlgili Çözüm Önerileri	Çalışmıyor	51	33.37	7.26	247	2.216	.028*
	Çalışıyor	198	35.34	5.18			
Toplam	Çalışmıyor	51	120.12	7.08	247	.861	.390
	Çalışıyor	198	121.39	9.91			

*p ≤ .05

Tablo 12 incelendiğinde, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının Baba Meslek Durumu ile kadın algısı alt faktör düzeyleri arasında, Kadına Yönelik Ön Kabuller ($t_{(247)}=1.110$; $p>.05$), Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kazanımları ($t_{(247)}=1.064$; $p>.05$), Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kayıpları ($t_{(247)}=.929$; $p>.05$) faktörlerinde ve ölçeğin genelinde toplam puan açısından ($t_{(247)}=.861$; $p>.05$) anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür. Türkiye’de Kadının Statüsü ($t_{(247)}=1.980$; $p\le.05$), Kadınların Yaşadıkları Sorunlarla İlgili Çözüm Önerileri ($t_{(247)}=2.216$; $p\le.05$) faktörlerinde ise anlamlı farklılık bulunmuştur. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kadın algısı anlamlılık düzeyi, Türkiye’de Kadının Statüsü alt faktöründe babası herhangi bir iş kolunda çalışmayan öğretmen adaylarının lehine bir sonuç bulunken; Kadınların Yaşadıkları Sorunlarla İlgili Çözüm Önerileri faktör boyutunda ise babası herhangi bir kolunda çalışan öğretmen adaylarının lehine bir sonuç olduğu görülmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmadan elde edilen bulgular sonucunda sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kadın algılarının yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç doğrultusunda öğretmen adaylarının geleneksel cinsiyet değer ve normları karşısında değişme ve farklılaşmaya yönelik tutum sergiledikleri söylenebilir. Çünkü bir toplumdaki cinsiyete özgü “Kadın ve erkek nasıl olmalıdır? Nasıl konuşmalıdır? Kadınlara ve erkelere özgü giyim tarzı nelerdir?” gibi sorular o toplumun kültürü, değerleri ve geleneklerinin yansıması ile oluşur.

Araştırma kapsamında elde edilen sonuçlar doğrultusunda, sosyal bilgiler öğretmen adayları arasında kadın algısının, cinsiyet değişkeni açısından, kadın adaylarda daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç ışığında, erkek öğretmen adaylarının geleneksel cinsiyet rollerini benimsediklerini, söylemek mümkündür. Çünkü cinsiyet, hormonların ve genetik özelliklerin toplumsal kuralları uygulama ve bu uygulamalardan alınan dönütlerin bireyin vücudu ve toplum arasındaki ilişkisinin bir yansıması olarak

oluşmaktadır (Aulette, Witner ve Blakely, 2009). Biyolojik özelliklerden çok toplumsal birer kurgu olan kadınlık ve erkeklik (Bora, 2005, s. 22) içselleştirme sonucunda bireyin toplumdaki yeri ve statüsünü de belirlemektedir (Fine, 2015). İlgili alanyazın incelendiğinde; Vefikuluçay, Demirel, Taşkın ve Eroğlu, (2007, s. 32); Yılmaz, Zeyneloğlu, Kocaöz, Kısa, Taşkın ve Eroğlu (2009, s. 781-782); Seçgin ve Tural (2011, s. 2453); Öngen ve Aytaç (2013, s. 9); Seçgin ve Kurnaz (2015, s. 36); Arıcı, (2015, s. 75); Pesen, Kara, Kale ve Abbak. (2016, s. 334) ve Sucu'nun (2019, s. 83) cinsiyet rolleri üzerine yapmış oldukları çalışmalarda da, bu araştırmada elde edilen bulgularla benzer sonuçlara ulaşıldıkları görülmektedir.

Araştırma sonucunda elde edilen verilere göre; sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kadın algılarının sınıf değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Ölçeğin genelinde ve alt faktörlerde 1., 2., ve 3. sınıfta öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarının, kadın algılarının, 4. Sınıfta öğrenim görmekte olan adaylara kıyasla daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Sınıf düzeyine bağlı olarak ulaşılan bu değişimin sebebi öğretmen adaylarının eğitim süreci içerisinde aldıkları derslerle alakalı olduğu söylenebilir. Aylaz, Güneş, Uzun ve Ünal (2014, s. 185) üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rolüne yönelik görüşlerini inceledikleri araştırmalarında, sınıf düzeyine bağlı olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığı bulgusuna ulaşmıştır. Bu sonuçlar üzerinde örneklem gruplarının yaşamlarını sürdürdükleri yerleşim yerinde var olan geleneksel rolleri terk edemedikleri, üniversiteye gelmeden önce aldıkları lise eğitimin etkili olduğu söylenebilir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının, araştırmada kullanılan ölçek ve kişisel bilgi formuna verdikleri cevaplar incelendiğinde; ölçeğin genelinde 20 yaş ve 20 yaş altı yaş grubunda yer alan öğretmen adaylarının kadın algılarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç üzerinde ilgili yaş grubunda, kadınlık ve erkeklik cinsiyet rollerinin yoğun olarak yaşanmasının etkili olduğu söylenebilir. Çünkü cinsiyet rollerinin kabulü ve bu kabulün toplumsallaşma süreci çocukluk çağının ilk dönemlerinde başlamaktadır. Çocukluktan sonraki dönem yani yetişkinlik dönemi ise cinsiyet rollerinin en fazla kabul gördüğü ve uygulandığı bir dönemdir. Örneğin bu dönemde kadınların öğretmen veya hemşire gibi toplumda kadınlara özgü görülen mesleklere yönelmeleri, ev işleri ile ilgilenmeleri, çocuk bakımına yardımcı olmaları vb. gibi davranışları gerçekleştirmeleri beklenmektedir (Güldü ve Ersoy Kart, 2009, s. 103; Diekmen, Goodfriend ve Goodwin, 2004, s. 210).

Araştırmanın değişkenlerinden biri olan kardeş sayısı ile sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kadın algısı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu sonuç doğrultusunda sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kadın algıları ile kardeş sayısı değişkeni arasında bir ilişki olmadığı söylenebilir. Atış da (2010, s. 44) araştırmasında öğrencilerin kardeş sayılarının toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarını etkilemediği bulgusuna ulaşmıştır. Toplumsal cinsiyet rollerinin kazanılmasında, kardeşin olmaması, kardeş var ise kardeşin-kardeşlerin cinsiyeti etkili olmaktadır. Bu kapsamda Başçı ve Giray (2016, s. 140), Güzel (2016, s. 8), Yıldız ve Keçeci (2016, s. 994), Aydın, Bekar Özen, Yılmaz Gören, ve Sungur (2016, s. 239), Zeyneloğlu (2008, s. 56), Ergin, Bekar ve Acar (2019, s. 127) araştırmalarında kardeş sayısının cinsiyet eşitliği ve cinsiyet rollerinin kazanılmasında etkili olduğunu, bu etkinin cinsiyetlere karşı daha eşitlikçi yaklaşıldığı sonucuna ulaşılmışlardır. Aynı şekilde Rust, Golombok, Johnson, Golding ve Alspac (2000, s. 300) araştırmalarında kardeşi olmayan çocukların aynı cinsiyetten kardeşi olanlara göre daha az kalıp yargısal görüşleri olduğu; ancak farklı cinsiyetten kardeşi olanlara göre ise daha fazla kalıp yargılı oldukları sonucuna ulaşılmışlardır.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının, aile tipi değişkeni ile kadın algısı düzeyleri arasında, ölçeğin genelinde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Alanyazın incelendiğinde elde edilen bu bulgu Sucu (2019, s. 58); Atış (2010, s. 47), Arıcı'nın (2011, s. 77) bulgularını desteklemektedir. Ancak; Türkiye'de Kadının Statüsü ve Kadınların Yaşadıkları Sorunlarla İlgili Çözüm Önerileri faktörlerinde, geniş aile tipinde yetişen sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kadın algılarının, çekirdek aile tipinde yetişen öğretmen adaylarına kıyasla daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu sonuç üzerinde aile içerisinde dağıtılan sorumlulukların, görevlerin ve yapılacak işlerin, geleneksel olarak, cinsiyet gözetilerek dağıtıldığından kaynaklandığı söylenebilir (Şafak, Çopur ve Özkan, 2006, s. 8; Adak, 2007, s. 137)

Araştırmada, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının doğum yeri değişkeni ile kadın algısı düzeyleri arasında, ölçeğin genelinde anlamlı bir farklılık bulunmazken; kadına yönelik ön kabuller ve Türkiye'de kadının statüsü faktörlerinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Bu farklılık; kadına yönelik ön kabuller faktöründe doğum yeri il ve ilçe olan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kadın algılarının, doğum yeri köy olan öğretmen adaylarına kıyasla daha yüksek olduğu yönündedir. Türkiye'de kadın statüsü faktör boyutunda ise doğum yeri köy olan öğretmen adaylarının, doğum yeri il ve ilçe olan öğretmen adaylarına

kıyasla kadın algılarının daha yüksek olduğu yönündedir. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının yerleşim yeri özellikleri ile kadın algısı düzeyleri arasında, ölçeğin genelinde istatistiksel açıdan bir fark bulunmamıştır. Kadına yönelik ön kabuller, Türkiye’de kadının statüsü ve kadınların yaşadıkları sorunlarla ilgili çözüm önerileri faktörlerinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Kadına yönelik ön kabuller ve kadınların yaşadıkları sorunlarla ilgili çözüm önerileri faktörlerinde yerleşim yeri il ve ilçe olan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kadın algıları, yerleşim yeri köy olan öğretmen adaylarına kıyasla daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Türkiye’de kadın statüsü faktör boyutunda ise yerleşim yeri köy olan öğretmen adaylarının, yerleşim yeri il ve ilçe olan öğretmen adaylarına kıyasla kadın algılarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sucu (2019, s. 83) araştırmasında yerleşim yeri değişkeni ile öğretmen adaylarının kadına yönelik algı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı bulgusuna ulaşmıştır. Bu sonuçlar üzerinde ailenin, yaşanan toplumsal çevrenin, kültürel faktörlerin, öğrenilmiş normların ve beklentilerin etkili olduğu söylenebilir. Çünkü kız ve erkek çocukların cinsiyetlerine göre üstlendikleri roller ve edindikleri sorumluluklar ailede ve çevrenin etkisi ile kazanılmakta böylece kadınlık ve erkeklik cinsiyet kimliği oluşmaktadır (Basow, 1992, s. 459; Martin, 2005, s. 476; Dökmen, 2016, s. 180).

Gerçekleştirilen bu araştırmada sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kadın algıları ile anne eğitim düzeyi değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Baba eğitim düzeyi değişkeninde ise ölçeğin genelinde anlamlı bir farklılık bulunmazken, Kadının Toplumsal Yaşamdaki Kayıpları faktöründe anlamlı farklılık olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu fark; baba eğitim düzeyinin artması ile doğru orantılıdır. Baba eğitim düzeyi arttıkça, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kadın algısının arttığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bireyler öğrenmelerinin çoğunu ebeveynlerini model alarak gerçekleştirmektedirler. Ebeveynlerin davranışları ve bu davranışların sonuçları, bireyleri geleneksel kadın veya erkek cinsiyet rollerine göre davranmaları veya bu davranışlardan vazgeçmeleri noktasında etkilemektedir (Bussey ve Bandura, 1999, s. 685). Babaların eğitim düzeyinin artması ile aile bireylerinde kadınların toplumsal yaşamdaki yeri noktasında farkındalık oluştuğu söylenebilir.

Araştırmanın alt problemlerinden olan anne meslek durumu değişkeni ile sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kadın algıları arasında ölçeğin genelinde anlamlı bir fark bulunmazken, kadının toplumsal yaşamdaki kayıpları faktöründe, annesi çalışmayan öğretmen adayları lehine bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bu bulgu, annenin bir kadın olarak çalışmamasının aile içerisinde ve toplumda bir kayıp olarak görüldüğünü göstermesi açısından önemlidir. Baba meslek değişkeninde ise ölçeğin genelinde anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. Ancak; Türkiye’de kadının statüsü alt faktöründe, babası herhangi bir iş kolunda çalışmayan öğretmen adaylarının lehine bir sonuca ulaşılmıştır. Yaşadıkları sorunlarla ilgili çözüm önerileri faktör boyutunda ise babası herhangi bir iş kolunda çalışan öğretmen adaylarının kadın algılarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Alanyazın incelendiğinde, toplumsal cinsiyet rollerinin araştırıldığı çalışmalar olan Yazıcı (2016, s. 850), Yıldız ve Keçeci de (2016, s. 996) çalışmalarında benzer sonuçlar elde etmişlerdir.

Modernliğin ölçütlerinden birisi toplumda kadına verilen değerdir. Tüm toplumlarda değerli olan kadın hak ettiği değeri almasını bilmeli ve erkekler de bu değeri ona vermelidir. Çünkü toplumsal gelişim kadının toplumdaki yerinin kabulü ile başlamaktadır. Türk toplumunda kadınlar öncelikle anne, eş olarak görülmekte; cinsiyetinden dolayı ev ve çocuk işlerinin yüklendiği bireyler olarak algılanmaktadır. Erkeklerin ise bu tip sorumlulukları olmadığı kanısı yaygındır. Toplumsal cinsiyet ilişkilerinde bu tip cinsiyet körlüğü (görmezliği) (Leadbetter, 2004, s. 3) oluşan eşitsizlikleri sürekli hale getirmektedir.

Gelecek nesillerin yaşamını iyileştirmek için doğru seçimlerin bugünden yapılarak hareket edilmesi kaçınılmazdır. Sürdürülebilir bir kalkınmaya ulaşmak, sürdürülebilir bir gelecek inşa etmek için gerekli olan değerlerin, yaşam tarzlarının ve davranışların tüm bireylere öğretilmesi gereklidir. Çocuklarımızın ilk formal eğitimleri öğretmenleridir. Eğitimden beklenen; stereotipleşmiş yargılardan kurtularak her iki cinsi cinsiyetlere karşı duyarlı olarak yetişmesidir. Kadın ve erkek öğretmenlerin cinsiyet köru olmamaları, sınıflara cinsiyete tarafsız kişiler olarak girmeleri, öğrencilerini geleneksel cinsiyet rolleri kapsamında yetiştirmemeleri beklenmektedir. Elde edilen sonuçlar ışığında şu öneriler getirilebilir:

- Sınıf düzeyinde meydana gelen farkın en aza indirgenebilmesi için sosyal bilgiler lisan eğitiminde, tüm sınıf düzeylerinde cinsiyet eşitliği ve kadın-erkek algısı konusunu içeren bir ders verilmelidir.
- Yaş değişkenine ilişkin farkın en aza indirgenmesi için ilköğretim ve ortaöğretim eğitiminde yer alan müfredatlar ve ders içeriklerinin cinsiyet dostu politikalar ile hazırlanmasına dikkat edilmelidir.

- Yerleşim yeri değişkenine ilişkin farklar göz önüne alındığında; üniversite öğrenim sürecinden önce ortaöğretim kuramlarında ergenlik sürecinde ve sonrasında bireye cinsiyet eğitimi verilmesi önerilir.
- Literatüre katkı sağlaması amacıyla; araştırmanın farklı örneklem grupları ve farklı değişkenlerle gerçekleştirilmesi önerilir.

Etik Beyan

“Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Kadına Yönelik Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Acker, S. (1988). Teachers, gender and resistance. *British Journal of Sociology of Education*. 9(3), 307-322.<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0142569880090304?journalCode=cbse20>, adresinden 01.09.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Adak, N. (2007). Kadınların ikilemi: iş ve aile yaşamı. *Sosyoloji Dergisi*, Ülgen Oskay’a Armağan Özel Sayısı (Hakemsiz Sayı), 17, 137-152.
- Akar, Y. (2018). *Erkeklik ve iktidar: erkeklik dinamiklerinin kadına yönelik bakış açısı Eskişehir’de yaşayan göçmenlerin ve tatarların kadın algısı*. (Yüksek Lisans Tezi). Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Arıcı, F. (2011). *Üniversite öğrencilerinde toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algular ve psikolojik iyi oluş*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Atıf, F. (2010). *Ebelik/ hemşirelik 1. ve 4. sınıf öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin rollerinin belirlenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Aydın, M., Bekar Özen, E., Yılmaz Gören, Ş. & Sungur, M. A. (2016). Hemşirelik öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 223-242.
- Aylaz, R., Güneş, G., Uzun, Ö. ve Ünal, S. (2014). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rolüne yönelik görüşleri. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 23(5), 183-190.
- Basow, S. A. (1992). *Gender: stereotypes and roles* (3rd ed.) Thomson Brooks/Cole Publishing Co.<https://www.worldcat.org/title/gender-stereotypes-and-roles/oclc/647115084> 10.09.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Başçı B. ve Giray, S. (2016). The survey of multivariate analysis for the undergraduate students’attitudes towards communal gender roles. *Journal of Life Economics*, 3(4), 117-142.
- Bebel, A. (1996). *Kadın ve sosyalizm*. S. N. Kaya (Çev.). İnter.
- Bileşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP). (2018).<http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home.html> adresinden 12.07.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Binyıl Kalkınma Hedefleri, (2018).<http://www.un.org.tr/includes/files/Binyil02.pdf> adresinden 28.07.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Bussey, K. ve Bandura, A. (1999). Social cognitive theory of gender development and differentiation. *Psychological Review*, 106(4), 676-713.
- Connell, R. W. (2016). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar*. İstanbul: Ayrıntı.
- Diekmann, A. B., Goodfriend, W. ve Goodwin, S. (2004). Dynamics stereotypes of power: perceived change and stability in gender hierarchies. *Sex Roles*, 50(3), 201-215.
- Dökmen, Z. Y. (2016). *Toplumsal cinsiyet, sosyal psikolojik açıklamalar* (5. Baskı). İstanbul: Remzi.
- Ergin, A., Bekar, T. ve Aydemir Acar, G. (2019). Tıp fakültesi öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine yönelik tutumları ve etkileyen faktörler. *Fırat Tıp Dergisi*, 24(3): 122-128.
- Güldü, Ö. ve Ersoy Kart, M. (2009). Toplumsal cinsiyet rolleri ve siyasal tutumlar: sosyal psikolojik bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(03), 97-116.
- Gülmez N., İra N., Yılmaz İ. ve Özenc İra G. (2017). Üniversite öğrencilerinde kadın algısı ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 65-86.
- Güzel, A. (2016). Öğrencilerin toplumsal cinsiyet rolleri tutumları ve ilişkili faktörler. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(4): 1-11.
- Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016). Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. Ankara.
- Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2018-2023 (2018). [https://kadininstatusu.aile.gov.tr/data/54296c50369dc32358ee2c4f/KADININ%20G%C3%9C%C3%87LENMES%C4%B0%20STRATEJ%C4%B0%20BELGES%C4%B0%20VE%20EYLEM%20PLANI%20\(2018-2023\).pdf](https://kadininstatusu.aile.gov.tr/data/54296c50369dc32358ee2c4f/KADININ%20G%C3%9C%C3%87LENMES%C4%B0%20STRATEJ%C4%B0%20BELGES%C4%B0%20VE%20EYLEM%20PLANI%20(2018-2023).pdf) adresinden 14.05.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemi* (26. Baskı). Ankara: Nobel.
- Leadbetter, H. (2004), “Gender budgeting”, spectrum, policy & technical perspectives for cıfpa members and students, 4, The Chartered Institute of Public Finance and Accountancy , pp 3-4, London.

- Milli Eğitim Temel Kanunu (2018). <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf> adresinden 16.05.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Öngen, B. ve Aytaç, S. (2013). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ve yaşam değerleri ilişkisi. *Sosyoloji Konferansları*, 48(2), 1-18.
- Özen, Y. ve Gül, A. (2007). Sosyal ve eğitim bilimleri araştırmalarında evren-örneklem sorunu. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (15), 394-422.
- Pesen, A., Kara, İ., Kale, M. ve Abbak, B. S. (2016). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algısı ile çatışma ve şiddete ilişkin farkındalık düzeylerinin incelenmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 6(11), 325-339.
- Rust, J., Golombok, S., Hines, M., Johnson, K., Golding, J. ve Alspac Study Team. (2000). The role of brothers and sisters in the gender development of preschool children. *Journal of Experimental Child Psychology*, 77(4), 292-303.
- Sarper, D. (2015). *Kadın pop star imgeleeri ve toplumda kadın algısı: Amerika, İtalya ve Türkiye örneği*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Sayılan, F. (2012). *Toplumsal cinsiyet ve eğitim: olanaklar ve sınırları*. Ankara: Dipnot.
- Seçgin, F. ve Kurnaz, ř. (2015) Sosyal bilgiler dersinde toplumsal cinsiyet etkinliklerinin öğrencilerin algı ve tutumlarına etkisi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(5), 24-38.
- Seçgin, F. & Tural, A. (2011). Sınıf öğretmenliği bölümü öğretmen adaylarının toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları. *e-Journal of New World Sciences Academy Education Sciences*, 6(4), 2446-2458.
- Şafak, ř., Çopur, Z. ve Özkan, M. (2006). Çocukların evle ilgili faaliyetlere harcadıkları zamanın incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*, 94, <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/sszcmiao.pdf>
- Temelkuran, E. (2013). *Düğümlere üfleyen kadınlar*. İstanbul: Everest.
- UNICEF (2015). *Türkiye Ülke Raporu*. <http://education-equity.org/wp-content/uploads/2014/02/%C3%B6LKE-RAPORU-Tr-14.1.2014.pdf> adresinden 03.05.2019 tarihinde erişilmiştir.
- Vefikuluçay, D., Demirel, S., Taşkın, L. ve Eroğlu, K. (2007). Kafkas üniversitesi son sınıf öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin bakış açıları. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 14(2), 12–27.
- Wollstonecraft, M. (2012). *Kadın haklarının gerekelelendirilmesi*. Hakyemez D. (Çev.). İstanbul: İşbankası.
- Yazıcı, K. (2011). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının demokratik değerlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 36(159), 165-178.
- Yazıcı, T. (2016). Müzik öğretmeni adaylarının toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları. *Akademik Bakış Dergisi*, 54, 833-852.
- Yıldız, E. ve Keçeci, O. (2016). Ege üniversitesi spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin bakış açısı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(47), 986-998.
- Yılmaz, D. V., Zeyneloğlu, S., Kocaöz, S., Kısa, S., Taşkın, L. Ve Eroğlu, K. (2009). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin görüşleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 775-792.
- Zeyneloğlu, S. (2008). *Ankara'da hemşirelik öğrenimi gören üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları*. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

EXTENDED ABSTRACT

Woman; Since the early ages of history, it has been identified with the house, kept away from the public sphere, and the capacity of girls is limited and prevented compared to boys. The women who tried to get out of the darkness of the Middle Ages tried to establish their existence with the age of enlightenment. Emphasizing that women's problem requires special research, Bebel said; She stated that half of humanity is dealing with the questions of what was the place of women, what is today, what will be tomorrow. Women wanted to take part in the French Revolution and the people's council during the Enlightenment period. This request resulted in the execution of the person who voiced the request by the guillotine of Olympe de Gouges. The negativity experienced could not stop women from saying 'I am here. Women who began to gain social rights with the industrial revolution became visible after the 80s. Studies on the history of femininity and the definition of women, which were written with very challenging struggles, have increased since the 20th century. Femininity and masculinity are socially learned stereotypes. To get rid of these stereotypes in the 21st century, countries around the world; issues related to women in management, education, cultural and social dimensions are included in development policies. In this conjuncture, studies are carried out on women in our country. Gender equality is implemented as a state policy and efforts are made to eliminate gender discrimination.

This research is a descriptive study that tries to determine the perceptions of prospective social studies teachers towards women. The research was conducted with relational survey model. "Screening models are research approaches that aim to describe a situation that existed or existed in the past as it exists. The important thing is to be able to 'observe' it appropriately (Karasar, 2014, p. 77). The study group of this research; A total of 249 social studies teacher candidates, 151 females and 98 males, continue

their education in the Social Sciences Education Department of the Faculty of Education at a state university in the Central Anatolia region. The “Personal Information Form hazırlanan prepared by the researcher and the Kadın Perception of Women in University Students geliştiril developed by Gülmez, İra, Yılmaz and Özenç İra (2017) were used as data collection tools. Cronbach's alpha values obtained by applying the female perception scale to the study group; .75. Gülmez, İra, Yılmaz and Özenç İra's (2017) cronbach alpha internal consistency coefficient obtained from the whole scale is .84. Women's perceptions level scores of social studies teacher candidates were determined with descriptive statistics applications. In the calculation of the arithmetic mean scores of the social studies teacher candidates' answers to the questions in the data collection tool; Never ($1.00 < \bar{X} \leq 1.79$), Rarely ($1.80 < \bar{X} \leq 2.59$), Occasionally ($2.60 < \bar{X} \leq 3.39$), Often ($3.40 < \bar{X} \leq 4.19$), Always ($4.20 < \bar{X} \leq 5.00$) ranges.

It was concluded that female perceptions were higher among female teacher candidates in terms of gender variable. In the light of this result, it is possible to say that male teacher candidates adopted traditional gender roles. It was determined that female perceptions of social studies teacher candidates differed statistically according to class variable. In the overall scale and in the sub-factors, it was found that pre-service teachers in the 1st, 2nd, and 3rd grades had higher perceptions of women than in the 4th grade. When the responses of the social studies teacher candidates to the scale and personal information form used in the research were examined; It was found that pre-service teachers in the 20-year-old and younger age groups had higher female perceptions.

According to the obtained results, it can be said that there is no relationship between the female perceptions of social studies teacher candidates and the number of siblings. When the answers of social studies teacher candidates to the perception of women in university students were examined; There was no significant difference between the family type variable and female perception levels in the overall scale. While there was no significant difference between the place of birth variable and female perception levels of the prospective social studies teachers in the overall scale; Preliminary Assumptions Against Women and the Status of Women in Turkey were found to be a significant difference in the factor. This difference; According to the Pre-Assumptions for Women factor, the female perceptions of social studies teacher whose birth place is province and district are higher than the prospective teachers whose birth place is village. There was no statistically significant difference between the residence characteristics of social studies teacher candidates and women's perception levels. It was found that there was no significant relationship between female perceptions of social studies teacher candidates and mother education level variable. While there was no significant difference in the father education level variable in the whole scale, it was found that there was a significant difference in the Losses of Women in Social Life factor. This difference; father is directly proportional to the increase in education level. In order to improve the lives of future generations, it is inevitable to make the right choices from today. All individuals should be taught the values, lifestyles and behaviors necessary to achieve sustainable development and build a sustainable future. The first formal trainers of our children are their teachers.

Üniversite Öğrencilerinin Yabancı Dil Öğrenme Zorluklarını Yaşama Düzeyleri¹

Murat BAYIR² ve Rüştü YEŐİL³

Öz

Bu araştırmanın amacı, üniversite dil hazırlık sınıfında yabancı dil öğrenen öğrencilerin yaşamış oldukları öğrenim zorluklarını belirlemektir. Araştırma, tarama modelinde yürütölen betimsel ve nicel bir çalışma özelliği taşımaktadır. Kırgız-Türk Manas Üniversitesi yabancı dil hazırlık sınıflarında dil eğitimi alan 495 öğrenci araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Araştırmanın verileri, “Kişisel Bilgi Formu” ve “Yabancı Dil Öğrenme Zorlukları Ölçeği (YDÖZÖ)” ile toplanmıştır. YDÖZÖ, 5 faktör altında toplanmış 29 maddelik beşli likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin KMO değeri 0,937; Bartlett Testi değerlerinin $\chi^2=5707,914$; $sd=406$; $p<0,001$; Cronbach alpha güvenilirlik katsayısı ise 0,923'tür. Veriler üzerinde aritmetik ortalama, standart sapma, t testi, Anova, Tukey ve korelasyon testi analizleri yapılmıştır. Fark ve ilişki testlerinin yorumlanmasında $p<0,05$ düzeyi anlamlılık için yeterli kabul edilmiştir. Araştırma sonunda öğrencilerin en fazla farklılıklara uyum sağlama faktöründeki zorlukları yaşadıkları; cinsiyet, ana dil, bilinen dil sayısı, ölkelerinde konuşulan dil sayısı, ailenin Kırgızistan'da yaşıyor olma durumu ve öğrenim görölecek bölümün niteliği değişkenlerine göre bazı faktörlerdeki zorlukların yaşanma düzeylerinin anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yabancı dil öğrenme, Öğrenme zorlukları, Üniversite öğrencisi

The Levels of Difficulties University Students Experience in Learning Foreign Languages

Abstract

The aim of this study is to determine the difficulties in learning foreign languages that students at preparatory course have experienced. The research contents a descriptive and quantitative work carried out in the screening model. The study group of the research consisted of 495 students who got language education in foreign language preparatory classes of Kyrgyz-Turkish Manas University. The data of the study was collected by “Personal Information Form” and “Foreign Language Learning Scale of Difficulties (FLLSD)”. FLLSD is a five-point Likert-type scale consisting of 29 items assembled under 5 factors. KMO value of the scale was 0.937; The Bartlett Test values for $\chi^2 = 5707,914$; $SD = 406$; $p < 0.001$; The Cronbach alpha reliability co-efficient is 0.923. Arithmetic mean, standard deviation, t test, Anova, Tukey and correlation test analyzes were carried out with the data. In the interpretation of difference and relationship tests, $p < 0.05$ level was considered to be enough for significance. At the end of the research, according to the students' different factors such as experiencing difficulties in supplying, gender, mother tongue, number of known languages, number of languages spoken in their countries, a status of the family living in the Kyrgyzstan and differences in the nature of the department to be studied it was determined that the level of facing difficulties in some factors differed considerably.

Key Words: Foreign language learning, Learning difficulties, University student

Atıf İçin / Please Cite As:

Bayır, M. ve Yeşil, R. (2020). Üniversite öğrencilerinin yabancı dil öğrenme zorluklarını yaşama düzeyleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1479-1493.

Geliş Tarihi / Received Date: 23.07.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 05.05.2020

¹ Bu çalışma, KTMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalında hazırlanan “Öğrencilerin Yabancı Dil Hazırlık Eğitiminde Karşılaştıkları Öğrenim Zorlukları Ve Çözüm Önerileri” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Kırgız-Türk Manas Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu, mrdbyr@gmail.com - ORCID: 0000-0003-4887-7138

³ Prof. Dr. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi/Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi, ryesil40@gmail.com - ORCID: 0000-0002-8839-0431

Giriş

İletişim ve ulaşım teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte dünya bir köy haline gelmiş; insanlar ve kültürler arasındaki etkileşim açısından coğrafi uzaklıklar sorun olmaktan önemli ölçüde çıkmıştır. Bununla birlikte bireylerin bu teknolojiden yararlanabilecek kadar dil yeterliklerine sahip olmalarının iletişim ve etkileşimin niteliği üzerinde önemli etkisinin olduğu belirtilmelidir (Altın ve Saracaloğlu, 2018, s. 138; Soyupek, 2007, s. 1571). Bununla birlikte bireylerdeki dil yeterliklerinin iyileştirilmesi konusunda alınan mesafenin, teknolojik altyapıdaki iyileşmelere oranla daha yetersiz kaldığı söylenebilir.

İnsanların özellikle farklı dilleri bilme ve kullanabilme konusundaki yetersizlikleri, iletişim ve etkileşime uygun bu ortamsal şartlardan yeterince yararlanabilmesini güçleştiren en önemli etkenlerden biri olarak nitelenebilir (Erişti, Polat ve Erdem, 2018, s. 356; Arslan, 2009, s. 309-310; Gömleksiz ve Özkaya, 2012, s. 496; Haznedar, 2010, 747). Bu gerçeği fark eden birey ve toplumların, farklı dilleri öğrenme yönünde büyük çaba gösterdikleri; bu çerçevede önemli yatırımlarda buldukları dikkat çekmektedir (Arslan, 2009, s. 309; Yolcu, 2002, s. 21; Gömleksiz ve Özkaya, 2012, s. 497). Ülke çapında yabancı dille eğitim veren okulların açılması; her yaş düzeyine dönük yabancı dil kurslarının düzenlenmesi, okul öncesi eğitim programlarına kadar yabancı dil derslerinin yerleştirilmiş olması, yabancı dil öğretimi ile ilgili birçok bilimsel ve sosyal içerikli faaliyetlerin düzenlenmesi ve bireylerin farklı dilleri öğrenmeye teşvik edilmesi bu çabaların yalnızca bir kısmını oluşturmaktadır (Haznedar, 2010, s. 748-749; Altın ve Saracaloğlu, 2018, s. 137; Yaman, 2018, s. 162-163).

Yabancı/farklı dilleri bilme ve kullanabilme yeterlikleri, özellikle 21. Yüzyılın arzulanan/hedeflenen insan/vatandaş tipinin temel özelliklerinden biri olarak kabul edilmektedir (Arslan, 2009, s. 310; Haznedar, 2010, s. 747; Altın ve Saracaloğlu, 2018, s. 137). Soyupek'e (2007, s. 1571) göre yabancı dil bilmenin insanlara bireysel, sosyal ve mesleki sağlayacağı faydalar dikkate alındığında bu özelliğin yetişmiş insanın temel vasfı sayılması gerektiği savunulmaktadır. Başka bir ifade ile olabildiğince farklı dilleri bilip kullanabilmenin günümüzde, modern toplumlarda etkin bir birey olabilmenin temel gereklerinden biri olarak algılandığı söylenebilir.

Her şeyden önce birey ve toplumlardaki yabancı dil öğrenmeye ilişkin bu farkındalık durumunun, ülke ve toplumların geleceği açısından önemli ve memnuniyet verici olduğu belirtilmelidir. Bununla birlikte aynı memnuniyet verici durumun, yabancı dil öğrenme ya da öğretmede tesis edilemediği de belirtilmelidir (Haznedar, 2010, s. 753; Altın ve Saracaloğlu, 2018, s. 137; Erişti, Polat ve Erdem, 2018, s. 356; Soyupek, 2007, s. 1572). Türkiye'de yabancı dil öğrenme-öğretme problemine ilişkin çalışmaları derledikleri araştırmalarında Suna ve Durmuşçelebi (2013, s. 20) "bu çalışmalar Türkiye'de yabancı dil öğrenme-öğretme probleminin var olduğuna işaret etmektedir; ancak araştırma ve çalışma konularının çeşitliliği bu problemin tek bir nedeninin olmadığını göstermektedir" demektedirler.

Alanyazın incelendiğinde yabancı dil öğretimi ya da öğrenimi ile ilgili çok sayıda bilimsel çalışma yapıldığı; buna karşılık bu çalışmaların önemli bir kısmında bilim insanı, yazar ve düşünürlerin yabancı dil öğretiminde önemli sorunlar ve zorluklar yaşandığını sıklıkla vurguladıkları dikkati çekmektedir (Soyupek, 2007, s. 1572; Yolcu, 2002, s. 24; Gömleksiz ve Özkaya, 2012, s. 497; Altın ve Saracaloğlu, 2018, s. 137; Yaman, 2018, s. 161). Suna ve Durmuşçelebi (2013, s. 20) politika yanlışlıklarını, dilbilgisi ağırlıklı yöntemlerin kullanılmasının, ders saati yetersizliği ve öğrencilerin yeterince zaman ayıramamalarının, kalabalık sınıfların, yanlış ölçme ve değerlendirme uygulamalarının, hizmet içi ve hizmet öncesi eğitim çalışmalarının niteliksizliğinin farklı araştırmalarda öne çıkan sorunlar olduğunu belirtmektedirler. Haznedar (2010, s. 753) ise öğretmenlerin yabancı dil eğitiminde yaşadıkları sorunlar incelendiğinde ilk sıralarda öğrencilerin bireysel farklılıklarının, motivasyon eksiklerinin, dil öğrenme için ayrılan zaman azlığı ve kalabalık sınıflarda eğitim yapılıyor olmasının geldiğini; bunların yanı sıra, öğretim malzemesi yetersizlikleri, öğretmenlerin modern dil öğretim yöntemi konusundaki yetersizlikleri gibi etkenlerin de önemli sorun ve zorluklara yol açtığını ifade etmektedir. Benzer tespitler farklı bilim insanları tarafından da yapılmıştır.

Yukarıda örneklenen araştırmalarda ortaya konulan yabancı dil öğretiminde karşılaşılan sorun ve zorlukların bir kısmının fiziksel altyapı yetersizlikleri, politika yanlışlıkları ve kültürel ortamla (Haznedar, 2010, s. 753; Erişti, Polat ve Erdem, 2018, s. 356; Yaman, 2018, s. 161); buna karşılık daha önemli kısmının ise uygulanan eğitim programları, öğretmen ve öğrenci yeterlikleri, öğrencilerin öğrenme alışkanlıkları ve sorumluluk alma düzeyleri ile eğitimin sosyokültürel ortamı ile ilişkilendirildiği dikkati çekmektedir (Carnell, 2005; Gömleksiz ve Özkaya, 2012, s. 499-500; ; Hughes, 2001; Tath ve Aksoy, 2017, s. 137;

Sierra, 2009; Soyupek, 2007, s. 1572). Arslan (2009, s. 309-311) yabancı dil öğretimi ile ilgili olarak yaşanan sorunlar arasında teknolojik araçlardan etkin yararlanamama, motivasyon eksikleri, öğretmenlerin yöntem yanlışları, konuşulan dilden ziyade gramer odaklı dil eğitimi uygulamalarına öncelik verilmesi ve öğretmen yetersizlikleri sorunlarını saymaktadır. Haznedar (2010, s. 753) ise yabancı dil öğretiminde özellikle öğretmenlerin sözel iletişime dayalı yöntemleri kısmen de olsa kullanabilirlerken uygulamalı öğretim yöntem ve tekniklerinden yararlanma konusunda önemli yetersizlikler içerisinde oldukları, ölçme ve değerlendirme uygulamalarının nitelik sorunlarının bulunduğunu; yapılan hizmet içi eğitim çalışmalarının da bu yönde bir katma değer oluşturamadığını, özellikle yabancı dil öğretimi açısından bir standart oluşumunun da tesis edilemediğini belirtmektedir. Ona göre özellikle öğretmen yetiştirme süreçlerinde adaylara öğretim yeterliklerinin kazandırılması ve bir standart oluşturabilme önemli bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Altın ve Saracaloğlu (2018, s. 155-158), 1996-2016 yılları arasında Türkiye’de yapılmış 117 tez çalışmasının incelenmesi ve öğretmenlerle yapılan görüşmeler sonunda öğrencilerin temel dil becerilerinin öğretiminde uygulanan yöntemlerin öğrencilerin ilgilerini çekmediğini; bazı kelime türleri ve dilbilgisi yapılarının öğrenilmesinde/öğretilmesinde zorluklar yaşandığını, İngilizce öğrenmenin okul başarısı ve girilecekteki sınav başarısı üzerinde etkili olmaması nedeniyle yeterince önemsenmediğini belirlemişlerdir.

Hiç şüphesiz bu sorun kaynaklarının her biri, yabancı dil öğretiminin başarıya ulaşmasını olumsuz yönde etkilemektedir. Bunları her birinin ayrıntılı olarak araştırılması ve mücadele edilmesi önemlidir. Nitekim Altın ve Saracaloğlu (2018, s. 138) çalışmalarında Türkiye’de İngilizce öğretimi alanında yapılan tezleri incelemişler ve doktora düzeyinde ve deneysel desene dayalı tez çalışmalarının az olduğunu belirlemişlerdir. Bununla birlikte daha büyük enerji ve imkanların, öğretmen yeterlikleri, öğrenci tutum ve davranışları ile eğitim programları ile ilgili sorunların aşılması yönünde sarf edilmesi gerektiği söylenebilir. Özellikle eğitim bilimci ve öğretmenlerin enerji ve imkânlarını daha çok yabancı dil öğretimi süreçlerine odaklamalarının yararlı olacağı belirtilmelidir (Yalçın, 2013; Tatlı ve Aksoy, 2017; Yaman, 2018; Soyupek, 2007). Bu nedenle yabancı dil öğrenme ve öğretme süreçlerinde uygulanan programları, bu süreçte eğitimci olarak rol alan öğretmenlerin öğretim yeterlikleri ile öğrencilerin yabancı dil öğrenme konusundaki alışkanlık, tutum ve davranışlarının farklı yönlerden araştırmalara konu edilmesi önem arz etmektedir.

Modern eğitim kuramlarının sıklıkla vurguladığı üzere bu problemlere daha öğrenci merkezli bakabilmenin yararlı olacağı söylenebilir. Başka bir ifade ile yaşanan yabancı dil öğretimi sorunlarına kaynaklık eden durumların, onları bizzat yaşayan ve çok yönlü olarak olumsuz etkilenen öğrenci gözüyle değerlendirilmesi doğru bir tutum olarak değerlendirilebilir. Özellikle de yaşanan sorunların somut göstergeleri olan zorlukları tecrübe etmiş ve çıkış yolu aramış öğrenciler tarafından hissedilen ve gözlenen boyutlarının belirlenmeye çalışılması, alınabilecek tedbirler ya da atılacak adımların tayin edilmesinde daha somut yol göstericiler olabilirler. Bu araştırma, temel olarak böyle bir bakış açısından hareket ederek tasarlanmıştır. Öğrencilerin yabancı dil öğrenme süreçlerinde yaşadıkları öğrenim zorlukları ve yaşama düzeylerini belirlemek, araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı; üniversite yabancı dil hazırlık sınıflarında eğitim gören öğrencilerin yabancı dil öğrenirken yaşadıkları zorlukları ve yaşama düzeylerini farklı değişkenler açısından belirlemektir. Böylelikle, öğrenci ve öğretim elemanları açısından yabancı dil öğrenme ve öğretmenin kolaylaştırılması ve yabancı dil eğitim programlarının tasarlanması çerçevesinde kullanılabilir verilerin temin edilmesi amaçlanmıştır. Bu zorlukları bizzat yaşayan öğrencilerin öğrenme tecrübelerine dayanarak tespit edilmeye çalışılan zorlukları konu edinmesi, sonuçlarının da uygulanabilirliği ve gerçeğliliği açısından araştırmaya ayrı bir değer kattığı düşünölmektedir. Bu genel amaç ve önem çerçevesinde araştırmada başlıca şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Yabancı dil öğrenme süreçlerindeki üniversite öğrencileri hangi zorlukları ne düzeyde yaşamaktadırlar?
2. Öğrencilerin yabancı dil öğrenirken yaşadıkları zorlukların demografik etkenlere (cinsiyet, öğrenim görölecek bölüm, ana dil, yaşadıkları ölkede yoğun olarak kullanılan dil sayısı, öğrenmeye çalıştıkları yabancı dil, ailelerinin Kırgızistan’da yaşıyor olma durumları) göre farklılaşmakta mıdır?
3. Zorlukların yaşanma düzeyi ile dil becerisi akademik başarı puanları arasında bir ilişki bulunmakta mıdır?

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırmada, üniversite yabancı dil hazırlık sınıflarında eğitim alan öğrencilerin, yabancı dil öğrenirken yaşadıkları zorluklar ve yaşanma düzeyleri farklı değişkenler açısından nicel ölçme araçları ile betimlenmeye çalışılmıştır. Bu nedenle araştırma; tarama modelinde yürütülen, betimsel ve nicel bir çalışma özelliği taşımaktadır (Balcı, 2015, s. 15; Karasar, 2012, s. 76-79).

Çalışma Evreni - Örneklem

Araştırmanın çalışma evrenini Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi (KTÜ) Yabancı Diller Yüksekokulu Hazırlık Sınıfında yabancı dil eğitimi alan toplam 1272 öğrenci oluşturmaktadır (<http://oidb.manas.edu.kg/ss.php> [Erişim: 16.06.2018]).

Araştırmanın örneklemini tesadüfi örnekleme tekniği ile belirlenmiştir. Veri toplandığı gün öğle öncesi kurslarda eğitim alan ve ankete gönüllü katılım sağlamak isteyen 495 öğrenci, araştırmanın örneklem grubunu oluşturmuştur. Öğrencilerin araştırmaya konu edilen demografik değişkenlere göre dağılımı Tablo 1'de sunulmuştur:

Tablo 1. Çalışma Grubunun Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları (n=495)

Değişkenler	Alt gruplar	f	%
Cinsiyet	Kız	350	70,7
	Erkek	145	29,3
Barınılan Yer	Öğrenci Yurdu	204	41,2
	Ailesi ile birlikte	127	25,7
	Öğrenci evi	35	7,1
	Diğer (akraba yanı, otel vb.)	122	24,6
	Boş	7	1,4
Üniversite Eğitimi Görecekları Bölümlerin Türü	Sözel	75	15,2
	Sayısal	227	45,9
	Eşit ağırlık	108	21,8
	Genel yetenek	34	6,9
Yaşanılan ülkede yoğun olarak konuşulan dil sayısı	Boş	51	10,3
	Bir dil	63	12,7
	İki dil	336	67,9
	Üç dil ve fazla	92	18,6
Ana dilleri	Boş	4	0,8
	Kırgız Türkçesi	425	85,9
	Türkiye Türkçesi	39	7,9
	Diğer Diller	29	5,8
	Boş	2	0,8

Verilerin Toplanması ve Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri, “Kişisel Bilgi Formu” ile araştırmacılar tarafından geliştirilen “Yabancı Dil Öğrenme Zorlukları Ölçeği” ile toplanmıştır. Okul yönetiminden izin alındıktan sonra araştırmacılar sınıfları gezerek gerekli açıklamalarda bulunmuş; formlar gönüllü öğrencilere dağıtılıp ders sonunda öğretmenlere teslim etmeleri istenmiştir. Öğretmenlerde toplanan formlar bir gün sonra araştırmacılar tarafından teslim alınmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmanın bağımsız değişkenlerine ilişkin verileri toplamak üzere kullanılan ve 7 maddeden oluşan bir veri toplama aracıdır.

Yabancı Dil Öğrenme Zorlukları Ölçeği (YDÖZÖ): Öğrencilerin yabancı dil öğrenme süreçlerinde yaşadıkları öğrenim zorluklarını ve yaşanma düzeylerini belirlemek amacıyla kullanılan geçerli ve güvenilirlik özellikleri test edilmiş bir ölçektir (Büyüköztürk, 2012; Eroğlu, 2008; Balcı, 2015). Ölçek 5 faktör altında toplanmış 29 maddeyi içeren beşli likert tipi bir veri toplama aracıdır. Ölçeğin faktörleri; “Öğretmen Kaynaklı Zorluklar (ÖKZ)”, “Materyal / Ölçme Değerlendirme Kaynaklı Zorluklar (MÖKZ)”, “Öğrenme Alışkanlığı Kaynaklı Zorluklar (ÖAKZ)”, “Farklılıklara Uyum Sağlama Kaynaklı Zorluklar (FUKZ)” ve “Psikososyal Ortam Kaynaklı Zorluklar (POKZ)” adlarını taşımaktadır. Dereceleme seçenekleri ise (0) Hiç/Çok az”, “(1) Az”, “(2) Biraz/Kısmen”, “(3) Fazla” ve “(4) Çok fazla” ifadelerini içermektedir. Araştırmacılar tarafından yapılan geçerlik analizleri sonucunda ölçeğin KMO değeri 0,937; Bartlett Testi

değerlerinin $x^2=5707,914$; $sd=406$; $p<0,001$ olarak belirlenmiştir. Ölçeğin geçerlik ve güvenirlilik özelliklerini yansıtan değerler Tablo 2’de özetlenmiştir:

Tablo 2. *Yabancı Dil Öğrenme Zorlukları Ölçeğinin geçerlik ve Güvenirlilik Değerleri*

Faktör Adı	Madde Sayısı	Faktör Yüğü Aralıkları	Özdeğer	Açıklanan Varyans Miktarı (%)	Cronbach Alpha
ÖKZ	8 madde	,560 - ,725	9,512	32,800	0,893
MÖKZ	6 madde	,568 - ,674	2,271	7,830	0,814
ÖAKZ	6 madde	,548- ,672	1,640	5,656	0,812
FUKZ	5 madde	,601 - ,751	1,297	4,473	0,741
POKZ	4 madde	,449 - ,782	1,178	4,062	0,695
YDÖZÖ	29 madde	,450 - ,775	---	54,821	0,923

Verilerin Analizi

Verileri üzerinde, araştırmanın amaçları doğrultusunda aritmetik ortalama, standart sapma, ilişkisiz örneklem t testi, Anova testi, Tukey testi ve Pearsns’ r testi analizleri yapılmıştır. Fark ve ilişki testlerinde $p<0,05$ düzeyi anlamlılık için yeterli kabul edilmiştir. Diğer taraftan aritmetik ortalama değerleri için “0,00 – 0,80 arası hiç/çok az”, “0,81 – 1,60 arası az”, “1,61 – 2,40 arası biraz”, “2,41 – 3,20 arası fazla” ve “3,21 – 4,00 arası çok fazla” olarak tanımlanmış ve yorumlanmıştır.

Bulgular

Veriler üzerinde yapılan analizler sonunda dil hazırlık sınıfında yabancı dil eğitimi alan üniversite öğrencilerinin yaşadıkları öğrenim zorluklarına ve bazı değişkenlere göre bu zorlukların yaşanma düzeylerine ilişkin bulgular aşağıda sunulmuştur.

Yabancı Dil Eğitimi Süreçlerinde Öğrencilerin Yaşadıkları Öğrenim Zorluklarına İlişkin Bulgular

Tablo 3. *Öğrencilerin Yabancı Dil Öğrenirken Yaşadıkları Zorlukların Faktörlere Göre Dağılımı*

Faktörler	N	\bar{X}	Ss	Düzye
Öğretmen Kaynaklı Zorluklar (ÖKZ)	495	2,13	,86	Biraz
Materyal / Ölçme Değerlendirme Kaynaklı Zorluklar (MÖKZ)	495	2,41	,83	Fazla
Öğrenme Alışkanlığı Kaynaklı Zorluklar (ÖAKZ)	495	2,49	,81	Fazla
Farklılıklara Uyum Sağlama Kaynaklı Zorluklar (FUKZ)	495	2,73	,69	Fazla
Psikososyal Ortam Kaynaklı Zorluklar (POKZ)	495	2,67	,88	Fazla

Tablo 3’te üniversite öğrencilerinin yabancı dil öğrenirken yaşadıkları zorlukları yaşama düzeylerine ilişkin değerlerin faktörlere göre $\bar{X}=2,13$ ile 2,73 arasında değerler aldığı görölmektedir. Öğrenciler FUKZ faktöründeki zorlukları diğerlerine göre daha çok; ÖKZ faktöründeki zorlukları ise daha az yaşadıklarını belirtmişlerdir. Diğer taraftan yalnızca ÖKZ faktöründeki zorlukları biraz, diğerlerini ise fazlaca yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin Yabancı Dil Öğrenirken Yaşadıkları Zorlukların Demografik Etkenlere Göre Farklılaşma Durumlarına İlişkin Bulgular

Öğrencilerin yabancı dil öğrenirken yaşadıkları zorlukların bazı değişkenlere göre farklılaşma durumuna ilişkin bulgular aşağıda sunulmuştur.

Öğrencilerin Yabancı Dili Öğrenirken Yaşadıkları Zorlukların Cinsiyetlerine Göre Farklılaşma Durumuna İlişkin Bulgular

Tablo 4. Yabancı Dil Öğrenmede Öğrencilerin Yaşadıkları Zorluklara İlişkin Değerlendirmelerinin Cinsiyetlerine Göre Farklılaşma Durumu

Faktörler	Cinsiyet	N	\bar{X}	Ss	Levene Testi		t	p
					F	p		
ÖKZ	Kız	350	2,03	,82	2,849	,092	4,307	,000
	Erkek	145	2,39	,91				
M/ÖKZ	Kız	350	2,36	,82	,169	,681	2,079	,038
	Erkek	145	2,53	,86				
ÖAKZ	Kız	350	2,39	,79	,073	,787	4,451	,000
	Erkek	145	2,74	,79				
FUKZ	Kız	350	2,72	,69	,058	,809	,285	,775
	Erkek	145	2,74	,68				
POKZ	Kız	350	2,71	,88	,003	,956	1,376	,169
	Erkek	145	2,59	,90				

Sd: 493

Tablo 4'te yabancı dil öğrenirken yaşadıkları zorlukları faktörlere göre kız öğrencilerin $X=2,03$ ile 2,72; erkek öğrencilerin ise $X=2,39$ ile 2,74 aralığında yaşadıklarını belirttikleri görülmektedir. Diğer taraftan ÖKZ, M/ÖKZ ve ÖAKZ faktörlerindeki zorlukları erkek öğrencilerin anlamlı düzeyde daha yoğun yaşadıkları; buna karşılık FUKZ ve POKZ faktörlerindeki zorlukları birbirlerine yakın yoğunlukta yaşadıkları belirlenmiştir. Diğer taraftan fark anlamlı olmamakla birlikte yalnızca POKZ faktöründeki zorlukların kız öğrenciler tarafından daha çok yaşandığı dikkati çekmektedir.

Öğrencilerin Yabancı Dili Öğrenirken Yaşadıkları Zorlukların Öğrenim Görmek İstedikleri Bölüm Gruplarına Göre Farklılaşma Durumuna İlişkin Bulgular

Tablo 5. Öğrencilerin Yabancı Dili Öğrenirken Yaşadıkları Zorlukların Öğrenim Görmek İstedikleri Bölüm Gruplarına Göre Farklılaşma Durumuna İlişkin Bulgular

Fak	Bölüm Grupları	N	\bar{X}	Ss	KT	sd	KO	F	p	Tukey	
ÖKZ	(1) Sözel	75	1,81	,89	Gr. Arası Grup İçi Toplam	7,764 307,645 315,410	3 440 443	2,588 ,699	3,702	,012	1-2 1-4
	(2) Sayısal	227	2,23	,84							
	(3) Eşit ağırlık	108	1,96	,80							
	(4) Genel Yetenek	34	2,34	,72							
M/ÖKZ	(1) Sözel	75	2,31	,89	Gr. Arası Grup İçi Toplam	1,808 304,358 306,166	3 440 443	,603 ,692	,871	,456	--
	(2) Sayısal	227	2,44	,83							
	(3) Eşit ağırlık	108	2,32	,82							
	(4) Genel Yetenek	34	2,48	,66							
ÖAKZ	(1) Sözel	75	2,30	,83	Gr. Arası Grup İçi Toplam	5,731 267,288 273,019	3 440 443	1,910 ,607	3,145	,025	1-4 3-4
	(2) Sayısal	227	2,54	,80							
	(3) Eşit ağırlık	108	2,34	,71							
	(4) Genel Yetenek	34	2,80	,69							
FUKZ	(1) Sözel	75	2,61	,72	Gr. Arası Grup İçi Toplam	,941 209,566 210,507	3 440 443	,314 ,476	,658	,578	---
	(2) Sayısal	227	2,73	,68							
	(3) Eşit ağırlık	108	2,69	,69							
	(4) Genel Yetenek	34	2,80	,66							
POKZ	(1) Sözel	75	2,56	,81	Gr. Arası Grup İçi Toplam	3,031 347,758 350,789	3 440 443	1,010 ,790	1,278	,281	---
	(2) Sayısal	227	2,65	,86							
	(3) Eşit ağırlık	108	2,79	,95							
	(4) Genel Yetenek	34	2,74	,94							

Tablo 5'te üniversite öğrencilerinin yabancı dil öğrenirken yaşadıkları zorlukların öğrenim göreceği bölümlerin niteliğine göre ÖKZ ve ÖAKZ faktörlerinde anlamlı düzeyde farklılaştığı ($p < ,05$); buna karşılık M/ÖKZ, FUKZ ve POKZ faktörlerinde böyle bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir ($p > ,05$). Bu faktörlerdeki farklılaşmanın kaynağını belirlemek üzere veriler üzerinde TUKEY testi uygulanmıştır. ÖKZ faktöründeki zorlukları sayısal ve genel yetenek gerektiren bölümlerde öğrenim göreceği öğrencilerin, sözel bölümlerde öğrenim göreceği öğrencilere göre daha fazla yaşadıkları belirlenmiştir. Diğer taraftan

ÖAKZ faktöründeki zorlukları ise genel yetenek bölümlerinde öğrenim göreceğ öğrencilerin sözel ve eşit ağırlık bölümlerinde öğrenim göreceklere göre daha fazla yaşadıkları görülmüştür.

Öğrencilerin Yabancı Dili Öğrenirken Yaşadıkları Zorlukların Anadillerine Göre Farklılaşma Durumuna İlişkin Bulgular

Tablo 6. Yabancı Dil Öğrenmede Öğrencilerin Yaşadıkları Zorlukların Anadillerine Göre Farklılaşma Durumu

Fak.	Anadil	N	\bar{X}	Ss	KT	sd	KO	F	p	Tukey	
ÖKZ	(1) Türkiye Türkçesi	39	2,48	,97	Gr. Arası	12,638	2	6,319	8,726	,000	1-2
	(2) Kırgız Türkçesi	425	2,07	,83	Grup İçi	354,819	490	,724			3-2
	(3) Diğer Diller	29	2,59	,97	Toplam	367,456	492				
M/ÖKZ	(1) Türkiye Türkçesi	39	2,63	,88	Gr. Arası	3,237	2	1,618	2,319	,099	--
	(2) Kırgız Türkçesi	425	2,38	,82	Grup İçi	341,959	490	,698			
	(3) Diğer Diller	29	2,60	,94	Toplam	345,195	492				
ÖAKZ	(1) Türkiye Türkçesi	39	2,76	,72	Gr. Arası	9,462	2	4,731	7,349	,001	1-2
	(2) Kırgız Türkçesi	425	2,44	,80	Grup İçi	315,450	490	,644			3-2
	(3) Diğer Diller	29	2,92	,90	Toplam	324,912	492				
FUKZ	(1) Türkiye Türkçesi	39	2,83	,73	Gr. Arası	,527	2	,263	,544	,581	---
	(2) Kırgız Türkçesi	425	2,71	,69	Grup İçi	237,136	490	,484			
	(3) Diğer Diller	29	2,77	,72	Toplam	237,663	492				
POKZ	(1) Türkiye Türkçesi	39	2,81	1,02	Gr. Arası	4,917	2	2,459	3,143	,044	2-3
	(2) Kırgız Türkçesi	425	2,70	,86	Grup İçi	383,330	490	,782			
	(3) Diğer Diller	29	2,98	,96	Toplam	388,248	492				

Tablo 6'da yabancı dil öğrenme sürecinde öğrencilerin öğrenim zorluklarını yaşama düzeylerinin ana dillerine göre ÖKZ, ÖAKZ ve POKZ faktörlerinde anlamlı düzeyde farklılaşırken ($p < ,05$) M/ÖKAZ ve FUKZ faktörlerinde farklılaşmadığı görülmektedir ($p > ,05$) görülmektedir. Bu faktörlerdeki farklılaşmanın kaynağını belirlemek üzere Tukey testi yapılmıştır. Tukey testi sonunda; ÖKZ ve ÖAKZ faktörlerindeki zorlukları, ana dili Türkiye Türkçesi ve diğer ana dillerdeki öğrencilerin ana dili Kırgız Türkçesi olan öğrencilere göre daha yoğun şekilde yaşadıkları; POKZ faktöründeki zorlukları ise diğer ana dillere sahip öğrencilerin Kırgız Türkçesi ana dilindeki öğrencilere göre anlamlı bir farkla daha yoğun yaşadıkları belirlenmiştir. Diğer taraftan faktörlerin her birinde Kırgız Türkçesi ana dilindeki öğrencilerin yabancı dil öğrenme süreçlerinde öğrenim zorluklarını daha az yaşadıkları dikkati çekmektedir.

Öğrencilerin Yabancı Dili Öğrenirken Yaşadıkları Zorlukların Yaşadıkları Ülkede Yoğun Olarak Konuşulan Dil Sayısına Göre Farklılaşma Durumuna İlişkin Bulgular

Tablo 7. Yabancı Dil Öğrenmede Öğrencilerin Yaşadıkları Zorlukların Yaşadıkları Ülkede Yoğun Olarak Konuşulan Dil Sayısına Göre Farklılaşma Durumu

Fakt.	Dil Sayısı	N	\bar{X}	Ss	KT	sd	KO	F	p	Tuk.	
ÖKZ	(1) Bir dil	63	2,35	,94	Gr. Arası	5,490	2	2,745	3,701	,025	1-2
	(2) İki dil	336	2,06	,83	Grup İçi	361,956	488	,742			
	(3) Üç ve fazla	92	2,23	,90	Toplam	367,446	490				
M/ÖKZ	(1) Bir dil	63	2,52	,92	Gr. Arası	1,353	2	,676	,960	,384	---
	(2) İki dil	336	2,38	,81	Grup İçi	343,878	488	,705			
	(3) Üç ve fazla	92	2,46	,85	Toplam	345,231	490				
ÖAKZ	(1) Bir dil	63	2,66	,80	Gr. Arası	4,277	2	2,138	3,261	,039	1-2
	(2) İki dil	336	2,43	,78	Grup İçi	319,993	488	,656			
	(3) Üç ve fazla	92	2,60	,90	Toplam	324,270	490				
FUKZ	(1) Bir dil	63	2,77	,72	Gr. Arası	,430	2	,215	,445	,641	---
	(2) İki dil	336	2,71	,70	Grup İçi	236,002	488	,484			
	(3) Üç ve fazla	92	2,77	,65	Toplam	236,432	490				
POKZ	(1) Bir dil	63	2,90	,95	Gr. Arası	4,083	2	2,042	2,598	,075	---
	(2) İki dil	336	2,63	,86	Grup İçi	383,504	488	,786			
	(3) Üç ve fazla	92	2,69	,92	Toplam	387,587	490				

Tablo 7'de yabancı dil öğrenme sürecinde öğrencilerin yaşadıkları ülkede yoğun olarak konuşulan dil sayısına göre ÖKZ ve ÖAKZ faktörlerindeki öğrenim zorluklarını yaşama düzeylerinin anlamlı düzeyde farklılaştığı ($p < ,05$); buna karşılık M/ÖKAZ, FUKZ ve POKZ faktörlerinde böyle bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir ($p > ,05$). Farklılaşmanın kaynağını belirlemek üzere uygulanan Tukey testi sonunda; ÖKZ ve ÖAKZ faktörlerindeki zorlukları ülkesinde bir dil konuşulan öğrenciler tarafından anlamlı bir farkla daha çok yaşandığı belirlenmiştir. Diğer taraftan, 2 ile 3 ve daha fazla dilin konuşulduğu ülkelerden gelen öğrenciler arasında böyle bir farklılaşmanın olmadığı dikkat çekici olarak değerlendirilebilir.

Öğrencilerin Yabancı Dili Öğrenirken Yaşadıkları Zorlukların Hazırlık Eğitimine Devam Ettikleri Dile Göre Farklılaşma Durumuna İlişkin Bulgular

Tablo 8. Yabancı Dil Öğrenmede Öğrencilerin Yaşadıkları Zorlukların Hazırlık Eğitimine Devam Ettikleri Dile Göre Farklılaşma Durumu

Fak.	Öğrenilen dil	N	\bar{X}	Ss	KT	sd	KO	F	p	Tuk.	
ÖKZ	(1) Türkiye Türkç.	434	2,09	,83	Gr. Arası	11,953	2	5,976	8,262	,000	1-2
	(2) Kırgız Türkç.	30	2,74	1,01	Grup İçi	355,893	492	,723			3-2
	(3) İng/Çince/Rusç	31	2,07	,91	Toplam	367,845	494				
M/ÖKZ	(1) Türkiye Türkç.	434	2,39	,81	Gr. Arası	2,688	2	1,344	1,921	,148	---
	(2) Kırgız Türkç.	30	2,69	,98	Grup İçi	344,226	492	,700			
	(3) İng/Çince/Rusç	31	2,45	1,02	Toplam	346,914	494				
ÖAKZ	(1) Türkiye Türkç.	434	2,44	,79	Gr. Arası	14,145	2	7,073	11,160	,000	1-2
	(2) Kırgız Türkç.	30	3,12	,85	Grup İçi	311,807	492	,634			3-2
	(3) İng/Çince/Rusç	31	2,68	,74	Toplam	325,952	494				
FUKZ	(1) Türkiye Türkç.	434	2,70	,69	Gr. Arası	2,326	2	1,163	2,426	,089	---
	(2) Kırgız Türkç.	30	2,96	,71	Grup İçi	235,866	492	,479			
	(3) İng/Çince/Rusç	31	2,85	,70	Toplam	238,193	494				
POKZ	(1) Türkiye Türkç.	434	2,66	,88	Gr. Arası	2,753	2	1,376	1,749	,175	---
	(2) Kırgız Türkç.	30	2,97	,87	Grup İçi	387,205	492	,787			
	(3) İng/Çince/Rusç	31	2,65	,87	Toplam	389,958	494				

Tablo 8'de yabancı dil öğrenme sürecinde öğrencilerin dil hazırlık eğitimi aldıkları dil türüne göre ÖKZ ve ÖAKZ faktörlerinde anlamlı düzeyde farklılaştığı ($p < ,05$); buna karşılık M/ÖKZ, FUKZ ve POKZ faktörlerinde anlamlı düzeyde farklılaşmanın olmadığı ($p > ,05$) görülmektedir. Farklılaşmanın kaynağını belirlemek üzere veriler üzerinde Tukey testi uygulanmıştır. ÖKZ ve ÖAKZ faktörlerindeki zorlukları Kırgız Türkçesi öğrenenlerin Türkiye Türkçesi ve diğer dilleri öğrenenlere göre anlamlı bir farkla daha yoğun yaşadıkları belirlenmiştir.

Öğrencilerin Yabancı Dili Öğrenirken Yaşadıkları Zorlukların Ailelerinin Yaşadıkları Ülkeye Göre Farklılaşma Durumuna İlişkin Bulgular

Tablo 9. Yabancı Dil Öğrenmede Öğrencilerin Yaşadıkları Zorluklara İlişkin Değerlendirmelerinin Ailelerinin Yaşadıkları Ülkeye Göre Farklılaşma Durumu

Faktörler	Cinsiyet	N	\bar{X}	Ss	Levene Testi		t	p
					F	p		
ÖKZ	Kırgızistan	441	2,09	,85	,109	,742	2,747	,006
	Diğer ülkeler	51	2,44	,89				
M/ÖKZ	Kırgızistan	441	2,39	,82	,917	,339	1,174	,241
	Diğer ülkeler	51	2,54	,92				
ÖAKZ	Kırgızistan	441	2,46	,80	1,884	,170	2,899	,004
	Diğer ülkeler	51	2,80	,75				
FUKZ	Kırgızistan	441	2,72	,69	1,043	,308	,949	,343
	Diğer ülkeler	51	2,82	,64				
POKZ	Kırgızistan	441	2,66	,88	,015	,902	1,316	,189
	Diğer ülkeler	51	2,83	,89				

Sd: 490

Tablo 9’da yabancı dil öğrenirken yaşadıkları zorlukları faktörlere göre ailesi Kırgızistan’da yaşayan öğrencilerin $X= 2,09$ ile $2,72$; diğer ülkelerde yaşayan öğrencilerin ise $X=2,44$ ile $2,83$ aralığında yaşadıklarını belirttikleri görülmektedir. Diğer taraftan ÖKZ ve ÖAKZ faktörlerindeki zorlukları ailesi diğer ülkelerde yaşayanların Kırgızistan’da yaşayanlara göre anlamlı düzeyde daha yoğun yaşadıkları ($p<,01$); buna karşılık diğer faktörlerdeki zorlukların yaşanma düzeylerinde anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı ($p>,05$) belirlenmiştir.

Yaşanan Sorunların, Öğrencilerin Dil Başarı Puanları İle İlişki Durumuna Dair Bulgular

Tablo 10. Yabancı Dil Öğrenmede Öğrencilerin Yaşadıkları Zorluklara İlişkin Değerlendirmeleri İle Sınavlardaki Başarı Puanları Arasındaki İlişki Durumu

Başarı Puan Türleri		ÖKZ	M/ÖKZ	ÖAKZ	FUKZ	POKZ
Okuma anlama puanı	r	-,292**	-,153**	-,252**	-,150**	-,073
Dinleme anlama puanı	r	-,241**	-,158**	-,269**	-,087	-,098
Yazma puanı	r	-,251**	-,134*	-,320**	-,169**	-,052
Konuşma puanı	r	-,249**	-,160**	-,266**	-,171**	-,094
Toplam Başarı Puanı	r	-,338**	-,198**	-,363**	-,193**	-,104

Tablo 10’da öğrencilerin öğrendikleri yabancı dilin Okuma-Anlama, Dinleme-Anlama, Yazma ve Konuşma sınavlarındaki akademik başarı düzeyleri ile ÖKZ, M/ÖKZ, ÖAKZ ve FUKZ faktörlerindeki zorlukları yaşama düzeyleri arasında anlamlı ve negatif ilişkilerin bulunduğu ($p<,05$) görülmektedir. Öğrencilerin FUKZ faktöründeki zorlukları yaşama düzeyleri ile yalnızca dinleme-anlama puanları arasındaki ilişki anlamlı değildir ($p>,05$). Diğer taraftan POKZ faktöründeki zorlukları yaşama düzeyleri arasında ise anlamlı olmamakla birlikte negatif yönlü ilişkilerin bulunduğu görülmektedir ($p>,05$).

Tartışma ve Sonuç

Araştırma sonunda ulaşılan sonuçlar aşağıda tartışılmıştır.

1. Yabancı dil öğrenme süreçlerinde öğrenciler sırasıyla; farklılıklara uyum sağlama, psikososyal ortam, öğrenme alışkanlıkları ve materyal/ölçme değerlendirme faktörlerindeki zorlukları fazla düzeyde; öğretmen kaynaklı zorlukları ise biraz düzeyinde yaşamaktadırlar. Buna göre öğrencilerin genel olarak yabancı dil öğrenme süreçlerinde fazla düzeyde öğrenme zorlukları yaşadıkları; özellikle farklılıklara uyum sağlama kaynaklı zorlukların daha yoğun şekilde yaşandığı söylenebilir. Alanyazında yabancı dil öğrenme süreçlerinde yaşanan sorun ya da zorluklara ilişkin benzer bulgulara rastlandığı çekmektedir. Haznedar (2010, 753) bireysel farklılık, motivasyon eksikleri, öğrenmeye ayrılan zaman yetersizliği ve kalabalık sınıf etkenlerinin yabancı dil eğitiminde en baskında sorun alanları olduğunu belirtirken Soyupek (2007, 1572) yaşanan zorlukların başında öğrenci ilgisinin temin edilememesi, motivasyon düşüklüğü, öğretim yöntem ve araç-gereçleri ile öğrenme ortamındaki uygunsuzluklar geldiğini; bu zorluk ve sorunların da başarıya önemli ölçüde zarar verdiğini ifade etmektedir. Erişti, Polat ve Erdem (2018) tarafından uluslararası öğrencilerin bulunduğu İngilizce hazırlık sınıflarında ders veren öğretim elemanlarının öğretim sürecinde karşılaştıkları sorunları sırasıyla yazma becerisi, konuşma becerisi, ölçme ve değerlendirme, sınıf yönetimi, okuma becerisi ve dinleme becerisi konularındaki sorunlar olarak belirlemişlerdir.

KTMÜ’nün dil ve kültür farklılıklarına sahip olan 13 farklı ülkeden öğrenci kabul etmesinin (URL-1) bir sonucu olarak bu öğrencilerin gerek öğrenilen dile ilişkin aksan farklılıkları gerekse bilişsel ve sosyokültürel arka planlarının farklı olmasının öğrenme süreçlerine farklılıkların hâkim olmasını doğurduğu söylenebilir. Bu farklılıkların bir takım uyum zorluklarını beraberinde getirmesi nedeniyle özellikle farklılıklara uyum sağlama kaynaklı zorlukların daha yoğun yaşanmasını doğurmuş olabilir. Diğer taraftan üniversitede Türk, Kırgız, Rus, Çin, Alman gibi farklı ülkelerden öğretim elemanlarının görev yapıyor olmasının da bir yönüyle kültürel zenginliği sağlarken diğer yönüyle de uyum sağlanması gereken farklılıkları artırmasının da bu sonuç üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Erişti, Polat ve Erdem’in (2018, 356-357) tespitleriyle bu yorum tutarlılık göstermektedir. Diğer taraftan Tutaş’a (2000) göre biyolojik koşullar ile bilişsel ve psikolojik etkenlerdeki farklılıklar gibi durumlar yabancı dil öğrenmeyi olumsuz yönde etkilemektedir (Akt. Altın ve Saracaloğlu, 2018, 156).

2. Öğretmen, materyal-ölçme ve değerlendirme ile öğrenme alışkanlığı kaynaklı yabancı dil öğrenme zorluklarını erkek öğrenciler kızlara göre daha yoğun yaşamaktadırlar. Alanyazında öğrenme tutum, davranış ve stratejileri konusunda cinsiyete göre farklılaşmanın olduğunu (Barut, 2015, 76; Yeşil, 2019, 362;

Baş, 2012, 22) ve olmadığını (Bay, Gençdoğan ve Tuğluk, 2005, 98) ortaya koyan araştırmaların olduğu gözlenmektedir. Yeşil (2013, 1230), yaptığı çalışmada kız öğrencilerin öğrenme sorumluluklarını yerine getirme konusunda erkeklere göre anlamlı düzeyde daha iyi durumda olduklarını belirlemiştir. Diğer taraftan Illeris (2003), bir sorumluluğun kişisel bir özellik olarak cinsiyete bağlı bir şekilde farklı algıya yol açabileceğini; buna bağlı olarak da farklı sorumlu davranış ve alışkanlıklar geliştirebileceklerini belirtmiştir. Senemoğlu (2011) ise kız öğrencilerin başarı motivasyonlarının daha yüksek olduğunu ve daha sorumlu davrandıklarını ifade etmektedir. Erkek öğrencilerin okul dışı yaşamlarında etkinlik çeşit ve miktarlarının daha fazla olması öğrenme süreçlerinde daha çok zorluk yaşamalarını beraberinde getirmiş olabilir. Barut'a (2015, 76) göre toplumsal cinsiyet farklılaşmasına bağlı olarak kız ve erkek öğrenciler arasında kızlar lehine öğrenme sorumluluğunu üstlenme, öğrenme için daha fazla zaman ayırma ve kararlı olma gibi birtakım özelliklerin bulunmasına karşılık erkeklerin görev alanlarının daha fazla yaygın olması ile bu alışkanlıklarında düzensizlikler görülebilmektedir. Erişti, Polat ve Erdem (2018, 356-357) ise dili, kültürü, coğrafyası farklı olan öğrencilerin karışımından oluşan heterojen gruplarda bu farklılıklar nedeniyle bir takım öğretim/öğrenim sorun ve zorlukların yaşandığını işaret etmektedirler.

Diğer taraftan fark anlamlı olmamakla birlikte yalnızca psikososyal ortam kaynaklı zorlukların kız öğrenciler tarafından daha çok yaşandığı dikkati çekmektedir. Bu durum, geleneksel toplum yapısının bir sonucu olarak kızların farklı sosyal ortamlara girme deneyimleri konusundaki sınırlıklarından ve bu nedenle farklı psikososyal ortamlara uyum sağlamada kısmen de olsa zorlanmalarından kaynaklanabilir. Hughes (2001), kadınların erkeklere göre sosyal ortamlarda daha duygusal ve çekingen davranabildiklerini; bunun kadınlığın doğası ile ilişkili olduğunu belirtmektedir.

3. Genel olarak öğrencilerin öğrenim görecekları bölümlere göre zorluk yaşama yoğunluğu çoktan aza doğru yetenek, sayısal, eşit ağırlık ve sözel bölümlerde öğrenim görecekl öğrenciler şeklinde sıralanmaktadır. Özellikle öğretmen ve öğrenme alışkanlığı kaynaklı zorlukları genel yetenek bölümlerinde öğrenim görecekl öğrenciler, sözel bölümlerde öğrenim görecekl öğrencilere göre daha yoğun yaşamaktadırlar. Diğer taraftan genel olarak bakıldığında yabancı dil öğrenirken öğrenim zorluklarını sözel ve eşit ağırlık bölümlerinde öğrenim görecekl olan öğrencilerin genel yetenek ve sayısal bölümlerde öğrenim göreceklere göre daha az yaşadıkları söylenebilir. Bu durum, sözel-dil becerilerini gerektiren bölümlerde öğrenim görecekl öğrencilerin dil öğrenme konusunda daha az zorlanmaları; buna karşılık özel yetenek ve sayısal bölümlerine yönelen öğrencilerin yabancı bir dil öğrenme konusunda daha çok zorluk çektikleri şeklinde yorumlanabilir. Bu durum aynı zamanda, öğrencilerin motivasyon durumları ile de ilişkilendirilebilir. Sözel ve eşit ağırlık bölümlerinde öğrenim görecekl öğrencilerin bölümlerinde alacakları derslerde sözel iletişimin daha egemen olması ve bu nedenle bölümlerinde başarılı olabilmeleri için öğretim dili olarak da kullanılan yabancı dili daha iyi öğrenmeleri gerektiğine olan inanç ve kabulleri, onları zorluklarla daha etkin mücadele etmeye yönlendirmiş; böylelikle de bu zorlukları aşmalarına yardımcı olmuş olabilir. Zira öğrencilerdeki motivasyonun yabancı dil öğrenme başarısı üzerinde belirleyici etkisi olduğu araştırmacılar tarafından sıklıkla vurgulanmaktadır (Haznedar, 2010, 753; Altın ve Saracaloğlu, 2018, 156; Yaman, 2018, 173). Soyupek (2017, 1572), öğreneceği dili nerede ve nasıl kullanacağı ya da niçin öğrenmesi gerektiği ile ilgili olumlu bir kanaate sahip olmayan bireylerin yabancı dili öğrenmeleri çok güçleşmektedir. Arslan (2009, 310) ise yeni bir dil edinmemenin altında yatan temel sorunlardan birinin motivasyonsuzluk olduğunu belirtmektedir. Ona göre bilim insanları arasında bu konuda genel bir görüş birliği bulunmaktadır. Buna göre bu araştırma sonucunun genel olarak alanyazındaki açıklamalarla tutarlılık gösterdiği söylenebilir.

4. Değerlendirmeleri alınan öğrencilerin yabancı dil öğrenmede zorluk yaşama durumları; ana dilleri, yaşadıkları ülkelerde yoğun olarak konuşulan dil sayıları, öğrendikleri yabancı dil ve ailelerinin Kırgızistan'da yaşama durumuna göre özellikle ÖKZ ve ÖAKZ faktörlerinde farklılaşmaktadır. Ana dili Türkiye Türkçesi ve diğer diller olan öğrenciler Kırgız Türkçesi ana diline sahip öğrencilere göre; ülkelerinde yoğun olarak konuşulan dil sayısı az olanlar çok olanlara göre; yabancı dil olarak Kırgız Türkçesi öğrenen öğrenciler, Türkiye Türkçesi ve diğer dilleri öğrenenlere göre; aileleri Kırgızistan dışından yaşayanlar Kırgızistan'da yaşayanlara göre yabancı dili öğrenirken anlamlı bir farkla daha fazla zorluk yaşamaktadırlar. Bu durum, genel olarak başta Kırgız Türkçesi ve Rusçayı ana dili gibi bilen ve aynı zamanda ülkelerinde başta Rusça ve Kırgız Türkçesi olmak üzere Uygur, Özbek, Kazak Türkçesinin de içinde yer aldığı çok sayıda dilin konuşulduğu bir ülke olan Kırgızistanlı öğrencilerin farklı bir dili öğrenirken daha az zorluk çektikleri şeklinde yorumlanabilir.

Bu durum, farklı nedenlere dayalı olarak açıklanabilmekle birlikte; küçük yaşlardan itibaren Kırgız öğrencilerin farklı dillere aşına olmaları, en az iki dili ana dil düzeyinde biliyor olmaları nedeniyle yeni bir dili öğrenme deneyimine sahip olmaları, Kırgızistan'da dil öğrenme kursları ya da imkânlarını daha iyi bilmeleri ve bunlardan yararlanabilmelerinin etkili olduğu söylenebilir. Burada özellikle küçük yaşlarda yabancı bir dili öğrenme deneyimi ile kulak aşinalığı ve egzersiz yapma imkânlarına sahiplik durumlarının yabancı bir dili öğrenirken zorlukları aşmada önemli katkılar sağladığı sonucu çıkarılabilir. Alanyazında yabancı dili öğrenmeye başlamanın küçük yaşlarda olmasının gerektiğinin sıklıkla vurgulandığı dikkati çekmektedir (Arslan, 2009, 310; Gömleksiz ve Özkaya, 2012, 497). Diğer taraftan küçük yaşlarda dil öğrenme konusundaki deneyim fazlalığına dayalı olarak dil öğrenme konusundaki öğrenme alışkanlıklarının da iyileşmesi söz konusu olabilir. Nitekim öğrenme sorumluluğu ve düzenli ders çalışma alışkanlıklarına sahip olmakla ve öğrenme için yeterli zaman ayarlamasını yapmakla öğrenme başarısı arasında olumlu ilişkilerin bulunduğunu ortaya koyan pek çok araştırma bulunmaktadır (Soyupek, 2007, 1572; Barr & Tagg, 1995; Carnell, 2005; Hughes, 2001; Sierra, 2009; Young, 2005). Yeşil (2019, 363), öğrencilerin Türkiye Türkçesini öğrenme uygulamalarını yapma sıklıklarının incelediği çalışmasında öğrencilerin bildikleri dil sayısı fazla olan öğrencilerin öğrenme uygulamalarını daha sık yaptıklarını ve motivasyonlarının yüksek olduğunu belirtmiştir.

Bunların yanı sıra, yukarıda da değinildiği üzere bilim insanları tarafından sıklıkla dile getirilen bir başka değişken ise dil öğrenmeye karşı öğrencilerin motivasyonlarının olmasıdır (Haznedar, 2007; Soyupek, 2007; Erişti, Polat ve Erdem, 2018; Altın ve Saracaloğlu, 2018; Illeris, 2003; Barut, 2015, 29-31). Kırgız öğrencilerin geleceklelerini Türkiye ya da Avrupa ülkelerinde görmeleri, oralarda kullanacakları yabancı dili öğrenme motivasyonlarının da zorlukları aşma konusunda öğrencilere yarar sağladığı (Cuma, 2017, 193-195; Yeşil, 2019, 363-364) söylenebilir. Nitekim Barut (2015, 66) tarafından yapılan çalışmada öğrencilerin Türkiye'de iş bulabileceklerine inanmaları nedeniyle Türkiye Türkçesini öğrenmeye istekli oldukları; bu nedenle de dil öğrenmeleri için yapmaları gereken öğrenme uygulamalarında daha kararlı davrandıkları belirlenmiştir.

5. Öğrencilerin öğrendikleri yabancı dilin Okuma-Anlama, Dinleme-Anlama, Yazma ve Konuşma sınavlarındaki akademik başarı düzeyleri ile ÖKZ, M/ÖKZ, ÖAKZ ve FUKZ faktörlerindeki zorlukları yaşama düzeyleri arasında anlamlı ve negatif ilişkiler bulunmaktadır. Diğer taraftan POKZ faktöründeki zorlukları yaşama düzeyleri ile akademik başarı düzeyleri arasında ise anlamlı olmamakla birlikte negatif yönlü ilişkiler bulunmaktadır. İlişkilerin negatif olması, zorlukların etkisi azaldıkça akademik başarının arttığı şeklinde yorumlanabilir. Alanyazında yaşanan sorunlara ve öğrenme zorluklarına bağlı olarak yabancı dil öğrenme başarılarının beklenen ya da istenen düzeyde sağlanamadığına ilişkin çok sayıda araştırmada yapılan tespitlerle bu araştırma bulgusunun örtüştüğü söylenebilir (Soyupek, 2007; 1572, Erişti, Polat ve Erdem, 2018, Gömleksiz ve Özkaya, 2012; Haznedar, 2010; Altın ve Saracaloğlu, 2018; Arslan, 2009; Yaman, 2018). Başka bir ifade ile öğrencilerin öğrenim zorlukları yaşama miktarlarının azaltılması ya da onlara zorlukları aşma yollarının öğretilmesinin, dil becerilerini öğrenme başarılarına olumlu katkılarının olacağı söylenebilir.

Öneriler

Öğrencilerin yabancı dil öğrenirken yaşadıkları zorlukları belirlemeyi ve belirli değişkenler açısından incelemeyi amaçlayan bu çalışma sonunda yaşanan zorlukların etkisini azaltmak ya da öğrenmelerini kolaylaştırmak üzere şu önerilerde bulunulabilir:

1. Yabancı dil öğrenme-öğretme süreçlerinde, yalnızca dil öğretmek üzerine odaklanılmayıp, yaşanabilecek zorlukları aşma ve öğrenmeyi öğrenme yeterliklerinin kazandırılmasına/geliştirilmesine dönük eğitim etkinliklerine de yer verilmelidir. Bu çerçevede gerek ders süreçlerinde gerekse bağımsız olarak yabancı dil nasıl daha iyi ve kolay öğrenilebilir konuları ile öğrenme alışkanlıkları ve sorumlulukları konusunda öğrencilerin öncelikli olarak bilinçlendirilmesinin yararlı olacağı söylenebilir. Bu konularda öğretim elemanlarının zaman zaman öğrencilerine yönlendirici ve cesaret verici açıklamalarda bulunmaları önerilebilir. Bu konularda öğretim elemanlarının da bilgi ve bilinç sahibi olmaları gerektiği belirtilmelidir.

2. Öğrencilerin yabancı dil öğrenme zorluklarını aşma konusunda öğrencilere dönük düzenlenecek ek kurs ya da eğitim çalışmalarında özellikle;

a. Başta farklı dil öğrenme ve öğretme tarzları ile dili farklı telaffuz etme farklılıklarının olumsuz etkilerinden korunma, öğrenci arkadaşları ile farklı psikososyal ortamlarda birlikte bulunma ve karşılıklı yardımlaşma stratejilerini öğrenmelerine;

b. Öğrencilerin, her ne kadar bazı sorunlara kaynaklık da etse (Erişti, Polat ve Erdem, 2018, 357) ana dil, bölüm, ülke ve cinsiyet açısından heterojen çalışma grupları ile birlikte dil öğrenme çalışmalarına özendirilmesine önem verilmelidir.

3. Öğretmenlere dönük öğrencilerin yaşadıkları zorlukları aşmalarına etkin yardım etmelerine dönük yapılabilecek eğitim çalışmalarında ise

a. Heterojen grup oluşturma ve çalışmaların yönetimi;

b. İşbirlikli öğrenme yönteminin ders içinde ve ders dışında etkin kullanımı;

c. Öğrencilerin bireysel farklılıklarını (dil, kültür, öğrenme tarzı, cinsiyet vb.) dikkate alarak dil öğretimini planlama ve uygulama becerilerinin geliştirilmesine;

d. Öğretim materyali geliştirme, yararlanma, işbirlikli öğrenme yöntemini etkin kullanma ve yabancı dil öğretiminde alternatif ve etkin ölçme değerlendirme yöntemlerinden yararlanabilme bilgi ve becerilerinin geliştirilmesine önem verilmelidir.

4. Diğer taraftan, okulun bulunduğu şehirdeki destekleyici yabancı dil öğrenme imkan ve fırsatları konusunda öğrencilere rehberlik edilmesi; bu çerçevede bir oryantasyon programının uygulanması ya da öğrencilere bu içerikte doküman dağıtılması yararlı olabilir.

5. Öğrencilerin okul ve ev ortamlarında dikkat ve gayretlerini öğrenme üzerine odaklayabilmeleri için öğrenme çalışmaları dışında farklı işlerle uğraşarak zaman kaybı yaşamalarının önüne geçilmeye çalışılmalı; onların yemek, temizlik ve düzen gibi ihtiyaçlarının kurumlar tarafından giderilmesine dönük önlemler almaları yararlı olabilir. Bu çerçevede öğrenci yurtlarının kapasiteleri ve hizmet çeşitleri iyileştirilmesi yararlı olabilir.

6. Kırgız öğrencilerin yabancı dil öğrenmedeki başarılarının nedenleri ile ilgili olarak kendi ülkelerinde bulunma, en az iki dil biliyor olma, aileleri ile birlikte yaşıyor olma gibi değişkenlerin etkilerine ilişkin detaylı tespitlerde bulunulup diğer öğrenciler için de bu doğrultuda alınabilecek tedbirlerin alınmaya çalışılması önerilebilir. Bu konularda araştırma sayılarının artırılması ve özellikle deneysel araştırmaların yapılması önerilebilir.

Etik Beyan

“Üniversite Öğrencilerinin Yabancı Dil Öğrenme Zorluklarını Yaşama Düzeyleri” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Altın, A. ve Saracaloğlu, A. S. (2018). İngilizce öğretimindeki ihtiyacımız nedir? Bir olgu bilim çalışması. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 137-159. DOI: <http://dx.doi.org/10.31464/jlere.379358>.
- Balci, A. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma: Yöntem, teknik ve ilkelere*. Ankara: Pegem Akademi Yayınevi.
- Barr, B. R. ve Tagg, J. (1995). From teaching to learning: A new paradigm for undergraduate education. *Change*, 27(6), 697-710.
- Barut, A. (2015). *Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen üniversite öğrencilerinin kullandıkları dil öğrenme stratejileri üzerine bir değerlendirme* (Yüksek Lisans Tezi). Bilkent Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretim ABD, Ankara.
- Baş, G. (2012). Lise öğrencilerinin kullandıkları dil öğrenme stratejilerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Dil Dergisi*, 156, 7-28.
- Bay, E., Tuğluk, M. N. ve Gençdoğan, B. (2005). Üniversite öğrencilerinin ders çalışma becerilerinin incelenmesi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(14), 94-105.
- Bayır, M. ve Yeşil, R. (2019). Yabancı dil öğrenme zorlukları ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 1573-1590. DOI: <https://doi.org/10.33206/mjss.530574>.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Carnell, E. (2005). Understanding and enriching young people's learning: issues, complexities and challenges. *Improving Schools*, 8(3), 269-284.

- Cuma, F. İ. (2017). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde öğrenci memnuniyeti. *SEFAD*, 38, 179-196.
- Erişti, B., Polat, M. ve Erdem, C. (2018). Yükseköğretimde uluslararasılaşma: uluslararası öğrencilerin bulunduğu sınıflarda ders veren öğretim elemanlarının öğretim sürecinde yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *Journal of History Culture and Art Research*, 7(2), 352-375. doi:http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v7i2.1539
- Eroğlu, A. (2008). Faktör analizi. İçine Ş. Kalaycı (Edt.). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (ss. 321-331). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Gömlüksiz, M. ve Özkaya, Ö.M. (2012). Yabancı diller yüksekokulu öğrencilerinin İngilizce konuşma dersinin etkililiğine ilişkin görüşleri. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 7(2), 495-513.
- Haznedar, B. (2010). Türkiye’de Yabancı Dil Eğitimi: Reformlar, Yönelimler ve Öğretmenlerimiz. *International Conference on New Trends in Education and Their Implications (11-13 November, 2010 Antalya-Turkey)*, ss. 747-755. ISBN: 978 605 364 104 9
- Hughes, C. (2001). Developing conceptual literacy in lifelong learning research: a case of responsibility?. *British Educational Research Journal*, 27(5), 601-614.
- Illeris K. (2003). Learning, identity and self-orientation in youth. *Young*, 11(4), 357-376. DOI: 10.1177/11033088030114004. [Online]: http://you.sagepub.com/content/11/4/357 adresinden 05.02.2011’de indirilmiştir.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi* (23. Baskı). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Senemoğlu N. (2011). College of education students’ approaches to learning and study skills. *Eğitim ve Bilim-Education and Science*, 36(160), 65-80.
- Sierra, J. J. (2009). Shared responsibility and student learning : Ensuring a favorable educational experience. *Journal of Marketing Education*, 32, 104-111. DOI: 10.1177/0273475309344802. [Online]: http://jmd.sagepub.com/content/32/1/104 adresinden 15.11.2011’de indirilmiştir.
- Soyupek, H. (2007). Yabancı dil öğretiminde güdülemenin önemi. *Uluslararası Aya ve Afrika Çalışmaları Kongresi, ICANAS 38, (10-15 Eylül 2007)*, Bilkent Üniversitesi, Ankara, ss. 1571-1588.
- Suna, Y. ve Durmuşçelebi, M. (2013). Türkiye’de yabancı dil öğrenme-öğretme problemine ilişkin yapılan çalışmaların derlemesi. *Türkiye Sosyal Politika ve Çalışma Hayatı Araştırmaları Dergisi*, 3(5), 7-24.
- Yalçın, Ş. (2013). İçerik temelli yabancı dil öğretim modeli. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 30(2), 107-121.
- Yaman, İ. (2018). Türkiye’de İngilizce öğrenmek: Zorluklar ve fırsatlar. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 11, 161-175.
- Yeşil, R. (2013). Ortaöğretim öğrencilerinin okul öğrenmelerindeki öğrenme sorumluluklarını yerine getirme düzeyleri. *International Journal of Human Sciences*, 10(1), 1214-1237
- Yeşil, R. (2019). Öğrencilerin Yabancı Bir Dil Olarak Türkiye Türkçesini Öğrenme Uygulamalarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *International Journal of Languages’ Education and Teaching*, 7(1), 348-367, DOI: 10.18298/ijlet.3227.
- Yolcu, M. (2002). Yabancı dil öğrenimi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* II(3), 19-72.
- Young, M.R. (2005). The motivational effects of the classroom environment in facilitating self-regulated learning. *Journal of Marketing Education*, 27(1), 25-40. DOI: 10.1177/0273475304273346.

EXTENDED ABSTRACT

The world has become a village with the development in communication and transportation technologies. Geographical distances are no longer a problem for communication and interaction between people. Nevertheless, it cannot be said that communication problems between people have disappeared. Significant problems continue to arise mainly in the communication of individuals who speak in different languages. It can be said that the fact that they cannot communicate because of the language barriers despite geographical convergence with the help of technology makes learning a different foreign language a more meaningful issue.

Individuals, communities and even governments make significant investments to overcome this issue. Opening of foreign language teaching schools, arranging foreign language courses for individuals of all ages, placing foreign language courses up to pre-school educational programs, arranging many scientific and social activities related to foreign language teaching, making legal formations in which foreign language speakers will be more advantageous, these can be given as example of mentioned investments and efforts. Even so, problems and difficulties with foreign language learning and teaching continue. However, it should be noted that numerous researches and scientific studies continue to be carried out in order to overcome these problems and difficulties every single day.

In the context of this article, besides the theoretical studies in the literature, an important part of the research is determined to the attitudes and habits of students towards learning a foreign language and their

levels of success; it is observed that teachers are examining teaching competencies. On the other hand, it can be said that the researches related to defining the learning difficulties faced by the students in the process of learning a foreign language have not been conducted sufficiently. The main issue of this study is to examine the learning difficulties faced by students in foreign language learning-teaching processes and levels of these difficulties in terms of different variables. Thus, in order to facilitate a process of learning a foreign language, article was aimed to make determinations that could be a clue about the measures that could be taken by both students and faculty students.

The research is a descriptive study carried out in a quantitative and screening model. The study group of the research consists of 495 students who study in foreign language preparatory classes of Kyrgyz-Turkish Manas University. The data of the study was collected by “Personal Information Form (PIF)” and “Foreign Language Learning Scale of Difficulties (FLLSD)”.

PIF was about to collect data on the unbundled variables of the study and consists of 7 questions. FLLSD, on the other side, is a five-point Likert type scale consisting of 29 items assembled under 5 factors. Factors of the scale; “Teacher-based Difficulties”, Material / Measurement-Based Difficulties”, “Learning Habit-Based Difficulties”, “Difficulties based on Adaptation to Differences” and “Difficulties Based on Psychosocial Environment». The scale was graded as (0) none / very little”, “(1) little”, “(2) slightly / partially”, 3 (3) over” and “(4) too much. PIF value of FLLSD was 0.937; Bartlett Test values $\chi^2 = 5707, 914$; SD = 406; $p < 0.001$; The Cronbach alpha reliability co-efficient was 0.923. Arithmetic mean, standard deviation, t test, ANOVA, Tukey and correlation test analyzes were carried out with the data. In the interpretation of difference and relationship tests, $p < 0.05$ level was considered to be enough for significance.

At the end of the research, the following main conclusions were reached in coordination with literature:

1. Students, turn by turn, experience high level difficulties in adaptation to differences, psychosocial environment, learning habits, and difficulties in material /measurement and evaluation; and teacher-based difficulties at medium level.
2. In comparison with girls boys more intensively experience problems with learning a foreign language based on teachers, learning habits, material-measurement and evaluation.
3. In general, the intensity of having difficulty according to the departments where the students will study is listed as talent, quantitative, equal complexity, and students who will study in verbal departments.
4. Students' difficulties in learning a foreign language differs according to their mother tongue, the number of languages spoken intensively in the countries they live in, the foreign language they learn, and the difficulties connected with the teacher and the habit of learning. Especially Kyrgyz students experience fewer difficulties in learning a foreign language.
5. There are significant and negative relationships between the difficulties that students experience with academic achievements in reading-comprehension, listening-comprehension, writing and speaking exams.

The results were verified in coordination with research analysis found in literature and the following suggestions were made:

1. Foreign language learning-teaching processes shouldn't focus only on teaching languages, but they also should include activities aimed at acquiring the competence to overcome the difficulties that may be faced.
2. Additional courses or educational activities organized for the students should include protection from differences in learning-teaching styles and pronunciation, strategies for facilitating language learning among students should be built.
3. Foreign language learning activities should be conducted by creating heterogeneous working groups with regard to mother tongue, department, country and gender.
4. Within the framework of foreign language teachers' training the following skills especially demanded to be acquired: to create and manage heterogeneous groups, to use cooperative learning

method effectively, to plan and conduct language teaching according to individual differences, to be able to benefit from complementary (alternative) measurement and evaluation techniques.

5. The reasons why Kyrgyz students have less difficulty in learning a foreign language and strategies to overcome these difficulties should be investigated more thoroughly.

Çocukları Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Ebeveynlerin Tutumlarının İncelenmesi¹

Nur UYGUN² ve İshak KOZİKOĞLU³

Öz

Bu araştırmanın amacı, 2017-2018 öğretim yılında MEB'e bağlı okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların ebeveynlerinin tutumlarını incelemektir. Bu araştırmada, betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini, tabakalı örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenen 521 ebeveyn oluşturmaktadır. Araştırmada, ebeveynlerin tutumlarını belirlemek için "Ebeveyn Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırma verilerinin analizinde betimsel istatistikler (ortalama, standart sapma) ve fark analizleri (ANOVA, MANOVA) kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, çocukların ebeveynlerinin en fazla demokratik tutumu ve aşırı koruyucu tutumu benimsedikleri, otoriter ve izin verici tutumu daha az benimsedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Çocuk sayısı arttıkça ebeveynlerde demokratik tutumun azaldığı, ebeveynlerin eğitim ve gelir düzeyi yükseldikçe demokratik tutumu daha fazla benimsedikleri, otoriter ve aşırı koruyucu tutumu ise daha az benimsedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ebeveynlerin doğru tutumu benimseyebilmeleri için çocuk yetiştirme tutumları ile ilgili seminer, kurs, anne-baba eğitim programlarının hazırlanması önerilebilir. Ayrıca, bu eğitimler sayesinde çocuğun iyiliği için yaptığını düşünen fakat farkında olmadan bağımlı ve özgüveni düşük birey yetiştiren aşırı koruyucu tutum sergileyen ebeveynlerin doğru tutum olan demokratik tutumu benimsemeleri sağlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Ebeveyn tutumları, Demokratik tutum, Otoriter tutum, İzin verici tutum, Aşırı koruyucu tutum

The Investigation of Attitudes of Parents Whose Children Are Preschoolers

Abstract

The aim of this study is to determine parental attitudes of parents whose children attend preschool education institutions affiliated to the Ministry of National Education in the 2017-2018 academic year. In this study, descriptive survey model was used. The sample of the study consists of 521 parents that were determined by stratified sampling method. In this study, "Parental Attitude Scale" was used to identify parents' attitudes. In the analysis of research data, descriptive statistics (mean, standard deviation) and differential statistics (ANOVA, MANOVA) were used. As a result of study, it was concluded that the parents of the children exhibit democratic and over-protective parental attitudes at most, respectively. They exhibit permissive and authoritarian attitudes at least, respectively. As the number of children increases, the democratic attitude decreases; as the parents' level of education and income increase, the parents adopt the democratic attitude more, but the authoritarian and over-protective attitude are adopted less. In order for parents to adopt the right attitude, it is advisable to prepare seminars, courses and parent education programs on child growing attitudes. In addition, through these trainings, parents who adopt an overprotective attitude who think that they are doing for the sake of the child, but who are not aware of it, can be provided with the right attitude to adopt the democratic attitude.

Key Words: Parental attitudes, Democratic attitude, Authoritarian attitude, Permissive attitude, Over-protective attitude

Atıf İçin / Please Cite As:

Uygun, N. ve Kozikoğlu, İ. (2020). Çocukları okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden ebeveynlerin tutumlarının incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1494-1507.

Geliş Tarihi / Received Date: 28.10.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 18.12.2019

¹ Bu alışma, ilk yazarın "Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Çocukların Oyun Davranışları, Sosyal Yetkinlik Davranışları ve Ebeveyn Tutumları Arasındaki İlişki" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Öğretmen - Van- Türkiye, nuruygun.13@gmail.com - ORCID: 0000-0002-8599-6796

³ Doç. Dr. - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi, ishakkozikoglu@yyu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3772-4179

Giriş

Anne, baba ve çocuk arasındaki ilişkiyi ilk olarak antropologlar incelemiştir. Antropologlar ebeveynin çocukla günlük etkileşimi, bakımı, aile arasındaki rol dağılımı ve ebeveynin ilgi, deneyim ve kültürü kendi çocuklarına nasıl aktardığını incelemiştir. Daha sonra yapılan psikolojik çalışmalar ebeveyn tutum ve davranışlarının çocuğun gelişimi üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Özellikle çocuğun gelişiminde daha fazla sorumluluk üstlenen anneler ile çocuk arasındaki iletişim incelenerek çocuğun kişilik ve ruhsal sorunlarının annelerin tutum ve davranışlarından kaynaklandığı belirlenmiştir (Özgün, 2013, s. 73-76). Zamanla anne tutumları kadar baba tutumlarının da çocuk üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olabileceği düşünülerek bu konuyla ilgili çalışmalar günümüzde de önemini korumaktadır.

Çocukların sosyal-duygusal gelişimleri, içinde buldukları ortamdan ve iletişim kurdukları kişilerden etkilenmektedir. Çocuğun karşılaştığı, iletişim kurduğu ve uyum sağlamaya çalıştığı ilk sosyal ortam ailedir. Toplumun temelini oluşturan ailenin çocuğun beslenme, eğitim ve tüm gelişimsel ihtiyaçlarını karşılamak gibi sorumlulukları vardır. Bu sorumlulukları sevgi, saygı, ilgi, hoşgörü ile yerine getirmesi aile içi huzuru artıracaktır (Ünal, 2013, s. 2). Çoğu ebeveyn, çocuklarının toplumun kabul ettiği değerleri benimsemesi ve çağın gerektirdiği bilgi ve beceri düzeyine sahip olması için birçok strateji uygulamaktadır. Ayrıca ebeveynlerin çocuklarının gelecekte nasıl biri olacağına ve hangi mesleği yapacağına dair beklentileri vardır. Bu beklentiler doğrultusunda ebeveynler farklı yollar uygulamaktadırlar. Bazı ebeveynler, çocuklarına istedik davranışları sergilemeleri için pekiştirici ve ceza uygularken bazı ebeveynler beklentilerini açıklamakta, çocukları için arkadaş grupları ve okullar seçmektedirler. Bu farklı uygulamalar ebeveynlerin benimsemiş olduğu tutumlardan kaynaklanmaktadır (Mussen vd., 1984, s. 541). Ebeveyn tutumları ise ebeveynlerin kişisel özelliklerinden, inançlarından, düşüncelerinden ve çocuklarının mizaç özelliklerinden etkilenmektedir (Yavuzer ve Demir, 2016, s. 65-66).

Ebeveynlerin çocuklarla güven ve sevgiye dayalı bağ kurması, çocukları sosyal açıdan olumlu yönde etkilemekte ve çevresiyle etkili iletişim kurmasını sağlamaktadır. Böylece çocuklar arkadaşlarıyla daha rahat iletişim kurabilmekte ve etkileşim içinde oldukları tüm insanlara karşı ilgili, duyarlı ve destekleyici olmaktadır. Olumlu benliğe sahip olan bu çocuklar, gelecekte bütün sosyal ortamlarda kendilerini, duygu ve düşüncelerini ifade edebilen, özgüveni yüksek, bireysel ve toplumsal gelişim için gereken sorumlulukları üstlenen bireyler olmaktadır. Ebeveynlerin kaygı ve korkuya dayanan olumsuz tutumlarıyla yetişen çocuklar ise kendilerini girdikleri ortamlardan dışlanmış olarak hissederler. Bu kaygı ve korku duygusuyla kendini ifade etmekten çekinen çocuklar, sosyal çevreyle ilişki kurmak yerine kendi içine yönelme veya bu duyguyu öfkeyle dışa vurarak saldırgan davranışlar sergileme eğiliminde olurlar (Rubin, Bukowski ve Parker, 2006, s. 580-590).

Maccoby ve Martin (1983, s. 38-39) ebeveyn tutumlarını, ilgi/kabul ve talep boyutlarının yüksek ve düşük olmasına göre dört gruba ayırmıştır. *Demokratik tutumu benimseyen ebeveynler*, talep ve kabul etmede yüksek olan ebeveynlerdir. *Otoriter ebeveynler*, talep etmede yüksek buna karşın kabul etmede düşük olan ebeveynlerdir. Kabul etmede yüksek ve talep etmede düşük olan ebeveynler *izin verici tutumu benimseyen ebeveynlerdir*. *İhmalkâr ebeveynler* ise hem talep etmede hem de kabul etmede düşük olan ebeveynlerdir. Baumrind yaptığı birçok araştırma sonucunda, 1980 yılında ebeveyn tutumlarını otoriter, demokratik ve hoşgörülü olmak üzere üç gruba ayırmıştır (Santrock, 1997, s. 78). Görüldüğü üzere, ebeveyn tutumları farklı şekillerde gruplandırılmaktadır. Bu çalışmada ebeveyn tutumları, çalışmada kullanılan "Ebeveyn Tutumları Ölçeği"nde ele alınan ve alanyazında da kabul gören haliyle demokratik tutum, otoriter tutum, aşırı koruyucu tutum ve izin verici tutum olmak üzere dört boyutta ele alınmıştır.

Demokratik Tutum

Demokratik ebeveyn tutumunda ebeveynler, kontrollü bir şekilde çocukların bağımsız olmasını desteklemektedirler. Çocukların isteklerine duyarlı olan ebeveynler, aile içinde alınacak kararlarda çocukların fikrini de önemsemektedirler. Aile içindeki her bireyin hak ve sorumlulukları dikkate alınarak uyulması gereken kurallar belirlenmiştir. Çocuklardan bu kurallara ödül ve ceza uygulamadan uymaları beklenir. Anne-babalar çocuklarının gelişimsel ihtiyaçlarını karşılamaya ve çocuklarla olumlu iletişim kurmaya önem verirler (Erkan, 2013, s. 13; Özkafacı, 2012, s. 6). Demokratik ebeveynler, çocuklarının bireysel özelliklerinin farkındadır ve onların isteklerini, düşüncelerini ifade etmelerine destek olurlar (Yavuzer, 2003, s. 26-30).

Otoriter Tutum

Otoriter ebeveyn tutumunda ebeveynler, çocukların isteklerine karşı duyarlı değildirler. Çocuklarının kendilerine saygı göstermelerini, kendi belirledikleri kurallara sorgulamadan itaat etmelerini beklerler. Çocuklarına güvenmeyen ebeveynler, istenmeyen davranışlarla karşılaştıklarında cezaya başvururlar. Çocukları olumlu davranış gösterdiklerinde ise ödüllendirmezler (Erkan, 2013, s. 12; Santrock, 1997, s. 78). Çocuğun gelişim düzeyi dikkate alınmadan kendi beklentileri doğrultusunda çocuklarının davranmasını beklerler. Aile içindeki otoritenin sağlanmasına önem veren bu ebeveynler, çocuklarının bu duruma karşı çıkmalarını veya değiştirme çabalarını cezalar ile hemen bastırırlar. Otoriter ebeveynler, çocuklarına gereken ilgi ve sevgiyi göstermezler (Maccoby ve Martin, 1983, s. 38-39).

Aşırı Koruyucu Tutum

Aşırı koruyucu tutum sergileyen ebeveynler, çocuklarının gelişimini sınırlandıracak ölçüde çocuklarını tehlikelerden korumaya, kontrol altında tutmaya çalışırlar. Çocuklarına derin duygularla bağlandıkları için sebepsiz kaygı yaşarlar. Çocukları yerine karar vererek onları koruduklarını düşünmektedirler. Hayatı çocukları için kolaylaştırmaya çalışan ebeveynlerin çocuktan bir beklentileri yoktur, her şeyi onların yerine yapmaktadırlar (Erkan, 2013, s. 10-12; Karabulut Demir ve Şendil, 2008, s. 23; Maccoby ve Martin, 1983, s. 38-39). Çocuğun gelişimsel düzeyine göre yapması belenen tüm davranışları çocuk yorulmasını, incinmesini ya da o yapamaz düşüncesiyle ebeveynler kendisi yapmaktadırlar. Aşırı sevgi ve ilgiden kaynaklı olsa bile tüm bu davranışlar çocuğun gelişimine kısıtlamalar getirdiği için çocuğun beklenen düzeyde beceri kazanmasını engellenmektedir (Özyürek ve Tezel-Şahin, 2010, s. 48).

İzin Verici Tutum

İzin verici tutuma sahip ebeveynler, genellikle kendi çocukluk döneminde aşırı disipline maruz kalmış, kendi ebeveynlerinden yeteri kadar sevgi görememiş ebeveynlerdir. Ayrıca, anne-babanın iş yoğunluğundan, çocuğuyla yeterince vakit geçirmemesinden kaynaklanan suçluluk duygusundan dolayı çocuklarının her istediğini yerine getirme eğiliminde olabilirler (Çağdaş ve Seçer, 2011, Yavuzer, 2011, s. 26-33). İzin verici ebeveyn tutumunu benimseyen ebeveyn, çocuğun her dediğini yerine getirmeye çalışmakta, çocukları tarafından yönetilmektedir (Yavuzer, 2011, s. 26-33). Çocukların saldırgan davranışları dâhil hiçbir davranışına sınırlama getirmezler. Yeme ve uyku düzenini oluşturmaya çalışmazlar, çocuğun isteğine bırakırlar (Erkan, 2013, s. 10-13; Altay ve Güre 2012, s. 1-3). İzin verici ebeveyn tutumuna sahip ebeveynler, genellikle çağdaş eğitim modelini uyguladıklarını düşünmektedirler. Bazen çocuklarına karşı kural koymaları gerektiğini düşünseler de kararsız kaldıkları için çocukları anne babalarının bu duruşundan etkilenmezler (Yörükoğlu, 1987).

Ebeveyn tutumunun çocuğun yaratıcı düşünme, eleştirel düşünme, problem çözme gibi bilişsel gelişiminin yanı sıra çocuğun kendini tanıması, ifade edebilmesi, olumlu benlik algısı geliştirmesi, çevresine güven duyması, diğer bireylerle iletişime geçmesi, toplumsal kuralları öğrenmesi, içinde bulunduğu toplumla uyum içinde yaşaması ve sosyal gelişimi üzerinde etkisi vardır (Özkafacı, 2012, s.2-3; Özbey, 2010, s.15-16; Tezel, Şahin ve Cevher, 2007, s.785-786). Dolayısıyla, özellikle eğitim sürecinin ilk kademesi olarak bilinen okul öncesi eğitim kurumlarında öğrenim gören çocukları olan ebeveynlerin ebeveyn tutumlarının belirlenmesi önemli görülmektedir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı, 2017-2018 öğretim yılında MEB'e bağlı okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların ebeveynlerinin ebeveyn tutumlarını incelemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların ebeveynlerinin ebeveyn tutumları nelerdir?
2. Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların ebeveynlerinin ebeveyn tutumları çocuk sayısına, ebeveyn eğitim düzeyine ve ailenin gelir düzeyine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

Çocuğun kendini ve içinde bulunduğu toplumu tanıması, uyum içinde yaşaması ve sosyal gelişimini sağlıklı şekilde tamamlaması üzerinde ebeveyn tutumunun önemli bir etkisi vardır. Yaşanan toplumsal gelişmeler çocuğun hem şimdiki yaşamını hem de gelecekteki yaşamını şekillendiren ebeveyn tutumlarını da değiştirmiştir. Ebeveyn tutumları değişmesine rağmen çocuğun gelişimindeki önemi devam etmektedir (Erkan, 2013, s. 10). Bu nedenle yaşamsal öneme sahip olan çocukluk döneminin niteliğini arttırmak için ebeveyn tutumlarının belirlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışma okul öncesi eğitim

kurumlarına devam eden çocukların ebeveynlerinin ebeveyn tutumlarını belirlemesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca çocuk sayısı, ebeveyn eğitim düzeyi ve aile gelir düzeyi gibi değişkenlere göre ebeveynlerin ebeveyn tutumlarının farklılaşp farklılaşmadığını ortaya koyması yönüyle bu çalışmanın ilgili alanına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Betimsel tarama modellerinde mevcut olgu, kişi veya durumların mevcut durumuyla ortaya konulması hedeflendiği için (Karasar, 2015, s. 77), çocuğu okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden ebeveynlerin ebeveyn tutumlarının incelendiği bu araştırmanın amacına uygun olduğu düşünülmektedir.

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın çalışma evrenini, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Van İli İpekyolu, Tuşba ve Edremit merkez ilçelerinde bulunan Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okul öncesi eğitim kurumlarında eğitim gören çocukların ebeveynleri oluşturmaktadır. Bu durumda, öncelikle okul öncesi eğitim kurumlarında eğitim gören çocuklar belirlenmiş ve çocuklar aracılığıyla onların ebeveynlerine ulaşılmıştır. Van İl Milli Eğitim Müdürlüğünden alınan verilere göre; İpekyolu ilçesinde 6286, Tuşba ilçesinde 2779, Edremit ilçesinde ise 3118 çocuk olmak üzere Van ilinin belirtilen üç merkez ilçesinde toplam 12.183 çocuk MEB'e bağlı okul öncesi eğitim kurumlarında eğitim görmektedir. Bu çalışmada, çalışma evreninin tamamına ulaşmak zaman, emek ve olanaklar bakımından güç olduğu için örneklem alma yoluna gidilmiştir. Araştırmada tabakalı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Tabakalı örneklemede; araştırmayı etkileyecek çeşitli faktörler düşünülerek evren bu faktörler doğrultusunda alt gruplara ayrılmakta ve her gruptan belirli oranda seçkisiz olarak örneklem alınmaktadır (Padem Göksu ve Konaklı, 2012, s. 87-89). Dolayısıyla bu çalışmada, ebeveynlerin ebeveyn tutumları üzerinde etkili olabileceği düşüncesiyle belirlenen ilçelerde yer alan okul öncesi kurumları uzman görüşü alınarak alt, orta ve yüksek sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi olmak üzere üç tabakaya ayrılmıştır. Her bir tabakadan belirli sayıda okul öncesi kurumu seçkisiz olarak belirlenmiş ve belirlenen okul öncesi kurumlarında eğitim gören çocukların ebeveynlerine ulaşılmıştır.

Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde, zaman ve olanaklar bakımından mümkün olduğunca daha geniş ve evreni temsil edebilecek güçte bir örneklem belirlemek önem taşımaktadır (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012, s. 102). Bu çalışmada, araştırmanın evrenini olabildiğince yüksek düzeyde temsil edebilmesi açısından araştırmanın amacına uygun olacak şekilde örnekleme alınan ebeveyn sayısının yüksek tutulması amaçlanmıştır. Dolayısıyla, belirlenen okul öncesi kurumlarında öğrenim görmekte olan 3 ilçeden toplam 521 çocuğun ebeveyni araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. İlçelere göre örneklem alınırken çalışma evrenindeki oranı dikkate alınmıştır. Çıngır'a (1994) göre, ".05" anlamlılık düzeyinde evren sayısının 10.000 olması durumunda örneklem sayısının 370 olması evreni temsil etme bakımından yeterli görülmektedir (Akt: Büyüköztürk ve diğerleri, 2012, s. 98). Bu durumda, bu çalışmanın örnekleminin evreni temsil edebilecek büyüklükte olduğu söylenebilir. Araştırmanın örneklemini oluşturan okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların ebeveynlerinin cinsiyete, eğitim düzeyine, çocuk sayısına ve gelir düzeyine göre dağılımı Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Örneklemede Yer Alan Çocukların Ebeveynlerinin Cinsiyete, Eğitim Düzeyine, Çocuk Sayısına ve Gelir Düzeyine Göre Dağılımı

Özellik	Kategori	Sayı (N)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın (Anne)	493	95
	Erkek (Baba)	28	5
Eğitim düzeyi	Okur-yazar değil	50	10
	İlkokul	171	33
	Ortaokul	108	21
	Lise	111	21
	Üniversite	81	15
Çocuk sayısı	1 çocuk	55	11
	2 çocuk	237	46
	3 çocuk	133	25
	4 ve üzeri	96	18
Gelir düzeyi	0-1499 TL	181	35
	1500-2499 TL	149	28
	2500-3499 TL	82	16
	3500 TL ve üzeri	109	21
	Toplam	521	100

Tablo 3 verilerine göre, çalışmaya katılan ebeveynlerin 493' (%95) anne ve 28'i (%5) ise babadır. Ebeveynlerin 50'si (%10) okuryazar değil, 171'i (%33) ilkokul mezunu, 108'i (%21) ortaokul mezunu, 111'i (%21) lise mezunu ve 81'i (%15) ise niversite mezunudur. Ebeveynlerin 55'i (%11) 1 çocuğa, 237'si (%46) 2 çocuğa, 133' (%25) 3 çocuğa ve 96'sı (%18) 4 ve üzeri çocuğa sahiptir. Ailelerin gelir düzeyi incelendiğinde ise ailelerin 181'i (%35) 0-1499 TL arası aylık gelire, 149'u (%28) 1500-2499 TL arası aylık gelire, 82'si (%16) 2500-3499 TL arası aylık gelire, 109'u (%21) ise 3500 TL ve üzeri aylık gelire sahiptir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada, okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların ebeveynlerinin ebeveyn tutumlarını belirlemek amacıyla "Ebeveyn Tutum leği" kullanılmıştır. Karabulut Demir ve şendil (2008) tarafından anne-babaların okul öncesi dönem çocuklarını yetiştirirken gösterdikleri ebeveynlik tutumlarını belirlemek amacıyla geliştirilen ve beşli Likert formatında olan ölçek; "demokratik", "otoriter", "aşırı koruyucu" ve "izin verici" olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek; "demokratik" tutum boyutu 17 madde, "otoriter" tutum boyutu 11 madde, "aşırı koruyucu" tutum boyutu 9 madde, "izin verici" tutum boyutu 9 madde olmak üzere toplam 46 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alpha iç güvenirlik katsayıları "demokratik" alt boyutu için .83, "otoriter" alt boyutu için .76, "aşırı koruyucu" alt boyutu için .75 ve "izin verici" alt boyutu için ise .74 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmada ise ölçeğin Cronbach Alpha iç güvenirlik katsayıları demokratik alt boyut için .82, otoriter alt boyutu için .81, aşırı koruyucu alt boyutu için .75 ve izin verici alt boyutu için ise .71 olarak hesaplanmıştır. Bu değerler, ölçeğin geçerli ve güvenilir bir lme aracı olduğunu göstermektedir.

Veri toplama sürecinde, belirlenen ilçelerdeki okullar uzman görüşü alınarak alt, orta ve yüksek sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi olmak üzere üç tabakaya ayrılmıştır ve her bir tabakadan belirli sayıda olmak üzere toplam 25 okul öncesi kurumu (MEB'e bağlı bağımsız anaokulları ve ilkokul bünyesindeki anasınıfları) seçkisiz olarak belirlenmiştir. İzin belgeleri ve veri toplama araçları ile birlikte uygulama yapılacak okullara tek tek gidilmiş ve ölçeklerin ebeveynlere uygulanması için okul yönetiminin onayı alınmıştır. Okullarda ğretmenler ve yöneticilerle görüşülerek ölçek uygulamasına ilişkin genel bilgi ve yönergeler açıklanmıştır. Her öğretmeninden sınıf listesinden 4 kız 4 erkek olmak üzere seçkisiz olarak 8 ocuk seçmesi istenmiştir. Seçilen ocukların ebeveynlerine doldurmaları için ebeveyn tutum leği ğretmenler ve okul yönetimi aracılığıyla ebeveynlere ulaştırılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların ebeveynlerinin ebeveyn tutumlarını belirlemek için ölçek puanlarına ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri incelenmiştir. Ebeveyn tutumları için alt boyutlarda ortalamanın yüksek olması ebeveynin ilgili tutumu daha çok benimsediği, düşük olması ise daha az benimsediği şeklinde yorumlanmıştır.

Çocukların ebeveynlerinin ebeveyn tutumlarının ise ocuk sayısı, eğitim düzeyi ve ailenin gelir düzeyine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine ilişkin çok değişkenli varyans analizi (MANOVA) kullanılmıştır. MANOVA sonuçları anlamlı çıkması durumunda tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılabilir (Field, 2009 Akt: Aypay, eki ve Seçkin, 2012, s. 1345-1366). Bu durumda, MANOVA testi sonuçlarında anlamlı fark çıkması üzerine belirlenen değişkenlere göre grup ortalamalarının nasıl farklılık gösterdiğini ortaya koymak amacıyla ANOVA testi uygulanmıştır. Analizlerde anlamlılık düzeyi .05 olarak belirlenmiştir. MANOVA testinin ".05" düzeyinde anlamlı çıkması durumunda yapılan ANOVA testlerinde I.tip hatayı önlemek için Bonferroni düzeltmesi (correction) yapılmıştır. Bonferroni düzeltmesinde, anlamlılık düzeyi bağımlı değişken sayısına bölünmektedir (Miller, 1991, s. 189-210). Bu durumda, anlamlılık düzeyi Bonferroni düzeltmesi ile ebeveyn tutum leğinin alt boyutları için ".0125 (.05/4)" olarak belirlenmiştir (Büyüköztürk, 2013, s. 148). Ayrıca, ANOVA testinde yapılan karşılaştırma sonucunda anlamlı fark çıkması durumunda, farkın kaynağını belirlemek için çoklu karşılaştırma testlerinden Scheffe testi kullanılmıştır.

Analizler ncesinde, MANOVA testinin yapılabilmesi için gerekli olan varsayımlar ele alınmıştır. Bu doğrultuda, araştırma verilerine ilişkin doğrusallık, tek ve çok değişkenli normallik, varyans-kovaryans matrisinin homojenliği ve çoklu bağlantı problemi olup olmadığı incelenmiştir (Büyüköztürk, 2013, s. 148; Pallant, 2005, s. 249). Tek değişkenli normallik için bağımlı değişkenlere ait histogram grafikleri incelenmiş, ayrıca arpıklık ve basıklık değerlerine bakılmıştır. Bunun sonucunda, ebeveyn tutumları ölçeğinde bağımlı değişkenlere ait puanların arpıklık (skewness) değerlerinin 0.615 ile 0.961 arasında değiştiği, basıklık (kurtosis) değerlerinin ise -0.247 ile 0.984 arasında değiştiği belirlenmiştir. Bu durumda, bağımlı değişkenlere ait puanlara ilişkin arpıklık ve basıklık katsayılarının ± 1 aralığında olduğu dikkate alınarak ve

histogram grafiklerine bakılarak verilerin normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir (Büyüköztürk, 2013, s. 21-23). Varyansların homojenliği için Levene's Test ve Kovaryans matrislerinin dağılımı için ise Box's M sonuçları incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda, bu sonuçların istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($p > .05$) ve dolayısıyla varyans- kovaryans matrislerinin homojenliği varsayımlarının karşılandığı sonucuna ulaşılmıştır (Büyüköztürk, 2013, s. 21-23). Çok değişkenli normallik için Mahalonobis uzaklık değerleri hesaplanmış ve uç değerler analiz öncesinde veri setinden çıkarılmıştır. Bağımlı değişkenler arasındaki doğrusallık saçılım grafikleri ile incelenmiş ve ölçeklerin alt boyutlarına ilişkin doğrusallık varsayımının karşılandığı belirlenmiştir. Bu sonuçlardan hareketle, çok değişkenli normallik ve doğrusallığın sağlandığı, bağımlı değişkenler arasında çoklu bağlantı problemi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bulgular

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi olan "Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların ebeveynlerinin ebeveyn tutumları nelerdir?" sorusuna yönelik olarak ebeveynlerin ölçek maddelerine verdikleri yanıtlar üzerinden hesaplanan aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Çocukların Ebeveynlerinin Ebeveyn Tutumlarına İlişkin Hesaplanan Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Ölçek Alt Boyutları	\bar{X}	ss
Demokratik	4.35	0.48
Otoriter	2.02	0.67
Aşırı koruyucu	4.02	0.67
İzin verici	2.25	0.65

Tablo 2 incelendiğinde, okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların ebeveynlerinin sırasıyla demokratik ($\bar{X} = 4.35$) ve aşırı koruyucu ($\bar{X} = 4.02$) ebeveyn tutumlarını daha çok benimsedikleri, izin verici ($\bar{X} = 2.25$) ve otoriter ($\bar{X} = 2.02$) ebeveyn tutumlarını ise daha az benimsedikleri görülmektedir.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi olan "Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların ebeveynlerinin ebeveyn tutumları; a) çocuk sayısı, b) eğitim düzeyi, c) ailenin gelir düzeyi değişkenlerine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?" sorusuna yönelik olarak yapılan analizlerden elde edilen bulgular aşağıda sırasıyla sunulmuştur.

Çocukların ebeveynlerinin ebeveyn tutum ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin puanlarının çocuk sayısına göre anlamlı düzeyde farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için MANOVA testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Çocukların Ebeveynlerinin Ebeveyn Tutumlarının Çocuk Sayısına Göre MANOVA Sonuçları

Wilks' Lambda	F	Hipotez sd	Hata sd	P
.911	4.076	12	1360	.000

Tablo 3'de görüldüğü üzere, okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların ebeveynlerinin ebeveyn tutum ölçeğinin alt boyutlarından aldıkları puanlarda .05 anlamlılık düzeyinde çocuk sayısına göre anlamlı fark bulunmuştur (Wilks' Lambda .911, $F_{(12, 1360)} = 4.076$, $p < .05$). MANOVA testinde anlamlı fark çıkması nedeniyle, çocuk sayısına göre grup ortalamalarının nasıl farklılaştığını inceleyebilmek amacıyla ANOVA testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4. Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Çocukların Ebeveynlerinin Ebeveyn Tutumlarının Çocuk Sayısına Göre ANOVA Sonuçları

Betimsel İstatistikler				ANOVA Sonuçları							
Ölçek Alt Boyutları	Çocuk sayısı	N	\bar{X}	ss	Varyans Kaynağı	K.T	sd	K.O	F	P	Anlamlı Fark
Demokratik	1	55	4.52	0.35	Gruplar arası	7.768	3	2.589	12.021	.000	1>4
	2	237	4.42	0.39	Gruplar içi	111.363	517	0.215			2>4
	3	133	4.35	0.47	Toplam	119.131	520				3>4
	4 ve üzeri	96	4.12	0.65							
Otoriter	1	55	1.90	0.53	Gruplar arası	3.713	3	1.238	2.813	.039	
	2	237	1.98	0.62	Gruplar içi	227.448	517	0.440			
	3	133	2.05	0.70	Toplam	231.160	520				
	4 ve üzeri	96	2.18	0.77							
Aşırı koruyucu	1	55	4.03	0.77	Gruplar arası	0.682	3	0.227	0.498	.068	
	2	237	3.98	0.66	Gruplar içi	236.064	517	0.457			
	3	133	4.08	0.62	Toplam	236.746	520				
	4 ve üzeri	96	4.01	0.73							
İzin verici	1	55	2.17	0.52	Gruplar arası	2.951	3	0.984	2.368	.070	
	2	237	2.28	0.62	Gruplar içi	214.803	517	0.415			
	3	133	2.16	0.63	Toplam	217.754	520				
	4 ve üzeri	96	2.37	0.78							

Not: 1- "1 çocuk" 2- "2 çocuk", 3- "3 çocuk", 4- "4 ve üzeri çocuk"

Tablo 4 incelendiğinde, okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların ebeveynlerinin ebeveyn tutumlarının çocuk sayısına göre farklılaştığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, ebeveyn tutum ölçeğinin demokratik tutum alt boyutunda çocuk sayısına göre ortaya çıkan farkın anlamlı düzeyde olduğu görülmektedir ($p < .0125$). Çocuk sayısına göre farklılaşan ortalamaların hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma testlerinden Scheffe testi sonucunda; demokratik tutum boyutunda 4 ve üzeri çocuğu olan ebeveynler ile dörtten az çocuğu olan ebeveynler arasında dörtten az çocuğu olan ebeveynlerin lehine anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir.

Çocukların ebeveynlerinin ebeveyn tutum ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin puanlarının ebeveyn eğitim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için MANOVA testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Çocukların Ebeveynlerinin Ebeveyn Tutumlarının Eğitim Düzeyine Göre MANOVA Sonuçları

Wilks' Lambda	F	Hipotez sd	Hata sd	P
.791	7.809	16	1567	.000

Tablo 5'te görüldüğü üzere, okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların ebeveynlerinin ebeveyn tutum ölçeğinin alt boyutlarından aldıkları puanlarda .05 anlamlılık düzeyinde ebeveyn eğitim düzeyine göre anlamlı fark bulunmuştur (Wilks' Lambda .791, $F_{(16, 1567)} = 7.809$, $p < .05$). MANOVA testinde anlamlı fark çıkması nedeniyle, ebeveyn eğitim düzeyine göre grup ortalamalarının nasıl farklılaştığını inceleyebilmek amacıyla ANOVA testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Çocukların Ebeveynlerinin Ebeveyn Tutumlarının Eğitim Düzeyine Göre ANOVA Sonuçları

Betimsel İstatistikler			ANOVA Sonuçları								
Ölçek Alt Boyutları	Ebeveyn eğitim düzeyi	N	\bar{X}	ss	Varyans Kaynağı	K.T	sd	K.O	F	P	Anlamlı Fark
Demokratik	Okur-yazar değil	50	4.14	0.63	Gruplar	9.563	4	2.391	11.259	.000	3>1,4>1
	İlkokul	171	4.27	0.53	arası	109.568	516	0.212			5>1,4>2
	Ortaokul	108	4.36	0.38	Gruplar içi	119.131	520				5>2,5>3
	Lise	111	4.47	0.34	Toplam						
	Üniversite	81	4.56	0.32							
Otoriter	Okur-yazar değil	50	2.07	0.65	Gruplar	9.192	4	2.391	5.342	.000	2>4
	İlkokul	171	2.18	0.76	arası	221.968	516	0.430			2>5
	Ortaokul	108	2.04	0.67	Gruplar içi	231.160	520				
	Lise	111	1.89	0.54	Toplam						
	Üniversite	81	1.83	0.53							
Aşırı koruyucu	Okur-yazar değil	50	4.03	0.70	Gruplar	13.084	4	3.271	7.547	.000	1>5, 2>5,
	İlkokul	171	4.15	0.59	arası	223.661	516	0.433			3>5, 4>5
	Ortaokul	108	4.10	0.66	Gruplar içi	236.746	520				
	Lise	111	4.00	0.62	Toplam						
	Üniversite	81	3.68	0.78							
İzin verici	Okur-yazar değil	50	2.17	0.57	Gruplar	21.925	4	0.481	7.547	.332	
	İlkokul	171	2.31	0.76	arası	215.829	516	0.418			
	Ortaokul	108	2.21	0.60	Gruplar içi	217.754	520				
	Lise	111	2.21	0.65	Toplam						
	Üniversite	81	2.33	0.51							

Not: 1- "okur-yazar değil", 2- "ilkokul", 3- "ortaokul", 4- "lise", 5- "üniversite"

Tablo 6 verilerine göre, ebeveyn tutum ölçeğinin demokratik tutum, otoriter tutum ve aşırı koruyucu tutum boyutlarında ebeveyn eğitim düzeyine göre ortaya çıkan farkın anlamlı düzeyde olduğu görülmektedir ($p < .0125$). Ebeveyn eğitim düzeyine göre farklılaşan ortalamaların hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma testlerinden Scheffe testi sonucunda; demokratik ebeveyn tutumu boyutunda ortaokul mezunu olan ebeveynler ile okur-yazar olmayan ebeveynler arasında ortaokul mezunu olan ebeveynler lehine anlamlı farklılık olduğu, lise mezunu ebeveynler ile okur-yazar olmayan ve ilkökul mezunu olan ebeveynler arasında lise mezunu ebeveynler lehine anlamlı farklılık olduğu, üniversite mezunu ebeveynler ile okur-yazar olmayan, ilkökul ve ortaokul mezunu ebeveynler arasında üniversite mezunu olan ebeveynler lehine anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Bu durumda, demokratik ebeveyn tutumunda eğitim düzeyi yüksek olanlar lehine anlamlı farklılık çıktığı görülmektedir. Otoriter ebeveyn tutumu boyutunda, ilkökul mezunu olan ebeveynler ile lise ve üniversite mezunu olan ebeveynler arasında ilkökul mezunu olan ebeveynler lehine anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Aşırı koruyucu ebeveyn tutumu boyutunda ise üniversite mezunu ebeveynler ile okur-yazar olmayan, ilkökul, ortaokul ve lise mezunu olan ebeveynler arasında okur-yazar olmayan, ilkökul, ortaokul, lise mezunu olan ebeveynler lehine anlamlı farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durumda, otoriter ve aşırı koruyucu ebeveyn tutumunda eğitim düzeyi düşük olanlar lehine anlamlı farklılık çıktığı görülmektedir.

Çocukların ebeveynlerinin ebeveyn tutum ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin puanlarının aile gelir düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için MANOVA testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Çocukların Ebeveynlerinin Ebeveyn Tutumlarının Aile Gelir Düzeyine Göre MANOVA Sonuçları

Wilks' Lambda	F	Hipotez sd	Hata sd	P
.862	6.562	12	1360	.000

Tablo 7'de görüldüğü üzere, okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların ebeveynlerinin ebeveyn tutum ölçeğinin alt boyutlarından aldıkları puanlarda .05 anlamlılık düzeyinde aile gelir düzeyine göre anlamlı fark bulunmuştur (Wilks' Lambda .862, $F_{(12,1360)}=6.562$, $p < .05$). MANOVA testinde anlamlı fark çıkması nedeniyle, aile gelir düzeyine göre grup ortalamalarının nasıl farklılaştığını inceleyebilmek amacıyla ANOVA testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Çocukların Ebeveynlerinin Ebeveyn Tutumlarının Aile Gelir Düzeyine Göre ANOVA Sonuçları

Betimsel İstatistikler				ANOVA Sonuçları							
Ölçek Alt Boyutları	Aile Gelir düzeyi	N	\bar{X}	ss	Varyans Kaynağı	K.T	sd	K.O	F	P	Anlamlı Fark
Demokratik	0-1499	181	4.21	0.59	Gruplar arası	6.447	3	2.149	9.859	.000	2>1
	1500-2499	149	4.41	0.40	Gruplar içi	112.684	517	0.218			4>1
	2500-3499	82	4.37	0.42	Toplam	119.131	520				
	3500 ve üzeri	109	4.50	0.35							
Otoriter	0-1499	181	2.16	0.75	Gruplar arası	7.484	3	2.495	5.766	.001	1>3
	1500-2499	149	2.05	0.68	Gruplar içi	223.676	517	0.433			1>4
	2500-3499	82	1.90	0.56	Toplam	231.160	520				
	3500 ve üzeri	109	1.86	0.52							
Aşırı koruyucu	0-1499	181	4.06	0.67	Gruplar arası	9.876	3	3.292	7.502	.000	1>4
	1500-2499	149	4.17	0.59	Gruplar içi	226.870	517	0.439			2>4
	2500-3499	82	3.97	0.72	Toplam	236.746	520				
	3500 ve üzeri	109	3.78	0.69							
İzin verici	0-1499	181	2.24	0.73	Gruplar arası	0.353	3	0.118	0.280	.840	
	1500-2499	149	2.30	0.64	Gruplar içi	217.401	517	0.421			
	2500-3499	82	2.23	0.53	Toplam	217.754	520				
	3500 ve üzeri	109	2.25	0.59							

Not: 1- "0-1499", 2- "1500-2499", 3- "2500-3499", 4- "3500 ve üzeri"

Tablo 8 incelendiğinde, okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların ebeveynlerinin ebeveyn tutumlarının aile gelir düzeyine göre farklılaştığı anlaşılmaktadır. Tablo 8 verilerine göre, ebeveyn tutum ölçeğinin demokratik, otoriter ve aşırı koruyucu alt boyutlarında aile gelir düzeyine göre ortaya çıkan farkın anlamlı düzeyde olduğu görülmektedir ($p < .0125$). Aile gelir düzeyine göre farklılaşan ortalamaların hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma testlerinden Scheffe testi sonucunda; demokratik ebeveyn tutumu alt boyutunda ailenin gelir düzeyi "0-1499 TL" arası olan ebeveynler ile gelir düzeyi daha yüksek olan ebeveynler arasında gelir düzeyi yüksek (1499 TL'nin üzerinde) olan ebeveynler lehine anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Bu durumda, demokratik ebeveyn tutumunda aile gelir düzeyi yüksek olanlar lehine anlamlı farklılık çıktığı görülmektedir. Otoriter ebeveyn tutumu alt boyutunda ailenin gelir düzeyi "0-1499 TL" arası olan ebeveynler ile gelir düzeyi daha yüksek olan (2500 TL'nin üzerinde) ebeveynler arasında gelir düzeyi "0-1499 TL" arası olan ebeveynler lehine anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Aşırı koruyucu ebeveyn tutumu alt boyutunda ise ailenin gelir düzeyi "3.500 TL ve üzeri" arası olan ebeveynler ile gelir düzeyi daha düşük olan (2499 TL'nin altında) ebeveynler arasında gelir düzeyi düşük olan ebeveynler lehine anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Bu durumda, otoriter ve aşırı koruyucu ebeveyn tutumunda aile gelir düzeyi düşük olanlar lehine anlamlı farklılık çıktığı görülmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmada, okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların ebeveynlerinin en fazla demokratik tutum sergiledikleri bunun yanı sıra aşırı koruyucu tutum alt boyutunda da yüksek ortalamaya sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, ebeveynlerin otoriter ve izin verici tutumu daha az sergiledikleri belirlenmiştir. Alanyazında bu araştırma sonuçlarıyla benzer ve farklı sonuçlara ulaşan çalışmalar bulunmaktadır. Bu araştırma sonuçlarıyla paralel olarak, Güner (2011) yaptıkları çalışmada, ebeveynlerin en fazla demokratik ve aşırı koruyucu tutumu benimsediklerini belirlemişlerdir. Özyürek ve Şahin (2005) yaptıkları çalışmada, ebeveynlerin sırasıyla demokratik-çesitlik, aşırı koruyucu, sert disiplin tutumlarını benimsediklerini ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Çetinkaya (2016) sadece annelerin tutumunu incelediği çalışmasında, annelerin en fazla demokratik tutumu benimsediklerini ortaya koymuştur. Yalçın (2014) yaptığı çalışmada, ebeveynlerin demokratik ve aşırı koruyucu tutuma yüksek düzeyde sahip oldukları, otoriter tutuma ise düşük düzeyde sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır. Garip (2010) çalışmasında, ebeveynlerin daha çok demokratik tutumu benimsediklerini belirlemiştir. Çetinel (2016) annenin çocuk yetiştirme tutumu ile çocuğun dinleme becerisini inceledikleri çalışmada, annelerin çoğunluğunun demokratik tutum sergilediklerini belirlemişlerdir. Bu araştırmalardan farklı olarak, Taş-Zalluhoğlu (2015) yaptığı çalışmada, psikiyatri kliniğine gitmiş çocukların annelerinin en fazla otoriter tutumu en az ise demokratik tutumu benimsediklerini ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Andı (2014) çalışmasında ebeveynlerin en fazla sıkı disiplinli tutuma, en az ise demokratik tutuma sahip olduklarını belirlemişlerdir. Aktürk (2015) yaptığı çalışmada, ebeveynlerin en çok otoriter tutumu, en az ise aşırı koruyucu tutumu sergilediklerini belirlemiştir. Berg (2011) 14 ebeveynle yaptığı çalışmada, 10 ebeveynin

yetkili tutuma, üç ebeveynin otoriter tutuma ve bir ebeveynin ise izin verici tutuma sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Alanyazındaki benzer çalışma sonuçları ve bu araştırmada ulaşılan sonuçlar, ebeveynlerin sıklıkla demokratik ve aşırı koruyucu tutum sergilediklerini göstermektedir. En başarılı ve sağlıklı bir tutum olan demokratik tutumda ebeveyn çocuğun duygu, düşünce ve kararlarına değer verir, çocukla iletişime dayalı bir ilişki kurar ve çocuğun gelişimsel ihtiyaçlarını önemser (Çağdaş ve Seçer, 2011; Yavuzer, 2003, s. 26-30). Demokratik tutumla yetişen çocuklar olumlu benlik algısına sahip, özgüveni yüksek, kendi kararlarını ve sorumluluğunu alabilen bireyler olurlar (Durmuş, 2006, s. 38-39; Maccoby ve Martin, 1983, s. 38-39). Aşırı koruyucu tutumda ise ebeveyn aşırı sevgi ve denetimden dolayı çocuğun bireysel ve bağımsız gelişmesine engel olmaktadır (Çağdaş ve Seçer, 2011; Yavuzer, 2003, s. 26-30). Araştırma sonuçları değerlendirildiğinde, ebeveynlerin daha çok demokratik tutum sergiledikleri, çocuklarının fikirlerini, hak ve sorumluluklarını dikkate aldıkları söylenebilir. Dolayısıyla, bu sonuç çocuğun sosyal yeterliliğe sahip, öz güveni yüksek, empati kurabilen bir birey olabilmesi açısından olumlu olarak değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra, aşırı koruyucu tutumun da yüksek çıkması çocukların bağımsız düşünebilen ve karar verebilen birey olmasını engelleyeceği için bu sonucun olumsuz olduğu söylenebilir. Ayrıca, ebeveynlerin daha çok demokratik tutum sergilemelerinin yanı sıra aşırı koruyucu tutumu da sıklıkla sergilemeleri onların çocuklarına gereğinden fazla kontrol ve özen göstererek iyi bir ebeveyn olduklarını düşündükleri, fakat gerçekte çocuklarının psiko-sosyal gelişimini olumsuz etkiledikleri söylenebilir.

Araştırmada, ebeveynlerin ebeveyn tutumlarının çocuk sayısına göre anlamlı düzeyde farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Bir başka deyişle, tek çocuğa sahip ebeveynlerin iki ve daha fazla çocuğa sahip ebeveynlere oranla demokratik tutumu daha fazla benimsedikleri belirlenmiştir. Bu çalışma sonuçlarıyla benzer ve farklı sonuçlar elde eden çalışmalar bulunmaktadır. Bu araştırma sonuçlarına paralel olarak, Özyürek ve Şahin (2005) yaptıkları çalışmada, çocuk sayısı arttıkça otoriter tutumun arttığı, demokratik tutumun azaldığını belirlemişlerdir. Garip (2010) yaptığı araştırmada, çocuk sayısı ile demokratik tutumun paralellik gösterdiği, üç ve daha fazla çocuklu ailelerin otoriter tutum puanlarının daha yüksek olduğunu belirlemiştir. Sak ve diğerleri (2015) yaptıkları çalışmada, iki çocuğa sahip ebeveynlerin demokratik tutumlarının dört ve üzeri çocuğa sahip ebeveynlerden daha yüksek olduğunu, otoriter tutumda ise dört ve üzeri çocuğa sahip ebeveynlerin ortalamalarının daha yüksek olduğunu belirlemişlerdir. Bu araştırma sonuçlarından farklı olarak, Aktürk (2015) yaptığı çalışmada, çocuk sayısı arttıkça demokratik tutumun arttığı, otoriter tutumun ise azaldığı sonucuna ulaşmıştır. Alanyazındaki benzer çalışma sonuçları ve bu çalışmadan elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde, çocuk sayısı arttıkça demokratik tutumun azaldığı görülmektedir. Bu araştırma sonuçlarından hareketle tek çocuğa sahip ebeveynlerin çocuğa daha fazla vakit ayırmaları, aile içinde alınacak kararlarda çocuğa daha fazla söz hakkı vermeleri, çocuğun duygu ve düşüncelerini daha fazla önemsemelerinden dolayı ebeveynlerin demokratik tutumu daha fazla benimsedikleri söylenebilir.

Araştırmada, ebeveynlerin eğitim düzeyine göre ebeveyn tutumlarının anlamlı düzeyde farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Ebeveynlerin eğitim düzeyi yükseldikçe demokratik tutumu daha fazla benimsedikleri, otoriter ve aşırı koruyucu tutumu ise daha az benimsedikleri belirlenmiştir. Alanyazında bu araştırma sonuçlarıyla benzer ve farklı sonuçlar elde eden çalışmalar bulunmaktadır. Bu araştırma sonuçlarına paralel olarak, Özyürek ve Şahin (2005) yaptıkları çalışmada, aşırı koruyucu tutumda en düşük ortalamaya üniversite mezunu annelerin sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Aktürk (2015) yaptığı çalışmada, ilkökul mezunu annelerin diğer eğitim düzeyindeki annelere göre izin verici tutumu daha fazla sergilediklerini, buna karşın aşırı koruyucu tutumu daha az sergilediklerini belirlemiştir. Bazarbaşı (2004) annelerin çocuk yetiştirme tutumlarını incelediği çalışmasında, ilkökul mezunu annelerin izin verici tutumunun diğer eğitim düzeyindeki annelere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Durmuş (2006) yaptığı çalışmada, ilkökul mezunu annelerin aşırı koruyucu ve otoriter tutumlarını daha fazla benimsediklerini belirlemiştir. Öztürk ve Şanlı (2007) yaptıkları çalışmada, ilkökul mezunu annelerin aşırı koruyucu tutumu diğer eğitim düzeyindeki annelerden daha çok benimsediklerini ortaya koymuştur. Sarı (2007) çalışmasında, annelerin eğitim seviyesi düştükçe aşırı koruyucu tutumlarının arttığını belirlemiştir. Çetinkaya (2016) yaptıkları çalışmada, demokratik tutum boyutunda en yüksek ortalamaya üniversite mezunu annelerin sahip olduğu, otoriter tutum boyutunda ise en yüksek ortalamaya ilkökul mezunu annelerin sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde, Ucur (2005) çalışmasında lise ve altı eğitim düzeyindeki annelerin üniversite mezunu annelerden daha fazla koruyucu, kontrollü, sıkı disipline önem verdiklerini belirlemiştir. Bu araştırma sonuçlarından farklı olarak, Andı (2014) yaptığı çalışmada, ilköğretim mezunu annelerin üniversite mezunu annelerden daha demokratik tutum sergilediklerini,

üniversite mezunu annelerin ilköğretim mezunu annelerden daha az koruyucu tutum sergilediklerini belirlemiştir. Karabulut Demir ve Şendil (2008) ebeveyn tutum ölçeğini geliştirdikleri çalışmada, annelerin eğitim düzeyi ile birlikte demokratik, otoriter ve aşırı koruyucu tutumlarının arttığını ortaya koymuşlardır. Alanyazındaki benzer çalışma sonuçları ve bu çalışmadan elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde, ebeveynlerin eğitim düzeyi yükseldikçe demokratik tutumu daha fazla benimsedikleri, otoriter ve aşırı koruyucu tutumu ise daha az benimsedikleri söylenebilir. Ebeveynin eğitim düzeyi yükseldikçe ebeveynler çocuk yetiştirmede yeni fikir ve uygulamaları daha kolay kabul ederek geleneksel tutumdan uzaklaşır (Özyürek ve Şahin, 2005, s. 31; Ucur, 2005, s. 120-121). Bu araştırma sonuçlarından hareketle, ebeveynin eğitim düzeyi yükseldikçe çocuk gelişimiyle ilgili bilgilerinin, çocukların hak ve sorumluluklarıyla ilgili bilinçlerinin arttığı, empati kurma ve iletişim becerilerinin geliştiği böylece çocuklarına aile içinde daha fazla söz hakkı verdikleri söylenebilir. Ayrıca, ebeveynlerin eğitim düzeyi yükseldikçe çocukları üzerinde aşırı baskı ve disiplin kurma, gereğinden fazla kontrol ve özen gösterme gibi davranışlarının azaldığını söylemek mümkündür.

Araştırmada, ebeveynlerin gelir düzeyine göre ebeveyn tutumlarının anlamlı düzeyde farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Gelir düzeyi yüksek olan ebeveynlerin demokratik tutumu daha fazla, aşırı koruyucu tutumu ise daha az benimsedikleri, düşük gelirli ailelerin otoriter ve aşırı koruyucu tutumu daha fazla benimsedikleri belirlenmiştir. Alanyazında bu araştırma sonuçlarıyla benzer ve farklı sonuçlara ulaşan çalışmalar bulunmaktadır. Bu araştırma sonuçlarına paralel olarak, Çetinkaya (2016) yaptıkları çalışmada, gelir düzeyi düşük olan ebeveynlerin aşırı koruyucu tutumu daha çok benimsediklerini belirlemişlerdir. Yener (2014) yaptığı çalışmada, geliri düşük olan ebeveynlerin demokratik tutum boyutu hariç diğer boyutlarda en yüksek ortalamaya sahip olduklarını belirlemiştir. Garip (2010) yaptığı çalışmada, geliri düşük olan ebeveynlerin otoriter tutumu daha fazla benimsediklerini belirlemiştir. Balat (2007) yaptığı çalışmada, üst sosyo-ekonomik düzeydeki ebeveynlerin demokratik ve eşitlik tutumlarını diğer sosyo-ekonomik düzeydeki ebeveynlerden daha fazla benimsediklerini ortaya koymuştur. Bu sonuçlardan farklı olarak, Andı (2014) çalışmalarında, gelir düzeyi yüksek olan ebeveynlerin otoriter tutumu daha fazla benimsediklerini belirlemişlerdir. Alanyazındaki benzer çalışma sonuçları ve bu araştırma sonuçları değerlendirildiğinde, genel olarak yüksek gelire sahip ebeveynlerin çocuklarına karşı daha olumlu tutum sergiledikleri ve daha demokratik davrandıkları, gelir düzeyi düşük ebeveynlerin ise çocuklarına karşı daha kontrolcü ve baskıcı bir tutum sergiledikleri söylenebilir. Yavuzer'e (2011) göre ebeveynlerin doğru tutumu sergileyebilmesi için aile içinde barışık, dengeli ve huzur içinde olmaları gerekmektedir. Dolayısıyla, yüksek gelirli ebeveynlerin çocuğun bakımı ve gelişimiyle daha yakından ilgilendiği, çocuğun duygu ve düşüncelerini önemseydiği ve daha doğru tutum sergiledikleri söylenebilir. Buna karşın düşük gelirli ailelerde geçim sıkıntısından dolayı ebeveynlerin gergin ve stresli oldukları, yeterli eğitim ve imkânlarla sahip olamadıkları, çocuklarıyla daha az vakit geçirdikleri ve bu nedenle çocuğun eğitiminde daha fazla otoriter ve koruyucu tutum benimsedikleri düşünülmektedir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

a) Araştırma sonuçlarına göre ebeveynler en fazla demokratik tutumu ve aşırı koruyucu tutumu benimsemektedir. Ebeveynlerin doğru tutumu benimseyebilmeleri için çocuk yetiştirme tutumları ile ilgili seminer, kurs, anne-baba eğitim programlarının hazırlanması önerilebilir. Ayrıca, bu eğitimler sayesinde çocuğun iyiliği için yaptığını düşünen fakat farkında olmadan bağımlı ve özgüveni düşük birey yetiştiren aşırı koruyucu tutum sergileyen ebeveynlerin doğru tutum olan demokratik tutumu benimsemeleri sağlanabilir.

b) Ebeveyn tutumlarının çocuğun diğer gelişim alanları ile ilişkinin incelendiği çalışmalar yapılabilir.

c) Bu araştırma, nicel veri toplama araçlarıyla ve Van ilinde öğrenim gören çocukların ebeveynleriyle sınırlıdır. Farklı bölgelerde öğrenim gören çocukların ebeveynleriyle çalışmalar yapılabilir ve ebeveynlerin tutumlarıyla ilgili görüşmeler yapılarak veri çeşitliliği sağlanabilir.

Etik Beyan

“Çocukları Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Ebeveynlerin Tutumlarının İncelenmesi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Aktürk, M. F. (2015). *Çocukları okul öncesi eğitime devam eden (5 yaş grubu) ebeveynlerin ana-baba tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Altay, F. B. ve Güre, A. (2012). Okul öncesi kuruma (devlet-özel) devam eden çocukların sosyal yeterlik ve olumlu sosyal davranışları ile annelerinin ebeveynlik stilleri arasındaki ilişkiler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(4), 2699-2718.
- Andı, F. T. (2014). *Okul öncesi çocuklarda öğretmen tarafından ölçülen sosyal davranış denetimi, sosyal uyum ve sosyal yeterlilik düzeylerinin, ebeveyn çocuk yetiştirme tutumları ile ilişkisinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aypay, A., Çekiç, O., ve Seçkin, M. (2012). Öğretim elemanlarının öğretime ilişkin görüşlerinin normatif açıdan incelenmesi. *Kuram ve Uygulama Eğitim Bilimleri*, 12(2), 1345-1366.
- Balat, G. U. (2010). İlköğretime başlayan çocukların anne babalarının çocuk yetiştirme tutumlarının okul öncesi eğitimden yararlanma düzeylerine göre incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 32(143).
- Bazarbaşı, F. (2014). *2-6 yaşlarda çocukları olan annelerin duygusal zeka düzeyleri ve bazı demografik özellikleri ile çocuk yetiştirmeye yönelik tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Berg, B. (2011). *The effects of parenting styles on a preschool aged Child's social emotional development*. The Graduate School University of Wisconsin.
- Büyüköztürk, Ş. (2013). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, S., Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, S., ve Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (13. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çağdaş, A. ve Seçer, Z. (2011). *Anne baba eğitimi*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Çetinel, G. (2016). *Okul öncesi dönem çocuğuna sahip annelerin çocuk yetiştirme tutumu ile çocuğun dinleme becerisi arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Çaç Üniversitesi. Mersin.
- Çetinkaya, N. (2016). *4-5 yaş arası okul öncesi çocukların sosyal duygusal uyumu ile anne-babaların çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişki* (Yüksek Lisans Tezi). Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Durmuş, R. (2006). *3-6 yaş arası çocuğu olan ebeveynlerin kişilik özellikleri ile anne-baba tutumlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Erkan, S. (2013). Aile ve aile eğitimi ile ilgili temel kavramlar (Edt: Z. Fulya Temel). *Aile eğitimi ve erken çocukluk eğitiminde aile katılım çalışmaları*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. ve Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education*. USA: The McGraw-Hill Companies, Inc.
- Garip, S. (2010). *5-6 yaş döneminde, okul öncesi eğitim kurumuna devam eden çocuğu olan eşlerin çocuk yetiştirme stilleri ile evlilik uyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Güner, A. (2011). *Okul öncesi çocuklar ve ebeveynlerinin bağlanma güvenlikleri ile çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkilerin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karabulut Demir, E. ve Şendil, G. (2008). Ebeveyn tutum ölçeği (ETÖ). *Türk Psikoloji Yazıları*, 11(21), 15-25.
- Karasar, N. (2015). *Araştırmalarda rapor hazırlama* (19. Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Maccoby, E. ve Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of family: Parent-child interaction. *Handbook of child psychology: Vol. 4. Socialization, personality, and social development* (Edt: E. M. Hetherington, P. H. Mussen). New York: Wiley. pp. 1-101.
- Miller, R. G. Jr. (1991). *Simultaneous statistical inference*. New York: Springer Verlag.
- Mussen, P. H., Conger, J. J., Kagan, J. ve Huston, A. C. (1984). *Child development and personality*. New York: Harper & Row, Publishers.
- Özbey, S. (2010). Okul öncesi çocuklarda uyum ve davranış problemleriyle başa çıkmada ailenin rolü. *Aile ve Toplum Dergisi*, 6(22).
- Özgün, Ö. (2013). Ebeveynlikle ilgili kuramlar ve araştırmalar. Temel, F. Z.(Ed.). *Aile eğitimi ve erken çocukluk eğitiminde aile katılım çalışmaları*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Özkafacı, A. (2012). *Annenin çocuk yetiştirme tutumu ile çocuğun sosyal beceri düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, C. ve Şanlı, D. (2007). Annelerin eğitim durumunun çocuk yetiştirme tutumlarına etkisinin incelenmesi. *Ege Pediatri Bülteni*, 14(3), 145-150.
- Özyürek, A. ve Şahin, F. T. (2005). 5 ve 6 Yaş grubunda çocuğu olan ebeveynlerin tutumlarının incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2).
- Özyürek, A. ve Tezel Şahin, F. (2010). *Anne-baba olmak ve anne-babaların çocuk yetiştirme tutumları*. Anne baba eğitimi (Ed: T. Güler), 35-52, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Padem, H., Göksu, A. ve Konaklı, Z. (2012). *Araştırma yöntemleri (SPSS uygulamalı)*. Saraybosna: IBU Publications.
- Pallant, J. (2005). *SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using SPSS for windows*. Australia: Australian Copyright.
- Rubin, K. H, Bukowski, W. ve Parker, J. (2006). Peer interactions, relationships, and groups. *Handbook of Child Psychology: Social, Emotional, and Personality Development* (p.571–645). USA: New York.

- Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Atlı, S. ve Şahin, B. K. (2015). Okul öncesi dönem: Anne- baba tutumları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(3), 972- 991.
- Santrock, J. W (1997). *Life span development*. London, Brown Benchmark Publishers.
- Sarı, E. (2007). *Anasının devam eden 5-6 yaş grubu çocukların, annelerinin çocuk yetiştirme tutumlarının, çocuğun sosyal uyum ve becerilerine etkisinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Taş-Zalluhoğlu, B. (2015). *4-6 yaş aralığında okul öncesi çocukların ve annelerinin bağlanma örüntüleri ile annelerinin ebeveyn tutumları ve stresle başa çıkma yaklaşımlarının incelenmesi: çocuk psikiyatri kliniğine başvuran ve başvurmamış olan çocukların karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tezel-Şahin, F. ve Cevher F. N. (2007). Türk toplumunda aile-çocuk ilişkilerine genel bir bakış. *ICANAS* 38. Ankara.
- Ucur, Z. E. (2005). *Farklı aile tutumlarının okulöncesi dönem 5 yaş çocuklarının bilişsel performans düzeylerine etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ünal, S. (2007). *Atılganlık becerileri eğitim programının ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin atılganlık düzeyi ve benlik saygısı üzerindeki etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Yalçın, V. (2014). *Okul öncesi dönem çocuklarının okula uyum süreci ile ebeveynlerinin çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişki* (Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Yavuzer, H. (2003). *Çocuğu tanımak ve anlamak* (2. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2011). *Anne baba ve çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. ve Demir, İ. (2016). *Yeni kuşak anne-babalar ve çocukları*. İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Yener, P. (2014). *Okul öncesi eğitimi alan 60 ay ve üzeri çocukların sosyal beceri düzeyleri ile annelerinin çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yörükoğlu A. (1987). *Çocuk ruh sağlığı*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

EXTENDED ABSTRACT

The anthropologists first examined the relationship between mother, father and child. Anthropologists examined how the parent interacts with the child, cares for the child, the role distribution among the family and how the parent transfers his/her interest, experience and culture to his/her children. Later psychological studies investigated the effects of parental attitudes and behaviors on child development. Especially the communication between mothers and children who assume more responsibility in the development of the child has been examined and it has been determined that the personality and mental problems of the child are caused by the attitudes and behaviors of mothers (Özgün, 2013, p.73-76). In the meantime, the studies on this subject still maintain their importance as father's attitudes as well as maternal attitudes may have a decisive influence on the child.

In the literature, parental attitudes are grouped in different ways. In this study, parental attitudes are discussed in four dimensions as democratic attitude, authoritarian attitude, over- protective attitude and permissive attitude. In a democratic parental attitude, parents support children's independence in a controlled manner. In the authoritarian parental attitude, parents are not sensitive to the wishes of children. Parents with over-protective attitudes try to protect their children from dangers and keep them under control to limit their children's development. Parents adopting permissive parental attitudes try to fulfill what the child says and is managed by his/her children. Therefore, it is important to determine parental attitudes of parents who have children studying in preschool education institutions, which is known as the first stage of the education process. The aim of this study is to determine parental attitudes of parents whose children attend preschool education institutions affiliated to the Ministry of National Education in the 2017-2018 academic year.

Parental attitudes have a significant impact on the child's recognition of himself and the society in which he lives, to live in harmony and to complete his social development in a healthy way. The social developments have changed the parental attitudes that shape the child's present and future life. Although parental attitudes change, the importance of child development continues (Erkan, 2013, p.10). Therefore, it is necessary to determine parental attitudes in order to increase the quality of childhood which is of vital importance. Therefore, this study is important in terms of determining parental attitudes of parents of children attending preschool education institutions. In addition, it is thought that this study will contribute to the related literature by showing whether the parental attitudes of parents differ according to variables such as number of children, parental education level and family income level.

In this study, descriptive survey model was used. The target population of the study comprise the parents of 12,183 children who are attending preschool education institutions affiliated to the Ministry of National Education in the central districts of Van province that are Ipekyolu, Tuşba and Edremit in the 2017-2018 academic year. The sample of the study consists of 521 parents that were determined by stratified sampling method. In this study, "Parental Attitude Scale" was used to identify parents' parental

attitudes. In the analysis of research data, descriptive statistics (mean, standard deviation) and differential statistics (ANOVA, MANOVA) were used.

As a result of study, it was concluded that the parents of the children exhibit democratic and over-protective parental attitudes at most, respectively. They exhibit permissive and authoritarian attitudes at least, respectively. As the number of children increases, the democratic attitude decreases; as the parents' level of education and income increase, the parents adopt the democratic attitude more, but the authoritarian and over-protective attitude are adopted less. Based on the results of the research, the following suggestions are presented:

a) As a result of the research, it was found that parents of the children exhibit democratic and over-protective parental attitudes at most, respectively. In order for parents to adopt the right attitude, it is advisable to prepare seminars, courses and parent education programs on child growing attitudes. In addition, through these trainings, parents who adopt an overprotective attitude who think that they are doing for the sake of the child, but who are not aware of it, can be provided with the right attitude to adopt the democratic attitude.

b) Studies on the relationship between parental attitudes and other developmental areas of the child can be conducted.

c) This study is limited to quantitative data collection tools and to parents of children studying in Van. Studies can be conducted with parents of children studying in different regions, interviews can be conducted on parental attitudes and data diversity can be achieved.

Bilgisayar Oyun Bağımlılığının Ailedeki Koruyucu Etkenler ve Kişisel Özellikler Açısından İncelenmesi¹

Seval ARAS² ve Mücahit GÜLTEKİN³

Öz

Bu araştırmanın amacı; ortaokul öğrencilerinin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerini ailedeki koruyucu etkenler ve kişisel özellikler açısından incelemektir. Çalışmada betimsel araştırma modellerinden genel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma evrenini Bursa il merkezinde yer alan resmi ortaokullarda öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklem grubunu ise belirtilen evren içerisinden seçilen 945 öğrenci oluşturmuştur. Veri toplama araçları olarak “Çocuklar İçin Bilgisayar Oyun Bağımlılığı Ölçeği” (Horzum,2008) ve “Ailedeki Koruyucu Etkenler Ölçeği”(Danışman ve Köksal, 2011) kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde betimsel istatistikler (frekans, yüzde, ortalama), Kruskal Wallis H-Testi, Mann Whitney U-Testi, Kolmogorov-Smirnov Testi ve Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerinin düşük seviyede olduğu görülmüştür. Ayrıca öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerinde, anne-baba durumlarına (birlikte-ayrı-üvey) göre anlamlı farklılıklar bulunmazken; günlük bilgisayar kullanım süresi, bilgisayar kullanımlarının ebeveynleri tarafından kontrol edilip edilmemesi ve oyun oynama aracı değişkenlerine göre anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeyi ile ailedeki koruyucu etkenler ölçeği toplam puanı arasında [$r=-.12^{**}$] negatif yönde anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Elde edilen bu negatif yöndeki ilişkilerde ise ailedeki koruyucu etkenlere bağlı olarak öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerinin azaldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ortaokul öğrencileri, Bilgisayar oyun bağımlılığı, Ailedeki koruyucu etkenler

Examination of Computer Game Addiction in Terms of Family Protective Factors and Demographic Variables

Abstract

This study aims to examine the computer game addiction level of the secondary school students in terms of family protective and demographic factors. In the study the survey method was used. The population consists of the students studying at the secondary schools in the city center of Bursa. The sample consisted of 945 students selected from the determined population. “The Computer Game Addiction Scale for Children” (Horzum, 2008) and, “The Family Protective Measures Scale” (Danışman, & Köksal, 2011) were used as data collection tools. Kolmogorov-Smirnov test was used to determine whether the data distribution was normal. Descriptive statistics (frequency, percentage, mean), Kruskal Wallis H-Test, Mann Whitney U-Test, and Pearson correlation analysis were used to analyze the data. The findings showed that students' computer game addiction was at low level. Moreover, there were no significant differences in computer game addiction level of the students in terms of parental status (together-divorced-step). On the contrary, significant differences were determined according to daily computer usage time whether computer use is controlled by the parents and game tool. Lastly, significant negative relationships ($r=-.12^{**}$) were found between the level of computer game addiction and the total score of the family protective factors. The findings showed that game addiction level of the students decrease depending on the proactive family behaviors.

Key Words: Secondary school students, Computer game addiction, Family protective factors

Atıf İçin / Please Cite As:

Aras, S. ve Gültekin, M. (2020). Bilgisayar oyun bağımlılığının ailedeki koruyucu etkenler ve kişisel özellikler açısından incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1508-1520.

Geliş Tarihi / Received Date: 16.07.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 04.12.2019

¹ Bu çalışma Seval Aras'ın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Öğretmen, MEB, Türkiye, birkul1985@hotmail.com - ORCID: 0000-0001-9250-5142

³ Dr. Öğr. Üyesi - Afyon Kocatepe Üniversitesi, Türkiye, mgultekin1@hotmail.com - ORCID: 0000-0003-2697-0956

Giriş

Oyun, çocuğun eğitim ve gelişimindeki önemli katkılarından dolayı daima psikoloji ve eğitimin yakından ilgilendiği kavramlardan biri olmuştur (Gehlbach, 1991, s. 58). Oyunlar çocukların sosyokültürel, zihinsel, psikolojik ve biyolojik yönden gelişiminde oldukça büyük bir yere sahiptir. Birlikte oynanan oyunlarda çocukların sosyal ilişkiler kurulması; kendini ifade etmesi, iletişim ve dil becerisi geliştirilmesi; paylaşmayı öğrenmesi sosyokültürel ve psikolojik açıdan önemli kazanımlardır. Çocuğun; oyunda karşılaştığı problemleri çözerek problem çözme becerisi kazanması, karar vermesi, merakını gidermesi, etrafını tanıması ise oyun oynarken zihinsel açıdan elde ettiği kazanımlardandır. Oyun esnasında enerji harcanması ve kaslarını farklı şekillerde çalıştırması da çocukların biyolojik açıdan gelişimini sağlamaktadır.

Geçmişte oyunlar arkadaşlarla birlikte oyun parklarında ve sokaklarda gerçekleştirilen etkinliklerken, günümüzde evlerde ya da internet kafelerde bilgisayar başında gerçekleştirilen etkinlikler haline gelmiştir (Horzum, Ayas ve Balta, 2011, s. 95-117).

Çocukların bilgisayar okuryazarlığı becerisinin gelişmesi için bilgisayar oyunları oldukça etkilidir. Bununla birlikte bilgisayar oyunlarının, şekillerin nedenlerini açıklayabilme, hayal etme, uzamsal yetenekleri geliştirme, uzaydaki şekillerin bütünleşmesini sağlama, fizik ve kimyayla ilgili nesnelere zihinde canlandırabilme gibi faydaları da bulunmaktadır (Cesarone, 1994, s. 98).

Bilgisayar oyunlarının belirtilen olumlu yönleriyle birlikte biyolojik ve psikolojik açıdan bazı olumsuz etkileri de bulunmaktadır (Setzer ve Duckett, 1994, s. 120-130; Hauge ve Gentile, 2003, s. 308-316; Chiu, Lee ve Huang, 2004, s. 571-581; Wan ve Chiou, 2006, s. 762-766):

- *Biyolojik Yönden:* Hiperaktivite, çocukların erken olgunlaşması; ellerde, dirseklerde, omuzlarda etkinlik ve hareket eksikliğinden kaynaklanan kas-iskelet bozuklukları, sinir sıkışması ve psikomotor beceri bozuklukları; kilo kaybı ya da şişmanlık, baş ağrısı, görme problemleri, sürekli yorgun ve uykulu olma, kişisel temizliğe dikkat etmemekten kaynaklanan problemler vb.

- *Psikolojik Yönden:* Asosyal davranışlar geliştirme, kişilik değişimleri, obsesif ve agresif davranışlar gösterme, şiddet eğilimi, artan kaygı düzeyi, gerçeklerden ve hayattan kaçınma, sıkılma, duygu ve hislerin azalması, oyuncularda makineleşme, özgür düşünce ve istek kaybı, hayal ve gerçek arasında karmaşa yaşama vb. Özellikle çevrim içi oyunlar büyük gruplara seslenen oldukça popüler araçlar olarak tanımlanmıştır (Doğuşoy ve İnal, 2006, s. 10-19). Her yaş grubundan insanın eğlence, boş zamanını değerlendirmek ve stres atmak amacıyla oynadığı bilgisayar oyunları, sanal ortamlarda aynı anda binlerce insanın etkileşime girmesi olgusunu ortaya çıkarmıştır. Oyunlar kişilerin sanal ortamlardaki etkileşimlerini giderek artırmasına karşılık, gerçek hayatta onları birbirinden uzaklaştırmaktadır. Sıcak, yüz yüze, samimi ilişkilerin yerini artık sosyal kimlikten bağımsız ortamın yarattığı ilişki şekilleri almaktadır ve bu durumların asosyal davranışlarla ilişkisi bulunmaktadır (Kıran, 2013, s. 55-63).

Alanyazın incelendiğinde bu olumsuz etkilerin temelinde memnuniyetin artışı ile birlikte aşırı oynama isteği ve bunun sonucunda ortaya çıkan bilgisayar oyun bağımlılığı görülmektedir (Horzum, Ayas ve Balta, 2008, s. 76-88). Bilgisayar oyun bağımlılığı, oyuncunun bir oyunu bırakamaması, sürekli olarak oyunu düşünmesi, çevrim içi oyunlarla kendilerine benzeyen kişilerle bağlantı kurmaktan, paylaşım yapmaktan hoşlanması ve sürekli oyunla ilgilenmesi olarak tanımlanabilir (Tisseron, 2009, s. 21-40). Ailelerin bu olumsuz etkileri ve yaşamın getirdiği zorlukları karşılamada kendilerine yardımcı olacak güçlü yanlar geliştirip, bunları harekete geçirebilme becerisi (ailenin dayanıklılığı) edinebilme çabası ailedeki koruyucu etkenler kavramını ortaya çıkarmıştır. Aile içi koruyucu etkenler, ailenin güçlü yanlarını sürekli olarak geliştirmesi yoluyla, aile bireylerinin bir değişim, çatışma ya da zorluk karşısında hazırlıklı olmalarıyla ilişkilidir. Koruyucu etkenler ailelere, uyum ve esneklik gücü getirmektedir (Matthews, 2000, s. 145). Bu nedenle ailedeki koruyucu etkenlerin araştırılıp oyun bağımlılığı ile ilgisinin tespiti büyük önem taşımaktadır.

İnternet kullanımı ve çevrimiçi oyun bağımlılığı çocuklar ve gençler üzerindeki etkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından da önemli görülmüştür ve 2012 yılında bir meclis araştırma komisyonu kurulmuştur. Meclis araştırma komisyonu tarafından (TBMM, 2018, s. 70) yayımlanan raporda internet bağımlılığının, kimyasal bağımlılıklardan farklı olarak aileler ve toplum tarafından daha az zararlı görüldüğü belirtilmiş ve şu bilgilere yer verilmiştir: “Aileler kimyasal bağımlılıkları ciddi bir sorun olarak görüp hastalık olarak kabul ederken ve tedavisi yönünde bağımlı aile üyesine ciddi baskı yapıp hatta maddi ve manevi desteği kesme noktasına gelirken; internet bağımlılığında problemi çoğu zaman bağımlılıktan ziyade kötü alışkanlık olarak değerlendirmekte, kendi kendine geçeceğini, hayatta belli

bazı dönemlerin (evlenme, askerlik, sınavların bitmesi vs.) doğal süreci olarak bağımlılığın düzeleceğı düşünölmektedir. Bu sebeple aileler tedaviyle ilgili acil, ciddi ve dikkatli bir sürece girmemektedirler. Hatta sorunu basitleştirerek ya da dışarıya karşı kapatarak dolaylı da olsa bağımlının bağımlılığını desteklemektedirler. Sadece aileler değıil toplumların da teknoloji ve internet bağımlılığını diğer kimyasal bağımlılıklardan farklı değerlendirmeleri bağımlılığının yaygınlaşmasını artırmaktadır.” Dünya Sağlık Örgütünün Ocak 2018’de, oyun bağımlılığını Uluslararası Hastalık Sınıflandırmasına dâhil ettiğinin hatırlatıldığı raporda, konuyla ilgili izlenecek yolun belirlenerek gerekli önleme, tedavi ve iyileştirme çalışmalarının hızla hayata geçirilmesinin gerekli olduğu ifade edilmiştir. Konunun öneminin vurgulandığı bu verilerden yola çıkarak; çalışmada bilgisayar oyun bağımlılığı düzeyleri ailedeki koruyucu etmenler ve kişisel özellikler dikkate alınarak incelenmiştir.

Gökçearslan ve Durakoğlu (2014) yaptıkları çalışmada ortaokul öğrencilerinin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerini çeşitli değişkenler açısından incelemişlerdir. Araştırma sonucunda günde üç saatten fazla bilgisayar oyunu oynayan öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerinin diğerlerine göre daha yüksek olduğu bulgusu elde edilmiştir. Kurt, Doğan, Erdoğmuş ve Emiroğlu (2018) çalışmalarında ortaokul öğrencilerinin bilgisayar bağımlılığı düzeylerini çeşitli değişkenler açısından incelemişlerdir. Araştırma sonucunda öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerinin günlük oyun oynama süresi ve tanımadık insanlarla bilgisayar oyunu oynama değişkenleri açısından farklılaştığı bulgusu elde edilmiştir. Griffiths ve Hunt (1998) yaptıkları çalışmada ergenlerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerini incelemişlerdir. Bilgisayar oyunları eğitimsel amaçlı ve bir şeyler öğrenme amacıyla oynayan öğrencilerin de olduğu görölmüştür. Ayrıca, her 5 katılımcıdan 1’inin bilgisayar bağımlısı olduğu; bilgisayar oyunu oynamaya daha erken yaşta başlayan katılımcıların bilgisayar oyunu oynama bağımlısı olma durumların da daha yüksek olduğu; bulguları elde edilmiştir. Oh (2004) çalışmasında Kore’deki ilköğretim öğrencilerinin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerini çeşitli değişkenler açısından incelemiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerinin düşük olduğu görölmüştür. Ayrıca, oyun bağımlılığı düzeyleri ile bilgisayar oyunu oynama aracı, oyun oynama süresi, oyun oynanan kişiler ve oyun oynama nedenleri değişkenleri arasında anlamlı ilişkiler olduğu bulgusu elde edilmiştir. Wang, Chan, Mak, Ho, Wong ve Ho (2014) yaptıkları pilot çalışmada, Hong Kong’da ergenlerin video ve oyun oynama alışkanlıklarını ve bu alışkanlıkların oyun bağımlılığı ile ilişkisini incelemişlerdir. Araştırma sonucunda oyun bağımlılığı düzeyinin haftalık oyun oynama süresi, oyun oynama için harcanan para, ailedeki düzensizlik durumları ve daha fazla arkadaş edinme değişkenleri ile anlamlı olarak ilişkili olduğu bulgusu elde edilmiştir.

Bu araştırmaların ortak sonucu ise bilgisayar oyun bağımlılığının giderek çocukların yaşantısında olumsuz etkiler oluşturduğudur. Var olan bu durum tespit edilerek çözüm yolları bulunmalı ve gerekli önlemler alınmalıdır. Ortaokul öğrencilerinin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerini ailedeki koruyucu etkenler ve kişisel özellikler açısından incelemeyi ve bu doğrultuda öneriler geliştirmeyi amaçlayan bu çalışma, literatürde az bulunan bir çalışma örneğı olması bakımından önemlidir.

Araştırmanın amacı; ortaokul öğrencilerinin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerini ailedeki koruyucu etkenler ve kişisel özellikler açısından incelemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı durumları ne düzeydedir?
2. Öğrencilerin günlük bilgisayar kullanım süresine göre bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerinde anlamlı bir farklılık var mıdır?
3. Öğrencilerin anne-baba durumuna (birlikte-ayrı-üvey) göre bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerinde anlamlı bir farklılık var mıdır?
4. Öğrencilerin bilgisayar kullanımalarının ebeveyn tarafından kontrol edilip edilmemesine göre bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerinde anlamlı bir farklılık var mıdır?
5. Öğrencilerin tercih ettikleri oyun oynama aracına (bilgisayar, konsol, cep telefonu, internet kafe) göre bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerinde anlamlı bir farklılık var mıdır?
6. Öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı puanları ile ailedeki koruyucu etkenler ölçeğı ve ölçek alt boyutlarından (stres faktörlerinin azlığı, uyuma yönelik değerlendirme ve telafi edici yaşantılar, sosyal destek) aldıkları puanlar arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Yöntem

Bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerini ailedeki koruyucu etkenler ve kişisel özellikler açısından incelemek amacıyla betimsel araştırma modellerinden genel tarama modeli kullanılmıştır. Betimsel araştırma geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey veya nesne kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Krathwohl, 1993, s. 93). Genel tarama modeli ise çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Bailey, 1982, s. 52). Bu tür modellerde daha çok evreni temsil gücü yüksek bir örneklem grubu alınır ve sonuçlar evrene genellenir.

Evren - Örneklem

Araştırmanın çalışma evrenini, Bursa il merkezinde yer alan resmi ortaokullarda öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Evreni oluşturan okulların belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemi içerisinde yer alan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örneklemede zengin bir bilgi birikimine sahip olduğu düşünülen bireylerin mevcut durumlarının derinlemesine incelenmesi söz konusudur (Sönmez ve Alacapınar, 2011, s. 230). Ölçüt örnekleme yöntemi ise, önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılması olarak tanımlanmaktadır. Sözü edilen ölçüt ya da ölçütler araştırmacı tarafından oluşturulabileceği gibi; daha önceden hazırlanmış bir ölçüt listesi de kullanılarak oluşturulabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s. 85). Bu çalışmada ise Bursa il merkezinde yer alan okullar eğitimci ve uzmanların görüşleri alınarak sosyoekonomik düzeyleri açısından değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda sosyoekonomik açıdan iyi düzeyde, orta düzeyde ve düşük düzeyde yer alan 7 okul çalışmaya dâhil edilmiştir. Araştırmanın örneklem grubunu ise belirtilen evren içerisinde seçilen 945 öğrenci oluşturmuştur. Örneklem sayısı Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004, s. 49-50) tarafından oluşturulan örneklem büyüklüğü tablosundaki orana dikkate alınarak belirlenmiştir. Öğrenciler gönüllülük esasına göre araştırmaya katılmışlardır. Çalışmanın örneklem grubuna ait demografik bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Örneklem Grubunun Özelliklerine Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Kategori	N	%
Anne-Baba Durumu	Birlikte	860	91.0
	Boşanmış	70	7.4
	Üvey anne	14	1.5
	Üvey baba	1	.1
	Toplam	945	100
Ebeveyn Kontrolü	Kontrol ediliyor	808	85.5
	Kontrol edilmiyor	137	14.5
	Toplam	945	100
Günlük Bilgisayar Oyunu Oynama Süresi	0-2 saat	659	69.7
	3-4 saat	183	19.4
	5-6 saat	65	6.9
	7 saat ve üzeri	38	4.9
	Toplam	945	100
Bilgisayar Oyununa Erişim Aracı	Evden bilgisayardan	247	26.1
	Cep telefonundan	402	42.5
	İnternet kafeden	174	18.4
	Evde oyun konsolundan	122	12.9
	Toplam	945	100

Tabloda görüldüğü üzere örneklem grubunda yer alan öğrencilerin büyük çoğunluğunun (%91,0) anne ve babası birlikte yaşamaktadır. Öğrencilerin %85,5’i ebeveynlerinin bilgisayar oyunu oynama durumlarını kontrol ettiğini belirtirken, %14,5’i ebeveynlerinin bilgisayar oyunu oynama durumlarını kontrol etmediğini belirtmişlerdir. Günlük bilgisayar oyunu oynama süresi açısından incelendiğinde öğrenciler en çok 0-2 saat aralığında bilgisayar oyunu oynadıklarını belirtirken, 7 saat ve üzeri sürede bilgisayar oyunu oynayan öğrenci sayısı en azdır. Bilgisayar oyununa erişimde kullanılan cihazlar açısından bakıldığında öğrenciler genellikle (42,4) bilgisayar oyununa cep telefonlarından eriştiklerini bildirmişlerdir. Bu grup içerisinde bilgisayar oyununa erişim için en az kullanılan (12,9) aracın evde oyun konsolu olduğu belirtilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın problemlerine cevap bulmak amacıyla iki tür veri toplama aracı kullanılmıştır. Bunlar; *Çocuklar İçin Bilgisayar Oyunu Bağımlılığı Ölçeği* ve öğrencilerin aile içi koruyucu etkenlerini belirlemek için kullanılan *Ailedeki Koruyucu Etkenler Ölçeği*dir. Ayrıca araştırmacı tarafından hazırlanan sorular ölçek formlarının başına eklenerek, öğrencilere ait bazı demografik özellikler belirlenmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin analiz edilmesi aşamasında öncelikle elde edilen veriler belirli bir sıraya konularak bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Toplanan 1020 ölçekten 75 ölçek hatalı doldurulduğundan değerlendirmeye alınmamıştır. Elde edilen veriler SPSS veri analizi programı kullanılarak analiz edilmiştir. Kullanılan 5'li likert ölçekler 1'den 5'kadar olan değerlendirme ölçeği olup beş eşit parçaya bölünmüş ve her seçeneğe karşılık gelen puan aralıkları belirlenmiştir. Ölçek seçenekleri ile puan aralıkları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2. *Bilgisayar Oyun Bağımlılığı Ölçeği Seçenekleri ile Puan Aralıkları*

Seçenekler	Verilen Puanlar	Puan Aralığı	Karşılık Gelen Puan
Hiçbir zaman	1	1,00-1,79	Çok Düşük Düzey
Nadiren	2	1,80-2,59	Düşük Düzey
Bazen	3	2,60-3,39	Orta Düzey
Sık sık	4	3,40-4,19	İyi Düzey
Her zaman	5	4,20-5,00	Çok İyi Düzey

Ailedeki Koruyucu Etkenler Ölçeğine ilişkin seçenekler ve puan aralıkları ise şu şekildedir:

Tablo 3. *Ailedeki Koruyucu Etkenler Ölçeği Seçenekleri ile Puan Aralıkları*

Seçenekler	Verilen Puanlar	Puan Aralığı	Karşılık Gelen Puan
Benim aileme hiç uymuyor	1	1,00-1,79	Çok Düşük Düzey
Benim aileme çok az uyuyor	2	1,80-2,59	Düşük Düzey
Benim aileme biraz uyuyor	3	2,60-3,39	Orta Düzey
Benim aileme oldukça uyuyor	4	3,40-4,19	İyi Düzey
Benim aileme tamamen uyuyor	5	4,20-5,00	Çok İyi Düzey

Bilgisayar Oyun Bağımlılığı ölçeğine ilişkin faktörlerin her biri için aritmetik ortalama ve standart sapmaları, frekans (f) dağılımı ve yüzde (%) şeklinde özetlenmiştir. Verilerin analizinde uygun istatistik yöntemlerin belirlenmesi amacıyla puanların normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir. Normallik testi olarak Kolmogorov-Smirnov testi yapılmıştır. Bu test sonucunda p değerinin .05'ten küçük olduğu ve buna göre verilerin normal dağılmadığı görülmüştür (Büyüköztürk, 2011, s. 86). Bu durumda iki alt kategorili bağımsız değişkenler için Mann-Whitney U testi kullanılırken, bağımlı değişkenin üç kategorili sınırsız bağımsız değişkenlere göre puan ortalamaları arasındaki farkı saptamak üzere, parametrik olmayan testlerden Kruskal Wallis analizi kullanılmıştır. Anlamlı farkların saptanması durumunda farkın hangi grup lehine olduğunu belirlemek amacıyla Tamhane testi gerçekleştirilmiştir. Bilgisayar oyun bağımlılığı ölçeği puanları ile ailedeki koruyucu etkenler ölçeği puanları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla Pearson Korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizinde $p < .05$ anlamlılık düzeyi dikkate alınmıştır. Elde edilen bulgular tablolar halinde veriler yorumlanmıştır.

Bulgular

Araştırma kapsamında öncelikle öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeyleri belirlenmiştir.

Tablo 4. *Öğrencilerin Bilgisayar Oyun Bağımlılığı Düzeylerine İlişkin Aritmetik Ortalamaları ve Standart Sapmaları*

Oyun Bağımlılığı Düzeyi Ölçeği ve Faktörler	\bar{X}	SS
Oyunu Bırakamama	2,30	0,85
Oyunu Gerçek Hayatla İlişkilendirme	1,94	0,87
Oyundan Dolayı Görevleri Aksatma	1,47	0,68
Oyunu Başka Etkinliklere Tercih Etme	1,98	0,87
Toplam puan	2,05	0,69

$n=945$

Tabloda görüldüğü gibi ölçeğin “*Oyunu Bırakamama*” faktörünün ortalaması ($\bar{X}=2,30$) nadiren, “*Oyunu Gerçek Hayatla İlişkilendirme*” faktörünün ortalaması ($\bar{X}=1,94$) nadiren, “*Oyundan Dolayı Görevleri Aksatma*” faktörünün ortalaması ($\bar{X}=1,47$) hiçbir zaman ve “*Oyunu Başka Etkinliklere Tercih Etme*”

faktörünün ortalaması ise ($\bar{X}=1,98$) nadiren şeklindedir. Ayrıca, toplam puan açısından incelendiğinde öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeyleri ortalamasının ($\bar{X}=2,05$) da nadiren şeklinde olduğu görülmektedir. En yüksek ortalama “*Oyunu Bırakamama*” faktöründe ($\bar{X}=2,30$), en düşük ortalama ise “*Oyundan Dolayı Görevleri Aksatma*” faktöründe ($\bar{X}=1,47$) elde edilmiştir. Elde edilen bu veriler doğrultusunda öğrencilerin oyun bağımlılığı düzeylerin düşük seviyede olduğu bulgusu elde edilmiştir.

Araştırmada öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeyleri çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir. Uygun analiz türünün belirlenmesinde puanların normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir. Verilerin normal dağılımı parametrik testlerin kullanılmasında ön koşuldur. Normallik testi olarak Kolmogorov-Smirnov (Z) testi uygulanmıştır.

Tablo 5. *Bilgisayar Oyun Bağımlılığı Ölçeği ve Faktörlerine İlişkin Normallik Testi Sonuçları*

Faktörler	Z	N	P
Oyunu Bırakamama	2,749	945	.000
Oyunu Gerçek Hayatla İlişkilendirme	4,548	945	.000
Oyundan Dolayı Görevleri Aksatma	7,852	945	.000
Oyunu Başka Etkinliklere Tercih Etme	4,049	945	.000
Toplam puan	2,190	945	.000

Normallik testinin sonuçlarına göre “*Oyunu Bırakamama*” faktörüne ilişkin puanların [$Z_{2,749}$; $p<0,05$], “*Oyunu Gerçek Hayatla İlişkilendirme*” faktörüne ilişkin puanların [$Z_{4,566}$; $p<0,05$], “*Oyundan Dolayı Görevleri Aksatma*” faktörüne ilişkin puanların [$Z_{7,852}$; $p<0,05$], “*Oyunu Başka Etkinliklere Tercih Etme*” faktörüne ilişkin puanların [$Z_{4,049}$; $p<0,05$] ve *toplam puana* ilişkin puanların [$Z_{2,201}$; $p<0,05$] normal dağılım göstermediği saptanmıştır. Bundan dolayı öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerinin iki kategorili değişkenlere göre puan ortalamaları arasındaki farkı saptamak için Mann-Whitney U testi kullanılırken, bağımlı değişkenin üç kategorili süresiz bağımsız değişkenlere göre puan ortalamaları arasındaki farkı saptamak üzere, parametrik olmayan testlerden Kruskal Wallis analizi kullanılmıştır.

Araştırmanın birinci alt problemi kapsamında öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerinin gün içerisinde bilgisayar oynama sıklığına bağlı olarak farklılaşp farklılaşmadığını belirlenmiştir.

Tablo 6. *Öğrencilerin Bilgisayar Oyun Bağımlılığı Düzeylerinin Bilgisayar Oynama Süresi Değişkenine Göre Farklılaşmasına İlişkin Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları*

Faktörler	Oyun Oynama Süresi	n	$X_{sıra}$	Sd	x^2	p
Oyunu Bırakamama	1. 0-2 saat	659	398,77	3	178,607	.00
	2. 3-4 saat	183	596,18			
	3. 5-6 saat	65	702,24			
	4. 7 saat ve üzeri	38	774,91			
Oyunu Gerçek Hayatla İlişkilendirme	1.0-2 saat	659	416,68	3	98,739	.00
	2. 3-4 saat	183	577,04			
	3. 5-6 saat	65	645,52			
	4.7 saat ve üzeri	38	653,64			
Oyundan Dolayı Görevleri Aksatma	1. 0-2 saat	659	404,71	3	182,546	.00
	2. 3-4 saat	183	573,85			
	3. 5-6 saat	65	699,78			
	4. 7 saat ve üzeri	38	783,71			
Oyunu Başka Etkinliklere Tercih Etme	1.0-2 saat	659	431,48	3	65,486	.00
	2. 3-4 saat	183	526,79			
	3. 5-6 saat	65	613,85			
	4. 7 saat ve üzeri	38	693,05			
Toplam Puan	1.0-2 saat	659	397,51	3	185,324	.00
	2. 3-4 saat	183	596,52			
	3. 5-6 saat	65	712,94			
	4. 7 saat ve üzeri	38	776,87			

Öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeyleri bilgisayar oynama süresi değişkeni açısından incelendiğinde, *Oyunu Bırakamama* [$x^2=178,607$; $sd=3$; $p<.05$], *Oyunu Gerçek Hayatla İlişkilendirme* [$x^2=98,739$; $sd=3$; $p<.05$], *Oyundan Dolayı Görevleri Aksatma* [$x^2=182,546$; $sd=5$; $p<.05$], *Oyunu Başka Etkinliklere Tercih Etme* [$x^2=65,486$; $sd=3$; $p<.05$] faktörlerinde ve *toplam puan* açısından [$x^2=185,324$; $sd=3$;

$p < .05$] anlamlı olarak farklılaşmaktadır. İlgili farkın kaynağına ilişkin yapılan analizler sonucunda ise şu bulgular elde edilmiştir:

Oyunu Bırakamama faktörü açısından günde 0-2 saat aralığında bilgisayar oyunu oynayan öğrenci grubu ile günde 3-4 saat, 5-6 saat ve 7 ve üzeri saat oyun oynayan grup arasında 0-2 saat oyun oynayan grup lehine anlamlı fark elde edilmiştir. Bununla birlikte günde 3-4 saat oyun oynayan öğrenciler ile 5-6 saat ve 7 saat ve üzeri oyun oynayan öğrenciler arasında günde 3-4 saat oyun oynayan öğrenciler lehine anlamlı farklar olduğu görülmüştür.

Oyunu Gerçek Hayatla İlişkilendirme faktörü açısından günde 0-2 saat aralığında bilgisayar oyunu oynayan öğrenci grubu ile günde 3-4 saat, 5-6 saat ve 7 ve üzeri saat oyun oynayan grup arasında 0-2 saat oyun oynayan grup lehine anlamlı fark elde edilmiştir. Bu durumda günde 0-2 saat aralığında bilgisayar oyunu oynayan öğrenciler oyunu günlük yaşamla daha yüksek düzeyde ilişkilendirebilmektedir.

Oyundan Dolayı Görevleri Aksatma faktörü açısından incelendiğinde günde 0-2 saat aralığında bilgisayar oyunu oynayan öğrenci grubu ile günde 3-4 saat, 5-6 saat ve 7 ve üzeri saat oyun oynayan grup arasında 0-2 saat oyun oynayan grup lehine anlamlı fark elde edilmiştir. Bu durumda günde 0-2 saat aralığında bilgisayar oyunu oynayan öğrenciler oyun oynamaktan dolayı kendilerine verilen görevleri daha fazla aksatmaktadır. Ayrıca, günde 3-4 saat bilgisayar oyunu oynayan öğrenci grubu ile 5-6 saat ve 7 ve üzeri saat oyun oynayan grup arasında 3-4 saat oyun oynayan grup lehine anlamlı farklar elde edilmiştir.

Oyunu Başka Etkinliklere Tercih Etme faktörü incelendiğinde günde 0-2 saat aralığında bilgisayar oyunu oynayan öğrenci grubu ile günde 3-4 saat, 5-6 saat ve 7 ve üzeri saat oyun oynayan grup arasında 0-2 saat oyun oynayan grup lehine anlamlı fark elde edilmiştir. Bu durumda günde 0-2 saat aralığında bilgisayar oyunu oynayan öğrenciler oyun oynamayı başka etkinliklere daha çok tercih etmektedir. Ayrıca günde 3-4 saat bilgisayar oyunu oynayan öğrenci grubu ile 7 ve üzeri saat oyun oynayan grup arasında 3-4 saat oyun oynayan grup lehine anlamlı farklar elde edilmiştir.

Son olarak *toplam puan* açısından incelendiğinde günde 0-2 saat aralığında bilgisayar oyunu oynayan öğrenci grubu ile günde 3-4 saat, 5-6 saat ve 7 ve üzeri saat oyun oynayan grup arasında 0-2 saat oyun oynayan grup lehine anlamlı fark elde edilmiştir. Bununla birlikte günde 3-4 saat oyun oynayan öğrenciler ile 5-6 saat ve 7 saat ve üzeri oyun oynayan öğrenciler arasında günde 3-4 saat oyun oynayan öğrenciler lehine anlamlı farklar olduğu görülmüştür.

Tablo 7. Öğrencilerin Bilgisayar Oyun Bağımlılığı Düzeylerinin Aile Durumu Değişkenine Göre Farklılaşmasına İlişkin Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları

Faktörler	Aile Durumu	N	$\bar{X}_{\text{sıra}}$	Sd	χ^2	P
Oyunu Bırakamama	1. Birlikte	860	468,77	3	4,689	.19
	2. Boşanmış	70	495,39			
	3. Üvey anne	14	603,68			
	4. Üvey baba	1	716,50			
Oyunu Gerçek Hayatla İlişkilendirme	1. Birlikte	860	469,68	3	2,881	.41
	2. Boşanmış	70	490,19			
	3. Üvey anne	14	583,00			
	4. Üvey baba	1	582,00			
Oyundan Dolayı Görevleri Aksatma	1. Birlikte	860	470,65	3	1,702	.63
	2. Boşanmış	70	487,70			
	3. Üvey anne	14	527,93			
	4. Üvey baba	1	695,00			
Oyunu Başka Etkinliklere Tercih Etme	1. Birlikte	860	471,37	3	1,471	.68
	2. Boşanmış	70	478,90			
	3. Üvey anne	14	552,29			
	4. Üvey baba	1	350,50			
Toplam Puan	1. Birlikte	860	468,95	3	4,415	.22
	2. Boşanmış	70	493,19			
	3. Üvey anne	14	608,21			
	4. Üvey baba	1	646,50			

Tablo 7 incelendiğinde, öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeyleri aile durumu değişkeni açısından *Oyunu Bırakamama* [$\chi^2=4,689$; $sd=3$; $p>.05$], *Oyunu Gerçek Hayatla İlişkilendirme* [$\chi^2=2,881$; $sd=3$; $p>.05$] *Oyundan Dolayı Görevleri Aksatma* [$\chi^2=1,702$; $sd=3$; $p>.05$], *Oyunu Başka Etkinliklere Tercih Etme*

[$\chi^2=1.471$; $sd=3$; $p>.05$] faktörlerinde ve *toplam puan* açısından [$\chi^2=4,415$; $sd=3$; $p>.05$] anlamlı olarak farklılaşmamaktadır.

Öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerinin ebeveynlerin bilgisayar kullanımını kontrol edip etmeme durumlarına göre değişiklik gösterip göstermediğini belirlenmiştir.

Tablo 8. Öğrencilerin Bilgisayar Oyun Bağımlılığı Düzeylerinin Ebeveynlerin Bilgisayar Kullanımını Kontrol Etme Durumu Değişkenine Göre Farklılaşmasına İlişkin Analiz Sonuçları

Faktörler	Kontrol Etme	N	S.O.	S.T.	U	z	P
Oyunu Bırakamama	Evet	808	451,65	364933,50	38097.500	-5,844	.00
	Hayır	137	598,92	82051,50			
Oyunu Gerçek Hayatla İliş.	Evet	808	463,60	374586,00	47750.000	-2,591	.00
	Hayır	137	528,46	72399,00			
Oyundan D. G. B.	Evet	808	451,09	364479,00	37643.000	-6,395	.00
	Hayır	137	602,23	82506,00			
Oyunu B. E.T.E.	Evet	808	460,49	372079,00	45243.000	-3,450	.00
	Hayır	137	546,76	74906,00			
Toplam Puan	Evet	808	452,64	365737,00	38901.000	-5,569	.00
	Hayır	137	593,05	81248,00			

Tablo 8 incelendiğinde öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerine ilişkin görüşleri *Oyunu Bırakamama* ($U=38097,500$; $p=.00$; $p<.05$), *Oyunu Gerçek Hayatla İlişkilendirme* ($U=47750,000$; $p=.00$; $p<.05$), *Oyundan Dolayı Görevleri Aksatma* ($U=37643,000$; $p=.00$; $p<.05$), *Oyunu Başka Etkinliklere Tercih Etme* ($U=45243$; $p=.00$; $p<.05$) faktörlerinde ve toplam puan ($U=38901,000$; $p=.00$; $p<.05$) açısından ebeveynlerin bilgisayar kullanımını kontrol etme durumu değişkeni açısından anlamlı olarak farklılaştığı görülmektedir. Elde edilen farklılığın hangi grup lehine olduğunun belirlenmesi amacıyla sıra ortalaması değerleri incelendiğinde bilgisayar kullanımını ebeveynlerin kontrol etmediği öğrenci grubunun bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerinin bilgisayar kullanımını ebeveynlerin kontrol ettiği öğrenci grubundan daha yüksek olduğu sonucu elde edilmiştir.

Öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerinin bilgisayar oyunu oynarken hangi araçları kullandıklarına bağlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlenmiştir.

Tablo 9. Öğrencilerin Bilgisayar Oyun Bağımlılığı Düzeylerinin Bilgisayar Oyun Oynama Aracı Değişkenine Göre Farklılaşmasına İlişkin Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları

Faktörler	Oyun Oynama Süresi	N	$X_{sıra}$	Sd	χ^2	P
Oyunu Bırakamama	1. Evde bilgisayardan	247	485,38	3	10,790	.01
	2. Cep telefonundan	402	491,23			
	3. İnternet kafe	174	463,05			
	4. Oyun konsolu	122	402,06			
Oyunu Gerçek Hayatla İlişkilendirme	1.Evde bilgisayardan	247	485,38	3	2,967	.39
	2. Cep telefonundan	402	491,23			
	3. İnternet kafe	174	463,05			
	4.Oyun konsolu	122	402,06			
Oyundan Dolayı Görevleri Aksatma	1. Evde bilgisayardan	247	485,38	3	11,637	.00
	2. Cep telefonundan	402	491,23			
	3. İnternet kafe	174	463,05			
	4. Oyun konsolu	122	402,06			
Oyunu Başka Etkinliklere Tercih Etme	1.Evde bilgisayardan	247	485,38	3	10,209	.01
	2. Cep telefonundan	402	491,23			
	3. İnternet kafe	174	463,05			
	4. Oyun konsolu	122	402,06			
Toplam Puan	1.Evde bilgisayardan	247	485,38	3	12,928	.00
	2. Cep telefonundan	402	491,23			
	3. İnternet kafe	174	463,05			
	4. Oyun konsolu	122	402,06			

Öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeyleri bilgisayar oynama aracı değişkeni açısından incelendiğinde *Oyunu Gerçek Hayatla İlişkilendirme* [$\chi^2=2,967$; $sd=3$; $p>.05$] anlamlı farklar olmadığı görülürken; *Oyunu Bırakamama* [$\chi^2=10.790$; $sd=3$; $p<.05$], *Oyundan Dolayı Görevleri Aksatma* [$\chi^2=11,637$; $sd=3$; $p<.05$], *Oyunu Başka Etkinliklere Tercih Etme* [$\chi^2=10,209$; $sd=3$; $p<.05$] faktörlerinde ve *toplam puan* açısından [$\chi^2=12,928$; $sd=3$; $p<.05$] anlamlı olarak farklılaşmaktadır. İlgili farkın kaynağına ilişkin yapılan

analizler sonucunda ise *Oyunu Bırakamama*, *Oyundan Dolayı Görevleri Aksatma*, *Oyunu Başka Etkinliklere Tercih Etme* faktörleri ve toplam puan açısından cep telefonundan bilgisayar oyunu oynayan grup ile evde oyun konsolundan bilgisayar oyunu oynayan grup arasında cep telefonundan bilgisayar oynayan grup lehine anlamlı fark elde edilmiştir.

Araştırmanın son alt problemi kapsamında öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı ölçeği faktörlerinden almış oldukları puanlar ile ailedeki koruyucu etkenler ölçeği puanları arasındaki ilişkileri belirlenmiştir.

Tablo 10. Öğrencilerin Bilgisayar Oyun Bağımlılığı Puanları ile Ailedeki Koruyucu Etkenler Ölçeği Puanları Arasındaki İlişkilere İlişkin Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

Faktörler	1	2	3	4	5
Bilgisayar Bağımlılığı					
1. Toplam Puan	1	-.17**	-.00**	-.06**	-.12**
Aile Ölçeği					
2. Uyuma yönelik değerlendirme	-.17**	1	.32**	.43**	.83**
3. Sosyal destek	-.00	.32**	1	.32**	.72**
4. Stres kaynaklarını azlığı	-.06**	.43**	.32**	1	.68**
5. Toplam puan	-.12**	.83**	.72**	.68**	1

Tablo 10'da öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeyleri ile ailedeki koruyucu etkenler ölçeği puanları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen Pearson Korelasyon analizi sonuçları sunulmuştur. Öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeyi ile Ailede Koruyucu Etkenler Ölçeğine ilişkin "Uyuma Yönelik Değerlendirme ve Telafi Edici Yaşantılar" faktörü arasında [$r=-.17$] negatif düzeyde, anlamlı, düşük bir ilişki; "Stres Kaynaklarının Azlığı" faktörü ile arasında [$r=-.06**$] negatif yönde, anlamlı bir ilişki olduğu görülürken "Sosyal Destek" faktörü arasında [$r=-.00$] herhangi bir ilişkinin olmadığı saptanmıştır. Bununla birlikte öğrencilerin bilgisayara oyunu oynama bağımlılık düzeyi ile ailedeki koruyucu etkenler ölçeği toplam puanı arasında [$r=-.12**$] negatif yönde anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Buna karşın tablo incelendiğinde elde edilen anlamlı ilişkilerin düşük düzeyde olduğu görülmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Yapılan bu çalışmada öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerinin ailedeki koruyucu etkenler ve kişisel özellikler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda öncelikle öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeyleri belirlenmiştir. Araştırma bulguları doğrultusunda öğrencilerin "*Oyunu Bırakamama*" faktörüne ilişkin verdikleri puan ortalamasının nadiren şeklinde ve düşük düzeyde olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda öğrencilerin bilgisayar oyunu oynamayı bırakmama düzeylerine ilişkin görüşlerinin ve bilgisayar oyunu oynamayı bırakmama eğilimlerinin düşük düzeyde olduğu saptanmıştır. "*Oyunu Gerçek Hayatla İlişkilendirme*" faktörü ortalamasının da nadiren şeklinde ve düşük düzeyde olduğu bulgusu elde edilmiştir. Bunun sonucunda öğrencilerin bilgisayar oyununu yaşamla ilişkilendirme düzeylerinin düşük olduğu görülmektedir. Bununla birlikte "*Oyundan Dolayı Görevleri Aksatma*" faktörünün ortalaması hiçbir zaman şeklinde ve çok düşük düzeydedir. Bu durumda öğrencilerin bilgisayar oyunu oynamaktan dolayı kendilerine verilen görevleri aksatmaya ilişkin görüşleri çok düşük düzeyde olup, öğrencilerin oyundan dolayı görevleri aksatmadıklarını düşündükleri görülmüştür. Benzer şekilde "*Oyunu Başka Etkinliklere Tercih Etme*" faktörünün ortalaması da nadiren şeklinde ve düşük düzeydedir. Dolayısıyla, öğrenciler bilgisayar oyununu başka etkinliklere tercih etmedikleri görüşündedir. Öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı ölçeğinden aldıkları toplam puanlar incelendiğinde toplam puan ortalamasının da nadiren şeklinde ve düşük düzeyde olduğu saptanmıştır. Bu bulgular doğrultusunda, öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerinin düşük seviyede olduğu görülmüştür.

Alan yazın incelendiğinde bu çalışma bulgusu ile benzerlik gösteren çalışmalar olduğu görülmektedir. Şahin ve Tuğrul (2012) 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerinin düşük olduğunu tespit etmişlerdir. Wo (2004) ilköğretim öğrencilerinin oyun bağımlılık düzeylerini düşük olarak bulmuştur. Grishina ve Volkova, (2017) öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerinin düşük seviyede olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Buna karşın Bilgin (2015) ortaokul öğrencilerinin bilgisayar oyun bağımlılığının oyunu bırakamama, oyunu gerçek hayatla ilişkilendirme, oyundan dolayı görevleri aksatma ve oyunu başka etkinliklere tercih etme boyutlarında bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerini "riskli" düzeyde gördükleri sonucunu elde etmiştir. Bilgisayar oyunlarının uzun süre kontrol dışı kullanılması oyun bağımlılığına yol açabilmektedir. Son yıllarda bu bağımlılık türüne bağlı olarak çeşitli psikolojik problemlerin ortaya çıkabileceği ifade edilmektedir (Öncel ve Tekin, 2015). Bu doğrultuda öğrencilerin

bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerinin yüksek seviyede olmamasına dikkat edilmelidir. Araştırma sonucunda öğrencilerin oyun bağımlılık düzeylerinin düşük düzeyde olması istenilen bir durum olarak ele alınmaktadır.

Öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeyleri bilgisayar oynama süresi değişkeni açısından incelendiğinde, *Oyunu Bırakamama, Oyunu Gerçek Hayatla İlişkilendirme, Oyundan Dolayı Görevleri Aksatma, Oyunu Başka Etkinliklere Tercih Etme* faktörlerinde ve *toplam puan* açısından anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

Toplam puan açısından incelendiğinde günde 0-2 saat aralığında bilgisayar oyunu oynayan öğrenci grubu ile günde 3-4 saat, 5-6 saat ve 7 ve üzeri saat oyun oynayan grup arasında 0-2 saat oyun oynayan grup lehine anlamlı fark elde edilmiştir. Bununla birlikte günde 3-4 saat oyun oynayan öğrenciler ile 5-6 saat ve 7 saat ve üzeri oyun oynayan öğrenciler arasında günde 3-4 saat oyun oynayan öğrenciler lehine anlamlı farklar olduğu görülmüştür. Bu durumda öğrencilerin bilgisayar oyunu oynama süresi azaldıkça bilgisayar oyun bağımlılığı düzeyleri artmaktadır. Gökçearslan ve Durakoğlu (2014)'nin çalışmalarında elde ettikleri verilere göre bilgisayar oyunu oynama süresi açısından oyun bağımlılığı düzeyleri farklılaşmaktadır. Buna göre, günde 3 saatten fazla oynayanların, diğerlerine göre daha yüksek oyun bağımlılığı düzeyine sahip oldukları görülmüştür. Şahin ve Tuğrul (2012) ise araştırmasında bu sonucun tersi sonuçlara ulaşılmıştır. Vollmer, Randler, Horzum ve Ayas (2014), bilgisayar oyun bağımlılığı ile bilgisayar oyunu oynama süresi, yaş, cinsiyet, kişilik özellikleri ve kronotip arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yaptıkları çalışmada, akşamları oyun oynayan öğrencilerin sabahları oyun oynayanlara kıyasla bilgisayar oyunu bağımlılığına daha yatkın olabilecekleri bulgularına ulaşmışlardır. Kurtbeyoğlu (2018) "*Ortaokul öğrencilerinin demografik özelliklerinin oyun bağımlılığı ile ilişkisi*" isimli yüksek lisans tez çalışmasında ortaokul öğrencilerinin bilgisayar oyun oynama bağımlılığına etki eden faktörleri belirlemiştir ve oyun oynama süresi, dijital oyun satın alma sıklığı, oyun oynama nedenine göre anlamlı fark gösterdiği bulgusunu elde etmiştir.

Öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeyleri aile durumu değişkeni açısından incelenmiştir. Bu doğrultuda öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerinin ebeveynlerin birlikte, boşanmış, üvey ve öz olma durumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığı ele alınmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda *Oyunu Bırakamama, Oyunu Gerçek Hayatla İlişkilendirme, Oyundan Dolayı Görevleri Aksatma, Oyunu Başka Etkinliklere Tercih Etme* faktörlerinde ve *toplam puan* açısından ebeveyn durumunun anlamlı bir değişken olmadığı görülmüştür.

Araştırma kapsamında öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeyleri puanlarının *Oyunu Bırakamama, Oyunu Gerçek Hayatla İlişkilendirme, Oyundan Dolayı Görevleri Aksatma, Oyunu Başka Etkinliklere Tercih Etme* faktörlerinde ve *toplam puan* açısından ebeveynlerin bilgisayar kullanımını kontrol etme durumu değişkeni açısından anlamlı olarak farklılaştığı görülmektedir. Ebeveynlerin bilgisayar kullanımını kontrol etmediği öğrenci grubunun bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerinin ebeveynlerin bilgisayar kullanımını kontrol ettiği öğrenci grubundan daha yüksek olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu durumda bilgisayar oyun bağımlılığı üzerinde ailenin önemli bir etkisi olduğu söylenebilir. Çağımızın sorunları arasında yer alan bilgisayar oyun bağımlılığının azaltılması konusunda ailelerin üzerine düşen görevleri yapması, bu konuda bilinçlendirilmesi ve çocuklarının bilgisayar kullanımını kontrol etmelerinin sağlanması oldukça önemli görülmektedir. Teknolojik cihazların amaç dışı veya kontrolsüz kullanılması bireylerin yaşamlarında olumsuz etkiler bırakabilmektedir. Günümüzde öğrenciler bilgisayar oyunlarını evde, okulda, toplu taşıma araçlarında kısacası birçok yerde rahatlıkla oynayabilmektedir. Bu durumda ailelerin bu konudaki sorumlulukları da artmaktadır. Bu bağlamda aileleri çocukların bilgisayar oyunu oynama durumları kontrol edebilmeleri açısından bilinçlendirilmeleri sağlanmalıdır (Ünsal, 2011, s. 75).

Araştırmanın bir diğer alt probleminde öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeyleri bilgisayar oyunu oynama aracı değişkeni açısından incelenmiştir. Öğrencilerin bilgisayar oyunu oynarken en çok cep telefonlarını kullandıkları görülürken, bunu sırasıyla evde bilgisayardan, internet kafe ve oyun konsolu seçenekleri takip etmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeyleri bilgisayar oyunu oynama aracı değişkeni açısından *Oyunu Gerçek Hayatla İlişkilendirme* faktörü açısından farklılaşmamaktadır. Bu durumda öğrencilerin bilgisayar oyununu hangi araçlarla oynadığına bakılmaksızın oyunu gerçek hayatla ilişkilendirme düzeyleri puanlarının birbirlerine yakın olduğu ve farklılaşmadığı görülmüştür. Buna karşın *Oyunu Bırakamama, Oyundan Dolayı Görevleri Aksatma, Oyunu Başka Etkinliklere Tercih Etme* faktörlerinde ve *toplam puan* açısından anlamlı farklar elde edilmiştir. Bu farkların cep telefonundan bilgisayar oyunu oynayan grup ile evde oyun konsolundan bilgisayar oyunu oynayan grup arasında cep telefonundan bilgisayar oynayan grup lehine olduğu saptanmıştır. Bu durumda cep telefonunu kullanarak bilgisayar oyunu oynayan öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerinin *oyunu bırakamama, oyundan dolayı kendilerine verilen görevleri aksatma, oyunu başka etkinliklere tercih etme* düzeylerinin oyun

konsolundan bilgisayar oynayan öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Günümüzde hemen hemen her yaş grubunda öğrencilerin cep telefonları vardır. Bu da öğrencilerin bilgisayar oyununa erişimlerini kolaylaştırabilmektedir.

Araştırmada ayrıca öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeyleri ile ailedeki koruyucu etkenler ölçeği puanları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlenmiştir. Yapılan analiz sonucunda öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeyi ile Ailede Koruyucu Etkenler Ölçeğine ilişkin “*Uyuma Yönelik Değerlendirme ve Telafi Edici Yaşantılar*” faktörü arasında [$r=-.17$] negatif düzeyde, anlamlı, düşük bir ilişki elde edilmiştir. “*Stres Kaynaklarının Azlığı*” faktörü ile arasında [$r=-.06^{**}$] negatif yönde, anlamlı bir ilişki oluğu görüldükçe bu ilişkinin oldukça düşük düzeyde olduğu sonucu elde edilmiştir. “*Sosyal Destek*” faktörü arasında [$r=-.00$] ise herhangi bir ilişkinin olmadığı saptanmıştır. Bununla birlikte öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeyleri ile ailedeki koruyucu etkenler ölçeği toplam puanı arasında [$r=-.12^{**}$] negatif yönde anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Bununla birlikte bu ilişkinin düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Elde edilen bu negatif yöndeki ilişkiler ise ailedeki koruyucu etkenlere bağlı olarak öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerinin azalacağı görülmektedir. Dolayısıyla ailelerin sağlayacağı koruyucu etkenler bilgisayar bağımlılığını etkileyebilir. Bununla birlikte öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerini etkileyen çeşitli etkenler yer alabilmektedir. Bu çalışmada ise bu bağımlılık düzeyi ile tek bir değişken (ailedeki koruyucu etkenler) arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu durumda aradaki bu ilişkinin düşük düzeyde çıkması olağan bir sonuç olarak değerlendirilmektedir.

Araştırma sonuçları kapsamında araştırmacılara ve uygulayıcılara yönelik bazı öneriler sunulmuştur.

- Araştırma sonucunda öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılığı düzeylerinin düşük seviyede olduğu görülmüştür. Bu durum istenilen bir sonucu işaret etse de öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılıklarına yönelik olarak çeşitli önlemlerin alınması oldukça önemlidir. Bunun için öğretmenlerin ve ailelerin iş birliği içerisinde olacakları projelerin yürütülmesi, öğretmenlerle birlikte ailelerin de bu konuda bilinçlendirmesi gerekmektedir. Öğrencilerin okul dışı aktivitelerinin kontrol edilmesi sürecinde ailelere büyük görevler düşmektedir. Bilgisayar oyun bağımlılığının yol açtığı olumsuz sonuçlar göz önünde alındığında hem öğretmenlerin hem de ailelerin bu konuda gerekli önlemleri alması gerekmektedir.
- Öğrencilerin bilgisayar oyun bağımlılıklarının azaltılması için öğrenciler ilgi ve ihtiyaçlarına bağlı olarak çeşitli kültürel ve sportif etkinliklere yönlendirilebilir.
- Öğrencilere yönelik bilgisayar oyun bağımlılığının olumsuz yönleri ile ilgili bilgilendirme yapılarak öğrencilerin daha bilinçli olması sağlanabilir.
- Ortaokul öğrencileri ile yürütülen bu çalışma farklı kademe ve yaş aralığında olan öğrencilerle de yürütülebilir.
- Daha derinlemesine bilginin elde edilmesi amacıyla nicel verilerin yanı sıra öğretmenler, öğrenciler ve ailelerle görüşmeler yapılarak bilgisayar oyun bağımlılığına ilişkin farklı paydaşlardan görüşler alınabilir.
- İlerili çalışmalar eylem araştırması ya da deneysel modeller ile tasarlanabilir.

Etik Beyan

“*Bilgisayar Oyun Bağımlılığının Ailedeki Koruyucu Etkenler ve Kişisel Özellikler Açısından İncelenmesi*” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Bailey, K. D. (1982). *Methods of social research* (2. Baskı). New York: The Free Press.
- Cesarone, B. (1998). *Video games: Research, ratings, recommendations*. (ERIC Digest No. EDOPS-98-11). (ERIC Document Reproduction Service No. ED424038).
- Chiu, S., Lee, J. Z. ve Huang, D. H. (2004). Video game addiction in children and teenagers in Taiwan. *Cyberpsychology & Behavior*, 7(5), 571-581.
- Doğusoy, B. ve İnal, Y. (2006). Çok kullanıcılı bilgisayar oyunları ile öğrenme. *VII. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi*, s. 98. Ankara.
- Gehlbach, L. A. N. (1991). *The relation between emotional state, social cognition, and aggression in boys*. Unpublished Doctoral Dissertation. Southern Illinois University.

- Griffiths, M. D. ve Hunt, N. (1998). Computer game playing in adolescence: Prevalence and demographic indicators. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 5(3), 189-193.
- Hauge, M.R. ve Gentile, D.A. (2003). Video game addiction among adolescents: associations with academic performance and aggression. Presented at *Society for Research in Child Development Conference*, April 2003, Tampa, FL, 9(3), 308-316.
http://www.psychology.iastate.edu/FACULTY/dgentile/SRCD%20Video%20Game%20Addiction.pdf adresinden 02.10.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Horzum, M. B., Ayas, T. ve Balta, Ö. Ç. (2008). Çocuklar için bilgisayar oyun bağımlılığı ölçeği. *Türk PDR (Psikolojik Danışma ve Rehberlik) Dergisi*, III(30), 76-88.
- Horzum, M. B., Ayas, T. ve Çakır, Ö. (2011). Üniversite öğrencilerinin internet ve oyun bağımlılıklarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 44(2), 95-117.
- Kıran Ö. (2013). Ortaöğretim öğrencilerinin şiddet içeren bilgisayar oyunlarına ilgileri üzerine bir araştırma. *Uluslararası Katılımlı VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Bildiri Kitabı I*
- Krathwohl, D. R. (1993). *Methods of educational and social science research: An integrated approach*. New York: St. Matrin's Press.
- Matthews, G. B. (2000). *Çocukluk felsefesi* (Çev: E. Çakmak). İstanbul: Gendaş Kültür.
- Matthews, D. W. (2000). Family resiliency. North Carolina Cooperative Extension Service.
http://www.ces.ncsu.edu/depts/fcs/pdfs/fcs-508.pdf adresinden indirilmiştir.
- Setzer, V. W. ve Duckett, G. E. (1994). The risks to children using electronic games. *Asia Pacific Information Technology in Training and Education Conference and Exhibition*, 28 June - 2 July 1994, p.120-130. Brisbane, Australia
http://www.ime.usp.br/~vwsetzer/video-g-risks.html adresinden 20/12/2018 tarihinde alınmıştır.
- Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G. (2011). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tisseron, S. (2009). Jeux video: entre nouvelle culture et séductions de la dyade numérique. *Psychotropes*, 15(1), 21-40.
- Ünsal, H. (2011). Öğrenme öğretme kuram ve yaklaşımları. Sevil Büyükalan Filiz (Ed.), *Beyin temelli öğrenme*. Ankara: Pegem Akademi.
- Wan, C. S. ve Chiou, W. B. (2006). Why are adolescents addicted to online gaming? An interview study in Taiwan. *Cyberpsychology & Behavior*, 9(6), 762-766.
- Wang, C. W., Chan, C. L., Mak, K. K., Ho, S. Y., Wong, P. W. ve Ho, R. T. (2014). Prevalence and correlates of video and internet gaming addiction among Hong Kong adolescents: a pilot study. *The Scientific World Journal*, 2014.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Computer games emerging as a synthesis of developments in information and technology have shown a 50-year development process and interest in computer games has increased. A computer game, in general, is a multidimensional form of digital media that allows players to engage in private dialogue with each other and to establish interactive communication by exhibiting their emotional and behavioral responses in a virtual environment. In addition, especially online computer games, emerging with the spread of the internet, gives players the opportunity to express themselves to individuals from different cultures in the same virtual environment through virtual avatars (characters developed in computer games). These opportunities offered by computer games allow children and young people to present their personalities in virtual environment or to develop new personality traits (Güney, 2011, p. 26).

Computer games are defined as a subtype of digital games that can be played in electronic environments such as a game console, telephone, or computer (Thai, Lowenstein, Ching, & Rejeski, 2009 Cited in: Malta, 2010, p. 32). It is seen that computer games are defined in different ways and children show great interest in each type of game. Children who spend most of their days playing computer games devote a big part of their lives in computer games.

This shows that the habit of playing computer games can reach the level of addiction for children (Onay, 2005, p. 5). Although there is no standard definition of computer game addiction yet, it is reported that it is accepted as a type of behavioral addiction and used as a concept expressing the uncontrolled use of the computer for a long time. The internet, which is one of the developing technologies of our age, offers numerous opportunities to its users, but the use of the internet has some bad results. Some people are mentally over-engaged with the Internet, have difficulty controlling their use, and endanger their work and relationships because of the Internet. The concept of "Internet addiction" is used to explain the uncontrollable and damaging use of this technology (Young, 2009, p. 360). Excessive gaming is defined as a special subtype of internet addiction (Block, 2008, p. 307).

Over the past 15 years, there has been a significant increase in the use of digital technologies, with an increasing number of children and adolescents playing computer and video games. Although the documentation of early studies on the use of pathological computer games dates back to 1983, the first scientific studies began to be published in the mid-1990s (Gentile, 2009, p. 595). With the rapid advancement of technology, the frequency and prevalence of children and young people's using these tools has increased significantly, as an inevitable consequence that most people have access to computers and the Internet almost everywhere.

People, especially parents, and educators, are concerned that computer games can be harmful to children. It is not yet clear whether these games can be described as good or bad for children. Because computer games can be both good and bad depending on when and how much the game was played and what the content is. The studies carried out in this field will be guiding individuals in decision making (Kars, 2010, p. 3). It is reported that there is a significant increase in children's wish and desire to play computer games and time they devote to these games; and that children break off from their social environment because of this tendency (Vessey, Yim-Chiplis, & Mackenzie, 1998). Looking at the results of the studies conducted by Arriaga, Esteves, Carneiro and Monteiro (2006); playing computer games including violence seems to cause a direct increase in hostility. Griffiths (2005) reported that biopsychosocial processes play a role in computer game addiction as well as other dependencies. While explaining this biopsychosocial process, that the behavior is remarkable, that is, the ability to engage the mind of the individual; that individuals use this behavior to regulate their emotions, avoid real-life difficulties, and feel satisfaction; anxiety and overreaction when behavior is obstructed; the development of interpersonal conflicts as a result of behavior have been identified as important components (Griffiths, 2010 Cited in: Horzum, 2011, p. 80). Computer games have become the most important means of entertainment for children in everyday life. However, there are positive aspects of games as well as negative. Especially when the game turns into addiction, the negative effect increases.

Many families and teachers complain about children's reluctance to study, do homework, and their willingness to spend time with computer games. This shows that computer games are very effective in attracting and motivating children. So the feeling of playing the game over and over again emerges.. From this perspective, the individual integrates himself/herself with the game and begins to live it in real life. The most important indicator of this is that children over-associate themselves with the characters in the games and start to react like it in real life. For this reason, it is seen as very important to investigate computer games and addiction. That the internet and technological devices such as computers and mobile phones, especially widely used among young people and children, affect their lives adversely has led to an increase in the number of researches on this subject in recent years. The common result of these researches is that computer game addiction gradually creates negative effects on children's lives. This situation should be identified and solutions should be found and necessary precautions should be taken. The aim of this study is to examine computer game addiction levels of secondary school students in terms of protective factors in the family and personal characteristics. For this purpose, computer game addiction levels of secondary school students were examined in terms of various demographic features and the relationship between addiction levels and protective factors in the family was revealed. As a result; computer game addiction can cause various psychological problems today. Negative results may affect individuals' relationships with work, education, family and friends, and reduce the quality of life of individuals. This leads to undesirable consequences, especially for children. Therefore, although computer game addiction is an important problem in children, it is necessary to address this situation and prevent these addictions.

Математикалык коркуу шкаласы: Валиддүүлүктү жана ишенимдүүлүктү сыноо

Yavuz Ercan GÜL¹ & Akmatali ALİMBEKOV²

Аннотация

Бул изилдөөнүн максаты – окуучулардын математикага болгон камтама деңгээлдерин өлчөөгө жарамдуу, б.а. валиддүү жана ишенимдүү өлчөө инструментин даярдоо. Изилдөөнүн иш тобун Бишкек шаарынын №49- орто мектебинин 216 окуучусу түзгөн. Өлчөө каражатынын валиддүүлүгүн сыноо боюнча мазмундук жана конструктук валиддүүлүк операциялары аткарылган. Ишенимдүүлүктү аныктоо боюнча Кронбах α коэффициенттери эсептелип, анын мааниси 0.76 болуп чыккан. Факторлорду айырмалоочу дискриминанттык анализдин натыйжасында бардык субшкалалар боюнча алынган көрсөткүчтөр статистикалык жактан мааниге ээ экендиги аныкталган. Факторлордун ортосунда өз ара позитивдик байланыш бар экендиги белгилүү болгон. Бул операциялардын натыйжасында окуучулардын математикалык камтама деңгээлдерин өлчөөгө валиддүү жана ишенимдүү кыргыз тилинде өлчөө каражаты даярдалган.

Түйүндүү түшүнүктөр: математика, камтама, валиддүүлүк, ишенимдүүлүк, окуучу.

Math Anxiety Scale: Validity and Reliability Study

Abstract

The aim of this study is to develop a valid and reliable instrument to measure math anxiety levels of students. The study group consisted of 216 students studying at the 49th school in Bishkek, Kyrgyzstan. Within the scope of the validity analyzes of the scale, scope validity and construct validity were performed. In the scope of reliability analyzes, Cronbach Alpha reliability coefficient was examined. Cronbach Alpha coefficient was calculated as 0.76. In the factor-based discriminative analysis, differences were found to be statistically significant for all sub-dimensions. A positive correlation was found between the factors. As a result of all these studies, a valid and reliable Kyrgyz measurement tool has been developed to measure students' math anxiety levels.

Key Words: Mathematics, Anxiety, Validity, Reliability, Student

Atıf İçin / Please Cite As:

Gül, Y. E. & Alimbekov, A. (2020). Математикалык коркуу шкаласы: Валиддүүлүктү жана ишенимдүүлүктү сыноо. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1521-1531.

Geliş Tarihi / Received Date: 07.11.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 27.12.2019

¹ Dr. - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü- yavuz.gul@manas.edu.kg
ORCID: 0000-0002-8191-2647

² Prof. Dr. - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
akmatali.alimbekov@manas.edu.kg - ORCID: 0000-0002-8376-529X

Киришүү

Математика дисциплинасы өлкөлөрдүн өнүгүүсү, анын ичинде өзгөчө адамдардын акыл-эстик өнүгүүсү үчүн өтө чоң мааниге ээ болгонуна карабастан, математика окуучуларда көпчүлүк учурда коркуу сезимин жаратат (Attard, 2013, 125; Shishigu, 2018, 4). Ушундан улам изилдөөчүлөр математиканы үйрөтүү, математикалык билимди өнүктүрүү жана математика боюнча академиялык жетишпегендиктердин себептерин аныктоо боюнча тынымсыз иштеп келишет. Изилдөөчүлөрдүн көбү математика боюнча жетишпегендиктин себеби катары математикадан коркууну көрсөтүп келишет (Kesici, 2018, 305; Lee ve Stankov, 2013, 119; Shores ve Shannon, 2007, 226).

Математикалык камтама окуучулардын математика сабагынан качуу, математикалык операцияларды талап кылган иш-аракеттерге карата негативдик мамиле көрсөтүү деп түшүнсө болот (Ma & Xu, 2004:166). Башкача айтканда, математика камтамасы деп негизинен математика боюнча ийгиликке жетишүүгө тоскоол болуучу чыңалуу, чочулоо же коркуу сезими айтылып келет (Ashcraft, 2002:183). Дагы бир кеңирирээк аныктама боюнча математикалык коркуу – кишинин сан, математика жана математикалык эсеп-кысапты камтыган кырдаалдарга карата негативдик аффективдик реакциясы, “ар түрдүү күнүмдүк жана академиялык кырдаалдарда сандар менен иштөө жана математикалык мисал-маселелерди чечүүгө тоскоол болгон чыңалуу жана санаркоо сезимдери” (Richardson & Suinn, 1972, 552).

Кыргызстанда да окуучулардын математика боюнча жетишпегендиги байкалат. Бул жетишпегендик мектепти бүтүрүүчүлөр жогорку кесиптик билим алуу үчүн тапшырышкан Жалпы республикалык тестирилөөнүн (ЖРТ) натыйжаларына дагы таасирин тийгизип келет. Абитуринтер үчүн мындай формадагы сынакты өткөрүүнүн себептеринин бири катары билим берүү чөйрөсүндө, айрыкча ЖОЖго тапшырууда коррупцияны бөгөттөө болуп саналат (Салморбекова, 2015, 1168).

1-Таблица. 2016-жылкы маалымат боюнча ЖРТда предметтер боюнча орточо баллдар (www.testing.kg)

Жыл	Предметтер боюнча ЖРТда алынган орточо баллдар (босого – 60 балл)					
	Тарых	Биология	Химия	Математика	Англис тили	Физика
2016	60.9	58.4	55.3	55.0	79.1	54.5

2017-жылы Билимди баалоо жана окутуу усулдары борбору жана Улуттук тестирилөө борбору тарабынан 8-класстын окуучуларынын билимдерин өлчөө максатында “Окуучулардын академиялык жетишкендиктерин улуттук баалоо” изилдөөсү жүргүзүлгөн. Анын натыйжасында окуучулардын математика боюнча жетишкендиктери төмөн экендиги маалым болду (Национальное оценивание образовательных достижений учащихся, 2017). Мындан тышкары ушул эле 2017-жылы Кыргызстандын бир областында окуучулардын кесиптик ориентацияларын аныктоо максатында жүргүзүлгөн сурамжылоодон алардын математикадан тартынышкандыгы жана эч кимдин математика мугалими болгусу келбегендиги аныкталган. Башкача айтканда, окуучулар математикалык билимди талап кылган кесиптерден качышат (Жуманова и др., 2017). Мындай жагдай Кыргызстанда билим берүү тармагында математикага байланыштуу курч жана тез арада чечим талап кылган проблеманын бар экендигинен кабар берет (www.testing.kg).

Кыргызстанда жүргүзүлгөн кээ бир изилдөө иштеринде (Пантелеймоновна, 2013:52; Салморбекова, 2015, 1167) математикалык билим берүүдөгү жетишпегендиктер мугалимдердин кесиптик билимдеринин жетишсиздиги, мектептерде окуу-усулдук каражаттардын жетишсиздиги, технологиялык жабдыктар менен окуу материалдарынын эски болушу, мугалимдердин айлык маяналарынын төмөн болушу ж.б. менен түшүндүрүлөт. Бирок ошону менен бирге окуучулардын математикадан улам коркуп тартынган дагы эске алып керек. Ошону менен бирге бул максатта колдонууга даяр болгон окуучулардын математикалык коркуусун өлчөөчү каражат жок экендиги аныкталган. Мына ошондуктан бул изилдөө ишинде окуучулардын математикалык камтама деңгээлдерин өлчөөгө жарамдуу, б.а. валидүү жана ишенимдүү кыргызча өлчөө инструментин даярдоо максат кылынган. Ал үчүн төмөнкү операциялар этап-этабы менен аткарылган.

Проблема

Илимий адабияттардын анализинин натыйжасында бул жаатта жасалган изилдөө иштери чектелүү экендиги, айрым жетишпестиктер орун алгандыгы байкалган. Айрыкча мазмундуу жана түздөн-түз окуучулардын математикалык камтамасын аныктоочу кыргызча методиканын жок экендиги дагы белгилүү болгон. Ошондуктан бул изилдөөгө “Жалпы билим берүүчү мектеп окуучуларынын математикалык камтамасын өлчөөгө жараган валиддүү жана ишенимдүү «Математикалык камтама шкаласын» даярдоо мүмкүнбү?” деген суроого жооп издөө проблемасы түрткү болгон.

Проблеманы чечүү багытында аткарылууга тийиш милдеттер катары төмөнкү суроолорго жооп табуу аракети жасалган:

1. Даярдалган өлчөө каражаты канчалык валиддүү?
 - 1.1. мазмун жана бейне валиддүүлүгү (content validity, face validity)
 - 1.2. конструкт валиддүүлүгү (construct validity)
 - 1.3. критерийлик валиддүүлүк (criterion validity)
2. Даярдалган өлчөө каражаты канчалык ишенимдүү?
 - 2.1. ички шайкештик (internal consistency)

Метод

Иш тобу

Бул изилдөөнүн үлгү тобун (sampling) 2018-2019-окуу жылы Бишкек шаарынын №49-орто мектебинин 9-, 10-, 11-класстарынын 216 окуучусу түзгөн. Иш тобун түзүүдө ар бир кишинин катышуусуна бирдей өбөлгө түзгөн жөнөкөй рандомдук тандоо методу колдонулган (Karasar, 2016, 151). Мындан тышкары шкала даярдоо иштеринде катышуучу саны кеминде 200 болушу керек деген эреже дагы эске алынган (Guilford, 1954, 122).

Берилиш топтоо каражаты

Изилдөөчүлөр тиешелүү адабиятты анализдеп, окуучулардын математикалык камтамасын өлчөө максатында иштелип чыккан ар түрдүү чет элдик методикалардын бар экендигин көрүштү. Алардын алгачкысы “MARS” (Mathematics Anxiety Rating Scale – кыргызча “Математикалык камтаманы баалоо шкаласы”) деп аталып, Ричардсон жана Суинн (Richardson & Suinn, 1972) тарабынан иштелип чыккан. 1978-жылы Бетц дагы (Betz) “Математикалык камтама шкаласын” иштеп чыккан. Ал шкала математикалык камтаманы 5 позитивдик жана 5 негативдик туюнтма аркылуу өлчөгөн. Пажарес жана Урдан (Pajares жана Urdan, 1996, 37) бул шкаланы кайрадан карап чыгышып, жаңы формага салышкан.

Мындан тышкары илимий адабиятта Бай (Bai, 2011:179) тарабынан даярдалган 2 параметр боюнча 14 туюнтманы камтыган “Математикалык камтама шкаласы” дагы кездешет. Ушул шкаланын ички шайкештик коэффициенти 0.85, ал эми тест-ретест ыкмасынын натыйжасында ишенимдүүлүк көрсөткүчү 0.71 болгон. Буга кошумча Үлдаш (Üldaş, 2005) тарабынан даярдалган мугалим жана болочок мугалимдердин сапаттарын өлчөө милдетин аркалаган “Математикалык камтама шкаласы” белгилөөгө арзыйт. Бул шкаланын Кронбах α коэффициенти 0.95 деген маанини алган.

Туюнтмалар банкын (pool of item) түзүү этабында тиешелүү адабиятта кездешкен айрым шкаалардын туюнтмалары колдонулган.

Шкала формасын даярдоо процесси

Эң алгач туюнтмаларды жазуу үчүн негизги жалпы эрежелерге таянуу менен изилдөө предмети боюнча илимий адабияттагы маалыматтарды пайдаланып дедукция методу тандалып алынган (Hinkin et al. 1997:123). Математикалык санаага байланыштуу илимий адабият анализделип, бул түшүнүктүн ар түрдүү сөздүктөрдө жана изилдөө иштеринде кандайча берилгендиги каралган.

Туюнтмаларды түзүүдө математикалык камтама түшүнүгүнүн когнитивдик, сенситивдик жана бихевиористтик чөйрөлөрү камтылгандай мүнөздө болушуна аракет жасалган. Мындан тышкары маалым болгон башка альтернативалык жоболорго ылайык аталган сапатты мүнөздөгөн бардык параметрлерди чагылдырган туюнтмаларды дагы киргизүүгө көңүл бурулган. Себеби туюнтмалар жыйындысынын изилдөө предметинин алкагынан кеңирирээк болушу сунушталат (Clark and Watson, 1995:309). Туюнтмалар жыйындысын даярдоодо валиддүүлүк жана ишенимдүүлүк көрсөткүчтөрү талап кылынган деңгээлде болгон шкалалар дагы пайдаланылган. Опентип отуруп математикалык камтамага мүнөздүү деп эсептелген 86 туюнтма жыйналган.

Валиддүүлүктү сыноо

Мазмун валиддүүлүгү

Шкаланын мазмунунун валиддүүлүгүн камсыз кылуу максатында адистердин пикири алынган. Белгилүү бир тармактарда адистешкен 6 академиялык кызматкер туюнтмалардын түшүнүктүүлүгүн жана максатка ылайыктуулугун баалашкан. Адистердин ортосундагы корреляция аныкталган. Корреляция индекси 0.37ден 0.51ге чейинки маанилерди алган. Туюнтмаларды иргөө процессинде Дэвис ыкмасы колдонулган. Бул ыкма боюнча адистер ар бир туюнтманы төрт деңгээлде баалашат: а) туюнтма изилденип жаткан өзгөчөлүктү мүнөздөйт, б) туюнтманы бир аз оңдош керек, в) бир топ оңдош керек, г) туюнтма өзгөчөлүктү мүнөздөбөйт. Андан соң адистер баскычтарга бөлүп берген туюнтмалар формасындагы (а) жана (б) даражаларанынын суммасын адистердин санына бөлүү аркылуу мазмундун валиддүүлүк индекси эсептелет. Эгер бул көрсөткүчтүн мааниси 0.80ден жогору болсо, демек шкаланын мазмуну валиддүү деп кабыл алынат. Мааниси мындан төмөн болгон туюнтмалар шкаладан чыгарылат (Davis, 1992, 196).

Ушунун негизинде изилдөөчүлөр 0.80ден төмөрүрөөк маани алган 34 туюнтманы шкаладан алып салышкан жана шкаланын акыркы формасында 52 туюнтма калган. Сынга алынган туюнтмалар болсо оңдолгон.

Валиддүүлүк жана ишенимдүүлүктү сыноонун кийинки этабында өрнөктөмөгө жүргүзүлө турган пилоттук сурамжылоо формасы даярдалган. Пилоттук иш жүргүзүлө турган үлгү топ изилдөөнүн объектисинин, б.а. максатталган таралым аймагынын (statistical population – мында: үйрөнүүчүлөр катмарынын) өзгөчөлүктөрүн репрезентациялоосу валиддүү жана ишенимдүү натыйжа алууга өбөлгө түзөт (Büyükoztürk, 2005, 143). Ошондуктан пилоттук сурамжылоого үлгү топ катары изилдөөнүн объекти болгон мектеп окуучулары катышышты.

Шкала бештик ликерт тибинде даярдалып, бул даражалар респонденттер өзүнө ылайыгын тандап ала тургандай “Эч качан”, “Өтө сейрек”, “Кээде”, “Бат-баттан”, “Ар дайым” деген варианттар менен берилген.

Пилоттук сурамжылоо

Алгачкы этапта туюнтмаларды тандоо үчүн №49-мектептин 9- жана 10-класстарында окуган 44 кишиге пилоттук сурамжылоо жүргүзүлгөн. Окуучулар шкала формасындагы туюнтмалардын түшүнүктүүлүгүн, б.а. түшүнүү оңой же кыйын экендигин карашкан. Бардык туюнтмалар окуучуларга түшүнүктүү экендиги аныкталган. Андан соң психометрикалык өңүттөн кайсы туюнтма дагы да ылайыктуураак экендигин аныктоо максатында статистикалык анализдер аткарылган. Статистикалык анализдерди жеңилдетүү жана чаташтырууга жол бербөө үчүн шкала ыңгайлуу формага келтирилген. Ар бир окуучунун ар бир туюнтмага карата берген жоопторун талдап, ар бир окуучунун шкала боюнча топтогон баллынын орточо арифметикалык мааниси эсептелип чыккан. Анын натыйжасында эң жогорку балл алган окуучунун орточо баллы 4.82, эң төмөнкү балл топтогондуку болсо 1.35 экендиги аныкталды.

Конструкт валиддүүлүгү

Шкаланын валиддүүлүгүн камсыз кылуу үчүн көбүнесе фактордук анализ жүргүзүлөт. Бүйүкөзтүргүн (Büyükoztürk, 2002) пикиринде фактордук анализ – бири-бири менен байланышкан көп сандагы өзгөрмөнү топтоштуруп, концептуалдык жактан маанилүү болгон аз сандагы жаңы параметрлерди табуу максатын көздөгөн көп өлчөмдүү статистика. Ушул милдетти

аткаруу максатында “Математикалык камтама шкаласынын” валиддүүлүгүн камсыз кылуу боюнча изилдөөчү фактордук анализ (Exploratory Factor Analysis) жасалган.

Үлгү топтун адекваттуулугун аныктоо боюнча Кайзер-Мейер-Олкин (Kaiser-Meyer-Olkin (КМО)) критерийинин көрсөткүчү эсептелген.

2-Таблица. КМО жана бартлетт тесттеринин натыйжалары

Кайзер-Мейер-Олкин тести		.779
Бартлетт тести	Хи-квадрат тести	4999.601
	Эркиндик даражасы	1275
	p	.000

2-таблицадан көрүнүп тургандай, КМО критерийинин коэффициенти 0.779 болуп чыккан. Демек, шкала фактордук анализ жүргүзүүгө ылайык. Хи-квадрат (χ^2) индексинин 5443.361 деген маанини алышы, Бартлетт тестинин статистикалык жактан мааниге ээ болуп чыгышы ($p < 0.5$) үлгү топтон алынган берилиштер параметрлерди белгилөө анализин жүргүзүүгө даяр экендигин билдирет.

Параметрлердин санын аныктоо үчүн өздүк маани (Eigenvalues) жана Scree Plot ийреги каралган. Алынган берилиштердин үсүтүндө жүргүзүлгөн негизги компонент анализи (Principal Components Analysis) боюнча алынган натыйжалар төмөндө көрсөтүлгөн.

Фактор анализинин алгачкы жүргүзүлүшүндө фактор (параметр) саны боюнча кандайдыр бир чектөө коюлган эмес. Өздүк маани 1.00ден чоң болгон 4 параметр белгиленип чыккан. Бул төрт фактор конструктарынын жалпысынан 65.6%нын дисперсиясы ачыкталган. Бул операциядан кийин Веримакс вертикалдык айландыруу ыкмасын колдонуу менен туюнтмалардын факторлорго карата жайгашуусу аныкталган. Мында кээ бир туюнтмалардын бирден көп параметрдин курамында туруп ($< .30$) маанисин көрсөткөндүгү байкалган. Мындай туюнтмалар алган маанилердин айырмалары эсептелип, айырмасы %10дан аз болгондору иргелген (Büyüköztürk, 2016). Ошентип, 4-, 5-, 7-, 8-, 10-, 12-, 14-, 16-, 18-, 20- жана 22-туюнтмалар шкаладан алып салынып, тиешелүү анализдер кайрадан жасалган. Ушундан улам шкаладагы туюнтма саны 23төн 12ге чейин түшкөн.

3-Таблица. Фактор анализинен кийин айландырылган параметрлер матрицасынын фактордук жүгү

№	Туюнтма	Сабакта	Сабактан тышкары
1	Математика мугалими мага бир суроо берген учурда	0.604	
2	Менден бир математикалык терминдин маанисин сурашкан учурда	0.591	
3	Эсеп чыгарууда башка бирөө менин каталарымды байкап калган учурда	0.599	
4	Математика боюнча адистер менин бул тармакта жөндөмүм жок экендигин айтышканда	0.625	
5	Математика мугалими тест же текшерүү ишимди текшерип жатканда	0.568	
6	Математика сабагы учурунда бир кичинекей текшерүү иш жүргүзүлгөн учурда	0.691	
7	Күн мурунтан математика боюнча сынакты ойлогондо		0.611
8	Математика боюнча сынакка даярданып жаткан учурда		0.768
9	Күнүмдүк жашоодо математикалык эсептерге муктаждыгым болгон учурда		0.709
10	Үй тапшырмаларын аткаруу үчүн математика китебин колума алганымда		0.612
11	Математика мен үчүн абдан татаал сабак		0.580
12	$\sqrt{0,09}$ эсебин чыгарышым керек болгон учурда		0.684

Веримакс вертикалдык айландыруу ыкмасын колдонгон кийин факторлордун таркалышы каралган. Анда шкала өздүк мааниси бирден жогору болгон эки параметрден тургандыгы жана бардык туюнтмалар жайгашып калган параметрлердин курамында туруп кабыл алына тургандай эле (эң төмөн көрсөткүч – 0.568, ал эми эң жогорку көрсөткүч – 0.768) жүк алгандыгы аныкталды. Шкаланы мүнөздөп турган бул эки параметрге илимий адабиятка жана туюнтмаларга ылайык “Сабак учурундагы математикалык камтама” жана “Сабактан тышкаркы математикалык камтама” деген аталыш берилген.

4-Таблица. Математикалык камтама шкаласынын суммалык баллдарына жараша түзүлгөн жогорку 27% жана төмөнкү 27%дык топтордогу туюнтмалардын орточо баллдары боюнча көз карандысыз үлгү топтордун *t*-тесттеринин натыйжалары

	Топтор	<i>n</i>	\bar{X}	<i>ss</i>	<i>sh</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Математикалык санаа шкаласы	Жогорку топ	59	2.31	0.28	0.03	-28.00	0.00
	Төмөнкү топ	59	3.94	0.35	0.05		

Таблицадан байкалгандай, Математикалык камтама шкаласынын суммалык баллдарынын негизинде түзүлгөн жогорку жана төмөнкү топтордун орточо баллдарынын ортосундагы айырма статистикалык жактан мааниге ээ ($p \leq 0,05$). Ушунун негизинде Математикалык камтама шкаласы орто мектеп окуучуларынын математикалык камтамасын өлчөөдө дискриминанттык мүнөзгө ээ экендигин айта алабыз.

Ишенимдүүлүктү сыноо

Кронбах α коэффициентин

Математикалык камтама шкаласынын ишенимдүүлүгүн сыноо иштеринин алкагында шкаланы түзүп турган туюнтмалардын өз ара макулдашылгандыгын аныктоо максатында Кронбах α коэффициентин жана туюнтмалардын өз ара байланыш деңгээлдери эсептелген.

5-Таблица. Шкаланын жалпы жана фактор анализинин натыйжасында аныкталган субшкалалар боюнча Кронбах α коэффициентин

Фактор	Кронбах α коэффициентин
Бардык шкала	0.76
Сабак учурунда	0.67
Сабактан тышкаркы учурда	0.60

Кронбах α коэффициентин эсептеп чыгаруу методу – туюнтмаларды “туура” же “туура эмес” деп баалай албаган учурда колдонулуучу ички макулдашылгандыкты болжолдоо методу (Ercan ve Kap, 2004:212). Бул шкала 216 окуучуга жүргүзүлүп, Кронбах α коэффициентин 0.76 деген маанини алган. Өздамар (Özdamar, 1999) ишенимдүүлүк коэффициенттери алган маани интервалдарын төмөнкүчө баалаган:

$0.00 < \alpha < 0,40$ ишенимдүү эмес

$0.41 < \alpha < 0,60$ ишенимдүүлүгү төмөн

$0.61 < \alpha < 0,80$ ишенимдүүлүгү орточо

$0.81 < \alpha < 1.00$ ишенимдүүлүгү жогору.

Бул маани интервалдарын эске алганда Математикалык камтама шкаласын мүнөздөөчү туюнтмалар жогорку деңгээлде ишенимдүү экендигин айта алабыз.

Корутунду

Бул изилдөө ишин ишке ашырууда орто мектеп окуучуларынын математикалык камтамасын өлчөө максатында 86 туюнтмадан турган шкала формасынын мазмундук валиддүүлүгүн камсыз кылуу үчүн 6 педагогика жана психология чөйрөлөрүндө адистешкен академиялык кызматкерлердин пикири алынган. Адистерден келген формалардын негизинде шкаладагы орунсуз туюнтмалар алынып салынган. Оңдолушу туура көрүлгөн туюнтмалар оңдолгон. Мындан калган 52 туюнтмадан турган шкала пилоттук иш иретинде 44 окуучуга жүргүзүлгөн. Мында шкаланын туюнтмаларынын окуучуларга түшүнүктүүлүгү сыналган. Андан кийин өлчөө каражаты 216 окуучуга жүргүзүлгөн соң, изилдөөчү фактор анализи методу менен анын параметрлик структурасы каралган. Анализдин натыйжасында шкалада 12 туюнтма калган жана бул туюнтмалар жалпысынан 2 параметрди мүнөздөгөнү белгилүү болгон. Бул операциялардан кийин калыптанган шкаланын жалпы структурасы жана субшкалаларынын ички макулдашылгандыгы (Кронбах α коэффициентин) эсептелген. Ушул аткарылган операциялардан кийин алынган натыйжалар төмөнкүчө:

- даярдалган Математикалык камтама шкаласын түшүндүргөн эки негизги параметрдин жалпы дисперсиясы %65.6 болгон. Варимакс айландыруусунун натыйжасында туюнтмалардын фактор жүгү 0.568ден 0.768ге чейинки маанилерди алышкан.
- Тиепелүү операциялардан кийин калган туюнтмалар “Сабак учурунда математикалык камтама” жана “Сабактан тышкары математикалык камтама” деп аталаган.
- Жалпы шкаланын Кронбах α коэффициенттери =0.76, ал эми субшкалалардын α коэффициенттери =0.67 жана 0.60.
- Фактор базасында дискриминанттык анализден улам бардык субшкалалардын айырмалуулуктары статистикалык жактан мааниге ээ деп табылган. Бул да болсо субшкалалардын жана жалпы баллдардын дискриминанттык мүнөзгө ээ экендигин билдирет.
- Түзүлгөн факторлордун өз ара байланышын аныктоо үчүн жүргүзүлгөн корреляция анализинин натыйжасында бардык факторлордун өз ара корреляцияларынын позитивдүү экендиги аныкталган. Бул болсо шкаладагы бардык туюнтмалардын бир эле структуранын ичинде жайгашкандыгын көрсөтөт.

Бардык тиепелүү валидүүлүк жана ишенимдүүлүктү аныктоо анализдеринин натыйжасында бул шкала орто мектеп окуучуларынын математикалык камтамасын өлчөөгө жарамдуу, б.а. валидүү жана ишенимдүү өлчөө каражаты экендиги аныкталган.

Адабияты

- Ashcraft, M. H. (2002). Math anxiety: Personal, educational, and cognitive consequences. *Current Directions in Psychological Science*, 11(5), 181-185.
- Attard, C. (2013). If I had to pick any subject, it wouldn't be maths: Foundations for engagement with mathematics during the middle years. *Math Education Research Journal*. 1(1), 123-134.
- Bai, H. (2011). Cross-validating a bidimensional mathematics anxiety scale. *Assessment*, 1, 178-182.
- Betz, N. E. (1978). Prevalence Distribution and Correlates of Math Anxiety, in College Students”. *Journal of Counseling Psychology*, 25(5), 441-448
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* 32(1), 470-483
- Büyüköztürk, Ş. (2005). Anket geliştirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 133-151.
- Büyüköztürk, Ş. vd. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Calmorbekova R. B. (2015). Механизм ОРТ (общереспубликанское тестирование) — это борьба с коррупцией в Кыргызской республике [Электронный ресурс] / R. B. Calmorbekova // XVIII Mezhdunarodnaja konferencija pamjati prof. L. N. Kogana «Kul'tura, lichnost', obshhestvo v sovremennom mire: Metodologija, opyt jempiricheskogo issledovanija», 19-20 marta 2015 g., g. Ekaterinburg. — Ekaterinburg : [UrFU], 2015. — S. 1167-1175.
- Clark, L. A., & Watson, D. (1995). Constructing validity: Basic issues in objective scale development. *Psychological Assessment*, 7(3), 309-319.
- Салморбекова Р. Б. (2015). Механизм ОРТ (общереспубликанское тестирование) — это борьба с коррупцией в Кыргызской республике [Электронный ресурс] / Р. Б. Салморбекова // XVIII Международная конференция памяти проф. Л.Н. Когана «Культура, личность, общество в современном мире: Методология, опыт эмпирического исследования», 19-20 марта 2015 г., г. Екатеринбург. — Екатеринбург : [УрФУ], 2015. — С. 1167-1175.
- Davis L. L. (1992). Instrument review: Getting the most from a panel of experts. *Applied Nursing Research*, 5, 194-197.
- Ercan, İ. & Kan, İ. (2004). Ölçeklerde güvenilirlik ve geçerlik. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 30(3), 211-216.
- Guilford, J. P. (1954). *Psychometric methods*. Newyork: McGraw Hill.
- Hinkin, T. R., Tracey, J. B., & Enz, C. A. (1997). Scale construction: Developing reliable and valid measurement instruments. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 21(1), 100-120.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi*. İkinci Yazım, (31. Basım). Ankara: Nobel Yayınları.
- Kesici, A. (2018). Matematik kaygısı ebeveynlerden çocuklara aktarılan kültürel bir miras mı? *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(20), 304-313.
- Lee, J. & Stankov, L. (2013). Higher-order structure of noncognitive constructs and prediction of PISA 2003 mathematics Achievement. *Learning and Individual Differences*, 26, 119-130.
- Ma, X. & Xu, J. (2004). The causal ordering of mathematics anxiety and mathematics achievement: A longitudinal panel analysis. *Journal of Adolescence*, 27, 165-179.
- Özdamar, K. (1999). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi-I*. Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Pajares, F. & Urdan, T. (1996). An exploratory factor analysis of the mathematics anxiety scale. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 29, 35-4.

- Richardson, F. C. & Suinn, R. M. (1972). The mathematics anxiety rating scale: Psychometric data. *Journal of Counseling Psychology*, 19(6), 551-554.
- Shishigu, A. (2018). Mathematics anxiety and prevention strategy: an attempt to support students and strengthen mathematics education. *Mathematics Education Trends and Research*, 1, 1-11.
- Shores, M. L. & Shannon, D. M. (2007). The effects of self-regulation, motivation, anxiety, and attributions on mathematics achievement for fifth and sixth grade students. *School Science and Mathematics*, 107(6), 225.
- Üldeş, İ. (2005). *Öğretmen ve öğretmen adaylarına yönelik matematik kaygı ölçeği (mkö-ö)'nin geliştirilmesi ve matematik kaygısına ilişkin bir değerlendirme* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Жуманова М. М., Болотбек кызы С., Убайдуллаева А., Юсупали уулу З. & Маматова Д. Т. (2017). Кыргызстандын Мектеп Бутуруучуларунун Кесипке Багыттуулугундагы Айрым Тенденциялар. *Вестник Омского Государственного Университета*, 3(1), 91-96.
- Национальное оценивание образовательных достижений учащихся (НООДУ) (2017). *Отчет об основных результатах исследования «Национальное оценивание образовательных достижений учащихся» 8 классов в 2017 году*. Бишкек, ЦОМО.
- Nacional'noe ocenivanie obrazovatel'nyh dostizhenij uchashhihsja (NOODU) (2017). *Otchet ob osnovnyh rezul'tatah issledovanija «Nacional'noe ocenivanie obrazovatel'nyh dostizhenij uchashhihsja» 8 klassov v 2017 godu*. Bishkek, COOMO
- Пантелеймоновна, В. И. (2013). Использование результатов национального оценивания достижений учащихся для реформирования образования в кыргызстане. *Качество образования в Евразии*, 51-59.
- Pantelejmonovna, V. I. (2013). *Ispol'zovanie rezul'tatov nacional'nogo ocenivanija dostizhenij uchashhihsja dlja reformirovanija obrazovanija v kyrgyzstane*. Kachestvo obrazovanija v Evrazii, 51-59.

EXTENDED ABSTRACT

Although mathematics is vital for the development of countries and especially for the mental development of people, students are often afraid of mathematics. Therefore, researchers are constantly working on the training, development and determination of the causes of failure in mathematics. Most researchers have found that mathematics anxiety is the reason for failure in mathematics.

Kyrgyzstan is also experiencing mathematics failure. This failure is also reflected in the results of the General State Examination (ORT) held nationwide. The reason for this test is the bribery and unfair purchases of bribery in the field of education as in many other fields in the country. This corruption has made it necessary to establish an impartial examination system. For this reason, the ORT exam, which has been implemented since 2002, has become compulsory in transition from secondary to higher education after 2013. Secondary education graduates and students who had not passed this exam before attends. In this exam, in the mathematics field the students have an average of less than 60 points, which is the passing score. This shows that students are not successful in mathematics in the country.

In 2017, the Kyrgyz National Center for Measurement and Evaluation of the 8th Grade Mathematics exam showed that students failed in the field of mathematics. In addition, in a survey conducted in 2017 in order to determine the occupation of the students in a region of Kyrgyzstan, it was revealed that the students hesitated from mathematics and that no one wanted to be a mathematics teacher. In other words, students avoid professions that require knowledge of mathematics. This survey reveals that there are problems in mathematics in Kyrgyzstan that need to be solved.

In some studies conducted in Kyrgyzstan, teachers' lack of professional knowledge, lack of equipment in schools, technological equipment, old teaching materials, low teacher salaries etc. are shown as the reasons for the mathematics failure. In addition, students' anxiety in the face of mathematics should be considered. However, it was determined that there is no measurement tool that can measure math anxiety of the students to be used for this purpose. Therefore, the study aimed to develop a valid and reliable measurement tool in Kyrgyz to measure students' math anxiety levels. In this direction, the following operations were performed, respectively.

The question of 'Can a valid and reliable for secondary school students' Math Anxiety Scale be developed?' considered as the main problem.

Accordingly, the following sub-problems were sought:

1. How valid is the measurement tool?
 - 1.1. content and face validity
 - 1.2. construct validity
 - 1.3. criterion validity
2. How reliable is the measurement tool?

2.1. internal consistency

The study group was consisted of 216 secondary school students of the 9th, 10th and 11th grades, who were studying at the 49th school in Bishkek in 2018-2019 academic year. In the determination of the sample, a simple random sampling method was used in which each person has equal chance to participate in the study. In addition, the rule that the number of participants should be at least 200 was taken into consideration in the scale development studies.

As a part of the study, a 86-item scale form was presented to the opinion of 6 academicians specialized in education and psychology in order to ensure the content validity. According to experts' opinions reflected on the forms, the items to be removed were identified and deleted. The items that needed to be corrected were revised and corrected. The remaining 52 items were applied to a group of 44 students. The understandability of the scale items was thus tested. Then, the measurement tool was applied to 216 students and the factor structure of the measurement tool was analyzed with Exploratory Factor Analysis. As a result of these procedures, 12 items remained in the scale and two dimensions were formed. The internal consistency coefficient (Cronbach's Alpha) of the general and sub-dimensions of the resulting scale structure was calculated. The results of these procedures are as follows:

- According to the eigen value criterion of the developed Mathematics Anxiety Scale the total variance explained by two important factors is 65.6%. As a result of varimax rotation, the factor loadings of the items ranged between 0.568 and 0.768.
- Determined factors were named as 'in-class math anxiety' and 'out-class math anxiety'.
- For the whole scale, Cronbach's $\alpha = 0.76$, and Cronbach's α coefficients of the sub-dimensions were calculated as 0.67 and 0.60, respectively.
- In the factor-based discriminative analysis, differences were found to be statistically significant for all sub-dimensions. This indicate the subscale and total score of the scale are discriminability.
- As a result of the correlation analysis conducted to determine the relationships between the factors, a significant positive correlation between all factors indicates that all items in the scale are in the same structure.

As a result of all these validity and reliability analyzes, it is seen that the scale is a valid and reliable measurement tool in determining the math anxiety of secondary school students.

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Matematik, ülkelerin gelişimi ve özellikle insanların zihinsel gelişimleri konusunda hayati bir öneme sahip olmasına rağmen öğrenciler çoğunlukla matematiğe karşı bir korku taşımaktadırlar. Bu nedenle araştırmacılar sürekli olarak matematiğin öğretilmesi, geliştirilmesi ve matematik konusundaki başarısızlıkların nedenlerinin belirlenmesi için çalışmalar yapmaktadırlar. Çoğu araştırmacı matematik konusundaki başarısızlığın nedeninin matematik kaygısı olduğunu belirlemişlerdir.

Kırgızistan'da da Matematik alanında başarısızlık yaşanmaktadır. Bu başarısızlık üniversiteye girişte Ülke genelinde merkezi olarak yapılan Genel Devlet Sınavı'na (ORT) da yansımaktadır. Bu sınavın yapılma nedeni olarak, ülkede birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da yükseköğretime girişte rüşvete dayalı yolsuzluk ve haksız alımlar yaşanması olarak gösterilmektedir. Bu yolsuzluk merkezi tarafsız bir sınav sisteminin kurulmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu nedenle 2002 yılından beri uygulanmaya başlanan ORT sınavı, 2013 yılından sonra ilköğretimden yükseköğretime geçişte zorunlu hale getirilmiştir. 11. Sınıfları bitirenler ile daha önce bu sınava girip kazanamamış olan öğrenciler katılmaktadırlar. Bu sınavda öğrenciler matematik alanında baraj puanı olan 60 puandan daha az ortalamaya sahiptirler. Bu durum öğrencilerin ülke genelinde matematik konusunda başarılı olamadıklarını göstermektedir.

2017 yılında Kırgızistan Milli Ölçme ve Değerlendirme Merkezi tarafından 8. Sınıflar arasında yapılan Matematik bilgisini ölçmeye dönük sınavda öğrencilerin Matematik alanında başarısız oldukları görülmüştür. Ayrıca yine 2017 yılında Kırgızistan'ın bir bölgesinde öğrencilerin hangi mesleğe yöneleceklerini belirlemek için yapılan Anket çalışmasında öğrencilerin matematikten çekindikleri ve kimsenin matematik öğretmeni olmak istemediği ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle öğrenciler matematik bilgisi gerektiren mesleklerden kaçınmaktadırlar. Bu anket çalışması Milli Ölçme ve Değerlendirme Merkezi'nin sınavı ve ORT'de alınan barajı geçemeyen puan ortalamaları Kırgızistan'da eğitimde matematik ile ilgili çözülmesi gereken problemler olduğunu ortaya koymaktadır.

Kırgızistan'da yapılan bazı çalışmalarda ülkedeki matematik alanındaki başarısızlığın sebepleri olarak öğretmenlerin mesleki bilgi yetersizlikleri, okullardaki araç-gereç yetersizliği, teknolojik donanım, öğretim materyallerinin eski olması, öğretmen maaşlarının düşük olması vs. sebepler gösterilmektedir. Bunun yanında öğrencilerin matematik karşısında yaşadıkları kaygı durumları da göz önüne alınması gerekmektedir. Ancak bu amaç doğrultusunda kullanılacak öğrencilerin matematik kaygılarını ölçebilecek bir ölçme aracının olmadığı belirlenmiştir. Bu nedenle çalışmada, öğrencilerin Matematik kaygı düzeylerini ölçecek geçerli ve güvenilir Kırgızca bir ölçme aracı geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Öncelikle madde yazımı için, genel ilkelerden hareket etmek yoluyla, alana ilişkin alanyazındaki bilgilerden faydalanarak yapılan tümdengelim (deductive method) yöntemi seçilmiştir. Bu bağlamda, matematik kaygısı ile ilgili alanyazın taranmış ve matematik kaygısı kelimesinin farklı sözlük ve araştırmalarda nasıl ifade edildiğine bakılmıştır.

Maddeler hazırlanırken matematik kaygısının bileşenleri olan bilişsel, duyuşsal ve davranışsal alanları kapsayıcı ifadelerin yazılması konusunda özen gösterilmiştir. Ayrıca madde havuzu öğeleri belirlenirken, matematik kaygısı ile ilgili bilinen diğer alternatif varsayımlara göre niteliği kapsayan olası tüm içeriği örnekleyecek şekilde oluşturulmasına dikkat edilmiştir. Bunun sebebi madde havuzunun hedef alandaki kuramsal çerçeveden daha kapsamlı olmasının gerektiği tavsiyesidir. Madde havuzu hazırlanırken literatürde bulunan geçerlik ve güvenilirliği yeterli düzeyde olan matematik kaygısı ölçeklerinden yararlanılmıştır. Bununla birlikte matematik kaygısını ifade ettiği düşünülen 86 maddelik bir havuz oluşturulmuştur.

Kapsam geçerliğinin sağlanması adına uzman görüşlerine başvurulmuştur. Alanında uzman olan 6 akademisyene anlaşılabilirlik ve amaca uygunluk bakımından incelemeleri için verilmiştir. Uzmanlar arasındaki korelasyona da bakılmıştır. Uzmanlar arasındaki korelasyonun 0.37 ile 0.51 aralığında değiştiği görülmüştür. Ayrıca maddelerin elenmesinde Davis Tekniği'nden yararlanılmıştır. Davis tekniği uzman görüşlerinin (a) madde özelliği temsil ediyor, (b) biraz düzeltilmeli, (c) oldukça düzeltilmeli ve (d) madde özelliği temsil etmez şeklinde dördü derecelendirmeye tabi tutularak yapıldığı bir derecelendirme tekniğidir. Bu teknikte aday maddelerin her biri için uzmanlardan alınan formlardaki a ve b harflerinin toplamı, uzman sayısının toplamına bölünerek kapsam geçerlik indeksi elde edilir. Eğer bu değer 0,80'den büyük ise madde kapsam geçerliği bakımından yeterli olarak kabul edilir. Bu değer altında yer alan maddeler ise ölçekten çıkarılır.

Buna göre kapsam geçerliği çalışması sonucunda 0,80'den daha az değer alan toplamda 34 madde ölçekten çıkarılmıştır. Ölçme aracının son halinde toplam 52 ifade kalmıştır. Eleştirilen maddeler konusunda düzeltmeler yapılmıştır.

Bir diğer aşama olan geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarını yapmak için seçilecek örneklem grubuna uygulamak üzere ön uygulama formu oluşturulmuştur. Ön uygulamanın yapılacağı örneklem grubunun özelliklerinin araştırmanın hedef kitesinin özelliklerine benzemesi geçerli ve güvenilir sonuçlar elde edebilmek için son derece önem taşımaktadır. Bundan dolayı ön uygulama için örneklem grubu olarak, araştırmanın hedef kitlesi olan üniversite öğrencileri belirlenmiştir.

Ölçek beş dereceli likert tipi olarak tasarlanmış ve "Hiç bir zaman", "Nadiren", "Bazen", "Sık sık" ve "Her zaman" şeklinde cevaplayıcının kendisine uygun olarak seçebileceği seçenekler belirlenmiştir. Ölçek ifadelerinin puanlanması aşamasında her bir madde için "Hiç bir zaman" ifadesinden başlayarak 1'den 5'e doğru numaralar verilmiştir.

Çalışma kapsamında, ilköğretim öğrencilerinin matematik kaygılarını ölçmek amacıyla 86 maddelik ölçek formu kapsam geçerliğinin sağlanması için 6 eğitim ve Psikoloji alanlarında uzman akademisyenin görüşüne sunulmuştur. Uzmanlardan gelen formlar sonucunda çıkartılması gereken maddeler tespit edilerek formdan çıkartılmıştır. Düzeltilmesi gereken maddeler iste tekrar gözden geçirilerek düzeltilmiştir. Geriye kalan 52 maddelik ölçme aracı 44 öğrenciden oluşan bir gruba uygulanmıştır. Böylelikle ölçek maddelerinin anlaşılabilirliği test edilmiştir. Daha sonra ölçme aracı 216 öğrenciye uygulanmış ve Açıklayıcı Faktör Analizi ile ölçme aracının faktör yapısına bakılmıştır. Bu işlemler sonucunda ölçekte 12 madde kalmış ve iki boyut oluştuğu görülmüştür. orTaya çıkan ölçek yapısının genel ve alt boyutlarına ait iç tutarlık kat sayısı (Cronbach's Alpha) hesaplanmıştır. Bu işlemler sonucunda elde edilen bulgulara yönelik sonuçlar aşağıda verilmiştir:

- Geliştirilen matematik kaygısı ölçeği eigen değeri ölçütüne göre önemli iki faktörün açıkladığı toplam varyans %65.6'dır. Varimax rotasyon sonucunda maddelerin faktör yükleri 0.568 ile 0.768 arasında değişmekte olduğu görülmüştür.

- Belirlenen faktörler sırasıyla “ders içi matematik kaygısı” ve “ders dışı matematik kaygısı” olarak isimlendirilmiştir.
- Ölçeğin tümü için cronbach $\alpha=0.76$ ve alt boyutların cronbach α katsayıları sırasıyla 0.67 ve 0.60 olarak hesaplanmıştır.
- Faktör bazında ayırt edicilik analizinde tüm alt boyutlar için farklılıkların istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş olması ölçeğin alt boyut ve toplam puanının ayırt edici olduğunu ortaya koymuştur.
- Ortaya çıkan faktörler arasındaki ilişkileri belirlemek üzere yapılan korelasyon analizi sonucunda tüm faktörlerin arasında pozitif yönde anlamlı korelasyon olması, ölçekteki tüm maddelerin aynı yapı içinde olduklarını göstermektedir.

Yapılan bütün bu geçerlik ve güvenilirlik analizleri sonucunda ölçeğin ilköğretim öğrencilerinin matematik kaygılarını belirlemede geçerli ve güvenilir bir şekilde kullanılabilcek bir ölçme aracı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Farklı Kademelerde Görevli Okul Yöneticilerine Göre Okul Öncesi Eğitim¹

Zeynep KAYA² ve Akif KÖSE³

Öz

Bu araştırmada okul öncesi eğitim, ilkokul, ortaokul ve lise kademelerinde görevli okul yöneticilerinin okul öncesi eğitime ilişkin görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma nitel bir çalışma olup olgubilim deseninde gerçekleştirilmiştir. 2019-2020 Eğitim Öğretim Yılında Kahramanmaraş il merkezinde farklı kademelerde okul yöneticisi olarak görev yapan 21 okul yöneticisi araştırmanın örneklemi olarak belirlenmiş, katılımcılardan görüşme yoluyla elde edilen veriler içerik analizine tutulmuştur. Araştırma sonucunda; okul yöneticilerinin tamamının okul öncesi eğitimi gerekli gördükleri; okul yöneticilerinin kurum imkânları dâhilinde okul öncesi eğitimi desteklemeye çalıştıkları; yöneticilerin okul öncesi eğitimden çocukları ilkokula hazırlaması, çocuklara toplumsal kuralları öğretmek çocukların özgüven ve sosyalleşme alt yapılarını oluşturması yönünde beklentilerinin olduğu; kurumlarda bulunan ana sınıflarının kuruma sunduğu birtakım avantajlarının ve getirdiği bazı dezavantajların bulunduğu; kurumları bünyesinde anasınıfı olan yöneticilerin, veli kaynaklı, okul kaynaklı ve çocuk kaynaklı sorunlar yaşadıkları sonuçlarına ulaşılmıştır. Okul yöneticileri bu sorunlara ilişkin çözüm önerileri de getirmişlerdir. Bu öneriler ağırlıklı olarak okul öncesinin önemi hususunda veli farkındalığını artırma, anasınıfları için ihtiyaç olan personel görevlendirmelerinin yapılması, bağımsız anaokulu sayısını artırma şeklinde ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Okul yöneticisi, Okul öncesi eğitim, Nitel araştırma

Preschool Education from the Lens of School Administrators Working at Different Levels

Abstract

This study attempts to analyze the views of the school administrators working at preschool, primary, secondary and high schools regarding preschool education. Having a qualitative research model, the study used a phenomenological design. The sample of the research consisted of 21 school administrators working at different education levels in Kahramanmaraş Province during the 2019-2020 academic year. The data were collected through interviews. Content analysis was used during data analysis. The findings revealed that all school administrators deemed pre-school education necessary; they tried to support pre-school education within the institution's facilities; they had expectations from preschool education to prepare children for primary school, to teach them social rules, and to create their self-confidence and socialization infrastructures; there were various advantages and disadvantages offered by the kindergartens to the institution; the school administrators having kindergarten within their institutions experienced problems related to parents, school and children. School administrators also provided various recommendations. Parents' awareness about the importance of preschool education should be raised, the personnel should be appointed to the kindergartens, and the number of independent kindergartens should be increased.

Key Words: School administrator, Preschool education, Qualitative research

Atıf İçin / Please Cite As:

Kaya, Z. ve Köse, A. (2020). Farklı kademelerde görevli okul yöneticilerine göre okul öncesi eğitim. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1532-1553.

Geliş Tarihi / Received Date: 13.03.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 08.06.2020

¹ Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında tamamladığı yüksek lisans projesinden üretilmiştir.

² Okul Müdürü, Kahramanmaraş İl MEM, Onikişubat/Kahramanmaraş, penyetzkaya@hotmail.com

ORCID:0000-0002-2005-1230

³ Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, akifkose@ksu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-6961-6052

Giriş

Eğitim, bireyin kendi yaşantıları yoluyla istendik yönde davranış oluşturma, değiştirme, geliştirme süreci olarak tanımlanmaktadır. Eğitim, yeni yetişen kuşakları toplum hayatına hazırlamak amacıyla onların gerekli bilgi, beceri ve anlayış kazanmalarına ve kişiliklerini geliştirmelerine yardım etme etkinliğidir. Her kuşağa geçmişe ait bilgi ve deneyimleri planlı ve sistemli bir biçimde verme veya kazandırma da eğitim olarak tanımlanmaktadır (Demirtaş ve Güneş, 2002). Bu yönüyle eğitim bireyin kişiliğinin gelişmesine katkı sağlayan ve onu esas alan, onu yetişkin yaşamına hazırlayan, gerekli bilgi, beceri ve davranışlar elde etmesine yarayan bir süreç olarak değerlendirilebilir (Tezcan, 1985, s. 4).

Eğitimin amacı, bireylerde toplumca istendik davranışları oluşturma ve geliştirmedir (Kuzgun, 1991). Eğitimin bu amacı eğer bir eğitim kurumunda ve Milli Eğitim Bakanlığının amaçlarına göre planlı yapıyorsa bu, okul eğitimini yani formal eğitimi ifade eder. Eğitimin ikinci boyutu olan informal eğitim ise gerek ailede ve gerekse çevrede, yani yaşamın içerisinde plansız ve kendiliğinden oluşan eğitim sürecidir. Formal eğitim yaygın ve örgün eğitim olmak üzere ikiye ayrılır. Yaygın eğitim, her yaş grubuna yayılmış eğitimi işaret etmektedir. Örgün eğitim ise okul eğitimidir. Her bir kademesi birbirinin ön koşulu olan örgün eğitim çeşitli kademelerden oluşmaktadır. Bu kademeleri; Okul öncesi eğitim (72 ay öncesi eğitim), İlkokul (6-10 yaş arası bireylerin eğitimi), Ortaokul (10-14 yaş arası bireylerin eğitimi), Ortaöğretim (İlköğretim sonrasındaki en az 4 yıllık eğitim) ve Yükseköğretim (Ortaöğretim sonucundaki en az 2 yıllık eğitim) kademesi olarak sıralamak mümkündür.

Okul öncesi dönem, çocuğun yaşamının temelini atıldığı dönem olup çocuk bu dönemde temel alışkanlıklarını kazanarak yeteneklerini geliştirmekte, edindiği öğrenme deneyimleri ile sosyalleşmekte ve zihinsel becerilerini geliştirmektedir. Bu dönemde çocuğa verilecek olan eğitim olanakları, çocuğun ileriki yaşamına hazırlanmasında çok önemli rol oynamaktadır (Oktay, 2007). Okul öncesi dönem, çocuğun öğrenme kapasitesinin en yoğun olduğu, temel alışkanlıklarının, zihinsel yeteneklerinin en hızlı geliştiği ve biçimlendiği dönemdir. Kişilik gelişiminin başladığı ve şekillenerek görünür kılındığı bir zamanı kapsar. Bu dönem, birbiri ile bağlantılı ve paralellik gösteren kritik bir süreçtir (Köksal, Balaban Dağal ve Duman, 2016, s. 382). En geniş anlamıyla çocuğun doğduğundan ilkokula başlayıncaya kadar süren döneme okul öncesi dönem, bu dönemdeki eğitsel etkinliklerin tamamına da okul öncesi eğitim denir (Oktay, 1990, s. 151).

Günümüzde annelerin iş hayatına atılmaları okul öncesi eğitime daha çok ağırlık verilmesine sebep olmuştur (Gönen, 1990, s. 6). Ancak okul öncesi eğitim kurumlarının fonksiyonunu, çalışan annelerin çocuklarını bıraktıkları bir tür bakım kurumu gibi değerlendirip açıklamak çok da doğru değildir. Annelerin çalışıp çalışmadığına bakılmaksızın, okul öncesi eğitim çağındaki bütün çocukların hepsi gelecekteki eğitim hayatlarının ilk basamağı olan okul öncesi eğitim kurumlarına gitmelidirler (Yörükoğlu, 1992). Okul öncesi eğitimin niteliğinin ancak ailenin desteği ile artış göstereceği hususu da göz önünde bulundurulmalıdır (Başal ve Bağçeli Kahraman, 2018, s. 39).

Okul öncesi eğitim kurumları; kişiliğin şekillendiği bu dönemi, çocukların fiziksel, sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimleri açısından en sağlıklı şekilde geçirmesini, onları hayata hazırlamayı ve aileyi okul öncesi eğitimi konusunda bilgilendirmeyi amaçlamaktadır (Kandır, 2001). Bu bakımdan okul öncesi eğitim döneminde ailelere ve sistemli eğitim boyutunda aktif olan kurumlar ile eğitici kişilere çok fazla sorumluluk düşmektedir. Çünkü okul öncesi eğitim döneminde pozitif deneyimler yaşayan çocuk okula, öğrenmeye ve kendi yeteneklerine ilişkin de olumlu tutumlar geliştirir. Çocuğun erken yaşta olumsuz deneyimler yaşaması ise onun bütün eğitim yaşamını etkileyecek sorunlar yaşamasına sebep olabilir. Okul öncesi döneminde olumsuz deneyimleri olan çocuğun özgüvenlerinin düşük olduğu, okulda ve okul sonrası yaşamda düşük başarı gösterdiği ve daha çok davranış problemi sergilediği bilinmektedir (MEB, 2013, s. 32). Bundan dolayı erken yaşlarda başlatılan okul öncesi eğitim sürecinde çocukların doğru bir eğitim sürecinden geçmesi önem arz etmektedir.

Çocukların küçük yaşlardan itibaren eğitilmesi fikrinin benimsenmesi milattan öncelere kadar dayanmaktadır. İlk zamanlarda açılan kurumların esas amacının fakir ve kimsesiz çocukların eğitiminin sağlanması olduğu bilinmektedir. Avrupa'da ortaya çıkan "Sanayi İnkılabı" çekirdek aileyi etkilemiş, ebeveynlerin fabrikalarda çalışmaları sonucunda çalışan aile çocuklarının bakımı, beslenmesi ve korunması sorunsallarını ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte ve sonrasında ise erken çocukluk eğitimine temel oluşturan John Locke (1632-1704), Jean Jacques Rousseau (1712-1778), Johann Heinrich Pestalozzi (1746-1827), Friedrich Wilhelm Froebel (1782-1852), Maria Montessori (1870-1952), John Dewey (1859-1952) gibi bazı

düşünürler ortaya çıkmıştır. İngiltere'den Owen, Almanya'dan Frobel ve İtalya'dan Montessori okul öncesi eğitimin kurucuları olarak tanınmışlardır (Aslan, 2008; Dirim, 2004). Avrupa'da küçük çocuklar için özel okullar açılmasında eğitimci J. J. Rousseau'nun Emile adlı eserinin çok önemli etkisinin olduğu da bilinmektedir (Dirim, 2004).

Teorik temelleri “Sanayi İnkılabı” sürecinde atılmaya başlanan okul öncesi eğitim günümüzde özel öğretim kurumları ve ağırlıklı olarak da kamu kurumları bünyesinde karma olarak verilmektedir. Ancak okul öncesi eğitimin getirilerinin diğer kademeler üzerinden dolayı olarak gözlenebilmesi ve maliyetinin yüksek olması uzun süre birinci öncelik olarak görülmesini engellemiştir. Türkiye’de de Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren birinci öncelik ilköğretimin yaygınlaştırılmasına verildiğinden okul öncesi eğitime yeterince kaynak ayrılamamıştır (Deretarla Gül, 2008, 272). Bu nedenle de okul öncesi dönemin eğitimi ailelerin ve yerel yönetimlerin sorumluluğuna bırakılmıştır (Oktay, 1999). Son yıllarda önemine ilişkin farkındalığın daha da arttığı Türkiye’de, okul öncesi eğitimin çeşitli eğitim kurumlarında verildiği bilinmektedir. Millî Eğitim Bakanlığına bağlı bağımsız anaokulları, ilkokul, ortaokul ve liseler bünyelerinde açılan anasınıfları, kız meslek liseleri bünyesindeki uygulama anaokulları ve anasınıfları ile Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu, üniversiteler, Çalışma Bakanlığı ve çeşitli vakıf, derneklere bağlı olarak açılan okul öncesi eğitim kurumları bunların başlıcalarıdır (Akçay, 2006 Akt: Aktan ve Akkutay, 2014, s. 66).

MEB Strateji Geliştirme Başkanlığınca (2018) 2018-2019 Eğitim Öğretim Yılında okul öncesi eğitim kurumlarının okul türlerine göre okul, öğrenci, öğretmen ve derslik sayısı şu şekilde açıklanmıştır;

- *Okul Öncesi Eğitim (Resmi ve Özel):* Okul/kurum sayısı 31.813; toplam öğrenci sayısı 1.564.813; toplam okul öncesi öğretmen sayısı 93.302; derslik sayısı 81.297’dir.
- *Okul Öncesi Eğitim (Resmi):* Okul/kurum sayısı 25.236; toplam öğrenci sayısı 1.306.139; toplam okul öncesi öğretmen sayısı 68.365; derslik sayısı 49.730’dur.
- *Anaokulları Toplamı (Resmi ve Özel):* Okul kurum sayısı 10.669; toplam öğrenci sayısı 700.535; toplam okul öncesi öğretmen sayısı 51.143; toplam derslik sayısı 46.967’dir.
- *Anasınıfları Toplamı (Resmi ve Özel):* Bünyesinde anasınıfı bulunan okul sayısı olarak verilen kurum sayısı 21.144; toplam öğrenci sayısı 864.025; toplam okul öncesi öğretmen sayısı 42.159; toplam derslik sayısı ise 34.330’dur.

Yukarıda verilen rakamlar göz önüne alındığında okul öncesi eğitimin geçmiş yıllara nispeten nicelik olarak arttığı ifade edilebilir. Ancak nicelik artarken alana verilen hizmetin kalitesinin de göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Ayrıca çocuk gelişimi ve eğitimi alanında edinilen yeni bilgiler ışığında değişim ve gelişimler de niteliği arttırmak adına sağlanmalıdır (Erkan, 2002).

Her öğretim kademesinde çeşitli problemlerin yaşandığı bilinmektedir. Türkiye’de de eğitim sisteminin sorunları sürekli olarak tartışılan bir olgudur. Okul öncesi eğitimin sorunsallarının tartışıldığı birçok araştırmada okul öncesi eğitimde yaşanan problemlerin bir kısmının veli, öğretmen, diğer personel ve yönetici kaynaklı olduğu diğer bir kısmının ise okul öncesi eğitimin karakteristiğinden kaynaklandığı görülmektedir (Ada, Küçükali, Akan ve Dal, 2014; Ağgöl Yalçın ve Yalçın, 2018; Atalar, 2017; Babaroğlu, 2018; Büte ve Balcı, 2010; Koçyiğit, 2014; Köse, Uzun ve Öner Özaslan, 2018; Kubanç, 2014; Özkubat, 2013, Sabancı, Altun ve Uçar Altun, 2018; Saklan ve Erginer, 2016; Sildir ve Akın, 2017; Toran ve Özgen, 2018; Uçar Kaplan, 2015; Uzun ve Köse, 2017; Zayımoğlu Öztürk, Kaya ve Durmaz, 2014).

Yapılan araştırmalara incelendiğinde; değerlendirme sürecinde okul öncesi eğitim kademesinde uzman müfettiş sayısının yetersiz olması (Büte ve Balcı, 2010, s. 505); okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan yardımcı hizmetlilerin okuldaki eğitim öğretim sürecinde neden oldukları bazı olumsuz durumların da var olması; okul yönetiminin okul öncesi eğitim programından yeterince haberdar olmamaları ve yönetimin okul öncesi kademesindeki öğretmenlerin istek/temennilerine ilgisiz olmaları (Zayımoğlu Öztürk, Kaya ve Durmaz, 2014, s. 89); okul öncesi eğitimin yaygınlaşması için yapılan çalışmaların artışına oranla okul öncesi eğitim ortamlarının kalitesinin tam anlamıyla arttırılamamış olması (Özkubat, 2013, s. 64); anasınıflarının fiziki olarak sınıf büyüklüklerinin yeterli olmaması buna karşın öğrenci sayısının fazla olmasının getirdiği sorunlar, okul öncesi eğitim verilen sınıfların ilköğretimle aynı çatı altında olmasının beraberinde getirdiği sakıncalar, okul öncesinde etkinliklere ara verilmeden devam edilmesinin çocuklar ve öğretmenler üzerinde negatif bir etkiye neden olabilmesi durumu, anne ve babaların olumsuz tutumlarının eğitim uygulamaları ve etkinlikleri üzerinde de çeşitli olumsuz etkilere neden olması, farklı yaş gruplarının bir arada olduğu sınıf ortamının eğitim uygulamaları için uygun olmaması (Ağgöl Yalçın ve Yalçın, 2018, s. 367); okullarda eğitim gören öğrenci sayısının standartların çok üzerinde olması ve okulun iç fiziksel

koşullarının kısmen okul öncesi eğitim dönemi çocuklarının gelişim düzeyleri ve ihtiyaçları dikkate alınarak düzenlenmiş olması, müzik köşesi, bilgisayar köşesi ve fen ve doğa köşelerinin en çok ihmal edilen köşeler olması, okullarda en çok çocukların serbest kas gelişimini destekleyen araç-gereçlerin eksik olması (Kubanç, 2014, s. 675); okul öncesi eğitimin yeterince önemsenmemesi, çeşitli nedenlerle kamu bütçesinden okul öncesi eğitime ayrılan kaynakların yeterli düzeyde olmaması (Saklan ve Erginer, 2016, s. 15); okul öncesi eğitim sürecinde öğretmenlerin aile katılım çalışmalarını uygulamada engeller ile karşılaşmaları (Toran ve Özgen, 2018, s. 238); öğretmen, okul/sınıf ve program ile ilgili sorunların yaşanması (Uzun ve Köse, 2017, s. 322) şeklinde çok farklı sorunların yaşandığı görülmektedir. Sonuç olarak okul öncesi eğitim ile ilgili mevzuat, fiziki ve maddi olanaklar, sınıf içi süreçler, eğitim programı ve eğitim materyalleri, üst yöneticilerle ilişkiler, iletişim, aile ve çevre bağlamında betimlenen 7 tema altında amaç, yapı, süreç ve iklim boyutları ile ilgili dikkate alınması gereken çok yönlü sorunlar bulunduğu söylenebilir (Sabancı, Altun ve Uçar Altun, 2018, s. 339).

Günümüzde devlet ve özel sektör tarafından Millî Eğitim Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı okul öncesi eğitim kurumlarında 0-6 yaş çocuklara okul öncesi eğitim verilmekte olup bağımsız anaokulları (36-68 ay), örgün eğitim ve hayat boyu öğrenme kurumları bünyesindeki ana sınıfları (57-68 ay), mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarında çocuk gelişimi ve eğitimi alanında uygulama anaokulları ve uygulama anasınıflarında okul öncesi eğitim verilmektedir. Bu açıdan bakıldığında okul öncesi eğitimin sadece anaokullarında değil çok farklı okul türleri bünyesinde ve geniş bir yelpazede yer aldığı görülmektedir. Böylelikle farklı öğretim kademelerinde verilen okul öncesi eğitim sürecine farklı kademelerde görevli, farklı branşlardaki yöneticiler de dâhil olmaktadır. Bu yöneticiler, okul öncesi eğitim süreciyle doğrudan ilgili olan ve bu sürecin sağlıklı yürütülebilmesi noktasında önemli rolleri olan paydaşlardır. Okul öncesi eğitim açısından kritik öneme sahip bir noktada bulunan bu yöneticilerin okul öncesi eğitime ilişkin görüşleri okul öncesi eğitim uygulamalarının içeriği, okul öncesi eğitimin sorunları ve okul öncesi eğitimin geleceğinin şekillendirilmesi açılarından önem arz etmektedir. Bu bağlamda çalışmanın problem cümlesi “Farklı kademelerde görevli okul yöneticilerinin okul öncesi eğitime ilişkin görüşleri nelerdir?” şeklinde ifade edilebilir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı, farklı kademelerde görevli okul yöneticilerinin okul öncesi eğitime ilişkin görüşlerini belirlemektir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Farklı kademelerde görevli okul yöneticilerinin okul öncesi eğitimin gerekliliğine ve bunun nedenlerine ilişkin görüşleri nelerdir?
2. Farklı kademelerde görevli okul yöneticilerinin, okul öncesi eğitiminden beklentileri nelerdir?
3. Farklı kademelerde görevli okul yöneticilerinin, kurumları bünyesinde anasınıfı/anasınıflarının bulunmasını isteyip istememe durumları ve buna ilişkin nedenler nelerdir?
4. Farklı kademelerde görevli okul yöneticilerinin, görevli oldukları kurumları bünyesinde anasınıfının/anasınıflarının olmasının kurumlarına sunduğu avantaj ve dezavantajların varlığına ve bunun nedenlerine ilişkin görüşleri nelerdir?
5. Farklı kademelerde görevli okul yöneticileri, yöneticiliğini yürüttükleri kurum olarak okul öncesi eğitimi destekleyici (fiziki, materyal, kaynak vb. bakımından) çalışmalar yapmakta mıdır?
 - a. Yapılıyorsa ne gibi çalışmalar yapmaktadırlar?
 - b. Millî Eğitimin Bakanlığının [MEM’lerin (ilçe/il millî eğitim müdürlüklerinin)] bu konuda yeterli desteği var mıdır? Nasıl?
6. Farklı kademelerde görevli okul yöneticileri, yöneticiliğini yürüttükleri kurumlarda okul öncesi eğitim alanında sorunlarla karşılaşmakta mıdır?
 - a. Karşılaşıyorlarsa bu sorunlar nelerdir?
 - b. Bu sorunlar için çözüm önerileri nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Çalışma nitel yöntemde ve olgubilim deseninde gerçekleştirilmiştir. Olgubilim deseni farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Olgubilim deseni bize tümüyle yabancı olmayan aynı zamanda da tam anlamıyla kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için uygun bir araştırma zemini oluşturur (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 72). Bu bakımdan farklı kademelerdeki okul yöneticilerinin okul öncesi eğitime ilişkin görüşlerinin bir olgu olarak derinlemesine incelenmesinin uygun olduğu görülmektedir.

Araştırmanın verileri görüşme tekniğı ile toplanmıştır. Görüşme tekniğı, sözlü iletişim yoluyla veri toplamadır. Görüşme, yapılandırılmış, yapılandırılmamış ve yarı yapılandırılmış olmak üzere üç türlü gerçekleştirilir (Karasar, 2002, s. 167-168). Bu araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniğı kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme, görüşme sorularının ve ilkelerinin önceden belirlendiğı ancak görüşme yapılan kişinin konuya ilişkin ilgi ve bilgi düzeyine göre esnek davranılabilecek bir görüşme tekniğıdir. Yarı yapılandırılmış görüşme araştırmacının yapılandırılmış görüşmenin kesin sınırlarından ayrılarak konu hakkında başka verilere ulaşmasını sağlamaktadır (Altunışık, Coşkun, Yıldırım ve Bayraktaroğlu, 2002, s. 84).

Örneklem

Araştırmanın örneklemini amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemiyle belirlenmiş 3 bağımsız anaokulu, 5 ilkokul, 3 ortaokul ve 3 lisede görev yapan toplam 21 katılımcı oluşturmaktadır. Maksimum örnekleme yapmadaki amaç, görece olarak küçük bir örneklem oluşturarak araştırma probleminin bir parçası konumunda olan bireylerin çeşitliliğini yüksek oranda yansıtmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu çalışmanın örnekleminin maksimum çeşitliliğe uygun düşmesinin gerekçesi, farklı eğitim kademelerinden okul yöneticilerinin örnekleme dahil edilerek, okul öncesi eğitime ilişkin görüşlerin zenginleştirilmeye çalışılmasındandır.

Araştırmanın çalışma grubuna ait bazı demografik özellikler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans ve Yüzde Değerleri

Özellik	Gruplar	f	%
Cinsiyet	Erkek	14	66,67
	Kadın	7	33,33
Yaş Aralığı	25-35 Yaş Arası	3	14,29
	36-45 Yaş Arası	11	52,38
	46-55 Yaş Arası	5	23,81
	56 Yaş ve Üzeri	2	9,52
Yöneticilikteki Kıdemi	1-10 Yıl Arası	14	66,67
	11-20 Yıl Arası	5	23,81
	21 Yıl ve Üzeri	2	9,52
Hizmet Süresi	1-10 Yıl Arası	4	19,05
	11-20 Yıl Arası	8	38,10
	21 Yıl ve Üzeri	9	42,85
Görevi	Müdür	10	47,62
	Müdür Yardımcısı	11	52,38
Görevli Olduğı Okul Türü	Anaokulu	4	19,05
	İlkokul	7	33,33
	Ortaokul	5	23,81
	Lise	5	23,81
Toplam		21	100

Tablo 1 incelendiğinde, çalışmanın örneklemini oluşturan okul yöneticilerinin çoğunluğunun erkek, 36-45 yaş aralığında, 1 ila 10 yıl arası yöneticilik kıdemine sahip, 21 yıl ve üzeri hizmet süresi bulunan, çoğunlukla müdür yardımcılığı görevini yürüten, ilkokulda görev yapan katılımcılardan oluştuğı görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formunda katılımcılara açık uçlu 6 soru yöneltilmiştir. Bu sorular araştırmacı tarafından alanyazın taraması yapılarak, ayrıca alan uzmanı bir akademisyenin görüşlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

Alan uzmanının, formun yapı, kapsam ve dil geçerliği hususlarında görüşleri alınmıştır. Görüşme formlarının asıl uygulamasına geçmeden önce beş katılımcı ile pilot uygulama yapılmıştır. Yapılan uygulama sonucunda soruların veri toplama amacına uygun nitelikte olduğu kanaatine ulaşılmıştır. Pilot uygulama kapsamında yapılan görüşmelerden elde edilen veriler de asıl uygulama verileriyle birlikte değerlendirilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Görüşmeler okul yöneticilerinin görevli olduğu kurumlarda gerçekleştirilmiştir. Her bir görüşme yaklaşık 40'ar dakika sürmüştür. Görüşmelerden elde edilen veriler görüşme esnasında yazıya geçirilmiş, daha sonra da elektronik ortama aktarılmıştır. Araştırmada okul müdürlerine M1'den başlayarak M10'a kadar; müdür yardımcılara ise MY1'den başlayarak MY11'e kadar isimler verilmiştir. Katılımcılarla gerçekleşen görüşmeler sonucunda elde edilen veriler önce kavramsallaştırılmış daha sonra ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir şekilde düzenlenerek veriyi açıklayan temaların saptanmasını gerektiren içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşma ya da sözel, yazılı ve diğer materyallerin içerdiği mesaj ve anlamları nesnel ya da sistematik olarak sınıflandırma, sayılara dönüştürme ve çıkarımda bulunma işidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Araştırmada elde edilen verilerin araştırmacılar tarafından okunarak kodlama işlemleri yapılmış, araştırmacılar tarafından tekrar okuma yapılmış ve ikinci okuma sonrasında bazı veri kısımlarını kodlamak için kullanılan kavramlar değiştirilmiştir. Oluşan kodların hangi temalar altında toplanabileceği üzerinde çalışma yapılarak oluşabilecek temalar belirlenmiştir. Araştırmacılar tarafından yapılan kodlamalar ve tema oluşturma çalışmasından sonra araştırmacılar tarafından oluşturulan kodlar ve temalar karşılaştırılmış, bu karşılaştırma sonrasında kod ve temaların ne olacağına dair nihai karar verildikten sonra kodlamalara ilişkin frekans tabloları oluşturulmuştur. Bu aşama sonrasında elde edilen bulguların betimlemeye hazır hale geldiği kanaati oluşmuştur.

Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmanın raporlanması sürecinde araştırmanın yöntem ve aşamalarının açık ve anlaşılır bir şekilde tanımlanması, veri toplama, analiz etme, yorumlama ve sonuçlara ulaşma hususlarında neler yapıldığının ayrıntılı bir biçimde belirtilmesi ve araştırmanın ham verilerinin talep edildiğinde sunulabilecek biçimde muhafaza edilmesi bu araştırmanın dış güvenirliliğini sağlayan özellikler olarak değerlendirilmektedir. Araştırma sorularının açıkça ifade edilmiş olması, araştırma verilerinin soruların gerektirdiği şekilde ayrıntılı ve amaca uygun olarak toplanmaya çalışılmış olması, araştırma verilerinin biri alan uzmanı akademisyen olmak üzere araştırmacıların her ikisi tarafından ayrı ayrı kodlanmış ve oluşan iki ayrı kodlamanın karşılaştırılmış olması araştırmanın iç güvenirliliğini sağlayıcı özellikler olarak değerlendirilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Araştırmacılar tarafından araştırmanın bütün verileri üzerinde ayrı ayrı yapılan kodlamalar birbirleri ile karşılaştırılarak kodlamalar arasındaki tutarlılıkları incelenmiş, elde edilen kodların birbirine benzer ve uyumlu olduğu görülmüştür. Araştırmacıların yaptığı kodlamalardan elde edilen toplam kod sayıları iki ayrı araştırmacı için sırasıyla 108 ve 104 olarak belirlenmiştir. Araştırmacıların yaptıkları kodlamalar arasındaki uyumun yüzdeliğini belirlemek için aşağıdaki formül kullanılmıştır (Emmer ve Millett, 1970 Akt: Selçuk, 2000):

$$\text{Yüzdelik Uyum} = 100 \times [1 - (A - B) : (A + B)]$$

$$\text{Yüzdelik Uyum} = 100 \times [1 - (108 - 104) : (108 + 104)]$$

$$\text{Yüzdelik Uyum} = \%98$$

Kodlamalar arasındaki uyumun %75 ve üzeri olması gerektiği (Emmer ve Millett, 1970 Akt: Selçuk, 2000) dikkate alındığında iki ayrı kodlama arasındaki uyum düzeyinin %98 olmasının kodlamalar arasında tutarlılığı işaret ettiği bir diğer ifadeyle kodlamaların güvenilir olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan araştırmada katılımcı görüşlerine doğrudan alıntılar yapılarak yer verilmiş, araştırma bulguları kendi içinde tutarlılık göstermiş, araştırmanın çalışma grubuna ait özellikler tanımlanmıştır. Bu hususlar da araştırmanın geçerliğini arttıran unsurlar olarak görülmüştür.

Bulgular

Okul Öncesi Eğitimin Gerekliği ve Bu Gerekliğin Nedenleri

Okul yöneticilerinin okul öncesi eğitimin gerekliğine ve bu gerekliğin nedenlerine ilişkin görüşlerinin analizi sonucu elde edilen tema ve bu temaya ilişkin kodlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Okul Yöneticilerinin Okul Öncesi Eğitimin Gerekliğine ve Bu Gerekliğin Nedenlerine İlişkin Görüşleri

		Frekans	
Okul öncesi eğitim gereklidir		Toplam	21
Okul Öncesi Eğitimin Gerekliğlik Nedenleri	İlkokula hazırlama		7
	Sosyalleşmeyi sağlama		3
	Fiziksel, zihinsel ve ruhsal gelişimin bu dönemde hızlı olması		3
	Toplum kurallarını öğretme, bu kurallara uymayı sağlama		2
	Okul kurallarını öğretme		2
	Eğitimin erken dönemde başlaması gerekliği		2
	Okul öncesi eğitimin diğer kademelerin temeli olması		2
	Kendini ifade edebilmeyi sağlama		2
	Öz bakım becerileri kazandırma		1
	Birey olarak bağımsız hareket edebilmeyi öğretme		1
	Okulların atmosferini tanıma		1
	Uyum problemlerini giderme		1
	Bu dönemin gelişim açısından kritik dönem olması		1
	Özgüven oluşturma		1
	Kişilik gelişimini sağlama		1
	El becerilerini geliştirme		1
	Üst öğrenim kademelerine karşı olumlu tutum oluşturma		1
		Toplam	

Tablo 2'de katılımcıların tamamının okul öncesi eğitimin gerekli olduğunu düşündükleri görülmektedir. Okul yöneticileri bu gerekliğin nedenlerini daha çok okul öncesi eğitim kurumlarının çocuğu ilkokula hazırlaması, sosyalleşmeyi sağlaması, çocukların gelişimlerinin bu dönemde hızlı olması, okul öncesi eğitimin çocuğa okul ve toplum kurallarını öğretmesi, eğitimin erken dönemde başlaması gerekliği, okul öncesi eğitimin diğer kademelerin temeli olması ve kendini ifade edebilmeyi sağlamasından dolayı önemli bir aşama olması ve çocukların kendilerini ifade edebilmelerini sağlaması gerekçelerine dayandırmışlardır. Okul yöneticileri, okul öncesi eğitimin, çocuğa öz bakım becerileri kazandırması, çocukların kişilik gelişimini sağlaması ve çocuğun okulların atmosferini tanımasını sağlaması yönlerinden de bir gerekliğlik olduğunu belirtmişlerdir. Yöneticilerin açıklamalarına örnek olabilecek bazı alıntılar aşağıda sunulmuştur:

“Okul öncesi eğitim kesinlikle gereklidir. Çocukların birinci sınıftan önce okul öncesi eğitim döneminde oyunla okul kurallarını öğrenirler ve ilkokula hazır halde gelirler” (M1).

“Evet gereklidir. Eğitim ne kadar erken dönemde başlarsa daha sağlıklı nesiller yetiştirebiliriz” (M4).

“Okul öncesi eğitim gereklidir. Zihinsel gelişimin en hızlı geliştiği dönem bu dönemdir. Okul öncesinde verilen eğitim ileri yaşların temeli niteliğinde olduğundan dolayı okul öncesi eğitim önemlidir. Ayrıca okul öncesi eğitim alan çocukların ileri yaşlardaki alacağı akademik eğitimi sorunsuz olarak bitirdiği kanıtlanmıştır” (M5).

“Okul öncesi eğitim kesinlikle gerekli çocuklarımızın ilkokula hazır bulunuşluk düzeyleri yüksek başlamaları açısından ve erken yaşta kişilik gelişimi açısından kıymetlidir” (M10).

“Okul öncesi eğitim bence gereklidir. Çünkü öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve motor beceri davranışlarının yeterince gelişmesi için bu eğitimlerin ehil insanlar tarafından verilmesi gerekir” (MY5).

“Okul öncesi eğitim kesinlikle gereklidir. Okul öncesi eğitimde çocuğun bilişsel, sosyal gelişiminde önemli gelişmeler gözlemlenmektedir. Çocuk ilkokul ve sonrası için okula karşı olumlu tutum geliştirmektedir. Ailesinden ilk defa ayrıldıkları için bağımsız birey olmanın temelleri okul öncesinde atılmaktadır” (MY6).

“Okul öncesi eğitim bence gereklidir. Çocuğa ilkokula başlamadan önce özgüven, kişisel bakım becerileri, kendini ifade edebilme becerileri kazandırmak açısından önemlidir” (MY9).

Okul Yöneticilerinin Okul Öncesi Eğitimden Beklentileri

Okul yöneticilerinin okul öncesi eğitimden beklentilerine ilişkin görüşlerinin analizi sonucu elde edilen tema ve temaya ilişkin kodlar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Okul Yöneticilerinin Okul Öncesi Eğitimden Beklentileri

	Frekans
Okul öncesi eğitimden beklentim/beklentilerim vardır.	21
Eğitsel ve öğretimsel yönden ilkokula hazırlama	7
Toplumsal değerleri aktarma	4
Beden, zihin, ahlak ve duygu gelişimini sağlama	4
Okul ve toplum kurallarını öğretme	3
Öz bakım becerisi kazandırma	2
Sosyalleşmeyi sağlama	2
Özgüven oluşturma	2
Kendini ifade etme becerisi kazandırma	2
Okul sevgisi oluşturma	2
Şartları elverişsiz çevreden gelen çocukları için ortam sağlama	1
Dil gelişimini sağlama	1
Türkçeyi doğru öğretme	1
Çocukların mutlu bireyler olmalarını sağlama	1
Kavram öğretimini sağlama	1
Çocukları hayata hazırlama	1
Yaparak yaşayarak öğrenmeye imkân sunma	1
Veliyi eğitime dâhil etme	1
Çocuğa bağımsız hareket etme becerisi kazandırma	1
Çocukların yeteneklerini keşfedip geliştirme	1
Arkadaşlık ilişkileri kurabilme becerisi kazandırma	1
Olumlu davranış kazandırma ve geliştirme	1
Eğitici oyunlar yoluyla çevreyi tanımlarını sağlama	1
Çocukları topluma faydalı birey olarak yetiştirme	1
Toplam	42

Tablo 3'e göre okul yöneticilerinin okul öncesi eğitimden daha çok eğitsel ve öğretimsel yönden çocuğu ilkokula hazırlaması, toplumsal değerleri aktarması, çocuğu beden, zihin, ahlak ve duygu yönlerden geliştirmesi, çocuklara okul ve toplum kurallarını öğretmesi, çocuklara öz bakım becerisi kazandırması, sosyalleşmelerini sağlması, özgüven oluşturmaları ve kendilerini ifade etme becerisi kazandırması ve okul sevgisi oluşturmaları yönünde beklentilerinin olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında çocuklarda okul sevgisi oluşturma, dil gelişimini sağlama, veliyi eğitime dahil etme ve kavram öğretimini sağlama yönlerinden de okul yöneticilerinin okul öncesi eğitimden beklentilerinin olduğu görülmektedir. Katılımcıların görüşlerini yansıtan bazı alıntılar aşağıda verilmiştir:

“Öğrencilerimizi temel eğitim hayatına hazırlamak için okul öncesi eğitimi gerekli görüyorum. Öğrenciler ailelerinden yeterince eğitim görmediklerinde bu açık okul öncesi eğitimle kapatılması gerektiğini” ifade etmiştir (M2).

“... onları ilkokula hazırlamak, şartları elverişsiz çevrelerden ve ailelerden gelen çocuklar için ortak bir yetiştirme ortamı oluşturmak, iyi bir dil gelişimi sağlayarak Türkçeyi öğretmek ve en önemlisi çocukların mutlu olduğu bir eğitim ortamı sağlamaktır” (M5).

“Çocuğun okulu sevmesini sağlamak öncelik olmalıdır. Çünkü çocuğun ilkokul deneyiminde olumlu düşünceler taşıması okul hayatı boyunca olumlu yönde etki edecektir. Bunun dışında ahlaki değerlerin verilmesi, fiziksel gelişiminin sağlanması gerekmektedir” (MY1).

“Öğrencilerin basit sosyal kuralları öğrenmelerini; çocukların yaparak yaşayarak öğrenmelerini daha fazla desteklemelerini, iş birliğinin daha fazla olmasını (velini işe koşulmasını) beklerim” (MY3, MY4).

“... Aileden ayrı kalabilme becerileri kazandırmalı...” (MY8).

“Çocuklara kendini ifade etme becerisi kazandırma, kişisel bakımın önemini fark ettirmek, özgüven aşlamak” (MY9).

Okul Yöneticilerinin, Kurumları Bünyesinde Anasınıfı Olmasının Bir İsteklilik Ya da Bir Zorunluluk Olmasına ve Bunun Nedenlerine İlişkin Görüşleri

Okul yöneticilerinin, kurumları bünyesinde anasınıfı olmasının bir isteklilik ya da bir zorunluluk olmasına ve bunun nedenlerine ilişkin görüşlerinden elde edilen temalar ve temalara ilişkin kodlar Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Okul Yöneticilerine Göre Kurum Bünyesinde Anasınıfı Olmasının Bir İsteklilik Ya da Bir Zorunluluk Olması Durumu ve Bunun Nedenleri

	Frekans	
Kurumumuz bünyesindeki anasınıfının olması gerektiğine inanıyorum ve olmasını istiyorum	11	
Kurumumuz bünyesindeki anasınıfı yönetsel bir zorunluluk olduğu için var	6	
Kurumumuz zaten bağımsız anaokulu	4	
Toplam	21	
İstemekteyim. Çünkü	Okul öncesi eğitimin daha yaygınlaşması için	2
	Meslek liselerinde çocuk gelişimi bölümü olduğundan	2
	İlkokul gibi temel bir eğitim ihtiyacı olduğundan	1
	Üst öğrenim kademelerine karşı olumlu tutum oluşturduğundan	1
	Ücretlerinin uygun olmasının fırsat eşitliğini sağlamasından	1
	Okul öncesi dönemdeki tüm çocukların gelişimini sağlayabilmek için	1
	Okula ek yük getirmediği için	1
Toplam	9	
Yönetsel zorunluluk olduğu için var. Çünkü	Fiziki şartları (sınıf, oyun alanları, bahçe vb.) uygun ve elverişli olmayışından	4
	Okul öncesinin bağımsız anaokulu şeklinde olması gerektiğinden	2
	Anasınıflarının okul yöneticilerine ve okula ek iş yükü getirmesinden	2
	Büyük öğrencilerle çocukların aynı ortamda bulunmaması gerekliliğinden	2
	İlkokulların/ortaokulların/liselerin işlerinin takibini engellemesi	1
	Okulların iş yüklerinin yoğunluğundan anasınıflarının takibinin yetersiz kalması	1
	Okul öncesi eğitim materyallerinin (oyuncak vb.) yetersizliğinden	1
Okul öncesi eğitimin uzmanlık gerektirmesinden	1	
Toplam	14	

Tablo 4 incelendiğinde, çalıştığı kurum bünyesinde anasınıfı bulunan okul yöneticilerinin çoğu (11/21) kurumları bünyesinde anasınıflarının varlığını bir zorunluluk durumundan değil olması gerektiğine inandıkları için istedikleri ifade edilmektedir. Bunun yanında kurumlarında anasınıfı olmasını istemeyen (6/21) yöneticilerin var olduğu da görülmektedir.

Kurumları bünyesinde anasınıfı bulunması yönünde istekli olduklarını ifade eden okul yöneticileri bunun gerekliliği ile ilgili olarak en fazla okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması ve meslek liselerinde çocuk gelişimi bölümlerinin varlığı şeklinde gerekçelerini belirtmişlerdir. Bunun yanında okul öncesi eğitimin temel eğitim olması ve çocuklarda üst öğrenim kademelerine karşı olumlu tutum geliştirmesi, anasınıflarında ücretlerin uygunluğundan dolayı fırsat ve imkân eşitliği sunması, okul öncesi çağ nüfusunun tamamına ulaşılabilmesi nedenlerinden dolayı okullar bünyesinde anasınıflarının var olması gerektiği yönündeki gerekçelerini ifade etmişlerdir. Bunun yanında anasınıfı ücretlerinin uygun olmasının eğitimde fırsat eşitliğine katkı sunduğu da ifade edilen bir diğer husus olarak belirlenmiştir.

Kurumları bünyesinde anasınıflarının bulunmasını istemediklerini ve anasınıflarının olmasını zorunluluktan ötürü olduğunu ifade eden okul yöneticileri bu durumun nedenleri ile ilgili olarak en fazla okulların fiziki şartlarının uygun olmayışını, okul öncesi eğitimin bağımsız anaokulları bünyesinde yapılması gerektiğini, anasınıflarının okullara ve okul idarelerine ek iş yükü getirdiğini, büyük çocuklarla anasınıfı çocuklarının aynı ortamda bulunmasının doğru olmadığını belirtmişlerdir. Katılımcıların görüşlerini yansıtan bir kısım ifadeler aşağıda sunulmuştur:

“Anasınıflarının bağımsız anaokullarında olmasını isterim. İlkokul bünyesinde anasınıfı olmasını istemem. Anasınıfları idarecilere ayrıca bir okul gibi idari işler yüklemektedir” (M1).

“Hayır istemem. Kurumumuzdaki anasınıfı zorunluluk gereğidir. Çünkü okul öncesi eğitim başlı başına her yönüyle ayrı bir uzmanlık gerektiren alan olmasından dolayı ve çocukların erken dönemde eğitimin önemine inananlardanım. Bu nedenle ayrı bir binada (anaokullarında) olması gerektiğine inanıyorum” (M4).

“Kurumumuzdaki ana sınıfını zorunluluktan kaynaklandığını düşünüyorum. Kurumumuzda ana sınıfı var. Ancak hemen yakınımızda da iki tane bağımsız anaokulu var. Bu okullar yarım kapasiteyle çalışmakta. Bizdeyse sınıflar ful dolu, ancak okulumuzda bu öğrencilerimize uygun oyun alanları yok, oyuncakları çok sınırlı. Kurumumuzdaki anasınıflarının kapatılarak imkânları daha fazla olan, bu iş için hazırlanan bağımsız anaokullarına devamlarının sağlanması uygun olur düşüncesindeyim” (M8).

“Kurumumuzda (lise) bir anasınıfı var. Bizde uygun yer olduğu için bulunmakta, zorunluluk için değil, ancak yaşça büyük çocuklarla aynı ortamda olmaları biraz zor olmaktadır” (MY1).

“Evet, isterim okulumuza herhangi bir yükü yok” (MY2).

“Anasınıfın olması zorunlu, her çocuğun eğitim almaya anasınıfından başlaması gerekir. İlkokul bünyesindeki ana sınıfının aidatı az olduğundan düşük gelirli ailelerin çocukları buralardan yararlanmaktadır” (MY4).

“Çalıştığım kurumda olmasını istemekle beraber hâlibazırda çalıştığım kurumda “Çocuk Gelişimi ve Eğitimi” alanından dolayı bir zorunluluk olduğunu düşünüyorum” (MY5).

Anasınıflarının Kuruma (İlkokul/Ortaokul/Lise) Sunduğu Avantajlar ve Dezavantajlar

Okul yöneticilerinin, kurumları bünyesindeki anasınıflarının kurumlarına sunduğu avantaj ve dezavantajlara ilişkin görüşlerinden elde edilen temalar ve temalara ilişkin kodlar Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Okul Yöneticilerinin, Kurumları Bünyesindeki Anasınıflarının Kurumlarına Sunduğu Avantaj ve Dezavantajlara İlişkin Görüşleri

	Frekans	
Avantajlar	Çocukları 1. sınıfa hazırlar	3
	Çocuk gelişimi bölümü öğrencilerine uygulama fırsatı sunar	3
	Çocukların kendi ağabeyleriyle/ablalarıyla gelip gitmelerine imkân sunar	3
	Çocukların önceden okulu tanımalarına ve uyumlarına katkı sunar	2
	Kurumlara farklı bir renk ve hava katarak zenginleştirir	2
	Kurumdaki tüm personele, çağ çocukları için anasınıfına bırakma imkânı sunar	2
	Öğrencilerin sosyalleşmesine katkı sunar	2
	Öğrencilerin merhamet duygularını geliştirir	1
	Öğretmenlere, ilkokula gelecek öğrencileri erkenden tanıma fırsatı sunar	1
	Okul öncesi etkinlikleriyle birlikte kurum faaliyetleri zenginleşmiş olur	1
	Toplam	20
Dezavantajlar	Okul idaresine ek yük getirir	3
	Çocukların güvenlikleri açısından risk oluşturur	2
	Fiziki mekânlar çocuklara uygun değildir	2
	Fiziki anlamda mekân işgal etmeye ve yetersizlik oluşturmaya neden olur	2
	Okul bütçesine yük getirir	1
	Büyük yaştaki çocuklarla aynı ortamı paylaşmanın olumsuzluk doğurur	1
	Veli ile çok muhatap olmak zorunda kalınır	1
	Anasınıfı personeli ile diğer personeller arasında iletişimsizlik yaşanır	1
	Toplam	13

Tablo 5 incelendiğinde; okul yöneticileri, kurumlarında anasınıfı bulunmasının avantajlı yönleriyle ilgili olarak en fazla anasınıflarının çocukları 1. sınıfa hazırlamasından, anasınıflarının çocuk gelişimi bölümü öğrencilerine uygulama fırsatı sunmasından, anasınıflarının çocuklara okula ağabeyleriyle/ablalarıyla gelip gitme imkânı sunmasından, çocukların okulu tanımaları ve okula uyumlarını kolaylaştırmasından, anasınıflarının kuruma zenginlik katmalarından ve personel çocukları için uygun eğitim ortamı sunmasından avantajlı yönler olarak bahsetmişlerdir.

Okul yöneticileri, kurumları bünyesinde açılan anasınıflarının kurumları açısından taşıdığı dezavantajlı yönlerle ilgili olarak da; bu sınıfların okul idaresine ek yük getirdiği, çocukların güvenlikleri açısından riskli durumların oluştuğu, fiziki mekânların çocuklara uygun olmadığı, kurumlarda fiziki mekânları daha da yetersiz duruma getirdiği hususlarını dezavantajlı yönler olarak belirtmişlerdir. Çocukların, büyük yaşlardaki öğrencilerle aynı ortamı paylaşmak durumunda kalmaları bir diğer dezavantajlı durum olarak belirtilmiştir. Katılımcıların görüşleri ile ilgili bazı ifadeler aşağıdaki gibidir:

“Avantaj olarak en önemlisi öğrencilerin 1. sınıfa hazır gelmeleri ve okulu önceden tanımaları gösterilebilir” (M1).

“... Dezavantaj olarak lise çağındaki öğrencilerle aynı fiziki ortamları paylaşmalarından dolayı güvenlik açısından risk oluşturuyor” (M2).

“Bizim okulda çocuk gelişimi ve eğitimi alanı olduğundan zaten okul öncesi eğitimin olması zorunludur. Alandaki öğrencilerimizin uygulama sınıflarında etkinlik yaparak eğitimlerini almaktadırlar. Uygulama sınıfı (okul öncesi) çocuk gelişim alanlarındaki öğrencilerimiz için hem de okulda çalışan personel ve öğretmenlerimizin çocukları için avantaj oluşturmaktadır” (M5).

“Çalışan öğretmenlerimizin çocuklarını bırakması açısından avantajdır. Bölüm öğrencilerimizin uygulama yapması yine bir avantajdır. Dezavantajı kurumsal işleyiş farkından dolayı veli ile çok muhatap olmak” (M6).

“Hiçbir avantajı yoktur. Yer sıkıntımız var. Kapanırsa iyi olacak düşüncesindeyim. Hem bizim için faydalı olacak hem de anaokullarının kontenjanlarını doldururlar. Bizim okul bünyesinde varken anaokulları değil de maddi bususlardan dolayı bizim okulun anasınıfını tercih ediyorlar” (M8).

“Kurum açısından avantajı yok. Veli açısından avantajı var. Ortaokula öğrencilerini getirirken küçük çocuğu da aynı kuruma gönderiyor” (M10).

“Avantajları öğrencilerimiz 1. sınıfa hazır geliyor, arkadaş edinmeleri kolay oluyor” (MY3).

“Kuruma anasınıfının dezavantajı yoktur. Farklı kademe olarak okulumuzda bulunan anasınıfının çocuklarda gözlem yoluyla ya da gizli öğrenmeyle çocuğun zihninde güzel okul modeli oluşturduğu için çocuğu okula hazırlamadaki önemli bir adımdır diyebilirim, bence bu öğrencilerimize avantajdır” (MY6).

“Hiçbir avantajı yoktur bence kuruma. Ama öğrencilerimizin kardeşleri ile gelip gitmesi veliye sunduğu avantaj olarak değerlendirebiliriz. İdareye ekstra yüküdür. İş ve işlemleri için ayrıca uğraşmak bana göre dezavantajdır” (MY10).

Okul Yöneticilerinin, Kurumlarında Okul Öncesi Eğitimi Destekleyici Çalışmaları ve İlçe/İl Milli Eğitim Müdürlüklerinin Kurum Bünyesindeki Anasınıflarını Destekleme Durumu

Okul yöneticilerinin kendi kurumlarında okul öncesi eğitimi destekleyici çalışmalarına ve ilçe/il milli eğitim müdürlüklerinin kurum bünyesindeki anasınıflarını destekleme durumuna ilişkin okul yöneticilerinin görüşlerinden elde edilen tema ve bu temaya ilişkin kodlar Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6’ya göre, okul yöneticilerinin büyük çoğunluğu (17/21) kurumlarındaki anasınıflarını desteklemeye çalıştıklarını, yöneticilerin bir diğeri kısmı ise (4/21) bu desteği sağlayamadıklarını ifade etmişlerdir. Kurumlarındaki anasınıfını desteklediklerini ifade eden okul yöneticileri bu desteğin daha çok materyal temini sağlamak, anasınıfının fiziki şartlarını iyileştirmek şeklinde olduğunu belirtmişlerdir. Milli eğitim müdürlüklerinden araç gereç talep ederek, anasınıfı için ihtiyaç olan mefruşatın satın alınarak, ana sınıflarına yardımcı personel temin ederek de okul öncesi eğitimi desteklemeye çalıştıkları yine okul yöneticileri tarafından ifade edilmiştir.

Tablo 6. Okul Yöneticilerinin, Kurumlarında Okul Öncesi Eğitimi Destekleyici Çalışmaları ve İlçe/İl Millî Eğitim Müdürlüklerinin Kurum Bünyesindeki Anasınıflarını Destekleme Durumu

		Frekans	
Okul Desteği	<i>Kurumumuz, bünyesindeki anasınıfını destekleme çalışmaları yapmaktadır</i>	17	
	<i>Kurumumuzda anasınıfını destekleme çalışmaları yapı(a)mamaktadır</i>	4	
Toplam		21	
Kurumun Okul Öncesi Eğitimi Destekleyici Çalışmaları	Materyal temini sağlanmakta	8	
	Anasınıflarının fiziki şartları iyileştirilmekte	3	
	Anasınıfı güvenli bir ortam haline getirilmekte	1	
	Millî eğitimden araç-gereç-materyal talep edilmekte	1	
	Çocuk gelişimi bölümünce oyuncak üretilmekte	1	
	İhtiyaç olan mefruşat (halı, perde vs.) satın alınmakta	1	
	Panolarda etkinliklerini sunma imkânı oluşturulmakta	1	
	Yardımcı personel sağlanmakta	1	
	Toplam		17
	İlçe/İl MEM Destekleme Durumu	<i>İlçe/İl Millî Eğitim Müdürlüklerinin Yeterli Desteği Var</i>	1
<i>İlçe/İl Millî Eğitim Müdürlüklerinin Desteği Kısmen Var</i>		6	
<i>İlçe/İl Millî Eğitim Müdürlüklerinin Desteği Yok</i>		14	
Toplam		21	
İlçe/İl MEM Desteği	Çok sınırlı miktarda materyal desteği	2	
	Okul sütü, kurum üzüm gibi gıda desteği	1	
Toplam		3	

Okul yöneticilerinin büyük çoğunluğu (16/21) kurumlarındaki anasınıflarına ilçe/il millî eğitim müdürlüklerinin herhangi bir desteğinin olmadığını ifade etmektedirler. Bunun yanı sıra katılımcıların bir kısmı (6/21) bu desteğin kısmen olduğunu, bir katılımcının ise gerekli desteğin yapıldığını ifade ettiği görülmektedir. İlçe/il millî eğitim müdürlüklerinin okul öncesi eğitime desteğinin çok sınırlı sayıda materyal desteği ile okul sütü ve kuru üzüm gibi gıda desteği şeklinde olduğunu belirtilmiştir. Katılımcıların görüşleri ile ilgili bazı ifadeler aşağıdaki gibidir:

“Evet, yapılmaya çalışılıyor. Dezavantajlı şartları iyileştirmeye (oyuncak materyal) çalışıyoruz. Millî eğitim tarafından eksik de olsa bütçenin yettiği kadar destek veriliyor” (M1).

“İmkânlar dâhilinde yapılıyor. Eksikliklerinin giderilmesi için öğretmenle sürekli irtibat halindeyiz. Okulumuz lise olduğu için sadece okul öncesi aidatlarla(bağışlarla) ihtiyaçlar giderilmeye çalışılmaktadır. MEB'den ödenek istenmektedir. İlçe ve il MEM 'den herhangi bir destek yoktur” (M2).

“Millî eğitim Müdürlüğü herhangi bir destekte bulundu mu bilemedim” (M6).

“Okul bütçesi göz önünde bulundurularak yapılıyor. Ancak bu çalışmalar seviye olarak yeterli değildir. Okul öncesi güncel araç, gereçler teknolojik anlamda görsel materyaller kısıtlı imkânlar dâhilinde kurumumuzca temin edilmeye çalışıyor. Millî eğitimden donatım anlamında belirli araç gereçler çok sınırlı verilmekte olup bunlar da günümüz ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır” (M7).

“Bizim kurumda yeterli ve destekleyici çalışmalar yapamıyoruz. Millî eğitimin de yeterli desteği bulunmamaktadır” (MY1).

“Kurumda yeterli destek mevcuttur. Donanım olarak, teknik olarak ihtiyaçlar giderilmeye çalışılıyor” (MY3).

“Kurumumuzda okul öncesi eğitimi destekleyici çalışmalar yapılıyor. Ana sınıfımız döner sermaye işletmesi uygulama anasınıfı bünyesinde faaliyetlerde bulunduğu için hemen hemen tüm ihtiyaçları kurumumuz tarafından temin ediliyor. Millî eğitimin desteği var. Eğitim Materyalleri noktasında; Okul sütü ve kuru üzüm dağıtım uygulamaları ile de kurum olarak gerekli desteği alıyoruz.” (MY5).

“Evet, fiziksel donanım eğitim öğretim materyalleri temin etmeye çalışıyoruz. Millî eğitimin (ilçe/il MEM'lerin) bu konuda yeterli desteği yok” (MY7).

“İmkân dâhilinde yapılıyor. Materyal alınıyor bakım onarım yapılıyor yerel imkânlarla. Kesinlikle millî eğitim desteği yoktur” (MY10).

Okul Yöneticilerinin, Kurumlarında Okul Öncesi Eğitim Alanında Karşılaştıkları Sorunlar ve Bu Sorunlara İlişkin Çözüm Önerileri

Okul yöneticilerinin, kurumlarında okul öncesi eğitim alanında karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerilerine dair okul yöneticilerinin görüşlerinden elde edilen tema ve bu temaya ilişkin kodlar Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Okul Yöneticilerinin, Kurumlarında Okul Öncesi Eğitimde Karşılaştıkları Sorunlar ve Bu Sorunlara İlişkin Çözüm Önerileri

		Frekans
Sorun	<i>Kurumunda okul öncesi eğitim ile ilgili sorunlar yaşamaktayım.</i>	17
	<i>Yaşama Kurumunda okul öncesi eğitim ile ilgili sorunlar yaşamamaktayım.</i>	3
	<i>Durumu Cevap vermek istemiyorum.</i>	1
	Toplam	21
Veli Kaynaklı Sorunlar	Aidatların ödenmemesi	6
	Velilerin çocuklarını öğlenci devreye yazdırmada ısrarcı tutumları	4
	Velilerin yüksek beklentiler içerisinde olmaları	3
	Ebeveynlerin okul öncesi çalışanlarını bakıcı olarak görmeleri	2
	Ebeveynlerin çocuklarını yarıştırmaya yönündeki tutumları	1
	Ebeveynlerin okul öncesi harcamalarını gereksiz görmeleri	1
	Yaşı tutmayan çocukların kaydı için ebeveynlerin ısrarcı olmaları	1
	Toplam	18
Okul Kaynaklı Sorunlar	Sınıftaki etkinlik mekânlarının yetersizliği	3
	Okul bahçesinin oyun için yeterli olmaması	3
	Araç gereç yetersizliği	2
	Sınıf mevcutlarının kalabalık olması	2
	Personel eksikliği	2
	Okul imkânlarının velilerin etkinlik taleplerini karşılayamaması	1
Öğretmenler arası iletişim problemleri	1	
	Toplam	14
Öğrenci Kaynaklı Sorunlar	Çocukların uyum sorunu yaşamaları	1
	Büyük yaştaki öğrencilerin varlığı	1
	Toplam	2
Çözüm Önerileri	Okul öncesinin önemi hususunda veli farkındalığını artırma	9
	Anasınıfları için ihtiyaç olan personel görevlendirmelerini yapma	5
	Bağımsız anaokulu sayısını artırma	4
	İlkokul/Ortaokul/Liselerdeki anasınıflarını bu okulların bünyesinden çıkarma	3
	Okul öncesi eğitimi zorunlu hale getirme	1
	Dezavantajlı olan anaokulu ve anasınıflarını İlçe/İl MEM’lerin desteklemesi	1
	Okul öncesi kurumlara bütçe ayrılması	1
Okul öncesi eğitim için fiziki alan temin edilmesi	1	
	Toplam	25

Tablo 7 incelendiğinde okul yöneticilerinin çoğunlukla (17/21) okul öncesi eğitimle ilgili sorunlar yaşadıklarını, az sayıdaki yöneticinin ise (3/21) sorun yaşamadıklarını ifade ettikleri görülmüştür. Sorun yaşadıklarını ifade eden yöneticilerin yaşadıkları bu sorunlar 3 tema altında (Veli Kaynaklı Sorunlar, Okul Kaynaklı Sorunlar, Öğrenci Kaynaklı Sorunlar) incelenmiştir.

Yöneticilerin okul öncesi eğitimle ilgili olarak karşılaştıkları en yoğun sorunların “Veli Kaynaklı Sorunlar” olduğu görülmektedir. Bu tema altında okul yöneticileri en fazla; velilerin aidatlarını ödememeleri, çocuklarını öğlenci devreye kaydetme konusunda çok ısrarcı davranmaları, yüksek beklenti içinde olmaları ve okul öncesini bakıcılık yapılan bir eğitim olarak görmeleri şeklindeki sorunları belirtmişlerdir. Ebeveynlerin, çocuklarını yarıştırmaya yönündeki tutumları da bir diğer sorun olarak vurgulanmıştır.

“Okul Kaynaklı Sorunlar” ile ilgili olarak ise en fazla ifade edilen sorunlar; sınıfların ve okul bahçelerinin etkinlik ve oyun için yetersiz oluşu, araç gereç ve personel yetersizliği, sınıfların kalabalık olması sorunları olduğu görülmektedir. “Öğrenci Kaynaklı Sorunlar” ile ilgili olarak da çocukların uyum sorunları yaşamaları ve büyük çocuklarla bir arada eğitim görmelerinin doğurduğu olumsuz durumlar sorun olarak belirtilmiştir.

Okul yöneticilerinin okul öncesi eğitim ile ilgili yaşanan bu sorunlara çözüm olarak; okul öncesi konusunda veli farkındalığını artırma, anasınıfları için ihtiyaç olan personel görevlendirmelerini yapma, bağımsız anaokulu sayısını artırma ve ilkokul/ortaokul/liseler bünyesinde bulunan anasınıflarının bu kurumlar bünyesinden çıkarılması şeklinde çözüm önerilerini getirmişlerdir. Katılımcıların bu konu ile ilgili görüşlerine örnek açıklamaları aşağıda sunulmuştur:

“Aidat konusunda, araç gereç eğitim materyali konusunda sorun yaşıyoruz. Anne babaların bu eğitimi gereksiz görüp maddi açıdan masraf olarak düşünmeleri en önemli sorunlardır” (M1).

“Evet karşılaşıyoruz. ... velilerin ciddi bir eğitime ihtiyaçları var” (M3).

“Öğrenci sayılarının fazlalığı, velilerin öğlenci devrede ısrarcı olmaları velilerin bu kurumu bakım amaçlı görmeleri yeterli yardımcı personelin yokluğu sorunlardır. Çözüm önerisi olarak; okul sayısı fazlaştırılabilir (Bağımsız Anaokulu) Veli semineri yapılabilir. Okul öncesi eğitim zorunlu eğitim olabilir” (M9).

“Elbette sorunla karşılaşıyoruz batta fazlasıyla. Anasınıfımız ortaokul bünyesinde olduğundan bahçe imkânı yok. Sosyal etkinlik yok. Temizlik ve fiziki noktalarda veli beklentisi çok yüksek genel anlamda velilerin beklentisi çok çok yüksek. Çözüm önerisi olarak; bağımsız anaokulu sayısı az derslikli de olsa artırılmalı. Okul öncesi eğitim zorunlu eğitim kapsamına alınması gerekir. Velilerin bakış açısı değişmeli (bakıcı gözüyle görülüyor)” (M10).

“Çözüm önerileri olarak çözemediğimiz bir problemimiz olmadı. Yeterli bilgi aktarımı karşılıklı saygı problemleri çözüyor” (MY5).

“Yardımcı personel eksikliğinden kaynaklı sorun yaşıyoruz. Milli eğitim müdürlüğünden daha fazla destek olmasını istiyoruz. Milli eğitim müdürlükleri personel desteği sağlayabilir, materyal desteği sağlayabilir” (MY6).

“Evet, maddi olarak sorunlar yaşıyoruz. Velilerimizin okul öncesi eğitimi sadece bakım evi olarak görmesinden dolayı sorunlar yaşıyoruz. Çözüm önerisi olarak okul öncesi eğitim kurumlarına bakanlık tarafından ödenek sağlanmalı. Okul öncesi eğitimin önemi üzerinde durulmalı” (MY7).

“Karşılaşıyoruz bazen. Okulumuzun fiziki şartları gerekli eğitim yapmak için çok da yeterli değil” (MY9).

“Veliden kaynaklı sorunlarla karşılaşıyoruz. Velilerin kurumdan temizlikte ve verilen hizmete çok yüksek beklenti içinde olmaları bizi zor durumda bırakabiliyor. Öğlenci devre talebi çok fazla. Sosyal etkinlik istiyorlar. Okulun şartları yetersiz olduğundan yapamıyoruz. Öğretmenler arasında da iletişim yetersizliğinin kaynaklı problemler yaşıyoruz zaman zaman. Çözüm önerisi olarak; Anasınıfları en fazla ilkokul bünyesinde olmalı eğer okul yetersizse ortaokulda değil. Anaokulları sayıca artırılmalı. Personel desteği olmalı. Veliler okul öncesi hakkında bilgilendirilmeli ve batta özellikle eğitilmelidir” (MY10).

“Genel olarak veli kaynaklı problemler yaşıyoruz. Gerekli çözümler üretilmektedir. Velilerin özellikle okul öncesindeki hem öğretmenlere hem okul idaresine güvenmeleri sağlanmalıdır. Bu konuda hem yerelde hem de bakanlık bünyesinde çalışmalar yapılabilir” (MY11).

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırmanın bu bölümünde araştırmada elde edilen sonuçlara yer verilmiş, sonuçlara ilişkin tartışma yapılmış ve uygulayıcılarla araştırmacılara dönük öneriler getirilmiştir.

Araştırma sonunda, okul yöneticilerinin okul öncesi eğitimin birçok açıdan gerekli olduğunu düşündükleri ortaya çıkmıştır. Okul öncesi eğitimin özellikle çocuğu ilkokula hazırlaması, çocuğun sosyalleşmesini sağlaması, çocuğa okul ve toplum kurallarını öğretmesi, diğer öğretim kademelerinin temeli olması ve çocukların kendilerini ifade edebilmelerini sağlamasına yaptığı katkıdan dolayı bir gereklilik olduğu ortaya çıkmıştır. Yapılan farklı araştırmalarda da bu sonucu destekleyici bulgulara rastlanmaktadır. Sildir ve Akın (2017) bağımsız anaokulu müdürleri ile bünyesinde anasınıfı bulunan ilkokul müdürlerinin okul öncesi eğitimin gerekliliği konusunda hem fikir oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Çelenk (2008) ise okul öncesi dönemde alınan anaokulu eğitiminin öğrencilerin okuma ve yazmaya hazırlık düzeyleri üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Yoleri ve Tanış (2014) ilköğretim öncesinde okul öncesi eğitim alan öğrencilerin uyum düzeylerinin almayanlara göre yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Gögebakan (2011) okul öncesi eğitimin çocuğun gelişim alanlarını olumlu yönde etkilediğini; okul öncesi eğitimin gerekliliğini veli boyutunda inceleyen Bada (2016) ise velilerin çoğunluğunun okul öncesi eğitimin gerekli olduğunu düşündüklerini belirlemiştir. Çelenk, (2008); Gögebakan (2011); Sildir ve Akın (2017) ve Yoleri ve Tanış (2014) tarafından yapılmış olan araştırmaların sonuçları bu araştırma sonucunu destekler

niteliktedir. Yalman (2007) ise okul öncesi eğitim almış çocukların birinci sınıfın başında olduğu gibi sonunda da hala okul öncesi eğitim kurumunu ve oradaki öğretmenini tercih etme eğiliminde olduğunu bu durumun da çocukların birinci sınıfta uyumsuzluk yaşadıklarını düşündürmekte etkili olduğunu ortaya koymuştur. Yalman'ın (2007) yapmış olduğu araştırma sonucunun bu araştırma sonucuyla farklılık gösterdiği görölmektedir.

Araştırmanın bir diğer sonucuna göre okul yöneticilerinin okul öncesi eğitimden birtakım beklentilerinin olduğu belirlenmiştir. Okul yöneticilerine göre okul öncesi eğitim eğitsel ve öğretimsel yönden çocuğu ilkokula hazırlamalı, çocuğa toplumsal değerleri aktarmalı, çocuğu beden, zihin, ahlak ve duygu yönlerinden geliştirmeli, çocuklara okul ve toplum kurallarını öğretmeli, çocuklara öz bakım becerisi kazandırmalı, onların sosyalleşmelerini sağlamalı, onlarda özgüven oluşturmalı ve kendilerini ifade etme becerisi kazandırmalıdır. Okul öncesi eğitim programlarında yer alan etkinlikler, özellikle çocuğun dilsel ve bilişsel becerilerini geliştirerek onu okuma-yazma öğrenmeye hazırlamak üzerinde yoğunlaşır. Okul öncesi eğitim kurumunda; araç-gereç ve diğer uyarıcılar yönüyle zengin bir ortamda, okuma-yazmaya hazırlık konusunda deneyim kazanan çocukların bu deneyimleri gelecekteki okul yaşantılarını ve başarılarını olumlu yönde etkileyecektir. Ayrıca okul öncesi eğitim, çocuğun benlik kavramını geliştirmesine, kendini ifade etmesine imkân verecek ortamlar hazırlar, öz denetimini geliştirerek kendine güven duyan bağımsız bir kişilik kazanmasında etkin rol oynarken, zengin çevre uyarıcıları sunarak çocuğun akıl yürütme kabiliyetini, yaratıcılığını ve hayal gücünün gelişimini de destekler (Ömeroğlu, 1990; Yazar, 2007). Kültürel ve sosyo-ekonomik açıdan elverişsiz şartlarda yetişen çocukların okul öncesi eğitim hizmetleri ve erken çocukluk programları ile gerekli önlemler alındığında, daha iyi şartlarda yetişen yaşlıları kadar başarılı olabildikleri ya da onlara yakın bir seviyeye ulaşabildikleri ortaya konulmuştur (Bekman, Aksu-Koç, Ergunavlı Taylan, 2004). Netice itibariyle ilgili araştırma sonuçları ve alanyazın bilgisinin bu araştırma sonucunu destekler nitelikte olduğu ifade edilebilir.

Araştırma sonucunda okul yöneticilerinin çoğunluğunun kurumlarındaki anasınıflarının varlığına yönetsel bir zorunluluk gözüyle değil de kurumlarında anasınıfı olması gerektiğine olan inançlarıyla baktıkları ve bu yönde bir isteklilik taşıdıkları ortaya çıkmıştır. Okul yöneticileri, okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılmasına katkı sunması, meslek liselerinde çocuk gelişimi bölümlerinin uygulama alanı bulması, okul öncesi eğitimin temel eğitim olması ve çocuklarda üst öğrenim kademelerine karşı olumlu tutum geliştirmesi ayrıca anasınıflarında ücretlerin uygunluğundan dolayı fırsat ve imkân eşitliği sunması, okul öncesi çağ nüfusunun tamamına ulaşılabilmeyi sağlaması nedenlerinden dolayı okullar bünyesinde anasınıflarının var olması gerektiğini düşündükleri ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra araştırma sonucunda bazı okul yöneticilerinin anasınıflarının kurumları bünyesinde olmasını istemedikleri de belirlenmiştir. Okulların fiziki şartlarının uygun olmayışı, okul öncesi eğitimin bağımsız anaokulları bünyesinde yapılması gerekliliği, anasınıflarının okullara ve okul idarelerine ek iş yükü getirmesi, büyük öğrencilerle anasınıfı çocuklarının aynı ortamda bulunmasının doğru olmaması bu durumun nedenleri olarak belirlenmiştir.

Araştırma sonucuna göre ilkokul/ortaokul/lise kademeleri bünyesinde anasınıfı bulunmasının avantajlı yönleri bulunmaktadır. Özellikle anasınıflarının, çocukları 1. sınıfa hazırlaması, anasınıflarının çocuk gelişimi bölümü öğrencilerine uygulama fırsatı sunması, anasınıflarına devam eden çocukların okula ağabeyleriyle/ablalarıyla gelip gitmelerine imkân sunması, çocukların okulu tanımaları ve okula uyumlarını kolaylaştırması, kuruma zenginlik katmaları ve personel çocukları için uygun eğitim ortamı sunmaları avantajlı yönler olarak ortaya çıkmıştır. Gögebakan (2011) okul öncesi eğitimin çocuğun gelişim alanlarını olumlu yönde etkilediğini; Yapıcı ve Ulu (2010) ise 1. sınıf öğretmenlerinin okul öncesi öğretmenlerinden çocukların 1. sınıfa hazır gelmeleri konusunda oldukça yüksek düzeyde beklentilerinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Gögebakan (2011) ile Yapıcı ve Ulu'nun (2010) yaptıkları araştırmalarının bu araştırma sonuçlarını destekler nitelikte olduğu görölmektedir.

Araştırma sonucuna göre anasınıflarının, bünyesinde açıldııkları kurumlar için birtakım dezavantajları da bulunmaktadır. Bu sınıfların okul idaresine ek yük getirmeleri, büyük yaş gruplarıyla aynı binada olmalarının çocukların güvenlikleri açısından riskli durumlar oluşturması, kurumların fiziki mekânlarının çocuklara uygun olmayışı, bu sınıfların açılmasıyla beraber kurumlarda fiziki mekânların daha da yetersiz duruma gelmesi dezavantajlı durumlar olarak ortaya çıkmıştır. Yapılan farklı araştırma sonuçları bu araştırma sonucunu destekler niteliktedir. Okul öncesi eğitimin çalışma şeklinden dolayı kesintisiz devam eden etkinliklere bir de sınıfların fiziki yetersizlikleri eklenince çocuklar yorulup sıkılmakta, dikkatleri dağılmaktadır. Öğretmenlerin çocukları yalnız bırakmadıkları için kendi ihtiyaçlarını gidermeye veya dinlenmeye fırsat bulamadıklarından bu durumun eğitimde veriminin düşmesine neden olabileceğini düşündürmektedir (Ađđül Yalçın ve Yalçın, 2018). İlköğretim okullarının lavabo ve tuvaletlerinin boyut

olarak anasınıfı çocuklarına uygun olmadığı, büyük çocuklar arasındaki kavgaların ve kullanılan uygunsuz sözlerin onları olumsuz etkilediği, küçük çocukların büyükler ile bir arada olunca hareket alanlarının kısıtlandığı, rahatça oynayamadıkları ve çıkış saatlerinin denk gelmesi durumunda küçük çocukların büyükler tarafından hırpalandığı ve ezildiği belirlenmiştir (Ural ve Ramazan, 2007).

Kubanç (2014), okul öncesi eğitim binalarının tasarlanırken, büyük oranda ortak bir standarda göre yapılmadığı, özelliklerinin MEB standartlarına ve çeşitli araştırmalarda yer alan koşullara kısmen uyduğu, bu nedenle hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin ihtiyaçlarını tam olarak karşılamaktan uzak olduğunu ifade etmektedir. Çocuklar özgürce deneyimlerde bulunup rahat hareket edebildikleri ortamlarda daha iyi gelişir ve becerilerini sergileyebilirler. Merkezler, iç mekânlarda olduğu kadar dış mekânlarda da düzenlenmelidir. Eğitim sisteminde öğretmenin öğrenme ortamını gelişimi destekleyici bir şekilde düzenlemesi, ortaya çıkabilecek günlük ve anlık değişimlere göre gerekli düzenlemeler yapabilmesine fırsat tanıyabilmesi, çocuğu keşfetmeye isteklendirmek için belirli aralıklarla güncellemesi ve bireysel, küçük grup/büyük grup etkinliklerinde her çocuğun kazanımlara ulaşmasına yardımcı olmak için fırsat eğitimine yer vermesi önemle vurgulanmıştır. MEB'in eğitim sisteminde, günlük yaşam deneyimlerinden yararlanılması eğitim sürecini hem zenginleştirir hem de kolaylaştırır (MEB, 2013). Sonuç olarak Ağgül Yalçın ve Yalçın'ın, (2018); Arslan Karaküçük'ün (2008); Kubanç'ın (2014) ve Ural ve Ramazan'ın (2007) yapmış oldukları araştırma sonuçlarının bu araştırma sonuçlarını destekler nitelikte olduğu görülmektedir.

Okul yöneticilerinin, kurumları bünyesinde açılan anasınıflarını çoğunlukla ve çeşitli yönlerden destekledikleri araştırmanın bir diğer sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu destek daha çok materyal temini sağlamak, anasınıfının fiziki şartlarını iyileştirmek, anasınıfı için ihtiyaç olan mefruşatı satın almak, anasınıflarına yardımcı personel temin etmeye çalışmak şeklindedir. Okul yöneticilerinin bu çalışmaları, okul öncesi eğitimi önemsedikleri şeklinde yorumlanabilir. Bağımsız anaokulların ve anasınıflarının gelirleri, her yıl milli eğitim müdürlüğü tarafından kurulan ücret tespit komisyonunca belirlenen miktarlar aralığında toplanan aidatlarla elde edilmektedir. Okulların gelirini oluşturan bu aidatlardan toplanan paralarla anaokulları yemek giderlerini, yardımcı eleman ihtiyaçlarını, tadilat ve bakım işleri giderlerini, demirbaş alımlarını ve gerekli durumlarda iş güvenliği tedbirlerini gerçekleştirirler. Farklı kademeler bünyesinde bulunan anasınıflarında ise kurum yemek hizmeti vermediğinden talep edilen aidat ücreti daha düşüktür. Talep edilen bu cüz'i ücret, anasınıfın ihtiyaçlarının ve büyük çoğunlukla anasınıfının yardımcı eleman ihtiyacının karşılanması için kullanılmaktadır. Belirlenen aidatların tam olarak toplanamadığı da göz önüne alındığında okul yönetimlerinin anasınıflarına daha çok maddi anlamda destek vermek durumunda kaldıkları görülmektedir. Maddi desteğin dışında öğretim programları ve uygulanması, kazanımların takibi, okul öncesi öğretmenlerine rehberlik ve okul öncesi eğitimin niteliğinin artırılması ile ilgili eğitsel ve öğretimsel bir destekten bahsedilmemiş olunması da anasınıflarına yapılan yönetsel desteğin sadece maddi konularla sınırlı kaldığını göstermektedir.

Araştırma sonucunda; okul yöneticilerine göre ilçe/il milli eğitim müdürlüklerinin ilkokul/ortaokul/liseler bünyesinde açılan anasınıflarına herhangi bir biçimde destek olmadıkları/olmadıkları, çok az oranda materyal desteği ile zaman zaman kuru üzüm ve süt gibi gıda dağıtımlarıyla gıda desteği sağlandığı bunun da destek olarak çok sınırlı kaldığı ortaya çıkmıştır. Yapılan çeşitli araştırmalarda bu konuyu destekleyici bulgulara rastlanmaktadır.

Araştırmanın bir diğer sonucuna göre okul yöneticileri okul öncesi eğitimle ilgili olarak veli, okul ve öğrenci kaynaklı sorunlar yaşamaktadırlar. Yöneticilerin okul öncesi eğitimle ilgili olarak karşılaştıkları en yoğun sorunların "Veli Kaynaklı Sorunlar" olduğu görülmektedir. Velilerin aidatlarını ödememeleri, çocuklarını öğlenci devreye kaydetme konusunda çok ısrarcı davranmaları, okuldan çok yüksek beklentiler içinde olmaları ve okul öncesini bakıcılık yapılan bir eğitim olarak görmeleri veli kaynaklı sorunlar olarak belirlenmiştir. Okul yöneticilerinin okul öncesi eğitimde yaşadıkları "Okul Kaynaklı Sorunlar" ise sınıfların ve okul bahçelerinin etkinlik ve oyun için yetersiz oluşu, araç gereç ve personel yetersizliği ve sınıfların kalabalık olmasıdır.

Sadece öğrencilerden toplanan aidatlarla her türlü ihtiyacını gidermek durumunda olan anaokulları ve anasınıfları maddi açıdan sıkıntı yaşamaktadırlar. Toplanabilen aidatlar okulun zorunlu harcamalarına ancak yetmekte ve okullar demirbaş alımlarının yanı sıra yardımcı personel ücreti ödeme ve sigorta giderlerini karşılama gibi harcamaları bu aidatlardan karşılayabilmektedirler (Maden, 1986 ve Tok, 2002). Diğer taraftan yapılan birçok çalışmada (Arslan Karaküçük, 2008; Baran, Yılmaz ve Yıldırım, 2007; Kalemci, 1998; Yazıcı, Yellice ve Özer, 2003; Yıldız ve Perihanoglu, 2004) okul öncesi eğitim kurumlarının fiziksel

ortam açısından yeterli düzeyde olmadıkları görülmektedir. Araştırmanın bu sonucu ile yapılan farklı araştırmaların sonuçlarının örtüştüğü görülmektedir.

Okul yöneticileri okul öncesi eğitim ile ilgili ‘‘ğrenci Kaynaklı Sorunlar’’ yaşamaktadırlar. Çocukların uyum sorunları yaşamaları ve büyük çocuklarla bir arada eğitim görmek durumunda kalmaları ğrenci kaynaklı sorunlar olarak ortaya çıkmıştır. Yapılan farklı araştırmalarda da okul öncesi eğitimde bu sorunların yaşandığı sonucunu destekler niteliktedir (Ural ve Ramazan, 2007; Yalman, 2007).

Araştırmanın bir diğer sonucuna göre okul yöneticilerinin okul öncesi eğitim ile ilgili yaşanan sorunların okul öncesi konusunda veli farkındalığının arttırılarak, anasınıfları için ihtiyaç olan personel görevlendirmeleri yapılarak, bağımsız anaokullarının sayısının arttırılarak ve ilkokul/ortaokul/liseler bünyesinde bulunan anasınıflarının bu kurumlar bünyesinden çıkarılarak çözülebileceğini düşündükleri ortaya çıkmıştır. Yapılan farklı araştırmalarda bu konuyu destekleyici bulgulara rastlanmaktadır (Maden, 1986; zen 2008; Tok, 2002). Bada (2016) yaptığı araştırmada velilerin çoğunluğunun okul öncesi eğitim hakkında yetersiz bilgiye sahip olduğunu, çocuğunun neden okul öncesi eğitime gitmesi gerektiği hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları sonucunu ortaya koymuştur. zen (2008) ise özellikle çalışmayan annelerin eğitim durumlarının düşük olması nedeniyle okul öncesi eğitim kurumlarının işlevleri konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ve bu konuda bilgilendirilmeleri gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Ebeveynler ocukların akademik ve yaşamdaki diğer başarılarında teşvik edici önemli bir rol oynadıkları için (Froiland, Peterson ve Davison, 2012) bu bilgilendirmeler bir zorunluluk olarak değerlendirilebilir Okulların hemen hepsinin velilerle eşgüdüm sağlamada en yoğun olarak yaşadıkları sorun, okul amaçları ile veli beklentilerinin atışması sorunudur. Veli beklentilerinin çoğunlukla öz bakıma yönelmesi ve okulların bakım yeri olarak görülmesi ve buna bağlı olarak da çocuğunun öz bakım becerilerinin gelişimi haricindeki farklı gelişim boyutlarının, aileler tarafından önemsenmemesi, okullar tarafından büyük bir sorun olarak ifade edilmektedir. Bu durum normal karşılanmalı, ailelere öncelikli olarak çocuklarının okulda güven içerisinde ve temel ihtiyaçlarının karşılanıyor olduğunun hissettirilmesi gerekmektedir. Aileler bu duygusal ihtiyaçları karşılandıktan sonra, okulun çocukları için neyi, nasıl ve neden yaptığını bilmek isteyecekler (Jack, 2005 Akt.: Büte ve Balçı, 2010) böylelikle okul öncesi eğitime ilişkin veli farkındalığı arttırılmış olacaktır.

neriler

Araştırmada ulaşılan sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki öneriler getirilmiştir:

Uygulayıcılara Dönük neriler

1. Araştırmada, okul yöneticilerinin okul öncesi eğitimin birçok açıdan gerekli olduğunu düşündükleri; okul öncesi eğitiminden eğitsel ve öğretimsel manada birtakım beklentilerinin olduğu; okul yöneticilerinin çoğunluğunun kurumlarındaki anasınıflarının varlığına yönetsel bir zorunluluk gözüyle değil de kurumlarında anasınıfı olması gerektiğine olan inancıyla baktıkları ve bu yönde bir isteklilik taşıdıkları ortaya çıkmıştır. Birçok sınırlılığa rağmen okul yöneticilerinin okul öncesi eğitime bakış ve inançlarının olumlu yönde olması eğitsel açıdan istendik bir durum olarak değerlendirilmelidir. Bu olumlu durumun artarak devam etmesi noktasında kamu tarafından yapılacak fiziki/maddi katkılarla okul yönetimleri daha çok desteklenebilir. Böylelikle okul yöneticilerinin okul öncesi eğitime olan inançlarını kırıci engeller ortadan kaldırılabılır.

2. Araştırma sonucunda ilkokul/ortaokul/lise kademeleri bünyesinde anasınıfı bulunmasının birtakım dezavantajlı yönlerinin bulunduğu belirlenmiştir. Anasınıflarının okul idarelerine ek yük getirmeleri, büyük yaş gruplarıyla aynı binada olmalarının çocukların güvenlikleri açısından riskli durumlar oluşturması, kurumların fiziki meknlarının çocuklara uygun olmayışı, bu sınıfların açılmasıyla beraber kurumlarda fiziki meknların daha da yetersiz duruma gelmesi şeklindeki bu dezavantajların ortadan kaldırılması için okul idarelerinin süreçteki yükleri azaltılabilir, kurumların fiziki açıdan anasınıfı çocuklarının ihtiyaçlarına cevap verecek konuma getirilmeleri için kurumlar desteklenebilir, kurumların fiziksel mekn ihtiyaçları yapılacak orta ve uzun vadeli yatırım planlarıyla giderilebilir.

3. Araştırma sonucuna göre okul yöneticilerinin, kurumları bünyesinde açılan anasınıflarını çoğunlukla destekledikleri ortaya çıkmıştır. Bu destek daha çok materyal temini, fiziki şartlarını iyileştirmek, ihtiyaç olan malzemeleri satın almak ve yardımcı personel temin etmeye çalışmak şeklindeendir. Maddi desteğin dışında ğretim programları ve uygulanması, kazanımların takibi, okul öncesi öğretmenlere rehberlik yapma ve okul öncesi eğitimin niteliğinin arttırılması ile ilgili eğitsel ve öğretimsel bir destekten bahsedilmemiş olunması anasınıflarına yapılan yönetsel desteğin sadece maddi konularla sınırlı kaldığını

göstermektedir. Bu bakımdan okul yöneticilerinin okul öncesi eğitime ilişkin teorik ve uygulama bilgileri noktasında farkındalıkları artırılarak ve bu farkındalığı eğitim öğretim sürecine yansıtılmaları sağlanarak okul öncesi eğitimin niteliği yükseltilebilir.

4. Araştırma sonucunda okul yöneticilerinin ilçe/il milli eğitim müdürlüklerinin anasınıflarına herhangi bir biçimde destek olmadıklarını/olmadıklarını düşündükleri ortaya çıkmıştır. Çok az oranda materyal desteği ile zaman zaman kuru üzüm ve süt gibi gıda dağıtımlarıyla gıda desteği sağlandığı bunun da destek olarak çok sınırlı kaldığı ifade edilmiştir. Bu durum karar vericiler tarafından dikkate alınarak temel ihtiyaçlarının giderilmesi noktasında anasınıfları daha fazla desteklenebilir.

5. Araştırma sonucunda okul yöneticilerinin okul öncesi eğitim ile ilgili yaşadıkları sorunların bir kısmının veli kaynaklı olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sorunların giderilebilmesi için okullar açılmadan önce velilere yönelik yapılacak eğitimlerle velilerin okulun işleyişi ve eğitim sürecinde kurumun velilerden beklentilerinin neler olduğu hakkında bilgilendirmeler yapılabilir.

6. Araştırma sonucunda anasınıflarında yaşanan personel yetersizliğinin kurumlar açısından bir sorun olduğu ortaya çıkmıştır. Anasınıflarına kadrolu yardımcı personel atanması ya da İŞKUR aracılığıyla milli eğitim müdürlükleri tarafından yardımcı personel görevlendirilmesi yapılabilir. Dezavantajlı bölgeler ve mahallelerdeki okullarla ilgili olarak il ve ilçe milli eğitim müdürlükleri eğitim materyali ve fiziki ortamın iyileştirilmesi konularında daha fazla destekleyici rol üstlenebilirler.

7. Anaokullarında ve anasınıflarında maddi anlamda yetersizlikler yaşanmaktadır. Anaokulları ve anasınıfları için kurum bazlı bütçe oluşturularak okulların mali yönden desteklenmesi, ekonomik anlamda okulların yeterli hale getirilmesi ve fiziki şartlarının iyileştirilmesi hususları karar vericiler tarafından değerlendirilebilir.

8. Bağımsız anaokulları, okul öncesi eğitim hizmeti arzı açısından anasınıflarına göre daha çok imkana sahiptirler. Bağımsız anaokulu sayılarının artırılarak farklı kademeler bünyesindeki anasınıflarına olan ihtiyaç azaltılabilir. Böylelikle çocukların tam teşekküllü, donanımlı ve okul öncesi eğitimin gereğine uygun olarak tasarlanmış bağımsız anaokullarında eğitim görmelerine fırsat sunulabilir.

Araştırmacılara Dönük Öneriler

1. Bu araştırmada farklı kademedeki okul yöneticilerinin okul öncesine bakışlarıyla ilgili olarak okul müdürlerinin ve müdür yardımcılarının görüşlerine başvurulmuştur. Araştırma konusu ile ilgili olarak yapılacak farklı araştırmalar kapsamında anasınıflarında görevli öğretmenlerin ve anasınıflarında çocukları bulunan ebeveynlerin görüşleri incelenebilir.

2. Araştırma konusu ile ilgili bir ölçek geliştirme çalışması yapılabilir. Böylece araştırma konusunun nicel araştırma yöntemiyle de çalışılması sağlanabilir.

Etik Beyan

“Farklı Kademelerde Görevli Okul Yöneticilerine Göre Okul Öncesi Eğitim” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Ada, Ş., Küçükali, R., Akan, D. ve Dal, M. (2014). Okul öncesi eğitim kurumlarında yönetim sorunları. *Middle Eastern, African Journal of Educational Research*, 12, 32-49.
- Ağgül Yalçın, F. ve Yalçın, M. (2018). Okul öncesi öğretmenlerin okul öncesi eğitimin sorunlarıyla ilgili görüşleri: (Ağrı ili örneği). *İlköğretim Online*, 17(1), 367-383.
- Aktan, O. ve Akkutay, Ü. (2014). OECD ülkelerinde ve Türkiye’de okul öncesi eğitim. *Asya Öğretim Dergisi*, 2(1), 64-79.
- Altunışık, R., Coşkun, R. Yıldırım, E. ve Bayraktaroğlu, S. (2002). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Sakarya Kitabevi, Sakarya.
- Arslan Karaküçük, S. (2008). Okul öncesi eğitim kurumlarında fiziksel/ mekânsal koşulların incelenmesi: Sivas ili örneği. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(2), 307-320.
- Aslan, D. (2008). Okul Öncesi Eğitimde Reggio Emilia Yaklaşımı. Erişim Adresi: <http://okuloncesiyiz.blogspot.com/2008/07/okul-ncesi-ctimde-reggio-emilia-yaklam.html>.
- Atalar, N. (2017). *Okul öncesi eğitim kurumları ile ilkököl bünyesinde yaşanan yönetim sorunları*. (Yüksek Lisans Tezi). Yakındoğu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, KKTC.

- Babaroğlu, A. (2018). Eğitim ortamları açısından okul öncesi eğitim kurumları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 1313-1330.
- Bada, A. (2016). *Kır ve kent yerleşiminde yaşayan velilerin okul öncesi eğitimin gerekliliğine ilişkin görüşleri (Kayseri rneği)*. (Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Baran, M., Yılmaz, A. ve Yıldırım, M. (2007). Okul ncesi eğitimin önemi ve okul öncesi eğitim yapılarındaki kullanıcı gereksinimleri Diyarbakır Huzurevleri anaokulu rneği. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8, 27-44.
- Başal, H.A., ve Bağçeli Kahraman, P. (2018). Köyde ve kentte yaşayan annelerin okul öncesi eğitim kurumlarından beklentileri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 47, 38-56.
- Bekman, S., Aksu-Koç, A., ve Erguvanlı Taylan, E. (2004). *Güneydoğu anadolu bölgesinde bir erken mdabale modeli: Yaz anaokulu pilot uygulaması*. Boğaziçi niversitesi ve Anne-ocuk Eğitim Vakfı. Erişim Adresi: <https://docplayer.biz.tr/104840479-Guneydogu-anadolu-bolgesinde-bir-erken-mudahale-modeli-yaz-anaokulu-pilot-uygulamasi.html>
- Büte, M., Balcı, F. A. (2010). Bağımsız anaokulu yöneticilerinin bakış açısından okul yönetimi süreçlerinin işleyişi ve sorunlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 4(4), 485-509.
- elenk, S. (2008). İlkretim okulları birinci sınıf rencilerinin ilk okuma ve yazma öğretimine hazırlık düzeyleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 83-90.
- Demirtaş, H., ve Güneş, H. (2002). *Eğitim yönetimi ve denetimi szluğ*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Deretarla Gl, E. (2008). Meşrutiyetten günümüze okul öncesi eğitim. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 269-278.
- Dirim, A. (2004). *Okul ncesi eğitimi*. İstanbul: Esin Yayınevi.
- Erkan, S. (2002). *Okulöncesi Eğitimde Kalite*, XI. Eğitim Bilimleri Kongresi zet Kitapçığı, 23-26 Ekim 2002, Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa.
- Froiland, J. M., Peterson, A., & Davison, M. L. (2012). The long-term effects of early parent involvement and parent expectation in the USA. *School Psychology International*, 34, 33-50.
- Gögebakan, ř. (2011). *ocuğunu okul öncesi eğitim kurumuna gönderen (6 yaş) annelerin okul öncesi eğitime ilişkin görüşlerinin bazı demografik özelliklere göre incelenmesi (Malatya ili rneği)*. (Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi / Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Gönen, M. (1990). Çocuğun gelişmesinde okul öncesi eğitimin nemi. *Okul ncesi Eğitim Dergisi*, 39, 6-10.
- Kalemci, F. (1998). *Okul ncesi eğitim kurumlarının vre düzenlemesi ve çalışan eğitimci personelin nitelikleri yönünden incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kandır, A. (2001). ocuk gelişiminde okul öncesi eğitim kurumlarının yeri ve nemi. *Milli Eğitim Dergisi*, 151.
- Karasar, N. (2002). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Koçyiğit, S. (2014). Çocukların bakış açısıyla okul öncesi eğitim. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36, 203-214.
- Köksal, O., Balaban-Dağal, A., ve Duman, A. (2016). Okul ncesi ğretmenlerinin okul öncesi eğitim programı hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi. *International Journal of Social Science*, 46, 379-394.
- Köse, A., Uzun, M., ve ner zaslan, G. (2018). Okul ncesi eğitim kurumlarında görevli yardımcı hizmetlilerin eğitim ğretim sürecindeki rollerine ilişkin yönetici görüşleri. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 7(1), 61-83.
- Kubanç, Y. (2014). Okul ncesi eğitim kurumlarının fiziki durumunun incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(31), 665-688.
- Kuzgun, Y. (1991). *rencilerin öğretmenlerden beledikleri ve gözledikleri davranışlar*, 1. Eğitimde Arayışlar Sempozyumu. İstanbul: Kültür Koleji Eğitim Geliştirme Merkezi yayını, ss. 72.
- Maden, F. (1986). *Okul ncesi eğitim kurumlarında karşılaşılan yönetimle ilgili problemler*. (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- MEB, (2013). MEB Okul ncesi Eğitim Programı. Erişim Adresi: <https://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/ooprogram.pdf>
- MEB. (2018). Strateji Geliştirme Başkanlığı Milli Eğitim İstatistikleri. Erişim Adresi: <https://sgb.meb.gov.tr/>
- Oktay, A. (1990). Türkiye’de okul öncesi eğitim. *M.. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2, 151-160.
- Oktay, A. (1999). *Okul ncesi eğitim ve temel ilkeleri*. Marmara Üniversitesi Anaokulu/Anasınıfı ğretmeni El Kitabı. İstanbul: YA-PA Yayınları.
- Oktay, A. (2007). *Okul ncesi eğitimden ilköğretime geçiş projesi*. Türkiye zel Okullar Birliği Derneği, Okul ncesi Eğitimi, ğretmen Eğitimi. 01 şubat 2007. Antalya. İstanbul: Neta.
- meroğlu, E. (1990). *Anaokuluna giden 5-6 yaşındaki çocukların sözel yaratıcılıklarının gelişiminde yaratıcı drama eğitiminin etkisi*. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- zen, ř. (2008). *Okul ncesi eğitim ve aile: anne ve babaların okul öncesi eğitimden beklentileri (Kars ili rneği)*. (Doktora Tezi). Kafkas Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Özkubat, S. (2013). Okul ncesi kurumlarında eğitim ortamlarının düzenlenmesi ve donanım. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 58-66.
- Sabancı, A., Altun, M. ve Uçar Altun, S. (2018). Okul yöneticilerinin, öğretmenlerin ve velilerin görüşlerine göre anasınıfı eğitiminde karşılaşılan sorunlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 24 (2), 339-385.
- Saklan, E. ve Erginer, A. (2016). Türkiye’de okul öncesi eğitime ilişkin politika ve finansman uygulamaları. *Nenşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 6(2), 15-44.

- Selçuk, Z. (2000). Okul Deneyimi ve Uygulama (Öğretmen ve Öğrenci Davranışlarının Gözlenmesi), Nobel Yayıncılık, Ankara
- Sildir, E., ve Akın, U. (2017). Okul öncesi eğitime ilişkin okul müdürlerinin görüşlerinin incelenmesi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 134-165.
- Tezcan, M. (1985). *Eğitim sosyolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları (No: 150).
- Tok, E. (2002). *Okul öncesi eğitim kurumlarında yönetim sorunları*. (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Toran, M., ve Özgen, Z. (2018). Okul öncesi eğitimde aile katılımı: öğretmenler ne düşünüyor, ne yapıyor? *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 229-245.
- Uçar Kaplan, E. (2015). Okul öncesi öğretmenlerinin yönetim ile yaşadığı sorunlar ve çözüm önerileri. *Yaşadıkça Eğitim*, 29(1), 49-64.
- Ural, O., Ramazan, O. (2007). *Türkiye’de okul öncesi eğitimin dün ve bugün*. İçinde S. Özdemir, H. Bacanlı, M. Sözer (Edt) *Türkiye’de okul öncesi eğitim ve ilköğretim sistemi temel sorunlar ve çözüm önerileri* (ss. 11-61). Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları.
- Uzun, M. ve Köse, A. (2017). Okul öncesi eğitimde değerler eğitiminin uygulanmasına yönelik öğretmen görüşleri. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(23), 305-338.
- Yalman, D. (2007). *İlköğretim okulu yöneticilerinin, birinci sınıf öğretmenlerinin, anasınıfı öğretmenlerinin ve okul öncesi eğitim almış birinci sınıf öğrencilerinin okul öncesi eğitimden ilköğretime geçişte yaşanan uyum sorunlarıyla ilgili görüşleri*. (Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yapıcı, M., Ulu, F. (2010). İlköğretim 1. sınıf öğretmenlerinin okul öncesi öğretmenlerinden beklentileri. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 3(1), 43-55.
- Yazar, A. (2007). *1914-2006 Okul öncesi eğitim programlarında yaratıcılığın incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Yazıcı, Z., Yellice, B., ve Özer, D. (2003). *Okul öncesi eğitim ortamlarının değerlendirilmesi üzerine bir inceleme*. İstanbul: Ya-Pa Yayınları, 113-123.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 446.
- Yıldız, R. ve Perihanoglu, P. (2004). Okul öncesi eğitimde araç-gereç bulunma düzeyi ile öğrencilerin gelişim düzeyleri arasındaki ilişki. *Yüzüncüyıl Üniversitesi Elektronik Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(II), 1-15.
- Yoleri, S., ve Tanış, H. M. (2014). İlkokul birinci sınıf öğrencilerinin okula uyum düzeylerini etkileyen değişkenlerin incelenmesi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4(2), 130-141.
- Yörükoğlu, A. (1992). *Çocuk ruh sağlığı*. Özgür Yayın-Dağıtım: İstanbul.
- Zayımoğlu Öztürk, F., Kaya, N., ve Durmaz, E. (2016). Okul öncesi öğretmenlerinin görev sürecinde yaşadıkları eğitimsel sorunlar ve çözüm önerileri. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3), 68-94.

EXTENDED ABSTRACT

Preschool period is the period during which the fundamentals of a child’s life are established. The child gains basic habits, develops his/her abilities, socializes with his/her learning experiences and develops mental skills during this period. The child's learning capacity increases; his/her basic habits and mental abilities develop and shape at the upmost level in this period. Besides, personality development begins and becomes visible. This period is interconnected and parallel is a critical process (Köksal, Balaban Dağal, & Duman, 2016). Preschool education institutions aim to provide physical, social, emotional and cognitive development of children in the healthiest way, to prepare them for life and to inform the family about preschool education (Kandır, 2001). In this regard, families, institutions and educators who are active in systematic education are regarded as the cornerstones during the pre-school education period. Because the child having positive experiences in preschool education period also develops positive attitudes towards school, learning and his/her own abilities. The child's negative experiences at an early age may lead him/her to have problems that affect his/her entire educational life.

Today, preschool education is provided for children aged 0-6 by the state and private sector in preschool education institutions affiliated to the Ministry of National Education and the Ministry of Family and Social Policies. Moreover, pre-school education is also ensured in independent kindergartens (36-68 months), in kindergartens within formal education and life-long learning institutions (57-68 months) and in the field of child development and education within vocational and technical secondary education institutions. Thus, it may be wise to mention that pre-school education takes place not only in kindergartens but also in a wide range of different school types. Thus, administrators from different branches and levels take part in the preschool education process, which is given at different levels. These administrators are stakeholders who are directly related to the preschool education process, and they hold significant roles during this process. The views of the administrators, who are at a critical point in preschool education, regarding preschool education are paramount in terms of the content of preschool education practices, the problems of preschool education as well as shaping the future of preschool

education. In this regard, the aim of this study is to "reveal the views of the school administrators working at different levels regarding pre-school education".

This study analyzed the views of the school administrators working at different levels regarding preschool education with a descriptive approach. Having a qualitative research model, the study used a phenomenological design. The working group consisted of 21 school administrators, 3 of whom worked at independent kindergartens, 5 were at primary school, 3 were at secondary school and 3 were at high school. The research data were collected through an interview technique. A semi-structured interview technique was used in the study. The semi-structured interview form included 6 open-ended questions. Content analysis method was used during data analysis. Since the agreement between the coders was identified as 98%, the coding was considered reliable.

The findings revealed that preschool education is regarded as necessary by the school administrators in various aspects. Preschool education was noted to be a necessity especially for preparing the child for primary school, ensuring the socialization of the child, teaching the child the rules of school and society, forming the basis for the other educational levels and encouraging children to express themselves. Similar results emerged in the studies conducted by Çelenk, (2008); Göğebakan (2011); Sildir and Akın (2017); Yoleri and Tanış (2014).

Another result of the research showed that school administrators had some expectations from pre-school education. They were of the view that preschool education should prepare children for primary school in terms of education and training, it should transfer the social values to the children, develop them in terms of body, mind, morality and emotion, teach the rules of school and society, provide them with self-care skills, ensure their socialization and increase their self-confidence to express themselves.

The findings also suggested that the majority of school administrators considered the presence of kindergartens in their institutions not as an administrative burden, but with the belief of having a kindergarten in their institutions. Besides, some school administrators did not want the kindergartens to be in their institutions. The underlying reasons were as such: the physical conditions of the schools were not suitable, there was a need for preschool education to be carried out within independent kindergartens, the kindergartens created additional workload to schools and school administrations, and that older students and kindergarten children should not be in the same environment.

According to another result of the study, there was found advantageous aspects of having a kindergarten within primary/secondary/high school levels. These advantages were that the kindergartens prepare the children for the first grade, they offer the child development department students the opportunity to do practices, the preschool children can go to school with their brothers/sisters; moreover, the presence of kindergartens facilitate children to get to know and adapt to the school, these classes enrich the institution and offer appropriate education for staff's children. The results of Göğebakan's (2011) and Yapıcı and Ulu's (2010) studies are in line with that of this study.

Another finding of the study indicated that kindergartens also had some disadvantages for the institutions. The fact that these classes brought additional workload to the school administration, being in the same building with older age groups created risky situations in terms of the safety of children, the physical spaces of the institutions were not suitable for children, and the physical spaces in the institutions became inadequate with the opening of these classes was determined as the disadvantageous situations. Similar findings emerged in the studies carried out by Ural and Ramazan (2007); Arslan Karaküçük (2008), Kubanç (2014), Ağgöl Yalçın, & Yalçın (2018).

School administrators were found to mostly support kindergartens opened in their institutions in terms of various aspects. This support was mostly to provide material, to improve the physical conditions of the kindergarten, to purchase the necessary furnishings, and to try to provide auxiliary staff to the nursery classes. Another finding of this study portrayed that school administrators had problems with parents, schools and students related to preschool education. Accordingly, most of the problems that administrators faced in preschool education were determined as "Parent-Related Problems". These problems were that they did not pay their dues, they acted very insistently about enrolling their children at afternoon classes, they had very high expectations from the school, and they saw preschool as a nursing education. "School Related Problems" were identified as the insufficiency of classrooms and school gardens for activities and play, lack of equipment and personnel as well as crowded classes. That the children had adaptation problems and had to study together with older children was determined as

student-related problems. School administrators concluded that these problems could be solved by increasing the awareness of parents about pre-school education, assigning the personnel needed for kindergartens, increasing the number of independent kindergartens, and separating the kindergartens from the primary/secondary/high schools. Similar results were found in different studies (Jack, 2005 Cited by: Büte, & Balcı, 2010; Froiland, Peterson, & Davison, 2012; Maden, 1986; Tok, 2002; Özen 2008).

Beşeri Sermaye ve Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Ekonomik Büyüme ile İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Panel Veri Analizi

şakir İŐLEYEN¹

Öz

Beşeri sermayenin yüksek olduğu ülkelerde istikrarlı ve gelişmiş ekonominin olduğu literatürlerde yer almaktadır. Aynı zamanda güven ve istikrarın hâkim olduğu ülkelerde de doğrudan yabancı yatırımlar büyük bir önem taşımaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar ülkeye döviz girişini sağlamakla birlikte ülkede istihdam alanı yaratarak ekonomik kalkınmaya büyük katkı sağlamaktadır. Bu çalışmada 36 OECD ülkesine ait Beşeri Sermaye (BS) ve Doğrudan Yabancı Yatırımlarının (DYY) Ekonomik Büyüme(GSYİH) ile ilişki panel eşbütünleşme testi ile analiz edilmiştir. Sonuç olarak BS ve DYY ile GSYİH arasında eşbütünleşme olduğu görülmüştür. Ayrıca uzun dönemli eşbütünleşme testi sonucunda da BS ve DYY ile GSYİH arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik büyüme, Panel veri analizi, Eşbütünleşme, Enerji tüketimi

The Relationship between Human Capital and Direct Foreign Investments and Economic Growth: Panel Data Analysis on OECD Countries

Abstract

It is included in the literature that there is a stable and developed economy in countries with high human capital. At the same time, foreign direct investments are of great importance in countries where trust and stability are dominant. While foreign direct investments provide foreign currency inflow to the country, it creates a field of employment in the country and contributes greatly to economic development. In this study, the relationship between Human Capital (BS) and Foreign Direct Investments (FDI) of 36 OECD countries with Economic Growth (GDP) was analyzed by panel cointegration test. As a result, it was observed that there is cointegration between BS and FDI and GDP. In addition, as a result of the long-term cointegration test, it was observed that there was a positive relationship between BS and FDI and GDP.

Key Words: Economic growth, Panel data analysis, Cointegration, Energy consumption

Atıf İçin / Please Cite As:

İŞleyen, ř. (2020). Beşeri sermaye ve doğrudan yabancı yatırımlarının ekonomik büyüme ile ilişki: OECD ülkeleri üzerine panel veri analizi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1554-1563.

Geliş Tarihi / Received Date: 04.05.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 31.05.2020

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, sakirisleyen@yyu.edu.tr - ORCID: 0000-0002-8186-1990

Giriş

Beşerî sermayenin ekonomik büyüme ile olan ilişkisi, modern büyüme literatürünün önemli tartışma konularından birisi olmuştur. Gelir yaratan ekonomik faaliyetlere katkıda bulunan beşerlerdeki bilgi, beceri ve benzer nitelikler olarak tanımlanan beşerî sermaye, kişiye yapılan yatırımlarla birlikte artış göstermekte ve üretim sürecinin çok önemli bir girdi olarak yerini almaktadır. Bu sebeple, beşerî sermaye ve ekonomik büyüme arasında olan ilişki, büyümenin kaynaklarını inceleyen araştırmacıların yanı sıra kalkınma politikalarını oluşturan kurum ve kurullarında ilgi alanlarından birini oluşturmaktadır. İktisat bilimi doğduğundan bu yana beşerî sermaye kavramı kullanılmıştır fakat insan faktörünün üretimin farklı bir sermaye unsuru olduğuna dair görüşler çoğunlukla II. Dünya Savaşı'ndan sonra teorik olarak incelenmeye başlanmıştır (Kiker, 1971, s. 51-53).

Ekonomik büyümenin teorik modellerinde Nelson ve Phelps (1966); Lucas (1988); Becker, Murphy ve Tamura (1990); Rebelo (1992); ve Mulligan ve Sala-i Martin gibi iktisatçılar tarafından eğitimin üzerinden beşerî sermayenin önemine değinilmiştir. Bunun yanı sıra ülke grupları arasında beşerî sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine, Romer (1990), Barro (1991), Kyriacou (1991), ve Benhabiband Spiegel (1992) tarafından bir çok ampirik analiz yapılmıştır. Fakat birçok ülkenin veri kısıtı olduğu için (sınırlı eğitimsel veriler) yapılan çalışmalar sonucunda beklenen sonuçlar elde edilememiştir (Barro, 1992, s. 199). Barro ve Lee (1992, s. 199-213), 129 ülkenin 1960-1985 dönemleri arasında 5'er yıllık verilerini kullanarak bir ampirik çalışma yapmışlardır. Bu çalışmada ülkelerin ilkökul, ortaokul ve lise kademelerindeki okullaşma oranları incelenmiştir. Yapılan çalışmada, beşerî sermayenin fiziki sermaye üzerine yapılan yatırımlara ve verimliliğe etkisinin pozitif yönde olduğu, yatırımların ve verimliliğin ekonomik büyüme üzerine etkisinin de yine pozitif yönde olduğu sonucu elde edilmiştir. Dolayısıyla beşerî sermaye birikiminin ekonomik büyüme üzerine olumlu etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Türkiye üzerine yapılan çalışmalara baktığımız zaman, Kar ve Ağır'ın (1998, s. 51-68) 1926-1994 yılları arasında eğitim harcamalarının ve sağlık harcamalarının GSYH'ye oranı ve GSYH verileri kullanılarak beşerî sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin analiz çalışmasıdır. Sağlık harcamaları ile reel gelir arasındaki ilişkiye bakıldığında nedenselliğin yönünün ekonomik büyümeden sağlık harcamalarına doğru olduğu, eğitim ile gelir ilişkisinde ise nedenselliğin yönünün eğitim harcamalarından büyümeye doğru olduğu görülmüştür. Sonuç olarak beşerî sermayenin ekonomik büyüme üzerinde uzun dönemli pozitif bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Doğrudan yabancı yatırımlar, yabancı ülkelere direkt yatırımın yapılması, var olan yabancı bir şirket ile ortaklaşa hareket edilmesi veya ortak girişim ile yeni bir şirketin kurulması şeklinde yapılmaktadır. OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı) ye göre doğrudan yatırımın eşiği yabancı bir şirkette asgari, % 10'luk hissedardır. Aynı zamanda OECD kuralları esnekliğe sahiptir. Doğrudan yabancı yatırım, yatay, dikey ve konglomera olmak üzere kategorize ediliyor. Yatay doğrudan yatırım, bulunduğu ülkede çalışma alanıyla aynı iş alanına sahip yabancı şirkete yapılan yatırım anlamındadır. Dikey doğrudan yatırım, yatırımcıların ana faaliyetlerinden farklı olmakla birlikte yine de temel iş alanıyla ilintili yatırım demektir.

Örnek (2008), 1996: 4-2006: 1 dönemi için VAR tekniği kullanarak yaptığı çalışmada, kısa vadeli sermaye yatırımlarının ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif etki oluşturduğu saptamıştır ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yurtiçi tasarruflar açısından olumlu etki oluşturduğunu ve kısa vadeli sermaye yatırımlarının yurtiçi tasarruflar açısından negatif etkiye sebep olduğunu aynı analizde belirtmiştir.

Nair-Reichert ve Weinhold (2001) 24 gelişmekte olan ülke için 25 yıllık bir dönemi incelemişlerdir. Çalışmada yabancı sermaye hareketlerinin ekonomik etkilerinin heterojen olduğunu tespit etmişlerdir. Çalışma sonucuna göre yabancı sermaye yatırımlarından ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik olduğu belirlenmiştir. Choe (2003), sermaye hareketleri ve büyüme arasındaki ilişkiyi, 80 ülke için 1971-1995 dönemi için incelemiştir. Araştırmada VAR modeli kullanılmıştır. Çalışma sonucuna göre büyüme ve yabancı sermaye hareketleri arasında çift yönlü bir ilişki saptanmıştır.

Okuyan ve Erbaykal (2008) 9 gelişmekte olan ülke için 1970-2006 arası dönem için yaptıkları Toda-Yamamoto nedensellik analizinde, 9 ülkenin hepsinde yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme arasında bir ilişki bulunduğunu saptamışlardır.

Vergil ve Karaca (2010) 1980-2015 arası dönemde farklı ülkeler için yaptıkları panel veri analizinde, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve portföy yatırımlarının, ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etki

oluşturduğunu, kısa vadeli sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkiye sebep olduğunu saptamışlardır.

Bulut ve Aykırı (2018) 1998-2017 yılları arasında Türkiye ekonomisi için yaptıkları incelemede, kısa vadeli sermaye olarak bilinen sıcak para hareketleriyle ekonomik büyüme arasında uzun vadede eşbütünleşik ilişki olduğunu saptamışlardır. Bununla birlikte vektör hata düzeltme modeli yardımıyla elde edilen bulgulara göre kısa vadeli sermaye hareketleri ve büyüme arasındaki ilişkinin uzun vadede geçici bir istikrar sağladığını gözlemlemişlerdir.

Materyal ve Yöntem

Araştırma materyali olarak 36 OECD ülkelerine ait GSYİH, BS ve DYY verileri 1999-2018 yıllarını kapsamaktadır. Veriler Dünya Bankası resmi web adresinden yıllık oranlar şeklinde temin edildikten sonra STATA 15 programına aktarılıp gerekli analizler yapılmıştır. Çalışmada Panel Veri Analiz Yöntemi ile değişkenler arasında Westerlund (2007) Panel Eşbütünleşme Testi uygulanmıştır. Eşbütünleşme testinden önce verilere uygulanacak birim kök test, kuşacağını belirlemek adına Yatay Kesit Bağımlılık testi uygulanmış daha sonra yapılan analizler aşağıda başlıklar halinde detaylı şekilde ele alınmıştır.

Yatay Kesit Bağımlılığı

Panel veri analizinde model tahminlemesi öncesinde ilk olarak panel yatay kesit bağımlılığı test edilmelidir. Kalıntılar arasında korelasyonun sıfır olduğu varsayılmaktadır. Bu test ile birimler arası korelasyonun anlamlılığı istatistiki olarak araştırılmaktadır. Sabit etkili model de yatay kesit bağımlılığı Lagrange Çarpanı ile test edilmektedir. $T > N$ olduğu durumda bu test kullanılmaya elverişlidir. Hem sabit hem tesadüfi etkili model için Pesaran tarafından geliştirilmiş Pesaran *CDLM* testi kullanılmaktadır. $N > T$ olduğu durumda kullanılmaktadır. Diğer testler ise Friedman R ve Frees Q panel yatay kesit bağımlılığı testleridir (Akay, 2018, s. 24). Çalışmada $N > T$ olduğu durumlarda kullanılan Pesaran *CDLM* testi kullanıldığı için aşağıda bu test detaylı şekilde anlatılmıştır.

Pesaran *CDLM* testi

2004 yılında Pesaran tarafından önerilen testte ADF regresyonun tahmininden elde edilen kalıntılar kullanılmaktadır. Her bir birimin kendisi hariç tüm birimlerle korelasyonu hesaplanmaktadır. Bu nedenle $N \times N - 1$ adet korelasyon hesaplanmaktadır. Bu test yapısal kırılma, heterojen ve durağan olmama durumlarında az sayıda örneklerde de performansı iyidir. *CDLM* test istatistiği aşağıdaki formülle hesaplanmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2018, s. 106).

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}$$

Pesaran (2004,2006) tarafından geliştirilen bu testte ise yatay kesiti hataları arasındaki korelasyon katsayıları toplamının sabit olduğu varsayımına dayanmaktadır. Sıfır hipotezi yatay kesit bağımlılığı yoktur şeklinde dir. Alternatif hipotez ise yatay kesit bağımlılığı vardır şeklinde dir.

H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H_1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Panel Birim Kök Testi

Zaman serileri ile yapılan çalışmalarda analiz öncesinde o seriyi meydana getiren sürecin, zamanla sabit olup olmadığı başka bir deyişle, durağan bir seri olup olmadığına bakılmalıdır. Durađan olmayan seriler ile ekonometrik analizler yapılması sahte regresyona sebep olmaktadır. Sahte regresyon F, t testinin ve R2 değerleri sapmalı sonuçlar verebilmektedir (Yerdelen Tatođlu, 2013, s. 198). Serilerin durağan olmaması sorunun zaman serileriyle çalışılırken sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Sahte regresyon sorununa yol ačan bu durumun tespiti ve ortadan kaldırılabilmesi için öncelikle serilerin durağanlıkları araştırılmalıdır (Eygü, 2018). Durađan olmayan serilerle yapılan regresyon tahminlerinde sonuçlar anlamlılığını kaybetmektedirler (Eygü ve Çořkun, 2019). Panel birim kök testleri iki türdür. Birincisi, yatay kesit bağımlılığı varlığına göre belirlenen 1. ve 2. ci kuşak birim kök testleri olmak üzere iki türdür. Yatay kesit bağımlılığının yokluğu 1. kuşak varlığı ise 2. kuşak panel birim kök testleri için tercih sebebidir. 1. kuşak panel birim kök testleri; Levin, Lin ve Chu (LLC), Harris ve Tzavalis (HT), Breitung, Hadri, Im, Pesaran ve Shin (IPS) ve Fisher Genişletilmiş Fuller (Fisher ADF) ve Fisher Philips Perron (Fisher PP)

panel birim kök testleridir. 2. kuşak panel birim kök testleri; Choi Fisher Genişletilmiş Dickey Fuller, Görünürde İlişkisiz Regresyon Genişletilmiş Dickey Fuller (SURADF), Moon ve Perron, Im, Pesaran ve Shin (CIPS), Yatay Kesit Genişletilmiş KPSS ve PANICCA panel birim kök testleridir (Yerdelen Tatoğlu, 2018). Bu çalışmada, yapılan yatay kesit bağımlılık testinden sonra ikinci kuşak testinin yapılması uygun görülmüş ve kullanılan CIPS birim kök testi aşağıda detaylı şekilde ele alınmıştır.

Pesaran (2004) yatay kesit bağımlılık sorunu ile ilgili basit bir yöntem önermiştir. Phillips ve Sul (2003) yaklaşımındaki gibi artık terimler için heterojen faktör yükleri ile tek faktörlü model ele alırken farklı olarak sapmalara dayanan birim kök testi yerini bireysel serilerin gecikmeli düzeylerinin ve bir farklarının yatay kesit ortalamalarını DF ya da ADF regresyonuna faktörler olarak ilave etmiştir.

$$\Delta Y_{i,t} = \alpha_1^1 + p_i Y_{i,t} + c_i \bar{Y}_{t-1} + di \Delta \bar{Y}_t + V_{i,t}$$

yukarıdaki denklemde

$$\bar{Y}_{t-1} = \left(\frac{1}{N}\right) \sum_{i=1}^N Y_{i,t-1} \text{ ve } \Delta Y_t = \sum_{i=1}^N \Delta Y_{i,t}$$

olarak tanımlanmaktadır. p_i 'nin EKK tahmincisinin t istatistiği t_i (N, T) ve Pesaran'ın bireysel yatay kesitlere dayanan ADF testi de CADF olarak gösterilsin. Bununla birlikte testin, küçük zaman boyutu durumlarında aykırı değerlerin olmadığı durumda CADF* olarak gösterilsin. İki durumda da ana fikir CAD

F veya CADF*'ın bireysel ortalamalarına ilişkin IPS_{tbar} testinin modifiye edilmesidir. CIPS ve modifiye edilmiş test istatistiği;

$$CIPS = \frac{1}{N \sum_{i=1}^N t_i} \quad (N, T)$$

$$CIPS^* = \frac{1}{N \sum_{i=1}^N t_i^*} \quad (N, T)$$

Panel birim kök için temel hipotezler aşağıda yer aldığı gibidir;

H_0 : Seride birim kök vardır (Seri durağan değildir).

H_1 : Seride birim kök yoktur (Seri durağandır).

CIPS test istatistik değerlerinin kritik tablo değerlerinden mutlak değer olarak büyük olması halinde temel hipotez (seride birim kök vardır) ret olunur ve ilintili birim-panel geneli için alternatif hipotez (seride birim kök yoktur) kabul edilir (Pesaran, 2007, s. 265-312).

Eşbütünleşme Testi

Pedroni (1999, 2004) eşbütünleşme analizleri yapılırken heterojenliğe izin veren bazı testler önermiştir. Bu testler iki grupta incelenmektedir. Birinci gruptaki testlerde, grup zaman serilerindeki yatay kesitler içinde ayrı olarak hesaplanan eşbütünleşme testlerinin ortalaması kullanılmaktadır. İkinci grupta, istatistikler gruplanmakta ve ortalama bir parça olarak yapılmaktadır. Pedroni eşbütünleşme testinin temeli, Engle-Granger testine dayanmaktadır. Pedroni eşbütünleşme testi, durağan olmayan ancak serilerin birinci mertebeden durağan olduğu hallerde geçerlidir (Ergün ve Atay Polat, 2015, s. 126). Pedroni, yedi adet eşbütünleşme istatistiği geliştirmiştir. Bunların dört tanesi grup içi iken üç tanesi grup arasındadır (Asteriou ve Hall, 2007, s. 374).

Panel verilerde eş-bütünleşme testi, H_0 eş-bütünleşme yoktur şeklindeki yokluk hipotezini analiz eder. Pedroni testinde ilk olarak, ileri sürülen eş-bütünleşme regresyonundan artıkları elde etmektedir. En genel durumda $t=1,2,\dots,T$; $i=1,2,\dots,N$ ve $m=1,2,\dots,M$ olmak üzere eş-bütünleşme regresyonu aşağıdaki gibi yazılır.

$$y_{i,t} = \alpha_i + \delta_{it} + \beta_{1t} X_{1i,t} + \beta_{2t} X_{2i,t} + \dots + \beta_{Mt} X_{Mi,t} + \varepsilon_i$$

Çalışmada Westerlund (2007) Panel Eşbütünleşme Testi kullanılmıştır. Bu teste ait bilgiler aşağıda detaylı şekilde ele alınmıştır.

Eşbütünleşme testlerinde tanımlanan Westerlund (2007) panel eşbütünleşme testinin, birimler arası korelasyonun varlığında dirençli kritik değerleri bootstrap süreci sonucunda elde edilebilmektedir. Westerlund (2007) panel verilerle çalışırken eşbütünleşmenin varlığını sınamak için, hata düzeltme modeli temelli 4 adet panel eşbütünleşme testi önermiştir. Testlerin temelinde, her birimin kendi hata düzeltmesine sahip olup olmadığına karar verilmesi yoluyla eşbütünleşmenin varlığını sınamak vardır (Tatoğlu, 2018, s. 200-201). Westerlund (2007) panel eşbütünleşme testine ait hipotez testleri;

H_0 : Değişkenler arasında eş bütünleşme yoktur

H_1 : Değişkenler arasında eş bütünleşme vardır, şeklinde kurulmaktadır.

Grup ortalama test istatistikleri olan G_α ve G_τ değerlerinin hesaplanmasında her bir kesit için hata düzeltme modelinin tahmin edilmesi gerekmektedir. Grup ortalama test istatistikleri,

$$G_\alpha = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \frac{T\hat{\alpha}_i}{\hat{\alpha}_i(1)} \quad G_\tau = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \frac{\hat{\alpha}_i}{SE(\hat{\alpha}_i)}$$

olarak ve panelin bir bütün olarak analiz edilmesi için Westerlund (2007) eşbütünleşme test istatistikleri ise,

$$P_\alpha = T\hat{\alpha} \quad P_\tau = \frac{\hat{\alpha}}{SE(\hat{\alpha})}$$

olarak verilmiştir. α_i 'in yarı parametrik karnel tahmircisi $\hat{\alpha}_i$ ve $\hat{\alpha}_i$ 'nin standart hatası ise $SE(\hat{\alpha}_i)$ ile gösterilmiştir.

Uygulama ve Bulgular

Bu bölümde verilerimizin durağanlığını sınamak için kullanacağımız birim kök testi kuşaklarını belirlemek adına ilk olarak Yatay Kesit Bağımlılık testi yapılmıştır. Yapılan test sonucu ikinci kuşak birim kök testi kullanılacağı gözlemlenmiştir. Uygulanacak test belirlendikten sonra durağan olmayan veriler durağanlaştırılıp daha sonra eşbütünleşme testi ile değişkenler arasında eşbütünleşme olup olmadığı analiz edilmiştir. Sonuçlar aşağıda başlıklar halinde detaylı şekilde ele alınmıştır.

Yatay Kesit Bağımlılık Testi

Panel veri analizinde kullanılacak birim kök testine karar vermek için yatay kesit bağımlılık testi yapılır. Teste ait sonuçlar aşağıda yer şekildedir;

Tablo 1. Yatay Kesit Bağımlılık Testi

Test	İstatistik	P-değer
LM	4151	0.000
LM adj*	210.7	0.000
LM CD*	59.56	0.000

Yukarıda yer alan test sonuçlarına göre tüm P değerleri kritik değer 0.05'ten küçüktür. Bu durumda test analizi için ikinci kuşak birim kök testinin kullanılması uygundur.

H_0 : I. kuşak birim kök testi

H_1 : II. kuşak birim kök testi, $p < 0.05$ H_0 reddedilip H_1 kabul görür ve II. kuşak birim kök testi uygundur sonucu elde edilir.

Panel Birim Kök Testi

Serilerin durağanlığını test etmek için yatay kesit bağımlılık testinde yer aldığı üzere ikinci kuşak birim kök testlerinden CIPS (Cross Sectionally Augmented IPS) testi kullanılmıştır. CIPS test istatistik değerlerinin kritik tablo değerlerinden mutlak değer olarak büyük olması halinde temel hipotez (seride birim kök vardır) ret olunur ve ilintili birim-panel geneli için alternatif hipotez (seride birim kök yoktur) kabul edilir (Pesaran, 2007, s. 265-312). Çalışmamızda düzeyde durağan olmayan verilerin birinci farkları alınarak veriler durağanlaştırılmıştır. Sonuçlar aşağıda yer aldığı gibidir;

Tablo 2. GSYİH İçin Birim Kök Testi

	%10	%5	%0
Kritik değerler	-2.27	-3.62	-2.80

Tablo 2 GSYİH için verilerin düzeyde durağan olmadığını göstermektedir (CIPS test istatistik değerlerinin (-1.097) kritik tablo değerlerinden mutlak değer olarak küçük olması). Bu durumda GSYİH için verilerin durağanlaşması adına birinci farkları alınarak veriler durağan hale getirilmiştir. Durağan GSYİH verileri Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 3. GSYİH İçin Birim Kök Testi

	%10	%5	%0
Kritik değerler	-2.70	-3.02	-2.93

H_0 : Seri durağan değildir

H_1 : Seri durağındır

GSYİH için tablo analizi yapıldığında, CIPS* tablo değerinin (-3.407) mutlak değer olarak kritik değerlerden büyük olduğu gözlenmektedir. Bu durumda H_0 ret edilip seri durağındır hipotezi kabul edilir.

Tablo 4. BS İçin Birim Kök Testi

	%10	%5	%0
Kritik değerler	-2.98	-3.02	-2.71

Tablo 4., BS için verilerin düzeyde durağan olmadığını göstermektedir (CIPS test istatistik değerlerinin (-2.401) kritik tablo değerlerinden mutlak değer olarak küçük olması). Bu durumda BS için verilerin durağanlaşması adına birinci farkları alınarak veriler durağan hale getirilmiştir. Durağan BS verileri Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 5. BS İçin Birim Kök Testi

	%10	%5	%0
Kritik değerler	-2.79	-2.98	-2.81

H_0 : Seri durağan değildir

H_1 : Seri durağındır

BS için tablo analizi yapıldığında, CIPS* tablo değerinin (-3.012) mutlak değer olarak kritik değerlerden büyük olduğu gözlenmektedir. Bu durumda H_0 ret edilip seri durağındır hipotezi kabul edilir.

Tablo 6. DYY İçin Birim Kök Testi

	%10	%5	%0
Kritik değerler	-2.98	-2.92	-2.81

Tablo 6., DYY için verilerin düzeyde durağan olmadığını göstermektedir (CIPS test istatistik değerlerinin (-2.712) kritik tablo değerlerinden mutlak değer olarak küçük olması). Bu durumda BS için verilerin durağanlaşması adına birinci farkları alınarak veriler durağan hale getirilmiştir. Durağan DYY verileri Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 7. DYY İçin Birim Kök Testi

	%10	%5	%0
Kritik değerler	-3.08	-3.36	-2.91

H_0 : Seri durağan değildir

H_1 : Seri durağındır

DYY için tablo analizi yapıldığında, CIPS* tablo değerinin (-3.412) mutlak değer olarak kritik değerlerden büyük olduğu gözlemlenmektedir. Bu durumda H_0 ret seri durağındır hipotezi kabul edilir. Düzeyde durağan olmayan verilerin birinci farkı alınarak durağan hale getirildikten sonra eş bütünleşme testi yapılmıştır. Eşbütünleşme testi aşağıda detaylı şekilde verilmiştir.

Westerlund (2007) Panel Eşbütünleşme Testi

Westerlund (2007) testi iki veya daha fazla değişken arasında eşbütünleşme ilişkisinin test edilebilmesi için hata düzeltilme modeline dayanan bir eşbütünleşme testidir. Bu test zaman serileri için geliştirilen Banerjee, Dolado ve Mestre (1998) eşbütünleşme testinin panel veri için genişletilmiş halidir. Bu testte serilerin aynı derecede durağan olmaları varsayımı yer almaktadır. Serilerimizin hepsi birinci dereceden durağan oldukları için bu varsayım sağlanmaktadır. Eşbütünleşme testimize ait çıktıları aşağıda detaylı şekilde verilmiştir.

Tablo 8. GSYİH →BS Eşbütünleşme Testi

İstatistik	Değer	Z değer	P değer	Robust P değer
Gt	-3.101	-11.703	0.000	0.020
Ga	-16.091	-9.805	0.000	0.010
Pt	-15.047	-7.408	0.000	0.020
Pa	-10.372	-9.001	0.000	0.000

H_0 : Seriler arasında eş bütünleşme yoktur

H_1 : Seriler arasında eş bütünleşme vardır.

Tüm P olasılık değerlerinin kritik değer olan 0.05'ten küçük olmalarından kaynaklı GSYİH ile BS arasında eş bütünleşme vardır. H_0 hipotezi ret edilip H_1 hipotezi kabul edilir.

Tablo 9. GSYİH →DYY Eşbütünleşme Testi

İstatistik	Değer	Z değer	P değer	Robust P değer
Gt	-3.490	-12.309	0.000	0.010
Ga	-16.010	-10.423	0.000	0.030
Pt	-16.309	-9.053	0.000	0.000
Pa	-10.617	-9.087	0.000	0.020

H_0 : Seriler arasında eş bütünleşme yoktur

H_1 : Seriler arasında eş bütünleşme vardır.

Tüm P olasılık değerlerinin kritik değer olan 0.05'ten küçük olmalarından kaynaklı H_0 ret edilir ve GSYİH ile DYY arasında eş bütünleşme vardır hipotezi olan H_1 kabul edilir.

Panel eşbütünleşme sonucuna göre değişkenler arasında uzun dönem ilişki bulunmuştur. Uzun dönem eşbütünleşme katsayılarının tahmin edilmesi ve ilişkinin yönünü belirlemek için Peseran (2015) testi uygulanmıştır sonuçlar aşağıda detaylı şekilde tablolar halinde yer almaktadır.

Tablo 10. GSYİH →BS eşbütünleşme testi

GSYİH	Katsayı	Standart Hata	Z Değeri	$P < Z $	[%95 Güven Aralığı]
BS	1.805322	1.801	1.07	0.273	-1.610 4.991

Yukarıda yer alan tabloya göre BS ile GSYİH arasında uzun dönemli pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu görölmektedir. BS'de meydana gelecek bir birimlik artış GSYİH'da 1.805'lik bir artış meydana getirmektedir.

Tablo 10. GSYİH →DYY eşbütünleşme testi

GSYİH	Katsayı	Standart Hata	Z Değeri	$P < Z $	[%95 Güven Aralığı]
DYY	0.903740	0.719	1.14	0.301	-1.707 4.807

Yukarıda yer alan tabloya göre DYY ile GSYİH arasında uzun dönemli pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu görölmektedir. DYY'de meydana gelecek bir birimlik artış GSYİH'da 0.90'lık bir artış meydana getirmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Çalışmamızda 36 OECD ülkesine ait Beşeri Sermaye (BS) ve Doğrudan Yabancı Yatırımlarının (DYY) Ekonomik Büyüme (GSYİH) ile ilişki panel eşbütünleşme testi ile analiz edilmiştir. Sonuçta BS ve DYY ile GSYİH arasında eşbütünleşme olduğu sonucu elde edilmiştir. Ayrıca uzun dönemli eşbütünleşme testi sonucunda da BS ve DYY ile GSYİH arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu sonucu elde edilmiştir.

Beşerî sermayenin ampirik olarak ekonomik büyümeye katkısı bir çok çalışmada olduğu gibi bu çalışmamızda da gösterilmiştir. Ancak asıl önemli olan beşerî sermayenin nasıl arttırılacağıdır. Beşerî sermayenin birikimi en başta eğitimi gerektirmektedir. Beşerî sermayeyi sadece nicel olarak değil nitel olarak ta arttırmaya ihtiyaç vardır. Ülkeler arası gelir farklarının kapanabilmesi için beşerî sermayeyi geliştiren unsurların da geliştirilmesi gerekmektedir. Bunun için yalnızca eğitimin daha geniş kesimlere ulaştırılması değil aynı zamanda başta sanayi ve hizmet sektörleri olmak üzere tüm sektörlerin ihtiyaç duyduğu sayıda ve kalitede bireyler yetiştirilmesini sağlayacak bir eğitim anlayışı sağlanmalıdır. İşsizlerin vasıflarını ülkelerin kendi ihtiyaç duyduğu vasıflarıyla örtüşüren, sürekli eğitim programları ile çalışanların meslek içi eğitimiyle niteliklerinin arttırılması, kadınlarında iş gücüne daha fazla dâhil edilmesi, yaşam boyu öğrenme kültürünü ülkelerde oturtarak ise bu gelişimi sürdürmeyi hedeflemelidirler.

Ülkeler çeşitli ekonomik hedefleri için yabancı sermayeyi kendi ülkelerine çekmek isterler. Fakat yabancı sermayeyi istemelerinin asıl nedeni ekonomik büyümenin sağlanmasında yabancı yatırımların oynadığı roldür. Tasarrufları yetersiz olan ülkeler bu fonları kullanarak ekonomik büyümeyi sağlamak istemektedirler. Tasarruf miktarı yetersiz olan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, ülkelerine yabancı yatırımları çekebilmek için çeşitli hukuki ve ekonomik düzenlemeler yapmışlardır. Bu düzenlemelerin sonuç vermesiyle ülkelere sermaye girişleri hızlanmış fakat bu düzenlemelerin yetersiz oluşu ve ekonomideki yapısal sorunlar nedeniyle yabancı yatırımlar ülkeden çıkmak istemişler. Zaten ekonomik anlamda zayıf durumda olan gelişmekte olan ülkeler sermaye kaçışıyla birlikte finansal krizler yaşamış ve bu krizlerin olumsuz etkileri yıllar boyunca sürmüştür. Yabancı yatırımların ülkede ekonomik kalkınmaya katkı sağlamasının yanı sıra istihdam alan yaratarak işsizliği de düşürmektedir. Bu bağlamda dış yatırımların oluşması için öncelikle ülkenin yabancı yatırımcılara güven ortamı sağlaması ve onları teşvik edecek politikalar geliştirmelidirler.

Etik Beyan

“Beşeri Sermaye ve Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Ekonomik Büyüme ile İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Panel Veri Analizi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Akay, Ö. (2018). *Panel verilerde kümeleme analizi* (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Asteriou, D. ve Hall, S. (2007). *Applied econometrics: A modern approach using eviews and microfit revised edition*. New York: Pallgrave Macmillan.
- Bulut, Ö. U. ve Aykırı, M. (2018). Sıcak para hareketleri bileşenlerinin varlığı. *Kafkas Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(18), 539-560.
- Choe, J. (2003). Do foreign direct investment and gross domestic investment promote economic growth. *Review of Development Economics*, 7(1), 44-57.
- Ergün, S. ve Atay Polat, M. (2015). OECD ülkelerinde Co2 emisyonu, elektrik tüketimi ve büyüme ilişkisi. *Erişes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 45, 126.
- Eygü, H. (2018). Enflasyon, işsizlik ve dış ticaret arasındaki ilişkinin incelenmesi: Türkiye örneği (1990-2017). *Kastamonu University Journal of Economics & Administrative Sciences Faculty*, 20(2), 96-112.
- Eygü, H. ve Çoşkun, H., (2019). Türkiye’de Ar-Ge harcamaları ve ihracat ilişkisi (1990-2017). *II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Tam Metin Bildiriler Kitabı*. Gümüşhane. ss. 679-687.
- Kar, M. ve Ağır, H. (1998). Türkiye’de beşerî sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisi: Eşbütünleşme yaklaşımı ile nedensellik testi, 1926-1994. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(11), 50-68.
- Kiker, B. F. (1971). *Investment in the Human Capital* (Colombia: University of South Carolina Press): 5175. mie Strategy for the 90's (London: The John Hopkins University Press).
- Nair Reichert, U. ve Diana W. (2001). Causality tests for cross-country panels: A new look at FDI and economic growth in developing countries. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 63(2), 153-171.
- Okuyan, A. ve Erbaykal, E. (2008). Gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Ekonomik Yaklaşım*, 67(19), 47-58.
- Örnek, İ. (2008). Yabancı sermaye akımlarının yurtiçi tasarruf ve ekonomik büyüme üzerine etkisi: Türkiye örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(2), 199-217.
- Pedroni, P. (1999). Critical values for cointegration tests in heterogeneous panels with multiple regressors. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61(1), 653-670.

- Pedroni, P. (2004). Panel cointegration: Asymptotic and finite sample properties of pooled time series tests with An application to the PPP hypothesis. *Econometric Theory*, 20(3), 597-625.
- Yerdelene Tatoğlu, F. (2013). *İleri panel veri analizij: Stata uygulamalı*. İstanbul:Beta.
- Yerdelene Tatoğlu, F. (2018). *Panel zaman serileri analizij: Stata uygulamalı* (2. Baskı). İstanbul: Beta.
- Pesaran, H. M. (2004). *General diagnostic tests for cross section dependence in panels*. Working Paper No:0435, University of Cambridge.
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of crosssection dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312.
- Westerlund, J. (2007). Testing for error correction in panel data. *Oxford Bulletin of Economics and statistics*, 69(6), 709-748.

EXTENDED ABSTRACT

The relationship of human capital with economic growth has been one of the important discussion topics of modern growth literature. Human capital, which is defined as knowledge, skills and similar qualities in human beings contributing to income generating economic activities, increases with the investments made in the person and takes the place of the production process as a very important input. For this reason, the relationship between human capital and economic growth is one of the areas of interest in researchers who examine the sources of growth, as well as in institutions and boards that form development policies. Since the science of economics was born, the concept of human capital has been used, but opinions that the human factor is a different element of production are mostly II. After World War II, it began to be studied theoretically.

Barro and Lee (1992, 199-213) conducted an empirical study using 129 years of data from 129 countries between 1960-1985. In this study, enrollment rates in primary, secondary and high school levels of the countries were examined. In the study, it was concluded that the effect of human capital on investments and productivity on physical capital is positive, and that the effect of investments and productivity on economic growth is also positive. Therefore, it is concluded that human capital accumulation has a positive effect on economic growth.

Foreign direct investments are made by making direct investments in foreign countries, acting in partnership with an existing foreign company or establishing a new company with a joint venture. According to OECD (Organization for Economic Cooperation and Development), the threshold of direct investment is a minimum, 10% shareholder in a foreign company. At the same time, OECD rules have flexibility. Foreign direct investment is categorized as horizontal, vertical and conglomerate. Horizontal direct investment means an investment in a foreign company with the same field of work as in the country where it is located. Vertical direct investment is different from the main activities of investors, but it still means investment related to the core business.

Nair-Reichert and Weinhold (2001) examined a 25-year period for 24 developing countries. In the study, they determined that the economic effects of foreign capital movements are heterogeneous. According to the results of the study, it has been determined that there is a causality from foreign capital investments to economic growth. Choe (2003) examined the relationship between capital movements and growth for the period of 1971-1995 for 80 countries. VAR model was used in the research. According to the results of the study, a bilateral relationship was found between growth and foreign capital movements.

In our study, the relationship between the Human Capital (BS) and Foreign Direct Investments (FDI) of 36 OECD countries and Economic Growth (GDP) was analyzed by panel cointegration test. As a result, it is obtained that there is cointegration between BS and FDI and GDP. In addition, as a result of the long-term cointegration test, there is a positive relationship between BS and FDI and GDP.

The empirical contribution of human capital to economic growth has been demonstrated in this study as in many other studies. But the main thing is how to increase human capital. The accumulation of human capital primarily requires education. There is a need to increase human capital not only quantitatively but also qualitatively. In order to close the income gap between countries, the elements that develop human capital must also be developed. To this end, an education understanding should be provided that will not only provide education to wider segments, but also raise the number and quality of individuals required by all sectors, especially industry and service sectors. They should aim to increase the qualifications of the unemployed people with the qualifications needed by the countries, to increase the qualifications of the employees with on-the-job training programs, to get more involved in the workforce

in women, and to continue this development by establishing the culture of lifelong learning in the countries.

Countries want to attract foreign capital to their own countries for their various economic goals. However, the main reason why they demand foreign capital is the role played by foreign investments in ensuring economic growth. Countries with insufficient savings want to achieve economic growth by using these funds. The amount of savings is insufficient, Turkey has made several legal and economic arrangements to get foreign investment. capital inflows to Turkey by making the results of these arrangements has accelerated. However, foreign investments have started to leave the country due to the insufficiency of these regulations and structural problems in the economy. Already economically with Turkey have experienced financial crises in poor condition and capital flight, which lasted for years the negative effects of this crisis. In addition to contributing to economic development in the country, foreign investments also reduce unemployment by creating employment areas. In this context, in order for foreign investments to occur, the country should first develop policies to provide confidence and encourage foreign investors.

Кыргыз Республикасынын саламаттык сактоосун каржылоо булактары жана аларды арттыруу жолдору

Дамира ДЖАПАРОВА¹¹

Мазмун

Саламаттыкты сактоо үчүн ресурстардын потенциалдуу булактарын издөө каржылоону жакшыртууну талап кылат. Республикалык бюджеттин каражаттары чыгашаларынын негизги булагы болуп калууда. Мамлекеттик кепилдиктер менен медициналык жардамды алуунун реалдуу экономикалык шарттарынын ортосунда ажырым бар. “Милдеттүү медициналык камсыздандыруу системасы”, камсыздандыруунун чыныгы үлгүсү болуп эсептелбейт, анткени ал салык органдары жана Социалдык фонд кызматкерлери тарабынан топтолуучу камсыздандыруу төгүмдөрүн кайра бөлүштүрүү функциясын гана аткарат. Камсыздандырылган бейтап ММК системасынын субъектилеринин мамилелер системасынан тышкары болот. Акылуу медициналык кызмат көрсөтүүлөр саламаттык сактоо бюджетиндеги үлүшү 6%дан ашпайт, төлөмдүн олуттуу бөлүгү «формалдуу эмес төлөмдөрдүн» формасына ээ болот. Стационарларда дарылоо үчүн кошумча төлөө көлөмүн белгилөө принциби негиздүү эмес экенин белгилеп коюу керек.

Ачык Сөздөр: мамлекеттик бюджет, милдеттүү медициналык камсыздандыруу, мамлекеттик кепилдиктер, акылуу кызмат, медицинадагы формалдуу эмес төлөмдөр

Funding For the Health System and Ways to Increase Them

Abstract

Finding potential sources for health expenditure resources requires improvement in funding. The main sources of expenses are funds from the republican budget. The financial resources received from the state budget to finance the program of state guarantees, do not correspond to its real needs. “The compulsory health insurance system” is not a real insurance model, because it only performs the function of redistributing insurance premiums collected by tax authorities and Social Fund employees. The insured patient is outside the scope of compulsory health insurance. The share of indicators of paid medical services does not exceed 6% in the health care budget, a significant portion of payments are in the form of “informal payments”. In addition, it should be noted that for hospital treatment, the principle of determining the amount of additional payments is not reasonable.

Key Words: State budget, Compulsory health insurance, State guarantees, Paid service, Informal payments in medicine

Atıf İçin / Please Cite As:

Джапарова, Д. (2020). Кыргыз Республикасынын саламаттык сактоосун каржылоо булактары жана аларды арттыруу жолдору. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1564-1572.

Geliş Tarihi / Received Date: 31.07.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 10.12.2019

¹¹ Prof. Dr. Damira JAPAROVA - Kırgızstan-Türkiye Manas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, damira.japarova@manas.edu.kg - ORCID: 0000-0002-4035-9099

Киришүү

Сапаттуу жана жеткиликтүү медициналык кызмат көрсөтүүлөрдү камсыздоо ар бир мамлекеттин милдети болуп эсептелет. Кыргыз Республикасында (мындан ары – КР) мамлекеттик программалардын финансылык булактары аларды ишке ашыруу муктаждыктарын канааттандырбаганы саламаттык сактоо системасын модернизациялоонун башкы көйгөйү болууда. КРда Бирдиктүү төлөөчүнүн системасы каржылоонун бир нече булагына ээ: мамлекеттик бюджет, милдеттүү медициналык камсыздандыруу (мындан ары – ММК), кошумча төлөө жана акылуу кызмат көрсөтүүлөр. Ресурстар булагынын көп түрүүлүгүнө карабастан каржылоонун көлөмү саламаттык сактоонун чыныгы муктаждыктарына ылайык келбейт. Кыргыз Республикасында саламаттыкты сактоонун калдык принциби сакталат.

Саламаттыкты сактоо үчүн колдонулуучу ресурстардын потенциалдуу булактарын издөө жана аларды бөлүштүрүүнүн натыйжалуу жолдорун аныктоо жана пайдалануу мамлекеттик саламаттык сактоо уюмдарын каржылоону жакшыртууну талап кылат. Ага байланыштуу кошумча каржылоо булактарын тартуу механизмдерин иштеп чыгуу жана аларды натыйжалуу пайдалануу актуалдуу болуп эсептелет.

Тема боюнча изилдөөлөр

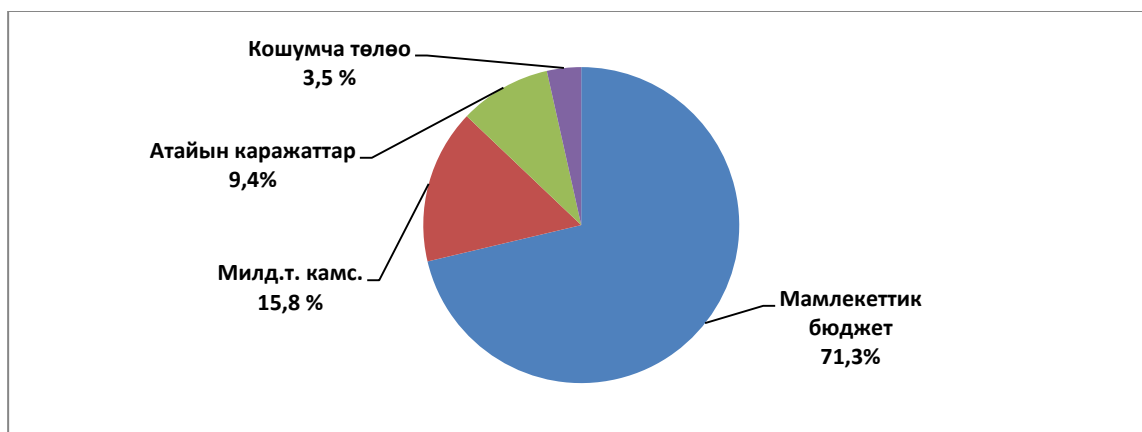
Саламаттыкты сактоо жана аны каржылоо көйгөйлөрүн изилдөө системасын модернизациялоо теориясын иштеп чыгууга Ю.П. Лисицын, В.З. Кучеренко, И.М.Шейман, О.П. Щепин, А. М. Таранов, А. В. Решетников ж.б. олуттуу салым кошушкан. Социалдык чөйрөнү, анын ичинде саламаттык сактоону өнүктүрүү теориясы менен практикасынын кээ бир аспектилерин боюнча ата мекендик экономист окумуштуулар: Т. К. Койчуев, В. И. Кумсков, Н. Х. Кумскова, А.А. Саякбаева, Р.М. Учкеширова жана башкалардын эмгегин белгилеп койсок болот.

КР мисалында базар экономикасына өтүү шартында улуттук илимде саламаттык сактоону каржылоо системасына илимий негиздемени М.М. Каратаев, А.А.Саякбаева ж.б. беришкен. Н.Т. Токтоматов (2006-ж.) КРдагы саламаттык сактоо системасын реформалоодо Кыргыз Республикасынын стационардык медициналык жардамын башкаруу боюнча илимий эмгеги менен өз салымын киргизген.

Саламаттык сактоонун экономикалык көйгөйлөрү Г.Т. Асаналиеванын «Өткөөл экономика шартындагы социалдык кызмат көрсөтүүлөр чөйрөсү: Кыргыз Республикасынын материалдарында» (2012-ж.), Р.Э. Асизбаевтин «Индикативдик пландоонун негизинде социалдык чөйрөнү өнүктүрүүнү жөнгө салуу» (2015-ж.), А.А. Бексултановтун «КРдагы социалдык-экономикалык процесстерди финансылык жөнгө салуу» (2018-ж.) диссертацияларында чагылдырылган. Бирок окумуштуулар тарабынан көйгөйлөрдүн аспектилерин жетишерлик кеңири чагылдырылганына карабастан, саламаттык сактоону каржылоону тыкыр иликтөө зарылдыгы шек туудурбайт. КРдагы саламаттык сактоону каржылоону модернизациялоо маселелерин изилдөө керек экендиги, ошондой эле системаны каржылоонун бардык булактарын пайдалануу боюнча сунуштар иштелип чыгуу заманбап муктаждыкты шарттайт.

Саламаттыкты сактоо системасынын финансылык булактары

КР саламаттык сактоосу төмөнкү негизги булактардан финансыланат: мамлекеттик республикалык бюджет, ММК (милдеттүү түрдө камсыздандыруу) фондунун жана Бишкек шаарынын жергиликтүү бюджетинин каражаттары, ошондой эле бейтаптардын кошо төлөөлөрү.

Сүрөт 1. Каржылоо булактар боюнча Бирдиктүү төлөөчүнүн 2018 жылындагы бюджетти

Булак: КР ММКФ маалыматтары боюнча эсептелди. [Отчеты об итогах деятельности ФОМС за 2018 г.]

ММКФ(милдеттүү түрдө камсыздандыруу фонду) – саламаттык сактоонун финансыларынын бардык негизги булактарын бириктирет жана финансы ресурстарын КР аймактарындагы саламаттык сактоо уюмдарынын ортосунда бөлүштүрөт.

Бирдиктүү төлөөчү системасы Мамлекеттик кепилдиктердин программасын ишке ашыруу менен алектенет жана медициналык тейлөө кызматтарын сатып алуучуларды да, жеткирүүчүлөрдү да аныктайт, бейтаптардын копо төлөө системасын уюштурат. 2018жылкы көрсөткүчтөргө көңүл бурсак, каржылоонун негизи булагы мамлекеттик бюджет экенин көрө алабыз.

2016-жылы КР калкына биринчи медициналык-санитардык жардамды 64 ҮМБ (уялуттук медициналык борбор), стационардык жардамды 141 оорукана көрсөткөн. Муну менен бирге, дарыгерлердин саны 2016-жылы 13209, же 10000 калкка 21,9 түзгөн [Отчет Министерства здравоохранения КР за 2016 год].

2016-жылы ММКФнын саламаттык сактоонун мамлекеттик системасындагы чыгашаларынын суммасы (финансылоонун тышкы каналдарын эске албаганда) 12255,9 млн. сомду түзгөн, бул ИДПга карата 3,2% түзгөн. Ал эми 2009-жылы Бирдиктүү төлөөчүнүн бюджетти ИДПга карата 2,5% түзгөн. Саламаттык сактоонун чыгашаларынын негизги булагы болуп республикалык бюджеттин каражаттары калууда (таблица - 1). Калган булактар каражаттарынын көлөмү боюнча мамлекеттин бюджетинен келип түшкөн финансы ресурстарынан бир топ артта калат. Саламаттык сактоону 2009-2016-жж. республикалык бюджеттин эсебинен финансылоо 2,3 эсеге өскөн, же 2009-ж. 4008,3 млн. сомго каршы 9081,8 млн. сомду түзгөн. Бирок, саламаттык сактоого болгон мамлекеттин чыгашаларынын үлүшү КР бюджетинде аз бойдон калып келет, же 10% түзөт. Бул системаны каржылоонун калдык принцибинин улантылышын мүнөздөйт (табл-2.). БСУ (бүткүл дүйнөлүк саламаттык сактоо уюму) сунуштамасы боюнча саламаттык сактоого ИДПнын 5-6% аз эмес бөлүнүшү керек.

Таблица 1. Кыргыз Республикасынын саламаттык сактоо тармагындагы жалпы чыгымдардын өзгөрүү динамикасы (млн сом)

Негизги булактар	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2016-ж. 2009-ж. млн сом.	2016-ж. % 2009-ж..
Республика-лык бюджет	4008,3	4216,5	6056,7	7920	8481	8177,1	8551,9	9081,8	+5073,5	226,5
ММКФ	765,4	774,4	1062,2	1210	1390	1856,8	1855,7	1916,0	+1150,6	250,3
Жеке	333,8	347,2	434,5	538,4	660,3	841,8	924,1	1328,5	+994,7	397,9
Баары	5107,5	5338,1	7553,4	9668,4	10532	10875,8	115590,9	12326,5	+7219,0	241,3

Булак: КР ССМ маалыматтары боюнча эсептелди [Отчеты об итогах деятельности ФОМС за 2009-2016 гг.]

Мамлекеттик бюджеттен түшкөн финансылык ресурстар 2016-жылга карата Мамлекеттик кепилдиктер программасын каржылоо үчүн, мурунку көлөмдө эле калып, анын реалдуу муктаждыктарына ылайык келбейт. (Программа государственных гарантий 2015г.) Бирдиктүү төлөөчүнүн каражат булактарын талдоо, республикалык бюджеттен түшкөн финансылык ресурстар, талдоо мезгилинде, 0,8%га (табл.2) гана өстү.

Ушул эле учурда 2009-2016-ж.ж. төрөлгөндөрдүн жана пенсия курагындагы адамдардын санынын көбөйүшүнөн улам социалдык жөлөкпул алган адамдардын саны өскөнүн байкоого болот. Бирок калктын көрсөтүлгөн категориясын каржылоо кайра каралган эмес. Ошондуктан балдарды, пенсионерлерди жана майыптарды каржылоо реалдуу муктаждыктарга туура келбейт.

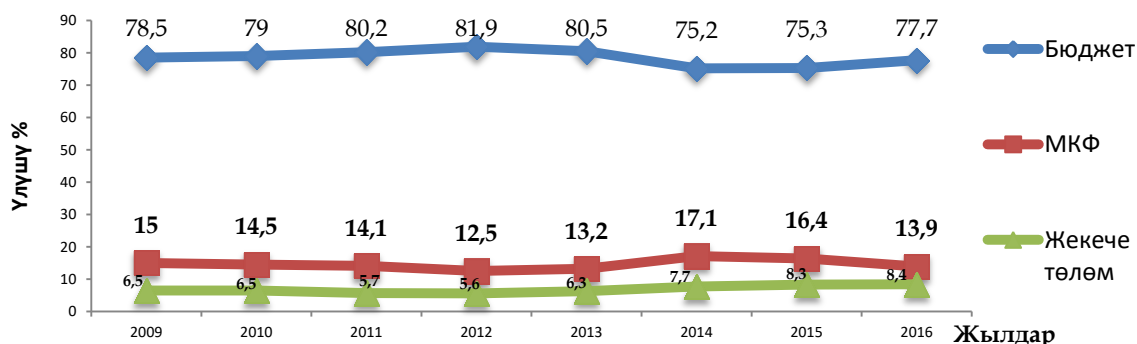
ММКФ (Милдеттүү медициналык камсыздандыруу Фонду) боюнча саламаттык сактоо уюмдарына бюджеттик чыгымдардын жана кирешелердин төмөнкү деңгээли саламаттык сактоо секторунун жакшы каржыланбаганы менен түшүндүрүлөт. 3-таблицанын маалыматтары боюнча 2016-жылы жетишерлик каржы бөлбөө 169,293 млн сом же эсептелген муктаждыктан 42,3%ды түзгөн. Ресурстардын чектелгенин эске алуу менен минимум боюнча эсептелди, ага ылайык, бул КР Мамлекеттик кепилдиктер программасынын декларативдүү мүнөзүнүн себеби болуп эсептелет. 3-таблицадан жумушсуз калган адамдар жана студенттер Мамлекеттик кепилдиктер программасынан тыш калган жана мамлекет тарабынан медициналык жардамды ала алышпайт.

Таблица 2. КРде ИДПга карата саламаттык сактоого кеткен чыгымдар (% менен)

Негизги булактар	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2016-ж. % 2009-ж.
Бюджет	2,0	1,9	2,1	2,8	2,6	2,1	2,02	2,9	+0,9
ММКФ	0,38	0,35	0,37	0,45	0,43	0,37	0,39	0,54	+0,16
Жеке	0,16	0,16	0,15	0,2	0,2	0,2	0,9	0,25	+0,09
жалпы	2,54	2,41	2,62	3,45	3,23	2,67	3,31	3,2	+0,66

Булак: КР ССМ маалыматтары боюнча эсептелди [Отчеты об итогах деятельности ФОМС за 2009-2016 гг.]

Эгер калктын бул категориясы эмгек рыногундагы потенциалдуу эмгек ресурсун өзүнө камтыса, анын сапаты экономиканын реалдуу секторунун өнүгүшүнө таасир тийгизет. Ошондуктан бекер жана акы төлөнүүчү медициналык жардамдын турлөрүн конкреттүү түрдө ажыратып көрсөтүү зарыл.

Сүрөт 2. КРде каржылоо булактары боюнча саламаттык сактоого мамлекеттин чыгымдарынын салыштырмалуу салмагынын өзгөрүү динамикасы, %

Булак: КР ММКФ маалыматтары боюнча эсептелди [Отчеты об итогах деятельности ФОМС за 2009-2016 гг.]

Мамлекеттик кепилдиктер программасына ылайык, адис дарыгердин кабыл алуусу жана консультациясы, калк жазылган бейтапканын алгачкы деңгээлдеги профилактика жана иммундаштыруу бекер ишке ашырылат. Бирок өзүңздөр реалдуу турмушта байкагандай, мындай шарт бүгүнкү күнү чындыкка дал келбейт. Андан тышкары профилактикага финансылык каражаттар бөлүнбөйт, бул медициналык кызмат көрсөтүүлөрдүн бул түрү ошондой эле формалдуу бойдон калууда.

Медициналык камсыздандыруу калкты социалдык коргоонун формасы болуп эсептелет. Камсыздандыруу учуру жаралганда, камсыздандыруучу топтогон каражаттардын эсебинен

медициналык жардам кепилденет [Калиев, М. Т. Обязательное медицинское страхование в КР. 2016г.]. КР “Милдеттүү медициналык камсыздандыруу системасы”, камсыздандыруунун чыныгы үлгүсү болуп эсептелбейт, анткени ал салык органдары жана Социалдык фонд кызматкерлери тарабынан топтолуучу камсыздандыруу төгүмдөрүн кайра бөлүштүрүү функциясын гана аткарат.

ММК каражаттары ММК системасы түзүлгөн учурдан тартып Социалдык фондго келип түшөт жана андан кийин ММКФга жөнөтүлөт (Саякбаева, А. А. Проблемы развития здравоохранения. 2005г.). Изилдөөнүн натыйжасында, ММК (Милдеттүү медициналык камсыздандыруу) улуттук системасынын олуттуу кемчиликтеринин бири болуп экономикалык шартталган формалардын жана камсыздандырылган бейтапты, керектөөчүнү, медициналык кызматтардын камсыздандыруу мамилелер системасына киргизүү механизмдеринин жоктугу эсептелинерин көрсөттү.

Таблица 3. 2016-жыл үчүн КР калкынын социалдык категориясына республикалык бюджеттен бөлүнүүчү ММК каражаттарын аткаруу

	<i>Муктаждык млн.сом.</i>	<i>Каржыланган млн.сом.</i>	<i>Муктаждыктарга менен каржылоо</i>	<i>%</i>
16 жашка чейинки балдар	284,689.1	160,397.3	56,34	
Пенсионерлер	771,81.2	598,37.7	77,5	
Социалдык төлөмдөрү алуучу адамдар	126,61.4	105,01.6	83,3	
жумушсуздар	4641.6	*	*	
Аскер кызматчылары	829.5	*	*	
Студенттер	200,26.8	*	*	
Баары	400,029.5	230,736.6		

*Каржылоо каралбайт. Булак: КР ССМ 2016-ж. маалыматтары боюнча эсептеди [Отчеты об итогах деятельности ФОМС за 2016 гг.]

ММК -милдеттүү төлөм катарында мамлекеттик каржылоо системасынын кайсы бир түрүн сунуштайт. КР ММК колдонуудагы системасында, камсыздандыруу учуру, камсыздандыруу тобокели деген түшүнүктөр жок, ал эми финансылык компенсациялар, эреже катары, сандык параметрлер боюнча: баа мүнөздөмөсүнө өзүнчө алынган кызмат көрсөтүүлөр, амбулатордук келип көрүнүү кирет. Камсыздандырылган бейтап ММК системасынын субъектилеринин мамилелер системасынан тышкары болот.

Таблица 4. КР жана чет өлкөлөрдүн колдонуудагы тарифтери

<i>Өлкө</i>	<i>ММК фондуна чегерүүлөр (%)</i>	
	<i>Жумуш берүүчүдөн</i>	<i>Жеке адамдан</i>
Кыргызстан	2	-
Россия	5,1	-
Грузия	3.0	-
Молдова	3,5	3,5
Германия	7,45	7,45

Булак: Германиядагы мамлекеттик медициналык камсыздандыруу. Тарыхый тамырлар жана принциптер [Ананко, А. Государственное медицинское страхование в Германии. 2018г.]

Биз жүргүзгөн социологиялык текшерүүгө ылайык, стационардык дарылоодогу суралган бейтаптардын 63% Мамлекеттик кепилдиктер программасы боюнча бекер медициналык кызмат көрсөтүүлөр жөнүндө билбегенин айтышкан. [Джапарова, А. Экономический анализ системы здравоохранения в КР. проект КТУ «Манас», Бишкек, 2014].

ММКдан түшкөн Бирдиктүү төлөөчүнүн кирешелеринин динамикасы ММК каражаттарынын салыштырма салмагы 2016-жылдагы саламаттык сактоонун жалпы чыгымдары 2009-жылга каршы 1,1%га кыскарып, Бирдиктүү төлөөчүнүн кирешелеринин 13,9% гана түзгөнүн көрсөткөн. Мунун себеби ММКнын чыныгы булактары өтө эле чектелгенин менен түшүндүрүлөт. Андан тышкары, камсыздандыруу төгүмдөрүнүн ченеми жумуш берүүчүнүн эмгек акы фондунун болгону 2% түзөт, көрүнүп тургандай, бул дагы төмөн (табл.4 карагыла).

Коммерциялык түзүмдү толук камтуу үчүн жана алардын кызыгуусун жогорулатуу үчүн ММК каражаттарынын жекелештирилген каттоосун киргизүү сунушталат. Муну менен камсыздандыруу эсептеринин ачык-айкын болушу шарт. Андан тышкары, саламаттык сактоону каржылоонун

потенциалдуу булагы катары чет өлкөлүк жарандарды камсыздандыруунун милдеттүү системасын түзүү талап кылынат. ММКФда топтоо системасы жок. Эгер адам көбүрөөк иштей баштаса, ал камсыздандырылгандардын тизмесинен автоматтык түрдө чыгарылат. Ишмердик чөйрөсүн жана башка критерийлерди эске алуу менен ийкем дифференцияланган, камсыздандырылган эсептер үчүн ачык-айкын жана жеткиликтүү камсыздандыруу системасы менен түзүү зарыл.

Мамлекеттик кепилдиктер менен медициналык жардамды алуунун реалдуу экономикалык шарттарынын ортосунда ажырым бар. Расмий документтерде жана ченемдик актыларда бекер медициналык жардамды акылууга алмаштыруу стратегиясы жазылбайт, анын үстүнө ал чынында эле жок. Бул медициналык кызмат көрсөтүүлөргө баалардын преysкуранты, рентгенге, кандын анализин алганга ж.б. кеткен өздүк баасын актабайт. КР аймактарындагы жана Бишкек шаарындагы стационардык дарылоодогу бейтаптарды сурамжылоо, 26,9% оорудууларды хирургиялык операциялар үчүн тең төлөөдөн ашык жүргүзүшкөн. Ушул себептен стационардагы бейтаптардын 70,2% медициналык кызмат көрсөтүүлөргө легалдуу төлөө керек деп эсептешет. Азыркы учурда КРда медициналык жардамдарга – дары каражаттарын түз сатып алууга, толук баасындагы акылуу кызмат көрсөтүүлөргө жана формалдуу эместерге жеке чыгымдардын кийинкидей формасы бар.

Акылуу кызмат көрсөтүүлөрдөн түшкөн атайын каражаттар – медициналык кызмат көрсөтүүлөр (стоматология ж.б.) жана медициналык эмес мүнөздөгү кызмат көрсөтүүлөргө төлөмдөр: медициналык уюмдардын (дарыкана, күркө ж.б.) балансындагы имараттарды жана башка объектилери ижаралоо акысы, стационарлардагы ж.б. жогорулатылган жайлуулуктагы палаталар үчүн төлөмдөр. Бул финансылык каражаттар саламаттык сактоо уюмдарына медициналык кызматтарга түз төлөө формасында келип түшөт. Акылуу медициналык кызмат көрсөтүүлөр жаңы медициналык технологияларды активдүү жайылтууга көмөктөшөт, бюджеттик дефициттин курчутугун төмөндөтөт, аны менен бирге көйгөйлөрдүн жаралышына да шарт түзөт. Биринчиден, акылуу медициналык кызмат көрсөтүүлөрдүн көлөмү каралган эмес, преysкуранттар эскирген (2008 жылкы).

Таблица 5. КР саламаттык сактоо системасына 2009-2016-ж.ж. үчүн аймактарга карата атайын каражаттардын түшүүсү, млн сом.

Аймактар	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2016-ж. 2009-ж.%
Бишкек ш. областтар:	32,1	33,8	42,0	63,8	95,8	287,6	244,0	254,4	792,5
Чүй	10,1	13,1	16,2	19,6	26,0	33,7	49,0	66,7	65,3
Ош	15,3	28,3	39,0	51,5	56,5	62,4	101,4	119,0	777,7
Баткен	2,0	3,2	5,8	6,5	8,5	21,2	17,6	29,4	1470
Жалал-Абад	5,6	7,7	9,2	10,9	16,6	30,8	50,0	87,0	15,5
Ысык-Көл	5,5	6,4	7,8	10,3	14,8	19,7	47,5	31,2	5,7
Нарын	1,3	1,6	2,3	3,4	4,0	7,6	15,9	19,2	14,8
Талас	0,6	0,9	1,0	2,0	3,2	3,8	6,7	23,5	39,2
Баары	73,0	95,0	123,3	168,0	225,4	466,8	532,1	630,4	8,6

Булак: КР ССМ маалыматы боюнча эсептеден [Отчеты об итогах деятельности ФОМСза 2009-2018 г.]

Экинчиден, акылуу кызмат көрсөтүүлөр мамлекеттик саламаттык сактоонун базасында ишке ашырылат жана кошумча финансылык чыгымдарды талап кылат, бул стационардык жардамды жакшыртууга каршы келет. Атайын каражаттар, КРде 2009-2016-ж.ж. 8,6 эсе (табл.5) жогорулаган. Бирок алардын саламаттык сактоо бюджетиндеги үлүшү 6%дан ашпайт, же кызмат көрсөтүүлөр үчүн төлөмдүн олуттуу бөлүгү «формалдуу эмес төлөмдөрдүн» формасына ээ болот.

Биздин көз карашыбызда, медицинадагы формалдуу эмес төлөмдөр, тактап айтканда, дарыгерге түз төлөгөндөр, «пара» катары эсептелет, анткени жөнгө салуунун адекваттуу механизми жок шартта медициналык кызмат көрсөтүүлөр үчүн расмий эмес төлөмдөр мамлекет тарабынан жөнгө салынбаган базар баасына кошумча катары каралып, андан баш тартууга да болбойт. Бирден-бир ыкма аларды кандайдыр-бир алкакка киргизип, аларды мыйзамдаштыруу керек. Кызмат көрсөтүүлөрдөн келип түшкөндөр медициналык кызматкерлердин эмгек акысын жогорулатуу үчүн

биринчи кезекте пайдаланылуучу саламаттык сактоо уюмунун өздүк фондунун булагы болушу керек.

Саламаттык сактоо уюмдарын кошумча каржылоонун маанилүү булагы болуп, стационарларда дарылоо үчүн кошумча төлөө түрүндө төлөнүүчү жарандардын каражаты эсептелет. КРда Бирдиктүү төлөөчү системасына ылайык кошумча төлөө каражаттары бирдиктүү фондго түшөт, андан кийин дарыланган бейтаптардын саны жөнүндө өткөн жыл үчүн алгачкы уюмдардын (ооруканалардын) отчетуна ылайык стационардык бөлүмдөргө кайра бөлүштүрүлөт. 2009-2016-жж. үчүн КРда тең төлөө номиналдык эсепте 2,3 эсе өстү, бирок алардын салыштырмалуу салмагы дээрлик өзгөрүлгөн эмес жана 2016-жылы 3,9% түздү, 2013-ж. 3,2% болгон (табл. 6). КР аймактары боюнча калктын кошумча төлөмүнөн түшкөн каражаттар

(6 -табл.) 2009-2016-жж. 2,3 эсе өстү жана алардын бирдей эмес өсүүсү байкалууда. Көбүрөөк өсүш Бишкек шаарында - 2,9 эсе байкалган. Бул Бишкек шаарындагы жана областтын борборлорундагы аймактардан келген жана медициналык камсыздандыруусу жок бейтаптардын санынын көбөйүшү менен байланыштуу экени айкын.

Таблица 6. 2009-2016-жылдар үчүн КР аймактары боюнча кошумча төлөө каражаттарынын түшүүсү, млн сом.

аймактар	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2016-ж. % 2009-ж.
Бишкек ш.	62,4	89,5	95,6	121,6	156,9	215,1	155,9	180,6	289,4
<i>областтар:</i>									
Чүй	22,3	27,9	33,3	43,2	39,5	38,1	35,9	43,1	193,3
Ош	35,0	45,8	65,5	83,4	72,7	71,1	66,4	81,9	234,0
Баткен	18,8	14,5	22,0	32,0	22,4	20,9	22,0	26,3	139,9
Жалал-Абад	24,9	27,9	37,7	49,1	42,6	43,0	39,9	45,6	183,1
Ысык-Көл	13,9	17,8	22,2	28,5	23,9	24,6	24,2	28,5	205,0
Нарын	5,9	7,6	9,2	12,8	10,1	11,3	11,8	15,5	262,7
Талас	5,3	7,2	9,8	15,0	11,6	10,8	10,5	12,2	230,1
Баары	188,5	238,2	295,3	385,6	379,7	434,9	366,6	433,8	230,1

Булак: КР ММКФ маалыматтары боюнча эсептеди [Отчеты об итогах деятельности ФОМСза 2009-2018 г.]

Кошумча төлөө көлөмүн белгилөө принциби негиздүү эмес экенин белгилеп коюу керек. КРда 2003-жылы ПРООН Ысык-Көл областынын тургундарынын арасында үй-бүлөлөрдүн медициналык дарылоого 1 жыл ичинде сарптаган чыгымдары жөнүндө сурамжылоо жүргүзгөн. Бул чыгымдар орточо – 1200 сом тең төлөөнүн негизине салынган, бул конкреттүү бейтапка чыгымдар, ошондой эле оорунун кайсы бир конкреттүү түрү менен байланышы жок. “Калктын дары-дармектерге Кошумча төлөө тартиби жөнүндө Жободо” “Кошумча төлөөнүн көлөмү саламаттык сактоонун финансылык ресурстарындагы муктаждыктарынан улам аныкталат” – деп жазылган [Положение о сооплате за медицинские услуги, 2012г.]. Мындан кээ бир бейтаптар үчүн кошумча төлөө өлчөмүнүн критерийлерин белгилөө жана анын үстүнө аны дарылоого кеткен чыныгы чыгымдарды эске алуу кыйын. 2016-жылдагы кошумча төлөө Бирдиктүү төлөөчүнүн кирешелеринин 4% гана түзгөн. Колдонуудагы методикага ылайык, мамлекет тарабынан чыныгы материалдык колдоо алуунун ордуна бир бейтаптар башка бейтаптардын чыгымдарын жабууга мажбур болушат.

Өздүк дарылануунун баасынын бөлүгүн бейтаптарга төлөө, биздин көз карашыбызда, аны дарылоо үчүн бейтаптарды тартуунун адилеттүүрөөк жолу болуп эсептелет. Бул бейтаптарды дарылоодо медициналык жардам катары пайдаланылуучу дарыларды дифференция-ланган тең төлөөнү киргизүүгө карата белгиленген тең төлөөлөрдүн ордуна талап кылынат (кээ бир чет өлкөлөрдүн, анын ичинде Түркиянын позитивдүү тажрыйбасы боюнча).

Жыйынтыктар

Аналитикалык жана теориялык изилдөөлөр төмөндөгү корутундуларды жана сунуштарды аныктоого мүмкүндүк берди.

- Саламаттыкты сактоо системасынын социалдык-экономикалык аспектилерин изилдөө адамдын ден соолугу өлкөнүн өнүгүүсүндөгү негизги стратегиялык ресурс болуп эсептелет деген корутунду чыгарууга мүмкүндүк берди. Ушуга байланыштуу саламаттык сактоого артыкчылык берүү жана саламаттыкты сактоо системасына мамлекеттик финансылоону көбөйтүү артыкчылыктарын карап көрүү сунушталат.
- Мамлекеттик кепилдиктер жана финансылык коопсуздук ортосунда түшүнбөстүктү жоюу үчүн, акысыз жана акы төлөнүүчү медициналык кызматтарды чектеп, медициналык жардамдагы мамлекеттик кепилдикти конкреттештирүү керек.
- Социалдык кызматтын бул секторун изилдөөдө Кыргыз Республикасындагы медициналык кызматтардын көмүскө рыногу бар экендигин аныктоого мүмкүндүк берди, муну рынок механизми мамлекеттик жөнгө салуусуз өнүгүп жаткандыгы күбөлөндүрөт. Расмий эмес төлөөлөр мамлекет тарабынан жөнгө салынбаган медициналык кызматтын рыноктук баасына толуктоо катарында чыгат жана аны артка кайтаруу мүмкүн эмес, ошондуктан, аларды легалдаштыруу талап кылынат. Буга далил, өнүккөн өлкөлөрдүн практикасында медициналык кызмат көрсөтүүнүн мыйзамдуу рыногун түзүү көмүскө рынокту легалдаштырып түзөт жана финансы ресурстарын эффективдүү пайдаланууну камсыз кылат.
- Азыркы учурдагы ММК системасын анализдөө каржылоо системасындагы саламаттык сактоону каржылоодо бюджеттик-камсыздандыруу системасына негизделген камсыздандыруу принциби боюнча кайра түзүү керектигин аныктады. ММК системасына соода структурасын камтуу үчүн, камсыздандыруу эсептеринин ачык-айкындуулугун камсыз кылуу менен ММК каражаттарынын эсебин жекелештирүү сунушталат.
- ММКФда топтоо системасы жок. Топтоо системасы ММКда камсыздандыруу тарифин жогорулатуу мүмкүнчүлүгүн берип, камсыздандыруу базасын жогорулашына жол берет. Камсыздандыруу эсеби үчүн айкындуулук жана жеткиликтүүлүк менен ишмердүүлүк чөйрөсүн жана башка камсыздандыруу критерийлерин эске алуу менен жиктелген ийкемдүүлүктү орнотуу керек.
- Медицинадагы формалдуу эмес төлөмдөрдү жөнгө салуу механизмдинин жоктугунан жемкорлук иш-аракети болуп жатат деп эсептөөгө болбойт, алар азырынча жокко чыгарууга мүмкүн болбогон, мамлекет тарабынан жөнгө салынбаган рынок баасына толуктоо катары саналат. Акы төлөнүүчү кызматтарды акысыз жардамга алмаштыруу өзүнөн-өзү жана системасыз жүргүзүлөт деп белгиленди. Акылуу медициналык кызмат чөйрөдөн тышкары мамлекеттик башкаруунун таасиринде көрсөтүлгөн (баа тизмеси бар, бирок алар эскирген, көрсөтүлүүчү кызматтардын көлөмү каралган эмес) баа ченемдерин кайрадан карап чыгуу жана акы төлөнүүчү медициналык кызмат көрсөтүүлөрдү калктын акы төлөө жөндөмдүүлүгүнө жараша мыйзамдыштыруу сунушталат.

Кыскасы

- Asanaliyeva, G. T. (2012). *Sfera sotsial'nykh uslug v usloviyakh perekhodnoy ekonomiki: na materialakh Kyrgyzskoy Respubliki*. Avtoreferat kand. Dissertatsii, Bishkek.
- Asizbayev, R. E. (2012). *Regulirovaniye razvitiya sotsial'noy sfery na osnove indikativnogo planirovaniya* Avtoreferat kand. Dissertatsii d.e.n., Bishkek.
- Sayakbayeva, A. A. (2005). *Problemy razvitiya zdavookhraneniya i metodika formirovaniya novoy modeli sotsial'noy zashchity v Kyrgyzskoy Respublike* // Vestnik KNU im. ZH. Balasagyna. Bishkek: KNU.
- Anenko, A. (2018). *Gosudarstvennoe meditsinskoe strahovanie v Germanii. Istoricheskie korni i printsipi*. [elektronnyy resurs]. – Medicus Amicus.; <http://medicusamicus.com/index.php?action=7x994-9egx1>.
- Akipress (2015) *Neobhodimo neotlogatel'no ustanovit' ottok semeynub vrachey*. [elektronnyy resurs]. – Bishkek. –: <http://zdorovie.akipress.org/news: 21995>.
- Beksultanov, A. A. (2018). *«Finansovoe regulirovanie sotsial'no-ekonomicheskikh-prosessov v KR»*. Bishkek.
- Japarova, D. (2014) *Ekonomicheskij analiz sistemi zdavookhraneniya v KR*. Proekt KTU «Manas» № 2013.SOB.08/ D. Japarova, D. – Bishkek.
- Kaliev, M. T. (2016). *Obyazatel'noe meditsinskoe strahovanie v Kyrgyzskoy Respublike (20 let opyta)*. M.T. Kaliev, T.S. Meymanaliyev.-Bishkek., -236s.
- Otçeti ob itogah deyatel'nosti Fonda obyazatel'nogo meditsinskogo strahovania pri Pravitel'stve Kyrgyzskoy Respubliki za 2009-2016gg, (2017, 2018)* Bishkek: FOMS pri Pravitel'stve KR.
- Otçet Ministerstva zdavookhraneniya KR za (2016)*.

Programma gosudarstvennoy garantii po obespečeniu grajdan mediko-sanitarnoy pomoş'yu ot 20 noyabrya 2015 dodu № 790
<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/98211?cl=ru-ru>

Polojenie o sooplate za meditsinskie uslugi, predostavlyemie organizatsiami zdravoohraneniya, rabotayuşimi v sisteme Edinogo platel'shika
 ot 24 avgusta 2012 goda № 363 Ministerstva zdravoohraneniya KR.

Sayakbaeva, A. A. (2005). *Problemi razvitiya zdravoohraneniya i metodika formirovaniya novoq modeli sosial'noy zaxiti v Kyrghyzskoy Respublike*. A. A Sayakbaeva // Vestnik KNU im. J. Balasagına. Bişkek KNU.

Çetin, A. C. (2007). Performansa dayali döner sermaye prim sistemi uygulamasinin hizmet sunumuna sağlık çalışanlarına memnuniyeti üzerine etkileri: Isparta sağlık ocaklarında bir araştırma [Tekir] / A. C. Çetin, H. Sağlam // Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5, 56-78.

EXTENDED ABSTRACT

In the Kyrgyz Republic, the mismatch of financial resources with the needs of state programs and their implementation is the main problem of modernizing the healthcare system. In this regard, the development of mechanisms to attract additional sources of funding and their rational use is relevant. The main source of spending on health care is the republican budget. The remaining sources are much lower in volume than the state budget. It should be noted that the residual principle of financing the health care system remains in the Kyrgyz Republic.

There is a difference between state guarantees of medical care and real economic sources of their coverage. In connection with this, the low-income part of the population is not able to receive state medical care. This category of population represents a potential labor force in the labor market, and its quality affects the development of the real sector of the economy. Thus, it is necessary to specify the medical care that will be provided free of charge and the list of paid medical services. At the same time, it is proposed to give priority to health care and consider an increase in public funding of the health care system.

The “Compulsory health insurance system” in the Kyrgyz Republic is not a real form of insurance, because it only performs the function of redistributing insurance premiums collected by tax authorities and Social Fund employees. The insured person is outside the system of relations of the subjects of compulsory health insurance. To fully cover the commercial system and increase their interest, it is proposed to introduce personalized registration of compulsory health insurance funds. In this case, insurance accounts must be transparent. It is necessary to increase the insurance rate, which will lead to an increase in the insurance base. At the same time, flexibility is necessary considering the scope of activities and other insurance criteria.

The provision of paid medical services contributes to the spread of new medical technologies, reduces the stress of the budget deficit. However, there are a number of problems: the price lists of paid medical services are outdated; there is no list and volume of paid services.

Paid services are carried out on the basis of state health organizations and require additional financial costs, which contradicts the optimization of inpatient care. The study of this sector of social services made it possible to establish the existence of a shadow market for medical services in the Kyrgyz Republic; this is evidenced by the development of a market mechanism without government regulation.

Informal payments in medicine should not be considered a “bribe”, since in the absence of an adequate regulatory mechanism, this type of service payment acts as an unregulated state addition to the market price, which cannot be canceled. The only way to formalize them is legalization. Receipts from paid services should be a source of their own stock of health care organizations, used primarily to increase the salaries of medical workers.

An important source of additional funding for health care organizations is co-payment of citizens for inpatient treatment. The basis for the introduction of co-payment in certain foreign countries is to limit the patient from his desire to receive additional treatment at the expense of insurance. In the Kyrgyz Republic, according to the Single Payer system, co-payment funds are transferred to a single fund, and then in accordance with the report of primary organizations (hospitals) over the past year on the number of patients treated, they are redistributed to inpatient units. In 2016, additional payments accounted for only 4% of the Single Payer's income. In accordance with the methodology used, instead of real provision by the state, some patients are forced to cover the costs of other patients.

In our opinion, the most fair are payments by patients of a part of the base of individual treatment (according to the experience of some countries, namely from the positive experience of the Turkish Republic).

Makroekonomik Kırılganlığın Ölçülmesi: Balkan Ülkeleri ve Türkiye İçin Karşılaştırma Bir Analiz

Nevzat BALIKÇIOĞLU¹

Öz

Ülkelerin makroekonomik göstergelerini iç ve dış konjonktürdeki gelişmelerden olumsuz yönde etkileyen ve ülke ekonomilerinde risk ve belirsizliği artırarak istikrarsızlığa yol açan sorunlar şeklinde tanımlanan kırılganlık kavramı, son dönemlerde dünya ekonomisinde yaşanan istikrarsızlıklar ve krizler nedeniyle ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu çalışmada 2007-2017 dönemi için Türkiye ve Balkan ülkelerinin makroekonomik kırılganlığı karşılaştırma olarak analizi amaçlanmaktadır. Bu çerçeveden hareketle makroekonomik kırılganlıkla ilgili literatür incelenmesi yapılmış, Türkiye ve Balkan ülkelerinin çeşitli temel ekonomik göstergeler üzerinden performansları analiz edilmiştir. Analizde makroekonomik kırılganlığı ölçmek için mali kırılganlık (bütçe dengesi/GSYH, kamu borcu/GSYH), finansal kırılganlık (özel sektöre yurtiçi kredilerin GSYH oranı, yıllık kredi büyüme oranları) ve dış kırılganlık (cari denge/GSYH, döviz rezervi/GSYH) olmak üzere altı temel değişkenden faydalanılmıştır. Yapılan karşılaştırmada, Türkiye ekonomisinde kırılganlığa yol açan unsurların cari denge/GSYH, yıllık kredi büyüme oranı ve döviz rezervi/GSYH olduğu tespit edilirken, Bulgaristan döviz rezervi/GSYH, bütçe dengesi/GSYH ve kamu borcu/GSYH'de, Kosova bütçe dengesi/GSYH, yurtiçi kredi büyümesinde kırılganlığı en az olan ülkeler olmuştur. Yunanistan cari denge/GSYH, döviz rezervi/GSYH, bütçe dengesi/GSYH, kamu borcu/GSYH ve yurtiçi kredi büyümesindeki kırılganlıkları ile incelenen ülkeler içerisinde en kırılgan ülke konumundadır.

Anahtar Kelimeler: Kırılganlık, Makroekonomik kırılganlık, Türkiye, Balkan ülkeleri

Macro-Economic Fragility Measurement: A Comparative Analysis for Balkan Countries and Turkey

Abstract

The concept of fragility, which adversely affects the macroeconomic indicators of the countries in the domestic and foreign conjuncture developments and which leads to instability by increasing risk and uncertainty in the economies of the countries, has started to come to the fore due to the instability and crises experienced in the world economy in recent times. In this study, it is aimed to analyze the macroeconomic vulnerability of Turkey and Balkan countries comparatively for 2007-2017 periods. From this perspective, the literature on macroeconomic vulnerability has been examined and performances of Turkey and Balkan countries have been analyzed through various basic economic indicators. In the analysis, six key variables were used to measure macroeconomic vulnerability: fiscal vulnerability (budget balance/GDP, public debt/GDP), financial vulnerability (the ratio of domestic loans to the private sector, annual credit growth rates) and external vulnerability (current balance/GDP, and foreign currency reserve/GDP). It was determined in the comparison that the factors that led to fragility in the Turkish economy were the current balance/GDP, annual credit growth rate and foreign currency reserve/GDP, while Kosovo has the least fragility in the budget balance / GDP, and domestic credit growth, and Bulgaria has the least fragility in foreign exchange reserve/GDP, budget balance/GDP and public debt/GDP ranked first. Greece is the most vulnerable country among the countries surveyed with its current balance/GDP, foreign exchange reserve/GDP, budget balance/GDP, public debt/GDP and fragility in domestic credit growth.

Key Words: Fragility, Macroeconomic fragility, Turkey, Balkan countries

Atıf İçin / Please Cite As:

Balıkçioğlu, N. (2020). Makroekonomik kırılganlığın ölçülmesi: Balkan ülkeleri ve Türkiye için karşılaştırma bir analiz. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1573-1588.

Geliş Tarihi / Received Date: 09.07.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 28.01.2020

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, balikcioglu@cumhuriyet.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8642-9013

Giriş

Makroekonomik kırılganlık kavramı, Morgan Stanley'in (2013) ekonomi raporunda yatırım bankası tarafından cari açık/GSYH oranı ışığında, küresel sermaye akımlarına karşı en kırılgan yapıya sahip ülkeleri ("Kırılgan Beşli") tanımlamak için kullanılmıştır. Morgan Stanley'in çalışmasını izleyen birçok çalışmada kırılgan beşliye yönelik değerlendirmeler yapılmıştır. Bu çalışmada ise diğerlerinden farklı olarak Balkan ülkeleri ile Türkiye, makroekonomik kırılganlık açısından karşılaştırılmaktadır. Günümüzde makroekonomik kırılganlık, tüm ülke ekonomilerini iç ve dış şoklara karşı kırılgan hale getiren ve krize eğilimli yapılar oluşturan bir sorundur. Makroekonomik kırılganlığın yüksek olduğu ekonomilerde krizler daha şiddetli ve yıkıcı olmaktadır.

Balkan ülkeleri, Türkiye ve Yunanistan hariç 1990'ların başından itibaren merkezi ve planlı ekonomik sistem yerine dışa açık kalkınma modelini uygulamaya koymuşlardır. 1990'lı yılların ortalarına kadar bölgede var olan savaş ve siyasi istikrarsızlıklardan ülke ekonomileri olumsuz yönde etkilenmiş, yüksek enflasyon, işsizlik ve düşük oranlarda KBGSYH gibi temel makroekonomik ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Son yıllarda enflasyonu kontrol altına alma konusunda başarılı olsalar da, düşük gelir düzeyi ve yüksek oranlardaki işsizlik sorun olmaya devam etmektedir. Ayrıca 1990'lı yılların başından itibaren serbest piyasa ekonomisi kurallarını uygulamaya koyan Balkan ülkeleri, bu politikaların sağladığı olumlu gelişmelerin yanı sıra, cari işlemler bilançosunda görülen büyük oranlardaki dengesizlikler, işsizlik ve bozulan bütçe dengesi gibi özellikler yönünden iç ve dış şoklara ve spekülasyonlara karşı kırılgan hale gelmişlerdir. Dolayısıyla kırılganlığı işaret eden göstergeler, ekonomilerin zayıf olduğu alanları, krize eğilimli olup olmadığını ya da dış kaynaklı bir krizden etkilenme düzeyini anlamak açısından önemlidir.

Çalışmada yer verilen Balkan ülkeleri, Bosna- Hersek, Bulgaristan, Arnavutluk, Hırvatistan, Yunanistan, Makedonya, Karadağ, Kosova, Romanya ve Sırbistan'dır. 2017 yılı itibariyle bölge içerisinde GSYH en yüksek olan ülke 851 milyar dolar ile Türkiye olurken, bu ülkeyi 212 milyar dolar ile Romanya, 200 milyar dolar ile Yunanistan takip etmektedir. Balkan ülkelerinin dört tanesi (Bulgaristan-Romanya-Hırvatistan-Yunanistan) Avrupa Birliği'nin üyesi, Bosna Hersek, Karadağ, Arnavutluk, Kosova, Makedonya ve Sırbistan, Türkiye gibi aday ülke konumundadır. Çalışmada genellikle IMF ve Dünya Bankası verileri kullanılmıştır. Türkiye ve Balkan ülkelerine ilişkin verilerde 2017 yılının dikkate alınmasının nedeni, çalışma yayına hazırladığında konuyla ilgili 2018 yılı verilerinin kesin olmayan geçici veriler olması nedeniyledir.

Ekonomik Kırılganlık Kavramı ve Kırılganlık Çeşitleri

İlk zamanlarda tehlikeli ve risk konuları kapsamında ele alınan kırılganlık kavramı, sonraki zamanlarda riskin farklı bileşenlerine odaklanan disiplinlerde oldukça farklı anlamlarda kullanılmaya başlanmıştır. Adger (2006, s. 268) kırılganlığı, "sosyal ve çevresel dönüşümlerin ortaya çıkardığı baskıya maruz kalma sonucu oluşan hassasiyet durumu" olarak tanımlamıştır. Kırılganlığı, esneklik ve duyarlılık ile birlikte değerlendiren Gheorghe (2001) ise kırılganlığı, "toplumun, sistemin ve onu meydana getiren çevrenin tehlikelere karşı duyarlılık ve esneklik derecesi" şeklinde tanımlamıştır (Doğantan ve Kozak, 2018, s. 582).

Ekonominin iç ve dış şoklar karşısında dayanıklı olup olmaması, diğer bir ifadeyle ekonomik şoklara karşı hassasiyet şeklinde tanımlanan ekonomik kırılganlık kavramı ise ilk olarak Morgan Stanley'in (Ağustos 2013) ekonomi raporunda, yatırım bankası tarafından cari açık/GSYH oranına göre, spekülasyon sermaye akımlarına karşı en kırılgan görülen ülkeleri (Kırılgan Beşli) tanımlamak için kullanılmıştır (Mete vd, 2016, s. 290). Özetle kırılganlık; incelenen birimlere göre ve bu birimlerin hangi olaylara karşı risk altında olabileceğine göre farklılık arz etmektedir. Bu nedenle kırılganlığı ölçmek için kullanılan oldukça farklı göstergeler bulunmaktadır (Moody's, 2014, s. 3; IMF, 1998, s. 88). Bunlar bir anlamda kırılganlığın tanımını da vermektedir. Kullanılan farklı göstergelere koşut olarak kırılganlık, ekonomik ve finansal kırılganlık şeklinde ele alınabilmektedir.

Ekonomik Kırılganlık

Kırılganlık riski taşıyan ekonomik birime göre mikroekonomik ve makroekonomik kırılganlık olmak üzere ikiye ayrılmıştır (Seth ve Ragab, 2012, s. 2).

Mikroekonomik Kırılganlık

Hane halkı kırılganlığı olarak da adlandırılan mikroekonomik kırılganlık, bireyleri veya hane halkını esas almakta ve hane halkının kıtlığa, yoksulluğa ve doğal olaylara karşı kırılganlığına değinmektedirler (Andrews ve Flores, 2008, s. 2; Chaudri ve Suryahadi, 2002, s. 4).

Mikroekonomik kırılganlığa yönelik tanımlamalar, hane halkı kırılganlığının daha çok yoksulluk yönünü esas almışlardır. Bu bağlamda Chaudri ve Suryahadi (2002, s. 4) kırılganlığı; yoksul olmayan hane halklarının yoksulluk sınırı altına düşmesi, yoksul olanların ise durumunun devam etmesi riski olarak tanımlamışlardır. Seth ve Ragab (2012, s. 1-2) ise, mikroekonomik kırılganlığı; şoklar sonucu hane halkının refahında meydana gelen azalma riski olarak ele almışlardır.

Makroekonomik Kırılganlık

Makroekonomik kırılganlık, mikroekonomi kırılganlığın aksine bireyleri veya hane halkını değil, bir ülkeyi veya ekonomiyi bir bütün olarak değerlendirmektedir (Karakurt vd., 2015, s. 287).

Makroekonomik kırılganlık, bir ülkenin sahip olduğu özelliklerden, ekonomik yapısından veya uygulanan politikalar neticesinde ortaya çıkabilmektedir. Buna göre makroekonomik kırılganlık; bir ülkenin ekonomik yapısındaki özellikler nedeniyle kontrolü dışındaki ekonomik güçlere karşı ekonomisinin riskli (açık) hale gelmesidir (Briguglio ve Galea, 2003, s. 3).

Ülke ekonomisini dışa açıklık derecesinde ele alan tanımlamalarda ise makroekonomik kırılganlık, dış ekonomik şoklara karşı hassasiyeti ifade etmek için kullanılmıştır (Guillaumont, 1999, s. 4). Dolayısıyla ülkeler dış ekonomik şoklara karşı uyguladıkları politikalar veya yapısal özellikleri nedeniyle kırılgan olabilmektedirler. Nitekim Guillaumont de (2008, s. 2; 2011, s. 1) makroekonomik kırılganlığı; bir ülkenin ekonomik büyümesinin istikrarsızlıklar veya dış ekonomik şoklardan olumsuz yönde etkilenmesi şeklinde tanımlamaktadır. Kırılganlığa makroekonomik açıklık perspektifinden yaklaşan (Briguglio et al, 2009, s. 229)'de kırılganlığı, bir ekonominin dışa açıklık nedeniyle dış şoklara karşı riskli olma durumu olarak tanımlamıştır.

Ayrıca bu iki kırılganlık birbirini tamamlar niteliktedir. Çünkü hane halkının açlığa, doğal olaylara ve yoksulluğa karşı kırılganlığı olan mikroekonomik kırılganlık, aynı zamanda da makroekonomik kırılganlığın bir sonucudur. şöyle ki, ekonomik büyümede daralma riskini ifade eden makroekonomik kırılganlığtaki bir gelişme, beraberinde hane halkının refahında azalma riskini de getirmektedir (Karakurt vd., 2015, s. 286).

Finansal Kırılganlık

Finansal kırılganlık kavramı, Fisher ve Keynes'in yatırımların borçlanma ile finanse edilmesinin ekonomik istikrarsızlıklara yol açacağı varsayımına dayanmaktadır. En genel anlamıyla finansal kırılganlık (Boğa, 2017, s. 5) cari işlemler bilançosu, kredi faiz oranları, kısa ve uzun vadeli borçlanmalardaki istikrarsızlıklar neticesinde borç/öz kaynak dengesinin bozulmasıyla ekonominin yeni borçlanma döngüsü içerisine girmesidir. Finansal krizlere karşı öncü göstergeler olan finansal kırılganlık göstergeleri, ekonomik yapının içinde bulunduğu ve ekonomiyi gelecekte ne tür gelişmelerin beklediği hakkında önemli ipuçları vermektedir (Tokucu, 2012, s. 197).

Temel Ekonomik Kırılganlık Göstergeleri

Temel ekonomik kırılganlık göstergelerini dış kırılganlıklar, mali kırılganlıklar ve finansal kırılganlıklar şeklinde üç gruba ayırabiliriz. Bunlar; (Özyıldız, 2014, s. 1) Dış Kırılganlık Göstergeleri: Cari açık/GSYH, Uluslararası döviz rezervleri/Ülkenin kısa vadeli dış borcu, Uluslararası döviz rezervleri/GSYH, Toplam dış borç/GSYH, Toplam dış borç/Toplam yıllık ihracat, reel kurun aşırı değerlenmesi. Mali Kırılganlık Göstergeleri: Bütçe açığı/GSYH, Kamu açığı/GSYH, Toplam kamu borcu/GSYH, Vadesi 12 ay içinde dolan borç/GSYH, Kamu dış borcu/GSYH. Finansal Kırılganlık Göstergeleri: Kredi /mevduat oranı, Yıllık kredi büyümesi, Toplam krediler/GSYH, Finansal sektörün yabancı bankalar borcu/GSYH (Akın, 2017, s. 89).

Literatür İncelemesi

Literatürde makroekonomik kırılganlık göstergelerini karşılıklı olarak inceleyerek ülkelerin makroekonomik performanslarını ortaya koyan birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir.

Karakurt vd. (2015) çalışmalarında, Türkiye ve şangay ülkelerinde 2008-2012 dönemine ilişkin makroekonomik kırılganlığı ortaya koymak amacıyla beş endeksten faydalanmışlardır. Bunlar; reel efektif döviz kuru, döviz rezervinin GSYH'ye oranı, cari açığın GSYH'ye oranı, yurtiçi kredi büyümesi, kamu borcunun GSYH'ye oranıdır.

Çan ve Dinçsoy (2016) çalışmalarında, Türkiye'nin de içinde olduğu kırılgan beşli ekonomilerinde ekonomik kırılganlığı ölçmek amacıyla çeşitli endekslerden faydalanmışlardır. Bu endeksler; uluslararası

döviz rezervleri/GSYH oranı, toplam dış borç/GSYH oranı, cari açık/GSYH, uluslararası döviz rezervleri/kısa vadeli dış borç oranı, bütçe açığı/GSYH oranı, toplam dış borç/toplam yıllık ihracat oranı, kamu açığı/GSYH oranı, toplam kamu borcu/GSYH oranı, kamu dış borç/GSYH oranı, kısa vadeli dış borç/GSYH oranı, yıllık kredi büyüme oranı yurtiçi kredi/ GSYH oranı ve Kredi/Mevduat oranıdır.

Bayraktar ve Elüstü (2016) çalışmalarında, Türkiye'nin de içinde olduğu yükselen piyasa ekonomilerinde makroekonomik kırılganlığı ölçmek amacıyla altı endeksten faydalanmışlardır. Bu endeksler, brüt kamu borcunun GSYH'ye oranı, cari dengenin GSYH'ye oranı, son beş yılda Bankaların özel sektöre kullandığı yurt içi kredilerin GSYH'ye oranındaki değişim, son üç yılın enflasyon oranının ortalaması, döviz rezervlerinin GSYH'ye ve toplam dış borcun yıllık ihracata oranıdır.

Akın (2017) çalışmasında, Türkiye ve seçilmiş Balkan ülkelerinde (Bulgaristan, Romanya, Hırvatistan, Yunanistan) makroekonomik kırılganlığı karşılaştırmalı olarak analiz etmiştir. Analizde dış kırılganlık göstergeleri (cari denge/GSYH, döviz rezervi/GSYH), mali kırılganlık göstergeleri (bütçe dengesi/GSYH, kamu borcu/GSYH) ve finansal kırılganlık göstergeleri (yurtiçi kredi büyümesi, kredi/mevduat) olmak üzere altı temel endeksten yararlanmıştır.

Balkan Ülkeleri ve Türkiye'nin Makroekonomik Performansı

Balkan ülkelerinin ekonomik yapısının incelenmesi amacıyla öncelikle ülkelerin genel ekonomik yapıları ile ilgili kısa bir bilgilendirmenin ardından; nüfus, büyüme, işsizlik, enflasyon, ihracat ve ithalat gibi temel makroekonomik değişkenler IMF, T.C. Ticaret Bakanlığı ve Dünya Bankasından elde edilen veriler ışığında 2017 yılı itibarıyla incelenmiştir. İlgili değişkene ait Tablo 1'de değerlerinin verilmesinden sonra her ülke için yorumlar aşağıda bulunmaktadır.

Avrupa Birliği'ne 1981 yılında tam üye olan Yunanistan, 2008 yılında başlayan küresel ekonomik krizden ülkenin gerek kamu yönetiminde ve gerekse ekonomisinde uzun yıllar devam eden problemlerden dolayı en çok etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Bu süreçte kredi derecelendirme kuruluşları tarafından kredi notu sürekli düşürülen Yunanistan, gelinen noktada Avrupa'nın en düşük kredi notuna sahip ve borçlarını ifa edemeyen ülkesi görünümündedir. Ekonomik büyümenin ve kamu maliyesinin büyük oranda dış kaynaklarla finanse edildiği ülkede, kamu borç stoku/GSYH oranı %150'yi aşmış, ülkenin hızla artan borçlanma maliyetleri kamu borç yönetimini sürdürülebilir olmaktan çıkarmıştır. Krizle birlikte ekonomisi sürekli daralan Yunanistan'da işsizlik oranı % 21'lere ulaşmıştır. 2017'de Bölge ülkeleri içerisinde en büyük KBGSYH (23.000 dolar) sahip olan ülke, Dünya Bankası'nın hazırladığı ve 190 ülkedeki yatırım ortamının elverişliliğini ölçen "İş Yapma Kolaylığı" (İYK) adlı raporunda 61. sırada yer alırken, Dünya Ekonomik Forumu'nun (2017-2018) "Küresel Rekabetçilik Endeksi'nde" (KRE) incelenen 140 ülke içerisinde 57. sırada bulunmaktadır.

AB'ne potansiyel aday ülke statüsü 2003 yılında verilmiş olan Sırbistan 77.00 km ve 7 milyon nüfusa sahip bir ülkedir. Sırbistan'ın en önemli ekonomik sorunları %14,1 olan işsizlik, kamu harcamalarının önemli bir kısmının ücret, emeklilik ve işsizliğe ayrılması, sürekli artan kamu borçlanmaları, yabancı yatırımların yetersizliği ve artan dış borçlardır. 2017 verilerine göre bölgede Türkiye'den sonra en yüksek enflasyon oranına (%3,1) sahip olan Sırbistan, ekonomisini dönüştürmekte nispi olarak geç kalmıştır (Güngör, 2016, s. 278-279).

Tablo 1. *Balkan Ülkeleri ve Türkiye'nin Makroekonomik Göstergeleri (2017)*

Göstergeler	Bulgaristan	Yunanistan	Romanya	Hırvatistan	Karadağ	Arnavutluk	Bosna	Kosova	Sırbistan	Makedonya	Türkiye
	2017	2017	2017	2017	2017	2017	2017	2017	2017	2017	2017
Yüzölçümü (Km²)	111.000	128.900	230.030	55.960	13.450	24.400	51.200	10.908	87.460	25.713	784.000
Nüfus (Milyon Kişi)	7.0	10.9	19.5	4.2	0.6	2.9	3.8	1.8	7.1	2.0	80.7
Büyüme(%)	3.6	1.4	6.9	2.8	4.3	3.8	3.0	5.9	2.2	0	7.4
Enflasyon(%)	2.1	1.1	1.3	1.1	2.4	1.9	1.1	2.3	3.1	1.3	11.9
İşsizlik Oranı (%)	6.2	21.4	4.2	11	16	13.8	38.7	30.4	14.1	23.7	11.3
KBGSYH (Bin \$)	8.312	23.027	10.932	13.092	7.813	4.537	5.154	3.893	5.567	5.254	14.930
İhracat (Milyar \$)	29.818	32.154	70.626	15.732	0.420	2.261	6.366	0.42	16.959	5.670	157.1
İthalat (Milyar \$)	34.214	55.300	85.318	24.512	2.262	5.717	10.444	3.45	22.146	7.719	233.7
Brüt Tasarruf/GSYH (%)	26.9	10.3	21.3	24.6	10.4	18.3	17.4	23.2	14.8	30.6	25.3
Toplam Yatırım/GSYH (%)	20.8	11.7	24.4	20.7	29.4	22.8	15.8	-	20.9	-	30.9
DYY(Milyar \$)	1.071	4.046	5.160	2.104	0.546	1.11	0.425	0.324	3.191	0.256	10.864
Rating Notu (S&P)	BBB	B+	BBB-	BB+	B1	B+	B	-	BB	BB	B+

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı, IMF, Dünya Bankası, <https://tradingeconomics.com/turkey/rating>

Balkan ülkeleri içerisinde 13 bin km² ile en küçük yüz ölçüme sahip ülkelerinden biri olan Karadağ, 2006 yılında bağımsızlığını ilan etmiş ve Avrupa Birliğine katılma müzakerelerine 2012'de başlamıştır. 2017 verilerine göre, 5 milyar dolar GSYH ve 813 dolar KBGSYH ile bölgenin en fakir ülkesidir. 625 bin nüfusa sahip Karadağ'ın en büyük ekonomik sorunu yüksek orandaki işsizliktir (%16). Bölge içerisinde en düşük dış ticaret hacmine (2.682 Milyar dolar) sahip olan Karadağ'ın çeşitli bölgeleri arasında, gelişmişlik ve ekonomik faaliyetler bakımından farklılıklar bulunmaktadır. İYK bakımından 51 ve KRE'de 71.sırada yer alan Karadağ, küçük ve nisbi olarak az sorunlu olma özelliği nedeniyle AB'ne üye olmaya en yakın ülke olduğu kabul edilmektedir (Güngör, 2016, s. 279-280).

Bölge ülkeleri içerisinde siyasi bağımsızlığını en son kazanan Kosova yaklaşık 2 milyon nüfusu (1.831.000) ve 10.908 km² yüzölçümüyle nispi olarak küçük bir ülkedir. Yüksek düzeyde kayıt dışı ekonomiye sahip olan ülke, 2008 küresel krizinin ortaya çıkardığı ekonomik daralmadan sonra, özellikle de 2014 yılından itibaren istikrarlı bir büyüme göstermiştir. 2017 yılı itibarıyla 7 milyar dolar GSYH ve %5,9 büyümeyi başarmıştır. Bölgenin en düşük KBGSYH'na (3.893 dolar) sahip olan ülkede, dış ticaret bilançosu önemli bir sorun teşkil etmektedir. 2017 yılında 420 milyon dolar ihracat yapan ülke, aynı yıl 3.450 milyon dolarlık ithalat gerçekleştirmiştir. %30.4 gibi yüksek işsizlik oranına sahip olan Kosova ekonomisi küçük, uluslararası tanınırlığı tartışmalı ve siyasi sorunları çözüme kavuşmamış bir ülkedir.

2016'da AB'ne aday statüsü kazanan Bosna-Hersek 51.197 km²'lik yüz ölçüme ve 3.507.000 nüfusa sahip bir ülkedir. 1990'larda yaşanan savaş nedeniyle piyasa reformlarını gerçekleştiremeyen Bosna-Hersek'in gevşek federal yapısı ekonomi politikalarının koordinasyonunu ve reformları geciktirmektedir. Bu durum küresel krizle birlikte yabancı sermaye yatırımlarını da olumsuz yönde etkilemektedir (Güngör, 2016, s. 283-284). 2017 yılında İYK sıralamasında 81. sırada yer alan ülke yine aynı yıl 18 milyar dolar GSYH ve %3 büyüme gerçekleştirmiştir. 2017 yılında KBGSYH'sı yaklaşık beş bin dolar olan Bosna-Hersek'te, gerek küresel krizin etkileri gerekse ülkedeki siyasi istikrarsızlık istihdamı olumsuz yönde etkilemiş, işsizlik oranı %38,7 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde (%1,1) gibi çok düşük enflasyonun yaşandığı ülkede, ihracat 6.366, ithalat 10.444 dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

1991 yılında bağımsızlığını kazanan ve 2009'da AB ile tam üyelik müzakerelerine başlanması yönünde tavsiye kararı alınan Makedonya, hala planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş aşamalarının uyum

sürecini yaşamaktadır. 2017 yılında 11 milyar dolar GSYH'ye sahip olan Makedonya, Avrupa ile geliştirdiği güçlü bankacılık ilişkileri ve ekonomik ilişkiler sebebiyle Avrupa karşısında hassas bir ekonomiye sahiptir.

2008 Küresel krizinin olumsuz etkileri, yatırımlarda olduğu kadar kredi miktarının düşmesinde ve dış ticaret açığının artmasında da görülmektedir. 2017 yılı itibariyle 236 milyon dolar doğrudan yabancı sermaye girişi ile bölgede en alt sırada yer alan Makedonya'da, %23 olan işsizlik oranı düşük enflasyonlu (%1,3) ve makroekonomik istikrara sahip ülke ekonomisi için bir sorun teşkil etmektedir. Ancak GSYH'dan daha fazla dış ticaret hacmi (13 milyar dolar) Makedonya ekonomisini küresel krizlerden diğer Balkan ülkelerine oranla daha az etkilemektedir. Bunun nedeni, Makedonya ekonomisinin ve özellikle finans piyasasının küresel ekonomiye henüz uyum sağlayamamış olmasıdır. Diğer taraftan, 2017'de Bölge ülkeleri arasında en fazla brüt tasarruf/GSMH oranına sahip olan Makedonya, İYK bakımından 50. sırada bulunmaktadır.

20 milyonluk nüfusu ve %6,9 büyüme hızıyla bölgede Türkiye'den sonra ikinci sırada bulunan Romanya 2007'de AB'ye tam üye olmuştur. Bölgede en düşük işsizliğe (%4,2) sahip olan Romanya'nın yaşadığı en önemli problemlerin başında, ekonominin büyük oranda kayıt dışı olması ve vergi sistemine düşük oranda katkı sağlayabilen kırsal nüfusun yüksek olması gelmektedir(www.ticaret.gov.tr). Bölge içerisinde İYK açısından ilk sırada (36) yer almaktadır. Türkiye'den sonra bölgede en fazla doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ve dış ticaret hacmine (150 Milyar Dolar) sahip olan ayrıca ihracatının %70'den fazlasını AB'ye gerçekleştiren Romanya'da, Euro Bölgesi'nde yaşanmakta olan krizin makroekonomik değerler üzerindeki etkisi devam etmektedir.

Bulgaristan, serbest piyasa ekonomisi kurallarının geçerli olduğu ve özel sektörü orta düzeyde gelişmiş bir ülkedir. 2017 verilerine göre, 57 milyar dolar GSYH, %6,2 işsizlik ve 8.312 dolar KBGSYH sahip olan Bulgaristan, incelediğimiz ülkeler arasında Makedonya'dan sonra en yüksek (%26,9) brüt tasarruf/GSYH oranına sahip üst orta gelirli bir ekonomidir. Diğer taraftan, AB'ne 2007 yılında tam üye olan Bulgaristan, bu süreçte KBGSYH'nı AB ortalamasının % 41'inden % 47'sine yükselmiş, yoksulluk ve sosyal dışlanma tehlikesi altındaki nüfusun oranı % 60'tan % 41,3'e düşürmüştür. Ancak, kaydedilen olumlu gelişmelere rağmen Bulgaristan, 8.312 dolar KBGSYH ile AB'nin en fakir ülkesi olmaya devam etmektedir (Sofya Ticaret Müşavirliği, 2018, s. 25).

2013 yılında AB'ye tam üye olan Hırvatistan, 2017 yılında 55 milyar dolar GSYH, 13.092 dolar KBGSYH ve oldukça düşük enflasyona (%1) sahip bir ülkedir. Avrupa'da krizin neden olduğu durgunluk ihracatının %60'ından fazlasını hâlihazırda AB ülkeleri ile yapmakta olan Hırvatistan ekonomisini olumsuz yönde etkilemektedir. 2017 verilerine göre %11 gibi yüksek işsizlik oranı, büyüyen ticaret açığı, dengesiz kalkınma, yüksek dış borç ve turizm gelirlerine aşırı bağımlılığı ülke ekonomisinin hala devam etmekte olan sorunlarıdır.

1991'de merkezi planlı ekonomi modelinden serbest piyasa ekonomisine geçen Arnavutluk'ta, fiyatların devlet kontrolünden çıkartılması, özelleştirme programlarının uygulanması ve dış ticaretin serbestleştirilmesi gibi birçok ekonomik reform uygulanmış olsa da, ülkede makroekonomik istikrarın sağlanması ve sürdürülebilir büyüme noktasında sorunlar devam etmektedir. 2017 yılı itibariyle yaklaşık 3 milyon nüfus ve 13 milyar dolar GSYH sahip olan ülke, Kosova'dan sonra bölgenin en düşük KBGSYH (4.537 bin dolar) sahip ülkesidir. Aynı dönemde %1,9 oranında düşük enflasyonun yaşandığı ülkede en önemli sorunların başında %13,8 oranına ulaşan işsizlik ve diğer bölge ülkelerinde olduğu gibi dış ticaret açığı gelmektedir. Nitekim 2017 yılında ihracat 2,261, ithalat 5,717 dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. İYK endeksinde 58. sırada yer alan Arnavutluk, artan dış ekonomik ve ticari ilişkileri ve yabancı yatırımların etkisiyle ekonomik alanda bir dönüşüm süreci yaşanmaktadır. Ancak ülkede mali konsolidasyonun sürdürülmesi, kayıt dışı ekonominin ortadan kaldırılması, üretimin ve istihdamın artırılmasına yönelik çabalar yeterince sonuç vermemektedir (T.C. Dış İşleri Bakanlığı, 2018).

Türkiye 2017 yılı itibariyle 80 milyon nüfusu ve 851 milyar dolarlık GSYH'si ile bölgenin en büyük ekonomisine sahip olan ülkesidir. Türkiye'yi 212 milyar dolar ile Romanya, 200 milyar dolar ile Yunanistan, 57 milyar USD ile Bulgaristan izlemektedir.

2007-2017 döneminde Türkiye ekonomisi yaklaşık olarak %30 oranında büyüme ile bölge içerisinde en hızlı gelişmeyi gösterirken, Yunanistan ekonomisi yaklaşık olarak %50 oranında daralmıştır. Bölge ülkeleri içerisinde ekonomisinde değişim görülmeyen ülke ise Karadağ'dır. Hırvatistan ve Yunanistan Dünya Bankası ülke sınıflandırmasına göre yüksek gelir grubunda yer alırken, Bulgaristan, Bosna-Hersek, Arnavutluk, Makedonya Kosova Romanya Sırbistan üst orta gelir grubunda bulunmaktadır. Diğer taraftan

Balkan lkeleri içerisinde 2017 yılı itibariyle Yunanistan 23.027 dolar KBGSYH ile ilk sırada yer alırken Türkiye 14.933 dolar ile ikinci ve 13.092 dolar ile de Hırvatistan nc sırada takip etmektedir.

2017 yılı itibariyle bölge ülkeleri içerisinde en yüksek işsizlik oranı %38,7 ile Bosna-Hersek'e aittir. Bosna Hersek'in ardından en yüksek işsizlik oranına sahip lkeler olarak %23,7 ile Makedonya ve %21,4 ile Yunanistan gelmektedir. En düşük işsizlik oranına sahip lkeler ise % 4,2 ile Romanya, %6,2 ile Bulgaristan ve %11 ile Hırvatistan'dır. 2017 yılında bölge ülkeleri içerisinde enflasyon oranı en yüksek olan ülke %11,9 ile Türkiye'dir. Türkiye'yi %3,1 ile Sırbistan ve %2,4 ile Karadağ takip etmektedir. Aynı yıl Yunanistan, Hırvatistan ve Bosna-Hersek %1,1 oranı ile en düşük enflasyona sahip ülkelerdir.

Bölge içerisinde 2017 yılı itibariyle en yüksek doğrudan yabancı sermaye girişinin gerçekleştiği ve Brüt yatırım/GSYH oranına sahip olan Türkiye, aynı yıl yaklaşık 400 milyar dolar dış ticaret hacmi ile ilk sırada yer alırken, Türkiye'yi 70 milyar dolarlık ihracat değeri ile Romanya, 32 milyar dolar ihracatı ile Yunanistan takip etmektedir. En düşük ihracat ise 420 ve 428 milyon dolar ile Karadağ ve Kosova tarafından gerçekleştirilmiştir. Aynı dönemde en yüksek ithalat 233 milyar dolar ile Türkiye ilk sırada yer alırken Türkiye'yi 85 milyar dolar ile Romanya, 56 milyar dolar ile Yunanistan izlemektedir. Bölge lkeleri içerisinde en düşük ithalat ise 2,6 milyar dolarla ile Karadağ, 3,4 milyar dolar ile Kosova ve 5,2 milyar dolar ile Arnavutluk tarafından gerçekleştirilmiştir.

Balkan lkeleri ve Türkiye'de Kırılgnlık Göstergeleri

Çalışmanın bu bölümünde Balkan lkeleri ve Türkiye'yi makroekonomik kırılgnlık yönünden karşılaştırmak adına literatürde de kullanılan göstergelerden yararlanarak 2007-2017 dönemi için bütçe dengesi/GSYH, kamu borcu/GSYH, cari denge/GSYH, döviz rezervi/GSYH, yıllık kredi büyümesi ve kredi/mevduat göstergeleri seçilerek lkelerin makroekonomik performansları karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

Mali Kırılgnlık Göstergeleri

lkelerin kamu maliyesinin performansı hakkında bilgi veren iki önemli mali kırılgnlık göstergelerinden biri bütçe dengesi/GSYH, diğeri de kamu borcu/GSYH'ye oranıdır. Aşağıda Balkan lkeleri ve Türkiye'nin mali kırılgnlık göstergeleri incelenmiştir.

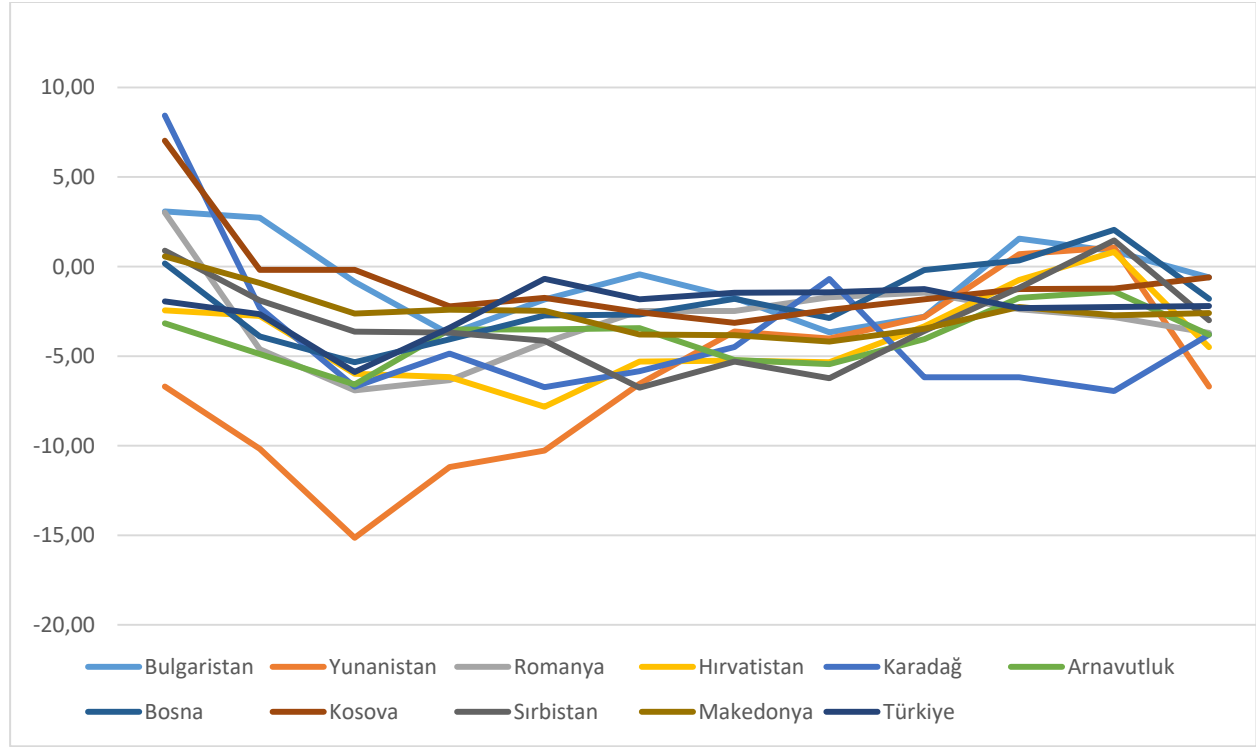
Bütçe Dengesi

lkelerin ekonomik performansını, kamu maliyesinin sağlamlığı dolayısıyla kırılgnlığı yansıtan en önemli göstergelerden biri kamunun gelir ve giderlerinin farkı olan bütçe dengesi veya dengesizliğidir. Kamudaki bütçe açığı para arzının artması, yeni vergilerin konması veya borçlanma gibi makroekonomik dengeler üzerinde olumsuz sonuçlara yol açmaktadır (Eleren ve Karagl, 2008, s. 4).

Bu nedenle bütçe dengesinin GSYH'ye oranı bir ülkenin ne derece sağlam bir kamu maliyesine sahip olduğunu görmek açısından önemlidir. Çünkü açığın büyümesi ülkenin borçlanma gereğini arttırarak borçların sürdürülebilirliğini zorlaştırdığı gibi sermaye girişlerinde daralmaya ve makroekonomik dengelerin bozulmasına yol açmaktadır.

Aşağıda Tablo 2'de 2007- 2017 döneminde Türkiye ve Balkan lkelerinde bütçe dengesi/GSYH göstergesine yer verilmiştir. 2017 yılında bölge ülkelerinde en yüksek bütçe dengesi/GSYH oranına sahip ülke -%6,95 ile Karadağ'dır. Bu ülkeyi -%2,82 ile Romanya ve -% 2,72 ile Makedonya takip etmektedir. Bölge lkeleri arasında en düşük bütçe dengesi/GSYH oranına sahip ülke ise % 2.05 ile Bosna Hersek'tir.

2007- 2017 dönemindeki ortalamaya göre en riskli ülke konumunda olan Yunanistan -% 6,7'lik oran ile ilk sırada yer alırken, Yunanistan'ı -% 4,5 ile Hırvatistan, -% 3,8 ile Karadağ ve Arnavutluk takip etmektedir.

Şekil 1. Bütçe Dengesi /GSYH Oranları (%)

Tablo 2. Bütçe Dengesi /GSYH Oranları (%)

Ülke/Yıl	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Ort
Bulgaristan	3.08	2.73	-0.85	-3.77	-1.84	-0.43	-1.75	-3.67	-2.80	1.56	0.85	-0.6
Yunanistan	-6.70	-10.17	-15.14	-11.19	-10.27	-6.55	-3.62	-4.02	-2.81	0.69	1.07	-6.7
Romanya	3.02	-4.62	-6.91	-6.34	-4.24	-2.48	-2.48	-1.71	-1.45	-2.38	-2.82	-3.7
Hırvatistan	-2.44	-2.76	-5.98	-6.17	-7.82	-5.30	-5.25	-5.34	-3.34	-0.75	0.82	-4.5
Karadağ	8.43	-2.29	-6.71	-4.86	-6.73	-5.84	-4.49	-0.69	-6.18	-6.18	-6.95	-3.8
Arnavutluk	-3.17	-4.88	-6.58	-3.52	-3.51	-3.44	-5.21	-5.45	-4.05	-1.75	-1.39	-3.8
Bosna	0.17	-3.90	-5.34	-4.06	-2.73	-2.68	-1.80	-2.87	-0.19	0.34	2.05	-1.8
Kosova	7.03	-0.18	-0.63	-2.22	-1.75	-2.55	-3.14	-2.42	-1.83	-1.26	-1.23	-0.6
Sırbistan	0.89	-1.89	-3.63	-3.69	-4.14	-6.76	-5.30	-6.23	-3.60	-1.18	1.46	-3.0
Makedonya	0.57	-0.92	-2.62	-2.41	-2.47	-3.79	-3.83	-4.19	-3.47	-2.26	-2.72	-2.6
Türkiye	-1.94	-2.66	-5.88	-3.42	-0.68	-1.83	-1.46	-1.43	-1.26	-2.32	-2.26	-2.2

Kaynak: IMF, Dünya Bankası, <https://unctadstat.unctad.org>

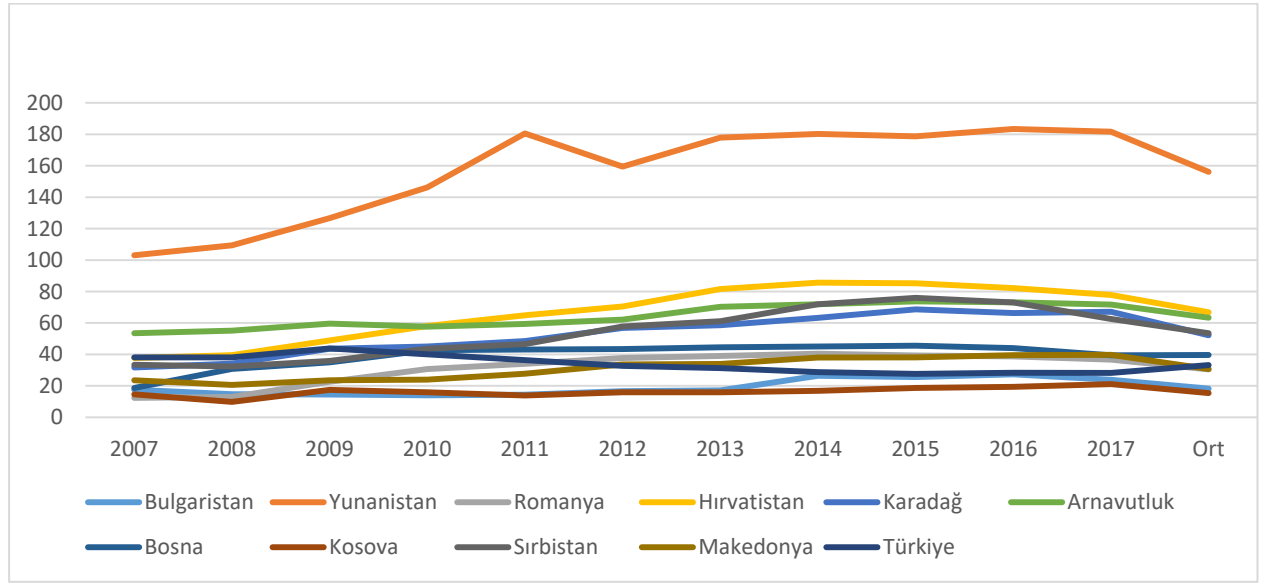
Balkan ülkelerinden Yunanistan ve Hırvatistan'da bütçe açığı tehlikeli düzeylerde iken, Türkiye'nin bu ülkelere göre daha düşük oranlı bütçe açığına sahip olması risk algısının azaldığını ve sıkı maliye politikasının başarısını göstermektedir. Bütçe açığı konusunda önemli bir sorun yaşamayan Türkiye'de, bütçe açığı incelenen dönem içinde daha çok -% 1-2,5 dolaylarında iken, 2008 finansal kriziyle 2009'da -% 5,8'e yükselmiş, 2011'de azalarak -% 0,68'e gerilemiştir.

Kamu Borcu

Ülkelerin makroekonomik kırılganlık düzeyi belirlenirken, değerlendirilmesi gereken en önemli göstergelerden biri de Kamu Borcu/GSYH oranıdır.

Bu kriter ekonomik büyümeyi sürdürmek ve küresel likidite sıkışıklığı durumunda bankaları desteklemek için ihtiyaç duyulan ek finansman gibi durumlarda artan borç yükünün sürdürülebilirliğini değerlendirir (Moody's, 2014, s. 6).

Kamu Borcu/GSYH oranının yüksek olduğu ekonomilerde borcun geri ödenme durumu riskli olduğu gibi, özel sektöre ayrılan kredi payı da düşük düzeylerde gerçekleşecek ve ekonominin kırılganlığı artıracaktır (Bayraktar ve Elüstü, 2016, s. 18).

Şekil 2. Kamu Borcu/GSYH Oranları (%)

Tablo 3. Kamu Borcu/GSYH Oranları (%)

Ülke/Yıl	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Ort
Bulgaristan	17.5	14.7	14.5	14.0	14.4	16.6	17.1	26.4	25.6	27.3	23.9	18.3
Yunanistan	103.1	109.4	126.7	146.2	180.5	159.5	177.9	180.2	178.7	183.4	181.7	156.1
Romanya	12.3	13.0	22.6	30.7	34.0	37.7	39.0	40.4	39.3	38.7	36.7	30.5
Hırvatistan	37.7	39.5	48.9	58.1	64.9	70.5	81.6	85.7	85.2	82.2	77.8	66.8
Karadağ	31.7	34.1	43.6	45.0	48.5	56.8	58.6	63.3	68.7	66.3	67.1	52.2
Arnavutluk	53.5	55.1	59.6	57.7	59.4	62.1	70.3	71.9	73.7	73.1	71.7	63.4
Bosna	18.7	30.8	35.0	42.7	43.1	43.4	44.5	45.0	45.5	44.0	39.4	39.6
Kosova	14.6	9.8	17.4	15.9	13.9	15.9	15.9	16.8	18.7	19.4	21.1	15.4
Sırbistan	33.4	32.3	35.9	43.6	46.6	57.8	61.1	71.9	76.0	73.0	62.5	53.5
Makedonya	23.5	20.6	23.5	24.0	27.7	33.6	33.9	38.0	38.1	39.5	39.7	30.7
Türkiye	38.1	38.1	43.8	40.0	36.4	32.7	31.3	28.7	27.6	28.3	28.2	33.2

Kaynak: IMF, Dünya Bankası, <https://unctadstat.unctad.org>

Moody's'e göre, Kamu Borcu/GSYH oranının %40'ın altında olması kırılganlığın az olduğunu, %40 ve %60 arasında olması kırılganlığın orta derecede, %60 ve üzeri olması da kırılganlığın yüksek düzeyde olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 3'de Türkiye ve Balkan ülkelerindeki kamu borcunun GSYH içindeki payları verilmiştir. 2017 yılında kamu borcu/ GSYH oranı en düşük ülkeler sırasıyla %21 oranıyla Kosova, %23 oranıyla Bulgaristan, %28 oranıyla Türkiye ve %36 oranıyla Romanya olurken; bu oranın en yüksek olduğu ve bu nedenle kırılganlığa yol açtığı ülkeler ise öncelikle %181 ile Yunanistan, ardından da %77 ile Hırvatistan ve %71 ile Arnavutluk'tur.

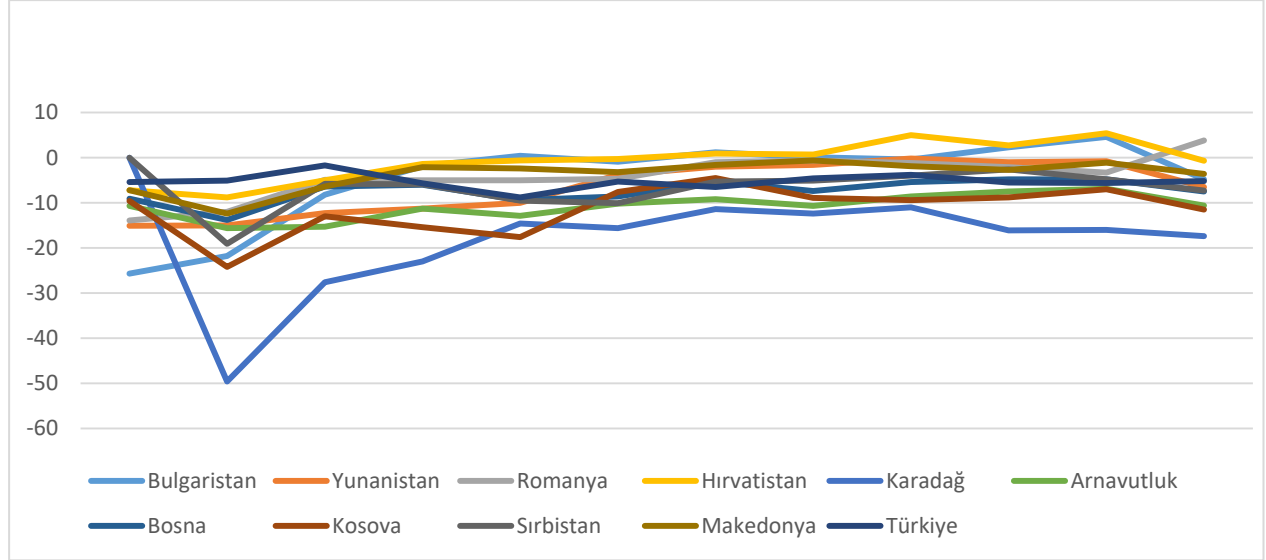
Tablo 3'e göre, 2007-2017 döneminde ortalama kamu borcunun GSYH içindeki payı %40'ın altında olan dolayısıyla kırılganlığı az olan ülkeler Bulgaristan, Romanya, Bosna-Hersek, Kosova, Türkiye ve Makedonya'dır. Kırılganlığı en yüksek olan ülke % 156 ile Yunanistan'dır bu ülkeyi % 66 ile Hırvatistan, %63 ile Arnavutluk takip etmektedir. Kamu borcunun GSYH içindeki payı 2007-2017 döneminde sürekli artan ülke Makedonya'dır.

Son olarak kamu borcu/GSYH oranı Türkiye açısından incelendiğinde, oran incelenen dönem içinde azalma eğilimi göstermiştir. Fakat küresel kriz nedeniyle 2009 yılında artmıştır. 2009 yılında %43,5 olan oran ilerleyen yıllarda sürekli azalarak 2017 yılında %28,2 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bölge ülkeleri içerisinde 2017 yılı kamu borcu/GSYH oranı göz önüne alındığında Türkiye en iyi üçüncü ülke konumundadır.

Türkiye açısından kamu borcu/GSYH oranı incelendiğinde, dönem başından itibaren azalma eğiliminde olan oran küresel krizin etkisiyle 2009 yılında %43,5 olarak gerçekleşmiştir. 2010'dan itibaren tekrar azalma eğilimine giren kamu borcu/GSYH oranı 2017 yılı itibariyle %28,2 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bölge ülkeleri içerisinde 2017 yılı kamu borcu/GSYH oranı göz önüne alındığında, Türkiye en iyi üçüncü ülke konumundadır.

Cari Denge

Cari denge, bir ülkenin dış dünya ile yaptığı borçlu veya alacaklı işlemler içerisinde dış ticaret, hizmetler, net yatırım gelirleri ve net karşılıksız transfer dengelerinin toplamından elde edilen değerdir (Bayrak ve Esen, 2012, s. 27-28). Cari dengenin toplamının negatif olması veya diğer bir ifadeyle ülkenin cari işlemlerden elde ettiği döviz gelirlerinin cari işlemlere yapılan döviz giderlerinden daha az olması durumu, cari açık ya da cari işlemler açığı (tersi durumda ise cari fazla ya da cari işlemler fazlası) olarak nitelendirilir.

Şekil 3. Cari Denge/GSYH Oranları (%)

Tablo 4. Cari Denge/GSYH Oranları (%)

Ülke/Yıl	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Ort
Bulgaristan	-25.7	-21.8	-8.2	-1.9	0.4	-0.9	1.2	0.1	-0.4	2.3	4.6	-4.8
Yunanistan	-15.1	-15.0	-12.3	-11.3	-10.0	-3.8	-2.0	-1.6	-0.2	-1.0	-0.8	-6.5
Romanya	-13.9	-12.0	-4.9	-5.0	-5.0	-4.7	-1.0	-0.6	-1.2	-2.1	-3.3	3.8
Hırvatistan	-7.2	-8.8	-5.0	-1.4	-0.6	-0.3	0.9	0.7	5.0	2.7	5.4	-0.7
Karadağ	-	-49.6	-27.6	-23.0	-14.6	-15.6	-11.4	-12.4	-11.0	-16.1	-16.0	-17.4
Arnavutluk	-10.7	-15.6	-15.3	-11.3	-12.9	-10.2	-9.2	-10.7	-8.6	-7.5	-6.9	-10.6
Bosna	-9.1	-13.8	-6.4	-6.0	-9.4	-8.6	-5.3	-7.4	-5.4	-4.8	-4.8	-7.5
Kosova	-9.6	-24.2	-13.0	-15.4	-17.6	-7.6	-4.5	-8.9	-9.4	-8.8	-7.0	-11.5
Sırbistan	-	-19.1	-5.8	-5.9	-9.5	-10.1	-5.3	-5.1	-4.0	-2.6	-4.8	-7.3
Makedonya	-7.2	-12.4	-6.4	-2.1	-2.4	-3.2	-1.6	-0.6	-1.9	-2.7	-1.1	-3.6
Türkiye	-5.4	-5.1	-1.7	-5.7	-8.8	-5.3	-6.5	-4.6	-3.8	-5.5	-5.6	-5.2

Kaynak: IMF, Dünya Bankası, <https://unctadstat.unctad.org>

Cari işlemler açığında meydana gelen artış, yatırımcıların davranışlarında değişikliklere neden olmakta ve bunun sonucunda yatırımcıların yerli para cinsinden varlıklara ilgisinin azalmasına ve döviz kuru ile varlık fiyatlarının değer kaybetmesine yol açabilmektedir (Moody's, 2014, s. 3). Bu durum ise ülkeyi ekonomik krizlere ve dış şoklara karşı çok daha kırılgan hale getirebilmektedir.

Cari işlemler açığı; yabancı sermaye akımı (doğrudan veya portföy yatırımları) veya yurtiçi varlıkların satılması ile finanse edilmektedir. Cari işlemler açığını kapatmak için dış finansmana bağımlılık ise, ülkeleri yatırımcıların risk algısındaki değişimlere karşı daha kırılgan hale getirebilmektedir (Karakurt vd., 2015, s. 297).

Cari açığın ne kadar olması gerekliliğinden çok, sürdürülebilir olması çok daha önemlidir. Cari açık/GSYH oranının %4-5'lik eşik değerini üzerine çıkması ekonomi için olası bir krizin göstergesi olarak algılanmaktadır. Cari açık/GSYH oranı arttıkça yabancı sermayeye olan ihtiyacın şiddeti artacağından dolayı döviz kurları üzerinde baskı meydana getirmektedir.

Yukarıda Tablo 4'de 2007-2017 döneminde Balkan ülkeleri ve Türkiye'de cari denge/GSYH göstergesine yer verilmiştir.

2017'de en yüksek cari açığa sahip olan ülke -%16 ile Karadağ'dır. Karadağ'ı -%7,0 ile Kosova -%6,9 ile Arnavutluk, takip etmektedir. Cari açıkta kendilerine pozitif bir ivme çizen Hırvatistan % 5,4 ile ve Bulgaristan, %4,6 ile kendilerini gruplandırmanın biraz daha dışında bırakıyor gibi görünmektedirler

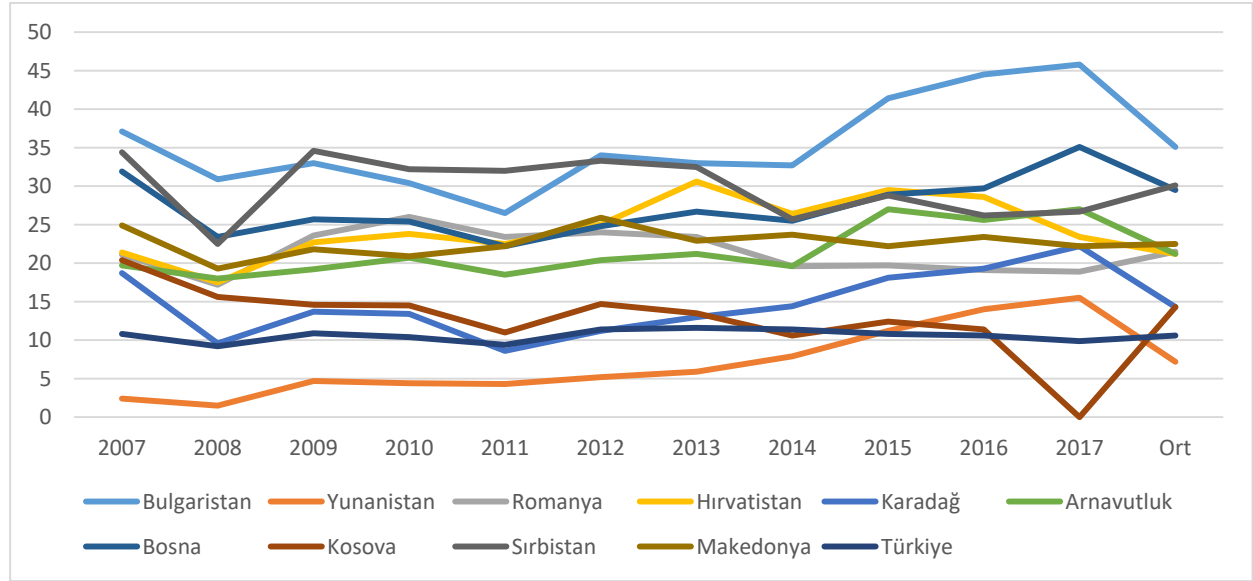
2007-2017 dönemine ilişkin 11 yıllık ortalamalara göre en yüksek cari açık/GSYH oranına sahip ülkenin -%17,4 ile Karadağ olduğu dolayısıyla da kırılganlığın en yüksek olduğu ülke konumundadır. Karadağ'ı -% 11,5 ile Kosova, -% 10,6 ile Arnavutluk takip etmektedir. Bu oranlar %5'in üzerinde olduğu için yüksek oranda risk oluşturmaktadırlar.

Bölge ülkeleri genellikle cari açık vermektedirler. Tablo 4'e göre 2007-2017 döneminde 2008 yılı cari açıkta artışların, 2013 yılı ise cari açıklarda düşüşlerin en çok olduğu dönem olarak görülmektedir.

Döviz Rezervi

Ekonomik ve finansal şoklara karşı ülkelerin kırılganlığını azaltan önemli bir gösterge de döviz rezervleridir. Ülkelerin içinde buldukları ekonomik şartların farklı olmasından dolayı optimal döviz rezervini belirlemek zor olmasına rağmen optimal rezerv düzeyini tespit etmek için geliştirilen çeşitli ölçütler bulunmaktadır. Bunlar rezervlerin ithal edilen mal ve hizmetlere oranı ve rezervlerin kısa vadeli borçlara oranıdır. Yüksek rezerv risk primini, dolayısıyla borçlanma maliyetini düşürürken; düşük olması yerli ve yabancı yatırımların azalmasına veya yatırım için yüksek risk primi talebine neden olmaktadır (TCMB, 2005, s. 4-6). Bu nedenle uluslararası döviz rezervleri/GSYH oranının yüksek olması gerekmektedir.

Aşağıda Tablo 5'de Türkiye ve Balkan ülkelerinin döviz rezervlerinin GSYH'ye oranları verilmiştir. 2017 yılında Türkiye ve Balkan ülkelerinde döviz rezervi/GSYM oranı en yüksek olan ülke %45 ile Bulgaristan olurken, bu ülkeyi %35 ile Bosna, %27 ile Arnavutluk takip etmektedir.

Şekil 4. Döviz Rezervi / GSYH Oranları (%)

Tablo 5. Döviz Rezervi / GSYH Oranları (%)

Ülke/Yıl	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Ort
Bulgaristan	37,1	30,9	33,0	30,4	26,5	34,0	33,0	32,7	41,4	44,5	45,8	35,1
Yunanistan	2,4	1,5	4,7	4,4	4,3	5,2	5,9	7,9	11,2	14,0	15,5	7,2
Romanya	21,1	17,2	23,6	26,0	23,4	24,0	23,4	19,6	19,7	19,1	18,9	21,5
Hırvatistan	21,4	17,5	22,7	23,8	22,5	25,0	30,6	26,4	29,5	28,6	23,4	21,2
Karadağ	18,7	9,58	13,7	13,4	8,6	11,2	13,0	14,4	18,1	19,3	22,2	14,3
Arnavutluk	19,7	18,0	19,2	20,7	18,5	20,4	21,2	19,6	27,0	25,6	27,0	21,2
Bosna	31,9	23,4	25,7	25,4	22,2	24,8	26,7	25,5	28,9	29,7	35,1	29,5
Kosova	20,4	15,6	14,6	14,5	11,0	14,7	13,5	10,6	12,4	11,4	-	14,3
Sırbistan	34,4	22,5	34,6	32,2	32,0	33,3	32,5	25,7	28,8	26,2	26,7	30,1
Makedonya	24,9	19,3	21,8	20,9	22,2	25,9	22,9	23,7	22,2	23,4	22,2	22,5
Türkiye	10,8	9,2	10,9	10,4	9,4	11,4	11,6	11,4	10,8	10,6	9,88	10,6

Kaynak: IMF, Dünya Bankası, <https://unctadstat.unctad.org>

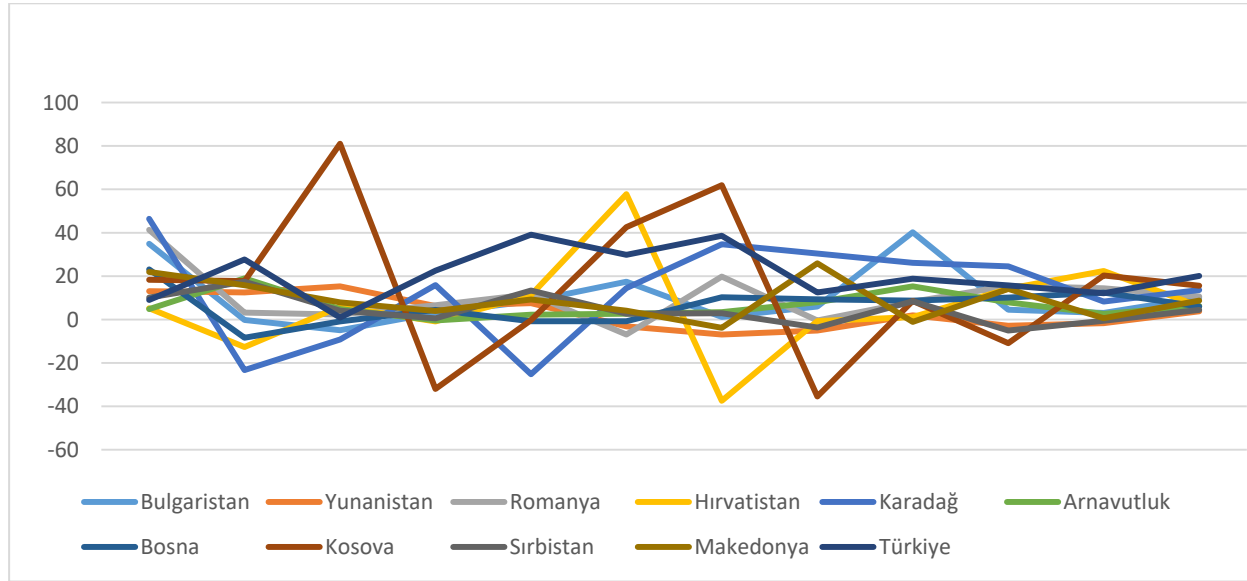
2007-2017 döneminde ortalama döviz rezervlerinin GSYH'ye oranı en yüksek olan ülkeler sıralamasında %35 ile Bulgaristan ilk sırada yer alırken bu ülkeyi % 30 ile Sırbistan ve %29 ile Bosna izlemektedir. Oranın en düşük olduğu ülkeler sıralamasında ise %7 ile Yunanistan ve %10 Türkiye yer almaktadır. Ortalama ve birbirine yakın değerlere sahip olan Romanya, Hırvatistan, Kosova, Karadağ, Arnavutluk ve Makedonya'da bu oran %10-20 arasındadır. Ancak daha önce saydığımız ülkeler kadar düşük değerlere sahip olmamaları, bu göstergenin söz konusu ülkeler için kırılganlık oluşturmayacağı anlamına gelmez. Çünkü ülkelerin cari dengelerinde ortaya çıkan açık durumunda öncelikle rezervlere başvurulacağı için, cari açığın yüksek olması rezerv miktarını yetersiz hale getirebilir. Yüksek cari açığa sahip ülkeler olarak Karadağ, Kosova ve Arnavutluk, bu açığı finanse edebilecek yeterlilikte döviz rezervine sahip olmamaları durumunda, borçlanmaya başvurarak kırılganlıkları artacak konumundadır.

Finansal Kırılganlık Göstergeleri

Ülke ekonomilerinin durumu finansal sistemde bankacılık sektöründeki gelişmelerden de anlaşılabilir. Çünkü etkin ve verimli çalışmayan bir bankacılık sektörü kırılganlıkların arttığı önemli bir göstergesidir. Finansal kırılganlık göstergesi olarak yıllık kredi büyüme oranlarını ve özel sektöre verilen yurtiçi kredilerin GSYH oranındaki değişimleri incelemek ülkenin finans sistemi ve bankacılık sektörü hakkında gerekli bilgiyi vermektedir (Çan ve Dinçsoy 2016, s. 209). Aşağıda Balkan ülkeleri ve Türkiye'nin finansal kırılganlık göstergeleri incelenmektedir.

Yıllık Kredi Büyüme Oranları

Finansal sistemde risk oluşturan önemli finansal kırılganlık göstergelerinden biri yıllık kredi büyüme oranlarıdır.

Şekil 5. Yıllık Kredi Büyüme Oranları (%)

Tablo 6. Yıllık Kredi Büyüme Oranları (%)

Ülke/Yıl	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Ort
Bulgaristan	34.9	-0.2	-4.9	3.1	8.4	17.4	1.2	6.0	40.2	4.5	3.0	10.1
Yunanistan	13.1	12.5	15.3	6.2	7.5	-3.2	-6.9	-5.1	1.9	-2.9	-1.7	3.8
Romanya	41.3	3.2	2.3	6.6	11.7	-6.9	19.8	-0.4	8.2	15.5	14.4	10.6
Hırvatistan	5.2	-12.7	5.9	-0.9	11.3	57.8	-37.5	-0.7	1.1	14.2	22.4	6.1
Karadağ	46.4	-23.3	-9.2	15.9	-25.2	14.5	34.7	30.4	26.1	24.5	8.3	13.6
Arnavutluk	4.8	19.0	4.8	-0.4	2.2	2.7	3.4	8.0	15.3	7.9	2.6	6.2
Bosna	23.1	-8.4	-0.9	4.4	-0.8	-0.8	10.3	9.3	8.7	10.1	12.4	6.0
Kosova	18.3	17.7	81.0	-32.0	-0.3	42.6	61.9	-35.5	8.6	-10.9	20.3	15.6
Sırbistan	10.1	17.4	4.1	0.5	13.4	2.7	2.9	-3.7	8.4	-5.1	-0.6	4.4
Makedonya	21.9	15.8	7.9	3.9	9.2	4.1	-3.8	25.9	-1.1	14.1	0.6	8.7
Türkiye	9.0	27.7	0.9	22.5	39.1	29.8	38.6	12.5	18.8	15.7	12.1	20.1

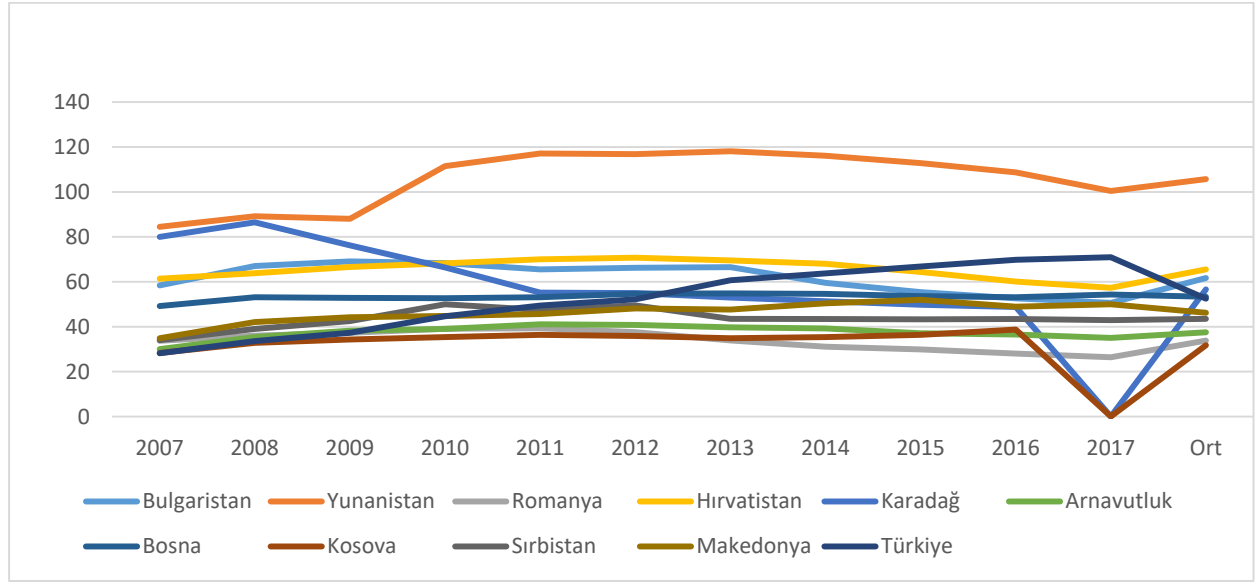
Kaynak: IMF, Dünya Bankası, <https://unctadstat.unctad.org>

Yukarıda Tablo 6'dan da görüleceği gibi, Türkiye ve Balkan ülkelerinin yıllık kredi verilerinden yararlanılarak hesaplanan kredi büyüme yüzdeleri, 2007-2017 döneminde inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. İncelenen dönemde en düşük değerler % 3,8 ile Yunanistan, % 4,4 ile Sırbistan ve %6,0 ile Bosna'da, en yüksek değerler ise %20,1 ile Türkiye, % 15,6 Kosova ve %13,6 ile Karadağ' da gözlemlenmiştir.

Özel Sektöre Verilen Yurtiçi Kredilerin/ GSYH Oranı

Finansal kırılganlığın bir başka göstergesi de özel sektöre verilen yurtiçi kredilerin GSYH'ye oranıdır.

2007-2017 döneminde bankaların özel sektöre kullandırdığı yurt içi kredilerin GSYH oranı aşağıda Tablo 7'de verilmiştir. Özel sektöre yurtiçi kredilerin genişlemesi, borçlanan kesimin herhangi bir çok veya krizde borçlarını ödeyememe riskini yükseltmekte ve bunun sonucunda da ülkelerin kırılganlığı artmaktadır (Karakurt vd., 2015, s. 302).

Şekil 6. Özel Sektöre Yurtiçi Kredilerin GSYH'ye Oranındaki Değişme (%)

Tablo 7. Özel Sektöre Yurtiçi Kredilerin GSYH'ye Oranındaki Değişme (%)

Ülke/Yıl	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Ort
Bulgaristan	58.4	67.0	69.1	68.3	65.5	66.2	66.5	59.5	55.4	52.6	50.6	61.7
Yunanistan	84.5	89.2	88.0	111.5	117.1	116.8	118.1	116.1	112.8	108.7	100.4	105.7
Romanya	33.7	36.0	37.3	39.1	39.3	37.6	33.9	31.1	29.9	28.0	26.4	33.8
Hırvatistan	61.4	63.8	66.6	68.2	70.0	70.7	69.5	68.0	64.4	60.1	57.3	65.5
Karadağ	80.0	86.5	76.2	66.4	55.2	55.0	53.0	51.3	49.8	48.8	-	56.6
Arnavutluk	30.0	35.4	38.2	39.0	41.1	40.8	39.7	39.2	37.1	36.5	35.0	37.5
Bosna	49.2	53.1	52.8	52.7	53.1	54.7	54.8	54.6	53.6	53.1	54.3	53.3
Kosova	28.3	32.8	34.3	35.4	36.4	35.9	34.9	35.4	36.4	38.7	-	31.7
Sırbistan	34.0	39.0	42.5	50.0	47.5	49.5	43.5	43.4	43.3	43.4	42.9	43.5
Makedonya	34.9	42.1	44.2	44.8	45.6	48.1	47.6	50.4	52.0	48.9	50.0	46.2
Türkiye	28.2	33.6	37.3	44.6	49.4	52.2	60.7	63.7	66.8	69.8	70.9	52.5

Kaynak: IMF, Dünya Bankası, <https://unctadstat.unctad.org>

2017 yılı itibarıyla Yunanistan, %100,4'lük yurtiçi kredi büyümesi oranı ile incelenen ülkeler içerisinde en kırılgan ülkedir. Yunanistan'ı %70,9 ile Türkiye ve %57,3 ile Hırvatistan takip etmektedir. Diğer taraftan 2007-2017 dönemi ortalamasına göre yurtiçi kredi büyümesinde en kırılgan ülke %105,7 ile Yunanistan'dır. Bu ülkeyi %65,5 ile Hırvatistan ve %61,7 ile Bulgaristan izlemektedir. En az kırılgan ülkeler ise %31,71 ile Kosova ilk sırada yer alırken bu ülkeyi %33,8 ile Romanya ve %37,5 ile Arnavutluk takip etmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Küreselleşmeyle birlikte artmaya başlayan dış bağımlılık ve spekülative sermaye akımlarının yanı sıra, düşük yurtiçi tasarruf oranı, cari açıklar ve yoğun siyasi belirsizlikler Balkan ülkeleri ve Türkiye'de makroekonomik kırılganlığı artırmıştır. Yükselen makroekonomik kırılganlık bölge ülkelerinin büyüme ve rekabet gücünü azaltmış, kurlarda dalgalanmalara ve buna bağlı olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gerilemesine, dış ticaret hacminin daralmasına ve enflasyonun artmasına neden olmuştur.

Çalışmada makroekonomik kırılganlığı analiz etmek için altı kırılganlık göstergesi, balkan ülkeleri ve Türkiye açısından değerlendirilmiştir. 2007-2017 döneminde ortalama bütçe dengesinin GSYH'ye oranı, başta Yunanistan olmak üzere Hırvatistan, Karadağ ve Arnavutluk için risk oluşturmaktadır. Türkiye'nin bu ülkelere göre daha düşük oranlı bütçe açığına sahip olması risk algısının azaldığını ve sıkı maliye politikasının başarısını göstermektedir.

Kamu borcunun GSYH'ye oranında ise Yunanistan, Hırvatistan ve Arnavutluk, kamu borcu yüksekliğinin kırılganlık meydana getirdiği ülkeler olarak görülmüştür. Türkiye ise Bulgaristan, Romanya, Makedonya gibi kamu borcunun GSYH'ye oranı %40'ın altında olan dolayısıyla kırılganlık riski düşük olan ülkelerdir.

2007-2017 dönemine ilişkin ortalamalara göre en yüksek cari işlemler açığı/GSYH oranına sahip, dolayısıyla da kırılganlık sinyali veren ülke Karadağ'dır. Bu ülkeyi Kosova ve Arnavutluk takip etmektedir. Döviz rezervleri cari işlemler açığını kapatmada kullanıldığından döviz rezervlerinin GSYH'ye oranı önemli kırılganlık göstergelerinden biri haline gelmektedir. Döviz rezervinin GSYH'ye oranı Bulgaristan, Sırbistan ve Bosna için diğer bölge ülkelerine göre daha az kırılganlık oluşturacak düzeydedir. Bununla birlikte başta Yunanistan olmak üzere Türkiye, Kosova ve Karadağ'da rezervler diğer bölge ülkeleri ile kıyaslandığında oldukça düşük düzeydedir.

Son olarak, 2007-2017 döneminde bankaların özel sektöre kullandığı yurt içi kredilerin GSYH'ye oranındaki değişim açısından, dönem ortalamasına göre en kırılgan ülke Yunanistan'dır. Bu ülkeyi Hırvatistan, Bulgaristan, Bosna ve Türkiye izlemektedir. En az kırılgan ülkeler ise Kosova, Romanya ve Arnavutluk'tur.

Çalışmada balkan ülkelerinin her biri ve Türkiye için, farklı kırılganlık göstergelerinin tehlike oluşturduğu ve bazı ülkelerde birden fazla kırılganlık göstergesinin öne çıktığı görülmüştür. Yunanistan, Türkiye, Hırvatistan ve Karadağ bölge ülkeleri içerisinde en çok makroekonomik göstergede alarm veren, risk primi yüksek dolayısıyla makroekonomik kırılganlığı yüksek piyasalar olarak görünmektedir. İki ya da daha fazla göstergesi olumsuz olan bu ülkelerin sahip oldukları farklı kırılganlık göstergeleri dikkate alınarak, kırılganlığın giderilmesine yönelik politikalar uygulanmak suretiyle ekonominin direncinin artırılması amaçlanmalıdır. Belirtilen bu altı gösterge göz önüne alındığında cari denge/GSYH, kamu borcu/GSYH ve bütçe dengesi/GSYH bakımından bölge içerisinde kırılganlığı daha az olan ülkeler arasında bulunan Türkiye, istikrarlı ekonomik büyüme ve daha yüksek refah seviyesi için kırılganlık riski oluşturan döviz rezervi/GSYH ve yurt içi kredilerin/ GSYH göstergelerini düzeltmeye yönelik makroekonomik politikalar uygulaması, yapısal reformlarla yurtiçi tasarrufların artırılması ve böylece ekonominin iç ve dış şoklara karşı daha dirençli hale getirilmesi önem arz etmektedir.

Etik Beyan

"Makroekonomik Kırılganlığın Ölçülmesi: Balkan Ülkeleri ve Türkiye İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Adger, W. N. (2006). Vulnerability. *Global Environmental Change*, 16(3), 268-281.
- Akın, F. (2017). Türkiye ve seçilmiş balkan ülkelerinde makroekonomik kırılganlık: Karşılaştırmalı bir analiz. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(3), 88-96.
- Andrews, C. ve Flores, M. (2008). Improving food crisis responses in fragile states. *UNUWIDER Research Paper*, 42, 1-16.
- Bayrak, M. ve Esen, Ö. (2012). Bütçe açıklarının cari işlemler dengesi üzerine etkileri: İkiz açıklar hipotezinin Türkiye açısından değerlendirilmesi. *Ekonomik Yaklaşım*, 3(82), 23-49.
- Bayraktar, Y. ve Elüstü, S. (2016). Makroekonomik kırılganlığın ölçülmesi: Yükselen piyasalar ve Türkiye için karşılaştırmalı bir analiz. *Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 5(11), 9-29.
- Boğa, S. (2017). Finansal kırılganlıklar ve uluslararası sermaye hareketleri: Gelişmekte olan ülkeler üzerine bir analiz. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 9(16), 1-17.
- Briguglio, L. ve Galea, W. (2003). Updating and augmenting the economic vulnerability https://secure.um.edu.mt/_data/assets/pdf_file/0012/44130/eviar_briguglio_galea_ver4.pdf,
- Briguglio, L., Cordina, G., Farrugia, N. ve Vella, S. (2009). Economic vulnerability and resilience: Concepts and measurement. *Oxford Development Studies*, 37(3), 229-247.

- Chaudri, S., Jalan, J. ve Suryahadi, A. (2002). Assessing household vulnerability to poverty from cross-sectional data: A methodology and estimates from Indonesia. *Columbia University Department of Economics Discussion Paper Series*, 52, 1-25.
- Çan, H. ve Dinçsoy, M. O. (2016). Kırılgnalık göstergeleri ve kırılgn beşli ÷lkeleri üzerine bir inceleme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(22), 199-217.
- Doğantan, E. ve Kozak, M.A. (2018). Turizm işletmelerinde kırılgnlıklar: karşılaştırımalı bir analiz. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 15(3), 581-589.
- Eleren, A ve Karag÷l, M. (2008). 1986-2006 Türkiye ekonomisinin performans değerlendirmesi. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi*, 15(1), 1-14.
- Guillaumont, P. (1999). On the Economic Vulnerability of Low Income Countries, <http://siteresources.worldbank.org/INTPOVERTY/Resources/WDR/stiglitz/Guillau2.pdf>.
- Guillaumont, P. (2008). An economic vulnerability index: Its design and use for international development policy. *UNU-WIDER Research Paper*, 99, 1-32.
- Güngör, K. (2016). Küresel ekonomik kriz sürecinde aday ÷lkelerin mali performanslarının Avrupa Birliği'ne üyelik kriterlerine uyumu. *Business & Management Studies: An International Journal*, 4(3), 273-290.
- Karakurt, B., şentürk, S. H. ve Ela, M. (2015). Makro ekonomik kırılgnalık: Türkiye ve şangay beşlisi karşılaştırması. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 283-307.
- Metem, M., Pekmez, G ve Kıyañççek, C. (2016). 2008 finans krizinin kırılgn sekizliler üzerindeki etkisi: Teorik bir inceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(57), 689-709.
- Moody's (2014). External vulnerabilities, exposures, mitigants and credit supports. *Moody's Investors Service Special Comment*, https://www.moody's.com/research/Emerging-MarketSovereign-Research-Series-External-Vulnerabilities-Exposures-Mitigants-and--PBC_165831. Erişim Tarihi (02-03-2019)
- Özyıldız, H. (2014). Kırılgnalık göstergeleri. <http://www.hakanozyildiz.com/2014/02/krlgnlk-gostergeleri.html>, (18.02.2019).
- Seth, A. ve Ragab, A. (2012). Macroeconomic vulnerability in developing countries: Approaches and issues. *International Policy Centre for Inclusive Growth Working Paper*, 94, 1-22.
- Rubia, O., Roldan, C. ve Esteve, V. (2006). Is the budget deficit sustainable when fiscal policy is non-linear? The case study of Spain. *Journal of Macroeconomics*, 1(28), 596-608.
- T.C. Sofya Ticaret Müşavirliği Bulgaristan'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik – Ticari İlişkileri (2017-2018), Ağustos 2018, Sofya:1-155.
- TCMB. (2005). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nda Döviz Rezervi Yönetimi, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/190faaac-0065-48a4-8550-cfdd698abf02/Doviz-Rezerv-Yonetimi.pdf?MOD=AJPERES>.
- Tokucu, E. (2012). Hyman Minsky'nin Finansal Đstikrarsızlık Hipotezi Çerçevesinde Finansal Krizler Ve Çözüm Öneriler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(2), 189-212.
- T.C. Dış İşleri Bakanlığı 2018 <http://www.mfa.gov.tr/arnavutluk-ekonomisi.tr.mfa>
- T.C. Ticaret Bakanlığı (www.ticaret.gov.tr).
- T.C. Ticaret Bakanlığı Sofya Ticaret Müşavirliği, 2018
- <https://unctadstat.unctad.org>
- <https://www.imf.org/external>
- <https://unctadstat.unctad.org>
- <https://data.worldbank.org>
- <https://tradingeconomics.com>

EXTENDED ABSTRACT

In the economic report of Morgan Stanley (2013), the macroeconomic fragility used by the investment bank to identify the countries with the most fragile structure against the global capital flows ("Fragile Five") in the light of the current account deficit/GDP ratio, the problems that cause instability by increasing risk and uncertainty in national economies, negatively reflects the macroeconomic indicators of the countries from the developments in domestic and foreign conjuncture. Macroeconomic fragility, which makes all countries' economies vulnerable to internal and external shocks and creates crisis-prone structures, has come to the forefront due to recent risks and instability in the world economy and has been the subject of many studies.

The Balkan countries included in the study are Bulgaria, Bosnia and Herzegovina, Montenegro, Albania, Croatia, Greece, Kosovo, Romania, Macedonia and Serbia. For 2017 the highest GDP in the region belongs to Turkey with 851 billion dollars, Romania follows it with 212 billion dollars and Greece is the third with 200 billion dollars. Four of the Balkan countries (Bulgaria-Romania-Croatia-Greece), are members of the European Union, and Bosnia and Herzegovina, Montenegro, Albania, Kosovo, Macedonia and Serbia are candidate countries like Turkey.

Apart from other studies, in this study Turkey and other Balkan countries are compared in terms of macroeconomic fragility. Since the early 1990s, Balkan countries (except for Turkey and Greece) had implemented the centre and the planned economic system, rather than outward-oriented development model in the region. Until the mid-1990s, the region largely influenced by war and political instability by political instability, and they came across major macroeconomic problems such as high inflation, the unemployment, per capita and the low rate national income.

In recent years, although they have achieved positive developments in reducing inflation, a large proportion of unemployment remains a major problem. On the other hand, the Balkan countries that have transitioned to liberal economic policies since the early 1990s, in spite of the gains from these policies, they have become vulnerable to internal and external shocks and speculations due to imbalances in the current account balance and deteriorating budget balance. That is why the indicators pointing to fragility are important to understand the fields where economies are weak, whether they are prone to crisis, or to understand the level of exposure to an external crisis.

In the analysis, to measure macroeconomic fragility, six basic variables were used as financial fragility (budget balance/GDP, public debt/GDP), financial fragility (GDP to private sector loans, annual loan growth rates) and external fragility (current balance/GDP, foreign exchange reserve/GDP). In this comparison, while in Turkish economy the elements lead to fragility are determined as current account balance/GDP, annual loan growth rate and foreign exchange reserve/GDP; on the other hand, foreign exchange reserve/GDP, budget balance/GDP and public debt/GDP for Bulgaria; and budget balance/GDP, and domestic credit growth for Kosovo are the least elements cause fragility. Greece is the most vulnerable country among the countries analysed with the current account balance/GDP, foreign exchange reserve/GDP, budget balance/GDP, public debt/GDP and domestic credit growth.

Türkiye'nin Uluslararası Ticareti ve Ekolojik Ayak İzi

Yasemin DUMRUL¹ ve Zerrin KILIÇARSLAN²

Öz

Bu çalışmada Türkiye'nin uluslararası ticaretinin, ekolojik ayak izi üzerindeki etkisi 1961-2014 dönemi verileri kullanılarak Johansen eş-bütünleşme testi ve VECM analiziyle incelenmiştir. Johansen eş bütünleşme testi sonucuna göre ekolojik ayak izi ile uluslararası ticaret, enerji tüketimi ve GSYİH değişkenleri arasında eş-bütünleşme ilişkisi bulunmaktadır. Ayrıca Johansen eş-bütünleşme testine göre elde edilen eş-bütünleşme katsayıları uzun dönemde uluslararası ticaretin ekolojik ayak izini artırdığını göstermektedir. VECM'ye dayalı olarak yapılan Granger nedensellik testi sonucuna göre ise, hem uluslararası ticaretten ekolojik ayak izine hem de ekolojik ayak izinden uluslararası ticarete doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası ticaret, Ekolojik ayak izi, VECM

Turkey's International Trade and Ecological Footprint

Abstract

In this study, the impact on the ecological footprint of Turkey's international trade using data from the 1961-2014, with Johansen cointegration test and VECM analysis were examined. According to the results of the Johansen cointegration test, there is a cointegration relationship between the ecological footprint and the variables of international trade, energy consumption and GDP. In addition, the cointegration coefficients obtained according to Johansen cointegration test show that in the long term, international trade increases the ecological footprint. According to the results of the Granger causality test based on VECM, there is a causality relationship both from international trade to ecological footprint and from ecological footprint to international trade.

Key Words: International trade, Ecological footprint, VECM

Atıf İçin / Please Cite As:

Dumrul, Y. ve Kılıçarslan, Z. (2020). Türkiye'nin uluslararası ticareti ve ekolojik ayak izi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1589-1597.

Geliş Tarihi / Received Date: 26.04.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 02.05.2020

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Kayseri Üniversitesi Develi Hüseyin Şahin Meslek Yüksekokulu, ydumrul@kayseri.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5961-2931

² Dr. Öğr. Üyesi - Kayseri Üniversitesi Meslek Yüksekokulu, zerrink@kayseri.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0905-3067

Giriş

Sanayileşmenin hız kazanması ve uluslararası ticaretin yaygınlaşması doğal kaynaklar üzerinde baskı yaratmış, doğanın “taşıma kapasitesi” sınırlara dayanmış ve hatta aşılmıştır. Sanayi devriminin getirdiği hızlı üretim ve tüketim sürecine bağlı olarak, sınırlı doğal kaynaklar tükenmekte ve bu durum ekolojik dengenin bozulmasına yol açmaktadır (Doğan vd., 2017, s. 110). Ayrıca nüfus artışı, ekonomik büyüme, ölçek ekonomileri, ürün fiyat düzeylerinin düşmesi, kültürel değişimler (kentleşme gibi), bireylerin yaşam kalitesinin yükselmesi ve tüketim davranışlarının değişmesi gibi sebeplerle CO2 salınımı, biyolojik çeşitliliğin azalması, küresel ısınma, doğal kaynakların tükenmesi gibi çevresel etkiler ortaya çıkmaktadır (Karalar ve Kiracı, 2011, s. 64). Özellikle tüketim, yalnızca yurtiçi kaynaklarla sınırlı olmamaktadır. Diğer bir deyişle bir ülkede tüketilen mal ve hizmetler yalnızca yurtiçi kaynakların değil, diğer ülkelere ait kaynakların da kullanımından elde edilmektedir (Ghita vd., 2018, s. 3). Diğer ülkelere ait kaynakların kullanımında uluslararası ticaret de önemli bir işleve sahiptir. İnsanların çevre üzerindeki taleplerini şekillendiren uluslararası ticaret, tüketilen kaynakların tümünün üretimi ve ortaya çıkan atıkları yok etmek için ne kadar biyolojik üretken alan gerektiğinin göstergesi olan ekolojik ayak izini etkilemektedir (Akıllı vd., 2008, s. 22). Uluslararası ticaret kanalıyla kullanılan bu mal ve hizmetlerin ayak izi ülke sınırlarının dışına düşebilir. Yurtiçi kaynakları kullanarak mal ve hizmet üretip ihraç eden ülkeler aynı zamanda ekolojik ayak izini de ihraç etmiş olurlar. Diğer taraftan diğer ülkelerden yapılan mal ve hizmet ithalatı da ülkelerin ekolojik ayak izini ithal etmesine yol açabilir. Kısaca, uluslararası ticaret ülkelerin ekolojik ayak izi ihracatçısı ya da ithalatçısı olmasına neden olabilmektedir.

Ekolojik ayak izi ve tarımsal üretim, otlama, yapılaşma, balıkçılık ve orman ürünleri üretimi için gereken biyolojik olarak üretken bütün alanları ifade eden biyolojik kapasite, kaynakların tüketimini ve üretimini karşılaştırarak bir ülkenin (veya bir bölgenin) ekolojik güvenliğini ve sürdürülebilir kalkınma potansiyelini belirlemek için kullanılmaktadır (Gao ve Tian, 2016, s. 899). Küresel ölçekte ya da ülkeler bazında ekolojik ayak izinin biyolojik kapasiteyle karşılaştırılması “ekolojik rezerv” ya da “ekolojik açığın” ortaya konulması açısından da önem arz etmektedir. Eğer bir ülkenin biyolojik kapasitesi ekolojik ayak izinden az ise, ekolojik açık oluşmaktadır. Böyle bir durum söz konusu ülkenin sahip olduğundan çok daha fazla doğal kaynak kullandığını ve bunu diğer ülkelerden biyolojik kapasite ithalatı ile gerçekleştirdiğini göstermektedir. Diğer taraftan bir ülkenin biyolojik kapasitesinin ekolojik ayak izinden fazla olması halinde söz konusu ülke ekolojik rezerve sahiptir.

Ekolojik ayak izi ve biyolojik kapasite arasındaki dengesizlik ya küresel ya da ulusal olarak ortaya çıkabilir. Küresel Ayak izi Ağı (Global Footprint Network-GFN) verilerine göre dünyada 2014 yılında, tüketimin ekolojik ayak izi, toplam 20 milyar küresel hektar (kha), kişi başına ise 2,84 kha'dır. 2014 yılı için dünyada toplam biyolojik kapasite 12 milyar kha ve kişi başına 1,68 kha'dır. Buna göre dünyada küresel ekolojik açık kişi başına 1.16 kha'dır. Türkiye'de ise 2014 yılında tüketimin ekolojik ayak izi toplam 249 milyon kha ve toplam biyolojik kapasite ise 112 milyon kha'dır. Aynı yılda kişi başına düşen tüketimin ekolojik ayak izi 3,21 kha ile kişi başına küresel biyolojik kapasite 1,44 kha'dır. Buna göre Türkiye'nin ekolojik açığı 1.77 kha'dır (WWF, 2012: 7). Bu durum kaynak tüketiminin küresel ve ulusal ölçekte sürdürülebilir olmadığını ifade etmektedir. Türkiye açısından değerlendirildiğinde, Türkiye'nin biyolojik kapasite ithalatına ihtiyacı olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada uluslararası ticaret ve ekolojik ayak izi arasındaki ilişkinin 1961-2014 dönemi ve Türkiye için analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın geri kalan bölümüne ilişkin plânı şu şekildedir: İkinci bölümde uluslararası ticaret ve ekolojik ayak izi ilişkisi teorik olarak ortaya konulacaktır. Üçüncü bölümde ampirik literatüre yer verilecektir. Dördüncü bölümde ekonometrik analiz ve uygulama sonuçları ortaya konulacaktır. Son bölümde ise çalışmanın sonucuna yer verilecektir.

Teorik Çerçeve

Ticaretin önündeki engellerin kalkmasıyla birlikte ülkeler arasında ticaret artmakta ve bu yolla çevre üzerinde çeşitli etkiler ortaya çıkmaktadır. Buna göre, ticaretin serbestleşmesi uzmanlaşmaya yol açmakta, daha az kirlilik yoğun ürünlerde uzmanlaşan ülkeler daha temiz çevre oluşumuna ya da daha fazla kirlilik yoğun ürünlerde uzmanlaşan ülkeler daha kirli çevre oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Bununla birlikte çevreyi korumaya yönelik politikaların benimsenmesi ve üretimde temiz teknolojilerin kullanılması halinde bile, üretimin sürekli artması nedeniyle çeşitli kirletici maddelerin toplam hacmi artabilir (Alam, 2010: 104).

Temiz veya kirli üretim, sadece üretim yapan ülkede değil aynı zamanda ülkeler arasında yapılan ithalat ve ihracat işlemleri aracılığıyla diğer ülkelerin çevresini de olumlu veya olumsuz etkileyebilmektedir.

Uluslararası ticaret, ekolojik rezervlerin ve açıkların değişmesine yol açarak ekolojik ayak izini farklı şekillerde etkileyebilir. Ekolojik ayak izi göstergesi yardımıyla dünyanın biyofiziksel üretim kapasitesinin fiili kullanımını ortaya konulabilmektedir. Ticaretin ekolojik ayak izi üzerindeki etkileri; tahsis etkisi, gelir etkisi, zengin ülke yanılısama etkisi ve ticaret hadlerinin bozulması etkisi olarak ifade edilebilir (Andersson ve Lindroth, 2001, s. 119-121):

i. Uluslararası Ticaretin Tahsis Etkisi: Uluslararası ticaret, ülkelerin daha yüksek verimle (düşük maliyetle) üretilen ürünler üzerinde uzmanlaşmasını sağlayarak tahsis verimliliğini artırmaktadır. Uluslararası uzmanlaşma nedeniyle verimlilikteki artış, tüketilen miktarların buna bağlı olarak artmaması koşuluyla, ekolojik ayak izini azaltmaktadır. Uluslararası ticaret, verimliliği yüksek olan sektörlerde uzmanlaşmaya yol açsa da bazen döviz ihtiyacı olan bir ülke, daha düşük bir verim ile ürettiği ürünleri ihraç etmek zorunda kalabilir. Bu durumda uluslararası ticaret ekolojik ayak izini artırabilmektedir. Ancak genel itibarıyla uluslararası ticaretin tahsis etkisinin ekolojik ayak izini azalttığını söylemek mümkündür.

ii. Gelir Etkisi: Uluslararası ticaret sayesinde kişilerin ve ülkelerin gelir düzeyleri artmaktadır. Kişilerin gelirindeki artışa bağlı olarak yurtiçinde tüketim düzeyleri artmaktadır. Bunun yanısıra gelir düzeyleri artan ülkelerde, diğer ülkelerin kaynaklarını daha fazla kullanma (sömürme) eğilimi artmaktadır. Diğer bir deyişle aksi takdirde kullanılmayacak olan biyolojik kapasiteler uluslararası ticaret sayesinde, ekonomik olarak değerli ve sömürülebilir hale gelmektedir. Bu durum hem ulusal hem de küresel ekolojik ayak izini artırmaktadır.

iii. Zengin Ülke Yanılısama Etkisi: Zengin ülkeler kendi ekolojik kaynaklarını korumak ve geliştirmek için daha fazla harcama yapmaktadırlar. Zengin ülkeler, ekolojik kaynaklarını korumak için yoksul ülkelere biyolojik kapasite ithal etmektedir. Böylece zengin ülkeler, kendi ekolojik kaynaklarını korudukları için ekolojik sürdürülebilirliği sağlamayı başardıklarını düşünmektedirler. Ancak fakir ülkelere biyolojik kapasite ithal ettikleri için ve fakir ülkelere de ekonomik büyümeye öncelik verilip çevre gözardı edildiği için küresel olarak ekolojik ayak izinin artmasına sebep olmaktadır.

iv. Ticaret Hadlerinin Bozulma Etkisi: Patnaik (1997)'e göre zengin ülkeler yüksek ücretler ve tam istihdam için çaba harcadıklarından enflasyonist bir sarmala girme riskiyle karşı karşıya kalırlar. Bu nedenle, bu ülkelerin toplam taleplerini düzenli olarak azaltmaları gerekir. Toplam talepteki bu azalma, hammadde ihracatçısı çoğu az gelişmiş ülkede çeşitli sorunlara neden olmaktadır. Zengin ülkelerdeki işçiler, toplam talep azaldığında kendi çıkarlarını koruyacak kadar güçlüdür. Bundan dolayı zengin ülkelerdeki işçilere karşılık, emek fazlasına sahip olan fakir ülkelerdeki işçiler bir çeşit tampon haline gelmektedir. Bu durum dünya işçi gelirlerinin nispi payının düşmesine yol açmaktadır. Böylece hammadde fiyatlarındaki ve işçi gelirlerindeki nispi azalma fakir ülkelerin ticaret hadlerinin bozulmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla fakir ülkelerin, kendilerini ticaret hadlerindeki düşüşten koruyabilmeleri için sürdürülebilir ölçeklerin ötesinde doğal kaynakları kullanması gerekecektir (Aşıcı ve Acar, 2016, s. 708). Daha fazla kaynak kullanımı ekolojik ayak izinin artmasına yol açacaktır.

Ampirik Literatür

Literatürde uluslararası ticaret ve çevre ilişkisini Çevresel Kuznets Eğrisi, Kirlilik Sığınağı Hipotezi ve Kirlilik Cenneti Hipotezi çerçevesinde inceleyen çok sayıda çalışma bulunmasına rağmen uluslararası ticaret ile ekolojik ayak izi arasındaki ilişkiyi analiz eden sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Uluslararası ticaret ile ekolojik ayak izi arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmalardan bazıları aşağıda sunulmuştur.

Dam vd. (2017)'de Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi ve Heckscher-Ohlin-Vanek yaklaşımı temelinde ekolojik ayak izinin çevresel kullanım ölçütü olarak ele alındığı çalışmada ticaretin ekolojik yönünün belirleyicileri ampirik olarak analiz edilmiştir. 1996-2012 dönemi ve 32 ülke için sabit etkiler ve rassal etkiler içeren panel veri analizinin yapıldığı çalışmada, hangi ülkelerin ekolojik ayak izinin ihracatçısı veya ithalatçısı olduğuna ilişkin açıklamalarına katkıda bulunan kanıtlar bulunmuştur. Buna göre yüksek gelirli ülkelerin ekolojik ayak izinin ithalatçısı olma olasılığı daha yüksekken, daha az gelişmiş ülkelerin ekolojik ayak izinin ihracatçısı olduğu görülmektedir. Çalışmada bu sonuç, kısmen daha zengin ülkelerin daha katı bir çevre politikasına sahip olmalarıyla açıklanmaktadır.

Gao ve Tian (2016)'da uluslararası ticaretin Çin'in ekolojik ayak izi ve biyolojik kapasitesi üzerindeki etkisi 1978-2010 dönemi için yazarlar tarafından oluşturulan kaynak tüketim endeksi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda Çin'in ekolojik ayak izi açısından net bir ithalatçı ülke olduğu bulgusuna

ulaşmıştır. Dolayısıyla çalışmada Çin'in mevcut hammadde ithalatı ve birincil ürün ihracatı konusundaki uluslararası ticaret uygulamalarını iyileştirmesi ve katma değeri yüksek ürünlerde teknolojik yeniliğin desteklenmesi gerektiği belirtilmiştir.

Al-mulali vd. (2014)'de 93 ülke ve 1980-2008 dönemi için yıllık verilerden yararlanılarak bağımlı değişken olarak ekolojik ayak izinin bağımsız değişken olarak ise GSYİH, enerji tüketimi, kentleşme, ticari açıklık ve finansal gelişme değişkenlerinin kullanıldığı bir panel modeli oluşturulmuştur. Analize dâhil edilen ülkeler, düşük gelirli ülkeler, düşük orta gelirli ülkeler, üst orta gelirli ülkeler ve yüksek gelirli ülkeler olmak üzere dörtlü bir sınıflamaya tâbi tutulmuştur. Çalışma sonucunda tüm gelir gruplarında birçok ülkede enerji tüketimi, kentleşme ve ticari açıklığın ekolojik ayak izini artırdığı ortaya konmuştur.

Moran vd. (2013)'de, Leontief'in çevresel olarak genişletilmiş çok bölgeli girdi-çıkı (MRIO) analizini kullandığı çalışmada yüksek, orta (yüksek ve düşük orta gelirli) ve düşük gelirli 187 ülke için 1990-2010 dönemi verileri kullanılarak "ekolojik olarak eşit olmayan değişimin" ne ölçüde meydana geldiğini açıklamak üzere ileri sürülen üç hipotez ampirik olarak test edilmiştir. İlk hipotez testinin sonucuna göre biyofiziksel açıdan bölgeler arası ticaret dengeleri, ticaretin finansal dengeleri ile eşit orantılı değildir. İkinci hipotez testi sonucu ise, düşük gelirli ülkelere yapılan ihracatın, yüksek gelirli ülkelere yapılan ihracattan ekolojik olarak daha yoğun olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle düşük gelirli ülkeler, doğal kaynaklarını daha ucuza satmaktadır. Yüksek gelirli ülkelerin ekolojik etkilerinin çok büyük bir kısmının düşük gelirli ülkelere oluştuğuna ilişkin üçüncü hipotez reddedilmiştir. Bu hipotez testi sonucuna göre yüksek gelirli ülkeler çoğunlukla biyofiziksel kaynakların ithalatçıları değil ihracatçılarıdır.

Moran vd. (2009)'da belirli bir ülkenin her bir ticaret ortağının sınırları içindeki ekolojik ayak izinin büyüklüğü 150 ülke için Ürün Arazi Kullanımı Matrisi (PLUM) kullanılarak test edilmiştir. Çalışmada ekolojik ayak izi, uluslararası ticaretin biyofiziksel (finansal olarak) değerini ölçmede bir araç olarak kullanılmıştır. Ekolojik ayak izi çerçevesinde değerlendirildiğinde yüksek ve orta gelirli ülkelerin diğer yüksek ve orta gelirli ülkelerle ağırlıklı olarak ticaret yaptığı ve düşük gelirli ülkelerle çok daha az ticaret yaptığı görülmektedir.

Hayden ve Sandra (2009)'da, 45 ülke için 2000 yılına ilişkin regresyon analizi yapılmıştır. Bu çalışmada diğer bağımsız değişkenlerin (çalışan başına çalışma saatleri, askeri harcama, hizmet yoğunluğu, enerji tüketimi ve kentleşme gibi) dahil edilmesi nedeniyle ekolojik ayak izi ve ihracat arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur.

Jorgenson ve Rice (2005)'de, uluslararası ticaret yapısının çevresel etkilerine dair ampirik kanıtlar sunulmakta ve eşit olmayan ekolojik alışverişi incelemek için yeni bir metodolojik yaklaşım ortaya konulmaktadır. Buna göre çalışmada az gelişmiş ülkelerin daha gelişmiş olan ülkelere yaptıkları ihracatın nispi boyutunu ölçen bir endeks oluşturulmuştur. Bu çalışmada söz konusu yeni endeks kullanılarak 2000 yılı verileri ile Sıradan En Küçük Kareler (OLS) analizi yapılmıştır. Çalışma sonucunda ihracat ile ekolojik ayak izi arasında negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Ekonometrik Analiz ve Sonuçları

Bu çalışmada uluslararası ticaretin ekolojik ayak izi üzerindeki etkisi Türkiye için 1961-2014 dönemi verileri kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada ekolojik ayak izi (LECF) verisi Küresel Ayak izi Ağ'ndan (Global Footprint Network, GFN) alınmıştır. Uluslararası ticaretin göstergesi olarak kullanılan ticari açıklık (LTRADE) değişkeni ile kontrol değişkeni olarak analize dahil edilen ve ekolojik ayak izini etkileyen enerji tüketimi (LEC) ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (LGDP) değişkenleri ise Dünya Bankası'ndan (WB-WDI) alınmıştır. Analize dâhil edilen tüm değişkenlerin logaritmik dönüşümleri yapılmıştır. Çalışmada kullanılan model eşitlik (1)'de sunulmuştur.

$$LECF_t = \beta_0 + \beta_1 LTRADE_t + \beta_2 LGDP_t + \beta_3 LEC_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Eşitlik (1)'e göre β_1 , β_2 ve β_3 değişkenlere ilişkin katsayıları, β_0 ve ε_t ise sırasıyla sabit terimi ve hata terimini göstermektedir.

Bu çalışmada değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin ortaya konulabilmesi amacıyla, eş-bütünleşme ilişkisinin tespiti için gerekli koşulların sağlanıp sağlanmadığı, birim kök testleri ile analiz edilecektir. Bir zaman serisinde durağan olmayan bir değişken birim köke sahiptir. Bu durum bir politika değişikliğinin değişken üzerindeki etkisinin kalıcı olduğu anlamına gelmektedir. Bunun yanı sıra durağan olmayan yani birim köke sahip olan serilerin sahte regresyona yol açması sebebiyle analiz öncesinde birim

kök testi yapılması gerekmektedir. Bu çalışmada birim kök testi olarak Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF, 1981), Phillips-Perron (P-P, 1988) ve Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (KPSS, 1992) birim kök testleri kullanılmıştır. ADF ve P-P birim kök testlerinde H_0 hipotezi serinin durağan olmadığını alternatif hipotez ise serinin durağan olduğunu; KPSS testinde ise, ADF ve P-P birim kök testlerinde kurulan hipotezlerin tersine, H_0 hipotezi serinin durağan olduğunu alternatif hipotez ise serinin durağan olmadığını ifade etmektedir. Tablo 1'de sabit terimli model için birim kök test sonuçları gösterilmiştir.

Tablo1. Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	ADF		P-P		KPSS	
	Seviye	1.Fark	Seviye	1.Fark	Seviye	1.Fark
LECF	-1.436641 (-2.918778)	-11.44203 (-2.918778)	-1.550080 (-2.917650)	-14.61318 (-2.918778)	0.878656 (0.463000)	0.193577 (0.463000)
LTRADE	-0.941488 (-2.917650)	-6.013354 (-2.918778)	-1.006542 (-2.917650)	-5.954475 (-2.918778)	0.804998 (0.463000)	0.063034 (0.463000)
LEC	-1.502155 (-2.917650)	-6.976362 (-2.918778)	-1.588822 (-2.917650)	-6.981469 (-2.918778)	0.873460 (0.463000)	0.170193 (0.463000)
LGDP	-0.656029 (-2.917650)	-7.029112 (-2.918778)	-0.656213 (-2.917650)	-7.028340 (-2.918778)	0.886984 (0.463000)	0.089285 (0.463000)

Birim kök testleri sonucunda analize dahil edilen değişkenlerin %5 anlamlılık seviyesinde düzey değerlerinde birim kök içerdđi ve bunun yanı sıra değişkenlerin birinci farkları alındığında durağan oldukları tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle, ADF, P-P ve KPSS testleri sonuçlarına göre bütün değişkenlerin I(1) olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada Johansen eş-bütünleşme testi uygulanarak değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Johansen eş-bütünleşme testi öncesinde ilk olarak gecikme uzunluğu belirlenmiştir. Ele alınan modelde gecikme uzunluğu tüm bilgi kriterleri (LR, FPE, Akaike, Schwarz ve Hannan-Quinn) açısından 1 olarak belirlenmiştir.

Eşitlik 1'de gösterilen doğrusal modele dâhil edilen değişkenler yıllık veriler olduğu için maksimum gecikme uzunluğu 4 olarak dikkate alınmıştır. Eş-bütünleşme analizi yapılabilmesi için öncelikle VAR modeli oluşturulmuştur. Oluşturulan VAR modelinde eş-bütünleşme analizinin doğru sonuçlar verebilmesi için hata terimleri arasında otokorelasyon olmaması ve hata terimlerinin varyansının sabit olması gerekmektedir (Demirci, 2017, s. 51). Buradan hareketle tanısıl testler ile ele alınan model, otokorelasyon ve değişen varyans (heteroskedastisite) açısından test edilmiştir. Hata terimleri arasındaki otokorelasyon olup olmadığını tespit etmek için LM (Langrage Multiplier) testi kullanılmıştır. Ayrıca hata terimlerin varyansının zamanla değişip değişmediğini belirlemek için White değişen varyans testi uygulanmıştır. Otokorelasyon ve değişen varyans test sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Otokorelasyon ve Değişen Varyans Test Sonuçları

Otokorelasyon LM Testi			White Değişen Varyans Testi	
Gecikme Uzunluğu	LM İstatistiği	p-değeri	Kikare	177.0302
1	19.71173	0.2335	p-değeri	0.1692
2	14.06869	0.5936		
3	22.02093	0.1425		
4	19.99878	0.2203		

Tablo 2'den de görüldüğu gibi, LM istatistikleri ve olasılık değerleri dikkate alındığında olasılık değerleri 0.05'ten büyük olduğu için modelde otokorelasyon sorununun bulunmadığı yönündeki sıfır hipotezi reddedilememektedir. White değişen varyans testine göre yapılan kikare test istatistiği, modelde değişen varyans sorunu olmadığını ortaya koymaktadır. Modelde otokorelasyon ve değişen varyans sorunu olmadığı tespit edildikten sonra değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığı Johansen eş-bütünleşme testi ile analiz edilmiştir. Johansen eş-bütünleşme testi sonuçları Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Johansen Eş-bütünleşme Testi Sonuçları

Eş-bütünleşme vektör sayısı (r)	İz İstatistiği	0,05 Kritik Değer	Eş-bütünleşme vektör sayısı (r)	Mak.Öz-değer İstatistiği	0,05 Kritik Değer
$r = 0 / r \geq 1^*$	53.26479	47.85613	$r = 0 / r = 1^*$	30.03850	27.58434
$r \leq 1 / r \geq 2$	23.22629	29.79707	$r = 1 / r = 2$	13.29156	21.13162
$r \leq 2 / r \geq 3$	9.934730	15.49471	$r = 2 / r = 3$	6.154890	14.26460
$r \leq 3 / r \geq 4$	3.779839	3.841466	$r = 3 / r = 4$	3.779839	3.841466

Johansen eş-bütünleşme testi sonucuna göre, iz ve maksimum öz-değer istatistikleri kritik değerlerden daha büyük olduğu için eş-bütünleşme ilişkisinin olmadığını ifade eden H_0 hipotezi reddedilmiştir. Diğer bir deyişle analize katılan değişkenler arasında %5 anlamlılık düzeyinde en az 1 eş-bütünleşme ilişkisi bulunmaktadır. Bu sonuç değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu göstermektedir. Johansen eş-bütünleşme testi ile elde edilen normalleştirilmiş uzun dönemli eş-bütünleşme katsayıları eşitlik (2)'de gösterilmiştir.

$$LECF = 1.395 + 0.083LTRADE + 0.601LGDP + 0.151LEC \quad (2)$$

Eşitlik (2)'de verilen katsayılar uzun dönem esneklikleri ifade etmektedir. Bu katsayıların pozitif olması ticari açıklık, ekonomik büyüme ve enerji tüketiminin ekolojik ayak izini uzun dönemde artırdığını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle ticari açıklıktaki %1'lik bir artışın ekolojik ayak izini %0.08 oranında; ekonomik büyümedeki %1'lik bir artışın ekolojik ayak izini %0.60 oranında; enerji tüketimindeki %1 artışın ise, ekolojik ayak izini %0.15 oranında artırdığı ifade edilebilir. Elde edilen katsayılar ayrı ayrı yorumlandığında sonuçların teorik beklenti ile uyumlu olduğu söylenebilir.

Engle ve Granger (1987)'ye göre değişkenler arasında eş-bütünleşme ilişkisi var ise, VAR modeline dayalı standart Granger nedensellik testi geçerli olmamakta, seriler arasındaki nedensellik ilişkilerinin VECM (Vektör Hata Düzeltme Modeli) ile ortaya konulması gerekmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada modele ilişkin kısa dönemli ilişkinin yönünü belirlemek amacıyla hata düzeltme terimini de içeren Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Bu teste ilişkin sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. VECM'ye Dayalı Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişkenler	Bağımsız Değişkenler			
	$\Delta LECF$	$\Delta LTRADE$	ΔLEC	$\Delta LGDP$
$\Delta LECF$	4.50734 (0.0387)	5.96178 (0.0182)	22.1437 (0.00002)
$\Delta LTRADE$	4.47470 (0.0394)	2.07545 (0.1559)	3.17307 (0.0809)
ΔLEC	1.36034 (0.2490)	5.04998 (0.0291)	5.77451 (0.0200)
$\Delta LGDP$	4.63522 (0.0362)	3.16213 (0.0814)	1.93039 (0.1709)

Tablo 4'ten görüleceği üzere, %5 anlamlılık düzeyinde ticari açıklık, enerji tüketimi ve GSYİH değişkenlerinden ekolojik ayak izine doğru bir nedensellik ilişkisi mevcuttur. Bu sonuçların yanı sıra ekolojik ayak izinden ticari açıklığa ve GSYİH'ye doğru bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Ayrıca ticari açıklık ve GSYİH'den enerji tüketimine doğru bir nedensellik mevcuttur. Özetle, uzun dönemli ilişkiyi ortaya koymak üzere yapılan Johansen eş-bütünleşme testi ve kısa dönemli nedensellik ilişkisinin yönünü belirlemek amacıyla yapılan VECM'ye dayalı Granger nedensellik testi sonuçları hem uzun hem de kısa dönemde ticari açıklık, enerji tüketimi ve GSYİH değişkenlerinin Türkiye'de ekolojik ayak izinin önemli belirleyicileri olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Ticaretin serbestleşmesiyle üretim ve tüketimin yeri mekânsal olarak ayrılmıştır. Bu uluslararası ticaretin yol açtığı çevresel etkilerin yerinin ve ölçeğinin değişmesine yol açmıştır. Çevresel etkiler sadece tüketimden kaynaklanmamakta aynı zamanda üretim faaliyetlerinin ülke sınırlarının ötesinde gerçekleştirilmesinden ve küresel tedarik zincirlerinin coğrafyasındaki bir değişiklikten de kaynaklanabilmektedir. Uluslararası ticaret kanalıyla, tüketilen mal ve hizmetlerin çevresel etkileri ülke sınırlarının dışına düşebilir. Uluslararası ticaretin çevresel etkileri, ekolojik ayak izinden hareketle açıklanabilir.

Bu alışmada Türkiye'nin uluslararası ticareti ve ekolojik ayak izi arasındaki ilişki Johansen eş-bütünleşme ve VECM ile ortaya konulmuştur. Johansen eş-bütünleşme testi sonuçlarına göre uluslararası ticaretin bir göstergesi olarak analize dahil edilen ticari açıklık ve diğer açıklayıcı değişkenler olan enerji tüketimi ve GSYİH ekolojik ayak izini uzun dönemde artırmaktadır. Kısa dönemli ilişkinin yönünün ortaya konulması amacıyla VECM'ye dayalı yapılan Granger nedensellik testi sonucuna göre ise ticari açıklık, enerji tüketimi ve GSYİH değişkenlerinden ekolojik ayak izine ve ekolojik ayak izinden ticari açıklığa ve GSYİH'ye doğru bir nedensellik ilişkisi mevcuttur. Dolayısıyla çalışmada yapılan analizler hem kısa hem de uzun dönemde ticari açıklık, enerji tüketimi ve GSYİH değişkenlerinin Türkiye'de ekolojik ayak izinin önemli belirleyicileri olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada uluslararası ticareten ekolojik ayak izine ve ekolojik ayak izinden uluslararası ticarete doğru ortaya konulan nedensellik ilişkisinden hareketle, Türkiye'de uluslararası ticaretin vresel etkilerine yönelik oluşturulacak politikalarda bu faaliyetlerin ekolojik ayak izine yönelik etkilerinin göz önünde bulundurulması gerektiği söylenebilir. Ayrıca uluslararası ticaret kapsamında hem ithalata hem de ihracata yönelik faaliyetlerde ülke dışındaki kaynaklara olan bağımlılığı azaltmak için biyolojik kapasiteye yatırım yapılması uygun bir politika olacaktır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda Türkiye'nin en fazla ihracat ve ithalat yaptığı ülkelere ilişkin ekolojik ayak izi hesaplaması yapılarak uygun politikalar oluşturulabilir.

Etik Beyan

"Türkiye'nin Uluslararası Ticareti ve Ekolojik Ayak İzi" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Akıllı, H., Kemahlı F., Okudan K. ve Polat F. (2008). Ekolojik ayak izinin kavramsal içeriği ve Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde bireysel ekolojik ayak izi hesaplaması. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(15), 1-25.
- Alam, S. (2010). Globalization, poverty and environmental degradation: sustainable development in Pakistan. *Journal of Sustainable Development*, 3(3), 103-114.
- Al-Mulali, U., Weng-Wai C., Low, S. T. ve Mohammed, A. H. (2014). Investigating the environmental kuznets curve (EKC) hypothesis by utilizing the ecological footprint as an indicator of environmental degradation. *Ecological Indicators*, 48, 315- 323.
- Andersson, J. O. ve Lindroth M. (2001). Ecologically unsustainable trade. *Ecological Economics*, 37, 113-122.
- Aşıcı, A. A. ve Acar, S. (2016). Does income growth relocate ecological footprint?. *Ecological Indicators*, 61, 707-714.
- Dam, T. A., Pasche, M. ve Werlich, N. (2017). Trade patterns and the ecological footprint a theory-based empirical approach. *Jena Economic Research Papers*, No. 2017-005, Friedrich Schiller University Jena.
- Demirci, N. S. (2017). İmalat sanayi sektöründe üretim ve banka kredileri ilişkisi: Türkiye için eş-bütünleşme ve nedensellik analizi. *Dokuz Eyll Üniversitesi SBE Dergisi*, 19(1), 35-61.
- Dickey, D. A. ve Fuller W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49, 1057-1063.
- Doğan, M., Seme, D. ve Akten, M. (2017). Sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde vre ekonomisi ve vre etiği ilişkisi. *Akademia Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi*, 2(3), 109-117.
- Engle, R. F. ve Granger, C. W. J. (1987). Co-integration and error correction: representation, estimation and testing. *Econometrica*, 55(2), 251-276.
- Gao, J. ve Tian, M. (2016). Analysis of over-consumption of natural resources and the ecological trade deficit in China based on ecological footprints. *Ecological Indicators*, 61, 899-904.
- Ghita S. I., Saseanu A. S., Gogonea, R. M. ve Huidumac-Petrescu C. E. (2018). Perspectives of ecological footprint in european context under the impact of information society and sustainable development. *Sustainability*, 10(3224), 1-25.
- Hayden, A. ve Sandra J.M. (2009). Hours of work and the ecological footprint of nations: An exploratory analysis. *Local Environment*, 14(6), 575-600.
- Johansen, S. (1988). Statistical analysis of cointegration vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12, 231-254.
- Johansen, S. ve Juselius, K. (1990). Maximum likelihood estimation and inference on cointegration-with applications to the demand for money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52(2), 169-210.
- Jorgenson, A. K. ve Rice, J. (2005). Structural dynamics of international trade and material consumption: A cross-national study of the ecological footprints of less-developed Countries. *Journal of World Systems Research*, 11, 57-77.
- Karalar, R. ve Kiracı H. (2011). vresel sorunlara karşı bir üzüm önerisi olarak sürdürülebilir tüketim dşncesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, 63-76.

- Kwiatkowski, D., Phillips, P. C. B., Schmidt, P. ve Shin, Y. (1992). Testing the null hypothesis of stationarity against the alternative of a unit root. *Journal of Econometrics*, 54, 159-178.
- Moran, D. D., Lenzen M., Kanemoto K. ve Geschke A. (2013). Does ecologically unequal exchange occur?. *Ecological Economics*, 89, 177-186.
- Moran, D. D., Wackernagel, M. C., Kitzes J. A., Heumann B. W., Phan D. ve Goldfinger S. H. (2009). Trading spaces: calculating embodied ecological footprints in international trade using a product land use matrix (PLUM). *Ecological Economics*, 68, 1938-1951.
- Patnaik, P. (1997). *Accumulation and stability under capitalism*, Clarendon Press, Oxford.
- Phillips, P. C. B ve Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75, 335-346.
- WWF (2012). *Türkiye'nin ekolojik ayak izi raporu*, 1-89, http://awsassets.wwftr.panda.org/downloads/turkiyenin_ekolojik_ayak_izi_raporu.pdf

EXTENDED ABSTRACT

International trade shaping people's demands on the environment, affects the ecological footprint, which indicates how much biological productive space is needed to produce all of the resources consumed and the resulting waste. Through international trade, the footprint of these goods and services may fall outside the borders of the country. The countries that produce and export goods and services using domestic resources also export their ecological footprints. On the other hand, imports of goods and services from other countries may also cause countries to import their ecological footprint. In short, international trade may cause countries to become exporters or importers of ecological footprints.

Ecological footprint and biological capacity are used to determine the ecological safety and sustainable development potential of a country (or region) by comparing the consumption and production of resources. Comparing the ecological footprint on a global or country level with the biological capacity is also important in terms of revealing the ecological reserve or ecological deficit. Such a situation shows that the country in question uses much more natural resources than it has, and that it does so by importing biological capacity from other countries. On the other hand, if a country's biological capacity exceeds the ecological footprint, the country has an ecological reserve.

Clean or dirty production can affect the environment of other countries positively or negatively, not only in the country of production but also through import and export transactions between countries. International trade can affect the ecological footprint in different ways by changing ecological reserves and deficits. With the help of the ecological footprint indicator, the actual use of the world's biophysical production capacity can be revealed. Effects of trade on ecological footprint can be expressed as the allocative effect of trade, the income effect, the rich-country-illusion effect, the terms-of-trade distortion effect:

i. The Allocative Effect of Trade: International trade increases allocation efficiency by enabling countries to specialize on products produced with higher efficiency (lower cost). The increase in efficiency due to international specialization reduces the ecological footprint provided that the consumption amounts do not increase.

ii. The Income Effect: Due to international trade, the increase in the income of the people increases their consumption levels. In addition, in countries with increasing income levels, the tendency of other countries to use (exploit) their resources is increasing. This increases both the national and global ecological footprint.

iii. The Rich-Country-Illusion Effect: Rich countries cause an increase in ecological footprint globally because they import biological capacity from poor countries and because economic growth is prioritized in poor countries and the environment is ignored.

iv. The Terms-of-Trade Distortion Effect: The relative decrease in raw material prices and worker income leads to deterioration in the terms of trade of the poor countries. Therefore, poor countries will need to use natural resources beyond sustainable scales to protect themselves from the decline in terms of trade. The use of more resources will lead to increased ecological footprint.

The environmental impacts of international trade can be explained by the ecological footprint. In this study, the relationship between international trade and ecological footprint in Turkey for period 1961-2014 has been demonstrated through Johansen co-integration and VECM.

In the VAR model created for cointegration analysis, in order for cointegration analysis to give correct results, there should be no autocorrelation between error terms and the variance of error terms

should be constant. After determining that there is no autocorrelation and changing variance problem in the model, whether there is a long-term relationship between the variables was analyzed by Johansen cointegration test. According to the results of the Johansen co-integration test, there is at least 1 co-integration relationship between the variables included in the analysis at a level of 5% significance. This result shows that there is a long-term relationship between the variables. In addition, trade openness, taken as an indicator of international trade, and other explanatory variables, energy consumption and GDP increase the ecological footprint in the long term.

According to the results of Granger causality test based on VECM in order to reveal the short-term relationship, there is a causal relationship from trade openness, energy consumption and GDP variables to ecological footprint and from ecological footprint to trade openness and GDP. Therefore, in both short and long term the analysis results show that the trade openness, energy consumption and GDP variables are main determinants of ecological footprint in Turkey. By taking into account this study, in which the causal relationship from international trade to ecological footprint and from ecological footprint to international trade was determined, while creating policies on the environmental impact of international trade in Turkey, the effects of these activities on the ecological footprint should be taking into consideration. It will also be an appropriate policy to invest in biological capacity to reduce dependence on resources outside the country in both import and export activities within the scope of international trade.

Müzelerde Sergilenen Envanterlerin Propaganda Amaçlı Kullanımında Malta Şövalyeleri Müzesi Örneği

Aysun ALTUNÖZ¹ ve Bülent SALDERAY²

Öz

Bu araştırmada, müzelerde sergilenen envanterlerin propaganda amaçlı kullanımına yönelik Malta Şövalyeleri Müzesi bir örnek olarak ele alınmış ve konu çeşitli açılardan ele alınarak değerlendirilmiştir. Bu kapsam doğrultusunda; araştırmada, nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan betimsel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında, Malta Şövalyeleri Yerel Tarih Müzesi içerisinde sergilenen öğeleri yansıtan eserlerin belirli bir fikri ve düşünceyi yansıttığına yönelik bulgulara ulaşılmıştır. Elde edilen bu bulgulardan hareketle; (1) tematik müze kapsamında değerlendirilen Malta Şövalyeleri Yerel Tarih Müzesi içinde sergilenen ve Malta'nın tarihsel sürecini anlatan balmumundan yapılmış üç boyutlu figürler ile görsel ve işitsel sunuların, bilinçaltına etki ettiği ve ziyaretçilerin algılarının yönlendirilmesine neden olduğu; (2) Malta Şövalyeleri Yerel Tarih Müzesi içinde sergilenen ve Malta'nın tarihsel sürecini anlatan balmumundan yapılmış üç boyutlu figürler ile görsel ve işitsel sunuların, bakış açısına bağlı olarak gizli propagandayı çağrıştıran öğeler içerdiği; (3) Malta Şövalyeleri Yerel Tarih Müzesi'nde kullanılan envanterlerin, müzeyi ziyaret eden art niyetli ziyaretçiler tarafından, konunun farklı şekilde ele alınıp değerlendirilmesi ve düşünce ve davranışlarının eyleme dönüşmesine fırsat verdiği yönünde bir sonuca varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müze, Propaganda, Envanter, Malta şövalyeleri, Sanat eseri

Example of Maltese Knights Museum for Exhibiting Inventories in Museums that Using As Propaganda

Abstract

In this research has been evaluated as an example of Maltese Knights Museum for exhibiting inventories in museums that using as propaganda from different perspectives. In this context; was used descriptive research method which is one of the qualitative research methods. In the scope of the research, it has been obtained these findings; exhibiting inventories in Maltese Knights Local History Museum reflects a particular idea and thought. Based on the findings it has been mention these results: (1) Visual and audio presentations with three-dimensional figures that were made of wax which describing the historical process of Malta and exhibiting in Maltese Knights Local History Museum affect the subconscious and cause to guide visitors' perceptions the perception manipulatively. (2) Visual and audio presentations with three-dimensional figures that were made of wax which describing the historical process of Malta and exhibiting in Maltese Knights Local History Museum contain elements that evoke secret propaganda depending on the perspective. (3) Using inventories in Maltese Knights Local History Museum gives opportunity to address and evaluate the subject differently and to turn their thoughts and behaviors into action by malicious visitors who visited the museum.

Key Words: Museum, Propaganda, Inventory, Knights of Malta, Artwork

Atıf İçin / Please Cite As:

Altunöz, A. ve Salderay, B. (2020). Müzelerde sergilenen envanterlerin propaganda amaçlı kullanımında Malta Şövalyeleri Müzesi örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1598-1607.

Geliş Tarihi / Received Date: 16.03.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 22.04.2020

¹ Doç. Dr. - Türkiye -Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, altunozaysun@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3857-3704

² Prof. Dr. - Türkiye - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, bsalderay@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8133-6192

Giriş

Müzeler, bilimsel, kültürel, sanatsal, tarihsel olarak önem arz eden insan yapımı olan veya olmayan tüm nesnelere toplayan, bakım ve korumasını yapan yapılandırılmış enstitülerdir. Müzeler sahip oldukları koleksiyonu/koleksiyonları belirli bir süre sergileyebildikleri gibi; kalıcı olarak da ziyaretçilerin ziyaretine açabilmektedirler.

Müzeler; sanat, doğa tarihi, bilim, savaş, çocuk müzeleri, gibi birçok farklı türde sınıflandırılmıştır. Her ne türde ve çeşitte olursa olsun müzeler; yerelden evrensel ulaşma, geniş kitlelere ulaşma ve yayılma politikasını taşımaktadır. Bununla birlikte; bir ülkenin kendi kültürünü, tarihini, zenginliklerini, değerlerini, vb. yaşatabilmek, kendi gelecek nesillerine ve dünyadaki diğer nesillere aktarabilmek, aidiyet duygusunu oluşturabilmek, konu/tema ile ilgili ülke ve dünya genelinde farkındalık yaratabilmek, bilinç oluşturabilmek ve yaygınlaştırabilmek için etkili sunum stratejilerine, görsel etkilere ve eğitim yapılanmasına da ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyaç ve gereksinim sürecinde ise eğitim olgusu önemli bir rol oynamaktadır (Ramachandran ve Hirstein, 1999; Hooper-Greenhill, 2007). Malta Şövalyeleri (The Knights of Malta) Yerel Tarih Müzesinde çocuklara yönelik verilen sesli ve görsel eğitimin içeriği de Malta'nın milli değerlerine hizmet eden bir yaklaşımı içermektedir.

Tematik müzeler ise; genelde belirli bir tema, konu veya bölgeyi yansıtan koleksiyonlar veya mirasa dayalı öğelerin karşılaştırmalı incelemesini ele almaktadır. Bu doğrultuda; tematik müzeler, toplumların kendilerine özgü en önemli ve bölgesel olarak en ayrıt edici, kendine özgü, taşınabilir mirasını/miraslarını canlandıran, belgeleyen ve tanımlayan müzelerdir (Hooper-Greenhill, 2007; Hubard, 2014). Binlerce turistin ziyarette bulunduğu Malta Şövalyeleri Yerel Tarih Müzesi de Malta tarihi geçmişini ve değerlerini milli çıkarlar doğrultusunda gözler önüne seren tematik bir müze olarak yer almaktadır.

Bunun yanı sıra benimsemiş olduğu milli politika ve propagandayı dünya geneline yaymak için her türde sanat alanını, görsel medya, işitsel medya, basılı medya, internet ve yeni medya, diğer iletişim araçlarını, vb. birçok unsuru bir arada kullanarak milli tarih ve kültürünü, gizli propaganda araçları kullanarak algıyı yönlendirdiği ve bu süreçte başka bir kültüre ait değerleri ve/veya ırka dayalı nitelikleri bilimsellik ve tarafsızlık ilkesine dikkat etmediği varsayılmaktadır. Devletlerin, ülkelerin milli çıkarlara dayalı olarak belirlemiş oldukları algı yönetimi politikası, özellikle turistik şehirlerde açılan tematik, tarihsel, vb. müzelerde kendini bire bir gösterdiği bilinir.

Bu doğrultuda; müzelerde sergilenen envanterlerin propaganda amaçlı kullanımında malta şövalyeleri müzesi örneği nasıldır? sorusu araştırmanın problem sorusu olarak belirlenmiş ve müzede yer alan tematik görsellerin propagandaya dayalı bir yapıyı yansıtmadığı ve bir kültüre ırka yönelik herhangi bir algı yönetiminin kullanılıp kullanılmadığı ele alınarak değerlendirilmiştir.

Yöntem

Makalenin genelinde nitel araştırma yöntemlerinden destekle verilerin analizinde betimsel (durum saptayıcı) araştırma modeli kullanılmıştır. Tematik müzeler evreninde yer alan Malta Şövalyeleri Tematik Müzesi kapsamında sergilenen, herhangi bir kültüre yönelik algı yönetimine hizmet ettiği varsayılan ve propaganda içeriğine sahip olabilme olasılığı üzerinde durulan üç boyutlu müze envanterleri ile sınırlandırılmıştır. Bu envanterler müze genelinden problem durumuna yönelik rastgele seçilen figürlerden oluşmaktadır. Figürlerin betimlemeleri bu problem doğrultusunda ele alınmış ve içerik analizleri yapılmıştır. Karşılaştırmalı yapılan bu analizlerde figürlerin ifadeleri ve izleyicide bıraktığı duygu ve oluşturduğu algı üzerinde durulmuştur.

Bulgular

Malta Tarihinde Şövalyelerin Yeri: Deniz ticaretinde Akdeniz'in ortasında önemli jeopolitik konuma sahip olan Malta'nın siyasi tarihinde şövalyelerin adı birinci Haçlı Seferlerine dek uzanmaktadır. Kırval (2013, s. 40), Malta Şövalyelerini (Tapınak Şövalyeleri, Hospitalye ya da St. John Şövalyeleri³) Katolik dünyasının Osmanlı İmparatorluğu'na karşı oluşturduğu bir kuvvet olarak tanımlamaktadır⁴. Yüzyıl

³ Haçlı seferleri sırasında Hastane Rahipleri (Hospitaliers) ve 1530'dan sonra ise Malta Şövalyeleri olarak bilinen St. John Şövalyeleri'nin, 1530'da adaları kontrolü altına alması, Malta tarihinde bir dönüm noktası olmuştur (Castillo 51). O döneme kadar Malta'nın tarihi Sicilya'ninkine bağlı iken Şövalyeler döneminden itibaren bağımsız bir yol izlemiştir. (Kurtulmuş, 2018, s. 1844)

⁴ St. John Şövalyeleri 1100 yılında kurulmuş olup, uzun yıllar Haçlı ordularını korumuş ve kutsal topraklara giden Haçlı güçlerine sürekli yardımcı olmuşlardır. Müslümanlar 1187'de Kudüs'ü fethettiğinde ise St. John Şövalyeleri Akdeniz'e açılıp kendilerine yeni

boyunca yenilgiye uğramamış Osmanlı İmparatorluğu donanmasının yenilmezliği, 20. yüzyıla kadar sömürge devleti olan Akdeniz'in ortasında ticari ve askeri stratejik üne sahip Malta'nın kuşatması sırasında sekteye uğramıştır. Ortaya çıkan bu durum, sonraları "Malta" ve özellikle "Malta şövalyeleri" için önemli bir dönemi işaret etmektedir.

St. John şövalyeleri olarak da bilinen Malta şövalyelerinin, 1100 yılında kurulan bir birlikle tarih sahnesinde yer aldıkları görölmektedir. Kutsal toprakları ziyaretleri sırasında rahatsızlanan hacıların öncelikle Kudüs'te ve sonrasında da Malta'da kurulacak hastanelerde bakımları ve tedavilerini üstlenen, bu kuruluşun finanse ve organizasyonundan sorumlu şövalyeler (hospitaller) manastır emri (manastıra bağlı fedailer) olarak anılmaktadırlar. Adalar grubu içerisinde yer alan Malta, tarihinde birçok istilaya maruz kalmıştır. Korku sağan berberleri (barbary) korsanları ile mücadele eden ve Papaya bağlılıkları ile bilinen Malta şövalyelerinin Müslüman egemen güce karşı Kudüs'teki kutsal toprakların korunmasında önemli misyona sahip olan askeri düzen (Tapınak şövalyeleri) olarak da bilinmektedirler. Katolik inancına göre; bu şövalyeler savaşta öldüklerinde cennete gitme ayrıcalığına sahip ve yeminlerinden dönmeyen korkusuz askerlerden oluşmaktadır. Tarih sürecinde Osmanlı İmparatorluğuna karşı önemli bir zafer kazanan şövalyeler hem dini, hem siyasi otoriteler tarafından destek görmüş ve yetki alanlarını genişletmişlerdir.

O dönemin Malta anayasasına göre Malta düzeni üç sınıfa ayrılmaktaydı. Her hangi bir sınıfa üye olanlar yaşamlarını katolik kilisesinin öğreti ve kurallarına göre biçimlendirmekteydiler. Birinci sınıf: mesleki konvansiyonel papazlardan, ikinci sınıf: ilkeler doğrultusunda hareket etmeye yeminli şövalyelerden ve üçüncü sınıf ise: yeminli olmayan ancak kilise ve düzen ilkelerine göre yaşayan meslek dışı üyelerden oluşmaktaydı. (https://theknightsofmalta.com/history/#_tkosj), (29.02.2020).

Malta şövalyelerinin Malta'da yaşayan yerel halk ile sosyal ve kültürel bağlamda bir birlikteliği olmadığı bilinmektedir. Osmanlı İmparatorluğu Padişahlarından Sultan Süleyman'ın Rodos'u fethinden sonra buradaki şövalyelerin (St. John şövalyelerinin) Maltaya sığındıkları yazılı kaynaklarda belirtilmektedir. Malta tarihinde, Fenikeliler ile akrabalık ilişkileri içinde oldukları ifade edilmektedir. Günümüzde Maltaca olarak bilinen dil Arapçaya oldukça yakın bir dildir. Ayrıca; Malta mimari yapının yanı sıra; coğrafi koşullardan da kaynaklı Fas, Cezayir, Tunus vb. yapı kültürü ile benzerlik göstermektedir. Yüzyıllarca sömürü altında kalan Malta'nın yalın bir halk kitlesine sahip olduğu söylenemez. Öyle ki günümüzde Malta Cumhuriyetinin Anayasası'nın 32. Maddesinde bireyler arasında herhangi bir ayırım yapılmamasına ilişkin aşağıdaki kesin hüküm yer almaktadır.

"Her birey temel hak ve özgürlüklere sahiptir. Bir başka ifade ile bu haklar (yaşam, özgürlük, kişi güvenliği, mülkiyet hakkı, hukukun korunması, vicdan, ifade, toplantı yapma, dernek kurma özgürlüğü, özel hayata ve aile hayatına saygı) ırk, köken, siyasi görüş, renk, mezhep ve cinsiyet gözetilmeksizin sahip olunan ve saygı duyulması gereken haklardır, (Güneş, 2017, s. 318).

Günümüz Malta Cumhuriyeti'nde her ne kadar yasalar kesin zorunlulukları emretse de, göz ardı edilen ve önemsiz gibi görünen bazı durumlar, yapılanmalar; Malta'nın tarihini merak eden veya Malta'yı turist olarak ziyarette bulunan ziyaretçiler üzerinde geri dönüşü olmayan bir takım ön yargıya dayalı çıkarımsamalara varılmasına zemin hazırlayabilmektedir.

Bu belirtilenler ışığında; Malta adasında yer alan tematik müzeler kapsamında nitelendirilen "Malta şövalyeleri Müzesi" araştırma kapsamında ele alınmıştır. Bu doğrultuda; müze içerisinde sergilenen envanterler ve fiziki durumun, ziyaretçilere yönelik bir algı yönlendirmesini içerip içermediğinin değerlendirilmesi de hedeflenmiştir.

Tematik Müze Örneği: Malta şövalyeleri Yerel Tarih Müzesi (The Knights of Malta): Mdina'da bulunan Malta şövalyeleri Tematik Müzesi Malta tarihinin en hareketli dönemlerini üç boyutlu görseller, video ve sesli rehberlik hizmetinin yanı sıra; müze planı, görme engelli ziyaretçilerin rehber köpekleri eşliğinde tanıklık etmelerine olanak sunmaktadır. Birçok farklı bölümden oluşan müze, ışıklı patikalarla ve sesli anlatımlarla çeşitlendirilmiştir. Tekli ya da grup ziyaretlerine olanak tanıyan müzede alegorik bir anlatım tercih edilmiş olmakla beraber; çocuklara yönelik eğitim programları da içermektedir (Resim 1).

üsler aramak zorunda kalmışlardır. Bu çerçevede, önce Kıbrıs'a yerleşmişler, daha sonra Rodos'a geçmişler; Rodos'un Osmanlılarca fethinden sonra da önce Sicilya'ya çekilen şövalyeler, Malta adasının İspanyol kralınca kendilerine verilmesi ile son olarak Malta'ya çok güçlü bir şekilde yerleşmişlerdir. Çoğunlukla Avrupa'nın nitelikli ailelerinden gelen ve Hz. İsa adına ölmeye hazır olan şövalyeler, esas itibarıyla Katolik dünyanın (özellikle de Vatikan'ın) Doğu Akdeniz'de Osmanlılara karşı en önemli uc beyliğini oluşturmuşlardır. St. John şövalyeleri'nin o yıllarda sürekli olarak Osmanlı ticaret gemilerine saldırmaları nedeniyle Malta adasının alınması Osmanlı'nın Akdeniz ticaret güvenliği açısından kilit önem arz etmeye başlamıştır (Kırval, 2013, s. 40)

Resim 1. Malta Şövalyeleri Yerel Tarih Müzesi, Mdina, Malta

Bilindiği üzere Müze Eğitimi (Müzedede Eğitim); müzeler gibi enstitüler ve resmi olmayan eğitim alanlarının eğitim rolünü güçlendirmek ve geliştirmek için yapılandırılmış özel alanlarda gerçekleştirilen bir eğitim sürecidir. Temel olarak müze eğitimi süreci, müzede var olan nesnelere, koleksiyonlarla bağlantılı bir şekilde ziyaretçilerin meraklarını artırarak ve ilgilerini çekerek öğrenme deneyimlerinin artırmasını hedeflemektedir. Coombs, Prosser ve Ahmed (1973) ‘Kırsal Bölge Çocukları ve Gençlerin Öğrenmeleri için Yeni Patikalar’ başlıklı çalışmada; ülkenin dört bir yanındaki çocuk ve gençlere ulaşmak, ülkenin mevcut genel milli eğitim yapısına destek olmak, kendi ülke çıkarlarını gözeterek ve bunu yaşatan nesilleri yetiştirmek, milli eğitim yapısındaki mevcut öğretileri ve ilkeleri daha etkili ve bilginin kalıcılığını sağlayacak şekilde aktarmak, ülke çıkarlarını gözeterek ve bu ideolojiyi yaşatan bireyler yetiştirmek için tüm ülke genelindeki müzelerin resmi olmayan eğitim alanları içerisinde değerlendirilmesinin gerekliliğine ve bu doğrultuda tematik müzelerin oluşturulmasına yönelik ihtiyaca vurgu yapmaktadırlar. Bu doğrultuda oluşturulan temaya dayalı müzeler; ele aldıkları temayı daha etkili sunmak ve kalıcılığı sağlamak için bütün duyu organlarına hitap edecek, görsel anlamda etkili, etkileşimli düzeneklerle fiziki yapılarını güçlendirmekte ve/veya bu düşünceye dayalı yapılanma stratejileri geliştirmektedirler (American Association of Museum, 2000; Hooper-Greenhill, 2007; Bell, vd. 2009; Hager ve Halliday, 2009; Hubard, 2014).

Malta Şövalyeleri Yerel Tarih Müzesi bu bağlamda çocukların dikkatini konuya çekmek, bilginin (vurgu yapılan milli değerlerin) kalıcılığını artırmak ve öğrenmeyi kolaylaştırmak amacıyla önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Bu noktada kullanılan figürlerin hareketleri, ifadeleri, giysi ve aksesuarları ile iç mekan aydınlatmaları en az sesli anlatımların içeriği kadar özenle seçilmiştir. İzleyici karanlık küçük bir mekanda ansızın karşısına çıkan sahnenin içinde bulur kendisini, adeta olayın tanığıdır. Bilinçli kurgulanan bu mekanlar izleyicide aidiyet duygusunu pekiştirmektedir. Böylece yaşayarak öğrenme ve öğrenileni pekiştirmekle bilginin kalıcılığı desteklenmektedir (Resim 2).

Resim 2. Malta Şövalyeleri Yerel Tarih Müzesi, Mdina, yazın arşivi, 28-Ocak-2016, Malta

Genel olarak müze konsepti; Tapınak Şövalyeleri, Hospitalye ve St. John Şövalyelerinin tarihte anıldıkları başarıları içermektedir. Müzede yer alan her bir bölüm (seksiyon) şehrin Osmanlı İmparatorluğu tarafından ele geçirilme sürecini, buna karşın Malta şövalyelerinin mücadeleleri ile şehrin yeniden inşa

süreci ve benzer tarihi önem içeren konuları, üç boyutlu figürlerle, övgü dolu sahneler eşliğinde, teatral bir dille anlatmaktadır. Karanlık iç mekandaki sesli ve ışıklı yönlendirmeler, tarihsel hikayelerin görselleri eşliğinde, bölümleri (seksiyonların) kronolojik takibini kolaylaştırmaktadır. Kulaklıktan gelen komutlar ve ansızın yanan ışık huzmesiyle yönlendirilen ziyaretçiler, dinlediğı metnin etkisinden kurtulmadan görsel bir uyarıcı ile karşılaşmaktadır. Görünen sahne ile beraber izleyicinin hafızasında güçlü bir algı oluşturulmaktadır. Kayıt cihazından kulaklıklar aracılığı ile verilen sesli canlandırmalar, ışıklı yönlendirmeler, her bir bölümde (seksiyonda) farklı tarihi olayı anlatan balmumundan yapılmış figürlü sahneler ile figürlerin ele alınış biçimleri, yaratılmak istenen algıyı ve psikolojik etkiyi pekiştirmektedir (Resim 3).

Resim 3. Malta Şövalyeleri Yerel Tarih Müzesi, Mdina, Malta

Dünya üzerinde gelişmiş olarak nitelendirilen uygarlıkların kurulmasından bu yana; iktidarlar; kısacası yapının veya yapıların yönetiminde rol oynayan kişiler, toplumu yönetebilmek, aidiyet duygusunu oluşturabilmek, kişilerin fedakârlıkta bulunmalarını sağlamak, istenilen davranış ve düşünce yapısını kazandırmak için algı psikolojisini kullanmışlardır. 20. yüzyılla birlikte küreselleşen dünya yapısı, algı psikolojisinin kullanımını artırmıştır. Algı psikolojisi, genelde sadece iktidarlar tarafından yoğun olarak kullanılırken, 20. yüzyılla birlikte, basın yayın kuruluşları, firmalar, şirketler vb. daha küçük düzeydeki yönetsel yapılar tarafından da kullanılmaya başlanmış ve kullanım alanı yaygınlaştırılmıştır (Bowart, 1978; Gordon, 2005; Hager ve Halliday, 2009; Salderay, 2016).

Resim 3'de yer alan kompozisyonda savaş esiri olduğı vücudundaki kan izlerinden, diğer figürlere göre aldığı konumdan ve yüzündeki ifadeden belli olan figürün ve kompozisyonun izleyici üzerinde nasıl bir etki bıraktığı, bu bağlamda değerlendirilmesi gereken önemli bir örnektir. Figürler arasındaki sınıfsal fark alegorik bir dille açıkça sergilenmektedir. Genel anlamda 'esir' savaşta ele geçirilen kişi ile tanımlanır. Kelimenin etimolojik anlam ve içeriğı ile eş anlamlı olan 'tutsak' kelimesi ve 'tutsak düşmek' 'tutsak edilmek' deyiimi arasında algısal bağlamda fark olduğı varsayılsa, Resim 3'de esir alınanın bir düşman olduğı ve bu muameleyi hak ettiğı algısı yaratılmaktadır. Bu algı ayaktaki figürlerin mimikleri, kıyafetleri, arka fonda kullanılan kumaşın, halının rengi ve figürün elinde tuttuğı kağıt rulosu ile esirin arkadan bağlanmış elleri ve yüzündeki yenilmişlik ve kabullenmiştik göstergeleri ile pekiştirilmiştir. Dizleri üzerine çökmüş biçimde konumlandırılmış esir özelde Osmanlı'nın ya da Barbarilerin yenilgisini simgelemektedir. Bilindiğı gibi Malta şövalyelerinin tarihte en çok korktukları bu iki askeri güçtür.

Resim 4. Malta Şövalyeleri Yerel Tarih Müzesi, Mdina, Malta

Genel bilinene göre figüratif heykelde anlatım-ifade, sanatçının içinde bulunduğu duygu durumunu açığa çıkarmaktadır. Belli bir duygu ya da olgunun betimlenmesi sanatçı ve konu arasında kurulan empatinin gücü ile doğru orantılıdır. Bu ilişki ne kadar güçlü kurulur ise mesaj izleyiciye o derece net iletilmiş olur. Bu değerlendirmeler ışığında Resim 4-5-6'da ayrıntıları verilmiş savaş sahnelerinde yer alan karakterler arasındaki betimsel çözümlenmeler duygusal bağlamda ortaya konan farkı açıkça göstermektedir. Kullanılan aksesuarlar ile pekiştirilen yüzlerdeki ifadeler zalimle mazlumun, soylu ile barbarın sınırlarını sert bir anlatım dili ile belirlemektedir. Bu göstergeler izleyiciyi, konunun içeriğinde yer alan gruplar arasında, taraf olmaya teşvik etmektedir. Resim 4'te betimlenen karakterin çözümlenmesi yüzündeki ifade ve elindeki aksesuarlardan destekle barbar, acımasız ve istilacı olarak şekillenmektedir tıpkı Resim 5'te görüldüğü gibi. Tek fark kıyafetlerdir. Her iki örnekte de ortak özellik istilacı olmalarıdır.

Resim 5. Malta Şövalyeleri Yerel Tarih Müzesi, Mdina, yazar arşivi, 28-Ocak- 2016, Malta

Resim 5 ve 6'da yer alan örnek görseller diğer iki görsele tezettir adeta. Giysilerinin muntazamlığı, mimikler ve konumları savunmada yer alan şövalyeleri işaret etmektedir. Milli propagandaya açıkça hizmet eden bu betimleme şekli müzelerin amaç ve işlevleriyle çalışmaktadır. Genelde tematik müzeler, kendi buldukları bölgesel yapının özellikleri, değerleri, stratejik, coğrafik ve ekonomik konumu, ülke ve dünya politikası, milli görüş ve oluşturulan milli propaganda misyonuna bağlı olarak, yazılı ve görsel koleksiyonunu, fiziki öğelere yönelik düzenlemelerini ve yazılı, görsel, işitsel tanıtım, reklamlarını şekillendirebilmektedirler. Bununla birlikte; özellikle ülkenin benimsediği milli politika ve propaganda yapısı, müze ziyaretçileri üzerinde oluşturulmak istenen algının şekillenmesinde de rol oynayabilmektedir (Falk ve Dierking, 1992; Hubard, 2014). Ancak bu durum hassasiyetle değerlendirilmelidir.

Resim 6. Malta Şövalyeleri Yerel Tarih Müzesi, Mdina, yazar arşivi, 28-Ocak- 2016, Malta

Malta Şövalyelerinin kısa tarihinden söz eden müzenin resmi sayfasında; şu şekilde önemli bir anekdot yer almaktadır:

Savaşın en hararetili noktasında, Osmanlılar, ele geçirilen Şövalyelerin başsız cesetlerini Büyük Liman'da denize attılar. Buna cevaben, Vallette de, tüm Osmanlı mahkumlarının infaz edilmesini emretti ve St Elmo'daki Osmanlı vatandaşlarına ateş etmek için bu mahkumların kesik başlarını 'top güllesi' olarak kullandı. (https://theknightsofmalta.com/history/#_tkosj), (29.02.2020).

Savaşın vahşeti yadsınamaz bir gerçektir. Ancak toplumun her kesiminin kullanımına açık, interaktif dünyada ulaşılabilirliği olan müze gibi önemli kuruluşlarda bu tür paylaşımların özenli seçilmesi gerekmektedir. Müzelerde ziyaretçilere sunulan sesli, yazılı ve görsel sunumların yoruma dayalı, taraf olmadan, doğrudan bilimsel aktarımlarla yapılmasının bilgi kirliliğini önleyeceği gibi müzelere yüklenen eğitim, öğretim görevlerini de bilimsel düzeyde etik değerler çerçevesinde yerine getireceği bir gerçektir.

Resim 7. Malta Şövalyeleri Yerel Tarih Müzesi, Mdina, Malta

Müzelerin milli propaganda ve eğitim misyonları göz önünde bulundurulduğunda, sergilenen objeler ile canlandırmaların din, dil, ırk, cinsiyet, vb, konular arası ayrıma vurgu yapmadan, milli değerleri ön plana çıkarırken doğabilecek sorunlara uzmanlar ve organizatörler tarafından hassasiyetle önlem alınması kaçınılmaz bir gerekliliktir. Öyle ki müzelerde temanın amacının dışında ziyaretçileri yanlış davranışlara

yönlendirecek, taraflı-yanlı bilgilendirme yapacak sergiler, betimlemeler ve yorumlardan kaçınılmalıdır. Duyumlar aracılığıyla Resim 7’te yer alan olgular-konular anlamlandırıldığında bir algı oluşturulma çabasının olasılığı akla gelebilmektedir. Kompozisyon içinde yer alan göstergeler; figürlerin yüzlerindeki ifadeler, kullanılan nesnelere, semboller ve içerik-tema izleyiciyi açık uçlu yorumlara, algılara yönlendirmektedir. Savaşın vahşeti anımsatan sahneleri tarihte olagelmıştır. Ancak; ziyaretçi çeşitliliği olan müzelerde bu tür göstergelerin, anlatıların kullanılması hususu dikkatle sorgulanmalıdır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Tematik müze kapsamında değerlendirilen Malta Şövalyeleri Yerel Tarih Müzesi içinde sergilenen ve Malta’nın tarihsel sürecini anlatan balmumundan yapılmış üç boyutlu figürler ile görsel ve işitsel sunuların, bilinçaltına etki ettiği ve ziyaretçilerin algılarının yönlendirmesine neden olduğu sonucuna varılmıştır. Malta Şövalyeleri Yerel Tarih Müzesi içinde sergilenen ve Malta’nın tarihsel sürecini anlatan balmumundan yapılmış üç boyutlu figürler ile görsel ve işitsel sunuların, bakış açısına bağlı olarak gizli propagandayı çağrıştıran öğeler içerdiği sonucuna ulaşılmıştır. Malta Şövalyeleri Yerel Tarih Müzesi’nde kullanılan envanterlerin, müzeyi ziyaret eden art niyetli ziyaretçiler tarafından, konunun farklı şekilde ele alınıp değerlendirilmesi ve düşünce ve davranışlarının eyleme dönüşmesine fırsat verdiği yönünde bir sonuca varılmıştır. Bu noktada alınması gereken önlemler uygulamalara ve araştırmalara yönelik olarak iki başlık altında toplanmıştır:

Uygulamaya yönelik; yoruma ve farklı okumalara açık her türlü göstergenin, toplumun hizmetine sunulduğu mekanlarda ve özellikle eğitim misyonu olan müzelerde, özenle ve bilimsel kriterlere uygun olarak kullanılması önerilmektedir. Tematik müzelerde sunulan öğelerin ırksal, dinsel, kültürel, vb. yapılar açısından ayrımcılığı tetiklemeyecek şekilde tarafsız bir gözle sunulması önerilmektedir.

Diğer taraftan Müzelerin eğitsel boyutu dikkate alındığında, çocuk, ergen, yaşlı, hasta, engelli, vb. bireylerin anlamlandırma sürecini bozacak göstergelerin; bu bireylerin ziyareti esnasında travmatik sonuçlar oluşturabileceği gerçeğinin göz önünde bulundurulması önerilmektedir. Bu bağlamda da Malta Mdina’da yer alan Malta şövalyeleri Yerel Tarih Müzesi’nin propaganda içerikli yönlendirmelerden arındırılarak; bilimsel ve etik değerlere dikkat edilerek, sunuşunun yeniden ele alınması önerilmektedir.

İleri araştırmalara yönelik öneriler çerçevesinde; Malta Şövalyeleri Yerel Tarih Müzesi içinde sergilenen ve Malta’nın tarihsel sürecini anlatan balmumundan yapılmış üç boyutlu figürler ile görsel ve işitsel sunuların Türk ziyaretçiler üzerindeki etkisinin araştırılması önerilir. Bir başka araştırmada, Malta Şövalyeleri Yerel Tarih Müzesi içinde sergilenen ve Malta’nın tarihsel sürecini anlatan balmumundan yapılmış üç boyutlu figürler ile görsel ve işitsel sunuların Türk çocuk ziyaretçiler üzerindeki etkisinin araştırılması önerilmektedir.

Farklı bir açıdan, Malta Şövalyeleri Yerel Tarih Müzesi içinde sergilenen ve Malta’nın tarihsel sürecini anlatan balmumundan yapılmış üç boyutlu figürler ile görsel ve işitsel sunuların özel gereksinimli ziyaretçiler üzerindeki etkisinin araştırılması önerilir.

Etik Beyan

“Müzelerde Sergilenen Envanterlerin Propaganda Amaçlı Kullanımında Malta Şövalyeleri Müzesi Örneği” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Bell, p., Lewenstein, B., Shouse, A. W. ve Feder, M. A. (2009). *Learning science in informal environments*. Washington, DC: National Research Council.
- Bowart, W. (1978). *Operation mind control; A magnificent book... moral, significant and unforgettable*. UK: William Collins Sons & Co. Ltd.
- Coombs, P. H., Prosser, R. C. ve Ahmed, M. (1973). New paths to learning: for rural children and youth. *International Council for Educational Development (ICED)*, Essex, Connecticut.
- Güneş A. G. (2017). Malta’da din ve devlet ilişkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(28), 313-324.
- Haraway, D. (1989). *Primate visions: Gender, race and nature in the world of modern science*. New York: Routledge.
- Hubard, O. (2014). Concepts as context: Thematic museum education and its influence on meaning making. *The International Journal Art and Design Education*, 33(1) 103-115.

- Falk, J. H. ve Dierking, L. D. (1992). *The museum experience*. Washington DC: Whalesback Books.
- Gordon, I. E. (2005). *Theories of visual perception* (Third Edition). USA: Psychology Press, Taylor & Francis Group.
- Hager, P. ve Halliday, J. (2009). *Recovering informal learning. Wisdom, judgment and community*. Dordrecht: Springer.
- Hooper-Greenhill, E. (2007). *Museums and education. Purpose, pedagogy, performance*. London. Routledge,
- Kırval, L. (2013). Osmanlı imparatorluğu'nun 1565 Malta Kuşatması ve 16. yüzyıl'da Kanuni Sultan Süleyman'ın Akdeniz stratejisi. *Journal of ETA Maritime Science*, 1(2) 39-46.
- Kurtulmuş Y. G. (2018). Malta dili üzerine tarihsel bir bakış. *DTCF Dergisi*, 58(2) 1837-1861.
- Ramachandran, V. S. ve Hirstein, W. (1999). The science of art: A neurological theory of aesthetic experience. *Journal of Consciousness Studies*, 6(6-7), 15-51.
- Salderay, B. (2016). Algı psikolojisi ve görsel sanatlar. *Hitit Üniversitesi Uluslararası Geçmişten Geleceğe Sanat Sempozyumu*. 26-28 Eylül, Kuzey Kampüsü, Çorum-TÜRKİYE.
- Malta Şövalyeleri Yerel Tarih Müzesi (2020). https://www.tripadvisor.com.tr/Attraction_Review-g190324-d1751478-Reviews-or5-The_Knights_of_Malta-Mdina_Island_of_Malta.html#photos:aggregationId=101&albumid=101&filter=7 adresinden 05 Mart 2020'de alınmıştır.
- Malta Şövalyeleri Yerel Tarih Müzesi (2020). (https://theknightsofmalta.com/history/#_tkosi), adresinden 29 Şubat 2020 tarihinde alınmıştır.

Resim1: https://www.tripadvisor.com.tr/Attraction_Review-g190324-d1751478-Reviews-or5-The_Knights_of_Malta-Mdina_Island_of_Malta.html#photos:aggregationId=101&albumid=101&filter=7&ff=108730815, adresinden 29 Mart 2020'de alınmıştır.

Resim 2: *Malta Şövalyeleri Yerel Tarih Müzesi, Mdina, yazar arşivi, 28-Ocak- 2016, Malta*

Resim3: https://www.tripadvisor.com.tr/Attraction_Review-g190324-d1751478-Reviews-or5-The_Knights_of_Malta-Mdina_Island_of_Malta.html#photos:aggregationId=101&albumid=101&filter=7&ff=108730815, adresinden 05 Mart 2020'de alınmıştır

Resim4: https://www.tripadvisor.com.tr/Attraction_Review-g190324-d1751478-Reviews-or5-The_Knights_of_Malta-Mdina_Island_of_Malta.html#photos:aggregationId=101&albumid=101&filter=7&ff=103838446, adresinden 05 Mart 2020'de alınmıştır.

Resim 5: *Malta Şövalyeleri Yerel Tarih Müzesi, Mdina, yazar arşivi, 28-Ocak- 2016, Malta*

Resim6: https://www.tripadvisor.com.tr/Attraction_Review-g190324-d1751478-Reviews-or5-The_Knights_of_Malta-Mdina_Island_of_Malta.html#photos:aggregationId=101&albumid=101&filter=7&ff=103838446, adresinden 05 Mart 2020'de alınmıştır.

Resim7: https://www.tripadvisor.com.tr/Attraction_Review-g190324-d1751478-Reviews-or5-The_Knights_of_Malta-Mdina_Island_of_Malta.html#photos:aggregationId=101&albumid=101&filter=7&ff=103838446 adresinden 29 Mart 2020'de alınmıştır.

EXTENDED ABSTRACT

Museums are structured institutes that collect, protect, conserve and restore all objects that are scientific, cultural, artistic, historically important, man-made or not. As museums can exhibit their collection/collections for a certain period of time; they can permanently open to visitors. However; Thousands of museums around the world are located in small cities, towns and rural areas, while the largest museums are located in large cities in many parts of the world. Museums can be in many different types, such as; art museums, natural history museums, science museums, war museums, children's museums, etc.

Museum Education (Education in Museum); It is an educational process in institutes such as museums and informal private areas that structure to strength and improve the inter-active role of education. Basically, the museum education process aims to increase the learning experiences by increasing the curiosity and interest of the visitors in connection with the objects and collections in the museum. As a result of the reconsideration of educational structures and programs after the II. World War, the role and importance of museum education is increasingly understood to create qualified societies. At this point, the importance and necessity of thematic museums are increasingly understood by the system creators.

However, the global structure of the world with the 20th century has increased the use of perception psychology. The perception management policy of the states based on national interests is very important.

So the perception management, especially thematic, historical, etc., opened in tourist cities where human density and circulation are experienced, clearly visible in museums.

It is seen that the Republic of Malta has skill-fully raised and exposed its culture and values with the Museum of the Knights of Malta, which is visited by thousands of tourists. However; It appears to use many elements in order to spread the national policy and propaganda adopted by the Republic of Malta to all over the world, all kinds of art fields, visual media, audio media, print media, internet and new media, other communication tools, etc.. it can also be seen that the Republic of Malta has glorified its history and culture using perception management, which can be regarded as secret propaganda. It can be seen that the Republic of Malta, while promoting its own history and culture, presents its values and/or race-based qualities belonging to another culture to the visitors with a secret propaganda regardless of the principle of scientificity and impartiality and uses perception management skill-fully.

So in this research has been evaluated as an example of Maltese Knights Museum for exhibiting inventories in museums that using as propaganda from different perspectives. It was evaluated by considering whether the thematic images in the museum reflect propaganda and whether any perception management towards a culture is used.

In this context; was used descriptive research method which is one of the qualitative research methods. Descriptive research aims to explain the phenomenon and the situation in detail in terms of the general structure and basically “What happened?” and it was designed to answer “What's happening” questions. More specifically, descriptive research describes the current situation by searching it.

In the scope of the research, it has been obtained these findings; exhibiting inventories in Maltese Knights Local History Museum reflects a particular idea and thought. Based on the findings it has been mention these results: (1) Visual and audio presentations with three-dimensional figures that were made of wax which describing the historical process of Malta and exhibiting in Maltese Knights Local History Museum affect the subconscious and cause to guide visitors' perceptions the perception manipulatively. (2) Visual and audio presentations with three-dimensional figures that were made of wax which describing the historical process of Malta and exhibiting in Maltese Knights Local History Museum contain elements that evoke secret propaganda depending on the perspective. (3) Using inventories in Maltese Knights Local History Museum gives opportunity to address and evaluate the subject differently and to turn their thoughts and behaviours into action by malicious visitors who visited the museum.

At the end of the research about the results of the research, some suggestions were made for the application and for the advanced researches. Application Recommendations: (1) It can be suggested to use all kinds of indicators open to interpretation and different readings carefully and in accordance with scientific criteria in places where it is presented to the service of the society and especially in museums with educational mission. (2) Racial, religious, cultural, etc. of the items presented in thematic museums. it can be proposed to be presented with a neutral eye, without triggering discrimination in terms of structures. (3) Considering the educational dimension of museums, children, adolescents, elderly, sick, disabled, etc. indicators that will disrupt the interpretation process of individuals; it may be suggested to consider the fact that these individuals may have traumatic consequences during their visit. (4) The Maltese knights in Malta Mdina are purified from the propaganda content of the Local History Museum; It may be suggested to reconsider its presentation, paying attention to scientific and ethical values. Suggestions for Advanced Research: (1) In another study, it can be suggested to investigate the effect of three-dimensional figures made of wax and visual and auditory presentations on Turkish visitors, which are exhibited in the Local History Museum of the Knights of Malta and describe the historical process of Malta. (2) In another study, it may be suggested to investigate the effect of three-dimensional figures made of wax and visual and audio presentations on Turkish children visitors, which are exhibited in the Local History Museum of the Knights of Malta and that describe the historical process of Malta. (3) In another study, it may be suggested to investigate the effect of three-dimensional figures made of beeswax and visual and auditory presentations on visitors with special needs, which are exhibited in the Local History Museum of the Knights of Malta and describing the historical process of Malta.

Çağdaş Türk Resim Sanatında Göç Olgusu: Mehmet Başbuğ Özelinde Bakmak

Tuğba GÜNGÖR¹

Öz

Çağdaş Türk resim sanatı içerisinde figüratif çalışmalarıyla Mehmet Başbuğ'un resimlerinde göç olgusunun dikkat çekici bir yeri vardır. Bireylerin yetişmesinde, gelişmesinde doğduğu ve yaşadığı coğrafyanın yanı sıra kültür ve toplumun da büyük rolü bulunmaktadır. Yaşadığı, yetiştiği ortamdan kaçınılmaz olarak etkilenen sanatçı için, içinde bulunulan toplumsal süreçler eserlerde konu olarak ortaya koyulabilmektedir. Tarihin en eski dönemlerinden beri süregelen göç olgusu, birçok değişken altında varlığını sürdürmektedir. Çeşitli parametreler altında yetişen sanatçı için, insan ve toplum bileşkesinde göç gibi zorlu koşulların yarattığı eylemler, sanatsal duyarlılıkla dile getirilmektedir. Çağdaş Türk resim sanatında göç konusuna dikkat çeken ve bu hassasiyette eserler üreten değerli sanatçıların varlığı dikkat çekmektedir. Turgut Zaim, Nuri İyem, İbrahim Balaban, Nedim Günsür, Ramiz Aydın, Gülsün Karamustafa, Temür Köran ve birçok değerli ismin eserleri bu bağlamda önemini korumaktadır. Bu değerli sanatçılar arasında bulunan, kendine özgü başarılı bir sanatsal dille üretimler yapan Mehmet Başbuğ'un eserlerinde göç olgusu, sıklıkla yer verilen konular arasında olmuştur. Türk tarih, kültür ve değerlerini kaynak alarak çalışan Mehmet Başbuğ, güçlü bir kompozisyon ve desen altyapısıyla oluşturduğu eserlerinde yer alan figürlerle vurgulanmak istenen konuyu, zengin bir kültürel bilgi ve çalışmanın ürünleri olarak sunmuştur. Bu çalışmada; göç üzerine değerli çalışmalarıyla dikkat çeken sanatçılardan bir seçkiye yer verilerek, figüratif Türk Resim Sanatı içinde önemli yeri olan Mehmet Başbuğ'un eserlerinde görülen göç olgusu irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Başbuğ, Göç, Figüratif Türk resim sanatı

Migration in Contemporary Turkish Painting Art: Review of Mehmet Basbug Case

Abstract

Migration has a remarkable place in paintings of Mehmet Basbug with his figurative works of art within contemporary Turkish painting art. Culture and society have a significant role in individuals' upbringing and development as much as the geography in which individuals are born and live. For the artist who is inevitably affected by the environment in which he lives and grows, the social processes can be put forward as the subject of works of art. The case of migration, which has been going on since the earliest periods in history, has existed under many variables. For the artist who grew up under various parameters, the actions created by difficult conditions such as migration in the human and community compound are expressed with artistic sensitivity. In contemporary Turkish painting, the presence of valuable artists who draw attention to the issue of migration and produce works with this sensitivity draws attention. Turgut Zaim, Nuri İyem, İbrahim Balaban, Nedim Günsür, Ramiz Aydın, Gülsün Karamustafa, Temür Köran and many valuable names' works of art remain important in this context. Among these valuable artists, the migration variable has been among the topics frequently mentioned in the works of Mehmet Basbug, who produces artworks with his successful artistic language. Mehmet Basbug, who works by taking resources on Turkish history, culture and values, presented the subject that was emphasized with the figures in his works with a strong composition and pattern infrastructure as products of working and a rich cultural knowledge. In this study, a selection of Mehmet Basbug who attracted attention with their valuable work on migration was examined and the case of migration was examined as observed in the works of Mehmet Basbug with an important place in figurative Turkish Painting Art.

Key Words: Mehmet Basbug, Migration, Figurative Turkish painting art

Atıf İçin / Please Cite As:

Güngör, T. (2020). Çağdaş Türk resim sanatında göç olgusu: Mehmet Başbuğ özelinde bakmak. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1608-1626.

Geliş Tarihi / Received Date: 28.01.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 04.03.2020

¹ Dr. Öğr. Üyesi – Süleyman Demirel Üniversitesi İletişim Fakültesi, gungortugba@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-5761-2708

Giriş

İnsanlık tarihinin tüm dönemlerinde var olan bir olgu olarak göç; ekonomik, siyasal, kültürel vb. nedenlerle toplumsal yapının birçok dinamiği üzerinde etkili olmuştur. Günümüzde varlığını sürdüren göç olgusu, kuvvetle muhtemel gelecekte de varlığını korumaya devam edecek ve birçok coğrafya üzerinde etkisi görülecektir. Genel anlamıyla göç, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik yönleriyle, coğrafi yer değişikliği sürecinde görülen toplumsal düzendeki farklılaşmayla gelişen nüfus hareketidir (Özer, 2004, s. 11). Türk Dil Kurumuna göre; “ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret”tir (TDK, 2019). Göç, birey ve grubun siyasi veyahut simgesel çizgilerin dışına, yeni yerleşme sahalarına ve toplumlara yönelik kalıcı eylemlerini kapsamaktadır (Marshall, 1999, s. 685).

İnsanların göçleriyle dolu olan tarihte, genel olarak gönüllü ve zorla olmak üzere iki göç türünden bahsedilebilir. Sayısız faktörü içeren gönüllü devinimlerde özgürlük anlayışı ön planda olduğundan, kişiler üzerindeki etkileri zorla yaptırılana kıyasla daha farklı olmaktadır. Zorla yaptırılan devinimde; bireyin sürgün edilmesi, kişilerin toplama ve rezervasyon kamplarında alkoyulması, köleleştirilmiş kişi ve grupların taşınması gibi çeşitli formları olabilmektedir. Büyük sanayileşmiş toplumlarda kırdan kente aralıksız bir akın görülmektedir. Bireylerin ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye yer değiştirme nedenleri çok ve karmaşık bir sürecin getirisiidir. Ekonomik faktörler esas belirleyici olarak görülmekle birlikte, daha iyi yiyecek imkânlarına ulaşmak için göçebelerin, kazancı daha yüksek iş olanaklarına ulaşmak için işçilerin, yaşam standartlarını artırmak için ailelerin göç ettikleri söylenebilir. Tarımsal faaliyetlerde işçiye duyulan ihtiyacın azalması, bireyleri kırdan iterken, yükselen endüstrileşme bu bireyleri nüfusu bol olan birimlerdeki iş edinebilme olanaklarına ve gelişmiş yüksek standartlı yaşam şartlarına ulaşma isteği de benzer şekilde çekmektedir. Göç hareketliliğini güdülendiren ve ekonomik olmayan; dini, siyasi gibi ya da eğitim olanakları veya çalışma ortamına uzaklık gibi birçok başka etken de vardır. Bununla birlikte göçün birey veya grup üzerinde çeşitli etkileri oluşmaktadır. Tarihsel anlamda bakıldığında göç olayının ciddi bir neticesi kültürün yayılma durumudur. Göç yoluyla kültürel ve coğrafi olarak yalıtılmış bireyler arasında temasa geçilmesinde ve iletişimde bulunulmasına öncülük eder. Göç aracılığıyla, davranış örüntüleri alışverişe gidilir, yeni düşünce geliştirilir ve kültürün sınırları genişletilir (Fichter, 1996, s. 155-156). Bir mekân değiştirme durumu olan göçler, iç ve dış göç olarak iki farklı tabanda değerlendirilmektedir. İç göç, bir ülkenin kendi alanları dâhilindeki bir alandan başka bir alana yönelik olarak yapılan göç hareketidir. Diğer göç türü olan dış göç ülkeler arası yapılan göç durumudur. Bireyler kalıcı ya da geçici süreçlerle ve çeşitli nedenlere bağlı olarak bölgelerini değiştirmektedirler. Bu yer değiştirme durumu yıl içerisinde sistematik aralıklarla da yapılabilmektedir (Sağlam, 2006, s. 34). Göç çözümleme işleminde itici etmenler çekici etmenlerden kökleşmiş olarak ayrışma göstermektedir. İtici faktörlerin çoğunlukla tutucu, emniyeti yükseltme amacıyla yapılan nedenleri oluşturduğu düşünülürken, aynı zamanda çekici faktörlerin daha risk alma edimine taraflı ve kazancı yükseltmeye yönelik bir göçü cazip kıldığı fikri yer edinmektedir (Marshall, 1999, s. 685).

Göçler yönleri bakımından çeşitli doğrultularda olabilmekte ve kimi ülkelerde seri ve yoğun bir kentleşme ve göç akışı oluşabilirken, kimi ülkelerde görece yavaş seyredebilmektedir. Türkiye’de 1950 yılından itibaren gerçekleştirilen göç hareketleri incelendiğinde çoğunlukla köyden kente doğru bir akışın olduğu bilinmektedir. 1980’den sonra mevcut seyrin yönünün farklılaştığı ve bu akışın küçük şehirlerden daha gelişmiş kent yahut metropollere yönelik seyrettiği görülebilmektedir. Göç ve kent kavramıyla paralel anılan kentleşme, kentlerin ve kentlerdeki popülasyonun çoğalması olarak anlaşılabilir. Kentlerin mevcuttaki içsel nüfus artışıyla beraber, diğer bölgelerden olan göçlerle de kentlerin nüfusunu arttıran etkenlerden olmuştur (Sağlam, 2006, s. 35-39). Göçle birlikte 1950’li yıllardan itibaren ivme kazanan kentleşme süreci belli bölge ve şehirlerde nüfusun yoğunlaşmasını beraberinde getirmiştir. İç göçlerle ekonomik yönüyle zayıf kalan bölgelerden batıya yöneldiği varsayılmaktadır (Taş ve Özcan, 2013, s. 289). Türkiye’de şehirleşme, sanayinin gelişmesinin sonucu olarak düzenli bir yapılanma içerisine yol alamadığından konut sorununu beraberinde getirdiği gözlenmektedir. Hukuk ve imar dışı çözümlenmeye çalışılan bu sorun gecekonduların görülmesine kaynaklık etmiştir (Sağlam, 2006, s. 40). Türkiye’de, 1980’li yıllardan sonra da terör olaylarının etkisiyle zorunlu göçler oluşmuştur. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde göçler yaşanarak, hem bölgede hem de ülke genelinin sosyo-kültürel yapısında önemli değişikliklerin olduğu görülebilmektedir (Taş ve Özcan, 2013, s. 296).

Dış göç sürecinde Türkiye, öncelikle nüfus mübadelesi ile oluşan göçler hem göç alma hem göç verme bağlamında önemini korurken, Avrupa’da oluşan işgücü açığıyla ortaya çıkan işçi göçü dalgalarıyla

göç veren bir konuma geçtiği görülmektedir. Batı Avrupa'ya yapılan göç 1961 senesinde öncelikle Almanya devamında başka İskandinav ve Batı Avrupa ülkelerine yönelik misafir işçi anlaşmalarıyla sağlanmış, kısa süre içerisinde büyük göç hareketliliğinin kaynağını oluşturmuşlardır. 1970'lerde misafir işçi sözleşmesinin feshi göç hareketliliğinin önünü almakta yeterli olamamıştır. 1980 yılındaki askeri darbe ve sonrasında gelişen Güneydoğu meselesi Avrupa'nın kimi ülkelerine iltica yoluyla Türk vatandaşı mültecilerin gitmesine ve işçi göçü yaşanmasına sebep olmuştur. Devamında ailelerin bir araya gelebilmeleri hakkında düzenlemelerin yapılması, göçlerin sürdürülmesine yol açmış ve farklı etaplardan geçen bu süreç kararlılık kazanarak Türk vatandaşı göçmenler için kalıcı yurttaşlar konumunu almasını sağlamıştır (Kaya, 2008, s. 163). Son dönemlerde Suriye'de yaşanan bunalım öncelikli olmak üzere çevrede yaşanan savaş ve çatışmalar ülkenin yoğun göç almasına kaynaklık etmiştir. Göç alan bir ülke konumuna dönüşen Türkiye, geçiş için kullanılan bir bölge olma özelliğini de üzerine almıştır. Türkiye, uluslararası göç hareketliliğinin merkezi olan kaynak, hedef ve transit bir ülke konumuyla anılmış, 1950 ve 1970'li yıllar arasındaki göç veren ülke pozisyonu değişerek, dünyanın en büyük mülteci nüfusunu barındırma konumuna bürünmüştür. Bu göç dalgalarına sebep olan durumlar şu şekilde özetlenebilmektedir. Asya ve Afrika ülkelerindeki politik ve iktisadi istikrarsızlık, çatışma gibi olumsuz koşullar neticesinde ülkelerinden ayrılan kişiler ve diğer ülkelere gidebilme kaygısıyla ülkeyi geçiş bölgesi olarak gören kişilerin oluşturduğu hareketlidir. Ekonomik olarak güçlü olan Türkiye'de bavul ticareti yapmak isteyen kişiler, bundan başka Doğu Blok'u ülkelerinden izinli ya da kaçak yollarla ülkede kalma ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nden gelen işçi olarak barınma amacı bulan kişiler oluşturdukları göç dalgasıdır. Küreselleşme süreciyle birlikte gelişen ülkeler arasındaki sınırların silikleşmesiyle ülkeye gelen kişilerin göç hareketliliği ve Suriye İç Savaşı sonucunda oluşan kitlesel olarak göç eden Suriye vatandaşlarının Türkiye'de bulunması hareketlilik dalgalarının önemli sebeplerini oluşturmaktadır (Aygül, 2018, s. 69-70). Günümüzde devam eden göç yapılanmasının toplumsal yapıyı derinden etkilediği görülmektedir.

Bir nüfus hareketi ve mekân değiştirme eylemi olarak göç, açıklanması kolay olmayan ilişkiler bütünü içinde barındırmaktadır. Bu özelliğiyle kültürlerarası etkileşimde aktif rol oynamakla birlikte hayatın içinde bir gerçeği sunmaktadır. Göç olgusunu daima bünyesinde barındırmış bir millet olan Türkler için bu olgu, neredeyse Türklük kavramıyla birlikte anılan bir durum haline gelmiştir. Çeşitli sebeplerle Türkistan'dan Akdeniz'e oradan da Avrupa'ya yayılan Türkler, göçün izlerini üzerinde taşıyarak tarihteki yerini almıştır (Şen, 2014, s. 232). Zengin geleneğe sahip bir millet olan Türklerde yaylak ve kıslak hayatı önemli bir yer tutmaktadır. Hayvancılıkla yakinen muhatap bir toplum olan Türkler için en temel göç eylemini süreklilik içeren yaz ve kış aylarına ayak uydurularak iklim koşulları doğrutusunda, yüksek ve alçak bölgeler arasında süregelen bir döngü içinde yaptıkları bilinmektedir. Göç; sosyal, kültürel, ekonomik gibi unsurları etkileyen, dönüştüren, yeni oluşumların doğmasına gebe bir süreci de tanımlamaktadır. Her ne amaçla yapılıyor olsa da gidilen coğrafyaya beraberinde götürülen kültür ve medeniyet birikimi bölgenin dinamizmini etkilemekte ve değişimin yaşanmasına kaynak oluşturmaktadır. Benzer şekilde, varılan coğrafyanın dinamikleri bölgenin yeni konuklarını karşılıklı olarak etkilemekte ve aktif bir ilişkiler yumağına dönüştürmektedir. İçinde hareket gibi birçok ögeyi barındırması özelliğiyle kültürlerarası oluşumları etkileyen, yeni dönüşümlere olanak sağlayan ve kendinden sonraki süreci de etkileyebilen bir yapıya sahip olan göç vasıtasıyla kültürler gelişip, şekillenebilmekte ya da silinebilmektedir. Var olan sistematizminden göç vasıtasıyla kopan birey ya da grup için gidilen yeni mekân, yeni kapsamların kazanılması anlamına gelmektedir. Bireyin psikolojik, sosyal vb. yapılarını yeniden güncellemesine kaynak olan bu eylem biçimi, bellekte geçmesi kolay olmayan emareler bırakmaktadır. Bu belirtileri önemli kılan ise göçün içinde barındırdığı, bireyin ona yüklediği anlamdır. Öyle göçler vardır ki içine kocaman bir yaşamışlığı alır. Acı, sevinç, hüzn, yıkım, mutluluk, yalnızlık gibi insani değerlerle kendine nitelik kazandırmaktadır. Sosyal bir varlık olan sanatçı için göç, kimi zaman kendi yaşamışlıklarından, kimi zaman tarihin referanslarından, kimi zamansa sadece içsel duyarlılığından beslenme kaynağı olabilmektedir. Birçok sanat disiplini altında işlenen göç olgusu, çağdaş Türk resim sanatında en seçkin örneklerini vermeye devam etmektedir.

Göç Olgusu ve Çağdaş Türk Resim Sanatındaki Eserlere Yansıması

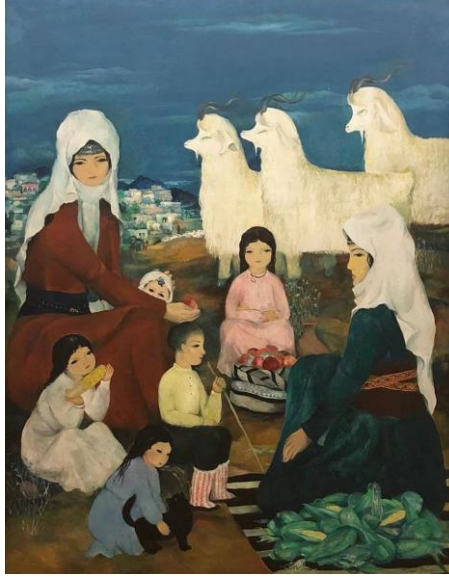
Sanat ve göç olguları yaşamsal süreçte kesintisiz yer almaktadır. Ekonomik yaşamdan kültüre değin yaşam döngüsünü tüm yönleriyle etkisi altına alan göç, temel değişim vasıtasıdır. Diğer yönden sanat, insan varlığının öznel bir tavrı olmasının aksine, bu durumun yapılanmasında sosyal dinamiklerin gücü göz ardı edilemez bir gerçekliktir. Bu sebeptendir ki; göç olgusunun toplumun inşa edilmesinde önemli bir faktör olarak etkisini dolaylı ya da dolaysız bir şekilde sanat olgusuna yansıması gündeme gelmektedir (Gönülal, 2007). Göç olgusunun sanata yansımasına insan ekseninde bakıldığında göç eden bireylerin kişisel

hatıraları, grupların kolektif tarih bilinci ve kimliği görsel bir ifade yöntemiyle sanat tarihindeki yerini alırken, konuya dikkatleri çekerek aynı zamanda bir farkındalığın oluşmasına da kaynaklık etmektedir.

Yaşanmışlık durumuna göre bireyin bilinçaltında çok derin izler bırakabilen göç, özünde bir şeyi geride bırakmayı gerektirir. Bir belirsizlik durumuna doğru yönelirken, bir dönüşümün öteki ismi olur. Her durumda göç kavramının altında zorunlu bir mekân değişikliği yatmaktadır. Doğasında yaşanan yer terk etmek vardır. Göç eylemine sebep olan durumlar aslında göç ettirmeyi zorlayan sebeplerdir. Göç içinde yaşanan, alışkanlık haline gelen yerleşim yerini terk etmektir. Daha da önemlisi, sevdiklerinden, dilinden, kültüründen vazgeçmektir (Atan, 2019). Kimi göçler beraberinde yeni bir hayata karşı gösterilen umuda kavuşma çabasını, gerçekleşmesi beklenen hayalleri niteleseler de; daha çok yaşam koşullarının zorluğu karşısında yüklenilen, öncelikle kederi, yok oluşu öne getiren ve bu durum altında yaşanan aşılması gereken zorlu bir engel sürecini akıllara getirmektedir. Yaşamın bir yerinde varlığını koruyacak bir serüven olan göç, ardında bırakılanları, gelenekleri, alışkanlıkları, korkuları, öncelikleri, aşına olunan birçok değerli hatırlayıp, yaşanmışlıklar bütününe çevrilmesine kaynaklık etmektedir. Göç sürecini doğuran yol serüveninde, yitirilmiş yaşamlar, küçük çıkınlara sığdırılmaya çalışılan kocaman hatıralar, parçalanmış arzular, eksikliği hep hissedilen bir bütünün kesitlerini oluşturmaktadır.

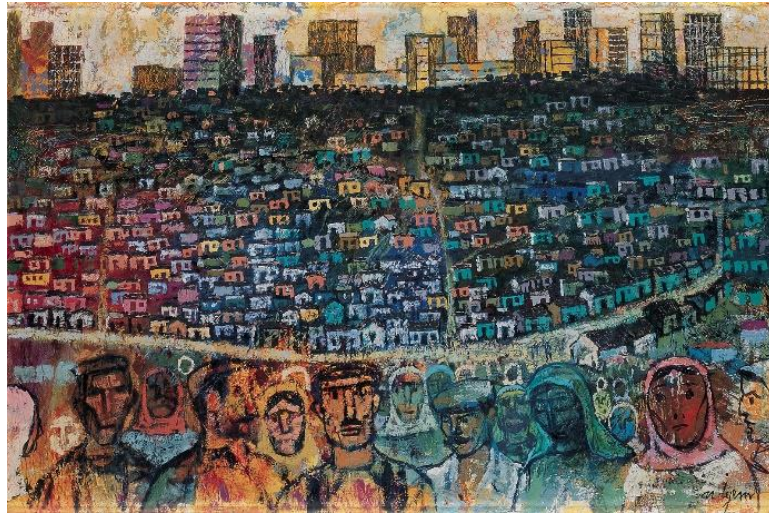
Sanat pratiğinde göç olgusu modern dönemlere kadar genellikle iki esas üzerine temellenir. İlki daha ilk çağlardan bireyin daha nitelikli iklim koşullarında yaşamını sürdürebilmesi için çabaladığı arayış sürecidir. Devamında gelen aşamalı süreç göç deneyimlerini birlikte getirmiştir. Savaşlar ise ikinci temel oluşturmaktadır. Çeşitli sebepler altında çıkan savaşlardan etkilenen insanoğlu, savaşın yıkıcı özelliklerini hem bireysel hem de toplumsal boyutlarıyla yaşar ve kaçınılmaz olarak göçe zorlanır. Birçok deneyimle göçe tanık olan birey, politik ve kültürel manada bir hayli yapıyı da yeni yerleştiği yere taşımaktadır. Modern dönemde bu olguya kentleşme kavramı farklı bir boyut kazanarak eklenmiştir (Öner, 2016, s. 42). Göçün doğurduğu birçok sosyolojik, ekonomik, psikolojik gibi nedensellikler sanatsal çalışmaların gündeminde estetik duyarlılıkta sunulmaktadır. Günümüze kadar Türk resim sanatı içerisinde birçok sanatçının göç olgusunu çalışmalarına taşıdıkları görülebilmektedir. Bireysel sanat pratiklerinde uygulanan göçe öznel yaklaşım, odaklanılan bu tema ekseninde birçok zenginlikle birlikte sunulmasına kaynaklık etmiştir.

Bu zenginliklere yerinde olabilecek başarılı örneklerden birine Turgut Zaim (1906) verilebilmektedir. Köy yaşamını minyatür esinleriyle yorumlayan sanatçı, konu seçiminde öncelikle Anadolu köylüsüne yönelmiş ve eserlerinde anıtsal bir boyut kazanarak figüratif anlatımlara önem vermiştir. Folklorik konulara yönelen sanatçı, göçerler ve köylülerin mutlu yaşam kesitlerini ayrıntılarından yalıtılmış form düzeneğiyle belirgin bir şekilde ortaya koymakta ve yörükler gibi ele aldığı tüm konular sanatçının öznel yorumuyla tuvalerde yeniden yaşamsallık kazanmaktadır (Gıray, 2000, s. 414). Tanıkçı bir netlik, samimiyet ve duyarlılığını eksiltmeyen bir devamlılıkla Anadolu köylüsüyle, göçerlerin yaşamından kesitleriyle başarılı çalışmalar yapmıştır (Tansuğ, 2005, s. 174-175). Eserlerinde seçtiği imgeleri, Anadolu kültürünün bir yansıması olarak düşünülebilecek çalışmalarında kendine özgü bir ifade dili yakalamıştır. Bu üslupsal ifade dili geleneksel form iradesine sadık kalınarak ve çağdaş bir anlatım karakterinin sınırlarında geliştirildiği görülmektedir. Anadolu yaşamında var olan göçerlerin doğal yaşam döngüsü içine yerleşen yazlık kışlık hayatın getirdiği göç olgusunun yansımaları sanatçının eserlerinde gizil olarak kendine yer edinmiştir. “Yaylada Yörükler” isimli eserinde Yörük yaşamından bir kesit verilmiştir. Arka planda yerleşik bir mekânın izleri sürdürülürken, ön planda keçileriyle birlikte şehirden uzakta bir alanda bulunan bir grup insan figürü görülmektedir. Çalışmalarının konu bakımından serüveni incelendiğinde, değerlendirilen esere verilen isimden de bir çıkarıma varılabileceği gibi, göçer toplumların bir uzantısı olarak yaylaya yapılan göç sonrası anlık bir sürecin sunulduğu görülmektedir. Sanatçının tipik olarak mutlu insan görünüşleri eylem içindeki figürlerin yüzlerinden okunabilmektedir. Eserde ön ve arka planlara yerleştirilen imgeler vasıtasıyla yaylak ve kışlak hayatın etkileşim ve zamansal olarak dönüşüm içinde olan ilişkisi örtük bir biçimde verilirken göç olgusu yan anlamsal boyutuyla okunabilme imkânı sunmaktadır.

Resim 1. *Turgut Zaim, Yaylada Yörükler, 175x135 cm, T.ü.y.b., 1962. (Satılmış, 2019, s. 17)*

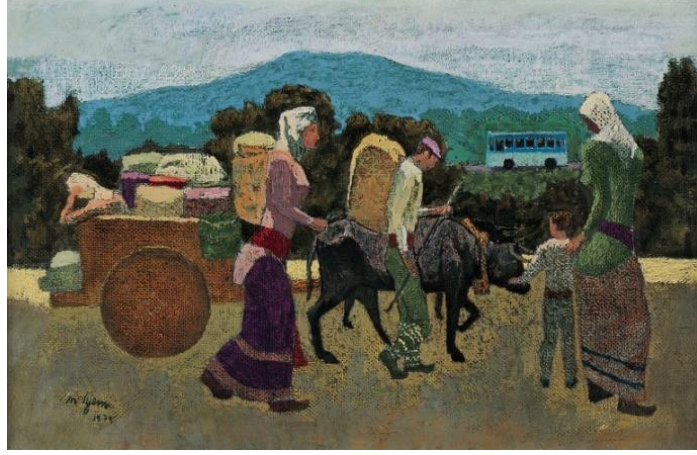
Göç ve göçün insan üzerindeki etkilerini kendine sanatsal bir çıkış yolu edinen Nuri İyem (1915), bu konuda çok sayıda eser veren sanatçılar arasındadır. Sanatsal yaşam çizgisi içinde birçok üslup çeşitlemesinde üretimler yapan Nuri İyem, özellikle 1960 sonrası Anadolu insanını, bu insanların yaşayış şekillerini inceleyen şahsına has figür anlatısı geliştirme amacı içinde olmuştur (Erdemci, Germaner ve Koçak, 2008, s. 78). Sanatçı, resimsel içeriğin anlamını vurgulayan açık ve dolaysız içtenliğe perde olan hiçbir gösterime ödün vermeden, samimi ilişkileri, katışıksız duyguları resimlemiş, teknik yetenekler, sanatsal eylemler ve renkler resme hâkim olan saf içtenliği desteklediği ölçüde dâhil edilmiştir. Doğaçlama bir anlatımın ürünlerine yaklaşan bir ustalıkla sergilenen eserlerin en önemli niteliği, yoğun bir duygu aktarımını gerçekleştirme başarısının yakalanmış olmasıdır (Giray, 2000, s. 438). Nuri İyem'in "Gecekondu Önüde" isimli çalışmasında şehre göç sonucu oluşan gecekondulaşma sorununu ele almış ve bu hikâyenin özünde aslında büyük kente göçü temsil ettiği anlaşılmaktadır. Kitleler halinde göçen insanları ön planda tutarken, orta planda yine kitleler halinde gecekondu yapılarını ve aynı şekilde arka planda kütesel bir biçimde yüksek katlı apartmanları konumlandırmıştır. Olabildiğince canlı renklerin seçildiği eserde insan, gecekondu ve apartmanlar birbirinden kolaylıkla ayrılabilirken, figürlerin yüz ifadesi ve duruşlarından içinde buldukları psikolojik durumları samimiyetle aktarılmaktadır.

Resim 2. *Nuri İyem, Gecekondu Önüde, 58x38,5 cm, Duralit üzerine yağlı boya, 1970 (nuriyem.com, 2020)*

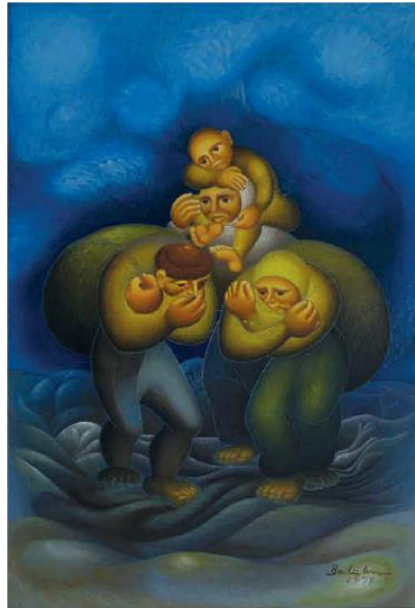
Anadolu insanının toplumsal-psikolojik yapısını dile getirdiği çalışmalarıyla öne çıkan sanatçı, göç temasını çalışmalarında sıklıkla kullanmıştır. "Göç" isimli eserinde klasik figüratif anlatım özellikleri içinde desen, kurgu, renk nitelikleri sağlıklı bir devinim içinde yerlerini almıştır. Boya katmanlarının gözlenmesine imkân sağlayan teknik yaklaşım, renklerin açık-koyu dengesi, kurgu düzlemi içerisinde ritim sağlayarak pentüre dönüşmüştür. Hareketli bir oluşum içindeki eser, anlam bütünlüğüne referans olan imgeleri bir

arada aktararak, yaşamın devingen değişimini gözler önüne sererken, insanların göçle birlikte yaşamış olduğu güçlü duygu durumları aktarılmıştır.

Resim 3. Nuri İyem, *Göç*, 56x36 cm, Duralit üzerine yağlı boya, 1975 (nuriyem.com, 2020)

Sanat yaşamı içerisinde birçok dönemi olan İbrahim Balaban (1921), dayanağını yaradılış öyküsünden, köy yaşamının büyüğünden, Anadolu insanının özgünlüğünden ve göç gibi yaşamın gerçeklerinden aldığı çalışmalarında insana ve hayata dair kesitler sunmuştur. Çalışmalarının estetik yapılandırmasını, yaşamsal deneyimleriyle birlikte; toplumsal ve sınıfsal çelişkiler, Anadolu insanının hem doğa hem de kendisini baskılayan güce karşı direnişi gibi temalarla temellendirmiştir. Sanatçı bilindik kalıplardan sıyrılarak, şema resminin dışında resimsel bir dinamizm yaratmayı başarmıştır. Kendine özgü geliştirdiği üslubunda kullandığı canlı renklerle, kurguladığı kompozisyonlarda hüznü yer bırakmadan mutlulukla doldurmuştur (Balaban, 2011, s. 104-105). Otodidakt bir ressam olan İbrahim Balaban eserlerinde figürlerini boyarken açık koyu endişesine kapılmamayı ve figürlerin varoluş yapısına aksi bir durum yaratmamayı seçmiştir. Figürlerinde naif sanat anlayışının bir yansıması olarak anatomik çarpıtmalarla bir deformasyon izlenmekte ve bu çarpıtmalar sanatçının resimsel yaklaşımının özellikleri arasında olmaktadır (Ersoy, 1998: s. 164). Kendine has üslubuyla yarattığı “Göç” isimli çalışmasında ailece çıkılan yol hikâyesi ele alınmıştır. Çıplak ayaklı yetişkin figürlerin sırtlandığı bohçalar ve çocuklar, göçün ne denli zorlu bir süreci gerektirdiğini gözler önüne sermektedir. Resmin oluşumunda yararlanılan biçimsel dil, figürlerin içinde bulunduğu ruh hallerini yansıtmış, fantastik bir kurgu içerisindeki figürlerin güçlü bir ritim içinde yerleştirilmesine olanak sağlamıştır. Sanatçının renk seçimindeki içgüdüsel yaklaşımı resmin anlamını güçlendirmiş ve yapısal bütünlüğünün etkisini arttırmasına olanak vermiştir.

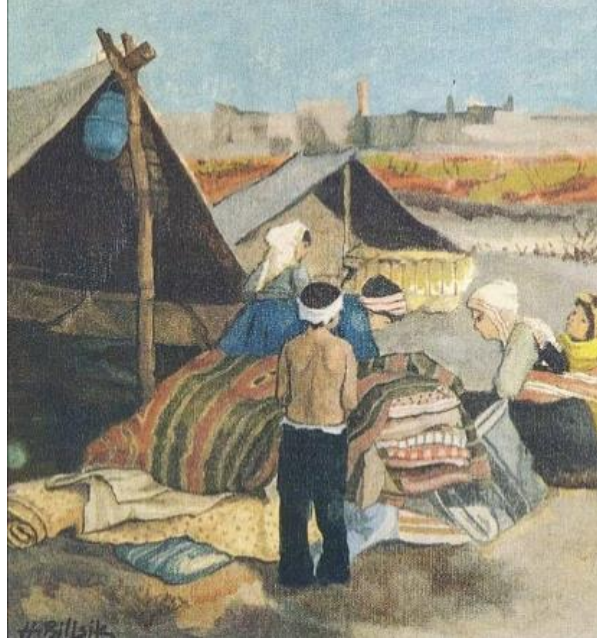
Resim 4. İbrahim Balaban, *Göç*, 100x70, Duralit üzerine yağlı boya, 1978 (Balaban, 2011, s. 21)

Bir Rönesans sanatçısı hassasiyetiyle figüratif resimler yapan Neşet Günal (1923) toplumcu gerçekçi bir anlayişla Anadolu insanını ve yaşantısını yorumlamıştır. Bilinçli bir gözlem sürecinden geçirdiği sorgulamalarıyla üretimler yapan sanatçı, ağır oturaklı ve abartılmış deformasyonla belirlenen desenlerle, pastel ton ve standartlaşmış renklerle Anadolu insanının ve toprağının tüm özelliklerini titizlik ve sabırla işlemiştir (Ersoy, 1998, s. 82). Sanatında belirli bir ulusallık ve bölgesellik aşılayan sanatçı, Anadolu insanının yaşantısından kesitler sunmuştur (Berk, 1972, s. 37). ‘‘Mola’’ isimli eser incelendiğinde hane halkının g c eylemine tanık olunmaktadır. Ailenin g c ederken verdiği bir mola anını resmettiği görülmektedir. Eserde sol tarafta erkek figürü yerleştirilmişken, kadın ve  ocuk diğer tarafa doğru konumlandırılmıştır.  ocuk anneye ilişkilendirilmiştir. Kadın ve  ocuk yorgunluklarını oturup dinlenerek giderirken, erkek figürün ayakta betimlenmesi kente ulaşıldığında ilk çalışacak olan bireyin kendisi olacağı mesajı olarak yorumlanmaktadır. Kadına atfedilen simgesel olarak emek yoğun işlerde hizmet vereceği olmaktadır. Arka planda aşılması gereken tepeler zorlu yaşam mücadelesinin ipuçlarını vermektedir (Karkıner ve Ecevit, 2012, s. 220). Günal’ın eserlerinde g c eyleminin öncesi ve sonrasındaki etkilerini görebilmek olasıdır. G c anını eserlerine sıklıkla yansıttığı söylememek zor görünmesine rağmen, g c hareketinin bir sonucu olarak gelişen zorlukların ve acıların insan üzerindeki yansımalarıyla, yaşanabilecek muhtemel g c eyleminin olasılığı dramatik ve tüm detaycılığıyla işlendiği duyumsayabilmektedir.

Resim 5. Neşet Günal, *Mola*, 139x210 cm, T. .y.b., 1962 (Karkıner ve Ecevit, 2012, s. 220)

Çağdaş Türk sanatı içinde özgün bir yeri olan Hüseyin Bilişik’in (1923)  alışmaları içerik ve biçim bakımından tutarlılık göstermiştir. Sanatçı, g c konulu bozkır resimlerinde içeriği ulusal nitelikler taşıyan bir resim dili oluşturma amacı içerisinde olmuştur. Doğu Anadolu yöresinin  ile çeken kırsal yaşamından derlediği görüntülerde insanın toprakla olan mücadelesini aşışlageldik bir anlatım yöntemiyle işlemiş, insan-toprak ilişkisini ikisi arasındaki tükenmeyen mücadeleyi işaret etmiştir. İstifleme biçiminde bir kompozisyon kurgusu içinde toprağın rengi olan kahverengi ve çeşitli tonlardaki yeşilin kullanıldığı bir renk skalası h kim olmuştur. Sanatçının 80’li yıllarda ürettiği yapıtları değişime uğrayarak, büyük renk lekeleriyle parçalanmış kompozisyonlara d n m ş, daha canlı ve  oşkulu renk anlayişıyla soyuta evrilmiştir. Kullandığı plastik ögeler bir Y r k  adıru ya da bir tarım aracından bir detay olarak yine gerçeklerden beslenmiştir. Ancak hangi konu veya üslupta çalışırsa çalışsın eserlerinin arasındaki organik ilişki varlığını hep korumuştur (Ersoy, 1998, s. 83). 1989 yılından itibaren farklı sanat eğilimleri altında çalışmalar yapmış, ileriki aşamalarda çok boyutlu düşünce dinamizmini veren anlayiştaki çalışmalarını s rd rm ştir (Gültekin, 1992, s. 188). ‘‘G cebeler’’ isimli eserde figürler eylem içerisinde aktarılmıştır. Uzun bir hik yenin öznesi niteliğindeki g c eden figür grubu kompozisyonun merkezine yerleştirilmiş, çalışmada yerel motiflerle renkler ön plana çıkartılmış ve yöre peyzajının kimliğinden yararlanılmıştır.

Resim 6. Hüseyin Bilişik, *Göçebeler*, T.ü.y.b. (istanbulsanatevi.com, 2019)

Toplumsal içerikli resimleriyle çağdaş Türk sanatında kendine yer edinen Nedim Günsür (1924), yerel duyarlıkları özümseyen yaklaşımıyla özgün figüratif resim çalışmaları yapmıştır. Günsür'ün İstanbul'u, köyden kente göç sürecini ve bunlarla birlikte göç eyleminin birlikte oluşturduğu gecekondu kavramı gibi meseleleri aktardığı çalışmaları da toplumsal kökenli ürünleri kapsamında yer almaktadır (Erdemci vd., 2008, s. 140). Günsür'ün sosyal olaylar ve göç ile ilgili birçok önemli eserinin arasında, İstanbul resimlerinde bir önemli eseri de "Gurbetçiler" adı altında toplanmıştır. Almanya'ya gönderilen Türk işçilerinin dramını irdeler ve resimlerinde bu izleğin izleri bulunur. 1960'larda yaşanan kentleşme olgusuyla birlikte başlayan batıya insan gücü göçü, birçok sanatçının eserlerine malzeme olurken, Günsür'ün de güncel konuları arasına girmiştir (Giray, 2000, s. 490). Avrupa'ya insan göçünün yaşanması, toplumsal bir gerçeklik olarak sanatçının göç ve göçün getirdiği süreçler bağlamında duyarlı çalışmalarının içinde yer bulmuştur. Daha güzel yaşama kavuşma arzusuyla göçen insanlar, eserde "İstanbul-Frankfurt" seferini yapmakta olduğunu ifade eden trenin önünde hareket halinde yerleştirilmişlerdir. Tren penceresinin dibinde gurbete yol alacak olan kocasını yolcu eden kadın ve çocuklar, çaresi olmayan bir durumun oluşturduğu toplum gerçeğini duyumsatmaktadır. Göç eden gurbetçi, umutsuzluk ve bıkkınlıktan öte, zorluk ve çaresizliğe direnen bir formda sunulmuştur. Mekâna dair bilginin sunulduğu eserde trenin hareket yönü de anlaşılabilirlikle birlikte, yetişkin ve çocuk grupların içinde bulunduğu farklı insan çeşitlemeleri yaşamdan izler barındırmaktadır (İşanç, 2008, s. 62-63). Gerçekçi bir anlatımın öğelerini barındıran eser, dağınık ama kalabalık figür grubuyla oluşturulmuştur. Resimdeki figürlerin göçün getirdiği yapının üzerindeki psikolojik etkisi duru bir sanatsal dille sunulmuş, kullanılan renk değerleriyle durum pekiştirilmiştir. Sade bir üslupla göçe dair ciddi ipuçlarının verildiği eserin içeriğiyle biçimsel düzenlemesi arasındaki bağ denge içinde sunulmuş, yakalanan ritim olgunluğuyla çalışma nesnel görüntüsünün arkasında anlamsal olarak da zengin bir görünüm kazanmıştır.

Resim 7. Nedim Günsür, Yeşil Tren / İstanbul – Frankfurt , 80x40 cm, T.ü.y.b. (blog.peramuzeesi.org.tr, 2020)

Çağdaş figüratif resmin önde gelen bir ismi olan Cihat Aral (1943), toplumsal gerçekleri işlerken eleştirel bir yaklaşım sergilemiş, kendine özgü sanatsal anlatım diliyle açlık, savaş, göç, yoksulluk, zulüm gibi her toplumda ve her dönemde insanlığın yaşadığı acıları irdelemiştir. Tanığı olduğu, deneyimlediği yaşantısını çalışmalarına aktararak insan ve yaşam gerçeğini resimlerinin içeriğine almıştır (Ersoy, 2004, s. 45). Çalışmalarının merkezine insanı alan sanatçı “Göç” isimli yapıtında görüntünün ötesinde derin bir anlam örüntüsü yattığı algılanmaktadır. Toplumsal olaylardaki kargaşa içinde insan varlığını betimlerken toprak renginin tonlarından yararlanmış, çölde görülen serap misali ulaşılacak istenen bölgeyi çekici ve umut verici kılmak adına canlı renkleri dahil etmiştir. Her ne kadar umut verici imgeler varlığını ispatlamaya çalışsalar da resmin geneline hakim olan kahverengi, sıkıntılı ve belirsiz bir durumun altını çizen göstergeler olmuştur. Olanca gerçeğiyle bir dramı sunan eser, sürecin devamının ne olacağına dair merak uyandıran imgeleriyle izleyiciyi içine çekmeyi başarmış görünmektedir.

Resim 8. Cihat Aral, Göç, 115x147 cm, T.ü.y.b., 1995, TCMB Koleksiyonu (www.turkishpaintings.com, 2019)

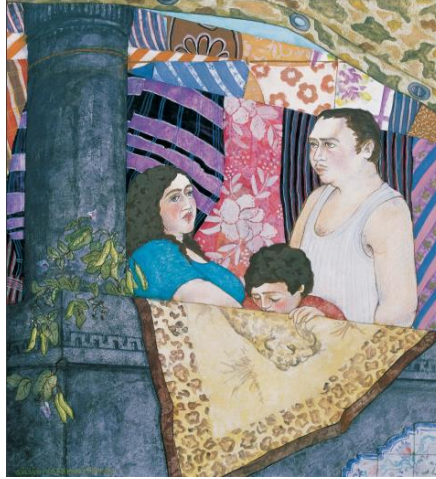
Toplumsal içerikli eserleriyle tanınan Ramiz Aydın (1937) yaşadığı toplumun sorunlarını ve çelişkilerini tuvallerine aktarmış, kırsal kesimin yürüyen, yük taşıyan, güçlü, sağlam ve dürüst insanlarını idealize ederek anıtsallaştırmıştır (Ersoy, 1998, s. 87). Öner’in (2016, s. 49) çalışmasında, sanatçının göç temasını konu alanı olarak irdelemesinin özünde Aydın’ın toplum ve insan duyarlılıklarının rolü bulunduğu bahsetmiştir. Ramiz Aydın’la yaptığı kişisel görüşmesinde sanatçı; göç için hem toplumsal bir sorun hem de umut olarak yorum yapmış, göç edenlerin çaresizliğinden duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir.

Ramiz Aydın’ın az renk ve pastel tonlarının ağırlıklı olarak kullanıldığı “Göç” isimli eserinde kalabalık bir figür grubu yer almaktadır. Geniş bir düzlük içinde sıralanan figürlere arka planda yatay bir ufuk çizgisi eşlik etmektedir. Abartısız ve gerçekçi bir kurgu içinde dış dünyanın nesnel görüntüleri sanatçının kişisel ve tinsel duyarlılığında sunulmuştur.

Resim 9. Ramiz Aydın, *Göç*, T.ü.y.b., Özel Koleksiyon (Tansuğ, 2005, s. 304)

Gülsün Karamustafa (1946), toplumsal yaşam içerisinde bir sorun olarak beliren göç ve göçün sosyokültürel etkilerini 1970'lerin ikinci yarısından 1980'lerin başlarına kadar olan süreçte köyden kente olan göçün yarattığı değişim ve buna bağlı olarak gelişen kültürel yapılanmaları resmetmiştir. 1980'li yılların ortalarından itibaren göçün toplumsal etkilerini ele almış, toplumsal yozlaşma, kültürel etkileşimler, melezleşme, popüler imgelerle birleştirilen simgeler halinde görülmüştür. Sanatçı 1990'lı yıllarda Türk toplumsal siyasal tarihine uzanan çalışmalar yapmış, zorunlu göç, göçün sosyo-ekonomik, kültürel yansımaları gibi konular aynı dönemde yerleştirme ve videolarında işlenmiştir. Sanatçı, sanatın farklı malzeme ve türleri içinde göç ve kültürel kimlik konularını işlemeyi sürdürmüştür (Erdemci vd., 2008, s. 370). Sanatçı "Balkon" isimli çalışmasındaki eklektik yapısından ve stiline karmaşıklığından bahsetmiştir. Evde, Osmanlı bir objenin bulunduğu düşünülerek yapılan yorumda, ne Osmanlı bilgeliğinin ne de kadın imgesinin yapısı buluşmaktadır. Sanatçı, bahsi geçen eserin yapıldığı dönemden İstanbul'un kalabalıklaştığı ve sentezlenmiş bir birliktelikten bahsetmiştir. İç göçle Anadolu'dan gelmiş insanların, şehirdeki Art Nouveau tarzında mimarisi oluşturulan yıpranmış apartmanlardaki yaşamlarından kesitleri anlatan eserde, farklı öğelerin oluşturduğu derinliksiz birlikteliklerin geriliminden ya da uzlaşımından faydalanılmıştır (Sağır, 2008: s. 162). Sanatçının göç merkezli çalışmalarında temellenen göç edenlerin yeni yaşam alanına uyum çabaları, kendi kültürünü yaşatma ısrarı ve varılan yerin kendi yaşam dinamikleri arasında kalınan, her iki tarafında gerçekliğinden uzaklaşmış melez bir çelişkili durum dile getirilmiştir.

Resim 10. Gülsün Karamustafa, *Balkon'dan*, 52x57 cm, Kağıt Üzerine Guvaş Boya, Suluboya, Renkli Füzgen, 1982 (saltonline.org, 2020)

Figür resminde sıra dışı farklılıkta, kendine has bir üslup yaratan Temür Köran (1960), psikolojik yönü daha fazla hissedilen, kökleşmiş, alışılmış figür resminin de ötesinde, çizgisini aşan yapıtlar üretmektedir. Figürü, daha derin ve sembolik anlamlar yükleyerek yenilemekte ve oluşan yeni anlamlarıyla kullanmaktadır (Ersoy, 2004, s. 336). Sanatçının, cesur renk yaratımıyla dikkatleri toplayan tuvallerinde güçlü desen ve yaratıcılığın birleşmesiyle oluşturulan coşkun ritim duygusu, renkçi figüratif sanat anlayışının özgün karakterleri olarak yorumlanmaktadır. Sanat tarihinden referanslar bulunan eserleri, çok katmanlı okumalara olanak sağlamaktadır (Kazanç, 2020). Küresel ve güncel olan göç kavramı üzerine çalışmalar yapan Temür Köran, renk, doku ve biçimin ağırlıklı olarak dengeyi kurduğu çalışmalarında

travmatik bir durumun yarattığı koşulları, yeni anlamları ve ifadeleriyle birlikte insana dair duygulara atıfta bulunarak yorumlamaktadır. “Göç” isimli eserinde yakın zamanda Suriye’de yaşanan savaş ve çatışmadan çıkış bularak, Türkiye’yi de derinden etkileyen evrensel boyuttaki insanlık dramının bir yansıması olan göç olgusu üzerine yoğunlaşmıştır. Dinamik bir görsel anlatım diline ulaştığı çalışmalarının klasik üslubu, plastik değeri yüksek, duygu aktarımının yoğun olduğu çalışmasında, bakış açısının insan ekseninden olduğunu yinelemektedir.

Resim 11. *Temir Koran, Göç, 150x410 cm, T.ü.y.b., 2015, Tıyap Sanat Fuarı Koleksiyonu (unlimitedrag.com, 2020)*

Tüm zamanlarda, tüm kültür ve coğrafyalarda görülebilecek göç eylemi, toplumdaki bağımsız olarak yaşayamayan sanatçılar için bir güdüleme aracı olmuş, çağdaş Türk resim sanatında da yansımaları sıklıkla görülmüştür. Tarihsel süreç içinde dolaylı ya da dolaysız yaşamsal bir belge olma özelliği de olan göç olgusunu eserlerine aktaran birçok sanatçı ismi verilebilmektedir. Bu örnek isimler arasında, köklerine sıkı sıkıya bağlı, geçmişin derin izlerinden beslenen, özünde insanı ve Türk toplumunun geçirdiği dönüşümleri ve köklü geçmişini ve bununla birlikte göç konusunu sıklıkla irdeleyen Mehmet Başbuğ güçlü ve yerinde bir temsil olmaktadır.

Mehmet Başbuğ’un Eserlerinde Göç Olgusu

Çağdaş Türk resim sanatı içerisinde figüratif çalışmalarıyla toplumsal gerçeği bir çizgide oluşturduğu eserleriyle dikkat çeken Mehmet Başbuğ, Türk insanı ve kültürel değerlerinden beslenerek üretimler yapmıştır. 1956 yılında Diyarbakır’da doğan Mehmet Başbuğ, Bursa Eğitim Enstitüsü Resim-İş Eğitimi Bölümünden mezun olmuştur. Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Resim Bölümünde lisans tamamlamıştır. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Ana Bilim Dalında yüksek lisans, sanatta yeterlik ve doktora yapmıştır. Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda on yıl görev yapmış, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Resim Bölümünde Öğretim görevliliği, Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi’nin kuruluş çalışmasında görevlendirilerek Dekan yardımcılığı ve Resim Bölümü Başkanlığını üstlenmiştir. Devamında Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim Ana Bilim Dalı Öğretim Üyeliğiyle birlikte, 2009 yılından vefatına kadar, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi’nde eğitimcilik ve Dekanlık görevlerini yürütmüştür. Günümüze kadar yurt içinde ve yurt dışında binden fazla karma ve grup sergilerine katılmış, 90 kişisel sergi açmış, çok sayıda eseri özel ve resmi koleksiyonlarda, müzelerde yer almış, çeşitli resim yarışmalarında ve mesleki anlamda Türk resim sanatına yaptığı katkılardan dolayı yirmi ödüle layık görülmüş ve Türk resim sanatına büyük katkılar sağlamıştır (Başbuğ, 2017).

Yaşamını sanata adanmış olan Mehmet Başbuğ’un resim dönemlerini, konu temelinden genel olarak; Anadolu’dan Görünümler, Göç, İstiklal Savaşı, Türk Dünyası İzlenimleri başlıkları altında dört bölümde toplamak mümkündür. Her bir konu alanına birbirinden eşsiz üretimler bırakan sanatçının eserlerinde göç olgusu da ayrıcalıklı yerini almıştır. Sanatçı, Türk Kültürü’nün yaşam damarlarının, beslenme kaynaklarının ardına düşmüş, Türk kültürünün göze çarpan kudretinden etkilenecek çalışmalarını sürdürmüştür. Türk kültürünün renklerini, olgunluğunu, diğer kültürlerden farklı kılan seçkinliğini ve yegâne konumunu ürettiği eserleriyle bugüne taşımıştır. Türk kültür simgelerini bilinçli bir sanat üretim süzgecinden geçirdiği eserlerinde birleştirerek bir gerçeğliğin sürdürülebilmesine katkı sağlayıcılık görevi üstlenmiştir.

Mehmet Başbuğ, kendine has üslubuyla görsel durum tespiti yaptığı eserlerinde, yoksulluk edebiyatı yapmamıştır. Sanatçının resimlerdeki az boyayla çok rengin birlikte dansı, müthiş bir gözlemlerle ortaya harika resimler çıkmasına olanak vermiştir. Günlük yaşamdan seçilen birçok alandaki enstantaneler, canlı bir hayatın göstergeleri olmuştur. Konargöçer Anadolu aşiretleri, sanatçının resimlerinde yaylaya çıkar.

İnsanlarda heyecanlı bir uğraş, keçilerin gözlerindeki ışık yansımaları, yaylaya çıkmanın mutluluğu, Başbuğ'un eserlerinde insanlar ve hayvanlar için değişmez bir süreci kapsamıştır (Tepecik, 2017, s. 74). Başbuğ'un resimlerinde plastik unsurları ve ilkeleri tek başına önceleyen bir anlayıştan öte nesnelere kuşatan bir Anadolu kültürünün varlığı hissedilmektedir. Resimleri, kompozisyon, renk ve kurgu bakımından özel bir coğrafyayı işaret etmekle birlikte, arka planda soyut gizemlerle dolu, destansı bir anlatım ve yaşam dilini çağrıştırmaktadır. Göçler, göçebe bir hayatın gereğinden ziyade savaşların, kıtlık ve yoksulluğun zorunluluğu gibidir. Ancak her şeye rağmen, bu resimler inancın ve baş eğmezliğin birer temsili isyanı niteliğindedir (Altıntaş, 2017, s. 68).

Çağdaş Türk Resim Sanatında figüratif çalışmalarını yeri mühürlenmiş sanatçının resimlerinde göç olgusunun kayda değer bir yeri olduğu açıkça görülmektedir. Kültürlerin, toplumların en vazgeçilmez varlık sebebi olduğu bilincinden hareketle, Türk kültür ve değerlerinden, içinde bulunduğu toplumun geçmişinden beslenerek, hür ve üstün üretimler yapmış, Türk kültür gerçeklerini yansıtmıştır. Çoğunlukla göç sürecindeki anlık görüntüleri, öncül ve ardıl psikolojik yansımasıyla aktardığı göç konulu eserlerinde, kendine has oluşturduğu üretim karakterinin çerçevesinde yorumladığı dinamik formların özgün sanatsal diliyle yapıtlarına aktarıldığı görülmektedir. Kalabalık insan figürlerinin kullanıldığı eserlerinde, güçlü desen yapısı kompozisyonun bel kemiğini oluştururken; tercih ettiği renkler ve kurgu düzeni, bir gerçeğe tanıklık eden ve gelecek kuşaklara aktarılacak belgelere dönüşmüş ve sanatçının yapıtlarının eşsiz prototipini ortaya koymuştur.

Resim 12. Mehmet Başbuğ, *Göç*, 140x200 cm, T.ü.y.b., 1984 (Özel Koleksiyon)

Mehmet Başbuğ'un 1984 tarihli "Göç" isimli eserinde, izleyicinin göç anına tanıklık etmesi sağlanmıştır. Yapısı itibarıyla sarsıcı bir yanı olan göç, önde duran iki figürden yere çökmüş olanının üzerinden rahatlıkla okunabilmektedir. Uzun bir göç kervanının bir kesitini oluşturan resimde, birliktelikten doğan ruh, grubun eylem dinamizmini yapılandırırken, lekelerle elde edilen ışık-gölge değerleri figürlerin mekânla birlikte dengeli bir şekilde yerleşmelerine olanak sağlamıştır. Eserde planlar itina ile yerleştirilirken, insan yaşam kültür ilişkisi estetik bir düzeyde sunulmuştur.

Resim 13. Mehmet Başbuğ, *G*, 80x100 cm, T..y.b., 1990, zel Koleksiyon (mehmetbasbug.com.tr, 2017)

Sanatçının 1990 yılında ürettiği ‘‘G’’ isimli eserinde, oldukça karmaşık bir olgunun ruhsal olarak geride bırakılanlara belki de kaybedilenlere bir atfın yansımaları görülmektedir. Başbuğ’un eserlerinde acının, kahrın, telenmişliğin, ilenin, unutulmuşluğun, çaresizliğin, fukaralığın, öfkenin rengi ve kokusu insan tiplerinin yüzlerinden, kıyafetlerinden çıkarılabilmektedir. Ancak aynı zamanda umut ve hayata tutunma çabası da çözümlenebilmektedir (şehsuvaroğlu, 2017, s. 43). Kağını üzerinde giden figürler arasındaki geriye doğru bakan figürün yüzündeki ifade, g yapmanın zorlu şartlarını izleyicisine sunmaktadır. Kendi kültürlerinin giysileri içinde olan figürler sanatçının belirgin üslubundaki renk seçimiyle vurgulanarak, dramatik bir gerçeklik çarpıcı bir olgunlukta izleyicisine sunulmuştur.

Resim 14. Mehmet Başbuğ, *G*, 50x60 cm, T..y.b., 1991 (zel Koleksiyon)

Sanatçının 1991 tarihli ‘‘G’’ isimli yapıtı nde yer alan ana figür ve arka planda yer alan diğer figürlerle oluşturulmuştur. Sanatçının eserlerinde ön planda tüm yüz çizgileri ile tam bir karakter analizi yer alırken, arkaya doğru perspektif ilk planda verilen duyguyu arttırarak devam ettirmektedir (Aıkęz, 2017, s. 54). Sanatçının çoğunlukla figürlerini betimlerken tercih ettiği yanık buğday ten, n plandaki figürün yüzünde uygulanmıştır. Figürün resim düzlemi üzerine yerleştirildiği alan, çalışmaya yumuşak bir ritim katarken, figürün hareketli bir görünüm kazanmasına da olanak vermiştir. Birçok değişkeni içinde

barındıran göç olgusunun kasvetli yapısı arka planda kullanılan mavi tonlarıyla güçlendirilirken, renk kontrastlarıyla oluşturulan uyumlu birliktelik sanatçının üslup kimliğinin yansımaları olarak sunulmuştur.

Resim 15. Mehmet Başbuğ, *Yörükler*, 70x50 cm, T.ü.y.b., 1995 (Özel Koleksiyon)

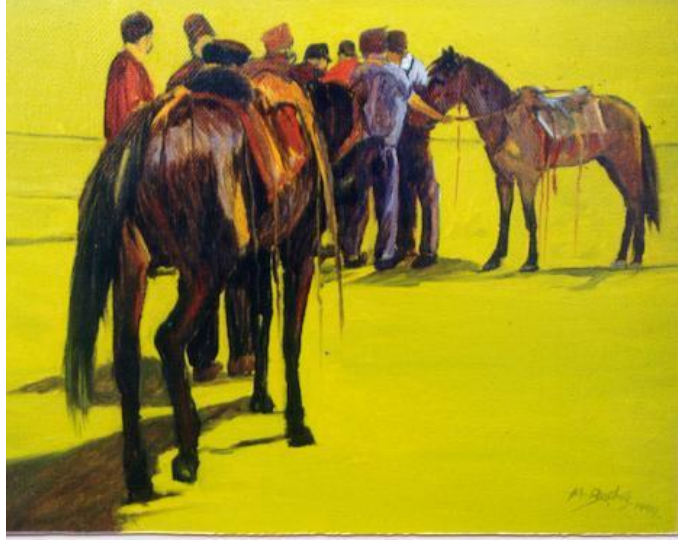
1995 yılında ürettiği “Yörükler” isimli eserinde sanatçı, Yörük yaşamından seçtiği görüntüyü kendine has üslubu içinde biçimlendirmiştir. Konar-göçer olarak nitelendirilen zorlu yaşam koşullarını, sosyal yaşamı ve mücadeleyi büyük bir özenle aktardığı çalışmalarında yaşama dair çizgisel notlar düştüğü görülmektedir (Başbuğ, 2016, s. 22). Yüzyıllarca hayvancılıkla geçimlerini sağlayan Yörüklerin yaşam tarzında devinimsel olarak hava şartlarına göre yüksek ve alçak bölgelere göçme eylemi vardır. Geniş bir mekanda biçimlenen resim içinde büyük bir alana yerleştirilen kadın figürü arkadan bir elini ters tutarak beline koymuş, diğer elini belinin yan tarafına yerleştirmiş olarak betimlenmiştir. Saf bir duyarlılık ve samimi bir insan sevgisinin sunulduğu eserde arka plandaki otlanan atlar Yörük yaşamının vazgeçilmez bir gerekliliği içinde verilmiştir. Kadın karakterlere de eserlerinde sıklıkla yer veren Başbuğ, kadının yaşam içinde ayakta durma çabasına ve her şeye rağmen umut içinde yaşadığına gönderme yapmaktadır.

Resim 16. Mehmet Başbuğ, *Portre*, 80x100 cm, T.ü.y.b., 1996 (Fırat Üniversitesi Koleksiyonu)

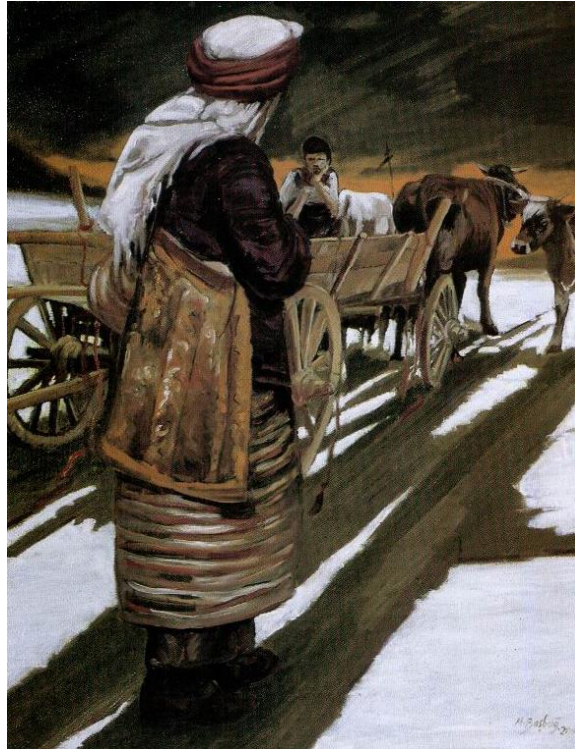
Sanatçının klasik kurgu düzeninde oluşturduğu 1996 tarihli “Portre” adlı eserinde, göç eden insanların yaşadığı ruhsal durumu somutlaştırılmış bir halde betimlenmiştir. İnsanı ön plana alan çalışmalar yapan sanatçı, figüre, güçlü desenin gerekliliklerine uyumsayarak bağlılık göstermiş ve portreleri iyi birer

ruhsal durum yansıtıcı görevi görmüştür. Dikkatli bir gözlemci olarak ürettiği çalışmasında göç temasını dolaysız olarak yorumlamış, seçtiği hiçbir öğe diğerinden daha az önemsiz olmamış ve kullanılan her bir figür resmin anlamını güçlendirirken kompozisyon içinde kendini var etmiştir.

Resim 17. Mehmet Başbuğ, Göçerler, 40x50 cm, T.ü.y.b., 1998 (Özel Koleksiyon)

Başbuğ'un 1998 yılında ürettiği "Göçerler" adlı eserinde, sade bir mekân içinde yer alan at figürü arkasından bakılarak ön planda tutulmuş ve uygulanan renk seçimiyle at ve insan figürlerinin üzerinde yorumlanan fırça darbeleri resme dinamizm katmıştır. Resimlerinin kaynağını Türk insanından ve yaşamından alan sanatçı kullandığı imgelerinde hayatın akışkan izlerini sunmaktadır. Yapıtlarında izleyiciye doğru gelen ya da tam tersi uzaklaşan figürleri görebilmenin mümkün olduğu çalışmalarına bir örnek olan bu eserde, göçerlerin yol aldığı ancak bir durum için durdukları izlenimi verilmiştir. Yörük yaşantısında önemli bir yeri olan insan ve at arasındaki ilişkinin de yansıtıldığı eserde, at figürleri de nesnel biçimiyle yansıtılmıştır.

Resim 18. Mehmet Başbuğ, Göç, 110x90 cm, T.ü.y.b., 2001 (Özel Koleksiyon)

Mehmet Başbuğ, 2001 yılında ürettiği "Göç" isimli çalışmasında, ağırlıklı olarak kahverenginin tonlarını kullanarak resmini oluşturmuştur. Zeminde beyaz renk kullanılırken, gökyüzünde koyu renk

tonları kullanılmıştır. Ancak bu yaklaşım gölgeleriyle birlikte verilen figürün daha da ön plana çıkmasını sağlayan ve biçim-öz ilişkisini kuvvetlendiren bir amaca hizmet etmiştir. Kağıt üzerinde başını ellerinin arasına alan figür ile ön planda sırtı dönük, hareketine yeni başlayan figür karşı karşıya gelmiştir. Zeminde kullanılan lekeler izleyicinin gözündeki sürekliliği arka planlara doğru sürüklemiş ve geleceğe dair umutlu beklentilere gönderme yapmıştır. Yönleri birbirlerine doğru olan figürlere arkadaki öküzlardan birinin de dahil olmasıyla oluşturulan üçgen yapıda insan hayvan ve doğa ilişkisi vurgulanmış ve hayvanlarla alınan bu yolun ne kadar meşakkatli bir süreci gerektirdiğinin altı çizilmiştir.

Resim 19. Mehmet Başbuğ, *Diyarbakır Tren İstasyonu*, 140x200 cm, T.ü.y.b., 2007 (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları Koleksiyonu)

Başbuğ'un 2007 yılında yaptığı "Diyarbakır Tren İstasyonu" isimli eserinde, bu çalışmada örneklenen eserlerindeki kurgularından daha farklı bir mekân içinde çalışmasını gerçekleştirdiği görülmektedir. Bir Anadolu şehrinde görüntülenen eser, bölgeyle ilgili imgeleri bize sunmaktadır. Arka plana yerleştirilen şehre ait dokular, trenlerin yer aldığı bölgeden itibaren kesilerek koyu renk tonları kullanılarak sınırlandırılmış bir etki yaratsa da resmin bütünlük değerini yükseltmekte ve çalışmaya derinlik katmaktadır. Eserde ışık ve renk fırça hareketlerinin hızlı yol almasına rağmen figürlerdeki durgunluk, göç sürecindeki bekleme anına gönderme yapmaktadır. Yöresel kıyafetlerin, yardımcı malzemelerin özenli bir şekilde işlendiği esere, taze renk kullanımı canlı bir görüntü oluşturarak izleyiciyi zamanın tanığı konumuna taşımaktadır. Arka plandaki kadın figürler arasındaki sürece dair belirsiz bekleme ön planda yer alan başını eline yaslayan erkek figürün gergin beklemeyle örtüşmektedir. Resmin göstergelerinin değerini arttıran kontrast renk seçimleri figürlerin hareketleriyle güçlenerek, göçle ilgili duygu yoğunluğunu yücelten itici kuvvetlere dönüşmektedir.

Sonuç

Sanatsal çalışmalar, siyasi, iktisadi, kültürel ve sosyal parametrelerden etkilenmekte ve insanı merkeze alan tüm alanlardaki gelişmelerin birer toplumsal yansımasına ayna tutmaktadır. İnsanın yaşamında dolaylı ya da dolaysız yer tutan göç olgusu, sanat alanı içinde de güncelliğini hep taze tutmuş çalışma alanlarından biri olmuştur. Çağdaş Türk sanatının resim alanındaki üreticilerinin göç olgusunu ele alan eserleri incelendiğinde, biçim içerik bakımından zengin ve kalıcı eserlerin sanat tarihinde derin izler bıraktığı görülmektedir. Farklı anlatım yaklaşımlarıyla çalışılan göç olgusunun sosyolojik, psikolojik, kültürel gibi birçok yönüyle ele alındığı ve yorumlandığı görülmektedir. Toplumun içinde doğal bir üye olan sanatçı için göç olgusu, kimi zaman göç öncesi yaşanan duygu durumları olarak ele alınmakta, kimi zaman göç anının sanatsal kesitleri olarak sunulmakta, kimi zaman ise göç sonrası yaşanan gelişmeler paralelinde sanatsal duyarlılıkta aktarıldığı görülmektedir. Göç olgusunu irdeleyen Türk resim sanatındaki bu seçkin eserlere ihtisamlı bir servet bırakan Mehmet Başbuğ; sanata, insana, yaşadığı ve yetiştiği coğrafyaya duyarlı bir sanatçı olarak üretimler yapmıştır. Sanatçının nesnel dünyada gördüğü, içinde bulunduğu kültürün geçmişinin izlerinden içselleştirdiği olayları ve yaşanmışlıkları, kendi bireysel üslubunda yarattığı sanatsal imgelere dönüşmüştür. Türk yaşam tarzından ve kültüründen beslenerek insanın yaşam mücadelesinin altını çizen sanatçı, göç olgusunu irdelerken çoğunlukla göç anından enstantaneler vermiştir. Göç olgusunu çalıştığı eserlerinin üretim tarihleri göze alındığında, belirli aralıklarla devinimsel olarak aynı tema üzerinde çalıştığı görülmektedir. Bu istikrarlı tutum, sanatçının doğduğu, yetiştiği, yaşanmışlığının olduğu coğrafyadan ve köklerinden ne kadar etkilendiğinin önemli göstergeleri arasında görülmektedir. Yöresel

kiyafetleri içinde kültürün sunduğu renkleriyle yerlerinden kopan insan figürleri, içinde bulunulan ruhsal yapısıyla birlikte sanatçının özgün üslubunda anlam kazanmıştır. Figürlerin yüzlerinden okunan g  e dair zorlu sürecin yarattığı olumsuz duyguların aksine, insanın hayata bağlanmasında önemli bir unsur olan umut çalışmalarının en önemli alt göstergeleri olarak sunulmuştur. G cl  bir desen ve kompozisyon bilgi ve deneyimine sahip olan sanatçı g   resimlerinde insan figürlerine ek olarak tamamlayıcı objelerle özellikle özel bir hassasiyeti olan atın da bulunduğu birçok hayvan figürünü resmin içerisine almıştır.  rettiği yapıtlarıyla gelecek kuşaklara benzeri olmayan kültürel bir belge sunarak, yüklendiği yol g stercilik ve kültür aktarıcılık görevini manevi bir haz duygusuyla aldığı açıkça yorumlanabilmektedir. Eserlerinde hiç bir abartıya kaçmamış olan sanatçının bir gerçekliği sunduğu ve bunu gerçekleştirirken görsel zenginlik ve birikim içeren sanat anlayışıyla yaptığı görülmektedir.

Etik Beyan

“ ağdaş Türk Resim Sanatında G   Olgusu: Mehmet Başbuğ  zelinde Bakmak” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Açıkgöz, N. (2017). Kırmızı'nın ressamı Mehmet Başbuğ'un ardından. *Türk Edebiyatı Aylık Fikir ve Sanat Dergisi*, 526, 53-54.
- Altıntaş, O. (2017). Tanrı dağları sonsuza kadar yaşlı kaldı. *Türk Yurdu Dergisi*, 360, 68-69.
- Atan, A. (2019, 14 Kasım). Sanat ve G  . *Ahmet Atan*. Erişim adresi: <http://ahmetatan.com/?p=73>.
- Aygül, Hasan Hüseyin (2018). Mülteci emeğinin Türkiye işgücü piyasalarındaki görünümü ve etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 9(20), 68-82. doi:10.21076/vizyoner.369358
- Başbuğ, F. (2016). *Mehmet Başbuğ - Bozkuşdaki atlar/ desenler*. Adana: Yeni Doğuş Matbaacılık.
- Başbuğ, M. (2017, 09 Mayıs).  zge miş. *Mehmet Başbuğ*. Erişim adresi: <http://mehmetbasbug.com.tr>.
- Berk, N. (1972). *İstanbul resim ve heykel müzesi*. İstanbul: Akbank Yayınları.
- Erdemci, F., Germaner, S. ve Koçak, O. (2008). *Modern ve  tesi 1950-2000*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ersoy, A. (1998). *G n m ş Türk resim sanatı (1950'den 2000'e)*. İstanbul: Bilim Sanat Galerisi.
- Ersoy, A. (2004). *500 Türk sanat sı plastik sanatlar*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi ve Ticaret A.ř..
- Fichter, J. (1996). *Sosyoloji nedir?*, ( ev: N. Çelebi). Ankara: Attila Kitapevi.
- Giray, K. (2000). *Türkiye İş Bankası resim koleksiyonu*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- G n l l,  . (2007). Sanat Kavramı ile İ  G   İlişkisi  zerine Düşünceler. *Sanat Teorisi*. Erişim adresi: <http://www.sanatteorisi.com/sanatteorisi.asp?sayfa=Makaleler&cicerik=Goster&id=2695>.
- Gültekin, G. (1992). *Batı anlayışında Türk resim sanatı*. Ankara: T.C. Ziraat Bankası.
- İşan , Y. (2008). *Yeni Türk ger ek liği ve Nedim Günsür* (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Kaya, İ. (2008). Avrupalı Türklere: Misafir işiklikten Avrupa vatandaşlığına. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 13(19), 149-166.
- Kazanç,  . (2020, 19 Ocak) Temür K ran: G  . *Unlimitedrag*. Erişim adresi: <https://www.unlimitedrag.com/post/temur-koran-goc>.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji s zliğ * ( ev: O Akınhay ve D. Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
-  ner, F. K. (2016). Çağdaş Türk resim sanatında g   teması: Ramiz Aydın  rneği. İçinde A. Tilbe ve S. Bosnalı (Edt.), *G    zerine yazın ve kültür incelemeleri* (ss. 41-54). London: Transnational Press London.
- Özer, İ. (2004). *Kentleşme, kentleşme ve kentsel değişme*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Sağır,  . (2008). Gülsün Karamustafa. İçinde İ. Duben ve E. Yıldız (Edt.), *Seksenlerde Türkiye'de  ağdaş sanat: Yeni açılmalar* (ss. 158-179). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sağlam, S. (2006). Türkiye'de i  g   olgusu ve kentleşme. *Hacettepe Üniversitesi T rkijat Araştırmaları Dergisi*, 5, 33-44.
- şehsuvaroğlu, L. (2017). Mehmet Başbuğ: Asım'ın Neslinin resmi, *Türk Edebiyatı Aylık Fikir ve Sanat Dergisi*, 526, 42-46.
- şen, M. (2014). Türkiye'de i  g  lerin neden ve sonuç kapsamında incelenmesi. * alışma ve Toplum*, 1, 231-256.
- Taş, H. Y. ve  zcan, S. (2013). Türkiye'de i  g  n yoksulluğa ve istihdama etkileri. İçinde S. Sarı, A. H. Gencer ve İ. S zen (Edt.), *International Conference On Eurasian Economies* (ss. 289-298). St. Petersburg – Russia, Türkiye: Beykent Üniversitesi.
- TDK. (2019, 15 Aralık). Erişim Adresi: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c80385dc4e333.43762600.
- Tepecik, A. (2017). Anadolu'dan Tanrı Dağları'na, insanların ve atların ustası, Prof. Dr. Mehmet Başbuğ, *Türk Yurdu*, 360, 70-75.

Görsel Kaynaklar

- Balaban, H. N. (2011). *Balabanizm İbrahim Balaban. International Art Center Sergi Kataloğu*. İstanbul: Bilnet Matbaacılık Kataloğu.
- Balkon'dan Eser Görseli (2020, Ocak 15). Erişim Adresi: https://saltonline.org/media/files/duskun-ikona_scrd-1.pdf.
- Gecekondular Önünde Eser Görseli (2020, Ocak 16). Erişim Adresi: <http://www.nuriyem.com/eser/s1137-028/>.
- Göç Eser Görseli (2019, Aralık 3). Erişim Adresi: http://www.turkishpaintings.com/index.php?p=34&l=1&modPainters_artistDetailID=217.
- Göç Eser Görseli (2020, Ocak 16). Erişim Adresi: <http://www.nuriyem.com/eser/s1137-007/>.
- Göç Eser Görseli (2020, Ocak 19). Erişim Adresi: <https://www.unlimiteddrag.com/post/temur-koran-goc>.
- Göçebeler Eser Görseli (2019, Ekim 11). Erişim Adresi: <https://www.istanbulsanatevi.com/turk-ressamlar/huseyin-bilisik-hayati-ve-eserleri/>.
- Karkıner, N. ve Ecevit, M. (2012). Neşet Günal'ın izinde Türk resminde tarımda kadın imgesi: sosyolojik bir çözümleme. *Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Folklor/Edebiyat Dergisi*, 18(69), 207-243.
- Satılmış, S. (2019). *Turgut Zaim'in resimlerinde renk sembolleri kullanımı ve minyatür etkisinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Altınbaş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul.
- Tansuğ, S. (2005). *Çağdaş Türk sanatı*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Yeşil Tren / İstanbul - Frankfurt Eser Görseli (2020, Ocak 15). Erişim Adresi: https://blog.peramuzesi.org.tr/wp-content/uploads/2013/11/akmed_001713.jpg.

EXTENDED ABSTRACT

The migration, which has existed since the earliest periods in human history, has been one of the domains that guide society under many variables. The migration that has been reflected on many geographies continues to have an effect in the past and today, but is among the situations that are likely to show its presence in the future. The migration, a space replacement process in the most general sense, can be subjected to many classifications. Although migration can be divided into voluntary or forced types, it is noted that there is a complex process in its essence. In migration, it is often thought that the main determinant is economic, and it is seen that the change in living standards as a harness is also effective. As a result, it is inevitable that the emigrant individual or group will take their share of various interactions. The most important result of cultural migration is the spread effect. Contacting the existing community and migrants opens the door to a new communication system. A classification can be reached in the form of internal and external migrations. The type of migration within a country's borders is called domestic migration, while what is done outside a country's borders is called foreign migration. The factors that cause migration are considered repulsive and attractive factors in their analysis. Considering the history of migration in Turkey, the movements that took place since the 1950s were mostly from village to city, since the 1980s, the course of migration has changed, and it has been shifted from large cities to metropolitan areas more. It is noted that the concepts of urbanization and squatting are also emerging with migration. After the exchange, which was an important population movement in the foreign migration process, the migration of workers after the agreement with European countries constitutes important parts of mobility. Although the civil war and conflicts in Syria in recent times have led to intense immigration and the process is still ongoing, the migrations received by Turkey due to the occasion of conflict, turmoil and economic reasons in the vicinity and as a transitional country in terms of migration can be listed as factors that affect migration mobility in Turkey. Today, it is seen that migration mobility has profoundly affected the social structure. Migration contains a reality within life as the whole of relationships that have no easy explanation. As a case that has been incorporated into the Turkish structure, migration is a historical event in which they carry their traces. The life of plateau and barracks became important in Turks, comprising of a rich tradition, and Turks carried out their most basic migration actions in summer and winter in the form of transformation. Migration refers to a process that affects, transforms and is affected by elements such as political, economic, social and cultural factors. The equipment of civilization, which is culturally carried through migration, affects life dynamics of the place where to settle, while at the same time it is mutually affected. An intercultural interaction occurs through migration. The new place to live for an individual or group that is disconnected from the order of migration, which is a complex lump of relationships, requires new meanings to be gained. This form of action that leads to the transformation of an individual constitutes the values of a past experience that creates permanent traces of memory. Some migrations may contain many human emotions in accordance with the meaning that the individual has imposed on these migrations. Considering at case of migration on an axis that centered on human beings,

it has become inevitable for an artist living in a social order to reflect this situation on his artistic sensibility. Sometimes an artist finds his point of origin by feeding on his life and testimony, sometimes from historical references, and sometimes from his inner sensibility. The case of migration that is discussed in many art disciplines such as cinema, theater and sculpture, provides the most distinguished examples of contemporary Turkish painting. Causalities created by migration are presented with an aesthetic sensitivity and through subjective approaches to individual art practices by artists. The works presented along with many riches on this focused theme axis represent the difficulty of living conditions, often burdened with the difficulty of obstacle process. In some works, the migration process is presented with all its nudity and dramatic aspects, while in some works it is discussed with strength. Similarly, in these works, sometimes pre-migration process, sometimes a cross-section of the migration moment, and sometimes the developments that occurred after migration are depicted. Turgut Zaim, Nuri İyem, İbrahim Balaban, Nedim Günsur, Ramiz Aydın, Gulsün Karamustafa, Temür Köran and many valuable names who draw attention to the issue of migration in contemporary Turkish painting art and produce works with this sensitivity stand out in this context. It is observed that the case of migration, discussed with various narration possibilities, is interpreted in many aspects and with its rich equipment in terms of format and content. In this respect, since these works are produced as an indirect or direct vital document and they act a mirror of society, their importance increases. Mehmet Basbug is a valuable name who studies migration, connects his past and roots by clamping down on his past and roots, turns his direction to people, examines the transformations and noble past of Turkish society and often gives works on migration. Basbug presented the subject as the outputs of a qualified cultural knowledge and artistic work in which he emphasized with the figures he used in his personal interpretations with a strong composition and pattern infrastructure. Basbug has transformed the events and experiences he witnessed in the objective world, assimilated from the traces of his own culture, into images created by his personal style. Emphasizing the struggle for the life of the Turkish people, the artist often depicted cross-sections from the moment of migration while examining the case of migration. In his artistic life, it is seen that Basbug concentrates on the issue of migration alternately at regular intervals. This consistent approach is proof of how much he is affected by his roots. Human figures who migrate with their local clothes and cultural colors find meaning in the nature of the mental state experienced under difficult conditions. Despite the hard-fought footsteps of faces of the figures, hope is always highlighted as an element that retains its freshness. Using additional complementary elements to human figures in migration paintings, the artist, Mehmet Basbug, has left a cultural heritage with no other precedent for future generations. His guiding and cultural emitter takes his position with a spiritual responsibility and pleasure. Visual accumulation and wealth are clearly seen as a saturated national archive with Basbug's works that give the nature of documents that bear witness to a reality such as migration that has an important place in Turkish culture.

The Effects of Information Systems on Supply Chain and Operating Performance - Analysis of the Retail Industry

Ahmet Alper SAYIN¹

Abstract

In this study, researches have been done with the manager of 287 companies operating in Retail Sector in the central Anatolia region of Turkey in order to measure the effects of supply chain management information systems on supplier selection, demand forecasting, supply chain integration, supply chain flexibility and customer satisfaction. With this study where Structural Equation Modeling (AMOS) and SPSS program was used and structural equation model was analyzed It has been determined that the use of information technologies in the supply chain has a positive effect on supplier selection, demand forecasting, supply chain integration, supply chain flexibility and customer satisfaction. The study also contributes to the supply chain literature to improve the supply chain and business performance of information systems, to guide business managers to adopt and implement information technologies and to make investment decisions.

Key Words: Supply chain management, Information systems, Business performance

Bilişim Sistemlerinin Tedarik Zinciri ve İşletme Performansına Etkisinin Perakende Sektöründe İncelenmesi

Öz

Bu alışmada, Türkiye'nin İç Anadolu bölgesi perakende sektöründe faaliyet gösteren firmaların lojistik birimlerinde görev yapan 287 yöneticiye, tedarik zinciri yönetiminde bilişim sistemlerinin; tedarikçi seçimi, talep tahmini, tedarik zinciri entegrasyonu, tedarik zinciri esnekliği ile müşteri memnuniyeti üzerindeki etkisini ölçen araştırma yapılmıştır. Yapısal eşitlik modellemesi (AMOS) ve SPSS programı kullanılarak yapılan çalışmada, kurulan yapısal eşitlik modeli analiz edildikten sonra; tedarik zincirinde bilişim teknolojileri kullanımının tedarikçi seçimi, talep tahmini, tedarik zinciri entegrasyonu, tedarik zinciri esnekliği ile müşteri memnuniyeti üzerine olumlu etkisi olduğu tespit edilmiştir. Çalışma, bilişim sistemlerinin tedarik zinciri ve işletme performansını artırmasında, işletme yöneticilerinin bilgi teknolojilerini benimsemesi ve uygulanmasında yatırım kararları almalarında, rehber olması yönünde ayrıca tedarik zinciri literatürüne katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tedarik zinciri yönetimi, Bilişim sistemleri, İşletme performansı

Atıf İçin / Please Cite As:

Sayın, A. A. (2020). The effects of information systems on supply chain and operating performance - analysis of the retail industry. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1627-1639.

Geliş Tarihi / Received Date: 25.11.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 21.04.2020

¹ Asst. Prof. Dr. - Karamanoğlu Mehmetbey University, The School of Applied Sciences, Türkiye - ahmetalpersayin@kmu.edu.tr
ORCID: 000-0002-2086-6763

Introduction

Supply chain management; it is an approach that captures the synergy of functions and inter-organizational integration and coordination that provides internal and external connections of a business and adopts a customer-focused common vision. The integration mentioned here in; it does not require business combinations or an entity to purchase another business. However, the successful integration of the entire supply chain process, mainly; it depends on the perfect and timely information sharing between the rings in the supply chain. This information sharing is only possible with the effective use of information technologies (Paksoy, & Altıparmak, 2003). One of the aims of supply chain management; requirements of customers and suppliers of materials can be carried out simultaneously with the flow. In order to achieve this goal; From the procurement of materials to the production and distribution stage, all processes in the supply chain must be integrated.

Internet; it ensures the demand for the product, the level of the product, the flow of information about the production plans between the enterprises. Thus, the efficiency of management of supply chain activities increases. In redefining the integration of the supply chain, businesses are benefiting from the Internet, it will provide significant increases in enhancing efficiency and will get the crucial competitive advantage. Businesses with effectively designed distribution systems; they will have important opportunities in gaining competitive advantage as a result of benefiting from the internet in the management of the supply chain. Researchers working in this field; they state that the innovative uses of the internet will continue to increase rapidly in the integration of the supply chain (Yüksel, 2002).

In recent years, with the developments in computer and communication technologies, SCM supported by information technology, in other words, e-procurement is becoming widespread. Enterprises can take advantage of SCM's value creation potential effectively and achieve a stronger competitive advantage (Presutti, 2003). Information technologies that have matured over time in business life, based on more realistic fundamentals and needs; today it provides important benefits to businesses, it seems to provide the monetized and reach the promised level of efficiency. TZY applications, which aim to automate procurement processes, via internet, are also important applications that contribute to this process.

Information is extremely important to the overall performance of the supply chain. Because supply chain managers decide on this basis. Information technologies consist of tools used to gain knowledge awareness. By analyzing this information and acting on this basis, the performance of the supply chain is tried to be improved (Chopra, 2007). The use of information technologies in logistics enterprises also affects the organizational structure of the enterprise. Information technologies; by maximizing organizational flexibility, it supports the development of a transparent organizational structure. The use of information technologies by logistics enterprises improves operational performance indicators; also supports transport, storage and order activities. In addition, by helping the production of value-added services, it provides more than customer expectations and increases customer satisfaction (Drucker, 1988, p. 4).

Thanks to integrated information technologies in the supply chain; activities can be observed and customers can be informed about the activities instantly and they are also available by other trading partners in the information network. With the observability of the supply chain; inventory and information at any time of activities, to reach anywhere. Thus, planners they can intervene in problems and activities at different points in the supply chain.

Information technologies; It can monitor the inventory levels in the supply chain by providing real-time information about open orders, production and activities. It is able to inform the planners in the supply chain by giving them an early decision and reporting the exceptional and changing situations in real time. Simplicity for fast delivery and convenient action; it is easy and quick to control as a support for changing the previous decision or situation. Information technologies to assess the performance of existing relationships; define the required units of measurement and performance objectives, and achieve realistic expectations for future performance (Ross, 2008).

In this section, the previous parts of the study are examined conceptually; The relationship between supply chain activities of information systems use was examined by field work. The study was conducted in the retail sector and the data were analyzed by structural equation modeling. The study is divided into two parts. In the first part; The aim of the study, hypotheses and research model is presented. In this section, which will be used to test hypotheses; data collection method, data collection tool, determination

of sample, statistical methods used in data analysis. In the second part, research data analysis and results are given. Results of the study; is examined with the help of tables and figures were revised results of hypothesis testing.

Method

Model and Hypotheses

Based on the idea of increasing the competitiveness of information systems, it is thought that it will be beneficial to determine the information systems in supply chain management and the level of customer satisfaction. Therefore, information systems in supply chain management, which are described in detail in the theory section; aims to determine the effects of supplier selection, demand estimation, supply chain integration, supply chain flexibility and customer satisfaction. In this respect, the suitability of the causal model; will be tested and the results will be interpreted.

The aim of this study is to investigate the relationship of information systems in supply chain management with supplier selection, demand estimation, supply chain integration, supply chain flexibility and customer satisfaction with the study model presented in Figure 1. In this context, the research was conducted within the framework of the following hypothesis.

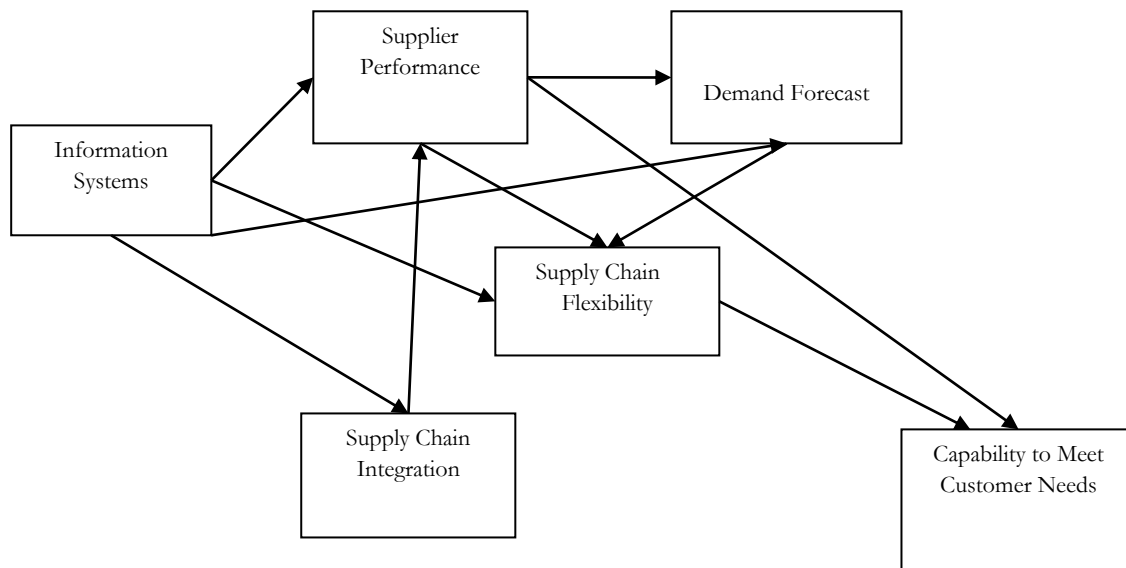

Figure 1. *Conceptual Model of Research*

The following hypotheses are based on the model, which is stated as a result of theoretical study and literature review. The purpose of this model is to test and analyze the results.

H1: There is a positive relationship between the use of information technologies and supplier performance in the supply chain.

Information technologies; thanks to its superiority in the collection, processing and distribution of information, it facilitates the integration of independent supply chain elements. It contributes to the continuous improvement of business activities in terms of cost, time, quality and service, and contributes positively to increase supply chain performance (Papazoglou, & Tsalgatidou, 2000).

H2: There is a positive relationship between the use of information technologies and demand estimation in the supply chain.

These problems, caused by a lack of information, lead to wrong decisions and consequently the loss of trust among the members of the chain. If the chain members do not believe that the sales forecast information is healthy, they try to minimize the operational risks by holding the safety stock in their hands. This leads to surplus stock creation and increase in inventory costs at certain times (Taylor, & Fearnle, 2006).

H3: In the supply chain, there is a positive relationship between the use of information technologies and supply chain integration.

Technology-based barriers affect supply chain integration. In this context, the use of insufficient information systems; It is seen as an important obstacle in the communication between organizations and organizations, in inventory management and in the execution of other logistics activities (Fawcett, & Magnan, 2001).

Factors that impede supply chain integration; supply chain partners lack confidence in one another, lack of supply chain training, lack of joint and strategic plan development capability, flexibility of senior management support, lack of supply chain vision, incompatibility of technologies used by supply chain partners, inability to share information, unwillingness to share risks and rewards with partners, they indicate that there is a lack of performance measurement methods (Ramesh, Banwet, & Shankar, 2010).

Failures in information systems; it can cause great damage to business activities integrated with the advanced level through communication technologies (Chopra, & Sodhi, 2004).

In addition, enterprises should use in-house information systems such as material requirement planning (MRP), manufacturing resource planning (MRPII), distribution resource planning (DRP) and enterprise resource planning (ERP); it is thought that all business functions have an impact on the level of integration as it provides access to the most up-to-date information (Topoyan, 2009).

Another point to consider in the management of supplier relations is; the use of electronic information exchange systems that provide real-time information, and the undeniable contributions to supply chain integration (So, & Sun, 2010).

H4: There is a positive relationship between the use of information technologies and supplier chain flexibility in the supply chain.

It can be shown as an example for companies using information technologies to increase their flexibility in analyzing market developments (Fawcett et al. 2001).

Technological and managerial innovations; information sharing, system integration, in-house coordination, the ability to produce rapid solutions and the company's marketing performance indicators have been shown to affect (Kim, Cavusgil, & Calantone, 2006).

H5: There is a positive relationship between supplier performance and demand forecast in the supply chain.

Supplier performance measurement; It has been observed that determining and eliminating the waste and cost factors increasing the supply chain, decreasing order cycle time and decreasing the inventory level have a positive effect (Gordon, 2005).

H6: There is a positive relationship between supplier performance and supply chain flexibility in the supply chain.

One of the most important variables in increasing the supply chain flexibility is the performance of the suppliers to respond to the needs (Tachizawa, & Gimenez, 2005).

It demonstrates that supplier performance affects supply chain flexibility and customer satisfaction (Avelar, Garcia, & Castrellon, 2014).

Also, the ability of suppliers to meet the requested products; the ability to meet sudden demand changes and deliver products at low cost in small lots is one of the factors affecting supply chain flexibility (Krajewski, Weia, & Tangb, 2005).

H7: In the supply chain, there is a positive relationship between supplier performance and meeting customer needs.

They indicate that the performance of suppliers can increase the ability of the manufacturers to respond to customer needs (Christopher, 2000), (Zhao, Huo, Sun, & Zhao, 2012) and (Suhong, 2002).

It is stated that supplier performance has an effect on customer satisfaction directly (Weissman, 2004).

H8: There is a positive relationship between demand estimation and supply chain flexibility in the supply chain.

A successful demand forecasting process affects supply chain flexibility and customer satisfaction (Krajewski et al. 2005).

According to Gong (2008), rapid changes in demand levels affect the applications of volume flexibility of enterprises.

For this, sharing the demand forecast information with suppliers will provide greater supply chain flexibility (Fawcett et al. 2001).

Having a flexible supply chain provides many advantages such as customer value creation against competitors (eg, distribution, product variety and service) and improving financial performance (eg ROI, ROS). For example, it is very important to create flexible supply chains for products with high demand uncertainty (Vickery, Calantone, & Dröge, 1999).

H9: There is a positive relationship between supply chain integration and supplier performance in the supply chain.

Factors affecting supply chain integration and therefore operational performance; these are classified as obstacles arising from suppliers, internal barriers and barriers from customers (Frohlich, 2002).

Lack of integration between supply chain partners is thought to cause operational inefficiency and decrease in supply chain performance. (Frohlich, & Westbrook, 2001).

H10: There is a positive relationship between supply chain flexibility and meeting customer needs in the supply chain.

Novak and Eppinger (2001) state that supply chain flexibility positively affects customer expectations. Factors such as product availability, status of products, quality of delivery related to supply chain flexibility were positively related to customer satisfaction. (Stank, Goldsby, & Vickery, 1999).

It indicates that there is a positive relationship between supply chain flexibility and customer satisfaction level (Avelar et al. 2014).

As the second of the factors that lead to supply chain flexibility, the pace of responding to customer needs can be demonstrated. Customers expect their needs to be met at any time. Therefore, companies need to respond quickly to the changing needs of customers in order to protect their market share (Duclos, Vokurka, & Lummus, 2003).

Sample

The main mass of the research is composed of executives working in logistics units of firms operating in retail sector in the central Anatolia region. However, only a certain part of these enterprises could be applied to the survey. Therefore, the number of questionnaires subject to the analyzes is 287.

Measurements

The first part of the two-part questionnaire shows the demographic characteristics (age, gender, marital status, education level, duration of work, etc.) of the participant. In the second part, there are propositions that measure the research variables (supply chain management, information systems, supplier selection, demand estimation, supply chain integration, supply chain flexibility and customer satisfaction).

The questions in the second part of the questionnaire were measured with 5 point Likert scale (1 = Strongly Disagree, 2 = Disagree, 3 = Undecided, 4 = Agree, 5 = Strongly Agree).

The structural equation model (SEM) was used to analyze the regulated model. When analyzed by structural equation modeling, the sample capacity should be at least 200-500. Since the sample size used in this study is 287, the sample size is sufficient. Structural equation modeling and analysis, using AMOS program and other analyzes were performed by using SPSS program.

Scales of the study; Polater's supply chain management and customer satisfaction integration study in 2015, Kim et al. 2006 and Zhao & Stank., 2001 was formed by combining the statements made in their work.

The original scales of the research were sent to specialist academicians and opinions were asked. As a result of the experts' opinions; the validity and reliability of the scales used in the study were tested with the final scales and the validity and reliability of the scales were provided.

Since a subjective evaluation is made in the questionnaires, measurement errors may occur due to the possibility of occurrence rather than the desired situation.

Findings

In this section, the demographic information of the companies is discussed first. Then, the correlation analysis results are presented. Finally, the results of the structural equation modeling analysis to validate the research hypothesis are discussed.

Demographic Features

Table 1. *Demographic Features*

		Frequency	Percent %
Gender	Female	21	7%
	Male	266	93%
	Total	287	100
Education	Primary Education	26	9%
	High School	84	29%
	Associate Degree	43	15%
	Undergraduate	116	40%
	Master Degree	18	6%
	Total	287	100
Working Time	0-3 Years	62	22%
	4-7 Years	102	36%
	8-10 Years	82	29%
	11 years and over	41	14%
	Total	287	100
Logistics Working Time	0-3 Years	43	15%
	4-7 Years	86	30%
	8-10 Years	147	51%
	11 years and over	11	4%
	Total	287	100
Position	Office Bearer	54	19%
	Expert	51	18%
	Manager	167	58%
	Board of Directors	15	5%
	Total	287	100
Age	18-25	74	26%
	26-35	108	38%
	36-45	61	21%
	46 and above	44	15%
	Total	287	100

When we look at the positions of the participants in the enterprise, we see that they are 58% manager, 19% employee, 18% specialist, 15% company partner or business owner. The current positions of the participants indicate that they are competent to answer the questionnaire questions. The fact that the number of managers and experts is high indicates that information was taken from the personnel who managed the operations. When the education levels of the participants are examined; It is observed that it has 9% primary education, 29% high school, 15% associate degree, 40% undergraduate and 6% postgraduate education. The main mass of the research is the retail sector; about three quarters are large, while the rest is medium-sized enterprises.

In the study, survey method was used as data collection tool. A comprehensive literature review was carried out in the form of scales to be included in the questionnaire. The items used in the previous studies were used, and the new scale was added in a similar way. The Cronbach alpha coefficient was calculated to determine the reliability of the scales. According to Özdamar (1999, p. 522) Cronbach Alpha coefficient; It is reliable if it is between 0.40-0.60, it is highly reliable between 0.60-0.80, which means it is highly reliable if it is between 0.80 and 1.00.

The validity and reliability of all scales developed and used in this study were evaluated with the help of confirmatory factor analyzes. The results of the analysis revealed that the scales to be used in testing the hypotheses are valid and reliable scales.

It is necessary to determine that the model is statistically valid before evaluating the relations in the research model with structural equation analysis. In this context, in the first phase of the analysis, it was examined whether the model presented in Figure-1 is statistically significant. In structural equation analysis, when the model is evaluated statistically, a number of criteria should be taken into consideration, in other words, the goodness of fit indexes should be considered. Statistical significance tests (goodness of fit indexes) for structural equation analysis are presented in Table-2. They are also presented with good compliance and acceptable compliance limits. In addition, the values of the calculations made using the AMOS program for the research model are also shown in the Table.

Table 2. Goodness of Fit Index Analysis in Structural Models and Models Own Values

Adaptation Measures and Limits		Research Model
Sufficient	Good	
0.90	≤ NFI ≤ 1.00	0,922
0.95	≤ CFI ≤ 1.00	0,948
0.90	≤ GFI ≤ 1.00	0,837
0.80	≤ AGFI ≤ 1.00	0,794
0.10	> RMSEA > 0.00	0,079
	$\chi^2/df < 3.00$	2,780

Source: Schermelleh-Engel et al. (2003) and Tan et al. (2007).

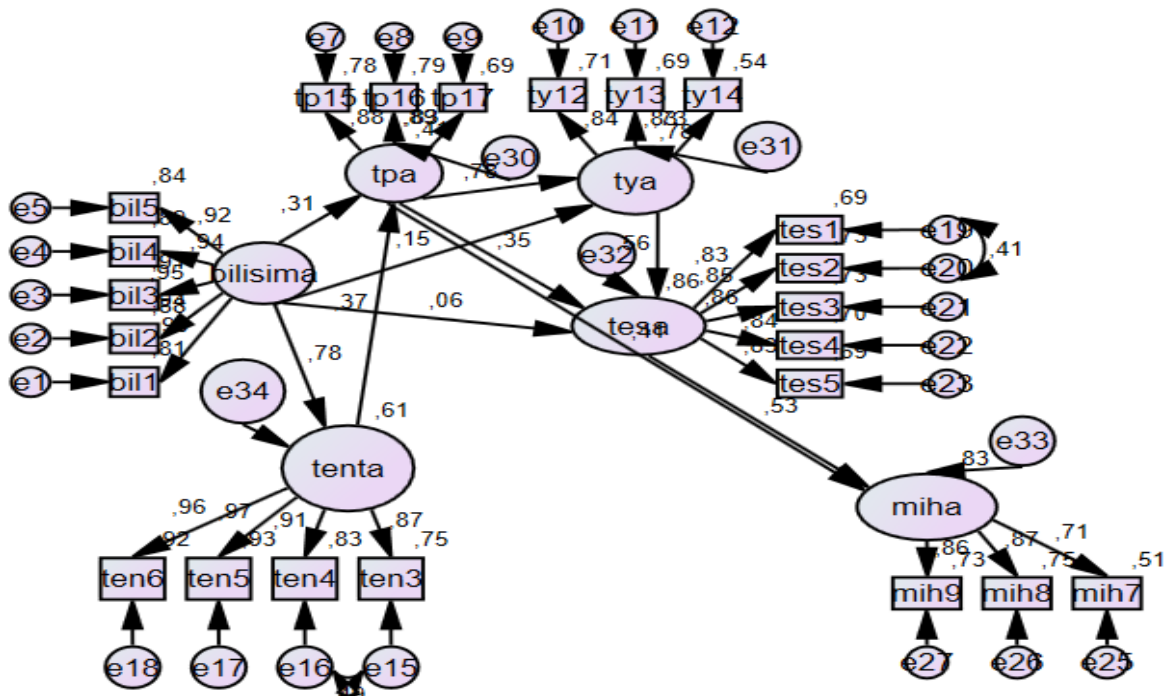

Figure 2. Structural Equation Model

Shortcut Notes in Figure: bilisima= Information Systems, tenta= Supply Chain Integration, tpa= Supplier Performance, ty a= Demand Forecast, tesa= Supply Chain Flexibility, miha= Capability to Meet Customer Needs

Table 3. Regression Weights: (Group number 1 - Default model)

			Estimate	S.E.	C.R.	P	Label
bil1	<---	bilisima	1,000				
bil2	<---	bilisima	1,151	,043	27,060	***	par_1
bil3	<---	bilisima	1,286	,046	28,172	***	par_2
bil4	<---	bilisima	1,177	,043	27,259	***	par_3
bil5	<---	bilisima	1,165	,046	25,336	***	par_4
tp15	<---	tpa	1,000				
tp16	<---	tpa	1,035	,049	21,248	***	par_5
tp17	<---	tpa	,950	,052	18,287	***	par_6
ty12	<---	tya	1,000				
ty13	<---	tya	,914	,054	17,030	***	par_7
ty14	<---	tya	,917	,067	13,602	***	par_8
ten3	<---	tenta	,941	,037	25,478	***	par_9
ten4	<---	tenta	1,026	,034	30,151	***	par_10
ten5	<---	tenta	1,085	,027	40,047	***	par_11
ten6	<---	tenta	1,000				
tes1	<---	tesa	1,000				
tes2	<---	tesa	1,038	,044	23,375	***	par_12
tes3	<---	tesa	1,024	,058	17,620	***	par_13
tes4	<---	tesa	1,014	,059	17,269	***	par_14
tes5	<---	tesa	,982	,059	16,699	***	par_15
mih7	<---	miha	1,000				
mih8	<---	miha	1,104	,079	13,993	***	par_16
mih9	<---	miha	1,109	,082	13,500	***	par_17

In order to test the supply chain integration and the dimensions of meeting the customer needs, confirmatory factor analysis was performed. As a result of confirmatory factor analysis, it was observed that the model fit values of 5 variables, which are under supply chain integration, were not acceptable. Similarly, the model fit values of 5 variables under the customer requirements were not acceptable. Based on these evaluations, two scale items from both sizes were removed. As a result of the analysis, the proposed modifications have been made and the model fit values after modification are shown in Table-3. In terms of supply chain flexibility, two scale items are considered together because they are similar.

Table 4. Adaptation Measures and Limits

Variables	Adaptation Measures and Limits						Cronbach Alpha Coefficient	Number of Items
	< 5.00 CMI N/df	0.90 ≤ NFI ≤ 1.00 NFI	0.80 ≤ AGFI ≤ 1.00 AGFI	0.90 ≤ GFI ≤ 1.00 GFI	0.95 ≤ CFI ≤ 1.00 CFI	0.10 > RMSEA > 0.00 RMSEA		
Information Systems	1,843	0,998	0,961	0,995	0,999	0,054	0,974	6
Supply Chain Integration	2,925	0,998	0,949	0,994	0,998	0,082	0,915	6
Supplier Performance	-	1	1	1	1	0,080	0,902	3
Demand Forecast	-	1	1	1	1	0,065	0,834	3
Supply Chain Flexibility	2,283	0,996	0,954	0,994	0,998	0,067	0,927	6
Capability to Meet Customer Needs	2,633	0,989	0,946	0,989	0,993	0,076	0,856	5

The scales used in the study were found to be highly reliable according to Cronbach Alpha coefficients.

When the goodness of fit indexes in Table-4 are examined, it can be stated that the fit of the model as a whole is quite good. These results; developed conceptual model shows that the sample size is sufficient for the model and the model is statistically valid and meaningful. Accordingly, the necessity for the model to be a statistically valid model for evaluating the hypotheses claimed in the research model was met.

Conclusion

In this study, the data obtained from 287 executives working in logistics departments of companies operating in retail sector in Central Anatolia region were discussed. In the content of the study; The relationship between information systems, supplier selection, demand estimation, supply chain integration, supply chain flexibility and customer satisfaction in supply chain management has been investigated.

After analyzing the structural equation model; a positive relationship was found between the use of information technologies in the supply chain and supplier performance, a positive relationship between the use of information technologies and demand forecasting, and a positive relationship between the use of information technologies and supply chain integration.

Also; there is a positive relationship between the use of information technologies in the supply chain and the flexibility of the supplier chain, a positive relationship between supplier performance and demand estimation, a positive relationship between supplier performance and supply chain flexibility, and a positive relationship between supplier performance and meeting customer needs.

Finally; there is a positive relationship between demand estimation and supply chain flexibility, a positive relationship between supply chain integration and supplier performance, and a positive relationship between supply chain flexibility and meeting customer needs.

It is seen that supplier performance, which is considered as an intermediary variable, has a positive effect on the effect of the use of information technologies on demand forecasting. Same way; it is seen that the supplier performance used as an intermediary variable in the effect of the use of information technologies on the supply chain flexibility is positive and the demand forecast used as an intermediary variable in the effect of the use of information technologies in the supply chain flexibility has a positive effect.

When the effect rates of intermediary variables are examined, it is seen that they are not very high. As a result of the analyzes made from the interviews, the reasons for not being high are as follows in the form of articles:

- The adaptation of company personnel to information systems is not at the desired level,
- The use of information systems in some companies is low,
- Programs used in information systems; insufficient in providing supplier performance and supply chain flexibility,
- To meet customer needs; more attention should be given to supplier selection and relationships.
- The relationship between suppliers not only in terms of cost, but also in terms of quality and delivery speed should be established.
- Instead of working with a large number of suppliers, companies should prefer to establish long-term and quality-oriented cooperation with a small number of suppliers.
- In order to act in accordance with customer needs, arrangements should be made in operations.
- It is important that information systems are used more effectively in ensuring quality and reporting.

In today's competitive environment, being able to respond to customer demands is a must for companies. The quality of the relationship with the customers plays an important role in meeting the customer demands. In case of a change in the selection of the supplier, the effect on the customer who will use the product should be calculated well. In this way, it will be possible to convert the cost incurred

for supplier change into profitability. For this purpose; should pay more attention to the use of information systems of the companies, establish a regular relationship with their suppliers and customers, receive complaints and changes requests about the systems they use regularly and make operational design decisions by taking these feedbacks into consideration.

The impact of the selected information systems on the supply chain and business performance is not a topic that is mostly discussed in the national literature. Therefore, there is a need for studies on this subject, including conceptual studies. The sample of this study was formed by the enterprises operating in the retail sector. Similar studies can be applied in other sectors. Thus; With the emergence of the systems needed in other sectors, it can contribute to the sustainability of logistics activities. As a result, awareness can be created more efficient and effective use of national resources. Except for a small or medium-sized enterprises, research will be conducted in enterprises operating on an international scale can contribute more to science.

Ethical Declaration

In the writing process of the study titled “*The Effects of Information Systems on Supply Chain and Operating Performance - Analysis of The Retail Industry*”, there were followed the scientific, ethical and the citation rules; was not made any falsification on the collected data and this study was not sent to any other academic media for evaluation.

References

- Avelar, S. L., García, A. J. L. & Castrellón, T. J. P. (2014). The effects of some risk factors in the supply chains performance: a case of study. *Journal of Applied Research and Technology*, 12(5), 958-968.
- Chopra, S. & Meindl, P. (2007). *Supply chain management: strategy, planning, and operation*. New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Chopra, S. & Sodhi, M. S. (2004). Managing risk to avoid supply-chain breakdown. *MIT Sloan Management Review*, 46(1), 53-61.
- Christopher, M. (2011). *Logistics and supply chain management: creating value adding networks*. London: Pearson Education Limited.
- Drucker, P. F. (1988). The coming of new organization, *Harvard Business Review*, 3-11. <https://hbr.org/1988/01/the-coming-of-the-new-organization>.
- Duclos, L. K., Vokurka, R. J. & Lummus, R. R. (2003). A conceptual model of supply chain flexibility. *Industrial Management and Data Systems*, 103(6), 446-456.
- Fawcett, S. E. & Magnan, G. M. (2001). Achieving world-class supply chain alignment: benefits, barriers, and bridges. <http://www.chinaplus3.pitt.edu/2013/pdf/AchievingSCAlignment.pdf>.
- Frohlich, M. T. (2002). E-integration in the supply chain: barriers and performance. *Decision Sciences*, 33(4), 537-556.
- Frohlich, M.T. & Westbrook, R. (2001). Arcs of integration: an international study of supply chain strategies. *Journal of Operations Management*, 19(2), 185-200.
- Gong, Z. (2008). An economic evaluation model of supply chain flexibility. *European Journal of Operational Research*, 184, 745-758.
- Gordon, S. R. (2005). Seven steps to measure supplier performance. <http://valuechaingroup.com/attachments/File/measuresupplierperformance.pdf>.
- Kim, D., Cavusgil, S. T., & Calantone, R. J. (2006). Information system innovations and supply chain management: channel relationships and firm performance. *Journal of Academy of Marketing Science*, 34(1), 40-54.
- Kim, S. W. (2006). Effects of supply chain management practices, integration and competition capability on performance. *Supply Chain Management: An International Journal*, 11(3), 241-248.
- Krajewski, L., Weia, J. C., & Tangb, L. (2005). Responding to schedule changes in build-to-order supply chains. *Journal of Operations Management*, 23, 452-469.
- Nagarajan, V., Savitskie, K. Ranganathan, S., Sen, S., & Alexandrov, A. (2013). The effect of environmental, uncertainty, information quality, and collaborative logistics on supply chain flexibility of small manufacturing firms in India. *Asia Pasific Journal of Marketing and Logistics*, 25(5), 784-802.
- Novak, S. & Eppinger, S. D. (2001). Sourcing by design: product complexity and the supply chain. *Management Science*, 47(1), 189-204.
- Özdamar, K. (1999). *Statistical data analysis with package programs-I*. İstanbul: Kaan Publications.
- Paksoy, T. & Altıparmak, F. (2003). An overview of supply chain and logistics management in the design and optimization of distribution networks: recent developments and general situation. *Yıldız Technical University Journal*, 4, 49-167.
- Papazoglou M. & Tsalgatidou A. (2000). Business-to-business & electronic commerce issues and solutions. *Decision Support Systems*, 29(4), 301-304.
- Polater A. & Demirdöğen O. (2016). Supply chain management in health sector and investigation of customer capability: scale development study. *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, 9, 39-54.

- Presutti W.D. (2003). Supply management and e-procurement: creating value added in the supply chain. *Industrial Marketing Management*, 32, 219-226.
- Ramesh, A., Banwet, D. K. & Shankar, R. (2010). Modeling the barriers of supply chain collaboration. *Journal of Modelling in Management*, 5(2), 176-193.
- Ross D.F. (2008). *The intimate supply chain: leveraging the supply chain to manage the customer experience*. New York: CRC Press Taylor & Francis Group.
- Savitskie, K. (2007). Internal and external logistics information technologies; the performance impact in an international setting. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 37, 454-466.
- Schermelleh, E. K., Moosbrugger, H. & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness of fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.
- So, S. & Sun, H. (2010). Supplier integration strategy for lean manufacturing adoption in electronic-enabled supply chains. *Supply Chain Management: An International Journal*, 15(6), 474-487.
- Stank, T. P., Goldsby, T. J. & Vickery, S. K. (1999). Effect of service supplier performance on satisfaction and loyalty of store managers in the fast food industry. *Journal of Operations Management*, 17, 429-447.
- Suhong, L. (2002). *An integrated model for supply chain management practice, performance and competitive advantage*. Toledo: The University of Toledo.
- Tachizawa, E. M. & Gimenez, C. (2005). Drivers and sources of supply flexibility: an exploratory study. *International Journal of Operations and Production Management*, 27(10), 1115-1136.
- Tan, K. C., Kannan, V. R. & Narasimhan, R. (2007). The impact of operations capability on firm performance. *International Journal of Production Research*, 45(21), 5135-5156.
- Taylor, D. H. & Fearn, A. (2006). Towards a framework for improvement in the management of demand in agri-food supply chains. *Supply Chain Management: An International Journal*, 11(5), 379-384.
- Topoyan, M. (2009). *The impact of using inter-business information systems on supply chain flexibility* (PhD Thesis). İzmir: Dokuz Eylül University Institute of Social Sciences.
- Vickery, S., Calantone, R. & Dröge, C. (1999). Supply chain flexibility: An empirical study. *The Journal of Supply Chain Management: A Global Review of Purchasing and Supply*, 35(2), 16-24.
- Yüksel, H. (2002). Importance of information systems in supply chain management. *Dokuz Eylül University, Journal of Institute of Social Sciences*, 4(3), 261-279.
- Zhao, L., Huo, B., Sun, L. & Zhao, X. (2012). The impact of supply chain risk on supply chain integration and company performance: A global investigation. *Supply Chain Management: An International Journal*, 18(2), 115-131.
- Zhao, M. & Stank, T. P. (2001). The effects of logistics capabilities on firm performance: Customer-focused versus information-focused capabilities. *Journal of Business Logistics*, 22(2), 91-107.

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Bilişim teknolojileri, işletmelerin teknolojik yeniliklere uyum sağlamasında ve örgütlerin rekabet gücünün artmasında önemli etkilere sahip olmaktadır. Bunun yanında işletmeler rakiplerine karşı yarışı tedarik zincirleri üzerinden yapmaktadırlar. İşletme faaliyetlerinin çoğalması ile birlikte, işlemler karmaşık hale gelmekte, bunun altından kalkabilmek için kolaylaştırıcı yöntemlerden biri olan bilişim teknolojileri önemli hale gelmektedir.

Bu çalışmada bilişim teknolojileri kullanımının işletmelerin ve tedarik zinciri performansına etkisini; firmaların tedarikçi seçiminde, talep tahmininde, tedarik zinciri entegrasyonunda, tedarik zinciri esnekliği ile müşteri memnuniyeti üzerindeki ilişkisi ortaya konulmuştur. Araştırmada, Türkiye'nin iç anadolu bölgesi perakende sektöründe faaliyet gösteren firmaların lojistik birimlerinde görev yapan yöneticilere veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formunda yer alacak ölçeklerin oluşturulmasında, kapsamlı bir literatür incelemesi yürütülmüştür. Önceki çalışmalarda kullanılan maddelerden yararlanılmış, benzer şekilde derecelendirilerek yeni ölçek ilave edilmiştir. Ölçeklerin güvenilirliğini belirlemek için Cronbach alfa katsayısı hesaplanmıştır. Özdamar'a (1999: 522) göre Cronbach Alfa katsayısı; 0.40-0.60 arasında olursa güvenilir, 0.60-0.80 arasında olması oldukça güvenilir, eğer 0.80- 1.00 arasında olursa yüksek derecede güvenilir olduğu anlamına gelmektedir.

Araştırmanın orijinal ölçekleri, uzman akademisyenlere gönderilerek ve görüş istenmiştir. Uzmanların görüşleri neticesinde, araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirliği ölçeklerin son hali ile test edilmiş ve ölçeklerin geçerlik ve güvenilirliği en az 0.8'in üzerinde olduğu görülerek, tüm ölçeklerin güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

Değişkenlere uygulanan faktör analizi ve modifikasyonlar neticesinde, bilişim sistemleri değişkeninin altı faktör, tedarik zinciri entegrasyonunun altı faktör, tedarikçi performansı değişkeninin üç faktör, talep tahmini değişkeninin üç faktör, tedarik zinciri esnekliği değişkeninin altı faktör, müşteri ihtiyaçlarını karşılama değişkeninin beş faktör altında incelenebileceği ortaya konulmuştur.

Hipotezler, kuramsal çalışma ve literatür taraması neticesinde belirtilen, model temel alınarak kurgulanmıştır. Araştırmada oluşturulan kavramsal model ile ilgili on hipotez aşağıda yer almaktadır:

H1: Tedarik zincirinde bilişim teknolojileri kullanımı ile tedarikçi performansı arasında pozitif bir ilişki vardır.

H2: Tedarik zincirinde bilişim teknolojileri kullanımı ile talep tahmini arasında pozitif bir ilişki vardır.

H3: Tedarik zincirinde bilişim teknolojileri kullanımı ile tedarik zinciri entegrasyonu arasında pozitif bir ilişki vardır.

H4: Tedarik zincirinde bilişim teknolojileri kullanımı ile tedarikçi zinciri esnekliği arasında pozitif bir ilişki vardır.

H5: Tedarik zincirinde tedarikçi performansı ile talep tahmini arasında pozitif bir ilişki vardır.

H6: Tedarik zincirinde tedarikçi performansı ile tedarik zinciri esnekliği arasında pozitif bir ilişki vardır.

H7: Tedarik zincirinde tedarikçi performansı ile müşteri ihtiyaçlarını karşılama arasında pozitif bir ilişki vardır.

H8: Tedarik zincirinde talep tahmini ile tedarik zinciri esnekliği arasında pozitif bir ilişki vardır.

H9: Tedarik zincirinde tedarik zinciri entegrasyonu ile tedarikçi performansı arasında pozitif bir ilişki vardır.

H10: Tedarik zincirinde tedarik zinciri esnekliği ile müşteri ihtiyaçlarını karşılama arasında pozitif bir ilişki vardır.

Düzenlenen modeli analiz etmek için yapısal eşitlik modeli (YEM) kullanılmıştır. Yapısal eşitlik modellemesi ile analiz edildiğinde, numune kapasitesi en az 200-500 arasında olmalıdır. Bu çalışmada kullanılan örneklem büyüklüğü 287 olduğundan, örneklem miktarı yeterlidir. Yapısal eşitlik modellemesi ve analizi, AMOS programı kullanılarak ve diğer analizler SPSS programı kullanılarak yapılmıştır.

Uyum iyiliği indeksleri incelendiğinde, modelin uyumunun bir bütün olarak oldukça iyi derecede olduğu ifade edilebilir. Bu sonuçlar; geliştirilen kavramsal modelin veri ile uyum gösterdiği, örneklem büyüklüğünün model için yeterli olduğu ve modelin istatistiksel olarak geçerli ve anlamlı olduğunu göstermektedir. Buna göre, araştırma modelinde iddia edilen hipotezlerin değerlendirilmesi için modelin istatistiksel olarak geçerli bir model olması zorunluluğu karşılanmıştır.

Kurulan yapısal eşitlik modeli analiz edildikten sonra; tedarik zincirinde bilişim teknolojileri kullanımı ile tedarikçi performansı arasında pozitif bir ilişki, bilişim teknolojileri kullanımı ile talep tahmini arasında pozitif bir ilişki, bilişim teknolojileri kullanımı ile tedarik zinciri entegrasyonu arasında pozitif bir ilişki doğrulanmıştır.

Ayrıca; tedarik zincirinde bilişim teknolojileri kullanımı ile tedarikçi zinciri esnekliği arasında pozitif bir ilişki, tedarikçi performansı ile talep tahmini arasında pozitif bir ilişki, tedarikçi performansı ile tedarik zinciri esnekliği arasında pozitif bir ilişki, tedarikçi performansı ile müşteri ihtiyaçlarını karşılama arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür.

Son olarak; tedarik zincirinde talep tahmini ile tedarik zinciri esnekliği arasında pozitif bir ilişki, tedarik zinciri entegrasyonu ile tedarikçi performansı arasında pozitif bir ilişki, tedarik zinciri esnekliği ile müşteri ihtiyaçlarını karşılama arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Bilişim teknolojileri kullanımının talep tahminine etkisinde aracı değişken olarak ele alınan tedarikçi performansının olumlu etkisi olduğu görülmektedir. Aynı şekilde bilişim teknolojileri kullanımının tedarik zinciri esnekliğine etkisinde aracı değişken olarak kullanılan tedarikçi performansının olumlu, bilişim teknolojileri kullanımının tedarik zinciri esnekliğine etkisinde aracı değişken olarak kullanılan talep tahmininin olumlu etkisi olduğu görülmektedir.

Bunun yanında aracı değişkenlerin etki oranlarına bakıldığında çok yüksek olmadığı görülmektedir.

Araştırma konusu olarak seçilen bilişim sistemlerinin tedarik zinciri ve işletme performansına etkisi ulusal literatürde çoğunlukla ele alınan bir konu değildir. Bu nedenle kavramsal çalışmalar dahil bu konuda yapılacak çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Bu çalışmanın örneklemini perakende sektöründe faaliyet

gösteren işletmeler oluşturmuştur. Benzer çalışmalar diğerk sektörlerde de uygulanabilir. Böylelikle diğerk sektörlerde ihtiyaç duyulan sistemlerin ortaya çıkması ile lojistik faaliyetlerinin sürdürülebilirliğine katkı sağlanarak, ulusal kaynakların daha etkin ve etkili kullanılması konusunda bilinç oluşturulabilir. Küçük veya orta ölçekli işletmeler dışında, uluslararası ölçekte faaliyet gösteren işletmelerde yapılacak araştırmalar alana daha fazla katkı sağlayabilir.

SWARA Tabanlı CODAS Yöntemi İle Kargo Şirketi Seçimi

Alptekin ULUTAŞ¹

Öz

Kargo taşımacılık hizmetleri, lojistiğin temel faaliyetlerinden birisidir. Kargo firmalarının müşteriye sundukları hizmetin kalitesi kargo firmasından kargo firmasına değişmektedir. Ayrıca bazen müşterilerin gönderdiği kargolar tam zamanında gönderim adresine ulaşamamakta ve bazı zamanlarda da müşterilerin kargoları kaybolma ve taşıma sırasında hasar görme gibi durumlara karşılaşılabilmektedir. Bunun önüne geçmek için müşteri iyi bir kargo firması ile kargosunu göndermesi gerekmektedir. Kargo firmasının seçiminde, kargo firmasına yapılan ödeme, kargo firmasına güven ve kargo firmasının sunduğu hizmetlerin kalitesi vb. birçok faktör göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu sebeplerden dolayı ÇKKV (çok kriterli karar verme) yöntemleri kullanılarak en iyi kargo firması seçimi yapılabilir. Bu çalışma üç araştırma boşluğunu doldurmaya çalışmaktadır. İlk olarak ÇKKV yöntemlerini kullanarak kargo hizmetinin değerlendirilmesi ile ilgili çalışma literatürde az sayıda bulunmaktadır. İkinci olarak SWARA ve CODAS yöntemlerinin birlikte kullanımı ile ilgili çalışma sayısı literatürde az bulunmaktadır. Üçüncü olarak CODAS yöntemi ile ilgili Türkçe çalışma sayısı literatürde az sayıda bulunmaktadır. Bu çalışma yukarıdaki üç araştırma boşluğunu doldurmak için SWARA ve CODAS yöntemlerinden oluşan bir birleşik ÇKKV modeli önermiştir. Gelecek çalışmalar, bu çalışmada önerilen birleşik yöntemi farklı ÇKKV problemlerini örneğin bilgisayar seçimi, tedarikçi seçimi ve üçüncü parti lojistik firmalarının seçimi vb. çözmek için kullanabilirler.

Anahtar Kelimeler: SWARA, CODAS, Kargo

SWARA Based CODAS Method for Cargo Company Selection

Abstract

Cargo transportation services are one of the basic activities of logistics. The quality of the services offered by the cargo companies to the customer varies from the cargo company to the cargo company. In addition, sometimes the cargos sent by the customers cannot reach on time shipping address and at some times the customers' cargoes may be lost and damaged during transportation. To avoid this, the customer has to send his/her cargo with a good cargo company. In the selection of the cargo company, many factors, such as payment to the cargo company, trust in the cargo company and the quality of the services offered by the cargo company, etc. are needed to be considered. Therefore, it is possible to choose the best cargo company by using MCDM (multi-criteria decision-making) methods. This study tries to fill three research gaps. Firstly, there are few studies in the literature regarding the evaluation of cargo services by using MCDM methods. Secondly, the number of studies related to the use of SWARA (Step-wise weight assessment ratio analysis) and CODAS (Combinative distance-based assessment) methods together are few in the literature. Third, the number of Turkish studies related to CODAS method is few in literature. This study proposed a combined model of MCDM consisting of SWARA and CODAS methods to fill the above three research gaps. Future studies can use the combined method proposed in this study to solve different MCDM problems, such as the selection of computer, supplier selection and, the selection of third-party logistics companies, etc.

Key Words: SWARA, CODAS, Cargo

Atf İçin / Please Cite As:

Ulutaş, A. (2020). SWARA tabanlı CODAS yöntemi ile kargo şirketi seçimi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1640-1647.

Geliş Tarihi / Received Date: 30.04.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 25.06.2020

¹ Dr. Öğr. Üyesi – Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, aulutas@cumhuriyet.edu.tr - ORCID: 0000-0002-8130-1301

Giriş

Tedarik zincirinin başından sonuna kadar olan bilgi ve malzemenin istenilen şekilde ve zamanda istenilen yere götürülmesi işlemlerinin tümüne lojistik denir. Kargo taşımacılık hizmetleri, lojistiğin temel faaliyetlerinden birisi olarak nitelendirilir. Kargo taşımacılığı, bir postanın ya da yükün bir yer veya konumdan başka bir yer veya konuma iletilmesi ile ilgili aktivitelerin tamamını kapsamaktadır. Kargo firmalarının müşteriye sundukları hizmetin kalitesi kargo firmasından kargo firmasına değişmektedir. Bazı zamanlarda müşterinin gönderdiği kargolar tam zamanında teslim edilemediği gibi bazı zamanlarda da müşterinin kargosu kaybolma ve taşıma esnasında hasar görme gibi durumlarla karşılaşabilmektedir. Bu gibi durumların önüne geçilmesi için müşterinin iyi bir kargo firmasını tercih etmesi gerekmektedir. Kargo firmasının seçiminde, kargo firmasına yapılan ödeme, kargo firmasına güven ve kargo firmasının sunduğu hizmetlerin kalitesi vb. birçok faktör göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Çok sayıda ve umumiyetle birbirleriyle çelişen kriterlerin olduğu hâllerde soruna çözüm oluşturabilmek için, “Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV)” yöntemlerinden faydalanılmaktadır (Bülbül ve Köse, 2016). Literatürde birçok kez ÇKKV yöntemleri ile birçok farklı ÇKKV problemlerine başarılı çözümler oluşturulmuştur. Ancak kargo firmaları ile ilgili karar verme problemlerinin çözümünde ÇKKV yöntemlerinin kullanımı literatürde az sayıda çalışmada bulunmaktadır. Tablo 1, bu çalışmaları özetlemiştir.

Tablo 1. Literatür Taraması

Yazarlar	Çalışma Özeti
Tu vd. (2010)	Bir havaalanı kargo lojistik merkezi için yer seçimi problemi için Kalite Fonksiyon Göçerimi, AHS (analitik hiyerarşi süreci) ve 0-1 hedef programlamayı içeren bir model önerilmiştir.
Kundakçı vd. (2014)	AAS (analitik ağ süreci) ve DEMATEL yöntemlerini birlikte kullanarak bir tekstil firması için en iyi kargo taşımacılık şirketi belirlenmiştir.
Mirzaei vd. (2015)	İran'daki Ghaen şehri kargo terminali için en iyi konum aralıklı bulanık AHS yöntemi ile tespit edilmiştir.
Göleç vd. (2016)	En iyi askeri kargo uçağı AHS, ELECTRE, SAW ve TOPSIS metotları kullanılarak tespit edilmiştir.
Tüysüz ve Şimşek (2017)	Bir kargo firmasının şubelerinin performansını etkileyen faktörleri tespit etmek ve bu faktörlerin önem seviyelerini hesaplamak için sezgisel AHS yöntemi kullanılmıştır.
Özdemir ve Güneroğlu (2018)	Kuru yük gemisi şirketleri için kargo tipi seçimi sorunu, bulanık AHS ve bulanık TOPSIS yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir.
Ayrim vd. (2018)	Dört büyük kargo taşımacılık şirketinin performanslarını analiz etmek için stokastik COPRAS yöntemi kullanılmıştır.
Asoğlu ve Eren (2018)	Bir firma için kargo şirketi belirlemek için AHS, TOPSIS ve PROMETHEE yöntemleri kullanılmıştır.
Ulutaş ve Karaköy (2019)	CRITIC ve ROV yöntemleri birlikte kullanılarak bir kargo firmasının yıllara göre performansları ölçülmüştür.

Tablo 1'den de anlaşılacağı üzere ÇKKV yöntemlerinin kullanımı ile yapılan çalışma sayısı literatürde çok az sayıdadır. Bundan dolayı bu çalışmada SWARA ve CODAS yöntemleri kullanılmıştır. SWARA yöntemi daha önce birçok ÇKKV probleminin çözümünde literatürde kullanılmıştır. Bu problemlerden bazıları şunlardır; personel seçimi (Keršulienė ve Turskis, 2011; Karabašević vd., 2016; Dahooie vd., 2018), havalandırma alternatifinin seçimi (Zolfani vd., 2013), tedarikçi seçimi (Alimardani vd., 2013; Adalı ve Işık, 2017; Toklu vd., 2018), makine parçası seçimi (Aghdaie vd., 2013) ve fitness merkezlerinin performans değerlendirilmesi (Çakır, 2018).

CODAS yöntemi yeni geliştirilmesine rağmen birçok çalışmada ÇKKV problemlerinin çözümünde kullanılmıştır. Bunlardan bazıları şu şekildedir; pazar bölümlerinin değerlendirilmesi (Keshavarz Ghorabae vd., 2017), tedarikçi seçimi (Badi vd., 2018; Bolturk, 2018), güç üretim teknolojisi seçimi (Pamuçar vd., 2018), personel seçimi (Tuş ve Adalı, 2018; Yalçın ve Pehlivan, 2019), bakım stratejilerinin değerlendirilmesi (Panchal vd., 2017) ve malzeme taşıma ekipmanı seçimi (Mathew ve Sahu, 2018).

ÇKKV yöntemleri kullanarak kargo hizmetinin değerlendirilmesi ile ilgili çalışma literatürde az sayıda bulunmaktadır. Bu sebepten dolayı bu çalışmada SWARA ve CODAS yöntemlerinden oluşan bir birleşik ÇKKV modeli kullanılarak bir işletme için en iyi kargo firması belirlenmiştir. Bu iki yöntemin birlikte kullanımı ile ilgili çalışma sayısı literatürde az olduğu için bu çalışma bu araştırma boşluğunu da doldurmaktadır. Ayrıca CODAS yöntemi ile ilgili Türkçe çalışma sayısı literatürde az sayıda bulunmaktadır (Tuş ve Adalı, 2018; Bakır ve Alptekin, 2018; Ayyıldız ve Yalçın, 2018; Ayçin ve Arsu, 2019). Bu araştırma boşlukları da bu çalışmada doldurulacaktır.

Yöntem

Bu çalışmada SWARA ve CODAS yöntemleri kullanılmıştır. SWARA yöntemi kriterlerin ağırlıklarının tespiti için kullanılırken, CODAS yöntemi alternatiflerin sıralanması için kullanılmıştır.

SWARA Yöntemi

SWARA yöntemi, Keršulienne vd. (2010) tarafından geliştirilmiştir. SWARA yönteminin adımları kısaca Őu Őekilde özetlenebilir (Stanujkic vd., 2015):

Adım 1: Uzmanlar, kriterleri tahmini önem seviyelerine göre en önemliden en önemsiz kadar sıralar.

Adım 2: İkinci kriterden başlanarak, $j - 1$. kriter ile j . kriter kıyaslanır. $j - 1$. kriterin j . kriterine göre ne kadar önemli olduğu bulunur. Bu bulunan değere (s_j), Keršulienne vd. (2010) tarafından “ortalama değerin karşılaştırmalı önemi” adı verilmiştir. Bu değerin tespitinde uzmanlar, 0,05 ve katlarını kullanmışlardır.

Adım 3: EŞitlik 1 ile k_j katsayısı hesaplanır.

$$k_j = \begin{cases} 1 & j = 1 \\ s_j + 1 & j > 1 \end{cases} \quad (1)$$

Adım 4: EŞitlik 2 ile yeniden hesaplanmış ağırlık (q_j) değeri hesaplanır.

$$q_j = \begin{cases} 1 & j = 1 \\ \frac{q_{j-1}}{k_j} & j > 1 \end{cases} \quad (2)$$

Adım 5: EŞitlik 3 ile her bir kriterin ağırlığı (w_j) bulunur.

$$w_j = \frac{q_j}{\sum_{j=1}^n q_j} \quad (3)$$

CODAS Yöntemi

İki farklı uzaklık ölçümünden yola çıkarak sonuca ulaşan CODAS yöntemi, Keshavarz Ghorabae vd. (2016) tarafından literatüre tanıtılmıştır. CODAS yöntemi aşağıda özetlenmiştir (Keshavarz Ghorabae vd., 2016).

Adım 1: CODAS yönteminin ilk adımı olarak, alternatiflerden ve kriterlerden oluşan bir karar matrisi oluşturulur. Aşağıdaki eşitlik karar matrisini göstermektedir.

$$T = [t_{ij}]_{m \times n} = \begin{bmatrix} t_{11} & t_{12} & \dots & t_{1n} \\ t_{21} & t_{22} & \dots & t_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ t_{m1} & t_{m2} & \dots & t_{mn} \end{bmatrix} \quad (4)$$

Adım 2: Karar matrisindeki değeryler, eşitlik 5 (faydalı kriterler) ve eşitlik 6 (maliyet kriterleri) yardımı ile normalize edilir.

$$t'_{ij} = \frac{t_{ij}}{\max(t_{ij})} \quad (5)$$

$$t'_{ij} = \frac{\min(t_{ij})}{t_{ij}} \quad (6)$$

Adım 3: Normalize edilmiş değeryler, SWARA yöntemi kullanımı ile elde edilen kriter ağırlıkları çarpılır ve böylece ağırlıklı normalize karar matrisi elde edilir. Aşağıdaki eşitlik bu işlemi göstermektedir.

$$t^*_{ij} = t'_{ij} w_j \quad (7)$$

Adım 4: Her bir kriter için negatif ideal çözyem eşitlik 8 ile hesaplanır.

$$ns_j = \min(t^*_{ij}) \quad (8)$$

Adım 5: Alternatiflerin negatif ideal çözyeme olan Öklid ve Taxicab uzaklıkları aşağıdaki eşitlikler yardımı ile ölçölür.

$$P_i = \sqrt{\sum_{j=1}^n (t_{ij}^* - ns_j)^2} \quad (9)$$

$$Q_i = \sum_{j=1}^n |t_{ij}^* - ns_j| \quad (10)$$

Adım 6: Aşağıdaki eşitlikler yardımı ile göreceli değerlendirme matrisi hesaplanır.

$$R_\alpha = [u_{ib}]_{m \times m} \quad (11)$$

$$u_{ib} = (P_i - P_b) + (\omega(P_i - P_b) \times (Q_i - Q_b)) \quad (12)$$

Eşitlik 12'de gösterilen, ω bir eşik fonksiyonudur. Bu fonksiyon iki alternatifin arasındaki Öklid uzaklıklarının eşitliklerini belirlemek için kullanılır ve şu şekilde ifade edilir:

$$\omega(x) = \begin{cases} 0, & |x| < \tau \\ 1, & |x| \geq \tau \end{cases} \quad (13)$$

Eşitlik 13'te bulunan τ değeri eşik parametresidir. Bu değer karar vericiler tarafından 0,01-0,05 arasında bir değer olarak ayarlanır. Bu değer bu çalışmada 0,02 alınmıştır.

Adım 7: Son performans skor (AS_i) her bir alternatif için aşağıdaki eşitlik ile hesaplanır. En yüksek performans skoruna sahip alternatif en iyi alternatif olarak belirlenir.

$$AS_i = \sum_{b=1}^n u_{ib} \quad (14)$$

Uygulama

Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesindeki bir ilde yer alan bir işletme, ürünlerini diğer illerdeki müşterilerine ulaştırmak için bir kargo firması ile çalışmak istemektedir. İşletme uzun yıllardır gıda sektöründe yer almaktadır. Değerlendirmeye başlamak için işletmenin yöneticilerinden oluşan bir uzman ekip oluşturuldu. Bu uzman ekipten kargo firması seçiminde kullanılmak üzere kriterler belirlemeleri istendi. Aşağıda ekip tarafından belirlenen kriterler sıralanmıştır.

- Zamanında Teslim (ZT): Gönderinin, müşterinin eline söz verilen tarihte geçmesi.
- Personelin Davranışları (PD): Kargo firmasında çalışan personelin gönderimde bulunacak işletme çalışanlarına nazik ve saygılı bir şekilde yaklaşması ve davranışta bulunması.
- Firmanın Takip Sistemi (FTS): Kargo takip sistemi ile müşteriye kargosunu anlık olarak takip etme imkânı sunması.
- Teminat (T): Kargo faaliyetleri sırasında oluşabilecek hasar ve zararlar için teminat verilmesi.
- Promosyon (P): Fiyatlandırma yapılırken, fiyatta indirimde gidilmesi, bazı ürün gönderimlerinde ücret alınmaması, daha fazla ürün gönderiminde fiyatların sabitlenmesi ve benzeri promosyonların yapılması.
- Gönderim ücreti (GÜ): Kargo gönderiminde ödenen gönderim ücretinin makul miktarda olması.

SWARA ve CODAS yöntemlerindeki değerlendirmelerde uzman ekip ortak karar verdi. CODAS yönteminde kargo firmalarına uzman ekip faydalı kriterler için 1 (en kötü) – 9 (en iyi), maliyet kriterleri için ise 1 (en iyi) – 9 (en kötü) arası performans puanları verdiler. SWARA yönteminin sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. SWARA Sonuçları

Kriterler	Önem Sıralaması	Kriterlerin Sıralaması	s_j	k_j	q_j	w_j
ZT	1	ZT		1	1	0,196
PD	6	GÜ	0,05	1,05	0,952	0,186
FTS	4	T	0,1	1,1	0,865	0,169
T	3	FTS	0,05	1,05	0,824	0,161
P	5	P	0,05	1,05	0,785	0,154
GÜ	2	PD	0,15	1,15	0,683	0,134

Tablo 2'den de görüleceği üzere, kriterler ağırlıklarına göre şöyle sıralanmaktadır; ZT> GÜ> T> FTS>P>PD. SWARA yöntemi ile elde edilen kriter ağırlıkları, CODAS yöntemine aktarılır. Alternatiflerin kriterlere göre değerlendirilmesinin yapıldığı karar matrisi Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Karar Matrisi

Kriterler Alternatifler	ZT	GÜ	T	FTS	P	PD
KF1	9	2	7	8	6	7
KF2	9	3	7	9	7	6
KF3	8	2	8	7	6	5
KF4	7	3	7	6	6	6
KF5	9	4	8	9	7	6
KF6	7	4	7	6	6	6

Eşitlikler 5 ve 6 yardımı ile karar matrisi normalize edilir. Tablo 4 normalize karar matrisini sunmaktadır.

Tablo 4. Normalize Karar Matrisi

Kriterler Alternatifler	ZT	GÜ	T	FTS	P	PD
KF1	1	1	0,875	0,889	0,857	1
KF2	1	0,667	0,875	1	1	0,857
KF3	0,889	1	1	0,778	0,857	0,714
KF4	0,778	0,667	0,875	0,667	0,857	0,857
KF5	1	0,5	1	1	1	0,857
KF6	0,778	0,5	0,875	0,667	0,857	0,857

Eşitlik 7 ve 8 kullanılarak sırasıyla ağırlıklı normalize değerler ve negatif ideal çözümler bulunur. Tablo 5, ağırlıklı normalize değerleri ve negatif ideal çözümleri göstermektedir.

Tablo 5. Ağırlıklı Normalize Karar Matrisi

Kriterler Alternatifler	ZT	GÜ	T	FTS	P	PD
KF1	0,196	0,186	0,148	0,143	0,132	0,134
KF2	0,196	0,124	0,148	0,161	0,154	0,115
KF3	0,174	0,186	0,169	0,125	0,132	0,096
KF4	0,152	0,124	0,148	0,107	0,132	0,115
KF5	0,196	0,093	0,169	0,161	0,154	0,115
KF6	0,152	0,093	0,148	0,107	0,132	0,115
ns_j	0,152	0,093	0,148	0,107	0,132	0,096

Bu matrise eşitlikler 9 ve 10 kullanılarak, Öklid ve Taxicab uzaklıkları hesaplanır. Bu uzaklıklar hesaplandıktan sonra eşitlik 12 vasıtasıyla göreceli değerlendirme matrisi hesaplanır. Bu matris bulunduğundan sonra son performans skoru (AS_i) her bir kargo firması için eşitlik 14 ile hesaplanır. Tablo 6, göreceli değerlendirme matrisini ve sonuçları göstermektedir.

Tablo 6. Göreceli Değerlendirme Matrisi ve Sonuçlar

Alternatifler	KF1	KF2	KF3	KF4	KF5	KF6	AS_i	Sıralama
KF1	0	0,074	0,016	0,24	0,088	0,288	0,706	1
KF2	-0,074	0	-0,017	0,166	0,004	0,214	0,293	3
KF3	-0,016	0,017	0	0,167	0,015	0,215	0,398	2
KF4	-0,24	-0,166	-0,167	0	-0,152	0,017	-0,708	5
KF5	-0,088	-0,004	-0,015	0,152	0	0,2	0,245	4
KF6	-0,288	-0,214	-0,215	-0,017	-0,2	0	-0,934	6

Tablo 6'ya göre KF1 kargo firması 6 kargo firması arasında en iyi kargo firması olarak belirlenmiştir.

Sonuçlar

Lojistiğin temel faaliyetlerinden biri kargo taşımacılık hizmetleridir. Bu hizmeti sağlayan kargo firmalarının hizmet kalitesi kargo firmasından kargo firmasına değişkenlik göstermektedir. Bazı durumlarda müşteri kargosu ile ilgili sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Örneğin, bazen müşteriye ait kargolar tam zamanında ulaştırılmadığı gibi bazen de müşteriye ait kargolar kaybolabilmekte veya sevkiyat sırasında hasar görebilmektedir. Bunun gibi kötü durumlar ile karşılaşmamak için müşteriler, kargolarını en iyi kargo firmasını kullanarak iletmeleri gerekmektedir. En iyi kargo firmasının belirlenmesinde, kargo firmasına yapılan ödeme, kargo firmasına duyulan güven ve kargo firmasının sağladığı hizmetlerin kalitesi vb. birçok faktör hesaba katılması gerekmektedir. Bu sebeplerden dolayı ÇKKV yöntemleri kullanılarak en iyi kargo firması seçimi yapılabilir. Bu çalışma üç araştırma boşluğunu doldurmaya çalışmıştır. İlk olarak ÇKKV yöntemleri kullanılarak kargo hizmetinin değerlendirilmesi ile ilgili çalışma literatürde az sayıda bulunmaktadır. İkinci olarak SWARA ve CODAS yöntemlerinin birlikte kullanımı ile ilgili çalışma sayısı literatürde az bulunmaktadır. Üçüncü olarak CODAS yöntemi ile ilgili Türkçe çalışma sayısı literatürde az sayıda bulunmaktadır. Bu çalışma yukarıdaki üç araştırma boşluğunu doldurmak için SWARA ve CODAS yöntemlerinden oluşan bir birleşik ÇKKV modeli önermiştir. Bu birleşik yöntemin uygulaması Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesindeki bir ilde yer alan bir işletmede yapılmıştır. Bu uygulamada altı kargo firması alternatifleri belirlenmiş ve bunların içinden en iyi performansla sahip KF1 firması en iyi kargo firması olarak tespit edilmiştir. Gelecek çalışmalar, bu çalışmada önerilen birleşik ÇKKV yöntemini farklı ÇKKV problemlerinin çözümünde örneğin bilgisayar seçimi, tedarikçi seçimi ve üçüncü parti lojistik firmalarının seçiminde kullanabilirler.

Etik Beyan

“SWARA Tabanlı CODAS Yöntemi İle Kargo Şirketi Seçimi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Adalı, E. A., & Işık, A. T. (2017). Bir Tedarikçi Seçim Problemi için SWARA ve WASPAS Yöntemlerine Dayanan Karar Verme Yaklaşımı. *International Review of Economics and Management*, 5(4), 56-77.
- Aghdaie, M. H., Hashemkhani Zolfani, S. H., & Zavadskas, E. K. (2013). Decision making in machine tool selection: An integrated approach with SWARA and COPRAS-G methods. *Engineering Economics*, 24(1), 5-17.
- Alimardani, M., Zolfani, S. H., Aghdaie, M. H., & Tamošaitienė, J. (2013). A novel hybrid SWARA and VIKOR methodology for supplier selection in an agile environment. *Technological and Economic Development of Economy*, 19(3), 533-548.
- Asoğlu, İ., & Eren, T. (2018). AHP, TOPSIS, PROMETHEE Yöntemleri ile Bir İşletme için Kargo Şirketi Seçimi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 102-122.
- Ayçin, E., & Arsu, T. (2019). CODAS ve Entropi Yöntemleri İle Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Düzey 1 Bölgelerine Göre İncelenmesi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(18), 425-447.
- Ayrim, Y., Atalay, K. D., & Can, G. F. (2018). A New Stochastic MCDM Approach Based on COPRAS. *International Journal of Information Technology & Decision Making*, 17(03), 857-882.
- Ayyıldız, E., & Yalçın, S. (2018). Türkiye’de Yer Alan Lojistik Dostu Şehirlerin Bütünleşik Entropi-CODAS Kullanılarak Belirlenmesi. *Uludağ University Journal of The Faculty of Engineering*, 23(4), 127-140.
- Badi, I., Abdulshahed, A. M., & Shetwan, A. (2018). A case study of supplier selection for a steelmaking company in Libya by using the Combinative Distance-based Assessment (CODAS) model. *Decision Making: Applications in Management and Engineering*, 1(1), 1-12.
- Bakır, M., & Alptekin, N. (2018). Hizmet Kalitesi Ölçümüne Yeni Bir Yaklaşım: CODAS Yöntemi İle Havayolu İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama. *Business & Management Studies: An International Journal*, 6(4), 1336-1353.
- Bolturk, E. (2018). Pythagorean fuzzy CODAS and its application to supplier selection in a manufacturing firm. *Journal of Enterprise Information Management*, 31(4), 550-564.
- Bülbül, S. E., & Köse, A. (2016). Türk sigorta sektörünün PROMETHEE yöntemi ile finansal performans analizi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 38(1), 187-210.
- Çakır, E. (2018). Bütünleşik SWARA ve EDAS yöntemi kullanarak fitness merkezlerinin değerlendirilmesi: Örnek bir uygulama. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 1907- 1923.
- Dahooie, J. H., Abadi, E. B. J., Vanaki, A. S., & Firoozfar, H. R. (2018). Competency-based IT personnel selection using a hybrid SWARA and ARAS-G methodology. *Human Factors and Ergonomics in Manufacturing & Service Industries*, 28(1), 5-16.
- Göleç, A., Gürbüz, F., & Şenyiğit, E. (2016). Determination of Best Military Cargo Aircraft with Multi-Criteria Decision-Making Techniques. *MANAS Journal of Social Studies*, 5(5), 87-101.

- Karabašević, D., Stanujkić, D., Urošević, S., & Maksimović, M. (2016). An approach to personnel selection based on Swara and Waspas methods. *Bižnif (Blace) Journal of Economics, Management and Informatics*, 7(1), 1-11.
- Keršulienė, V., Zavadskas, E. K., & Turskis, Z. (2010). Selection of rational dispute resolution method by applying new step-wise weight assessment ratio analysis (SWARA). *Journal of business economics and management*, 11(2), 243-258.
- Keršulienė, V., & Turskis, Z. (2011). Integrated fuzzy multiple criteria decision making model for architect selection. *Technological and Economic Development of Economy*, 17(4), 645-666.
- Keshavarz Ghorabae, M., Zavadskas, E. K., Turskis, Z., & Antucheviciene, J. (2016). A New Combinative Distance-Based Assessment (CODAS) Method for Multi-Criteria Decision-Making. *Economic Computation & Economic Cybernetics Studies & Research*, 50(3), 25-44.
- Keshavarz Ghorabae, M., Amiri, M., Zavadskas, E. K., Hooshmand, R., & Antuchevičienė, J. (2017). Fuzzy extension of the CODAS method for multi-criteria market segment evaluation. *Journal of Business Economics and Management*, 18(1), 1-19.
- Kundakci, N., Adalı, E. A., & Işık, A. T. (2014). Combination of DEMATEL and ANP for the cargo shipping company selection problem. *International Journal of Engineering Management and Economics*, 4(2), 99-116.
- Mathew, M., & Sahu, S. (2018). Comparison of new multi-criteria decision making methods for material handling equipment selection. *Management Science Letters*, 8(3), 139-150.
- Mirzaei, E., Minatour, Y., Bonakdari, H., & Javadi, A. (2015). Application of interval-valued fuzzy analytic hierarchy process approach in selection cargo terminals, a case study. *International Journal of Engineering-Transactions C: Aspects*, 28(3), 387-395.
- Özdemir, Ü., & Güneroğlu, A. (2018). Cargo type selection procedure using fuzzy AHP and fuzzy TOPSIS techniques: 'the case of dry bulk cargo ships'. *International Journal of Shipping and Transport Logistics*, 10(3), 259-280.
- Pamučar, D., Badi, I., Sanja, K., & Obradović, R. (2018). A novel approach for the selection of power-generation technology using a linguistic neutrosophic CODAS method: A case study in Libya. *Energies*, 11(9), 2489.
- Panchal, D., Chatterjee, P., Shukla, R. K., Choudhury, T., & Tamosaitiene, J. (2017). Integrated Fuzzy AHP-CODAS Framework for Maintenance Decision in Urea Fertilizer Industry. *Economic Computation & Economic Cybernetics Studies & Research*, 51(3), 179-196.
- Stanujkić, D., Karabasevic, D., & Zavadskas, E. K. (2015). A framework for the selection of a packaging design based on the SWARA method. *Inžinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 26(2), 181-187.
- Toklu, M. C., Çağlı, G., Pazar, E., & Faydalı, R. (2018). SWARA-WASPAS Metodolojisine Dayalı Tedarikçi Seçimi: Türkiye'de Demir-Çelik Endüstrisi Örneği. *Akademik Platform Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi*, 6(3), 113-120.
- Tu, C. S., Chang, C. T., Chen, K. K., & Lu, H. A. (2010). Applying an AHP-QFD conceptual model and zero-one goal programming to requirement-based site selection for an airport cargo logistics center. *International journal of information and management sciences*, 21(4), 407-30.
- Tuş, A., & Adalı, E. A. (2018). Personnel assessment with CODAS and PSI methods. *Alphanumeric Journal*, 6(2), 243-256.
- Tüysüz, F., & Şimşek, B. (2017). A hesitant fuzzy linguistic term sets-based AHP approach for analyzing the performance evaluation factors: An application to cargo sector. *Complex & Intelligent Systems*, 3(3), 167-175.
- Ulutaş, A., & Karaköy, Ç. (2019). CRITIC ve ROV Yöntemleri İle Bir Kargo Firmasının 2011-2017 Yılları Sırasındaki Performansının Analiz Edilmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1/1), 229-236.
- Yalçın, N., & Pehlivan, N. Y. (2019). Application of the Fuzzy CODAS Method Based on Fuzzy Envelopes for Hesitant Fuzzy Linguistic Term Sets: A Case Study on a Personnel Selection Problem. *Symmetry*, 11(4), 493.
- Zolfani, S. H., Esfahani, M. H., Bitarafan, M., Zavadskas, E. K., & Arefi, S. L. (2013). Developing a new hybrid MCDM method for selection of the optimal alternative of mechanical longitudinal ventilation of tunnel pollutants during automobile accidents. *Transport*, 28(1), 89-96.

EXTENDED ABSTRACT

The activities, which include transportation, warehousing, and planning, etc., of all of the information and materials in the supply chain from the beginning to the end to the desired location and on time are called logistics. Cargo transportation services are considered as one of the basic activities of logistics. Cargo transportation includes all activities related to the transmission of a mail or cargo from one location or point to another location or point. The quality of the services offered by the cargo companies to the customer varies from the cargo company to the cargo company. At some times, the customer's cargos cannot be delivered on time and in some cases the customer's cargo may be lost and damaged during transportation. In order to avoid such situations, the customer should prefer a good cargo company. In the selection of the cargo company, some factors, such as the payment to the cargo company, trust in the cargo company and the quality of the services offered by the cargo company, etc. are needed to take into account. In cases where there are many and often contradictory criteria, MCDM methods can be helpful to solve this type of problems. There are few studies in the literature on the use of MCDM methods to solve decision-making problems related to cargo companies. Tu et al. (2010) proposed a model that

includes quality function deployment, AHP (analytic hierarchy process) and zero-one goal programming for the problem of location selection for an airport cargo logistics center. In another study, Kundakcı et al. (2014) integrated ANP (analytic network process) and DEMATEL to select the cargo shipping company. Mirzaei et al. (2015) proposed fuzzy analytic hierarchy process to determine the ideal location for cargo terminal in Ghaen city in Iran. Göleç et al. (2016) suggested MCDM methods, which are AHP, SAW, TOPSIS, ELECTRE, to identify the best military cargo aircraft. Tüysüz and Şimşek (2017) proposed a hesitant sets based AHP to analyze the factors of performance evaluation for the branches of a cargo company. Özdemir and Güneroğlu (2018) combined fuzzy AHP and fuzzy TOPSIS to solve cargo type selection problem for the dry bulk cargo ships. Ayrim et al. (2018) developed stochastic COPRAS model to select the best cargo firm. Asoğlu and Eren (2018) proposed AHP, TOPSIS and PROMETHEE to select the most appropriate cargo firm for a company. Ulutaş and Karaköy (2019) integrated CRITIC and ROV methods to evaluate the performance of a cargo firm over the years. In this study, an MCDM model including SWARA (Step-wise weight assessment ratio analysis) and CODAS (Combinative distance-based assessment) is proposed to identify the most appropriate cargo company for a Turkish firm. The SWARA method has previously been used in the literature to solve many MCDM problems. Some of these problems are as follows; personnel selection (Keršulienė, & Turskis, 2011; Karabašević et al., 2016; Dahooie et al., 2018), the selection of ventilation alternative (Zolfani et al., 2013), supplier selection (Alimardani et al., 2013; Adalı, & Işık, 2017; Toklu et al., 2018), machine tool selection (Aghdaie et al., 2013) and performance evaluation of fitness centers (Çakır, 2018). Although CODAS method has been newly developed, it has been used in many studies to solve the problems of MCDM. Some of these are as follows; the evaluation of market segments (Keshavarz Ghorabae et al., 2017), supplier selection (Badi et al., 2018; Bolturk, 2018), the selection of power-generation technology (Pamučar et al., 2018), personnel selection (Tuş, & Adalı, 2018; Yalçın, & Pehlivan, 2019), the evaluation of maintenance strategies (Panchal et al., 2017) and the selection of material handling equipment (Mathew, & Sahu, 2018). This study attempts to fill three research gaps. First, there are few studies in the literature on the evaluation of cargo services using MCDM methods. Second, the number of studies related to the use of SWARA and CODAS methods together are few in the literature. Third, the number of Turkish studies related to CODAS method is few in the literature (Tuş, & Adalı, 2018; Bakır, & Alptekin, 2018; Ayyıldız, & Yalçın, 2018; Ayçin, & Arsu, 2019). This study proposed a combined MCDM model including SWARA and CODAS methods to fill three research gaps above-mentioned. The application of this combined method has been made in a business located in a province in Eastern Anatolia in Turkey. In this application, six cargo company alternatives and six criteria (on-time delivery, personnel behaviours in cargo company, cargo tracking system of cargo company, guarantee, promotion and price) have been determined. Among six cargo companies, the KF1 company having the highest score has been determined as the best cargo company. Future studies can use the combined method proposed in this study to solve different MCDM problems, such as the selection of computer, supplier selection and, the selection of third-party logistics companies, etc.

Otel İşletmelerinde Öğrenilmiş Çaresizlik ve Kariyer Planlaması Arasındaki İlişkinin Analizi

Bülent Kurtuluş GÖNÜL¹ ve Mahmut DEMİR²

Öz

Bu çalışmanın amacı, Ankara'daki otel işletmelerinde öğrenilmiş çaresizlik ve kariyer planlaması arasındaki ilişkiyi analiz etmektir. Özel işletme belgeli oteller ile 3 yıldızlı otellerden 5 yıldızlı otellere kadar toplam 84 otelden 405 kişiye uygulanan ankette 21 öğrenilmiş çaresizlik ve 10 kariyer planlaması ile ilgili değişkenler yer almaktadır. Araştırmacılar tarafından yüz yüze görüşme yapılarak elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) istatistik programı ile analiz edilmiştir. Öncelikle verilerin yapısal ve yakınsak geçerliliği faktör analizi ile ortaya konulmuştur. Öğrenilmiş çaresizlik ve kariyer planlaması değişkenlerinin boyutlarını belirlemek için faktör analizi, faktörler arasındaki ilişkiyi ölçek için korelasyon analizi, bağımsız değişken faktörlerinin bağımlı değişken faktörleri üzerindeki etkisini belirlemek için regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırma bulguları öğrenilmiş çaresizlik ve kariyer planlaması boyutları arasında negatif bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, öğrenilmiş çaresizlik boyutlarının işgörenlerin kariyer planları üzerinde etkisinin olduğunu ortaya çıkmıştır. Ayrıca öğrenilmiş çaresizlik-kariyer planlaması ve bu çalışmanın bulgularının gelecekteki çalışmalar üzerinde olası etkilerinin araştırılması tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Öğrenilmiş çaresizlik, Kariyer kararı, Kariyer beklentisi, İşgören, Otel işletmeleri

An Analysis of the Relation between Learned Helplessness and Career Planning in Hotel Businesses

Abstract

The purpose of this study is to empirically explore the relation between learned helplessness and career planning in hotel businesses in Ankara, Turkey. A total of 84 hotels, ranging from special and boutique type-star to five-star deluxe, responded to questionnaires pooling 405 employees, twenty-one learned helplessness variables, and ten career planning variables. Data were collected by researchers in face-to-face interviews and analyzed with SPSS statistical programs. Structural and convergent validity of the data have revealed with the factor analysis. Factor analysis was performed to identify learned helplessness and career planning dimensions, correlation analysis was employed to test the relation between learned helplessness and career planning dimensions and regression analysis was used to test the effect of learned helplessness dimensions as independent variables on the career planning dimensions as dependent variables. The findings indicate that learned helplessness is negatively associated with career planning. The results indicate learned helplessness dimensions had partially a direct effect on employees' career planning in the hotel businesses. The implications for learned helplessness-career planning and future research implications of this finding are discussed.

Key Words: Learned helplessness, Career decision, Career expectation, Employees, Hotel businesses

Atıf İçin / Please Cite As:

Gönül, B. K. ve Demir, M. (2020). Otel işletmelerinde öğrenilmiş çaresizlik ve kariyer planlaması arasındaki ilişkinin analizi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1648-1662.

Geliş Tarihi / Received Date: 30.01.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 27.05.2020

¹ Doktora Öğrencisi (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara), kurtulusgonul@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9805-0337

² Prof. Dr. - Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Eğirdir, Isparta, mdemir1@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5878-2717

Giriş

İnsanlar fizyolojik yaşamı için temel gereksinimleri karşılamak kadar sosyal yaşamını sürdürebilmek amacıyla da ekonomik kaynakları yaratmak ve çalışmak zorundadır. Çalışma yaşamı bireysel ya da örgütsel düzen içinde olabilir. Çeşitli etkenler altında sürdürülen çalışma yaşamı, özellikle örgütsel düzen içinde işgörenleri ve onların beklentilerini, ilişkilerini ve kararlarını şekillendirmekte, olumlu ya da olumsuz sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Dolayısıyla bu durum işgörenlerin kariyer planlarını da etkileyebilmektedir. İşgörenin çalışma yaşamında karşılaşılabileceği olanaklar, sağlayacağı kazanım ve psikolojik tatmin, elde edeceği başarı, ulaşacağı konum ve derece gibi değişkenler kariyer içinde yer alabilir.

İşgörenin kariyer planlamasında örgütsel ortamdan kaynaklı pek çok durumla karşılaşması olağandır. Bunlar olumlu bir etken olarak görülebileceği gibi bir engel, sorun, sıkıntı gibi olumsuz durumda yaratabilmektedir. Bu etkenlerden birisi de işgörenlerin karşılaştığı öğrenilmiş çaresizlik duygusu ve yarattığı sonuçlarıdır. Örgütsel düzeyde işgörenlerin karşılaştığı sorunlar ve sürekli olarak kontrol edemediği olaylar veya durumlara maruz kalması sonucunda başarma duygusunu kısmen ya da tamamen kaybetmesi, aynı durumların tekrar etmesi durumunda mücadeleden kaçınması öğrenilmiş çaresizlik kapsamında değerlendirilmektedir. Bu çalışma kariyer planlaması ile örgütsel çaresizlik konularını kapsamakta ve araştırmanın temel amacı öğrenilmiş çaresizlik olgusunun işgörenlerin kariyer planlaması ile olan ilişkisi incelemektedir.

İlgili Literatür

Kariyer Planlaması

Kariyer, işgörenlerin çalışma yaşamında karşılaşılabileceği olanaklar, elde edebileceği maddi ve manevi kazanımlar, iş tatmini sağlayacak başarı ve mutluluklar, yaşamını kolaylaştırabileceği ekonomik, sosyal ve psikolojik pozisyon ve durumlar olarak ifade edilebilir (Demir, 2014a; Greco ve Kraimer, 2018; Wang ve Wanberg, 2017). Kariyer kavramını yalnızca çalışma yaşamı ile sınırlandırmamak gerekir. İşgörenlerin çalışma yaşamında elde ettiği kazanımlar sosyal yaşamını da belirleyebilmektedir. İçinde yer aldığı topluluklar, etkileşimde bulunduğu insanlar, yatırım yaptığı ekonomik değerler aslında kariyer ile ilgilendirilebilir.

Kariyer tek taraflı bir kavram değildir, bunun hem işgören hem de örgütsel düzeyde karşılığı vardır (Demir, 2014b; Jackson ve Wilton, 2017). Kariyer kavramının kişiye sağladığı deneyim, olgunluk, uzmanlık gibi değerler örgütsel çıktıları da etkileyebilecek önemli hususlardır. Örgüt içinde işgören ne kadar değer kazanırsa, üretim ve hizmete olan katkısı aynı oranda artabilmektedir. Bu nedenle planlamayı üstlenen kişi, örgütsel kariyer planlaması yaparken, hem işgören hem de işletme çıkarları açısından düşünmek durumundadır. İşletmeler arası yaşanan yoğun rekabette fark yaratabilecek en önemli unsurlardan birisi insan kaynakları ve sahip olduğu nitelikleridir. İşyerinde kalifiye, yaratıcı, çözüm odaklı ve motive olmuş işgörene sahip işletmeler her zaman daha avantajlı durumda olacaklardır. Kariyer planlaması gibi çeşitli motivasyon araçlarını kullanarak çalışanlarını örgütte tutabilen işletmeler rakiplere göre önemli bir avantaj elde edebilmektedir (Bayraktaroğlu, 2016, s. 165; Budak ve Budak, 2004, s. 611; Demir ve Demir, 2016). Bu da kariyer planlamasının insan kaynaklarını işletmede tutmak için önemli bir motivasyon aracı olduğunu göstermektedir.

Kariyer öncelikle insana, sonra da işe ilişkin bir kavramdır. İnsana ilişkindir çünkü, insan fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik boyutta kişilik, kimlik başarı ihtiyacı, ekonomik ihtiyaç, beklenti, tatmin, motivasyon, saygı, ilgi, statü, rol, duygu, tutum ve davranış gibi ihtiyaç kümelerinin odağındadır. Kişilerin kimliği ve sosyal konumu onların statüsünü oluşturmasına yardım eder (Hernaus, Pavlovic ve Klindzic, 2019). İşe ilişkindir, çünkü ekonomik ve sosyal kazanımları sağlayabilecek kazanımlar çalışmaya bağlıdır. Kariyer planlaması kariyer yönetiminin bir parçasıdır. Kariyer yönetimi ise, "bireysel olarak veya organizasyonun kariyer sistemleriyle birlikte gerçekleştirilen kariyer planlarının hazırlanması, uygulanması ve izlenmesinin devam eden bir süreci" olarak ifade edilir (Ballakrishnan ve Srividhya, 2007, s. 51). Bu çerçevede kariyer yönetimini bireysel ve örgütsel olarak birçok değişkenin etkilediğini belirtmek mümkündür.

Kariyer yönetimde örgütsel adalet ve eşitlik işgörenlerin performansını etkileyebileceği gibi işletmede kalma eğilimini, örgütsel bağlılığını da olumlu bir şekilde etkileyebilmektedir. İşgörenlerin adalet algılamasının olumlu olması, aynı zamanda bireysel olarak kariyer planlanmasını da olumlu bir şekilde etkileyebilmektedir (Bagdadli ve Gianecchini, 2018; Yu, 2017). Turizm işletmelerinde de görüldüğü gibi

birçok işletmede yaşanan örgütsel düzeydeki kariyer yönetimi yanlışları işğörenlerin umutsuzluğa kapılmasına, örgüte olan bağlılığının azalmasına, bir süre sonra işten ayrılmasına neden olabilmektedir (Tütüncü ve Demir, 2002). Çünkü işğörenler işletmede kalmanın kendi kariyer planlarına bir katkı sağlamayacağını düşünerek çaresizlik duygusu oluşabilmektedir (Chetana ve Mohapatra, 2017). Bu da işğörenlerde farklı arayışlara, işten ayrılmalara, işletmede kalsa dahi mutsuz ve verimsiz bir şekilde çalışmaya devam etmesine neden olabilmektedir.

İşğörenlerin kariyer kararını etkileyen birçok unsur olabilir. Bu unsurların destekleyici ya da engelleyici özellikler taşıması, işğörenlerin kariyer kararını olumlu ya da olumsuz etkileyebilmektedir. Örgütsel kaynaklı güdüleyici etkenler kişisel özellikli etkenlere göre daha olumlu bir kariyer kararının oluşmasını ortaya çıkarabilmektedir (Martincin ve Stead, 2015; Tütüncü ve Demir, 2002). İşğörenlerin ekonomik, sosyal ve psikolojik tatmin sağlayabileceği olanakların örgütler tarafından sağlanması, onların kariyer kararını olumlu etkileyen diğer unsurlar olarak değerlendirilmektedir (Di Fabio ve Saklofske, 2014; Gati ve Levin, 2014). Kariyer planlamasında işğörenlerin beklentileri sunulan fırsatları doğru değerlendirebilmesiyle de ilişkilidir (Kim, 2016; Lewis, Raque-Bogdan, Lee ve Rao, 2018). Zira yüksek kariyer beklentisine sahip işğörenlerin işletmenin sunduğu fırsatları değerlendirememesi durumunda kariyer engelinden bahsetmesi anlamlı olmamaktadır. Bu durumda kariyer kararı da rasyonel olmayacaktır.

Öğrenilmiş Çaresizlik

İlk olarak sosyal öğrenme alanında çalışan Overmier ve Seligman (1967) tarafından ortaya atılmış olan öğrenilmiş çaresizlik kavramı örgütsel davranış kapsamında farklı boyutlarıyla birçok çalışmada incelenmiştir. Öğrenilmiş çaresizlik, bir canlının olumsuz bir durumu davranışlarıyla kontrol edebileceği halde, bunu kontrol etmek için gerekli çabayı göstermeyerek gerekli davranışları yerine getirmediği ya da öğrenmede yetersiz kaldığı durumları açıklamak için kullanılır. Temel olarak öğrenilmiş çaresizlik psikolojinin bir konusudur ve önceki negatif deneyimlerin, daha sonraki öğrenim üzerinde bir etkisi olacağı, organizmayı duyarsız yapacağı gibi bir durumu açıklar (Yüksel ve Özkiraz, 2012, s. 1). Genel olarak öğrenilmiş çaresizlik, kişinin edindiği deneyimlerine göre yaptığı eylemler ile beklediği sonucun oluşmaması durumunda, kişide aynı eylemleri yapması halinde sonucun değişmeyeceği inancının oluşmasıdır.

Öğrenilmiş çaresizlik teorisinde genel olarak kişi sonucunu kontrol edemediği olumsuz bir durumla karşı karşıya gelmekte ve bunun sonucu oluşan başarısızlığı düşünerek gelecekteki benzer durumlarda, eylem ve çalışmalarında da aynı başarısızlık olacağı duygusuna kapılmaktadır (Costello, 1978; Maier ve Seligman, 2016). Ersever'e (1993) göre, Seligman ve arkadaşları tarafından, insanların öğrenilmiş çaresizliğinin neden kaynaklandığını bulmak için geliştirilen öğrenilmiş çaresizlik modelinde, bireyin bir durum karşısında gerçekleştirdiği davranışların, durumun sonucu üzerinde kontrolünün olmamasını öğrenmesiyle bireyde oluşacak değişiklikler üzerine eğilmektedir. Modelde, çaresizliği öğrenen bireyde güdüsel, bilişsel ve duygusal alanda üç yetersizlik ortaya çıkar. Güdüsel olarak bireyin karşılaştığı engeller, bilişsel olarak sonucu etkilemedeki kontrol algısının zayıflaması ve duygusal olarak olayları etkileme gücü olmadığına inanması öğrenilmiş çaresizliği ortaya çıkarmaktadır.

Öğrenilmiş çaresizlik yaşantısının giderek, öğrenilmiş çaresizliği ortaya çıkaran koşullarla (neden-sonuç ilişkileriyle) bağının zayıflayacağı, tüm koşullara genelleneceği ve yaşamın her alanındaki davranışlara egemen olacağı ileri sürülmektedir. Ancak bu durumun ortaya çıkışı bazı faktörlere bağlıdır. Bu konuda geliştirilen kuramlar insanda "öğrenilmiş çaresizliğin" ortaya çıkışını kontrol eden iki faktörün belirginleştiğini göstermektedir (Alloy, Peterson, Abramson ve Seligman, 1984);

- Kontrol edemediği sonucun kişi için taşıdığı önem,
- Sonuçları kontrol etmesini mümkün kılacak bir şeylerin varlığı konusundaki beklentileri, öğrenilmiş çaresizliğin şiddetinin belirtileri olacaktır.

Modelin yukarıda anlatılan özelliklerine rağmen bazı durumlarda eksiklikleri ortaya çıkmış ve yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştirilerin başında kişiler arası farklılıkları değerlendirme dışı bırakması dolayısıyla hangi bireyin çaresizlik davranışı gösterip hangisinin göstermeyeceği konusunun belirsizliği ya da aynı bireyin bir durum karşısında çaresizlik gösterirken, benzer bir durumda neden çaresizlik davranışı göstermediğinin anlaşılabilmesi olarak gösterilebilir. Bu durum modelin tekrar ele alınarak yeniden formüle edilmesi sonucunu doğurmuştur.

Öğrenilmiş çaresizlik modelinin bireysel ayrılıklar üzerinde durmaması ve benzer olaylar karşısında bazı insanların davranışlarıyla çevreyi kontrol edebileceklerine inanmalarına karşın, bazılarının edemeyeceklerine inandıklarını açıklayamaması modele yeni boyutlar getirilmesi gerektiğini ortaya

çıkarmıştır (Aydın, 1986, s. 10). Bunun yanı sıra özgün modelin sınırlılıkları bazı araştırmacıların öğrenilmiş çaresizliği tekrar incelemelerine neden olmuştur. Bu psikologların çoğu, kontrol edilemeyen olaylara insanların gösterdiği davranışları açıklamak için bilişsel değişkenleri kullanmıştır. Öğrenilmiş çaresizlik modelinde giderilen eksiklikler değerlendirildiğinde “bireysel çaresizlik-evrensel çaresizlik” ilişkisi örgütsel davranış çalışmaları açısından önem taşımaktadır. Buna göre evrensel çaresizlik, başka ortamlardaki davranışları pek etkilemezken bireysel çaresizlik başka ortamlarda çaresizlik davranışının gözlenme olasılığını arttırıcı etkiye sahip olmaktadır (Hovardaoğlu, 1986, s. 5). Abramson, Seligman ve Teasdale'e (1978) göre, kişilerin hâlihazırda çözülebilir sorunları çözemediklerini düşündükleri durumlar kişisel çaresizlik, alternatif olarak kişilerin ne kendilerinin ne de konuyla ilgili olanların sorunu çözemeyeceğine inandığı durumlar ise evrensel çaresizlik örnekleridir.

Yenilenen modelde ne bireysel çaresizlik ne de yeteneksizlik yüklemesi, çaresizliğin gözlenmesi için tek başına yeterli değildir. Model, bu noktada, çaresizlik davranışı için üçüncü bir koşul daha öngörmekte ve yapılan yüklemenin genellik derecesini önemli bir değişken olarak dikkate almaktadır (Hovardaoğlu, 1986, s. 6). Yenilenen modele göre yeni tahminler dizisi oluşturmaktadır. Çaresiz birey, önce bazı sonuçların ve yanıtların bağımsız olduğunu bulur ve o zaman bunun neden olduğu hakkında bir açıklama yapar. Bu atıf, gelecekteki yanıt-sonuç ilişkileri hakkındaki beklentilerini etkiler ve böylece göreceğimiz gibi kronikliği, genelliliği ve bir dereceye kadar eksikliklerin yoğunluğunu belirler (Abramson, Seligman ve Teasdale, 1978, s. 56). Başka bir ifadeyle, sonuçları kontrol etme yönünden yeteneksiz olduğuna karar veren birey bu yeteneksizliğinin bir çok durum için geçerli olduğuna inandığı takdirde genellenmiş çaresizlik davranışı gösterecek ve kontrol algısındaki bozulmanın düzeyine bağlı olarak, çaresizliğin ciddiyet derecesi de değişecektir (Hovardaoğlu, 1990, s. 221).

Öğrenilmiş çaresizliğin önemli göstergelerinden birisi işgörenlerin iş yaşamındaki deneyimlerinden edindiğine göre umutsuzluğa kapılması ve yapabileceklerini yapmaması sonucu durumu kabullenmesidir (Chitrakar, 2017; Moreland vd., 2015). Örgüt içinde yanlış uygulamaları değiştirme çabası göstermemesi, gösterse bile başarılı olamayacağı algısının yerleşmiş olması, sorunların sürekli tekrarlanması, başarısız olunan bir görevden sonra kendisine aynı görevin tekrar verilmemesi gibi durumlar bireyin kabullenme duygusu yaşamasına neden olmaktadır (Demir, 2014b). İşgörenin uzun süre aynı pozisyon ve olanaklarla çalışması kabullenme duygusuna kapılarak iş değişikliğine yönelmediğinin de bir göstergesidir.

İşyerinde işgörenlerin başarısını üstlenecek başka çalışanların olduğunun bilinmesi özsaygı kaybının oluştuğunun bir göstergesidir (Boichuk vd., 2014; Degago, 2014). Aynı şekilde işgörenin örgüt içinde göstermiş olduğu çabaya rağmen sürekli engel çıkarılması ve bunun sonucunda işgörenin sorumluluktan kaçmak istemesi çaresizlik olarak değerlendirilmektedir. Diğer yandan örgütsel düzeyde bir görevdeki başarısızlık nedeniyle kendine de pay çıkaran işgörenin öğrenilmiş çaresizlik içinde olduğunu gösterebilmektedir.

Örgüt içinde işgörenler istemese de zaman zaman genel işleyiş ve duruma ayak uydurmak amacıyla sessiz kalarak ortama uyum sağlama davranışı sergileyebilmektedir (Demir, 2014b). Aslında bu durum bir yandan işgörenin konumunu korumaya çalıştığını diğer yandan ise çaresizlik içinde olduğunu açıklayabilir (Degago, 2014; Milliken vd., 2015). İşyerindeki bir kural ve uygulama yanlışsa ya da işyerinde iyi ilişkileri olmasını isteyen bir işgören mevcut durumunu kaybetmek için olabileceği gibi bunları değiştirecek gücü olmadığını kabul ederek uyum sağlama davranışı gösterebilmektedir.

Öğrenilmiş çaresizliğin bir başka göstergesi de işgörende yaratmış olduğu değersizlik algısıdır (Chitrakar, 2017; Huang, 2012). İşyerindeki yanlış kural ve uygulamaları düzeltme konusundaki çaba, öneri ve çalışmaları dikkate alınmayan işgören kendisinin örgüt içinde değersiz hissetme duygusuna kapılarak çaresizlik davranışı gösterebilmektedir. Aynı şekilde yapılan her başarısızlıkta herkesin eşit şekilde sorumlu tutulması ya da bireysel olarak yapılan hatanın düzeltilmesi durumunda dahi yönetimin fark etmemesi işgörenlerde öğrenilmiş çaresizlik duygusunun oluşmasına neden olabilmektedir. Bu durum işgörenin motivasyon kaybına neden olmakta ve örgütsel çıktılara da olumsuz etki edebilmektedir.

Literatürden elde edilen bilgiler çerçevesinde araştırmanın hipotezleri aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur:

H_{1.1}- İşgörenlerin öğrenilmiş çaresizlik olarak “kabullenme” tutum ve davranışı kariyer kararını etkiler.

H_{1.2}- İşgörenlerin öğrenilmiş çaresizlik olarak “özsaygı kaybı” tutum ve davranışı kariyer kararını etkiler.

H_{1.3}- İşgörenlerin öğrenilmiş çaresizlik olarak “ortama uyum” tutum ve davranışı kariyer kararını etkiler.

H_{1,4}- İşgörenlerin öğrenilmiş çaresizlik olarak “değersizlik algısı” tutum ve davranışı kariyer kararını etkiler.

H_{1,5}- İşgörenlerin öğrenilmiş çaresizlik olarak “motivasyon kaybı” tutum ve davranışı kariyer kararını etkiler.

H_{2,1}- İşgörenlerin öğrenilmiş çaresizlik olarak “kabullenme” tutum ve davranışı kariyer beklentisini etkiler.

H_{2,2}- İşgörenlerin öğrenilmiş çaresizlik olarak “özsaygı kaybı” tutum ve davranışı kariyer beklentisini etkiler.

H_{2,3}- İşgörenlerin öğrenilmiş çaresizlik olarak “ortama uyum” tutum ve davranışı kariyer beklentisini etkiler.

H_{2,4}- İşgörenlerin öğrenilmiş çaresizlik olarak “değersizlik algısı” tutum ve davranışı kariyer beklentisini etkiler.

H_{2,5}- İşgörenlerin öğrenilmiş çaresizlik olarak “motivasyon kaybı” tutum ve davranışı kariyer beklentisini etkiler.

Yöntem

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırma öğrenilmiş çaresizlik ile kariyer konusunun örgütsel düzeydeki ilişkisini incelemeye odaklıdır. Araştırmanın temel sınırlılıkları şu şekildedir;

- Araştırma, Ankara ilinde faaliyet gösteren turizm işletme belgeli konaklama işletmeleri ile sınırlıdır.
- Araştırma “Öğrenilmiş Çaresizlik Davranışı Ölçeği” ile “Kariyer Planlaması Ölçeği” değişkenlerinin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.

Veri Toplama

Araştırma evreni 181 otel işletmesinden oluşmaktadır. Ancak 140 otel görüşme talebini kabul etmiş ve bunlardan 84’ü anket uygulanması için olumlu yanıt vermiştir. Çalışmayı kabul etmeyen oteller iş yoğunluğu ve önceki araştırmacıların otellerinde gördükleri eksikleri ilgili kurumlara şikâyet etmelerini gerekçe olarak göstermiştir. Anket çalışması yapılan işletmelerin 17’si 5 yıldızlı, 33’ü 4 yıldızlı, 19’u 3 yıldızlı, 2’si 2 yıldızlı ve 13’ü özel ve butik otellerdir. 2017 yılı Temmuz ayında gerçekteşirilen anket çalışmasında otellere toplam 1200 anket dağıtılmış ve sağlıklı bir şekilde veriler toplanmaya çalışılmıştır. İlk aşamada 446 anketin uygun bir şekilde doldurulduğu görülmüştür. İkinci aşamada yapılan değerlendirme sonucunda 405 anketin güvenilir olduğuna karar verilmiş ve analiz bu sayı üzerinden gerçekteşirilmifitir. Değerlendirme dışı bırakılan anketlerdeki temel sorun tutarsız, rastgele ve tamamen aynı seçeğeğin işaretlenmesi ve işgörenlerin zaman bulamamalarından kaynaklı olarak anketleri büyük oranda boş iade etmeleridir.

Araştırmada “Öğrenilmiş Çaresizlik Davranışı Ölçeği” ile “Kariyer Planlaması Ölçeği” kullanılmıştır. Öğrenilmiş Çaresizlik Davranışı Ölçeği Abramson ve Seligman (1978), Hiroto ve Seligman (1975), Maier ve Seligman (1976), Boyd (1982)’un çalışmalarından yararlanılarak oluşturulmuştur. Ölçek ortama uyum, motivasyon kaybı, özsaygı, değersizlik algısı ve kabullenme olmak üzere beş boyutta toplanmış toplam 21 sorudan oluşmaktadır. Kariyer Planlaması Ölçeği, Osipow (1987), Demir (2014) ve Demir ve Demir (2016)’in çalışmalarından yararlanılarak oluşturulmuştur. Bu ölçek, kariyer beklentisi, kariyer fırsatları ve kariyer kararı olmak üzere üç boyutta toplanmış, toplam 10 sorudan oluşmaktadır. 5’li Likert olarak hazırlanan ölçeğin (1-Kesinlikle katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Kararsızım, 4- Katılıyorum, 5-Kesinlikle katılıyorum) turizm sektöründe en az bir yıl çalışmış üniversite öğrencileri ve Antalya’da faaliyet gösteren 5 yıldızlı bir otelde olmak üzere farklı dönemlerde iki kez pilot uygulaması gerçekteşirilmifitir. Buradan elde edilen sonuçlar ICTTR: 3. International Conference on Tourism: Theory, Current Issues and Research konferansında sözlü sunum olarak gerçekteşirilmifitir ve yapılan eleştirilere göre tekrar gözden geçilmifitir ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS 22 istatistik paket programı kullanılmıştır. Geçerlilik ve güvenilirlik analizlerinin ardından faktör analizi, korelasyon ve regresyon analizi uygulanmıştır. Ulaşılan bulgular

tablolar yardımıyla açıklanmıştır. Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin frekans dağılımı yapılmış ancak demografik verilere başka analizler uygulanmadığı için çalışmada yer verilmemiştir.

Bulgular

Araştırmada öncelikle güvenilirlik ve geçerlik analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgular verilerin diğer analizler için uygun olduğunu, ölçek yapısının çalışmayı ifade etmek için kabul edilebilir düzeyde gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Tablo 1’de yer aldığı gibi araştırma verilerine genel olarak ve parça düzeyinde uygulanan güvenilirlik ve geçerlik analizi sonuçlarının içsel tutarlılığı da sağlanmıştır. Genel olarak 31 değişkenin Cronbach Alpha değeri= ,91 F değeri= 12,393, p değeri= ,001 ve ortalama değeri (5’li Likert) = 4,09 olarak gerçekleşmiştir. 21 değişkenin bulunduğu Öğrenilmiş Çaresizlik Davranışı Ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlik analizinde, Cronbach Alpha değeri= ,85, F değeri= 4,054, p değeri= ,001 ortalama değeri (5’li Likert)= 4,06 olarak gerçekleşmiştir. Son olarak 10 değişkenin bulunduğu Kariyer Planlamasında ise, Cronbach Alpha değeri= ,85, F değeri= 17,226, p değeri= ,001 ve ortalama değeri (5’li Likert)= 4,11 olarak bulunmuştur. Bulunan bu değerler ölçeklerin güvenilirlik ve geçerlik analizi sonuçlarının içsel tutarlılığını sağladığını göstermektedir.

Tablo 1. Araştırmanın Güvenilirlik ve Geçerlik Ölçümleri

	a	F	P	Ort.	n
Genel	,91	12,393	,001	4,09	31
Öğrenilmiş Çaresizlik	,85	4,054	,001	4,06	21
Kariyer Planlaması	,85	17,226	,001	4,11	10

Açıklayıcı faktör analizi

Geçerlik ve güvenilirlik analizinden elde edilen bulgular diğer analizlere geçileceğini göstermektedir. Bu nedenle ikinci aşamada hem “öğrenilmiş çaresizlik” hem de “kariyer planlaması” ölçeklerine ilişkin faktör analizi gerçekleştirilmiştir.

Öğrenilmiş çaresizlik ile ilgili bulgular

"Öğrenilmiş Çaresizlik" davranışı boyutuna ilişkin gerçekleştirilen faktör analizi sonuçları, korelasyon ve regresyon analizleri için uygun olan istatistiksel bulguları ortaya koymuştur ($\alpha=.91$ ve $p<.001$). Analiz sonuçlarına göre KMO (Kaiser-Meier Olkin) ölçümünün 0.822 düzeyinde, Bartlett's Test of Sphericity=2921,941 ve bu faktörü oluşturan değişkenler toplam varyansın (AVO) %58.98'ini açıklamaktadır.

"Öğrenilmiş çaresizlik" ile ilgili faktör analizinde 5 boyut oluşmuştur. Bu boyutlar literatürdeki bilgilere dayanarak “Kabullenme”, “Özsaygı Kaybı”, “Ortama Uyum”, “Değersizlik Algısı” ve “Motivasyon Kaybı” olarak isimlendirilmiştir. Her bir faktörün içsel tutarlılık ölçüm değerleri “Öğrenilmiş çaresizlik” faktör analizi sonuçları tablosunda sunulmuştur.

Tablo 2’de yer alan birinci faktöre (Kabullenme) ilişkin değişkenler ve analiz sonuçları incelendiğinde 7 değişkenin toplam varyansın %26,13’ünü (AVO) açıkladığı anlaşılmaktadır. Bu değişkenlerin genel olarak işyerinde bireylerin kabullenme davranışlarını içerdiği ve öğrenilmiş çaresizliğin tepkisizlik şeklinde görüldüğünü ortaya koymaktadır. Kabullenme faktörünün özdeğeri 5,48; standart sapması 4,02 ve ölçek tutum ortalamalarının 4,01 olduğu görülmektedir. Birinci faktörün Cronbach Alpha değeri 0.85 ve anlamlılık düzeyi $p<.001$ olarak gerçekleşmiştir.

İkinci faktör olan “Özsaygı Kaybı” değişkenleri ve analiz sonuçları; 3 değişkenin toplam varyansın %10,40’nı açıkladığı görülmektedir. Söz konusu değişkenlerin genel olarak işyerinde çalışan işgörenlerin özsaygı kaybı davranışlarını kapsadığı ve öğrenilmiş çaresizlik davranışının kişinin öz saygısında bir azalma yarattığı şeklinde görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu faktörünün özdeğeri 2,19; standart sapması 2,01 ve ölçek tutum ortalamalarının 4,09 olduğu görülmektedir. Bu faktörün Cronbach Alpha değeri: ,83 ve anlamlılık düzeyi $p<.001$ olarak bulunmuştur.

Üçüncü faktör olan “Ortama Uyum” davranışında 4 değişkenin toplam varyansın %10,03’ünü açıkladığı anlaşılmıştır. Bu değişkenler genel olarak işyerinde çalışan işgörenlerin ortama uyum davranışlarını kapsadığı ve öğrenilmiş çaresizlik davranışının, mevcut şartlara uyma ve duruma göre hareket etmeyi gerektirdiğini açıklamaktadır. İlgili faktörün özdeğeri 2,10; standart sapması 1,92 ve ölçek tutum

ortalamalarının 4,29 olduğu görülmektedir. Faktörün Cronbach Alpha değeri: ,71 ve anlamlılık düzeyi $p < ,001$ olarak bulunmuştur.

Son faktör olan "Motivasyon Kaybı"nda 3 değişkenin toplam varyansın % 5,99'unu (AVO) açıkladığı anlaşılmıştır. Bu değişkenlerin, genel olarak işyerinde işgörenlerin motivasyon kaybı yaşadıkları ve öğrenilmiş çaresizliğin, çalışanlarda motivasyon kaybına neden olduğu ve verim kaybı yaşandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 2. ğrenilmiş aresizlik İle İlgili Faktör Analizi

	Faktör Yükü	lm Değerleri
Faktör 1-Kabullenme		
S9- Yanlış gördüğüm uygulamalar değişmedikçe karşılaşılan problemler gelecekte de devam eder	,767	zdeğer =5,48 AVO (%) =26,13
S11- çok çaba göstersem de yönetimin hakkımdaki düşüncelerinin değişmeyeceğini sanıyorum.	,741	Standart Sapma =4,02 Ortalama =4,01
S21- Zaman zaman neden burada olduğumu soruyorum kendime, nasıl olsa hiçbir değişmeyecek	,725	α =,85 p =,001
S22- İşyeri değiştirmek de çözüm değil, her yerde aynı sorun devam edecek	,689	
S15- Bir görevde başarısız olmuşsam benzer görevler bir daha verilmez.	,662	
S17- Uzun süredir aynı iş ve pozisyonda çalışıyorsam işle ilgili fazla yeteneğim olmadığı içindir.	,658	
S16- Uzun süredir aynı iş ve pozisyonda çalışıyorsam yeterli deneyime sahip değilimdir	,614	
Faktör 2- zsayęı Kaybı		
S19- İşyerinde sizin başarınızı sahiplenecek çok kişi vardır.	,891	zdeğer =2,19
S18- İşyerinde siz ne kadar çaba gsterseniz de karşınıza bir engel çıkar	,873	AVO (%) =10,46
S6- Bir görevdeki başarısızlıkta kendi payım olduğunu düşünürüm	,789	Standart Sapma =2,01 Ortalama =4,09 α =,83 p =,017
Faktör 3- Ortama Uyum		
S1-İnsanların samimi olmayan davranışları benim de performansımı olumsuz etkiler.	,620	zdeğer =2,10 AVO (%) =10,03
S2-alışanların dürüst ve doğru olmayan tutum ve davranışlarını değiştremem	,699	Standart Sapma =1,92
S3-İşyerindeki bir kural ve uygulama yanlışsa sizde uymak zorundasınız	,676	Ortalama =4,29
S14-İşyerinde iyi ilişkilerin olmasını istiyorsan herşeyi görmeyecek, duymayacak ve söylemeyeceksin	,687	α =,71 p =,001
Faktör 4-Değersizlik Algısı		
S4-İşyerindeki yanlış kural ve uygulamaları düzeltme konusundaki önerilerim dikkate almır	,689	zdeğer =1,33 AVO (%) =6,35
S10- Her başarısızlıkta genelde işi yapan kişi sorumlu tutulur	,636	Standart Sapma =1,93
S20- İşyerinde herkes sorumluluğunu yerine getirmediği sürece sizin abanız boşunadır	,672	Ortalama =4,14 α =,72 p =,001
S26-Hatalarımı dzeltsem de kimse farkında olmayacaktır	,539	
Faktör 5 - Motivasyon Kaybı		
S27-İşletmedeki dllendirme sistemi performanstan ziyade motivasyon odaklıdır	,581	zdeğer =1,25
S28- İşletmedeki kişiler arası ilişkiler geleceğinizi belirler	,772	AVO (%) =5,99
S29- Bir işi görevim olmadığı halde yerine getirsem de fark edileceğini sanmıyorum.	,814	Standart Sapma =1,58 Ortalama =4,13 α =,74 p =,001
Genel α = 0,91 KMO lm=0,822; Bartlett's Test of Sphericity= 2921,941; $p < ,001$; Açıklanan Varyans Oranı (AVO)=58,98; Genel ortalama=4.09		

Kariyer Planlaması ile İlgili Bulgular

Araştırmada ikinci olarak "Kariyer Planlaması" boyutuna ilişkin faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre KMO (Kaiser-Meier Olkin) lmnn 0.873 düzeyinde, Bartlett's Test of Sphericity=1672,978 ve bu faktörü oluşturan değişkenler toplam varyansın (AVO) %53.79'unu açıklamaktadır.

"Kariyer Planlaması" ile ilgili faktör analizinde 3 boyut oluşmuştur. Literatürdeki bilgiler işığında "Kariyer Kararı" ve "Kariyer Beklentisi" olarak isimlendirilen faktör gruplarının içsel tutarlılık ölçüm değerleri "Kariyer Planlaması" ile ilgili faktör analizi (Tablo 3) tablosunda verilmiştir.

Tablo 3. Kariyer Planlaması İle İlgili Faktör Analizi

Faktör 1-Kariyer Kararı	Faktör Yüğü	Ölçüm Değerleri
S.35 Kariyerime bu işletmede devam etmeyi düşünüyorum.	,658	Özdeğer= 4,97
S.39 İşimden ayrılmayı düşünmüyorum.	,767	AVO%= 35,52
S.40 Yönetim kendimi geliştirmemi destekliyor.	,741	Standart Sapma= 3,04
S.45 Bu işletmedeki kariyerimle ilgili uzun vadeli planlarım var.	,725	Ortalama= 4,07
S.46 Bilgi ve yeteneğim kariyerimi bu işletmede sürdürmem için önemsenmektedir.	,689	$\alpha = ,77$ $p = ,033$
S.48 Daha iyi pozisyonda iş bulsam bile karar vermeden önce yöneticilerimle değerlendiririm.	,662	
Faktör 2-Kariyer Beklentisi		
S.34 İnsanlar her yaptığı işle ilgili beklenti içerisinde.	,891	Özdeğer= 1,43
S.36 Sabredersen hak ettiğim yere geleceğime inanıyorum.	,873	AVO%= 10,25
S. 44 Hak ettiğim yere gelebilmek için zaman ihtiyacım olduğunu düşünüyorum.	,789	Standart Sapma= 2,27
S. 49 Kariyerimle ilgili hep iyi şeyler olacağını umuyorum.	,717	Ortalama= 4,05 $\alpha = ,75$ $p = ,024$
Genel $\alpha = 0,91$ KMO Ölçümü=0,822; Bartlett's Test of Sphericity= 2921,941; $p < .001$; Açıklanan Varyans Oranı (AVO)=58.98; Genel ortalama=4.09		

Birinci faktör olan “Kariyer Kararı” değişkenleri toplam varyansın %35,52’sini açıklamakta ve bu değişkenlerin genel olarak işgörenlerin mevcut işletmelerinde çalışmaya devam etmek istedikleri (S.35, S.39 ve S.45) ve işletmelerin işgörenlerinin kişisel gelişimlerini destekleyerek (S.40) çalışanlarıyla uzun süreli çalışmayı düşündükleri hissi vermektedirler. Bu durum ölçek tutum ortalamasına 4,07 olarak yansımıştır. “Kariyer Kararı” faktörünün özdeğeri 4,97; standart sapması 4,02 hesaplanmıştır. Ayrıca, bu ilk faktörün Cronbach Alpha değeri 0,77, anlamlılık düzeyi $p < ,033$ olarak gerçekleşmiştir.

Kariyer planlaması ile ilgili faktör analizinin ikinci faktörü olan “Kariyer Beklentisi” 4 değişken ile açıklanmıştır. Bu değişkenler toplam varyansın %10,25 (AVO)’ini açıklamaktadır. Ölçek tutum ortalaması ise 4,05 olarak bulunmuştur. Anket çalışmasına katılan işgörenlerin, bir önceki faktör ile paralel olarak işyerleriyle ilgili olumlu kariyer beklentisi içinde oldukları görülmektedir. Bu sebeple kariyerler planlamalarını mevcut işletmeye göre yaptıkları düşünülebilir. Bu faktörün özdeğeri 1,43; standart sapması 2,27 olarak bulunmuş, Cronbach Alpha değeri 0,75 ve anlamlılık düzeyi $p < ,024$ olarak gerçekleşmiştir.

Korelasyon Analizi

Araştırmada bağımsız ve bağımlı değişkenlerin oluşturduğu faktörlerin arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. “Kabullenme”, “Özsaygı Kaybı”, “Ortama Uyum”, “Değersizlik Algısı” ve “Motivasyon Kaybı” olarak gruplanan öğrenilmiş çaresizlik değişkenlerinden oluşan faktörler ile “Kariyer Kararı” ve “Kariyer Beklentisi” olarak gruplanan kariyer planlaması bağımlı değişkenlerini tanımlayan faktörler arasındaki ilişkinin korelasyon analizi değerleri tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7
1-Kabullenme	1						
2- Özsaygı Kaybı	.218**	1					
3- Ortama Uyum	.377**	,255**	1				
4- Değersizlik Algısı	.426**	,129**	,332**	1			
5- Motivasyon Kaybı	.260**	,056	,379**	,350**	1		
6- Kariyer Kararı	.611**	-,540**	-,316**	-,562**	-,578**	1	
7- Kariyer Beklentisi	.766**	-,554**	-,441	-,682**	-,579**	,575**	1

Pearson korelasyon (2 yönlü), * $p < .05$ ** $p < .01$

Kabullenme

Öğrenilmiş çaresizlik değişkenlerinden olan “Kabullenme” ile “Kariyer Kararı” arasında negatif yönlü orta düzeyde anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir ($r = -.611$; $p < .01$). Aynı şekilde “Kabullenme” faktörü diğer bağımlı değişkenlerin oluşturduğu faktörler ile benzer bir ilişkisi söz konusudur. “Kabullenme” faktörü ile “Kariyer Beklentisi” faktörü arasında negatif yönlü yüksek düzeyde ($r = -.766$; $p < .01$) anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Bu durum, işgörenlerde öğrenilmiş çaresizlik kabullenme

algısının artması, kariyer planlamasına yönelik “Kariyer Kararı” ve “Kariyer Beklentisi” düşüncesini azaltmaktadır.

Özsaygı Kaybı

“Özsaygı Kaybı” ile “Kariyer Kararı” arasında negatif yönlü orta düzeyde anlamlı bir ilişki oluşmuştur ($r = -.540$; $p < .01$). Bu faktör paralel bir biçimde “Kariyer Beklentisi” ile de negatif yönlü orta düzeyde anlamlı bir ilişki içindedir ($r = -.554$; $p < .01$). Bu bulgular dahilinde öğrenilmiş çaresizlikte özsaygı kaybı artan kişilerin kariyer planlamasında, kariyer kararı ve kariyer beklentisi azalmaktadır.

Ortama Uyum

Öğrenilmiş çaresizlik faktörlerinden biri olan “Ortama Uyum” davranışı ile kariyer planlama değişkenleri arasında genel olarak negatif yönlü orta düzeyde anlamlı ilişki bulunmuştur. “Ortama Uyum” davranışı ile “Kariyer Kararı” arasında negatif yönlü orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır ($r = -.316$; $p < .01$). Benzer şekilde “Kariyer Beklentisi” ile de yine orta düzeyde negatif anlamlı bir ilişki içindedir ($r = -.441$; $p < .01$). Sonuç olarak, işgörenler oluşan olumsuz durum ve olaylara bir katkısının olamayacağı düşüncesiyle pasifleşerek ortama uyum sağlamaya başladıkça kariyer kararı ve kariyer beklentisi konularında olumsuzluklar yaşamaktadırlar.

Değersizlik Algısı

İşgörenin öğrenilmiş çaresizlik içinde olmasıyla oluşacak olan kendini değersiz görme durumunda kariyer kararında olumsuz etkiler olacaktır. İki faktör arasında negatif yönlü orta düzeyde anlamlı ilişki tespit edilmiştir ($r = -.562$; $p < .01$). Bir başka kariyer planlaması faktörü olan “Kariyer Beklentisi” ise benzer şekilde negatif yönlü orta düzey anlamlı bir ilişki içindedir ($r = -.682$; $p < .01$). Bu nedenle işgörenin değersizlik algısı arttıkça bağlı olduğu işyerindeki kariyeriyle ilgili olumlu değerlendirmesi azalmaktadır.

Motivasyon Kaybı

Öğrenilmiş çaresizliğin bir başka faktörü olan “motivasyon kaybı” ile kariyer planlaması faktörleri arasında da genel olarak negatif bir ilişki söz konusudur. “Motivasyon kaybı” faktörü ile “kariyer kararı” faktörü arasında negatif yönlü ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır ($r = -.578$; $p < .01$). Bu faktöre yakın bir şekilde “kariyer beklentisi” faktörü de negatif yönlü ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır ($r = -.579$; $p < .01$). Bulgular işgörenlerde motivasyon kaybı artmasına karşın kariyer planlamasına yönelik kariyer kararı ve kariyer beklentisinin azaldığını göstermektedir.

Regresyon Analizi

Korelasyon analizi ile belirlenen faktörler arasındaki ilişki, tek başına çalışmanın amacına uygun sonuçlar ortaya çıkarmada yeterli olamayabilir. Bu ilişkilerin varlığı kadar bağımlı değişkenlerin bağımsız değişkenlerden etkilenip etkilenmediği, etkileniyor ise düzeyinin ne olduğu da önemlidir. Bu nedenle bağımlı değişkenler ile bağımsız değişkenlerin oluşturduğu faktör gruplarına yönelik regresyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 5. Kariyer Kararına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Standartlaştırılmamış katsayılar		Standartlaştırılmış katsayılar	t	p
	B	St. hata	β		
Sabit	,352	,215		11,641	,002
1-Kabullenme	,354	,036	,401	9,792	,001
2-Özsaygı Kaybı	,057	,028	,075	2,030	,043
3- Ortama Uyum	,041	,038	,021	,138	,970
4-Değersizlik Algısı	,352	,043	,336	8,235	,001
5-Motivasyon Kaybı	,141	,043	,133	3,234	,001

Bağımlı değişken: Kariyer kararı, R= ,712; R²= ,507; Düzeltilmiş R²=,501; F= 81,800; p<,01

Bireylerin “Kariyer Kararı” üzerinde öğrenilmiş çaresizlik değişkenlerinin oluşturduğu faktörlerin etkisinin olup olmadığını belirlemek amacıyla regresyon analizi uygulanmıştır. Regresyon analiz sonuçları tablo 5’de görüldüğü gibi “Kariyer Kararı” bağımlı değişkenler faktörünü “Kabullenme”, “Değersizlik Algısı”, “Motivasyon Kaybı” ($t > 1,80$; $p < .01$) ve “Özsaygı Kaybı” ($t > 1,80$; $p < .05$) faktörleri etkilerken “Ortama Uyum”, ($t < 1,80$; $p > .05$) faktörünün etkisinin olmadığı görülmektedir.

Tablo 6. Kariyer Beklentisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Standartlaştırılmamış katsayılar		Standartlaştırılmış katsayılar	t	P
	B	St. hata	β		
Sabit	,354	,244		10,43	,015
1-Kabullenme	,550	,041	,555	13,412	,000
2-Özsaygı Kaybı	,226	,049	,191	4,577	,000
3- Ortama Uyum	-,023	,032	-,027	-,724	,469
4-Değersizlik Algısı	,070	,049	,060	1,441	,150
5-Motivasyon Kaybı	,079	,043	,073	2,009	,038

Bağımlı değişken: “Kariyer beklentisi”, R= ,704; R²= ,495; Düzeltilmiş R²=,489; F= 77,962; p<,01

Tablo 6’da çıkan sonuçlara göre, bireylerin “Kariyer Beklentisi” üzerinde öğrenilmiş çaresizlik değişkenlerinin etkisine yönelik regresyon analizi sonuçlarında “Kabullenme”, “Özsaygı Kaybı” (t>1,80; p<,01) ve “Motivasyon Kaybı” faktörlerinin “Kariyer Beklentisi” üzerinde etkisinin olduğu görülmektedir. Buna karşın, “Ortama uyum” ve “Değersizlik Algısı” faktörlerinin (t<1,80; p>,05) ise etkisi bulunmamaktadır.

Hipotez test analiz sonuçları Tablo 7’de yer almaktadır. Buna göre, toplam 10 hipotezden 7’sinin desteklendiği 3’ünün ise desteklenmediği görülmektedir. Ulaşılan sonuçlar genel olarak değerlendirilmiş ve literatürle karşılaştırılarak tartışma bölümünde açıklanmıştır.

Tablo 7. Araştırmanın Hipotez Sonuçları

Hipotezler	t	p	Sonuç
H _{1.1} - İşgörenlerin öğrenilmiş çaresizlik olarak “kabullenme” tutum ve davranışı kariyer kararını etkiler.	9,792; t>1,80	,001; p<,01	Desteklendi
H _{1.2} - İşgörenlerin öğrenilmiş çaresizlik olarak “özsaygı kaybı” tutum ve davranışı kariyer kararını etkiler.	2,030; t>1,80	,043; p<,05	Desteklendi
H _{1.3} - İşgörenlerin öğrenilmiş çaresizlik olarak “ortama uyum” tutum ve davranışı kariyer kararını etkiler.	,138; t<1,80	,970; p>,05	Desteklenmedi
H _{1.4} - İşgörenlerin öğrenilmiş çaresizlik olarak “değersizlik algısı” tutum ve davranışı kariyer kararını etkiler.	8,235; t>1,80	,001; p<,01	Desteklendi
H _{1.5} - İşgörenlerin öğrenilmiş çaresizlik olarak “motivasyon kaybı” tutum ve davranışı kariyer kararını etkiler.	3,234; t>1,80	,001; p<,01	Desteklendi
H _{2.1} - İşgörenlerin öğrenilmiş çaresizlik olarak “kabullenme” tutum ve davranışı kariyer beklentisini etkiler.	13,412; t>1,80	,000; p<,01	Desteklendi
H _{2.2} - İşgörenlerin öğrenilmiş çaresizlik olarak “özsaygı kaybı” tutum ve davranışı kariyer beklentisini etkiler.	4,577; t>1,80	,000; p<,01	Desteklendi
H _{2.3} - İşgörenlerin öğrenilmiş çaresizlik olarak “ortama uyum” tutum ve davranışı kariyer beklentisini etkiler.	-,724; t<1,80	,469; p>,05	Desteklenmedi
H _{2.4} - İşgörenlerin öğrenilmiş çaresizlik olarak “değersizlik algısı” tutum ve davranışı kariyer beklentisini etkiler.	1,441; t<1,80	,150; p>,05	Desteklenmedi
H _{2.5} - İşgörenlerin öğrenilmiş çaresizlik olarak “motivasyon kaybı” tutum ve davranışı kariyer beklentisini etkiler.	2,009; t>1,80	,038; p<,05	Desteklendi

Tartışma

İşgörenlerin çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunların çözüme kavuşturulması, iş performansını etkileyebildiği gibi çalışma yaşamı kalitelerini de olumlu etkileyebilmektedir (Demir, 2011). Aksi yönde bir algının oluşması, diğer bir deyişle yanlış uygulamalar düzeltilmediği, sorunlar çözülmediği ya da bu yönde bir algının oluşması bireysel performansı etkileyebildiği gibi olumsuz örgütsel sonuçları da ortaya çıkarmaktadır. Değişmeyen yönetim yaklaşımı, işgörenin gördüğü olumsuzlukların içinde çalışması ve yönetimin müdahale etmemesi konusunda sürekli kendini sorgulaması, aynı şekilde bunun sektörün genel bir sorunu şeklinde algılanması bir bakıma kabullenme durumunu ortaya çıkarmaktadır. İşgörenin işyerindeki algıladığı olumsuz uygulamalar, durumsal ilişkiler, üretim süreçleri ve çalışma koşulları, eğitim ve gelişim olanaklarının yetersizliğini kabullenerek çalışma yaşamına devam etmesi, artık tüm bu hususların kabullenildiğinin bir göstergesidir. Kabullenme durumunun artması işgörenin kariyer kararını etkilediği regresyon analizi sonuçlarıyla belirlenmiştir. Bu etkinin ilişki yönünün negatif olmasıyla (korelasyon analizi sonuçlarına göre), kabullenme algısı arttıkça işgörenin kariyer kararını aynı işletmede devam ettirmesine

yönelik tutumu azalmaktadır (Gönül, 2018). İşgörenin “kabullenme” olarak yaşadığı öğrenilmiş çaresizlik durumu yalnızca onun işletmedeki kariyer kararını değil, aynı zamanda kariyer beklentisi ve kariyer olanaklarını değerlendirme tutumunu da olumsuz bir şekilde etkilemektedir.

Öğrenilmiş çaresizlik boyutu olarak belirlenen özsaygı kaybı algısının artması işgörenlerin kariyer beklentisi, kariyer kararı ve kariyer olanaklarını değerlendirme tutumunu olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Örgüt içinde bir bireyin başarısını başkalarının sahiplenmesi kadar başkalarının hatalarına ortak olunması özsaygının kaybedilmesinin bir göstergesidir. Bu durumda işgören örgüt içinde sürekli engellendiği duygusuna kapılarak kariyerine yönelik kararı tekrar düşünmek durumunda kalabilmektedir (McMullen ve Krantz, 1988; Tiggemann ve Winefield, 1984). İşgörenin işletmede kaldığı sürece kendisini değerli, yeterli ve önemli hissetmemesi, yani özsaygı eksikliği yaşamaya ardı ardına gelen hatalara, hata beklentisine, iletişim sorununa, kendine güven kaybına ve performans düşüklüğüne neden olabilecektir.

Çalışma yaşamında bireyler olumlu ya da olumsuz algılanabilecek durumlara karşı önce tepkisiz davranarak bir süre sessiz kalmayı tercih edebilmektedir (Demir ve Demir, 2012). Bu sessiz kalma durumu olumsuz gelişmeler karşısında süreklilik gösterirse, bireyin kendi çıkarlarını, durumunu ve geleceğini düşünerek ortama uyum sağlaması kaçınılmaz olabilmektedir. İşgörenlerin çalışma arkadaşlarının samimiyetsiz davranışlarına tepki verememesi, hatta onların yanlış olduğunu bilmesine rağmen aynı ortamda bulunması, başkalarının sübjektif kuralları ortaya koyması, yaşananları, uygulananları, iş ilişkilerini ve iletişimi olumsuzlaştıran her şeyi görmeyip, duymayıp sessiz kalma tutum ve davranışı sergilemesi “ortama uyum sağlama” olarak ifade edilmektedir. Olumsuzlukların olduğu bir çalışma ortamında bireyin ortama uyum sağlaması öğrenilmiş çaresizlik boyutlarından birisidir. Ancak bu durum işgörenin çalışma yaşamını etkileyen diğer öğrenilmiş çaresizlik faktörlerinin aksine bireyin kariyer planlamasını olumsuz etkilememektedir. Çünkü işgören kariyer beklentisi, kariyer kararı ve kariyer olanaklarını değerlendirmek için bilinçli olarak ortama uyum sağlama davranışı içinde olabilmektedir. İşgörenin değersizlik algısına kapılması hem kendi sosyal yaşamı hem de çalışma yaşamında birtakım sorunların ortaya çıkarabilmektedir. Örgüt içinde değerli olduğunu hisseden işgören ile aynı algıya sahip olmayan işgörenin işe olan tutumu, ilişkileri, üretim ve hizmet performansı birbirinden farklı olacaktır (Karlsson, 2012; Lawrence ve Crocker, 2009). İşgörenin değer algısı yüksekliği örgütsel bağlılığının artmasına da olanak sağlayacaktır. Örgüt içinde üretim ve hizmet sunumunun etkin bir şekilde yürütülmesinde işgörene verilen değer olumlu bir etkisinin olacağı kesindir. Bu durum özellikle turizm işletmelerinde doğrudan müşteri ile etkileşim halinde olan işgörenlerin iş çıktılarında etkisi açısından daha fazla önemli hale gelmektedir. Örgüt içinde değer bulduğuna inanan işgörenin kariyerine yönelik “devam etme” kararında etkili olan bu tür algılar, eğer “değersizlik” algısına dönüşürse “Kariyer Beklentisini” etkilememektedir. Diğer bir deyişle, değersizlik algısı işgöreni kariyer beklentisi içine sokmayacaktır. Ancak değersizlik algısı işgöreni tamamen örgütten koparmayacaktır. İş alternatifi bulunmadığı sürece, örgütün sunacağı bir kariyer olanağı söz konusu olursa işgören bunun da değerlendirme eğiliminde olabilmektedir.

Öğrenilmiş çaresizliğin bir başka faktörü olan motivasyon kaybı çalışma yaşamında bireysel, örgütsel ve turizm sektörü açısından iş çıktılarını etkilediği gibi ilgili tarafların plan, beklenti ve kararlarını da etkileyebilmektedir. İşgörenin örgüt içinde yaşadığı motivasyon kaybının yalnızca bireysel sonuçları olmayacaktır. Bu durum hem kendi geleceğini hem de örgüt performansını olumsuz bir şekilde etkileyecektir. Motivasyon kaybı bireysel beklentileri, örgütsel hedefleri ve ortak çıkarlar üzerinde de olumsuz etkiler yaratır (Baum, 2015; Southiseng ve Walsh, 2011). İşgörenin örgüt içinde kariyer hedefine yönelik kararı, kariyer beklentisi ve kariyer olanaklarını değerlendirmesine yönelik tüm durumlar üzerinde motivasyon kaybının yarattığı etki, örgüt yönetimi tarafından da olumsuz sonuçlar ortaya koyacaktır.

Sonuç ve Öneriler

Öğrenilmiş çaresizlik konusunun gerek bireysel gerekse örgütsel düzeyde ne kadar önemli olduğu araştırma bulgularıyla ortaya konulmuştur. İşgörenlerin kariyer kararı, kariyer beklentisi ve kariyer olanaklarını değerlendirmesi yalnızca kendilerine bağlı bir konu değildir. Bu konuda işgörenin bireysel yetenek, yetkinlik ve performansı kadar örgütün olanakları, hedefleri ve ürün üretim-hizmet sunum potansiyeli de belirleyici olabilmektedir. Çünkü kariyer planlaması ve yönetimi her iki tarafın ortak değerleri ve hedefleri sonucunda yönetilebilir.

İşletmelerin turizm sektöründe başarılı olmasında insan kaynaklarının rolü oldukça fazladır. Diğer bir deyişle, her örgüt insan kaynaklarının nitelikleri kadar değerlidir. İşgörenlerin iş çıktılarında doğrudan etki etmesi nedeniyle örgüt içinde sosyo-psikolojik etkenler önemli hale gelir. İşgörenin işe odaklanmasını sağlayacak örgüt içi dinamikler hem bireysel hem de örgütsel hedeflere ulaşmada belirleyici bir oynar.

Dolayısıyla örgütlerin işgörenden elde edeceği en yüksek verimin bir ölçüde yönetsel karar ve uygulamalara bağlı olduğu gerçeğidir. İşgörenin tutum ve davranışının olumlu bir şekilde örgüte değer katacak ölçüde oluşması, beklenen iş çıktılarına önemli bir kaynaktır.

Öğrenilmiş çaresizlik boyutu olarak değerlendirilen kabullenme durumu, işgörenin çabasına, emeğine, sorumluluğuna rağmen ters giden olumsuz şeylerin değişmemesi karşısında geri çekilmesidir. Belirli iş kurallarını, düzenlemelerini, örgüt kültürünü göz ardı ederek hata ve yanlışlarda işgörenin uyarılarını dikkate almamak, örgüt içinde duyarlı işgörenlerin ne yaparsa yapsın emeğinin boşa gideceği algısını yaratacaktır. Bu durumda işgörenin kariyer kararı üzerinde “kabullenme” faktörü öğrenilmiş çaresizlik etkili olacak ve işgöreni başka iş arayışına yöneltebilecektir. Bu durum yalnızca işgörenin örgütteki kariyer kararı ile sınırlı değildir. Aynı zamanda o örgütteki kariyer beklentisinin oluşmaması bir süre sonra işten ayrılmayı da getirecektir.

Diğer yandan işgörenlerin özsaygısını kaybetmesi öğrenilmiş çaresizliği bir başka durumunu ortaya koyar. İşyerinde gösterilen başarıları başkalarının sahip çıkması, ya da başkalarının başarısızlıklarına ortak olma durumları bile işgörenin özsaygısını kaybettiğinin bir göstergesi, öğrenilmiş çaresizliği bir unsurdur. Özsaygı kaybının oluşması örgüt içinde işgörenin kariyer kararı ve kariyer beklentisini etkilemektedir. Böyle bir durumda işgören kariyer kararını sağlıklı bir şekilde veremeyecek ve hatta kısa vadede kariyer beklentisi içinde olmayacaktır. Zira ortada belirsiz bir durum, işgörenin iyi niyetli tutum ve davranışı ve kariyer ile ilgili bir kararsızlık söz konusudur.

Örgüt içinde işgörenlerin mevcut durumunu koruma, sahip olduğu olanak, pozisyon, gelir ve çalışma koşullarını düşünerek ortama uyum sağlama çabası içinde olması son derece doğal karşılanır. Ancak (bu araştırma bulguları da göstermekte) işgörenlerin kariyerleri ile ilgili karar verme ve kariyer beklentisinde öğrenilmiş çaresizlik olarak da değerlendirilen “ortama uyum” faktörü etkili olmamaktadır. Çünkü ortama uyum, mevcut durumu korumaya yöneliktir ve geleceğe dair plan içermez. Bu da işgörenlerin kariyer planlarını gerçekleştirmek için başka arayış içinde olduğunu, mevcut işletmeyi düşünmediğini, daha iyi koşullarda başka bir iş bulduğunda işten ayrılacağını göstermektedir.

İşgörenin örgüt içinde hissettiği değersizlik algısı kariyer kararını etkilemekte ve kariyer beklentisine yöneltmemektedir. Doğal olarak işgören değer bulmadığı bir örgüt içinde kariyerine yönelik beklenti içinde olmayacaktır. Buna bağlı olarak kariyer kararını vereceği için değersizlik algısının bu karar üzerinde etkisi olduğunu belirtmek mümkündür. Ancak değersizlik algısı içinde olan işgörene sunulan kariyer olanaklarını değerlendirmesi konusunda farklı tutum ve davranış sergilemesi söz konusu olabilmektedir. İşgören çeşitli nedenlerden dolayı kariyer olanaklarını değerlendirmede değersizlik algısı etkisinde kalabilmektedir. Diğer yandan örgüt içinde karşılaştığı sorunların yarattığı motivasyon kaybı, iş çıktıları kadar işgörenlerin gelecek planlarını da etkileyebilmektedir. Öğrenilmiş çaresizliğin bir sonucu olarak da ortaya çıkan motivasyon kaybı işgörenlerin kariyer kararları ve kariyer beklentisini etkilemektedir.

Sonuç olarak, öğrenilmiş çaresizlik işgörenlerin çalışma yaşamında hem mevcut tutum ve davranışlarını hem de geleceğe yönelik hedef ve beklentilerini doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir. Özellikle işgörenlerin kariyer planlaması içinde kararı, beklentisi ve olanakların değerlendirilmesinde etkili olan öğrenilmiş çaresizlik tüm boyutlarıyla bir örgütsel davranış sorunlarından birisi olarak değerlendirilebilir. Bu sorun hem bireysel hem de örgütsel düzeydeki belirli olumsuz sonuçları ortaya çıkarmakta ve iş yaşamında üzerinde önemle durulmasını göstermektedir. Diğer yandan bu çalışmada elde edilen sonuçları genellemek doğru olmayacaktır. Farklı boyutlarıyla daha geniş bir çalışma alanı ve evrende araştırılması önemli sonuçları ortaya çıkaracaktır.

Etik Beyan

“Otel İşletmelerinde Öğrenilmiş Çaresizlik ve Kariyer Planlaması Arasındaki İlişkinin Analizi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir”.

Kaynakça

- Abramson, L. Y. Seligman, M. E. ve Teasdale, J. D. (1978). Learned helplessness in human: Critique and reformulation. *Journal of Abnormal Psychology* (87), 49-74.
- Alloy, L. B., Peterson, C., Abramson, L. Y. ve Seligman, M. E. (1984). Attributional style and the generality of learned helplessness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46(3), 681-687

- Aydın, G. (1986). Çocuklarda arkadaş ilişkilerinde başarısızlık ve öğrenilmiş çaresizlik ilişkisi. *Psikoloji Dergisi*, 5 (20), 9-16.
- Bagdadli, S. ve Gianecchini, M. (2018). Organizational career management practices and objective career success: A Systematic review and framework. *Human Resource Management Review*.
- Ballakrishnan, L. ve Srividhya, S. (2007). *Human resource development*. Delhi: Himalaya Publishing House.
- Baum, T. (2015). Human resources in tourism: still waiting for change?—A 2015 reprise. *Tourism Management*, 50, 204-212.
- Bayraktaroğlu, S. (2016). *İnsan kaynakları yönetimi* (6. b.). İstanbul: Avcı Ofset.
- Boichuk, J. P., Bolander, W., Hall, Z. R., Ahearne, M., Zahn, W. J. ve Nieves, M. (2014). Learned helplessness among newly hired salespeople and the influence of leadership. *Journal of Marketing*, 78(1), 95-111.
- Budak, G. ve Budak, G. (2004). *İşletme yönetimi*. İzmir: Fakülteler Kitabevi.
- Chetana, N. ve Mohapatra, A. K. (2017). Career planning and career management as antecedents of career development: A study. *Asian Journal of Management*, 8(3), 614-618.
- Chitrakar, R. (2017). Organization Culture and Learned Helplessness. *Journal of HR, Organizational Behaviour & Entrepreneurship Development*, 1(1), 17-20.
- Costello, C. G. (1978). A critical review of Seligman's laboratory experiments on learned helplessness and depression in humans. *Journal of Abnormal Psychology*, 87(1), 21-31.
- Degago, E. (2014). A study on impact of psychological empowerment on employee performance in small and medium scale enterprise sectors. *European Journal of Business and Management*, 6(27), 60-72.
- Demir, M. (2011). İşgörenlerin çalışma yaşamı kalitesi algılamalarının işte kalma niyeti ve işe devamsızlık ile ilişkisi. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 11(3), 453-464.
- Demir, M. (2014a). *Seyahat acentacılığı ve tur operatörlüğü*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Demir, M. (2014b). İşgörenlerin adalet algılamaları kapsamında sessizlik davranışının kariyer beklentisi ile ilişkisi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 11(1), 1095-1113.
- Demir, M. ve Demir, Ş. Ş. (2012). Yükseköğretim kurumlarında örgütsel sessizlik: turizm lisans eğitimi kurumları örneği. *Milli Eğitim Dergisi*, 41(193), 184-199.
- Demir, M. ve Demir, Ş. Ş. (2016). Akademik beklenti, akademik memnuniyet ve kariyer planlaması ilişkisi: Turizm lisans öğrencileri örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 13 (1), 46-59.
- Di Fabio, A., ve Saklofske, D. H. (2014). Comparing ability and self-report trait emotional intelligence, fluid intelligence, and personality traits in career decision. *Personality and Individual Differences*, 64, 174-178.
- Ersever, H. (1993). Öğrenilmiş çaresizlik. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 26 (2), 622-632.
- Gati, I. ve Levin, N. (2014). Counseling for Career decision-Making difficulties: Measures and Methods. *The Career Development Quarterly*, 62(2), 98-113.
- Greco, L. ve Kraimer, M. (2018). Goal-setting in the career management process: An identity theory perspective. In *Academy of Management Proceedings* (Vol. 2018, No. 1, p. 15563). Briarcliff Manor, NY 10510: Academy of Management.
- Gönül, B. K. (2018). Öğrenilmiş çaresizlik ve kariyer planlaması arasındaki ilişki (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Hernaus, T., Pavlovic, D. ve Klindzic, M. (2019). Organizational career management practices: The role of the relationship between HRM and trade unions. *Employee Relations*, 41(1), 84-100
- Hiroto, D. S. ve Seligman M. E. P. (1975). Generality of learned helplessness in man. *Journal of Personality and Social Psychology*, 31(2), 311-327.
- Hovardaoğlu, S. (1986). Öğrenilmiş çaresizlik modeli. *Psikoloji Dergisi*, 5 (20), 3-8.
- Hovardaoğlu, S. (1990). Öğrenilmiş çaresizlik ve depresyon: yüklenme biçimi ölçeği ve Beck depresyon ölçeğiyle yapılan bir çalışma. *Ankara DTCF Dergisi*, 33 (1-2), 221-230.
- Huang, X. (2012). Helplessness of empowerment: The joint effect of participative leadership and controllability attributional style on empowerment and performance. *Human Relations*, 65(3), 313-334.
- Jackson, D. ve Wilton, N. (2017). Perceived employability among undergraduates and the importance of career self-management, work experience and individual characteristics. *Higher Education Research & Development*, 36(4), 747-762.
- Karlsson, J. C. (2012). Dignity and autonomy at work. In *Organizational Misbehaviour in the Workplace* (pp. 3-18). Palgrave Macmillan, London.
- Kim, S. O. (2016). The relationship among self-efficacy, career decision making types and career decision level of nursing students. *Journal of Korean Academic Society of Nursing Education*, 22(2), 210-219.
- Lawrence, J. S. ve Crocker, J. (2009). Academic contingencies of self-worth impair positively-and negatively-stereotyped students' performance in performance-goal settings. *Journal of Research in Personality*, 43(5), 868-874.
- Lewis, J. A., Raque-Bogdan, T. L., Lee, S. ve Rao, M. A. (2018). Examining the role of ethnic identity and meaning in life on career decision-making self-efficacy. *Journal of Career Development*, 45(1), 68-82.
- Maier, S. F. ve Seligman, M. E. (2016). Learned helplessness at fifty: insights from neuroscience. *Psychological Review*, 349-367.
- Martincin, K. M. ve Stead, G. B. (2015). Five-factor model and difficulties in career decision making: A meta-analysis. *Journal of Career Assessment*, 23(1), 3-19.

- McMullen, M. B. ve Krantz, M. (1988). Burnout in day care workers: The effects of learned helplessness and self-esteem. *Child and Youth Care Quarterly*, 17(4), 275-280.
- Milliken, F. J., Schipani, C. A., Bishara, N. D. ve Prado, A. M. (2015). Linking workplace practices to community engagement: The case for encouraging employee voice. *Academy of Management Perspectives*, 29(4), 405-421.
- Moreland, J. J., Ewoldsen, D. R., Albert, N. M., Kosicki, G. M. ve Clayton, M. F. (2015). Predicting nurses' turnover: the aversive effects of decreased identity, poor interpersonal communication, and learned helplessness. *Journal of Health Communication*, 20(10), 1155-1165.
- Overmier, J. B. ve Seligman, M. E. (1967). Effects of inescapable shock upon subsequent escape and avoidance responding. *Journal of Comparative and Physiological Psychology*, 63(1), 28-33.
- Southiseng, N. ve Walsh, J. (2011). Study of tourism and labour in luang prabang province. *Journal of Lao Studies*, 2(1), 45-65.
- Tiggemann, M. ve Winefield, A. H. (1984). The effects of unemployment on the mood, self-esteem, locus of control, and depressive affect of school-leavers. *Journal of Occupational Psychology*, 57(1), 33-42.
- Tütüncü, Ö. ve Demir, M. (2002). *Konaklama İşletmelerinde İnsan Kaynakları Yönetimi ve İlgili Hareketlerinin Analizi*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Wang, M. ve Wanberg, C. R. (2017). 100 years of applied psychology research on individual careers: From career management to retirement. *Journal of Applied Psychology*, 102(3), 546-563.
- Yu, C. (2017). Managers promote knowledgeable staff's person-career fit: career self-management and perceived organizational support. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 13(8), 5173-5184.
- Yüksel, F. ve Özkiraz, A. (2012, February 1). The main problem of turkish public administration: Learned helplessness. *African Journal of Business Management*, 6(4), 1214-1221

EXTENDED ABSTRACT

People need to work not only for meeting basic and special needs but also for socializing. Whatever a person's purpose is, satisfying his/her need to work is his/her career. "Work" would be a personal one or an organized one. Career can be described as opportunities that employees catch throughout their working life, material or spiritual gains, satisfactory accomplishments or social or mental positions that makes the life easier. Organized working environment shapes the employees, their expectations, relationships and decisions. It also causes both positive and negative outcomes of the employee's actions. Development of the employee's career is an important subject for organizations because the most important aspect of an organization is human power. Career development gives the employee experience, maturity and expertise and this directly affects the quality and quantity of organizational outcomes. In an organization, this kind of a development increases the contribution of the employee to the product or service. Career Planning, which is the subject of this work, is a part of career management which includes preparation, implementation and supervision of personal or organizational career plans.

Organizational Justice and equality in career management affects not only the performance of the employees but also the intention to stay in the company and loyalty to the organization. Perception of justice in company also affects personal career planning positively. In many companies carrier planning errors in organization level lead to lack of hope and loyalty in employees and quitting the job. Employees would suffer helplessness because staying in the company won't develop their career plans. This leads to workers to engage in different searches, to leave their jobs, to work in an unhappy and inefficient way even if they stay in the business. Such emotions and thoughts can lead to waste of resources in organizations.

Learned helplessness is relatively a new concept. This concept was put forward by Owermier and Seligman (1967), who studied on social learning. Learned helplessness is a physical term, a mental state in which an organism forced to be aversive stimuli, or stimuli that are painful or otherwise unpleasant becomes unable, or unwilling to avoid subsequent counters with those stimuli, even they are "escapable", presumably because it has learnt that it can not control the situation.

It is argued that employee suffering from learned helplessness would lose his connection to the circumstance that lead to learned helplessness and generalize the feeling to all circumstances in his life but it requires some preconditions the importance of uncontrollable situation and the expectation for a solution are main factors contributing to the learned helplessness. The modal is somehow critisized for excluding personal differences and lack of determination of the individual suffering from learned helplessness.

Inclusion of personal helplessness and lack of talent to modified modal are not enough to observe learned helplessness. In addition modified modal considers the loading of generality degree as an

important variable. In modified modal helpless individual firstly discovers that some outcomes and answers are independent and than explains why. That reference determines his future expectations for cause and effect relations and intensity of the helplessness.

In working life, learned helplessness has some indicators. Despair due to negative experiences in working life and acceptance of the situations is one of them. Sense of failure, repeating problems and failure in a specific task can lead to acceptance of failure. Moreover, working of the employee in the same position for a long time is also a indicator of acceptations. Another indicator of learned helplessness is lack of "self-respect".

Despite the efforts of the worker within the organization, constant obstruction that leads to intention to escape responsibility is considered as helplessness. Although the employees within the organization don't want to, they may occasionally act as "adapting to the environment" by remaining silent in order to adapt to the general situation. if a rule and practice in the workplace is incorrect, or if a business person who wants to have good relations in the workplace may be able to lose his or her current status may act in compliance by acknowledging that he does not have the power to change them. Another indicator of learned helplessness is the "perception of worthlessness" it has created in the workplace. The worker whose efforts and suggestions, which is not taken into account , to correct the wrong rules and practices in the workplace, can show helplessness by feeling worthless within the organization. Hypotheses of the study have been established within the framework of the information obtained from the literature.

This research focuses on examining the relationship between learned helplessness and career at the organizational level. The research is limited to the qualifications measured by the variables of the "Learned Helplessness Scale" and "Career Planning Scale" of tourism business-certified accommodation enterprises operating in Ankara. The research universe consists of 181 hotel businesses. 140 of these businesses responded positively to the request for interviews. However, 41 businesses responded negatively to the survey application. 1200 questionnaires were distributed and data was collected in a healthy manner. As a result of two-stage evaluation, 405 questionnaires were determined to be reliable.

SPSS22 program was used in the study when analyzing the data. Based on the information in the literature on learned helplessness, 5 dimensions were formed: "acceptance", "loss of self-esteem", "adaptation to the environment" "perception of worthlessness" and "loss of motivation". Learned helplessness in the "acceptance" dimension has been seen to emerge as unresponsiveness. By analysis and variables of "loss of self-esteem", it is understood that the behaviors of self-esteem of workers in organizations in general include and learned helplessness behavior creates a reduction in one's self-esteem. The analysis results explain that behavior of the workers in organizations generally involve adaptation behaviors in the "environment" dimension and that learned helplessness behavior requires compliance with the current conditions and acting accordingly. In the last factor "loss of motivation", it was understood that the employees in the organization in general experienced loss of motivation and learned helplessness causing loss of motivation and loss of productivity in the employees.

The Impact of Diversity Perception on Organizational Commitment: A Research in Hotel Enterprises¹

Cemal İNCE², Tolga GÖK³, Gülmira SAMATOVA⁴ & İbrahim Cemal GENÇAY⁵

Abstract

The purpose of this study is to reveal the impact of diversity perception of employees on organizational commitment. For this purpose, the data were collected by questionnaire applied on the staff working in the hotel business operating in the province of Antalya in Turkey. Explanatory factor analysis, confirmatory factor analysis, correlation and regression analyzes were applied on the data obtained. As a result of the analysis, it was observed that the diversity perception of hotel employees has a positive impact on their general organizational commitment. The positive impact of diversity perception on organizational commitment dimensions was also determined. In terms of effect size, it is possible to say that diversity perception of employees has the greatest effect on affective commitment, secondly has a positive effect on normative commitment and thirdly on continuance commitment. When the studies in the literature are analyzed, it is seen that there are studies in various fields between diversity perception and organizational commitment. However, the few studies about tourism field attract attention. In the study, determining the perception of the personnel regarding the diversity in the hotel enterprises also showed which way the commitment of employees to the organization will be high. On the other hand, this study sheds light on the managers of hotel businesses about how they follow up a new way in increasing the commitment of staff to the organization. In addition, it is thought that it will help to determine the strategies for human resources for hotel management within the framework of the findings obtained.

Key Words: Diversity, diversity perception, organizational commitment, hotel enterprises

Farklılık Algısının Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma

Öz

Bu çalışmanın amacı, otel işletmelerinde çalışanların farklılık algılarının örgütsel bağlılıklarına etkisini ortaya koymaktır. Bu amaçla, veriler Türkiye’de Antalya ilinde faaliyet gösteren otel işletmelerinde çalışanlara yönelik uygulanan anket ile toplanmıştır. Elde edilen verilere açıklayıcı faktör analizi, doğrulayıcı faktör analizi, korelasyon ve regresyon analizler yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, otel çalışanlarının farklılık algısının genel örgütsel bağlılıkları üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu görülmüştür. Farklılık algısının örgütsel bağlılık boyutları üzerine de olumlu etkisi tespit edilmiştir. Etki büyüklüğü açısından çalışanların farklılık algısının en fazla duygusal bağlılığa etkisinin olduğu, ikinci sırada normatif bağlılığa ve üçüncü olarak devam bağlılığına olumlu etkisinden söz etmek mümkündür. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, farklılık algısı ve örgütsel bağlılık arasında çeşitli alanlarda çalışmalar olduğu görülmektedir. Fakat turizm alanında yapılan çalışmaları azlığı dikkat çekmektedir. Çalışmada otel işletmelerinde personelin farklılıklarına ilişkin algısının belirlenmesi çalışanların örgüte hangi yönden bağlılıklarının yüksek olacağını da göstermiştir. Diğer taraftan, bu çalışma otel işletmeleri yöneticilerine personelin örgüte bağlılıklarını artırmada nasıl bir yol izleyeceği konusunda ışık tutmaktadır. Ayrıca, elde edilen bulgular çerçevesinde otel yönetimleri için insan kaynaklarına yönelik stratejilerin belirlenmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Farklılık, farklılık Algısı, örgütsel bağlılık, otel işletmeleri

Atıf İçin / Please Cite As:

İnce, C., Gök, T., Samatova, G. & Gençay, İ. C. (2020). The impact of diversity perception on organizational commitment: A research in hotel enterprises. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1663-1673.

Geliş Tarihi / Received Date: 14.05.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 28.06.2020

¹ This study was presented at the “V. INES Human and Civilization Congress from Past to Future” in Alanya/Antalya/Turkey on 17-21 April 2019.

² Dr. Öğr. Üyesi- Gaziosmanpaşa Üniversitesi/Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, cemal.ince@manas.edu.kg
ORCID: 0000-0003-2005-7090

³ Dr. Öğr. Üyesi - Selçuk Üniversitesi/Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, tolga.gok@manas.edu.kg
ORCID: 0000-0002-9252-9504

⁴ Öğr. Gör. Dr. - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, gulmira.samatova@manas.edu.kg
ORCID: 0000-0002-7237-9510

⁵ Dr. Öğr. Üyesi- Gaziosmanpaşa Üniversitesi, ibrahimcemal.gençay@gop.edu.tr - ORCID: 0000 0002 2606 0541

Introduction

In order to provide an effective and efficient management the most important fact that business managers of modern or international modern era should focus on is the human factor with different qualifications (Fettahlioğlu, & İnce, 2013, p. 78). The fact that business administration has a global dimension revealed that its differences should also be emphasized. Enterprises trying to manage employees having different qualifications at local level are left with the problem of managing employees having national/international differences (Moghaddam, 2006, p. 416).

Modern organizations have become areas of study where national and international differences share the same environment. Many differences which appear in these fields of study such as age, gender, education, experience, culture, religion, language, value judgments, whether they are disabled or not, perceptions, social status, socio-economic situation, geographical location, personality etc., came out as a problem for managers to solve (McMahan et. al, 1998, p. 198; Özan, & Polat, 2013, p. 56).

Humans are entities that contain differences in their creation. These differences are basic factors that create wealth as well as cause problems if not managed well. Since the most important wealth and advantage of businesses today are human resources, the management of these existing differences is gaining a greater meaning. It may be thought that people will be happier when establishments include a number of practices that value the differences of the employees. The level of commitment of happy individuals will increase both in the environment they work and in the family. There are many studies in the literature on the management of diversity and organizational commitment. However, as a result of literature reviews many studies on the effect of management of diversity in the field of tourism on organizational commitment have not been found. In this study it is aimed to reveal how effect of employees about diversity perception management on organizational commitment levels.

Conceptual Framework

Diversity in Working Life

Human resources that constitute the most important advantage of modern business in competition and provide great benefits to businesses if well managed, also include various differences. The management process of many differences such as age, gender, education, experience, culture, religion, language, value judgments, whether they are disabled, perceptions, social status, socio-economic situation, geographical location, personality, etc. brings along success/failure. This success/failure is also a determining factor in the entropy/negative entropy journey of businesses.

Therefore, diversity management started to be the subject of management theories in the 1980s (Sürgevil, 2008, p. 118). Especially in the multinational nature of business employees in the USA (as required by the immigration policy of the United States for qualified people), studies started to be carried out especially about the differences caused by race, religion, culture and gender (Balay, & Sağlam, 2004: 34; Lorbiecki, 2001). The main reason why these differences are subject to investigation is to achieve the unchanging business objectives that are summarized by profit, survival and benefit to society.

Management of diversity in business life is the process of creating and developing positive values based on mutual interaction (Keil et al., 2007: 6) which aims to obtain synergies suitable for organizational goals from certain differences that create organizational richness and that are visionary, suitable for business purposes. In other words, management of differences is the process of creating and managing common values from the different qualities of organization employees (Uzunçarşılı Soydaş, & Uzunçarşılı, 2007, p. 68; Hubbard, 2004).

Organizational Commitment

Organizational commitment is a factor that positively contributes to the organization and its surroundings, organizational loyalty, self-sacrificing, high participation and positive contributions to the business that provides in all conditions (Marchiori, & Henkin, 2004, p. 353).

Organizational commitment is strong and psychological emotions that connect employees to the organization and the business. The strong belief in organizational values, the interest and loyalty to the goals of the organization lie at the base of organizational commitment (Çekmecelioglu, 2006, p. 155). Organizational commitment refers to the commitment of employee to the organization and involves the employee to strive to stay in the organization even under adverse conditions and their desire to adhere to

the goals and values of the organization (Morrow, 1983, p. 491). From this perspective, organizational commitment consists of three dimensions (Eisenberg et al., 1983, p. 181):

- a) Carrying a strong belief in accepting the goals and values of the organization,
- b) As a member of the organization, making a strong effort in achieving the organizational goals and
- c) Display a strong attitude in maintaining the membership of the organization.

Organizational commitment goes far beyond the material factors that connect the employee to the business. Organizational commitment refers to employee identification, high loyalty to the organization and high responsibility for the organization's success. Organizational commitment is affected by the factors determined by organizational variables such as age, intra-organizational seniority, high acceptance by the organization, individual and business design, leadership, competition etc. (Doğan, & Kılıç, 2007, p. 39).

Organizational commitment is a psychological acceptance that occurs in the process that the individual works in the organization and connects the individual to the organization. After this acceptance occurs, the result of the individual volunteering in the organization occurs. Organizational commitment is a concept where the employee is proud of working and being a member of organization and respects members of the organization (Boezeman, & Ellemers, 2007, p. 772). Organizational commitment develops a sense of belonging and attendance towards the work and organization in the employee and this appears as a factor in the workplace (Namasivayam, & Zhao, 2007, p. 1215). Organizational commitment was studied by scientists in three dimensions. These (Allen, & Meyer, 1990, p. 2) are; 1) Affective commitment, 2) Continuance commitment, 3) Normative commitment.

Affective commitment is a type of commitment where the individual and the organization have mutual acceptance and identification and the individual experiences emotional satisfaction from being in the organization. In affective commitment, the organization has a great meaning and importance for the individual and the individual enjoys a great pleasure from having it (Allen, & Meyer, 1990, p. 2-6). For this reason, individuals who have an affective commitment to the organization want to continue membership in the organization and have the desire to stay in the organization until the last minute by forcing their conditions. This desire causes the individual to absorb the organization and has an important motivation to achieve organizational goals (Ketchland, 1998, p. 112).

Continuance commitment is an alternative to continuing to stay in the organization, since leaving the organization is likely to have high costs for the individual. In the continuance commitment, even if the individual has the intention to leave the organization, he/she continues to stay in the organization as per the conditions (costs that may arise, difficulties, unemployment, etc.). Examples of the costs and difficulties faced by members when they leave the organization include harmonization with the requirements of another organization, moving to another city, or damages to be incurred. The worst result is that an employee leaving the organization can remain unemployed (Çöl, & Gül, 2005, p. 293).

Normative commitment is that he believes that he has responsibility to the organization with which he is a member and shares common values, and that he feels compelled to stay in the organization as a result. Normative commitment accepts the remaining of individual in organization as an ethical event by influencing from the neighborhood pressure created by the family and its surroundings. Due to this belief formed, the individual prefers to stay in the organization considering that it is a right and ethical behavior to stay in the organization. In the light of these explanations, the dimensions of affective, continuation and normative commitment explain organizational commitment is as follows (Chen, & Francesco, 2003, p. 491):

- With the individual's perception of the organization and its reflection on the behavior
- As a psychological process that explains the reasons for the individual to remain in the organization

The three dimensions that make up the organizational commitment state that there is a psychological (affective) link that emerges between the individual and the organization and reduces the possibility of leaving the organization. Higher affective commitment demonstrates voluntary attitude, continuance commitment shows the attitude of interest and normative commitment shows the rational (correct and ethical) attitude. These attitudes may differ from individual to individual. For example; some members have a strong motivation to stay in the organization, while others may feel a strong obligation. Even

though there are no factors that require some to remain in the organization, they think that it will not be ethical for them to leave the organization so they prefer not to leave the organization.

Diversity Perception and Organizational Commitment Relation

It was found that there are strong relations between differences such as Age, gender, education level, seniority, psycho-social characteristics, values, interest in life, etc. and organizational commitment (Balay, 2001, p. 55-61). In a study related to age factor which is one of the differences, there was a negative relationship between age factor and adherence (the level of organizational commitment in young people and high in older ages) (Alvi, & Ahmed, 1987, p. 267-280; Hrebiniak, & Alutto, 1972, p. 562; Blau, & Lunz, 1998, p. 260; Yalçın, & İplik, 2005, p. 400). In many studies on age factor, findings have been obtained that attachment of individuals to the organization increases with increasing age (Angle, & Perry, 1981, p. 1-14; Mathieu, & Zajac, 1990, p. 171-194; Angle, & Perry, 1981). Luthans et al. (1987, p. 221) argued that there is a positive relationship between age and organizational commitment, that with the advancement of the age of the individual, their gains from the organization (promotion, wages, subsidies, etc.) will increase and therefore the commitment to the organization will increase.

One of the study topics related to the relationship between differences and organizational commitment is the relationship between the educational levels of the employees and organizational commitment. Studies have determined that there is an inverse relationship between educational level and organizational commitment (Angle, & Perry, 1981, p. 1-14; Glisson, & Durick, 1988, p. 61-81; Yalçın, & İplik, 2005, p. 400). In this study, it is seen that as the education level of the employees increases, the level of commitment to the organization decreases. Because, as the education levels of the employees increase, alternative job opportunities also increase. Some researchers have found that the relationship between educational level and organizational commitment is not strong enough and therefore it should not be taken into account.

Among the differences, task duration and title / position in the organization are variables that affect organizational commitment (Mc Caul et al., 1995, p. 80-90; Cohen, 1992). There is also a positive relationship between age and seniority and organizational commitment. Organizational commitment increases in individuals as age and seniority increase (Angle, & Perry, 1981, p. 1-14; Allen, & Meyer, 1993, p. 49-61).

There is a strong relationship between salary and organizational commitment, which is one of the important factors of people's work objectives (Byington, & Johnston, 1991, p. 3-10). In addition, organizational justice (distribution justice / justice in wage distribution) affects organizational commitment (Johnson, & Jones, 1991, p. 235-244). In this respect, the perception of fair wages in the employee will directly affect the organizational commitment of the employee. While the positive perception of the salary policy to be created in the employee affects the organizational commitment positively, negative perception will affect the organizational commitment negatively.

There are various studies in the literature about the variables of the study. However, it has been observed that studies in the field of tourism are rare. Bulşu and Gümüş (2018) in their research on hotel employees revealed that there is a positive and significant relationship between the perception of management of differences and the dimensions of organizational commitment. On the other hand, Fettahhoğlu and Tatlı (2015) concluded that there is a moderate and significant relationship between management of differences and sub-dimensions of organizational commitment in their research for GSM sector employees. Based on the above-mentioned literature mentioned above, the following hypotheses were developed.

H₁: Diversity perception of employees positively affects their organizational commitment.

H_{1a}: Diversity perception of employees positively affects their affective commitment.

H_{1b}: Diversity perception of employees positively affects their continuance commitment.

H_{1c}: Diversity perception of employees positively affects their normative commitment.

Method

In order to determine the effect of diversity perception of employees on organizational commitment, the literature was primarily examined. Data were collected with the help of a questionnaire developed based on the literature. The universe of the research consists of people working in hotel businesses in

Antalya. With easy sampling method 400 people were reached. The survey was carried out in March-April 2017. In order to test the hypotheses of the research, The Scale of Difference Perception (10 items) developed by Bean et al., used by Aksu (2008) and Çakır (2011) and the Organizational Commitment Scale (2010) developed by Meyer, Allen and Smith (1993), used by Kaya (2007) and Bülbül (2010) (26 items) were used. In addition, 8 questions regarding the demographic characteristics of the employees were included in the survey. Perceptions of differences and questions in organizational commitment scales were based on the 5-point Likert scale as “1 = Strongly Disagree, 5 = I totally Agree”.

Reliability and Validity

As a result of the reliability analysis conducted on the perception of differences scale, items 2 and 3 with item total correlation coefficients below 0.25 (Kalaycı, 2016, p. 412) were excluded from the scale. After the two items were excluded from the scale, the internal consistency coefficient of the entire scale was calculated as 0.846. This result shows that reliability is high (Kalaycı, 2016, p. 405). So, an explanatory factor analysis was performed on the perception of differences scale on 8 items. As a result of the factor analysis performed on the perception of differences scale, it was observed that the scale items were collected under a single factor. The single factor explains 48.291% of the total variance. (KMO: 89.1%; Chi-Square for Bartlett’s Sphericity Test: 994,420; sd: 28; $p < 0.001$; Overall average: 3.239; Cronbach Alpha for the entire scale: 0.846). Confirmatory Factor Analysis (CFA) was applied to test the construct validity of the scale. As a result of the factor analysis, it was determined that the goodness of fit values of the single factor scale remained below the standard values. Covariance values between items 1 and 4 and items 5 and 6 of the scale of difference were examined and modifications were made. After the modification, DFA was renewed and goodness of fit values ($X^2=34.59$, $df=18$, X^2/df 1.92 RMSEA=0.048, AGFI=0.96, SRMR=0.030, CFI=0.99, IFI=0.99, GFI=0.98) were provided. Data on goodness of fit values are given in Table 2.

Analyzes were carried out by adhering to the original dimensions of the Organizational Commitment Scale developed by Meyer, Allen and Smith (1993). The first 8 items are the Affective Commitment dimension, 9.-16. items are the Continuance Commitment dimension and 17.-26. inter-items represent the Normative Commitment dimension. The 14th, 16th and 19th items of the organizational commitment scale whose reliability analysis was performed, were removed from the scale because their correlation values were below 0.25. Reliability analysis was renewed by removing related items from the scale. The reliability coefficient for the entire scale was 0.932. The reliability coefficients for the dimensions of organizational commitment were 0.846 for the affective commitment dimension, 0.617 for the continuation commitment dimension and 0.872 for the normative commitment dimension. When the reliability coefficients of the scale are examined, it can be stated that the whole scale, the affective and normative commitment scales are highly reliable and the continuance commitment scale is rather reliable. (Kalaycı, 2016, p. 405). Descriptive statistics regarding the perception of diversity and the dimensions of the organizational commitment scale, the smallest and largest item total correlation values, skewness and kurtosis values and reliability coefficients are given in Table 1.

Table 1. Descriptive Statistics and Reliability Analysis Results on Scales

Scales	Item number	Mean	SD	Item-Total Correlations	Skewness	Kurtosis	Alpha
Diversity perception	8	3,239	0,849	0,533-0,612	-0,177	-0,644	0,846
Affective commitment	8	3,238	0,928	0,550-0,696	-0,128	-0,723	0,884
Continuance commitment	3	3,062	0,928	0,403-0,448	0,165	-0,674	0,617
Normative commitment	8	3,171	0,876	0,501-0,733	-0,044	-0,814	0,872

In order to test the construct validity of the organizational commitment scale, CFA was performed on the relevant dimensions. As a result of the factor analysis, three items (10th, 12th and 13th items) and one item (18th item) from the normative commitment dimension were removed from the scale with factor loads below 0.50 (Hair et al., 2010: 117). As a result of the CFA analysis, after the items with factor loads below 0.50 were removed, the reliability analysis was renewed and the internal consistency coefficient was determined to be 0.933. CFA was renewed after the related substances were removed. In addition, modifications were made between the 2nd and 3rd items of the scale. After the modification, DFA was renewed and goodness of fit values ($X^2=328.22$, $df=148$, $X^2/df=2.22$, RMSEA=0.055, AGFI=0.90, SRMR=0.038, CFI=0.98, IFI=0.98 GFI=0.92) were observed (Table 2).

Table 2. Goodness of Fit Values of Scales

Goodness of Fit Indices	Goodness of Fit Values of Diversity Perception	Goodness of Fit Values of Organizational Commitment	Reference Values	Results
X ² / df	34.59/18=1,92	328.22/148=2.22	0 ≤ X ² / df ≤ 2,5	Perfect Fit
RMSEA	0,048	0,055	0 ≤ RMSEA ≤ 0,05	Perfect Fit
AGFI	0,96	0,90	0,90 ≤ AGFI ≤ 0,95 0,95 ≤ AGFI ≤ 1,00	Good Fit Perfect Fit
GFI	0,98	0,92	0,90 ≤ GFI ≤ 0,95 0,95 ≤ GFI ≤ 1,00	Good Fit Perfect Fit
RMR	0,047	0,057	0,05 ≤ RMR ≤ 0,08 0 ≤ RMR ≤ 0,05	Good Fit Perfect Fit
SRMR	0,030	0,038	0 ≤ SRMR ≤ 0,05	Perfect Fit
CFI	0,99	0,98	0,95 ≤ CFI ≤ 1,00	Perfect Fit
NFI	0,98	0,97	0,95 ≤ NFI ≤ 1,00	Perfect Fit
NNFI	0,99	0,98	0,95 ≤ NNFI ≤ 1,00	Perfect Fit
IFI	0,99	0,98	0,95 ≤ IFI ≤ 1,00	Perfect Fit
RFI	0,97	0,97	0,95 ≤ RFI ≤ 1,00	Perfect Fit

Source: Çokluk et al., 2014, p. 271-272; Hair et al., 2006, p. 748-753.

Distortion and kurtosis values, histogram and Q-Q plots of whether the distribution of the data is suitable for normal distribution were examined. As can be seen in Table 1, it is stated that the skewness and kurtosis values of the averages of the scales are between +1 and -1 and this result is suitable for the normal distribution by Huck (2012). Therefore, it was decided to perform parametric tests on the data.

Findings

Findings Related to the Profile of the Participants

The findings regarding the demographic characteristics of the participants in the research are given in Table 3. According to this; 53.8% of the participants are men and 46.3% are women. About half of the participants (48.5%) are young people between the ages of 18-25, 25.8% are between the ages of 26-33 and 15.8% are between the ages of 34-41. When the monthly household income of the participants is analyzed, it is remarkable that approximately 65.8% of the participants have income below 2000 TL. It is seen that the education levels of the participants are quite high. The rate of university graduate participants at the undergraduate level was 44.8%.

Table 3. Respondents' Profile

Variables	Groups	n	%	Variables	Groups	n	%	
Gender	Female	185	46,3	Department	Front office	55	13,8	
	Male	215	53,8		F&B	150	37,5	
Age	18-25	194	48,5		Housekeeping	79	19,8	
	26-33	103	25,8		Public relations	30	7,5	
	34-41	63	15,8		Sales and marketing	26	6,5	
	42-49	28	7,0		Human resources	27	6,8	
	50-57	3	,8		Accounting / Security	33	8,3	
	58 and above	9	2,3		Less than 1 year	92	23,0	
Monthly Household income	1-1000 TL	103	25,8		Duration of work in the enterprise	1 year	80	20,0
	1001-2000 TL	160	40,0			2-4 years	135	33,8
	2001-3000 TL	79	19,8	5-7 years		58	14,5	
	3001-4000 TL	34	8,5	8 years and above		35	8,8	
	4001-5000 TL	15	3,8	Less than 1 year	65	16,3		
	5001 TL and above	9	2,3	Duration of work in the tourism sector	1 year	31	7,8	
Education	Primary education	50	12,5		2-5 years	162	40,5	
	High school	85	21,3		6-10 years	98	24,5	
	Associate degree	78	19,5		11 years and above	44	11,0	
	Bachelor degree	179	44,8					
	Master / Ph.D.	8	2,0					
Position	Employee	265	66,3					
	Chief	77	19,3					
	Assistant of director	32	8,0					
	Director	26	6,5					

Information on the department, position and working time of the participants in the tourism sector are given in Table 3. In this context, the department where the participants work in the tourism sector is predominantly the food and beverage department (37.5%), most of them work in the lower level (66.3%), 33.8% of them work in the same enterprise for 2-4 years and 40% It was determined that 5 of them worked in the tourism sector between 2-5 years. The data about the department, position and working time of the participants in the tourism sector were given in Table 3. In this context, it was obtained that the department where the participants work in the tourism sector is predominantly the food and beverage department (37.5%), most of them work in the lower level (66.3%), 33.8% of them work in the same enterprise for 2-4 years and 40,5 % of them worked in the tourism sector between 2-5 years.

The Effect of Perception of Diversity on Organizational Commitment

Correlation analysis was conducted to determine whether there is a relationship between perception of difference and organizational commitment dimensions within the framework of CFA. According to the correlation analysis result in Table 4, it is understood that there is a significant and positive relationship between diversity perception of employees and organizational commitment dimensions. It can be said that the level of relationship between diversity perception with organizational commitment dimensions and affective commitment dimension is highest, the relationship between diversity perception and normative commitment is moderate, and the relationship between perception of difference and continuity commitment is still high (Saruhan, & Özdemirci, 2013, p. 224).

Table 4. Correlation between Diversity Perception and Organizational Commitment Dimensions

<i>Dimensions of the Scale</i>	<i>n</i>	<i>Mean</i>	<i>SD</i>	<i>Affective commitment</i>	<i>Continuance commitment</i>	<i>Normative commitment</i>
Diversity perception	400	3,239	0,849	0,751**	0,580**	0,716**
Affective commitment	400	3,238	0,928	-	0,655**	0,789**
Continuance commitment	400	3,062	0,928	-	-	0,678**
Normative commitment	400	3,171	0,876	-	-	-

**p<0,01

Simple regression analysis was conducted to determine whether diversity perception of employees affects overall organizational commitment levels. Regression analysis results are given in Table 5. According to the results of the analysis, it has been seen that the difference in diversity perception of employees of hotel enterprises in general organizational commitment is 60.1%. In other words, it was concluded that an increase of 1 unit in diversity perception of employees caused an increase of 77.6% in their overall organizational commitment. Thus, the H₁ hypothesis was accepted.

Table 5. Impact of Diversity Perception on Organizational Commitment

<i>Model</i>	<i>B</i>	<i>Std. Error</i>	<i>β</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
(Constant)	,732	,103		7,084	,000
Diversity perception	,757	,031	,776	24,523	,000

Dependent variable: Overall Organizational Commitment; R: 0,776; R²:0,602; Corrected R²: 0,601; F: 601,384; p<0.01

According to the results of the regression analysis (Table 6), it can be stated that the perception of difference has a positive effect on the affective commitment dimension from the organizational commitment dimensions. According to the results of the analysis, the model is meaningful. Accordingly, the model can explain 56.3% of the change in the affective commitment of employees in hotel businesses. Although the model is meaningful, it can be said that the diversity perceptions of hotel employees affect their affective commitment. It is understood from the analysis result that an increase of 1 unit in diversity perception of employees caused an increase in their affective commitment by 0.751 units. Thus, H_{1a} hypothesis was accepted.

Table 6. Impact of Diversity Perception on Affective Commitment

<i>Model</i>	<i>B</i>	<i>Std. Error</i>	<i>β</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
(Constant)	,580	,121		4,790	,000
Diversity perception	,821	,036	,751	22,712	,000

Dependent variable: Affective Commitment; R: 0,751; R²:0,564; Corrected R²: 0,563; F: 515,854; p<0.01

According to the regression analysis results in Table 7, it can be stated that the diversity perception has a positive effect from the organizational commitment dimensions to the continuance commitment dimension. According to the results of the analysis, the model is meaningful. According to this, the model can explain 33.4% of the change in continuance commitment of employees in hotel businesses. Although the model is meaningful, it can be said that the diversity perceptions of hotel employees affect their affective commitment. It is understood from the analysis result that an increase of 1 unit in the perception of employees regarding diversity caused an increase in the follow-up commitment of 0.580 units. Thus, the H_{1b} hypothesis was accepted.

Table 7. *Impact of Diversity Perception on Continuance Commitment*

<i>Model</i>	<i>B</i>	<i>Std. Error</i>	<i>β</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
(Constant)	1,009	,150		6,745	,000
Diversity perception	,634	,045	,580	14,192	,000

Dependent variable: Continuance Commitment; R: 0,580; R²: 0,336; Corrected R²: 0,334; F: 201,424; p<0.01

According to the results of the regression analysis (Table 8), it can be stated that the diversity perception has a positive effect on the normative commitment dimension which is one of the organizational commitment dimensions. According to the results of the analysis, the model is meaningful. Accordingly, the model can explain 51.1% of the change in the normative commitment of employees in hotel businesses. Although the model is meaningful, it can be said that the diversity perceptions of hotel employees affect their normative commitment. It is understood from the analysis result that an increase of 1 unit in diversity perception of employees causes an increase of 0.716 units in their normative commitment. Thus, the H_{1c} hypothesis was accepted.

Table 8. *Impact of Diversity Perception on Normative Commitment*

<i>Model</i>	<i>B</i>	<i>Std. Error</i>	<i>β</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
(Constant)	,780	,121		6,450	,000
Diversity perception	,738	,036	,716	20,441	,000

Dependent variable: Normative Commitment; R: 0,716; R²: 0,512; Corrected R²: 0,511; F: 417,839; p<0.01

Result and Suggestions

This study was carried out to investigate the effect of the perception of hotel staff on their organizational commitment. The hypothesis that hotel diversity perception of employees will affect their general organizational commitment positively. From here, it can be thought that the more value the diversity of the employees of the enterprises are valued, the more their commitment to their businesses will increase. The hypothesis that organizational commitment will have a positive effect on the affective commitment dimension of perceptions of employees about their differences. In other words, the higher the perception of employees about their differences, the higher their affective commitment. As a result of the test conducted for another hypothesis of the study, it has been observed that the increase in perception of employees about their differences will increase their continuance commitment positively and the hypothesis is supported. Finally, it was understood that valuing diversity of employees would also affect their normative commitment positively and the hypothesis was supported.

In this study, it was expected that hotel diversity perceptions of employees will have a positive effect on their commitment to the organization. The findings have supported this expectation and are in line with the research findings that the commitment of the hotel employees to their organizational commitment increases when their perceptions about their differences are high (Buluş, & Gümüş, 2018; Fettahlioğlu, & Tatlı, 2015). In the study by Ghasemi (2014), it is stated that there is a strong relationship between management of differences and general organizational commitment. While there is a positive relationship between the perception of employees about differences and the dimensions of organizational commitment and a positive relationship with normative commitment whereas there is a negative relationship in terms of affective commitment dimension.

Competition in the tourism sector in Turkey and in the world as well as the hospitality is experienced intensely. In recent years, it is seen that competition has started to gain weight towards reaching highly qualified human resources. Thanks to the qualified workforce, hotel businesses want to maximize customer satisfaction by providing quality service. Thus, they will have the idea of gaining more competitive customers and holding an important competitive advantage in the market. Hotel management managers who want to reach these goals should understand their staff well and make more efforts to keep

their commitment to the business high. The purpose of this research is to reveal the effect of the perceptions of employees on the organizational commitment of their employees. For this reason, the research aims to inform hotel managers in the tourism sector about their perceptions about organizational commitment and their perceptions about differences and to contribute to personnel strategies that managers in the sector will implement. Hotel managers should not ignore the differences of their employees if they want to increase their commitment to the organization. While doing this, detailed examinations, tests and interviews can be made about the characteristics of the staff during the recruitment and placement process. By making objective evaluations regarding the performance of the staff hired, studies can be conducted to increase satisfaction by examining the behaviors of the employees and their behaviors against people and the aspects that differ from other employees. Ghasemi (2014) proposes to managers that if they want to increase sense of belonging of their employees, they should make them feel that they are equal and show them their competence.

In this study, it is possible to mention a few limitations. The research was carried out only for the employees of hotel businesses in Antalya. Therefore, the relationship between similar and different variables for different types of tourism businesses and the subject of the research can be examined. The subject of the research can be made for managers other than hotel management employees. Similar studies can be conducted and compared for tourism sector employees in different destinations or countries.

Ethical Declaration

During the writing process of this study titled “*The Impact of Diversity Perception on Organizational Commitment: A Research in Hotel Enterprises*”, scientific, ethical and citation rules were followed; no falsification was made on the collected data and this study was not sent to any other academic publisher for evaluation.

References

- Allen, N. J., & Meyer, J. P. (1990). The measurement and antecedents of affective, continuance and normative commitment to the organization. *Journal of Occupational Psychology*, 63(1), 1-18.
- Allen, N. J., & Meyer, J. P. (1993). Organizational commitment: evidence of career stage effects. *Journal of Business Research*, 26 (1), 46-91.
- Alvi, S. A., & Ahmed, S. W. (1987). Appepping organizational commitment in a developing country: Pakistan a case study. *Human Relations*, 40 (5), 267-280.
- Angle, H. L., & Perry, J. L. (1981). An empirical appeppment of organizational commitment and organizational effectiveness. *Administrative Science Quarterly*, 26, 1-14.
- Balay, R. (2000). *Yönetici ve öğretmenlerde örgütsel bağlılık*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Boezeman E. J., & Ellemers, N. (2007). Volunteering for charity: Pride, respect, and the commitment of volunteers. *Journal of Applied Psychology*, 92 (3), 771-785.
- Byington, J. R., & Johnston, J. G. (1991). Influences on Turnover of Internal Auditors , *Internal Auditing*, 7 (2), 3-10.
- Cohen, A. (1992). Antecedents of Organizational Commitment Acropp Occupational Groups: A Meta Analysis *Journal of Organizational Behavior*, Vol:13, 539-554.
- Çekmeceliöğlü, H. (2006). İş tatmini ve örgütsel bağlılık tutumlarının işten ayrılma niyeti ve verimlilik üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi: Bir araştırma. *İş, Güç - Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 8(2), 153-168.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlü, G., & Büyüköztürk, Ş., (2014). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPPP ve LISREL uygulamaları* (4. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Doğan, S., & Kılıç, S. (2007). Örgütsel bağlılığın sağlanmasında personel güçlendirmenin yeri ve önemi. *Erişyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29, 37-61.
- Eisenberg, E. M., Monge, P. R., & Miller, K. I. (1983). Involvement in communication networks as a predictor of organizational commitment. *Human Communication Research*, 10(2), 179-201.
- Fettahioğlü, Ö. O., & İnce, M. (2013). Çalışma yaşamında farklılıkların yönetimi uygulamalarının iş doyumuna etkisi: Tekstil sektöründe alan araştırması. *Kabramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 77-88.
- Glisson, C., & Durick, M. (1988). Predictors of job satisfaction and organizational commitment in human service organizations. *Administrative Science Quarterly*, 33(1), 61–81. <https://doi.org/10.2307/2392855>
- Hair, J. F., Black, C. W., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2010). *Multivariate data analysis* (7th Edition). England: Pearson Publishing.
- Hair, Jr., J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., & L.Tatham, R. (2006). *Multivariate data analysis*. New Jersey: Pearson International Edition
- Hubbard, E. E. (2004). *The manager's pocket guide to diversity management*. Massachussets: HRD Press.
- Johnson, W. R., & Jones, G. (1991). The effects of equity perceptions on union and company commitment. *Journal of Collective Negotiations in The Public Sector*, 20(3), 235-244.

- Kalaycı, Ş. (2016). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (7. Baskı). Ankara: Asil Yayın.
- Keil, M., Amershi, B., Holmes, S., Jablonski, H., Lüthi, E., Matoba, K., Plett, A., & Von Unruh, K. (2007). *Training manual for diversity management*. International Society for Diversity Management – idm report. <http://idm-diversity.org/files/EU0708-TrainingManual-en.pdf>
- Ketchland, A. (1998). The existence of multiple measures of organizational commitment and experience-related differences in a publicaccounting setting. *Behavioral Research in Accounting*, 10, 112-115.
- Lorbiecki, A. (2001). Changing views on diversity management the rise of the learning perspective and the need to recognize social and political contradictions. *Management Learning*, 32(3), 345-361.
- Marchiori, D. M., & Henkin, A. B. (2004). Organizational commitment of health profesppion faculty: dimensions, correlates and conditions. *Medical Teacher*, 26(4), 353-358.
- McCaul, H. S., Hinsz, V. B., & McCaul, K. D. (1995). Appepping organizational commitment: An employee's global attitude toward the organisation. *Journal of Applied Behavioural Science*, 31(1), 80-90.
- McMahan, G. C., Bell, M. P., & Virick, M. (1998). Strategic human resource management: Employee involvement, diversity and international ippues. *Human Resource Management Review*, 8(3), 193-214.
- Moghaddam, F. M. (2006). Catastrophic evolution, cultural diversity management policy. *Culture Psychology*, 12(4), 415-434.
- Morrow, P. C. (1983). Concept redundancy in organizational research, the case of work commitment. *Academy of Management Review*, 8(3), 486-500.
- Namasivayam K., & Zhao, X. (2007). An investigation of the moderating effects of organizational commitment on the relationships between work-family conflict and job satisfaction among hospitality employees in India. *Tourism Management*, 28(5), 1212-1223.
- Özan, M., & Polat, A. G. M. (2013). İlköğretim öğretmenlerinin farklılıkların yönetimine yönelik algıları (Muş ili örneği). *Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 55-77.
- Saruhan, Ş. D., & Özdemirci, A. (2013). *Bilim, felsefe ve metodoloji* (3. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Sürgevil, O. (2008). Farklılık kavramına ve farklılıkların yönetimine temel oluşturan sosyo-psikolojik kuramlar ve yaklaşımlar. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(20), 111-124.
- Uzunçarşılı Soydaş, A., & Uzunçarşılı, Ü. (2007). Farklılıkların yönetimi ve cinsiyet ayrımcılığı: İş dünyasında kadın olmak. (Ed.) Dereli, B., *İşgücündeki farklılıkların yönetimi* (1.Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım. pp. 59-107.
- Yalçın, A., & İplik, F. N. (2005). Beş yıldızlı otellerde çalışanların demografik özellikleri ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik bir araştırma: Adana ili örneği. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 395-412.

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Ulusal veya uluslararası modern çağın işletme yöneticilerinin etkin ve verimli bir şekilde yönetim sağlayabilmek için üzerinde durmaları gereken en önemli olgu farklı niteliklere sahip olan insan faktörüdür (Fettahlioğlu ve İnce, 2013, s. 78). İşletmeciliğin küresel bir boyut taşıması beraberinde farklılıklarında üzerinde durulması gerektiğini ortaya koymuştur. Yerelde farklı niteliklere sahip iş görenleri yönetmeye çalışan işletmeler, ulusal/uluslararası farklılıklara sahip iş görenleri yönetme sorunuyla baş başa kalmıştır (Moghaddam, 2006, s. 416).

Modern örgütler ulusal ve uluslararası farklılıkların aynı ortamı paylaştığı çalışma alanları haline gelmiştir. Bu çalışma alanlarında ortaya çıkan yaş, cinsiyet, eğitim, deneyim, kültür, din, dil, değer yargıları, engelli olup olmama, algılar, sosyal statü, sosyo-ekonomik durum, coğrafi konum, kişilik, vb. birçok farklılık yöneticilerin çözmeleri gereken sorun olarak ortaya çıkmıştır (McMahan vd., 1998, s. 198; Özan ve Polat, 2013, s. 56).

İnsanlar yaratılış itibarıyla farklılıkları bünyesinde bulunduran varlıklardır. Bu farklılıklar temelde zenginlik oluşturan, iyi yönetilmediği takdirde sorunlara yol açan faktörlerdir. İşletmelerin bugün en önemli zenginliği ve avantajı insan kaynakları olmasından dolayı var olan bu farklılıkların yönetimi daha büyük bir anlam kazanmaktadır. İşletmeler, iş görenlerin sahip olduğu farklılıklara değer veren birtakım uygulamalara yer verdiğinde onların daha mutlu olacağı düşünülebilir. Mutlu olan bireylerin ise hem çalıştıkları ortamda hem de aile ortamlarında bağlılık düzeylerinin artacaktır. Farklılıkların yönetimi ve örgütsel bağlılık konularında literatürde pek çok çalışmaya rastlanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, otel işletmelerinde çalışanların farklılık algılarının örgütsel bağlılıklarına etkisini ortaya koymaktır. Bu amaçla, veriler Türkiye’de Antalya ilinde faaliyet gösteren otel işletmelerinde çalışanlara yönelik uygulanan anket ile toplanmıştır. Elde edilen verilere açıklayıcı faktör analizi, doğrulayıcı faktör analizi, korelasyon ve regresyon analizler yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, otel çalışanlarının farklılık algısının genel örgütsel bağlılıkları üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu görülmüştür. Farklılık algısının örgütsel bağlılık boyutları üzerine de olumlu etkisi tespit edilmiştir. Etki büyüklüğü açısından

Çalışanların farklılık algısının en fazla duygusal bağlılığa etkisinin olduğu, ikinci sırada normatif bağlılığa ve üçüncü olarak devam bağlılığına olumlu etkisinden söz etmek mümkündür. Literatürdeki alışmalar incelendiğinde, farklılık algısı ve örgütsel bağlılık arasında çeşitli alanlarda çalışmalar olduğu görülmektedir. Fakat turizm alanında yapılan çalışmaları azlığı dikkat çekmektedir. Çalışmada otel işletmelerinde personelin farklılıklarına ilişkin algısının belirlenmesi çalışanların örgüte hangi yönden bağlılıklarının yüksek olacağını da göstermiştir. Diğer taraftan, bu çalışma otel işletmeleri yöneticilerine personelin örgüte bağlılıklarını artırmada nasıl bir yol izleyeceği konusunda ışık tutmaktadır. Ayrıca, elde edilen bulgular çerçevesinde otel yönetimleri için insan kaynaklarına yönelik stratejilerin belirlenmesine yardımcı olacağı düşünölmektedir.

Otel alışanlarının farklılık algısının genel örgütsel bağlılıklarını olumlu yönde etkileyeceğine dair hipotez desteklenmiştir. Buradan işletmelerin çalışanlarının farklılıklarına ne kadar değer verilirse o kadar işletmelerine olan bağlılıklarının da artacağı düşünölebilir. Çalışanların farklılıklarına ilişkin algılarının örgütsel bağlılığın duygusal bağlılık boyutu açısından olumlu bir etkiye sahip olacağına dair hipotez de desteklenmiştir. Yani alışanların farklılıklarına ilişkin algısı ne kadar yüksekse duygusal bağlılıklarının da o derece yüksek olduğu ifade edilebilir. Çalışmanın diğer bir hipotezine yönelik yapılan test sonucunda çalışanların farklılıklarına ilişkin algısının artmasının devam bağlılıklarını olumlu yönde artıracaağı görölmüş ve hipotez desteklenmiştir. Son olarak yine çalışanların farklılıklarına değer verilmesinin normatif bağlılıklarını da olumlu yönde etkileyeceği anlaşılmış ve hipotez desteklenmiştir.

Bu araştırmada, otel işletmeleri çalışanlarının farklılık algılarının örgüte olan bağlılıklarına olumlu yönde etkisi bekleniyordu. Elde edilen bulgular, bu beklentiyi desteklemiş ve otel çalışanlarının farklılıklarına ilişkin algılarının yüksek düzeyde olduğunda örgüte olan bağlılıklarının da arttığına dair araştırma bulgularıyla paralellik göstermiştir (Bulşu ve Gümüş 2018; Fettahlıoğlu ve Tatlı, 2015). Ghasemi (2014) tarafından yapılan çalışmada ise farklılıkların yönetimi ve genel örgütsel bağlılık arasında güçlü bir ilişki olduğu ifade edilmektedir. Çalışanların farklılıklara ilişkin algısı ile örgütsel bağlılık boyutları arasında devam ve normatif bağlılık ile olumlu bir ilişkiden bahsedilirken duygusal bağlılık boyutu açısından olumsuz bir ilişkiden söz edilmektedir.

Turizm sektöründe yaşanan rekabet hem dünyada hem de Türkiye’de otelcilik alanında yoğun bir şekilde yaşanmaktadır. Son yıllarda rekabetin yoğun olarak kalifiye insan kaynaklarına ulaşma yönünde ağırlık kazanmaya başladığı görölmektedir. Nitelikli işgücü sayesinde otel işletmeleri kaliteli hizmet sunarak müşteri memnuniyetini en üst seviyeye çıkarmak istemektedirler. Böylece daha sadık müşteriler elde ederek pazarda önemli bir rekabet üstünlüğünü elinde bulundurma düşünçesine sahip olacaklardır. Bu hedeflere ulaşmak isteyen otel işletmeleri yöneticileri, personellerini iyi bir şekilde anlamalı ve onların işletmeye olan bağlılıklarını yüksek tutmaya yönelik daha fazla çaba göstermelidirler. Bu araştırmanın amacı otel işletmelerinde çalışanların farklılıklarına yönelik algılarının örgütsel bağlılıklarına etkisini ortaya koymaktır. Bu nedenle, araştırma turizm sektöründe otel yöneticilerini, personelin farklılıklarına ilişkin algıları ile örgütsel bağlılık düzeyleri hakkında bilgilendirmeyi ve sektördeki yöneticilerin uygulayacakları personel stratejilerine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Otel yöneticileri, çalışanlarının örgüte bağlılıklarını artırmak istiyorlarsa onların farklılıklarına ilişkin hususları göz ardı etmemelidirler. Bunu yaparken, işe alım ve yerleştirme sürecinde personelin özelliklerine dair detaylı incelemeler, testler ve görüşmeler yapılabilir. İşe alınan personelin performansına ilişkin objektif değerlendirmeler yapılması sağlanarak onun olaylar karşısında ve kişilere karşı davranışları ile diğer çalışanlardan ayrılan yönleri incelenerek memnuniyetinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılabilir. Ghasemi (2014) yöneticilere, çalışanlarının aidiyet duygularını artırmak istiyorlarsa onlara eşit davrandıklarını hissettirmeleri ve yetkinliklerini göstermelerine fırsat vermeleri gerektiğini önermektedir.

Bu çalışmada, birkaç sınırlılıktan söz etmek mümkündür. Yapılan araştırma, sadece Antalya ilinde otel işletmeleri çalışanlarına yönelik yapılmıştır. Bu nedenle, farklı turizm işletme türlerine yönelik olarak benzer ve farklı değişkenler ile araştırmanın konusu arasındaki ilişki inceleyebilir. Araştırma konusu otel işletmeleri çalışanları haricinde yöneticilere yönelik olarak yapılabilir. Farklı destinasyonlar veya ölkelerde turizm sektörü çalışanlarına yönelik benzer çalışmalar yapıp karşılaştırılabilir.

Mediator Effect of Perceived Organizational Support in the Relationship between Authentic Leadership and Organizational Commitment

Elif BAYKAL¹

Abstract

In this study, being inspired from the principles of positive psychology and its organizational projection, positive organizational behavior, we have focused on a significant positive organizational behavior concept, namely authentic leadership and its effects on organizational commitment. With the research model, it is aimed to understand whether organizational support perceptions of organizational members act as a mediator in the relationship between authentic leadership behaviors of the leader and organizational commitments of the followers. The field study related to the research model has been conducted in İstanbul on 255 white collar employees mostly working in service industry. Statistical analysis of the study is conducted with SPSS 20.0. Results of the study confirmed the fact that organizational support perceptions of followers have a mediating effect in the authentic leadership and organizational commitment relationship.

Key Words: Authentic leadership, Perceived organizational support, Organizational commitment, Positive organizational behavior

Otantik Liderlik ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkide Algılanan Örgütsel Desteğin Aracı Etkisi

Abstract

Bu çalışmada, pozitif psikoloji ve örgüt alanındaki yansıması olan pozitif örgütsel davranıştan etkilenecek, pozitif örgütsel davranış yaklaşımının önemli kavramlarından biri olan otantik liderliğe ve bu liderlik tarzının örgütsel bağlılık üzerindeki etkisine odaklanılmıştır. Çalışmaya ait araştırma modelinde çalışanların örgütsel destek algılarının, otantik liderlik ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkide aracı etkisi yaratıp yaratmadığı araştırılmıştır. Çalışmaya ait saha araştırması İstanbul bölgesinde hizmet sektöründe çalışan 255 beyaz yakalı personel üzerinde gerçekleştirilmiş olup araştırmaya ait analizler SPSS 20.0 programı ile gerçekleştirilmiştir. Analizler sonucunda, hipotezlerde öngörüldüğü gibi otantik liderlik davranışının çalışanların örgütsel bağlılıkları üzerinde pozitif etkisi olduğu ve bu ilişkide algılanan örgütsel desteğin aracı etkisi yarattığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Otantik liderlik, Algılanan örgütsel destek, Örgütsel bağlılık, Pozitif örgütsel davranış

Atıf İçin / Please Cite As:

Baykal, E. (2020). Mediator effect of perceived organizational support in the relationship between authentic leadership and organizational commitment. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1674-1688.

Geliş Tarihi / Received Date: 03.02.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 17.04.2020

¹ Assist. Prof. – İstanbul Medipol University, Business School, enarcikara@medipol.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4966-8074

Introduction

Our starting point in this paper is positive organizational scholarship. It is a school of thought emphasizing that positive organizational phenomena have the ability to enhance well-being in organizational life. It can be distinguished from traditional organizational studies with its understanding regarding the best conditions of individuals (Cameron et al., 2003, p. 4). According to positive organizational scholars, when the congruent means are utilized and when the positive core of each organization and the individuals in these organizations are found, it is easy to develop and nourish organizational members and the organizations themselves (Avolio, & Gardner, 2005). And without doubt, positive leadership styles that are encouraged by positive organizational behavior scholars are proper in building positive work climates that nourishes both individuals and organizations. And authentic leadership style that is well known and most recommended positive leadership style deserves consideration.

On the one hand, recent corporate corruptions and economic crisis have given birth to the need for more transparent and ethical leaders that do not deny responsibility, behave transparently and decently with authenticity and internal integrity (Peus et al., 2012, p. 331). In fact, authentic leadership is the kind of leadership wherein ideas of followers regarding the leader's authenticity that are activated by moral judgements are legitimated by leaders moral and ethical behaviors and attitudes (Avolio et al., 2018, p. 4). In this context it refers to a broad psychological term explaining individuals' general inclinations to view themselves within their social atmosphere and to live their lives accordingly (Ilies et al., 2005, p. 376). Authentic leaders are the kind of individuals that prefer to show their true selves in their status as a leader (Leroy et al., 2015).

Authenticity in authentic leadership literature encompasses being true to leader's himself, and behaving in accordance with his internal values and standards in contrast to complying with others' demands. It includes alignment of the leader's internal values and norms with the empowerment of followers thus creates authentic leader-follower relationships (Swain, Cao, & Gardner, 2018, p. 122). Harter (2002) also described authenticity as owning one's own experiences, encompassing one's ideas, convictions, beliefs, desires, or emotions. In fact one can not be authentic by imitating others (George, 2003, p. 1). According to Authentic leadership theory the key to success is being original, clear, transparent and intimate. Behaving in compatible with one's true self can be in many different ways including telling the truth, admitting one's own, faults being aware one's own deficiencies or behaving in compatible with one's own personal values (Leroy et al., 2015).

Previous studies confirm that this unique leadership style is effective on performance and organizational citizenship behavior (Walumbwa et al., 2008), organizational identification (Leroy, Palanski, & Simons, 2012; Walumbwa et al., 2010), contributes to group performance (Walumbwa et al., 2011) and team authenticity (Hannah, Walumbwa, & Fry, 2011). And in this study, we tried to find whether authentic leadership is effective on organizational commitment in Turkish context. We also wanted to see whether perceived organizational support has a mediating effect in the relationship between authentic leadership behavior and organizational commitment behaviors of followers.

Authentic Leadership

Recent ethical crises and moral disappointments in relation to corporate leaders have resulted in the birth of a new approach, one of the most prominent positive leadership styles that is called authentic leadership (Avolio, & Gardner, 2005). This leadership behavior is seen in corporate organizations when the leader is honest with oneself, tends to be sincere with his followers and behaves in a manner that reflects his own norms and values (Walumbwa et al., 2008). They are the kind of leaders that tend to express their "true selves" which can be described as "being one's own person" (George, 2003, p. 12).

Luthans and Avolio (2003) explains authentic leadership as a leadership method involving both positive leader capacities and a highly progressed organizational context. According to extant literature, it is as a leadership methodology drawing upon and promoting both positive psychological capacities of followers and a generalized positive ethical work atmosphere that contribute to greater self-awareness, an internalized moral perspective, balanced processing of information, and relational transparency on the part of leaders thus, in turn contributing to positive self-development on the part of followers (Walumbwa et al. 2008, p. 94). And Jensen and Luthans (2006) claims that positive organizational behavior states the so

called psychological capacities namely, optimism, resiliency and hope, will positively contribute to authentic leadership development. According to Rego et. (2012), theoretically these four dimensions performs a self-regulatory inclination that is governed, through leader's internal ethical standards and evaluations of their own leadership behaviors.

Authentic leaders are known as the kind of leaders that possesses self-awareness and a personal norms, that reflects clarity about their values, attitudes and beliefs (Shamir, & Eilam, 2005, p. 396). According to authentic leadership theory both leaders and followers should possess this self knowledge and behave authentically and they may have different tendencies regarding the extent to which they let their true selves reflect to work (Gardner, Fischer, & Hunt, 2009). They do not act as leaders just because they are in this role, nor because with the aim of building an image as a leader. In contrast, performing a leadership function and related activities are self-expressive attempts for them (Shamir, & Eilam, 2005, p. 396).

Without doubt, as Wong and Cummings (2009) claim, this leadership attitude helps to build trust and respect cultures that give way to healthier atmospheres. According to Walumbwa et al. (2008), these leaders build trust among their followers through; creating self-awareness, ensuring balanced processing of information, and creating internalised moral perspective and relational transparency at work. In this context balanced processing can be understood as gathering sufficient opinions and viewpoints from other people while making a decision. These leaders encourage openness with others, namely relational transparency which ensures opportunity for novel ideas and challenges. They also set high moral standards and they internalize these standards and they are good at scrutinizing their own selves and others' realities, that is to say they have self-awareness regarding their own strengths and weaknesses and their affects on others.

On the one hand, authentic leadership can be considered as a way of leading through which authentic leaders contribute to follower autonomous motivation. In this point, Shamir and Eilam's (2005) explains authentic leadership behavior as the kind of leadership style that rests on leaders' self-concepts and the links between leaders' self-concepts, attitudes and behaviors. According to them authentic leaders have high levels of person–role merger, clarity, self-congruence, and integrity. They define authentic leadership as a process including both the authentic leader's himself and also the authentic followers, since followers deliberately choose to follow their leader and they also become authentic leaders (Shamir and Eilam's, 2005, p. 398). Furthermore, Whitehead (2009) explained authentic leadership as a construct encompassing; high levels of awareness (2) trust building; and (3) commitment to organizational success.

Since authentic leaders are not ego-centric and obsessed with status, they are not threatened by their followers and they tend to empower them by allowing room for autonomy (Leroy et al., 2015, p. 1683). In fact, they foster followers' motivation in the workplace (Deci, & Ryan, 2000) through enacting their true selves at work. They appreciate their followers' work related positive outcomes thus, followers feel more motivated. And in return followers have more sustainable performance (Leroy et al., 2015, p. 1683). In fact, authentic followership is as important as authentic leadership behavior to the development of authentic leadership in a workplace (Gardner et al., 2011, p. 1141). Avolio and Reichard (2008) also tries to attract attention to the fact that followers play an important role in the formation of authentic relationships. Similarly, Gardner et al. (2005) claimed that a positive ethical climate would contribute to the development of authentic leaders and followers in a mutually reinforcing way, increasing authentic behaviors in the workplace and contributing to higher levels of commitment. On the one hand, According to Avolio, Walumbwa and Weber (2009) authentic leadership can be conceived as a transparent and ethical type of leadership wherein openness, clarity and authenticity is encouraged and followers are encouraged to participate in decision making processes.

In the extant literature we can come across many empirical studies confirming effects of authentic leadership on positive organizational outputs. For example; in Leroy et al.'s (2015) study, positive effects of authentic leadership on need satisfaction and work performance has been confirmed. Moreover, in Hsieh and Wang's (2015) study, positive effects of authentic leadership on employee trust and work engagement has been shown. Similarly, Hirst, et al. (2016) proved the role of authentic leadership as an antecedent of helping behavior. And in Lyubovnikova et al.'s (2017) study, their results confirmed the assumptions in the research model and showed the mediator effect of team reflexivity.

Organizational Commitment

Commitment is a unique force binding the individual to a certain course of action (Meyer, & Herscovitch, 2001, p. 301). It influences individual behavior independent of other motives and attitudes. Moreover, it leads to persistence in a course of action even in the face of adversities and problems that creates disadvantageous situations for the individuals and make individuals behave in a positive manner even in situations that are not advantageous for their self-interest (Meyer, & Herscovitch, 2001, p. 301).

On the one hand, in organizational setting commitment is a psychological state binding individuals to the organization and making turnover less likely (Allen and Meyer, 1990, p. 14). And again according to Meyer and Herscovitch (2001), it is one of the most frequently examined forms of psychological attachment. Becker (1960) applied the first studies on organizational commitment during 1960s. He suggested that commitment can explain different kinds of behaviours viewed by employees to be an investment in organizations and shape all their actions. Meyer et al. (2002) suggests that organizational commitment attracts the attention of many scholars due to its notable affects on several work outcomes for example performance, organization citizenship behavior, absenteeism and satisfaction, taking various forms in workplaces and influencing effectiveness of the organization and well-being of followes (Meyer, & Herscovitch, 2001, p. 299). That is why, organizational commitment also has the potential to contribute to lower turnover rates (Yousef, 2017, p. 79).

On the other hand, by triggering meaningful and positive relationships in organizations, authentic leaders let employees to share a deeper understanding with their leaders, thus aid creation of positive emotional states (Bandura, & Kavussanu, 2018, p. 969). They provide constructive feedback; they remain hopeful and confident, they are also succesful in influencing optimism and other positive emotions among their followers (Bandura, & Kavussanu, 2018, p. 969).

In general, leadership is considered as an important antecedent of organizational commitment. In the related literature, there are empirical studies confirminf the effects of leadership on Organizational commitment. For instance; in Top, akdere and Mercan's (2015) study, effect of transformational leadership on Organizational commitment has been confirmed. Similarly, in Demirtaş and Akdoğan's (2015) study organizational commitment has found to be triggered by ethical leadership. And in Lapointe and Vandenberghe's (2018) study servant leadership's positive effect on organizational commitment is credited.

Perceived Organizational Support

According to organizational support theory, perceived organizational support can be explained as the perception of employees about their expectations regarding favorable treatment received from the organization in regards to their positive attitudes and work outcomes (Kurtessis, Eisenberger, Ford, Buffardi, Stewart, & Adis, 2017, p. 1855). In workplaces access to organizational support means receiving positive feedback and guidance from leaders, colleagues and subordinates (Wong, & Laschinger, 2013). Foundation of perceived organizational support goes back to social exchange theory which states that there are negotiated trade offs between parties in an organization. And in the case of perceived organizational support the exchange is based on the quality of exchanges between employees and the organization (Harris, & Kacmar, 2018, p. 188).

In fact, Eisenberger et al., (1986) claims that perceived organizational is the tendency of employees to assign their organizations humanlike properties and attributes. The strength of perceived organizational support increases when employees identify their leaders with their organizations, as opposed to viewing their actions as idiosyncratic (Rhoades, & Eisenberger, 2002, p. 699). And this perceptions gives the employees a general idea about whether the organization appreciates their contributions and treat them favorably. Organizational support theory invokes social exchange theory wherein employees believe that there is a trade of between their effort and their loyalty for tangible benefits and rewards from the organization (Kurtessis et al., 2017, p. 1856). In order to understand organization's readiness to reward increased work effort and positive work outputs, employees build general ideas related to the extent to which their company appreciate their performance and contributions, and regarding the extent to which the organization cares about them. Thus, perceived organizational support is influenced by the quality, quantity, and sincerity of praise, approval and support of their organization (Eisenberger et al., 1986, p. 501).

Since employees view the perceived organizational support they get from their superiors as representative of the organization's overall attitude towards them, employees' perception of supervisor support mostly lead subordinates to build higher levels of perceived organizational support (Shanock, & Eisenberger, 2006, p. 690). In Eisenberger et al.'s (2002) longitudinal study investigating the relationship between employees' perception, it was seen that when supervisor value subordinates' contributions and care about their well-being, namely, employees' levels of perceived organizational support increases over time.

Related literature encompasses noteworthy studies on the relationship between perceived supervisor support, namely managerial support and perceived organizational support. For example; Eisenberger et al. (2002); Rhoades et al. (2001), Stinglhamber and Vandenberghe (2003) and Narcikara (2017) are among the kind of studies that confirmed availability of a positive relationship between perceived organizational support and perceived managerial support.

In fact, perceived organizational support is influenced by various organizational implications towards the employee that in turn influences employees' interpretation of organizational inclinations affecting these treatments. That is to say, there occurs a natural social contract between the employee and the organization in relation to the support that the employee get from the organization. These treatments can include organization's likely reactions to the employee's for their future problems, mistakes, and superior or inferior performance, and the organization's inclination to reward satisfactory performance and positive deviations at workplace. In case, when perceived organizational support meet the needs of employees for praise and approval, the employee would reciprocate this perception with a a positive emotional bond to the organization (Eisenberger et al., 1986, p. 501). In the extant literature although scarce in numbers there are some empirical studies confirming the relationship between perceived organizational support and organizational commitment. For example; in Aube et al.'s (2007) study the positive relationship between perceived organizational support and organizational commitment has been confirmed.

Hypothesis and Research Model

Being inspired from the extant literature, in this study we wanted to explain whether authentic leadership has a positive effect in organizational commitments of Turkish employees and whether perceived organizational support acts as a mediator or not. With explaining these relationships, we aimed to understand the role of leaders' authentic behavior in explaining more committed individuals in organizational settings which may be an important information that direct leadership preferences in Turkish organizations.

Hypothesis

In authentic leadership the strength of emotions is contagious and affects the organizational climate, creating an authentic atmosphere (Grandey et al., 2012). Being the most important source of authenticity climate, authentic leadership prone to affect feelings trust and affective commitment on the side of followers. Being effected by the emotional contagion approach, it is meaningful to claim that employees' trust in their leader will positively affect their affective commitment to the organization (Xiong et al., 2016). In this context, emotional contagion can be considered as a process wherein some people can influence the emotions of others through the willing or unwilling induction of emotions (Schoenewolf, 1990, p. 50). Under authentic leadership a certain emotional induction is experienced through constant exposure to authenticity of the authentic leader.

In the authentic leadership and organizational commitment relationship, with the help of the positive social exchanges and emotional contagion the result is often follower identification with the leader. And besides that authentic leaders are often inclined to encourage their followers to identify with the core values of their collective organization (Bandura, & Kavussanu, 2018, p. 969). Authentic leaders have an open and nondefensive relationship with their followers that is why they can present themselves to others as vulnerable individuals. This presentation makes followers build trust in their leaders and gives birth to higher levels of willingness to be vulnerable as well (Walumbwa et al., 2011). This reciprocity between leaders and follower increases the probability of identification between followers and leaders (Leroy et al., 2012, p. 257). Authentic leaders show a comprehensive understanding of strengths and weaknesses of their followers. They have the capability to gain an insight into their self through exposure to their followers and through being cognizant of their own impact on others. Clarity in their expressions,

their high level understanding, and their willingness to be self-aware, helps to correct personal predispositions of followers and contribute to positive work outcomes. And these properties of authentic leaders potentially increase commitment in followers to their leaders and organizations (Bandura and Kavussanu, 2018, p. 969). Under authentic leadership, in time followers learn, understand, and value their leader's personality, attitudes, needs, and desires namely they build personal identification and they start to value the leader's role-position as a leader and they start to perceived them as a representative of the overall organization, namely they build social identification. And as a result, this social identification affects employee's commitment (Avolio et al., 2004). In Bandura and Kavussanu's (2018) study among athletes in sport industry has showed that authentic leadership is positively related to outcomes including job satisfaction, organizational commitment, organizational trust etc. In an other study Kalay, Brender-Ilan, and Kantor (2018) found that authentic leadership has a negative relationship with role-conflicts and ambiguities, through the mediating effect of affective commitment. And they also found that authentic leadership is negatively correlated with intention to leave and affective commitment is a mediator in this relationship.

According to authentic leadership theory incase leaders are truly authentic and oblige to their own values and convictions, they can make others behave in the same ways they do and by this way they can contribute to a positive organizational climate and higher performance (Walumbwa et al., 2008). In this point, Regan et al., (2016) investigated the effects of authentic leadership on the empowerment perception of nurses, results showed that authentic leadership explains higher perceived structural empowerment. Similarly Gatling, Kang and Kim (2016) found evidence for the positive effect of authentic leadership on organizational citizenship in the hospitality industry, and showed that authentic leadership mediates reduced turnover intentions. And in another study, Choi and Ahn (2016) examined the mediating effect of employee empowerment in the model examining effects of authentic leadership of nurses' organizational commitment on their job satisfaction. Results confirmed statistically significant and positive relationship between dependent and independent variables and empowerment acts as a perfect mediator in the relationship between authentic leadership and organizational commitment. Rego, Lopes, M. P. and Nascimento (2016) also investigated psychological capacities' mediating effect in the relationship between authentic leadership and organizational commitment and their results confirmed the positive relationship between authentic leadership and organizational commitment and their results also indicated that this mediating effect is merely valid for three of the psychological capital dimensions, that are, self-efficacy, hope and optimism. In Wong, Heather K. S. Laschinger's (2013) study the link between authentic leadership and perceptions of empowerment, performance, and job satisfaction have been investigated, results of the study showed that Authentic leadership has a positive effect on perceptions of empowerment, that in turn increases job satisfaction and individual performance. Being inspired from the extant literature we hypothesized that authentic leadership will have a meaningful effect on followers' organizational commitment. Thus, our first hypothesis is:

H1: Authentic leadership has a statistically meaningful effect on followers' organizational commitment

Perceived organizational support invokes the norm of reciprocity, giving way to a felt obligation on the side of employees to help their organization. And results in higher levels of performance with the expectation that the organization will notice and reward it (Kurtessis et al., 2017, p. 1856). That is to say, employees demand balance in their relationship with their organization. Thus, their perceptions regarding organizational support result in higher levels of organizational commitment (Eisenberger et al., 2001). In fact, the level of organizational support perceived among the employees may be different (Kerse, & Karacabey, 2017, p. 377) that is why we preferred to use adjective 'perceived' before the term organizational support.

Perceived organizational support and organizational commitment relationship can be conceptualized within a social exchange point of view. Since perceived organizational support is the supposition that employees have higher levels of perceived organizational support if they believe that their organization is willing to reward their satisfactory performance back. And they tend to willingly reciprocate these positive attitude with higher levels of commitment to their organization (Pannaccio, & Vandanbergh, 2009, p. 225).

As a consequences of perceived organizational support employees adopt a felt obligation to care about their organization's welfare and contribute to its success. Furthermore, the positive feelings such as approval, and respect that are perceived to be related with perceived organizational support fulfill

socioemotional needs of employees leading them to have higher commitment with their organizations (Rhoades, & Eisenberger, 2002, p. 699). Moreover, it increases employees' convictions about availability of performance-reward relationship in the organizations thus contributing to higher performance and commitment (Rhoades, & Eisenberger, 2002, p. 699). And individuals with a high commitment make extra efforts to achieve the goals of the organization (Gül, & Beyşenova, 2018).

In their study on perceived organizational support Rhoades, Eisenberger, and Armeli, (2001) tried to see whether there is a positive relationship between perceived organizational support and organizational commitment of followers. The study confirmed that favorable work conditions operate via perceived organizational support to increase organizational commitment, that, in turn, decreases employee withdrawal behavior. Pannaccio and Vandenberghe (2009) also investigated the relationship of organizational support and psychological wellbeing of employees using longitudinal data (N = 220), results of the study showed that there is a positive relationship between perceived organizational support and organizational commitment and organizational commitment mediated the relationship between perceived organizational support and well-being. Similarly, Aube et al., (2007) examined perceived organizational support and organizational commitment relationship. Their results showed that perceived organizational support is significantly correlated with organizational commitment. In addition, locus of control and work autonomy have moderating effects with in relationship between perceived organizational support and affective commitment. Being inspired from the extant literature we supposed that perceived organizational support will have a statistically meaningful effect on organizational commitment and in the relationship between authentic leadership and organizational commitment perceived organizational support may act as a mediator. So, our second and third hypothesis are:

H2: Perceived organizational support has a statistically meaningful effect on organizational commitment.

H3: Perceived organizational support acts as a mediator in the relationship between authentic leadership and organizational commitment.

Research Model

As seen in Figure 1. in this study, the relationship among authentic leadership, perceived organizational support and organizational commitment has been tested. We wanted to see if there is a mediator role of perceived organizational support in the relationship between authentic leadership and organizational commitment.

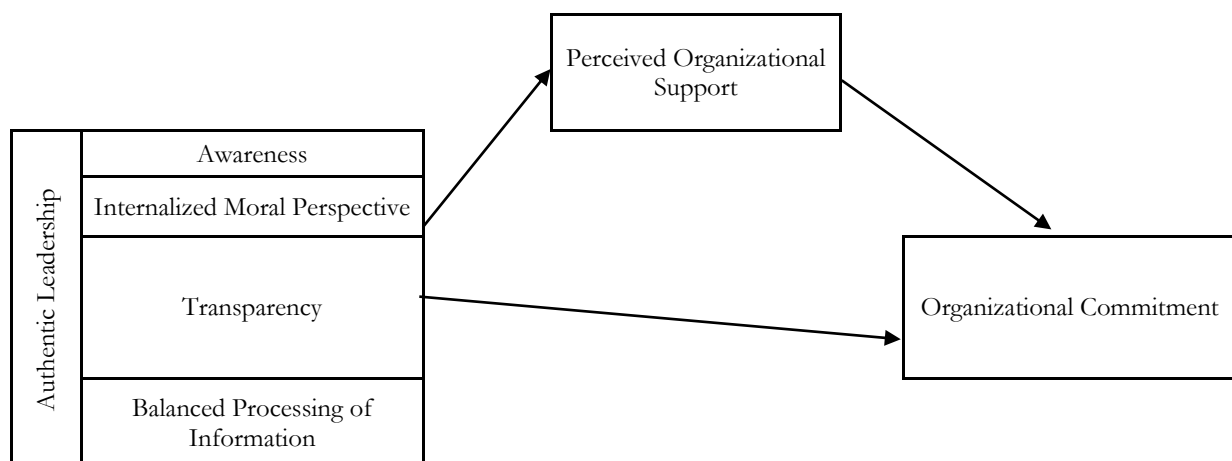

Figure 1. *Research Model*

Method

Sample, Method and Scales

In this study, the relationship among authentic leadership, perceived organizational support and Organizational commitment has been examined. This research has been carried out on 255 white collar personnel working in medium and large scale and service sector enterprises in Istanbul. The research was conducted on white-collar personnel because of their higher capacity to understand theoretical concepts, higher levels of education and their closeness to hierarchically upper positions and leaders. It has been

assumed that they will have wider knowledge about their corporate business culture, vision, policies and performance compared to blue-collar employees. 41% of the participants were from the service sector and from the banking and finance sector. 18% of the participants are white collar professionals in the fast-moving consumer goods sector, 15% are white collar professionals working in the telecommunications sector, which is another important actor in the service sector.

In this study, both face-to-face and online survey methods have been used with the aim of collecting data for the field study. The survey items of the study have been developed using scales borrowed from prior studies. And these items were designed as five-point Likert scales, with anchors ranging from strongly disagree (1) to strongly agree (5). Since some of the research items were negatively worded, they were transformed to a positive version. For measuring authentic leadership behaviours we use Walumbwa et al.'s (2008) Authentic Leadership Questionnaire with 16 questions and 4 main dimensions including transparency, internalized moral perspective, balanced processing, self-awareness, perceived organizational support. Perceived organizational support has been measured by a 10 item scale created by Stassen ve Ursel (2009) and translated to Turkish by Turunç et al. (2010). And for organizational commitment items 5 questions borrowed from Fry's (2003) spiritual leadership scale. While collecting the data, the participants were asked to answer all questions. And data of the study have been analyzed by using SPSS 20.00.

Factor Analysis

Exploratory factor analysis was performed by using Principal Component Analysis and Promax Rotation method to investigate whether the observed variables were loaded to the predicted factor structure. Principal Components Analysis has been used as a preferred analysis technique in exploratory factor analysis and Promax rotation method has been preferred because it is recommended to use in cases where the relationship between variables is high (Hair et al., 2010). Kaiser-Meyer-Olkin sample adequacy test and Bartlett sphericity test have also been applied in order to test the suitability of the data set for factor analysis. As a result of the analyzes, KMO value was found to be 0,967 and the desired level was above 0,50 and Bartlett's test was significant at the significance level of 0.001. In addition, the diagonal values in the anti-image correlation matrix were looked at and it was found that these values were above 0.5. Accordingly, it was found that the sample data were suitable for factor analysis (Hair et al. 2010). Related factor structure has been shown in Table 1.

Table 1. *Factor Analysis*

	1	2	3	4	5	6	Cronbach Alfa
Organizational Support3	0,895						0.922
Organizational Support2	0,846						
Organizational Support1	0,829						
Organizational Support4	0,787						
Organizational Support10	0,709						
Organizational Support9	0,706						
Organizational Support5	0,698						
Organizational Support8	0,663						
Organizational Commitment4		0,846					0.713
Organizational Commitment3		0,671					
Organizational Commitment1		0,539					
Balanced Processing of Information8			0,963				0.902
Balanced Processing of Information6			0,866				
Balanced Processing of Information5			0,851				
Balanced Processing of Information7			0,541				
Transparency15				0,938			0.806
Transparency14				0,625			
Internalized Moral Perspective11					0,687		0.722
Internalized Moral Perspective10					0,532		
Internalized Moral Perspective12					0,469		
Awareness 3						0,76	0.704
Awareness 4						0,552	

Extraction Method: Maximum Likelihood.

Hypothesis Test and Results

Later, correlation analysis has been conducted. As seen in the correlation analysis in Table 2, all factors are related to each other in 1/1000 significance level. According to the results of correlation analysis, the strongest correlation relationship has been seen in the relationship between perceived organizational support and organizational commitment ($r=0,713$; $p = 0,000 < 0,001$).

Table 2. Correlation Results

		Awareness	Internalized Moral Perspective	Transparency	Balanced Processing of Information	Organizational Support	Organizational Commitment
Awareness	Pearson Correlation	1					
Internalized Moral Perspective	Pearson Correlation	0,414**	1				
Transparency	Pearson Correlation	0,475**	0,548**	1			
Balanced Processing of Information	Pearson Correlation	0,576**	0,453**	0,651**	1		
Organizational Support	Pearson Correlation	0,512**	0,441**	0,531**	0,589**	1	
Organizational Commitment	Pearson Correlation	0,424**	0,379**	0,510**	0,537**	0,713**	1

As seen in Table 3, regression analysis has also been applied with the aim of testing the hypotheses and defining the direction of relations in our hypothesis. 3 different regression models used in order to test the above mentioned hypothesis and the assumptions of Baron and Kenny (1986) has been tested in the analysis. As the results analysis examined in details, we saw that results of the first model confirms the assumption of first hypothesis, namely authentic leadership style has a positive effect on organizational commitment of followers ($R^2: 0,341^{***}$, $t: 6.008$). Thus H1 hypothesis is accepted. However, one of the subdimensions of authentic leadership, namely internalized moral perspective did not have a statistically significant positive effect on organizational commitment. Furthermore, in the second regression model, the relationship between perceived organizational support and organizational commitment has been tested. Results confirmed the second hypothesis of the study, thus the positive effect of perceived organizational support on organizational commitment has been confirmed ($R^2: 0,506^{***}$, $t: 10.168$). And lastly, in order to see the availability of mediator effect of perceived organizational support in the relationship between authentic leadership and organizational commitment the third regression model has been designed. According to regression results ($R^2: 0,531^{***}$, $t: 5.510$) the third hypothesis of the study has been accepted. Results of the study confirms in the relationship between authentic leadership and organizational commitment when perceived organizational support is added to the model the effects of subdimensions of authentic leadership disappears and the positive effect on organizational commitment occurs through perceived. On the other hand, when models are analyzed it has been examined that R^2 explanation value is always between the range of %32 to %55. In all of the three models of our hypothesis independent variables are all powerful enough in explaining the dependent variables, with satisfactory levels of goodness of fits.

Table 3. Regression Models

Independent Variable	Organizational Commitment		Organizational Commitment		Organizational Commitment	
	Beta	t	Beta	t	Beta	t
Constant	1.395	6,008***	1.484	10,168***	1.096	5,510***
Awareness	0,135	2,066**			0,006	0,114
Internalized Moral Perspective	0,078	1,219			0,014	0,254
Transparency	0,214	2,864**			0,103	1,6
Balanced Processing of Information	0,288	3,842**			0,129	1,945
Perceived Organizational Support			0,713	15,748**	0,575	9,722**
F	32,089		248,006		54,46	
Adjusted R Square	0.341		0.506		0.531	
Sign.	0.000		0.000		0.000	

In the first model, it is noteworthy that although the basic three dimensions of authentic leadership, namely, awareness, transparency and balanced processing of information have positive effects on organizational commitment of followers, internalized moral perspective of the leader did not have such a positive. In fact, it seems us meaningful, since the dimensions that have a positive effect on organizational commitment of followers are the dimensions explaining properties of authentic leaders affecting the lives of individuals in organizational context whereas internalized moral perspective dimension is about the leaders' themselves and about their inner morality which may not be seen by the others easily and may not effect their daily lives in the organization, thus will not affect their levels of organizational commitment. And when both perceived organizational support and authentic leadership have been put into the regression model, we have witnessed that these three dimension lost their statistically significant effect on the organizational commitments of followers and the positive effect on organizational commitment has occurred through the existence of perceived organizational support, that is why we can talk about the existence of perceived organizational support's mediator effect in the relationship between authentic leadership behavior and followers' organizational commitment.

Discussion and Recommendations

Heretofore, authentic leadership has been examined in many empirical contexts. Both scholars and practitioners focused on this unique leadership style that aims to increase positivity in organizational contexts. Most authentic leadership scholars agree that, authentic leaders are the kind of leaders that are well known with their high levels of awareness and their approach that reflects clarity about their values and ideas (Shamir, & Eilam, 2005, p. 396).

And most of these previous studies focus on the authenticity of authentic leadership style and tries to understand its effects on positive work outcomes. For example: from a practitioners point of view George (2007) interviewed 1,000 individuals that are perceived as successful leaders in their own organizations. Their analyzes showed that these leaders did not have some universal properties, traits, characteristics, skills or leadership styles that resulted in success. In fact, their leadership had its roots in their life stories. Consciously or subconsciously, these people were testing themselves through their own real-world experiences and values in all occasions and they were reframing their own life stories accordingly. The values that form the basis for authentic leadership are derived from one's own beliefs and convictions, but they can not be known unless they are tested under pressure (George, 2007, p. 4). Thus, they were able to discover their purpose in life and learn how to be authentic which contributed to their effectiveness and success (George, 2007, p. 2). Namely, the findings of the study confirmed that there are universal characteristics or traits of a leader. Authenticity is the most important antecedent of being a revered and successful leader (Baykal, 2017, p. 53). Results of the study was congruent with the assumption of authentic leadership approach, namely with the belief that leaders of organizations can lead more effectively, in case they express their own unique selves and styles in the organization (Gardner et al., 2011, p. 1142).

When the related literature is examined, it is seen that there is not another study with a similar research model. In other words, there are not any study examining the effect of authentic leadership on organizational commitment and examining the possible mediator effect of perceived organizational support in this relationship. However we can come across studies with parallel results regarding authentic leadership and organizational commitment relationship. For example; Rhoades, Eisenberger and Armeli (2001) examined the relationship among perceived organizational support, organizational commitment and employee turnover on 367 employees, results showed perceived organizational support increases commitment that in turn decreases employee withdrawal behavior.

Recently, Peus et al. (2011) examined the antecedents and outcomes of authentic leadership style and found that leader self-knowledge and self-consistency can be accepted as antecedents of authentic leadership whereas followers' job satisfaction, effectiveness and organizational commitment as outcomes. In another study Biswas and Bhatnagar (2013) tried to see the mediator effect role of engagement in the relationship between organizational support perceptions of followers and their person-organization fit with their organizations. Results of their study showed a direct effect of person-organization fit and perceived organizational support that gives a ti employee engagement, organizational commitment and job satisfaction. Similarly, in the study on 606 nonexecutives, Guerrero, Lapalme, and Séguin (2015) applied a study examining the relationship between authentic leadership behavior and followers' motivation and commitment. It is found that, authentic leadership style contributes to higher levels of

motivation and commitment by increasing participative safety climate that is nourished from transparency and information sharing habits of authentic leaders. Kim et al., (2016) also conducted three different studies with employees in the United States and South Korea, in order to understand the interactive relationship between organizational support perceptions of followers and their organizational commitments. The study confirmed that perceived organizational commitment act as a moderator in the relationship between perceived organizational support and affective commitment.

Although there are not any previous study examining the relationship between authentic leadership and organizational commitment. Shapira-Lishchinsky and Tsemach's (2014) had a quiet akin model. They explored the mediating role of psychological empowerment in the relationship between authentic leadership and organizational citizenship behaviors on 366 teachers from Israel schools. Results confirmed partial mediating effect of psychological empowerment in the above mentioned relationship. And in another study, Read and Laschinger (2015), examined effects of authentic leadership on new graduate nurses. Results of the study showed that empowerment mediates the relationship between authentic leadership of supervisors and follower nurses' relational social capital, which in turn effects negatively the followers' mental health symptoms and effects positively their job satisfactions.

As seen in this study and many previous study mentioned above, authentic leadership contributes to a considerable variety of positive organizational outcomes encompassing organizational commitment, job satisfaction, organizational citizenship behaviors etc. Since authentic leadership is a human focused empowering leader in those studies examining mediating effect of perceived organizational support and positive work outcomes have come about with positive results as in the case with our study.

Similarly, our findings regarding perceived organizational support and organizational commitment are in parallel with the results of studies that have focused on perceived organizational support-organizational commitment relationship in their research model. One of the most famous studies on this relationship is Rhoades et al., (2001) study, results of the study showed that perceived organizational support affect organizational commitment of employees. Similarly, Walumbwa et al.'s (2008) study which revealed the positive effects of authentic leadership on organizational commitment and organizational citizenship. Later, Panaccio and Vandenberghe (2009) examined the same relationship and their analyses showed that organizational commitment mediated the relationship between perceived organizational support and well-being. Furthermore, Zheng and Wu (2018), also studied effects of perceived organizational support, but different from our study, they examined its effect on professional commitment which can be considered as one's commitment to his/her profession rather than to his/her organization. Their results confirmed their assumptions, that is to say they found a positive effect of perceived organizational support on professional commitment.

As examined in our empirical study, authentic leadership is an empowering leader with its positive effects on organizational support perceptions of followers and ensures high levels of organizational commitment at workplaces. High levels of awareness, objectivity, transparency and authenticity of authentic leaders make them reliable and supportive leaders in the eyes of their followers. So in order to obtain positive work outcomes, especially organizational commitment embracing authentic leadership behavior is a meaningful strategy that both pleases employees and contributes to positive work outcomes and positive organizational behavior.

Limitations and Future Research

The field research regarding this study has been conducted in Istanbul. It will be statistically more meaningful if the study can be expanded to all Turkey. And the study can be expanded to a greater number of sectors. And the study can be replicated as a cross cultural study, by this way Turkish example can be compared with the results of other cultures. Also the research model can be nourished by adding more positive organizational behavior concepts that may have a mediating effect in the relationship between authentic leadership behavior and organizational commitment of followers.

Ethical Declaration

In the writing process of the study titled "*Mediator Effect of Perceived Organizational Support in The Relationship between Authentic Leadership and Organizational Commitment*", scientific, ethical and citation rules were followed; No falsification was made on the collected data and this study was not sent to any other academic media for evaluation.

References

- Allen, N. J., & Meyer, J. P. (1990). The measurement and antecedents of affective, continuance, and normative commitment to the organization. *Journal of Occupational Psychology*, 63, 1-18.
- Aube, C., Rousseau, V., & Morin, E. M. (2007). Perceived organizational support and organizational commitment: The moderating effect of locus of control and work autonomy. *Journal of Managerial Psychology*, 22(5), 479-495.
- Avolio B. J., Walumbwa F. O. & Weber T. J. (2009) Leadership: current theories, research, and future directions. *Annual Review of Psychology*, 60, 421–449.
- Avolio, B. J., & Gardner, W. L. (2005). Authentic leadership development: Getting to the root of positive forms of leadership. *The Leadership Quarterly*, 16: 315-338.
- Avolio, B. J., Wernsing, T., & Gardner, W. L. (2018). Revisiting the Development and Validation of the Authentic Leadership Questionnaire: Analytical Clarifications. *Journal of Management*, 44(2), 399-411.
- Bandura, C. T., & Kavussanu, M. (2018). Authentic leadership in sport: Its relationship with athletes' enjoyment and commitment and the mediating role of autonomy and trust. *International Journal of Sports Science and Coaching*, 13(6), 968–977.
- Baykal, E. (2017). Otantik Liderlik ve Pozitif Çıktıları: Pozitif Örgütsel Davranış Bakış Açısı. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3 (3), 42-64. DOI: 10.29131/uiibd.344724
- Biswas, S., & Bhatnagar, J. (2013). Mediator analysis of employee engagement: role of perceived organizational support, PO fit, organizational commitment and job satisfaction. *Vikalpa*, 38(1), 27-40.
- Cameron, K. S., Dutton, J. E., & Quinn, R. E. (2003). *Foundations of positive organizational scholarship*. In K. S. Cameron, J. E. Dutton, and R. E. Quinn (Eds.), *Positive organizational scholarship* (pp. 3–13). San Francisco: Berrett-Koehler.
- Choi, H. G., & Ahn, S. H. (2016). Influence of nurse managers' authentic leadership on nurses' organizational commitment and job satisfaction: focused on the mediating effects of empowerment. *Journal of Korean Academy of Nursing*, 46(1), 100-108.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11: 227-268.
- Demirtas, O., & Akdogan, A. A. (2015). The effect of ethical leadership behavior on ethical climate, turnover intention, and affective commitment. *Journal of Business Ethics*, 130(1), 59-67.
- Eisenberger, R., Huntington, R., Hutchison, S., & Sowa, D. (1986). Perceived organizational support. *Journal of Applied Psychology*, 71(3), 500.
- Eisenberger, R., Stinglhamber, F., Vandenberghe, C., Sucharski, I. L., & Rhoades, L. (2002). Perceived supervisor support: Contributions to perceived organizational support and employee retention. *Journal of Applied Psychology*, 87(3), 565.
- Gardner, W. L., Cogliser, C. C., Davis, K. M., & Dickens, M. P. (2011). Authentic leadership: A review of the literature and research agenda. *The Leadership Quarterly*, 22(6), 1120-1145.
- Gardner, W. L., Fischer, D., & Hunt, J. G. 2009. Emotional labour and leadership: A threat to authenticity? *The Leadership Quarterly*, 20: 466-482.
- Gatling, A., Kang, H. J. A., & Kim, J. S. (2016). The effects of authentic leadership and organizational commitment on turnover intention. *Leadership and Organization Development Journal*, 37(2), 181-199.
- George, B., Sims, P., McLean, A. N., & Mayer, D. (2007). *Discovering your authentic leadership*. Harvard business review, 85(2), 129.
- George, W. (2003). *Authentic leadership: Rediscovering the secrets to creating lasting value*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Grandey, A., Foo, S. C., Groth, M., & Goodwin, R. E. (2012). Free to be you and me: A climate of authenticity alleviates burnout from emotional labor. *Journal of Occupational Health Psychology*, 17, 1–14.
- Guerrero, S., Lapalme, M. È., & Séguin, M. (2015). Board chair authentic leadership and nonexecutives' motivation and commitment. *Journal of Leadership and Organizational Studies*, 22(1), 88-101.
- Gül, H., & Beyşenova, A. (2018). Kadınların Kariyer Engelleri ile Örgütsel Bağlılıkları Arasındaki İlişkiler: Kırgızistan'daki Hizmet Sektörü Üzerine Bir Araştırma. *Manas Journal of Social Studies*, 7(4), 139-166.
- Hannah, S. T., Walumbwa, F. O., & Fry, L. W. (2011). Leadership in action teams: Team leader and members' authenticity, authenticity strength, and team outcomes. *Personnel Psychology*, 64: 771-802.
- Harris, K. J., & Kacmar, K. M. (2018). Is more always better? An examination of the nonlinear effects of perceived organizational support on individual outcomes. *The Journal of Social Psychology*, 158(2), 187-200.
- Harter, S. (2002). Authenticity. In C. S. Snyder, and S. J. Lopez (Eds.), *Handbook of positive psychology* (pp. 382–394). Oxford: Oxford University Press.
- Hirst, G., Walumbwa, F., Aryee, S., Butarbutar, I., & Chen, C. J. H. (2016). A multi-level investigation of authentic leadership as an antecedent of helping behavior. *Journal of Business Ethics*, 139(3), 485-499.
- Hsieh, C. C., & Wang, D. S. (2015). Does supervisor-perceived authentic leadership influence employee work engagement through employee-perceived authentic leadership and employee trust?. *The International Journal of Human Resource Management*, 26(18), 2329-2348.
- Ilies, R., Morgeson, F. P., & Nahrgang, J. D. (2005). Authentic leadership and eudaemonic well-being: Understanding leader–follower outcomes. *The Leadership Quarterly*, 16(3), 373-394.

- Jensen, S. M., & Luthans, F. (2006). Relationship between entrepreneurs' psychological capital and their authentic leadership. *Journal of Managerial Issues*, 18, 254–273.
- Kalay, E., Brender-Ilan, Y., & Kantor, J. (2018). Authentic leadership outcomes in detail-oriented occupations: Commitment, role-stress, and intentions to leave. *Journal of Management and Organization*, 1-18.
- Kerse, G., & Karabey, C. N. (2017). Algılanan örgütsel desteğin örgütsel özdeşleşmeye etkisi: Örgütsel sinizmin aracı rolü. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4), 375-398.
- Kim, K. Y., Eisenberger, R., & Baik, K. (2016). Perceived organizational support and affective organizational commitment: Moderating influence of perceived organizational competence. *Journal of Organizational Behavior*, 37(4), 558-583.
- Kurtessis, J. N., Eisenberger, R., Ford, M. T., Buffardi, L. C., Stewart, K. A., & Adis, C. S. (2017). Perceived organizational support: A meta-analytic evaluation of organizational support theory. *Journal of Management*, 43(6), 1854-1884.
- Lapointe, É., & Vandenberghe, C. (2018). Examination of the relationships between servant leadership, organizational commitment, and voice and antisocial behaviors. *Journal of Business Ethics*, 148(1), 99-115.
- Leroy, H., Anseel, F., Gardner, W. L., & Sels, L. (2015). Authentic leadership, authentic followership, basic need satisfaction, and work role performance: A cross-level study. *Journal of Management*, 41(6), 1677-1697.
- Leroy, H., Palanski, Y., & Simons, T. (2012). Authentic leadership and behavioral integrity as drivers of follower commitment and performance. *Journal of Business Ethics*, 107: 255-264.
- Luthans, F., & Avolio, B. (2003). *Authentic leadership: A positive development approach*. In K. S. Cameron, J. E. Dutton, and R. E. Quinn (Eds.), *Positive organizational scholarship: Foundations of a new discipline* (pp. 241–261). San Francisco, CA: Berrett-Koehler.
- Lyubovnikova, J., Legood, A., Turner, N., & Mamakouka, A. (2017). How authentic leadership influences team performance: The mediating role of team reflexivity. *Journal of Business Ethics*, 141(1), 59-70.
- Narcıkara, E. (2017). *Spiritüel Liderlik Davranışının Algılanan Performans Üzerine Etkisi*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Meyer, J. P., & Herscovitch, L. (2001). Commitment in the workplace: Toward a general model. *Human Resource Management Review*, 11(3), 299-326.
- Meyer, J. P., Stanley, D. J., Herscovitch, L. & Topolnytsky, L. (2002), "Affective, Continuance, and Normative commitment to the Organization: A Meta-analysis of Antecedents, correlates, and consequences", *Journal of Vocational Behavior*, Vol. 61 No. 1, pp. 20-52.
- Panaccio, A., & Vandenberghe, C. (2009). Perceived organizational support, organizational commitment and psychological well-being: A longitudinal study. *Journal of Vocational Behavior*, 75(2), 224-236.
- Peus, C., Wesche, J. S., Streicher, B., Braun, S., & Frey, D. (2012). Authentic leadership: An empirical test of its antecedents, consequences, and mediating mechanisms. *Journal of Business Ethics*, 107(3), 331-348.
- Read, E. A., & Laschinger, H. K. (2015). The influence of authentic leadership and empowerment on nurses' relational social capital, mental health and job satisfaction over the first year of practice. *Journal of Advanced Nursing*, 71(7), 1611-1623.
- Regan, S., Laschinger, H. K., & Wong, C. A. (2016). The influence of empowerment, authentic leadership, and professional practice environments on nurses' perceived interprofessional collaboration. *Journal of Nursing Management*, 24(1), E54-E61.
- Rego, A., Sousa, F., Marques, C., & Pina e Cunha, M. (2012). Authentic leadership promoting employees' psychological capital and creativity. *Journal of Business Research*, 65(3), 429–437.
- Rego, P., Lopes, M. P., & Nascimento, J. L. (2016). Authentic leadership and organizational commitment: The mediating role of positive psychological capital. *Journal of Industrial Engineering and Management*, 9(1), 129-151.
- Rhoades, L., & Eisenberger, R. (2002). Perceived organizational support: a review of the literature. *Journal of Applied Psychology*, 87(4), 698.
- Rhoades, L., Eisenberger, R., & Armeli, S. (2001). Affective commitment to the organization: The contribution of perceived organizational support. *Journal of Applied Psychology*, 86(5), 825.
- Schoenewolf, G. (1990). Emotional contagion: Behavioral induction in individuals and groups. *Modern Psychoanalysis*, 15, 49–61.
- Shamir, B., & Eilam, G. (2005). "What's your story?" A life-stories approach to authentic leadership development. *The Leadership Quarterly*, 16(3), 395-417.
- Shanock, L. R., & Eisenberger, R. (2006). When supervisors feel supported: Relationships with subordinates' perceived supervisor support, perceived organizational support, and performance. *Journal of Applied Psychology*, 91(3), 689.
- Shapira-Lishchinsky, O., & Tsemach, S. (2014). Psychological empowerment as a mediator between teachers' perceptions of authentic leadership and their withdrawal and citizenship behaviors. *Educational Administration Quarterly*, 50(4), 675-712.
- Stinglhamber, F., & Vandenberghe, C. (2003). Organizations and supervisors as sources of support and targets of commitment: A longitudinal study. *Journal of Organizational Behavior*, 24, 251–270

- Swain, A. K., Cao, Q. R., & Gardner, W. L. (2018). Six Sigma success: Looking through authentic leadership and behavioral integrity theoretical lenses. *Operations Research Perspectives*, 5, 120-132.
- Top, M., Akdere, M., & Tarcan, M. (2015). Examining transformational leadership, job satisfaction, organizational commitment and organizational trust in Turkish hospitals: public servants versus private sector employees. *The International Journal of Human Resource Management*, 26(9), 1259-1282.
- Walumbwa, F. O., Avolio, B. J., Gardner, W. L., Wernsing, T. S., & Peterson, S. J. (2008). Authentic leadership: Development and analysis of a multidimensional theory-based measure. *Journal of Management*, 34: 89-126.
- Walumbwa, F. O., Luthans, F., Avey, J., & Oke, A. (2011). Authentically leading groups: The mediating role of collective psychological capital and trust. *The Journal of Organizational Behavior*, 32: 4-24.
- Whitehead, G. (2009). Adolescent leadership development: Building a case for an authenticity framework. *Educational Management Administration and Leadership*, 37, 847-872.
- Wong C. & Cummings G. (2009) Authentic leadership: a new theory for nursing or back to basics? *Journal of Health Organization and Management*, 23 (5), 522-538.
- Wong, C. A., & Laschinger, H. K. (2013). Authentic leadership, performance, and job satisfaction: the mediating role of empowerment. *Journal of Advanced Nursing*, 69(4), 947-959.
- Xiong, K., Lin, W., Li, J. C., & Wang, L. (2016). Employee trust in supervisors and affective commitment: The moderating role of authentic leadership. *Psychological Reports*, 118(3), 829-848.
- Yousef, D. A. (2017). Organizational commitment, job satisfaction and attitudes toward organizational change: A study in the local government. *International Journal of Public Administration*, 40(1), 77-88.
- Zheng, J., & Wu, G. (2018). Work-family conflict, perceived organizational support and professional commitment: A mediation mechanism for Chinese project professionals. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15(2), 344.

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Bu çalışmada, pozitif örgütsel davranışa ve pozitif örgütsel çıktılara yaptığı vurgu ile geleneksel örgüt çalışmalarından ayırt edilen, örgütsel yaşamda refahı artırma yeteneğine sahip bir düşünce okulu olan pozitif örgüt okulu ana odak nokta olarak belirlenmiştir. Pozitif örgüt okulu ve bu okuldan etkilenecek ortaya çıkan pozitif örgütsel davranış araştırmacılarına göre, uygun araçlar ve yöntemler kullanıldığında, örgütlerin ve bireylerin pozitif özlerine ulaşmak mümkündür ve söz konusu pozitif öze ulaşıldığında örgütün genelini ve tek tek örgüt üyelerini pozitif yönde değiştirmek ve geliştirmek gayet kolay olmaktadır. Kuşkusuz bireyleri ve örgütleri geliştirerek bu gelişim ve değişimi sağlamada ve daha pozitif örgüt iklimleri oluşturmada, pozitif örgüt bilimciler tarafından tavsiye edilen pozitif liderlik tarzlarının benimsenmesi büyük önem arz etmektedir. Bu anlamda pozitif örgüt okulu araştırmacıları tarafından özellikle benimsenen ve literatürde yaygın bir şekilde kabul görmüş olan otantik liderlik tarzı özellikle ele alınması gereken bir liderlik tarzı olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında otantik liderlik, liderin ahlaki yargıları tarafından harekete geçirilen otantikliğinin, takipçilerinin algılarında, liderlerin ahlaki ve etik davranış ve tutumları ile meşrulaştırıldığı bir liderlik türüdür. Otantik liderlik literatüründe otantiklik, kendine karşı dürüst ve açık olmayı ve başkalarının taleplerine sorgusuz sualsiz uymanın aksine, kişinin kendi içsel değerlerine ve standartlarına güvenmeyi içerir. Otantik liderlik, liderin içsel değerleri ve normlarının, güçlendirilmiş takipçilerle uyumlu hale getirilmesini içerir, böylece otantik lider takipçileri ile otantik lider-üye ilişkileri yaratır. İlgili alan yazını incelendiğinde, daha önce yapılan çalışmalar pozitif örgüt okulu ve pozitif örgütsel davranış akımı tarafından benimsenen otantik liderliğin bireysel performans (Walumbwa vd., 2008), örgütsel bağlılık (Leroy, Palanski ve Simons, 2012; Walumbwa vd., 2010), takım performansı (Walumbwa et al., 2011) ve takım seviyesinde otantiklik (Hannah, Walumbwa ve Fry, 2011) gibi pozitif örgütsel çıktılar üzerinde etkili olduğunu göstermiştir. Bu anlamda, Luthans ve Avolio (2003) da otantik liderliği, pozitif liderlik yeteneklerini kapsayan, oldukça gelişmiş bir organizasyonel bağlamı içeren bir liderlik yöntemi olarak açıklar. İlgili literatüre göre otantik liderlik, takipçilerinin hem pozitif psikolojik kapasitelerini, hem de öz farkındalıklarını içsel bir ahlaki bakış açısı ile, dengeli bilgi analizi ve ilişkisel şeffaflık ile değerlendiren ve geliştiren, genelleştirilmiş bir pozitif etik çalışma ortamına dayanan ve onu destekleyen bir liderlik metodolojisidir. Bu anlamda liderler takipçilerinin gelişimine olanak tanıyan önemli aktörlerdir (Walumbwa et al. 2008, s. 94). Bu noktada, Gardner vd. (2005) otantik liderliğin görüldüğü organizasyonlarda, olumlu bir etik ortamın, otantik liderlerin ve takipçilerinin tamamlayıcı bir biçimde gelişmesine katkıda bulunacağını, organizasyondaki otantik ilişkileri geliştirdiğini ve takipçilerin örgütsel bağlılığına katkıda bulunacağını savunurlar. Bu noktadan hareketle, bu çalışmada, otantik liderliğin, Türkiye bağlamında örgütsel bağlılık üzerinde etkili olup olmadığını bulmaya çalıştık ve algılanan örgütsel desteğin otantik liderlik davranışı ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkide aracılık edici etkisinin olup olmadığını görmek istedik.

Bu çalışmaya ait saha araştırması, İstanbul'da hizmet sektöründe faaliyet gösteren orta ve büyük ölçekli işletmelerde çalışan 255 beyaz yakalı çalışan üzerinde uygulanmıştır. Araştırma, teorik kavramları anlama konusundaki yüksek yetenekleri, yüksek eğitim düzeyleri ve örgüt içerisinde hiyerarşik olarak üst seviyedeki yöneticilere ve liderlere olan yakınlıkları nedeniyle özellikle beyaz yakalı personel üzerinde yapılmıştır. Bu çalışmaya ait saha çalışması için veri toplamak amacıyla hem yüz yüze anket uygulaması yapılmış hem de online anket araçları tercih edilmiştir. Saha araştırmasında kullanılan anketlerde, otantik liderlik davranışlarını ölçmek için, Walumbwa ve arkadaşlarının (2008) şeffaflık, içsel ahlaki bakış açısı, bilgiyi dengeli ve adaletli değerlendirme ve öz-farkındalık boyutlarından oluşan 16 soruluk Otantik Liderlik Anketi, algılanan örgütsel desteği ölçmek için Stassen ve Ursel (2009) tarafından yaratılan ve Turunç ve ark. (2010) tarafından Türkçeye çevrilen 10 maddelik tek boyuttan oluşan algılanan örgütsel destek ölçeği kullanılmıştır. Örgütsel bağlılık için ise Fry'n (2003) spiritüel liderlik ölçeğinden örgütsel bağlılığı ölçen alt boyuttaki 5 soru alınmıştır. Veriler toplanırken katılımcılardan tüm soruları cevaplamaları istenmiş ve çalışmanın verileri SPSS 20.00 kullanılarak analiz edilmiştir. Bu çalışmaya ait ampirik araştırmanın sonuçları, araştırma modelinde öngörüldüğü gibi, çalışanları destekleyen ve güçlendiren yönü ile ön plana çıkan otantik liderliğin çalışanların örgütsel destek algıları üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu göstermiş ve çalışanların algıladıkları örgütsel destek vasıtası ile çalışanların örgütsel bağlılık algılarını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Otantik liderlik, insan odaklı ve çalışanı güçlendirici bir lider tarzı olduğu için, bizim çalışmamızda olduğu gibi literatürde otantik liderlik ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi inceleyen diğer çalışmalarda da, söz konusu ilişki ile ilgili olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Kısacası, otantik liderlik ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmamızın sonuçları, ilgili alan yazınındaki diğer önemli sayıdaki çalışma ile paralellik göstermektedir. Otantik liderlerin yüksek düzeyde farkındalıkları, nesnellikleri, şeffaflıkları ve özgünlükleri onları takipçilerinin gözünde güvenilir ve destekleyici liderler yapar. Dolayısıyla, özellikle otantik liderlik davranışını benimseyen liderler olumlu örgütsel çıktılar ve iş sonuçları elde etmek için, çalışanların memnuniyetlerini sağlarlar, böylece hem pozitif iş sonuçlarına ulaşırlar hem de çalışanların pozitif örgütsel davranışlarda bulunmalarına katkıda bulunarak daha pozitif örgüt iklimlerinin oluşmasına katkıda bulunurlar.

Hemşirelerin Öz Yeterlilik İnanç Düzeylerinin Performansları Üzerindeki Etkisi: Elazığ İli Örneği

Eray Ekin SEZGİN¹ ve Muhammet DÜŐÜKCAN²

Öz

Bu çalışma ile Elazığ il merkezindeki hastanelerde görev yapan hemşirelerin öz yeterlilik inanç düzeylerinin ne seviyede olduğunu ve bu inançlarının performanslarına ne şekilde etki ettiğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Elazığ il merkezinde faaliyet gösteren hastanelerin hemşireleri, araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Elazığ il merkezinde 4'ü kamuya ve 4'ü özel sektöre ait olmak üzere toplam 8 hastane yer almaktadır. Bu hastanelerde toplam 1535 hemşire istihdam edilmektedir. Araştırmanın örneklemini evreni temsilen tesadüfi seçilen 309 hemşire oluşturmuştur. Çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmış ve veriler yüz yüze anket tekniği ile elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan başlıca analizler; betimleyici istatistikler, güvenilirlik analizleri ve regresyon analizleri şeklindedir. Araştırma sonucunda hemşirelerin öz yeterlilik inanç düzeylerinin ($\bar{X}=4,27$; $ss=0,52$) ve performanslarının ($\bar{X}=4,11$; $ss=0,64$) yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Öz yeterlilik inanç düzeylerinin çalışan performansı üzerindeki etkisinin pozitif yönde ve düşük olduğu saptanmıştır. Öz yeterlilik çalışan performansı üzerinde % 6 oranında etkili olabilmektedir ($r=0,253$; $r^2=0,064$; $p<0,001$).

Anahtar Kelimeler: Sağlık işletmeleri, Öz yeterlilik, Çalışan performansı, Hemşireler

The Effect of the Level of Self-Efficacy Confidence of the Nurses on Their Performance: Example of Elazig Province

Abstract

With this study, it was aimed to determine the level of self-efficacy beliefs and how these beliefs affect their performance of nurses working in hospitals in the city of Elazig. Nurses of hospitals operating in the city of Elazig constitute the universe of research. There are a total of 8 hospitals including 4 public and 4 private in Elazig. A total of 1,535 nurses are employed in these hospitals. The sample consists of 309 randomly selected nurses representing the universe. In this study, the quantitative research method has been used and data obtained through the face-to-face survey technique. In this study, the main statistical analyses used are descriptive statistics, reliability analysis and regression. The study findings showed that the nurses' self-efficacy belief levels ($\bar{X}=4.27$; $sd=0.52$) and performances ($\bar{X}=4.11$; $sd=0.64$) was high. Self-efficacy belief levels was found to have a positive low effect on employee performance. Self-efficacy may be effective at a rate of 6% on employee performance ($r=0.253$; $r^2=0.064$; $p<0.001$).

Key Words: Healthcare businesses, Self-efficacy, Employee performance, Nurses

Atıf İçin / Please Cite As:

Sezgin, E. E. ve Düşükcan, M. (2020). Hemşirelerin öz yeterlilik inanç düzeylerinin performansları üzerindeki etkisi: Elazığ ili örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1689-1702.

Geliş Tarihi / Received Date: 06.03.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 12.05.2020

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Munzur Üniversitesi, İİBF, eraysezgin@munzur.edu.tr - ORCID: 0000-0002-8565-0269

² Doç. Dr. - Fırat Üniversitesi, İİBF, mdusukcan@firat.edu.tr - ORCID: 0000-0001-5742-1787

Giriş

Günümüzde hastaneler rekabet üstünlüğü elde etmek ve elde ettikleri bu rekabet üstünlüğünü sürdürebilmek için insan kaynağını en etkin ve verimli şekilde kullanmalıdır. Küreselleşmenin de etkileri ile her türlü kaynağa daha kolay ulaşma fırsatı olan sağlık işletmelerinin, rekabette farklılık yaratmak için en önemli kaynağı şüphesiz ki insan kaynağıdır. İşletmeler ancak insan kaynağını en etkin ve verimli şekilde kullanarak farklılık yaratabilirler. Bu bağlamda, kişilerin belli bir hedef veya görevi gerçekleştirebilme kapasitelerine ilişkin bireysel algı, değerlendirme veya inançları olarak ifade edilen ve özellikle Türkiye bağlamında incelenmesine ihtiyaç olduğu değerlendirilen öz yeterlilik inancı kavramı da bu çerçevede çalışmaya temel olmuş, çalışanların performansı üzerinde etkili bir unsur olarak ele alınmış ve incelenmiştir.

Albert Bandura, öz-yeterlilik inancı kavramını “kişinin, bir işi yapmak için ihtiyaç duyduğu yetenek ve kabiliyete sahip olduğuna dair inancı” olarak tanımlamıştır (Heslin ve Khele, 2006, s. 705). Bandura'nın öz yeterlilik ile ilgili diğer bir tanımı da, “çeşitli durumlara başa çıkabilmek için gereken davranışların ne kadar iyi ortaya konulabileceği ile ilgili kişisel yargılar”dır (Bandura, 1994). Bu çerçevede öz-yeterlilik inancı en basit haliyle, kişilerin kendi yetkinliklerine ilişkin bireysel değerlendirmeleri veya inançları olarak da ifade edilebilir.

Bandura'ya göre kişinin etkili bir şekilde sonuca ya da yüksek performansa ulaşabilmesi için gerekli beceri ve yeteneklere sahip olması en önemli etkidir (Spector, 2008, s. 208). Ayrıca Bandura'ya göre kişilerin sahip oldukları öz yeterlilik inançlarının yüksek olması bireysel çabaları ve iş devamlılıkları üzerinde de olumlu etkilere sahiptir. Bu olumlu etkiler çalışanların performanslarını ve çalışma sonuçlarını da olumlu yönde etkileyecektir (Heslin ve Khele, 2006, s. 705). Kişilerin uzman oldukları konuda daha fazla gelişmeleri, zor hedef ve görevler belirleyerek bu hedef ve görevlere sıkı sıkıya bağlanmaları öz yeterlilik hakkında olumlu bir inanç ile mümkün olacaktır. Yani bir kişinin öz yeterlilik inancının olumlu olması, zor hedef ve görevlerde veya olumsuz bir durum karşısında yılmalarına engel olur hatta çabalarını arttırarak bu olumsuzluğun üstüne gitmeleri konusunda kişiyi teşvik eder (Bandura, 1994).

Örgüt çalışanlarının performanslarının artması kendilerinin öz yeterlilik inanç düzeylerinin yükselmesi ile ilişkilidir ve bu nedenle öz yeterlilik çalışanların performanslarını doğrudan etkilemektedir (Bandura, 1994). Lee ve Ko (2010) hemşirelerin öz yeterliliklerinin kendi performansları üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik yaptıkları çalışmada, iki kavram arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğunu saptamışlardır. Yani hemşirelerin öz yeterlilik inançlarının yükselmesinin kendi performanslarına da doğrudan yansıdığı görülmüştür.

Hastanelerin rekabet edebilmesi ve rekabet avantajını sürdürebilmesi için insan kaynağını etkin ve verimli şekilde yönetmesi gerekmektedir. Hastaneler, tüm kaynaklara daha kolay ulaşabildikleri küresel dünyada, fark yaratmak için ellerindeki insan kaynağını en etkin ve verimli şekilde kullanmalıdır. Çalışan performansını kişisel, kültürel, sosyal ve örgütsel birçok değişken veya faktör kümesi etkilemektedir. Top, Gider ve Ünal (2010) yaptıkları çalışmada, hastanelerde görev yapan hemşirelerin iş performanslarını etkileyen birtakım faktörler olduğunu dile getirmişlerdir. Bu faktörlerden bazılarının; klinik ve mesleki otonomi, hizmet içi eğitim, fiziksel iş koşulları, liderlik stili, rol açıklığı, cinsel taciz, sosyal entegrasyon, vardiya uygulaması, stres, iş yükü vs. gibi değişkenler olduğunu ifade etmişlerdir (Top, Gider ve Ünal, 2010). Bu örgütsel değişkenlere ilave olarak, hastanelerin verimli olması, çalışanların performanslarının üst düzeyde gerçekleşmesini etkileyen bir diğer faktör ise çalışanların sahip oldukları öz yeterlilik inançlarıdır. Hemşirelerin öz yeterlilik inanç düzeylerinin kendi performansları üzerinde önemli bir etkisi bulunduğu söylenebilir.

Bu çalışmanın temel amacı öz yeterlilik inancının performansa etkisini araştırmaktır. Bu doğrultuda, öncelikle öz yeterlilik ve performans kavramı ve aralarındaki ilişki incelenerek kavramsal çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Daha sonra araştırmanın teorik çerçevesi ve temel hipotezi oluşturulmuştur. Çalışmanın araştırma kısmında ise; Elazığ il merkezinde bulunan kamu ve özel hastanelerde görev yapan hemşirelerden toplanan veriler, istatistiki analize tabi tutulmuştur. Son olarak, analiz sonuçları değerlendirilmiş ve tartışılarak önerilerde bulunulmuştur.

Kuramsal Çerçeve

Öz Yeterlilik

Bandura (1977)'nin sosyal öğrenme teorisinde kilit bir kavram olarak ifade edilen öz yeterlilik, bireyin hedeflerine ulaşma ve zorlukların üstesinden gelme yetenekleriyle ilgili inançları olarak tanımlanır (McCauley, Weymouth, Feinberg ve Fosco, 2019, s. 29). Özyeterlilik, bireyin kendisine verilen bir görevi yerine getirme yeteneğine olan inancı olarak da ifade edilmektedir (Muslichah, 2018, s. 23). Spesifik olarak, Bandura (1997), öz yeterliliklerin göreve ve içeriğe özgü olduğunu vurgulamıştır (Cattellino, Morelli, Baiocco ve Chirumbolo, 2019, s. 128).

Öz yeterlilik, insan faaliyetlerinin yol gösterici faktörlerinden biridir. Öz yeterlilik, insan davranışını doğrudan, bireyin motivasyon, düşünce kalıpları gibi izlenimlerini ise dolaylı olarak etkiler (Latikka, Turja ve Oksanen, 2019, s. 158). Öz yeterlilik bir bireyin belirli bir durumu veya görevi başarmak için ne kadar ve ne süreyle çaba sarf ettiği ile ilgilidir.

Öz yeterlik inançları, insanların hangi faaliyetlere katılmak istedikleri, ne kadar çaba sarf etmeleri gerektiği ve faaliyetler zorlaşırsa, devam etmek isteyip istemedikleri konusunda karar vermelerine yardımcı olur (Goodwin, 2016, s. 6). Locke vd. (1986) bireylerin yaşadıkları zorluklara rağmen çaba sarf etmelerinin ve hayatlarına azimle devam etmelerinin ardında yatan nedenin, bireylerin öz yeterlilik inançlarının yüksek olmasına bağlamışlardır. Yazında, algılanan öz yeterlilik inançları yüksek olan bireylerin, ortaya çıkan bir sorun karşısında çözüm arayışlarında daha sabırlı olduğu ve daha yüksek bilişsel başarı düzeylerine sahip oldukları gözlenmiştir (Bandura, 1986). Aynı şekilde öz yeterliliği yüksek olan insanlar, problemleri etkili bir şekilde çözme yeteneğine sahip olduklarına inanma eğilimindedirler (Chang, Chen, Chuang ve Chou, 2019, s. 104). Buna karşın, bir kişi başarılı olmak için gerekenlere sahip olduğunu düşünmüyorsa, durumla başa çıkma girişiminde bulunma olasılığı düşük olacaktır (Bandura, 1977). Örneğin; hastanede görev yapan bir hemşirenin sergilemiş olduğu çabalar, yöneticisi ve meslektaşları tarafından iddialı olmak için gösterilen saldırgan bir tutum olarak görülürse ve çalışana bu algıları yansıtılırsa, çalışan işyerindeki verimliliği konusunda düşük beklentiler içinde olacaktır. Bu gibi durumlar hemşirelerin, çalışma ortamındaki verimlilik düzeylerini olumsuz yönde etkileyecek ve daha az çaba göstermelerine neden olabilecektir.

Bandura (1977) öz yeterliliğin "büyüklük", "güç" ve "genellenebilirlik" adı verilen 3 boyuta sahip olduğunu dile getirmiştir. Büyüklük Boyutu: Bu boyut kendisine belirli bir zorluk düzeyinde görev verilen kişinin yeterlilik beklentilerinin basit görevler, kısmen zor görevler ve zor görevlerle sınırlandırılmış olacağını ifade etmektedir. Bir görevde aşılması gereken bir engel söz konusu değilse bu görev kolay bir görev olarak adlandırılır ve herkesin aynı şekilde yüksek yeterlilik beklentisine sahip olması beklenir. Ancak başarılı performans çeşitli düzeylerde engellerin ve zorlukların üstesinden gelinmesini gerektiriyorsa algılanan yeterliliğin derecesi görevin zorluk düzeyine göre ölçülür. Güç Boyutu: Güçlü beklentilere sahip olan kişiler zorluklarla baş edebilme çabalarını uzun süre koruyabilirken, pekiştirilmemiş zayıf beklentiler kolaylıkla söndürülebilmektedir Genellenebilirlik Boyutu: Öz yeterliliğin bir durumdan diğerine göre değişip değişmediğini veya ne derece değiştiğini göstermektedir (Stajkovic ve Luthans, 1998a, s. 67).

Bandura (1977) bir kişinin öz yeterliliğinin dört temel bilgi kaynağından etkilendiğini söylemiştir. Bu kaynaklar; performans başarıları, güvenilir deneyimler, sözlü ikna ve fizyolojik durumlardır. İstenen bir sonucu elde etme yeteneklerini değerlendirmek için insanlar daha önce neler başardıklarını, kendi fikirlerini ve şu anda nasıl hissettiğini düşünürler. Öz-yeterlilik, insanların ne yapmayı seçtiklerini ve eylemlerinin sonuçlarını nasıl ele aldıklarını etkiler. Bunlar, kendine özgü ortamlarda kendine özgü beklentileri veya öz yeterliliklerinin seviyelerini yansıtmaktadır.

Öz yeterlilik inancı, bireyin motivasyonu, refahı ve kişisel başarısı hususunda temel oluşturmaktadır (Chen, Gully ve Eden, 2004, s. 375). Bu inançlar bireyin görev konusunda davranış sergileme yatkınlığını, bu davranıştaki devamlılığını, davranış hususunda motivasyonunu ve son olarak da performansını etkilemektedir (Kotaman, 2008, s. 113). Kısacası öz yeterlik; bir kişinin etkinlik seçimini etkiler, zor olduğu düşünülen görevleri önler ve yönetilebilir olarak kabul edilen faaliyetleri içerir. Sonuç olarak bir kişinin öz yeterliliği ne kadar yüksek olursa, belirli bir görev alanındaki başarı konusunda o kadar kendine güvenecektir.

Çalışan Performansı

Çalışan performansı endüstriyel ve örgütsel psikoloji, örgütsel davranış, insan kaynakları yönetimi gibi alanlarda ortaya çıkan temel bir kavramdır. Son yirmi yıl boyunca, araştırmacılar performans kavramını netleştirme ve genişletme konusunda ilerleme kaydetmişlerdir. Dahası, bireysel performans ile ilgili majör prediktörleri (öngörücüleri) ve süreçleri belirlemede ilerleme kaydedilmiştir (Rehman, Nawaz, Javed, Ahmed ve Malik, 2016, s. 138).

Doğru (2015, s. 58) çalışan performansını, çalışanın gereksinimlerinde tatmin olabilmek için, örgütte üstlendiği görev ve sorumluluklar sonucunda, amaçlarına ulaşabilmek için çaba ve zaman harcaması şeklinde tanımlamıştır. Benligiray (2004, s. 141) çalışan performansını, bir işi yapan bireyin, grubun ya da örgütün, o işle amaçlanan hedefe yönelik olarak neye ulaşabildiğini, neyi sağlayabildiğini nicel ve nitel olarak belirten bir kavram olarak açıklamıştır. Göksel (2013) ise çalışan performansını, bir işletmede çalışan için tanımlanmış, kendi yetenek ve özelliklerine uygun olan bir işi, makul sınırlar içinde gerçekleştirmesi şeklinde ifade etmiştir (Göksel, 2013, s. 4). Çalışan performansı ile ilgili tanımların ortak noktası ise performansın bireysel beklenti ile örgütsel amaç arasında kurulan ilişkinin sonucunda ortaya çıkmasıdır (Tutar ve Altınöz, 2010, s. 202).

Çalışan performansı, örgütler için olduğu kadar çalışanların kendisi için de önemli bir kavramdır. Verilen görevleri başarmış olmanın veya yüksek bir performans düzeyine sahip olmanın hazı ve gururu, kişi için memnuniyet ve tatmin kaynağıdır (Sonnentag ve Frese, 2002, s. 4). Bununla birlikte, başarı ve yüksek performans güçlü bir öz yeterlilik inancının tesisinde en etkili unsur olarak yer almaktadır.

Öz Yeterlilik ve Performans İlişkisi

Öz yeterlilik inancı, insanların sergiledikleri davranışları, dolayısıyla performanslarını çeşitli şekillerde etkilemektedir. İlgili yazın ve araştırma bulgularına göre, öz-yeterlilik inancının insan davranışlarına ve performanslarına etkilerini aşağıdaki şekilde açıklamak mümkündür.

- *Öz yeterlilik inancı insanların tercihlerini etkiler:* Kişilerin hedefleri, dış referanslar ve öz yeterlilik inançları ile şekillenmektedir ve bu nedenle kişilerin belirleyecekleri hedefler üzerinde öz yeterlilik inançlarının etkisi vardır (Erel, 2000, s. 22). Diğer bir ifade ile kişiler, yeterli olduklarını düşündükleri hedefleri seçecek, yeterli olmadıklarına inandıklarından ise kaçacaklardır. Bu bağlamda, öz-yeterlilik inancı yüksek olan kişilerin daha büyük hedefler seçerek, daha başarılı olacakları bir gerçektir (Pajares, 2002).
- *Öz yeterlilik inancı kişilerin sarf edecekleri çabanın miktarını etkiler:* Öz yeterlik inancı, bir faaliyetle başa çıkarken harcanacak çabanın miktarını, bireyin engeller karşısında ne kadar süre kalacağını ve bireyin olumsuz koşullarda fazlasıyla esnek olabileceğini belirler. Daha yüksek öz yeterliliğe sahip bir birey daha yüksek çaba, kalıcılık ve esneklik gösterebilir. Doğal olarak, yüksek bir öz yeterlilik bireyin çalışma alanında daha iyi performans sergilemesi ile sonuçlanacaktır (Demirtaş, 2018, s. 112). Öz yeterlilik inancı bireysel performansın önemli bir yordayıcısı olarak görülmektedir (Dan vd., 2018, s. 3).
- *Öz yeterlilik inancı kişilerin güçlükler karşısındaki direncini etkiler:* Belli bir görevi yerine getirebilme konusunda yeterlilik inancı olan kişilerin göreve bağlılıkları daha yüksek olacak ve bu kişiler güçlüklerle daha çok direnebilecek, başarısızlık karşısında daha hızlı toparlanabilecektir (Pajares, 2002).
- *Öz yeterlilik inancı kişilerin düşünce yapılarını ve duygusal reaksiyonları etkiler:* Olaylarla baş etmede sıkıntı yaşayan, oluşabilecek bir probleme karşı yetersiz olduğunu düşünen, kendine olan güveni zayıf olan, kendisine karşı şüphe besleyen, ilk denemelerinde başarısız olup da tekrar denemelerden kaçan, mutsuz ve umutsuz olan ve sıklıkla savunma mekanizmalarına başvuranlar öz yeterliliği düşük olan kişiler olarak ifade edilmektedir (Yenilmez ve Kakmacı, 2008, s. 5). Zayıf öz-yeterlilik inancına sahip kişiler, işleri olduğundan daha zor görür. Bu durum kişilerde strese neden olurken, başarı konusunda ise daha dar bir görüşe sahip olmalarına neden olur (Pajares, 2002). Kişiler zorlu yaşam şartlarına karşı farklı tepkiler gösterebilirler. Yüksek öz yeterliğe sahip kişiler karşılaştıkları problemlerin üstesinden gelmek için daha çok çaba gösterirken, düşük öz yeterliğe sahip kişiler daha çabuk vazgeçerek daha az çaba göstermektedirler (Sert ve Traş, 2019, s. 1242).

Öz yeterlilik inancının çalışanlar üzerindeki etkileri sadece bunlarla da sınırlı değildir. İnsan kaynakları yönetimi çerçevesinde gerçekleştirilen araştırmalar, öz yeterlilik inancının yeni çalışanların uyum ve sosyalizasyonu üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Yine, yönetsel yetkinlik ve liderlik unsurlarının

öz yeterlilik ile ilişkili oldukları tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra, öz yeterlilik inançlarının çalışanların sorumluluk almalarıyla da ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Erel, 2000, s. 25). Ayrıca, öz yeterlilik inancının çalışanların yenilikçilik ve risk alma özellikleri ile de ilişkili olduğu görülmüştür (Basım, Korkmazıyürek ve Tokat, 2008, s. 121). Bu faktörler; aynı zamanda performansla ilişkili özellikler veya yetkinlikler olarak kabul edilebilir.

Öz yeterlilik ve performans ilişkisi çerçevesinde gerçekleştirilmiş araştırmaların en önemlilerinden biri, Stajkovic ve Luthans tarafından 1998 yılında gerçekleştirilen meta-analiz sonuçlarına ilişkin olanıdır. Bu alışma ile öz yeterlilik inancı ve performans arasında önemli sayılabilecek olumlu ve pozitif bir ilişkinin var olduğu ortaya konulmuştur (Stajkovic ve Luthans, 1998b, s. 256). Konu çerçevesinde gerçekleştirilmiş birçok araştırma ve sonuçları üzerinden oluşturulmuş olan bu çalışma, konu ile ilgili o zamana kadar yapılan araştırmaların bir özeti olduğu için önem taşımaktadır.

Yazında, öz yeterlilik ve çalışan performansı üzerine yapılan araştırmalarda, değişkenler arasında önemli bir ilişkinin olduğu yönündedir ve öz yeterliliğin performans açısından önemli bir kavram olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Başka bir deyişle, öz yeterlilik inanç düzeyi hem performansı etkilemekte, hem de (gerçekleştirilen) performanstan etkilenmektedir.

Yöntem

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Öz yeterlilik ve çalışan performansı ile ilgili çalışmaların önemli bir kısmının hizmet sektörü üzerinde akla gelen ilk örneklerden olan sağlık sektörünün tercih edilmesine sebep oluşturmuştur. Bu araştırma ile hemşirelerin öz yeterlilik inanç düzeylerinin performansları üzerindeki etkisinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Daha net bir ifadeyle araştırma, “öz yeterlilik, çalışan performansının öncülü müdür?” şeklindeki temel soruya cevap aramak amacıyla tasarlanmıştır.

Araştırma, sağlık sektörünün araştırmanın değişkenleriyle ilgili olası sorunlarını daha görünür kılmak; öz yeterlilik ve çalışan performansının hemşireler üzerinde ne gibi etkiler bıraktığını belirleme ihtiyacından doğmuştur. Ayrıca, yazında “öz yeterlilik” ve “alışan performansı” ilişkilerinin varlığını gösteren bulguların yeterli sayıda olmaması bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Öz yeterlilik ve çalışan performansı ilişkisinin yazında daha önce yeterince araştırılmamış olması bu iki değişken arasındaki ilişkinin araştırılması gerektiğini ve bu araştırmanın yazına özgün bir katkı sunabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca çalışmanın öz yeterlilik ve performans kavramlarının farklı perspektiflerde de ele alacak çalışmalara esin kaynağı olabileceği ümit edilmektedir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmada sadece Elazığ il merkezindeki kamu ve özel hastanelerinden veri sağlandığı için elde edilen bulgular ancak Elazığ ili için genellenebilir. Araştırmada elde edilen bulguların hemşirelerin tamamına genellenmesi açısından da bazı sınırlılıklar içermektedir. Ayrıca, alışma çerçevesinde gerçekleştirilen araştırma kapsamında öz yeterlilik inanç düzeyi ile çalışan performans arasındaki etkileşimin; “öz yeterlilik inanç düzeylerinin performansa etkisi” itibariyle tek yönlü olarak ele alınması da çalışmanın bir başka sınırlılığıdır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Elazığ il merkezinde 4’ü kamuya ve 4’ü özel sektöre ait olmak üzere toplam 8 hastane yer almaktadır. Araştırmada kullanılan veriler anket tekniği ile Elazığ il merkezinde bulunan kamuya (Sağlık Bakanlığı ve Fırat Üniversitesi) ve özel sektöre ait hastanelerde çalışan hemşirelerden elde edilmiştir.

Elazığ Doğu Anadolu Bölgesi’ndeki diğer illerle karşılaştırıldığında gelişmiş sayılabilecek iller arasındadır. İl devamlı göç almakta ve konum olarak çevredeki illerden gelen hastalara da hizmet vermektedir. Elazığ’da kuruluş yılı 1983 olan yani yaklaşık 36 yıllık bir tecrübeye sahip “Fırat Üniversitesi Hastanesi” yer almaktadır. Neredeyse Cumhuriyet ile yaşıt diyebileceğimiz “Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hastanesi” (Kuruluş-1925) bulunmaktadır. Ayrıca 1945 yılından beri faal olan “Elazığ Eğitim ve Araştırma Hastanesi” eski adıyla “Devlet Hastanesi” de Elazığ iline hizmet sunan bir diğer sağlık işletmesidir. Yaklaşık kırk yıl bağımsız olarak hizmet verdikten sonra “Elazığ Eğitim ve Araştırma Hastanesi” ile birleşen “Deri Hastalıkları Hastanesi” de diğer bir sağlık işletmesi örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. İlin diğer bir sağlık işletmesi ise “Diş Hastanesi” dir ve yaklaşık 20 yıldır hizmet vermektedir. Sağlık Bakanlığı bünyesindeki hastaneler, Ağustos 2018 itibariyle “Elazığ şehir Hastanesi” çatısı altında birleştirilmiştir.

Şehir Hastanesi bölge illeri arasında ilk örneği teşkil etmektedir. Kamu hastanelerinin yanı sıra Elazığ da ayrıca, dört özel hastane (Medicalpark, Anadolu, Hayat, Universal) bulunmaktadır.

Bu sağlık işletmeleri, Elazığ'ın sağlık sektörü bakımından potansiyeli olan bir il olduğunu göstermektedir. Elazığ, bölgenin sağlık merkezi durumundadır. Elazığ'daki hastaneler gerek ilde gerekse de çevre/bölge illerde bulunan hastalar tarafından sıklıkla tercih edilmektedir. Bu durum, Elazığ ilinde görev yapan sağlık çalışanlarının iş yükü yoğunluğunun bir göstergesi olarak kabul edilmekte ve sağlık alanında yapılacak araştırmalar için Elazığ'ı özel hale getirmektedir.

Bu bağlamda, söz konusu hastanelerde çalışan hemşireler araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Elazığ il merkezinde yer alan hastanelerde 1535 hemşire istihdam edilmektedir. Bu sayılar, Aralık 2018 tarihi itibarıyla Elazığ İl Sağlık Müdürlüğü'nden edinilen bilgiye dayanmaktadır.

Evren büyüklüğünü hesaplama kullanılan formül aşağıda verilmiştir. Evren büyüklüğü 1535 kişidir ve formüle göre örneklem büyüklüğü en az 307 (n) olması gerekmektedir. Çalışmamızda örneklem büyüklüğümüzü 309 hemşire oluşturmuştur. Bu sayı ile örneklem büyüklüğünün % 95 güven düzeyinde evreni temsil gücüne sahip olduğu söylenebilecektir (Hayran, 2012, s. 72).

Örneklem Hacmi

$$n = t^2 \cdot p \cdot q / [d^2 + t^2 \cdot p \cdot q / N]$$

N: evren büyüklüğü; t: ∞ serbestlik derecesinde teorik t tablo değeri (1,96); p: öngörülen evren oranı (0,5); q: 1-p (0,5); $p \cdot q$: varyans (0,25); d: oran için öngörülen sapma miktarı-örneklem hatası (0,05).

Değişkenlerin Ölçülmesi

Öz yeterliliği ölçmek için farklı ölçekler bulunmakla birlikte, bu araştırmada Chen, Gully ve Eden tarafından 2001 yılında geliştirilen "Yeni Genel Öz yeterlilik Ölçeği" kullanılmıştır. 8 maddelik ölçeğin öz yeterliliği ölçmeye yönelik olarak hazırlanmış önceki ölçeklerden daha kısa olmasına rağmen, daha geçerli olduğu kanıtlanmıştır (Chen, Gully ve Eden, 2001, s. 79). Çalışan performansı ise Sigler ve Pearson (2000) çalışmalarında kullandıkları ve 4 ifadeden oluşan "Çalışan Performans Ölçeği" sorularını kapsamaktadır. 4 ifadeden oluşan bu ölçeğin tüm değişkenlerinin güvenilirlikleri (Cronbach's α katsayıları) kabul edilebilir düzeyin (0,70) üzerinde bulunmuştur.

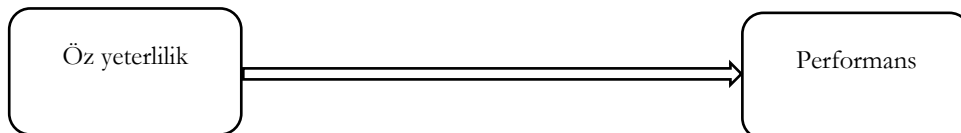
Araştırmanın Hipotezi ve Modeli

Yazında, öz-yeterlilik ile yönetsel fikir üretme (Gist, 1989), hedef belirleme (Locke, Motowidlo ve Bobko, 1986), beceri kazanma (Mitchell, Hopper, Daniels, George-Falvy ve James, 1994), kişisel hedefler (Austin ve Vancouver, 1996; Vancouver, Thompson ve Williams, 2001) ve daha geniş roller üstlenebilme becerisi (Parker, 1998) gibi performans ile bağdaştırılan faktörler arasında ilişkilerin olduğu sonucuna varan çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmaların yanında Judge ve Bono (2001) araştırmalarında meta-analiz sonuçlarına göre, öz yeterliliğin iş performansı ile pozitif ilişkili olduğunu bulmuşlardır (Judge ve Bono, 2001, s. 86). Bandura (1986) ise öz yeterliliğin performansla önemli ve pozitif olarak ilişkili olduğunu iddia etmiştir. Öz yeterlilik inancının bireylerin seçimlerini ve performanslarını etkilediğini bulmuştur.

Öz yeterliliğin pozitif etkileri ortaya çıkarılmıştır ve öz yeterliliğin performans üzerindeki etkileri için güçlü deneysel destek mevcuttur. Bu nedenle araştırma literatüründen hareketle aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir:

H₁: Hemşirelerin öz yeterlilik inanç düzeylerinin çalışan performansları üzerinde etkisi vardır.

Çalışmanın teorik çerçevesi doğrultusunda geliştirilen öz yeterlilik ve performans ilişkisine yönelik model Şekil 1'de verilmiştir. Şekil-1 öz yeterlilik inanç düzeyinin bağımsız değişken ve çalışan performansının bağımlı değişken olduğunu göstermektedir. Bu kavramsal model bağımsız değişkenin (öz yeterlilik inanç düzeyi) bağımlı değişken (çalışan performansı) üzerindeki etkisini analiz etmek için geliştirilmiştir.

Şekil 1. Kavramsal Araştırma Modeli

Araştırmanın Veri Toplama ve Analiz Yöntemi

Araştırma kuramsal çerçeve ve anket uygulaması şeklinde gerçekteşirilmifitir. Bunun yanında araştırmanın konusu hakkında alan yazında yapılan çalışmalar gözden geçirilmifitir. Araştırmada veriler anket uygulanarak elde edilmiş ve elde edilen veriler SPSS 20.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Anket üç kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda 8 ifade içeren “Yeni Genel Öz yeterlilik Ölçeği” yer almaktadır. Yücel (2013) ve Bayram (2014) doktora tez çalışmalarında Öz yeterlilik ölçeğinin Cronbach’s Alfa değerleri sırasıyla 0,815-0,824 olarak hesaplanmıştır. İkinci kısımda 4 ifade içeren “İşgören Performans Ölçeği” yer almaktadır. Çöl (2008) araştırmasında Cronbach’s Alfa değerleri 0,8277 olarak hesaplanmıştır. Maddeler, 5’li Likert tipi ile derecelendirilmiştir. Seçenekler ise şöyledir: “Kesinlikle Katılmıyorum, Katılmıyorum, Kararsızım, Katılıyorum, Kesinlikle Katılıyorum”. Ölçeklerde, ters puanlanan madde bulunmamaktadır. Anketin son kısmında ise hemşirelerin demografik özelliklerini (profillerini) belirleyebilmek için toplam 6 soru yer almaktadır.

Veri analizi için kullanılan teknikler ise frekans dağılımı, aritmetik ortalama ve standart sapma yani betimleyici istatistikler, bağlam (zaman, evren, örneklem) farklı olduğu için ölçeklerin geçerlilik (faktör) ve güvenilirlik (cronbach alfa) analizleri ve bağımsız değişken (öz yeterlilik) ile bağımlı değişken (çalışan performansı) arasındaki ilişkinin şeklini, yönünü ve kuvvetini belirleyebilmek için regresyon analizleri şeklinde belirlenmiştir.

Araştırmanın Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi

Araştırmada ele alınan değişkenlerin normal dağılımı ile ilgili fikir sahibi olunması için basıklık ve çarpıklık değerleri değerlendirilmiştir. Öz yeterlilik ve çalışan performansı değişkenlerine ait basıklık ve çarpıklık değerleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Ölçeklere Ait Basıklık ve Çarpıklık Değerleri

Ölçekler	N	Çarpıklık	Basıklık
Öz Yeterlilik	309	-1,120	1,692
Çalışan Performansı	309	-,481	,250

Tablo 1’de verilen değerler incelendiğinde, Öz yeterlilik ve çalışan performansına ait basıklık ve çarpıklık değerlerinin normal dağılım kriterleri aralığında olduğu, dolayısıyla verinin normal dağılıma yakın bir dağılım gösterdiği ifade edilebilir. Skewness ve kurtosis (çarpıklık ve basıklık) değerleri -2 ile +2 arasında değer aldığı için değişkenler normal dağılım gösterdiği varsayılmıştır (George ve Mallery, 2010). Bu sebepten dolayı parametrik test teknikleri kullanılmıştır.

Sekiz madde ve tek boyuttan oluşan öz yeterlilik ölçeğine, uygulanan açıklayıcı faktör analizi sonuçları aşağıdaki tablo 2’de görölmektedir. Açıklayıcı faktör analizi sonuçlarına göre ölçek, özgün çalışmada olduğu gibi tek faktörden oluşmaktadır. KMO değerinin 0,899 ($p = 0,000$) olması, faktör analizi açısından çok iyi olduğu kabul edilmektedir (Demirel, 2013, s. 230; Karagöz, 2019, s. 953). Cronbach’ alfa değerleri sonuçlarına göre; öz yeterlilik inanç düzeyleri ölçeğinin yüksek güvenilirlikte olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Kılıç, 2016, s. 48). Faktör analizi sonuçları aşağıdaki tabloda aktarılmaktadır:

Tablo 2. Öz Yeterlilik İnanç Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Faktör	Madde No	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans	Cronbach Alpha
Öz Yeterlilik	3	,774	46,846	0,817
	1	,751		
	5	,739		
	7	,730		
	8	,715		
	4	,711		
	6	,562		
	2	,417		

KMO=0,899 Df=28 App. Chi Square=743,825 P=0,000

Dört madde ve tek boyuttan oluşan çalışan performansı ölçeğine, uygulanan açıklayıcı faktör analizi sonuçları aşağıdaki tablo 3’de görölmektedir. Açıklayıcı faktör analizi sonuçlarına göre ölçek, özgün çalışmada olduğu gibi tek faktörden oluşmaktadır. KMO değerinin 0,788 ($p = 0,000$) olması, faktör analizi açısından iyi olduğu kabul edilmektedir (Karagöz, 2019, s. 953). Cronbach’ alfa değerleri sonuçlarına göre;

çalışan performansı ölçeğinin orta güvenilirlikte olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Kılıç, 2016, s. 48). Faktör analizi sonuçları aşağıdaki tabloda aktarılmaktadır:

Tablo 3. Çalışan Performansı Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Faktör	Madde No	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans	Cronbach Alpha
Çalışan Performansı	2	,832	63,267	0,804
	4	,798		
	3	,790		
	1	,759		

KMO=0,788 Df=6 App. Chi Square=381,482 P=0,000

Araştırmanın Bulguları

Katılımcılara Ait Demografik Bulgular

Katılımcıların demografik bilgilerinin sunulduğu Tablo 4 aşağıda yer almaktadır. Tablodaki bulgulardan katılımcıların özellikleri şöyle görülmektedir:

Tablo 4. Katılımcıların Demografik Özellikleri (n=309)

Yaş	F	%	Medeni Durum	F	%	
19 yaş ve altı	41	13,3	Evli	191	61,8	
20-29 yaş	112	36,2	Bekâr	118	38,2	
30-39 yaş	115	37,2	Meslekte Geçirdiğiniz Toplam Süre		F	%
40-49 yaş	30	9,7	5 yıl ve altı	65	21,0	
50 yaş ve üzeri	11	3,6	5-10 yıl arası	66	21,4	
Cinsiyet	F	%	10-15 yıl arası	91	29,4	
Kadın	289	93,5	15-20 yıl arası	55	17,8	
Erkek	20	6,5	20 yıl ve üzeri	32	10,4	
Eğitim Düzeyi	F	%	Mevcut Hastanenizde Geçirdiğiniz Toplam Süre	F	%	
Lise	83	26,9	5 yıl ve altı	89	28,8	
Ön lisans	97	31,4	5-10 yıl arası	83	26,9	
Lisans	115	37,2	10-15 yıl arası	73	23,6	
Lisansüstü	14	4,5	15-20 yıl arası	44	14,2	
			20 yıl ve üzeri	20	6,5	

Katılımcıların % 86,7'si genç ve orta yaş gurubundakilerini, % 13,3'ü ise orta yaş üzerindekiğini oluşturmaktadır. Katılımcıların % 61,8'ini evliler, % 38,2'sini de evli olmayanlar oluşturmaktadır. Katılımcıların % 93,5'i kadın ve % 6,5'i erkektir. Katılımcılar arasında eğitim düzeyi açısından ağırlık % 37,2 ile lisans mezunlarındadır. Lisans mezunlarını % 31,4 ile ön lisans mezunları, % 29,9 ile lise mezunları ve % 4,5 ile lisansüstü eğitim yapmış olanlar takip etmektedir. Katılımcıların % 42,4'ünün meslekte geçirdikleri toplam süre 10 yıl ve altındayken % 57,6'sının hastanelerde geçirdikleri toplam süre 10 yılın üzerindedir. Katılımcıların mevcut hastanelerinde geçirdikleri toplam süre açısından ağırlık % 55,7 ile 10 yıl ve altında çalışanlar olduğu görülmektedir.

Ölçek Puanları

Ölçeklerin ortalama puanlarını (her bir önerme için ve genel olarak) değerlendirebilmek adına aritmetik ortalamalar hesaplanmıştır ve bu ölçeklerin ortalamalarının değerlendirilmesinde kabul edilen ölçüt yani puan aralıkları aşağıdaki tabloda verilmiştir. Ölçeğin aralık genişliğinin (dizi genişliği/yapılacak grup sayısı) yani söz konusu puan aralıkları en yüksek puan ile en düşük puanın farkı alınmıştır (5-1=4). Alınan fark ise 5'e bölünmüştür (4/5=0,8). Ortaya çıkan değer (0,8), 1'e eklenerek ilk dizi genişliği elde edilmiştir (1+0,8=1,8). Bu aralık (1,00-1,80), ölçekte 1'e (kesinlikle katılmıyorum/hiçbir zaman) karşılık gelen seçeneği temsil etmektedir. Benzer şekilde toplama işlemine devam edilerek her bir seçeneğe karşılık gelen dizi genişlikleri (puan aralıkları) belirlenmiştir (Emül ve Demirel, 2018, s. 105).

Tablo 5. Ölçek Puanları

Puan Aralığı	Ölçekteki Karşılığı
$1,00 \leq \bar{x} \leq 1,80$	Kesinlikle katılmıyorum
$1,80 < \bar{x} \leq 2,60$	Katılmıyorum
$2,60 < \bar{x} \leq 3,40$	Kararsızım
$3,40 < \bar{x} \leq 4,20$	Katılıyorum
$4,20 < \bar{x} \leq 5,00$	Kesinlikle katılıyorum

Kullanılan ölçekteki her bir önermenin ya da ölçeğin bütünün ortalaması 3,40 ve altında ise olumsuz/zayıf bir katılımcı tutumunu yansıttığı varsayılmıştır. Aynı şekilde kullanılan ölçekteki her bir önermenin ya da ölçeğin bütünün ortalaması 3,40'ın üzerinde ise olumlu/güçlü bir katılımcı tutumunu yansıttığı varsayılmıştır.

Öz Yeterlilik Ölçeği Puanları

Tablo 6'da öz yeterlilik ölçeğinin betimleyici istatistik (ortalama ve standart sapma) değerleri aktarılmaktadır.

Tablo 6. Öz yeterlilik İnanç Düzeylerine İlişkin Ölçek Puanları

Öz Yeterlilik	Ort.	s.s.	Genel	
			Ort.	s.s.
1. Kendim için belirlediğim hedeflerin çoğunu gerçekleştirebilirim.	4,45	0,85		
2. Zor görevlerle karşılaştığımda onların üstesinden gelebilirim.	3,93	0,94		
3. Genel olarak yaptığım işlerde önemli sonuçlar elde ederim.	4,36	0,74		
4. Zihnimde kurduğum herhangi bir çalışmayı başarılı bir şekilde tamamlayabilirim.	4,39	0,67		
5. Zorlukların üstesinden başarıyla gelebilirim.	4,36	0,65		
6. Birçok farklı görevi etkili bir şekilde yerine getirebilirim.	3,90	0,96	4,27	0,52
7. Diğer insanlarla karşılaştığımda, görevlerimi iyi bir şekilde yaptığımı düşünürüm.	4,35	0,71		
8. Bazı işler zor bile olsa, bu işleri oldukça iyi yapabilirim.	4,40	0,70		

Tablo 6'da hemşirelerin öz yeterlilik inanç düzeyleri ortalamasının 4,27 olduğu görülmektedir. Hemşirelerin öz yeterliliklerine ilişkin inançlarının "kesinlikle katılıyorum" seçeneğine eş olduğu yani olumlu/güçlü olduğu tespit edilmiştir. Her ifadenin ortalamasına ayrı ayrı bakıldığında yüksek algılamalarla karşılaşmaktadır. Ancak "kendim için belirlediğim hedeflerin çoğunu gerçekleştirebilirim" ifadesinin diğer ifadelerle göre daha yüksek ortalamayı sağladığı görülmektedir.

Performans Ölçeği Puanları

Tablo 7'de performans ölçeğinin betimleyici istatistik (ortalama ve standart sapma) değerleri aktarılmaktadır.

Tablo 7. Çalışan Performans Düzeylerine İlişkin Ölçek Puanları

Performans	Ort.	s.s.	Genel	
			Ort.	s.s.
1. Görevlerimi tam zamanında tamamlarım.	4,33	0,70		
2. İş hedeflerime fazlasıyla ulaşıyorum.	4,13	0,80		
3. Sunduğum hizmet kalitesinde standartlara fazlasıyla ulaştığımdan eminim.	4,01	0,86	4,11	0,64
4. Bir problem gündeme geldiğinde en hızlı şekilde çözüm üretirim.	3,98	0,87		

Tablo 7'de hemşirelerin performans ortalamasının 4,11 olduğu görülmektedir. Hemşirelerin performanslarına ilişkin algılarının "katılıyorum" seçeneğine eş olduğu yani olumlu/güçlü olduğu tespit edilmiştir. Her ifadenin ortalamasına ayrı ayrı bakıldığında yüksek algılamalarla karşılaşmaktadır. Ancak "görevlerimi tam zamanında tamamlarım" ifadesinin diğer ifadelerle göre daha yüksek ortalamayı sağladığı görülmektedir.

Regresyon Analizi ve Hipotez Testi

Kurulan regresyon modeli ile araştırmanın temel sorusu olan "öz yeterlilik, çalışan performansının öncülü müdür?" şeklindeki soruya cevap aranmıştır. Basit doğrusal regresyon analizinden elde edilen sonuçlar aşağıda aktarılmaktadır.

Tablo 8. Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Performans Ölçeği			Korelasyonlar			Çoklu Doğrusallık İstatistikleri	
	Beta	t	p-değeri	Zero-Order	Partial	Part	Tolerance	VIF
Öz yeterlilik Ölçeği	0,253	4,591	0,000	0,253	0,253	0,253	1,000	1,000
R	0,253							
R ²	0,064							
Düzeltilmiş R ²	0,061							

Değişkenler arasındaki ilişkiyi öğrenebilmek için oluşturulan regresyon modeli 0.05 önem düzeyinde istatistikî açıdan anlamlı ve R2 değerinin 0,064 olarak hesaplandığı tablo yardımıyla görülmektedir. R2 değeri (belirlilik ve tanımlayıcılık katsayısı) bağımlı değişkendeki değişimin bağımsız değişkenler tarafından ne kadar tanımlanabildiğini gösteren bir ölçüdür. Buna göre hemşirelerin öz yeterlilik inanç düzeyleri (bağımsız değişken) çalışan performansını (bağımlı değişkeni) % 6,4 oranında etkilemektedir. Diğer bir ifade ile bağımsız değişken bağımlı değişkendeki değişimlerin % 6,4'ünün kaynağıdır. Modelde yer alan değişkenlerden öz yeterlilik inanç düzeyinin ($\beta=0,253$; $p<0,05$) performans ölçeği üzerinde bir etkisi olduğu saptanmıştır. Yukarıda ki sonuçlar bağlamında araştırmamızın temel hipotezi olan H1 hipotezi desteklenmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bugünün rekabet ortamında çalışan performansı, örgütlerin yaşamlarını başarılı bir şekilde devam ettirebilmeleri için üzerinde önemle durulması gereken bir unsurdur. Öz yeterlilik inancı ise, çalışanların performansları üzerine etkili bir unsur olarak ortaya atılmış ve ilgi çekmiş bir kavramdır. Bu bağlamda çalışma ile Elazığ il merkezinde faaliyet gösteren kamu ve özel hastanelerde çalışan hemşirelerin öz yeterlilik inanç düzeylerinin ne seviyede olduğunu ve bu inançlarının performanslarına ne şekilde etki ettiğini ortaya koymak amaçlanmıştır.

Araştırma sonucunda öz yeterlilik ölçeğine ait ortalama puanı 4,27 olarak belirlenmiştir ve bu puanın olumlu/güçlü olduğu görülmektedir. Aynı ölçeği kullanan Bayram (2014) Denizli ilindeki 3, 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde görev alan 48 yönetici ve 181 işgören üzerinde yaptığı çalışmada, öz yeterlilik ortalama puanını 4,36 olarak saptamıştır. Çalışan Performansı ölçeğine ait ortalama puan ise 4,11 olarak belirlenmiştir ve bu puanın olumlu/güçlü olduğu görülmektedir. Aynı ölçeği kullanan Bayram (2014) performans ortalama puanını 4,32 ve İspir (2018) Kahramanmaraş ilinde bulunan bir kamu kurumunda görev alan 226 kişi üzerinde yaptığı çalışmada ise performans ortalama puanını 4,13 olarak saptamıştır. Bu bulgular, araştırma kapsamındaki kurumlarda öz yeterlilik inançlarının ve çalışan performanslarının olumlu/güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Öz yeterlilik ve çalışan performanslarının olumlu/güçlü olması, bir sağlık işletmesi olan hastanelerin rekabet üstünlüğü elde edeceğinin ve elde edecekleri bu rekabet üstünlüğünü sürdürebileceğinin, verimli olacağını göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Hastane işletmeleri içerisinde çalışan performanslarının artırılabilmesinin bir yolunun da öz yeterliliği geliştirici uygulamalar olabileceği değerlendirilmektedir. Bu kapsamda araştırma, regresyon analizi sonuçlarının, hemşirelerin öz yeterlilik inançlarının çalışan performansı ile anlamlı ve pozitif bir şekilde ilişkili olduğunu göstermiştir ($r=0,253$, $p<0,01$). Bu iki değişken arasındaki pozitif ilişki, öz yeterliliğin çalışanların performanslarını belirlemede önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Başka bir deyişle, öz yeterlilik arttıkça, çalışan performansı da artar. Aynı zamanda, bu bulgu Carter, Nesbit, Badham, Parker ve Sung (2016) büyük bir metropolde bulunan 20 orta ölçekli şubeden tüm çalışanlar üzerinde; Lee ve Ko (2010); Kore'de altı büyükşehir ve 28 ilde 28 hastanede 182 hemşirelik biriminden seçilen 1996 hemşirelik örneklem üzerinde; Locke, Frederick, Lee ve Bobko (1984) 209 lisans öğrencisi üzerinde; Clercg, Haq ve Azeem (2018) Pakistan kuruluşlarında görev alan yönetici ve çalışanlar üzerinde ve Mathieu ve Button (1992) 135 lisans öğrencisi üzerinde yapılan araştırmaların bulgularıyla da uyumludur. Ayrıca Mitchell vd. (1994), öz yeterliliğin, beklenen hedeflerden daha iyi bir performans belirleyicisi olduğunu bulmuştur. Benzer şekilde Orpen (1995) Güney Afrika'daki orta ölçekli bir imalat şirketinde görev alan 49 yönetici üzerinde yaptığı çalışmada, öz yeterlilik inancı ve performans arasında anlamlı bir pozitif ilişki elde etmiştir.

Bu çalışma öz yeterlilik ile çalışan performansı arasında işe özgü öz yeterlilik ne kadar yüksek olursa, çalışan performansının da o kadar yüksek olacağını öne süren anlamlı bir ilişki bulmuştur. Böylece, çalışanların performans düzeylerini belirlerken, işe özgü öz yeterliliğin önemli bir rol oynadığı sonucuna varılabilir. Bugün araştırmacılar ve uygulayıcılar çalışan performansını artırmak için görev davranışlarına ek olarak ekstra rol davranışlarının da önemini kabul etmişlerdir. Çalışma, çalışanların öz yeterliliklerinin, çalışanların performansını geliştirmek için önemli olduğu sonucuna varmıştır.

Günümüzde sağlık işletmeleri, büyüme, inovasyon, rekabet gücü, hızlı değişim ve riskin kaçınılmaz zorluklarıyla karşı karşıyadır. Bu bağlamda, örgütsel amaç ve hedeflere ulaşmak için, işverenlerin yapıcı eylemlerinin hem kendinde hem de çalışanlarda öz yeterliliği beslemesi gerekmektedir. Öz yeterlilik inançları yüksek olan bir çalışanın, organizasyonda ki motivasyonları ve performansları da yüksek olacaktır. İşverenler, hem bireysel hem de kurumsal performansı iyileştirmek için çalışanların öz yeterliliklerini

artırmaya odaklanmalıdır. Çalışanların öz yeterliliği; danışmanlık, uygun rehberlik, eğitim ve gelişim programları, zorlu ve özerk işler ve ödüller yoluyla artırılabilir (Randhawa, 2004, s. 342).

Araştırma, Elazığ il merkezinde faaliyet gösteren kamu ve özel hastanelerde çalışan hemşireler üzerinde yapılmıştır. Elde edilen sonuçların hemşirelerin tümünü baz alarak genelleme yapılması doğru olmayacaktır. Bu nedenledir ki, bulguların benzer araştırmalar ile karşılaştırılması ve değerlendirilmesi açısından farklı illerde yapılması yazına katkı sağlayacaktır. Araştırma iki değişken baz alınarak oluşturulmuştur. Yapılacak olan diğer araştırmalarda, kapsam genişletilerek liderlik stilleri, iş tatmini, örgütsel bağlılık, motivasyon, işten ayrılma niyeti, örgütsel destek, stres vb. farklı değişkenler de analize eklenebilir. Hatta bu bağlantılar için farklı değişkenler ile aracı rol veya düzenleyici rollerin keşfedilmesi araştırmacılara bir avantaj yaratacağı düşünülmektedir.

Etik Beyan

“Hemşirelerin Öz Yeterlilik İnanç Düzeylerinin Performansları Üzerindeki Etkisi: Elazığ İli Örneği” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Austin, J. T. ve Vancouver, J. B. (1996). Goal Constructs in Psychology: Structure, Process, and Content. *Psychological Bulletin*, 120(3), 338-375.
- Bandura, A. (1994). Self-Efficacy. In V. S. Ramachandran (Ed.), *Encyclopedia Of Human Behavior* (pp. 71-81). New York: Academic Press.
- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Basım, N.J., Korkmazıyrek, H. ve Tokat, A.O. (2008). Çalışanların Öz Yeterlilik Algılamasının Yenilikçilik ve Risk Alma Üzerine Etkisi: Kamu Sektöründe Bir Araştırma, *Selçuk Üniversitesi SBE Dergisi*, 19, 121-130.
- Bayram, Ü. (2014). *Turizm Sektörü ve Yöneticileri Arasında Pygmalion Etkisi: Otel İşletmelerinde Bir Uygulama* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Benligiray, S. (2004). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Carter, W.L., Nesbit, P.L., Badham, R.J., Parker, S.K. ve Sung, L.-K. (2016). The Effects of Employee Engagement and Self-Efficacy on Job Performance: A Longitudinal Field Study. *The International Journal of Human Resource Management*, 29(17), 2483-2502. doi: 10.1080/09585192.2016.1244096.
- Cattellino, E., Morelli, M., Baiocco, R. ve Chirumbolo, A. (2019). From External Regulation to School Achievement: The Mediation of Self-efficacy at School. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 60, 127-133.
- Chang, Y-S., Chen, M.Y-C., Chuang, M-J. ve Chou, C-H. (2019). Improving Creative Self-Efficacy and Performance Through Computer-Aided Design Application. *Thinking Skills and Creativity*, 31, 103-111.
- Chen, G., Gully, S. M. ve Eden, D. (2001). Validation of a New General Self-Efficacy Scale. *Organizational Research Methods*, 4(1), 62-83.
- Chen, G., Gully, S. ve Eden, D. (2004). General Self-Efficacy and Self-Esteem, Toward Theoretical and Empirical Distinction between Correlated Self-Evaluations. *Journal of Organizational Behavior*, 25(3), 375-395.
- Clercq, D.D., Haq, I.U. ve Azeem, M.U. (2018). Self-Efficacy to Spur Job Performance: Roles of Job-Related Anxiety and Perceived Workplace Incivility. *Management Decision*, 56, 891-907.
- Çöl, G. (2008). Algılanan Güçlendirmenin İşgören Performansı Üzerine Etkileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(1), 35-46.
- Dan, X., Xu, S., Liu, J., Hou, R., Liu, Y. ve Ma, H. (2018). Relationships Among Structural Empowerment, Innovative Behaviour, Self-Efficacy, and Career Success in Nursing Field in Mainland China. *International Journal of Nursing Practice*, 24, 1-9.
- Demirel, E.T. (2013). Mesleki Stresin İş Tatminine Etkisi: Örgütsel Desteğin Aracılık Rolü. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1), 220-241.
- Demirtaş, V.Y. (2018). A Study on Teacher Candidates' Self-Efficacy, Motivation and Affection Levels for Children. *Journal of Education and Training Studies*, 6(12), 111-125.
- Doğru, M. (2015). *Psikolojik Yıldrma ve Örgütsel Adaletsizliğin Çalışanların Stres ve Performansına Etkisi Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Gebze Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.
- Emül, E. ve Demirel, E.T. (2018). Etik İklim Algısının Hasta Güvenliği Kültürü Üzerine Etkisi: Elazığ Örneği. *Turkish Studies*, 13(7), 83-122.
- Erel, D. (2000). The Concept of Self-Efficacy and Self-Efficacy-Performance Relationship. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 55(4), 13-35.
- George, D. ve Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson.

- Gist, M. E. (1989). The Influence of Training Method on Selfefficacy and Idea Generation Among Managers. *Personnel psychology*, 42(4), 787-805.
- Goodwin, E.V. (2016). *The Effects of Male Leadership on Workplace Gender Identity, Self-Efficacy, and Career Aspirations of Women Working in College Athletics* (Doctoral Dissertation). Miami University, Ohio.
- Göksel, A. (2013). *İşletmelerde Performans Değerleme Sistem Tasarımı (2. Baskı)*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Hayran, O. (2012). *Sağlık Bilimlerinde Araştırma ve İstatistik Yöntemler*, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
- Heslin, P.A. ve Khele, U.C. (2006). Self-Efficacy. In S. G. Rogelberg (Ed.), *Encyclopedia of Industrial / Organizational Psychology* (pp. 705-708).
- İspir, İ. (2018). Çalışanların İş Tatmini İle Yenilikçi Davranışının Bireysel Performansa Etkisi, *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 120-135.
- Judge, T.A. ve Bono, J.A. (2001). Relationship of Core Self-Evaluations Traits-Self-Esteem, Generalized Self-Efficacy, Locus of Control, and Emotional Stability-With Job Satisfaction and Job Performance: A Meta-Analysis. *Journal of Applied Psychology*, 86, 80-92.
- Karagöz, Y. (2019). *SPSS-AMOS-META Uygulamalı İstatistiksel Analizler (2. Baskı)*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kılıç, S. (2016). Cronbachs Alpha Reliability Coefficient. *Journal of Mood Disorders*, 6(1), 47-48.
- Kotaman, H. (2008). Öz Yeterlilik İnanç ve Öğrenme Performansının Geliştirilmesine İlişkin Yazın Taraması. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 111-133.
- Latikka, R., Turja, T. ve Oksanen, A. (2019). Self-efficacy and Acceptance of Robots. *Computers in Human Behavior*. 93, 157-163.
- Lee, T.W. ve Ko, Y.K. (2010). Effects of Self-Efficacy, Affectivity and Collective Efficacy on Nursing Performance of Hospital Nurses. *Journal of Advanced Nursing*, 66(4), 839-848.
- Locke, E.A., Frederick, E., Lee, C. ve Bobko, P. (1984). Effect of Self-Efficacy, Goals, and Task Strategies on Task Performance. *Journal of Applied Psychology*, 69(2), 241-251.
- Locke, E.A., Motowidlo, S.J. ve Bobko, P. (1986). Using Self-efficacy Theory to Resolve the Conflict between Goal-Setting Theory and Expectancy Theory in Organizational Behavior and Industrial/Organizational Psychology. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 4(3), 328-338.
- Mathieu, J.E. ve Button, S.B. (1992). An Examination of the Relative Impact of Normative Information and Self Efficacy on Personal Goals and Performance Over Time. *Journal of Applied Social Psychology*, 22(2), 1758-1775.
- McCaughey, D.M., Weymouth, B.B., Feinberg, M.E. ve Fosco, G.M. (2019). Evaluating School and Peer Protective Factors In The Effects of Interparental Conflict on Adolescent Threat Appraisals and Self-efficacy. *Journal of Adolescence*, 71, 28-37.
- Mitchell, T. R., Hopper, H., Daniels, D., George-Falvy, J. ve James, L. R. (1994). Predicting Self-efficacy and Performance during Skill Acquisition. *Journal of Applied Psychology*, 79(4), 506-517.
- Muslichah (2018). The Effect of Self Efficacy and Information Quality on Behavioral Intention with Perceived Usefulness as Intervening Variable. *Journal of Accounting-Business & Management*, 25(1), 21-34.
- Orpen, C. (1995). Self-efficacy Beliefs and Job Performance Among Black Managers in South Africa. *Psychological Reports*, 76(2), 649-650.
- Pajares, F. (2002). Overview of Social Cognitive Theory and of Selfefficacy. <https://www.uky.edu/~cushe2/Pajares/eff.html> (Erişim Tarihi:02/01/2019).
- Parker, S.K. (1998). Enhancing Role Breadth Self-Efficacy: The Roles of Job Enrichment and Other Organizational Interventions. *Journal of Applied Psychology*, 83(6), 835-852.
- Randhawa, G. (2004). Self-Efficacy and Work Performance: An Empirical Study. *Indian Journal of Industrial Relations*, 39(3), 336-346.
- Rehman, F-ur, Nawaz, T., Javed, F., Ahmed, I. ve Malik, M.I. (2016). Determining the Influence of Organizational Culture on Employee Performance: The Moderating Role of Self-Efficacy. *European Journal of Business and Management*, 8(4), 136-143.
- Sert, M. ve Traş, Z. (2019). Ergenlerin Duygusal Zekâ Düzeyleri İle Öz-Yeterlilik Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 1239-1254.
- Sonnentag, S. ve Frese, M. (2002). Performance Concepts and Performance Theory. In S. Sonnentag (Ed.), *Psychological Management of Individual Performance* (pp. 4-25). John Wiley & Sons, Ltd.
- Spector, P.E. (2008). *Industrial and Organizational Psychology: Research and Practice* (5th Edition). New Jersey: John Wiley & Sons, Ltd.
- Stajkovic, A.D. ve Luthans, F. (1998a). Social Cognitive Theory and Self-Efficacy: Going Beyond Traditional Motivational and Behavioral Approaches. *Organizational Dynamics*, 26(4), 62-74.
- Stajkovic, A.D. ve Luthans, F. (1998b). Self Efficacy and Work Related Performance: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 124(2), 240-261.
- Top, M., Gider, Ö. ve Ünalın, D. (2010). Hastane Sektöründe İş Performansını Etkileyen Örgütsel Değişkenlerin (Faktörlerin) İncelenmesi: Kayseri ve Kocaeli İllerindeki Hemşireler Üzerine Bir Alan Araştırması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 21(66), 71-96.
- Tutar, H. ve Altınöz, M. (2010). Örgütsel İklimin İşgören Performansı Üzerine Etkisi: Ostim İmalat İşletmeleri Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(2), 195-218.
- Vancouver, J. B., Thompson, C. M. ve Williams, A. A. (2001). The Changing Signs in the Relationships among Self-efficacy, Personal Goals, and Performance. *Journal of Applied Psychology*, 86(4), 605-620.

- Yenilmez, K. ve Kakmacı, Ö. (2008). İlköğretim Matematik Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Öz Yeterlilik İnanç Düzeyleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 1-21.
- Yücel, D. (2013). *Pygmalion Etkisi Kapsamında Yönetici Beklentilerinin Astlar Tarafından Algılanmasının Astların Performansı Üzerindeki Etkileri ve Bir Araştırma* (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

EXTENDED ABSTRACT

The increasing competition with globalization has made the efficiency and productivity of human resources, which have a vital importance in the success of today's hospitals, even more important. Every element that affects employee performance, which is the main source of efficiency and productivity, attracts the attention of managers and researchers. The increasingly challenging conditions of business life, the fundamental element of the success of organizations, require more emphasis on issues and concepts that may have an impact on employee performance, and these concepts are becoming increasingly important in the eyes of managers and researchers. In this way, one of the concepts that can be said to have an impact on employee performance is the concept of self-efficacy belief, which is expressed as the beliefs of the employees in the capacity they need to perform a particular job or task. Self-efficacy belief is a concept that expresses the belief that one can do a particular job, and whether this belief is low or high affects performance.

Subject of the Research: In the study, firstly a general framework on self-efficacy and employee performance is tried to be created in theoretical terms. Then it was examined the relationship between self-efficacy and performance. In the research section, which is the last part of the study, the results of the face-to-face surveys with the nurses working in the hospitals operating in the city center of Elazığ were transferred and the results were evaluated.

Purpose of the Research: In this research, it is aimed to reveal how nurses' self-efficacy belief levels are reflected in their performance. With a clearer expression, the research is designed to answer the basic question of "self-efficacy, is the premise of employee performance?"

Importance of the Research: In the literature, it was determined that the studies on self-efficacy and performance interaction were not sufficient in numerical terms. It is thought that there is an important gap in terms of field writing. Therefore, it is hoped that the self-efficacy and performance concepts of the study will be a source of inspiration for the studies that will be discussed in different perspectives.

Method of the Research: Although there are different scales to measure self-efficacy in the literature, New General Self Efficacy Scale developed by Chen et al. in 2001 was used in this research. Although the 8-item scale was shorter than the previous scales prepared for measuring self-efficacy, it proved to be more valid (Chen et al., 2001). Employee performance includes performance scale questions that is Sigler and Pearson (2000) used in their work and consisted of 4 statements. As the reliability of the questionnaire questions was considered positive in previous studies, it was considered as a data for this research. The survey consists of three parts. In the first part, demographic characteristics are used to determine the profile of nurses. The second part consists of surveys on nurses' self-efficacy belief levels. The third and last part is composed of employee performance survey questions. The degree of participation of the answers which obtained from the questions in the second and third part is increasing relatively from 1 to 5. For this reason, the total weighted ratios of the options were determined by weighting the options listed according to the degree of participation. SPSS package program was applied to evaluate such questions and results.

Findings

- 86.7% of the participants were young and middle-aged, and 13.3% of are those over the middle age.
- 61.8% of the participants were married and 38.2% were unmarried.
- 93.5% of the participants were female and 6.5% were male.
- Majority of the sample 37.2% of the participants in terms of education level belong to undergraduate graduates.
- The total time spent by 42.4% of the participants in the profession is 10 years or less. The total time spent in hospitals by 57.6% of the participants is over 10 years.
- It is seen that 55.7% of the participants were working in their existing hospitals and 10 years or less.

The study findings showed that the nurses' self-efficacy belief levels ($\bar{X}=4.27$; $sd=0.52$) and performances ($\bar{X}=4.11$; $sd=0.64$) was high. Self-efficacy belief levels was found to have a positive medium-level effect on employee performance. Self-efficacy may be effective at a rate of 6% on employee performance ($r=0.253$; $r^2=0.064$; $p<0.001$).

Conclusion: This study found a significant relationship between self-efficacy and employee performance, suggesting that the higher the specific self-efficacy, the higher the employee performance. Thus, while determining the performance levels of employees, it can be concluded that work-specific self-efficacy plays an important role. Today, researchers and practitioners have acknowledged the importance of extra role behaviors in addition to their task behavior to improve employee performance. The study concluded that the self-efficacy of the employees is very important to improve the performance of the employees.

Today organizations face the inevitable challenges of growth, innovation, competitiveness, rapid change and risk. In this context, in order to attain the organizational goal of productivity, constructive actions on the part of employers are required to nurture self-efficacy, both in themselves and in employees. Efficacy beliefs influence how employees feel and motivate themselves and thus these beliefs contribute significantly to employee's motivation and performance in organization. Employers should focus on improving employee's self-efficacy in order to improve both individual and organizational performance. Employee's self-efficacy can be enhanced through counseling, proper guidance, training and development programmes, challenging and autonomous jobs and rewards (Randhawa, 2004).

This study provides many potential ways for future researchers. In this study self-efficacy and employee performance constitute the main variables. In addition to this, it may be fruitful to investigate how self-efficacy regulates other areas in an organization (leadership styles, job satisfaction, organizational commitment, motivation, intention to leave, organizational support, stress, etc.). That is to say, Our research was presented by taking only two variables. In other studies, different variables can be added to the analysis by keeping the scope wide. In fact, it is thought that it will be an advantage for researchers to discover the mediating role or regulatory roles for these connections.

Koronavirüs (Covid-19) Pandemisinde Başlıca Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Kriz Yönetiminin Değerlendirilmesi

Hasan GÜL¹ ve Furkan ÇELEBİ²

Öz

Bu çalışmanın amacı 11 Mart 2020 tarihi itibarıyla Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi yani küresel salgın olarak ilan edilen Yeni Tip Koronavirüs (Covid-19) hastalığına ilişkin Başlıca Gelişmiş Ülkelerin (İtalya, A.B.D., Birleşik Krallık, Japonya, Kanada, Fransa, Almanya) ve bazı Gelişmekte Olan Ülkelerin (Polonya, Türkiye, İran, Arjantin, Brezilya, Rusya, Malezya) kriz yönetim becerilerinin değerlendirilmesidir. Bu amaç doğrultusunda literatür ışığında "Pandemide Kriz Yönetimi Kriterleri" oluşturulmuştur. Bu değerlendirme yöntemine göre ülkelerin krizin başlangıcından itibaren ilk 14 günlük süredeki krize yönelik eylem ve tedbirleri incelenmiş ve IMF ekonomik sınıflandırmasına göre kıyaslanması gerçekleştirilmiştir. Araştırmada belirlenen kapsama göre alınan kararlar ve erken uygulamalar kriz yönetiminde başarı kriteri olarak belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre Türkiye pandemide kriz yönetimini en iyi gerçekleştiren ülke olurken; Kanada, Fransa, Rusya ve Malezya ise son sırada yer almıştır. IMF sınıflandırması açısından bakıldığında ise Gelişmekte olan ülkelerin ortalaması Başlıca Gelişmiş Ülkelerden daha yüksek olarak hesaplanmıştır. İnsani Gelişme Endeksi açısından da buna paralel bir durum söz konusudur. İncelenen ülkeler bazında, ortalama olarak, gelişmekte olan ülkelerin başlıca gelişmiş yedi ülkeden daha başarılı kriz yönetimi gerçekleştirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Koronavirüs, Covid-19, Kriz yönetimi, Başlıca gelişmiş ülkeler, Gelişmekte olan ülkeler

Evaluation of Crisis Management in the Coronavirus (Covid-19) Pandemic, the Major Advanced Economies and the Emerging and Developing Economies

Abstract

The purpose of this study is to evaluate the crisis management skills of major advanced economies (Italy, the USA, the UK, Japan, Canada, France, Germany) and some emerging and developing economies (Poland, Turkey, Iran, Argentina, Brazil, Russia, Malaysia) during Coronavirus (Covid-19) which was spread around the world and announced pandemic, that is to say a global disease by WHO on 11 March 2020. In line with this objective, "Crisis Management Criteria in Pandemic" was formed in the view of literature. In reference to this evaluation method, countries' approaches to crisis in the first 14 days beginning from the outbreak were examined and they were compared according to IMF economic classification. Within the scope of the study, the decisions to be taken and earlier applications are specified as success criterion in crisis management. According to the results, Turkey is the most successful country to practice crisis management in pandemic, while Canada, France, Russia and Malaysia were the least successful. Looking at the viewpoint of IMF classification, average of emerging and developing economies is calculated higher than the average of major advanced economies. A relevant result can be seen with regards to the Human Development Index. On the basis of inspected countries, averagely, it is precipitated that emerging and developing economies implemented more successful crisis management than seven major advanced economies.

Key Words: Coronavirus, Covid-19, crisis management, Major advanced economies, Emerging and developing economies

Atf İçin / Please Cite As:

Gül, H. ve Çelebi, F. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemisinde başlıca gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kriz yönetiminin değerlendirilmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1703-1715.

Geliş Tarihi / Received Date: 13.04.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 21.05.2020

¹ Prof. Dr. - Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, hasan.gul@omu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3720-5451

² Dr. - Yozgat Bozok Üniversitesi, Sorgun Meslek Yüksekokulu, furkan.celebi@bozok.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6689-9878

Giriş

İnsanların, hayvanların, kuşların, yarasaların, farelerin ve diğer birçok vahşi hayvanın solunum, gastrointestinal, karaciğer ve merkezi sinir sistemlerini etkileyen koronavirüsler (CoV'ler), insanları ve diğer omurgalı hayvanları birlikte enfekte eden bir virüs grubudur (Xu vd., 2020, s. 1). Koronavirüsler soğuk algınlığı olarak bilinen genellikle hafif akut solunum yolu hastalıklarına neden olan yaygın insan patojenleridir. Aralık 2019'un sonlarında birkaç yerel sağlık tesisi, Çin'in Hubei Eyaletine bağlı Wuhan şehrinde bir deniz ürünleri ve ıslak hayvan toptancılığı pazarında pnömöni vakaları kümelerinin tespit edildiğini bildirmiştir (Zhu vd., 2020, s. 727; Acar, 2020, s. 8; T.C. Sağlık Bakanlığı Covid-19 Rehberi, 2020, s. 5; WHO, Coronavirus Disease (COVID-19) Outbreak, 2020). Aralık 2019'dan önce, sadece iki ek koronavirüs vakası insanlarda ciddi akut solunum yolu hastalıkları salgınlarına neden olmuştur: 2002'de şiddetli akut solunum sendromu koronavirüs (SARS-CoV) ve 2012'de Orta Doğu solunum sendromu koronavirüs (MERS-CoV) (Denis vd., 2020, <https://rega.kuleuven.be>). Bu virüs grubu hayvanlardan insanlara geçen koronavirüslerdir. Yeni virüs, SARS ve MERS gibi bilinen koronavirüslerden farklıdır, ancak ateş, öksürük ve nefes darlığı gibi benzer solunum hastalığı semptomlarını paylaşmaktadırlar (Men vd., 2020).

9 Ocak 2020'de Wuhan'da ortaya çıkan yeni koronavirüs viral pnömöni salgınının geçici adı resmi olarak 2019-nCoV şeklinde tanımlanmıştır (<https://www.who.int/china/news/detail>). Sonraki haftalarda virüs Çin içinde hızla yayılmış ve diğer ülkelerde de artan sayıda vakalar ortaya çıkmıştır. 10 Nisan 2020 tarihi itibarıyla Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre dünyadaki toplam vaka sayısı 1.439.516'ya ve toplam ölü sayısı 85,711'e yükselmiştir. Hastalık, 11 Şubat 2020'de WHO (Dünya Sağlık Örgütü) tarafından COVID-19, diğer bir ifadeyle "SARS-CoV-2" olarak adlandırılmıştır (<https://www.who.int/dg/speeches/detail>). SARS-CoV-2'nin neden olduğu hastalığa "koronavirüs hastalığı 2019" (COVID-19) denir. Daha sonra, Çin'deki bir grup virolog SARS-CoV-2'nin insan koronavirüs 2019 (HCoV-19) olarak yeniden adlandırılmasını önermiş, bu tür bir adın virüsü SARS-CoV'den ayırt edeceğini ve hastalığın WHO adı ile tutarlı olacağını ileri sürmüşlerdir (Denis vd., 2020: 8).

Çin Halk Cumhuriyeti Ulusal Sağlık Komisyonu tarafından yayınlanan verilere göre, SARS-CoV-2 büyük olasılıkla vahşi yarasalardan insanlara bulaşmıştır ve yukarıdaki üç CoV'nin hepsi kişiden kişiye bulaşabilmektedir. SARS-CoV-2, SARS-CoV ile oldukça benzer bir gen ve davranış örüntüsünü paylaşmaktadır (Xu vd., 2020, s. 1-2; Wang, 2006; Cortegiani vd., 2020). Çin ve dünya çapında pandemiye dönüşen SARS-CoV-2'nin genel özellikleri aşağıdaki tablo'da özetlenmiştir (Xu vd., 2020, s. 2; Balboni, Battilani ve Proserpi, 2012, s. 1-8):

Tablo 1. SARS-CoV-2'nin Genel Özellikleri

İlk görüldüğü yer	7 Aralık 2019, Wuhan, Hubei
Patojen	SARS-CoV-2
Virüs türü	RNA virüsü
Tür patojeni	β -koronavirüs
Patojenin toplam DNA dizisi uzunluğu	29903
Hassas insanlar	SARS-CoV'ye maruz kalmayan insanlar
Ortaya çıkma süresi	Ortalama 3-7 gün
Erkek-kadın hasta oranı	2.70:1
Ölüm oranı	% 2.10
Klinik semptomlar	Ateş, yorgunluk ve kuru öksürük
Yayılma modu	Damlacıklar veya yakın temas
Büyük bölgesel dağıtım	Hubei, özellikle Çin'deki Wuhan
Tanı yöntemleri	RT-PCR, rRT-PCR, RT-LAMP, rRT-LAMP, Koronavirüs tespit kiti
Tedavi	Lopinavir / ritonavir (testte)

Korona virüs, insanlar, diğer memeliler ve kuşlar arasında yaygın olarak dağılan ve solunum, enterik, hepatik ve nörolojik hastalıklara neden olan zarflı RNA virüsleridir. Altı koronavirüs türünün insan hastalığına neden olduğu bilinmektedir. Dört virüs - 229E, OC43, NL63 ve HKU1 - yaygındır ve tipik olarak immünokompetan bireylerde yaygın soğuk algınlığı semptomlarına neden olmaktadır. Diğer iki tür - şiddetli akut solunum sendromu koronavirüs (SARS-CoV) ve Ortadoğu solunum sendromu koronavirüs (MERS-CoV) - zoonotiktir ve ölümcül hastalıklara yol açabilmektedir (Zhu vd., 2020, s. 727).

Hastalık, 2-14 gün süren bir kuluçka süresini, yüksek ateş (39 derece), öksürük ve nefes darlığı gibi belirti ve semptomları içermektedir. Ağır hastalanan ve ölen kişilerin büyük kısmı 65 yaş ve üzeri ve altta yatan hastalıkları (akciğer hastalıkları, organ yetmezlikleri, kanser, diyabet, bağışıklık baskılayan hastalıklar) olan kişilerden oluşmaktadır (<https://www.ttb.org.tr>).

Başlangıçta Çin daha sonra tüm dünyadaki COVID-19 hastalarının sayısı hızla arttığında, SARS-CoV-2'nin yayılmasını önlemek en önemli ve en acil görevdir (Nishuira vd., 2020, s. 1-3). Tüm ülke yönetimleri aldıkları ve alacakları tedbirlerle bu pandemiyi yayılım hızını yavaşlatmalıdırlar. SARS-CoV-2'nin insandan insana bulaşımının damlacıklar veya yakın temaslar yoluyla yayıldığı bilinmektedir (Li vd., 2020: 448-454). Virüs bulaşımını azaltmak için erken teşhis, sosyal mesafeye ve izolasyon önemlidir. Ayrıca, kalabalık yerlerde yakın izleme de önemlidir. SARS ve COVID-19'un olası patojenlerinin her ikisi de vahşi hayvanlardan elde edilir. Bu nedenle, vahşi hayvanları avlamak, satmak ve yemek ekosisteme ciddi zarar vermekle kalmamakta, aynı zamanda salgın hastalıkların yayılmasına da neden olmaktadır. Bu nedenle, tüm yaban hayatı ticaretinin yasaklanması, viral yaygınlığın önlenmesi için etkili bir önlemdir. Koruyucu giysi giymek, sağlık personelinin solunum yolu virüslerinin enfeksiyonundan koruyabilmektedir. Yayınlanmış hiçbir makalede SARS-CoV'ye karşı henüz bir aşı tanımlanmamıştır (Xu vd., 2020, s. 6).

Kriz, Özellikleri ve Aşamaları

Kriz, en genel ifadeyle örgütlerin beklemedikleri bir anda aniden ortaya çıkan ve genellikle örgütlerin hazırlıksız yakalandıkları bir durumdur. Kelime anlamı olarak kriz bir işin, bir olayın geçtiği karışık evre, içinden çıkılması zor, aniden ortaya çıkan kötüye gidiş ve tehlikeli durum anlamına gelmektedir (Can, 2005: 387). Literatürde bazı araştırmacılar krizi kurumun, toplumun ve ülkenin varlığını tehdit eden şartlara müdahale etmede yetersiz kalma, bazı araştırmacılar ise beklenmeyen şartların üstesinden gelme zorunluluğu ve ivediliği şeklinde ele almışlardır (Aksu, 2009, s. 2436).

Örgütlerin erken uyarı sistemlerinin farkına varılamayan veya varsa bile örgüt yönetimleri tarafından çok fazla dikkate alınmayan, iş yapma usul ve sistemlerini devre dışı bırakan, yöneticiler ve çalışanlar üzerinde paniğe yol açan ve örgütsel hedefleri olumsuz etkileyen gelişmelerdir (Bulduklu ve Karaçor, 2017, s. 280).

Krizler her ne kadar beklenilmeyen durumlar olsa da beklenilmeyen duruma hazırlıklı yakalananlar ile hazırlıksız yakalananlar arasında doğal bir farkın ortaya çıkması kaçınılmazdır (Kadıbeşegil, 2003, s. 55). Krizler çok farklı nedenlerle ortaya çıkabilmekte ve bu bağlamda farklı şekillerde sınıflandırılabilir. Türüne göre de krizlerin yol açtığı bireysel, toplumsal, örgütsel ve ülkesel etki ve sonuçları farklı olabilmektedir. Türü ve sonuçları ne olursa olsun krizler her zaman olumsuz çağrışımlar yapmakta, küreselleşmeyle birlikte değişen ekonomik, teknolojik, toplumsal yapı ve gelişmeler nedeniyle hem daha geniş alanlarda yıkıcı etkilere neden olmakta hem de örgütlerin ve toplumların krizlerle karşılaşma ihtimallerini artırmaktadır (Bulduklu ve Karaçor, 2017, s. 280).

Kriz, uygun şekilde ele alınmadığı takdirde olumsuz sonuçları olabilecek önemli bir tehdit olarak tanımlanmaktadır. Kriz yönetiminde tehdit, bir krizin bir kuruluşu, paydaşlarına ve bir sektöre verebileceği potansiyel zararları ifade etmektedir. Bir kriz üç farklı tehdit oluşturabilmektedir. Bunlar (1) kamu güvenliği, (2) finansal kayıp ve (3) itibar kaybı. Endüstriyel kazalar, salgın hastalıklar ve ürün hasarı gibi bazı krizler yaralanmalara ve hatta can kayıplarına neden olabilmektedir. Krizler operasyonları aksatarak, pazar payı/satın alma niyetinde bir kayıp yaratarak veya krizle ilgili davaları ortaya çıkararak finansal kayıplara da yol açabilmektedir. Büyük küçük tüm krizler kuruluşların itibarını zedelemektedir. Aslında bu üç tehdit birbiriyle ilişkilidir (Coombs, 2007). Bu bağlamda krize etkili bir müdahale kuruma rekabetçi bir avantaj kazandırırken; etkisiz kriz tepkisi rekabetçi bir dezavantaja neden olmakta, hatta bir kurumun varlığını tehlikeye atabilmektedir (Garcia, 2006, s. 4).

Kriz Yönetimi ve Salgın Durumlarında Kriz Yönetimi

Kriz, mikro boyutta örgütlerin makro boyutta ülke ekonomilerinin ciddi anlamda maddi ve manevi kayıplar yaşamalarına neden olan olumsuzluklardır. İçinde bulunduğumuz küresel sosyal ve ekonomik koşullarda krizler kaçınılmaz olgulardır. Dolayısıyla önemli olan krizle karşılaşıldığında krizi ertelemenin veya geçiştirmenin değil, potansiyel olarak her zaman ortaya çıkma ihtimalinin bulunduğu bilinciyle krize hazırlıklı olmak suretiyle krize girmemeye ya da krizi en az hasarla atlatabilmenin ve krizden bir takım kazanımlar elde ederek çıkmanın yollarını bulmaktır (Narbay, 2005, s. 51).

Örgütlerin ve toplumların beşerî, finansal, ruhsal ve birçok açıdan zarar görmesi anlamına gelen krizler yöneticilerin sağlıklı karar verme kapasitelerini bozarak olumsuzluğun derinleşmesine yol açmaktadır. Bu nedenle krizlerden en az zararla kurtulabilmek için örgüt ve ülkelerin stratejik bir öngörüyle yönetilmeleri gerekmektedir (Bulduklu ve Karaçor, 2017, s. 283-284).

Örgütler ve toplumsal yapılar normal işlevlerini yerine getirmeye çalışırken istenmeyen, öngörülemeyen ve çözümü aciliyet gerektiren bir durumla karşılaştıklarında kriz söz konusu olmaktadır (Akdağ ve Arkan, 2013, s. 38). Kriz yönetimi ürünler, hizmetler, üretim süreçleri, şirket itibarı, çalışanlar, çevre ve topluluklara yönelik tehditlerin risk değerlendirmesini ve kriz plan ve süreçlerinin tespiti, önlenmesi için tasarlanması ve uygulanmasını içermektedir (Mitroff, 1994, s. 102; Pollard ve Hotho, 2006, s. 722-730). Örgütlerin normal dönemlerdeki iş yapma prosedürleri ve karar verme uygulamalarıyla kriz şartlarını yönetebilmeleri mümkün değildir. Bu nedenle kriz şartlarına uygun yönetim politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması gerekmektedir (Can, 2005, s. 397). Krize hazırlıklı olmak ve bir kriz anında nasıl davranılması gerektiğini bilmek kriz yönetiminin özünü oluşturmaktadır. Kriz sonrası normalleşme döneminde durumun tekrarlamaması için gerekli tedbirler alınmalı ve erken uyarı sistemleri geliştirilmelidir (Aksu ve Deveci, 2009, s. 449).

Kriz yönetiminin başarısı kriz sinyallerinin zamanında alınabilmesine ve gerekli tedbirlerin yürürlüğe konulabilmesine bağlı bulunmaktadır (Can, 2002, s. 333). Bu bağlamda kriz yönetim ekibinin krizi algılama biçim ve becerileri ile etkin karar verebilme kapasiteleri son derece önemlidir. Krize hazırlıklı yakalanabilmek ve krizden korunabilmek için yöneticilerin dış çevreyi yakından takip ve analiz etmeleri, dünyada meydana gelen gelişmeleri gözlemlemeleri gerekmektedir (Aksu ve Deveci, 2009, s. 449; Demirtaş, 2000, s. 354-359). Ülke ve örgüt yöneticilerinin, kriz ekiplerinin ve onların danışmanlarının krizi erken algılayabilme ve zamanında tepki verebilme yetenekleri başarı edebilmek açısından önem arz etmektedir. Etkili kriz yönetimi esnek, yaratıcı düşünmeyi, objektif ve cesur kararlar almayı gerektirmenin yanı sıra birbirini tamamlayan özelliklere sahip bireylerden oluşan takım çalışmasına daha fazla ihtiyaç duymaktadır (Haşit, 2000, s. 66-67). Yöneticilerin yönetsel yetenek ve becerileri, her şeyin yolunda gittiği zamanlarda değil daha çok risk ve kriz ortamlarında ehemmiyet kazanmaktadır (Maya, 2014, s. 211).

Kriz yönetimi, bir şirketin ana ürünleri, hizmetleri, üretim süreçleri, çalışanları, çevresi ve toplulukları için büyük bir tehdit oluşturabilecek bir dizi kriz ve kuvvetin devam eden, birbiriyle ilişkili değerlendirmeleri veya denetimleridir. Kriz yönetimi ayrıca kriz tespiti, önleme, hazırlık, içerme, kurtarma ve öğrenme için kilit planların, prosedürlerin ve mekanizmaların tasarımı, yeniden tasarımı ve uygulanması için bir dizi faaliyetten oluşmaktadır (Mitroff, 1994, s. 102).

Kriz yönetimi, örgütün ve toplumsal yapının sahip olduğu tüm maddi ve gayri maddi varlıklar, imaj ve itibarın zarar görmemesi için yürütülen sistemli ve planlı çabaların bütünüdür. Proaktif bir şekilde planlanıp reaktif olarak yürütülmeyi gerektiren kriz yönetiminin en can alıcı kısmını paydaşlarla olan iletişimin doğru bir şekilde yönetilebilmesi oluşturmaktadır. Tüm paydaş ve kamuoyu ile iletişimin karşılıklı güveni tesis edecek, sağlıklı bilgilendirmeyi gerçekleştirecek ve etkileşime fırsat verecek şekilde halkla ilişkiler stratejileri kapsamında yönetilmesi krizin başarılı olarak atlatılabilmesinin ön koşuludur (Bulduklu ve Karaçor, 2017, s. 284).

Başarılı bir kriz yönetiminin ön koşulu olan iletişimin sağlıklı ve doğru bir şekilde yönetilebilmesinin etkin bir liderliğe gereksinim duyduğu bilinen bir gerçektir. Yönetim özü itibarıyla karar verme ile ilgili olduğundan risk taşıyan bir çaba ve girişimdir. Bu süreçte yöneticiler, örgütteki riskleri etkili bir şekilde yöneterek krizleri önleyebilmeli ya da krizin yol açtığı maliyetleri azaltabilmelidir (Hittle ve Leonard, 2011, s. 1190-1191).

Politika yapıcılar için en önemli ve en az anlaşılan rol, acil durum iletişiminin diğer acil durum müdahale ekipleri ve halk tarafından güvenebileceğinden emin olmaktır. Bu, en azından, güven oluşturmaya yardımcı olan ve sürpriz zamanlarda iletişim planlarını zorunlu kılan sürekli iletişim sağladıkları anlamına gelmektedir (Longstaff ve Yang, 2008, s. 3). Bu bağlamda kriz durumunda örgütü ve toplumu içine düştüğü panik ortamından kısa sürede çıkaracak, hızlı ve doğru kararları alıp uygulayabilecek, sağduyuyu esas alacak, popülist değil reel politikalar belirleyebilecek bir yönetim ve liderliğe ihtiyaç duyulmaktadır. Kriz yönetimi ve liderliği doğru zamanlamayı içeren eylem planlarını gerektirmektedir (Bulduklu ve Karaçor, 2017, s. 284). Kriz kavramı anında müdahale etmeyi gerektiren bir durum olarak algılanmaktadır. Korkmazzyürek ve Basım (2008, s. 1-2) kriz ile acil durum arasındaki farkı gelecekte yol açabilecekleri tehlike açısından ayırtmaktadır. Bu bağlamda krizi önlenememesi durumunda örgütün varlığını tehlikeye sokabilen bir olgu olarak ele almışlarken, acil durumu, potansiyel tehlikeleri açısından gelecekte var olmayı riske atma tehlikesi bulunmayan bir durum olarak ele almaktadırlar.

Van der Heyden ve Nathaniel (2020) geçmişte bugün yaşadığımız koronavirüs salgını büyüklüğünde yaşanmış krizlerin sayısının son derece az olduğunu ileri sürerek, liderlerin bu kriz karşısında bocaladıklarını belirtmektedirler. Geçmiş nesnel ve rasyonel bir tavırla araştırmak liderlere

karşılaşabilecekleri tehditler hakkında genel ve doğru bir fikir vermelidir. Potansiyel bir tehlike ortaya çıktığında, deneyimli kriz yöneticilerinin kullanabilecekleri temel ilkeler bulunmaktadır. Örneğin finans dünyasında yıllarca süren krizlerle mücadelelerde öğrenilen ve tecrübe edilen ilkelerin çoğu koronavirüs salgını ile mücadele etmede ve bu krizi yönetmede kolayca uygulanabilmektedir. Bu ilkeler, çeşitli düzeyde yaşanılan global krizler için geçerli beş aşamalı bir çerçeve içinde düzenlenebilmektedir. Söz konusu yazarlar koronavirüs krizinde de kullanılabilecek kriz yönetimindeki beş aşamayı "5E" ile kategorize etmektedirler (Van der Heyden ve Nathaniel, 2020):

1. Aşama-Engage: Krizi çerçevelemeye katılın ve çerçevelemeyi doğru yapın: Asya ülkelerinin koronavirüs ile mücadeledeki göreceli başarılarının temelinde kriz yöneticilerinin anlamlı bir tepki gösterebilme adına sorunu ve krizi çerçevelemeleri gelmektedir. Krizlerin nasıl ortaya çıktığı ve insanların bunlara nasıl tepki verdikleri ile ilgili kalıpları belirlemek deneyim gerektirmektedir. İtalya ve Fransa gibi Avrupa ülkeleri için uygun çerçeveleme, sağlık sisteminin çökmesini önlemek için "eğriyi düzleştirmeyi" vurgulayacaktır. Bir diğeri, en savunmasız olanları derhal korumak ve önceliklendirmektir. Bir kez tasarlandığında, çerçeveleme iş birliğine ihtiyaç duyan veya etkilenecek olan herkese iletilmelidir. Ne yazık ki, birçok Batılı ülkenin liderleri krizin başlangıç aşamalarında sağlıklı bir çerçeveleme yapamayarak krizin derinleşmesine ve kriz yönetim sistemlerinin felç olmalarına sebebiyet vermişlerdir. Örneğin, COVID-19 enfeksiyonları için Başkan Trump, yeni koronavirüsün mevsimsel gripten daha az öldürücü olduğunu ima eden yanıltıcı tweetler yayınlamıştır.

2. Aşama-Explore: Krizi ve onunla nasıl mücadele edeceğinizi keşfedin: Krizle mücadele etmeye başlarken öncelikler, hedefler ve planlama açıkça bildirilmelidir. Gerçekçilik ve umut, belirsizliğe uyum sağlama ve şeffaflığa bağlılık arasında hassas bir denge kurulmalıdır. En acil ve ulaşılabilir hedeflere odaklanarak, bilgi paylaşımını sağlıklı bir şekilde sürdürmek kriz yönetim sürecindeki belirsizliği ortadan kaldırmakta ve doğrudan karar verme sürecine girmeyenleri güçlendirmektedir. Örneğin, Singapur ve Türkiye Cumhuriyeti hükümeti, her yeni COVID-19 vakası hakkında - yaş, seyahat geçmişi ve ilgili hastalık kümeleri de dahil olmak üzere - halka açık anonimleştirilmiş bilgileri vermekte, böylece vatandaşlar hükümet yetkililerinin kullandığı bilgilere erişebilmektedir.

3. Aşama-Explain: Neye karar verdiğinizi, neden ve nasıl çalışacağınızı açıklayın, sonra harekete geçin: Bir krizde, eylemsizlik her zaman sorunu daha da kötüleştirmektedir. Başarısız bir eylem dahi ilerlemeye yol açaan bir şey öğretebilir. Ancak, alt yapısı önceden hazırlanılmadığı sürece başarısızlık panik, kaos ve güvenilirlik kaybına yol açaabilmektedir. Kriz yöneticileri, en az üç savunma hattı, askeri, bankacılık ve diğer bağlamalarda da benimsenen bir strateji ile savaşa girmelidir. ABD ve Avrupa merkez bankaları, koronavirüs korkularının neden olduğu ekonomik gerilemeyi sağlamlaştırmak için erken tedbirler uygulamaya koyduklarında finansal piyasalar için uygun bir şekilde iletişim kurulamaması olumsuzluklara yol açamıştır. Tam bir açıklama yapılmaksızın, önlemler pazara tedaviden ziyade ekonomik panik belirtisi olarak yansımış ve büyük çaplı satışları tetiklemiştir. Eğer bu ilk önlemler ekonomiyi desteklemek için çok daha büyük bir teklifin ilk adımı olarak halka aktarılmış olsaydı, amaçlanan amacını yerine getirmiş olabilirlerdi.

4. Aşama-Execute: Odaklanma ve sürekli izleme ile yürüt: Doğru metriğe, sonuçları doğru bir şekilde yansıtan ve liderliğe güven üreten bir stratejiye güvenilmediğinde belirlenen stratejilerin işe yarayıp yaramadığını bilmek zorlaşmaktadır. Örneğin COVID-19 ile mücadelede sadece vaka ve ölüm sayılarına odaklanmak yanıltıcı ve umutsuzluğa neden olabilmektedir. Çünkü virüse yenik düşenlerin orantısız bir sayısı yaşlılardan olmaktadır. Yaş grubuna göre ölüm oranları, benzer nitelikteki geçmiş salgınlara kıyasla, daha kesin bir tablo çizecektir.

5. Aşama-Evaluate: Yeni bilgiler ve geri bildirimler geldikçe liderliğinizin yanı sıra çabalarınızı değerlendirin, öğrenin ve uyarlayın: İyi zamanlarda değerli bir liderlik niteliği olan alçağgönüllülük, bir kriz sırasında zorunlu hale gelebilmektedir. Kaçınılmaz olarak, hatalar yapılacaktır. Kriz, bir liderin gerçek karakterini vurgular çünkü halka uzun süre ikna edici davranmak çok zordur. Açıkçası sorumluluğu kabul etmek, rotayı değerştirmek için proaktif bir isteklilik göstermek ve yeni yönlerle başkalarına açıkça danışmak, hataların kolektif çabayı ölümcül olarak baltalamasını önleyecektir.

Covid-19 gibi bulaşıcı hastalıklar ve salgınlar, afetler, büyük çaplı kazalar, başarısız tıbbi uygulamalar ve sağlık sisteminin işleyişi ile ilgili sorunlar tüm ülkelerde görülebilen ve sağlık sektöründe krize yol açaan kriz türlerindedir (Panos vd., 2009, s. 106). Bu tür salgın krizlerinin yönetiminde kriz yönetiminin bilgiyi

paylaşma, açık iletişim kurma ve halka karantina düzenlerini kabul ettirme becerileri hayati önem arz etmektedir (Quah ve Hin-Peng, 2004, s. 365).

Mahase (2020) Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ-WHO) verilerine göre virüsün yayıldığı 2020'nin ilk aylarında maske, eldiven gibi kişisel koruyucu ekipman ve solunum cihazlarına olan talebin kriz öncesi döneme göre 100 kat ve söz konusu malzeme fiyatlarının da yaklaşık 20 kat arttığını ileri sürmektedir (Mahase, 2020'den Akt: Acar, 2020, s. 9)

Dünya Sağlık Örgütü'nün yayınladığı raporlarda belirlenen tavsiyeler doğrultusunda ülke yönetimleri tarafından eğitim, seyahat, sağlık, ekonomi, ticaret, ulaşım, spor gibi birçok alanda çeşitli önlemler uygulanmıştır (Acar, 2020, s. 14-15). Koronavirüsle mücadelede sadece hükümetler, merkez bankaları ve Dünya Sağlık Örgütü değil özel sektör de kilit bir rol oynamalıdır. Şirketler COVID-19'a yanıt verirken, ahlaki ifadeleri pratik eylemlerle destekleyen iş liderleri ön plana çıkacaklardır. Küresel bir krizle mücadeleye yardımcı olurken, çalışanların korunması ve toplumun acil ihtiyaçlarını karşılamak için benzersiz yeteneklerinin yeniden konuşlandırılması daha sadık işgücü ve kamu yararı oluşturabilmektedir. COVID-19 krizi tüm boyutları ile gözlerimizin önünde gelişmektedir. Siyasi liderler, finansal kurumlar ve küresel yönetim yapıları ciddi şekilde test edilmektedir (www.weforum.org).

Araştırmanın Metodolojisi

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın yapılmasının amacı bütün dünyaya yayılarak 11 Mart 2020 tarihi itibarıyla Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi yani küresel salgın olarak ilan edilen Yeni Tip Koronavirüs (Covid-19) hastalığı döneminde başlıca gelişmiş ülkelerin ve gelişmekte olan ülkelerin kriz yönetim becerilerinin değerlendirilmesidir. Bu amaç doğrultusunda ülkelerin krizin başlangıcından itibaren ilk 14 günlük süreçteki krize yönelik hareketlerinin incelenerek IMF ekonomik sınıflandırmasına göre kıyaslanması da araştırma amaçları arasında yer almaktadır. Her ülke için kriz başlangıcı süresi ülkede açıklanan ilk resmi vakanın ardından geçen 14 günlük süreç olarak ele alınmıştır. Bunun temel sebebi her ülkede farklı tarihlerde ilk hastalık tespitinin yapılmasıdır. Her ülke kendi ilk resmi vakasından sonraki ilk 14 günlük süreç için değerlendirilmiştir. Vaka ya da ölüm sayıları, yayılma oranları vb. bilgi ve bunlara dair çeşitli istatistikler bu çalışmanın araştırma kapsamı içinde yer almamaktadır. Araştırılan konu net olarak; ülkelerin kriz durumunda yerine getirmeleri gerekebilecek kriterleri belirli bir süre içinde gerçekleştirip gerçekleştirmediğini belirlemektir.

Çalışmanın Kapsamı

IMF (International Money Fund) ülkeleri çeşitli kriterlere göre ekonomik durumları açısından sınıflandırmaktadır. Bu çalışmanın kapsamını IMF'nin yaptığı sınıflandırmalardan iki tanesi oluşturmaktadır. Başlıca Gelişmiş Ülkeler; İtalya, Fransa, Kanada, A.B.D., Birleşik Krallık, Japonya ve Almanya'dan oluşmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin sayısı yüzden fazla olmasına rağmen bu ülkelerden de yedi ülke bu çalışma için seçilmiştir. Daha rahat kıyaslama yapabilmek için her iki gruptan da eşit sayıda ülke araştırma kapsamına dahil edilmiştir. Gelişmekte olan ülkeler arasından yedi ülke belirlenirken İnsani Gelişim Endeksi (Human Development Index) göz önünde bulundurulmuştur. İnsani Gelişim Endeksi (İGE) 1993 yılından bu yana Birleşmiş Milletler tarafından tanınan ve Ul Haq (1989) tarafından geliştirilmiş olan bir göstergedir. İGE bir ülkenin gelişmişlik düzeyiyle ve ekonominin yaşam niteliğini ne düzeyde etkilediği ile ilgilenmektedir (Ul Haq, 1989; <https://www.un.org>, 2020). Araştırma kapsamında İGE puanları "çok yüksek" olan ülkeler seçilmeye özen gösterilmiştir. İGE'ye göre dünya ortalaması (0,731) üzerinde olması ülke seçiminde bir başka kriteri oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında incelenecek tüm ülkelerin İGE puanları "yüksek" veya "çok yüksek" olarak tespit edilmiştir. Tablo 2'de Araştırma kapsamındaki ülkelerin IMF ekonomik sınıfları ve de İGE puanları verilmiştir.

Tablo 2. IMF Ekonomik Sınıfları ve İGE Verileri

Ülke	IMF Ekonomik Sınıfı	İnsani Gelişme Endeksi Puanı	İnsani Gelişme Endeksi Sınıfı*
İtalya		0,883	Çok Yüksek
A.B.D.		0,920	Çok Yüksek
Birleşik Krallık		0,920	Çok Yüksek
Japonya	Başlıca Gelişmiş Ülkeler	0,915	Çok Yüksek
Kanada		0,922	Çok Yüksek
Fransa		0,891	Çok Yüksek
Almanya		0,939	Çok Yüksek
Polonya		0,872	Çok Yüksek
Türkiye		0,806	Çok Yüksek
İran		0,797	Yüksek
Arjantin	Gelişmekte Olan Ülkeler	0,830	Çok Yüksek
Brezilya		0,761	Yüksek
Rusya		0,824	Çok Yüksek
Malezya		0,804	Çok Yüksek

(* çok yüksek $\geq 0,800$; yüksek $\geq 0,700$)Kaynak: <http://hdr.undp.org/>

Kısıtlılıklar ve Varsayımlar

İncelenen tüm ülkelerin açıkladığı bilgilerin doğruluğu kabul edilmiş ve araştırma bu temelde gerçekleştirilmiştir. Açıklanan tüm bilgilerin doğru olduğu burada bir varsayım oluşturmaktadır. Daha net bir ifadeyle; açıklanan ilk resmi vaka o ülkedeki ilk vaka olmayabilir ancak tespit edilen ilk vaka olduğu için bu durum ilk resmi vakanın gerçekten ilk vaka olduğu varsayımını gerektirir. Bilgiye ulaşımında yalnızca resmi açıklamalar ve resmi kanallardan bilgi sağlanabilmesi de veri toplama konusunda tek el oluşturduğu için bu çalışma için bir kısıtlılık unsurudur.

Veri Toplama Aracı

Çalışma kapsamında veri toplayabilmek amacıyla Tablo 3'te ayrıntılı bir şekilde gösterilen "Pandemide Kriz Yönetimi Kriterleri" oluşturulmuştur. Kriterler oluşturulurken literatürdeki kriz yönetimine dair çalışmalar ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. İlk 5 kriter belirlenirken Aksu ve Deveci (2009) tarafından geliştirilen 3 boyut ve 31 ifadeden oluşan "İlköğretim Okul Müdürlerinin Kriz Yönetim Becerileri Ölçeği"nin 8 ifadeden oluşan kriz dönemi boyutundaki ifadelerden yararlanılmıştır. Bahsedilen ölçekteki ifadeler incelenmek istenen konuya göre revize edilerek geliştirilmiş ve bazı ifadeler birleştirilmiş, bazı ifadeler ise konu bütünlüğünden uzaklaşmamak adına çıkartılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü'nün tavsiyelerine göre ülkeler arası giriş çıkışın yavaşlatılması ya da uluslararası uçuşların durdurulması bahsedilen salgının yayılma derecesinde oldukça etkili olduğundan dolayı ülke giriş çıkışlarındaki salgınlara yönelik önlem ve kısıtlamalar bu araştırmanın 6. kriterini oluşturmaktadır. Benzer şekilde Acar (2020, s. 16) çalışmasında alınması gereken önlemleri sıralamış ve sınır güvenliği ve uluslararası dolaşımdan bahsetmiştir. Aynı çalışmadaki önlemler arasında toplumsal tedbirlerin alınması ve eğitime ara verilmesi gibi engelleyici önlemlerin de yer alması bu çalışmanın 7. kriterinin belirlenmesinde rol oynamaktadır.

Quah ve Hin-Peng (2004, s. 365) salgın krizlerinin yönetiminde karantina gibi önlemlerin önemini vurgulamıştır. Ancak toplumsal farklılıklardan dolayı bu durum kültürel bir değerin aşağılanması olarak algılanabileceğinden dolayı (Japonya'da karantina uygulaması devlet yönetimi tarafından Japon halkına yapılan bir aşağılama şeklinde görülebileceğinden ve böyle bir hakkın kimsede olmadığından dolayı karantina kararı almak yerine halkı sosyal izolasyona davet etmekle yetinmiştir) karantina ve sosyal izolasyon çağrısı farklı kriterler olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda 8. ve 9. kriterler oluşturulmuştur. Van der Heyden ve Nathaniel (2020) yukarıda ayrıntılı şekilde de belirtildiği üzere kriz döneminde oluşan ya da oluşabilecek ekonomik panik ve dünya borsalarının tamamında yaşanan değer kaybının erken alınmayan ekonomik önlemlerden kaynaklandığını belirtmektedir. Bu görüşe istinaden kişi ve kurumlara yönelik ekonomik desteklerin erken sağlanması bu çalışmanın 10. kriterini oluşturmaktadır. Belirlenen tüm kriterlerin ilk 14 gün (Zhu vd., 2020, s. 727; T.C. Sağlık Bakanlığı Covid-19 Rehberi, 2020, s. 5; WHO, Coronavirus Disease (COVID-19) Outbreak, 2020) içerisinde gerçekleştirilmesi özellikle salgının yayılmasında önemli bir süre olarak ele alındığı için belirlenmiştir.

"Pandemide Kriz Yönetimi Kriterleri" bu çalışma için evet ve hayır şeklinde yanıtlanmaktadır. Bu çalışma kapsamında 14 günlük süre kritik olduğu için bu şekilde belirlenmiştir. Ancak farklı durum ve

süreler incelenecek olursa Likert tipi derecelendirmeye yönelik şekilde de kullanılabileceği düşünülmektedir.

Tablo 3. Pandemide Kriz Yönetimi Kriterleri

No	Kriter	Yanıtlar (Puanlar)	
1	Krizden korunmak amacıyla kriz yönetim ve iletişim planı hazırlanmıştır	Evet (10 puan)	Hayır (0 puan)
2	Kriz döneminde uygulanacak acil eylem planı veya alternatif planlar hazırlanmıştır	Evet (10 puan)	Hayır (0 puan)
3	Kriz kontrol ve risk denetim takımları kurulmuştur	Evet (10 puan)	Hayır (0 puan)
4	Tüm ilgili çalışanlar kriz yönetim planından haberdar edilmiştir	Evet (10 puan)	Hayır (0 puan)
5	Tüm vatandaşlara yaşanan kriz hakkında kesinleşmiş bilgiler sürekli şekilde verilmiştir	Evet (10 puan)	Hayır (0 puan)
6	Ülke girişi çıkışlarında salgına yönelik kısıtlamalar getirilmiş ve gerekli önlemler alınmıştır	Evet (10 puan)	Hayır (0 puan)
7	Kriz yöneticileri tarafından toplumsal tedbirler alınmıştır (İnsanların toplu şekilde bir araya gelmemelerini sağlamak amacıyla okulların kapatılması, konser ve spor müsabakalarının ertelenmesi ya da yasaklanması gibi)	Evet (10 puan)	Hayır (0 puan)
8	Kriz yöneticileri tarafından sosyal izolasyona yönelik tavsiye, destek ve teşvikler sağlanmıştır	Evet (10 puan)	Hayır (0 puan)
9	Belirli bir grup veya tüm toplum için kısmi ya da tam zamanlı sokağa çıkma yasağı / kısıtlaması ya da getirilmiştir.	Evet (10 puan)	Hayır (0 puan)
10	Krizden etkilenen kişi/kurumlar için destekleyici sosyal yardım planı yapılmıştır	Evet (10 puan)	Hayır (0 puan)

Değerlendirme

Tablo 4'te kriterlerin gerçekleşme tarihleri yer almaktadır. Kalın karakterle yazılan tarihler, kriterin ilk 14 günlük süre içinde gerçekleştiğini ifade etmektedir. (-) ifadesi ilgili kriterin bu çalışmanın hazırlandığı tarih itibarıyla halen gerçekleşmemiş olduğunu ifade etmektedir. Beşinci kriterde tarih değil (+) ve (-) ifadeleri kullanılmıştır. Bunun sebebi "Tüm vatandaşlara yaşanan kriz hakkında kesinleşmiş bilgiler sürekli şekilde verilmiştir" ifadesinin ilk 14 gün boyunca sürekli olarak gerçekleşip gerçekleşmediğinin tarih belirterek ifade edilemeyecek olmasıdır. 7, 8, 9 ve 10. kriterlerde ifade edilenlerden herhangi birinin ilk gerçekleşme tarihi baz alınmıştır. Tüm ifadelerle dair bilgiler ülkelerin resmi internet siteleri, sağlık bakanlığı veya pandemi ile ilgili resmi internet siteleri ve Dünya Sağlık Örgütü'nün resmi internet sitesinden edinilmiştir.

Tablo 4. Ülkelerin Kriterleri Gerçekleştirme Tarihleri

	İlk resmi vaka açıklanma tarihi	İlk 14 günlük süre sonu	Kriterlerin gerçekleştirilme tarihi									
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
İtalya	31.01.2020	14.02.2020	31.01.2020	31.01.2020	31.01.2020	31.01.2020	+	31.01.2020	23.02.2020	08.03.2020	08.03.2020	05.03.2020
A.B.D.	23.01.2020	06.02.2020	29.01.2020	29.01.2020	29.01.2020	25.02.2020	+	31.01.2020	21.03.2020	16.03.2020	21.03.2020	18.03.2020
Birleşik Krallık	31.01.2020	14.02.2020	10.02.2020	10.02.2020	10.02.2020	10.02.2020	+	22.01.2020	12.03.2020	02.03.2020	23.03.2020	12.03.2020
Japonya	16.01.2020	30.01.2020	30.01.2020	30.01.2020	30.01.2020	30.01.2020	+	01.02.2020	25.02.2020	28.02.2020	-	27.02.2020
Kanada	27.01.2020	10.02.2020	06.03.2020	06.03.2020	06.03.2020	06.03.2020	+	16.03.2020	12.03.2020	06.03.2020	25.03.2020	11.03.2020
Fransa	24.01.2020	07.02.2020	13.03.2020	13.03.2020	13.03.2020	13.03.2020	+	17.03.2020	01.03.2020	01.03.2020	16.03.2020	31.03.2020
Almanya	27.01.2020	10.02.2020	02.03.2020	02.03.2020	02.03.2020	02.03.2020	+	28.01.2020	24.02.2020	11.03.2020	16.03.2020	23.03.2020
Polonya	04.03.2020	18.03.2020	04.03.2020	04.03.2020	04.03.2020	04.03.2020	+	15.03.2020	10.03.2020	31.03.2020	24.03.2020	18.03.2020
Türkiye	11.03.2020	25.03.2020	12.03.2020	12.03.2020	12.03.2020	12.03.2020	+	24.01.2020	16.03.2020	15.03.2020	21.03.2020	18.03.2020
İran	19.02.2020	04.03.2020	02.03.2020	02.03.2020	02.03.2020	02.03.2020	+	23.02.2020	22.02.2020	17.03.2020	09.03.2020	17.03.2020
Arjantin	03.03.2020	17.03.2020	28.01.2020	28.01.2020	28.01.2020	28.01.2020	+	25.02.2020	15.03.2020	11.03.2020	20.03.2020	-
Brezilya	25.02.2020	10.03.2020	28.01.2020	28.01.2020	28.01.2020	28.01.2020	+	30.03.2020	12.03.2020	19.03.2020	19.03.2020	16.03.2020
Rusya	31.01.2020	14.02.2020	05.03.2020	05.03.2020	05.03.2020	05.03.2020	-	23.01.2020	05.03.2020	06.03.2020	30.03.2020	25.03.2020
Malezya	25.01.2020	08.02.2020	18.03.2020	18.03.2020	18.03.2020	18.03.2020	+	18.03.2020	03.03.2020	18.03.2020	18.03.2020	27.03.2020

Tablo 4 ve 5 incelendiğinde bu çalışma kapsamında geliştirilen ‘‘Pandemide Kriz Yönetimi Kriterleri’’ne göre kriterlerin gerçekleşme tarihleri, ölkelerin puanları ve dahil oldukları ekonomik sınıfların ortalamaları görölmektedir. Belirlenen kriterlerin yukarıda da belirtilen sebeplerle kriz başlangıcından itibaren ilk 14 günlük süre içinde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğine göre en yüksek puana Türkiye sahiptir. En düşük puana sahip dört ölkeler Kanada, Fransa, Rusya ve Malezya’dan oluşmaktadır. Ölkeler puanlarına göre sıralandığında ilk dört ölkelerin gelişmekte olan ölkelerden olduğu dikkat çekmektedir. Benzer şekilde başlıca gelişmiş ölkelerin puan ortalamaları 37,14 iken, gelişmekte olan ölkeler içinden seçilen yedi ölkelerin ortalaması 57,14 olarak hesaplanmıştır. Bir ölkeler için krizin başlangıcının o ölkedeki ilk resmi vaka olduğu düşünöldüğünde ilk 14 günlük sürede kriz yönetimine dair alınan karar ve önlemlere göre gelişmekte olan ölkeler, başlıca gelişmiş ölkelerden daha yüksek ‘‘pandemide kriz yönetimi’’ puanına sahiptir.

Tablo 5. Pandemide Kriz Yönetimi Kriterleri Puanları

Kriter\Ölke	Başlıca Gelişmiş Ölkeler							Gelişmekte Olan Ölkeler						
	İtalya	A.B.D.	Birleşik Krallık	Japonya	Kanada	Fransa	Almanya	Polonya	Türkiye	İran	Arjantin	Brezilya	Rusya	Malezya
1	10	10	10	10	0	0	0	10	10	10	10	10	0	0
2	10	10	10	10	0	0	0	10	10	10	10	10	0	0
3	10	10	10	10	0	0	0	10	10	10	10	10	0	0
4	10	0	10	10	0	0	0	10	10	10	10	10	0	0
5	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	0	10
6	10	10	10	0	0	0	10	10	10	10	10	0	10	0
7	0	0	0	0	0	0	0	10	10	10	10	0	0	0
8	0	0	0	0	0	0	0	0	10	0	10	0	0	0
9	0	0	0	0	0	0	0	0	10	0	0	0	0	0
10	0	0	0	0	0	0	0	10	10	0	0	0	0	0
Toplam	60	50	60	50	10	10	20	80	100	70	80	50	10	10
	Ortalama: 37,14							Ortalama: 57,14						

Gerek ilk 14 günlük sürede gerekse daha sonraki sürede gerçekleşmiş olsa da tüm ölkelerin ilk 3 kriteri aynı gün gerçekleştirdiği görölmektedir. Diğer kararlar farklı zamanlara yayılmış olsa da kriz yönetimi planı, acil eylem planı ve kriz kontrol ve risk takımlarının aynı gün oluşturulduğu ifade edilebilir.

Dikkat çekici bir diğer husus da Rusya hariç tüm ölkelerin ilk 14 günlük süreçte sürekli olarak tüm vatandaşlarına kriz ile ilgili bilgi paylaşımında bulunmasıdır. Ölkelerin tümü tarafından ilk 14 gün içerisinde sağlanmış herhangi bir kriterin olmadığı da göze çarpmaktadır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmanın yapıldığı zaman halen dünya çapında pandemi devam etmekte ve Türkiye’de de dünyada da her geçen gün vaka ve ölüm sayısı artmaktadır. 21 Mayıs 2020 tarihi itibarıyla hastalığa yakalananların sayısı 5 milyonu geçmiş ve ölenlerin sayısı da 330 bine yaklaşmıştır. Hastalığın yayılımının ne zaman kontrol altına alınacağı, ne zaman tam bir tedavi ya da önleyici aşı bulunacağı halen belirsizliğini sürdürmektedir (Xu vd., 2020, s. 6). Çalışmanın amacı yukarıda da net bir şekilde belirtildiği gibi hastalığın tıbbi kısmı ya da ölüm ve vaka oranlarına dair istatistikler derlemek değildir. Hastalığa dair verilen bilgiler dünya çapında yaşanan krize tam olarak neyin nasıl sebep olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Covid-19 pandemisi dünya çapında bir paniğe yol açarak tüm sosyal alanları etkilemiş, ekonomiyi sekteye uğratmış, insanlar arası ve özellikle uluslararası etkileşimi neredeyse sıfıra düşürmüştür. Böyle bir kriz erken alınan önlemlerle en ucuz şekilde atlatılabilir (Bulduklu ve Karaçor, 2017; Aksu ve Deveci, 2009; Van der Heyden ve Nathaniel, 2020). Bu bağlamda oluşturulan araştırma kapsamına göre IMF’nin sınıflamış olduğu Başlıca Gelişmiş Ölkeler ve Gelişmekte Olan Ölkeler literatürdeki bilgilere dayanılarak oluşturulmuş olan ‘‘Pandemide Kriz Yönetimi Kriterleri’’ açısından değerlendirilmiştir.

İlk 14 günün hem hastalığın bulaşıcılığı hem de salgının yaygınlığının artması açısından kritik bir öneme sahip olduğu bilinmektedir. Ayrıca ekonomik olarak alınan önlemlerin de bu kritik zamana paralel bir şekilde yapılacak olmasının önemi de Van der Heyden ve Nathaniel (2020) tarafından vurgulanmıştır. Bilimsel çalışmalara dayanılarak hazırlanmış olan değerlendirme yöntemine göre ölkeler puanları açısından en

yüksek puanı Türkiye (100 puan), en düşük puanı ise Kanada, Fransa, Rusya, Malezya (10 puan) almıştır. Bu çalışma kapsamına göre kriz yönetiminde en başarılı ülkenin açık bir şekilde Türkiye olduğu görülmektedir. Literatürde kriz yönetimine dair yapılması gerekenleri mevcut pandemi durumu da göz önünde bulundurulduğunda dikkate alınan ilk 14 günlük süre açısından tam anlamıyla gerçekleştiren tek ülke Türkiye'dir. Bir puan sıralaması yapıldığında; Polonya (80 puan), Arjantin (80 puan) ve İran (70 puan) şeklinde bir sıralama görülmektedir. İncelenen 14 ülkeden en başarılı 4 tanesinin Başlıca Gelişmiş Ülkelerden değil Gelişmekte Olan Ülkelerden olması dikkat çekici bir sonuçtur.

Van der Heyden ve Nathaniel (2020) ölüm, vaka gibi sayıların tek başına incelenmesinin yanıltıcı olabileceğinden bahsetmektedir. Bu açıdan bakıldığında incelenen ülkelerdeki vaka sayısı, ölüm sayısı, iyileşme sayısı gibi bilgiler ve bunlara dair istatistikler kriz yönetiminin doğru gerçekleştirilip gerçekleştirmediğini göstermez. Araştırmaya dair bilgiler toplanırken en çok dikkat çeken bilgilerden birisi Japonya'da sokağa çıkma yasağı getirilmesinin devlet yönetimi tarafından hakaret olarak algılanmasıdır. Japonya bu kriterden puan alamamasına rağmen Johns Hopkins Üniversitesi verilerine (2020) göre hastalığın ilk yayılma sürecinde olumlu bir profil çizmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi pandemi süreci halen devam etmekte ve dünyanın bundan tam olarak ne zaman kurtulacağı hala bir muammadır. Diğer bir taraftan ABD, Kanada, Fransa, Rusya, Almanya gibi bazı ülkelerde vaka sayıları ilk 15-20 günlük sürede düşük seviyelerde kalmış ve daha sonra çok daha hızlı bir şekilde yükselmiştir. Her iki açıdan bakıldığında da bir ülke için kriz o ülkedeki ilk vakanın tespiti olarak ele alınmalıdır. Günümüz teknolojisinde iletişim artık saniyeler içinde gerçekleşmekte ve her kişi ya da her kuruluş dünyanın herhangi bir yerinde gerçekleşen bir duruma dair bilgi edinebilmektedir. İlgili ve yetkili kurumlar olayın ciddiyetini, eğer önlem alınmazsa çok daha büyük bir tehdit olabileceğini açıklarken gerekli önlemleri almamak bir ülkenin kriz yönetimini gerçekleştiremediğinin tek göstergesidir.

Bu çalışmanın sonuçlarına göre gerekli önlemleri vaktinde alan ve alamayan ülkeler yukarıda değerlendirme kısmında net bir şekilde görülmektedir. IMF ekonomik sınıflandırmalarına göre Başlıca Gelişmiş Ülkelerin ortalama puanları, incelenen Gelişmekte Olan Ülkelerin ortalama puanlarından oldukça düşüktür. Benzer şekilde Başlıca Gelişmiş Ülkelerin İnsani Gelişme Endeksi puanları açısından bakıldığında da benzer bir durum söz konusudur. Puanları Gelişmekte Olan Ülkelere göre daha yüksek olan Başlıca Gelişmiş Ülkeler kriz yönetiminde açık ara daha başarısız olmuştur.

Tablo 4 incelendiğinde belirlenen her kriterin hemen hemen her ülke tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Ancak burada önemli olan ne zaman gerçekleştirildiğidir. Dünya çapında bir kriz haline gelen Covid-19 pandemisini ciddiye almayan ya da olayın ciddiyetini ve vahametini daha geç kavrayan kriz yöneticilerinin önlem ve tedbirleri almakta geciktirdiği aşikardır. Yanlışından dönen ya da önlem almakta geç kalan ülkelerin belirlenen kriterleri eninde sonunda gerçekleştirmesi bu kriterlerin doğru bir şekilde belirlendiğinin en büyük göstergesidir.

Kriz yönetiminin değerlendirmesi amacıyla yapılan bu çalışmada kriz yönetiminin vaktinde alınan kararlarla ve erken önlemlerle gerçekleşip gerçekleşmediği tespit edilmiştir. Yukarıda da net bir şekilde belirtildiği gibi kriz yönetiminin sonuçları olarak ölüm, vaka gibi sayı ve bunlara dair çeşitli istatistikler ele alınmamıştır. Bu gibi verilerin kriz yönetiminin sonuçları arasında olmadığı düşünülmektedir. Bunun en büyük sebebi ülkeler arasındaki kültürel farklılıklar, ülkeler arasındaki giriş çıkışın yoğunluğu, ülkelerin turizm potansiyeli ve ziyaretçi sayıları, mevcut hastalığın mevsimsel ve sıcaklığa duyarlı olması gibi birçok farklı faktörün mevcudiyetidir. Daha açık bir ifadeyle kriz yönetiminin başarısı sadece alınan kararlar ve bu kararların zamanı ile ilgilidir. Alınan kararlara, bunların vaktine ve tutarlılığına rağmen hastalığın seyri değişiklik gösterebilmektedir. Önemli olan kriz durumunda yapılması gerekenlerin net bir şekilde belirlenmesi ve uygulanmasıdır.

Daha sonra yapılacak çalışmalarda mevcut pandemi incelenecek ise kriterlere dair alınan kararların uygulama kısımları ayrıntılı bir şekilde incelenebilir. Teorikte ve pratikte oluşan farklılıklar ya da tutarsızlıkların da araştırılması tavsiye edilebilir. Araştırmanın farklı ülkeler ya da farklı sınıflar açısından da gerçekleştirilmesi düşünülebilir. Gerek duyulduğunda kriterlerin eklenip çıkarılması da yapılacak araştırmaların kapsamına göre belirlenebilir. Ayrıca bu çalışma kapsamında oluşturulan "Pandemide Kriz Yönetimi Kriterleri" farklı pandemilerde uygulanabileceği gibi bölgesel salgınlarda daha yerel kriz yöneticilerinin adımları üzerinde de uygulanabilir.

Bu çalışma ile sosyal bilimlerin alanı içinde olmayan bir salgın hastalığın yönetim bilimleri açısından değerlendirilmesi gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma ile henüz çok güncel bir konu olan pandemide kriz ve kamu yönetimine dair yer alan değerlendirmelerin bilime katkı sağlayabileceği ve daha sonraki çalışmalara

yol gösterebileceği düşünölmektedir. Ayrıca literatür ve güncel kaynaklar ışığında geliştirilen “Pandemide Kriz Yönetimi Kriterleri”nin kamu yönetimi ve yönetim bilimleri açısından bilimsel katkı sağlayabileceği düşünölmektedir.

Etik Beyan

“Koronavirüs (Covid-19) Pandemisinde Başlıca Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Kriz Yönetiminin Değerlendirilmesi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Acar, Y., (2020). Yeni koronavirüs (Covid-19) salgını ve turizm faaliyetlerine etkisi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 7-21.
- Akdağ, M. ve Arklan, U. (2013). Kamu yönetiminde kriz yönetimi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(4), 33-55.
- Aksu, A. ve Deveci, S. (2009). İlköğretim okulu müdürlerinin kriz yönetimi becerileri. *e-Journal of New World Sciences Academy Education Sciences*, 4(2), 448-464.
- Aksu, A. (2009). Kriz yönetimi ve vizyoner liderlik. *Journal of Yasar University*, 4(15), 2435-2450.
- Balboni, A., Battilani, M. ve Proserpi, S. (2012). The SARS-like coronavirus: The role of bats and evolutionary relationships with SARS coronavirus. *New Microbiologica*, 35, 1-16.
- Bulduklü, Y. ve Karacıor, S. (2017). Sağlık hizmetlerinde kriz iletişimi ve yeni medya. *Atatürk İletişim Dergisi*, 14(Sağlık İletişimi Özel Sayı), 279-296.
- Can, H. (2002). *Organizasyon ve Yönetim* (6. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Can, H. (2005). *Organizasyon ve Yönetim*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Coombs, W. T. (2007). Crisis management and communications. Published by the Institute for Public Relations, December 2007.
- Cortegiani, A., Ingoglia, G., Ippolito, M., Giarratano, A. ve Einav, S. (2020). A systematic review on the efficacy and safety of chloroquine for the treatment of COVID-19. *Journal of Critical Care*, <https://doi.org/10.1016/j.jcrc.2020.03.005>
- Demirtaş, H. (2000). Kriz yönetimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 6(23), 353-373.
- Denis, M., Vandeweerd, V., Verbeke, R. ve Van der Vliet, D., (2020). Overview of information available to support the development of medical countermeasures and interventions against COVID-19. https://rega.kuleuven.be/if/corona_covid-19. Transdisciplinary Insights- Living Paper.
- Garcia, H. F. (2006). Effective leadership response to crisis. *Strategy & Leadership*, 34(1), 4-10.
- Haşit, G. (2000). *İşletmelerde kriz yönetimi ve Türkiye'nin büyük sanayi işletmeleri üzerinde yapılan araştırma çalışması*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakóltesi Yayınları.
- Hittle, B. ve Leonard, K. M. (2011). Decision making in advance of a supply chain crisis. *Management Decision*, 49(7), 1182-1193.
- <http://hdr.undp.org/>
- <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2019>
- <http://www.legislation.gov.uk/uksi/2020/289/contents/made>
- <http://www.moh.gov.my/index.php/pages/view/2019-ncov-wuhan>
- <http://www.president.ir/en>
- <http://www.salute.gov.it/nuovocoronavirus>
- <https://corona.cbddo.gov.tr/>
- <https://coronavirus.jhu.edu/map.html>
- <https://covid19.saglik.gov.tr/>
- <https://covid19.tubitak.gov.tr/>
- <https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/>
- https://france-visas.gouv.fr/en_US/web/france-visas/professional-internship
- <https://google.com/covid19-map/?hl=tr>
- <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/covid19>
- <https://konstytucyjny.pl/jerzy-zajadlo-demokracja-deliberatywna-w-pulapce/>
- https://web.archive.org/web/20200316025200/https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/haberler/ncov/2019-nCov_Hastal_Salk_alanlar_Rehberi.pdf
- https://web.archive.org/web/20200330182328/https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/depo/afisler/COVID-19_Kitapcik_A6.pdf
- <https://www.argentina.gob.ar/salud/coronavirus-COVID-19>
- <https://www.argentina.gob.ar/salud/noticias>
- <https://www.canada.ca/en/public-health/services/diseases/2019-novel-coronavirus-infection.html>

- https://www.cas.go.jp/jp/influenza/novel_coronavirus.html
- <https://www.deutschland.de/en/news/coronavirus-in-germany-informations>
- <https://www.gov.uk/guidance/coronavirus-covid-19-information-for-the-public>
- https://www.grip.gov.tr/depo/saglik-calisanlari/ulusal_pandemi_plani.pdf
- http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2019_overview_-_english.pdf
- <https://www.icisleri.gov.tr/65-yas-ve-ustu-ile-kronik-rahatsızlığı-olanlara-sokaga-cikma-yasagi-genelgesi>
- https://www.mhlw.go.jp/stf/seisakunitsuite/bunya/0000164708_00001.html
- <https://www.pzh.gov.pl/>
- https://www.rki.de/DE/Content/InfAZ/N/Neuartiges_Coronavirus/Ergaenzung_Pandemieplan_Covid.pdf?__blob=publicationFile
- https://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=bffe89ae-3ea2-11ea-a1a2-6d7c2a5a4754
- <https://www.un.org/en/sections/about-un/official-languages/index.html>
- <https://www.usa.gov/coronavirus>
- <https://www.weforum.org/agenda/2020/03/covid-responsible-businesses-during-the-coronavirus-pandemic/>
- <https://www.who.int/china/news/detail>
- <https://www.who.int/dg/speeches/detail>
- <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>
- <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>
- <https://www.worldometers.info/coronavirus/>
- <https://xn--80aesfpebagmfblc0a.xn--p1ai/>
- Kadıbeşegil, S., (2001). *Kriz geliyor der! Kriz İletişimi ve yönetimi*. İstanbul: Mediacat Yayınları.
- Korkmazıyürek, H. ve Basım, N. (2008). *İş modeli ve kriz yönetimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Li, X., Zai, J., Wang, X. ve Li, Y. (2020). Potential of large 'first generation' human-to-human transmission of 2019-nCoV. *Journal of Medical Virology*, 92, 448-454.
- Longstaff, P. H. ve Yang, S. (2008). Communication management and trust: Their role in building resilience to "surprises" such as natural disasters, pandemic flu, and terrorism. *Ecology and Society*, 13(1), 3.
- Maya, İ. (2014). Kamu ilkokullarında yöneticilerin sergiledikleri kriz yönetimi beceri düzeylerine ilişkin öğretmen görüşleri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 12(23), 209-235.
- Men, K., Wang, X., Li, Y., Zhang, G., Hu, J., Gao, Y. ve Han, H. (2020). Estimate the incubation period of coronavirus 2019 (COVID-19). *medRxiv preprint* doi: <https://doi.org/10.1101/2020.02.24.20027474>.
- Mitroff, I. I. (1994). Crisis management and environmentalism: A natural fit. *California Management Review*, Winter, 101-113.
- Narbay, M. Ş. (2005). *Kriz iletişiminde halkla ilişkilerin rolü* (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Nishiura, H., Jung, S. M., Linton, N., Kinoshita, R., Yang, Y., Hayashi, K., Kobayashi, T., Yuan, B. ve Akhmetzhanov, A. R. (2020). The extent of transmission of novel coronavirus in Wuhan, China, 2020. *Journal of Clinical Medicine*, 9(330), 1-5
- Panos, E., Dafni, P., Kostas, G. ve Zacharoula, M., (2009). Crisis management in the health sector; Qualities and characteristics of health crisis managers. *International Journal of Caring Sciences*, 2(3), 105-107.
- Quah, T. R. ve Hin-Peng, L. (2004). Crisis prevention and management during SARS outbreak. *Singapore Emerging Infectious Diseases*, 10(2), 364-368.
- T.C. SAĞLIK BAKANLIĞI, 2019-Ncov HASTALIGI SAĞLIK ÇALIŞANLARI REHBERİ (Bilim Kurulu Çalışması) OCAK, 2020.
- Ul Haq, M. (1989). Human Development Report. *United Nations Development Programme*.
- Van der Heyden, L. ve Nathaniel, P. (2020). A Crisis Management Blueprint for COVID-19. <https://knowledge.insead.edu/operations/a-crisis-management-blueprint-for-covid-19-13716>, April 3, 2020.
- Wang, L. F., Shi, Z., Zhang, S., Field, H., Daszak, P. ve Eaton, B. T. (2006). Review of bats and SARS. *Emerging Infectious Diseases*, 12, 1834.
- Xu, j., Zhao, S., Teng, T., Abdalla, A. E., Zhu, W., Xie, L., Wang, Y. ve Guo, X., (2020). Systematic comparison of two animal-to-human transmitted human coronaviruses: SARS-CoV-2 and SARS-CoV. *Viruses*, 12(244), 1-17.
- Zhu, N., Zhang, D., Wang, W., Li, X., Yang, B., Song, J., Zhao, X., Huang, B., Shi, W., Lu, R., Niu, P., Zhan, F., Ma, X., Wang, D., Xu, W., Wu, G., Gao, G. F., Phil, D. ve Tan, W. (2020). A novel coronavirus from patients with pneumonia in China, 2019. *The New England Journal of Medicine*, 382(8), 727-733.

EXTENDED ABSTRACT

The COVID-19 is a common human pathogen that is known as common cold and causes minor acute respiratory tract diseases. A number of local health clinics reported some pneumonia cases from a fishery market and seafood wholesaling in Wuhan, Hubei Province of China in the late December, 2019 (Zhu vd., 2020, p. 727; Acar, 2020, p. 8; T.C. Sağlık Bakanlığı Covid-19 Rehberi, 2020, p. 5; WHO, Coronavirus Disease (COVID-19) Outbreak, 2020). The temporary name of new coronavirus viral pneumonia outbreak emerged in Wuhan in 9 January 2020 is officially identified as 2019-nCoV (<https://www.who.int/china/news/detail>). The disease is named as COVID-19, in other terms "SARS-

CoV-2” by WHO in 11 February 2020 (<https://www.who.int/dg/speeches/detail>). The disease caused by SARS-CoV-2 is called “coronavirus disease 2019” (COVID-19). WHO declared it as a pandemic in 11 March 2020 and announced that COVID-19 had spread all over the world.

In the literature, some researchers approached the crisis in view of lacking in interference to the circumstances that threatens the existence of entity, society and country; and some other researchers approached it in the perspective of obligation of overcoming the unexpected circumstances (Aksu, 2009, p. 2436). It is certain that crises are so unexpected situations; however, it is inevitable that a difference emerges between those who prepared themselves against the unexpected situation and those did not (Kadıbeşegil, 2003, p. 55). The success in crisis management is directly connected to receiving the signals of crisis promptly and the ability to constitute the necessary precautions (Can, 2002, p. 333). Van der Heyden and Nathaniel (2020) state that world leaders fluctuate against this crisis, asserting the number of crises in world history as big as COVID-19 pandemic that we suffer today is extremely slight. The authors categorize the five stages of crisis management, also to be used in COVID-19 crisis with “5E” (Van der Heyden ve Nathaniel, 2020):

Stage 1- Engage: Participate in framing the crisis and make the framing right.

Stage 2- Explore: Explore the crisis and how to struggle against it.

Stage 3- Explain: Explain what to decide, why and how to work, then take the action.

Stage 4- Execute: Conduct with focusing and constant monitoring.

Stage 5- Evaluate: Improve, learn and adapt you’re strive along with your leadership as you receive new information and feedback.

The purpose of this study is to evaluate the crisis management skills of major advanced economies and some emerging and developing economies during Coronavirus (Covid – 19) which was spread around the world and announced pandemic, that is to say a global disease by WHO on 11 March 2020. In line with this objective, countries’ approaches to crisis in the first 14 days beginning from the outbreak were examined and comparison according to IMF economic classification is among study objectives. The onset of crisis is taken as 14 days period after the announcement of first official incidence for each country. The major advanced economies are consisting of Italy, the USA, the UK, Japan, Canada, France, Germany. Although there are more than a hundred emerging and developing economies, seven of them are detected for this study due to their effectiveness in this course. Their ranks in Human Development Index are also taken into consideration while determining the emerging and developing economies of the study.

When this study was conducted, the worldwide pandemic was on going and the number of incidents and deaths was increasing everyday both in Turkey and the world. The number of afflicted to disease were almost 1,5 million and death toll was more than 85 thousands. When to take the spread of disease under control and to find a cure or vaccine are still uncertain (Xu et. al., 2020, p. 6).

It’s certain that the first 14 days have a critical importance in terms of both the transmission of disease and the rise of pandemic extensiveness. Moreover the importance of taking economic measures during this critical period is emphasised by Van der Heyden and Nathaniel (2020). According to evaluation method prepared by scientific studies, Turkey had the highest score (100), while Canada, France, Russia, and Malaysia got the lowest (10). Within the scope of this study, it can be seen that the most successful country in crisis management is explicitly Turkey.

According to IMF economic classification, the average scores of major advanced economies are relatively lower than emerging and developing economies that were analysed. Likewise, the results are similar for advanced economies when Human Development Index scores are considered. Major advanced economies that have much more higher scores than emerging and developing countries were significantly less successful.

It’s thought that the evaluation for crisis management and public administration for pandemic -which is a trending issue- may contribute to science and guide later studies with this study. In addition, “Crisis Management Criteria in Pandemic” which was formed in the view of literature and up-to-date sources can also provide scientific contribution in terms of public administration and management sciences.

İş Stresi ve Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İdari Personel Üzerine Bir Araştırma

Hüseyin GÜRBÜZ¹

Öz

Günümüzün en önemli sorunlarından biri olan stres ve stresin iş yaşamındaki etkileri strese maruz kalan kişiler üzerinde önemli sorunlara yol açmaktadır. Stres kişinin etkinliğini ve verimliliğini farklı yönlerde etkileyen bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada, stres kavramı, iş stresi ve kaynakları üzerinde durulmuş ve Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'nde çalışan idari personel üzerine uygulanan bir araştırma ile çalışanlarda strese neden olan faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca strese neden olan faktörler yapısal eşitlik modeliyle (YEM) test edilmiştir. Araştırma sonucunda, strese neden olan en önemli faktörün iş koşullarından kaynaklandığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Stres, İş stresi, Faktör analizi, Varyans analizi, Yapısal eşitlik modeli, İdari personel

Work Stress and a Research on the Administrative Staff of Eskişehir Osmangazi University

Abstract

One of the most important problems of today, stress and stress in business life causes important problems on people exposed to stress. Stress is a concept that affects the effectiveness and efficiency of a person in different ways. In this study, the stress concept, work stress, and stress resources are emphasized and a research was applied on the administrative staff working at the Eskişehir Osmangazi University and which factors that cause stress are tried to be determined. In addition, stress factors were tested with structural equation model (SEM). As a result of the research, it was determined that the most important factor causing stress was found by business conditions.

Key Words: Stress, Work stress, Factor analysis, ANOVA, Structural equation model, Administrative staff

Atıf İçin / Please Cite As:

Gürbüz, H. (2020). İş stresi ve Eskişehir Osmangazi Üniversitesi idari personel üzerine bir araştırma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1716-1730.

Geliş Tarihi / Received Date: 24.06.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 16.04.2020

¹ Doç. Dr. - Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, hgurbuz@ogu.edu.tr - ORCID:0000-0002-1085-9164

Giriş

Günümüzde giderek yaygınlaşan, insanların ve örgütlerin varlığını, performansını olumsuz yönde etkileyen stres çağımızın hastalığı olarak nitelenmektedir. Buna rağmen stresin kaynakları ve etkileri bireyler ve örgütler tarafından bilimsel anlamda yeterince bilinmemektedir. Stres nedeniyle oluşan sorunlar, genellikle o anki duruma göre yüzeysel olarak çözülmekte ve nedenleri araştırılmamaktadır. Bu nedenle, aynı ya da benzer sorunları, aynı örgütte değişik zamanlarda değişik bireyler tekrar yaşayabilmektedir.

Stres günümüzde, yaşantımızın doğal bir parçası haline gelmiştir. İnsanlar hangi sektörde çalışırsa çalışsın (kamu, özel ya da serbest) yaşamlarının büyük bir bölümünde yeteneklerini ve sınırlarını zorlayarak sürdürdüklerinden stres kavramıyla tanışması kaçınılmaz olmaktadır (Arıcan, 2011, s. 56).

Her sektörün verimli olabilmesi için, çalışanların bireysel kapasitesini mümkün olan en üst düzeye çıkarmasıyla gerçekleşir. Çalışanlar yaptıkları işten veya iş ortamından memnun oldukları, çalışma ortamındaki stresin minimum olduğu ölçüde bireysel motivasyonları artar ve dolayısıyla çalışmalarında verimli olurlar. Kamu kurum ve kuruluşlarında özel sektöre kıyasla insan sermayesinden en üst düzeyde yararlandığını söylemek zordur. Kamu sektöründe çalışanlarda özel sektöre göre işten çıkarılma korkusu, günlük işlerini yetiştirme gibi iş stresinin bir parçası olan etkenlerinin daha az olduğu söylenebilir (Gürbüz vd., 2014, s. 113-114).

Kamu kurum veya kuruluşlarında görev yapan memurların yaptıkları işin ağırlığı altında ezilmesi memurların stres seviyesini yükseltmektedir. Kamu ve/veya özel sektörde içerisinde verim sağlayabilmenin başında nitelikli personele sahip olmanın yanında kurumda çalışanların çalışmaya istekli olması gelir. Çalışma istekliliği ise bireyin kendisinden kaynaklandığı gibi yönetimin çalışanını nasıl güdelediğine de bağlıdır. Yönetimin desteği ile çalışanın istekliliği ve motivasyonu, dolayısıyla başarısı en üst düzeye çıkartılabilir. Yönetimin desteğini alan çalışanların, problemleri çözmede ve başarıya odaklanmakta daha istekli olacakları kabul edilmektedir. Kurumun çalışana sunduğu olanaklar çalışanın yeteneklerini kullanmada önemli belirleyicilerdir (Karakaya ve Ay, 2007, s. 57). Bu durumun çalışan tarafından bilinmesi de kişideki iş ortamı stresini bir ölçüde ortadan kaldırmaktadır.

Stres Kavramı

Latince *estricitia*, Fransızca'da *estrece* kelimesinden gelen stres, 17. yüzyılda felaket, bela, dert, keder, elem, 18 ve 19. yüzyıllarda ise güç, baskı, zor gibi anlamlarda objelere, kişiye, organlara ve ruhsal yapıya yönelik olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla stres, nesne ve kişinin bu tür güçlerin etkisi ile biçiminin bozulmasına karşı bir direnç anlamında kullanılmaya başlamıştır (Güçlü, 2001, s. 92; Baltaş ve Baltaş, 1998, s. 298; Aydın, 2008, s. 1-2).

Fransız fizyoloğu Claude Bernard stresi, organizmanın dengesini bozan uyarılar olarak tanımlamıştır (Keser, 2009, s. 49; Karasakal ve Yücebalkan, 2017, s. 375). Selye, stresi vücuda yüklenen herhangi bir özel olamayan isteme karşı, vücudun tepkisi (Selye, 1956, s. 54; Johnstone, 1989, s. 4) veya bireye yapılan etkilere özel olmayan tepki olarak tanımlamaktadır (Selye, 1974, s. 11; Güler vd., 2001, s. 2). Selye, stresi bireyin çevresel stresörlere karşı gösterdiği genel tepki olarak tanımlanmıştır (Cam, 2004, s. 2). Stres, bireyin karakterini içeren ve birey-çevre arasındaki ilişki ve çevresel olayların birey üzerinde oluşturduğu etkidir (Lazarus ve Folkman, 1984, s. 21; Göksel ve Tomruk, 2016, s. 319). Cüceloğlu ise stresi bireyin fiziki ve sosyal çevredeki uygun olmayan koşullar nedeniyle, fiziksel ve ruhsal olarak sınırlarının üzerinde harcadığı çaba şeklinde tarif etmektedir (Cüceloğlu, 1994, s. 321; Güçlü, 2001, s. 92).

Stres, birey ve çevre arasındaki etkileşim sonucunda oluşur. Streste dikkate alınması gereken bir tehlike söz konusudur. Stres, kısıtlama, fırsat, istek ve beklentilerle ilgilidir. Stres bireyin çalıştığı örgütün tümünü etkiler (Aydın, 2004, s. 52-54; Tutar vd., 2006, s. 189; Soysal, 2009, s. 19). Stres çalışanların davranışlarını, performanslarını ve diğer kurum çalışanlarıyla ilişkilerini etkilemektedir (Ceylan ve Ulutürk, 2006, s. 48; Karakaş ve Gökmen, 2017, s. 104).

İş Stresi

Stres, iş yaşamında önemli bir etkiye sahiptir. İş yaşamında stres; hem iş görenlerin ve hem de işverenlerin veriminde düşme, işe olan odaklanma oranındaki azalma gibi sonuçlar doğuran bir olgu ve bazı yazarlara göre de hastalık olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla stres, sonuçları itibariyle çözümlenmesi gereken bir sorun olarak, iş yaşamındaki bireyleri olumsuz yönde etkilemektedir (Çam, 2004, s. 2).

İş stresi çalışanların iş yerinde karşılaştıkları ve onları fizyolojik, psikolojik ve zihinsel olarak etkileyen, iş yerinin hedeflerine ulaşma noktasında olumlu ya da olumsuz sonuçları bulunan durumdur (Yüksel, 2014, s. 116). İş stresi, çalışan ve çevresi arasındaki etkileşim sonucu oluşan gerilim ve olumsuz psikolojik durum olarak tanımlanmaktadır (Yenihan vd., 2014, s. 39). İş stresi, çalışanların gündelik işlerini yapmasına engel olan ya da verimini azaltan davranışlar sergilemesine neden olan bir psikolojik durumdur. İş stresi çalışanların normal işlevlerini yerine getirmesini engellemekte ve dolayısıyla bireyin fiziksel ve zihinsel olarak tepki göstermesine neden olmaktadır (Gül, 2007, s. 319; Tekin, 2010, s. 33).

Örgütsel stres olarak da tanımlanan iş stresi, bireylerin normal işlevlerinden farklılaşmaya zorlayan değişmeler karşısında, onların işleriyle ve diğer insanlarla etkileşiminden kaynaklanan durumdur (Pehlivan, 1992, s. 792; Serinkan, vd., 2012, s. 23). İş yerinde çalışan bireylerin rol belirsizliği-rol çatışmasının; çalışanın performansını, verimliliğini ve iş memnuniyetini azalttığını bu durum sonucunda ise bireylerde tükenmişlik, tatminsizlik, kazalar, işten ayrılma isteği ve hastalıkların arttığı görülmektedir (Köse, 2015). İşvereninin alışan bireylerden beklediği verimlilik artışı, bireyin iş yerindeki istihdamını sürdürebilmek ve beklentilere karşılık verme çabaları, birey üzerinde strese yol açmaktadır (Yrr ve Keser, 2011, s. 169).

İş Stresinin Kaynakları

İş stresine yol açan faktörler bilim adamları tarafından çok farklı Şekilde sıralanmaktadır. İş yeri stresinin en önemli kaynaklarından başında rol belirsizliği ve rol çatışmasından gelmektedir. Rol atışması, farklı kaynaklardan birden çok talebin gelmesi sonucunda oluşmaktadır. Rol belirsizliği ise, örgütün çalışana rolü ile ilgili sınırlarını tam olarak bildirmemesi sonucu ortaya çıkmaktadır (Gül, 2007, s. 320). İş stresi; örgütün yapısında ve iş kolundan, bireyin kendinden kaynaklanan stres, davranış ortamından kaynaklanan stres, iş ortamındaki fiziksel ve sosyal çevreden kaynaklanan stres ve role bağlı stres tir (Soysal, 2009, s. 20).

İş yerindeki stres kaynakları; iş yükünün fazlalığı, işin bitirilme zamanının kısıtlılığı, denetimin niteliğinin düşük olması, yetkinin sorumlulukları karşılamada yetersiz kalması, politik havanın güvensizliği, rol belirsizliği, rol atışması, rol ile ilgili aşırı yük, örgüt ve bireyin değerleri arasında uyumsuzluk, birey ile işi arasında uyumsuzluk, çalışma koşulları, birey ile çalışma arkadaşları arasındaki sorunlu ilişkilerdir (Davis ve Newstrom, 1988, s. 422; Yıldız ve Güneş, 2017, s. 49). İş hayatında bir çok faktörün stres kaynağı olarak değerlendirilmesi mümkün olduğundan, örgütsel stres kaynaklarının pek çok sınıflandırmasının yapıldığı görülmüştür. Tablo 1'de iki farklı çalışmadan oluşturulan örgütsel stres kaynaklarına yer verilmiştir (Gökdeniz, 2005, s. 178; Ergül, 2012, s. 531-532; Tekin, 2010, s. 49; Akgündüz, 2006, s. 51-52).

Tablo 1. Örgütsel Stres Kaynaklarının Karşılaştırılması

Örgütsel Stres Kaynakları	rgtsel Stres Kaynakları
A- Görev Yapısına İlişkin Stres Kaynakları	A-İşin Gerekerlerinden Kaynaklanan Stres Kaynakları
a. Aşırı İş Yükü	a. Bıkkınlık
b. İşin Sıkıcı Olması	b. Kötü alışma Koşulları(evresel S K)
c. cret Yetersizliği	c. Zaman kısıtlaması
d. Yükselme Olanაęı	d. Aşırı İş Yükü
e. Çalışma Saatlerinin Uzun Olması	e. Aşırı Bilgi Yükü
f. Çalışma Koşulları	f. İş Tasarımı ve teknik sorunlar
B-Yetke Yapısına İlişkin Stres Kaynakları	B-rgtsel Rolden Kaynaklanan Stres Yapıcılar
a. Karar Verme	a. Rol atışması
b. Karara Katılma	b. Rol Belirsizliği
c-Yetkilerin Yetersizliği	c. İnanlardan Sorumlu olma
d. Çok Fazla Sorumluluk	d. Örgüt alanı
e. Değerlendirmede Adaletsizlikler	C-Mesleki Gelişimden Kaynaklanan Stres Yapıcılar
f. Yöneticilerin teşvik etmemesi	a. Yeterince İlerleyememe
C-retim Yapısına İlişkin Stres Kaynakları	b. Aşırı İlerleme
a. Zaman Baskısı	c. İş Güvenliğinin Eksikliği
2. Araç gereç yetersizliği	d. Engellenmiş Hırslar
c. Yeteneklerin işin gereklerine uygun olmaması	e. Başarı
d. Çalışmaların Karşılığını alamamak	

Tablo 1 - Devamı

Örgütsel Stres Kaynakları	Örgütsel Stres Kaynakları
D-Toplumsal Çevre ve Stres Kaynakları	D-İşteki İlişkilerden Kaynaklanan Stres Yapıcılar
E-Kümeleşme Yapısına İlişkin Stres Kaynakları / Örgütsel Yapı ve İklim İlişkin Stres Kaynakları	a. Astlarla ilişkiler
a. İş Ortamında Huzursuzluk	b. Üstlerle ilişkiler
b. Ast-Üst ve İş Arkadaşları İle Anlaşmazlık	c. Meslektaşlarla ilişkiler
c. Toplumsal Desteğin Düzeyi	E-Örgüt yapısı ve ikliminden kaynaklanan Stres Yapıcılar
d. İşyerinde Dedikodu Yapılması	a. Katılmanın olmayışı
F-Rol Yapısına İlişkin Stres Kaynakları	b. Bürokratik sorunlar
a. Rol Çatışması	c. Uyum baskısı
b. İş Gerekleri İle Kişilik Uyumsuzluğu	
c. Rol Belirsizliği	
G-Kültürel Yapıya İlişkin Stres Kaynakları	
a. İş Ortamında Görüş Farklılıkları	
b. Statü Düşüklüğü	
c. İş Çevresindeki Ortak Değer ve Normlara Uyum	

Kaynak: Pehlivan, İ. (1995), Yönetimde Stres Kaynakları, Personel Geliştirme Merkezi Yayınları, Ankara. s. 15-43; Artan, İ. (1986). Örgütsel Davranış, Örgütsel Stres Kaynakları ve Yöneticiler Üzerinde Bir Uygulama, Basisen Eğitim ve Kültür Yayınları, İstanbul. s. 67-103.

Yöntem

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı; bir kamu kurumu olan Eskişehir Osmangazi Üniversitesi idari personeline uygulanan anket aracılığıyla iş stresi düzeylerini belirlemektir. Literatürde iş stresi üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde genellikle banka çalışanları, emniyet personeli, askeri personel, sağlık sektörü personeli, muhasebe meslek çalışanları, otel işletmelerinde çalışan personel ve yöneticileri gibi daha çok strese maruz kalan kurumlarda çalışanlara uygulandığı görülmektedir. Çalışanın iş yerinde yaşadığı stres, çalışanın sadece iş yaşamındaki performansını ve iş arkadaşlarıyla olan ilişkilerinin değil, aynı zamanda aile yaşamını da etkileyecektir. Bu nedenle çalışanların sahip oldu iş stresinin nedenleri ve bu stresi meydana getiren sorunların çözümü çok önemlidir.

Araştırma Yöntemi

Araştırmanın evreni Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'nde 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu'na tabii çalışan 1567 idari personel oluşturmaktadır. Çalışma 1-25 Haziran 2017 yılında, basit tesadüfi örnekleme yöntemine göre örnekleme seçilen İİBF, Mühendislik Fak., Fen-Ed. Fak ve Rektörlük idari personeline anket formu dağıtılarak 160 anket değerlendirilmiştir.

Örnek hacmi, %95 güven aralığı ve %7 hata payı ile 174 olarak hesaplanmıştır (<https://www.surveysystem.com/sscalc.htm>). Toplamda 220 idari personele uygulanan anketlerden 190 geri dönüş sağlanmış, hatalı ve eksik anketler değerlendirmeye alınmamıştır. Anket geri dönüşüm oranı %86'dır.

Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde demografik özelliklerle ilgili 7 adet soru yer almaktadır. Anketin ikinci bölümünde stres kaynaklarına ilişkin 16 adet sorudan oluşmaktadır.

Anketin ikinci bölümündeki stres kaynaklarına ilişkin sorular "Healthy Island Resorts-Queens and Government Tropical Public Health Unit Network December 2001" tarihli sayısında yer alan "Stress at Work" araştırmasında uygulanan anket formundan yararlanılmıştır (Queensland Health, 2001: 1). Anketteki sorular uzmanlar tarafından Türkçeye ve tekrar İngilizceye çevrilerek test edilmiştir. 50 örnekleme uygulanan pilot çalışma sonucunda Cronbach Alpha değeri %76 bulunmuştur.

Ankette stresle ilgili önermelere verilecek cevaplar için 5'li Likert Ölçeği kullanılmıştır (1: Asla, 2: Nadiren, 3: Bazen, 4:Genellikle, 5: Her zaman). Araştırmaya katılanlardan, kendilerine en uygun gelen seçeneği doldurmaları istenmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen veriler SPSS ve Lisrel programları kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada elde edilen verilerin frekansları yorumlanmış ve faktör analizi sonucunda elde edilen faktörlerle demografik özellikler arasındaki anlamlı bir farklılık olup olmadığı t-testi ve F- testiyle (varyans analizi) incelenmiştir. Ayrıca faktör analizi sonucu elde edilen bulgular yapısal eşitlik modeliyle (YEM) test edilmiştir.

Bulgular

Kişisel Bilgiler ve stresin çalışanlar üzerine etkisini ölçmeye yönelik uygulanan anket formundan elde edilen veriler şu şekilde özetlenebilir. Anket formunun uygulandığı 160 kişinin 82'si kadın(%51,2), 78'i erkektir(48,8). Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere çalışanların %50,7'lik oranla 35-45(58 kişi) yaş arası ile 45 yaş ve üzeri (23 kişi) olması nedeniyle daha çok orta yaşta kişilerden oluşmaktadır. Lisans mezunu 92, lisansüstü eğitim yani yüksek lisans ve doktora mezunu 24 kişi bulunmakta olup ankete katılan idari personelin eğitim seviyesinin yüksek olduğu görülmektedir. Toplam çalışma sürelerine bakıldığında 58 kişinin 10-20 yıl arası 26 kişinin 20 yıl ve üzeri olduğu ve deneyimlerinin fazla olduğu anlaşılmaktadır. Kurumda çalışma sürelerine bakıldığında 15 kişinin 1 yıldan az, 68 kişinin 1-5 yıl arası olduğu toplam çalışma süreleri ile kıyaslandığında daha önce başka bir kurumda çalıştıktan sonra üniversiteye geçtikleri anlaşılmaktadır. Aşağıdaki tablolarda Eskişehir Osmangazi Üniversitesinde çalışan idari personelin demografik özelliklerinin frekans ve yüzdeleri tablo 2'de, ifadelere verdikleri cevapların frekans, yüzde ve ortalamaları ise tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 2. Eskişehir Osmangazi Üniversitesinde Çalışan İdari Personelin Demografik Özellikleri

Demografik özellikler		N	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	82	51,2
	Erkek	78	48,8
Medeni durum	Bekâr	57	35,6
	Evli	103	64,4
Yaş	25'den az	8	5
	25-30 yaş	43	26,9
	30-35 yaş	28	17,5
	35-45 yaş	58	36,3
	45 yaş ve üzeri	23	14,4
Öğrenim durumu	Orta öğretim	20	12,5
	Önlisans	24	15
	Lisans	92	57,5
	Yüksek l. /doktora	24	15
Toplam çalışma süresi	1 yıldan az	8	5
	1-5 yıl	49	30,6
	5-10 yıl	19	11,9
	10-20 yıl	58	36,3
	20 yıl ve üzeri	26	16,3
Kurumda toplam çalışma süresi	1 yıldan az	15	9,4
	1-5 yıl	68	42,5
	5-10 yıl	23	14,4
	10-20 yıl	42	26,3
	20 yıl ve üzeri	12	7,5
Aylık geliriniz	1500 TL'den az	9	5,6
	1500-2000 TL	76	47,5
	2000-3000 TL	65	40,6
	3000-4000 TL	7	4,4
	4000 TL ve üzeri	3	1,9
Unvanınız	Müdür	9	5,6
	Şef	19	11,9
	Memur	124	77,5
	Teknik	8	5

Tablo 3. Eskişehir Osmangazi Üniversitesinde Çalışan İdari Personel Tarafından İfadelere Verilen Cevaplar

İfadeler	Her zaman		Genellikle		Bazen		Nadiren		Asla		Ortalama
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
Her gün, işe gitmek için can atıyorum.	8	5	23	14,4	60	37,5	42	26,3	27	16,9	2,6438
İşimi kendimi geliştirmem konusunda yeterli buluyorum.	10	6,3	73	45,6	31	19,4	25	15,6	21	13,1	3,1625
İşimde etkili ve yararlı olabileceğim konusunda kendime güveniyorum.	42	26,3	93	58,1	14	8,8	8	5	3	1,9	4,0188
İşyerinde benden ne beklediğinin farkındayım.	47	29,4	68	42,5	16	10	19	11,9	10	6,3	3,7688
İşimde kendimi güvende hissediyorum.	22	13,8	78	48,8	25	15,6	24	15	11	6,9	3,4750
İş hayatımda gelecek kaygısı yaşıyorum.	25	15,6	43	26,9	54	33,8	26	16,3	12	7,5	3,2688
İş arkadaşlarımla çalışmaktan keyif	43	26,9	50	31,3	44	27,5	14	8,8	9	5,6	3,6500
İş nedeniyle görüştüğüm insanlara ilgi gösteririm.	53	33,1	61	38,1	36	22,5	7	4,4	3	1,9	3,9625
İşyerinde sorunlar meydana geldiğinde, bunları yapıcı bir şekilde çözebileceğime inanıyorum.	49	30,6	61	38,1	33	20,6	12	7,5	5	3,1	3,8563
İşyerinde etkili bir destek ve denetim ağına sahibim.	6	3,8	62	38,8	42	26,3	39	24,4	11	6,9	3,0813
Hizmet içi eğitim programlarına katılmada arkadaşlarımla eşit şansa sahibim.	11	6,9	44	27,5	24	15,0	46	28,8	35	21,9	2,6875
Yöneticilerim, iş hayatımın yanında özel hayatımın da olduğunun farkında.	34	21,3	49	30,6	35	21,9	21	13,1	21	13,1	3,3375
İş arkadaşlarım işimde beni destekler.	38	23,8	69	43,1	32	20	14	8,8	7	4,4	3,7313
İş günü sonunda yeterli enerjim kalmıyor	10	6,3	39	24,4	48	30	44	27,5	19	11,9	2,8563
İş ve özel hayatımdaki sorumluluklar dengelidir.	35	21,9	65	40,6	35	21,9	17	10,6	7	4,4	3,6625
Ailem ve iş hayatım dışında kendime yeterli vakit ayırıyorum.	12	7,5	55	34,4	31	19,4	47	29,4	15	9,4	3,0125

Tablo 3'de ifadelere verilen yanıtların ortalamaları sırasıyla 1-1,80: Asla; 180-2,60: Nadiren, 2,60-3,40:Bazen; 3,40-4,20:Genellikle; 4,20-5,00:Her zaman şıklarına karşılık gelmektedir.

Tablo 3'de ifadelerin ortalamaları incelendiğinde en yüksek ortalamanın 4,0188 ile 'İşimde etkili ve yararlı olabileceğim konusunda kendime güveniyorum' olduğu ve bunu sırasıyla 3,9625 ve diğerlerinin izlediği görülmektedir. Katılımcılar ifadelerin %50'sine genellikle katıldıklarını, %50'sine ise bazen katıldıklarını belirtmişlerdir. İfadeler arasından en düşük ortalama ise 2,6438 ile 'Her gün, işe gitmek için can atıyorum'dur.

Birbirleri ile ilişkili veri yapılarını birbirinden bağımsız ve daha az sayıda yeni veri yapılarına dönüştürmek için araştırmada faktör analizi yapılmıştır.

Faktör Analizi Sonuçları

Veri setinin faktör analizine uygun olup olmadığını belirlemek için Barlett testi ve Kaiser-Meyer-Olkin(KMO) testi kullanılmıştır. Barlett testinin sonucu 995,212 ve p:0,001; KMO ise 0,754'dur. Barlett ve KMO testlerinin sonucuna göre veri seti faktör analizi için uygundur. Faktör sayısını belirlemede özdeğer istatistiği ile isimlendirilebilir ve yorumlanabilir faktörler elde etmek için ise varimax rotasyonu kullanılmıştır (Kalaycı v.d., 2006, s. 322).

Aşağıdaki tablolardan da anlaşılacağı üzere uygulanan faktör analizi sonucunda 16 ifade 4 faktör altında toplanmıştır. Her faktörde iki ve daha fazla ifade olması nedeniyle gruplanamayan ifade olmamıştır.

Tablo 4. Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans %	Cronbach Alpha
Faktör 1-İş Koşulları	5,233	32,705	0,714
S10-İşyerinde Etkili Bir Destek Ve Denetim Ağına Sahibim.	0,705		
S11-Hizmet İçi Eğitim Programlarına Katılmada Arkadaşlarımla Eşit Şansa Sahibim.	0,673		
S6-İş Hayatımda Gelecek Kaygısı Yaşıyorum.	0,644		
S14-İş Günü Sonunda Yeterli Enerjim Kalmıyor.	0,428		
S1-Her Gün, İşe Gitmek İçin Can Atıyorum.	0,406		
Faktör 2-Sorumluluklar	1,912	11,95	0,725
S4-İşyerinde Benden Ne Beklediğinin Farkındayım.	0,76		
S15-İş Ve Özel Hayatımdaki Sorumluluklar Dengelidir.	0,729		
S3-İşimde Etkili Ve Yararlı Olabileceğim Konusunda Kendime Güveniyorum.	0,678		
S2-İşimi Kendimi Geliştirmem Konusunda Yeterli Buluyorum.	0,583		
Faktör 3-İş Arkadaşları	1,42	8,875	0,776
S7-İş Arkadaşlarımla Çalışmaktan Keyif Alıyorum.	0,7		
S16-Ailem Ve İş Hayatım Dışında Kendime Yeterli Vakit Ayırıyorum.	0,653		
S12-Yöneticilerim, İş Hayatımın Yanında Özel Hayatımın Da Olduğunun Farkında.	0,612		
S13-İş Arkadaşlarım İşimde Beni Destekler.	0,604		
S5-İşimde Kendimi Güvende Hissediyorum.	0,59		
Faktör 4-İletişim	1,187	7,416	0,748
S8-İş Nedeniyle Görüştüğüm İnsanlara İlgi Gösteririm.	0,813		
S9-İşyerinde Sorunlar Meydana Geldiğinde, Bunları Yapıcı Bir Şekilde Çözebileceğime İnanıyorum.	0,811		
Kümülatif varyans:%60,946		Cronbach Alpha:%86	

Uygulanan ankette 16 ifade için güvenilirlik analizi yapılarak cronbach alfa değeri % 86 olarak belirlenmiştir. Tablo 4'de görüleceği üzere elde edilen faktörlerin güvenilirlik düzeyleri 0,714 - 0,776 arasında değer almakta ve güvenilirlik düzeyinin iyi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca araştırmada 1. faktör varyansın %32,75'ini, 2. faktör %11,95'ini, 3. faktör 8,875'ini, 4. faktör %7,416'ını açıklamaktadır.

Tek Yönlü Varyans Analizi

Cinsiyet ve medeni durumla, faktörler arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığı t testi ile araştırılmış ve testin sonucunda her iki değişken içinde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Yaş, eğitim durumu, toplam çalışma süresi, kurumdaki çalışma süresi, aylık gelir ve ünvanları gibi ikiden fazla grubun faktörlerle karşılaştırılması amacıyla tek yönlü varyans analizi (Anova) kullanılmıştır. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi idari personelin çalışanların yaşlarıyla stres boyutlarının varyans analizleri sonuçları Tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo 5. Eskişehir Osmangazi Üniversitesinde Çalışan İdari Personelin Yaşlarına Göre Stres Boyutlarının Varyans Analizi Sonuçları

		Kareler Toplamı	sd.	Kareler Ortalaması	F	P
İş Koşulları	Gruplar Arası	19,706	4	4,926	5,482	0,001
	Gruplar İçi	139,294	155	0,899		
	Toplam	159,000	159			
Sorumluluklar	Gruplar Arası	9,109	4	2,255	2,330	0,058
	Gruplar İçi	149,981	155	0,968		
	Toplam	159,000	159			
İş Arkadaşları	Gruplar Arası	8,478	4	2,120	2,183	0,073
	Gruplar İçi	150,522	155	0,971		
	Toplam	159,000	159			
İletişim	Gruplar arası	8,660	4	2,165	2,232	0,068
	Gruplar İçi	150,340	155	0,970		
	Toplam	159,000	159			

Varyans analizi sonucunda sorumluluklar (p=0,058), iş arkadaşları (p=0,073), iletişim (p=0,068) stres boyutlarıyla, idari personelin yaşları karşılaştırılmış p<0,05 değeri sağlanamadığından anlamlı bir fark bulunamamıştır. İş koşulları (F=5,482, p=0,001<0,05), stres boyutu ile idari personelin yaşları arasındaki ise anlamlı bir fark olduğu anlaşılmıştır.

Bu farklılığın hangi yaş grubundan kaynaklandığının araştırılmasında, grupların varyanslarının homojen olmaması nedeniyle Tamhane's T2 testiyle analiz edilmiştir. Analiz sonucunda 45 ve üzeri yaşı olan idari personelinin iş koşulları stres boyutunun daha fazla olduğu anlaşılmıştır.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi idari personelinin eğitimleriyle stres boyutlarının varyans analizleri sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Eskişehir Osmangazi Üniversitesinde Çalışan İdari Personelin Eğitimlerine Göre Stres Boyutlarının Varyans Analizi Sonuçları

		Kareler Toplamı	Sd.	Kareler Ortalaması	F	P
İş Koşulları	Gruplar Arası	3,309	3	1,103	1,105	0,349
	Gruplar İçi	155,691	156	0,998		
	Toplam	159,000	159			
Sorumluluklar	Gruplar Arası	0,830	3	0,277	0,273	0,845
	Gruplar İçi	158,170	156	1,014		
	Toplam	159,000	159			
İş Arkadaşları	Gruplar Arası	7,074	3	2,358	2,421	0,068
	Gruplar İçi	151,926	156	9,974		
	Toplam	159,000	159			
İletişim	Gruplar Arası	8,803	3	2,934	3,048	0,030
	Gruplar İçi	150,197	156	0,963		
	Toplam	159,000	159			

Tablo 6'ya göre iş koşulları ($p=0,349$), sorumluluklar ($p=0,845$), iş arkadaşları ($p=0,068$) stres boyutları ve idari personelin eğitimleriyle karşılaştırılması sonucunda $p<0,05$ olduğundan anlamlı bir fark bulunamamıştır. İletişim ($F=3,048$, $p=0,030<0,05$) stres boyutu ile idari personelin eğitimleri arasındaki karşılaştırmada ise anlamlı bir fark olduğu anlaşılmıştır. Yapılan post-hoc (Tamhane's T2) sınaması sonucunda, orta öğretim mezunlarının iletişim stres boyutunun daha fazla olduğu anlaşılmıştır.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi idari personelinin toplam çalışma süreleriyle stres boyutlarının varyans analizleri sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Eskişehir Osmangazi Üniversitesinde Çalışan İdari Personelin Toplam Çalışma Sürelerine Göre Stres Boyutlarının ANOVA Sonuçları

		Kareler	sd.	Kareler Ortalaması	F	P
İş Koşulları	Gruplar Arası	29,048	4	7,262	8,662	0,001
	Gruplar İçi	129,952	155	0,838		
	Toplam	159,000	159			
Sorumluluklar	Gruplar Arası	3,138	4	0,785	0,780	0,540
	Gruplar İçi	155,862	155	1,006		
	Toplam	159,000	159			
İş Arkadaşları	Gruplar Arası	10,834	4	2,709	2,833	0,26
	Gruplar İçi	148,166	155	0,956		
	Toplam	159,000	159			
İletişim	Gruplar Arası	13,546	4	3,387	3,609	0,008
	Gruplar İçi	145,454	155	0,938		
	Toplam	159,000	159			

Tablo 7'de incelendiğinde sorumluluklar ($p=0,540$) ve iş arkadaşları ($p=0,26$) stres boyutlarıyla, idari personelin toplam çalışma sürelerinin karşılaştırılması sonucunda anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p<0,05$). İş koşulları ($F=8,662$, $p=0,001<0,05$) ve iletişim ($F=3,609$, $p=0,008<0,05$) stres boyutları ile idari personelin toplam çalışma süreleri arasındaki karşılaştırmada ise anlamlı bir fark olduğu anlaşılmıştır.

İş koşulları ve idari personelin çalışma süreleri arasındaki farklılığın hangi gruptan kaynaklandığı belirlemek için (varyansların homojen olması nedeniyle) çoklu Tukey testi ile analiz yapılmış ve toplam çalışma süresi 1 yıldan az olan idari personelin iş koşulları stres boyutunun daha fazla olduğu anlaşılmıştır.

İletişim ve idari personelin çalışma süreleri arasındaki farklılığın hangi gruptan kaynaklandığı belirlemek için (varyansların homojen olmaması nedeniyle) Tamhane's T2 testiyle analiz yapılmış ve

toplam çalışma suresi 1-5 yıl arasında olan idari personelin iletişim stres boyutunun daha fazla olduğu anlaşılmıştır.

Eskişehir Osmangazi niversitesi idari personelinin kurumda toplam çalışma sureleri ile stres boyutlarının varyans analizleri sonuçları ise Tablo 8'deki gibidir.

Tablo 8. *Eskişehir Osmangazi niversitesinde alışan İdari Personelin Kurumda alışma Surelerine Göre Stres Boyutlarının ANOVA Sonuçları*

		Kareler	sd.	Kareler Ortalaması	F	P
İş Koşulları	Gruplar Arası	9,960	4	2,590	2,590	0,039
	Gruplar İçi	149,040	155	0,962		
	Toplam	159,000	159			
Sorumluluklar	Gruplar Arası	2,252	4	0,563	0,557	0,694
	Gruplar İçi	156,748	155	1,011		
	Toplam	159,000	159			
İş Arkadaşları	Gruplar Arası	12,196	4	3,049	3,219	0,014
	Gruplar İçi	146,804	155	0,947		
	Toplam	159,000	159			
İletişim	Gruplar Arası	10,424	4	2,606	2,719	0,032
	Gruplar İçi	148,576	155	0,959		
	Toplam	159,000	159			

Tablo 8'de görüleceği üzere idari personelin kurumda çalışma sureleriyle, sorumluluk stres boyutu arasında ($F=0,557$; $p=0,694<0,05$) istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunamamıştır. İş koşulları ($F=2,590$; $p=0,039<0,05$), iş arkadaşları ($F=3,219$; $p=0,014<0,05$) ve iletişim ($F=2,719$; $p=0,032<0,05$) stres boyutlarıyla, idari personelin kurumda çalışma sureleri arasında anlamlı bir fark olduğu anlaşılmıştır.

Post-hoc sınaması öncesinde yapılan homojenite testi sonucunda grupların varyanslarının homojen olmaması nedeniyle, Tamhane's T2 testiyle analiz yapılmış ve;

- Kurumda alışma suresi 1-5 yıl olanların iş koşulları stres boyutunun 20 yıl ve üzeri olan idari personele göre az,
- Kurumda alışma suresi 1 yıldan az olan idari personelin iş arkadaşlarıyla stres boyutunun diğer gruplara göre daha az,
- Kurumda alışma suresi 1-5 yıl olanların, 5-10 yıl arası çalışma suresi olan idari personele göre iletişim stres boyutunun daha az olduğu anlaşılmıştır.

Eskişehir Osmangazi niversitesi idari personelinin aylık gelirleri ile stres boyutlarının varyans analizi sonuçları Tablo 9'daki gibidir.

Tablo 9. *Eskişehir Osmangazi niversitesinde alışan İdari Personelin Aylık Gelirlerine Göre Stres Boyutlarının ANOVA Sonuçları*

		Kareler	sd.	Kareler Ortalaması	F	P
İş Koşulları	Gruplar Arası	19,203	4	4,801	5,323	0,001
	Gruplar İçi	139,797	155	0,902		
	Toplam	159,000	159			
Sorumluluklar	Gruplar Arası	5,834	4	1,458	1,476	0,212
	Gruplar İçi	153,166	155	0,988		
	Toplam	159,000	159			
İş Arkadaşları	Gruplar Arası	11,847	4	2,962	3,120	0,017
	Gruplar İçi	147,153	155	0,949		
	Toplam	159,000	159			
İletişim	Gruplar Arası	2,402	4	0,601	0,594	0,667
	Gruplar İçi	156,598	155	1,010		
	Toplam	159,000	159			

Tablo 9 incelendiğinde sorumluluklar ($p=0,212$), iletişim ($p=0,667$) stres boyutlarıyla, idari personelin aylık gelirleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. İş koşulları ($F=5,323$; $p=0,001<0,05$), iş arkadaşları

($F=3,120$; $p=0,017<0,05$) stres boyutlarıyla, idari personelin aylık gelirleri arasındaki karşılaştırmada ise anlamlı bir fark olduğu anlaşılmıştır.

İş arkadaşları ve idari personelin aylık gelirleri arasındaki farklılığın araştırılmasında grupların varyanslarının homojen olması nedeniyle çoklu Tukey testiyle analiz yapılmış ve aylık gelirleri 1500TL'den az olan idari personelin, iş arkadaşları stres boyutunun daha fazla olduğu anlaşılmıştır.

İş koşulları ve idari personelin aylık gelirleri arasındaki farklılığın incelenmesinde, grupların varyanslarının homojen olmaması nedeniyle Tamhane's T2 testiyle analiz yapılmış ve aylık gelirleri 1500-2000TL olan idari personelin, iş koşulları stres boyutunun 2000-4000TL arasında olanlara göre daha az olduğu anlaşılmıştır.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi idari personelinin ünvanlarına göre stres boyutlarının varyans analizleri sonuçları aşağıdaki Tablo 10'daki gibidir.

Tablo 10. Eskişehir Osmangazi Üniversitesinde Çalışan İdari Personelin Ünvanlarına Göre Stres Boyutlarının ANOVA Sonuçları

		Kareler Toplamı	sd.	Kareler Ortalaması	F	P
İş Koşulları	Gruplar Arası	10,248	3	3,416	3,582	0,015
	Gruplar İçi	148,752	156	0,954		
	Toplam	159,000	159			
Sorumluluklar	Gruplar Arası	1,002	3	0,334	0,330	0,804
	Gruplar İçi	157,998	156	1,013		
	Toplam	159,000	159			
İş Arkadaşları	Gruplar Arası	7,456	3	2,485	2,558	0,057
	Gruplar İçi	151,544	156	0,971		
	Toplam	159,000	159			
İletişim	Gruplar Arası	6,462	3	2,154	2,203	0,090
	Gruplar İçi	152,538	156	0,978		
	Toplam	159,000	159			

Tablo 10'a göre sorumluluklar ($p=0,804$), iş arkadaşları ($p=0,057$), iletişim ($p=0,090$) stres boyutlarıyla, idari personelin ünvanlarıyla karşılaştırılması sonucunda anlamlı bir fark bulunamamıştır. İş koşulları ($F=3,582$; $p=0,015<0,005$) stres boyutu ile idari personelin ünvanları arasındaki karşılaştırmada anlamlı bir fark bulunmuştur.

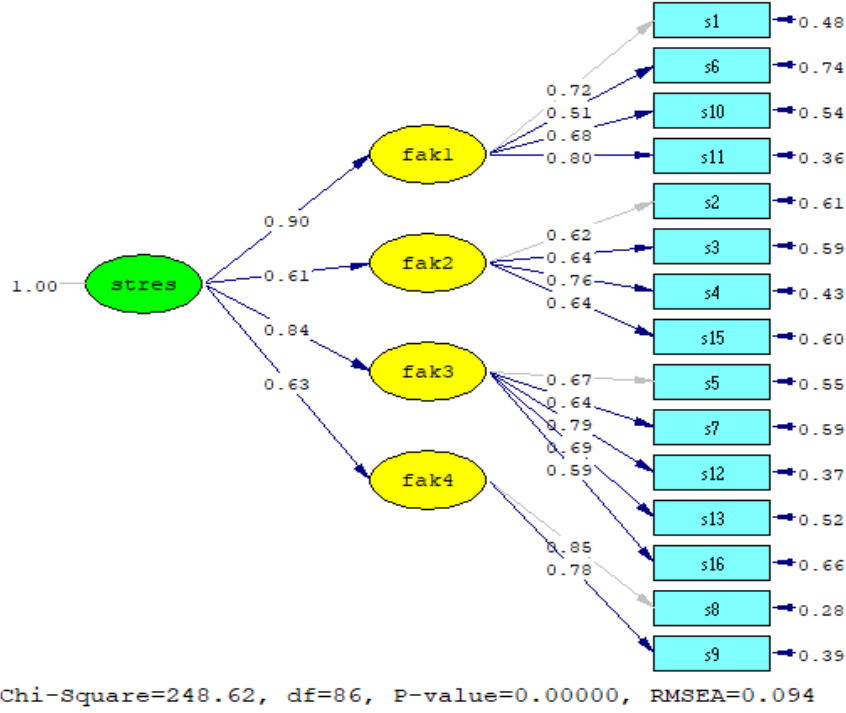
Bu farklılık (grupların varyanslarının homojen olmaması nedeniyle) Tamhane's T2 testi ile analiz edilmiş ve müdürlerin iş koşulları stres boyutunun memurlara göre daha fazla olduğu anlaşılmıştır.

Stres Faktörlerinin Yapısal Eşitlik Modeliyle(YEM) İncelenmesi

Yapısal Eşitlik Modelleri(YEM); gözlenen değişkenler ile gözlenemeyen (gizil-latent) değişkenler arasındaki nedensel ve ilişkisel olarak tanımlanması amacıyla kullanılan bir istatistiksel tekniktir (Gürbüz ve Yılmaz, 2016, s. 199; Aydın ve diğerleri, 2011, s. 391).

Yapısal eşitlik modellerinin amacı, eldeki verilerden faydalanarak ortaya çıkan sonuçların değişimini doğru olarak ifade edebilen bir denklem modeli oluşturabilmektir. Yapısal eşitlik modelleri, çoklu regresyon ve faktör analizinin kombinasyonudur (Gefen vd., 2000; Turunç vd., 2010, s. 213).

YEM analizlerinde, bütünleşik modelin uyumuyla ilgili testler tek ve iki aşamalı analiz yaklaşımıyla ele alınmaktadır. İki aşamalı yaklaşımda ise, ölçüm modeli ve yapısal model ayrı ayrı test edilir. Tek aşamalı yaklaşımda ise araştırma modelinin yapısal ve ölçüm kısımları aynı anda analize dahil edilerek yapısal eşitlik modelinin sonuçlarının elde edilir (Güngör, 2018, s. 79-80). Bu çalışmada tek aşamalı yaklaşım yöntem benimsenmiştir. Tek aşamalı yaklaşım sonucunda elde edilen modelin grafiği aşağıdaki gibidir.

Grafik 1. Stres Path Grafiği

Stres path grafiğindeki faktörlerin açılımı sırasıyla; fak1 (iş koşulları), fak2 (sorumluluklar), fak3 (iş arkadaşları), fak4 (iletişim)'dir.

Standartlaştırılmış yükler her bir gözlenen değişkenle, ilgili olduğu gizil değişkenler arasındaki korelasyonları göstermektedir. Korelasyon katsayıları 0.51-0.85 arasında değer almaktadır. YEM modeline göre fak1'de s14 değişkenin katsayısı 0.50'nin altında olduğu için modelden çıkartılmıştır. Fak1'in değişkenliğini en çok s11 (0.80) gözlenen değişkeni tarafından açıklandığı görülmektedir. Diğer faktörler incelendiğinde ise; fak2'yi s4 (0.76), fak3'ü s12 (0.79) ve fak4'ü en çok s8 (0.85) değişkeni açıklamaktadır. Buna göre stres modeli aşağıdaki gibidir:

$$\text{Stres} = 0.90\text{fak1} + 0.61\text{fak2} + 0.84\text{fak3} + 0.64\text{fak4}$$

Stres (YEM) modeli incelendiğinde; fak1'in bir birim artması stres gizil değişkeninin 0.90 birim arttırmaktadır. Stresi arttıran ikinci faktör ise fak3'tür. Fak3'ün bir birim artması stresi 0.84 birim arttırmaktadır. Daha sonra ise sırasıyla fak4 ve fak2 gelmektedir.

Bu durumda; Stresi açıklamada en önemli faktörün fak1 (iş koşulları) ve fak3 (iş arkadaşları) kaynaklandığını, bunları ise fak4 (iletişim) ve fak2 (sorumluluklar)'ın takip ettiği görülmektedir

Uyum iyiliği değerleri incelendiğinde ise; stres modelinin tutarlı olduğu tablo 11'de görülmektedir. $\chi^2=248.62$, $df=86$, $p=0.00000$, $RMSEA=0.094$, $AGFI=0.90$, $GFI=0.93$, $CFI=0.97$ ve $NFI=0.93$ değerlerinin kabul edilebilir uyum düzeyine işaret ettiği görülmektedir (Schermmelleh-Engel vd. 2003: 52).

Tablo 11. Uyum İyiliği Değerleri

Uyum Ölçüleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Model Uyumu	Sonuç
χ^2 / df	$0 \leq \chi^2 / df \leq 2df$	$2df \leq \chi^2 / df \leq 3df$	2,89	Kabul Edilebilir Uyum
RMSEA	$0,00 \leq RMSEA \leq 0,05$	$0,05 \leq RMSEA \leq 0,10$	0,094	Kabul Edilebilir Uyum
NFI	$0,95 \leq NFI \leq 1,00$	$0,90 \leq NFI \leq 0,95$	0,93	Kabul Edilebilir Uyum
CFI	$0,95 \leq CFI \leq 1,00$	$0,95 \leq CFI \leq 0,97$	0,97	Kabul Edilebilir Uyum
GFI	$0,95 \leq GFI \leq 1,00$	$0,90 \leq GFI \leq 0,94$	0,93	Kabul Edilebilir Uyum
AGFI	$0,90 \leq AGFI \leq 1,00$	$0,85 \leq AGFI \leq 0,90$	0,90	Kabul Edilebilir Uyum

Kaynak: Schermelleh-Engel vd. (2003, s. 52)

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Stres hayatımızın kaçınılmaz bir parçasıdır. Bu durum yaşamımızın büyük bir bölümünü geçirdiğimiz iş hayatımızda etkisini daha çok hissettirmektedir. Ülkemizde özel sektöre kıyasla kamu sektöründe çalışma koşulları daha iyi olmakla beraber yine de artan kişisel beklentilerle birlikte çalışanları yeterince memnun etmemektedir.

Günümüzde gelişen çevre koşulları içerisinde kamu kurumlarının da belirli kalıplardan çıkması gerekmektedir. Bunu sağlayabilmek için kamu yöneticilerinin çalışanların memnuniyetini arttırmayı ön planda tutmaları gerekmektedir.

Çalışma hayatına girişte çalışanların yapacağı işle, iş ortamı ile ilgili beklentileri oldukça yüksek olmaktadır. Ancak çalışanların büyük çoğunluğu iş hayatında beklentilerinin önemli bir kısmını bulamamakta ve bu konuda stres yaşamaktadırlar. Benzer durum aynı kurumda uzun yıllar çalışanların yıllarca vermiş olduğu hizmet nedeniyle beklentilerini bulamaması durumunda da ortaya çıkmaktadır.

Çalışmada iş arkadaşları ile ilgili en fazla stres yaşan grubun 1500 TL'den az gelire sahip olan çalışanlar olduğu görülmektedir. Bu durum gelirin yükselmesi ile stresin azaldığını göstermekle birlikte, kamuda maaşların eğitim, çalışma yılı, unvana göre yükselmesi nedeniyle daha düşük maaş alanların daha az sorumluluk gerektiren işleri yapıyor olmaları nedeniyle iş arkadaşlarına karşı daha negatif tutum sergilediklerini göstermektedir.

İş hayatına başlangıçta çalışanların gerek adaptasyon gerekse iş arkadaşlarını tanıma süreci nedeniyle ilk yıllarda daha çok iletişim sorunu yaşamaktadırlar. Ancak geçen yıllarla birlikte özellikle aynı kurumda uzun yıllar çalışanlar birbirlerini ailelerinden bir parça gibi görmekte ve iletişim sorunları daha az yaşanmaktadır. İletişim boyutunda eğitim düzeyi de çalışma hayatında önem arz etmektedir. Eğitim seviyesi düşük çalışanların daha fazla iletişim sorunu yaşadığı görülmektedir.

Stressiz bir yaşam sağlanabilmesi ne kişilerin ne de kurumların sağlayabileceği bir durumdur. Bu nedenle stresle başa çıkabilmek için sorunun kaynağında çözümlenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda stresle baş etmenin en iyi yolunun, strese sebep olan şeyleri belirleyerek kontrol altına almasıyla mümkün olabileceği söylenebilir. Bunun için çalışanların çalıştıkları kurumlarda daha huzurlu, mutlu ve verimli olmalarını sağlayıcı fiziksel, sosyal ve psikolojik ortamlar ve politikalar belirlenerek çalışan memnuniyeti artırılabilir.

Araştırmada stresle ilgili yapısal eşitlik modeline göre de stresin en önemli faktörünün, iş koşullarından ve iş arkadaşlarından kaynaklandığı görülmektedir. Bu durumda Eskişehir Osmangazi Üniversitesinde çalışan personelin iş stresini azaltmak için öncelikle iş koşullarının düzenlenmesi, çalışan personelin iş arkadaşlarıyla uyum içinde çalışabileceği ortamların hazırlanması veya aynı ortamda uyumsuz kişilerin farklı ofislere alınarak iş arkadaşlarından kaynaklanan stresin azaltılması gerekmektedir. Çalışanların birbiriyle ve amirleriyle olan iletişimleri saygı çerçevesinde yürütülmelidir. Aynı işleri yapan personele eşit sorumluluklar verilmelidir.

Etik Beyan

"İş Stresi ve Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İdari Personel Üzerine Bir Araştırma" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Teşekkür

Verilerin toplanmasında yardım eden, ESOGÜ personeli ve aynı zamanda yüksek lisans öğrencim olan Rüveyda Doğan'a teşekkür ederim.

Kaynakça

- Akgündüz, S. (2006). *Örgütsel stres kaynaklarının çalışanların iş tatmini üzerindeki etkisi ve banka çalışanları için yapılan bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Arıcan, K., (2011). Örgütsel stres kaynakları: Kavramsal bir çözümleme. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori Ve Uygulama*, 2(4), 55-76.
- Artan, İ. (1986). *Örgütsel davranış, örgütsel stres kaynakları ve yöneticiler üzerinde bir uygulama*. İstanbul Basisen Eğitim ve Kültür Yayınları.

- Aydın, İ. (2008). *İş yaşamında stres*. Ankara: Pegem Yayınevi.
- Aydın, ř. (2004). Örgütsel stres yönetimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(3), 23-48.
- Aydın, A., Üçüncü, K. ve Taşdemir, T. (2011). Akademik performansı etkileyen stres kaynaklarının belirlenmesine yönelik bir alan çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(2), 387-389.
- Baltaş, A. ve Baltas, Z. (1998). *Stres ve başa çıkma yolları*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Cam, E. (2004). Çalışma yaşamında stres ve kamu kesiminde kadın çalışanlar. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1-10.
- Ceylan, A. ve Ulutürk, Y. H. (2006). Rol belirsizliği, rol çatışması, iş tatmini ve performans arasındaki ilişkiler. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7(1), 48-58.
- Cüceloğlu, D. (1994). *İnsan ve davranışı. Psikolojinin temel kavramları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Davis, K. ve Newstrom, J.W. (1988). *Organizasyonel davranış; Human behavior at work* (Ninht Edition). New Jersey: Mcgraw-Hill, Inc
- Erdoğan, İ. (1999). *İşletme yönetiminde örgütsel davranış*. İstanbul: Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri.
- Ergül, A. (2010). *Çalışma yaşamında stresin bireysel performans üzerindeki etkileri: eğitim ve sağlık çalışanlarına yönelik bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Gefen, D., Straub W. D. ve Boudreau M. C. (2000). Structural equation modelling and regression: Guidelines for research practice. *Communications of The Association for Information Systems*, 4(7), 1-80.
- Gökdeniz, İ. (2005). Üretim sektöründeki işletmelerin örgüt içi stres kaynakları ve mobilyacılık sektöründe bir uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 173-189.
- Göksel, A. ve Tomruk, Z. (2016). Akademisyenlerde stres kaynakları ile stresle başa çıkmada ve stres durumunda gösterilen davranışların ilişkisi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20, 315-343.
- Güçlü, N. (2001). Stres yönetim. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1) 9-14.
- Gül, H. (2007). İş stresi, örgütsel sağlık ve performans arasındaki ilişkiler: Bir alan araştırması. *KMU İİBF Dergisi*, 9(13), 318-332.
- Güler, Z., Başpınar, N. Ö., Gürbüz, H. (2001). *İş yaşamında stres ve kamu kurumlarındaki sekreterler üzerine bir uygulama*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Güngör, A. A. (2018). *Etkili okul özelliklerinin dönüşümsel liderlik ve öğretmen bağlılığıyla ilişkisi* (Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Gürbüz, H. ve Yılmaz, V. (2016). Muhasebe meslek etiğine ilişkin alguların yapısal eşitlik modellemesiyle incelenmesi: eskişehir il merkezinde bir uygulama. *Global Business Research Congress (GBRC)*, May 26-27, İstanbul.
- Gürbüz, H., Doğan, R., Görmüş, E., Tokyay, G. P., Öztekin D. ve Engiz, G. (2014). Kamu çalışanlarının stres düzeylerinin ölçülmesi ve eskişehir kamu çalışanları üzerine bir araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 113-132.
- Johnstone, M. (1989). *Stress in teaching. An overview of research. midlothian: The Scottish Council For Research İn Education*. SCRE Publication.
- Kalaycı, ř ve diğerleri, (2006). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikler*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Karakaş, A. ve Gökmen, G. (2018). Kamu çalışanlarında iş tatmini, duygusal emek ve iş stresi: konya’da bir araştırma. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(3), 99-127.
- Karakaya, A. ve Ay, F. A. (2007). Çalışanların Motivasyonunu etkileyen faktörler: sağlık çalışanlarına yönelik bir araştırma. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(1), 55-67.
- Karasakal, N. ve Yücebalkan, B. (2017). İş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının çalışanların stres düzeylerine etkisi ile demografik özellikler - stres ilişkisini ortaya koymaya yönelik alan araştırması. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(12), 375-385.
- Keser, A., <https://www.academia.edu/1473010/> Güncel Yaklaşımlarla Stres Ve Kaynakları. *Türk Metal*. s. 48-54. (Erişim 23.06.2019).
- Köse, H., (2015). Örgütlerde stres kaynakları ve stres yönetimi. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*. <http://www.haticekose.com.tr/orgutlerde-stres-kaynaklari-ve-stres-yonetimi/> (Erişim 23.06.2019).
- Lazarus, R., Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal and coping*. Sprin-Ger Publishing Company.
- Luthans, F. (1992). *Organizational behavior*. New York: Mc Graw Hill Inc.
- Pehlivan, İ. (1992). Örgütsel stres kaynakları ve verimlilik. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 24(2), 791-802.
- Pehlivan, İ. (1995). *Yönetimde stres kaynakları*. Ankara: Personel Geliştirme Merkezi Yayınları.
- Queensland Healt (2001). *Healthy Island Resorts: Stress at Work*. Queens and Government Tropical Public Health Unit Network Queensland Government.
- Robbins, S. P. (2003). *Organizational behavior*. New Jersey: Pearson Education International Inc.
- Schermelleh, E. K. ve Moosbrugger, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests Of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research, Online*, 8(2), 23-74.
- Selye H. (1956). *The stress of life*. New York: McGraw-Hill Book Co.
- Selye H. (1974). *Stress without distress*. New York: J:B. Lippincott
- Serinkan, C., Kaymakçı, K., Alışan U., Avcık, C. (2012). Kamu sektöründe örgütsel stres ve kariyer: Denizli’de yapılan bir araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 21-32.
- Soysal, A. (2009). İş yaşamında stres. <http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/makale237.pdf>(Erişim 23.06.2019).

- Tekin, G. Ö. (2010). Çalışma Yaşamında stres kaynakları ve kamu kurumlarında çalışanlar üzerine etkileri: Edirne örneği (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Turuç, Ö., Tabak, A., Şeşen, H. ve Türkyılmaz, A. (2010). Çalışma yaşamı kalitesinin prosedür adaleti, iş tatmini, iş stresi ve işten ayrılma niyetine etkisi. "İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 12(2), 115-134.
- Tutar, H., Yılmaz, M. K. ve Erdönmez, C. (2006). İşletme becerileri grup çalışması (4. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yıldız, N. Ç. ve Güneş, M. Ş. (2017). Örgütsel stresin, örgütsel sessizlik ve tükenmişlik üzerine etkisi: Eczane çalışanları üzerinde bir araştırma. Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), 45-66.
- Yenihan, B., Öner, M. ve Çiftçiyıldız, K. (2014). İş stresi ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki: Otomotiv işletmesinde bir araştırma. Çalışma İlişkileri Dergisi, 5(1), 38-49.
- Yüksel, H. (2014). Çalışma yaşamı ve stres kavramı: durumsal bir yaklaşım. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3(3), 109-131.
- Yürür, S. ve Keser A. (2011). İşe bağlı gerginlik ile iş tatmini ilişkisinde duygusal tükenmenin aracı rolü. Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 65(4), 165-194.

EXTENDED ABSTRACT

Stress has now become a natural part of our lives. Regardless of the sector in which people work (public, private or free), it is inevitable that they will be introduced to the concept of stress as they continue to push their abilities and limits for the majority of their lives.

When the researches about stress in the literature are examined, the majority of them are banks, health institutions etc. which are thought to be more stressful institutions. It is seen on the application. The research was carried out to determine the effects of stress on employee performance; although it is an autonomous institution, it is examined through the questionnaire applied to the administrative staff of Eskişehir Osmangazi University which is a public institution.

The questions about stress sources in the second part of the questionnaire were obtained from the "Stress at Work" research.

5-point Likert Scale was used for the answers to the stress-related propositions. Participants were asked to fill out the option that best suits them. The data obtained from the research were analyzed using SPSS and Lisrel programs. The frequencies of the data obtained in the study were interpreted and the differences between the factors obtained as a result of factor analysis and demographic characteristics were examined by analysis of variance. In addition, the results obtained from factor analysis were tested with structural equation modeling (SEM).

Personal Information and the data obtained from the questionnaire applied to measure the effect of stress on employees can be summarized as follows. 82 of the 160 people (51.2%) were female and 78 were male (48.8). As it can be seen from the table below, it is composed of people working for a long time due to the fact that 50.7% of the participants are between the ages of 35-45 (58 persons) and 45 years and older (23 persons). There are 92 people with undergraduate degrees, 24 with graduate and postgraduate degrees and it is seen that the level of education of the administrative staff participating in the survey is high. When the total working time is examined, it is understood that 58 people are between 10-20 years and 26 people are 20 years and over and have more experiences. Looking at the working time of the institution, it is understood that 15 people have been transferred to the University after having worked in another institution before when compared to the total working time of less than 1 year and 68 people between 1-5 years.

As a result of the factor analysis, 4 factors were grouped in 16 expressions. These factors are respectively fak1: work conditions, fak2: responsibilities, fak3: colleagues, fak4: communication.

One-way analysis of variance was used to compare the differences of opinion of more than two groups such as age, education, total working time, working time in the institution, monthly income and titles, and the following results were obtained:

1)It was found that there was a significant difference between the stress conditions and the age of administrative staff ($F = 5,482, p = 0.0001 < 0.05$).

In the investigation of the age group which caused this difference, it was found that the work conditions stress dimension of the administrative staff whose age range was 45 and above was higher.

2)Communication ($F = 3,048, p = 0.030 < 0.05$) was found to be a significant difference between the stress dimension and the training of administrative staff.

As a result of the post-hoc test, it was found that the communication stress dimension of secondary school graduates was higher.

3)It was found that there was a significant difference in the comparison between the stress conditions of work conditions ($F = 8,662$, $p = 0,0001 <0,05$), communication ($F = 3,609$, $p = 0,008 <0,05$) and the total working time of the administrative staff.

In the analysis of the group from which the difference between working conditions and working hours of administrative staff originates, it is understood that the working conditions stress dimension of the administrative staff whose work period is less than 1 year is higher.

It was understood that the communication stress dimension of the administrative staff with a working period of 1-5 years was higher.

4)Work conditions ($F = 2,590$, $p = 0,039 <0,05$), colleagues ($F = 3,219$, $p = 0,014 <0,05$), communication ($F = 2,719$, $p = 0,032 <0,05$) stress dimensions and administrative staff working in the institution.

-The working conditions of the employees whose working period is 1-5 years in the institution are less than the stress dimension and administrative staff of 20 years and over,

-The stress dimension of the administrative staff with co-workers whose work period is less than 1 year is less than the other groups,

- It was understood that the stress of communication in the institution was 1-5 years, and the stress of communication was less than the administrative staff of 5-10 years.

5)It was found that there was a significant difference in the comparison between the stress conditions and the monthly income of the administrative staff ($F = 5,323$, $p = 0,0001 <0,05$), colleagues ($F = 3,120$, $p = 0,017 <0,05$).

In the comparison of the monthly income of colleagues and administrative staff, it was found that the stress level of the colleagues of the administrative staff whose monthly income is less than 1500TL is higher.

In the examination of the difference between the working conditions and the monthly income of the administrative staff, it was found that the stress conditions of the administrative staff whose monthly income was 1500-2000TL were less than those of the 2000-4000TL.

6)It was found that there was a significant difference in the comparison between the stress conditions of job conditions ($F = 3,582$, $p = 0,015 <0,005$) and the titles of administrative staff.

When it is investigated which group originates from this difference. it was understood that the stress conditions of the managers' job conditions were higher than the civil servants.

The stress equation obtained as a result of Structural Equation Model is as follows;

$$\text{Stress} = 0.90\text{fak1} + 0.61\text{fak2} + 0.84\text{fak3} + 0.64\text{fak4}$$

When the goodness of fit statistics are examined; our stress model is consistent. $\chi^2 = 248$. $df=86$, $p=0.00000$, $RMSEA=0.094$, $AGFI=0.90$, $GFI=0.93$, $CFI=0.97$ ve $NFI=0.93$

In the study, it is seen that the most important factor in explaining stress is fak1 (job conditions) and fak3 (colleagues), followed by fak4 (communication) and fak2 (responsibilities).

Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisinin Genç Bireylerin Yaşam Tarzları İle Girişimcilik Niyetleri Açısından İncelenmesi

İbrahim DURMUŐ¹

Öz

Günümüzde bireyler yaşam tarzları gereği çeşitli girişimsel faaliyetleri ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleştirebilmektedirler. Özellikle genç bireyler teknolojik gelişmelere bağlı olarak sürekli değişen ekonomik ve sosyo-kültürel çevrede girişimcilik niyetleri farklılık gösterebilmektedir. Bu açıdan çalışma ile henüz eğitimi devam eden veya beş yıla kadar tamamlamış olan genç bireylerin yaşam tarzlarının girişimcilik niyetleri üzerindeki etkileri ve girişimcilik niyetlerinin de Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi üzerindeki etkileri ölçülmeye çalışılmıştır. Daha önce gerçekleştirilen çalışmalarda genellikle Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi kendi içerisindeki değişkenler ile veya derecelendirme seviyelerine göre incelenmiştir. Ayrıca birçok araştırmada hiyerarşı bağımsız değişken olarak değerlendirilmiştir. Araştırmada daha önceki çalışmalardan farklı olarak hiyerarşik yapı derecelendirilerek değil bütün halinde ve bağımlı değişken olarak incelemeye alınmıőtir. Yani uygulamada genç bireylerin yaşam tarzlarının girişimcilik niyeti üzerindeki etkisi ve girişimcilik niyetlerinin de ihtiyaçlar hiyerarşisi üzerindeki etkileri arařtırılmıőtir. Araştırma yöntemi oluşturulurken daha evvel gerçekleştirilen çalışmalardan faydalanılmıő, elektronik anket yöntemi ile nicel veriler çerçevesinde yapısal eşitlik modellemesi uygulanmıőtir. Çalışmada sadece bireylerin çeşitlilik aramaları değişkeninde anlamlı ilişki elde edilmemiőt, diğer bütün değişkenler arasında anlamlı ilişkilere ulařılmıőtir. Uygulama sonuçlarında genç bireylerin kendine özgü olmalarının ve fikir liderliği yapmalarının girişimcilik niyetlerini pozitif olarak etkilediği görülmüştür. Çalışmada ayrıca genç bireylerin girişimcilik niyetlerinin fizyolojik ihtiyaçlarını, güvenlik ihtiyaçlarını, ait olma ihtiyaçlarını, sayđı ihtiyaçlarını ve kendilerini gerçekleştirme ihtiyaçlarını pozitif olarak etkilediği sonuçlarına ulařılmıőtir.

Anahtar Kelimeler: Yaşam tarzları, Girişimcilik niyeti, İhtiyaçlar hiyerarşisi

Maslow's Hierarchy of Needs in terms of Lifestyle and Entrepreneurial Intentions of Young Individuals

Abstract

Nowadays, individuals can perform various entrepreneurial activities in line with their needs due to their lifestyles. Entrepreneurship intentions may vary, especially in the economic and socio-cultural environment, which is constantly changing due to technological developments. In this respect, the effects of lifestyles on entrepreneurial intentions and the effects of entrepreneurial intentions on Maslow's needs hierarchy were studied. In previous studies, Maslow's hierarchy of needs was generally examined by variables within itself or by rating levels. In addition, in many studies, hierarchy has been evaluated as an independent variable. Unlike previous studies, the hierarchical structure was evaluated as a whole and as a dependent variable. In other words, the effect of lifestyle of young individuals on entrepreneurial intention and the effects of entrepreneurial intention on needs hierarchy were investigated. While creating the research method, previous studies were utilized and structural equation modeling was applied within the framework of quantitative data by electronic survey method. In the study, not only a significant relationship was found in the diversity searches of individuals, but significant relationships were reached between all other variables. In the results of the application, it is seen that the young individuals' being unique and leading the ideas positively affect their entrepreneurial intentions. In addition, it has been concluded that the entrepreneurship intention of young individuals positively affects their physiological needs, security needs, belonging needs, respect needs and self-realization needs.

Key Words: Lifestyles variables, Entrepreneurship intention, Hierarchy of needs

Atf İçin / Please Cite As:

Durmuş, İ. (2020). Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinin genç bireylerin yaşam tarzları ile girişimcilik niyetleri açısından incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1731-1749.

Geliş Tarihi / Received Date: 14.05.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 12.02.2020

¹ Öğr. Gör. - Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, ibrahimdurmus@gumushane.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3872-2258

Giriş

Günümüz dünyasında küresel ölçekte markaların, firmaların ve organizasyonların ülkelerin gelişmesinde oldukça etkili olmaları ülkemiz açısından genç girişimcilere oldukça fazla ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır. Zira gençlerin erken yaşlarda özel sektörde ülke ekonomisine katkıda bulunmak için gerçekleştirebilecekleri girişimler küresel piyasaların hâkimiyet alanlarını sınırlayabilir. Yani girişimcilik faaliyetleri ne kadar fazla olur ise dışa bağımlı bir toplum (ekonomik olarak) olmak yerine ulusal kalkınmaya büyük destek (istihdam, yerli üretim, yerli markalar, yerel-bölgesel-ulusal kalkınma gibi) olabilecek faaliyetler gerçekleştirebilen bir toplum olunabilir. Bu durumda genç bireylerin aldıkları eğitim, aile içi paylaşılan değerler, yaşadığı yerin veya bölgenin sosyo-kültürel yapısı ve yaşadığı ülkenin ekonomik koşulları gibi değişkenler bireylerin yaşam tarzlarını, girişimcilik niyetlerini ve ihtiyaçlarını şekillendirebilecektir. Bu açıdan çalışmada bireylerin yaşam tarzlarını (kendine özgü olmak, çeşitlilik aramak, fikir liderliği yapmak) girişimcilik niyetlerini, girişimcilik niyetlerinin ise ihtiyaçlar hiyerarşisini (fizyolojik, güvenlik, ait olma, saygı ve kendini gerçekleştirme) ne oranda etkileyebileceği teorik bilgiler çerçevesinde ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

İhtiyaç kavramı köken ve gelişim olarak büyük bir problem ile karşı karşıyadır. İş ile ilgili davranışları açıklamak için en sık kullanılan ihtiyaçların ifade edilmesi belirsizlik arz etmektedir. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinin düzenlenebilmesi buna bağlı olabilmektedir (Salancik ve Pfeffer, 1977, s. 442). İhtiyaçlar hiyerarşisi teorisi, insan ihtiyaçlarının organiza bir sistem olarak işlemlerini sağlar. Bu şekilde belirli bir birey için teori zamanın herhangi bir noktasında ihtiyaç memnuniyeti ve arzu arasındaki ilişkilerin kesin bir modelinin öngörür (Graham ve Balloun, 1973, s. 98). Bu açıdan Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi ile ilgili kavramlarda güvenilir ve geçerli ölçümler geliştirmek için daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır (Lester, 2013, s. 17). Bu eksikliğe bağlı olarak çalışma ile hem Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi değişkenlerine hem de literatüre farklı bakış açılarının kazandırılabilmesi amaçlanmaktadır.

Adam Smith girişimciyi tek bir birey olarak kabul ederken Mill ve Marshall bir veya daha fazla kişi tarafından gerçekleştirilebilecek işlevler olarak ifade etmişlerdir (Massey, 1954, s. 249-250). Bu açıdan öğrencilerin veya yeni mezun olmuş genç girişimcilerin girişimcilik niyetlerinde; girişimcilik niyetlerini etkileyen faktörler başta olmak üzere onların girişimcilik önerileri, iş tercihleri, girişimcilik konusundaki eğitim anlayışları ve girişimcilik niyetlerini etkileyen diğer faktörler daha önce yapılan çalışmalar ışığında değerlendirmeye alınacaktır (Atef ve Al-Balushi, 2015, s. 74). Daha önce girişimcilik veya girişimcilik niyeti ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde girişimciliğin farklı türleri olduğu, girişimcilerin zorunlu olarak doğmadıkları ya da genetik olarak girişimcilğe yatkın olmadıkları ve bazı girişimcilik potansiyellerinin çoğunun bireylerde bulunduğu gözlemlenmiştir. Girişim niyetinde olan bireylerin girişimcilik faaliyetlerini gerçekleştirecekleri çevre genel olarak girişimcinin davranışını şekillendirmektedir (Kuratko, Morris ve Schindehutte, 2015, s. 7). Örneğin Dohse ve Walter (2012, s. 890) çalışmalarında öğrencilerin (genç girişimci) girişimcilik niyetlerinde yerleşim yerlerinin (çevre) etkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu açıdan uygulamada genç girişimci adaylarının buldukları çevrede; yaşam tarzları, girişimcilik niyetleri ve ihtiyaçlar hiyerarşisi ölçekleri araştırılmaya çalışılmıştır.

Kavramsal Çerçeve

Yaşam Tarzları

Psikolojik olarak bakıldığında her bir bireyin yaşam tecrübesi farklı olduğu için farklı davranış şekilleri, farklı düşünce yapısı ve farklı yaşam deneyimleri toplumsal düzen açısından değişiklik arz etmektedir (Maslow ve Honigmann, 1970, s. 321). O halde yaşam tarzları araştırmacılara bireyler arasındaki tutum farklılıklarının yorumlanmasına olanak sağlamaktadır (Yang, 2004, s. 207). Bu açıdan girişimcilik olgusu incelendiğinde farklı ortamlarda farklı türden işlerin gerçekleştirilmesi söz konusudur. Bunun için girişimciliği tek bir olgu ile ifade etmek pek doğru olmayacaktır. Çünkü her bir girişimci benzersiz bir yapıya sahiptir ve bu benzersiz girişimcilerin belli gruplar oluşturabilme çabaları söz konusu olmaktadır (Gartner, 2008, s. 359).

Toplumsal sınıflar ile ayrılmaz bir şekilde ilişkili olan farklı yaşam biçimleri deneysel bir temel ile tanımlanabilmektedir. İnsanların farklı yaşam tarzları veya alışkanlıkları olabilir. Ancak bireylerin genellikle ait olduğu sınıfın yaşam tarzlarına bağlı olduğunu kanıtlayan çalışmalar söz konusu olmaktadır (Tomlinson, 2003, s. 98). Bu açıdan çalışmada yaşam tarzları belirlenirken Yang'ın (2004, s. 203) tüketicilerin reklamlara yönelik tutumlarını ölçtüğü değişkenler dikkate alınmıştır. Çalışmada öğrenci statüsünde (sınıf) olan veya mezun olmuş olan (beş yıla kadar) genç bireylerin yaşam tarzları; kendine özgü, çeşitlilik arayan ve fikir liderliği yapan bireyler olarak araştırılmaya çalışılmıştır.

Kendine Özgü Olmak

Girişimcilikte bireyin isteğini gerçekleştirmesi amacı yer alıyor ise ekonomik ve çevresel etmenlerden ziyade kişisel faktörlerin incelenmesi gerekmektedir. Zira genç girişimcilerin kariyer hedeflerinde; tutumları, ilgi alanları, eğilimleri, niyetleri, görüşleri, risk ve kazanç algıları, motivasyonları, değerleri ve kişisel kapasiteleri gibi psikolojik süreçler dikkate alınmalıdır (Sahut ve Peris-Ortiz, 2014, s. 667).

Bireyler akrabalarına, arkadaşlarına ve meslektaşlarına göre rahat yaşamayı arzu edebilirler. O halde girişimciler yeteneklerini de ortaya koyarak belirsizliği ve ekonomik durumu başarılı bir şekilde yönlendirip iyi yaşam sürmelerini sağlayabilirler (Montanye, 2006, s. 567). Bu açıdan kendine özgü hareket eden bireyler; istediklerini yapabilmek kolaylığında olup plansız hareket edebilen ve sevdiği eylemleri yerine getirebilme konusunda rahat davranışlar sergileyebilen kişilerdir. Örnek olarak para kazanmanın tek amacının parayı harcamak olduğu düşüncesi verilebilir (Yang, 2004, s. 203).

Atef ve Al-Balushi (2015, s. 86) Umman gençliği üzerinde girişimcilik ile ilgili gerçekleştirdikleri çalışmalarında girişimciliğin öğrenilmesi gerektiğini, bireylerin girişimcilik için gerekli becerilere sahip olmalarının zorunluluk olduğu ve devlet sektöründe güvenli istihdamdan ziyade serbest meslek sahibi olmak için girişimciliğin eğitim sisteminin bir parçası olmasının gerekli olduğunu ifade etmişlerdir.

Çeşitlilik Aramak

Günümüzde bireylerin farklı yaşam tarzı deneyimleri söz konusu olmaktadır. Refah, yalnızlık, statü, sosyal ve ekonomik değişimler gibi zengin veya problemlili bir yaşam tarzı değişkenleri çeşitliliği oluşturabilmektedir (Cloke, Millbourne ve Thomas, 1997, s. 227). eşitliliğe, eşitlik ve katılım perspektifinden bakıldığında zaman girişimcilik için katılım aracı olarak değerlendirilebilir (Pines, Lerner ve Schwartz, 2010, s. 192). O halde bireylerin girişimcilik niyetlerinde çeşitlilik aramaları onların eşit yaklaşım ile birlikte katılımı destekleyici yaklaşımlara sahip olmaları gerektiğini de ortaya koymaktadır.

Bireyler girişimcilik fırsatlarını keşfedebilmeleri için belirli bir değişikliğin oluşturduğu yeni ilişkileri tanımlayabilmelidirler. Fırsat keşfetmede bireyler gerekli ön bilgiye sahip olsalar bile yeni yol gösterici ilişkileri göremez iseler bunu başaramayabilirler (Stam, 2008, s. 138). Bu açıdan Qian (2013, s. 2730) alışmasında çeşitliliğin girişimcilik fırsatlarını ve girişimcilik fırsatlarındaki çeşitlilik algılamasında önemli olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca çeşitliliğin hem teknolojik açıdan hem de bölge ekonomisi açısından girişimcilik ile pozitif ve önemli bir ilişkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Lazear (2005, s. 651) ise çalışmasında bireyin girişimci olma olasılığının kariyeri üzerinde sahip olduğu farklı rollerin sayısına ve eğitim hayatında edindikleri ile olumlu yönde ilişkili olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca geçmişte riskli meslekleri seçme konusunda istekli olan bireylerin girişimci olma olasılıklarının daha yüksek olduğunu uygulamasında ortaya koymuştur.

Fikir Liderliği Yapmak

Bir sosyal sistemin üyeleri genellikle iş ilişkilerinde yabancılaşmış robotlar gibi davranmaktadırlar (Gemmill ve Oakley, 1992, s. 126). Bunun için bireyler iletişim kurma becerilerinde ne kadar fazla kişi ile diyalog gerçekleştirir iseler istenilen sonuçlara ulaşılmada o kadar başarılı olabilirler (Olson, 2002, s. 172). O halde günümüz genç girişimcileri hem normal hayatlarında hem de amaçlarına ulaşmak için fikir liderliği yaptıkları, yapacakları iş hayatlarında birçok birey ile sosyal ilişkilerin önemli olduğunu dikkate alarak faaliyetlerini buna göre yerine getirmeleri önemli olacaktır.

Gittikçe karmaşık bir hale gelen eğitim ortamlarında liderlik çalışmaları, değişen zorlukları ve yeni talepleri karşılayacak kadar esnek, farklı uzmanlık türleri ve esneklik biçimlerinin oluşmasını gerektirecektir (Harris ve Spillane, 2008, s. 31). O halde girişimcilik açısından değerlendirildiğinde fırsat oluşturma, tanımlama ve fırsatları kullanmayı içeren davranışlar dikkate alınmalıdır. Ayrıca girişimcilikte büyüme ve yenilikçilik gibi dinamikleri barındıran görüşlere de yer verilmelidir (Audretsch, Kuratko ve Link, 2015, s. 709).

Gerçek girişimciler genellikle fikir sağlayıp problemleri ortaya çıkarmaktadırlar (Peters, Frehse ve Buhalis, 2008, s. 400). Kişisel bir nitelik olarak fikir liderliği yapmak kişisel özelliklerin özel bir kombinasyonunu ifade eder. Bu durum bireylerin nitelikleri ve yetenekleri ile ilgili bir olgudur (Bavelas, 1960, s. 491). O halde fikir liderliği yapacak olan genç girişimcilerin yetenekleri ile henüz ortaya çıkarılmamış olan problemleri fark etmeleri ve problemlere çözümler üretebilmeleri, çevrelerindeki bireyleri de çözümler etrafında yönlendirebilme özelliklerine sahip olmaları gerekmektedir.

Girişimcilikte servet elde etmenin yanı sıra iş oluşturma fikri hesaba katılmaz ve girişimciliğin zevkli yönleri ile faydaları görülmez ise girişimcilik bir bütün olarak sistematik bir şekilde değerlendirilmiyor demektir (Welter, Baker, Audretsch ve Gartner, 2016, s. 5). Bu açıdan girişimcilik niyeti olan bireyler fikir liderliği yaparak yeni işlerinde girişimciliğin zevkli yönlerini ve faydalarını ortaya koyabilmelidirler. Ayrıca girişimciliğin bir bütün olarak incelenmesinde girişimcilik niyeti, yaşam tarzları ve ihtiyaçlar hiyerarşisi üçgeninin sistematik olarak değerlendirilmesi önemli sonuçlar ortaya koyabilir.

Girişimcilik Niyeti

Farklı teoriler ve girişimcilik üzerine bakış açıları dikkate alındığında bireylerin girişimcilik niyetleri üzerindeki etkileri kontrol etmek zor olacaktır (Crant, 1996, s. 44). Bu zorlukların yanında girişimciler; işlerini ve kişisel yaşamlarını dengelemek, topluma katkıda bulunmak, tutkularını devam ettirmek ve insanlara ahlaki davranmak istemektedirler (Claire, 2012, s. 31). O halde bireylerin girişimcilik niyetine etki edebilecek birçok faktörün varlığını yaşam tarzları ve ihtiyaçlar hiyerarşisi ile açıklayabilmek bireylerin girişimcilik niyeti üzerine önemli katkılar sağlayabilecektir.

Girişimcilikte yeni bir firma kurma süreci, bireyin bu davranışın arzu edilebilirliği ve sonucuna ilişkin beklentileri ile değer oluşturmada beklenen bir süreçtir. Bireyler bu süreç üzerinde nadiren kontrol sahibi olurlar. Bir bireyin yeni bir firma kurabilmesi çoğu zaman bireyin algılanan yeterliliği, fon ve kaynak mevcudiyeti, fırsatın mevcudiyeti gibi dış faktörlere de bağlı olabilmektedir (Auto, 2001, s. 146). O halde bu durum bazı ticari ve çevresel faktörlerin bireyleri ve firmaları girişimcilik davranışına yönlendirebileceğini ortaya koymaktadır (Brown, Davidsson ve Wiklund, 2001, s. 955).

Ekonomiler, işletmeler, firmalar bölgesel ve ulusal refah arasındaki etkileşimin yanında girişimcilik araştırmaları; aktif vatandaşlık, eğitim sistemleri ve müfredat geliştirme gibi geniş kavramlar ile ifade edilmektedir (Kyrö ve Fayolle, 2008, s. 3). Bu durum yeni nesil bireysel düzeyde ulusal ve uluslararası iş ortamında girişimcilere olan ihtiyacın daha da belirgin hale geldiğini ortaya koymaktadır (Coviello, 2015, s. 24). O halde hem ulusal (yerel) hem de uluslararası ticarete girişimcilik öncü rol oynamaktadır (Zgheib ve Kowatly, 2011, s. 347).

Shinnar, Pruett ve Toney (2009, s. 154) öğrenciler üzerinde yaptıkları çalışmalarında çok az öğrencinin girişimcilik ve davranışsal niyetler açısından bir işe başlama konusunda kesin bir planı olduğu bazı öğrencilerin ise fikirlerinin ciddi olduğunu, işletme sahibi olmayı düşünen öğrencilerin çoğunun bunu belirsizce yaptıkları ve birkaçının ise hiç düşünmediğini çalışmalarında ortaya koymuşlardır. Ayrıca çalışmada davranışsal niyetler ile girişimcilik eğilimleri arasında önemli ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Olufunso (2010, s. 92-93) Afrika'da yapmış olduğu çalışmasında öğrencilerin girişimcilik niyetinin oldukça düşük olduğu sonuçlarına ulaşmıştır. Bu duruma sermayeye erişim imkânının fazla olmaması, yetkinlik eksikliği, devlet desteği, risk ve makroekonomik faktörlerin sebep olabileceğini vurgulamıştır. Yazar girişimcilik niyetinin önündeki engelleri azaltmanın girişimcilik eğitimi ile sağlanabileceğini ifade etmiştir. Ona göre girişimcilik eğitimdeki aksaklıkları önler ve bilgiyi geliştirmeye imkân sağlar. Yazar ayrıca girişimcilik yeteneklerinin; yaratıcılık, yenilikçilik, risk alma, başarılı girişimci rol modellerini yorumlayabilme ve fırsatları belirleyebilme içeriklerinden oluştuğunu vurgulamıştır.

Franco, Haase ve Lautenschlager (2010, s. 269-270) uygulamalarında farklı Avrupa Bölgeleri'nde üniversite öğrencilerinin girişimcilik niyetlerini araştırmışlardır. Uygulamalarında öğrencilerin kendi işlerinde çalışmaya başlama kararı henüz almayanlar (potansiyel kurucu) ve gerçekçi niyetleri olan (kurucu) serbest meslek sahibi bireyler olarak ifade etmişlerdir. Çalışmada birçok öğrencinin girişimcilik niyetinin olduğunu, ailenin girişimcilik niyeti üzerinde doğrudan etkisinin olmadığı ve girişimcilik niyetleri açısından bölgesel farklılıkların (Batı-Doğu Alman yükseköğretim kurumlarında) olduğunu belirtmişlerdir.

Moi, Adeline ve Dyana (2011, s. 49) ise çalışmalarında genç yetişkin bireylerin girişimcilik niyetlerini etkileyen faktörleri incelemişlerdir. Çalışma sonuçlarında genç girişimcilerin girişimcilik niyetlerine; tutum, eğitim, akademik temel ve ailenin önemli etkilerinin olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca çalışmanın akademisyenler, eğitimciler ve politika yapımcılar için değerli etkilerinin olduğunu da ifade etmişlerdir.

Taatila ve Down (2012, s. 755) çalışmalarında öğrencilerin girişimcilere dönüştürülmesi hedefleniyor ise girişimcilik eğitiminde motivasyonun merkezi bir rol oynadığını vurgulamışlardır. Ayrıca girişimcilik becerilerini geliştirmenin önemli olmasında girişimcilikten önce; problem çözme, yenilik ve daha genel gelişim becerilerinin ele alınabilmesinin gerektiğini ifade etmişlerdir.

Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi

Bir bireyin davranışının araştırılması davranış zincirini tamamlayan bir veya daha fazla hedeften itibaren birkaç eylem ile tanımlanabilir (Reiss, 2004, s. 179). Davranışçı teorileri modern bir ortam çerçevesinde değerlendirmek ilginç ve öğreticidir. Bu açıdan Maslow'un teorisi davranışsal açıdan mükemmel bir kaynaktır (White ve Pierce, 2000, s. 697-698). Maslow ilk olarak 1954'te insanların işleri ile ilgili olarak motivasyon ve kişilik kavramları ile çeşitli kişisel ihtiyaçları nasıl karşıladıklarına dair teori ortaya koymuştur. Çalışmasında insanların genel olarak aynı sırayı takip ettikleri bir ihtiyaç tanıma ve memnuniyet modeli olduğunu ileri sürmüştür (Gawel, 1997, s. 1). Maslow'un teorisi felsefi, metodolojik ve hiyerarşik gerekçeler ile eleştirilmiştir. O insan ihtiyaçlarını daha düşük derecelerden daha yüksek seviyelere kadar çeşitlilik oluşturduğunu ifade etmiştir. Çalışmasında bir ihtiyaç yeterli bir şekilde yerine getirilince bireyin bir üst ihtiyaca geçeceğini vurgulamıştır (Brenner, Carmack ve Weinstein, 1971, s. 359).

Maslow'un çalışmaları genel itibari ile manevi yönden fazla incelenmemiştir (Bouzenita ve Boulanouar, 2016, s. 68). Maslow ahlak sisteminin insan doğası hakkında bilinenlere bağlı olduğunu iddia etmiştir. Ahlaki felsefenin tam olarak anlaşılması için bireylerin psikolojik bakış açılarına odaklanmaları gerektiğini vurgulamıştır (Dennis ve Powers, 1974, s. 57). Bu açıdan Maslow'un teorisini araştıranlar genellikle nitel yaklaşımları tercih etmektedirler. İnsanların arzularını, ihtiyaçlarını analiz etmek ve Maslow'un görüşlerini değerlendirmek için karma bir yöntem de kullanılabilir (Saeednia, 2011, s. 3089). Bu açıdan uygulamada daha önce gerçekleştirilen nitel, nicel ve karma yöntemli çalışmaların bütününden yararlanılarak sonuçlar nicel veriler ışığında değerlendirmeye koyulabilecektir.

Maslow zor problemler karşısında kişisel gelişimin evrensel bir yol haritasını vererek ileri düzeyde bir ihtiyaçlar hiyerarşisi oluşturmuştur. O bir önceki ihtiyacın bir problemi farketme ile çözülebileceğini ifade etmiştir (Ventegodt, Merrick ve Andersen, 2003, s. 1051). Sürekli genişleyen ihtiyaç sisteminde; Maslow'un ihtiyaçlar teorisini tam olarak anlayabilmek için ihtiyaç sisteminin bazı temel özelliklerini dikkate almak gerekmektedir. Bu açıdan çalışma ihtiyaçlar hiyerarşisinin yanında (Chung, 1969, s. 224) yaşam tarzları ve girişimcilik niyeti ile literatüre dinamik ve kapsamlı katkılar sağlanması amaçlanmaktadır.

Memnuniyet eksikliği ilerlemenin önünde bir engeldir (Adler, 1977, s. 445). Taormina ve Gao (2013, s. 173) çalışmalarında Maslow'un beş temel ihtiyacın tamamının tatmin edilmesinin bireylerin yaşam memnuniyeti ile pozitif ve anlamlı şekilde ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Temel ihtiyaçlar diyebileceğimiz en az beş temel ihtiyaç grubu vardır (Maslow, 1943, s. 392). Psikologlar ihtiyaçların belli bir önceliğe sahip olduğunu ifade ederler. Temel ihtiyaçlar karşılandıkça birey daha üst ihtiyaçlar arar. Temel ihtiyaçlar karşılanmadığı durumda daha yüksek ihtiyaçları karşılama çabaları ertelenmektedir. Bu açıdan Maslow beş temel ihtiyacı aşağıdaki gibi sıralamışlardır (Dye, Mills ve Weatherbee, 2005, s. 1377).

Fizyolojik İhtiyaçlar

Bireylerin hayatta kalmak için yeni gereksinimleri anlamında acil ihtiyaçları vardır (Smith, 1991, s. 423). Yani insanlar hayatta kalabilmeleri için yiyecek, su ve hava dahil olmak üzere temel ihtiyaçlara gereksinim duyarlar (Milheim, 2012, s. 161). Maslow her bir ihtiyaç türünün (veya seviyesinin) kavramsal olarak ilişkili oldukları çeşitli durumları birlikte açıklamanın ötesine geçmiştir. Mesela hayatta kalmak için gerekli olan su eksikliği, organizmayı su aramaya iten su ihtiyacını oluşturan şeydir. Başka bir örnek vermek gerekirse; iş, bir ihtiyaç olarak değil onun olmayışı asıl ihtiyacı tanımlayan şey olarak ifade edilebilir (Taormina ve Gao, 2013, s. 156). O halde girişimcilik niyeti açısından bakıldığında girişim bir ihtiyaç olarak değil onun meydana getirilmemesi (işsiz kalmak gibi) asıl ihtiyacı tanımlayan şey olarak ifade edilebilir.

Belirli bir ihtiyaçtan duyulan memnuniyet ne kadar yüksek ise ihtiyacın önemi o kadar düşük ve bir sonraki ihtiyaç düzeyinin önemi o kadar yüksek olur (Berl, Williamson ve Powell, 1984, s. 34). Taormina ve Gao (2013, s. 173) uygulamalarında fizyolojik ve saygı ihtiyacının karşılanmasının önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca fizyolojik ihtiyacın diğer dört ihtiyaç seviyesi için belirleyici bir rolü olsa da çalışmalarında kendini gerçekleştirme ile yüksek bir korelasyona sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Güvenlik İhtiyaçları

Fizyolojik ihtiyaçlar nispi olarak iyi bir şekilde bölümlenmiş ise yeni bir ihtiyaç olarak değerlendirebilecek güvenlik ihtiyacı meydana gelir (Maslow, 1943, s. 375). Güvenlik ihtiyacı psikolojik ve fiziksel tehditleri en aza indiren, iyi olma hissini teşvik eden istikrarlı, düzenli ve kontrollü bir ortam gereksinimine odaklanır (Smith, Gregory ve Pugh, 1981, s. 561). Yani insanların emniyete veya güvenliğe

ihtiyaçları vardır. Güvenlik ihtiyacı hayatta kalmak için önemlidir fakat fizyolojik ihtiyaçlar kadar zorunlu değildir. Güvenlik ihtiyaçları; istihdam, sağlık, güvenli yerleşim yeri ve çevre unsurlarından oluşmaktadır (Zakaria ve Malek, 2014, s. 43).

Güvenlik ihtiyacı karşılanmadığında korku, endişe ve kaygılara sebep olabilir. Maslow hiyerarşisinde korkuların giderilip, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ile piramidin bir üst seviyesine çıkılabileceğini ifade etmiştir (Zalenski ve Raspa, 2006, s. 1123). Podeschi ve Podeschi (1973-74, s. 61) çalışmalarında egemen (baskın) olan bireylerin kendine güven duygusu yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca bu tarz bireylerin kendine güvenen, yüksek öz değerlere sahip ve genel itibari ile yetenek veya üstünlük duygularına sahip olduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca alt kademe bireylerde ise utangaçlık, çekingenlik, korku ve öz bilinç gibi duyguların olduğunu ortaya koymuşlardır. Uygulamalarında Maslow'da en önemli olanın insanda güven ve özgüvenin bir arada olduğu durumlarda egemenlik (baskın) / itaat'in önemsizleştiğini çalışma sonuçları ile ifade etmişlerdir.

Ait Olma İhtiyaçları

Temel güvenlik koşulları yerine getirildikten sonra ait olma ihtiyacı ortaya çıkar. Bu alan aidiyet, dostluk ve sevgiye olan ihtiyacı içerir (Benson ve Dundis, 2003, s. 316). Ait olma ihtiyacı; arkadaşlıklar, romantik ilişkiler ve aile gibi unsurların yanında sosyal ve dini grupların desteği ile de gerçekleşebilmektedir. Maslow bu ihtiyacın fizyolojik ve güvenlik ihtiyacından daha az temel oluşturduğunu ifade etmiştir (Zakaria ve Malek, 2014, s. 43-44).

Bireylerde daha düşük ihtiyaçların (fizyolojik, güvenlik ve ait olma) karşılanması onların daha yüksek ihtiyaçları (saygı ve kendini gerçekleştirme) aramalarına sebep olabilmektedir (Gratton, 1980, s. 464). Taormina ve Gao (2013, s. 172) çalışmalarında aileden verilen duygusal desteğin ait olma ihtiyacını desteklediğini ve bu desteğin mutlu bir aile yaşamı için kritik olduğunu vurgulamışlardır. Ayrıca bazı toplumların eğitim yolu ile kendilerini geliştirdiği, daha fazla eğitim alan bireylerin toplumun diğer üyeleri tarafından daha fazla kabul gören aidiyet hissiyatı verebileceğini ifade etmişlerdir. Çalışmalarında bireylerin aylık geliri ne kadar az olur ise ait olma hissi o kadar fazla olduğunu hissettiklerini de ortaya koymuşlardır. Deibert ve Walsh (1981, s. 170) ise çalışmalarında öğrencilerin bilişsel öğrenmelerini gerçekleştirdiklerinde ya da bu ihtiyaçları tatmin edildiğinde grup içerisinde kendilerini güvende hissettikleri ve dolayısı ile çoğunluğun ait olma duygusuna sahip olduğunu çalışma sonuçlarında ortaya koymuşlardır.

Saygı İhtiyaçları

Maslow insanoğlunun gündelik hayattaki deneyimleri ile gündelik yaşamda belli bir yapıya sahip olduğunu belirtmişlerdir (Zalenski ve Raspa, 2006, s. 1121). Bu açıdan saygı ihtiyacı; bireylerin kurum (işletme veya yer) içinde veya dışında prestije sahip olmaları ile ifade edilebilir (Brenner vd., 1971, s. 360). İnsanlar hedeflerini gerçekleştirdiklerinde rahatlık hissiyatları bu seviyeye gelmelerini sağlar. Bu durum aynı zamanda bireyin kendisinden ve başka bireylerden gelen başarı seviyesi veya statüsünü ortaya koymaktadır (Zakaria ve Malek, 2014, s. 44). Yani bireyin başarısı, güven düzeyi, saygısı ve ait olduğu grup içerisinde sahip olduğu statüsünden doğan memnuniyet hissiyatı gibi durumlar özgüven (saygı) ihtiyacını karşılanmasında kilit rol oynamaktadır (Urwiler ve Frolick, 2008, s. 84).

Bu aşamada saygınlık, başarı ve başkaları tarafından tanınma ile birlikte benlik saygısının gerçekleşmesi söz konusu olabilmektedir (Cao vd., 2012, s. 171). Milheim (2012, s. 165-166) öğrenciler üzerinde yapmış olduğu çalışmada bu aşamada bireylerin saygın, değerli hissetmeleri ve performanslarına yönelik güven duygusunu kazanmaları gerektiğini ifade etmiştir.

Kendini Gerçekleştirme

Gelişmeye yönelik bireysel yeteneklerin optimal gelişiminde ve yerine getirilmesinde iyi bir yaşam üzerine yapılan vurgu kendini gerçekleştirmenin en iyi ahlaki gelişim sürecidir (Laceulle, 2018, s. 95). Bu açıdan Maslow ve arkadaşları psikolojik sağlığı mükemmel olan insanları incelemeye karar vermişlerdir. Kriterleri negatif ve pozitif olarak ele almışlardır. Onlar olumlu kriteri kendini gerçekleştirme durumu olduğunu belirtmişlerdir. Bunun kesin olarak tanımlanması zordur (Weinberg, 2005, s. 315). Ancak bu zorluğun belirli sınırlar çerçevesinde araştırılması literatüre farklı bir bakış açısı kazandırabilecektir.

Kısmi ihtiyaçlar tatmin edildiğinde birey kendini ve çevresini tam olarak tecrübe etmesi ile daha üst düzey bir gelişme için kendisini rahat hissedebilecektir (Sengupta, 2011, s. 102). Bu açıdan Maslow uygulamasında kendini gerçekleştirme ihtiyacını sınırlandırmamıştır. Ancak fizyolojik ihtiyaçlarının baskın olduğu motivasyon aşamasını sınırlandırmıştır (Koltko-Rivera, 2006, s. 307). O halde kendini gerçekleştiren kişiyi karakterize eden değerler; bireyin kendi gereksinimlerine ulaşmadan önce karşılanması

gereken evrensel temel insani ihtiyaçları (güvenlik, aidiyet ve saygı gibi) ile oluşabildiği anlaşılmaktadır (Podeschi, 1983, s. 96-97).

Herhangi bir birey bir öğrenci yada arkadaş ile çalışırken daha önce olduğu durumdan daha aktif ve uyarlanabilir koşullar oluşturur ise bu kontrol edilebilir bir ilerlemedir (Murray vd., 1961, s. 576). College (1983, s. 84) öğrenciler üzerinde yaptığı çalışmasında iç kontrol konusunda güçlü bir inanca sahip olan bireylerin; fizyolojik, güvenlik, aidiyet, saygı ve kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarından büyük ölçüde memnuniyet duyduklarını çalışma sonuçlarında ortaya koymuştur. Ayrıca çalışmada şans faktörüne güçlü inancı olan öğrencilerin bu ihtiyaçlarından çok az tatmin oldukları ve başkalarının kontrolüne güçlü bir inancı olan öğrencilerin ise fizyolojik, güvenlik ve saygı ihtiyaçları konusunda çok az tatmin olduklarını uygulama sonucunda ifade etmiştir. Saunders ve diğerleri (1998, s. 20) ise çalışmalarında psikolojik iyilik halinde varyansa tek katkı sağlamayan değişken kendini gerçekleştirme olduğunu çalışma sonuçlarında ortaya koymuşlardır. Ayrıca çalışmalarında ihtiyaçlar hiyerarşisi ölçęinin depresyonda gerileme, kaygı ve öfke ifadeleri ile ölçek içerisindeki en büyük farkı açıkladıklarını ifade etmişlerdir.

Hipotezlerin Oluşturulması

Araştırma hipotezleri oluşturulurken daha evvel konu ile ilgili yapılan araştırmalar incelenmiş ve teorik çerçevede ifade edilen kavramlar dikkate alınmıştır. Belirli bir temeli olan teorik araştırmaların bulguları, verilerden oluşan ve veriler üzerinde test edilen hipotezlerden oluşur. Hipotez üretme araştırmaları, değerlendirme ve gelişim araştırmaları gibi önemli bir hipotez testine sahiptirler (Gilgun, 1992, s. 116). Hipotez testleri uygulamalı psikolojik araştırmalarda veri analizlerinin temelini oluşturmaktadır (Loftus, 1991, s. 1). Bu durumda hipotezlerin destek bulmasında bir veya daha fazla durum söz konusu olabilir. Bunlara örnek olarak Maslow'un iddia ettiği teori doğru olabilir, araştırma normları ile gelenekler doğru olabilir ve hipotezlerin test edilmesinde kullanılan metodolojinin yeterli olması hipotezlerin destek bulmalarını sağlayabilir (Mathes, 1981, s. 71). Bu açıdan araştırma hipotezlerinde diğer teoremlerin de ifade edilmesinde doğru sonuçların test edilmesi için aşağdaki hipotezler oluşturulmuştur.

H1: Genç girişimci adaylarının kendine özgü olmaları girişimcilik niyetlerini pozitif yönde etkiler.

H2: Genç girişimci adaylarının çeşitlilik aramaları girişimcilik niyetlerini pozitif yönde etkiler.

H3: Genç girişimci adaylarının fikir liderliği yapmaları girişimcilik niyetlerini pozitif yönde etkiler.

H4: Genç girişimci adaylarının girişimcilik niyetleri fizyolojik ihtiyaçlarını pozitif yönde etkiler.

H5: Genç girişimci adaylarının girişimcilik niyetleri güvenlik ihtiyaçlarını pozitif yönde etkiler.

H6: Genç girişimci adaylarının girişimcilik niyetleri ait olma ihtiyaçlarını pozitif yönde etkiler.

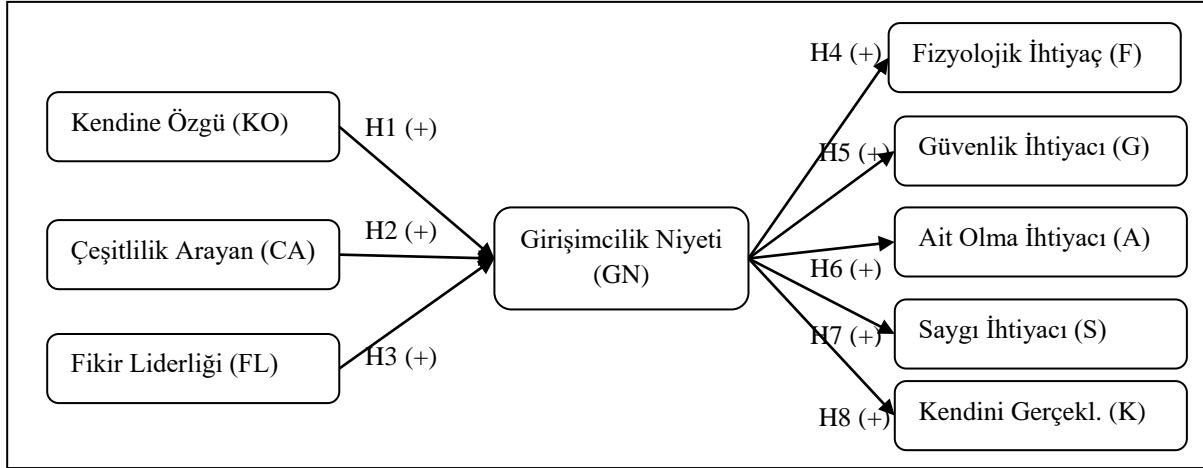
H7: Genç girişimci adaylarının girişimcilik niyetleri saygı ihtiyaçlarını pozitif yönde etkiler.

H8: Genç girişimci adaylarının girişimcilik niyetleri kendilerini gerçekleştirme ihtiyaçlarını pozitif yönde etkiler.

Yöntem

Araştırma Modeli

Çalışmada araştırma modeli oluşturulurken daha önce gerçekleştirilen çalışmalardan faydalanılmıştır. Araştırmada genç bireylerin yaşam tarzları, girişimcilik niyetleri ve Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisine yönelik ölçekler nicel veriler ışığında geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılmış ve sonuçlar literatür eşliğinde yorumlanmıştır (Olufunso, 2010, s. 96; Yang, 2004, s. 203; Taormina ve Gao, 2013, s. 176). Araştırmada Yapısal Eşitlik Modeli uygulanarak değerşkenler buna göre yorumlanmıştır.

Kaynak: Yang, 2004; Olufunso, 2010; Taormina ve Gao, 2013

Şekil 1. Uygulama Modeli

Şekil 1'de yer alan araştırma modeli incelendiğinde; genç girişimci adaylarının yaşam tarzlarının girişimcilik niyeti üzerindeki etkileri ve girişimcilik niyetlerinin de Maslow'un oluşturduğu ihtiyaçlar hiyerarşisi üzerindeki etkileri ölçülmeye çalışılmaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Günümüzde gelişen ve değişen dünya koşullarında genç bireyler aldıkları eğitim doğrultusunda gündelik hayata adapte olabilmekte, yeni ve yaratıcı girişimler ile hem kendilerine hem çevrelerine hem de ülke ekonomisine katkıda bulunabilmektedirler. Bu açıdan çalışmada eğitimi devam eden veya eğitimini belli bir süreye kadar tamamlamış olan (5 yıla kadar) bireylerin yaşam tarzı faktörlerinin (kendine özgü olan, çeşitlilik arayan ve fikir liderliği yapan) girişimcilik niyetleri üzerinde ne gibi etkilerinin olduğu ve girişimcilik niyetlerinin de Maslow'un oluşturduğu ihtiyaçlar hiyerarşisi (fizyolojik, güvenlik, ait olma, saygı ve kendini gerçekleştirme) üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunun ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Bu açıdan ortaya çıkacak sonuçlar ile literatüre farklı bir bakış açısının kazandırılması amaçlanmaktadır.

Evren - Örneklem

Uygulamanın bulguları Türkiye'de 2019 yılı içerisinde Gümüşhane ve Bayburt illerinde yaşayan 343 genç birey üzerinde (henüz eğitimi devam eden veya 5 yıla kadar eğitimini tamamlamış olan) elektronik anket yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. Araştırmada her iki ilde tespit edilen ortalama 1000 kişi için % 95 güven seviyesi ve % 5 hata payında ($n = N \cdot t^2 \cdot p \cdot q / d^2 \cdot (N-1) + t^2 \cdot p \cdot q$ formülü yardımı ile) evrenin örneklem büyüklüğü 278 olduğu tespit edilmiştir (Baş, 2008, s. 87-88). Araştırmada anket yönteminin elektronik olarak uygulanmasında, günümüz genç bireylerin teknolojinin de gelişmesine bağlı olarak internet, sosyal medya gibi (facebook, whatsapp, e-posta vb.) uygulamaları fazla kullanıyor olmalarından ötürü tercih edilmiştir. Araştırmanın sınırları aşağıdaki gibi ifade edilebilir.

- Araştırmada sadece genç bireyler dikkate alınmış, bireylerin aile yapıları, örf, adet, gelenek, dini inanç ve diğer ekonomik, sosyo-kültürel değerler tam anlamı ile incelenememiştir.
- Çalışma gerçekleştirilirken bireylerin kaygıları (işsizlik, geleceğe dair mesleki kaygıları, ailesel kaygılar gibi) dikkate alınamamıştır. Dolayısı ile bireylerin psikolojik durumları ölçülememiştir.
- Uygulama anketleri gerçekleştirilirken (elektronik olarak gerçekleştirilmiştir) bireylerin motivasyon faktörü gözlemlenememiştir.

Veri Toplama Araçları

Çalışmanın ölçeği, maddeler ve yararlanılan kaynaklar aşağıda Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Araştırmanın Ölçekleri

Ölçek	Maddeler	Kaynak
Yaşam Tarzı	11	Yang, 2004, s. 203
Girişimcilik Niyeti	6	Olufunso, 2010, s. 96
İhtiyaçlar Hiyerarşisi	26	Taormina ve Gao, 2013, s. 176-177

Araştırmada Yang'ın (2004, s. 203) çalışmasında bireylerin internet reklamlarına yönelik tutumlarında oluşturulan yaşam tarzı segmentlerinden 11 adet soru çalışmaya yaşam tarzı ölçeği olarak uyarlanmıştır. Olufunso'nun (2010, s. 96) girişimcilik niyeti ölçeğinden 6 adet soru ve Taormina ve Gao'nun (2013, s.176-177) Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi çalışmalarından 26 adet soru çalışma ölçeğine uyarlanmıştır. Çalışma ile ilgili uygulanan analizler ve elde edilen sonuçlar aşağıda detaylı olarak verilmiştir.

Verilerin Analizi

Gerçekleştirilen çalışmanın değişkenlerine normallik testi uygulanmış ve demografik veriler ile değişkenler arasında genel itibari ile (Skewness ve Kurtosis /çarpıklık ve basıklık değerlerinde) normal dağılım gözlemlenmiştir. Araştırmada açıklayıcı faktör analizi uygulanmış değişkenler 9 faktör altında toplanmıştır. Her bir faktörün geçerliliği Tablo 3'te ifade edilmiştir. Araştırmanın güvenilirliğini ortaya koyan Cronbach Alpha = ,946 ve geçerliliğini ortaya koyan KMO = ,890 olarak hesaplanmıştır. Çalışmada 9 faktörün açıklanan varyansa toplam katkısı ise % 68, 234 olduğu gözlemlenmiştir. Elde edilen sonuçlar çalışma ölçeğinin geçerli ve güvenilir sonuçlar oluşturduğu anlaşılmaktadır (Moosmayer, 2012, s. 164).

Bulgular

Araştırmanın demografik bulgularına Tablo2'de yer verilmiştir. Tablo2'de uygulamaya katılan genç bireylerin cinsiyet, gelir, yaş ve en son mezuniyetlerinin ne olduğuna dair bilgiler yer almaktadır.

Tablo 2. Demografik Bulgular

<i>Cinsiyet</i>	<i>f</i>	<i>%</i>	<i>Gelir</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Kadın	177	51,6	2000 TL veya altı	209	60,9
Erkek	166	48,4	2001-4000 TL	81	23,6
Toplam	343	100,0	4001-6000 TL	36	10,5
			6001 TL ve üzeri	17	5,0
			Toplam	343	100,0
<i>Eğitim</i>	<i>f</i>	<i>%</i>	<i>Yaş</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
İlköğretim	5	1,5	18 veya altı	15	4,4
Ortaokul veya Lise	128	37,3	19-20	69	20,1
Önlisans	78	22,7	21-22	69	20,1
Lisans	88	25,7	23-24	79	23,0
Lisansüstü	44	12,8	25-26	36	10,5
Toplam	343	100,0	27 yaş ve üzeri	75	21,9
			Toplam	343	100,0

Tablo 2'de verilen bilgiler incelendiğinde araştırmaya katılan genç bireylerin çoğu kadınlardan (177 kişi - %51,6) oluşmaktadır. Uygulamada çoğu bireyin aylık geliri 2000TL veya altında (209 kişi - %60,9) olduğu görülmektedir. Ayrıca genç bireylerin birçoğunun en son mezuniyetleri (128 kişi - %37,3) ortaokul veya lise olup en fazla 23 veya 24 yaş (79 kişi - %23,0) aralığındaki bireyler olduğu gözlemlenmektedir.

Uygulamalarda güvenilirliğin geçerliliğin altında yer aldığını ifade eden araştırmacılar bile çalışmalarının güvenilirliğini dikkate almaktan kaçınmazlar. Bu açıdan hiçbir geçerlilik katsayısı ve hiçbir faktör analizi ölçüm hatalarındaki büyüklüğün uygun olup olmadığının tahminini ortaya koymadan yorumlanamaz. O halde deneysel analizlerin ağırlıklı değerlerini ortaya koyulurken ideal olan ölçekler önemli bir Alpha'ya sahip olmalıdırlar (Cronbach, 1951, s. 297/332).

Tablo 3. Ölçeklere İlişkin Güvenirlilik Analizi Sonuçları

	<i>Faktörler</i>	<i>Maddeler</i>	<i>Cronbach's Alpha</i>	<i>KMO</i>
Yaşam Tarzı Ölçeği	Kendine Özgü Olmak (KO)	4	0,713	0,702
	Çeşitlilik Aramak (CA)	4	0,855	0,746
	Fikir Liderliği Yapmak (FL)	3	0,824	0,720
Girişimcilik Niyeti Ölçeği	Girişimcilik Niyeti (GN)	6	0,874	0,852
İhtiyaçlar Hiyerarşisi Ölçeği	Fizyolojik İhtiyaçlar (F)	5	0,830	0,805
	Güvenlik İhtiyacı (G)	5	0,858	0,726
	Ait Olma İhtiyacı (A)	5	0,859	0,810
	Saygı İhtiyacı (S)	5	0,907	0,805
	Kendini Gerçekleştirme (K)	6	0,896	0,874

Araştırma ölçeğinde oluşan sonuçlar dikkate alındığında bireylerin kendine özgü olmalarını (KO) gösteren değişkenin güvenilirliği 0,713 (Cronbach's Alpha) ve geçerliliği 0,702 (KMO) olduğu, genç bireylerin çeşitlilik aramalarını (CA) ortaya koyan değişkenin güvenilirliği 0,855 (Cronbach's Alpha) ve geçerliliği 0,746 (KMO) olduğu, genç girişimci adayları bireylerin fikir liderliği (FL) yapma değişkenleri güvenilirliği 0,824 (Cronbach's Alpha) ve geçerliliği 0,720 (KMO) olduğu, bireylerin girişimcilik niyeti (GN) değişkeninin güvenilirliği 0,874 (Cronbach's Alpha) ve geçerliliği 0,852 (KMO) olduğu, genç bireylerin fizyolojik ihtiyaçlarını (F) veren değişkenin güvenilirliği 0,830 (Cronbach's Alpha) ve geçerliliği 0,805 (KMO) olduğu, genç girişimci adaylarının güvenlik ihtiyacını (G) veren değişkenin güvenilirliği 0,858 (Cronbach's Alpha) ve geçerliliği 0,726 (KMO) olduğu, bireylerin ait olma (A) ihtiyaçlarını oluşturan değişkenin güvenilirliği 0,859 (Cronbach's Alpha) ve geçerliliği 0,810 (KMO) olduğu, genç bireylerin saygı ihtiyaçlarını (S) ortaya koyan değişkenin güvenilirliği 0,907 (Cronbach's Alpha) ve geçerliliği 0,805 (KMO) olduğu ve bireylerin kendini gerçekleştirme (K) ihtiyaçlarını veren değişkenin güvenilirliği ise 0,896 (Cronbach's Alpha), geçerliliği ise 0,874 (KMO) olduğu gözlemlenmektedir. Bu sonuçlar uygulama ölçeğinde yer alan verilerin kabul edilebilir değişkenler ortaya koyduklarını göstermektedir (Chang, 2008, s. 280; Valikhani, Hashemipoor ve Vastegani, 2015, s. 8; Battal ve Durmuş, 2015, s. 75; Kim, 2010, s. 116; Sevari, 2017, s. 10). Ölçüm modelinde verilen değişkenlerin faktör ve güvenilirlik analizleri sonuçları aşağıda Tablo 4, Tablo 5 ve Tablo 6'da ifade edilmiştir.

Tablo 4. Yaşam Tarzı Ölçeğinin Faktör Analizi Sonuçları

<i>Faktörler</i>	<i>Alpha (Yüzde)</i>	<i>Açıklanan Varyansı (%)</i>	<i>Özdeğer</i>	<i>Faktör Yükleri</i>
KO1				0.61
KO2				0.75
KO3				0.81
KO4				0.76
CA1				0.77
CA2				0.90
CA3				0.87
CA4				0.81
FL1				0.85
FL2				0.87
FL3				0.86

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy = ,860 / Bartlett's Test = 1789,435 / Cronbach's Alpha = ,878

Araştırma sonuçları faktör yükleri açısından değerlendirildiğinde; genç girişimci adaylarının kendilerine özgü olmalarında ölçeğe en fazla katkısı KO3 (0.81) sağlamaktadır. Yani genç girişimcilerin genellikle girişimciliği plan yapmadan yerine getirdiklerini ifade ettikleri anlaşılmaktadır. Genç bireylerin çeşitlilik aramalarına yönelik değişkende en fazla katkısı CA2 (0.90) oluşturmaktadır. Burada ise günün koşullarına uygun olan girişimlerin sevildiği ifade edilmiştir. Fikir liderliği açısından bakıldığında modele en fazla katkı FL2 (0.87) tarafından sağlanmaktadır. Bu durumda genç girişimci adaylarının genellikle arkadaşlarının kendi kararlarını veremedikleri durumda onlara danıştıklarını ifade etmişlerdir. Elde edilen sonuç yaşam tarzı ölçeğinin uygulanabilir sonuçlar ortaya koyduğunu göstermektedir. Genç bireylerin girişimcilik niyeti ölçeğine ilişkin elde edilen verilere göre analiz sonuçları Tablo 5'te ifade edilmiştir.

Tablo 5. Girişimcilik Niyeti Faktör Analizi Sonuçları

<i>Faktörler</i>	<i>Alpha</i>	<i>Açıklanan Varyansı (%)</i>	<i>Özdeğer</i>	<i>Faktör Yükleri</i>
GN1 Mesleki hedefim girişimci olmaktır.				0.78
GN2 Bir şirkette çalışan olmak yerine girişimci olmayı tercih ederim.				0.80
GN3 Kendi işimin patronu olmak isterim.	,874	61,667	3,700	0.77
GN4 Girişimci olmak için her şeyi yapmaya hazırım.				0.84
GN5 Gelecekte bir firma kurmaya kararlıyım.				0.79
GN6 İşime önümüzdeki beş yıl içerisinde başlayacağım.				0.74
Kaiser-Meyer-Olkin = ,852 Bartlett's Test = 959,280 Cronbach's Alpha = ,874				

Girişimcilik niyeti açısından bakıldığında modele en çok katkı GN4 (0.84) seçeneğinin sağladığı görülmektedir. Bu seçenek ile bireylerin girişimci olmak için her şeyi yapmaya hazır oldukları anlaşılmaktadır. Girişimcilik niyeti ölçeği sonuçları çalışmanın uygulanabilir olduğunu ortaya koymaktadır. Genç bireylerin Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisine yönelik verdikleri yanıtların faktör ve güvenilirlik analizleri sonuçları Tablo 6'da verilmiştir. Tablo 4, Tablo 5 ve Tablo 6'ya ilişkin elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır.

Tablo 6. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Faktör Analizi Sonuçları

<i>Faktörler</i>	<i>Alpha</i>	<i>Açıklanan Varyansı (%)</i>	<i>Özdeğer r</i>	<i>Faktör Yükleri</i>
F1 Genel olarak fiziksel sağlığım iyidir.	,830	18,161	4,722	0.71
F2 Genel olarak tükettiğim su kalitelidir.				0.79
F3 Gündelik hayatta tükettiğim yiyecekler kalitelidir.				0.87
F4 Gündelik hayatta uyku yeterliliğim konusunda kendimi rahat hissedirim.				0.76
F5 Her gün soluduğum hava oldukça kalitelidir.				0.73
G1 Yaşadığım evde (dairede) oldukça güvendedim.	,858	13,275	3,452	0.81
G2 Yaşadığım mahallede (köyde) oldukça güvendedim.				0.83
G3 Yaşadığım yerde herhangi bir hastalığa yakalanma ihtimalim düşüktür.				0.78
G4 Kanunlar benim güvenli yaşamamı sağlar.				0.79
G5 İhtiyacım olduğunda para kazanabilirim.				0.80
A1 Arkadaşlarım ile olan ilişkilerim kalitelidir.	,859	12,849	3,341	0.82
A2 Arkadaşlarım ile mutluluğumu paylaşabilirim.				0.84
A3 Ailem ile samimi paylaşımlar yaparım.				0.79
A4 Yapacağım işlerde ailem ile birlikte hareket ederim.				0.71
A5 Genellikle çevremdeki insanlar tarafından hoş karşılanırım.				0.85
S1 Başkaları tarafından genellikle takdir edilirim.	,907	12,49	3,247	0.87
S2 Birçok insan bana onur verir.				0.90
S3 Birçok insan bana yüksek derecede saygı gösterir.				0.81
S4 Kendime karşı saygı duyarım.				0.84
S5 Kendimden oldukça eminim.				0.84
K1 En içten arzularımın farkındayım.	,896	12,276	3,192	0.82
K2 Davranışlarım her zaman kendi değerlerime göredir.				0.82
K3 İstedğim zaman yapmak istediklerimi yaparım.				0.77
K4 Yapacağım işler konusunda kendimi tamamen tatmin ettiğimi hissedirim.				0.84
K5 Her zaman olmak isteğim kişiyim.				0.87
K6 Tüm yeteneklerime yetişirim.				0.75
Kaiser-Meyer-Olkin = ,899 / Bartlett's Test = 6414,251 / Cronbach's Alpha = ,938				

Bireylerin fizyolojik ihtiyaçları açısından bakıldığında modele en fazla katkısı F3 (0.87) sağlamaktadır. Burada ise bireylerin gündelik hayatta tükettikleri yiyeceklerin kaliteli olduğu anlaşılmaktadır. Güvenlik ihtiyacı açısından bakıldığında modele en fazla katkı G2 (0.83) seçeneğinden sağlandığı gözlemlenmektedir. Bu seçenek ile bireyler yaşadıkları mahallede (köyde) oldukça güvende olduklarını hissettiklerini ifade etmişlerdir. Bireylerin ait olma ihtiyaçları açısından değerlendirildiğinde en çok katkı A5 (0.89) seçeneğinden gelmektedir. Bu seçenekte ise bireylerin genellikle çevrelerindeki insanlar tarafından hoş

karşılandıkları anlaşılmaktadır. Saygı ihtiyacı dikkate alındığında en fazla katkı S2 (0.90) seçeneğinden sağlandığı görülmektedir. Bu tercihte ise birçok insanın genç girişimci adaylarına onur verdiği anlaşılmaktadır. Bireylerin kendilerini gerçekleştirme seçenekleri açısından bakıldığında ise en fazla katkı K5 (0.87) seçeneğinin olduğu görülmektedir. Bu seçenekte genç girişimci adayları her zaman olmak istedikleri kişi olduklarını ifade etmişlerdir.

Araştırma sonuçlarında her ölçeğin ayrı ayrı açıklanan varyansa toplam katkıları sırası ile fikir liderliği yapmak (FL-73,997), saygı ihtiyacı (S-73,240), çeşitlilik aramak (CA-70,99), kendini gerçekleştirme (K-66,354), ait olma (A-64,632), güvenlik ihtiyacı (G-64,214), girişimcilik niyeti (GN-61,667), fizyolojik ihtiyaç (F-60,129) ve kendine özgü olmak (KO-54,193) olarak sıralanmıştır.

Uygulanan Modelin Yapısal Eşitliği Uygunluğunun Sonuçları ve Yorumlanması

Uygulanan ölçüm modelinin sonuçlarını test etmek için AMOS 24 paket programından yararlanılmış olup Yapısal Eşitlik Modeli'ni ifade eden (ölçüm modeli) sonuçlar aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 7. Modelin Uyum İyiliği Değerleri

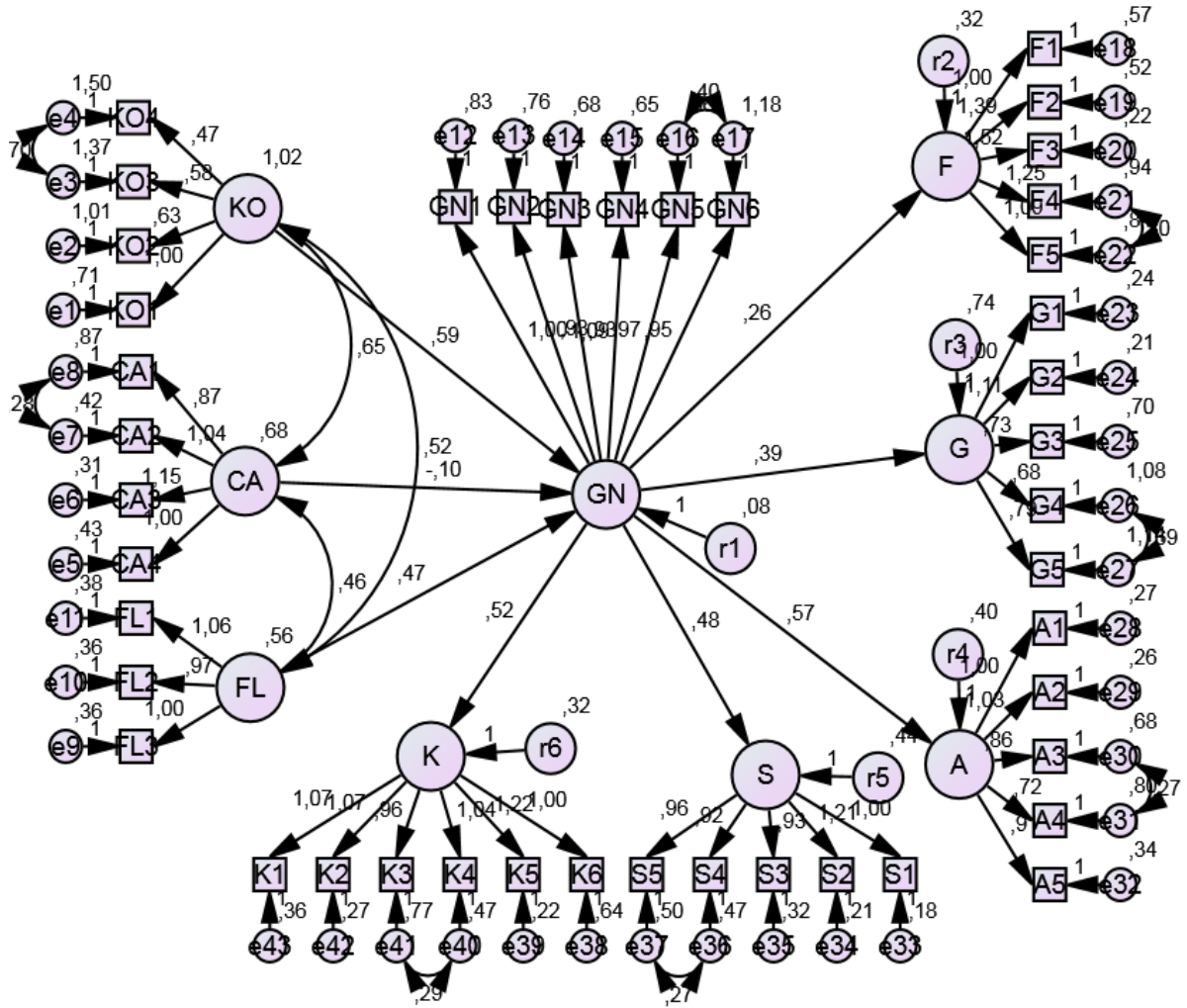
İndeksler	Referans Değeri	Ölçüm Modeli
CMIN/DF	$0 < \chi^2/sd \leq 5$	3,034
RMR	<,1	,0759
IFI	>,90	,911
TLI	>,90	,903
CFI	>,90	,910
RMSEA	$0,05 \leq RMSEA \leq 0,08$,077
AGFI	>,90	,820
GFI	>,90	,759
NFI	>,90	,880
RFI	>,90	,857

Uygulama sonuçları genel itibari ile değerlendirildiğinde $CMIN/DF = 3,034$, $RMR = ,759$, $IFI = ,911$, $TLI = ,903$, $CFI = ,910$, $RMSEA = ,077$, $AGFI = ,820$, $GFI = 759$, $NFI = 880$ ve $RFI = ,857$ olarak hesaplanmıştır. YEM sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde modelin kabul edilebilir ve değişkenlerin uyumlu bir düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır (Dalvi, Haery, ve Ebrahimi, 2013, s. 151; Valentine ve Rittenburg, 2004, s. 6; Huang, Ho, Smith ve Chen, 2006, s. 431; Baer vd., 2018, s. 1773; Valentine, Godkin, Fleischman, Kidwell ve Page, 2011, s. 515-517; Chang, 2008, s. 281; Qiu, Wang ve Yang, 2015, s. 186). Uygulamanın Regression ölçüm modeli sonuçları aşağıda Tablo 6'da ifade edilmiştir.

Tablo 8. Hipotez Testi Sonuçları

Modeldeki İlişkilemeler	Hipotez	Estimate	P	Açıklamalar
KO → GN	H1	,592	0,00	Kabul
CA → GN	H2	-,105	,401	Red
FL → GN	H3	,471	0,00	Kabul
GN → F	H4	,265	0,00	Kabul
GN → G	H5	,393	0,00	Kabul
GN → A	H6	,568	0,00	Kabul
GN → S	H7	,485	0,00	Kabul
GN → K	H8	,522	0,00	Kabul

AMOS Regression ölçüm modeli sonuçları incelendiğinde; genç bireylerin kendine özgü olmaları ile girişimcilik niyetleri arasında anlamlı ilişkiler elde edilmiştir. Bireylerin çeşitlilik aramaları ile girişimcilik niyetleri arasında anlamlı bir ilişki elde edilmemiştir. Genç bireylerin fikir liderliği yapmaları ile girişimcilik niyetleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Ayrıca bireylerin girişimcilik niyetleri ile fizyolojik ihtiyaçları, güvenlik ihtiyaçları, ait olma ihtiyaçları, saygı ihtiyaçları ve kendini gerçekleştirme ihtiyaçları arasında anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. Uygulamanın Yapısal Eşitlik Modeli sonuçları aşağıda şekil 2'de ifade edilmiştir.

Şekil2. Uygulama Modelinin Yapısal Eşitlik Sonuçları

Araştırma şekil 2'de verilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde; çalışma hipotezlerinden h1, h3, h4, h5, h6, h7 ve h8 hipotezleri kabul edilmiştir. Çalışmada sadece h2 hipotezi reddedilmiştir. Yani bireylerin yaşam tarzlarından çeşitlilik aramaları ile girişimcilik niyeti arasında anlamlı ilişkiler olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır (araştırma modeli sonuçlarında -,10 olarak elde edilmiş olsa da $p = ,401$ olmasından ötürü anlamsız kabul edilmektedir).

Araştırmada H1 hipotezine göre bireylerin kendine özgü olmaları girişimcilik niyetlerini pozitif yönde (.59) etkilemektedir. H3 hipotezine göre genç bireylerin fikir liderliği yapmaları girişimcilik niyetlerini pozitif olarak (.47) etkilemektedir. H4 hipotezinde ise kişilerin girişimcilik niyetleri fizyolojik ihtiyaçlarını pozitif yönde (.26) etkilemiştir. H5 hipotezinde bireylerin girişimcilik niyeti güvenlik ihtiyacını pozitif olarak (.39) etkilemiştir. H6 hipotezinde genç bireylerin girişimcilik niyetleri ait olma ihtiyaçlarını pozitif yönde (.57) etkilemiştir. H7 hipotezinde uygulamaya katılan kişilerin girişimcilik niyetleri saygı ihtiyaçlarını pozitif (.48) etkilemiştir. H8 hipotezinde ise bireylerin girişimcilik niyetleri kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarını pozitif yönde etkilediği (.52) sonuçlarına ulaşılmıştır. Araştırma modelinde tam anlamı ile uyum sağlanabilmesi için bazı değişkenler arasında modifikasyon gerçekleştirilmiştir. Ayrıca çalışmada KO ve CA arasında (.65), CA ve FL (.46) arasında ve KO ve FL (.52) arasında bir kovaryans olduğu gözlemlenmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Günümüzde genç bireyler bilişim ve teknolojiadaki hızlı ilerlemeye bağlı olarak yaşam tarzları, girişimcilik niyetleri ve ihtiyaçları doğrultusunda hareket edebilmektedirler. Bireylerin bu hareketleri kapsamında araştırmada elde edilen sonuçlar literatür eşliğinde değerlendirilecek olur ise; bireylerin girişimcilik niyeti dikkate alındığında Gartner (2008) girişimliliği tek bir olgu olarak ifade etmenin doğru olmadığını ifade etmiştir. Shinnar ve diğerleri (2009) öğrencilerin davranışsal niyetleri ile girişimcilik

eğilimleri arasında önemli ilişkiler olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Atef ve Al-Balushi (2015) ise bireylerin girişimcilik için gerekli becerilere sahip olmaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Yaşam tarzları açısından bakıldığında Yang (2004) ise çalışmasında bireyler arasındaki tutum farklılıklarının yorumlanmasına imkân sağladığını ifade etmiştir. Ayrıca kendine özgü hareket eden bireyler yaptıkları veya yapabilecekleri faaliyetleri sevdiği, rahat davranış sergileyip plansız hareket edebilme özelliklerine sahip olduklarını ifade etmiştir. Bu sonuçlar araştırma sonuçlarını genel olarak destekler niteliktedir. Bu açıdan h1 hipotezi dikkate alındığında çalışmada bireylerin kendilerine özgü olmaları girişimcilik niyetlerini pozitif olarak etkilemiştir. Bu sonuç genç girişimci aday bireylerin girişimciliği sevmeleri, rahat hareket etme kabiliyetleri ve plansız girişimde bulunabilme özellikleri girişimcilik niyetlerinde olumlu etkiler oluşturduğu gözlemlenmektedir. Bu sonuçlarda girişimciliği sevmenin ve rahat hareket edebilme durumlarının girişimcilik niyeti üzerine olumlu etki uyandırması normal bir olgudur. Ancak plansız girişim girişimcilik niyetini pozitif etkilemesi, girişimcilik niyetinde olan bireylerin genç yaşlara sahip olması veya fazla iş tecrübelerinin olamamasından kaynaklanıyor olabilir.

Qian (2013) uygulamasında çeşitliliğin girişimcilik fırsatlarında algılamalar için önemli olduğunu vurgulamıştır. Lazear (2005) ise bireyin girişimci olma ihtimalinin kariyeri üzerinde sahip olduğu çeşitli rollerin sayısına ve eğitim hayatında edindikleri ile olumlu yönde ilişkili olduğunu ifade etmiştir. Araştırma modelinde bireylerin çeşitlilik araması girişimcilik niyeti üzerinde negatif bir etki uyandırdığı ifade edilse de çalışma sonuçlarında çeşitlilik arama ile girişimcilik niyeti arasında anlamsız bir ilişki olduğu görülmüştür. Elde edilen sonuç daha evvel gerçekleştirilen çalışmaları desteklememektedir. Bu sonuç genç girişimci aday bireylerin henüz fırsat algılamalarının tam anlamı ile belirginleşmediğini veya kariyer basamağına henüz atılmamış oldukları için çeşitli rollerde görev almadıklarını (genel itibari ile) yorumunu yaptırabilmektedir.

Olson (2002) çalışmasında bireylerin iletişim becerilerinde fazla kişi ile olumlu diyalog gerçekleştirilirse istenilen sonuçlara ulaşma da o düzeyde başarı gösterebileceklerini ifade etmiştir. Peters ve diğerleri (2008) gerçek girişimcilerin fikir üretmek problemleri ortaya çıkarabilen kişiler olduklarını vurgulamışlardır. Bavelas (1960) uygulamasında fikir liderliğinin bireylerin nitelikleri ve yetenekleri ile ilgili olduğunu dile getirmiştir. Welter ve diğerleri (2016) ise çalışmalarında girişimciliğin bir bütün olarak sistematik bir şekilde değerlendirilmesinin para kazanmanın yanında iş oluşturma fikri de dikkate alınarak girişimin zevkli ve faydalı yönlerinin ortaya koyulabileceğini ifade etmişlerdir. Elde edilen sonuç literatürü desteklemektedir. Araştırmada bireylerin fikir liderliği yapmaları girişimcilik niyetlerini pozitif olarak etkilemiştir. O halde bu durum genç bireylerin fikir liderliği yaptıklarını sosyal ilişkilerinde diğer bireyleri yönlendirebilme yeteneklerine sahip olduklarını dolayısıyla girişimcilik niyetlerinde pozitif etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır.

Moi ve diğerleri (2011) çalışmalarında genç girişimcilerin girişimcilik niyetlerini nelerin etkilediğini araştırmışlardır. Sonuç olarak eğitim, tutum, akademik temel ve aile faktörlerinin etkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Çalışmada girişimcilikte eğitimciler, akademisyenler ve politika yapımcılar için girişimcilik niyetinin önemli olduğunu vurgulamışlardır. Taatila ve Down (2012) girişimcilik eğitiminde motivasyonun önemli olduğunu ve öğrencilerin girişimcilik becerilerinin geliştirilmesinde problem çözme ve yeniliğin önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Franco ve diğerleri (2010) ise öğrencilerin girişimcilik niyetlerini araştırmışlar ve birçok öğrencinin girişimcilik niyetinin olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca çalışmalarında öğrencilerin girişimcilik niyetlerine göre bölgesel farklılıklar olduğunu tespit etmişlerdir. Araştırma genel olarak değerlendirildiğinde genç girişimci adaylarının girişimcilik niyetlerinin olduğu görülmektedir. Bu durum araştırma literatürünü desteklemektedir. Burada bireylerin girişimciliğe yönelik tutumları, aldıkları eğitimler, aile desteği, problem çözme ve yenilik becerilerine sahip olabilmeleri gibi olgular etkili olmuş olabilir. Ayrıca uygulama kapsamı Türkiye'de Gümüşhane ve Bayburt'ta yaşayan bireyleri kapsamaktadır. Yani farklı bölgelerde farklı sonuçlar elde edilebilir.

Milheim (2012) bireylerin hayatta kalabilmeleri için çeşitli gıdalara, su ve hava gibi temel ihtiyaçlara gereksinim duyduklarını ifade etmişlerdir. Çalışmada bireylerin girişimcilik niyetleri fizyolojik ihtiyaçlarını olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Zira girişimcilik ile elde edilebilecek gelir bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamalarını daha da kolaylaştırabilecektir. Podeschi ve Podeschi (1973) çevresine karşı egemen olan bireylerin güven duygusunu yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Zalenski ve Raspa (2006) güvenlik ihtiyacının karşılanmamasının korku, endişe ve kaygıya sebep olabileceğini ifade etmişlerdir. Uygulama bireylerin girişimcilik niyetleri güvenlik duygularını olumlu yönde etkilemiştir. Bu sonuç genç bireylerin korku, endişe ve kaygı durumlarının girişimcilik niyetlerinden elde edebilecekleri ile ortadan kalkabileceği yorumunu yaptırabilmektedir. Taormina ve Gao (2013) uygulamalarında aileden verilen duygusal desteğin ait olma ihtiyacını desteklediğini ifade etmişlerdir. Deibert ve Walsh (1981) ise öğrencilerin ihtiyaçlarının

tatmin edildiğinde grup içerisinde kendilerini güvende hissettikleri ve dolayısı ile çoğunlukla ait olma duygusuna sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Araştırmada bireylerin girişimcilik niyetlerinde en fazla ait olma duygusu etkilendiği gözlemlenmiştir. Bu sonuç bireylerin ailelerinden destek gördüklerini veya girişimcilik niyetleri ile elde edebilecekleri sonucunda aileleri ile daha güçlü ilişkiler gerçekleştirebilecekleri yorumunu yaptırabilir. Zira kültürel (örf, adet, gelenek) olarak Gümüşhane ve Bayburt illerinde ailesel bağlar oldukça güçlüdür. Brenner ve diğerleri (1971), Urwiler ve Frolick (2008) saygı ihtiyacını prestij (statü) sahibi olmak ile eşleştirmişlerdir. Milheim (2012) ise bu aşamada bireylerin değerli hissettiklerini ve performanslarına yönelik güven duygularının olması gerektiğini vurgulamıştır. Araştırmada genç bireylerin girişimcilik niyetleri saygı ihtiyaçlarını olumlu yönde etkilemiştir. Bu sonuç girişimcilik niyetinin bireylerde prestij duygusu uyandırabileceğini ortaya koymaktadır. Saunders ve diğerleri (1998) ise uygulamalarında psikolojik iyilik haline tek katkı sağlamayan değişkenin kendini gerçekleştirme olduğunu vurgulamışlardır. Podeschi (1983) bireylerin kendini gerçekleştirme aşamasına geçmeden önce fizyolojik, güvenlik, ait olma ve saygı ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğini ifade etmiştir. Koltko-Rivera (2006) Maslow'un uygulamasında kendini gerçekleştirme ihtiyacını sınırlandırmadığını ifade etmiştir. Araştırmada girişimcilik niyetinin bireylerin kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarına önemli derecede ve olumlu bir etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum girişimcilik niyeti ile bireylerin kendini gerçekleştirme ihtiyaçları arasında önemli bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu açıdan College (1983) öğrenciler üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada iç kontrolde güçlü bir inanca sahip olan bireylerin fizyolojik, güvenlik, ait olma, saygı ve kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarından memnuniyet duyduklarını ortaya koymuşlardır. Sonuç olarak genç girişimci adaylarının kontrol mekanizmaları dikkate alındığında Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinin bütün aşamalarının tam anlamı ile yerine getirilebilmesi için girişimcilik niyetlerini uygulamaya geçirmeleri gerekmektedir. Çünkü girişimcilik niyetleri ihtiyaçlar hiyerarşisinin bütün aşamalarını pozitif ve anlamlı olarak etkilemektedir. Elde edilen bu sonuçlar literatürde ortaya koyulan benzer çalışmaları destekler niteliktedir.

Araştırmanın Literatüre Katkıları

Araştırmanın teorik katkıları aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır;

- Yaşam tarzı, girişimcilik niyeti ve ihtiyaçlar hiyerarşisi araştırmalarına katkıda bulunmaktadır.
- Genç bireylerin girişimcilik niyetlerinde; bireylerin kişisel özelliklerinin yanında, yaşadıkları toplumun eğitim kalitesi, sosyo-ekonomik yapısı ve kültürel özellikleri etkili olduğuna katkıda bulunmaktadır.
- Bireylerin ihtiyaçlar hiyerarşisi; yaşadıkları mikro ve makro çevrenin koşulları ile şekillendiğine katkıda bulunmaktadır.
- Bireyin yaşam tarzı ile (kendine özgü olan, çeşitlilik arayan ve fikir liderliği yapan) bireyler arasında farklılıklar gösterebileceğine katkıda bulunmaktadır.

Araştırmanın pratik katkıları aşağıdaki gibi ifade edilebilir;

- Araştırma genç girişimci adayı bireylerin yaşam tarzları, girişimcilik niyetleri ve Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi ile birlikte çalışılmış olan ilk çalışma (araştırılan çalışmalar içerisinde) olması açısından oldukça önemlidir.
- Genç bireylerin kendine özgü olmaları ve fikir liderliği yapmalarının girişimcilik niyetleri üzerinde pozitif etkilerinin olduğu, çeşitlilik arama ile girişimcilik niyeti arasında ise anlamlı bir ilişkinin olmadığına ortaya koyulması literatüre yeni ve farklı bakış açıları kazandırabilecektir.
- Bireylerin girişimcilik niyetlerinin fizyolojik ihtiyaçları, güvenlik ihtiyaçları, ait olma ihtiyaçları, saygı ihtiyaçları ve kendini gerçekleştirme ihtiyaçları üzerinde pozitif etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar ile literatüre farklı bir bakış açısı kazandırılabilir. Zira teorik olarak genellikle ihtiyaçlar hiyerarşisinin girişimcilik niyeti üzerindeki etkilerinin araştırılması uygun görülse de çalışmada girişimcilik niyetinin ihtiyaçlar hiyerarşisi üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Sonuç olarak en fazla ait olma ihtiyacı, kendini gerçekleştirme, saygı, güvenlik ve fizyolojik ihtiyaçların etkilendiği araştırma sonuçlarında ortaya koymuştur.
- Genç girişimci adayı bireylerin girişimcilik niyetleri Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinin bütün aşamalarını pozitif yönde etkilemiştir. Bu sonuç bireylerin hiyerarşiyi tam anlamıyla gerçekleştirmek istemelerinde girişimcilik niyetlerinin büyük öneminin olduğunu ortaya koymaktadır.
- Uygulama sonuçları ile bireylerin girişimcilik niyetleri için pratik tavsiyeler sunulmaktadır.

Bu sonuçlar ile genç girişimci aday bireylerin yaşam tarzlarına, girişimcilik niyetlerine ve ihtiyaçlar hiyerarşisine farklı bakış açıları kazandırılmıştır.

Gelecek nesillere; bölgelerin, ülkelerin kısacası büyük ölçekte toplumların kalkınmasında büyük işler düşmektedir. O halde genç nesillerin yaşam tarzları, girişimcilik niyetleri ve ihtiyaçlarının nasıl şekillendiğinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu açıdan gelecek araştırmalarda genç bireylerin temel ihtiyaçlarının neler olduğu bu ihtiyaçların karşılanması ile ülke ekonomisine ne gibi katkılar yapmayı düşündükleri ve bu düşüncelerini ne tür değişkenler kullanarak gerçekleştirebileceklerini ortaya koymak önemli olacaktır. Çalışma sadece genç bireyler incelenmiştir. Uygulama daha yetişkin (birçok tecrübesi olan) kişiler üzerinde uygulanabilir. Sonuç olarak daha önce gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde bireylerin yaşam tarzlarının girişimcilik niyetleri, girişimcilik niyetlerinin de ihtiyaçlar hiyerarşisi üzerindeki etkilerini ortaya koyabilecek bir çalışmaya rastlanılmamış olması çalışmayı bu alanda değerli kılmaktadır.

Etik Beyan

"Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisinin Genç Bireylerin Yaşam Tarzları İle Girişimcilik Niyetleri Açısından İncelenmesi" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Adler, S. (1977). Maslow's need hierarchy and the adjustment of immigrants. *The International Migration Review*, 11(4), 444-451.
- Atef, T. M. ve Al-Balushi, M. (2015). Entrepreneurship as a means for restructuring employment patterns. *Tourism and Hospitality Research*, 15(2), 73-90.
- Audretsch, D. B., Kuratko, D. F. ve Link, A. N. (2015). Making sense of the elusive paradigm of entrepreneurship. *Small Business Economics*, 45(4), 703-712.
- Auto, E., Keeley, R. H., Klofsten, M., Parker, G. G. C. ve Hay, M. (2001). Entrepreneurial intent among students in scandinavia and in the USA. *Enterprise and Innovation Management Studies*, 2(2), 145-160.
- Baer, M. D., Rodell, J. B., Dhensa-Kahlon, R. K., Colquitt, J. A., Zıpay, K. P., Burgess, R. ve Outlaw, R. (2018). Pacification or aggravation? The effects of talking about supervisor unfairness. *Academy of Management Journal*, 61(5), 1764-1788.
- Baş, T. (2008). *Anket nasıl hazırlanır? Anket nasıl uygulanır? Anket nasıl değerlendirilir?* İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Battal, F. ve Durmuş, İ. (2017). Modern ahilik ölçeği geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Akademik Bakış Dergisi*, 63, 71-84.
- Bavelas, A. (1960). Leadership: Man and function. *Administrative Science Quarterly*, 4(4), 491-498.
- Benson, S. G. ve Dundis, S. P. (2003). Understanding and motivating health care employees: Integrating Maslow's hierarchy of needs, training and technology. *Journal of Nursing Management*, 11, 315-320.
- Berl, R. L., Williamson, N. C. ve Powell, T. (1984). Industrial salesforce motivation: A critique and test of Maslow's hierarchy of need. *The Journal of Personal Selling and Sales Management*, 4(1), 32-39.
- Brenner, V. C., Carmack, C. W. ve Weinstein, M. G. (1971). An empirical test of the motivation-hygiene theory. *Journal of Accounting Research*, 9(2), 359-366.
- Brown, T. E., Davidsson, P. ve Wiklund, J. (2001). An operationalization of Stevenson's conceptualization of entrepreneurship as opportunity-based firm behavior. *Strategic Management Journal*, 22(10), 953-968.
- Bouzenita, A. I. ve Boulanouar, A. W. (2016). Maslow's hierarchy of needs: An Islamic critique. *Intellectual Discourse*, 24(1), 59-81.
- Cao, H., Jiang, J., Oh, L., Li, H., Liao, X. ve Chen, Z. (2012). A Maslow's hierarchy of needs analysis of social networking services continuance. *Journal of Service Management*, 24(2), 170-190.
- Chang, S. (2008). Work role stressors and turnover intentions: A study of IT personnel in South Korea. *German Journal of Research in Human Resource Management*, 22(3), 272-290.
- Chung, K. H. (1969). A Markov chain model of human needs: An extension of Maslow's need theory. *The Academy of Management Journal*, 12(2), 223-234.
- Claire, L. (2012). Re-storying the entrepreneurial ideal: Lifestyle entrepreneurs as hero? *Tamara-Journal for Critical Organization Inquiry*, 10(1), 31-39.
- Cloke, P., Milbourne, P. ve Thomas, C. (1997). Living lives in different ways? Deprivation, marginalization and changing lifestyles in rural England. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 22(2), 210-230.
- College, R. S. S. (1983). Maslow's hierarchy of needs and psychological health. *The Journal of General Psychology*, 109, 83-85.
- Coviello, N. (2015). Re-thinking research on born globals. *Journal of International Business Studies*, 46(1), 17-26.
- Crant, J. M. (1996). The proactive personality scale asa predictor of entrepreneurial intentions. *Journal of Small Business Management*, 34(3), 42-49.
- Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika*, 16(3), 297-334.

- Dalvi, M. R., Haery, F. A. ve Ebrahimi, H. (2013). Investigating the effects of reward on the cooperation in the sale and marketing department from managers perspective (Isfahan food industries case study). *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 3(11), 144-153.
- Deibert, J. P. ve Walsh, K. J. (1981). Maslow and team organization. *The Clearing House*, 55(4), 169-170.
- Dennis, L. J. ve Powers, J. F. (1974). Dewey, Maslow, and consummatory experience. *The Journal of Aesthetic Education*, 8(4), 51-63.
- Dohse, D. ve Walter, S. G. (2012). Knowledge context and entrepreneurial intentions among students, *Small Business Economics*, 39(4), 877-895.
- Dye, K., Mills, A.J. ve Weatherbee, T. (2005). Maslow: Man interrupted: reading management theory in context. *Management Decision*, 43(10), 1375-1395.
- Franco, M., Haase, H. ve Lautenschlager, A. (2010). Students' entrepreneurial intentions: An inter-regional comparison. *Education + Training*, 52(4), 260-275.
- Gartner, W. B. (2008). Variations in entrepreneurship. *Small Business Economics*, 31(4), 351-361.
- Gawel, J. E. (1997). Herzberg's theory of motivation and Maslow's hierarchy of needs. *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 5(11), 1-3.
- Gemmill, G. ve Oakley, J. (1992). Leadership: An alienating social myth? *Human Relations*, 45(2), 113-129.
- Gilgun, Jane F. (1992). Hypothesis generation in social work research. *Journal of Social Service Research*, 15(3/4), 113-135.
- Graham, W. K. ve Balloun, J. (1973). An empirical test of Maslow's need hierarchy theory. *Journal Humanistic Psychology*, 13(1), 97-108.
- Gratton, L. C. (1980). Analysis of Maslow's need hierarchy with three social class groups. *Social Indicators Research*, 7(1/4), 463-476.
- Harris, A. ve Spillane, J. (2008). Distributed leadership through the looking glass. *Management in Education*, 22(1), 31-34.
- Huang, Y. H., Ho, M., Smith, G.S. ve Chen, P. Y. (2006). Safety climate and self-reported injury: Assessing the mediating role of employee safety control. *Accident Analysis and Prevention*, 38, 425-433.
- Kim, Y. (2010). Improving performance in U.S. state governments: RISK-Taking, innovativeness, and proactiveness practices. *Public Performance & Management Review*, 34(1), 104-129.
- Koltko-Rivera, M. E. (2006). Rediscovering the later version of Maslow's hierarchy of needs: Self-transcendence and opportunities for theory, *Research, and Unification. Review of General Psychology*, 10(4), 302-317.
- Kuratko, D. F., Morris, M. H. ve Schindehutte, M. (2015). Understanding the dynamics of entrepreneurship through framework approaches. *Small Business Economics*, 45(1), 1-13.
- Kyrö, P. ve Fayolle, A. (2008). Introduction: Broadening the scope and dynamics of entrepreneurship research in Europe. *European Research in Entrepreneurship*, 1-12.
- Lacelle, H. (2018). Chapter title: Self-realization (Aging and Self-Realization). *Cultural Narratives About Later Life*, 93-126.
- Lazear, E. P. (2005). Entrepreneurship. *Journal of Labor Economics*, 23(4), 649-680.
- Lester, D. (2013). Measuring Maslow's hierarchy of needs. *Psychological Reports: Mental & Physical Health*, 113(1), 15-17.
- Loftus, G. R. (1991). On the tyranny of hypothesis testing in the social sciences. *Contemporary Psychology*, 36(2), 1-6.
- Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation, *Psychological Review*, 50(4), 370-396.
- Maslow, A. H. ve Honigmann, J. J. (1970). Synergy: Notes of ruth benedict. *American Anthropologist, New Series*, 72(2), 320-333.
- Massey, R. J. (1954). The entrepreneur: Who is he? *Relations Industrielles / Industrial Relations*, 9(3), 245-251.
- Mathes, E. W. (1981). Maslow's hierarchy of needs as a guide for living. *Journal Humanistic Psychology*, 21(4), 69-72.
- Milheim, K. L. (2012). Toward a better experience: examining student needs in the online classroom through Maslow's hierarchy of needs model. *MERLOT Journal of Online Learning and Teaching*, 8(2), 159-171.
- Moi, T., Adeline, Y. L. ve Dyana, M. L. (2011). Young adult responses to entrepreneurial intent. *International Refereed Research Journal*, 2(3), 37-52.
- Montanye, J. A. (2006). Entrepreneurship. *The Independent Review*, 10(4), 547-569.
- Moosmayer, D. C. (2012). A model of management academics intentions to influence values. *Academy of Management Learning & Education*, 11(2), 155-173.
- Murray, H. A., Skinner, B. F., Maslow, A. H., Rogers, C. R., Frank, L. K., Rapoport, A. ve Hoffman, H. (1961). Cultural Evolutuin as Viewed by Psychologists. *Daedalus*, 90(3), 570-586.
- Olson, L. N. (2002). 'As ugly and painful as it was, it was effective:' individuals unique assessment of communication competence during aggressive conflict episodes. *Communication Studies*, 53(2), 171-188.
- Olufunso, F. O. (2010). Graduate entrepreneurial intention in South Africa: Motivations and obstacles. *International Journal of Business and Management*, 5(9), 87-98.
- Peters, M., Frehse, J. ve Buhalis, D. (2008). The importance of lifestyle entrepreneurship: A conceptual study of the tourism industry. *Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*, 7(2), 393-405.
- Pines, A. M., Lerner, M. ve Schwartz, D. (2010). Gender differences in entrepreneurship: Equality, diversity and inclusion in times of global crisis. *Equality, Diversity and Inclusion An International Journal*, 29(2), 186-198.
- Podeschi, R. L. (1983). Maslow's dance with philosophy. *Journal of Thought*, 18(4), 94-100.

- Podeschi, R. L. ve Podeschi, P. J. (1973-74). Abraham Maslow: On the potential of women. *Educational Horizons*, 52(2), 61-64.
- Qian, H. (2013). Diversity versus tolerance: The social drivers of innovation and entrepreneurship in US cities. *Urban Studies*, 50(13), 2718-2735.
- Qiu, S., Wang, P. ve Yang, P. (2015). The impact of personal psychology and behavior factors on the innovation assimilation of secure system development, *American Journal of Industrial and Business Management*, 5, 181-191.
- Reiss, S. (2004). Multifaceted nature of intrinsic motivation: The theory of 16 basic desire. *Review of General Psychology*, 8(3), 179-193.
- Saeednia, Y. (2011). Generating a scale measuring hierarchy of basic needs. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 15, 3084-3094.
- Sahut, J. M. ve Peris-Ortiz, M. (2014). Small business, innovation, and entrepreneurship. *Small Business Economics*, 42(4), 663-668.
- Salancik, G. R. ve Pfeffer, J. (1977). An examination of need-satisfaction models of job attitudes. *Administrative Science Quarterly*, 22(3), 427-456.
- Saunders, S., Munro, D. ve Bore, M. (1998). Maslow's hierarchy of needs and its relationship with psychological health and materialism. *South Pacific Journal of Psychology*, 10(2), 15-25.
- Sengupta, S. S. (2011). Growth in human motivation: Beyond Maslow. *Indian Journal of Industrial Relations*, 47(1), 102-116.
- Sevari, K. (2017). Construction and validation of main psychological needs scale. *American Journal of Applied Psychology*, 5(1), 7-11.
- Shinnar, R., Pruett, M. ve Toney, M. (2009). Entrepreneurship education: Attitudes across campus. *Journal of Education for Business*, 84(3), 151-159.
- Smith, G. R., Gregory, T. B. ve Pugh, R. C. (1981). Meeting student needs: Evidence for the superiority of alternative schools. *The Phi Delta Kappan*, 62(8), 561-564.
- Smith, M. B. (1991). Comment on Davies's "Maslow and theory of political development". *Political Psychology*, 12(3), 421-423.
- Stam, E. (2008). Entrepreneurship and innovation. Micro-foundations for innovation policy (Ed., B. Nooteboom, E. Stam), *Amsterdam University Press*, 135-172.
- Taatila, V. ve Down, S. (2012). Measuring entrepreneurial orientation of university students. *Education + Training*, 54(8/9), 744-760.
- Taormina, R. J. ve Gao, J. H. (2013). Maslow and the motivation hierarchy: Measuring satisfaction of the needs. *The American Journal of Psychology*, 126(2), 155-177.
- Tomlinson, M. (2003). Lifestyle and social class. *European Sociological Review*, 19(1), 97-111.
- Urwiler, R. ve Frolick, M. N. (2008). The IT value hierarchy: Using Maslow's hierarchy of needs as a metaphor for gauging the maturity level of information technology use within competitive organizations. *Information Systems Management*, 25(1), 83-88.
- Valentine, S., Godkin, L., Fleischman, G. M., Kidwell, R. E. ve Page, K. (2011). Corporate ethical values and altruism: The mediating role of career satisfaction. *Journal of Business Ethics*, 101(4), 509-523.
- Valentine, S. R. ve Rittenburg, T.L. (2004). Spanish and American business professionals ethical evaluations in global situations. *Journal of Business Ethics*, 51(1), 1-14.
- Valikhani, M., Hashempoor, E., Vastegani, B. M. (2015). Investigating the effect of job-related motivational factors on the employee and organizational performance through mediating role of organizational participation (Entekhab industrial group case study). *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 5(7), 1-13.
- Ventegodt, S., Merrick, J. ve Andersen, N. J. (2003). Quality of life theory III. Maslow revisited. *The Scientific World Journal*, 3, 1050-1057.
- Weinberg, H. (2005). The effective time-binder and Maslow's "self-actualizing person". *A Review of General Semantics*, 62(3), 313-317.
- Welter, F., Baker, T., Audretsch, D. B. ve Gartner, W. B. (2016). Everyday entrepreneurship a call for entrepreneurship research to embrace entrepreneurial diversity. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 1-11.
- White, R. E. ve Pierce, B. D. (2000). On Maslow, monkeys, and evolution. *The Academy of Management Review*, 25(4), 697-699.
- Yang, K. C. C. (2004). A comparison of attitudes towards internet advertising among lifestyle segments in Taiwan. *Journal of Marketing Communications*, 10(3), 195-212.
- Zakaria, M. ve Malek, N. A. A. (2014). Effects of human needs based on the integration of needs as stipulated in Maqasid Syariah and Maslow's hierarchy of needs on zakah distribution efficiency of asnaf assistance business program. *Jurnal Pengurusan*, 40, 41-52.
- Zalenski, R. J. ve Raspa, R. (2006). Maslow's hierarchy of needs: A framework for achieving human potential in hospice. *Journal of Palliative Medicine*, 9(5), 1120-1127.
- Zgheib, P. W. ve Kowatly, A. K. (2011). Autonomy, locus of control, and entrepreneurial orientation of lebanese expatriates worldwide. *Journal of Small Business and Entrepreneurship*, 24(3), 345-360.

EXTENDED ABSTRACT

Entrepreneurship intentions of young individuals in their expectations about the future are very important. Because the risk of private sector interventional activities directly affect these individuals themselves. In this respect, various alternatives are determined by the entrepreneur candidates about entrepreneurship intentions. In today's world of innovation, these alternatives can change the lifestyles of young people in particular. The entrepreneurial intentions of these young people can be influenced by the social and cultural structure of the society, economic and political structures. These factors that can affect the lifestyle variables and entrepreneurial intentions of individuals in different environments can shape their hierarchy of needs. In this research; In the study model, Yang (2004) 's lifestyle variables (self - specificity, diversity seeking and idea leadership) scales that were discussed in the study, the scale of entrepreneurial intention of Olufunso (2010) and Maslow's formed by Taormina and Gao (2013)'s un-requirements hierarchy scales (physiological needs, need for security, need for belonging, need for respect and self-fulfillment) were used. While creating the study model and hypotheses, other previous studies were taken into consideration and expressed in the theoretical framework and in the results section.

Practice living in the Black Sea Region of Turkey in the year 2019 343 young entrepreneurs to (or who have completed continuing education that up to 5 years) was applied to the electronic survey. Most of the young people who participated in the study were women (177 persons - % 51.6). In practice, it was observed that most individuals had a monthly income of 2000 TL or less (209 persons - % 60.9). Also, it was observed that most of the young individuals (128 people - % 37.3) were middle school or high school graduates and 23 or 24 years old (79 people - % 23.0). SPSS and AMOS package programs were used in the study. Structural Equation Model (SEM) was applied with the help of these programs. The data revealed that the research model variables were valid and reliable. In other words, Cronbach Alpha = ,946 and its validity KMO = ,890 were used to determine the reliability of the study. In the study, it was observed that the total contribution of the 9 factors to the explained variance was % 68, 234. The results obtained indicate that the study scale has valid and reliable results. In this study, hypothesis h2 was rejected and, hypotheses h1, h3, h4, h5, h6, h7, and h8 were accepted. In terms of the hypotheses of the hypothesis H1; the fact that young individuals were unique had a positive impact on entrepreneurial intentions. H2 hypothesis; It was concluded that individuals' diversity searches had no significant effect on entrepreneurship intentions. H3 hypothesis; The fact that the individuals who are young entrepreneur candidates are opinion leaders has positively influenced their entrepreneurial intentions. The H4 hypothesis, individuals entrepreneurial intentions positively influenced their physiological needs. H5 hypothesis; the entrepreneurship intentions of young individual have positively affected security needs. H6 hypothesis; individual's entrepreneurial intentions have positively affected their need to belong. H7 hypothesis; The intention of entrepreneurship influenced positively the needs of respect and in hypothesis h8; the intention of entrepreneurship has also positively affected the needs of individuals to realize themselves.

When the results of the application were examined in general, significant relationships were obtained in the variables other than the diversity search variable of the individuals. When these relationships and their effects are examined, individuality and idea leadership affect entrepreneurial intentions both to a high degree and in a positive way. Entrepreneurship intentions of young individuals positively affect their needs for self-realization, respect needs, security needs, and physiological needs according to their level of influence. These results show that individuals have more influence on the end stages of the hierarchy of needs hierarchy in general. In other words, these results indicate that individuals are more likely to achieve satisfaction at the highest levels of entrepreneurial intention and that this may trigger more entrepreneurial intentions of entrepreneurial candidates. In practice, the effects of entrepreneurial intentions on individuals' lifestyle variables were measured. Besides, the effects on the hierarchy of needs in the entrepreneurial intentions of young individuals were also measured. The results are very interesting. Because the young individuals acted unique and had a positive impact on their entrepreneurship intentions, diversity searches did not affect. In another aspect, individuals' entrepreneurial intentions have had a positive impact on Maslow's entire hierarchy of needs. This result reveals that the hierarchical structure creates linear effects with the intention of entrepreneurship. It is thought that the study will give different perspectives to the literature.

Algılanan Sosyal Kaytarmanın Örgütsel Adalete Etkisi: Politik Davranışın Düzenleyici Rolü

Kemal KÖKSAL¹

Öz

Sosyal kaytarma, bireyin tek başına ortaya koyduğu performansı grup halinde çalışırken göstermeme eğilimidir. Algılanan sosyal kaytarma ise bir çalışanın diğer çalışma arkadaşlarının sosyal kaytarma yapıp yapmadığına yönelik algısıdır. Çalışmada algılanan sosyal kaytarma ile örgütsel adalet algısı arasındaki ilişki ve bu ilişkide politik davranışın düzenleyici rolü incelenmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla, büyük ölçekli bir kamu kurumunda çalışan 231 kişiden kolayda örneklem yöntemiyle veri toplanmıştır. Araştırmanın bulgularına göre sosyal kaytarma algısı örgütsel adaletin bir öncelidir ve politik davranış sosyal kaytarma ile örgütsel adalet algısı arasındaki ilişkide düzenleyicilik etkisine sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal kaytarma algısı, Örgütsel adalet, Politik davranış, Düzenleyici etki

The Effect of Perceived Social Loafing on Organizational Justice: The Moderating Role of Political Behavior

Abstract

Social loafing is propensity for individuals to strive less energy when employing in groups rather than individually. Perceived social loafing is an employees' perception of whether or not his or her co-worker making less energy when employing in a group. In this study, the relationship between the perception of social loafing and organizational justice and the moderating role of political behavior were examined. To test the relationship among the factors, data were gathered from 231 people working in a large-scale public institution by the convenience sampling method. According to results, the perception of social loafing is an antecedent of the organizational justice and, political behavior has a moderate effect on the relationship between perceived social loafing and organizational justice.

Key Words: Perceived social loafing, Organizational justice, Political behavior, Moderating effect

Atıf İçin / Please Cite As:

Köksal, K. (2020). Algılanan sosyal kaytarmanın örgütsel adalete etkisi: Politik davranışın düzenleyici rolü. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1750-1761.

Geliş Tarihi / Received Date: 12.02.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 17.04.2020

¹ Dr.Öğr. Üyesi - Türkiye, Akdeniz Üniversitesi Serik İşletme Fakültesi, kemalkoksal@akdeniz.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7653-1762

Giriş

Örgütsel adalet, çalışanların, örgütteki ödül ve cezaların dağıtımına, bu dağıtımına nasıl karar verildiğine ve yöneticilerle olan ilişkilerin niteliğine göre oluşan bir algıdır (Colquitt vd., 2013). Örgütsel adalet algısı çalışanların örgütsel bağlılık, örgütsel vatandaşlık, psikolojik sermaye, işten ayrılma niyeti, aykırı işyeri davranışı, devamsızlık gibi tutum ve davranışlarını etkileyen önemli bir değişkendir (Cohen-Charash ve Spector, 2001; Harris, Andrews ve Kacmar, 2007; Colquitt vd., 2013; Colquitt, Long, Rodell ve Halvorsen-Ganepola, 2015; Mert ve Şen, 2019). Örgütsel adalet algısının çalışan tutum ve davranışları üzerindeki etkisinden dolayı nasıl oluştuğunun anlaşılması ve öncellerinin bilinmesi, örgütsel etkinliğin artırılması için önemli bir konudur.

Sosyal kaytarma, bireyin normalde gösterdiği performansı grup halinde çalışırken göstermemesi olarak tanımlanmaktadır (George, 1992). Algılanan sosyal kaytarma ise diğer çalışma arkadaşlarının grup içinde normalde gösterebileceklerinden daha az çaba gösterdiklerine yönelik çalışan algısıdır (Comer, 1995). Sosyal kaytarma ve algılanan sosyal kaytarma birbirinden farklı kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal kaytarma bireyin normalde gösterebileceğinden daha az çaba göstermesi olarak kavramsallaştırarak, bunun nedenleri ve sonuçları çok sayıda araştırmanın konusu olurken; diğer çalışma arkadaşlarının yaptıkları sosyal kaytarmaya yönelik algıyı, diğer bir ifadeyle algılanan sosyal kaytarmayı ve bunun örgütsel sonuçlarını inceleyen çalışmaların sayısı sınırlı kalmıştır. Çalışmalarla, algılanan sosyal kaytarmanın grup performansını olumsuz etkilediğini, çalışanların motivasyonunu azalttığını (Mulvey ve Klein, 1998), grup üyelerinin tatminini azalttığını (Wall ve Nolan, 1987) ve örgütsel sinizmi artırdığını (Yakın ve Sökmen, 2018) tespit edilmiştir.

Politik davranış, farklı çıkar gruplarında, bireylerin güç kazanmak ve kendi çıkarını korumak amacıyla gösterilen davranış olarak ifade edilebilir (Ferris vd., 2007). Politik davranış diğer çalışanların örgütsel bağlılığını ve iş tatminini azaltma, işten ayrılma niyetini artırma gibi örgütün zararına olabilese de, bireyin çıkarına yönelik davranışlardır (Gandz ve Murray, 1980). Çalışanlar dağıtım kararlarını kendi lehlerine değiştirmek, ceza ve istenmeyen görevlerden kaçınmak amacıyla politik davranma eğiliminde olabilmektedir.

Özellikle büyük ölçekli kamu örgütlerinde çalışan sayısının çok olması, çalışma gruplarını büyüterek ve görev görünürlüğünü azaltarak sosyal kaytarma davranışını kolaylaştıran bir neden olarak (Liden, Wyne, Jaworski ve Bennett, 2004) karşımıza çıkmaktadır. Çalışma arkadaşlarının normalde göstereceğinden daha az çaba gösterdiğini algılayan çalışan “enayi durumuna” (sucker effect) düşmemek amacıyla kendi çabasını azaltabilmektedir (Kerr, 1983). Bu durumun olumsuz sonuçlarından kaçınmak ve yöneticisinin dağıtım kararlarını kendi lehine etkilemek amacıyla çalışanlar politik davranış gösterebilirler.

Çalışma arkadaşlarının normalden daha az çaba gösterdiğini algılayan çalışanın, örgütsel adalet algısının bu durumdan nasıl etkilendiği ve politik davranma becerisinin, algılanan sosyal kaytarma ve örgütsel adalet ilişkisindeki rolünün araştırılması bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Algılanan Sosyal Kaytarma Örgütsel Adalet İlişkisi

Örgütsel adalet, kazanımların dağılımına, bu dağılım sürecinde uygulanan işlemlere ve yöneticilerin davranışlarına göre oluşan çalışan algılarını ifade etmektedir (Cohen-Charash ve Spector, 2001). Bu konuda yapılmış çalışmaların çoğu Adams’ın (1965) eşitlik kuramına dayanmaktadır. Kuramda bireylerin kendi katkı ve kazanımlarını, diğerlerinin katkı ve kazanımları ile değerlendirerek adalet algısını oluşturduğu ifade edilmektedir. Adams’ın kazançların dağıtımına yönelik oluşturduğu kuram dağıtım adaleti olarak isimlendirilmiştir. Daha sonra dağıtım kararlarındaki süreçlerin adillğine ilişkin algıları içeren süreç adaleti (Folger ve Konovsky, 1989) kavramsallaştırılmıştır. Yöneticilerin çalışanlarla kurdukları etkileşimin adillğine yönelik algılar ise etkileşim adaleti olarak ilgili alan yazında yer almıştır (Folger ve Cropanzano, 2001). Örgütsel adalet algısı çok sayıda örgütsel tutum ve davranışla ilişkili (Colquitt vd., 2013; Colquitt, Long, Rodell ve Halvorsen-Ganepola, 2015) olduğundan örgütsel adaletin oluşmasında etkili olan faktörlerin ortaya çıkarılması önemlidir.

Sosyal kaytarma, bireyin tek başına gösterebildiği normal performansı grup içindeyken düşürmesi olarak ifade edilmektedir (George, 1992). Grup içindeki düşünsel ve fiziksel sosyal kaytarmanın oluşumu, sosyal kaytarmanın nedenleri ve engellenmesi, grup üyelerinin sosyal kaytarmaya adaptasyonu, sosyal kaytarmanın pozitif yanları ve günümüz teknolojisinde sosyal kaytarma konularının çalışmalarda incelendiği görülmektedir (Alnuaimi, Robert ve Maruping, 2010; Simms ve Nichols, 2014; Etemadi,

Darab, Khorasani, Moradi ve Vazirinasab, 2015). Sosyal kaytarma konusunda yapılan çalışmalar incelendiğinde görev görünürlüğü, bağımlılığı, işin ve bireyin işe katkısının önemi ve adalet algısının (Liden, Wyne, Jaworski, ve Bennett 2004) araştırmacılar tarafından sosyal kaytarmanın nedenleri olarak incelendiği görülmektedir. Ulusal yazınıımızda Büyük Beş Kişilik özelliklerinden sorumluluğun (Tan ve Tan, 2008), kontrol odağı boyutlarından dış kontrol odağı, adil olmayan dünya inancı ve kişisel kontrolün (Erol, Beyaz ve Tınaz, 2018) işyeri nezaketsizliğinin (Kanten, 2014), işten ayrılma niyetinin (Akgündüz, Akdağ, Güler ve Sünnetçioğlu, 2014), izlenim yönetimi taktiklerinin (Yıldız, İşçi ve Taşçı, 2016), takım eğiliminde olmanın (Atilla Gök ve Koca, 2016), iş yaşamının kalitesini belirleyen adil ücret algısı ve işin yaşamda kapsadığı alan algısı boyutlarının (Kanten, Esirgemez, Aydın Hasekioglu ve Keçeli, 2018) ve algılanan sosyal kaytarmanın (şeşen, Soran ve Caymaz, 2014) sosyal kaytarma davranışını anlamlı bir şekilde yordadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada ele aldığımız örgütsel adaletin de sosyal kaytarma davranışının önemli bir önceli olduğu araştırmalar sonucu ortaya konulmuştur. Birey rgtnde, özellikle etkileşim ve dağıtım adaletsizliği algıladığında, sosyal mübadele kuramı kapsamında (Blau, 1964) kendi çabasını azaltabilmektedir (Thanh ve Toan, 2018; Luo, Qu ve Marnburg, 2013; Liden, Wyne, Jaworski ve Bennett, 2004; George, 1992; Murphy, Wayne, Liden ve Erdogan, 2003). Uslu ve avuş (2014) yaptıkları çalışmada devlet niversitesinde idari kadroda görev yapan personel üzerinde yaptıkları çalışmada sosyal kaytarma davranışının adalet algısı tarafından önemli oranda açıkladığını tespit etmişlerdir.

Bu çalışmada, bireyin kendi kaytarma davranışından farklı olarak diğer çalışma arkadaşlarının yaptıkları kaytarmaya yönelik algılarının örgütsel adalet algısı üzerindeki etkisi incelenmektedir.

Sosyal ğrenme kuramı, bireylerin çevrelerini gözlemleyerek nasıl davranması gerektiğini öğrendiğini ifade etmektedir (Bandura, 2002). Örgütte, alışma arkadaşlarının kaydardığını gören bireyin “enayi durumuna” düşmemek için bir süre sonra çabasını azaltarak sosyal kaytarma davranışı sergileyeceği ifade edilmektedir (Kerr, 1983). Ancak Williams ve Karau (1991) bütün grup üyelerinin bu şekilde tepki vermediğini, bazılarının da kaytaranların göstermediği davranışı telafi etmek için (sosyal telafi / social compensation) aba harcadığı sonucuna ulaşmıştır. Diğer alışma arkadaşlarının göstermediği performans için fazladan çabalayan birey, diğer grup yeleri ile aynı şekilde değerlendirildiğinde ya da fazladan gösterdiği çabanın karşılığını alamadığında, bireyde adaletsizlik algısı oluşabilecektir. Sosyal telafi kuramı (Williams ve Karau, 1991) kapsamında diğerlerinin göstermediği çaba için fazladan katkı sağlayan çalışanın, sosyal mübadele kuramı (Blau, 1964) erevesinde bu çabalarının karşılığını alamadığını düşündüğünde adaletsizlik algısı yaşayabileceği değerlendirilmektedir. Ayrıca birey diğer çalışma arkadaşlarının kaydardığını algıladığında, kendisi sosyal telafi kuramı kapsamında fazladan çaba göstermese bile, örgütsel sonuçların kaytarmaya rağmen aynı dağıtıldığını görmesi durumunda da eşitlik teorisi (Adams, 1965) erevesinde adalet algısının etkilenebileceği değerlendirilmektedir. Çünkü kaytaran çalışanlar ile kendi çabasını ve elde ettiği örgütsel sonuçların karşılaştırmasını yapacak ve bunun sonucunda adalet algısı oluşacaktır.

Algılanan sosyal kaytarmayla ilgili çalışmalar incelendiğinde çeşitli örgütsel değişkenlerle ilişkisi olduğu görülmektedir. Hung ve diğerleri (2009) algılanan sosyal kaytarmanın aykırı işyeri davranışının bir önceli olduğunu; Aydemir (2018) algılanan sosyal kaytarmanın çatışma eğilimi ile pozitif ilişkisi olduğunu ve çatışma eğilimini artırdığını tespit etmişlerdir. Hung ve diğerleri (2009) algılanan sosyal kaytarmanın aykırı işyeri davranışını artırdığını; Mulvey ve diğerleri (1998) savunmacı izlenim yönetimi ile pozitif ilişkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Ulusal yazınıımızda ise Himmetoğlu ve diğerleri (2018) politik davranışın alt boyutlarından meşrulaştırma ve baskının algılanan sosyal kaytarmanın önceli olduğunu bulmuşlardır. Atilla Gök ve Koca (2016) takım eğiliminin algılanan sosyal kaytarmayı negatif etkilediğini; Olcay ve diğerleri (2018) algılanan sosyal kaytarmanın yaş, gelir ve eğitim düzeyiyle ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir. Sünnetçioğlu ve diğerleri (2014) toplulukçu kültürün algılanan sosyal kaytarmanın önceli olduğunu, Turunç (2015) iş stresiyle algılanan sosyal kaytarmanın ilişkili olduğunu göstermişlerdir.

Yukarıdaki teorik açıklamalar ve daha önceki çalışma bulgularından hareketle bir numaralı birinci hipotez aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir.

H1: Algılanan sosyal kaytarma örgütsel adalet algısını anlamlı ve negatif bir şekilde etkilemektedir.

Politik Davranışın Düzenleyici Rolü

Politik beceri, işyerinde diğerlerini iyi bir şekilde anlamak ve bu bilgileri kişisel ve/veya örgütsel hedefleri için diğerlerini etkilemek amacıyla kullanma yeteneği anlamına gelmektedir (Ferris vd., 2007). Örgütler politik alanlar olduğundan (Pfeffer, 1981), bireyler kendi amaçlarına ulaşmak ya da kendi akarını maksimize etmek amacıyla politik davranabilmektedir. Bireyin ihtiyaçları, kişilik özellikleri ve motivasyonu

politik davranışta etkili olan bireysel faktörlerken (Barbuto ve Scholl, 1999; Barbuto, Fritz ve Marx, 2002), örgütün büyüklüğü, türü, amaçlar ve bunların bireyle olan ilişki derecesi politik davranışı etkileyen örgütsel faktörlerdir (Hochwarter, Kacmar, Perrew ve Johnson, 2003). Bireylerin saygı görme, kabullenilme ve güç elde etme ihtiyaçları, Makyavelizm kişilik özelliği ve kariyer beklentileri politik davranışı artırırken, ilişki ihtiyacı, uyumluluk kişilik özelliği politik davranışı azaltabilmektedir. Politik davranma becerisi yüksek olan çalışanların olumlu iş tutum ve davranışları geliştirirken, düşük olan (politik davranamayan) çalışanların ise olumsuz iş tutum ve davranışları geliştirdikleri tespit edilmiştir (Gupta ve Case, 1999; Cropanzano, Kacmar ve Bozeman, 1995; Cropanzano, Howes, Grandey ve Toth, 1997; Kipnis ve Schmidt, 1988; Wayne ve Kacmar, 1991).

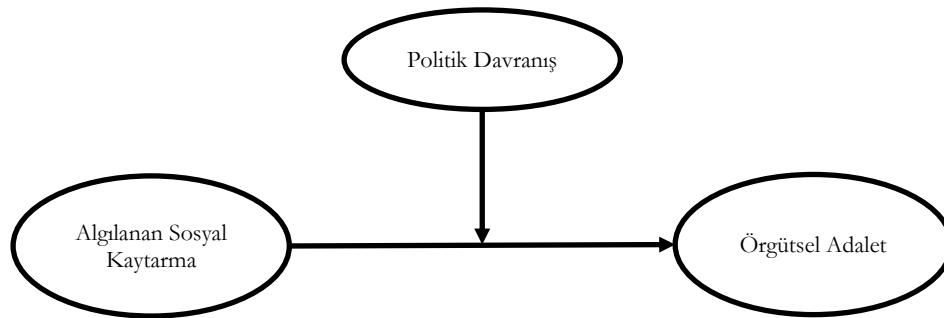
Bireyin diğer çalışanların göstermediği performansı telafi etmesinin, bireyin özgeciliğine, işin önemine, grubun başarısızlığını ya da başarısını bireyin kendisine atfetme durumuna bağlı olarak değiştiği ileri sürülmektedir (Williams ve Karau, 1991). Bu nedenlerden dolayı grup için fazladan çalışan birey, örgüt içindeki sosyal öğrenmenin de bir sonucu olarak, “enayi durumuna” düşen kişi olmak istememesinin de etkisiyle grup içindeki çabasını azaltırken, izlenim yönetimi yaparak yöneticilerin dağıtım kararlarını etkileyerek (Judge ve Bretz, 1994) dağıtım kararlarını adaletsiz olarak nitelendirmeyebilir. Yöneticilerinden yüksek performans değerlendirmesi ve terfi almak amacıyla, iş-yönetici odaklı (Farmer, Maslyn, Fedor ve Goodman, 1997) göze girme ve rasyonellik (Higgins, Judge ve Ferris, 2003) taktikleri gibi yukarı yönlü etkileme taktikleri kullanılabilir. Buradan hareketle politik davranabilmenin algılanan sosyal kaytarmanın örgütsel adalete etkisini düzenleyici etkisi olduğu değerlendirilmektedir. Yukarıda açıklanan kuram ve araştırmalar sonucunda ikinci hipotez aşağıdaki gibi ifade edilmiştir:

H2: Sosyal kaytarma algısı söz konuyken, politik davranma yeteneği yüksek çalışanların örgütsel adalet algısı artmakta, düşük çalışanların örgütsel adalet algısı azalmaktadır.

Yöntem

Bu araştırma algılanan sosyal kaytarma ile örgütsel adalet değişkenleri arasındaki nedensel ilişkiyi araştıran bir araştırmadır. Araştırmada veriler kesitsel olarak, kolayda örneklem ve öz değerlendirme yöntemiyle elde edilmiştir. Değişkenler arasındaki ortak yöntem nedeniyle açıklanan varyans olup olmadığı Harman’ın tek faktör analizi ile incelenmiştir. Anket formunda yer alan bütün ifadeler bir faktör altında toplanmış ve rotasyona tabi tutulmadan açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Bunun sonucunda açıklanan ortak varyans oranı %39’dur. Bu sonuca göre ortak yöntem varyans sorunu olmadığı değerlendirilmiştir (Podsakoff, MacKenzie, Lee ve Podsakoff, 2003).

Bu araştırma kapsamında incelenen model Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Ölçekler

Bu araştırmada kullanılan üç ölçek de beşli Likert (1= Tamamen katılmıyorum, 5= Tamamen katılıyorum) kullanılarak veriler toplanmıştır. Çalışanların adalet algısını ölçmek için Moorman (1991) tarafından geliştirilen *örgütsel adalet ölçeğinin* beş sorudan oluşan dağıtım adaleti boyutu kullanılmıştır. Ölçekte “Sahip olduğum deneyim ile aldığım ödüller birbirine uygundur.” şeklinde ifadeler yer almaktadır. Sosyal kaytarma algısını ölçmek için ise George (1992) tarafından geliştirilen *sosyal kaytarma ölçeğinin*, Güçer ve diğerleri (2017) tarafından sosyal kaytarma algısını ölçecek şekilde uyarlanan biçimi kullanılmıştır. Tek boyut ve dokuz ifadeden oluşan ölçekte “Çalıştığım yerde, bazen ekipteki diğer çalışanlardan daha az çaba gösterenler vardır.” şeklinde ifadeler yer almaktadır. *Politik davranış ölçmek* amacıyla Kipnis ve Schmidt (1988) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Ölçekte “Üstümü ikna etmek için çalışma arkadaşlarımla

desteğini alırım.” şeklinde ifadeler vardır. Ölçek altı boyuttan ve 18 ifadeden oluşan bir ölçektir, fakat çalışmada genel olarak bireylerin politik davranışın düzenleyici etkisi araştırıldığı için tek boyutlu olarak ele alınmıştır.

Örneklem

Değişkenler arasındaki teorik ilişkiyi test etmek amacıyla kolayda örneklem ile 425 çalışanı olan büyük ölçekli bir kamu kurumundan veri toplanmıştır. lke genelinde kamu hizmeti sunan ve her ilde müdürlükleri bulunan bir kurumun genel müdürlüğünde araştırma yapılmıştır. Çok sayıda çalışanı bulunan kurumda, görev görünürlüğünün azalmasının ve kontrole ilişkin problemler yaşanmasının muhtemel olması ayrıca çalışan sayısının fazla olduğu kamu kurumlarında etkileme taktiklerinin özellikle de göze girme taktiğinin fazla kullanılması (zdemir Yaylacı, 2006) nedeniyle örneklem olarak büyük ölçekli kamu kurumunun seçilmesine karar verilmiştir. Birinci bölümde katılımcıların cinsiyeti, yaş, medeni durumu ve eğitim durumunun; ikinci bölümde araştırma değişkenlerine ilişkin ifadelerin yer aldığı anket formu, araştırmacılar tarafından elden dağıtılmış ve tekrar elden toplanmıştır. Araştırmanın amacı çalışanlara birebir açıklanarak katılımcıların kimlik bilgilerinin istenmediği, isteyenlerle araştırma bulguların paylaşılacağı ifade edilmiştir. Dağıtılan 300 anketten 266 anket formu geri alınabilmiştir. Anketlerin geri dönüş oranı %88,7’dir. Toplanan anketlerden uç verilerin ve uygun doldurulmayan anketlerin analizden çıkarılması sonucunda 231 veriyle analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya katılanların demografik bilgileri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Demografik Bilgiler

		N	Yüzde
Cinsiyet	Erkek	145	62,8
	Kadın	86	37,2
Eğitim Durumu	Lise	54	23,4
	Lisans	165	71,4
	Lisansüstü	12	5,3
Yaş	20-24	20	8,6
	25-29	77	33,5
	30-34	47	20,2
	35-39	54	23,4
	40 ve st	33	14,3
Medeni Durum	Evli	165	71,4
	Bekr	66	28,6

Ölüm Modelleri

Araştırmanın verilerini toplamak için kullanılan ölçeklerin yapı geçerlilikleri doğrulamalı faktör analizi (DFA) ile güvenilirlikleri ise Cronbach Alpha ile kontrol edilmiştir. Ölçeklerin yapı geçerliliği bileşim ve ayrışım geerlilikleriyle kontrol edilmiştir. Bileşim geçerliliği kapsamında ölçeklerdeki her bir ifadenin standardize katsayıları ve açıklanan ortalama varyans değerleri incelenmiştir. Sosyal kaytarma algısını ölçmek için kullanılan ifadelerin standardize edilmiş regresyon yükleri 0,73 ile 0,92 arasındadır. Dağıtım adaleti ölçeğindeki ifadelerin standardize edilmiş regresyon yükleri 0,67 ile 0,88 arasında, politik davranış ölçeğindeki ifadelerin standardize edilmiş regresyon yükleri ise 0,75 ile 0,88 arasındadır. Açıklanan ortalama varyans değerleri ise sosyal kaytarma algısının 0,735, dağıtım adaleti algısının 0,633 ve politik davranışın ise 0,668 değerindedir (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2010). Bu sonuçlara göre ölçeklerin benzeşim geçerliliklerinin iyi olduğu görülmektedir. Bileşik güvenilirlik değerleri ise sırasıyla 0,961, 0,895 ve 0,973’tür. Ölçeklerin bileşik güvenilirlikleri de iyi seviyededir. Paylaşılan toplam varyans oranları ise sırasıyla 0,434, 0,011 ve 0,08’dir. Ayrışım geçerliliği olup olmadığı ise açıklanan ortalama varyans oranları ile paylaşılan varyans oranları karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Paylaşılan ortak varyans değerleri açıklanan ortalama varyans oranlarından düşük olduğundan ölçeklerin farklı yapıları ölçtüğü değerlendirilmiştir (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2010). Son olarak ölçeklerin i tutarlılıkları (Cronbach Alpha) ise sırasıyla 0,960, 0,888 ve 0,973’tür. Ölçeklerin güvenilirliklerinin yüksek olduğu görülmüştür.

Daha nceki çalışmalarda oluşturulmuş teorik modellerinin, örneklem kapsamında da aynı şekilde çalışıp çalışmadığını kontrol etmek maksadıyla uyum iyilik değerleri incelenmiştir. Tablo 2’deki doğrulamalı faktör analizi sonuçları ölçeklerin tek boyutlu yapılarının uyum değerlerinin kabul edilebilir seviyede olduğunu göstermektedir. Politik davranış leğinin hem tek boyutlu hem de çok boyutlu birincil ve ikincil seviye DFA yapılarak uyum değerleri incelenmiştir. Hem tek boyutlu hem de çok boyutlu birincil ve ikincil seviye DFA sonuçlarının birbirine yakın kabul edilebilir seviyede uyum değerlerine sahip olduğu

görülmektedir (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2010). Daha önce de ifade edildiği gibi araştırmada politik davranışın düzenleyici etkisi incelendiğinden, tek boyutlu ölçeğin kullanılmasına karar verilmiştir.

Tablo 2. DFA Sonuçları

Ölçek	χ^2	sd	χ^2/sd	RMSEA	CFI	GFI	NFI	RMR
<i>Referans değerleri</i> ($N < 250$)	$p > 0,05^*$		$< 5^*$	$< 0,08$	$> 0,97^*$	$> 0,95^*$	$> 95^*$	$< 0,08^*$
Sosyal Kaytarma	71,644	27	2,653	0,086	0,979	0,941	0,967	0,024
Örgütsel Adalet	11,465	5	2,293	0,076	0,990	0,980	0,983	0,034
Politik Davranış (1. düzey)	329,404	120	2,745	0,088	0,947	0,867	0,920	0,036
Politik Davranış (2. düzey)	360,527	129	2,795	0,089	0,942	0,856	0,912	0,038
Politik Davranış (tek boyut)	356,792	134	2,663	0,086	0,936	0,862	0,913	0,037

*Gözlenen değişken sayısının 12'den küçük olduğu durumlarda

Bulgular

Verilerin analizinde SPSS ve AMOS programları kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişki Pearson korelasyon analiziyle, bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni yordama gücü regresyon analiziyle ve düzenleyicilik etkisi ise PROCESS makro (Hayes ve Matthes, 2009) yazılımıyla test edilmiştir.

Tablo 3'te algılanan sosyal kaytarma, örgütsel adalet ve politik davranışa ait betimleyici istatistikler sunulmuştur. Ortalamalara bakıldığında sosyal kaytarma algısının ve örgütsel adalet algısının ortalama değerden (3) düşük olduğu görülmektedir. Politik davranış ortalaması ise yaklaşık olarak ortalama değerde çıkmıştır. Sosyal kaytarma algısı ile örgütsel adalet algısı arasında negatif ve anlamlı orta düzeyde bir bağ söz konusuken politik davranışla anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir. Örgütsel adalet ile politik davranış arasında ise pozitif ve anlamlı bir bağ söz konusudur.

Tablo 3. Betimleyici İstatistikler

Değişkenler	Ort.	S.S.	1	2
1-Sosyal Kaytarma Algısı	2,711	0,962		
2-Örgütsel Adalet Algısı	2,429	0,871	-0,660**	
3-Politik Davranış	2,990	0,931	-0,119	0,273**

** $p < 0,01$

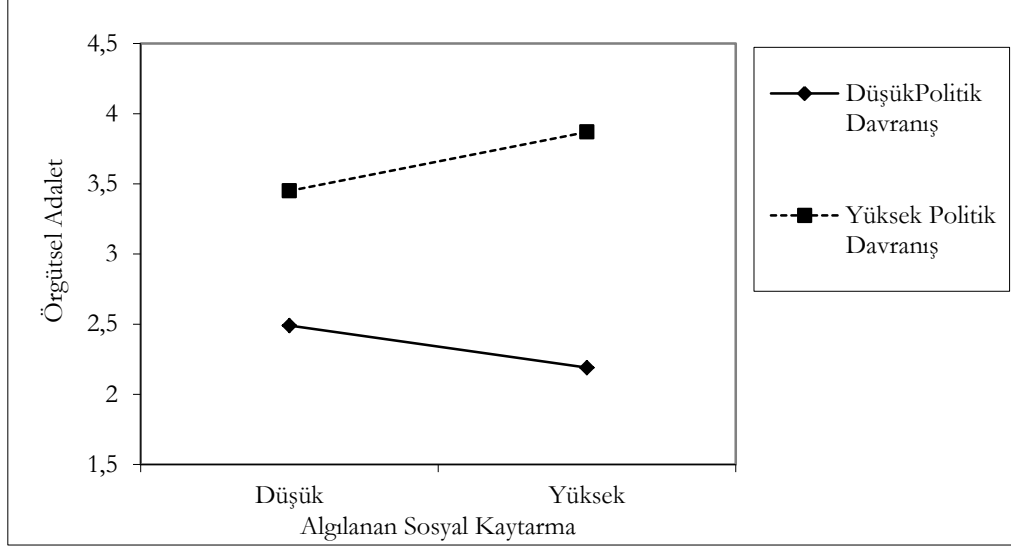
Araştırmanın hipotezleri regresyon analizi ile test edilmiştir. Tablo 4'teki regresyon analizi sonuçları incelendiğinde sosyal kaytarma algısının örgütsel adalet algısını negatif bir şekilde etkilediği görülmektedir ($\beta = -0,598$, $F = 173,247$, $p < 0,001$). Sosyal kaytarma algısı örgütsel adalet algısındaki varyans değişiminin %43'ünü açıklamaktadır. Politik davranışın düzenleyicilik etkisi incelenmek amacıyla regresyon analizinin ikinci aşamasında politik davranış ve standardize edilmiş değerlerin çarpılması sonucu oluşturulan etkileşim değişkeni modele dâhil edilmiştir. Etkileşim değişkeni eklendiğinde R^2 'deki değişimin anlamlı olduğu görülmektedir ($\Delta R^2 = 0,030$, $F = 22,139$, $p < 0,0001$). Sonuçlar araştırmanın hipotezlerini desteklemektedir.

Tablo 4. Algılanan Sosyal Kaytarma ve Örgütsel Adalet İlişkisinde Politik Davranışın Düzenleyiciliğine İlişkin Analiz Sonuçları

Bağımlı Değişken: Örgütsel Adalet		β	S.S.	t	p
1. Aşama					
Sabit		4,049	0,131	31,011	0,000
Sosyal Kaytarma Algısı		-0,598	0,045	-13,162	0,000
		$R^2 = 0,435$	$F = 173,247$		$p = 0,000$
2. Aşama					
Sabit		1,992	0,379	5,256	0,000
Sosyal Kaytarma Algısı (S)		-0,034	0,116	-0,297	0,766
Politik Davranış (P)		0,660	0,124	5,835	0,000
Etkileşim (SxP)		-0,180	0,038	-4,705	0,000
		$\Delta R^2 = 0,030$	$R^2 = 0,504$	$F = 86,864$	$p = 0,000$
Politik Davranışın Durumsal Etkisi					
Politik Davranış	Etki	SH	p	LLCI	ULCI
Düşük	-0,742	0,054	0	-13,6634	-0,8493
Orta	-0,574	0,036	0	-15,6211	-0,6466
Yüksek	-0,406	0,048	0	-8,4627	-0,5007

LLCI: Alt sınır güven aralığı, ULCI: Üst sınır güven aralığı

Düzenleyicilik ilişkisinin anlamlı olması bu etkiyi yorumlamak için yetersizdir. Düzenleyici etkiyi yorumlayabilmek için ortalama değerlerden artı ve eksi bir standart sapmaya göre değişkenler arasındaki etkileşimlerin grafiğinin çizilmesi gerekmektedir (Şekil 2). Grafiğe göre bireylerin sosyal kaytarma algısı yükseldiğinde politik davranma becerisi yüksek çalışanların örgütsel adalet algısı artmaktadır. Tam tersi şekilde sosyal kaytarma algısı yükseldiğinde politik davranma becerisi düşük çalışanlar örgütlerini daha fazla adaletsiz algılamaktadır.

Şekil 2. Düzenleyici Etki Grafiği

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Çalışmada algılanan sosyal kaytarma ile örgütsel adalet algısı arasındaki ilişki ve bu ilişkide politik davranışın düzenleyici etkisi incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre, katılımcıların genel olarak, örgütlerindeki sosyal kaytarma ve örgütsel adalet algılarının ortalamadan düşük; politik davranışın ise ortalamaya yakın olduğu görülmektedir.

Çalışma kapsamında algılanan sosyal kaytarmanın örgütsel adaleti negatif ve anlamlı bir şekilde yordadığı tespit edilmiştir. Bireyler örgütlerinde, çalışma arkadaşlarının kendi üzerine düşen görevleri yapmadıkları ya da normalde bireysel olarak gösterebileceği performansı grup içindeyken göstermediklerini düşündüklerinde, örgütsel adalet algısı bu durumdan negatif olarak etkilenmekte bir başka ifadeyle adaletsizlik algısı oluşabilmektedir.

Araştırmanın bir diğer sonucu da bireylerin politik davranma becerisinin algılanan sosyal kaytarma ile örgütsel adalet arasındaki ilişkiyi düzenlediğidir. Bu sonuca göre, sosyal kaytarma algısı yüksek olduğunda, politik davranma becerisi yüksek olan çalışanların örgütsel adalet algısı yükselmektedir. Politik davranma becerisi düşük olan çalışanlarda ise örgütsel adalet algısı azalmaktadır.

Araştırma bulguları örneklem kapsamında değerlendirildiğinde, katılımcıların örgütsel adalet algılarının düşük olduğu görülmektedir. Bu sonuç katılımcıların, kurumlarındaki dağıtım kararlarını adaletsiz olarak gördükleri şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca diğer çalışma arkadaşlarının kaytarma yaptığına yönelik algıları da düşüktür. Kurumdaki birlikte (takım) çalışma ortamının iyi olduğu ve herkesin üzerine düşen görevi yaptığı şeklinde yorumlanabilir. Politik davranışın ise ortalama seviyeye yakın algılandığı görülmektedir. Katılımcılar kurumlarında, çalışma arkadaşlarının kaytarıldığını algıladıklarında adalet algısı azalmaktadır. Algılanan sosyal kaytarmanın yüksek olması durumunda politik davranma becerisi yüksek olan çalışanlar, yöneticilerin dağıtım kararlarını etkileyerek, kurumlarını politik davranmayan çalışanlara göre daha fazla adaletli olarak algılayabilmektedir. Bu çalışmanın bulguları ile paralel olarak Şeşen ve diğerleri (2014) kamuda çalışan öğretmenler üzerinde yaptıkları araştırmada algılanan sosyal kaytarmanın örgütsel bağlılığı azalttığı ve bireyin kendi sosyal kaytarma davranışlarını artırdığını tespit etmişlerdir. Yakın ve Sökmen (2018) ise çeşitli sektörlerde çalışan 160 kişiden topladıkları verilerin analizi sonucunda algılanan sosyal kaytarmanın örgütsel sinizmi artırdığını tespit etmişlerdir. Uluslararası yazında Mulvey ve arkadaşları (1998) algılanan sosyal kaytarma ile savunmacı izlenim yönetimi taktikleri arasında pozitif ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Bolino ve diğerleri ise (2008) izlenim yönetimi taktiklerinin, üretim karşıtı davranışlarının bir göstergesi olduğunu ifade etmişlerdir.

Önceki çalışmalar, örgütsel adaletin sosyal kaytarma davranışına neden olduğunu gösterirken, araştırma kapsamında, çalışma arkadaşlarının sosyal kaytarma yaptığına yönelik algının örgütsel adaletin zedelenmesindeki rolünü göstermesi açısından çalışmanın yöneticiler ve alanla ilgilenenlere katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Örneklem kapsamında sonuçlar değerlendirildiğinde, kurum yöneticileri görevlerinin görünürlüğünü artırarak ve bireysel performansları daha iyi değerlendirilerek sosyal kaytarma algısını azaltabilirler (George, 1992; Simms ve Nichols, 2014). Böylelikle işten ayrılma niyetinde artış, örgütsel bağlılık, vatandaşlık ve iş tatmininde azalış gibi çok sayıdaki olumsuz örgütsel sonucun önceli olan (Colquitt vd., 2013) adaletsizlik algısının oluşmasını engelleyebilirler. Ayrıca örgütler her ne kadar politik alanlar olsa da tüm çalışanların politik davranma becerisi olmadığından ve algılanan politik davranışın da (Ferris vd., 1996) işten ayrılma niyetinde artış, örgütsel bağlılıkta ve iş tatmininde azalış gibi olumsuz sonuçları olduğundan; politik davranışa neden olan kaynakların dağıtımı, örgütsel güven, personel değerlendirme sistemi, grup karar alma süreçleri ve örgütsel kurallar gibi örgütsel faktörleri (ayrıntı için Naji, Taboli, ve Zolfaghari, 2012) kontrol altına alarak olumsuz sonuçlarını azaltabilirler.

Bu çalışmanın bulguları ve sosyal kaytarma davranışıyla ilgili yapılan diğer çalışmaların bulguları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, örgütsel adaletin sosyal kaytarmanın bir önceli olduğu (Greenberg, 1987; Liden, Wyne, Jaworski ve Bennett, 2004; Uslu ve Çavuş, 2014; Etemadi, Darab, Khorasani, Moradi ve Vazirinasab, 2015; Thanh ve Toan, 2018) ve algılanan sosyal kaytarmanın da örgütsel adaleti etkilediği görülmektedir. Liden ve arkadaşları (2004) ile Şeşen ve arkadaşlarının (2014) yaptıkları çalışmalarda ise algılanan sosyal kaytarma ile sosyal kaytarma davranışı arasında pozitif ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Önceki çalışmaların ve bu araştırmanın bir sonucu olarak, algılanan sosyal kaytarmanın örgütsel adaleti etkilediği, örgütsel adaletin de sosyal kaytarma davranışını dolaylı olarak etkilediği, algılanan sosyal kaytarma ile sosyal kaytarma davranışı arasında doğrudan bir ilişki olduğu görülmektedir. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda yukarıda bahsedilen ilişkiler ve politik davranışın algılanan sosyal kaytarma ile örgütsel adalet ve sosyal kaytarma davranışı arasındaki ilişkide düzenleyici etkisi araştırılabilir. Çalışmada verilerin kolayda örnekleme sadece bir kamu kurumundan toplanması araştırmanın bir kısıtıdır. Dolayısıyla ulaşılan sonuçlar genellenememektedir.

Etik Beyan

“Algılanan Sosyal Kaytarmanın Örgütsel Adalete Etkisi: Politik Davranışın Düzenleyici Rolü” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Adams, J. S. (1965). Inequity In Social Exchange. R. Folger ve R. Cropanzano içinde, *Organizational Justice and Human Resources Management* (s. 1-4). London: Sage Publications.
- Akgündüz, Y., Akdağ, G., Güler, O. ve Sünnetçioğlu, S. (2014). İşten ayrılma niyeti ve aşırı rol yükünün otel çalışanlarının sosyal aylıklık davranışlarına etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(4), 515-536.
- Alnuaimi, O. A., Robert, L. P. ve Maruping, L. M. (2010). Team size, dispersion, and social loafing in technology-supported teams: A perspective on the theory of moral disengagement. *Journal of Management Information Systems*, 27(1), 203-230.
- Atilla Gök, G. ve Koca, D. (2016). Sağlık çalışanlarında hiyerarşi ve takım eğiliminin sosyal kaytarmaya etkisi: Isparta ilçe hastaneleri örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(17), 354-375.
- Aydemir, S. (2018). Algılanan sosyal kaytarmanın örgütlerde çatışma eğilimine etkisi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 259-275.
- Bandura, A. (2002). Social cognitive theory in cultural context. *Applied Psychology: An International Review*, 51(2), 269-290.
- Barbuto, J. E. ve Scholl, R. W. (1999). Leader's motivation and leader's perception of follower's motivation as predictors of leader's influence tactics. *Psychological Reports*, 84, 1087-1098.
- Barbuto, J., Fritz, S. ve Marx, D. (2002). A field examination of two measures of work motivation as predictors of leaders influence tactics. *The Journal of Social Psychology*, 142(5), 601-616.
- Blau, P. (1964). *Exchange and power in social life*. New York: Wiley.
- Bolino, M. C., Kacmar, K. M., Turnley, W. H. ve Gilstrap, J. B. (2008). A multi-level review of impression management motives and behaviors. *Journal of Management*, 34, 1080-1109.
- Cohen-Charash, Y. ve Spector, P. E. (2001). The role of justice in organizations: A meta-analysis. *Organizational Behavior and Human Decision Process*, 86(2), 278-321.

- Colquitt, J. A., Long, D., Rodell, J. B. ve Halvorsen-Ganepola, M. D. (2015). Adding the “in” to justice: A qualitative and quantitative investigation of the differential effects of justice rule adherence and violation. *Journal of Applied Psychology*, 100(2), 278-297.
- Colquitt, J. A., Scott, B. A., Rodell, J. B., Long, D. M., Zapata, C. P., Conlon, D. E. ve Wesson, M. J. (2013). Justice at the millennium, a decade later: A meta-analytic test of social exchange and affect-based perspectives. *Journal of Applied Psychology*, 98, 199-236.
- Comer, D. R. (1995). A model of social loafing in real work groups. *Human Relations*, 48, 647-667.
- Cropanzano, R. S., Kacmar, K. ve Bozeman, D. (1995). Organizational politics, justice, and support: Their differences and similarities. R. Cropanzano ve K. Kacmar içinde, *Organizational Politics, Justice and Support: Managing Social Climate at Work* (s. 1-18). Westport: CT:Quorum Books.
- Cropanzano, R., Howes, J. C., Grandey, A. A. ve Toth, P. (1997). The relationship of organizational politics and support to work behaviors, attitudes, and stress. *Journal of Organizational Behavior*, 18, 159-180.
- Erol, Y., Beyaz, R. ve Tınaz, Z. D. (2018). Kontrol odağının sosyal kaytarma davranışı üzerindeki etkisi: sosyal hizmet kurumlarında bir araştırma. *Journal of Social And Humanities Sciences Research*, 5(25), 2374-2386.
- Etemadi, M., Darab, M. G., Khorasani, E., Moradi, F. ve Vazirinasab, H. (2015). Social loafing among nurses and its relation with organizational justice. *International Journal of Educational and Psychological Researches*, 1(2), 125-130.
- Farmer, S. M., Maslyn, J. M., Fedor, D. B. ve Goodman, J. S. (1997). Putting upward influence strategies in context. *Journal of Organizational Behaviour*, 18, 22-35.
- Ferris, G. R., Treadway, D. C., Perrewé, P. L., Brouer, R. L., Douglas, C. ve Lux, S. (2007). Political skill in organizations. *Journal of Management*, 33, 290-320.
- Folger, R. ve Cropanzano, R. (2001). Fairness theory: Justice as accountability. J. Greenberg ve R. Cropanzano içinde, *Advances in Organizational Justice* (s. 1-55). Stanford: CA: Stanford Univ. Press.
- Folger, R. ve Konovsky, M. (1989). Effects of procedural and distributive justice on reactions to pay raise decisions. *Academy of Management Journal*, 35(1), 115-130.
- Gandz, J. ve Murray, V. V. (1980). The experience of workplace politics. *Academy of Management Journal*, 23 (2), 237-251.
- George, J. M. (1992). Extrinsic and intrinsic origins of perceived social loafing in organizations. *The Academy of Management Journal*, 35(1), 191-202.
- Greenberg, J. (1987). A taxonomy of organizational justice theories. *Academy of Management Review*, 12, 9-22.
- Gupta, S. ve Case, T. (1999). Managers' outward influence tactics and their consequences: an exploratory study. *Leadership, Organizational Development Journal*, 20, 300 – 311.
- Güçer, E., Pelit, E., Demirağ, Ş. A. ve Keleş, Y. (2017). Sosyal kaytarmanın işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi: Otel işletmelerinde bir araştırma. *Journal of Business Research Turk*, 9(2), 14-36.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. ve Anderson, R. E. (2010). *Multivariate data analysis: A global perspective* (7 b.). New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Hayes, A. F. ve Matthes, J. (2009). Computational procedures for probing interactions in OLS and logistic regression: SPSS and SAS implementations. *Behavior Research Methods*, 41, 924-936.
- Higgins, C., Judge, T. ve Ferris, G. (2003). Influence tactics and work outcomes: A meta analysis. *Journal of Organizational Behavior*, 24, 89-106.
- Himmetoğlu, B., Ayduğ, D. ve Terzi, Ç. (2018). Relationships between political behaviors of school principals and perceived coworkers' social loafing among teachers. *Eurasian Journal of Educational Research*, 76, 1-20.
- Hochwarter, W. A., Kacmar, C., Perrew, P. L. ve Johnson, D. (2003). Perceived organizational support as a mediator of the relationship between politics perceptions and work outcomes. *Journal of Vocational Behavior*, 63, 438-456.
- Hung, T., Chi, N. ve Lu, W. (2009). Exploring the relationships between perceived coworker loafing and counterproductive work behaviors: The mediating role of a revenge motive. *Journal of Business and Psychology*, 24(3), 257-270.
- Judge, T. A. ve Bretz, R. (1994). Political influence behavior and career success. *Journal of Management*, 20, 43-65.
- Kanten, P. (2014). İşyeri nezaketsizliğinin sosyal kaytarma davranışı ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde duygusal tükenmenin aracılık rolü. *Aksaray Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 11-26.
- Kanten, S., Esirgemez, M., Aydın Hasekioglu, Y. ve Keçeli, M. (2018). İş yaşamının kalitesinin sosyal kaytarma ve işi erteleme davranışı üzerindeki etkisinde etik iklim algisinin rolü. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(32), 559-576.
- Kerr, N. L. (1983). Motivation losses in small groups: A social dilemma analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45(4), 819-828.
- Kıpnis, D. ve Schmidt, S. M. (1988). Upward Influence Styles: Relationship with performance evaluations, salary, and stress. *Administrative Science Quarterly*, 33, 528-542.
- Liden, R. C., Wyne, S. J., Jaworski, R. A. ve Bennett, N. (2004). Social loafing: A field investigation. *Journal of Management*, 30(2), 285-304.
- Luo, Z., Qu, H. ve Marnburg, E. (2013). Justice perceptions and drives of hotel employee social loafing behavior. *International Journal of Hospitality Management*, 33, 456-464.
- Mert, İ. S. ve Şen, C. (2019). Örgütsel destek, örgütsel adalet ve öz kendilik değerlendirmesinin psikolojik sermaye üzerindeki etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(36), 213-231.
- Moorman, R. H. (1991). Relationship between organizational justice and organizational citizenship behaviors: Do fairness perceptions influence employee citizenship? *Journal of Applied Psychology*, 76(6), 845-855.

- Mulvey, P. W. ve Klein, H. J. (1998). The impact of perceived loafing and collective efficacy on group goal processes and group performance. *Organizational Behavior And Human Decision Processes*, 74(1), 62-87.
- Mulvey, P. W., Bowes-Sperry ve Klein, H. J. (1998). The effects of perceived loafing and defensive impression management on group effectiveness. *Small Group Research*, 29(3), 394-415. doi:10.1177/1046496498293006
- Murphy, S. M., Wayne, S. J., Liden, R. C. ve Erdogan, B. (2003). Understanding social loafing: The role of justice perceptions and exchange relationships. *Human Relations*, 56(1), 61-84. doi:DOI:10.1177/0018726703056001450
- Naji, M., Taboli, H. ve Zolfaghari, A. (2012). Relationships between organizational factors and political behaviour tactics in the Islamic republic of Iran: Kerman province. *International Journal of Economics and Finance*, 4(6), 108-115.
- Olçay, A., Ertürk, M. ve Geylan, C. (2018). Otel işletmelerinde çalışanların algıladıkları sosyal kaytarma düzeyi: Gaziantep otellerinde bir uygulama. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(56), 1101-1119.
- Özdemir Yaylacı, G. (2006). Organizasyonlarda kişilerarası ilişkilerde etki taktikleri ve kullanımına ilişkin literatür çalışması. *Bilgi*(36), 93-112.
- Pfeffer, J. (1981). *Power in organizations*. Boston: Pitman.
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Lee, J. Y. ve Podsakoff, N. P. (2003). Common method biases in behavioral research: a critical review of the literature and recommended remedies. *Journal of Applied Psychology*, 88(5), 879-903.
- Schnake, M. (1991). Equity in effort: The “sucker effect” in coacting groups. *Journal of Management*, 17, 41-56.
- Simms, A. ve Nichols, T. (2014). Social loafing: A review of the literature. *Journal of Management Policy and Practice*, 15(1), 58-67.
- Sünnetçioğlu, S., Korkmaz, H. ve Koyuncu, M. (2014). Konaklama işletmelerinde algılanan örgüt kültür tipinin çalışanların sosyal kaytarma davranışlarını algılamasına etkisi üzerine bir araştırma. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(28), 17-34.
- Şeşen, H., Soran, S. ve Caymaz, E. (2014). Dark side of organizational citizenship behavior (OCB): Testing a model between OCB, social loafing and organizational commitment. *International Journal Of Business And Social Science*, 5(5), 125-135.
- Tan, H. H. ve Tan, M. L. (2008). Organizational citizenship behavior and social loafing: The role of personality, motives, and contextual factors. *The Journal Of Psychology*, 142(1), 89-108.
- Thacker, R. A. ve Wayne, S. J. (1995). An examination of the relationship between upward influence tactics and assessments of promotability. *Journal of Management*, 21, 739-756.
- Thanh, V. B. ve Toan, N. V. (2018). The relationship between organizational justice and social loafing in Ho Chi Minh City, Vietnam. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 5(3), 179-183.
- Turuç, Ö. (2015). İş stresi - kaytarma ilişkisinde liderin rolü: turizm sektöründe bir araştırma. *Uluslararası İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(2), 142-159.
- Uslu, Y. D. ve Çavuş, M. F. (2014). Örgütsel adalet ve kaytarma davranışları. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 8(9), 51-54.
- Wall, V. D. ve Nolan, L. L. (1987). Small group conflict: A look at equity, satisfaction, and styles of conflict management. *Small Group Behavior*, 18, 188-211.
- Wayne, S. J. ve Kacmar, K. M. (1991). The effects of impression management on the performance appraisal process. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 48, 70-88.
- Williams, K. D. ve Karau, S. J. (1991). Social loafing and social compensation: The effects of expectations of co-worker performance. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61(4), 570-581.
- Yakın, B. ve Sökmen, A. (2018). Sosyal kaytarmanın örgütsel sinizme etkisinde zorunlu vatandaşlık davranışının aracılık rolü: Sosyal ağ gruplarında bir araştırma. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 399-416.
- Yıldız, M. L., İşçi, E. ve Taşçı, S. (2016). İzlenim yönetimi taktiklerinin sosyal kaytarma üzerine etkisi: sağlık sektöründe bir araştırma. *İstanbul Kemerburgaz Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 103-120.

EXTENDED ABSTRACT

Organizational justice is a perception based on the distribution of punishment and rewards in the organization, how this distribution is decided and, the quality of the relations with the managers (Colquitt et al., 2013). The perception of organizational justice is an important variable affecting the attitudes and behaviors of employees such as organizational commitment, organizational citizenship, psychological capital, intention to quit, contrary workplace behavior, absenteeism (Cohen-Charash & Spector, 2001; Harris, Andrews, & Kacmar, 2007; Colquitt and others, 2013; Colquitt, Long, Rodell, & Halvorsen-Ganepola, 2015; Mert & Sen, 2019). Understanding how organizational perception is formed due to the effect of perception of justice on employee attitudes and behaviors is an important issue for increasing organizational effectiveness.

Social loafing is defined as the fact that the individual does not perform normally when working in a group (George, 1992). Perceived social loafing is employee perception that other coworkers show less effort in the group than they would individually show (Comer, 1995). Social loafing and perceived social loafing are different concepts.

Political behavior can be expressed as the behaviors of individuals in different interest groups to gain strength and protect their own interests (Ferris et al., 2007). Employees may tend to act politically in order to change distribution decisions in their favor and to avoid punishment and unwanted duties.

The large number of employees, especially in large-scale public organizations, is a reason that enables social loafing behavior by enlarging working groups and reducing task visibility (Liden, Wyne, Jaworski, & Bennett, 2004). Employees, who perceive that their coworkers do less than they normal do, can reduce their efforts because of the “sucker effect” (Kerr, 1983). Employees may exhibit political behavior in order to avoid the negative consequences of this situation and to influence the manager's distribution decisions in their favor.

The subject of this study is to investigate the organizational justice perception of employees who perceive that their coworkers are making less effort than normal, and the role of political behaviors in the relationship between perceived social loafing and organizational justice.

This study is a cross-sectional study and the data were collected by the convenience sampling method. Harman's single-factor analysis was used to determine the common method variance problem. According to the Harman's single-factor test result, there is no common method variance problem (Podsakoff, MacKenzie, Lee, & Podsakoff, 2003). The scales are prepared as a five-point Likert (1= completely disagree, 5= completely agree). The distribution justice dimension of the organizational justice scale developed by Moorman (1991) was used to measure the perception of justice. The scale developed by George (1992) and adapted by Güçer et al. (2017) was used to measure the perception of social loafing. The political behavior scale developed by Kipnis and Schmidt (1988) was used to determine the political behavior of employees.

Confirmatory factor analysis, convergent and, discriminant validity indicated the measurement model validity and Cronbach Alpha showed internal reliability of scales.

Table 3 presents the mean, standard deviation and, correlation values of the variables. The means of perceived social loafing and organizational justice are lower than the average value (3). The political behavior's mean is approximately average. Perceived social loafing has a significant and negative moderate relationship with organizational justice perception and, no significant relationship with political behavior. Organizational justice perception has a significant and positive relationship with political behavior.

According to the regression analysis result, perceived social loafing negatively affected the perception of organizational justice ($\beta=-0,598$, $F=173,247$, $p<0,001$). Perceived social loafing explained 43% of the variance change in the perception of organizational justice. To examine the moderating effect of political behavior, the interaction variable included in the regression model at the second stage. The change in R2 is significant ($\Delta R2 = 0.030$, $F = 22,139$, $p <0.0001$). According to these results, hypotheses 1 and 2 of the study were accepted.

For interpreting the moderating effect, the interaction graph has been drawn according to ± 1 SD. This graph shows that a high political behavior skill strengthens the organizational justice perception and, a low political behavior skill weakens the organizational justice perception.

This study showed that perceived social loafing predicted organizational justice negatively and significantly. When individuals consider that their co-worker do not perform their duties or do not perform normally while in the group, the perception of organizational justice is negatively affected by this situation, in other words, the perception of injustice may happen.

When the findings of the study are evaluated within the scope of the sample, it is seen that the participants' perception of organizational justice is low. This result can be interpreted as the participants perceive the distribution decisions in their institutions as unjust. Also, perceived social loafing is low. It can be interpreted that the cooperative (teamwork) working environment is good and that everyone performs his or her duty. It is seen that political behavior is perceived to be close to the average level. The perception of justice decreases when the participants perceive that their co-workers are loafing. When

perceived social loafing is high, employees with high political skill can influence the distribution decisions of managers and perceive their institutions as more fair than non-political employees perceive.

Depo alışanlarının Bilişim Sistemlerine Yaklaşımları Üzerine Bir Arařtırma¹

Kübra SARGIN² ve Yücel ÖZTÜRKOĐLU³

Öz

Depolama, lojistik süreçleri içerisinde hem üretici hem de tüketici açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Etkin planlanmış depolama süreçlerinin, iş akışına ve maliyetler üzerine etkisi göz ardı edilemez. Depoların, bu avantajlardan faydalanabilmesi için, bilişim sistemleri ile entegre olmaları, verimlilikleri için oldukça önemlidir. Bu çalışmada, etkin depo yönetimi ve planlaması için bilişim sistemlerinin etkisi incelenmiştir. Konu ile ilgili literatür araştırması yapılarak, dört farklı hipotez oluşturulmuştur. Anket uygulaması sonucunda depo içinde farklı görevlerde yer alan 156 kişi tarafından elde edilen veriler kapsamında bilişim sistemlerinin depolama süreçlerinin basitleşmesinde, standartlaşmasında, etkin ve verimli sonuçlar doğurmasında etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Depo, Bilişim sistemleri, Depo yönetim sistemleri, Anket, Lojistik

A Study on the Approach of Warehouse Employees to Information Systems

Abstract

Warehousing has a very important place both in terms of producer and consumer in logistics processes. The effect of effective planned storage processes on workflow and costs cannot be ignored. In order to benefit from these advantages, warehouses must be integrated with the information systems, which is very important for their efficiency. In this study, the effect of information systems on effective warehouse management and planning is examined. Four different hypotheses were created by conducting a literature search on the subject. As a result of the questionnaire application, it was concluded that the information systems obtained by 156 persons who work in warehouse with a different position, were effective in simplifying, standardizing, and producing effective and efficient results of storage processes.

Key Words: Warehouse, Information systems, Warehouse management systems, Survey, Logistics

Atıf İçin / Please Cite As:

Sargın, K. ve Öztürkoğlu, Y. (2020). Depo alışanlarının bilişim sistemlerine yaklaşımları üzerine bir araştırma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1762-1772.

Geliş Tarihi / Received Date: 24.03.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 26.04.2020

¹ Kübra Sargın'ın "Etkin Depo Yönetimi ve Depo Planlamasında Bilişim Sistemleri Uygulaması" başlıklı Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

² Aksigorta, sarginkubra@gmail.com - ORCID: 0000-0001-6342-7499

³ Doç. Dr. - Yaşar Üniversitesi İşletme Fakültesi, yucel.ozturkoglu@yasar.edu.tr - ORCID: 0000-0002-9569-8178

Giriş

Depolama faaliyetleri, hammaddenin temin edilip üretim süreçlerine dâhil edilmesinden, üretim süreçlerinden çıktı olarak ortaya konulan ürünlerin tüketicilere arz edilmesine kadar geçen sürede rol oynayan faaliyetlerdir. Bu faaliyetler esnasında çalışanların, kullanılan malzeme ve ekipmanlar ile eş zamanlı bütünleşmesi gerekmektedir (Bayraktar vd., 2011, s. 283). Depolama süreçlerinde yer alan tüm işlevlerin etkinliğine yönelik süreçlerin verimli olması noktasında anlık ve gerçek verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu güvenilir veriler ise depolarda ancak bilgi teknolojilerinin kullanılması ile oluşabilmektedir. Özellikle küreselleşmenin etkisi ile yapısal olarak değişen piyasalarda depolamanın etkin ve verimli kullanılması, depolamanın maliyet kalemi olmaktan ziyade kârlılığa katkı sağlayan bir fonksiyon haline gelmesi noktasında bilişim sistemlerinin ve bilgi teknolojilerinin etkin olarak kullanılması şarttır.

Tedarik zinciri yönetim süreçlerinde ve lojistik faaliyetler kapsamında depolama faaliyetleri en önem arz eden faaliyetlerden biri olarak kabul edilmektedir. Depolar, hammadde, yarı mamul veya mamullerin üretiminden satışına kadar uygun koşullar altında muhafaza edildiği, beklendiği, konsolidasyon ve benzeri işlemlerin yapıldığı işletme bünyesindeki açık veya kapalı alanlardır (Öztürk, 2011, s. 15). Bu alanlarda üretilmiş olan mamul ya da ürünlerin saklanması faaliyeti de depolama olarak adlandırılmaktadır. Diğer bir tanımlamaya göre ise depolama, ürün açısından ürünün depodan çıkmasına kadar elde tutulması ve transferin fiziksel olarak belgelendirilmesine kadar geçen süreye verilen isimdir (Acar ve Ateş, 2011, s. 20).

Depolama süreçleri temel olarak üç temel unsur kapsamında; ürün akışı, stoklama ve sevkiyat- ele alınmaktadır (Tunçel ve Tuna, 2012, s. 18). Bu unsurlardan kabul süreci, ürün / malın depoya fiziksel olarak intikal etmesi ile başlayan bir süreçtir. Diğer bir ifade ile depolama süreci, kabul süreci ile başlamaktadır. Kabul süreci, depoya intikal eden ürünün kontrol edilmesi, hangi depolama alanına sevk edileceği işlemlerini kapsayan süreçtir. Depolama sürecinin stoklama unsuru, depoya kabul edilme sürecinden sonra, saklanacakları depo alanına intikal etmeleri ve burada saklanmaları sürecini kapsamaktadır. Depolama sürecinin son unsuru olan sevkiyat unsuru ise; ürün ya da malların kullanım alanlarına intikal ettirilmek üzere depodan ayrılması ile ilişkilidir.

Depolama unsuru, lojistik faaliyetlerin ana unsurlarından bir tanesi olarak kabul edilmektedir ve etkin planlanmış depolama süreçlerinin lojistik sürecin genel etkinliğine direkt olarak etkisi olmaktadır (Özcan, 2008, s. 279). Depoların daha etkin ve verimli şekilde çalışabilmesi için tüm süreçlerde bilgi teknolojilerine ilişkin altyapıların var olması ve süreçlerin bilgi toplumuna yönelik olarak bilgi kaynakları ile entegre bir şekilde çalışması gerekmektedir. Bilgi teknolojileri kapsamında tedarik zinciri yönetim süreçlerine ilişkin gelişmeler incelendiğinde, tedarik zinciri süreçlerindeki en önemli değişimlerin; müşterilerin istek ve ihtiyaçlarının belirlenmesi, ürünlere ilişkin kalite kontrol süreçlerinin iyileştirilmesi, dış çevrede yaşanan gelişmelerin analizi konularında olduğu görülmektedir (Ozbekler ve Ozturkoglu, 2020, s. 1504). Bilgi sistemleri ile müşterilerin istek ve ihtiyaçlarının belirlenmesi arasındaki organik bağ, temel olarak, müşterilerden etkin ve doğru bilginin toplanması ve toplanan bilgilerin analiz edilerek tedarik yönetim süreçlerine girdi olarak katılması ile ilgilidir (Long, 1989, s. 84).

Literatür detaylı olarak incelendiğinde depo yeri seçimi, depo dizaynı, depo performans ölçümü ve depo süreçleri gibi konular oldukça fazla çalışıldığı ve hala çalışılmakta olduğu görülmektedir. Tablo 1’de son beş yıla ait depo ile ilgili konularda çalışılmış makalelerin yazar ve yıl bilgileri bulunmaktadır.

Tablo 1. Son Beş Yıla Ait Depo ile İlgili Çalışmalar

Depo yeri seçimi	Aktepe ve Ersöz, (2014); Brahimi ve Khan, (2014); Karmaker ve Saha, (2015); Durak ve Yıldız, (2015); Dey vd. (2016); Özbek ve Erol, (2016); Raut vd. (2017); Ergün ve Tamer, (2017); Yavuz, (2018)
Depo dizaynı	Battini vd. (2014); Öztürkoğlu (2016); Uztürk ve Büyüközkan, (2016); De Koster vd. (2017); Öztürkoğlu ve Hoser, (2019); Mourtzis vd. (2019)
Depo performans ölçümü	Staudt vd. (2015); Khan vd. (2016); Kusrini vd. (2018); Indrawati vd. (2018), Faber vd. (2018); Laosirihongthong vd. (2018)
Depo süreçleri	Pawlewsk (2015); Lam vd. (2015); Öztürkoğlu (2015); Lu vd. (2016); Klodawski vd. (2017); Khan ve Yu, (2019)

Depo süreçlerinde bilişim sistemleri, güncel hayatta yaygın olarak kullanılmasına rağmen literatürde sadece birkaç tane çalışma bulunmaktadır. Maliappis ve Kremmydas (2016), özellikle tarım ürünleri için tasarlanan depolarda kullanılması önerilen bilişim teknolojilerinin firmaya sağladığı avantajlar üzerine

yoğunlaşmışlardır. řkerlić vd. (2017) alışmalarında araba endüstrisinde yer alan modern depolarda kullanılan bilişim teknolojilerinin özelliklerini sıralamışlardır. Kabakçı ve Ocak (2019) ise depo yönetiminde yazılım sistemlerinin öneminde bahsetmiştir.

Firmaların depo operasyonlarını hızlı, güvenilir ve verimli bir şekilde yönetebilmeleri için bilişim sistemlerini mutlaka kullanmaları gerekmektedir. Ancak, literatür detaylı olarak incelendiğinde bu konu hakkında çok az akademik çalışma yapılmıştır. Özellikle, depo çalışanlarının, depo bilişim sistemlerine karşı algı ve tutumlarını ele alan hiçbir çalışmaya rastlanmamıştır. Bundan dolayı, bu çalışmada bilişim sistemlerine ilişkin uygulama yeteneklerinin depolama süreçlerine olan katkısını incelerken depo çalışanları üzerinde yoğunlaşarak onların bu konuda ki algı ve tutumlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Elde edilen sonuçlar ile boşluk doldurulmaya çalışılarak, literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Bundan sonra ki bölümde, depo yönetimde kullanılan bilişim sistemleri hakkında bilgi verilmektedir. Diğer bölüm de ise çalışmada kullanılan yöntem ve elde edilen sonuçlar yer almaktadır. Son bölümde ise elde edilen sonuçların yorumlanması bulunmaktadır.

Depo Yönetimi

Depo Yönetiminde Bilişim Sistemleri

Yönetim bilişim sistemleri, işletme faaliyetlerinin planlanması, kontrolü ve gelecekle ilgili tahminlerin yapılmasına imkan veren özet raporların hazırlanmasını ve sunulmasını sağlayan ve yönetim düzeyindeki planlama, kontrol ve karar verme fonksiyonlarını destekleyen bir sistemdir (Tekin vd., 2000, s. 16). Depolar ise lojistiğin katma değer üreten önemli fonksiyonlarından biridir. Depo hareketinin bittiği nokta, hızı sıfır olan bir nakliye şeklinde değerlendirilmektedir (Yıldıztekin, 2004, s.5). Bu sebeple, etkin bir depolama yönetim sistemi ile birlikte; stokların iyi yönetilmesi, envanter yönetiminin profesyonelleşmesi, kârlılığa olumlu katkı sağlanması ve performans yönetiminin etkinleşmesi mümkündür (Hopbaoglu, 2009, s. 20). Bu gereklilik ile ortaya çıkan depo yönetim sistemi kavramı, depoların etkin yönetilmesine yönelik planlamaların yapılması, depo ve depolamaya profesyonel olarak yaklaşılması, sistematik süreçlerin kurulması ve süreçlerin bilgi iletişim teknolojileri ile entegre edilerek etkinliğinin arttırılması konuları ile doğrudan ilişkilidir.

Depo yönetim sistemleri birçok farklı maliyet kalemini ve riskleri kapsamasına rağmen özellikle bilgi paylaşımının maliyeti ve depo yönetim sistemlerine yatırım yapmanın getirisini belirme belirsizliği riski soruları tam olarak cevaplanamamış iki önemli unsurdur (Dalgakıran ve Öztürkoğlu, 2017, s.149). Depo da yürütölen operasyonlarda gerekli, doğru ve anlık bilgi bulunabilirliği ancak farklı teknolojilerin kullanılması ile mümkün olabilir (Shi vd. 2016, s.190). Bu gibi sorunları bertaraf edebilmek için firmalar depo yönetim sistemlerine her geçen gün daha fazla yatırım yapmaları gerektiğini farkına varmaktadırlar.

Globalleşme sonucu, özellikle üretim ve depo faaliyetlerinin farklı ölkeler ve kıtalarda gerçekleştiği şirketler açısından entegrasyon büyük önem arz etmektedir. En hızlı, anlık ve güvenilir uyum için depo yönetiminde bilişim sistemleri profesyonel bir yaklaşım sergilemektedir (Lee vd. 2018). Yeni dijital ağ ile birlikte endüstri 4.0 kavramının yaygınlaşması, özellikle teknolojik sistemlerinin ihtiyacını daha da açığa çıkarmıştır (akılı ve Öztürkoğlu, 2020, s. 490). Etkin, verimli ve az maliyetli depo iş süreçleri için en uygun depo yönetim sistemleri teknolojilerini kullanmak gerekmektedir.

Depo yönetim sistemlerinin temel olarak depo yönetim sistemleri, barkod ve radyo frekans teknolojisi olarak üç ana başlıkta incelenmektedir.

Depo Yönetim Sistemleri

Depolama operasyonlarına genellikle depo yönetim sistemi yardımcı olur. Depo yönetim sistemlerine yönelik geliştirilen yazılımların, depolama işlevlerine yönelik gerekli olan tüm bilgilerin standart halinde sisteme girilmesine olanak sağlayacak şekilde geliştirilmesi, kullanıcıdan kaynaklanan hataların minimize edilmesine yönelik çapraz doğrulama kurallarının tanımlanması ve depolama işlevlerine ilişkin oluşturulacak veri setinin minimum hata ile oluşturulmasına olanak sağlayacak şekilde geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, depolama yönetim sistemlerine ilişkin yazılımların, örgütün mevcut örgütsel süreçlerine (envanter raporları, stok raporları gibi) veri sağlayacak şekilde dizayn edilmesi önemli bir gerekliliktir (Sahuri and Utomo, 2016, p.18). Depo yönetim sistemleri tarafından ortaya çıkartılan raporlar, sadece bilgilendirme işlevi ile sınırlı raporlar değillerdir. Bu raporlar bir anlamda, mevcut stok durumunu ortaya koymakta, müşteri ve satın alma siparişlerinin zaman içerisindeki seyrini göstermek sureti ile depolama ile ilişkin süreçlerde varsa sorunlu bölgelerin ortaya çıkartılmasını sağlamaktadır.

Dolayısıyla, depo yönetim sistemleri kapsamında yer alan yazılımların raporlama ihtiyacına yönelik olarak da geliştirilmesi önemlidir (Hwa Chung and Snyder, 2000, p. 28). Depo yönetim sistemlerinin etkin olarak kullanıldığı bir örgütte var olan yazılım yardımı ile depolarda var olan stokların lokasyonlarına göre envanteri, stokların son kullanma tarihine göre listesi, müşteri siparişlerine ilişkin detay bilgileri, açık ve kapalı satın alma siparişleri raporlanabilmelidir. Bu kurumsal kaynak planlama (ERP) modülü, bir depodaki işlemleri denetleyerek mal ve bilgi akışını ve ayrıca personel görevlerini kontrol eder (Çalışkan vd. 2016, s.52). Bu sayede üreticiler ile müşteriler arasında performans izleme ve değerlendirme konusunda oldukça kolaylık sağlanabilmektedir (Ozturkoglu ve Esendemir, 2014, s. 364).

Bir tedarik zincirinin farklı seviyelerinde depo yönetim sistemlerinin getirilmesi, işletmelerin tedarik, üretim, depolama ve dağıtım faaliyetlerinde bile yararlanabilecekleri bilgi altyapılarının oluşturulmasını kolaylaştırır (Comuzzi ve Parhizkar, 2017, s. 2242). Her sistemin olduğu gibi depo yönetim sistemlerinin de etkin ve verimli olarak sürdürülebilmesi, bu sistemlerin örgüt amaç ve hedeflerine yönelik olarak beklenen katma değeri sağlaması noktasında örgüt ile uyumlu ve talepleri karşılayacak şekilde geliştirilmiş ve gerekirse örgüt özelinde entegrasyona tabi tutulmuş yazılımlar ile desteklenmesi şarttır. Diğer bir ifade ile yazılım depo yönetim sistemlerinin çekirdeğidir ve depolamaya ilişkin tüm işlevlerin yönlendirilmesi noktasında kritik faktör depo yönetim sisteminin yazılım bileşenidir (Atieh vd., 2016, s. 571).

Depo yönetim sistemlerinin yazılım bileşeni kapsamında yer alması gereken birtakım önemli özellikler, değerler, şartlar bulunmaktadır. Tüm bunlar, etkin bir yazılımın geliştirilmesi ve uygulanmasının sürdürülebilir kılınması noktasında önem arz etmektedir. Depo yönetim sistemine ilişkin yazılımın öncelikle bir depo veri setine ihtiyaç duyduğu bilinmektedir. Her yazılım gibi, depo yönetim sistemlerine ilişkin yazılımlarda kodlanan veriler kapsamında yönetsel süreçlere destek verebilmektedir.

Barkod

Depo yönetim sistemlerinin bir diğer önemli bileşeni barkod teknolojisi olarak kabul edilmektedir. Lojistik ve depo yönetimine barkod teknolojisi uygulamak, depo süreçleri için kaçınılmaz bir eğilim haline gelmiştir. Barkod ilk olarak 1970'li yılların sonunda kullanılmaya başlanmasına rağmen hala çoğu depo yönetim sistemlerin de en yaygın olarak kullanılan teknolojidir (De Koster vd. 2017, s. 6328). Barkod en temel anlamda, verilerin çizgi ve boşluklardan oluşan semboller yardımı ile kodlanması ve bu kodların optik okuyucular yardımı ile bilgisayar sistemlerine aktarılması yani seri halindeki bir takım karakterlerin kodlanmasıdır (Sanal ve Öztürkoglu, 2017, s. 176). Barkod sistemlerinde siyah ve beyaz çizgilerin temsil ettiği şifreler, bu şifreleri okuma yeteneği olan yazılımlar sayesinde bilgi sistemlerinde örgütler tarafından belirlenmiş karakterlere dönüşür. Barkodlarda yer alan bilgiler, çok farklı okuyucular yardımı ile bilgi sistemlerine aktarılır ve bilgi sistemlerinde kullanıcılar tarafından anlaşılabilir dilde veri setlerine dönüştürülür.

Depolar da barkod kullanımının en temel faydası, çok büyük montajlı ürün, malzeme işlenen sistemlerde kontrolü sağlamasıdır (Eski vd., 2013, s. 37). Tedarik zinciri yönetiminde ve depolama sistemlerinde de barkod teknolojisi bu nedenle son derece önemlidir. Barkod teknolojisi yardımı ile depolama işlevlerinin etkin bir şekilde yönetilmesi mümkün olur. Depo içinde ürünlerin yerlerinin tespiti, stoklanan ürünlerin miktarları, seri numaraları ve ürüne ait özelliklerin doğru şekilde kontrol altında tutulması barkod sistemi ile gerçekleştirilir (Onar, 2004, s. 46). Ayrıca, envanterde yer alan malzemelerin düzenli ve standart bir şekilde sisteme aktarılmasına, sisteme aktarılan malzemelere ilişkin yapılan satışlarda doğru malzemenin stoktan çıkartılmasına, sevki edilen malzemelerin kontrolüne ve dolayısıyla da fiziki sayım ve envanter sistemindeki miktarlar arasında oluşacak fiyat/ miktar farklılıklarını önüne geçilmesine fayda sağlar.

Radyo Frekanslı Teknolojileri

Radyo frekanslı teknolojileri depolama sistemleri kapsamında ele alınan bir diğer bileşendir. Bu teknoloji sayesinde, barkodun aksine birden çok kullanım ile hem bilgi girilmesine hem de bilgiye ulaşım mümkündür (Lee vd., 2011, p. 5432). Radyo frekanslı teknolojileri, depo yönetim sistemlerinin beyni olarak kabul edilen depo yönetim sistemi yazılımlarına, depolama süreçlerinde gerçekleştirilen eylemlerin direkt olarak ve hızlı bir şekilde aktarılmasına yardımcı olan sistemler olarak tanımlanmaktadır (Saygılı vd, 2017, s. 62).

Radyo frekansı teknolojileri, entegre bir devre çipi ve RFID okuyucusundan iletilen radyo dalgalarına yanıt verme yeteneğine sahip bir anten içeren küçük bir etiket kullanır. Bilgi gönderebilir, işleyebilir ve saklayabilir. Barkod teknolojisine ek olarak, RFID fiziksel temas veya özel bir ihtiyaç duymayan bir tanımlama aracıdır. Ayrıca, radyo frekansı teknolojileri, eş zamanlı olarak okuma ve yazma özelliğine sahiptirler (Üstündağ, 2005, s. 34). Okuma aşaması çok hızlı ve tamamen otomatik. Bu sayede, içinde ki bilgiler güncellenerek birden fazla kullanılabilme olanağı sağlayarak maliyet açısından da barkod ile kıyaslandığında daha avantajlı bir durum elde edilir.

Radyo frekansı teknolojisi yardımı ile depolama sistemlerinde gerçekleştirilen eylemlerin eş zamanlı olarak tabir edilebilecek bir sürede, depolama sistem yazılımlarına aktarılması mümkün olmaktadır. Bu sayede, yazılım sistemlerinde depolama süreçlerinde gerçekleşen eylemlerin sonuçları eş zamanlı olarak raporlanabilmektedir. Dolayısıyla, depo ve depolama süreçlerinin işletmesi için rekabet avantajı olarak katkı sağlaması hedefinde olan tüm işletmelerin etkin depo yönetim sistemlerini kullanması şarttır.

Bahsedilen avantajların yanında, çeşitli teknik ve ekonomik engeller nedeniyle RFID teknolojilerinin gerçek uygulamaları hala sınırlıdır. Metal ve sıvı ortamlar, RFID teknolojilerinin okuma performanslarını bozabilir (Lee vd. 2018, s. 2754). Uluslararası standartların eksikliği bir başka ve en önemli dezavantajlarından biridir.

Doğru yere, doğru kapasite ile kurulan ve etkin bir şekilde bilgi teknolojilerinin de yardımı ile yönetilen depolama fonksiyonu, lojistik süreçler kapsamında şirketlere olumlu girdiler sağlayacak ve şirketlerin rekabet avantajı kazanarak, sürdürülebilirliklerini korumaları noktasında fayda sağlayacaktır.

Uygulama

Yürütülen bu araştırmada, bilişim sistemlerine ilişkin uygulama yeteneklerinin örgütlerin depolama sistemlerine olan katkısının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında, etkin depo yönetim sistemine sahip olduğu belirlenen ve bilişim sistemleriyle depolama sistemleri arasındaki entegrasyonu sağlamış olan; öncelikle sanayi ve üretim sektörlerinde faaliyet gösteren örgütlerin sadece depo alanında ancak farklı görev tanımları olan çalışanlarına; depolama ve bilişim sistemleri konulu bir anket uygulanmış ve anket kapsamında bilişim sistemlerinin depolama ve depo yönetim sistemlerindeki yerinin ve öneminin ölçülmesi hedeflenmiştir.

Geliştirilen anket iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, anketi cevaplayanların demografik bilgilerini içeren; yaş, eğitim, çalışma deneyimi ve çalışılan bölüm bilgisinden oluşmaktadır. Anketin ikinci kısmı ise toplam 22 ifadeden oluşmaktadır ve her bir ifade için 5li likert ölçeği kullanılmıştır. Uygulanan anket kapsamında 156 kişi tarafından elde edilen veriler, SPSS 22.0 paket programı yardımı ile istatistiksel olarak analiz edilmiştir.

Araştırma kapsamında kullanılan yirmi iki sorudan oluşan ölçeğe ilişkin güvenilirlik analizi yapılmış ve ifadelerin bütünü için Cronbach Alpha katsayısı hesaplanmıştır. Araştırma ölçeğinde yer alan toplam yirmi iki ifadenin Cronbach Alpha katsayısı 0,820 olarak hesaplanmıştır ve ölçek güvenilir bulunmuştur.

Anketin ilk kısmında yer alan demografik bilgiler şu şekilde sıralanmaktadır; katılımcıların 25 tanesi (% 16) 21-30 yaş aralığında, 116 tanesi (% 74,3) 31-40 yaş aralığında, 12 tanesi (% 7,7) 41-50 yaş aralığında ve 3 tanesi (% 2) 50 yaş üzerindedir. Araştırmaya katılan katılımcılardan hiçbirisi 20 yaşından küçük değildir. Katılımcıların 1 tanesi (% 1) lise mezunu, 4 tanesi (% 2,6) ön lisans mezunu, 140 tanesi (% 90) lisans mezunu ve 11 tanesi (% 6,4) yüksek lisans ya da doktora mezunudur. Katılımcıların 2 tanesi (% 1,3) 1 yıldan az çalışma deneyimine sahiptir. 1-5 yıl arası çalışma deneyimi olan katılımcı sayısı 24 (% 15,3), 6-10 yıl arası çalışma deneyimi olan katılımcı sayısı 115 (% 73,7), 10-15 yıl arası çalışma deneyimi olan katılımcı sayısı 8 (%5,1) ve 15 yıldan fazla çalışma deneyimi olan katılımcı sayısı 7 (%4,6)'tir. Katılımcıların hepsi depoda görevli olup ancak deponun farklı alanlarında çalışmaktadırlar. 156 katılımcıdan; 119 tanesi (%76,2) depo operasyonlarında çalışmaktadır. Depo bilgi işlem departmanı çalışanların sayısı 12 (%7,7), depo sorumlusu sayısı 25 (% 16) olarak belirlenmiştir.

Bu çalışma kapsamında araştırmanın amacına yönelik olarak kurulan hipotezler aşağıdaki gibidir;

H_{1,0} = Depo çalışanlarının bilişim sistemlerine yönelik yaklaşımlarında, çalıştıkları pozisyonun etkisi vardır.

H_{1,1} = Depo çalışanlarının bilişim sistemlerine yönelik yaklaşımlarında, çalıştıkları pozisyonun etkisi yoktur.

H_{2,0} = Depo çalışanlarının bilişim sistemlerine yönelik yaklaşımlarında, çalışanların eğitim durumlarının etkisi vardır.

$H_{2,1}$ = Depo çalışanlarının bilişim sistemlerine yönelik yaklaşımlarında, çalışanların eğitim durumlarının etkisi yoktur.

$H_{3,0}$ = Bilişim sistemlerinin, depo operasyonlarının basitleşmesinde ve standartlaşmasında katkısı vardır.

$H_{3,1}$ = Bilişim sistemlerinin, depo operasyonlarının basitleşmesinde ve standartlaşmasında katkısı yoktur.

$H_{4,0}$ = Bilişim sistemlerinin, depo operasyonlarına etkinliği ve verimliliği üzerinde katkısı vardır.

$H_{4,1}$ = Bilişim sistemlerinin, depo operasyonlarına etkinliği ve verimliliği üzerinde katkısı yoktur.

Araştırma kapsamında kurulan hipotezlerin test edilmesine yönelik olarak ilk sırada; bilişim sistemlerine yönelik yaklaşımların, çalışan pozisyon etkisi olup olmadığı incelenmiştir.

Araştırma, katılımcılarının çalıştıkları pozisyon ile bilişim sistemlerine yönelik yaklaşım üzerinde etkisi olup olmadığının incelenmesi kapsamında tek yönlü ANOVA testi yapılmıştır. Tek yönlü varyans analizi veya diğer ismi ile ANOVA testi, normal dağılımlı bir veri setinde, üç veya daha fazla bağımsız ortalama arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını test etmek için kullanılır. ANOVA tek başına üç veya daha fazla grubun aritmetik ortalamalarını kümülatif olarak karşılaştırır; bu karşılaştırmalardan en az birisi anlamlı olduğunda ANOVA sonucu da anlamlı bulunur. Yapılan tek yönlü ANOVA testine ilişkin elde edilen tanımlayıcı istatistik bulguları Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Depo İçi Çalışılan Pozisyon ile Bilişim Sistemleri Algısı

Departman İsimleri	Frekans	Ortalama
Depo Operasyon Sorumlusu	119	3,73
Depo Bilgi İşlem Sorumlusu	12	3,57
Depo Sorumlusu	25	3,21

Katılımcıların depo için çalıştıkları pozisyon farklılıklarının bilişim sistemleri yaklaşımlarına ilişkin ortalama puanları üzerinde önemli bir değişme sahip olmadığı görülmektedir. Farklılık oluşmamasını tesadüfî bir dalgalanmadan kaynaklı olup olmadığına yönelik uygulanan tek yönlü ANOVA testinin sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Tablo 3. Depo İçi Çalışılan Pozisyon ile Bilişim Sistemlerine Yaklaşımı

	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	Anlamlılık
Gruplar arası	1,087	7	0,155	1,564	,169
Grup İçi	4,765	148	,099		
Toplam	5,852	155			

ANOVA tablosunun anlamlılık sütunundaki (sig / p) değerinin 0,000’den büyük olduğu görülmektedir. Söz konusu değer, 0,000’den büyük olduğu için $p = 0,169 > 0,000$; kişinin depo içi çalıştığı pozisyon ile bilişim sistemlerine yaklaşımı arasında bir ilişki bulunmadığını 0,05 anlamlılık düzeyi ve % 95 güven aralığında söylemek mümkündür. Dolayısıyla, kurulan hipotezlerden; “ $H_{1,0}$ = Depo çalışanlarının bilişim sistemlerine yönelik yaklaşımlarında, çalıştıkları pozisyonun etkisi vardır” hipotezi ret edilir; “ $H_{1,1}$ = Depo çalışanlarının bilişim sistemlerine yönelik yaklaşımlarında, çalıştıkları pozisyonun etkisi yoktur” hipotezi kabul edilir.

Araştırma kapsamında kurulan hipotezlerin test edilmesine yönelik olarak bilişim sistemlerine yönelik yaklaşımın demografik özelliklerden “eğitim durumunun” etkisi olup olmadığı incelenmiştir. Araştırma katılımcılarının eğitim durumlarının bilişim sistemlerine yönelik yaklaşım üzerinde etkisi olup olmadığının incelenmesi kapsamında tek yönlü ANOVA testi yapılmıştır. Yapılan tek yönlü ANOVA testine ilişkin elde edilen tanımlayıcı istatistik bulguları aşağıdaki gibidir;

Tablo 4. Eğitim Durumu ile Bilişim Sistemlerine Yaklaşım

Eğitim Durumu	Frekans	Ortalama
Lise Mezunu	1	3,9091
Ön Lisans Mezunu	4	3,3864
Lisans Mezunu	140	3,8125
Yüksek Lisans / Doktora Mezunu	11	3,8140

Katılımcıların eğitim durumlarındaki değişimlerin bilişim sistemlerine yaklaşımına ilişkin ortalama puanları üzerinde önemli bir değişme sahip olmadığı görülmektedir. Farklılık oluşmamasını tesadüf bir dalgalanmadan kaynaklı olup olmadığına yönelik uygulanan tek yönlü ANOVA testinin sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Tablo 5. Eğitim Durumuna ile Bilişim Sistemlerine Yaklaşım

	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	Anlamlılık
Gruplararası	,691	3	,230	2,319	,086
Grup İçi	5,162	152	,099		
Toplam	5,852	155			

ANOVA tablosunun anlamlılık sütunundaki (sig / p) değerin 0,000'dan büyük olduğu görülmektedir. Söz konusu değer, 0,000'dan büyük olduğu için $p = 0,086 > 0,000$; eğitim düzeyi ve bilişim sistemleri yaklaşımı arasında bir ilişki bulunmadığını 0,05 anlamlılık düzeyi ve % 95 güven aralığında söylemek mümkündür. Dolayısıyla, araştırmanın eğitim düzeyi ve bilişim sistemleri algısına yönelik olarak kurulan iki hipotezinden; “ $H_{2,0} =$ Depo çalışanlarının bilişim sistemlerine yönelik yaklaşımlarında, çalışanların eğitim durumlarının etkisi vardır” hipotezi ret edilir; “ $H_{2,1} =$ Depo çalışanlarının bilişim sistemlerine yönelik yaklaşımlarında, çalışanların eğitim durumlarının etkisi yoktur” hipotezi kabul edilir.

Araştırma kapsamında kurulan diğer bir hipotez grubu ise bilişim sistemlerinin, depo operasyonlarını basitleştirilmesine yönelik yaklaşım ile ilişkindir. Bu hipotezin test edilmesine yönelik olarak yapılan tek yönlü t-testi sonuçları aşağıdaki gibidir;

Tablo 6. Bilişim Sistemleri – Depo Operasyonlarının Basitleştirilmesi

Değişken	t	df	Anlamlılık	Ortalama Farkları
Depo Sistemlerinin Basitleştirilmesi	46,100	155	0,000	3,98214

Yukarıda yer alan tablo kapsamında, önem değerinin $p = 0,000$ olarak oluştuğu ve 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu değer kapsamında bilişim sistemlerinin, depo operasyonlarının basitleştirilmesi üzerinde etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla, araştırmanın bilişim sistemleri ve depo sistemlerinin basitleştirilmesi algısına yönelik olarak kurulan iki hipotezinden; “ $H_{3,1} =$ Bilişim sistemlerinin, depo operasyonlarının basitleşmesinde ve standartlaşmasında katkısı yoktur” hipotezi ret edilir; “ $H_{3,0} =$ Bilişim sistemlerinin, depo operasyonlarının basitleşmesinde ve standartlaşmasında katkısı vardır” hipotezi kabul edilir.

Araştırma kapsamında kurulan son hipotez grubu ise bilişim sistemleri, depo operasyonlarının etkinliğine ve verimliliğine yöneliktir. Bu hipotezin test edilmesine yönelik olarak yapılan tek yönlü t-testi sonuçları aşağıdaki gibidir;

Tablo 7. Bilişim Sistemleri- Depo Etkinliği ve Verimliliği

Değişken	t	df	Anlamlılık	Ortalama Farkları
Depo Operasyonlarına Etkinliği& Verimliliği	49,284	155	0,000	3,96429

Yukarıda yer alan tablo kapsamında anlamlılık değerinin $p = 0,000$ olarak oluştuğu ve 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu değer kapsamında bilişim sistemlerinin depo operasyonlarına etkinliği ve verimliliği üzerinde etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla, araştırmanın bilişim sistemleri ve depo sistemlerinin etkinliği ve verimliliğine yönelik olarak kurulan iki hipotezinden; “ $H_{4,1} =$ Bilişim sistemlerinin depo operasyonlarına etkinliği ve verimliliği üzerinde katkısı yoktur” hipotezi ret edilir; “ $H_{4,0} =$ Bilişim Sistemlerinin depo operasyonlarına etkinliği ve verimliliği üzerinde katkısı vardır” hipotezi kabul edilir.

Yürütölen istatistiksel analizler kapsamında araştırma hipotezlerinin hangilerinin kabul hangilerinin ret edildiğine ilişkin özet tablo aşağıdaki gibidir;

Tablo 8. Kabul Edilen Hipotezler

Hipotez
H _{1,1} = Depo çalışanlarının bilişim sistemlerine yönelik yaklaşımlarında, çalıştıkları pozisyonun etkisi yoktur.
H _{2,1} = Depo çalışanlarının bilişim sistemlerine yönelik yaklaşımlarında, eğitim durumlarının etkisi yoktur.
H _{3,0} =Bilişim sistemlerinin, depo operasyonlarının basitleşmesinde ve standartlaşmasında katkısı vardır.
H _{4,0} =Bilişim Sistemlerinin depo operasyonlarına etkinliği ve verimliliği üzerinde katkısı vardır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Örgütlerin bünyesinde var olan tüm sistemlerin, esnek, müşteri istek ve ihtiyaçlarını tatmin edecek düzeyde ve mutlak surette bilgi teknolojileri ile entegre bir şekilde kurulması gerekmektedir. Dolayısıyla, örgütlerin tedarik zinciri yönetimi sürecinde kritik bir faktör olarak kabul edilen depolama süreçlerinin de yönetim sistemleri kapsamında ve bilişim sistemlerinin yardımı ile yönetilmesi ve bu sistemlerin etkin ve verimli sonuçlar oluşturabilmesi için kontrol edilmesi şarttır.

Depo konusunda oldukça fazla çalışma yapılmasına rağmen, depo çalışanlarının, depo bilişim sistemlerine karşı yaklaşımlarını ele alan hiçbir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bundan dolayı, bu çalışmada bilişim sistemlerine ilişkin uygulama yeteneklerinin depolama süreçlerine olan katkısını incelerken depo çalışanları üzerinde yoğunlaşarak onların bu konuda ki yaklaşımlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Elde edilen sonuçlar ile boşluk doldurulmaya çalışılarak, literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Yürütülen bu çalışmada, oldukça karmaşık süreçler içeren ve geniş bir yönetsel perspektif ile yönetilmesi gereken depolama sistemleri ve bilişim teknolojileri / sistemleri arasındaki organik bağ incelenmiştir. Bu kapsamda, temel argüman bilişim sistemleri ile depo sistemleri arasında bağ olup olmadığının belirlenmesine yöneliktir. Geliştirilen anket kapsamında elde edilen verilerin analizi sonucunda, bilişim sistemlerinin depo yönetim sistemlerinin karmaşık düzeylerini basitleştirmede ve depo yönetim sistemlerinin standartlaşmasına katkı sağlamada önemli bir değişken olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, katılımcılarının yanıtları kapsamında da bilişim sistemlerinin depo yönetim sistemlerinin etkinliğine ve verimliliğine katkısı olduğuna yönelik sonuçlar elde edilmiştir. Çalışma da ayrıca, bilişim sistemlerine yönelik olarak örgüt çalışanlarının algıları da ölçülmeye çalışılmıştır. Anket kapsamında elde edilen bulgular doğrultusunda, bilişim sistemlerine ilişkin örgüt çalışanlarının algıları çalışılan departmandan ya da çalışanın sahip olduğu eğitim düzeyinden etkilenmemektedir sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak, bilişim sistemleri, günümüz bilgi toplumlarında, örgütlerin faaliyetleri açısından son derece önemli olan sistemlerdir. Özellikle yeni dijital sanayi devriminin başlaması ile bilişim sistemleri ve teknolojileri hem üretim yapılan yerlerde hem de lojistik süreçlerin en önemli halkası olan depolarda artık lüks olmaktan çıkıp temel ihtiyaç haline gelmiştir. Bilişim sistemlerinin entegre edildiği örgüt süreçlerinin etkinliği ve verimliliği artmakta ve sistemlerde kullanıcılardan kaynaklı hatalar minimize edilmektedir. Bu kapsamda da dolaylı olarak; daha az hata yapan çalışanların işe bağlılıkları artmakta ve işten ayrılma niyetleri azaltılmaktadır. Dolayısıyla, denilebilir ki bilişim sistemleri örgütlerin yaşam sürelerinin uzatılması ve rekabet avantajlarını kaybetmemesi noktasında kritik önem taşımaktadır.

Etik Beyan

“Depo Çalışanlarının Bilişim Sistemlerine Yaklaşımları Üzerine Bir Araştırma” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Acar, D. ve Ateş, A. B. (2011). Tedarik zincirinin temel faaliyetlerinde dış kaynak kullanımı: tekstil-konfeksiyon sektörü işletmelerinde bir araştırma. *Mali Çözüm Dergisi*, 17-46.
- Aktepe, A. ve Ersöz, S. (2014). AHP-VIKOR ve MOORA yöntemlerinin depo yeri seçim probleminde uygulanması. *Journal of Industrial Engineering (Turkish Chamber Of Mechanical Engineers)*, 25.
- Atieh, A. M., Kaylani, H., Al-Abdallat, Y., Qaderi, A., Ghoul, L., Jaradat, L. ve Hdairis, I. (2016). Performance improvement of inventory management system processes by an automated warehouse management system. *Procedia Cirp*, 41, 568-572.
- Battini, D., Persona, A. ve Sgarbossa, F. (2014). Innovative real-time system to integrate ergonomic evaluations into warehouse design and management. *Computers & Industrial Engineering*, 77, 1-10.

- Bayraktar, D., Bolat, H. B., Faki, B. M. ve elikkol, S. G. (2011). Depo süreçlerinde performans lm ve değerlendirmesi için bir model nerisi. *XI. retim Araştırmaları Sempozyumu, 23-24 Haziran*, 382-392, İstanbul.
- Brahimi, N. ve Khan, S. A. (2014). Warehouse location with production, inventory, and distribution decisions: a case study in the lube oil industry. *4OR*, 12(2), 175-197.
- Chow, H. K., Choy, K. L., Lee, W. B. ve Lau, K. C. (2006). Design of a RFID case-based resource management system for warehouse operations. *Expert Systems with Applications*, 30(4), 561-576.
- Comuzzi, M. ve Parhizkar, M. (2017). A methodology for enterprise systems post-implementation change management. *Industrial Management & Data Systems*, 117(10), 2241-2262.
- akılcı, C. ve ztrkoğlu, Y. (2020). Analysis os sustainable e-logistics activities with analytic hierarchy process. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 489-497
- alışkan, A., Karacasulu, M. T. ve ztrkoğlu, Y. (2016). Hızlı moda markalarında çevik ve esnek tedarik zinciri yönetimi. *Celal Bayar University Journal of Social Sciences/Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(4), 49-73.
- Dalgakıran, A. B. ve ztrkoğlu, Y. (2017). Scale and relationship analysis for Turkish furniture sector. *Business & Management Studies: An International Journal*, 5(1), 147-161.
- De Koster, R. B., Johnson, A. L. ve Roy, D. (2017). Warehouse design and management. *International Journal of Production Research*, 55 (21), 6327-6330.
- Dey, B., Bairagi, B., Sarkar, B. ve Sanyal, S. K. (2016). Warehouse location selection by fuzzy multi-criteria decision making methodologies based on subjective and objective criteria. *International Journal of Management Science and Engineering Management*, 11(4), 262-278.
- Durak, İ. ve Yıldız, M. S. (2015). P-Medyan tesis yeri seçim problemi: bir uygulama. *Journal of Alanya Faculty of Business/Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7(2).
- Ergün, G. ve Eren, T. (2017). Lojistik dağıtım ağ problemlerinde analitik hiyerarşi prosesi yöntemi ve hedef programlama ile depo seçimi. *Harran Üniversitesi Mühendislik Dergisi*, 2(1), 1-13.
- Eski, ., Araz, C., Delan, T. Ve Bayoğlu, L. (2013). Radyo frekans tanımlama sistemine dayalı hammadde depo yönetimi. *Celal Bayar Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 9(2), 31-44.
- Faber, N., De Koster, R. B. ve Smidts, A. (2018). Survival of the fittest: the impact of fit between warehouse management structure and warehouse context on warehouse performance. *International Journal of Production Research*, 56(1-2), 120-139.
- Hopbaoğlu, F. (2009). Tedarik zincirinde ve lojistik süreçlerde depo tasarımı ve depo yönetimi: kozmetik sektöründe bir uygulama (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Hwa Chung, S. ve Snyder, C. A. (2000). ERP adoption: a technological evolution approach. *International Journal of Agile Management Systems*, 2(1), 24-32.
- Kabaki, A.ve Ocak, N. (2019). *Yazılım sistemleri içerisinde depo yönetimi*. Hiperlink Eğit. İlet. Yay. San. Tic. ve Ltd. şti..
- Kahya, S. . ve Aydın, S. (2014). Tedarik zinciri yönetiminde bilgi sistemleri ve deri hazır giyim sektörüne bir yazılım nerisi. *Tekstil ve Mühendis*, 21(96).
- Karmaker, C. ve Saha, M. (2015). Optimization of warehouse location through fuzzy multi-criteria decision making methods. *Decision Science Letters*, 4(3), 315-334.
- Khan, S. A., Dweiri, F. ve Chaabane, A. (2016, December). Fuzzy-AHP approach for warehouse performance measurement. In 2016 IEEE International Conference on Industrial Engineering and Engineering Management (IEEM) (pp. 871-875). IEEE.
- Khan, S. A. R. ve Yu, Z. (2019). *Warehouse Design and Management*. In *Strategic Supply Chain Management* (pp. 139-154). Springer, Cham.
- Kłodawski, M., Lewczuk, K., Jacyna-Golda, I. ve Źak, J. (2017). Decision making strategies for warehouse operations. *Archives of Transport*, 41.
- Kusrini, E., Novendri, F. ve Helia, V. N. (2018). Determining key performance indicators for warehouse performance measurement—a case study in construction materials warehouse. In MATEC Web of Conferences, 154, 01058). EDP Sciences.
- Lam, H. Y., Choy, K. L., Ho, G. T. S., Cheng, S. W. Ve Lee, C. K. M. (2015). A knowledge-based logistics operations planning system for mitigating risk in warehouse order fulfillment. *International Journal of Production Economics*, 170, 763-779.
- Laosirihongthong, T., Adebajo, D., Samaranayake, P., Subramanian, N. ve Boon-itt, S. (2018). Prioritizing warehouse performance measures in contemporary supply chains. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 67(9), 1703-1726.
- Lee, C.K.M., Ho W., Ho, G.T.S. ve Lau, H.C.W. (2011). Design and development of logistics workflow systems for demand management with RFID. *Expert Systems with Applications*, 38, 5428-5437.
- Lee, C. K. M., Lv, Y., Ng, K. K. H., Ho, W. ve Choy, K. L. (2018). Design and application of Internet of things-based warehouse management system for smart logistics. *International Journal of Production Research*, 56(8), 2753-2768.
- Long L. (1989). *Management information systems*. New Jersey: Prentice Hall.
- Lu, W., McFarlane, D., Giannikas, V. ve Zhang, Q. (2016). An algorithm for dynamic order-picking in warehouse operations. *European Journal of Operational Research*, 248(1), 107-122.

- Indrawati, S., Miranda, S. ve Pratama, A. B. (2018, August). Model of Warehouse Performance Measurement Based on Sustainable Warehouse Design. In 2018 4th International Conference on Science and Technology (ICST) (pp. 1-5). IEEE.
- Mourtzis, D., Samothrakis, V., Zogopoulos, V. ve Vlachou, E. (2019). Warehouse Design and Operation using Augmented Reality technology: A Papermaking Industry Case Study. *Procedia CIRP*, 79, 574-579.
- Onar, Ö.M. (2004). Hayatımızdaki Siyah Beyaz Çubuklar: Barkod. *3D Lojistik Dergisi*, 3, 46-47.
- Ozbekler, T. M. ve Ozturkoglu, Y. (2020). Analysing the importance of sustainability-oriented service quality in competition environment. *Business Strategy and the Environment*, 29(3), 1504-1516.
- Ozturkoglu, Y. ve Esendemir, E. (2014). ERP Software selection using IFS and GRA methods. *Journal of Emerging Trends in Computing and Information Sciences*, 5(5), 363-370.
- Özbek, A. ve Erol, E. (2016). COPRAS ve MOORA yöntemlerinin depo yeri seçim problemine uygulanması. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2(1), 23-42.
- Özcan, S. (2008). Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerde lojistik yönetiminin önemi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (10), 275-300.
- Öztürk, A. (2011). Etkin depo yönetimi ve lojistik depoların etkin depo stratejileri üzerine bir araştırma (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öztürkoglu, Ö. (2015, May). Investigating the robustness of aisles in a non-traditional unit-load warehouse design: Leverage. In 2015 IEEE Congress on Evolutionary Computation (CEC) (pp. 2230-2236). IEEE.
- Öztürkoglu, Ö. (2016, July). Effects of varying input and output points on new aisle designs in warehouses. In 2016 IEEE Congress on Evolutionary Computation (CEC) (pp. 3925-3932). IEEE.
- Öztürkoglu, Ö. ve Hoser, D. (2019). A discrete cross aisle design model for order-picking warehouses. *European Journal of Operational Research*, 275(2), 411-430.
- Pawlewski, P. (2015, June). DES/ABS approach to simulate warehouse operations. In International Conference on Practical Applications of Agents and Multi-Agent Systems (pp. 115-125). Springer, Cham.
- Raut, R. D., Narkhede, B. E., Gardas, B. B. ve Raut, V. (2017). Multi-criteria decision making approach: a sustainable warehouse location selection problem. *International Journal of Management Concepts and Philosophy*, 10(3), 260-281.
- Sahuri, G. ve Utomo, F. A. P. (2016). Warehouse management system. *Information System Application*, 1(1), 16-23.
- Sanal, A. ve Ozturkoglu, Y. (2017). Hizmet sektöründe QR kod kullanım alanlarına yönelik bir alan çalışması. *Business and Management Studies: An International Journal*, 5(4), 172-189.
- Saygili, E. E., Ozturkoglu, Y. ve Kocakulah, M. (2017). End users' perceptions of critical success factors in ERP applications. *International Journal of Enterprise Information Systems*, 13(4), 58-75.
- Shi, Y., Zhang, A., Arthanari, T., Liu, Y. ve Cheng, T.C. (2016). Third-party purchase: an empirical study of third-party logistics providers in China. *International Journal of Production Economics*, 171(2), 189-200.
- Škerlič, S., Muha, R. ve Sokolovskij, E. (2017). Application of modern warehouse technology in the Slovenian automotive industry. *Transport*, 32(4), 415-425.
- Staudt, F. H., Alpan, G., Di Mascolo, M. ve Rodriguez, C. M. T. (2015). Warehouse performance measurement: a literature review. *International Journal of Production Research*, 53(18), 5524-5544.
- Tekin, M., Güleş, K.H. ve Burgess, T. (2000). *Değişen dünyada teknoloji yönetimi*. Konya: Damla Ofset.
- Tunçel, G. ve Tuna, G. (2012). Depo yönetiminde sipariş toplama sistemleri: bir literatür araştırması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 14 (42), 15-31.
- Üstündağ, A. (2005). RFID teknolojisi ile iş süreçlerinde paradigma değişikliği. *Lojistik Dergisi*, 5, 33-37.
- Uztürk, D. ve Büyüközkan, G. (2016, December). A QFD approach for sustainable warehouse design. In XIV. International Logistics and Supply Chain Congress (pp. 257-265).
- Yavuz, O. (2018). Depo yeri seçimi probleminde gri sistem teorisi ve VIKOR yönteminin karşılaştırmalı analizi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 169-191.

EXTENDED ABSTRACT

In supply chain management processes, warehouse is considered one of the most important activities. In order for the warehouses to operate more efficiently and efficiently, there should be infrastructures related to information technologies in all processes and the processes should work in an integrated way with information sources for the information society. With an efficient storage management, system; good management of inventory, professionalization of inventory management, positive contribution to profitability and performance management are possible. The warehouse management systems are examined under two main headings as barcode and radio frequency technology. In the most basic sense, the barcode is coded with the help of symbols consisting of lines and spaces, and these codes are transferred to computer systems with the help of optical readers. Radio frequency technologies are defined as systems that help the warehouse management system software, which is considered to be the brain of the warehouse management systems, directly and quickly transfer the actions carried out in the storage processes. There are some important features, values and conditions that should

be included in the software component of warehouse management systems. All this is important in terms of making the development and implementation of effective software sustainable. It is known that the software for the warehouse management system first needs a warehouse data set. Like every software, it can support the managerial processes within the scope of the data encoded in the software for warehouse management systems.

When the developments regarding the supply chain management processes within the scope of information technologies are analyzed, the most important changes in the supply chain processes are; It is seen that the customers' requests and needs are determined, improvement of the quality control processes related to the products and analysis of the developments in the external environment. In this study, it is aimed to examine the contribution of application skills related to information systems to storage processes. The aim of this study is to examine the contribution of the additions to the storage systems of organizations. Within this scope, it has been determined that it has an efficient warehouse management system and has ensured the integration between information systems and storage systems; the employees of the organizations operating in the industry and production sectors. A questionnaire was developed to measure the importance and place of information systems in storage and warehouse management systems with the perception of employees. The developed questionnaire consists of two parts. The first section includes demographic information of respondents; age, education, working experience and departmental knowledge. The second part of the questionnaire consisted of 22 statements and 5-point Likert scale was used for each expression. The data obtained from the questionnaire were analyzed statistically with the help of SPSS 22.0 package program. The Cronbach Alpha coefficient of the twenty-two statements in the research scale was calculated as 0.820 and the scale was found to be reliable. In this study, four different hypotheses were established for the purpose of the study. Total 156 people, primarily in industry and production sectors, answered the questionnaire questions. One-way ANOVA and t-test were used for analysis.

As a result of the analysis of the data obtained, it is determined that information systems are an important variable in simplifying the complex levels of warehouse management systems and contributing to the standardization of warehouse management systems. In addition, the results showed that information systems contributed to the efficiency and efficiency of warehouse management systems. In the study, the perceptions of the employees of the information systems are tried to be measured. In the light of the findings obtained within the scope of the survey, the education department or the level of education of the employee does not affect the perceptions of the employees of the information systems related to the information systems.

To summarize, information systems are systems that are extremely important for the activities of organizations in today's information societies. The efficiency and efficiency of the organizational processes in which the information systems are integrated is increased and the errors caused by the users in the systems are minimized. In this context, indirectly; employees who make fewer mistakes increase their commitment to work and reduce their intention to quit. Therefore, it can be said that information systems are critical for prolonging the life span of organizations and not losing their competitive advantages. Therefore, it is imperative that all enterprises aiming to contribute as a competitive advantage for the operation of warehouse and storage processes should use efficient warehouse management systems. The storage function, which is established with the right capacity and with the help of information technologies effectively, will provide positive inputs to the companies within the scope of logistics processes and will benefit from the companies gaining competitive advantage and maintaining their sustainability.

Sağlık alışanlarının Tükenmişlik Düzeyleri ile Demografik Özellikleri Arasındaki İlişki -Samsun İli Örneği-¹

Osman EVİK² ve Ahmet Alp ÖZBALCI³

Öz

Tükenmişlik, günümüz dünyasına adapte olma mücadelesi içinde yaşayanları ve her meslek grubundan çalışanları olumsuz yönde etkileyen bir durumdur. Sağlık alışanları, çalışma ortamlarının doğası gereği yardıma ihtiyaç duyan kişilere sürekli ve kaliteli hizmet sunmak zorunda olduğu için diğer meslek gruplarına nazaran daha fazla mesleki tükenmişliğe maruz kalmaktadır. Bu sebeple, çalışmanın demografik yapısını oluşturan meslek grubu olarak sağlık çalışanları seçilmiştir. Sağlık alışanlarının mesleki tükenmişlik açısından risk altında olduğu göz önünde bulundurularak oluşması muhtemel olumsuzlukların değerlendirilmesi yapılmış, tükenmişlik düzeylerinin ölçülmesi ve tükenmişlik düzeylerinin demografik açıdan farklılık oluşturup oluşturmadığı değerlendirilmiştir. Sağlık alışanlarının tükenmişlik düzeyleri ile demografik özellikleri arasındaki ilişkiyi araştırmayı amaçlayan bu alışma, Mart 2019 tarihinde Samsun ilinde sağlık hizmeti sunan beş kamu hastanesinde çalışmakta olan personel üzerinde yapılmıştır. Gerçekleştirilen anket uygulamasında formun dağıtıldığı sağlık çalışanlarının 449'undan geri dönüş alınmıştır. Araştırmada, örneklem grubunu oluşturan sağlık çalışanlarının demografik ve çalıştıkları sağlık kurumlarına ilişkin özellikleri frekans ve yüzde dağılımları şeklinde verilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular neticesinde ankete katılan sağlık çalışanlarının tükenmişlik düzeylerine cinsiyet, çocuk sayısı ve istihdam şekli faktörlerinin etki etmediği, bunun yanında yaş, eğitim düzeyi, medeni durum, meslekteki toplam görev süresi, kurumdaki toplam görev süresi ve kurumdaki pozisyonu faktörlerinin ise etkilediği saptanmıştır. Bireysel değişkenlerin tükenmişlik düzeyine olan etkisi değerlendirildiğinde çalışanlar arasında tükenmişlik sendromunun bulunduğu ve orta seviyede olduğu görölmüştür.

Anahtar Kelimeler: Tükenmişlik, Sağlık, Sağlık alışanları, Demografi, Samsun

The Relationship between Burnout Levels and Demographic Characteristics of Health Workers: The Case of Samsun

Abstract

Burnout is a situation that adversely affects those struggling to adapt to today's world and all occupational group workers. Due to the nature of their working environment, health workers are exposed to more occupational burnout than other groups because they have to provide continuous and quality service to people in need of assistance. For this reason, health professionals were selected as the occupational group that constitutes the demographic structure of the study. Considering that health workers are at risk in terms of occupational burnout, possible negativities that may occur were evaluated, measuring burnout levels and determining whether burnout levels made demographic differences. This study was conducted on staff working in five public hospitals in Samsun in March 2019. In the survey, 449 of the health care workers to whom the form was distributed provided feedback. In the study, the demographic characteristics of the health care workers in the sample group and the characteristics of the health institutions they work for were given as frequency and percentage distributions. As a result of the findings obtained from the research, it was found that the factors of gender, number of children and employment type did not affect the burnout levels of the health workers participating in the survey. On the other hand, age, education level, marital status, total term of duty in the profession, total term of duty in the institution and position in the institution were found to affect the burnout level of the employees. When the effect of individual variables on burnout level is evaluated, it is seen that burnout syndrome is present among the employees and it is moderate.

Key Words: Burnout, Health, Health workers, Demography, Samsun

Atıf İçin / Please Cite As:

evik, O. ve Özbalcı, A. A. (2020). Sağlık alışanlarının tükenmişlik düzeyleri ile demografik özellikleri arasındaki ilişki -Samsun ili örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1773-1787.

Geliş Tarihi / Received Date: 25.12.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 04.03.2020

¹ Bu alışma "Sağlık alışanlarının Tükenmişlik Düzeyi İle Bilişim Sistemindeki Değişimlere Karşı Gösterdikleri Direnç Arasındaki İlişki: Samsun İli Örneği" başlıklı doktora tez çalışması kapsamında (tez savunmasından önce) tezdten kısmen yararlanılarak hazırlanmıştır.

² Prof. Dr. - Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi - İİBF osmancevik@kmu.edu.tr - ORCID: 0000-0002-2217-8876

³ Öğr. Gör. - Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi - SBE - aalp.ozbalci@samsun.edu.tr - ORCID: 0000-0002-9539-844X

Giriş

Bireyin hayatın her anında yüzleşmekte olduğu sıkıntılar, değişen ve gelişen teknolojinin de etkisi ile ivme kazanarak bireyin dengesini her anlamda bozabilmektedir. Birey, çalışan sıfatıyla emek sarf ettiği iş hayatı içerisinde mesleğin kendine has anlam ve amaçlarının doğurduğu zorluklarla başa çıkarken diğer yandan işinin gerekliliklerine uygun olan performansı sergilemek mecburiyetindedir. Birey, iş hayatındaki sorumluluklarında farklılaşma ve iş yükünün artışı gibi nedenlerden dolayı öncelikli olarak günlük hayatında zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu zorluklar zamanla daha da ciddileşerek iş hayatını tehdit eder bir hâle gelmektedir. Bireyin yaşamış olduğu bu durum, hizmet sağladığı diğer insanlara karşı davranışlarında duyarsız bir ruh hâline bürünmesine, psikolojik açıdan yıpranmışlık hissine kapılmasına ve tüm bunların etkisi ile kendini başarısız hissetmesine neden olmaktadır. Zorluklar karşısında ruhsal olarak aşırı stres altında olan çalışanlar, bu sorunu çözme amacı ile stresle mücadeleyi öğrenmekte ya da strese yenik düşerek stresin neden olduğu tükenme hâliyle karşı karşıya kalmaktadır.

Tükenme hâli, özellikle direkt olarak insana hizmet sunan ve yapılan işin kalitesinin insanî faktörlerle doğru orantılı olduğu mesleki alanlarda görülmektedir. Günümüz modernleşen toplumuna adapte olmaya çalışan bireyin, hangi demografik özelliklere sahip olursa olsun tükenmişliği belli oranlarda yaşama ihtimali bulunmakta olup bu ihtimal hızla artış göstermektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda tükenmişlik duygusu; bireyin performansını, mesleki ve iş tatminini, hizmetin kaliteli sunumunu ve işten bağlılıklarını olumsuz yönde etkileyen faktör olarak saptanmıştır. Bu duygu; özellikle sağlık çalışanları, turizmciiler, bankacılar, öğretmenler ve benzeri meslek gruplarında yaygın olarak görülmektedir. (Kozak, 2001, s. 11).

Tükenmişlik, bir hastalık olarak kabul edilmiş olsa da bireyin bu duruma ilişkin bağımsızlık geliştiremediği ve tedavi edilmesi hâlinde dahi tekrarlaması muhtemel bir durumdur. Modernleşen dünyanın da etkisi ile son zamanlarda yaygınlaşan tükenmişlik, çalışanların genelinde ve iş hayatının herhangi bir evresinde karşılaşılan bir sendromdur. Tükenmişlik, aniden ortaya çıkan akut bir durum değil, zamanla ve derinden gelişen sonrasında ise bireyin psikolojik dengesini etkileyen bir ruh hâli olarak değerlendirilebilir. Bireyin ruhsal yapısındaki bu olumsuzluk hâli zamanla iş, aile ve özel hayatında da problemlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Aşırı yoğun, zaman kısıtlaması olan, aniden gelişen, dikkat gerektiren, ayrıntının önemli olduğu ve beklenmedik durumlara açık olan mesleklerde çalışan bireylerin tükenmişlik sendromunu yaşaması muhtemeldir. Buradan hareketle birey, iş tanımı ne olursa olsun farklı seviyelerde tükenmişlik hastalığına yatkındır(Hsu ve Marshall, 1980)

Sağlık çalışanlarının hizmet sunumunun merkezinde insan vardır ve insan işinin her anında farklı demografik yapıdaki diğer insanlarla sürekli iletişindedir. Bu durum; çalışan üzerinde baskı ve stres kaynaklı olumsuz bir durum oluşturmaktadır, çalışanın enerjisinin tükenmesine ve son noktada da tükenmişlik hâline neden olmaktadır (Borkowski, 2005). Sağlık çalışanlarının iş hayatı içerisinde yaşadıkları tüm olumsuzluklar kendisinden ve görevli olduğu kurumdan önce, sağlık hizmeti sunduğu diğer insanları kötü yönde etkilemektedir. Bahsedilen hassas durumdan dolayı bu çalışmada, kamu hastanelerinde görev yapmakta olan sağlık çalışanlarının tükenmişlik düzeylerinin analizi yapılmıştır.

Tükenmişlik Kavramı

Tükenmişlik, bir araştırma alanı olarak kabul edilmeden önce sosyal bir sorun olarak görülmüştür. Genel itibarı ile kavram üzerine fikir beyan edenlerin ortaya koyduğu tanımlar benzerlik gösterir nitelikte olsa da ifade edilişi bakımından farklılıklar göstermektedir. Kavram üzerine yapılan araştırmaların boyutları ve çeşitliliği genişledikçe bu durum tükenmişlik kavramının ve işlevinin ortaya koyulması noktasında tartışmalara neden olmuştur (Çapri, 2006, s. 63).

İlk kez 1974 yılında psikolog Herbert J. Freudenberger tarafından “Staff BurnOut” adlı makalesinde tükenmişlik, “kişinin yaşam enerjisinin tükenmesi, başkalarının aşırı talep ve sorunlarının altında ezilerek bunalma hâlinin başlaması durumudur” şeklinde dile getirilmiştir (Aşan ve Aydın, 2006, s. 240). Bu tanımlamadan sonra, duygusal tükenme hâlinin bir hastalık olduğu kabul edilmiş ve 1997’de İsveç’te hastalık tanısı konularak tescillenmiştir (Friberg, 2009, s. 538).

Tükenmişlik üzerine yapılan araştırmaların genelinde Cristina Maslach’ın fikirleri kabul görmektedir. İnsanlarla iletişim içinde olan meslek grubu çalışanlarıyla bu kapsamda görüşme yapan ilk araştırmacı Maslach’tır. Maslach, teorisi olmadan binlerce insandan veriler toplamıştır (Çağlıyan, 2007, s. 15). Maslach; bu çalışmaların bir sonucu olarak tükenmişliği, çalışma hayatı içerisinde bireyin dengesinin bozulmasına neden olan ve kronikleşen olumsuzluklar ve oluşan strese karşı bir tepki olarak tanımlamaktadır.

Tükenmişlik kavramı, Maslach ve diğeri araştırmacılar tarafından boyutsal ve işlevsel olarak sonraki çalışmalarında güncellenerek “bireysel olarak aynı kapasitede çalışan kişilerin kişisel başarısının azalması, duygusal tükenmişlik ve benlik yitimi olarak ortaya çıkan bir sendrom” şeklinde ele alınmıştır (Maslach, Jackson ve Leiter, 1996). İlerleyen dönemlerde Maslach, sade bir ifade ile tükenmişliği “çalışma ortamında oluşan ve kronik hâle gelen kişisel, duygusal stres” olarak dile getirmiştir (Maslach, 2003, s. 190). Tükenmişlik kavramının ortaya atıldığı 1974 yılından bu zamana kadar kavrama ilişkin farklı ifadeler kullanılmış olsa da yapılan araştırmalarda genel olarak Maslach ve Jackson’ın (1981) tükenmişlik modeli kabul görmektedir. Freudenberg, tükenmişliği sadece duygusal bir olumsuzluk hâli olarak kabul ederek bu yönü ile ilgilenmiş olsa da Maslach ve Jackson (1986) tükenmişliğin üç alt boyuttan oluştuğunu ve bu yönleri ile ele alınması gerektiğini belirtmektedir. Duygusal olarak tükenme hâli tek başına tükenmişlik kavramını karşılamamakta, aynı zamanda olaylar karşısında tepkisiz kalma hâlini ve bireyin başarı seviyesinin de düşmesi durumunu belirtmektedir (Sağlam ve Bal, 2008, s. 132). Bu model; duygusal tükenme, duyarsızlaşma artışı ve kişisel başarı eksikliği duygusunda azalma olmak üzere üç alt faktörden oluşmaktadır (Kırılmaz vd., 2003: 2-9). Konu ile ilgili araştırmaların genelinde Christina Maslach tarafından oluşturulan “Maslach tükenmişlik ölçeği”nden yararlanılmaktadır. Ölçek, araştırmacılar tarafından kabul gören duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarının azalması boyutlarını kapsamaktadır (Maslach, Schaufeli ve Leiter, 2001, s. 397). Bu bağlamda, tükenmişlik kavramının üç alt boyuta sahip sendrom olarak kompleks bir yapıda değerlendirilmesi gerekmektedir (Gürses, 2006, s. 11).

Maslach tükenmişlik sendromunda birey, enerjisi azalan ve duygusal kaynaklarının tükendiği hissine kapılarak hizmet sunduğu insanlara ve mesleğine karşı soğuk, ilgisiz hatta insanlık dışı tutum sergileyerek kendini yetersiz ve başarısız olarak kabul etmektedir. Bu tutum çerçevesinde bireyi değerlendiren Maslach, ortaya koymuş olduğu model ile duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı eksikliği alt boyutları hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur (Maslach ve Jackson, 1981, s. 102).

Tükenmişlik, kişiden kişiye farklı belirtileri ve seviyesi olan bir durum olduğu için nedenlerinin de ayrı ayrı ele alınması gerekmektedir. Ancak yapılan araştırmaların genelinde tükenmişliğin nedenleri bireysel ve örgütsel olmak üzere iki ana başlık altında toplanmıştır. Kişilik özellikleri ve bireyin işe karşı tutumu ile ilgili faktörleri; cinsiyet, medeni durum, çocuk sayısı, yaş, eğitim durumu, çalışma süresi, pozisyonu vb. durumlar bireysel özellikler olarak kabul edilmektedir. Diğeri taraftan; çalışma ortamı, çalışma sistemi, örgüt yapısı, işin özellikleri, işin niteliği, işin ağırlığı, yönetim şekli, ödül-ceza uygulamaları, örgüt içi adalet gibi durumları ise örgütsel özellikler olarak sıralamak mümkündür (Maslach vd. 2001, s. 407 - 411). Genel bir ifade ile kişi özelinde ve örgüt yapısındaki durumlar, her birey için farklılık göstermektedir. Bu farklılık sebebiyle bireyler farklı seviyelerde etkilenmekte ve tükenmişliğin tespitinin çok yönlü olarak ele alınması gerekmektedir.

Tükenmişlik sendromuyla farklı seviye ve belirtilerde karşılaşılmaktadır. Bireyin tükenmişlik seviyesini hafif, orta ve şiddetli olarak sınıflandırmak mümkündür. Birey her seviyede farklı davranış ve tutumda olabilirken değişik belirtiler gösterebilmektedir. Başlangıç seviyesi olan hafif dönemde kişi geçici huzursuzluk hâlinde, enerjisi azalmış olarak kendini yorgun hissetme gibi belirtiler gösterebilir. Tükenmişliğin bir sonraki seviyesi olan orta dönemde ise bireyin ilk dönemdeki belirtileri daha kuvvetli yaşadığı gözlemlenmektedir. Son seviye olan şiddetli tükenme evresine gelindiğinde ise ruhsal yapıdaki semptomlara ek olarak sağlığı tehdit eden fiziksel problemler ortaya çıkmaktadır (Özgüven, 2003, s. 239). Tükenmişlik sinisi ve derinden gelen bir süreçtir. Tükenmişlik semptomlarının bireyin oluşan stresi ve olumsuzlukları algılamasındaki farklılıktan kaynaklanabileceği düşünülmektedir (Beemsterboer ve Baum, 1984).

Bireyin tükenmişlik hâlini yukarıda belirtilen semptomlara göre değerlendirmek mümkün olmakla beraber kişide yaşanması muhtemel belirtileri göz ardı etmemek gerekmektedir. Tükenmişliğin belirtilerini fiziksel, duygusal ve zihinsel olmak üzere üç grupta ele almak gerekmektedir. Bireyde fiziksel olarak; enerji kaybı ve güçsüzlük, aşırı yorgunluk ve bitkin hissetme, baş-boyun-bel ağrısı, migren, uykusuzluk, solunum güçlüğü, kas krampları ve hastalıklara karşı bağışıklığın zayıflaması gibi belirtiler gözlenmektedir. Duygusal olarak; çaresizlik hissi, öfke, kızgınlık, sabırsızlık, huzursuzluk gibi negatif duyguların artışı, insanî davranışlarda azalma, saygısız, nezaketsiz bir hâle bürünme, şüpheli ve endişeli bir kişilik yapısı, alınganlık, kötü alışkanlıklara karşı eğilim, aile başta olmak üzere insanlardan uzaklaşma, içe kapanma, ağlama, teslimiyet, suçluluk duygusu ve işten ayrılma, pes etme gibi belirtiler gözlenmektedir. Zihinsel olarak; unutkanlık, odaklanma, yaratıcılık kaybı, konfüzyon, çalışma veriminde eksilme ve değişime direnç gibi belirtiler gözlenmektedir (Süloğlu, 2009, s. 14).

Tükenmişlik nedenleri ve belirtileri ile çalışma hayatında sıklıkla karşılaşılan bir olgudur. Tükenmişliğin tespitinde kullanılan yöntemlerin genelinde önemli olan kişisel değişkenlerin ve örgütsel etkenlerin belirlenmesidir. Aynı çalışma ortamını paylaşan bireylerde tükenmişlik farklı seviyelerde yaşanabilir. Bu bireylerin tükenmişlik nedenlerini ve seviyelerini tespit etmek amacıyla yapılan çalışmalarda kişisel değişkenlere dikkat edilmesi gerekmektedir. Stres ve sosyal açıdan olumsuzluk kaynağı olan bir çalışma ortamının farklı demografik yapıdaki bireyler üzerine etkisini gözlemlemek önemlidir. Tükenmişlik seviyesi ile demografik özellikler arasındaki ilişki bu şekilde tespit edilebilmektedir. Sürgevil'e (2005) göre; kötü birey veya çalışanın belirlenmesi konusuna odaklanarak kısır döngüye girmek yerine, olumsuz çalışma ortamlarındaki işlevsel ve yapısal özellikleri ortaya koymak gerekmektedir.

Yöntem

Bu çalışmada, kamuya bağlı hastanelerde görev yapmakta olan sağlık çalışanlarının tükenmişlik düzeylerinin ölçülmesi ve tükenmişlik düzeylerinin demografik açıdan farklılık oluşturup oluşturmadığının belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Araştırma 2019 yılını Mart ayında, Samsun ilinde sağlık hizmetinde bulunan beş kamu hastanesinde çalışmakta olan personel üzerinde yapılmıştır. Sözü edilen kamu hastanelerinde görev yapmakta olan toplam 5215 sağlık çalışanı araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Ancak sözü edilen evrenden araştırmanın büyüklüğü değerlendirildiğinde sağlık çalışanlarının iş yoğunluğu, zaman kısıtlılığı ve sorumluluklarının fazla olması gibi nedenlerle doktor, diş hekimi, psikolog gibi personel kapsam dışında bırakılmıştır. Tüm evreni % 95 güven aralığında temsil edebilecek örneklem büyüklüğü 358 personel olarak hesaplanmıştır. Sözü edilen sağlık kurumlarında görev yapan ve araştırma kısıtlarına uygun olarak belirlenen personel, üç ana unvan sınıfında gruplandırılmıştır. Gruplar, "hemşire-ebe sınıfı", "genel sağlık hizmetleri sınıfı", "genel idari hizmetler sınıfı" olarak adlandırılmıştır. Bu çerçevede beş kamu hastanesinde gerçekleştirilen anket uygulamasında anket formunun dağıtıldığı 449 sağlık çalışanından geri dönüş alınmıştır.

Çalışmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmış olup anket formunun ilk bölümünde katılımcıların demografik özellikleri (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum, çocuk sayısı, istihdam şekli, meslekte toplam çalışma süresi, kurumdaki toplam çalışma süresi ve sağlık kurumundaki pozisyonu) yer almaktadır. Anket formunun ikinci bölümünde Maslach tarafından oluşturulan ölçekten faydalanılmıştır. Tükenmişlik düzeyini belirlemek için, Maslach tarafından geliştirilen, ülkemiz için geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Çam (1991) ve Ergin (1993, 1996) tarafından yapılmış olan "Maslach tükenmişlik ölçeği" (MTÖ) kullanılmıştır (Dikmetaş, Top ve Ergin, 2011). Ölçek yirmi iki ifadede ve üç alt boyuttan (duygusal tükenme, kişisel başarı eksikliği ve duyarsızlaşma) oluşmaktadır.

Veriler; bilgisayar ortamında istatistik yazılım programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Araştırmada, örneklem grubunu oluşturan sağlık çalışanlarının demografik ve çalıştıkları sağlık kurumlarına ilişkin özellikleri frekans ve yüzde dağılımları şeklinde verilmiştir. Araştırmada hem verilerin normal dağılımına hem de homojenliğine ilişkin uygun testler yapılmış olup p değerlerinin 0,05'ten büyük olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla belirlenen tüm varsayımlar araştırmada gerçekleştiği için tükenmişlik ölçeğine ait alt boyutların karşılaştırılması amacı ile ilişkili ölçümler için (for dependent/repeated measures) varyans analizi kullanılmıştır. Varyans analizi sonucunda farklılık bulunması durumunda tükenmişlik ölçeği alt boyutlarının ilişkili ölçümler için ikili ölçümün karşılaştırılmasında çoklu karşılaştırma testlerinden Bonferroni testinden yararlanılmıştır. Bununla birlikte, sağlık çalışanlarının tükenmişlik düzeyleri ile bireysel özelliklere göre karşılaştırılmasında (iki grup için) bağımsız örneklem için t testi (independent samples t test) ve (ikiden fazla grup için) tek yönlü varyans analizi (one way ANOVA) kullanılmıştır. Varyans analizi sonucunda farklılık bulunan grupların ikili olarak karşılaştırılmasında ise Tukey testinden yararlanılmıştır.

Diğer taraftan, ölçme aracı olarak kullanılan ankette yer alan tükenmişlik ölçeğinin yapı geçerliğine ilişkin varimax rotasyonu ve temel bileşenler (principal components) yöntemi kullanılarak faktör analizi uygulanmıştır. Faktör analizinin uygulanabilirliği Bartlett testi, örneklem hacminin yeterliği ise Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri ile kontrol edilmiştir. Ayrıca, ölçeklerin iç tutarlığına yönelik güvenilirlik analizi için Cronbach's Alpha değerleri hesaplanmış ve elde edilen veriler çalışmanın bulgular bölümünde verilmiştir.

Bulgular

Araştırmanın bu kısmında, Samsun ili sınırları içerisinde sağlık hizmeti sunan kamu hastanelerinde görevli sağlık çalışanlarının tanımlayıcı özelliklerine göre kullanılan ölçeğin geçerlik ve güvenilirliği, katılımcıların tanımlayıcı özellikleri, tükenmişlik düzeyleri, tükenmişlik ölçeği ile tanımlayıcı özelliklerinin ilişkisine yönelik bulgular yer almaktadır.

Geçerlik ve Güvenirliğine İlişkin Bulgular

Araştırmada tükenmişlik düzeyini tespit etmek amacı ile kullanılan ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğine yönelik bulgular Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Tükenmişlik Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi ve Güvenirlik Analizi Sonuçları

İfadeler	Faktör 1 Duygusal Tükenme	Faktör 2 Kişisel Başarı	Faktör 3 Duyarsızlaşma
Özdeğerler (eigenvalues)	5,518	3,985	2,945
Varyansı açıklama oranı	25,084	18,113	13,385
Kümülatif varyans	25,084	43,197	56,582
Alt Boyut Güvenirliği (Cronbach’s Alpha)	0,914	0,850	0,800
Genel Ölçek Güvenirliği (Cronbach’s Alpha)	0,829		

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)=0,901

Bartlett testi: $\chi^2=4833,968$; P=0,000

Tablo 1’deki faktör analizi sonuçlarına göre, Kaiser-Meyer-Olkin değeri örneklem hacminin yeterliğini (KMO=0,901), Bartlett testi ise faktör analizinin uygulanabilirliğini ($\chi^2=4833,968$; P<0,001) ortaya koymuştur.

Ölçekteki duygusal tükenme alt boyutu, toplam varyansın % 25,084’ünü açıklayan ilk faktör olmuştur. İkinci faktör olan kişisel başarı eksikliği boyutu toplam varyansın % 18,113’ünü açıklayan alt boyut olarak belirlenmiştir. Üçüncü faktör olan duyarsızlaşma boyutu toplam varyansın % 13,385’ini açıklamaktadır. Bu noktada, tükenmişlik ölçeği için genel güvenirlik katsayısı Cronbach’s Alpha $\alpha=0,829$ olarak hesaplanmış olup bu ölçeği oluşturan 3 alt boyut için de Cronbach’s Alpha katsayılarının tamamı $\alpha=0,70$ ’in üzerinde olduğundan, güvenilir olduğu görülmektedir.

Bireysel Özelliklere İlişkin Bulgular

Örneklem grubunu oluşturan sağlık çalışanlarının demografik bilgilerini içeren değişkenlere ait frekans ve yüzde dağılımları hesaplanmıştır.

Tablo 2. Araştırmaya Dâhil Edilen Sağlık alışanlarının Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları (n=449)

Değişkenler	Gruplar	f	%	Değişkenler	Gruplar	f	%
Cinsiyet	Kadın	311	69,3	İştihad Şekli	Memur	343	76,4
	Erkek	138	30,7		Sözleşmeli	106	23,6
Yaş	25 yaş ve altı	17	3,8	Meslekteki Toplam Görev Süresi	1 yıldan az	12	2,7
	26-34 yaş	161	35,9		1-5 yıl	36	8,0
	35-44 yaş	196	43,7		6-10 yıl	126	28,1
	45 yaş ve üzeri	75	16,7		11-15 yıl	133	29,6
Eğitim Düzeyi	Lise	57	12,7	Kurumdaki Görev Süresi	16-20 yıl	60	13,4
	Ön Lisans	90	20,0		20 yıldan fazla	82	18,3
	Lisans	287	63,9		Kurumdaki Görev Süresi	1 yıldan az	53
Lisansüstü	15	3,3	1-5 yıl	86		19,2	
Medeni Durum	Evli	350	78,0	6-10 yıl		146	32,5
	Bekâr	99	22,0	11-15 yıl		81	18,0
Çocuk Sayısı	Yok	105	23,4	Kurumdaki Görev Süresi	16-20 yıl	44	9,8
	1	103	22,9		20 yıldan fazla	39	8,7
	2	194	43,2		Kurumdaki Pozisyonu	Ebe-Hemşire	215
3 ve daha fazla	47	10,5	Sağlık Hizmetleri Sınıfı	119		26,5	
				Genel İdari Hizmetler Sınıfı	115	25,6	

Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının demografik özellikleri Tablo 2’de gösterilmekte olup dağılıma göre, katılanların % 69,3’ü (f=311) kadın çalışanlardan oluşmaktadır. Yaşlarına göre dağılım incelendiğinde, % 43,7’sinin (f=196) 35-44 yaş aralığında olduğu, yine çalışanların % 78’inin medeni durumunun evli olduğu ve katılımcıların % 23,4’ünün çocuğunun olmadığı geri kalan kesimde ise en az bir tane çocuk sahibi olduğu görülmektedir.

Çalışanlar, eğitim seviyelerine göre değerlendirildiğinde % 63,9’luk (f=287) oran ile lisans mezunlarının daha yoğun olduğu ve % 76,4’lük bölümünün ise memur statüsünde istihdam edildiği görülmektedir. Çalışanlar, meslekteki toplam görev süreleri bakımından ele alındığında % 29,6’lık oran ile 11-15 yıl arasında görev yapan personelin yoğunlukta olduğu, mevcut kurumda görev yapma süresi bakımından değerlendirildiğinde ise % 32’lik oran ile 6-10 yıl arasında çalışma süresi olan çalışanların ağırlıkta olduğu saptanmıştır. Ayrıca kurumdaki pozisyonu ebe-hemşire statüsünde olanların sayısı 215 olup tüm katılımcıların %47,9’luk oranını temsil etmektedir.

Tükenmişlik Ölçeğine Yönelik Bulgular

Tablo 3. Tükenmişlik Ölçeğindeki Boyutların Karşılaştırılmasına Yönelik İstatistikler

Tükenmişlik Ölçeğindeki Boyutları	\bar{X}	S.S.	F	P
Duygusal Tükenme	2,76 a	0,84	233,873	0,000*
Kişisel Başarı	3,39 a	0,70		
Duyarsızlaşma	2,19 b	0,86		

Tablo 3’te tükenmişlik ölçeğindeki boyutların karşılaştırılması amacıyla tek-faktörlü varyans analizi ve farklılığın hangi alt boyutlar arasında gerçekleştiğini ortaya koymak için gerçekleştirilen “Bonferroni” testi sonuçları sunulmuştur. Buna göre tükenmişlik ölçeğine ait ortalamalar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (P<0,001). Aritmetik ortalama değerlerine göre araştırmanın örneklem grubundaki sağlık çalışanlarının diğer boyutlara göre en çok kişisel başarı eksikliği ($\bar{x}=3,39$) boyutunu benimserken, orta düzeyde duygusal tükenme ($\bar{x}=2,76$) boyutunu ve en az düzeyde duyarsızlaşma ($\bar{x}=2,19$) boyutunu benimsedikleri görülmüştür.

Tükenmişlik Ölçeğindeki Alt Boyutlar ile Bireysel Özelliklerin İlişisine Yönelik Bulgular

Araştırma kapsamında yer alan sağlık çalışanlarının tükenmişlik ölçeğindeki alt boyutlarının tanımlayıcı özelliklere göre karşılaştırılmasına yönelik; t testi (independent samples t test), varyans analizi (one way ANOVA) ve Tukey HSD-Analizi yapılmıştır.

Tablo 4. Tükenmişlik Ölçeğindeki Alt Boyutların Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Tükenmişlik Ölçeğindeki Boyutları	Cinsiyet	\bar{X}	S.S.	t	P
Duygusal Tükenme	Erkek	2,64	0,78	1,852	0,065
	Kadın	2,80	0,86		
Kişisel Başarı Eksikliği	Erkek	3,42	0,73	-0,652	0,515
	Kadın	3,37	0,69		
Duyarsızlaşma	Erkek	2,26	0,91	-1,144	0,253
	Kadın	2,15	0,84		

Tablo 4’te yer alan t testi sonuçlarına göre, duygusal tükenme (P=0,065; P>0,05), kişisel başarı eksikliği (P=0,515; P>0,05) ve duyarsızlaşma (P=0,253; P>0,05) alt boyutlarında cinsiyetlere göre anlamlı farklılıklar tespit edilememiştir.

Tablo 5. Tükenmişlik Ölçeğindeki Boyutların Yaşlara Göre Karşılaştırılması

Tükenmişlik Ölçeğindeki Boyutları	Meslekteki Toplam Görev Süresi	\bar{X}	s.s.	F	P	Tukey
Duygusal Tükenme	25 yaş ve altı	2,88	0,64	3,803	0,010*	1-4
	26-34 yaş	2,74	0,85			
	35-44 yaş	2,86	0,84			
	45 yaş ve üzeri	2,48	0,82			
Kişisel Başarı Eksikliği	25 yaş ve altı	3,25	0,37	3,132	0,025*	2-4
	26-34 yaş	3,29	0,71			
	35-44 yaş	3,40	0,65			
	45 yaş ve üzeri	3,58	0,82			
Duyarsızlaşma	25 yaş ve altı	2,45	0,78	1,842	0,139	-
	26-34 yaş	2,28	0,86			
	35-44 yaş	2,12	0,84			
	45 yaş ve üzeri	2,09	0,93			

Tablo 5'te yer alan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre duygusal tükenme ($P=0,010$; $P<0,05$) ve kişisel başarı eksikliği ($P=0,025$; $P<0,05$) alt boyutlarında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Ancak duyarsızlaşma alt boyutunda ise ($P=0,139$; $P>0,05$) anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Tablo 6. *Tükenmişlik Ölçeğindeki Boyutların Eğitim Düzeyine Göre Karşılaştırılması*

Tükenmişlik Ölçeğindeki Boyutları	Eğitim Düzeyi	\bar{x}	S.S.	F	P	Tukey
Duygusal Tükenme	Lise	2,62	0,92	1,886	0,131	-
	Ön Lisans	2,62	0,85			
	Lisans	2,82	0,82			
	Lisansüstü	2,85	0,85			
Kişisel Başarı Eksikliği	Lise	3,58	0,66	4,947	0,002*	1-3
	Ön Lisans	3,52	0,71			
	Lisans	3,29	0,70			
	Lisansüstü	3,64	0,36			
Duyarsızlaşma	Lise	2,22	0,96	0,467	0,705	-
	Ön Lisans	2,14	0,98			
	Lisans	2,18	0,83			
	Lisansüstü	2,41	0,95			

Eğitim düzeyine göre tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır. Bu bulgulara göre, duygusal tükenme ($P=0,131$; $P>0,05$) ve duyarsızlaşma ($P=0,705$; $P>0,05$) alt boyutlarında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Ancak kişisel başarı eksikliği ($P=0,002$; $P<0,05$) alt boyutunda anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Tablo 7. *Tükenmişlik Ölçeğindeki Boyutların Medeni Duruma Göre Karşılaştırılması*

Tükenmişlik Ölçeğindeki Boyutları	Medeni Durum	\bar{x}	S.S.	t	P
Duygusal Tükenme	Evli	2,74	0,89	-0,634	0,526
	Bekâr	2,80	0,83		
Kişisel Başarı Eksikliği	Evli	3,40	0,71	0,720	0,472
	Bekâr	3,34	0,68		
Duyarsızlaşma	Evli	2,14	0,86	-1,992	0,047*
	Bekâr	2,34	0,86		

Tükenmişlik ölçeğindeki alt boyutların medeni duruma göre karşılaştırılmasına yönelik bağımsız örneklem için t testi sonuçları Tablo 7'de yer almaktadır. Buna göre, duyarsızlaşma ($P=0,047$; $P<0,05$) alt boyutu için anlamlı bir farklılık gözlemlenirken duygusal tükenme ($P=0,526$; $P>0,05$) alt boyutu ile kişisel başarı eksikliği ($P=0,472$; $P>0,05$) alt boyutunda medeni duruma göre anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

Tablo 8. *Tükenmişlik Ölçeğindeki Boyutları Çocuk Sayısına Göre Karşılaştırılması*

Tükenmişlik Ölçeğindeki Boyutları	Çocuk Sayısı	\bar{x}	S.S.	F	P	Tukey
Duygusal Tükenme	Yok	2,83	0,82	0,639	0,590	-
	1	2,73	0,85			
	2	2,76	0,85			
	3 ve daha fazla	2,63	0,85			
Kişisel Başarı Eksikliği	Yok	3,31	0,66	1,486	0,218	-
	1	3,36	0,65			
	2	3,40	0,73			
	3 ve daha fazla	3,57	0,74			
Duyarsızlaşma	Yok	2,36	0,88	1,964	0,119	-
	1	2,12	0,79			
	2	2,14	0,88			
	3 ve daha fazla	2,13	0,87			

Tablo 8'de yer alan tükenmişlik ölçeğindeki alt boyutların çocuk sayılarına göre karşılaştırılmasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Tablo 9. Tükenmişlik Ölçeğindeki Boyutların İstihdam Şekline Göre Karşılaştırılması

Tükenmişlik Ölçeğindeki Boyutları	İstihdam Şekli	\bar{X}	S.S.	t	P
Duygusal Tükenme	Memur	2,76	0,83	0,196	0,844
	Sözleşmeli	2,74	0,87		
Kişisel Başarı Eksikliği	Memur	3,38	0,73	-0,519	0,604
	Sözleşmeli	3,42	0,61		
Duyarsızlaşma	Memur	2,17	0,83	-0,896	0,371
	Sözleşmeli	2,25	0,96		

Tükenmişlik ölçeğindeki alt boyutların istihdam şekline göre karşılaştırılmasında Tablo 9'da yer alan t testi sonuçlarına göre anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

Tablo 10. Tükenmişlik Ölçeğindeki Boyutların Meslekteki Toplam Görev Süresine Göre Karşılaştırılması

Tükenmişlik Ölçeğindeki Boyutları	Meslekteki Toplam Görev Süresi	\bar{X}	S.S.	F	P	Tukey
Duygusal Tükenme	1 Yıldan Az	2,32	0,81	1,551	0,173	-
	1-5 Yıl	2,86	0,65			
	6-10 Yıl	2,78	0,81			
	11-15 Yıl	2,79	0,85			
	16-20 Yıl	2,86	0,91			
	20 Yıldan Fazla	2,60	0,88			
Kişisel Başarı Eksikliği	1 Yıldan Az	3,59	0,65	5,771	0,000**	2-6
	1-5 Yıl	3,13	0,60			
	6-10 Yıl	3,32	0,69			
	11-15 Yıl	3,31	0,68			
	16-20 Yıl	3,34	0,71			
	20 Yıldan Fazla	3,73	0,69			
Duyarsızlaşma	1 Yıldan Az	2,23	0,87	2,327	0,042*	2-6
	1-5 Yıl	2,40	0,78			
	6-10 Yıl	2,23	0,87			
	11-15 Yıl	2,22	0,89			
	16-20 Yıl	2,25	0,75			
	20 Yıldan Fazla	1,91	0,89			

Tükenmişlik ölçeğindeki alt boyutların meslekteki toplam görev süresine göre karşılaştırılmasına yönelik tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 10'da sunulmuştur. Bu bulgulara göre, kişisel başarı eksikliği (P=0,000; P<0,05) ve duyarsızlaşma (P=0,042; P<0,05) alt boyutları için anlamlı bir farklılık görülürken, duygusal tükenme (P=0,173; P>0,05) alt boyutu için anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

Tablo 11. Tükenmişlik Ölçeğindeki Boyutların Kurumdaki Görev Süresine Göre Karşılaştırılması

Tükenmişlik Ölçeğindeki Boyutları	Kurumdaki Görev Süresi	\bar{X}	S.S.	F	P	Tukey
Duygusal Tükenme	1 Yıldan Az	2,74	0,84	1,095	0,363	-
	1-5 Yıl	2,73	0,84			
	6-10 Yıl	2,76	0,82			
	11-15 Yıl	2,87	0,87			
	16-20 Yıl	2,84	0,90			
	20 Yıldan Fazla	2,50	0,80			
Kişisel Başarı Eksikliği	1 Yıldan Az	3,36	0,59	4,176	0,001*	1-6
	1-5 Yıl	3,31	0,72			
	6-10 Yıl	3,32	0,75			
	11-15 Yıl	3,36	0,69			
	16-20 Yıl	3,45	0,56			
	20 Yıldan Fazla	3,86	0,63			
Duyarsızlaşma	1 Yıldan Az	2,23	0,83	1,251	0,284	-
	1-5 Yıl	2,29	0,85			
	6-10 Yıl	2,15	0,86			
	11-15 Yıl	2,19	0,89			
	16-20 Yıl	2,29	0,81			
	20 Yıldan Fazla	1,91	0,92			

Tükenmişlik ölçeğindeki alt boyutların kurumdaki görev sürelerine göre karşılaştırılmasına yönelik tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 11’de sunulmuştur. Bu bulgulara göre, kişisel başarı ($P=0,001$; $P<0,05$) alt boyutu için anlamlı bir farklılık görülürken duygusal tükenme ($P=0,363$; $P>0,05$) ve duyarsızlaşma ($P=0,284$; $P>0,05$) alt boyutları için anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

Tablo 12. *Tükenmişlik Ölçeğindeki Boyutların Kurumdaki Pozisyonuna Göre Karşılaştırılması*

Tükenmişlik Ölçeğindeki Boyutları	Kurumdaki Pozisyon	\bar{x}	S.S.	F	P	Tukey
Duygusal Tükenme	Ebe-Hemşire	2,97	0,83	16,265	0,000*	1-2,3
	Sağlık Hizmetleri Sınıfı	2,46	0,78			2-1
	Genel İdari Hizmetler Sınıfı	2,66	0,81			3-1
Kişisel Başarı Eksikliği	Ebe-Hemşire	3,42	0,66	0,551	0,577	-
	Sağlık Hizmetleri Sınıfı	3,35	0,71			
	Genel İdari Hizmetler Sınıfı	3,36	0,76			
Duyarsızlaşma	Ebe-Hemşire	2,22	0,83	2,672	0,070	-
	Sağlık Hizmetleri Sınıfı	2,03	0,86			
	Genel İdari Hizmetler Sınıfı	2,27	0,90			

Tükenmişlik ölçeğindeki alt boyutların kurumdaki pozisyonuna göre karşılaştırılmasına yönelik tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 12’de sunulmuştur. Buna göre, duygusal tükenme ($P=0,000$; $P<0,05$) alt boyutu için anlamlı bir farklılık görülürken kişisel başarı eksikliği ($P=0,577$; $P>0,05$) ve duyarsızlaşma ($P=0,284$; $P>0,05$) alt boyutları için anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

Tartışma

Dünya Sağlık Örgütü ve Avrupa Tıp Dernekleri tarafından Şubat 2003’te Berlin’de, gerçekleştirilen forumda tıp meslek çalışanları arasında tükenmişliğin giderek arttığı ve bu durumun sadece hekimleri değil sunulan sağlık hizmetinin kalitesini ve hasta bakımını da etkileyen bir durum olduğu bildirilmiştir (WHO, 2002). Düzenlenen forumdan hareketle bu çalışmada, Samsun ilinde bulunan beş kamu hastanesinde görev yapan sağlık çalışanlarının tükenmişlik (duygusal tükenme, duyarsızlaşma, kişisel başarı) düzeyleri ve tanımlayıcı özellikleri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla çalışanların tükenmişlik düzeyleri “Maslach tükenmişlik ölçeği” ile ölçülmüştür. Araştırma sonucunda sağlık çalışanlarının tükenmişlik düzeyleri ortalamaları, duygusal tükenme için 2,76; kişisel başarı eksikliği için 3,39 ve duyarsızlaşma için 2,19 olarak bulunmuştur. Araştırmada duygusal tükenme, kişisel başarı eksikliği ve duyarsızlaşma arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Aritmetik ortalama değerlerine göre araştırmanın örneklem grubundaki sağlık çalışanlarının diğer boyutlara göre en çok kişisel başarı eksikliği ($\bar{x}=3,39$) boyutunu benimserken orta düzeyde duygusal tükenme ($\bar{x}=2,76$) boyutunu ve en az düzeyde duyarsızlaşma ($\bar{x}=2,19$) boyutunu benimsedikleri görülmüştür.

Araştırmanın öncelikli amacı olan sağlık çalışanlarının tükenmişlik düzeylerinin belirlenmesi noktasında tükenmişlik “vardır” veya “yoktur” gibi ifadelerin yerine; yüksek, orta ve düşük tükenmişlik düzeyi şeklinde ifadelerin kullanılması gerekmektedir. İfadelere ait puanlamada 5’in en yüksek düzeyi ifade ettiği değerlendirildiğinde, araştırma kapsamındaki sağlık çalışanlarının tükenmişlik düzeylerinin orta seviyede olduğu görülmektedir. Başka bir ifade ile örneklem içerisindeki sağlık çalışanları orta seviyede bir tükenmişlik düzeyine sahiptir. Sağlık kurumlarının ve burada görevli olan personelin toplum için ne kadar önemli bir hizmeti yerine getirdiği düşünüldüğünde ortaya çıkan sonucun sağlık hizmeti sunumu kalitesi açısından üzücü bir durumda olduğu ifade edilebilir.

Araştırmanın diğer bir amacı; sağlık çalışanlarının tükenmişlik düzeylerinin cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum, çocuk sayısı, istihdam şekli, meslekte toplam çalışma süresi, kurumdaki toplam çalışma süresi ve sağlık kurumundaki pozisyonu gibi değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemektir. Bu alanda yapılan çalışmalar tükenmişliğin kişisel, toplumsal ve mesleki açıdan birçok faktörden etkilendiği, bireysel özelliklerden kaynaklı etkenlerin tükenmişliği etkileyen faktörler olduğunu ortaya koymaktadır (Öztürk, Çetin, Yıldırım, Türk ve Fedai, 2012; Yavuzylmaz, Topbaş, Çan ve Özgün, 2007).

Araştırma bulgularına bakıldığında, cinsiyet değişkeninin tükenmişliğe anlamlı bir etkisi olmadığı görülmektedir. Ergin (1993), cinsiyetin önemli bir tükenmişlik değişkeni olduğunu; duyarsızlaşma alt boyutunun iki cinsiyette farklı olmasa da kadınlarda duygusal tükenmenin daha fazla olduğunu, erkeklerin

ise kişisel başarı eksikliği duygusunda azalmayı daha fazla yaşadığını bildirmektedir (Ergin, 1993). Schweitzer'in (1994) genç hekimler üzerinde yapmış olduğu bir çalışmada ise cinsiyetler arasında fark gözlenmemiştir. Bu konudaki genel görüş, kadınların cinsiyet rolleri gereği karşılardaki insanları daha fazla gözetmeleri ve önem vermelerinin, duygusal tükenmelerini artırdığı biçimindedir (Schweitzer, 1994). Yaman ve Urgan (2002), aile hekimliği asistan hekimlerinin tükenmişlik algılamaları üzerine yaptıkları araştırmada üç tükenmişlik boyutu açısından cinsiyete göre anlamlı farklılık bulamamıştır (Yaman ve Urgan, 2002). Aritmetik ortalamalardaki farklılıklara göre, duygusal tükenme kadınlarda erkeklerden daha fazla olurken kişisel başarı eksikliği ve duyarsızlaşmanın erkeklerde daha fazla olduğu görülmektedir. Cinsiyet değişkeninin tükenmişlik üzerinde farklılık oluşturup oluşturmadığı tartışmalı bir konudur. Literatürde bu değişkenin tükenmişliği etkilediğine dair bulgular olmakla birlikte, bunun karşıtı bulgularda yer almaktadır. Maslach, Jackson (1985) ve Greenglass, Burke'un (1987) yapmış oldukları araştırmalar sonucunda tükenmişlik düzeyi için cinsiyet değişkeninin ciddi derecede önemli bir yordayıcı olmadığı belirtilmiştir. Erkek ve kadın çalışanlar arasındaki farkın çok az olması nedeniyle önemli yorumların yapılmaması gerektiği vurgulanmaktadır (Sayıl vd. 1997, s. 75; Pelit ve Türkmen, 2008, s. 131). Bu çalışmada tükenmişlik düzeyleri bakımından cinsiyet değişkeninin çok az bir etkisi olması araştırma kapsamındaki kurum içi faktörlerin kadın ve erkek sağlık çalışanlarını eşit ölçüde etkilediğinin göstergesi olabilir.

Yaş değişkenine göre ortaya çıkan sonuçlar değerlendirildiğinde, duygusal tükenme ve kişisel başarı eksikliği için anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Duygusal tükenmenin genç yaştaki çalışanlarda daha yüksek ve kişisel başarı eksikliğinin ise ileri yaştaki çalışanlarda daha yoğun bir şekilde hissedildiği saptanmaktadır. Bunun nedeni olarak ileri yaştaki çalışanların tecrübelerinin de etkisi ile genç yaştaki çalışanlara nazaran daha deneyimli, olgun ve sabırlı olmaları nedeni ile tükenme duygusuna karşı bir direnç oluşturmalarıdır. Buna ek olarak ileri yaşlarda kazanılan önemli görev ve sorumlulukların tükenme duygusunu azalttığı düşünülmektedir. Bu araştırmada ortaya çıkan bulguları destekleyen görüşler literatürde yer almaktadır (Maslach ve Jackson, 1981; Lee ve Ashford, 1993; Ergin, 1995; Izgar, 2001).

Goldberg ve arkadaşları (1996) tarafından yapılan araştırmada, yaş ve çalışma yılı sayısının tükenmişliğin önemli bir belirleyicisi olmadığı tespit edilmiştir. Türk Tabipler Birliği tarafından yapılan bir çalışmada 35-44 yaş grubu hekimlerde duygusal tükenme puanı daha fazla bulunmuş ve 25-34 yaş grubunda duyarsızlaşma puanının en yüksek olduğu, yaş arttıkça duyarsızlaşma puanının azaldığı görülmüştür (Aslan vd. 2005). Öztürk'ün çalışmasında da genç ve görev süresi kısa olan hekimlerin tükenmişlik puanlarının daha yüksek olduğu gösterilmiştir (Öztürk, Çetin, Yıldırım, Türk ve Fedai, 2012). Başka bir çalışmada ise yaş arttıkça duyarsızlaşma ve duygusal tükenme puanlarının azaldığı belirlenmiştir. Tüm bu çalışmalar genç hekimlerin tükenmeye daha yatkın olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada da yaşla birlikte duygusal ve toplam tükenmişlik puanlarının azaldığı gösterilmiştir (Buğdaycı vd. 2004, s. 307).

Araştırmadan elde edilen bulgular neticesinde eğitim düzeyi değişkeni için kişisel başarı eksikliği açısından anlamlı bir farklılık tespit edilirken duygusal tükenme ve duyarsızlaşma için bir farklılık bulunamamıştır. Kişisel başarı eksikliğinin en yoğun hissedildiği grup olarak lisansüstü mezuniyetine sahip sağlık çalışanlarının olduğu görülmektedir. Aritmetik ortalamalar üzerinden bir değerlendirme yapıldığında duygusal tükenmenin tüm eğitim düzeyleri için birbirine çok yakın puanlar ortaya çıkarması nedeni ile kesin bir yoruma ulaşılmamaktadır. Bunun yanında duyarsızlaşma hissi, yine lisansüstü mezunu olan sağlık çalışanlarında daha fazla gözlemlenmiştir. Eğitim düzeyinin tükenmişliğin alt boyutlarına etkisi ile ilgili literatürde çelişkili sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Çalışmaların bir bölümünde tükenmişlik ile eğitim düzeyi arasında ters bir ilişki olduğu sonucuna varılırken diğer bir bölümünde ise eğitim düzeyi arttıkça tükenmişliğinde arttığı sonucuna ulaşılmıştır (Çimen ve Ergin, 2001; Maslach vd. 2001). Bu çalışmada eğitim düzeyi yüksek olan sağlık çalışanlarında kişisel başarı eksikliği hissini daha fazla olduğu görülmektedir.

Sağlık çalışanlarının medeni durumunun tükenmişliği etkileyen faktörler arasında yer aldığını belirten çalışmalar bulunmaktadır (Maslach ve Jackson, 1981, s. 111; Cordes ve Dougherty, 1993, s. 632). Medeni duruma ilişkin yapılan karşılaştırmada duyarsızlaşma için anlamlı bir farklılık gözlemlenirken duygusal tükenme ve kişisel başarı eksikliği açısından anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Bekâr olanların evli olanlara göre duyarsızlaşma hissini yoğun olarak yaşadığı görülmektedir. Duyarsızlaşma alt boyutu için aritmetik ortalamalar incelendiğinde; sorumluluk alanları evli olan çalışanlara kıyasla daha dar olan bekâr çalışanların duyarsızlaşma düşüncesinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Bulguların aritmetik ortalamaları açısından duygusal tükenme ve duyarsızlığı ele alındığında bekâr olanların evlilere oranla duygusal tükenme

yaşadığı, evlilerin ise bekârlardan daha çok kişisel başarı eksikliği hissettiği görülmektedir. Evli olan sağlık çalışanlarının bekârlara göre daha fazla sorumluluk sahibi olmaları, işlerine ve kuruma olan bağlılıkları açısından aidiyet duygusunun daha fazla gelişmiş olduğu düşünülebilir. Ayrıca evli bir insanın kişisel başarı eksikliği düşüncesi ve bu yönde emek harcaması sorumluluklarının gereği ile olduğu düşünüldüğünde evli olan çalışanların duygusal tükenme ve duyarsızlaşma gibi düşüncelere karşı bir direnç geliştirdiği varsayılabilir. Bazı çalışmalarda tükenmişliğe etkisi bakımında medeni durumun özellikle duygusal tükenme alt boyutu üzerinde etki ettiğine dair sonuçlara ulaşılmıştır (Ramires vd. 1996).

Araştırma kapsamında çocuk sayılarına ait anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Ancak bekâr olan sağlık çalışanlarında olduğu gibi çocuğu olmayanlarda duyarsızlaşmanın daha fazla olduğu, kişisel başarı eksikliğinin ise birden fazla çocuğu olan çalışanlarda arttığı görülmektedir. Özetle medeni durum ve çocuk sayısının benzer yönde etki ettiği söylenebilir. Ortaya çıkan bulgular, literatürdeki diğer araştırmalarla benzerlik göstermektedir (Maslach vd. 1981; Lee ve Ashford, 1993).

Çiper'e (2006) göre; Bekârların evlilere ve çocuk sahibi olmayanların çocuk sahibi olanlara oranla daha yoğun düzeyde tükenmişlik hissi yaşadıkları görülmektedir. Çalışmalar, duygusal tükenme hissini daha yoğun oranda yaşayanların hiç evlenmemiş, boşanmış ve evli fakat çocuksuz kişilerin olduğu görülmektedir. Tükenmişliğin etkilerinin daha az görüldüğu kişilerin özellikle aile sahibi olan çalışanlar olduğunu ve bireyin ailesi tarafından sosyal bir desteğe sahip olabmesinin önemli olduğu açıklanmaktadır.

Sağlık çalışanınin hangi statü ile istihdam edildiği de tükenmişlik açısından önemli bir değişken olduğu ve tükenmişlik düzeylerini etkilediği çeşitli araştırmalarda tespit edilmiştir. Akbolat ve diğerleri (2008) tarafından yapılan çalışmada memur statüsünde görevlendirilen sağlık çalışanlarının tükenmişlik düzeylerinin sözleşmeli çalışanlara oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Memur kadrosundaki çalışanların günlerinin iyi geçmediğini ve başlarının deritte olduğunu düşündükleri ve geleceğe dair umutlu olmadıkları belirtilmiştir. Ancak bu araştırmanın bulgularına göre tükenmişlik ölçeğine ait alt boyutlar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Bunun nedeni olarak sağlık alanında sözleşmeli olarak çalışan personel ile memur olarak çalışan personelin 24.12.2017 tarihli KHK696 (KHK696, 2017) ile aynı özlük hakları kazanmasının etkisi olabileceği düşünölmektedir.

Çeşitli araştırmalarda meslekteki toplam çalışma süresi ve kurumdaki toplam çalışma süresi ile tükenmişlik arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu çeşitli çalışmalarda gösterilmiştir (Tuğrul ve Çelik, 2002; Kırılmaz, Çelen ve Sarp, 2003; Cemaloğlu ve Erdemoğlu, 2007). Bireysel özellik bakımından bu çalışmada, kişisel başarı eksikliği ve duyarsızlaşmanın anlamlı bir farklılık oluşturduğu fakat duygusal tükenme açısından bir farklılık olmadığı görülmektedir. Her iki değişken için kişisel başarı eksikliğinin önemli bir etki yarattığı görülürken en az ve en çok çalışma süresine sahip çalışanlarda daha yoğun görülmektedir. Daha açık bir ifade ile tecrübeli ve tecrübesiz olanların kişisel başarı eksikliğini daha fazla yaşadığı görülmektedir. Diğer yandan meslek hayatının sonunda olanlarda ise duyarsızlaşma hissini en az olduğu görülmektedir. Akbolat ve Işık (2008) tarafından yapılan araştırmada yirmi yıldan fazla süre çalışan bireylerin geleceğe dair umutlarını kaybettikleri ve kendilerini kapana kısılmış gibi hissettikleri ifade edilmiştir. Buna ek olarak, bir diğer çalışmada meslekte çalışma süresi ile duyarsızlaşma puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı ve azalan bir ilişki bulunmuştur (Kayavd. 2007).

Sağlık kurumlarında çalışanlar kurumdaki pozisyon ve sorumluluklarına göre gruplandırıldığında sadece duygusal tükenme alt boyutu için anlamlı bir farklılık görülmektedir. Duygusal tükenmenin daha çok ebe ve hemşireler tarafından yaşandığı görülmektedir. Ebe ve hemşirelerin sürekli olarak hastalarla ilişim hâlinde olduğu, hata yapma şanslarının diğer katılımcılara oranla daha az olduğu düşünüldüğünde ebe-hemşire grubunda görev yapan sağlık çalışanlarının duygusal tükenme düşüncesine sahip olmasının görev tanımlarındaki sorumluluk ve yüksek risk faktörünün fazla olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Tükenmişlik düzeyine unvanların genel bir etkisinin olmadığı ancak hemşirelerin daha mutsuz olduğu, kendilerini fiziksel olarak daha güçsüz ve bitkin hissettiklerini tespit eden çalışmalar bulunmaktadır (Akbolat ve Işık, 2008, s. 250). Bu sonuçtan hareketle hemşirelerin tükenmişlik düzeylerinin diğer grup çalışanlara göre daha yüksek olduğu düşünölmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Sağlık çalışanları, görevlerinin gereği olarak hem çalışma arkadaşları hem de hizmet sundukları hastalar ile yoğun ilişim kurmak zorunda oldukları yüksek tempolu bir iş ortamında çalışmaktadırlar. Bu ortam içerisinde kendilerini rahat, huzurlu ve mutlu hissetmeleri, üstlendikleri ağır sorumluluğun gereği

olarak kişisel başarı hissi açısından tatmin olmaları gerekmektedir. Sağlık çalışanlarından özverili ve kaliteli bir sağlık hizmeti sunumu beklemek için, duygusal açıdan konforlu, kişisel başarı seviyesi yüksek ve sorumlu olduğu görev ve bireylere karşı duyarlı bireylerden oluşan bir çalışma ortamı gereklidir. Bundan dolayıdır ki sağlık çalışanlarının mesleki tükenmişlik düzeyinin belli periyotlarda araştırılması hem bireysel hem de örgütsel olarak önemli bir inceleme alanı hâline gelmiştir.

Samsun ili sınırları içinde sağlık hizmeti sunmakta olan kamu hastanelerinde görevli sağlık çalışanlarında bireysel değişkenlerin tükenmişlik düzeyine olan etkisi değerlendirildiğinde çalışanlar arasında tükenmişlik sendromunun bulunduğu ve orta seviyede olduğu görülmektedir. En temel noktada, tükenmişlik düzeyinin asgari seviyeye düşürülmesi için çalışanların bir değer olarak görüldüğü hissini oluşmasında gerekli adımların atılması, kurum ve toplum için değer olarak kabul edildikleri ve sağlık hizmetinin verilmesinde her çalışanın ekibin bir parçası olduğuna dair inancının tam olması gerekmektedir.

Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, sözü edilen sağlık çalışanlarında cinsiyet, çocuk sayısı ve istihdam şeklinin tükenmişlik düzeylerini etkilemeyen bireysel değişkenler olduğu görülmüştür. Bunun yanında yaş, eğitim düzeyi, medeni durum, meslekteki toplam çalışma süresi, kurumdaki toplam görev süresi ve kurumdaki pozisyonun ise etkileyen değişkenler olduğu tespit edilmiştir.

Tükenmişliği ve alt boyutlarını etkileyen değişkenlere ait sonuçlara bakıldığında;

1. Duygusal tükenmişlik hissini 25 yaş ve altı bireylerde yoğun olarak hissedildiği ancak 45 yaş ve üzerinde olan bireylerde ise en alt seviyede olduğu, kişisel başarı eksikliği hissi için durumun duygusal tükenmenin tam tersi olduğu,
2. Eğitim düzeyinin etkilediği kişisel başarı hissini en yoğun hissedildiği lisansüstü mezunu olan çalışanlar arasında bu durumun en az hissedildiği grubun lisans mezunu olan çalışanlarda olduğu,
3. Tükenme hissini medeni durumun etkilediği ve bekâr çalışanların evli olanlara kıyasla daha fazla duyarsızlaştığı,
4. Meslekteki toplam görev süresinin kişisel başarı eksikliği hissini etkilediği, bu hissini 20 yıldan fazla çalışanlarda daha yoğun, 1-5 yıl arasında mesleğe yeni başladığı kabul edilen grupta ise en az hissedildiği ve bunun yanında duyarsızlaşma hissini tam tersi yönde hissedildiği,
5. 20 yıldan daha fazla süredir aynı kurumda çalışanların kişisel başarı eksikliği hissini en az yaşadığı, kurumda 16-20 yıl arası çalışan kişilerin ise daha yoğun hissettiği,
6. Kurumdaki pozisyonu bakımından duygusal tükenme hissini en yoğun şekilde yaşayanların ebe-hemşire sınıfına dâhil olan çalışanlar olduğu görülmektedir.

Bu sonuçlardan hareketle tükenmişlik düzeyinin asgari seviyeye düşürülmesi için şu öneriler ileri sürülebilir;

1. Tükenmişlik düzeyi yüksek olan ebe-hemşire grubunda görev yapan çalışanların çalışma ortamları ve iş yükünün uygun şekilde düzenlenmesi, iş kaynaklı nedenlerle meydana gelen stresi azaltmak amacıyla tükenmişlik ile başa çıkma konusunda eğitim verilmesi,
2. Hastalarla sağlıklı iletişim ve doğru empati kurmaları için özellikle mesleğe yeni başlayan genç yaşta çalışanların duyarlılığını arttırmak adına uygun eğitimlerin verilmesi,
3. Çalışanlara görev ve sorumlulukları ile ilgili olarak gerekli hizmet içi eğitimlerle sorumluluklarına uygun olarak çalışma düzeni, çalışanın görevin gerekliliklerini anlaması ve buna göre beklentilerini belirlemesi açısından yardımcı olacaktır.
4. Tükenmişlik sendromu sağlık çalışanını bireysel olarak etkilerken buldukları kurumu ve hizmet sunma sorumluluklarını da etkilemektedir. Bu nedenle, çalışanların tükenmişlik düzeylerini belirlemek adına gerekli çalışmalar yapılarak gereken önlemlerin başta kurum olmak üzere sağlık çalışanları ile ortak olarak hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bu gereklilik sağlık kurumlarında sunulan hizmetin kalitesini doğrudan etkilediği için çalışanların motivasyon kaynaklarını, beklentilerini, stres nedenlerini ve psikolojik durumlarını gözlemlemek önem arz etmektedir.

Bu çalışmada ortaya konulan sonuçlar, Türkiye'deki tüm sağlık çalışanlarını kapsamamaktadır. Sağlık hizmeti sunumunda faaliyet gösteren tüm kamu ve özel kuruluşlarda görev yapmakta olan çalışanların tükenmişlik düzeyleri ve tükenmişlik düzeylerini etkileyen diğer faktörler üzerine geniş kapsamlı araştırmaların yapılması hem literatüre katkı sağlayacak hem de sağlık çalışanlarının insan kaynağı olarak daha verimli çalıştırılmasına yardımcı olacaktır.

Etik Beyan

“Sağlık alışanlarının Tükenmişlik Düzeyleri ile Demografik Özellikleri Arasındaki İlişki -Samsun İli Örneği-” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Akbolat, M. ve Işık, O. (2008). Sağlık alışanlarının tükenmişlik düzeyleri: Bir kamu hastanesi örneği. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 11(2), 229-254.
- Akbolat, M., Işık, O. ve Karadağ, M. (2008). Tükenmişlik ve örgütten ayrılma ile ilgili tıbbi sekreterler üzerinde ampirik bir alışma. *7. Ulusal Büro Yönetimi ve Sekreterlik Kongresi* (s. 393-406). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Beşikdüzü Meslek Yüksekokulu.
- Aslan, D., Kiper, N., Karağaoglu, E., Topal, F., Güdük, M. ve Ös, C. (2005). *Türkiye’de tabip odalarına kayıtlı olan bir grup hekimde tükenmişlik sendromu ve etkileyen faktörler*. Ankara: Türk Tabipler Birliği Yayınları.
- Aşan, Ö. ve Aydın, M. (2006). *Örgütsel davranış* (1. Baskı). Ankara: Arıkan Yayım.
- Beemsterboer, J. ve Baum, J. (1984). Burnout: Definitions And Health Care. *Social Work in Healthcare*(10), 97-110.
- Borkowski, N. (2005). Stress in the workplace and stress management. In N. Borkowski (Edt.). *Organizational behavior in health care* (pp. 231-269). Sudbury, Massachusetts: Jones and Bartlett Publishers.
- Buğdaycı, R., Kurt, A., şaşmaz, T. vd. (2004). Mersin ilinde görev yapan hekimlerde ruhsal tükenmişlik durumu ve etkileyen faktörler. *93 Ulusal Halk Sağlığı Kongresi Bildiri Özet Kitabı* (s. 307). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Cemaloğlu, N. ve Erdemoğlu şahin, D. (2007). öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerinin farklı değişkenlere göre incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15(2), 465-484.
- Cordes, C. ve Dougherty, T. (1993). A review and an integration of research on job burnout. *Academy of Management Review*, 18(4), 621-656.
- ağhyan, Y. (2007). *Tükenmişlik sendromu ve iş doyumuna etkisi (devlet ve vakıf üniversitelerindeki akademisyenlere yönelik bir araştırma)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Çapri, B. (2006). Tükenmişlik ölçeğinin türkçe uyarlaması: geçerlilik ve güvenilirlik alışması. *Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 62-77.
- imen, M. ve Ergin, C. (2001). Türk silahlı kuvvetleri sağlık personelinin tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *Gülbane Tıp Dergisi*, 43(2), 169-176.
- iper, A. (2006). *Tükenmişlik sendromu hizmet kalitesine etkisi ve çağrı merkezi uygulaması* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dikmetaş, E., Top, M. ve Ergin, G. (2011). Asistan hekimlerin tükenmişlik ve mobbing düzeylerinin incelenmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22(3), 137-149.
- Ergin, C. (1993). Doktor ve hemşirelerde tükenmişlik ve maslach tükenmişlik ölçeğinin uyarlanması. *VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel alışmaları* (s. 143 - 160). Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayını.
- Ergin, C. (1995). Akademisyenlerde tükenmişlik ve çeşitli stres kaynaklarının incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 12(1-2), 37-50.
- Friberg, T. (2009). Burnout: From popular culture to psychiatric diagnosis in. *Culture, Medicine and Psychiatry*, 33(4), 538 -558.
- Goldberg, R., Boss, R., Chan, L., Goldberg, J. vd. (1996). Burnout and its correlates in emergency physicians: four years' experience with a wellness booth. *Academic Emergency Medicine*, 3(12), 1156-1164.
- Gürses, İ. (2006). *Avukatların mesleki tükenmişlik düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi: sakarya örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Hair, J., Anderson, R., Tatham, R. ve Black, W. (1998). *Multivariate data analysis* (2nd Edition). Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Izgar, H. (2001). *Okul yöneticilerinde tükenmişlik*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaya, M., Üner, S., Karanfil, E., Uluçol, R., Yüksel, F. ve Yüksel, M. (2007). Birinci basamak sağlık çalışanlarının tükenmişlik durumları. *TSK Koriyucu Hekimlik Bülteni*, 6(5), 357-363.
- KHK696. (2017, 12 24). Resmi Gazete. 10 18, 2019 tarihinde Resmi Gazete: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/12/20171224-22.htm> adresinden alındı
- Kırlmaz, A., elen, Ü. ve Sarp, N. (2003). İlköğretimde alışan bir öğretmen grubunda tükenmişlik durumu araştırması. *İlköğretim Online*, 2(1), 2-9.
- Kozak, M. (2001). Türkiye’de konaklama sektörü ve çalışan kadınların tükenmişlik durumları üzerine bir araştırma. *Gazi Üniversitesi Turizm Akademik Dergisi*, 2, 11-12.
- Lee, R. ve Ashford, B. (1993). A further examination of managerial burnout: toward an integrated model. *Journal of Organizational Behavior*, 14, 3 -20.
- Maslach, C. (2003). Job burnout: New directions in research and intervention. *Current Directions in Psychological Science*, 12(5), 189-192.
- Maslach, C. ve Jackson, S. (1981). *Maclach burnout inventory manual*. Palo, Consulting Psychologist Press.

- Maslach, C., Jackson, S. ve Leiter, M. (1996). *Maslach burnout inventory manual*. Palo Alto, CA Consulting Psychologists Press.
- Maslach, C., Schaufeli, W. ve Leiter, M. (2001). Job burnout. *Annual Review of Psychology*, 52, 397-422.
- Özgüven, İ. (2003). *Endüstri psikolojisi*. Ankara: Nobel/Pdrem Yayınları.
- Öztürk, A., Tolga, Y., Şenol, V. ve Günay, O. (2008). Kayseri ilinde görev yapan sağlık idarecilerinin tükenmişlik düzeylerinin değerlendirilmesi. *Erişkes Tıp Dergisi*, 30(2), 92-99.
- Öztürk, G., Çetin, M., Yıldırım, N., Türk, Y. ve Fedai, T. (2012). Hekimlerde tükenmişlik ve iş doyumu düzeyleri. *Anatol J Clin Investing*, 6(4), 239-245.
- Pelit, E. ve Türkmen, F. (2008). Otel işletmeleri işgörenlerinin tükenmişlik düzeyleri: yerli ve yabancı zincir otel işletmeleri işgörenleri üzerinde bir araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 117-139.
- Ramires, A., Graham, J., Richards, M. vd. (1996). Mental health of hospital consultant: The effect of stress and satisfaction at work. *Lancet*, 347, 724-728.
- Rodoplu, D. (2006). *Bilgi yönetim projeleri uygulamalarındaki teknolojik değişimlere karşı çalışan direncinin ölçümü kocaeli üniversitesi tıp fakültesi ve anadolu sağlık merkezinde bir uygulama* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Sağlam, A. ve Bal, E. (2008). Tükenmişlik kavramı: Birey ve örgütler açısından önemi. celal bayar üniversitesi. *İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 15(3), 131-148.
- Sayıl, I., Haran, S., Ölmez, Ş. ve Özgüven, H. (1997). Ankara üniversitesi hastanelerinde çalışan doktor ve hemşirelerin tükenmişlik düzeyleri. *Kriz Dergisi*, 5(2), 71-77. doi:10.1501/Kriz_0000000009
- Schweitzer, B. (1994). Stress and burnout in junior doctors. *South African Medical Journal*, 84(6), 352-354.
- Süloğlu, A. (2009). *Diyaliz merkezlerinde çalışan doktor ve hemşirelerde. dr. sadi konuk eğitim ve araştırma hastanesi (Aile Hekimliği Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi)*. İstanbul.
- Tuğrul, B. ve Çelik, E. (2002). Normal çocuklarla çalışan anaokulu öğretmenlerinde tükenmişlik. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(12), 1-11.
- WHO. (2002). European Forum of Medical Associations and the WHO. 08 05, 2019 tarihinde [www.cpme.eu: http://www.cpme.eu/european_forum_of_medical_associations_and_the_who](http://www.cpme.eu/european_forum_of_medical_associations_and_the_who) adresinden alındı
- Yaman, H. ve Urgan, M. (2002). Tükenmişlik: Aile hekimliği asistan hekimleri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17, 37-44.
- Yavuzylmaz, A., Topbaş, M., Çan, G. ve Özgün, Ş. (2007). Trabzon il merkezindeki sağlık ocakları çalışanlarında tükenmişlik sendromu ile iş doyumu düzeyleri ve ilişkili faktörler. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 6(1), 41-50.

EXTENDED ABSTRACT

The problems that the individual faces in every moment of his/her life by gaining momentum with the effect of changing and developing technology can disrupt the individual's balance in every sense. The individual faces difficulties primarily in his / her daily life due to reasons such as differentiation in his / her responsibilities in the business life and increase in the workload. Employees, who are under extreme stress in the face of these difficulties, learn to combat stress with the aim of solving this problem or face the exhaustion caused by stress by succumbing to stress. The state of extinction is seen especially in professional fields, which provide services directly to people and where the quality of the work is directly proportional to human factors. Burnout is a situation that adversely affects those struggling to adapt to today's world and all occupational group workers. The individual who tries to adapt to today's modernizing society is likely to experience burnout in certain proportions regardless of demographic characteristics and this possibility is increasing rapidly.

As it is seen from the researches, the feeling of burnout causes the performance of the individual, professional and job satisfaction, high quality service delivery and away from work and this feeling is especially prevalent among healthcare workers, tourism professionals, bankers, teachers and similar occupational groups. For this reason, health professionals were selected as the occupational group that constitutes the demographic structure of the study. Due to the nature of their working environment, health staffs are exposed to more occupational burnout than other groups because they have to provide continuous and quality service to people in need of assistance. Considering that health staffs are at risk in terms of occupational burnout, possible negativities that may occur were evaluated, measuring burnout levels and determining whether burnout levels made demographic differences.

Maslach's ideas are widely accepted in research on burnout. Maslach; As a result of these studies, burnout is defined as a reaction to the stresses and chronicity that cause deterioration of the individual's balance in working life. The concept of burnout was updated by Maslach and colleagues in their following dimensional and functional studies and it was dealt with as syndrome a decrease in the personal success of individuals working at the same capacity, a syndrome that emerges as emotional burnout and loss of self". Maslach, in simple terms, expressed burnout as personal and emotional stress that occurs in the workplace

and becomes chronic “. Although different expressions of concept have been used since 1974, the burnout model of Maslach and Jackson (1981) is generally accepted. This model consists of three sub-factors; decreased emotional exhaustion, increased depersonalization and lack of personal accomplishment. The “Maslach burnout scale developed by Christina Maslach is used throughout the researches. The scale included the dimensions of emotional exhaustion, depersonalization, and diminished personal achievement. In this context, the concept of burnout as a syndrome with three sub-dimensions should be evaluated in a complex structure. In Maslach burnout syndrome, an individual feels cold, indifferent or even inhumane attitudes towards the people and the profession he / she provides with the feeling of diminishing energy and depletion of his emotional resources. Evaluating the individual within the framework of this attitude, Maslach made evaluations about the sub-dimensions of emotional exhaustion, depersonalization and lack of personal accomplishment with the model. Since burnout is a condition with different symptoms and levels from person to person, the causes of burnout need to be addressed separately. However, the causes of burnout were collected under two main headings as individual and organizational. Personality characteristics and factors related to individual's attitude towards work; gender, marital status, number of children, age, educational status, working time, position, etc. situations are considered as individual characteristics. On the other hand; It is possible to list the conditions such as working environment, working system, organizational structure, characteristics of work, quality of work, weight of the work, management style, reward-punishment applications and internal justice as organizational features. In general terms, due to the fact that the situations in the individual and organizational structure vary for each individual and affect the individual at different levels, the determination of the situation needs to be handled in many ways. Burnout is a frequently encountered phenomenon in the workplace with the causes and symptoms. It is important to determine the personal variables and organizational factors that are important for the methods used in the determination of burnout. Individuals who share the same working environment may experience different levels of burnout. In order to determine the causes and levels of burnout of these individuals, attention should be paid to personal variables. It is important to observe the effect of a working environment which is a source of stress and social negativity on individuals with different demographic structure. The relationship between burnout level and demographic characteristics can be determined in this way. People are at the heart of health care providers' service and they are in constant communication with other people of different demographics at every moment of human work. This situation leads to a negative situation caused by pressure and stress on the employee, exhaustion of energy and burnout as an end point. All the negativities experienced by health care workers in business life affect the other people that they provide health services badly before him and the institution he is in charge. In this study, the burnout levels of health staffs working in public hospitals were analyzed in this study.

This study was conducted on staff working in five public hospitals in Samsun in March 2019. In the survey, 449 of the health care workers to whom the form was distributed provided feedback. In the study, the demographic characteristics of the health care workers in the sample group and the characteristics of the health institutions they work for were given as frequency and percentage distributions.

As a result of the findings obtained from the research, it was found that the factors of gender, number of children and employment type did not affect the burnout levels of the health staffs participating in the survey. On the other hand, age, education level, marital status, total term of duty in the profession, total term of duty in the institution and position in the institution were found to affect the burnout level of the employees.

When the effect of individual variables on burnout level is evaluated, it is seen that burnout syndrome is present among the employees and it is moderate. At the most fundamental point, it is necessary to take the necessary steps to create the feeling that employees are seen as a value in order to reduce the burnout level to a minimum level, and to believe that each employee is a part of the team in providing health services and that they are accepted as values for the institution and the society.

As a result; health staffs work in a high-tempo environment in which they have to communicate intensively with their colleagues and patients they serve. In order to expect a dedicated and high-quality health service from healthcare workers, a working environment consisting of emotionally comfortable individuals with high levels of personal achievement and responsiveness to the tasks and individuals to which they are responsible is required. Therefore, it is important to examine the occupational burnout level of healthcare workers in certain periods both individually and organizationally.

Analitik Hiyerarşi Prosesi Yöntemi ile Lojistik Sektöründeki İdeal Satış Personeli Profiline Ulaşmak: Uluslararası Bir Lojistik Firma Örneęi¹

Özgür KABADURMUŐ² ve Duygu DEMİRELÖZ³

Öz

Uluslararası lojistik sektöründe yoğun bir rekabetin yaşanması, ulusal ve uluslararası faaliyet gösteren lojistik şirketlerini insan kaynaklarını optimal şekilde yönetme stratejisine yönlendirmektedir. Bu bağlamda, lojistik şirketlerinde nakit akış dögüsünde önemli rollere sahip olan satış personellerinin yetkinliklerinin belirlenmesi, şirketlerdeki başarıyı sürdürülebilir hale getirebilmek adına büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı insan kaynağının optimal yönetim stratejisinin başarılı bir şekilde uygulanması kapsamında lojistik şirketlerindeki satış personelinin yetkinliklerinin belirlenmesi ve işe alımda kullanılmasıdır. Çalışmada önerilen modeli test etmek üzere vaka çalışması olarak ulusal ve uluslararası alanlarda faaliyet gösteren bir şirketin lojistik operasyonlarında çalışacak satış personelinin yetkinlikleri belirlendikten sonra çok kriterli karar verme yöntemi olan Analitik Hiyerarşi Prosesi uygulanarak şirket için en uygun aday seçilmiş ve sonuçlar tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lojistik yönetimi, Analitik hiyerarşi prosesi, İnsan kaynakları yönetimi

Determining the Profile of Ideal Sales Personnel by Applying Analytical Hierarchy Process: Case of an International Logistics Company

Abstract

The intense competition in the logistics industry forces logistics companies that operate locally or globally to strategically manage their human resources in a better way. In this context, determining the competencies of sales personnel who have significant roles in the cash flow cycle in logistics companies is crucial in order to make success in the companies sustainable. The purpose of this study is to determine the competencies of sales personnel in logistics companies in the context of the successful implementation of the optimal strategy for human resource management. To test our proposed model, the competencies of the sales personnel to work in the logistics operations of a company operates nationally and internationally are examined as a case study. Then the most suitable candidate for the company is selected by applying the Analytical Hierarchy Process and the results are discussed.

Key Words: Logistics Management, Analytical hierarchy process, Human resources management

Atıf İçin / Please Cite As:

Kabadurmuş, Ö. ve Demirelöz, D. (2020). Analitik hiyerarşi prosesi yöntemi ile lojistik sektöründeki ideal satış personeli profiline ulaşmak: uluslararası bir lojistik firma örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1788-1802.

Geliş Tarihi / Received Date: 03.05.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 27.05.2020

¹ Bu çalışma, Duygu Demirelöz'ün "Çok kriterli karar verme yöntemlerini kullanarak lojistik sektöründeki ideal satış personeli profiline ulaşmak: Uluslararası bir firma örneği" başlıklı yüksek lisans tezinden (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Özgür Kabadurmuş) üretilmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi - Yaşar Üniversitesi, ozgur.kabadurmus@yasar.edu.tr - ORCID: 0000-0002-1974-7134

³ İnsan Kaynakları Uzmanı - Arkas Lojistik, duygu.demir@arkas.com.tr - ORCID: 0000-0002-9092-3380

Giriş

Teknolojideki gelişmeler ve tüketicilerin artan beklentileri yoğun rekabet ortamını beraberinde getirmektedir. Şirketler rekabet avantajı elde edebilmek ve pazardaki paylarını koruyabilmek adına insan kaynağından maksimum verimi almayı amaçlamaktadır (Boudreau ve Ramstad, 2003). Personel seçimi bir şirket için kritik bir iştir ve bu özellikle şirket genelinde stratejik değişimler olduğu dönemlerde daha da önemli hale gelir (Kelemenis ve Askounis, 2010). Bu nedenle, personel seçim sürecinin etkili bir şekilde tasarlanması ve yürütülmesi gereklidir ve açık bir pozisyona doğru bir kişinin alınması ancak bu şekilde gerçekleştirilebilir (Lin, 2010). Global rekabetin hızla arttığı lojistik sektöründe de personel seçimi çok önemlidir ve bu çalışmada ülkemizde de ekonomik açıdan kritik öneme sahip olan lojistik sektöründe personel seçimi problemi ele alınmıştır.

Lojistik sektörü, gelişimini sürdüren sektörlerden biridir. Dünya Bankası'nın Dünya genelinde 150 ülkeyi karşılaştırarak hazırladığı Lojistik Performans Endeksi raporuna göre 2018 yılında lojistik sektörü global olarak 4,3 trilyon dolarlık bir hacme ulaşmıştır (Arvis vd., 2018). Türkiye bu listede lojistik performansı açısından 2014 yılında 30. sırada yer almaktayken, 2016 yılında 34. ve 2018 yılında 37. sıralara gerilemiştir. Bu durum da artan global rekabeti ve lojistik hizmetlerindeki performansın önemini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, istihdam edilen personelin kişisel donanımı, yetkinlikleri ve çalışılacak pozisyonun gerektirdiği bilgi birikimine sahip olması müşterilerin lojistik hizmet sağlayıcısı ve tedarikçi seçiminde belirleyici kriterlerden biri haline gelmiştir. Örneğin, Kahraman vd. (2003)'ün çalışmasında müşterilerle iletişimi açık tutmanın ve sürekli bilgilendirmenin yanı sıra çalışanların profesyonelliği, bilgisi ve davranışları gibi özelliklerin tedarikçi firmaların seçiminde önemli rol oynadığı ortaya konmuştur. Bu nedenle işe giriş sürecinde adayların değerlendirilmesi ve pozisyon için en uygun adayın seçilmesi noktasında şirketlerdeki insan kaynakları yönetimi uygulamaları kritik öneme sahiptir.

Bu çalışmada lojistik firmalarında “en iyi ve en doğru adayı” tespit edebilmek amacıyla Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) kullanılmıştır. Çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan AHP yöntemi, bu çalışmada önerdiğimiz personel seçimi modelinde belirli bir pozisyon için sahip olunması gereken yetkinlikler ve bu yetkinliklerin alt kriterlerinin ağırlıklandırılması ile doğru adayı tespit etmek için kullanılmıştır. Bu çalışmada özellikle lojistik sektöründe faaliyet gösteren şirketlerde görev alacak satış temsilcisi pozisyonunun yetkinlikleri belirlenmiştir. Bu çalışma, bu anlamda lojistik sektöründe satış personeli seçimi konusunda çok kriterli bir karar verme yöntemi önererek bu konuda literatürdeki bir açığı da kapatmaktadır. Çalışmamızın en önemli katkılarından biri de gerçek bir örnek vaka aracılığı ile lojistik sektöründeki satış personeli seçiminde gerekli olan yetkinliklerin ve kriterlerin ortaya çıkarılmasıdır. Bu yetkinlikler önce ana kriterler ve ardından da alt kriterler şeklinde sınıflandırılmış ve sonrasında AHP yöntemi ile önem ağırlıklarına göre sıralandıktan sonra şirket için ideal satış personeli profili ortaya çıkarılmıştır. Önerilen yöntemin son aşamasında ise, yine AHP yöntemi ile satış pozisyonu için en uygun aday seçilmektedir.

Bu kapsamda önerilen modeli test etmek üzere gerçek bir vaka çalışması olarak Türkiye’de alanında lider bir lojistik şirketinin lojistik operasyonlarında çalışacak olan satış personeli için gerekli yetkinlikler oluşturulmuş ve ardından da işe başvuran adaylar kıyaslanmıştır. İncelenen gerçek vaka analizinde, yöntemin farklı pozisyonlar için nasıl uygulanacağını göstermek ve aynı şirkette farklı satış pozisyonları için gerekli yetkinliklerin nasıl değiştiğini gözlemlemek için deniz yolu ve kara yolu satış personeli olarak iki farklı işe alım süreci gerçek veriler kullanılarak incelenmiş ve çıkan sonuçlar karşılaştırılmıştır. Ana ve alt kriterlerin ağırlıklandırılması, şirkette çalışmakta olan karar vericiler tarafından belirlenmiştir. Bu bağlamda AHP yöntemi ile elde edilen veriler sonucunda şirket stratejik hedeflerine ve pozisyona en uygun adayı şirket disiplinine uygun olarak seçmiş olmaktadır. Bu da geliştirilmiş olan modelin gerçek hayatta uygulanabilirliğini ve ileride lojistik sektörüne kolay entegre edilmesini sağlayabilecek bir unsur olarak katkısını ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın 2. Bölümü’nde lojistik sektöründe insan kaynakları, işe alım süreçleri ve çok kriterli karar verme yöntemlerinin bu alanlarda kullanılması üzerine bir literatür taraması sunulmuştur. Kullanılan yöntem olan AHP yöntemi 3. Bölüm’de anlatılmıştır. Yöntemin test edildiği vaka çalışmaları 4. Bölüm’de sunulmuş ve sonuçlar verilmiştir. 5. Bölüm’de ise çalışmanın değerlendirmesi ve gelecek çalışmalar özetlenmiştir.

Literatür Taraması

İnsan kaynakları yönetimi (İKY) bir Şirket içindeki kişilerin yÖnetimini ifade etmektedir. Şirketin amaçlarını gerçekteŐirmek için çalışanların uygun sayı ve beceri karışımını elde etmek, geliştirmek, kullanmak, değerlendirmek, sÜrdürmek ve muhafaza etmekle görevli faaliyetler, politikalar ve uygulamaları kapsamaktadır. İKY'nin amacı, aynı anda bireysel hedeflere ve toplumsal hedeflere (yasal uygunluk ve sosyal sorumluluk) erişmek amacıyla yüksek üretkenlik ve maksimum verimliliği elde etmek için çalışanların katkılarını maksimize etmektir (Dessler, 2012). İKY, aynı zamanda, Şirketin insan kaynakları stratejik hedeflerine ulaşma doğrultusunda çalışanların memnuniyetini sağlamak için analiz etme ve yÖnetme süreci olarak da ifade edilmektedir (Hellriegel vd., 2008).

Rekabetçi bir insan kaynağı organizasyonel başarıyı beraberinde getirmektedir. Etkin ve verimli bir insan kaynağı, iş memnuniyetsizliği ve devamsızlık gibi insan kaynakları ile ilgili sorunları en aza indirirken, üretken ve iş bilinci yüksek çalışma grupları oluŐturacaktır (Chyn ve Kaliannan, 2011). Şirketler, İKY'ndeki başarılı politikalarının ve uygulamalarının, verimlilik, kalite ve mali performans gibi farklı alanlardaki performansı artırabileceğinin farkına varmıŐlardır. Bu noktada, Şirketler için dengeleyici ve performans artırıcı unsur olan İKY, stratejik bir değer kazanmıştır.

Ülke ekonomisine olan katkısından dolayı hizmet sektörlerinde yaratılan istihdam diğer sektörlere kıyasla artış göstermektedir. Bu noktada lojistik sektörü kapsamlı ve karmaşık yapısı dolayısıyla çok daha fazla iŐgücüne ihtiyaç duymakta olup en çok istihdam yaratan hizmet sektörlerinden biri haline gelmektedir (Koban ve Keser, 2013).

Literatürde, çeşitli sektörlerde konumlanan firmaların piyasadaki performansını arttırmaya yönelik yapılan insan kaynakları çalışmaları veya satış personellerinin firmalar üzerindeki etkileri araştırılmış olmasına karşın (Periatt vd., 2007; Chen vd., 2014; İbicioğlu ve Ünal, 2014; Candemir vd., 2015) lojistik sektöründeki uygulamalar az sayıdadır (Akar ve Çakır, 2016; Çaylan ve Yıldız, 2016; Ilgaz, 2018; Korkmaz, 2019). Bu çalışma ise literatürde yer alan diğer lojistik sektöründeki insan kaynakları üzerine olan çalışmalardan farklı olarak satış alanına odaklanmış olması ve ideal bir satış personeli profilinin nasıl olması gerektiğini araŐtırarak işe alım sürecinde personel yetkinliklerinin sürece olan etkisini incelemesi ile ayrılmaktadır.

Periatt vd. (2007) dışa dönüklük, tecrübeye açıklık, hoşgörÜ ve vicdanlılık gibi kalıcı özelliklerin müşteri yönelimi arasındaki ilişkiyi ölçmüŐtür. Çalışmalarında seçim aracı olarak "büyük beşli" kişilik faktörüne odaklanmaktadırlar. Çalışmanın amacı, büyük beşli kişilik faktörlerinin lojistik çalışanlarının müşteri yönelimlerini ne derece öngördüğünü araştırmaktır. Satış personelinin kişisel yetkinlikleri ve satış performansı arasındaki ilişkiyi temel alan çalışmada ise Candemir vd. (2015) perakende sektöründe çalışan satış elemanlarının kişisel niteliklerinin ve aldıkları satış eğitimlerinin satış performansları üzerindeki etkisini ölçmektedirler. İzmir ilinde perakende sektöründe faaliyet gösteren işletmelerde çalışan satış personelinin ele alındığı çalışmada 473 anket değerlendirilmeye alınmıştır. Anket sonucunda elde edilen bulgularla, satış elemanının satış öncesi hazırlık yapması ve yaklaşımının satış sürecini hızlandırma anlamında bir katkısının olmadığı; işe başlama öncesinde satıŐa yönelik eğitim alması ve satış çalışmaları boyunca düzenli olarak eğitimler almaya devam etmesinin de satış sürecini dolaylı olarak olumlu yönde etkilediği kanısına varılmıştır. Bu kapsamda, işletmelerin bünyelerinde çalışan satış elemanlarının kişisel özelliklerine daha fazla odaklandığı ve özelliklerini verilen eğitimlerle satış süreçlerine göre Őekillendirmeyi mümkün hale getirdikleri takdirde doğrudan satış elemanlarının dolaylı olarak da işyeri performansını daha fazla arttırabileceği görüşüne varılmıştır.

AHP yöntemiyle personel seçimi temelli bir çalışmada ise Chen vd. (2014), AHP'ye dayalı İKY seçimine odaklanmaktadırlar. İKY'nin işlevleri temel iş, rutin iş ve stratejik iş olarak tanımlanmakta olan çalışmada bu işlevleri kapsayan, İKY problemi için üç seviyeli bir endeks sistemi oluşturulmaktadır. Temel iş kapsamında alt kriterler terfi ve pozisyon yÖnetimi, yÖnetim kararları ve yÖnetim bilgi sistemleri olarak belirlenmiştir. Rutin iş kapsamında alt kriterler işe alım, performans yÖnetimi, eğitim ve gelişim, ücret, refah ve çalışan ilişkileri olarak belirlenmiştir. Stratejik iş kapsamında ise stratejik insan kaynakları yÖnetimi, kurum kültürü, organizasyonel değişimler ve finansal girdiler olarak belirlenmiştir. Çalışmanın sonucunda önerilen yöntem performansının gerçekte olduğu yakın olduğunu ve önerilen sorundaki en önemli faktörlerin "yÖnetim kuralları", "maaş ve refah" ve "kurum kültürü" olduğunu göstermektedir.

AHP ve personel seçimi temelli çalışmalarında İbicioğlu ve Ünal (2014) insan kaynakları yÖneticisi seçiminde kullanılmak üzere bir model geliştirmişlerdir. Çalışmada AHP yöntemine 7 ana kriter ve 46 alt

kriter dahil edilmiştir. Kriter ve alt kriter sayısının fazla olması nedeniyle bizim çalışmamızdan farklı olarak AHP'nin karşılaştırma yöntemi yerine puanlama yöntemi tercih edilmiştir. Her kriter ve alt kriterler ağırlıklandırılırken anketler aracılığı ile alınan uzman görüşleri değerlendirilmiştir. Önceki çalışmalara benzer olarak Akar ve Çakır (2016) çalışmalarında lojistik sektöründe faaliyet gösteren bir şirket için belirlenen ölçütlere en uygun adayların seçilmesine ilişkin çok kriterli karar verme problemine çözüm sunmayı amaçlamışlardır. Çalışmada lojistik personel seçimine ilişkin değerlendirme bulanık AHP ve MOORA yöntemleri kullanılarak yapılmıştır. Bulanık AHP adayın sahip olması beklenen niteliklerin önem dereceleri hesaplanmasında; MOORA yöntemi ise her adayın sahip olduğu kriter puanlarının bulanık AHP ile belirlenen ölçüt ağırlıklarına göre sıralanmasında kullanılmıştır. Çalışmada, uluslararası lojistik sektöründe faaliyet gösteren bir şirket için lojistik operasyon elemanı alımı örnek vakası üzerinde de çalışılmıştır. Ancak kriterler ve işe alım pozisyonu genel tutulmuştur. Ancak, her pozisyonun kendine özel yetkinlikleri ve bu yetkinliklerin pozisyonun gereksinimleri doğrultusunda olması gereken ağırlıkları vardır. Çaylan ve Yıldız (2016) lojistik iş gücü seçiminde mevcut ve yeni kriterlerin değerlendirmesi için lojistik sektörden uzmanlarla görüşmeler yapmışlardır. Sonuç olarak, iş konusunda bilgi, deneyim, İngilizce bilgisinin yanı sıra takım çalışması, ilişki yönetimi ve iletişim becerilerinin önemli olduğunu belirlemişlerdir. Ayrıca, kültürel değişikliklere uyum, yenilikçi düşünme ve yetkinlik odaklı lojistik eğitime sahip olma gibi yeni kriterlerin de önem kazandığını vurgulamışlardır. Ilgaz (2018) da lojistik sektörde personel seçimi için AHP ve TOPSIS (Technique for order preference by similarity to ideal solution) yöntemlerini kullanarak çok kriterli bir model geliştirmiştir ve en önemli kriterin mesleki yeterlilik olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, mesleki yeterlilik kriteri içinde en önemli alt kriterlerin ise mesleki eğitim ve lojistik teknolojilerini kullanabilme olduğunu ortaya çıkarmıştır. Korkmaz (2019) ise Mersin'deki bir lojistik firmasında en uygun adayın seçilmesi için TOPSIS yöntemini kullanarak bir model oluşturmuştur. Tüm bu çalışmalar her ne kadar konu olarak lojistik sektöründe olsalar da satış dışındaki (operasyon, iş geliştirme vs.) alanlar için personel alımını içermektedir. Bu nedenle, Akar ve Çakır (2016), Çaylan ve Yıldız (2016), Ilgaz (2018) ve Korkmaz (2019)'un makaleleri bu çalışmada gerçekleştirilen konu ve yöntemle benzerlikler taşısa da, bu çalışma lojistik için satış personeli pozisyonuna odaklanması nedeniyle büyük bir farklılık oluşturmaktadır.

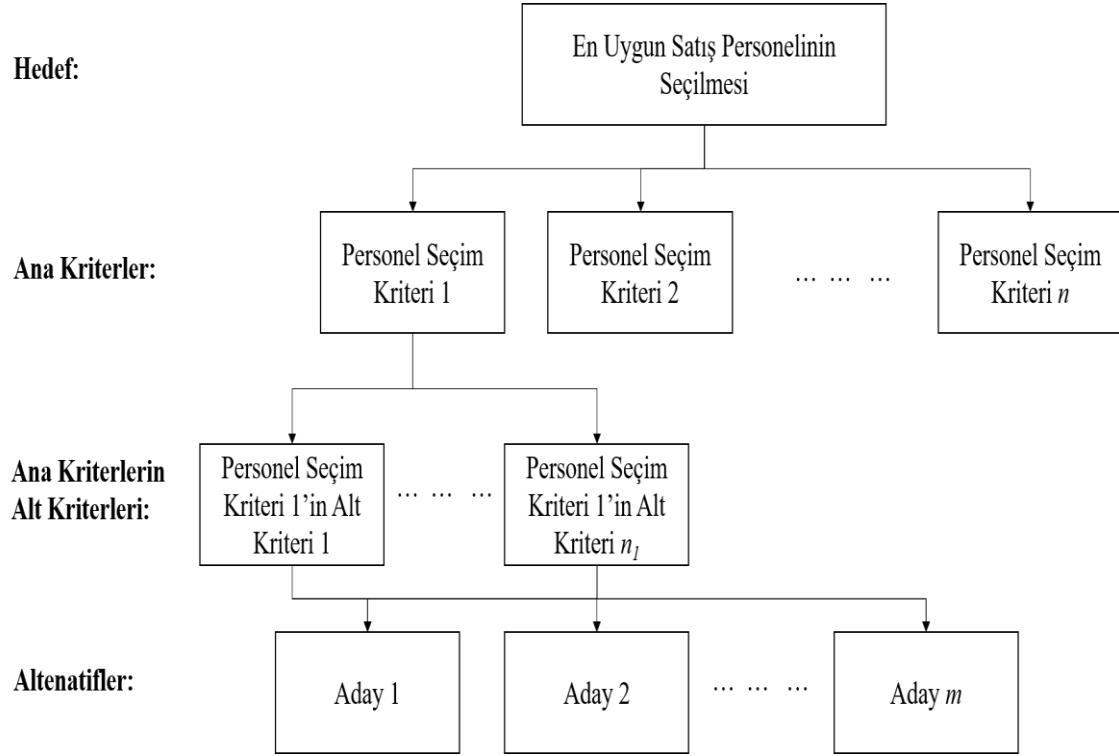
Lojistik operasyonlarının diğer özelleşmiş alanlarında ve tedarik zincirinin çeşitli aşamalarında da çok kriterli karar verme yöntemleri ile personel seçimi modelleri geliştirilmiştir. Örneğin, Efe ve Kurt (2018) bulanık AHP ve bulanık TOPSIS yöntemlerini kullanarak bir liman işletmesi için personel seçimi modeli geliştirmiştir. Efe ve Kurt (2018), inceledikleri vaka çalışmasında en önemli kriterlerin "kendine güven" ve "planlama ve organizasyon yeteneği" olduğunu bulmuştur. Kuşakçı vd. (2019) ise havacılık sektöründe personel seçimi karar problemini bulanık MULTIMOORA yöntemi ile modellemiştir. Havacılık sektöründe yapılan bir diğer çalışmada, Yıldırım vd. (2019) havacılık işletmelerinde destek personel seçimi problemi için ARAS (Additive Ratio Assessment) yöntemini kullanarak bir model geliştirmişlerdir. Tedarik zincirinin üretim aşamasında da personel seçimi ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, Öztürk ve Kaya (2020) otomotiv sektöründe yedek parka üretimi yapan bir işletmede personel alımı için VIKOR yöntemini kullanmıştır. Bir diğer çalışmada ise, Ulutaş (2019) bir mobilya atölyesi için en uygun pazarlama yöneticisi bulunması için Entropi ve MABAC (Multi-attributive border approximation area comparison) yöntemleri ile personel seçimi yapmıştır.

Bu makale, literatürde incelenen çalışmalardan farklı olarak AHP yöntemi lojistik operasyonlarda çalışan satış personelinin yetkinlikleri ve işe alım sürecinde şirkete en uygun olan adayın belirlenmesi için kullanılmakta ve literatürdeki diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Bir sonraki bölüm bu makalede kullanılan yöntemi özetlemektedir.

Yöntem

Bu çalışmada işe alım yetkinliklerinin kriter ağırlıklarının belirlenmesi ve en uygun adayın seçilmesi için AHP yöntemi kullanılmıştır. Thomas Saaty (1980) tarafından geliştirilen AHP yöntemi, çok kriterli karar verme yöntemleri içinde en çok kullanılanlarından biridir. AHP yönteminin temelinde kriterlerin veya alternatiflerin ikili olarak karşılaştırılması yer almaktadır (Adamcsek, 2008).

AHP yönteminde önce alternatifler ve bunları değerlendirme sürecinde kullanacak olan kriterler belirlenir. Hedefe ulaşmak için mevcut olan alternatiflerden en iyisi seçilmektedir. Ana kriterlerin altında alt kriterleri de kapsayan örnek bir kriter yapısı Şekil 1'de gösterilmiştir.

şekil 1. Bu çalışmada gerçekleştirilen AHP sureci

Ardından ikili karşılaştırmalar yapılarak kriter ağırlıkları oluşturulur. Bu kapsamda karar verici Tablo 1'de verilen leği kullanarak kriterleri birbiri ile ikili şekilde karşılaştırmaktadır.

Tablo 1. Goreceli önem leğleri Tablosu (Saaty, 2008)

nem Derecesi	Tanım
1	Eşit önemde veya aralarında kayıtsız kalınıyor.
3	Birinci, diğerinden biraz daha önemli veya biraz daha tercih ediliyor.
5	Fazla önemli veya fazla tercih ediliyor.
7	çok fazla önemli veya çok fazla tercih ediliyor.
9	Aşırı derecede önemli veya aşırı derecede tercih ediliyor.
2, 4, 6, 8	Ara değerler

AHP Yönteminin adımları aşağıda detaylı şekilde verilmiştir.

Adım 1: Kriterlerin (veya alternatiflerin) karşılaştırılmasını içeren ilk adımda, her kriter birbiri ile ikili şekilde karşılaştırılır. Bu nedenle, n kriterli bir karar probleminde boyutu n x n olan bir ikili karşılaştırma matrisi oluşturulur. İkili karşılaştırma sırasında Tablo 1'de verilen leğ kullanılır. Bu adımın sonunda, ikili karşılaştırma matrisi A aşağıdaki gibi oluşturulmuş olur:

$$A = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{bmatrix}$$

nemli bir not olarak belirtmelidir ki, $a_{ij} = \frac{1}{a_{ji}}$ olarak belirlenmektedir. Örneğin, birinci kriter ikinciden çok fazla derecede önemli ise $a_{12} = 7$ olmaktadır. Buna karşılık, ikinci kriter ile birinci kriterin karşılaştırmasında ise $a_{21} = 1/7$ olmaktadır.

Adım 2: Bu adımda kriter ağırlıkları belirlenmektedir. Bunun için, ikili karşılaştırma matrisinde oluşturulan sütun vektörleri kullanılmaktadır. Sonuç olarak, her bir kriter i için n boyutlu B_i sütun matrisi aşağıdaki gibi elde edilmektedir:

$$B_i = \begin{bmatrix} b_{1i} \\ b_{2i} \\ b_{3i} \\ \dots \\ b_{ni} \end{bmatrix}$$

Sütun vektörünün her değeri $b_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^n a_{ij}}$ formülü ile normalize edilmiştir. Her kriter için B_i vektörünün oluşturulmasından sonra, bu vektörler birleştirilerek aşağıdaki C matrisi elde edilmektedir:

$$C = \begin{bmatrix} c_{11} & c_{12} & c_{13} & \dots & c_{1n} \\ c_{21} & c_{22} & c_{23} & \dots & c_{2n} \\ c_{31} & c_{31} & c_{33} & \dots & c_{3n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ c_{n1} & c_{n2} & c_{n3} & \dots & c_{nn} \end{bmatrix}$$

C matrisinin değerleri aşağıdaki gibi bulunmaktadır:

$$c_{11} = b_{11}$$

$$c_{n1} = b_{n1}$$

$$c_{1n} = b_{1n}$$

$$c_{nn} = b_{nn}$$

Kriter ağırlıklarını içeren W vektörünün bulunması için, C matrisinin her satırının aritmetik ortalaması aşağıdaki formül kullanılarak hesaplanır:

$$w_i = \frac{\sum_{j=1}^n c_{ij}}{n}$$

Böylece, W sütun vektörü kriter ağırlığı (w_i) değerleri birleştirecek şekilde oluşturulur:

$$W = \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \\ w_3 \\ \dots \\ w_n \end{bmatrix}$$

Adım 3: Bu adımda tutarlılık oranı (TO) değeri hesaplanır. Yukarıda da belirtildiği gibi, AHP yöntemi karar vericinin ikili karşılaştırmalarına dayanır. Bu nedenle yöntemin başarısı bu karşılaştırmaların tutarlı olmasına bağlıdır. Tutarlılık oranını hesaplariken öncelikle A ve W matrislerinin birbirleri ile çarpılmasından oluşan D matrisi oluşturulur:

$$D = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{bmatrix} \times \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \\ w_3 \\ \dots \\ w_n \end{bmatrix}$$

Sonrasında, D matrisindeki değerler (d_i) ve ağırlıklar (w_i) kullanılarak her kriter için E_i değerleri aşağıdaki gibi oluşturulur:

$$E_i = \frac{d_i}{w_i}$$

E_i değerlerinin aritmetik ortalamasını bularak λ değeri aşağıdaki şekilde hesaplanır:

$$\lambda = \frac{\sum_{i=1}^n E_i}{n}$$

Ardından, λ değeri kullanılarak tutarlılık endeksi (TE) değeri aşağıdaki formül yardımı ile hesaplanır:

$$TE = \frac{\lambda - n}{n - 1}$$

Tutarlılık oranı değeri ise yukarıda hesaplanan TE değerinin Tablo 2’de verilen rassallık endeksi (RE) değerine bölünmesi ile bulunur:

$$TO = \frac{TE}{RE}$$

Tablo 2. Rassallık endeksi (RE) değerleri (Saaty, 2008)

n	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
RE	0	0	0.58	0.9	1.12	1.24	1.32	1.41	1.45	1.49	1.51

TO değerinin 0,10’dan küçük veya eşit olması, yapılan karşılaştırmanın tutarlı olduğuna ve yapılan analizin anlamlı olduğuna işaret eder. Aksi halde, karşılaştırmalar tutarsızdır ve analizden çıkarılan sonuçlar geçersizdir.

Adım 4: Yukarıdaki ilk üç adım kullanılarak, her kriter için her bir alternatif birbirleri ile karşılaştırılır. Bunun ardından her bir alternatife her kriter için skorlarını içeren standardize edilmiş karar matrisi (K) aşağıdaki gibi oluşturulur:

$$K = \begin{bmatrix} S_{11} & S_{12} & S_{13} & \dots & S_{1n} \\ S_{21} & S_{22} & S_{23} & \dots & S_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ S_{m1} & S_{m2} & S_{m3} & \dots & S_{mn} \end{bmatrix}$$

Adım 5: Adım 4’te oluşturulan K matrisi, kriter ağırlıklarını içeren W matrisi ile çarpılır ve alternatiflerin toplam skorlarının oluşturulduğu L vektörü aşağıdaki gibi elde edilir:

$$L = \begin{bmatrix} S_{11} & S_{12} & S_{13} & \dots & S_{1n} \\ S_{21} & S_{22} & S_{23} & \dots & S_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ S_{m1} & S_{m2} & S_{m3} & \dots & S_{mn} \end{bmatrix} \times \begin{bmatrix} W_1 \\ W_2 \\ W_3 \\ \dots \\ W_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} W_1S_{11} + W_2S_{12} + W_3S_{13} + \dots + W_nS_{1n} \\ W_1S_{21} + W_2S_{22} + W_3S_{23} + \dots + W_nS_{2n} \\ \dots \\ W_1S_{m1} + W_2S_{m2} + W_3S_{m3} + \dots + W_nS_{mn} \end{bmatrix}$$

Sonuç olarak, L vektöründe bulunan toplam skordardan en yükseğine sahip alternatif ilgili karar probleminin çözümü olarak elde edilmiş olur.

Bir sonraki bölümde merkezi Ege Bölgesi’nde olan ancak ulusal ve uluslararası alanda faaliyet gösteren ve sektöründe lider bir lojistik şirketinde yapılan örnek vaka çalışması sunulmuştur.

Vaka Çalışması ve Sonuçlar

Bu çalışmada çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan AHP yöntemi kullanılarak bir lojistik şirketinde satış personelinin işe alım sürecinde adayların sahip olması gerekli görülen kriterlerin, kurum değerleri nezdinde göreceli olarak değerlendirilebilmesi ve işe alım sürecindeki insan merkezli hataların ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır. Bu noktada, bu çalışmada önerilen yöntemin doğrulanabilmesi için vaka çalışması lojistik sektöründe hem ulusal hem uluslararası platformda faaliyet gösteren sektöründe önde gelen bir şirkette gerçekleştirilmiştir. Şirkette satış bölümünde çalışmak üzere başvuran adaylar bu çalışmada önerilen yöntem ile değerlendirilmiş ve sonuçlar paylaşılmıştır.

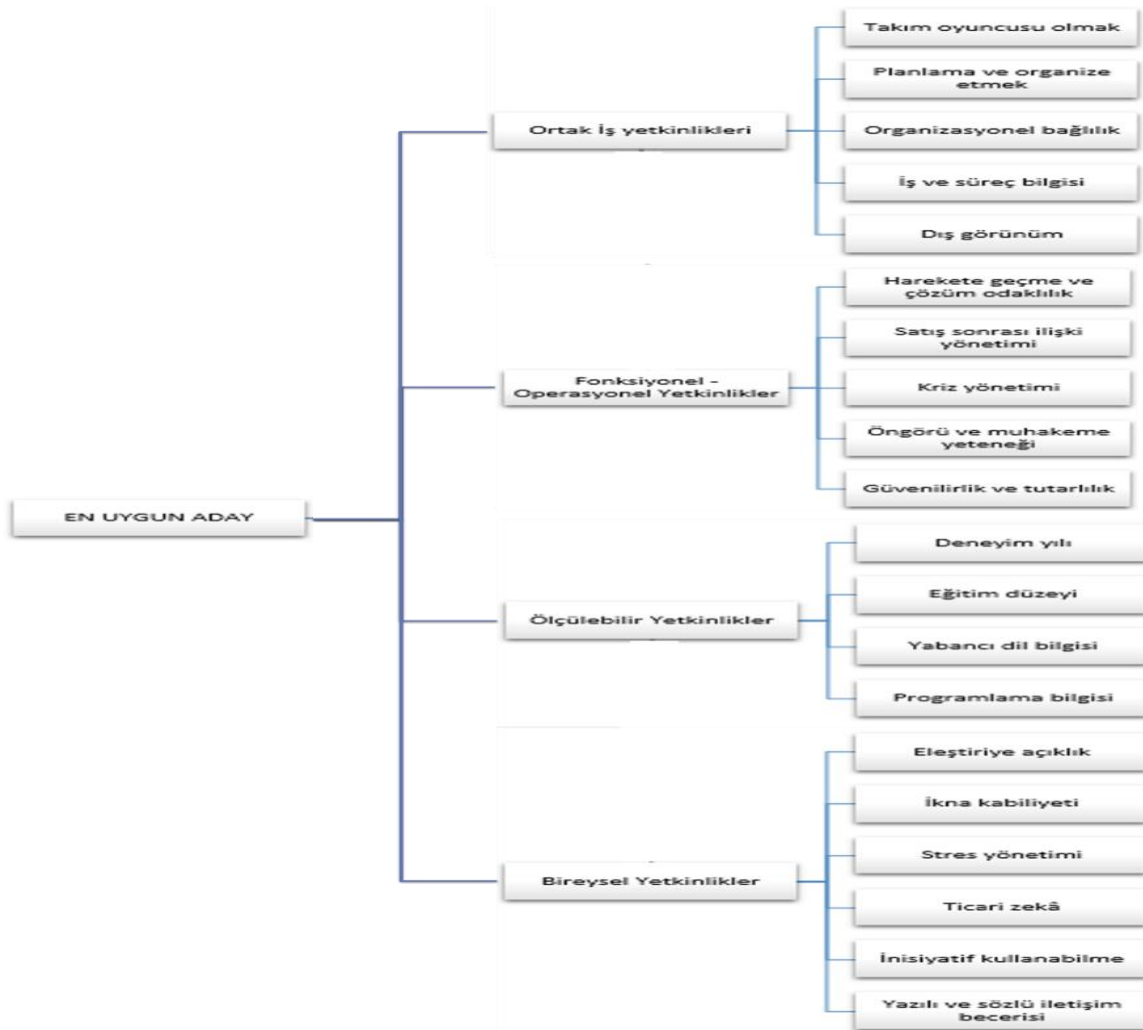
Örnek vaka çalışmasında iki farklı satışçı profili incelenmiştir. Gerçek personel alım süreci verileri kullanılarak, hem deniz hem kara yolu hizmetlerinde çalışacak satış personeli adayları için yetkinliklerin belirlenmesi ve hiyerarşik kriter yapısının oluşturulması amaçlanmıştır. Bu şekilde deniz ve kara yolu için ana kriterlerin ve alt kriterlerin birbirlerine göre önem ağırlıkları belirlenmiş ve iki farklı pozisyon için gerekli kriterlerin farklı olabileceği gösterilmiştir. Deniz yolu ve kara yolu satış personeli için üçer adayın belirlenen kriterler bazında ikili karşılaştırma yapılması ile her iki pozisyon için de en uygun aday seçilmiştir.

Bu iki pozisyon için de yetkinlikler belirlenirken literatürden yararlanıldığı gibi, şirketin yöneticileri ile de görüşülerek dört temel kriter altında 20 alt kriter değerlendirilmiştir. Bu kriterlerin tamamı Şekil 2’de verilmiştir. Dört temel kriter şu şekilde sıralanmıştır: (1) Ortak iş yetkinlikleri, (2) Fonksiyonel - Operasyonel yetkinlikler, (3) Ölçülebilir yetkinlikler ve (4) Bireysel yetkinlikler. Ortak iş yetkinlikleri ana kriteri takım oyuncusu olmak, planlama ve organize etmek, organizasyonel bağlılık, iş ve süreç bilgisi ve dış görünüm alt kriterlerinden oluşmaktadır. Fonksiyonel ve operasyonel yetkinlikler içerisinde sonuç ve çözüm

odaklılık, kriz yönetimi, öngörü ve muhakeme yeteneği, güvenilirlik ve tutarlılık, satış sonrası ilişki yönetimi yetkinlikleri incelenmektedir. Ölçülebilir yetkinlikler ana kriteri deneyim yılı, eğitim düzeyi, yabancı dil bilgisi ve MS Office programları kullanabilme becerisi olarak alt kriterlere ayrılmaktadır. Şirket içindeki satış personelinin ortak iş yetkinlikleri, fonksiyonel yetkinlikleri ve ölçülebilir yetkinliklerinin yanı sıra aşağıda sıralanmış olan bireysel yetkinliklere sahip olmalarını beklenmektedir. Bireysel yetkinlikler ana kriteri eleştiriye açıklık, ikna kabiliyeti, stres yönetimi, ticari zeka, inisiyatif kullanabilme ve yazılı/sözlü iletişim becerisi alt kriterlerinden oluşmaktadır.

Deniz ve Kara taşıma satış personelleri için yapılan vaka çalışmaları 4.1 ve 4.2 Bölümlerinde ayrıntılı olarak anlatılmıştır. AHP yöntemi kullanılarak yetkinliklerin ağırlıklandırılması sırasında ve adayların karşılaştırılarak skorlarının belirlenmesi sürecinde Klaus D. Goepel tarafından ilk olarak 2011 yılında geliştirilmiş olan “AHP Calculator”⁴ isimli Microsoft Excel tabanlı yazılım kullanılmıştır.

Ağırlıklar belirlenirken her bir kriterin hiyerarşik yapıya göre kendi seviyesindeki diğer kriterlerle ikili karşılaştırılması ve bu şekilde matrislerin oluşturulması yöntemi izlenmektedir. Hiyerarşik yapının en üst seviyesinden başlanarak karşılaştırma matrisleri oluşturulmaktadır. İlgili karşılaştırmalar öncelikle ana faktörlerin kendi aralarında karşılaştırılması ile değerlendirilmekte olup AHP yöntemi ile kriter ağırlıkları hesaplanmaktadır. Daha sonra bu yöntem, her ana kriterin alt kriterleri arasında uygulanmakta olup AHP yöntemi kullanılarak ikili karşılaştırmalar yoluyla değerlendirilmektedir. En son olarak da, işe başvuran adaylar AHP yöntemi ile ikili olarak karşılaştırılmakta ve her kriter için skorları ilgili kriter ağırlıkları ile ağırlıklandırılarak adayın toplam skoru bulunmaktadır. En yüksek skoru alan aday seçilmektedir.

Şekil 2. Uygun Adayların Seçimini Etkileyen Kriterlerin ve Alt Kriterlerin Hiyerarşik Yapısı

⁴ <https://bpmsoft.com/new-ahp-excel-template-with-multiple-inputs/> (Son erişim tarihi: 15 Şubat 2019)

İki ayrı vaka analizi ile deniz ve kara yolu taşımacılığında değerlendirilecek adaylardan en uygun olan üç satış personeli adayı için karşılaştırmalar yapılmıştır. Kriterlerin ağırlıklandırılması ve adayların karşılaştırılmaları, şirket bünyesinde çalışmakta olan ve işe alımda yetkili karar vericilerin ortak kararı ile belirlenmiştir.

Deniz Yolu Taşımacılığında Satış Personeli Profiline İlişkin Yetkinlik Karşılaştırmalarının Yapılması

Ana kriterler olan ortak iş yetkinlikleri (OİY), fonksiyonel-operasyonel yetkinlikler (FOY), bireysel yetkinlikler (BY) ve ölçülebilir yetkinlikler (ÖY) kendi aralarında ikili şekilde karşılaştırılarak ikili karşılaştırma matrisi oluşturulmuştur. şekil 3'te ana kriterlerin birbirleri arasındaki önem dereceleri gösterilmektedir. Örneğin, A sütununda FOY, B sütununda yer alan BY'ye göre 7 (çok üstün) üstündür. şekil 4'te ise AHP hesaplamalarının Excel formülleri ile hesaplanmış halleri sunularak kriterlerin ağırlıkları verilmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi tüm bu hesaplamalar MS Excel tabanlı bir AHP hesaplayıcı ile gerçekleştirilmiştir ve hesaplayıcı programın ekran görüntüleri şekil 3 ve 4'te gösterilmiştir. şekil 4'te de görüldüğü gibi tutarlılık oranı %4.3 olarak çıkmış ve %10'un altında olduğu için kabul edilebilir bir tutarlılık derecesidir.

Katılımcı 1		Ağirlik		Kriter		daha önemli? - A yada B		Tutarlılık oranı		Skala	
i	j	A	B					(1-9)		A	B
1	2	FOY	BY			A		3			
1	3		OİY			A		5			
1	4		ÖY			A		7			
1	5										
1	6										
1	7										
1	8										
2	3	BY	OİY			A		3			
2	4		ÖY			A		5			
2	5										
2	6										
2	7										
2	8										
3	4	OİY	ÖY			A		3			
3	5										
3	6										
3	7										
3	8										

şekil 3. Deniz Yolu Taşımacılığı Satış Personeli Seçimi için Ana Kriterlerin AHP Yöntemi ile İkili Karşılaştırmaları

Tablo	Kriter	Yorum	Ağırlıklar	Sıralama
1	FOY	Fonksiyonel-Operasyonel Yetkinlikler	56,5%	1
2	BY	Bireysel yetkinlikler	26,2%	2
3	OİY	Ortak iş yetkinlikleri	11,8%	3
4	ÖY	Ölçülebilir yetkinlikler	5,5%	4
5			0,0%	
6			0,0%	
7			0,0%	
8			0,0%	
9			0,0%	
10			0,0%	

Sonuç	Özdeğer	lambda:	GT:	TO:
		4,117	0,15	4,3%

şekil 4. Deniz Yolu Taşımacılığı Satış Personeli Seçimi için Ana Kriterlerin AHP Yöntemi ile Hesaplanmış Ağırlıkları

Deniz yolu taşımacılığı satış personeli seçimi için diğer alt kriterlerin ağırlıkları da benzer şekilde hesaplanmıştır. Yine benzer şekilde, adaylar her alt kriter için birbirleriyle ikili karşılaştırma yöntemi ile karşılaştırılmış ve her adayın her kriter için skoru ortaya çıkarılmıştır. Belirtilmelidir ki, tüm bu

hesaplamalarda tutarlılık oranları %10'un altında kalmıştır. Tablo 2 hem tüm alt kriterlerin ağırlıklarını hem de tüm adayların ikili karşılaştırma yöntemi ile tüm kriterden aldıkları skorları göstermektedir.

Buna bağlı olarak adayların ağırlıklandırılmış toplam skorları Aday 1 için %42,26, Aday 2 için %24,80 ve Aday 3 için %32,94 olmuştur. En yüksek skoru alan Aday 1 olduğu için deniz yolu satış personeli pozisyonu için seçilen aday birinci aday olmuştur.

Kara Yolu Taşımacılığında Satış Personeli Profiline İlişkin Yetkinlik Karşılaştırmalarının Yapılması

Bu vaka analizinde kara yolu taşımacılığında değerlendirilecek adaylardan en uygun olan üç satış personeli adayı için karşılaştırmalar yapılmaktadır. Deniz yolu hizmetlerinde çalışacak olan satış personelerinden farklı olarak alt kriterlerin ağırlıkları kara yolu taşımacılığında çalışacak satış personelerinden farklılık göstermektedir. Bu bağlamda ana kriterlerin ağırlıkları değişmemekle birlikte, alt kriterlerin ikili ağırlıkları farklılık göstermektedir. Alt kriter ağırlıklarındaki bu farklılığın şirket yöneticileri tarafından belirlenmesi ise önerdiğimiz yöntemin önemini ve gerçek hayattaki kullanılabilirliğini göstermektedir.

Deniz yolu taşımacılığı satış personeli seçiminde kullanılan yöntem benzer şekilde, kara yolu taşımacılığı satış personeli seçiminde de alt kriterlerin ağırlıkları hesaplanmıştır. Yine benzer şekilde, adaylar her alt kriter için ikili karşılaştırma yöntemi kullanılarak birbirleriyle karşılaştırılmış ve her adayın her kriter için skoru ortaya çıkarılmıştır. Tüm ikili karşılaştırmalarda tutarlılık oranları %10'un altında kalmış ve kabul edilir bir tutarlılık derecesine ulaşılmıştır. Tablo 3, kara yolu taşımacılığı satış personeli için hem tüm alt kriterlerin ağırlıklarını hem de her adayın ikili karşılaştırma yöntemi ile tüm kriterden aldığı skorları göstermektedir. Tabloda, kara yolu satış personeli için bulunan alt kriter ağırlıklarının deniz yolu için bulunan ağırlıklardan belirgin derecede farklı olduğu görülmektedir.

Buna bağlı olarak adayların ağırlıklandırılmış toplam skorları Aday 1 için %22,71, Aday 2 için %34,53 ve Aday 3 için %42,81 olmuştur. En yüksek skoru alan Aday 3 olduğu için kara yolu satış personeli pozisyonu için seçilen aday birinci aday olmuştur.

Tablo 2. Deniz Yolu Hizmetleri Satış Personeli Alımı için Belirlenen Kriterlerin Ağırlıkları ve Adayların Tüm Kriterler için Skorları

Kriterler	Kriter ağırlığı	Aday 1	Aday 2	Aday 3
ORTAK İŞ YETKİNLİKLERİ	11,80%			
Takım oyuncusu olmak	5,30%	75,20%	17,80%	7,00%
Planlama ve organize etmek	12,60%	66,90%	8,80%	24,30%
Organizasyonel bağlılık	37,10%	63,70%	25,80%	10,50%
İş ve süreç bilgisi	37,10%	19,60%	49,30%	31,10%
Dış görünüm	7,90%	20,00%	40,00%	40,00%
FONKSİYONEL-OPERASYONEL YETKİNLİKLER	56,50%			
Harekete geçme ve çözüm odaklılık	36,20%	54,00%	16,00%	30,00%
Satış sonrası ilişki yönetimi	3,90%	63,70%	25,80%	10,50%
Kriz yönetimi	7,60%	73,10%	18,80%	8,10%
Öngörü ve muhakeme yeteneği	16,10%	25,00%	25,00%	50,00%
Güvenilirlik ve tutarlılık	36,20%	33,33%	33,34%	33,33%
BİREYSEL YETKİNLİKLER	26,20%			
Eleştiriye açıklık	2,20%	73,10%	18,80%	8,10%
İkna kabiliyeti	34,80%	25,80%	10,50%	63,70%
Stres yönetimi	11,10%	73,10%	18,80%	8,10%
Ticari zeka	10,50%	10,50%	25,80%	63,70%
İnisiyatif kullanabilme	6,60%	10,50%	25,80%	63,70%
Yazılı ve sözlü iletişim becerisi	34,80%	67,20%	26,50%	6,30%
ÖLÇÜLEBİLİR YETKİNLİKLER	5,50%			
Deneyim yılı	42,70%	16,30%	29,70%	54,00%
Eğitim düzeyi	29,30%	5,50%	29,00%	65,50%
Yabancı dil bilgisi	24,20%	14,30%	57,10%	28,60%
Programlama bilgisi	3,80%	60,00%	20,00%	20,00%

Tablo 3. Kara Yolu Hizmetleri Satış Personeli Alımı için Belirlenen Kriterlerin Ağırlıkları ve Adayların Tüm Kriterler için Skorları

Kriterler	Kriter ağırlığı	Aday 1	Aday 2	Aday 3
ORTAK İŞ YETKİNLİKLERİ	11,80%			
Takım oyuncusu olmak	14,80%	73,06%	8,10%	18,84%
Planlama ve organize etmek	10,20%	63,70%	25,83%	10,47%
Organizasyonel bağıllık	34,90%	64,91%	27,90%	7,19%
İŞ ve süreç bilgisi	34,90%	6,29%	67,16%	26,54%
Dış görünüm	5,20%	20,00%	40,00%	40,00%
FONKSİYONEL-OPERASYONEL YETKİNLİKLER	56,50%			
Harekete geçme ve üzüm odaklılık	36,20%	10,47%	25,83%	63,70%
Satış sonrası ilişki yönetimi	7,70%	58,16%	10,95%	30,90%
Kriz yönetimi	16,10%	7,19%	27,90%	64,91%
ngr ve muhakeme yeteneği	3,90%	10,47%	25,83%	63,70%
Güvenilirlik ve tutarlılık	36,20%	25,83%	63,70%	10,47%
BİREYSEL YETKİNLİKLER	26,20%			
EleŐtriye açıklık	2,57%	73,06%	8,10%	18,84%
İkna kabiliyeti	40,56%	7,19%	27,90%	64,91%
Stres yönetimi	5,99%	10,47%	63,70%	25,83%
Ticari zeka	12,78%	7,19%	27,90%	64,91%
İnisiyatif kullanabilme	20,28%	7,19%	27,90%	64,91%
Yazılı ve sözlü iletişim becerisi	17,82%	56,95%	9,74%	33,31%
ÖLÇÜLEBİLİR YETKİNLİKLER	5,50%			
Deneyim yılı	52,42%	60,00%	20,00%	20,00%
Eğitim düzeyi	30,30%	6,29%	26,54%	67,17%
Yabancı dil bilgisi	13,18%	22,71%	5,10%	72,19%
Programlama bilgisi	4,10%	33,33%	33,33%	33,34%

Deniz Yolu ve Kara Yolu Taşımacılığında alıŐacak Satış Personeli Profilindeki Farklılıkların Yorumlanması

Hem deniz yolu hem kara yolu taşımacılığında çalışmak için işe alım sürecine dhil olan deniz yolu hizmetlerinde çalışmak için başvuran 3 adaya ve kara yolu hizmetlerinde çalışmak için başvuran 3 adaya yetkinlik bazlı AHP yöntemi uygulanmıştır. Deniz ve kara yolunda belirlenmiş olan alt kriterlerin birbirleri arasındaki ağırlıkları farklılık göstermiş olup ana kriterlerin ağırlıkları her iki satış personeli pozisyonu için sabit kalmıştır. Alt kriterlerin değişiklik göstermesinin nedeni satış personellerinin sahip olması gereken iş ve süreç bilgisinin farklılık göstermesinin yanı sıra deniz ve kara yolu müşteri portföyünün ve müşteri beklentilerinin farklı olmasından kaynaklanmıŐtır. Ana kriterlerin ağırlıklarının hem deniz yolu hem kara yolu için aynı olmasının nedeni karar vericilerin satış personellerinden temel anlamda deniz veya kara yolu gözetmeksizin aynı temel yetkinlikleri sahip olmalarını beklemedir.

Deniz ve kara yolu hizmetlerinde çalışacak adayların sahip olması gereken yetkinlikler insan kaynakları ve satış alanındaki karar vericiler tarafından ağırlıklandırılmış olup satış biriminde çalışacak bir aday için belirlenen en önemli ana yetkinliğin Fonksiyonel-Operasyonel yetkinlikler olduğu ortaya çıkmıştır. Tablo 2 ve Tablo 3'te kriter ağırlıkları incelendiğinde alt kriter ağırlıklarının deniz ve kara yolu hizmetlerinde çalışacak adaylar için farklılıkları açıkça görülmektedir. Alt kriterlerin ağırlıklandırılması sonucunda ise deniz yolu hizmetlerinde çalışacak satış personelinden harekete geçme kabiliyetinin yüksek olması ve üzüm odaklı olmasının yanı sıra güvenilir ve tutarlı olması beklenmektedir. Kara yolu hizmetlerinde çalışacak adayların sahip olması gereken alt kriterlerin ağırlıklandırılması sonucunda ise bu birimde çalışacak satış personelinden harekete geçme kabiliyetinin yüksek olmasının ve üzüm odaklı olmasının yanı sıra güvenilir ve tutarlı olması beklenmektedir. Deniz yolu hizmetlerinde çalışacak personel yetkinliklerinden farklı olarak satış sonrası ilişkilerin kara yolu hizmetlerinde daha yüksek bir ağırlıkla üstün olduğu sonucuna varılmaktadır. Benzer Şekilde kriz yönetiminin sahip olduğu ağırlığın kara yolu hizmetlerinde deniz yolu hizmetlerine kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. Diğer bir taraftan, vaka çalışmasının gerçekleştirildiği uluslararası lojistik firmasında çalışan, insan kaynakları ve satış alanında görev alan, işe alım sürecindeki karar vericiler deniz yolu hizmetlerinde çalışan satış personelinin kara yolu hizmetlerinde çalışan satış personeline kıyasla öngörü ve muhakeme yeteneklerinin daha yüksek olmasını beklenmektedir.

Kriter ağırlıklarının farklılıklarının yanı sıra, işe alınacak kişinin belirlenmesinde adayların bireysel özellikleri de çok önemlidir. Bu nedenle, Tablo 4'te deniz ve kara yolu hizmetleri satış personeli alımı için bu çalışmada önerilen yöntem ile seçilen adayların özellikleri karşılaştırılmıştır. Seçilen adayların özelliklerinden de anlaşılacağı gibi, bu çalışmada önerilen yöntem ilgili satış alanı için istenen kriter özelliklerine sahip doğru adayların seçilmesine yardımcı olmaktadır.

Tablo 4. Deniz ve Kara Yolu Hizmetleri Satış Personeli Alımı için Seçilen Adayların Özelliklerinin Karşılaştırması

Kriterler	Seçilen adayların özellikleri	
	Deniz Yolu	Kara Yolu
ORTAK İŞ YETKİNLİKLERİ		
Takım oyuncusu olmak	75,20%	18,84%
Planlama ve organize etmek	66,90%	10,47%
Organizasyonel bağlılık	63,70%	7,19%
İş ve süreç bilgisi	19,60%	26,54%
Dış görünüm	20,00%	40,00%
FONKSİYONEL-OPERASYONEL YETKİNLİKLER		
Harekete geçme ve çözüm odaklılık	54,00%	63,70%
Satış sonrası ilişki yönetimi	63,70%	30,90%
Kriz yönetimi	73,10%	64,91%
Öngörü ve muhakeme yeteneği	25,00%	63,70%
Güvenilirlik ve tutarlılık	33,33%	10,47%
BİREYSEL YETKİNLİKLER		
Eleştiriye açıklık	73,10%	18,84%
İkna kabiliyeti	25,80%	64,91%
Stres yönetimi	73,10%	25,83%
Ticari zeka	10,50%	64,91%
İnisiyatif kullanabilme	10,50%	64,91%
Yazılı ve sözlü iletişim becerisi	67,20%	33,31%
ÖLÇÜLEBİLİR YETKİNLİKLER		
Deneyim yılı	16,30%	20,00%
Eğitim düzeyi	5,50%	67,17%
Yabancı dil bilgisi	14,30%	72,19%
Programlama bilgisi	60,00%	33,34%

Sonuç

Küresel rekabet ortamında şirket verimliliğinin sağlanabilmesinin temelinde insan kaynakları uygulamaları ve stratejilerinin büyük bir payı bulunmaktadır. İnsan faktörünün lojistik sektöründeki her faaliyet biriminde yer almasından dolayı bu faktörün etkin ve verimli bir şekilde yönetilmesi gerek şirket performansı gerek sektörün ülke içindeki katma değeri açısından büyük önem taşımaktadır. Stratejik hedeflere ulaşabilme doğrultusunda lojistik sektörünün payının büyüklüğü göz önünde bulundurulduğunda sektörde yaratılan istihdamın niteliğinin önemi de her geçen gün artmaktadır. Bu doğrultuda insan kaynakları yönetim birimlerinin şirketlerin finansal ve performans çıktılarına doğrudan etki edecek uygulamalar geliştirmeleri gerekmektedir.

Günümüzde, şirketler personel seçerken maliyetli ve fazlaca iş gücü gerektiren bir süreç ile karşı karşıya kalmaktadırlar. İşe alım sürecinin herhangi bir pozisyon için en uygun adayı tespit edebilmesindeki başarısı kadar işe alımdan sonraki süreçte de aynı nitelikte uygulamalar geliştirilmesi gerekmektedir. Bu noktada şirket bünyesinde verilecek eğitimler ve geliştirilecek yenilikçi uygulamalar, kalifiye işgücü yaratarak sektörün ilerlemesine ivme katacaktır. Çok kriterli karar verme yöntemlerinin personel seçimi ve işe alım süreçlerinde kullanılması, sürecin daha etkili ve hızlı şekilde sonuçlanması için bir alternatif yaratmaktadır.

Bu çalışmada lojistik sektörde satış pozisyonu için işe alımlarda kullanılmak üzere AHP yöntemi kullanılarak çok kriterli bir karar verme yaklaşımı geliştirilmiştir. Çalışma bu haliyle lojistik sektörde satış pozisyonu için işe alım sürecini kapsamlı bir şekilde ele almakta ve gerek konusu gerekse yöntemi açısından literatürdeki bir açığı doldurmaktadır. Önerilen yöntemi test etmek için, Ege Bölgesi'nde faaliyet gösteren ve sektöründe lider konumda bulunan uluslararası lojistik firmalarından birinin bünyesinde satış

departmanında çalışmak için başvuru yapan ve işe alım sürecine dâhil olan adaylar arasından Şirket için en uygun aday AHP yöntemiyle seçilmiştir. Bu noktada lojistik sektöründe bir satış personelinin sahip olması gereken yetkinlikler de karar vericiler tarafından ağırlıklandırılmıştır. Karar vericiler, kriterlerin ağırlıklandırılması esnasında Şirketin stratejik hedefleriyle uyum sağlayacak adayın seçilmesi yönünde değerlendirmelerini yapmışlardır. Bu sürecin bir bölümünün insan faktörü etkisinde değerlendirildiği göz önünde bulundurulduğunda sürecin tamamen nesnel olması beklenmemektedir. Çünkü bazı kriterler doğası gereği öznel değerlendirmeyi gerektirirken bazı kriterler ise neseldir (alışma tecrübesi gibi). İncelenen gerçek vaka analizinde, yöntemin farklı pozisyonlar için nasıl uygulanacağını göstermek ve aynı Şirkette farklı satış pozisyonları için gerekli yetkinliklerin nasıl değiştiğini gözlemlemek için deniz yolu ve kara yolu satış personeli olarak iki farklı işe alım süreci gerçek veriler kullanılarak incelenmiştir.

Bu araştırmanın sonuçlarından hem insan kaynakları yöneticileri hem de satış personeli adayları açısından bazı çıkarımlar yapmak mümkündür. Kriterlerin birbirlerine göre ağırlıkları, çalışmaya konu olan Şirketin faaliyetleri kapsamı ve kurum kültürünün etkisinde kalmış olmakla birlikte model Şirketin sektörde nc ve köklü bir Şirket olmasından dolayı kriter ağırlıklarından Türkiye’de lojistik sektörü hakkında genel bir fikir edinilmesini sağlamaktadır. Deniz yolu ve kara yolu hizmetleri açısından kriterlerin farklı olmasının nedenini ise ülkemizin coğrafi konumu itibariyle deniz yolu hizmetlerini kullanan müşterilerin ağırlıklı olarak yurtdışı portföyüne dâhil olmaları ve kara yolları hizmetlerinin ise benzer olarak ülkemizin coğrafi konumu göz önünde bulundurulduğunda yerli müşteri ağırlıklı bir portföye sahip olması olarak ifade etmek mümkündür. Müşteri portföyünün beklentilerindeki farklılıkların ve iletişim kanallarındaki çeşitliliğin doğrudan işe alma sürecine dâhil olan adayların yetkinliklerinin skor ağırlıklarını etkilemekte olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar insan faktörünün sayısal bilimler temelli bir bilim ve sektör olan lojistik sektöründeki önemini göstermektedir.

Bu çalışmada kriterlerin ağırlıklandırılması ve adayların seçimi AHP yöntemi ile yapılmıştır. Ancak, aday sayısının artması halinde ikili karşılaştırmaların sayısı da artacaktır. Bu da ikili karşılaştırmalardaki tutarsızlıklara yol açabilecek ve aday seçimini daha zor hale getirebilecektir. Bu doğrultuda, bu çalışmanın bir uzantısı olarak kriter ağırlıkları belirlendikten sonra adaylar başka çok kriterli karar verme yöntemleri ile (rneğin, ELECTRE veya TOPSIS gibi) birbirleri içinde sıralanabilir. Ayrıca, bu çalışmada ele alınan örnek vaka analizinde sadece satış personeli işe alım süreci dikkate alınmıştır. Önerilen bu model, vaka analizinin yapıldığı Şirketin başka işe alım süreçlerinde (rneğin, operasyon veya bilgi işlem gibi) de uygulanabilir ve işe alım kriterlerinin farklılıkları ortaya konarak bir karşılaştırma yapılabilir. Buna bağlı olarak, Şirketin tüm pozisyonlar için ortak aradığı kriterler de elde edilebilir. Ayrıca, yapılan vaka çalışmasının kapsamı genişletilerek başka lojistik Şirketleri de incelenebilir ve böylece bu çalışmada bulunan kriterlerin sektörün genelinde geçerli olup olmadıkları da incelenebilir.

Etik Beyan

“*Analitik Hiyerarşi Prosesi Yöntemi ile Lojistik Sektöründeki İdeal Satış Personeli Profiline Ulaşmak: Uluslararası Bir Lojistik Firma rneği*” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Adamcsek, E. (2008). *The analytic hierarchy process and its generalizations* (Doktora Tezi). Eotvos Lorand University, Budapeşte. .
- Arvis, J.F., Ojala, L., Wiederer, C., Shepherd, B., Raj, A., Dairabayeva, K. ve Kiiski, T. (2018). *Connecting to compete 2018: Trade logistics in the global economy*. World Bank Report, Erişim adresi: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/29971/LPI2018.pdf>
- Akar, G.S. ve akır, E. (2016). Lojistik sektöründe btnleştirilmiş bulanık AHP-MOORA yaklaşımı ile personel seçimi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 185-199.
- Boudreau, J. W. ve Ramstad, P. M. (2003). Strategic industrial and organizational psychology and the role of utility analysis models. İçinde I.B. Weiner (Edt.), *Handbook of Psychology* (ss. 193-221). Wiley Online Library.
- Candemir, A., Zalluhoğlu, A. E. ve Yücel, E. (2015). Perakende sektöründe satış elemanlarının eğitimlerinin ve kişisel niteliklerinin satış başarısı üzerindeki etkisi: İzmir rneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 49-65.
- Chen, C., Zhang, Z., Chen, L. ve Lv, Y. (2014). An effective human resource management mode via analytic hierarchy process. *Computer Modelling & New Technologies*, 18(12C), 1309-1314.
- Chyn, G. H. ve Kaliannan, M. (2011). Human resource management practices in logistic service provider industry: A case study. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 2(9), 32-44.

- Çaylan, Ö. D. ve Yıldız, R. Ö. (2016). An evaluation on the personnel selection criteria for third party logistics companies in Turkey: A qualitative research. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14, 59-81.
- Dessler, G. (2012). *Human resource management: Global edition*. Edinburgh: Pearson.
- Efe, B. ve Kurt, M. (2018). Bir liman işletmesinde personel seçimi uygulaması. *Karalmas Science and Engineering Journal*, 8(2), 417-427.
- Hellriegel, D., Jackson, S. E. ve Slocum, J. W. (2008). *Management: A competency-based approach*. Mason, OH: Thomson Higher Education.
- İbicioğlu, H. ve Ünal, Ö. F. (2014). Analitik hiyerarşi prosesi ile yetkinlik bazlı insan kaynakları yöneticisi seçimi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(4), 55-78.
- Ilgaz, A. (2018). Lojistik sektöründe personel seçim kriterlerinin AHP ve TOPSIS yöntemleri ile değerlendirilmesi. *Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences*, 32(1), 586-605.
- Kahraman, C., Cebeci, U. ve Ulukan, Z. (2003). Multi-criteria supplier selection using fuzzy AHP. *Logistics Information Management*, 16(6), 382-394.
- Kelemenis, A. ve Askounis, D. (2010). A new TOPSIS-based multi-criteria approach to personnel selection. *Expert systems with applications*, 37(7), 4999-5008.
- Koban, E. ve Keser, H. Y. (2013). Rekabet edebilirlikte Türk lojistik sektörünün istihdam yapısının analizi ve istihdama yönelik devlet destekleri. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 4(2), 32-43.
- Korkmaz, O. (2019). Personnel selection method based on TOPSIS multi-criteria decision-making method. *International Journal of Economic & Administrative Studies*, 23, 1-16.
- Kuşakçı, A. O., Ayvaz, B., Öztürk, F. ve Sofu, F. (2019). Bulanık multimoora ile personel seçimi: Havacılık sektöründe bir uygulama. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 8(1), 96-110.
- Lin, H. T. (2010). Personnel selection using analytic network process and fuzzy data envelopment analysis approaches. *Computers & Industrial Engineering*, 59(4), 937-944.
- Öztürk, F. ve Kaya, G. K. (2020) Personnel selection with fuzzy VIKOR: An application in automotive supply industry. *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi Part C: Tasarım ve Teknoloji*, 8(1), 94-108.
- Periatt, J. A., Chakrabarty, S. ve Lemay, S. A. (2007). Using personality traits to select customer-oriented logistics personnel. *Transportation Journal*, 46(1), 22-37.
- Saaty, T. L. (1980). *The analytic hierarchy process: Planning, priority setting, resource allocation*. New York: McGraw-Hill International.
- Saaty, T. L. (2008). Decision making with the analytic hierarchy process. *International Journal of Services Sciences*, 1(1), 83-98.
- Schmitt, N. (2007). The value of personnel selection: Reflections on some remarkable claims. *Academy of Management Perspectives*, 21(3), 19-23.
- Ulutaş, A. (2019). Entropi ve MABAC Yöntemleri ile Personel Seçimi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1552-1573.
- Yıldırım, B. I., Uysal, F. ve Ilgaz, A. (2019). Havayolu işletmelerinde personel seçimi: Aras yöntemi ile bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(33), 219-231.

EXTENDED ABSTRACT

The logistics sector has been one of the fastest-growing sectors in both Turkey and the World for the last two decades. The globalization due to increased technology, commerce agreements between countries or within trade regions, the recent developments in the electronic commerce business, and the personal qualifications and knowledge of the logistics employees have become important factors to select logistics service providers for customers. Therefore, evaluation of the candidates for the jobs, and selection of the best employee among the candidates are among the most critical human resource management tasks in companies. In the current practice, selecting the right employee for the right job is ensured by human resource managers. One of the most important jobs of human resource managers is to objectively identify and select the best employee for a given job position and the company. Although there is no commonly accepted procedure to choose the best candidate for job positions among the logistics companies, this task has become not only important but also difficult because of the intense global competition and the increasing needs of the logistics sector.

Today's companies have a significantly costly and labor-intensive process during the personnel selection process for their open positions. In addition to the success of selecting the best candidate for a job, similar practices should also be made after selecting the employee. At this point, the training within the company and any other professional certificate program might help to develop a qualified workforce for the logistics sector. The usage of multi-criteria decision-making methods in personnel selection and job recruitment processes helps to have more effective and fast human resource management practices.

This study focuses on sales personnel selection for logistics companies as the sales personnel is the main revenue generator for logistics companies, and therefore, crucial to the survival in the intense competition within the logistic sector. In this study, Analytical Hierarchy Process (AHP) has been used to determine the weights of the job selection criteria and selecting the best candidate for a given job according to the predetermined criteria and criteria weights. AHP has been developed by Thomas Saaty (1980) and it is one of the most used multi-criteria decision-making methods. The main calculation of the AHP method is the pairwise comparison of criteria or alternatives. The first step of the AHP method is to determine the criteria that are used to evaluate alternatives. The output of the method is the best alternative according to the given criteria and criteria weights.

In this study, an AHP based multi-criteria decision-making methodology has been developed to use in job recruitment processes for sales positions in the logistics sector. This study comprehensively addresses the job recruitment process of sales positions in logistics companies, and therefore, it contributes to the literature as this problem has not been adequately addressed by the previous studies. To test our proposed method, one of the leading logistics companies located in the Aegean Region has been selected and a case study is conducted. In this case study, the job applicants for the sales department have been evaluated using our proposed AHP based methodology. Also, the required qualifications – selection criteria – are determined by the decision-makers of the company, and criteria weights are calculated accordingly. During the process of weighting criteria, the decision-makers considered the best candidate who can work by the company's strategic goals. Considering the hiring process involves human judgment, this process cannot be entirely objective. Also, some of the criteria require subjective judgment, whereas some criteria (such as job experience or completion of military service) require objective assessment. In this real-life case study, two different positions – maritime transportation sales department and road transportation sales department – are evaluated to demonstrate the usage of methodology for different positions. In both cases, real data have been used.

By using the results of this study, some conclusions can be made for both human resource managers and job applicants of logistics sales departments. Criteria weights are determined by the decision-makers of the case study company, and therefore, these weights are affected by the company culture and values. However, as the case study company is one of the leaders in the logistics sector in Turkey, these criteria weights can give adequate representation for the rest of the logistics sector in Turkey. The main criteria weights for both maritime and road sales departments remain unchanged, but the sub-criteria weights differ for maritime and road sales positions. The interpretation of the same main criteria weights for both maritime and road transportation is that the basic requirements and expectations of sales personnel are the same for both positions. The main reasons for the difference in the sub-criteria weights are the differences in the qualifications in both positions due to the nature of the transportation modes and the differences in the customer profile and expectations. Maritime transportation sales employees interact with foreign customers, whereas road transportation sales employees mainly interact with local customers. Therefore, these two different customer profiles require different levels of qualifications. This difference is also important in customer expectations and available communication channels. Thus, our study shows that the proposed methodology can flexibly handle the different requirements in various positions and help to select the best candidate for a job.

In this study, criteria weights and the best candidate for the sales position are determined by using the AHP method. However, the number of pairwise comparisons increases as the number of candidates increases. This can create some difficulties and inconsistencies during the pairwise comparisons. To overcome this problem, the best candidate can be determined using different multi-criteria decision-making methods (e.g., TOPSIS or ELECTRE). Our study only considers the hiring process for the sales department. As another extension, different job positions can be tested using our methodology. Lastly, our study can be applied to other logistics companies to see the differences between the required qualifications of sales departments.

Pamukkale Üniversitesi Öğrencilerinin Yaşam Kalitesi, Örgütsel İmaj ve Özdeşleşme Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi¹

Uğur SÖNMEZOĞLU², Hüseyin GÖKÇE³ ve Gizem KARAKAŞ⁴

Öz

Araştırmada, Pamukkale Üniversitesi (PAÜ) öğrencilerinin üniversite yaşam kalitesi, örgütsel imaj ve özdeşleşme düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma tarama araştırmaları kapsamında gerçekleştirilmiştir. PAÜ'ye bağlı birimlerde öğrenim gören 583 kadın ve 923 erkek toplam 1506 öğrenci kümelere göre örnekleme tekniğiyle belirlenerek örnekleme dâhil olmuştur. Çalışmada kişisel bilgi formu, Üniversite Yaşam Kalitesi Ölçeği, Üniversite İmaj Algısı Ölçeği, Örgütsel Özdeşleşme Ölçeği kullanılmıştır. Verilere bağımsız gruplarda t-testi, korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır. Kadın öğrencilerin üniversite yaşam kalite düzeyleri, imaj algıları ve özdeşleşme düzeyleri erkek öğrencilerden yüksek bulunmuştur. Spor yapan öğrencilerin üniversite imaj algılarının yapmayanlara göre yüksek olduğu; özdeşleşme düzeyinde ise anlamlı bir farklılık yaratmadığı görülmüştür. Öğretim elemanı-öğrenci iletişimi, sosyal olanak, öğrenci-öğrenci iletişimi ve gelecek alt boyutlarında spor yapanların yaşam kalitesi daha yüksek bulunmuştur. Ölçeklerin tüm alt boyutlarında orta ve zayıf düzeyde pozitif anlamlı bir ilişki tespit edilirken; yaşam kalitesinin yalnızca kimlik alt boyutunun, imaj algısının tüm alt boyutlarıyla ve özdeşleşme ölçeğiyle aralarında zayıf düzeyde negatif anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Yaşam kalitesi, üniversite imajını ve özdeşleşme düzeyini etkilerken; imaj algısının ayrıca özdeşleşme düzeyi üzerinde de etkisi olduğu görülmüştür. Sonuç olarak, PAÜ yaşam kalitesinin öğrencilerin üniversite imajını algılama biçimlerini ve özdeşleşme düzeylerini pozitif yönde etkilediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Pamukkale Üniversitesi, Yaşam kalitesi, Örgütsel imaj, Özdeşleşme

A Study of the Relationship between Pamukkale University Students' Quality of Life, Organizational Image and Level of Identification

Abstract

In this study, it was aimed to investigate the relationship between the quality of life of university, organizational image and identification degrees of university students. The study was conducted within the scope of survey research. In this study, 583 female and 923 male students in various units affiliated to Pamukkale University were included in the sampling by cluster sampling technique. The personal information, Quality of Life in University Scale, Perceived Organizational Image Scale and Organizational Identification Scale was utilized for the study. Independent samples t-test, correlation and regression analyzes were performed on the obtained data. Female students' quality of life, image perceptions and identification levels were higher than male students. It is found that Students who do sports have higher perceptions of university image than those who do not; It was observed that there was no significant difference in the level of identification. The quality of life of the athlete was higher in the lecturer-student communication, social opportunities, student-student communication and future sub-dimension. In all sub-dimension of the scales, a positive significant relationship is found in moderate and weak levels. A negatively significant relationship is found between only the identity sub-dimension of quality of life, with all sub dimensions of image perception and identification sub-dimension. According to the results of regression analysis, the quality of life affects the image of the university and the level of identification. Image perception has also been shown to have an effect on the level of identification. As a result, it was observed that the quality of life of PAU affects positively students' perception of university image and the level of identification.

Key Words: Pamukkale University, Quality of life, Organizational image, Organizational identification

Atıf İçin / Please Cite As:

Sönmezoğlu, U., Gökçe, H. ve Karakaş G. (2020). Pamukkale Üniversitesi öğrencilerinin yaşam kalitesi, örgütsel imaj ve özdeşleşme düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1803-1819.

Geliş Tarihi / Received Date: 03.04.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 17.04.2020

¹ Bu çalışma 15-18 Kasım 2017 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen 15. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi'nde sözel bildiri olarak sunulmuş ve ilgili kongrenin özet kitabında yayınlanmıştır.

² Doç. Dr. - Pamukkale Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, usonmezoglu@pau.edu.tr - ORCID: 0000-0002-6313-1329

³ Dr. Öğr. Üyesi - Pamukkale Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, hgokce@pau.edu.tr - ORCID: 0000-0001-9250-0317

⁴ Dr. Öğr. Üyesi - Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, gdogduay@subu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6317-6367

Giriş

Eğitim bireylerin yaşamı boyunca süren ve ülkenin geleceğini şekillendiren önemli bir konudur. Dolayısıyla kurumlarca verilen eğitimin kalitesi son derece önemlidir (Eriş ve Anıl, 2015, s. 1). Eğitimin üst basamağında yer alan 196 yükseköğretim kurumunda, Türkiye 2017 verilerine göre, 2.555.926 kişi ön lisans, 4.071.579 kişi lisans, 480.215 kişi yüksek lisans, 91.267 kişi doktora eğitimine devam etmektedir. Her yıl 1,5 milyondan fazla öğrenci üniversite sınavı için sınava girmekte ve üniversite sınavından almış oldukları puanları ile kendi belirlemiş oldukları ölçütleri doğrultusunda tercihte bulunmaktadır. Bu ölçütlerden başlıcaları; eğitimin kalitesi, yabancı dil eğitimi, burs imkânı ve üniversitenin bulunduğu şehir gibi faktörlerdir (Çatı vd., 2016, s. 164). Bir üniversitenin eğitim olanakları ile fiziksel ve sosyal imkânları ne kadar çeşitli ve zengin içerikli olursa öğrencilerin üniversite ortamından alacakları haz da o derece yüksek olacaktır. Öğrencilerin bulunduğu ortamdan aldıkları haz; onların akademik başarılarını, yaşam doyumlarını, sosyal ilişkilerini ve dolaylı olarak gelecek hayatlarını olumlu etkilemektedir (Moller, 1996). Üniversitelerin sunduğu eğitim ve olanakların kişilerin yaşam kalitesini yükseltmesine de yardımcı olduğu düşünülmektedir.

Öğrencilerin yaşam kalitesinin artırılmasının, eğitimde çok daha iyi sonuçlar alınmasına katkı sağladığı bilinmektedir (Eriş ve Anıl, 2015, s.1). Öğrenciler tercihte bulunurken, üniversiteler de başarılı öğrenciler tarafından tercih edilmek için öğrencilerin rahatça yaşayabileceği, üniversitede olmaktan mutlu olacakları alanları oluşturmak zorundadır. Bu yüzden üniversiteler tercihlerde öne çıkmak ve öğrencilerinin başarılarını arttırmada rekabet içerisine girmektedir. Rekabetin yoğun olduğu bu dönemde finansal sınırlamalar, nüfus piramidindeki değişimler, müfredat ve eğitim sistemlerinin yeniden şekillendirilmesi gibi durumlar eğitim kurumlarının toplumun ihtiyaç ve ilgisi doğrultusunda değişmesi ve yenilenmesini gerekli kılmaktadır (Karacabey vd., 2016, s. 470). Bu noktada üniversitelerin örgütsel imajlarını da sürekli olarak kamuoyu önünde olumlu şekilde güçlendirmeleri gerekmektedir.

Örgütsel imaj, kurumun etkilediği bireylerin (çalışanlar, müşteriler, öğrenciler, öğretim elemanlar vb) zihninde gelişen örgütle ilgili yargıları ve değerlendirmeleridir (Wilson, 2001). Bir başka deyişle diğer bireylerin örgütü nasıl algıladıklarıdır (Dutton ve Dukerich, 1991, s. 518). Örgütsel imajı güçlü kurumlar ve kuruluşlar kaliteli, güvenilir, saygın ve orijinal gibi sıfatlarla nitelendirilmektedir (Polat, 2009, s. 250).

Bir gruba ait olma duygusu olan sosyal özdeşleşmenin kurumlardaki hali olan örgütsel özdeşleşme kavramının örgüt ve birey açısından fayda içerdiği düşünülmektedir. Örgüte ait olma birlikte hareket etme (Ashforth ve Mael, 1989, s. 22) olarak tanımlanan örgütsel özdeşleşmenin derinliğini; bireyin benliğindeki algısı belirlemektedir (Karabey ve İşcan, 2007, s. 231). Birey benliğinde algıladığı yüksek derecede özdeşleşme duygusu, bireyin daha çok örgütün bir parçası gibi hissetmesine, örgütün hedeflerini daha çok benimsemesine ve performansını olumlu etkileyeceğine olan inanç, günümüzde örgütsel özdeşleşme çalışmalarının asıl amacını oluşturmaktadır. Örgütle özdeşleşmeyi etkileyen pek çok unsur bulunmaktadır. Bu unsurlardan biri de etkin örgütsel iletişimdir. Etkin örgütsel iletişim ile üyenin örgütle özdeşleşmesi güçlendirilebilir. Çünkü iletişim yoluyla, bireylere örgütün değerleri, özellikleri, hedefleri aktarılır. Günümüzde örgütler bünyesinde bulunan kişilerin örgütlerini sevmelerini ve sadakat duygusuna sahip olma gibi bir takım duyguların ötesine geçmelerini beklemekte; örgütü bireysel kimlikleri ile özdeşleştirecek ölçüde benimsemelerini istemektedir. Levinson (1965) bu durumu, eskiden insanların, kendilerini isimleriyle ya da yaptıkları işle özdeşleştirirken, günümüzde çalıştıkları örgütlerle tanımladıklarını ifade ederek açıklamaya çalışır. Örgüt üyeliğini çalışanların benliklerinin önemli bir parçası haline getirmek ve onların kendilerini örgüte üye olmakla tanımlarken gurur duymalarını sağlamak, bugün içinde bulunduğumuz koşullarda, uzun vadeli başarılar kazanmada anahtar nitelikte bir role sahiptir (İşcan, 2006, s. 177).

Üniversitelerin bir üyesi olan öğrencilerin kendilerini üniversitenin bir parçası olarak hissetmesinde üniversitenin kendilerine sağladığı hizmetler ve koşulların etkisinin önemli bir etken olduğu bir gerçektir. Bu doğrultuda bu çalışmada, Pamukkale Üniversitesi öğrencilerinin üniversite yaşam kalitesi, örgütsel imaj ve özdeşleşme düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın alt amaçlarında öğrencilerin üniversite yaşam kalitesi, örgütsel imaj ve özdeşleşme düzeylerinin cinsiyet, her hangi bir topluluğa üye olma, spor yapma yapmama durumuna göre farklılaşma durumları ve üniversite imajının özdeşleşme düzeyi ve üniversite yaşam kalitesi üzerine etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Çalışma (anlık) tarama araştırmaları kapsamında gerçekleştirilmiştir. Büyüköztürk vd. (2019, s.184) göre, büyük bir topluluğun bir konu ile ilgili görüşlerinin ya da özelliklerinin belli bir zamanda var olduğu şekliyle betimlendiği araştırmalardır. Bu tür araştırmalar diğer araştırmalara göre görece daha büyük örnekleme sahip olurlar.

Evren - Örnekleme

Çalışmada, Pamukkale Üniversitesi 2016-2017 eğitim öğretim yılı bahar döneminde 16 fakülte, 12 meslek yüksekokulu ve 3 yüksekokulda öğrenim gören 55.800 öğrenci araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Örneklemin belirlenmesinde kümelere göre örnekleme tekniği kullanılmıştır. Örnekleme sunulan 2500 adet ölçekten 2100'ü geriye dönüş sağlamış ve 594 adet hatalı/eksik ölçek tespit edilmiştir. Nihai olarak 583 kadın (%37.7) ve 923 erkek (%61.3) olmak üzere toplam 1506 öğrenci araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Ölçekler yüz yüze görüşme tekniği ile uygulanmıştır. Tablo 1'de örnekleme grubuna ait betimsel veriler yer almaktadır.

Tablo 1. Örnekleme Ait Betimsel İstatistiksel Bilgiler

<i>Değişkenler</i>		<i>n</i>	<i>%</i>	
Cinsiyet	Kadın	583	38.7	
	Erkek	923	61.3	
Topluluk üyeliği	Evet	527	35	
	Hayır	979	65	
Sınıf	1.sınıf	421	28	
	2.sınıf	477	31.7	
	3. sınıf	340	22.6	
	4. sınıf	199	13.2	
	5. sınıf ve üzeri	69	4.6	
Öğretim türü	1.öğretim	1178	78.2	
	2.öğretim	328	21.8	
Spor yapma durumu	Evet	353	23.4	
	Hayır	1153	76.6	
Birimler	Mühendislik Fakültesi	139	9.2	
	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	209	13.9	
	Spor Bilimleri Fakültesi	275	18.3	
	Sağlık Bilimleri Fakültesi	82	5.4	
	Fen-Edebiyat Fakültesi	74	4.9	
	Honaz MYO	133	8.8	
	Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon YO	38	2.5	
	Turizm Fakültesi	41	2.7	
	-Fakülte	Tavas MYO	29	1.9
	-Meslek Yüksekokulu (MYO)	Eğitim Fakültesi	77	5.1
	-Yüksekokul (YO)	İlahiyat Fakültesi	25	1.7
		Diğer	90	6
		Uygulamalı Bilimler YO	165	11
		Kale MYO	28	1.9
	Bekli MYO	28	1.9	
	Acıpayam MYO	23	1.5	
	Çivril Atasay Kamer MYO	50	3.3	

Tablo 1'de görüldüğü üzere, çalışmaya, 583 kadın (%37.7) ve 923 erkek (%61.3) olmak üzere toplam 1506 öğrenci katılmıştır. Öğrencilerin %61.2'si fakültelerde (n:922), %19.3'ü meslek yüksek okullarında (n:291) ve %19.5'i ise yüksek okullarda eğitim görmektedir. Çoğunluğu (%78.2) 1. öğretimde okuyan bu öğrencilerin, %28'i birinci sınıfta, %31.7'si ikinci sınıfta, %22.6'sı üçüncü sınıfta, %13.2'si ise son sınıfta öğrenimlerini sürdürürken; %4.6'sı ise azami öğrenim sürelerini aşarak eğitimlerine devam etmektedirler. Çalışmaya en fazla katılım gösteren birim Spor Bilimleri Fakültesi (%18.3) olurken; en az katılım gösteren birim ise Acıpayam MYO (%1.5) olmuştur. Katılımcıların spor yapma yüzdelere bakıldığında ise, spor yapan öğrencilerin azınlıkta olduğu (%23.4); spor yapmayan öğrencilerinse daha fazla yüzdeye (%76.6) sahip olduğu görülmüştür. Öğrencilerin %65'inin üniversite içerisindeki topluluklara dahil olmadığı, %35'ininse topluluklarda görev aldığı tespit edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgi formlarında öğrencilerin, cinsiyet, sınıf, öğretim türü, spor yapma durumu, üniversite tercih sebebi, topluluk üyeliği, fakülte ve ikametgah bilgilerine ilişkin ifadeler yer almaktadır.

Üniversite Yaşam Kalitesi Ölçeği: Üniversite yaşam kalitesi ölçeği, öğrencilerin üniversitedeki demokratik yaşam kültürü hakkındaki görüşlerinin belirlenmesine yönelik olarak Doğanay ve Sarı (2006) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, öğretim elemanı-öğrenci iletişimi (α :.78), kimlik (α :.89), sosyal olanaklar (α :.53), kararlara katılım (α :.73), öğrenci-öğrenci iletişimi (α :.54), gelecek (α :.90) ve sınıf ortamı (α :.65) olarak toplam 7 alt boyut ve 33 maddeden oluşmaktadır. Beşli likert olarak düzenlenen ölçekte ters puanlama bulunmamaktadır. Toplam varyansın %58.81'ini açıklayan ölçeğin tamamına ait iç tutarlık kat sayısı ise .84 olarak tespit edilmiştir. Alt boyutlardan alınan ortalama puanlar yükseldikçe yaşam kalitesi de yükselmektedir.

Üniversite İmajı Ölçeği: Öğrencilerin algılarına göre üniversitenin imaj düzeyini saptamak için, Kazoleas, Kim ve Moffitt (2001) tarafından geliştirilen ve Polat (2011) tarafından uyarlanan üniversite imaj algısı ölçeği 37 maddelik beşli likert tipi bir ölçektir. Kocaeli Üniversitesi örneği olarak geliştirilen ölçeğe ait maddelerden KOÜ ifadesi çıkarılmış ve yerine PAÜ ifadesi konmuştur. Ancak, maddelerin içeriğine sadık kalınarak bu değişikliğin dışında ifadelerde herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir. Ölçek, kalite imajı (α :.91), program imajı (α :.79), spor imajı (α :.85), genel görünüm ve fiziki altyapı imajı (α :.88), sosyal ortam imajı (α :.83), eğlence imajı (α :.84) ve barınma-beslenme imajı (α :.63) olmak üzere 7 alt boyutta toplanmıştır. Toplam varyansın %67.50'sini açıklayan ölçeğin tamamına ait iç tutarlık kat sayısı ise .96 olarak tespit edilmiştir. İlgili alt boyutlara yönelik olarak öğrencilerin imaj algı düzeyleri 1.00–1.79 “oldukça düşük”, 1.80–2.59 “düşük”, 2.60–3.39 “orta”, 3.40–4.19 “yüksek”, 4.20–5.00 aralığı “oldukça yüksek” olarak değerlendirilmektedir.

Örgütsel Özdeşleşme Ölçeği: Örgütsel özdeşleşmenin belirlenmesinde Mael ve Ashforth (1992) tarafından geliştirilen Tak ve Aydemir (2004) tarafından uyarlanan ölçek, toplam 6 ifade ve tek faktörden oluşmaktadır. Toplam varyansın %59.32'sini açıklayan ölçeğin iç tutarlık kat sayısı ise .86 olarak tespit edilmiştir. Ölçekten alınan puan yükseldikçe özdeşleşme düzeyi artmaktadır.

Verilerin Analizi

Elde edilen veriler, farklılık ve ilişki analizleri ile çözümlenmiştir. Değişkenler arası farklılıkların tespiti için ilişkisiz örneklem için t-testi; ilişkilerin tespiti içinse korelasyon ve regresyon analizleri SPSS 20 programında uygulanmıştır. Korelasyon değerleri kuvvet açısından Büyüköztürk (2016, s.32) referans alınarak (.00 ila .30 arası düşük, .30 ila .70 arası orta ve .70 ila 1.00 arası yüksek düzeyde ilişki) değerlendirilmiş ve regresyon analizi sonuçlarına göre de regresyon modelleri kurulmuştur (Can, 2014, s.292).

Bulgular

Bu bölümde araştırmanın amacına uygun olarak gerçekleştirilen analizlerin bulguları yer almaktadır. Tablo 2'de öğrencilerin ölçeklerden aldıkları puan ortalamalarının cinsiyete göre karşılaştırılması yer almaktadır.

Cinsiyete göre incelenen ölçeklerde (tablo 2); örgütsel imaj ölçeği alt boyutlarından, kalite [$t_{(1504)}=5.531$; $p=.00<.05$], program [$t_{(1504)}=3.214$; $p=.00<.05$], spor [$t_{(1173.57)}=2.524$; $p=.01<.05$], genel görünüm ve altyapı [$t_{(1504)}=2.667$; $p=.00<.05$], sosyal ortam [$t_{(1504)}=4.550$; $p=.00<.05$], barınma-beslenme [$t_{(1504)}=5.853$; $p=.00<.05$] alt boyutlarında kadınlar lehine anlamlı farklılıklar görülmektedir. Eğlence imajı alt boyutunda cinsiyete göre herhangi bir anlamlı farklılık bulunamamıştır [$t_{(1504)}=1.271$; $p=.20>.05$]. Üniversite yaşam kalitesi cinsiyetler açısından ele alındığında, öğretim elemanı-öğrenci iletişimi [$t_{(1504)}=5.987$; $p=.00<.05$], kararlara katılım [$t_{(1504)}=2.653$; $p=.00<.05$], öğrenci-öğrenci iletişimi [$t_{(1504)}=3.631$; $p=.00<.05$], gelecek [$t_{(1504)}=4.947$; $p=.00<.05$] ve sınıf ortamı [$t_{(1504)}=3.116$; $p=.00<.05$] alt boyutlarında yine kadınlar lehine anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Kimlik [$t_{(1504)}=-.887$; $p=.37>.05$] ve sosyal olanak [$t_{(1504)}=1.191$; $p=.23>.05$] alt boyutlarında ise cinsiyete göre herhangi bir anlamlı farklılık bulunamamıştır. Kadınların özdeşleşme düzeyleri (19.30 ± 5.49), erkeklerden (18.06 ± 5.32) yüksek bulunarak, aralarında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir [$t_{(1504)}=4.371$; $p=.00<.05$].

Tablo 2. Ölçekten Alınan Puan Ortalamalarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

		<i>Cinsiyet</i>	<i>n</i>	\bar{X}	<i>SS</i>	<i>t</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>
Örgütsel İmaj Algısı	Kalite İmajı	Kadın	583	3.22	.84	5.531	1504	.00*
		Erkek	923	2.97	.86			
	Program İmajı	Kadın	583	2.99	.72	3.214	1504	.00*
		Erkek	923	2.87	.70			
	Spor İmajı	Kadın	583	3.00	1.12	2.524	1504	.01*
		Erkek	923	2.86	1.05			
	Genel Görünüm ve Altyapı İmajı	Kadın	583	3.08	.98	2.667	1504	.00*
		Erkek	923	2.94	.92			
	Sosyal Ortam İmajı	Kadın	583	3.05	.93	4.550	1504	.00*
		Erkek	923	2.83	.88			
	Eğlence İmajı	Kadın	583	2.79	1.21	1.271	1504	.20
		Erkek	923	2.71	1.13			
	Barınma-Beslenme İmajı	Kadın	583	3.02	.92	5.853	1504	.00*
		Erkek	923	2.74	.88			
Üniversite Yaşam Kalitesi	Öğretim Elemanı – Öğrenci İletişimi	Kadın	583	3.11	.79	5.987	1504	.00*
		Erkek	923	2.87	.76			
	Kimlik	Kadın	583	2.87	1.01	-887	1504	.37
		Erkek	923	2.92	1.00			
	Sosyal Olanak	Kadın	583	3.11	.73	1.191	1504	.23
		Erkek	923	3.07	.66			
	Kararlara Katılım	Kadın	583	3.13	.75	2.653	1504	.00*
		Erkek	923	3.02	.73			
	Öğrenci-Öğrenci İletişimi	Kadın	583	3.26	.75	3.631	1504	.00*
		Erkek	923	3.11	.75			
	Gelecek	Kadın	583	3.12	1.04	4.947	1504	.00*
		Erkek	923	2.85	1.04			
	Sınıf Ortamı	Kadın	583	3.25	.83	3.116	1504	.00*
		Erkek	923	3.11	.83			
Özdeşleşme	Kadın	583	3.21	.91	4.371	1504	.00*	
	Erkek	923	3.00	.89				

*p<.05

Tablo 3’te öğrencilerin topluluklara üye olma durumlarına göre karşılaştırılması amacıyla yapılan t-testi analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin Görüşlerinin Topluluklara Üye Olma Durumlarına Göre Karşılaştırılması

		<i>Topluluk üyeliği</i>	<i>n</i>	\bar{X}	<i>SS</i>	<i>t</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>
Örgütsel İmaj Algısı	Kalite İmajı	Evet	527	28.07	7.72	1.727	1504	.08
		Hayır	979	27.35	7.75			
	Program İmajı	Evet	527	23.60	5.84	1.484	1504	.13
		Hayır	979	23.15	5.57			
	Spor İmajı	Evet	527	9.18	3.16	3.808	1504	.00*
		Hayır	979	8.52	3.29			
	Genel Görünüm ve Altyapı İmajı	Evet	527	18.64	5.30	3.334	1170.33	.00*
		Hayır	979	17.62	5.84			
	Sosyal Ortam İmajı	Evet	527	11.80	3.73	1.040	1504	.29
		Hayır	979	11.59	3.56			
	Eğlence İmajı	Evet	527	5.55	2.31	.704	1504	.48
		Hayır	979	5.46	2.34			
	Barınma-Beslenme İmajı	Evet	527	8.71	2.62	1.757	1504	.07
		Hayır	979	8.45	2.75			
Üniversite Yaşam Kalitesi	Öğretim Elemanı – Öğrenci İletişimi	Evet	527	17.90	4.62	.518	1504	.60
		Hayır	979	17.76	4.69			
	Kimlik	Evet	527	14.00	4.92	-2.885	1504	.00*
		Hayır	979	14.79	5.09			
	Sosyal Olanak	Evet	527	15.60	3.40	1.310	1504	.19
		Hayır	979	15.36	3.49			
	Kararlara Katılım	Evet	527	18.18	4.57	-1.476	1504	.14
		Hayır	979	18.54	4.41			
	Öğrenci-Öğrenci İletişimi	Evet	527	12.59	2.94	-.963	1504	.33
		Hayır	979	12.75	3.04			
	Gelecek	Evet	527	9.19	3.17	2.784	1504	.00*
		Hayır	979	8.72	3.12			
	Sınıf Ortamı	Evet	527	12.44	3.31	-2.083	1504	.03*
		Hayır	979	12.82	3.36			
Özdeşleşme	Evet	527	18.62	5.64	.425	1021.77	.67	
	Hayır	979	18.50	5.30				

*p<.05

Öğrencilerin topluluklara üye olma durumlarına göre incelenen ölçeklerde; örgütsel imaj ölçeği alt boyutlarından, spor imajı [$t_{(1504)}=3.808$; $p=.00<.05$] ve genel görünüm ve altyapı imajının [$t_{(1504)}=3.433$; $p=.00<.05$] topluluklara üye olan kişilerde daha fazla olduğu, üye olmayanlara göre aralarında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Diğer imaj alt boyutlarında herhangi bir farklılık bulunamamıştır ($p>.05$).

Üniversite yaşam kalitesi ele alındığında, kimlik [$t_{(1504)}=-2.885$; $p=.00<.05$], gelecek [$t_{(1504)}=2.784$; $p=.00<.05$] ve sınıf ortamı [$t_{(1504)}=-2.083$; $p=.03<.05$] alt boyutlarında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Kimlik ve sınıf ortamı alt boyutlarında üye olmayan kişilerin ortalamaları daha yüksek bulunurken; gelecek alt boyutunda ise üye olanların ortalaması daha yüksek çıkmıştır. Diğer yaşam kalitesi alt boyutları ve özdeşleşme düzeylerinin topluluğa üye olmak üzerinde anlamlı bir farklılığı olmadığı görülmüştür ($p>.05$).

Tablo 4'te öğrencilerin spor yapma durumlarına göre karşılaştırılması amacıyla yapılan t-testi analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 4. Öğrencilerin Görüşlerinin Spor Yapma Durumlarına Göre Karşılaştırılması

		<i>Spor Yapma</i>	<i>n</i>	\bar{X}	<i>SS</i>	<i>t</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>
Örgütsel İmaj Algısı	Kalite İmajı	Evet	353	3.27	.81	5.250	1504	.00*
		Hayır	1153	3.00	.86			
	Program İmajı	Evet	353	3.09	.67	5.423	1504	.00*
		Hayır	1153	2.86	.71			
	Spor İmajı	Evet	353	3.30	.96	8.266	653.20	.00*
		Hayır	1153	2.80	1.09			
	Genel Görünüm ve Altyapı İmajı	Evet	353	3.25	.82	6.313	669.73	.00*
		Hayır	1153	2.91	.96			
	Sosyal Ortam İmajı	Evet	353	3.11	.89	4.759	1504	.00*
		Hayır	1153	2.85	.90			
Eğlence İmajı	Evet	353	2.95	1.14	3.847	1504	.00*	
	Hayır	1153	2.68	1.17				
Barınma-Beslenme İmajı	Evet	353	2.98	.828	3.316	642.42	.00*	
	Hayır	1153	2.80	.92				
Üniversite Yaşam Kalitesi	Öğretim Elemanı – Öğrenci İletişimi	Evet	353	3.07	.75	2.989	1504	.00*
		Hayır	1153	2.93	.78			
	Kimlik	Evet	353	2.74	.957	-3.416	1504	.00*
		Hayır	1153	2.95	1.02			
	Sosyal Olanak	Evet	353	3.18	.69	2.828	1504	.00*
		Hayır	1153	3.06	.69			
	Kararlara Katılım	Evet	353	3.10	.77	.929	1504	.35
		Hayır	1153	3.05	.74			
	Öğrenci-Öğrenci İletişimi	Evet	353	3.25	.75	2.101	1504	.03*
		Hayır	1153	3.15	.75			
Gelecek	Evet	353	3.20	1.04	4.915	1504	.00*	
	Hayır	1153	2.89	1.03				
Sınıf Ortamı	Evet	353	3.15	.87	-4.56	1504	.64	
	Hayır	1153	3.18	.82				
Özdeşleşme	Evet	353	3.16	.87	1.637	1504	.10	
	Hayır	1153	3.07	.91				

* $p<.05$

Tablo 4'te katılımcıların spor yapma durumlarına göre ölçeklerden aldıkları puanların karşılaştırma sonuçları verilmektedir. İmaj algısının tüm alt boyutlarında spor yapanlar lehine anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir ($p<.05$). Spor yapan öğrencilerin imaj algılarının spor yapmayanlardan yüksek olduğu bulunmuştur [$t_{(653.20)}=8.266$; $p=.00<.05$].

Yaşam kalitesi alt boyutlarından öğretim elemanı-öğrenci iletişimi [$t_{(1504)}=2.989$; $p=.00<.05$], sosyal olanak [$t_{(1504)}=2.828$; $p=.00<.05$], öğrenci-öğrenci iletişimi [$t_{(1504)}=2.101$; $p=.03<.05$] ve gelecek [$t_{(1504)}=4.915$; $p=.00<.05$] alt boyutlarında spor yapanların; kimlik alt boyutunda ise spor yapmayanların [$t_{(1504)}=-3.416$; $p=.00<.05$] lehine anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Spor yapmaya bağlı olarak özdeşleşme düzeyinde anlamlı bir farklılık olmadığı da gözlemlenmiştir [$t_{(1504)}=1.637$; $p=.10>.05$].

Tablo 5'te ölçekler arasındaki ilişkilerin tespit edilmesi amacıyla yapılan Pearson Korelasyon analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 5. Ölçekler Arası Korelasyon Değerleri

		İmaj1	İmaj 2	İmaj 3	İmaj 4	İmaj 5	İmaj 6	İmaj 7	YK8	YK 9	YK 10	YK 11	YK 12	YK 13	YK 14
YK8	r	.565	.503	.383	.453	.559	.357	.427	1						
	p	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*						
YK9	r	-.366	-.208	-.210	-.276	-.245	-.145	-.168	-.167	1					
	p	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*					
YK10	r	.292	.325	.265	.273	.286	.219	.231	.330	.186	1				
	p	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*				
YK11	r	.317	.369	.291	.318	.309	.295	.252	.334	.106	.484	1			
	p	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*			
YK12	r	.369	.370	.312	.323	.352	.288	.254	.424	-.022	.395	.448	1		
	p	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.401	.000*	.000*	.000*		
YK13	r	.631	.553	.467	.523	.530	.456	.475	.515	-.320	.307	.346	.391	1	
	p	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	
YK14	r	.106	.140	.110	.118	.136	.026	.157	.164	.209	.284	.302	.316	.133	1
	p	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.310	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*
ÖZ15	r	.520	.447	.306	.400	.456	.280	.334	.385	-.232	.204	.231	.278	.375	.140
	p	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*	.000*

*p<.05

İmaj 1:Kalite İmajı; İmaj 2:Program İmajı; İmaj 3:Spor İmajı; İmaj 4:Genel Görünüm ve Altyapı İmajı; İmaj 5:Sosyal Ortam İmajı; İmaj 6:Eğlence İmajı; İmaj 7:Barınma-Beslenme İmajı; YK8: Öğretim Elemanı-Öğrenci İletişimi; YK9: Kimlik; YK 10: Sosyal Olanak; YK 11: Kararlara Katılım; YK 12: Öğrenci-Öğrenci İletişimi; YK 13: Gelecek; YK 14: Sınıf Ortamı; ÖZ15:Özdeşleşme

Ölçekler arası korelasyon değerlerine bakıldığında (tablo 5), ölçeklerin tüm alt boyutlarında orta ve düşük düzeyde pozitif anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (p<.05). Ancak yalnızca, yaşam kalitesi ölçeğinden kimlik alt boyutunun, imaj algısı ölçeğinin tüm alt boyutlarıyla ve özdeşleşme ölçeğiyle aralarında düşük düzeyde negatif anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (p<.05).

Tablo 6'da öğrencilerin algıladıkları üniversite imaj algısının özdeşleşme düzeyine etkisini ölçmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 6. Üniversite İmajının Özdeşleşme Düzeyine Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız değişkenler	Bağımlı Değişken Özdeşleşme Düzeyi				
	B	Standart Hata	β	t	p
Sabit	7.468	.507		14.733	.000
Kalite İmajı	.279	.029	.399	9.526	.000
Sosyal Ortam İmajı	.256	.047	.171	5.406	.000
Spor İmajı	-.182	.051	-.110	-3.606	.000
Program İmajı	.085	.037	.089	2.308	.021
	F		154.430**		
	R ²		.292		
	d _z R ²		.290		
	**p= .01				Yöntem: Stepwise

Üniversite imajı alt boyutlarından kalite, sosyal ortam, spor ve program imajı, özdeşleşme düzeyini \cong 0%29 oranında açıklamaktadır (F=154.430, p<.01). Aşamalı regresyon analizi sonuçlarına göre; genel görünüm ve altyapı, eğlenme ve barınma-beslenme imajı alt boyutlarının özdeşleşme düzeyi üzerindeki etkisi pozitif olmasına karşın, ilgili değişkenlere ait katsayıların anlamsız olduğu görülmektedir. Üniversite imaj ölçeğinden, özdeşleşme düzeyi üzerinde en güçlü etkisi olan imaj, kalite imajı (β =.399, p<.01) olmuştur. Regresyon analizi sonuçlarına göre, özdeşleşmeyi yordayan regresyon modeli şu şekildedir:

$$\text{Özdeşleşme düzeyi} = (.279 \times \text{Kalite İmajı Ölçek Puanı}) + (.256 \times \text{Sosyal Ortam İmajı Ölçek Puanı}) + (-.182 \times \text{Spor İmajı Ölçek Puanı}) + (.085 \times \text{Program İmajı Ölçek Puanı}) + (7.468)$$

Tablo 7'de öğrencilerin üniversite yaşam kalitesinin özdeşleşme düzeyine etkisini ölçmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 7. Üniversite Yaşam Kalitesinin Özdeşleşme Düzeyine Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız değişkenler	Bağımlı Değişken Özdeşleşme Düzeyi				
	B	Standart Hata	β	t	P
Sabit	9.751	.794		12.284	.000
Öğretim Elemanı-Öğrenci İletişimi	.248	.032	.214	7.667	.000
Gelecek	.256	.050	.148	5.086	.000
Kimlik	-.184	.027	-.171	-6.741	.000
Sınıf Ortamı	.125	.041	.077	3.083	.002
Kararlara Katılım	.088	.033	.072	2.667	.008
Öğrenci-Öğrenci İletişimi	.124	.050	.069	2.470	.014
	F		72.238**		
	R ²		.224		
	dzltR ²		.221		
	p=.01				Yöntem: Stepwise

Üniversite yaşam kalitesi alt boyutlarından öğretim elemanı-öğrenci iletişimi, gelecek, kimlik, sınıf ortamı, kararlara katılım, öğrenci-öğrenci iletişimi özdeşleşme düzeyini \cong %22 oranında açıklamaktadır (F=72.238, p<.01). Aşamalı regresyon analizi sonuçlarına göre; sosyal olanak alt boyutunun özdeşleşme düzeyi üzerindeki etkisi pozitif olmasına karşın, ilgili değişkene ait katsayının anlamsız olduğu görülmüştür. Üniversite yaşam kalitesinin özdeşleşme düzeyi üzerinde en güçlü etkisi, öğretim elemanı-öğrenci iletişimi (β =.214, p<.01) alt boyutunda görülmektedir. Regresyon analizi sonuçlarına göre, özdeşleşmeyi yordayan regresyon modeli şu şekildedir:

Özdeşleşme düzeyi = (.248 x Öğretim Elemanı-Öğrenci İletişimi Ölçek Puanı) + (.256 x Gelecek Ölçek Puanı) + (-.184 x Kimlik Ölçek Puanı) + (.125 x Sınıf Ortamı Ölçek Puanı) + (.088 x Kararlara Katılım Ölçek Puanı) + (.124 x Öğrenci-Öğrenci İletişimi Ölçek Puanı) + (9.751)

Tablo 8'de öğrencilerin üniversite yaşam kalitesinin, algıladıkları üniversite kalite imajına etkisini ölçmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 8. Kalite İmajına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız değişkenler	Bağımlı Değişken Kalite İmajı				
	B	Standart Hata	β	t	P
Sabit	10.318	.883		11.691	.000
Gelecek	.851	.057	.346	14.964	.000
Öğretim Elemanı-Öğrenci İletişimi	.462	.037	.278	12.649	.000
Kimlik	-.354	.031	-.231	-11.476	.000
Sosyal Olanak	.194	.049	.087	3.964	.000
Kararlara Katılım	.114	.038	.066	2.986	.003
Öğrenci-Öğrenci İletişimi	.121	.056	.047	2.170	.030
	F		274.234**		
	R ²		.523		
	dzltR ²		.521		
	**p=.01				Yöntem: Stepwise

Kalite imaj algısına ilişkin kurulan regresyon analiz modelinde; üniversite yaşam kalitesi alt boyutlarından gelecek, öğretim elemanı-öğrenci iletişimi, kimlik, sosyal olanak, kararlara katılım, öğrenci-öğrenci iletişimi alt boyutları öğrencilerin kalite imaj algısını \cong %52 oranında açıklamaktadır (F=274.234, p<.01). Aşamalı regresyon analizi sonuçlarına göre; sınıf ortamı alt boyutunun kalite imaj algısı üzerindeki etkisi pozitif olmasına karşın, ilgili değişkene ait katsayının anlamsız olduğu görülmektedir. Üniversite yaşam kalitesinin kalite imaj algısı üzerinde en güçlü etkisi, öğretim elemanı-öğrenci iletişimi (β =.346, p<.01) alt boyutunda görülmektedir. Regresyon analizi sonuçlarına göre, kalite imajını yordayan regresyon modeli şu şekildedir:

Kalite imajı = (.851 x Gelecek Ölçek Puanı) + (.462 x Öğretim Elemanı-Öğrenci İletişimi Ölçek Puanı) + (-.354 x Kimlik Ölçek Puanı) + (.194 x Sosyal Olanak Ölçek Puanı) + (.114 x Kararlara Katılım Ölçek Puanı) + (.121 x Öğrenci-Öğrenci İletişimi Ölçek Puanı) + (10.318)

Tablo 9'da öğrencilerin üniversite yaşam kalitesinin, algıladıkları üniversite program imajına etkisini ölçmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 9. Program İmajına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız değişkenler	Bağımlı Değişken Program İmajı				
	B	Standart Hata	β	t	P
Sabit	8.411	.722		11.652	.000
Gelecek	.555	.046	.308	11.939	.000
Öğretim Elemanı-Öğrenci İletişimi	.281	.030	.232	9.422	.000
Kararlara Katılım	.162	.031	.128	5.199	.000
Kimlik	-.111	.025	-.099	-4.422	.000
Sosyal Olanak	.145	.040	.088	3.616	.000
Öğrenci-Öğrenci İletişimi	.107	.046	.057	2.336	.020
	F		169.743**		
	R ²		.405		
	dzltR ²		.402		
	**p= .01				Yöntem: Stepwise

Program imaj algısına ilişkin kurulan regresyon analiz modelinde; üniversite yaşam kalitesi alt boyutlarından gelecek, öğretim elemanı-öğrenci iletişimi, kararlara katılım, kimlik, sosyal olanak, öğrenci-öğrenci iletişimi alt boyutları öğrencilerin program imaj algısını \cong %40 oranında açıklamaktadır (F=169.743, p<.01). Aşamalı regresyon analizi sonuçlarına göre; sınıf ortamı alt boyutunun program imaj algısı üzerindeki etkisi pozitif olmasına karşın, ilgili değişkene ait katsayının anlamsız olduğu görölmektedir. Üniversite yaşam kalitesinin program imaj algısı üzerinde en güçlü etkisi, gelecek (β =.308, p<.01) alt boyutunda görölmektedir. Regresyon analizi sonuçlarına göre, program imajını yordayan regresyon modeli şu şekildedir:

Program imajı = (.555 x Gelecek Ölçek Puanı) + (.281 x Öğretim Elemanı-Öğrenci İletişimi Ölçek Puanı) + (.162 x Kararlara Katılım Ölçek Puanı) + (-.111 x Kimlik Ölçek Puanı) + (.145 x Sosyal Olanak Ölçek Puanı) + (.107 x Öğrenci-Öğrenci İletişimi Ölçek Puanı) + (8.411)

Tablo 10'da öğrencilerin üniversite yaşam kalitesinin, algıladıkları üniversite spor imajına etkisini ölçmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 10. Spor İmajına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız değişkenler	Bağımlı Değişken Spor İmajı				
	B	Standart Hata	β	t	P
Sabit	2.298	.457		5.025	.000
Gelecek	.282	.029	.272	9.558	.000
Öğretim Elemanı – Öğrenci İletişimi	.092	.019	.131	4.845	.000
Kararlara Katılım	.067	.020	.091	3.374	.001
Kimlik	-.081	.016	-.126	-5.100	.000
Sosyal Olanak	.084	.025	.089	3.311	.001
Öğrenci-Öğrenci İletişimi	.077	.029	.071	2.657	.008
	F		95.363**		
	R ²		.276		
	dzltR ²		.273		
	**p= .01				Yöntem: Stepwise

Spor imaj algısına ilişkin kurulan regresyon analiz modelinde; üniversite yaşam kalitesi alt boyutlarından gelecek, öğretim elemanı-öğrenci iletişimi, kararlara katılım, kimlik, sosyal olanak, öğrenci-öğrenci iletişimi alt boyutları öğrencilerin spor imaj algısını \cong %28 oranında açıklamaktadır (F=95.363, p<.01). Aşamalı regresyon analizi sonuçlarına göre; sınıf ortamı alt boyutunun spor imaj algısı üzerindeki etkisi pozitif olmasına karşın, ilgili değişkene ait katsayının anlamsız olduğu görölmektedir. Üniversite yaşam kalitesinin spor imaj algısı üzerinde en güçlü etkisi, gelecek (β =.272, p<.01) alt boyutunda görölmektedir. Regresyon analizi sonuçlarına göre, spor imajını yordayan regresyon modeli şu şekildedir:

Spor imajı = (.282 x Gelecek Ölçek Puanı) + (.092 x Öğretim Elemanı-Öğrenci İletişimi Ölçek Puanı) + (.067 x Kararlara Katılım Ölçek Puanı) + (-.081 x Kimlik Ölçek Puanı) + (.084 x Sosyal Olanak Ölçek Puanı) + (.077 x Öğrenci-Öğrenci İletişimi Ölçek Puanı) + (2.298)

Tablo 11’de öğrencilerin üniversite yaşam kalitesinin, algıladıkları üniversite genel görünüm ve alt yapı imajına etkisini ölçmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 11. Genel Görünüm ve Alt Yapı İmajına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız değişkenler	Bağımlı Değişken Genel Görünüm ve Alt Yapı İmajı				
	B	Standart Hata	β	t	P
Sabit	6.655	.730		9.113	.000
Gelecek	.524	.048	.291	10.937	.000
Öğretim Elemanı-Öğrenci İletişimi	.246	.030	.202	8.096	.000
Kimlik	-.201	.026	-.179	-7.662	.000
Kararlara Katılım	.159	.031	.125	5.057	.000
Sosyal Olanak	.147	.041	.089	3.561	.000
	F		166.501**		
	R ²		.357		
	d _z ltR ²		.355		
	**p= .01				Yöntem: Stepwise

Genel görünüm ve alt yapı imaj algısına ilişkin kurulan regresyon analiz modelinde; üniversite yaşam kalitesi alt boyutlarından gelecek, öğretim elemanı-öğrenci iletişimi, kimlik, kararlara katılım, sosyal olanak alt boyutları öğrencilerin genel görünüm ve alt yapı imaj algısını \cong %36 oranında açıklamaktadır (F=166.501, p<.01). Aşamalı regresyon analizi sonuçlarına göre; sınıf ortamı ve öğrenci-öğrenci iletişimi alt boyutlarının genel görünüm ve alt yapı imaj algısı üzerindeki etkisi pozitif olmasına karşın, ilgili değişkenlere ait katsayıların anlamsız olduğu görülmektedir. Üniversite yaşam kalitesinin genel görünüm ve alt yapı imaj algısı üzerinde en güçlü etkisi, gelecek (β =.291, p<.01) alt boyutunda görülmektedir. Regresyon analizi sonuçlarına göre, genel görünüm ve alt yapı imajını yordayan regresyon modeli şu şekildedir:

Genel görünüm ve alt yapı imajı = (.524 x Gelecek Ölçek Puanı) + (.246 x Öğretim Elemanı-Öğrenci İletişimi Ölçek Puanı) + (-.201 x Kimlik Ölçek Puanı) + (.159 x Kararlara Katılım Ölçek Puanı) + (-.147 x Sosyal Olanak Ölçek Puanı) + (6.655)

Tablo 12’de öğrencilerin üniversite yaşam kalitesinin, algıladıkları üniversite sosyal ortam imajına etkisini ölçmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 12. Sosyal Ortam İmajına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız değişkenler	Bağımlı Değişken Sosyal Ortam İmajı				
	B	Standart Hata	β	t	P
Sabit	2.852	.458		6.222	.000
Öğretim Elemanı-Öğrenci İletişimi	.267	.019	.344	14.056	.000
Gelecek	.286	.030	.249	9.699	.000
Kimlik	-.091	.016	-.127	-5.693	.000
Kararlara Katılım	.054	.020	.067	2.725	.007
Sosyal Olanak	.071	.025	.067	2.775	.006
Öğrenci-Öğrenci İletişimi	.060	.029	.050	2.067	.039
	F		175.168**		
	R ²		.412		
	d _z ltR ²		.410		
	**p= .01				Yöntem: Stepwise

Sosyal ortam imaj algısına ilişkin kurulan regresyon analiz modelinde; üniversite yaşam kalitesi alt boyutlarından öğretim elemanı-öğrenci iletişimi, gelecek, kimlik, kararlara katılım, sosyal olanak, öğrenci-öğrenci iletişimi alt boyutları öğrencilerin sosyal ortam imaj algısını \cong %41 oranında açıklamaktadır (F=175.168, p<.01). Aşamalı regresyon analizi sonuçlarına göre; sınıf ortamı alt boyutunun sınıf ortamı imaj algısı üzerindeki etkisi pozitif olmasına karşın, ilgili değişkene ait katsayısının anlamsız olduğu görülmektedir. Üniversite yaşam kalitesinin sosyal ortam imajı algısı üzerinde en güçlü etkisi, öğretim elemanı-öğrenci iletişimi (β =.344, p<.01) alt boyutunda görülmektedir. Regresyon analizi sonuçlarına göre, sosyal ortam imajını yordayan regresyon modeli şu şekildedir:

Sosyal ortam imajı = (.267 x Öğretim Elemanı-Öğrenci İletişimi Ölçek Puanı) + (.286 x Gelecek Ölçek Puanı) + (-.091 x Kimlik Ölçek Puanı) + (.054 x Kararlara Katılım Ölçek Puanı) + (.071 x Sosyal Olanak Ölçek Puanı) + (.060 x Öğrenci-Öğrenci İletişimi Ölçek Puanı) + (2.852)

Tablo 13'te öğrencilerin üniversite yaşam kalitesinin, algıladıkları üniversite eğlence imajına etkisini ölçmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 13. Eğlence İmajına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız değişkenler	Bağımlı Değişken Eğlence İmajı				
	B	Standart Hata	β	t	p
Sabit	1.054	.299		3.528	.000
Gelecek	.242	.020	.327	12.121	.000
Kararlara Katılım	.071	.014	.137	5.233	.000
Öğretim Elemanı-Öğrenci İletişimi	.063	.014	.126	4.638	.000
Sınıf Ortamı	-.073	.017	-.104	-4.345	.000
Öğrenci-Öğrenci İletişimi	.060	.021	.078	2.854	.004
F			102.312**		
R ²			.254		
düzelt R ²			.252		
**p= .01					Yöntem: Stepwise

Eğlence imaj algısına ilişkin kurulan regresyon analiz modelinde; üniversite yaşam kalitesi alt boyutlarından gelecek, kararlara katılım, öğretim elemanı-öğrenci iletişimi, sınıf ortamı, öğrenci-öğrenci iletişimi alt boyutları öğrencilerin eğlence imaj algısını \cong %25 oranında açıklamaktadır (F=102.312, p<.01). Aşamalı regresyon analizi sonuçlarına göre; sosyal olanak ve kimlik alt boyutlarının eğlence imaj algısı üzerindeki etkisi pozitif olmasına karşın, ilgili değişkenlere ait katsayıların anlamsız olduğu görülmektedir. Üniversite yaşam kalitesinin eğlence imajı algısı üzerinde en güçlü etkisi, gelecek (β =.327, p<.01) alt boyutunda görülmektedir. Regresyon analizi sonuçlarına göre, eğlence imajını yordayan regresyon modeli şu şekildedir:

Eğlence imajı = (.242 x Gelecek Ölçek Puanı) + (.071 x Kararlara Katılım Ölçek Puanı) + (.063 x Öğretim Elemanı-Öğrenci İletişimi Ölçek Puanı) + (-.073 x Sınıf Ortamı Ölçek Puanı) + (.060 x Öğrenci-Öğrenci İletişimi Ölçek Puanı) + (1.054)

Tablo 14'te öğrencilerin üniversite yaşam kalitesinin, algıladıkları üniversite barınma-beslenme imajına etkisini ölçmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 14. Barınma-Beslenme İmajına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız değişkenler	Bağımlı Değişken Barınma-Beslenme İmajı				
	B	Standart Hata	β	t	p
Sabit	2.701	.307		8.806	.000
Gelecek	.294	.022	.342	13.313	.000
Öğretim Elemanı-Öğrenci İletişimi	.139	.015	.240	9.295	.000
Sınıf Ortamı	.059	.018	.072	3.237	.001
F			190.688**		
R ²			.276		
düzelt R ²			.274		
**p= .01					Yöntem: Stepwise

Barınma-beslenme imaj algısına ilişkin kurulan regresyon analiz modelinde; üniversite yaşam kalitesi alt boyutlarından gelecek, öğretim elemanı-öğrenci iletişimi, sınıf ortamı alt boyutları öğrencilerin barınma-beslenme imaj algısını \cong %28 oranında açıklamaktadır (F=190.688, p<.01). Aşamalı regresyon analizi sonuçlarına göre; sosyal olanak, öğrenci-öğrenci iletişimi, kararlara katılım ve kimlik alt boyutlarının barınma-beslenme imaj algısı üzerindeki etkisi pozitif olmasına karşın, ilgili değişkenlere ait katsayıların anlamsız olduğu görülmektedir. Üniversite yaşam kalitesinin barınma-beslenme imajı algısı üzerinde en güçlü etkisi, gelecek (β =.342, p<.01) alt boyutunda görülmektedir. Regresyon analizi sonuçlarına göre, barınma-beslenme imajını yordayan regresyon modeli şu şekildedir:

Barınma-Beslenme imajı = (.294 x Gelecek Ölçek Puanı) + (.139 x Öğretim Elemanı-Öğrenci İletişimi Ölçek Puanı) + (.059 x Sınıf Ortamı Ölçek Puanı) + (2.701)

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Pamukkale Üniversitesi öğrencilerinin yaşam kalitesi, örgütsel imaj ve özdeşleşme düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi amacıyla yapılan bu çalışmanın bulgularına göre cinsiyet açısından değerlendirildiğinde örgütsel imaj ölçeğinin kalite, program, spor, genel görünüm ve altyapı, sosyal ortam, barınma-beslenme alt boyutlarında kadınların imaj algılarının erkeklere oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Karacabey vd., (2016, s.459) çalışmasında ise örgütsel imaja ilişkin algıların cinsiyete dayalı olarak farklılaşmadığı görülmüştür. Yine Cerit (2006, s.343) ise eğitim fakültesi öğrencileri ile yaptığı çalışmada öğrencilerin üniversite ile ilgili imaj algılarında, cinsiyetin bir fark oluşturmadığını tespit etmiştir. Dolayısıyla bu çalışmalarda bu araştırmanın aksine cinsiyetin örgütsel imajı etkilemediği ifade edilebilir.

Cinsiyetler açısından üniversite yaşam kalitesi ele alındığında ise öğretim elemanı-öğrenci iletişimi, kararlara katılım, öğrenci-öğrenci iletişimi, gelecek ve sınıf ortamı alt boyutlarında yine kadınların yaşam kalitesi düzeylerinin erkeklere oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Pekel (2016, s.41) spor yöneticiliği bölümünde öğrenim gören öğrenciler üzerinde yapmış olduğu çalışmada katılımcıların cinsiyetlere göre üniversite yaşam kalitelerini incelemiş ve sosyal olanaklar, kararlara katılım, öğrenci-öğrenci iletişimi, gelecek ve sınıf ortamı boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit etmemesine rağmen, öğretim elemanı-öğrenci iletişimi alt boyutunda erkek öğrenciler ve kimlik boyutunda ise kız öğrenciler yönünden istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar görüldüğünü tespit etmiştir. Yani bu çalışmada kız öğrencilerin öğretim elemanı-öğrenci iletişiminin erkeklere oranla daha iyi olmasına rağmen Pekel (2016, s.41) çalışmasında erkek öğrencilerin kız öğrencilere nazaran öğretim elemanı-öğrenci iletişiminin daha iyi olduğunu belirtmektedir. Eriş ve Anıl (2015, s.10) çalışmalarında öğrencilerin üniversite yaşam kalitesi ortalamaları arasında cinsiyete göre anlamlı bir fark olduğu, kızların erkeklere göre üniversite yaşam kalitesini daha olumlu buldukları belirtilmektedir. Sarı, Ötünç ve Erceylan, (2007, s.313) farklı şekilde, öğrenci-öğrenci iletişiminin cinsiyetler açısından anlamlı farklılık oluşturmadığını tespit etmiştir. Ancak araştırmada kız ve erkek öğrencilerin ortalamaları arasında genel olarak ciddi farklar bulunmadığı, alanyazına ve çalışmamızla paralel şekilde de okul yaşam kalitesi algısının kız öğrenciler lehine olduğu belirtilmektedir (Majeed, Fraser ve Aldridge, 2002, s.203).

Bu çalışmada aynı zamanda cinsiyetler açısından üniversite öğrencilerinin özdeşleşme düzeylerine bakıldığında kadınların erkeklere oranla daha yüksek özdeşleşme düzeylerinin olduğu tespit edilmiştir. Özdeşleşmenin örgütsel bağlılık üzerinde olumlu yönde etki yaptığı (Hunt ve Morgan, 1994, s.1571; Becker, 1992, s.232; Sökmen ve Şimşek, 2016, s.606) düşünüldüğünde kadınların erkeklere oranla üniversitelerine bağlılıklarının daha güçlü olduğu ifade edilebilir. Diğer yönden üniversite öğrencilerinin özdeşleşme düzeylerinin aşırı artışının stresle başa çıkmayı ve genel ruh sağlığını olumsuz etkilediği belirtilmektedir (İkiz ve Totan, 2012, s.65). Çalışmadaki ortalama değerlerden öğrencilerin aşırı özdeşleşme düzeyleri sahip olmadıkları anlaşılmakta ve kadınların erkeklere oranla psikolojik olarak daha fazla üniversiteye uyum sağladıkları söylenebilmektedir.

Üniversitelerde gençlerin sosyalizasyon sürecinde etkili olan oluşumların başında gelen öğrenci kulüpleri/topluluklarının, öğrencilerin ders dışındaki zamanlarını kampüs içerisinde pozitif olarak kullanabilmelerindeki önemi yadsınamaz. Üniversite öğrencilerinin bir kısmının kulüpleri/topluluklara üye olarak rekreasyon etkinliklerini düzenlediği, bir kısmının da sadece pasif olarak bu etkinliklere katılım sağladığı düşünüldüğünde, her üniversite yönetiminin öğrenci kulüplerini/topluluklarını desteklediği ve bu tür oluşumların öğrenci ve üniversite yönetimi arasında güzel bir köprü kurduğu söylenebilir (Kılıç ve Şener, 2013, s.223-224). Araştırmada üniversitede topluluklara üye olan öğrencilerin örgütsel imaj ölçeği alt boyutlarından, spor imajı, genel görünüm ve altyapı imajının topluluklara üye olmayanlara göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu durum özellikle üniversite topluluklarının üniversite içinde yer alan alt yapı ve tesisleri kullanarak gerçekleştirdikleri rekreatif ve sportif faaliyetler ile açıklanabilir. Öğrenci topluluklarına üye olan birçok öğrenci özellikle sportif ve rekreatif amaçlı etkinliklerden daha çok haberdar olarak bu etkinliklere hem aktif hem de pasif bir şekilde katılabilmektedir. Yine bu çalışmada kimlik, gelecek ve sınıf ortamı alt boyutlarının dışında üniversite yaşam kalitesi ve özdeşleşme düzeylerinde topluluğa üye olmanın etkisi olmadığı görülmüştür. Kekeç Morkoç ve Erdönmez (2018, s.520) araştırma sonuçlarına benzer şekilde topluluğa üye olma ve üniversite yaşam kalitesi boyutları arasında anlamlı farklılık bulamamışlardır. Herhangi bir topluluğa üye olan öğrenci ile olmayan öğrenci arasında üniversite yaşam kalitesi ile ilgili memnuniyet veya algı farklılığı bu araştırmada olduğu gibi ortaya konulamamıştır. Fakat Eriş ve Anıl (2015, s.11) öğrenci topluluğuna üye olan öğrencilerin, olmayanlara göre, üniversite yaşam kalitesinin daha olumlu olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu durumu herhangi bir öğrenci topluluğuna üye olan öğrencilerin, daha

fazla öğrenci ile iletişime geçmesi ve daha fazla sosyalleşebilmesi ile açıkladıkları görülmektedir. Üniversitelerin öğrencilerin beklentilerine cevap verebilmesi ve öğrencilerin yaşam kalitelerinin artırılmasına çaba harcaması gerekmektedir. Çünkü yaşam kalitesinin artırılması ile verim, kalite ve memnuniyet düzeyi doğru oranda artacaktır (Kekeç Morkoç ve Erdönmez, 2018, s.530). Dolayısıyla araştırma sonuçları göstermektedir ki; Pamukkale Üniversitesi'nin üniversite topluluklarını daha fazla desteklemesi, öğretim elemanları aracılığıyla topluluklara üyeliklerin öneminin daha fazla vurgulanması, öğrencilerin eğitim gördükleri alanlar dışında farklı alanlarla ilgili topluluklara üyeliğinin özendirilmesi ve Sağlık Kültür ve Spor Daire Başkanlığı vasıtasıyla topluluklara da öğrencilere erişimde daha hızlı ve kolay iletişim olanaklarını sağlaması gerektiği belirtilebilir.

Spor yapan öğrencilerin imaj algılarının yaşam kalitesi alt boyutlarından öğretim elemanı-öğrenci iletişimi, sosyal olanak, öğrenci-öğrenci iletişimi ve gelecek alt boyutlarında spor yapmayanlardan yüksek olduğu bulunmuştur. Sadece kimlik alt boyutunda spor yapmayanların spor yapanlara göre daha yüksek yaşam kalitesi algısına sahip oldukları görülmüştür. Sirgy, Grzeskowiak ve Rahtz (2007, s.349) çalışmalarında öğrencilerin üniversitedeki spor ve rekreatif aktivitelerine katılım düzeylerinin yaşam kalitesi algısıyla olumlu bir ilişkisi olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Yaran vd., (2017, s.73) çalışmalarında spor yapan üniversite öğrencilerin spor yapmayan üniversite öğrencilerine göre yaşam kalitesinin daha iyi bulunduğu görülmüş ve üniversite öğrencilerinde sporun teşvik edilmesinin gelecekte oluşturacakları yaşam tarzı için önemli olduğu belirtilmiştir. Araştırma sonuçları da dikkate alındığında hem öğrenci-öğrenci hem de öğretim elemanı-öğrenci iletişimde ve sosyal olanak alt boyutlarında spor yapan öğrencilerin daha yüksek skorlara sahip olması özellikle sosyalleşme anlamında da sporun üniversite öğrencileri üzerinde etkisini göstermektedir.

Üniversite imaj ölçeğinden, özdeşleme düzeyi üzerinde en güçlü etkisi olan imaj, kalite imajı ($\beta=.419$, $p<.01$) olmuştur. Üniversitenin katılımcılar tarafından kalitesi yüksek bir kurum olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu durumun da öğrencilerin üniversite ile özdeşleşme düzeylerini olumlu yönde etkilediği ifade edilebilir. Argon ve İsmetoğlu (2016, s.241) eğitim kurumlarının öğrencilerini destekleyici tutum ve davranış içerisinde olması ile okula devam, ders içi ve dışı aktivitelere aktif katılımın, öğrencinin kendisini toplumun saygın bir üyesi olma inancını pekiştirmesine katkı sağlayacağını belirtmektedir. Araştırmada görüldüğü üzere üniversite öğrencilerinin algıladıkları üniversite imajı üniversite özdeşleşme düzeyini olumlu yönde etkilemiştir. Dukerich, Golden ve Shortell de (2002, s.512), iş görenler açısından baktıkları çalışmalarında olumlu imaj algısına sahip iş görenlerin çalıştıkları örgüte karşı daha fazla örgütsel özdeşleşme hissettiklerini ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla araştırma sonuçlarını destekler nitelikte, öğrencilerin üniversiteye karşı algıladıkları imajı olumlu yönde etkilemenin öğrencilerin üniversiteye özdeşleşmelerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Üniversite yaşam kalitesinin özdeşleme düzeyi üzerinde en güçlü etkisi, öğretim elemanı-öğrenci iletişimi ($\beta=.248$, $p<.01$) alt boyutunda görülmektedir. Yine üniversite yaşam kalitesinin kalite imaj algısı üzerinde en güçlü etkisi, öğretim elemanı-öğrenci iletişimi ($\beta=.308$, $p<.01$) alt boyutunda görüldüğü ortaya çıkmıştır. Araştırma sonuçlarında görüldüğü gibi öğretim elemanı-öğrenci iletişimi eğitimde verimlilikten bahsedilmesi ve üniversitenin dışardan nasıl bir imaja sahip olduğunun açıklanması bakımından önemli bir konudur. Çünkü öğrencilerin öğretim elemanlarından memnuniyeti, eğitim hedeflerinin öğrenciler tarafından kabul edilmesi, okul uygulamalarının öğrencilerce algılanması gibi konularda önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Çokluk Bökeoğlu ve Yılmaz, 2007, s.188). Dolayısıyla öğretim elemanlarının aslında öğrenciler için birer rol model olarak da görev ve sorumlulukları olduğu düşünüldüğünde bu araştırmada da öğretim elemanı-öğrenci iletişiminin öğrencilerin özdeşleşme düzeylerini en güçlü etkileyen alt boyut olarak çıkmasında etkili olduğu belirtilebilir.

Araştırma sonuçlarına göre ilişkin kurulan regresyon analiz modelinde; üniversite yaşam kalitesinin program imajı, spor imaj algısı, genel görünüm, eğlence ve barınma ve beslenme üzerinde en güçlü etkisi gelecek alt boyutunda olduğu ortaya çıkmıştır. Özellikle gelecek alt boyutu üzerinde güçlü etkisi olduğu düşünüldüğünde öğretim elemanlarının öğrencilerini vizyoner bakış açısı ile geleceğe hazırlamalarının gerekliliğinden söz edilebilir. Örneğin akademik hedefleri olan başarılı bir öğrenci bu doğrultuda yönlendirilebilir. Sevilmiş ve Şirin (2016, s.39) üniversite öğrencilerinin akademik güdülenme ve akademik öz yeterlik konularını içeren öğretim elemanlarına yönelik bilgilendirici toplantılar ve seminer çalışmaları düzenlenmesinin yararlı olabileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca üniversite yaşam kalitesinin sosyal ortam imajı üzerinde en güçlü etkisi, öğretim elemanı-öğrenci iletişimi alt boyutunda olduğu görülmüştür. Bu da öğretim elemanları ile öğrenci iletişiminin üniversite yaşam kalitesinin belirleyici unsurlarından olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin fakülte ve bölümlerle bütünleşme sürecinde öğrenci- öğretim elemanı arasındaki

iletişimin, öğrencilerin bölümlerinin vizyon, misyon ve eğitim hedefleri konusundaki algılarını değiştirdiği belirtilmektedir (Çerik ve Erkmén, 2006, s.19). Özellikle örgütün kültürüyle ilişkili olan öğrenci-öğrenci ve öğretim elemanı-öğrenci iletişiminin imaj için önemli bir unsur olduğu görülmektedir.

Üniversitelerde eğitim gören öğrenciler ülkelerinin geleceğini şekillendirecek olan bireylerdir. Üniversite öğrencilerinin üniversite eğitimleri boyunca üniversite içerisinde yaşayacakları deneyimler, tecrübeler, alacakları eğitim vb. olanaklar kendilerini gerçekleştirebilmelerine ve gelişimlerine katkı sağlayacaktır. Aynı zamanda bu durum üniversite öğrencilerinin eğitim gördükleri üniversiteler için de algıladıkları imajı, üniversite yaşam kalitesi ve özdeşleşme düzeylerinin de belirleyicisi olmaktadır. Sonuç olarak, bu çalışmada da yaşam kalitesi, üniversite imajını ve özdeşleşme düzeyini etkilerken; imaj algısının ayrıca özdeşleşme düzeyinde de etkisi olduğu ve PAÜ yaşam kalitesinin öğrencilerin üniversite imajını algılama biçimlerini ve özdeşleşme düzeylerini pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Bu noktada üniversitelerin üniversite öğrencilerine odaklı projeler ve faaliyetler gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Özellikle sosyal ve sportif imkânların artırılması, eğitim ve öğretimden memnuniyet duyulması, öğrenciler arasında kaynaşmanın artırılması ve öğretim elemanları ile öğrenci etkileşiminin güçlü olması üniversitelerin yaşam kalitesi için önemli olduğu ifade edilebilir. Üniversite öğrencilerinin üniversitelere karşı güçlü imaj algılarına sahip olmalarının da üniversite ile özdeşleşme düzeylerine olumlu etki yaptığı söylenebilir. Bu araştırma sonuçlarına göre bundan sonra yapılacak araştırmaların farklı üniversiteleri kapsayacak şekilde örneklem grubu genişletilerek yapılması ve farklı değişkenlerin karşılaştırılması ya da ilişkilendirilmesinin yapılması önerilebilir. Böylece sonuçların tek bir üniversite değil birden fazla üniversite ile genellenebilirliği artırılabilir.

Etik Beyan

“Pamukkale Üniversitesi Öğrencilerinin Yaşam Kalitesi, Örgütsel İmaj ve Özdeşleşme Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Not

Bu çalışma 15-18 Kasım 2017 tarihleri arasında Antalya’da düzenlenen 15. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi’nde sözel bildiri olarak sunulmuş ve ilgili kongrenin özet kitabında yayınlanmıştır.

Kaynakça

- Ashforth, B. E. ve Mael, F. (1989). Social identity theory and the organization. *The Academy of Management Review*, 14(1), 20-39.
- Becker, T. E. (1992). Foci and bases of commitment: Are they distinctions worth making?, *Academy of Management Journal*, 35-1, 232-244.
- Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (22. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2019). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* (26. Baskı) Ankara: Pegem Akademi.
- Can, A. (2014). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Cerit, Y. (2006). Eğitim fakültesi öğrencilerinin üniversitenin örgütsel imaj düzeyine ilişkin algıları, kuram ve uygulamada eğitim yönetimi. *Educational Administration: Theory and Practice*, 47, 343-365.
- Çatı, K., İstar, E., ve Özcan, H. (2016). Üniversite tercihlerine etki eden faktörlerin incelenmesi: Türkiye genelinde bir alan araştırması. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 6(2), 163-177.
- Çerik Ş. ve Erkmén T. (2006). Kurum imajını etkileyen faktörlerin algılanması ve bu algılamaların beklentilerle karşılaştırılması: Üniversite öğrencilerine yönelik bir araştırma. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, 6. 1-22.
- Çokluk Bökeoğlu, Ö. ve Yılmaz, K. (2007). Üniversite öğrencilerinin fakülte yaşamının niteliğine ilişkin görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 40(2), 179-204.
- Doğanay, A. ve Sarı M. (2006). Öğrencilerin üniversitedeki yaşam kalitesine ilişkin algılarının demokratik yaşam kültürü çerçevesinde değerlendirilmesi (Çukurova üniversitesi örneği). *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(16), 107-128.
- Dukerich, J. M., Golden, B. R. ve Shortell, S. M. (2002). Beauty is in the eye of the beholder: the impact of organisational identification, identity, and image on the cooperative behaviors of physicians. *Administrative Science Quarterly*, 47, 507-533.
- Dutton, J. ve Dukerich, J. (1991). Keeping an eye on the mirror: image and identity in organizational adaptation. *Academy of Management Review*, 34, 517-54.
- Eriş, H. M. ve Anıl, D. (2015). Üniversite öğrencilerinin yaşam kalitesi düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, DOI:10.16986/HUJE.2015014183, 1-14.

- Hunt, S. D. ve Morgan R. M. (1994). Organizational commitment: one of many commitment or key mediating construct, *Academy of Management Journal*, 37(6), 1568-1587.
- İkiz, E. ve Totan, T. (2012) Üniversite öğrencilerinde öz-duyarlık ve duygusal zekânın incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 51-71.
- İşcan, Ö. F. (2006). Dönüştürücü/etkileşimci liderlik algısı ve örgütsel özdeşleşme ilişkisinde bireysel farklılıkların rolü. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11, 160-177.
- Karabey, C. N. ve İşcan, Ö. F. (2007). Örgütsel özdeşleşme, örgütsel imaj ve örgütsel vatandaşlık davranışı ilişkisi: bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), 231-241.
- Karacabey, M. F., Özdere M. ve Bozkuş, K. (2016). Üniversite öğrencilerinin örgütsel imaj algıları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(33), 459-473.
- Kazoleas, D., Kim Y. ve Moffitt, M. A. (2001). Institutional image: A Case Study. *Corporate Communications*, 6(4), 205-216.
- Kekeç Mokaç, D. ve Erdönmez, C. (2018). Yükseköğretim öğrencilerinin yaşam kalitesine yönelik algıları: Çanakkale onsekiz mart üniversitesi örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(32), 509-532.
- Kılıç, M. ve Şener, G. (2013) Üniversite öğrencilerinin rekreasyon etkinliklerine katılımlarındaki sosyolojik etkenler ve yapısal kısıtlamalar. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3(3), 220-227, DOI: 10.5961/jhes.2013.08.
- Levinson, H. (1965), Reciprocation: The relationship between man and organization, *Administrative Science Quarterly*, 9-4.
- Mael, F. A. ve Ashforth, B. E. (1992). Alumni and their alma mater: a partial test of the reformulated model of organizational identification. *Journal of Organizational Behaviour*, 13(2), 103-123.
- Majeed, A., Fraser, B. J. ve Aldridge, J. M. (2002). Learning environment and its association with students satisfaction among mathematics students in Brunei Darussalam. *Learning Environments Research*, 5, 203-226.
- Moller, V. (1996). Life satisfaction and expectations for the future in sample of university students: A research note. *South African Journal of Sociology*, 27(1), 109-125.
- Okay, A. (2000). *Kurum Kimliği*. Ankara: MediaCat Yayınları.
- Pekel, A. (2016) *Spor yöneticiliği bölümünde öğrenim gören öğrencilerinin akademik öz yeterlilikleri ve üniversite yaşam kalitesi arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Polat, S. (2011). Üniversite öğrencilerine göre Kocaeli Üniversitesi'nin örgütsel imajı, *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 36(160), 105-119.
- Polat, S. (2011). Üniversite öğrencilerinin örgütsel imaj algıları ile akademik başarıları arasındaki ilişki düzeyi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(1), 249-262.
- Sarı, M., Ötünç, E. ve Erceylan, H. (2007). Liselerde okul yaşam kalitesi: adana ili örneği. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 50, 297-320.
- Sevilmiş, A. ve Şirin E. F. (2016). Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinde akademik başarı: üniversite yaşam kalitesi, akademik güdülenme ve akademik öz yeterliğinin rolü. *Ankara Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 14(1), 31-44.
- Sirgy, M. J., Grzeskowiak, S. ve Rahtz, D. (2007). Quality of college life (QCL) of students: Developing and validating a measure of well being. *Social Indicators Research*, 80(2), 343-360.
- Sökmen, A. ve Şimşek, T. (2016). Örgütsel bağlılık, örgütle özdeşleşme, stres ve işten ayrılma niyeti ilişkisi: Bir kamu kurumunda araştırma. *Gazı Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3), 606-620.
- Tak, B. ve Aydemir B. A. (2004). Örgütsel özdeşleşme üzerine iki görgül çalışma, *12.Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı*, 27-29 Mayıs 2004, 59-63.
- Wilson, A. (2001). Corporate reputation: seeking a definition. *Corporate Communication An International Journal*, 6(1), 24-30.
- Yaran, M., Ağaoğlu, S. A. ve Tural, E. (2017). Spor alışkanlığı olan ve olmayan üniversite öğrencilerinde uyku ve yaşam kalitesinin incelenmesi. *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, 5-2, 73-78.

EXTENDED ABSTRACT

Education is an important subject which continues throughout the lives of individuals and shapes the future of the country. Therefore, the quality of the education provided by the institutions is extremely important (Eriş and Anıl, 2015). As the content of the educational, physical and social opportunities of a university become more diverse and richer, the satisfaction of the students from the university environment would be higher. The satisfaction students get from the environment they are in, positively affects their academic achievement, satisfaction with life, social relationships and indirectly their future life (Moller, 1996). Furthermore, the education and opportunities that universities offer help individuals to increase their quality of life. It is a known fact that increasing the students' quality of life, contributes to getting better results in education (Eriş and Anıl, 2015). Universities constantly require to strengthen their organizational image positively toward public opinion. Organizational image is the attitudes and evaluations that develop in the minds of the individuals (employees, clients, students, instructors, etc.) that are affected by the institution about the organization. The depth of organizational identification which is defined as belonging to the organization and liaising (Ashforth and Mael, 1989), is determined by the self-

perception of the individual (Karabey and İşcan, 2007). It is a fact that the effect of services and conditions that are provided by the university to the students who are the stakeholders of universities is an important factor for students to feel as a part of their university. Accordingly, in this research, it was aimed to examine the relationships between Pamukkale University students' the quality of life, organizational image, and level of identification.

The study was conducted within the scope of (instantaneous) survey researches. The study consists of a total of 1506 students, 583 females (37.7%) and 923 males (61.3%), which were chosen by cluster sampling method among 55.800 students who are studying in the spring semester of 2016-2017 academic year in the 16 faculties, 12 vocational schools of higher education and 3 colleges of Pamukkale University. 61.2% of the students were studying in faculties (n:922), 19.3% of them were studying in vocational schools of higher education (n:291) and 19.5% of them were studying in colleges. While 35% of the students were a member of a community in the university, 65% of them weren't. Furthermore, while 23.4% of the students were actively performing exercise, 76.6% of them weren't performing any exercise. In the study, personal information form which was developed by the researcher was used. Quality of Life in University Scale which was developed by Doğanay and Sarı (2006) for Kocaeli University (KOU) sample was used by changing the KOU statements into PAU (Pamukkale University) from the items in the scale. However, no other change was performed apart from this alteration by abiding the content of the items. Perceived Organizational Image Scale, which was developed by Kazoleas, Kim and Moffitt (2001) and adapted by Polat (2011) and Organizational Identification Scale, which was developed by Mael and Ashforth (1992) and adapted by Tak and Aydemir (2004) were used. The obtained data were analyzed with discrepancy and relationship analyses. For the determination of differences between the variables, independent samples t-test and for the determination of the relationships, correlation and regression analyzes were conducted in SPSS 20 program.

According to the findings of this study which was conducted in order to examine the relationship between Pamukkale University students' the quality of life, organizational image and level of identification, it was observed that the image perception of females are higher than males in the quality, program, sports, general view and infrastructure, social environment, accommodation-nutrition sub-dimensions of organizational image scale, when evaluated in terms of gender. When the quality of life in university is examined in terms of genders, it was observed that females' quality of life were again higher than males in instructor-student communication, agreeing with the decisions, student-student communication, future, and class environment sub-dimensions. When identification levels of university students were examined in terms of gender, it was determined that females had a higher identification level than males. It was determined that the image perception of students who are a member of communities in the university were higher than students who are not a member of any community in the sports image, general view and infrastructure image sub-dimensions of organizational image scale. It was observed that being a member of a community did not have any effect on the quality of life in university and identification levels, except for identity, future and class environment sub-dimensions. The image perceptions of students who performed exercise were higher than students who didn't perform exercise in instructor-student communication, social opportunity, student-student communication and future sub-dimensions of quality of life scale. It was observed that students who didn't perform exercise had a higher quality of life perception than those who perform exercise only in identity sub-dimension. Image, quality image had the strongest effect on the level of identification ($\beta=.399$, $p<.01$) in Perceived Organizational Image Scale. It was observed that the university was perceived as a quality institution by the participants. This situation positively affects the students' level of identification with the university. The strongest effect of the life of quality in university on the level of identification was observed in the instructor-student communication ($\beta=.214$, $p<.01$) sub-dimension. It was also revealed that the strongest effect of the life of quality on quality image perception was observed in instructor-student communication ($\beta=.346$, $p<.01$) sub-dimension. As it can be seen in the results of the research, instructor-student communication is an important subject in terms of mentioning efficiency in education and explaining what kind of an image does the university possess. Because the satisfaction of students from instructors is evaluated as an important factor in subjects such as acknowledging the education objectives by the students and perceiving the university practices by the students (Çokluk Bôkeoğlu and Yılmaz, 2007). While a medium and weak, positive and significant relationship was determined between all of the sub-dimensions of scales, a weak, negative and significant relationship was determined only between the identity sub-dimension of quality of life with all of the sub-dimensions of image perception and identification scale. In the regression analysis method which was created in accordance with the results of the research, it was

revealed that the strongest effect of the life of quality was on future sub-dimension among the program image, sports image perception, general view, entertainment, and accommodation-nutrition sub-dimensions.

While the life of quality affects the university image and level of identification, it was observed that the image perception had an effect on the level of identification. Furthermore, it was observed that the strongest effect of quality of life in university scale on social environment image was on instructor-student communication sub-dimension. As a result, it was observed that PAU life of quality, positively affected the way of perceiving university image by the students and the level of identification.

Teknolojik Determinizm Çerçevesinde Türkiye’de Web Dizilerinin Toplumsal Dönüşüme Etkileri: Fi Dizisi Örneği

Ali Murat KIRIK¹ ve Nilüfer BAŞTAŞ-BAKIŐ²

Öz

Televizyon, yayınladığı çeşitli programlarla dünyanın neredeyse her yerinden ilgiyle izlenmektedir. Özellikle dizi ve filmlere olan ilgi televizyon izleme oranlarının artmasında çok etkilidir. Yeni medya ile beraber gelişim gösteren internet teknolojisi günümüzde aranan her şeyin adresi konumuna dönüşmüştür. İnsanlar artık istediği her içeriği, istediği zaman internette bulabilmektedir. Televizyon bu açıdan biraz daha kısıtlı olmakla beraber, zamanla yerini internete bırakmaktadır. Başta Z kuşağı olmak üzere ardından Y kuşağı günümüzde internet teknolojisini aktif olarak kullanmaktadır. Y ve Z kuşağı kadar olmasa da X kuşağı da internete entegre olmaya çalışmakta fakat tamamıyla geleneksel medyadan kopmamaktadır. Bu durum geleneksel medyanın varlığını hala sürdürebilmesini sağlamaktadır. Bu kadar yaygın olarak kullanılan internet, günümüzde içine en çok tercih edilen program türü olan web dizilerini de alarak televizyonu bir adım daha geri de bırakmıştır. Teknolojinin gelişiminin bu denli her alana yansması akıllara Marshall McLuhan’ın öncülük ettiği teknolojik determinizm kavramını getirmektedir. Kültürü etkisi altına alan dizi ve filmler, günümüzde toplumu yönlendiren önemli türlerdir. Teknolojinin gelişimini yakından takip eden web dizileri, izleyicilere bu durumu yansıtmaktadır. Ancak bu durumun insanları iyi yönde mi yoksa kötü yönde mi etkilediği tartışma konusudur. Bu çalışmada, teknolojik öğeleri yoğun bir şekilde barındıran web dizilerinin toplumu ne ölçüde etkilediği tartışılmaktadır. Çalışmada Fi isimli web dizisi Marshall McLuhan’ın teknolojik determinizm teorisi bağlamında içerik analizi gerçekleştirilerek incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnternet, Web dizileri, Teknoloji, Teknolojik determinizm, Teknolojik iyimserlik, Teknolojik kötümserlik, Teknolojinin sosyal inşası

Within the Framework of Technological Determinism the Effects of Web Series to Social Transformation in Turkey: The Case of Fi Web Series

Abstract

Television is being watched with interest from almost all parts of the world with various programs it broadcasts. Particularly, interest in series and films is very effective in increasing television viewing rates. Internet technology has evolved with new media and has become the address of everything that is wanted today. People can now find any content they want on the Internet at any time. Television is a little more limited in this point, but it leaves its place to the internet in time. The Z generation, followed by the Y generation, uses the internet technology actively. Even though not as much as the Y and Z generation also the X generation is trying to integrate with the internet, but it cannot be completely separated from the traditional media. This situation allows traditional media to continue to exist. So widespread used internet, nowadays, because the internet series are watched very much, it left the television a step back. The reflection of the development of technology in every field brings to mind the concept of technological determinism develop pioneered by Marshall McLuhan. The series and films that influence the culture are important genres that direct society today. Following the development of the technology, the internet series brings to mind the question of whether media technologies affect people in a good or bad way with every content they publish and how does it convey and reach these effects to the audience? In our study, it is discussed that what extent the internet technology, which contains the technological elements in an intensive way, affects the society with the web series published by them. It will be analysed with optimistic, pessimistic and social Construction of Technology – SCOT) point of view. Marshall McLuhan's theory of technological determinism constitutes the theory of the study. The method of research, content analysis also the sample is Fi web series.

Key Words: Internet, Web series, Technology, Technological determinism, Technological optimism, Technological pessimism, Social construction of technology

Atıf İçin / Please Cite As:

Kırık, A. M. ve Baştaş-Bakiő, N. (2020). Teknolojik determinizm çerçevesinde Türkiye’de web dizilerinin toplumsal dönüşüme etkileri: Fi dizisi örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1820-1835.

Geliş Tarihi / Received Date: 13.06.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 13.11.2019

¹ Doç. Dr. - Türkiye Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, murat.kirik@marmara.edu.tr - ORCID: 0000-0001-5712-9401

² Türkiye Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, niluferbastas47@gmail.com - ORCID: 0000-0001-7379-3468

Giriş

İletişim ve teknoloji birbiriyle sürekli etkileşim halinde olup, günümüzde bu iki kavram iç içe geçmiştir. İletişim, varlığını teknolojik gelişmelerle birlikte her geçen gün yenilemektedir. Kişiler yaşamlarının devamı için iletişim yoluyla evreni ve birbirlerini anlamlandırmaktadır. İletişimin bu vazgeçilmez yönü teknoloji ile bir araya geldiğinde sosyal hayat değişim göstermektedir.

Bugün, iletişim ve bilgi çağı olarak nitelendirilmektedir. Her iki öge de bugün varlığını sürdürse de tam anlamıyla istenen düzeye ulaşamamıştır. Uzun zamandan beri insanlığın en büyük isteklerinden biri tamamıyla bilgi çağına geçmektir. Bilgi çağının beraberinde getirmiş olduğu teknolojik gelişmeler iletişim şeklinin değişmesine sebep olmuştur. Eskiden yüz yüze olan iletişim günümüzde teknolojik icatlar ile beraber kültürel bir deformeye uğramış, bireyleri yalnızlaştırmıştır. Birey vaktinin çoğunu teknolojik cihazlara ayırmaya başlamıştır. Sanayi devrimi, bilgisayarın icadı ve internetin ortaya çıkmasıyla eğitim, sanat, sağlık, iletişim gibi neredeyse her alan değişim göstermiştir. Şüphesiz ki teknolojik gelişmelerin faydaları sayısızdır fakat zararlarının da olabileceği göz ardı edilmemesi gereken bir konudur. Bugün, insanlık kendisini teknolojik gelişmelere tamamen adanmıştır. Web 3.0 ile geliştirilen robotik ve yapay zeka çalışmalarının insanlık için birer tehdit potansiyeline dönüşebilmesi olanaklıdır. Bu bağlamda teknolojik gelişmeler önu alınamaz şekilde ilerlemektedir. Marshall McLuhan’ın “*balıklar, kayıya vurmadıkları sürece suyu fark etmemektedirler*” (<https://www.goodreads.com>, Erişim Tarihi, 23.09.2018) sözü, bugün insanlığın içinde bulunduğu durumu özetlemektedir.

Birçok alanda olduğu gibi internetin bu denli teknolojik gelişmeler sayesinde ilerlemesi nitekim televizyonu da etkilemiştir. Günümüzde artık televizyondan izlenen her şey internette anında izlenebilmektedir. Bir eğlenme aracı olan televizyon dizileri tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de çok fazla izlenmektedir. Hatta Türk izleyici televizyon dizilerine birçok ülkeden bile daha fazla zaman ayırmaktadır. Ülkemizde son zamanlarda özellikle Y ve Z kuşağı olan gençler internetin sağlamış olduğu olanaklar sayesinde yabancı web dizilerine yönelmişlerdir. Bunun tabii ki çeşitli sebepleri bulunmaktadır. İlerleyen bölümlerde bu konu da tartışılacaktır. Türkiye’de ki medya şirketleri durumun bu şekilde ilerlemesi ve Netflix gibi büyük şirketlerin pazar paylarına ortak olmamaları için harekete geçmişlerdir. Bunun sonucunda Blu TV ve Puhu TV gibi internet televizyonları ortaya çıkmıştır. Böylelikle Türkiye’de internet televizyonculuğuna adım atılmıştır.

Teknolojik determinizm kavramının öncüsü olan Marshall McLuhan, bu çalışmanın kuramını oluşturmaktadır. Türk web dizilerinin durumu göz önüne alınarak, Fi web dizisi içerik analizi yöntemiyle ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

Yeni Medya ile Değişen Dizi Yayıncılığı

Yeni medya kavramı ortaya çıkana kadar, televizyon ev ortamının en önemli kitle iletişim araçlarından biri olma özelliği taşımaktaydı. Televizyon çok uzun bir süre tek yönlü bir iletişim aracı olarak bu görevini görmüştür. Bu durum da izleyenlerin pasif bir konumda olduğunu göstermektedir. Yani izleyici, sadece mesajın alıcısı konumundadır. Durum uzun bir süre böyle devam etmiştir. 2000’li yıllarda internetin toplumsal hayatta aktif olarak kullanılmaya başlanmasıyla durum değişmiştir. Bu ağın hızlı olması kişiler arası iletişimi kolaylaştırmış, istenilen yerde ve zamanda iletişime geçebilme rahatlığını sağlamıştır. İnternet üzerinden yazılı, görüntülü ve sesli olarak istenilen zamanda sohbet edilebilmekte ve (e-posta) gönderilebilmektedir (Kırık, 2010, s. 62-63). Yaşanan teknolojik gelişmelerle dijital taşınabilir cihazlar hayatımıza girmiştir. Bununla beraber toplumsal hayat bir dönüşüme girmiştir (Aydın, 2017, s. 430).

Özellikle dizi alanında yaygınlık gösteren bu durum, internet dizisi kavramını ortaya çıkarmıştır. Sürelerin daha kısa, konuların daha yaratıcı, sansürün daha az olması ve oyuncuların yeteneklerini gösterebilme şanslarının daha fazla olmasıyla ortaya çıkan işler de daha profesyonel olmaya başlamıştır. Bu da web dizilerinin daha özgür bir ortamda yapıldığını göstermektedir (<http://www.milliyet.com.tr>, Erişim Tarihi, 29.04.2018). Özellikle sansür ve reyting sorunları ile karşı karşıya olan yönetmenler ve yapımcılar çektikleri işleri artık internette yayınlamayı tercih etmektedirler. Bunun yanında amatör olan gruplar da bazı çekimler yapıp sosyal medyadan yayınlamaya başlamışlardır. İnternet bu açıdan önemli bir avantaj görevi görmektedir (<https://www.fakiryazar.com>, Erişim Tarihi, 29.04.2018).

Teknolojik Bir Olgu Olarak Web Dizileri

Teknolojinin ve medyanın günümüzde insanın vazgeçilmez bir parçası olduğu aşıkardır. Teknolojik gelişmelerin bir uzamı olan medya günlük hayatta kuşkusuz büyük bir önem teşkil etmektedir (Güz, 2012, s. 16). Özellikle de 1970'lerden itibaren başlayan teknolojik gelişmeler, internetin ortaya çıkışı ve yeni medyanın gelişimi toplumsal hayatı değiştirmiştir. Bu gelişmelerle elektronik alanındaki ilerleme ve bilgisayarların başta iletişim alanında olmak üzere her alanda kullanılması iletişim alanındaki keskin çizgilerin ortadan kalkmasını sağlamıştır. Böylece farklı kitle iletişim araçları tek bir ortamda birleşerek yöndeşme kavramı ortaya çıkmıştır. Bu olgularla da radyo, televizyon ve yazılı basın gibi kitle iletişim araçları eski ya da geleneksel kitle iletişim araçları olarak insan hayatında varlığını sürdürmeye devam etmektedir (Aktaş, 2007, s. 1).

Teknolojinin gelişmesi cihazların da gelişmesini sağlamıştır. Özellikle çekimde kullanılan cihazların çeşitlenmesini sağlamıştır. Cihazlar çeşitlendikçe de ucuzlamaya da başlamıştır. Eskiden kocaman olan kameralar günümüzde küçük boyutlarda piyasada yerini almaktadır. Küçük olması ile beraber yeni olan teknolojiyi de içerisinde muhafaza edebilmektedir. Bu cihazlar 4K çekimler bile yapabilmektedirler. Büyük bütçelere gerek kalmadan da ses, ışık ve kamera cihazları alınabilmektedir. Bu sayede büyük medya şirketleri yerine birçok istekli kesim de çekim yapabilmektedir. Yeni medya ile beraber gelen sosyal medya olgusu bireylere daha özgür bir ortam yarattığı için çektiklerini de rahatlıkla bu platformlara para harcamadan koyabilmektedirler. Aynı zamanda sansürün, engellenmenin ve yasağın daha az olması da bu alanın büyük bir fırsat olduğunu göstermektedir. Hatta yapılan işlerin beğeni alması sayesinde ekipler kendilerine sponsor bile bulabilmektedirler (<https://www.fakiryazar.com>, Erişim Tarihi, 29.04.2018).

Modern web toplumundaki bu değişim televizyon dizilerini de etkilemiştir. Bugün dünyanın her yerinden insanlar bilgisayarlar sayesinde izlemek istedikleri içerikleri ve dizileri sınırsız bir şekilde yeni medya sayesinde izleyebilmektedirler. Bu değişimler insanların televizyon izleme biçimini değiştirmiştir. Televizyon dizilerinin haftada bir yayınlanması izleyiciyi internette yayınlanan dizilere yönlendirmiş haftada bir yerine birkaç bölüm birden izleme olanağı vererek izleyicinin daha da tatmin olmasını sağlamıştır (Giannantoni, 2015, s. 4).

Televizyon gün geçtikçe hedef kitesini yitirmektedir. Özellikle genel izleyici kitesini (25-65 yaş) kaybetmektedir. Televizyondan uzaklaşan kuşakların başında gençler (Y ve Z kuşakları) gelmektedir. Gençler, aynı hikayelerden sıkılmıştır. Senarist Bilal Babaoğlu'na göre Türkiye'de televizyon dizilerinin tek tipleşmesinin sebebi, reklamlardır. Son gelen reklam düzenlemeleri ile kanallar yayın sürelerini uzatmışlardır. Tek bir dizi ile daha fazla reklam alma yönüne doğru ilerlemişlerdir. Televizyon izletmenin temel ögesi merak uyandırmadır. Merak uyandırması da senaryonun özgün, farklı olması ile ilişkili olmalıdır. Ayrıca televizyon dizilerinde verilen hikayeler, gerçek hayattan çok fark gözetmektedir. Televizyon dizilerindeki mahalle ortamı, ofisteki çalışma ortamı gibi gösterilen hayatlar, gerçekte öyle değildir. Televizyon bu şekilde ilerledikçe internet yapımları gün geçtikçe galip gelecektir. Günümüzde internet sayesinde herkes web dizisi çekip yayınlatabilmektedir. Bu büyük bir fırsattır. Maliyet olarak web dizileri, televizyon dizilerine göre oldukça düşüktür. Bu yüzden bu işler belirli kişilerin elinde ilerlememektedir. Birçok kişi bu alanda var olma fırsatı bulmaktadır (<http://blog.milliyet.com.tr>, Erişim Tarihi, 02.05.2018). Web dizilerini izleyici, onlarca seçenek arasından kendi seçerek istediği saatte izleyebilme şansını elde etmektedir. Televizyonda ise, yayımlandığı saat önemlidir ve her hafta beklemek gerekmektedir.

Web dizisi kavram olarak çeşitli kişiler tarafından tanımlanmıştır. Aslında pratikte televizyon dizileri ile tanımlı benzerlik göstermektedir. Jennifer Hayward'a göre, seri, üst üste devam eden bölümlerin bir anlatım biçimidir. Bu yaklaşım, pratikte bölümler halinde farklı alanlarda kullanılabilir. Weber ve Junklewitz de benzer tanımlar yaparak, bazı eklemeler yaparak şöyle devam etmişlerdir. Seri, bölümleri bir arada tutan, ortak fikir, tema ya da konsepttir. Bu tanımlar web dizileri için de geçerlilik gösterebilmektedir. Markus Kuhn, web dizileri kurgusal bir anlatıya sahip görsel ve işitsel biçimlerdir. Bu yüzden, web dizileri, diğer medyadaki, öykülenmiş ve kurgulanmış erken bir iyileştirme olarak düşünülebilir. Bolter and Grusin 1999 senesinde, web için yeniden düzenlenmiş versiyon cümlesini kullanmıştır. Bu bağlamda, web dizileri ile televizyon dizilerine bakıldığında çeşitli benzerlikler vardır. Bunlar; bölümler, sezonlar, anlamlandırma, tekrar ve algılamadır. Aynı zamanda teknik cihazlardaki anlamlandırma formu da aynıdır. Günümüzde televizyon ve bilgisayar arasında bir fark kalmamıştır. Klein'e (2014, s. 4-5) göre web dizileri izlenirken sanal bir gerçeklik içinde hissedilmemelidir. Web dizilerinin biçimi farklıdır. Web dizileri daha

kısadır. Bu kısalık anlatımı, temayı, öyküyü, bölümleri ve sezonları etkilemektedir. Bir diğer farklılık ise, bütçe, üretim ve dağıtımdır.

Tarihsel Süreç Bağlamında Web Dizileri

Web dizisi kavramı, ilk olarak, 16 Haziran 2006 tarihinde Bree isimli 16 yaşındaki bir genç kızın YouTube üzerinden yapmaya başladığı yayınlarla ortaya çıkmıştır. “lonlygirl15” ismiyle yapılan bu yayınlar Bree’nin ailesi ile ilgili yaşadığı zorlukları ve genel hayatı ile ilgili odasından yapılmıştır. Yaklaşık yirmi bölümden sonra Bree, fanları tarafından videoların gerçek olmadığı, her şeyin bir kurgu olduğu şeklinde eleştirilmiştir. Önceleri bu videolar çok rahatsız edici bulunmuştur. Dördüncü bölümden sonra Daniel isimli başka bir genç kendi videolarını çekmeye başlamıştır. Daniel, daha profesyonel davranarak, profesyonel ve yarı profesyonel programlar kullanarak özel efektler ve müzik gibi öğeler kullanmıştır. Fakat bu iki gencin videoları, zamanlama ve ritim açısından izleyenler açısından şüpheli bulunmuştur. Eylül 2006’da yani lonlygirl15 başladıktan birkaç ay sonra, gazeteciler, bu videoların gerçek olmadığını iddia etmiştir. Bu gelişmelerle beraber lonlygirl15 ilk web dizisi sayılmış ve web dizileri için süreç başlamıştır. Bu internet dizisi 500’den fazla bölümle üç sezon yayın yapmıştır. Lonlygirl15 medya şirketleri için bir örnek teşkil etmiş ve yeni atılımlar yapılmasına ön ayak olmuştur (Klein, 2014, s. 3-4).

1997 yılında Reed Hastings, Amerika Birleşik Devleti genelinde müşterileri için film kiralamak için DVD-by-mail formatında bir şirket kurmuştur. Birkaç yıl sonra bu şirket aktif olarak çalışmaya başlamış ve filmleri kullanıcılarına mail yoluyla kiralamaya başlamıştır. Sekiz yıl sonra bu şirket DVD-by-mail dışında işleri büyütmek ve geliştirmek amacıyla yeni bir atılım yapmıştır. Posta ve nakliye masraflarını azaltmak amacıyla bu atılıma başlayan şirket, kullanıcılarının online olarak içerikleri kiralayabilmeleri için bir sistem düzenlemiştir. 2007 yılında yirmi bin seçenikle kullanıcılarına hizmet verirken kısa sürede bunu ciddi oranda arttırmış ve ilk önce Kanada olmak üzere dünyaya yayılmaya başlamıştır. Netflix ismini alan bu şirket kısa bir süre sonra DVD-by-mail sistemini tamamen durdurmuş ve tüm işlerini online olarak yapmak istemiştir fakat, kullanıcılar buna tepki gösterdiği için, şirketin CEO’su Hasting, 2011 yılında iki yolu da kullanmaya başlamıştır. Bugün Netflix dünyada internet üzerinden içerik satan en büyük şirkettir (Giannantoni, 2015, s. 4-5).

Türkiye’de ilk web dizileri Youtube’da yayınlanmaya başlamıştır. İlk olarak Şubat 2013 yılında Yolunda A.Ş web dizisi amatör olarak yayınlanmıştır. Yara Bandı, Otisabi, Ankara Kazan Biz Kepçe, 1 Kezban 1 Mahmut gibi gün geçtikçe artan web dizileri Youtube’da amatör gençler tarafından yapılmaya devam etmektedir. Netflix’in tüm dünyaya yayılmasından sonra Türkiye de bu alanda ilk adımları atmıştır ve ilk büyük bütçeli internet dizisi Masum, 2017 yılında Doğan Holding teşebbüsü ile BluTV tarafından yapılmıştır. Bu web dizisi Türkiye’nin ilk profesyonel web dizisi sayılmaktadır. BluTV’den sonra piyasaya Doğuş Grubu girmiş ve Puhu TV ile en çok ses getiren yapımlardan olan Fi web dizisini çekmiştir. Profesyonel kadrolarla çekilen bu yapımlar oldukça ilgi çekmiştir.

Yukarıda belirtilen web dizileri dışında Türkiye’de BluTV, Puhu TV ve Youtube gibi platformlarda web dizileri yayınlanmaktadır. BluTV ve Puhu TV büyük yapımların kanallarıdır. Sadece web dizisi yayınlamamaktadırlar. Bol seçenekli yerli ve yabancı filmler ve televizyon dizileri de yayınlamaktadırlar. Fakat bunlara erişim ücretli olup aylık üyeliklerle olabilmektedir. Fi ücretsiz verilmiştir fakat Masum, Dudullu Postası, 7 Yüz, Şahsiyet, SıfırBir ve Dip web dizileri bu kanallarda ücretli olarak yayınlanmaktadır. Çok pahalı olmayan bu ücretlerle kullanıcı, bütün içeriklere ulaşabilme fırsatı bulmaktadır. Bu kanalların önümüzdeki zamanlarda artacağı da görülmektedir. YouTube, daha çok kendi içeriğini oluşturan grupların, kendisini gerçekleştirdiği bir mecradır. Bu platformda, web dizileri de yer almaktadır.

Popüler Bir Web Dizisi Olarak “Fi”

PuhuTV’nin ilk orijinal dizisi olan Fi, Ay Yapım tarafından, Mert Baykal’ın yönetmenliğinde 2017-2018 yıllarında web dizisi olarak yayınlanmış bir yapımdır. Azra Kohen’in Fi-Çi kitapları senaryolaştırılmıştır. Dizi profesyonel bir kadroyla dram ve romantik türünde çekilmiştir. Fi web dizisi, televizyon dizilerinin uzunluğundan, konuların tekdüze olmasından, sansürün fazla uygulanmasından sıkılan izleyicilerin başvurduğu bir alan olan web dizilerindedir. Türkiye’de yabancı diziler yerine Türk web dizilerinin de izlenebileceğinin bir örneğidir. Dizinin her bölümü 60 dakikadan oluşmaktadır. Tamamı 12 bölümdür.

Fi web dizisinde olay örgüsü, genel olarak Can Manay isimli, zeki fakat geçmiş suçlarla dolu olan bir psikologun üstünden yürümektedir. Bu karakter televizyonda bir program sunmaktadır. Canlı yayında ünlü

kişilere terapi yaparak özel hayatlarını herkese açarak, reyting almaktadır. Ozan Güven'in canlandırdığı bu karakter, oldukça zengin ve psikolojik sorunları olan birini anlatmaktadır. Can Manay, bebekken ailesinin onu terk etmesi üzerine büyük travmalar yaşamış ve sonra Eti adlı karakter sayesinde kendisine yeni bir sayfa açmıştır. Eti onun için bir anne, bir dost, bir sırdaştır. Kariyerinde çok iyi olan Can Manay karakteri, bir ev almak ister ve bulduğu evin komşusu olan Duru isminde birine ilk gördüğü anda aşık olmaktadır. Duru'nun iyi giden bir ilişkisi olmasına rağmen Can Manay bunu umursamaz ve Duru'ya karşı saplantılı bir aşk beslemeye başlamaktadır. Bu yüzden geçmişteki psikopat tarafı tekrar gün yüzüne çıkmaktadır. Eti onu, uyarmasına rağmen onu dinlememektedir. Duru karakterini de, Serenay Sarıkaya canlandırmaktadır. Duru, sakın bir hayatı olan, dans okuyan tutkulu bir genç kızdır. Hayatında sadece sevgilisi vardır. Fakat Duru'nun da en büyük saplantısı en iyi olmak, baş dansçı olmaktadır. Bu saplantılarla can Manay'a biraz benzemektedir. Can Manay ile tanıştığında onun tahriklerine dayanamaz ve gerçek kişiliğini ortaya çıkarmaktadır.

Teknolojik Determinizm

Teknolojik determinizm kavramını bütün olarak tartışmadan önce “teknoloji” ve “determinizm” kavramlarına ayrı bir şekilde bakmak fayda sağlayacaktır. 1900'lere gelindiğinde teknik keşifler artış göstermiştir. Kelime olarak teknoloji, Yunanca “techner” ve “logos” sözcüklerinin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştır. Techner'in anlamı yapmak, logos'un ise bilmektir. Yani teknik olan şeylerin bilgisi olarak açıklanabilmektedir. Fakat teknik ile teknoloji farklı anlamlara gelmektedir. Birbiri ile karıştırılmaması gereken kavramlardır. Teknoloji teknik gibi özel bir alanı değil toplumsal alanı ifade etmektedir. Çünkü toplumla var olmakta, toplumdaki etkilenip, toplumu etkilemektedir (Atabek, 2001, s. 17-18). Heidegger, teknolojinin bir amaca bağlı araç özelliğine ve insan faaliyeti olma özelliğine bakmıştır. Heidegger bu iki özelliği bir bütün olarak görmüştür. Onun tanımında teknoloji, tüm üretilip kullanılan aletlerin, makinelerin ve aygıtların kullanımı ve karşıladıkları ihtiyaçlar doğrultusunda cevap verdikleri hedeflerdir. Kullanımda olan tüm bu aletler teknolojiye bağlı olduğu kadar teknoloji de bir alet veya bir aygıt olarak anlamlandırılmaktadır. Aslında teknolojiyi bir enstrüman olarak görmektedir. Heidegger, Latince olan “enstrumentum” kavramını teknoloji ile ilişkilendirmektedir. Bu yüzden teknolojinin günümüz anlamı enstrümantal (araçsal) ve antropolojik bir özellik taşıdığını vurgulamaktadır (Turan ve Esenoğlu, 2006, s. 72). Simon, teknolojiyi şöyle tanımlamıştır; insanların bilim aracılığı ile doğaya üstünlük sağlamak için, ortaya çıkarmış olduğu bir bilimdir (Alpar vd., 2007, s. 22).

Determinizm ise basit anlamıyla, bir olayın belirlenmesi için zorunlu şartların oluşması şeklindedir. Felsefik anlamıyla ise, dünyadaki hadiselerin ve özellikle beşeri olayların önceki olayların sonraki olayları belirleyecek pozisyonda birbiri ile ilişkili olması anlamına gelmektedir. Belirlemede ki kasıt, her şeyin bir nedenin olması ile beraber, ortada nedenin olması ile sonucunun da kaçınılmaz olduğu fikridir (Uludağ, 1993, s. 257). Determinizmin olduğu bir evrende her şey neden-sonuç ilişkisi içerisinde. Yani “A” her zaman “B”yi doğurur “B” ise “C”yi oluşturur. “B” neyin gerçekleşeceğini belirlemektedir. Yani sonuç bellidir (Taslaman, 2011, s. 4). Daha açık bir şekilde anlatmak gerekirse bu fikre göre; alınan kararlar, fikirler, olaylar, ahlaki kararlarımız önceden belirlenmiş kurallar bütünüdür. Özgür irade yoktur. Aldığımız kararlar aslında bilimsel kanunların sonucudur. İnsan iradesi nedenler sonucunda oluşmaktadır ve insan etkisi yoktur. Ortada yalnızca neden ve sonuç ilişkisi vardır. bu yüzden neden-sonuç ilişkisi determinizmin ana fikridir. (Çelik, 2007, s. 129).

Teknoloji ve onu ortaya çıkaran insan ile ilgili bağ teknoloji varlık gösterdiğinden beri hep olmuştur. Enformasyon teknolojisi de temelde teknolojik gelişmeler üstünde var olmuştur. Toplum ve teknoloji arasındaki bağlardan biri teknolojinin toplumu belirleyerek, toplumdaki aynı etkiyi görmesidir. Teknolojinin belirleyiciliği ile ilgili McLuhan ile Powers tarafından yazılan Global Köy adlı çalışmada konu ile ilgili ayrıntılar yer almıştır. Yazılanlara göre, teknoloji, insanın duyularından herhangi birini ön plana çıkartmaya ittiğinde, diğer duyular zayıflamaya başlar ve hatta ortadan kalkmaya başlar. Bu durum insanın kendi uzantılarına ilahi bir biçimde tapınmasını beraberinde getirir. Bu açıdan daha ileri gidildiğinde ise insan kendi yaratmış olduğu makinenin yarattığı haline dönüşür (Güven, 2008, s. 72). Teknolojik determinizm, teknolojik gelişmelerin, ekonomik gelişmeyi ve kültürel değişimi sağladığı fikri üstünde kurulmuştur (Atabek, 2001, s. 24). McLuhan, insan kendi düşüncesi ve organlarının bir devamı olarak icatlar yapmaktadır. Örneğin, toprağı kazmaya yarayan kürek, insan eli ve ayağının bir uzantısıdır. Mikroskop ve teleskop gibi araçlar da gözün devamıdır. Bu bağlamda her ortaya çıkan yeni teknoloji eskiyi yok etmekte veya geliştirmektedir (Altay, 2005, s. 19).

Temelde neden-sonuç ilişkisi ile açıklanan determinizm, birçok alanla bağdaştırılan bir terimdir. Teknolojik determinizm kavramı da bu kavramlardan bir tanesidir. İletişimcilere göre, teknolojik determinizme yön veren olarak görülen Marshall McLuhan, iletişim alanında önemli çalışmalar yapmıştır. Bunlardan bir tanesi konumuz ile ilgili olan teknolojik determinizm kavramıdır. McLuhan’a göre bu kavram, insanları şekillendirmektedir. Yani kültür, ne şekilde iletişime geçildiği noktasında biçimlenmektedir. Günümüzde önemli ölçüde gelişme kaydeden iletişim teknolojisi kültürün taşıyıcısıdır. Bu yüzden iletişim teknoloji değiştiği kültür de paralel olarak bundan etkilenerek değişmektedir. Bunun sonucunda insan hayatı değişim ve dönüşüme tabi olmaktadır. Marshall McLuhan bu kavramı en iyi şöyle açıklamaktadır. “Biz ilk başta aletlerimize şekil veririz ve daha sonra aletlerimiz bize şekil verir”. Teknolojik determinizm olgusu, bugün ve önceden neler olduğunu anlamlandırmaktadır. Ona göre bu kavram gelecek ile ilgili bir öngörüdür bulunamaz. O yüzden bu kuramın teste tabi olması mümkün değildir. Bu kavramda önemli olan içerik değil araçtır (Altay, 2005, s. 21-22).

Teknolojik determinizmin fikir babası olan McLuhan’dan sonra da bu konu oldukça tartışılmıştır. Bu bağlamda bu fikre olumlu (iyimser) ve negatif (kötümser) olarak iki yönlü bakılmaktadır. İyimserler, teknolojiyi bir rüya gibi görmekte ve onun hayatı kolaylaştırdığını, pozitif etkilediğini savunmaktadırlar. Kötümserler ise, teknolojiyi totaliteryen bir kabus olarak görmektedir. Bu fikir teknolojinin zararlı yönleri üzerinde durmaktadırlar. Fakat her iki bakış açısında da teknolojinin belirleyiciliği üzerinde durmaktadır. Yani tarihsel olarak bir özne görevi görmektedir. Heidegger, A. Gehlen, O. Spengler, J. Ellul ve McLuhan bu anlayışı savunmaktadırlar (Çakır, 2017, s. 2). Daha açık bir ifade ile teknolojik iyimserlik, kendi iç işleyişi olan ve kendi kendine bir seyir izleyen bir olgudur. Yani teknolojiyi doğal, teknolojik değişimi ise doğal bir süreç olarak kabul görmektedir. Eğer bu gelişmelere müdahale edilmezse teknoloji insanlığı mutlu yarınlarla doğru götürecektir fikri hâkimdir. Bu görüşün daha ileri bir hali teknolojik hayranlık (technophilia) mertebesidir. Teknolojiye hayranlık duyan kişiler, teknolojiye çok ilgili ve teknolojiyi kullanmak için çok istekli kişiler olup, en son teknolojileri almak ve kullanmak için adeta yarış içindedirler. Teknolojik kötümserlikte ise durum negatif olarak görülmekte olup, teknolojinin belli kişiler ve grupların elinde doğayı denetleme şeklinde işlediğinin fikri hakimdir. Bu güçlerin, teknoloji aracılığıyla toplumu sömürerek, denetim altına almaya çalıştığı düşünülmektedir. Bu görüşün bir devamı ise, teknolojinin insanlığı tüketime, bilgisizliğe, kolaya kaçmaya ve bağımlılığa itmektedir. Bu görüşün uç noktası, teknoloji korkusu (technophobia) olarak ifade edilmektedir. Bu fikirde teknoloji red görmekte, uyum sağlanmamakta, bu tür ürünlere karşı, rahatsızlık, korku ve kaygı duymak yatmaktadır. Bu aşamada olan insanlar, teknolojiden kendilerini uzak tutmaktadır (Kabakçı ve Odabaşı, 2004, s. 21). Bu iki bakış açısının ortası da teknogerçekçilik olarak adlandırılmaktadır. Teknolojik iyimserlik ve kötümserlikte de iki uç nokta olması sebebiyle bir grup teknoloji yazarı toplanarak, Mart 1998’de teknolojiye daha dengeli bakabilmek için teknogerçekçiliği ortaya atmışlardır. Bu fikir bu iki anlayış arasında bir uzlaşmayı ifade etmektedir. kendilerini teknogerçekçi olarak gören bu grubun hedefi, teknolojiye ne çok üstün tutmak ne de ondan uzak adımlar atmaya savunmak şeklindedir. Burada amaç teknolojiyi anlamak ve insan hayatında bir uyuma oturarak hayata geçirmektir (Kabakçı ve Odabaşı, 2004, s. 21-22).

Teknolojiye iyimser ve kötümser bakış açılarının yanı sıra teknolojinin toplumla olan ilişkisini açıklamak isteyen yaklaşımlar özellikle 1970 ve 1980 yıllarında yaygınlık kazanmıştır. Bunlardan bir tanesi de teknolojinin “sosyal inşası” (Social Construction of Technology – SCOT olarak adlandırılmaktadır. Bu görüş, teknolojik determinizme karşı geliştirilmiş olan yaklaşım ile “göreceliğin empirik programı” (The Empirical Programme of Relativism –EPOR) yaklaşımı ile güçlü ve eksik yanları eleştirilmektedir. Epor yaklaşımı, bilimsel bulguları üç aşamada toplamıştır; (www.acikders.org, Erişim Tarihi, 18.04.2019). İlk olan bu aşama gerçek dünya ile ilgili bilimsel icatları sosyal dünyaya taşımaktadır. İkinci aşamada da bu bulunan bilimsel buluşlar sosyal sistemlerle işlenmekte ve sınırsız gibi görünmekte olan yorumsamacı esnekliğini azaltılmaktadır. Son aşamada ise, sosyal sistemler bilimsel bulgu ve buluşları kapatıp toplumsal olan ihtiyaçlara uymaktadırlar.

Sosyal inşa, teknoloji toplum ve bilim çalışmaları genelinde kapsamlı ve oldukça önemli bir kuram olmuştur. Son yıllarda, bilimsel öğeler ve teknolojik ürünlerin sosyal süreçlerin bir devamı olduğu fikri, bilim ve teknoloji sosyolojisinin alanına doğru kaymıştır. Bu bağlamda teknolojik olan sosyal yapılar olarak da görülmektedir. İnşacı yaklaşım, “sistemler kuramı”, “aktör-ağ teorisi” ve “teknolojinin sosyal inşası” olarak üç şekilde hareket etmektedir. Sosyal inşa, ilk defa Berger ve Luckmann The Social Construction of Reality isimli eserinde geçmektedir. Temel fikir, gerçekliğin sosyal anlamda inşa edildiği ve bu inşa sürecinin bilim sosyolojisinin alanına girmesi gerektirir. Başka bir söyleyişle, toplumsal gerçeklik, insan davranış ve tutumları ile varlık gösteren kurum ve yapılardan gelmektedir. Bu bağlamda toplumsal dünyada inşa için

gerekli olan adımlar şoyledir: İnsanların o şeyin varlığı ile ilgili davranışlarını belirleyen bilgi, o şeye karşı olan yaygın genel olan bilgi, o şey ile ilgili bilginin diğerlerine iletimi yoluyla varlığının pekiştirilmesi ve o yokmuş gibi davranılmayacak aşamaya gelmesi.

Sosyal inşa kuramı, ilk olarak 1970'lerde Hollanda, İşkandinavya, Amerika ve Birleşik Krallıkta gündem olmuştur. Burada, bilimsel olgular, doğada kendiliğinden bulunmaz, tam tersine, bilim insanları tarafından inşa edilmektedirler. Anlatılmak istenen, doğanın bilimsel olanı dikte etmediği tam tersine bilim insanların bu olguları inşa ettiği şeklinedir. Sosyal inşacı kuramda anlatılmak istenen, teknolojilerin kullanım alanları içerindeki sosyal bağlamlar içinde anlam elde etmeleridir. Pinch ve Bijker'e göre, toplum teknolojilerin gelişim gösterdiği bağlam olarak anlaşılmaktadır. Daha iyi anlamak amacıyla Pinch ve Bijker'in bisiklet örneğine bakılmalıdır.

Peny Farhing bilinen ilk bisiklettir. n tekerlek oldukça büyük olup, arka tekerlek çok daha kktr. Güvenli bir bisikletin icat edilmesine kadar geliştirilen tüm modellerin tamamı düşünüldüğünde, unutulmuş modellerin nasıl sorunlar ortaya çıkardığı, yeni olan modellerin nasıl üzümlerle oluşturulduğu, bunların birer toplumsal kabul alması, teknolojik ürünlerin oluşumunda ve gelişiminde etki sahibidir (Kara, 2017, s. 120-125).

Jenkins'e göre; yeni medya, tarihsel olarak kendinden evvelki medya sistemlerini ve içeriklerini etkilemektedir. Fakat bu anlatım eski olan her şeyin yok olduğu anlamına gelmemektedir. Bu bağlamda eski ile yeni yakınlışmaktadır. Eski olan tam olarak yok olmamakla beraber yeni olana eklenmektedir. Bu akış bazen işbirliği ile bazen de zıt bir yönde devam etmektedir. Tüketiciler, akışın içerisinden istedikleri içerikleri yeni medyada bulmakta ve o içeriği tkietmektedir. Bununla beraber tüketiciler zaman zaman içerik de üreterek üretici konumuna geçebilmektedirler. Yani ortaklaşa bir iş çıkmaktadır. Jenkins, yndeşmenin öneminden de bahsederek web 2.0 ile kullanıcıların pasif konumdan aktif konuma geçebildiğini ve birçok aktiviteyi bir mecradan gerçekleştirdiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda insanlar bilmediklerini bu mecralardan almakta bildiklerini ise bu mecralarla paylaşmaktadır. Yani kolektif bir zeka iş başındadır. Jenkins, yeni medyanın bireylere kolektif zekayı getirdiğini düşünmektedir. Ayrıca, bu paylaşım ağı içerisinde medya içeriklerinin artmasıyla medya sahipliğinin de çeşitlendiğini savunmaktadır. Medya sahipliğinde oluşan tekelleşme, fikir olarak fakirleşmeye sebep olacak ve paylaşım kültürünü olumsuz etkileyecektir. Bununla beraber üretilen içeriklerin halka ulaşmasında kısıtlamalar olacak ve eşik bekçileri ortaya çıkacaktır. İnsanlar bu eşik bekçilerinin izin verdiği sürece içeriğe ulaşabileceklerdir. Fakat Jenkins, medyanın her köşede olduğunu ve bireylerin buna rahatlıkla ulaşabildiğini söylemektedir (Bereket, 2018, s. 21).

Fuchs, Jenkins'in yeni medya ile ilgili yaptığı birçok söyleme katılmamaktadır. Fuchs, internetin hem üretici hem de tüketicisi olarak kullanılmasına şoyle bakar; interneti kullananlar internet ürün pazarının büyüdüğünü gözlemlerler ve aynı zamanda kullanıcının üretmiş olduğu içeriği, yaratıcı, kalıcı, iletişim, etkinlik, topluluk inşası ve içerik üretiminde olduklarını fark etmeye başlarlar (Uzunoğlu, 2015, s. 187). Fuchs, insanlara özgürlük, yaratma-üretme imkanı veren bu ağın sahibi kimlerdir veya hangi şirketlerdir ve bu ağın gücünden kimler fayda sağlamaktadır? Sorularını sormaktadır. Bu bağlamda Fuchs, Jenkins'i eleştirmekte ve bu ağın kazancını görmezden gelmesiyle eleştirmektedir. Aynı zamanda insanların ağdan diledikleri bilgiye ulaşmaları ve yararlanmalarını zaten çok ağır bir bedel ödeyerek yani modern köleler olarak emekleri sayesinde sahip olduklarını söylemektedir. Fuchs, yeni medya ile değişen kitle iletişim araçlarının kurallarını kimlerin koyduğunu sorgulamaktadır. Kullanıcıların, aldığı her bilginin ve paylaştığı her bilginin bireyi "internet üreten tüketicisi" metasına dönüştüğünü belirtmektedir. rnek olarak, hizmetleri ücretsiz sunan Google kullanıcıları, aslında "internet üreten tüketicisi" metasına dönüşmektedirler. Kuralları koyan Google kullanıcıların bilgilerini ele geçirmekte ve buna göre kullanıcıları bir tüketicilik malzemesi olarak görerek reklam verenlere tüketicileri satmaktadır. Fuchs bu sistemin bir kandırmacaya dönüştüğünü belirtmektedir. Akıllı telefon üretimi için Afrika'daki işçiler madenleri çok zor şartlar altında çıkarmaktadır ve aynı zamanda da Çin'de de işçiler bu telefon üretimini çok düşük maliyetlerle çalışarak emeğini satmak zorunda bırakılmaktadır. Bunun sonucunda bu akıllı telefonlar çok ciddi fiyatlara satılmaktadır (Bereket, 2018, s. 21-22). Yeni medyadaki gözetim sorunu üzerinde de duran Fuchs, dataların sürekli sermaye sahiplerine satılarak insanların tüketicilik için kullanıldıklarını belirtmektedir (İlhan ve Aydoğdu, 2015, s. 58).

Teknolojinin bu denli yaygın kullanılması ve sonucunda insana etkisinin bu kadar büyük olması çeşitli kavramların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu bağlamda 19. yüzyılda özellikle tren gibi araçların kullanılması iletişim alanında teknolojik belirlenimcilik fikrinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu bağlamda raylar gelişmenin bir göstergesi sayılmıştır. 1950 ve 1960’lı yıllara gelindiğinde ise belirleyicilik kavramı modernleşme olarak eklenmiştir. İletişim araçlarının yaygınlaşması 1970 ve 1980’lerde tüm dünyayı küresel bir köye dönüştürmüştür. 1990 ve 2000’lerde ise küresel kent kavramı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda teknolojik determinizm kavramını savunanlara göre; 1990 ve 2000’li yıllarda bilgisayar ve internet teknolojisi gibi kavramların gelişmesi ile dünya küreselleşmiş ve bilgi toplumu kavramı ortaya çıkmıştır. Gidilen her yerde bilgisayar ve internetin olması insanın her yerde bilgiye erişebilmesini sağlamıştır. Fakat bu durum amacına uygun mu kullanılmaktadır ya da insanı gelişime mi götürmektedir tartışılmalıdır (Erdogan ve Alemdar, 2010, s. 142).

Fi Dizisine Yönelik Nitel Bir Araştırma

Çalışmanın bu kısmında, Fi internet dizisine yönelik araştırma yapılacak olup, araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, veri toplama araçları, bulgular ve yorumları hakkında bilgiler mevcuttur.

Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada, teknolojik determinizm kuramıyla Türkiye’de çok yeni bir alan olan web dizilerinin toplumsal dönüşüme etkileri araştırılmış ve Fi internet dizisi örnek olarak çalışılmıştır. Araştırmanın yöntemini, içerik analizi oluşturmaktadır. Nitel bir araştırma yöntemi olan içerik analizi yöntemi, nitel araştırma yöntemleri içerisinde en sık başvurulan yöntemlerden birisidir. Bu yöntem, daha çok görsel ve yazılı bilgilerin analiz edilmesine dayanmaktadır (Özsarı vd., 2016, s. 211-212). İçerik analizi yöntemindeki ana amaç, bir araya getirilen verileri açıklayabilecek olgulara ve kavramlara ulaşmaktır. Betimsel analizde, işlenen konular ve veriler, içerik analizi yönteminde daha derinlikli bir şekilde incelenmektedir. Bu yüzden toplanan verilerin ilk olarak kavramsallaştırılması sonra da ortaya çıkan kavramların düzgün bir biçimde düzenlenmesi ve verilerin saptanıp açıklanması gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s. 227).

Evren ve Örneklem

İnternet tüm dünyada aktif olarak televizyonu da içine alarak yaygın kullanılan bir kitle iletişim aracına dönüşmüştür. Televizyonda en çok tercih edilen türlerden biri olan diziler internette de bugün en çok izlenen türlerden birisidir. İnternet dizileri çalışmanın evrenini oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın örneklemini Fi internet dizisinin ilk sezonunun son 5 bölümü (8. 9. 10. 11. 12.) oluşturmaktadır. Dizi iki sezondan oluşmaktadır. Tüm bölümler izlenmiştir. İlk sezonun seçilmesinin sebebi ilk ses getiren sezon olmasıdır. Dizinin son 5 bölümünün (8. 9. 10. 11. 12.) seçilmesinin sebebi ise, olay örgüsünün daha hareketlenmesi, sponsor ve reklam veren şirketlerin ilk bölümlere oranla daha fazla görünür olması, teknolojik öğelerin daha baskın olması ve dizinin kuramla daha örnek verilebilir sahnelerinin olmasıdır. Dizinin son 5 bölümü (8. 9. 10. 11. 12.) izlenmiş ve başta teknolojik determinizm olmak üzere çeşitli kuramlarla olan bağlantısı içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada, web dizileri evreni ve Fi web dizisi örnekleme teknolojik determinizm kuramı çerçevesinde içerik analizi yöntemi ile incelenerek literatürde var olan veri toplama araçları taranmış fakat çalışma nicel bir araştırma olmadığı için net bir şekilde eşleşen bir veri toplama aracı bulunamamıştır. Bu durum sosyal bilimlerde karşılaşılan sorunlardan bir tanesidir. Bu yüzden çalışmaya en yakın görülen veri toplama araçlarından gözlem metoduyla araştırma yapılmıştır.

Sosyal bilimler de diğer tüm bilimler gibi deneysel bir özellik taşımaktadır. Dolayısıyla olgulardan yola çıkmaktadırlar. Sosyal bilimlerde ana öğe olguları sistemli bir şekilde ortaya çıkarmak ve onları gözlemlemektir. Gözlemsel araştırmada izlenen iki tür yöntem vardır. Bunlar (Duverger, 1973, s. 94-95);

- Yazılı olan belgeler; fotoğraflar, filmler, gramofon plakları gibi sosyal olaylara ışık tutan belgelerin analizi
- Soruşturma, mülakat ve soru kağıtları aracılığıyla sosyal olguların ve gerçeklerin dolaysız olarak gözlemlenmesi

Burada araştırmanın alanını yazılı belgelerin içine giren fotoğraflar, filmler ve gramofon plakları gibi olaylar içermektedir. Bahsi geçen kategoriye diziler de alınabilir. Filmler, fotoğraflar, törenler, festivaller,

siyasal gsteriler, ayaklanmalar sosyal olayların kayıt altına alınabilmesini sağlamıştır. Bu sayede sosyal bilimciler bu belgeleri inceleyerek bazı gerçekleri açığa çıkarmışlardır. Bazı olguları açıklamak için bazen kitaplar, arşivler yazılı belgeler yetmemektedir. Örneğin, Nuremberg kongresinin film ve fotoğraflarından, Nazilerin gsteri yürüyüşlerinden, Hitlerin sylevlerinin filmlerinden gibi çok çeşitli yazılı olmayan belgeler elde edilmiştir (Duverger, 1973, s. 94-95).

Bulgular ve Yorum

Çalışmanın örneklemini oluşturan Fi web dizisinde teknolojik ögelerin fazla oluşu teknolojik determinizm kuramını akıllara getirmektedir. Dizinin birinci sezonunun son 5 bölümleri olan 8, 9, 10, 11, 12. analiz edildiği diziye bakılacaktır.

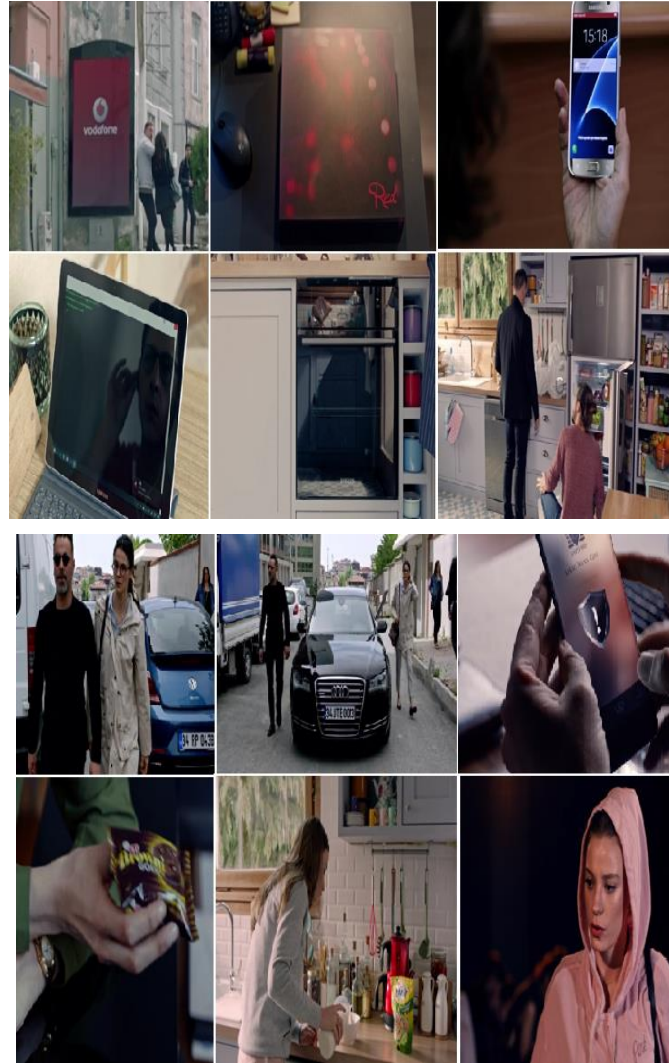
Televizyondaki tüm programlara sansür uygulayabilen RTÜK bir bakımdan televizyonun izleyici kaybetmesine sebep olmuştur. Sahnelerin sansrlenmesini istemeyen izleyici kendisine alternatif yollar aramış nitekim de bulmuştur. İnternet sansürden kaçan izleyiciye bir çözüm olmuştur. RTÜK, sigara, alkol, küfür, şiddet, kan ve müstehcen sahnelere televizyonda sansür uygulamaktadır. İzlenen içeriğin bütünlüğünün bozulduğunu düşünen izleyici, sahnelere bu şekilde müdahale edilmesinden rahatsızlıklarını çeşitli platformlardan her seferinde dile getirmektedir.

Televizyon dizilerinin izleyiciyi en çok rahatsız eden yönleri, srelerin çok uzun olması, gereksiz uzatılan sahneler ve konuların tekdüze olmasıdır. Türk televizyon dizilerinin çok uzun olma sebeplerinden biri de reklamlardır. Reklamlar tek diziye yöneldikleri için süreler uzamıştır. Televizyon reklamlarına maruz kalmak istemeyen izleyici reklamın olmadığı web dizilerine yönelip aradığı içeriği bulabilmektedir. Ayrıca teknolojik gelişmelerle beraber internet bir telefon kadar uzakta olduğu için, televizyona ulaşmaktan daha kolaydır. Televizyon dizilerinde kanal değiştirmeye rağmen ilerleyemezken internette istediğini kolaylıkla izlemek kullanıcıları web dizilerine yönelmiştir. Web dizilerinin sürelerinin kısalığı, konuların daha farklı ve daha yaratıcı olması, oyunculuğun ve kadronun sansüre ve kurallara çok bağımlı kalmadan daha zgr oluşu ve daha profesyonel olması televizyon dizilerine göre tercih edilmesine sebep olmaktadır. Fi web dizisinin izlenmesinin ve tutmasının en büyük sebepleri arasında konunun farklı, süresinin kısalığı ve sansürün olmayışı sebebiyle oyunculuğun daha zgr bırakılmasıdır.

Reklam, herhangi bir ürünün, hizmetin veya fikrin ruhuna, yaratılışına ve hedefine uygun bir biçimde tanıtılması, mesajın doğru kanallar yoluyla doğru bir şekilde hedef kitlesine iletimi olarak tanımlanmaktadır. (İşler, 2014, s. 111). Reklam yapımcıları son yıllarda, hedef kitleleri bağlamında reklamın daha etkili olması için, değişik arayışlara girmişlerdir. Bunlardan bir tanesi de ürün yerleştirmedir. rn yerleştirme, işitsel görsel, kitle iletişim araçları yoluyla potansiyel olabilecek projelerde, reklamı yapılmak istenen ürünün öyküye iyi bir şekilde yerleşimi sonucu oluşturulan bir pazarlama şeklidir. (Doğan ve zdemir, 2017, s. 1162). Başka bir deyişle belli bir ücret karşılığında ajans, kurum veya iletişim kanalı arasında belli bir anlaşma ile devam ettirilen mal veya hizmetlerin reklamlarının açık bir biçimde yapıldığı reklamlara ürün yerleştirme reklamları denir (Oğuzcan ve Hajıyev, (2018, s. 205-206). Ekranda sunulan ürün olmasına rağmen aslında verilmek istenen markadır. Fakat RTÜK 6112 sayılı kanununda ürün yerleştirme olarak kullanımda bulunmuştur (Akgl, 2013, s. 593-594).

Dünyada oldukça popüler olan Netflix Türkiye’de de büyük bir kitleye sahiptir. Gelirlerini ise üyelikten sağlamaktadır. Türkiye’de BluTv de Netflix gibi gelirlerini üyelikten sağlamayı tercih etmiştir. Fakat Puhutv, Netflix ve BluTv gibi gelirini üyelikten sağlamamaktadır. İçeriklerini yelik ve ücret almadan erişime açmaktadır. Bunun bir sebebi Türkiye’de insanların para ödemek istememeleri gibi görünmektedir. Bunu ngren Puhutv farklı olduğunu düşündüğü ama aslında televizyondan sürekli alışık olunan bir sistemi kullanmak istemiştir. Bu sistem reklamların dizi içeriklerine ürün yerleştirme şeklinde verilmesi ve ayrıca televizyon reklamlarındaki kadar uzun olmayan üç veya dört reklamlık reklam aralarının verilmesidir. Puhutv, Fi web dizisinde yiyecekten, giyecek ürünlerine, elektronikten beyaz eşya ürünlerine, araba reklamlarına kadar birçok ürünün reklamını yapmaktadır. Giderlerini karşılamak için mutlaka bazı yollardan gelir elde etmek gerekmektedir. Bu yol reklam da olabilmektedir. Fakat Puhutv ya da Fi web dizisi bunun ölüsünü kaçırmış ve reklam verme olayını abartmıştır. Tkenene kadar tüket (Aydoğan, 2005, s. 44) algısıyla izleyicilere mesajlar gönderilmektedir.

Başta dizinin sponsoru olan Vodafone dizinin başlangıcından sonuna kadar içerikten, ürün yerleştirmeye kadar sıklıkla görülmektedir. Karakterler neredeyse her telefon kullandığında üstte Vodafone yazısı görünmektedir.

Görsel 1. *Fi Web Dizisi 8. 9. 10. 11. Bölümlerdeki Ürün Yerleştirme Yöntemiyle Gösterilen Reklamlar*

Bir diğer reklamı yapılan firma olan Samsung ise dizide Vodafone’u da geçen reklam yoğunluğu oldukça fazla olan bir firma olarak göze çarpmaktadır. Tüm karakterlerinin kullandığı telefon, tablet, bilgisayarlar Samsung’tur. Bu ürünlerin reklamları da ürün yerleştirme yöntemi ile verilmektedir. Neredeyse her telefon kullanıldığında telefonun üzerindeki Samsung yazısı net olarak gösterilmektedir. Bunun dışında da telefonların özelliklerine de hikayede zaman ayrılmakta ve reklama hiçbir zaman ara verilmemektedir. Çamaşır makinası, bulaşık makinası, buzdolabı gibi evdeki birçok teknolojik cihaz Samsung’tur. Dizinin hikayesine ustalıkla yerleştirilen bu reklam sahneleri izleyenlere reklam olduğu bile hissettirilmemektedir. Sanki hayatın bir akışı gibi gösterilmektedir. Dizide sürekli olarak bu ürünleri kullanın ve siz de bu hayata sahip olun mesajı verilmektedir. Geçmişte insanların gereksinimlerinden tutumluluk sebebiyle vazgeçmeleri erdem olarak görülmekteyken günümüzde bu durum tam tersine dönmüştür. Tüketim artık bir erdem haline dönüşmüştür (Aydoğan, 2005, s. 44). Dizide özellikle teknolojik cihazların markalarının görünümünden ziyade ürünlerin nasıl kullanılacağı ve özellikleri ile ilgili de çok fazla sahne yer almaktadır. Samsung buzdolabının reklamı yapılırken çok fazla gıda sığacağı ve dondurucu bölümünün de soğutucuya çevrili daha fazla yiyecek yerleştirilebileceği özelliği izleyiciyle paylaşılmaktadır.

Bir diğer reklamları yoğun olarak yapılan ürün araba reklamlarıdır. Farklı markalara sahip çeşitli arabalar sıklıkla gösterilmektedir. Dizide tanıtımı verilen birçok reklam üst gelir seviyesine sahip olabilecek kişilerin alabileceği ürünlerdir. Bu durum izleyicilerin grafikler üzerinde gelir durumlarına ayrılığını ve alım gücüne göre reklamlar verildiğini göstermektedir. Bu bağlamda dizinin gelir seviyesi düşük kişileri hedeflemediğini göstermektedir. Bunu şuradan da anlayabiliriz birçok ünlü kişi magazin programlarında bu diziyi izlediğini belirtmiştir. Bu durum neden Masum web dizisi ya da Sıfır Bir web dizisi için

yapılmamaktadır. Gelir seviyesi oldukça yüksek olan çevrelerce izlenen bu dizi hedef kitlesine ulaşmıştır. Günüümüzde, tüketim olgusu, üst sınıfların elinden çıkmış, orta sınıfın dahi kendini kontrol edemediği bir olgu haline dönüşmüştür. Medyanın yayınladığı reklamlar izleyiciye mutluluğun tüketmekte olduğunu iletmektedir (Aydoğan, 2005, s. 44).

McLuhan'ın deyimimle reklam, 20. yüzyılın mağara sanatıdır (Elden ve Bakır, 2010, s. 9). Bu yönüyle kültürü her dönem taşımaktadır. Bu çağda, reklam yalnızca ürünlerin satışını arttırmak için değil kendisini ve ürünlerini anlatabilmek amacıyla neyi, nasıl, neden, nereden, kim için, hedef kitlelerine ilettiği bir çeşit iletişim biçimidir (Elden ve Bakır, 2010, s. 10). Bu bağlamda bu dizide de üreticiler tüketicilerine ulaşabilmek için reklamı kullanmışlardır.

Tablo 1. *Fi Dizisi 8. 9. 10. 11. 12. Bölümleri Reklam Analizi*

<i>Fi Dizisi 8. 9. 10. 11. 12. Bölümleri Reklam Kullanımları</i>			
<i>Bölüm</i>	<i>Teknolojik Ürün Reklamları</i>	<i>Diğer Reklamlar</i>	<i>Toplam</i>
8. Bölüm	9	1	10
9. Bölüm	11	-	11
10. Bölüm	13	1	14
11. Bölüm	6	4	10
12. Bölüm	8	1	9

Tablo 1'de Fi dizinin 8. 9. 10. 11. 12. bölümlerinin markaları gösterilerek teknolojik olan ve olmayan ürün reklam sayıları toplam olarak gösterilmiştir. Sonuç olarak bakıldığında ise insan ihtiyaçlarının kitle iletişim araçları yoluyla, reklam yoluyla yönlendirildiği görülmektedir (Aydoğan, 2005, s. 8).

Teknolojik Determinizm Bağlamında Fi Web Dizisi

Teknolojik determinizmin temelinde yatan neden sonuç ilişkisi değişimi de beraberinde getirmektedir. Değişim teknolojiye de tanık olmuş ve durmaksızın devam etmektedir. Yunan filozof, Heraklitos'un değişim ile ilgili "*aynı ırmaklara girenlerin üzerinden farklı sular akar*" sözü konu ile ilgili açıklayıcıdır. Aslında burada anlatılmak istenen, ruhsal ve düşünsel olan değişimdir. Değişimin sürekliliği için kullanılan ırmak metaforu önemli bir noktaya değinmektedir. Giddens, bu noktada değişim ve dönüşümün birbirine karıştırılmaması gerektiği vurgusunu yapmaktadır. Ona göre dönüşüm eskisine benzemeden yaşanmaktadır. Değişimde ise, eski bazı değerlerin sabit kalması fikri vardır. Değişim bazen bir etkene bağlı olsa da çoğunlukla çeşitli etmenlerden ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda toplum gibi büyük bir olgunun değişiminde tek bir etkenden söz edilemez. Teknolojik gelişmeler de bu bağlamda toplumsal değişimin belirleyicisidir (<http://sahipkiran.org>, Erişim Tarihi, 17.04.2019).

Teknolojik determinizmin ana kaynağında aydınlanma dönemi ve 19.yy sosyal bilimcileri başta olmak üzere rol alarak özerk teknoloji mitini irdelemişlerdir. Bu mite göre teknoloji, kurumsallaşma şekillerinden sosyalleşme evresine kadar toplumsal olanın her alanını belirlemektedir. Bu açıdan teknoloji, bireylerin eylemlerini güçlü bir biçimde kuşatan veya onları belirleyen dışsal bir güçtür. Teknoloji, bireysel ortamlardan kurumsal ortamlara, kişisel iletişimden kitlesel iletişime bütün toplumsal alanları biçimlendirmektedir (Altun, 2003, s. 8). Marshall McLuhan'ın ileri sürmüş olduğu teknolojik determinizm savında her türlü değişimin sebebi teknoloji olarak görülmektedir. Bu noktada McLuhan teknolojiyi hayatın merkezine koymuş ve insan bedeninin bir devamı olarak görmüştür (Altay, 2005, s. 15).

Çalışmanın evrenini oluşturan web dizileri başta dünyada olmak üzere Türkiye'de de çok takip edilen türlerdendir. Yeni olan bu alan hızla gelişmektedir. Türkiye'de profesyonel olarak web dizilerini yayınlayan PuhuTV ve BluTV gibi web kanalları hızla gelişim göstermekte ve televizyon izleyicisini bu platformlara çekmektedir. 12 bölümlük Fi web dizisi ve Çi'nin ilk 3 bölümü toplam olarak 100 milyon izlenme sayısına ulaşmıştır. Bu 15 bölüm 17 milyon kişi tarafından izlenmiştir. Ortalama olarak dizinin her bir bölümü 6.66 kişi tarafından izlenmiştir. Bu da 13.5 reytingine denk gelmektedir (<http://m.haber7.com/>, Erişim Tarihi, 18.04.2019).

Günüümüzde bizi çevreleyen ortam ya da süreç, elektronik teknolojisi, toplumsal yaşamdaki ilişkileri ve kişisel yaşamı çepeçevre sarıp biçimlendirmektedir. Bazı kesimlerce sorgulanan, bazı kesimlerce ise sorgulanmayan bu süreç, neredeyse tüm düşüncelerimizi, eylemlerimizi, kurumlarımızı, en başından gözden geçirip, yeniden düşünmemizi gerektirmektedir. Çünkü her geçen gün her şey değişmektedir. Bireyler, aileler, komşular, eğitim, iş, devlet bütün toplumsal ve kişisel ilişkiler dramatik bir şekilde değişime maruz kalmaktadır. (McLuhan ve Fiore, 2005, s. 8). Bu bağlamda bu değişimler McLuhan'ın (2005, s. 12) deyimiyile bireyi şöyle etkilemiştir;

“Kaç para kazanıyorsunuz? İtibarı düşündünüz mü hiç? Bunu şimdi mi düşündünüz daha önceleri de düşünmüş miydiniz? Ne yaptığımız farkında mısınız? İşte buradayım, kendimle yüz yüzeyim... Evrensel, tiranca bir gözetim, hem de ana rahminden mezara kadar gözetim altındayız. Bu durum, özel hayatımız olmalı dememizle, toplumun her şeyi bilme gereksinimi arasında berbat bir işlem yaratıyor. Eskinin geleneksel, özel, kişisel düşünceleri, eylemleri – mekanik teknolojinin kalıpları – elektronik enformasyon kayıt kuyutlarınca, bir anda her şeyi bilgisayara yükleyen yeni enformasyon kayıt kuyutlama yöntemlerince tehdit altında. Bunlar, sanki affetmeyi bilmeyen, hiç unutmayan, bağışlamayan, eski günlerdeki “yanlışlarımızı” kayıttan düşmeyen devasa bir dedikodu sayfası gibi. Medyanın verdiği bilgiyle ve medyanın hepimizin üzerindeki total etkisiyle başa çıkabilmek için bir çare bulmanın zamanı geldi de geçiyor bile. Herkesin herkesin yapıp ettiğiyle bu kadar uğraştığı, hepimizin bir toplumsal değişimin amelesine dönüştüğü günümüz dünyasına nasıl gelip dayandık? Bunu kim proglamladı? Bu ne iştir?...”

McLuhan’ın birey ile ilgili söylediği bu sözler, teknoloji ile beraber ortaya çıkan, bireyin kameralar veya bilgisayar kayıtları aracılığıyla her an ve her yerde gözetlenmesini anlatmaktadır. Gerçekte maruz kalınan bu durumu ayrıca kitle iletişim araçları da pekiştirmektedir. Bu durum filmlere, dizilere, ayrıca da konu olmaktadır. Fi web dizisi de bu durumu pekiştiren, sanki normal bir olaymış gibi gösteren ve izleyiciye duyuran dizilerden biridir. Dizinin ilk sezonunda ve son 5 (8, 9, 10, 11, 12) bölümünde daha yoğun görülen Can Manay karakterinin Duru Durulay karakterini gizli kameralarla izlemesi örnek olarak gösterilebilir. Olayda özel hayata saldırıda bulunan Can Manay karakteri, teknolojik gelişmelerin ortaya çıkardığı kameralar ve bilgisayarlar yoluyla kişisel hayata saldırıda bulunmaktadır. Bu tür olayların dizi ve film içeriklerinde işlenmesi olayların normalleşmesine sebep olmaktadır. Nitekim benzer olaylar gerçek hayatta yaşanmaktadır. Örnekleri de zaman zaman medyaya yansımaktadır. Bu durumdan şu sonuç çıkmaktadır. Kameralar, günümüzde iyiye kullanıldığı kadar kötüye de kullanılmaktadır. Bu durum akıllara teknolojik determinizm kavramını getirmektedir. Bu bağlamda teknoloji iyiye mi kullanılmaktadır ya da kötüye mi kullanılmaktadır. Ayrıca bazı sahnelerde bilgisayarlar aracılığı ile güvenlik sistemlerinin şifreleri de kırılmaktadır. Dizide geçen bu örneklerde kötüye kullanılmaktadır. Dizideki birçok teknolojik cihaz, eşya sıklıkla gösterilmektedir. Beyaz eşyalar ve elektronik aletler hayatı kolaylaştırmak için kullanılan öğeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan da teknoloji hayatı kolaylaştırmaktadır.

Dizi adeta teknolojik cihazlarla çepeçevre sarılmıştır. Her sahnede göze bir cihaz çarpmaktadır. Aslında içinde bulunduğumuz durum da tam böyledir. Teknolojik cihazlar her bir yanımızı sarmıştır. Dizi özünde reklam ağırlıklı olduğu için izleyicilerine neyi satın alması gerektiğini öğütlemektedir. İzleyici de sanki kendi özgür iradesi ile satın almış gibi dizideki o teknolojik cihazları almaya yönelmektedir. Teknolojinin yaratıcısı olan insan zamanla onun etkilerine olumlu ya da olumsuz şekilde maruz kalmaktadır. Bu bağlamda bu cihazlar zaman zaman insan denetiminin dışına çıkmaktadır. Ve bir yörüngeye girerek insan hayatının devamını değiştirmektedir. Tıpkı Duru karakterinin bir anda kameralarla, cihazlarla izlenerek hayatına yön verilmesi gibi hayatın seyri değişmektedir. Bu yüzdendir ki teknolojik determinizmin gücünün farkında olan politika mercileri veya kurumlar, bu etkiyle gücü kullanarak kitlelere yön vermektedirler. Can Manay karakteri de buna benzemektedir. Teknolojik gücü kendi çıkarları için sonuna kadar kullanmaktadır.

Teknolojik cihazlara tarih boyunca insanlık yön vermiştir. Günümüzde ise durum büyük eleştiri odağı olmuştur. Teknolojik determinizm de bu noktada ortaya çıkmıştır. McLuhan’ın (2005, s. 22) şu söylemi durumu özetlemektedir. *“Araçlarımızı (aletlerimizi) biz şekillendiririz ve karşılığında onlar bizi şekillendirir.”*

Tablo 2. *Fi Dizisi 8. 9. 10. 11. 12. Bölümleri Teknolojik Determinizm Kullanım Analizi*

Bölüm	Teknolojik Determinizmin Rolü
8. Bölüm	Furkan karakterinin internet üzerinden GPS ile medya patronu olan Sadık Murat Kolhan karakterini bulması
9. Bölüm	Can Manay karakterinin önceden ayarlanmış olduğu hemşire yoluyla saplantılı aşık olduğu kadınla telefonla fotoğraflarını gizliden çektiği ve bu fotoğrafı kötüye kullanmak istemesi
10. Bölüm	Furkan karakterinin, Can Manay karakterinin ofisine kapıdaki alarmı interneti kullanarak etkisiz hale getirip girmesi ve olayın sonucunda balkondan aşağıya düşerek ölmesi
11. Bölüm	Can Manay karakterinin Duru karakterini gizli kameralarla sürekli izlemesi ve hamlelerini ona göre yapması
12. Bölüm	Furkan karakterinin ölmeden önce özge karakterine bıraktığı sesli mesaj yoluyla gerçeğin ortaya çıkmasını sağlaması

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi teknoloji her yeri sarmış ve özel alan bırakmamıştır. McLuhan’ın (2005, s. 22) teknoloji ile ilgili şu söylemi durumu özetlemektedir. *“Araçlarımızı (aletlerimizi) biz şekillendiririz ve karşılığında onlar bizi şekillendirir.”* İnsan eliyle icat edilen her şey tablodaki gibi geriye dönüp insanı

etkilemektedir. 8. bölümde görölen “*Furkan karakterinin internet üzerinden GPS ile medya patronu olan Sadık Murat Kolhan karakterini bulması*” ifadesi insan eliyle icat edilmiş bir sistemin tekrar insanı olumlu ya da olumsuz yönden etkilediğini göstermektedir. 9. bölümde “*Can Manay karakterinin önceden ayarlanmış olduğu bemşire yoluyla saplantılı aşık olduğu kadınıla telefonla fotoğraflarını gizliiden çektiirmesi ve bu fotoğrafi kötüye kullanmak istemesi*” örneği, teknolojinin onun gücünün farkında olanlar tarafından yönlendirilebileceğini göstermektedir. 10. bölümdeki örnekte, “*Furkan karakterinin, Can Manay karakterinin ofisine kapıdaki alarmı interneti kullanarak etkisiz hale getirip girmesi ve olayın sonucunda balkondan aşığıya düşerek ölmesi*” teknolojik cihazlarla olayların seyrinin değiştiği görölmektedir. Bu örnekte olaylar planlandığı gitmemekte ve Furkan karakteri olay sonucu ölmektedir. 11. bölümde, “*Can Manay karakterinin Duru karakterini gizli kameralarla sürekli izlemesi ve hamlelerini ona göre yapması*” örneğinde bu karakterin teknolojik cihazlarla izlenmesi sonucu özgür iradesi ile karar vermesi engellenmekte ve teknolojinin belirleyiciliği ön plana itilerek olayların seyri değişmekte ve değiştirilmektedir. Çalışmanın son bölümünü oluşturan 12. bölümde ise, “*Furkan karakterinin ölmeye önce özge karakterine bıraktığı sesli mesaj yoluyla gerçeğin ortaya çıkmasını sağlaması*” örneği ile de yine teknoloji bıraktığı izlerle gelişen olayların seyrini değiştirmektedir. Verilen örneklere bakıldığında teknolojinin bu dizide olduğu gibi insan hayatının merkezinde olduğu ve yaşamları nasıl değiştirdiği gözlemlenmektedir. Sonuç olarak teknolojinin kullanılışı ağırlıklı olarak olumsuz yönde olduğu için teknolojik kötümserlik çalışmanın kuramını belirlemektedir.

Sonuç ve Tartışma

Tüm bu anlatılanların ışığında günümüzde çok büyük bir teknolojik patlama, teknolojik gelişme çağı yaşanmaktadır. Bir bilgisayar, çok uzun zamanlarda bitirilemeyecek her türlü işlemi çok kısa zamanlara sığdırabilmekte ve geçmişte insanın yaptığı her işi yapabilir konuma gelmiştir. Bilim ve teknoloji ışığında, tüm dünyada insanların hayat standartları değişmiştir. Fakat bu teknolojik gelişmeler beraberinde bazı sorunları da getirmektedir. Teknolojik gelişmeler son zamanlarda doğanın dengesinin bozulmasına sebep olmuş ve insanların bu denli hızlı gelişmelere adapte olamamasından dolayı toplumsal ve psikolojik sorunları ortaya çıkmıştır. Gerçek hayatta veya dizi ve filmlerde, hatta Fi web dizisinde göröldüğu gibi teknoloji her tarafı çepeçevre sarmış ve bağımsızlığını ilan etmiştir. Günümüzde kullanılan bu cihazlar olayların seyrini değiştirerek ya yönlendirmelere maruz kalmış ya da özgür yörüngesine girerek sonuçlara sebep olmaktadır. Bugün teknoloji büyük oranda insan hayatının belirleyiciliğinde büyük rol oynamaktadır. Bu yüzden bilim ve teknoloji bugün bu sebeplerden dolayı yargılanmaktadır. McLuhan’ın söylemleri de olayı özetlemektedir. Ona göre; “*Biz ilk başta aletlerimize şekil veririz ve daha sonra aletlerimiz bize şekil verir*”. Bugün insan eliyle yaratılan aletlerin insan hayatına şekil verdiği görölmektedir.

Fakat tüm bu gelişmelerin sorumlusu tek bir bilim adamı ya da tek bir insan değildir. Bu yüzden toplum teknolojinin bu seyrine göre önlemler almalıdır. Teknolojik gelişmeler, icat edilen aletler, tamamen insan yararına programlanmalıdır. Teknoloji bilinçli olarak yönlendirilmelidir. Bu bağlamda bugün kendi zekası ile ortaya çıkardığı kuvvetler tarafından tehdit edilen insanlık, bu duruma karşı çözüm yolları bulmalıdır.

Teknolojik cihazları icat eden insanların yanı sıra pazarlanmasının yapıldığı kitle iletişim araçlarına özellikle diziler aracılığıyla verilen reklamlara bireyler, eleştirel yaklaşmalıdır. Bu içerikleri akıllı ve etkili bir bakış açısıyla izlemelidirler. Medya kanalları hakkında bilgi sahibi olmalı, ticari yapıları ve idari şekilleri hakkında bilgi edinmelidirler. Medyanın bu ürünleri pazarlarken toplum üzerinde nasıl büyük bir etki elde edebileceklerinin bilincinde olmalıdırlar. Gerçek dünya ile medyada verilen dünya arasındaki ayrımı yapabilmelidirler. Bilinçli bir birey olup birer medya okuryazarı olmalıdırlar. Ayrıca devlet bununla alakalı kamu spotları oluşturunabilmeli ve reklamların azaltılması için çalışmaları yapmalıdır.

Özellikle web dizilerini bağımlılık derecesinde takip eden bireyler, vakitlerinin çoğunu dizilerin başında geçirmek yerine kitap okumayı, tiyatroya ve sinemaya giderek sosyalleşebileceği aktiviteler tercih ederek dizi izleme sıklıklarını azaltabilmelidir. Teknolojik cihazların küçölmesi ve telefonda her şeyin yapılabilmesi her yerde kullanılabilmesini hem iyi yönde etkilemiş hem de kötü yönde etkilemiştir. Bu bağlamda bireyler bu cihazları yatak odalarına götürmemeli ortak alanlarda bu cihazları kullanmalıdırlar. Eğer bağımlılık dereceleri çok yüksek ise konu ile ilgili rehabilitasyon merkezlerine başvurarak bu sorunu çözmelidirler.

Etik Beyan

“Teknolojik Determinizm Çerçevesinde Türkiye’de Web Dizilerinin Toplumsal Dönüşüme Etkileri: Fi Dizisi Örneği” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Açıkders, “Teknolojinin Sosyal İnşası”, www.acikders.org, Erişim Tarihi: 18.04.2019.
- Akgül, D. (2013). Dizi ve filmlerde ürün yerleştirmeye tüketicinin bakışı. *Researchgate*, 593-594.
- Aktaş, C. (2007). Yeni medya ile geleneksel medyanın karşılaştırılması. *Medya Üzerine Çalışmalar* (Der: G. Erol). İstanbul: Beta Yayınları.
- Alpar, D., Batdal, G. ve Avcı, Y. (2007). Öğrenci merkezli eğitimde eğitim teknolojileri uygulamaları. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7, 22-23.
- Altay, D. (2005). Kürsel köyün medyatik mimarı: Marshall McLuhan. *Kadife karanlık* (Düz: D. Altay) (2. Baskı). İstanbul: Su Yayınevi.
- Altun, F. (2003). Teknolojik determinizm ve bir muhalefet imkanı olarak internet. *Researchgate*, 8.
- Atabek, Ü. (2001). *İletişim ve teknoloji* (1. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Aydın, O. Ş. (2017). Yeni medya, yeni televizyon: kolektif izlemenin sonu mu? *1. Uluslararası İletişimde Yeni Yönelimler Konferansı*, 430.
- Aydoğan, F. (2005). *Medya ve tüketim kültürü üzerine eleştirel bir analiz* (1. Baskı). İstanbul: Türkmen Kitapevi.
- Bereket, Ö. (2018). Yöndeşen medya ve dijital emek sömürüsü. *Panorama Dergisi*, 28, 21-22.
- Çakır, M. (2017). Sosyal medya ve gösteri. *Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergi*, 11, 2
- Çelik, H. C. (2007). Heisenberg nedensellik ve determinizm. *Filozof Dergisi*, 4, 129.
- Doğan, C. ve Özdemir Ö. (2017). Ürün yerleştirme uygulamalarının incelenmesi ve sinema sektörü ile bir örnek değerlendirme. *Social Sciences Studies Journal*, 1162-1165.
- Duverger, M. (1973). *Sosyal bilimlere giriş* (Çev: Ü. Oskay) (1. Baskı). Ankara: Bilgi Basım
- Elden, M. ve Bakır, U. (2010). *Reklam çekicilikleri* (1. Baskı) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (2010). *Öteki kuram* (3. Baskı). İstanbul: Erk Yayınevi.
- Fakiryazar, “Web Dizileri” <https://www.fakiryazar.com>, Erişim Tarihi, 29.04.2018.
- Giannantoni, D. (2015). Netflix: TV series during the web 2.0 era. *Academia*, 4.
- Goodreads, “Marshall McLuhan”, <https://www.goodreads.com>, Erişim Tarihi, 23.09.2018.
- Güven, S. K. (2008). Yeni dünya düzeni içinde enformasyon teknolojilerinin vaatleri ve tehditleri. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 72.
- Güz, N. (2012). Teknolojik gelişmeler ve haberde etik sorunlar. *II. Uluslararası İletişim Sempozyumu*, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek, 16.
- İlhan, E. ve Aydoğdu, E. (2015). Medya okuryazarlığı dersi ve yeni medya algısına etkisi. *Erciyes İletişim Dergisi Akademia*, 4(1), 58.
- İşler Büyükler, D. (2014). televizyon reklamlarında ünlü kişilerin kullanılmasının satın alma davranışlarına etkisi: Cinsiyet ekseninde bir inceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 5(11), 111.
- Kabakçı, I. ve Odabaşı H. F. (2004). Teknolojiyi kullanmak ve teknogerçekçi olabilmek. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 21.
- Kara, S. (2017). Teknoloji ve toplumsal değişim ilişkisinin sosyal inşa kuramı bağlamında incelenmesi. *Researchgate*, 120-125.
- Kırık, A.M. (2010). *Etkileşimli televizyon*. Ed. Levent Eldeniz, 1.Baskı, Ankara: Anahtar Kitaplar Yayın Evi.
- Klein, T. (2014). *Web series-between commercialand non-profit seriality, media economics*. Ed. Marcel Hartwig, Evelyne Keitel, Gunter Süß, Düsseldorf: WVT Wissenschaftlicher Verlag Trier, 15. 1-5
- McLuhan, M. ve Fiore, Q. (2005). *Yaradılmış medya, the medium is the massage* (Çev. Ü. Oskay) (1. Baskı). İstanbul: Merkez Kitapçılık Yayıncılık.
- Milliyet, “Web Dizileri” <http://blog.milliyet.com.tr>, Erişim Tarihi: 02.05.2018.
- Milliyet, “Web Dizileri” <http://www.milliyet.com.tr>, Erişim Tarihi: 29.04.2018.
- Oğuzcan, A. U. ve Hajiyev F. (2018). Dijital dizilerde ürün yerleştirme: Fi/Çi dizisi örneği. *Uluslararası İletişimde Yeni Yönelimler Konferansı*, 205-206.
- Özsan, S. H., Hoşgör, H. ve Gündüz Hoşgör, D. (2016). Hastane web site performanslarının halkla ilişkiler ve tanıtım açısından incelenmesi: Türkiye, Hindistan ve İrlanda örnekleri. *Researchgate*, 211-212.
- Puhutv, “Fi Dizisi Bölümleri” <https://Puhutv.Com>, Erişim Tarihi, 21.12.2018.
- Puhutv, “Fi Dizisi İzlenme Oranları” <http://M.Haber7.Com/>, Erişim Tarihi, 18.04.2019.
- Stratejik Araştırma Merkezi, “Değişim” <http://Sahipkiran.Org>, Erişim Tarihi, 17.04.2019.
- Taslaman, C. (2011). Tanrı-evren ilişkisi açısından determinizm, indeterminizm ve kuantum teorisi. *Academia*, 4.
- Turan, S. ve Esenoğlu, C. (2006). Bir meşrulaştırma aracı olarak bilişim ve kitle iletişim teknolojileri: Eleştirel bir bakış. *Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Ekim, 72-73.
- Uludağ, Z. (1993). Determinizm ve zorunsuzluk. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 257.

- Uzunoğlu, S. (2015). Yeni medyada dijital emek sömürüsü: tüketiciden rketiciye yeni medya: Yeni sömürü pratikleri. *E-Journal Of İntermedia*, 187.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel Araştırma Yöntemleri* (5. Baskı). Ankara: SeÇkin Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Today, it is described as the age of communication and information. Although both concepts survive today, they have not yet reached the desired level. One of the greatest aspirations of humanity for a long time is to move to the age of information completely. The technological developments brought about by the information age have caused a change in the way of communication. In this context, face to face communication has weakened. People have begun to devote most of their time to technological devices. Undoubtedly, the benefits of technological developments are numerous, but it is an issue that should not be underestimated. Today, humanity is fully committed to technological developments. It is possible that robotics and artificial intelligence studies developed with Web 3.0 can turn into potential threats for humanity. In this context, technological developments are advancing irrevocably. McLuhan's statement summarizes the situation. "One thing about which fish know exactly nothing is water, since they have no anti-environment which would enable them to perceive the element they live in."

The first original web series of PuhuTV, Fi, Azra Kohen's Fi-Öi books have been scripted. The series was shot in a drama and romantic with a professional staff. Fi web series is one of the web series that is used by the viewers who are bored with the length of television series, the uniformity of subjects, and the excessive application of censorship. In the Fi web series, the scenario follows a clever psychologist, Can Manay, whose past is full of crimes. This character presents a program on television. In the live broadcast, by giving therapy to famous people, they open their private lives to everyone and receive ratings. This character, portrayed by Ozan Güven, describes someone who is very rich and has psychological problems.

The concepts of technological determinism which are the theory of the study are as follows. According to Heidegger, technology means that all tools, machines and devices manufactured and used meet the needs of the humanity. All these devices in use are technological products and at the same time technology is also a device. On the other hand, determinism is the formation of the necessary conditions for the determination of an event. In the philosophical sense, it means that the events in the world and especially the human events are related to each other in the position that the previous events determine the next events. In a universe with determinism, everything is in a cause-effect relationship.

After technology and determinism concepts come together, technological determinism has emerged. According to McLuhan, the concept of technological determinism shapes humanity. In other words, culture is shaped at the point of communication. Today, communication technology, which has made significant progress, is the carrier of culture. Therefore, as communication technology changes, culture also changes in parallel. As a result, human life is subject to change and transformation. Marshall McLuhan explains this concept as follows: "We become what we behold. We shape our tools and then our tools shape us". The phenomenon of technological determinism makes sense to what is happening today and before. According to him, this concept cannot predict the future. Therefore, it is not possible for this theory to be tested. In this concept content is not important but the tool is important. After McLuhan, also this issue has been highly discussed. In this context, this idea is regarded as positive (optimistic) and negative (pessimistic). The optimists argue that technology is a dream and it makes life easier and affects it positively. Pessimists see technology as a totalitarian nightmare. This idea emphasizes the harmful aspects of technology. But in both perspectives, it emphasizes the determinant of technology. there is also the concept of social construction of technology. The basic idea is that reality is socially constructed and that this process of construction should fall within the sphere of sociology of science. In other words, social reality comes from institutions and structures that exist through human behavior and attitudes.

The high number of technological elements in the Fi web series constituting the sample of the study brings the theory of technological determinism to mind. The last 5 (8. 9. 10. 11. 12.) episodes of the first season of the series are analyzed with content analysis method. In the series, Can Manay follows Duru Durulay with hidden cameras. Can Manay, who attacks the private life, attacks the personal life through cameras and computers created by technological developments. Processing of such events in the content of series and movies causes the normalization of events. Indeed, similar events are experienced in real life. some examples, from time to time they are reflected in the media. This situation is the following. cameras uses for good events, but also uses for bad situation. This situation brings to mind the concept of

technological determinism. In this context, is technology used for good or abuse? In addition, in some scenes, passwords of security systems are cracked. technology is abused in these examples. Many technological devices in the series are often shown. some machines and electronic devices are used to make life easier. In this respect, technology makes life easier. In this context, today technology plays an important role in determining human life. For this reason, science and technology are blamed today for these reasons. However, not a single scientist is responsible for these developments. Therefore, society should take precautions according to this course of technology. Technological advances, invented devices must be programmed entirely for human benefit. Technology should be guided consciously.

Marka Maskotlarında Antropomorfizm Kullanımına Yönelik Göstergebilimsel Bir Analiz: Arçelik Markası Robot Çelik Vakası¹

Burcu DELİKAN² ve Gül ŞENER³

Öz

Bugünün pazarlama anlayışında, markaların sundukları fayda kadar sahip oldukları kimlik ve tüketicileriyle kurdukları ilişki üzerinden de değer kazandığı görüşü önemli yer tutmaktadır. Bununla birlikte, markalı ürün ve hizmetlere insani özellikler atfedilmesi pratiği giderek artmaktadır. Marka maskotları, antropomorfizm olarak tanımlanan bu pratiğin en yaygın örnekleridir. Bu çalışmanın amacı, marka maskotlarında antropomorfizm kullanımını Arçelik markasının Çelik robotu vakası üzerinden göstergebilimsel açıdan değerlendirmek ve Çelik'in sahip olduğu antropomorfik özelliklerin Arçelik marka kimliğine yönelik inşa ettiği anlamları irdelemektir. Çalışma kapsamında, Çelik robotunun insanlaştırma aşamalarını (çocukluk-geçer yetişkinlik-olgunluk) temsil ettiği düşünülen dört Arçelik televizyon reklamı amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenmiş ve göstergebilimsel analiz yöntemiyle incelenmiştir. Analiz sonucunda; antropomorfik marka maskotu Çelik'in sahip olduğu insani özelliklerin (örn. akıllı, yaratıcı, dünya vatandaşı) Arçelik'in yenilenen marka kimliğinin temel özellikleriyle (örn. teknolojik, yenilikçi, global yerlilik) örtüştüğü bulgulanmıştır. Bu durum; marka adının, logosunun, maskotun ve markalı ürün/hizmetin tam bir örtüşme içinde bulunduğu ve birbirinin yerine geçer biçimde tekleştiği "eşleştirme" maskot stratejisinin işlerlikte olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Marka maskotu, Antropomorfizm, Marka kimliği, Göstergebilim

A Semiotical Analysis of the Use of Anthropomorphism in Brand Mascots: The Case of Arçelik's Çelik the Robot

Abstract

In today's marketing, the idea that brands gain value not just through their benefit but the identity they project and their relationship with consumers is of great importance. In parallel with this marketing approach, to infuse humanlike qualities to products and services is gaining momentum. Brand mascots are the most widespread examples of this practice called anthropomorphism. The objective of this study is to examine the use of anthropomorphism in brand mascots through Arçelik's Çelik the Robot case, to analyze the meanings that are conveyed by the anthropomorphic qualities of Çelik the Robot and their association with Arçelik's brand identity from a semiotic perspective. Within the confines of this study, four Arçelik television commercials that represent different life stages of Çelik the Robot (childhood-young adulthood-maturity) were selected by purposive sampling method and were subjected to semiotic analysis. The results reveal that human like features that the brand mascot Çelik possessed (e.g. smart, creative, world citizen) match with the main determinants of Arçelik's renewed brand identity (e.g. technological, innovativeness, global locality). This situation shows that the "matching" mascot strategy, in which the brand name, logo, mascot and branded product/service are in complete overlap and are interchangeably unified..

Key Words: Brand mascot, Anthropomorphism, Brand identity, Semiotics

Atf İçin / Please Cite As:

Delikan, B. ve Şener, G. (2020). Marka maskotlarında antropomorfizm kullanımına yönelik göstergebilimsel bir analiz: Arçelik markası robot çelik vakası. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1836-1854.

Geliş Tarihi / Received Date: 29.08.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 17.04.2020

¹ Bu çalışma, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Reklamcılık ve Marka İletişimi Yönetimi Programı'nda Dr. Öğr. Üyesi Gül Şener danışmanlığında Burcu Delikan tarafından "Marka Maskotlarında Antropomorfizm Kullanımının Göstergebilimsel Analizi: Arçelik-Çelik Örneği" ismiyle 2019 yılında tamamlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Yüksek Lisans Öğrencisi (Mezun) - Türkiye - Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, burcudelikan@gmail.com – ORCID: 0000-0001-7800-1394

³ Dr. Öğr. Üyesi - Türkiye - Bahçeşehir Üniversitesi, İletişim Fakültesi, gul.sener@comm.bau.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8063-7233

Giriş

Guthrie'ye (1997, s. 53) göre “gökyüzündeki bulutları, budaklı dalları ve diğer insan dışı biçimleri insan yüzlerine benzetme dürtümüz veya gece vakti kaynağını teşhis edemediğimiz sesleri insan sesi olarak değerlendirmemiz evrensel bir olgudur”. Bu düşüncenin kökenlerini felsefeci David Hume'da sürmek mümkündür. Hume (1875, s. 317) insanların her varlığı kendisi gibi algılama ve bu insangibiliği her türlü nesneye aktarma eğilimine sahip olduğunu savunmuştur. Betimlenen bu insan algısı antropomorfik düşünce olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamda; “insan dışındaki varlıkların hayal edilen ya da var olan davranışlarına insan benzeri özellikler, motivasyonlar, niyetler ve duygular atfetmek antropomorfizmin temelini oluşturmaktadır” (Epley, Waytz ve Cacioppo, 2007, s. 864-865). Hal böyleyken; günlük hayat içerisinde hayvanların, doğal olayların ve doğaüstü olguların, mekanik ve teknolojik araçların insanlaştırıldığı durumlara sıklıkla karşılaşıyoruz.

Antropomorfizm aynı zamanda bir marka stratejisi olarak da uygulama alanına sahip bir olgudur. Bugünün dünyasında pazarlamacılar; ürün/hizmet, marka veya şirketlere insani özellikler kazandırarak onları tüketiciler için birer ilişki partnerine dönüştürmeye çalışmaktadır (Fournier, 1998). Castelli, Happe, Frith ve Frith'in (2000) yaptıkları araştırmanın sonuçları, insanların cansız nesnelere dair antropomorfik düşünceleri sırasında aktive olan beyindeki sinir alanlarıyla insanlara dair belirli bir yargıya varırken aktive olanların aynı olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer bir deyişle, insanlar antropomorfik cansız varlıklarla (örn. markalı ürün/hizmetler) ilgili düşünce geliştirirken onları tıpkı insan gibi değerlendirmektedir. Tüketiciler belirli ürünlerin insan benzeri özelliklere sahip olduğuna inandığında bu ürünleri daha fazla beğenmekte (Aggarwal ve McGill, 2012) ve söz konusu ürünleri değiştirmekten kaçınmaktadır (Chandler ve Schwarz, 2010). Bu tüketici gerçeğinden yola çıkan pazarlamacılar; antropomorfizm yaklaşımını çoğunlukla marka karakterleri, maskotlar ve marka sözcüleri üzerinden gerçekleştirmektedir. Çünkü; tüketiciler marka karakterlerini özdeşlik kurabilecekleri, kişilik özellikleriyle kendilerini bağdaştırabilecekleri ve hikayelerinde kendilerini bulabilecekleri figürler olarak algılamaktadır (Khogeer, 2013, s. 51).

Marka kimliğinin maskotlar gibi cansız nesnelere insanlaştırılması üzerinden belirli özelliklerle bağdaştırılması; rekabetten ayrışmanın ve güçlü bir marka değeri yaratmanın yollarından biri olarak ortaya konmaktadır. Tüketiciler hiç yadırgamadan belirli kişilik özelliklerini markalara yüklemekte (Aaker, 2016), markaları birer karakter olarak algılamakta (Levy, 1985; Plummer, 2000) ve yeri geldiğinde markanın bakış açısını kendi bakış açısıymışçasına kabul etmektedir (Blackston, 1993). Buradan hareketle, antropomorfizmin markalama ve marka maskot stratejilerinde yaygın biçimde kullanılması şaşırtıcı değildir.

Antropomorfizm kavramının ana kullanım alanlarından biri olan marka maskotlarına dair literatüre bakıldığında, maskotların antropomorfizm ve marka kimliğinin kesişiminde değerlendirildiğine şahit oluyoruz. Antropomorfizmin cansız varlıklara duygusal, davranışsal, zihinsel ve kişiliğe dair insani özellikler atfedilmesi prensibine dayandığı düşüncesinden hareketle; marka maskotları da markanın sahiplenmek istediği bu insani özelliklerin taşıyıcıları, yani marka kimliğini temsil eden figürler olarak kabul edilmektedir.

Temsiliyet dediğimizde göstergebilimin alanına da adım atmış oluyoruz. Hali hazırdaki çalışmanın konusu olan marka maskotlarında antropomorfizm kullanımını, “kendisinden başka bir şeye gönderme yapan ve insanların duyularıyla kavrayabileceği fiziksel bir şey” (Fiske, 2013, s. 123) olarak tanımlanan göstergelerden bağımsız incelemek elbette ki imkansızdır. Dolayısıyla bu çalışma çerçevesinde, marka kimliğinin ve antropomorfik yaklaşımın birer göstergesi olarak ele alınan marka maskotlarının insani özellikleri ve bu özellikler üzerinden inşa edilen anlamlar göstergebilimsel teoriler bağlamında incelenmiştir.

Marka maskotlarına yönelik geçmiş literatüre bakıldığında; marka farkındalığı, marka beğenisi ve hatırlanırılığı, marka imajı ile ilişkisinin nicel ve nitel yöntemlerle araştırıldığı görülmektedir. Antropomorfizm ise markalamanın yanı sıra tüketici davranışı çerçevesinde ele alınmaktadır. Markalara yönelik göstergebilimsel araştırmalarda marka kimlik stratejilerinin kendine yeterince yer bulamadığı düşüncesi, alanda bu yönde bir boşluğa da işaret etmektedir (Oswald, 2015). Göstergebilimsel teoriler çerçevesinde marka kimliği konusunda yeterince bilgi üretilmemesi, bu alanda yapılacak çalışmaların da önemini artırmaktadır (Lencastre ve Corte-Real, 2013).

Her ne kadar tüketicilerin ürünler insan benzeri özellikler yüklemesi (Belk, 1988) literatürde uzun süredir tartışılan bir konu olsa da marka antropomorfizmi ve bunun ürün/hizmetle alakalı (Puzakova, Kwak ve Rocereto, 2013) ve tüketiciyle alakalı (Kim ve Kramer, 2015; MacInnis ve Folkes, 2017) çıktılarına etkisi ancak yakın zamanda mercek altına alınmıştır. Bu çalışma; Arçelik markasının Çelik robotu üzerinden marka maskotlarında antropomorfizm kullanımının marka kimliğine yönelik ne tür anlamlar ürettiğini göstergebilimsel analiz yöntemiyle sorgularken alandaki bilgi açığına da katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Ek olarak, analizin Çelik maskotu üzerinden yapılması, antropomorfizm gibi soyut bir kavramın somut bir örnek üzerinden değerlendirilmesine de olanak tanıyacaktır. Bu kapsamda, söz konusu çalışmada aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmaktadır:

Araştırma Sorusu₁: Maskotlarda antropomorfizm kullanımı, marka kimliğine yönelik anlamları hangi göstergebilimsel ilişkiler üzerinden inşa etmektedir?

Araştırma Sorusu₂: Marka maskotu olarak Çelik'in sahip olduğu antropomorfik özellikler hangi düz ve yan anlamları üretmektedir?

Araştırma Sorusu₃: Marka maskotu olarak Çelik'in sahip olduğu antropomorfik özellikler Arçelik'in marka kimliğine yönelik ne tür anlamlar barındırmaktadır?

Literatür Taraması

Antropomorfizm Kavramı

Antropomorfizm, Yunanca “*anthros*” yani insan ve “*morphos*” form kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Antropomorfizm sözlük anlamıyla “soyut objelerin ya da hayvanların kişileştirilmesi, insani özelliklerinin insan olmayan varlıklara ve durumlara yüklenmesi” (Merriam-Webster) biçiminde tanımlanmaktadır. Spada (1997, s. 37) söz konusu kavramı “insan görünüşünün ve özelliklerinin, başta tanrılar olmak üzere, canlı veya cansız herhangi bir şeye aktarılması” olarak nitelemiştir. Antropomorfizmin birçok farklı biçimde tanımlandığı görülmektedir. Bir kısım teorisyen antropomorfizmin insan ya da insan benzeri özelliklerin hayvanlara yüklenmesi olduğunu savunurken (Asquith, 1984; Brown, 2010; Daston ve Mitman, 2005), diğerleri bu özelliklerin nesnelere atfedilmesi anlamını taşıdığını vurgulamıştır (Kassarjian, 1978). Bazıları ise antropomorfizmi daha genel bir çerçeveye oturtturarak insan özelliklerinin insan olmayan varlıklara yüklenmesi olarak tarif etmiştir (Kiesler, 2006; Schiffman ve Kanuk, 2009).

Antropomorfizmin kavramsal sınırlarını çizmeye çalışan birçok teorisyen kavramın diğer kavram ve olgularla olan ilişkisini de incelemiştir. Literatürde antropomorfizmi anlamaya yardımcı olduğu vurgulanan kavramlar arasında kişileştirme (Brown, 2011; Danesi, 2004; Khogeer, 2013) ve insanlaştırma (Portal, Abratt ve Bendixen, 2018; Waytz, Epley ve Cacioppo, 2010) sayılabilir. Oxford Dictionary'e göre kişileştirme, insan doğasının ya da karakteristik özelliklerinin insan olmayan şeylere aktarılması ya da soyut bir varlığın insan biçiminde temsil edilmesidir. Kişileştirmenin cansız nesnelere duygusallık, öz farkındalık, kuruntu, vb. insani özellikler atfetmek anlamına geldiği söylenebilir (Brown, 2011, s. 3). Bu durum; bireylerin cansız varlıklara yönelik birçok farklı deneyimini insan motivasyonları, özellikleri ve davranışları bağlamında çözümlenmeye ve anlamaya imkân vermektedir (Lakoff ve Johnson, 2008, s. 35). McDonald's markasının maskotu Ronald McDonald ya da Malboro markasının Marlboro Adam'ı marka karakterlerindeki kişileştirme kullanımına verilebilecek örneklerdendir.

MacInnis ve Folkes (2017) markaları insanlaştırma yaklaşımını antropomorfizmi de kapsayan bir şemsiye kavram olarak kabul etmektedir. İnsanlaştırma kavramının alt kategorilerini antropomorfizm, benim gibi markalar yaklaşımı (tüketicinin markayı kendisiyle örtüştürmesi), ilişki odaklı yaklaşım (markaları birer ilişki partneri olarak gören bakış) oluşturmaktadır. Bu çerçevede, bireylerin insanlaştırma eğilimi hem insan hem de insan olmayan varlıkları kapsarken, antropomorfizm insan olmayan varlık ve olaylarla sınırlıdır (Waytz vd., 2010) ve insanlaştırmanın en uç noktası olarak kabul edilmektedir. Fournier (1998) antropomorfizmin marka iletişiminin bir gerekliliği olarak görülmesini savunmaktadır.

Antropomorfizm 4 farklı biçimde gerçekleşebilir (DiSalvo, Gemperle ve Forlizzi, 2005, s. 4-5):

- *Yapısal Antropomorfik Biçim (structural):* Yapısal antropomorfik biçim insan vücudunun yapısının ve işleyişinin maddesel anlamda taklit edilmesidir. Görünüm ya da işleyiş olarak insan vücudunu taklit eden şekiller, hacimler, mekanizmalar ya da düzenekler yapısal antropomorfik biçimin kanıtlarıdır.

- *Jest Temelli Antropomorfik Biçim (gestural)*: Bu antropomorfik biçim insanların vücutları üzerinden birbirleriyle nasıl iletişim kurduklarının insan davranışlarına odaklanarak taklit edilmesiyle ilgilidir. İnsan davranışlarının unsurları olan hareket ve duruşların herhangi bir anlamı, niyeti ya da yönlendirmeyi ifade eder biçimde kullanılması jest temelli antropomorfik biçime örnek gösterilebilir.
- *Karakter Temelli Antropomorfik Biçim (character)*: Bu biçim daha çok insanların kişilik özelliklerinin, sosyal rollerinin ve herhangi bir bağlam içerisindeki işlevlerinin taklit edilmesiyle ilgilidir. İnsanların kim olduklarını dışa vuran özelliklerin ve alışkanlıkların cansız varlıklara yansıtılması bu biçimin işlerlikte olduğunun kanıtıdır.
- *Farkındalık Temelli Antropomorfik Biçim (aware)*: Bu biçim, insanların düşünme ve sorgulama yetilerinin taklit edilmesi prensibine dayanır. Günümüzdeki robotik ve yapay zekâ uygulamaları farkındalık temelli antropomorfik biçimlere örnek gösterilebilir.

Pazarlama alanında giderek artan antropomorfize etme eğiliminin izlerini; Amazon'un Alexa örneğinde olduğu gibi ürünlere insan isimleri verme uygulamalarında, Apple Siri örneğinde olduğu gibi ürüne bir cinsiyet atfetmede ve bu cinsiyetle uyumlu bir ses ve aksan yaratmada, Michelin Adam örneğindeki gibi insan benzeri fiziksel özelliklerle donatma uygulamalarında sürmek mümkündür (MacInnis ve Folkes, 2017, s. 358). Bu anlamda; Alexa ve Siri örnekleri karakter ve farkındalık temelli antropomorfik biçimleri yansıtırken Michelin Adam'ın yapısal ve jest temelli bir antropomorfik biçime sahip olduğu söylenebilir.

Markalama Süreci ve Antropomorfik Yaklaşımın Boyutları

Antropomorfik yaklaşımın anlamsal, toplumsal ve kültürel (Dydyński, 2017; Epley ve Waytz, 2010; Guthrie, 1993; Khogeer, 2013; Kim ve McGill, 2013) boyutları bulunmaktadır. Guthrie (1993) "insanlar neden antropomorfize etme ihtiyacı hissediyor?" sorusuna cevap ararken üç önemli neden üzerinde durmaktadır. İlk olarak, insanların çevrelerinde olup bitenleri algılamak ve anlamlandırırken bunu kendileri ile ilgili sahip oldukları bilgi üzerinden gerçekleştirmektedir. İkinci olarak, insanlar ilişki ve arkadaşlık konusunda hissettikleri boşluğu ya da eksikliği bertaraf edecek nesne ve varlıklara antropomorfizm yoluyla ulaşmak istemektedir. Üçüncü ve son sebep ise insanların dünyayı daha insana benzer şekilde inşa etme ihtiyacına sahip olmalarıdır (Khogeer, 2013, s. 29). Bu üç sebep, antropomorfik yaklaşıma anlamsal, toplumsal ve kültürel boyutlardan bakılmasını da destekler niteliktedir:

- *Anlamsal boyut*: Antropomorfik yaklaşımın anlamsal boyutunun temel işlevi; insanları kendileri dışındaki varlıkların motivasyonlarını anlama yönünde teşvik etmesi ve bu varlıkların gelecekte nasıl davranacaklarını tahmin ve kontrol etme noktasında araçsallaşmasıdır (Epley vd., 2007). Marka açısından değerlendirildiğinde ise; tüketiciler antropomorfik markaların çeşitli duygu, düşünce ve bilinçli davranışın yanı sıra aslında bir ruha sahip olduğunu düşünmektedir. Bu sebeple, toplumun parçası olan gerçek bir insanmış gibi yaklaşılması gerektiğine inanmaktadır (Khogeer, 2013, s. 24).
- *Toplumsal boyut*: Antropomorfik yaklaşımın toplumsal boyutunun altında yatan nedenler arasında bireyin çevresini kontrol etme motivasyonunun yanı sıra yalnızlığı bertaraf etme ve ait olma ihtiyacı gibi sosyal motivasyonlar sayılmaktadır (Puzakova vd., 2009; Waytz vd., 2010). Epley vd. (2007) sosyal ilişkilerdeki yetersizliğin bireylerin insan olmayan canlıları antropomorfik varlıklar biçiminde algılamasına yol açtığından bahsetmektedir. Bu şekilde; insan olmayan varlıklar insanlarla etkileşime geçen birer sosyal varlığa dönüşmekte ve deneyimlenen yalnızlık duygusunun yarattığı boşlukları doldurmaktadır.
- *Kültürel boyut*: Hofstede'ye (2011) göre kültür insanların çevrelerine yönelik algısını şekillendiren temel unsurlardan biridir. Bu açıdan, günümüz tüketim kültürü bağlamında antropomorfizm işlevsel bir kavram olarak değerlendirilmektedir (Brown, 2011). Örneğin tüketim kültürü ayıyı, doğası itibarıyla vahşi bir hayvan olmasına rağmen bir bebeğin müzik çalarken sarıldığı ve en sevdiği peluş oyuncaklardan birine dönüştürmektedir.

Markaların antropomorfize edilmesinin ise belirli aşamalarla gerçekleştiği görülmektedir (Donaldson, 2016). İlk aşamada, ana hedef kitesinin kişilik özelliklerine odaklanan pazarlamacılar, ikinci aşamada

markalara tüketicilerinininkine benzer kişilik özellikleri yüklemektedir. Son aşamaya gelindiğinde ise, belirli insani özelliklerle donatılan, yani antropomorfize edilen markaların tüketicileri için bir ilişki partnerine dönüşmesi amaçlanmaktadır (Fournier ve Alvarez, 2012).

Marka Maskotları ve Antropomorfizm

Maskotun anlamına bakıldığında; bir okulu, takımı veya şirketi oluşturan topluluğu simgelemek için kullanılan hayvan, çizgi film karakteri, vb. figürlerin kastedildiği görülmektedir (Çengel, 2006, s. 34). Maskotların pazarlama alanında etkin şekilde kullanılmaya başlaması ise 20. yüzyılın başlarına rastlamaktadır ve günümüze kadar da gelişerek devam etmiştir. Marka maskotları, marka kimliğini temsil eden ve bu kimliğin içerdiği anlamları tüketiciyle buluşturan karakteristik figürler olarak da tanımlanmaktadır (Yadav, Bisoyi ve Chakrabati, 2015, s. 4). Heckman'a (1999) göre maskotlar markanın nefes alan, canlı bir ifadesi, yani markanın somut hali olarak görülmelidir.

Tıpkı marka logosu ve sloganı gibi marka maskotu da markanın temel bileşenlerinden biridir. Ürünün veya hizmetin hedef tüketicisine markaya dair görsel ipuçlarını sunan bir araçtır. Marka kimliğini inşa etmeye yarayan karakteristik figürler olarak marka maskotları, markanın kim olduğunu tüketicilere anlatan birer elçi gibi düşünülebilir. Başarılı bir marka maskotu tüketicinin zihninde olumlu bir marka imajı yaratmakta, bu durum olumlu marka çağrışımlarını tetiklemekte ve marka ile tüketici arasında olumlu duygulara dayanan bir bağ kurulmasını sağlamaktadır (Mohanty, 2014). Weszka'ya (2011) göre bir marka karakteri yaratmanın nedeni; etkin bir marka kimliği inşa etmek, olumlu çağrışımlar üzerinden markanın tüketiciler nezdinde farkındalığını artırmak ve duygu, düşünce ve kişilik özellikleri gibi insani unsurları kullanarak markaları yaşayan birer varlığa dönüştürmektir. Bu çerçeveden değerlendirildiğinde; marka maskotunun markaya katkı sağlaması için yerine getirmesi gereken bazı kaideler bulunmaktadır. İlk olarak, maskot markanın ruhunu ve şirketin misyon ve hedeflerini bünyesinde barındırmalıdır. Maskot; sembolik renklerle özdeşleşmelidir, olumlu yan anlamları bulunan bir ismi olmalıdır ve markanın tüketicilerine belirli mesajlar taşınmalıdır (Caufield, 2012, s. 7). Bunlara ek olarak, Lin, Lin ve Ko (1999) maskotun görsel bağlamda etkili olabilmesi için tasarımının tüketicinin tercih ve algılarını yansıtmayı gerektirdiğini vurgulamaktadır.

Genel anlamda maskotlar literatürde üç farklı biçimde incelenmektedir (Tosun ve Kalyoncu, 2014, s. 89): (1) Yaşayan canlılar biçimindeki maskotlar, (2) animasyon veya karikatür biçimindeki maskotlar ve (3) yerleşik karakterler biçimindeki maskotlar. Birinci kategorideki maskotlar insan, hayvan veya bitki biçiminde olabilir (Karadağ, 2013, s. 26). Tüm canlılar içinde maskot olarak en çok kullanılan ise hayvanlardır. Animasyon veya karikatür karakterlerinin maskot olarak kullanılması ise cansız nesnelere tasarlanıp sonra onlara bir karakter kazandırılması sürecini içermektedir. Yerleşik karakterler biçimindeki maskotlar zaten var olan kişiliklerin birer maskot olarak markalar tarafından sahiplenilmesi prensibine dayanmaktadır. Marka bunu karakterin tüm kullanım haklarını satın alarak gerçekleştirmektedir.

Marka maskotları; markayı antropomorfik bir temsil üzerinden görsel olarak ifade eden temel bir unsur, markayı taklit eden ikonik bir gösterge, tüketici ve marka arasında duygusal bir bağ kurulmasını sağlayan bir aracı olarak nitelenmektedir (Beirao, Lencastre ve Dionisio, 2007, s. 3). Gülver (2017, s. 1) marka maskotunu "tüketicilere ürün, hizmet ve marka hakkında bilgi veren marka sözcüleri" olarak tanımlamaktadır. Phillips ve Lee (2005) markalı ürün, hizmet ya da fikri tanıtmak için kullanılan marka maskotlarının, marka tarafından ve sadece marka için yaratılmasından dolayı literatürde marka sözcüsü olarak tanımlandığını belirtmektedir. Diğer bir deyişle, markalı ürün ya da hizmet kendi adına konuşamayacağı için bu görevi onun yerine üstlenecek bir karaktere ihtiyaç duyulmaktadır. Marka maskotlarının sözcü olarak seçilmesinin nedenlerinden biri de budur (Pairoa ve Arunrangsiwed, 2016, s. 1702). Türkiye'den başarılı örnekler bakıldığında; Turkcell'in maskotu Cell-O sempatik aynı zamanda kendinden emin gözükme, Yapı Kredi'nin Vadaa maskotu bankacılığın soğuk yüzüne bir sıcaklık kazandırmayı (Küçükeroğan, 2012), Arçelik markasının Çelik maskotu da globallik ve yerelliği bir arada sunmayı başarmış uygulamalardır (Barutçu ve Adıgüzel, 2015, s. 82-83).

Marka maskotlarının kullanımı hem marka hem tüketici hem de reklam açısından farklı önemlere sahiptir. Maskot markalı bir ürün ya da hizmetle bağdaştırıldığında, artık o markanın sembolü haline gelmektedir. Bu durum da marka hatırlanırılığına katkıda bulunmaktadır. Etkili bir marka maskotu, marka farkındalığını artırmakta, tüketici ve marka arasında duygusal bir bağ yaratmakta ve böylece markayı rekabetten ayırmaktadır (Khogeer, 2013, s. 3). Tüm bunların yanı sıra; marka karakteri olarak maskotlar marka imajını olumlu yönde etkilemesi sebebiyle kurumsal kimliğin de gücünü artırmaktadır (Yadav vd.,

2015, s. 2-3). Tüketici açısından değerlendirildiğinde, marka maskotlarının duygusal bir çekicilik sağladığı vurgulanmaktadır. İnsanlar bir ürün ya da hizmetin hayranı olmaya mesafeli davranırken marka maskotları gibi insanlaştırılmış nesnelere yakınlık duyması daha kolaydır (Pairoa ve Arunrangsiwed, 2016, s. 1703). Markanın görsel kimlik unsurlarından biri olan iki boyutlu logonun maskot üzerinden üç boyutlu hale dönüşmesi ve maskotun reklamın görsel çekiciliğini artırarak daha dikkat çekici hale getirmesi, marka maskotunun reklam açısından avantajlarını göstermektedir. Reklamda marka maskotu kullanmak, reklamın samimiyet algısını artırmasının yanı sıra izleme deneyimini daha eğlenceli kılmaktadır. Böylece, reklamın potansiyel tüketicilerle arasında bağ kurulması kolaylaşmaktadır. Bu açıdan maskotlar, reklamların daha kişisel, otantik, güvenilir, eğlenceli ve çekici olması yönünde önemli bir katkıya sahiptir (Yadav vd., 2015, s. 4).

Marka Maskotu Stratejileri

Bir maskotun temel amacı marka kimliğini güçlendirmektir (Brown, 2014). Bu durum, markanın temsilcisi olarak maskotların zaman zaman marka kimliğini bütünüyle içermesiyle sonuçlanmaktadır. Honey Monster ve Jolly Green Giant örneklerinde olduğu gibi şirket maskotun adını alabilmektedir. Bu bağlamda; literatürde markaların benimseyebileceği dört temel maskot stratejisi olduğu belirtilmektedir (Brown, 2010, s. 218-219):

1. *Eşleştirme (match)*: Marka adının, logosunun, maskotun, markalı ürün ve hizmetin tam bir örtüşme içinde olduğu ve buna bağlı olarak hepsinin birbirinin yerine geçer biçimde tekleştiği durumları yansıtan stratejidir. Jaguar arabaları, Mr. Clean, Toilet Duck, Penguin kitapları, Red Bull enerji içeceği bu maskot stratejisinin bilinen örnekleridir.
2. *Karıştırma (mix)*: Marka sözcüsünün ürünü tanıttığı ancak ürünün özelliklerini temsil etmediği durumları yansıtan bir strateji olması sebebiyle pazarlamacılar tarafından tercih edilirliliği düşüktür. Geoffrey zürafa/The Toys R Us, Chester çita/Cheetos ve Leo aslan/MGM markanın tanıtımını yapan karakterlerdir.
3. *Çoğaltma (multiply)*: Bu strateji pazarlamadaki “daha fazla her zaman daha iyidir” anlayışıyla örtüşmektedir. Bu strateji göre bir marka karakteri iyiyse iki daha iyidir, üç ve daha fazlası ise en iyisidir. MveM’in her biri farklı kişilik özelliklerine sahip altı farklı sözcü şeker karakteri bu stratejinin ilk akla gelen örneklerindedir.
4. *Gizem Katma (mystify)*: Bu stratejide; marka ve maskotu arasındaki bağ gereken düzeyde bir uyumsuzluk noktasında bırakılır. Marka-maskot bağıntısındaki bu fluğluk ya da boşluğun tüketicileri meraklandırarak ve markayla diyaloga girmesini sağlayacak bir tetikleyici olması amaçlanmaktadır. Örneğin, Fox marka nane şekerlerinin marka maskotu tilki değil kutup ayısıdır. Bu durum neden sorusunu tetiklemektedir.

Yöntem

Bu çalışmanın amacı, antropomorfizmin marka maskotlarında kullanımının marka kimliğine yönelik oluşturduğu anlamları göstergibilimsel analiz yöntemi ile ortaya koymaktır. Bu çerçevede, Arçelik markasının Çelik marka maskotunun yer aldığı reklamlar göstergibilimsel yöntemlerle analiz edilmiştir.

Evren - Örneklem

Bu çalışmanın evrenini, marka maskotu olan Çelik’in yer aldığı tüm Arçelik televizyon reklam filmleri oluşturmaktadır. Araştırmanın amacı doğrultusunda analiz edilecek televizyon reklam filmleri amaçlı/yargısal örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Amaçlı/yargısal örnekleme yöntemi, “öğelerin çalışma örneklerinden rastgele değil, belli özelliklerine dayanarak seçilmesine dayanmaktadır” (Böke, 2011, s. 125). Bu örnekleme yönteminde, “gerekli bilgiyi en iyi şekilde sağlayacak elemanlar örnekleme olarak seçilmektedir” (Özdemir, 2010, s. 95). Bir bakıma, araştırmacının çalışmayı ilgilendiren ana kitleyi en iyi şekilde temsil edeceğini düşündüğü elemanlar örnekleme de yer almaktadır. Bu çerçevede, ürün özelliklerine vurgu yapan reklamlar örneklem dışında bırakılmış, marka maskotu Çelik’in yer aldığı ve imaj iletişimi yapan Arçelik reklamları örnekleme dâhil edilmiştir. Nihai örneklem, Çelik’e insan benzeri özelliklerin yüklendiği ve bu özelliklerin Arçelik’in marka kimliğine yönelik anlamlar ürettiği 4 adet reklamı içermektedir. Söz konusu 4 reklam, aynı zamanda antropomorfik bir maskot olarak Çelik’in dönüşümünü de ortaya koyan reklamlar olması sebebiyle örnekleme dahil edilmiştir. Örneklem sırasıyla Arçelik

markasının “Merhaba Çelik” ve “Arçelik Yeni Logo Lansman” (2002), “Divide&Cool Teknolojisi” (2008), “Yılın Dügünü” (2012) reklamlarından oluşmaktadır.

Verilerin Analizi

Çalışma kapsamında; antropomorfik bir marka maskotu olan Çelik’in insani özellikleri marka kimliğinin birer göstergesi olarak değerlendirilmiş ve bu özellikler göstergebilimsel yöntemle incelenmiş, Arçelik’in marka kimliğine yönelik yarattığı anlamlar analiz edilmiştir. Reklamları göstergebilimsel açıdan incelemek dediğimizde kastedilen şey; ilk önce reklamda yer alan görsel ve metinsel göstergelerin belirlenmesi, sonra bu göstergelerin bir araya gelerek ne tür kodlar oluşturduğunun analiz edilmesi ve bu kodlar üzerinden hangi anlamları ürettiklerinin incelenmesidir (Bignell, 2002, s. 31). Hali hazırdaki çalışmada göstergebilimsel analiz aşağıda belirtilen üç aşamada gerçekleşmiştir:

- Antropomorfik marka maskot Çelik’in bir gösterge olarak ürettiği anlamların analizi:* Bu aşamada; göstergebilimsel analiz aracı olarak Peirce’nin görüntüsel gösterge, belirtisel gösterge ve sembol olarak tanımladığı üçlü gösterge kategorizasyonunu temel alan Zakia ve Nadin’in (1987) Yorumcu Matriksi kullanılmıştır. Görüntüsel göstergeler (icon), gösterge ve nesne arasındaki ilişkinin benzerlik veya taklit üzerinden işlediği göstergeler olarak tanımlanmaktadır (Chandler, 2002, s. 37). Göstergenin nesnesine bir nedensellik ilişkisiyle bağlı olduğu göstergeler belirtisel gösterge (index) olarak adlandırılmaktadır (Rossolatos, 2017, s. 417-418). Sembol (symbol), göstergenin temsil ettiği nesnesi ile arasındaki ilişkinin bir uzlaşım sonucu kurulduğu göstergeler olarak tanımlanmaktadır (Akerson, 2016, s. 106).
- Antropomorfik marka maskotu Çelik’in reklam olay örgüsü içerisinde bir gösterge olarak ürettiği düz ve yananlamlar:* Bu aşamada, göstergebilimsel analiz aracı olarak Barthes’in (2018) düzanlam ve yananlamları incelediği Gösterge Anlamlandırma Modeli kullanılmıştır. Saussure’nin gösterge yaklaşımını anlamın birinci düzeyi olarak tanımlayan Barthes, bu aşamaya “düzanlam” adını vermiştir. Bu düzeyde, “göstergenin göstereni ve gösterileni arasındaki ilişkiye odaklanmış ve göstergenin dışsal gerçeklikteki göndergesiyle ilişkisi...göstergenin ortakduyusal, aşikâr anlamı” (Fiske, 2013, s. 182) üzerinde durmuştur. Barthes’in ikinci anlamlandırma düzeyi olarak ele aldığı yananlam, “göstergenin, kullanıcıların duygu, heyecan ve kültürel değerleriyle buluştuğunda meydana gelen etkileşimi betimlemektedir” (Fiske, 2013, s. 182). İkinci anlamlandırma düzeyinde yer alan bir diğer kategori olan mitik anlam düzeyinde ise “göstergeler kültürün değer sistemi içinde değerlendirilmektedir” (Fiske, 2013, s. 187) ve göstergeler üzerinden inşa edilen toplumsal anlamlar yer almaktadır.
- Antropomorfik marka maskotu Çelik’in ürettiği anlamların Arçelik marka kimliği ile bağlantısı:* Bu aşamada analiz aracı olarak, Brown’un (2010) maskot ve marka kimliği stratejileri arasındaki ilişkiyi temel alan Maskot Strateji Modeli (Eşleştirme, Karıştırma, Çoğaltma, Gizem Katma) kullanılmıştır.

Bulgular

Örnekleme dahil edilen Arçelik reklamlarında; marka maskotu Çelik robot olmasının yanı sıra insan benzeri duygu, davranış ve iletişim yetisine sahip antropomorfik bir varlık olarak resmedilmektedir. Marka maskotu Çelik’in bir gösterge olarak örneklemedeki reklamlarda yansıttığı antropomorfizm biçimleri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. *Antropomorfizm Biçimlerine Göre Marka Maskotu Çelik Göstergesi*

Yapısal (Structural)	Jest Temelli (Gestural)	Karakter Temelli (Character)	Farkındalık Temelli (Aware)
Çelik robot ve insan birleşimi bir forma sahiptir. El, kol ve bacakları ile bir insan formunu andırırken metal formu ile de robot olduğu vurgulanmaktadır.	Çelik’in insana özgü bazı hareketleri taklit ettiği görülmektedir. Karşısındaki kişiye teşekkür ederken elini göğsüne götürmesi sergilediği jest temelli antropomorfizm örneklerinden biridir.	Örneklemede yer alan Arçelik televizyon reklamlarının kronolojik gelişiminde; Çelik’in tıpkı bir insan gibi dünyaya geldiği, büyüyüp olgunlaştığı, iş sahibi olduğu ve aşık olup evlendiği görülmektedir. Bu hayat örgüsü Türkiye toplumunda erkeklere atfedilen geleneksel rolleri de yansıtmaktadır. İş hayatına atılmak ve devamında yuva kurmak.	Çelik düşünen, sorgulayan, akıl yürüten, kendi özgür iradesiyle karar verebilen bir robot olarak resmedilmektedir.

Marka maskotu Çelik; DiSalvo ve diğerlerinin (2005) geliştirdiği 4 temel antropomorfizm biçimi (yapısal, jest temelli, karakter temelli, farkındalık temelli) çerçevesinde incelendiğinde, robot olduğunu gösteren metal vücut formu dışında tamamen insani özelliklerle donatıldığı görülmektedir.

Merhaba Çelik Reklam Filmi (2002a)

Çelik'in hayata "merhaba" dediği bu reklam filmi, Arçelik markasının yeni konumlandırmasını tüketiciye duyurma amacını taşımaktadır. Marka maskotu Çelik'in fabrika bekçisi Sırrı karakteri ile ilk karşılaşması, aynı zamanda Çelik'in tüketici ile de ilk kez karşı karşıya gelişini temsil etmektedir. Bu reklamda marka maskotu Çelik'in düşünme, konuşma, iletişim kurma gibi insani yetiler sergilediği görülmektedir (Şekil 1).

Şekil 1. Antropomorfik Marka Maskotu Çelik'in Merhaba Çelik Reklamında Gösterge Olarak Ürettiği Anlamların Örnek Kareleri

a) **Antropomorfik marka maskotu Çelik'in bir gösterge olarak ürettiği anlamlar:** Peirce'nin anlamlandırma modelinde yer alan görüntüsel gösterge, belirtisel gösterge ve sembol kategorileri çerçevesinde incelenen marka maskotu Çelik'in üç farklı anlam ürettiği gözlemlenmiştir (Tablo 2). Görüntüsel gösterge olarak Çelik bir robottur ve bu onun teknolojik olduğunun kanıtıdır. Çünkü robot olmak teknolojinin varlığının belirtisidir. Marka maskotu Çelik sembol olarak incelendiğinde ise Türkiye'de üretilmesi üzerinden yerliliğin sembolü olarak konumlandırıldığı görülmektedir. Marka maskotu Çelik aynı zamanda konuşan ve iletişim kuran bir robottur. Bu özellik onun insaniliğine işaret etmektedir. Çelik'in, günlük hayatta insanların birbirleri ile ilk tanışmada sorduğu "nerelisin?" sorusunu karşısındaki Bekçi Sırrı karakterine yönelmesi, sorunun devamında "içinden mi?" gibi Türkiye kültürüne ait kalıplar kullanması Çelik'in "Türkiyeli", "buralı", "bizden biri" kavramlarını sembolize ettiğini göstermektedir. Son olarak; marka maskotu Çelik'in Bekçi Sırrı ile aralarındaki diyalogu yönlendirmesi, sorduğu sorulara aldığı cevaplar üzerinden akıl yürütmesi onun düşünen bir robot olduğunun göstergesidir. Bu insani yetiler aynı zamanda Çelik'in akıllı olduğunun da belirtisidir. İnsan gibi düşünen ve davranan bir robot olan Çelik teknolojik zekanın sembolü olarak konumlandırılmaktadır.

Tablo 2. Merhaba Çelik Reklamındaki Antropomorfik Marka Maskotu Çelik'in Gösterge Olarak Ürettiği Anlamlar

	Anlam ¹	Anlam ²	Anlam ³
Görüntüsel Gösterge	Robot	Konuşan robot	Düşünen robot
Belirtisel Gösterge	Teknolojik	İnsanilik	Akıllılık
Sembol	Yerli üretim	Bizden biri	Teknolojik zeka

b) **Antropomorfik marka maskotu Çelik'in Merhaba Çelik reklamı olay örgüsü içerisinde bir gösterge olarak ürettiği düz ve yan anlamlar:** Reklam hikayesinde marka maskotu Çelik'in yaratılış anı resmedilmektedir. Çalışan makineler ve üretim bantlarında bir araya getirilen robot parçalarının gösterdiği

şey buranın bir fabrika olduğudur ve fabrika, üretim ve teknolojinin göstergesidir. Düz anlam düzeyindeki üretim ve teknoloji kavramı yan anlam düzeyine geçildiğinde yeni bir göstergenin göstereni haline gelmektedir. Üretim ve teknolojinin işaret ettiği yananlam ise “robotizasyon”dur. Bu iki kavram bir araya gelerek marka maskotu Çelik göstergesini oluşturmaktadır (Tablo 3).

Tablo 3. Merhaba Çelik Reklamındaki Düz ve Yananlamlar

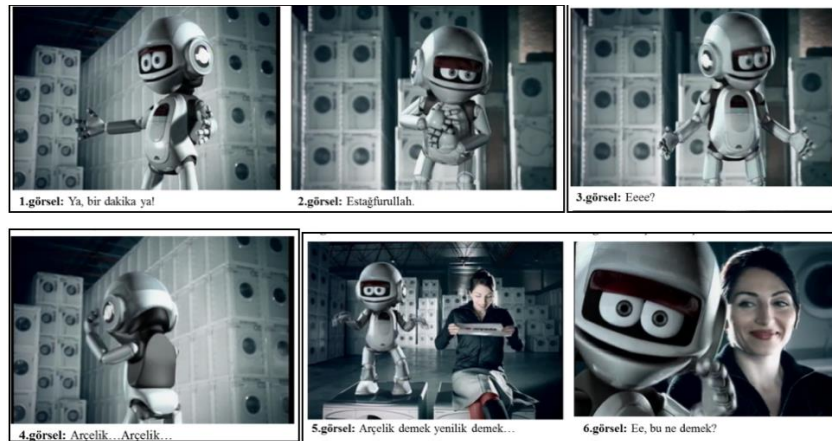
Düzanlam düzeyi	
Birleşen robot parçaları - Gösteren (1)	Fabrika - Gösterilen (1)
Üretim ve teknoloji - Gösterge (1)	
Yananlam düzeyi	
Üretim ve teknoloji - Gösteren (2)	Robotizasyon - Gösterilen (2)
Çelik - Gösterge (2)	

Barthes’ın (2018) yananlamın bir diğer boyutu olarak nitelediği mitik anlam boyutunda incelendiğinde ise; marka maskotu Çelik konuşan, diyalog kuran, düşünen, fikir yürüten bir robottur. Bu antropomorfik özellikler ise onu yarı insan yarı robot olduğuna gönderme yapmaktadır. Buradan hareketle, Çelik iki türün keşişiminde yer alan yeni bir türün temsilcisidir. İnsanın zihnine, robotun teknolojisine sahiptir. Dolayısıyla, akıllı teknolojinin göstergesidir.

Arçelik Yeni Logo Lansmanı Reklam Filmi (2002b)

Çelik’in Arçelik markasının marka maskotu olarak tüketiciye tanıtılması sonrasındaki ikinci televizyon reklam filminde markanın yeni logosunun lansmanı yapılmıştır. Reklam hikayesinde antropomorfik marka maskotu Çelik’in Arçelik markasının yeni logosunu tasarladığı görülmektedir. Ona Arçelik çalışanı olduğu anlaşılan bir mühendis ve Bekçi Sırrı eşlik etmektedir. Yeni logonun marka maskotu Çelik’in gövdesinden çıkan bir kâğıt üzerinde yazılı olması; marka kimliğinin temel bileşeni logo ve marka maskotu arasındaki ilişkinin yakınlığını vurgulamaktadır. Her iki marka kimliği unsuru da markanın birer temsilcisi olarak konumlandırılmaktadır. Ayrıca; reklam boyunca Bekçi Sırrı’nın farklı Arçelik ürünleriyle konuşması, ürünlerin Çelik’in ürettiği yeni logoya tepki vermeleri, sadece Çelik’in değil Arçelik markalı ürünlerin de antropomorfize edildiğinin bir göstergesidir.

Söz konusu reklamda antropomorfik marka robotu Çelik’in öne çıkan insani yönleri arasında dans etme, şarkı söyleme, diyalog kurma, yaratıcı düşünme ve fikir geliştirme kabiliyeti gibi özellikler yer almaktadır. Ayrıca, reklamın sonunda Arçelik çalışanı mühendisin Çelik’i öpmesi sonrasında robotun utandığı görülmektedir. Bu da Çelik’in naif ve utangaç bir mizacı olduğuna gönderme yapmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Antropomorfik Marka Maskotu Çelik’in Yeni Logo Lansmanı Reklamında Gösterge Olarak Ürettiği Anlamların Örnek Kareleri

a) **Antropomorfik marka maskotu Çelik'in bir gösterge olarak ürettiği anlamlar:** Marka maskotu Çelik görünüsel gösterge olarak düşünen ve tasarlayan bir robottur. Bu da Çelik'in yaratıcılığının bir belirtisidir. Arçelik'in yeni logosunu Çelik'in tasarlıyor oluşu marka maskotunun inovatif yönünü temsil etmekte ve onu yenilikçiliğin bir sembolü olarak konumlandırmaktadır.

Ayrıca, Çelik konuşurken “Esağfrullah” gibi Türkiye kültürüne ait konuşma kalıpları kullanmaktadır. Bu özelliği Çelik'in Türkiyeli bir robot olduğunun, onun yerelliğinin bir belirtisidir. Çelik robot vücuduna ve aklına sahip yerel bir figür olarak resmedilmektedir. Bu anlamda da teknolojik gelenekselliği temsil etmektedir. Teknolojinin çoğunlukla yenilikle ve inovasyon ile özdeşleştirildiği düşünüldüğünde kavramsal olarak ilerlemeci olduğu söylenebilir ve bu anlamda da geleneksel dışıdır. Dolayısıyla; marka maskotu Çelik “teknolojik geleneksellik” olarak isimlendirilen ve ikili zıtlık olarak nitelenebilecek bu kavramın sembolü haline gelmektedir. Antropomorfizmin temel işlevlerinden birinin bu tür ikili karşıtlıkları aşmak olduğu düşünüldüğünde marka maskotu olarak Çelik'in bu iki zıt kavramın kesişiminde konumlandırıldığı düşünülebilir.

Reklam olay örgüsü çerçevesinde; marka maskotu Çelik'in gövdesinden çıkararak yarattığı logo diğer Arçelik ürünleri tarafından beğenildiğinde mutlu olup tıpkı bir insanmış gibi şarkı söylemekte ve dans etmektedir. Bu antropomorfik davranışlar Çelik'in eğlenceli bir mizacı olduğuna gönderme yapmaktadır. Bu anlamda Çelik enerjikliğin ve pozitifliğin sembolü haline dönüşmektedir. Reklam hikayesinin sonunda Arçelik çalışanı yaptığı logo için Çelik'e teşekkür etmek amacıyla yanağından öptüğünde marka maskotu bu davranışı çözümlenemekte, anlamamakta ve utanmaktadır. Bu bağlamda insani bir duygu olan utanmak; antropomorfik marka maskotu Çelik'in çocuksuluğunun ve naifliğinin bir belirtisidir ve karakterin masumiyetini sembolize etmektedir (Tablo 4).

Tablo 4. Arçelik Yeni Logo Lansmanı Reklamındaki Antropomorfik Marka Maskotu Çelik'in Gösterge Olarak Ürettiği Anlamlar

	Anlam ¹	Anlam ²	Anlam ³	Anlam ⁴
<i>Görünüsel Gösterge</i>	Kültürel jestlerle konuşan robot	Düşünen ve fikir geliştiren robot	Dans eden ve şarkı söyleyen robot	Utanan robot
<i>Belirtisel Gösterge</i>	Türkiyelilik, Yerellik	Yaratıcılık	Eğlenceli	Naiflik, Çocuksuluk
<i>Sembol</i>	Teknolojik geleneksellik	Yenilikçilik	Enerjilik, Pozitiflik	Masumiyet

b) **Antropomorfik marka maskotu Çelik'in Yeni Logo Lansmanı reklamı olay örgüsü içerisinde bir gösterge olarak ürettiği düz ve yananlamlar:** Düzanlam düzeyinde değerlendirildiğinde; Çelik'in gövdesinden çıkan logo gösteren, tasarım süreci gösterilendir. Bu ilişki sonucunda ortaya çıkan gösterge Yaratıcı Çelik'tir. Bu çerçevede, düzanlam düzeyinde marka maskotu Çelik'in antropomorfik özelliği olarak yaratıcılık vurgulanmaktadır. Çelik'in temsil ettiği insani özellik “şeyler arasında yeni ilişkiler kurma becerisi” olarak tanımlanabilecek yaratıcı düşünme yetisidir. Reklam hikayesi boyunca; Bekçi Sırrı Çelik'e Arçelik ürünlerinin bir logodan neler beklediklerini iletmektedir. Sempatik, enerjik, dünya markası şeklinde dile getirilen sıfatların aynı zamanda Arçelik markasının kişilik özellikleri olduğu anlaşılmaktadır.

Düzanlam düzeyinin göstergesi Yaratıcı Çelik, yananlam düzeyinde gösteren haline gelmektedir. Gösterilen ise insan düşüncesi ve robot teknolojisinin birleşmesidir. Bu iki unsurun bir araya gelmesiyle Yeni Arçelik göstergesi oluşmaktadır. Bu bağlamda, Arçelik logosunun Çelik'in yaratım sürecinin bir sonucu olarak gösterilmesi, Arçelik markasının antropomorfik marka maskotu Çelik ile özdeşleştirilmesi biçiminde okunabilir (Tablo. 5).

Tablo 5. Arçelik Yeni Logo Reklamındaki Düz ve Yananlamlar

Düzanlam düzeyi	
Çelik'in gövdesinden çıkan logo - Gösteren (1)	Tasarım süreci - Gösterilen (1)
Yaratıcı Çelik - Gösterge (1)	
Yananlam düzeyi	
Yaratıcı Çelik - Gösteren (2)	İnsan düşüncesi + Robot teknolojisi - Gösterilen (2)
Yeni Arçelik - Gösterge (2)	

Mitik anlam düzeyine geçildiğinde ise; antropomorfik marka maskotu elik'in kimliği ile Arçelik marka kimliğinin örtüştürülmesi, elik'in sahip olduğu özelliklerin Arçelik markasına ya da Arçelik'in kişilik özelliklerinin elik'e aktarılmasına yol açmaktadır. Bu noktada, elik'in yerel deyişlerle konuşması yerelliğini vurgularken aynı zamanda Arçelik'in bir Türkiye markası olmasını temsil etmektedir. Diğer taraftan; reklam hikayesinde Arçelik markası küresel olarak nitelenmektedir. Dolayısıyla, ortaya konan mitik anlam Arçelik markasının “yerel bir küresellik” kavramının da temsilcisi olduğudur. Bu durum, birbiriyle uzlaşmaz olarak görülen ikili karşıtlıkların marka maskotu elik'in kişiliği üzerinden Arçelik markasına aktarılma stratejisinin takip edildiği şeklinde okunabilir. “Teknolojik geleneksellik” ve “yerel küresellik” şeklindeki ikili karşıtlıklar antropomorfizm üzerinden uzlaştırılabilir anlam kategorilerine dönüştürülmektedir.

Arçelik Divide & Cool Teknolojisi Reklam Filmi (2008)

Bu reklam filminde marka maskotu elik, İcat şampiyonları Konferansı'nda açılış konuşması yapmak üzere yurtdişına gitmektedir ve havaalanına doğru yola çıkmıştır. Bu sırada aklına bir fikir geldiğini söyler ve konferansa gitmekten vazgeçer. Bu fikir, soğutma ünitelerini modüler şekilde ayırmayı ve mutfağın farklı yerlerinde kullanmayı mümkün kılan yeni “Arçelik Divide & Cool Teknolojisi”dir. Antropomorfik marka maskotu elik'in reklam boyunca öne çıkan insani özellikleri arasında yabancı dil konuşma yetisi, yaratıcı düşünme, yaratıcı fikri uygulamaya dönüştürme kabiliyeti, bir meslek sahibi olma yer almaktadır. Reklamın merkezindeki tema elik'in yaratıcılığı sayesinde artık globalleştiğidir (şekil 3).

şekil 3. Antropomorfik Marka Maskotu elik'in Divide & Cool Reklamında Gösterge Olarak Ürettiği Anlamların Örneğ Kareleri

a) **Antropomorfik marka maskotu elik'in bir gösterge olarak ürettiği anlamlar:** Reklamda marka maskotu elik görüntüsel gösterge olarak düşünene ve fikir üreten bir robot olarak sunulmaktadır. Bu elik'in yaratıcı olduğunun bir belirtisidir. Havaalanı yolunda seyir halindeyken, elik binaların modüler bir şekilde parçalara ayrılarak yeni binalar oluşturduğunu görür. Daha sonrasında bunun elik'in hayal gücü olduğu anlaşılır. Reklamda, bu hayalin elik'in Divide&Cool Teknolojisi'ne kaynaklık ettiği ima edilmektedir. Dolayısıyla, fikir üreten robot elik yaratıcılığı işaret etmekte, bu da inovasyon gücünü sembolize etmektedir. İnovasyon aynı zamanda Arçelik'in marka kimliğinin de sembolü olarak konumlandırılmaktadır. Ayrıca, elik'in yabancı dil konuşan bir figür olması onun dünya vatandaşı olduğunun bir belirtisidir. Farklı coğrafyalarla etkileşim halinde olabileceğinin bir işaretidir. Bu elik'in Türkiye'nin sınırlarını aşan global kimliğini sembolize etmektedir. Bu globalliği mümkün kılan şey elik'in yaratıcı fikirleridir. Son olarak, reklam filminde elik, çalışan iş sahibi bir karakter olarak görülmektedir. Bu elik'in daha önceki reklamlarda vurgulanmayan bir yönüdür. elik'in makam arabasına benzeyen bir taşıt içerisinde ve bir şoför eşliğinde havaalanına gidiyor oluşu onun iş alanında lider bir pozisyonda olmasını sembolize etmektedir (Tablo 6).

Tablo 6. Arçelik Divide&Cool Reklamındaki Antropomorfik Marka Maskotu elik'in Gösterge Olarak Ürettiği Anlamlar

	Anlam ¹	Anlam ²	Anlam ³
Görüntüsel Gösterge	Fikir üreten robot	Yabancı dil konuşan robot	çalışan robot
Belirtisel Gösterge	Yaratıcılık	Dünya vatandaşı	Meslek sahibi
Sembol	İnovasyon	Globallik	Liderlik

b) **Antropomorfik marka maskotu Çelik'in Divide&Cool Teknolojisi reklamı olay örgüsü içerisinde bir gösterge olarak ürettiği düz ve yananlamlar:** Düzanlam düzeyinde, Almanya'da İcat Şampiyonası'nda açılış konuşmasına çağırılmak Çelik'in yaratıcı gücüne işaret etmektedir. Burada Almanya (gösteren), mühendislik ve endüstri (gösterilen) kavramlarına işaret etmektedir. Dolayısıyla; Almanya'da konferansta açılış konuşması yapmak, bu yaratıcılığın sadece tasarım ile ilgili değil aynı zamanda endüstriyel yönü ağır basan bir yaratıcılık olduğunu göstermektedir. Çelik global bir yaratıcı teknolojinin sembolü olarak konumlandırılmaktadır. Yananlam düzeyine geçildiğinde ise bu Çelik'in alanındaki lider konumuna gönderme olarak değerlendirilebilir. Bu durum, Çelik'in inovasyon gücüyle Türkiye'nin ötesine geçen global bir lider olduğunu ortaya koymaktadır (Tablo 7).

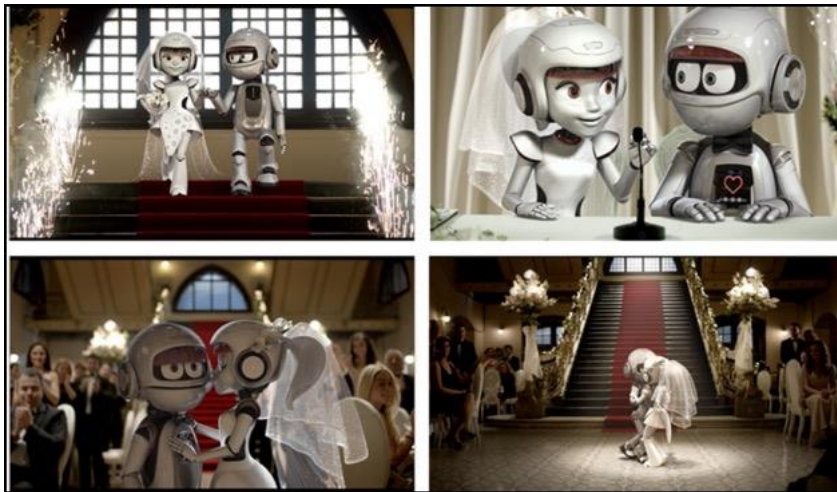
Mitik anlam düzeyinde değerlendirildiğinde; Almanya yolundaki marka maskotu Çelik, Arçelik'in sadece Türkiye'de değil dünya çapında en iyilerle yarışan ve onları geride bırakan bir inovasyon markası olduğunu temsil eden bir figürdür. Çelik tarafından geliştirildiği görülen ve dünyada bir ilk olan "Divide&Cool Teknolojisi" de bunun bir kanıtıdır.

Tablo 7. Arçelik Divide&Cool Reklamındaki Düz ve Yananlamlar

Düzanlam düzeyi	
Almanya'daki İcat Şampiyonası açılış konuşmasına çağırılmak - Gösteren (1)	Teknolojik yaratıcılık - Gösterilen (1)
Global yaratıcı teknoloji - Gösterge (1)	
Yananlam düzeyi	
Global yaratıcı teknoloji - Gösteren (2)	Liderlik - Gösterilen (2)
Global inovasyon lideri - Gösterge (2)	

Arçelik Yılın Düğünü Reklam Filmi (2012)

"Yılın Düğünü" reklamına baktığımızda, marka hikayesinin odağında Çelik'in Çeliknaz ile evliliği olduğu görülmektedir. Teknolojinin temsilcisi Çelik, tasarımın temsilcisi olarak konumlandırılan Çeliknaz ile hayatını birleştirmektedir. Bu durum, Arçelik'in marka kimliğinin de yeni kişilik özellikleriyle dönüştüğünü göstermektedir. Diğer yandan, antropomorfik marka maskotu Çelik artık yetişkin bir erkek olmuştur ve sevdiği kadın Çeliknaz ile evlenmektedir. Reklam filminde ikisinin düğünü resmedilmektedir. Evli çift ilk danslarını sanatçı Yaşar'ın seslendirdiği klasik düğün şarkısında tango yaparak gerçekleştirirler. Çelik'in aşık olan, evlenen, yeni evlendiği kadınla dans eden, insanlarla kutlama yapan ve dolayısıyla da sosyalleşen bir erkek olduğuna yönelik temsiller marka maskotunun antropomorfik özelliklerinin de ifadesidir (Şekil 4)

Şekil 4. Antropomorfik Marka Maskotu Çelik'in Yılın Düğünü Reklamında Gösterge Olarak Ürettiği Anlamların Örnek Kareleri

a) **Antropomorfik marka maskotu Çelik'in bir gösterge olarak ürettiği anlamlar:** Çelik'in vücudunun ön panelinde tüm reklam boyunca yer alan kalp işareti Çelik'in duyguları olan ve hisseden bir robot olduğunun temsilidir. Çelik'in kadın bir robota âşık olması onun cinsiyet olarak erkek olduğunun belirtisidir. Dolayısıyla Çelik, cinsiyet gibi insana dair özellikler üzerinden antropomorfize edilmektedir. Çelik'in bir cinsiyetinin olması onun aynı zamanda biyolojik bir varlık olduğunu sembolize etmektedir. Bu da Çelik'in antropomorfik bir marka maskotu olarak teknoloji ile biyolojinin kesişiminde konumlandırıldığını göstermektedir. Daha önceki reklamlarda da kullanılan bu ikili karşıtlıkları bir araya getiren kavramların marka maskotunun karakteristik özelliklerini temsil etmesi antropomorfizmin işlerlikte olduğunu göstermektedir. Çelik'in bir insan(biyolojik)/robot(teknolojik) olduğunun altı bir kere daha çizilmektedir (Tablo 8).

Tablo 8. Arçelik Yılın Düğünü Reklamındaki Antropomorfik Marka Maskotu Çelik'in Gösterge Olarak Ürettiği Anlamlar

	Anlam ¹	Anlam ²	Anlam ³
Görüntüsel Gösterge	Kadın robota âşık olan robot	Evlenen robot	Düğün dansı olarak tango yapan robot
Belirtisel Gösterge	Erkeklik	Bağlılık	Sofistike
Sembol	Teknolojik biyoloji	Yetişkinlik	Tutkulu

b) **Antropomorfik marka maskotu Çelik'in Yılın Düğünü reklamı olay örgüsü içerisinde bir gösterge olarak ürettiği düz ve yananlamlar:** Düz anlam düzeyinde değerlendirildiğinde; evlenen Çelik imgesinin işaret ettiği durum Çelik'in damat oluşudur. Örnekleme yer alan diğer reklamlarda marka maskotu Çelik'in cinsiyeti vurgulanmazken, evlenme eylemi (gösteren) ve damat olmak (gösterilen) Çelik'in cinsiyetinin erkek olduğunun altını çizmektedir. Bu durum Çelik ile Çeliknaz'ın dansında daha da görünür kılınmaktadır. Dans süresince Çelik karakterinin Çeliknaz karakterini yönlendirdiğini, yeri geldiğinde çevik ve kıvrak hareketlerle havaya kaldırdığını görmekteyiz. Çelik'in erkeklığı yananlam düzeyinde gücünün gösterenine dönüşmektedir. Bu sadece bir kas gücüne gönderme değildir. Aynı zamanda Çelik'in yapısal gücünü de temsil etmektedir. Dolayısıyla, bu teknolojik bir güçtür. Söz konusu dans sahnesi Çelik'in bir erkek olarak sevdiği kadınla etkileşimine odaklanmaktadır ve güçlü bir aşkı/birleşmeyi temsil etmektedir (Tablo 9).

Tablo 9. Arçelik Yılın Düğünü Reklamındaki Düz ve Yananlamlar

Düz anlam düzeyi	
Evlenen robot - Gösteren (1)	Damat - Gösterilen (1)
Erkek Çelik - Gösterge (1)	
Yananlam düzeyi	
Erkek Çelik - Gösteren (2)	Teknolojik güç - Gösterilen (2)
Güçlü aşk/birleşme - Gösterge (2)	

Mitik anlam düzeyinde incelendiğinde ise, marka maskotu Çelik'in giderek sosyal bir varlığa dönüştüğüne tanıklık etmekteyiz. Marka maskotu Çelik'in robot ve teknolojik bir varlık olmasının getirebileceği soğuk, rasyonellik ve bireysellik gibi olası çağrışımların âşık olmak, evlenmek gibi insana dair duygu ve eylemlerle aşımaya çalışıldığı okuması yapılabilir. Aynı zamanda, evlenmesi antropomorfik bir maskot olarak Çelik'in artık yetişkinlik dönemine girdiğinin de bir göstergesidir. Tüm bu değerlendirmeler ışığında, robot Çelik giderek daha fazla antropomorfize edilmekte ve bu durum Çelik'in robottan insana doğru evriminin bir adım ileriye taşındığına işaret etmektedir.

Bunlara ek olarak, düğün gösteren olarak evliliğe (gösterilen) o da bir birleşmeye (gösterge) işaret etmektedir. Bu birleşme ise teknolojiyi temsil eden marka maskotu Çelik ile tasarım ve zerafeti temsil eden Çeliknaz'ın birleşmesidir. Yeni logo lansmanında Çelik'in karakter özelliklerinden biri olarak sunulan yaratıcı düşünce bu reklam filmiyle Çeliknaz'a aktarılmaktadır. Teknolojinin yanı sıra tasarım ve zerafet aynı zamanda Arçelik markasının temel iki değerinin de yansımaları olduğu anlaşılmaktadır. Reklamın sonunda dışsesin bunun Arçelik için yeni bir dönemin başlangıcı olduğunu anons etmesi yananlam düzeyinde evliliğin yeni dönemin göstereni olarak konumlandırıldığını anlatmaktadır. Bu da Arçelik'in temel marka değerlerinden yenilik kavramını temsil eden bir durum olarak değerlendirilebilir.

Marka Maskotu Strateji Modeli Bağlamında Antropomorfik Marka Maskotu Çelik'in Analizi

Göstergebilimsel analiz yöntemiyle incelenen Arçelik reklamlarında, marka maskotu Çelik'in antropomorfik özellikleri üzerinden inşa edilen anlamların, aslında markanın kimliğine dair özelliklere gönderme niteliğinde olduğu sonucuna varılmıştır. Bu açıdan, Arçelik'in marka kimlik bileşenleri ve marka maskotu Çelik'in antropomorfik özellikleri örtüşmekte ve ortak anlamlar üzerinden işlerlik kazanmaktadır.

Marka maskotu Çelik ve Arçelik markası arasındaki ilişki, Brown'un (2010) maskot strateji modeli çerçevesinde Tablo 10'da incelenmiştir. Brown (2010, s. 218-219) markayla maskotun birbirinin yerine geçer biçimde teklediği durumları "eşleştirme"; maskotun ürün veya hizmeti tanıttığı ancak markayı temsil etmediği durumları "karıştırma"; markalı ürün veya hizmet özelliklerinin birden fazla maskot tarafından temsil edildiği durumları "çoğaltma"; marka ve maskot arasındaki ilişkinin tüketicinin merakını tetikleyecek şekilde örtük bırakıldığı durumları "gizem katma" strateji modeli olarak betimlemektedir. Maskotun marka adı, logosu, mesajı ve ürünler ile yakın ilişkisi göz önünde bulundurularak Çelik'in, söz konusu modeller içinde eşleştirme modelini yansıttığı sonucuna ulaşılmıştır. İncelenen modellerde Çelik'in en uzak olduğu model ise marka ve maskot arasındaki bağlantının kurulamadığı gizem katma strateji modelidir. Bu anlamda, bu analiz sonucunda Çelik'in marka ve marka kimliği ile bağlantısının çok güçlü olduğu yönünde bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, Çelik'in yanına eklenen Çeliknaz'ın Arçelik markasının kimliğini tasarım özelliğiyle genişlettiği gözlemlenmektedir. Bu durum, Yılın Dügünü reklam filmiyle birlikte "çoğaltma maskot stratejisi"ne geçiş yapıldığını göstermektedir.

Tablo 10. Brown'un Marka Maskotu Strateji Modeline Göre Antropomorfik Marka Maskotu Çelik'in İncelenmesi

Eşleştirme (Match)	Karıştırma (Mix)	Çoğaltma (Multiply)	Gizem Katma (Mystify)
Çelik isminin Arçelik marka isminin bir parçası olması, reklam filmlerinde Çelik'in bazen Arçelik markasının ürünlerini ifade etmek için, bazen de tamamen Arçelik markası yerine kullanılması, marka ile marka maskotunun birbirinin yerine geçer biçimde teklediği durumu yansıtan "eşleştirme" stratejisinin işlerlikte olduğunu göstermektedir.	Marka maskotu Çelik, marka kimliğinin özelliklerini yansıtmaktadır. Sadece Arçelik markalı ürünleri tanıtan bir figür değildir. Bu sebeple karıştırma stratejisi uygulamada değildir.	"Ne kadar fazla marka karakteri o kadar iyi" yaklaşımı olarak da nitelendirilen "çoğaltma" stratejisi Arçelik markasının Çeliknaz robotuyla hayata geçirdiği maskot stratejisidir. Çelik'in yanına eklenerek marka kimliğini güçlendirmiştir. Çelik teknolojiyi, Çeliknaz ise tasarımı temsil etmektedir.	Marka maskotu Çelik ve Arçelik markası arasındaki bağlantı çok açık ve görünürdür. Dolayısıyla, gizem katma stratejisi mevcut değildir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Antropomorfizm, cansız varlıklara insani özelliklerin yüklenmesine dayanmaktadır (Guthrie, 1997). Bu özellikler insanı çağrıştıran görünüş ya da insana benzeyen ses tonu gibi fiziksel boyutların yanı sıra davranış, duygu, kişilik gibi soyut unsurları da içermektedir. Antropomorfizm marka maskotlarında kullanıldığı takdirde, marka kişiliğini temsil eden bir figür, diğer bir deyişle marka kimliğinin bir göstergesi haline gelmektedir.

Bu çalışma kapsamında, Arçelik markasının maskotu Çelik'e yüklenen antropomorfik özellikler üzerinden ortaya çıkan marka kimliğine yönelik anlamlar incelenmiştir. Çalışmada ele alınan antropomorfik maskot Çelik'in, Arçelik'in yeniden konumlandırma stratejisi çerçevesinde hayata geçirdiği yeni marka logosunu tanıtan ve marka mesajlarını tüketiciye ileten yüz olması ve markanın insani yönünün Çelik robotuyla temsil edilmesi maskotun amaçlarından biri olan marka kimliğini güçlendirme işlevini başarıyla yerine getirdiğini göstermektedir. Buradan hareketle yapılan analiz sonucunda, markanın kimliğinde yaptığı tüm değişimleri marka adına duyuran ve bu değişimlerin yaratıcısı olarak kahramanlaştırılan Çelik'in marka kimliği ile bütünleştiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu Brown'un (2010) geliştirdiği marka maskot stratejilerinden "eşleştirme" stratejisinin işlerlikte olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Arçelik'in 2012 reklamlarında Çelik'in yanı sıra Çeliknaz'ın da marka maskotu olarak sunulması, "ne kadar fazla marka karakteri o kadar iyi" görüşünü yansıtan "çoğaltma" stratejisinin de hayata geçirildiğini vurgulamaktadır.

Çelik maskotunun fiziksel açıdan bir robot olmasına rağmen insanvari konuşmaları, insani duyguları ve davranışları sergileme yetisi ve insan gibi fikir yürütme becerisi; onun bir robottan daha fazlası olduğuna

işaret etmektedir. elik'in antropomorfik özellikleri üzerinden yapılan göstergibilimsel analiz sonucunda; elik'e atfedilen anlamların aynı zamanda marka kimliğinin de bir parçası olarak da konumlandırıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bulgular, reklamlarda kullanılan belirtisel göstergelerin genellikle elik'in kişiliğine göndermede bulunduğunu, toplumsal anlamların temsilcisi olan sembollerin ise elik'in hayat grşune işaret ettiğini göstermektedir.

Antropomorfizmin ikili karşıtlıkları aşmaya yarayan bir strateji olduğu düşüncesi alan çalışmalarında yer verilen argümanlardan biridir (Rossolatos, 2013, s. 5). Antropomorfizm zıtlıkların birlikte çalışmasını mümkün kılmaktadır. Örneğin, Kellogg'un Frosted Flakes markalı mısır gevreğinin maskotu Tony the Tiger hem insan hem de hayvandır ve *manimal* (*man + animal*) olarak adlandırılmaktadır. Çalışma kapsamında incelenen Arçelik reklamlarında, insan ve robot karşıtlığının yoğunlukla kullanıldığı ve elik'in bir robot-insan olarak konumlandırıldığı ortaya konmuştur. Bu durum antropomorfizmin ikili karşıtlıkları aşma stratejisi olarak kullanıldığı savını destekler nitelikte bir bulgudur. Yapılan göstergibilimsel analiz; insan-robot karşıtlığının anlamsal olarak duygu ve mantık, geleneksel ve modern, yerel ve global, gelenek ve teknoloji gibi zıtlıklarla desteklendiğini ortaya koymuştur.

Markanın global kimliğine elik'in konuşma tarzı üzerinden atfedilen yerellik, markanın teknolojik kimliğine elik'in hissetme yetisi üzerinden atfedilen duygusallık; marka kimliğinin de bu zıtlıkların yarattığı anlamlarla tanımlanmasını sağlamaktadır. elik bir gösterge olarak değerlendirildiğinde ortaya çıkan "teknolojik geleneksellik", "teknolojik zeka", "rasyonel duygu", "teknolojik g" benzeri anlamlar Arçelik'in bir teknoloji markası olmasına işaret ederken, elik'e atfedilen liderlik, yaratıcılık, dost canlısı, enerjik gibi özellikler marka kimliğinin insani yönünü vurgulamaktadır. elik, Arçelik markasıyla tamamen bağdaşan bir maskot olduğu için (eşleştirme modeli), bu anlamların da markanın elik yoluyla tüketicisine aktarmaya çalıştığı insani yönleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

elik maskotunun reklamları üzerinde yapılan göstergibilimsel analiz sonucunda ortaya çıkarılan antropomorfik anlamlar ile Arçelik marka kimliği arasındaki bağlantı Tablo 11'de gösterilmiştir. Bu çerçevede, insani teknoloji, global yerli inovasyon, teknolojik yenilikçilik ve teknolojik uyumluluk gibi zelliklerin Arçelik marka kimliğinin temsilcileri olarak tanımlandığı görülmektedir.

Tablo 11. *elik'in Antropomorfik zellikleri üzerinden Arçelik Marka Kimliğine Yönelik Yaratılan Anlamlar*

elik'in sahip olduğu antropomorfik zellikler	Antropomorfik zelliklerin işaret ettiği yananamlar üzerinden inşa edilen zıtlıklar	elik'in antropomorfik özelliklerinin marka kimliğinde işaret ettiği anlamlar
Yaratıcı	Robot/İnsan	<i>İnsani Teknoloji</i> İnsanın düşüncesi ve teknolojinin g.
Akıllı	Rasyonel/Duygu	<i>Global Yerli İnovasyon/Teknolojik Yenilikçilik</i>
Türkiyeli	Globallik/Yerellik	Türkiye'nin sınırlarını aşan rekabetçilik ve ürün geliştirmede yenilikçilik.
Tutkulu	Aşk/Mantık	<i>Teknolojik Uyum</i>
Erkek	Teknoloji/Biyoloji	Teknoloji ve tasarımın birleşimi.

Sonuç olarak, pazarlamanın merkezine tüketicinin konulmasıyla birlikte markalar da tüketiciler için birer yaşam partneri olarak değerlendirilmeye başlamıştır (Fournier, 1998). Bu bağlamda; rakiplerinden farklılaşmak isteyen markaların tüketicilerin dünyasında geçerliliği olan belirli anlamları ve onların özdeşlik kurabilecekleri kişilik özelliklerini sahiplenmesi şaşırtıcı değerildir. Bu anlam ve özelliklerin marka maskotları aracılığıyla sunulması da maskotların antropomorfize edilmesine ivme kazandırmıştır. Bu ivme, önümüzdeki dönem araştırmalarında maskotların marka kimliğinin birer göstergesi olarak ele alınmasına yönelik incelemeleri de hızlandıracaktır. Hali hazırdaki alışma, Arçelik marka kimliğinin marka maskotu olarak elik'in antropomorfik özellikleriyle tamamen örtüşen biçimde nasıl başarıyla inşa edildiğini ortaya koymuştur. Bu noktada, elik'in tüm özellikleriyle Arçelik marka kimliğinin bir göstergesine dönüştüğü bulgulanmıştır.

Çalışmanın sonuçları, markaların maskotlarına atfettikleri insani özellikler noktasında dikkatli davranmaları gerektiğini göstermektedir. Çünkü, maskot marka kimliğinden bağımsız değerlendirilmemelidir. Dolayısıyla, pazarlamacılar maskotun taşıdığı tüm özelliklerin marka için birer

kimlik unsuru haline dönüşeceğini hesaba katmalıdır. Ayrıca, marka kimliğini güçlendirmede maskot tek başına yeterli değildir. Marka temsilcisi olarak değerlendirilen ve marka kimliğinin göstergelerinden biri olan maskotların; taşıdıkları insani özellikler ve bu özelliklerin içerdiği anlamlar bağlamında diğer marka bileşenleri ile uyum içerisinde olması gerekmektedir. Bu uyum marka kimliğinin de daha sağlam olmasını sağlayacaktır.

İnsanların kendisi dışındaki her türlü varlığı insan gibi algılama eğilimi göz önünde bulundurulduğunda, marka ne kadar insanileşirse o kadar etkili olacağı varsayılabilir. Bu bağlamda pazarlamacılar; maskotları sadece insani özelliklerle donatmanın da ötesine geçerek onları ihtiyaçları, arzuları ve beklentileri olan figürler haline getirmelidir. Böylece, marka maskotları insanileşme yönünde bir adım ileriye taşınabilir.

Etik Beyan

“Marka Maskotlarında Antropomorfizm Kullanımına Yönelik Göstergibilimsel Bir Analiz: Arçelik Markası Robot Çelik Vakası” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahriyat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Aaker, D. (2016). *Güçlü markalar yaratmak* (3. Baskı). İstanbul: MediaCat.
- Akerson, F. E. (2016). *Göstergibilime giriş* (1. Baskı). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Aggarwal, P. ve McGill, A. L. (2012). When brands seem human, do humans act like brands? Automatic behavioral priming effects of brand anthropomorphism. *Journal of Consumer Research*, 39(2), 307–323.
- Asquith, P. (1984). The Inevitability and utility of anthropomorphism in description of primate behaviour. Ed. R. Harré ve V. Reynolds, *The meaning of primate signals* (s.138-174). Cambridge: Cambridge University Press.
- Barthes, R. (2018). *Çağdaş söylenler* (5. Baskı). İstanbul: Metis.
- Barutçu, S. ve Adıgüzel, D. Ü. (2015). Sevimli pazarlama ve maskotların marka farkındalığı marka bağlılığı ve markaya yönelik tutum üzerindeki etkisi: Karşılaştırmalı bir araştırma. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 76-93.
- Beirao, A. C., Lencastre, P. ve Dionisio, P. (2007). Children and brand mascots. *6th International Marketing Trends Congress*. Erişim: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=4BBEDEC259C8B86E496E6A49F09F1C45?doi=10.1.1.585.2099&rep=rep1&type=pdf>
- Belk, R. W. (1988). Possessions and the extended self. *Journal of Consumer Research*, 15(2), 139-168.
- Bignell, J. (2002). *Media semiotics: An introduction*. Manchester: Manchester University Press.
- Blackston, M. (1993). Beyond brand personality: Building brand relationships. Ed. D. A. Aaker, ve A. L. Biel, *Brand Equity and Advertising* (s. 113-124). Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Brown, S. (2010). Where the wild brands are: Some thoughts on anthropomorphic marketing. *The Marketing Review*, 10(3), 209-224.
- Brown, S. (2011). It's alive inside! A note on the prevalence of personification. *Irish Marketing Review*, 21(1-2), 3-11.
- Brown, S. (2014). Mascot mania: Monkeys, meerkats, martians and more. Ed. E. Brown ve S. Ponsonby-McCabe, *Brand Mascots and Other Marketing Animals* (s.1-16). London, New York: Routledge.
- Böke, K. (2011). Örnekleme. Ed. K. Böke, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (3. Baskı). İstanbul: Alfa.
- Castelli, F., Happe, F., Frith, U. ve Frith, C. (2000). Movement and mind: A functional imaging study of perception and interpretation of complex intentional movement patterns. *Neuroimage*, 12(3), 314-325.
- Caufield, K. (2012) Analyzing the effects of brand mascots on social media: Johnson City Power Board case study (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). East Tennessee State University, Tennessee.
- Chandler, D. (2002). *Semiotics: The basics*. Oxon: Routledge.
- Chandler, J. ve Schwarz, N. (2010). Use does not wear ragged the fabric of friendship: Thinking of objects as alive makes people less willing to replace them. *Journal of Consumer Psychology*, 20, 138-145.
- Çengel, K. T. (2006). *Marka yönetiminde hedef tüketicilerin maskot kullanılan markalı ürünlere yönelik algısı üzerine etki eden faktörlerin belirlenmesi ve temizlik ürünleri sektöründe bir uygulama* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Danesi, M. (2004). *Messages, signs, and meanings* (3. Baskı). Toronto: Canadian Scholars' Press.
- Daston, L. ve Mitman, G. (2005). *Thinking with animals: New perspectives on anthropomorphism*, New York: Columbia University Press.
- DiSalvo, C., Gemperle, F. ve Forlizzi, J. (2005). *Imitating the human form: Four kinds of anthropomorphic form*. Erişim: <http://www.cs.cmu.edu/~kiesler/anthropomorphism-org/pdf/Imitating.pdf>
- Donaldson, T. J. (2016). Brand love and the ideal self: The function of anthropomorphism in brand love. Almany, Moldova: Lap Lambert Academic Publishing.

- Dydzinski, J. M. (2017). *Perception of cuteness in animal mascots/characters* (Yüksek Lisans Tezi). University of Tartu, Tartu.
- Epley, N., Waytz, A. ve Cacioppo, J. T. (2007). On seeing human: A three-factor theory of anthropomorphism. *Psychological Review*, 114(4), 864-886.
- Epley, N. ve Waytz, A. (2010). Mind perception. Ed. S. T. Fiske, D.T. Gilbert ve G. Lindzey, *The Handbook of Social Psychology* (s.498-541). Hoboken, NJ: Wiley.
- Fiske, J. (2013). *İletişim çalışmalarına giriş* (3. Baskı). Ankara: Pharmakon.
- Fournier, S. (1998). Consumers and their brands: Developing relationship theory in consumer research. *Journal of Consumer Research*, 24(4), 343-373.
- Fournier, S. ve Alvarez, C. (2012). Brands as relationship partners: Warmth, competence, and in-between. *Journal of Consumer Psychology*, 22(2), 177-185.
- Guthrie, S. E. (1993). *Faces in the clouds: A new theory of religion*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Guthrie, S. E. (1997). Anthropomorphism: A definition and a theory. Ed. R. W. Mitchell, N. S. Thompson ve H. L. Miles, *Anthropomorphism, Anecdotes, and Animals* (s.50-58). Albany, NY: State University of New York Press.
- Gülver, N. (2017). Marka ve maskot arasındaki çatışma seviyesinin maskotun beğenilme ve hatırlanmasına, yer aldığı reklama ve ait olduğu markaya karşı tutuma olan etkileri (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Heckman, J. (1999). Care and feeding of mascots. *Marketing News*, 33(6), 1.
- Hofstede, G. (2011). Dimensionalizing cultures: The Hofstede model in context. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1), 1-26. Erişim: <https://scholarworks.gvsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1014&context=orpc>
- Hume, D. (1875). The natural history of religion. Ed. T. H. Green ve T. H. Grose, *The Philosophical Works of David Hume* (s. 309-363). London: Longmans, Green, and Co.
- Karadağ, H. E. (2013). *Pazarlama iletişim aracı olarak maskot kullanımının marka imajı ve marka farkındalığı yaratmadaki rolü* (Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Kassarjian, H. H. (1978). Presidential address, 1977: Anthropomorphism and parsimony. Ed. H. K. Hunt, *Advances in Consumer Research Vol. 5* (s.xii-xiv). Ann Arbor: Association for Consumer Research.
- Khogeer, Y. K. (2013). *Brand anthropomorphism: The literary lives of marketing mascots* (Doktora Tezi). University of Liverpool, Management School, Liverpool.
- Kiesler, T. (2006). Anthropomorphism and consumer behavior. Ed. C. Pechmann ve L. Price, *Advances in Consumer Research Vol. 33* (s.149-149). Duluth, MN: Association for Consumer Research.
- Kim, H. C. ve Kramer, T. (2015). Do materialists prefer "brand-as-servant"? The interactive effect of anthropomorphized brand roles and materialism on consumer responses. *Journal of Consumer Research*, 42(2), 284-299.
- Kim, S. ve McGill, A. L. (2011). Gaming with Mr. slot or gaming the slot machine? Power, anthropomorphism, and risk perception. *Journal of Consumer Research*, 38, 94-107.
- Küçükeroğan, R. (2012). Markaların maskot kullanımı ve tüketiciyle etkileşimleri. *Brandage*, 38, 86-92.
- Lakoff, G. ve Johnson, M. (2008). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lencastre, P. ve Côrte-Real, A. (2013). Brand response analysis: A Peircean semiotic approach. *Social Semiotics*, 23(4), 489-506.
- Levy, S. J. (1985). Dreams, fairy tales, animals, and cars. *Psychology and Marketing*, 2(2), 67-81.
- Lin, R., Lin, P. C. ve Ko, K. J. (1999). A study of cognitive human factors in mascot design. *International Journal of Industrial Ergonomics*, 23(1-2), 107-122.
- MacInnis, D. J. ve Folkes, V. S. (2017). Humanizing brands: When brands seem to be like me, part of me, and in a relationship with me. *Journal of Consumer Psychology*, 27(3), 355-374.
- Mohanty, S. S. (2014). Growing importance of mascot and their impact on brand awareness – A study of young adults in Bhubaneswar City. *International Journal of Computational Engineering and Management*, 17(6), 42-44.
- Oswald, L. R. (2015). The structural semiotics paradigm for marketing research: Theory, methodology and case analysis. *Semiotica*, 205, 115-148.
- Özdemir, A. (2010). *Yönetim bilimlerinde ileri araştırma yöntemleri ve uygulamalar* (2. Baskı). İstanbul: Beta.
- Pairoa, I. ve Arunrangsiwed, P. (2016). The effect of brand mascots on consumers' purchasing behaviors. *International Journal of Economics and Management Engineering*, 10(5), 1702-1705.
- Phillips, B. ve Lee, W. (2005). Interactive animation: Exploring spokes-characters on the internet. *Journal of Current Issues and Research in Advertising*, 27(1), 1-17.
- Plummer, J. (2000). How personality makes a difference. *Journal of Advertising Research*, 40(6), 79-83.
- Portal, S., Abratt, R. ve Bendixen, M. (2018). Building a human brand: Brand anthropomorphism unravelled. *Business Horizons*, 61, 367-374.
- Puzakova, M., Kwak, H. ve Rocereto, J. (2009). Pushing the envelope of brand and personality: Antecedents and moderators of anthropomorphized brands. Ed. A. L. McGill ve S. Shavitt, *Advances in Consumer Research Vol. 36* (s. 412-420). Duluth, MN: Association for Consumer Research.
- Rossolatos, G. (2013). Representing the manimal: A semiotic/psychoanalytic approach to the strategic importance of anthropomorphism in branding. *12th International Marketing Trends Conference*. France: Paris.

- Rossolatos, G. (2017). Brand image re-revisited: A semiotic note on brand iconicity and brand symbols. *Social Semiotics*, 28(3), 412-428.
- Schiffman, L. G. ve Kanuk, L. L. (2009). *Consumer behavior* (10. Baskı). New Jersey: Prentice Hall.
- Spada, E. C. (1997). Amorphism, mechanomorphism, and anthropomorphism. Ed. R. W. Mitchell, N. S. Thompson ve H. L. Miles, *Anthropomorphism, anecdotes and animals* (s. 37-49). Albany, NY: State University of New York Press.
- Tosun, N. B. ve Kalyoncu, Z. Ö. (2014). Marka farkındalığında maskot kullanımının etkisi. *Journal of Life Economics*, 1(2), 87-114.
- Waytz, A., Epley, N. ve Cacioppo, J. T. (2010). Social cognition unbound: Insights into anthropomorphism and dehumanization. *Current Directions in Psychological Science*, 19(1), 58-62.
- Weszka, P. (2011). Fifa World Cup brand elements and local inspirations. *Sports Marketing Quarterly*, 20(3), 174-184.
- Yadav, P., Bisoyi, D. ve Chakrabati, D. (2015). Anthropomorphic brand mascot serve as the vehicle: To quickly remind customers who you are and what you stand for in Indian cultural context. *International Conference on Communication, Visual Arts and Design*. Fransa: Paris.
- Zakia, R. D. ve Nadin, M. (1987). Semiotics, advertising and marketing. *Journal of Consumer Marketing*, 4(2), 5-12.

EXTENDED ABSTRACT

In today's marketing, the idea that brands gain value not just through their benefit but the identity they project and their relationship with consumers is of great importance. In parallel, Fournier (1998: 344) claims that brands are no longer "passive object of marketing exchange, but an active, contributing members of the brand-consumer relationship". This acceptance of brands as relationship partners had precipitated the relocation of brands from the land of the nonmaterial into a world where they are depicted as "animated, humanized or somehow personalized" (ibid.). Past research shows that consumers can easily assign personality traits to brands (Aaker, 2017). Anthropomorphism is the name given to "the tendency of people to make attributions of human like characteristics to animals and nonhuman entities" (Kiesler, 2006: 149). Most of the time, marketers encourage anthropomorphizing by creating brand characters and mascots who mimic the human form, emotions and at times its ability to think and speculate.

The objective of this study is to examine the use of anthropomorphism in brand mascots through Arçelik's Çelik the Robot case, to analyze the meanings that are conveyed by the anthropomorphic qualities of Çelik the Robot and their association with Arçelik's brand identity from a semiotic perspective. The study entails the findings pertaining to three main research questions: (1) Through which semiotic relations the use of anthropomorphism in mascots constructs the meanings associated with brand identity? (2) What denotational and connotational meanings are constructed by way of brand mascot Çelik's anthropomorphic qualities? (3) What kind of meanings are constructed by way of brand mascot Çelik's anthropomorphic qualities regarding Arçelik's brand identity?

Within the confines of this study, four Arçelik television commercials that represent different life stages of Çelik the Robot (childhood-young adulthood-maturity) were selected by purposive sampling method and were subjected to semiotic analysis. The analysis was conducted in three phases. In the first phase, brand mascot Çelik's anthropomorphic qualities were examined by Zakia and Nadin's (1987) Interpretant Matrix which is based on Peirce's *iconic*, *indexic* and *symbolic* sign categorizations. Second phase involves the investigation of Barthes' (2018) denotational and connotational meanings associated with the anthropomorphic brand mascot Çelik. Lastly, the relationship between brand mascot Çelik's anthropomorphic qualities and Arçelik brand identity was analyzed by using Brown's (2010) Mascot Strategy Model (i.e. matching, mixing, multiplying, mystifying).

The findings reveal that human like features that the brand mascot Çelik possessed (e.g. smart, creative, world citizen) match with the main determinants of Arçelik's renewed brand identity (e.g. technological, innovativeness, global locality). This shows that during Arçelik brand's repositioning campaign "the match strategy" was in place. This strategy is characterized by congruence, whereby the brand name, the logo, the mascot (i.e. Çelik) and the product/service (i.e. Arçelik) are essentially one and the same. Moreover, the introduction of Çelikle Robot as Çelik's love affair demonstrates that "multiply mascot strategy" that epitomizes "the more the better marketing approach" was also implemented.

In addition, the semiotic analysis shows that the meanings associated with brand mascot elik's anthropomorphic qualities also reflects Arçelik's brand identity. Within this perspective, humanly technology, global locality, technologic innovativeness and design driven technology are communicated as the main qualities of the renewed Arçelik's brand identity. These qualities are constructed through elik's anthropomorphic traits (i.e. creative, smart, Turkish, passionate, man) and over symbolic binary oppositions of robot vs. human, ration vs. emotion, global vs. local, love vs. logic, technology vs. biology. These findings imply that brand mascot elik with all the human qualities infused to him also supports Arçelik's new brand positioning.

The results of the study have several managerial implications. Brand managers should be careful when anthropomorphizing their brand mascots because of the interdependency between the brand and the mascot. They should take into account that all the anthropomorphic traits of the brand mascot will eventually become one of the constituents of the brand identity. Therefore, when creating or using a brand mascot one has to ensure that there is a complete correspondence between mascot's personality traits and other elements of the brand identity. This consistency will maintain the strength of the brand identity.

Considering people's universal inclination to make attributions of humanlike characteristics to things around themselves, "the more human the better" motto can be a wise strategy to pursue in terms of branding. In this respect, marketers should go beyond humanizing their mascots by way of humanlike physical features but transform them into figures who have needs, wants and expectations. This approach can help to advance the existence of the anthropomorphic creations in the marketplace and improve their emotional accessibility for the consumers.

Hastalıklar Verimlilik ve Ulusal Gelir Arasındaki Nedensellik İlişkilerinin Analizi: Türkiye’de Kanser Örneği

Pınar KOÇ¹

Öz

Ölümcül hastalıklar beşeri emek stokunu azaltıcı etkiler yaratırken, emek verimliliği kanalıyla beşeri sermaye stokunu nitelik bakımından da negatif etkilemektedir. Ayrıca hastalıkların tedavisi için ayrılan kaynak miktarının artması, daha üretken alanlara yapılabilecek yatırım olanaklarını azaltarak etkin kaynak dağılımını bozucu etkiler yaratmaktadır. Bu bağlamda 1990-2017 dönemini kapsayan bu çalışmanın amacı; kanser örneği ele alınarak, hastalıklar, emek verimliliği ve ulusal gelir arasındaki nedensellik ilişkilerini analiz etmektir. Çalışmada simetrik ve zamanla değişen simetrik nedensellik testleri kullanılmıştır. Kanserli hasta sayısı, emek verimlilik endeksi ve kişi başına düşen gelir düzeyi çalışmada kullanılan değişkenlerdir. Simetrik nedensellik testi sonuçlarına göre kanserli hasta sayısı ile emek verimliliği ve kişi başına düşen gelir arasında nedensellik ilişkisi yoktur. Ancak zamanla değişen simetrik nedensellik testi sonuçlarına göre 1990-2006 ve 1998-2014 dönemlerinde kanserli hasta sayısı ile ulusal gelir arasında; 1992-2008 ve 2000-2016 yıllarında kanserli hasta sayısı ile verimlilik arasında nedensellik ilişkisi vardır. Kanserli hasta sayısı ile verimlilik ve ulusal gelir düzeyi arasında eş anlı nedenselliğin görüldüğü yıllar 2000-2014 yıllarıdır

Anahtar Kelimeler: Emek Verimliliği, Kanserli Hasta Sayısı, Simetrik Nedensellik, Ulusal Gelir.

The Causality Analysis of the Relationship between Diseases, Productivity and National Income: The Example of Cancer in Turkey

Abstract

Mortal diseases negatively affect the human capital stock in terms of quality through labor productivity while they have a negative effect on the labor stock due to their mortality. In addition to this, the increase in the amount of resources allocated for the treatment of diseases may have an effect on disrupting the efficient distribution of resource by reducing the investment opportunities in more productive areas. In this context, the purpose of this study is to analyze the causality relationships between diseases, labor productivity and the national income for the period of 1990-2017. Symmetric Causality Test and Time Varying Causality Test were used in the study. The number of cancer patients, labor productivity index and per capita income are variables used in the model. According to results of Symmetric Causality Test, there is no causality relationship between the number of cancer patient, labor productivity and the per capita income. But, According to results of Time Varying Symmetric Causality Test, there is causality relationship between the numbers in periods of 1990-2006 and 1998-2014 and there is causality relationship between the number of cancer patient and labor productivity periods of 1992-2008 and 2000-2016. The period of 2000-2014 are periods when there is a simultaneous causality between the number of cancer patient, the labor productivity and the per capita national income.

Key Words: Labor Productivity, The number of cancer patient, Symmetric causality, The national income

Atıf İçin / Please Cite As:

Ko, P. (2020). Hastalıklar verimlilik ve ulusal gelir arasındaki nedensellik ilişkilerinin analizi: Türkiye’de kanser örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1855-1862.

Geliş Tarihi / Received Date: 25.10.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 22.04.2020

¹Dr. Öğretim Üyesi-Gümüşhane Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, pinartorun@gumushane.edu.tr
ORCID0000-0002-7843-1228

Giriş

Hem kaynak dağılımı hem de ekonomik karar birimleri üzerindeki etkileri bakımından hastalıkların makroekonomik ve mikroekonomik etkileri hastalıkların ekonomik maliyetleri literatürü kapsamında incelenmektedir. İlgili literatür kapsamında hastalık maliyetleri doğrudan ve dolaylı maliyetler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Doğrudan maliyetler; hastalıkların tedavisi için ayrılan her türlü parasal kaynak miktarını ifade ederken, hastalıkların emek verimliliğini azaltarak bireysel üretim ve ulusal gelir düzeyi üzerindeki negatif etkileri dolaylı maliyetleri kapsamaktadır. Bu bağlamda ülke düzeyinde hastalık yükü araştırmaları yapılmaktadır.

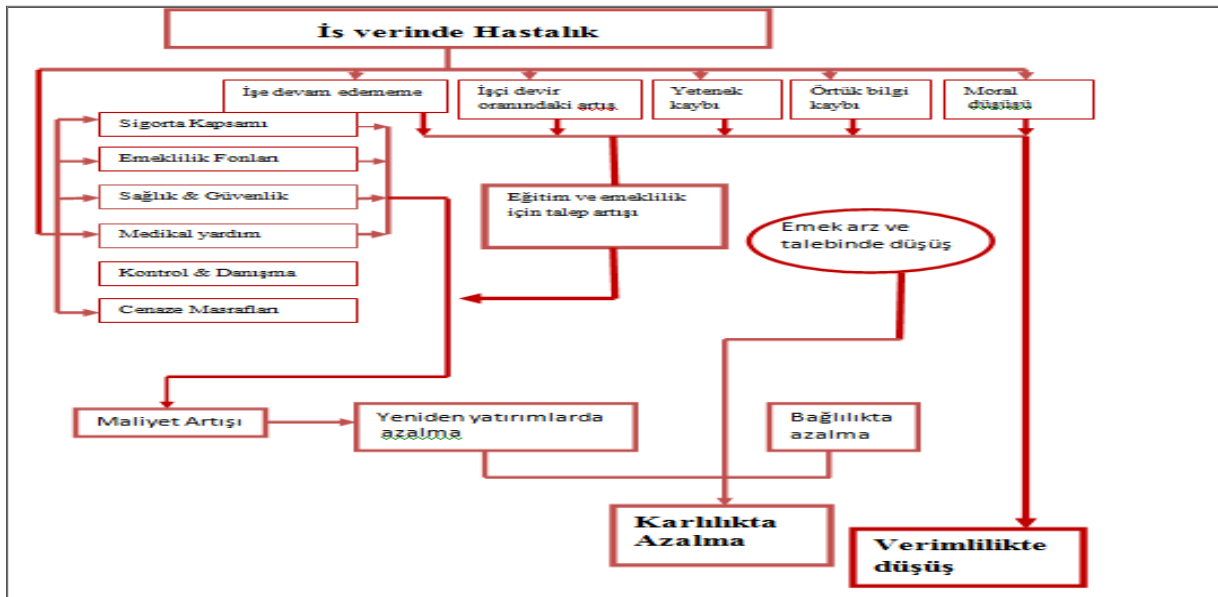
Türkiye’de kanser insidansının ve kanser prevalansının her geçen arttığı görülmektedir. Sağlık Bakanlığı tarafından yapılan araştırmalara göre, koruyucu sağlık önlemleri alınmadığı sürece 2030’lu yıllarda sadece kanser tedavisi için yapılan harcamaların Sağlık Bakanlığı bütçesi ile karşılanamayacak boyutlara ulaşması beklenmektedir. Türkiye’de kanserin doğrudan maliyetleri ile ilgili çalışmalar yapılmış, ancak kanserin dolaylı etkileri ile ilgili çalışma sayısının sınırlı olduğu görülmüştür. Bu bağlamda bu çalışmada kanserli hasta sayısı ile emek verimliliği ve ulusal gelir düzeyi arasındaki nedensellik ilişkileri analiz edilmiştir. Çalışmada öncelikli olarak hastalıklar ile ulusal gelir arasındaki etkileşim mekanizmaları incelenmiş, daha sonra ilgili literatür incelenerek, tahmin sonuçları sunulmuştur.

Hastalıklar, Emek Verimliliği ve Ulusal Çıktı Düzeyi

Hastalıklar; yaşam beklentisindeki azalma, bebek ve çocuk ölümlerinin artması nedeniyle çocuk yatırımlarının azalması ve bireysel emek verimliliğindeki azalma kanalıyla ulusal gelir düzeyini olumsuz etkilemektedir (World Bank, 2001). Hastalık yükündeki artışlara bağlı olarak morbidite ve mortalite oranlarındaki artış, yaşam beklentisinde azalmalara neden olmaktadır. Cuddington (1993) morbidite oranlarındaki artışların, bireylerin sağlık harcamalarını artırarak, sağlık dışı mal ve hizmet tüketimini azaltacağını ve bireylerin tasarruf davranışlarını değiştireceğini ve dolayısıyla ulusal gelir düzeyini azaltacağını vurgulamaktadır.

Hastalıklar beşerî sermaye birikimi ve eğitim düzeyi üzerinde de negatif etkiler yaratmaktadır. Eğitim beşerî sermayenin temel belirleyicidir. Bununla birlikte, sağlık düzeyi de eğitim seviyesi ve derse katılım oranlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Hastalıklar öğrencilerin bilişsel fonksiyonlarını negatif etkileyerek, beşerî sermaye stokunda azalmaya neden olacaktır (Bloom ve Canning, 2008). Bu bağlamda hastalık yükündeki artışların, cari dönemde emek verimliliğini negatif etkilerken, eğitim kanalıyla gelecek dönem beşerî sermaye stokunu da negatif etkilemesi beklenmektedir.

Hastalıkların emek verimliliğinde neden olacağı değişme, firma geliri ve karlılık düzeyi üzerinde de negatif etkiler yaratabilir.

Şekil 1. Hastalıkların Firmalar Üzerindeki Etkileri (Daly, 2000, s. 15)

Daly (2000) hastalıkların firma maliyetleri üzerindeki etkilerini incelemiştir. Hastalıklar, işgücünün işe devam durumunu, işçi devir oranını, çalışma bilgi ve kabiliyetini ve çalışma motivasyonunu negatif etkileyecektir. Bu durum emek verimliliğinde azalmaya ve emek arzında düşmeye neden olmaktadır. Hastalık nedeniyle işçilerin işten ayrılma talebinde bulunması, firmanın yeni işçiler için ayırdığı eğitim masraflarını ve sağlık ve güvenlik harcamalarını artırarak firma maliyetlerinin artmasına, yeniden yatırımların azalmasına neden olarak karlılık düzeyini de olumsuz etkilemektedir. Hastalıkların tedavisi için ayrılan kaynak miktarındaki artışın, bireye ve firmaya ne kadar maliyet yükleyeceği, ülkedeki sağlık sigortalarının gelişmişlik düzeyine ve sağlık sigortasının kapsamına bağlıdır.

Afsa ve Givord (2002) ile Case ve Deaton (2005) sağlık statüsünün bireyin işe devam durumu üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Sağlık statüsüne bağlı olarak, hastalık için yapılan harcama düzeyi ve buna bağlı olarak bireyin tüketim olanaklarında meydana gelen değişme, çalışanların işe devam durumunu önemli ölçüde etkilemektedir.

Hastalıkların alışanların bilgi ve çalışma kabiliyeti ve çalışma motivasyonunu olumsuz etkilemesi, emek arzını olumsuz etkilerken, firma için yeni bir işçinin işe alınması ve işçinin eğitilmesi için ayırdığı kaynak miktarının artması da firma maliyetlerini artırmaktadır. Bu bağlamda hastalıklar, firmanın üretim düzeyiyle birlikte firma karlılığı üzerinde negatif etkiler yaratabilmektedir.

Literatür Taraması

Uluslararası literatürde hastalıkların doğrudan ve dolaylı maliyetleri ile ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır. Stenier, Tia, Main ve Bradley (2004), Arozullah vd. (2004), Amir, Moran, Wals, Iddenden ve Luker (2007), Mahal, Karan, Fan ve Engelgau (2013), Ekwueme, Trogdon, Khavjou ve Guy (2014), Hanly, Timmons, Walsh ve Sharp (2012), Hanly ve Sharp (2014), Venkatesan (2018) ve Pearce vd. (2018) tarafından yapılan çalışmalar özellikle son dönemde kanserin neden olduğu verimlilik ve çıktı düzeyi kayıplarını analiz eden çalışmalardır. Elde edilen sonuçlara göre kanser, işçilerin çalışma düzeylerini ve emek başına düşen çıktı düzeyini negatif etkilemektedir.

Amir vd. (2007) kanserden kaynaklanan iş tahmin kaybının %51 olduğu sonucuna ulaşırken, Mahal vd. (2012) Hindistan için yaptığı çalışmada kanser insidansındaki artışların işgücüne katılım oranlarını ve hane halklarının tüketim ve tasarruf davranışlarını olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Hanly vd. (2014) tarafından yapılan çalışmaya göre İrlanda'da kanserle nedeniyle gerçekleşen erken ölümlerin toplam maliyeti 509.5 milyon € iken, Vantekasan (2018) tarafından yapılan çalışmaya göre, BRICS ülkelerinde kanser ölümlerinden kaynaklanan verimlilik kaybı maliyeti 46.3 milyar dolardır.

Ekwueme vd. (2014) ABD'de kanser tedavi maliyetleri ve kanserden kaynaklanan verimlilik kayıplarını analiz etmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara ABD'de toplam kanserin tedavi maliyetleri ve verimlilik kaybı maliyetlerinin toplamı 2011 dolardır.

Türkiye'de kanserin dolaylı maliyetlerini inceleyen çalışmalar mevcuttur. Ancak kanserin dolaylı maliyetlerini inceleyen çalışma sayısı sınırlıdır. Ertan (2003), akır Edis ve Karlıkaya (2007), Koçkaya vd. (2013) tarafından yapılan çalışmalarda kanser tedavi maliyetlerini hesaplanırken, Yazıhan ve Yılmaz (2007), Özmen vd. (2017) kanser taramalarının yapılması durumunda kanser tedavi masraflarından elde edilecek tasarruf miktarlarını, Yılmaz vd. (2009) kanserle mücadele politikalarının başarılı olması durumunda elde edilecek tasarruf miktarlarını analiz etmiştir. Son olarak Torun ve Kutlar (2018) hesaplanabilir genel denge modelini kullanarak kanserin neden olduğu sektörel çıktı kaybını analiz etmiştir.

Ertan (2003) kanserin tanı ve tedavisi için yapılan toplam harcama ve kişi başına harcama miktarlarını tahmin etmişti. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, kanserin tanı ve tedavisi için yapılan toplam harcama 830 Milyar TL iken, kişi başına düşen harcama miktarı 11.36 Milyar TL'dir. akır Edis ve Karlıkaya (2007) akciğer kanserinin maliyetlerini incelemiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre hasta başına ortalama tedavi maliyeti 4.088 dolar ile 5480 dolar arasında değişmektedir.

Koçkaya vd. (2013) Kolon kanserinin tedavi maliyetlerini incelediği çalışmasında yaşam beklentisine dayalı en düşük maliyetin 5.359 olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yazıhan ve Yılmaz (2007) tarafından yapılan çalışmaya göre, iki yılda bir kanser taraması yapılması durumunda kanser tedavi maliyetlerinden elde edilecek tasarrufun yaklaşık 218 milyon TL'dir. Özmen vd. (2017) kanser taramalarının kaynak ve maliyet etkinliğini artırıcı etkiler yaratacağını ortaya koymuştur. Torun ve Kutlar (2018) tarafından yapılan çalışmaya göre kanser ilaçları için SGK tarafından yapılan toplam ödeme 458 Milyon TL'dir. Bununla

birlikte kanser emek verimliliğini % 0.01 azaltmaktadır. Kanser nedeniyle meydana gelen çıktı kaybı, verimlilik kaybından daha fazladır.

Yöntem ve Veri Seti

1990-2017 dönemini kapsayan bu çalışmada kanserli hasta sayısı ile emek verimliliği ve kişi başına düşen hasıla düzeyi arasındaki nedensellik ilişkileri analiz edilmiştir. Kanserli hasta sayıları dünya kanser araştırma fonu istatistiklerinde elde edilmiştir. Emek verimliliği göstergesi olarak çalışma saati başına düşen çıktı düzeyi kullanılmıştır. Çalışma saati başına düşen çıktı düzeyleri ve kişi başına düşen ulusal gelir istatistikleri OECD veri tabanından elde edilen istatistiklerdir. Nedensellik ilişkilerini analiz etmek için, Hacker ve Hatemi (2006) tarafından geliştirilen simetrik nedensellik testi ve zamanla değişen simetrik nedensellik testleri kullanılmıştır.

Simetrik Nedensellik Testi

Toda ve Yamamoto (1995) nedensellik testine dayalı olarak geliştirilen Hacker ve Hatemi (2006) simetrik nedensellik testinde serilerin durağan olması gerekmekte; ancak serilerin aynı mertebeden durağan olmasına ihtiyaç duyulmamaktadır. Bununla birlikte test istatistiklerinin bootstraba dayalı olması nedeniyle hata terimlerinin normal dağılmadığı durumlarda da tahmin sonuçları güvenilirliğini kaybetmemektedir. Simetrik nedensellik testinde nedensellik ilişkilerini analiz etmek için aşağıdaki denklem kullanılmaktadır.

$$y_t = \hat{\nu} + \bar{A}_1 y_{t-1} + \dots + \bar{A}_p y_{t-p} + \dots + \bar{A}_{p+d} y_{t-p-d} + \hat{\epsilon}_t$$

Simetrik nedensellik testinde değişkenler arasında nedensellik ilişkisi bulunmadığını ifade eden H_0 hipotezi, değişkenler arasında nedensellik ilişkisi bulunduğunu öne süren H_1 alternatif hipotezine karşı sınanmaktadır. Test istatistiklerinin kritik değerlerden büyük olması durumunda H_0 hipotezi reddedilmekte de değişkenler arasında nedensellik ilişkisi bulunduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Zamanla Değişen Simetrik Nedensellik Testi

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri zamana bağlı olarak değişebilmektedir. Ekonomik krizler, politika değişiklikleri ve siyasi istikrarsızlıklar değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin zaman içinde değişmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin zamana bağlı olarak değişip değişmediğini test etmek için Hacker ve Hatemi (2006) tarafından geliştirilen simetrik nedensellik testinin zamanla değişen versiyonları kullanılmıştır. Zamanla değişen simetrik nedensellik analizlerinde ele alınan dönemler alt dönemlere ayrılarak, dönemler itibariyle nedensellik ilişkisinin değişip değişmediği analiz edilmektedir. Çalışmada belirlenen pencere sayısı 17’dir ve rolling window yöntemi kullanılmıştır. Alt dönemler 1990-2006, 1991-2007, 1992-2008, 1993-2009, 1994-2010, 1995-2011, 1996-2012, 1997-2013, 1998-2014, 1999-2015, 2000-2016, 2001-2017 dönemlerinden oluşmaktadır. Öncelikle veri setinin tamamına Hacker ve Hatemi (2006) simetrik nedensellik testi uygulanır. Daha sonraki aşamada her alt dönem için ilk gözlem değeri atılarak, son gözlem değerine bir sonraki gözlem değerini eklemek suretiyle alt dönemlere Hacker ve Hatemi (2006) simetrik nedensellik testi uygulanır. Elde edilen Mwald test istatistikleri %10 anlam seviyesinde elde edilen booststrap kritik değerleriyle normalleştirilerek grafiğe aktarılır. MWALD istatistik değerlerinin grafikte yer alan 1 çizgisinin üzerinde kalması değişkenler arasında nedensellik ilişkilerinin var olduğu alt dönemleri göstermektedir.

Bulgular

Nedensellik analizlerinde, öncelikle serilerin durağan olup olmadığı test edilmeli, nedensellik analizleri durağan seriler kullanılarak yapılmalıdır. Bu bağlamda öncelikle serilerin durağanlığını sınamak için Zivot Andrews (1992) birim kök testi kullanılmıştır. Zivot Andrews birim kök testinde hipotezler

H_0 : Seriler yapısal kırılmalar altında birim kök içermektedir

H_1 : Seriler yapısal kırılmalar altında birim kök içermemektedir.

şeklinindedir. Mutlak değerler itibariyle hesaplanan test istatistiklerinin kritik değerlerden büyük olması durumunda H_0 reddedilir. H_0 ’ın reddedilmesi durumunda serilerin durağan olduğuna karar verilmektedir. Tablo 1 Zivot Andrews birim kök testi tahmin sonuçlarını vermektedir.

Tablo 1. *Zivot Andrews Birim Kök Testi Tahmin Sonuçları*

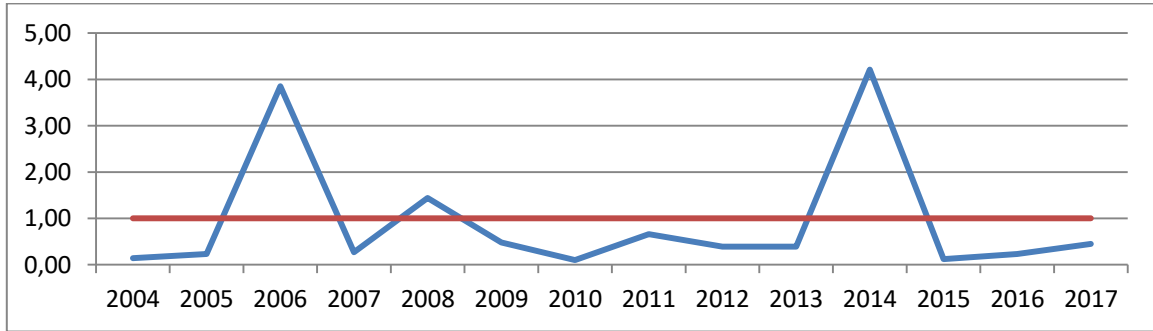
Değişkenler	Sabitli Model							
	Düzye Değerleri				Fark Değerleri			
	ZA	Kritik Değer	Kırılma Tarihi	KARAR	ZA	Kritik Değer	Kırılma Tarihi	KARAR
Kanser Vakaları	-4.32		2012	H ₀ RED	-		2003	-
Gelir	-2.39	-4.08	1999	H ₀ KABUL	-5.21	-4.08	2011	H ₀ RED
Verimlilik	-4.64		2004	H ₀ RED	-6.73		2003	-

Tahmin sonuçları incelendiğinde Kanserli hasta sayısı ve verimlilik değişkenlerinin düzey değerlerinde durağan olduğu; ancak gelir değişkeninin durağan olmadığı görülmektedir. Gelir değişkenini durağanlaştırmak için serinin birinci farkı alınmıştır. Fark serisi için elde edilen tahmin sonuçları incelendiğinde serinin durağanlaştığı görülmektedir. Bu bağlamda kanserli hasta sayısı ve verimlilik değişkenleri I(0) iken, gelir değişkeni I(1)'dir. Serilerin durağanlık düzeyleri tespit edildikten sonra değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerini analiz etmek için simetrik nedensellik testi kullanılmıştır.

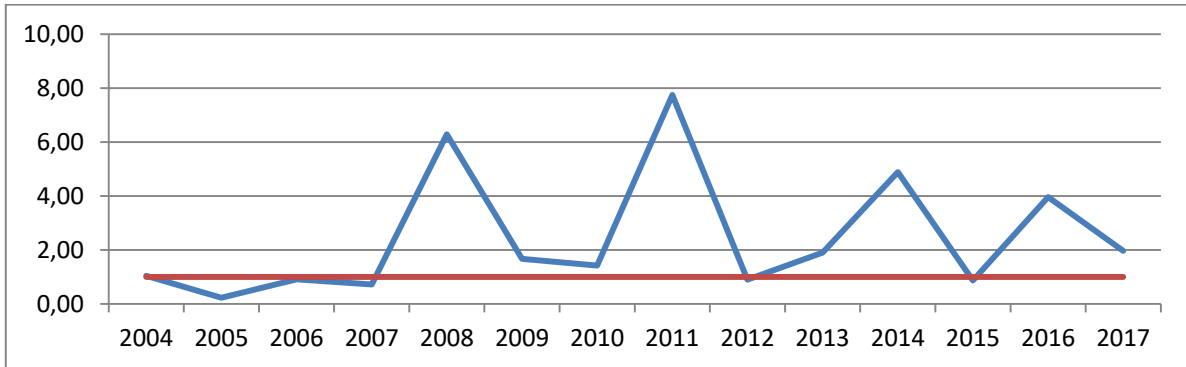
Tablo 2. *Simetrik Nedensellik Testi Tahmin Sonuçları*

Nedenselliğin Yönü	Test istatistiği	Kritik Değerler			KARAR
		% 1	% 5	% 10	
Kanser →Ulusal Gelir	0.435	17.140	10.848	8.288	H ₀ REDDEDİLEMEZ
Kanser →Verimlilik	4.491	16.041	9.966	7.532	H ₀ REDDEDİLEMEZ

Simetrik nedensellik testi tahmin sonuçları incelendiğinde hesaplanan test istatistiklerinin kritik değerlerden küçük olduğu görülmektedir. Yani kanserli hasta sayısı ve verimlilik arasında ve kanserli hasta sayısı ile ulusal gelir arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin zamana bağlı olarak değişip değişmediğini analiz etmek için zamanla değişen simetrik nedensellik testi yapılmıştır. Şekil 2 ve Şekil 3 zamanla değişen simetrik nedensellik testi sonuçlarını vermektedir.

Şekil 2. *Kanser Vakaları ve Ulusal Gelir Arasındaki Zamanla Değişen Simetrik Nedensellik İlişkileri*

Tahmin sonuçlarına göre 1990-2006 dönemi ile 1998-2014 dönemi kanserli hasta sayısı ile ulusal gelir arasında nedensellik ilişkisinin var olduğu dönemlerdir. Kanserli hasta sayısı ile verimlilik arasındaki zamanla değişen nedensellik ilişkileri incelendiğinde, 1992-2008 dönemi ile 2000-2016 dönemi kanserli hasta sayısı ile verimlilik arasında nedensellik ilişkisinin bulunduğu dönemlerdir.

Şekil 3. *Kanser Vakaları ile Verimlilik Arasındaki Zamanla Değişen Simetrik Nedensellik Testi Tahmin Sonuçları*

Kanserli hasta sayısındaki artışların emek verimliliğini azaltarak, ulusal gelir düzeyini negatif etkilemesi beklenmektedir. Elde edilen sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde; 2000-2014 yılları arasında kanserli hasta sayısı ile verimlilik ve ulusal gelir düzeyi arasında nedensellik vardır denebilir. Bu dönemlerde değişkenler arasında nedensellik ilişkilerinin görülmesinde kanserli hasta sayısındaki artışla beraber, küresel piyasalardaki belirsizliklerin emek verimliliği ve ulusal gelir düzeyini azaltması da etkili olmuştur.

Sonuç ve Değerlendirme

Hastalık yükündeki artışların hem nicelik bakımından hem de nitelik bakımından emek stokunu ve dolayısıyla ulusal çıktı düzeyini olumsuz etkilemesi beklenmektedir. Türkiye’de hastalık yükü istatistikleri incelendiğinde, kanser insidansının her geçen gün arttığı ve en çok ölüme sebep olan hastalıklardan biri olduğu gözlenmektedir. Bununla birlikte Sağlık Bakanlığı tarafından yapılan çalışmalarda, kanser insidansındaki artışın devam etmesi halinde kanser tedavi maliyetlerinin Sağlık Bakanlığı tarafından karşılanamayacak boyutlara ulaşması beklenmekte ve koruyucu ve önleyici sağlık politikalarının gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda 1990-2017 dönemini kapsayan bu çalışmada kanserli hasta sayısı ile emek verimliliği ve ulusal çıktı düzeyi arasındaki nedensellik ilişkileri simetrik ve zamanla değişen simetrik nedensellik testleri kullanılarak analiz edilmiştir. Simetrik nedensellik testi sonuçlarına göre kanserli hasta sayısı ile emek verimliliği ve ulusal çıktı düzeyi arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmazken, zamanla değişen simetrik nedensellik testi sonuçlarına göre, 1990-2006 dönemi ile 1998-2014 dönemlerinde kanserli hasta sayısı ile kişi başına düşen ulusal gelir düzeyi arasında nedensellik ilişkisi görülürken, 1992-2008 dönemi ile 2000-2016 dönemlerinde kanserli hasta sayısı ile emek verimliliği arasında nedensellik ilişkisi vardır. Kanserli hasta sayısındaki artışların emek verimliliğini azaltarak, ulusal gelir düzeyini etkilemesi beklenmektedir. Bu bağlamda 2000-2014 yılları arasında kanserli hasta sayısı ile verimlilik ve ulusal gelir düzeyi arasında eş anlı nedensellik bulunmaktadır. Eş anlı nedenselliğin bu dönemde ortaya çıkmasında kanserli hasta sayısındaki artışla beraber, küresel krizin ve piyasalarda hakim olan belirsizliklerin emek verimliliği ve ulusal gelir düzeyini azaltmış olmasının da etkili olduğu söylenebilir.

Etik Beyan

“Hastalıklar, Verimlilik ve Ulusal Gelir Arasındaki Nedensellik İlişkilerinin Analizi: Türkiye’de Kanser Örneği” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Afsa, C.ve Givord, P. (2002) *The impact of working conditions on absenteeism*. http://www.crest.fr/ckfinder/userfiles/files/pageperso/givord/labour_economics.pdf(Erişim Tarihi : 11.06.2019)
- Amir Z., Moran A., Wals L., Iddenden R. ve Luker, K. (2007). Return to paid work after cancer: a British experience. *The Journal of Cancer Survival*, 1(2): 129-36.
- Arozullah, A. M, Calhoun, E. A., Wolf, M., Finley, D.K., Heckinger, E. A., Gorby, N.S., Schumock, G.T. ve Bennett, C. L. (2004). The financial burden of cancer: estimates from a study of insured women with breast cancer. *The Journal of Support Oncology*, 2(3), s.271-278.
- Bloom, D. veCanning, D. (2008). *Population health and economic growth*. World bank Working Paper No: 24, Washington.
- Case, A.veDeaton, A. (2005). *Broken: how our health declines*. National Bureau of Economic Research, University of Chicago Press.
- Cuddington, J. (1993). *Modeling the macroeconomic effects of AIDS, with an application toTanzania*. *The World Bank Economic Review*, 7, 173-189.
- Çakır Edis, E. ve Karlıkaya, C. (2007). The cost of lung cancer in Turkey. *Tüberküloz ve Toraks Dergisi*, 55(1): 51-58.
- Daly, K. (2000). *The business response to HIV/AIDS: impact and lessons learned*. World Bank, Geneva and London.
- Ekwueme, D. U., Trogon, J. G., Khavjou, O. A. ve Guy, G. P. (2015). Productivity costs associated with breast cancer among survivors aged 18-44 years. *American Journal of Preventive Medicine*. Volume 50, Issue 2, 286-294.
- Ertan A. E. (2003). *Hacettepe Üniversitesi Erişkin Hastanesi’nde izlenen bazı akciğer hastalarının tam ve tedavi sağlık harcamaları*. Basılmamış Tıpta Uzmanlık Tezi. Hacettepe Üniversitesi: Ankara.
- Hacker, S.R. veHatemi-J, A. (2006). Tests for causality between integrated variables using asymptotic and bootstrap distributions: theory and application. *Applied Economics*, 38, 1489-1500
- Hanly, P. A. ve Sharp, L. (2014). The cost of lost productivity due to premature cancer-related mortality: an economic measure of the cancer burden. *BMC Cancer*, 14:224,1-10.
- Hanly, P., Timmons, A., Walsh, P., ve Sharp, L. (2012). Breast and Prostate Cancer Productivity Costs: A Comparison of Human Capital Approach and the Friction Cost Approach. *Value in Health*. Vol.15, Issue 3, 429-436.

- Koçkaya G., Polat M., Wertheimer A. I., Özet A., Malhan S., Vural İ. M., Akbulat, A., Artıran G., Gürsöz H. ve Kerman S. (2013). Treatment cost of meta static colon cancer in Turkey. *Farmeconomia. Health Economics and Therapeutic Pathways*. 14(1):19-25.
- Mahal, A., Karan, A. Fan, V. Y. Ve Engelgau, M. (2013). The economic burden of cancers on Indian households. *Asia Pacific Journal of Cancer*, 9, 671–677.
- Özmen V., Gürdal, S. Ö., Cabioglu, N., Özçınar, B., Özyayın, A. N., Kayhan, A., Arıbal, E., Şahin, C., Saip, P. ve Alagöz, O. (2017). *Cost-effectiveness of breast cancer Screening in Turkey, a developing country: results from. Bahçeşehir Mammography Screening Project.*
- Pearce, A., Sharp, L., Hanly, P., Barchuk, A., Bray, F., Cancela, M., Gupta, P., Meheus, F., Qiao, Y., Sitas, F., Wang, S. ve Soerjomataram, I. (2018). Productivity losses due to premature mortality from cancer in Brazil, Russia, India, China and South Africa (BRICS): a population-based comparison. *Cancer Epidemiology*. 53, 27-34.
- Stenier, J. F., Tia, C.A, Main, D. S. ve Bradley, C. J. (2004). Assessing the impact of cancer on work out comes. *Cancer*, Volume :101, Number :8, s.1703-1711.
- Toda, H.Y. ve Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of Econometrics*, 66(1-2), 225-250.
- Torun, P. ve Kutlar, A. (2018). Türkiye’de kanserin ekonomik maliyetleri: bir hesaplanabilir genel denge modeli. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık İdaresi Dergisi*, 21(1), 87-101.
- Venkatesan, P. (2018). Cancer-related productivity losses in BRICS countries. *The Lancet Oncology*, Volume:19, Issue: 3, 147-149.
- World Bank (2001). *World development report attacking poverty*. Newyork: Oxford University Press.
- Yazıhan N. ve Yılmaz, H. H. (2007). Türkiye’de Kanser Kontrolü. İçinde: Tuncer M.(Edt.) *Türkiye’de meme kanseri: ekonomik etkinlik ve maliyet etkililik* (ss.363-375) Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Kanserle Savaş Dairesi Başkanlığı.
- Zivot, E. ve Andrews, D. W. K. (1992). Further evidence on the great crash, the oil price shock, and the unit-root hypothesis. *Journal of Business & Economic Statistics* 10(3): 251-270.

EXTENDED ABSTRACT

Macroeconomic and microeconomic effects of diseases are examined within the scope of literature on economic costs of diseases both in terms of resource allocation and their effects on economic decision-making units. Disease costs are divided into two as direct and indirect costs. Indirect costs include the negative effects of diseases on production and national income while direct costs mean the amount of money allocated for the treatment of diseases. In this context, disease burden surveys are carried out.

Diseases adversely affect the national income level through the decrease in life expectancy, the decline in child investments due to the increase in infant and child mortality and the decrease in individual labor productivity (World Bank, 2001).

Cuddington (1993) emphasizes that increases in morbidity rates negatively affect labor productivity. Thereby, they reduce non- health goods and service consumption by increasing individual health expenditures and thus individuals’ saving behavior will change and the national income will decrease.

The diseases have a negative effect on also human capital stock and education level and the education is main determination of human capital. However, health level also affects education level and rate of attendance to lesson significantly. Consequently, the diseases reduce human capital stock by negatively affecting students’ cognitive functions.

Depending on health status the diseases, the diseases also affect the attendance of the employees, the income and profitability of the companies. They have an effect labor turnover, business knowledge and ability and work motivation. While disease have negative impact on labor supply by reducing employee’s ability and motivation to do work, increasing the amount of resources allocated for the recruitment and training of a new worker increases the company costs. In this context, the diseases can have negative effects on the company’s level of production and profitability of the company.

The cost of the resources allocated to the treatment of diseases to the individual and the firms depend on the level of development of health insurance in the country and the scope of health insurance. In addition, the increase in the amount of resources allocated for the treatment of diseases can reduce the investment opportunities in more productive areas and may have an effect on disrupting the effective resource allocation.

When the data of the Ministry of Health is examined; cancer incidence and prevalence of cancer in Turkey is seen that day by day increases. According to research conducted by the Ministry of Health,

unless preventive health measures are taken, the expenditures made for cancer treatment in the 2030’s are expected to reach the extend that cannot be covered by the budget of the Ministry of Health.

Diseases negatively affect also the human capital stock in terms of quality through labor productivity while they have a negative effect on the labor stock due to their mortality. In addition to, the increase in the amount of resources allocated for the treatment of diseases may have an effect on disrupting the efficient distribution of resource by reducing the investment opportunities in more productive areas. Studies on the direct costs of cancer in Turkey is made. However, the number of studies on the indirect effects of cancer is limited. In this context, the purpose of this study is to analyze the causality relationships between diseases, labor productivity and the national income for the period of 1990-2017. Symmetric Causality Test and Time Varying Causality Test were used in the study. The number of cancer patients, labor productivity index and per capita income are variables used in the model. The number of cancer patients was obtained from the world cancer research fund statistics. Output levels per working hour and national income statistics per capita are obtained from the OECD database. The output level per working hour was used as an indicator of labor productivity.

In the causality analysis, first of all, stationary of series should be tested and the causality analysis should be done by using stationary series. In this context, Zivot-Andrews unit root test was used to test stationary of the series. According to results of unit root test, the number of cancer patients and productivity variables are $I(0)$, but; income variable is $I(1)$.

According to results of Time Varying Symmetric Causality Test, there is causality relationship between the number of in periods of 1990-2006 and 1998- 2014 and there is causality relationship between the number of cancer patient and labor productivity periods of 1992-2008 and 2000-2016.

The period of 2000-2014 is periods when there is a simultaneous causality between the number of cancer patient, the labor productivity and the percapita national income.

Ergenlerin Fiziksel Aktiviteye Katılım Durumuna Göre Beden Memnuniyeti ve Sosyal Grnş Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi¹

Dilek KANATSIZ² ve Hüseyin GKE³

z

alışma ergenlerin fiziksel aktiviteye katılım durumuna göre beden memnuniyeti ve sosyal görünüş kaygı düzeylerinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Ergenlik döneminde ergenin bedeni tartışılmaz ilgi odağı haline gelir. Bu nedenle fiziksel aktiviteye katılım durumunun ergenler üzerinde bedenle ilgili bu iki önemli konuda etkisinin belirlenmesi açısından çalışmanın önemli olduğu dşnlmektedir. Araştırmanın rneklemi; Denizli ili Merkezefendi ve Pamukkale ilçesinde yaşayan lise öğrenimi gören 14-17 yaş arasındaki kolayda örnekleme metoduyla seçilmiş 421 kişi (227 Kadın, 194 Erkek) oluşturmaktadır. Beden memnuniyet düzeyleri Avalos, Tylka ve Wood-Barcalow (2005) tarafından geliştirilen ve Bakalım ve Taşdelen-Karçkay (2016) tarafından Türkçeye uyarlanan Beden Memnuniyeti leği ile sosyal görünüş kaygı düzeyleri ile Hart vd. (2008) tarafından geliştirilen ve Tayfun Doğan (2010) tarafından Türkçeye uyarlanan Sosyal Görünüş Kaygı leği ile llmştir. Araştırma bulgularına göre; fiziksel aktiviteye katılan ergenlerin, beden memnuniyetlerinin katılmayanlara oranla anlamlı derecede farklı olduğu ($p < .05$), fiziksel aktiviteye katılanların ortalamalarının katılmayanların ortalamalarından fazla olmasından kaynaklandığı grlmştir. Sosyal görünüş kaygı puanlarının karşılaştırılmasında ise, fiziksel aktiviteye katılım durumlarına göre anlamlı farklılık oluşturmadığı ancak ortalama puanlara bakıldığında fiziksel aktivitelere katılmayan ergenlerin SGK puanlarının yüksek olduğu grlmştir. Araştırmanın bir başka probleminde ergenlerin Beden Kitle İndeksine (BMI) göre BMI ve SGK düzeyleri incelenmiş, BMI'lerine göre anlamlı fark bulunmamıştır. SGK ile BMI puanları arasında anlamlı farklılık teşpit edilmemiştir. Fiziksel aktiviteye katılan ergenlerin katılmayanlara göre BMI'lerinin anlamlı şekilde yüksek olduğu, SGK düzeyleri arasındaki farkın anlamlı olmadığı; beden kitle indeksine göre ise beden memnuniyeti ve SGK'ları arasında anlamlı bir farkın olmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ergen, Fiziksel aktivite, Beden memnuniyeti, Sosyal grnş kaygısı

Determination of Body Satisfaction and Social Appearance Anxiety Levels According to the Participation of Adolescents in Physical Activity

Abstract

The study was conducted to examine the body satisfaction and social appearance anxiety levels of the adolescents according to their participation in physical activity. In adolescence individual's body becomes the focus of indisputable attention. Therefore, it is thought that the study is important in terms of determining the effect of participation in physical activity on these two important issues on the body. The sample of the study selected from the Denizli province, Merkezefendi and Pamukkale district. The instruments conducted to the 421 people (227 women, 194 men) were selected with the sampling method between 13-17 years of age. Body Satisfaction Scale (BSS) which were developed by Avalos, Tylka and Wood-Barcalow (2005) and adapted to Turkish by Bakalım and Taşdelen-Karçkay (2016) and Social Appearance Anxiety Scale (SAAS) developed by Hart etc. (2008) adapted to Turkish by Tayfun Dogan (2010) were used in study. The data were firstly tested for normality and after the result was positive, T-test in Independent Groups and One-Way Analysis of Variance were used in the analysis of the data. According to the research findings; it is found that, body satisfaction of adolescents participating in physical activity were significantly different from those who did not participate ($p < .05$), on the other hand in the comparison of social appearance anxiety scores, there were no significant differences in terms of participation in physical activity. In another problem of the study, Body Satisfaction (BS) and Social Appearance Anxiety (SAA) levels of adolescents were examined according to Body Mass Index (BMI), there is no significant difference between body satisfaction. There was no significant difference between the SAA and BMI scores.

Key Words: Adolescent, Physical activity, Body satisfaction, Social anxiety disorder

Atıf İçin / Please Cite As:

Kanatsız, D. ve Gke H. (2020). Ergenlerin fiziksel aktiviteye katılım durumuna göre beden memnuniyeti ve sosyal grnş kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1863-1870.

Geliş Tarihi / Received Date: 25.07.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 06.01.2020

¹ Dr. ğretim yesi – Pamukkale Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, hgokce@pau.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9250-0317

² ğrenci – Pamukkale Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, dilekntsiz@outlook.com
ORCID: 0000-0002-8727-7955

Giriş

Ergenlik dönemi, duygusal, zihinsel ve sosyal süreçlerinin incelenmesi için önemli bir gelişimsel dönem olarak kabul edilmekle birlikte bu dönem, sosyal etkilerin, yeni bilişsel kapasitelerin ve ortaya çıkan benlik konseptini etkileyeceğine inanılan fiziksel değişimlerin bir sentezini içermektedir (Harter, 1990 s. 207). Birey olma güdüsü, kabul görme isteği ergenlerdeki fiziksel değişikliklere eşlik eden diğer faktörlerdir. Ancak ergenler genellikle ilgi alanları bedenleridir ve bu dönemdeki ergenlerde oluşan değişimler ergen için kusurlar olarak görülmektedir (Harris, 1987). Bu noktada sadece ergenler için değil, yetişkinler için de önemli kavramlar olan beden imajı kavramı gündeme gelmektedir. Beden imajı, hayatımızın bazı noktalarında bizi yönlendiren, iletişimimiz hakkında bize fikirler sunan kendi bedenimiz hakkında oluşturduğumuz düşünceler (Ertürk, 2006, s. 105) bedenimizin ölçüsünü ve şeklini tanımlamaktır (Kurt, Özdemir ve Yorulmaz, 2012 s. 203).

Ergenlik döneminde daha önceki gelişim basamaklarında elde edilmesi beklenen kazanımlar elde edilmeden tutarlı bir kimlik duygusu geliştirmek zordur. Fiziksel aktiviteye (FA) katılımın ergenlerde, doğal olarak kendini anlatma ve kendine güveni artırdığı, başarı ve sosyal iletişim becerilerini geliştirdiği, dayanışma ve centilmenlik ruhunu artırdığı, zihin yorgunluğu ve gerginliği azaltmada yardımcı olduğu düşünülmektedir (Gür ve Küçüköğlü, 1992 s. 16). Bu imajın olumlu olması durumunda, kişiler kendi görünüşlerinin onların kişiliklerinin ve değerlerinin tek belirleyicisi olmadığına düşünürler ve yemek yeme kilo olma gibi konulara odaklanmazlar (Doğan, 2010, s. 151). Olumsuz beden imajına sahip insanlar ise kısaca kişinin diğer bireyler tarafından eleştirilmesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Olumsuz beden imajına sahip kişiler diğer bireylere göre kendilerini az çekici bulmaktadır ve bundan dolayı da utanç duymaktadır (Doğan, 2010, s. 151). Bununla birlikte beden memnuniyeti ise özellikle son yıllarda incelenmeye başlanan bir kavramdır (Lannantuono ve Tylka, 2012, s. 228). Beden memnuniyeti bireyin var olan beden ölçülerine ve algıladığı kusurlarına rağmen, bedenine ilişkin olumlu bir bakış açısına sahip olması, medyanın sunduğu gerçekçi olmayan idealleri reddederek sağlıklı bir yaşam tarzıyla bedenini koruması ve ona özen göstermesi olarak tanımlanır (Bakalim ve Tadelen-Karçay, 2016, s. 420).

Dış görünüş bireyler için önemli bir yere sahiptir. Günümüzde de 7 den 70'e herkesin özellikle gençlerin önemli olarak gördükleri noktalardan biriside dış görünüştür. Bireyler diğer kişiler üzerinde iyi bir izlenim sağlayamayacağını düşündüklerin de kaygı yaşamaktadır (Leary ve Kowalski, 1995, s. 95). Ve bu kaygı sosyal görünüş kaygısı olarak tanımlanmaktadır. Sosyal görünüş kaygısı, insanların sosyal ya da performans korkusundan özellikle tanımadığı ya da diğer insanlar tarafından değerlendirme durumlarında ortaya çıktığı görülmektedir (Gautreau, Sherry, Mushquash, Sterwart, 2015, s. 125). İnsanların bedeni ve fiziksel görünüşü ile ilgili oluşturduğu olumsuz düşüncelerin bir sonucu olarak tanımlanmaktadır (Doğan, 2010, s. 152). Sosyal görünüş kaygısı; kişinin fiziksel görünüşünün diğer insanlar tarafından değerlendirildiğinde endişeye düşmesidir ve özellikle ergenlik döneminde görülmektedir. Sosyal görünüş kaygısı olan insanlarda reddedilme korkusundan dolayı daha az samimi davrandıkları gözlenmiştir. Aslında sosyal görünüş kaygısı, bireylerin kendi bedeni ve görünüşleriyle ilgili düşünmüş olduğu olumsuz fikirlerin bir sonucu olarak yaşandığı söylenebilir (Doğan, 2010, s. 151).

Fiziksel aktivite yaşamımızın tüm dönemlerinde ruhsal, bilişsel ve fiziksel sağlığı etkilemektedir (WHO, 2000; Arabacı ve Çankaya, 2007, s. 2). Fiziksel aktivite alışkanlığı öncelikle çocukluk döneminde başlar eğer çocukluk döneminde fiziksel aktiviteye katılmışsa bunu yetişkinliğe kadar devam ettirebilir. Bunun için özellikle ailelere büyük sorumluluk düşmektedir, bunun için aileler çocuklarını fiziksel aktiviteye teşvik etmelidir. Düşük FA kalp ve damar hastalıklarının görülmesine sebebiyet vermektedir ve sedanter yaşam tarzının özellikle çocukluk döneminde başladığı bilinmektedir (Memiş ve Yıldırım, 2008, s. 15). Düzenli FA bireylerin sağlıklı büyümesinde ve gelişmesinde önemlidir, özellikle ergenlik döneminde ortaya çıkması olasılığı yüksek olan kötü alışkanlıklar yönelme ve davranışlar sergileme, stres, duygusal ve ruhsal problemler gibi sorunların önüne geçmek ve en aza indirmekle birlikte ergenlerin fiziksel aktivite ve spor aracılığıyla sosyalleşmelerini sağlamak; aynı zamanda da yetişkinlik döneminden yaşlılık dönemine giden bu süreci ergenlik döneminde yapılan fiziksel aktivitenin olumlu geri bildirimlerinin kaliteli ve sağlıklı bir yaşam için öneminin büyük olabileceği düşünülmektedir (Tavazar vd., 2014, s. 497).

Ergenlik birçok açıdan bireyin değişim ve gelişim dönemidir. Bu dönemin en önemli konularından bir tanesi de bireyin kendi görüntüsünden memnun olup olmaması ve bu durumun tespit edilmesi olası başka sorunların önlenmesi açısından da oldukça önemlidir. Bu gerekçelerle, ergenlerin fiziksel aktiviteye katılım durumuna göre sosyal görünüş kaygı ve beden memnuniyetlerinin belirlenmesi, amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırma deseni, nicel-betimsel yöntem ile hazırlanmıştır. Olgu ve olayları nesnelleştirerek gözlemlenebilir, ölçülebilir ve sayısal olarak ifade edilebilir bir şekilde ortaya koyan bir araştırma türüdür (Arslan, 2012, s. 4). Nicel araştırmanın amacı bireylerin toplumsal davranışlarını gözlem, deney ve test yoluyla nesnel bir şekilde ölçmek ve sayısal verilerle açıklamaktır (Şimşek, 2013, s. 28-29).

Evren - Örneklem

Araştırmanın evreni Denizli ili Merkezefendi ve Pamukkale ilçelerinde yaşayan Lise öğrenimi gören 13-17 yaş ($x=16.19$) arasındaki ergenlerden olmaktadır. 13-17 yaş arasındaki ergenlere özel ve kamu okullarından ulaşılmıştır. Bunun için Milli Eğitim Bakanlığı'ndan ve özel kurumlardan izin alınmıştır. Araştırmanın evreni toplam 51.465 lise öğrencisi olmuştur. Örneklem büyüklüğü ise ilk etapta 384 kişi olarak belirlenmiştir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004, s. 40). Ancak 460 lise öğrencisine ulaşılmış, bunlardan ölçme araçlarını eksik dolduranlar ve yaş aralığına uymayanlar araştırma dışı bırakılmıştır. Araştırma örnekleme 421 lise öğrencisinden (227 Kadın 194 Erkek) olmuştur. Örnekleme yöntemi olarak kolayda örneklem tekniği kullanılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu. Araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgi formlarında katılımcıların fiziksel aktivite yapıp yapmadığı, boy ve kilosuna hakkında bilgileri içermektedir.

Beden Memnuniyeti Ölçeği. Beden memnuniyeti ölçeği Avalos, Tylka ve Wood-Barcalow tarafından geliştirilmiş ve 2005 yılında yayınlanmıştır. Türkçeye Bakalim ve Taşdelen-Karçkay tarafından 2016 yılında uyarlanmıştır. Toplam 9 maddeden oluşan ölçek 5'li likert tipi ölçek yapısındadır (EK -2). Puanlama, "Hiçbir Zaman (1)", "Nadiren (2)", "Bazen (3)", "Sıklıkla (4)" ve "Her Zaman (5)" ifadelerine göre 1 ile 5 puan arasında puanlanmıştır. Ölçekten elde edilecek en yüksek puan 45 ölçekten elde edilecek en düşük puan ise 9'dur. Uyarlama çalışmalarına baktığımızda Beden Memnuniyeti Ölçeğinin tek faktörlü yapıya sahip olduğu görünmektedir. Beden Memnuniyeti Ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Swami ve diğerleri tarafından 2015 yılında yapılmıştır. Bartlett'in küresellik testi, $x^2(78) = 2477.39$, $p < .001$ ve Kaiser-Meyer-Olkin örnekleme yeterliliği ölçüsü $KMO = .91$, BAS maddelerinin faktör analizi için yeterli ortak varyansa sahip olduğu bulunmuştur. Endekslere dayanarak, varyansın% 39.7'sini açıklayan Türkiye BAS için tek bir faktör belirlenmiştir. Bu skor için Cronbach's Alfa güvenilirlik kat sayısı .88 olarak bulunmuştur.

Sosyal Görünüş Kaygı Ölçeği. Sosyal görünüş kaygısı ölçeği Hard ve arkadaşları tarafından (2008) geliştirilmiştir. Ölçek Tayfun Doğan tarafından 2010 yılında uyarlanmıştır. Toplam 16 maddeden oluşan ölçek 5'li likert tipi ölçek yapısındadır (EK-3). Sosyal görünüş kaygı ölçeğinde, "Hiç Uygun Değil (1)", "Uygun Değil (2)", "Biraz Uygun (3)", "Uygun (4)" ve "Tamamen Uygun (5)" ifadelerine göre 1 ile 5 puan arasında puanlanmıştır. Ölçekten elde edilecek en yüksek puan 80 ölçekten elde edilecek en düşük puan 16'dır. Ölçeğin kullanım amacı, bireylerin sosyal görünüş kaygılarını ölçmektedir. Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeğinin puan hesaplaması şu şekildedir: Sosyal görünüş kaygısı ölçeğin den alınan puan arttıkça, sosyal görünüş kaygısı da artmaktadır. Ölçekten alınan yüksek puanlar görünüş kaygısının yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçeğin 1. maddesi tersten kodlanmaktadır. Ölçeğin Türkçe uyarlamasını yapan Tayfun Doğan sosyal görünüş kaygısı ölçeğinin faktör yapısını ortaya çıkarmak için açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi yapmıştır. Faktör analizi sonuçlarına baktığımızda ölçeğin özgün formunda olduğu gibi tek boyutlu bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. SGKÖ için Cronbach's Alfa iç tutarlık katsayısı .93, test tekrar-test güvenilirlik kat sayısı .85 ve test yanılama yöntemiyle hesaplanan güvenilirlik kat sayısı .88 olarak bulunmuştur. Ölçeğin Türkçe formunun madde-toplam korelasyon kat sayılarının .32 ile .82 arasında olduğu bulunmuştur. Sosyal görünüş kaygısı ölçeği ile Olumsuz Değerlendirilme Korkusu Ölçeği (ODKÖ) arasında .60 ilişki olduğu bulunmuştur. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı üç örneklem için sırasıyla .94, .95 ve .94 olarak bulunmuştur. Bir ay arayla iki kez uygulama sonucu elde edilen test-tekrar test güvenilirlik katsayısı ise .84 olarak bulunmuştur. Ölçeğin güvenilirliği iç tutarlık (Cronbach's Alfa), test tekrar test ve test yanılama yöntemleriyle hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmaya katılan bireylerin beden memnuniyeti toplam (BMÖ), sosyal görünüş kaygısı (SGKÖ) toplam puanları hesaplanmıştır. Öncelikle verilerin normal dağılım gösterip göstermediğine karar vermek için çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Dağılımın $\pm 1,5$ aralığında olmasına bağlı olarak normallik

koşulunun sağlandığına karar verilmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013, s. 952). Verilerin normal dağılımına ilişkin çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo1’de görülmektedir. Verilerin analizinde beden memnuniyeti ve sosyal görünüş kaygısı arasında ilişkiyi belirlemek için Person Korelasyon Analizi kullanılmıştır. Ergenlerin fiziksel aktiviteye katılım durumlarında göre beden memnuniyetleri ve sosyal görünüş kaygı düzeyleri bağımsız gruplarda t-Testi ile incelenmiştir. Ergenlerin beden kitle indeksine göre beden memnuniyeti ve sosyal görünüş kaygı düzeylerini belirlemek için ise ANOVA testi kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilerden elde edilen verilere ait bulgular aşağıda tablolar halinde verilmiştir. Ergenlerin fiziksel aktiviteye katılım durumuna göre beden memnuniyeti ve sosyal görünüş kaygı düzeylerinin normal dağılıp dağılmadığına ilişkin çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 1.’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Tanımlayıcı Değerler Tablosu

	n	X	Ss	Basıklık	Çarpıklık
Beden Memnuniyeti	421	34.99	7.87	0.119	0.237
Sosyal Görünüş	421	33.44	1.35	0.119	0.237

Tablo 1’de değişkenlerden elde edilen puanların normal dağılım gösterip göstermediğini test etmek için Skewneses Kurtosis değerlerine bakılmış çıkan değerlerim +/- 1,5 arasında olmasından dolayı (Tabachnick ve Fidell, 2013, s. 952) veriler normal kabul edilmiştir.

Tablo 2. Beden Memnuniyeti ve Sosyal Görünüş Kaygısı tanımlayıcı Değerleri

	X	Ss	n
Beden Memnuniyeti	34.99	7.87	421
Sosyal Görünüş	33.44	13.50	421

Tablo 2.1 Beden Memnuniyeti ve Sosyal Görünüş Kaygısı Person Korelasyon Analizi

n=421	Sosyal Görünüş Kaygısı
Beden Memnuniyeti	-0.417*

*p<0.05 (2-tailed)

Tablo 2.1’de görüldüğü gibi ergenlerin beden memnuniyeti ve sosyal görünüş kaygısı arasında korelasyon belirlenmiştir. Beden memnuniyeti ile sosyal görünüş kaygısı arasında negatif yönde orta seviyede anlamlı ilişki vardır.

Tablo 3. Ergenlerin Fiziksel Aktiviteye Katılım Durumlarına Göre Beden Memnuniyeti ve Sosyal Görünüş Kaygı Düzeylerinin Tanımlayıcı Değerleri

	FA Katılım	n	X	Ss	t	sd	p
Beden Memnuniyeti	Katılıyor	224	4.00	0.79	2.870	419	.004*
	Katılmıyor	197	3.75	0.94			
Sosyal Görünüş Kaygısı	Katılıyor	224	2.15	0.76	-0.915	419	.361
	Katılmıyor	197	2.22	0.82			

*p<0.05

Tablo 3’e bakıldığında fiziksel aktiviteye katılan ergenlerin, beden memnuniyetinin katılmayanlara oranla anlamlı düzeyde farklı olduğu görülmüştür. Fiziksel aktiviteye katılanların ortalamalarının katılmayanların ortalamalarından fazla olduğu görülmektedir. Sosyal görünüş kaygı puanlarının karşılaştırılmasında ise, fiziksel aktiviteye katılım durumlarına göre anlamlı farklılık oluşturmadığı ancak ortalama puanlara bakıldığında fiziksel aktiviteye katılmayan ergenlerin sosyal görünüş kaygı puanlarının yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 4. Ergenlerin Beden Kitle İndeksine Göre Beden Memnuniyeti ve Sosyal Görünüş Kaygı Düzeylerinin Frekans, Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Beden Kitle İndeksi	n	X	Ss
Beden Memnuniyeti	Zayıf	78	35.23	7.54
	Normal	288	35.24	7.72
Toplam Puan	Fazla Kilolu	55	33.38	9.00
Sosyal Görünüş Kaygısı	Zayıf	78	34.20	13.22
	Normal	288	33.42	13.87
Toplam Puan	Fazla Kilolu	55	32.50	11.99

Tablo 4'e bakıldığında en yüksek beden memnuniyetinin normal beden indeksine sahip bireylerde olduğu görülmektedir. Sosyal görünüş kaygısında en yüksek beden indeksi zayıf bireylerde olduğu görülmektedir.

Tablo 4.1 Ergenlerin Beden Kitle İndeksine Göre Beden Memnuniyeti Ve Sosyal Görünüş Kaygı Düzeylerinin ANOVA Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Beden Memnuniyeti	Gruplararası	165.184	2	82.592	1.332	.265
	Gruplarıçi	25909.814	418	61.985		
	Toplam	26074.998	420			
Sosyal Görünüş Kaygı	Gruplararası	93.421	2	46,710	.255	.775
	Gruplarıçi	76466.627	418	182,935		
	Toplam	76560,048	420			

*p<0.05

Tablo 4.1'deki sonuçlara göre ergenlerin beden kitle indeksine bakımında beden memnuniyetleri arasındaki anlamlı fark olmadığı görülmektedir. Ergenlerin beden kitle indeksi bakımından sosyal görünüş kaygı düzeyleri arasında anlamlı fark olmadığı görülmüştür.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın birinci problemi ergenlerin fiziksel aktiviteye katılım durumuna göre beden memnuniyeti ile sosyal görünüş kaygı düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığıdır. Bu problem çerçevesinde araştırmanın örneklemini oluşturan ergenlerin fiziksel aktiviteye katılım durumlarına göre beden memnuniyeti düzeylerinin toplam puanları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu görülmüştür. Fiziksel aktiviteye katılan ergenlerin beden memnuniyeti fiziksel aktiviteye katılmayan ergenlerin beden memnuniyetinden anlamlı düzeyde yüksektir. Polat (2014, s. 73) yapmış olduğu çalışmada egzersiz yapıp yapmama durumuna göre yapılan analizde beden memnuniyeti puan ortalamalarına göre gruplar arası farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Farkın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için egzersiz yapan ve yapmayan gruplar birbirleriyle karşılaştırılmış, egzersiz yapanların yapmayanlara göre daha yüksek beden memnuniyetine sahip oldukları görülmüştür. Johnson, Harris ve Burton (2013 s. 163) yaptığı çalışmada beden memnuniyeti, kısa (> 6 ay) ve uzun süreli (> 5 yıl) fiziksel aktivitenin sürdürülmesinin Transtestik Modelle ilişkili olduğunu belirlemiştir. Literatüre bakıldığında çalışmadaki bulgularla tutarlılık göstermektedir.

Araştırmanın örneklemini oluşturan ergenlerin fiziksel aktiviteye katılım durumuna göre sosyal görünüş kaygı düzeylerinin toplam puanları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığına rastlanmıştır. Ancak ortalama puanlar bakıldığında fiziksel aktiviteye katılmayan ergenlerin sosyal görünüş kaygısı puanlarının yüksek olduğu görülmektedir. Alemdağ ve Öncü'nün (2015, s. 297) yapmış olduğu çalışmaya baktığımızda öğrencilerin fiziksel aktiviteye katılım durumu ve sosyal görünüş kaygısı arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Öğrencilerin fiziksel aktiviteye katılım durumlarıyla sosyal görünüş kaygıları arasındaki ilişkinin negatif yönde, istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu durumda fiziksel aktiviteye katılan öğrencilerin görünüş kaygısının düşük olduğunu göstermektedir. Soyulu, Atik ve Öcalan (2017, s. 42) ergenler üzerinde yapmış olduğu çalışmaya baktığımızda spor yapanlar ile spor yapmayanların sosyal görünüş kaygı düzeyleri arasında anlamlı fark olduğu görülmektedir. Farkın hangi gruptan kaynaklandığını baktığımızda spor yapan ergenlerin, spor yapmayanlara göre daha yüksek sosyal görünüş kaygısına sahip oldukları görülmektedir. Vatansever (2017, s. 109) yaptığı çalışmada 14-18 yaş aralığındaki ergenlerin spor yapma durumuna göre sosyal görünüş kaygısı arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu görülmektedir. Spor yapan ergenlerin sosyal görünüş kaygılarının, spor yapmayan ergenlere göre daha düşük olduğunu görülmektedir. Bu üç çalışmada yapmış olduğumuz çalışmayla tutarlılık göstermektedir.

Araştırmanın ikinci problemde beden memnuniyeti ve sosyal görünüş kaygısı ile beden kitle indeksi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farkın olup olmadığıdır. Bu problem çerçevesinde araştırmanın örneklemini oluşturan bireylerin beden memnuniyeti düzeylerinin beden kitle indeksine göre toplam puanlar incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı görülmüştür. Kantanista vd. (2015 s. 40) çalışmasında BMI erkeklerle karşılaştırıldığında kızlardan daha fazla beden memnuniyetine sahip olduğu görülmüştür. Austin vd. (2009, s.1) yaptığı çalışmada, kızlarda BKİ arttıkça zayıf beden memnuniyetinde

bir artış gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, erkekler arasında düşük BKİ'li erkeklerin ve yüksek BKİ'li erkeklerin daha yüksek düzeyde beden memnuniyeti bildirdiği gözlemlenmiştir.

Araştırmanın örneklemini oluşturan bireylerin sosyal görünüş kaygı düzeylerinin beden kitle indeksi faktörüne göre toplam puanları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığına rastlanmıştır. Ancak ortalamalara bakıldığında şişman beden kitle indeksine sahip ergenlerin sosyal görünüş kaygısının yüksek olduğu görülmektedir. Erdoğan'ın (2018, s. 89) yapmış olduğu çalışmada sosyal görünüş kaygısı ve BMI arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmadığı görülmüştür. Meral (2018, s. 93) yaptığı çalışmada üniversite öğrencilerinin beden kitle indeksiyle sosyal görünüş kaygısı arasında anlamlı ilişki bulunmadığı görülmektedir. Yapılan bu araştırmaya benzer bir çalışmayı Mülazımoğlu ve Aşçı (2006, s. 16) yapmıştır. Mülazımoğlu ve Aşçı (2006, s. 16) çalışmalarında 14-25 yaş grubu öğrencilerin sosyal fizik kaygının geçerlilik ve güvenilirliğine bakmışlardır ve sonuç olarak da Sosyal Fizik Kaygı Envanteri'nin 14-25 yaş grubu öğrencilerin sosyal fizik kaygı düzeyini ölçmek için geçerli ve güvenilir olduğunu belirlemişlerdir.

Sonuç olarak, Fiziksel aktivitenin ergen bireylerde beden memnuniyeti üzerinde anlamlı farklılık oluşturacak bir faktör olduğu ($p < 0.05$). Sosyal görünüş kaygısının ise fiziksel aktiviteye katılım durumuna göre değişmediği görülmektedir. Beden kitle indeksi beden memnuniyeti ve sosyal görünüş kaygı üzerinde anlamlı farklılık oluşturacak bir faktör olmadığı görülmektedir. Beden memnuniyeti ve sosyal görünüş kaygı arasında negatif yönde orta derecede bir ilişki olduğu görülmektedir.

Bu çalışmaya verilebilecek öneriler, veliler ve eğitim alanındaki bireylerin fiziksel aktivite programlarını ergenlerin problemlerinin çözümünde bir araç olarak kullanma konusunda bilgilendirmesi ve cesaretlendirmesi gerekmektedir. Beden memnuniyeti konusunda problemi olan kişilerin fiziksel aktivite programlarını katılmaları için özel programlar hazırlanabilir.

Etik Beyan

"Ergenlerin Fiziksel Aktiviteye Katılım Durumuna Göre Beden Memnuniyeti ve Sosyal Görünüş Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Alemdağ, S. ve Öncü, E. (2015). Öğretmen adaylarının fiziksel aktiviteye katılım ve sosyal görünüş kaygısının incelenmesi. *Special Issue*, 3, 287-300. doi: 10.14486/IJSCS291
- Arabacı, R. ve Çankaya, C. (2007). Beden eğitimi öğretmenlerinin fiziksel aktivite düzeylerinin araştırılması. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1), 1-15. Erişim adresi: <http://kutuphane.uludag.edu>
- Arslan, R. ve Ökten, A. (1994). *Araştırma yöntemleri*. İstanbul: YTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı İşliği.
- Austin, B., Hines, J. ve Veugelers, P. J. (2009). Body satisfaction and body weight: Gender differences and sociodemographic determinants. *BMC PublicHealth*, 1-7. doi: 10.1186/1471-2458-9-313
- Avalos, L., Tylka, T. L. ve Wood-Barcalow, N. (2005). The body appreciation scale: development and psychometric evaluation. *Body Image*, 2, 285-297. doi: 10.1016/j.bodyim.2005.06.002
- Bakalım, O. ve Taşdelen-Karçkay, A. (2016). Beden memnuniyeti ölçeği: Türk kadın ve erkek üniversite öğrencilerinde faktör yapısı ve psikometrik özelliklerinin değerlendirilmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 410-422. doi: 10.17860/efd.38032
- Doğan, T. (2010). Sosyal görünüş kaygısı ölçeğinin Türkçe uyarlaması: geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39, 151-159. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/>
- Erdoğan, İ. (2018). *Üniversite öğrencilerinde sosyal görünüş kaygısı ve yeme tutumu arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ertürk, D.Y. (2006). Bedenin iki yanması: Bedenle iletişim, iletişimde beden. *İletişim Fakültesi Dergisi*, 24. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr>
- Gautreau, C. M., Sherry, S. B., Mushquash, A. R. ve Stewart, S. H. (2015). Is self-critical perfectionism an antecedent of or a consequence of social anxiety, or both? A 12-month, three-wave longitudinal study. *Personality and Individual Differences*, 82, 125-130. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.03.005>
- Gür, H. ve Küçüköğlü, S. (1992). *Yaşlılık ve fiziksel aktivite*. Bursa: Roche Yayınları.
- Harris, D. V. (1987). The female athlete. In J. R. May ve M. J. Asken (Edt.). *Sport psychology: The psychological health of the athlete*. New York: Pma, 99166.
- Hart, T. A. Flora, D. B. Palyo, S. A. Fresco, D. M. Holle, C. ve Heimberg, R. C. (2008). Development and examination of the social appearance anxiety scale. *Assessment*, 15, 48-59. Doi: 10.1177/1073191107306673
- Harter S. (1990). Processes underlying adolescent self-concept formation. In R. Montemayor, G. R. Adams, R. Gerald, T. P. Gullota (Edt.). *From childhood to adolescence: A transitional period advances in adolescent development*. ThousandOaks, California: Sage Publications.

- Johnson, P., Fallon, E., Harris, B. S. ve Burton, B. (2013). Body satisfaction is associated with transtheoretical model constructs for physical activity behavior change. *Body Image*, 10(2), 163-174. Doi: 10.1590/S0103-05822011000200013
- Kantanista, A. Osinski, W. Borowiec, J. Tomczak, M. Krol-Zielinska, M. (2015). Body image, BMI, and physical activity in girls and boys aged 14-16 Years. *Body Image*, 15, 40-43.
- Kurt, E., Özdilli, K. ve Yorulmaz, H. (2013). Body Image and Self-Esteem in PatientswithRheumatoidArthritis. *Archivesof Neuropsychiatry*, 50, 202-208.
- Lannantuono, A. C. ve Tylka, T. L. (2012). Interpersonal and intrapersonal links to body appreciation in college women: An exploratory model. *Body Image*, 9, 227-235. doi:10.1016/j.bodyim.2012.01.004
- Leary, M. R. ve Kowalski, R. M. (1995). The self-presentation model of socialphobia. In R. G. Heimberg, M. R. Liebowitz, D. A. Hope ve F. R. Schneier (Edt.). *Social phobia: Diagnosis, assessment and treatment*. New York: Guilford Press. pp. 94-112
- Memiş, U. A. ve Yıldırım, İ. (2008). Çocukluk ve ergenlikteki fiziksel aktivite deneyimleri ile yetişkinlikteki fiziksel aktivite düzeyleri arasındaki ilişki. *Gaazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 13(1), 13-32. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gbesbd/issue/28040/297773>
- Meral B. S. (2018). *Üniversite öğrencilerinde sosyal görünüş kaygısı ile algılanan sosyal destek arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mülazımoğlu-Balli, Ö. Aşçı, F.H. (2006). Sosyal fiziksel kaygı envanterinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Spor Bilimleri Dergisi*, 17: 11-19. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/151337>
- Polat, G. (2014). *Düzenli egzersiz yapan kadınlarda egzersizin benlik saygısı ve beden memnuniyeti üzerine etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kahramanmaraş: s 73.
- Soylu, Y., Atik, F. ve Öçalan, M. (2017). Ergenlerin Sosyal Görünüş Kaygısı Düzeylerinin İncelenmesi. *Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 51(1), 38-45. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/392182>
- Şimşek, A. (2013). Sosyal bilimlerde nitel ve nicel araştırma. DergiPark, 28-29.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2012). Faaliyet raporu: 2012 yılı. Erişim adresi <http://www.tuik.gov.tr/HbPrint.do?pid=13458>.
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.), Boston: Allynand Bacon.
- Tavazar, H., Erkaya, E., Yavaş, Ö., Tez, Ö., Zerengök, D., Güzel, P. ve Özbey, S. (2014). Lise eğitimi alan genç erişkinlerin fiziksel aktivite ve yaşam kalitesi arasındaki farklılıklarının incelenmesi (Manisa ili örneği). *International Journal of Science Culture and Sport*, 2(1), 496-10. Doi: 10.14486/IJSCS122
- Vatansever, S. (2017). *Lisanslı spor yapan ve yapmayan ergenlerin mental iyi oluş, benlik saygısı, sosyal görünüş kaygısı ve algılanan sosyal destek açısından karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: s109. Erişim adresi: <https://hdl.handle.net/20.500.12294/1181>
- WHO-World HealthOrganization. (2000). Obesity: preventing and managing the global epidemic (No. 894). World HealthOrganization.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *Spss uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık

EXTENDED ABSTRACT

The adolescence period is regarded as an important developmental period for the examination of mental and social processes and this period includes the synthesis of physical changes that are considered to affect the social effects, new cognitive capacities and emerging self-concept (Harter, 1990, p. 207). The interest area of adolescents is usually their body and the changes in this period are regarded as defects in their point of view (Harris, 1987, p. 163). At this point, the concept of body image which is an important concept comes up. Body image defines the opinions we create about our body that lead us in a certain point of our lives and present us ideas about our communication (Ertürk, 2006, p. 105) and the size and shape of our body (Kurt, Özdilli, & Yorulmaz, 2012 p. 203). In addition to these, the concept of body satisfaction appears which is started to be examined in recent years. Body satisfaction is defined as having a positive opinion about one's body despite the body sizes and the flaws that individuals perceive by rejecting the unrealistic ideals that are presented by the media and protecting and caring their body with a healthy lifestyle (Bakalım, & Tadelen-Karçkay, 2016, p.420). Appearance is important for individuals. When individuals believe that they could not leave a good impression on other people, they feel anxious (Leary and Kowalski, 1995, p. 95). This anxiety is defined as social appearance anxiety. It is observed that social appearance anxiety emerges from the social or performance fear in situations where individuals are evaluated by other people, especially by the people that don't know them (Gautreau, Sherry, Mushquash, & Sterwart, 2015 p. 125). Physical activity affects the mental, cognitive and physical health throughout our lives (WHO, 2000; Arabacı, & Çankaya, 2007, p. 2). Adolescence is a period of change and development of an individual in many aspects. One of the most important subjects of this stage is whether or not individuals are satisfied with their appearance and determining this situation is quite important in terms of preventing the other probable problems. For these reasons, it was aimed to determine the social

appearance anxiety and body satisfaction of adolescents according to their participation status to PA. The research was prepared with the quantitative-descriptive method. The population of the research consists of adolescents in the age group of 13-17 ($x=16.19$), studying in high-school and living in the Merkezefendi and Pamukkale districts of Denizli province. The adolescents in the age group of 13-17 were reached through private and public schools. Permission was taken from The Ministry of National Education and private institutions. The population of the research consists of 51,465 high school students. The sample was determined as 384 students at first (Yazıcıoğlu, & Erdoğan, 2004, p. 40). However, 460 high school students were reached and among them, students who did not fill the scale tools completely and did not comply with the age group were excluded. The sample of the research consists of 421 high school students (227 Females, 194 Males). Convenience sampling method was used as the sampling method. Personal information form which was developed by the researcher was used in the research. Body Satisfaction Scale was used in the research which was developed by Avalos, Tylka and Wood-Barcalow, published in 2005 and adapted to Turkish in 2016 by Orkide Bakalim and Arzu Taşdelen-Karçkay. Social Appearance Anxiety Scale which is another scale that was used was developed by Hard et al. (2008). The Scale was adapted to Turkish by Tayfun Doğan in 2010. For the analysis of the data, total scores of body satisfaction (BSS) and social appearance anxiety (SAAS) of the participants were calculated. Skewness and kurtosis values were examined in order to decide whether or not the data show normal distribution. It was decided that the normality condition was provided since the distribution was between ± 1.5 (Tabachnick, & Fidell, 2013, p. 952). In the analysis of the data, the Pearson Correlation Analysis was used in order to determine the relationship between body satisfaction and social appearance anxiety. The levels of body satisfaction and social appearance anxiety according to the participation status of adolescents to the physical activity was examined with T-test in independent groups. ANOVA test was used in order to determine the body satisfaction and social appearance levels of adolescents according to their body mass index. The data was applied in SPSS 16.0 program. According to the findings of the research, when the relationship between body satisfaction and social appearance anxiety is examined, a negative medium significant relationship was determined. When the body satisfaction and social appearance scores are examined according to the participation status of students to physical activity, it was observed that the body satisfaction of adolescents who participate in physical activity are significantly higher than those who don't. It can be observed that the averages of students who participate in physical activity are higher than the averages of those who don't. In the comparison of social appearance anxiety scores, it was observed that there wasn't a significant difference according to the participation status of students to physical activity, however, when the average scores were examined, it was observed that the social appearance anxiety scores of adolescents who don't participate in physical activity were high. When the body satisfaction and social appearance anxiety scores were examined according to the body mass index, it can be observed that there wasn't a significant difference between the body mass index and body satisfaction of adolescents. It was observed that there wasn't a significant difference between the body mass index and social appearance anxiety levels of adolescents.

Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Serbest Zaman Doyum Düzeyi ve Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi¹

Erdem ERDEMLİ² ve Fatih YAŐARTÜRK³

Öz

Bu araştırmanın amacı, Bartın ve Kastamonu Üniversitelerinde öğrenim gören Beden Eğitimi Spor ve Öğretmenleri adaylarının serbest zaman faaliyetlerine yönelik doyum düzeyi ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Araştırmaya Bartın ve Kastamonu Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümünde öğrenim gören 536 (351 erkek ve 185 kadın) gönüllü öğrenci katılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu, Beard ve Ragheb (1980) tarafından geliştirilen ve Türkçe uyarlaması Gökçe ve Orhan (2011) tarafından yapılan “Serbest Zaman Doyum Ölçeği (SZDÖ)” ile Heppner ve Petersen (1982) tarafından geliştirilen ve Türkçe uyarlama çalışması Şahin, Şahin ve Heppner (1993) tarafından yapılan “Problem Çözme Envanteri (PÇE)” kullanılmıştır. Verilerin analizinde frekans, yüzde, t-Testi, ANOVA ve Pearson Korelasyon testleri kullanılarak analiz yapılmıştır. Araştırmanın bulguları incelendiğinde, t-Testi sonuçlarında “cinsiyet” değişkenine göre SZDÖ toplam puan ortalamalarında anlamlı farklılık tespit edilirken ($p < 0,05$) PÇE toplam puan ortalamalarında anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p > 0,05$). Diğer taraftan, ANOVA testi sonuçlarında “yaş” ve “sınıf” değişkenine göre SZDÖ ve PÇE toplam puan ortalamalarında anlamlı farklılık tespit edilmemiştir ($p > 0,05$). Benzer şekilde “gelir düzeyi” değişkenine göre ANOVA testi sonuçlarında SZDÖ ve PÇE toplam puanları arasında anlamlı farklılık tespit edilmemiştir ($p > 0,05$). Ayrıca SZDÖ ve PÇE toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir ($p > 0,05$). Sonuç olarak, katılımcıların serbest zaman doyum düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterdiği, problem çözme becerilerinde hiçbir değişkende farklılık göstermediği; SZDÖ ve PÇE arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Katılımcıların serbest zamanlarını olumlu ve doğru bir şekilde kullanması durumunda karşılaşacağı problemlerle başa çıkabilecekleri ve problem çözmedeki başarı düzeylerinin de olumlu şekilde gelişeceği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Beden eğitimi ve spor öğretmeni, Serbest zaman doyum, Problem çözme

Examination of the Relationship between Free Time Satisfaction Level and Problem Solving Skills of Physical Education and Sports Teacher Department Students

Abstract

The aim of this study was to investigate the relationship between the level of satisfaction and problem solving skills for leisure time activities of physical education sports and teacher candidates who are studying at Bartın and Kastamonu universities. The study included 536 (351 male and 185 female) volunteer students who are educated in the Department of Physical Education and sports teaching of Bartın and Kastamonu University School of Physical Education and Sports. As a data collection tool, the personal data Form prepared by the researcher was developed by Beard and Ragheb (1980) and the Turkish adaptation by Gokce and Orhan (2011) “Leisure Satisfaction Scale (LSS)”, Heppner and Petersen (1982) and the Turkish adaptation by Sahin et al. (1993) the “Problem Solving Inventory (PSI)” was used. The data were analyzed using frequency, percent, t-test, ANOVA and Pearson correlation tests. When the findings of the study were examined, there was no significant difference in the mean scores of LSS according to the “gender” variable ($p > 0,05$) in the T-test results ($p > 0,05$). On the other hand, there was no significant difference in the mean scores of LSS and PSI according to the “age” and “class” variables in the ANOVA test results ($p > 0,05$). Similarly, according to the “income level” variable, there was no significant difference between LSS and PSI total scores in the ANOVA test results ($p > 0,05$). Finally, it was found that there was no significant correlation between the mean scores of LSS and PSI ($p > 0,05$). As a result, there was no significant correlation between LSS and PSI in the problem solving skills, where the free time saturation levels of the participants varied according to gender variables and there was no significant correlation between LSS and PSI. It can be said that if participants use their free time in a positive and correct way, they can deal with the problems they will face and their success levels in problem solving will increase in a positive way.

Key Words: Physical education and sports teacher, Free time, Problem solving

Atf İçin / Please Cite As:

Erdemli, E. ve Yaşartürk F. (2020). Beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümü öğrencilerinin serbest zaman doyum düzeyi ve problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1871-1882.

Geliş Tarihi / Received Date: 16.08.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 11.06.2020

¹ Bu çalışma 2. Uluslararası Herkes İçin Spor ve Wellness Kongresinde sözel bildiri olarak sunulmuştur.

² Yüksek Lisans Öğrencisi - Bartın Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, erdemli.erdem37@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5069-1650

³ Doç. Dr. - Bartın Üniversitesi Spor Bilimleri Fakóltesi, fatihyasarturk@gmail.com - ORCID: 0000-0003-4934-101X

Giriş

Günlük hayatın zorlukları problemleri stresleri yoğun iş yaşantısı gibi durumlarda bireyin kendini yenilemek, geliştirmek, yaşamını zenginleştirmek ve yaşam kalitesini arttırmak için kendisine bir zaman ayırması gerekmektedir. İnsanlar bu gibi durumlardan kendilerine vakit ayıramadıkları zamanlarda depresyon, iş hayatlarında verimsizlik, mutsuzluk ve stres artışı gibi sorunlarla karşılaşabilmektedirler. Birey kendisine ayırdığı zamanı kendi yaptığı tercihlerle özgür bir şekilde değerlendirir. Bireyin yaptığı bu tercihlerle birlikte serbest zaman bütünleşmiş olur. Yapılan birçok araştırmada serbest zamanda yapılan aktivitelerin olumlu bir şekilde yararlı olduğu gözlenmiştir.

Serbest zamanın açıklamaları yapılan çalışmalarda en fazla tekrarlanan konu, kişilerin yaşamları dışında yer bulan sürelerin vurgulanmasıdır. Bu süreden kastedilen şey ise, öncelik olarak bireylerin tercihlerine dayanması, kişide memnuniyet yaşatması ile eğlenceye yönelik bir yaşam doyumu oluşturmaktır (Pearson, 2008). Söz konusu doyum, aile ile arkadaşları içinde bulunduran sosyal birliktelik kazanmış bir şekilde artmaktadır. Yani birçok çalışmada aile ile yapılan serbest zamanların, bireyin sosyal hayatına pozitif etkileri olduğu söz konusudur (Agate vd., 2009). Yaşamın gerçek kısmı, serbest zaman ile geçmektedir ayrıca kişinin boş vakitlerindeki meşgulliyetleri, aynı şekilde kişinin gelişmesinde sağlam adım olarak değerlendirilmektedir bununla birlikte gelecek hayatında ne şekilde birey haline geleceğini de etkilemektedir. Serbest vaktin ne şekilde harcanıldığı, buna benzer zaman şeklinde kişisel alaka ile amaçların güven verecek biçimde ölçüt olarak görülmektedir. Vakti, çalışma yaşamının bağlılığı ile başka sosyal çatışmalardan uzak bir şekilde, etkili bir biçimde kullanmanın binlerce yolu bulunmaktadır bununla birlikte herhangi seçenек üzerinden tercihinin olması gerekmektedir (Sivan ve Ruskin, 2000). Serbest zaman doyumu, bireyin serbest zamanlarındaki uğraşlarını algılaması ya da kişisel olumlu duyguları üzerine kurulmuş ve kişilerin serbest zaman aktivitelerine katılarak kişisel gereksinimlerini karşılamaları sonucunda kazandıkları pozitif duygular olarak ifade edilmektedir (Du Cap, 2002; Seigenthaler, 1997).

Neugarten vd. (1961) doyum kavramını, kişinin özü ayrıca hayatıyla birlikte olmasını diledikleriyle olan şeylerin karşılaştırılmasıyla olan durum veya sonuç olarak aktarılmaktadır (Özer ve Karabulut, 2003). Mutluluk kavramı, moral ve benzeri gibi birçok açılardan iyi olma durumunu ifade etmektedir (Quintina ve Vera, 1999). Kişinin yaşam doyumu algılaması, hayatı hakkında değer biçmesiyle kendisine yüklediği subjektif yargılarla ifade edilir (Pavot ve Diener, 1993). Hayat tatmini, bireyin, iş, serbest zaman ile birlikte diğer zaman bölümlerindeki hayatına gösterdiği duygusal tepki ya da tutumlara denir (Köker, 1991). Başka bir deyişle genel hatlarıyla hayat tatmini, bireyin, çalışma, serbest vakit ile başka iş dışındaki vakit şeklinde ifade veren, hayata karşı hissi reaksiyonu şeklinde adlandırılmıştır (Keser, 2005). Hayat tatmini tarifindeki tatmin tanımı; umut, ihtiyaç, talep ile düşlerin sağlanması tanımlar. Hayat tatmini temel anlamıyla kişinin hayatını kapsamaktadır (Avşaroğlu vd., 1999). Kişilerin yaşam doyumuna varabilmesi, bireyin kişisel farklılıklarından kaynaklanan bir durumdur. Örnek olarak; müzik dinlemek, kitap okumak, sinemaya gitmek, resim yapmak, tiyatro izlemek, sportif etkinliklere katılmak gibi bu zaman diliminin içerisinde yapılan gönüllü katılım olarak yapılan serbest zaman aktiviteleridir. Bu süreçte geleceğin teminatı olan gençliğin lisans eğitimi içinde serbest zamanlarını olumlu yönde, yaşam doyumlarını etkileyecek bir şekilde geçirmesi için olanakların sunulması gerekir veya mevcut oluşan durumların tespiti gerekir ki eksik kalan yönleri var ise doldurulmak üzere çalışmalar yapılsın (Kalfa, 2017).

Geçmişten günümüze kadar dünya üzerinde yaşayan insanlar birçok problemlerle karşı karşıya kalmışlardır. Tarihin en eski yıllarından itibaren temel ihtiyaçlarla birlikte günümüze kadar gelen birçok problemi çözmeye onlarla başa çıkmaya çalışmışlardır. Hedeflenen sonuçların alınmasını engelleyen aksatan, çözümlenmesi gerekmekte olup çözülemeyen birçok problemle insanoğlu baş başa kalmıştır. İnsanlar, problemin durumuna göre çözüm yolları aramaya ve bu çözüm yollarını bulup geliştirmeye çalışmışlardır. Tüm alanlarda olduğu gibi spor dünyasında da birçok sporcu antrenör öğrenci spor bilimci gibi sporla uğraşan insanlar da birçok problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Diğer taraftan da bu problemleri değerlendirip farklı çözüm yolları aramışlardır.

Problem çözme, hedefe varmakla gerçekleşen zorlukları kazanma durumu şeklinde ifade edilmektedir. Gösterilen durum, şartlara uyarak ya da engelleri en aza indirgeyerek gergin durumdan kurtulma ile organizmanın iç dengeyle birlikte olmasının yöntemlerini bulmaya çalışır. Problem çözme, öğrenilmesi ya da elde edilmesi gereken bir yetenektir bununla birlikte devamlı olarak geliştirilmesi gereklidir (Bingham, 1998). Kişi karşılaştığı zorluk ile çözmesi gerekli olan bir durum içerisinde hâkim olduğu bütün kaynakları harekete geçirmekte, problemin çözülebilmeye yönelik ipuçları ile farklı fikirler elde etmek durumuyla önceden edindiği bilgileri gözden geçirmelidir. Kişinin problem çözümedeki başarısı, problem çözüme bağlı olarak gelişen bir durumdur (Ağır, 2007). Problem çözme becerisi, hayatın tamamında etkin

düşünülen ayrıca yalından komplike şekilde tüm durumlarda gerçekleşen mühim hayat becerisi olmuştur. Kişi, galip geldiği sorunu bitirme becerisi ile sağladığı yakın veya uzak durumlarla yaşamına pozitif veya negatif yön verebilmektedir (Gülşen, 2008).

Kişilerin karşı karşıya kaldıkları problemlerin bazıları, sade işlem ile eylemlerle, bazıları ise oldukça yoğun bir düşünmeyle bazıları da sahip oldukları yetenekler ile çözülebilmektedir (Gülşen, 2008). Sporcular içinde bu durumun muteber şeklinde gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Kişilerin sahip olduğu düzeyde değerler ile tutumlar, düşünce tarzı ayrıca uygulanan tutumlar ve problemleri çözmede ciddi şekilde değerlendirilmektedir. Alanda veya alana benzer yerlerde kişi öz pozisyonu ile gerçekleştireceği konumu, rakibinin durumuna bakarak aynı zamanda birlikte oldukları durum ile konumuna bakarak değerlendirebilmelidir (Karabulut, 2009). Sporcu bireyler, herhangi bir problem ile karşı karşıya kaldıklarında, deneyimlerinin dışında gerçekleşen sorunları farklı şekilde halletmeye çalışırlar. Sorun halletme düşüncesiyle kişi, kendi kapasitesi ile hedefine doğru yönde gidip sorunu çözmede başarılı bir tutum sergilemiştir (Baumann, 1994).

Hayatımızdaki sorunlar tüm kişilerin aynı değerlendirilmesi ile birlikte, spor ile uğraş veren kişilerin, uğraştıkları spor dalı, kulüp ile yönetici gibi farklı stres faktörü oluşturan problemlerle karşılaştıkları düşünüldüğünde, sedanter kişilerden göre daha çok sorunla karşılaştıkları söylenmektedir. Sedanter olmayan kişilerin, sedanter bireylere nazaran sorunla baş başa kaldıklarında fazla elastik ayrıca iyi görüldükleri söylenmektedir. Zor olan durumlarda kendine inanan, katlanan, kişi ile durumları güzel olan, önder vasıflı, düzenli yani öz olarak sağlam birey türlerine hâkim insanlar kalmaktadır (Barut ve Yılmaz, 2000). Beden eğitimi ve spor öğretmeni adayların serbest zamanlarını değerlendirdikleri durumlarda kendini yenilemeli, kendini geliştirmeleri, yaşamlarını zenginleştirmeli, yaşam kalitesini arttırmalı, mutlu olmalı ve stres olabilecek durumlardan kaçınmalıdır. Serbest zamanlarını bu şekilde iyi değerlendiren öğretmen adayları böylelikle meslekleriyle ilgili problemlerinde sağlam adımlar atıp problemi çözme yolunda başarı elde edeceklerdir. İyi bir şekilde değerlendirilip kullanılan serbest zamanın problem çözme becerilerine olan etkisinde serbest zaman; bireylerin zihinsel ve fiziksel gelişimine katkıda bulunur, stres ve kaygıyı azaltır, kişisel yetenek ve becerilerini kullanma fırsatını artırır, yaratıcı olmalarını sağlar, kendini ifade edebilme yeteneğinin gelişimine yardımcı olur, bireylerin potansiyelleri ve disiplinli olma anlayışını güçlendirir. Bu cümleler doğrultusunda bireyler günlük hayatlarında karşılaştıkları problemlerle etkili bir şekilde çözüm yoluna ulaşacaklar ve başarılı bir şekilde karşılarına çıkan problemleri çözebileceklerdir.

Araştırmadaki bilgiler doğrultusunda bu araştırmanın problem cümlesi beden eğitimi ve spor öğretmeni adaylarının serbest zaman doyum ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesidir.

Araştırmanın alt problemleri ise:

1. Beden eğitimi ve spor öğretmeni adaylarının bazı demografik değişkenlere göre serbest zaman doyum düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
2. Beden eğitimi ve spor öğretmeni adaylarının bazı demografik değişkenlere göre problem çözme düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
3. Beden eğitimi ve spor öğretmeni adaylarının serbest zaman doyum düzeyleri ile problem çözme becerileri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Araştırmanın hipotezleri ise:

1. Beden eğitimi ve spor öğretmeni adaylarının bazı demografik değişkenlere göre serbest zaman doyum düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.
2. Beden eğitimi ve spor öğretmeni adaylarının bazı demografik değişkenlere göre problem çözme düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.
3. Beden eğitimi ve spor öğretmeni adaylarının serbest zaman doyum düzeyleri ile problem çözme becerileri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Yöntem

Bu araştırma, Bartın Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Etik Kurulu'na gönderilmiş etik kurul onay belgesi alınmıştır.

Araştırmanın Modeli

Araştırma modeli olarak “betimsel ve ilişkisel tarama modeli” kullanılmıştır. Betimsel tarama modelleri, çok sayıda elemanlardan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleri olarak tanımlanmaktadır. İlişkisel tarama modelleri ise; iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Karasar, 2017).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni 2018-2019 döneminde Bartın ve Kastamonu Üniversitelerinde öğrenim gören beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümü öğrencileridir. Çalışmanın örneklemini ise Bartın ve Kastamonu Üniversitesi beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümünde okuyan 536 (351 erkek ve 185 kadın) öğrencilerden oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Kişisel bilgi formunda katılımcılara yönelik cinsiyet, yaş, sınıf ve gelir düzeyine yönelik sorular yer almaktadır.

Serbest Zaman Doyum Ölçeği (Leisure Satisfaction Scale/LSS) Beard ve Ragheb (1980) tarafından geliştirilen Gökçe ve Orhan (2011) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. SZDÖ toplam 24 madde ve Psikolojik, Eğitimsel, Sosyal, Fiziksel, Rahatlama ve Estetik olmak üzere altı alt boyuttan oluşmaktadır. SZDÖ 5'li likert tipi yapısından oluşmakta ve “Neredeyse hiç doğru değil”, “Nadiren doğru”, “Bazen doğru”, “Çoğu kez doğru”, “Neredeyse her zaman doğru” ifadelerine göre 1 ile 5 arasında puanlandırılmıştır. Ölçeğin uyarlama çalışmasında alt boyutlara ilişkin hesaplanan iç tutarlık kat sayıları sırasıyla 0,77, 0,77, 0,76, 0,80, 0,79 ve 0,79 olarak bulunmuştur. Bu araştırmada toplanan veriler üzerinden ölçeğin alt boyutları için hesaplanan iç tutarlılık kat sayıları alt boyutlara göre “Psikolojik, 0,74”, “Eğitimsel, 0,80”, “Sosyal, 0,79”, “Rahatlama, 0,78”, “Fiziksel, 0,80” ve “Estetik, 0,73” olarak bulunmuştur. Ölçeği oluşturan tüm alt faktörlerin sınıflama geçerliğinin analizi için yapılan bağımsız grup testi sonuçlarında tüm faktörlerde alt üst grup arasında $p < 0.001$ düzeyinde anlamlı farklılaşma tespit edilmiştir.

Problem Çözme Envanteri (Problem Solving Inventory/PSI) Heppner ve Petersen (1982) tarafından bireylerin problemlerini çözebilme yeterliği konusunda kendilerini nasıl algıladıklarını ve problem çözmenin boyutlarını belirlemek amacıyla problem çözmenin genel yönelim, problemin tanımı, alternatif üretme, karar verme ve değerlendirme aşamaları göz önünde bulundurularak geliştirilmiştir. Türkçe uyarlama çalışması Şahin, Şahin ve Heppner (1993) tarafından yapılmıştır. Problem Çözme Envanteri, 6'lı likert tipi ve 35 maddeden oluşmaktadır. İfadelerin karşısında “Her zaman böyle davranırım-(1), Çoğunlukla böyle davranırım-(2), Sık sık böyle davranırım-(3), Arada sırada böyle davranırım-(4), Ender olarak böyle davranırım-(5) ve Hiçbir zaman böyle davranmam-(6)” seçenekleri yer almaktadır. Puanlama 9, 22 ve 29. maddeler puanlama dışı bırakılarak 32 madde üzerinden yapılır. 1, 2, 3, 4, 11, 13, 14, 15, 17, 21, 25, 26, 30 ve 34. Maddeler ters olarak puanlanır. Envanterden alınabilecek puan aralığı 32-192 arasındadır. Puanlamada düşük puanlar problemleri çözmede etkililiği, yüksek puanlar problemler karşısında etkili çözümler bulamamayı gösterir (Taylan, 1990). PÇE alt boyutları ise aceleci yaklaşım, düşünen yaklaşım, kaçınan yaklaşım, değerlendirici yaklaşım, kendine güvenli yaklaşım ve planlı yaklaşım olmak üzere altı faktörden oluşmakta ve iç tutarlık kat sayıları sırasıyla 0,78, 0,76, 0,74, 0,69, 0,64 ve 0,59 olarak tespit edilmiştir. Bu araştırmada kullanılan ölçek için hesaplanan iç tutarlılık kat sayıları alt boyutlara göre sırasıyla 0,74, 0,79, 0,73, 0,65, 0,64 ve 0,61 olarak tespit edilmiştir. Ölçekten alınan düşük puanlar, bireyin kendini problem çözmede özgüvenli, problemlerin çözümü konusunda daha çok kişisel kontrole ve sorunlara yaklaşabilme eğilimine sahip olarak algıladığını göstermektedir (Savaşır ve Şahin, 1997).

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde; verilerin normalliği gözetilerek katılımcıların demografik özelliklerine göre, serbest zaman doyum düzeyleri ve problem çözme becerileri arasındaki farklılıkları incelemek amacıyla t-Testi ve ANOVA; değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesi için ise Pearson Korelasyon testi uygulanmıştır. Araştırma çerçevesinde ölçeklere verilen yanıtların aritmetik ortalamaları (\bar{X}) standart sapmaları

(ss) hesaplanarak katılımcıların serbest zaman doyum ölçeği ile problem çözme becerileri ölçeği düzeylerine ilişkin dağılımlar belirlenmiştir ve ölçme aracının güvenilirliğini test etmek için Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır.

Bulgular

Bu bölümde çalışmaya yönelik tablolara ve yorumlara yönelik bilgiler yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların demografik değişkenlere göre tanımlayıcı istatistik sonuçları

Değişkenler	N	%	\bar{x}	s
Yaş	536		21.15	2.66
Gelir Düzeyi	536		3178.85	2284.38
Cinsiyet	Kadın	185	34.5	
	Erkek	351	65.5	
Sınıf	1. Sınıf	152	28.4	
	2.Sınıf	130	24.3	
	3.Sınıf	122	22.8	
	4.Sınıf	132	24.6	

Katılımcıların yaş ortalamaları 21,15; gelir düzeyleri ise aylık olarak 3178,85 TL olarak belirlenmiştir. Katılımcıların yüzde %34,5'ini kadın, %65,5'ini erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Öğrencilerin %28,4'ü 1. sınıf, 24,3'ü 2. sınıf, 22,8'i 3. sınıf ve 24,6'sı 4.sınıfta eğitim görmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Göre PÇE ve SZDÖ t-Testi Sonuçları

	Kadın (N=185)		Erkek (N=351)		t	P
	\bar{x}	Ss	\bar{x}	Ss		
Aceleci	33,60	7,46	32,56	7,72	,011	,135
Düşünen	13,98	5,22	14,18	5,06	,451	,661
Kaçıngan	16,87	5,20	15,93	5,21	,154	,047*
Değerlendirici	8,15	3,63	8,70	3,50	,483	,084
Kendine Güvenli	17,74	5,25	17,75	5,39	,177	,976
Planlı Yaklaşım	10,70	4,39	10,99	4,18	,524	,456
PÇE Toplam	114,37	20,92	113,07	22,52	,249	,515
Psikolojik	14,33	3,91	13,72	3,87	,042	,087
Eğitimsel	15,47	3,40	14,36	3,73	2,458	,001*
Sosyal	14,99	3,57	14,37	3,80	2,701	,069
Fiziksel	15,63	3,73	14,85	3,70	,011	,022*
Rahatlama	14,28	3,23	13,85	3,69	5,302	,186
Estetik	14,93	3,42	14,22	3,61	,184	,029*
SZDÖ Toplam	89,65	16,59	85,41	18,61	4,117	,010*

* p<.05

Tabloya göre katılımcıların PÇE toplam puan ortalamaları ve alt boyutları, SZDÖ toplam puan ortalamaları ve alt boyutları cinsiyet değişkeni açısından incelendiğinde PÇE “Kaçıngan” alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (p<0,05). SZDÖ toplam puan ortalamaları ve alt boyutları cinsiyet değişkeni açısından incelendiğinde SZDÖ toplam puan ortalamalarında ve “Eğitimsel, Fiziksel ve Estetik” alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (p<0,05).

Tablo 3. Katılımcıların Yaş Değişkenine Göre PÇE ANOVA testi Sonuçları

Alt Boyutlar	f	p	Anlamlı Fark
Acelecı	2,145	,094	-
Düşünen	3,529	,015*	1-3, 3-4
Kaçınan	1,836	,140	-
Değerlendirici	4,133	,007*	2-4, 3-4
Kendine Güvenli	2,555	,055	-
Planlı Yaklaşım	2,829	,038*	3-4
PÇE Toplam	2,245	,082	-

* p<.05 *1(18-21 yaş), 2(22-25 yaş), 3(26-29 yaş), 4(30+ yaş)

Tabloya göre katılımcıların PÇE toplam puan ortalamaları ve alt boyutları yaş değişkeni açısından incelendiğinde PÇE “Düşünen, Değerlendirici ve Planlı Yaklaşım” alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). “Düşünen” alt boyutundaki anlamlı farklılık 18-21 yaş ile 26-29 yaş, 26-29 yaş ile 30 üstü yaş gruplarında olduğu ve 26-29 yaş gruplarının lehine olduğu görülmektedir. “Değerlendirici” alt boyutundaki anlamlı farklılık 22-25 yaş ile 30 yaş üstü arasında ve 22-25 yaş gruplarının lehine, ayrıca 26-29 yaş ile 30 yaş üstü arasında 26-29 yaş gruplarının lehine olduğu görülmüştür. “Planlı Yaklaşım” alt boyutundaki anlamlı farklılık ise 26-29 yaş ile 30 yaş üstü arasında olduğu ve 26-29 yaş gruplarının lehine olduğu görülmüştür.

Tablo 4. Katılımcıların Yaş Değişkenine Göre SZDÖ ANOVA testi Sonuçları

Alt Boyutlar	f	p	Anlamlı Fark
Psikolojik	1,667	,173	-
Eğitimsel	2,084	,101	-
Sosyal	1,190	,313	-
Fiziksel	1,504	,212	-
Rahatlama	,832	,477	-
Estetik	,496	,685	-
SZDÖ Toplam	1,668	,173	-

* p<.05 *1(18-21 yaş), 2(22-25 yaş), 3(26-29 yaş), 4(30+ yaş)

Tabloya göre katılımcıların SZDÖ toplam puan ortalamaları ve alt boyutları sınıf değişkeni açısından incelendiğinde anlamlı farklılık tespit edilmemiştir ($p>0,05$).

Tablo 5. Katılımcıların Sınıf Değişkenine Göre PÇE ANOVA testi Sonuçları

Alt Boyutlar	t	p	Anlamlı Fark
Acelecı	,679	,565	-
Düşünen	2,100	,099	-
Kaçınan	2,158	,092	-
Değerlendirici	3,251	,022*	2-4
Kendine Güvenli	4,042	,007*	1-2, 2-4
Planlı Yaklaşım	,947	,418	-
PÇE Toplam	2,052	,106	-

* p<.05

Tabloya göre katılımcıların PÇE toplam puan ortalamaları ve alt boyutları sınıf değişkeni açısından incelendiğinde PÇE “Değerlendirici ve Kendine Güvenli” alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). “Değerlendirici” alt boyutundaki anlamlı farklılık 2. sınıf ile 4. sınıf arasında 2. sınıfların lehine olduğu görülmüştür. “Kendine Güvenli” anlamlı farklılığın 1. ve 2. ve 2. ve 4. sınıf arasında olduğu ve bu farklılığın 4. sınıf öğrencilerinin lehine olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6. Katılımcıların Sınıf Değişkenine Göre SZDÖ ANOVA testi Sonuçları

Alt Boyutlar	f	p	Anlamlı Fark
Psikolojik	,796	,497	-
Eğitimsel	,436	,727	-
Sosyal	,494	,687	-
Fiziksel	,870	,457	-
Rahatlama	2,966	,032*	2-3
Estetik	1,895	,129	-
SZDÖ Toplam	1,414	,238	-

* p<.05

Tabloya göre katılımcıların SZD toplam puan ortalamaları ve alt boyutları sınıf değişkeni açısından incelendiğinde SZD ‘‘Rahatlama’’ alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). ‘‘Rahatlama’’ alt boyutundaki anlamlı farklılığın 2. ve 3. Sınıflar arasında olduğu ve bu farklılığın 2. sınıf ğrencilerinin lehine olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 7. Katılımcıların Gelir Düzeyi Değişkenine Göre PE ANOVA testi Sonuçları

Alt Boyutlar	f	p	Anlamlı Fark
Acelecı	1,250	,284	-
Düşünen	,874	,498	-
Kaçıngan	1,104	,357	-
Değerlendirici	1,043	,392	-
Kendine Güvenli	1,223	,297	-
Planlı Yaklaşım	,639	,670	-
Problem zme Top.	1,850	,102	-

* $p<0,05$

Tabloya göre katılımcıların PE toplam puan ortalamaları ve alt boyutları gelir düzeyi değişkeni açısından incelendiğinde anlamlı farklılık tespit edilmemiştir ($p>0,05$).

Tablo 8. Katılımcıların Gelir Düzeyi Değişkenine Göre SZD ANOVA testi Sonuçları

Alt Boyutlar	f	p	Anlamlı Fark
Psikolojik	1,582	,163	-
Eğitimsel	1,320	,254	-
Sosyal	1,356	,240	-
Fiziksel	2,538	,028*	2-3
Rahatlama	1,010	,411	-
Estetik	,403	,847	-
Serbest Zaman Top.	1,371	,234	-

* $p<0,05$ * 1(0-1000), 2(1001-2000), 3(2001-3000), 4(3001-4000), 5(4001-5000), 6(5001+)

Tabloya göre katılımcıların SZD toplam puan ortalamaları ve alt boyutları sınıf değişkeni açısından incelendiğinde SZD ‘‘Fiziksel’’ alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). ‘‘Fiziksel’’ alt boyutundaki anlamlı farklılığın 1001-2000 TL ile 2001-3000 TL arasında olduğu 1001-2000 TL gruplarının lehine olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 9. Katılımcıların PE ve SZD Korelasyon testi sonuçları

	Serbest Zaman Doym Oeği	Problem zme Envanteri
SZD	r	1
	p	
	n	535
PE	r	,069
	p	,112
	n	535

Tabloya göre ‘‘PE ve SZD toplam puan ortalamaları’’ arasındaki ilişkiyi göstermek amacıyla yapılan pearson korelasyon analizi sonucu verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre PE ve SZD arasında bir ilişki tespit edilmemiştir ($p>0,05$).

Tartışma, Sonuç ve neriler

Bu çalışmanın amacı, araştırmanın amacı, beden eğitimi ve spor ğretmeni adaylarının serbest zaman doym ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesidir.

Cinsiyet değişkenine göre, PE toplam puan ortalamaları incelendiğinde anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. PE alt boyutları incelendiğinde ise ($p>0,05$) ‘‘Kaçıngan’’ alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). Ortalama değerler incelendiğinde bu anlamlı farklılığın kadın öğrencilerin lehine olduğu görülmektedir. SZD toplam puan ortalamaları ve ‘‘Eğitimsel, Fiziksel ve Estetik’’ alt boyutlarında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). Ortalama değerler incelendiğinde bu anlamlı farklılığın kadın öğrencilerin lehine olduğu görülmektedir. Bu duruma göre kadınların yaşamdan aldıkları doym, erkek katılımcılardan daha fazla olduğu söyleyebiliriz. Dolayısıyla yaşamdan aldıkları doym eğitimsel, fiziksel ve estetik açıdan daha memnun olduklarını söyleyebiliriz. Ancak Görücü ve

Cantav (2017) çalışmasında, algılanan problem çözme becerilerinde erkeklerin lehine göre anlamlı bir fark olduğunu bulmuşlardır. Karabulut (2009) çalışmasında ise, iki farklı üniversitenin öğrencilerinden iki ayrı örneklem grubunu incelemiş ve sonuç olarak ilk grupta erkeklerin problem çözme hususunda değerlendirici yaklaşımın anlamlı bir şekilde daha yüksek, ikinci grupta ise kadınların kendine güvenli yaklaşım becerilerinin anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır. Yine aynı durumda beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin problem çözme becerilerini araştıran Türkçapar (2009) araştırmasında erkeklerin lehine anlamlı farklılık olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kalfa (2017) çalışmasında eğitimsel doyum, sosyal doyum, rahatlama doyum ve estetik doyum düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı sonucunu bulmuş, psikolojik doyum ve fizyolojik doyumlarının ise cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı sonucuna varmıştır. Hem psikolojik doyum hem de fizyolojik doyum düzeylerinde erkek katılımcılar daha yüksek doyuma sahip olmuşlardır. Ankara, Bolu ve Düzce’deki gençlik merkezi üyelerine yönelik yapılan araştırmada serbest zaman doyum düzeyleri arasında cinsiyet durumundan değerlendirildiğinde Psikolojik, Eğitim ile Rahatlama alt boyutlarında kadınların serbest zaman doyum düzeylerinin erkeklere nazaran daha yüksek çıktığı görülmüştür (Sönmezoglu ve ark, 2014). Gökçe (2011) yılında yapmış olduğu araştırmasında, serbest zaman doyum düzeylerini cinsiyet değişkenine göre incelemiş ve rahatlama ile fizyolojik alt boyutlarında anlamlı farklılık bulmuştur. Yetim (2014) Eskişehir’deki fitness merkezi kullanıcıları üzerine yapmış olduğu araştırmasında serbest zaman doyumunun cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık bulunmadığı sonucu çıkmıştır.

Yaş değişkenine göre, PÇE toplam puan ortalamaları ve alt boyutları incelendiğinde PÇE toplam puan ortalamalarında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p>0,05$). “Düşünen, Değerlendirici ve Planlı Yaklaşım” alt boyutlarında ise anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). “Düşünen” alt boyutundaki anlamlı farklılık 18-21 yaş ile 26-29 yaş, 26-29 yaş ile 30 üstü yaş gruplarında olduğu ve 26-29 yaş gruplarının lehine olduğu görülmektedir. “Değerlendirici” alt boyutundaki anlamlı farklılık 22-25 yaş ile 30 yaş üstü arasında 22-25 yaş gruplarının lehine, ayrıca 26-29 yaş ile 30 yaş üstü arasında 26-29 yaş gruplarının lehine olduğu görülmüştür. “Planlı Yaklaşım” alt boyutundaki anlamlı farklılık ise 26-29 yaş ile 30 yaş üstü arasında olduğu ve 26-29 yaş gruplarının lehine olduğu görülmüştür. SZDÖ toplam puan ortalamaları ve alt boyutlarında ise anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p>0,05$). Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği bölümü öğrencilerinin, öğrenim şartlarına göre birbirine yakın yaşlarda olması problem çözme becerileri ve serbest zaman doyum düzeylerinin yaş değişkenine göre benzer olduğunu söyleyebiliriz. Yaşartürk vd. (2019) yaptıkları çalışmada yaş değişkenine göre serbest zaman doyum düzeyleri karşılaştırıldığında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır ($p>0,05$). Benzer şekilde Yaşartürk (2019) üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada ise çalışmamız ile paralellik göstererek yaş değişkenine göre SZDÖ alt boyutları arasında anlamlı ilişki tespit etmemiştir. Fakat Öztas (2018), yapmış olduğu çalışmasında yaş değişkenine göre sadece “estetik” alt boyutunda anlamlı ilişki bulunduğu gözlenmektedir. Diğer alt boyutlarında ve toplam puanlarında ise anlamlı bir farklılığa rastlanmadığı görülmüştür. Gökçe (2008) yapmış olduğu araştırmasında katılımcıların yaş değişkenine göre “psikolojik”, “fizyolojik”, “rahatlama” ve “estetik” alt boyutlarında ve serbest zaman toplam puanlarında anlamlı ilişki bulunduğu sonucu görülmüştür.

Sınıf değişkenine göre, PÇE ve SZDÖ toplam puan ortalamaları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p>0,05$). Sınıf değişkenine göre PÇE alt boyutları incelendiğinde “Değerlendirici ve Kendine Güvenli” alt boyutlarında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). PÇE alt boyutları açısından “Değerlendirici” alt boyutundaki anlamlı farklılık 2. sınıf ile 4. sınıf arasında 2. sınıfların lehine olduğu görülmüştür. “Kendine Güvenli” alt boyutundaki anlamlı farklılığın 1. ve 2. ve 2. ve 4. sınıf arasında olduğu ve bu farklılığın 4. sınıf öğrencilerinin lehine olduğu tespit edilmiştir. SZDÖ alt boyutları incelendiğinde “Rahatlama” alt boyutunda anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). SZDÖ alt boyutları açısından anlamlı farklılığın 2. ve 3. sınıflar arasında olduğu ve bu farklılığın 2. sınıf öğrencilerinin lehine olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla 4. sınıf öğrencilerinin 2. ve 1. sınıf öğrencilerine göre okul ve yaşam tecrübelerinin fazla olması sebebiyle problem çözmedeki başarıları daha olumlu olduğu, 2. sınıf öğrencilerinin 3. sınıf öğrencilerine göre serbest zaman sürelerini daha verimli ve olumlu bir şekilde kullandığını söyleyebiliriz. Taylan (1990) yılında yapmış olduğu araştırmada 226 üniversite öğrencisinde, Problem Çözme Envanteri toplam puanlarının öğrencilerin öğrenim gördükleri programa göre farklı olduğunu; sınıf düzeyine göre ise farklılık olmadığını göstermiştir.

Gelir düzeyi değişkenine göre, PÇE ve SZDÖ toplam puan ortalamaları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p>0,05$). PÇE alt boyutları incelendiğinde anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p>0,05$). SZDÖ alt boyutları incelendiğinde “Fiziksel” alt boyutunda anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). “Fiziksel” alt boyutundaki anlamlı farklılığın 1001-2000 TL ile 2001-

3000 TL arasında olduğu 1001-2000 TL gruplarının lehine olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla öğrencilerin gelir düzeyleri arttıkça serbest zaman doyum düzeylerinde ve serbest zaman sürelerinde olumlu bir etki oluşturacağı düşünülebilir. Lui ve Li (2018) tarafından yapılan çalışmada ise yüksek gelir düzeyine sahip katılımcıların sosyal, estetik ve psikolojik boyutlarında serbest zaman doyum düzeylerinin daha düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yaşartürk vd. (2019) yaptıkları çalışmalarında aile gelir düzeyi değişkenine göre serbest zaman doyum düzeyleri karşılaştırıldığında toplam ve alt boyut puanlarında anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır ($p < 0.05$). Bu sonuçlardan hareketle beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin gelir düzeyi arttıkça serbest zaman doyum düzeylerinde de artış olacağını söyleyebiliriz.

PÇE ve SZDÖ toplam puan ortalamaları arasındaki ilişkiyi göstermek için yapılan korelasyon analizi sonucunda istatistiksel olarak zayıf ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir ($p > 0,05$). Katılımcıların serbest zamanlarını olumlu ve doğru bir şekilde kullanması durumunda karşılaşacağı problemlerle başa çıkabilecekleri ve problem çözmedeki başarı düzeylerinin de olumlu şekilde artacağı söylenebilir. İnsanlar serbest zamanlarında; dinlenmek, çalışma stresinden uzaklaşmak, eğlenmek, sosyal olmak gibi hedeflerle açık ya da kapalı yerlerde, aktif ya da pasif bir durumda, istekli olarak farklı aktivitelere katılmaktadırlar. Bireyler sahip oldukları zaman dilimini bazen bireysel bazen de grup şeklinde değerlendirebilmektedirler. Son yıllarda yapılan birçok araştırmanın sonuçlarına göre ise kişilerin serbest zamanlarını daha çok pasif aktivitelere katılarak veya hiçbir aktivitede bulunmadıkları görölmüştür (Temir ve Gürbüz, 2012). Serbest zaman aktiviteleri, kişinin hayatındaki birden fazla sıkıntıdan kurtulması ile kişinin kendini geliştirmesini sağlayacak şekilde, insanların kendilerine, ilişkileri ile sosyokültürel uyumlarını pozitif yönde etkilemektedir (Axelsen, 2009; Iwasaki, 2007; şener vd., 2007).

Sonuç olarak; katılımcıların problem çözme becerileri ve serbest zaman doyum düzeylerinin cinsiyet ve sınıf gibi değişkenlere göre farklılık gösterdiği; PÇE ve SZDÖ arasında bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların serbest zaman doyum düzeylerini olumlu ve doğru bir şekilde kullandıkları zaman problem çözme becerilerinde de gelişme olacağını söyleyebiliriz.

Beden eğitimi ve spor öğretmeni adaylarının serbest zaman doyum ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik yapılan bu çalışmanın neticesinde, literatüre katkı sağlayacağı düşünölen öneriler aşağda belirtilmiştir:

1. Beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümü öğrencilerinin serbest zamanlarında daha çok aktiviteler yapılması teşvik edilerek doyum düzeylerinde artış sağlanabilir.
2. Bu araştırma farklı illerdeki beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümü öğrencilerine uygulanarak karşılaştırmalar yapılabilir.
3. Serbest zamanlarını ve problem çözme becerilerini iyi bir şekilde geçirmelerini sağlamak amacıyla okullarda serbest zamanlara ait faaliyetlerin imkânların arttırılması ve problem çözmelerinde başa çıkabilmeleri sağlanabilir.

Etik Beyan

"Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Serbest Zaman Doyum Düzeyi ve Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Agate, J. R., Zabriskie, R. B., Agate, S. T. ve Poff, R. (2009). Family leisure satisfaction and satisfaction with family life. *Journal of Leisure Research*, 2, 205-223.
- Ağır, M. (2007). Üniversite öğrencilerinin bilişsel çarpıtma düzeyleri ile problem çözme becerileri ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişki (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Avşaroğlu, S., Deniz, M. ve Kahraman, A. (1999). Teknik öğretmenlerde yaşam doyumunu iş doyumunu ve mesleki tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 115-129.
- Axelsen, M. (2009). The power of leisure: I was an anorexic; I'm now a healthy triathlete. *Leisure Sciences*, 31(4), 330-346.
- Barut, Y. ve Yılmaz, M. (2000). Beden eğitimi ve spor bölümüne ve eğitim fakölsesine devam eden öğrencilerin problem çözme becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası 1. Spor Bilimleri Kongresi Bildiriler Kitabı*. Ankara. 26-27.
- Baumann, S. (1994). *Uygulamalı spor psikolojisi* (Çev: C. İkizler ve A. Ö. Özcan). İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım.
- Beard, J. G. ve Ragheb, M. G. (1980). Measuring leisure satisfaction. *Journal of Leisure Research*, 12, 20-33.

- Bingham A. (1998). *Çocuklarda problem çözme yeteneklerinin geliştirilmesi*. (Çev: A. F. Oğuzhan). İstanbul: M.E. Basımevi.
- Du Cap, M. C. (2002). *The perceived impact of the Acadia advantage program on the leisure lifestyle and leisure satisfaction of the students at Acadia university* (Master Thesis). Acadia University, Ottawa.
- Gökçe, H. (2008). *Serbest zaman doyumunun yaşam doyumunu ve sosyo-demografik değişkenlerle ilişkisinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Gökçe, H., Orhan, K. (2011). Serbest zaman doyum ölçeğinin Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Hacettepe Spor Bilimleri Dergisi*, 22, 139-145.
- Görücü, A. ve Cantav, E. (2017). A comparison of students in physical education and sports college and the students in other departments in terms of problem solving skills. *Journal of Education and Training Studies*, 5(5), 36-45.
- Gülşen, D. (2008). *Farklı lig düzeyinde oynayan futbolcuların oynadıkları mevkilere, öğrenim durumu ve spor yaşlarına göre problem çözme becerilerinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Heppner, P. P. ve Peterson, C. (1982). The development and implication of a personal problem solving inventory. *Journal of Counseling Psychology*, 29(1), 66-75.
- Iwasaki, Y. (2007). Leisure and quality of life in an international and multicultural context: what are major pathways linking leisure to quality of life. *Social Indicators Research*, 82(2), 233-264.
- Kalfa, S. (2017). *Spor bilimleri ve eğitim fakültesi öğrencilerinin yaşam doyumunu ve serbest zaman doyumunun incelenmesi* (Uşak Üniversitesi Örneği) (Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Seigenthaler, K. (1997). Health benefits of leisure. research update, *Parks and Recreation*, 32(1), 24-31.
- Karabulut, E. O. (2009). *Beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümü öğrencilerinin problem çözme becerileri ile kişilik özelliklerinin bazı değişkenler bakımından belirlenmesi ve karşılaştırılması* (Abi Evran Üniversitesi ve Gazî Üniversitesi Örneği) (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Karasar, N. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Keser, A. (2005). İş doyumunu ve yaşam doyumunu ilişkisi: otomotiv sektöründe bir uygulama. *Çalışma ve Toplum, Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, 4, 77-96.
- Köker, S. (1991). *Normal ve sorunlu ergenlerin yaşam doyumunu düzeylerinin karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Neugarten, B. L., Havighurst, R. J. ve Tobin, S. S. (1961). The measurement of life satisfaction. *Journal of Gerontology*, 16, 134-143.
- Özer, M. ve Karabulut, Ö. Ö. (2003). Yaşlılarda yaşam doyumunu. *Geriatrici*, 6(2), 72-74.
- Pavot, W. ve Diener, E. (1993). The affective and cognitive context of self reported measures of subjective well-being. *Social Indicators Research*, 28, 1-20.
- Pearson, Q. M. (2008). Role overload, job satisfaction, leisure satisfaction, and psychological health among employed women. *Journal of Counseling and Development*, 86(1), 57-63.
- Şahin, N., Şahin, N. H. ve Heppner, P. P. (1993). Psychometric properties of the problem solving inventory in a group of Turkish university students. *Cognitive Therapy and Research*, 17(4), 379-396.
- Seigenthaler, K. (1997). Health benefits of leisure. *Research Update, Parks and Recreation*, 32(1), 24-31.
- Sivan, A. ve Ruskin, H. (2000). *Leisure education, community development and populations with special needs*. New York: CABI Publishing.
- Sönmezoglu, U., Polat, E. ve Aycan, A. (2014). Youth center members and according to some variables levels of leisure satisfaction. *International Journal of Science Culture and Sport, Special Issue 1(1)*, 219-229.
- Şener, A., Terzioğlu, R. G. ve Karabulut, E. (2007). Life satisfaction and leisure activities during men's retirement: a Turkish. *Ageing Ment Health*, 11(1), 30-36.
- Savaşır, I. ve Şahin, N. H. (1997). *Bilişsel-davranışçı terapilerde değerlendirme: sık kullanılan ölçekler*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Taylan, S. (1990). *Heppner'in problem çözme envanterinin uygulama, güvenilirlik ve geçerlilik çalışmaları* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Temir, Ö. ve Gürbüz, B. (2012). Rekreasyonel aktivitelere katılımın önündeki engellerin incelenmesi. *1. Rekreasyon Araştırmaları Kongresi*. Antalya, 12-15 Nisan.
- Türkçapar, Ü. (2009). Beden eğitimi spor yüksekokulu öğrencilerinin farklı değişkenler açısından problem çözme becerileri. *Abi Evran Üniversitesi Karşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 129-139.
- Öztaş, İ. (2018). *Farklı kurumlarda çalışan memurların serbest zaman doyum ve mutluluk düzeylerinin belirlenmesi* (Kırıkkale Örneği) (Yüksek Lisans Tezi). Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ağrı.
- Quintana, M. ve Vera, M. (1999). Mexican American children's ethnic identity, understanding of ethnic prejudice, and parental ethnic socialization. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 21(4), 387-404.
- Yaşartürk, F. (2019). Analysis of the relationship between the academic self-efficacy and leisure satisfaction levels of university students. *Journal of Education and Training Studies*, 7(3), 106-115.
- Yaşartürk, F., Akyüz, H. ve Gönülateş, S. (2019). The investigation of the relationship between university students' levels of life quality and leisure satisfaction. *Universal Journal of Educational Research*, 7(3), 739-745.
- Yetim, A. (2005). *Soyoloji ve spor*. İstanbul: Yayıncılık Matbaası.

EXTENDED ABSTRACT

Daily life difficulties problems stresses busy work situations such as the individual to renew himself, develop, enrich his life and increase the quality of life needs to devote a time to himself. People can experience problems such as depression, inefficiency in their work lives, unhappiness and increased stress when they are unable to take time out from these situations. As with all fields in the world of sports, many athletes, coaches, students, sports scientists, as well as people involved in sports have faced many problems. On the other hand, they evaluated these problems and sought different solutions.

When describing the free time, the most repeated issue in the studies is the emphasis on the time taken outside the lives of people. What is meant by this period is that it is based on the preferences of individuals as a priority, and that it creates a life satisfaction for entertainment by providing satisfaction in the person (Pearson, 2008). The satisfaction in question increases with a Social Union involving family and friends. In other words, in many studies, free time with family has positive effects on the individual's social life (Agate et al., 2009). Problem solving is expressed as the case of winning the challenges that are realized by reaching the goal. The situation shown attempts to find ways of getting rid of the tense situation by complying with the conditions or minimizing the obstacles, as well as for the organism to coexist with the internal balance. Problem solving is a skill that needs to be learned or acquired (Bingham, 1998). In a situation where the person has to solve the problem, he/she must mobilize all the resources he/she has mastered and review the information he/she has already acquired in order to obtain different ideas and tips for solving the problem. One's success in problem solving is a condition that develops due to problem solving (Ağır, 2007).

Free time contributes to the mental and physical development of individuals, reduces stress and anxiety, increases the opportunity to use personal abilities and skills, enables them to be creative, helps the development of self-expression ability, strengthens individuals' potentials and understanding of discipline. The aim of this study is to examine the relationship between free time satisfaction and problem solving skills of physical education teacher candidates according to some demographic variables.

In this research, descriptive and relational scanning model was used. The sample of the study consisted of 536 participants (351 men and 185 women) who were selected by simple and unselected sampling method. During the research process, the researcher prepared by personal information form, Beard and Ragheb (1980) and developed by Turkish adaptation Gokce and Orhan (2011) made by "Leisure Satisfaction Scale (LSS)" by Heppner and Petersen (1982) developed and adaptation to Turkish by Sahin et al. (1993) and "Problem Solving Inventory (PSI)" was used. In the analysis of the data; the normality of the data by considering the demographic characteristics of the participants according to levels of free time in order to examine the differences between satisfaction and problem-solving skills, t-test and ANOVA; to examine the relationships between variables, Pearson's correlation test was applied.

The average age of the participants was 21.15 and the income level was 3178.85 TL per month. 34.5% of the participants were female and 65.5% were male students. 28.4% of students are 1. class, 24.3 of 2. class, 22.8 of 3. class and 24.6 of 4. education in the classroom. When the total score averages and sub dimensions of PSI, the total score averages and sub dimensions of LSS were examined in terms of gender variables, a statistically significant difference was found in the "avoidant" sub dimension of PSI ($p<0,05$). A statistically significant difference in total score averages and "educational, physical and aesthetic" sub-dimensions of LSS was determined when the total score averages and sub-dimensions of LSS were examined in terms of gender variables ($p<0,05$). When the total score averages and sub-dimensions of PSI were examined in terms of age variable, a statistically significant difference was found in the sub-dimensions of PSI "thinking, evaluating and planned approach" ($p<0,05$). LSS total score averages and lower dimensions were examined in terms of class variables and no significant differences were found ($p>0,05$). A statistically significant difference was found in the "evaluative and self-confident" sub-dimensions of PSI when the total score averages and sub-dimensions of PSI were examined in terms of class variables ($p<0,05$). A statistically significant difference in the LSS "relief" sub dimension was determined when the total score averages and sub dimensions of LSS were examined in terms of class variable ($p<0,05$). PSI total score averages and sub dimensions were examined in terms of income level variable and no significant differences were detected ($p>0,05$). When the total score averages and sub dimensions of the LSS were examined in terms of the class variable, a statistically significant difference was found in the "physical" sub dimension of the LSS ($p<0,05$). Pearson correlation analysis was

performed to show the relationship between “PSI and LSS total score averages”. According to the results of the analysis, no significant relationship between PSI and LSS has been determined ($p>0,05$).

As a result, it was concluded that participants' problem solving skills and free time satisfaction levels differed according to variables such as gender and class, and that there was no relationship between PSI and LSS. We can say that when participants use their free time satisfaction levels positively and accurately, there will also be an increase in their problem-solving skills.

It can be said that if participants use their free time positively and accurately, they will be able to deal with the problems they will encounter and their success level in problem solving will increase positively. In their free time, people are willing to participate in different activities in open or closed places, in an active or passive state, with goals such as relaxing, getting away from work stress, having fun, being social. Individuals are able to evaluate their time frame in the form of individuals or groups. According to the results of many studies conducted in recent years, it has been observed that people spend their free time participating in passive activities or not engaging in any activities (Temir, & Gurbuz, 2012). Free time activities positively affect people's relationships and sociocultural adaptations in a way that allows them to improve themselves by getting rid of more than one problem in one's life (Axelsen, 2009; Iwasaki, 2007; Sener et al., 2007).

As a result of this study, which aims to examine the relationship between free time satisfaction and problem solving skills of physical education teacher candidates, the suggestions that are thought to contribute to the literature are as follows:

1. More activities can be done to increase the satisfaction levels of people during their free time remaining from their working life.
2. This research is applied to the students of physical education and sports teaching department in different cities and comparisons can be made.
3. In order to ensure that they spend their free time and problem solving skills in a good way, the facilities of free time activities in schools can be increased and they can be provided to cope with problem solving.

The Evaluation of Foreign Female Basketball Players' Thoughts on Turkey, Turkish Culture and Their Professional Sports Life in Turkey¹

Sabiha Gizem ENGİN², Hamza Kaya BEŐLER³, Veli Onur ÇELİK⁴ ve Kadir ÇALIŐKAN⁵

Abstract

Athletes have to give up on activities, social life and the routines of daily life during their careers. In addition, they have to cope with stress created by difficult training and the anxiety to succeed. In this respect, athletes should not be considered only as athletic performance. They should be considered as individuals who display development and change physically, socially and cognitively as well as professionally. When all these are taken into consideration, the aim of this study is to investigate the thoughts and experiences of foreign female basketball players in Turkish Women's Basketball League (10 team players) on basketball and their athletic life in Turkey. The study was conducted using qualitative research technique, and the data was obtained using semi-structured interview technique. The data obtained showed that the most frequent problem the female basketball players faced was not getting their payment on time. The fact that the teams do not have a professional structure, experiencing communication problems and not having a mentor to support them during this difficult process are among the other problems which draw attention. On the other hand, despite these difficulties, the female basketball players stated that they were pleased with the Turkish social structure and the services offered by clubs such as accommodation, nutrition and facilities. In addition, they have stated that there is a tolerant and friendly atmosphere in Turkey in contrast to racism and discrimination. To sum up, female basketball players' thoughts on Turkey and Turkish basketball are generally positive.

Key Words: Basketball, Female basketball, Athlete experience, Social life, Turkey

Yabancı Kadın Basketbol Oyuncularının Türkiye, Türk Kültürü ve Türkiye'deki Profesyonel Spor Yaşantılarına İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi

Öz

Bireyler yüksek standartlarda başarılı bir sporcu olmak için küçük yaşlarda spora adım atmakta, yıllar boyunca hem fiziksel hem de psikolojik olarak ağır süreçler geçirmektedirler. Sporcular, bu süreçlerde birçok aktiviteden, sosyal hayattan ve günlük hayatın rutinlerinden vazgeçmek zorunda kaldıkları gibi, zorlayıcı antrenmanlar ile birlikte başarı kaygısının yaratmış olduğu stres ile de başa çıkmak zorunda kalmaktadırlar. Sporcular bu anlamda yalnızca sportif performans odaklı düşünülmemeli, fiziki, sosyal, bilişsel, benlik ve kariyer gibi çeşitli alanlarda gelişim ve değişim gösteren bireyler olarak bilinmeli ve bir bütün olarak düşünölmelidir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, bu çalışmanın amacı Türkiye Kadınlar Basketbol Lig'indeki yabancı uyruklu kadın basketbolcuların Türkiye'deki basketbol yapısı ve geçirdikleri sporculuk yaşamlarına dair görüş ve deneyimlerinin incelenmesidir. Çalışmanın evrenini 16 takımdan oluşan Türkiye Kadınlar Basketbol Lig'inde mücadele eden 10 takımdaki yabancı sporcular oluşturmaktadır. Araştırma nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiş, veriler yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle toplanmıştır. 13 sorudan oluşan görüşme formu ile gerçekleştirilen araştırma sonucunda metin haline dönüştürölen veriler, içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen veriler doğrudusunda, kadın basketbolcuların yaşadıkları en yaygın problemin ücretlerinin düzenli olarak ödenmemesi olduğu tespit edilmiştir. Takımların profesyonel bir yapıda olmayışı, iletişimsel sorunlar yaşamaları ve yaşadıkları bu sıkıntılı uyum süreci içerisinde bir mentör desteği bulamamaları da diğer dikkat çeken sorunlar arasındadır. Öte yandan, yaşanan bu olumsuzlukların aksine kadın basketbolcular, Türk toplum yapısı ve kulüplerin sağladıkları konaklama, beslenme ve tesis gibi olanaklardan memnun olduklarını bildirmişlerdir. Ayrıca sporcular, Türkiye'de ırkçı ve ayrıştırıcı bir tutumun aksine, hoşgörölü ve misafirperver bir ortamın bulunduğunu belirtmişlerdir. Sonuç olarak, kadın basketbolcuların Türkiye ve Türk basketbolu ile ilgili görüşleri genel olarak olumlu yapıdadır.

Anahtar Kelimeler: Basketbol, Kadın basketbolu, Sporcu deneyimi, Sosyal hayat, Türkiye

Atıf İçin / Please Cite As:

Engin, S. G., Beşler, H. K., Çelik, V. O., & Çalışkan K. (2020). The evaluation of foreign female basketball players' thoughts on Turkey, Turkish culture and their professional sports life in Turkey. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1883-1896.

Geliş Tarihi / Received Date: 24.10.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 16.04.2020

¹ Bu çalışmanın bir bölümü, Uluslararası Rekreasyon ve Spor Yönetimi Kongresi'nde sözel bildiri olarak sunulmuştur.

² Arş. Gör. - Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.gizemengin@gmail.com - ORCID: 0000-0003-0898-8474

³ Arş. Gör. - Pamukkale Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, hamzakayabesler@anadolu.edu.tr - ORCID: 0000-0002-5317-8991

⁴ Doç. Dr. - Eskişehir Teknik Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, onurcelik@eskisehir.edu.tr - ORCID: 0000-0002-7865-6531

⁵ Arş. Gör. - Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, kcaliskan@anadolu.edu.tr - ORCID: 0000-0001-7794-5991

Introduction

The increase in interest in sports, which bears factors such as game, competition and vigorous training, has resulted in professionalism and complexity in structure in nearly all types of sports (Özmen, 1999; Yaprak & Amman, 2009). The concept 'sports' has become an industry following the phases it went through. It is stated that the development and transformation in sports still continues, and that different fields of sports have become a part of industry within themselves. Basketball has proved that it is a great industry with NBA and Euro League, and national and local leagues in different countries (Helmer & Owens, 2000). Thanks to the efforts of the Turkish Basketball Federation, which has been active since the 1950s, Turkish basketball has developed greatly and is about to become one of the most successful countries in basketball in Europe. It is seen that Turkish basketball leagues are accepted as one of the most prominent ones in Europe with its spectators, financial power and the world famous players and trainers in the teams (http-1). In addition, it is stated that the interest in basketball in Turkey has increased with important international basketball organizations and international success of basketball clubs and the national team (http-2; http-3). The basketball leagues in Turkey are classified under categories which are as follows:

- Tahincioğlu Basketball Super League
- Bilyoner.com Women's Basketball Super League
- Turkish Basketball First League (TBL)
- Turkish Female Basketball First League (TKBL)
- Turkish Basketball Second League (TB2L)
- Basketball Teenagers League (BGL)
- Male Local Basketball League (EBBL)
- Women's Basketball Local League (KBBL)
- Unileague (TBF, 2018)

Within these leagues, there are some limitations on the number of players with whom teams can sign a contract. These limitations are only used in basketball leagues with contracts. In this context, the leagues with contracts in Turkey and the limitations for foreign basketball players are given in Table 1.

Table1. *The Leagues Using Contracts in Turkey and the Number of Foreign Basketball Players*

<i>League</i>	<i>The number of foreign basketball players with whom contracts can be signed in the same season</i>
Turkish Basketball Super League	8
Turkish Basketball First League	3
Turkish Women's Basketball Super League	6
Turkish Women's Basketball League	2

***Reference:** (TBF Guides for License, Registration and Transfer for Athletes on Contract, 2017)

This development in basketball has affected not only male basketball but also the positive development of female basketball. According to the data of 2017, there are 79 countries which have women's basketball teams and leagues which are members of FIBA (http-4). Women's basketball has become a sector with serious player transfer, transfer fees and high payments for players (http5). The fact that WNBA basketball players who played in the U.S also prefer Turkish Women's Basketball leagues has increased the interest in women's basketball leagues (http-6).

In recent years, world-famous female basketball players have come to our country thanks to investments in women's basketball leagues. The working, accommodation, training and economic conditions of national basketball players have also been improved. As a result of these improvements, the goals, expectations and the thoughts of 'athletes' in female basketball have gained prominence. Although the life of an elite athlete seems to be related to his/her branch, these athletes actually have social lives as individuals (Sellers et.al, 1997) Individuals start to participate in sports at an early age to become successful nationally and internationally. Meanwhile, they go through a difficult process both physically and psychologically (Başer, 1998). Athletes have to make sacrifices on different activities, social life and the routines of daily life in this difficult process. More than that, they also have to cope with stress caused by difficult training and success anxiety. In this respect, they also show high performance in the clubs who pay them in order to make a living, go on with their daily life, and meet their social needs as well as doing training (Bayram et al., 2016). In addition to all these factors, athletes should not be regarded just by their

athletic performance. They should be regarded as individuals who have development and change in different areas such as social, cognitive, self-confidence and career (Gybergs & Henderson, 2000).

The factor which affects people most throughout their life is probably the interaction in their daily lives. Individuals become knowledgeable by having a cultural perspective towards the world either consciously or unconsciously. They code the information around them by watching, hearing, touching, tasting or smelling, and develop attitudes and behavior in accordance (Aliyev & Öglmş, 2015). This results in changes in reactions people brought up in different cultures give to similar events. In different cultures, people may look at the same thing. However, the way they perceive it may be completely different (Şahin, 2001). In such a case, a problem arises when the person becomes a part of a system other than the one he/she is accustomed to. In this process, in which cultural change is experienced, the person may have difficulty in adaptation for some time. The individual faces uncertainty and problems such as not knowing what people expect from him/her as a stranger, what he/she should expect from them, what his/her exact role is in this new atmosphere, how he/she should evaluate events and use things (Aliyev & Öglmş, 2015). This uncertainty results in intense anxiety (Stephan, 1985). In addition to these problems, it has been found out that the uncertainty experienced in cross-cultural settings is higher than intracultural settings (Gudhkunst, 1983) and that individuals feel anxiety in many intrapersonal interactions (Koç, 2004). Moreover, the uncertainty in intrapersonal interactions results in lower-quality communication during first encounters and meetings (Hubbert et al.1999).

In the light of the factors mentioned above, it is a high probability that foreign athletes may have difficulty in adaptation to another country and culture. It may be said that foreign athletes may experience difficulties in other cultures ranging from the environment they live in to social circumstances and from language problems to their relationship with their trainers. In addition to these, negative conditions such as racist statements and negative sex discrimination may be experienced (Banet-Weiser, 1999; Eastman et al., 2001). In some circumstances, the fans may also show nationalist attitudes and statements to foreign players, state that their sense of belonging is low and even exclude these players (Kavussanu et al., 2002; Falcous & Maguire, 2005; Şahin et al., 2010). Even though the lives of athletes are classified under two main headings as sports life and social life, the relationship between the two must not be disregarded (Miller and Kerr, 2002). When an athlete is transferred to a foreign country, his/her experiences on sports and social life may be regarded as a point worth considering due to cultural differences. When regarded in terms of sports psychology, the factors affecting an athlete's performance are studied under two main headings as intrinsic and extrinsic factors. However, going into details of these factors (family, friends, trainers, private life, financial situation, living conditions, motivation, personality etc.) are important in understanding the athletes better and do what is required (Cox, 1998). In addition, different events or occasions that disturb athletes mentally may affect their performance directly (Ekmekçi, 2017).

The aim of this study is to present the thoughts of foreign female basketball players who compete in teams of Turkish Women's Basketball League on Turkey and the basketball conditions in Turkey. The pilot study of this research was conducted in the 2016-2017 season by the same researchers. In this context, interviews were made with the foreign female basketball players of 3 teams in the Turkish female in these interviews showed that there was a need for a more comprehensive study. For this reason, this study, which aims to present the thoughts of foreign female basketball players on Turkey and the basketball conditions in Turkey, was conducted with a higher number of participants.

Method

Qualitative research method was used in the study of the thoughts and experiences of the foreign athletes in Turkish Women's Basketball League to gain more detailed and comprehensive data (Yıldırım & Şimşek, 2013). The interview technique which is one of the two techniques preferred in the qualitative research method has been used as the data collection method. Interview is a free change of information between two people to find the interests, thoughts, attitudes and behavior of the source person (Balcı, 2013). A semi-structured interview form consisting of 13 questions was used in the interviews made with the foreign athletes. The interview was created with the data obtained by review of literature and thoughts on detection of the present problem. The form was referred to an expert and revisions were made with feedback, and the researchers prepared the final version of the form. Table 2 presents the questions in the semi-structured interview form which were prepared with certain objectives.

Table 2. *The Questions in the Semi-Structured Interview Form Which Were Used in the Interviews*

1	How old are you?
2	How long have you been playing basketball in Turkey?
3	How long have you been in Turkey?
4	What are your thoughts about Turkey?
5	Are there any problems or difficulties you have faced with your club management?
6	As we know, every athlete can have some social or technical problems with their coaches. Could you tell us about yours?
7	What are your thoughts about accommodation and food and beverage opportunities you have?
8	Could you tell us your thoughts about the sport facilities in Turkey? (Match courts and training courts / home and away)
9	How is your relationship with your team mates?
10	Could you inform us about communication problems or difficulties that you face in the Turkish society?
11	What are the thoughts about social environment that you have in Turkey?
12	What are thoughts about the managers who deal with your transfer deals?
13	Thank you for your interest is there anything that you will like to add?

The participants of the study consist of foreign athletes who work for the 16 teams competing in Turkish Women's Basketball League. As it was impossible to have contact with all the athletes due to time limitations and economic reasons, the study was conducted with a limited number of participants. The snowball sampling method which is a type of purposive sampling method has been used to choose 10 teams out of 16 teams to determine the foreign participants of the study. The snowball sampling method is an effective method to find the best people or institutions who know the most about the research problem. The number of participants increase with the answers to the question: "Who would you suggest talking to about this topic?" After a while, satisfaction is reached with the repetition of certain names and the number of topics to be addressed decreases (Yıldırım & Şimşek, 2016). The reason for preferring this method is that the teams in the league know each other and make better evaluations. In addition, it was easier to have contact with the other participants as the teams provided references for the researchers. The list of teams gained through this method is as follows:

- Bayraklı Belediye
- Çankaya Üniversitesi
- Edremit Güre Belediye Spor
- Ferko Ilgaz Hotel KBSK
- İzmit Belediyesi
- Kırçiçeği Bodrum Basketbol
- Mersin Basketbol
- Mersin BŞB. Gelişim
- Mersin Üniversitesi
- Urla Belediyesi

Table 3. *Turkish Female Basketball League Teams with Whom Interviews Were Made*

<i>Teams</i>	<i>Duration of Interview(dk.)</i>	<i>Interview Dates</i>
Team-1	22.21	27.02.2018
Team-2	17.17	09.03.2018
Team-3	31.22	10.03.2018
Team-4	17.45	15.03.2018
Team-5	16.57	18.03.2018
Team-6	03.40	18.03.2018
Team-7	16.36	21.03.2018
Team-8	34.01	23.03.2018
Team-9	27.56	23.03.2018
Team-10	49.57	27.03.2018

It should be kept in mind that the interviews were affected by limiting factors such as the busy training schedule of athletes, time allocated to researchers, and volunteerism. The data of Team-6 was not evaluated and included in the data as the interview time was too limited.

The researchers planned the interviews in accordance with dates and times determined with the participants and the interviews were conducted in places suitable for the interview. The participants were informed on the study prior to the interview and a form of approval accepting that the interview would be used only for scientific purposes was signed by both parties. The interviews were recorded with the approval of the participant for deciphering the interview. The interviews which were recorded were converted into texts, and were studied by three different researchers. The themes and codes were made with the agreement of the researcher.

Results

The themes and codes found as a result of the study were presented in the findings. While determining themes and codes, the reliability formula ($\text{Reliability} = \frac{\text{Agreement}}{\text{Agreement} + \text{Disagreement}} \times 100$) by Miles and Huberman (2014) was used in the reliability phase. For this reason, the interview texts were studied separately by the 2 researchers and they were asked to write their findings under the categories made independent of each other. As a result of the calculations using the stated formula, it was stated that the results of 70% and over would be enough for reliability, and the statements below this percentage were not included in the evaluation (Miles & Huberman, 1994). The thoughts of the participants were also included in the findings. However, the identities of the participants were left secret and the thoughts were presented using names created by the researchers. The themes and codes obtained by the findings of the study are given in Figure 1.

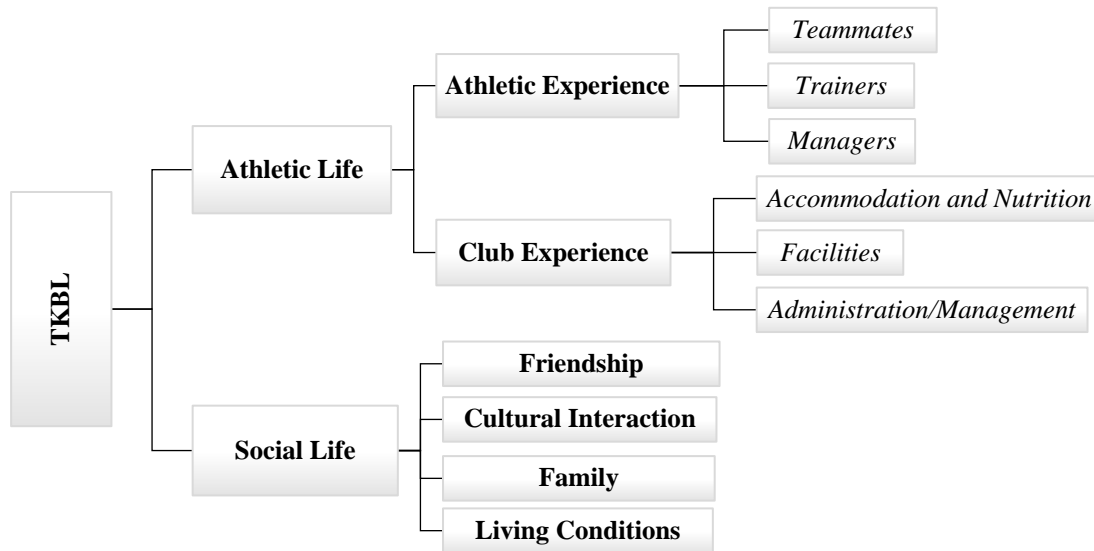

Figure 1. The Themes and Codes

As a result of the interviews it can be said that the athletes divide their lives into two as athletic life and social life. The athletes mentioned several topics under the heading athletic life such as teammates, trainers, managers, nutrition, accommodation, facilities, opportunities provided by the club and management style.

The thoughts of the participants under the heading athletic life are as follows;

Teammates

Although the participants generally stated that they did not experience problems with their teammates, they argued that basketball has a shared language in the court while they were talking about communication problems. Female basketball players stated that the human factor is really variable and interesting, and that this could be related to cultural differences.

The participants' views on teammates is as follows;

Lena: "You are coming from America number one of basketball, high level, and top class. You are also African-American basketball player. They see you as a star I am sure about that. Because you are the only one in the team foreigner. Turkish girl players can sometimes be sneaky. But girls in Turkey, they go up to president

tell on you know and everything. But as far as being sneaky you know in America people can be sneaky too. It is just not a Turkey problem.”

Mariah: *“They call me like mom. Yeah I'm the mom on the team... Girls are great, they are wonderful. I hang and socialize with them but I don't hang with them a lot so...”*

Maya: *“We have teammates speaks English but I don't have a teammate that under stands exactly what I am thinking. So you have some over here like who go back to the managers and tell them what is going on. So that's way I think it is best, I only talk to certain people who I know or not gonna say anything.”*

Becky: *“May be 4-5 speak English not so much so we do google translator, pointing thing... But when we play basketball it is easier basketball like universal language so. We understand each other”*

Angel: *“For me I'm like you I can't deal with babies. And I am the oldest person on the team. I am very chill. You know I am very lay-back, relaxed I like quiet, and I like peace now because I am older. When I was younger I understood I was different, I was like them”*

Joy: *“I feel like with Turkish girls, honestly we are all women, all very pretty special and pretty different I mean one person's perception of one player is it could be different as opposed to other person's perception. As far as my, I love my teammates they are some of them silliest and goofiest people I been around.”*

Trainers

Trainers were stated as another factor about which communication problems were experienced. The athletes mentioned frequent communication problems, and complained about the lack of knowledge in trainers. They also argued that the trainers were too hard on the players and that their expectations were too high.

The participants' thoughts on trainers are as follows;

Lena: *“Of course sometimes you feel like you know more than a coach... There are really great coaches in Turkey so I mean I definitely learnt from them and sometimes I had coaches who I learnt more than”*

Mariah: *“This coach is great, he speak good English. And like I just said I think it is because it's the second division a tight spot, they are trying to make to the first division and this is the first year for the president to be a president of a basketball club. Nervous or stuff like this. I think that might be only thing nervousness, stressing everybody else, everybody stressed out. That puts a lot of pressure on people”*

Maya: *“Coaching styles are different from what I experienced. Because I experienced coaches yelling and stuff like that but here is kind of like it is kind of funny because I hear him yell and I see his face yell but he is not yelling English so I am just like oh he is so mad.”*

Jane: *“He understands English. He speaks what he needs to say he understands basketball English. So you know I am used to see everything, I have seen a coach crying when I played in Russia was the first time I have ever seen that in my life so ... I am used to see different coaching styles... Too much responsibility in Turkey. So I have to play 40 minutes every game you know so I get tired”*

Joy: *“I mean honestly maybe I have one or two conversations about other stuff and he seems like a great guy but as far as basketball wise like last year I really did not understand why my coach would do something's, but this year I understand everything like he lays it out like exactly what he wants his intentions... And this is probably the most encouraging coach I have ever played for as far as very confident and always”*

Managers (Player Representatives)

The participants stated that they did not trust managers. They said that they did not have contact with managers if they did not experience any problems. Still, they stated that they did not have too many problems with managers, and emphasized that they needed to have contact with managers to go on with their profession.

The participants' thoughts on managers is as follows;

Lena: *“It You know when you are player you think what is best for me, okay so there is a team, there is a manager, there is a player. Then you put it in a perspective if I was an agent I get my money from the teams so I am gonna be working to make the team happy so... So just one of those frustrating things about how to be like the middle man but I mean that is just basketball all around the world. They help you with everything you know.”*

Maya: "I just said my agent is in Italy., Yeah I have one, when I was here before I had whole different agent so I had American agent and I had Turkish one ... so that kind of helped because he spoke English so he come to my games sometimes and speak to me but being that only having a Italian one is hard when it comes to try to get information from the program."

Becky: "Yeah....and they communicate with each other too. They always call me it is just like you know American agent calls and like how is everything and my agent here he always says how is the game..."

Tina: "There are a few Turkish managers, they are lying, they are lazy but I am lucky".

Angel: "I had the same agent like years. I just felt like it was when I came here this area where I never come to and I felt like he wasn't, he did not have the expertise here. I decided to change and I am with... management. And they are awesome."

Accommodation and Nutrition

The participants who stated that they were mainly pleased with the services offered by the clubs said that they really liked Turkish food. They said that the dishes were very delicious and that having a healthy diet is cheap in our country.

The thoughts of the participants on accommodation and nutrition are as follows;

Lena: "Food is amazing that, people are amazing; different you know I am African, American. So but most people recognize I am here for sports, they are kind."

Mariah: "I don't think accommodations on this team are not good at all. I believe they had a player here before, they brought in, brought into the hotel and she was not satisfied and she went to flight in the same day. And they brought me into same situation, I had a problem with it but they changed the.... but I just feel like you know sometimes they bring you here and say you are here. The food is lovely. I love the food. My favorite is probably iskender."

Maya: "Food absolutely adore the food here. You guys and my team mates are saying Americans don't try the food, I eat all the food here. I love it. You guys seasoning your food just like we do it and other countries I always had to bring my own sauce, but here not.... I get excited whenever I eat Turkish food."

Lisa: "Yeah it is very cheap, it is cheaper but it is way healthier. So I found like losing weight since I got here. It not that I changed my diet but things are..."

Jane: "The food... Ahahahahah... Yeah definitely. Those are huge positives that I really like about this country. The food is amazing. This is my first time staying at University or campus. So I have everything. I have people to come and clean my room, I have door, room to myself so I get the whole door and half the kitchen meals, so I have been places Russia was one of my least favorite places so I compare that to Russia I don't have many complaints about Turkey comparison with Russia"

Angel: "Accommodation... my residence is being paid for ...and the food wise a... I like to eat in a certain way so but of course they feed us every day ... but when I'm home I just like to kind of do my own thing... Oh Turkish food ... yeah I like it is definitely type of meals that you eat the breakfast, the breakfast here definitely different from AmericaI love the markets here"

Joy: "I am very picky like when it comes to food I don't like a lot of things but as far as the different countries I been to out of all of them I would say Turkey is my second favorite... My favorite is South Korea. Because I was there for 3 years and I loved like I loved health cooked..."

Facilities

The participants said that there were both good and bad facility centers. They stated that they liked the facility centers in general and that they were of higher quality when compared to the centers in many European countries.

The participants' thoughts on facility centers are as follows;

Lena: "Facilities mostly have better and most of the countries in Europe."

Mariah: "Facilities are about the same. I played in a lot of places. I played in Russia, played in China, played in Korea, played in Poland, Italy..."

Tina: “The facilities here are nice. I especially like the halls of ... University. I played in many countries and it does not have nice halls, they have old halls”

Jane: “; in division 2 it is little bit different but the sports facilities I have seen some gyms can be really nice and some not so nice so you know I am glad I am on a team where they have a nice gym we have a wait room you know where I live right across the street I walk one minute to the gym so I enjoyed it so far and I look at the division 1 team and their facilities are really nice. Sometimes better than ours that we have in NBA. So yeah...”

Joy: “It was like whole bunch of reds, flag and Atatürk I don't know his name but when I first came like every gym I went I see his picture and I ask my team mates like who is this and they explained to me who he was and how prideful of it I think it is very cool that even throughout the generations people still know who he is and they are still very proud. You know in America you can ask about certain people in American history oh that is the president but you don't get that same sense of pride that...”

Administration/Management

The female basketball players complained about language problems and problems in payment. They particularly said that they experienced problems in payment. They particularly said that they experienced problems with a lot of clubs because of delays in payment, and thus could not foresee their future due to these reasons. The basketball players argued that the management of clubs did not have a professional structure and that this could lead to different problems.

The participants' thoughts on management are as follows;

Lena: “This is not a Turkey problem ... It is just a international basketball problem.. Especially over in Europe. Just money being late or having the fight for it. Sometimes you wait and eventually the team pays you.. Sometimes I had to deal law suits. So yeah I mean, but again it is kind of a Europe problem, it is around you know...”

Mariah: “I really had a problem with payment but I just feel like, you bring us all the way from a different country and we are away from home and we are doing everything we need to do, playing or whatever.. I think you should at least be professional on that aspect. Because you want us to be professional. I just feel like I shouldn't have to be worried about the payment.”

Maya: “I mean its different culture than where I am from like everybody is going through money problems so that's always a big thing. Yeah... In the beginning we actually won... time, the team that I played in before I at least did not get paid for my last day there. Yeah that is a difficult thing because in America if you have a job you get paid the same time like every week.”

Maya: “I mean you gonna have problems with every team that you go to like there is always bad communication just because I can't speak to the president because he does not speak English so I have to go to someone else and what happens is stories get changed.”

Becky: “Everything with this club has been good. My previous experience, in Spain it was a whole different story. So I end up leaving Spain, because of the payments, not giving me things that I asked for, game field.... It was just like we are gonna give it to you, we are gonna give it to you, like trying to hold me there because the team was not winning before I came and I helped them go up. They did not want me to leave... so when I was in Spain it was a whole different story.”

Tina: “I had a little trouble in the first year. There are little differences in mentality between Turkey and Ukraine. We didn't have much trouble because we solved everything when we talked. I'm not gonna tell you right now, but there were big problems. Sometimes I had a money problem. And I've had trouble with the referees. I've been in this league for 4 years. . Referees have no experience.”

Joy: “As far as clubs come I try to be very understanding, once I learnt the Turkish system you know how the clubs and organizations ran I try to be kind of understanding, last year I would say I was in a less professional club and that kind of turned me off the certain situations but they were very nice and they had good intentions. when I got here it was way professional as far as the club I honestly have no problems because when I first come in I tell them if you communicate with me I will be understanding as far as anything like if you communicate about pay which I been blessed to been pay early throughout the entire season which is rare. It has been pretty, it's been pretty chill I mean I am a very down sided person I don't need a lot as long as I have place to lay my head, working Wi-Fi and water, place to get food I am happy. So I am very low...”

Friendship

Female athletes emphasized that they generally did not make friends with the others in the team, and that preferred to be alone. It may be said that this is partly due to the fact that foreign athletes have a border between private life and professional life.

The thoughts of the participants on friendship are as follows;

Lena: *"I mean like walking through the mall people run and look at me. I'm African and I am also big you know, I am a big woman. So yeah, initially people are, normally it is frustrating but you know if African-American were here, I would be probably looking at them because you normally attracted to what is different. So yeah it is annoying sometimes. But it is not like an issue"*

Jane: *"I communicate with my people at home, I like to read, I am a big movie person all loner lonely stuff... Our assisting coach and the some of the girls they have to force me out because I just like being to myself a lot. There is a corner store I walk to the owner of the store... He speaks English. He just likes me because I go there all the time so we have small talk he gives me free things... So that's been my friend that I met outside of basketball so far"*

Angel: *"I know some words you know and for me the place I go to most is the grocery store, that's where I go the most. And I like to establish relationship with almost every cashier so It's like the communication we have for me one cashier we may speak, she may speak one or two English words I may speak one or two Turkish words... maybe you know with another cashier we have like that. Eye contact or you know point at something for me it not that hard... because... communication is everything. It is not just language you know it is body language it's you know there are lot of ways to communicate."*

Joy: *"Yeah same thing and I am like okay we just gonna go for a tea and that takes 2-3 hours and I am just sitting there and they are just speaking Turkish I am like okay I am here... Like they can be annoying sometimes, but sometimes I don't wanna go because I don't wanna I don't want someone sit there and translate the entire conversation..."*

Cultural Interaction

Turkish culture is appreciated by most foreign athletes and they say that it is sincere and friendly. The participants said that Turkey was one of the favorite places they lived in and that they did not experience any problems with Turkish culture except for language.

The thoughts of the participants on cultural interaction are as follows;

Lena: *"The first time I played in Turkey I was 23 so I am familiar with Turkey for almost 8 years... I feel good about it. I mean I have been here for a long time so I adapted, I kind of learnt my way around. I feel really comfortable here."*

Becky: *"It is beautiful. I realized when I got here, one of my agents was telling me Asia is very close, so Turkey is like Asia and the Europe at the same time. I had like no idea. And then I was in Istanbul, I flew in there and it was like so crazy. I was in the airport for maybe 3 hours I needed to get passport control, and it was like amazing seeing all different people, different cultures... He was like 20 million people here like, this like..."*

Lisa: *"If I'll be completely honest the country is beautiful, esthetically, geographically you know. I have been to too many places for what I have seen I like the idea of, I feel like you guys have culture that, you guys work for each other. Street dogs, street cats and I see they have that little tag on their ears... so I'm kind of a pet person and I have pet dog myself and It is sad to see.. And on the other hand this is a very male dominant country.... state... I mean I've been in Spain and ah... It is just little bit different not as much as quality as I like to see..."*

Jane: *"So far this is been my favorite country. I played in South Korea, I played for the underage USA basketball team when I was 18 so I travelled to Germany and played throughout Europe. And played in Slovakia last year and Russia. So far this has been my favorite country I love the food and the people really hospitable towards me"*

Angel: "Everybody is just sincere and nice and generous and cares for your well-being. And for me that is very important you know because it makes where you are where you away from home, away from family and they except... you are... feel you know comfortable and that's how I feel"

Joy: "For older generations it might be their first time seeing someone like me and be a very tall black woman I can see how that can be out of... I can stare at homes sometimes to different people and they mention like how tall are you, you so tall... For older generations it might be their first time seeing someone like me and be a very tall black woman I can see how that can be out of I can stare at homes sometimes to different people and they mention like how tall are you, you so tall. Or a blank face I just smile and..."

Family

The female athletes who said that their families had prejudices against Turkish culture said that their families were a bit hesitant about Turkey. They said that Turkey was safer than most European countries, even safer than their countries. They said that they were sensitive about their longing for their families.

The thoughts of the participants on their families and the attitudes of their families is as follows;

Lena: "I don't know the couple or the last year there'd been bombings that kind of changed the spirit. The problem was my family. I am used travelling all over the world, just you know, what affecting me was that my family, my friend were less likely to visit, because of what was going on."

Maya: "Its so much pressure on you and then like they don't realize that we are not just dealing with this everyday like we have families back home someone, they have kids... And leaving your family for so long not being able to go home and seeing them... Because I actually got sick being here. I started to break... with...and doctor said it is because of the stress. So that's something that's like a really big thing. It just hard."

Jane: "How tough it is to be away from your family, I don't think they understand sometimes, sometimes I come right before practice but I don't think they completely understand the totality that I am away... You know I need a decent hour just to speak to my family you know what I mean or something... How much that can affect you ..."

Angel: "What was it in Istanbul the club the shooting at the club Istanbul? All my family was calling me like are you there I am like no, I don't even live in Istanbul. Guys I am good but you know. I feel comfortable"

Living Conditions

Foreign athletes complained a lot of traffic. They said that they would not experience any problems as long as they had internet connection. They stated that internet was very important for them. However, they were not sure if the clubs understood this.

The thoughts of the participants on living conditions are as follows;

Lena: "Yeab. I don't know if you have a Wi-Fi everything is possible now. Like I said I adapted Turkey. I can travel all over this country. The number one thing I hate about Turkey is taxis. 90 % at the time I get in a taxi I feel like being cheated."

Mariah: "In big cities you don't have problems. Yeab here is very boring. Just because it is far far. There is nothing really to do in this city. There is not an airport. There is an airport but it is closed. It does not have regular flights. So closest one I can get out is Izmir which is three hours away. So it is really difficult. It is the only thing that I could say that is hard on me this year, lack of socialization ..."

Maya: "We have this one restaurant, it is a good restaurant it is like a little family restaurant we eat out we get free food. But I mean after a while you don't wanna eat the same thing. And living in such a small city we may have 3-4 restaurants and we go that's not Turkish. We don't have a KFC or McDonald's in this city. So if you want that kind of something you have got to go to Izmir and we don't have cars. I don't have a car so I just can't go... I would never drive in Istanbul. For sure never drive in Istanbul"

Becky: "I have never been anywhere by myself... I am too scared, I am getting lost and everything... So I just... and she turned to me and showed the screen the price and I was like thank you thank you."

Lisa: "A couple of weeks ago there was a taxi that literally went off the road taking me home to chase down this car and yelling, and I was like listen my... is still going on... I can't drive here."

Angel: *“One of my friends I was talking to yesterday we were talking about me being here and you know how it is here compared to the USA and everything and one thing I always say is I feel so safe here. When I go home it is so different. Worst thing will happen to you here is a taxi driver take you from the long way.”*

Discussion

The aim of the study was to try to present the thoughts and experiences of foreign female basketball players in Turkish Female Basketball League (TKBL) on their life in Turkey and social structure. These thoughts and experiences were classified under two categories as athletic life and social life. Teammates, trainers, and players’ representatives were under the category athletic life. In addition, the category ‘experiences with the club’ came as a sub-heading of athletic life and its items were facilities, management, accommodation and nutrition. The themes ‘friendship, cultural interaction, family and living conditions’ appeared under the heading social life. Although no similar study was found in the literature review, there is some information that could overlap with the findings of the study (Cox, 1998).

In the literature review it was seen that scientific research on foreign athletes working professionally in Turkey was limited and that mainly focused on football (Yıldırım, 2008; Şahin et al., 2010; Yıldırım et al, 2012). It is believed that the thoughts/experiences of foreign female basketball players and the problems they face were clearly presented with the detailed interviews of the study. This may be stated as a factor that strengthens the originality of the study.

Although no similar study was found in the literature review, there are studies which focus on athletes’ social lives as well as their athletic life. For this reason, Miller and Kerr (2002) studied the athletic, academic and social experiences of athlete university students, and emphasized their connection. Miller and Kerr have argued that the quality of athletic life is effective in social life and that quality of social life is effective in athletic life. He has also added that academic life is important as well. Studies in Turkey on female basketball players are limited. On the other hand, there are studies on female athletes in general (Synder & Kivlin, 1975; Pellicia et al, 1996; Joyce et al., 2005). In these studies, Snyder and Kivlin focused on the body images of female basketball players whereas Dellicia et al, focused on the character.

In addition to the studies above, Riemer et al. (2002) emphasized that university life affected the professionalism of athletes as well as their educational and career plans. Another study focused on concepts such as the intrinsic motivation, satisfaction and self-confidence of basketball players (Treasure & Roberts, 1998).

In addition, the results were parallel to the finding of the pilot study which was conducted in the 2016-2017 season. In the pilot study the female basketball players stated that they were happy to be in Turkey and emphasized that we had better conditions than most European countries. They have motivated researchers to carry out further studies by stating that the only problem resulted from payments (Çelik et al., 2007).

When the literature is reviewed, studies on female athletes may be diversified. However, it is assumed that this study will contribute to literature in understanding the experiences and thoughts of athletes in foreign countries. This study also aims to evaluate the expectations of an athlete working in a foreign country in different perspectives. In this context, it is thought that the results of this study are important and useful as it presents detailed and comprehensive data.

Conclusion and Suggestions

Turkish Basketball leagues have had important organizations in recent years and Turkish basketball clubs have gained prominent success in Europe. This has led to an increased interest in basketball. In this respect, the thoughts/experiences of foreign basketball players about Turkey is important since Turkey hosts world-famous basketball players. For this reason, studying the thoughts, experiences and experiences of professional foreign basketball players about Turkey adds originality to the study. Some suggestions for future research based on the results of this study are as follows;

- The comparison of the results of this study with findings to be obtained in different participant groups (men teams, different leagues, length of stay in the country)
- Sharing the findings of this study and future studies with trainers, managers, player representatives and other related people,

- Carrying out activities to increase the positive thoughts of foreign female players about basketball in Turkey and to eliminate their negative thoughts and experiences,
- Informing foreign athletes about our country as they will contribute to the advertisement of our country, and to provide services that will make the athletes feel comfortable,
- It is known that several factors play a role in the high performance of athletes. The aims of the club, economic opportunities, and expectations of the athletes, facilities and accommodation are just some of these. Sports organizations must bear all these factors in mind for sustainable success.

World-famous athletes compete in leagues of the Turkish Basketball Federation. Clubs have teams with high budgets. However, except for a few teams, teams lack professional organizations that can meet the expectations of female athletes. If club managers and the Basketball Federation invest in these, the satisfaction and professional success of athletes will increase.

Ethical Declaration

In the writing process of the study titled “*The Evaluation of Foreign Female Basketball Players' Thoughts on Turkey, Turkish Culture and Their Professional Sports Life in Turkey*”, there were followed the scientific, ethical and the citation rules; was not made any falsification on the collected data and this study was not sent to any other academic media for evaluation.

References

- Aliyev, R., & Ögülmüş, S. (2015). Türkiye'deki yabancı uyruklu öğrencilerin kültürlerarası etkileşim algısının incelenmesi. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(12), 49-71.
- Balçı, A. (2013). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Akademi Yayıncılık.
- Banet-Weiser, S. (1999). Hoop dreams professional basketball and the politics of race and gender. *Journal of Sport & Social Issues*, 23(4), 403-420.
- Başer, E. (1998). *Uygulamalı spor psikolojisi*. Ankara: Bağırğan Yayınevi.
- Bayram, L., Keskin, D. Ö. Y., & Derebaşı, D. G. (2016). Spor bilimleri fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin umutsuzluk düzeylerinin çeşitli değişkenler bakımından incelenmesi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 10(3), 434-442.
- Cox, R. H. (1998). *Sport psychology: Concepts and applications* (No. Ed. 4). USA: McGraw-Hill.
- Eastman, T., Andrew, C. & Billings, S. (2001). Biased voices of sports: Racial and genders stereotyping in college basketball announcing. *Howard Journal of Communication*, 12(4), 183-201.
- Falcous, M. & Maguire, J. (2005). Globetrotters and local heroes? Labor migration, basketball, and local identities. *Sociology of Sport Journal*, 22(2), 137-157.
- Gudykunst, W. B. (1983). Uncertainty education and predictability of behavior in low-and high-context cultures: An exploratory study. *Communication Quarterly*, 31(1), 49-55.
- Gysbers, N. C., & Henderson, P. (1988). Developing and managing your school guidance program. *American Association for Counseling and Development, American Counseling Association*.
- Helmer, D. S. & Owens, T. (2000). *The history of basketball*. USA: The Rosen Publishing Group.
- Hubbert, K. N., Gudykunst, W. B., & Guerrero, S. L. (1999). Inter group communication over time. *International Journal of Inter cultural Relations*, 23(1), 13-46.
- Joyce, P. Y., Smith, R. E., & Vitaliano, P. P. (2005). Stress-resilience, illness, and coping: a person-focused investigation of young women athletes. *Journal of Behavioral Medicine*, 28(3), 257-265.
- Kavussanu, M., Roberts, G. C., & Ntoumanis, N. (2002). Contextual influences on moral functioning of college basketball players. *The Sport Psychologist*, 16(4), 347-367.
- Koç, H. (2004). *Profesyonel futbolcularda durumluk kaygı düzeylerini etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Miller, P. S., & Kerr, G. (2002). The athletic, academic and social experiences of inter collegiate student-athletes. *Journal of Sport Behavior*, 25(4), 346.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd Edition). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Özmen, Ö. (1999). *Çağdaş sporda eğitim üçgeni*. Ankara: Bağırğan Yayınevi.
- Pelliccia, A., Maron, B. J., Culasso, F., Spataro, A., & Caselli, G. (1996). Athlete's heart in women: echocardiographic characterization of highly trained elite female athletes. *Jama*, 276(3), 211-215.
- Riemer, B., Beal, B., & Schoeder, P. (2000). The Influence of Peer and University Culture on Female Student Athletes' Perceptions of Career Termination, Professionalism, and Social Isolation. *Journal of Sport Behavior*, 23(4), 364.
- Sellers, R. M., Kuperminc, G. P., & Damas, A. (1997). The college life experiences of African American women athletes. *American Journal of Community Psychology*, 25(5), 699-720.

- Stephan, W. G., & Stephan, C. W. (1985). Inter group anxiety. *Journal of Social Issues*, 41(3), 157-175.
- Snyder, E. E., & Kivlin, J. E. (1975). Women athletes and aspects of psychological well-being and body image. *Research Quarterly. American Alliance for Health, Physical Education and Recreation*, 46(2), 191-199.
- Şahin, M. E. (2001). *Kültür şoku bakımında analitik yaklaşımlar ve ampirik veriler: ABD’de öğrenim gören bir Türk öğrenci grubu üzerine niteliksel bir inceleme* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şahin, M. Y., Yenel, F., & Çolakoğlu, T. (2010). Spor ve milliyetçilik etkileşimi: Ulusal kimlik oluşturmada sporun yeri ve önemi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1244-1263.
- Şimşek, A. (2012). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Türkiye Basketbol Federasyonu Sözleşmeli Sporcular Lisans, Tescil ve Transfer Yönergesi, 2016.
- Treasure, D. C., & Roberts, G. C. (1998). Relationship between female adolescents' achievement goal orientations, perceptions of the motivational climate, belief about success and sources of satisfaction in basketball. *International Journal of Sport Psychology*, 29(3), 211-230.
- Yaprak, P., & Amman, M. T. (2009). Sporda kadınlar ve sorunları. *Türkiye Kick Boks Federasyonu Spor Bilimleri Dergisi*, 2(1), 39-49.
- Yıldırım, E. (2008). *Profesyonel ligdeki yabancı futbolcuların, Türkiye’de futbol oynamalarına ilişkin, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan görüşleri ve yerli futbolcuların yabancı futbolculara bakış açıları* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Ankara
- Yıldırım, E., Sezen, M., Savucu, Y. & Karataş, Ö. (2012). Türkiye profesyonel futbol liglerinde oynayan yabancı futbolcuların ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan görüşleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1), 283-295.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

İnternet Kaynakları

- Http-1 www.hurriyet.com.tr/thy-euroleaguede-sov-basliyor-30317465 4 Aralık 2019.
- Http-2 www.onurbirnoob.wordpress.com 25 Mayıs 2018.
- Http-3 www.fanatik.com.tr/galatasaray-eurocup-sampiyonu-oldu-1229693 23 Nisan 2018.
- Http-4 www.fiba.basketball/rankingwomen. 1 Haziran 2018.
- Http-5 www.bizfluent.com/info-8131965-average-womens-professional-basketball-player.html 1 Haziran 2018.
- Http-6 www.hurriyet.com.tr/turkiye-kadinlar-nba-ligi-19230086 3 Haziran 2018.

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Spor kavramı geçirmiş olduğu evrelerden sonra bir endüstri haline dönüşmüştür. Sporun bu gelişimi ve dönüşümü hala devam etmekte olup, spor branşlarının kendi içerisinde ayrı birer endüstri kolu haline geldikleri ifade edilmektedir. Basketbol branşı ise, NBA, Euro League ve birçok ülkedeki ulusal ve yerel ligler ile ne kadar büyük bir endüstri olduğunu kanıtlamıştır (Helmer ve Owens, 2000). 1950’lerden bu yana faaliyet gösteren Türkiye Basketbol Federasyonu’nun çalışmalarının karşılığı olarak, günümüzde Türk basketbolu büyük bir aşama kaydederek Avrupa’nın basketbol branşında başarılı ülkelerinden biri olma yolunda ilerlemektedir. Türkiye basketbol liglerinin sahip olduğu izleyici kitlesi, mali boyutu ve takımların bünyesinde barındırdığı dünyaca ünlü oyuncu ve antrenörler ile Avrupa’nın en önemli basketbol ülkelerinden biri olarak kabul edildiği görülmektedir (http-1). Türkiye’deki basketbol ligleri 9 kategori altında toplanmaktadır. Bu ligler arasında takımların sözleşme imzalayabileceği yabancı uyruklu oyuncuların sayısına yönelik bazı sınırlandırmalar söz konusudur. Bu sınırlandırmalar sadece sözleşmeli basketbol liglerinde uygulanmaktadır. Basketbol branşının bu gelişimi sadece erkek basketbolunun değil, kadın basketbolunun gelişimini de olumlu yönde etkilemiştir. 2017 verilerine göre sadece FIBA’ya üye kadın basketbol takımı ve ligi olan 79 ülke bulunmaktadır (http-4). Kadın basketbolu gelmiş olduğu noktada ciddi oyuncu transferlerinin, bonservis bedellerinin, yüksek meblağda oyuncu ücretlerinin söz konusu olduğu bir noktaya gelmiştir (http5). ABD forma giymiş olan WNBA oyuncularının Türkiye Kadınlar Basketbol liglerini de tercih etmeleri de kadın liglerine olan ilgiyi arttırmıştır (http-6). Yabancı sporcuların ilk kez girdikleri kültürler içerisinde yaşadıkları çevreden sosyal ortamlarına, dil problemlerinden antrenörleri ile olan ilişkilerine kadar birçok farklı konuda sorunlar yaşayabileceği ifade edilebilir. Bunların yanı sıra ırkçı söylemler, negatif cinsiyet ayrımcılığı gibi olumsuz durumlar da söz konusu olabilmektedir (Banet-Weiser, 1999; Eastman vd., 2001). Bazı durumlarda taraftarlar da yabancı oyunculara karşı milliyetçi tutum ve söylemler ile tepkilerini göstermekte, oyuncuların aidiyet düzeylerinin düşük düzeyde olduğunu ifade etmekte ve hatta bu oyuncuları dışlayabilmektedirler (Kavussanu ve ark., 2002; Falcous ve Maguire, 2005; Şahin vd., 2010). Sporcuların hayatları her ne kadar sportif yaşam ve sosyal yaşam olarak iki ana başlık altında değerlendirilse de bu iki yaşamın birbiri ile olan ilişkisi göz ardı edilmemelidir (Miller ve Kerr, 2002). Gerçekleştirilen bu çalışmada; Türkiye Basketbol Federasyonuna bağlı, Türkiye Kadınlar Basketbol Ligi (TKBL) takımlarında görev yapan, yabancı uyruklu kadın basketbolcuların Türkiye ve Türkiye’deki basketbol ortamına ilişkin görüşlerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Araştırmanın konusunu oluşturan Türkiye Kadınlar Basketbol Liginde görev alan yabancı sporcuların kendi görüşlerine dayanılarak görüş ve

deneyimlerinin incelenmesinde detaylı ve derin bilgilere ulaşabilmek amacıyla nitel araştırma yönteminden faydalanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).Yabancı sporcular ile yapılan görüşmelerde 13 adet sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu, alanyazın taraması ve mevcut sorunun tespitine ilişkin görüşler sonucu elde edilen bilgiler kapsamında oluşturulmuştur. Uzman görüşüne sunulan forma, geri bildirimler ile revize edilmiş ve araştırmacılar tarafından son şekli verilmiştir. Gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda sporcuların günlük yaşamlarını Sportif ve Sosyal olarak ikiye ayırdıkları söylenebilir. Sporcular sportif yaşam başlığı altında takım arkadaşları, antrenörler, menajerler, beslenme, konaklama, tesis, kulübün sunmuş olduğu imkânlar ve yönetim anlayışı gibi pek çok konuya değinmişlerdir. Katılımcılar genel olarak takım arkadaşları ile ilgili problem yaşamadıklarını dile getirirler de, hissettikleri iletişim sorununu ifade ederken, basketbolun sahada ortak bir dili olduğunu savunmaktadırlar. Kadın basketbolcular insan faktörünün çok değişken ve ilginç olduğunu dile getirmişler, bunun kültürel farklılıklardan kaynaklanabileceğini ifade etmişlerdir. İletişim probleminin kavramının karşımıza çıktığı bir diğer faktör de koçlar olarak ifade edilmiştir. Çoğu zaman iletişimde yaşadıkları problemleri dile getiren sporcular bazı antrenörlerin bilgisizliğinden yakınmakta, ayrıca antrenörlerin yabancı oyuncuların üzerine çok geldiklerini ve beklentilerinin çok yüksek olduğunu savunmaktadırlar. Menajere güven duymadıklarını ifade eden katılımcılar, bir sorun yaşamadıkça iletişime geçmediklerini yine de genel anlamda menajerler ile olan ilişkilerinde çok fazla problem yaşamadıklarını ve işlerine devam edebilmek adına bir bağlantılarının olması gerektiğine vurgu yapmaktadırlar. Kulüplerin sağladıkları olanaklardan genel anlamda mutlu olduklarını ifade eden katılımcılar, özellikle Türk yemeklerinden çok memnun olduklarını dile getirmişlerdir. Yemeklerin çok leziz olduğunu söyleyen sporcular, sağlıklı beslenmenin de ülkemizde çok ucuz olduğuna dikkat çekmektedirler. Ülkemizde iyi ve kötü tesislerin yer aldığını söyleyen katılımcılar, genel anlamda tesisleri beğendiklerini ve pek çok Avrupa ülkesinde gördükleri tesislerden hem sayı olarak, hem de kalite olarak daha iyi bir durumda olduğumuzu belirtmişlerdir. Dil problemi ve ödeme sıkıntılarında yakınan kadın basketbolcular, özellikle pek çok kulüp ile ödeme aksaklıkları yüzünden problem yaşadıklarını ve bu sorunlardan dolayı geleceklelerini göremediklerini ifade etmiştir. Kulüp yönetimlerinin profesyonel olmayan bir yapıda olmadığını savunan basketbolcular, bunun çeşitli sıkıntıları peşinden getireceğini ifade etmektedirler. Kadın sporcular genellikle takım arkadaşları ile arkadaşlık yapmadıklarını ve tercihen yalnız kalmayı seçtiklerini vurgulamışlardır. Bu sonucun sebebinin hem dil probleminden ortaya çıktığı, hem de yabancı sporcuların özel hayatlarını, spor hayatlarından tamamen soyutlamalarından kaynaklandığı söylenebilir. Pek çok yabancı sporcu tarafından sevilen Türk kültürü, samimi ve misafirperver bulunmaktadır. Türkiye'nin yaşadıkları yerler arasında en çok sevdikleri yerlerden biri olduğunu dile getiren katılımcılar, Türk toplumu ile dil sorunundan başka problem yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Özellikle ailelerinin Türk toplumuna karşı önyargılı olduğunu ifade eden kadın sporcular, ailelerinin Türkiye'den çekindiklerini dile getirmişlerdir. Türkiye'nin pek çok Avrupa ülkesinden ve hatta kendi ülkelerinden bile daha güvenli olduğunu savunan katılımcılar, aileleri ile ilgili özlem konusunda hassas olduklarını ifade etmişlerdir. Özellikle trafik probleminden yakınan yabancı sporcular, internete erişebildikleri takdirde hiçbir problem yaşamayacaklarını dile getirmektedirler. Kendileri için internetin önemini ifade ederken, kulüplerin bunu anladıklarından emin olamadıklarını belirtmişlerdir. Gerçekleştirilen alan yazın taraması sonucunda Türkiye'de profesyonel spor yaşantılarını sürdüren yabancı sporculara yönelik bilimsel çalışmaların sınırlı ve futbol branşı üzerine yoğunlaştığı görülmektedir (Yıldırım, 2008; Şahin vd., 2010; Yıldırım vd., 2012). Gerçekleştirilen çalışmada yapılan derinlemesine görüşmeler ile yabancı kadın basketbolcuların görüş/deneyim, yaşadıkları sorunlar açık bir şekilde ortaya koyulduğu düşünülmektedir. Bu durum çalışmanın özgün niteliğini güçlendiren başka bir durum olarak ifade edilebilir. Yukarıda ki çalışmalara ek olarak ise Riemer vd. (2000) ise üniversite kültürünün sporcuların profesyonellik, eğitim ve kariyer planları açısından etkili olduğu vurgulanmıştır. Yapılan bir diğer çalışmada ise basketbolcu kadınların içsel motivasyonları, tatmin olma ve kendine güvenleri gibi kavramlar üzerinde durulmuştur (Treasure ve Roberts, 1998). Türkiye Basketbol liglerinin son yıllarda Avrupa'nın sayılı organizasyonlar arasında olması ve Türk kulüplerinin Avrupa'nın önemli organizasyonlarında başarılar elde etmesi Türkiye'de basketbol branşına olan ilginin artmasını sağlamıştır. Bu kapsamda basketbol branşındaki yabancı oyuncuların Türkiye ile ilgili görüş/deneyimleri önem kazanmakta çünkü Türkiye artık dünya yıldızlarını misafir eden bir ülke halini almaktadır. Bu doğrultuda, çalışmanın amacını oluşturan Türkiye'de profesyonel olarak basketbol kariyerini sürdüren yabancı kadın basketbolcuların Türkiye'ye yönelik görüş, deneyim ve yaşadığı problemlerin belirlenmesi çalışmaya özgün bir değer katmaktadır.

Tek Parti Döneminde Jandarma Teşkilatının Durumu (1923-1946)

Cengiz ATLI¹

Öz

Bu dönemde Jandarma teşkilatı özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu da başlayan iç isyanlarla uğraştı. Ordunun diğer unsurları gibi jandarma teşkilatı da çok zor şartlar altında görev yaptı. Jandarma Teşkilatında sıhhi işleri görececek yeterli birim yoktu. Genellikle açık alanda görev yaptıkları için salgın hastalıklar ve özellikle sıtma hastalığından dolayı teşkilatta büyük sıkıntılar yaşanmıyordu. Silah ve motorlu araç bakımından da yeterli sayı yoktu. Jandarma Teşkilatında olumsuz imkânlarını düzenlemek amacıyla 10 Haziran 1930 tarihinde 1706 sayılı Jandarma Kanun çıkarılmış ve Jandarma Teşkilatı bu günkü hukuki statüsünü kazanmıştı.1935 yılında Jandarma subaylarının Harp Okulu'nda yetiştirilmesi esas kabul edilmiştir.1937 yılında 'Jandarma Teşkilat ve Vazife Nizamnamesi' yürürlüğe girmiştir.1939 yılında Jandarma Teşkilatı; Sabit Jandarma Birlikleri, Seyyar Jandarma Birlikleri, Jandarma Eğitim Birlikleri ve Okullar olmak üzere dört grup halinde yeniden düzenlenmiştir. Jandarmanın bu dönemde yaptığı çalışmalar incelendiğinde teşkilat yapısında birçok değişiklik olmasına rağmen görev bilinci hiç değişmemiştir. Bu süreç içerisinde ülkenin iç güvenliğinin sağlanmasında tüm zorluklara rağmen üzerine düşen görevi başarı ile yerine getirmiştir. Makalenin konusu içerisinde jandarma teşkilatının bütçe durumu, araç durumu, kaçakçılıkla mücadele, sıhhi durum, lojistik durum, personel durumu ve jandarma teşkilatının umumi müfettişlikler çerçevesinde yaptığı çalışmalar Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, (BCA) dönemin gazeteleri, meclis resmi evrakları, hatıratlar ve bilimsel kaynaklar doğrultusunda analiz edilerek değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Jandarma, Asayiş, Güvenlik, Cumhuriyet, Teşkilat

The State of Gendarmerie in Single-Party Government (1923-1946)

Abstract

During this period, the Gendarmerie had to deal with internal rebellions, especially in Eastern and Southeastern Anatolia. Like other elements of the army, the gendarmerie served under very difficult conditions. There were not enough units in the gendarmerie to perform sanitary works. Since they were generally working outdoors, there were major problems in the organization due to epidemics and especially malaria. There was not enough number of weapons and motor vehicles. In order to regulate the negative possibilities of the gendarmerie, Law No. 1706 was enacted on 10 June 1930 and the Gendarmerie Organization gained its legal status. In 1935, the Gendarmerie Officers were trained at the Military Academy. In 1937, the Gendarmerie Organization and Duties Regulation came into force. Fixed Gendarmerie Units, Mobile Gendarmerie Units, Gendarmerie Training Units and Schools. When the activities of the gendarmerie during this period were examined, although there were many changes in the organizational structure, the duty consciousness did not change at all. In this process, despite all the difficulties in ensuring the internal security of the country has fulfilled its duty successfully. Gendarmerie's budget status, vehicle status, anti-smuggling, sanitary status, logistic situation, personnel situation and the activities of the gendarmerie within the scope of the public inspectors within the scope of the article are analyzed in accordance with the Presidential Republican Archives (BCA) newspapers, parliamentary official documents, memories and scientific sources were evaluated.

Key Words: Gendarme, Public Order, Security, Republic, Organization

Atıf İçin / Please Cite As:

Atlı, C. (2020). Tek parti döneminde jandarma teşkilatının durumu (1923-1946). *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1897-1912.

Geliş Tarihi / Received Date: 29.05.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 20.02.2020

¹ Doç. Dr. - İğdır Üniversitesi Fen/Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü cengiz3636@hotmail.com - ORCID: 0000-0001-7617-6879

Giriş

Jandarmanın Teşkilatı 3 Kasım 1839'da Tanzimat Fermanı'nın emniyet can, ırz ve namus ve malların korunması ile ilgili maddesine uyularak merkez teşkilatı bulunmayan subayların illerde görev almasıyla kurulmuştur. Başlangıç yılı 1839, gün olarakta Asakir-i Zaptiye Nizamnamesi'nin kabul tarihi olan 14 Haziran (ile birleştirilerek) Jandarmanın Teşkilat günü olarak kabul edilmiştir (Jandarmanın Genel Komutanlığı Tarihi, s. 132.)

1870 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu dahilinde emniyet ve asayiş işleriyle meşgul olacak bağımsız bir kuruluş mevcut değildi. Bu tarihe kadar İstanbul'un asayiş devletinin Hassa Ordusu mahiyetinde olan yeniçeri kotasından ayrılmış kuvvetler tarafından, eyaletlerin asayiş de valilerin hazari kuvvetlerini teşkil eden milis askerler tarafından temin ediliyordu. Genel bir kumanda ve kanun mevcut değildi. 1870 li yıllarda kurulmuş bir jandarmanın teşkilatı varise de daha çok İstanbul ekseninde idi. Türk devlet teşkilatına jandarmanın adı tarihte ilk defa 15 Nisan 1880'de kabul edilen nizamname ile girmiştir. 1881 yılında subay sınıfı Milli Müdafaa Nezareti'nin bir şubesi haline getirilmiş ve İngiltere'den getirilen subayların yardımı ile kuruluş ve teşkilatlanmasına başlanarak; vilayetlerin umum jandarmaları birer alay, sancaklarda tabur ve kazalarda birer bölük haline getirilmiştir. Vilayet jandarmanın kumandanlarına alay beyi, sancak kumandanlarına tabur ağası, kaza jandarmanın kumandanlarına bölük ağası, birinci mülazımlara (teğmen) bölük ağası muavini, mülazımlara jurnal emini unvanı verildi. Bölüklerde şartlara göre karakollara taksim olundu. Bu Jandarmanın alayları Harbiye Nezareti'ne bağlı iseler de görev noktasında valilerin emirlerine tabi olduklarından bakanlığa bağlılıkları alıkoyma, silah tedariki ve işe noktasında idi. Bununla birlikte Harbiye Nezareti, Türkiye'nin kuzeyi Arnavutluk ile Arabistan dâhil ülkenin her tarafında alıkoyma ve silahlandırma konularında genel bir birliktelik sağlamış ise de disiplin ve eğitim kısımlarını geliştirememiştir. Jandarmanın alaylarının kadroları valilerin teklifleri üzerine tespit olunurdu. Havaleleri Harbiye Nezareti'nden verilirdi. Jandarmaların işleri kısmen halk tarafından karşılandığı için kadronun fazlalığı önemli değildi. Bu dönemde zor arazi şartlarında eşkıyalarla ve kaçakçılarla mücadele edildiği için atlı jandarmanın kadroları çoğunlukta idi. (BCA.030.10.128.923.6.2)Osmanlı ordusu içerisinde önemli görevlerde bulunan teşkilatın içerisinde yer alan jandarmanın birlikleri 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda önemli faaliyetlerde bulunmuştur. 1904 yılında teşkilat bünyesinde yirmi dokuz jandarmanın alayı, üç zaptiye alayı, iki müstakil tabur, elli bir süvari, bir deve taburu yer almaktaydı (J. Gn. K. Tarihi, C. I, s. 135). Aynı dönemde ilk Jandarmanın Subay Okulu Selanik'te açılmış, 1909 yılında da Jandarmanın Daire-i Merkeziyesi kaldırılarak yerine Harbiye Nezareti'ne bağlı Umum Jandarmanın Komutanlığı kurulmuştu (Atatürk'ün Doğumunun Yüzüncü Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri, s. 311.)

1914 yılına kadar yapılan düzenlemelerle Jandarmanın Teşkilatı genişletildi. 1914 yılında 1.Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla mevcut jandarmanın birliklerine ilaveten 18 jandarmanın Taburu daha kuruldu. Jandarmanın birlikleri 21 Temmuz 1914 tarihinde sabit ve seyyar jandarmanın olarak iki kısma ayrılmış, Birinci Dünya Savaşı yıllarında çeşitli görevler için farklı birlikler şeklinde teşkilatlandırılmıştır (Hüseyin Işık, Birinci Dünya Savaşında Seyyar Jandarmanın Birlikleri, s. 9). Kurulan bu taburlara kıyı gözetleme ve asayiş görevleri verildi. Bu savaşta Jandarmanın Teşkilatı Çanakkale, Irak, Suriye, Kafkasya ve Galiçya cephelerinde ülke savunmasına katkıda bulunmuşlardı. Savaş sırasında jandarmanın birliklerinin de cephe hattına gönderilmesi gündeme geldi, eksik kadronun yedek askerlerle kapatılması yoluna gidildi. Jandarmanın birliklerinden özellikle Bursa ve Gelibolu Seyyar Jandarmanın taburları Çanakkale muharebelerinde Anafartalar bölgesinde tarihe geçen önemli görevler üstlendi. Gelibolu yarımadasına gönderilen seyyar jandarmanın birlikleri diğer cephelerde de görev aldı. Özellikle Gelibolu Seyyar Jandarmanın Taburu sayıları gittikçe artan iki tümene karşı Kireçtepe'yi üç gün hiçbir yardım almadan savundu (Cumhuriyet Jandarması, s. 25). 1. Dünya Savaşı'nın en çetin muharebelerinin devam ettiği 1915 yılında 2089'u rütbeli, 43.750'si erbaş ve er olmak üzere toplam 45.839 jandarmanın bulunuyordu. Aynı yıl kadro artırımına gidildi ve jandarmanın sayısı 56.780'e ulaştı (J. Gn. K. Tarihi, C. II, s. 50-79).

Bu dönemde geçici bir jandarmanın kanunu yürürlüğe konmuştur. Kanun sekiz maddeden oluşmaktaydı (Kanun gerek merkezdeki ve gerekse illerdeki teşkilat ile ilgili genel konuları kapsamakta diğer konularda eski nizamname hükümlerinin uygulanacağı esasını getirmekteydi). Savaşın sonlarına doğru 26 Ekim 1917'de yeni bir kararname yürürlüğe konuldu. Bu kararnamede 17 maddeden oluşmaktaydı. 15 Mart 1919 tarihinde de Jandarmanın İçişleri Bakanlığına bağlanmasına dair kararname yürürlüğe konuldu (H. Alyot, Türkiye'de Zabıta, s. 328). 19 Mayıs 1919'da başlayan İstiklal Savaşı sırasında ordunun ihtiyacı olan silah ve mühimmatın işgal altındaki bölgelerden gizlice çeşitli yol ve vasıtalarla Anadolu'ya sevkinde jandarmanın subay ve astsubayları da görev almıştı. Kurtuluş Savaşı yıllarında jandarmanın birlikleri hem cephe hattında hem cephe gerisinde millî orduyu destekledi.

23 Nisan 1920'de TBMM'nin kurulmasından sonra yurdun çeşitli bölgelerinde bulunan Jandarma Teşkilatı meclisin emirlerini tüm milli mücadele boyunca yerine getirmişti 1920 yılı başlarında Ankara'da Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı "Umum Jandarma Komutanlığı" kuruldu. Böylece biri İstanbul'da padişahın emrinde diğeri de Ankara'da TBMM Hükümeti'nin emrinde olmak üzere iki Umum Jandarma Komutanlığı bulunuyordu. TBMM Hükümeti, İstanbul Hükümeti'nin yayınlamış olduğu, Jandarma Mıntaka Müfettişlikleri Talimatnamesi'ni kabul ederek, 16 Mart 1920 tarihinden itibaren İstanbul Hükümeti'nin Jandarma ile ilgili verdiği emirleri geçersiz saymıştı. 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışından sonra jandarma teşkilatı bu defa Ankara merkezli olarak düzenlenmeye çalışıldı. Millî Müdafaa Vekâleti'ne bağlanan Umum Jandarma Komutanlığı, ordunun bir organı olarak sekiz bölge müfettişliği ve bu müfettişliklere bağlı illerdeki jandarma alay ve taburlarıyla yeniden teşkil edildi (Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi s. 391). Bölge müfettişlikleri İstanbul, Aydın, Ankara, Konya, Sivas, Adana, Trabzon ve Bitlis'te bulunuyordu. Bu dönemde eğitimini İstanbul'da sürdüren Jandarma Zâbit Mektebi de Ankara'ya nakledildi. Okul bir süre sonra Konya'ya taşındı 7 Haziran 1920'de 62 sayılı kararname ile piyade ve süvari sınıfından oluşan Jandarma Müfrezeleri Teşkili hakkında bir kanun yürürlüğe konuldu. Kanuna göre ülkenin iç güvenliğini sağlamak üzere Milli Müdafaa Vekâleti'ne bağlı Jandarma Müfrezeleri kuruldu. Hükümet 15 Mart 1919 tarihli kararname ile jandarmayı Dâhiliye Nezareti'ne bağladı. (Cumhuriyet Jandarması, 21-23) Milli Mücadele Hareketi'nin ilk günlerinden itibaren gerek asayişin sağlanması gerekse milli direnişe katkısı hususunda ciddi mahiyette katkıları olan Seyyar Jandarma Müfrezeleri TBMM'nin gündemini oldukça fazla meşgul etmiştir. TBMM'de 10 Şubat 1921 tarihinde Seyyar Jandarma Müfrezeleri'nin lağvına karar verilirken yürürlük tarihi 1921 senesi Mart ayı sonu olarak kararlaştırılmıştır. Bahsi geçen müfrezelerine dair, Meclis'te görüşülen kanun teklifi Dâhiliye Vekilinin de yokluğunda hareketle fazla tartışılmadan kabul edilmiştir. 10 Şubat 1921 tarihli ve 94 sayılı "Seyyar Jandarmanın Lağvı Hakkında Kanun"un 1. Maddesinde yer alan; "Müdafaa-i memleketin temini ve asayiş-i umuminin tesisi için Müdafaa-i Millîye vekâletine merbut olmak üzere 7 Haziran 1336 tarihli kanunla teşkili emrolunan seyyar jandarma müfrezeleri mülgadır." hükmü ile seyyar jandarma müfrezeleri tarihe karışmıştır.

Şekil 1. Jandarma Teşkilatının Bulunduğu Alanları Gösteren Harita

Cumhuriyet Döneminde Jandarma Teşkilatı Personel Durumu

Ülkemizde jandarma teşkilatının düzenleme çalışmalarına 1912 yılında başlanılmıştı. Yabancı ülkelerden gelen inceleme heyetlerinin katılımıyla oluşan komisyonlar ülkenin her tarafında incelemelerde bulunarak Jandarma Teşkilatı'nın düzenleme çerçevesini tespit etmişlerdi. Kars ve Artvin vilayetleri hariç

olmak üzere ülkenin sabit jandarma kadrosu 1912 yılında 18.850 idi. 1913 yılında 22.070 e ve 1. Dünya Savaşı'nın başladığı yıl olan 1914'te 28.189' a çıkarıldı. TBMM İcra Vekilleri Heyeti, 26 Mayıs 1920'de Milli Müdafaa Vekâleti'ne bağlı olmak üzere süvari ve piyadeden oluşan "Seyyar Jandarma Müfrezelerini kurmuştur. İç asayişini tek elden idare etmek isteyen TBMM Hükümeti, 12 Aralık 1920 tarihinde Umum Jandarma Kumandanlığı ile Emniyet-i Umumiye Müdüriyetini birleştirerek, Dâhiliye Vekâleti'ne bağlı bir İnzibat Umum Müdürlüğü'nü kurmuştur. Yapılan bu çalışmaların sonucunda 1922 yılı başlarında sayı 33.499a ulaştı. Cumhuriyetin ilan edilmesinde sonra 1923 yılında 35.103 1924 yılında 33.193, 1925 yılında 33.288 1926'da 30.286 1927'de ise sayı önemli ölçüde azalarak 28.322 olmuştur (BCA.030.10.25.166.1). 1928, 1929, 1930 kadroları ise 28.303 askerden ibaretti. Hükümetin icra kuvveti ve ülkede huzurun temini olan Jandarma Teşkilatı kadro sayısı 1931 yılında 33.300, 1932 senesinde ise 34.000 rakamına ulaştı (BCA.030.10.128.823.6). Bu dönem içerisinde jandarma personel mevcutları ile okullarda yetiştirilen er mevcudu aşağıdaki tablodaki gibidir (BCA.030.01.68.1432.8).

Tablo 1. 1931-1949 Yılı Jandarma Personel Mevcutları ile Okullarda Yetiştirilen Asker Mevcudu

Senesi	Subay	Astsubay	Er	Er Okullarında Yetiştirilen Miktar
1931	653	2926	16.904	3.400
1932	1573	3573	30.427	6.250
1933	1676	3906	30.614	6.300
1934	1693	3906	30.614	6.300
1935	1970	3901	30.768	6.425
1936	2129	3648	31.771	6.502
1937	2034	3749	33.880	6.800
1938	2034	3952	34.321	6.825
1939	2171	3655	37.430	7.080
1940	1950	3414	38.183	7.120
1941	1781	2702	39.798	8.100
1942	1860	3802	38.698	7.200
1943	1896	3120	39.400	8.120
1944	1945	3069	40.451	8.200
1945	1963	3231	43.280	8.305
1946	1961	3227	43.404	8.350
1947	1752	2954	41.366	8.100
1948	2133	2353	43.766	8.360
1949	2400	2043	44.753	8.900

Bu dönem içerisinde görev alan subay ve astsubay listesi ise aşağıdaki şekildeydi.

Tablo 2. 1923-1949 Yıllarında Subay ve Astsubay Listesi

Senesi	Subay	Astsubay	Uzatmalı Erat
1931	653	2926	227
1932	1573	3573	236
1933	1676	3906	311
1934	1693	3906	327
1935	1970	3901	339
1936	2129	3648	452
1937	2034	3749	489
1938	2034	3952	505
1939	2171	3655	568
1940	1950	3414	596
1941	1781	2702	603
1942	1860	3802	657
1943	1896	3120	678
1944	1945	3069	693
1945	1963	3231	711
1946	1961	3227	737
1947	1752	2954	766
1948	2133	2353	797
1949	2400	2043	992

1. Dünya Savaşı'ndan sonra elde kalan subay miktarı azaldığından, subay okulları da yeterli sayıda mezun vermediğinden dolayı eksik olan subay sayısı asıl kuvvetlerin haricinde, yedekte bulundurulmuş subaylardan ve meslekten yetişmiş genç subayların jandarma okulunda bir sene eğitim alması suretiyle temin edilmeye çalışıldı (BCA.030.01.68.432.8.16). Çalışmalar sonucunda 1930 yılında subay sayısı 1191 e çıktı. 1930 yılından 1946 yılına kadar yaş haddinden 180, sicil ile 121, sağlık raporu ile 62, kendi isteği ile 165 olmak üzere toplam 413 subay emekli olmuştur. 9 kişi yedek subay okuluna gönderilmiş, 9 kişi şehit

olmuş 27 kişide vefat etmiştir (BCA.030.10.128.923.6.12). Jandarma kadrosunun gclendirilmesi amacıyla ordudan 271 subay alınmiş bu sayıdan 73 kişi tekrar orduya iade edilmiştir. 1932 yılı jandarma kadrosu 1548 subay, 182 askeri memur, 47 sağlık subayı ve memurdan ibaretti. 1936 yılında jandarma kadrosu 35.415 idi. Okullarda eğitim gören altı bin gençle, geri hizmette kullanılanlar ve doğu bölgelerinde bulunan seyyar birlikler çıkarılırsa toplam sayı 15 bin civarında idi. Umumi Müfettişliklerin kurulmasıyla I. III. ve IV. Umumi müfettişlik mıntıkasında ortalama olarak 290 diğer vilayetlerde 960 kişiye bir jandarma düşmekteydi. Karakol sayısı 2.193'tür (M. Bülent Varlık, Umumi Müfettişler Toplantı Tutanakları s. 32). Emniyet ve asayişin korunması ve kaçakçılığın önlenmesinde görevli personel oranlarında en yüksek rakam 1949 yılına ait idi. Bu yıl içerisinde 2400 subay, 5043Astsubay ve 992 uzatmalı er görev yapmaktaydı (BCA.030.01.68.432.8.3). Dönem süresince komuta kademesinde görev yapan Jandarma Komutanlarının isim listesi şöyledir.

- 1-Miralay Hacı Hurşit (1923-1924)
- 2- Tuğgeneral Ahmet Zeki (1924-1930)
- 3-Korgeneral Kazım Orbay (1930-1935)
- 4- Korgeneral Naci Tınaz (1935-1939)
- 5- Korgeneral C.Cahit Toydemir (1939-1940)
- 6- Korgeneral A.Rıza Artunkal (1940-1941)
- 7- Korgeneral Rüştü Akın (1941-1943)
- 8-Korgeneral Rifat Mataracı (1943-1945)
- 9- Korgeneral Nazmi Gönenli (1945-1947) idi. (Cumhuriyet Jandarması s. 28-29)

Cumhuriyetin İlan edilmesinden sonra Jandarma Teşkilatının Yeniden Organize Edilmesi

29 Ekim 1923'te cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte jandarma teşkilatı da yeniden organize edilmeye başlandı. 1918 de kapatılmış bulunan Jandarma Astsubay Okulu İzmit'te yeniden açıldı. Sabit Jandarma Bölge Müfettişlikleri ve bunların emrinde bulunan İl Jandarma Alay Komutanlıkları yeniden teşkilatlandırıldı. Cumhuriyetin ilanından sonra mevzuat yönünden en önemli gelişme 1930 yılında yaşandı. Jandarma Teşkilatı, 22 Haziran 1930 tarih ve 1706 sayılı kanunun yürürlüğe girmesiyle önemli bir aşama kaydetti. Bu kanunla jandarmanın tanımı, görevi, bağlılık durumu, yetkileri, subayların görev ve sorumlulukları ayrıntılı biçimde tespit edildi. Kanunla Jandarma Teşkilatı günümüze kadar sürececek hukuki statüsünü kazandı (TBMMZC, 20/72/86; Resmi Gazete, 22.06.1930 No: 1526). Ayrıca bu tarihte sevk ve idaresi orduya bırakılan seyyar jandarma idaresinin de 1930 yılında yaşanan olaylardan dolayı sonraki yıllarda da orduya bırakılması kararlaştırıldı (BCA.030.18.01.02.19.23.11). 1935 yılında jandarma teşkilatında önemli bir gelişme yaşandı. 1706 sayılı Jandarma Kanunu uyarınca Jandarma subaylarının Harp Okulundan karşılanması esası kabul edildi. Böylece Jandarma Teşkilatının subay ihtiyaı Harp Okulu'ndan sağlanmaya başlandı. Ankara'da Anıttepe'de 1935'te Jandarma Sınıf Okulu açıldı ve uzun yıllar Polis Enstitüsü ile ortak binada öğretime devam edildi.1935 yılındaki yeni düzenlemeyle isim değişikliğine gidilerek Jandarma Genel Komutanlığı adıyla ağdaş bir teşkilat kuruldu, başına korgeneral rütbeli bir amir tayin edildi. Birlikler sabit ve seyyar jandarma olmak üzere iki gruba ayrıldı. 1937'de çıkarılan kanunun tatbik şeklini gösteren Jandarma Teşkilat ve Vazife Nizamnamesi yürürlüğe girdi (TBMMZC, 5/17). 1939'da sabit ve seyyar jandarma birlikleri, jandarma eğitim birlikleri ve okullar şeklinde yeniden düzenlendi.

İ Olayların Bastırılmasında Jandarma Teşkilatı

Cumhuriyetin ilanından sonra Jandarma teşkilatı özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da başlayan isyanlarla uğraştı. Bu isyanların ilki 7 Ağustos 1924'te Hakkari valisinin esir düşmesi ve üç jandarmanın şehit olmasıyla başlayan Nasturi ayaklanmasıdır. İkinisi ise 13 şubat ve 31 Mayıs 1925 tarihleri arasında gerçekleşen şeyh Said ayaklanmasıdır. Bu ayaklanma nedeniyle 26 şubat 1925 tarihinde Elaziz (Elazığ), Genç, Muş, Ergani, Dersim, Diyarbakır, Mardin, Urfa, Siverek, Siirt, Bitlis, Van, Hakkari ve Malatya vilayetleriyle Erzurum'un Kiçi ve Hınıs kazalarında bir ay süreyle sıkıyönetim ilan edilmiştir (Serhat Hürkan, Altıok'un şark Ucu Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da CHP (1919-2009), s. 34-36). şeyh Said isyanı 15 Nisan1925'de bastırılmasına rağmen sıkıyönetim kanununun süresi 1927 yılına kadar uzatılmaya devam etti. (Uzatılmasının nedeni şeyh Abdullah, Rakotan ve Reman, Pervari, Mutki, Birinci Ağrı ve

İkinci Ağrı Dağı diye anılan isyanların vuku bulmasıydı). Olayları bastırmak amacıyla 1927 yılında Umumi Müfettişlikler kurulmaya başlandı. Tasarıya göre altı adet müfettişlik kurulması planlandı (Cemil Koçak, Umumi Müfettişlikler (1927-1952), s. 53-210). Bu müfettişliklerin görevleri; asayiş ve emniyeti sağlamak, kanun ve nizamnamelerinin uygulanmasını takip etmek, idari makamları denetlemek ve üç ayda bir merkeze rapor vermektir. Bu görevleri yerine getirebilmek için müfettişliklere birçok yetki tanınmıştır: Asayişin korunması için bölgeleri dâhilinde bulunan bütün jandarma kuvvetlerini, dağıtma ve yerleştirebilme yetkisine sahip olup jandarma kumandanına emir verebilirler. Top ve makineli ile donanmış her biri yüz kişilik beş bölükten oluşan jandarma kuvvetini yanlarında bulundurabilirlerdi (Murat Burgaç, Türkiye’de Müfettişliklerin Kurulması ve Trakya Umumi Müfettişliği, 2013, s. 147-150). Umumi Müfettişlik Teşkilatının kadrolarında 27 Kasım 1927 tarihli talimatnameye göre umumi müfettiş, başmüşavir, müşavir, ordu subayı, jandarma subayları ve inzibat memurları, şube müdürü, memurlar yer almaktaydı (Düster, 3.tertip. c. 9: 19).

Umumi Müfettişliklerin kurulmasıyla birlikte jandarma teşkilatları çıkan isyanları bastırma noktasında aktif rol almaya başladı. Özellikle isyanların çoğaldığı 1. Umumi Müfettişlik bölgesinde olaylar bastırılarak Jandarma birlikleri tarafından önemli miktarda silah toplandı. 1928 yılında 208, 1929’da 550, 1930’da 4070, 1931’de 3172, 1932’de ise 14949 toplam 22.949 silah toplandı. 1932 yılında toplanan silahların 4437 si Beyazid ve Iğdır bölgesinde, 5957 si tüfek bir otomatik Viranşehir, Siverek, Urfa ve Diyarbakır bölgesinde, 1679 tüfek ve 1 otomatik Sason, Mutki, Kulp, Beşiri ve Garzan bölgesinde, 1016 tüfekte Suruç ve Bilecik bölgesinde toplandı. Ayrıca Giresun Vilayeti dâhilinde 1932 yılında 933 tüfek toplandı. Bu suretle bu tarihe kadar ülke içerisinde toplanan silah adedi 2 otomatik, 23882 tüfekten ibaretti. 1933 yılında Birinci Umumi Müfettişlik haricinde ilk altı ayda Giresun’da 563, Rize’de, 250, Trabzon’da 1278, Tokatta 34 toplam 2125 silah toplandı (BCA. 030.10.128.923.6.31).

Tablo 3. Ülke İçerisinde Asayiş Olayları

Ait Olduğu Sene	Siyasi Şekavet	Adi Şekavet	Yol Kesmek	Dağa Adam Kaldırmak	Silahlı Gasp	Cebri Sirkat	Hayvan Hırsızlığı	Haneyeye Taarruz	Katil
339		25	42		149	94	263	10	218
340	332	331	563	78	2234	884	2993	200	3688
341	169	231	131	368	2465	900	2710	150	2316
926	5	130	204	16	778	200	500	677	1347
927	4	85	904	104	483	87	400	373	778
928	10	47	119	84	718	389	1389	380	2420
929	5	55	145	6	641	379	587	387	2907
930	10	40	233	5	670	327	584	489	2975
931	2	30	330	19	645	500	1988	1988	988
932	2	31	128	2	279	89	269	86	274
933		25	10		20		19	58	109

1.Dünya Savaşı sonrasında ordunun diğer unsurları gibi jandarma teşkilatı da çok zor şartlar altında bulunuyordu. Milli Mücadele’nin başlangıç yıllarında bir kısım kuvveti ile Kuvayı Milliye’yi destekleyen ve güçlendiren Jandarma Teşkilatı düzenli ordunun kurulmasından sonra en seçkin personelini ve kuvvetini ordu emrine vermek suretiyle savaş süresince ordu ile birlikte savaşarak birçok personelini şehit vermişti. Ayrıca bu dönemde Şeyh Eşref, Ali Batı, Haçın, Bozkır, Anzavur, Düzce, Konya, Koçkiri, Yozgat ve Zile gibi ayaklanmalarda da önemli görevlerde bulunmuştu.

Cumhuriyetin ilanından 1933 yılına kadar olan olaylar incelendiğinde 1923 yılında siyasi olay yok denecek kadar azdır. 1924 yılında ise 332 olaya rastlanmış ve bu oran gitgide azalarak 1932 yılında 2 olaya düşmüştür. 1924 yılında eşkıyalık olayları 11.000 iken 1925 yılında artarak 46.000 yükselmiştir. (BCA.030.10.128.923.6) 1928 yılında daha da artarak 56.000 bini bulmuştur. Gerekli tedbirlerin alınmasıyla suç oranları azalarak 1932’de 950 civarına düşmüştür. Adi eşkıyalık olayları da 1923 yılında 25 olayla başlamış 1925 yılında 321 olaya yükselmiş 1932 yılında ise 31 olaya düşmüştür. Umumi müfettişliklerin kurulmasıyla haydut ve kaçakçıların da büyük kısmı yakalandı. Jandarma tarafından 1929 yılında Erzurum Vilayeti dahilinde faaliyet göstermekte iken gördüğü baskı sonucu Suriye’ye kaçan ve tekrar huduttan içeri giren Palulu Yadove çetesi, Rize Trabzon, Gümüşhane bölgelerinde soygunculuk ve haydutluk yapan Nüsret, İsmail, Koço Sürmeneli Ahmet, Çeteleri, Tokat bölgesinde Bel Dağı İzzet çetesi, Cebelibereket (Osmaniye) vilayetinde asayiş bozan Kürt Fahri Çetesi, Kırşehir, Aksaray, Konya, Ankara çevresinde asayiş bozan Katil İlyas ve Kürt Osman Çetesi, Burdur, Muğla, Denizli, Antalya vilayetlerinde soygun yapan Katil Rıza çetesi, Konya, Afyon, Karahisar, İsparta, vilayetleri dahilinde soygun yapan Nedim çetesi,

Ağrı bölgesinde isyan faaliyetlerinde bulunan Altındış Osman, Denizli, İsparta, Burdur, Afyon, bölgelerinde bulunan Ferik Osman Çeteleri imha edilmişti (BCA. 030.10.128.923.6.32).

Tablo 4. 1932-1949 Yıllarına Ait Kaçakçılık Olayları

Olay:	Hangi yıllara ait olduğu																	
	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949
Olay:	4194	3846	4803	4150	4051	3488	3586	3168	2850	2.200	2.000	2050	2.650	2150	2149	3043	3350	3529
Yakalanan Kaçakçısı:	4716	8.214	6.784	6.918	7359	2168	4769	3.919	3.350	2.800	3.350	3.200	3.350	2.500	2.901	4179	4273	3659
Yakalanan Silah:	163	309	265	180	269	161	90	66	50	100	50	100	50	100	88	140	161	175
Yakalanan mermi:	1647	4.443	16.030	2779	3857	1406	3406	1.443	5.400	2050	1200	3.200	2770	6.800	4346	18.888	11.902	7330
Diğlice giyim maddeleri:																		
İpeki mensucat kilo	8189	10.566	5559	5796	7061	5032	5790	7.000	2.850	1.550	800	600	200	200	152	2613	3331	3378
Yünlü ..	12.253	14.164	4259	1218	1.339	1951	6483	2670	1.350	1000	400	250	800	510	184	790	651	536
Pamuklu..	48.341	48.766	76.716	423.331	45.137	23.412	16.628	11.819	550	2.500	2.550	2.200	400	3960	1446	402	509	245
Eski elbise..	4.083	2.661	2.187	1776	1.319	2309	2.180	3.146	900	400	350	350	100	233	1778	3575	6084	7597
Akaryakıt..	48.341	19.926	17.551	11.458	10.771	33.398	1.419	1.164	12.550	17.150	14.150	12.500	25.550	6957	5911	3610	10.685	764
Çay ve kahve..	-	-	-	-	-	-	-	-	50	2.200	3.000	5.600	8.650	3850	5425	9160	16.614	11.063
Çakmak ve Çakmak taşı:	87.919	159.189	102.626	91.421	42.550	30.145	30.644	6.341	960	12.800	4.800	5.250	205.200	158.065	118.202	19.210	67.270	895.185
Diğlice Sigara kağıdı:	604.188	10.24.216	2.342.455	1.816.235	1.841.170	682.892	539.313	480.812	900	-	-	-	-	-	-	71.221	70.868	207.264
Çeşitli gümrük esyası kilo	22.205	23.197	29.287	27.226	38.889	12.294	18.973	11.876	16.500	12.450	23.900	9.900	10.000	21.415	9441	17.733	4.230	22.633
Çeşitli gümrük esyası ad.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1.100	-	6.600	1.200	139.500	17.988	25.572	36.167	20.057
Diğlice cıkkı maddeleri:																		
Çeşitli yiyecek maddeleri kilo	1.538	6.118	23.608	14.998	5170	3.993	2.870	1.748	500	2.5.450	54.000	35.000	51.450	38.200	26.747	78.112	103.284	21.251
Kesim hayvanı	16.960	2.863	1.656	154	5178	3.270	2.817	2.858	4.500	5.050	10.500	4000	11.400	6.800	3.300	11.082	19.515	8.328
Tütün kilo	12.064	35.377	15.948	8.412	5839	2.841	1.307	4.971	1700	6	-	3.250	13.50	700	3.366	8.574	9.147	17.576
Uyusturucu madde ..	169	5.195	1.559	3.369	1145	551	524	282	500	10.50	150	-	2.50	866	344	1.587	1.377	3.379
Çeşitli gümrük esyası kilo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5350	33.000	22.450	21.400	13.713	6.269	6.976	13.311	6.190
.. .. Aded	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6.750	9.150	10.900	35.553	15.147	27.064	20.767	16.731
Çeşitli tekeli maddeleri Aded	38.366	124.347	71.685	28.460	11302	9494	1856	2107	8.300	6.030	3.550	12.300	15.400	10.250	11.897	15.902	3.840	7.639
Türk ve yabancı narsel (Türk Lirası veği)	61.150	700.050	16.515	8.911	8709	22.260	182.665	13.833	17.000	21.000	40.000	34.000	97.500	63.400	112.985	47.521	140.134	250.119
Tasit araçları müktelef cins	2.945	2.291	22.11	1.499	2.674	1.179	987	863	750	1.100	2.450	1.450	2050	1.650	1.107	2.411	2.275	1.216

Kaynak: BCA. 030.01.68.432.8

Gasp ve soygun olayları 1923'te 471, 1924 te 641, 1927'de 1008, yükselmiş 1932 yılında ise normal seviyelerine inerek 170 civarına düşmüştür. Cinayet olayları ise 1923'te 218, 1924'te 3689, 1925 yılında 2316, 1932'de ise 276 civarındadır. (Cumhuriyet Jandarması, s. 37-39)

Tablo 5. Kaçakçılığın Önlenmesi Bakımından Güney Hududunda Engel ve Yol Durumu

Yılı	Sarfedilen			Kapatılan Arazi		Yeniden Yapılan Yol Km	Onarılan Yol Km
	Danert	A/P.	A/T	Genişliği Km	Uzunluğu Km		
955/956	1.000	1.200	11.000	350	60	-	-
956/957	9.000	28.000	13.300	350	270	100	40

Not: İstimlak edilecek sahipli arazi 200 km tülünde, 350 metre genişliğinde 70 km Kareidir. İstimlak bedeli 5.000.000 lira olup 1957 bütçesinde tahsisatı alınmıştır.

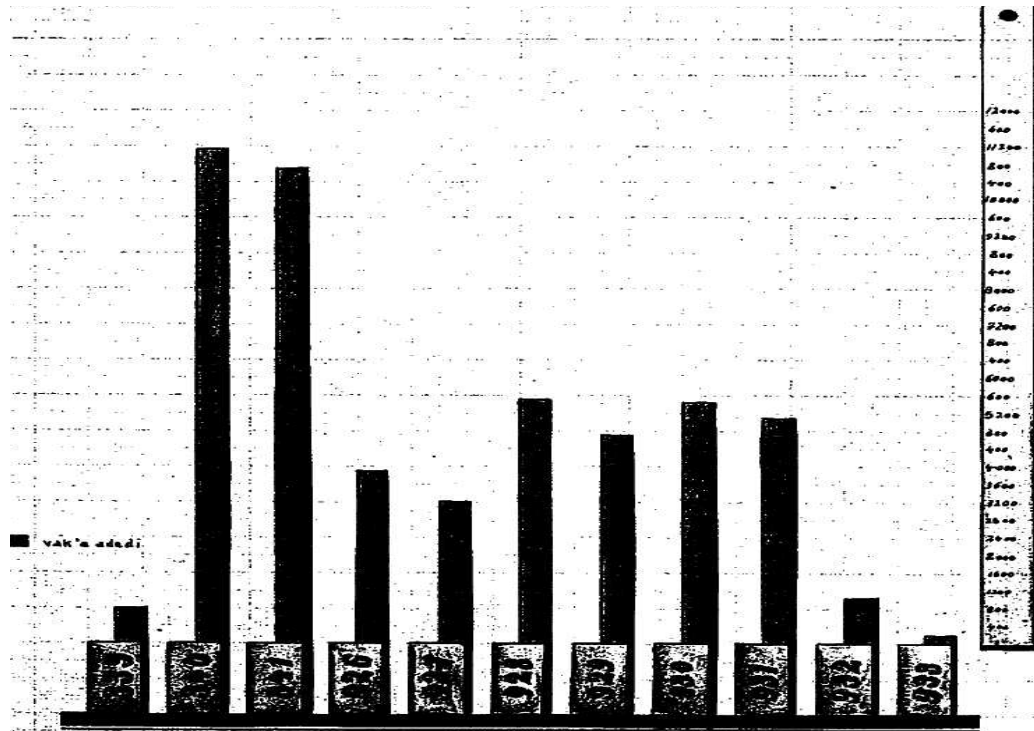
Kaynak: BCA. 030.01.68.432.8.21

Tablo 6. Jandarma Umum Kumandanlığının 1932-1949 Yıllarına Ait Kaçakçılık Olaylarına Ait İstatistik Bilgileri

Olay:	Hangi yıllara ait olduğu																	
	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949
Olay:	4194	3816	4803	4150	4051	3488	3586	3.168	2850	2.200	2.000	2050	2.650	2.150	2149	3043	3350	3539
Yakalanan Kaçakçıl:	4716	8.214	6.784	6.918	7359	2.168	4769	3.919	3.350	2.800	3.350	3.200	3.350	2.500	2.901	4129	4273	3659
Yakalanan Silah:	163	309	265	180	269	161	90	66	50	100	50	100	50	100	88	140	161	175
Yakalanan mermi:	1647	4443	16.030	2779	3857	1406	3406	1.443	5.400	2050	1200	3.200	2750	6800	4346	11.888	11.902	7330
Başlıca giriz maddeleri:																		
İpek mensucat kilo	8189	10566	5559	5796	7061	5032	5790	7000	2850	1650	800	600	200	200	152	2613	3331	3378
Yün lü ...	12.253	19164	4259	1218	1789	1951	6483	2670	1.350	1000	400	250	800	510	184	790	651	536
Pamuk lü...	48341	48766	76776	423331	45437	23412	16.628	11.819	550	2.500	2.550	2.200	400	3960	1446	402	509	245
Eski elbise...	4.083	2461	2.187	1776	1.319	2309	2.180	3.146	900	400	350	350	100	233	1778	3573	6084	7597
Akaryakıl...	48341	19.926	17551	11458	10.171	3338	1.419	1.164	12.550	17.150	14.150	12.500	25.550	6957	5411	3610	10.685	764
Çay ve kahve...	-	-	-	-	-	-	-	-	50	2.200	3.000	5.600	8.850	3850	5425	9160	16.674	11.463
Çalmak ve Çalmak Esası	87.919	159.189	102.626	91421	42550	30145	30.644	6.341	960	12.800	4.800	5.250	205.200	138.065	118.202	19.210	67.270	895.185
Sigara başı...	604.188	10.24.216	2.342.455	1.814.215	1.442.170	632.842	539.313	440.812	500	-	-	-	-	-	-	71.221	70.868	207.269
Çeşitli gümrük eşyası kilo	22.205	23.187	29.287	27.226	38.889	12.294	18.923	11.816	16.500	12.450	23.900	9.900	10.000	21.415	9471	17.733	4.230	22.633
Çeşitli gümrük eşyası ad.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1.100	-	6.600	1.200	139.500	17.988	25.572	56.167	20.057
Başlıca çıkış maddeleri:																		
Çeşitli yiyecek maddeleri kilo	1538	6118	23.608	14.498	5170	3.993	2.870	1.748	500	25.450	54.000	35.000	51.450	38.200	26.747	78.112	103.204	21.257
Kesim hayvan...	16.960	2.863	1.656	154	5178	3.270	2.817	2.858	4.500	5.050	10.500	4000	11.400	6.800	3.300	11.082	19.515	8.928
Tütün kilo	12.064	35.377	15.948	8.412	5839	2.841	1.307	4.971	1700	6	-	3.250	13.50	700	3.366	8.574	9.147	14.576
Uyuşturucu maddeler	169	5.195	1.559	3.369	1195	551	524	292	500	10.50	150	-	2.50	866	344	1.587	1.377	3.379
Çeşitli gümrük eşyası kilo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5350	33.000	22450	21.400	13.713	6.269	6.976	13.311	6.190
... Aded	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6.750	9.150	10.900	35.553	15.147	27064	20.767	16.731
Çeşitli tütün	38.366	124.347	71.685	28.460	11302	9494	1856	2107	8.300	6.850	3.550	12.300	15.400	10.250	11.897	15.902	3.840	7.639
Çeşitli tütün maddeleri Aded	25.646	75.365	4080	482	276	379	88	688	145.500	8.000	112.500	1.500	55.000	39.500	64.004	9.443	3.831	9.130
Türk ve yabancı para...	61.150	700.050	16.515	8.911	8709	22.260	182.665	13.833	17.000	21.000	40.000	34.000	97.500	63.400	112.985	47.521	140.134	250.119
Tünel araçları mük...	2.945	2.291	22.11	1.499	2.674	1.179	987	863	750	1.100	2.450	1.450	2050	1.650	1.107	2.411	2.275	1.216

Kaynak: BCA. 030.01.68.432.8.20

Tablo 7. 1923-1938 Yılı Vaka Olayları

Jandarma Teşkilatının Sıhhi Durumu

Cumhuriyetin ilanı olan 29 Ekim 1923'ten 1925 tarihine kadar Jandarma Teşkilatında sıhhi işleri görecek bir birim yoktu. 1925 yılında Jandarma Teşkilatında sağlık işlerini yrrtmek üzere kadroya başhekimlik ilave edildi. Jandarma Teşkilatında doğrudan bir hekim kadrosu yoktu. Seyyar taburlar ile başhekim tayin edilmekte M1. Tabur ağır makinalı tb ve okulların başhekimleri ve başhekim muavinleri hariç diğer kişiler serbest sivil doktorlardan ücretle tedavi olmaktaydılar. Jandarma revirleri her seyyar taburda onar, okullarda 20 ile 30 yataktan oluşmaktaydı. anakkale'de bulunan beş jandarma okulu için 1931 yılında 60 yataklı bir hastane tesisi edilmişti sonraki yıllarda hasta kapasitesi 80'e çıkarıldı (BCA.030.10.128.523.6).

Tablo 8. Jandarma Teşkilatının 1923-1949 Yıllarına Ait Sıhhi İstatistik Cetveli

Yılı	Viziteye çıkan		İstirahat alan		Kırsal ayakta tedavi edilen		Hastanelere gidenler		Hastanelerde taburcu olarak kalan		Hı. değişimi-ne gidenler		Sakata zayıflarlar		rrne ıkarılan		Hastanelerde lenler	
	sb.	erol.	sb.	erol.	sb.	erol.	sb.	erol.	sb.	erol.	sb.	erol.	sb.	erol.	sb.	erol.	sb.	erol.
1923	125	29682	115	27.476	115	27.476	10	2.215	8	1.215	2	6.28	56	32	2	19		
1924	310	30176	133	21.918	147	29.962	163	32.14	92	1681	52	1100	89	57	3	27		
1925	383	44172	87	21.918	309	33.428	74	10.744	149	9024	57	1784	146	37	2	52		
1926	449	4.900	105	25.572	352	37.676	177	14.210	137	11080	37	1756	158	40	1	66		
1927	339	49.115	153	24.027	253	36.426	226	17.638	156	13.857	60	2012	186	59	3	59		
1928	413	48.895	120	32.566	219	35.329	143	13.566	265	11.896	62	2125	162	64	2	65		
1929	447	45.932	53	20.540	317	33.440	130	12.491	136	10.766	87	1782	112	88	4	61		
1930	370	51.859	61	21.585	195	38.648	183	13.269	128	10.880	77	1781	111	89	2	60		
1931	310	61.921	133	31.618	147	44.364	163	14.557	92	12.284	55	2233	152	101	1	32		
1932	412	53.423	115	31.422	287	35.599	125	17.824	87	14.122	66	3683	132	115	3	46		
1933	365	54.934	86	29.531	243	40.338	122	14.596	88	12.195	62	9534	119	96	2	85		
1934	413	60.877	120	29.682	219	47.682	143	12.215	265	44.480	66	1206	91	32	1	78		
1935	415	59.285	132	31.832	283	42.523	132	16.762	126	12.765	92	8484	132	112	1	48		
1936	446	60.877	200	29.682	200	11.476	181	12.215	265	44.480	30	1206	121	92	2	68		
1937	385	55.826	96	24.326	267	40.200	118	15.626	95	12.425	74	5132	145	119	3	45		
1938	412	53.423	115	31.422	287	35.599	125	17.824	87	14.122	66	3683	132	115	2	46		
1939	399	62.132	85	33.592	282	43.507	117	18.625	102	13.166	71	2248	152	114	1	43		
1940	415	59.285	132	31.832	283	42.523	132	16.762	126	12.765	92	8484	132	111	3	37		
1941	395	48.895	116	32.566	282	35.329	113	13.566	96	11.896	85	2125	162	108	2	35		
1942	447	45.932	53	20.540	317	33.440	130	12.491	136	10.766	87	1782	112	88	4	61		
1943	365	54.934	86	29.531	243	40.338	122	14.596	88	12.195	62	9534	119	96	-	42		
1944	310	61.921	133	31.618	147	44.364	163	14.557	92	12.284	55	2233	167	102	9	36		
1945	439	47.083	212	23.107	258	35.205	144	10.531	119	9.470	28	1768	69	81	5	102		
1946	413	60.872	120	29.682	219	47.682	143	12.215	265	44.480	6	1206	91	20	2	85		
1947	457	61.217	126	26.993	302	46.175	256	19.609	205	15.263	36	2118	159	28	2	170		
1948	339	49.115	153	24.027	253	36.426	226	17.638	156	13.857	60	2001	206	37	4	145		
1949	449	49.000	105	25.572	352	37.676	177	14.210	137	11.080	37	1756	199	40	4	97		

1923 yılından 1949 yılına kadarki Sıhhi istatistik cetveli incelendiğinde hastalık yüzünden sağlık ocaklarına gitme oranı II. Dünya Savaşı ncesi artmaya başlamıştır. Özellikle 1936 yılı içerisinde 53 subay 43.669 er doktor muayenesi görmüştü. Bu kişilerden 13 subay 32.106 er ayakta 6.494 er revirde, 22 subay 4.320 er hastanelerde tedavi edilmişti. Bu kişilerden 9 subay 521 er hava tebdili, 96 er sakat 34 er rk muamelesi görmüş 4 subay 127 erde çeşitli hastalıklardan ölmüştü. Ayrıca çarpışmalarda 25 er şehit düşmüştü. Bu suretle ölüm adedi 152 ere ulaşmış 2 subay 445 erde hastanelerde tedavi görmüştü (BCA. 030.10.128.923.17).

Tablo 9. Jandarma Teşkilatında 1929-1932 Yıllarında Görülen Hastalıklar

Hastalık İsmi	929		930		931		932	
	Musap	Vefat	M	V	M	V	M	V
Hazım Cihaz	585	10	503	8	1236	9	905	6
Bronşit	315	5	457	2	830	4	1102	6
Gilt Hastalık	194	0	176	0	292	0	2020	0
Donma	5	2	1	0	17	0	27	0
Zatülcenp	66	3	33	4	113	10	101	10
Zatürre	118	23	76	24	126	36	190	65
Romatizma	100	0	111	0	168	2	293	1
Sair Aza Veremi	15	0	24	6	78	18	36	4
Sıtma	1378	11	1153	6	1484	12	1381	21
Turukubevliye	19	1	40	1	49	2	54	1
Asabi ve Akli	21	0	27	1	41	1	57	2
Fıtık	83	1	81	0	126	0	195	0
Kalp ve eviye	27	2	13	2	93	7	58	7
Kulak	121	0	152	0	211	1	267	0
Göz (trahi harici)	215	0	194	0	286	0	364	0
Güneş Urması	15	0	2	0	6	0	7	0
Mafsal Çıkması	9	0	4	0	20	0	17	0
Kemik Kırığı	15	0	20	1	29	0	17	1
Nezle Müstevliye	62	0	65	0	199	0	664	1
Sair Hastalıklar	2208	42	2029	32	3008	12	3805	37
Yekun	5568	100	6161	87	8381	114	9561	162

Hastalıklar içinde Sıtma hastalığı ilk sırada gelmektedir. Sıtma hastalığı bu dönemde ülkenin hemen hemen her bölgesinde yaygındı. Jandarma Teşkilatının da ülkenin her tarafında bulunması sebebiyle Sıtma hastalığından korunmak için hastalığın yoğun olarak görüldüğü bazı bölgelerde Mayıs ayından başlamak ve Eylül sonuna kadar devam etmek üzere haftada iki defa iki gram koruyucu olarak kinin verilmekteydi. Verilen bu koruyucu kinin² tedavi gören erlerin cüzdanlarına da kayıt ettirililmekteydi. Sıtmaya yakalananların tedavisi ise doktor bulunan yerlerde doktor nezareti gözetiminde yapılmaktaydı. Ayrıca karakollarda ve konakladığı yerlerde sıtma hastalığına yakalanmamaları için bataklık olan bölgelerde koğuş ve odaların pencerelerine sivrisineğin girmesine mani olmak üzere tel kafes yaptırılmaktaydı (BCA.030.10.12.923.17.3). İkinci olarak bronşit ve göz hastalıkları gelmektedir. Ölüm oranlarında ise Zatürre önemli bir orandaydı. Salgın ve bulaşıcı hastalıklardan korunmak için aşı yöntemine başvurulmuştur. Jandarma Teşkilatı genellikle açık arazide görev yaptığından mevsim ve hava değişiklikleri, kar yağmur gibi dış etkenlerden dolayı bulaşıcı hastalıklara tutulmaya daha çok maruz kalmaktaydılar. Göreve gidiş dönüşlerde ıslanıp üşüyerek solunum cihazı hastalıklarından ve zatürreden ölüm oranları yüksekti. Jandarma karakolları merkezden ve birçok yerde de hastanelerden uzak oldukları için yeterince tedavi imkanı bulamamaktaydılar. Ayrıca eşkıya ve çetelerle çatışmalardan dolayı ve Eşkıyalar ile çarpışmalarda düzenli bir cephe olmadığından yaralı ve ölü sayısı fazlaydı (BCA. 030.10.128.923.17.3).

Jandarmanın Vasıta Durumu

Jandarma Teşkilatına ait ilk motorlu araç 1928 yılında 2 adet binek, 18 adet Mercedes-Benz kamyon 300 adet motosikletten ibaretti. Bu araçlardan iki adet binek ile üç adet kamyon merkez teşkilatının ihtiyacını karşılamak üzere Ankara'da bırakılmıştı. Diğer kamyonlar hudut birliklerine verilmişti (Cumhuriyet Jandarması, s. 73).

² Kinin: kınakına ağacının kabuğundan elde edilen ve sıtmanın sağaltımında yararlanan beyaz bir alkaloid; tuzlarından biri olan kinin sulfatı sözünden kısaltılarak halk arasında sulfata da denir.

Deniz Vasıtaları**Tablo 10.** 1929 Yılından 1957 Yılına Kadar Jandarmanın Deniz Motorlarını Gösterir Cetvel

Muayene Edildiği Tarih	Adedi	Aracın Cinsi
1929	6	Karakol Motoru
1929-1930	10	Açık Deniz Motoru
1931-1932	1	Yelkenli Motor
1933	1	Yelkenli Motor
1934	2	Yelkenli Açık Deniz Motoru
1935	3	Yelkenli Motor
1949	1	Takip Motoru
1950	2	Yelkenli Motor
1957	1	Liman Motoru
1957	1	Açık Deniz Motoru

Ülkemizin Sınır kıyı ve kara sularını muhafaza ve emniyetiyle kaçakçılığın men, takip ve tahkiki vazifelerinin dahiliye vekaletine devri hakkındaki 6815 sayılı kanunun uygulanması dolayısıyla Gümrük Muhafaza Umum Kumandanlığı emrinde bulunan bir kısım deniz vesaitleri bu dönemde Jandarmanın Umum Kumandanlığına devredilmişti. Bu dönemde teşkilat bünyesinde 23 deniz vasıtası mevcuttu (BCA.030.01.68.432.8). Ayrıca deniz araçlarının tamirlerini yapmak üzere kurulmuş bir de atölye bulunmaktaydı.

Muhabere Cihazları

Jandarmanın vazife ve hizmetlerinin ifasında muhabere kısmı ve cihazları önemli bir konumdaydı. Ülkenin her köşesine dağılmış bulunan Jandarmanın karakollarını haberleşme bakımından birbirine bağlayan ve hızlıca anlaşmayı sağlayan cihazlar bulunmaktaydı. Bu dönemde 47000 km uzunluğunda bir telefon muhabere şebekesi mevcut idi.

Veteriner Hizmetleri**Tablo 11.** 1923-1947 Yıllarında Jandarmanın Birliklerine ait Hayvan Listesi

Yılı	Binek	NK. Koşumu	Ceph. Koş.	Mekhare	Hv. Koş.	Mt. Koş	Mubaya Edilen	Toplam
1923	801	7	3	7	9	6	20	847
1924	803	11	7	4	6	9	26	866
1925	846	18	8	7	9	7	35	930
1926	851	10	8	8	3	10	40	930
1927	871	16	9	9	4	5	38	952
1928	888	11	8	10	5	4	33	959
1929	901	16	9	11	5	4	19	965
1930	912	19	11	13	6	6	25	992
1931	921	14	7	11	3	6	29	991
1932	935	16	4	12	4	7	33	1011
1933	945	41	10	15	9	7	39	1051
1934	956	47	9	10	4	7	50	1083
1935	951	46	6	9	3	5	59	1079
1936	960	41	6	11	4	6	41	1069
1937	961	40	7	10	6	4	41	1069
1938	993	46	3	6	4	5	30	1087
1939	982	43	7	16	2	7	39	1096
1940	1100	51	5	7	3	6	45	1212
1941	1111	66	6	9	4	8	39	1249
1942	1146	71	3	7	3	10	53	1293
1943	1190	60	6	9	3	9	80	1357
1944	1201	50	7	10	3	16	55	1342
1945	1211	55	7	11	6	12	73	1371
1946	1250	61	6	13	6	9	60	1395
1947	1305	61	8	17	2	12	66	1471
1948	1401	65	10	17	2	11	110	1614
1949	1450	71	11	18	3	12	147	1712

Teşkilatın 1923 yılında kayıtlı 847 hayvanı bulunmaktaydı. Bu sayı her yıl % 3 ile %5 oranlarında artarak 1949 yılında 1712 ye yükseldi. Bu rakam Ortalama olarak her yıl 65 hayvana denk gelmekteydi.

Bütçe Durumu

1935 yılı itibariyle jandarmanın bütçesi aktarmalarla 9.780.000 lira idi. 1936 yılında ise 9.000.000 liraya inmiştir. Karakol binaları ile birlikte Jandarmanın 1936'da 3.000 binası bulunmaktaydı.

Tablo 12. Jandarmanın Bütçe Durumu 1924-1949 Yıllarına Ait Bütçe Durumu ve Yapılan Masrafları Gösterir Çizelge

Senesi	Alınan Tahsisat A-1	Yatırımlar	Toplam	Sarf edilen
1924	10.101.096	-	10.101.096	10.101.096
1925	11.077.440	-	11.077.440	11.077.440
1926	10.540.000	-	10.540.000	10.540.000
1927	9.197.792	-	9.197.792	9.197.792
1928	10.810.577	-	10.810.577	10.810.577
1929	8.945.738	-	8.945.738	8.945.738
1930	8.915.649	-	8.915.649	8.915.649
1931	8.723.268	-	8.723.268	8.723.268
1932	8.308.379	-	8.308.379	8.308.379
1933	8.679.379	-	8.679.379	8.679.379
1934	8.679.379	-	8.679.379	8.679.379
1935	9.289.652	-	9.289.652	9.289.652
1936	8.871.980	-	8.871.980	8.871.980
1937	10.210.300	-	10.210.300	10.210.300
1938	10.613.470	-	10.613.470	10.613.470
1939	11.013.000	-	11.013.000	11.013.000
1940	12.178.640	-	12.178.640	12.178.640
1941	13.631.110	-	13.631.110	13.631.110
1942	15.220.615	-	15.220.615	15.220.615
1943	26.778.164	-	26.778.164	26.778.164
1944	28.402.467	-	28.402.467	28.402.467
1945	17.729.402	-	17.729.402	17.729.402
1946	30.853.758	-	30.853.758	30.853.758
1947	37.234.140	-	37.234.140	37.234.140
1948	36.779.569	-	36.779.569	36.779.569
1949	42.937.214	-	42.937.214	42.937.214

Tablo 13. Jandarmanın Kumandanlığının 1923-1949 Yılları Arasındaki Onarım ve İnşa İşleri İle Bu Konuda Dağıtılan Ödenek Miktarını Gösteren Çizelge

Sene	İ. Umum K. Bütçesi	Nafia Vekâleti Yatırımı	Yeni İnşaatlar	Onarım
1923	-	-	1	-
1924	11.500	-	7	-
1925	-	-	4	-
1926	-	-	9	-
1927	-	-	8	-
1928	-	-	10	-
1929	-	-	11	-
1930	15.000	-	30	Bütçenin %10 nu onarımına sarf edilmiştir.
1931	35.000	-	10	-
1932	70.000	-	23	-
1933	75.477	-	18	-
1934	175.000	-	33	-
1935	112.320	-	66	-
1936	40.000	288.000	99	-
1937	100.000	305.840	65	-
1938	150.000	305.840	126	-
1939	275.000	305.840	114	-
1940	150.000	275.256	63	-
1941	150.000	275.256	56	-
1942	150.000	275.256	31	-
1943	150.000	275.256	23	-
1944	200.000	275.256	26	-
1945	116.670	151.698	29	110
1946	710.000	260.000	47	315
1947	960.000	255.000	49	426
1948	960.000	255.000	34	209
1949	531.378	-	28	203

Jandarmanın Silah Durumu

1930 yılında jandarmanın elinde muhtelif cinste silahlar vardı. Bu silahlar gelişigüzel bir vaziyette kıtalara dağıtılmış idi. Yapılan çalışmalar sonucu mevcut silahlar tasfiye edilmiş mevcudu en fazla ve kullanıma elverişli yalnız dört cins silahın jandarmada bulunmasına karar verilmişti. Bekçi ve korucuların elinde çeşitli cinste ve ihtiyacın yarısı kadar silah vardı. Sonradan verilen 5000 tüfekle bekçi silah miktarı 23559 a çıkarıldı. (BCA.030.10.26.523.6.9) 1936 yılında alınan yüz bin liralık tahsilatla jandarmanın elinde bulunan bozuk silahların yenileri ile değiştirilmesine başlandı.

Şekil 2. Milli Mücadele Sonrası Jandarmada Bulunan Silahların Buldukları Bölgeleri Gösteren Kroki

Kaynak: BCA. 030.10.128.313.6

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

1286 (1870) yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu dahilinde emniyet ve asayiş işleriyle ilgilenen bir kurum bulunmamaktaydı. Bu döneme kadar İstanbul asayiş devletinin hassa ordusu mahiyetinde olan yeniçeri kıtasından ayrılmış kuvvetler tarafından; eyaletlerin asayiş de valilerin hazarı (Sulh ve asâyiş, sükun ve istirahat zamanlarına mensup ve müteallik) kuvvetlerini teşkil eden milis askerler tarafından temin ediliyordu. Genel bir kumanda ve idare altına alacak bir kanun mevcut olmadığı gibi kumanda edecek bir resmi makamda yoktu. 1870 tarihinde ülkenin emniyet ve asayişini sağlamak üzere bir zaptiye nezareti kurulmuş ise de sadece İstanbul’la sınırlı kalmıştı. Türkiye Cumhuriyeti’nin sınırları dahilindeki Sabit Jandarma Teşkilatının esaslı kurulmasına 1912 yılında başlanılmıştı. Yabancı düzenleme heyetlerinin iştirakiyle kurulan komisyonlar ülkenin her tarafında incelemede bulundu. 29 Ekim 1923’te Cumhuriyet’in ilanından sonra, devletin birçok kuruluşunda olduğu gibi, Jandarma Teşkilatı’nda da reorganizasyon çalışmalarına bir plan çerçevesi içerisinde başlanılmıştı. 1918 yılında kapatılan Jandarma Astsubay Okulu İzmir’de yeniden açılmıştır. Sabit Jandarma Bölge Müfettişlikleri ve İl Jandarma Alay Komutanlıkları yeniden teşkilatlandırılmış, Seyyar Jandarma Birlikleri güçlendirilmiştir.

Cumhuriyetin ilanından sonra mevzuat yönünden en önemli gelişme 1930 yılında yaşandı. Jandarma Teşkilatı 22 Haziran 1930 tarih ve 1706 sayılı kanunun yürürlüğe girmesiyle önemli bir aşama kaydetti. Bu kanunla jandarmanın tanımı, görevi, bağılılık durumu, yetkileri, subayların görev ve sorumlulukları ayrıntılı biçimde tespit edildi. Bu kanunla Jandarma Teşkilatı günümüze kadar sürecek hukuki statüsünü kazandı. Ayrıca bu tarihte sevk ve idaresi orduya bırakılan seyyar jandarma idaresinin de 1930 yılında yaşanan olaylardan dolayı sonraki yıllarda da orduya bırakılması kararlaştırıldı. 1935 yılında Jandarma Teşkilatında önemli bir gelişme yaşandı. 1706 sayılı Jandarma Kanunu uyarınca Jandarma subaylarının Harp okulundan karşılanması esası kabul edildi. Böylece Jandarma teşkilatının subay ihtiyacı Harp Okulu’ndan sağlanmaya başladı. Ankara’da Anıttepe’de 1935’te Jandarma Sınıf Okulu açıldı ve uzun yıllar Polis Enstitüsü ile ortak binada öğretime devam etti. 1935 yılındaki yeni düzenlemeyle isim değişikliğine gidilerek Jandarma Genel Komutanlığı adıyla çağdaş bir teşkilat kuruldu, başına korgeneral rütbeli bir âmir tayin edildi. Birlikler sabit ve seyyar jandarma olmak üzere iki gruba ayrıldı. 1937’de çıkarılan kanunun tatbik şeklini gösteren Jandarma Teşkilat ve Vazife Nizamnamesi yürürlüğe girdi. 1939 yılında Jandarma Teşkilatı; Sabit Jandarma Birlikleri, Seyyar Jandarma Birlikleri, Jandarma Eğitim Birlikleri ve Okullar olmak üzere üç grup halinde yeniden düzenlenmiştir

Cumhuriyetin ilanından sonra Jandarma teşkilatı özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da başlayan isyanlarla uğraştı. Umumi Müfettişliklerin kurulmasıyla birlikte jandarma teşkilatları çıkan isyanları bastırma noktasında aktif rol almaya başladı. Özellikle isyanların çoğaldığı 1.Umumi Müfettişlik bölgesinde olaylar bastırılarak Jandarma birlikleri tarafından önemli miktarda silah toplandı. Cumhuriyetin ilanı olan 29 Ekim 1923'ten 1925 tarihine kadar Jandarma teşkilatında sıhhi işleri görececek bir birim yoktu. 1925 yılında jandarma teşkilatında sağlık işlerini yürütmek üzere kadroya başhekimlik ilave edildi. Jandarma teşkilatında doğrudan bir hekim kadrosu yoktu. Seyyar taburlar ile başhekim tayin edilmekte M1. Tabur ağır makineli tb ve okulların başhekimleri ve başhekim muavinleri hariç diğer kişiler serbest sivil doktorlardan ücretle tedavi olmaktadır. Jandarma revirleri her seyyar taburda onar, okullarda 20 ile 30 yataktan oluşmaktaydı. Jandarma teşkilatına ait ilk motorlu araç 1928 yılında 2 adet binek, 18 adet Mercedes- Benz kamyon 300 adet motosikletten ibaretti. Bu araçlardan iki adet binek ile üç adet kamyon merkez teşkilatının ihtiyacını karşılamak üzere Ankara'da bırakılmıştı. Diğer kamyonlar hudut birliklerine verilmişti. Jandarma vazife ve hizmetlerinin ifasında muhabere kısmı ve cihazları önemli bir konumdaydı. Ülkenin her köşesine dağılmış bulunan Jandarma karakollarını haberleşme bakımından birbirine bağlayan ve hızlıca anlaşmayı sağlayan cihazlar bulunmaktaydı. Bu dönemde 47000 km uzunluğunda bir telefon muhabere şebekesi mevcut idi.

1930 yılında jandarmanın elinde muhtelif cinsten silahlar vardı. Bu silahlar gelişigüzel bir vaziyette kıtalara dağıtılmış idi. Yapılan çalışmalar sonucu mevcut silahlar tavsiye edilmiş mevcudu en fazla ve kullanıma elverişli yalnız dört cins silahın jandarmada bulunmasına karar verilmişti.

Etik Beyan

"Tek Parti Döneminde Jandarma Teşkilatının Durumu (1923-1946)" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayım ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Alyot Halim, Türkiye'de Zabıta, Ankara, 1947, 142-143
 Atatürk'ün Doğumunun Yüzüncü Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri, Harita Genel Müdürlüğü, Ankara,1982. s. 311.
 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)
 BCA. 030.01.68.432.8
 BCA. 030.01.68.432.8.20
 BCA. 030.01.68.432.8.21
 BCA. 030.10.128.923.17
 BCA. 030.10.128.923.6.12
 BCA. 030.10.128.923.6.2
 BCA. 030.10.128.923.6.31
 BCA. 030.10.128.923.6.32
 BCA. 030.18.01.02.19.23.11
 BCA.030.01.68.432.8.16
 BCA.030.01.68.432.8.3
 BCA.030.10.128.523.6
 BCA.030.10.128.823.6
 BCA.030.10.128.923.6
 BCA.030.10.18.923.6.21
 BCA.030.10.25.166.1
 BCA. 030.10.128.923.17.3
 BCA.030.01.68.432.8
 BCA.030.10.26.523.6.9
 BCA. 030.10.128.313.6
 Burgaç, Murat, Türkiye'de Müfettişliklerin Kurulması ve Trakya Umumi Müfettişliği, Ankara, 2013, s. 147-150
 Cumhuriyet Jandarması, İstanbul, 1974, s. 21-23
 Düstur,3.tertip. c.9:19)
 Hürkan, Serhat, Altrok'un Şark Ucu Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da CHP (1919-2009), Ankara, 2009, s.34-36
 Jandarma Genel Komutanlığı Tarihi, C. I, Ankara, 2002, s.132.
 Işık, Hüseyin Birinci Dünya Savaşında Seyyar Jandarma Birlikleri, Ankara, 1999, s. 9)
 Koçak, Cemil, Umumi Müfettişlikler (1927-1952), İstanbul, 2010, s.53-210
 Resmi Gazete, 22.06.1930 No: 1526.
 Varlık, M.Bülent, Umumi Müfettişler Toplantı Tutanaqları-1936, Ankara, 1937, s. 32.
 TBMMZC, 20/72/86;
 TBMMZC, 5/17,

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi TBMM Hükümeti Dönemi (1920-1923). Türk İstiklâl Harbi Özet Tarihi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı yayını, Ankara, 2001.s. s. 391.

EXTENDED ABSTRACT

The Gendarmerie Organization was established on November 3, 1839, in accordance with the article of the Tanzimat Fermanı on the protection of safety lives, rape and honor and property, and the duty of officers who did not have a central organization in the provinces. The starting year of 1839 was accepted as the Gendarmerie Organization Day, which was combined with the 14th of June, the date of the Asakiri Zaptiye Ordinance. Until 1870, there was no independent organization within the Ottoman Empire to engage in security and public affairs. Up to this date, the order of Istanbul was provided by the forces separated from the janissary continent, which was the Hassa Army of the state, and the order of the provinces was provided by the militia soldiers that constitute the hazards of the governors. There was no general command and law. Although there was a gendarmerie organization established in the 1870s, it was mostly on the axis of Istanbul. The name of the gendarmerie entered the Turkish state organization for the first time in history with the regulation adopted on 15 April 1880

Until 1286 (1870), there was no institution within the Ottoman Empire to deal with security and public affairs. Until this period, the public order in Istanbul by the forces of the state separated from the janissarycontinent; the public order of the provinces was provided by the militia soldiers who formed the hazari (peace and order, peace and resting time) of the governors. There was no general command and no law to control it, and no official authority to command it. In 1870, a conquest was established to ensure the safety and security of the country, but it was limited to Istanbul. Based on the establishment of the Republic of Turkey within the limits of the hard Gendarmerie it began in 1912. The commissions established with the participation of foreign regulatory committees examined all over the country. After the proclamation of the Republic on October 29, 1923, reorganization works were started within the framework of a plan in the Gendarmerie Organization as in many Other institutions of the state. The Gendarmerie Petty Officer School, which was closed in 1918, was reopened in Izmit. Fixed Gendarmerie Region allInspectors and Provincial Gendarmerie Regiment Commands were reorganized and the Mobile Gendarmerie Units were strengthened. Since the first days of the National Struggle Movement, the Mobile Gendarmerie Detachments, which have made significant contributions both to the establishment of public order and to it s contribution to the National resistance, occupied the agenda of the Turkish Grand National Assembly. While the abolition of mobile gendarmerie detachments was decided in the Turkish Grand National Assembly on 10 February 1921, the effective date was decided as the end of March 1921. In the absence of the Deputy Internal Medicine Act, the proposed law on the aforementioned detachments was adopted without further discussion. Article 94 of the 94 Law on the Elimination of Mobile Gendarmerie 94 dated 94 February 10, 1921; The mobile gendarmerie detachments are dated with the provision of “mobile gendarmerie detachments that are ordered by the lawdated 7 June 1336, which is mandated by the attorney of the National Defense for the procurement and public order of the defense country um.

The most important development in terms of legislation after the proclamation of the Republic took place in 1930. The Gendarmerie made a significant progress with the entry into force of Law no. 1706 of 22 June 1930. With this law, the definition of gendarmerie, duty, loyalty status, powers, duties and responsibilities of the officers were determined in detail. With this law, the Gendarmerie has gained its legal status that will continue until today. In addition, it was decided that the mobile gendarmerie administration, which was transferred to the army on this date, would be left to the army in the following years due to the events in 1930. In 1935, an important development took place in the Gendarmerie. In accordance with the Gendarmerie Law no. 1706, it was accepted that the Gendarmeri officers would be met from the Military School. Thus, the need of the officers of the Gendarmerie began to be provided from the Military School. In 1935, the Gendarmerie Class School was opened in Anittepe in Ankara and continued to teach in the common building with the Police Institute for many years. In 1935, a new organization was established under the name of the General Command of Gendarmerie by changing the name and a commander of the rank of Lieutenant General was appointed. The units were divided into twogroups as fixed and mobile gendarmerie. In 1937, the Gendarmerie Organization and Duties Regulation, which shows the application of the lawenacted, came into force. In 1939 the Gendarmerie Organization; Fixed Gendarmerie Units, Mobile Gendarmerie Units, Gendarmerie Training Units and Schools.

After the proclamation of the Republic the Gendarmerie organization was particularly involved in the rebellions that started in Eastern and Southeastern Anatolia. With the establishment of General Inspectors, gendarmerie organizations began to take an active role in suppressing the riots. Especially in the 1st General Inspectorate region where the rebellion increased, the events were suppressed and a significant amount of weapons was collected by the Gendarmerie units. From 29 October 1923 to 1925, the declaration of the Republic, there was no unit in the Gendarmerie to perform sanitary works. In 1925, the head physician was added to the staff to carry out the health affairs in the gendarmerie. There was no direct medical staff in the gendarmerie. Mobile battalions and chief physicians are appointed. The battalion was being treated with fee from the civilian doctors and other persons, except for the heavy machine technicians and the chief physicians of the schools and the assistant chief physicians. Gendarmerie in firmaries were repaired on every mobile battalion and 20 to 30 beds in schools. The first motor vehicle belonging to the gendarmerie in 1928, 2 passenger cars, 18 Mercedes-Benz truck consisted of 300 motorcycles. Two passenger cars and three trucks were left in Ankara to meet the needs of the central organization. The other trucks were given to frontier troops. The communication part and equipment had an important role in the performance of the gendarmerie's duties and services. There were devices connecting the Gendarmerie stations scattered all over the country in terms of communication and providing quick agreement. There was a telephone communication network of 47000 km. In 1930, the gendarmerie had weapons of various types. These weapons were randomly distributed to the contingents. As a result of the studies made, it was decided that only the four types of weapons available to the gendarmerie would have the maximum number of available weapons recommended.

Tahrir Defterleri Işığında Manazan Köyünün (Kaya / Mağara Yerleşimi) XVI. Yüzyıldaki İdari, Demografik ve Ekonomik Durumu (1500-1584)

Emre KOÇ¹

Öz

Bu çalışmada Karaman ilinin 40 km kadar doğusunda, İbrala / Yeşildere ve Taşkale arasında yer alan ve bölgenin en önemli kaya / mağara yerleşimlerinden birisi olan Manazan'ın XVI. yüzyıldaki vaziyeti üzerinde durulmuştur. Bunu yaparken XVI. yüzyılın farklı dönemlerine ait Karaman vilayeti mufassal tahrir defterlerinden istifade edilmiştir. Bu defterlerde köy / karye olarak kaydedilmiş olan yerleşimde Müslüman ve Hristiyanların birlikte yaşadıkları anlaşılmaktadır. Ekonomik açıdan bakıldığında köyde arpa, buğday, çavdar gibi hububat üretiminin gerçekleştirildiği ve hayvancılık yapıldığı görülmüştür. Bu ürünlerden başka, bütün tahrirlerde kovan öşrünün kaydedildiği ve dolayısıyla köyde bu yüzyıl boyunca bal üretimi ile iştigal edildiği belirlenmiştir. Yine 1500 tahririnde "harab" durumunda olduğu belirtilen bir "asiyâb" yani değirmen kaydından, köyde önceki dönemde değirmencilik faaliyetinin de icra edildiği anlaşılmıştır. Bunlardan başka, tahrir defterlerinde Manazan köyüne bağlı olarak kaydedilmiş olan Sövüdlü, Dağkızık ve İlasun isimlerinde üç mezranın bulunduğu ve bu mezralardaki hububat üretiminin vergilendirildiği görülmüştür. Genel çerçeveden bakıldığında bu yüzyılda köy nüfus ve üretiminin artış eğiliminde olduğu söylenebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Manazan, Mağara, Kaya yerleşimi, Osmanlı, Nüfus, Üretim

Administrative, Demographic and Economic Status of Manazan Village (Rock / Cave Settlement) in the XVIth Century (1500-1584), in The Light of the Tahrir Books

Abstract

This study was conducted with a focus on the 16th century status of Manazan, which is located between İbrala / Yeşildere and Taşkale, 40 km east of Karaman province and one of the most important rock / cave settlements in the region. The "tahrir books", which were affiliated to Karaman Province and belonged to different periods of the 16th century, were utilized in the procedure. The data obtained from these documents revealed that the Muslims and Christians lived together in this settlement, which was recorded as village / karye. From the economic point of view, it was understood that cereal crops such as barley, wheat and rye were produced and animal husbandry was performed in the village. In addition to these products, hive tax was found in all the tahrirs and therefore honey was produced in the village during this century. Likewise, it was understood from an 'asiyab'(mill) which was recorded in a tahrir of year 1500 as 'harab' (ruined) that milling activity was also performed in the village in the previous era. In addition, it was indicated that three hamlets named Sövüdlü, Dağkızık and İlasun, which were affiliated to the Manazan village, in the tahrir records and the production of the cereals in these hamlets was taxed. In general, it was seen that the population and production of the village were on the rise in this century.

Key Words: Manazan, Cave, Rock settlement, Ottoman, Population, Production

Atıf İçin / Please Cite As:

Koç, E. (2020). Tahrir defterleri ışığında Manazan köyünün (kaya / mağara yerleşimi) XVI. yüzyıldaki idari, demografik ve ekonomik durumu (1500-1584). *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1913-1925.

Geliş Tarihi / Received Date: 29.05.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 20.02.2020

¹ Arş. Gör. - Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, emrekoç@kmu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6562-2391.

Giriş

Manazan, Karaman ilinin 40 km kadar doğusunda, İbrala vadisi içerisinde İbrala / Yeşildere ve Taşkale arasında yer alan bir kaya / mağara yerleşim alanıdır. Bir başka tanımı ile Manazan'daki bu oluşum, dünyanın insan eliyle meydana getirilmiş en büyük mağaraları arasında yer alan 5 katlı bir kaya / mağara sistemidir. Rakımı 1424 metre olan bu mağaralar, bölgenin de en fazla bilinen ve dikkat çeken kaya yerleşmeleri arasında bulunmaktadır (Tapur, 2009, s. 287; Tapur, 2017, s. 109; Kurt, 2012a, s. 99-100).

Manazan başta olmak üzere, Zanzana ve Miske gibi yerleşim alanları üzerine bir takım arkeolojik araştırmalar yapılmış, bu araştırmalar neticesinde Frig, Geç Roma, Erken Hristiyanlık, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemine dair izler tespit edilmiştir. Manazan mağaraları içinde bulunan çanak-çömlek gibi malzemeden ve diğer bazı kalıntılardan bu yerleşimin daha çok Roma ve Erken Hristiyanlık devirlerinde kullanıldığı anlaşılmıştır (Tapur, 2009, s. 267-273). Bunlardan başka mağara / kaya yerleşimi kısmında Ortaçağ'a ait bazı tekstil ürünlerine de rastlanmıştır (ATN, 1993, s. 17; Dawson, 2003, s. 201-210).

Doğudan ve batıdan vadiyi kontrol edebilecek stratejik bir konuma sahip olan Manazan kayalıklarının katlarına yörede, 'giriş katı', 'kum kale', 'at meydanı', 'ölüler meydanı' gibi isimler verilmiştir (Kurt, 2011, s. 105). Giriş katının doğusunda bir İsa tasviri yer almakta ve her iki yanında yedi sıra Yunanca yazıt bulunmaktadır. Bir bölümü büyük oranda tahrip olan yazıtta okunabildiği ölçüde şunların yazılı bulunduğu tespit edilmiştir: "Tonnes şimdilik fani âlemden ayrılışla bu lahiti kemiklerinin erimesi ve vücudunun toprakla bir olması için, ellerini ve ayaklarını bağlı tutarak ve gözlerini de aralık bırakarak şöyle ki sonunu görmemek için..." (Eyice, 1971, s. 114-115; Kurt, 2012b, s. 69-70).

Mağaranın bütün bölümleri, bunların arasındaki bağlantılar, katlar arasındaki vertikal (bacamsı) çıkışlar, dağ kütlesinin insan eliyle oyulması sonucunda oluşturulmuştur. Her katın ortasında, bu kata ait geniş ve uzun bir salon bulunmaktadır. Düzenli bir şekilde işlenen bu salonun dar kenarından birisi dağın yamacına dayanmakta olup burada içeriye ışık girmesini sağlamak amacıyla açılmış olan pencereler yer almaktadır. İlk katta oyuk biçiminde çok sayıda mezar vardır. Kumkale'de mağara duvarına ezilmiş tüf kaya ve kireç karışımından sıva vardır. Bu sıvaların dökülmesi sonucunda salon zemininde oluşan kum tabakası nedeniyle bu kata kumkale adı verilmiştir. Kumkale katından yine bir baca ile at meydanına çıkılmaktadır. Üst katlara iniş çıkışları temin etmek adına kenar kısımlara karşılıklı el ve ayak tutunma yerleri de yapılmıştır. Salonun sağında ve solunda iki katlı 60 hücre yer almaktadır. Yüzeyi sıvalı bir su sarnıcının da bulunduğu bu kata, kullanım alanının geniş olması nedeniyle at meydanı adı verilmiştir. Kattaki mezarlarda Erken Hristiyanlık ve Bizans dönemi arkeolojik buluntularına rastlanmıştır. Ölü meydanı denilen son katın duvarlarına gömülmüş 100-150 kadar ceset (doğal mumya) çıkarılmıştır. Bu katta bozulmamış bir kadın cesedi bulunmuş ve Karaman müzesinde korunma altına alınmıştır (Tapur, 2017, s. 110; Kurt, 2012a, s. 100).

Kayalıkların güney yamaçta bulunması ve kayalıklar içinde ısı değişimin çok az olması kışın insanlara daha sıcak yazın ise daha serin bir ortamda yaşama imkânı tanımıştır. Bu yerleşim 13.02.1986 tescil tarihi ile 'sit alanı' olarak kabul edilmiştir (Durum Raporu, 2012, s. 82).

Manazan ve yakın çevresinin, Hristiyanların bölgede ikamet ettikleri ilk alanlardan biri olduğu düşünülmektedir. Bu alandaki kaya yerleşimleri kayaların katlar halinde oyulması ile oluşturulmuş, buralar yaşam alanı ve kilise olarak kullanılmıştır (Kurt, 2011, s. 105). İncelenen Osmanlı tahrir defterleri de köyün Hristiyan geçmişine şahitlik etmektedir. Bu kaynaklara göre XVI. yüzyılda, Larende ve sonra Kaş kazalarına bağlı bir Osmanlı "karye"si yani köyü olan Manazan'da en azından 1500'lü yılların ortalarına kadar Hristiyanların yaşamış oldukları sabittir. Bu Hristiyan reaya arasında "Vasil" gibi Hristiyan isimlere sahip olan şahıslar olduğu gibi "Aydoğmuş", "Kara" gibi Türkçe isimlere sahip olanlar da bulunmaktadır (BOA. TD. 63: 205; BOA. TD. 415: 156-157).

İbrala Deresi'nin bu alandaki yerleşime, tarımsal ve iktisadi faaliyetlere katkı sağladığı düşünülebilmektedir. Nitekim XVI. yüzyıl Osmanlı kaynaklarından, bu yüzyılda Manazan köyünde arpa, buğday, burçak, çavdar bal ve bostan üretimi gerçekleştirildiği ve hayvancılık ile uğraşıldığı, ayrıca yüzyılın başında köyde harap durumda olan bir değirmenin bulunduğu anlaşılmaktadır (BOA. TD. 40: 923; BOA. TD. 63: 205; BOA. TD. 415: 156-157; TK. KKA. TD. 113: 204a-205b).

Kaynaklar

Bu çalışmada 1500², 1518, 1539 ve 1584 tarihlerine ait olan Karaman Eyaleti mufassal tahrir defterleri kullanılmıştır.

40 Numaralı Tahrir Defteri: 1091 sayfadan oluşan 1500 tarihli ve 40 numaralı tahrir defterinin ilk sayfası eksik olmakla birlikte, defterin Konya merkez mahallelerinin tahriri ile başladığı görülmektedir. Defterin 891. ve 981. sayfaları arasında Larende kazasına dair bilgiler verilmiştir. 891. ve 903. sayfalar arasında Larende mahalleleri, 905. ve 981. sayfalar arasında Larende köyleri yer almaktadır. Sonrasında 982. ve 992. sayfalar arasında Madanşehir nahiyesine, 993. ve 1006. sayfalar arasında Kaş nahiyesine dair kayıtlar yer almaktadır. 1007. ve 1012. sayfalar arası ise Sarayz nahiyesine dair bilgilerin yer aldığı sayfalardır. Defterde Manazan köyü ise 923. sayfada yer almaktadır.

63 Numaralı Tahrir Defteri: 1518 yılına ait olan 63 numaralı tahrir defteri 369 sayfadan oluşmaktadır. 3. ve 4. sayfalarda başlığı, “*Fibris-t-i Defter-i Mufasal-ı Vilayet-i Karaman ve Haymāna-i Vilayet-i Karaman*” şeklinde kaydedilmiş olan defterin fihristi yer almaktadır. Buna göre taksimat: 1-Liva-i Mir-i Mirān (Konya), 2-Livā-i Lārende, 3-Livā-i Begşehri, 4-Livā-i Akşehir, 5-Livā-i Aksaray, 6-Livā-i Niğde şeklindedir. Defterin 159. ve 247. sayfaları arasında Larende’ye dair kayıtlar bulunmaktadır. Defterde Manazan köyü ise 205. sayfada yer almaktadır.

415 Numaralı Tahrir Defteri: 1539 yılına ait olan 415 numaralı tahrir defteri 466 sayfadan oluşmaktadır. Defterin 143. ve 195. sayfaları arasında Manazan’ın bağlı bulunduğu Kaş nahiyesi ve köyleri hakkında bilgi verilmektedir. Defterde Manazan köyü ise 156. ve 157. sayfalarda yer almaktadır.

104 Numaralı Tahrir Defteri: Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-u Kadime arşivinde yer alıp, 1584 tahririnin 1. cildi olan 104 numaralı defter 169 sayfadan oluşmaktadır. 7a ve 7b sayfalarında yer alan fihriste göre yerleşim merkezi isimleri şu şekilde verilmiştir: Livā-i Konya, Nāhiye-i Sahrā-i Konya, Nāhiye-i Hātunsārāy, Nāhiye-i Saidili, Nāhiye-i Sudiremi, Nāhiye-i Lārende. Defterin 1b ve 5a sayfaları arasında Karaman Eyaleti Kanunnamesi vardır. Manazan köyü bu defterin 2. cildi olan 113 numaralı tahrir defterinde yer almakta olup, vergiler hususunda bu defterde yer alan kanunnameden istifade edilmiştir.

113 Numaralı Tahrir Defteri: Yine Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-u Kadime arşivinde yer alan bu defter belirtildiği gibi 1584 tahririnin 2. cildini oluşturmaktadır. 170a sayfası ile başlayan defterin *Kāř der Livā-i Konya* başlığı altında 171a ile 219a sayfaları arasında Kaş nahiyesi köyleri, 219b-222b sayfaları arasında da mezzalar kaydedilmiştir. Defterde Manazan köyü 204a-205b sayfalarında yer almaktadır.

XVI. Yüzyılda Köyün İdari Yapısı

Köy Merkez

Günümüzde insan yerleşiminin bulunmadığı Manazan, 1500 tahririnde “*Karye-i Manāzān tābi-i Lārende*”, 1518’de “*Karye-i Manāzāna an kařā-i Lārende - Tımar*”, 1539’da “*Karye-i Mānazān*”, 1584’te “*Karye-i Mānazān tābi-i Kāř*” şeklinde kaydedilmiştir. Köyün 1500 ve 1518 tahrirlerinde Larende kazasına, 1539 ve 1584 tahrirlerinde ise Kaş kazasına bağlı olduğu, 1518’deki ‘tımar’ ibaresinden ise köyün tımar statüsünde tasarruf edildiği anlaşılmaktadır (BOA. TD. 40: 923; BOA. TD. 63: 205; BOA. TD. 415: 156-157; TK. KKA. TD. 113: 204a-205b).

Mezzalar

XVI. yüzyılda Manazan köyüne bağlı olan 3 adet mezra tespit edilebilmektedir:

Svdl: 1500 tarihli tahrir defterinde “*mezra’a-yı Svdl tābi-i karye-i mezķūrē*” şeklinde kaydedilmiř olan bu mezranın sadece bu tahrirde Manazan köyüne bađlı olduđu görülmektedir (BOA. TD. 40: 923).

² Bu defterin genel olarak 1500 senesine ait olduğu ifade edilmekle birlikte defterin tarihi hususu tartışmalıdır. Biz de genel kanaate uyarak 1500 yılını temel almış bulunuyoruz. Ayrıca bu defterdeki kayıtlarla 1500 yılına ait olup Karaman Eyaleti evkaf tahririni ihtiva eden defterdeki kayıt benzerlikleri bu görüşü desteklemektedir. Mesela 40 numaralı tahrir defterinde İbrala köyünün oşur gelirleri İbrahim Bey İmareti’ne vakıf olarak tahsis edilmiştir. Yine 565 numaralı evkaf tahriri defterinde imarete vakıf olan yerleşim birimleri hāsılları ile birlikte kaydedilmiştir. Burada asıl önemli olan her iki defterde de imarete tahsis edilen vakıf hissesi hāsıllarının 4120 akçe olmasıdır. Yine oşr İbrahim Bey İmareti’ne vakıf olan İvra köyünün vakıf hissesi hāsılı her iki defterde de 910 akçe olarak verilmiştir. Bunlardan başka şeyh Hacı İsmail Zaviyesi’ne vakıf olan Evlād-ı Hacı İsmail köyünün vakıf hissesi iki defterde de 1400 akçedir: TK. KKA. TD. 565: 60-60-65; BOA. TD. 40: 944-916-981.

Dağkızık: Bu mezra 1500 tarihli tahrir defterinde, “*mezra’-a-yı Dağkızık tâbi-i o*”, 1518 tarihli defterde “*mezra’-a-yı Dağkızık (veya Dağkırık)³ der meyân-ı şehir ve karye-i mezâûre*”, 1539 tarihli defterde “*karye-i Dağkırık (veya Dağkızık) nâm-ı diğer Halîl*”, 1584 tarihli defterde “*karye-i Dağkızık tâbi-i Kaş*” şeklinde kaydedilmiştir.

Görüldüğü üzere, 1500 tahririnde Dağkızık, Manazan köyüne bağlı bir mezradır. 1518 tahririnde yine köye bağlı olan mezranın şehir ve köy arasında yer aldığı belirtilmiştir. Mezra 1539’da ve 1584’te ise ayrı bir köy olarak kaydedilmiştir. (BOA. TD. 40: 923; BOA. TD. 63: 205; BOA. TD. 415: 157; TK. KKA. TD. 113: 196).

İlasun: 1500 tarihli tahrir defterinde “*mezra’-a-yı İlasun tâbi-i karye-i mezâûre*” ifadesiyle kaydedilen bu mezra da sadece bu tahrirde Manazan köyüne bağlıdır (BOA. TD. 40: 923).

XVI. Yüzyılda Manazan’da Nüfus

Genel Olarak Köy Nüfusu

Manazan köyü, 1500’de 25 nefer - 21 hane, 1518’de dördü Gayrimüslim (gebrân) olmak üzere 18 nefer - 15 hane, 1539’da ikisi Gayrimüslim olmak üzere 37 nefer, 1584’te 132 nefer nüfusa sahiptir.

1500 yılına ait tahrir defterinde köyde bir mahlûl çiftliğin kaydedilmiş olduğu görülmektedir. Ayrıca bir de ‘sipâhi-i köhne Ali Paşa’ tasarrufunda olan bir nim çiftlik kaydı vardır. Bu çiftlikten 18 akçelik nim çift vergisi alınmıştır. 1584’te ise nim çift statüsünde 3 adet ‘zemin’ kaydı bulunmaktadır. Bunlardan birisi nâ-malûm kaydedilmekle birlikte ikisi ise “İvrâla” karyesinden şahıslara aittir.

Burada nüfus tahmininde bulunulurken hane ve nefer rakamlarının birlikte verildiği 1500 ve 1518 tahrirleri için “ $hane \times 5 + mücerred$ ” formülü kullanılmıştır. Hane sayısının verilmeyip sadece nefer sayısının bulunduğu 1539 ve 1584 tahrirleri için ise “ $nefer \times 3.45$ ”⁴ formülü uygulanmış ve bu suretle aşağı yukarı bir nüfus tahmininde bulunulmaya çalışılmıştır.

Tablo 1. XVI. Yüzyılda Manazan Köyünün Nüfus Dağılımı

Statüler	1500	1518	1539	1584
Çift	3	1	-	-
Nim Çift	15	9	14 (1/Zemin)	11
Bennâk	3	5	11	62
Caba	-	3	9	55
Mücerred	4	-	2	-
Muaf	-	-	1 (Pir-i Fani)	1 (Pir-i Fani)
Sagir	-	-	-	1
Belirsiz	-	-	-	2
Nefer	25	18	37	132
Hane	21	15	-	-
Toplam Tahmini Nüfus	109	78	127.65	455.4

Dört tahrirde köydeki nefer statüleri göz önünde bulundurulduğunda neferlerin % 38’ini bennak, % 32’sini caba, % 23’ünü nim çift, % 3’ünü mücerred, % 2’sini çift, % 1’ini belirsiz % 1’ini muaf olarak kaydedilenlerin oluşturduğu görülmektedir (BOA. TD. 40: 923; BOA. TD. 63: 205; BOA. TD. 415: 156-157; TK. KKA. TD. 113: 204a-205b).

Köyde Hristiyan Nüfus Varlığı

Belirtildiği üzere Manazan’da yaşayan nüfustan 1518’de 4 nefer, 1539’da 2 nefer Hristiyan’dır. Bu haliyle Manazan XVI. yüzyılda Gayrimüslimler ile Müslümanların birlikte yaşadıkları bir köy olma özelliğine sahiptir (BOA. TD. 63: 205; BOA. TD. 415: 156-157).

1500’de, yani yüzyılın başlarında “gebran” veya başka bir şekilde Gayrimüslim nüfusu belirten bir başlık olmasa da kayıtlı olan Bulgar, Vasil gibi isimlerin varlığından bu tarihte de Hristiyanların köyde yaşadıkları söylenebilir. Nitekim bu tahrirde Müslümanlar arasında kaydedilen Aydoğmuş veled-i Kara

³ Noktalama farklılıkları dolayısıyla Dağkırık olarak da okunabilmektedir.

⁴ Alaattin Aköz, XVI. Asırda Lârende (Karaman) Kazâsı (1992) adlı doktora tezinde hane ve nefer sayısının ayrı ayrı verilmediği defterlerde “nefer” üzerinden tahmini nüfus tespiti için 3.45 katsayısını kullanmıştır. Kendisi hane / nefer ile sadece nefer kayıtlarının birbirine en yakın sonucu hangi rakamlarla verdiğini 20 köy üzerinde tetkik etmiş ve bahsi geçen katsayıyı elde etmiştir.

(BOA. TD. 40: 923) 1518 ve 1539 tahririnde gebran başlığı altında kaydedilmiş olan Gayrimüslimler arasında yer almış ve her üç tahrirde de nim çift statüsünde kaydedilmiştir (BOA. TD. 63: 205; BOA. TD. 415: 156). Eğer bu üç tahrirdeki Aydoğmuş veled-i Kara'nın aynı şahıs olduğu kabul edilirse 1500 yılında da köyde Gayrimüslim bulunması ihtimali biraz daha güçlenmiş olur. Ayrıca bu şahsın adı Hristiyanlar arasında Türkçe isim kullanımı için de bir örnek teşkil etmektedir.

1500 Yılında Vergi Mükelleflerinin Adları

Köyde kullanılan isimlere örnek teşkil etmesi açısından 1500 yılında Manazan köyünde yaşayan vergi mükellefi erkek nüfusun adları görülebildiği ölçüde aşağıda verilmiştir.

Tablo 2. 1500 Yılında Manazan Köyünde Vergi Mükellefi Erkeklerin Adları

Sıra	Adı	Statüsü	Sıra	Adı	Statüsü
1	Bulgar veled-i Sülemiş	Nim Çift	14	Hacıbeg veled-i Hamza Fakı	Nim Çift
2	İsa veled-i O (Bulgar)	Mücerred	15	Göcek veled-i Okcu	Nim Çift
3	Bahşayış veled-i Seyyid Ahmed	Nim Çift	16	Vakkas veled-i Orhan	Nim Çift
4	Piri veled-i Hattab	Çift	17	Satılmış veled-i Güvendik	Nim Çift
5	İsmail veled-i Musa	Nim Çift	18	Sevindik veled-i O (Satılmış)	Mücerred
6	Melikşeh veled-i Mesud	Çift	19	Resul veled-i Timurbaş (Demirbaş)	Bennak
7	Orucbeg veled-i Mehmed	Nim Çift	20	Bayramşeh veled-i Hasan	Nim Çift
8	Halil veled-i O (Orucbeg)	Mücerred	21	Ali veled-i İmirze	Bennak
9	Emir veled-i Hamid	Nim Çift	22	Aydoğmuş veled-i Hamza	Nim Çift
10	İsmail biraderi O (Emir)	Mücerred	23	Oruçbeg veled-i Varsak	Nim Çift
11	Pir Ahmed veled-i Hacı Yusuf	Çift	24	Reşid veled-i Mustafa Fakı	Nim Çift
12	Aydoğmuş veled-i Kara	Nim Çift	25	Dündar veled-i Demirci	Bennak
13	Vasil veled-i Göcek	Nim Çift			

Görüleceği üzere İsmail, Musa, Ahmed, Yusuf, Mehmed, Resul, Hamza, Mustafa gibi geleneksel Ortadoğu-İslam isimlerinin yanında Vasil gibi bir Hristiyan adına da rastlanmaktadır. Ayrıca Bulgar, Sülemiş, Aydoğmuş, Kara, Göcek, Satılmış, Sevindik, Güvendik, Okcu, Orhan, Timurbaş gibi Türkçe kökenli isimlerin de fazlaca kullanıldığı görülmektedir (BOA. TD. 40: 923).

XVI. Yüzyılda Manazan'da Ekonomik Durum

Manazan köyünün, XVI. yüzyılda tarım ve hayvancık faaliyetlerinin gerçekteştirildiği bir yerleşim birimi olduğu görülmektedir. 1500 ve 1518 tahrirlerinden anlaşıldığına göre bu yıllarda köyde arpa, buğday (galle-hububat), bostan ve bal üretimi yapılmış, hayvancılık ile uğraşılmıştır. Ayrıca 1500'de köyde harab durumda olan bir asiyab (değirmen) bulunduğu kaydedilmiştir.

1539'da bu ürünlere burçak ve çavdar ürünleri eklenmiştir. 1584'te de 1539'daki üretim ve faaliyetler aynen geçerli olmuştur. Yani 1584 tahririnde de Manazan köyünde arpa, buğday, bal, burçak, çavdar, bostan üretilmiş ve hayvancılık ile meşgul olunmuştur.

Manazan köyünde ürün, şahıs ve bad-ı heva vergilerinden toplamda, 1500'de 2157, 1518'de 2184, 1539'da 3581, 1584'te 10.000 akçe vergi tahsil edilmiştir (BOA. TD. 40: 923; BOA. TD. 63: 205; BOA. TD. 415: 156-157; TK. KKA. TD. 113: 204a-205b).

Ekonomik Faaliyetler ve Vergiler

Hububat Üretimi ve Vergileri

Osmanlı Devleti'nde tarımsal üretimden alınan en önemli ve büyük vergi dalını öşür oluşturmaktaydı. Bu vergi halkın ziraatını yaptığı üründen, büyük oranda da hububattan alınmaktaydı. Ayrıca bal ve bostandan da verginin öşür adı altında alındığı görülmektedir. Arapça kökenli olan öşür, kelime olarak 1/10 anlamına gelmekle birlikte toprağın verimliliği, sulama şartları, ziraat yöntemlerine ve yerel örf ile adetlere göre büyük değişiklikler göstermekteydi. Öyle ki verginin tahsilinde 1/5, 1/6, 1/8 gibi farklı rakamlar görülebilmekteydi (Barkan, 1964: 485-486; Ünal, 1999: 98-99). Bu verginin incelenen yüzyılda Larende'de 1/5 (ber vech-i hums) oranında alındığı bilinmektedir (Aköz, 1992, s. 162).

1500 ve 1518 tahrirlerinde genel olarak arpa ve buğday (veya hububat) “el-galle” adıyla birlikte kaydedilmişlerdir. 1539 ve 1584 tahrirlerinde ise “gallât ve sâlârî” vb. başlıklar altında diğer ürünlerle birlikte adları ayrı ayrı yazılarak kaydedilmişlerdir.⁵

Manazan köyünde hububattan alınan verginin kile temelinde miktarına bakıldığında, 1500 tahririnde galleden 3,5, 1518’de 5, 1539 ve 1584’te tahririnde buğdaydan 7, arpadan 5 akçe vergi tahsil edilmiş olduğu görülmektedir. Çavdar ve burçak öşrü ise her iki defterde de kile başına 5 akçeden tahsil edilmiştir.

• Arpa ve Buğday Öşrü

Manazan’da, 1500’de 313 kile, 1518’de 250 kile arpa-buğday (galle-hububat) vergiye konu olmuştur. 1539’da köyde 100 kile buğday, 100 kile arpa, 1584 yılında ise köyde 200 kile buğday, 300 kile arpa vergiye konu olmuştur.

Buna göre 1500 yılında galleden 1095, 1518’de 2500 akçe vergi alınmıştır. 1539’da buğdaydan 700, arpadan 500 akçe, 1584’te buğdaydan 1400 akçe ve arpadan 1500 akçe vergi alınmıştır.

• Çavdar Öşrü

1539’da 80 kile (400 akçe), 1584’te 100 kile (500 akçe) olmak üzere toplamda 180 kile çavdar üretiminden 900 akçe vergi alınmıştır.

• Burçak Öşrü

Manazan’da 1539’da 15 kile (75 akçe), 1584’te 120 kile (600 yerine 520 akçe yazılmıştır) burçak üretimi vergiye konu olmuştur. Yani her iki tahrirde toplam 135 kile burçaktan 595 akçe vergi alınmıştır.

• Bostan Öşrü

Bostan, karpuz, kavun veya bunların yetiştirildiği tarla anlamındadır (Çağatay, 1947, s. 490). 104 numaralı tahrir defterinin başında “*Abvâl-i mirâbiye der Konya*” isimli başlığın altında bostan vergisi ve toplanmasına dair bazı bilgiler yer almaktadır. Buna göre bostanın iyisinin her dönümünden öşür bedeli yirmi akçe alındığının kadim defterde yazılı olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca önceki defterlerdeki kanunnamede her evleğinden on beş akçe alındığı zikredilmiştir. Kem⁶ bostandan ise öşrünün mahsulün kıymetine göre alındığına değinilmiştir.⁷

Bu vergi Manazan köyünden, 1500 tahririnde 15, 1518 tahririnde 10, 1539 tahririnde 28, 1584 tahririnde 250 akçe olarak tahsil edilmiştir.

Hayvancılıktan Alınan Vergiler

• Kovan Öşrü

Karaman Vilayeti kanunnamesinde “*Kânûn-ı Resm-i Küvvâre der Vilâyet-i Karaman*” adlı başlığın altında kovan vergisine dair bazı bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler “...ber kovâna ikîşer akça resm-i küvvâre deyû vîreğelib öşr alınmak mutadları olduğuna...”, şeklinde kaydedilmekle buradan kovan başına iki akçe alınacağı anlaşılmaktadır (TK. KKA. TD. 104: *Kânûn-ı Resm-i Küvvâre der Vilâyet-i Karaman*).

Bu vergi Manazan köyünden, 1500 tahririnde 290, 1518 tahririnde 200, 1539 tahririnde 600, 1584 tahririnde 1000 akçe olarak tahsil edilmiştir.

⁵ Vergi 1518’de bazen, istisnai olarak Çomaklar, İkikilise, Foni hâsıllarında ve İbrala köyü vakıf hissesi kısmında “gendüm” (buğday) ve “şair” (arpa) şeklinde ayrı ayrı yazılabilmektedir: BOA. TD. 63: 185-166/167-180-210.

⁶ Kanunnamede ilkin “bostanın eyüsünden” demekle bu ürün vergisinin özellikleri belirtilmiş, sonrasında da “... ve kem bostan” ifadesiyle farklı bilgiler verilmiştir. Buradan anlaşıldığına göre “kem bostan” kelime anlamına da uygun olarak “eyü bostan”dan farklı ve zıt bir anlam ifade etmiş olmalıdır. TK. KKA. TD. 104: *Abvâl-i Mirâbiye der Konya*.

⁷ “... ve dönüm dahi dört evlektir...”: TK. KKA. TD. 104: *Abvâl-i Mirâbiye der Konya*; “... ve bostânın eyüsünden her dönümünden bedel-i öşr yigirmi akca alındığı defter-i kadimde mestûrdur defâtir-i ‘atikde kânunnâmede her evlekten on beş akca alınur deyû kayd olunduğu sehven vâki’ olmuştur ve kem bostân mahsul-i kıymetine göre alınur ve bostânı bozulmadan görülmek kânun-ı kadimdir şimdi tehir edeler bostân bozulduktan sonra halkı tazyik? ederler yerlerin ölçüb eyü bostân resmi alurlar müslümânlara zulmeden mübâşirleri men eylemek lazımdır ve mirâb resmine za’im ve âmil ve şâkird olanlar ekin ekmek memnûadır ve bazı dolablarki kendü suyuyla ol yeri suvâra sebzevâtından ‘öşr alınmayub üzümünden ve yemişinden ‘öşr alınur ve nefsi-i şehri içinde olan bağçelerden ve bostânlardan ‘öşr alınmamak kânun-ı kadimdir taleb olunmaya...”: TK. KKA. TD. 104: *Abvâl-i Mirâbiye der Konya*.

• Ganem Resmi

Tımar tasarruf edenlerden, asıl sipahi olanlardan veya kadimden kapıkulu olanlardan ve bir takım şartlara haiz olanlardan alınmayan bu vergi bir kuzusu ile sayılmakla birlikte iki koyun veya keçiye bir akçe olarak alınmıştır (TK. KKA. TD. 104: *Kânûn-ı Resm-i Ağnâm ve Resm-i Asiyâb*).

İki koyun ya da keçiye bir akçe alındığı bilindiğinden alınan vergiden yola çıkarak hayvan sayısı tahmini olarak belirlenebilmektedir. Ganem resmi Manazan'da 1500'de 250, 1518'de 250, 1539'da 640 ve 1584'te 2100 akçe olarak tahsil edildiğinden tahmini koyun sayısı sırasıyla 500, 500, 1280, 4200 olarak tahmin edilebilmektedir.

Şahsa Bağlı Vergiler

• Resm-i Çift

Çift resmi Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bir çiftlik veya bunun yarısı kadar arazi tasarruf eden, tahrir defterlerinde 'raiyyet' kaydedilmiş olan neferlerden senede bir defa alınan bir vergidir. Bu verginin miktarı bölgesel özelliklere göre az çok birbirinden farklılık göstermiştir (Çağatay, 1947, s. 496-497).

Bir çiftçi ailesine yetecek genişlikte küçük zirai işletmeler olan bu reaya çiftliklerinin bölünmemesi devletin önemle üzerinde durduğu bir mesele olmuştur. Bu çiftlikler en fazla 'nim çift' olarak ikiye bölünebilmiştir (İnalçık, 1996, s. 38).

İncelenen alanda çift resmi 36 akçe, nim çift resmi 18 akçe olarak tahsil edilmiştir. Buna göre Manazan'da bu vergi 1500 tahririnde 396, 1518'de 216, 1539'da 252 akçe miktarınca alınmıştır.

• Resm-i Bennak

Bennak veya bazı bölgelerde eski devirlerde karşılaşılan adı ile "benlâk" evli raiyyet demektir. Defterlerde mücerred olarak kaydedilenler evlenir evlenmez bennak adı altında vergi mükellefi olarak yeni bir statüye tabi olmaktadır (İnalçık, 1996: s. 44).

1584 yılı tahriri kanunnamesinde "*Kânûn-ı Resm-i Çift ve Bennâk ve Caba der Vilâyet-i Konya*" başlığı altında "... evlülerinden on iki akçe bennâk resmi ergenlerinden caba resmi altı akçe alınur..." denilmektedir (KKA. TD. 104: *Kânûn-ı Resm-i Çift ve Bennâk ve Caba der Vilâyet-i Konya*).

Manazan köyünde bu vergi 1500 tahririnde 36, 1518'de 60, 1539'da 132 akçe alınmıştır.

• Resm-i Caba

Caba ise Kayseri kanunnamesindeki tanıma göre hiç yeri ve çiftliği olmayan, bir tanıma göre ise caba mücerred (evlenmemiş bekâr) birlikte babasıyla oturup kendisine ait geliri olan mücerrede denilmekteydi (İnalçık: 1996: s. 41-42; Erdoğan, 1993, s. 474).

Bir üst başlıkta da bahsedilen "... ergenlerinden caba resmi altı akçe alınur..." kanunname ibaresinden de anlaşıldığı gibi vergi bu statüde olan şahıslardan 6 akçe olarak tahsil edilmiştir. Buna göre Manazan köyünde, 1518 tahririnde 18, 1539 tahririnde 54 akçe caba vergisi alınmıştır.

• Resm-i Çift ve Bennak ve Caba

Adı geçen bu vergiler 1584 tahririnde "resm-i çift ve bennâk ve caba" şeklinde tek bir başlık altında kaydedilmiş ve vergi Manazan köyünden 1584 tarihinde 1272 akçe olarak tahsil edilmiştir.

Arzî Vergiler

Bu vergiler zaman ve miktar olarak kesin çizgilerle belirlenmiş olmayan, verginin alınmasına sebebiyet verecek durum ve olayların meydana gelmesi neticesinde tahsil edilen vergi türleridir (Solak, 2008, 180). Bu tür vergilerin gerçekleşme ve tahsil zamanları belli olmadığından defterlere tahmini olarak kaydedilmekteydiler. Bu tahmini vergi miktarının belirlenmesinde ise tımar arazisinin genişliği ve nüfusu temel alınmaktaydı (Gündüz - Gülcü, 2008, s. 312).

Mufassal tahrir defterlerinde "hâsıl" başlığı altında, mahsulattan sonra bazen sadece "bâd-ı heva", bazen de "tapu ve deştbanî" ile birlikte kaydedilen bu resimler arus resmi, cürüm ve cinayet resmi, yava, abd-i abık ve kenizek gelirleri, duhan resmi ve deştbanî gibi vergileri içermekteydi (Aköz, 1992: 170).

Bütün bu vergileri ifade etmek için Osmanlı maliyesi tarafından “bâd-ı hevâ” tabiri kullanılmaktaydı (Gündüz - Gülcü, 2008, s. 312).

• Resm-i Tapu ve Deştbanî

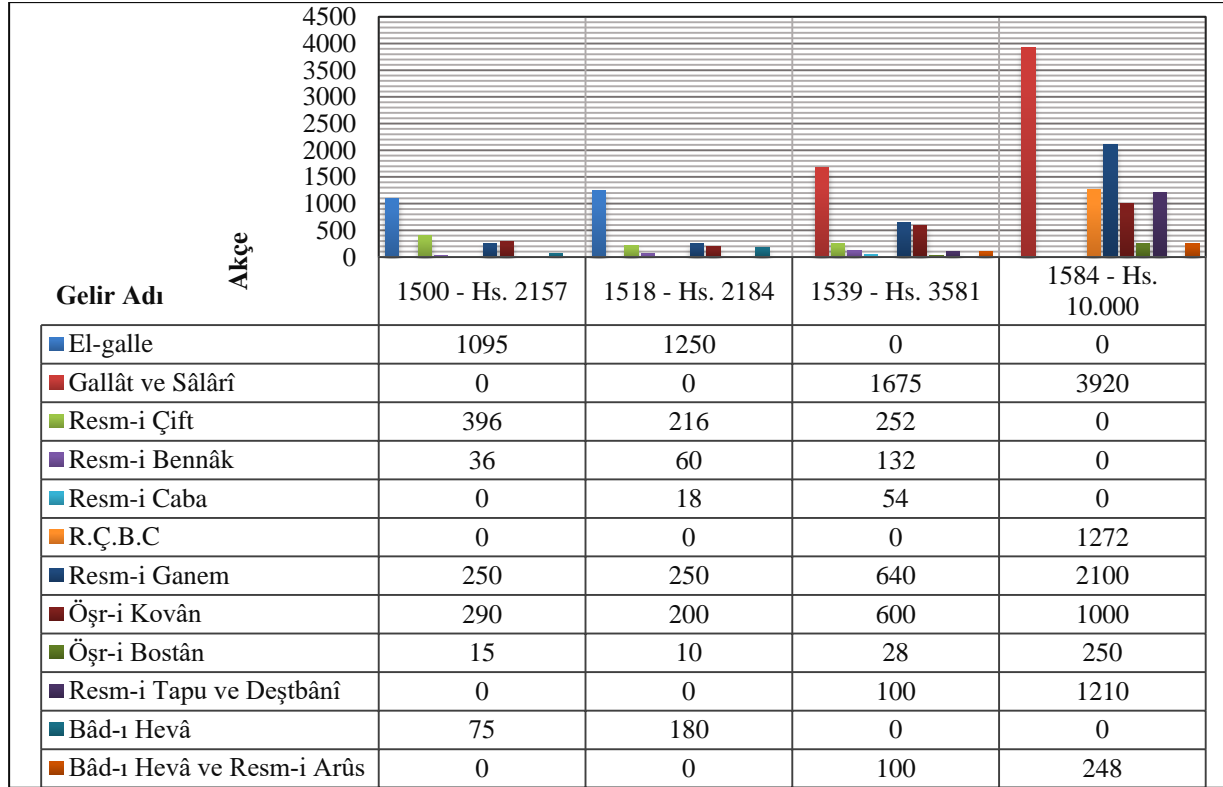
Timar sistemi dâhilinde reaya tarafından tasarruf edilen toprak genellikle devlete aitti. Toprağı işleyen köylüler kiracı konumundaydılar. Köylüler bu toprak üzerinde tasarruf hakkını “tapu resmi” adı verilen bir vergi ödeyerek kazanırlardı. Köylünün toprak üzerinde var olan hakları yalnızca babadan oğula geçer, köylü toprağı satamaz, hediye olarak bağışlayamaz ve izin almadan başkasına devredemezdi (İnalçık, 2009, s. 113). Karaman Vilayetine dâhil köylerde ev yeri tapusunun âlâsı 50 akçe, evsâtı 30 akçe, ednâsı 10 akçe olarak belirtilmiştir.⁸

Resm-i Tapu, bir nevi tazminat olan “deştbanî” ile birlikte kaydedilmiştir. Ceraim-i hayvanat olarak da bilinen bu vergi, bir reayanın tarlasına girerek ekinine zarar veren hayvanın sahibinden alınır (Taşkın, 2013, s. 68). Resm-i Tapu ve Deştbanî Manazan’dan 1539’da 100, 1584’te 1210 akçe olarak alınmıştır.

• Bad-ı Heva ve Resm-i Arus

Zuhurata bağlı olan birçok verginin bad-ı heva olarak adlandırıldığına değinilmiştir. Arus ise, “gelin” veya “gerdek resmi” olarak da bilinmekle birlikte serbest timar sahiplerinin ve beylerbeylerinin nikâhlanan kızların veya dul kadınların babalarından aldıkları bir vergi idi (Taşkın, 2013, 68). Karaman Vilayetinde gerdek resmi, bakire kızdan (âlâ) 60 akçe, orta hallilerden (evsâtü’l-hâlden) 40 akçe, daha yoksul olanlardan (fakirü’l hâlden) ise 20 akçe olarak alınmaktaydı.⁹

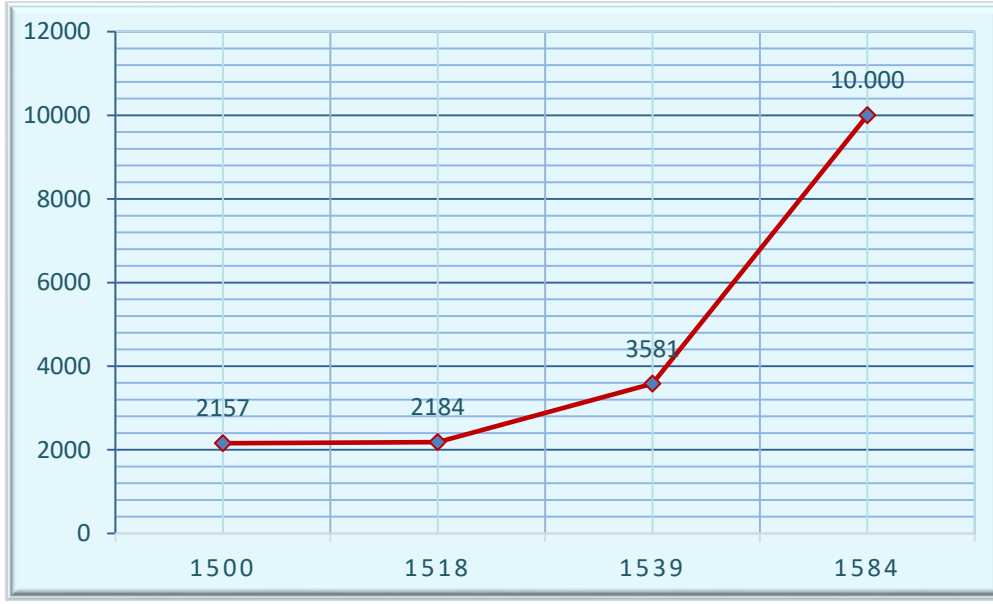
Bu vergiler 1500 ve 1518 tahrirlerinde bad-ı heva, 1539 ve 1584 tahrirlerinde bad-ı heva ve resm-i arus olarak kaydedilmiştir. Vergiler Manazan’dan, 1500’de 75, 1518’de 180, 1539’da 100, 1584’te 248 akçe olarak tahsil edilmiştir.

Grafik 1. XVI. Yüzyılda Manazan Köyü Gelir Dağılımı (Hs. = Hâsıl / R.Ç.B.C = Resm-i Çift ve Bennâk ve Caba)

⁸ “Karyelerde ev yeri tapusunun âlâsı elli akçadır evsâtı otuz akça ednâsı on akça...”: TK. KKA. TD. 104: Kânûn-ı Resmî Tapû der Kurâ-yı Vilâyet-i Karaman...

⁹ “Resm-i Gerdek ve ‘Arûsâne âlâsı bâkire kızdan altmış akçadır evsâtü’l-hâlden kırk fakirü’l-hâlden yigirmi akçadır...”: TK. KKA. TD 104: Kânûn-ı Resm-i Gerdek ve ‘Arûsâne der Vilâyet-i Karaman.

Grafik 2. XVI. Yüzyılda Manazan'dan Tahsil Edilen Vergi Hâsılıının Değişimi

Mezraların Üretim ve Hâsılları

XVI. yüzyılda Manazan'a bağlı olan mezraların sadece galle (hububat-arpa buğday) üretimi ve bundan alınan vergileri kaydedilmiştir.

Sövüdü: Bu mezradan, 1500 tahririnde 160 kile galleden 560 akçe vergi alınmıştır.

Dağkızık: Mezrada 1500'de 12 kile galleden 42 akçe vergi alınmıştır. 1518'de ise 30 kile galleden 150 akçe vergi alınmıştır.

İlasun: Mezranın 1500 yılında, 57 kile galle üretiminden 200 akçe hâsılı bulunmaktadır. Burada vergi miktarının, $57 \times 3.5 = 199.5$ olması gerekirken net 200 akçe vergi yazılmıştır.

Sonuç

Karaman ilinin 40 km kadar doğusunda bulunup son derece öneme haiz bir kaya / mağara yerleşmesi olan Manazan'ın XVI. yüzyıldaki durumuna odaklanan bu çalışmada başlıca kaynak olarak tahrir defterleri kullanılmıştır. Bu defterlerden yola çıkılarak küçük bir köy yerleşiminin ne şekilde incelenebileceğine bakıldığında, defterlerin araştırıcıya idari, demografi ve ekonomi ana başlıkları altında bir XVI. yüzyıl Osmanlı köyünün durumunu genel çerçevede ifade edebilme şansını verdiği görülmüştür. Bu sebepten çalışma belirtilen üç ana başlık etrafında oluşturulmuştur.

Bu kaynaklardan elde edilen bilgiler ışığında köyün idari yapısı belli aralıklarla da olsa tespit edilebilmiştir. Bu yüzyılda bir 'karye' yani köy statüsünde bulunan Manazan'ın 1500 ve 1518 tahrirlerinde Larende kazasına, 1539 ve 1584 tahrirlerinde ise Kaş kazasına bağlı olduğu görülmüştür. Yine bu yüzyılın çeşitli dönemlerinde Sövüdü, Dağkızık ve İlasun adlarında üç adet mezranın Manazan köyüne bağlı mezralar olduğu tespit edilmiştir. Bu mezralardan Sövüdü sadece 1500 tahririnde, Dağkızık 1500 ve 1518 tahrirlerinde, İlasun mezrasının ise yine sadece 1500 tahririnde köye bağlı olarak kaydedildiği görülmüştür.

Demografik açıdan bakıldığında, tahmini nüfus ve bu nüfusun özelliğine dair bir takım yorumlar yapılabildiği görülmüştür. Manazan'ın, XVI. yüzyılda Müslim ve daha az sayıda Gayrimüslimin birlikte yaşadıkları bir yerleşim olduğu anlaşılmaktadır. Köyün 1500'de 25 nefer - 21 hane, 1518'de dördü Gayrimüslim (gebrân) olmak üzere 18 nefer - 15 hane, 1539'da ikisi Gayrimüslim olmak üzere 37 nefer, 1584'te 132 nefer nüfusa sahip olduğu belirlenmiştir. Bu rakamlardan genel bir nüfus tahmininde bulunulmak istendiğinde ise köyün 1500'de 109, 1518'de 78, 1539'da 127.65 ve 1584'te 455.4 oranlarında tahmini nüfus rakamlarına sahip olduğu söylenebilmektedir.

Ekonomi üzerine olan bahiste ise Manazan köyünün, XVI. yüzyılda tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin gerçekleştirildiği bir yerleşim birimi olduğu anlaşılmıştır. 1500 ve 1518 tahrirlerindeki

verilerden bu yıllarda köyde arpa, buğday (galle-hububat) ve bal üretimi yapıldığı, hayvancılık ve bostancılık ile uğraşıldığı anlaşılmıştır. Ayrıca 1500'de köyde harab durumda olan bir asiyab (değirmen) bulunduğu kaydedilmiş, buradan da önceki bir dönemde köyde değirmencililiğin de icra edildiği tahminine varılabilmektedir. Bunun tahmin merhalesinde kalmasının nedeni ise sonraki tahrirlerde bir asiyab kaydına rastlanılmamasıdır.

1539 tahririnde bu ürünlere burçak ve çavdar ürünlerinin eklendiği, 1584'te ise 1539'daki üretim ve faaliyetlerin değişmeden devam ettirilmiş olduğu görülmüştür. Daha açık ifade edilecek olursa, 1584 tahririnde de Manazan köyünde arpa, buğday, bal, burçak, çavdar üretilmiş, hayvancılık ve bostancılık ile meşgul olunmuştur. Bu ekonomik faaliyetler ve devletin vergi düzeni gereğince neticede, Manazan köyünden ürün, şahıs ve bad-ı heva vergilerinden toplamda, 1500'de 2157, 1518'de 2184, 1539'da 3581, 1584'te 10.000 akçe vergi tahsil edilmiş olduğu görülmüştür.

Manazan'a bağlı olan adı geçen üç mezrada, yani Sövüdü, Dağkızık ve İlasun mezralarında da ufak çaplı tarımsal faaliyetin gerçekleştirildiğine değinmek gerekir. Nitekim Sövüdü'de 1500 tahririnde, 160 kile galleden 560 akçe, Dağkızık'ta 1500'de 12 kile galleden 42, 1518'de ise 30 kile galleden 150 akçe ve İlasun'dan 1500 yılında, 57 kile galle üretiminden 200 akçe vergi alındığı görülmüştür.

Etik Beyan

"Tahrir Defterleri Işığında Manazan Köyünün (Kaya / Mağara Yerleşimi) XVI. Yüzyıldaki İdari, Demografik ve Ekonomik Durumu (1500-1584)" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

- BOA. TD. 40. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi 40 Numaralı / 1500 Tarihli Karaman Vilayeti Mufassal Tahrir Defteri)
 BOA. TD. 63. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi 63 Numaralı / 1518 Tarihli Karaman Vilayeti Mufassal Tahrir Defteri)
 BOA. TD. 415. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi 415 Numaralı / 1539 Tarihli Karaman Vilayeti Mufassal Tahrir Defteri)
 TK. KKA. TD. 104. (Tapu Kadastro, Kuyud-ı Kadime Arşivi 104 Numaralı / 1584 Tarihli Karaman Vilayeti Mufassal Tahrir Defteri, Cilt 1)
 TK. KKA. TD. 113. (Tapu Kadastro, Kuyud-ı Kadime Arşivi 113 Numaralı / 1584 Tarihli Karaman Vilayeti Mufassal Tahrir Defteri, Cilt 2)
 TK. KKA. TD. 565. (Tapu Kadastro, Kuyud-ı Kadime Arşivi 565 Numaralı / 1500 Tarihli Karaman Vilayeti Evkaf Tahriri Defteri)

Diğer Kaynaklar

- Aköz, A. (1992), *XVI. Asırda Lârende (Karaman) Kazâsı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Konya.
 ATN. (1993), (Archaeological Textiles Newsletter), 17 November 1993.
 Çağatay, N. (1947), "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Resimler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları*, C. 5, ss. 483-511.
 Dawson, T. (2003), "Concerning an Unrecognised Tunic From Eastern Anatolia", *Byzantion*, Tome LXXIII, Fascicule 1, Bruxelles.
 Erdoğan, M. A. (1993), "Karaman Vilâyeti Kanunnâmeleri", *OTAM*, S. 4, ss. 467-516.
 Eyice, S. (1971), *Karadağ ve Çevresinde Arkeolojik İncelemeler*, İstanbul.
 Gündüz, A., Gülcü E. (2008), "XVI. Yüzyılda Antakya Nahiyesi (1526-1584)", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 6, Sayı 12, ss. 289-323.
 İnalçık, H. (1996), "Osmanlılar'da Raiyyet Rüşumu", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul, ss. 31-65.
 İnalçık, H. (2009), *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, İstanbul.
 Karaman 2011 Yılı İl Çevre Durum Raporu, Karaman Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2012.
 Kurt, M. (2011), *Antik Çağda Karaman (Laranda) ve Yakın Çevresi*, Konya.
 Kurt, M. (2012b), *Karaman (Laranda) Çevresindeki Kaya Yerleşimleri*, Konya.
 Kurt, Mehmet, (2012a), "Karaman Çevresindeki Kaya Yerleşim Sahalarına Turizm Açısından Genel Bir Bakış", *IJSES*, 2 (2), ss. 95-102.
 Solak, İ. (2008), "XVI. Yüzyılda Zamantu Kazâsı", *Maras Tarihi'nden Bir Kesit: Dulkadirli Beyliği Araştırmaları II*, Editörler: Yaşar Alparslan, Mehmet Karataş, Serdar Yakar, ss. 169-181.
 Tapur, T. (2009), "Atatürk'ün Ecdat Yurdu Taşkale Yerleşmesinin Coğrafyası", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 26, ss. 265-292.

Tapur, T. “Karaman evresindeki Tarihi Yerleşim Alanları”, *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 12, Sayı 24, 2017-Yaz. ss. 101-114.
Taşkın, Ü. “Rüsûm-ı Örfiyye”, *Tarih Okulu*, Sayı XIV, İlkbahar-Yaz, 2013, ss. 55-73.

EXTENDED ABSTRACT

This study was conducted with a focus on the 16th century status of Manazan, which is located between Ibrala / Yeşildere and Taşkale, 40 km east of Karaman province and one of the most important rock / cave settlements in the region. The “tahrir books”, which were affiliated to Karaman Province and belonged to different periods of the 16th century, were utilized in the procedure. The data obtained from these documents revealed that the Muslims and Christians lived together in this settlement, which was recorded as village / karye.

From the economic point of view, it was understood that cereal crops such as barley, wheat and rye were produced and animal husbandry was performed in the village. In addition to these products, hive tax was found in all the tahrirs and therefore honey was produced in the village during this century. Likewise, it was understood from an ‘asiyab’(mill) which was recorded in a tahrir of year 1500 as ‘harab’ (ruined) that milling activity was also performed in the village in the previous era.

In addition, it was indicated that three hamlets named Sövüdü, Dağkızık and Ilasun, which were affiliated to the Manazan village, in the tahrir records and the production of the cereals in these hamlets was taxed. In general, it was seen that the population and production of the village were on the rise in this century.

The Manazan is extremely important as a rock / cave settlements in the region. In this study, focused on the situation in the XVIth century. Tahrir books were used as the main source of the study. Based on these books, it was examined how a small village could be examined. The books were given to the researcher chance to explain the situation in general in the XVIth century in terms of administrative, demographic and economic aspects of a Ottoman village. For this reason, the study was formed around three main topics.

In the light of the information obtained from these sources, the administrative structure of the village could be determined at certain intervals. Manazan was a karye (village) in this century. Manazan is attached to Larende city in 1500 and 1518 books and to Kas in 1539 and 1584 books.

It was also determined that three hamlets called Sövüdü, Dağkızık and Ilasun were hamlets of Manazan village during various periods of this century. Among these hamlets, it was observed that the village of Sövüdü was recorded only in 1500, in Dağkızık 1500 and 1518, and lastly, the Ilasun hamlet was recorded only in 1500, attached to the village.

From a demographic point of view, some comments can be made about the estimated population and its characteristics. It is understood that it was a village where Muslim and lesser non-Muslims lived together in the 16th century. It was determined that the village had a population of 25 nefer (people) - 21 households in 1500, 18 nefer - 15 households, 15 of them in 1518, 37 neighbors in 1539, two of them non - Muslims, and 132 neighbors in 1584. When it is desired to make a general population estimate from these numbers, it can be said that the village has estimated population numbers of 109 in 1500, 78 in 1518, 127.65 in 1539 and 455.4 in 1584.

As mentioned, the population living in Manazan was 4 Christians in 1518 and 2 Christians in 1539. As such, Manazan is a village in which the non-Muslims and Muslims lived together in the XVIth century.

In the 1500, namely at the beginning of the century, “gebran” or other non-Muslim population is not a title indicating that the registered Bulgar, such as the presence of names such as Vasil Christians live in the village can be said on this date. As a matter of fact, Aydoğmuş veled-i Kara recorded among Muslims under this title was among the non-Muslims registered under the title of gebran in 1518 and 1539, and in all three tahrirs was recorded as “nim çift”.

In the section on economy, Manazan village, it was understood that it was a settlement where agriculture and animal husbandry activities were carried out in the 16th century. According to the data from 1500 and 1518, it was understood that barley, wheat (galle-cereals) and honey were produced in the village during these years, and livestock and livestock farming was carried out. In 1500, there was an asiab (mill) in ruins in the village and it was estimated that it was performed in the village in a previous period.

The reason for this is that it remained at the prediction stage, since no asiab record was observed in the subsequent tahrir books.

In 1539, it was seen that vetch and rye products were added to these products and in 1584 production and activities in 1539 were maintained unchanged. To put it more clearly, barley, wheat, honey, vetch, rye were produced in Manazan village in 1584, and occupation was engaged in animal husbandry and livestock. As a result of these economic activities and the tax system of the state, it was observed that a total of 2157 tax in 1557, 3584 tax in 1518, 3581 tax in 1539 and 10,000 tax in 1584 were collected from the Manazan village.

It should be mentioned that small agricultural activities were carried out in the three hamlets of Manazan, namely the Sövüdü, Dağkızık and Ilasun hamlets. As a matter of fact, in Sövüdü 1500, 560 akçe from 160 bushel galle, 42 bushels from 12 bushels in Dağkızık, 150 bushels from 15 bushels in 1518, and 200 bushels from 57 bushels of galle production in 1518 were collected.

EKLER

Ek 1. Manazan (2015)

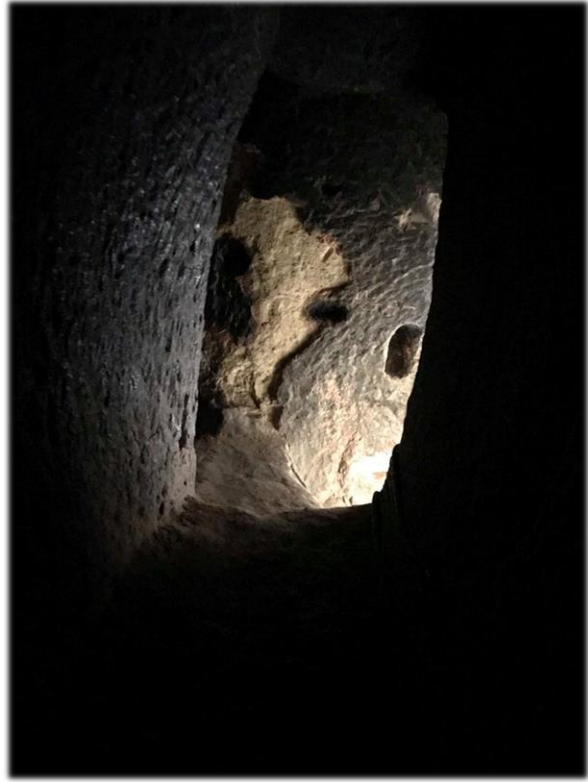
Ek 2. Manazan'ın karşı vadisi

Ek 3. Diğer bir açıdan Manazan

Ek 4 - Ek 5. İ kısım oyuklar (Bu fotoğraflar: Dr. Öğt. Üy. Hatice Gül KÜÜKBEZCİ)

Вклад Тюркских Мыслителей В Мировое Наследие

Севда СУЛЕЙМАНОВА¹

Аннотация

В статье говорится о культурном возрождении тюрко-мусульманских народов после падения Халифата и образования независимых феодальных государств на исторической территории Азербайджана и Центральной Азии. Именно в этот период и в период монгольских нашествий появились такие выдающиеся ученые – мыслители как Ибн Сина, ал-Фараби, ал-Бируни, ал-Хорезми, Насираддин Туси и многие другие, научные открытия которых внесли огромный вклад в мировое наследие. Произведения Махмуда Кашкари и Юсуфа Баласагуни, а также эпосы «Манас» и «Книга Деде Коркуда» сыграли важную роль в изучении этнических корней, обычаев, быта, культуры и истории тюркских народов. Распространение Халифатом ислама среди тюркских народов еще больше обогатила их культуру приобщив к исламской культуре. Моральное состояние вставшего «на путь истины», оставило наглядный след в дастанах эпоса «Книга Деде Коркуда». В них хотя огузы называются мусульманами, тем не менее в их быту ведущее место занимает древнетюркское божество Тенгри. Таким образом цель в написании этой статьи заключается в том, что именно тюркские ученые открыли первый университет- медресе Низамийе, Марагинскую обсерваторию, которая была первой академией на Востоке. Таблицы составленные в этой обсерватории были более точными, чем современные пятизначные геометрические таблицы.

Ключевые Слова: Тюркские мыслители, тюркские народы, наука, мировое наследие

Contribution of Turkish Thoughts to the World Heritage

Abstract

The article refers to the cultural revival of the Turkic-Muslim peoples after the fall of the Caliphate and the formation of independent feudal states on the historical territory of Azerbaijan and Central Asia. It was during this period and during the period of the Mongol invasions that such outstanding scientists appeared - thinkers like Ibn Sina, al-Farabi, al-Biruni, al-Khorezmi, Nasiraddin Tusi and many others whose scientific discoveries made a huge contribution to the world heritage. The works of Mahmoud Kashkari and Yusuf Balasaguni, as well as the epics Manas and The Book of Dede Korkuda, played an important role in the study of ethnic roots, customs, life, culture and history of Turkic peoples. The spread of Islam among the Turkic people by the Caliphate enriched their culture even more by introducing it to Islamic culture. The moral state of embarking "on the path of truth" left a clear mark in the dastans of the epic "The Book of Dede Korkuda". Although Oguzes are called Muslims in them, nevertheless, the ancient Turkic deity Tengri occupies a leading place in their life. Thus, the goal in writing this article is that it was the Turkic scientists who opened the first Nizamiyye Madrasah University, the Maragin Observatory, which was the first academy in the East. The tables compiled at this observatory were more accurate than modern five-digit geometrical tables.

Key Words: Turkic thinkers, Turkic peoples, science, world heritage

Atıf İçin / Please Cite As:

Сулейманова, С. (2020). Вклад Тюркских мыслителей в мировое наследие. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1926-1933.

Geliş Tarihi / Received Date: 13.03.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 26.04.2020

¹ Prof. Sevda SULEYMANOVA - Bakü Devlet Üniversitesi Tarih Fakültesi, s.u.suleymanova@mail.ru
ORCID: 0000-0003-2720-0806

Введение

Политическое возрождение вследствие падения Халифата дало мощный импульс развитию науки, культуры и искусства у тюркских народов. Возникшие самостоятельные феодальные государства уделяли внимание развитию науки, просвещения, собирали передовых людей во дворцах, строили мечети, мосты и великолепные дворцы.

В городах функционировало большое количество медресе, прославившихся на всем Востоке. Первое медресе под названием Низамийе (Низамуль-мюльк), которое можно называть первым университетом во всем мире было открыто в 1066 году в Багдаде по приказу Султан Алпарслана. Университет, где преподавали теологию, право, филологию, математику и астрономию, имел богатую библиотеку (Özdək, 1993, 104). В действующих при мечетях начальных школах изучали Коран. Накануне падения халифата Азербайджан и Центральная Азия были культурными центрами этой империи. В Азербайджане были известны такие великие мыслители тюрко-мусульманского мира как ал-Бируни, Ибн Сина, ал-Фараби, Рудаки, Фирдовси и др. Многие из них были напрямую связаны с научно-литературной средой Азербайджана. В этот период Азербайджан стал одним из центров культурного процесса, известного как «Мусульманское возрождение».

Великие тюркские ученые Востока

Выдающиеся мыслители Востока, в основном были уроженцами Центральной Азии. Великий философ ал-Фараби получил образование на арабском языке в Бухаре, Дамаске и Багдаде. Его настоящее имя Абу Насир Мухаммед ибн Мухаммед ат Тюрки (870-950). Он написал многочисленные произведения по философии и логике. В сочинении «Ихса-ул-Улим» («Количество наук»), Фараби дает классификацию наук. Он считается основателем науки логики после Аристотеля. Фараби также является автором произведений «Фусус-ул хикам», «Сийасат-ул Меденийе», «Медин-ал Фазиле», «Исбат-ул Мефаракат», «Талакат» и др. (Сулейманова, 2012, 361).

Одним из великих деятелей науки Центральной Азии и всего Востока был Абу Рейхан ал-Бируни ал-Хорезми (973-1048). Ученый-энциклопедист жил в Газне и написал 196 произведений по философии, истории, географии, математике, астрономии, минералогии, физике и др. Он первым за 500 лет до Коперника доказал вращение Земли вокруг Солнца. (www.turkosfer.com/biruni/).

Великий ученый Востока Ибн Сина (980-1037) родился в селе Афшанак, которое находилось вблизи Бухары. Его настоящее имя Абу Али Гусейн ибн Абдуллах, а в Европе он прославлен как «Авиценна». Ибн Сина написал 5-томник о медицине «Ал-ганун фит тибб» (Закон медицинской науки), энциклопедию философских произведений «Шифа», «Фисул» и др. Он был единственным хирургом на всем Востоке и написал 250 крупных произведений. Его ученик великий азербайджанский философ Бахманйар ибн Марзбан сыграл существенную роль в развитии мировой философии. Его произведения были переведены на многие восточные и западные языки. («История Азербайджана. С древнейших времен до 70-х гг. XIX в.», 2008, 242)

«Диван-и-люгат-ат-тюрк» Махмуда Кашгари и «Кутадгу-Билиг» Юсуфа Баласагуни считаются великими научными произведениями тюркских народов XI в. Поэма Баласагуни написана в 1069 г., а ее значение «Наука во имя счастья». Город Баласагун, где родился Юсуф, был столицей Караханидов. Поэма была написана на уйгурском языке и подарена правителю Караханидов Сатук Бугра хану. Она посвящена историческим событиям, происходящим в Центральной Азии и Восточном Туркестане. В произведении Ю.Баласагуни много философских мыслей о смысле человеческой жизни, о моральных нормах, а также древнетюркские легенды и фольклор. (Сулейманова, 2009, 236).

«Кутадгу-Билиг» является выдающимся произведением тюркской литературы исламского времени, его автор – мыслитель мирового масштаба – говорил заместитель Генерального секретаря ТЮРКСОЙ профессор Фырат Пурташ на заключительных торжествах Года Юсуфа Баласагуни. (TÜRKSOY, 2017, 40).

Другое известное произведение этого периода – «Диван-и-люгат-ат-тюрк» Махмуда Кашгари. Он жил в городе Кашгаре. Настоящее имя Махмуд ибн Гусейн. Произведение было написано им в

1072-1074 гг. на арабском языке. Оно состоит из трех томов и посвящено языку, исторической этнографии и фольклору тюркских народов Центральной Азии. Надо отметить, что именно М.Кашгари впервые назвал 22 племен сельджукских огузов. Он приложил к своему произведению карту, где отметил и Азербайджан в числе тюркских стран.

Азербайджанский философ Эйнельгюзат Мийанечи (1099-1131) создал выдающиеся произведения, но был казнен богословами за свои пантеистические воззрения. Большой известностью пользовался и Хатиб Тебризи (1030-1109), получивший первоначальное образование в Тебризе. Он путешествовал по странам Востока. Поселившись в Багдаде, он проводил ценные исследования в области философии, логики, литературы и языка, став выдающимся ученым исламского мира.

Автор произведения «Диван-и Хикмет» Ходжа Ахмед Йасави был поэтом-дервишем и сыграл важную роль в культурной жизни Центральной Азии и в пропаганде исламской религии. Он был похоронен в городе Йасе Узбекистана в 1166 г. В его честь в конце XIV в. эмиром Тимуром была построена мечеть.

Сулейман Бакиргани был современником Йасави. Его прозвище было «Хаким-Ата». Он автор сбора стихов «Бакирган», где имеются интересные сведения об истории и этнографии племен, обитавших на побережьях Сырдарьи. Бакирган призывал людей к справедливости и осознанию мысли о ни вечности человеческой жизни.

Выдающиеся азербайджанские мыслители

В XI-XII вв. появляется целое поколение азербайджанских поэтов. Одним из великих поэтов Востока, чье имя вошло в список классиков мировой поэзии, был Низами (Ильяс) Гянджеви. Азербайджанская литература эпохи Возрождения достигла своего пика в творчестве Низами. Величественно возвышаясь среди уникальных личностей мировой культуры, Низами дал мощный толчок развитию восточной и мировой поэзии. Бессмертная «Хамсе» Низами прославила его во всем мире. Самое большое достижение поэзии Низами состоит в том, что созданный им справедливый правитель побеждает не только мечом личным героизмом, но и умом, знаниями. Он создал свою философию идеального государства, где царят правда и равноправие, на дверях нет замков, нет насилия, не проливается напрасно кровь, серебро и золото не имеют никакой цены, опередив известных утопистов Томаса Мора и Томазо Кампанеллу. («История Азербайджана. С древнейших времен до 70-х гг. XIX в.», 2008, 244).

Монгольские походы и завоевания в XIII-XV вв. нанесли большой урон социально-экономической и культурной жизни тюркских народов. Между тем, были заметны и некоторые достижения в науке и литературе. В 1259 г. под руководством великого азербайджанского ученого с энциклопедическими знаниями Насираддина Туси была построена обсерватория в Мараге. В этой обсерватории трудились более ста ученых из многих стран мира, в том числе и из Центральной Азии Джамаладдин Бухари. З.В.Тоган пишет, что Хулагу хан пригласив китайских, арабских и других ученых со всего конца мира в Марагу превратил этот Азербайджанский город в центр мировой науки. (Тоган, 1981, 223). Научные труды Марагинской обсерватории занимали большое место в исследованиях обсерватории Улугбека в Самарканде. Однако Самаркандская обсерватория не смогла оказать такого влияния на последующее развитие астрономической науки какое было оказано Марагинской обсерваторией. Она была первой академией на Востоке. Проведенные здесь исследования и написанные труды легли в основу европейской науки. Составленные в Марагинской обсерватории таблицы были более точными, чем современные пятнадцатичленные геометрические таблицы. Другая обсерватория была построена в Тебризе в 1300-1304 гг. Она входила в комплекс созданных Газан ханом «Абваб ал-бирр» («Дома Аллаха»).

Величайший ученый Насираддин Туси (1201-1274) получил образование у ученых школы Бахманьяра и Ибн Сины. В 1230 г. он написал сочинение «Ахлаги-Насири», которое прославило его на Востоке. А его книга «Зидж-е Эльхани» («Таблицы Эльхани») очень быстро стала известна во всей Европе. В вопросах понятия чисел Н.Туси на 400 лет опередил европейскую науку. Книга «Тахрири-Эгладис» («Толкование Эвклида») оказала влияние на работы видных европейских ученых. Занимаясь изучением философско-социологических проблем, Н.Туси высоко ценил философские взгляды Абу Али ибн Сины. В работах «Комментарии к философии и логике Ибн Сины», «Постраничные замечания ар-Рази», «Рисале по теологии и метафизике» и в других трудах

он, защищая философию Ибн Сины, ограждал ее от нападок исламских теологов. В своем сочинении «Рассуждения о двух рассуждениях» Туси отдельно исследовал философско-перипатетический спор между ал-Газали и Ибн-Рушдом. Он является автором более 150 научных трудов. («История Азербайджана. С древнейших времен до 70-х гг. XIX в.», 2008, 313).

В XIII-XV вв. получило распространение открытие «Домов здоровья». Клиническое учреждение такого рода впервые было открыто Ибн Синой. В период монгольского правления, по указанию везира Газан хана Ф.Рашидадина уже во многих областях открылись больницы. А Дар уш-шафа в Тебризе, практически был университетским городком, который назывался «Раби-Рашиди». Он превратился в важный научно-культурный центр, где был создан университетский комплекс с большой библиотекой.

В это время в философской мысли получили распространение суфийские взгляды. Одним из великих азербайджанских мыслителей являлся Сираджадин Урмави (1198-1283), ученый-философ, специалист по логике и естествознанию. Получив свое образование в Мосуле в школе Камаладина ибн Йуниса, он стал главным кадием города Коньи. Сочинения «Матали ал-анвар» («Рождение света»), «Латаиф ал-Хикмат» («Тонкости мудрости»), «Байан ал-хакк» («Изложение истины»), «Ар-расаил фи илм ал-джадал» («Трактаты о науке по диалектике») и др. прославили его имя в научном мире. Сочинение С.Урмави, посвященное диалектике, с комментариями ученого XIV в. Кутбадина Рази было издано в Стамбуле, Тебризе и Тегеране.

Выдающийся мыслитель Саедадин шейх Махмуд Шабустари (1284-1320) являлся знатоком наследия античных философов. Наряду с Аристотелем и Платоном в своих трудах он упоминает имена таких ученых как Ибн Сина, Насирадин Туси, Газали, Мансур Халладж, Байазид Бистам, Васил ибн Ата, Фаридадин Аттар.

М.Шабустари был пантеистом и придерживался философии вахдат-ал-вуджуд. Он является автором сочинений «Гюльшани-раз» («Цветник тайн»), «Шахиднаме», «Саадатнаме» и др., которые оказали влияние на философию всего Востока. В его сочинениях большое место отведено исследованию таких вопросов, как чистота духовности божественной субстанции, философской трактовке понятий провидение и принуждение, сопоставлению цепи доводов, на которые опирается человеческий разум, с догмами Корана. («История Азербайджана. С древнейших времен до 70-х гг. XIX в.», 2008, 315).

Суфийский ученый, известный ещё при жизни на мусульманском Востоке Шихабдин Абу Хафе Омар Сухраверди (1145-1234) был основателем суфийской организации Сухравердийя. Его книга «Авариф ал-маариф» («Дары знаний») была переведена на турецкий и персидский языки. Хамдуллах Казвини пишет, что Шейх Шихабеддин-и Мактул ал - Сухраверди написал множество книг во главе с «Сандукул-Амел». (Казвини, 2018, 568). Он часто приезжал в Конийский султанат, был гостем султана Изаддина Кейкавуса. Турецкий историк XIV в. Шамсадин Афлаки в своем произведении описал встречу Ш.Сухраверди с отцом Мовлана Джалаладина Руми Бахаадином Валадом – «Султан-ул-улема».

Мовлана Джалаладин (1207-1273) Руми был могущественным турецким поэтом-суфием, шейхом и великим представителем философии ислама. Его настоящее имя – Мехмет Джалаладин. Он жил в Конье, преподавал в медресе, занимался проповедями в мечети. Однако встреча с Шамсом Тебризи произвела коренные изменения не только в его взглядах, и – в образе жизни. Мовлана бросил преподавание и проповеди, приобщился к музыке, к танцам дервишей «семави». Благодаря этой встрече Джалаладин Руми стал великим мастером слова – Мовланой (Сулейманова, 2009:241).

Выдающийся азербайджанский мыслитель и поэт Шамсадин Мухаммед ибн Али Тебризи в феврале 1246 г. покинул Конью. Причиной этому послужило недовольство многих, его духовной близостью с Мовланой. Отвернувшись от общества Мовлана везде искал Шамса и узнав о его местонахождении, добился его возвращения в Конью. Но вскоре Шамс был убит завистниками их дружбы. А убитый горем Мовлана взял себе псевдоним «Шамс» и написал под этим именем «Диван и-Кебир». «Месневи» Мовланы популярны во всем тюркском мире.

Тяжелые социально-экономические последствия монгольских завоеваний способствовали зарождению новых учений, в частности хуруфизма. Создателем этого учения был выдающийся

мыслитель и поэт Фазлуллах Наими Тебризи ал-Хуруфи (1339/40-1393/4). Теоретическая основа учения хуруфизма была заложена в его книгах «Джавидани-кебир» («Книга вечности»), «Махаббатнаме», «Аршнаме» и в «Диване» стихов.

Основное философское воззрение хуруфитов заключается в олицетворении Аллаха с живой природой и с человеком. По мнению Ф.Наими, Аллах проявляется также в словах посредством букв и цифр. Его учение поддерживали и развивали Насими, Сейид Исхак и др. Однако этот период считается периодом застоя в развитии естественных и философских наук. А научные трактаты, в основном состояли из комментариев. Тому пример сочинения Сейид Йахьи Бакуви «Шархи Гульшани-раз», «Асрар ат-Талибин» («Тайны искателей истины»). Список его книги «Раудат ал-улум» («Сад наук») находится в музее Айасофия.

История культурной жизни тюркских народов

В развитии исторической науки одним из больших событий явилось создание под руководством Фазлуллаха Рашидаддина многотомного труда «Джами ат-таварих» («Сбор историй»). Включенный во вторую книгу сочинения «Тарихи-Огуз ва Туркан ва Хекайети-Джахангири» («Огузнаме») считается одним из ценных источников для изучения ранней истории огузских тюрков.

Известный хронист XV в. Довлатшах Самарканди, собрав обширный материал о культурной жизни тюркских народов, сыграл неоценимую роль в исследовании их истории культуры XIII-XV вв. По его сообщению, в XIII в. существовал тюркский Диван Гасаноглу, который был хорошо известен в литературных кругах Азербайджана и Анатолии. Насими, поэты Анатолии Таджаддин Ахмеди, Ахмед Дадж, узбекский поэт Сейф Сарайи и др. написали стихи в подражание стихотворению Гасаноглу.

После Гасаноглу, и в Анатолии появился литературный Диван Кади Бурханаддина Ахмеда на тюркском языке. Он родился в 1344 г. в семье Кадия Кайсери Шамсаддина Мухаммеда. Получив образование в Египте и Сирии, он изучил фикх, логику, астрономию, математику и медицинские науки. В 1365 г. Бурханаддин Ахмед был назначен кадием города Сивас и в 1381 г. был назначен везиром, а позже наибом. Кади Бурханаддин создал султанат в Сивасе, Диван Кади Бурханаддина на турецком языке, состоящий из 608 страниц, составляет 17 тыс. строк, куда входят 1319 газелей, 108 туйуков и 20 рубан.

Величайший народный озан, первопроходец стиха текке Юнус Имре (пр.1240-1320) был знаменосцем чистого турецкого языка и приверженцем философии «вахдати ал-вуджуд». Он активно участвовал в межлисах Мовланы, путешествовал по Анатолии, Сирии, Азербайджану и Ирану.

В распространении суфизма среди западных тюрков, Юнус Имре сыграл ту же роль, которую сыграл Ахмед Йасави среди восточных тюрков. Он великий поэт, не только литературы суфизма, но и литературы диван. Сотни лирических стихов собраны в его «Диване» и месневи «Рисалетун-Нухсийе». Ахмед Фагих, Саййад Хамза, Ходжа Дехгани, Гюльшахри и Апуг Паша были создателями турецкой диванской литературы в Анатолии. (Сулейманова, 2012, 371).

В XVI-XVII вв. в культурной жизни тюркских народов произошли большие позитивные изменения. Города Бухара, Самарканд, Балх, Хисар и др. превратились в центры науки Центральной Азии. Величайший представитель тюркской литературы и искусства Алишир Навои (1441-1501) достиг вершины поэзии Физули. Он является автором произведений «Хамса»: «Фархад и Ширин», «Лейли и Меджнун», - дивана на тюркском языке, «Хазайн-ал-Маани» и др. Навои жил в Герате и наряду с государственными делами, занимался созданием произведений музыки, изобразительного и прикладного искусства.

В конце XVI в. в литературной сфере наблюдалось возрождение. В этом сыграли немалую роль Молла Мушви, Туроби, Нахли, Йакта Котли Бухорои, Ходжа Мухаммед Сабир, Гасан бай Рафик Хироти, Молла Джамал, Муним, Надим Мохрам и др. Многие поэты в своих стихах критиковали жестокость династий Шейбанидов и Аптарханидов и поэтому вынуждены были покинуть родину, продолжая деятельность в Индии.

Наблюдалось ослабление влияния суфизма на литературные произведения. Поэзия выдающегося поэта Мирабида Сейид Нафиси, Фитрат Зардуйа, Молла Абид Мумтаз, Молла Мулхаме отражала жизненные условия, желания широких трудящихся масс.

С проникновением тюркского языка в XVI в. в сферу государственно-дипломатической переписки в жизнь дворца Сефевидов, азербайджанский литературный язык еще более обогатился. Великие поэты писали на родном тюркском языке. Мастер газелей, касыд и месневи, автор литературного «Дивана», «Насихетнаме» и «Дехнаме» шах Исмайыл Хатаи также писал на родном языке.

Самым выдающимся представителем тюркской литературы XVI в. являлся Мухаммед Физули (1498-1556). Он жил в одном из крупных центров науки и культуры Востока Багдаде, который находился в составе империи Сефевидов. Предки Мухаммеда Физули принадлежали к племени Байат. Его творчество как образец литературного языка открыло новый этап в развитии тюркского языка. Поэма «Лейли и Меджнун», став жемчужиной мировой литературы, принесла ему большую славу. А другое крупное произведение «Бангу-баде» Физули посвятил шаху Исмайылу. Его философские взгляды нашли отражение в труде «Матла ул-этикад» («Источник веры»), написанном на арабском языке. Наряду с анализом индийской, персидской, азербайджанской философии и философии арабского Востока, в этом сочинении даны сведения и античной философии Гераклита, Платона, Аристотеля, Пифагора и др. («История Азербайджана. С древнейших времен до 70-х гг. XIX в.», 2008, 405).

Известному мастеру слова XVII в. Саибу Тебризи принадлежит сборник из 120 тыс. бейтов. Он наряду с месневи «Кандагарнаме», «Махмуд и Айаз» и несколько диванов, написал сочинение «Байаз» из 25 тыс. бейтов. В нем перечислены имена 800 поэтов. Диван Саиба Тебризи изучался в различных медресе Османской империи как учебное пособие. Его полное имя Мирза Мухаммедали Мирза Абдурахим оглу.

Одним из выдающихся эпических памятников Османской империи, Азербайджана и Туркестана является дастан «Кёроглу». Главный герой эпоса решительный и непобедимый сын своего народа, бывший одним из предводителей движения джелали, считается исторической личностью. Так как именно в начале XVII в. усилилось крестьянское движение в Анатолии и Азербайджане. Наряду с этим исторические события, имевшие место в различные периоды, переплелись между собой в эпосе Кёроглу. Древние тюркские эпосы вдохнули жизнь в новый эпос, который был широко распространен в Османской империи, на Кавказе, Туркестане и в других странах.

Заключение

Таким образом, можно сделать вывод, что наука объективная и поэтому она интернациональная. Однако философия совершенно независимая наука. Она может рождать новые и оригинальные гипотезы. З.Гекалп пишет, что философия не вынуждена быть интернациональной как другие науки. Она иногда бывает субъективной и поэтому может быть и национальной. Значит в философии тоже может быть тюркизм. (Göyalp, 1991, 133). Несмотря на то, что тюркские мыслители творили на арабском и персидском языках, и этим вносили большой вклад в мировое наследие, они все же являются создателями тюркской науки и культуры.

Литература

- ал-Хорезми Мухаммад. (1983) *Астрономические трактаты*. Ташкент: Фан,
Ардакани, Р. Д. (2014) *Фараби — основоположник исламской философии*. Пер. с перс. А. Абсалимова. Москва, «Садр»
Бируни Абу Рейхан. (1974) *Фармакогнозия в медицине / Иссл., пер. и прим. У. И. Каримова // Избр. произв. Т. 4*. Ташкент: Фан
Göyalp Z (2010). *Türkçülüğün əsasları*, Bakı, Xəzər Universiteti nəşriyyatı
Ибн Сина. (1956—1960) *Канон врачебной науки* : В 5 т. — Ташкент, Фан
Ибн Сина. (1976) *Послание о любви*. Тбилиси: Мецниереба
История Азербайджана. С древнейших времен до 70-х г. XIX в. (Под ред. Алиярлы, С.) (2008) Баку, Чыраг
Kazvini Hamdullah Müstevfi-yi.(2018) *Tarih-i Güzide / Çeviren Prof.Dr.Mürsel Öztürk*. Ankara, Türk Tarih Kurumu
Мамедбейли Г. Д. (1961) *Основатель Марагинской обсерватории Насирэддин Туси*. Баку, Елм..
Minorsky. (1957) *Studies in Caucasian History*. Cambridge, Cambridge University Press
Mövlana Cəlaləddin Rumi. (2015) *Məsnəvi*. Bakı
Özdək, R. (1993) *Türkün qızıl kitabı, II kitab*, Bakı
Сулейманова, С. (2009) *История тюркских народов. С древнейших времен по настоящее время*. Баку, Тэксил

- Сулейманова, С. (2012) *Из истории тюркских народов. Общее представление о характере исторических процессов происходивших в истории тюркских народов*. LAP Lambert, Saarbrücken.
- Туси Насирэддин. (1952) *Трактат о полном четырёхстороннике*. Баку, Изд. АН АзССР
- Togan Z.V. (1981) *Umumi türk tarihine giriş*. c. 1, En eski devirlerden 16. Asra kadar, İstanbul. TTK yayınları
- TÜRKSOY. (2017) *Yusuf Has Hacib yılı kapanışı gerçekleştirildi*.
www.turkosfer.com./biruni/

EXTENDED ABSTRACT

Political revival due to the fall of the Caliphate gave a powerful impetus to the development of science, culture and art among the Turkic peoples in the East. Emerging independent feudal states were paid attention to the development of science, enlightenment, collected advanced people in palaces, built mosques, bridges and magnificent palaces. The rulers wanted to show themselves, whole their political and economic power through culture. A large number of madrasas, centers of educations, famous throughout the East, functioned in the cities. Primary schools studied the Koran, the holy book of Islam, in the mosques.

Turkic-Muslim peoples after the fall of the Caliphate and the formation of independent feudal states on the historical territory of Azerbaijan and Central Asia. It was during this period and during the period of the Mongol invasions that such outstanding scientists appeared - thinkers like Ibn Sina, al-Farabi, al-Biruni, al-Khorezmi, Nasiraddin Tusi and many others whose scientific discoveries made a huge contribution to the world heritage.

The works of Mahmoud Kashkari and Yusuf Balasaguni, as well as the epics Manas and The Book of Dede Korkuda, played an important role in the study of ethnic roots, customs, life, culture and history of Turkic peoples. The spread of Islam among the Turkic peoples by the Caliphate enriched their culture even more by introducing it to Islamic culture. The moral state of embarking "on the path of truth" left a clear mark in the dastans of the epic "The Book of Dede Korkuda". Although Oguzes are called Muslims in them, nevertheless, the ancient Turkic deity Tengri occupies a leading place in their life.

Thus, the goal in writing this article is that it was the Turkic scientists who opened the first Nizamiyye Madrasah University, the Maragin Observatory, which was the first academy in the East. The tables compiled at this observatory were more accurate than modern five-digit geometrical tables.

The well-known mathematician, prominent scientist Abu Abdullah Muhammad bin Musa al-Khwarizmi wrote several works on astronomy, geography and mathematics. His book "Kitab ul-Jabr ve Mukabele" (Algebra) was translated into Latin. Al-Khwarizmi was the founder of not only algebra, but also trigonometry. All world's mathematics used his works in medieval centuries.

Al-Farabi who was the great thinker of the East, and Muslim world, wrote numerous works on philosophy and logic. In the work "Ihsa ul-Ulim" ("Number of Sciences"), Al-Farabi gives a classification of sciences. He is considered the founder of the science of logic after Aristotle. One of the great scientists of Central Asia and the whole East was Abu Reyhan bin Muhammad al-Biruni Al-Khwarizmi (973-1048). The scientist-encyclopedist lived in Ghazna and wrote over 100 works on philosophy, history, geography, mathematics, astronomy, mineralogy, physics, etc. He proved the rotation of the Earth around the Sun the first 500 years before Copernicus.

The great and prominent scholar of the East Ibn Sina is glorified as "Avicenna" in Europe. Ibn Sina wrote a 5-volume book about medicine "Al-Qanun fit-tibb" (Law of Medical Science), an encyclopedia of philosophical works "Ash-Shafa", "Al-Fisul", etc. He was the only surgeon in the whole East and wrote 250 major works. His disciple the great Azerbaijani philosopher Bakhmanyar ibn Marzban played an essential role in the development of world philosophy.

One of the great poets of the East, whose name was included in the list of classics of world poetry, was Nizami (Ilyas) Ganjavi. The immortal "Khamsa" Nizami glorified him all over the world. He created the philosophy of an ideal state, ahead of Thomas More and Tomaso Campanella.

Destuctive Mongolian campaigns and wide spread conquests in the XIII-XV centuries caused great damage to the political, socio-economic and cultural life of the Turkic peoples in the East. Meanwhile, some achievements in science and literature were noticeable. In 1259, under the leadership of the great Azerbaijani scientist with encyclopedic knowledge of Nasiraddin Tusi, prominent person in the whole world, an observatory was built in Maragha. After his death, this place was taken by his son Sadraddin,, also famous scientist in the East. In this observatory worked more than a hundred scientists from many

countries of the world. It was the first academy in the East. The studies carried out here and the writings that have been written form the basis of European science. The tables compiled at the Maragha Observatory were more accurate than the current five-figure geometric tables.

The book of the greatest scientist, Nasiraddin Tusi "Zij Ilkhani" ("Tables of Elkhani") very quickly became known throughout Europe and in the Muslim world. In the issues of the concept of numbers NasiraddinTusi for 400 years ahead of European science. The book "Tahriri-Eglides" ("Interpretation of Euclid") influenced the work of prominent European scholars

Türk Mitolojisinde Trickster Karı (Azerbaycan Folklor Örnekleri Esasında)

Şebnem ESEDOVA¹

Öz

Trickster imgeler uzun yıllardır folklor araştırmacılarının araştırma hedefidir. Dünya folklorunda trickster imgeler üzerine çalışmalar yaygınlaşmıştır. Tilki, tavşan, maymun, şaman, bilge adam, büyücü ve diğeri imgeler analitik psikolojide ve halk bilimi çalışmalarının içinde bir hileci- trickster olarak yer alıyor. Makalemizde şimdiye kadar ele alınmamış yaşlı kadın imgesinin trickster özelliklerinden bahsedilmektedir. Belirtelim ki, mitlerden başlayarak, genellikle efsane ve destanlarda, masallarda ortaya çıkan karı imgesi bazı özelliklerine göre bir hileci olarak düşünülebilir. Halk edebiyatında karı imgesi mitolojik ve demonoloji imgedir. Aynı zamanda folklor metinlerinde karı mizah yaratan karakterdir. Bu mizah karının mitolojik karakter Trickster'le yakınlığına dayanıyor. Karının da trickster olduğunu düşünmek için birçok sebep bulunmaktadır. Öncelikli olarak bu sebepler açıklanmaktadır. Bu nedenle makalenin ilk bölümünde, karı imgesini trickster eden özellikleri irdelenmektedir. Karı karakteri kimi zaman iyi, kimi zaman kötü, bazen komik, bazense dramatik durumda, kâh bilge, kâh sinsî, kılık değıştiren karakter olarak ortaya çıkmaktadır. İkinci bölümde ise, trickster karıdan trickster keçelin ninesi, annesi gibi bahsedilmektedir. Amaç karı karakterinin diğeri trickster karakterler sırasında yerini tanımlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Trickster, Yaşlı kadın, Düzenbaz, Keçel, Mizah

Trickster Old Woman in Turkish Mythology (Based on Azerbaijani Folklore Samples)

Abstract

Trickster images have been the research target of folklore researchers for many years. Studies on trickster images have become widespread in world folklore. Foxes, rabbits, shamans, wise men, magicians and other images are included in analytical psychology and folklore as a trickster. In our article we will talk about the trickster features of the old wife image. Starting with myths, usually in myths and epics, the image of the old woman emerging in tales can be considered as a trick according to some features. The image of old woman in folk literature is mythological and demonological. At the same time, old woman is the character that creates humor in the folklore. This humor is based on the proximity of the mythological character trickster with the character of a woman. There are many reasons to think old woman is a trickster. We need to explain these reasons first. So, in the first part of the article had been talked about the features that made old woman a trickster. Sometimes the old woman is good, sometimes bad, sometimes funny, sometimes dramatic situations, sometimes wise, sometimes sly. In the second part, it has been talked about the relationship between trickster bald and the trickster old woman. The aim is to define the place of the old woman among the other trickster characters.

Key Words: Trickster, Old woman, Artful, Bald, Humor

Atıf İçin / Please Cite As:

Esedova, Ş. (2020). Türk mitolojisinde Trickster Karı (Azerbaycan folklor örnekleri esasında). *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1934-1941.

Geliş Tarihi / Received Date: 08.11.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 22.04.2020

¹ Doktora öğrencisi, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü, shebnem.vagif@mail.ru
ORCID: 0000-0002-2672-9583

Giriş

Mitlerden başlayarak, efsanelerde, destan ve masallarda, atasözü ve deyimlerde sıkça rastlanan karı karakteri bazı özellikleri nedeniyle bir hileci, trickster olarak düşünülebilir. Trickster nedir? Araştırmacılar bu soruyu farklı şekillerde yanıtlamışlardır. Trickster'in karakterinde, iyi ve kötü hakkında ilkel senkretizm anlayışını yansıtan zıt başlangıçlar birleşir (Кинжалов, 2008, s. 423). Araştırmacılara göre, hileci – Trickster aşağıda sıralanan özelliklere sahiptir; 1. Zıt ve sınır 2. Sahtekârlık ve yalan söyleme 3. Dönüşme yeteneği ve kılık değişme 4. Durumu değiştirme (Hynes ve Doty, 1993, s. 33-45).

Trickster geleneği yok etmek, dünyanın düzenini bozmak ve kaosa neden olmak için ortaya çıkmıştır. Aslında düzensizlik hayatın bir parçası, Trickster da bu düzensizliğin canlı ruhudur (Керенъи, 1999, s. 257). Trickster'in bir diğer özelliği, bir kadın kılığına girmesi ya da cinsiyet değiştirme eğiliminde olmasıdır. Trickster üzerine yaptığı son çalışmalarından birinde Ana Stefanova, tricksterin, her tür kutsal ve tartışmalı özelliği, gülünç, şakacı, kötü ve düzenbaz gibi çelişkileri, tek bir bütün halinde birleştiren bir kahraman olarak dünyadaki tüm kültürlerin bir parçası olduğu sonucuna varmaktadır. Trickster özellikle erkek ya da kadın değildir, evrensel tahtel şuurla dış görünümü kendinde birleştiren interface'dir, mizah kahramanıdır (Stefanova, 77).

Zaman-zaman Trickster karakteri ilahlaşmıştır. Ancak Trickster'i sadece doğasına göre ilah sayma daha doğru olacaktır. C. G. Jung'a göre Trickster- hileci, insanüstü niteliklerine göre insandan da üstün olan, ama aptal ve bilinçsiz olması nedeniyle ondan aşağıda yer alan ilahi-hayvan doğasına sahip ilkel bir kozmik yaratıktır (Юнг, 1999, s. 276). Trickster isimli kitabın yazarı Paul Radin Trickster'in doğasındaki ilahı şöyle anlatmaktadır; tricksterya ilahi güce eşit tutulmuşyada ilah olsa da sonradan bu tür doğadan uzaklaşmıştır (Радин, 1999, s. 234). Trickster kargadan bahseden E. Meletinski'nin kavramına göre trickster "yukarı-aşağı", "kış-yaz", "erkek-kadın" ve diğer çelişkilerde "mediator" rolünü (herhangi bir anlaşmazlık halinde, tarafların ortak bir noktada buluşmalarını sağlayan) üstlenmektedir (Мелетинский, 2000, s. 187). Aslına bakılırsa, trickster yalancı, kurnaz, komik, kılık değiştiren, mevcut olduğu yerde kaosa sebep olan, demonizm özelliklerine sahip bir karakterdir. İnsan da, hayvan da trickster olabilir. Mitolojik metinlerden folklor metinlerine dönüşüm yapan karı karakteri trickster sayılabilir. Mitolojik metinlerinde karı karakteri Al karısı, Albastı, Su ninesi, Umay ise, folklor metinlerinde karı, Al karısı'nın, Albastı'nın, Su ninesi'nin, Umay'ın özelliklerini taşıyan ocak hamisi, dadı, rüya tabircisi, küp karısı, büyücü, tabip, hatta dev karısıdır. Karı canlılar ve ölümler, insanlar ve tanrılar arasında bağlantı kuran tricksterdir. Karının mitolojik kökeninden kaynaklanan hileci çizgileri fazladır. Tanrı arkaik olduğu kadar fazla tricksterdir (Гаврилов, 2006, s. 360). Hilecinin tüm hareketleri üst yapıda komik, alt yapıda ise ciddi anlam taşımaktadır (Quliyev, 2016, s. 141). Hileci karı komik anlamda bazen bilgeliğin, bazen aptallığın bazense düzenbazlığın parodisini göstermektedir. Ciddi anlamdaysa karı karakteri Ulu Ana'dan dönüşüm yapmış, toplumda söz hakkına sahip yaşlı kadındır. Karı aynı zamanda şamandır. K. G. Jung'a göre trickster özellikleri şaman karakterinde de bulunmaktadır. Çünkü şamanlar da zarar verdikleri kimsenin kurbanı olmayı sevmektedirler. K. G. Jung şamanın uykuda iken kurtarıcıya dönüşmeyi, aynı zamanda insanlaşmasını da onun trickster'e ait özelliklerinden olduğunu ifade etmektedir (Юнг, 1999: 266). Örneğin, Ain Şain Şikşirge Altay destanı'nda Emegen karı'da hilecinin birkaç özelliği görülmektedir. Olöks'i'nin üçüncü çocuğunun kız veya erkek olması sırrını öğrenmek için Emegen karıyı davet etmektedirler. Destan boyunca Emegen karı'nın kılık değiştirdiği bilinmektedir (Türk xalqları folkloru, 2016, s. 55). Veyahut Begen Sagaan Toolay Altay masalında trickster karı Celbege'dir. Celbege yeraltı dünyasında yaşamaktadır. Onun hiçbir zaman sönmeyen ateşi bulunmaktadır. Ateş koruyucusu Celbege karı hilecidir. Yanına ateş için gelmiş prensesi hile ve yalanla aldatmaktadır. Celbege, yere yattığı zaman kalkmadığını, ayakta olduğu zaman ise yatmadığını söylemektedir. Prensese ateş alıp gittikten sonra hileci Celbege karı her gece kalkıp ateşin izini takip ederek prensesin kanını içerek geri dönmektedir (Сказки и предания алтайских тувинцев, 1994: 85). Trickster aynı zamanda kurucu-yaradan, yok eden-dağıtan hem alan, hem veren, diğerlerine tuzak kuran, kendi kazdığı kuyuya kendisi düşen bir imgedir (Радин, 1999, s. 235). Sözü edilen Emegen karı ise, Celbege karı gibi trickster özellikleri taşıyan karakterlerden daha fazla özellikleri barındırmaktadır. Azerbaycan folklor örneklerinde de bu tür karakterlere fazla rastlanılmaktadır.

Karı Karakterini Trickster Olarak Belirleyen Özellikler

Folklor kahramanı olan karı komik figür olarak ilgi çekmektedir. Metinler incelendiğinde karı imgesinin ciddi olduğu zaman bile mizah yarattığı görülmektedir. Peki, karakteri komik yapan hangi özellikleridir?

Muhtar Kazımoğlu'nun *Gülişün Arxaik Kökleri* (Kazımoğlu, 2005), *Xalq Gülişünün Poetikası* (Kazımoğlu, 2006) eserlerinde karakteri komik yapan belirtiler incelenmiştir. Bu belirtilere düzenbazlık, kurnazlık, açgözlülük, kılık değişme gibi özellikler örnek verilebilir. Şimdiye kadarki araştırmalara göre bu belirtiler trikster'e aittir. Kurnaz, hileci ve yalancı sıfatları folklor metinlerinde ortaya çıkan yaşlı kadın imgesinde de bulunmaktadır. Yaşlı kadın amacına ulaşmak için bu özellikleri kullanmaktadır. Kahramanın hedefine ulaşmak için bir hileci olduğunu ileri süren Fidan Qasıмова, zamanla, kültürel kahramandan ilkel hileci karakterin ayrıldığını ifade etmektedir. Hileci ya kültürel kahramanın kardeşi gibi ya da *ikinci şahsiyet* gibi anlatılmaktadır. Bilimde *trickster* ismi verilen bu imge kendinde iblis ve mizah özellikleri taşımaktadır (Qasıмова, 2012, s. 145). Demonik özellikler karı karakterinin mitolojik kökeninden kaynaklanmaktadır. Mitolojik özelliklere sahip karı karakterini iki aşamada görmek mümkündür. Birinci aşamada karı yaratıcı kadın ve başlangıç, Ulu Anadır. İkinci aşamada ise mitolojik karı herkes için tehlikeli özellikler kazanmış, demona çevrilmiştir. Yani karı imgesi karı olana kadar yaratıcı başlangıç olmuş, sonra iye olmuş, daha sonra olumsuz taraflara sahip tabiatüstü varlığa dönüşmüş, Al karısı olmuş, daha sonra şaman olarak halk edebiyatında yerini tutmuş, en sonunda olumlu ve olumsuz yönleri sahip karı nineye dönüşmüştür (Hüseynova, 2018). Ve karı ninede artık komik özellikler oluşmuştur. Yani karının demonizmine komik belirtiler de eklenmiştir.

Trickster karı karakterini araştırmak için karakterin komik yanlarını ortaya çıkarmak gerekmektedir. Karıyitrickster'e dönüştüren önemli özelliklerinden biri hileci veyahut düzenbaz olmasıdır. Kurnazlık ve aptallık, olumlu ve olumsuz, iyi ve kötüyü kendinde birleştirmektedir (Kazımoğlu, 2005, s. 37). Karının hem olumlu hem de olumsuz yanı bulunmaktadır.

Düzenbazlık

Gerek olumsuz gerekse de olumlu karı imgesinde düzenbazlık karakteristik bir özelliktir. Bu özelliği ile karı iyi ya da kötü işler yapar, insanları esaret altında tutar, onları kendine inandırır, kahramanı diğer dünyaya gönderir yahut doğrudan kahramana yardımcı olur. *Tacir Qamər* (Tüccar Kamer) masalındaki karı düzenbazlıkla tüccar Kurbanı, tüccar Kamerin evine getirir. Karının kurduğu hileler tüccar Kurbanın kötü emellerini hayata geçirmeye yardımcı olur. Karı ustaya içeriden açılıp, içeriden kapatılan ve dört tarafından da bakmak için göz yerleri bulunan bir sandık yaptırmaktadır. Burada karının sinsiliği, yalancılığı ortaya çıkmaktadır. O, elinde bir asa, bir siyah tespih kendini hacı gibi kaleme vermekle Tüccar Kamer'in karısını aldatmaktadır (AFK-2., 2007, s. 189). Halk edebiyatı örneklerinde kahramanın düşmanlarına her zaman düzenbaz karılar yardım etmektedir.

Dönergelik

Düzenbazlığın bir belirtisi *dönergelik* ve yahut *kılık değiştirmedir*. Kendini saklayıp başka bir forma girmenin arkaik anlamı kahramanın değişerek diğer dünya sakinlerinin görünümüne uygun bir görünüm alması inancı ile ilgilidir (Kazımoğlu, 2005, s. 159). Folklor metinlerinde karı kılık değiştiren bir karakterdir. *Tacir Qamər* masalında karının zevvar – hacı sûretine bürünmesi kılık değiştirmedir. Burada karının elbise değişmesi sıradan gelebilir. Aslında tüccarın eşini inandırmak için karının bu yöntemi kullanması gerekmektedir. Çünkü karı kendi elbisesiyle gelseydi onun toplumdaki düzenbaz olarak bilinmesi sebebiyle tüccarın eşikariya inanmazdı. Ancak, hacı elbisesi giyinmesinden sonra karı Müslüman görünümü alarak etrafındakiler için daha fazla inandırıcı hale gelmiştir.

Azerbaycan halk masallarında karının kılık değiştirmesine ait yeterli örnekler bulunmaktadır. Örneğin, *Qızıl Saçlı Gözəl* (Kızıl saçlı güzel) masalında küpegiren karı, kılık değiştirerek kendini o kadar yaşlanmış olarak göstermiştir ki, kimse onun gerçek kimliğini anlamamıştır (AFK- 2., 2007, s. 115). *Köynək* (Gömlek) masalında melek, geyik donuna girmiş karı olarak görülmektedir. *İlan Oğlan* (Yılan oğlan) masalında ise (AFK- 1., 294) karı, karatufan, sis, kara bulut şeklini almıştır.

Kılık değiştirmek, mitolojik imgenin fonksiyonunu gerçekleştirme için önemli araçtır. Yani dönergelik bilhassa mitolojik kökenle bağlantılı özelliktir. *Pərilər Padşahının Qızı* (Periler padişahının kızı) (AFK1., 2006, s. 167) masalında köpek karı bulunmaktadır. Nitekim ayınlar sırasında güçlü şamanlar kurt, kartal gibi hayvanların biçimine girerken, zayıf şamanlar köpek şekline girmekte ve köpek genellikle yeraltı dünyasına inerken kullanılmaktaydı... Köpek, Budizm'de tenasüh inancına göre günahkâr insanların üçüncü kez doğduklarında büründükleri hayvan sûretlerinden biri olarak kabul görmektedir (Çoruhlu, 2002, s. 154). Sihirli masalların kahramanları hem hayvan hem de insandırlar. Bu kahramanlar insanlar alemine ait olup hayvan içgüdüsünü değil de, insanın hayvan içgüdüsünü yansıtmaktadır (Франц, 2004: 26). *Simanın Nağılı* masalında karı çeşitli sıfatlara bürünmektedir (AFK-1., 2006, s. 203). Siman erkek çocuklarını çalan

hırsız bulmak için diğer dünyaya gitmektedir. Onun ıssız yerde rastladığı karı, geyik, horoz, fare sûretini almaktadır (AFK-1., 2006, s. 218).

Kılık değiştirmenin örneği Dede Korkut destanında Kısırcı Yenge ve Boğazca Fatma imgelerinde de görülmektedir. Onlar düzenbazlıkla Banı Çiçek'e yardım etmektedirler. Düzenbazlık, destanlarda mizaha zemin oluşturan temel motiflerden biridir. Bu motifin kahramanlık destanlarında daha zengin ifadeleri bulunmaktadır (Kazımoğlu, 2006, s. 170). Banı Çiçek'in kaftanını giyen karılar Banı Çiçek gibi düğüne katılmaktadırlar. Kısırcı Yenge ve Boğazca Fatma'nın sembollerinden biri bu kaftandır. Kaftanın belirleme, sözleşme sembolü olduğunu söyleyen Kamran Aliyev kaftanın aynı zamanda tanınma sembolü olduğu fikri üzerinde durmaktadır (Əliyev, 2011, s. 89). Yani düğündekiler Banı Çiçek'i bu kaftanla *tanyorlar*, kaftanın içerisinde Banı Çiçek'in olduğunu sanıyorlar. Özge örtüsüne bürünüp kendi görkemini gizleyen folklor kahramanı, o dünyaya ait varlıklardan korunduğu gibi, bu dünyadaki düşmanlarından da korunabilmektedir (Kazımoğlu, 2006, s. 212), Kısırcı Yenge ile Boğazca Fatma Banı Çiçek donuna/formuna girmekle onu yabancı insanlardan, etrafındakilerden koruyorlar. Fakat komik duruma düşüklerinden Kısırcı Yenge'nin ve Boğazca Fatma'nın düzenbazlığı yarıda kalıyor. Ama yine de Kısırcı Yenge ve Boğazca Fatma destanın genelinde düzenbazdırlar ve sonuna kadar sebep oldukları mizah onları düzeltmek içindir. Başkasıyla ilişki kurmaya aldırış etmeden otomatik biçimde kendi yolunda giden kişi gülünç bir konumdadır. Gülme onun bu dalgınlığını ıslah etmek, onu rüyasından uyandırmak için vardır. (Bergson, 2014, s. 88). Mizah karakteri olan karı gerçekten hikâyenin genelinde düzenbaz olarak kalmaktadır. Bergson'un kakhaha hakkındaki fikirleri bir araya toplandığında böyle bir sonuca varılabilmektedir, karakteri komik yapan hareketlerindeki "katılıktır" ve Bergsona göre başkalarının kusuru o zaman komik kabul edilebilir ki, bu kusur ahlak dışı değil, toplum dışı olur (Bergson, 2014, s. 90). Feinberg ise *Mizahın Sırrı* eserinde Plato, Plutarch gibi önemli kişilerin araştırmalarına dayanarak, mizahta her zaman birinin cehaleti, gururu ve ikiyüzlülüğü eleştirinin hedefi yapıldığını, buradaki amacın birilerinin fiziksel veya ahlaki kusurunu düzeltmek olduğunu ifade etmektedir (Feinberg, 2004, s. 107). Feinberg ise mizahta toplumsal kusuru değil, kişisel kusuru esas saymaktadır. Aslında bireyin kusurunu mizahla düzeltmeye çalışılması toplum için örnek olmaktadır.

Aptallık

Tricksterin tipik özelliklerinden biri aptallıktır. Kerenyi'ye göre aptallıkla kurnazlık her zaman birbiriyle ilişkilidir ve bunun en iyi örneği mitolojidedir. Mitolojide kurnazlık daha temeldir ve aptallık ikinci plandadır, yani kurnazlık sonradan aptallığa dönüşür (Кереньи, 1999, s. 251). *Dəlisov Arvad* (Çılgın karı) masalında bu açık bir şekilde görülmektedir. Nehirden altın dolusu küp bulan karı eşi *Ramazan geldiğinde altını barcarız* deyince tüm altını Ramazan adlı kızılıcak satıcısına vermektedir (AFK-7., 2008, s. 323-327). Burada *aptallıktan doğan komedi* görülmektedir (Kazımoğlu, 2006, s. 142). *Allah Ruzusu* (Allah'ın rızkı) masalında ise karı ile oğlunun aptallığı onları mal-mülk sahibi yapmaktadır. Ormandan küp bulan karı onu eve getirmek için oğluna çok yalvarır. Ama oğlu *rızkı veren Allah eve de getirecek* demektedir. Altından haberi olan komşu onlara sahip çıkmak istemektedir. Ancak küpün üzerinde kıvrılıp yatan yılan yüzünden komşu altınlara sahip olamamaktadır. Kötü niyetli komşu yılan dolu küpü evin bacasından boşaltmakta ve o sırada yılanlar altına dönüşmektedir (İsmayılov, 1993, s. 318). Masalda aptallık akıllı olmanın parodisidir. Proppa göre, parodi o zaman komikliğe dönüşmektedir. O, parodi olunanın içsel zayıflığını ortaya koymaktadır (Propp, 36). Buradada karı ile oğlunun aptallığı abartılarak onların kusuru gösterilmektedir. Bu yüzden de karı ile oğlu mizahın hedefidirler.

Açgözlülük

Karı imgesine has diğer bir özellik açgözlülüktür. Masal ve destanlarda iyiniyetli karılar bile açgözlü olarak tasvir edilmektedir. *Tavir Qızı* (Tüccar kızı) (AFK-2., 2006, s. 175) masalında İbrahim, kız kardeşi yalnız kalmasın diye onunla birlikte kalmak için karı bularak eve getirmektedir. İman sahibi olan bu karı altın için her şeyinden vazgeçmektedir (AFK-2., 2006, s. 182). Ve yahut, *Cinlər Padşahının Qızı* (Cinler padişahının kızı) masalında açgözlü karı padişahın oğluna nasihat vermek için para istemektedir (AFK-2., 2006, s. 40). Diğer Azerbaycan masalı *Torçu Oğlu*'nda açgözlü karıların hazin sonundan bahsedilmektedir. Diğer dünyaya giden kahraman iki kapı arasında oturmuş bir karıya rastlamaktadır. Bu karının önünde kan ve arpa ekmeği bulunmaktadır. O arpa ekmeğini kana bandırıp yemektedir. Karının söylediklerinden anlaşılmaktadır ki, bir zamanlar açgözlü, kötü niyetli olduğu için tanrı onu böyle cezalandırmıştır (AFK-1., 2006, s. 94). Yukarıda bahsedilen Celbege karı da açgözlüdür. Celbege karşısına çıkan her bir şeyi

emektedir. Yalnız olumsuz karılar trickster özelliklerine sahip değildirler. Öyle ki, kahramanın yardımcı olan karılar da trickster olabilirler.

Trickster Karının Trickster Oğlu-Keçel

Karı imgesinden bahs edildiğinde *keçel* (kel) karakterinin de üzerinde durmak gerekir. Çünkü keçel imgesi folklor metinlerinde genellikle karıların oğlu, torunu olmaktadır. Karı gibi keçel imgesinin de mitoloji kökeni demonik varlıklardır. Keçel karakterinin bulunduğu metinlerde mutlaka karı karakterine de rastlanılmaktadır. Azerbaycan folklorunda keçelin başka demonik varlıklarla ilişkisini yansıtan öyküler esasen, düzenbazlık motifi üzerinedir (Kazımoğlu, 2006, s. 80). Karı-keçel motifli masalarda genellikle aktif taraf keçel olmaktadır. Karının aptallığı ile keçelin hileciliğı masalarda, kurguyu ilgi çekici hale getiren bir motif olarak sunulmaktadır. Masallardaki Trickster, yani hileci imgelerin de hırsızlık, komiklik, kurnazlık ve benzeri özellikler taşıdığını ifade eden Fidan Qasımova, bir masalda sinsi olarak hareket eden imge, diğerinde saflık veya aptal özelliklerine sahip ola bildiğini belirtmektedir. Bazı masalarda bunlardan birinin aldatıcı olduğunda diğerinin aldanan olarak görüldüğünü de ifade etmektedir (Qasımova, 2012, s. 135). Bu fikir karı karakteri için de geçerlidir. “Fərasətli Keçəl” (Ferasetli kel)(AFK-3., 2006, s. 154) masasında olduğu gibi. Burada keçelin karı ninesi aptaldır. Onun bu hali keçelin hayatını tehlikeye sokmaktadır. Tabii ki, keçelin bundan haberi olana kadar. Öyle ki, açgözlü karı aptal karı’yı kandırmakla keçelin hükümdardan çaldığı devenin yerini öğrenir. Fakat keçel karıdan hızlı hareket edip hile ile onu cehenneme gönderir (AFK-3., 2006, s. 157). *Fərasətli Keçəl* masasında karının torunu kılık değiştirmektedir. Kız, doktor kılığında olan keçel sonunda gerçekten hükümdarın veziri olmaktadır. Bu iki hileciden biri düzenbazlık yapmasaydı o zaman mitolojik kökten uzak düşmüş olurlardı. Çünkü Trickster bu dünya ile öbür dünya arasında köprüdür. Keçel hükümdara, vezire veya diğer dünyada karşılaştığı demonik varlıklara özel fiziksel güç göstermekle galip gelmiyor, aksine o, hile yaparak, yalan söyleyip, düzenbazlık edip zafer kazanıyor. Veyahut *Keçəl Məhəmməd* (AFK-9., 2008, s. 271) masasında keçel Fatı karının torunu gibi takdim edilmektedir. Keçel Muhammed’in ninesi Fatı karı da kurnazdır. Fatı karı torununun bütün işlerinden önceden haberdardır. Ancak masalda Keçel Muhammed'e yardım eden diğer karıdır. Bu karının yardımı ile Keçel Muhammed padişahın ona verdiyi görevlerle baş etmektedir. Keçel karakterinde de karıda olduğu gibi aptallık özelliğı bulunmaktadır. Fakat keçel karakteri sonradan bilge sıfatı almakta, karı ninesinden farklı olarak ağırbaşlı hareket etmektedir. Sihirli masal kahramanları ironik olsalar bile sonradan ciddi davranmak onlara özgül belirtidir (Əsgər, 2017, s. 48).

Folklor metinlerinde karı-keçel her zaman nine-torun statüsünde olmuyorlar. Nine-torun olmadıkları zaman masalarda karı-keçel çatışması meydana çıkıyor. Komik folklor metinlerinde çatışma keskin farkı olan olumlu ve olumsuz taraflar arasında değil de kesinlikle orta pozisyonda dayanan taraflar arasında gerçekleşiyor (Kazımoğlu, 2006, s. 239). Örneğin, *Keçəl* (Keçel) (AFK-9., 2008, s. 316) masasında mağarada yaşayan cadı karı keçeli pişirb yedi ejderha oğluna vermek istiyor. Burada Keçel’e düzenbazlığı, kurnazlığı yardım etmiyor. Ona fiziksel güç gerekiyor. Demonik varlıklar olan yedi kardeş ejderha ile savaşmak için Keçel bu gücü kazanıyor. O, ormanda bir çeşmeden akan suda yıkıyor ve o zaman kafasında saçlar çıkıyor. Tüy, tükenmez gücün simgesidir. Masalda tüsüzlük zayıflığın, tüylülük ise bahadırılığın işareti olarak kendini göstermektedir (Kazımoğlu, 2006, s. 72). Belirtilmesinde fayda var, tıpkı karı gibi hileci de her zaman oyundan galip ayrılmıyor. Karı-keçel karşılaşmasında hileci karı hileci keçelin hilesine kurban gidiyor. Cehennemlik olan karı diğer dünyada kalmalı, keçel ise kızsıaçlı kahramana dönüştükten sonra kendi dünyasına geri dönmelidir. Karı karakteri diğer dünyayı sembolize ediyorsa, keçel kızsıaçlı kahraman gibi olağanüstü özelliğı ile diğer dünyaya bağı olan ve kendi gücünü aynı sihirli alemde alan bir kahramandır (Kazımoğlu, 2006, s. 81). Türk mitolojisinde karı ile keçelin bir bütünden kopması doğrulanmıştır. Bu imgeler Ulu Ana bütününden kopanlardır.

Sonuç

Sonuç olarak, halk edebiyatında yardımcı karakter olan karı aynı zamanda trickster imgesinin özelliğine de sahiptir. Çünkü trickstere ait özellikler karı karakterinde de hâkimdir. Örneğin, karı da düzenbazlıkla insanları etkiler, onları kendine inandırır, kahramanı dönüşü olmayan yöne yönlendirir, ya da doğrudan kahramana yardımcı olur.

Ayrıca, düzenbaz karı hedefine ulaşmak için kılık değiştiren karıdır. Onun kılığa girebilme, kılık değiştirebilme özelliğı mitolojik kökeninden kaynaklanmaktadır.

Karı aynı zamanda açgözlüdür. Bazen onun hileci olmasına açgözlü olma özelliğı neden olmaktadır. Karının aptallık özelliğı de bulunmaktadır. Çoğu zaman aptallığı karının yardımcısıdır. Örneğin, bazı

masallarda karı kendini aptal göstermekle insanların gazabından koruyor. Çünkü insanlar aptal karını hiç bir zaman ciddiye almıyorlar. Bu durumdan faydalanan yaşlı kadın kendi planlarını uyguluyor. Anlaşıldığı gibi karıda da tricksterin yukarıda sıraladığımız özellikleri bulunmaktadır.

Ayrıca belirtilmelidir ki, trickster karı trickster keçel ile yan-yanaya dururken daha komiktir. Karı-keçel konulu metinlerde çoğu zaman akrabadırlar. Yani karı bazen keçelin ninesi, bazen annesidir. Çoğu zaman karı keçele, keçel de karı ninesine yardımcı olmaktadır. Karının aptallığı ile keçelin kurnazlığı masallarda paralellik oluşturmaktadır. Akraba (anne-oğul, nine-torun) statüsünde olmadıkları zaman, keçel ile karı arasında çatışma hâkimdir. Çatışmada çoğunlukla aktif taraf keçeldir. Karı-keçel motifli masallarda keçelin düzenbazlığı, karınınsa aptallığı fazladır. Genellikle, tüm bu özellikler karı karakterini komik yapmaktadır. En ciddi durumda bile karı mizah yaratmaktadır. Komik yöndeki karıda bilgelğin, aptallığın ve düzenbazlığın parodisi bulunmaktadır.

Genel olarak folklorlarda sıkça rastlanılan karı imgesinin önemli özelliği, trickstere yakınlığı ile yani onunla neredeyse aynı görevi üstlenmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Folklorun destan, masal, fıkra, atasözü, deyimlerde, inançlardave diğer türlerinde trickster karı imgesi önemli karakter olarak görülmektedir. Araştırmadan da anlaşılacağı gibi, dünya ve eski Türk mitolojisinden dönüşüm yapan karının trickster özelliklerine Azerbaycan folklor örneklerinde de rastlanmaktadır.

Etik Beyan

“Türk Mitolojisinde Trickster Karı (Azerbaycan Folklor Örnekleri Esasında)” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Azərbaycan Folkloru Külliyyatı*. (2006). 1-ci cild. Hazırlayan İsmayilov H., Əliyev O., Bakı.
- Azərbaycan Folkloru Külliyyatı*. (2006). 2-ci cild. Hazırlayan İsmayilov H., Əliyev O., Bakı.
- Azərbaycan Folkloru Külliyyatı*. (2006). 3-cü cild. Hazırlayan İsmayilov H., Əliyev O., Bakı.
- Azərbaycan Folkloru Külliyyatı*. (2008). 7-cicild. Bakı. Hazırlayan İsmayilov H., Əliyev O., Bakı.
- Azərbaycan Folkloru Külliyyatı*. (2008). 9-cu cild. Bakı. Hazırlayan İsmayilov H., Əliyev O., Bakı.
- Bergson H. (2014). *Gülme. Güllüncüanlamı üzərinə deneme*. Çeviren: Devrim Çetinkasap.
- Bəydili C. (2007). *Türk mifoloji obrazlar sistemi: struktur və funksiya (monoqrafiya)*. Bakı.
- Çoruhlu Y. (2002). *Türk mitolojisinin ana batları*, Kabalcıyayınevi. İstanbul.
- Əfzələddin Ə. (2017). *Azərbaycan sebrli nağullarında qəbrəman*, Bakı, Elm və təhsil.
- Əliyev K. (2011). *Eposun poetikası: "Dədə Qorqud" və "Koroğlu"*. Bakı: Elm və təhsil.
- Hynes William J. and Doty William G. (1993). *Mythical Trickster Figures Contours, Contexts, and Criticisms* – Tuscaloosa: University of Alabama press.
- Hüseynova Ş. (2018). *Türk halk edebiyatında yaşlı karı karakterinin tarihsel gelişimi - mitlerden masallara*, yayınlanmamış bildiri metni. 18. Türk Tarih Kongresi, 1-5 Ekim. Ankara.
- İsmayilov H. (1993). *Vətən Qürbətə Qaldı*. Bakı. Yazıçı.
- Kazımoğlu M. (2005). *Gülüşün arxaiik kökləri*. Bakı. Elm.
- Kazımoğlu M. (2006). *Xalq güllüşünün poetikası (monoqrafiya)*. Bakı. Elm.
- Türk xalqları folkloru. (2016). IV kitab, *Altay dastanları və əfsanələri*, Bakı: Elm və təhsil.
- Кереньи К. (1999). *Трикстер и Древнегреческая мифология*. Пол Радин. Трикстер. Исследование мифов североамериканских индейцев с комментариями К.Г. Юнга и К.К. Кереньи. Санкт Петербург: Евразия, 288 с., с. 242-264. (Kerenyi Karl. (1999). *Trickster v Drevnegreçeskaya mifologiya*. Pol Radin. Trkster. İssledovaniye mifov severoamerikanskix indeytsev s kommentariyami K. Q. Yunqa i K.K Kerenyi. Sankt Peterburq: Yevraziya, 288s., c.242-264).
- Кинжалов Р. В. (2008). *Мифы народов мира*. Электронное Издание, Москва. (Kinjalov Rostislav Vasilyevič. (2008). *Mifi Narodov mira*. Elektronnoe İzdanie, Moskva).
- Ögel B. (1995). *Türk Mitolojisi*, 2. Cilt. Ankara. Türk Tarih Kurumu.
- Qasımova F. (2012). *Türk Mifologiyasında Mədəni Qəbrəman Problemi*. Bakı. Elm və təhsil.
- Quliyev H. (2016). *Müdrük Qoca arxetipinin semantik strukturu və paradigmaları*. Bakı: Elm və təhsil
- Франц Мария-Луиза фон (2004). *Толкование волшебных сказок // Психология сказки*. Пер. Р. Березовской и К. Бутырина. — М.: Б.С.К. — 364 с. (Frants Mariya-Luiza fon (2004). *Tolkovanie volşebnix skazok // Psixologiya skazki*. Per. R. Berezovskoy i K. Butirina.-M.: B.S.K.- 364 s.).
- Гаврилов Д.А. (2006). *К определению трикстера и его значимости в социо-культурной реальности // Первая Всероссийская научная конференция "Философия и социальная динамика XXI века: проблемы и перспективы"*, 15 мая 2006 г. [материалы]. — Омск: СИБИТ, ИПЭК, СРШБ (КОЛЛЕДЖ), —409 с. СС. 359-368. (Gavrilov D. A. (2006). *K opredeleniyu trikstera i ego znatsimosti v socio-kulturnoy realnosti // Pervaya*

- Vserossiyskaya nauçnaya konferençiya "Filosofiya i soçialnaya dinamika XXI veka: problemi i perspektivi", 15 maya 2006 q. [materiali]. - Omsk: SİBİT, İPEK, SRŞB (kolledj), - 409 s. SS. 359- 368.
- Мелетинский Е.М. (2000). *Поэтика мифа*. М.: Восточная литература. Meletinskiy E.M (2000). Poetika mifa. M.: Vostoçnaya literatura.
- Радин П.(1999). *Трикстер*. Исследование мифов североамериканских индейцев с комментариями К. Г. Юнга и К. К. Керенъи, СанктПетербург: Евразия, 288 с. (Pol Radin.(1999). Trkster. İssledovaniye mifov severoamerikanskix indeyçev s kommentariyami K. Q. Yunqa i K.K Kerenyi. Sankt Peterburq: Yevraziya, 288 s).
- Сказки и предания алтайских тувинцев* (1994). Собраны Эрикой Таубе. Авторизованный перевод с немецкого Б.Е. Чистовой. — М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН. «Сказки и мифы народов Востока». Skazki i predaniya tuvınçev (1994). Sobranı Erikoу Таубе. Avtorizovannıy perevod s nemetskoqo B. E. Çistovoу. - M.: İzdatelskaya firma "Vostoçnaya literatura" RAN. ("Skazki i mifi narodov Vostoka")
- Юнг К. Г (1999) *Психология образа трикстера*/ Пол Радин. Трикстер. Исследование мифов североамериканских индейцев с комментариями К.Г. Юнга и К.К. Керенъи. Санкт Петербург: Евразия, 288 с., с.265-286. Jung K. G (1999). Psixologiya obraza trikstera/Pol Radin. Trkster. İssledovaniye mifov severoamerikanskix indeyçev s kommentariyami K. Q. Yunqa i K.K Kerenyi. Sankt Peterburq: Yevraziya, 288s., с.265-286).

Elektronik adres

- Пропп В. *Проблемы комизма и смеха*. (PDF)(Propp Vladimir. Problemi komizma i smexa)(http://royallib.com/book/prop_vladimir/problem_komizma_i_smexa.html)- erişim tarihi: 26.08.20164
- FeinbergL. (2004).*Mizahın Sırrı*. Çevirenler: Prof. Dr. Ali Çelik, Dr. F.Gül Özyazıcıoğlu Koçsoy. Milli Folklor, Yıl 16, Sayı 62 (<http://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayı=62&Sayfa=102>) –erişim tarihi: 28.07.2018
- Stefanova A.*Humour Theories and The Archetype of The Trickster In Folklore: An Analytical Psychology Point of View* (<https://www.folklore.ee/folklore/vol50/stefanova.pdf>) – erişim tarihi: 12.08.2018

EXTENDED ABSTRACT

The character of Trickster has been the research target of folklore researchers for many years. Studies on trickster images have become widespread in world folklore. Foxes, rabbits, shamans, wise men, magicians and other images are included in analytical psychology and folklore as a Trickster. In our article we will talk about the trickster features of the old woman image. Trickster is a liar, cunning, funny, disguised character that causes chaos where it exists and has demonism characteristics. Sometimes the character of Trickster was idolized. But the Trickster is only a deity by nature. The character of the old woman who transformed from mythological texts to folklore texts is Trickster. Starting with myths, usually in myths and epics, the image of the old woman emerging in fairy tales can be considered as a trickster according to some features. Old woman uses these features to achieve her purpose. Mythological characters in a wide range of potentially great significance are transformed from Ulu Ana (Great Mother). Therefore, these characters carry the main symbol of the Ulu Ana. The mythological characters transformed from Ulu Ana have dual aspect. They are neither completely good nor wasteful. Demonic features stem from the mythological origin of the character of the old woman. In the mythological texts, the character of the old woman is Al Karisi, Albastı, Su Ninesi (Water Grandmother) and Umay. In folklore texts, an old woman is a defender of fire, a nanny, a sorcerer, a healer and etc. The old woman sometimes is shaman too. Woman transformed from the Great Mother adopted serious signs. That serious side is dominated in mythological text. But when we look at the epics, fairy tales there appears that funny side have dominated the serious side of old woman. Deceit, craftiness, mendacity are the basic features images of old women.

Shaman is considered trickster too. There are some examples about shaman-trickster old woman in Turkish Mythology. The character of Emegen kari is shaman, even trickster in the Altai's epic, or Jelbege kari from "Begen Saqaan Toolay" fairy tale trickster. The Old woman deceives people makes them believe in herself, sends hero away, or directly helps the hero. The old woman is a deceiver who connects people and gods, the living and the dead.

The feature of trickery is disguise. And old woman is a character who disguise too. There are many examples about disguise of the old woman in Azerbaijan fairy tales: Merchant Gamer, The Snake Boy, The Shirt and etc. There is example of old woman's disguise in the epos of "The Book of DedeKorkut" too. Kysyrdzha Enge and Bohazdzha Fatma are the women who change her appearance. Though they have expressed chaos and cosmos, both of characters are humoruos. Kysyrdzha Enge and Bohazdzha Fatma changing their appearance help Banu Chichek.

Disguise is an important means for the function of the mythological image. Another feature of the image of the old woman is greedy. In fairy tales and epics, even well-meaning old women are portrayed as greedy. Only negative women are not Trickster. So, women who help heroes can also be Trickster.

When talking about the image of an old woman, it is necessary to emphasize the bald character. Because the image of the bald is often the son or grandson of an old woman in folklore texts. Like the old woman, the image of the bald is demonic creature. In the texts where the bald character is found, there is the character of an old woman too. In folklore texts, an old woman and a bald one is not always a relative. When they are not relatives, there disappear conflict between old woman and bald in fairy tales. In this conflict, the active side is mostly bald. In fairy tales with old woman-bald motifs, the bald is trickery, but the old woman is stupid. As a rule, all these features make the character of an old woman funny. Even in the most serious situation, the old woman creates humor. There is parody of wise, stupid, and trickster in these motives. The image of old woman is mythological and demonological in folk literature. At the same time, old woman is the character that creates humor in the folklore. This humor is based on the proximity of the mythological character trickster with the character of a woman. The old woman sometimes is good, sometimes bad, sometimes funny, sometimes dramatic situations, sometimes wise, sometimes sly. There are many reasons to think old woman is a trickster. And the aim is to define the place of the old woman among the other trickster characters.

Butterfly Effect in Turkey-European Union Relations: Turkey's Candidacy Process

Ekrem Yaşar AKÇAY¹ & İdris TURAN²

Abstract

From the beginning up to now, Turkey – European Union (EU) relations have been quite problematic. With the Ankara Agreement signed in 1963, the relations were set on a legal basis and continued within the framework of this agreement. However, then-Prime Minister Turgut Özal applied for full membership on April 14, 1987 before reaching the final chapter and the EU-Turkey relations entered a new dimension. After the application for full membership, the EU adopted a partnership model in its relations with Turkey rather than full membership, arguing that it would be useful to sustain relations with this model in the fields of Customs Union, technical area, trade and industry. In this process, when the decision was taken at Agenda 2000 and Luxemburg Summits to negotiate with the former Eastern Bloc countries, Turkey could not even obtain candidacy status. However, Turkey suddenly gained the status of candidate country with the Helsinki Summit held in 1999. Although the capture of Abdullah Öcalan in Kenya embassy of Greece, the US pressures and many other factors such as the 1999 earthquake are stated to be effective in obtaining the candidacy status, the main factor was the correspondence between Bülent Ecevit and Gerard Schröder. After obtaining the candidacy status, the relations between the two parties considerably improved and negotiations between the EU and Turkey started on October 3, 2005. In that vein, this study is designed to elaborate on the EU-Turkey relations from the application for full membership to the process of negotiations. The study is tackled by means of the Butterfly Effect Theory and it will be revealed that simple correspondence has had a major role in the development of the relations between the two sides.

Key Words: Turkey, EU, Relations, Foreign Policy, Butterfly Effect, Candidacy Process.

Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Kelebek Etkisi: Türkiye'nin Adaylık Süreci

Öz

Türkiye-Avrupa Birliği (AB) ilişkilerinde başından sonuna kadar çeşitli sorunlar yaşanmıştır. 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması ile ilişkiler hukuki bir zemine oturmuş ve bu anlaşma çerçevesinde ilişkiler devam etmiştir. Ancak 14 Nisan 1987'de dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Turgut Özal, son aşamaya geçmeden tam üyelik başvurusunda bulunmuş ve ilişkiler farklı bir boyuttan devam etmiştir. Tam üyelik başvurusundan sonra AB, Türkiye ile ilişkilerinde tam üyelikten çok ortaklık ilişkisi üzerinden devam etmiş ve Gümrük Birliği, teknik, ticari, sanayi alanlarında ilişkilerin sürdürülmesinin daha faydalı olacağını söylemiştir. Bu süreçte Gündem 2000 ve Lüksemburg Zirvelerinde Eski Doğu Bloku ülkeleri ile müzakerelere başlama kararı alınırken Türkiye adaylık statüsünü bile alamamıştır. Ancak 1999'da yapılan Helsinki Zirvesi ile Türkiye bir anda aday ülke statüsünü kazanmıştır. Bu durumla ilgili olarak Abdullah Öcalan'ın Yunanistan'ın Kenya Büyükelçiliğinde yakalanışı, ABD'nin baskıları, 1999 Depremi gibi birçok unsurun adaylık statüsünün elde edilmesinde etkisi olduğu söylene de, esas unsur, Bülent Ecevit ve Gerard Schröder arasındaki mektuplaşmalar olmuştur. Adaylık statüsünden sonra da iki taraf arasındaki ilişkiler önemli ölçüde gelişmiş ve Türkiye ile AB arasında 3 Ekim 2005'te müzakereler başlamıştır. Bu anlamda, bu çalışma, tam üyelik başvurusundan müzakere sürecine kadar Türkiye-AB ilişkilerini ele almıştır. Çalışma, Kelebek Etkisi Yaklaşımı ile ele alınmakta ve basit bir mektuplaşmanın iki taraf arasındaki ilişkilerin gelişmesinde büyük rol oynadığı ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, Dış Politika, Kelebek Etkisi, Adaylık Süreci

Atıf İçin / Please Cite As:

Akçay, E. Y., & Turan, İ. (2020). Butterfly effect in Turkey-European Union relations: Turkey's candidacy process. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1942-1955.

Geliş Tarihi / Received Date: 19.11.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 12.02.2020

¹ Assoc. Prof. Dr. - Hakkari University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and International Relations, ekremyasarakcay@hakkari.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9157-6133

² Assist. Prof. Dr. - Hakkari University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and International Relations, ekremyasarakcay@hakkari.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8184-0110

Introduction

Starting on July 31, 1959, Turkey-EU relations were set on a legal ground with the *Ankara Agreement* signed on September 12, 1963 and thereby, official partnership relations commenced between the parties. Actually Turkey acted within the framework of Western-style foreign policy since it was founded. Turkey which has membership in international organizations such as NATO, United Nations, also want to join the EEC. Because Turkey to Western-style foreign policy has come to mean a modernization (Dedeoğlu, 2005, p. 26). In accordance with the relevant provisions of the Ankara Agreement, first a preparatory period started to regulate the relations between the parties followed by a transitional stage by means of an *Additional Protocol* (European Parliament, 1963). Starting from the last chapter, Turkey did not complete the necessary period and applied for full membership on April 14, 1987 (Sanverdi, 2010, p. 48)

After the application for full membership, the European Commission published its report related to Turkey in December 1989. Accordingly, it was stated that Turkey was not yet ready for full membership since the country was evaluated to lack adaptation to the Community in economic and political terms. In addition, it was reported that the European Union endeavored to complete its own structuring and was not prone to expansion until 1992. After this report, the EU suggested cooperation with Turkey in technical and commercial fields by means of *Customs Union* and the relations were managed under the title of partnership rather than expansion until the candidacy status was obtained. In the *Agenda 2000* report issued in 1997 and final declaration of the *Luxembourg Summit*, it was stated that Turkey was eligible for full membership, yet it was not granted the candidacy status since it was reported that the country was not ready (Aksu, 2012, p. 12).

Approximately two years after these summits, Turkey gained the status of candidate country to the EU at *Helsinki Summit* held on December 10-11, 1999. It has been propounded that Turkey obtained the candidacy status due to several reasons. Among these reasons are the fact that socialist parties came to rule in EU countries, an earthquake took place in Turkey in 1999, terrorist leader Abdullah Öcalan was arrested in Kenya Embassy of Greece, the United States (US) put pressure on the EU with regard to Turkey's membership and Ismail Cem exhibited diplomatic efforts as the Minister of Foreign Relations. On the other hand, the main determining factor here was the correspondence between Turkish and German prime ministers, Bülent Ecevit and Gerhard Schröder. While Ecevit often stated in his letters that he would take the necessary actions in order to ensure Turkey's harmonization with the EU and remove the obstacles in front of full membership, he requested non-discriminative approaches by the European countries towards Turkey. In response to Ecevit, Schröder stated that it was important to be constructive in the solution of the problems in the south-eastern part of the country as well as Cyprus issues, promising to do his best for eliminating the stagnation in the relations between the two sides. After the correspondence and mutual promises, Turkey obtained candidacy status and rapidly initiated reforms for alignment with the EU acquis. On October 3, 2005, negotiations with the EU started (Çakır, 2011, p. 68).

In this vein, this study tackles the candidacy and negotiation processes of Turkey with the EU. Within this framework, the reasons for granting candidacy status to Turkey at the Helsinki Summit will be evaluated through the butterfly effect approach. In this context, it will be demonstrated in the study that the secret correspondence between Bülent Ecevit and Gerhard Schröder paved the way for the candidacy status, and the relations developed by creating *butterfly effect* by means of such simple correspondence, lead to the initiation of the negotiation process in 2005

The Butterfly Effect Approach

Related to the *Chaos Theory*, one of Edward Norton Lorenz's studies, butterfly effect is that small changes in the initial data of a system can have large and unpredictable results. This approach by Lorenz is famous with his example about weather conditions. Accordingly, a butterfly flapping wings in the Amazon Forests might lead to a storm breaking in the United States or the formation of a tornado that can travel half of the world (Harpern, 2019). The reason that butterfly effect is named after this expression is due to the fact that the shapes and graphs prepared by Lorenz related to his mathematical analyses resemble a butterfly. This theory, which is a hypothesis of physics, is rarely applied in social sciences. Based on human beings, social sciences have a different set of application areas evaluating impact mechanisms in individual, cultural and social areas than that of mathematical sciences where impact mechanisms are filtered through different processes. However, natural events can be explained by individual observation

and experimentation and social sciences might bear certain similarities with mathematical sciences at this stage, while these two processes can meet in common ground through quantum mechanics (Ghys, 2019).

Although this approach advocates the use of mathematics and physics to understand the increasingly complex structure of international relations, it is often discussed in practice through social phenomena. Not being used in social sciences, this theory can be beneficial, though, in explaining the internal changes in countries within different power blocs. Yet, there are not many studies on this subject in the field of international relations, which accepts human and social sciences as its main research area with its content. According to this approach of butterfly effect, the existence of many different variables can cause an event, while small effects can lead to major changes as the outcome of events (Kissane, 2010, p. 18).

In this line, this theory is based on economic imperialism and asserts that the main purpose of the aid to underdeveloped countries is to get the poor nations into the economic grip of the country that provides the aid. In accordance with this argument, it is based on the view that the US and the European Union member countries have not lost their force that has been providing them with colonial power. As a matter of fact, there is great political control of the colonial states over the independent Latin American, African and Asian countries today. Colonial states do not establish such a control by announcing their political decisions publicly but by applying economic pressure and using their superior marketing power in favor of rich countries in international trade. From this perspective, many unrelated or meaningless events and indicators in the international arena can be explained by this theory which can be called as chaotic dependence as well. In the light of this information, chaotic dependence theory suggests that systematically created irregularity and confusion will ultimately produce a result that will serve the interests of the institution or country that made the initial impact. This is defined as the order-making power of chaos, resulting in interdependence that ultimately favors the creator of the chaos (Brooking Institute, 2011, p. 23).

In this context, it can be observed that the highly integrated world financial system has increased the importance of the economic dimension in international relations. However, foreign aid such as economic program support provided by the developed Western countries to developing countries with political and humanitarian purposes cause chronic foreign trade deficits and short-term foreign fund influx among many irregularities while providing economic benefits to the related country. This can have an impact on the borrowing country as well as the lending or investing country. The results of process analysis in this regard indicate that these developments may have an impact on developed countries with the butterfly effect in the global international relations system. Indeed, relations between countries in the global area have moved out of the conventional socio-economic area and started to include the internet-based social media as well. By the effect of this development, the concept of citizenship has also moved out of the limitations of cultural codes organized within country borders and turned into an understanding of individuals endowed with common political and cultural thoughts in the world. Thus, any citizen of any Western country can express their thoughts, opinions and actions about the developments in developing countries. As a matter of fact, new communication technologies inside and outside the country have opened a new window, especially in countries that are affected by the Arab Spring. As the control of the means of conventional media in countries such as Egypt and Tunisia prevented them from performing their traditional democratic functions, the use of social media and particularly Facebook and Twitter as well as video call by mobile phones enabled sharing of the developments in these countries with thousands of people. Indeed, authoritarian governments that had ruled these countries for many years were overthrown for the first time by movements that originated from social media to bring democracy (Schattle, 2012, p. 54; İkiz, 2015, p. 60).

In this context, the wave of changes in the Arab world that emerged from the movements beginning in Tunisia in November 2010 is referred to as the Arab Spring. In fact, a discourse saying that 'spring would arrive in Europe' in Marxist writings by a revolutionary content can also be attributed to the developments in the Arab world with a rapid change across these countries. From this perspective, this process generally arose in the regimes governed by the republican mode and democracy. This interaction, which may well be called as power dissemination, can be used to explain the social media-supported radical changes in Arab spring countries. Nevertheless, this quantum mechanics developed in the opposite direction with butterfly effect and influenced culturally and economically hegemonic states as well (Ramadan, 2010, p. 18).

A similar example can be seen in the US-China relations. In that, President of the United States in 1968, Richard Nixon changed the country's Asian policy and he said that dialogue should be established with China in his first statement on the new Asian strategy. This constructive approach by Nixon was welcomed in China and the Beijing government invited the American table tennis team to Beijing in 1971, which was later referred to as *ping-pong diplomacy* in the history of international relations. Furthermore, the relations between the two countries gained momentum with the American team participating in the tournament in April 1971 (Hong and Sun, 2010, p. 432).

The American team was received on April 14 by Chinese Prime Minister Chu En Lai. In addition, Nixon announced that "he lifted the trade embargo that had been applied against China for 20 years". Thanks to these developments, the relations between China and the US became milder. On the other hand, while the People's Republic of China was admitted to the UN on October 25, 1971, Taiwan (nationalist China) was removed from membership. President Nixon's visit to Beijing was the most important development after the start of ping-pong diplomacy between the US and China. Nixon went to China in 1972 and opened a new chapter in international politics. Nixon's meeting with Mao Tse-Tung in Beijing was also important in terms of the balances formed during the Cold War. As matter of fact, this situation meant disruption of balances for the bipolar world order that was dominant during that time. Zhaohui and Sun explained this with a butterfly effect and stated that a small ping-pong ball contributed greatly to the development of relations between the two countries (Strother, 2016, p. 4).

Within the framework of these developments, it is also possible to explain the relations between Turkey and the EU as well as Turkey's obtaining of candidacy status through the butterfly effect approach. In this regard, the relations were evaluated within the scope of partnership rather than membership after Turkey's application for full membership in 1987. Rather than membership, cooperation in the fields of Customs Union, technical area and trade was prioritized. It was therefore stated in the Agenda 2000 Report in 1997 and the Luxemburg Summit that Turkey was eligible for candidacy, yet the country was not yet ready. In response, Turkey suspended its political relations with the EU for a year. Later, Turkey obtained candidacy status at Helsinki Summit held on December 10-11, 1999 following the correspondence between Turkish Prime Minister Bülent Ecevit and German Chancellor Gerhard Schröder. Upon this development, the relations between the two sides unexpectedly improved and negotiations with Turkey started on October 3, 2005. The following chapter of the study will further elaborate on the negotiation processes between Turkey and the EU

Turkey-EU Relations from the Application for Full Membership to the Customs Union

Turkey applied for full EU membership after a letter was signed by Turgut Özal on April 14, 1987 and submitted by the Minister of State Ali Bozer to the EU term president Leo Tindemans and President of the Commission Jacques Delors. From an economic point of view, full membership was regarded to be the solution for revitalization of the ruptured relations by the effect of the adoption of the fourth financial protocol and free movement of workers. From this perspective, Özal aspired to benefit from the advantages of the EU by applying for full membership. From political point of view, on the other hand, full membership of Turkey to the EU was deemed important as a natural consequence of the country's Westernization efforts. Furthermore, Greece was a full member to the union and was involved in the decision-making mechanism of the EU. By this effect, Greece was observed to carry the bilateral problems with Turkey to the EU. Therefore, full membership was necessary for Turkey to ensure equality. As a result, Turkey applied for EU membership as per Article 237 of the *Treaty of Rome*. Özal aimed with this application to re-develop the relations and eliminate the trade imbalances in the country by joining the *Single Market* (Kunilholm, 2001, p. 27). Although he did not welcome this movement, the European Commission President Leo Tindemans accepted the application and confined himself to state that Turkey applied for full membership in accordance with Article 237 of the Treaty of Rome, Article 98 of the *European Coal and Steel Community (ECSC) Agreement* and Article 205 of the *European Atomic Energy Community (EURATOM) Agreement*. Indeed, the EU believed it was too early for Turkey to apply for full membership as there was a need to accelerate the democratization efforts within the framework of lifting political bans and promoting human rights in order to consider full membership application (Usul, 2011, p. 72). In this context, the EU Council of Ministers referred the application to the European Commission to express its opinion on the matter on April 27, 1987. Thus, the process officially started in accordance with the procedures. However, the initiation of the official process brought along deep debates on whether Turkey would be accepted as a full member to the EU. Even if the process started in official

terms, it clearly revealed a contrast due to economic, cultural and religious differences. Delors stated that he was against Turkey's full membership due to economic reasons in addition to cultural and religious differences, making the relations enter into a stalemate (Kabaalıoğlu, 1999, p. 115). Moreover, the EU public opinion exhibited negative attitudes towards Turkey's full EU membership despite varying approaches. While countries such as Greece, Denmark and Germany viewed this application as unfavorable, those who did not take such a clear attitude as United Kingdom and France found the application timeless and did not provide direct support to Turkey in this process (Aybey, 2004, p. 23).

In the meantime, Özal stated that the Ottoman Empire followed a Western policy as of its last period and Mustafa Kemal Atatürk also adopted a foreign policy understanding oriented towards the West after establishing the Republic of Turkey. Further uttering that Turkey put great efforts to sustain its foreign policies based on the West by means of numerous reforms and amendments, Özal argued that although there were deficiencies and gaps, Turkey was ruled by a democratic regime, had a secular system, adopted liberal economy in the 1980s, prepared itself for the competition conditions of the EU and thus, the EU should accept Turkey as a full member. According to him, Turkey was an indispensable country for Western Europe's security due to its geopolitical location as well as possession of important sea areas, rich oil and natural gas resources (Ataman, 2002, p. 130).

While debates continued around these issues, the European Commission announced its opinion on Turkey's application for full membership on December 18, 1989. According to this opinion announced by Abel Matutes, the Commission welcomed Turkey's application positively, yet it believed that Turkey would bring a considerable burden to the EU's organizational, political and economic structure and this would lead to a major obstacle for the EU's efforts to become a complete union. Furthermore, he stated that Turkey's large geographical area and growing population would complicate the already-complex structure of the EU decision-making mechanism. At the same time, he said that Turkey was not ready to grasp full membership to the EU while uttering that a new expansion movement would harm the EU before becoming a fully-fledged union until the year 1992. On the grounds of this argument, Abel Matutes explained that neither Turkey nor the EU was ready for such an expansion, exhibiting a negative attitude towards Turkey's application. He, also, stated that Turkey needed support in order to prepared for full membership to the EU in political and economic terms, therefore the EU would provide the necessary support in the preparatory process. In other words, the EU neither opened nor closed the door to Turkey for full membership with this report, and the process was left to open-ended negotiations that would take place over time (Commission of the European Communities, 1989). Moreover, the report had expressions promoting partnership relations rather than Turkey's full membership. From this perspective, the EU projected Turkey as a partner who would be half inside, half outside, implementing the relevant EU policies but not having a place in the EU decision-making mechanism. In this sense, the report underscored certain steps to improve Customs Union relations, technical exchange and financial relations between the two sides rather than promoting full membership. While the EU did not want to accept Turkey as a full member, they were hesitant to directly admit this to Turkey (Bolkestein, 2004, p. 241). So far, such a proposal has not been formally offered to Turkey by any institution of the EU. Although not any official report or document referred to such an offer, Turkey was never evaluated under the title of expansion by the EU starting from the early 1990s up to 1999 when Turkey obtained approval for its candidacy status. Instead, Turkey was always evaluated under the title of foreign relations rather than expansion and under this title, only several formulas to develop partnership relations with Turkey were elaborated (European Commission, 1997).

In this context, Abel Matutes was assigned to prepare another report and on June 12, 1990, the "Matutes Package" was published. This package envisioned implementation of the fourth financial package, cooperation in the fields of industry and technology as well as politics and culture and ensuring Customs Union between Turkey and the EU (Arıkan, 2006: 72). In this sense, the Matutes Package could not go beyond repeating the Commission's view given in 1989 (Faucompret and Konings, 2008, p. 31).

In the meantime, the Cold War started to end throughout the world and the Eastern Bloc began to disintegrate. This development increased Turkey's geopolitical significance as Turkey was regarded as a model with its democratic and liberal economy for the states escaping communism and seeking a new order. Furthermore, Turkey's stance during the Gulf Crisis and the US intervention in August 1990 made it an indispensable ally for the US at the very least. The US had even stated that it would provide Turkey the necessary support for its EU membership negotiations (Alişoğlu, 2012, p. 4).

However, the EU did not show much of a positive attitude towards developing relations with Turkey other than the development of the Customs Union. The EU did not provide economic aid to Turkey, either. Nevertheless, Özal made great effort to revive the partnership relations with the Union. For instance, he mentioned Turkey's role during the Gulf Crisis at the Western European Union (WEU) meeting in Paris, underlying that the EU needed Turkey (Danforth, 2008, p. 86). In addition to this, he stated that the EU needed to be understanding while admitting that Turkey had certain deficiencies and a long way to go. As a matter of fact, he emphasized that Turkey had been a member to all the European organizations established after 1945. Hence, he argued that Turkey should also be a full member to the EU. In fact, it can be purported that Turkey thought the Gulf Crisis would yield similar results to those of the Korean War. As Turkey was granted membership to the North Atlantic Treaty Organization (NATO) after the Korean War, it was expected to become a full member of the EU after the Gulf Crisis. In spite of this expectation, no results were obtained after the crisis since the EU did not want to expand towards the Middle East. In this sense, the Gulf Crisis weakened its hand compared to the Korean War (Kirişçi, 2006, p. 11).

After the Gulf Crisis, elections were held in Turkey and the Anavatan Party lost the ruling power, while Süleyman Demirel came to power again. In the new government program, the role of Turkey in Central Asia and Caucasus was underlined, and it was stated that the relations with the EU would continue and no other option than full membership would be considered (Martin, 2015, p. 23). Since the new government knew that full membership was not possible in a short time, they preferred to reach full membership by improving the existing relations with the EU. At the same time, the new Turkish government asked for help from the EU in terms of not leaving Turkey in uncertainty. Upon this development, Great Britain, France and Germany took a positive approach towards this call by Turkey since they accepted that Turkey was an important country for Europe, realizing Turkey's effort to be European and its new role in international relations. As a matter of fact, Turkey became a model country for the Middle Eastern countries. Thus, it was considered wiser to improve relations rather than freezing them in order to eliminate the deficiencies in the fields of democracy and human rights (Öniş, 2014, p. 117). In this regard, an association council meeting was held on September 30, 1991, where the Customs Union was brought to the agenda, and it was decided to establish sub-committees to solve the existing problems between the parties. Furthermore, on January 21, 1992, the European Commission submitted a work program to Turkey. This report included policies necessary to actualize the Customs Union as well as steps to be taken to establish cooperation in the fields of industry, technology, communication and social policies (Kunilholm, 2001, p. 28).

Meanwhile, the *Maastricht Treaty* was signed on February 7, 1992 after the Maastricht Summit held on December 9-10, 1991 and the name of the Community changed to the EU, while it expanded its field of activity. In addition, the EU adopted a new political structure including common policies in the areas of monetary union, foreign policy, security, justice and domestic affairs among the member states. At the same time, Article 237 of the Treaty of Rome was amended with this treaty and the approval of the European Parliament was started to be sought for membership. On the other hand, the Western European Union (WEU), which was not a part of the EU in the past, became an implementer of the EU's Common Foreign and Security Policy (CFSP). Yet, in this case, Turkey was left out of the decision-making process of the WEU (Arkan, 2006, p. 75).

On the other hand, Turkey was at the top of the agenda at the Lisbon Summit in 1992, which resulted in a final declaration with a decision to establish the highest level of political relations with Turkey. For this purpose, it was decided to establish Customs Union in order to build solid relations with Turkey, however, financial aid was removed from the agenda due to the Greek veto (Hillion, 2010, p. 20-22). When it came to March 18, 1993, the *Customs Union Steering Committee* was established in order to discuss negotiations pertaining to the Customs Union as well as its implementation. As mentioned before, Turkey was not evaluated under the title of expansion, but under the title of foreign relations, while full membership was not referred at all. Rather, an approach was adopted to develop and sustain relations within the scope of a partnership model. This summit paved the way for an expansion that would include Central and Eastern European countries. Moreover, Copenhagen Criteria were accepted at this summit to determine the economic and political conditions stipulated for countries that applied to the EU for membership in addition to harmonization criteria to the *acquis* (European Commission, 1993). Although this summit yielded negative results for full membership of Turkey, it paved the way for positive developments for the formation of the Customs Union. While dealing with Central and Eastern European

countries on the one hand, the EU included Turkey in the Customs Union on the other hand aiming at keeping Turkey within Europe but excluding it from the decision-making mechanism of the EU. By this means, the EU endeavored to prevent any structural problem that could have been posed by Turkey. Therefore, the union aspired to develop the Customs Union instead of granting Turkey full membership and spread the partnership relations. Upon these endeavors, the Association Council decided on November 8, 1993 to establish the Customs Union by the end of 1995. At the 36th meeting of the Association Council held in Brussels on March 6, 1995; it was decided to establish the Customs Union with the adoption of Decision 1/95 (SPO, 1993).

Turkey-EU Relations from the Customs Union to the Candidacy Process

The establishment of the Customs Union (Eralp, 2000, p. 1) was welcomed with great enthusiasm in Turkish public opinion, stating that the Turkish society was European and therefore, positive pictures were drawn for the future of the society. In this vein, scholars mostly referred to revival of the relations which were interrupted in the 1980s as well as togetherness with the West rather than signing a treaty. Indeed, the Customs Union was considered important for Turkey to revive the relations with the EU since there had been no progress in the relations after the Commission Report in 1989, while the Customs Union manifested a certain level of revival in Turkey-EU relations (Kramer, 1996, p. 68-70). Additionally, Turkey believed that the Customs Union was a formula to accelerate its process of full membership. However, the decision did not contribute to the Ankara Agreement, the Additional Protocol or the 1989 Commission Report. In all resolutions, it was stated that Turkey was capable of full membership, yet the issue remained vague. In other words, the related decision was limited to the Customs Union only. Nobody regarded the Customs Union as an instrument for the EU. For instance, the President of the European Parliament, Klaus Hansch, saw the Customs Union as neither the last destination of relations nor as a step towards full membership (Maresceau, 2006, p. 330).

On January 29, 1997, a meeting was held with Turkey, Germany, Italy, Great Britain, Spain and France where Turkey demanded full membership to the EU, while other EU member countries asserted that it would be challenging for the EU to expand at that moment, thus they recommended developing the relations with Turkey within the framework of the Customs Union. Similarly, there was an objection to Turkey's candidacy in the meeting held with Germany, France, Italy, Spain, Belgium and Luxembourg Christian Parties on March 4, 1997. According to the participants of this meeting, Europe had a Christian tradition. Thus, they did not want Muslim Turkey and Asian Russia in this structure (Archick, 2004, p. 3-4). They argued that the EU would be harmed in case Turkey and Russia joined the union. Although it was stated in the report entitled "Communication on the Further Development of Relations with Turkey" published on July 15, 1997 that Turkey was capable of full membership to the EU having the same standards with the other applying countries, it was concluded that there were close relations with the EU and Turkey by means of the Customs Union, thus, it was necessary to sustain the Customs Union, which would increase political and economic development. Other than this, there was no mention of full membership. However, the EU was reluctant to leave Turkey completely outside Europe due to the importance of economic relations established by the Customs Union with Turkey (Rumford, 2002, p. 38). In this vein, it is observed that this supra-national structure sometimes takes decisions parallel to the states, which determine a foreign policy according to their internal political structure, leaders' attitudes, economic factors and the public opinion. In other words, states have sometimes influenced the supra-national structure with their decisions. This can be seen, for example, in a report of the EU Council of Ministers on July 16, 1997, referred to as the "Agenda 2000" as a result of a meeting on the future of European enlargement (Rumford, 2002, p. 38).

The report envisaged the Central and Eastern European countries and Cyprus to become full members in the 2000s in two groups (Narbone and Tocci, 2005, p. 5-6) according to their ability to comply with the Copenhagen Criteria (European Commission, 1997). According to the Agenda 2000 report, Turkey was left out of these groups and pushed aside due to the political situation in the country. For this reason, Turkey was given space under the title of Foreign Relations instead of enlargement. In this line, although Turkey made great achievements in terms of the EU acquis, problems continued in economic and political areas, thus it was to be excluded from the EU's expansion policy. This report was also discussed at the Luxembourg Summit on December 10-12, 1997 and the conclusion was that Turkey was eligible for full membership, yet the country needed to follow a different method to prepare for full membership (Archick, 2004, p. 4). Correspondingly, a new chapter was opened entitled "European

Strategy for Turkey". Accordingly, Turkey was invited to the European Conference where the member countries were to participate, however, it was stipulated for participation in the conference to fulfill the obligations of solving inter-country problems via peaceful methods at La Haye International Court of Justice, compliance with the principle of good neighbor relations, solving problems in accordance with international law and respecting each other's territorial integrity and political independence (European Parliament, 1997). In this context, Turkey was excluded from the Luxemburg Summit due to the Imia or Kardak Crisis with Greece in 1996. Greece claimed within the scope of the Kardak Crisis that Turkey followed expansionist policies in the Aegean Sea and moved this issue to the EU organs. As a matter of fact, Greece paved the way for the decision at the EU Council of Ministers' meeting on July 24, 1996 that Turkey was responsible for the crisis and that the two countries needed to apply the La Haye International Court of Justice (ICJ) for the resolution of the problem. Furthermore, Greece used its veto power at every opportunity after this decision in order to hinder any progress in Turkey-EU relations. On the other hand, Turkey stated on December 14, 1997 that it found the EU's stance biased and discriminatory, reiterating that Turkey's aim was full membership and in case the EU did not fulfill its obligations required by the nature of bilateral relations, not any issue would be raised in the EU process except the relations with the EU. In other words, Turkey underscored the fact that problems with Greece and particularly the Cyprus issue were in the sphere of its domestic affairs, therefore, they would not be taken on the agenda with the EU (Müftüler-Baç, 2000, p. 493). At the same time, Turkey notified that it would not participate in the European Conference, which was to be held on March 12, 1998 in London, emphasizing that whether the relations would revive depended on the EU's efforts (Dışişleri Bakanlığı, 1997). Hence, it can be stated that Turkey shaped its attitude towards the EU in accordance with its capacity and gains.

Following the Luxemburg Summit, the EU-Turkey relations entered a period of stagnation and no other institution in Turkey than the Ministry of Foreign Affairs was interested in the EU. In the same vein, nothing had been made by the EU except the decisions taken at the Luxembourg Summit. An important development during this period was the "*European Strategy for Turkey*" prepared on March 4, 1998 with an objective to develop relations with Turkey and deepen the work of the Customs Union. Besides, Turkey wanted to participate in various EU programs and re-regulate the *Financial Report IV* which was prevented due to the Greek veto in the 1980s, yet it could not achieve any success (Commission of the European Communities, 1998).

After the Luxemburg Summit, a softer approach was exhibited towards the participation of Turkey to the EU expansion process at the Cardiff Summit held on June 15-16, 1998. In that, instead of the concept of "*eligible for membership*", the concept of "*candidate for membership*" was started to be used (European Commission, 1998a) In the meantime, the Commission published a Progress Report on Turkey referring to criticisms in terms of political criteria due to deficiencies in human rights (European Commission, 1998b) On the other hand, Turkey stated that the relations with the EU started to improve since the union saw Turkey among 12 candidate countries and that the developments were satisfactory. After the Cardiff Summit, other summits were held in Vienna and Cologne, yet Turkey's candidacy was not approved in either of these summits.

While Great Britain and France exhibited positive approach in these summits towards forming a draft resolution pertaining to Turkey's candidacy, the result was negative due to the effect of countries such as Greece in addition to the lack of any positive result in the Progress Report published in 1999. Hence, Turkey maintained its attitude adopted after the Luxemburg Summit. However, in the overall conclusion of the summit, the Commission evaluated every point with regard to Turkey and the EU Council of Ministers also advised granting Turkey the candidate status. As a result, Turkey became a candidate country at the *Helsinki Summit* held on December 10-11, 1999 (G7 Information Centre, 1999).

Turkey's Candidacy Process and Relations with the EU

Many different reasons are put forward for the acceptance of Turkey as a candidate country for the EU. It is argued that since the Greens and Social Democrats came to rule in Germany after Christian Democrats lost power affected this process as the new partners of the governing power were leaning towards Turkey's full membership in the EU. In addition, some purport that the earthquake on December 17, 1999 was effective in obtaining this status, while others state it was with the effect of arresting Abdullah Öcalan at Greek embassy in Kenya. Some advocate the idea that there were various reasons for this candidate status such as realizing the importance of Turkey in terms of the conflicts in the Balkans and the US support to Turkey for full membership (Kubicek, 2001, p. 40). However, these claims are

completely unrealistic. The real reason underlying the acceptance of Turkey as a candidate for full membership in 1999 is the correspondence between Turkish Prime Minister Bülent Ecevit and German Chancellor Gerhard Schröder. In this correspondence starting on May 26, 1999, Ecevit uttered for the first time that Turkey was aware of the conditions for full membership and *Copenhagen Criteria*, he thanked to Schröder for Germany's supports to Turkey. Ecevit stated that if Germany supports to Turkey's candidacy process, he promised democratic and social reforms as well as correction of the relations with Greece. On the other hand, In addition to 'candidate', Ecevit requested the Cologne Summit to have a 'road map' addressed by Finland during the presidency. At the same time a new beginning could be realized in this way between the EU and Turkey it underlined. Ecevit stressed that Turkey does not accept the EU's discriminatory behavior and has sought support. Ecevit letter, giving him a clear perspective if Turkey, which fulfills the criteria for membership in the EU is open to inspection is the manifestation. In addition to meeting these conditions, Ecevit stated that the relations between Turkey and the EU would normalize only when the EU took certain steps. In response, Schröder primarily mentioned important points for Turkey. According to Schroeder, Turkey is ready to fulfill the conditions of membership. For this, he wants a road map from the EU. And it should be studied on the spirit of trust between the EU and Turkey. In addition, the quest to solve problems in Southeast Anatolia is very important. Schröder found significant that Turkey explained that it is ready with the softening in Greece. He stated that he hopes that this approach will have a positive impact on Cyprus and the Aegean. He promised that he would do the best as he could in order to overcome the bottleneck in case Turkey ensured improvement in these important areas (Hürriyet, 1999) In line with these mutual promises, Turkey was granted the candidate status at the Helsinki Summit (Tanlak, 2002, p. 4-5).

Despite occasional problems, Turkey's candidacy was approved at the summit. Following the Helsinki Summit, the "Millennium Declaration" was published, which included new steps in enlargement, new EU institutions that were effective and reformed, a strong CFSP and a competitive economy. In addition, it was stated that all candidates were equal, and disputes would be solved peacefully in accordance with the UN Treaty. Article 12 of the Declaration was related to Turkey. Accordingly, the EU Council of Ministers stated that they were satisfied with the positive Progress Report on Turkey published by the Commission, referring to various reforms as well as the good-faith attitude exhibited by Turkey. Therefore, the Council decided that Turkey became a candidate to join the EU, like other candidates. In this regard, Turkey would benefit from the Pre-Accession Strategy, as the other candidates, and this strategy included human rights and compliance with the political criteria given in paragraph in the fourth and ninth articles. Besides, Turkey would participate in EU programs and meetings, and prepare to comply with the economic obligations and the *acquis* (Tanlak, 2002, p. 6).

After acquiring the candidate status, on March 8, 2000, Turkey prepared an "*Accession Partnership Document*" for compliance with the EU as its homework, and this document was approved by the EU Council of Ministers at the summit held in December 2000 in Nice (Official Journal of the European Communities, 2001). The aim of the Accession Partnership Document (APD) was to determine the priority areas for compliance with political and economic criteria and the EU *acquis* in its preparation process as well as the financial and technical support to be provided by the EU in harmonization processes. This document divided obligations into three periods as short, medium and long-term priorities.

A "*National Program*" was prepared in Turkey on March 26, 2001 in accordance with this document and Turkey endeavored to fulfil the necessary obligations. For instance, seven "*Harmonization Packages*" were drafted between 2002 and 2004. However, it was stated in the 2001 Progress Report that Turkey needed to get over more ground although the country showed improvement in certain areas. Meanwhile, the government changed in Turkey on November 3, 2002 and the Justice and Development Party came to rule. This government continued the implementation of new harmonization packages. On the other hand, the Copenhagen Summit was held in December 12-13, 2002 and it was stated that Turkey was not yet ready for full membership. Nevertheless, the EU uttered that Turkey should continue its reforms and if the Commission decided in its report and advised that Turkey met the political requirements of the Copenhagen Criteria, the EU would start the accession negotiations with Turkey without delay (European Commission, 2002). At the Copenhagen Summit, it was also decided to develop and deepen the Customs Union. Besides, the EU prepared a new Accession Partnership Document on April 14, 2003 which was adopted by the Council of Ministers on May 19, 2003 (Official Journal of the European Union, 2003). In this line, the developments and harmonization studies identified in the Progress Report with the

Accession Partnership Document were tried to be updated. Subsequently, a National Program was discussed in the Council of Ministers on June 23, 2003 and came into force on July 24, 2003 (Official Gazzette, 2003).

While Cyprus was referred to as a major obstacle to Turkey's full membership to the EU, three documents were prepared and submitted on October 6, 2004 with regard to Turkey: "Recommendations", "Progress Report" and "Impact Report" (Eur-Lex, 2003). Stating according to the Recommendations that Turkey exhibited significant progress in the last five years comprehensive constitutional and legal changes, the Commission concluded that Turkey met the necessary political criteria for accession and recommended opening of the negotiations (Eur-Lex, 2004).

In the 2004 Progress Report, on the other hand, it was stated that there would be permanent regulations with regard to free movement of persons and the process of negotiations would be ambiguous and open-ended for Turkey (European Commission, 2004a). The Impact Report (*Issues Arising from Turkey's Membership Perspective*), on the other hand, was essentially demanded by the European Parliament (EP). This report was prepared by the Commission upon the recommendation of the EP in March 2004 to conduct a study on the possible effects of Turkey's accession in the EU. It was accepted in the report that Turkey was a country that should not be neglected in the global system although it had certain problems and it was suggested that the EU should not underestimate Turkey if it aspired to become a global actor (Commission of the European Communities, 2004). Upon all these developments, the EU convened on December 15, 2004, giving a positive decision on Turkey with its recommendation to start negotiations. At the summit held on December 16-17, 2004, it was decided to determine the starting date of the negotiations as October 3, 2005 (European Commission, 2004b) Therefore, it can be clearly observed that the relations between the two sides developed unexpectedly after the correspondence between Bülent Ecevit and Gerhard Schröder.

Conclusion

From the onset of the relations between Turkey and the EU, there have always been certain fluctuations between the two sides. Following several efforts, the relations were set on a legal ground with the Ankara Agreement. However, the bilateral relations between Turkey and the EU have been significantly affected by the inadequate Turkish economy as well as military coups and political instabilities in the country. Coming to power after the elections held following the coup on September 12, 1980, Turgut Ozal believed that Turkey should be an EU member and applied for full membership on April 14, 1987. After this application, on December 18, 1989, the European Commission reported that Turkey was not yet ready for full membership and therefore, it would be more useful to enhance cooperation in technical and commercial fields as well as the Customs Union.

From this date until when the candidacy status was granted, no document issued by the European Union evaluated Turkey under The title of expansion. Rather, Turkey was tackled under the title of foreign relations in several documents. Furthermore, the European Union emphasized partnership relations rather than full membership. According to the Agenda 2000 Report prepared in 1997, EU candidate countries shall adopt democracy and the rule of law as a basis; accept political pluralism, the right to vote and to be elected, freedom of expression, freedom of religion at the constitutional level; be a party to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms; remove obstacles in front of individual application to the European Court of Human Rights (ECHR); be a party to the Framework Convention for the Protection of National Minorities and form economic structures that are compliant with the EU's competition, economic and financial policies. The report also envisaged the Central and Eastern European countries and Cyprus to become full members in the 2000s in two groups according to their ability to comply with the Copenhagen Criteria. However, Turkey was excluded from this scope due to its political and economic situation. This report was also discussed at the Luxembourg Summit on December 10-12, 1997 and it was concluded that Turkey was eligible for full membership, yet the country needed to follow a different method to prepare for full membership. Therefore, a new chapter was opened under the title of "European Strategy for Turkey".

Although the relations between the two sides deteriorated during this process and Turkey was excluded from several initiatives, the country gained the candidate country status at the Helsinki Summit held on December 10-12, 1999. Although various reasons have been propounded for Turkey's obtaining of candidacy status such as the fact that an earthquake took place in Turkey in 1999, Ismail Cem exhibited

great diplomatic efforts as the Minister of Foreign Relations, the US put pressure on the EU with regard to Turkey's membership, and socialist parties came to rule in EU countries, the real reason was the correspondence between Bülent Ecevit and Gerhard Schröder. In this study, this process was tackled with the Butterfly Effect approach. In that, a small piece of paper led to unexpected and unforeseen events in the process of Turkey's full EU membership at a time when the desired result could not be obtained. As a matter of fact, the relations between the two parties started to improve after the concerned correspondence and Turkey became a candidate country for the EU. In the following periods, it was seen that Turkey met the majority of the political requirements in the Copenhagen Criteria by means of several reforms and practices, paving the way for setting a starting date for the negotiations as October 3, 2005. Starting the negotiations, it can be concluded that the correspondence between Ecevit and Schröder created butterfly effect and triggered a new period in the relations between the EU and Turkey.

Ethical Declaration

In the writing process of the study titled "*Butterfly Effect in Turkey-European Union Relations: Turkey's Candidacy Process*", there were followed the scientific, ethical and the citation rules; was not made any falsification on the collected data and this study was not sent to any other academic media for evaluation.

References

- Aksu, K. (2012). A historical background to Turkey-Europe relations. Kenan Aksu (ed.), *Turkey-EU relations: Power, politics and the future*, Cambridge: Cambridge Scholar Pub.
- Alisoglu, B. (2012). *Turkey and EU: What does the society think?*, Norderstedt: Grin Verlag.
- Archick, K. (2004). European Union enlargement. *CRS Report for Congress*, (13), 1-23.
- Arıkan, H. (2006). *Turkey and the EU: An awkward candidate for EU membership?*, London: Ashgate.
- Ataman, M. (2002). Leadership change: Ozal leadership and restructuring in Turkish Foreign Policy. *Alternatives: Turkish journal of International Relations* (1), 102-153.
- Aybey, A. (2004). Turkey and the European Union relations: A historical assessment. *Ankara Review of European Studies*, (4), 19-38.
- Bolkestein, F. (2004). *The limits of Europe*, Tiel: Lannaoo Pub.
- Brooking Institute. (2011). *The Arab awakening, America and the transformation of the Middle East*, Washington: Brookings Institute Press.
- Commission of the European Communities. (1989). Commision opinion on Turkey's request for accession to the Community. Retrieved from http://www.cvce.eu/content/publication/2005/2/4/4cc1acf8-06b2-40c5-bb1e-bb3d4860e7c1/publishable_eS.pdf.
- Commission of the European Communities. (1998). European strategy for Turkey: the Commision's initial operational proposals communication from the Commision to the Council. COM (98) 124 final. Retrieved from <http://aei.pitt.edu/4356/>
- Commission of the European Communities. (2004). Issues arising from Turkey's membership perspective. Retrieved from http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2004/issues_paper_eS.pdf.
- Çakır, A. E. (2011). *Fifty years of EU-Turkey relations: A sisyphian story*, New York: Routledge.
- Danforth, N. (2008). Ideology and pragmatism in Turkish Foreign Policy: From Atatürk to the AKP. *Turkish Policy Quarterly*, (7), 83-95.
- Dedeoğlu, B. (2005). Dünden Yarına Türkiye-AB İlişkileri. *Siyasa*, (1), 22-32.
- Dışışleri Bakanlığı. (1997). Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı'nın AB Lüksemburg kararı ile ilgili açıklaması 14 Aralık 1997. Retrieved from http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-disisleri-bakanliginin-ab-luksemburg-karari-ile-ilgili-aciklamasi_-14-aralik-1997.tr.mfa.
- Eralp, A. (2000). Turkey in the enlargement process: From Luxembourg to Helsinki. *Private View*, (8), 1-9.
- Eur-Lex (2003). Strategy paper and report from the European Commission on the progress towards accession by Bulgaria, Romania and Turkey 2003. Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0676:FIN:EN:PDF>.
- Eur-Lex. (2004). European Parliament resolution on the 2004 regular report and the recommendation of the European Commission on Turkey's progress towards accession (COM(2004)0656 — C6-0148/2004 — 2004/2182(INI)). Retrieved from [https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ.do?uri=CELEX:52004IP0096\(01\):EN:HTML](https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ.do?uri=CELEX:52004IP0096(01):EN:HTML).
- European Commission. (1993). European Council in Copenhagen conclusions of the presidency. Retrieved from http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/presData/en/ec/72921.pdf.
- European Commission (1997). Agenda 2000: For a stronger and wider Europe. Retrieved from http://www.europarl.europa.eu/summits/lux1_eS.htm#agenda2000.
- European Commission. (1998a). Cardiff European Council presidency conclusion. Retrieved from http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/presdata/en/ec/54315.pdf.
- European Commission. (1998b). Regular report from Commission on the Turkey's progres towards accession. Retrieved from http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/1998/turkey_eS.pdf.

- European Commission. (2002). Copenhagen European Council presidency conclusion. Retrieved from http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/presData/en/ec/73842.pdf.
- European Commission. (2004a). Brussels European Council presidency conclusion. Retrieved from http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/presData/en/ec/83201.pdf.
- European Commission. (2004b). Regular report on Turkey's progress towards accession. Retrieved from http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2004/rr_tr_2004_eS.pdf.
- European Parliament. (1963). Agreement establishing an Association between the European Economic Community and Turkey. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:f8e2f9f4-75c8-4f62-ac3f-b86ca5842eee.0008.02/DOC_2&format=PDF.
- European Parliament. (1997). Luxembourg European Council 12 and 13 December 1997 presidency conclusions. Retrieved from http://www.europarl.europa.eu/summits/lux1_eS.htm#enlarge.
- Faucompret, E. and Konings, J. (2008). *Turkish accession to the EU: Satisfying the Copenhagen Criteria*, New York: Routledge.
- G7 Information Centre. (1999). Stability pact for South Eastern Europe. Retrieved from <http://www.g8.utoronto.ca/summit/1999koln/pact.htm>.
- Ghys, E. (2019). The butterfly effect. Retrieved from <http://perso.ens-lyon.fr/ghys/articles/butterflyeffect.pdf>.
- Harper, P. (2018). Chaos theory, the butterfly effect, and the computer glitch that started it all. Retrieved from <https://www.forbes.com/sites/startwithabang/2018/02/13/chaos-theory-the-butterfly-effect-and-the-computer-glitch-that-started-it-all/#45545b6c69f6>.
- Hillion, C. (2010). The creeping nationalisation of the EU enlargement policy. *Seips Working Paper*, (6), 1-62.
- Hong, Z. and Sun, Y. (2000). The butterfly effect and the making Ping pong Diplomacy. *Journal of Contemporary China*, 9, 429-448.
- Hürriyet. (1999). Tarihi mektuplar. Retrieved from <http://www.hurriyet.com.tr/index/ArsivNews.aspx?id=-83722>
- İkiz, A. S. (2015). Arap Baharının Kelebek Etkisi: Batı Dünyasında Beklenen Değişmeler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (35), 54-75.
- Kabaalioğlu, H. (1999). Turkey and the European Union: Converging or drifting apart?. *Marmara Journal of European Studies*, (7), 109-166.
- Kirisci, K. (2006). Turkey's Foreign Policy in turbulent times. *Chaillot Paper*, (92), 1-112.
- Kissane, D. (2010). Mapping international chaos. *Suremene Teme*, (3), 17-27.
- Kramer, H. (1996). The EU-Turkey Customs Union: Economic integration averts political turmoil. *Mediterranean Politics*, (2), 60-75.
- Kubicek, P. (2001). The earthquake Europe and prospects for Political change in Turkey. *MERLA*, (5), 34-47.
- Kuniholm, B. (2001). Turkey's accession to the European Union: Differences in European and US attitudes and challenges for Turkey. *Turkish Studies*, (2), 25-53.
- Maresceau, M. (2006). *Bilateral agreements concluded by the European Community*, Boston: Martinus Nuhoff Publishers.
- Martin, N. (2015). *Security and the Turkey-EU Accession Process: Norms, Reforms and the Cyprus Issue*, London: Palgrave MacMillan.
- Müftüler Baç, M. (2000). Turkey's role in the EU's security and Foreign Policies. *Security Dialogue*, (31), 489-502.
- Narbone, L. and Tocci, N. (2005). Running around in circles?: The cyclical relationship between Turkey and European Union. *CESPI*, (9), 1-12.
- Official Gazzette. (2003). National programmes for the adaption of the Acquis 2003. url'si <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=196>.
- Official Journal of the European Communities. (2001). Council decision of 8 March 2001 on the principles, priorities, intermediate objectives and conditions contained in the Accession Partnership with the Republic of Turkey. Retrieved from https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/Tur_En_Realitons/Apd/Turkey_APD_2001.pdf.
- Official Journal of the European Union. (2003). Revised accession partnership document for Turkey, 2003. Retrieved from http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/Tur_En_Realitons/Apd/turkey_apd_2008.pdf.
- Öniş, Z. (2004). Turgut Ozal and his economic legacy: Turkish Neo-Liberalism in critical perspective. *Middle Eastern Studies*, (40), 113-134.
- Ramadan, T. (2010). *The Arab awakening*. London: Penguin Books.
- Rumford, C. (2002). Turkey's European Union candidature and the issue of democratic reform. *Journal of Istanbul Kultur University*, (2), 35-46.
- Sanverdi, A. (2010). The Underlying Reasons for Turkey's Application for the Membership of the E.C. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (26), 46-53.
- Schattle, H. (2012). *Globalisation & Citizenship*, London: Littlefield Pub.
- State Planning Organization. (2001). Decision S. 1/93 of the EEC-Turkey Association Council of 8 November 1993. *Turkey-European Union Association Council Decisions (1964-2000)*. Ankara: SPO.
- Strother, S. C. (2016). Butterfly theory of crisis management. A. Farazmand (ed.). *Global Encyclopedia of Public Administration, Public Policy, and Governance*, Berlin: Springer International Pub.
- Tanlak, P. (2002). Turkey-EU relations in the Post Helsinki phase and the EU harmonisation laws adopted by the Turkish Grand National Assembly in August 2002. *SEI Working Paper*, (55), 1-18.

Usul, A. R. (2011). *Democracy in Turkey: The impact of EU conditionality*, New York: Routledge.

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Edward N. Lorenz'in çalışmalarından birisi olan Kaos Teorisi ile ilgili olan kelebek etkisi, bir sistemin başlangıç verilerindeki küçük değişikliklerin büyük ve öngörülemez sonuçlar doğurabilmesidir. Lorenz'in bu yaklaşımı Amazon Ormanlarında bir kelebeğin kanat çırpmasının, ABD'de fırtına kopmasına, bir kelebeğin kanat çırpması, Dünyanın yarısını dolaşabilecek bir kasırganın oluşmasına neden olacağına dair sözlerle literatürdeki yerini almıştır. Kelebek etkisinin bu isimle anılmasının nedeni Lorenz'in bu çalışması esnasında matematik özömlerle ilgili hazırladığı Şekil ve grafiklerinin bir kelebeğe benzemesindedir.

Uluslararası İlişkiler alanında çok fazla kullanılmayan Kelebek Etkisi, Şu ana değin Arap Baharı, Çin ile ABD arasındaki ilişkileri, küresel ekonomik krizi açıklamak için kullanılmıştır. Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin gelişmesini ve Türkiye'nin adaylık statüsünü elde etmesini de kelebek etkisiyle açıklamak mümkündür. 14 Nisan 1987'de Türkiye, AB'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Ekonomik açıdan bakıldığında dördüncü mali protokolün kabulü ve işçilerin serbest dolaşımı nedeniyle tıkanan ilişkilerin yeniden canlandırılmasının tam üyelik başvurusuyla olacağı düşünölmüştür. Tam üyelik başvurusuyla Özal, AB'nin avantajlarından faydalanmak istemiştir. Siyasi açıdan ise Türkiye'nin Batılılaşmasının doğal sonucu olarak AB'ye tam üyelik önemli olmuştur. Diğer yandan Yunanistan'ın tam üyeliği ve AB'nin karar alma mekanizmasında yer alması, Yunanistan'ın ikili sorunları AB'ye taşıması eşitliği sağlamak için AB'ye tam üyeliği gerekli kılmıştır.

18 Aralık 1989'da Avrupa Komisyonu Türkiye'nin tam üyelik başvurusuna ilişkin görüşünü açıklamıştır. Bu görüşe göre Komisyon, Türkiye'nin başvurusunu olumlu karşılamakla birlikte, Türkiye'nin AB'nin kurumsal, siyasi ve ekonomik yapısına önemli bir yük getireceği ve bu durumun AB'nin tam bir birlik olma yönünde yaptığı çalışmalara ve çabalara büyük oranda engel olacağı, Türkiye'nin geniş coğrafi alanı ve büyüyen nüfusu yüzünden zaten karmaşık olan AB karar-alma yapısında daha fazla karmaşaya sebep olacağını belirtmiştir. Aynı zamanda AB'nin Türkiye'nin tam üyeliğini hazmedecek durumda olmadığını söylemiş ve 1992 yılına kadar tam anlamıyla bir birlik olmadan yeni bir genişlemenin AB'ye zarar vereceği gerekçesiyle ne Türkiye'nin ne de AB'nin böyle bir genişlemeye hazır olduğunu söyleyerek Türkiye'nin başvurusu geri çevirmiştir.

Bu raporda Türkiye'nin tam üyeliğine yönelik ifadelerden çok ortaklık ilişkisi üzerinden ilişkilerin devam etmesi yönünde bir durum ortaya çıkmıştır. Yani Türkiye, yarı içeride yarı dışarıda söz konusu politikaları uygulayan ama karar alma mekanizmasında yer almayan bir ortak olarak düşünölmüştür. Bu anlamda tam üyelikten çok Gümrük Birliği, teknik ve mali ilişkileri geliştirme yönünde adımlar atılması üzerinde durulmuştur. Yani AB bir yandan Türkiye'yi tam üye olarak kabul etmek istememiş diğer yandan ise bu durumu Türkiye'ye doğrudan söylemekten de çekinmiştir. AB'nin hiçbir kurumunda Türkiye'ye yönelik resmi olarak böyle bir öneri teklif edilmemiştir. Hiçbir resmi rapor ya da belgede öneriye dair bir atf bulunmamasına rağmen 1990'ların başından 1999 yılında Türkiye'nin adaylık statüsünün onaylanmasına kadar geçen süre içinde Türkiye hiçbir belgede genişleme başlığı altında ele alınmamış, dış ilişkiler başlığı altında yer almıştır. Türkiye de tam üyelik için Gümrük Birliği'ni bir basamak olarak görmüş ve Gümrük Birliği'ni gerçekleştirmeye odaklanmıştır. 6 Mart 1995'te yapılan 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararıyla Gümrük Birliği gerçekleştirilmiştir.

Gümrük Birliği Türk kamuoyunda büyük coşkuyla karşılanmış ve olumlu tablolar çizilmiştir. Ancak karar ne Ankara Anlaşması'na ne Katma Protokol'e ne de 1989 Komisyon Raporu'na bir Şey katmamıştır. Bütün kararlarda da Türkiye'nin tam üyeliğe ehil olduğu ancak tam üyelik konusunun muğlakta kaldığı görölmüştür. 1997'de yayınlanan Gündem 2000 Raporu da iki taraf arasındaki ilişkileri etkilemiştir. Gündem 2000 Raporu'na göre Türkiye siyasi durumu nedeniyle bu grupların dışında bırakılmış, bir kenara itilmiştir. Genişleme başlığı yerine Dış İlişkiler başlığında Türkiye'ye yer verilmiştir. Buna göre Türkiye, AB ile müktesebat konusunda büyük bir başarı sağlasa da ekonomik ve siyasi alanda hala sorunlar devam etmekte bunun içinde genişlemenin dışında olmalıdır. Bu rapor 10-12 Aralık 1997'de yapılan Lüksemburg Zirvesi'nde de ele alınmış, Türkiye'nin tam üyeliğe ehil olduğu ancak tam üyeliğe hazırlanması için farklı bir yol izlenmesi gerektiği söylenmiştir. Türkiye ise 14 Aralık 1997'de AB'nin tutumunu yanlı ve ayrımcı bulduğunu söylemiş ve AB yükümlölüklerini yerine getirmezse AB ile ilişkilerine ilişkin konular dışında hiçbir konunun Birlik sürecinde gündeme gelmeyeceğini açıklamıştır. İlişkiler bu Şekilde devam ederken 10-11 Aralık 1999'da yapılan Helsinki Zirvesi ile Türkiye AB'nin aday ülkesi olarak kabul edilmiştir.

Türkiye'nin aday ülke olarak kabul edilmesinin Almanya'da Hıristiyan Demokratların iktidarı kaybedip Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine sıcak bakan Yeşiller ve Sosyal Demokratların iktidar olması, 17 Aralık

1999'da Türkiye'de yaşanan deprem, Abdullah Öcalan'ın Kenya'da Yunanistan Büyükelçiliğinde yakalanması, Balkanlarda yaşanan çatışmalarda Türkiye'nin öneminin fark edilmesi ve ABD'nin Türkiye'nin tam üyeliği hususunda verdiği destek gibi değişik sebepleri olduğuna dair pek çok şey ortaya atılmıştır. Ancak Türkiye'nin AB'ye 1999 yılında tam üye olarak kabul edilmesinin altında yatan esas neden Bülent Ecevit ile dönemin Almanya Başbakanı Gerhard Schröder arasındaki mektuplaşmalarda gizlidir. 26 Mayıs 1999'da başlayan bu mektuplaşmalarda Ecevit ilk kez Türkiye'nin tam üyelik koşullarının ve Kopenhag Kriterleri'nin farkında olduğu söylemekle birlikte demokratik ve sosyal reformların da yapılacağı, Yunanistan ile olan ilişkilerin düzeltileceği sözünü vermiştir. Bu şartların yerine getirilmesi yanında Ecevit AB'nin de bazı adımlar atması halinde Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin normale dönebileceğini söylemiştir. Buna karşılık Schröder de Türkiye'nin öncelikli olarak önemli bulunduğu noktalardan bahsederek bunların gerçekleşmesi halinde ilişkilerdeki durağan noktayı aşılması için gereken her şeyi yapacağını vaat etmiştir. Bu vaatler doğrultusunda da Helsinki Zirvesi'nde adaylık statüsü kazanılmıştır.

Türkiye'nin adaylık statüsünü elde etmesinde 1999'da Türkiye'de yaşanan deprem, İsmail Cem'in girişimleri, ABD'nin AB'ye baskısı, AB ülkelerinde Sosyalist partilerin iktidara gelmesi gibi pek çok neden olduğu söylene de esas neden Bülent Ecevit ile Gerard Schröder arasındaki mektuplaşmalardır. Çalışmamızda bu süreç Kelebek Etkisi Yaklaşımı ele alınmaya çalışılmıştır. Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sürecinin istenen sonucu vermediği bir dönemde küçük bir kağıt parçası ilişkilerde hiç beklenmedik ve öngörülemeyen olaylara sebep olmuştur. Bu olaydan sonra iki taraf arasındaki ilişkiler düzelmeye başlamış ve Türkiye, AB'nin aday ülkesi olmuştur. Sonraki dönemlerde Türkiye'nin yapmış olduğu reformlar ve uygulamalarla Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri'nin siyasi kriterlerini büyük ölçüde gerçekleştirdiği görülmüş ve müzakere tarihi verilerek 3 Ekim 2005'te müzakerelere başlanmıştır. Bu anlamda Ecevit ile Schröder arasındaki mektuplaşmalar kelebek etkisi yaratarak ilişkilerde yeni bir sürecin yaşanmasına neden olmuştur. Yani iki taraf arasında gerçekleşen mektuplaşmalar ve bu mektuplarda geçen vaatler, Türkiye'nin adaylık statüsünü elde etmesine imkan tanımıştır. Adaylık statüsünün elde edilmesinden sonra Türkiye'nin söz konusu mektupta yer alan vaatlerini gerçekleştirmesi/gerçekleştirme gayreti Türkiye'nin 2004'te müzakere tarihi almasına 2005'te ise müzakerelere başlamasına neden olmuştur. Bir anlamda iki taraf arasındaki mektuplaşmalar Türkiye'nin AB üyeliği yolunda önemli dönemeçlerden kolaylıkla geçmesine neden olmuştur.

Rusya'nın Ortadoğu'da Taktiksel Hamleleri: Rusya ve Suudi Arabistan İlişkileri

Engin KOÇ¹

Öz

Bu alışma Rusya'nın Ortadoğu'da taktiksel ilişkiler kurma çabasını Putin donemi Rusya-Suudi Arabistan ilişkileri üzerinden incelemektedir. Soğuk Savaş donemi Sovyetler Birliği-Suudi Arabistan ilişkileri oldukça kırılgan ve düşük düzeyli bir şekilde devam etmiştir. Bu kırılganlıkta, tarafların donemin bölgesel ve küresel siyasetin dinamiğinden kaynaklanan ideolojik, güvenlik ve ekonomi politikalarında aldığı kararlar belirleyici olmuştur. Rusya, İran ve Suriye ile stratejik ve derin ilişkilere, Suudi Arabistan ise, Amerika ile stratejik ve uzun bir geçmişe dayanan ilişkilere sahiptir. Bu ilişkiler, Rusya ve Suudi Arabistan'ın tarafların ortak iş birliği alanlarını oldukça sınırlamış ve uzun soluklu stratejik bağlar kurmalarına engel olmuştur. Bununla beraber Irak'ın işgali ve Suudi Arabistan'ın Amerikan yaptırımlarına maruz kalması tarafları birbirine yakınlılaştırmıştır. 2010 yılı sonrası ise, Rusya-Suudi Arabistan ilişkilerinde Ortadoğu'da yaşanan bazı gelişmelerin belirleyici etkisi olmuştur. Suriye Savaşının devam etmesi, ABD'nin İran ile imzaladığı nükleer anlaşmanın Suudi Arabistan tarafından tedirginlikle karşılanması, Rusya'nın Amerikan yaptırımlarına maruz kalması ilişkilerin derinleşmesinde önemli rol oynayan faktörlerdir. Riyad ile rekabet halinde olan İran ve Türkiye gibi diğer bölge lkelerinin Rusya ile giderek derinleşen ilişkileri, Suudi Arabistan ve Rusya'nın taktiksel anlamda yakınlılaşmasını kolaylaştırmıştır. Bu alışmada Rusya ve Suudi Arabistan ilişkilerinde Putin donemi dinamik ve statik unsurlarla birlikte, ikili ilişkilerin seyrini etkileyen faktörler irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Suudi Arabistan, Soğuk Savaş, Arap Baharı, Körfez

Tactical Movements of Russia in the Middle East: Russia and Saudi Arabia Relations

Abstract

This study examines Russia's endeavor to establish tactical relations in the Middle East within the context of Russia and Saudi Arabia relations. During the Cold War, bilateral relations between Soviet Union and Saudi Arabia were continued very fragile and low level. The decisions taken by the parties in ideological, security and economic policies, which stemming from the dynamics of regional and global politics of the period have been decisive in this fragility. Russia has strategic and deep relations with Iran and Syria for few decades. On the other hand, Saudi Arabia has strategic and long-standing relations with America. These relations have limited on the common cooperation field and prevented Russia and Saudi Arabia from establishing long-term strategic ties. Nevertheless, the invasion of Iraq and the exposure of Saudi Arabia to American sanctions brought the parties closer to each other. In wake of 2010, some developments occurred in the Middle East, have been determinative on Russia and Saudi Arabia relations. The continuation of the Syrian War, the Saudi's apprehension of the US-signed nuclear agreement to Iran, and US sanctions imposed on Russia have been some important factors behind the deepening of the relations. Other countries in the region such as Iran and Turkey, which are in competition with Riyadh, have been deepening their relations with Russia. Saudi Arabia and Russia have facilitated the rapprochement of the tactical sense. In this study, Russia - Saudi Arabia relations and the factors affecting of their bilateral relations together with the dynamic and static elements of Putin era will be examined.

Key Words: Russia, Saudi Arabia, Cold War, Arab Spring, Gulf

Atıf İçin / Please Cite As:

Ko, E. (2020). Rusya'nın Ortadoğu'da taktiksel hamleleri: Rusya ve Suudi Arabistan ilişkileri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1956-1969.

Geliş Tarihi / Received Date: 20.01.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 04.03.2020

¹ Dr. Öğr. Üyesi- Bursa Teknik Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, engin.koc@btu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3682-8718

Giriş

Sovyetler Birliği, 1926 yılında Kral Abdülaziz'in kurmuş olduğu Hicaz ve Necd Krallığını (1932'de Suudi Arabistan Krallığı olarak değişmiştir) diplomatik olarak ilk tanıyan devlet olmuştur (Suchkov, 2016, s. 237). 1938 yılında Kral Abdülaziz ile dostane ilişkilere sahip Sovyetler Birliği Riyad Büyükelçisi olan Karim Hakimov'un Stalin tarafından Rusya'da idam edilmesi ile iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler kesilmiştir. Bununla beraber Sovyetlerin komünizm ideolojisine sahip olması ve Ortadoğu'da ideolojik anlamda etkili bir şekilde nüfuzunu arttırmaya çalışması, Suudi Arabistan'ın İslam'ın radikal bir ekolü olarak bilinen Vehhabizmi benimsemesi Sovyetler ve Suudi Arabistan arasındaki ikili ilişkilerin sonunu getiren bir diğer önemli faktör olmuştur (Vasiliev, 2018, s. 285). Soğuk Savaşın son yıllarına kadar Sovyetler Birliğinde yaşayan Müslümanlardan Hac ibadeti için Suudi Arabistan topraklarına ziyarette bulunamamaları ve Sovyetler ve Suudi Arabistan'ın birbirlerinde önyargılı davranmaları ikili kültürel, ticari ve siyasi ilişkilerin oldukça düşük seviyede tutulmasını netice vermiş ve uluslararası ilişkilerin konjonktürel etkisiyle iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin zayıf kalmasına neden olmuştur.

Soğuk Savaşın ilk yıllarından itibaren Sovyetler, Ortadoğu'nun birçok ülkesinde komünizm propagandası ve monarşi karşıtlığı üzerinden kendisine müttefik kitleler bulmaya çalışmıştır. Suudi Arabistan ve Amerika ise, Soğuk Savaş yıllarında Moskova'nın Ortadoğu'da nüfuz elde etme ve sıcak denizlere inmesine engel olmak için askeri ve siyasi anlamda önemli işbirliği faaliyetlerinde bulunmuştur. ABD ve Suudi Arabistan arasında inşa edilen bu ilişkiler, Sovyet kaynaklı güvenlik endişesi başta olmak üzere ideolojik ve enerji güvenliğine yönelik tehditler ile mücadele etme üzerine inşa edilmiştir. Sovyetlerin Ortadoğu'daki nüfuz alanlarının giderek artmasıyla Mısır ve Suriye gibi Arap dünyasının önemli ülkeleri Sovyet uydusu haline gelmiştir. Sovyetlerin bölgede Suudi Arabistan rejimine yönelik ciddi bir güvenlik sorununun olması ikili ilişkilerde olumsuz yansımaları olmuştur. Ayrıca, Ortadoğu'nun birçok ülkesinde hızla yükselen sol ve komünist grupların Körfez Arap monarşilerinin meşruiyetini ve rejimlerini tehdit eder bir seviyeye gelmesi Suudi Arabistan başta olmak üzere diğer bölge ülkelerini de rahatsız olmasına neden olmuş, Sovyetler ile bölge ülkeleri arasındaki ilişkiler zarar görmüştür.

1952 Hür Subaylar Darbesi ile Soğuk Savaşın etkisinin Ortadoğu'ya yansıdığı günlerde, Suudi Arabistan ve İngiltere/Amerika'ya yakın bölge ülkeleri kendilerine karşı en büyük tehdidi Sovyetler Birliğinden hissetmişlerdir. Komünizm ve Sosyalist Arap Milliyetçiliğinin Sovyetler tarafından desteklenmesi Suudi Arabistan başta olmak üzere diğer monarşi ile yönetilen Ortadoğu devletlerini oldukça rahatsız etmiş ve monarşilere karşı en önemli yıkıcı tehdidi Moskova'dan algılamışlardır. Bununla beraber Mısır ve Suriye'de iktidara gelmeyi başaran devrimci sol örgütlenmeler, Suudi Arabistan'da da tedirginlik ile karşılanmıştır. Suudi Arabistan'da Sovyet sempatisini olan subayların gizli örgütlenmeler ile Riyad'da darbe yapma olasılığı Suudi Arabistan'ın iç ve dış güvenlik önlemlerini üst seviyeye çıkarmasını sağlamıştır (Koç, 2019, s. 629). Bu durum, Sovyet-Suudi Arabistan ilişkilerine olumsuz yansımalarla Suudi Arabistan'ın ABD ile ittifakında önemli bir siyasal gerçeklik kazanmasına sebep olmuştur. Bu süreçte, Ortadoğu'da giderek yaygınlaşan sol devrimci faaliyetler Amerikan-Suudi Arabistan ilişkilerinin stratejik seviyeye çıkmasını hızlandırırken, Sovyetler ile ittifak halinde olan rejimlerin Suudi Arabistan ile ilişkilerine zarar vermiş ve Araplar arasındaki ilerleyen yıllarda ortaya çıkacak ve derinleşecek ideolojik bölünmeye zemin hazırlamıştır (Dawisha, 1976, s. 11).

ABD-Suudi Arabistan ilişkileri bu dönemde her zaman pürüzsüz bir şekilde devam ettiği söylenemez. ABD, Ortadoğu'da Sovyetlerin nüfuzunu sınırlandırmak ve bölgedeki müttefiklerini korumak için Türkiye, Irak, Pakistan, İran ve İngiltere'nin müşterek kararıyla 1955 yılında Bağdat Paktını kurulmasını desteklemiştir. ABD desteğiyle Bağdat Paktının kurulmasını ve bölge ülkelerinin Pakta davet edilmesini Suudi Arabistan eleştirmiş, ABD'ye tepki göstermiş ve bu girişimin Ortadoğu'da istikrarın bozulmasına neden olacağını ifade etmiştir. Bu olay Suudi Arabistan ile Sovyetler arasında kısa vadeli yeni bir taktiksel yakınlaşma yaşanmasını sağlamıştır. Sovyetlerle birlikte Suudi Arabistan'ın da Bağdat Paktı'na karşı çıkması Amerika ve Pakta katılan müttefiklerini endişelendirirken, Irak'ta monarşinin devrilmesi ile Suudi Arabistan-Sovyet yakınlaşması da sona ermiştir. Sovyetlerin Körfez'e nüfuz etmesinde en önemli engelleyici unsur Körfez ülkelerinin Amerika ile stratejik askeri, ekonomik ve siyasi ilişkilere sahip olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte Suudi Arabistan ve İran dâhil Körfez ülkeleri Sovyetlere karşı Umman/Dofar ve Kuzey Yemen'de olduğu gibi birçok sol devrimci hareketlere ve Sovyetlerin vekil güçlerine karşı doğrudan ve dolaylı bir şekilde birçok çatışma yaşamışlardır. Sovyetler ise, Suudi Arabistan'ın komşusu olan bu ülkeler üzerinden Amerika'nın bölgedeki en önemli müttefiki olan Suudi Arabistan rejimini zayıflatmaya çalışmıştır.

Sovyetlerin Afganistan işgali sonrası Suudi Arabistan ve Moskova, Afganistan'daki uzun bir süre devam savaşın karşı cephelelerinde yer almıştır. Sovyetler, kendisine karşı direnen Afgan m¼cavitlerin ana finansörü ve destekçisi olarak Suudi Arabistan'ı ve Amerika ile stratejik ilişkilere sahip diğer Arap Körfez ülkelerini görmüştür. Sovyetlerin Afganistan'ı işgale karar vermesine şiddetle karşı çıkan Suudi Arabistan'ın, savaşta Sovyetlere karşı m¼cadele eden Afgan ve diğer çatışan milis grupları destekleme kararı alması ikili ilişkilere önemli derecede zarar vermekle birlikte tarafların birbirlerini uzun yıllar daha belirgin bir tehdit olarak görmesine neden olmuştur. ABD'nin de desteğiyle Suudi Arabistan vatandaşı binlerce kişi Afganistan'a Sovyetlere ve kom¼nizme karşı savaşmak için gitmiştir. Ayrıca, Suudi Arabistan'ın İşlam Dünyasında sahip olmuş olduğu iletişim ağı ve liderlik pozisyonuyla birçok kişiyi Afganistan'a kom¼nizme karşı m¼cadele ve İşlam toprağını kâfirlerden temizlemek amacıyla savaşa kanalize etmeyi başarmıştır. Bu durum iki ülke arasında uzun yıllar güvensizliğe neden olmuştur.

Bu çalışmada Putin dönemi Rusya-Suudi Arabistan ilişkilerinin değişimi ve dönüşümü analiz edilecektir. Özellikle ikili ilişkilerin taktiksel mi yoksa stratejik bir düzlemde mi ilerlediği konusu tartışılarak, Rusya'nın Suudi Arabistan ile stratejik ilişkiler kurmasının önündeki engeller irdelenecektir. Ayrıca, Rusya'nın Ortadoğu dış politikasında önemli m¼ttefikleri olan İran ve Suriye'nin Moskova-Riyad ilişkilerine yönelik ne gibi etkileri olduğu, Rusya'nın Körfez'de Suudi Arabistan üzerinden kurmaya çalıştığı yeni düzen analiz edilecektir.

Çeçen Savaşlarının Rusya-Suudi Arabistan İlişkilerindeki Belirleyiciliği

Rusya'nın genel Ortadoğu politikasına bakıldığı zaman, Moskova bölgedeki varlığını ve etkisini bir dış güç olarak sürdürmek ve güçlendirmek istemektedir. Ayrıca eski Sovyet nüfuz alanlarındaki Ortadoğu kaynaklı İşlamcı ve radikal eğilimleri Ortadoğu'nun kendi sınırları içerisinde tutmayı ve bölgede kendisine dost rejimler ile ilişkilerini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Rusya, askeri ve enerji politikaları anlamında Rus silahlarının Ortadoğu ülkelerinin korunmasında rol oynamasını ve güvenlik üzerinden bölge ülkeleriyle olan enerji politikalarının gelişmesini desteklemektedir (Trenin, 2016, s.1). Sovyetlerin son döneminde Gorbaçov'un da ikili ilişkileri geliştirmek isteği ile Suudi Arabistan ile kısa dönemli bir yakınlama olmuşsa da Rusya'nın OPEC'e katılmak istememesi, Moskova'nın İran rejimi ile ilişkilerini ilerletmede kararlı olması ve Kuzey Kafkasya'da başlayan çatışmalar Rusya ve Suudi Arabistan arasındaki yeni başlayan ilişkilerin duraklamasına neden olmuştur (Katz, 2012, s. 27). Bu gibi bölgesel sorunlar nedeniyle 1990'dan 2000 yılına kadar Rusya-Suudi Arabistan ilişkilerinde oldukça iniş ve çıkışlı gelişmeler yaşanmıştır. Sovyetlerin yıkılması sonrası 1991 yılında diplomatik ilişkiler tekrardan kurulmuştur. Rusya ve Suudi Arabistan ilişkileri Kuzey Kafkasya'da yaşanan I. ve II. Çeçen Savaşları sırasında tekrardan bozulmuştur (Khlebnikov, 2019). Rusların, Çeçenler ile savaşında Suudi Arabistan kendi ülkesinden Çeçenistan'a giden savaşçıların önünü açarak bu kişilerin Rusya ile savaşmalarını desteklemiştir. Özellikle Arap savaşçıların komutanları olarak bilinen Suudi Arabistanlı Vahhabi cihatçı Hattab, etrafında topladığı gerilla birlikleriyle bu savaşlarda Rus askeri birliklerine önemli zararlar vermiştir (Hegghammer, 2008, s. 705). Suudi Arabistan bu süreçte Çeçenistan'da Rusya'ya karşı savaşan militanlara para ve silah desteği vererek Rusya'nın istikrarsızlaşmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca, Sovyet sonrası Kafkasya'daki halkların tekrardan muhafazakârlaşma eğilimlerine Suudi Arabistan merkezli bir ekol olan Vahhabizim ile tesir ederek bu bölgede yüzyıllardır var olan ve Rusya'ya karşı uzun yıllar m¼cadele eden geleneksel muhafazakâr yapıları da ortadan kaldırmaya çalışmıştır.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle küresel politikada giderek zayıflayan Rus etkisi kendisini sadece Orta Asya, Kafkaslar ve Balkanlar'da göstermemiştir. Soğuk Savaş süresince Ortadoğu'nun en önemli stratejik ülkeleri olarak görülen Suriye, Yemen ve Irak'ta var olan Rus etkisi de 1991 yılından itibaren giderek azalmaya başlamıştır. Özellikle Körfez Savaşı sonrasında Saddam'ın sarsılan otoritesi, uluslararası toplumun Esad rejimine artan baskısı, Yemen'de sona eren Sovyet etkisi ve ABD'nin İran'ı uluslararası toplumdan izole etme girişimleri gibi gelişmeler Rusya'nın etki alanını oldukça daraltmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde özellikle Kuzey Kafkasya'daki Çeçen Savaşları'nda Rusya'nın, Çeçenistan'da savaşan Vehhabi/Selefi grupların Suudi Arabistan tarafından desteklendiğini sık sık dile getirmesi, Suudi Arabistan'ı terörü desteklemek ve Rusya'nın iç işlerine müdahale etmekle suçlaması ikili ilişkileri oldukça olumsuz etkilemiştir. Rusya'nın Çeçenistan Savaşında sahadaki zayıyatı arttıkça Suudi Arabistan'a karşı daha sert bir diplomatik dil kullanmıştır. Bu süreç Soğuk Savaş sonrası ikili ilişkilerinde yeni bir sayfa açmak isteyen Rusya ve Suudi Arabistan için oldukça kötü bir dönem olmuştur.

1998 yılında petrol fiyatlarının uluslararası piyasalarda 11.91 ABD doları gibi oldukça düşük fiyatlarda seyretmesi (Inflationdata, 2019) 142 milyonluk kalabalık bir nüfusa ve 17 milyon metre karelik devasa coğrafyaya sahip olan (CIA World Factbook, 2019), ayrıca devlet gelirlerinin önemli bir kısmını petrolden

elde eden Rus ekonomisini oldukça olumsuz etkilemiştir. Suudi Arabistan ekonomisine hissedilir etkisi olmayan bu kriz esnasında Rusya'nın OPEC üyelerine petrolün fiyatını yükseltme talepleri Suudi Arabistan'ın da gayretleri sonucu karşılıksız kalmıştır (Katz, 2001, s. 609). Suudi Arabistan'ın petrol fiyatlarını ve üretim kotasını Rusya'nın taleplerinin oldukça dışında belirleyerek Rus ekonomisine Çeçenistan Savaşı devam ederken ciddi bir ekonomik zarar verdiği söylenebilir. Ayrıca, Suudi Arabistan, stratejik müttefiklik ilişkilerine sahip olduğu Batılı ülkeler ile arasını bozmamak ve kendisine sunulan cömert destekleri kaybetmemek için petrol fiyatlarını bu dönem düşük seviyede tutmayı tercih etmiştir.

Rusya - Suudi Arabistan İlişkilerinde Taktiksel Yakınlaşmalar

Karizmatik bir lider olan ve Rus toplumu tarafından yüksek oranda desteklenen Vladimir Putin, ikinci Çeçen Savaşının (1999) etkilerinin devam ettiği bir süreçte Rusya'da iktidarı devralmıştır. Putin, Rusya'nın iç ve dış politikasını yeniden inşa etmek için bu alanları birbirine bağlayarak ortak koordinasyon ile ülkeyi tek elden yönetmeye çalışmıştır. Bu anlamda Rus lider, Ortadoğu ülkelerinin Rusya'nın istikrarına zarar veren Çeçenistan'a finansal ve askeri destek vermesini engellemeye yönelik önemli girişimlerde bulunmuştur. Rusya'nın süreç içerisindeki en önemli hedef ülkesi ise Çeçenistan'da Selefi militanları destekleyen Suudi Arabistan olmuştur (Rodkiewicz, 2017, s. 12). Suudi Arabistan ve desteklediği selefi grupların Çeçenistan'da güçlü bir destek bulması ve bu grupların militarist bir yönelime sahip olması Moskova'yı oldukça rahatsız etmiştir. Bununla birlikte, bu grupların Kuzey Kafkasya ve Çeçenistan'da geleneksel İslami gruplar ile de çatışma içerisinde bulunması Rusya'nın Çeçenler üzerinde hem askeri hem de psikolojik olarak daha rahat etki sağlamasını kolaylaştırmıştır. Rusya'nın Çeçen Savaşını sonlandırması sonrası bu gruplar yer altına çekilerek günümüze kadar varlığını bir şekilde devam ettirmiştir (Clifford, 2017). Putin'in Rusya'da iktidara geldikten sonra Çeçenistan meselesini ortadan kaldırmada şiddeti benimsemesi ve Kafkasya'daki çatışmalara destek veren ülkelere yönelik takındığı sert politikalar Çeçenistan'daki karışıklıkların hızlı bir şekilde sona ermesini sağlamıştır. Rusya'nın Çeçenistan özelinde Kuzey Kafkasya'da güçlenmesi bölgede etki sağlamak isteyen yabancı devlet ve Vahhabi/Selefi radikal grupların hızlı bir şekilde zayıflamasına netice vermiştir. Rusya ve Suudi Arabistan arasında Çeçenistan meselesi üzerinden 2003 yılına kadar devam eden gelgitli ilişkiler, Amerika'nın bölgesel politikalarının etkisiyle de olsa birtakım yakınlaşmalar da yaşamıştır.

Amerika'nın "teröre karşı savaş" stratejisi kapsamında Afganistan ve Irak'ı işgal etmesi Rusya'nın Çeçenistan'da ayrılıkçı olarak nitelediği gruplara karşı daha sert bir şekilde mücadele etmesinin önünü açmıştır. Uluslararası kamuoyundan gelecek tepkilere karşı elverişli bir kılıf bulan Putin, kısa bir süre içerisinde Kafkasya'da uzun bir süredir yaşanan krizi sonlandırmayı başarmıştır. Afganistan'ın ABD ve müttefiklerince işgali ile kendine meşruiyet zemini bulan Rusya "radikal İslamcı örgütleri destekleme" ithamıyla, ABD'yle birlikte Kafkasya'daki ayrılıkçıları destekleyen Suudi Arabistan'a karşı ikinci bir cepheyi açmıştır. Bununla beraber, Rusya, Irak işgaline karşı ABD'nin karşısında pozisyon almış ve bozulan ABD-Suudi Arabistan ilişkilerini Rusya-Suudi Arabistan ilişkilerini geliştirmek ve bölgede önemli bir stratejik kazanım elde etmek için fırsata çevirmeye çalışmıştır (Mikail ve Aytakin, 2016, s. 456). 11 Eylül Saldırıları ve 2003 ABD'nin Irak işgali sonrasında kırılğan hale gelen ABD-Suudi Arabistan ilişkilerinden Rusya azami derecede faydalanmaya çalışmıştır. 11 Eylül saldırılarından el Kaide'ye mensup Suudi Arabistan vatandaşlarının sorumlu tutulması, Rusya ve Suudi Arabistan'ın Irak karşıtı koalisyonla destek vermemesi ABD'nin bölgede sınırlandırılması adına iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştır (Issav, 2018). Putin, Irak Savaşı sonrası Suudi Arabistan ile ilişkilerine oldukça önem vererek, Suud rejiminin Kafkasya ve Orta Asya'daki Selefi cihatçılara olan desteğini kesmesini talep etmiştir. Putin ayrıca, Amerika'nın Riyad'a olan siyasi baskılarını arttırmasına karşılık bu ülke ile ilişkilerini geliştirerek Ortadoğu'da Suudi Arabistan aracılığıyla yeniden siyasi ve ekonomik çıkarlarını arttırmayı hedeflemiştir.

Soğuk Savaşın akabinde Rusya, siyasi ve ekonomik nedenlerden dolayı tekrardan Ortadoğu'ya yönelmek ve bu bölgede nüfuz sahibi olmak istemiştir. Rusya'nın bu stratejik hamlesinde küresel politikada Amerikan hegemonyasına ve NATO yayılmasına karşı çok kutuplu bir uluslararası ortamda etkili bir güç olma isteği önemli rol oynamıştır (Khasan, 1998, s. 100-101). 1972 yılında Irak ABD'nin Ortadoğu'daki gücünü arttırmak için ortaya koyduğu İran ve Suudi Arabistan'ın da içinde bulunduğu iki ayaklı stratejisine karşı Sovyetler Birliği ile Dostluk Savunma Anlaşması imzalamış ve bu tarihten Saddam'ın düşürülmesine kadar Sovyetler (Rusya)/ Irak ilişkileri stratejik seviyede yürütülmüştür (Keynough, 2016, s. 90). Rusya'nın Saddam'ı Ortadoğu siyasetinde ABD'ye karşı bir müttefik olarak kaybetmesi, Moskova'nın yeni ortaklar arama ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu anlamda Rusya'nın İran ile zaten güçlü olan ikili ilişkileri devam ederken karşı cepheden olan Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleriyle sorunlu alanlar hızlı bir şekilde tamir edilmeye başlanmış ve diplomatik ilişkiler hızlandırılmıştır.

11 Eylöl sonrası Suudi Arabistan, ABD'nin hem kamuoyu hem de yasal kurumları tarafından sert baskıya maruz kalmıştır. ABD'de yaşayan zengin Suudi Arabistanlı ailelerin Washington'u terk etmeleri ve ABD vatandaşlarının Suudi Arabistan'ı terör saldırılarının öncelikli sorumlusu ve el Kaide'nin finansörü olarak görmesi iki ölke arasındaki ilişkilerin sorgulanmasına neden olmuştur (Niblock, 2006, s. 127). Suudi Arabistan'ın Amerika'da birtakım yaptırımlarına maruz kalacağı söylentileri Rusya-Suudi Arabistan yakınlışma ve iş birliğini daha da kolay bir şekilde ilerlemesine katkı sunmuştur. Özellikle bu uzlaşının Kafkaslardaki Çeçen direnişine Rusya açısından olumlu yansıması ve Suudi Arabistan'ın Çeçen savaşçılarını desteklemeyi bırakması Rusya açısından oldukça karlı bir stratejik kazanım olmuştur. 2003 sonrası ABD'nin Ortadoğu'daki politikalarından ve kendi üzerinde hissettiği baskıdan giderek tedirgin olan Suudi Arabistan, Rusya ile siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda iş birliğini arttırmaya başlamıştır. Suudi Arabistan ise, Ruslara bir jest olarak Kafkasya'da Rus politikalarını eleştirmeyi bırakarak Rusya'nın vekilliğini yapan ve Putin'in desteğini alan Çeçenistan lideri Ahmet Kadırov'u 2007'de Mekke'de ağırlayarak Rusya'ya ikili ilişkileri yeniden tesis etmek için adeta göz kırpmıştır (Issav, 2018).

Ekim 2003 tarihinde Suud Veliht Prensi Abdullah bin Abdulaziz siyasi ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla Rusya'ya resmi bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret sonucu iki ölke arasında önemli ticaret ve enerji anlaşmaları imzalanmış ve ikili ilişkilerin geliştirilmesine yönelik pozitif irade beyanında bulunulmuştur. Özellikle Hükümetler Arası Ortak Rusya-Suudi Ticaret Fonu, Ekonomi ve Bilim İş birliği Komisyonu ve Rus-Arap İş Konseyi Rusya ve Suudi Arabistan'ın önderliğinde o dönemde kurulmuştur. Ayrıca, Rus Müslüman vatandaşlarının Hac ibadetlerini daha kolay ve güvenli bir şekilde yapmaları için Rusya ve Suudi Arabistan arasında birtakım anlaşmalar imzalanmıştır (Suchkov, 2016, s. 238). Rusya bu süreçte Arap ve İşlam Dünyasına yönelik oldukça önemli stratejik bir adım atarak ve İşlam ölkeleriyle ilişkilerini geliştirmek için İşlam Konferans Örgütü'ne (İKÖ) üye olmak istemiştir. İKÖ'nün 2003 yılı toplantısına davet edilen Rusya, 2005'te Örgüt'e nüfusunun çoğunluğu Müslüman olmayan gözlemci ölke statüsünde toplantılara katılmaya başlamıştır. Rusya bu süreçte hem Suudi Arabistan'ın hem de diğer İşlam ölkelerinin Batı ile bozulan ilişkilerine karşı denge oluşturmak istemekle birlikte, ileride Çeçen sorununda olduğu gibi karşılaşabilecekleri tepkileri minimum seviyeye indirmeye çalışmıştır (Nocetti, 2010, s. 11).

2004 yılına gelindiğinde Putin, Rusya'daki siyasi muhalefetle birlikte Moskova'ya karşı ayaklanan etnik ve dini azınlık grupları da tamamen kontrol altına alabilmişti. Rusya'da Putin'in ikinci defa sečilmesi ve petrol fiyatlarında yaşanan artış ile Moskova uluslararası siyasette bir takım stratejik hedefler belirlemiştir. Bunlardan birincisi; Rus güç statüsünü güncel bir şekilde restore ederek Amerika ile rakip olabilecek seviyeye gelmek. İkincisi, teknolojik anlamda Rus ekonomisini canlandırarak ABD ile açılan arayı kapatmak ve sonucusu Rusya'ya karşı savaşan Çeçenlere ve diğer ayrılıkçılara verilen dış kaynaklı maddi desteği sonlandırmaktadır (Freedman, 2014, s. 132). 2007 yılında Putin'in Suudi Arabistan Kralı Abdullah ile başkent Riyad'da resmi bir toplantı düzenlemesi, sonraki yıllarda ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir milat sayılacaktır (Kaura, 2017). Bu ziyaretin Rus tarafının Riyad'a başkan seviyesinde yapmış olduğu ilk ziyaret olması hem Rusya hem de Suudi Arabistan tarafından oldukça önemli karşılanmıştır.

2008'de ise Suudi Arabistan, Abazya ve Güney Osetya üzerinden ortaya çıkan Rusya'nın Gürcistan'a müdahalesine "Rusya'nın son krizdeki eylemleri anlaşılabilir" (Katz, 2009, s. 114) ifadeleri ile dolaylı bir şekilde destek vererek Rusya'nın güvenini kazanmaya çalışmıştır. Suudi Arabistan ayrıca, Rusya'nın İKÖ ve Riyad üzerinden İşlam Dünyası ile artan ilişkilerine işaret ederek Rusya ile irtibatında sorun yaşamamak için Moskova aleyhine olumsuz açıklamada bulunmamayı tercih etmiştir. 2008 Küresel ekonomik krizinin enerji fiyatlarına yansiyarak petrolün varil başına ihraç fiyatını yükseltmesi farklı üretim politikalarına sahip Rusya ve Suudi Arabistan'ı diğer petrol üreticisi ölkeler gibi memnun etmiştir (Katz, 2012, s. 28). Hem Rusya hem de Suudi Arabistan için en önemli devlet gelir kaynağı olan petrol ihracatı iki ölkeyi birbirine karşı uluslararası enerji piyasalarında da iş birliğine yönelten en önemli faktörlerden birisi olmaktadır. Petrol fiyatlarının istenilenden düşük seviyede tutulması hem Rus ekonomisi hem de Suud ekonomisi açısından kabul görmeyen bir durum olmaktadır. Bu anlamda özellikle Rusya'nın, OPEC'te önemli bir belirleyici güç olan Suudi Arabistan ile ilişkilerini güvenilir bir seviyede yürütmeye dikkat ettiğini söyleyebiliriz (Dusari, 2017).

Arap Baharı Dönemi Rusya-Suudi Arabistan İlişkilerinde Tartışmalı Alanlar

1999-2002 yılları arasında Putin öncelik olarak Rus sınırlarında Moskova'ya karşı ortaya çıkan meşruiyet sorunlarının üzerine gitmiş ve "var olmak için savaş" ilkesiyle ölkenin iç güvenlik sorunlarını ortadan kaldırmayı başarmıştır Bununla birlikte Rusya, 1999 Kosova Savaşını ABD'nin uluslararası sisteme müdahalesi ve II. Dünya Savaşı inşa edilen sistemin yıkılma girişimi olarak algılamıştır (Bugayova, 2019, s. 15). Putin, Soğuk Savaş sonrası kurulan sistemde Rusya'nın belirleyici pozisyonunun oldukça kısıtlı

olduğunun farkında olup, Rusya'yı Amerikan hegemonyasına tabi kılmama ve uluslararası sistemin tek kutuplu yapısını eleştirmesi en önemli önceliği olacaktır. Rusya'nın takip etmiş olduğu genel dış politika, Putin'in çok kutuplu dünyada Rusya'nın iddia ettiği yeniden bir emperyal devlet olma modelinin de yansıması olmaktadır. Bu anlamda Rusya, (Ukrayna ve Suriye gibi) sınırları ötesinde giderek büyüyen askeri etkiye sahip olması uluslararası ilişkilerde daha etken bir aktör olmasıyla doğru orantılı olmuştur. Putin, Moskova'nın sahip olduğu doğal gaz ve diğer enerji kaynaklarını AB ve diğer önemli siyasi oluşumlar üzerinde etkili kazanımlar elde etmek için kullanmaya çalışmıştır (Arıboğan, 2017, s. 134-135). Arap Baharı ile birlikte Putin, Rus devletinin sahip olduğu stratejik imkânları dış politikada özellikle Ortadoğu'da önemli stratejik kazanımlar elde etmek için kullanacaktır. Suriye iç savaşının sınırlandırılmaması ve Ortadoğu'da temel ittifak yapılarının yeniden sorgulanması Rusya'ya bölgede oldukça fazla alan açmıştır. Rusya'nın Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde daha etkin bir şekilde varlığını hissettirmesi Arap ülkeleri içerisinde ayrıcalıklı konumu olan Suudi Arabistan ile daha sık bir şekilde karşı karşıya gelmesine neden olmuştur.

Arap Baharı döneminde Rusya ve Suudi Arabistan arasındaki en sorunlu alan ise Suriye olmuştur. Suudi Arabistan'ın, Suriye iç savaşının başladığı ilk günlerden itibaren kendisine yakın olan Esad karşıtı grupları desteklemesine rağmen, Rusya, İran ile birlikte Suriye'deki siyasi ve ekonomik çıkarlarını korumak ve ABD'nin olası etkisini azaltmak amacıyla Esad rejimini aktif bir şekilde desteklemeyi tercih etmiştir. Suriye iç savaşının ilk yıllarında Rusya'nın bölge politikalarını eleştiren Suudi Arabistan'a yönelik "Suriye'de terörü destekleme" suçlaması ikili ilişkilere tekrardan zarar vermiştir (Charap, 2015, s. 163). Rusya, Suriye Krizinde İran ve Suudi Arabistan ile kıyas edildiğinde daha pragmatik bir konuma sahip olmaktadır. Gerek İran gerekse Suudi Arabistan için mezhepsel kimlikler önemli bir motivasyon kaynağı olurken Rusya, Akdeniz'de ve sıcak sularda jeopolitik alan kazanmaya odaklanmaktadır. Rusya, bunun yanında İran'ın Hizbullah başta olmak üzere Suriye'de sahadaki milislerinden aktif bir şekilde faydalanarak kendi askeri zayıflığını azaltmaya çalışmaktadır (Duclos, 2019, s. 1-5). Rusya'nın İran ile birlikte Suriye'de Suudi Arabistan ve Riyad'ın desteklediği muhalifler karşısında durması iki ülkenin uzun döneme yayılacak stratejik ittifaklar kurmasına da engel olan önemli bir unsur olarak masada durmaya devam etmektedir. Rusya, Soğuk Savaş döneminden beri Suriye'deki askeri varlık ve siyasi ağırlığını bu süreç içerisinde güçlendirmeye çalışırken, Suudi Arabistan ise, uzun yıllar sorunlu ilişkiler yaşadığı Esad'ın iktidardan uzaklaştırarak kendisine daha yakın olabilecek kişiler ile çalışmak istemektedir.

Özellikle Rusya'nın Kasım 2015 sonrası Suriye'deki terör örgütü olan DAESH ile birlikte Suudi Arabistan'ın desteklemiş olduğu İslamcı örgütlere karşı da yoğun hava operasyonlarında ve taktiksel saldırılarda bulunması, Riyad'ın Suriye'deki nüfuz alanının daralmasına neden olmuştur. Suudi Arabistan ve diğer muhalifleri destekleyen grupların Rusya'nın Suriye'deki askeri varlığına karşı ciddi bir engelleyici adım atamamaları Rusya'nın Suriye'de kendisine daha fazla alan açmasına neden olmuştur (Mikail ve Aytekin, 2016, s. 457). Rusya'nın Suriye'ye doğrudan müdahalesi birçok kişi tarafından Sovyet sonrası Rusya'nın Ortadoğu'da yeniden önemli bir aktör olması şeklinde değerlendirilmiştir. Bununla birlikte Rus askeri birliklerinin ve savaş uçaklarının DAESH terör örgütünün bulunmadığı yerlere operasyonları düzenlemesi ve bu operasyonları sırasında sivil kaybın yükselmesi de iki ülke arasındaki sorunların artmasını etkilemiştir. Birleşmiş Milletlerin birçok toplantısında Suudi Arabistanlı yetkililer tarafından Rusya'nın Suriye'deki saldırgan müdahaleleri eleştirilmiş ve hatta kınanmıştır (Suchkov, 2016, s. 248). Rusya'nın, Suriye'ye müdahale etmede bir diğer meşruiyet alanı anti-Rus eğilimlere sahip Orta Asya ve Kafkaslardan gelen savaşçıların Suriye'den kendi ülkelerine döndüğünde Rusya'ya karşı bir terör örgütlenmesi oluşturacağı endişesi olmuştur (Stent, 2016, s. 113). Özellikle bu savaşçıların Suudi Arabistan destekli Selefi kişiler veya en azından radikal görüşlü kişiler olması Rusya ve Suudi Arabistan arasında Çeçen meselesinde olduğu gibi yeniden güven bunalımına sebep olmaktadır. Bununla birlikte, Rusya ve Rus etkisinin hâkim olduğu ülkelerden Suriye'ye cihatçı transferinin gerçekleşmesinin Rusya açısından önemli tarafları da olmuştur. Rusya, kendi sınırları ve etki alanından uzak yerlere şiddet ve radikalizm sorununu taşıyarak bu problemlerin askeri yöntemler ve vekil örgütler ile çözerek kendi ödemesi gereken ekonomik ve insan kaynakları maliyetini azaltmıştır.

Rusya ve Suudi Arabistan, Yemen iç savaşında da birbirlerinden oldukça farklı politikalar uygulamaktadır. Rusya'nın Yemen'de İran destekli Husiler ile ilişkileri olduğu bilinmekte ve bu ilişki Suudi Arabistan tarafından şüphe ve endişeyle karşılanmaktadır. Bunun en önemli göstergesi Husilere uluslararası baskının arttırılması ve Yemen hükümetine destek verilmesini içeren BMGK'da alınması planlanan 2216 nolu kararı Rusya'nın veto etmesi olmuştur (Kosach and Melkumyan, 2016, s. 3). Rusların, Yemen'de İran ile birlikte Husiler üzerinde etkisi olması Suudi Arabistan'ın jeopolitik arka bahçesinde Ruslara stratejik

alan kazandırması Riyad yönetiminin arzu ettiği bir durum olmamaktadır. Bununla birlikte, Moskova'nın Yemende sahadaki kazanımlarının kısa vadeli ve masraflı olacağı ihtimali Rusya'nın Yemen'de doğrudan müdahalesine engel olmakta ve Suudi Arabistan'ın endişelerini gidermektedir (Suchkov, 2016, s. 241).

Obama dönemi Amerika'sının Ortadoğu politikasında sergilediği tutarsız politikalar ve Suudi Arabistan gibi bir stratejik bölge ülke ülkesiyle yürüttüğü net olmayan ilişkiler nedeniyle Rusya, Ortadoğu'da giderek güçlenen bir bölge dışı aktör olmuştur. Bu durumla birlikte, Rusya'nın bölgesel sorunları çözümede İran, Suriye ve Türkiye ile ilişkilerini geliştirmesinden kendi çıkarları lehinde endişe duyan Suudi Arabistan, Rusya ile ilişkilerini geliştirme kararı almıştır (Alizada, 2017). Bunun en önemli nedeni ABD'nin Ortadoğu'dan geri çekilme temayülünün ortaya çıkması, Suriye Krizine müdahale etme konusundaki kararsızlığı ve bölgedeki rolüne ilişkin belirsizliğin devam etmesi olmuştur. Aynı zamanda, İran ve Suudi Arabistan arasındaki rekabetin giderek artmasıyla birlikte Rusya, Ortadoğu'da giderek daha belirleyici bir aktöre dönüşmüştür. Rusya'nın Suriye müdahalesi Moskova'nın Ortadoğu'daki konumunu kökten değiştirmiştir. Bu süreçle birlikte, Rusya sadece Suriye'de değil daha geniş bir şekilde Ortadoğu'da vaz geçilmez bir bölgesel aktör olmuştur (Rumer, 2019, s. 11). Rusya'dan uzak durmayı ve çatışmalı ilişkiler geliştirmeyi önemli bir stratejik kayıp olarak gören Suudi Arabistan, Rusya ile ilişkilerin siyasi, ekonomi ve askeri alanlardan geliştirilmesine özen göstermiştir.

Rusya açısından bakıldığında Amerika ile sertleşmeyle birlikte Moskova'ya uygulanan ambargoların artması, Rusya'nın Körfez monarşileri gibi yeni yatırım alanları aramasına sebep olmuştur. Zengin KİK ülkeleri ile daha yakın ekonomik bağlar geliştirmek Rusya için stratejik bir öncelik haline gelmiştir. Bununla birlikte, Haziran 2015'te Suudi Arabistan, Mohammed bin Salman ve Putin arasındaki görüşmeler sonucunda, Riyad'ın Moskova'ya 10 milyar dolara kadar yatırım yapma sözü ikili ilişkileri derinleştirmiştir (Khlebnikov, 2017). P5+1 ülkelerinin İran ile nükleer anlaşma (Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA) imzalamaları, Rusya'nın İran nükleer ve balistik füze programlarını tehdit olarak görmemesi, Suudi Arabistan'ın ABD'ye karşı artan güvensizlikle birlikte Rusya'nın duruşunu da kendi çıkarları için hoş karşılamamıştır. Obama dönemi ABD'nin Ortadoğu'da Suudi Arabistan çıkarlarını karşılamayan öncelikleri her ne kadar Riyad açısından eleştirilse ve Rusya ile yakınlaşma sonucu versede, Rusya-İran ilişkilerinin oldukça yüksek stratejik bir düzeyde olması nedeniyle Rusya ile de ilişkilerini yürütmekte zorlandığı söylenebilir.

Rusya'nın Ortadoğu'da izlediği politikalar İran-Suudi Arabistan gerginliğine indirgendinde, çatışan taraflar arasında tarafsız olmayı tercih etme ve her iki taraf ile de ilişkilerini olabildiğince geliştirme olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber hem İran hem de Suudi Arabistan Rusya'nın pragmatik duruşundan rahatsızlık duymaktadır. İran'ın ABD karşıtlığı ve İran enerji sektöründeki Rusya etkisi iki ülkeyi stratejik ilişki kurmaya yönlendirmektedir. Rusya ayrıca, İran'ın nükleer teknoloji elde etmesine yardımcı olurken, Suudi Arabistan'a da nükleer teknoloji satışı teklifinde bulunmakta ve petrol fiyatlarının belirlenmesinde bir takım ortak politikalar yürütmeye çalışmaktadır (Katz, 2018). Rusya, Aralık 2016 öncesi dönemde tekrar OPEC ile iş birliği yaparak petrol fiyatlarının yükselmesi için üretimi kısma teklifinde bulunmuştur. Aralık 2016'da bu fikrin kabul edilmesiyle 2008 yılından itibaren ilk defa OPEC üyeleri ülkeler üretimi kısma kararı (günde 1.8 milyon varil) almıştır. OPEC aynı zamanda Rusya gibi teşkilatın üyesi olmayan devletlerin de etkilerini kabul ederek petrol piyasalarını şaşırtmıştır. OPEC+ (Viyana Anlaşması) olarak adlandırılan bu anlaşma ile İran ve Suudi Arabistan ilişkilerinde Rusya'nın rolü de devreye girmiştir (Borisov, 2018, s. 32). Fakat kısa bir süre sonra bu anlaşma petrol piyasasının Rusya ve Suudi Arabistan tarafından belirlenmesine yol açacak muhtemel bir girişim olduğu için İran ve diğer bir kısım OPEC üyeleri tarafından eleştirilmiştir. Tahran yönetimi, Rusya ve Suudi Arabistan'ı, İran'ın petrolünü piyasadan atmak için yaptırımların yarattığı fırsatları kullanmaya çalışmakla suçlamıştır (Kozhanov, 2019). İran'ın aleyhine Rusya ve Suudi Arabistan'ın lehine olan bu durum İran açısından Rusya ile güven problemi yaşamasına neden olmuştur. Bununla beraber, Rusya ve İran mümkün olduğunca bu sorunu ikili ilişkilerdeki öncelikli alanlar olan güvenlik ve karşılıklı ticarete yansıtılmaya çalışmıştır.

Rusya, Suudi Arabistan ve Katar Bloğunda ortaya çıkan Körfez krizinde ise Rusya tarafsız kalmayı tercih ederek her iki taraf ile de ilişkilerini devam ettirmeye ve geliştirmeye çalışmıştır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi ise Katar'ın 2013 yılından itibaren Rusya'ya en çok yatırım yapan Körfez ülkelerinden birisi olması ve karşılıklı ticaret hacminin her geçen gün yükselme eğiliminde olmasıdır (Kozhanov, 2018, s. 5). Bununla birlikte Rusya, Suudi Arabistan'ın başını çektiği Katar ambargosuna uymayarak Doha'ya yiyecek tedarikinde bulunması ve hava sahasını Katar uçaklarına kapatma girişiminde bulunmaması Rusya'nın Suudi Arabistan ve Katar arasında olan bir krizi ekonomik fırsata çevirme isteğini ortaya koymaktadır. Suriye ve Mısır meselesinde Rusya ve Katar birbirlerine karşı zıt pozisyon takınsalar ve farklı

kesimlere destek sunsalar da ekonomik ve karşılıklı çıkarların belirlediği pragmatik politikalar ikili ilişkilerin devam etmesini kolaylaştırmıştır.

Obama dönemi ABD-Suudi Arabistan ilişkileri İran-ABD yaklaşması üzerinden oldukça zarar görmüştür. Trump'ın Amerikan Başkanı olmasından sonra ikili ilişkilerde hızlı bir yaklaşma gerçekleşip ilişkiler yeniden stratejik düzeleme taşınmaya çalışılmıştır. Özellikle Mayıs 2017'de Riyad'da düzenlenen zirvede ABD, Suudi Arabistan ve Mısır ilişkilerinde yeni bir sayfa açılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte Suudi Arabistan, Obama döneminde edindiği tecrübeye binaen zor zamanlarında çıkarlarını ve güvenliğini korumak için Rusya ile de hızlı bir şekilde ilişkileri geliştirmeye yönelik politikalara yönelmiştir (Kaura, 2017). Amerika'nın bölge ülkeleri açısından güvenilmez bir aktör olduğunun anlaşılması, bölge ülkelerinin stratejik kayıplara engel olma ve taktiksel kazanımlar sağlama nedeniyle Rusya faktörüne yönlendirmektedir.

Ekim 2017'de Suud Kralı Salman'ın Rusya ziyareti, Suudi Arabistan'ın Moskova'ya ilk resmi ziyareti olması nedeniyle ikili ilişkiler açısından tarihsel bir öneme sahip olmaktadır. İkili ilişkilerde önemli bir yol alma ve eksen belirleme olarak algılanan bu ziyaret sonucunda iki devlet arasında savunma ve enerji alanında önemli anlaşmalar yapılmıştır. Suudiler bu ziyaret sırasında Rus nükleer teknolojisi transferi ve Rusya'dan gıda ithalatı konusunda artırımı gitme kararı alınmıştır (The Times of Israel, 2017). Suudi Arabistan, bu ziyarette Rusya ile ilişkilerini ve işbirliği imkânlarını geliştirerek dış politika yönelimini çeşitlendirmeye çalışmıştır. Bununla birlikte, Suudi Arabistan'ın bu hamlesi Riyad-Moskova ilişkilerinde bu yaklaşma Suudi Arabistan'ın stratejik ilişkilerini tamamen değiştirmesi anlamına gelmemektedir (Sputnik, 2017). Bu ziyaret esnasında ayrıca, Rus Ziraat Bakanı Patrushev 2018 yılı itibarı ile Suudi Arabistan ile 500 milyon dolar olan gıda ticaretini 2024 yılında 2 milyar dolardan fazla bir seviyeye çıkarma hedefinde bulduklarını ifade etmiştir. Rusya, gıda maddelerinden çoğunluğu buğday olmakla birlikte süt, bal ve diğer ürünleri Suud piyasasına aktarmayı hedeflemektedirler (Reuters, 2010). Riyad'da düzenlenen bu zirvede Suudi Arabistan ayrıca Rusya'dan S-400 hava savunma sistemi alma niyetini beyan etmiştir. Bunlara ek olarak, Rusya ile Suudi Arabistan, Riyad'da bir Kalaşnikof otomatik silah üretim fabrikası açma ve Rosatom aracılığı ile Riyad'a nükleer güç üretme terminali kurma gibi konularda fikir alışverişinde bulunmuş ve bazı kararlar alınmıştır (Korybko, 2017). Rus ve Suudi Arabistanlı yetkililerin silah ticareti konusunda yapmış oldukları bir diğer önemli anlaşma Rosoboron Export şirketiyle aracılığı ile olmuştur. Rosoboron Export şirketi ile yapılan anlaşma Velihaht Prens Muhammed bin Selman'ın liderliğinde yapılmış ve bu anlaşma üzerinden Krallığın Vizyon 2030 projesinde savunma araçlarının çeşitlendirilmesi ve yerel tedarik zincirinin oluşturulması konusunda bir takım yeni hedefler belirlenmiştir. Suudi Arabistan bu anlaşma üzerinden ayrıca kendi ülkesinde Rusya aracılığı ile askeri teknoloji transferi gerçekleştirmeyi amaçlamıştır (Eş Şark ul Awsat, 2019). Suudi Arabistan 2030 Vizyon Projesi bağlamında Rus yatırımcıları ülkesine çekebilmek ve devlet gelirlerini çeşitlendirmek adına Vizyon raporu ile ilgili bilgileri Rusçaya çevirerek Rus yatırımcıların ilgisine sunmuştur (Saudi Press Agency, 2019).

Rusya, son on yılda Ortadoğu'ya yönelik silah ticaretinde gözle görülür bir artışa sahip olmaktadır. Rusya, 2017 yılındaki toplam silah ticaretinin en büyük kısmını Ortadoğu bölgesine yapmıştır. Rusya'nın silah ticareti ABD'ye nazaran oldukça geniş yelpazeye sahip olmakta, İran ve Suudi Arabistan gibi rekabet halinde olan ülkelerin taraflarına koşulsuz silah ticareti yapmaktadır. Rusya'nın Ortadoğu politikasında sahip olduğu özgüveninin en önemli nedeni, Moskova'nın Ortadoğu jeopolitiğinde kendisini bütün tarafların temas içerisinde olduğu önemli bir aktör olarak kabul ettirmesi olmuştur (Popescu ve Secieru, 2018, s. 6). Bununla beraber Suudi Arabistan, önemli bir hamle daha yaparak 2018'de daha önce Rus Novatek şirketi ve Suudi Aramco ile bir enerji mutabakatı imzalamış ve Novatek'in 20 milyar dolarlık dondurulmuş LNG-2 projesinde ekip kurmaya karar verilmiştir (Mahdi ve Mazneva, 2018). Suudi Arabistan, Rusya ile ilişkilerini geliştirmek için Haziran 2018'de Rusya'yı OPEC toplantısına oy hakkı olmayan gözlemci statüsünde davet etmiş ve Rusya bu teklife iabet etmiştir (S&P Global Platts, 23.06.2018). Rusya-Suudi Arabistan ilişkilerinin ekonomik anlamdaki en önemli saç ayağından birisi olan OPEC+ çerçevesindeki ortak irade beyanları petrol üretim ve satışının alt-üst seviyelerini belirlemeye yönelik stratejik çalışmalar olduğu gözükmektedir.

Rusya'nın Arap Baharı dönemi Ortadoğu politikasını özetlemek gerekirse, ABD'nin Suriye rejimine kimyasal silah kullanımı sonrasında müdahalede isteksiz olması Rusya'nın Suriye'yi daha kararlı bir şekilde desteklemesine neden olmuştur. Bu olay sonrası Rusya, Ortadoğu'da giderek daha etkili bir oyun kuran çok yönlü bir aktöre dönüşmüştür. İsrail, Rusya'yı Suriye'de İran'ın askeri varlığına karşı dengelemek ve ABD'yle olan ittifakına karşı denge oluşturmak için Rusların Suriye'de kalmasını istemiştir. Türkiye ise, ABD'ye karşı savunma kapasitesini geliştirmek için Rusya'nın gelişmiş hava savunma sistemlerini savunma

envanterine katmak istemektedir. Suudi Arabistan ise, Rusya'nın küresel petrol fiyatlarının yönetilmesindeki önemini ve bölgedeki caydırıcı askeri gücünü önemseydiği için ilişkilerini güncel tutmaya çalışmaktadır (Popescu ve Secieru, 2018, s. 111). Rusya ve Suudi Arabistan arasındaki Ortadoğu'da izlenen taktiksel ilişkilerin en bariz alanlarından birisi de Mısır'ın demokratik seçimler sonucu cumhurbaşkanı olan Muhammed Mursi'ye karşı yapılan Abdulfettah Sisi darbesini her iki ülkede destek vererek olumlu karşılımlarıdır. Özellikle darbe sonrası Suudi Arabistan'ın finansal desteği ile alımı yapılan Rus silah ve askeri ekipmanları Mısır, Suudi Arabistan ve Rusya arasında ilginç bir ilişki ağını oluşturmuştur. Ekim 2015 tarihinde Rus Turistleri taşıyan Mısır'ın Şerm'el Şeyh tatil kentinden kalkan uçağa yapılan bombalama saldırıları ikili ilişkilere çok ciddi zarar vermemiştir (Trenin, 2016, s. 3). Rusya bu süreçte Körfez Arap ülkelerinden Suudi Arabistan ve Katar ile ilişkilerini geliştirmemiş aynı zamanda BAE, Umman, Kuveyt ve Bahreyn ile de ikili ilişkileri geliştirme ve silah ticaretinde bulunma fırsatı elde etmiştir.

Rusya - Suudi Arabistan İkili İlişkilerinde Yaşanan Son Gelişmeler

Putin'in Kaşıkçı cinayeti sonrası uluslararası toplum tarafından sert bir şekilde eleştirilen Suudi Arabistan'a yönelik "Gerçekte ne olup olmadığını bilmiyoruz. Bundan dolayı Suudi Arabistan ile ilişkilerimize zarar verecek bir adım atamayız" yönündeki ifadeleri Riyad için hayati bir destek olmuştur (Foy, 2018). 19 Şubat 2019 tarihinde Putin, Kral Selman'ı arayarak ikili ticari, ekonomik ve yatırım ilişkilerinin geliştirilmesi üzerinde konuşmuş ve iki ülke küresel hidrokarbon piyasasında işbirliği yapma kararı almıştır (President of Russia, 2019). Bu karar İran'ı tedirgin etmekle birlikte Tahran'ın Rusya'ya olan güvenini sarsmıştır. Çünkü ABD ambargosunun ezici etkisinin Tahran üzerinde arttığı ve Suriye'de Moskova ile anlaşmazlık alanlarının ortaya çıktığı bir dönemde Moskova-Riyad yakınlaşması İran'ı oldukça rahatsız etmiştir. Suudi Arabistan ise, İran ile yükselen gerilim ve çatışmalı rekabetinde Rusya ile ilişkilerini ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda geliştirmeye çalışarak İran'a karşı stratejik kazanımlar elde etmeye çalışmıştır. Fakat Suudi Arabistan'ın ABD ve Batılı ülkeler ile sahip olduğu yüksek düzeyli ilişkiler Riyad'ın bu hamlelerini taktiksel seviyede bırakmakta ve Rusya'ya fazla güven vermemektedir.

Rus Yatırım Fonu Başkanı Kirill Dmitrev Haziran 2019'da St. Petersburg'da yapılan Uluslararası Ekonomi Formunda verdiği bir mülakatta Rusya-Suudi Arabistan ilişkilerinin giderek stratejik bir önem kazandığını ifade etmiştir. Ayrıca, iki ülke arasındaki ilişkilerin enerji alanında işbirliğinin ötesinde değerlendirilmesi gerektiği kültür, yapay zekâ, finans, turizm ve teknoloji alanlarında işbirliği alanlarına sahip olduğu ve giderek bu işbirliğini geliştirmeye dikkat çekmiştir (Kane, 2019). Suudi Arabistan'ın 14 Haziran'da Arap Körfezinde petrol yüklü tankerlere yapılan saldırıların arkasında İran'ın olduğunu iddia etmiş ve bu Suudi Arabistan ve diğer Körfez Arap monarşileri açısından güvenlik tehdidi olarak algılanmıştır. Rusya ise, tanker saldırılarını İran'a baskı ve ambargo aracı olarak kullanılmaması gerektiğini ifade etmiştir (Reuters, 2019). İran'ın ABD ve Batılı ülkeler ile sorunlu ilişkiler durumuna sahip olması Rusya'nın birçok açıdan elini güçlendiren stratejik bir unsur olmakla birlikte Suudi Arabistan gibi İran hasmı olan ülkelerinde Rusya ile stratejik ilişkiler kurmasına da engel olmaktadır.

Bununla birlikte Körfez'de tansiyonun yükselmesi ve enerji piyasalarının hareketlenerek petrolün varil fiyatın artması küresel piyasaların ikinci büyük ihracatçısı olan bir ülke için oldukça da olumlu karşılanacak bir durum olmaktadır. Çünkü petrol varilinde bir dolarlık artış Rusya'ya günlük 7.5 milyon dolarlık ekstra bir gelir sağlamaktadır (Cordell, 2019). Elbette ki bu durumdan tek faydalanan ülke Rusya olmayıp, Körfez ülkeleri başta olmak üzere petrol üreticisi diğer Arap ülkelerin çıkarına da bir durum olmaktadır.

Eylül 2019'da Suudi Arabistan petrol kuyularına (Kurais ve Abqaiq) Yemen'deki Husiler tarafından yapılan hava saldırıları sonucu petrol üretiminin yarısını durdurma kararı almış ve sonrasında Putin, Suudi Arabistan'ın ABD menşeli hava savunma sistemindeki zayıflığına dikkat çekerek İran, Suriye ve Türkiye tarafından alınan S-300 ve S-400 hava savunma sistemlerini satma girişiminde bulunarak bu krizi bir fırsata çevirmeye çalışmıştır (Khlebnikov, 2019). Putin, krizi fırsata çevirmeye çalışarak Rus silahlarının reklamını yapmakla birlikte Amerikan hava savunma silahlarına (Patriot ve THAAD - Terminal High Altitude Area Defense) karşı da güvensiz oldukları iddialarının yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Suudi Arabistan petrol kaynaklarını hedef alan saldırıdan kısa bir zaman sonra Rusya yetkilileri Putin'in Ekim ayında Riyad'a resmi bir ziyaret düzenleyeceğini belirtmiş. Suudi Arabistan'ın güvenlik açıklarını kapatmak için ikili görüşmeler yapılması planlandığını duyurmuşlardır (Russian News Agency, 2019). Amerikan yönetiminin Suudi Arabistan'ı koruma anlamında yüklü talepleri ile birlikte yeterli bir güvence vermeyişi ve petrol fiyatlarının arttırılmasındaki isteksizliği gibi önemli meseleler Riyad ile Moskova arasındaki ilişkilerin daha da ilerlemesini sağlamıştır.

Putin, 14 Ekim 2019 tarihinde Riyad'a resmi bir ziyaret düzenleme kararı almış, Kremlinden yapılan açıklamalar ve bölgedeki gelişmeler açısından bakıldığında İran-Suud tansiyonunun düşürülmesinde arabuluculuk rolü oynama, enerji ve diğer ticari iş birliğinin artırılması gibi konuların görüşüleceği öne çıkmıştır. Aynı zamanda ziyaretin Amerika'nın Suudi Arabistan'a 3000 asker daha göndereceği kararını alması yakın tarihinde olması önemli bir gelişme olarak algılanmıştır (Dettmer, 2019). Putin'in Riyad'a yapmış olduğu bu ziyarette enerji politikalarına yoğunluk verilmeyle birlikte diğer alanları da kapsayan yirmi anlaşma yapılmıştır. Taraflar uzay çalışmaları, yapay zekâ teknolojileri ve petrokimya alanlarında işbirliği yapacaklarını açıklamıştır (Abdellatif, 2019). Putin, 4 Ekim 2019 Riyad ziyareti öncesi Al Arabiyah televizyonuna verdiği röportajda Suudi Arabistan ile birlikte birçok bölgesel krizleri çözüme İran ve Türkiye ile olduğu gibi ortak hareket ettikleri hatta Suriye Krizinin Suudi Arabistan olmadan çözülmesinin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Putin ayrıca, Suudi Arabistan petrol tesislerine yönelik İran'ın yaptığı iddia edilen saldırıları ise soğukkanlılıkla kınamakla ve şiddet eylemlerini desteklemediğini söyleyerek geçirmiştir. Putin aynı zamanda bölgesel bir komisyon kurulup, bölgesel sorunların giderilmesi içinde Rusya, ABD ve AB dahil herkesin inisiyatif alması gerektiğine değinmiştir (Al Arabiyah, 2019).

Toplantı esnasında Kral Salman, Rusya'nın bölgedeki ve dünyadaki aktif rolünü takdir etmiş ve Suudi Arabistan'ın her zaman güvenlik, istikrar ve barışı sağlamak, aşırılıkla yüzleşmek için Rusya ile çalışacağını ifade etmiştir (Abbas, 2019). Suudi Arabistan Dışişleri sorumlusu Adel al Jubair Ruslar ile artan ilişkilerinin ABD ile uzun dönemli ve stratejik ilişkilerine zarar vermesinin söz konusu olmadığını ifade etmiştir (Astakhova, 2019). Rus Enerji Bakanı Alexander Novak ise bu toplantıda, demir yolu ve endüstriyel gelişmede Suudi Arabistan ile iş birliğini geliştireceklerini, OPEC+ kapsamında petrol fiyatlarının istenilen seviyede tutulması kapsamında ortak hedefleri olduğuna değinmiştir (Amlot ve Abdellatif, 2019). Genel olarak değerlendirildiğinde ise Suudi Arabistan Rusya'nın bu ziyareti ile ikili ilişkileri geliştirmenin yanında Rusya'nın Suudi Arabistan'da hareket alanı vererek İran'ın kendisine karşı adımlarda dolaylı bir koruma sağlama isteği olması önemli olmaktadır.

Rusya, son on beş yılda Ortadoğu ve Körfez'e yönelik ekonomik kazanımlara dayalı ve ideolojik olmayan yeni bir siyasi yaklaşıma sahip olmaktadır. Rusya değişen bölgesel konjonktürde Kuzey Afrika, Levant ve Körfez devletleriyle her sene silah satışı ve enerji ticareti üzerinden yeni anlaşmalara imza atmıştır. Bu anlamda Rusya, bölgesel nüfuzunu derinleştirmeye çalışırken bölgesel rakipler ile de dengeli ilişkiler kurmaya özen göstermektedir. Örneğin; Rusya, Suriye'de İran ile ilişkilerini devam ettirirken, Suudi Arabistan ile de petrol fiyatlarının makul seviyede tutulmasına yönelik ilişkilerini devam ettirmektedir. Bölgesel Krizlerde hem İran hem de İsrail gibi zıt kutuplar ile de oldukça dengeli ilişkiler yürüten Rusya, bölgenin geleceğini belirlemede önemli bir role sahip olduğunu göstermektedir. ABD'nin Ortadoğu'da bırakmış olduğu güç boşluğunun Rusya tarafından doldurulma girişimleri nedeniyle Moskova ile ilişkilerini geliştirmek bölge ülkeleri için oldukça cazibedar bir seçenek olmaktadır (Wasse, 2019, s. 1-2). Bununla birlikte, Rusya ve Suudi Arabistan ilişkileri her iki taraf açısından kazan-kazan stratejisine sahip olmaktadır. Rusya, Ortadoğu'da kendi etki ve ilişkiler ağını güçlendiriyorken; Suudi Arabistan ise, bu ilişki ABD ile uzun zamandır devam eden ittifakın ötesinde bir alternatif seçenek olarak görülmektedir. İki ülkenin İran ve Suriye'de ayrı politikalara sahip olsalar da, ikili ilişkilerdeki stratejik yeni alanlara taşıma konusunda oldukça istekli davranmaktadırlar. Moskova ve Riyad, Libya'da General Hafter'e bağlı Libya Geçiş Askeri Konseyi'ni uluslararası platform ve çatışma alanında desteklemektedirler. Ayrıca taraflar darbe sonrası Sudan'da da birbirlerine yakın politikalar izleyerek Sudan Askeri Geçiş Konseyine destek vermektedirler (Malsin ve Said, 2019).

Sonuç ve Değerlendirme

Soğuk Savaşın çift kutuplu sisteminin etkisiyle Sovyetler Birliği-Suudi Arabistan ilişkileri uzun yıllar ideolojik tartışmaların gölgesinde kısıtlı bir alanda devam etmiş ve birkaç kez kesintiye uğramıştır. Özellikle, Mısır, Irak ve Suriye'de Sovyetlere yakın isimlerin iktidara gelip sol rejimlerin güçlenmesi Sovyetler ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerin de zarar görmesini kolaylaştırmıştır. Bununla beraber ABD'nin Ortadoğu'ya müdahale etmesine bazı noktalarda karşı çıkan (Bağdat Paktında olduğu gibi) Suudi Arabistan, bu gelişmelere Sovyetler ile taktiksel anlamda yaklaşarak cevap vermiştir. Fakat bu yaklaşım uzun bir zaman sürdürülememiştir. Hatta Afganistan ve Çeçenistan Savaşlarında olduğu gibi Sovyetler/Rusya ve Suudi Arabistan ilişkilerinin uzun yıllar son derece gergin bir şekil aldığı çalışmada gösterilmiştir.

Rusya ve Suudi Arabistan ilişkilerinin son yirmi yılını incelediğimiz bu çalışmada bir takım önemli sonuçlara varılmıştır. Öncelikle, Soğuk Savaş sonrası dönemde özellikle Irak'ın 2003 yılında işgali ile

birlikte Rusya ve Suudi Arabistan ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Amerika ile oldukça sıkıntılı ilişkilere şahit olan Suudi Arabistan'ın, gerek Amerikan ambargosundan etkilenmemek gerekse Rusya ile Çeçenistan meselesinden kaynaklanan sorunları çözmek için bir orta yol arayışına gittiği anlaşılmıştır. Ruslar, Suudi Arabistan'ın eenleri desteklememesine karşılık ikili ilişkileri geliştirme ve Suudi Arabistan'a ABD ile srtsmeli ilişkilerinde destek kararı almıştır. Taraflar arası ilişkilerin düzelmesi ve 2008 küresel ekonomik krizi enerji politikalarında tarafların birbirlerine yakınlaşması ile neticelendiği sonucuna ulaşılmıştır. Bununla beraber tarafların ekonomik ve enerji alanında ortak işbirliği projelerine kararlı bir şekilde devam etmek istese de, bölgesel sorunları farklı algılama ve yönelmede bir takım sorunların devam ettiği sonucuna varılmıştır.

Bu alışmada, Rusya ve Suudi Arabistan'ın stratejik ve uzun soluklu ilişkiler kurmada başarısız tecrübelere sahip olduğu gösterilmiştir. Bunda iki ülke arasında tesis edilen siyasi ve ekonomik bağların zayıf olması önemli rol oynamıştır. Rusya, Suudi Arabistan'ın bölgesel rakipleri olan İran başta olmak üzere, Suriye ve Lübnan Hizbullah'ı ile güçlü ilişkilere sahip olmasının, Riyad-Moskova ilişkilerinin stratejik düzleme ykselememesinde önemli etkileri bulunmaktadır. Bununla birlikte Suudi Arabistan'ın Körfez'de Amerikan'ın en önemli mttetfiki olması ise Riyad'ın Moskova açısından şüphe duyulan bir aktör olarak kabul edilmesine neden olmaktadır. Suudi Arabistan'ın ise, Rusya'yı Amerika ile ilişkilerinin kötü gittiği dönemlerde bağımlılığını düşürücü taktiksel bir mttetfik olarak algıladığı sonucuna varılmıştır.

Rusya-Suudi Arabistan ilişkilerini Arap Baharı hareketleri önemli derecede etkilemiştir. Taraflar bölgenin mevcut sorunlarından Suriye, Yemen ve Katar meselesinde oldukça farklı çizgilerde bulunmaktadır. Özellikle Suriye'de tarafların çatışan farklı grupları desteklemeleri ve farklı önceliklere sahip olmaları nitelikli ilişkilerin yürütülmesini oldukça zorlaştırmıştır. Bununla birlikte her iki lke İsrail ve Mısır ile önemli ilişkilere sahip olduğu gibi terör örgütlerine karşı mücadelede de işbirliği beyanında bulunmuşlardır. ABD'nin İran ile P5+1 anlaşmasını imzalaması sonrası Suudi Arabistan, Rusya ile ilişkilerine yeniden taktiksel bir boyut kazandırmak istemiştir. Rusya ile yapılan OPEC+, ticari ve askeri anlaşmalar stratejik açıdan önemli olarak yorumlanmakla birlikte diğer taraftan Riyad-Washington ilişkilerinin de güçlü bir şekilde devam etmesi, Rusya-Suudi Arabistan ilişkilerinin ABD-Suudi Arabistan ilişkilerinin gölgesinde kaldığı sonucuna ulaşmamızı sağlamıştır.

Suudi Arabistan'ın son altı ay içerisinde tanker ve dron saldırılarına maruz kalması, ABD'den oldukça büyük maliyet ödeyerek tedarik ettiği hava savunma sistemlerinin işe yaramaması ve İran'ı Rusya ile ilişkileri geliştirerek durdurma hamlesi Suudi Arabistan-Rusya ilişkilerinin gelişmesine önemli derecede katkı sağlamaktadır. Rusya'nın son on yılda Ortadoğu'da artan etkisi ile birlikte her iki ülkenin güncel petrol fiyatlarından memnun olmaması Rusya-Suudi Arabistan ilişkilerine farklı bir boyut kazandırmaktadır. Bununla beraber Rusya'nın İran ile sürdürdüğü savunma, ekonomi ve diplomasi alanlarındaki stratejik ilişkiler, Rusya'nın Suudi Arabistan'ın taktiksel çıkarları için İran ile stratejik ilişkilerine zarar vermek istememesini göstermektedir. Bu durumun, Moskova-Riyad ilişkilerinin taktiksel seviyede devam etmesinde ve stratejik ilişkilerin sınırlarında önemli bir gösterge olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla beraber oldukça karmaşık olan bu ilişkiler ağının Rusya açısından önemli zorluk ve riskleri barındırdığı ve stratejik mttetfiki olan İran ile ilişkilerini zedeleme potansiyeli olduğu da söylenebilir.

Etik Beyan

"Rusya'nın Körfez'de Taktiksel Hamleleri: Rusya ve Suudi Arabistan İlişkileri" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Abbas. F. J.(2019). The Russian Czar At The Riyadh Palace. *Arab News*, Erişim ardesi: <https://www.arabnews.com/node/15689911>
- Bugayova, N. (2019), How We got Here with Russia: The Kremlin's Worldview. *Institute for the Study of War*.
- Reem A. (14.10.2019). Oil to Remain 'Crucial' To Global Economic Development: Saudi Energy Minister. *Al Arabiyah*, Erişim ardesi: <https://english.alarabiya.net/en/business/2019/10/14/Oil-to-remain-crucial-to-global-economic-development-Saudi-Energy-Minister.html>
- Alizada, N. (2017). Suudi Arabistan-Rusya İlişkileri: Rekabetten Stratejik Ortaklığa, *Ankasam*, Erişim ardesi: <https://ankasam.org/suudi-arabistan-rusya-iliskileri-rekabetten-stratejik-ortakliga/>
- Arıboğan, D. . (2017). *Dvar*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Astakhova, O. (2019). Saudi Visit Signals Putin's Growing Middle East Influence. *Reuters*, Erişim ardesi: <https://www.reuters.com/article/us-saudi-russia/saudi-visit-signals-putins-growing-middle-east-influence-idUSKBN1WT0KH>

- Borisov, T. (2018). Russian Arms Exports in the Middle East. İçinde N.Popescu and S. Secrieru (edt.), *Russia's return to the Middle East* (pp. 32-45). European Union Institute For Security Studies Chaillot Papers.
- Charap, S. (2015). Is Russia An Outside Power In The Gulf. *Survival*, 57(1), 153-170.
- Clifford, B. (2017). Sufi-Salafi Institutional Competition and Conflict in the Chechen Republic. *Geohistory*, Erişim adresi: <https://geohistory.today/islamic-conflict-chechnya/>
- Cordell, J. (2019). Russia Could Gain From Saudi Oil Attack. *The Moscow Times*, Erişim adresi: <https://www.themoscowtimes.com/2019/09/17/russia-could-gain-from-saudi-oil-attack-analysts-a67311>
- Dawisha, A. (1976). *Egypt in the Arab World: The Elements of Foreign Policy*. New York: Halsted Press.
- Dettmer, J.(2019) Putin Heads To Saudi Arabia, Offers Himself As Peacemaker. *Voa News*, Erişim Adresi: <https://www.voanews.com/europe/putin-heads-saudi-arabia-offers-himself-peacemaker>
- Devitt, P. (2019). Russia Agri Minister, Saudi's Falih To Discuss Russia- Saudi Trade. *Reuters*, Erişim adresi: <https://www.reuters.com/article/us-saudi-wheat-russia/russian-agri-minister-saudis-falih-to-discuss-russia-saudi-trade-idUSKCN1VP0Y>
- Dusari, S. (2017). Suudi Arabistan Ve Rusya Düşman Değil. *Şark Avsat*, Erişim adrsi: <https://turk-archive.aawsat.com/2017/10/article55360404/suudi-arabistan-rusya-dusman-degil/>
- Foy, H.(2018). Russia-Saudi Arabia Rapprochment Reshapes More Than The Oil. *Financial Times*, Erişim adrsi: <https://www.ft.com/content/aa39b74c-4f0c-11e8-ac41-759eee1efb74>
- Freedman, R. O. (2014). Israel and Russia: Jerusalem And Its Relations With Moscow Under Putin. İçinde Shinder C. (edt.) *Israel and World Powers* (pp. 125-140), London: I.B. Tauris.
- Hegghammer, T. (2008). Islamist violence and regime stability in Saudi Arabia, *International Affairs*, 84(4), 701-715.
- Kane, F. (2019). Interview: Fund Chief Kirill Dmitriev On Why Russia-Saudi Relations Are About More Than Just Oil. *Arab News*, Erişim adresi: <https://www.arabnews.com/node/1508206/business-economy>
- Kaura, V. (2017) .The Dynamics of Saudi-Russia Relations. *BESA Center Perspectives*, No. 623
- Keynoush, B. (2016). *Saudi Arabia and Iran Friends or Foes?*. London: Palgrave Macmillan.
- Khasan, H. (1998) Russia's Middle Eastern Policy. *The Indian Journal of Political Science*, 59(1/4), 84-105.
- Khlebnikov, A. (2017). King Salman In Moscow: Could Russia And Saudi Arabia Form An Unlikely Alliance. *Middle East Eye*, Erişim adresi: <https://www.middleeasteye.net/opinion/king-salman-moscow-could-russia-and-saudi-arabia-form-unlikely-alliance>
- Khlebnikov, A. (2018). Moscow-Riyadh Relations Are Good, and Khashoggi Affair Doesn't Hurt Them. *Middle East Eye*, Erişim adresi. <https://www.middleeasteye.net/opinion/moscow-riyadh-relations-are-good-and-khashoggi-affair-doesnt-hurt-them>
- Khlebnikov, A. (2019). Saudi Oil Attack: How Russia Stands To Benefit. *Middle East Eye*, Erişim adresi: <https://www.middleeasteye.net/opinion/saudi-oil-attacks-how-does-russia-stand-benefit>
- Koç, E. (2019). Bilateral Relations of Iran & Saudi Arabia Until 1979: Within the Context of the Identity-Interest Perspective Analysis. *Turkish Studies Historical Analysis*, 14(3), 337-340.
- Korybko, A.(2017). Is Saudi Arabia's Grand Strategy Shifting", *Oriental Review*. Erişim adresi: <https://orientalreview.org/2017/10/06/saudi-arabias-grand-strategy-shifting/>
- Kosach, M. ve Grigory, E. (2016). Possibilities Of A Strategic Relationship Between Russia and Saudi Arabia. *International Affairs Council*, No.6
- Kozhanov, N. (2019). Iran Threatened by Russia-Saudi Oil Pact. *Al-Monitor*, Erişim adresi: <https://www.al-monitor.com/pulse/ru/contents/articles/originals/2019/02/russia-saudis-iran-oil-opech>
- Kozhanov, N. (2018). *Russian policy across the middle east motivations and methods*. Chatham House Russia and Eurasia Programme.
- M.Issav, L. (2018). Challenge Dialogue: What Links Russia And Saudi Arabia. *Al Sharq Forum*, Erişim adresi: <https://research.sharqforum.org/2018/10/25/challenge-dialogue-what-links-russia-and-saudi-arabia/>
- Mahdi, M. ve Wael, E. (2018). Russians, Saudis May Go Beyond Oil Alliance With LNG Project. *World Oil*, Erişim adresi: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-02-14/russia-saudis-may-go-beyond-their-oil-alliance-with-lng-deal>
- Malsin J. ve Said S. (2019). Saudi Arabia Promised Support to Libyan Warlord in Push to Seize Tripoli. *Wall Street Journal*, Erişim adresi: <https://www.wsj.com/articles/saudi-arabia-promisedsupport-to-libyan-warlord-in-push-to-seize-tripoli-11555077600>
- Mikail A., Elnur H. ve Cavit, E. (2016). Russia-Saudi Arabia relations: Geopolitical rivalry and the conditions of pragmatic rapprochement. *China-USA Business Review*, 15(9), 453-458.
- N.Katz, M. (2018). Balancing act: Russia between Iran and Saudi Arabia. *LSE Middle East Center Blog*, Erişim adresi: <https://blogs.lse.ac.uk/mec/2018/06/26/balancing-act-russia-between-iran-and-saudi-arabia/>
- N.Katz, M. (2001). Saudi-Russian relations in the Putin era. *Middle East Journal*, 55(4), 603-622.
- N.Katz, M. (2009). Saudi-Russian relations since the Abdullah-Putin summit. *Middle East Policy*, XVI(1)
- N.Katz, M. (2012). The Impact of the Arab spring on Saudi-Russian relations. *Orient*, (IV), 27-28.
- Niblock, T. (2006). *Saudi Arabia power, legitimacy and survival*. New York: Routledge
- Nocetti, J. (2010). *From Moscow to Mecca: Russia's Saudi Arabian Diplomacy*. Russia/NIS Center, Paris
- Popescu, S. ve Nicu, S. (2018). Russia in the Middle East – from surge to quagmire?. İçinde N.Popescu and S. Secrieru (edt.) *Russia's return to the Middle East* (ss. 85-97). European Union Institute For Security Studies Chaillot Papers.

- Rodkiewicz, W.(2017). Russia's Middle Eastern Policy Regional Ambitions, *Global Objectives*. OSW Studies No:71, 1-50.
- Rumer, E. (2019) Russia in the Middle East: Jack of All Trades, Master of None. *Carnegie Endowment for International Peace*
- Stent A. (2016). Putin's Power Play in Syria. *Foreign Affairs*, Erişim Adresi: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2015-12-14/putins-power-play-syria>
- Suchkov, M. (2016). Building A Bridge Of Cooperation Over The Abyss of Discrepancies. *Iran and the Caucasus No.20 Leiden*, 237-248.
- Trenin, D. (2016). Russia In The Middle East: Moscow's Objectivities Priorities, and Policy Drivers. *The Chicago Council On Global Affairs*
- Vasiliev, A.(2018). *Russia's Middle East Policy From Lenin to Putin*. New York: Routledge.
- Wasser, B.(2019). The Limits of Russian Strategy in the Middle East. *Rand Cooperation*
- CIA World Factbook (2019). Russia. Erişim adresi: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/attachments/summaries/RS-summary.pdf>
- Eş Şark ul Awsat (2019). El alakat Es Suudiyye -Rusiiyye Tarih min'el Eses ve Mubede e Sabite, Erişim adresi: <https://aawsat.com/home/article adresinden erişildi>.
- Inflationdata (2019). Historical Crude Oil Price, Erişim adresi: [https://inflationdata.com/articles/inflation-adjusted-prices/historical-crude-oil-prices-table/ adresinden erişildi](https://inflationdata.com/articles/inflation-adjusted-prices/historical-crude-oil-prices-table/).
- The Times of Israel (2017). In Moscow, Saudi Kings Slams Iran, Signs Billion Dollar Defence, Energy Deals, Erişim adresi: [https://www.timesofisrael.com/in-moscow-saudi-king-slams-iran-signs-billion-dollar-defense-energy-deals/ adresinden erişildi](https://www.timesofisrael.com/in-moscow-saudi-king-slams-iran-signs-billion-dollar-defense-energy-deals/).
- Al Arabiyah (2019). Putin: I Have Very Good Relations With Saudi Arabia's King Salman, Crown Prience, Erişim adresi: <https://english.alarabiya.net/en/media/television-and-radio/2019/10/12/Putin-I-have-very-good-relations-with-Saudi-Arabia-s-King-Salman-Crown-Prince-.html> adresinden erişildi.
- Russian News Agency (2019). Putin's Visit To Saudi Arabia Planned For October, Says Kremlin, Erişim adresi: <https://tass.com/politics/107828> adresinden erişildi.
- S&P Global Platts (2018). Russia Invited to be OPEC Observer by Saudi Arabia: Energy Minister Novak, Erişim adresi: <https://www.spglobal.com/platts/en/market-insights/latest-news/oil/062318-russia-invited-to-be-opec-observer-by-saudi-arabia-energy-minister-novak> adresinden erişildi.
- Reuters (2019). Russia Says Don't Use Tanker Attacks To Pressure Iran, Erişim adresi: <https://www.reuters.com/article/us-mideast-tanker-russia-iran/russia-says-dont-use-tanker-attacks-to-pressure-iran-ria-idUSKCN1TE1X6> adresinden erişildi.
- Sputnik (2017). Saudi Arabia Expands Cooperation With Russia, But Us Reminds 'Strategic Partner', Erişim adresi: <https://sputniknews.com/analysis/201710071058026940-saudi-arabia-russia-us/> adresinden erişildi.
- SPA (2004). Takrir El Memleket ve Rusiyye Segil Siyasi ve İktisadi Alemi, Erişim adresi: <https://www.spa.gov.sa/viewfullstory.php?newsid=1981946> adresinden erişildi.
- President of Russia (2019). Telephone Conversation With King Salman Bin Abdulaziz Al Saud Of Saudi Arabia, Erişim adresi: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/59860> adresinden erişildi.

EXTENDED ABSTRACT

In this study examined the Russian Foreign Policy in the Gulf and fluctuating international relations to Saudi Arabia, during the President Putin era. Soviets and Saudi Arabia have not geographical neighborhood, but Soviet's was the first state to recognize the Kingdom of Hijaz and Najd (changed to the Kingdom of Saudi Arabia in 1932), which was founded by King Abdulaziz, in 1926. However, the Cold War conjuncture did not provide much opportunity for development of bilateral relations. During the Cold War, as a close ally of the United States, Saudi Arabia, has been concerned with the increasing Soviet's ideological and military influence in the Middle East. Particularly, in the wake of Free Official Coup in Egypt, in 1952. Both Soviet's and Saudi Arabia have challenged to each other over Oman, Yemen and other strategically places in the region.

During the invasion of Afghanistan by Soviet's in 1979, cooperation between Saudi Arabia and US advanced. US was supplying army training for the fighters in Afghanistan and Saudi Arabia was also, supporting them with money and recruitment from all over the world. Both Saudi Arabia and US supported anti-Soviet groups and encouraged foreign fighters in the Afghanistan, in order to fight against Moscow. The relations between Russia and Saudi Arabia renovate in 1991, but those relations did not continue steadily till 2002, because of Chechen Problem in the Caucasia and disagreements in oil pricing. Saudi Arabia and some Gulf countries supported Chechens frankly and someone who willing to participate the war in the Caucasia against to Moscow. Russia supported high oil price in the international energy sector, but Saudi Arabia was not agreeing with Moscow's demand since damage Russian economic recovery after Soviets collapse. These processes did not allow both Russia and Saudi Arabia to cooperate on any regional developments.

During US invasion to Iraq in 2003, Russia and Saudi Arabia relations improved since both were against to US offensive policies. With this rapprochement, Russia tried to cut off Saudi Arabia's support to Chechens. Saudi Arabia also tried to use Russia as a regional balance against the United States. Saudi Arabia, on the other hand, stopped criticizing Russian policies in the Caucasus and hosted Chechen leader Ahmet Kadirov as a gesture to Russians in Mecca, in 2007. Since then Russia and Saudi Arabia diplomatic and economic relations have started to improve, especially two sides have been agreed to keep oil price high in the global oil market.

During the Arab Spring period, the most problematic area between Russia and Saudi Arabia was Syria. While Saudi Arabia supported Russia continued to actively support the Assad regime with Iran. Both Russia and Saudi Arabia, accused each other to supporting terrorism in Syria and such responds damaged the long term strategically relations. Nevertheless, Russia became increasingly strong regional power in the Middle East, due to US president Obama's inconsistent policies on Middle East policy. Saudi Arabia desired to improve relations with Russia, because of its reveals positions with Russia such as; Iran and Turkey. Especially, after leading US P5+1 Agreement (five permanent members of the Security Council and Germany) with Iran in 2015, Saudi Arabia decided to be close to Russia, in order to regional balance of power against to Iran. Russia's policies as a neutral actor in the disputes between Iran and Saudi Arabia, it appears to improving their relations with both sides. However, both Iran and Saudi Arabia are disturbed by the pragmatic stance of Russia. In the long term relations and cooperation, not only Saudi Arabia, but also Russia has not trust to each other. Finally, Russia wanted to sell arms to Saudi Arabia, including S-400 air defense system and other strategically weapons. Saudi Arabia's security vulnerabilities, fragile relations with US and Iran threat in the Gulf, makes Russia as a crucial partner for Riyadh. On the other hand, strong relationships between US and Saudi Arabia is threaten to Russian's current influence in the Middle East. Consequently, Russia and Saudi Arabia have tactical relationships, much more than strategically. The allied relations between Russia-Iran and US-Saudi Arabia to prove that balance of power is still significant current foreign policy approaches in the Middle East.

Âşık Mesiyollah ve Sanatı

Faruk GÜN¹ ve Ahmad SALAHİ²

Öz

Bu makalede 2016'da hayata veda eden Âşık Mesiyollah Rezaî'nin hayatı, sanatı ve hikâyeciliği incelenmiştir. Avaj şehrine bağı Parisbana Köyü'nde dünyaya gelen Rezaî, Güney Azerbaycan coğrafyasında tanınmış ve incelediğimiz özellikleri itibariyle profesyonel bir âşıktır. Coğrafyadaki birçok âşık tarafından usta olarak kabul görmüş olan Rezaî çok değerli âşıkların yetişmesine tecrübeleriyle katkıda bulunmuştur. Bunda da kendisinin birçok usta âşıktan beslenmesi etkili olmuştur. Seksen yıllık ömrü boyunca Türk kültürü ve dili için hizmet eden âşık, bu yönleri itibariyle çalışmamızın ortaya konmasını zaruri kılmıştır. Çalışmamızda adını zikredeceğimiz birçok âşığın bilinmemesi bölgedeki âşıklık geleneği üzerine yapılan çalışmaların eksikliğini göstermesi bakımından da önemlidir. Çalışmamızın amacı usta âşığı muhtelif cihetlerden tanıtarak coğrafyamızda da bilinmesini sağlayıp bölgede satılan kaset, cd'leri aracılığıyla hakkında daha fazla araştırmanın yapılmasına vesile olmaktır.

Anahtar Kelimeler: Âşık Mesiyollah, Âşıklık Geleneği, Âşık, İran, Güney Azerbaycan

Ashik Mesiyollah and His Art

Abstract

This article is about the life, art, and narrative of Ashik Mesiyollah Rezaî (Âşık Mesiyollah Rezaî), who passed away in 2016. Ashik Mesiyollah Rezaî was born in Parisbana Village, Avad city. He is a widely known professional ashik in the territory of South Azerbaijan. He was recognized as a master by many ashiks of the region and contributed to the training of many vivid ones. This is due to the fact that he was discipled by other masters. We felt compelled to make a study about Ashik Mesiyollah, who had been serving Turkish culture and language throughout his eighty-year life. The fact that many ashiks who will be mentioned in this study aren't widely known will also reveal the lack of studies on the ashik tradition in the region. Our goal is to make Ashik Mesiyollah known to the people of our region, by means of various ways and provide a boost for furthering researches about him through CDs and cassette tapes sold in the region.

Key Words: Ashik Mesiyollah, Minstrel Tradition, Ashik, Iran, South Azerbaijan

Atıf İçin / Please Cite As:

Gün, F. ve Salahi, A. (2020). Âşık Mesiyollah ve sanatı. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1970-1979.

Geliş Tarihi / Received Date: 24.10.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 09.12.2019

¹ Okutman - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu, faruk.gun@manas.edu.kg, ORCID: 0000-0001-5755-5777

² Uzman - ahmad.salahi2010@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1973-3664

Giriş

İran, Türkoloji çalışmaları açısından son derece önemli bir coğrafi bölgedir. 1970'li yıllarda Doerfer'in başlattığı araştırmalar bize İran'daki Türkoloji çalışmalarının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bölgede yapılacak çalışmalar Güney Azerbaycan³'daki Türkler hakkında daha fazla bilginin gün yüzüne çıkmasına ve kültürel varlıklarını korumasına fayda sağlayacaktır. Dolayısıyla çalışmamız bu açıdan önemli bir görevi yerine getirmektedir.

İran coğrafyası yüzyıllardır Anadolu ve Türkistan arasında bir köprü görevi görmesinin yanı sıra Türk dünyasında âşıklık geleneğinin⁴ en canlı yaşatıldığı yerlerin başında gelmektedir. Âşıklık geleneğinin bir yandan özünü muhafaza eden bir yandan da devamlı olarak ilerlemesini sağlayan İran Azerbaycan coğrafyası Türk âşıklık geleneğinin lokomotif bölgesi niteliğindedir. Türk dili, edebiyatı, folkloru ve kültürü bu bölgede hâlen canlılığını ve devamlılığını korumaktadır (Kafkasyalı, 2009b, s. 33).

Âşıklık geleneğinin temsilcileri olan âşıklar, buldukları bölgenin dilini, kültürünü, geleneğini bir sonraki kuşaklara aktaran önemli şahsiyetlerdir. Türk kültürünün korunmasında önemli görevleri üstlenen âşıklar devamlı olarak belli bir bölgede ikamet etmeyip çevredeki köy, şehir hatta ülkelere giderek Türk ülkeleri arasındaki sınırları sanat yoluyla kaldırmışlardır. Farklı muhitlerdeki âşıklar, başka bölgelerdeki âşıklarla karşılaşarak hem bu sanatın tanınmasını hem de gelişmesini sağlamışlardır.

Çalışmamızda mülakat, gözlem ve anket yöntemleri kullanılmıştır. Âşık Mesiyollah ile doğal ortamda yapılan görüşmeler dışında Âşık Mesiyollah'ın ölümünden sonra da dostları ile görüşülmüştür. Doğal bir ortamda gerçekleştirilen bu görüşmeler esnasında ses kayıt cihazı ve kamera kullanılarak derlenen bilgiler kayıt altına alınmıştır. Önceden hazırlanmış sorularla hem âşığın hayatı ve sanatı hem de bölgenin âşık hakkındaki düşünceleri kayıt altına alınmıştır. Ayrıca anket yöntemiyle de doğabilecek bilgi yanlışlıklarını ortadan kaldırmak amacıyla çeşitli aralıklarla açık uçlu sorular konuşmalar esnasında yönlendirilerek verilerin sağlanması yapılmıştır.

İncelememiz, Âşık Mesiyollah'ın hayatı, sanatı, hikâyeciliği ve bölge insanının âşığa bakışı ile sınırlandırılmıştır.

Âşık Mesiyollah

Âşık Mesiyollah'ın Hayatı

Üstad Âşık Mesiyollah Rezaî⁵ 1936⁶ yılında, günümüz Kazvin eyaletinin Avaj kentine bağlı Parisbana⁷ Köyünde⁸ dünyaya geldi. Babasının adı Kelbe Veli (Kerbelayı Veli), annesinin adı ise Sahip Sultan'dır. Annesinin en büyük isteği oğlunun Türk diline hizmet etmesi ve Türk dilini korumasıydı. Âşıklık sanatı ve geleneği içinde kendini geliştiren âşığın, annesinin bu duasının gereğini yerine getirdiğini görüyoruz.

Üstadın bir kız kardeşi ve beş erkek kardeşi vardır. Erkek kardeşlerinin adları; Neciyullah, Fetullah, Muhammed Hüseyin, Muhammed Mehdi ve Seyfullah'dır.

Âşık Mesiyollah'ın herhangi bir tahsil hayatı olmamasına ve okuma yazma bilmemesine rağmen olağanüstü bir hikâye, destan ve şiir ezberleme kabiliyetine sahip olduğu bilinir. Bölgenin önemli âşıkları arasında yer almasının sebeplerinden biri de budur.

Mesiyollah ilk evliliğini⁹ Gülsüm Hanım'la yapmıştır. Bu evlilikten üç oğlan ve iki kızı dünyaya gelmiştir. İkinci evliliğini ise düğünlere beraber gittiği ve grubunda balaban çalan İbrahimî Deldust'un kız

³ Güney Azerbaycan ile ilgili geniş bilgi için bkz. Yücel, 1976, s. 1111-1112; Gökdağ ve Heyet, 2004, s. 52; Hasanlı, 2005, s. 21-22; Sarıkaya, 2008, s. 168; Kafkasyalı, 2009a, s. 25-27; Metin, 2012, s. 158-159; Yılmaz, 2013, s. 36-54.

⁴ Âşıklık Geleneği; işlerlikleri ve işlevsellikleri fazlaca değişmeyen ancak dinî, coğrafi ve tarihsel bağlamda adına ozan, şaman, kam, baksı (bahşı), âşık, halk şairi, jırav, akin, jırcı, kayçı vs. denilen yaratıcı ve icracı tiplerin tarihî süreçte meydana getirdikleri kültürel oluşumun adıdır (Şişman, 2002, s. 68).

⁵ Rivayete göre âşığın adının Mesiyollah konulmasının sebebi Rıza Şah döneminde Türk diline yapılan baskıların kırılmasını sağlayacak olması ve Türk dilinin tekrar eski günlerindeki gücüne kavuşmasına vesile olmasıdır. İsmi babası tarafından verilmiştir.

⁶ Resmi belgelerde doğum yılı 1939 olarak geçmesine rağmen asıl doğum yılı 1936'dır.

⁷ Parisbana adının "Parsbanaj, Perisbanac, Persbanec, Paresbanec" gibi farklı kullanımları vardır.

⁸ Parisbana Köyü, İran'ın Kazvin eyaletinin altı büyük kentinden biri olan Avaj şehristanına bağlıdır. Parisbana Köyü, Avaj kentinden yirmi iki kilometre uzaklıktadır. Bu köy tam olarak Kazvin'in güneybatısında ve Kazvin ile Hemedan sınırı arasında bulunur. İran İslam Cumhuriyeti'nin 2006'da yaptığı nüfus sayımına göre Parisbana 1228 nüfuslu bir köydür (Wikipedia 2016).

⁹ Âşık Mesiyollah'ın Gülsüm Hanım ile yaptığı evliliğin 1958-1960 yılları arasında olduğu düşünülür.

kardeşi ile yapmıştır. Bu evlilikten de bir oğlan dđnyaya gelmiştir. Aşık Mesiyollah'ın çocuklarının adları; Abdullah, Kudret, Hücet, Nimet, Mecit ve Muhammed'dir¹⁰.

Oğlu Kudret'in ölümünden sonra kendi iç dđnyasına çekilen Aşık Mesiyollah bu süreçte zor zamanlar geçirmiştir. Kudret için şu dizeleri irticalen dile getirmiştir:

Kebrimi kazsınlar yol kınarında Allah

Gelip giden dua versin, ağlasın Allah

Bölgede büyük bir üne sahip olan aşık, ilk eşi için bizatihi "benim kadar iyi aşık" demiştir. Eşinin, açıklık sanatında hünere ve güzel bir sese sahip olduğu bölgenin musikişinasları tarafından da anlatılır (Davudı, 2011).

Aşık Mesiyollah, açıklık mesleği dışında hiçbir işle uğraşmamıştır. Elli yıl boyunca açıklık sanatını kendisine meslek kabul eden usta aşık, geçimini düğünlerde yapmış olduğu icralarla sağlamıştır.

Babası Kelbe Veli ve annesi Sahip Sultan vefat ettikten sonra Parisbana Köyü'nde, Üstad Aşık Mesiyollah ise 26 Haziran 2016 tarihinde 80 yaşında iken Kerec'de toprağa verilir. Açığın son yolculuğuna sadece kendi şehrinden değil, komşu eyaletlerden de birçok aşık ve seveni katılmıştır. İnan hükümeti, Save şehrinde düzenlenen on dört günlük yas törenini görmezlikten gelerek Türk diline hizmet ettiği için bu koca çınara herhangi bir veda töreni düzenlememiştir. şunu belirtmek gerekir ki İnan-İrak Savaşı'nda toplumun moralini artırmak için dile getirdiği şiirlerle İnan hükümeti tarafından takdir edilen Aşık Mesiyollah'ın ölümünde yalnız bırakılması ve herhangi bir etkinlik yapılmaması manidardır.

Aşık Mesiyollah'ın ölümünden sonra Aşık Cafer Cibilli, Ali Hac Ali, Aşık Mecid gibi dostları tarafından kendisi için pek çok şiir söylenmiştir. Mesela Ali Asgar Bağtiyari; Save, Hemedan, Kom gibi bölgelerde yaşayan Türklerin aşık için yas tuttuklarını, Türk dili ve kültürünü yaşatmak ve hak ettiği yere taşımak için üstlendiği koruyucu vasfını, onun gibi büyük bir sanatkârın toprağa gömüleceğinden ve bundan sonra kıymetli sözlerini duyamayacağından dolayı duyduğu derin hüznü vurgulayan şu şiiri dile getirmiştir:

Karağanda bugün ürek kan olar
Can sıtkinen elim sana yas saklar
Bu ölümden vallah dağlar kan ağlar
Karağan ülkesi başın sağolsun

Mesiyollah bize böyük ataydı
Kara torpağ ağzın kana bataydı
Elimiz eline bir de çataydı
Hemedan yurdunun başi sağolsun

Sedefli çöğürün çoktı kıymeti
Yolunu sağlaram yoktur minneti
Emektaşların çoğtu himmeti
şanlı Save başi sağolsun

Kara şaber çattın dđnyam deyiştin
Hak yolunda hakka çoklu çaliştin
Türk költürü için yandın aliştin
Kom'da Elsevenler başi sağolsun

Senin ğeste cismin kebre koyariğ
Senin senetin heyif körlariğ
Toy dögende sesinden heç doymariğ
Açığ olanların başi sağolsun

Bu ölümdede iki göher bitirdik
Birce seni bir költürü yitirdik

¹⁰ Kafkasyalı'ya göre (2009a: 218) açığın beş oğlu ve dört kızı bulunmaktadır.

Seninnen göheri hekke yitirdik
Senin yandaşların başı sağolsun
Senin ruhün bağlıdır sim sazına
Daş kebrine gerek bu söz yazıla
Âşığlar âşığı adın kazına
Hüner sevenler başı sağolsun

Senin ölümüynen dünyan talandır
Bağın görün bu dünya ne yalandır
Âşığ ölmez adı dilde kalandır
Bütün Türk halkının başı sağolsun

Dumanam dağı taşı aşaram
Dalgalar tek, dergâhlarda coşaram
Lel-i mercan sözler, şüirler koşaram
Âşığ Mesiyollah ruhun şâd olsun

Âşık Mesiyollah'ın Sanat Anlayışı

Âşık Mesiyollah, Güney Azerbaycan coğrafyasında bilinen büyük bir âşıktır. Bölgede “âşıklar âşığı”, “âşıklar başı” gibi çeşitli unvanlara layık görülmüştür. Bunda gerek âşıklık geleneği içinde yetişmesi ve sanatını ifa etmesi gerekse de dinî hikmetli sözleri ile dinleyenleri tesiri altında bırakması etkili olmuştur. Tanrı'yı öven ve büyüklüğünü dile getiren şüirleri ile Hz. Muhammed ve Hz. Ali hakkında söylediği methiyeler¹¹ en etkili dinî hikmetli şüirleri arasında yer alır.

1969 yılında Kelbe Veli ailesi ile birlikte Parisbana'dan Kerevüs'e¹² taşınmıştır. Bu yıllar Âşık Mesiyollah'ın saz çalmayı yeni öğrendiği dönemlerdir. Mesiyollah, Âşık Muhammed Ali İtminan ile tanıştıktan sonra, ustasından hem saz çalmayı hem de şüir ve hikâyeleri öğrenmiştir. Âşık Mesiyollah'ın, Kerevüs'de Âşık Sıtk Ali Rızayî ile tanışmasının ardından saz çalma isteği giderek artar. Bir yandan çöğür çalmayı öğrenmeye çalışan âşık, bir yandan da komşusu Muştak Bey'den balaban çalma dersleri alır. Âşık Sıtk Ali Rızayî, Âşık Mesiyollah'ın öğrenme gayretini gördükten sonra hem profesyonel bir biçimde çöğür çalması hem de hikâye öğrenmesi gerektiğini belirterek bir nevi Mesiyollah'ın âşıklığa adım atmasına vesile olmuştur. 1973'de Âşık Sıtk Ali Rızayî Tahran'a gideceği sırada Âşık Mesiyollah'ı Üstad Dellek Feyzeli ile tanıştırtarak ondan hikâye öğrenmesini sağlar. Yaklaşık dört yıl devam eden çalışmalarından sonra hikâye anlatmada profesyonel bir âşık seviyesine yükselir. Âşık Feteli İtminan'dan bağlama ve atışma öğrendiği gibi farklı âşıklardan da âşıklık konusunda noksan olduğu konuları tamamlama gayreti içine girer. Aynı zamanda şunu belirtmek gerekir ki Âşık Mesiyollah, Âşık Sıtk Ali'yi manevi babası olarak görmüştür. Çünkü bölgenin en önemli âşıkları arasında yerini almasına vesile olmasını ve devamlı olarak manevi desteğini gördüğünü hemen hemen her meclisinde ifade etmiştir.

Mart 2016'da Iranian Students' News Agency (ISNA)'ya verdiği bir röportajda hayatı ve sanatı hakkında şunları dile getirmiştir. “Çocukluk yıllarımı köyde (Parisbana) geçirip âşıklar arasında büyüdüm. Âşıkların yanında olmamdan dolayı bu işe merak saldım ve ney, çöğür gibi müzik aletleri çalmaya başladım. Dağa, eve her nereye gidersem gideyim bu müzik aletlerini de yanımda götürüp öğrenmeye gayret gösterdim. Bir ara balabana da merak saldım. Bu arada yaşım ilerledikçe âşıklık hakkında bilgilerim artmaya başladı ve Âşık İsmail Şah Muradî, Âşık Yusufi İsmailî ve Âşık Yusufi Karağanlı yanında saz öğrenmeye çalıştım. Âşıklık geleneği içinde bir âşığın saz çalması gerektiğini düşünüyordum. Bu sebeple bu çetin yolda saz çalmaya ve hikâye öğrenmeye başladım. Bu konularda kendimi geliştirmeye başladığımda Allah'ın bana yardım ettiğini hissettim ve daha fazla çalıştım. Profesyonel bir âşık olarak meclislerde icraya başlamadan önce Allah'ın adını söyledim. Düğünlere Allah'ın adıyla başlamak hem yeni evlenenlere hem de meclisimde bulunanlara huzur verirdi. Yaklaşık otuz destan öğrendim ve iki yüz kaset doldurdum. Kasetlerim, birçok coğrafyadaki Türkler arasında yayılarak tanınmama vesile oldu. Bu kasetler sadece Türkler arasında değil, aynı zamanda Farslar arasında da hem benim hem de şüirlerimin tanınmasını sağladı.

¹¹ Gerek Hz. Muhammed gerekse Hz. Ali hakkındaki methedici sözlere bölgede “üstadnâme” adı verilir. Bu üstadnâmelerde başlangıçta Tanrının varlığı ve birliği, ardından da Hz. Muhammed veya Hz. Ali hakkındaki methiyeler yer alır.

¹² Âşık Mesiyollah girdiği çoğu mecliste âşıklığı Kerevüs'de öğrendiğini belirtir. Hem burayı ikinci memleketi olarak görmesi hem de Hemedan âşıklık geleneğine tesiri hasebiyle Hemedan âşıkları arasında gösterilebilir.

Ayrıca yabancı musikinin Türk musikisine tesir etmesinden endişe duyuyordum. Çünkü yeni neslin artık âşık ve âşıklık geleneğine karşı uzak durduğunu gördüm. İran coğrafyasında âşıklara değer verilmemektedir ve hükümet bu kültürü korumak için herhangi bir çaba göstermemektedir” (ISNA, 2016). Bilhassa âşığın son cümlesi bölge âşıklarının durumunu gözler önüne sermektedir.

Âşık Mesiyollah meclislerde veya dost sohbetleri sırasında dile getirdiği gerek hikâyeleri gerekse şiirleri çöğür eşliğinde söylemiştir. Dost meclisleri dışında, düğünlerde, nişanlarda, sünnet törenlerinde ve diğer önemli günlerde de âşıklık sanatını yine çöğür eşliğinde icra etmiştir. Âşık, sadece Hemedan, Kerevüs, Rezen, Parisbana bölgelerinde değil, Korveh, Kazvin, Kom, Save gibi eyalet ve bu eyaletlerin çeşitli köylerinde de merasimlere iştirak etmiştir.

Âşıklık geleneğinin önemli unsurlarından biri olan usta çırak ilişkisi içinde yetişen Âşık Mesiyollah’ın, bu gelenekte kendisine usta olarak kabul ettiği kişiler Âşık Muhammed Ali İtminan¹³ (1872-1963) ve Âşık Sıtkı Ali Rızayî (1921-1985)’dir. Bu ustaların dışında Âşık Feteli İtminan (1918-2000), Âşık Muhammed Hesenî Sengeki, Muhammed Hesen Asadi ve Hemid Horaman gibi âşık ve musikişinaslardan da çeşitli bilgi ve şiirler öğrenmiştir.

Âşık Ahmad Mustafevî (Suzan, Rezen) gibi bazı önemli musikişinaslar saz çalma konusunda Âşık Mesiyollah’ın asıl ustalarının Âşık İsmailî Şah Muradî ve Âşık Gıyas Cebbarî olduğunu belirtirler. Bunun yanı sıra yine aynı âşık, Üstad Mesiyollah’ın 40 yaşına kadar çok iyi balaban çaldığını, ancak 40 yaşından sonra meclislerde daha çok çöğür çalarken görüldüğünü belirtmiştir. Ve yine hikâyeleri de Âşık İsmailî Şah Muradî, Âşık Mehmed Hesenî Sadığı Vasmaği, Âşık Yusuf Şah Muradî ve Abbas İsmailî Bendiçaylı’dan öğrendiğini dile getirir.

Âşık Mesiyollah, âşıklık hususundaki noksanlıklarını giderdikten sonra Âşık Şaban Mustafevî ve Abbas İsmailî Bendiçaylı ile birlikte 25 yıl boyunca düğünlere katılmıştır. Bu üçlüden Âşık Şaban çöğür, Abbas İsmailî balaban ve Âşık Mesiyollah da bir yandan çöğür çalmış bir yandan da hikâye ve şiirler okumuştur. Âşıkların çeşitli yardımcıları ile düğünlerde bulunması bölgenin önemli gelenekleri arasında yer almaktadır.

Profesyonel bir âşık olduktan sonra Âşık Erşed Celali, Âşık Hüdayar ve Âşık Mecid gibi birçok âşığa ustalık yapmıştır. Aynı zamanda birebir olmasa da Âşık Mesiyollah’ın meclislerinde bulunarak kendisinden hikâye, makam öğrenen âşıkların sayısı da az değildir. Adını saydığımız çıraklardan Âşık Erşed Celali ve Âşık Hüdayar, şu anda Hemedan¹⁴ eyaletinin en önde gelen iki âşığı konumundadır. Bu âşıklar da tıpkı Âşık Mesiyollah gibi sade bir Azerbaycan Türkçesiyle ifalarını gerçekleştirerek Türk kültürüne hizmetlerini devam ettirmektedirler.

Bölgedeki âşıklar tarafından üstad olarak kabul edilen Âşık Mesiyollah’ın yüksek bir hikâye söyleme hüneri vardır. Kerevüslü Âşık Asgar Gültepe, Kom’da İsteriyo Heyyam¹⁵’da Âşık Mesiyollah’ın 97 saat boyunca hikâye icra ettiğini belirtmiştir. Bu hikâye hem kasetlere hem de cd’lere kaydedilmiştir. Yine bölgenin önemli âşıklarından olan Âşık Asgar da üstadın son derece güçlü bir şiir ezberleme gücüne sahip olduğunu belirtir. Âşık Asgar ayrıca Âşık Mesiyollah’a ait olan şu şiiri söyler:

Gelin size erzimi eyleyim
Eğil olan bu dünyada, var nedî?
Dünya bir bostandır pozular gider
Çiçek nedî, yemiş nedî, bâr nedî?

Bu dünyada çok şirin mâl olur
Tamahkârlar hâli müşkil hâl olur
Kol burulu, kulağ batır lâl olur
Kohum nedî, kardaş nedî, yâr nedî?

¹³ Âşık Muhammed Ali Kerevüslü olarak da bilinir.

¹⁴ Hemedan eyaletiyle ilgili geniş bilgi için bkz. Pehlivan, 2011, s. 23-30; Sohrabiabad, 2016, s. 24-31; Atıcı, 2016, s. 10; Gün, 2016, s. 3-10; Atıcı, 2017, s. 82-83.

¹⁵ İsteriyo, çeşitli eyaletlerde âşıkların, şarkıcıların kaset ile cd’lerinin ve müzik ürünlerinin satıldığı dükkânlardır (Kasetçi). Âşık Mesiyollah’ın İsteriyo Heyyam’daki ilk çalışmaları 1970’li yıllara dayanır. Âşık Mesiyollah’ın bölgede tanınmasını sağlayan ve ismini duyuran önemli mağazalardan biridir.

Mesiyollah diyer bu yollarda sürünmem
İndi yetişmedi ne veğt görünmem
Altım torpağ, üstümde daş hörünmem
İssi nedi, soguğ nedi, kar nedi?

Üstad Âşık Mesiyollah'ın yaşlılık döneminde dile getirdiği şu şiir; annesinin, babasının ve kardeşinin ölümünden duyduğu üzüntüyü, bu yakınlarının dışında herhangi bir sırdaşının kalmadığını, kaderden şikâyetini ve hayattayken değerinin anlaşılmadığını anlatması açısından hayatını özetler niteliktedir:

Mesiyollah'am çatıp seksene yaşım
Ölüp atam, anam bir de kardaşım
Sir demege daha yokdir sırdaşım
Kaddimi dönderdin kamana felek

Mesiyollah'am itirmişem bedrimi
İzzetimi, şövketime, sedrimi
Dirilikte kimse bilmez kadrimi
Men ölenden sonra bile neynerem

Üstadın bu şiirinin dışında irticalen dile getirdiği birden fazla şiiri bulunmaktadır. Mesela yaşlanmanın verdiği hüznle artık eskisi gibi sağlıklı olamadığını, bedenindeki sıkıntıları, akrabalarının kendisinden uzaklaştığını ve çocuklarından duyduğu sözlerin üzüntüsünü şiirlerinde dile getirmeyi ihmal etmemiştir:

Gidip nur gözümnen, tağet dizimnen
İğtiyarım elden alan kocalığ
Hamı dertten olup yaman kocalığ
Yüz min yüz min belalara tuş oldum
Meni dertten derde salan kocalığ

Kocalalı oğlan durur üzüme
Nahellefti hiç gitmiri sözüme
Bu gey dünya dar geliri gözüme
Keddimi eyleyip keman kocalığ

Keddım keman oldu belim büküldü
Ağzım dişi, başım tüki töküldü
Gohum kardaş tamam benden çekildi
Hamı dertten olar yaman kocalığ

Kocalalı yiyebilmirem çörek
Oğlan mene deyir danışma görek
Mene zehr olup yediğim çörek
Ömrümü salıptır talan kocalığ

Üstad Mesiyollah'ın söylediği her söz, her şiir toplumsal olarak saygıyı, sevgiyi, öğüdü, adaleti, doğruluğu ve hikmeti içermekteydi. Aşağıdaki şiirinde oğlu üzerinden bahsi geçen konular hakkında topluma nasihatlerini iletir:

Çoğlar vesiyetin eyler oğluna
Adımı yurdumna batırma oğlum
Yalan danışanın gülme yüzüne
Bir istikan çayına satılma oğlum

Dur hakkıyne büyük her ne hub dese
Şerm u heyayinen gir meclise
Başın gitti sirtini deme nakese
Nakes adamlara katılma oğlum

Bu dünyada oğlar d vran eyleyip
Az kazanan çoğ kazanan neyneyip
Amandı her sözü nahak eyleyip
Nahak adamlara katılma oğlum

Őeytan oğ d şmendi teklifi ğeta
Gerki eyler deryaya yandırır ota
Kızlara kardaş olgunan, oğlana ata
Famil içinden atılma oğlum

oğ oldukça insan heris olar var
Bir temiz ad kazan bir de itibar
Ăşık Mesiyollah'ın sene vesiyeti var
Der famil içinden atılma oğul

Ăşık Mesiyollah'ın Hik yeciliđi

Ăşık Mesiyollah, hik ye musannifi deđildir, lakin son derece iyi bir hik ye anlatıcısıdır. Ăşıđın hik ye öđrendiđi ustaları arasında řu isimleri söyleyebiliriz: Ăşık Muhammed Ali İtminan, Ăşık Sıtk Ali Rızay , Ăşık Muhammed Hesen  Sengeki, Muhammed Hesen Asadi, Hemid Horaman, Dellek Feyzeli, Ăşık İsmaili řah Muradı, Ăşık Yusufi İsmaili, Ăşık Yusufi Karađanlı, Ăşık Gıyas Cebbari, Ăşık Mehmed Hesen  Sadıđı Vasmeđi, Abbas İsmaili Bendiçaylı, Ăşık řaban Mustafevi.

Ăşık, ISNA'ya verdiği röportajda iki yüz kaset doldurarak bunların satıldığını ve bu sebeple Türk coğrafyalarında  n n n yayıldığını belirtmiştir. Bilhassa kasetlerinin çoğunu İsteriyo Heyyam'da çıkaran Ăşık, bu d kk nın/kasetinin dışında İsteriyo Eřair ve İsteriyo şebaheng/İsteriyo Elseven ile de bir kısım çalışmalar yapmıştır.

Mesiyollah, 1977'de hik yelerini içeren ilk kasetini Hemedan (Korveh-i Dargazin)'da çıkarır. Bu kasette Ăşık Sıtk Ali Rızay  de balaban çalmıştır. Ăşık Mesiyollah'ın çıkardığı kasette icra ettiği ilk hik ye Veraga ve Gülřah Hik yesi'dir.

Tüm sanat hayatı göz önüne alındığında Ăşık Mesiyollah'ın ezberinde çok fazla hik ye bulunduğu görülür. Hafızasındaki hik yelerin çoğunu ustalarından öğrenmesinin yanı sıra farklı farklı Ăşıkların icra ettiği hik yeleri kayıt cihazı ile kaydederek ve bunları sürekli dinleyerek ezberlediği de olmuştur.

Gençlik döneminde otuza yakın hik ye bilen Ăşık Mesiyollah, yaşının ilerlemesi sebebiyle bař gösteren unutkanlıklar ve oğlunun ölümünden duyduğu derin teess rden dolayı son zamanlarda sadece aşağıda saydığımız hik yeleri ezberinde tutabilmiştir. Ăşık Mesiyollah'ın bildiği usta malı hik yeler: 1- Kerem ile Aslı Hik yesi, 2- Körođlu Tokat Seferi, 3- Körođlu Teke Türkman Seferi, 4- Körođlu Erzurum Seferi, 5- Körođlu Demir Kapı Derbend Seferi, 6- Körođlu ve Mumine Hanım Hik yesi, 7- řah İsmail Hik yesi, 8- Mesım Hik yesi, 9- Memmedı Gelgelli Hik yesi, 10- Seyidi Hik yesi, 11- Veraga ve Gülřah Hik yesi, 12- Mahmud Han ve Nigar Hanım Hik yesi, 13- Kurban Han Hik yesi, 14- Tahır Mirza ile Z hre Hik yesi, 15- Hemrah Han Hik yesi, 16- Behram ile G lend m Hik yesi, 17- Kelbi ile H ruzat Hanım Hik yesi, 18- Tuđarđanlı Abbas Hik yesi, 19- Tilim Han Hik yesi, 20- Hasta Kasım Hik yesi, 21- Ăşık Garip Hik yesi.

Ăşık Mesiyollah, profesyonel bir Ăşık unvanına tam olarak 1975'li yıllarda ulaşmıştır. İlk icrasını 1977 yılında Kerevüs'de Hacı Semed Seferi'nin oğlunun düğününde gerçekleştiren Ăşıđın bir yandan sayısız usta Ăşık yanında ıraklığını tamamlaması, bir yandan balaban ve ođ r öğrenmesi, öte yandan gece gündüz destan ezberleme gayreti, onu 1975'li yıllarda toyların aranan Ăşıđı haline getirir.

Genç yaşlardan itibaren usta Ăşıkların yanında ıraklığını tamamlamış olan Ăşık Mesiyollah,  st n hik ye bilme kabiliyetinin yanında bir o kadar da makam bilgisine sahiptir. Hik yedeki heyecan durumlarına göre makamları son derece etkili bir biçimde kullanabilen Ăşık Mesiyollah'ın bildiği makamlara řu örnekleri verebiliriz: 1-Yarım şikeste (Gezme), 2- Bütün (Tam) şikeste, 3- Geraylı, 4- Bař (Kelle) Geraylı, 5- Ăşık Memmedeli Sotu, 6- Hemedan Sotu, 7- Süleyman Han Sotu, 8- Körođlu, 9- Eb  Ata, 10- Zergeri, 11- Yetim Zergeri, 12- Kerevüs Sotu, 13- Ahmadlu, 14- Kelek , 15- Bicar, 16- Galin Lay Lay, 17- řah Hatayı, 18- Elyatı, 19- Dubeyti, 20-Azerbaycanı.

Sonuç ve Öneriler

Âşıklık geleneği içinde bir âşıktaki bulunması gereken tüm yeteneklere sahip bulunan Âşık Mesiyollah, profesyonel bir âşık olarak yıllarca Güney Azerbaycan coğrafyasında hayatını idame etmiştir. Coğrafyadaki sayısız düğünde mesleğini icra eden âşık, bölgedeki yeni yetişen halk şairleri üzerinde de önemli bir tesir bırakmıştır. Hem meslek olarak âşıklığı seçmesi hem de Türk dilini ve kültürünü koruma içgüdüsüyle hareket edip Türklük bilincini oluşturmak amacıyla yıllarca bu geleneği yaşatmaya gayret göstermesi bölgedeki âşıklık geleneğinin fonksiyonunu anlamlandırması bakımından son derece önemlidir.

Âşık, hayatta olduğu süre boyunca gerek kendi şehrinde gerekse öteki Türk bölgelerinde Azerbaycan Türkçesiyle sanatını icra etmiştir. Yaşlılık döneminde dahi yirminin üzerinde hikâyeyi bilmesi âşıklık geleneğinin Âşık Mesiyollah'ın döneminde ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Lakin Güney Azerbaycan coğrafyasında günümüz şartlarında yeni yetişen âşıkların sadece hikâye içindeki şüirleri öğrenmesi ve hikâyeleri öğrenmeye gerek duymamaları, âşıklık geleneğinin yavaş yavaş zayıfladığını göstermektedir. Dolayısıyla bölgedeki büyük âşıkların çeşitli şekillerde desteklenmesinin, tanıtılmasının bu geleneği ayakta tutacak en önemli vazife olduğu söylenebilir.

İsteriyo Heyyam, İsteriyo Eşair, İsteriyo Şebaheng/İsteriyo Elseven gibi âşıkların kaset ve cd'lerinin satıldığı dükkânlarda bulunan ses kayıtları üzerine halk bilimi çalışmaları yapılmaya müsaittir. Dolayısıyla bu incelememizin araştırma yapmak isteyen halk bilimcilere örnek olacağı kanaatindeyiz. Âşık Mesiyollah üzerine sadece bir veya birkaç çalışma değil, onlarca çalışma yapılabilir. Ayrıca her yönden incelenmeye değer, önemli bir âşık olan Âşık Mesiyollah'ın, Türk dilini koruma gayretini de göz önünde bulundurarak dilbilimciler tarafından da incelenebileceği kamsındayız.

Etik Beyan

"*Âşık Mesiyollah ve Sanatı*" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Atıcı, A. (2016). *Rıza Babarlı Divanı*. Ankara: Eğitim Yayınevi.
- Atıcı, A. (2017). İran Esedabad'ı: alan araştırmasına dayalı etnik durum. *Türük Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 11, 77-102.
- Davudî, H. (16.12.2011). Âşık Mesiyollah ve Âşık Sadri Tanıtımı. <http://www.qaraguney.blogfa.com/post-61.aspx>,
- Gökdağ, B. A. ve Heyet, M. R. (2004). İran Türklerinde kimlik meselesi. *Bilgi*, 30, 51-84.
- Gün, F. (2016). *Hemedanlı âşık heyder ve hikâye repertuarı üzerine bir inceleme* (Yüksek Lisans Tezi). Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli.
- Hasanlı, C. (2005). *Soğuk savaşın ilk çatışması İran Azerbaycanı* (Çev: E. N. Necef). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- ISNA (Iranian Students' News Agency). (2016). Mesiyollah 125 Tümenle Hayatını İdame Eder. <http://www.ghatreh.com/news/nn31308736/125-هزار-حقوق-تومان-هزار>
- Kafkasyalı, A. (2009a). *İran Türkleri âşık muhitleri*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Kafkasyalı, A. (2009b). *İran Türk âşıkları ve millî kimlik*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Metin, B. (2012). Türk-İran ilişkilerinde Güney Azerbaycan meselesi (1918-1938). *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2, 157-187.
- Pehlivan, G. (2011). *Hemedan bölgesi bahar ağzı* (Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Sarıkaya, Y. (2008). *Tarihi ve jeopolitik boyutlarıyla İran'da milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Sohrabiabad, H. (2016). *Hemedan (İran) Türk dönemi yapılarındaki inşa, usta ve onarım kitabeleri*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Şişman, B. (2002). Türkiye ve Kazakistan'da yaşayan âşıklık geleneğinin değişmeyen unsurlar açısından karşılaştırılması. *Millî Folklor Dergisi*, 54, 68-74.
- Yılmaz, A. (2013). *Ortaçağ boyunca Güney Azerbaycan'ın tarihi coğrafyası* (Yüksek Lisans Tezi). Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Yücel, T. (1976). Güney Azerbaycan ve İran'da Türkler. *Türk Dünyası El Kitabı*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Wikipedia. (2016). Parsbanaj. <https://en.wikipedia.org/wiki/Parsbanaj>.

EXTENDED ABSTRACT

The ashiks in the ashik tradition, which existed since ancient times of the Turkish culture, gained new characteristics in accordance with the social structure by adding some features over time because of the change in the social structure of the process.

The ashik tradition has an important place in the lives of Iranian Turks as well as in the territory of Anatolia. Ashiks perform in almost all the places of Iran where Turks live. Although these performances encourage the society to speak in their own language, it is important to ensure that the culture is passed on to the next generations and the traditions and customs from the stories will not be forgotten.

Ashik Mesiyollah was born in the Parisbana Village, Avad city, Qazvin province, Iran. He lived between 1936 and 2016. In addition to his contribution to the culture of Qazvin province, he made great influence to the Hemedan province and trained many ashiks in this region.

Evaluating life of Ashik Mesiyollah according to the criteria set in the study of ashiks in the territory of Anatolia we can see that he lived a life of a professional ashik. He was discipled in a master-apprentice relationship, played instruments, recited poetry, and took part in the controversy, told stories and epics. Recognized and admired by all the ashiks of the region, Ashik Mesiyollah is also one of the best ashiks and was deemed worthy of the titles such as the best ashik and head of ashiks.

Ashik Mesiyollah had many masters. He learned stories and poetry from masters such as Ashik Ismaili Shah Muradi, Ashik Yusufi Ismaili and Ashik Yusufi Karaganli and learned to play chogur (çöğür) and balaban from Dellek Feyzeli, Ashik Feteli Itminan, Ashik Muhammed Heseni Sengeki, Muhammed Heseni Asadi and Hamid Goraman. After becoming a professional ashik, he trained two prominent ashiks who are currently living in the region. They are Ashik Ershed Zhelali and Ashik Hudayar. At our meetings with Ashik Ershed Zhelali and Ashik Hudayar, they said that Ashik Mesiyollah presented the ashik tradition to serve Turkish culture and performed his art for this purpose.

Ashik Mesiyollah learned poems and stories from people whom he recognized as masters. In the course of time, he closed the points he was missing with his ashik knowledge and experience with his own world of thoughts. Ashik Mesiyollah, who knows twenty-one stories, is an educator-instructor in his poems. He recited poems on topics like obligation to obey the rules of ethics, complaint of fate, value of life, respect, love, justice, love of God, Prophet Muhammad and Ali. These topics are the cornerstone of his poems.

Ashik performed his art at weddings, engagements, henna nights, circumcision ceremonies and public events and concerts. Respect and love for the ashik was shown by the public during such events. Ashik Mesiyollah, who performed at events, entertained people in the happiest days for people.

Ashik Mesiyollah has entertained people by playing chogur and balaban. He also drew attention to issues such as transferring traditions to future generations and educating young people. The ashik, who understood the importance of the Turkish language and culture from childhood, became a pioneer among the people of the region in protecting their culture from the impact of Persian culture by speaking Turkish. In order to save the Turkish music from the influence of modern music, he learned almost all the makams (a system of melody types used in Turkish classical music and Turkish folk music) used by ashiks of the region and tried to demonstrate the richness of the Turkish music with the help of it. He also knew that young people were losing interest in traditions and it was very important for him to be close with young people. In addition to these, Ashik Mesiyollah, who has chose the profession of ashik, has tried to serve his own culture throughout his life.

The ashik met with interviewers several times in 2015 and subsequent periods. Those meetings were conducted with the usage of interview techniques and observation. It was made to make sure that the environment was natural for the ashik and allowed the tradition to continue in its flow. This way, more realistic data was obtained on the point of contact of the ashik art with society and culture. When attention was paid to all the elements of social environment, it was found that it has a significant effect on the ashik. Interviewer also prepared several questions before the interviews. Those questions were asked at the appropriate time and in a way that did not disrupt the atmosphere of conversation.

This article is aimed to understand the importance of Ashik Mesiyollah and the tradition in which he grew up and to demonstrate his cultural serving for the Turkish society. In addition, thanks to such studies, the Turkish presence in the region and culture will become more recognizable.

Aristoteles'te Tekhne Olarak Sanatın Epistemik Deęeri¹

Gülümser DURHAN*

Öz

Aristoteles'te tekhnē olarak sanat, sanatçıyı yapıtı ile buluşturan, ona o işi yapmasında rehberlik eden bir yaratma etkinliği ve gerçeğin bir taklidi (mimesis) olarak tezahür etmektedir. Bu bağlamda sanatçı; doğa unsurlarını, insan ilişkilerini, hem olanı hem de gerçektan uzaklaşmaksızın olabilir olanı eserlerinde canlandıran bir yapı ustası olmaktadır. Bu durumda Aristoteles için sanat, sanatçının gördüğü nesneyi salt taklit etmesi değil, gerçeğin yeniden yorumlanması veya var olanın, sanatçının kendi duğu ve düşünceleri çerçevesinde farklı bir biçimde yeniden dönüştürülmesidir ve bu yönüyle sanat, insana özgü bir etkinliktir. O halde bu etkinlik, hayali bir gerçeğin mi sunmaktadır? Sanatı sadece gerçeğin basit bir kopyası ve insanları gerçek hayattan uzaklaştıran bir yanılsama olarak gören, kendisinden önceki anlayışın aksine Aristoteles için sanat, insanlara hayali gerçeğin sunan ve böylece onları gerçektan uzaklaştıran değil, bilakis, bir sanatçının düşüncesinde anlam bulan hayatın kendisini, bütün çıplaklığı ile gözler önüne sermedir. Dolayısıyla bu çalışmadaki temel amacımız; düşünce, gerçeklik, bilgi ilişkisi açısından Aristoteles'te sanatın nelini ve onun sanat anlayışının epistemik değerini ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Aristoteles, Sanat, Episteme, Mantık, Gerçeklik

Epistemological Value of Art as Tekhne in Aristotle

Abstract

In Aristotle, epistemological value of art as tekhnē is a creation activity that brings together the artist with his work, guiding him in doing the work and is an imitation (mimesis) of reality. In this context, the artist is a building master who portrays the elements of nature, a human relation, both what is and what can happen without away from reality in his works. In this case, for Aristotle, art is not simply imitating the object that the artist sees, but reinterpreting of reality, or is transformed of the existing in a different way within the framework of the artist's own feelings and thoughts, and in this respect, art is a human activity. So is this activity presenting an imaginary reality? Contrary to the conception of art as just simply a copy of reality and an illusion that distracts people from real life, art for Aristotle is not all that presents the imaginary reality to people and thus distracts them from reality, but reveals life itself, with all its nakedness, which has a meaning in the thought of an artist. Therefore, our main purpose in this study is; in terms of thought, reality, knowledge relationship, in Aristotle, to reveal thoroughly the nature of art and its epistemic value.

Key Words: Aristotle, Art, Episteme, Logic, Reality

Atıf İçin / Please Cite As:

Durhan, G. (2020). Aristoteles'te tekhnē olarak sanatın epistemik değeri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1980-1989.

Geliş Tarihi / Received Date: 24.02.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 09.03.2020

¹ Bu çalışma 19-21 Nisan 2018 tarihinde Elazığ'da gerçekleştirilen Uluslararası Sanat ve Estetik Sempozyumu'nda sunulan "Aristoteles Felsefesi'nde Sanat ve Sanatın Epistemolojik Boyutu" adlı yayınlanmamış bildirinin genişletilmesiyle hazırlanmıştır.
* Dr. Öğr. Üyesi - Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, g.durhan@alparslan.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-9639-9620.

Giriş

Sözcük anlamıyla bir işi ustalıklı yapma, bir amaç gözeterek ortaya yeni bir şey koyma olarak tekhné kavramı, amacı üretmek, yaratmak olan Yunan felsefesinde sanat için kullanılmıştır (Güçlü, Uzun, Uzun ve Yolsal 2003, s. 1406). Eş deyişle Grekçe karşılığı “tekhne” (τέχνη) olarak bilinen sanat, içinde bilme ve yapma edimini barındırmakta ve ulaşılmaya amaçlanan sonu ve bu sona ulaşmak için en iyi araçları bilme olmaktadır (Ülger, 2013, s. 23). Dolayısıyla sanat bir amaç için olan; bir amaca hizmet eden, bu amaca ulaşma yollarının bilincini taşıyan üretme, oluşturma, ortaya koyma mahareti ve bir yaratma etkinliğidir.

Antik Yunan'da ‘tekhne’ kavramı, hem güzel sanatları, hem zanaatları hem de beceriye ilişkin etkinlikleri içine alan bir sözcüktür. Antik Yunan'da bir şairin, bir ressamın, bir yontucunun etkinliği ile bir çömlek yapımcısının, bir marangozun etkinliği, özünde, birbirinden ayrı sayılmamaktadır (Yavuz, 2006, s. 133). Bugün sanat ve teknoloji olarak ya da sanat ve zanaat olarak ayrı ayrı ele aldığımız alanlar Antik Yunan'da *tekhne* kavramı ile karşılık bulmaktadır. Aristoteles, ‘tekhne’yi, “Doğru kurallar eşliğinde üretim yapmak üzere gereken donanım” (Lenoir, 2002, s. 215), gerçek bir akıl yürütme yoluyla bir şey üreten bir eğilim (Aristotle, 1999, p. 1140a1-20) olarak tanımlamaktadır ve bu tanım, tekhné'nin bütün sanat dallarını içerdiğini ya da beceri gerektiren her türlü etkinliği kapsadığını göstermektedir. Tekhne terimi; sadece müzik, şiir, resim gibi güzel sanatları değil; aynı zamanda marangozluk, ayakkabıcılık, tıp, at terbiyeciliği gibi pratik zanaatları da içermekte ve insan iradesinin dış dünyaya hükmetme yöntemlerinin tamamı anlamına gelmektedir (Shiner, 2010, s. 45). Dolayısıyla Aristoteles'in sözünü ettiği tekhné kavramı, sanatla aynı anlamı taşımaktadır.

Aristoteles'e göre sanat, bir ürün ortaya koymayı amaçlayan, bir üretme ya da meydana getirme etkinliği olmaktadır. Bu yaratma etkinliğinin iki tür amacı vardır: doğanın işini tamamlamak ve doğaya öykünmek/taklit etmek (Copleston, 2013, s. 99). Doğa, daha ilk çağlardan bu yana insanlara yol gösterici olmuş ve insanlar doğayla hem düşünsel hem de fiziksel olarak bir bağ kurmuşlardır. Doğa insana alet vermiş ve bu aletler sayesinde insanlar doğaya hem müdahale etme hem de doğayı dönüştürme olanağı elde etmişlerdir. Yani insanlar, doğanın verdikleri ile doğayı tamamlama yoluna gitmişlerdir. Bunu da doğayı taklit ederek, doğaya öykünerek yapmaya çalışmışlardır. Bu nedenle Aristoteles için olduğu gibi hocası Platon için de sanatın özü öykünmedir. Sanatın tanımında mevcut bulunan üretme ise, sanatsal olarak taklide dayalı bir yaratma etkinliğidir. Buna göre doğayı araştıran ve taklit eden insan, doğanın yardımıyla sanatı ortaya çıkarmıştır.

Keza Aristoteles'e göre sanat, doğaya ya da dışsal gerçekliğe bağlı olarak ortaya çıkmış olsa bile, onu meydana getiren şey esasında sanatçının zihnindeki formdur, gayedir. Söz gelimi, bir ahşap heykel düşündüğümüzde, ahşap bil-kuvve heykel olma özelliğine sahiptir; ancak bil-fiil olarak varlığa gelmesi sanatçının zihnindeki form ve gayesi ile mümkündür (Aristotle, 1928, s. 1070 a10-30; Aristotle, 1931, p. 414 a12-23). Başka bir ifadeyle bir sanat eserinin, o sanat eseri olmasının belirleyici nedeni sanatçının zihnindeki amaç ve aldığı şekildir. Mesela bir ağaç, doğada kendiliğinden bulunan doğal bir cisimdir ve bu ağaç, hem bil-kuvve sandalye olma potansiyelini taşımakta hem de bil-fiil varlığa gelecek olan sandalyenin maddi nedeni olmaktadır. Onun bil-fiil varlığa gelmesini sağlayan form ise onun ereksel nedenidir. Zira sanatsal varlıklar hem formel hem de ereksel neden olabilir (Aristotle, 1931, s. 412 a5-23). Şöyle izah etmek gerekirse, ağaç, sandalyenin maddî nedenidir; sanatçı, sandalyenin fail nedenidir; sanatçının zihnindeki form, sandalyenin formel nedenidir; sanatçının sandalyeyi yapma gerekçesi/amacı ise ereksel nedendir.

Görüldüğü gibi Aristoteles, dört neden teorisini sanata da uygular ve varlığın olduğu gibi, sanat eserlerinin de dört nedeni olduğundan bahseder. Öyle ki sanat eseri, doğada kendiliğinde bulunmayan, sonradan insan yaratımı bir etkinlik olsa da, doğada bulunan varlıklar kategorisinde yer alır. Bu durumda insan yapımı her varlık bu dört nedenin birleşimiyle ortaya çıkar. O halde sanat eserlerini bu dört neden ekseninde incelemek ve sanatın tanımını da bu yönde yapmak mümkündür. Buna göre sanatçı; dış gerçekliği kendisine malzeme (madde) olarak alır, onu amacı doğrultusunda zihninde yeniden şekillendirir ve her hangi bir objede onu bil-fiil görünür kılar. Böylece sanatçı, dış gerçekliğin Platon'un aksine mekanik salt kopyasını değil gerçekliğin taklit edilmesi yoluyla, zihinsel süzgeçten geçirilmiş özgün biçimini ortaya koyar.

Sanattaki bu gerçeklik anlayışı, çoğunlukla dış dünyayı yansıtan bir ayna gibi anlaşılmıştır. Bu düşünce sanatı, birebir gerçekliğin kopyası olarak gören Platon'dan bu yana sürüp gelmiş olsa da Aristoteles için sanat, dış dünyanın bir kopyasından ibaret değildir. Çünkü sanat, sürekli değişkenlik gösterir. Zira hiçbir sanat olayı diriliğini kaybetmiş ve durağan değildir. O nedenle hiçbir zaman birbirinin devamı olan bir sanat akımı ya da ekolü olmamıştır. Sanat eseri; Platon'un aksine gerçekliğin basit bir görünümünü değil,

özgün bir yorumunu, yeniden tasarımını ortaya koymaktır (Artut, 2001, s. 29). Peki, böylesi değişkenlik gösteren bir etkinliğin genel geçer bir bilgi türü olduğu düşünülebilir mi? Platon'a göre salt bir taklitten öte epistemik bir değeri olmayan sanatın olumsuzlayıcı yönü üzerinden Aristoteles, insanın tüm bilgilerini taklit yoluyla öğrendiğinin altını çizerek sanatın bilgi verici yönüne (epistemik değerine) dikkat çeker. Bu iki farklı düşünce biçimi, sanat felsefesi alanında sanatın bilgisi ya da sanatın epistemik değeri problemini doğurmuştur. O nedenle Aristoteles felsefesinde sanat ve sanatın epistemolojik değerini ortaya koymak için öncelikle, onun düşüncelerine kaynaklık eden hocası Platon'un sanat anlayışına ilişkin görüşlerine yer vermek gerekmektedir. Zira onun, sanatın ne olduğuna ilişkin düşünce ve belirlemelerinin temelinde Platon'un düşünceleri yatmaktadır. Bu iki filozof, sanat felsefesini anlamak için onların düşüncelerinin bilinmesini gerektiren bir dönüm noktası olmuşlardır.

Platon'da Sanat ve Sanatın Epistemik Değeri

Platon sanata, diyaloglarının çeşitli bölümlerinde yer vermiş ise de, doğrudan sanat felsefesini içeren bir yapıtı yoktur. Buna rağmen onun düşünceleri, sanat felsefesi alanında kendisinden sonra gelen geleneği etkileyen bir niteliğe sahiptir. O da hocası Sokrates gibi ahlaka ve doğruluğa oldukça önem verir ve yapılan her işte iyinin ve doğrunun gözetilmesi gerektiğine inanır. Buna hizmet etmeyen her türlü etkinlik, Platon için, hakikatten uzak bir yanıltmacadan başka bir şey olamaz. O nedenle burada sorulması gereken soru veya çözüme kavuşturulması gereken problem: Platon için sanatın iyiyi ve güzeli gözetip gözetmediğidir. Eğer bu sorun tasdikleniyorsa o zaman Platon için sanat, hakikate ulaşmaya yarayan bir etkinliktir; tasdiklenmiyorsa o zaman sanat olsa olsa sanı bilgisidir. O halde öncelikle Platon'un iyi ve güzelden ne anladığına bakmak icap edecektir. Ancak buradan Platon'da sanatın estetik öncelik taşıdığı anlaşılmalıdır. Platon'un iyi ve güzel kavramlarının anlaşılması, Platon'da sanatın epistemik değerinin ortaya konması açısından önem arz etmektedir.

Platon'da “iyi ve güzel aynıdır” (Tunalı, 1996, s. 36). Bu durumda mantıksal olarak güzeli kavrayan iyiyi; iyiyi kavrayan da güzeli kavramış olmaktadır. Platon iyi olanın güzel; güzel olanın da iyi olduğu anlayışını *Gorgias* diyalogunda “güzel olan iyidir, çünkü güzel hoş ve faydalı”dır (Platon, 2011, s. 477a), *Timaios* diyalogunda da “iyi olan her şey güzeldir” (Platon, 1989b, s. 87c), sözleriyle açıklamaktadır.

Platon'un buradaki iyiyi aşkınsal bir şey olarak tasarladığı düşünülmektedir. Zira *Devlet* adlı eserinde çokça bahsettiği gibi, onun iyi ideası, en yüksek ilkedir. Ona göre iyi, “bir varlık değildir. Varlıktan çok daha parlak, çok daha güçlü bir şeydir.” Öyle ki, “görünen dünyada, göz ve görünen nesnelere için güneş neyse, kavranan dünyada da iyi düşünce ve düşünülen şeyler için odur” (Platon, 2005, s. 509b, 516c, 508c). O halde iyi ideası, insan eylemlerinin amacı, her şeyin ontik nedeni ve en önemlisi hakikatin temelidir (Schindler, 2008, s. 86). Şu halde iyi ideası, ruhun bilme etkinliği olmaktadır ve en tepede iyi ideası asıl gerçekliktir. Tüm yapıp etmeler bu gerçekliğe ulaşmak içindir. Ancak sanat, iyi ve güzelin sunduğu gerçeklikten uzaktır. Platon için sanat, basit bir taklitten öte hiç bir şeydir. Zira fenomenler alanı hakikatin yansımasından ya da kopyasından başka bir şey değildir. Bizim görüp sanat olarak adlandırdığımız şey, varlığın kendisi değil varlıkta bulunan hakikatin etkisinin büyüleyiciliğidir (Badiou, 2013, s. 12); başka bir deyişle, iyi ideasının yeryüzündeki büyüleyici etkisidir. Şu halde en usta sanatçı Tanrı'dır. İnsan ise Tanrı'nın yarattığı şeylerin kopyasını yapar ki bu konuda oldukça maharetlidir. “Örneğin, ünlü Grek ressamı Zeuxis üzüm salkımlarını öyle eşsiz resmederdi ki, kuşlar onları yemeye gelirdi” (Carroll, 1999, s. 20) Ancak onun resmi, gerçekliğin kendisi değil sadece kopyası, hayalidir.

Bu bağlamda Platon, sanat olarak görülen şeylere baktığında, fenomen alanda yer alan görüngülerin taklit edildiğini görmektedir. Sözelimi insanlar meydanlarda, insana benzeyen taşlar gibi çeşitli mitolojik olayların canlandırıldığı oyunlar sergilemekte (Carroll, 1999, s. 21-22) oldukça başarılıdır. Ancak az biraz düşünen bunun, gerçekliğin mimesisinden/yansıtılmasından başka bir şey olmadığını görecektir. O halde Platon için görüngüler dünyası, duyularımıza gelen ağaçları, evleri, denizleri, insanları hayvanlarıyla ve içinde barındırdığı her şeyi ile ancak bir kopyadan (mimesis) ibarettir. Asıl gerçeklik duyulara gelen değil bunların üstünde akıl yolu ile kavranan idealar dünyasıdır. Nitekim duyu dünyasında, duyulara nasıl geliyorsa öyle olduğu ve daima değişen veya oluş halinde olduğu için, sağlam ve kesin bir bilgiden söz edilemez. Öyle ki hakiki bilgi, olduğu gibi olan değişmeden kalan ideaların bilgisidir. O halde gerçek bilgiyi bize ancak idealar dünyası verebilir ve bu vesileyle Platon'da sanat, gerçekliğin kopyasını ortaya koyan yansıtmadan (mimesis) öte bir şey değildir. (Moran, 1999, s. 21). Platon'u destekler mahiyette Olempiodoros'un deyimiyse sanat, “gerçeği bir hayal altında temsil eden bir yapıttan (*fiction*) başka bir şey değildir (...) hayal içinde hazırlanmış bir başka hayaldir” (Sena, 1972, s. 25). Bu durumda sanat, insanları asıl gerçeklik olan idealara yöneltmesi gerekirken, ondan uzaklaştıran bir aldatmaca olmaktadır. O nedenle Platon için gerçek sanat, sanatın nasıl olması gerektiği ile ilgili ustalık bilgisine sahip olmayı

gerektirmektedir. Keza sanat, altın oran dediğimiz uyum ve ölçüye dayanmalı ve sanatın aldatan ya da uyutan değil insanları ideaya yönlendiren, yani onlara hakikatin bilgisini veren ahlaki bir karaktere sahip olması gerekmektedir (Rau, 1951, p. 77-78). Platon'a göre sanat, ideal gerçekliğin kendisini bilmek onu yansıtmaktır. Gerçekte nasıl olduğu bilinmeyen kopyasından kopya üretmek ve üstelik bunu sanat olarak ortaya koymak, tıp bilgisine sahip olmadan uzman doktor olduğunu söylemekle aynı eşdeğerdedir. Hakikatten doğmayan her türlü taklit sanatları, zararlıdır ve toplumun düzenini bozar (Platon, 2005, s. 595b). Devlet adlı eserinin onuncu kitabında, aslı bilinmeyen benzerinin yapılmasının ne derece savunabilir olacağını ve bu sebeple devletten atılması gerektiğini düşünen Platon, komedi izlerken eğlenen seyirciyi soytarıyla aynı seviyeye düşmekle, tragedya izlerken üzülen izleyiciyi ise utanmadan gözyaşı dökmekle itham eder. Gösteri sırasında verilen tepkilerin hayatın içindeyken verilmediğini (Platon, 2005, s. 606b-c), dolayısıyla gösterilerin gereksiz ve zararlı olduğu düşüncesindedir. Platon'un bu düşüncelerini referans alarak Collingwood da, Platon'un, sanatı sırf eğlence aracı olarak görenleri devletinden çıkardığını, sanatı ve sanatçıyı küçümsemediğini, bilakis, akılla kavranan ideayı taklit eden sanatçının değerli bir eser meydana getirdiğinin altını çizer (Collingwood, 1965, s. 46-52).

Gelinen bu noktada sanatın fenomen alandaki olayların, kahramanların, insanların, doğanın mimesise dayanan yönü Platon'un arzuladığı sanat anlayışını yansıtmamaktadır. Oysa sanat, mutlak-değişmez olana, hakikate, ulaştırması gerekir; mutlak iyiyi, güzeli aramalıdır. Bu yönüyle Platon, sanatı aşkınsallaştırır. Platon'un, "İstersen bir ayna al eline, dört bir yana tut. Bir anda yaptın gitti güneşi, yıldızları, dünyayı, kendini, evin bütün eşyalarını, bitkileri bütün canlı varlıkları. Evet, görünürde varlıklar yaratmış olurum ama hiçbir gerçekliği olmaz bunların" (Platon, 2005, s. 596e) sözlerinden anlaşılacağı üzere Mimesis, tıpkı bir aynanın karşısındaki şeyleri yansıtmaması gibi her şeyi yansıtır ancak, o sadece gerçekliğin aynadaki görüntüsüdür gerçekliğin kendisi değildir. Dolayısıyla bu yansıtma niteliğine ilişkin olarak sanat; akli, mantığı ve düşünmeyi bir kenara bırakmakta görünüş yolu ile duyguları ve duyuları uyarmakta taklit ettiği şeyin bilgisine gerçekten ulaşmamaktadır (Platon, 2005, s. 599a-b). Başka bir ifadeyle sanatçı, dış dünyayı, buradaki nesnelere, insanları, olabildiğince onlara sadık kalarak yansıtmaya çalışır. Bu anlayışa göre sanatçı, bize yaşamı ya da yaşamın bir yönünü, bir parçasını ya da bir kesitini olduğu gibi sunar. Bu yüzeysel gerçekliğin bir kopyasından öte bir şey değildir (Moran, 1999, s. 19). Bu durumda mimesisin herhangi bir varlığı taklit ettiğini ve bu taklidin de görünüşten öte bir gerçeklik yaratmadığını görmekteyiz. Platon'da mimesise dayanan sanat ve dahi bu şekildeki taklide dayanan tüm sanat dalları, hakikat bilinci taşımayan bir aldatmaca, kurmaca ve uyutmacadan başkaca bir anlam taşımamaktadır. Her ne kadar taklit, aslını yaşatsa da görünüş olmaklığı yadsınamaz ki Platon şeylerin aslına varmayı gerçek bilgi ya da hakikat olarak kabul eder. Hakikati vermeyen her türlü görünüş, sadece görünüşdür ve bir yanıltmacadan ibarettir.

Aristoteles'te Sanat ve Sanatın Bilgisi

Platon'la birlikte başlayan ve 18. yüzyılın sonlarına dek devam eden mimetik sanat anlayışı, Aristoteles ile birlikte farklı bir boyuta; arınma, yaratma, yeniden düzene koyma anlamında *katharsis* (Καθάρσις)'e taşınmıştır. Ancak Aristoteles'te mimesisin ve katharsisin birbirini tamamlar şekilde olduğunu belirtmeden de geçmemek gerekir. *Mimesis* sanatçıya, izleyiciye/okuyucuya ait bir kategoridir. *Mimesis* taklit yoluyla elde edilen bir yaratı; *katharsis* ise bu yaratının izleyici üzerinde bıraktığı etkidir. Platon'da iki ayrı anlam taşıyan bu kavramlar Aristoteles'te birlikte ele alınmakta ve her iki kavram da pratikte aynı amaca hizmet etmektedir.

Sanatta var olan bir durum, olay ya da nesne vardır ve bunlar taklit edilir. O nedenle Aristoteles sanat anlayışının temel kategorisi olan mimesis, "bir formun başka bir form altında taklit edilmesidir. Doğa kendi alanında bir biçimi ortaya çıkarmıştır, siz ise o biçimi taklit ederek kendi alanınızda başka bir biçimi ortaya çıkarırsınız. Bu, analogi dediğimiz ilişki biçimidir. A, B için neyse; C, D için odur" (Baker, 2014, s. 28). Analoginin temel formülü olan bu anlayışla mimesis, bir şeyin başka bir değişik biçimini ortaya koyma olmaktadır.

Görülüyor ki mimesis olmayan bir şeyi ortaya çıkarma değildir. O, zaten doğada var olanın insani yeteneğe bağlı olarak yeniden biçimlendirilmesidir. O halde "...İnsanın yeteneğine doğa değil bu yetenek doğaya öykünür ve yetenek, doğaya destek vermek, onun bitirmeden bıraktıklarını tamamlamak için var olur... İnsanın yeteneği doğaya öykünüyorsa, o zaman bu yetenektan doğan ürünlerin amaca uygunluğunun da doğaya dayandığı açıktır... Doğanın tamamında düzen egemen olduğu için, hiçbir şeyi rastlantıya bırakmaz; tersine her şeyi belirli bir amaç doğrultusunda yapar. Rastlantısal olanı dışlayarak bütün insani sanatlardan daha yüksek bir ölçüde amacın gerçekleşmesini sağlar. Çünkü insani yetenek, bildiğimiz gibi doğaya öykünmedir"(Aristoteles, 2003, s. 23-25). Doğa rasyoneldir ve rastlantıya yer bırakmayacak şekilde

bir dzen içerir. (Aristoteles, 2003, s. 13). Doğaya dzen kazandıran bu rasyonelliktir. Dolayısıyla evrende sebep-sonuç şeklinde zorunlu ilişkiler mevcuttur. Bu ilişkiler içinde sanat da, mevcut dzenin eksik olan noktalarını taklit yoluyla tamamlamayı hedefler.

Aristoteles'in bu taklit anlayışı Platon'dan farklıdır. Platon mimesisi görüngüler dnyasında yer alan tek teklerin bir yansımını, kopyasını oluşturma olarak ele alırken Aristoteles, sanatçının taklit ederken zgr olduğunu; yani nasıl isterlerse öyle taklit edebileceklerini; isteyen, nesne nasıl görünüyorsa öyle yapabileceği gibi isteyen de, olmasını istediği Şekilde yansıtılabileceğini savunur. Bu durumda o, hiç kimse mimetik etkinlik gerçeğe uymuyor diye sanatçıların suçlanamayacağı gibi, olduğu Şekliyle nesneyi yansıttığı için de yerilemeyeceğini düşünür (Poetika, 2013, s. 78). Görülüyor ki burada Aristoteles hocası Platon'un, sanatçıların kopyanın kopyasını oluşturdukları düşüncesini eleştirmektedir. Ayrıca gerçekliği idealar dnyasında arayan ve böylece aşkınsal bir sanat anlayışına sahip olan Platon'un aksine, Aristoteles sanatı, dış dnyada aramakta ve tıpkı parmağıyla yeri işaret etmesi gibi ayakları yere basan bir sanat anlayışı tasvir etmektedir. Bu da Aristoteles'in realist bakış açısının sanat anlayışını etkilediğini göstermektedir.

Aristoteles'in taklitte seçilen tarzın bütünüyle sanatçının zgr seçimine bırakması (Soykan, 2015, s. 203) her sanat yapıtının kendine özgü bir varlığının ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu da sanat yapıtının sonsuzluğunu, çeşitliliğini, renkliliğini, zenginliğini temin etmektedir. Dolayısıyla kendine özgü duruşuyla sanat yapıtı beklenilmeyeni ortaya koymakta ve bu da sanatçıda yaratma heyecanını perçinlemektedir. Öyle ki yaratıcı olan, her zaman beklenilmeyen olandır (Turani, 2003, s. 10) ki bu da muhatabında estetik bir haz/hoşlanma bırakmaktadır. Bu durumda sanat, Aristoteles'in düşüncesini destekler Şekilde, kişiler üzerinde hoşlantı oluşturarak yaratıcı bir taklit rneği sergilemek olmaktadır.

Aristoteles, sanatın ortaya çıkması ve varlığını sürdürmesinde iki ana nedenden söz etmektedir. İki de doğal olan bu nedenlerden ilki insanlarda doğuştan var olan, daha çocukluktan başlayarak gelişen, insanların ilk bilgilerini elde ettikleri ve insanları diğer canlılardan ayıran taklit etme eğilimidir (Cassirer 2005, s. 130; Aristoteles, 2013, s. 24). Burada Aristoteles sanatın, insan olmanın farklılığını ortaya koyan bir alan olduğunu ve insanların da ilk öğrenme edimlerine taklit yoluyla başladıklarını imler. Sanatın ortaya çıkışının diğer nedeni ise işte bu taklitten gelen hoşlanma duygusudur. Bunun en net kanıtı ise gerçekte izlemekten korktuğumuz veya tiksindiğimiz, canavar görüntülerinin ya da kadvraların veya cesetlerin taklidinden hoşlantı duymamızdır. Söz gelimi kanlar içinde bir yaralı bize hoş gelmez iken bunun bir tabloda gösterimi dahiyaneye gelebilmektedir. Aristoteles'e göre bunun nedeni; öğrenmek ya da bilgi edinmenin, sadece filozoflar için mutluluk verici bir Şey değil, aynı zamanda diğer insanlar için de en haz verici Şey olmasıdır. Resimlere bakmaktan hoşlanmamızın sebebi, ondan bir Şeyler öğrenmemiz veya onun üzerinde akıl yrtebilmemizdir. Örneğin ressamın bu resimde filan kişiyi canlandırdığı sonucunu çıkarabiliriz. O kişiyi bilmiyorsak bile başka Şekilde; renklerin kullanımından, resmin izilmesindeki ustalıktan bahsedebilir, Şu mesajı vermek istediği gibi de fikir yürütebiliriz (Aristoteles, 2013, s. 24). Burada Aristoteles öğrenmek veya bilgi edinmenin sonucu olan hoşlanma noktasında sanat ile felsefeyi ortak bir noktada buluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle filozof; bilme, anlama, öğrenme isteğinden kaynaklanan hoşlantının, sadece sanat alanında değil, aynı zamanda felsefede de ortaya çıkan bir duygu olduğuna dikkat çekmektedir. Aristoteles için hoşlanmanın temelinde bilme, tanıma, anlama, öğrenme isteğinin yer aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bir Şey karşısından haz duymak ya da o Şeyden hoşlanmak, ondan bir Şey ğrenildiğinin işareti olmaktadır. O halde sanat, duygunun bilimi olmaktadır.

Bu noktada Aristoteles'te - Platon'un uzlaşmasız olarak gördüğü - sanatla felsefenin, öğrenme ve bilgi edinme yoluyla oluşan hoşlanma noktasında yakın ilişki içerisinde olduğunu görmekteyiz. Buradan da anlaşılacağı gibi sanata özgü hoşlanmaya neden olan bilginin temel özelliği, olanaklar bütününe ilişkin olmasıdır. Bu özelliği ile sanat, insana, yaşama ve davranışlara ilişkin olan farklı imkânların bilgisini vermektedir. Sanat bu bilgiyi, nesne edindiğini ya öyle olduğu söylenen gibi veya öyle olduğu sanılan gibi ya olduğu gibi veya Şimdi olmakta olan gibi ya da olması gerektiği gibi taklit etme yoluyla vermektedir. (Aristoteles, 2013, s. 77). O halde Aristoteles'e göre sanat, Platon'un aksine, sahte bir taklitten öte, çok farklı ve fark edilemeyen güzellikleri sunan ve daha da önemlisi olanın yanı sıra olabilir olanı da bilkuvve içinde taşıyan, sanatçısının elinde ifade bulan bir alan olmaktadır. Sanat anlayışında gerçekleşmiş olanın yanında gerçekleşebilir olanı da odak noktası haline getirmesi Aristoteles'in sanatını, geleceğe yön veren alan olarak değerli kılmaktadır.

Aristoteles sanatın işlevi konusunda da yine hocası Platon'dan farklı düşünmektedir. Söz gelimi Platon'un insanlar için bir hastalık olan; ruhun hakikatten sapması, taşkınlık korkaklık ve zayıflık (Platon, 1989a, s. 228d-e) olarak gördüğü tragedya için Aristoteles, uyandırdığı acıma ve korku duyguları aracılığıyla ruhu bu türden heyecanlardan arınmasını (katharsis) sağladığından (Aristoteles, 2013, s. 29) bahseder. Ne

var ki o, buradaki katharsis kavramını açıklamadığı için, bu kavramla ne kastettiği hususunda tartışmaya vesile olmuştur. Bu tartışmaların genellikle uzlaştığı düşünce, katharsisin, kendini karşındakinin yerine koymak, kendini unutmak ve ruhu tutkularından arındırmak, temizlemek olduğudur. Bu nedenle Aristoteles için sanat, bir uyarıcı değil, tutkuları dizginleyip yatıştıran katartik (arındırmacı) bir işleve sahiptir (Cevizci, 2008, s. 463). Tragedyanın bu tanımıyla birlikte sanatın sadece haz vermek değil aynı zamanda ahlaki bir arınma yaratma işlevine de sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca kendini başkasının yerine koyma yoluyla da insanın kendi dışına çıkarak, kendini bir başka insanda izleme olanağı sağlamaktadır. Böylece insanın, kendisinde bulunan duygularla, heyecanlarla yüzleşerek ahlaki bir arınma yaşamakta, ruhu temizlenmekte ve hazla dolmaktadır (Ross, 2011, s. 439). Buradan yola çıkarak Aristoteles için sanatın ortaya çıkışı, *mimesis* aracılığıyla katharsise ulaşma ya da taklit yoluyla gerçekleşen hoşlanma duygusudur.

Şu halde Aristoteles sanat anlayışında, *mimesis* ve *katharsis* kavramlarını birlikte ele aldığından şüphe yoktur. Başta da belirtildiği gibi insan ilk bilgilerini taklit yoluyla edinir; ancak bu taklit, olanın olduğu gibi ve olması gerektiği gibi yansıtılması ve sanatçının kendinden bir şeyler katmasıyla yeniden yorumlanmasıdır. Bu durumda hem katharsisin hem de mimesisin amacı yeniden yaratmadır; *poiesis*'tir. O halde Aristoteles'in ifadesiyle sanat, "...doğru akılla birlikte giden yaratmayla ilgili bir tutumdur" (Aristoteles, 2012, s. 1140a20). Başka bir ifadeyle *mimesis* basit bir "yansıtma, benzetme ve taklit" (Tunalı, 1996, s. 73) olmaktan öte, taklit edilenin mantığa uygun ve olması gerektiği gibi yeniden yorumlanması süreci sonunda ortaya konan bir üretim, meydana getirme olmaktadır. Aristoteles için sanat, ikinci dereceden bir taklit değil, yani Platon'da ki gibi taklidin taklidi değildir. Onun için sanat, gerçeğin kasıtlı bir şekilde çarpıtılması da değildir. Sanat, özel olanın gücüdür, doğaya en yakın olan güçtür. Bu gücün taklit ettiği şey artık bir biçim değildir. Bu, doğanın olması gerektiği gibi iyileştirilmesi/mükemmelleştirilmesi eylemidir (Tuckwell, 2015, s. 9). Keza burada, 'olması gerektiği gibi' düşüncesinin Aristoteles'i idealist sanat anlayışı'na götürdüğü (Tunalı, 1996, s. 106-107) 'olanı' yansıtması ile de onun sanat anlayışının realist tarzda olduğu görülmektedir.

"Sanatların dışında olan bir eserin gerçekleştirilmesi, yapma, imal edilmiş şeyler, yapma, imal etme, meydana getirme" (Aristoteles, 1996, s. 632) olan *Poiesis* disiplinlerinin amacı, evrensel bir hakikati tam bir biçimde yeniden üretmektir. Bu nedenle yaratıcı disiplinler *poiesis* altında yer alır (Ross, 1985, s. 292). Burada filozof, tekhne anlamında sanatı, yapılmış olan şeylerin yeniden meydana getirilmesi (Aristoteles, 1996, s. 406 dipnot 2) şeklinde tanımlamaktadır. Bu durumda tekhne, imal etme; *poiesis* ise, imal edilmiş şeyler olmaktadır (Aristoteles, 1996, s. 493 dipnot 8). Burada *poiesis*, praksisle karıştırılmamalıdır. İnsani eylem veya davranmak anlamlarına gelen *Praxis*, failde gerçekleşen veya failde bulunan, faili mükemmelleştiren, fail dışında bir eseri gerçekleştirmeye yönelmeyen tek ve asıl anlamında fiildir. Söz gelimi görmek, gören öznededir; mutluluk ruhtadır; düşünmek düşünen zihindedir. Dolayısıyla *Praxis* tamdır, tamamlanmıştır ve amacına eriştiği zaman da ortadan kalkmaz. *Poiesis* ise, fiilin bir nesnede somutlaşması (Aristoteles, 1996, s. 404 dipnot 2) veya bir faaliyetin sanatçının dışında bulunan bir eserde gerçekleşmesidir. Söz gelimi bina yapma fiili, inşaa edilmiş evde kendini gösterir ve inşaa etme süreci bittiği zaman fiil de biter (Aristoteles, 1996, s. 405 dipnot 2). Keza "Dokumacılık sanatı, yünü üretme değil onu işleme sanatıdır" (Aristoteles, 2017, s. 41-1258a). Buradaki yün, praksistir; onu işleme ise *poiesis*'tir. O halde *poiesis* bir amaca yönelik olmakta ve kendinde bir değer taşımayıp amacın gerçekleşmesi sonucuna ilişkin olarak bir anlam ve değere sahip olmaktadır. Bu durumda inşaa edilmiş bir ev, yeniden yapılandırılmış bir söz, çizilmiş bir resim vb. sanatsal faaliyetler önemli ve değerli olmaktadır. Fakat buradan sanatkârın hiç bir anlam ve değeri olmadığı düşüncesi oluşmamalıdır. Zira tüm bu sanatsal faaliyetler, sanatçının taklit yeteneğine veya yaratıcı etkinliğine ilişkin olarak bir değer kazanmaktadır.

Sanatçılar, insanların gözünde bilge kimselerdir. Ancak bu bilgelik onların iş yapabilme yeteneklerinden değildir. Öyle ki sanatçı yaptığı işi alışkanlıkla yapmaz. Onun yapıtı özgündür. O nedenle yaptığıнын nedenini niçinini bilir. Alışkanlıkla yapan ise nedenleri bilmez. Söz gelimi sanatçı ateşin niçin sıcak olduğunu bilir; ancak alışkanlıkla iş yapanlar sadece "ateş sıcaktır" derler o kadar; neden sıcak olduğunu bilmezler. Onlar tıpkı yaptığını neden yaptığını bilmeyen cansız varlıklara benzerler. İşte sanatçıyı değerli kılan, iş yapabilme yeteneğinden çok nedenleri biliyor olmasıdır. Zira bilgelik nedenleri bilmektir. Bu nedenle Aristoteles için sanatçılar, usta ve bilgi sahibi kimselerdir. Ayrıca bilen insan ancak bir şeyler öğretebilir, bilmeyen öğretemez. Bu yüzden bilen insanı bilmeyenden ayırt eden şey, öğretebilme yeteneğidir ve sanatçılar öğretebilirler (Aristoteles, 1996, s. 78). O halde sanatçı, usta öğretici kimliğine sahip kimsedir.

Sanatçı; insanı, hayatı öğretir. Ancak öğrettiği, tek bir kişinin hayatı değildir; bir kişinin hayatında genel anlamıyla hayatı, insanoglunun hayatını, hayatta evrensel olan unsurları anlatır. Olanın yanı sıra

olabilir olanı konu edinir. Bu nedenle de sanatçı, anlatmak istediğinin özüne ait olmayan öğeleri, ayrıntıları, rastlantısal olanları atar, gerekli olanı ayıklar, seçer ve bunlar arasında bir köprü oluşturarak olaylar örgüsünü tek bir çizgi üzerinde kurar (Moran, 1999, s. 29; Bayray, 1999, s. 38). Böylece o, "dünya hakkında bugünün insanları kadar bilgi sahibi olmayan muhataplarına bilgi vermeyi, güzeli ve iyiyi yansıtarak bunlara teşvik etmek, kötü ve çirkinini yansıtarak bunlardan uzaklaştırmayı" (Öznurhan, 2004, s. 256) hedefler. Öz itibarıyla sanatçı, iyiyi amaçlar. Söz gelimi komutanlığın amacı, zafer kazanmak, hekimliğin amacı sınırsız sağlık verebilmek olduğu gibi, diğer sanatlar da herhangi bir sınır olmaksızın en iyiye ulaşmak isterler (Aristoteles, 2017, s. 40 (1258a)). Gerçeklikte ürkütücü görülen bir şeyin, ressamın dokunuşlarıyla muhatabında bir büyüye dönüşmesi, esasında sanatta kötülük olmadığının bir kanıtıdır. Ancak burada şöyle düşünülebilir: Aristoteles için sözünü etkili bir biçimde kullanmak bir sanattır (Aristoteles, 2013, s. 37); ancak kişi yalan söyleyerek de karşı tarafı etkileyebilir. O zaman bu iyiyi amaçlamak mıdır? Veya yukarıda ifade edildiği gibi hekimlik bir sanattır. Ancak hekim bu maharetini birini öldürmek üzerine de kullanabilir. O zaman hekim iyiyi amaçlamış mı olmaktadır? Aristoteles, bu durum için, görünüşte sanat olarak görülen, içerikten yoksun ama biçimsel olarak maharetli olan ve sadece haz vermek dışında başka bir amaç taşımayan etkinlikleri sanat olarak görmez (Türker, 2002, s. 39-40). Ona göre bir sanat niteliği taşımak; gerçekliğe uygun olan, bir hakikat ölçüsüne sahip olan (Türker, 2002, s. 53) ve dolayısıyla biçimle birlikte içerik olarak da muhatabına bir şeyler verebilmektir. Öyle ki yalan sözlerle ikna etmek sanat değil olsa olsa safsata olur; bilgisini insan sağlığı için değil onu yok etmek için kullanmak hekimlik değil olsa olsa canilik olur, diğer durumlar için de aynı durum geçerlidir. Dolayısıyla sanat, kötülükten men etmek iyi olanı ortaya koymaktır.

Görülüyor ki sanatçının taklidinin ahlaki bir amacı vardır. Bu amaç da, iyinin ve kötünün ne olduğuna ilişkin olarak yol gösterici olmaktır. O halde Aristoteles'e göre sanatçı, Platon'un sandığı gibi, "insanları gerçeklikten uzaklaştıran, sahte bilgileri sunan değil, insanlara hayatı açıklayan bir kişi" (Moran, 1999, s. 21) olmaktadır. Diğer bir ifadeyle sanatçının amacı, insanın ve yaşamın daha çok ahlaki yönlerinin taklit etmektir. Böylelikle sanat, sanatçıya ahlaki bir sorumluluk vermektedir. Bu durumda sanat, Aristoteles için, epistemik olmasının yanı sıra etik değer de yüklü olmaktadır. Dolayısıyla Platon'un aksine Aristoteles'te taklidin ahlak dışı bir durum olmadığını ve sanatsal yaratıcılığın temelinde yer aldığı görülmektedir. Buna göre taklidin ahlaki değeri hakkında şöyle bir sonuç çıkarılabilir: kişi iyiyi taklit ederse iyi, kötüyü taklit ederse kötü olur. Keza Aristoteles için taklit, insan doğasında mevcuttur ve insan ilk bilgiye taklit aracılığıyla ulaşır. Yani insan ilk bilgilerini taklit yoluyla öğrenir ve bundan saf zihinsel bir hoşlanma duyar. Taklidin öğrenme sağlaması onun aynı zamanda logosla örülü bir yapı olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Aristoteles için sanat, zaten mükemmel olarak tasarlanmış doğanın yarım bıraktığı işi aynı mükemmellikte tamamlamak için vardır. Söz gelimi aletlerin üretilmesi gibi, öyle ki doğa insana ellerini kullanarak yapıp etmelerini değil, sadece ellerini vermiştir (Copleston, 2013, s. 99). O nedenle sanat, var olanın, olması gerektiği biçimde inşa edilmesi; yeniden yorumlanması olmaktadır. Bu, tıpkı muazzam bir şekilde yapılmış bir evin zamanla deforme olması veya bir bölümünün yıkılması sonucu aynı muazzamlığı elde etmek için tadilat yapılmasına benzer. Böylece var olan yeniden düzenlenmiş ve farklı bir görünüme kavuşmuş olur. İşte Aristoteles'in de bahsettiği sanat anlayışı böyledir. Evi tadilata sokmaktaki hedef, ona yeni bir görünüş kazandırmak ya da onu geçmişteki güzelliğine tekrar ulaştırmaktır. Dolayısıyla sanatkarın, oluşturmuş olduğu her sanat eserinin öncesinde bir amacı vardır ve bu amacını en üst seviyede gerçekleştirme amacı güder. Nitekim her sanat eserinin kendisinde toplandığı tek amaç ise iyidir. Bu durumda sanat, etik değer yüklü olmaktadır. Ayrıca, bu sanat eserinin estetik yönü kuvvetli olmalıdır. Zira sanatın ana teması etkileyciliğidir. Dolayısıyla sanat, duyu organlarının bütününe hitap etmeli ve bu sayede muhatabında haz, güzellik gibi duygular uyandırmalıdır. Zira muhteşem bir resim göze, notalar arasındaki armoniyi yakalamış bir müzik kulağa, nefis bir koku buruna vs. hitap eder. Dolayısıyla estetik yönü kuvvetli olan ya da duyu organlarının bütününe hitap eden her nesne muhatabında estetik bir hoşlanma ya da haz uyandırır. Bu noktada sanatçıya düşen, sanat eserinin karşısında hoşlanma duygusu oluşturacak güzelliği ortaya çıkarmaktır.

O halde sanatçı, doğanın hangi koşullar altında güzel olduğunu araştırıp bulan ve böylece güzelliğin kurallarını belirleyen insandır. Başka bir ifadeyle sanatçı; doğayı güzel yapan, doğanın formları arasındaki ilişkilerin hangi kurullarla güzelliği ortaya çıkaracağını bilen kişidir. Sanatçı eseri karşısında haz duyduğu gibi, aynı zamanda bu hazı estetik imgelere ve kurullara bağlı kılar ve bir sonuca varır. Yalnız bu sonuç, bilimin elde ettiği gibi bir sonuç değildir. Zira bilim adamı, duygulara yer bırakmaksızın, ispata dayalı kesin sonuç ortaya koyar ve bilim adamının ortaya koyduğu sonuç, her koşulda ve her yerde (kesin olduğu için) değişmeksizin aynıdır. Sanatçı ise, etkinliğinde özgürdür; ister olanı olduğu gibi alır, isterse de olmasını

istediği ya da olması gerektiği gibi biçimlendirir. Bu sanatçının gerçeği göremediğinden değildir; o, subjektif gerçekliği yakalamaya çalışır. Başka bir ifadeye sanatçı, insanın dışarıdan görünmeyen iç dünyasını göstermeye; ruhuna dokunmaya çalışır. Öyle ki insan ruh ve bedenden oluşan bir yapıdır. Bedenin gerçekliği kadar ruh da gerçektir. Ve ruhsal yapı, kişinin ilgi alanlarına, psikolojik durumuna, bilgi düzeyine göre değişir. Bu nedenle esasında sanatçı, subjektif gerçekliği ortaya koymaya çalışır. Yoksa bilimsel bir hakikati ortaya koyma çabası veya gayreti içinde değildir.

Aristoteles'in sanat anlayışı; öykünme, taklit etme olan *mimesis*'le başlar; bir takım tutkuların arınma, duygusal olgunluğa erişme, içsel rahatlamaya dediğimiz *katharsis*'le son bulur. Bu da Aristoteles'in sanat anlayışının duyguları yönetme, logosu ön planda tutma, duygularını terbiye etme veya duygularını aklının kontrolünde tutma anlamında subjektif gerçekliği arar. Başka bir ifadeyle Aristoteles için bir sanat eseri, realist bakış açısıyla varolan temeli üzerinde şekillenir; ancak idealist bakış açısıyla da sanatçının ya da failinin perspektifini yansıtır. Sanat bize, subjektif bilgi verir. Ayrıca Aristoteles için sanat, insanla ilişkisinde varlık kazanan bir alandır. Subjektif gerçeklik kişiye bağlı olarak değer kazanır. İnsan olmaksızın, bir sanat yapıtı söz etmek imkânsızdır. Sanat, akılsal özneye ait ve insanın ayırt edici bir yönü olmaktadır. Aristoteles'e göre, tüm insanlar, doğaları gereği bilmek isterler; duygularından haz almaları da bu yüzdendir (Aristoteles, 1996, s. 75). İnsanlar, doğaları gereği bilmek istiyor ve bundan da haz alıyorsa, sanat yoluyla da bir şeyler öğrenebilir ve bundan haz alabilirler. Bu manada sanatın kökeni sorgulandığında karşımıza çıkan ilk gerçeklik, insanın anlama isteği ve taklit ederken bir şeyler öğrenme merakıdır. Böylece Aristoteles, sanatın, bir bilgi taşıyıcısı ve öğretici olarak epistemik yönünün kuvvetli olduğuna dikkat çeker.

Aristoteles için sanat, bilme isteği doğrultusunda verdiği haz nedeniyle, ister objektif ister subjektif olsun, epistemolojik bir değer yüklü olmaktadır. Burada sanatın bir bilgi türü olduğu düşünülmemelidir. Sanat, bir bilgi türü değil; bir tür bilgidir. Sanatın bilgisine ulaşılırken, akıl yürütme, düşünme gibi bilgi aktarımının yanı sıra, düşünme, sezgi gibi bağlar da kullanılır. Sanatın objelere ilişkin her ne olursa olsun kesin bilgiler vermek gibi bir amacı yoktur. O, yaratıcısının hayal gücünün ürünü olması dolayısıyla öznel ve kendine hastır. Aynı objeyi, her sanatçı farklı şekilde ele alıp, çeşitli şekillerde yorumlayabilir. Hatta aynı sanatçı bile, aynı objeyi farklı zamanlarda farklı tarzlarla ele alıp farklı yorumlayabilir. Aristoteles için, her sanatın kendine özgü bir duruşu, tekrarlanamaz bir dokusu vardır. Bu nedenle subjektif karaktere bağlı olarak sanat, sanatçının dış gerçekliği estetik haz yaratacak şekilde kendisinden bir şeyler katarak yeniden oluşturmasıdır. O, kişinin aklını kullanması ya da mantığını çalıştırması yolu ile ortaya konan özel bir yetenektir.

Bu bağlamda Aristoteles'te, *techne* logos kullanmanın özel bir yoludur, yani mantıklı/akla uygun şekilde üretim yapmanın ya da doğru akıl yürütmenin bir yoludur. Daha geniş anlamda *techne*, mantıklı bir amaca bağlı olan ve bir yöntem yolu ile elde edilen bilgiyi temel alan bir etkinliktir. Sanatçı bir ustadır ve *techne*, her hangi bir alanda ya da konuda zekilik ve yetenekli ustalık manasındadır. "anlamak için değiştirmelisin" düsturu üzerinde şekillenen *techne* gerçekliğinin bir başka biçimde yeniden ortaya konması ya da sanatsal manada yaratılması olmaktadır. İşte *techne* ile epistemenin farklılığı da burada ortaya çıkar. Episteme, teorik bilgi sunar; değişmeyen, zorunlu olan ve olduğundan başka türlü olamayanla ilişkilidir. Değişebilen şeyler kanıtlamaya müsait değildir. Oysa sanatta bir değişim söz konusu olduğu için teorik bilgidен ayrılır. Ayrıca *techne*, bir işte ustalaktır ve yapma edimi ile ilgilidir. Bu yapma ediminde, her sanatçı yaptığı şeye kendi istediği biçimi verebilir, yani kendine göre keyfidir. Bu nedenle, birbirinden farklı sanatsal çalışmalar ortaya çıkar. Bunun epistemik değeri; ne anlatmak istediği ya da ne mesaj vermek istediği veya neyi öğretmeyi amaçladığı, o sanatsal faaliyeti üretenin zihninde saklıdır. Ayrıca bu yapıtın muhataplarına, birbirinden farklı anlamlar çağrıştıracaklarını da hesaba katarsak, Aristoteles'te sanatın sunduğu bilgi, subjektif bilgidir.

Etik Beyan

"Aristoteles'te *Tekhne* Olarak Sanatın Epistemik Değeri" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Aristoteles (1996). *Metafizik* (Çev: A. Arslan). İstanbul: Sosyal Yayınları.
 Aristoteles (2003). *Aristoteles, Protrepitkos ve evren üstüne* (Çev: O. Özügül). İstanbul: Pencere Yayınları.
 Aristoteles (2012). *Nikomakhos'a Etik* (Çev: S. Babür). 4. Baskı. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
 Aristoteles (2013). *Retorik* (Çev: M. H. Doğan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
 Aristoteles (2013). *Poetika (Şiir Sanatı Üzerine)* (Çev: S. Rifat). İstanbul: Can Yayınları.

- Aristoteles (2017). *Politika* (Çev: F. Akderin). İstanbul: Say Yayınları.
- Aristotle (1928). *Metaphysica* (Çev: W. D. Ross, Ed. W. D. Ross, The Works of Aristotle, Volume VIII, Second Edition, içinde). Oxford: Oxford University Press.
- Aristotle (1931). *De Anima* (Çev: J. A. Smith, Ed. W. D. Ross, The Works of Aristotle, Volume III, içinde). Oxford: Oxford University Press.
- Aristotle (1999). *Nicomachean ethics* (2nd Edition) (Translated by T. Irwin). Indianapolis: Hackett Publishing Co.
- Artut, K.(2001). *Sanat eğitimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Badiou, A. (2013). *Başka bir estetik sanatlar için küçük bir kılavuz* (Çev: A. U. Kılıç). İstanbul: Metis Yayınları.
- Baker, U. (2014). *Sanat ve arzu*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Bayrav, S. (1999). *Dilbilimsel edebiyat eleştirisi*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Carroll, N. (1999). *Philosophy of art*. London and New York: Routledge.
- Cassirer, E. (2005). *İnsan üstüne bir deneme* (Çev: N. Arat). İstanbul: Say Yayınları.
- Cevizci, A. (2008). *Felsefe*. İstanbul: Sentez Yayınları.
- Collingwood, R. G. (1965). *The principles of Art*. London: Oxford University Press.
- Copleston, F. (2013). *Aristoteles* (Çev: A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Güçlü, A., Uzun, E., Uzun, S. ve Yolsal, Ü. H. (2003). *Felsefe sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Lenoir, B., (2002). *Sanat yapıtı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Moran, B. (1999). *Edebiyat kuramları ve eleştirisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öznurhan, H. (2004). Aristoteles poetika'sının arap edebiyatındaki yansımaları. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(1), 255-281.
- Platon (1989a). *Phaidon* (Çev: A. Cevizci). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Platon (1989b). *Timaios* (Çev: E. Güney ve L. Ay). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Platon (2005). *Devlet* (Çev: S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcoz). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon (2011). *Gorgias* (Çev: M. C. Anday). Diyaloglar içinde. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Rau, C. (1951). *Art and society: A reinterpretation of plato*. New York: R.R. Smith.
- Ross, W. D. (2011). *Aristoteles* (Çev: A. Arslan). İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Ross, W. D. (1985). *Aristotle*. Great Britain: Methuen & Co. Ltd.
- Schindler, D. C. (2008). *Plato's critique of impure reason*. Washington: The Catholic University of America Press.
- Sena, C. (1972). *Estetik- sanat ve güzelliğin felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Shiner, L.(2010). *Sanatın icadı*. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Soykan, Ö. N. (2015). *Estetik ve sanat felsefesi*. İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Tuckwell, J.(2015). *Creation and the function of art* (Doctor of Philosophy). Humanities and Communication Arts, University of Western Sydney.
- Tunalı, İ. (1996). *Greke estetik'i*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Turani, A. (2003). *Çağdaş sanat felsefesi (4. Basım)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Türker, S. (2002). *Aristoteles, Gazzali ile Leibniz'de yargı mantığı*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Ülger, E. (2013). Platonun sanat kuramının düşünsel evrimi. *FLSF Dergisi*, 16, 15-28.
- Yavuz, H. (2006). *Edebiyat ve sanat üzerine yazılar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

In order to clarify Aristotle's thoughts on art, first of all it is necessary to include the thoughts of his teacher Plato. Plato is the first thinker who raises the question of what art is and seeks an answer. However, rather than considering art as art, he thought about the social and political place and task of art. According to him, art should refer to the truths of things and reflect the true nature and nature of that thing. However, the artist claims that he revealed art without knowledge of the real nature of what is the subject of art. This is a clear contradiction. Because this is equivalent to claiming to be an expert doctor without medical knowledge. The real is the universe of ideas, and the outside world is just an image of the universe of ideas. To claim art from a copy of which we do not yet know the real is nothing more than trickery. For example; according to Plato, it was impossible to see beauty on a statue of a sculpturer. Because the real beauty existed only in the universe of ideas. In this case, for Plato, art is only a simple copy of reality, a reflection of the universe of ideas. Art, which is a copy of the replica, is an illusion for Plato that drives us away from real life. Plato's negative thoughts about art led to a dryness and infertility in art theory. But in Aristotle, there was an understanding of art based on reality. For example; According to him, it was impossible to comprehend beauty if a beautiful object didn't exist. Aristotle's understanding of art was therefore an important turning point in the history of philosophy.

In his understanding of art as Aristotle *techne*, he follows a different path from his teacher Plato. He is the first person in the philosophy of art to take art as a problem in its own right and to be the founder of the philosophy of art. According to Aristotle, art is not only presenting imaginary reality to people and thus distracting them from reality, but rather revealing life itself, with all its nakedness, which finds meaning in the thinking of an artist. For Aristotle, like Plato, who takes art as an imitation (*mimesis*) of reality, art is not a simple copy. The reality is that the artist has a different look in his mind. Otherwise, it

is not art to reveal reality as it is. Art is to be understood through the change of nature through the thought of change to understand. If a sentence is understood, different explanations of that sentence can be put forward or taught. If a sentence is understood, different explanations of that sentence can be put forward or taught. Understanding means having knowledge. Art, then, is to reveal another aspect of reality through logic or through correct reasoning. However, this aspect is subjective at best. Because each artist changes nature in a different form and different works emerge. At the same time, the audience makes inferences different meanings from these works. For example, the picture of one war represents pain in one person, while in another can represents power or victory. Because rainbow is sadness for some, relief for some. Therefore, the artist; it reflects the elements of nature, human relations, both what is and what is possible without moving away from reality. In this respect, art is immanent in life and only provides us with possible information. Because the truth in the reflection of the pain that the artist has suffered on the verses of his poem is within that artist's own. We can only predict this situation; but we cannot claim its certainty. For Aristotle, then, art is a relative fact that one tastes, enjoys and its existence lasts with human beings in his own self. Therefore, unlike Plato, according to Aristotle, the artist has no obligation to reveal what is obligatory or definitive or what is essential. Because the essence of art is not to seek certainty, but to tell about life, people, their passions, their characteristics, to touch the universal. For Aristotle, the artist is not the person who distances us from reality by providing false information as Plato thinks; he is the one who explains us life by extracting what it should be. Therefore, from the epistemological point of view, art as a *tekhne* in Aristotle is loaded with subjective value and offers relative knowledge. With this feature,, the art provides the people with the knowledge of various possibilities with regard to human beings, to their experiences and actions. According to Aristotle, the object and the episteme of art with their philosophical ground are very comprehensive so that they broaden the dimensions concerning the function of art by opening them to the universal. Aristotle points out that art is a conveyer of a higher value in the context of influencing the human beings as well as pleasure. According to him, art functions to create various states of mind in relation to its superior value, character and action, and to create a predisposition to the right and ethical in humans.

Чыңгыз Айтматовдун Ааламы Жана Философиясы¹

Cıldız URMANBETOVA²

Аннотация

Чыңгыз Айтматовдун чыгармачылыгы кыргыз маданиятынын гана эмес, дүйнөлүк маданиятынын алтын казынасына кирген көркөм бийиктик болуп эсептелинет. Ошондон улам жазуучунун мурасын философиялык жактан талдоо максаты коюлду. “Айтматовдун ааламы” аттуу түшүнүктүн негизги маанилери изилденип, байыркы грек “микрокосмос” менен “макркосмос” түшүнүктөрү аркылуу каралып чыкты. Айтматовдун ааламынын үч негизги мааниси белгиленип келет: Айтматовдун инсан катарында бул дүйнөнү, жалпы ааламды кабыл алуусу өзгөчө керемет болгондуктан, жазуучунун ааламы менен дүйнөлүк ааламдын өз ара байланышы каралып чыгат; инсан менен инсандын баарлашуусу катарында Айтматовдун окурмандарга карата улуу насааты белгиленет; кыргыз элинин нукура байлыгын, руханий маданиятын, кыргыз жашоосун жалпы дүйнөгө сүрөттөлүшү да чагылдырылып келет. “Айтматовдун философиясы” аттуу түшүнүгү болсо экзистенциалдык алакта каралып чыкты. Адамдын маңызы бы бийик, же болбосо кыйынчылыктарды туудурган күнүмүк жашоосу бу бийик – Айтматовдун сөзү менен айтканда, бул бир ойлоно турган нерсе экен. Айтматовдун философиясы аттуу түшүнүктүн эң бир даана чагылдырылган мааниси жазуучунун трагедия категориясын кабыл алуусунда көрүнүп турат. Айтматов трагедиянын бир гана негативдүү маанисин алдыга койбостон, анын ички мазмунунда маанилүү, пайдалуу жана позитивдүү нерсе да жатат деп санаганы философиялык жааттан каралып чыгат.

Ачкыч сөздөр: Айтматов, аалам, философия, микрокосмом, макрокосмос

The Universe and the Philosophy of Chingiz Aitmatov

Abstract

As stated in ancient Greek philosophy, every person is a microcosm. In this regard, what does the concept of “Aitmatov’s universe” include the universe of a person who acts as a symbol of Kyrgyz culture? Is it possible to present the writer’s creativity as a phenomenon of “Aitmatov’s philosophy”? I would like to highlight the three meanings of the Aitmatov universe: the first meaning is the perception of this world by Aitmatov’s personality, i.e. macrocosm. It is about the relationship between the writer’s universe and the universe as the universe. The second meaning is the meeting of the personality of the writer with the personality of the reader. This is the appeal of the personality of Aitmatov to each of us, i.e. intimate talk. The third meaning is the projection of the spiritual culture of the Kyrgyz people in the Aitmatov universe. It is like preserving the national memory of the Kyrgyz. “The Aitmatov Universe” in the present is an established term that reveals the richness of Aitmatov’s nature in three basic ways: personal, spiritual-cultural, and universal. In this regard, the philosophical interpretation of this term projects the worldview context, rather than the literary.

Key Words: Aitmatov, Universe, Philosophy, Micro cosmos, Macro cosmos

Atıf İçin / Please Cite As:

Urmanbetova, Z. (2020). Чыңгыз Айтматовдун ааламы жана философиясы. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1990-1998.

Geliş Tarihi / Received Date: 26.03.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 22.04.2020

¹ Бул макала “Түрк элдеринин философиялык мурасы” аттуу 1 эл аралык симпозиумда билдирүү түрүндө берилген.

² Проф.док. - Кыргыз-Түрк “Манас” университети, Гуманитардык факультети
Prof. Dr. - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, urmanbetova.j@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4194-6682

Киришүү

Ар бир адам – бул аалам, демек ал ааламды түшүнүүгө кудурет жетиш керек. Бекеринен эмес Байыркы Грецияда «макрокосмос» жана «микроскосмос» аттуу түшүнүктөр пайда болгон (Платон, 1999, 503-506, 553-557); Сократтан баштап адам дүйнөсүнө, адамдын ички ааламына көңүл бурулуш, философиянын тарыхында канчалаган антропологиялык маселелер талкуланып келген. Адам философиясын бир гана философтор эмес, көрүнүктүү жазучуулар да өздөрүнүн чыгармаларында чагылдырып келген. Кээ бир жазучуулар ойлорун философиялык деңгээлде аныктап келишкен, алардын ичинде кыргыз эл жазучуусу Чыңгыз Айтматов да бар. Айтматовдун ааламын чагылдырганда бир суроо жаралат – кыргыз элинин, маданиятынын символу болгон, бүткүл түрк ааламынын сыймыгы болгон, андан да бүткүл дүйнөнүн алтын мурасына кирген Чыңгыз Айтматовдун ааламы кандай болду экен? Канчалык деңгээлде жазуучунун ааламын философиялык тилде аныктап берүү мүмкүн?

Айтматовдун ааламын түшүнүү үчүн бир гана кудурет эмес, аябагандай чон күч, адамдык бийиктик, философиялык акыл-эс керек окшойт. Жазучуунун ааламын элге сунуштагандан мурда, жазучуунун өзү менен кандайдыр бир диалог куруу абзел. Ошол диалогтун алкагында кандайдыр бир философиялык мүнөздөгү интерпретациялар жаралат деп ойлойм.

Чыңгыз Айтматовдун ааламы, Чыңгыз Айтматовдун философиясы деген эмне?

Методологиялык ыкма

Айтматовдун чыгармачылыгын изилдөөдө негизги ыкма катары герменевтикалык ыкма кабыл алынды. В.Дильтейдин түшүнүү философиясы негиз катары кабыл алынып (Дильтей, 1988, 137, 139, 140-145, 151), үч түшүнүк аркылуу каралып чыкты: сезип кайгыруу, түшүнүү жана түшүндүрүү категориялары бирдиктүү системага келтирилди. Мунун негизинде Айтматовдун чыгармаларындагы окуялары ички аң сезим аркылуу кабыл алынып, философиялык сезип кайгырууну туудурау деп, айтууга тийишпиз. Аң сезим бул жерде окурмандын ички дүйнөсүнүн белгиси катары чагылдырылып, жазучуунун чыгармаларындагы каармандар менен окуялар аталган ички дүйнөнүн маанилүү элементтери катары эсептелиништи. Ошондон улам, сезип кайгыруунун натыйжасында чыныгы түшүнүү жаралды деп, айтууга мүмкүн, анткени философиялык герменевтиканын негизинде чыныгы түшүнүү бекеринен эмес сезип кайгыруунун натыйжасы катары өнүгүп келет. Демек, түшүнүү бул жерде Айтматов жазуучу катары өзүнүн чыгармаларына берген маани-маңызды чын дил менен кабыл алып, окурмандын өзүнүн ички дүйнөсү катары чагылдыруу болуп эсептелинет. Философиялык түшүнүүнүн негизинде В.Дильтейдин системасындагы үчүнчү категория келип чыгат – түшүндүрүү, башкача айтканда, окурман аркылуу жазучуунун чыгармаларын элге даңазалоо.

Чыгармаларды окууда философиялык герменевтика ыкмасынын бирден бир өзгөчөлүгү – окурмандарды кайдыгер калтырбастан, чын дил менен жазучунун дүйнө таанымын ички аң сезими аркылуу терең кабыл алуу жана натыйжада дүйнө жана адам жөнүндөгү берилген маани-маңызды бекем көздөө жана сактоо.

Экинчи методологиялык ыкма катары экзистенциалдык философиянын категориялары аркылуу Айтматовдун дүйнө жөнүндө айткан сырларын интерпретациялоо. Айткандын негизинде, маңыз жана жашоо түшүнүктөрү алдыга чыгып, чыныгы философиялык диалектика жаралууда. Андан да, экзистенциализмдин өкүлү Н.Бердяевдин философиясында (Бердяев, 1990, 5-7, 12-14, 16-17, 20-21, 32) көрсөтүлгөн тарыхый ылакап, тарыхый эс, тарыхый традиция жана тарыхый улантуучулук категориялары аркылуу Айтматовдун чыгармаларындагы кыргыз маданиятынын өзгөчөлүгүн ачып берүү алдыга чыгат.

Үчүнчү ыкма катары диалог кабыл алынат. Негизи диалог түшүнүгү философиялык ааламда Байыркы Грек философтору аркылуу киргизилген: Сократ баштаган, Платон менен Аристотель толуктаган диалог пикирлердин карама каршылыгынын негизинде чындыкка келүү дегенден башталган. Айтматовдун чыгармаларын окугандан соң, анын экзистенциалдык ойлорун терең

түшүнүү менен бирге жазуучу, анын каармандары менен диалог куруу өзү менен өзү келип чыккандай сезилет.

Демек, экзистенциалдык түшүнүү жана герменевтикалык талдоо – Айтматовдун дүйнөсүн чагылдыруу жана адам менен ааламдын карым катнаштарын философиялык жактан интерпретациялоо иретинде ачып берилет. Экзистенциалдык түшүнүү жана герменевтикалык талдоонун негизинде чыныгы диалог жаралгандыгы объективдүү көрүнүш катары сезилет. Башкача айтканда, логиканын негизинде түшүнүү, талдоо жана диалог – биринен бири чыгып келген жана бирдиктүү системаны түзгөн философиялык ыкмалар болуп сезилет.

Айткандын негизинде макаланын максаты – Чыңгыз Айтматовдун жашоо философиясы менен бирге маданият философиясын далилдеп берүү. Бул максатка эки милдет аркылуу жетүүгө мүмкүн – «Айтматовдун ааламы» аттуу түшүнүктүн ички маанисин түшүнүп көрсөтүү жана Айтматовдун дүйнө жана адам жөнүндөгү ой-толгоолорун «Айтматовдун философиясы» катары далилдөө.

Айтматовдун Ааламы

Айтматовдун ааламы деген түшүнүк илимий чөйрөдө отуруп калган түшүнүк болуп калды, канчалаган окумуштуулар бул түшүнүктүн ар түрдүү мисалдардын негизинде мазмунун чагылдырганга аракеттенип келишкен. Мен да бир философ катары Чыңгыз Айтматовдун ааламы менен философиясын чечмелегим келип турат.

Айтматовдун ааламынын үч маанисин, түшүндүрмөсүн берүү мүмкүн:

- Биринчи мааниси - Айтматовдун инсан катарында бул дүйнөнү, жалпы ааламды кабыл алуусу өзгөчө керемет болгондуктан, жазуучунун ааламы менен дүйнөлүк ааламдын өз ара байланышын бергим келип турат. Эки аалам кезигип тургандай сезилет – бийик инсандын ааламы менен космос маанисиндеги дүйнөлүк аалам. Эки аалам бири бири менен айкалышып, бири бирине таасир этип тургандай сезилет. Айтматовдун инсандык ааламы өзүнө жалпы ааламды сиңирип, ошонун негизинде көркөм чыгармаларды туудуруп, элге сунуп келген. Изилдөөчү Б.Парахонский айткандай, “бир маданияттын, бир адаттын чегинде аң сезим жана ой жүгүртүүнүн түрдүү формалары жаралышы мүмкүн, алардын өз ара байланыштары маданияттын чыгармачыл потенциалын калыптандырат. Демек, бул нерсе маданияттын өнүгүүсүнүн шарты болуп саналат” (Парахонский, 1988, 140). Бул жерде Айтматовдун кыраакылыгы өзүн өзү чагылдырып турат. Дүйнөлүк ааламды кабыл алып, терең ойлонуп, ошол аалам тууралуу ойлорун чыгармачыл күч, акылман бийиктик менен адамзатка тартуулады. Биз болсо – түшүнөбүзбү, түшүнбөйбүзбү – бул нерсе бизге таандык, пендечилик. “Кылым карыгар бир күн” романын алабызбы, “Деңиз бойлой жорткон ала дөбөт” повестин алабызбы, айтор ар бир чыгармасы кандайдыр бир аалам менен адамдын ортосундагы диалектиканы ачып берип, кайсы адам болбосун ой жүгүртүүгө түрткү болуп берет. Дүйнөнүн маани-маңызын эстеп кала турган адеп-ахлактык ойломдору аркылуу бизге ааламдын мыйзамдарын, анын ичинде айланып турган адамдын максаты менен кыялдарын түшүндүргүсү келген экен.

Адамсыз аалам өзүнүн мыйзамченемдүүлүктөрүн даана көрсөтө албагандай, адам ааламсыз жашоого мүмкүнчүлүгүнө ээ болбой, өзүн бул дүйнөгө алып келээри шектүү болмок. Демек, адам-аалам философиясы Чыңгыз Айтматовдун чыгармаларында түрдүү багыттарда көрсөтүлүп келген.

Айтылыгандан негизинде, Айтматовдун ааламынын биринчи мааниси грек философиясында берилген микрокосмос менен макрокосмостун айкалышы катары сунушталат. Айтматовдун жазуучу катары ички дүйнөсү, бул өзгөчө дүйнө таанымы, демек өзүнүн жеке ааламы. Сократ айткандай, адамдын ички дүйнөсү, бул чыныгы терең аалам, ал ааламды түшүнүү – бир чоң маселе.

- Айтматовдун ааламынын экинчи мааниси – инсан менен инсандын баарлашуусу. Айтматов өзү – бийик инсан катары өзүнүн элине, түрк дүйнөсүнө, жалпы адамзатка өзүнүн ички мунун айтып келген, ой-толгоолору аркылуу инсандар менен бөлүшүп келген сымал. Демек, бийик инсан катары ар бирөөбүздүн инсандыгыбызга кайрылып тургандай сезилет. Түшүнөбүзбү, жокбу – бул биздин деңгээлибиз чечет. “Бетме бет” же болбосо “Түлсарат” чыгармаларын алабызбы, инсандын өздүк ааламын накта акылман катары сүрөттөп берип кеткен экен. Айтматовдун ааламын

түшүнгөн инсан да оңой эмес чыгаар: жазуучу менен ички диалог түзүп, анын инсандык сапаттарын кабыл алуу да өзгөчө жоопкерчиликти жаратып келет. Диалог феноменин изилдеген белгилүү илимпоз-философ М.Бубердин айтымында, эки инсандын “мен” жана “сен” багытындагы инсандык аралык баарлашуу, аң сезимдердин бири бири куюлушу болуп саналат; анда диалог, бул накта руханий интерсубъективдүүлүк байланыш, ал байланыш дайыма өзгөрүлүп турат (Бубер, 1992, 300). “Сыпайчи”дан баштап “Тоолор кулаганда” романына чейин өмүр бою адамды бийик инсандык сапаттарын жоготпой, терең сактаганына үмүт кылган экен. Бул да бир өзгөчө философия катары келип чыгаар.

Адамдын ааламы эң бир татаал жана карама каршылыктуу феномен катары белгилүү, көп учурда адам өзү ички ааламын даана түшүнө албай, кыйналып келет, ошондой учурларда кайсы бир бийик инсан сенин мунуңду түшүнүп, кеңеш берсе кыйналган адам үчүн бул чоң жардам болуп келет. Айтматовдун улуулугу ошондой татаал окуяларды каармандар аркылуу элге тартулоо, демек, канчалаган адамдарга өзүнүн бийик жана терең сөздөрү менен жардам берип келген. Бул да жазуучунун жоопкерчилиги, окурмандардын астында болгон ачык сөз. Ар бир жазуучунун колунан мындай нерсе келе бербейт, ошондон улам Айтматовдун психологиялык деңгээлде жазылган каармандары реалдуу адамдар үчүн чоң өбөлгө, жашоо турмушундагы алган белек. “Бетме беттеги” (Айтматов, 2014, 136-240) инсандын кыйналганын окуп, сөзсүз түрдө ойлонуп калганга мажбурлаусун: канчалык деңгээлде мындай шартты башыңан өтөөр элең аттуу ойлор жаралат, андан да кийинки жашооң үчүн кандайдыр бир кеңеш болуп бергени – реалдуу нерсе. Чыккынчылык маселеси, демек, адамдын ички дүйнөсүн каңтарууга кудурети жеткен психологиялык драма.

“Деңиз бойлой жорткон ала дөбөт” (Айтматов, 2014, 241-361) повестиндеги Кириктин башынан өткөргөн абалынан да ички дүйнөсүндөгү болгон толгонуулар, ошол шартта алган бийик адамдын сабагы алдыга келип чыгат. Бир топ чыгармалардын ичинен аталган чыгарма чындыгында эле философиялык деңгээлдеги идеяларды жаратып, адамдын улуулугун, бийиктигин, акылмандуулугун астыга чыгарган повесть катарында эсептелине болот. Башка бир адам үчүн инсан кандай гана баатырдык иштерге барбайт, бул да бир өзгөчө ойлоно турган маселе.

“Жамиладагы” (Айтматов, 2014, 20-103) Даниярдын образы болсо бир гана сүйүнүн негизинде эмес, адамдагы түрүү сапаттардын алкагында каралып чыгат, бирок алардын баарынан борбордук маселеге айланган сүйүү философиясы тереңделип келет. Демек, жазуучу адамдын ааламын социалдаштырып, мезгилине жараша түрүү жоопторду да жаратып келген.

Айтматовдун ааламынын бул мааниси жазуучунун Дайсаку Икеда менен курган диалогунан да көрүнүп турат: эки улуу адам бир бирине ички дүйнөсүн төгүп, маанилүү окуялар менен сырларга көңүл буруп, бири бирин терең түшүнүп, чер жазып, кандайдыр бир эки ички ааламдын негизинде бир өзгөчө ааламды туудургандай сезилет, бекеринен эмес ошол диалог “Ода величию духа” деп аталган эмес. Демек, эки инсандын экзистенциалдык мүнөздөгү жашоо тууралуу ойлору өмүрдүн маңызын чагылдырган менен барабар. Жөнөкөй турмуштун негизинде жашоонун маңызы сүрөттөлүп келет, бул бир экзистенциалдык философия эмес эмне?! Философ В.С. Библер бекеринен эмес улуттардын маданияттарын изилдегенде төмөнкү ойду айткан эмес, “ар түрүү маданияттардын маани-маңыздары жогорку же эң жакшылыктуу мааниде каралышпайт; ар бирөөсү жалпылуулук менен жалгыздык, бийиктикти камтып турат, демек заманбап аң сезимде алардын маани-маңызы бири бирине болгон карым катнаштарында чагылдырылат” (Библер, 1991, 373). Анысы кандай, эки жазуучу эки элдин, эки маданияттын өкүлдөрү катарында маданияттарынын маани-маңызын чагылдырып келишет, андан да бийик адамзаттык деңгээлди белгилеп келишет.

- Айтматовдун ааламынын үчүнчү мааниси – кыргыз элинин нукура байлыгын жалпы адамзаттын астына төгүп берген да адам Айтматов болду. “Ак Кемеде” (Айтматов, 2014, 3-186) кыргыздардын нукура руханий маданиятын чагылдыргандай, “Эрте жаздагы турналарда” (Айтматов, 2014, 244-381) кыргыз жашоосун оор заманда сүрөттөп бергендей, Чыңгыз атабыз кыргыз рухун жалпы дүйнөгө маалым кылгандай, башка эч бир кыргыз азыркы мезгилде улутунун астында андай милдетин аткара элек сезилет. Кыргыздар тээ байыркы замандан бери келе жаткан эл, кичине эл болгону менен эң бир эр жүрөк эл экендигин заманбап мезгил да көрсөтүп турат. Ошол элдин

мурасын төгүп-чачпай, улуттук мүнөзүн чагылдырып, маданий өзгөчөлүгүн бул дүйнөгө жеткирип да келген Айтматов.

Айтматовдун чыгармаларын философиялык тараптан изилдеген К.Ибраимов айткандай, Айтматовдун ар бир чыгармасында терең маани жатат – муундан муунга берилип келген мурас катары табиятка канчалык жамандык жасасан, акыры ал жамандык адамдын башына түшөт деген ою кыргыздардын тарыхынан чыгарылгын моралдык кодекс болуп эсептелинет. Ошону менен бирге Айтматовдун чыгармасында берилген Ана-Бейит улуттук космос, демек улуттук аалам аркылуу интерпретацияланган бийик түшүнүк катары чагылдырылып келген (Ибраимов, 2015).

Бул маани улуттук эстин тарыхтын негизинде сакталышына да өбөлгө болуп келет. Ар бир элдин нукура маданияты болгондой, кыргыз элинин да кылымдар бою сакталып келген мурасы бар экендиги объективдүү көрүнүш. Ошону менен бирге тарыхый доорлордун кээ бир шарттарында ал мурас көмүскөдө калганы да белгилүү. Улуу Айтматов кыргыз маданиятынын нукура байлыгын билген, анын ичинде өзгөчө маанини “Манас” эпосуна берип, “Манасты” улуу Саякбайдын айтымында сактагандыгы да маалым. Өзү кичине чагында чоң апасынын ыр-жоруктарында тарбияланган инсан катары да бул мурасты ички дүйнөсүнө сактап келген. Кийин, дүйнөлүк деңгээлде белгилүү жазуучу болуп калган доордо ошол элдик мурасты заманбап муундарга тартуулап, чыгармаларына жомок катары болобу, үрп-адат катары болобу киргизиш, элдин улуттук намысын козгогонго аракеттенген. Бул жерде эң бир сырдуу сөз катары “Ак кемедеги” сөздү элестетүүгө мүмкүн: “Баарынан жакшы көргөнүм жанагы Мүйүздүү Бугу-Эне жөнүндөгү жомок. Көлдүктөрдүн ар кимиси билиш керек дейт таятам. Билбегени күнөөгө батат. Сен ал жомокту билесиңби, ата? Таятам айтат го, жомок эмей эле чын болгон дейт. Илгери-илгери болгон экен да. Биз баарыбыз ошол Мүйүздүү Бугу-Эненин балдары турбайбызбы. Сен да, мен да, башкалар да... Бугу-Эненин балдары турбайбызбы. Сен да, мен да, башкалар да...» (Айтматов, 2014, 90). Философиялык тил менен интерпретациялаганда, ар бир элдин тарыхый-маданий мурасы, бул бир руханий кенч; башкача айтканда, элибиздин архетипин түзгөн негиз. Классик болуп эсептелинген Э.Гуссерль белгилегендей, “ар бир руханий элес өзүнүн маңызына жараша универсалдык тарыхый мейкиндикте же болбосо конкреттүү тарыхый мезгилде орун алат, башка элестер менен бирге жапап, же бир нерсенин артынан умтулуп жапат. Демек, өзүнүн тарыхына ээ” (Гуссерль, 1995, 301). Ошол тарых өзгөчө маданиятты калыптандырат. Улуу психолог жана философ К.Юнг айтмакчы, “архетиптик маданияттан баш тартуу мүмкүн эмес, анткени архетиптерди жок болгон деп саноо мүмкүн эмес. Аң сезимдин ар бир кийинки маданий өзгөрүлүшү бир маселенин алдында калат: өзүнүн деңгээлине жараша архетиптерди далилдөө. Негизги максат - өткөн чактын турмушун заманбап жашоо менен байланыштыруу” (Юнг, 1991, 123).

Кыргыз дегенде жүрөгү дүркүрөгөн, улуттук намыс дегенде башын салып берген, маданият дегенде желегин бийик көтөргөн элдин улуу уулу да Айтматов. “Өзүмдүн элимдин уулу болуп кала берем”, - деген сөзү жазуучунун ички дүйнөсүнүн негизги борбордук “мен” дегенин билдирген деп ойлом. Бекеринен эмес кыргыз дегенде Чыңгыз элестетилген эл катары да өзүбүздү санасак болот. Бул улуулук эмес эмне.

Демек, Чыңгыз Айтматовдун ааламы деген жөн гана түшүнүк болбостон, философиялык мүнөздөгү ойлом болуп саналып калды. Бул бир ачык чындык.

Айтматовдун Ааламы

Айтматовдун ааламы менен философиясы тыгыз байланышта турган түшүнүктөр. Айтматовдун философиясы дегенде эмнени элестетүүгө болот? Канчалык түрдө Чыңгыз Айтматов философ деп айтууга мүмкүн? Айтматовдун философиясы дегенде акылга эмне келиши мүмкүн?

Ойлонуп көрсөм, Жусуп Баласагын азыркы мезгилде эң бир актуалдуу маселе катары эсептелинген адилеттүү мамлекет тууралуу айтып келиптир. Демек, Баласагын дегенде кыргыздардын, жалпы түрк дүйнөсүнүн коомдук философиясы түзүлүп келгени тууралуу ой жаралат. Кеменгер Саякбай Каралаев көлдөй чайпалган, кыргыздардын эр жүрөктүгүн даңазалап келген, дүйнөдөгү эң көлөмдүү эпосторунун бири болуп саналган «Манасты» элге тартуулап келиптир. Демек, Саякбай дегенде кыргыздардын эпикалык дүйнөсү түзүлгөнү тууралуу ой жаралат. Чыңгыз Айтматов болсо өзүнүн жапап турган мезгилине жараша экзистенциалдык

философиясын кыргыз мүнөзүндө чагылдырып дүйнөгө тартуулап келиптир. Андан да көрөгөч философ сымал дүйнөдө жаңыдан жаралып келген коомдук багыттарды алдын ала көргөн дүйнөлүк инсан болуп келиптир. Бул жөнүндө «Кассандранын тамгасы» (Айтматов, 2014, 3-337) жана «Тоолор кулаганда...» (Айтматов, 2014, 3-351) аттуу чыгармалар философиялык ой-толгоолорду жаратып, дүйнөнү козгоп келгени менен барабар.

Ошону менен бирге адамзатты ыплас сезимдерден коргоп, дүйнөлүк интеллектуалдык күчтөрдү топтоп, «Ысык-Көл форумун» уюштуруп келген да Айтматов болгон. Чыңгыз агабыздын, атабыздын сөзү менен айтканда, «биз жалпы адамзатка кайрылып турабыз» (Ысык-Көл форуму, 1987, 9), деген ою азыр да кулакка угулуп турат. Демек, Айтматов дегенде кыргыздардын өзгөчөлөнгөн экзистенциалдык философиясы, жашпоо философиясы калыптанганы тууралуу ой жаралат. Адам – аалам, адам – инсан, өмүр – өлүм, адам – табият тууралуу чындыгында эле философиялык деңгээлдеги ойлорду Чыңгыз атабыз айтып чыгыптыр. Демек, Айтматов кыргыздардын олуттуу бир экзистенциалдык элдик философу деп айтпай эмне болуптурбуз. Адамдын маңызы бы бийик, же болбосо кыйынчылыктарды туудурган күнүмдүк жашпоосу бу бийик – Айтматовдун сөзү менен айтканда, бул бир ойлоно турган нерсе экен.

Экзистенциалдык философия дегенде эң биринчи иретте «эссенция» менен «экзистенция» аттуу түшүнүктөр эске келет, демек маңыз менен жөнөкөй жашпоо. Ошол түшүнүктөрдүн алкагында Айтматовдун чыгармаларын карап көрсөк, алдыга баардык чыгармалары болбосо да бир тобу чыгат. Башкача айтканда, экзистенциалдык философиянын идеялары катары Айтматовдун ааламы деген түшүнүк эске түшөт. Алдыда айтылып кеткендей, адам ааламы менен жалпы дүйнө ааламы жазуучунун чыгармаларында экзистенциалдык мүнөздөгү диалектиканы түзүп келген. Көрүнүктүү батыш жана орус экзистенциалисттери адамдын сезимдеринин алкагында (сүйүү, жек көрүү, кайгы, кубаныч, адилеттүүлүк, адилетсиздик...) адамдын жашпоосунун маңызын сууруп чыгып философиялык мүнөздө чагылдырышкан, Айтматов болсо өзүнүн көркөм ой жүгүртүүсүндө экзистенциалдык идеяларды улуттук жана глобалдык мүнөздө чагылдырып келген (Ысык-Көл форуму, 1987). Ошондой эле Чыңгыз Айтматов да адамдын пендечилик турмушунан улам бийик инсандык маңызды жаркыратып көркөм маселе катары сунуп келген. Демек, Айтматовдун чыгармачылыгы көркөм философиялык мүнөздө чагылдырылышы жана түшүнүлүшү мүмкүн. Жазуучулар менен философтор өзгөчө интуицияга ээ: көркөм тараптан болобу, философиялык жактан болобу ушул дүйнөнүн жана анын алкагында айланып турган инсандын маңызын сууруп, адамзатка ачык айкын акыйкат катары көрсөтүп келишет.

Айтматовдун философиясы аттуу түшүнүктүн эң бир даана чагылдырылган мааниси жазуучунун трагедия түшүнүгүн кабыл алуусунда көрүнүп турат. Айтматов трагедиянын бир гана негативдүү маанисин алдыга койбостон, анын ички мазмунунда маанилүү, пайдалуу жана позитивдүү нерсе да жатат деп санаган. Трагедия эмне менен байланыштуу болбосун өзүнө тазаланууну камтып келет, демек натыйжада адам баласы жаңы бир кадам шилтегенге мүмкүнчүлүк алат, деп эсептейт. Карап көрсөк, трагедиянын бул мааниси Байыркы Грецияда да берилген: катарсис – чыныгы руханий тазаланууну белгилеген категория болуп саналган. Демек, канчалык түрдө гректердин микрокосмос менен макрокосмос түшүнүктөрү Айтматовдун ааламында чагылдырылса, ошондой эле техногендик цивилизация учурундагы адамзат трагедиясы бийик руханий тазаланууну көздөп келет. Классикалык философиялык идеялар Айтматовдун чыгармаларында көркөм философиялык деңгээлде берилип келген. Ошондон улам «Айтматовдун философиясы» аттуу сүйлөм логикалык мүнөздө кабыл алынып, жазуучунун глобалдык деңгээлде ой жүгүртүп, ички дүйнөсүнөн чыккан эссенциалдык ой-толгоолорун системага келтирген түшүнүк катары сунуштап турам.

Демек, Айтматов да өзүнүн мезгилиндеги жалпы адамзаттын улуу жазуучусу катары дүйнө, тарых, мезгил жана маданият тууралуу акыйкаттуу чындыкты көркөмдөтүп элге, жалпы адамзатка түбөлүктүү мурас катары калтырып келген. Бул себептен улам жазуучу футурологиялык мүнөздөгү экзистенциалдык ойлорун ааламга тартуулап келген. Мунун негизинде, Айтматов менен диалог куруу, Сократ менен окуучулардын маегин чагылдыруу иретинде адам менен ааламдын өз ара

байланышында чыныгы акыйкатты табуу менен элестетилет. Айтматовдун ааламын түшүнүү - бул бир бийик руханий деңгээлге чыгуу иретинде түшүндүрүлөт.

Жыйынтык

Улуу бир инсан бул дүйнөдөн кеткенден соң анын мурасы сөзсүз түрдө дайыма каралып чыгат. Улуу жазуучу Чыңгыз Айтматовдун феномени бир гана кыргыз элин эмес, бүткүл дүйнөдөгү ойлонгон инсандарды түйшөлтүп келген, бул бир “Айтматовдун сыры” катары белгиленсе болот. Андан да кыргыз маданиятынын символу катарында эсептелгенден соң, азыркы мезгилде Айтматов аттуу символ кандай жактан скталышы мүмкүн жана кайсы бир жаңы символ Айтматовдун ишин улантып кетет деген ойлор жаралат. Ар бир элдин, ар бир маданияттын улантуучулугу тарыхындагы эң бир маанилүү инсандардын, руханий баалуулуктардын уланышынан чагылдырылып келет. Демек, Айтматовдун мурасы биз үчүн – бул бир гана керектүү ойлордун топтолушу эмес, бул кыргыз элинин рухунун өнүгүсүнө түздөн түз таасир эткен түрткү. Кайсы бир учурда элдин казынасынан Айтматовдун таасиринен улам дагы бир жаңы символ жаралышы ыктымал.

Айтматовдун ааламын, Айтматовдун философиясын түшүнгөнгө аракет жасаган адамдар көп, демек бул бир тарыхый инсандык таасирдин көрүнүшү. Мүмкүн ар бир кыргыз адамы ичинен Айтматов менен сүйлөшүп келээр. Өзүңдүн ойлоруна жооп таап албаганда бийик инсанга кайрылат экенсиң. Дегеле, кыйынчылыктар башыңа түшкөндө каалабасаң да философ болгондой абалга такалып калат экенсиң. Ошондо мүмкүн Чыңгыз Айтматовдун чыгармалары кандайдыр бир жооп берээр. Бул жерде «Ак Кеме»деги сөзү эсиме келип турат: «Бу дүйнөдө кандай күндү баштан кечирбейли, бирок адам туулуп-өлүп турары чын болсо, акыйкаттык түбөлүк жашаары чын...» (Айтматов, 2014: 186). Ошол чыгармаларга кайрылып көрдүңөр беле деген суроо менен макаламды бүтүргүм келип жатат.

Андан да Айтматовдун өзүнүн сөзүн өзүнө колдонгум келип турат: «Бир жарк этип, жалп өчкөн чагылгандай жашап өтгүң. Чагылганды Көк Теңир чагат. Көк түбөлүктүү. Менин көңүл жубатарым ушул» (Айтматов, 2014: 185-186). Нургазы Ак Кемеге жөнөгөндөй, биз Айтматовдун бийиктигине жетпей, кол шилтеп, анын акылмандуулугуна суктанып, анын кыргызчылыгына баа берип тим калбастан, ага таазим этип, мурасын сактаганга кудуретибиз жетип калаар. Арбагы ыраазы болсун. Тиги дүйнөнүн да мани-маңызын түшүнүп калгандыр, ал болсо түбөлүктүү табышмак болуп кала берет.

Демек, Чыңгыз Айтматовдун чыгармаларын экзистенциалдык философиянын негизинде интерпретациялап, герменевтикалык талдоо аркылуу маани-маңызын түшүнүүгө жетип, улуу инсан менен диалог куруу иретинде өзүбүздүн ички дүйнөбүздү ачып, кандайдыр бир философиялык мааниде катарсиске учурап калсак – бул болумдун ар түрдүү көрүнүштөрүнүн натыйжасында руханий деңгээлибиздин жолунда дагы бир кадам шилтегенибиз болуп эсептелине болот, деген ойдо калуудамын.

Этикалык билдирүү

“Чыңгыз Айтматовдун Ааламы Жана Философиясы” деп аталган макаланы жазууда илимий, этикалык жана цитаталык эрежелер сакталган; чогулган маалыматтар боюнча эч кандай бурмалоолор жасалган эмес жана изилдөө башка академиялык маалымат каражаттарына баалоо үчүн жөнөтүлгөн эмес.

Адабияттар

- Айтматов, Ч. (2014), *Бетме бет* //Чыгармаларынын сегиз томдук жыйнагы /Түз.А.Акматалиев, - 3 бас. – Б.: Улуу тоолор - II т. Повесттер, аңгемелер.
- Айтматов, Ч. (2014), *Деңиз бойлой жорткон ала дөбөт* //Чыгармаларынын сегиз томдук жыйнагы /Түз.А.Акматалиев, - 3 бас. – Б.: Улуу тоолор, 2014. - II т. Повесттер, аңгемелер.
- Айтматов, Ч. (2014), *Жамила* //Чыгармаларынын сегиз томдук жыйнагы /Түз.А.Акматалиев, - 3 бас. – Б.: Улуу тоолор, 2014. - I т. Повесттер, аңгемелер.
- Айтматов, Ч. (2014), *Ак кеме* //Чыгармаларынын сегиз томдук жыйнагы /Түз.А.Акматалиев, - 3 бас. – Б.: Улуу тоолор, 2014. - IVт. Повесттер, аңгемелер.

- Айтматов, Ч. (2014), *Эрте жаздагы турналар* // Чыгармаларынын сегиз томдук жыйнагы / Түз. А. Акматалиев, - 3 бас. – Б.: Улуу тоолор, 2014. - II т. Повесттер, аңгемелер.
- Айтматов, Ч. (2014), *Ак кеме* // Чыгармаларынын сегиз томдук жыйнагы / Түз. А. Акматалиев, - 3 бас. – Б.: Улуу тоолор, 2014. - IV т. Повесттер, аңгемелер.
- Айтматов, Ч. (2014), *Кассандра тамгасы* // Чыгармаларынын сегиз томдук жыйнагы / Түз. А. Акматалиев, - 3 бас. – Б.: Улуу тоолор, 2014. - III т.
- Айтматов, Ч. (2014), *Тоолор кулаганда* // Чыгармаларынын сегиз томдук жыйнагы / Түз. А. Акматалиев, - 3 бас. – Б.: Улуу тоолор, 2014. - VIII т.
- Айтматов, Ч. (2014), *Ак кеме* // Чыгармаларынын сегиз томдук жыйнагы / Түз. А. Акматалиев, - 3 бас. – Б.: Улуу тоолор, 2014. - IV т. Повесттер, аңгемелер.
- Айтматов, Ч. (2014), *Ак кеме* // Чыгармаларынын сегиз томдук жыйнагы / Түз. А. Акматалиев, - 3 бас. – Б.: Улуу тоолор, 2014. - IV т. Повесттер, аңгемелер.
- Айтматов, Ч. (2012), *Когда падают горы (Вечная невеста)*. - Бишкек: Турар, 2012. – 220 с.
- Бердяев, Н. А. (1990), *Смысл истории*. – М.: Мысль, 1990. – 176 с.
- Библер, В.С. (1991), *От наукоучения к логике культуры. Два философских введения в XXI век*. – М.: Политиздат, 1991. – 413 с.
- Бубер, М. (1992), *Я и ты* // *Квинтэссенция: философский альманах*. – М.: Политиздат, 1990. – 400 с.
- Дильтей, В. (1988), *Наброски к критике исторического разума* // *Вопросы философии*. – 1988. - №4.
- Иссык-кульский форум*. – Фрунзе: Кыргызстан, 1987. – 272 с.
- Ибраимов, К. *Вечность и век Чыңгыз Айтматова* // http://mnenie.akipress.org/unews/un_post:7060 от 3.12.2015
- Парахонский, Б. (1988), *Язык культуры и генезис знания*. – Киев: Наукова думка. - 119 с.
- Платон, Тимей // *Философия Греции. Основы основ: логика, физика, этика*. – Москва-Харьков, 1999.- 491-571.
- Сааданбеков, Ж. (2013), *Философия Чыңгыз Айтматова*, Бишкек: Принт-Экспресс. – 256 с.
- Юнг, К.-Г. (1991), *К пониманию архетипа младенца* // *Самосознание европейской культуры XX века: Мыслители и писатели Запада о месте культуры в современном обществе*. – М.: Политиздат, 1991. – 366 с.
- Cengiz Aytmatov Dogumunun 75. Yili Icin Artagan*. – Biskek, 2004. – 280 s.

EXTENDED ABSTRACT

As stated in ancient Greek philosophy, every person is a microcosm. In this regard, what does the concept of “Aitmatov’s universe” include, the universe of a person who acts as a symbol of Kyrgyz culture? Is it possible to present the writer's creativity as a phenomenon of “Aitmatov's philosophy”?

I would like to highlight the three meanings of the Aitmatov universe:

The first meaning is the perception of this world by Aitmatov’s personality, i.e. macrocosm. It is about the relationship between the writer's universe and the universe as the universe. This is the allegorical significance of the meeting of two universes. “And the day lasts longer than a century” or “The spotted dog running along the edge of the sea” reflects the particular perception of reality by the writer. The dialectic of the relationship between man and the universe is that if a man without a universe simply does not exist, the universe without a man will not be able to reflect his laws of being.

The second meaning is the meeting of the personality of the writer with the personality of the reader. This is the appeal of the personality of Aitmatov to each of us, i.e. intimate talk. “Face to face”, “Farewell, Gulsary” show the world of the individual as a special universe with which the writer's universe communicates. The writer socializes the human universe and, in accordance with historical time, finds answers to the most important questions of human nature.

The third meaning is the projection of the spiritual culture of the Kyrgyz people in the Aitmatov universe. It is like preserving the national memory of the Kyrgyz. That is why, over time, the writer himself became a special symbol of the people, the Kyrgyz culture in general. This can be seen in the works “White Ship”, “Early Cranes”. The works of Aitmatov managed to convey to the world the charm of the Kyrgyz soul, contemplating this world and responding to special manifestations of artistry.

"The Aitmatov Universe" in the present is an established term that reveals the richness of Aitmatov's nature in three basic ways: personal, spiritual-cultural, and universal. In this regard, the philosophical interpretation of this term projects the world view context, rather than the literary.

The concept of Aitmatov's philosophy is more specific, allowing you to focus not on the literary analysis of his works, but on the philosophical nature of the writer's thoughts. In this regard, Aitmatov's reasoning is considered as an existential philosophy, allowing to relate the thoughts and actions of a

person in the context of essence and existence. The Kyrgyz version of existential ideas is presented in many works of the writer, when arguments about the meaning of human life are projected in the Kyrgyz understanding of the world. The relations “the universe is a man, a man is a person, life is death, a man is nature” in the works of Aitmatov receive a kind of interpretation in the context of the originality of Kyrgyz culture. If we take the novel “The Cassandra Brand”, here we can talk about the universal significance of the problems of essence and existence in the Aitmatov performance. Global changes of the world have generated adequate global thoughts about the essence, purpose and purpose of human life. It is no coincidence that his words at the opening of the Issyk-Kul Forum became a call for a deeper appeal of the human spirit: “in art, we appeal primarily to the word, to the spirit, and to consciousness as such, as the initial impulses of life-thinking beings, in the hope that endless knowledge his own essence will help a person to survive and to re-find himself ... ". This means that Aitmatov’s work in an existential sense can be divided into two stages — the national version of existential ideas, and the global level of understanding and reflection of human essence.

The phenomenon of Aitmatov as a writer is revealed in the fact that he seems to open his inner world to everyone who tries to get in touch with his works. That is why a dialogical monologue of a person with himself, a dialogue with a writer and the world as a universe, is born. Obviously, this is the phenomenon of Aitmatov, his greatness, his wisdom and subtle sophistication, his closeness to the human soul and the ability to present the problems of man to the whole world.